

Migne, Jacques Paul

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD TEMPORA CONCILII TRIDENTINI (ANNO 1545) PRO LATINIS
ET CONCILII FLORENTINI (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIMA
ECCLESIE SÆCULÆ ET AMPLIUS,

SECUNDA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGEN-
TER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA; OMNIUS
OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DERENTUR ABSOLUTAS DETECTIS,
AUCTA; INDICIBUS PARTICULANIMUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS, SIVE AUCTORES ALICUIUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGU-
LARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTANQUE MATERIAM SIGNIFICAN-
TIBUS, ADORNATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN
ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DECENTIS ET AMPLIUS LOCUPLETATA INDICIBUS AUCTORUM SICUT ET OPERUM, ALPHABETICIS, CHRONOLOGICIS, STATI-
STICIS, SYNTHETICIS, ANALYTICIS, ANALOGICIS, IN QUODQUE RELIGIONIS PUNCTUM DOGMATICUM, MORALE, LITUR-
GICUM, CANONICUM, DISCIPLINARE, HISTORICUM, ET CUNCTA ALIA SINE ULLA EXCEPTIONE; SED PRÆSERTIM
DUOBUS INDICIBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID
NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, NE UNO QUIDEM OMIS-
SO, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ
SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS
OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS, A
PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS
TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTAN-
TIS SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,
SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,
PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES
ÆTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES LATINA PRIOR,

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIE LATINÆ
A TERTULLIANO AD INNOCENTIUM III.

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ cleri universæ,

SIVE CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA.
LATINA, JAM PENITUS EXARATA, QUOD PRIMAM SERIEM VIGINTI-QUINQUE ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA
STAT, MOXVE POST PERACTOS INDICES STABIT, AC QUINQUE-VIGINTI-CENTUM ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA
DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALIS AMPLI-
TUDINE EXHIBET, IDEOQUE INTRA QUINQUE ET QUINQUAGINTA VOLUMINA RETINETUR. UTRAQUE VIGESIMA QUARTA
DIE DECEMBRIS 1860 OMNINO APPARUERAT. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE NERE
LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR: UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EM-
PTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM, SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM, 326 VOLUMINIBUS PRO AMPLIORI EDITIONE ET 272
PRO MINORI ABSQUE INDICIBUS CONSTANTEM, COMPARET NECESSE ERIT; SECUS ENIM CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLI-
TUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT. ATTAMEN, SI QUIS EMAT INTEGRE ET SEORSIM
COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EANDEM EX GRÆCO LATINE VERSAM, TUM QUODQUE VOLUMEN PRO NOVE ET
PRO SEX FRANCIS OBTINEBIT. ISTÆ CONDITIONES SERIEBUS PATROLOGIÆ NONDUM EXUSIS APPLICANTUR.

PATROLOGIÆ LATINÆ TOMUS LIX.

S. GELASIUS I PAPA, S. AVITUS, S. FAUSTINUS, JOANNES DIACONUS, JULIANUS ROMÆNUS,
ANONYMI DUO, INCERTUS AUCTOR, M. AURELIUS CLEMENS PRUDENTIUS.

EXCUDERETUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER,
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISIENSIA.

SÆCULUM V. ANNI 405-496.

SS. GELASII I PAPÆ,
AVITI, FAUSTINI,

NECNON

JOANNIS DIACONI, JULIANI POMERII,

ET

DUORUM ANONYMORUM

OPERA OMNIA,

AD PRÆSTANTISSIMAS MANSI, CALLANDII, EDMONDI MARTENII ATQUE BALUZII EDITIONES
ACCURATISSIME DIGESTA :

POST QUÆ

POETARUM QUINTI SÆCULI

SERIEM APERIUNT

AURELII PRUDENTII

CARMINA

EXPRESSA JUXTA EDITIONEM AREVALI, NON PAUCIS VITIIS EXPURGATAM, SED IN EO PRÆSERTIM
GRAVITER EMENDATAM QUOD PLURIMA **ADDENDA**, QUÆ NON SINE MAXIMO LECTORIS
INCOMMODO TREDECIM AMPLIUS PAGINIS AD CALCEM OPERUM CONTINEBANTUR,
SUI QUÆQUÆ LOCO IN HAC NOVISSIMA RECENSIONE RESTITUTA SINT :

ACCURANTE J.-P. MIGNE,
BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSE,

SIVE

CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PRUDENTII TOMUS PRIOR.
CÆTERORUM TOMUS UNICUS.

VENIT 7 FRANCIS GALLICIS.

EXCUEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISIENSIA.

1862

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO LIX CONTINENTUR.

GELASIVS PAPA I.

<i>Prolegomenon, ex Libro Pontificali.</i>	col. 9
Epistolæ et Decreta.	15
Tomus de Anathematis vinculo.	102
Adversus Andromachum senatorem cæterosque Romanos qui Lupercalia secundum morem pristinum colenda constituerant.	110
Adversus Pelagianam hæresim.	116
Decretum. — Repeli non possunt quæ triginta annis quiete possidentur.	127
Decretum alterum. — Non oportet ab eorum elemosynis abstinere post mortem, quibus in vita communicare non destitimus.	137
Constitutæ, quæ episcopi in sua ordinatione accipiunt.	137

APPENDICES.

I. — Varia Fragmenta.	139
II. — Canones Gelasio ascripti.	141
III. — Conciliorum sub Gelasio habitorum relatio.	157

S. AVITUS, EPISCOPUS VIENNENSIS.

<i>Prolegomenon, ex Bibl. Galland.</i>	191
Alcimi Eedicii Aviti Epistolæ.	199
Homilia de Rogationibus. — Unde consuetudo Rogationum processerit.	229
Quorundam S. Aviti opusculorum Fragmenta.	293
Poematum de Mosaicæ Historiæ gestis libri quinque.	323
I. — De initio mundi.	323
II. — De originali peccato.	329
III. — De sententia Dei.	357
IV. — De Diluvio mundi.	345
V. — De transitu maris Rubri.	355
De consolatoria laude Castitatis, ad Fusciam sororem Deo virginem sacram.	509
Epistolæ quatuor.	581
Fragmenta libri de divinitate Spiritus sancti.	585
Collatio episcoporum, præsertim Aviti, coram rege Gundebaldo adversus Arianos.	587
Sermo, feria tertia in Rogationibus.	591

JOANNES DIACONUS.

<i>Prolegomenon, ex Bibl. Galland.</i>	397
Epistola ad Senarium virum illustrem, de variis ritibus ad Baptismum pertinentibus, et aliis observatione dignis.	399

SANCTUS FAUSTINUS.

<i>E. Martène Admonitio.</i>	407
Homilia de Passione Domini.	407

JULIANUS POMERIUS.

<i>Notitia, ex Cave.</i>	411
<i>Admonitio libris De Vita contemplativa a Manegantio præfixa in sua S. Prosperi Aquitani Parisiensis editione.</i>	411
De Vita contemplativa libri tres.	413

AUCTORES ANONYMI DUO.

<i>Balzii Admonitio in libellos de Genealogiis et de Computo Paschali.</i>	519.
De Genealogiis Patriarcharum, collectis ex omnibus libris veteris novique Testamenti, in quibus Prophetiæ cum hominibus et tempora omnium Prophetarum usque ad B. Cyprianum demonstrantur; et usque ad auctoris ætatem quid fuerit gestum apertissime monstratur: ex Historiis collectum legalium Mandatorum.	525
De Computo Paschali libri duo.	513

AUCTOR INCERTUS.

<i>Observatio critica.</i>	561
Ordo monasticus in veteri Scotiæ monasterio de Kil-Ros olim observatus.	563

POETÆ QUINTI SÆCULI.

M. AURELIUS CLEMENS PRUDENTIUS.

<i>Faustini Arevali Epistola dedicatoria D. N. Pio VI, Papæ Maximo.</i>	567
<i>Prudentiana, sive Prolegomena in Editionem Romanam Operum M. Aurelii Clementis Prudentii.</i>	571
Carmina.	767
Liber Cathemerinon.	775
Apotheosis.	921
Hamartigenia.	1007
Index rerum.	1079

APR 18 1877

1877

GELASIUS PAPA I.

(Ex collect. Concil. Mansi.)

PROLEGOMENON.

(Ex l. b. Pontificali.)

(a) Gelasius, natione Afer ex patre Valerio, (b) scilicet A codices ante fores basilicæ Sanctæ Mariæ incendio
dit annos 4, menses 8, dies 18. Fuit temporibus
(c) Theodorici regis et (d) Zenonis Augusti. (e) Hujus
temporibus inventi sunt Manichæi in urbe Roma, quos in exsilio deportari præcepit, quorum quoque
concremavit. (f) Illic sub gesta synodica, cum fleu,
et sub satisfactione libelli, purgatum Misenum episcopum revocavit, quem et Ecclesiæ suæ restituit,
qui peccaverat in causa Acacii et Petri. Illic fuit

(a) Secunda die Martii, anno Redemptoris nostri
492, post interregnum quinque dierum, Gelasius natione Africanus subrogatus est Felici tertio. Sub hujus enim anni consulibus plures epistolæ ab eo datæ reperiuntur infra. Unde corrigendus est Marcellinus, qui ejus ingressum post annum 493 ponit. Initio pontificatus Anastasio imperatori, orthodoxam fidem professo, cummunicavit litteras pacificas, quas Euphemio Constantinopolitano petenti denegarat, donec Acacii nomen e diptychis expunxisset. Hujus temporibus magnus ille monachorum patriarcha, decus Occidentalis Ecclesiæ, Benedictus patria Nursinus, ab urbe Roma, ubi litteris operam dederat, in solitudinem recedens, sublimioris vitæ monasticæ prima fundamenta jecit. Sev. Binius.

(b) Indices Vaticani idem attestantur. Sev. Binius.
(c) Illic post Odoacrum regem Herulorum ter quaterve devictum, ac tandem contra datam fidem, anno Christi 493 interemptum, annis triginta tribus Ostrogothis et Italis, regio titulo et ornatu asservatis, imperavit, missaque deinceps legatione, pacem ab Anastasio omnibusque regibus petivit et impetravit. Clodovæi filiam in uxorem duxit; filiarumque ex concubina alteram Alarico Vestgothorum, alteram Burgundionum regi elocavit. Cassiodorus in Chronico, item epistola prima. Illic quantumvis Arianus esset, catholicos tamen gratos habebat, et non tantum de episcopis catholicis, veram etiam de ipsa sede apostolica bene meritus fuit. Scribunt de eo Theodoretus, Nicephorus, Zonaras, et Cedrenus, et alii, quod cuidam catholico sui gratia ad Arianos transeunti, caput reseruerit dicens: Si Deo fidem sinceram non servasti, quomodo mihi, qui homo sum, conscientiam sanam præstabis? Epiphanium Ticinensem et Cæsarium Arelatensem veneratus est, et munificentissimis muneribus donavit. Qualis fuerit in Symmachum, sedemque apostolicam, infra patebit in notis concilii Romani quarti, sub Symmacho. Sev. Binius.

(d) Errat Anastasius auctor libri Pontificalis. Constat enim Marcellini, et Cassiodori in Chronico, Evagrii, Cedreni, aliorumque scriptorum auctoritate, Zenonem imperatorem sub consulatu Olybrii, anno Domini 491, qui fuit Felicis papæ nonus, morbo comitiali arreptum, adeo ut videretur mortuus, viventemque adhuc sepultum fuisse, atque simulate pietatis et religionis mercedem, suo merito, justa Dei vindicta retulisse.

Hormisda pontifex hujus nomen, jam plurimis annis defuncti, ex albo catholicorum imperatorum per Justinum imperatorem expungi curavit ac demandanda

PATROL. LIX

vit; non ut mortuum damnaret, sed ut declararet hæreticum sine pœnitentia defunctum alienum esse et indignum illo consortio communicationis catholicæ, qua certis quibusdam ritibus præscriptis, Ecclesiæ catholica cum mortuis communicare solet. Baronius anno Domini 491, num. 2 et sequentibus. Sev. Binius.

(e) Sicut tempore Leonis, ita etiamnum Manichæi latitabant in Urbe: qui ne detegerentur, simulantes fidem orthodoxam, una cum catholicis communicabant, a sumptione calicis autem superstitione abstinabant; quia Cerinthum aliosque hæresiarchas sectati vinum creaturam diaboli esse ducebant.

Verba Leonis sermone quarto de tempore quadagesimali hæc sunt: *Cumque ad legendam infidelitatem suam nostris audeant interesse mysteriis, ita in sacramentorum communionem se temperant, ut interdum tutius lateant, ore indigno Christi corpus accipiunt, sanguinem vero redemptionis nostræ haurire declinant. Quod ideo vestram volumus scire sanctitatem, ut vobis hujusmodi homines ex his manifestentur indicibus, et quorum deprehensa fuerit sacrilega simulatio notati et proditi, a sanctorum societate sacerdotum auctoritate pellantur.* Ut ergo certo aliquo et manifestissimo indicio, evidentique nota Manichæi, clanculo in Urbe latitantes, et fidem orthodoxam simulantes, a catholicis discernerentur, pro necessitate temporis ac loci, edito decreto constituit pontifex, ne aliter quam sub utraque specie panis et vini sacra eucharistia pro tempore distribueretur. Verba canonis distincti. 2 de consecrat. existans hæc sunt: *Comperimus autem quod quidam, sumpta tantummodo corporis sancti portione, a calice sacri cruoris abstinant. Qui procul dubio, quoniam nescio qua superstitione docentur astringi, aut integra sacramenta percipiant, aut ubi integris arceantur; quia divisio unius ejusdemque mysterii sine grandi sacrilegio non potest provenire.* Unde quam inepte inferant nostri temporis novatores hæretici, necessario sub utraque specie communicandum esse, nemo non videt, cum ex hoc loco potius contrarium colligatur; licuisse nimirum fidelibus hoc tempore sub altera tantum specie communionem eucharisticam sumere: ad discernendos vero et ab Urbe expellendos Manichæos illud ad aliquod duntaxat tempus prohibitum fuisse. Vide Baronium anno 496, num. 19 et sequentibus, item quæ diximus supra in notis concilii Romani sub Leone, item quæ dicemus infra in notis concilii Constantinopolitani. Sev. Binius.

(f) De his fusius in notis concilii Romani secundi sub Gelasio, infra. Sev. Binius.

amator (1) cleri et pauperum, et clerum ampliavit. Hic liberavit a periculo famis civitatem Romanam. Hic fecit constitutum de omni Ecclesia. (a) Hujus temporibus iterum venit relatio de Græcia, eo quod multa mala et homicidia fierent a Petro et Acacio Constantinopolitano. Eodem tempore fugiens Joannes Alexandrinus episcopus catholicus venit Romam ad sedem apostolicam. Quem B. Gelasius suscepit cum gloria, cui etiam et secundam sedem præbuit. Ipsi temporibus fecit synodum, et misit per tractum Orientis, et iterum (2) damnavit in perpetuum Acacium et Petrum, si non (3) pœnitentes, sub satisfactione libelli, postularent pœnitentiam, (4) secundum humanitatem primæ sedis Ecclesiæ. Hic dedicavit basilicam sanctæ Euphemie martyris in civitate Tiburtina, milliario 20 ab Urbe. Dedicavit autem basilicas alias sanctorum Nicandri et Eleutherii et An-

dreæ, via Lavicana in fundum in villa pertusa. Fecit autem et basilicam sanctæ Mariæ via Laurentina in fundo Crispini, milliario ab Urbe 20. (b) Hic fecit quinque libros adversus Nestorium et Eutychem, (5) qui hodie in bibliotheca et archivo ecclesiæ continentur. Fecit et hymnos in modum beati Ambrosii episcopi. Item duos libros adversus Arium. Fecit etiam et sacramentorum præfationes et orationes cauto sermone, et epistolas fidei elimato sermone (6). Multum sub hujus episcopatu clerus crevit. Hic fecit ordinationes duas (7) in urbe Roma per mensis Februarii et Decembrem, presbyteros triginta duos, diaconos duos, episcopos per diversa loca numero sexaginta septem. Qui etiam sepultus est in basilica Beati Petri apostoli, undecimo calendis Decembris. Et post obitum ejus cessavit episcopatus dies septem.

(a) Quæ de Acacio et Petro, tanquam viventibus a Gelasio damnatis, auctor adjungit, procul a vero abhorrent: jam enim ante damnatos et vita functos esse diximus supra in notis ad vitam et epistolam sextam Felicis. Item in notis ad concilium Romanum sub Felice II. Posset dici, quod horum jam damnatorum et mortuorum occasione multa Constantinopoli gesta fuerint. SEV. BIXIUS.

(b) Hoc grande et præclarum volumen fuisse testatur Gennadius de Script. ecclesiast. cap. 14, his verbis: *Gelasius urbis Romæ episcopus scripsit adversus Eutychem et Nestorium grande et præclarum volumen, et tractatus diversarum scripturarum et sacramentorum limato sermone, etc.* Unde patet quod libelli iste de Duabus Naturis contra Eutychem et Nestorium in Bibliotheca sanctorum Patrum exstans, siquæ incipiens: *Necessarium quoque fuit, etc.*, Gelasio Romano pontifici attribui non possit, siquidem parvum duntaxat opusculum sit, unius libri periodo terminatum. Hæc communis doctiorum virorum nostri sæculi sententia, confirmatur primum ex eo quod auctor allegati opusculi Eusebii Cæsariensis scripta plurimum commendat, quæ Gelasius pontifex in actis concilii Romani infra inter apocrypha recensuit. Secundo, quod plurima Græcorum Patrum, Latinorum paucæ vel nulla testimonia producat, adeoque Græcus potius quam Latinus scriptor esse videatur. Cum enim adduxisset quindecim Patres Græcos, duos tantum Latinos, Ambrosium et Damasum profert, Cyprano, Hilario, Hieronymo, Augustino, Innocentio, Leone, Prospero, similibusque aliis omissis: quos sibi notissimos Gelasius pontifex nunquam omisisset. Gennadio ascribi nequit, quia tradit se illos sex libros non adversus Eutychem, sed Nestorium scripsisse. Posset sustineri, quod ex recentioribus auctori plurimi, hujus libelli auctorem esse Gelasium Cæsariensem episcopum, cujus meminit sanctus Hieronymus de Script. ecclesiast. cap. 150, unde quoque Theodoretus in dialogis plura citavit. Illustrissimus cardinalis Baronius post longam hujus rei indagationem, solertissime inter omnes alios concludit hujus libelli de Duabus Naturis contra Eutychem,

et actorum Nicæni concilii, quæ supra tom. II exstant, unum eundemque esse auctorem, tum quod utrobique fateatur se utrumque opus conscripsisse, ut contra Eutychanos hæreticos, tempore Basilisci imperatoris circa annum Domini 476 inualescentes, fidem orthodoxam defenderet; tum etiam quod Eusebium Cæsariensem episcopum utrobique plurimum laudet, eumque titulis magno alicui orthodoxo convenientibus exornet, et a suspitione hæreseos Ariane plane eximat; quod utriusque præfationem in tuenti prima fronte apparebit. Ipsa vero acta Nicæni concilii tribus tomis comprehensa auctore Gelasio conscripta esse fatetur Photius in Bibliotheca, verbis illis quæ supra tomo secundo Conciliorum ejusdem historiæ præfixa sunt. Eundem ergo Gelasium Cyzicenum hujus libelli auctorem esse, de quo diu multumque hactenus dubitatum fuit, cum cardinali Baronio libenter concludimus. Verum quicumque tandem auctor hujus libelli fuerit, in doctrina de transsubstantiatione panis et vini in sacramento eucharistiæ ab aliis catholicis scriptoribus non discrepat. Quod enim ait: *Non desinit substantia vel natura panis et vini*, intelligendum est de natura et essentia accidentium. Frequens enim est ut communi usu dicendi substantia pro natura et essentia accipiatur. Ita explicat hunc locum Bellarminus lib. II de Sacramento eucharistiæ, cap. 27; Baronius anno Christi 436, num. 10 et sequent. Ante victoriam ergo triumphant Lutherani hæretici, qui ex hoc loco doctrinam orthodoxam de transsubstantiatione panis et vini in sacramento eucharistiæ eversam esse jactitant. Reliqua quæ per calumniam obijciunt Gelasio pontifici, partim refutavimus supra verbis *Hujus temporibus inventi* (Col. 9, not. e), partim infra diluimus in tomo Gelasii de Anathematis Vinculo. De scriptis Gelasii vide Possevinum in Apparatu sacro, verbo *Gelasius*. Exstat apologia Gelasii adversus Andromachum senatorem cæterosque Romanos qui Lupercalia secundum morem pristinum colenda constituebant. Quam, ex Baronii Annalibus acceptam, lectori infra exhibendam esse putavimus. SEV. BIXIUS.

(1) Cod. Luc. 490, *amator pauperum, et clerum, etc.*

(2) Idem, *et iterum misit, et damnavit.*

(3) Idem, *pœnitens.*

(4) In eodem cod. *secundum humanitatem primæ*

sedis Ecclesiæ deest.

(5) In eodem cod. *qui hodie... continentur deest.*

(6) Idem cod., *sermone multas. Sub ejus, etc.*

(7) In eodem cod. *in urbe Roma deest.*

GELASII PAPÆ I

EPISTOLÆ ET DECRETA.

• EPISTOLA PRIMA.

GELASII PAPÆ I AD EUPHEMIANUM.

Scribit neminem ad sedis apostolicæ communionem se posse admittere qui Acacii nomen non damnaverit. Quare eum hortatur ut quemadmodum Eutychem reliquosque hæreticos, sic quoque Acacium anathematizet.

Dilectissimo ^b fratri ^a Euphemiano Gelasius.

Quod plene cupimus, atque sincera fidei communionisque catholicæ redintegratione firmari, asserit tua dilectio, quod alteri solus non sufficiat auditus, nisi per litteras spectaverit significantiam provocantem ^c de his quæ circa nos dispensatio divina perficit, ut sic in secundis vicem salutationis impenderem. Non arbitramur vel dilectionem tuam, vel aliquem sic hoc sperare potuisse, ut putaret nos, vel aliquempiam potio-rem, quæ sunt gesta referentes, debuisse responsa promereri; quia nimis iudicare:ur arrogans, si de prima sede taliter existimasset. Quod si, ut magis opinamur, quasi sociis, quibus præesse Christi munere delegatum est, apostolicam sedem institutum sibi noviter sacerdotem præeuntibus oportuisse dixisti litteris indicare. Fuit quondam ecclesiastica vetus hæc regula apud patres nostros, quibus una catholica apostolicaque communio ab omni prævaricatorum libera pollutione constabat. Nunc autem cum societatem præferre malitis extraneam, quam ad beati Petri purum redire illibatamque consortium: *Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena (Psal. cxxxvi)?* Quomodo dispositionis apostolicæ antiqua sædera præbeamus hominibus communionis extraneæ? Quemadmodum vobis ordinationem renuntiatura est, cui vestro etiam testimonio ^d hæreticos damnatos præponitis? Dicet forsitan tua dilectio,

^a Hæc est secunda epistola Gelasii, responsoria illius qua Euphemius Constantinopolitanus episcopus communionem catholicam sibi negatam extorquere frustra conatus est. Euphemius orthodoxam quidem fidem profitebatur; sed quia nomen Acacii prædecessoris sui ab Ecclesia Romana damnati e diptychis, prout Felix papa monuerat, necdum expunxerat, catholicae Ecclesiae communi-
one indignus erat. Ut Gelasius in locum Felicis subrogatum accepit Euphemius, more majorum scripsit quidem epistolam fidei suæ confessoriam, ut communicatorias litteras impetraret; sed Gelasius reddidit tantum illi, quæ non exstat, epistolam communicatoriam, qua eum admonuit se frustra de obtinenda Ecclesiae catholice communi-
one agere antequam nomen Acacii e sacris tabulis abstulerit penitusque eraserit. Qua occasione, cum Euphemius alia legatione, alias ad pontificem

^a Alias *Euphemio episcopo Constantinopolitano*, de quo Marcellinus comes in chronico, Liberatus cap. 18. Evagr. l. 3, cap. 23. Nicephor. lib. 16, cap. 19.

^A hæreticos damnatos dici Acacium et Petrum. Cur al. Quod] si fas non est, præsentibus saltē litteris colloquamur? Quia aliter appellamus dominicæ mensæ participes, aliter qui in ejus nobiscum societate dissentiunt: quia ipse Dominus alio modo verba faciebat, a sua prædicatione discretis; alio discipulis regni cœlestis secreta pandebat. Consequenter quæ apostoli non ita a suo collegio separatis, quemadmodum fidei domesticis, consortibusque loquebantur. Sed ait dilectio tua, tantum circa me sese caritatis habuisse, ut non solum ad scribendum fueris contentus, sed affatus audire. Legisti sententiam: *Fides ex auditu, auditus autem per verbum Dei (Rom. x)*; illud scilicet verbum, quod confessioni beati apostoli Petri portas inferni nunquam prævalituras esse promisit (*Matth. xvi*). Atque ideo rationabiliter existimasti, quia fidelis Deus in verbis suis, non nisi aliquid tale promississet instituire, veram spon-
sionis suæ promissionem impleret. Ait denique tua dilectio, nos divinæ providentiæ gratia, quod ille monstraverit, sanctarum ecclesiarum non deserere caritatem, quia me in pontificali sede locaverit non indigentem, sicut ait, doceri; sed intendentem omnia necessaria ad ecclesiastici corporis unitatem. Ego quidem sum omnium hominum minimus, satis immeritus ad tantæ sedis officium, nisi quod superna gratia semper operatur magna de parvis. Quid enim de me sentiam cum hoc ipse de se magister gentium testetur, qui se ultimum et non dignum vocari apostolum profitetur (*I Cor. xv*)? Veruntamen, ut ad dilectionis tuæ verba redeamus, si veraciter ^C assecutus es hæc divinitus mihi fuisse collata, quæ et profecto quæcumque sunt bona, dona sunt Dei: sequere ergo hortamenta non indigentis doceri, et se-

dedisset litteras ejusdem argumenti cum prioribus, pontifex priori sententiæ et epistolæ inbærens, hanc secundam ad eundem Euphemium epistolam rescripsit anno pontificatus sui primo: poterat enim uno eodemque spatio bimestri Euphemius unas [F. suas] litteras Constantinopoli Romam misisse, et responsorias suarum inde vicissim recepisse. Sev. BINIUS.

^b Non exhortuisse orthodoxos interdum vocaro fratres Christianos etiam a communi-
one extorres, hoc aliisque pluribus exemplis demonstrari potest: compagine enim humanæ naturæ et nominis Christiani, licet non fidei orthodoxæ, neque catholice conjunctione, ejusmodi nomenclatura aliquando a Patribus usitata reperitur. Baronius an. 492, num. 10. Sev. BINIUS.

^c Id est, reddens certio-rem eum, qui ante litteris provocaverat. Sev. BINIUS.

^d Scholion ms. in cod. Bellov., *Hæreticos damnatos dicit Acacium et Petrum*. HARDUIN.

cundum supernam dispositionem universa cunctaque insipientis quæ ad Ecclesiarum pertinent unitatem, et adversus diabolum conturbatorem veræ pacis atque compagis, ut asseris fortiter resistentiæ. Si ergo de me ista pronuntias, aut sectanda tibi sunt quæ a Christo, ut perhibes, constituta sunt; aut palam te, quod absit, Christi dispositionibus obviare depromis, aut ad veniam [al. venam] luxuriæ de me cognosceris ista jactare. Sed consequenter annectis, condescendibilem me et optima dispositione revocare posse concordiam. Proinde, quoniam isto verbo frequenter utimini, quid sibi velit, explorem. Optima enim illa est Ecclesiæ catholicæ atque apostolicæ dispositio, ad meliora proficiendo condescendere, non ad inferiora descendendo deficere. Cum autem dicis condescendere nos debere vobiscum, interim jam vos aut descendere, aut descendisse monstratis. Unde, quæso, vel quo ista descensio est? Utique ex superiori quodam loco ad inferiora quæque deposito, a catholica [al. depositio]. A catholica] apostolicaque communionem ad hæreticam damnatamque prolapsos vos videtis, cognoscitis, non negatis: et non solum vos in infimis jacere delectat, sed etiam in superiore manentes sede vultis impelli. Condescendere nos vobiscum invitatis ad ima de summis, nos coascendere vos nobiscum rogamus ad summa de imis. Nunc igitur sub conspectu illius excelsæ justitiæ judicet genus humanum, quis nostrum debeat alteri obedire.¹ An dicis, ut cætera nunc omittam, descendit Dominus ipse de cælo? Descendit plane, sed ut hominem ab errore liberaret, non ut ejus misceretur errori. Nonne ipse præmoquit ut qui in tecto consistent, non descenderent, nec de ea quæ in domo videntur esse tollenda (*Matth. xxiv*)? Nonne pro omnibus Apostolus (*I Cor. xv*) clamat unus, qui plus omnibus laboravit, cum de custodia veritatis ageretur, quibus nec ad horam cessimus subjectionis gratia, ut veritas Evangelii permaneret apud vos? Videtis cœlestem magistrum condescendere noxiis recusantem? Postremo faciamus aliquem corruisse, ad quem benignissime sublevandum paululum quispiam velit inflecti. Ergo, ut erigatur jacens, miserantem convenit inclinari, non ut cum eodem præcipitetur in foveam. Igitur per litteras quas per Sinclitium diaconem destinastis, de his quos baptizavit, quos ordinavit Acacius, majorum traditione confectam et veram, præcipue religiosæ sollicitudini congruam præbemus sine difficultate medicinam. Quo nos vultis ultra descendere? Quid tacetis? Quid verecundamini verbis exprimere quod corde gestatis? Ipsa vos saltem verecundia, quod nonnunquam fit, debuit commonere. An forsitan, ut hæreticorum damnatorumque et his vel eorum successoribus communicantium nomina consentiamus admitti? Hoc non est condescendere ad subveniendum, sed evidenter in inferna demergi. Parcite, quæso, et nobis et vobis. Quod si curam vestri adeo non habetis, date veniam nobis. Dolere et flere possumus et

debemus: in hæc abrupta deduci nec possumus, nec debemus, qui, præstante Deo nostro, sinceram puramque paternæ traditionis fidem communionemque retinere, et ab omni prævaricatorum contagione discretam, etiam intentato periculo mortis, optamus, eligentes (si velit Deus) quælibet illa perireti, quam causas incidere damnationis æternæ. Date, inquam, veniam, si tamen cum vos propter amorem cujuslibet hominis vel timorem hæc libenter incurritis, nos propter amorem Dei et timorem gehennæ talia refutamus. Nec vos credatis, dissimulando causas atque personas, cujuslibet amicitias posse subreperere? quia neque vos ita subtiles estis, qui non possitis intelligi: et nos, præstante Deo nostro, non reperitis incautos. Nonne missis huc sæpe literis indicastis, cum cæteris hæreticis vos Eutychem quoque respueret? Hoc si verum est, aut eos qui communicaverunt Eutychem successoribus pariter abdicare, aut aliorum quoque hæreticorum successoribus communicantes, admittite. Sed Acacius, inquis, nihil contra fidem, sicut Eutyches, et successor ejus, legitur ubicunque dixisse; quasi non sit deterius, et non ignorasse veritatem et tamen communicasse veritatis inimicis. Si enim, cum aliquis recte sapiens de fide catholica communicet illis hæreticis, inter quos Eutychem posuistis, vel successoribus eorum, non est fas eos inter catholicorum altaria nominare: ita ergo illius Eutychem successoribus communicando, simili sorte tenetur obnoxius? De talibus quippe convenienter dicitur: *Descendant in infernum viventes* (*Psal. lrv*), qui dum illa vita qua justus vivit (*Rom. i*), vera atque catholica putantur vivere, repente aut in prona pravitate, aut in hæreticæ communionis inferna vergunt. Ecce quales Christo dicitis esse præponendos, cum ille nec animas nostras sibi met præcipiat anteponi. Imo et adhuc quæritis quando fuerit damnatus Acacius, quasi revera, etiamsi eum nullus ante damnasset, non debuisset orthodoxæ et apostolicæ communionis, cujus prævaricator exstitit et desertor, participatione secludi; sicut etiam quilibet qui fuerit ante catholicus, cuicumque hæresi communicans, merito judicatur a nostra societate removendus; aut in tali sorte defunctus, inter catholicorum nomina nullatenus computari. Miramur tamen quomodo ista profertis, hoc est et synodum Chalcedonensem vos suscipere pro fide catholica profiteamini; et eos quos damnavit, sectantium communicatores, non particulariter generaliterque putetis fuisse damnatos. Ostendite ergo quæ synodus in unaquaque hæresi cum erroribus successores eorum his communicantes simulque omnes non damnet et complices. Itaque ille vester Acacius, qui Eutychem hæreticis detestabili communionem factus est particeps, ab eadem synodo sine dubitatione damnatus est, quæ et Eutychem Dioscorumque cum successoribus eorum hisque communicantes synodico tenore prostravit.

¹ Forte rectius, *At dicis. HARDUIN.*

Sic sequaces quoque eorum, Timotheum Petrum-
que simili definitione dejecit. Proinde si ea quæ in
synodo Chalcedonensi pro fide et communione ca-
tholica lege apostolica definita sunt, vere certeque
sectamini, sicut vestra professione multiplici conti-
netur; aut successores ab illa synodo damnatorum
hisque communicantes abjicite; aut, si istos admittitis,
ea quæ in illa synodo pro fide et communione
catholica et apostolica sunt peracta, non solum falso
vos retinere perpenditis, sed insuper labefactare
conamini, et in Eutychnam hæresim sine retracta-
tione reciditis, meritoque a catholicis probamini esse
vitandi: quia ut talem pestilentiam perpetuo posse-
mus evadere, ea quæ contra ipsam ab ea congrega-
tione sanctorum Patrum salubriter decreta legun-
tur, nullatenus mutilanda, non solum sedis aposto-
licæ præules, sed etiam Orientalium regionum ca-
tholici censuere pontifices. An Petrum dicitis fuisse
purgatum, cui communicavit Acacius? Veris asser-
tionibus edocete, hoc ostendite, hoc probate, quibus
ille modis, quibus ille regulis ab Eutychniana fuerit
professione vel communione mundatus: ut cum id
nihilominus evidenti rerum claruerit demonstratione
convictum, palam aperteque possitis advertere, aut
vos debere cedere veritati, aut adversus hanc mani-
festa dimicatione configere. Nec vobis blandiamini,
quia fidem catholicam prostemini vos tenere, quia
Eutychnis nomen ademistis, quia ea veluti prædi-
care videamini, quæ orthodoxa prædicavit antiquitas.
Clamat enim nobis illa evangelica sententia: *Aut
facite arborem bonam, et fructus ejus bonos; aut facite
arborem malam et fructus ejus malos: a fructibus enim
arbor cognoscitur (Matth. XII):* id est, si voce, si
fide, si professione catholica et apostolica fideliter
veraciterque gloriâmini, hujus et communionem recipite.
Si vero hæreticorum, scilicet damnatorum, vel his aut
successoribus eorum communicantium, communio vobis
placet, quid statis? quid circumspicitis? simul et
eorum aperte manifesteque, remotis obstaculis,
dogma defendite. Quid enim juvat? ino et satis
gravat, dictis polliceri quod factis negatur, ut non
solum ipsa per se hæresis Eutychniana, quam sit
funesta Christiano sacramento, possitis agnoscere,
sed quanta et quam gravia hæresis ista in sui defini-
tione contineat. Ecce ad quæ nos præcipita condescendere
provocatis, atque ad quæ nos vitæ æternæ pericula
cupitis inclinare. Hoc descensu salvare est ægrotantem,
an cum languente consumi? Hæc erit o, tima dispositio
illius quam memoras reparandæ concordie, an illa potius,
ut rejectis contagiis perfidorum, integra fide, sincera
sui communione potiatur communio catholica atque
apostolica, ne hæreticorum tabe depulsa, intemeratam
sue fidei confessionem nitatur astruere, atque invicem
sibimet congruentis orthodoxæ professionis communionisque
sit unitas? Hanc (sicut dilectionis tuæ litteræ cohortantur)
meis quoque temporibus custodiri, qua valeo

¹ Forte potius animas. HARPUIN.

² Forte commovendum; in Bellov., opponendum. HARPUIN.

A preces depono, quæ per tot annos ab illis Patribus glo-
riosis, illibata intactaque servata est. Hæc enim est,
sicut ipse dicis, quam Deus noster de omnibus bene
futuram, et secundum suam veritatem et regulam gu-
bernaudam, et præsciis ante constituit, et singulis
quibusque temporibus sua dispositione convenienter
aptavit. Hæc est voluntas Dei, cujus tu ingeris men-
tionem, quam ego quoque pro meo modulo, quem
Dominus donare dignatur, cupio prorsus implere,
ut non reus de hujus talenti cœlestis diminutione
reperiar: sed in hoc talento (sicut ipse quoque nos
admonet) incrementum Christi gratia postulo conte-
qui, et nullum prorsus incidere detrimentum. Hinc
est quod prioribus dilectionis tuæ litteris, sicut tua
quoque pagina designavit, pro vestra sumpsi salute
B tristitiam, ubi comperi quod erat vobis noxium, et
quod veræ paci contrarium reperi. Contristatur enim
Apostolus (II Cor. VII) de errore deviantium, et læti-
tiam recipit de eisdem sua prædicatione correctis.
Si autem tua caritas, ut dixit, nescio quorum neces-
sitate constringitur, quod (pace tua dixerim) sacerdos
pro veritate promenda nec facere deberet omnino
nec dicere; ignoscat nobis hominibus timidissimis,
si coarctante nos terribili et divini judicii grandi ne-
cessitate constringimur, sicut qualescunque ministros
Christi decet, nos animas nostras ponere pro veri-
tate salvandas, quam eas lucrari velle veritatis dimi-
nutione perdendas, ut non dicam, contra fidem libiti-
cujuslibet abdicandas. Istæ mihi sunt (quas dilectio
tua commendat) certæ fidei perpetuæ cum eo, qui-
cunque voluerit, in Christi visceribus amicitie. Hic
non tam optamus præponi aliis, sicut prædicatis, quam
cum fidelibus cunctis sanctum et Deo placitum habere
consortium. Hæc mihi (quam mandat dilectio tua)
pax solida, inconvulsa, et perennis; hoc unum vin-
culum (sicut etiam ipse desideras) salutare quo con-
ecta uniri possit Ecclesia. Hoc quibus est creditum
(sicut et ipse deprecaris) protectio divina perficiat.
Hæc est, quæ Deus est, caritas (I Joan. IV), quam
poscis de corde puro, et conscientia bona, et fide non
facta (I Tim. I). Quomodo ergo de corde puro, si hæ-
reticorum fuerit participatione polluta? Quomodo
conscientia bona, si malorum fuerit confusione per-
mixta? Quomodo fide non facta, si fuerit mixta cum
perfidis? Quæ si prudentia tua (sicut eam precamur)
D diligenter advertat, perspicit apostolicam sedem non
vitare pacem, sed hæreticorum damnatorumque
vitare vestigia [al. contagia]. Quæ etiam vos ratio-
nabiliter intuentes, creditis nos commonendum populum
Constantinopolitanum, non permittere submoveri
nomine perfidorum. Quisnam hoc in Ecclesia Dei,
quæso te, possit audire, cum utique pastorem sequi
grex debeat ad pascua salutaria revocantem, non
per devia gregem pastor errantem? Dic mihi, rogo
te, grex pro te, an tu pro grege redditurus es ratio-
nem? Certe si vobis hoc placet, multo magis causa
est nobis justior, qui populum Romanum a fide illa

sua, laudabili majorum traditione percepta, declinare non sinentem nos penitus libenter audivimus, si vos Constantinopolitanam plebem, ab hæretica communione discedere recusantem, non vultis offendere.

Sed nos dicitis debere dirigere qui eam valeant mitigare. Quomodo me auditura est, quem videtur habere suspectum, si præsules suos despicit admonentes? Nonne ipsis apostolis est præceptum in aliquibus regionibus verbi prædicatione non uti, his quippe in quibus non fuerant audiendi? Veniemus, frater Euphemiane, sine dubitatione, veniemus ad illud pavendum tribunal Christi (ut taceam ¹ quæ ex hoc sit metuenda vindicta), circumstantibus illis a quibus fides ipsa ² est. Non illic infestationibus, non dilationibus, non ³ inclusionibus est agendum; sed manifestissime comprobandum utrum beati Petri gloriosa confessio cuiquam eorum quos regendos accepit, quidquam subtraxerit ad salutem; an eam auscultare nolens, etiam cum suo periculo rebellis ⁴ existerit obstinata pernicies? Ibi certe dilucidabitur utrum ego (sicut putatis) acerbus, asper, et nimis durus, difficilisque sim vobis, qui cum ratione vestram salutem parturio, qui clamo: Etiam si austerum videtur antidotum, accipite, quæso, bibite, vivite, nolo moriamini; an vos, qui a noxiis prohibiti, medicos ducitis execrandos, imo qui vultis vobiscum medicos agrotare, quam vos recipere ⁵ sanitatem. Et alia manu: Dominus te incolumem custodiat.

^a EPISTOLA II.

AD LAURENTIUM DE LIGNIDO EPISCOPUM.

Ad pontificatum assumptus de more Romanæ Ecclesiæ fidei formulam, quam omnes profiteri teneantur, præscribit.

In prolixitate epistolæ dilectionis tuæ magno nos gaudio replesti in ea parte in qua dictum est quod in Thessalonicensi Ecclesia, vel in aliis similiter recitata epistola prædecessoris nostri de excessibus Acacii, cuncti eidem anathema dixerint, nec quisquam communioni prævaricatori sese miscuerit. Unde quia nos admones dilectione fraterna, ut velut medicinam quamdam fidei episcopis per Illyricum, vel aliis ministrare debeamus, quanquam hoc copiosissime factum sit a beatæ recordationis prædecessore nostro; et quia mos est Romanæ Ecclesiæ sacerdoti noviter constituto formam fidei suæ ad sanctas Ecclesias prærogare, hæc eadem compendiosa nimis brevitate studii renovare, ut sub qua fide vivendum sit, secundum statuta Patrum, in hanc nostram epistolam propter breviter sine fastidio lector agnoscat.

^a Hæc epistola circularis est et encyclica ad omnes episcopos Macedoniae anno 1 pontificatus Gelasii scripta, ea occasione quod episcopus Thessalonicensis totius Macedoniae provinciæ metropolitanus (ut constat infra ex epist. 9 ad Dardan. et Illyr. episc.), Acacianis modo turpiter adhæreret, qui alias contra

¹ Cod. capituli Veronen., quia et hic.

² Id. cod., defensa est.

³ Id. cod., illusionibus.

Confitemur ergo Dominum nostrum Jesum Christum Filium Dei unigenitum ante omnia quidem sæcula, sine principio, ex Patre natum secundum deitatem; in novissimis autem diebus de sanctissima Virgine Maria eundem incarnatum et perfectum hominem ex anima rationali et corporis susceptione hominibus Patri secundum deitatem, et hominibus nobis secundum humanitatem. Duarum enim naturarum perfectarum unitas facta est ineffabiliter, propter quod unum Christum eundem Filium Dei et hominis unigenitum a Patre, et primogenitum ex mortuis confitemur; scientes quod quidem coæternus sit suo Patri secundum divinitatem, secundum quam opifex est omnium, et dignatus est post consensionem sanctissimæ Virginis, cum dixit ad angelum:

B *Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum* (Luc. 1). Ineffabiliter sibi ex ipsa ædificavit templum, et sibi univit, quod non coæternum de sua substantia e cælo detulit corpus, sed ex massa nostræ substantiæ, hoc est ex virgine hoc accipiens, et sibi uniens, non Deus Verbum in carnem versus est; neque ut phantasma apparens, sed inconvertibiliter et incommutabiliter suam conservavit essentiam primitias naturæ nostræ suscipiens, sibi univit. Nam principium Deus Verbum has nostræ naturæ primitias multa sibi bonitate unire dignatus est, qui non permixtus, sed in utriusque substantia unus et ipso visus, secundum quod scriptum est: *Solvite templum istud, et in tribus diebus resuscitabo illud* (Joh. 1). Solvitur enim Christus Jesus, secundum meram substantiam quam suscepit, et solum suscitatur proprium templum: hoc ipse secundum divinam substantiam, secundum quam et omnium artifex est. Nunquam autem post resurrectionem unitiois nostræ naturæ discessit a proprio templo, nec discedere potest propter ineffabilem suam benignitatem, sed est ipse Dominus Jesus Christus et passibilis, et impassibilis: passibilis secundum humanitatem, impassibilis secundum divinitatem. Suscitavit igitur suum templum Deus Verbum, et in se naturæ nostræ resurrectionem et renovationem operatus est, et hanc Dominus Christus noster Deus, postquam resurrexit a mortuis, discipulis suis ostendebat dicens: *Palpate me, et videte quoniam spiritus carnem et ossa non habet, quemadmodum me videtis habere* (Luc. xxiv); non dixit, quemadmodum me dicitis esse, sed habere, ut et qui habet, et qui habetur considerans, non permutationem, non conversionem, non mutationem, sed unitatem factam respicias. Propterea, et fixuræ clavorum, et fixationem lanceæ demonstravit, et cum discipulis manducavit, ut per omnia resurrectionem

oborta schismata inter Orientales et Romanum pontificem, sedi apostolicæ firmiter inhærere, ejusque patrocinium suscipere consuevisset. Ut ergo reliquos ejus provinciæ episcopos in officio catholicæ et apostolicæ communionis contineret, ad ejusdem provinciæ antistes has circulares litteras dedit. **SEV. BINUS.**

^a Id. cod., existeret.

^b Al., salutem. **HARDUIN.**

nostræ naturæ in se renovatam doceret : et quia secundum beatam divinitatis substantiam inconvertibilis, incommutabilis, impassibilis, immortalis, nullius indigens, perficiens omnes passiones, se permisit proprio inferri templo, quod virtute propria suscitavit, et per propriam perfectionem templi sui renovationem nostræ naturæ operatus est. Qui autem dicunt subtilem hominem Christum, aut passibilem Deum, aut in carne versum, aut non ¹ cognitum habuisse corpus, aut de cœlo hoc detulisse, aut phantasma esse, aut mortalem dicentes, Deum Verbum indignasse ut a Patre suscitaretur, aut sine anima corpus, aut sine sensu hominem suscepisse, aut duas substantias Christi, secundum permixtionem confusas, unam factam fuisse substantiam, et non confitentes Dominum nostrum Jesum Christum duas esse naturas inconfusas, unam autem personam, secundum quod unus Christus, unus idem Filius, istos anathematizat catholica et apostolica Ecclesia. Hæc ergo sunt, frater dilectissime, quæ pro antiloto nos debere mittere flagitasti, quod nullum amarum, neque dulce noxium videndum refugite, nam et de nostro conventu disposueramus quosdam dirigerè, si ratio id temporis fieri permisisset : quod facere credimus opportune, cum illarum partium correctio ad nos, juvante Domino, legatione plenissima, sicut confidimus fuerit nuntiata. Sperantes etiam de Dei nostri misericordia, ut huic prædicationi nostræ clementissimus et Christianissimus imperator unanimitatem suam auxiliumque conjungat, quatenus pro fide qua pollet, in illis regionibus coerceat, quin suis quæstiunculis, et secundum elementa mundi, sicut vas electionis ante prædixit, superflua vanaque concinant, nolentes contineri salutaribus disciplinis : sed vos, sicut ait idem apostolus, *non ita didicistis, Christum (Coloss. II)*, si tamen illum audistis, et in illo docti estis, sicut est veritas in Jesum, quam utique ille apprehendere poterit qui orthodoxorum Patrum, sicut jam sæpe dictum est, observaverit instituta. Deus te incolumem custodiat, frater carissime.

RESCRIPTUM

EPISCOPORUM DARDANIÆ AD GELASIVM PAPAM.

Gratias agunt quod ipsos monuerit a quibus cavendum sit; et cupere ipsos ab apostolica sede visitari scribunt.

Domino sancto apostolo [*al.* apostolico] et beatissimo patri patrum Gelasio papæ urbis Romæ, humiles episcopi Dardaniæ.

Saluberrima apostolatus vestri præcepta Tryphone viro religioso filio nostro deferente, qua oportet devotione suscepimus, et maximas Deo omnipotenti, et beatitudini vestræ referimus gratias, quod nos pastoralis admonitione et evangelica doctrina visitare Ji-

^a Duabus epistolis admonuit Gelasius pontifex episcopus Dardaniæ, ut Eutychnorum communionem sedulo vitarent. Priorem (quæ excidit) misit per Tryphonem; ad quam præcedens epistola ab episco-

¹ Edit. Rom. melius habet *cognitum*

gnatus es, domine sancte apostolice et beatissime pater patrum. Desiderii enim et voti nostri est jussionibus vestris in omnibus obedire, et quemadmodum a patribus nostris accepimus, sedis apostolicæ, quæ vitæ et meritis vestris delata est, præcepta intemerate servare, atque religionem orthodoxam, cuius estis prædicatores, fidei et inculcata devotione, prout nostræ rusticitatis sensus patitur, custodire. Eutychnis enim vel Petri Acaciique et omnium sectatorum ejus atque consortium, velut quædam pestifera contagia, ante vestram quoque vitavimus jussionem, et multo magis nunc post admonitionem sedis apostolicæ, et ab eadem nos pollutione necesse est abstinere : et si qui alii ejusdem Eutychnis sectam, vel Petri et Acacii, aut secuti sunt aut sequentur, vel eorundem sese complicitibus atque consortibus arsiant immiscendos, et a nobis, qui sedi apostolicæ secundum divina præcepta et Patrum statuta inculpati servire desideramus, omni ratione vitandi sunt. Et si qui forte prava intentione (quod neque arbitramur neque optamus) a sede apostolica se crediderint segregandos, ab eorum nos alienos esse consortio proflitemur; quoniam, ut dictum est, Patrum in omnibus custodientes præcepta, et inviolabilia sacrosanctorum canonum instituta sectantes, apostolicæ et singulari illi sedi vestræ communi fide et devotione parere contendimus. Et quoniam suggerendi fomitem nobis pro insita sibi benignitate beatitudo vestra concessit, aliqua memorato Tryphoni viro religioso filio nostro, præceptorum vestrorum portitori, suggerenda mandavimus. Et ut suggestionem ejus, quantum arbitramur justam et rationabilem pro supplicatione nostra libenti animo apostolatus vester dignetur admittere, justis precibus exoramus (quod supplicatio nostra mereatur effectum) unum ex angelica sede vestra cum sæpe dicto viro religioso ad nos usque præcipite destinare, ut sub ejus præsentia quæ fides orthodoxa, et vestræ jussionis sinceritas postulat, ordinentur. *Et subscriptio.*

Joannes episcopus sacrosanctæ Ecclesiæ Scopinæ metropolitana civitatis huic rescripto a nobis dato consentiens, ad omnia quæ superius continentur manu propria subscripsi.

Bonosus episcopus ut supra subscripsi.

Samuel episcopus ut supra subscripsi.

Verianus episcopus per Valentinum archidiaconum ut supra subscripsi.

Faustinus episcopus ut supra subscripsi.

Ursinus episcopus ut supra subscripsi.

^a EPISTOLA III.

AD EPISCOPOS DARDANIÆ.

Nuntiat se pontificem electum; catholicæ fidei libellum

pis Dardaniæ rescripta fuit. Posteriorem hanc ejusdem argumenti misit per Ursicinum, prout ipsi petiverant. Encyclicam et circularem fuisse patet ex verbis epistolæ in fine. Ex eo quod ab initio Euty-

transmittit, hortaturque ut cum Eutychnianis non communicent, et muneri pastorali invigilent.

Dilectissimis fratribus universis episcopis per Dardaniam constitutis Gelasius episcopus.

Ubi primum respirare fas est a continuorum tempestate bellorum, quæ in illis provinciis, vel in istis temporibus qualitas incessanter exercuit, cunctos per Dardaniam Domini sacerdotes fraternæ sollicitudinis caritate duximus alloquendos: primum quia regimen apostolicæ sedis adepti, strepitu publico, sicut dictum est, retardante, commissum nobis sacræ dispensationis officium, propriis, ut mos erat, litteris ¹ nequimus indicare, quo vestra fraternitas de communionis Domini nobiscum munere gratuletur. Deinde, ut post tantas acerbitates incommoditatesque mundanas, qualiter invicem valeremus, mutuus sermo depromeret; postremo si qua de ecclesiasticis referenda sunt causis, quæ propter insidias perpetui hostis, pastoralis sunt jugiter circumspicienda vigilantia, significationibus pandere alternis. His igitur incitati per fratrem et coepiscopum nostrum Ursicinum præsentia dirigere scripta curavimus, præeunte gratia salutationis, orantes ut magnanimiter auxilio Domini tolerando rerum transeuntium vastitatem, magis esse debeamus attentis, ne, quod absit, perpetuæ subeamus vitæ dispendium. Proindeque catholicæ veritatis poscit utilitas præcavenda, dilectio vestra paulisper advertat. Apud Græcos, quibus multas hæreses abundare non dubium est, jam ante annos fere quadraginta et quinque de Domini nostri et Salvatoris incarnatione nata conquæstio est: Eutyche quendam presbytero Constantinopolitano in blasphemias proruente, per quas diceret unam tantummodo, id est, solam Divinitatis naturam, sive substantiam in Domino Jesu Christo credere nos debere, susceptæ carnis veritate prorsus abolita: quod utique improbum commentum Marcionistis, Manichæisque conjunctum, totum sine dubio salutis nostræ solveret sacramentum; siquidem quantum et Scripturæ venerabilis dicit auctoritas, et majorum testatur doctrina nostrorum, redemptorem mundi Deum, totum simul Deum, totumque hominem ex Maria Virgine fuisse progenitum. Et huic mundo certum est exstitisse conspicuum, sic passum, atque resurrexisse constat a mortuis. Itaque quadraginta diebus fuisse cum discipulis conversatum, in cælum ascendisse, plena luce sit clarum, eoque modo dictum, ad iudicium, angelo testante, venturum, ut et Filius hominis, quem beatus Stephanus martyr a dextris virtutis Dei vidit astantem, manifestus appareat, et quem compunxerunt persecutores ejus, aspiciant: quod nimirum sine carnis humanæ non potest constare materia, cujus assumptio glorificata est deitate, non prorsus assumpta. Unde et beatus apostolus Joannes dicit: *Qui negat Christum in carne venisse, hic est antichristus (I Joan. II)*; et glori-

chianæ hæreseos, quæ detecta fuit anno 448 hoc loco enumeret annos 45, apparet eam anno pontificatus

A sus apostolus Paulus qualem hodie credere debeamus Dominum nostrum Jesum Christum palam professus est, dicens: *In quo habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter (Coloss. II)*, quod brevi capitulo simul Arianam pestem, et hanc quam diximus Eutychnianam cælesti prædicatione subvertit, quia et homo nihilominus est, ubi omnis plenaque Divinitas habitare perhibetur, et corporaliter exprimendo, in veritate persistere nostri corporis approbatur.

Super autem his frequenter ab apostolica sede, et per beatæ memoriæ sanctum Leonem, et per successores ejus certum est, Græcos fuisse convictos, sicut ipsorum chartis quas apud nos habemus, sine ambiguitate monstratur. Nunc vero quamvis ipsam pestilentiam non audeant profiteri, eos tamen qui talibus communicaverint, meritoque secundum Chalcedonensis decreti concilii ab apostolica sede damnati sunt, obstinatique in eadem damnatione defuncti, pernicioso furore defendunt, et eorum recitationem Ecclesiæ catholicæ moliuntur ingerere. Quod utique, quod absit, receptis, etiam contagium pravitatis, cui se communionem sociarunt, consequenter incurritur, quemadmodum (quod Dominus avertat!) si Arii vel cujuslibet hæretici ad ecclesiasticam recitationem nomen admittitur, simul et consortium detestabilis erroris assumitur. Unde quia errorem quidem fatentur, sed ea sibi putant communionem catholicam conditione laxandam, ut nomina eorum qui prævaricati sunt illis in ecclesia recitare sit licitum, et non tam ipsi corrigere quam sinceritatem catholicam inficere nitantur contagio perfidorum; dilectionem vestram fraternæ caritatis affectu non destitimus admonere, ut si qui talia seminantes ad vestras regiones forte pervenerint, modis omnibus excludantur, vobisque cum sede beati apostoli Petri, sicut a patribus nostris est tradita illibata communio atque ex omni parte inconversa perduret. Certe si quis aures vestras de hac crediderit subreptione pulsandas, sollicitudine pastoralis ad nos quam citius referre properetis, ut communi studio, catholicoque tractatu, pro domo unius Domini cuncti catholici confiant sacerdotes; ut quæ orthodoxæ definitioni competent, intemerata servantur; et quatenus errantibus debeat subveniri, rationabili deliberatione noscatur. Hæc autem vestra dilectio etiam ad contiguas sibi quasque provincias vicinosque pontifices prudenter faciat pervenire, ut Ecclesiarum præsules, universæ veritatis instructione percepta, mortiferam declinare valeant falsitatem. *Et subscriptio: Deus vos incolumes custodiat, fratres carissimi.*

EPISTOLA III bis.

BEATI PAPÆ GELASII AD NATALEM ABBATEM.

Dilectissimo filio Natali abbati Gelasius episcopus. Quamvis pro beati Petri apostoli moderamine divinitus instituto, quo sedis eius vicarii cunctis sunt

Gelasii primo scriptam esse. Sev. Binius

¹ Edit. Rom., nequivimus.

ecclesiis debitores, ad fratres et coepiscopos meos per Dardaniam constitutos competentia scripta de-
 jerimus, antiquæ fidei communionisque tramitem
 subsequentes, ut cavere valeant contagia perfidorum,
 et nobiscum illibatam tenere consortium; tamen
 dilectionem quoque tuam non ¹ destitimus deside-
 rantes affari, cujus sollicitudinem de noxiis quibus-
 que vitandis, et in retinendis quæ ad utilitatem
 pertinent Christianam, laudabilem perspeximus esse
 fervorem, ex litteris ² scilicet quas ad fratrem et
 coepiscopum meum Serenum tua caritas destinavit.
³ Proinde collaborandum sibi tua dilectio perpendit
 Evangelio Dei, et ⁴ æternæ salutis intuitum etiam
 adversantia quæque tolerando constanter; ut nullum
 subeas, quod absit, cœlestis regni dispendium, ad
 quod utique nisi legitime certaveris, non potes per-
 venire. Tanto enim, præstante Domino, nobis est
 instandum vigilandumque, quanto sub ipso sine jam
 mundi vehementior humani generis hostis insistere
 non quiescit. Nihil significamus omissum, ⁵ quod
 aut correctioni rerum quas in Ecclesias Orientis se-
 minavit inimicus, Patrum regulis congruentem possit
 adhibere medicinam. Sed quid facimus? quia obdu-
 ratis auribus vocem refugiunt veritatis audire, tan-
 taque vis morbi sævientis incubuit, ut secum malint
 salvos quosque lethaliter ægrotare, quam ipsi reci-
 pere sanitatem; nunc inficantes universa quæ ipso-
 rum chartis, ipsorum subscriptionibus approbamus;
 nunc cum manifesta rerum fuerint luce convicti,
 palam aperteque fatentes errorem, nolle se tamen
 reverti ad viam puræ confessionis communionisque
⁶ testantur; sed nos potius exspectant suis præva-
 ricatoribus implicari. Quapropter, largiente Christi
 gratia, magnis studiis est agendum, ut quia de vita
 perpetua vel amittenda res agitur vel tenenda de-

¹ Quod aut aut patrum regulis. Sic Maffei-
 us. Sed cum incommodum sit secundum aut, redundare
 proinde videtur et primum.

² Deest apud Maffei-
 um præpositio ab.

³ Cum Theodoricus Gothorum rex, post Odoacrem
 regem Herulorum devictum et occisum, una cum
 Ravenna integra Italia potitus esset, bello diuturno
 fatigatus ad Anastasium imperatorem Constantinopoli
 degentem, duos hosce legatos Faustum magistrum
 officiorum, et Irenæum ablegavit, qui ad obtentum
 Italiæ regnum rectius stabilendum, pacem sibi con-
 cedi peterent et impetrarent. Hac occasione Gela-
 sius papa, anno pontificatus sui 2, alteri legatorum
 Fausto officiorum magistro causam illam quæ cum
 Euphemio Constantinopolitano adhuc schismatico
 vertebatur, commendavit, ut æquissimis jussionibus
 Ecclesiæ Romanæ obtemperans, ejusdem communi-
 cationem hactenus frustra expetitam consequi me-
 reretur. Hujus negotii expediendi ratio commissa est
 Fausto ea de causa, quod Euphemius patriarcha,
 Gelasii epistolis duabus admonitus, nomen Acacii e
 tabulis sacris non modo non expunxerit, sed et ejus-
 dem defendendi patrocinium susceperit, atque ea
 quæ solent hæretici et schismatici contra sedem apo-
 stolicam effutiverit; quodque demum, ad conciliandam

⁴ In edit., desistimus.

⁵ In edit., ex litteris siquidem.

⁶ Deest in edit., proinde.

⁷ In edit. recte, ob æternæ, etc.

⁸ In edit., testantes, et infra exspectantes.

A mus operam quidem, si aliquos ex illis, operante
 Domino, salvare possimus: alioquin, sicut ait Apo-
 stolus, *te ipsum castum custodi* (1 Tim. v, 22). Perire
 volentium nitamur declinare perniciem; et, quod
 solum facere debeamus, divinam pro illis exorare
 clementiam, ut resipiscant a diaboli laqueis a quo
 capti detinentur ^b ab ipsius voluntate: ut ab obsti-
 natione mortifera respirantes, pestem quam se hu-
 manitus incidisse etiam ipsi sentiunt, inutiles vere-
 cundiæ languore deposito, ad recuperanda remedia
 sempiterni libero corde resipiscant. His ergo cog-
 nitis quæ sicut diximus ad regionumstrarum sunt
 directa pontifices, et ipsi protegente vos Domino
 debetis esse convenienter instructi, et provinciis
 eadem quibusque ^c contiguissimè prædicare.
 B Nihil est enim quod pavere debeamus, cum certum
 sit a cœlesti Præsule non derelinqui quos suæ ve-
 ritatis præstitit arma tractare; nec quidquam videam-
 us ei ullatenus præferendum, cum ipsas animas
 nostras pro earum nos voluerit salute contemnere.
 Qualiter autem vel proficiat ibidem religionis inte-
 gritas, vel quid forsitan asseratur, sæpius nobis
 vestra dilectio non omitat ostendere; ut necessaria,
 Christo tribuente, subsidia responsis congruentibus
 ministremus.

Subscriptio papæ.

Deus te incolumem custodiat, fili dilectissime.

EPISTOLA IV SEU c COMMONITORIUM

AD FAUSTUM MAGISTRUM FUNGENTEM LEGATIONIS
 OFFICIO CONSTANTINOPOLI.

C *Acacium jure a sede apostolica damnatum, et in excom-
 municatione mortuum non posse absolvi, et cum illo
 non communicandum.*

Ego quoque mente percepi [al. præcepi] Græcos
 in sua obstinatione mansuros, nec cui velut inspera-

contra pontificem Romanum Anastasii imperatoris
 invidiam, in vulgus sparserit ipsum Anastasium im-
 peratorem, neque ab episcopo urbis Romæ, neque a
 Romano senatu recipi, adeoque imperatorem contra
 Urbem et episcopum commoverit. Ne igitur horum
 occasione Romana Ecclesia in discrimen adduceretur,
 atque inter duos hæreticos principes Anastasium
 et Theodoricum arctata, durioribus angustiis preme-
 retur, Fausto officiorum magistro, viro pietissimo,
 tante molis negotium credidit, ut cum esset Con-
 stantinopoli, objecta dilueret, tentata destrueret,
 atque sequester pacis existens, Orientalis Ecclesiæ
 cum Occidentali conciliator accederet. Profectus est
 D Faustus, gnaviterque susceptum negotium peregit;
 sed non ex sententia, ut erat in optatis, absolvit,
 refragante Euphemio, et majora rixarum fomenta
 miscente. Qui et de omnibus quæ cum ipso trans-
 acta erant, datis ad Gelasium litteris eum certiore
 reddidit. Quibus acceptis Gelasius ad eum rescripsit
 hanc defensionem, qua adversariorum calumnias re-
 fellere posset. Unde non immerito *commonitorium*
 nuncupatur, cum eo ipso a pontifice admoneatur,
 quoniam modo calumniantium petulantiam valide re-
 tundere queat. Hæc ex Baronio anno 493, num. 3 et
 sequentibus. Sev. BINIUS.

^a Deest in edit. contiguissimè.

^b Sunt qui Festum dicant legi oportere: nec su-
 Gelasio papa hunc legatum fuisse Constantinopolitani
 a Theodorico rege, sed sub Anastasio Gelasii succes-
 sore. HARDUIN.

tum videri potest, quod est ante [al. in ante] præcognitum. Quapropter ¹ non jam propter religionis causas student dispositionibus publicis obviare, sed potius per occasionem legationis regiæ catholicam fidem moliantur evertere, et tali commento [al. commercio] nituntur sperata præstare. Quid sibi vult autem quod diverit imperator, a nobis se in religione damnatum, cum super hac parte et decessor meus non solum minime nomen ejus attigerit, sed insuper quando principia adeptus regiæ potestatis exercuit, in ejus se rescripsit imperii promotione gaudere: et ego nulla ipsius unquam scripta percipiens, honorificis (ut nostis) cum litteris salutare curaverim? Decessores mei, sacerdotes qui prævaricatoribus se communicasse propria voce confessi sunt, a communione apostolica submoverunt. Si isti [al. ita] placet se miscere damnatis, nobis non potest imputari; si ab eis velit abscedere, tanto magis a nobis non potest esse damnatus, sed potius ad gratiam sinceræ communionis admissus. Ad senatum vero pertinet Romanum, ut memor fidei quam a parentibus se suscepisse meminit, contagia vitæ communionis externæ, ne a communione hujus sedis apostolicæ (quod absit) reddatur externus. Veniam sibi dari [al. addit debere] proponunt. Legatur, ex quo est religio Christiana, vel certe detur exemplum, in Ecclesia Dei, a quibuslibet pontificibus, ab ipsis apostolis, ab ipso denique Salvatore veniam nisi corrigentibus se fuisse concessam. Auditum autem sub isto cælo nec legitur omnino, nec dicitur, quod eorum voce depromitur: Date nobis veniam, dum tamen nos in errore duremus. Id quoque ² pariter [forte leg. par est] ostendant, qui nobis canones nituntur opponere; quibus hoc canonibus, quibus regulis, qua lectione, quoque documento, sive majoribus nostris, sive ab ipsis apostolis (quos potiores merito fuisse non dubium est), seu ab ipso Domino Salvatore, qui judicaturus creditur vivos et mortuos, sive factum est unquam, vel faciendum esse mandatur. Mortuos suscitasse legimus Christum, in errore mortuos absolvisse non legimus. Et qui certe hoc faciendi solus habuit potestatem, beato Petro principaliter mandat apostolo: *Quæ ligaveris super terram, ligata erunt et in cælis; et quæ solveris super terram, erunt soluta et in cælis* (Matth. xvi). Super terram, inquit; nam in hac legatione defunctum nusquam dixit absolvi [al. absolvendum]. Quod ergo nunquam factum est, vel mente concipere formidamus, scientes in divino judicio non posse penitus excusari. Si autem, quod nunc prætentunt, a Romana Ecclesia se sunt divisuri, id jam dudum fecisse monstrantur. ³ Euphemium vero miror, si ignorantiam suam ipse non perspicit, qui dicit Acacium ab uno non potuisse damnari. Itane non perspicit, secundum formam synodi Chalcedonensis, Acacium fuisse damnatum? nec novit eam,

¹ Codex Veronensis capituli millenariam præferens ætatem, quocum hoc Gelasii commonitorium collatum est, hic legit, non tam.

² Cod. Veron., parum est.

aut se nosse dissimulat, in qua utique per numerosam sententiam sacerdotum erroris hujus auctores constat fuisse damnatos; sicut in unaquaque hæresi a principio Christianæ religionis et factum fuisse, et fieri, manifesta rerum ratione monstratur, decessoremque meum exsecutorem fuisse veteris constituti, non novæ constitutionis auctorem? Quod non solum præsul apostolico facere licet, sed cuicumque pontifici, ut quoslibet et quemlibet locum, secundum regulam hæreseos ipsius ante damnatæ, a catholica communione discernant. Acacius quippe non fuit novi vel proprii inventor erroris, ut in eum nova ætate prodirent [al. procederent], sed alieno facinori sua communione se miscuit. Itaque necesse est ut in illam recideret justa lance sententiam, quam cum suis successoribus per convenientiam synodalem suscepit auctor erroris. ⁴ Nobis opponunt canones, dum nesciunt quid loquantur. Contra quos hoc ipso venire se produnt, quod primæ sedi, sana rectaque suadenti, parere fugiunt. Ipsi sunt canones, qui appellationes totius Ecclesiæ ad hujus sedis examen voluere deferri. Ab ipsa vero nusquam prorsus appellari debere sanxerunt; ac per hoc illam de tota Ecclesia judicare, ipsam ad nullius commere iudicium, nec de ejus unquam præceperunt iudicio iudicari, sententiamque illius constituerunt non oportere dissolvi, cujus potius decreta sequenda mandarunt. In hac ipsa causa Timotheus Alexandrinus, et Petrus Antiochenus, Petrus, Paulus, Joannes, et cæteri, non solum unus, sed plures utique nomen sacerdotii præferentes, sola sedis apostolicæ sunt auctoritate dejecti, cujus rei testis etiam ipse docetur Acacius, qui præceptionis hujus existit exsecutor. Quod utique sicut apostolicam sedem juxta formam synodicam fecisse manifestum est, sic neminem resultare potuisse certissimum. Hoc igitur modo recidens in consortium damnatorum, est damnatus Acacius, qui eorum damnationem, antequam prævaricator existeret, fuerat exsecutus. Nobis ausi sunt facere canonum mentionem, contra quos semper ambitionibus illicitis ⁵ fecisse monstrantur. Qua ipsi synodo, vel secundum cujus synodi formam Alexandrinum Joannem de ecclesia cui ordinatus fuerat expulerunt? qui nullis causis evidentibus nec ante convinci, nec postea provocans, etiam in iudicio competenti potuit accusari. Quod si dicunt: Imperator hoc fecit: hoc ipsum quibus canonibus; quibus regulis est præceptum? Cur huic tam pravo facto consensit Acacius, cum auctoritas divina dicat: *Non solum qui faciunt prava reos esse, sed etiam qui consentiunt facientibus* (Rom. 1). Quibus canonibus quibusve regulis Calcedion exclusus est, vel primi urbium diversarum catholicis sacerdotibus? Qua traditione majorum apostolicam sedem in iudicium vocant?

An secundæ sedis antistites, et tertiæ, cæterique

³ Cod. Veronen., Euphemium, et ita ubique.

⁴ Hunc locum Nicolaus papa recitat ex commonitorio in epistola 5 ad Michaellem imperatorem. HARB.

⁵ Cod. Veron., illicitis tenendi esse.

bene sibi concilii sacerdotes depelli debuerunt, et qui religionis exstitit inimicus, depelli non debuit? Viderint ergo si alios habent canones quibus suas ineptias exsequantur. Cæterum isti, qui sacri, qui ecclesiastici, qui legitimi celebrantur, sedem apostolicam ad iudicium vocare non possunt; et Constantinopolitanæ civitatis episcopus, quæ utique per canones inter sedes nullum nomen accepit, in communionem recidens perfidorum, non debuit submo-
 veri. An, qui homini inentitus dicitur imperatori, et qui imperatorem læsisse perhibentur, depelli debuerunt: et in Deum, qui summus et verus est imperator, Acacium delinquentem, sinceramque communionem divini sacramenti studentem miscere cum perfidis, secundum synodum, qua hæc est damnata perfidia, non oportebat excludi? Sed ve, int, nolint, ipsius iudicio antiquæ canonum constitutiones firmabuntur.

Sed religiosi viri atque perfecti, secundum canones concessam sedi apostolicæ potestatem nimiram conantur eripere, et sibimet eam contra canones usurpare contendunt. O canonum magistros atque custodes! Nobis nullum fas est inire certamen cum hominibus communionis alienæ, divina Scriptura prædicante: *Hominem hæreticum post primam et secundam correptionem devota, sciens quod huiusmodi delinquat, proprio iudicio condemnatus (Tit. iii)*. Ecce cognoscat quia non solum ab alio, sed a se quoque ipso damnetur [al. prædamnetur] hæreticus. Illud autem nimis est impudens, quod Acacium veniam postulasse conflingunt, et nos exstitisse difficiles. Testis est frater vester, filius meus vir illustris Andromachus, qui a nobis abundanter instructus est, ut cohortaretur Acacium deposita obstinatione respiscere, et ad sedis apostolicæ remeare consortium, quique se sub iurejurando magnis cum eodem molitionibus egisse testatur, nec ad ea quæ recta sunt potuisse deflecti, sicut rerum probatur effectum. Certe proferatur iudicium, quando miserit, quando veniam postularit, correctionemque suam nobis promiserit exhibendam: nisi forte hunc animum gessit quem successores ejus habere perspicimus, ut tamen si veniam postularet, sic sibi vellet impendi, ut nihilominus in errore persisteret: ubi utique non tam a nobis recipi videretur, quam nos potius in suam traduceret pravitatem. Quem reatum se confessuros asserunt ante certamen? Si reatus est, utique corrigendus est. Si corrigendum non putant, fallaciter se reatum perhibent profiteri; nisi, quod est infelicis, cum et fatentur reatum, et non æstimant corrigendum. Illud quoque me ridere libuit, quod ait: Si necesse fuerit veniam postulare, existimans nimirum tunc se peccati veniam necessario postulare, si ei concedamus ne peccare desistat; imo etiam (quod absit) cum eodem consentianus nos quoque peccare. Nescio inter quæ mundi prodigia

A hæc vox possit admitti. Remitti culpa de præterito potest, correctione sine dubio subsequente. Nam si deinceps finitur [al. fingitur] mansura perversitas, non est benignitas remittentis, sed consentientis assensio [al. assentatio]. Non est mirum, si isti sedem beati Petri apostoli blasphemare præsumunt, qui talia portenta vel corde gerunt, vel ore diffundunt, et nos insuper superbos esse pronuntiant, cum eis prima sedes, quidquid est pietatis, non resistat [al. desinat, vel desistat] offerre, illi eam ipso protervo spiritu subjugare se posse confidunt. Sed captos mente facere ista non mirum est. Sic phrenetici solent medicantes quosque [al. quoque] velut hostes putare vel cædere. Quæro tamen ab his, iudicium quod prætendunt, ubinam possit agitari: an apud ipsos, ut iidem sint inimici, et testes, et iudices? Sed tali iudicio nec humana debent committi negotia, nedum divinæ legis integritas. Si quantum ad religionem pertinet, non nisi apostolicæ sedi iuxta canones debetur summa iudicii totius; si quantum ad sæculi potestatem, illa a pontificibus, et præcipue a beati Petri vicario, debet cognosci [al. cognoscere], quæ divina sunt, non ipsa eadem iudicare [al. dijudicare]. Nec sibi hoc quisquam potentissimus sæculi (qui tamen Christianus est) vindicare præsumit, nisi religionem forsitan persequens. Quid tamen dicerent, si non chartis suis in omnibus vincerentur? Ineptias itaque suas sibi servant, nisi respiscant, potius cogitantes Christi vocem non esse superfluum, quæ confessioni beati Petri apostoli inferni portas nunquam prævalituras asseruit (*Matth. xvi*). Quapropter non veremur ne apostolica sententia resolvatur, quam et vox Christi, et majorum traditio, et canonum fulcit auctoritas, ut totam potius Ecclesiam semper ipsa dijudicet. Sed cogitent magis, si quis in eis religiosus est sensus, ne pravitatem suam nullatenus deponentes, apud Deum hominesque sedis apostolicæ perpetua constitutione damnentur. Sic autem dicitur fuisse definitum, ut deinceps de negotio nihil dicatur, quasi vel nunc eos (quemadmodum nostis) meo duxerim nomine specialiter alloquendus. Neque plane cum istis non corrigentibus inveniunda congressio, quemadmodum cum aliarum quoque hæresum sectatoribus dimicatio renuenda. Vos autem salvos et sospites quantocius huc reverti, continuis Divinitatem votis expetimus.

EPISTOLA V.

AD HONORIUM DALMATIÆ EPISCOPUM.

Moneo ne Pelagianam hæresim à tot. pontificibus: detestantam reviviscere sinat.

Dilectissimo fratri Honorio Gelasio.

Licet inter varias temporum difficultates continua occupationibus implicati, vix respirare valeamus; pro sedis tamen apostolicæ moderamine totius ovis dominici curam sine cessatione tractantes, quæ beato

¹ Cod. Veron., *antiqua canonum constitutione firmantur.*

² Cod. Veronen., *adnuntiatio.*

³ Citatur hic locus a Nicolao papa in epist. ad Michaellem imp., ut alia ex hac ipsa epistola. HARDUIN.

⁴ Supple *Nicænorum. HARDUIN.*

Petro Salvatoris ipsius nostri voce delegata est: *Et tu conversus confirma fratres tuos* (Luc. xxi). Et item: *Petre, amas me? Pasce oves meas* (Joan. xxi). Dissimulare nec possumus nec debemus, quæ nostram sollicitudinem forma perstringat, cum beato Paulo apostolo sentientes atque dicentes: *Quis infirmatur, et ego non infirmor? Quis scandalizatur, et ego non eror* (II Cor. xi)? Ita quippe nos repente tristis, horrenda et vix credibilis confecit opinio, ut mentem nostram confunderet, sauciaret, affligeret. Nuntiatum nobis est enim in regionibus Dalmatarum, quosdam recidiva Pelagianæ pestis zizania comminasse, tantumque illic eorum prævalere blasphemiam, ut simplices quosque mortiferi furoris insinuatione decipiant. Est quidem error ipse nefarius tanto perniciosior ad subripiendum, quanto ad fallendum B verisimilitudinis colore versutior: præstante Domino, adest fidei catholicæ pura veritas, concordibus universorum Patrum deprompta sententiis, quæ et subtile virus funestæ pravitatis exponat, et humano generi salvando conferat de Scripturarum confectione medicinam. Nullatenus igitur discretionem rerum nondum abundantia corda conturbet, donec et occultum vulnus appareat, et salvatio singularis eluceat: quoniam quantalibet arte fallaciæ spiritus perditionis armetur, sancto gladio Spiritus principalis et detegitur et necatur. Quapropter per dilectionem tuam cunctis ibidem Domini sacerdotes fraterno commonemus affectu; ut qui cum erudiente vos Domino contra novitios pugnetis errores, olim perversitatem toto orbe damnatam nec ipsos recipere debeatis, aut quod C temere putatur, esse faciendum; quæ non hæresis majoribus nostris convenienter extincta rursus provocare nos audeat, et palam novis resumptis viribus aperteque confligat. Nunquidnam licet nobis a venerandis Patribus damnata dissolvere, et ab illis excisa nefaria dogmata retractare? Quid est ergo quod magnopere præcavemus, ne cujuslibet hæresis semel dejecta perniciosa ad examen denuo venire contendat? Si quæ antiquitus a nostris majoribus cognita, discussa, refutata sunt, restauranda nitamur; nonne ipsi nos, quod absit, et quod nunquam catholica patietur Ecclesia, adversariis veritatis universis contra nos resurgendi proponimus exemplum? Ubi est quod scriptum est: *Terminos patrum tuorum non transgredieris* (Pr. xxi); et: *Interroga patres tuos, et annuntiant tibi; et servos tuos, et dicent tibi* (Deut. xxxii)? Quid ergo tendimus ultra delimita majorum, aut cur nobis non sufficit? Si quid ignorantes discere cupiamus, qualiter ab orthodoxis Patribus et scribentibus singula quæque vel vitanda præcepta sunt, vel aptanda catholicæ veritati; cur non his probantur esse decreta? Nunquid aut sapientiores illis sumus, aut poterimus firma stabilitate constare, si ea quæ ab illis constituta sunt subruamus? An fortasse nescitis hanc hæresim de qua loquimur, et ab apostolica dudum sede per

* Mendosa est et subreptitia hæc consularis nota. Nullus enim Faustii consulatus sub pontificatu Gelasii reperitur. Legatur ergo, *Albino viro clarissimo con-*

beatæ memoriæ Innocentium, ac deinde Zosimum, Bonifacium, Cœlestinum, Sixtum, Leonem, continuis et incessabilibus sententiis fuisse prostratum; nec tantum Ecclesiæ catholicæ legibus, sed principum quoque Romanorum eo tenore damnatam, ut nec usquam terrarum vivendi locum sectatores ejus habere sinerentur? Quæ omnia tam gestis Ecclesiæ per singulas quasque regiones de eorum pravitate confectis, quam censuræ publicæ sanctionibus edocentur. Ecce quorumlibet aures catholicas audire doctrinam, quæstiones accipere, tractare tendiculas, et blasphemias patienter admittere. O si studerent adversus eos majorum nostrorum libros responsaque cognoscere, illic modis omnibus cerneretur, nihil esse prorsus, quod non et ab istis fuerit ventilatum, et ab illis magnifica veritate contritum. Sicque de cunctis eorum nequitias refutandis fideles quique redderentur instructi, ut nihil amplius quæreretur. Sed si forsitan ineruditos animos quædam de eorum sensibus proposita commoverent, ita venerabilium Patrum doctrinis et omnis eorum publicatur insania, et quibus remediis curetur, ostenditur, ut ex his Deo præstanto prævisis, cuncta quæ de eorum serie texuerunt, et periculosa sectantibus et stulti deprehendentibus esse videantur; ita ut si quis existimet reluctandum, non tamen veterum sententiis contradictor existat, sed humanæ saluti, catholicæque doctrinæ palam se aperteque profiteatur inimicum; quo magis attentius pervigil cura pastorum a sacris gregibus luporum debet arcere sævitiam. Num quidquid ovibus sanctis acciderit detrimenti, præsulum (quod absit) damnet incuriam; sicut a regeneratis agminibus nocentium depulsio bestiarum custodum præmiis perpetuum procuravit augmentum? Certe si, ut magis optamus, falsis hæc rumoribus sint relata, quantocius desideramus agnoscere, ut qui membrorum Christi vexatione trepidamus, multo magis de eorum stabilitate lætemur. Data v kalendas Augusti, a ^a Fausto [*al. Albino*] V. C. consule (anno Christi 493).

EPISTOLA VI

AD RUMDEM HONORIUM DALMATIÆ EPISCOPUM.

Eum non debuisse mirari scribit quod admonerit invigilandum ne iterum Pelagiana hæresis pullularet.

Dilectissimo fratri Honorio Gelasio.

Miramur dilectionem tuam fuisse miratam, curam sedis apostolicæ, quæ more majorum cunctis per mundum debetur Ecclesiis, pro vestræ quoque regionis fide fuisse sollicitam. Cumque ad eam perlatum esset quod quidam per Dalmatias integritatem catholicam vitare niterentur, et divinis humanisque legibus ante damnatum Pelagianæ pestilentia denuo virus inferre; non putaverimus ullatenus differendum quominus hæc diligentius inquirentes, aut si fortasse irreperant, de proximo sanarentur, aut anxietatem nostram, si falso probarentur jactata, relevarent; æstimantes melius nos videri impatientius talia insule. Aut certe dicendum esset Gelasinum non anno 492 pontificatum iniisse, sed 490, die 2 Martii. Sæv. BINIUS.

vestigare voluisse, quam crescere dissimulando perniciem. Neque enim vel silentio premere causam hujusmodi, vel differendo fovere deberemus. Cum dicente magistro gentium, *sollicitudine non pigri* (Rom. xii); atque iterum, *qui præest in sollicitudine*, reos procul dubio nos nisi continuo quæreremus, etiamsi inaniter essent vulgata, convincerent. Nec interest per quos ad aures nostras eadem pervenissent, dum quomodo libet ista referentibus, postquam nostram conscientiam penetrarent, in his veraciter indagandis pastorales excubias esse non oportuerit negligentes, quatenus vel e vestigio posset lupis inhiantibus obviari, vel nullis existentibus feris, ovium custodia secunda persisteret. Ab his qui essent Chloes, Corinthiorum se dissensiones agnovisse testatur Apostolus (I Cor. i), confestimque scribere non omittit; ut vel nascentibus jurgiis pius medicator occurreret, vel de eorum compta mox incolumitate gauderet: quod nos quoque litteris quæ super hac parte dictæ sunt, indicasse reminiscimur, ut scilicet aut irrepentibus obsisteremus insaniis, aut, si nihil horum penitus accidisset, de catholicæ veritatis integritate lætaremur. Quapropter non solum dilectio tua nostra non debet vigilantia permoveri, sed præsentis colloquii salutatione percepta nobiscum potius industriam propriæ sociare solertiæ, quatenus vel si vè tentata sint talia, protinus corrigantur, vel ne qualibet obreptione tententur, attentius præcavendo subintrare non valeant. De quibus autem ii quos tua caritas destinavit, si plenus instrui voluerint, sequentes tituli cum suis responsionibus intinabunt. Et quoniam se his acquiescere præfati eatenus sunt professi, ut eadem se et primitus tenuisse firmarent, sed ante ullius in questionem vocata vellent manifestius expediri, studuimus quantum inter occupationes fieri potuit, quæ nos minime respirare patiuntur, largiente Domino, sequentes paternæ vestigia, de talibus, quæ cœpimus non silere: quam regulam sobrie sentiendi quisquis fidei corde sectatur, inter orthodoxos merito debeat æstimari. Quisquis vero putaverit abnuenda, ab apostolicis sese non ambigat exulare doctrinis. Certe si quid est quod valeat animum permovere, fraternitas tua consulere fiducialiter omittat, ut Domini gratia ministrante, totius discutiat obscuritatis ambiguum fraternæ collatio.

• EPISTOLA VII.

AD OMNES EPISCOPOS PER PICENUM.

Tria præcipua Pelagianæ hæresis capita refellit. Primum, scilicet parvulos sine originali peccato nasci.

• Hæc epistola circularis data est ad omnes episcopos in Piceno positos, qua plurimum dolet Pelagianam hæresim in eadem provincia coalescere cœpisse. Missa est per Romulum S. R. E. cardinalem diaconum. Tres in ea enumerat et refutat Pelagianæ sententias. Earum prima illa est, quod prædicans circulator senex probrosus et indoctus negaret infantes cum peccato originali corripi, et ei obnoxios reddi. Secunda ista, Parvulos siue baptismo non posse damnari. Tertia demum erat, hominem per liberum arbitrium ipsa natura suffragante posse be-

A *Secundum, hos pro solo peccato originali non damnari. Tertium, gratiam ad salutem non esse necessariam, illamque secundum hominum merita conferri.*

Gelasius episcopus universis episcopis per Picenum in Domino salutem.

Barbaricis hætenus dolebamus incursibus maxime vicinas Urbi provincias, et bellorum sæva tempestate vastari; sed quantum inter ipsa recentium calamitatum ferventia pericula comperimus, perniciosiorem diabolus Christianorum mentibus labem, quam corporibus hostilis feritas, irrogavit: quod multum principaliter illarum regionum respicit sacerdotes, qui tanta segnitie tantaque ministerii dissimulatione suscepti, commissarum sibi negligunt regimen animarum, ut eas etiam ab exiguis quibusque bestiolis lacerari sub conspectibus suis impune patiantur: quinimo subrepentes nequitias confovendo, et depravatoribus acquiescendo fidelium, non solum eas minime retrahant, sed ipsis præbeant propria nutrimenta perditionis exemplo. Quid autem tales essent acturi pontifices, si (quod absit) vel aliqua nova pestis, et primitus ignorata prorumperet, vel ingeniis acrioribus, sensibusque versutis, aut aliqua sæcularium doctrinarum peritia callidis, sacrilega blasphemiarum dicta promerentur, qui tam veteris erroris detrita commenta, tamque majoribus Ecclesiarum magistris, quam etiam nostra ætate convicta non recedunt nec refutant; atque ab imperitis stultisque prolata non respuunt. Gratias omnipotenti Deo agimus, quoniam suorum corda per hujusmodi personarum examinat; qui hoc ipsum virus nesciunt quod loquantur. Nam quid facerent populorum præules sub astutioribus inimicis, qui e subjiciunt libenter indoctis? Quando utique, etiamsi tanta erat in rectoribus dominici gregis prorsus ignavia, ut ne tam vilem hebetemque personam possint vel intelligere vel frenare, potius pastorali cura debuerint a nobis cognoscenda perquirere, quam suasionibus inconsideranter absurdis, facilem submittere voluntatem: oblatum est enim nobis miserabilis senex¹ Seneca nomine, qui non modo totius est eruditionis alienus, sed ipsius quoque intelligentiæ communis prorsus extraneus, in Pelagianæ voraginis cœno (sicut de quibusdam in Apocalypsi (Cap. xvi) legimus) velut una ranarum impudenter immerus, inque illa fæce horribiliter volutatus, nullatenus indolenter emergere posset inveniens; quia puritatem relinquens catholicæ veritatis, quanto se per lubricum falsitatis conatur attollere, tanto magis ejus lutosus foveis circumclusus obruitur, de illis unus exitum reddi, tantamque vim liberæ voluntati inesse dicebat, ut si vellet, etiam sine Dei auxilio posset inter adolescentulas versari, easque contrectare, et tamen non inquinari. Quare cum ad prædictas hæreses acceptandas, more hæreticorum, carnis lascivas delectationes proposuisset, et ad bestias terræ capiendas rete carnis quo uti solent expandisset, hanc paternam admonitionem, et pastorem vigiliantiam non obstante metu Anastasii imperatoris Eutychiani et Theodorici regis Ariani in Italia regnantis exercere oportebat. SEV. BINIUS.

¹ Episcopus, quippe qui postea presbyterum privasse communionem dicitur. HARDUINUS.

stens, de quibus Petrus dicit apostolus : *Hi vero velut irrationabilia pecora, naturaliter in captionem et in perniciem in his quæ ignorant blasphemantes in corruptione sua, peribunt percipientes mercedem injustitiæ* (II Petr. II). Revera enim sic ejus stolidus et obtusus est animus, ut de his venenis, quæ male hausit, et vomuit, nullam rationem vel accipere valent omnino, vel reddere. Sed induratus obcæcatione diabolica, sibique jam traditus, cordis sui funesta sit obstinatione damnatus; nihilque supersit ei, nisi ut Deus noster, qui dixit, quæ hominibus impossibilia videntur, apud se esse facilia (Matth. XIX), hujusmodi mentem potenti compunctione transfigat, ut secundum beatum apostolum Paulum, *resipiscat a diaboli laqueis, quibus captivus detinetur* (II Tim. II) sententia divini iudicii. Multa illi quæ de Pelagianis sensibus nec in somnis omnino contigerant, nos magis patefacta prodidimus ea, quæ dudum convicta fuisse monstravimus. Hæc etiam ipsa, quæ idem proferre videbatur, olim et ab hæreticis Pelagianis in medium producta docuimus, et a catholicis prædicatoribus competenter elisa. Pelagium, Cælestium, Julianum, cæterosque complures oratoria facundiæ viros in hac assertionem probavimus fuisse convictos, et tam ecclesiasticis constitutis quam imperialibus¹ etiam percussos fuisse præceptis; proinde istum ferre non posse firmavimus, in quibus illi tales tantique prostrati sunt, qui nec ipsa, quæ ab illis sunt disputata, vel intellecta capere, vel eloquio simili possit astruere. Sed, ut dictum est, *diabolica mens inspiratione possessa, in profundum reniens jam malorum ad remedia nulla consentit* (Prov. XVIII). Quapropter de innumeris blasphemiarum generibus quas auctores Pelagianæ hæresis addiderunt, tria, quæ sibi præcipue hic senex legendus ascivit, credidimus non tacenda, ut reserata manifestius panderentur, et Deo destruente facilius viderentur eversa. In uteris, inquit, matrum opere divino creantur infantes, propterea justum videri non putant quod factura Dei sine ullis propriis actionibus cuiquam peccato gignatur obstricta; injustumque Deum faciunt, si rei efficiantur antequam nati. Hoc velut acutissimum sui dogmatis exerunt argumentum, non advertentes quia primi illi parentes generis humani de nullis utique genitoribus, sed de innoxia limi materia procreati, et ipse atque sincere potenter arte divina compacti, factique rationales, propria voluntate seductorem secuti diabolum, pravis cupiditatibus per excessum prævaricationis infecti sunt. In quibus utique humana natura peccavit, et humana est facta natura vitiosa, receptrix sine dubio mali quod ante nescierat, quæ a bono rectoque deficiens, in affectum mali pravique recidere ipso rerum consequentium tramite manifestum est. Tales igitur effecti principes nostræ substantiæ, semetipsos passibiles et corruptibiles reddiderunt; in tantum conditionis divinæ dona violantes, ut mortis fuerint ultione puniti. Hac enim die fuisse mortuos qua mortales effecti sunt, ambiguum non

¹ Honorii, Theodosii atque Constantii.

A habetur: proinde quidquid isti genitores de suo germine protulerunt, opus quidem Dei est, secundum institutionem naturæ; sed non absque contagio illius mali, quod sua prævaricatione traxerunt: et utique hoc idem ipsius mali contagium, certum est opus non esse divinum. Itaque non ex creatione Dei est vitium quod voluntario motu natura collegit; sed etiam de vitata per semetipsam natura Deus institutionem suam quidem suæ creationis exsequitur; sed creatio profert vitium, quod non ex institutione Creatoris accepit, sed quod ipsa per lapsum transgressionis suæ assumpsit. Nam si ipsi primi homines ex nullis, ut dictum est, parentibus nati, et sine ullo formati contagio, per ambitum præsumptionis illicitæ semetipsos depravare potuerunt, et in opere Dei opus diabolicæ fraudis adnectere, quid mirum si iidem depravati protulerunt sobolem depravatam? Nonne etiam cum Deus utique liberam condiderit humanam sua creatione substantiam, etiam apud humanas tamen leges extrinsecus accedens servitus naturaliter eam reddidit obstrictam et obnoxiam? Origine generantur obnoxii, et ex conditione servili gignuntur addicti; et nascendo sunt prius obligati quam geniti: si hoc agitur de rebus extra naturam positis, quanto magis de his provenire non mirum est, quibus ipsa humana substantia depravata cognoscitur? ac per hoc sicut se ipsa humana substantia de institutione sincera actuum reproborum rea fecit voluntate pollutam, sic edidit sobolem atque progeniem naturæ suæ ex actuum suorum rea voluntate maculosam; quia hujusmodi genuit prolem, cujusmodi se ipsa reddidit prævaricationis excessu. Ideoque non solum de se profert quod bene Deus instituit, sed etiam quod male ipsa in consequenter adjecit. Quemadmodum autem qualitas interior appetendi valet immutare naturam, divinæ lectionis auctoritate firmatur. Sic denique pascente Jacob (Genes. xxx), commissus ille grex ovium, supposita canalibus varietate virgarum, dum potat, illectus affectionali delectatione, concepit, quod non habuit in natura, et molitum sensibus transfundit in prolem quod in creatione non sumpsit. Quod tunc utique figuraliter gestum, et in ecclesiasticis significavit gregibus hoc futurum, et Pelagianorum Deus prævidens calumnias, et excitandas fidelibus suis decertationes intelligentiam præparavit. Docent divina testimonia, et ipsa ecclesiastica sacramenta, et ab ipso Domino Salvatore catholicorum traditio magistrorum humanæ generationis decolorata primordia. Hinc est quod clamat propheta: *Quis gloriabitur castum se habere cor, aut mundum esse a peccatis? nec infans, cujus est unius diei vita super terram* (Ec. vii). Hinc est quod item dicit Scriptura: *Quis potest facere mundum de immundo conceptum semine? nonne tu qui solus es* (Job xiv)? et alibi: *Quia semen, inquit, erat maledictum* (Sap. xii); nec non etiam David propheta testatur. *In iniquitatibus conceptus sum, et in delictis peperit me mater mea* (Ps. l.). Et si hoc ille dicit, quis aliter se asserat procreatum? Beatus quoque

apostolus Paulus asserit : *Et nos aliquando eramus natura filii iræ sicut et cæteri (Ephes. 11)*. De qua ira in Evangelio dicit : *Qui crediderit, et baptizatus fuerit, habebit vitam æternam; qui autem non crediderit, jam judicatus est, et ira Dei manet super eum (Joan. 11)*. Illa utique, de qua dictum est : *Morte morieris (Gen. 11)*, ipse Dominus Jesus Christus cælesti voce pronuntiat : *Qui non manducaverit carnem Filii hominis et biberit sanguinem ejus, non habebit vitam in semetipso (Joan. 6)*, ubi utique neminem videmus exceptum; nec ausus est aliquis dicere, parvulum sine hoc sacramento salutari ad æternam vitam posse perducī; sine illa autem vita, in perpetua futurum morte non dubium est. Cur igitur infans hac sorte concluditur, si nullum habet omnino peccatum? magisque videbitur (quod absit) injustus Deus, si illic infligatur pœna, ubi nulla sit culpa. Unde cum de propriis actibus nullo reatu teneatur obstrictus, nihil restat nisi ut sola sit vitiosa natiuitate pollutus; et si non fuerit mysterii Christiani participatione mundatus, ad vitam non potest pervenire perpetuam. Hinc est quod exsufflantur et catechizantur infantes; et quia in opere Dei, quod in auctore suo bene sunt instituti, opus diabolicæ malignitatis accessit, *eruti de potestate tenebrarum (Coloss. 1)*, sicut docet Apostolus, ad Filii Dei sortem, purgationemque legitimam transferuntur. Nisi autem prima generatio, quam bonam Deus instituit, prævaricatione venisset in culpam, et reprobabilis esset effecta; secunda generatio subroganda non fuerat: propter quod dicit beatus Paulus apostolus : *Sicut per unum hominem peccatum intravit in mundum, et per peccatum mors: et Ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccaverunt; et paulo post: Igitur sicut per unius delictum in omnes homines in condemnationem, sic et per unius justitiam in omnes homines in justificationem vitæ (Rom. 5)*.

Sicut autem omnes in condemnationem dicit, utique qui de Adam parente sunt geniti, sic omnes in justificationem vitæ non nisi illos astruit, qui in Christi mysterio sunt renati. Innumeris talibus instrumentis hæresis Pelagianæ doctrina mortifera, et a nostris est convicta majoribus, et nunc eorum copiosa potest eruditione convinci; nec debent simplices animos ista turbare, quibus quæ non intelligunt secundum ecclesiasticam formam credidisse sufficere, aut si quis nosse desiderat, interrogare conveniet. De parvulis autem, quod asserit sine sacro baptisate pro solo originali peccato non posse damnari, satis impia, satis profana propositio est; quamvis enim recentes ab utero matrum in remissionem peccatorum baptizari nullus Christianus ignorat, quod utique non fallaciter, sed veraciter catholica celebrat Ecclesia, ne in sacramentis cælestibus (quod absit) mentita videatur; proinde quia propria non habeant ulla peccata, constat ejus [al. eis] sola prorsus originalia relaxari. Itaque omnibus etiam solis remissis vitam per baptismum consequuntur æternam; consequens est, ut solis etiam non remissis, ad æternam vitam

¹ Forte *Non dicantur*. HAROUIN.

pervenire non possint. Unde et Dominus, sicut superius diximus, ait (quod utique nisi baptizatis non convenit): *Qui non manducaverit carnem Filii hominis, et biberit sanguinem ejus, non habebit vitam in semetipso (Joan. 6)*; sine vita autem esse perpetua quid est nisi in sempiterna morte constitui? quamvis idem sit regnum cælorum quod æterna vita, tamen, ut providentia Dei omnes Pelagianorum nequicias amputaret, non solum dictum est: *Qui non fuerit renatus ex aqua et Spiritu sancto non intrabit in regnum cælorum (Joan. 3)*; sed etiam pariter dictum est: *Qui non manducaverit carnem Filii hominis, et biberit sanguinem ejus, non habebit vitam in semetipso*. De vita autem æterna hoc dictum nullus addubitat; quoniam multi non manducantes hoc sacramentum, vitam habere videantur præsentem.

Nihil est ergo quod dicant, quod non renati infantes, tantummodo in regnum cælorum ire non valeant; non autem perpetua damnatione puniantur, dum sine baptisate corpus et sanguinem Christi nec edere valeant, nec potare: sine autem hoc vitam in semetipsis habere non possent, sine vita vero non nisi mortui sint futuri.¹ Dicant [al. Dicantur] igitur in morte perpetua constituti, si non æstimentur esse damnati: tollant ergo de medio nescio quem ipsi tertium, quem decipiendis parvulis faciant locum. Et quia non nisi dextram partem legimus et sinistram, non illos faciant in sinistra regione sine baptisate remanere, sed baptizatos sinant ad dexteram salutarem sacra regeneratione transferri.

Tertio capitulo jam toto mundo cognita, atque convicta Pelagianorum deliramenta circumferre, quibus dicunt, quod homo per liberum arbitrium, quod corrumpit, sædavit ac perdidit, bono suffragante naturæ beatus efficiatur, cum de beatitudine paradisi, ubi bona fuerat constituta substantia, nisi suo amisso bono nullatenus potuisset expelli, unde mortalis effecta, quia de bono utique prævaricatione transisset ad malum; et a participatione divina ad diabolica semet facinora contulisset: ideo deceptorum suo, cui volens assenserat, competenter addictus, ideo de felicitatis suæ caritate seclusus, atque ad spinas et tribulos, miseriasque multiplices cælesti voce damnatus est; quæ utique pœna justitiam tam gravis et aspera in bono perseveranti nullatenus esset inflicta; et nisi malo non convenienter illata probaretur. Ecce sine divino suffragio, quod in illa beatitudine positus nunquam legitur expetisse: non solum homini naturale bonum prodesse non potuit, non solum non effecit beatus; sed cum hoc solo confidit, atque ad ejus non revertitur largitorem, et beatitudinem potius amisit, et malorum omnium sumpsit exordium. Quod autem libero arbitrio beatitudinem consequantur, quo male usus in perpetuum recidit servitutem, sicut scriptum est: *Qui facit peccatum, servus est peccati (Joan. 8, 34)*: a quo quis superatur, huic et servus addicitur. Nonne hæc est illa præsumptio naturalis quæ ad detestandæ captivi-

tatis jura descendit, quam Scriptura sancta sic memorat : *Crave jugum super filios Adam a die exitus de ventre matris eorum usque in diem sepulture in matrem omnium (Eccles. xl)*; de qua genus humanum non nisi solus Dominus noster Jesus Christus commercio suæ redemit passionis, et mutata nativitate nos eruit? *Solus utique venit quærere, et salvare quod perierat (Math. xvii)*, ut libertas, quæ per tænerariam fuerat dejecta superbiam, instauretur reparata per gratiam; mutuaque vice humanæ voluntatis arbitrium, sicut sequendo diabolus, captivitatem meruerat sempiternam, sic reformatæ subsequendo libertatis auctorem, amissum rediret ad præmium. Hinc est quod ipse Dominus ait : *Cum vos Filius liberaverit, tunc vere liberi eritis*. Et apostolus beatus Paulus exsequitur : *Cum servi essetis peccati, liberi fuistis justitiæ, id est alieni a justitia, liberati autem a peccato, servi facti estis justitiæ (Rom. vi)*; et iterum idem ipse : *Libertatem, inquit, quæ vos Christus liberavit (Galat. iv)*. Nonne ipse vas electionis affirmat, et dicit : *Deus est qui operatur in vobis et velle et perficere pro bona voluntate (Philip. ii)*? ne etiam in mala voluntate, et velle et perficere Deus putaretur operari. Illud autem Pelagianorum peculiare virus est, olimque detritum, quo putant gratiam Dei secundum merita hominum posse conferri, quod absit a mentibus Christianis! cum testetur Apostolus : *Gratia est quæ gratis datur; alioquin si ex operibus gratia, jam non est gratia (Rom. xi)*, quia merces redditur non gratia, unde gratia nomen accepit impenditur. Quis autem audeat dicere Christianus, aliquid habere boni sine gratia, quando magister gentium clamat, cuncta breviter in se dona concludens : *Gratia Dei sum id quod sum, et gratia ejus in me vacua non fuit (I Cor. xv)*; ut ostenderet quia donum gratiæ non ipse præcesserit, sed fuerit subsecutus; atque monstraret cooperatorem se esse gratiæ subsequendo : *sed plus omnibus, inquit, illis laboravi (Ibidem)*. Ac rursus veritus ne de se præsumere videretur, adjunxit : *non ego, sed gratia Dei mecum*. Non dixit : ego et gratia Dei mecum; sed præposuit gratiam præcedentem se, atque subjunxit. Quid autem haberi possit sine gratia, cum sit fides ipsa per gratiam; eodem apostolo nos docente : *Misericordiam consecutus sum, ut fidelis essem (I Tim. i)*? Nec aliud est misericordia divina quam gratia. Audiamus etiam quemadmodum informat Ecclesiam : *Gratia, inquit, salvi facti estis per fidem (Ephes. ii)*; ut principium salutis et fidei a gratia cœpisse dissereret, sicut secutus adnectit : *Et hoc non ex vobis, sed Dei donum est; non ex operibus, ne quis extollatur (Ibid.)*. Idem ipse alibi generaliter et absolute pronuntiat, dicens : *Quid enim habes quod non accepisti? Aut si accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis (I Cor. iv)*? Quis sufficere singula recensere? quibus evidentem apparet, non naturalis libertatis arbitrium gratiam promereri, sed potius per gratiam recipere, ut a servitute, quam peccando me-

¹ Forte *exceptas*. HARDUIN.

A fuerat, misericorditer absolutum esset. Hujus sacramenti redemptione ante mundi principium sempiterna providentia præparati, sive nondum prolata lege, seu sub observatione legali, figurilibus signis atque sacrificiis omnium sanctorum virorum seminarumque sanctorum vetus origo mundata est, universisque justis per gratiæ spiritum hoc de longe adorando mysterio salutis æternæ remedia contigerunt, cujus in Christo manifestata gentibus plenitudo, mundum purgat, et renovat, beatitudinisque perpetuæ vere facit esse participes. Quapropter nimis incusamus fratres et coepiscopos nostros, maxime per Piceni provincias Ecclesiam Domini gubernantes, qui non solum ineptissimi senis, abjectæque personæ pravum non deterruere colloquium, verum et suo nutrivere consensu. Quis audiat? quis ferat, passos esse pontifices, ut cadaver nescio quod indignum, presbyterum sibi non acquiescentem audire, communionem privaret? quomodo talis vel susceptus ab aliquo, vel patienter auditus est, qui insuper leges dedit, libenter ¹ exceptus, ut servi Dei cum puellis sacris congregatione dedecorissima miscerentur; nam cum spirituales animi, etiam cum desint ista consortia, imaginariis infestentur illecebris, quemadmodum alterni sexus intuitu, ² qui illicite nolentes non vehementius incitentur? Adhuc majus scelus accrescit, ut sub conspectu et præsentia sacerdotum, beatæ memoriæ Hieronymum atque Augustinum ecclesiasticorum lumina magistrorum, *musca moritura*, sicut scriptum est, *exterminans oleum suavitatis (Eccles. x)*, lacerare contenderet. Sed quid miremur Ecclesiarum præsules ista negligere, quos sicut a multis audivimus, contra canones omnia gerere, et contra apostolicam (I Cor. xiv) disciplinam passim cuncta miscere, manifestum est; non servatis regulis ordinare, liciteque non solum monachos, sed etiam ministros ecclesiæ cum feminis ad peregrina migrantes remeare rursus, et ab aliis episcopis in militiam proveli clericalem? Quæ cum singula toleranda non sint, quis sustineat tot et talia facinora perpetrari, quibus spectaculum gentilibus, Judæis, et hæreticis non immerito præbentes, in ipsum (quod absit) tendere videatur religionis excidium? digneque ista facientibus aptabitur illa sententia dicentis Apostoli : *Nomen enim Dei per vos blasphematur in gentibus (Rom. ii)*. Sufficiat igitur hæc hactenus fuisse hæc commissa, et ut placet Deus humanis rebus sollicitius divina curentur. Nusquam loci prorsus inveniatur præfatæ pestis assertor, nec accessum prorsus ecclesiæ vel usquam participationem catholicæ communionis inveniat qui hæreticorum mavult subsequi nefaria professione consortium; et hi cum quibus antea probabitur noxium miscuisse colloquium, nisi resipiscunt, et ab ejus societate discedunt, ab ecclesiastico remoti servitio, devota ultione plectantur, quo cæteris cavendi ministretur exemplum, nullum adeat, nec usquam loqui damnatæ olim blasphemæ jam sinantur : discreta

² Forte *etsi illicite*. HARDUIN.

suis habitationibus virorum atque feminarum, sicut A sanctum propositum decet, exerceatur circumspecta devotio. Contra canonum constituta nullus (*Nic. ix, x*) ad ecclesiasticum permittatur [*al. promoveatur*? officium : non ignoraturis provinciæ uniuscujusque rectoribus, nec de præteritis se veniam repleturos erroribus, si deinceps dissimulaverint vitare patefactos : nec excusationis de cætero relinquatur occasio, si post præcepta præsentia, quæ per Romulum diaconum, cujus solertiam pro fide catholica et pro religione vigilantiam gratissime comprobamus, duximus destinanda quisquis super his omnibus aut contemptor aut negligens deprehendatur antistes. Sicut enim ad sedis apostolicæ moderamina pertinet, cunctis sollicitudinem debitam ministrare congruenter Ecclesiis ; ita necesse est, ut in contumaces et desides traditam sibi divinitus non dissimulet potestatem. Data calendis Novembris, Albino viro clarissimo consule (anno Christi 593).

• EPISTOLA VIII.

AD ANASTASIUM IMPERATOREM.

Præmissa excusatione cur ad imperatorem non scripserit, illum hortatur ut apostolicæ sedi obtemperet, et, Acacii nomine damnato, Ecclesiarum pacem resituentiam curet.

¹ Gelasius episcopus ad Anastasium Augustum.

Famuli vestræ pietatis, filii mei, Faustus magister et Irenæus viri illustres, atque eorum comites publica legatione fungentes, ad Urbem reversi, clementiam vestram quæsisse dixerunt [*al. dicuntur*]. cur ad vos meæ salutationis scripta non miserim. C Non meo, fateor, instituto ; sed cum directi dudum de partibus Orientis vel videndi me licentiam, sibi vestris præceptionibus abnegatam, tota Urbe disperserint, a litteris credidi temperandum, ne onerosus potius quam officiosus existerem. Videtis igitur non mea dissimulatione provenisse, sed competentis fuisse cautelæ, ne respicientibus animis molestias irrogarem. Sed ubi serenitatis tuæ benevolentiam comperi, præfatis indicantibus, humilitatis meæ clementer expetisse sermonem, jam revera perpenni, ² imputandum non immerito mihi, si tacerem ; quia, gloriose filii, ³ te sicut Romanus [*al. Romæ*] natus, Romanum principem amo, colo, ⁴ suscipio ; et sicut Christianus, cum eo qui zelum Dei habet, secundum scientiam veritatis ⁵ habere desidero : et qualiscun- D que apostolicæ sedis vicarius, ⁶ quodcumque plenæ

^a Cum circa finem anni 495 Theodorici regis legati Constantinopoli revertissent, atque ea quæ ab imperatore Anastasio acceperant Gelasio papæ nuntiasent, ipse Gelasius apologeticam epistolam hanc ad eundem Anastasium conscripsit, quæ in capitularibus regni Francorum citatur lib. v, cap. 167. His litteris persuaderi non potuit, ut remoto obice, Ecclesiis unionem et pacem redderet. Obstitit Euphemius,

¹ Al., *Gloriosissimo imperatori Anastasio Gelasius episcopus.*

² Codex Capituli Veronensis pervetustus, cum quo collata est hæc epistola, legit *reputandum.*

³ Id. c. d., *et sicut.*

⁴ Id. cod. *suspicio.*

PATROL. LIX.

fidei catholicæ deesse comperero, pro nico modulo suggestionibus opportunis supplere contendo. Dispensatione etenim mihi divini sermonis injuncta. *æ mihi est, si non evangelizavero (I Cor. ix)* ! Quod cum vas electionis beatus Paulus apostolus formidet et clamet, multo magis mihi exiguo metuendum est, si divinitus ⁷ inspiratum, et paterna devotione transmissum, subtraxero ministerium prædicandi. Pietatem tuam precor ne arrogantiam judices divinx rationis officium. Absit, quæso, a Romano principe, ut intimatam suis sensibus veritatem arbitretur injuriam. ⁸ Uno quippe sunt, imperator Auguste, quibus principaliter mundus hic regitur : auctoritas sacra [*al. sacrata*] pontificum, et regalis potestas. In quibus tanto gravius est pondus sacerdotum, quanto etiam pro ipsis regibus ⁹ Domino in divino reddituri sunt examine rationem. Nosti etenim, filii clementissime ; quod licet præsideas humano generi dignitate, rerum tamen præsulibus divinarum devotus colla submittis, atque ab eis causas tuæ salutis expetis [*al. exspectas*], inque sumendis cœlestibus sacramentis, eisque (ut competit) disponendis, subdi te debere cognoscis religionis ordine potius quam præesse. Noti itaque inter hæc, ex illorum te penite e iudicio, non illos ad tuam velle redigi voluntatem. Si enim, quantum ad ordinem pertinet publicæ disciplinæ, cognoscentes imperium tibi superna dispositione collatum, legibus tuis ipsi quoque parent religionis antistites, ne vel in rebus mundanis exclusæ videantur obviare sententiæ ; quo (rogo) te decet affectu eis obedire, qui pro erogandis venerabilibus sunt attributi mysteriis ? Proinde sicut non leve discrimen incumbit pontificibus, siluisse pro Divinitatis cultu, quod congruit ; ita his (quod absit) non mediocre periculum est, qui, cum parere debeant, despiciunt. Et si cunctis generaliter sacerdotibus recte divina tractantibus, fidelium convenit corda submitti, quanto potius sedis illius præsuli consensus est adhibendus, quem cunctis sacerdotibus et Divinitas summa voluit præeminere, et subsequens Ecclesiæ generatis jugiter pietas celebravit ? Ubi pietas tua evidenter advertit, nunquam quolibet penitus humano consilio elevare se quemquam posse illius privilegio vel confessioni, quem Christi vox prætulit universis, quem Ecclesia veneranda confessa semper D est, et habet devota primatem. Impeti possunt humanis præsumptionibus quæ divino sunt iudicio con-

asserens ab apostolica sede magis exerceri vindictam quod ab Acacio spreta esset, quam justitiam defendi. Epistolam scriptam esse anno pontificatus Gelasii tertio, qui est Christi 494, ex eo colligitur quod Anastasius hoc tempore se Eutychianum esse hæreticum, et Acephalorum sectæ signiferum necdum declaravit : quem constat anno sequente virtus in pectore occultatum plane evomuisse. SEV. BINIUS.

⁵ Forte, *pacem habere.* HARDUIN.

⁶ Al., *quod ubicunque plene.*

⁷ Id. cod., *inspirato.... transmissio.*

⁸ Hæc sententia citatur lib. v Capituli, c. 167, et ab Hincmaro opusc. 9, n. 59. HARDUIN.

⁹ Id. cod., *hominum.*

stituta, vinci autem quorumlibet potestate non possunt. Atque utinam sic contra nitentibus perniciosam non sit audacia, quemadmodum, quod ab ipso sacræ religionis auctore præfixum est, non potest ulla virtute convelli: *Firmamentum enim Dei stat* (II Tim. II). Nunquidnam cum aliquibus infestata religio est, quantacunque potuit novitate superari, et non magis hoc invicta permansit, quo æstimata est posse succumbere? Desinant ergo (quæso te) temporibus tuis quidam per occasionem perturbationis ecclesiasticæ præcipitanter ambire quæ non licet, ne et illa quæ male appetunt nullatenus apprehendant, et modum suum apud Deum et homines non teneant. Quapropter sub conspectu Dei pure ac sincere pietatem tuam deprecor, obtestor et exhortor, ut petitionem meam non indignanter accipias: rogo, inquam, ut me in hac vita potius audias deprecantem, quam (quod absit) in divino iudicio sentias accusantem. Nec me latet, imperator Auguste, quod pietatis tuæ studium fuerit in privata vita. Optasti semper fieri particeps promissionis æternæ. Quapropter noli, precor, irasci mihi, si te tantum diligo, ut regnum, quod temporaliter assecutus es, velim te habere perpetuum, et qui imperas sæculo, possis regnare cum Christo. Tuis certe legibus, imperator, pateris nihil perire, Romano nomini [al. perire Romano nomini] nullum admittis ingeri detrimentum. Itane verum est, princeps egregie, qui non solum præsentia Christi beneficia, sed desideras et futura, ut religioni, ut veritati, ut sinceritati catholicæ communionis et fidei, temporibus tuis, patiaris quemquam inferre dispendium? Qua fiducia (rogo te) illic ejus præmia petiturus es, cujus hic damna non prohibes? Non sint gravia, quæso te, quæ pro tuæ salutis æternitate dicuntur. Scriptura legisti: *Meliora sunt vulnera amici quam oscula inimici* (Prov. xxvii). Quæso pietatem tuam, ut quo affectu dicuntur a me, eo tuis sensibus intimentur. Nemo pietatem tuam fallat. Verum est quod figuratim per prophetam Scriptura testatur: *Una est columba mea, una est perfecta mea* (Cant. vi), una est christiana fides, quæ est catholica. Catholica autem veraciter illa est, quæ ab omnium perfidorum, atque ab eorum successoribus atque consortibus sincera, pura, immaculata communione divisa [al. divulsa] est. Alioquin non erit divinitus mandata discretio, sed miseranda confusio. Nec ulla causa jam superest, si hoc in quolibet contagio voluerimus admittere, ne cunctis hæresibus aditum januamque pandamus. *Qui enim in uno offenderit, omnium reus est* (Jacob. II); et: *Qui minima spernit, paulatim decidit* (Eccles. xix). Hoc est quod sedes apostolica magnopere cavet [al. prætaxavit], ut quia mundo radix est apostoli gloriosa confessio, nulla rima pravitatis, nulla prorsus contagione maculetur. Nam si (quod Deus avertat! quod fieri non

¹ Cod. Veron., quantumque: Quesnellus legit quantumque.

² Id. cod., non licent.

³ Id. cod., vel cui jam.

posse confidimus) tate aliquid proveniret, unde cuiquam resistere auderemus errori, vel unde correctionem errantibus posceremus? Proinde si pietas tua unius civitatis populum negat posse pace componi, quid nos de totius orbis terrarum sumus universitate facturi, si (quod absit) nostra fuerit prævaricatione deceptus? Si totus correctus est mundus, profana patrum suorum traditione despecta, quomodo non corrigatur unius civitatis populus, si prædicatio fida [al. fidei] succedat? Ergo, gloriose imperator, nolo ego [al. non negligo] Ecclesiarum pacem, quam, etiamsi cum mei sanguinis impendio provenire posset, amplector [al. amplectar]? Sed (precor te) cujusmodi debeat esse pax ipsa, non utcunque, sed veraciter christiana mente libremus. Quomodo enim potest esse pax vera cui caritas intemerata defuerit? Caritas autem qualiter esse debeat, nobis evidenter ² Apostolus prædicat, qui ait: *Caritas de corde, puro, et conscientia bona et fide non ficta* (I Tim. I). Quomodo (quæso te) de corde erit iuro, si contagio indicatur externo? Quomodo de conscientia bona, si pravus fuerit malisque commixta? Quemadmodum fide non ficta, si maneat sociata cum perfidis? Quæ cum a nobis sæpe jam dicta sint, necesse est tamen incessabiliter iterari, et tandiu non taceri quædiu nomen pacis obtenditur; ut nostrum non sit (ut invidiose jactatur) facere pacem, sed tamen velle doceamus, qualis, et sola pax esse, et præter quam ³ nulla esse monstratur. Eutychieum certe dogma, contra quod apostolicæ sedis cautela pervigilat, si creditur salva fidei catholicæ posse veritate constare, promatur, asseratur, et quantilibet viribus astruatur, ut non solum per seipsum, quam inimicum sit fidei Christianæ possit ostendi, sed quantas et quam lethales hæreses in sua contineat colluvione monstrari. Si autem (ut magis confidimus) a catholicis iudicatis mentibus excludendum, quæso te, cur non et contagia simul eorum qui hac probantur esse polluti, discernitis refutanda, cum dicat Apostolus: *Non solum qui non facienda faciunt, reos videri, sed etiam qui consentiunt facientibus* (Rom. I)? Proinde sicut non potest, perversitatis communicatore suscepto, non pariter perversitas approbari, sic non potest refutari perversitas, complice sectatore perversitatis admissio. Legibus certe vestris, criminum concilii susceptoresque latrocinantium pari iudiciorum poena construnguntur; nec expers facinoris æstimatur qui, licet ipse non fecerit, facientis tamen familiaritatem fœdusque receperit. Proinde cum Chalcedonense concilium, pro fidei catholice atque apostolicæ veritate communionem celebratum, damnaverit Eutychieum detestandi furoris auctorem, non satis habuit, nisi ut pariter ejus quoque consortem Dioscorum cæterosque percelleret. Hoc igitur modo, sicut in unaquaque hæresi vel factum semper, vel fieri non habetur ambi-

⁴ Pace deest in eod. cod.

⁵ Id. cod., per Apostolum prædicatur.

⁶ Id. cod., pax nulla.

guum, successores eorum ¹ Timotheum, Petrum atque alterum Antiochenum Petrum, non viritum propter singulos quosque rursus facto concilio, sed synodi semel ² acta regula consequenter elisi. Quemadmodum ergo non evidenter apparet etiam cunctos simili tenore constringi, et qui eorum communicatores et complices exstiterunt, atque omnes omnino a catholica atque apostolica merito communione discerni: hinc Acacium quoque jure dicimus a nostro consortio submovendum, qui maluit in sortem transire perfidiæ, quam in catholicæ atque apostolicæ communionis sinceritate constare, ³ cum fere ⁴ per triennium, ne in id veniret, apostolicæ sedis epistolis doceatur competenter instructus. Postquam vero communionis est factus alienæ, non potuit nisi a catholica et apostolicæ mox societate ⁵ præcidi, ne per eum, si vel paululum cessaremus, nos quoque videremur subisse contagia perfidorum. Sed revera vel tali percussus pœna respicit, correctionem promisit, emendavit errorem? aut ille tractatus lenius voluerat [*al. valuerat*] coerceri, qui etiam verbera dura non sensit? Quo in sua perfidia et damnatione moriente [*al. manente*], tam ejus in ecclesiastica recitatione non potest nomen ascribi, quam externæ contagium non debet communicationis admitti. Quapropter aut doceatur ab hæretica participatione sincerus, quorum se ille communioni permiscuit, aut cum eisdem non potest non repelli. Si autem susurrant Orientis episcopi, quod ad eos sedes apostolica non ista conscripserit, quasi vel ipsi de recipiendo legitime Petro sedem apostolicam suis litteris fecerint certior, vel hujus receptionis inconditæ non jam pariter complices exstiterint, quem sicut vere non possunt docere ab hæretica pravitate fuisse purgatum, ita se hæreticorum nullatenus poterunt excusare consortes. ⁶ Quod si fortassis astruxerint, quod ad apostolicam sedem de susceptione Petri per Acacium cuncti consona ⁷ voce retulerint, per eundem sibi nec omnes pari voce sentiunt fuisse rescriptum. Apostolicæ [*al. vice primatus sedis apostolicæ*] vero sedis auctoritas, quod cunctis sæculis Christianis Ecclesiæ prælata sit universæ, et canonum serie paternorum, et multiplici traditione firmatur. Sed vel hinc, ⁸ utrum sibi quisquam contra Nicænæ synodi constituta quippiam valeat usurpare, collegio potest unius communionis ostendi, non mentibus externæ societatis aperiri. Apud illos si quis confidit, egrediatur in medium, et apostolicam sedem de utraque parte revincat et instruat. Tollatur ergo nomen e medio, quod ecclesiarum discretionem procul a catholica communione operatur, ut sincera pax fidei communionisque reparetur et unitas: et tunc quis nostrum contra veneran-

¹ Hujus triennii initium referendum est ad 15 annum Simplicii, quo Acacius delictum commisit, ut

¹ Id. cod., *Timotheus, Petrus, atque alter Antiochenus Petrus.*

² Id. cod., *actæ regula consequenter elisi.*

³ Anno 478, 479, 480. Alium iniiit calculum Liberatus cap. 18. HABUIN.

dam vel insurrexerit, vel nitatur insurgere vetustatem, competenter et legitime perquiratur. Et illie apparebit quis modesto proposito custodiat formam traditionemque majorum, quis supra hæc irreverenter insiliens, rapina æqualem posse fieri arbitretur. Quod si mihi populi Constantinopolitani persona proponitur, per quam dicatur nomen scandali, id est Acacii, non posse removeri; taceo, quia et hæretico quondam Macedonio pulso, et Nestorio nuper ejecto, plebs Constantinopolitana catholica permanere delegerit potius quam majorum præsulum damnatorum affectione retineri. Taceo, quod qui ab eisdem ipsis damnatis præsulibus, baptizati fuerant, in fide catholica manentes, nulla sint exagitatione turbati. Taceo, quod pro rebus ludicris populares tumultus nunc etiam vestræ pietatis auctoritas refrenarit; atque ideo multo magis pro salute animarum suarum necessario vobis Constantinopolitanæ civitatis obtemperat multitudo, si eam ad catholicam et apostolicam communionem vos principes reducat. Etenim, imperator Auguste, si contra leges publicas aliquid (quod absit) quispiam fortasse tentaret, nulla pati id ratione potuisses: ad Divinitatis puram sinceramque devotionem, ut tibi plebs subdita redigatur, conscientiam tuam non putas interesse? Postremo, si unius civitatis populi animus non putatur offendi, ne divina (ut res postulat) corrigantur: quanto magis, ne divina offendantur, catholici nominis universis piam fidem nec lædere debemus omnino, nec possumus? Et tamen iidem nostra se poscunt voluntate sanari. Competentibus ergo sinant curari se posse remediis: alioqui (quod absit) in eorum transeundo perniciem, cum illis perire possumus, ipsos vero salvare non possumus. Jam hic quid sit magis sequendum, sub divino iudicio vestræ conscientiæ derelinquo: utrum, sicut nos optamus, simul omnes certam redeamus ad vitam; an, sicut illi poscunt, manifestam tendamus ad mortem: Sed adhuc apostolicam sedem, sibi medicinalia suggerentem, superbam vocare arrogantemque contendunt. Habet hoc qualitas sæpe languentium, ut accensent magis medicos congruis observationibus ad salubria revocantes, quam ut ipsi suos noxios appetitus deponere vel reprobare consentiant. Si nos superbi sumus, ⁹ quia animarum remedia convenientia ministramus, quid vocandi sunt qui resultant? Si nos superbi sumus, qui obediendum paternis dicimus institutis; qui refragantur, quo appellandi sunt nomine? Si nos elati sumus, qui divinum cultum puro atque illibato cupimus tenore servari; qui contra Divinitatem quoque sentiunt, dicant, qualiter nuncupentur? Sic et nos cæteri, qui in errore sunt, æstimant, quod eorum non consentiamus insaniam. Ubi

patet supra in notis epistolarum Simplicii 15 et 17. Sev. BINUS.

⁴ Anno 484.

⁵ Cod. Veron., *Qui si.*

⁶ Id. cod., *voluntate.*

⁷ Id. cod., *vel utrum.*

⁸ Id. cod., *qui animarum.*

tamen spiritus superbiæ veraciter consistat et pugnet A
veritas ipsa indicat [al. iudicat].

EPISTOLA IX.

AD EPISCOPOS LUCANIÆ.

Nonnulla ecclesiastica instituta exponuntur.

¹ Dilectissimis fratribus universis episcopis per Lucaniam, et Brutios, et Siciliam constitutus Gelasius.

TITULI DECRETORUM PAPÆ GELASII.

I. De constitutis ecclesiasticis, pro temporibus quæ libere moderandis.

II. Ut ubi nulla perurget necessitas, constituta Patrum inviolata servantur; vel cum defuerint clerici, de monachis eligantur.

III. Ut si qui de laicis eliguntur ad clericum, multo sollicitius in his, ea quæ de monachis dicta sunt inquirentur.

IV. Ut ab episcopis, præceptione papæ, novæ basilicæ dedificentur.

V. Ut nulla prædia [lege pretia] de baptizandis consignandisque fidelibus exigantur. Quod si qui hoc perpetraverint, honoris sui periculo subiacebunt.

VI. Ut presbyteri modum debitum servant, non chrisma conficiant, non consignent; nec præsentem quolibet episcopo, nisi iubeantur ab ipso, vel orare, vel sedere præsumant, nec acolythum, vel subdiaconum faciant.

VII. Similiter ut diaconi mensuram propriam juxta Patrum decreta custodiant.

VIII. Quod diaconi in presbyterio residere non possint, nec sacri corporis prerogationem, præsentibus debent usurpare presbyteris.

IX. Quod apostolica sedes paternos canones pio studio devotique custodiat.

X. Ut præter paschale tempus et pentecosten nemo baptizare præsumat, nisi eos tantum quos ægritudo extrema compulerit.

XI. Presbyteriorum et diaconorum ordinationes certis celebrari posse temporibus.

XII. Ut præfixis diebus virgines consecrentur.

XIII. Ut viduæ non velentur.

XIV. Ut nullus præsul vel ecclesiæ, vel monasterii servum, aut originarium, nolentibus dominis, sub nomine religioso defendat, honoris et communionis periculum subiturus quisquis hoc perpetrare tentaverit.

XV. Ut clerici nulla negotia inhonesta, nec turpia lucra sectentur.

XVI. Ut nemo litteras nesciens, vel aliqua parte corporis minutus, provehatur ad clericum.

XVII. De his qui seipsum abscindunt.

XVIII. Quod ad clericum criminosi nequeant promoveri, et in clero positi, si in aliquibus fuerint inventi flagitiosi, a suis officiis arceantur.

XIX. Quod dæmonis aliaque passionibus irretitis ministeria sacra tractare non liceat.

¹ In vetustissimo Lucensi cod. num. 490 iste titulus sic enuntiat: *Gelasius episcopus universis episcopis per unamquamque provinciam constitutus.* MANST.

² Citatur et a Nicolao papa in epist. 8 ad Michæ-

XX. Quod hi qui se sacris virginibus sociant, et fœdera incesta commiserint, communicare non possint, nisi forte publicam penitentiam gesserint.

XXI. Quod viduæ, ut supradictum est, non velentur. Et si professam continentiam proposito mutato calcaverint, ipsæ pro se rationem sint ideo [al. domino] reddituræ.

XXII. Quod secunda conjugia secularibus non negentur, quibus tamen ad clericum minime venire conceditur.

XXIII. Ut si quis susceptor ecclesiæ propriæ desertorem, et in aliquam prorexit dignitatem, utique sententiæ subiaceat quam canonici addixerunt.

XXIV. Quod si qui ex monachis aut laicis eliguntur ad clericum, cum nulla cogit necessitas, antiqua in eis debentur instituta servari. Quod si probentur sacrum

B
mercati esse pretio dignitatem, ab officio deponuntur, nam dantem et accipientem Simonis magi crimen involvit.

XXV. De sacris locis noviter institutis, quamvis superius dictum sit, hoc nunc tamen adjicitur, ut nulla basilica sub defunctorum constructa nomine dedificentur.

XXVI. Quod nefas sit feminas sacris altaribus ministrare, vel aliquid ex his quæ virorum sunt officii deputata præsumere.

XXVII. Quod in unaquaque ecclesia cui episcopus præest, tam de redditibus quam de fidelium oblationibus quatuor debeant fieri portiones: ut una sit episcopi, alia clericorum, tertia pauperum, quarta ecclesiæ fabricis applicetur.

C
XXVIII. Quod episcopus, presbyter, et diaconus, a quocunque clerico veraciter fuerit accusatus, quod adversus hæc constituta fecerit, potest sine dubitatione percelli, sui etiam honoris periculum episcopus subiturus, si hæc omnia ecclesiæ noscenda tacuerit.

² CAPUT PRIMUM. — Necessaria rerum ³ dispensatione [al. disputatione vel dispositione] constringimur, et apostolicæ sedis moderamine convenimur; sic canonum paternorum decreta librare, et retro præsumere decessorumque nostrorum præcepta metiri, ut quæ præsentium necessitas temporum restaurandis Ecclesiis relaxanda deposcit, adhibita consideratione diligenti, quantum potest fieri, temperemus; quo nec in totum formam veterum videamur excedere regularum, et reparandis militiæ clericalis officiiis [supple consulamus] quæ per diversas Italiæ partes ita belli famisque ⁴ consumpsit incursio, ut in multis ecclesiis (sicut fratris et coepiscopi nostri Joannis Ravennatis Ecclesiæ sacerdotis, frequenti relatione comperimus) usquequaque deficiente servitio ministrorum [al. ministeriorum] ⁵ nisi remittendo paulisper ecclesiasticis promotionibus antiquitus intervalla præfixa remaneant (sine quibus administrare nequeant) sacris ordinibus Ecclesiæ funditus desitutæ; atque in plurimis locis per inopiam competentis auxilii, salutare subsidium redi-

lem imperatorem. HARDUIN.

³ Cod. Luc., *dispositione.*

⁴ Id. cod., *consumpsit.*

⁵ Id. cod., *nil.*

mendarum desit animarum: nosque magno reatu, si tanto coarctante periculo, non aliquatenus videamur innecti.

CAP. II. — Priscis igitur pro sui reverentia manentibus constitutis; quæ, ubi nulla vel rerum vel temporum perurget angustia, regulariter convenit custodire, et tenus ecclesiis quæ vel cunctis sunt privatæ ministris, vel sufficientibus usque adeo dispoliatæ servitiis, ut plebibus ad se pertinentibus divina munera supplere non valeant, tam ¹ intuendi quam promovendi clericali obsequii sic spatia dispensanda concedimus.

Ut si quis etiam de religioso proposito, et disciplinis monasterialibus eruditus, ad clericale munus accedat, imprimis ejus vita præteritis acta temporibus inquiretur, si nullo gravi facinore probatur infectus, si secundam non habuit fortassis uxorem, nec a marito relictam [al. rejectam] sortitus ostenditur; si pœnitentiam publicam fortassis non gessit, nec ulla corporis parte vitiatas apparet; si servili aut originariæ non est conditioni obnoxius; si curiæ jam [al. etiam] probatur nexibus absolutus; si assecutus est litteras, sine quibus vix fortassis ostiarii possit implere ministerium: ut si his omnibus quæ sunt prædicta fulcitur, continuo lector, vel notarius, aut certe defensor effectus, post tres menses existat acolythus, maxime si huic ætas etiam suffragatur; sexto mense subdiaconi nomen accipiat; ac si modestæ conversationis honestæque voluntatis existit, nono mense diaconus, completoque anno sit presbyter: cui tamen, quod annorum interstitia fuerant colatura, sancti propositi sponte suscepta doceatur præstitisse devotio.

² CAP. III. — Si vero de laicis quispiam ecclesiasticis est aggregandus officii, tanto sollicitius in singulis, quæ superius comprehensa sunt, hujusmodi decet examinari personam, quantum inter mundanam religiosamque vitam constat esse discriminis: quia utique convenientia ecclesiæ ministeria reparanda sunt, non inconvenientibus meritis ingerenda; tantoque magis, quod sacris aptum possit esse servitiis, in eorum quærendum est institutis, quantum [al. quanto] de tempore quo fuerant hæc assequenda decerpit: ut morum habere doceatur hoc probitas, quod prolixior consuetudo non contulit; ne per occasionem supplendæ penuriæ clericalis vitia potius divinis cultibus intulisse ³ judicemur, non legitimæ familiæ computemur procurasse compendia; quorum promotionibus super anni metas, sex menses nihilominus subrogamus: quoniam, sicut dictum est, distare convenit inter personam, divino cultui deditam et de laicorum conversatione venientem; quæ tamen eatenus indulgentia credidimus, ut illis ecclesiis quibus infestatione bellorum vel nulla penitus, vel exigua remanserunt, ministeria renoventur, quatenus his Deo propitio restitutis, in ecclesiasticis gradibus sub-

¹ Id. cod., *consulamur*.

² Id. cod., *instituenti*.

³ Citatur a Nicolao papa in epist. 2 ad Michaellem imp., tametsi quedam sibi ab istis discrepant. HARDUIN.

rogandis canonum paternorum vetus forma servetur. Nec contra eos ulla ratione prævaleat, quod pro accidentis defectus remedio providetur, non adversus scita majorum nova lege proponitur: ceteris ecclesiis ab hac occasione cessantibus, quas non simili clade vastatas, pristinam faciendis ordinationibus convenit tenere sententiam. Quo magis hac opportunitate commoniti, observantiam venerandorum canonum propensius delegamus, singulorum graduum conscientias admonentes, ne in illicitos prorumpere moliantur excessus.

Nec fas esse confidat quisque pontificum, bigamos, aut conjugia servientes ab aliis derelicta, sive quolibet ⁴ pœnitentium [al. post pœnitentiam], vel sine litteris, vel corpore vitiatos [al. minutos], vel conditionarios, aut curiæ publicarumque rerum nexibus implicatos, aut passim nulla temporis congruentis expectatione discussos, divinis servituros applicare mysteriis; neque pro suo libitu jura studeant aliena pervadere, absque sedis apostolicæ justa dispositione mandante.

CAP. IV. — Basilicas noviter institutas non petitis ex more ⁵ præceptionibus, dedicare non audeant, nec ambiant episcopi sibi vindicare clericos potestatis alienæ.

CAP. V. — Baptizandis consignandisque fidelibus sacerdotes pretia nulla præfigant, nec illationibus quibuslibet impositis exagitare cupiant renascentes: quoniam quod gratis accepimus, gratis dare mandamur (*Matth. x*). Et ideo nihil a prædictis prorsus exigere moliantur, quo vel paupertate cogente detriti, vel indignatione revocati, redemptionis suæ causas adire despiciant; certum habentes quod qui prohibita deprehensi fuerint admisisse, vel commissa non potius sua sponte correxerint, periculum subitii proprii sint honoris.

CAP. VI. — Nec minus etiam presbyteros ultra modum suum tendere prohibemus; nec episcopali fastigio debita sibi audacter assumere: non conficiendi chrismais, non consignationis pontificalis adhibendæ sibi arripere facultatem; non præsentem quolibet antistite, nisi fortasse jubeantur, vel orationis, vel actionis sacræ supplendæ sibi præsumant esse licentiam; neque sub ejus aspectu, nisi jubeantur, aut sedere præsumant, aut ⁷ veneranda [al. venerabilia] tractare mysteria. Nec sibi meminerint ulla ratione concedi, sine summo pontifice, subdiaconum aut acolythum jus habere faciendi; nec prorsus addubitent, si quidquam ad episcopale ministerium specialiter pertinens suo motu putaverint exsequendum, continuo se presbyterii dignitate et sacra communionem privari. Quod fieri necesse est censeamus, si eorum præsule deferente, hujusmodi fuerit prævaricatio [al. præsumptio] comprobata, nec ipso eorum episcopo a culpa conniventis et ultione vacaturo, si immoderata facientem dissimulaverit vindicare.

⁴ In cod. Luc. deest *judicemur*.

⁵ Id. cod., *post pœnitentiam*.

⁶ Intra cap. 25, *præcepto sedis apostolicæ*.

⁷ Cod. Luc. 490, *venerabilia*.

CAP. VII. — Diaconos quoque propriam constitui-
mus servare mensuram, nec ultra tenorem (*Nic.*
xvi) paternis canonibus deputatum quippiam tenta-
re permittimus; nihil eorum penitus suo ministerio
applicare, quæ primis ordinibus proprie decrevit anti-
quitas. Absque episcopo vel presbytero baptizare
non audeant, nisi, prædictis fortasse officiis longius
constitutis, necessitas extrema compellat. Quod et
laicis Christianis facere plerumque conceditur.

CAP. VIII. — Non in presbyterio residere, cum di-
vina celebrantur, vel ecclesiasticus habetur [*al.* cele-
bratur] qui-cunque tractatus. Sacri corporis præroga-
tionem, sub conspectu pontificis seu pre-byteri, nisi
his absentibus, jus non habeant exercendi.

Cum enim decreta venerabilium sanctionum nos
quoque magnopere custodire nitamur, ac sine eorum
dispendio etiam illa quæ pro alicujus utilitatis com-
pendio fortasse videantur laxanda, credamus.

CAP. IX. — Cumque nobis contra salutarium re-
verentiam regularum cupiamus temere nihil licere, et
cum sedes apostolica superior his omnibus, favente
Domino, quæ paternis canonibus sunt præfixa, pio
devotoque studeat tenere proposito; satis indignum
est quemquam vel pontificum, vel ordinum subse-
quentium, hanc observantiam refutare, quam beati
Petri sedem et sequi videat et docere: satisque con-
veniens sit, ut totum corpus Ecclesiæ in hac sibimet
observatione concordet, quam illic vigere conspiciat,
ubi Dominus Ecclesiæ totius posuit principatum, di-
cente Scriptura: *Ordinate in mecharitatem (Cant. II).*
Et item: *Omnia cum ordine fiant (I Cor. XIV).* Atque
iterum psalmista prædicante: *Circumdate Sion, et
complectimini eam, narrate in turribus ejus. Ponite
corda vestra in virtute ejus, et distribuite gradus ejus,
ut enarretis in progenies alteras, quoniam hic est Deus,
Deus noster in æternum; et ipse reget nos in sæcula
(Psal. XLVII).* Illic procul dubio, qui in ecclesiastica-
rum narratur altitudine dignitatum, et in cujus vir-
tute bonis operibus corda ponenda sunt, gradibus uti-
que distributis, cunctis Deus noster et rector populis
prædicandus est christianis: ubi nemo sibimet ali-
quid jam existimet imminutum, cum et de uniuscu-
jusque gradus perfectione nihil deperit, et convenien-
ter retinendo, quod cælesti dispensatione collatum
est, pariter nobis et cognoscibilem Deum fieri, et
tribuit esse rectorem. Nam et si quid indulgetur de
temporum quantitate moribus aggregata strenuitate
pensatur: si vitæ jam [*al.* etiam] proposito continetur,
quod protelata fuerit ætate curandum, dummodo
illa nullatenus dissimulata subreant [*al.* subripiant]
quorum quodlibet, si inesse claruerit, merito clericalibus
infulis reprobabilem convincat esse personam.
Etsi illa nonnunquam sinenda sunt, quæ, si cætero-
rum constet integritas, sola nocere non valeant,

¹ In eodem cod. deest *temporumque*.

² Id. cod., non *audeant*.

³ Vox *causa* abest a cod. Just. et ab edit. 1525 et 1609.

⁴ In cod. Luc. 490 deest *aut in Albis paschalibus*.

illa tamen sint magnopere præcavenda, quæ recipi
nisi manifesta decoloratione non possint. Ac si ea
ipsa, quæ nullo detrimento aliquoties indulgentia
creduntur, vel rerum¹ temporumque cogit intuitus,
vel acceleratæ provisionis respectus excusat; quanto
magis illa nullatenus mutilanda sunt, quæ nec ulla
necessitas, nec ecclesiastica prorsus extorquet uti-
litas!

CAP. X. — Baptizandi sibi quisquam passim quo-
cunque tempore nullam credat inesse fiduciam, præ-
ter paschale festum et pentecostes venerabile sacra-
mentum, excepto duntaxat gravissimi languoris in-
cursu; in quo verendum est ne, morbi crescente
periculo, sine remedio salutari fortassis ægrotans
exitio præventus abscedat.

CAP. XI. — Ordinationes etiam presbyterorum et
diaconorum, nisi certis temporibus et diebus, exer-
cere non² debent, id est, quarti mensis jejunio,
septimi, et decimi, sed et etiam quadragesimalis iui-
tiii, ac mediana Quadragesimæ die, sabbati jejunio
circa vesperam noverint celebrandas. Nec cujuslibet
utilitatis³ causa, seu presbyterum seu diaconum his
præferre [*al.* præferri], qui ante ipsos fuerint ordi-
nati.

CAP. XII. — Devotis quoque Deo virginibus, nisi
aut in Epiphaniarum [*lege* Epiphaniarum] die⁴ aut
in Albis paschalibus, aut in apostolorum natalitiis
sacrum minime velamen imponant,⁵ nisi forsitan
(sicut de baptismate dictum est) gravi languore cor-
reptis, ne sine hoc munere de sæculo exeant, implo-
rantibus non negetur.

CAP. XIII. —⁶ Viduas autem velare pontificum
nullus attentet, quod nec auctoritas divina delegat,
nec canonum forma præstituit. Non est ergo penitus
usurpandum, eisque sic ecclesiastica sunt ferenda
[forte conferenda vel inferenda] præsidia, ut nihil
committatur illicitum.

CAP. XIV. — Generalis etiam querelæ vitanda
præsumptio est, qua propemodum causantur uni-
versi, passim servos et originarios, dominorum jura
possessionumque [*al.* possessionem] fugientes, sub
religiosæ conversationis obtentu, vel ad monasteria
sese conferre, vel ad ecclesiasticum famulatum,
conniventibus [*al.* cohibentibus] quoque præsulibus,
indifferenter admitti: quæ modis omnibus est amo-
venda perniciēs, ne per Christiani nominis institu-
tum, aut aliena pervadi, aut publica videatur disci-
plina subverti: præcipue cum nec ipsam ministerii
clericalis hac obligatione fuscari conveniat dignitatem,
cogaturque pro statu militantium sibi conditioneque
jurgari, aut videri, quod absit, obnoxia. Quibus sol-
licita competeater interdictione prohibitis, quisquis
episcopus, presbyter, aut diaconus, vel eorum qui
monasteriis præesse noscuntur, hujusmodi personas

⁵ Burchardus lib. VIII, cap. 15, inserit *et nisi ante 25 annos*. Ita lego in meo ms. cod.; num et in editis existet ignoro. MANSI.

⁶ Citatur et a Carolo Magno in capitul. Aquisgran. anni 789, cap. 59. HARDUIN.

apud se tenentes non restituendas patronis, aut deinceps vel ecclesiasticæ servituri, vel religiosis congregationibus putaverint applicandas, nisi voluntate forsitan dominorum, sub Scripturæ testimonio primitus absolutas, vel legitima transactione concessas, periculum se honoris proprii non ambigant communionisque subituros, si super hac re cujusquam verax nos querela pulsaverit. *Magnis quippe studiis, secundum beatum Apostolum, præcavendum est ne fides et disciplina Domini blasphemetur (I Tim. vi).*

CAP. XV. — Consequens fuit ut illa quoque quæ de Piceni partibus nuper ad nos missa relatio nuntiavit, non prætereunda putaremus, id est, plurimos clericorum negotiationibus inhonestis et lucris turpibus immipere, nullo pudore cernentes evangelicam lectionem, qua ipse Dominus negotiatores e templo verberatos flagellis asseritur expulisse (*Matth. xxi; Joan. ii*); nec Apostoli verba recolentes, quibus ait: *Nemo militans Deo implicat se negotiis sæcularibus (II Tim. ii)*; Psalmistam quoque David surda dissimulantes aure cantantem: *Quoniam non cognovi negotiationes, introibo in potentias Domini (Psal. lxx)*. Proinde hujusmodi aut ab indignis post hac quæstibus noverint abstinentium, et ab omni cujuslibet negotiationis ingenio vel cupiditate cessandum; aut in quocunque gradu sint positi, mox a clericalibus officii¹ abstinere cogantur: quoniam domus Dei, domus orationis et esse debet, et dici, ne officina negotiationis et spelunca potius sit latronum (*Luc. xix; Isa. lvi*).

CAP. XVI. — Illiteratos quoque, et nonnulla parte corporis imminutos, sine ullo respectu ad ecclesiasticum didicimus venire servitium. Quod simul antiqua traditio, et apostolicæ sedis vetus forma non recipit; quia nec litteris carens sacris esse potest aptus officii et vitiosum nihil prorsus Deo offerri legalia præcepta sanxerunt (*Levit. xxi; Deut. xvii*). Itaque de cætero modis omnibus² hæc vitentur, nec quicumque talis suscipiatur in clerum. Si qui vero vel temeritate propria, vel incuria præsentium tales ante suscepti sunt, in his quibus constituti sunt locis eatenus perseverent, ut nihil unquam promotionis³ accipiant; satisque habeant hoc ipsum sibi pro nimia miseratione permissum.

CAP. XVII. — De his autem qui seipsos abscindunt, paterni canones evidenter sequenda posuerunt; quorum tenorem sufficiat indidisse. Dicunt enim, talia perpetrantes, mox ut agniti fuerint, a munere clericali debere secludi. Quod modis omnibus custodire nos convenit, quia fas esse nulli suppeditat quidquam præter illa quæ memorabilis decrevit forma censere.

CAP. XVIII. — Comperimus etiam horrendis quibusdam criminibus implicatos, tota discretionem sub-

motam, non solum de factis atrocibus necessariam penitentiam non habere, sed nec aliqua correptione penitus succedente, ad divinum ministerium honoremque contendere. Nonnullos autem etiam in ipsis ordinibus constitutos, gravibus delinquentes facinoribus, non repelli, cum et Apostolus clamet: *Nemini cito manus imponendas, neque communicandum peccatis alienis (I Tim. v)*; et majorum veneranda constituta (*Nicæni ix, x*) pronuntiant, hujusmodi, etiam si forte subreperint, tam qui ante peccaverunt, detectos oportere repelli, quam sacræ professionis oblitos, prævaricatoresque sancti propositi, procul dubio submovendos.

CAP. XIX. — Usque adeo sane comperimus illicita quæque prorumpere, ut⁴ dæmoniis similibusque [*al. dæmone aliisque*] passionibus irretitis ministeria [*al. mysteria*] sacrosancta tractare tribuatur. Quibus si hoc opere positis aliquid propriæ necessitatis occurrat, quis de sua [*supple ac*] fidelium salute confidet, ubi ministros ipsos curationis humanæ tanta perspexerit calamitate vexari? Atque ideo necessario removendi sunt, ne quibuslibet, pro quibus Christus est mortuus, scandalum generetur infirmis (*Rom. xiv; II Cor. viii*). Postremo, si corpore sauciaturum fortassis aut debilem, nequaquam sancta contingere lex divina permittit (*Levit. xxi*); quanto magis domi cælestis dispensatores esse non convenit, quod est deterius, mente percussos [*al. percussos*]!

CAP. XX. — Virginibus autem sacris temere se quosdam sociare cognovimus, et post dicatum Deo propositum, incesta fœdera sacrilegaque miscere. Quos protinus æquum est a sacra communione detrueri, et nisi per publicam probatamque penitentiam, omnino non recipi,⁵ sed tamen viaticum de sæculo transeuntibus, si tamen penituerint, non⁶ negetur.

CAP. XXI. — Nam de viduis sub nulla benedictione velandis, superius⁷ late sufficienterque prædiximus [*forte leg. latius duximus disserendum*]. Quæ si propria voluntate professam pristini conjugii castitatem mutabili mente calcaverint, periculi earum intererit, quali Deum debeant satisfactione placare, ⁸ quia (juxta Apostolum) *prinam fidem irritam fecerunt (I Tim. v)*. Sicut enim, si se forsitan continere non poterant, secundum Apostolum, nullatenus nubere vetabantur (*I Cor. vii*); sic habita secum deliberatione, promissam Deo pudicitiae fidem debent [*al. debuerunt*] custodire. Nos autem talibus nullum laqueum debemus injicere; sed solum adhortationes præmii sempiterni, pœnasque proponere divini iudicii, ut et nostra sit absoluta conscientia, et illarum pro se rationem Deo reddat intentio. Cavendum est quippe, ut de earum moribus⁹ actibusque beatus Apostolus (*I Tim. v*) testatur, quod plenius [*al.*

¹ Cod. Luc 490, *abire*.

² In eodem cod. desunt *hæc vitentur*.

³ Id. cod., *arripiant*.

⁴ Id. cod., *dæmonis*.

⁵ Cod. Luc. 490, *aut his certe*.

⁶ Id. cod., *negari*.

⁷ Id. cod., *latius diximus disserendum*.

⁸ In eodem cod. desunt sequentia usque ad *sicut enim*.

⁹ Id. cod., *actibus, quæ*.

planius; ita in Luc.] exponere præteritius, ne sexus A instabilis non tam deterreri quam admoneri videatur.

CAP. XXI. — Secundas nuptias sicut sæcularibus inire conceditur, ita post eas nullus ad clericale sinitur venire collegium. Alia est enim humanæ fragilitati generaliter concessa licentia, alia de. et esse vita divinarum rerum servitio ¹ dedicata.

CAP. XXIII. — Quisquis propriæ desertor ecclesiæ, nullis existentibus causis, ad aliam putaverit trans-eundum, temereque susceptus fuerit et promotus, reverendorum canonum vel ipse vel receptor [ad quem profectus est] ejus atque provector constituta non effugiet, quæ de hujusmodi præsumptoribus præfixere servanda (Nicæni xv et xvi).

CAP. XXIV. — De monachis laicisque in prima B copiosius præceptionis hujus ² parte digestum est, (Vide supra cap. 2 et 3), quæ vel quatenus his pro rerum temporumque necessitate concessa sint, vel quemadmodum, ubi nullius necessitatis [forte facti necessitas] interesse probatur, non nisi vetus institutio debeat custodiri. Quos vero constiterit indignos m. ritis, sacram mercatos esse pretio dignitatem, convictos oportet arceri non sine periculo facinus ³ perpetrantes: quia dantem pariter et accipientem damnatio Simonis, quam sacra lectio (Act. viii) testatur, involvit.

CAP. XXV. — De locorum consecratione sancto- rum, quanvis superius (Cap. 4) strictim fuerit com- prehensum, nobis quoque patefactum est, quod absque præcepto sedis apostolicæ nonnulli factas ecclesias C vel oratoria sacrare præsumant: hoc sumus tamen indicio detestabiliore permoti, quod in quocunque [al. quorumcunque] nomine defunctorum, et (quan- tum dicitur) nec omnino fidelium, constructiones ædificatas sacris processionibus [Al., professionibus] audacter instituere memorantur: quæ quoniam tam acerba tam dura sunt ⁴, si revera Christianitatis affe- ctus in illis regionibus certus et fixus est, et districtius ista quærantur, et a quibus fuerint gesta, prodantur: quoniam sicut latentibus in hac atrocitate nominibus non exstat, in quem sententia debita proferatur; ita cum manifestis fuerit documentis expositus, quem [forte quam] tanti sceleris poscit immanitas, non ef- fugiet [forte vitabit] ullatenus ultionem.

CAP. XXVI. — Nihilominus impatienter audivimus D tantum divinarum rerum subisse despectum, ut fe- minæ sacris altaribus ministrare ferantur [al. firmen- tur; ita et in Luc.]; et cuncta quæ non nisi virorum famulatu deputata sunt, sexum cui non competit exhibere.

Viso [al. nisi; ita et in Luc.] quod omnium delictorum quæ sigillatim perstrinximus, noxa omnis [al. noxio- rum reatus omnis] et crimen eos respicit sacerdotes qui vel ista committunt, vel committentes minime publicando, pravis excessibus se favere significant:

¹ Id. cod., *dedicandorum*.

² Id. cod., *parte digesta*.

Id. cod., *vedente*.

A si tamen sacerdotum jam sint vocabulo nuncupandi, qui ⁵ delegatum sibi religionis officium s'c proster- uere moliantur, ut in perversa quæque profanaque declives, sine ullo respectu regulæ Christianæ præ- cipitua funesta sectentur. Cumque scriptum sit: *Mi- nima qui spernit, paulatim decidet* (Eccli. xix, 1): quid est de talibus existimandum qui immensis ac multiplicibus pravitarum molibus occupati, ingentem ruinam multimodis impulsionebus ediderunt, quæ non solum i, sos videatur obruere, sed et Ecclesiis uni- versis mortiferam, si non sanentur, inferre pernici- em? Nec ambigant qui hæc ausi sunt exercere, sed etiam qui hactenus cognita s'uerunt, sub hono- ris proprii se jacere dispendio, si non quanta possint celeritate festinent, ut lethalia vulnera competenti medicatione curentur. Quo enim more teneant jura pontificum, qui pontificalibus excubiis eatenus injun- cta dissimulant, ut contraria domui Dei, cui præsi- dent, potius operentur? Qui quantum apud Dominum possent, si non nisi convenientia procurarent, tantum quid mereantur aspiciant, cum execrabili studio se- ctentur adversa. Et quasi magis hæc regula sit qua Ecclesiæ debeant gubernari, si quidquid est eccle- siasticis inimicum regulis perpetratur, cum et si co- gnitos habuit canones unusquisque pontificum, inte- merata debuerit tenere custodia. Et si forsitan nesciebat, consulere sidenter oportuerit scientem [al. ignorantem]. Quo magis excusatio nulla succur- rit errantibus: quia nesciens [nec sciens omnino le- gendum est, ut habet cod. Just. et edit. Canon], pro- posuit servare quod noverat, nec ignorans curavit nosse quod gereret.

CAP. XXVII. — Quatuor autem tam de reditu quam de oblatione fidelium, prout cujuslibet eccle- siæ facultas admittit, sicut dudum rationabiliter est decretum, convenit fieri portiones. Quarum sit una pontificis, altera clericorum, pauperum tertia, quarta fabricis applicanda. De quibus, sicut sacerdotis in- tererit, integram ministris ecclesiæ memoratam dependere quantitatem, sic clerus [al. clericu-] ultra delegatam sibi summam nihil insolenter noverit expetendum. Ea vero quæ ecclesiasticis ædificiis at- tributa sunt, huic operi veraciter prærogata, loco- rum doceat instauratio manifesta sanctorum: quia nefas est, si sacris ædibus destitutis, in lucrum suum præsul impendia his designata [al. deputata] convertat. Ipsam nihilominus ascriptam pauperibus portionem, quanvis divinis rationibus se dispensasse monstraturus esse videatur, tamen juxta quod scri- ptum est: *Ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in cælis est* (Matth. v), oportet etiam præsentis testificatione prædicari, et bonæ famæ præconiis non taceri.

CAP. XXVIII. — Quapropter nec [al. ne] clericor- um quispiam se hujus offensæ futurum contidat immunem, si in his quæ salubriter sequenda de-

⁴ Id. cod. addit *ut eadem via noster ferre possit au- ditus si revera, etc.*

⁵ Id. cod., *delatum*.

prompsimus, sive episcopum, sive presbyterum, sive diaconum viderit excedentem, non protinus ad aures nostras deferre curaverit, probationibus duntaxat competenter exhibitis, ut transgressoris ultio fiat, et cæteris interdictio delinquendi. Sui [al. Sic] vero modis omnibus erit unusquisque pontificum ordinis et honoris elisor, si cuiquam clericorum, vel Ecclesiæ totius auditui hæc putaverit supprimenda. Data v idus Martii (anno Christi 494), Asterio et Præsidio viris clarissimis consulibus. *Et alia manu*: Deus vos incolumes custodiat, fratres carissimi.

EPISTOLA X.

AD EPISCOPOS SICILIÆ.

Ecclesiæ facultates ab episcopis, clericis et pauperibus distribui debere; diœceses et bona ecclesiæ ab episcopis triginta annos possessa eis non auferenda.

Gelasius Romanæ Ecclesiæ episcopus dilectissimis et in Christi caritate unanimiter connexis fratribus episcopis qui in Sicilia sunt constituti.

Præsulum auctoritas postorum emanavit, ut facultates ecclesiæ episcopi ad regendum habeant potestatem; ita tamen ut viduarum, pupillorum, atque pauperum, nec non clericorum stipendia distribuere debeant. Hoc eis etiam statuimus dari, quod hactenus decretum est. Reliquum sibi episcopi vindicent, ut (sicut ante diximus) peregrinorum atque captivorum largitores esse possint.

Illud etiam adnecti placuit, ut si (quod absit) facultates ecclesiæ, nec non et diœceses quæ ab aliquibus possidentur episcopis, jure sibi vindicent, quod tricennalis [al. tricennaria] lex conclusit, quia et filiorum nostrorum principum ita emanavit auctoritas, ut ultra triginta annos nulli liceat pro eo appellare, quod legum tempus [al. tutela, sive regula, aut potius cautela] exclusit. Data idibus Maii, Asterio et Præsidio viris clarissimis consulibus (anno Christi 494)¹.

EPISTOLA XI.

AD EPISCOPOS DARDANIÆ ET ILLYRICI.

Commendat eorum religionem; Thessalonicensem episcopum, qui hæreticorum nomina damnare recusavit, apostolicæ sedis communionem privatum esse, et Acacium in excommunicatione mortuum non posse absolvi significat.

Gelasius episcopus universis episcopis per Dardaniam [in qq. codd. leg. et Daciam] sive per Illyricum constitutis.

Audientes orthodoxam vestræ dilectionis in Christo constantiam, atque ita vos antiquæ fidei communionisque sinceræ traditionibus inhaerentes, ut mentem Christianæ deditam veritati nullatenus infecerint prævaricatorum vicina contagia, magnificavimus Dominum, caritatemque vestram missis litteris alloqui per religiosos viros filios nostros Cyprianum atque Macarium diacones tota cordis aviditate curavimus:

¹ In meo ms. Buchardi cod. lib. viii, cap. 46, hoc decretum tanquam ex epistola Gelasii ad Sicilienses episcopos cap. 9 acceptum offertur: *Neque viduas ad nuptias transire patimur quæ religioso proposito diu-*

quoniam pro sedis apostolicæ principatu, cujus sollicitudo delegata divinitus cunctis debetur Ecclesiis, nos vivimus, si vos statis in Domino, magnisque gaudiis triumphamus. Cum ubique terrarum Dominum Sabaoth semen puræ confessionis reliquisse cognoscimus, quod non in petrosa deveniens, astu tentationis exaruit, nec viæ proximum cecidit vacantiis inimicis expositum, nec in spinis irruit suffocandum, sed in bonam terram piæ devotionis vestræ cœlesti factione [al. satione] dispersum in trigesimum et sexagesimum fructum centenariumque profecit, perfectionemque scilicet frumenti dominici mystica locutione designans. Quapropter exultantibus animis confidentius incipiamus, ut ab Eutychieanæ pestis incursu pectora vestra sapienter intemerata serveis: quoniam jam qui perseverat usque in finem, hic salvus erit (Matth. x). Dominus prope est, nihil solliciti sitis (Philip. iv); siquidem major est quod in nobis est quam qui in hoc mundo, regnumque Domini intra nos (etiam Scriptura [Luc. xvii] testante) sit certum. Ut autem ab eorum qui in errore sunt positi, noxia societate caveatis, nullum talibus communicantem ad vestrum recipiatis qualibet subreptione consortium: quia sicut in unaquaque hæresi cum pravitate auctore damnato successores ejus et complices atque hujusmodi sectatoribus polluta communione permixtos catholica vitare debet integritas, ita cum Eutychie Dioscoro simulque Timotheus Ælurus et Petrus Alexandrinus, ejusque communicator Acacius, nec non etiam Antiochenus Petrus, cum suis sunt omnino participibus abdicandi. Nec quisquam, etiamsi pravitate deponere se promittat, recitandis tamen nominibus consentiens peccatorum, vel eadem recitantium minime communionem discretus ad immaculata sacrilegiis ovilia quibuscunque modis est permittendus intrare, ut Ecclesia Dei nostri, quæ maculam rugamque non sustinet (Ephes. v), inviolata permaneat. Absint ergo a fidelibus Christi vipere capitis dira commercia, et procul a cœlestibus pascuis mortifera venena pellantur, ut salutaris alimonia panis illius qui de cœlo descendit (Joan. vi), fideles hanc sumentes ad vitam perducatur æternam.

Quæ ut mutua valeamus exhortatione prospicere, det operam vestra dilectio ut sospitatem vestræ caritatis optatam, et fidei communis instantia nobis crebrius aperire non desinat, quatenus alternis nos instructionibus excitantes, legittimorum Domini sacerdotum possimus invenire mercedem. Per vicinas quoque provincias hæc eadem patefacere vestra caritas vigilanter insistat; ut et qui catholice communionis sinceritate subsistunt, competentibus roborentur alloquiis; et qui forsitan ab hujus rectitudine deviarunt, ad integritatem dogmatis Christiani salubribus monitis reducantur. Noverit autem vestra

turna observatione permanserunt. Similiter autem virgines nubere prohibemus quas annis pluribus in monasteriis ætatem perçisse contigerit.

fraternitas Ecclesiæ Thessalonicensis antistitem nostris adhortationibus sæpius incitatum, contagia communionis externæ nunquam declinare voluisse, nec apud nos nomen Acacii, vel cæterorum similium perfidorum, hisque communicantium congrua professione damnasse. Quapropter eum communionem sedis apostolicæ non recepisse manifestum est, quoniam nisi puris sensibus et ab omni nefanda societate, beati Petri apostoli nec possumus nec debemus Ecclesiæ præbere commercia. Propterea cautius agendum est cum præfato ne catholicis mentibus, ut fiat, apostolicæ sedis reconciliatione subrepat; quam sicut dolosis artibus fallere et circumvenire non prævalet, ita sub cuius non potest obtinere auctoritatem quoque nostram, quæ ad Dalmatarum est directa pontifices, etiam ad vos credimus dirigendam, quatenus in veritate catholica, secundum formam traditionis antiquæ tenere nos consonam noveritis ubique sententiam. Si quos vero novos didiceritis motus exurgere, nobis fraternæ debetis sollicitudine reserare, quo subinde, quæ Patrum regulis congruant, præstante Domino, remedia procuremus.

Nec quisquam omnino vobis persuadeat Acacio prævaricationis suæ crimen fuisse laxatum, quia qui postquam in collegium recidens pravitatis, jureque meruit ab apostolica communionem secludi, in hac eadem persistens damnatione defunctus est. Absolutionem quam superstes nec quæsit omnino, nec meruit, mortuus jam non potest impetrare, siquidem ipsis apostolis Christi voce delegatum est: *Quæ ligaveritis super terram, et quæ solveritis super terram* (Matth. xviii). Cæterum jam de eo qui in divino est iudicio constitutus, nobis fas non est aliud decernere præter id in quo eum dies supremus invenit; atque ideo nisi ejus nomine refutato, cæterisque consortibus hujus erroris, cum nullo prorsus eorum participare debetis mensæ dominicæ puritatem, quam majores nostri semper ab hæretica magnopere servaverunt pollutione discretam. Sed neque vos quisque circumvenire pertinet: quod dicat non de religione, sed de moribus esse certamen, vel apostolicam sedem non causam communionis catholicæ fideique tractare, sed injuriam dolere, cur videantur ab Acacio fuisse contempta; quoniam hæc et hujusmodi, quatenus simplices quoque decipiant, hi qui in errore sunt positi spargere non quiescunt. Videtis enim, sicut supra jam dictum est, per nomina prævaricatorum, si, quod absit! in ecclesia recitanda credantur, simul et contagium prævaricationis induci, Sedes autem apostolica in tantum non contumeliam dolet, sed fidem defendit, communionem sinceram, ut hodie cuncti qui in ejus visi sunt propripise despectum, si ad integritatem fidei commu-

* Hanc inscriptionem illustrissimus cardinalis Baronius mendosam esse putat, quasi Casario non Aonio scripta fuerit; verum eam quam a Felice III ad Casarium scriptam supra recensuit, in recognitionibus tomi decimi a Felice IV datam esse reco-

gnovit. Ideoque relinquendam esse putavit inscriptionem epistolæ hanc, quam priore editione tollendam esse judicavit. Spero hanc nostram recognitionem Annalium scriptori pergratam fore, ubi de ea certior factus fuerit. SEV. BIRJUS.

EPISTOLA XII.

AD AÆONIUM ARELATENSEM EPISCOPUM.

De episcopatus sui primordiis.

Mutua caritatem cum fide catholica retinendam esse monet.

Dilectissimo fratri Aonio Gelasio.

Inter difficultates varias copiam nos reperisse gratulamur, qua per divinam gratiam sedis apostolicæ regimen nos adiasse pendentes, prætermissum diu cum tua misceremus fraternitate sermonem, et salutatione directa, mutua caritate solliciti dilectionis quoque tuæ prospera quæreremus. Quanto enim totius ovilis curam, Christo Domino delegante, susceptam B. Petri apostoli gubernatio principalis universo gregi debet in orbe terrarum, tanto pietatis affectu cunctas Ecclesias earumque rectores amplectitur, et inter diversos mundi turbines, si paterna fide vel traditione firmiter perseverant, ubi primum facultas arriserit, et quærit anxia, et gavisia cognoscit. Quapropter, frater carissime, instantius religiosus viris filiis nostris Euphronio presbytero et Restituto viro religioso, qui ad Italiæ partes ad providendam congregationi sanctæ substantiam commearant, remeantibus ad propria, silere nequivimus: sed omni voto dilectionem tuam duximus admonendam, quatenus et vigere apud nos alternæ viscera gratiæ fratres, et coepiscopi nostri per Gallias constituti, caritate tua vulgante, cognosceret: et desiderantibus omnium per quos tua caritas voluisset, referret mutuo sospitatem, constaretque nullatenus quantumlibet sæculo detrahente divelli, sed catholicam professionem manere semper ubique conjunctam. Dominus te incolumem custodiat, frater carissime. Data x kalendas Septembris, Asterio et Præsidio viris clarissimis consulibus (anno Christi 494).

IN SEQUEMTEM EPISTOLAM PRÆMONITIO.

Epistolæ hujus Gelasii ad Dardanos forma duplex circumfertur, altera brevior, alia vero hinc inde amplificata diffusior. Pro utraque stant veteres mss. codices vetustate et antiquitate præstantes. Vetustissimi ut inter cæteros Veronensis et codex canonicus vetustus a Quenello vulgatus brevior præferunt. Fusiorem exhibet vetustissima collectio Avellana in Vaticana bibliotheca servata; quin et Facundus Hermianensis ex ea testimonium allegavit lib. v, cap. 4. Hinc natum auctorum dissidium; nam alii auctiorem interpolatam judicant, sinceritatem uni epistolæ breviori vindicantes. Balerini utramque sinceram arbitrantur in Dissert. de Antiq. Collect. can. part. 2, cap. 11, § 3, rati Gelasium primo quidem brevior scripsisse; tum secundis curis auctam evulgasse; id vero non unico exemplo ab antiquis præstitum demonstrant. Vide illos in Admonit. ad

epist. 42 S. Leonis, n. 40, 44. Venetus Labbei editor ampliore dedit in sua collectione, signatis tamen in adnotationibus diligenter locis, qui in breviori epistola desiderantur. Cum tamen ipsam brevioris epistolæ formam minus perspicue mente concipere lectores valeant; hinc operæ pretium me facturum existimavi si latiori epistolæ, qualis in editione Veneta representatur huc a me translata integræ etiam brevioris subjungam; excerpti vero illam ex Codice canonum ecclesiasticorum a Quesnello vulgato cap. 50, juxta recensionem Balletrinum.

• EPISTOLA XIII.

• AD EPISCOPOS DARDANIÆ.

Acacium solius apostolicæ sedis iudicio jure damnatum ostendit.

^a Gelasius ^b episcopus urbis Romæ ad Dardanos.

Valde mirati sumus quod vestra dilectio quasi novam ^a veluti difficilem quæstionem, et adhuc tanquam inauditum quidpiam nosse desiderat, quod Euty- **B** chianæ pestilentisæ communicatores, non habentes quod pro suæ perditionis obstinatione respondeant, frequenti jam ratione convicti, misera [*al. sola*] contentione submurmurant, non quia sit alicujus momenti quod garriunt, ^b sed quia non inveniunt penitus quid loquantur. Ubi magis eos qui catholicis sensibus instituti sunt, adhuc hæere ^c miramur, quam illos qui a veritate exciderunt, et ab antiqua Ecclesiæ traditione sunt devii, profanasque vocum novitates, et ineptias caducæ perversitatis ^d obtinent, quibus eos vestra dilectio retulit jactitare. Ideo Acacium non putare jure damnatum, quod non specialiter synodo videatur fuisse dejectus; et insuper demerentiam suæ vanitatis accumulans, pueriliter ad- **C** jicientes præcipue pontificem regiæ civitatis. Quapropter stultitiam respicientes inanum querelarum, percurrere vos oportet ab ipsis beatis apostolis, et considerare prudenter quoniam Patres nostri catholici [*al. addit videlicet*] doctique pontifices in unaquaque hæresi quolibet tempore suscitata, quidquid ^e pro veritate, pro communione catholica atque

^a Hanc epistolam circularem esse, eamque omnibus orthodoxis hæreticis et schismaticis episcopis redditam voluisse, patet in fine his verbis: *Recte autem faciet vestra dilectio, ut ista quæ scribimus, pariter catholicis et contraria sapientibus innotescant, etc.* Causam scribendæ epistolæ præbuit Euphemius Constantinopolitanus episcopus schismaticus, qui defuncti Acacii causam iniquam et impiam falsis textibus ornans, conatus est Orientales coepiscopos a conjunctione sedis apostolicæ avellere. Ut ergo summe periclitanti Orientali Ecclesiæ succurreret, hanc prolixam valde atque disertam epistolam, qua Acacium sedis apostolicæ iudicio jure damnatum esse ostendit, ad Dardaniæ episcopos transmisit. SEV. BINIUS.

¹ De hac epistola consule cl. Maffei in præfatione ad supplementum Acacianum (*Patrol. tom. LVIII, col. 937*). Collata fuit cum pervetusto codice Veronensis capituli, mille, ut creditur, annorum a Francisco Blanchino ejusdem capituli canonico, et bibliothecæ custode; et in eo hoc est epistolæ argumentum: *Incipit rationis reddendæ Acacium a sede apostolica competenter fuisse damnatum; titulus vero: Dilectissimis fratribus universis episcopis per Dardaniam constitutis Gelasius.*

² Alias, dilectissimis fratribus universis episcopis per Dardaniam constitutis Gelasius.

A apostolica secundum Scripturarum tramitem prædicationemque majorum facta semel congregatione sanxerunt, inconvulsum voluerunt deinceps firmumque constare; nec in ^a eadem causa denuo quæ præfixa fuerant retractari qualibet recenti præsumptione permiserunt; sapientissime ^b prævidentes quoniam si decreta salubriter cuiquam liceret iterare, nullum contra singulos quosque prorsus errores stabile persisteret Ecclesiæ constitutum, ac semper iisdem furoribus recidivis [*al. furoris residui*] omnis integra definitio turbaretur. Nam si limitibus etiam præfixis positæ semel synodalia regularum, non cessant elisæ pestes resumptis certaminibus contra fundamentum sese veritatis attollere, et simplicia quæque corda percutere, quid fieret, si subinde fas esset per- **B** fidis inire concilium? cum ¹⁰ quamlibet illa [*al. illius*] manifesta sit veritas, nunquam desit quod perniciose depromat ¹¹ et falsitas, ¹² tametsi ratione vel auctoritate deficiens, sola tamen ¹³ contentione non cedens. Quæ majores nostri divina inspiratione cernentes, necessarie præcaverunt, ¹⁴ ut quæ contra unamquamque hæresim coacta [*al. addit semel*] synodus pro fide, communione, et veritate catholica atque apostolica promulgasset, non sinerent post hæc novis retractationibus mutilari, ne prævis occasio præberetur quæ medicinaliter fuerant statuta pulsandi: sed auctore cujuslibet insanix, ac pariter errore damnato, sufficere judicarunt, ut quisquis aliquando hujus erroris communicator existeret, principali sententia damnationis ejus esset obstrictus: quoniam **C** manifeste quilibet vel professione sua vel communione posset agnosci. Et ut [*al. addit brevitate causa*] priora taceamus, quæ diligens inquisitor facile poterit vestigare, Sabellium damnavit synodus; nec, ut sectatores ejus postea damnarentur, necesse fuit singulas vixit synodos celebrari, sed pro tenore constitutionis antiquæ cunctos qui vel pravitate

^b Euphemius ad excusationem Acacii dicebat, ipsum synodali iudicio non fuisse condemnatum, adeoque nomen ejus a sacris tabulis nequaquam expungendum. Quod si de universali et œcumenico concilio intelligat, verum est; si de provinciali synodo accipiatur, falsissimum esse constat ex iis quæ supra notavimus in notis epistolarum, et conciliorum Romanorum sub Felice III habitorum. Universali et œcumenico concilio neque potuit neque debuit Acacius damnari. Orientales episcopi omnes fere Acacii communione polluti fuerant, adeoque universale concilium haberi non poterat. Et quia solius pontificis Romani sententia damnatum esse sufficiebat, eodem universali et œcumenico concilio opus non erat. SEV. BINIUS.

^a Cod. Veron., et veluti.

^b Id. cod., nec inveniunt.

^c Id. cod., murmurant.

^d Id. cod., obtendere.

^e Id. cod., pro fide, pro veritate.

¹ Id. cod., nec in hac eadem.

² Id. cod., pervidentes.

³ Id. cod., quilibet.

⁴ In eod. cod. deest et.

⁵ Id. cod., et si.

⁶ Id. cod., intentione.

⁷ Id. cod., ut contra... quod acta synodus, etc.

illius vel communionis existere participes, universalis Ecclesia duxit esse refutandos. Sic propter blasphemias Arii forma fidei communionisque catholicæ, Nicæno prolata conventu, Arianos omnes, vel quisquis in hanc pestem, sive ¹ consensu sive communionem deciderit, sine retractatione ² conclusit. Sic Eunomium, Macedonium, Nestorium, synodus semel gesta condemnans, ulterius ad nova concilia venire non sivit; sed universos quocunque modo in ³ hæc consortia recedentes, tradito sibi limite synodali, refutavit Ecclesia; nec unquam recte cessisse manifestum est, qualibet necessitate cogente ⁴ novis ausibus, quæ fuerant salubriter constituta, temerasse. [al. Non autem nos latet plurimos, etc.] Propterea tempestate quoque persecutionis Arianae plurimi catholici sacerdotes de ex-iliis, pace reddita, respirantes; [al. per certas provincias congregatis secum fratribus ecclesias composuisse] sic cum catholicis nihilominus fratribus Ecclesias composuere turbatas, ut non tamen illius synodi Nicænae quidquid de fide et communionem catholica et ⁵ apostolica definierat immutarent, nec nova quemquam prolapsam damnationem percellerent, sed illius tenore decreti, ⁶ nisi resipuissent, censerent [al. iudicaretur] esse damnatos. Quibus convenienter (ut dictum est) ex paterna traditione perpensis, confidimus, quod nullus iam veraciter Christianus ignoret uniuscujusque synodi constitutum quod universalis Ecclesiæ probavit assensus, ⁷ non aliquam magis exsequi sedem præceteris oportere, quam primam, quæ et unamquamque synodum sua auctoritate confirmat, et continuata moderatione custodit, pro suo scilicet principatu, quem beatus Petrus apostolus Domini voce perceptum, Ecclesia nihilominus subsequente et tenuit semper et retinet. Hæc dum Acacium certis comperisset iudiciis ⁸ a communionem catholica deviasse, diutius ista non crederet, quippe quem noverat executorem sæpe necessariae dispositionis suæ contra hæreticos existitisse, per triennium fere litteris destinatis eundem monere non destitit, sicut per diversos missa ⁹ frequenter scripta testantur. ¹⁰ — Quibus ille cum debito [al. tanquam debito] silentio diu non respondere proponeret, episcopalis quoque directa legatio est, ac nihilominus pagina destinata quæ præmoneret eum suorum ante meminisse gestorum, et quæ primitus pro fide catholica desudasset, oportere respirare. Contestans, et blandiendo pariter et minando,

¹ Id. cod., sensu.

² Id. cod., concludit.

³ Id. cod., in his blasphemias.

⁴ Id. cod., noviter.

⁵ Deest Apostolica in eodem cod.

⁶ Id. cod., nisi resipuisset, iudicare damnatum, essetque consequens, ut nisi corrigeret, damnationi procul dubio subjueretur; quibus, etc.

⁷ Id. cod., nullam.

Id. cod., a veritate.

⁹ Id. cod., familiariter.

¹⁰ Inclusa parenthesi per duas ferme paginas desunt in codice Veronensi, eorumque loco sequentia subiunguntur: Quibus ille primum tanquam dedito si-

no se a corpore catholicæ unitatis abscederet: simulque quoniam hunc Joannes secundæ sedis antistes gravibus pulsaret objectis, ad primæ sedis audientiam cohortatus est, vel venire debere vel mittere. Licet enim synodus iteranda non esset, tamen congrueret, ut cujuslibet civitatis episcopus primæ sedis iudicium non vitaret, ad quod convenerat secundæ sedis antistes, qui nisi a prima sede non posset audiri, ¹¹ præcipue qui præjudicatis animis nulla synodo a Græcis fuisset exclusus; etiam apud eos causam suam nec posset omnino dicere, nec deberet: quia ab inferioribus episcopis potior, nisi a prima sede (sicut dictum est) vel discuti potuisset, vel si ita ratio postulasset adduci etiam cunctis Orientalibus episcopis cum ipso Acacio in Petri communionem recedentibus cum secundæ sedis episcopus catholicus ab externæ communionis hominibus esset nullatenus iudicandus. Sed Acacius non solum desepit satisfacere postulatis, verum etiam ipsam legationem sedis apostolicæ blandimentis, præmiis, perjuriisque deceptam, quibus ei cum imperatore promisit, integram præsulis apostolici causam de omnibus esse servandam Petri communionem pollutam redire perfecit, in tantum sedis apostolicæ despiciens potestatem, ut non solum ejus auctoritatem non cederet, sed etiam potius in consortium communionis externæ per legatos suos niteretur abducere; fieretque apostolicæ sedi necessitas eos ipsos quos direxerat sacerdotes honore pariter et communione privare, ne tali contagione videretur infecta, satisque monstraret non se Acacii specialiter odisse personam, sed respicere federa perditorum: quæ etiam in suis pontificibus detestata convenienter horreret, nihilominus autem litteris suis Acacius indicarat; et in Alexandrini Petri se communionem, quem expetita sedis apostolicæ auctoritate executor ipse quoque damnaverat, sine ejusdem apostolicæ sedis consultatione promptissime recidisse, et accusationem Joannis, laudesque Petri proprio sermone deferre. De quibus, si utique confidebat magis vel venire, vel mittere debuisset, ut et præsentem de mendaciis quæ dicebat posset confutare Joannem, et præconia Petri quæ digesserat rationabiliter allegaret, quod cum minime fecerit, satis evidenter ostendit, nec Joannem se posse convincere, nec legitime receptum Petrum habere fiduciam perdocendi, solumque sibi

lento nihil respondere proponens tandem aliquando missis litteris profitetur se Alexandrino Petro, quem expetita apostolicæ sedis auctoritate executor ipse quoque damnaverat, abque sedis apostolicæ notitia communionem, permixtum: beati autem Petri sedes, quæ Alexandrinum Petrum tantummodo damnaverat, non etiam solvisse noverat, non recepit; atque ideo ne per Acacium in Petri consortium duceretur, ipsum quoque a sua communionem submovit et multimodis transgressorum a sua societate fecit alienum. Hic si examinatio, etc. — Nos parenthesi signum —, ut magis perspicuum, substituiimus. EDIT.

¹¹ Forte cum præcipue. HARDUIN.

monstravit inesse propositum lacerandi catholicos. A hæreticosque laudandi, seseque eorum potius, quos laudabat, docuit esse participem, quam catholicorum, quos nitebatur decolorare, consortem: tulitque de se ipse iudicium, cum damnati hominis communionem pollutus, damnationis ejus factus est particeps. Ita et sedes apostolica quod ad necessariam diligentiam respiceret nil onisit, et Acacius secundum formam synodi Chalcedonensis, qua error cui communicavit elisus est, sicut de hæretico homine scriptum est, suo iudicio condemnatus apparuit, justeque sedes apostolica, quæ utique se Alexandrinum Petrum damnasse, non etiam solvisse memorat, ne per Acacii pristinam communionem Petri quoque collegium, cui Acacius communicaverat, incideret, ipsum com-
 etenter Acacium a sua communionem submovit. Quapropter utrum errori vel prævaricationi communicaverit Acacius, quid opus erat nova discussione cognoscere? cum jam litteris suis esset ipse confessus, ac, sicut scriptum est, *Ore tuo justificaberis, et ore tuo condemnaberis (Math. xi)*, verborum suorum vinculis et reus teneretur et jure plectendus. Cur ipse in nova causa, quam synodus nulla præcesserat, Joannem, quem suis litteris impetebat, qualemcumque secundæ sedis episcopum, in primæ sedis beati Petri apostoli iudicio confutare despexit; et ut causam diceret, seu per se, seu per alium, vel venire, vel destinare contempsit: indignum habens cujuslibet civitatis antistes ad primæ sedis venire iudicium, ad quod secundæ sedis cerneret venisse pontificem, quod Anatolius Constantinopolitanæ urbis episcopus missis legationibus pro sua persona fecisse monstratur? Ecce etiam in hac parte vocem non habent con-
 querentes: ecce, inquam, ad legitimum est vocatus examen, ubi vel suas partes justis allegationibus defensaret, si ille apostolicæ sedis refugit examen in Joannis catholici pontificis negotio vestigando, quemadmodum sedes apostolica de receptione Petri hæretici sua auctoritate resoluti, Acacii fuerat secutura iudicium? An sedem apostolicam congruebat parœciæ Heracliensis Ecclesiæ, id est Constantinopolitani pontificis, vel quorumlibet aliorum, qui cum eodem, vel propter eum fuerant congregandi, iudicium præstolari? Cum apostolicam ejusdem primæ sedis audientiam Constantinopolitanus episcopus declinaret, qui utique etiam si metropolitani esset jure suffultus, D
 etiam inter sedes haberet locum; primæ tamen sedis cognitionem fas non habuit refutandi, ad quam secundum canones, appellante secundæ sedis antistite, vocabatur ad nostrorum causam. Hoc ipso satis ostendit reum se esse confessum, qui ad legitimum

¹ Locus obscurus aut mendosus. HARDUIN.

² Cod. Veron., *postquam litteris tuis ipse confessus est, si auctoritatis, etc.*

³ Id. cod., *tenore illius definitionis exsecutio reperitur quo damnati, etc.*

⁴ Id. cod., *existere.*

⁵ In cod. Justelli: *Probantur esse damnati. Quod si utrum errori vel prævaricationi communicavit Acacius forsitan dicatur oportuisse constare, breviter præbemus ad ista responsum. Aut enim ipsi do-*

judicium apostolatus adesse contempsit; nec poterat ultra differri, ne, sicut dictum est, antiqua illius communionem durante, cum sese jam socia-set externæ, sedes quoque apostolica per eum pollueretur contagiis perfidorum, dignumque esset vel prævaricatorem, vel contemptorem iudicii competentis, manifestissime scilicet de suo negotio desperantem, a catholica atque apostolica integritate et communionem secludi. — Hic si examinatio quaeritur, jam iudicium non erat opus; ² posteaquam et litteris suis ipse confessus est, et ad legitimum iudicium vocatus adire pertinuit, si auctoritatis pondus inquiritur, Chalcedonensis synodi ³ tenor cum apostolica sede consentiens, et illius definitionis exsecutio reperitur condemnati illic erroris communicator effectus: præfixæ nihilominus ibidem particeps damnationis ⁴ apparuit, quoniam idem ipse error qui semel est cum suo auctore damnatus, in particeps quolibet prævaricationis effecto, et execrationem sui gestat et pœnam. Hoc tenore etiam Timotheus Ælurus, atque ipse Alexandrinus Petrus, qui secundam certe sedem quoquomodo tenuisse videbantur, non repolita synodo, sed auctoritate tantummodo sedis apostolicæ, ipso quoque Acacio postulante vel exsequente ⁵ probatur esse damnatus; nunc autem ipsi doceant legitime Petrum fuisse purgatum, et ab omni hæreticorum contagione rite discretum cum ei communicavit Acacius, si ejus communicatorem putant Acacium aliquatenus excusandum, aut si, quod magis est verum, convenienter atque legitime Petrum ⁶ probare non potuerunt expiatum ⁷ (propter quod etiam ad apostolicæ sedis iudicium Acacius vel venire vel destinare non ausus est); restat ut in ejus communicatione [At. ut ejus in expiatione] fuerit, et qui ei communicavit infectus. ⁸ Non reticemus [At. Nec plane tacemus] autem quod cuncta per mundum novit Ecclesia; quoniam quorumlibet sententiis ligata pontificum, sedes beati Petri apostoli jus habeat resolvendi, utpote quod [At. quæ] de omni Ecclesia fas habeat iudicandi, neque cuiquam de ejus liceat iudicare iudicio, siquidem ad illam de qualibet mundi parte canones appellari voluerint, ab illa autem nemo sit appellare permissus. Quapropter cum satis constet Acacium nullum habuisse pontificium, sententia [At. sententiam sedis apostolicæ sine, etc.] sedis apostolicæ damnatum, D
 sine ulla ejus notione solvendi; dicant certe ⁹ qua synodo hoc ille præsumpserit, quod nec sic quidem absque apostolica sede fas haberet efficere? cujus sedis episcopus? cujus metropolitane civitatis antistes? Nonne parœciæ Heracliensis Ecclesiæ? Si illi certe licuit sine synodo sententiam apostolicæ sedis ceant, etc. Petrum legitime veraciterque purgatum etc. LABBEUS.

⁶ Id. cod., *non probaverint expiatum.*

⁷ Anselmi inclusa non exstant in Cod. Veron.

⁸ Nicolaus papa hunc locum citat in epist. ad episcopos Gallie ex epistola Gelasii ad episcopos per Dardaniam constitutos: *Nec plane tacemus. Hincmarus Laudun. ex epist. ad Anastasium principem, Nec plane tacemus.* HARDUIN.

⁹ Cod. Veron., *qua certe synodo*

abrumperet, nulla ejus consultatione quæsita, itane vero non licuit primæ sedi Chalcedonensis synodi constituta, sicut decuit, exsequenti, hujusmodi prævaricatorem sua auctoritate detrudere? Sed nec illa præterimus, quod ¹ apostolica sedes frequenter, ut dictum est, more majorum, etiam sine ulla synodo præcedente, et absolvendi quos synodus inique damnaverat, et damnandi nulla existente synodo quos oportuit, habuerit facultatem: ² sanctæ memoriæ quippe Athanasium synodus Orientalis addixerat, quem tamen exceptum sedes apostolica, quia damnationi Græcorum non consensit, absolvit. Sanctæ memoriæ nihilominus Joannem Constantinopolitanum synodus etiam catholicorum præsulum certe damnarat, quem simili modo sedes apostolica etiam sola, quia non consensit, absolvit; itemque sanctæ memoriæ Flavianum pontificum [*al. additur Græcorum*] congregatione damnatum, pari tenore, quoniam sola sedes apostolica non consensit, absolvit, potiusque qui illic receptus fuerat [*al. quia illic receptus non fuerat*], Dioscorum secundæ sedis præsulum sua auctoritate damnavit, et impiam synodum non consentiendo ³ submovit, ac pro veritate, ut synodus Chalcedonensis fieret, sola decrevit ⁴ — in qua pontificibus innumeris, qui latrocinio corruebant Ephesino, veniam poscentibus, sola concessit, et in sua perfidia permanentes, nihilominus sua auctoritate prostravit: quam congregatio quæ illic pro veritate reparanda collecta fuerat, est secuta; quoniam sicut id quod prima sedes non probaverat, constare non potuit, sic quod illa censuit judicandum, Ecclesia tota suscepit; ubi etiam consequenter ostenditur, quia male gesta synodus, id est, contra Scripturas sanctas, contra doctrinam Patrum, contra ecclesiasticas regulas, quam tota merito Ecclesia non recepit, et præcipue sedes apostolica non probavit, per bene gestam synodum, id est, secundum Scripturas, secundum traditionem Patrum, secundum ecclesiasticas regulas, pro fide catholica et communione prolata, quam cuncta recepit Ecclesia, quam maxime sedes apostolica comprobavit, et debuerit et potuerit immutari; bene vero gestam synodum juxta supradictum modum, nova synodo nullatenus immutandam. Proinde si Eutychem fatentur hæreticum, male gestam apud Ephesum synodum, qua est receptus, pariter fatebuntur, et per bene gestam synodum Chalcedonensem, quod Eutyches vel cum eo sentientes talia sunt rejecti, velint nolintque, consentiant, atque ideo bene gestam synodum novis exagitationibus refricari non licuisse cognoscant. Qui si forsitan dixerint, eo tenore Ephesinam quoque synodum non licuisse mu-

¹ Alias, *apostolicæ sedi frequenter datum est, more majorum, absolvendi*, etc. LABBEUS.

² Hunc locum recitat Hincmarus Laudun. tom. II, pag. 373, ex epist. Gelasii ad Anastasium principem: sed habet aliquid sub finem dissimile. HARDUIN.

³ Cod. Veron., *sola submovit e veritate*. — *Sola submovit et auctoritate sedis apostolicæ concilium Chalcedonense coactum*. LABBEUS.

⁴ Inclusa parenthesi per duas fere paginas desunt

tari, rursus hæc e. d. m. quæ supra deprompsimus, planius repetita perpendantur, id est, quia contra fidem, contra veritatem communionemque catholicam vereque Christianam, non recte gesta synodus legitima synodo pro fide, veritate, communionemque catholica, vereque Christiana, modis omnibus sectanda est, et injusta synodus justa synodo submovenda. Pro fide autem, et veritate, et communione catholica, bona synodus, vereque Christiana, semel acta, nulla nec potest nec debet novæ synodi iteratione convelli, sed secundum bene gestam synodum recteque præfixam, si quis ab ejus tramite deviarit, consequenter ac sufficienter ejus definitione plectendus, meritoque illius subjacet constitutis, nec opus est per singulos quosque deviantes, jureque plectendos, novas rursus synodos introduci; cum ex illius tramite, quæ auctorem rem cum errore damnavit, quisquis quolibet modo, quolibet titulo complex ejusdem fuerit factus erroris, ut ejus se contagione polluerit, competenter et particeps ejusdem damnationis existat, ejusque pœna puniatur obstrictus, cuius maluit inire consortium. Quæro ergo ab his quid de Eutyche sentiant: fuissene hæreticum, an asserunt non fuisse? Si non fuisse contendunt, quid ambagibus agunt, quid circuitionibus præstigiisque se contegunt? Palam se Eutychianos esse pronuntiant, ut in ejus sacrilego furore convicti veritatis molibus obruantur, aperteque cognoscant, non solum hæc ipsa pestis Eutychiana quantum Christiano dogmati probetur inimica; sed quantas alias hæreses, easque gravissimas, in sua pravitate contineat, ut in quibus foveis voluntentur, et in quod præcipitium barathrumque mergantur, intelligant. Simul autem si Eutychem hæreticum negant, omnimodis publicatur, quod ideo de omnibus Eutychianæ pesti communicantibus, suppresso veluti hoc ipso errore, contendunt, ut nos per talium hominum, quod absit, insidias captiosasque tendiculas in Eutychetis insaniam nitantur inducere: quod quidem etiamsi non negeant, sive scientes, sive nescientes, facere confutantur. Sin vero et Eutychem hæreticum negare non audent, restat ut contra catholicam fidem, non synodum nuncupandam, sed conspirationem potius perditorum fuisse consentiant quæ apud Ephesum Eutychete reducto perculit S. memoriæ Flavianum, cunctosque qui illic aderant sacerdotes militari terrore compulerit tanto scelere præbere consensum. Atque ideo nobis necesse est pravam perversamque conspirationis illius, et latrocinalem fuisse perhibere actionem, eamque debuisse modis omnibus aboleri, et ideo justam, bonam, veraciter Christianam Chalcedonensem synodum pces-

in codice Veronensi. Eorumque loco hæc habentur: *In qua ut ergo sola jus habui: absolvendi eos quos synodica decreta perculerant, sic etiam sine synodo in hac eadem causa plurimos etiam metropolitanos damnasse cognoscitur. Quod si quis hæc ab apostolica sede vel secundum synodum acta reprehendit, præter quod prisca rerum probatio convincitur, interim multo magis Acacio non licuisse fatebitur. Dicat ergo, etc.* — Hic ut superius parenthesi signum — substituiimus. EDIT.

sisse definiant, in his quibus Eutychete depulso, cum suo fautore Dioscuro, hæresim eorum erroremque damnarit. Hanc ergo synodum (ut dictum est) bonam, veram, justam, Christianamque esse non dubitant, per quam illa noxia sit remota. Perspiciant ergo, tandemque concedant, quod quisquis ab ejus justæ et Christianæ veræque synodi fide, communione et veritate deviaverit, vel ab ea deviantibus communionem miscuerit, sufficienter atque competenter, secundum ipsius delicta, teneatur obstrictus, quoniam mala synodus bona debuit submoveri. Bona vero synodus nulla causa est cur alia debeat synodo retractari, ne ipsa retractatio ejus constitutis derogat firmitatem. Proinde quicumque congregationis Ephesinæ tenentur affectu, quid adhuc Acacii tantummodo nomen obtendunt, et non palam sectatores Eutychetis, qui illic receptus fuerat, profitentur; qui si refugiunt, atque Eutychen se perhibent execrari, simul ergo et Ephesinam, qua male receptus est, conspirationem jure cessatam, et Chalcedonensem synodum, qua rejecta est, merito consentient institutam; atque ita synodum, quæ pro fide catholica sit præfixa, secundum veterum formam, sicut dictum est, perspiciant novellis non potuisse quæstionibus ventilari, sed juxta ejus tenorem semel legitime justequè depromptum, et jure probari recta sectantes, et sentientes contraria refutari; quod sedes apostolica, sicut decuit, antiqua traditione custodiens, non synodum duxit iterandam, sed in ejus prævaricatore pellendo hanc eandem synodum potius exsequendam. ¹ Quapropter si quis adhuc secundum Chalcedonensem synodum hæc ab apostolica sede gesta reprehendit, præter quod et hæc qua superius astruximus, et multiplici potest ratione convinci, multo magis tamen Acacio non licuisse fatebitur ista tentare. — Dicat ergo, qua synodo, Joannein secundæ sedis antistitem, qualencunque, certe catholicum, et a catholicis ordinatum, nec de catholica fide et communione aliquatenus impetitur, duxerit excludendum, et hæreticum manifestum Petrum sua quoque executione damnatum, pontifici catholico permiserit subrogandum ² (cum etiamsi reus manifestus esset Joannes, post eum saltem catholicum convenisset præfici sacerdotem, sicut ipse quoque suis sacris sanctæ memoriæ Timotheo catholico in Alexandria faciendum promississe legitur imperator). Qua synodo, tertiæ sedis episcopum [*al. addit. sanctum*] Calcedonem idem expelli fecit ³ Acacius: nihilominus ⁴ eundem Petrum tam hæreticum manifestum, ut eidem palam necesse [*al. nec se*] communicare prætenderet, sua passus est dispositione substitui. Qua denique per totum Orientem synodo ejectis orthodoxis, nullo crimine maculatis, pravos quosque et

criminibus involutos sua provisione supposuit. Qua synodo tot aliena privilegia nefandus populator invasit. Sed libri non sufficient [*al. sufficerent*], si tragœdias ejus quas per Ecclesias totius Orientis exercuit, sigillatim ⁵ scribere moliamur: an illud ipsius argumentum nobis existiment opponendum, quo facinora sua in imperialem nisus [*al. visus*] est jactare personam. Cur igitur quando voluit, obstitit Basilio tyranno certe et [*al. Cur et*] hæretico vehementer infesto? cur ipsi imperatori Zenoni, quia palam Antiocheno Petro noluit communicare, suam [*al. addit. nimirum*] non subdidit voluntatem? Ecce potuit et in aliis resultare, ⁶ si vellet [*al. sed noluit*]. An non Apostolus dicit, non solum qui faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus reatu pariter sunt irretiti? sed...] sed ut ea quæ latius explicanda sunt omittamus, ⁷ quidquid ipse Zenon imperator suis litteris proficitur, cunctis sese ex Acacii gessisse consilio, nec hoc eum fallere litteris suis ipse pariter testatur Acacius, qui et eum nihilominus universa recte gessisse conscripsit, et suo consilio hæc eadem gesta non tacuit. Quasi vero tantum in Alexandrini Petri communione Acacius prævaricator exstiterit, et non in omnibus, quos vel fecit, depulsis catholicis pontificibus, tanquam tyrannus, Ecclesiis quibusque præponi, vel taliter præpositis perversa communione permixtus est, qui hoc ipso secundum canones fuerant ab ecclesiastica communione pellendi, quod se passi sunt successores vivis sacerdotibus adhiberi. Quis autem non perspiciat Christianus, quod catholicis pontificibus propria sede dejectis non nisi hæretici potuerint introduci? quibus tamen cunctis, vel auctor fuit Acacius subrogandis, vel subrogatis communicator accessit; his utique quia [*al. qui a*] communioni hæreticorum nullatenus discrepabant. Cur ergo vel cum hæc fieri videret Acacius, non sicut sub Basilio jam fecerat, ad apostolicam sedem referre curavit, ut si solus ipse non poterat, ⁸ junctis cum eadem consiliis atque tractatibus, apud imperatorem possent quæ religioni competerent allegari? Nam si Basilius (ut dictum est) tyrannus et hæreticus scriptis apostolicæ sedis vehementer infractus est, et a plurimis revocatus excessibus; quanto magis legitimus imperator, qui se catholicum videri volebat, potuit cum apostolica sede cunctorum quoque pontificum moderata suggestionem mitigari, præcipue cum ejusdem Acacii esset specialis fautore et amator; et qui litteris suis tam ipsum Acacium quam sanctæ memoriæ papam Simplicium magnis laudibus extulisset, doceretur quod hæreticis constantissime restitisset [*al. restitissent*]. Cur tanto tempore Acacius interista conticuit, nisi quia præpediri [*al. prohibere*] volebat ullatenus quæ ⁹ pro hæreticis desiderabat

¹ Quod si quis hæc ab apostolica sede vel sancta (male secunda) synodo acta reprehendit, præter quod prisca rerum probatione convincitur, interim multo magis Acacio non licuisse fatebitur. LABBEUS.

² Inclusa parenthesi desunt in cod. ce Veronensi.

³ Id. cod., ac Acacius.

⁴ Id. cod., eidem.

⁵ Id. cod., describere.

⁶ Id. cod., si nollet.

⁷ Id. cod., quid quod.

⁸ Id. cod., cunctis cum eodem.

⁹ Pro hæreticis desunt in cod. Veronensi.

suit vel debuit præterire? Quolibet igitur modo hæreticorum complicem refutavit, et consortem communionis externæ a sua communione dimovit; nec opus fuit nova synodo, cum veteris constitutioni sufficienter hæc forma præscriberet; nec opus fuit ut hæc scienda [al. facienda] Orientis episcopis intimaret, quos ex expulsionione catholicorum, quæ agebatur in causa fidei, non ignorasse manifestum est; et communicando hæreticis subrogatis, facto tali consensisse non dubium est; ² etiam cum externæ communionis effectis [al. additi atque ideo cum eis jam] nec potui se, nec debuisse sedis apostolicæ scita tractari. Ecce agnoverunt in eorum professione qui constantissime perdurarunt, quod fidei communionique catholicæ deberetur. Ecce agnoverunt quemadmodum a talibus recedendo, imo talibus contra movendo, a fide et communione catholica deviarit Acacius, seque pariter cum eodem errori subdiderint. Ecce agnoverunt quam justis ex causis pro fide et communione catholica atque apostolica, cui et illi qui in ea perseverant congruebant, et hi qui perstantibus obviabant, ab eadem docebantur alieni, sedis apostolicæ auctoritate sit remotus Acacius (³ ad cuius præcipue vocatus examen vel venire vel mittere non curavit, ut se de his omnibus, ut confidebit, absolveret), eoque pariter quicumque complices existerint, atque ab illa merito cum his communione discretus, a qua se ipse primam cum suis consortibus catholicis pontificibus discrepando cognoscitur reparasse; jureque sententiam ille damnationis excipit, cæterisque consortibus cum suis consortibus promulgandam; qui solus pro omnibus suis consortibus in communionem se recidisse perfidiæ ad apostolicam sedem missis litteris est professus. Cui Acacius, si communicaverant Orientales episcopi antequam huc referret [al. referretur], pari utique reatu sine dubio ⁴ probabatur involvi, jureque per illum transgressionis sententiam susceperunt, tanquam facti cum eodem communionis externæ; qui utique non consuli tanquam nostræ communionis homines jam deberent, sed tanquam in contrario positi consortio refutari. Si vero non communicaverant antequam Acacius huc referret [al. referretur], et communicantem notare debuerant, et ipse de eodem potius huc referre, atque apostolicæ sedis vigore perculsum merito comprobare, cumque ea sede apostolica tantisque illis catholicis pontificibus magis tenere concordiam. Sed quia ab illorum societate desciverant, et eorum successoribus communicare delegerant; ideo cum sede apostolica minime congruebant;

A quia in sortem reciderant prævaricatoris Acacii: et illius se sine dubio pervidebant sententia consequenter astringi, [al. addit et] ob hoc eum videri volebant esse damnatum, quia se cognoscebant in eadem prævaricatione damnatos, in qua hodie quoque manere persistunt. Sed sicut ii simili conditione constructi complicem suum non possunt judicare non jure damnatum, neque reum [al. rei reum] possunt competenter absolvere, sic illo jure prævaricatione damnato, ipsi quoque pari jacent damnatione prostrati, neque nisi resipiscentes, inde poterunt prorsus absolvi: quia sicut per unum scribentem eorum omnium vulgata transgressione [al. transgressio est] qui in eandem perfidiæ reciderant actionem, sic in uno eodemque qui pro omnibus scripserat, vel scribendo omnium, ruderata voluta, transgressione punita, pariter quoque cum eodem, vel in eodem est complicem transgressio punita cunctorum. ⁵ Quæ tamen sententia in Acacium destinata, etsi nomine tantummodo præsentis apostolici, cujus erat utique potestatis legitima, probatur esse de prompta, præcipue cum secreto dirigenda videretur: ne custodiis ubique præsentis dispositio salutaris quibuslibet difficultatibus impedienda necessariam habere non posset effectum; tamen quia orthodoxis ubique dejectis, et hæreticis tantummodo eorumque consortibus jam relictis in Oriente, catholici pontifices aut residui omnino non essent, aut nullam gererent libertatem plurimorum in Italia catholicorum congregatio sacerdotum; rationabiliter in Acacium ⁶ sententiam cognovit fuisse prolatam, quæ congregatio facta pontificum non contra Chalcedonensem, non tanquam nova synodus contra veterem primamque ⁷ cognovit; sed potius secundum honorem veteris constituti particeps apostolicæ executioni effecta est; ut satis appareat Ecclesiam catholicam, sedemque apostolicam, quia alibi jam omnino non posset, ubi potuit, et cum quibus potuit, nihil penitus omisisse, quod ad fratrum pertineret ⁸ pro intemerata et sincera communione tractatum; ⁹ quæ cum universa noverint qui videntur Ecclesiis Orientalibus nunc præesse, propter Christianam reparari legitimam rationem refugiunt unitatem; quia occasionem dissensionis hujus suis ambitionibus suffragantem deponere jam recusant; quia sine auctoritate sedis apostolicæ omnium Ecclesiarum passim jura confundant, magis eligentes in errore persistere, quam præsumptionum suarum perdere facultatem, plus usurpationum suarum licentiam diligentes quam divini iudicii tenentes corde respectum. In quo ne-

¹ Id. cod., hæc forma.

² Id. cod., etiam communionis externæ effectos atque ideo cum eis nec, etc.

³ Hæc desunt in cod. Veronensi.

⁴ Id. cod., probabantur.

⁵ Id. cod., cunctorum. Quæ ad instructionem vestræ dilectionis satis abundeque sufficere judicamus, quamvis eadem latius, si Dominus concesserit facultatem, studeamus exponere, quatenus et fidelium quisque cognoscat nihil apostolicam sedem, quod absit, præprovere cen-

suisse. Hæc a Labbeo afferuntur ad calcem epistolæ.

⁶ Cod. Veron. omisso verbo sententiam ita legit, in Acacium fuisse prolatam.

⁷ Id. cod., Convenit.

⁸ Id. cod., pro in emerata fide.

⁹ Illic deficit hæc epistola in Cod. Veronensi, in quo hæc subijciuntur: *Explicit rationis reddendæ Acacium a sede apostolica fuisse damnatum, nec posse quemquam sine discrimine animæ suæ eius communionis participem fieri.*

provenirent; non a seculari viderentur qualescunque pontifices, etsi errore humanus accedente, non amen [al. addit contra] religionem ullatenus excedentes potestate percelli. An adhuc [al. An et hæc] justa ratione principi suggerenda non erant? Regiæ civitatis honore sublimis, si factus erat illa regia civitate sublimior, tanto magis in his suggerendis debuit esse constantior. Si autem in his quæ pro religione fuerant exerenda, exstitit contemptibilis, atque despectus, et aut segnis, aut fiduciam non habens intinandi, in quo per regiam civitatem major effectus est? (¹ an ut per ea suæ prævaricationis exerceret potius tyrannidem, quam causas religionis legitime procuraret?) Nathan propheta (II Reg. xii) palam publiceque in facie regi David, et commissum prouuntiavit errorem, et ipsum commisisse non tacuit; et confessione correctum consequenter absoluit. (² beatæ memoriæ Ambrosius Mediolanensis sacerdos Ecclesiæ, majori Theodosio imperatori communionem publice palamque suspendit, atque ad penitentiam redegit regiam potestatem; beatæ memoriæ papa Leo (sicut legitur) imperatorem Theodosium juniorem Ephesino latrocinio libere coarguit excedentem; sanctæ memoriæ quoque papa Hilarus Anthemium imperatorem, cum Philotheus Macedonianus ejus familiaritate suffultus diversarum conciliabula nova sectarum in Urbem vellet inducere, apud beatum Petrum apostolum palam ne id fieret, clara voce constrinxit, in tantum ut non ea facienda cum interpositione sacramenti idem promitteret imperator; sanctæ memoriæ ubiominus papa Simplicius, et post eum sanctæ memoriæ papa Felix, non solum Basilicum tyrannum, sed etiam imperatorem Zenonem pro iisdem ipsis excessibus, auctoritate libera sæpius increpasse noscuntur, flectique potuissent, nisi Constantinopolitani præsulis accederetur instinctu, qui particeps externæ communionis effectus, necessario in quod inciderat, jam fovebat, malens in suæ prævaricationis obstinatione persistere, quam curandus ad salubria remeare, sicut ipse rerum probavit eventus. Ecce nuper Honorico regi Vandaliæ nationis, vir magnus et egregius sacerdos Eugenius Carthaginensis episcopus, multique cum eodem catholici sacerdotes constanter resisterent sævienti, cunctaque extrema tolerantis, hodieque persecutoribus resistere non omittunt. Nos quoque Odoacri barbaro hæretico regnum Italiæ tunc tenenti, cum aliqua non facienda præciperet, Deo præstante nullatenus paruisse manifestum est.) Illic autem vir bonus Acacius, et sacerdos eximius [al. egregius], in tantum se et suggerere potuisse monstravit, et noluisse deprompsit, imo favisse patefecit; ut et imperator cuncta se ex ejus gessisse consilio non taceret, et ipse imperatorem magnis præconiis elevaret ista facientem;

¹ Hæc pariter desunt in eodem codice.

² Sequenti quoque ansulis i clusa desiderantur in codice Veronensi.

³ Cod. Veronen., proderet.

⁴ Id. cod., debuerit.

A seseque³ prodidit his agendis rebus fuisse participem. Sed esto, Calindion imperatoris nomen abstulerit; Joannes principi mentitus fuisse jactetur, quæ tamen cum novæ essent causæ, nova⁴ debuit ecclesiastica provenire discussio? an qui in hominem imperatorem peccasse dicebantur, nu la interveniente synodo dejici debuerunt; et in Deum, qui summus et verus est imperator, Acacium delinquentem, sinceramque communionem divini sacramenti studentem miscere cum perfidis, secundum synodum qua hæc est damnata perfidia, non oportebat expelli [al. excludi]?⁵ Quid de innumeris per totum Orientem catholicis sacerdotibus propria sede depulsis, et indubitanter hæreticis intromissis? Novæ certe erant causæ; et his consequenter⁶ nova synodus debebatur.

B Cur tunc non venit in mentem, ut in talibus causis peteretur a principe saltem qualiscunque synodus celebranda; ut quocunque vel colorato judicio traditionis ecclesiasticæ passim pontifices viderentur excludi, non solum quarumcunque urbium sacerdotes, sed metropolitani incunctanter antistites? His omnibus cum non restiti suggestionem qua potuit, consentit Acacius, communicando cunctis, qui in catholicorum locum hæretici fuerant subrogati: Apostolus autem dicit: *Non solum qui faciunt, sed et qui consentiunt facientibus (Rom. 1)*, reos indubitanter ascribi. An hæc licuit seculari potestati et actis talibus, Acacio consentiente absque ulla synodo, quam ipsa rerum novitas exigebat, absque sedis apostolicæ consultatione perficere; et sedi apostolicæ non licuit, secundum tenorem synodi Chalcedonensis in veteri utique causa, et veteri constituto juxta definitionem damnata [al. justa definitione damnatum], inimicis synodi Chalcedonensis Acacium communicantem a sua communione depellere? Sed inquirunt: Acacius principi obviare non potuit. Cur Basilisco, quia voluit, obviavit? cur ipse Zenoni, ne palam Petro Antiocheno quamvis latenter hoc fecerit communicare videretur, non commodavit assensum? ecce resultanti non institit [al. restitit] imperator: ecce vim nolenti non intulit; ecce refugienti contagia manifesta concessit: postremo, cur tanto tempore, cum ista gererentur, vel gerenda cognosceret, non ad sedem apostolicam, a qua sibi curam illarum regionum noverat delegatam, referre maturavit [al. curavit]? Sed prius Ludator factus est ipse gestorum, quam vel præmoneret talia esse tentanda, vel ne tentarentur obsisteret. Sicut sub Basilisco jam fecerat, cur illis cæteris communicare consentit, qui depulsis catholicis sacerdotibus, indubitanter hæretici singulis urbibus fuerant substituti? Postremo illo defuit suis partibus; et quæ sacerdoti catholico competere, agere fastidivit [al. non curavit]: ideo sedes apostolica quod⁷ ad eadem pertinebat, vel po-

³ Id. cod., *Quid per totum Orientem de innumeris urbibus pulsati catholici sacerdotes, et hæretici subrogati?*

⁴ Id. cod., una.

⁵ Id. cod., *ad eam.*

suit vel debuit præterire? Quolibet igitur modo hæreicorum complicem refutavit, et consortem communionis externæ a sua communione dimovit; nec opus fuit nova synodo, cum veteris constituti sufficienter hæc forma præscriberet; nec opus fuit ut hæc scienda [al. facienda] Orientis episcopis intimaret, quos ex expulsionem catholicorum, quæ agebatur in causâ fidei, non ignorasse manifestum est; et communicando hæreticis subrogatis, facto tali consensisse non dubium est; ² etiam cum externæ communionis effectis [al. addit atque ideo cum eis jam] nec potui se, nec debuisse sedis apostolicæ scita tractari. Ecce agnoverunt in eorum professione qui constantissime perdurarunt, quod fidei communionique catholicæ deberetur. Ecce agnoverunt quemadmodum a talibus recedendo, imo talibus contra molendo, a fide et communione catholica deviarit Acacius, seque pariter cum eodem errori subdiderint. Ecce agnoverunt quam iustis ex causis pro fide et communione catholica atque apostolicæ, cui et illi qui in ea persistierant congruebant, et hi qui perstantibus obviabant, ab eadem docebantur alieni, sedis apostolicæ auctoritate sit remotus Acacius (³ ad cuius præcipue vocatus examen vel venire vel mittere non curavit, ut se de his omnibus, ut confidebit, absolvet), eoque pariter quicumque complices existerint, atque ab illa merito cum his communione discretus, a qua se ipse primum cum suis consortibus catholicis pontificibus discrepando cognoscitur reparasse; jureque sententiam ille damnationis excepit, cæterisque consortibus cum suis consortibus promulgandam; qui solus pro omnibus suis consortibus in communionem se recidisse perfidiæ ad apostolicam sedem missis litteris est professus. Cui Acacicio, si communicaverant Orientales episcopi antequam huc referret [al. referretur], pari utique reatu sine dubio ⁴ probabatur involvi, jureque per illum transgressionis sententiam susceperunt, tanquam facti cum eodem communionis externæ; qui utique non consuli tanquam nostræ communionis homines jam deberent, sed tanquam in contrario positi consortio refutari. Si vero non communicaverant antequam Acacius huc referret [al. referretur], et communicantem notare debuerant, et ipse de eodem potius huc referre, atque apostolicæ sedis vigore periculum merito comprobare, cumque ea sede apostolica tantisque illis catholicis pontificibus magis tenere concordiam. Sed quia ab illorum societate desciverant, et eorum successoribus communicare delegerant; ideo cum sede apostolica minime congruebant;

quia in sortem reciderant prævaricatoris Acacii: et illius se sine dubio pervidebant sententia consequenter astringi, [al. addit et] ob hoc eum videri nolabant esse damnatum, quia se cognoscebant in eadem prævaricatione damnatos, in qua hodie quoque manere persistunt. Sed sicut in simili conditione constricti complicem suum non possunt judicare non jure damnatum, neque reum [al. rei reum] possunt competenter absolvere, sic illo jure prævaricatore damnato, ipsi quoque pari jacent damnatione prostrati, neque nisi resipiscentes, inde poterunt prorsus absolvi: quia sicut per unum scribentem eorum omnium vulgata transgressione [al. transgressio est] qui in eandem perfidiæ reciderant actionem, sic in uno eodemque qui pro omnibus scripserat, vel scribendo omnium prodiderat: vultate, transgressione punita, pariter quoque cum eodem, vel in eodem est complicum transgressio punita cunctorum. ⁵ Quæ tamen sententia in Acacium destinata, etsi nomine tantummodo præsentis apostolici, cujus erat utique potestatis legitima, probatur esse deprompta, præcipue cum secreto dirigenda videretur: ne custodiis ubique præsentis dispositio salutaris quibuslibet difficultatibus impedita necessarium habere non posset effectum; tamen quia orthodoxis ubique dejectis, et hæreticis tantummodo eorumque consortibus jam relictis in Oriente, catholici pontifices aut residui omnino non essent, aut nullam gererent libertatem plurimorum in Italia catholicorum congregatio sacerdotum; rationabiliter in Acacium ⁶ sententiam cognovit fuisse prolata, quæ congregatio facta pontificum non contra Chalcedonensem, non tanquam nova synodus contra veterem primamque ⁷ cognovit; sed potius secundum bonorem veteris constituti particeps apostolicæ executionis effecta est; ut satis appareat Ecclesiam catholicam, sedemque apostolicam, quia alibi jam omnino non posset, ubi potuit, et cum quibus potuit, nihil penitus omisisse, quod ad fratrum pertineret ⁸ pro intemerata et sincera communione tractatum; ⁹ quæ cum universa noverint qui videntur Ecclesiis Orientalibus nunc præesse, propterea Christianam reparari legitime ratione refugiunt unitatem; quia occasionem dissensionis hujus suis ambitionibus suffragantem deponere jam recusant; quia sine auctoritate sedis apostolicæ omnium Ecclesiarum passim jura confundant, magis eligentes in errore persistere, quam præsumptionum suarum perdere facultatem, plus usurpationum suarum licentiam diligentes quam divini iudicii tenentes corde respectum. In quo ne-

¹ Id. cod., hæc forma.

² Id. cod., etiam communionis externæ effectos atque ideo cum eis nec, etc.

³ Hæc desunt in cod. Veronensi.

⁴ Id. cod., probabantur.

⁵ Id. cod., cunctorum. Quæ ad instructionem vestre dilectionis satis abundeque sufficere judicamus, quamvis eadem latius, si Dominus concesserit facultatem, studemus exponere, quatenus et fidelium quisque cognoscat nihil apostolicam sedem, quod absit, præprovere cen-

suisse. Hæc a Labbeo afferuntur ad calcem epistolæ.

⁶ Cod. Veron. omissio verbi sententiam ita legit, in Acacium fuisse prolata.

⁷ Id. cod., Conrenit.

⁸ Id. cod., pro in emerata fide.

⁹ Illic deficit hæc epistola in Cod. Veronensi, in quo hæc subduntur: Explicit rationis reddendæ Acacium a sede apostolica fuisse damnatum, nec posse quemquam sine discrimine animæ suæ eius communionis participem fieri.

cesse est velint nolint tam de fidei communionisque A catholicæ sinceritate neglecta, quam de paternis canonibus evidentè irruptis recipiant quod merentur, nisi dum hic tempus admittit hæc damnationis æternæ pericula correctis mentibus studeant declinare, ut possint non tales permanere, quibus insolubilis est lata sententia. Sed a talibus recedentes, ab eadem sententia non teneri: quæ sicut in errore durantibus nunquam solvenda præfixa est, sic ab his erit aliena, qui exstiterint puniendæ pravitatis immunes. Hæc vero ad instructionem vestræ dilectionis satis abundeque sufficere judicamus, quamvis eadem latius, si Dominus concesserit facultatem, studeamus exponere: quatenus et fidelium quisque cognoscat, nihil apostolicam sedem (quod absit) præpropere censuisse, et non habere quod juste possit opponere, perversa doceatur improbitas. Recte autem faciet vestra dilectio, ut ista quæ scribimus, pariter catholicis et contraria sapientibus innotescant: quo et sanis necessaria firmitas, et male sanis competens medicina præbeatur. Datum calendis Februarii, ¹ Victore viro clarissimo consule.

EPÍSTOLÆ

FORMA BREVIOR.

Dilectissimis fratribus universis episcopis per Dardaniam constitutis Gelasius.

Valde mirati sumus, quod vestra dilectio quasi novam et veluti difficilem quæstionem, et adhuc tanquam inauditum quippiam nosse desiderat, quod Eutychnæ pestilentia communicatores, non habentes quid pro suæ perditionis obstinatione respondeant, frequenti jam ratione convicti, sola contentione submurmurant: non quia sit alicujus momenti quod garrunt, nec inveniunt penitus quid loquantur. Ubi magis eos qui catholicis sensibus instituti sunt, adhuc hæere miramur, quam illos qui a veritate exciderunt, et ab antiqua Ecclesiæ traditione sunt devii, profanas vocum novitates et ineptias caducæ perversitatis obtendere. Quibus eos vestra dilectio retulit jactitare, ideo Acacium non putare jure damnatum, quod non a speciali synodo videatur fuisse dejectus, et insuper dementia suæ vanitatis, accumulare pueriliter, adjicientes: *præcipuæ pontificem regis civitatis*. Quapropter stultitiam respicientes inanium querelarum, percurrere vos oportet ab ipsius beatis apostolis, et considerare prudenter quoniam patres nostri, catholici videlicet doctique pontifices, in unaquaque hæresi quolibet tempore suscitata, quidquid pro fide, pro veritate, pro communionem catholicam atque apostolicam secundum Scripturarum tramitem prædicationemque majorum facta semel congregatione sanxerunt, incon vulsum deinceps voluerint, firmumque constare, nec in eadem causa denuo quæ præfixa fuerant retractari, quolibet recenti præsumptione permiserint; sapientissime providentes, quoniam si decreta salubriter cuiquam

liceret iterare, nullum contra singulos quosque prorsus errores stabile persisteret Ecclesiæ constitutum, ac semper iisdem furoribus recidivis omnis integra definitio turbaretur. Nam si limitibus etiam præfixis positarum semel synodaliū regularum, non cessant elisæ pestes resumptis certaminibus, contra fundamentum sese veritatis attollere, et implicita quæque corda percutere: quid fieret si subinde fas esset perfidis inire concilium? cum quælibet illa manifesta sit veritas, nunquam desit quod perniciose deponat falsitas, etsi ratione, vel auctoritate deficiens, sola tamen intentione non cedens. Quæ majores nostri divina inspiratione cernentes, necessarie præcaverunt, ut quod contra unamquamque hæresim coacta synodus pro fide, communionem, veritate catholica atque apostolica promulgasset, non sinerent novis post hæc retractationibus mutilari, ne pravitas occasio præberetur quæ medicinaliter fuerant statuta pulsandi; sed auctore cujuslibet insanis, ac pariter errore damnato, sufficere judicaverunt, ut quisquis aliquando hujus erroris communicator existeret, principali sententia damnationis ejus esset obstrictus; quoniam manifeste quilibet vel professione sua, vel communionem pos et agnosci.

Et ut brevitas causa priora taceamus, quæ diligens inquisitor facile poterit vestigare: Sabellium damnavit synodus, nec fuit necesse ut ejus sectatores postea damnarentur, singulas viriū synodos celebrari, sed pro tenore constitutionis antiquæ cunctos qui vel pravitatis illius, vel communionem existeret participes, universalis Ecclesiæ duxit esse refutandos. Sic propter blasphemias Arii, forma fidei communionisque catholicæ Nicæno prolata conventu, Arianos omnes, vel quisquis in hanc pestem sive sensu sive communi deciderit, sine retractatione concludit. Sic Eunomium, Macedonium, Nestorium, synodus semel gesta condemnans, ulterius ad nova concilia venire non sivit; sed universos quocumque modo in has blasphemias recidentes, tradito sibi limite synodali refutavit Ecclesiæ, nec unquam recte cessisse manifestum est, quolibet necessitate cogente, noviter quæ fuerant salubriter constituta, temerasse. Non autem nos latet in tempestate persecutionis Ariana plurimos pontifices de exsiliis, pace reddita, respirantes per ceras provincias congregatis secum fratribus Ecclesiæ composuisse turbatas; non tamen ut illius synodi Nicænae, quidquid de fide et communionem catholica definitur, immutarent, nec nova quemquam prolapsam damnationem percellerent, sed illius decreti tenore nisi resipisset, judicavere damnatum, essetque consequens, ut nisi corrigeret, damnationi procul dubio subjaceret. Quibus convenienter, ut dictum est, ex paterna traditione perpensis confidimus, quod nullus jam veraciter Christianus ignoret uniuscujusque synodi constitutum, quod universalis Ecclesiæ probavit assensus, nullam magis exsequi sedem oportere

¹ Scribendum est *Viatore*, qui an. Christi 495 consulatum gessit

præ cæteris, quam primam, quæ et unamquamque A synodum sua auctoritate confirmat, et continuata moderatione custodit; pro suo scilicet principatu, quem beatus apostolus Petrus Domini voce perceptum, Ecclesia nihilominus subsequente, et tenuit semper et retinet.

Hæc dum Acacium certis comperisset indicis a veritate deviasse, diutius ista non credens, quippe quem noverat exsecutorem sæpe necessariæ dispositionis suæ contra hæreticos existisse, per triennium fere litteris destinatis eundem monere non destitit, sicut per diversos missa familiariter scripta testantur. Quibus ille primum tanquam dedito silentio nihil respondere proponens, tandem aliquando missis litteris profitetur, se Alexandrino Petro, quem expulsa apostolicæ sedis exsecutor ipse quoque damnaverat, B absque apostolicæ sedis notitia communionem permixtum. Beati autem Petri sedes, quæ Alexandrinum Petrum se tantummodo damnasse, non etiam solvisse noverat, non recepit; atque ideo, ne per Acacium in Petri quoque consortium duceretur, ipsum quoque a sua communionem submovit, et multis modis transgressorem a sua societate fecit alienum. Hic si examinatio quæritur, jam iudicio non est opus, postquam litteris suis ipse confessus est. Si auctoritatis pondus inquiratur, Chalcedonensis synodi tenore illius definitionis exsecutio reperitur, quo damnati illic erroris communicator effectus, præfixæ nihilominus damnationis particeps existeret; quoniam idem ipse error, qui semel est cum suo auctore damnatus, in particeps quolibet pravæ communionis effecto, et C exsecrationem sui gestat et pœnam. Quo tenore Timotheus etiam, atque ipse Alexandrinus Petrus, qui secundam certè sedem tenuisse videbantur, non repulsa synodo, sed auctoritate tantummodo sedis apostolicæ, ipso quoque Acacio postulante vel exsequente, probantur esse damnati. Quod si, utrum errori vel prævaricationi communicavit Acacius, forsitan dicatur oportuisse constare, breviter præbimus ad ista responsum, aut enim ipsi doceant Petrum veraciter legitimeque purgatum, et ab omni hæreticorum contagione rite discretum cum ei communicavit Acacius, si ejus communicatorem putant Acacium aliquatenus excusandum, aut si, quod magis est verum, convenienter atque legitime Petrum non probaverint expiatum, restat ut ejus in expiatione fuerit, D et qui ei communicavit, infectus.

Nec plane tacemus quod cuncta per mundum novit Ecclesia, quoniam quorumlibet sententiis ligata pontificum sedes beati Petri apostoli jus habeat resolvendi: ut pote quæ de omni Ecclesia fas habeat iudicandi, neque cuiquam liceat de ejus iudicare iudicio. Siquidem ad illam de qualibet mundi parte canones appellari voluerint, ab illa autem nemo sit appellare permissus. Quapropter constat satis Acacium nullum habuisse pontificum sententiam sedis apostolicæ sine ulla ejus notione solvendi. Qua certe synodo hoc illa præumpsit, quod nec sic absque apostolica sede fas quidem haberet efficere? Cujus

sedis episcopus? Cujus metropolitane civitatis antistes? Nonne parochiæ Heracleensis Ecclesiæ? Si illi certe licuit sine synodo sententiam apostolicæ sedis abrumpere, nulla ejus consultatione quæsitâ; itane vero non licuit primæ sedi Chalcedonensis synodi constituta, sicut decuit, exsequenti, hujusmodi prævaricatorem sua auctoritate detrudere? Sed nec illa præterimus, quod apostolica sedes frequenter, ut dictum est, more majorum, etiam sine ulla synodo præcedente, exsolvendi quos synodus iniqua damnaverat, et damnandi nulla existente synodo quos oportuit, habuerit facultatem. Sanctæ quippe memoriæ Athanasium synodus Orientalis addixerat, quem tamen exceptum sedes apostolica, quæ damnationi Græcorum non consensit, absolvit. Sanctæ memoriæ nihilominus Joannem Constantiopolitanum synodus etiam catholicorum præsulum certe damnaverat, quem simili modo sedes apostolica etiam sola, quia non consensit, absolvit. Itemque sanctum Flavianum pontificem Græcorum congregatione damnatum pari tenore, quoniam sola sedes apostolica non consensit, absolvit; potiusque illic receptus fuerat, Dioscorum secundæ sedis præsulum sua auctoritate damnavit, et impiam synodum non consentiendo sola submovit, et pro veritate ut synodus Chalcedonensis fieret, sola decrevit. In qua ut ergo sola jus habuit absolvendi eos quos synodica decreta perculebant, sic etiam sine synodo in hac eadem causa plurimos etiam metropolitanos damnasse cognoscitur.

Quod si quis hæc ab apostolica sede vel secundum synodum acta reprehendit, præter quod prisca rerum probatione convincitur, interim multo magis Acacio non licuisse fatebitur. Dicat ergo qua ipse synodo secundæ sedis antistitem qualemcumque, certe catholicum, et a catholicis ordinatum, nec de catholica fide et communionem aliquatenus, impetitum, duxerit excludendum; et hæreticum manifestum Petrum, sua quoque executione damnatum, catholico pontifici permiserit subrogari. Qua synodo tertiæ sedis episcopum sanctum Calcedonem fecit expelli, ac nihilominus eidem Petrum tam manifestum hæreticum ut eidem palam nec se communicare prætenderet, sua passus est dispositione substitui. Qua denique per totum Orientem synodo, ejectis orthodoxis, nullo crimine maculatis, pravos quosque et criminibus involutos sua provisione supposuit? Qua synodo tot aliena privilegia nefandus populus invasit? Sed libri non sufficient si tragædias ejus quas per Ecclesias totius Orientis exercuit, singillatim describere moliamur. An illud ipsius argumentum nobis æstimant opponendum, quo facinora sua in imperialem visus est jactare personam? Cur igitur, quando voluit obstitit Basilisco tyranno, certe et hæretico vehementer infesto? Cur ipsi imperatori Zenoni, quia palam Antiocheno Petro noluit communicare, suam non subdidit voluntatem? Ecce potuit in aliis resultare si vellet. An non Apostolus dicit: *Non solum qui faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus, reatu pariter sunt irretiti?* Sed ut ea quæ latius explicanda

sunt omittamus, quid, quod ipse Zenon imperator suis litteris profitetur cuncta sese ex Acacii gessisse consilio, nec hoc eum fallere litteris suis ipse quoque testatur Acacius, qui et eum nihilominus universa recte gessisse conscripsit, et suo consilio hæc eadem gesta non tacuit. Quasi vero tantum in Alexandrini Petri communione Acacius prævaricator exstiterit, et non in omnibus quos vel fecit, depulsis catholicis pontificibus, tanquam tyrannus, Ecclesiis quibuscumque præponi; vel taliter præpositis perversa communione permixtus est, qui hoc ipso secundum canones fuerant ab ecclesiastica communione pellendi, quo se passi sunt successores vivis sacerdotibus adhiberi. Quis autem non perspiciat Christianus, quod catholicis pontificibus a propria sede dejectis, non nisi hæretici potuerunt introduci? Quibus tamen cunctis, vel auctor fuit Acacius subrogandis, vel subrogatis communicator accessit, his utique qui a communione nullatenus discrepabant. Cur ergo vel cum hæc fieri videret, non sicut sub Basilisco jam fecerat, ad apostolicam sedem referre curavit: ut si solus ipse non poterat, junctis, cum eadem consiliis atque tractatibus apud imperatorem possent, quæ religioni competereant, allegari? Nam si Basiliscus, ut dictum est, tyrannus hæreticus, scriptis apostolicæ sedis vehementer infractus est, et a plurimis revocatus excessibus, quanto magis legitimus imperator qui se catholicum videri volebat, potuit cum apostolica sede et actorum quoque pontificum moderata suggestionem mitigari, præcipue cum ejusdem Acacii esset specialis fautor et amator, et qui litteris suis tam ipsum Acacium, quam sanctum papam Simplicium magnum laudibus extulisset, quod hæretico constantissime restitissent? Cur tanto tempore Acacius inter ista contineat, nisi quia præpediri nolebat ullatenus, quæ desiderabat expleri?

Ponamus tamen, etiamsi nulla synodus præcessisset, cujus apostolica sedes recte fieret executrix, cum quibus erat de Acacio synodus ineunda? Nunquid cum his qui jam participes tenebantur Acacio, et per Orientem totum catholicis sacerdotibus violentis exclusis, et per exsilia diversa relegatis, socii evidenter existebant communionis externæ, prius se ad hæc consortia transferentes quam sedis apostolicæ scita consulerent? Cum quibus ergo synodus erat ineunda catholici pontifices fuerant undique jam depulsi, solique remanuerant socii perfidorum, cum quibus jam nec licebat habere conventum, dicente psalmo: *Non sedi in concilio vanitatis, et cum iniqua gerentibus non introibo.* Nec ecclesiastici moris est, cum his qui pollutam habent communionem, permixtamque cum perfidis miscere concilium. Recte igitur per Chalcedouensia synodi formam hujusmodi prævaricatio repulsa est, potius quam ad concilium, quod nec opus erat post primam synodum, nec cum talibus haberi licebat, adducta est. Nam et quid ageretur de fide catholica intelligere si vellent, ignorare non poterant cum viderent catholicos pontifices, nulla synodi discussione, nullo concilio, præcipue

A cum novas causas esse perpenderent, toto Oriente depelli; et cæteri quid caverent, ex illorum qualitate discernere potuissent. Restat igitur ut illius partis eos fuisse sit clarum, cui se post tot experimenta dederunt, meritoque ab apostolica sede cæterisque catholicis non jam consulendi erant, sed potius notandi. Ridimus autem quod prærogativam voluit Acacio comparari, quia episcopus fuerit regni civitatis. Nunquid apud Mediolanum, apud Ravennam, apud Sirnium, apud Treviros multis temporibus non constitit imperator? Nunquidnam harum urbium sacerdotes ultra mensuram sibi in antiquis deputatam quidpiam suis dignitatibus usurperunt? Nunquid Acacius ut Joannem quemlibet hominem catholicum tamen, a catholicis ordinatum de Alexandria excluderet, Petrumque in hæresi jam detectum atque damnatum, ab eadem sedis apostolicæ consultatione reciperet, aliqua synodus saltem illic habita, hoc audacter arripuit ut Calendionem de Antiochia depelleret, hæreticumque Petrum, quem ipse damnaverat, absque notitia sedis apostolicæ rursus admitteret, aliqua synodo id fecisse monstratur? Si certe de dignitate agitur civitatum, secundæ sedis et terciæ major est dignitas sacerdotum quam ejus civitatis, quæ non solum inter sedes minime numeratur, sed nec inter metropolitanorum jura censetur. Nam quod dicitis, *regiæ civitatis*, alia potestas est regni sæcularis, alia ecclesiasticarum distributio dignitatum. Sicut enim quamvis parva civitas prærogativam præsentis regni non minuit, sic imperialis præsentia mensuram dispensationis religiosæ non mutat. Sit clara urbs illa potestate præsentis imperatoris, religio sub eodem tunc firma, tunc libera, tunc profecta consistit, si potius hoc præsentis propriam teneat sine ulla perturbatione mensuram.

Sed dicatur forsitan de Alexandrino et Antiocheno, certis ex causis principem magis illa quæ gesta sunt, non Acacium præcepisse. Sed principi Christiano decuerat suggerere sacerdotem, maxime cujus familiaritate et favore fruebatur, salvam fore de ejus injuria contumeliaque vindictam, tantum ut Ecclesiæ sineret Christianus princeps regulas custodiri, quia et nova in utroque pontifice causa esset exorta, et novam discussionem consequenter inquireret. Et si, sicut semper esset effectum, sacerdotali concilio de sacerdotibus judicia provenirent, non a sæculari viderentur qualescunque pontifices, et si errore humanitus accedente, non tamen contra religionem ullatenus excedente potestate percelli. An et hæc justa ratione principi suggerenda non erant? Regiæ civitatis honore sublimis si factus erat illa regiæ civitate sublimior, tanto magis in his suggerendis debuit esse constantior. Si autem in his quæ pro religione fuerant exerenda, exstitit contemptibilis atque despectus, et aut segnis, aut fiduciam non habens intimandi, in quo per regiam civitatem major effectus est? Nathan propheta palam publiceque in facie regi David, et commissum pronuntiavit errorem, et ipsum commissis non tacuit, et confessione cor-

rectum consequenter absolvit. Ille autem vir bonus et sacerdos egregius, in tantum se et suggerere potuisse monstravit, et noluisse deprompsit, imo favisse patefecit, ut et imperator cuncta se ex ejus gessisse consilio non taceret, et ipse imperatorem magnis præconiis elevaret ista facientem; seseque proderet his agendis rebus fuisse participem.

Sed esto Calendion nomen imperatoris abstulerit, Joannes principi mentitus fuisse jactetur: quæ tamen, cum novæ essent causæ, nova debuit ecclesiastica proveire discussio. An qui in hominem imperatorem peccasse dicebantur, nulla interveniente synodo dejecti debuerunt; et in Deum, qui summus et verus est imperator, Acacium delinquentem sinceramque communionem divini sacramenti studentem miscere cum perfidis, secundum synodum qua hæc est damnata perfidia, non oportebat excludi? Quid per totum Orientem de innumeris urbibus pulsati catholici sacerdotes, et hæretici subrogati? Novæ certe erant causæ, et his consequenter nova synodus debebatur. Cur tunc non venit in mentem ut in talibus causis pateretur a principe saltem qualiscunque synodus celebranda, ut quocunque vel colorato judicio traditionis ecclesiasticæ passim pontifices viderentur exclusi, non solum quarumcunque urbium sacerdotes, sed metropolitani incunctanter antistites? His omnibus cum non restitit suggestionem qua potuit, consensit Acacius communicando cunctis qui in catholicorum locum hæretici fuerant subrogati. Apostolus autem dicit: *Non solum qui faciunt, sed et qui consentiunt facientibus*, reos indubitanter ascribi. An hæc licuit sæculari potestati et actis talibus Acacio consentienti absque ulla synodo, quam ipsa res et novitas exigebat, absque sedis apostolicæ consultatione perficere; et sedi apostolicæ non licuit secundum tenorem synodi Chalcedonensis in veteri utique causa et veteri constituto justa definitione damnatis inimicis synodi Chalcedonensis Acacium communicantem a sua communionem depellere? Sed Acacius, inquiunt, principibus obviare non potuit. Cur Basilio, quia voluit, obviavit? Cur ipsi Zenoni, ne palam Petro Aniocheno, quamvis latenter hoc fecit, communicare videretur, non commodavit assensum? Ecce resultanti non restitit imperator; ecce vim nolenti non intulit; ecce refugienti contagia manifesta concessit; postremo cur tanto tempore cum ista gereretur vel gerenda cognosceret, non ad sedem apostolicam, a qua sibi curam illarum regionum noverat delegatam deferre curavit? Sed prius laudator factus est ipse gestorum, quam vel præmoneret talia esse tentanda, vel ne tentarentur obsisteret: sicut sub Basilio jam fecerat. Cur illis cæteris communicare consensit, qui depulsis catholicis sacerdotibus, indubitanter hæretici singulis urbibus fuerant substituti? Postremo si ille defuit suis partibus, et quæ sacerdoti catholico competere agere non curavit; ideo sedes apostolica quod ad eam pertinebat vel potuit vel debuit præterire? Quolibet modo hæreticorum complices

A refutavit, et consortem communionis externæ a sua communionem dimovit, nec opus fuit nova synodo, cum veteris constituti sufficienter hoc forma præscriberet; nec opus fuit ut hæc facienda Orientis episcopis intimaret, quos et expulsionem catholicorum, quæ agebantur in causa fidei non ignorasse manifestum sit, et communicando hæreticis subrogatis, facto tali consensisse. Non dubium est etiam externæ communionis effectus, atque ideo cum eis jam nec potuisse, nec debuisse sedis apostolicæ scita tractari. Ecce agnoverunt in eorum professione qui constantissime perdurarunt, quid fidei communionique catholicæ deberetur.

B Ecce agnoverunt quemadmodum a talibus recedendo, imo talibus contraria moliendo, a fide et communionem catholica deviarit Acacius, seque pariter cum eodem errori subdiderit. Ecce agnoverunt quam justis ex causis pro fide et communionem catholica atque apostolica, cui et illi qui in ea perstiterant congruebant, et illi qui perstantibus obviabant, ab eadem docebantur alieni, sedis apostolicæ auctoritatis sit remotus Acacius, ejusque pariter quicumque complices existerunt; atque ab illa merito communionem cum his discretus, a qua se ipse primum cum suis consortibus, a pontificibus catholicis discrepando, cognoscitur separasse, jureque sententiam ille damnationis excepit. cæteris consortibus promulgandam, qui solus pro omnibus suis consortibus in communionem se recidisse perfidiam ad apostolicam sedem missis litteris est professus. Cui si communicaverant Orientales episcopi, antequam huc referret, pari utique sine dubio reatu probantur involvi, jureque per eum sententiam transgressionis susceperunt, tanquam facti cum eodem communionis externæ. Qui utique non consuli, tanquam nostræ communionis homines, jam deberent; sed tanquam in contrario positi consortio refutari. Si vero non communicaverant antequam Acacius huc referret, et communicantem notare debuerant, et ipsi potius de eodem huc referre, atque apostolicæ sedis vigore perculsum merito comprobare, cumque ea sede apostolica tantisque illis catholicis pontificibus magis tenere concordiam. Sed quia ab illorum societate desciverant, et eorum successoribus communicare delegerant, ideo cum sede apostolica minime congruebant, quia in sortem reciderant prævaricatoris Acacii, et illius se sine dubio pervidebant sententia consequenter astringi. Ob hoc eum videri volebant esse damnatum, quia se cognoscebant in eadem prævaricatione damnatos, in qua hodieque manere persistunt. Sed sicut hi simili conditione constricti, complices suum non possunt judicare non jure damnatum; neque rei reum possunt competenter absolvere; sic illo prævaricatore juste damnato, isti quoque pari jacent damnatione prostrati; neque nisi resipiscentes inde poterunt prorsus absolvi; quia sicut per unum scribentem eorum omnium vulgata transgressio est, qui in eandem perfidiam reciderant actionem; sic in uno eodemque qui pro omnibus

scripserat, vel scribendo omnium prodiderat voluntates, transgressio est punita cunctorum.

Quæ ad instructionem vestræ dilectionis satis abundeque sufficere iudicamus, quamvis ea-lem latius, si Dominus concesserit facultatem, studeamus exponere: quatenus et fidelium quisque cognoscat nihil apostolicam sedem, quod absit, præpropere censuisse. Quæ tamen sententia in Acacium destinata, etsi nomine tantummodo præsulis apostolici, cuius erat utique potestatis, legitime probatur esse deprompta, præsertim cum secretim dirigenda videretur, ne custodiis ubique præsentis dispositio salutariis quibuslibet difficultatibus impedita necessarium haberet non posset effectum: tamen quia orthodoxis ubique dejectis, et hæreticis tantummodo eorumque consortibus jam relictis in Oriente, catholici pontifices, aut residui omnino non essent, aut nullam gererent libertatem, plurimorum in Italia catholicorum congregatio sacerdotum rationabiliter cognovit sententiam in Acacium fuisse prolata. Quæ congregatio facta pontificum, non contra Chalcedonensem, non tanquam nova synodus contra veterem primamque convenit, sed potius secundum tenorem veteris constituti, particeps apostolicæ executionis effecta est; ut satis appareat Ecclesiam catholicam sedemque apostolicam, quia alibi jam omnino non posset, ubi potuit, et cum quibus potuit nihil penitus omisisse quod ad fraternum pertineret pro intemerata fide, et sincera communione tractatum.

EPISTOLA XIV, SIVE TRACTATUS

GELASII PAPÆ,

In quo etiam ponit exempla epistolarum Simplicii papæ atque Felicis, quod Timothei Æturi, vel Petri Alexandrini impietatem olim cognoverint, vel visi fuerint iudicasse. Postea propriis prosequitur dictis, instruens quid adversus Græcos debeat responderi.

.....

Ex epistola Simplicii papæ ad Acacium.

(Epist. 17.)

Illud, inquit, me non mediocriter facit attonitum, quod iisdem litteris suis Petrum, qui hæreticorum dudum socius existisse probetur et princeps, quod conscientiam dilectionis tuæ meminimus non latere, instructionesque ipsas, quibus fuerit confutatus, nosse confidimus, quemque etiam dubium non sit adhuc extra communionem durare catholicam, sæpeque nos de eodem ex illa urbe pellendo scripsisse sit certum, ad præjactæ Ecclesiæ regimen existimet provehendum; eumque promittat rectæ fidei definitionibus convenire, a cuius utique, sicut superius dixi, consortio tam degit extraneus, quam ab ejus communione discretus est. Ad quam si nunc redire contendit, nisi per satisfactionem Christianis regulis competentem non potest introire: ac perinde non ad fastigium sacerdotalis dignitatis accedere, sed medietate, quæ post penitentiam præbenda est, consequenter aptari: animæ suæ cupiens reconciliatus auxilium, non gradum summi honoris affectans, qui diu convincitur fuisse perversus: ne per speciem remeantis non remedium sinceræ salvationis inquirat, sed facultatem

propagationis pravilitatis inveniat. Quo facto non hunc magis ab errore detrahimus, quam perniciem fidelibus irrogamus: eoque modo Chalcedonensis synodi statutu violantes, aditum sæva copulatione grassandi in Ecclesiam lapis rapacibus aperimus. Denique ab eisdem ipsis cum quibus olim a catholica participatione divisus est, pontifex dicitur postulari: ut satis evidenter appareat non eos rectam fidem velle, sed in præsule proprio nefandi dogmatis quærere potestatem; neque inter ipsos et veraciter sentientes, pax inde possit fida generari, unde hæreticarum mentium crescit funesta damnatio, et catholicorum miseranda captivitas.

Ex epistola Felicis papæ ad Zenonem imp.

(Epist. 2.)

Ubi esse, inquit, jam consequens procul dubio pervidetis, Alexandrinæ Ecclesiæ pervasorem, funesta diu impunitate grassantem, vestris præceptionibus, quibus merito dudum probatur ejectus, esse nihilominus addicendum. An non ipse est, qui per 30 annos catholicæ desertor Ecclesiæ, inimicorumque ejus se tator et doctor, et ad fundendum sanguinem semper velocis fuit et promptus? Nunquid adhuc et istam dissimulationem quadam sumus ex conhibentia recepturi? In quo revera non est opus discussione subtili, quia ejus aperta sunt crimina.

Multi similia in diversis epistolis eorum diligens lector, si requirat, inveniet. Prætermitto jam scripta et admonitiones papæ Simplicii, quæ perique vilia æstimant, et judicant contemnenda. Illud conideremus attentius, quod de eodem Petro, tunc cum adhuc sanum forte saperet, judicavit Acacius, qualemque de eo sententiam ad apostolicam sedem dixerit.

Domino sancto, et beatissimo Patri, archiepiscopo Simplicio Acacius.

Sollicitudinem omnium Ecclesiarum secundum Apostolum (II Cor. XI) circumferentes, nos indesinenter hortamini, quamvis sponte vigilantes ac præcurrentes. Sed vos divinum zelum solito demonstratis, statum Alexandrinæ Ecclesiæ certius requirentes, ut pro paternis canonibus suscipiatis laborem, piisimo stillantes sudore pro his, sicut semper est approbatum. Sed Christus Deus noster, qui diligentibus se in bonum cooperatur (Rom. VIII), nostris cogitationibus insidens, et unam nobis in his mentem, atque eandem pro gloria sua esse cognoscens, omnem victoriam esse perfecit, consortes nos cum tranquillissimo principe faciens, et Timotheum quidem [a]. add. Æturi] decessorem spirantem procellas, et ecclesiasticam tranquillitatem, sicut apparuit conturbantem vitæ subduxit humanæ, dicens ei: Tace et obmutesce (Matth. VIII; Marc. IV). Petrum quoque (Mongum), qui ab Alexandria more similiter procellæ surrexerat, dissipavit, atque in æternam fugam Spiritu sancto flante convertit, unum et ipsum de his qui olim fuerant et ante damnati. Sicut enim in nostris archivis inventum est, et de vestris scriniis, si dignamini requirere, poteritis agnoscere, quæ in tempore de eodem subsecuta, ab Alexandrino episcopo Romam ad alterutrum sint relata. Qui Petrus filius noctis existens; et

oporū dicitur Inuentum alienus apparuit, omnino tenebras ad latrocinium peragendum congruas eorum cooperatores inueniens, media nocte, adhuc jacente cadavere illius, qui paternos canones subverterat, insepulto, subrepsit in sedem, sicut ipse arbitratus est, uno et solo presente, et eo qui consors illius insistebat insanie: ita ut propter hæc maioribus suppliciis subderetur; nec quod sperabat effectum est. Sed ille quidem de se ex parte vel minima iudicans nunquam penitus omnino comparuit. Timotheus (Salophactolus sive Albus) autem paternorum canonum custos, qui Davidicæ mansuetudinis exemplo subditur, et usque in finem patiens, atque potestati propriæ restitutus a Christo, propriæ sedis honore letatur: et spiritualium filiorum voces accipiens, gratum curatonis expectat, multiplicato in se honore a Christo principe sacerdotum.

Ecce testimonium Acacii validissimum, quid de Timotheo, quid de Petro senserit. Vere enim, sicut scriptum est in Evangelio de Calpha illo pontifice, evenit Acacio. Dicitur enim de illo, quia cum esset princeps sacerdotum anni illius, de Domini dixerit passione: *Expedi ut unus homo moriatur pro populo, ut non tota gens pereat* (Joan. 11). Et subiungit evangelista beatus Joannes, hoc, inquit, a semetipso non dicit, sed cum esset princeps sacerdotum anni illius prophetauit. Ita et hic, cum in summi esset sacerdotii dignitate locatus, utrum nolens an inuitus, dubitare quippe nos ejus varietis et inconstantia fecit, verissimam de inimicis Dei tulit sententiam; quam si servare voluisset, procellam quam ab Ecclesia veraciter depulerat, rursus in Ecclesiam ipse non revocasset; et de quo dixerat, *tace et obmutesce* (Matth. viii; Marc. iv), rursus Petri personam loqui in Ecclesia minime permisisset. Quam similiter procellam a sancto Spiritu dissipatam esse prædixerat, quemque illum noctis asseveraverat, et quem ab opere luminis alienum, amantemque tenebras latronum operibus congruas esse narrabat: qui falsum sacerdotii nomen, ab eo qui paternos, ut ipse ait, canones subverterat, artibus dolosis sibi ipse imposuerat. Ille Petrus, de quo beatæ memoriæ Timotheus catholicus, ut ipse dixit, paternorum custos canonum, Alexandrinæ quondam Ecclesiæ pontifex, ad sedem apostolicam multa retulit deteriora quam superius continentur, asserens specialiter et affirmans inimicum fidelium, inimicum Chalcedonensis synodi per omnes exstitisse infelicitatis conatus. Quid igitur nobis faciendum est? Non credimus tot et tantis tantarum sedium sacerdotibus, qui omnes uno ore, uno consensu, publicam et feralem humanæ salutis bestiam Petrum esse dixerunt, in ejus se communiōne, perniciose conjunctione, suadentes dæmonico spiritu, infeliciter sociaverat Acacius, male rursus ædificans quod bene destruxerat? Nec opus plura hinc dicere, cum timentibus Deum et formidantibus diem iudicii, et Ecclesiæ unitatem diligentibus satis aperteque causa sit clara. Hæc enim sola ratio est quæ unitatem dividit et concordiam dissipat: quia

A quando prævaricatorum nomina de Ecclesia non auferuntur, pacis vinculum nullatenus redintegrare permittunt. Si enim licet sectatorum vel communicatorum Eutychetis, ut fuit ejus sectator Petrus, et communicator Acacius, in Ecclesia nomina recenserentur, cur de sectatoribus et communicatoribus Arii vel cæterorum hæreticorum, simili sorte non liceat? An minoris impietatis et perfidiæ Eutyches fuisse putatur quam Arius? Nemo hoc quidem sani capitis audebit dicere. Si ergo par est impietas, par sit et utrorumque detestatio: ne si semel talis fuerit intrmissa licentia, omnibus exinde omnia liceant, statim, quod absit, tam passiva rerum confusio atque commixtio, ut nulla inter mundam et immundam sit secundum prophetam (*Esach. xxi, 26*) certa discretio.

B Non est quidem nostræ humilitatis de totius orbis dissensione ferre sententiam; est tamen nostrum de propria salute esse sollicitos, quoniam unusquisque pro se rationem redditurus est ante illud tribunal iudicis et regis æterni (*II Cor. v*), in quo etiam de verbo otioso, minimoque quadrante, sumus nostrorum rationem actuum præstituri (*Matth. v et xi*). Unde et optamus, qualiacunque et quantacunque super nos importaverit inimicus, tolerare discrimina in sæculo præsentis, tantum ne causas incurramus mortis æternæ. Sed dicitur de Petro, quanquam sine approbatione dicatur, præsertim de homine perspicacissimo [pervicacissimo *legendum videtur*], qui per 30 annos famosus expugnator fuerat veritatis, quod penitentia acta susceptus sit in Ecclesia. Nunquam igitur per 30 annos agere potuit penitentiam, nisi tunc cum episcopatus amore et ambitionis ardore feruebat? O rem monstro similissimam! ante illum potuisse locum suum sacerdotii obtinere, quam posset vel brevi pro tam immani crimine penitens videri. Sed solvit illum, inquit, auctoritate sua prius Acacius, et sic suscepit. Utinam seipsum miserrimus omnium, secumque quamplurimos, non æternæ mortis compedibus alligaret! Qui cum superbissimo præfatus spiritu thronum humilitatis altius efferre conatur quam deruit, et præsumptionibus suis aditum undecunque conquirat, simulque per fas et nefas calcat et transit inviolabilia statuta sanctorum, cum ipso quem imitatus est auctore superbiæ, in profundissimam ruinam dejectus, id dereliquit Ecclesiæ, unde lugerent pacifici, fidelesque et humiles flerent. Si enim ille modum temperata potestate servasset, nec Petrum hæreticum, nullo regulari ordine absolutum, pro ejus audaci temeritate, in sua societate hodie Ecclesia suspiraret assumptum; nec caritatis, quæ omnium virtutum est perfectio, et sine qua fecundum Apostolum inania sunt universa quæ facimus (*I Cor. xiii*), tanta illi pacis dispendia paterentur, nec mordendo invicem, consumerentur invicem. Sed quolibet modo dicatur Petrus esse susceptus, apparet tamen eum fuisse hæreticum, qui penituisse pro perversitate defenditur; et quod pravus et infidelis fuerit, et de Ecclesia ecclesiastico jure projectus, ambigi dabiturque non potest. Sed concessamus

paulisper pœnituisse eum, quod nullatenus verum est; videndum ergo est quomodo, id est utrum qui ordine competenti, regulari severitate excisus et exstirpatus est, pœnitens recte et consequenter receptus sit. Sed nunquam docebitur, nunquam monstrabitur, nunquam omnino probabitur ejus purgationem fuisse legitimam, quæ non est competentibus regulis celebrata. Secundæ enim sedis antistitem nec expellere quisquam, nec revocare, sine primæ sedis assensu, vel potuit, vel debuit. Nisi forte confuso jam ordine rerum atque turbato, nec prima, nec secunda, nec tertia sedes debeat observari, vel suscipi secundum antiqua statuta majorum, et sublato capite, ut videmus, omnia membra vario inter se compugnent certamine, fiatque illud quod de populo scriptum est Israel: *In illo tempore, non erit dux in Israel: unusquisque quod placitum erat in oculis suis faciebat* (Judic. xxi). Qua enim ratione vel consequentia aliis scribis defendendum [al. defendendum] est, si primæ beatissimi Petri sedi antiqua et vetusta reverentia non deferatur, per quam omnium sacerdotum dignitas semper est roborata atque firmata, trecentorumque decem et octo Patrum invicto et singulari judicio vetustissimus judicatus [al. vindicatus] est honor? Utpote qui Domini recordabantur sententiam: *Tu es Petrus, et super hanc petram fundabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalent adversus eum. Et tibi dabo claves regni cælorum, et quæcunque ligaveris vel solveris in terra, erunt ligata vel soluta in cælo* (Matth. xvi). Et rursus ad eundem: *Ecce ego rogavi pro te, ut non deficiat fides tua, et tu aliquando convertere, et confirma fratres tuos* (Luc. xxii), et illud: *Si amas me, pasce oves meas* (Joan. xxi). Quare igitur ad Petrum tam frequens Domini sermo dirigitur? nunquidnam reliqui sancti et beati apostoli non erant simili virtute succineii? Quis hoc audeat affirmare? *Sed ut capite constituto, schismatis tolleretur occasio* (S. Hieron. cap. 14, lib. 1 adv. Jovinianum), et una monstraretur compago corporis Christi, quæ ad unum caput gloriosissima dilectionis societate concurreret; et una esset Ecclesia, cui fideliter crederetur, unaque dominus unius Domini et unius redemptoris, in qua de uno pane et de uno calice nutiremur (I Cor. x). Qua ratione, sicut dixi, majores nostri, reverendi illi Ecclesiarum magistri, clarissimaque illa populi Christiani lumina, quos merita virtutum suarum usque ad confessionis gloriosissimas palmas, et martyrii fulgentes extalere coronas, ad illam sedem quam princeps apostolorum sederat Petrus, sui sacerdotii sumpta principia repleti Christi caritate mittebant, suæ inde soliditatis gravissima firmitatis roboramenta poscentes. Ut per hanc speciem omnibus appareat vere unam esse per omnia, et indissolubilem Christi Ecclesiam, quæ concordie vinculo mirabilique caritatis textura composita, sola et indivisa per totum ostenderetur esse tunica Christi, quam nec mi-

¹ In ms. codice pervetusto Veronensis capituli, cum quo collata fuit a Francisco Blanchino hæc Ge-

lites ipsi qui Dominum crucifixerunt, dividere ausi fuissent (Joan. xix). Quæ nunc si propter perfidiam Petri, Acacii tyrannicam superbiam, impiamque præsumptionem ejus, violatur atque conscinditur, videte et sapienter expendite, in quam grave periculum nostra deducitur conscientia, dum tanta majorum solvitur observantia. Quis enim non agat quodcumque libuerit, si semel in consuetudinem corruptus ordo pervenerit? Si autem hoc sacrilegum est etiam cogitare, cur non cum diligentissima observatione teneatur hæc forma majorum, cum sit in hoc observationis tenore ineffabilis indubitataque unitatis evidens et grande mysterium? An duæ sunt Ecclesie et duo pastores? Absit. Unus est enim qui *fecit utraque unum* (Ephes. ii), tollens de medio inimicitarum parietem in corpore suo. Cur ergo per Petri et Acacii nomina rursus inimica scriptis intexitur, quam semel Christi crux, mors et sanguis destruxit, solvit et evertit? Non ergo dividat eos interpositum Petri et Acacii nomen, quos tanti mediatoris pretiosus sanguis univit. Postremo æquum est ut qui alios libenter et competenter vultis habere subjectos, cedatis et ipsi antiquo more majoribus, ut confidenter imperare possitis minoribus vestris. Duodecim certe fuerunt apostoli, paribus meritis, parique dignitate suffulti. Cunque omnes æqualiter spiritali luce fulgerent, unum tamen principem esse ex illis voluit Christus, eumque dispensatione mirabili in dominam gentium Romam direxit, ut in præcipua urbe vel prima primum et præcipuum dirigeret Petrum. Ibi sicut doctrinæ virtute sublimis emicuit, ita sanguinis gloriosa effusione decoratus, æterno hospitio conquiescit, præstans sedi, quam ipse benedixit, ut a portis inferi nunquam pro Domini promissione vincatur (Matth. xvi), omniumque sit fluctantium tutissimus portus. In quo qui requieverit, beata et æterna statione gaudebit: qui vero contempserit, ipse videbit qualia genera excusationum in die obtendat iudicii. Me enim credo, spero, confido in Christo, quod ab ejus caritate nec tribulatio, nec angustia, nec gladius, nec persecutio, nec vita, nec mors unquam poterit separare (Rom. viii). Incumbat persecutio, sæviant leges, militi Christi gloriosius est mori quam vinci: fraudari præsentium commodis melius quam carere futuris.

EPISTOLA XV.

GELASII PAPÆ AD EPISCOPOS ORIENTALES.

Quod in Acacii aliorumque damnatione synodo novæ opus non fuerit, et quod Petrum Alexandrinum absolvere Acacius sine sedis apostolicæ auctoritate non potuerit. Tum de episcopis catholicis sede sua sine discussione dejectis.

Dilectissimis fratribus universis episcopis Orientalibus Gelasius.

* * * * *

¹ Quid ergo isti prudentes viri, et argutus mentibus totius religionis interna rimantes, in Orientis partibus lasii epistola, hoc ejus legitur argumentum: *Incipit de eadem ratione reddenda ad episcopos Orientis.*

constituti, si cognoverunt hujusmodi personam ¹ in Antiochena Ecclesia constitutam, cur communicando talibus præbuere consensum? Cur non illico reclamarunt, cur non se a tali contagio removerunt, cum tam [al. jam] evidenter adverterent ideo Calendonem depulsum (anno 483) ut hæreticis panderetur intritus? Quare hic ² nihil de re nihil de fide Christiana, nihil de personarum examinatione tractarunt? Si vero illi eorum se communioni voluntarie subdiderunt, ab apostolica sede certe reparati sunt, cum talibus et apud tales, etiamsi esset necesse fieri, nulla posset omnino synodus provenire. Quod si ignorasse se dixerint qualis ³ Antiochiæ post Calendonem successisset antistes, quid mirum, si qui in Oriente positi, quæ in regione sua contigerint scire nequiverunt, ea quæ apud apostolicam sedem gesta fuerant ignorarent? Cur tamen, postquam ad eorum notitiam pervenit qualis esset sacerdos apud Antiochiam constitutus, non ejus consortii continuo respuerunt? Quid excusationem de ignorantia colore prætendunt, cum hodieque et manifestata contagia peritiorum, et a nobis sæpius exprobrata sectentur? Quo satis apparet, quia ne tunc quidem etiamsi cognoscerent refutarent, quando nunc etiam publicata non renuunt. Prorsus in quamlibet se partem causationemque [al. excusationemque] convertant, manifestæ veritatis ita laqueis suffocantur, ut suis ipsi verbis possint actibusque concludi, nec nisi solam perniciem obstinatæ perfidiæ residuam ventilare. Hæc autem, quæ de Calendone venerabili dicta sunt, et in Joannis Alexandrini conveniunt eadem ratione personam. Imo, si causa eadem latius inquiratur, tantæ illic tragoediæ, tanti reperiantur errores, ut si ipsi sint iudices qui eadem perpetrarunt, cum evidenter fuerint confutati, a sui damnatione non temperent. Palam enim illic aperte monstratur, nihil aliud quam quæsitam causam, quemadmodum, catholico qualicumque depulso pontifice, hæretico Petro reseraretur accessus. Tunc istud nemo discutebat, synodum nemo poscebat, passim omnia licito fieri a quibuscumque videbantur: nullum discrimen rerum, nulla examinatio postulabatur Ecclesiæ; sed prout de unoquoque venisset in mentem, de suis urbibus catholicis pellebatur episcopus, non solum metropolitanus, sed etiam tertiæ et secundæ sedis antistes ⁴. In his nulla rerum investigatio quærebatur, nulla faciendæ concilia jactabantur. ⁵ Subrogantur hæretici, nemo resultabat: sed velut muta pecora in captivum ducta, subtilis voluntatibus perfidiam sectabantur. Non mirum quidem, si nunc eos defendere moliantur, quorum indiscussam cæcis [al. schismaticis] mentibus secuti sunt ⁶ utilitatem. Sed miramur cur eos non pudeat

A in istorum damnatione de synodo non facta causari, cum sciant tot tantosque pontifices nulla synodo fuisse depulsos. Si in istorum rejectione de non finito concilio conqueruntur, cognoscant se cur non et hoc in alium rejectione quæsierint, accusari. Si vero in cæterorum rejectione concilia necessaria non fuerunt, nec in istis necessaria fuisse cognoscant. An in catholicorum dejectione non fuit opus, et fuit magnopere congreganda in prævaricatoris damnatione confessi? Quid igitur restat, nisi ut dicant hæreticos non fuisse? Non ergo de synodo conquerantur, qui se palam communionis externæ [al. hæreticæ] prohibent sectatores. ⁷ Cur enim eis synodus necessaria fuisse videatur, qui se contra Chalcedonensem synodum venire cognoscunt, qua Eutychianus error cum ⁸ auctoribus generali Ecclesiæ voce damnatus est? Nec dubium quod sicut in unaquaque bæresi, quod incessabiliter repetendum est, quia firmum esse nullus ambigit Christianus, omnes complices, sectatores, communicatores damnatæ semel pravitatis pari sorte censentur. Ideoque fit consequens, ut sicut Timotheus atque Petrus talium sectatores, secundum illius tenorem synodi, nulla recenti facta pontificum congregatione damnati sunt: sic et qui Petro communicavit Acacius, ut criminis particeps, ita consors sit factus et præne. Quid igitur ambigibus et nebulis ista prætexunt, ut impudentiam suam, mentemque vesaniam inanibus potius fabulis ⁹ velare lethaliter, quam prodendo medicinaliter sanare contendant? Nihil enim nobis commune cum hominibus communionis externæ. Ideo vocatur ad iudicium certe quæcumque persona, ut aut fateatur objecta, aut vincatur objectis. Post confessionem porro litterarum tenore depromptam cur ad iudicium vocaretur Acacius, qui se confessus est Petro, quem petita sedis apostolicæ præceptione damnarat, communionem sociasse: nec ei credi jam externæ communionis effecto, vel pro sua, vel pro illorum, vel pro Petri defensione jam posset, cui se prius miscuerat nefando consortio, feceratque se cum ejus causa sine dubitatione communem? ¹⁰ Cui examinatione præmissa, et legitima si ita esset purgatione suscepto, regulariter misceretur. Sed cum eodem nondum legitime discusso atque purgato communionem sociatus, quam adhuc rem se miscuit, tam pro eodem non habuit loquendi fiduciam. Nam cum Acacius nullo privilegio fulciretur, ut de secunda (Alexandrina) sede posset ferre iudicium, ¹¹ non potuit jure quemquam damnare. Simili modo, nisi primæ (Romanæ) sedis auctoritate percepta, nec examinandi Petri jus habuit, nec recipiendi penitus potestatem. Quo regulariter constituto, nec apud nos Petro ullatenus absoluto, quem damnasse nos novi-

¹ Intelligit Petrum Gnapheum sive Fullonem.

² Cod. Veron., nihil de re, nihil de synodo, nihil de fide Christiana.

³ Id. cod., apud Antiochiam post Calendonem, et ubique in eodem codice Calendon scribitur cum K.

⁴ Calendion Antiochenus et Joannes Talai Alexandrinus. LABBEUS.

⁵ Id. cod., subrogabantur.

⁶ Id. cod., visitatem.

⁷ Id. cod., Cur ergo.

⁸ Id. cod., cum suis auctoribus geniculis

⁹ Id. cod., celare.

¹⁰ Id. cod., Qua ex minatione.

¹¹ Id. cod., potuit jure damnare.

mus, examinasse vel absolvisse, nescimus; restat ut illud demonstramus, eundem Petrum, quem se purgatum communionem recepisse prætendit Acacius, nunquam ab hæreticæ communionis contagio cessasse: ac non solum ipso tempore quo ei communicavit Acacius, sed etiam post communionem prævaricatoris Acacii, semper Alexandrinum Petrum in hæreticorum collegio perdurasse. Atque ita et per hunc Acacium perfidæ communioni suscepisse contagium, et per eandem illis hæreticis, quibus Petrus communicabat, eadem peste junctum. Qui præsumpsit non servato ordine Petrum suscipere, nec examinatum eum, nec cognoscitur recepisse purgatum: et ideo præter sedis apostolicæ notitiam, non legitimam sibi ejus receptionem usurpare voluisse, ut examinationem ejus et purgationem posset pro sua voluntate mentiri [al. metiri], atque eum nec examinatum, nec reciperet omnino purgatum. Quem si revera vellet examinatum purgatumque recipere, ordinem in ejus examinatione et receptione potius custodisset, ne videretur magis, quam veraciter posset jure purgare. Sicut ergo ante non prius damnavit quam et referret et posceret ab apostolica potestate damnandum: sic et in recipiendo modum servare debuisset, ut priusquam se ei communionem miseret, per sedem apostolicam posceret examinari eum, et legitima ratione purgari: cum nec examinandi aut recipiendi eum haberet ipse pontificium, et non nisi per illius sedis auctoritatem consensumque hoc posset implere, sine cujus auctoritate eum non poterat ipse damnare et cujus principali diligentia, et discuti potuit et purgari, et ad communionem convenienter admitti. Cum enim constet semper aut sedis apostolicæ auctoritate hujusmodi personas, aut discussas vel esse purgatas, aut sic ab aliis quibus competeat episcopis absolutas, ut tamen absolutio earum ex sedis apostolicæ consensione penderet: ubi utrumque defuit, nec discussionem legitimam, nec purgationem firmam, ac per hoc receptionem fuisse constat indebitam. Si tu absque mea communionem Petrum judicasti esse catholicum, meque despecto tuo eum jure recepisti, quid causeris, si illum ego a communionem mea, quam tu voluisti contemptam, tanquam absque tua notitia vel consultatione repulerim? Vis acquiescere? meus es. Non vis acquiescere? non meus es. *Qui enim mecum non est, contra me est; et qui mecum non colligit, spargit* (Math. xii). Quæro abs te, Petrum hæreticum fuisse putas, an catholicum, an ab hæresi postea esse correctum? Si hæreticum, nullatenus eidem communicare debuisti, et eidem communicando, hæretici te manifestum est factum fuisse participem, et ejus consequenter ex synodi tenore veniente damnatione

A constringi. Si catholicum, palam totius dogmatis es defensor, quod catholicum esse pronuntias. Ac nihilominus illius errore censi, si hæreticum fuisse definias, sed postea correxisse prætendas, eique te purgato communicasse pronuntias. Interim in cujus persona me negligendum esse credidisti, causari non potes quod in hac eadem te ejus persona neglexerim. Deinde cum sine me jus non habueris vel absolventi vel recipiendi hujusmodi rite personam, nec purgatum legaliter, nec regulariter constat esse. Quam regulariter non acceptam, tam legaliter non constat esse purgatam; et ideo non jure purgatam, quia legaliter non receptam. Mea enim in illum manente sententia, te sine me pontificium, ut meam sententiam resolveres, non habente, qua potestate vel discussus est vel qua auctoritate receptus asseritur? Ecce interim in his causa vestra nutat et labitur; et si hæc sola fuit, prorsus tota subruitur. Sed est adhuc aliud, quod ad cumulum vestræ convictionis arceat. Quid enim si doceatur; non solum priusquam in ejus communionem veniretis, neque tantummodo cum ad ejus communionem venistis, sed etiam postea in hæreticorum nihilominus eum communionem durasse: nonne aut per illum apud vos communicatio perveniebat hæretica, aut in hæreticam communionem vos ejus commercio transibat? Docete igitur Petrum Alexandrinum ab Antiocheni Petri unquam communionem desisse, et non usque ad diem cum Antiochenus Petrus in hac luce versatus est, individuum utrisque fuisse consortium. An dicturi estis et Antiochenum Petrum fuisse correctum, cui usque in finem se non communicasse gloriabatur Acacius? Sed quod profuit, quod illi per seipsum communicare non voluit, cum eidem per Alexandrinum Petrum sine ulla se communicare putaret invidia? Quid facimus de tot tantisque civitatibus, ex quibus catholici pontifices sunt repulsi? Si catholici subrogati sunt, cur catholici sunt rejecti? Sed evidenter apparet, quia cum catholici sunt rejecti, non catholici sunt subrogati. Restat ut catholicis hæretici quicunque successerint. Cur eis temere communicastis? cur non, ut ista nova facies rerum, et tanta tragedia de pontificum successione viventium a synodo discuteretur egistis? An de uno dolet Acacio, quod speciali synodo non fuerit confutatus, cum proprium crimen suis litteris ipse detexerit, nec audiri debuerit jam sponte confessus; et de tantis pontificibus catholicis non dolet sine ulla discussione seclusis? Qui utique, si catholicos nossent eos quorum communionem vitaverant, his potius communicare maluissent, quam non communicantes eis dura persecutione depelli. Ecce tanti catholici sacerdotes hoc ipso se indicant, quid apostolica sedes censuerit cognovisse, constan-

¹ Id. cod., quo et ita communicavit.

² Id. cod., sed ut videretur

³ Id. cod., purgari.

⁴ Id. cod., purgatam.

⁵ Id. cod., receptam.

⁶ Al., meo pontificio, ut meam sententiam resolveres,

jus non habente. LABBEUS.

⁷ Al., auctoritas: et si hæc sola sint, prorsus tota subruitur.

⁸ Cod. Veron., sed adducitur.

⁹ Id. cod., cur usque.

¹⁰ Id. cod., quid profuit.

terque probasse retinendum, quod communionem catholicam reservantes, et eos qui apostolicæ sedi communicarent, elegere consortes; et illos quibus sedes apostolica¹ decreverat minime communicare, usque ad persecutionis incursus² renuere consortes. Certe quæ sedes apostolica decreverat, Orientalibus episcopis non innotuisse jactatur. Unde ergo tot tantique pontifices unum idemque cum sede apostolica sentientes, eamque probantes apta religioni sacrosanctæ veraque sanxisse, quæ non solum sequenda sibi³ judicaverunt, sed etiam usque ad persecutionem viriliter exerenda [*al. exsecranda*]? Ecce habuistis qui apostolicæ constitutionis, et notitiam vobis ingererent, et retinendi constantiam ministrarent, si apostolica sedes misisset, vix duos aut tres dirigere potuerat. Ecce tot pontifices, apostolicæ sedis scita sectantes, ingerunt vobis notitiam, et præhent servandæ veritatis exempla. Qui contra tantos clausistis oculos ibidem constitutos, quomodo duos vel tres audire possentis? Hoc ipso sine dubio cognovistis illos apostolicæ sedi placere, quod vos displicere videbatis. Aut illos ergo sectamini, per quos intelligebatis sedis apostolicæ voluntatem: aut nihil est quod de ignorantia velitis obtendere, cum iudiciis tantis et talibus abutentes, sedis apostolicæ constituta, tantis testimoniis prædicantibus, respuere potius quam recipere maluistis. Nunquid omnes isti quos memoravimus episcopi imperatori mentiti sunt⁴? nunquid omnes imperatoris nomen ex diptychis abstulerunt⁵? Cum igitur pellerentur, et vivis pontificibus catholicis successores hæretici crearentur, et non de inferioribus quibusque civitatibus, sed etiam metropolitani pontifices in catholica jugiter communionem durantes,⁶ cur compassi non estis tantis fratribus vestris? cur non adistis imperatorem? cur non Ecclesiæ causam et sacerdotii miserabilem decolorationem in continuatis vocibus delevistis? allegantes nunquam de pontificibus nisi Ecclesiam judicasse: non esse humanarum legum de talibus ferre sententiam absque Ecclesiæ principaliter constitutis pontificibus; obsequi solere principes Christianos decretis Ecclesiæ, non suam præponere potestatem, episcopis caput subdere principem solitum, non de eorum capitibus judicare. Quibus Ecclesiæ conciliis, qua synodo pellerentur? quid denique commisissent, ut sine ulla discussione rerum, tot Ecclesiarum præsules pro humano libitu et sæcularis potestatis arbitrio pellerentur? Inauditos, indiscussos,⁷ convictos non debere percelli. Maxime cum novæ causæ et nova rerum facies appareret, ut rectores isti plebium repentinis incursionibus,

A pro mundanæ potentis voluntate, sacris dignitatibus privarentur. Ex nulla veteri causa, ex nullo collegio reatus, nec participio cujuslibet erroris jam ante damnati, teneri eos convicique consortes, ut tanquam ex præterita definitione judicarentur obstricti. Et ideo, quia nullis ante præcedentibus causis⁸ retenti essent, cur ejcerentur, incursus qui illi essent, debere monstrari, et ecclesiasticis legibus, ut semper, oportere constare. Saltem vel pro vestro loco illorum duceretis miseris consulendum, formidantes in vobis quod in aliis cerneretis præter ullum morem violenter admitti. Si crimine respersi erant aliquo, ecclesiastica debuit examinatione cognosci.⁹ Taceam et ad sedem apostolicam ex more deferri, ne nostra privilegia curare videamur. Satis sit ostendere quid secundum regulas et Patrum canones facere deberetis. Præcipue cum etiam ipsæ leges publicæ¹⁰ ecclesiasticis regulis obsequentes, tales personas non nisi ab episcopis sanxerint judicari. Si vero de qualibet hæresi fuerant impetiti, tanto magis eos decuit ista cognoscere, qui et secundum religionis tenorem possent ista discutere, et habere pristinum, ex quo est Christiana religio, pontificium judicandi. Aut catholici enim erant, aut hæretici, de quibus passim illa ludibria gerebantur, et atrocina detestanda sæviebant. Si hæretici, prodi, discuti, et legitime convinci modis omnibus debuerant, vel suis confessionibus vel aliorum vocibus confutari. Taceo quia ad nos paterna fuerat consuetudine referendum, tantumque commoneo quid fieri ecclesiastico jure convenerat. Si vero catholici probabantur, vos, qui non solum in eorum depulsione¹¹ cessistis, sed etiam subrogatis communicare delegistis, indubitanter¹² hæretici. Qui depulsis catholicis¹³ secedentibus, non ignorastis causam fidei communionisque catholicæ per tantos antistites toto orbe patefactam; sed plane scientes volentesque, sine ulla discussione rerum, sine ulla synodali examinatione, sine ulla sedis apostolicæ reverentia, assensistis hæreticis; libenter habentes, patienterque sinentes, catholicos antistites inaudita prius et miserabili sorte detruidi. Quos si a fide integra communionisque catholica putaretis errare, ad apostolicam sedem, secundum sciam majorum, et sicut semper est factum, referre debuistis: sicut de Petro (Mongo) Alexandrino, vel de Antiocheno Petro (Gnapheo), de (Apameno) Joanne et Paulo fecisse monstratur Acacius. Sed quoniam noveratis eos cum apostolica sede sentire, et quid sedes apostolica sua definitione censeret, per illos tantos ac tales episcopos constat Orientales antistites nullatenus ignorasse,¹⁴ et vos catholicæ atque apo-

¹ Id. cod., *minime communicaret.*

² Id. cod., *tenuere.*

³ Id. cod., *judicaverint.*

⁴ Hoc prætextu Joannes Alexandria ejectus an. 431. LABBEUS.

⁵ Hoc prætextu Calandio Antiochia ejectus an. 483. LABBEUS.

⁶ Cod. Veron., *Cur igitur*

⁷ Id. cod., *inconvictos.*

⁸ Id. cod., *recentes.*

⁹ Id. cod., *Taceo.*

¹⁰ Cod. Theod. de Episcopis cap. 41 et appendicis cap. 45. Item lib. xvi, tit. 2, cap. 23. LABBEUS.

¹¹ Cod. Veron., *cessastis.*

¹² Id. cod., *hæreticis.*

¹³ Id. cod., *succedentibus.*

¹⁴ Id. cod., *et per illos.*

stolicæ communioni prodidisse contrarios, et ab eadem defecisse, cum non illis estis passione conjuncti, sed potius persecutoribus eorum societate connexi. Hic vobis synodus nunquam venit in mentem; et certe de personis, ut dictum est, nulla veteri lege constrictis. Hic nullo consilio, non unius urbis vel unius episcopi, sed totius Orientis Ecclesias, subiit animum vestrum facto sacerdotali concilio debere curari. Sed homines, qui in contrariam partem toto proposito, et toto recesseratis [*al. recideratis*] affectu, concilia potius necessaria etiam studio declinastis, ne per eadem tale aliquid censeretur, quo vobis, rebus evidenter ostensis et legitime confutatis, in hæreticorum non liceret venire consortium. Quid igitur de ignorantia prætenditis, cum per totum Orientem catholicam fidem communionemque sinceram sedi apostolicæ congruentem, non solum cognovisse tot pontifices videbatis, sed etiam usque ad extremum constantissime defendisse? Si nos non audieratis quid de fide et communione catholica atque apostolica censeremus, illos aspicere debuistis, et aut sequi, si credebatis esse catholicos, aut apud apostolicam sedem potius accusare, si credebatis errasse. Quid illos juvat vel suo proposito illam tenuisse sententiam, ¹ aut cognoscendo quid sedes apostolica definiret? Aut igitur collegas et fratres de proximo in conspectu vestro, vel catholicos sequi debuistis, vel impetere si credebatis e. rare; nec illis a quibus nullo discrimine vexabantur, præbere consensus, donec veritas ex omnibus patefacta constaret, et regulariter de eis ecclesiastici iudicii forma procederet. Sin vero sedis apostolicæ regulam subsequendo perspiciebatis illos hanc tenere constantiam, consequenter per illos, et quid nostra definitio contineret, non habuistis incertum; et illorum persecutoribus annuendo, a sedis apostolicæ, non ignorantes ejus sententiam, consortio retrocessistis [*al. vos retraxistis*]. Et adhuc dicitis ignorasse vos quid sedes apostolica censuisset, cum ab illis sacerdotibus catholica fide et communione polleentibus, non verbis aut litteris, sed personis præsentibus, didiceritis universa, et ab eadem vos proprio iudicio separasse videamini. ² Dicitis etiam ³ synodum in unius hominis persona debuisse tractari, quam in damnandis tantis pontificibus catholicis non quæstistis. Quibus autem vultis, ut de talium causarum relatione credemus? catholicis an hæreticis? ab omni hæreticorum contagione discretis, an hæreticorum communionem pollutis? Quis autem non videat illos esse catholicos et ab omni hæretica peste prorsus alienos, qui propriis urbibus detrusi, et in exsilium sunt reducti: et eos qui superstitionibus catholicis successores fieri ausi sunt, catholicos omnino non esse, sed aut

A Eutychanos manifestos, aut eorum sectatoribus communicantes? Hæc pestis apud eos hodieque perdurat. Siquidem et cum Petro Alexandrino, et cum Antiocheno Petro, indifferenter ii qui catholici successerant communionem permixti sunt, et successoribus utriusque Petri hodieque miscentur. His adde etiam illos qui, licet catholicis non successerint, sed dum catholici pontifices haberentur, talium se communionem junxerunt. Hæc illa mixtura, hæc est illa confusio, qua per Orientem totum inter catholicam hæreticamque communionem nulla discretio est: imo qui discerni tentaverit, potius habetur hæreticus, persecutione percellitur, exiliis et afflictione multatur. Restat ergo ut in hac colluvione cunctorum, sicut quisquis ab eadem separatus est, si. ceræ **B** communionis et ideo catholicus comprobatur: ita quisquis illius detestandi commercii particeps invenietur, quantum a sincera communionem, tantum a catholica atque apostolica sit remotus. Nec prætendat quisquam, quod alicui forsitan evidentiori non communicasset vel communicare videatur hæretico. Quid enim juvat, si illi non communicet, et his tamen communionem ⁴ jungitur, qui ab illius non sunt communionem diversi? Quod si eorum nulli communicavit, vel non omnino communicat, hic erit ille sinceræ, catholicæ, apostolicæque communionis et fidei, alioqui nullo modo poterit indiscretæ illius mixtionis insincerum vitare contagium. Hoc modo etiam ille vir bonus Acacius Antiocheno Petro, cui se palam non communicare jactabat, per alios sine **C** ambiguo communicasse delegitur. Neque enim ab omnium, qui Antiocheno Petro communicabant, semet Acacius communionem suspendit. Ac per hoc quid profuit, quod videri volebat illi palam non communicare, cui per suos complices subsicivæ [*al. sub signo*] communionis nectebatur? Alexandrino Petro communicavit Acacius. Sed donec advixit Antiochenus Petrus, qui utique post Acacianum cum Petro Alexandrino fœdus initum defunctus ostenditur, nunquam Antiocheno Petro Alexandrinus Petrus communicare desiit. Quod catholicorum continet relatio sacerdotum, cæterorumque ⁵ in catholica durantium, nec conscientiam latere potest totius Orientis. Et ut taceam, quod per ipsum Zenonem imperatorem, qui utique Antiocheno Petro, quem introduxerat, et cujus sacerdotium comprobaverat, sine dubio communionem permixtus, communicabat Acacius, plurimos diversarum urbium præsules possumus demonstrare, quibus cum Antiocheno Petro communicantibus nihilominus communicabat Acacius, et per illos Antiocheno communicabat consequenter et Petro. Sed hæc apud Græcos facilis et inculpabilis putatur esse permixtio, apud quos nulla est veri fal-

¹ Id. cod., *an cognoscendo*.

² Hic in cod. Veronensi inseruntur ea quæ protulit cl. Maffei in sua præfatione ad supplementum Acacianum, tom. VII, pag. 1069. Sed cum eadem omnino legantur in epistola Gelasii ad Dardaniam episcopos non solum in editione Labbeana sed

etiam in Quesnelliana, ac in eodemmet Veronensi codice, in quo solo hic reperitur, illa potius epistolæ ad Dardanas adjudicarem.

³ Id. cod., *Et adhuc dicitis synodum*.

⁴ Id. cod., *jungatur*.

⁵ Id. cod., *n catholica fide*.

sique discretio; et cum omnibus reprobis volunt esse communes, in nulla monstrantur probitate constare. Hic autem ille est Petrus Antiochenus, quem nec per poenitentiam ad communionem catholicam recipi etiam a sede apostolica poposcit Acacius. Ac per hoc queruntur a nobis Acacium fuisse damnatum; cum hac professione præmissa, et per infectos Antiocheni Petri recepta communionem, se doceatur ipse damnasse. Ubi tamen non solum reus teneatur Acacius, sed omnes pontifices Orientales, qui pari modo in hæc incidere contagia, meritoque simili damnatione tenentur obstricti, nec inde possint ullatenus expediri, nisi dum supersunt a talibus abstinendo. Nec nos oportet in talibus causis nisi illis credere, qui aut omnino se sciunt ab hujus perfidiæ nexibus divino beneficio servare discretos, aut his qui a perfidorum consortio recesserunt. Nam in perfidorum contagio constitutis, quam fidem pro sinceræ communionis testificatione possumus adhibere, qui in sincera communionem sunt polluti? Nec eorum testimoniis nisi pro veritate poterimus, qui impugnare non verentur [al. nituntur] falsitatibus veritatem. Restat ut non nisi illis credere debeamus qui ab omni contagione sunt liberi.

EPISTOLARUM

GELASII PAPÆ DECEM FRAGMENTA.

(Ex Collect. canonum card. Deusdedit.)

Gelasius Cælestino episcopo.

(Lib. I, cap. 141.)

In ecclesia beati martyris Eleutherii, quæ in Histoniensium civitatis parochia prolatur esse constructa, Julianum diaconum, si nil in eo est quod contra canonem veniat instituta, presbyteri honore decorandi: sciturus eum visitatoris te nomine, non cardinalis creasse pontificis.

Idem Sabino episcopo.

(Ibid.)

Quartum defensorem diaconum sibi met consecrari populus Grumentinæ civitatis exposcit. Hunc ergo, si nil est quod ejus personæ possit opponi, diaconii protectione decorandi: ut noverit tamen dilectio tua hoc se delegantibus nobis exsequi visitatoris officio, non potestate proprii sacerdotis.

Gelasius Quinigesio et Constantino episcopis, inter cetera.

(Lib. IV, cap. 56.)

Felix et Petrus Ecclesiæ Nolanæ clerici contumaciter et contra constitutum rebelles ad comitatum filii mei regis putaverunt esse properandum, dicentes sibi vim fuisse generatam, tacito clericatus officio: et auctoritate promerita contra civilitatem redemptis sibi barbaris superscriptum episcopum suum gravibus injuriis et dispendiis affecerunt. Proinde necessarium fuit ut ad eundem dominum filium meum supradictus frater noster Sernus episcopus convolaret, ostensaque fraude secundum beatitudinem temporum suorum vir præcellentissimus filius

¹ Id. cod., *quid queruntur.*

² Id. cod., *per aufractus.*

³ Id. cod., *teneantur.*

mens Theodoricus rex ad nostrum contumaces clericos remisit examen.

Gelasius Victori episcopo.

(Lib. III, cap. 95.)

Dudum de Sanctæ Agathæ basilica, quæ in Caelano fundo olim noscitur constituta, processionem sub nostra consultatione suspenderas, assereis possessionis dominum omnia quæ illi conferebantur accipere, et suis usibus applicare; nec illic possessionem Dei aliquos ad processionem venire, cum nulla illic alimenta susciperent. Sed nuper vis spectabilis Petrus noster nobis ratiocinabiliter intimavit, hoc quod in culpam venerat se taliter ordinasse, ut universa quæ in Ecclesia supra dicta diversorum fuerint oblatione collata, ad episcopum aut ad eum cui basilicam deputaverit, universa pertineant: ita ut ex hoc compendio sarta tecta ecclesiæ procurentur. Et ideo frater saluberrimæ dispositionis professione suscepta, processionem supradictæ ecclesiæ te convenit ordinare.

Gelasius Respecto et Leonino episcopis.

(Lib. III, cap. 90.)

Joannes archidiaconus Falerionensis urbis eversionem ecclesiæ ab eo qui præsulis nomine censetur effectam grandi nobis supplicatione conquestus est; ita ut se videlicet de loci sui administratione dejecto, iter sibi liberum ad depopulandas facultates aperiret ecclesiæ. Nam ministeriis et ornatu pro sua voluntate distracto, prædium etiam paternum, quod in alimoniam clericorum decessor ejus reliquerat, velut proprium suis utilitatibus vindicavit: obviantemque supradictum archidiaconum, cæterosque complures, qui pariter reclamabant, ab ordinibus suis credidit excludendos. Et ideo, fratres carissimi, Divinitatis intuitu Ecclesiæ causam summa attentione trutinantes, omni veritate discussa, de compertis cetera nostris auribus relatione signate; ut perspecta instructione diligentia vestra quid fieri debeat censeamus.

Gelasius Justo et Stephano episcopis.

(Lib. III, cap. 97.)

Frater et coepiscopus noster Proflucius Salpinx sacerdos Ecclesiæ petitorii nobis insinuatione suggestit, firmarium spectabilem virum, cum nullis exstantibus causis servum ecclesiæ gravissima cæde mactasset, tunc etiam ad augendam violentiæ suæ perversitatem supradictum antistitem gravissimis contumeliis affecisse. Et ideo, fratres carissimi, si a vobis admonitus ad iudicium vestrum inquisitionemque convenerit, veritate discussa unde tantus superbiæ spiritus aut violentiæ conceptio fluxerit, quidve fuerit quod pontifex tanta laceraretur insolentia, nostris auribus relatione signate. Aut si forte simili presumptione contempserit, potestatem sibi supradictus pontifex noverit esse concessam, quatenus apud ju

⁴ Id. cod., *in insincera.*

⁵ Id. cod., *positi.*

dicem provincie atrocium injuriarum quærat propositione undictam.

Gelasius Majorico, Sereno et Joanni episcopis.

(Lib. III, cap. 98.)

Qui et humanis legibus incivili temeritate calcatis, et reverentia religionis abjecta, vel ecclesiastica privilegia calcare contendunt, vel ubilibet in pauperum prosilire dispendium, nec hujusmodi saltem communi convictique nequitiam sople consentiunt, atque illata sacris rebus detrimenta sancire, merito divini muneris sunt participatione privandi: ut hujus perceptione ne careant, quod sacrilegis ausibus habuere despectui. Quapropter Dionysii, qui sicut vestræ textus relationis ostendit, non solum Viconensis Ecclesiæ jura turbare, sed etiam repensare, quod nequiter ad miserant, respuerunt, sacræ communionis arcuantur accessu, donec quæ honori divino competunt discedant devota mente deferre. Contra quos etiam quidquid publicis legibus agi poterit, minime negligatur. Ut qui utrumque temperunt utrisque cohibiti, tam sibi quam cæteris præbent quod necessaria disciplina poscit exemplum. Cælestinus vero presbyter fratris et coepiscopi nostri Sereni qui contra pontificale judicium, contraque apostolicæ sedis mandata prorumpens supradictis communionem sacram ministrare præsumpsit; cum non potuerit ignorare sententiam proprii sacerdotis, ab officio protinus ecclesiastico pellatur. Ut nullus Ecclesiæ ministrorum contra pontificalia instituta venire contendat.

Gelasius Joanni episcopo Pisano.

(Lib. III, cap. 99.)

Ecclesiastica ministeria, quæ unicusque basilicæ fidelium devotio deputavit, ad aliam ecclesiam nullo debent surripiente transferri. Et ideo, si hujus jura portitoris petitio veritate subsistit, calicem quem decessor tuus abstulit, ecclesiæ cujus fuit restitue sine intermissione.

Gelasius Natali episcopo.

(Ex Anselm. lib. VI, cap. 39.)

Quia per ambitiones illicitas non pudet quosdam ecclesiarum jura turbare, ac privilegia quæ metropolitanis vel provincialibus episcopis decrevit antiquitas, temeraria præsumptione pervadere; propter quod etiam communionis apostolicæ desiderant tenere dissidium, quo scilicet ab ejus auctoritate divisi velut impune proprias usurpationes exercent: non respicientes quod æterno judici rationem tam de catholicæ sinceritatis injuria, quam de traditionum præjudicio paternarum non sine perpetuæ sint damnationis interitu reddituri. Si in hac obstinatione permanserint, caritatem tuam duximus instruendam, nos pariter ad metropolitanos vestræ provincie, sive cujusquam contiguae, quæ catholicam servant unitatem, magnopere delegasse, ut

¹ In vetustissimo codice Frisingensi iste tractatus legitur, et in eo pariter incipit ab his verbis: *Ne for e quod solent*. Titulum autem hunc præfert: *Tomas de anathematis vinculo papæ Pelasii* (sic).

² Ms. codex Veronensis capituli, cum quo collatus

A obruentes episcopos in eadem regione metropolitanus suos debeat ordinare; eumdemque ipsum metropolitanum, si humana morte transierit, non nisi com-provinciales episcopi juxta formam veterem studeant ordinare; quatenus quæ veneranda decrevit antiquitas nullus sibi met contra fas usurpare contendat.

Gelasius clero, ordin. et plebi Brendesii.

(Ex Anselm. lib. VI, cap. 46.)

Concesso vobis quem petistis antistite fratre jam et coepiscopo meo Juliano, necessarium fuit eodem ad ecclesiam suam mox remisso ad vos nostra scripta pariter destinare; quibus agnosceretis eidem fuisse præceptum, ne unquam ordinationes præsumat illicitas. Ne bigamum et qui virginem non est sortitus uxorem, atque illitteratum vel obnoxium, in aliqua parte corporis debilem, notatumque modis omnibus ad sacros ordines permittat accedere. Quod etiam de peregrinis atque incognitis vel expetentibus cavere debet; quia hujusmodi a venerabilibus prohibentur officiis, ac nihil ex ministeriis atque ornatu postremo de quacunque re quam constat ad ecclesiam pertinere, audeat in alterum qualibet ratione transferre. Reditus et oblationes fidelium in quatuor partes dividat, quarum sibi unam ipse retineat, alteram clericis pro officiorum suorum sedulitate distribuatur, fabricis tertiam, quarum rationem divino est redditurus examini. Sacris quoque ordinibus applicandos hac observatione promoveat, ut jejunio quarti, septimi et decimi mensis vespere sabbati presbyteros atque diaconos ordinandos esse cognoscat. Venerabilis etiam baptismi sacramentum nisi in festivitate paschali et Pentecostes tradere non præsumat, exceptis aegritudine laborantibus.

¹ GELASII TOMUS

DE ANATHEMATIS VINCULO.

Acta Chalcedonensis concilii ea tantum rata quæ sedes apostolica approbavit; juxta quæ in Acacium statuta; et Petrum Alexandrinum a sede apostolica solummodo potuisse absolvi.

* Ne forte quod solent, dicant, quod si synodus Chalcedonensis admittitur, omnia constare debeant quæ illic videntur esse deprompta. Aut enim ex toto admitti oportere, aut si ex parte repudiabilis est, firmam ex toto constare non posse. Cognoscant igitur illud secundum Scripturas sanctas traditionemque majorum, secundum canones regulasque Ecclesiæ, pro fide communi, et veritate catholica et apostolica, pro qua hanc fieri sedes apostolica delegavit, factamque firmavit, a tota Ecclesia indubitanter admitti; alia autem quæ per incompetentem præsumptionem illic prolata sunt, vel potius ventilata, quæ sedes apostolica gerenda nullatenus delegavit, mox a vicariis sedis apostolicæ contradicta, manifestum est; quæ sedes apostolica, etiam petente

est a Francisco Blanchino hic tractatus, hic legit, *pro fide communionem*, etc.

² Id. cod., *quæ mox a vicariis*.

* Abruptum principium tomi imo potius deesse principium credibile est.

Marciano principe, nullatenus approbavit; quæ præ-
 sul Ecclesiæ Constantinopolitanæ tunc Anatolius,
 nec se præsumpsisse professus est, et in apostolicæ
 sedis antistitis non negavit posita potestate: quæ
 ideo, sicut dictum est, sedes apostolica non recepit,
 quia quæ privilegiis universalis Ecclesiæ contraria
 probantur, nulla ratione ¹ sustinet. Quid enim? Quia
 in libris sanctis, quos utique veneramur et sequimur,
 quoniam quorundam illic et profanitates esse feruntur,
 et scelera gesta narrantur, ideo nobis pariter
 aut veneranda sunt, aut sequenda, quia in illis san-
 ctis libris et venerabilibus continentur. Sanctus Pe-
 trus primus apostolorum, sic existimans Novi Testa-
 menti gratiam prædicandam, ut a legis veteris non
 recederet institutis, quædam per simulationem legi-
 tur inter Judæos gentilesque gessisse. Nunquid ideo
 aut illa ejus sequenda sunt, quæ merito et coaposto-
 lus ejus facta redarguit, postea consequenter ipsa vi-
 tavit, pariterque assumenda sunt cum his quæ (ut
 pote primus apostolus) saubria prædicavit? Nun-
 quidnam aut ejus recta doctrina cum his quæ huma-
 nitus acciderant repudianda est, aut illa adhuc im-
 becillis inscitia, cum perfecta ejus suscipienda est
 doctrina? Nunquidnam in ipsorum hæreticorum li-
 bris non multa quæ ad veritatem pertineant posita
 releguntur? Nunquidnam ideo veritas refutanda est,
 quia illorum libri, ubi ² pravitas inest, refutantur? Aut
 ideo pravi libri suscipiendi sunt eorum, quia veritas,
 quæ illic inserta est, non negatur? Ait Apostolus: *Om-
 nia probate; quæ bona sunt tenete (I Thess. v)*. Sci-
 mus Apostolum (Act. xix) etiam de pagahorum
 libris aliqua posuisse. Nunquid ideo etiam cuncta
 recipienda sunt, quæ cum his pariter sunt prola a?
 Ipse Apostolus (*Philipp. i*) ait multos prædicatores
 aliter atque aliter Christum prædicare, ubi licet
 quocumque modo, Christum prædicatum oportet ad-
 mitti, tamen non ideo illum morem, quo non recte
 prædicatum est, non admonet evitare. Malos opera-
 rios ipse conqueritur (*Philipp. iii*), quorum alia refu-
 tanda, alia docet esse sectanda. Hæc et hujusmodi
 exempla nos edocent, et testimonia divina confir-
 mant, non omnia passim a quocumque dicta, vel ubi-
 que scripta, indifferenter accipere, sed retentis
 bonis, quæ noceant refutare. Peccatori homini mors
 illata est, et tamen homini Jesu Christo mors illata
 reum fecit esse diabolium: quia ubi causa mortis non
 erat (puta peccatum) non debebatur et pœna. Sen-
 tentia præfigitur, vel præfixa est semper errori. Quæ
 sententia huic errori præfixa, nunquam omnino res-
 olvetur. Sicut enim, in quantum est ipse error,
 nunquam error esse desistit, sic a sententia præfixa
 nunquam resolvetur, quia error qui agnoscitur esse
 damnatus, et eadem quandiu manet error, probatur
 astrictus. Itaque qui in eo errore sunt, sententia
 erroris obstricti sunt; et quandiu in eo manent, nul-
 latenus absoluti sunt, sicut nec ipse ³ in quo sunt

A error absolvitur. Error enim ipse nunquam veniam
 promeretur; sed qui eo veraciter caruerit, atque ab
 ejus participatione discedit. Quandiu ergo in eis est,
 error damnationem suam tenet, nunquamque resol-
 vitur, quia error semper pœnam meretur. Participes
 vero ejus, aut semper sunt et ejus pœnæ participes,
 si in eodem perstare non desinant: aut si ab eodem
 recesserint, quam alieni facti sunt ab errore, et ab
 ejus participatione discreti, tam et pœnæ ejus erunt
 consequenter alieni. ⁴ Cui erranti pœna præfigitur,
 quandiu manet errans, eadem pœna constringitur;
 quia errans esse non potest sine pœna errati. Hæc
 eadem pœna perpetua est, nunquamque solvenda
 quandiu errans esse perstiterit. Qui si errans esse
 destiterit, pœna, quæ erranti est præfixa perpetua,
 non erranti, id est alteri effecto quam cui præfixa
 est, non solum non potest esse perpetua, sed nec esse
 jam pœna. Non est enim ipse cui præfixa est. Er-
 ranti enim præfixa est, non non erranti. Quæ enim
 erranti præfixa perpetua est, et perpetuo constringit
 errantem, non errantem non potest jam tenere. Sit
 erranti dicta fore perpetua, sit erranti dicta nunquam
 esse solvenda. Manet omnino et vere, certumque
 est, quod ⁵ in ea præfixum est; nec potest prorsus
 absolvi, quandiu manent: præfixa debetur erranti. Non
 erranti autem nec pœna potest esse, quæ non erranti
 non debetur inferri. Nec mutatur illa omnino nec
 solvitur quæ debetur erranti. In suo ergo tenore illa
 præfixa est, in suo jure non potest omnino resolvi;
 in non suo tenore, quæ esse non potest, jam docet
 esse vacuata: et jus illic penitus non habere,
 ubi causam non habet existendi. Plenæ sunt sanctæ
 C Scripturæ tali forma justitiæ. Dicitur: *Pereant pec-
 catores a terra, ita ut non sint; peccatores ut desistant
 esse peccatores. In hoc pereant, ut esse deficiant pec-
 catores (Psal. ciii)*. Cæterum si prorsus peccato-
 res, secundum prophetæ sententiam, usquequaque
 deperirent, ut substantialiter non subessent: qui
 salvari potuissent a Redemptore nostro, qui *venit non
 justos vocare, sed peccatores (Luc. v)*? vel de quibus
 dicit Apostolus: *Christus venit in hunc mundum pec-
 catores salvos facere, quorum primus ego sum (I Tim. i;
 Rom. v)*? et: *Cum peccatores essemus, misit Deus
 Filium suum (Galut. iv)*, et cætera hujusmodi? Hic re-
 vera plurimi etiam substantialiter perierunt peccato-
 D res, in peccatis suis utique permanentes, veraque in
 eis sententia dicta permansit, nunquamque resoluta
 est; et tamen eadem in talibus, quibus præfixa est,
 permanente perpetua, quodam genere factum est,
 ut in talibus non usquequaque manentibus, id est, in
 peccatis suis non usquequaque durantibus, sententia
 tamen præfixa talibus permaneret. Nam et ipsi pe-
 reunt; sed esse peccatores, ut dictum est, non pœ-
 naliter, sed remedialiter, quodam et ipsi genere pe-
 rierunt; quodam genere et in ipsis mansit præfixa
 sententia, donec permanens eos efficeret non esse

¹ Id. cod., *subsistunt*.

² Id. cod., *pravitatis interest*.

³ Id. cod., *in quo sunt errores, absolvitur*.

⁴ Id. cod., *Cum*.

⁵ Id. cod., *in eo*.

peccatores, vel peccatores non esse perficeret. Com-
 plicita est et in eis sententia, nec quo tenore peractio
 permanens illa sententia pereuntibus peccatoribus,
 ita ut non essent utique peccatores. At ea jam in non
 peccatoribus manere non potuit, quia in eis quibus
 indicta non fuerat jus manendi penitus non habebat.
 Ita nec in suo jure vel tramite ullatenus sententia
 resoluta est, et eadem in his quibus indicta est, per-
 manente, ab his qui ab ejus jure discreti sunt, aliena
 prorsus effecta est. Nec in his, salva sui conditione,
 fas haberet manendi, quibus indicta non erat. Dixit
 Dominus, quod in Spiritum sanctum peccantibus,
 nec hic esset nec in futuro saeculo remittendum
 (*Math. xii*).

Quantos autem cognoscimus in Spiritum sanctum
 de inquentes, sicut hæreticos diversos, Arianos, Eu-
 nomianos, Macedonianos, ad fidem catholicam re-
 vertentes, et hic remissionem suæ percepisse blas-
 phemiam, et in futurum spem sumpsisse indulgentiæ
 consequendæ? Nec ideo non vera est Domini senten-
 tia, aut putabitur esse ullatenus resoluta, cum circa
 tales si hoc esse permancant, nunquam omnino sol-
 venda persistat, effectis autem non talibus non ir-
 rogata. Sicut etiam est consequenter et illud beati
 Joannis apostoli: *Est peccatum ad mortem: non dico
 ut oretur pro eo; et est peccatum non ad mortem:
 dico ut oretur pro eo (I Joan. v)*: est peccatum ad
 mortem, in eodem peccato manentibus; est pecca-
 tum non ad mortem, ab eodem peccato recedentibus.
 Nullum est quippe peccatum pro quo aut non oret
 Ecclesia^a remittendo, aut quod, data sibi divinitus
 potestate, desistentibus ab eodem non possit absol-
 vere, vel penitentibus relaxare, cui dicitur: *Quæ-
 cumque dimiseritis super terram, dimissa erunt et in
 cælis; et quæcumque solveritis super terram, erunt so-
 luta et in cælis (Math. xviii, 18)*. In quibuscumque
 omnia sunt, quantacumque sint, et qualiacumque sint:
 veraci nihilominus eorum manente sententia,^b quæ
 nunquam solvenda esse denuntiatur: in eorum tenore
 consistens, non etiam ab hoc eodem post recedens.
 Quod etiam in Acacii sententia rationabiliter in-
 veniendum est, in qua etiamsi ei dictum est, nun-
 quamque solvendus, non est adjectum tamen, etiamsi
 resipueris, etiamsi ab errore discesseris, etiamsi præ-
 varicator esse destiteris. Quapropter in aperto est
 ita dictum, nunquam solvendus, sed talis, scilicet
 qualis est et ligatus, non autem talis effectus qui
 sicut ligandus non erat, sic absolutus esse doceba-
 tur. Sicut carebat obligatione, cum obligationis causa
 carisset: sic utique abso utus existeret, quatenus et
 ipse non necessitate dictæ sententiæ videretur non
 posse quodammodo jam solvi; nam talis effectus et
 obligatione carens, fieret absolutus, et circa tales
 præfixa sententia nullo modo insolubilis reddere-
 tur. Nunquid enim misit, quæsit, expetiit, et ab-

jectus est? Itaque ipse in se insolubilem fecit esse
 sententiam, qui talis permanere delegit, qualis ve-
 raciter non posset absolvi; et noluit talis effici, circa
 qualem, permanente sententia circa tales, effectum
 non talem insolubilis sententia non maneret, quæ
 circa effectum non talem non haberet licentiam
 permanendi. Quo magis (ut dictum est) exemplo at-
 que periculo admoniti, qui eodem tenore sunt con-
 stricti, festinare debent ut non tales esse perma-
 neant quibus sententia illa non solvenda præfixa
 est, et esse tales incipiant qualibus non insolubilis
 præfixa sententia possit esse solubilis. Quoniam au-
 tem effecto non tali quali non solvenda præfixa sen-
 tentia est, effecto, inquam, non tali, potest solubilis
 esse sententia; quia jam Acacio, non volenti non
 talem esse, sicut tali usque in finem permanenti, per-
 mansit in absoluta sententia: ita jam non tali effici
 non volenti solubilis non potest esse sententia.
 Nonne tantos habebat Acacius quorum exemplum
 sequi potuisset, antistites, qui, in Ephesino prolapsi
 latrocinio, quolibet modo in consensionem recide-
 rant pravitate? Utique tamen (etsi dictum non erat)
 et perpetuam damnationem ferre potuissent, nisi
 resipiscentes, et non tales effecti quales illi facti
 fuerant, damnationemque perpetuam merebantur,
 solvi circa se damnationem, recedentes a perpetuæ
 damnationis causa,^c meruissent: quam qui
 persistere circa se insolubilem reddiderunt. Nihil
 interest igitur, nihil differt, utrum dicatur nunquam
 solvendus, an non dicatur: quia ecclesiastica sen-
 tentia reos et prævaricatores obligat; quia sicut ei
 non potest suffragari quod non est dictus nunquam
 solvendus, sed si in errore permanserit insolubilis
 modis omnibus perseverat, nec potest inde nisi non
 talis effectus absolvi; sic cuiquam præjudicare non
 potest, tametsi dictum est nunquam esse solvendum,
 manifesta ratione monstrante quia nunquam sit
 omnino solvendus, si talis qualis ligatus est esse per-
 sistat, vel talis utique nunquam solvendus qualis est
 obligatus. Non adjecto autem, etiamsi resipiscat et
 corrigat, patere prorsus et liberum esse non dubium
 sit, ut non talis effectus qualis nunquam dicitur
 esse solvendus, sed talis qualis non est dictus nun-
 quam esse solvendus, id est, correctus et emendatus,
 consequenter correctus et possit solvi. Notandum
 quod quolibet genere blasphemantibus in Spiritum
 sanctum, si resipiscant et corrigant, et hic eis et in
 futuro saeculo remittatur; nec inde possit Domini
 nutare sententia, quæ circa tales utique permanen-
 tes permanere dicta est, non circa non tales effe-
 ctos. Quoadiu autem in hoc manent, tales sunt qua-
 libus non remittendum esse præfixum est. Cum autem
 ab hoc recesserint, non tales efficiuntur qualibus non
 remittendum esse prædictum est. Et ideo non tali-
 bus effectis potest et hic et futuro saeculo non re-

^a Hic subesse mendum videtur, cui medelam non
 afferunt mss. HARDUIN.

^b Id. cod., *remittendum*.

^c Id. cod., *quia nunquam*.

^d Id. cod., *non talis effectus*.

^e Id. cod., *Solubilis*.

^f Id. cod., *meruerunt*.

^g Id. cod., *jam remitti*.

mitti. Alioquin (quod absit!) frustravideretur Ecclesia hujusmodi sua reconciliatione suscipere. Quia autem frustrari non potest, hoc intellectu modis omnibus, salva Domini sententia, prædicandum est, quantum ad nos pertinet, omnino¹ posse. Talis igitur dictus est Acacius, qualis ligatus est nunquam esse solvendus. Talis usque in finem esse permansit, talis esse non destitit. Ita talis est hodie qualis est² dictus. Non talis esse jam non potest, nunquam igitur talis permansendo solvendus est: qui si talis esse desideret, nec in non tali permansisset, et nunquam esse solvendum, quia non talis qualis dictus est nunquam esse solvendus, posset absolvi, et non tali nunquam solvi recederet; et ideo ut solvi posset accederet. Quod sedes apostolica non consensit, nec imperator imposuit, nec Anatolius usurpavit. Totumque (ut dictum est) in sedis apostolicæ positum est potestate. Ita quod firmavit in synodo sedes apostolica, hoc robur obtinuit; quod refutavit, habere non potuit firmitatem: et sola rescindit quod præter ordinem congregatio synodica putaverat usurpandum: non promulgatrix iteratæ sententiæ, sed cum apostolica sede veteris executrix. Hoc tamen, quod de uno eodemque homine dictum est, sive tali persistente qualis sententiam competenter accepit, sive non tali effecto,³ et illa sententia, quæ non tali non dicta est absoluto, et in unaquaque civitate legitur, similiter esse præfixum, et populo ac gente simul deponit potius, quæ in toto orbe portio est.

Idem enim mundus est, qui et periturus est dictus, et sermo Dei non potest excidere, et in ipso mundo nihilominus a pravis intentionibus recedente non promittitur. Sic Tyrus et⁴ Berytos, et Gaza (Jer. XLVII), et Ægyptus (Jer. XLIV) pronuntiati sunt perituri, quas postea per Evangelium novimus (Luc. X) esse salvatas. Perierunt itaque duplici modo: aut permanentes in eo quo talem sententiam susceperunt; aut deficientes ab eo quo tales fuerant, et incipientes esse quo non tales fuerant: quibus est illa præfixa sententia, ut consequenter ad non tales non pertineret illa sententia quæ non talibus præfixa non fuerat: sic etiam de gente Judæorum a Deo etiam per Isaiam prophetam peremptorie veluti pronuntiatum est: *Claude oculos eorum et⁵ obtura aures eorum et videntes non*

¹ Insinuat hoc loco Gelasius Christum Redemptorem nostrum, regem atque pontificem secundum ordinem Melchisedech, politicam potestatem quam in terris repererat, conservari certisque limitibus circumscribi voluisse, ne se rebus sacris immisceat; statum vero ecclesiasticum a politica potestate ita distinguit, ut tamen ecclesiasticæ jurisdictioni in his que sunt ad Deum subjiciat. Patet ex epistola ejusdem Gelasii ad Anastasium imperatorem, qua sic ait: *Nosti enim, fili clementissime, quod licet præsideas humano generi dignitate, rerum tamen præsulibus divinarum devotus colla submittis.* Et paulo infra de ipso Romano pontifice hæc subjungit: *Et si cunctis generaliter sacerdotibus recte divina tractantibus fidelium convenit*

videant, et audientes non audiant, ne quando intelligant; et obdura cor populi hujus, ne unquam convertantur, et sanem illos (Isai. VI). Hic etiam correctio et emendatio interdicta monstratur, et resipiscendi quoque spes prorsus absconditur. De quo tamen populo apostolus⁶ et Ecclesiam primitivam novimus processisse, et millia hominum una die baptizare fuisse salvata (Act. II). Ecce et in persistentibus qualis est illa sententia promulgata permansit, nec ad correctionem prorsus venire sanitatis admissi sunt, sed adjudicati sunt in sua nequitia deperrere, et, manente divi a sententia, non per ipsorum propriam emendationem, suoque intellectu vel motu, suaque virtute vel possibili mente conversi sunt, ut sanarentur, sed per gratiam Dei sanati sunt, ut converterentur.

B *Ne convertantur, inquit, et sanem eos, ne sua sponte, ne suis operibus, quibus ut que confidebant, ne suam justitiam sectantes, justitiæ Dei non debeant esse subjecti, de suis viribus confidentes, non divinæ se misericordiæ illuminationique subdentes. Et ideo inbetur eis superbæ præsumptionis effectus, ne convertantur suis intentionibus, suis nisibus, ut putarent; et sanem eos, ne eorum quasi meritis ex propria facultate venientibus salvatrix gratia daretur, atque ita gratia jam non esset gratia, si non gratis data esset immeritis, sed merces tanquam meritis restituta. Non ergo ipsi convertantur, et sanem eos: sed sanati per gratiam, qualiter ad humilitatem Christi convertantur agnoscant. Ita in utrisque, hoc est, et in eo permanentibus in quo talem sententiam perceperunt, et in salvatis exinde sententia dominica fixa permansit, et tamen illa permanent; sic eis miro genere sanitas introducta est, ut illa sententia non mutata videretur: sed eadem perdurante, sanitas non illorum confidentia, sed divino munere proveniret. Quod si hæc tenere formidant, nec ad suæ pertinere cognoscunt modulum potestatis, cui tantum de humanis rebus judicare permissum est, non etiam præesse divinis, quomodo de his per quos divina ministrantur judicare præsumunt? Fuerint hæc ante adventum Christi, ut quidam figuratè, adhuc tamen in carnalibus actionibus constituti pariter reges existerent, et pariter sacerdotes. Quod S. Melchisedech fuisse sacra prodit Historia (Genes. XIV). Quod in suis*

D *corda submitti, quanto magis sedis illius præsulibus consensus est adhibendus, quem cunctis sacerdotibus et divinitas summa voluit præminere, et subsequens Ecclesiæ generalis pietas celebravit? Viderint ergo novantes nostri temporis hæretici, qua ratione Gelasium pontificem de quadripartita bonorum Ecclesiæ divisione scribentem, una ac possessiones ejusdem Ecclesiæ defendentem, harum rerum turbatorem esse tueantur. Istas actiones, de quibus Apostolus II ad Timot. II: *Nemo militans Deo implicat se negotiis secularibus, sacerdotibus interdixisse non negamus. Quæ vero sint ista, diversis canonibus super est explicatum. SEV. BINUS.**

¹ Id. cod., non posse.

² Id. cod., est et dictus.

³ Id. cod., est ab illa sententia.

⁴ Id. cod., Beryton.

⁵ Id. cod., Obdura.

⁶ Id. cod., apostolos Ecclesiam primitivam.

⁷ Id. cod., Et tot.

quoque diabolus imitatus est, utpote qui semper quæ A
divino cultui convenirent sibi in tyrannico spiritu
vindicare contendit, ut pagani imperatores idem et
maximi pontifices dicerentur. Sed cum ad verum
ventum est eumdem regem atque pontificem, ultra
sibi nec imperator pontificis nomen imposuit, nec
pontifex regale fastigium vindicavit. Quamvis enim
membra ipsius, id est, veri regis atque pontificis,
secundum participationem naturæ magnifice utrum-
que in sacra generositate sumpsisse dicantur, ut
simul regale genus et sacerdotale subsistant: ¹ at-
amen Christus memor fragilitatis humanæ, quod suo-
rum salutis congrueret dispensatione magnifica ² tem-
perans, sic actionibus propriis dignitatibusque dis-
tinctis officia potestatis utriusque discrevit, suos
volens medicinali humilitate salvari, non humana B
superbia rursus intercipi; ut et Christiani imperato-
res pro æterna vita pontificibus indigerent, et ponti-
fices pro temporalium cursu rerum imperialibus
dispositionibus uterentur, quatenus spiritalis actio a
carnalibus distaret incursum: et ideo *militans Deo*,
minime se negotiis sæcularibus implicaret (II Tim.
ii); ac vicissim non ille rebus divinis præsidere
videretur, qui esset negotiis sæcularibus implicatus,
ut et modestia utriusque ordinis curaretur, ne extol-
leretur utroque suffultus, et competens qualitatis
actionum specialiter professio aptaretur. Quibus om-
nibus rite collectis, satis evidenter ostenditur a
sæculari potestate nec ligari prorsus nec solvi posse
pontificem. Quo manifestius approbatur Alexandrinum
Petrum per imperialem tantummodo sententiam nullo
modo potuisse prorsus absolvi; ubi si pontificum quo-
que sociatur assensus, quærimus utrum præcesserit, an
fuerit subsecutus. Si subsecutus est, ³ nihilominus ad
id rediit, ut absolutio sæculari potestate præcepta
et principaliter inchoata valere non possit, pontifi-
cumque secutus assensus adulationis potius fuerit,
quam legitimæ sanctionis. Si præcessit, doceatur a
quibus et ubi ille sit gestus, si secundum Ecclesiæ
regulam celebratus, si paterne traditione profectus,
si majorum more prolatus, si competenti examina-
tione depromptus. Ubi procul dubio requirendum est
si synodali congregatione celebratus, quod in rece-
ptione damnati, et depulsione catholici, quia ⁴ nova
est causa, fieri debuisse certissimum est; si ad pri-
mam sedem, cuius intererat sententiæ, qua Petrus D
tenebatur obstructus, secundum Ecclesiæ regulas est
relatum; si eadem quæ ligavit absolvit; si illa ⁵ quæ
ligaverat non resolvente, imo etiam nesciente, po-
tuisset dissolvi. Si hæc gesta non sunt, quo more,
quo ritu Alexandrinus Petrus prætenditur absolutus,
cum nec a pontificibus legitime et ecclesiasticis legi-
bus fuerit expeditus, nec a sæculari potestate potue-

rit præter Ecclesiæ tramitem prorsus absolvi? Sed
dicatur forsitan: Non imperator absolvit, sed a pon-
tificibus poposcit absolvi. Tanto magis poposcit im-
peratori a pontificibus fuerat suggerendum, ut si eum
legitime vellet absolvi, legitima ecclesiastici tenoris
absolutio proveniret, et hæc omnia quæ superius
dicta sunt secundum Ecclesiæ tramitem servaren-
tur: præcipue cum de secundæ sedis ageretur anti-
stite, nec ab inferiore qualibet, sed a prima sede jure
possit absolvi. Inferior quippe potior absolvi non
potest: sola ergo potior inferiorem convenienter
absolvit. Proinde inferioris loci pontifices, qui nulla-
tenus se noverant potior sibi sine prima sede
posse resolvere, præcipue quem ejus sententiæ nove-
rant obligatum, prævaricatoria absolute potius non
illum penitus exuerunt, sed se prævaricatione potius
nexuerunt. Ita Petri absolutio ex utroque non con-
stat, quia nec prævaricatoria absolute rei reum
absolvere potuerunt, et depulsis undique pontificibus
catholicis, hæreticisque suppositis, vel his qui hære-
ticorum tenebantur communionem poluti, etiam sacræ
religionis insinceritate polluti, participem suum tam
absolvere nequiverunt, quam ipsi non erant absoluti;
ac proinde tam ecclesiasticæ regulæ prævaricatores,
quam sacrosanctæ communionis integritatem macu-
lantes consortio perfidorum, quod de reo simillimo
potuerunt ferre iudicium. De catholicis enim pon-
tificibus per totum Orientem aut quicumque perstitit,
est ejectus: aut ille restitit, qui consensit errori, et
se ab errantium contagio non retraxit.

C Quod igitur eorum potuit de cujusquam errore esse
iudicium, qui nunquam non errasse monstrantur, et,
hæreticorum simul catholicorumque confessione per-
mixta, ⁶ cunctas religionis veræ et sinceræ ⁷ sedes
turbasse, catholicamque apostolicamque confudisse
puritatem? Ecce qui reum absolvi potuerunt, qui
rei præ omnibus docebantur eff. citi. Ecce cum qui-
bus de absolvendo reo synodus fuerat i. e. cunda. Si
fides et communio catholica retinebatur, cur catho-
lici pellebantur antistites? Si catholici pellebantur
antistites, quomodo non tantummodo hæretici serva-
bantur? ⁸

GELASIUS PAPA I.

ADVERSUS ANTONIUM SENATOREM CÆTEROSQUE ROMA-
NOS QUI LUPERCALIA SECUNDUM MOREM PRISTINUM CO-
LENDA CONSTITUEBANT.

D *Damnat Lupercalium superstitionem celebrationem: et
non ex Lupercalium intermissione, sed ex sceleribus
Romæ mala contigisse probat.*

Sedent quidam in domibus suis nescientes neque
quæ loquantur, neque de quibus affirmant, de aliis
judicare nitentes, cum se ipsi non iudicent, et velint
prius accusare quam nosse, ac docere quam discere,
et in discussis rebus, nec investigatis causis, nec re-

¹ Id. cod., quoniam.

² Id. cod., temperavit.

³ Il. cod., si subsecutus est, et imperiali sententia,
qua nihilominus.

⁴ Id. cod., noviter.

⁵ Id. cod., quæ non ligaverat resolvente.

⁶ Id. cod., Cuncta.

⁷ Id. cod., se turba se.

⁸ In cod. Frising. vetustiss. in fine hujus scripti
legitur: *Explicit Tomus S. Gelasii papæ contra eos
qui dicunt Acacium injuste fuisse damnatum.*

rum ratione quæsitâ, quod eis ad buccam venerit **A** inconsideranter effundere, et præcipitanter evomere; non veritatis assertionem prolata censentes, sed studio cacologiæ quæ nesciunt arguentes: eoque progressi sunt ut etiam recte facta malevolentia proposito lacerare contendant; qui si saperent, non præcipitarent omnino sententiam, sed perscrutatis ante rebus loquenda depræmerent. Verum quia nos arguunt segnes esse censors in vitiis Ecclesiæ coercendis, et a nobis consequenter agnoscant non tantum corporalis adulterii esse peccatum, quod et discutî debeat, et jure puniri, sed esse longe majus fornicariis et adulteris genus, quod in quolibet Christiano, quia membrum omnis Christianus Ecclesiæ est, competenter debeat vindicari; tanto enim sacrilegii majus esse crimen, quanto animæ fornicatio pejor est corporis; nam per animæ fornicationem ab ipsius Dei conjunctione disceditur, atque ad immundos spiritus spiritualis adulterii genere transitur. Quomodo autem non in hanc partem recidit qui cum se Christianum videri velit, et profiteatur, et dicat, palam tamen publiceque prædicare non horreat, non refugiat, non paveat, idem morbos gigni, quia dæmonia non colantur, et deo Februario non litetur? Video ubi hæc deliramenta compererit. Quomodo prævaricator non est qui in has blasphemias profanitates incurrit? quomodo sacrilegus non æstimetur qui, abjurata unius Dei providentia et potestate quam confessus est, ad prodigiosas superstitiones et vana signa seducitur? secundum Apostolum longe deterius reus, jureque damnandus, confessam veritatem deserere, quam si in eam nullatenus credidisset; quævis enim ridiculosa sint signa quæ proferat, tamen ipse affectus et voluntas in crimine est, et confessio ac prædicatio jure damnanda; ac per hoc qui in alium sententiam damnationis vult sine dilatione proferri, in quo alium judicat, semetipsum se condemnare cognoscat. Nunquid enim pontifex vindicare debet in eos qui adulterium corporale committunt, et in eos qui sacrilegium, id est fornicationem et adulterium spirituale gerunt, non debet vindicare? Nonne ipse Dominus, cum adultera ad eum esset adducta, accusantibus dixit: *Si quis vestrum sine peccato est, primus in eam lapidem mittat (Joan. viii)*. Non ait, si quis vestrum non similiter adulter est, sed, *si quis sine peccato est*: quolibet ergo obstrictus quisque peccato in alterius peccati reum lapidem non audeat mittere. Quibus tunc pro sua conscientia discedentibus mundi Salvator adjecit: *Mulier, ubi sunt accusatores tui? nemo te condemnavit, nec ego te condemnabo; sed vade, ulterius jam noli peccare (Ibid.)*: tenes et teneris; urges, urgeris; obstringis, obstringeris; pontificis discussionem flagitas, vindictamque deposcis. Memento in adversum omne crimen esse proferendum. Nunquid non etiam leges humanæ dicunt, quod reus reum facere non possit? *Festucam vides in oculo fratris, et in tuo trabem non vides (Matth. vii)*? qui mæchos accusas, adultèrii facis, et corporales adulteros spiri-

tuales adulter inaccessis? certe discussionem poscis: homo diligens, maturus, religiosus, non vis aliquem in Ecclesia peccare, peccantem cupis discutî et pœnæ consequenter addicî; quæcumque in alium promissum et in te proferre cogis; hoc enim facis ne segnitia pontificis accusetur et maculetur Ecclesia. Debet ergo et pontificis in omnibus malefactoris sollicitudo et severitas non deesse, et ab omnibus Ecclesiæ fama purgari. Sed dicas forsitan te laicum, illum Ecclesiæ ministrum; ergo gravius crimen exaggerans. Verum dicis, nec ego diffiteor: tanto sollicitius examinandus est, quanto magis propinquus est; tanto magis reus est, quanto in illo ministerio constitutus, et hæc facere minime debuisset. Ecce censura non deest: audi tu, et si convictus fuerit, vindictæ consequenter addicetur. Age modo quid vis de te? Nunquid quia in ministerio sacro non es, in plebe sacra non es? An nescis et te membrum esse summi pontificis? An ignoras totam Ecclesiam sacerdotum vocitatum? potero si ille reus est qui accedens ad ministerium Ecclesiæ delinquit, nunquid et tu reus non es, qui post confessionem veritatis ad prava et perversa et profana et diabolica, quibus te renuntiare professus es, signa reduceris? Itaque etiam tu post blasphemias palam publiceque profusas a sacro corpore modis omnibus abstinendus es. Non potes enim mensæ Domini participare et mensæ dæmoniorum; nec calicem Domini bibere et calicem dæmoniorum. Nec potes templum Dei esse et templum diaboli: lux simul et tenebræ in te convenire non possunt. Videam utrum urges, atque compellaris in alio maleficio vindicare. Tu tamen sceleris tui pondus non potes declinare: et quanto in alio transire crimen non pateris impunitum, tanto quid etiam in te pro rerum ratione facere debeamus ostendis. Verumtamen in ipsis blasphemias tuis quibus es jure plectibilis, imperitiam tuam evidenter agnosce, et sicut ait ille: *Voluntatem habere te mentiendi, artem fingendi non habere; cum sic te intelligas malum habere affectum, perversumque apostatandi propositum, ut tibi materia probris vanitatis illius nulla supereditet, nec possis astruere quod corde concipis, et ore depromis. Dic mihi, cum sæpenumero in Romanis historiis legatur, Livio auctore, sæpiissime in hac urbe exorta pestilentia infinita hominum millia deperisse; atque eo frequenter ventum, ut vix esset unde illis bellicosis temporibus exercitus potuisset ascribi; illo tempore Deo tuo Februario minime litabatur, an etiam cultus hic omnino nil proderat illo tempore quo Lupercalia celebrabantur? Nec enim dicturus es hæc sacra adhuc illo tempore non cœpisse, quæ ante Romulum ab Evandro in Italiam perlubentur allata. Lupercalia autem propter quid instituta sunt, quantum ad ipsius superstitionis commenta respectant, Livius in secunda decade loquitur. Nec propter morbos inhibendos instituta commemorat, sed propter sterilitatem, ut ei videtur, mulierum, quæ tunc acciderat exhibendam [sorte exigendam]: proinde si vel ad hoc*

ipsum aliquid hoc valeret, hoc intermisso, non morbus acciderit contra quem Lupercalia reperta non sunt, sed feminæ nequaquam generare debuerant, pro quarum fecunditate concinantur inventa. Quid dicturi estis de peste, de sterilitate, de bellorum tempestate continua; nunquid et hæc propter sublata Lupercalia contigerunt? Si autem non propter ista vel vitanda, vel curanda, Lupercalia sunt provisæ, quid inani turbatione jactamini? quid Tuscia, quid Æmilia, cæteræque provinciæ, in quibus hominum prope nullus existit, ut bellica necessitate consumeretur, Lupercaliorum fecit offensio, quæ longe antè vastatæ sunt quam Lupercalia tollerentur? Quando Anthemius imperator Romam venit, Lupercalia utique gerebantur, et tamen pestilentia tanta subrepsit, ut toleranda vix fuerit. Nunquid per Campaniam Lupercalia gerebantur, quæ sublata morbos illic et pestilentiam procrearent? Sed dicturi estis ad Romam tanquam ad caput omnia pertinere, et quod hic factum non est, diversis provinciis ad emperantibus obfuisse. Cur ergo antequam ad Romam istæ provinciæ pertinerent, præter Lupercalia propriis opibus floruerunt? ut sterilitas sit continuata terrarum Lupercalia sublata fecerunt, an nostrorum merita peccatorum? de quibus olim dictum est, et quidquid Romani meruerant perdere mores, sterilitas certe feminarum debuit provenire, propter quam auferendam Lupercalia instituta jactantur, non sterilitas terrarum, propter quam Lupercalia non sunt instituta, removenda. Quid in Africa, unde sterilitas; quid in Gallis? Lupercalia ista fecerunt, an nostri mores, furta, homicidia, adulteria, injustitiæ, iniquitates, ambitiones, cupiditates, perjuria, falsa testimonia, oppressiones miserorum, honorum causarum impugnatio, malarumque defensio, et in omnibus maledicta perversitas; postremo, quod supra omnia est, Deo fictæ mentes et sacrilegia, artesque magicæ etiam paganis horrendæ? Ecce quæ faciunt omnia adversa, et inimica nobis, non Lupercalia, quæ sunt pro vestra salute sublata. Sed quid dicitis vos ipsi qui Lupercalia defenditis, et agenda proponitis? Vos eadem pretiatis, vos eorum cultum celebritatemque vilem vulgaremque redditis. Si ostensio Lupercaliorum nobis adversa procuravit, vestra culpa est; qui quod vobis singulariter prodesse putatis, negligentissime, et non longe impari cultu et devotione ea ducitis celebrantia, quam profanitati vestræ celebrare majores. Apud illos enim nobiles ipsi currebant, et matronas nudato publice corpore vapulabant. Vos ergo primi in Lupercalia commisitistis: salius fuerat non agere quam ea cum injuria celebrare; sed deduxistis venerandum vobis cultum, et salutiferum quem putatis, ad viles trivialesque personas, abjectos et infimos. Si vere ergo profiteremini hoc sacrum, ac potius exsecraturum, vobis esse salutare, ipsi celebrate more majorum, ipsi cum amiculo nudi decurrite, ut rite vestræ salutis ludibria peragatis. Si magna sunt, si divina, si salutifera, si in his vitæ vestræ pendet integritas, cur vos pudet per vos ipsos

A talia celebrare? si pudet et dedecus est, itane salutiferum est et divinum profuturum, quod vos ipsi dedecus esse fateamini? Nemo religionem profiteretur, quam per se exsequi prorsus erubescit et refugit; ipsa verecundia vestra vos docet crimen esse publicum, non salutem, et non Divinitatis cultum, de quo sapiens nullus erubescit, sed instrumenta pravitatum, quibus mens vestra contra semetipsam testimonium ferens, quod gerendum profiteretur, erubescit implere. Castores vestri certe, a quorum cultu desistere noluisistis, cur vobis opportuna maria minime præbuerunt, ut hiemis tempore venirent huc navigia cum frumentis, et civitas inopia minime laboraret? an diebus sequentibus hæc futurum est æstatis, a Deo constitutum beneficium est, non Castorum vana persuasio? Dicite nobis nec Christiani, nec pagani, ubique perfidi, nusquam fideles, ubique corrupti, nusquam integri, qui tam utrumque tenere non potestis, quam sibi utrumque contrarium est. Dicite, inquam, Lupercaliorum patroni, et revera Divinitatis ludibria, et cantilenarum turpium defensores, digni magistri vesaniæ, et qui non sine causa sana capita non habetis, digni hac religione, quæ obscenitatum et flagitiorum vocibus celebratur: vidistis ipsi quid vobis salutis impendat, quæ tantam moribus labem perniciemque proponit. Nec est quod dicatis potius hæc agendo, et facinorosa uniuscujusque vulgando, deterrere a talibus commissis animos, et pudore refrenari, ne de his publica voce cantentur, quando, sicut ille ait, non tam deterrere quam admonere animos hæc ludibria videantur, et sicut ille dixit: Iram atque animos a crimine sumunt; eo impudentiores effecti, quo crimine publicato, expositaque verecundia, nil superest omnino quod pudeat, nec habet quod metuat publicari, sed jam se fiducialiter exerat, quasi in propatulo, non per coercitionem, sed potius per quamdam lætitiæ et celebritatem nominum decantata est qualibet illa persona, imo et religione se præstare confidit; ut sint, unde nomina solemniter celebrentur, quæ nisi criminum decantationibus non coluntur. Dicite nobis itaque qui voluntatem profanitati habetis, cujus causas asserere non potestis, qui tuendæ habetis propositum falsitatis quam defendere non potestis; quid dicturi estis de siccitate, de grandine, de turbine, de tempestatibus, variisque cladibus, quæ pro morum nostrorum qualitate proveniunt? Nunquidnam et hæc omnia pro sublatis Lupercalibus contigerunt, an in malis moribus castigandis meritis retributionibus inferuntur? Sed non mirum est homines non judicio divino velle ista contingere, sed vanæ superstitionis incursum; quibus sua crimina et malefacta cooperiant, auctoritatem cæli, sidera perhibent adhibere et fatalem induci errorem, necessitatemque peccandi, facinoræque sua non de cordis proprii perversitate procedere, sed cælo auctore pendere. Proponite igitur pro quibus aut submovendis malis, aut promerendis bonis Lupercalia vestra fuerint instituta, et videamus quæ illa bona provenerint, cum Lupercalia ge-

reantur, et quæ mala successerint cum Lupercalia viderentur ablata. Figite gradum, ad quod vestrum excidium dicatis hæc prodigia fuisse reperta, digni qui monstrum nescio quod pecudis hominisque mixtura compositum, sive vere, sive false editum celebretis. Si propter pestilentiam submovendam, ut antiquiora præteream, ecce antequam meis temporibus tollerentur, pestilentiam gravem tam in Urbe quam in agris hominum pecudumque fuisse non dubium est; si pro sterilitate jactatis, cur in Africa vel Galliis ista contingunt, ubi nec fuerunt aliquando Lupercalia, nec constat fuisse sublata? Cur nunc Oriens omnium rerum copiis exuberat et abundat, qui nec celebravit unquam Lupercalia, nec celebrat? An dicitis illic nocere ubi per plurima sæcula fuerant celebrata et repente sublata sunt? Videamus ergo si his temporibus quibus dicitis agitata et rite, ac plena sui, sicut vobis videtur, devotione completa sunt, nunquam famas, nunquam pestilentia prorsus exstiterit: si vero sæpenumero his cladibus ad extremum periculi ventum est, apparet his malis submovendis nihil Lupercalia profuisse, etiam eo tempore quo, sicut dictum est, ut putatis, competenti ordine gererentur; sic de singulis quibusque necessitatibus, præterquam dixeritis fuisse provisum. Si constiterit etiam illis non desuisse, vana hujus remedii convincitur esse præsumptio. Verumtamen cur non hoc etiam nunc experiamini, utrum valeant aliquid etiam rite celebrata? et vos per ludibria ista discurrere vestrorum more majorum, ut divinam rem, et salutarem vobis, ut dicitis, devotius celebrando, saluti vestræ prospicere magis magiaque valeatis. Nunquid cum hæc celebrarentur, a Gallis Roma non capta est, et sæpenumero ad extrema quæque pervenit? Nunquid bellis civilibus sub hac celebritate non concidit? Nunquid Lupercalia deerant quando Urbem Alaricus evertit? Et nuper cum Anthemii et Ricimeris civilij furore subversa est, ubi sunt Lupercalia? cur istis minime profuerunt? certe divinum est: si salutare vobis, cur non per vos ipsi ut majores vestri ista faciatis? Cur causas vestræ salutis minuitis? cur decoloratis? cur eliditis, cur ad vilia quæque deducitis? quid imputatis nobis, cum ipsi remedia vestra calcetis? Satius est et non tentare quam contumeliöse peragere: majores certe vestri, si vitiose (uti illis videbatur) sacrum aliquod celebrassent, instaurandum esse ducebant. Cur non quod ad vitiosum cultum redregistis, per indignas quasque id exsequendo personas, competenti instauratione reparatis, ut causas vestræ salutis plenius perfectiusque tractetis? cur vos pudeat agere, si salutare est? Si divinum, quod tractasse sit dedecus? Sed inquis vel imaginem ipsius rei non debere moveri. Si prodest, si salutare est, cur imago potius apud vos, et non ipsa sit veritas? aut si certe nec tunc profuit, quando ritu integro, sicut dicitur, tractabatur, quid quæritis ejus imaginem, cujus nec ipsam profuisse cernitis verita-

tem? Sed dicitis tot sæculis rem gestam non tere secludi. Nihilominus multis temporibus tatis superstitio ventilata est. Sacrificetur illis dæmonum, et in capitolio profana vanitate bretur. Cur portionem defenditis et quæ sunt præteritis? Si plurima genera vanitatum acta sæculis probantur esse sublata, cur quantovis tempore ventilata, non possit austerioribus præscribitur, imputate majoribus qui cum hac temporis præscriptione non ut posse quod superfluum est et debere removere plura et majora submota sunt, indicarunt. Sed etiam Christianis temporibus hæc fuisse; sed illa aliquandiu Christianis quoque temporibus brata sunt. Nunquidnam quia sub primis præ Christianæ religionis ablata non sunt, ideo sub successoribus tolli minime debuerunt? Multa quæ a singulis pontificibus diverso tempore sunt noxia, vel abjecta. Non enim simul omni corpore curat medicina languores, sed quod losius conspicit imminere; ne aut materia non sufficiat medicinæ, aut pro conditione simul omnia non possit avertere. Quære quæ unde agis: si bonum est, si divinum, si saluberrimo quancumque tolli non debuit: si nec si nec divinum, cavendum tibi magis est cur auferatur quod superstitiosum constat, et quod certe Christianæ professioni non conveniens est. Postremo quod ad me pertinet, baptizatus, nullus Christianus hoc celebret, hoc pagani, quorum ritus est, exsequantur. Minus nuntiare convenit Christianis ista perniciose nesta indubitanter existere. Quid me incensum quod profiteamini inimicis esse, a consortibus Christianis pronuntio submovendum? Ego absolvam conscientiam meam: ipsi videant, quæ admonitionibus obedire neglexerint: quod prædecessores meos forsitan fecisse non ambigam apud imperiales aures hæc submovenda tentas quia auditos esse non constat, dum hæc mala que perdurant, ideo hæc ipsa imperia defecit ideo etiam nomen Romanorum, non remota Lupercalibus, usque ad extrema quæque per. Et ideo nunc ea removenda suadeo, quæ cum profuisse cognosco, tanquam contraria veræ religionis noxia potius exstitisse pronuntio. Postremo meorum persona præscribendum æstimas præsororum, unusquisque nostrorum administrationem redditurus est rationem, sicut etiam in publicis rebus fieri providetis. Ego negligentiam accusare audeo prædecessorum, cum magis credam fortasse eos ut hæc pravitas tolleretur, et quasdam tisse causas et contrarias voluntates, quæ contentionibus præpedirent, sicut ne nunc quidem istos absistere insanis conatibus velle perpendi

GELASII PAPÆ I

ADVERSUS PILAGIANAM HÆRESIM *

Demon trat hominem non vivere sine peccato, et

* Hunc Gelasii tractatum cum editione Mansi diligenter collatum damus, in multis tamen intricatioribus, ut ipse lector facili sentiet. EDIT.

apostoli: Vir infidelis sanctificatur per mulierem fidelem (I Cor. vii), etc., mysteriumque resurrectionis declarat.

De Pelagianis quidem sensibus blasphemisque sacrilegis, et apud majores nostros tam divinis quam humanis legibus justa discussione damnatis, nimis est copiosa materia; quia et illorum est multiplex perniciose perversitas, eoque nocentior, quo verisimilitudinis colore subtilior, quam de ipsius humani generis principe, pravo funestoque commento, non rite conceptam rerum consequentium mendaciis texerunt. Necessè est enim ut qui a principio deviarit ab integro tramite, vagus ubique progrediens, quanto se currere fortius putet, tanto plus erret; et in his ut competit refutandis disputatio proluxa debeat adhiberi: quoniam quidem per sectæ medicinæ mos est originem vel intelligere prius vel reserare morborum, eisque patefactis medelam conficere congruentem; quæ cuncta, si Dominus vitam facultatemque tribuerit, in quantum cælesti rore vegetati valebimus, alias moliemur explicare. Nunc autem hunc articulum, qui quosdam movere perhibetur, sufficienter interim duximus explicandum; ut eodem convenienter inspecto, quod in cæteris cavere jam debebant, Domino Deo nostro præstante perpendant. Æstimant igitur quidam in hac vita posse quemquam hac perfectione consistere, ut nullis prorsus fragilitatis humæ pulsetur affectibus, nec corporeis exagitur illecebris: quod quisque si propriis viribus, sæque proposito voluntatis existimet adipisci, semetipsum seducit, et veritas in eo non est: nam si in ipsis primis hominibus, dum sua nimirum felicitate confidunt, et tantam Dei gratiam in vacuum recipientes, non orando, quod utique nusquam fecisse referuntur, nec de perceptis gratias referendo, nec ut eadem intemerata durarent suppliciter implorando, incolumes constare nequiverunt: quanto magis post prævaricationis ruinam, in quam mala sui confidentia, creatorem nullatenus inquirendo, lethali-ter inciderunt, absque divino munere suis viribus vel ægri, vel stare non possunt, sine quo nec integri persistere valuerunt. Sin vero quisquam non possibilitate facultatis humanæ, sed per divinam gratiam hoc asserat in vita quibuslibet sanctis posse conferri, bene quidem facit (nam dono Dei cuncta possible sunt) talia confidenter opinari, et sperare fideliter. Sed utrum aliqui tales exstiterint, qui usque ad hanc perfectionem vitæ præsentis accederent, sicut nusquam evidenter astruitur, sic nos facile vel firmare vel impugnare non convenit, magisque sobrium est ex ipsorum vocibus prophetarum, apostolorumque sanctorum quatenus hujus vitæ profectum metiri debeamus agnoscere, quibus utique in hoc mundo, quantum ad sanctæ vitæ pertinet institutum, nihil excellentius vel fuisse, vel esse, manifestum est: qui etiamsi copiosiore Dei munere vel raris omnino, vel minimis humanæ conditionis passionibus impetiti sunt, et affluentiore Dei gratia mortalitatis vitia facile superarunt; non usque adeo tamen expertes eorum se fuisse testantur, ut scilicet ullius immacu-

latis Agni sit proprium nullum prorens habuisse peccatum, ne non soli videatur esse deputandum, si alius quilibet sanctus expertis delicti fuisse credatur. Contenti simus ergo professione sanctorum; et quid de se ipsi magis pronuntient audiamus, quam quid vel temere cogitandum sit, vel nostris opinionibus ventilandum sine certa auctoritate sectemur. Cur autem cum Deus omnipotens post mysterium reparationis humanæ etiam id homini conferre potuerit, ut ab omnibus omnino vitiis esset immunis, maluerit fideles suos salvos fieri, et expectare perfectæ beatitudinis firmitatem, ut quod sperando desideramus, rebus possimus adipisci; censueritque nunc perficere in infirmitate virtutem, quam remotis infirmitatibus humanam conditionem nulla sineret languoris exagitatione pulsari?

Quantum Dominus ministrarit, ut competit, dis-
 B retur Scripturarum testificationibus, contra quam tenorem nihil est temere profitendum super his sensibus erudiri. Constat in ipso primo homine Christum et ecclesiam figuratam, beato Paulo apostolo nos docente, cum de sœdere sancti conjugii loqueretur: *Sacramentum hoc, inquit, magnum est: ego autem dico in Christo, et in Ecclesia (Ephes. v)*. Itaque jam inde ut sanctorum quisque processit, in hujus sacramenti figuratione censitus est; et hoc mysterium omnes sancti ab Abel suis sacrificiis actionibusque gesserunt. In Christo ergo et in Ecclesia, in qua utique generaliter præcondita est remissio peccatorum, fideles quique Deo sanctique vixerunt, et usque ad legis tempora per Moysen data certis sunt sacrificiis in hujus mysterii virtute purgati. Quapropter si eguerunt omnes mysticis immolationibus incessabiliter expiari, non dubium est vitiis humanæ conditionis fuisse pulsatos; a quibus eos per illa remedia futuri sacramenti necessarium esset incessanter absolvi. Jam vero legis tempore neminem fuisse sanctorum qui non hostiam obtulerit pro peccato, lectio veneranda testatur: in tantum ut etiam pontifex sic apud Deum causas agerent populi tunc fidelis, ut ipsi quoque pro suis delictis hostias immolarent, passimque universi prophetæ proclamant peccatis suis veniam postulantes. Inde est quod sanctus Job dicit: *Nemo mundus a sorde, nec infans cujus est unius diei vita super terram (Job xiv)*: idemque alibi: *Astra non sunt munda in conspectu tuo (Job xv)*. Prophetæ quoque David de generalitate sanctorum certa definitio prolata cognoscitur, quæ ait: *Ne intres in iudicium cum servo tuo: quoniam non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens (Psal. cxlii)*; ubi utique neminem prorsus hominum discrevisse perspicitur, sicut idem planius hoc ipsum loquens manifestiusque declarat: *Dixi: Pronuntiabo adversum me injustitiam meam Domino; et tu remisisti impietatem peccati cordis mei. Pro hac orabit ad te omnis sanctus in tempore opportuno (Psalm. xxxi)*. Qui utique non solum sub lege sanctus esse, sed in futura Dei gratia eminentioris propositi post futurus. Unde quod ait *In tempore opportuno*, non sine rerum venturarum cognitione subjunxit etiam et in oratione sua sapien-

tissimus Salomon : *Non est homo qui non peccavit* (III Reg. viii) ; et item ipse : *Quis gloriabitur castum se habere cor, aut mundum se esse a peccato* (Eccle. vii) ? Sed re putentur illorum temporum sancti ab hac impassibilitate forsitan excipiendi, quoniam concessis a Deo conjugibus utebantur, quamvis et beatus Elias passit illis fuisse memoretur, quemadmodum consequentia declarabunt : et S. propheta Daniel non solum pro populi, sed et pro suis peccatis perhibeatur orasse, sicut ipse dicit : *Cum orarem, et confiterer peccata mea, et peccata populi mei Domino Deo meo* (Dan. ix) ; tandem veniamus ad beatos apostolos, et dicat beatus ille Jacobus, qui cum omnes utique justii essent apostoli, proprie atque specialim justii viri prærogativam legitur assecutus : *Beatus vir qui suffert tentationem, quia cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ, quam repromisit Deus diligentibus se* (Jac. i). Et item post paululum : *Unusquisque autem tentatur a concupiscentia sua abstractus et illectus. Deinde concupiscentia cum conceperit, parit peccatum ; peccatum vero, cum consummatum fuerit, generat mortem.* Item idem : *In multis enim offendimus omnes* (Jac. iii). Idemque sercutus adjunxit : *Et Elias homo erat similis nobis passibilis* (Jac. v). Dicat beatus apostolus : *Charissimi, rogo ut quasi incolæ et advenæ abstineatis vos a corporibus voluptatibus, quæ militant adversus animam* (I Pet. ii) ; et iterum : *Nolite mirari ad fervorem, qui ad tentationem vobis fit ; quasi novi aliquid vobis contingat* (I Pet. iv). Item postea : *Sobrii estote, et vigilate, quia adversarius vester diabolus, quasi leo fremens, circuit quærens quem devoret ; cui resistite in fide* (I Pet. v) : scientes easdem passiones in omni quæ est in mundo fraternitate vestra fieri, a qua fraternitate nimirum se ipsi fidelium sæpe cunctorum fratres annuntiant, nec suam probantur discevisse personam. Dicat beatus Joannes apostolus et evangelista ille qui in pectore discubuit Salvatoris : *Si dixerimus quia peccatum non habemus, nosmetipsos seducimus, quia veritas in nobis non est ; quod si confessi fuerimus delicta nostra, fidelis est et justus, qui dimittit nobis peccata, et mundet nos ab omni iniquitate* (I Joan. i). Item quod si dixerimus quia non peccavimus, mendacem faciemus eum, et Verbum ejus non erit in nobis (Ibid.). Dicat idem : *Hæc scribo vobis ut non peccetis. Sed si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem justum, et ipse propitiatio peccatorum nostrorum, non tantum nostrorum, sed et totius mundi* (I Joan. ii). Item ipse : *Omne quod in mundo est, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, et ambitio sæculi, quæ non est a Patre, sed ex mundo est ; et mundus transit, et concupiscentia ejus : qui autem fecerit voluntatem Domini, manet in æternum* (Ibid.). Veniat minimus apostolorum, sed Vas electionis Dei ; veniat magister gentium Paulus, prædicator divinæ gratiæ singularis, et mysterii cœlestis copiosus expositor, ille qui verba ineffabilia sive in corpore sive extra corpus nesciens in tertium cœlum levatus audit : qui tanta gratia redundavit, ut cum omnium esset

A postremus, plus omnibus laboraret, et qui non solum fidelibus insinuet quid super hac parte sentiret, sed etiam quid de se ipso pronuntiet, libere veritatis doctor annuntiet. Et quoniam longum est cuncta quæ ad hanc causam pertinent dicta revolvere, ponantur pauca de multis, ex quibus nobis sufficientissime demonstretur, magis nos cum Paulo debere infirmari, ut habitet Christus in nobis, quam cum quolibet aliter sentiente quam Paulus fortes videri, et velut (quod absit!) Christi remediis non egere. Ait ergo : *Scio enim quia non habitet in me, hoc est, in carne mea, bonum ; nam velie adjacet michi, perficere autem bonum non invenio : non enim quod volo hoc facio, non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum* (Rom. vii). Item : *Condeletor enim legi Dei secundum interiorem hominem : video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, ac captivum me ducentem in lege peccati, quæ est in membris meis. Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus ? Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum* (Ibid.). Quare se igitur miserum hominem appellat ? quare se gaudet per Christi gratiam de mortis corpore liberari, si nullis affectibus humanæ miseræ pulsabatur, si nullis infestabatur, ex quibus liberaretur incurribus ? Item idem : *Caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem : hæc enim invicem adversantur sibi, ut non quæ vult illa faciat. Non enim quæ vult spiritus perficit, ne de perfectione superbiat* (Gal. v) ; et idem : *non perficit caro quæ vult, ut sic humanæ conditionis admoneat.*

C Ne tamen usquequaque propositum fidele demergat ; ac ne forsitan, ut solent quidam vanis opinionibus arbitrari, quod hæc B. apostolus Paulus sub alterius nescio cuius persona pronuntiet, quam de seipso fateatur, quamvis nihil illic tale valeat pro se ostendi, tamen cum ait : *Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus ? Gratia Dei per Jesum Christum*, tam gentilis, quam Judæi remota probetur esse persona ; audiamus tamen hunc alibi, quasi sese manu propria designantem ac semetipsum specialiter indicantem : *Ego ipse mente servio legi peccati* (Rom. vii) ; et item de seipso : *Castigo corpus meum, et in servitatem redigo, ne qui alius prædico, ipse reprobus efficiar* (I Cor. ix). Quis igitur non advertat quid interesse potuerit quod membra sua castigando refrenaret, ne reprobus existeret, si nullis talibus stimulis pulsaretur, quod negligendo, et non corporis sui castigatione subigendo, reprobus esse potuisset ? Quapropter cum hæc et apostoli de semetipsis professi fuisse monstrentur, qui etiamsi ista minime prodidissent, procul dubio tamen omnes orationem dominicam et necessario prædicarent, et veraci corde proferrent, qua quotidie supplicantes dimitti sibi sua debita postularent, et ne inventationem inducerentur orasse, et ut a malo liberarentur suppliciter implerasset doceantur, propter quod etiam B. Joannes apostolus, quod supra jam dictum est, intelligitur cœdissæ, dicens : *Si dixerimus nos pecca-*

tum non habere, mendacem faciemus eum (I Joan. 1), Christum scilicet, qui hanc orandi formam suis discipulis condidisset, in qua vel quotidiani debiti relaxa in proveniret, et ne in tentationem inciderent implorarent, vel ut a malo liberarentur exposcerent, si nihil esset omnino quod aut debitum prægravaret minime relaxatum aut tentatio posset inferri peccati, aut nullum a quo liberarentur malum prorsus existeret. Sic autem quosdam movet surripiens illusio dormientium, quasi non gravior testamata sit concupiscentia vigilantium. Quamvis enim et insolentia corporalis frequenter refrenanda sit vel castigatione jejunii, vel ciborum frugalitate sumptuum, ne materia præbeatur humanis sensibus phantasticæ voluptatis imaginatione fallendis, vel magnis hoc de miseratione divina sit precibus implorandum, ut ab illecebrosis visionibus sopitæ mentes reddantur immunes: tamen sive hæc incontinenter agentibus sive viventibus continenter eveniant, certe si quis est, minor reatus est nescientium, quam carnalis operis appetitu palam aperteque cupientium. Denique licet non parvo Dei munere potiatur quisquis aut nullis talibus, si fieri potest, aut perraris pulsatur insidiis, nusquam legitur in culpam vocari phantasmata somniorum, sed plane ipsius Domini voce non ignoramus esse depromptum quod *quisquis mulierem viderit ad concupiscendum, eandem sit suo corde mœchatus (Math. v)*, ubi consequenter reatum subesse non dubium est. Ideoque tam jugi supplicatione, quam eleemosynis, cæterisque bonis actionibus expiandum est. Non enim vacat mysterio, quod dictum est omnia per eleemosynam posse mundari, cum ait Dominus, dum de internis externisque figuratiter purificationibus loqueretur: *Veruntamen quod superest, date eleemosynam et ecce omnia munda sunt vobis (Luc. xi)*. Sed etiam illud quod *caritas cooperiat multitudinem peccatorum (I Pet. iv)*, ut scilicet quidquid insinceritate corporis et mentis attrahitur, rationalis pietatis opere deleatur. De beatis autem, sicut supra jam diximus, apostolis, tantum debemus nosse quæ ipsi de sua conversatione sentiri propriis verbis ediderunt. Quæ vero tacita sunt ab eis, nulla nobis relinquatur licentia perscrutandi. Sed jam diligentius vestigamus, cur post reparationem quoque generis humani, renovationemque naturæ, quæ fit per baptismatis sacramentum, non solum hæc vitia sublata non fuerint, sed ipsos etiam in magnæ continentiæ proposito constitutos sive minus, sive amplius, prout quisquis gratia divina dispensante profecerit, tamen infestare non desinant, cur relicta sint contra quæ mens religiosa pugnaret. Et licet jam salvati per fidem spei redemptionis acceperimus, adhuc tamen expectetur, sicut ait Apostolus, relectio corporis nostri, et cum mysteriis cælestibus jam renatis pignus sit adoptionis ingentium, perficienda deinceps sustineatur adoptio, ut scilicet deficientibus iisdem vitis contra quæ nobis in hoc tempore continua dimicatione (*sic*) ab hac necessitate liberati, quod fide suscepimus, quod spe proposita

suscipimus, ipsarum rerum desideratis affectibus assequamur, quatenus hac incursionum peste prorsus exuti, tranquilla semper sanctificatione vivamus, quod in illa futura beatitudine promittitur esse complendum, cum, sicut ait Apostolus, *corruptibile hoc induerit incorruptionem, et mortale hoc induerit immortalitatem (I Cor. xv)*, atque animale corpus spirituales sumpserit dignitatem. Igitur dubium non est superbiam super omne esse peccatum; quippe de qua scriptum est: *Initium omnis peccati superbia (Ecclesi. x)*. Quod tantum malum est, ut singula prave facta in hoc ipso quæ prava sunt censeantur esse damanda, solaque sit superbia quæ et in benefactis periculosa doceatur: hæc est quæ non tantum animal rationale in terris positum constare non sinit, sed angelicam quoque dejecit infra naturam. Nam cum Deus omnipotens, qui fecit omnia bona valde, cuncta suis modis et congruis ordinibus instituta condiderit, ea que propriis concesserit vel manere, vel proficere posse mensuris; hic rationabili creaturæ subprepsit affectus, qui per id, quod deventius facta consisteret, plus ei de propria dignitate, confidere, quam sicut modus ejus posebat, de ipso collatore dignitatis ingressit, atque ita aliter appetendo sui culmiis firmitatem, quam competens ejus decens norma requireret, fecit eam præter ordinem naturalem cupiendo fastigium meriti potioris erumpere, qui excessus utique sicut reatum intulit excedenti, sic justitiam Conditoris, contra cujus ordinem tendebatur, offendit; et dum ab eo tenore cessatur quo solo proficeretur ad summi boni perenne consortium, consequenter, qui ad ejus stabilem participationem pervenire non posset defectus accessit, sicut creaturæ rationalis usibus congruebat. Non angelos ad profectum conditos promerendæ stabilitatis æternæ illa res indicat, quoniam si facti essent ut ulterius nihil egerent, nulla pars eorum ullum potuisset habere defectum: non enim in eis diversam naturam fuisse dicendum est, ne ille, qui propria voluntate prolapsus est angelus excusaretur, si hoc illi non sua protervitas ingressit arbitrium, sed necessitas sibi inditæ conditionis imposuisse videatur. Unde ergo beati et sublimes angeli de perceptis grati, piæ devotionis officio, et non seipsos, sed potius ipsi præferendo convenienter auctorem, ad ejus perpetuitatem proficere provehique meruerunt inde isti qui reprobi sunt, de perceptis consequenter ingrati, debitumque dissimulantes obsequium, seque ipsos magis quam qui tantæ dignitatis substantiam condiderat, præferre molientes, et delectatione suæ creationis illecti a Creatoris honore cessando, quanto arroganter elati, tanto æternitatis rectitudinem per irreverentiam non sequendo, ab ejus pariter et indignatione et participatione retracti sunt, et ab eo quod sempiternum est recedentes, in id quod semper deficit sunt reducti: quod præstante Deo nostro, adas confidimus plenius exsequendum. Nunc interim quantum præsentis negotio sufficit, hæc illa causa est, hoc illud malum, per quod etiam sine vitio corporali quadam spirituali

fornicatione motus angelus a divina qua illustratur gratia et participatione delapsus est : eoque modo degener factus, ac de cœlesti sede pro hac sua decoloratione seclusus, secundæ conditionis imaginem Dei per invidiam flammatus evertit. Iisdem motibus aggrediens in securitate degentem, quibus de summis ad ima male confusus ipse deciderat, hinc illa felicitas paradisi primis hominibus constare non potuit; hinc illa primæ conditionis integritas, dum ita de se fudit, tanquam ipso qui condiderat non egere, nec de perceptis agit gratias, quod nusquam fecisse memoratur, nec de conservandis quæ sumpserat poscit auxilium, nec ad eum etiam pulsata tentatoris accessu devota concurrat, et consultit, suæque se credit inter prospera voluntati, facile sine præsidio Creatoris patuit deceptoris insidiis, et in prævaricationem tracta consequenter illiciti, conditionem præfixæ mortis invenit meritoque est competenti subjecta vindictæ : quoniam nec de bonis fuerat devota retinendis, nec malum præcaverat ante prædictum, dum per majoris ambitum potestatis, Deum se scilicet fore præsumens, foveas hostilis persuasionis incurrit; et quæ, si suo ordine mansisset grata factori perpetuum summæ commercium Deitatis potuisset apprehendere, competenter sine debito summæ Divinitatis officio copiosa promissione lustrata, ad Divinitatem non potuit pervenire. Sic ergo sine illius principalis ac summæ rationis affectu, quæ in bonis semper retinendis contrariisque refutandis intemerata persistit, ad cuius utique similitudinem ratione fuerat animal institutum, ut ea pro suo modulo congruis actionibus imitando, ipsiusque servando reverentiam, subsequendoque gratiam, ut vere similitudo ejus et imago permaneret obtinere potuisset, fieretque divinæ rationis tanquam suæ parentis et auctoris digna consortio, et per hæc nihilominus, utpote particeps æternitatis, æterna constare, dum sua quæ creata fuerat dignitate confidit, sibi que se putat in eo quod erat facta subjacere, nec subdita veneratur devotione factorem, et ab illius participatione discessit, et in seipsa sine illo in quo habebat subsistere posse, non constitit. Atque ita ordinem legitimæ rationabilitatis excedens, in irrationabilitatis abruptum per verisimilitudinem ratiocinationis, qua Deum se fieri credebat, abducta est; et illius privatione, quæ sempiterna vita est, in istam recidit quæ sine fonte vitæ vitam perpetuam retinere non posset. Quamvis ergo pro his transgressionibus digna fuerit ultione, justus tamen arbiter Deus sic istam creaturam propositæ legis æquitate corripuit, ut quæ divinum sequi tramitem inter felicia fastidivit, sibi met ipsam merita lance dividit. Ut tamen quia et decepta fuerat creaturæ potioris incursu, illius scilicet quæ fremebat illo terrenam proficere posse substantiam unde spiritalis ipsa deciderat, et tanquam solatium capere cupiebat de alterius ruina creaturæ, velut non solum se culpandam ex alterius quoque transgressione prætenderet, sed lapsum suum in Creatoris referret

A opificium, cujus et aliud opus contere veluti minime potuisset, ineffabili circumventæ pietate consuleret, utramque vero creaturam recte conditam hac ratione monstraret, quia et degeneres angeli per sanctorum angelorum beatitudinem confutantur. Quod iisdem modis quibus illi, hoc est, debitæ pietatis officio, creatoremque suum debita prædicatione laudando, per dignationis ejus augmenta, profectumque reverentiæ competentis, participationem boni parentis, stabilitatemque perpetuam sempiternæ gloriæ sunt adepti; sic isti quoque si eodem tenore niterentur, ad similem beatitudinem venire potuissent, nisi desides a sui laude factoris et competentem reverentiam non sequentes, ab ejus retracti participationis affectu, propriis nequivissent incrementa perfectionemque sumere dignitatis, dum suæ institutionis claritate detenti ulterius se nihil egere, ac sibi se sufficere posse præsumunt, per quæ seipsos obtinere fidentes quidquid per solam gratiam potuissent Conditoris adipisci, quod in suæ prorsus conditione mutabilitatis habere non poterant, homo quoque de seipso manifestis iudiciis revincatur, in tantum rite factus, ut qui per divinam gratiam potuit surgere post ruinam, multo amplius potuisse docetur, si eandem gratiam devota mente sequeretur, integer permanere, quantumcumque gratia ista prævaleat magis inde cognosci, dum et incolumis absque eadem stare nequiverit, et valeat ad eandem incolumitatem redire post lapsum. Bonus ergo artifex Deus, qui sempiternum et summum semper habet esse, quod bonus est, atque ideo nec unquam crescendi gerit amplius appetitum : quia nihil est super id quod sempiternum bonum semper et summum est, nec ulla potest inclinatione diminui de hoc ipso quod summum bonum sempiternumque consentit. Unde etiam non per rapinam in forma Dei dictus est constitutu; qui hoc habebat utique per naturam, sicut ille spiritus qui quod nec sempiternum habebat omnino, nec summum, per rapinam maluit occupare quam per auctoris gratiam perpetem consequi dignitatem, a quo sumpserat angelicæ substantiam claritatis, quemadmodum beati angeli in divina gratia permanentes consecuti sunt sempiternæ beatitudinis firmitatem : pravus autem spiritus nec illud potuit obtinere quod visus est incompetenter invadere, et tenorem suæ conditionis excedens, in hoc etiam non potuit permanere quod factus est. Auctor ergo bonus ut bonum se opus condidisse firmaret, si in eadem sui conditione persisteret; inferioris creaturæ suæ miseratus offensam, quod spiritalis substantia, quæ et sui et alterius processerat, ipsa deceptrix atque in sua nequitia perseverans omnino consequi digna non fuerat, terrenæ conditionis et per fraudem deceptæ substantiæ naturam pariter elementem suscepit et causam; sicque, ut nunc breviter explicemus, competenti lapsam dispensatione reparare proponens, ut in seipso hæc eadem natura, quæ per inobedientiam mortis rediret ad vitam, solus ipse peccat in se sciens [forte peccati nesciens] in sub-

stantia quam post peccatum restaurandam potenti benignitate susceperat, ut indebitam mortem quam sine peccato utique non debebat pro his qui per peccatum debitores mortis exstiterant, imputaret; simulque diabolum hominis dereptorem qui consentientem sibi subditum per divinam tenebat jure sententiam, per justitiam nihil ei reddere jam deberentem. Et cum occidisset eum in quem sine peccato licentiam non habebat, merito ei vice mutua subjugaretur additus, quique se humanæ substantiæ utpote captivæ suæ dominum deumque jactabat, huic et justo pariter, et Deo vero mutuo subderetur. Intererat enim æquitatis immensæ ut non abruptæ divinæ potentiæ diabolus, sed ipsius hominis etiam quem se prostravisse jactabat justitiâ vinceretur, quibus non satis habuit reparator excelsus ut ipse tantummodo in ea natura quam sumpserat gereret de hoste humani generis hunc triumphum. Quid enim præstaretur universæ nostræ creaturæ, si victor diaboli se us Christus existeret? Tribuit ergo fidelibus suis dignanter immensa pietate consortium. Tribuit per gratiam suam fidemque collatam, ut hominum millia ineffabilis compendio sacramenti participatum ejus acquirerent, renovatæque in suo salvatore naturæ facti consimiles, i. si quoque fierent deceptoris sui murati sorte victores. Itaque contra superbum spiritum permanentem, hoc est provisum curatione salvandis, ut competentibus modis ad suæ conditionis integritatem proficerent, dignitatemque cœlestem; quatenus elationis exitialis affectum (qui non solum humanam, sed ipsam quoque, sicut dictum est, angelicam prostraverat ante naturam) humanitate necessaria medicinaliter declinaret ad integritatem reparandam, quippe post lapsum carere debuit illo malo quo integra præstare nequiverat: oportebat autem ut ipsa quoque rationalis humana creatura quod propria voluntate perdidisset, etiam secundum Dei gratiam propriam reciperet voluntatem, et quæ sine merito curabatur, tribueretur ei ut etiam hæc sequeretur ex merito: propterea maluit singularis ille salvator perfici potius in infirmitate virtutem, quam rursus sine infirmitate vel de se confidentem, vel auctoris negligentem fieri humanam substantiam sine infirmitate securam. Hinc est igitur quod B. Paulus, qui et ruinam conditionis humanæ, et restorationem cæteris copiosius intimavit, etiam de seipso clamat: *Ne magnitudo revelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ angelus Satanæ, qui me colaphizet; propter quod ter Dominum rogavi ut discederet a me, et dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea; nam virtus in infirmitate perficitur. Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi (II Cor. xii); et iterum ipse: Vanitati enim creatura subjecta est (Rom. viii); adhuc utique vanitati, quantum adhuc mundanis sensibus implicatur, corruptibilique conditione deprimitur; illa utique creatura de qua idem dicit alibi: Si qua igitur nova creatura, vetera transierunt; ecce facta sunt omnia nova (II Cor. v); et de qua idem alibi dicit: Ipsius enim sumus*

A. figmentum, creati in Christo, in operibus bonis (Ephes. ii). Itemque ipse de eadem: In Christo enim Jesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed nova creatura (Gal. vi).

Hæc utique creatura, qua in Christo relecti sumus, non qua ab initio facti sumus, de qua etiam beatus Jacobus apostolus sic ait: *Voluntarie genuit nos verbo veritatis, ut simus initium aliquod creaturæ ejus (Jac. i); non illius creaturæ quæ in Adam condita est, sed quæ Patris luminum, a quo est omne datum optimum et donum perfectum, voluntate genita verbo veritatis, initium sumpsit in Christo; et hoc ipsum ideo non quibuscumque suis bonis fideret humana substantia: sed quidquid recti in se esse cognosceret, deorsum descendens esse perpenderet ab incommutabili et sine vicissitudinis obumbratione luce semper immensa, per quam sibi mutabili et vicissitudinum obumbratione fuscata, luminis veri munus sentire impendi. Hæc est igitur illa creatura quæ spiritualiter vivens, non volens sustinet mortalis infestationis affectus, contra quos indesinenter pugnans, mallet non habere quos vinceret, quam cum infesto jugiter hoste colligere. Non volens ergo subja est in tantum vanis desideriis, in quantum sine dubitatione perituris. Unde dicit Apostolus: *Caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem, ut non qua vultis, illa facitis (Gal. v); sed propter eum, inquit, qui subjecti in spe (Rom. viii), ut nemo in hac scilicet vita rursus de plena felicitate sit arrogans; ac ne rursus forsitan desperatione succumberet, sic eam subjicit his molestiis perferendis, ut tamen spe consoletur erecta. Hæc est igitur sine ambiguo creatura, de qua ait, quia et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei (Ibid.). Patefecit de qua creatura vellet intelligi, in libertatem, inquit, filiorum Dei, quæ in hoc mundo ex ea parte nunc servit qua vitis infestatur humanis; tunc ad libertatem filiorum Dei perfecta securitate venturam, cum corruptibile hoc induerit incorruptionem, et mortale hoc induerit immortalitatem. Ut fiat sermo qui scriptus est: Absorpta est mors in victoria. Ubi est, mors, victoria tua? ubi est, mors, stimulus tuus? stimulus autem mortis peccatum est, virtus vero peccati lex. Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Jesum Christum (I Cor. xv). Quapropter beatus Apostolus manifestius volens et de qua creatura ageret, et de qua ejus servitute, quæ libertate disserere, utpote per quem Christus loquebatur, ostendere, adhuc inculcat, et dicit: *Scimus enim quod omnis creatura ingemiscit et parturit (Rom. viii); non nisi rationalis creatura est, et illa rationalis, quæ quid ingemiscat, quidve parturiat, jam renata cognoscit, et infirmitatem suam defrens, promissionem perpetuæ tranquillitatis expectat, quo doctor egregius quousque perducatur, diligentius intuendum est: Non solum, inquit, illa, hoc est creatura populi Christiani, sed nos ipsi primitias spiritus habentes. Ipsi utique apostoli, ipsi Ecclesiæ principes et parentes, qui primordialiter sancti Spiritus dona susceperunt.***

quæ ecclesiasticis ministrarent spiritualiter incrementis; ubi sine controversia semetipsos quoque in una eademque quamvis majore gratia præditos, unde et ait *primitias spiritus habentes*, quasi primates gratiæ rei, in una tamen eademque secum totamque heresiam generali conditione constituit: *sed etiam nosmetipsi*, dicens, *primitias spiritus habentes, intra nos gemimus*: aperuit quorum ille gemitus, quem supra dixerat, esse noscatur, et quid generet evidenter exposuit, *adoptionemque expectantes*: certe jam sacramentum regenerationis pignus adoptionis accepit. Quæ est ergo ista adoptio, quæ post adoptionum initia sustinetur, quæve redemptio corporis nostri, quæ ventura proponitur? Ergo non accepisti, quæ expectare te dicis? Accepi, inquit, sed mysteriis sum renovatus. Inhiatusque celestibus superstes et in hac adhuc mortalitate consistens, quæ sua sunt in me competenter operantibus, ad eorum plenitudinem perfectionemque valeam, atque hic pugnantium ibi sit consummata victoria, ubi dicendum est: *Absorpta est mors in victoria: ubi est, mors, stimulus tuus? Nunc autem spe salvi facti sumus; spes autem quæ videtur, non est spes; nam quod videt quis, quid sperat? si autem quod non videmus speramus, per patientiam expectamus* (I Cor. xv; Rom. viii). Satis clara luce patefecit qui sit status in hac vita fidelium, quid in fide teneant, quid in spe sustineant, quid tota caritate desiderent; quod totum incunctanter ideo sit, sicut quidam magister Ecclesiæ (Augustinus) sapienter edocuit, dicens: Ad magnam enim utilitatem fidelium matris est servata certaminum, ut non superbiat sanctitas dum pulsatur infirmitas, quo scilicet sua saltem fragilitate commonita post ruinam, non in se fidat nostra conditio, sed ad illius incessabiliter recurrat misericordiam reformanda, cujus gratiam non quærendo, nec in paradisi potuit interemerata felicitate consistere, discatque sine tali præsidio inde lapsam per quod instruitur post ærumnas ad gaudia redire perpetua; multoque se magis incolumem hoc subsidio durare potuisse, quo non solum ad creationis suæ reducitur institutum, sed ad cælestem præparatur habitaculum. Huc autem disputationi nullatenus æstimetur esse contrarium, quod in Epistola sua beatus Johannes apostolus et evangelista disseruit: *Quia qui natus est ex Deo, non peccat* (I Joan. iii), ut ex hoc videlicet qui regenerati sunt, non peccare credantur; quod utique si eo sensu, sicut quidam non recte judicantes arbitrantur, vir magnus ille prompsisset, universaliter utique quisquis renatus esset jam peccare non posset. Deinde contra hunc eundem apostolum sentire convincitur, si quis hoc eum definisse prætendit; idemque quippe dicit alibi: *Si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, et veritas in nobis non est* (I Joan. i): Et iterum: *Si dixerimus quia non peccamus, mendacem faciemus eum, et verbum ejus non erit in nobis*; et utique hoc tantus et talis dicebat apostolus; cujus si quis potiorum se meritis æstimare contendit, ipse videat caveatque ut incidat in mortiferæ præcipitationis abruptum.

A Certe enim ipse qui hæc dicebat, ex Deo utique natus erat; et tamen docebat atque prædicabat, dicens: *Si dixerimus quia peccatum non habemus, nosmetipsos seducimus*; et cætera, quæ superius comprehensa sunt: sed qualiter peccare non possit, qui ex Deo nascitur, ipse potius vir Deo plenus exponat: *Si dixerimus, inquit, quia non peccavimus, mendacem faciemus eum: quod si confessi fuerimus delicta nostra, fidelis est et justus, qui dimittat nobis peccata, et mundet nos ab omni iniquitate* (Ibid.). Patefecit quomodo qui ex Deo nascitur, peccare non possit, ut scilicet unusquisque fidelium postquam ex Deo natus est, sicut se non habere peccatum pronuntiare non debet, sic quod admittendo contraxerit, confidenti relaxatione submotum peccatum inesse non possit, sicut

B ipse etiam secutus adjunxit: *Hæc scribo vobis, ut non peccetis; sed si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem justum, et ipse est propitiatio peccatorum nostrorum, non tantum nostrorum, sed totius mundi* (I Joan. ii). Quod breviter indicatum prudens lector per totum Scripturarum corpus copiosis poterit testificationibus invenire et manifestius approbare.

Sic temperatum nostræ salutis antidotum, ut omni protervitate deposita, qui gloriatur non in se, sed in Domino gloriatur (II Cor. x). Etiam illud præterea diligentibus intuendum est, quod quosdam movere perspeximus id quod ait Apostolus (I Cor. vii) cum conjugibus fidelibusque loqueretur, sanctificari scilicet sive virum sive mulierem infidelem per cujuslibet sexus fidele consortium: et imprimis non inconvenienter occurrit quod dictum est de fœdere conjugali: *Erunt duo in carne una* (Gen. ii). Per quod possit consequenter intelligi, ut quoniam cujuslibet conjugis fidelis corpus templum est Dei, et regeneratione purgatum, divinique sanctificationem per purificationem mysterii, secundum quemdam modum, per conjugalis unitatem carnis etiam conjugis infidelis sanctificatio corpus attingat, longeque distet ista societas ab illo consortio quod in utrisque conjugibus idolis mancipatum est, et immundi spiritus habitatione pollutum, dum in illo genere nuptiarum per legem fœdusque conjugii ad alterum tametsi nescientem forsitan nec volentem divina benedictio per alterius unitate sibi carnis accedit. In isto vero, et principalis illa fornicatio qua anima alienatur a Deo et spiritus pravi contagium tam reddat utrumque conjugem detestanda coinquinatione maculatum, quam ab illa fide quæ corda purificat summæ Divinitatis externus (sic). Deinde non irrationabiliter (quantum arbitror) et illud concurret, ut oratione fidelis cujusque conjugis etiam infideli misericordia quantacunque præstetur vel ipsa certe quæ ad salutem pertineat temporalem: in qua misericordia non parum divinæ pietatis acquirit: et per hoc secundum quemdam modum particeps divinæ dignationis effectus edicitur. Si enim cibi qui per legem sacram describuntur immundi, per verbum Dei sanctificari testatur Apostolus, unde etiam illud est: *Quod Deus mundavit, tu commune ne dixeris* (Act. x); non erit absurdum nec inconveniens quod per fidelis con-

juis precem, quam fieri pro ipsa certam est affectione conjugii, aliquid etiam infideli- conjux sanctificationis, misericordiam divinam quam fidelis conjugis implorat supplicatio, consequatur, longeque differat (sicut dictum est) ab illo connubio in quo utriusque conjuges a veræ Divinitatis sunt puritate exteri, et voluntarie submoti, sed immundos utriusque spiritus invocantes, pari immunditia sunt referti. Nam si, comparatione levium vel gravium peccatorum, justificatus dicitur, ab eo qui majoribus est vitis involutus ille quem minor reatus involvit (sicut dicitur ad Jerusalem quæ tunc criminum et prævaricationum immanitate fervebat: *Justificasti sororem tuam Sodomam (Ezech. xvi)*, quanto magis justificatio vel sanctificatio, etsi non plena atque perfecta, secundum tamen quemdam modum competenter accipitur, ubi non solum a fidei conjugate minus peccatur, sed ab eo etiam conjugate peccatore remedium summæ Divinitatis exposcitur, quam ubi a conjugibus utrisque peccatur! Nam secundum quemdam modum hanc sanctificationem per fidelem conjugem etiam infideli conjugate pervenire hæc ipsa verba testantur Apostoli; siquidem non jam infidelem conjugem legitimam sanctificationem sumpsisse confirmat, quia per fidelem conjugem quippiam sanctificationis acquirit. Denique qua sit conditione censendus secutus adjunxit: *Nam si infidelis, discedat (I Cor. vii)*, non jam inde tanquam fidelem suscipi designans, quia per hæc quæ dicta sunt aliquid ad eum pervenit fidelis conjugis, sive consortium, seu precem divinæ sanctificationis et gratiæ, sed nisi ipsa quoque fidelis existat, pro infideli sit procul dubio judicandus. Est etiam ille modus infideli conjugate sanctificationis impertiendæ per conjugem jam fidelem, si huic exhortationem conversionis ad Deum, et exultationem summæ Divinitatis insinuet, majestatem virtutisque ejus inculcet, et per affectum conjugii eum scilicet informet et inclinet ad fidem, astruens quæ sit spes in unum Deum credentibus, vel in hujus vitæ curso, vel post ejus transitum quæ requies sit futura. Hæc cum per fiduciam conjugii sanctis verbis cor ejus assidua voce pulsando conjux fidelis frequenter insinuat, divinæ sanctificationis eidem, et menti ejus, et corpori propinat effectum, sicut ait leatus Petrus apostolus: *Similiter mulieres subditæ sint viris, ut si qui non credunt verbo, per mulieris conversationem sine verbo lucifiant, considerantes in timore castam conversationem vestram (I Pet. iii)*; quam si per familiaritatem suscipiat conjugalem, et Dei gratiam sibi per affectum conjugii ministratam non in vacuum recipiat et refuset, sit sanctificatio per fidelem conjugem conjugis infidelis, dum hisce modis ex infidelitate in consortium sanctificationis attrahitur. Alioquin si oblatum sibi gratiam nec per affectum suscipit conjugalem, quæ in vacuum tam divinæ dignationis, quam etiam humanæ singularis affectionis oblitus, æstimat abnuendam, atque ob hoc ipsam quoque conjugis affectionem nititur alijurare, et ab ipsius pii consortii lege discedere, digne permittitur eidem licentia discedendi; quia non est illo conjugate

A dignus, quo se ipse judicavit indignam, patienterque ferat fidelis conjux illo se caruisse conjugio, quod fornicatur a Deo, cui idem conjux fidelis inhaerendo principalem Dei retinet castitatem. Itaque et adultero caret, et eo qui respuit una veraciter fieri carum conjugem jam fideli, nec æstimet fuisse legitimum quod divina sibi despexerit lege conjugii; ac potius libenter accipiat eum, qui anima separatus a Deo est, et a se quoque corpore fuisse divisum.

B Secundum hunc igitur modum etiam de talium filiis accipiendum est, quod illic consequenter asseritur, ubi Apostolus: quod nisi hæc sanctificatio inter hujusmodi conjuges proveniret, filii eorum immundi essent, nunc autem sancti sunt. Sancti sunt enim, secundum quemdam modum in comparatione illorum qui ex utrisque parentibus immunditiæ diaboliæ mancipati, contaminatisque nascuntur.

C Isti enim ex ea parte qua de sancta carne fidelis parentis, et templo Dei, et Deum unum in suo corde gestantis exorti sunt, nonnihil divinæ benedictionis hauserunt, in qua utique benedictione sanctitas continetur, cujus dignatione perstricti, sancti non in merito nuncupantur. Per hanc quidam etiam sanctificationem assumunt, ut ad eam sicut competit perveniant consequendam, jam ejus per parentem fidelem rudimenta percipiunt, et oderem sanctæ adoptionis agnosunt, precibus Christiani parentis, quibus eis sine ambiguo imploratur divina misericordia, utique sanctificatio jam præbetur, et plerumque fidelis studio parentis, vel ad venerabilia loca parvuli deferuntur, vel etiam nescientibus renatis fonte baptismatis sanctificatio plena confertur. Aut ubi jam capaces rationis extiterint, adhortatio et insinatio pii parentis ingruit. Quæ omnia sanctificationis instrumenta esse manifestum est, quibus ut [forte aut] ad ejus veniant [F. veniunt; et infra, dispoliant] firmitatem, aut si ista despiciunt, semetipsos sanctificatione dispoliant, et gratiam Dei, quæ his per affectum parentum ingruit, evidenter evacuant. Atque ita de sanctis vel de eruditionibus sanctitatis abscissi, in non sanctorum consortia profana rediguntur. De quibus nihilominus sic dicatur, quomodo de parentibus eorum infidelibus præceptum; *Si infidelis vult discedere, discedat (I Cor. vii)*. Nunquidnam hæc genera sanctitatis vel sanctificationis de utroque profano parente, rogenitis filii intimantur? Ecce quid interest inter sobolem ex illo vel isto conjugio procreatam; ecce quemadmodum isti familiares et propinqui sunt sanctificati, atque ideo non in merito sancti sunt editi, et quibus divina misericordia consequenter ejus precibus imploratur, quique cum sanctis educationibus inbuuntur, et sacræ religionis initiantur affectu, ad ejus si pervenerint firmitatem, illius per sacramentum sanctificationis plenitudinem consequuntur, cujus per fidelem parentem etiam ante sacramentum rudimenta sumpserunt, per quæ rudimenta jam sancti, qui sancta institutione præparabantur, non incongrue sunt vocati. Nunquid autem quia dictum est sanctificari infidelem conjugem per fidelem, ita

quæ ecclesiasticis ministrarent spiritualiter incrementis; ubi sine controversia semetipsos quoque in una eademque quamvis majore gratia præditos, unde et ait *primitias spiritus habentes*, quasi primates gratiæ Dei, in una tamen eademque secum totamque Ecclesiam generali conditione constituit: *sed etiam nosmetipsi*, dicens, *primitias spiritus habentes, intra nos gemimus*: aperuit quorum ille gemitus, quem supra dixerat, esse noscatur, et quid generet evidenter exposuit, *adoptionemque expectantes*: certe jam sacramentum regenerationis pignus adoptionis accepit. Quæ est ergo ista adoptio, quæ post adoptionum initia sustinetur, quæve redemptio corporis nostri, quæ ventura proponitur? Ergo non accepisti, quæ expectare te dicis? Accepi, inquit, sed mysteriis sum renovatus initiatusque celestibus superstes et in hac adhuc mortalitate consistens, quæ sua sunt in me competenter operantibus, ad eorum plenitudinem perfectionemque valeam, atque hic pugnantium ibi sit consummata victoria, ubi dicendum est: *Absorpta est mors in victoria: ubi est, mors, stimulus tuus? Nunc autem spe salvi facti sumus; spes autem quæ videtur, non est spes; nam quod videt quis, quid sperat? si autem quod non videmus speramus, per patientiam expectamus* (I Cor. xv; Rom. viii). Satis clara luce patefecit qui sit status in hac vita fidelium, quid in fide teneant, quid in spe sustineant, quid tota caritate desiderent; quod totum incunctanter ideo sit, sicut quidam magister Ecclesiæ (Augustinus) sapienter edocuit, dicens: Ad magnam enim utilitatem fidelium materia est servata certaminum, ut non superbiat sanctitas dum pulsatur infirmitas, quo scilicet sua calce fragilitate commonita post ruinam, non in se fidat nostra conditio, sed ad illius incessabiliter recurrat misericordiam reformanda, cujus gratiam non querendo, nec in paradisi potuit intemerata felicitate consistere, disratque sine tali præsidio inde lapsam per quod instruitur post ærumnas ad gaudia redire perpetua; multoque se magis incolumem hoc subsidio durare potuisse, quo non solum ad creationis suæ reducitur institutum, sed ad cælestem præparatur habitaculum. Huc autem disputationi nullatenus æstimetur esse contrarium, quod in Epistola sua beatus Johannes apostolus et evangelista discernit: *Quia qui natus est ex Deo, non peccat* (I Joan. iii), ut ex hoc videlicet qui regenerati sunt, non peccare credantur: quod utique si eo sensu, sicut quidam non recte judicantes arbitrantur, vir magnus ille prompsisset, universaliter utique quisquis renatus esset jam peccare non posset. Deinde contra hunc eundem apostolum sentire convincitur, si quis hoc cum defuisse præterdixit; inquit quippe dicit alibi: *Si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, et veritas in nobis non est* (I Joan. i): Et iterum: *Si dixerimus quia non peccamus, mendacem faciemus eum, et verbum ejus non erit in nobis*; et utique hoc tantus et talis dicebat apostolus; cujus si quis potius se meritis æstimare contendit, ipse videat caveatque ut incidat in mortiferæ præcipitationis abruptum.

A Certe enim ipse qui hæc dicebat, ex Deo utique natus erat; et tamen docebat atque prædicabat, dicens: *Si dixerimus quia peccatum non habemus, nosmetipsos seducimus*; et cætera, quæ superius comprehensa sunt: sed qualiter peccare non possit, qui ex Deo nascitur, ipse potius vir Deo plenus exponat: *Si dixerimus, inquit, quia non peccavimus, mentem faciemus eum: quod si confessi fuerimus delicta nostra, fidelis est et justus, qui dimittat nobis peccata, et mundet nos ab omni iniquitate* (Ibid.). Patefecit quomodo qui ex Deo nascitur, peccare non possit, ut scilicet unusquisque fidelium postquam ex Deo natus est, sicut se non habere peccatum pronuntiare non debet, sic quod admittendo contraxerit, confidenti relaxatione submotum peccatum inesse non possit, sicut ipse etiam secutus adjunxit: *Hæc scribo vobis, ut non peccetis; sed si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem justum, et ipse est propitiatio peccatorum nostrorum, non tantum nostrorum, sed totius mundi* (I Joan. ii). Quod breviter indicatum prudens lector per totum Scripturarum corpus copiosis poterit testificationibus invenire et manifestius approbare.

B Sic temperatum nostræ salutis antidotum, ut omni protervitate deposita, qui gloriatur non in se, sed in Domino gloriatur (II Cor. x). Etiam illud præterea diligentibus intuendum est, quod quosdam movere perspeximus id quod ait Apostolus (I Cor. vii) cum conjugibus fidelibusque loqueretur, sanctificari scilicet sive virum sive mulierem infidelem per cujuslibet sexus fidele consortium: et imprimis non inconvenienter occurrit quod dictum est de fœdere conjugali: *Erunt duo in carne una* (Gen. ii). Per quod possit consequenter intelligi, ut quoniam cujuslibet conjugis fidelis corpus templum est Dei, et regeneratione purgatum, divini que sanctificationem per purificationem mysterii, secundum quemdam modum, per conjugalis unitatem carnis etiam conjugis infidelis sanctificatio corpus attingat, longeque distet ista societas ab illo consortio quod in utrisque conjugibus idolis mancipatum est, et immundi spiritus habitatione pollutum, dum in illo genere nuptiarum per legem fœdusque conjugii ad alterum tametsi nescientem forsitan nec volentem divina benedictio per alterius unitate sibi carnis accedit. In isto vero, et principalis illa fornicatio qua anima alienatur a Deo et spiritus pravi contagium tam reddat utrumque conjugem detestanda coinquinatione maculatum, quam ab illa fide quæ corda purificat summæ Divinitatis externus (sic). Deinde non irrationabiliter (quantum arbitror) et illud concurret, ut oratione fidelis cujusque conjugis etiam infideli misericordia quantacunque præstetur vel ipsa certe quæ ad salutem pertineat temporalem: in qua misericordia non parum divinæ pietatis acquirit: et per hoc secundum quemdam modum particeps divinæ dignationis effectus edicitur. Si enim cibi qui per legem sacram describuntur immundi, per verbum Dei sanctificari testatur Apostolus, unde etiam illud est: *Quod Deus mundavit, tu commune ne dixeris* (Act. x); non erit absurdum nec inconveniens quod per fidelis con-

juris precem, quam fieri pro ipsa certam est affectione conjugii, aliquid etiam infideli- conjux sanctificationis, misericordiam divinam quam fidelis conjugis implorat supplicatio, consequatur, longeque differat (sicut dictum est) ab illo connubio in quo utriusque conjuges a veræ Divinitatis sunt puritate exteri, et voluntarie submoti, sed immundos utriusque spiritus invocantes, pari immunditia sunt referti. Nam si, comparatione levium vel gravium peccatorum, justificatus dicitur, ab eo qui majoribus est vitis involutus ille quem minor reatus involvit (sicut dicitur ad Jerusalem quæ tunc criminum et prævaricationum immanitate ferebat: *Justificasti sororem tuam Sodomam (Ezech. xvi)*), quanto magis justificatio vel sanctificatio, etsi non plena atque perfecta, secundum tamen quemdam modum competenter accipitur, ubi non solum a fidelis conjugis minus peccatur, sed ab eo etiam conjugis peccatore remedium summæ Divinitatis exposcitur, quam ubi a conjugibus utrisque peccatur! Nam secundum quemdam modum hanc sanctificationem per fidelem conjugem etiam infideli conjugis pervenire hæc ipsa verba testantur Apostoli; siquidem non jam infidelem conjugem legitimam sanctificationem sumpsisse confirmat, quia per fidelem conjugem quippiam sanctificationis acquirit. Denique qua sit conditio censendus secutus adjunxit: *Nam si infidelis, discedat (I Cor. vii)*, non jam inde tanquam fidelem suscipi designans, quia per hæc quæ dicta sunt aliquid ad eum pervenit fidelis conjugis, sive consortium, seu precem divinæ sanctificationis et gratiæ, sed nisi ipso quoque fidelis existat, pro infideli sit procul dubio judicandus. Est etiam ille modus infideli conjugis sanctificationis impertiendæ per conjugem jam fidelem, si huic exhortationem conversionis ad Deum, et exultationem summæ Divinitatis insinuet, majestatem virtutisque ejus inculcet, et per affectum conjugii eum facilius informet et inclinet ad fidem, astruens quæ sit spes in unum Deum credentibus, vel in hujus vitæ curso, vel post ejus transitum quæ requies sit futura. Hæc cum per fiduciam conjugii sanctis verbis cor ejus assidua voce pulsando conjux fidelis frequenter insinuat, divinæ sanctificationis eidem, et menti ejus, et corpori propinat effectum, sicut ait leatus Petrus apostolus: *Similiter mulieres subditæ sint viris, ut si qui non credunt verbo, per mulieris conversationem sine verbo lucifiant, considerantes in timore etiam conversationem vestram (I Pet. iii)*; quam si per familiaritatem suscipiat conjugalem, et Dei gratiam sibi per affectum conjugii ministratam non in vacuum recipiat et refutet, sit sanctificatio per fidelem conjugem conjugis infidelis, dum hisce modis ex infidelitate in consortium sanctificationis attrahitur. Alioquin si oblatum sibi gratiam nec per affectum suscipit conjugalem, quæ in vacuum tam divinæ dignationis, quam etiam humanæ singularis affectionis oblitus, æstinat abnuendam, atque ob hoc ipsam quoque conjugis affectionem nititur abjicere, et ab ipsius pii consortii lege discedere, digne permittitur eidem licentia discedendi; quia non est illo conjugio

A dignus, quo se ipse judicavit indignum, patienterque ferat fidelis conjux illo se carnis conjugio, quod fornicatur a Deo, cui idem conjux fidelis inhærendo principalem Dei retinet castitatem. Itaque et adultero caret, et eo qui respuit una veraciter fieri caro cum conjugis jam fideli, nec æstimet fuisse legitimum quod divina sibi despexerit lege conjugii; ac potius libenter accipiat eum, qui anima separatus a Deo est, et a se quoque corpore fuisse divisum.

B Secundum hunc igitur modum etiam de talium filiis accipiendum est, quod illic consequenter asseritur, ubi Apostolus: quod nisi hæc sanctificatio inter hujusmodi conjuges proveniret, filii eorum immundi essent, nunc autem sancti sunt. Sancti sunt enim, secundum quemdam modum in comparatione illorum qui ex utrisque parentibus immunditiæ diaboliæ mancipatis contaminatisque nascuntur.

C Isti enim ex ea parte qua de sancta carne fidelis parentis, et templo Dei, et Deum unum in suo corde gestantis exorti sunt, nonnihil divinæ benedictionis hauserunt, in qua utique benedictione sanctitas continetur, cujus dignatione perstricti, sancti non immerito nuncupantur. Per hanc quidam etiam sanctificationem assumunt, ut ad eam sicut competit perveniant consequendam, jam ejus per parentem fidelem rudimenta percipiunt, et odorem sanctæ adoptionis agnosunt, precibus Christiani parentis, quibus eis sine ambiguo imploratur divina misericordia, utique sanctificatio jam præbetur, et plerumque fidelis studio parentis, vel ad venerabilia loca parvuli deferuntur, vel etiam nescientibus renatis fonte baptismatis sanctificatio plena confertur. Aut ubi jam capaces rationis extiterint, adhortatio et insinuatio pii parentis ingruit. Quæ omnia sanctificationis instrumenta esse manifestum est, quibus ut [forte aut] ad ejus veniant [F. veniunt; et infra, dispoliant] firmitatem, aut si ista despiciunt, semetipsos sanctificatione dispoliant, et gratiam Dei, quæ his per affectum parentum ingruit, evidenter evacuant. Atque ita de sanctis vel de eruditionibus sanctitatis abscissi, in non sanctorum consortia profana rediguntur. De quibus nihilominus sic dicatur, quomodo de parentibus eorum infidelibus præceptum; *Si infidelis vult discedere, discedat (I Cor. vii)*. Nunquidnam hæc genera sanctitatis vel sanctificationis de utroque profano parente, rogenitis filiis intimantur? Ecce quid interest inter sobolem ex illo vel isto conjugio procreatam; ecce quemadmodum isti familiares et propinqui sunt sanctificati, atque ideo non immerito sancti sunt editi, et quibus divina misericordia consequenter ejus precibus imploratur, quique cum sanctis educationibus imbuuntur, et sacræ religionis initiantur affectu, ad ejus si pervenerint firmitatem, illius per sacramentum sanctificationis plenitudinem consequuntur, cujus per fidelem parentem etiam ante sacramentum rudimenta sumpserunt, per quæ rudimenta jam sancti, qui sancta institutione præparabantur, non incongrue sunt vocati. Nunquid autem quia dictum est sanctificari infidelem conjugem per fidelem, ita

dictum est, ut jam propriæ credulitatis sanctificatione non egeat, ac non magis ideo quia per illam familiaritatem fidelis conjugis percipiendæ sanctificationi proximus sit et propinquus effectus? Nam si jam sanctificatus diceretur, ut sanctificatione penitus non egeret, non de eodem in consequentibus diceret: *Infidelis si vult discedere, discedat*; sic ergo et filii eorum nuncupati sunt sancti, quia per sancti parentis affectum capiendæ sint proximi sanctitatis; non quod jam ipsi propria sanctificatione non egeant, quæ utique, sicut nullus Christianus adjuvat, sine regenerationis sacræ mysterio nec sumitur nec habetur; sicut et pareus eorum infidelis, sic sanctificatus dicitur per fidelem, ut si tamen ingestæ sibi per fidelem conjugem sanctificationis ipse legitimum non suscepit effectum, infidelis fuerit nuncupatus. Sicut ergo eum, quem per fidelem conjugem sanctificatum dixit, postea nuncupat infidelem, quia proprie ipse vel ipsa non credidit, sic et filii qui per fidelem parentem eo modo sanctificati quo conjux, sancti appellati sunt, nisi ipsi quoque proprie credant, infideles consequenter existunt. Satis enim apparet, secundum quemdam modum sanctificationem hanc conjugis appellatam, qui postea infidelis asseritur; sic ergo et de filiis intelligendum est. Nunquid igitur, quod sæpe repetendum est, soboles profanorum hujusmodi sanctitatis aliqua cujuslibet parentis portione contigit, vel aliquibus hujusmodi disciplinis, precibus, adhortationibus cujuscumque participationem, vel notitiam, vel auditum, vel eruditionem sanctitatis assumit, quæ est sub immundorum spirituum dominatione consistens, et diabolicis prævaricationibus, et contagiis mancipata? Hoc modo semper immunda est, quo parentes, quando in eadem perversitate consistit; plerumque autem et per anticipationem (quod in Scripturæ sanctæ textu frequentius invenitur) jam esse dicitur quod futurum est, sicut in Evangelio legimus. Quia Jesus moriturus erat pro gente, et non tantum pro gente, sed ut filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in unum. Filios Dei certe jam nuncupans qui adhuc essent diffusa gratiæ evocatione per mundum sacris innovandi mysteriis, in Dei filios adoptandi: vel cum dicitur: *Beati qui non viderunt et crediderunt* (Joan. xx), jam beati appellati sunt qui adhuc tunc futuri fuerant beati, cum essent quæ non viderant credi uri; sicut et per eumque profaciendis jam facta referuntur, ut *foderunt manus meas et pedes meos* (Psal. xxi). Item tanquam profinito definitur quod non sit causa qualibet interveniente faciendum, sicut beatus Apostolus pro devotione prædicationis injuncta ad Hispanias se proficitur iturum quod tamen certa dispensatione Deitatis quod fieret non provenit; alter cum appellatur aliud esse quod hoc ipsum esse cessavit, vel cessaturum est hoc ipsum esse quod dicitur, ut Judas apostolus qui prævaricando, quod est appellatus amisit, sicut idem et discipulus dictus est, cum quidem nec Christi discipulus esset, sed potius diaboli, sicut de eo dictum est: *Unus ex vobis diabolus*

est (Joan. vi), quod diaboli esset operarius. Dicitur est tamen discipulus etiam cum nec verus esset, et cessaturus hoc dici. Est et ille modus, quod sæpe velut generaliter et absolute dicitur, cum tamen ad omnes generaliter non pertinere manifestum est, ut cum dicitur Abrahæ: *In semine tuo benedicentur omnes gentes* (Genes. xxi), omnes quidem gentes benedicentur; nec erit ulla natio sub cælo cui non prædicetur Evangelium, et tunc veniat finis; sed ipsæ gentes non ex integro omnes benedicentur, quia non omnium est fides: vel sicuti est, *omnis lingua confiteatur Deo* (Philip. ii); cui locutioni sensus ille connectitur, cum ex parte totum sæpius nuncupatur: sicut et tunc homo Juda cum totam gentem procul dubio nominaret. Sic et illi fideles sancti videri possunt vocati, quia multi, vel plurimi ex his, per ea quæ dicta sunt, mysteriis imbuti cælestibus, sancti efficiuntur, et merito jam esse dicti sunt quod futuri sunt, vel ex ea portione, qua per religiosum parentem erant participes sanctitatis, tanquam jam ex integro id essent, sancti sunt nuncupati, vel quia ex talibus filiis multi futuri essent plenæ sanctificationis hæredes.

Jam et isti ex eo quod futuri fuerant nuncupati sunt, et licet hoc essent plurimi forsitan nunc futuri, a parte sanctorum toti sancti generaliter sunt vocati. De resurrectionis vero qualitate, vel de ea quæ post resurrectionem species sit futura, audiamus Apostolum prædicantem, ubi ait: *Sed dicit aliquis, Quomodo resurgent mortui? Quali autem corpore venient* (I Cor. xv) et humanæ mentis diffidentiam redarguens, quam merito stultam, quæ Deo quidquam judicaret impossibile, nuncupando, competenter ex rerum etiam visibilium et humanis conversationibus usitatam similitudinem comparisonemque magnitudinem præclarus doctor inducit, dicens: *Insipiens (qui Deo hæc impossibilia æstimas, vel ambigis esse faciendæ), tu quod seminas non vivificatur, nisi prius moriatur* (Ibid.)? Quam similitudinem ad resurrectionem corporis post mortem futuram convenienter aptavit. Deinde quod secutus adjecit: *Et quod seminas, non corpus quod futurum est seminas, sed nudum granum, ut puta tritici et cæterorum. Deus autem dat illi corpus prout voluit* (Ibidem). Ad qualitatem jam et speciem, quæ post resurrectionem futura est, genus comparisonis adhibere curavit, *prout voluit*, inquit. Quid adhuc quæris? prout voluerit Deus, sic dabit unicuique corpus ineffabili potentia suscitatum: sed forsitan arbitraris ideo magis significari non unicuique suum reformandum proprie corpus, cum astruatur prout Deus voluerit esse reparandum.

Diligenter ergo sensum plenius hæc tractantis intende, si scire conaris cujusmodi corpus unicuique sit Deus hoc ipsum prout voluerit redditurus, et tanquam tibi jam tunc ad ista respondentis Apostoli verba perpende. Nosse desideras quare resuscitatis hominibus corpus prout Deus voluerit sit daturus, agnosce prout dicitur, *et unicuique seminum proprium corpus* (Ibid.), quod utique non sine causa vir Deo

plenus adhaeret, nisi ut futuras hominum hujusmodi A
dubitaciones expelleret. Audi, inquam, quod sapien-
ter adjecit, et ex similitudine rem ipsam cui compa-
ratur agnosce : *et unicuique*, inquit, *seminum pro-*
prrium corpus ; si in similitudine proprium corpus,
ergo et in re, cujus similitudo est, proprium corpus
certum est esse reddendum ; semina enim ista sine
controversia hominibus comparavit, de quorum uti-
que morte et resurrectione loquebatur : atque ideo
singula singulis conferens, quantum ad vivificanda
post mortem corpora pertineret, de grani non prius
vivificati quam mortui comparatione singulari mira-
biliter explicavit. Dehinc quali post resurrectionem
corpore censeretur esse quisque venturus, id est,
utrum hac conditione, quam moriendo gestaverat,
an longe meliore, nihilominus illa similitudine pate-
fecit, quam secutus exposuit : *Et tu qui seminas, nu-*
dum granum seminas, ut puta tritici aut alicujus cœ-
terorum ; et Deus dat illi corpus prout vult (I Cor.
xv). In hac ergo farina corpus Deum dare, decen-
tius quam obierat, evidenter expressit ; sicut in sub-
sequentibus dicitur : *Seminatur in corruptione, surgit*
in incorruptionem ; seminatur in ignobilitate, surgit in
gloriam ; seminatur in infirmitate, surgit in virtutem ;
seminatur corpus animale, surgit corpus spirituale
(Ibid.). Ecce quemadmodum hominis morientis non
hoc seminatur quod corpus est post futurum. Ecce
prout vult Deus intelligitur resurrecturis corpus re-
formare post mortem cum inestimabili suæ miseri-
cordiæ voluntate : quod fuerat in corruptione semi-
natum, in incorruptibili nobilitate restaurat ; quod fue-
rat terrenæ conditionis in ignobilitate positum, in
gloria cœlesti resuscitat ; quod fuerat mortalitatis
infirmitate resolutum, redintegrat in immortalitatis
decoro vestitum ; postremo quod fuerat animale def-
unctum, corpus spirituale restituit, et reformat :
que cuncta ad statum meliorationis sublimationisque
respiciunt. Illa vero quæ restat pars comparationis
adnexæ specialiter ad proprietatem corporis unicuique
retribuendam pertinere firmatur, qua consequenter
dicitur : *Et unicuique seminum proprium corpus* ; ubi
satis apparet in quavis resurgentium claritate pro-
prietatem corporis esse manuram ; nec otiosum
quod beatus Apostolus cum de solo humano genere,
quod solum est utique suscitandum, nec alia quæcun-
que substantia hoc est munere decoranda, atque
ideo sufficeret ad unum genus hominum unam spe-
ciem seminis gratia comparationis adhibere, per quam
et non prius vivificari quam mori, et honorabilius cor-
pus quam seminaretur exurgere perduceret : sed ut
diversi sexus proprium corpus asseret [F. assereret]
innovandum, quod in una specie seminis quantum
ad similitudinem respiceret, non habebat, ne per hoc
et unam tantummodo speciem resuscitandorum cor-
porum futurarum significasse putaretur proprietatum
distinctione submota, discreta quæcunque seminum
genera comparationis suæ caute convenienterque
duxit adhibenda, ut proprietatem corporum, sicut
dictum est, quam una species discernere non valeb t,

seminum diversitas indicaret, subpeditaretque plenæ
comparationi facultas per quam ad specialitatem
corporum designandam convenientissime diceretur,
et unicuique seminum proprium corpus (I Cor. xv), ut
quod una species cujuslibet grani, discreto sexu,
qui ei nullus aestimare non posset exprimendæ cor-
porum proprietati, sicut sæpe jam dictum est, semi-
num diversitas intelligentiam ministraret.

Triplex igitur in hac comparatione propositio,
disputatio, definitio est ; et quantum ad intelligendam
resurrectionem pertinet corporalem ex similitudine
grani non prius vivificati quam mortui comparationis
similitudo sufficiensque deprompta est. Quantum
verò ad id attinet, quia *non id corpus seminatur quod*
futurum est, sed Deus dat illi corpus prout vult
(Ibid.), in ejusdem continentia lectionis necessario
causa reseratur, cum corruptibile corpus seminatum
perhibetur incorruptibile redditurum, et cætera, quæ
huic sensui probantur adherere.

Quantum autem ad proprietatem corporum respi-
cit edocendam, plenissime declaratur quod beatus
Apostolus nequaquam seminis unius comparatione
contentus, per quod proprietatem corporum non
posset ostendere, cum id una species, ut supra me-
moratum est, seminis non haberet, studuit ex semi-
num diversitate monstrare unicuique surgentium,
qui sunt utique seminibus comparati, proprium cor-
pus esse reddendum. Et resurgent ergo homines vi-
vificati post mortem, qui utique prius morientibus
et postmodum vivificandis seminibus comparati sunt ;
et non hoc quod moriuntur, id est tanquam semi-
natur, resurgunt, *sed Deus eis dat corpus ut vult*
(Ibid.), ut sit de corruptibili incorruptibile, de
mortali immortale, de inspirituale spirituale ; ut
quod mortis fuerat conditione decoloratum, immor-
tale et decorum integritate reddatur, et proprium
corpus sicut unumquodque seminum sine dubio re-
cepturi sunt : quod quia diverso sexui in uno semine
comparari non poterat, ex seminum diversitate col-
latum est, ut ex diversitate seminum corporum pro-
prietates signarentur. Si vero proprium corpus re-
suscitatus quisque suscipiet, indubitanter est consequens
ut unicuique sexui corpus proprium reformetur ; quia,
sicut dictum est, et unicuique seminum proprium cor-
pus restituitur attributum. Et si unicuique seminum
proprium corpus restituitur, per quæ utique semina in
utroque sexu omne genus hominum designatum est,
sequitur ut omne genus humanum, quod in utroque
sexu istis est seminibus designatum, proprium sit cor-
pus resumpturum. Hoc nos ex verbis Apostoli fas est
sobria consideratione metiri, ultra quæ cavendum
est temeraria curiositate prorumpere ; propter quod
etiam commonemur : *Altiora te ne quæsieris, et for-*
tiora te ne fueris scrutatus (Eccli. iii). Et, *Non alta*
sapientes, sed humilibus consentientes (Rom. xii). Post-
remo attendentes illud, quod apostolica quoque præ-
dicatione firmatum est, *quod oculus non vidi, nec*
auris audivit, nec in cor hominis ascendit quæ præpa-
rauit Deus timentibus se (I Cor. ii), qui quis superius

memorati sensus Apostoli non est intelligentia vel comparatione contentus, ad hoc certe, velit nolit, sine dubitatione constringitur, ut quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, qualibet audeat sibi mediatione componere, quasi verbo humani corporis aliqua membra culpabilia, vel decora, vel reprehensibilia sint creata, cum Deus fecerit omnia bona valde (*Genes. 1*), et unamquamque speciem in suo genere competentem decore subnixam, nisi quod hæc, quæ inhonesta nostra sunt dicta, concupiscentiæ primordialis decolorasset excessus: quæ utique sic fuerant instituta, ut ad nutum mentis humanæ famulantia, tantummodo ex animæ rationalis arbitrio ad procreandæ sobolis causam suis officiis fringerentur. Præter hanc vero causam nihil contra mentis imperium, quæ præveniendæ insolentius voluntatem, vel cum illa voluntas expeteret, quidquam rebellionis afferent. Sed postquam anima summis suis subjecta non constitit, pari in seipsa naturæ contumacis lege punita superbia est, ut huic quoque, id est animæ dominio subiecta consequenter obsequia repugnarent, et quod vetiti præsumptione contradixerat humanæ mentis inobediens appetitus, in ea parte corporis indicaret, qua degeneris, ac decoloratæ superbiæque radicis procul dubio vitiosa fuerat generatio propaganda: quæ utique si hic nisi essent hæc exorbitatione fœdata potuerant decore tantum humano generi propagando tam honesta quam moderata persistere etiam in corpore sine dubitatione terreno, quanto magis credendum est in spirituali corpore ineffabiliter decentius hæc posse constare; præcipue cum nihil jam genitalis officii in illa perpetua claritate gestura sint! sed ad hoc tantum suæ speciei formæque non deerunt, ut non aliqua alia forma quam humana, cui promissa resurrectio est, resuscitata iudicetur, nec aliquid sit quod in carnis respecta resurrectione non maneat, et videatur alia species suscitata quam integræ carnis humanæ livamenta designant: quæ quisque non vult fortasse moderata ratione librare, velit nolit, ut dictum est, aut ad illud superius revertetur, *ut quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit (I Cor. 11)*, non æstimet perscrutandum, aut si ultra conatur erumpere, ipse videat suæ temeritatis abruptum. Quam autem condita sunt honesta humanæ membra substantiæ, etiam res illa nos admonet, quod cum in paradiso nudi essent primi parentes, nihil in his confusionis habuerunt. Unde post peccatum et concupiscentiæ virus ingressum, corporum suorum inordinata perturbatione confusi sunt. Atque ideo satis apparet, quod si in illa quavis felicitate paradisi positi, terreno tamen corpore constituti, conspici sine confusione potuerunt, multo magis in illo spirituali corpore, atque in illa sublimes beatitudine, quæ similitudinem gestura est angelorum, et ut homini in carnis resurrectione nihil desit, integræ reformetur. Et ne aliquid deforme Conditor creasse videatur, si quid de resuscitato corpore subtrahatur bonum, potius ejus opus inde etiam comprobetur, ut

A ejus conditio in illis quoque claritatis decore permaneat, nisi fortè isti etiam illic adhuc existiment motus corporeos orituros, *ubi (sicut ipse Dominus ait) neque nubent neque nubentur, sed sunt sicut angeli (Marc. 11)*. Quod utique si in unam speciem corporis unumque sexuum omnes fuerant suscitandi, cur diceretur causa penitus non fuisset. Quin potius cum femineo sexu magis competat nubere, non illic defuturum, sed cessaturum prorsus a nuptiis indicatur. Cum autem nihilominus scriptum sit, *ut capiat unusquisque propria corpora quæ gessit, sive bona, sive mala (II Cor. 5)*, quomodo id fiet, nisi uterque sexus in sui corporis proprietate vel iudicium subeat, vel præmium beatæ resurrectionis accipiat? Falluntur autem qui putant illud Apostoli testimonium sibimet suffragari, quo videntur asserere in virilem formam omnes homines resuscitandos, ubi ait: *Donec occurramus in unum virum perfectum (Ephes. 4)*. Quid ergo facient cum rursus idem dicat: *Respondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo (II Cor. 11)*? quod huic utique opinioni eorum erit sine dubitatione contrarium, nisi mysterio competenter inspecto modesta mente cognoscant qualiter utrum conveniat, quid itaque velit sibi, quod in utroque sexu describat Ecclesia, quantum Domino reserante sentimus, exponimus. Ab initio Christum et Ecclesiam humana carne similitudine conjugii designatam sancta Scriptura testatur. Proinde cum femineo sexu censeatur Ecclesia, infirmitas quidem humanæ conditionis ostenditur, quæ tanquam in Ecclesia conjugio Christi convenienter exprimitur; sed nomine virginitatis, vel continentæ ejus propositum vel integritas fidei, de qua et ipse B. Apostolus disserit, intimatur. Cum vero dicitur, *Donec occurramus omnes in virum perfectum*, nec diversum est, nec divinum [*F. divisum*]; quoniam quidquid in Ecclesiæ corpore continetur, quæ cum Christo una caro est sacri lege conjugii, etiam ipsius caro modis omnibus in sexu fieri utroque quod dictum est sive illic virginem castam, sive huic virum perfectum, ut ita sint in Ecclesia catholica intemperate fide viventes, et sancto proposito continentes. Licet adhuc possit in infirmitate conditionis humanæ, ut tamen per unam carnem Ecclesiæ et Christi, id est conjugis et viri, in ipso quoque virilem accipiat firmitatem vigoremque perfectum, cujus per Ecclesiæ virginem fidei castita em, quam cum eodem una caro fiunt, et viri membra perfecta; ubi illa quoque beati apostoli Pauli verba tractanda sunt, quibus ait: *Omnes nos in unum corpus baptizati sumus in Christo (I Cor. 12)*. Quantum ad unitatem utique pertinet sacramenti unum corpus sumus in Christo; quantum ad sexuum diversitatem ipse alibi dicit: *Sive vir, sive mulier, omnes unum sumus in Christo (Galat. 3)*: cum suo enim toto corpore, quod ejus est plenitudo, perfectus est Christus; et ideo quia per unum idemque mysterium, licet diversi sexus, unum tamen corpus accipitur, per cujus corporis plenitudinem perfectus est Christus. Cum ergo vir Christus Ecclesiæ tanquam conjugis suæ et caput

sit et virtus atque perfectio, merito omnis Ecclesia in hunc unum virum perfectum, cujus est una caro, perhibetur occurrere.

DECRETA DUO.

(Ex epistola ad Dardaniam episcopos desumpta.)

PRIMUM.

Repeti non possunt quæ triginta annis quiete possidentur.

Post quingentos annos constituta Christi quosdam audio velle subvertere, cum triginta annorum lex hominum non possit abrumpi.

SECUNDUM.

Non oportet ab eorum elemosynis abstinere post mortem, quibus in vita communicare non destitimus.

Nec quisquam vobis omnino persuadcat, Acacio pravicationis suæ crimen fuisse laxatum : quia qui postquam in collegium recidens pravitatis, jure meruit ab apostolica communione secludi, in hac eadem persistens damnatione defunctus est, absolutionem, quam superstes non quæsit omnino nec meruit, nec mortuus jam potest impetrare. Siquidem ipsis apostolis Christi voce delegatum est : *Quæ ligaveritis super terram (Matth. xviii)*, et reliqua. Cæterum de eo qui in divino judicio est constitutus, nobis fas non est aliud decernere, præter id in quo eum dies supremus invenit : atque ideo nisi ejus nomine refutato, cæterisque consortibus hujus erroris, cum nullo prorsus eorum participare debetis mensæ dominicæ puritatem, quam majores nostri semper ab hæretica magnopere servaverunt pollutione discretam.

CONSTITUTA

GELASII PAPÆ, QUÆ EPISCOPI IN SUA ORDINATIONE ACCIPIUNT;

(Quibus Afrorum ordinationes inter alia prohibentur ex Diurno pontificum, aliisque fide dignis codicibus mss.).

Papa ille clero, ordini, et plebi consistentibus civitate illa, dilectissimis filiis ¹ in Domino salutem.

Probabilibus desideriis ² nihil attulimus tarditatis. Fratrem ³ jam et coepiscopum nostrum illum vobis ordinavimus sacerdotem. Cui dedimus in mandatis ne unquam ordinationes præsumat illicitas; ne bigamum, aut qui virginem non est sortitus uxorem; qui neque illiteratum, vel in qualibet corporis parte vitiatum, aut expœnitentem, vel curiæ, aut cuilibet conditioni ohnoxium, notatumque ad sacros ordines permittat accedere. Sed si quos hujusmodi forte repererit, non audeat promovere. Afros passim ad ecclesiasticos ordines prætendentes nulla ratione suscipiat, quia aliqui eorum Manichæi, aliqui rebaptizati sæpius sunt probati. Ministeria atque ornatum Ecclesiæ, vel quidquid illud est in patrimonio ejusdem non minuere studeat, sed augere. De redditu vero ecclesiæ vel oblatione fidelium quatuor faciat

¹ In libro Diurno Rom. pont. inscribitur : *Synodale quod accipit episcopus*. Est et inter epistolas Gregorii II ordine quarta. Citatur et apud Gratian. ex Gelasio 26, XII, quæst. 2, clero, ordini et plebi Brendesii. HARLUN. — Gelasio etiam inscribitur in Lucensi co-

portiones : quarum unam sibi ipsi retineat, alteram clericis pro officiorum suorum sedulitate distribuatur, tertiam pauperibus et peregrinis, quartam ecclesiasticis fabricis noverit reservandam. De quibus divino erit redditurus judicio rationem. Ordinationes vero presbyterorum seu diaconorum non nisi quarti, septimi, et decimi mensium jejuniis; sed et ingressu quadragesimali atque ⁴ medio, vespere sabbati noverit celebrandas. Sacrosancti autem baptismi sacramentum non nisi in Paschali festivitate et Pentecoste meminerit esse præbendum, excelsis his qui mortis urgentur periculo, ne in æternum pereant, talibus oportet remediis subveniri. Huic ergo sedes nostræ præcepta servanti devotis animis obsequi vos oportet, ut irreprehensibile placidumque fiat corpus Ecclesiæ, per Christum Dominum nostrum, qui vivit et regnat cum Deo Patre omnipotente et Spiritu sancto per omnia sæcula sæculorum. Amen. *Et subscriptio ejus*. Deus vos incolumes custodiat, dilectissimi filii.

EPISTOLA XV.

Narrat quæ a Rustico Lugdunensi episc. accepit subsidia et quantas ab Acacio sustineat persecutiones.

(Ex schedis R. P. Hieron. V gnerii.)

Dilectissimo fratri Rustico Gelasio.

Inter ingruentium malorum turbines et variarum tentationum quibus pene mergimur afflictationes, tua nobis caritas, amantissime frater, grande solatium propinavit. Quid enim consolatius posset accidere quam videre fratres carissimos invicem compatientes et partem oneris ferentes, quibus non minima benedictionis portio collata est. Benedictus Deus, qui tua erga nos taliter affecit præcordia, ut non tantum quæ patimur, animo sentias, sed ea mensires in sanctæ tribulationis exhibendo misericordiam, qualem habeas in compassivo corde caritatem, et adjungas ad dulcissimæ consolationis sermones quæ sunt præcipuæ inter amicos optulationes. Verum dilectionem tuam non fatigabimus scribentes quam in arcto fuerimus. Scit frater noster et coepiscopus Æonius (Arelatensis) quam utile fuerit et quod misit, et quod ad nos misisti subsidium. Cæterum frater noster Epiphanius (Ticinensis), qui ad gentis suæ relevandos et redimendos captivos ad partes vestras destinatur, fraternitatem tuam certiore faciet quantam ob impiissimi Acacii causa persecutionem sustinemus. Sed non deficiamus, ceterum inter tot pressuras nec cedit animus, nec relaxatur zelus, nec subvertit metus. Sed licet aporiantes et angustiati, confidimus in eum qui dabit cum tentatione proventum : et si ad tempus sinit deprimi, non patietur opprimi. Fac, carissime frater, ut tuorumque in nos, vel potius in sedem apostolicam non cesset affectus. Qui enim in petra solidabuntur

dice vetustissimo. MAN 1.

² In cod. Luc. 490 deest in *Domino salutem*.

³ Id. cod. Luc. addit *v. stris*.

⁴ Id. cod., *etiam*.

⁵ Id. cod., *medianæ*.

cum petra exaltabuntur. Adjuva fratrem nostrum Ep phanium, et sentiat quia me amas; et cum redierit ad propria, scribat dilectio tua tam quæ sibi quam quæ fratribus nostris et coepiscopis per Gallias

A constitutis circa impiissimi Acacii causam videbuntur. Deus te præstet incolumem, frater carissime. Datum VIII calend. Februarias, Asterio et Præsidio VV. CC. consulibus (anno Christi 494).

APPENDIX PRIMA.

VARIA FRAGMENTA.

GELASIVS PAPA.

(Ex Baluzii Miscell.)

Quid novæ ædificationis antiqua ecclesiarum poterit præjudicare divisio, cum in ea non futura, sed quæ erant præsentia finirentur? Nunc autem ad hanc basilicam quæ dedicanda est, illud debet summa intentione disquiri, quis, id est, cujus civitatis, ex eadem re, antequam basilica quæ fabricata est fundaretur, baptizaverit incolas, aut ad cujus consignationem sub annua devotione convenerint. Non enim terminis aut locis aliquibus convenit definiri, sed illud facere diocesim quod superius continetur, ut constet commanentes a quo fuerint lavacri regeneratione purgati. Et ideo, fratres carissimi, amotis ambagibus, et omni circuitione submota, hoc vos modis omnibus convenit investigare, ut ille maxime ad consecrationem vocetur, cui per hunc modum, quem præscripsimus debere, perniti noveritis. In cæteris etiam ecclesiis quas post constitutum quod gestis sanctæ memoriæ Leonis papæ in synodo nuper relectis in his locis quæ distincta sunt per subreptionem ab virunnis¹ episcopo constiterit consecratas, hæc eadem et requirenda, et sunt modis omnibus ordinanda; ita tamen ut documentum quod superius diximus in omni constitutione servetur; quia quidquid suppositis petitionibus claruerit postulatum, id in irritum merito tanti præsulis erit contemplatione deducendum.

GELASIVS IN DECRETIS DULCIO DEFENSORI.

Experientia tua præsentis admonitione suscepta filiis nostris viris magnificis Æmiliano magistro militum, et Constantino judici, et Ampelio ex nostra exhortatione dicere non omittat. Ecce, sicut magnitudinis vestræ desiderium postulavit, sine mora aliqua, et sine ullo dispendio, ita ut nec ipsas dare ecclesiasticis officiis consuetudines sineremus, Anastasium diaconem Lucerinæ civitati ordinavimus sacerdotem. Propterea nunc magnificentia vestra ejusdem episcopi vel Ecclesiæ Lucerinæ utilitatibus in universis quæ sunt necessaria libenter impendat, et competentia vigilantia suæ tribuat Christiana devotione solatia.

STEPHANO EPISCOPO GELASIVS.

Oportuerat Antistiam, quæ direxit petitorium in desiderata sibi pudicitia permanere, quia non facile contemnere debuit, quod facile prius credidit postulandum. Pertractato enim et maturato consilio juventutem suam, vel ea quæ petitorio debuit æstimare, nec contra electionem viduitatis indictæ suffragia postmodum et occasiones rumpendæ quærere castitatis. Sed quia mutabilem mentis errorem ferendæ culpæ cupiditate temeravit, et maritum potius incontinentiæ suæ, quod nullis prohibetur legibus, exquisivit, supradictam processioni solite noveris esse reddendam, et ut accessus ecclesiæ et ministeriorum sacra communione potiat.

¹ Vidæ nullam solemnem castitatis professionem emittebant. Quæ si obligatam Deo privati voti religione castitatem assumpto conjugio violabant, non-

¹ Locus corruptus.

GELASIVS PAPA MAXIMO ET EUSEBIO EPISCOPIB.

(Ex Baluzii Miscell.)

Licet regulis contineatur antiquis, parochias unicuique ecclesiæ pristina dispositione deputatas, nullam posse ratione convelli, ne per consuetudinem pessimam exempli mali temeritate crescente, ubique universalis confusio nasceretur, jam in decretis nostris ante non multum temporis destinatis, omnia jussimus, quæ taliter fuerant invasa, restitui. Sed quia temeritas pervadentium legem sibi putat posse generari, si sceleri suo pertinaciam retentionis adjungat, ea quæ inter fratrem et coepiscopum nostrum Constantinum Camiscanæ Ecclesiæ sacerdotem, et directos ab Anconitano pontifice decrevimus, per vos impleri cupimus. Tunc formam in cæteris cogitationibus quæ sit sequenda perscripsimus. Nulla igitur præsumptione statum parochiarum, qui perpetuæ ætatis firmitate duravit, patimur immutari, quia neque negligentia pontificis, neque temporalis adjectio, quæ per incuriam forte generatur, nec ignavia faciente consensus, nec surripiente supplicatione præceptio divellere potest semel diocesim constitutam, ex qua semper ad regenerationem atque consignationem plebs devota consistit.

IDEM JUSTINO ARCHIDIACONO ET FAUSTO.

De rebus ecclesiæ in quatuor partes dividendis.

Vobis et famæ vestræ consultum duximus, ut pontificis vestri loco vobiscum ab eodem aliquis subrogetur, qui ejus nomine pariter universa disponat, quatenus omnia prædia ad vestrum revocetis studium, ne cuiquam clerico pro portione sua solum aliquod ecclesiæ putetis esse deputandum, ne per incuriam negligentiamque minuatur, sed omnem pensionis summam ex omnibus prædiis rusticis urbanisque collectam ad antistitem deferatis. Ex qua tamen collectione habeatur ratio, quod ad causas vel expensis accedentium necessitatum opus esse perspicitur, ut de medio sequestretur, et quartæ portiones vel fidelium oblationes de hac fiant modis omnibus pensione, ita ut unam sibi tollat antistes, aliam clericis pro suo judicio et electione dispertiat, tertiam pauperibus sub omnium conscientia faciat erogari. Fabricis vero quod competit ad ordinationem pontificis erogatione vestra decernimus pendendum. Si quid forte ab annua remanebit expensa, electo idoneo ab utraque parte custode condatur in thecis, ut si major emergerit fabrica, sint subsidio quæ diversi temporis diligentia potuerint custodiri, aut certe ematur possessio, quæ utilitates respiciat communes.

INCIPIUNT DICTA GELASII PAPÆ.

(Ex ms. cod. Luc. sæc. ix.)

Catechumeni, Latine dicuntur instructi vel audientes, si sunt qui fidem Christi instructi audiunt Christi præcepta, et recte credunt, et etiam a sacerdote c. signati sunt, et per exorcisma purgati,

nisi Deo reddebant rationem. Vide epistolam Gelasii ad episcopos Lucaniæ cap. 21. MANSI.

et respiscunt, sed necdum sacro baptisate sunt abluti. Pœnitentes hi dicuntur in canone qui de criminibus, de majoribus culpis agunt publice pœnitentiam. Et sciendum est quia secundum præceptum canonis non licet fidelibus, id est jam baptizatis, missas in ecclesia cum audientibus, id est catechumenis stare tempore orationis et canonicæ laudis, et simul cum eis orare et psallere. Neque clericis, aut aliis laicis licet cum pœnitentibus simul mixti orare aut psallere.... antiquitus proprius statutus locus, aut extra ecclesiam, aut in initio introitus ecclesiæ, ubi ad orandum et audiendum divinum officium stabant catechumeni, id est instructi vel audientes, et infra ecclesiam. Super istos erat similiter proprie locus statutus ubi stabant pœnitentes, ut omnes in ecclesiam introeuntes scirent eos de criminalibus culpis pœnitere, et orarent pro eis, et illi per hæc humiliter magis reciperent veniam delictorum suorum. Et super hos in alio ecclesiæ spatio stabant cæteri fideles laici, segregati tamen a clericis. Cumque autem in aliquibus capitulis canonis dicatur ut pro

quacunq; criminali, id est graviore culpa ejiciatur ab ecclesia quicunq; non est intelligendum ut funditus prohibeatur ab omni conventu et auditione divinæ laudis, et præceptorum Domini; quod nimis absurdum est, et contra præceptum divinæ clementiæ, ut æger a divina excludatur medicina Dei, qui pro salute peccatorum est incarnatus et passus; et abjectus ab omni conventu et consolatione fidelium diabolo tradatur. Sed prædicta rationabiliter intelligendum est, ut ejiciatur a communione, id est consortio aliorum fidelium, qui intra ecclesiam stant tempore orationis et laudis Dei, et stet per statutos annos ad orandum et laudes Dei audiendum extra ecclesiam inter audientes, id est catechumenos; et expletis his omnibus secundum judicium commissæ culpæ intret in ecclesiam in communionem, id est consortium orationis cum pœnitentibus, inter quos, expletis iterum annis secundum judicium culpæ suæ, redeat plenius ad communionem, id est consortium cæterorum fidelium, et perceptionis sacri corporis et sanguinis Christi.

APPENDIX SECUNDA.

CANONES GELASIO ASCRIPTI.

MONITUM.

Inter veteres pontifices fere nullus occurrit, si Gregorium Magnum et forte etiam Leonem excipias, cujus nomine tam multa decreta inscripta apud veteres collectores legantur. Ego illa omnia vel fere omnia hic sub uno veluti conspectu exhibere aggressus sum; non quod omnia sinceros esse Gelasii fetus existimem; sed eodem plane consilio quo et cæteri ante me conciliorum collectores, minus etiam sincera, sed quæ ab aliis sincera habita sunt danda esse judicaverunt. Porro istis colligendis usus sum præcipue codicibus Burchardi, Ivonis, et Gratiani. Adjeci notulas interdum meas sed breviores, et quæ facile ad variantes ex mss. codd. acceptas pertinent. Adjungere potuissem et singulorum censuras, sed cum dicti mei rationes afferendæ essent, nimis in longum me res illa protraheret. Adeant qui voluerint præclarum opus Caroli Sebastiani Berardi Uneliensis præbyteri in regia Taurinensi academia jurisprudentiæ studii præfecti inscriptum: « Gratiani canones genuini ab apocryphis discreti, » Taurini 1752, quatuor in volumina divisum.

GELASII MAJORICO ET JOANNI EPISCOPIS.

Non esse sumendum corpus Domini sine calice.

Comperimus autem quod quidam in eadem regione, sumpta tantum corporis sacri portione, a calicis sacri crimine abstineant. Qui procul dubio nescio qua superstitione docentur obstringi; aut integra sacramenta percipiant, aut ab integris arceantur, quia divisio unius ejusdem mysterii sine grandi sacrilegio non potest provenire.

GELASII MAJORICO ET JOANNI EPISCOPI.

De his qui duos episcopos suos occiderunt ut amplius episcopo careant.

Ita nos quidem Latinorum cædes geminata pontificum horrendi sceleris atrocitate confudit, ut diu constitutio nostræ deliberationis hæsitaret; dum et ingerere quemquam parricidalibus exemplis dubitarem antistitem. Quapropter jam velut usum consuetudinemque sacrilegam declinantes, eatenus religioni duximus consulendum, ut parociæ vices ab extrinsecis positus sacerdotibus gubernentur, quia ibidem commanentes ferro didicerunt necare pastores; inauditque facinore (quod etiam nullis provinciis nusquam prorsus accidit, quæ bellorum continuis diversisque incursionibus affliguntur) hæc reperta sit

civitas, quæ præsules ministrando sibi fidem Christianam sine persecutione prosternat. Curandum est igitur ut illic funesta perniciosa cessatione propriorum sanetur antistitem, atque ita saltem furoris tanti materies subtrahatur, eoque modo vel illa, dum in quos æviat non habebit, ab hujusmodi cessatione desistat, vel aliis imitantibus dira contagia non præbeat. Egeat ergo episcopalibus subsidiis sibi met aliunde depensis, quæ sacram in suo gremio collatam fuso crudeliter macularat sanguine dignitatem; quia in utroque hæc est ultione plectenda, sive scilicet instinctu domestico, seu furis incitata, nefas hoc committit exterius. Præbeat ergo dilectio vestra in hoc statu positæ ministerium visitationis ecclesiæ; et aut conveniendo pariter aut viciis prout qualitas rerum, causaque poposcerit, divina ministeria [al. mysteria] repræsentet ingratis; ne cum devitamus zizania, dominica videamur præterire frumenta.

GELASII MAJORICO ET JOANNI EPISCOPO.

Nos ausus impij commovere Aselli, qui archidiaconatus fungebatur officio; nam cum duro casu lethaliiter sanciato pontifice præ cæteris ecclesiam custodire debuisset, ac ne quid de episcopali domo subduceretur, et eum ipsum in tumultu præsentis permittit occidi, cum ad fatendum servari debuisset, utrum hæc sua voluntate peregerit, aut cujusquam præcipitatus impulsu, et prius ab eo, quia idem creditarius præsulis fuisse dicitur interempti, ecclesiastica requiri substantia. Quis autem non evidenter intelligat propter hoc præcipuum dictum citius fuisse sublatum, quatenus nec complices proderet, et ignorata factis ecclesiæ facilius direptionibus subjaceret? Nam et libellarius incisus episcopi perhibetur inventus, et vir bonus Asellus ac suo gradu dignus (quod nunquam ante tentatum est) prius in se decretum, adactis ecclesiæ ministris compulsi celebrari, quam de excessu secundum tramitem vetustatis ad sedis apostolicæ notitiam reatio mitteretur. Quam sit autem intolerabile malum quis Christianus addubitet? ut cum soleat etiam communi sorte defuncto pontifice transitus ejus ante omnia nuntiari, competens deputari visitatio, atque ita de subrogando sace dote tractari, hic unus existerit, qui interfecto religionis antistite, de suo innox honore cogitavit, quam studuerit deferre quod gestum est. Ubi tamen latet extrinsecus quid agatur, tamen affectatæ potestatis abruptum, conscientiam suspicione non exiit, defuncti locum pariter

ambientis (*forte ambiens*) interim ne quis hoc unquam audeat usurpare, quod ante istum nullus est ausus, ab officio quod gerebat, nostra sit auctoritate submotus, donec quid in perpetuum de tali ordinari censeamus plenius retractetur. Si qua sane juris ecclesiastici subtilissime convincitur modis omnibus reformare cogatur.

GELASIIUS ELPIDIO EPI-COPO.

Sacrosancta religio, quæ catholicam tenet disciplinam, tantam sibi reverentiam vindicat, ut ad eam quilibet nisi pura conscientia non audeat pervenire. Nam quomodo ad divini mysterii consecrationem cœlestis Spiritus invocatus adveniet, si sacerdos, et qui cum adesse deprecatur, et criminosis plenus actionibus reproberetur?

GELASIIUS HELPIDIO EPISCOP. VOLATERRANO.

Absque auctoritate Romani pontificis ad comitatum episcopi proficisci non audent.

Quo ausu, qua temeritate rescribis Ravennam te parare proficisci, cum canones evidenter præcipiant nullum omnino pontificem nisi nobis visis, atque consultis, ad comitatum debere contendere (quod cum longævi vel ætate vel honore pontifices Pistoriensis, Lucensis, et Fesulanus nuper monstrarentur fecisse, tu qui paucorum dierum fungi sacerdotio videri), quemadmodum tibi putas licere, quod non licet; nisi quod hoc officio carere festinas, quod his excessibus te ostendis indignum?

GELASIIUS MAXIMO ET EUSEBIO EPISCOPIS.

Licet regulis contineatur antiquis parochias unicuique ecclesiæ pristina dispositione deputatas nulla posse ratione convelli, ne per consuetudinem pessimam exempli mali temeritate crescente ubique universalis confusio nasceretur, tamen etiam decretis nostris ante non multum temporis destinatis omnia jussimus, quæ taliter fuerant in vasa, restitui; sed quia temeritas pervadentium legem sibi putat posse generari, si sceleri suo pertinaciam retentionis adjungat; ea quæ inter fratrem et coepiscopum nostrum Constantium Camiscanæ Ecclesiæ sacerdotem, et directos ab Anconitano pontifice decrevimus, per vos impleri cupimus. Tunc formam in cæteris cognitionibus, quæ sit sequenda præscripsimus. Nulla igitur præsumptione statum parochiarum, qui perpetuæ ætatis firmitate duravit, patimur immutari, quia negligentia pontificis neque temporalis objectio, quæ per incuriam forte generatur, nec ignavia faciente consensus, nec subripiente supplicatione præcepto divellere potest semel diœcesim constitutam, ex qua semper ad regenerationem, atque consignationem plebs devota convenit; (*in Gratiano additur, sed forte verba sunt ejusdem Gratiani non Gelasii*) territorium enim non facere diœcesim olim noscitur ordinatum.

GELASIIUS EPIPHANIO EPISCOPO.

Ad episcopos cæteros direximus jussionem, ut eos qui ecclesias violasse perhibentur, accessu earum judicent esse non dignos.

GELASIIUS VICTORI, CONSTANTINO, MARTYRIO, FELICISSIMO, SORANO ET TIMOTHEO EPISCOPIS.

Frater et coepiscopus noster Epiphanius sua nobis relatione suggestit, Benenatum et Maurum Beneventanæ municipis civitatis in contumeliam religionis acerba nimis et plectibili contumacia prosiluisse, qui confugientem ad ecclesiæ septa curialem suam, nec illic quidem tutum, aut de injuria securum esse siverunt, ausi temerariæ menti admittere quod nec potestatis quidem vel principibus unquam licuit perpetrare, ut hominem in sanctuarii constitutum, captata sacerdotis absentia, reluctanti, reclamantemque violenter abstraherent, quos, quantum nobis

¹ Lege diffidit. Gratian. habet confidit.

² Ms. Gratian., *ita ut*.

A sua suggestione patefecit, merito indignos esse sacra communione judicavit. Et si revera tanti facinoris constat admissum, nostra etiam auctoritas in hac parte consentit. Nec enim ad supplicandum jure debet admitti, ubi admittere sacrilegium non dubitavit. Nullus enim intra limina tantæ venerationi deputata utrumque sibi licere existimet pro suæ voluntatis arbitrio, ut humilitatem sibi vindicet et furorem. Et ideo, fratres carissimi, supradictos, si manifesta reos facit conquestio, ab omnibus parochiarum vestrarum ecclesiis nostræ præceptionis auctoritate prohibete, ut non solum hi qui in injuriam sanctorum locorum prosiluisse probabuntur merito consequantur pro facti sui qualitate vindictam, verum etiam cæteri a tali præsumptione ultionis istius timore revocentur.

De sinceritate hujus epistolæ in utramque partem disputat Bernardus, et rem in medio relinquit; mihi nihil vere suspiciosum occurrit.

GELASIIUS JUSTO EPISCOPO.

Dilectio tua studeat quæsitæ omnium fideliter rerum veritate, ut si de spatibus de quibus memoratur orta contentio definitio dudum certa processit, intermerata servetur. Alioquin si nihil unquam constiterit terminatum, tunc de præscriptione temporum si qua pars¹ dissidet præbeat sacramentum; ² ut tamen quæ hactenus possessio perhibetur, jusjurandum sinatur offerre.

GELASIIUS MARTYRIO ET JUSTO EPISCOPIS.

De servis sine consensu dominorum ordinatis.

Ex antiquis regulis et novella³ synodali explanatione comprehensum est personas obnoxias servituti cingulo cœlestis militiæ non præcingi. Sed nescio utrum ignorantia an voluntate rapiamini, ita ut ex hac causa nullus pene episcoporum videatur extorris. Ita enim nos frequens et plurimorum querela circumstrepit, ut ex hac parte nihil penitus putetur constitutum. Actores siquidem illustris viri, filii nostri Amandiani graviter conqueruntur, homines suo juri editos, alios adhuc clericos, alios jam diaconos ordinatos, cum non solum post modernum, quod tantorum pontificum collectione sub omnium saluberrimæ provisionis assensu constat esse perfectum, hujusmodi personas suscipi non debere, verum etiam si qui forte in divinæ cultum militiæ ante fuerint ignorantia faciente suscepti, eliminare prorsus, et exutos religioso privilegio ad dominorum possessiones justa debuerint admonitione compelli. Et ideo, fratres carissimi, quos supradicti viri actores in clericatus officio monstraverint attineri, discussos et obnoxios ac probatos custodito legum tramite sine intermissione restituite, ita ut si quis jam presbyter reperitur, in eodem gradu peculii sola amissione permaneat. Diaconus vero aut vicarium præset, aut si non habuerit, reddatur. Residua officia sciant neminem posse ab obnoxietate, si convincitur vindicari, quatenus ordine custodito nec dominorum jura, nec privilegia illa ratione turbentur.

GELASIIUS⁴ RUFINO ET JUSTO EPISCOPIS.

Honorati et primarii Varulanæ (*forte Verulanæ*) civitatis fusius nobis precibus supplicarunt, sicut habetur in subditis, quibus etiam subscriptionem propriam commodarunt, se ab Agnello diacono gravi contumeliarum genere fuisse maceratos, ut etiam res perjurii (sicut ipsi dicunt) se asserant inclinatos; et ideo, fratres carissimi, secundum petitorii fidem supradicto diacono ad vestrum judicium, imminente Laurentio Romanæ Ecclesiæ defensore, mox deducto, veritatis assertionem discussa, si constiterit integritas supplicantium, aut intenta doceat diaconus, aut de ejus protervitate noveritis esse vindicandum, quatenus de tantis excessibus memoratæ improbe

³ Epist. ad episc. Lucan., cap. 14.

⁴ In cod. Laborantis ms. pro *Rufino*.

temeritatis exclusus ultio digna comitetur, et qui se a conviciis trivialibus implicavit, sacrae communionis arceatur accessibus.

GELASIVS CRESCONIO ILLUSTRIS.

Illud te modis omnibus volumus custodire, ne quis episcoporum Siciliae de parochiis ad se pertinentibus nomine cathedralici amplius quam duos solidos praesumat accipere, neque compellere presbyterum aut clericum parochiarum suarum supra vires suas eis convivia praeparare.

Utrumque affert Ivo p. 3, cap. 135 et 136, et ex Ivone Gratianus 16, q. 3. Dilectio cap. Illud te modis, 10, q. 3. Postremum hoc fragmentum Gratianus non Gelasio, sed Pelagio tribuit; at cum ex Ivone accepisse Gratianus facile iudicetur, ideo cum Ivo Gelasium legat, idem et Gratianum scripsisse oportet. Est autem canon a disciplina sive Gelasii sive Pelagii aetate vigente abhorrens.

GELASIVS JUSTINO ARCHIDIACONO ET FAUSTO DEFENSORI.

Quod episcopo nullo commento res liceat Ecclesiae alienare, et quod privilegia omni ratione integra convenit servari.

Volitorum ecclesiae actus vel patrimonium, quod hactenus comperimus destitutum, vel post damnationem Eucharistiae, quo fuerat depravante dispersum, curae vestrae decrevimus esse delegandum, ut diligentia qua vos pro ecclesiae utilitatibus existimamus esse vigilantes, praedia culturae restituatis antiquae; revocetis si quae sunt vendita aut donata mancipia, possessiones etiam ab Ennatio et Oppilione episcopis vel caeteris quovis jure videritis teneri (quia contra constituta synodi ab episcopo praedia alienari nullo poterunt commento) nihilominus revocentur; sit emptoribus ad eum recursus, qui praesumpsit aliquid de ecclesiae rebus illicita venditione distrahere; ita ut pensiones annuas ad pontificem deferatis, cui privilegia sua integra convenit omni ratione servari, ut ejus dispensatione portiones proveniant consuetae, ita ut portionem quartam, quae ad eos pertinet, sua pontifex ordinatione distribuatur, prout eujusque locum meritumque cognoscit. Pariter etiam ex fidelium oblatione faciendum, ut quartam clericis eroget pro consideratione suae electionis, antistes. Fabricarum etiam portio, episcopo sciente et disponente vestra erogatione pendatur, quatenus nihil penitus in detrimentum alicujus rei patiamini generari. Si quid vero in ecclesiae vestrae damnum, aut in his quae sunt praecipue nostrae prohibita pontificem vestrum videritis admittere, mox nostris auribus relatione signate, ut quid fieri debeat censeamus. Decimas justo ordine non tantum nobis, sed majoribus visum est, plebibus tantum ubi sacrosancta dantur baptismata deberi.

GELASIVS HERCULENTIO, STEPHANO ET JUSTO EPISCOPIS.

De eadem re.

Frequens equidem, et assidua nos querela circumstrepit de his pontificibus qui neque antiquis regulas, nec decreta nostra noviter directa cogitantes obnoxias possessionibus, obligatasque personas venientes ad clericali officii cingulum non refutant. Nuper etenim actores illustris feminae Placidiae petitorii oblatione conquesti sunt, Sabinum Marcellianensis sive Casilinetis urbis, Antiochum servum juris patronae suae absentis dominae occasione captata, ad presbyterii honorem usque productum, ejusque fratrem Leontium clericali officii privilegio decorasse. Et ideo, fratres carissimi, inter supradictos actores, et eos qui conditionis extremae repetuntur, objectam cognitionem vobis nostra auctoritate deputamus, ut omni veritate discussa, si revera objectam sibi maculam justitiae refragationis non potuerit ratione di-

¹ Gratian., cognationis.

luere, Leontium clericum, quem gradus praefinitus legibus non defendit, ad sequendam¹ cognitionis suae necessitatem modis omnibus redhibete. Antiochum vero, quia per sacerdotium non jam potest retolli, si in suam ecclesiam in hoc in quo est honore desiderat collocare, non veluti redditum sibi, sed habeat pro ministeriorum celebratione susceptum.

GELASIVS PHILIPPO ET CASSIODORO.

Caelestini causa talis est, quam vos quoque non arbitror ignorare, siquidem hic conscius convictus in caede parentis, et episcopi, quemadmodum gestorum tenore monstratur, cuncto iudicio nullatenus aestimatus est officio dignus altaris, eique pro tam detestando facinore unius anni interdicta communio est. Quatenus poenitudine competenti tanti facinoris curaret abruptum. Quod etiamsi a nobis juberetur, ipse magis cogitans divini corporis sacramentum debuit ad hoc mente purgatori remeare. Quod tempus tamen aut expletum, aut prope jam putamus exactum; post quod ei communionis facultatem patere non dubium est, ut et sententia synodalis possit abrumpi, et ut illi magis prosit, valeat majori satisfactione mundari.

GELASIVS SECUNDINO VISINENSIS.

De correptione ejus qui magica arte criminatus sit.

Atroces injurias indecorum prorsus ducimus ministrorum Ecclesiae vocibus irrogari, talia laicorum cum plerumque refugiant actiones. Tempus bonum siquidem honesta femina didicerat a magistro Paulo diacono, quae non solum suggerit criminibus appetitam, verum etiam in damnata arte magicae execrationis conscientiam miscuisse. Et ideo, frater, in supradictos te decrevimus cognoscere, ut si praedictum diaconum protervitas ista convicit, postquam indecenter probatus fuerit mulier inciviliter appetisse, aut eundem ad astruenda quae jactavit astringas, aut digna correptione compescas.

GELASIVS QUINIGESIO EPISCOPO.

Ut Judaei conversi honorentur.

Vir clarissimus Telesinus, quamvis Judaicae credulitatis esse videatur, talem se nobis approbare contendit, ut merito nostrum appellare debeamus; qui pro Antonio (Antio) parente suo specialiter postulavit ut eum dilectioni tuae commendare debeamus; et ideo fratrem supradictum voluntatis nostrae mandatorumque respectu ita te habere convenit, ut non solum in nullo penitus opprimatur, verum etiam in quo ei opus fuerit tuae se gaudeat dilectionis adjutum.

GELASIVS PAPA QUINIGESIO EPISCOPO.

In nullam transferatur personam res in litigio posita ante cognitionis eventum.

Quia res in litigio posita in nullam transferri potest omnino personam, donec legitimae cognitionis eventus, cui potius debeat, judiciaria disceptatione possit agnosci, ex eadem re quispiam non sinatur exigere pensiones, sed in eodem statu, re eadem posita, in quo videtur (sicut dictum est) ante constituta, quisquis sibi putat quippiam posse competere, iudicio pulset examine, praedictis omnibus inde submotis.

GELASIVS SIRACUSIO CONSTANTIO ET LAURENTIO EPISCOPIS.

Quam diligenter examinandum sit de servis Judaeorum.

Judas, qui Judaicae professionis existit mancipium, juris sui quod ante paucos annos se assertit comparasse, nunc ad ecclesiam Veneraniam confugisse suggestit, sicut petitorii tenor annexus ostendit, eo quod dicat sibi ab infantia Christiano nuper a praefato domino signaculum circumcisionis infixum. Quapropter diligenter vestra inter utrumque sollicitudo

² Fortasse Vulsinens.

rum fideliter examinet veritatem, quatenus nec religio temerata videtur, nec servus hac obsecratione mentitus competentis jura domini declinare contendant.

GELASII MAJORICO SERANO ET JOANNI EPISCOPIS.

Ne quis contra ecclesiasticam satisfactionem excommunicatis communicet.

Cælestinus presbyter fratris et coepiscopi nostri Serani qui contra pontificale iudicium, contraque apostolicæ sedis mandata prorumpens supradictis communionem sacram ministrare præsumpsit, cum non potuerit ignorare sententiam proprii sacerdotis ab officio protinus ecclesiastico repellatur, ut nullus Ecclesiæ ministrorum contra pontificalia statuta venire contendant.

GELASII PAPA FAUSTO MAGISTRO MILITÆ.

Mortuos suscitasse legimus Christum, in errore mortuos absolvisse non legimus, et qui hoc certam faciendi solus habuit potestatem beato Petro apostolo principaliter mandat: Quæcumque super terram ligaveritis, erunt ligata et in cælo, et quæcumque solveritis super terram, erunt soluta et in cælis (*Matth. xvii, 18*). Super terram, inquit, nam in hac alligacione defunctum nunquam dixit absolvendum.

GELASII JOANNI EPISCOPO VIVANENSI.

Exemplum vindictæ in eos qui se justas habere causas mendaciter fingunt.

Uxor Felicis, et filia Romam (quia sic oportuit) pervenerunt: siquidem hunc ipsum primum se ad barbarorum basilicam conferentem, sequæ bonas causas habere jactantem egredi sub hac conditione præcepimus, ut si actus suos fideliter et rationabiliter allegaret, nihil contra eum prorsus asperum fieri, durumque pateremur; alioquin si contra fidem et utilitatem dominicam venisse probaretur, ipse sibi imputaret, atque ordinationi congruæ subjaceret. Qui superveniente filio nostro viro spectabili Orthasio, sic est ad singula quæque convictus, ut os aperire non posset, et vera esse, quæ huic objicerentur propria voce fateretur, ideoque tenetur mancipatus custodiæ.

GELASII HONORIO EPISCOPO.

De hominibus ecclesiastici juris ne testamenti sibi paginam faciant.

Illud etiam sinceritatem tuam non latere volumus ad nos fuisse perlatum, quod amplius conductor, quem non solum servum constat ecclesiæ, sed ita rationibus a multis temporibus implicatum, ut etiam esset ingenuus, donec ratiocinia cuncta deduceret, modis omnibus obnoxius haberetur, ausu temerario molitus fuerit condere paginam testamenti, cujus omne peculium ecclesiastico juri legibus non dubitetur obstrictum. Quapropter his præsumptionibus vice nostra tua fraternitas contradicat, nec fieri prorsus aliqua subreptione permittat. Ac si eidem quidquam humanitatis forte contigerit, quia grandævus esse memoratur, mox ejus sine dilatione substantiam unanimitas tua filiis ejus duntaxat, quibus patrimonium probatur commissum sub fidei descriptione contrudat, donec temporibus universis, quibus hoc

* Anselmus Lucensis in sua collectione lib. vi, cap. 79, hoc fragmentum totidem verbis ex epistola Gelasii ad Natalem episcopum refert, sed circa finem apud eundem Anselmum ita variat: *Caritatem tuam duximus instruendam nos pariter ad metropolitanos vestræ provinciæ sive cujusquam contiguæ, quæ catholicam servant unitatem magnopere delegasse ut obscures*

¹ Gratianus legit *Viennensium*.

² Ita legit cod. *Deusedit*, cum in edit. sit *Messaliæ*.

³ Desunt sequentia in edit., sed reperta sunt a Ballerini in cod. Vat. 3833.

A patrimonium gubernasse cognoscitur, partes dominicas cogatur reddere indemnes.

GELASII HONORIO EPISCOPO.

Divinæ retributionis memor ad pontificalem conscientiam non ambigas pertinere egentium commodisiam sollicitudinem non negare.

GELASII CRESCONIO, JOANNI ET MESSALIÆ EPISCOPIS.

Statuta priorum decessores servare oportet.

Decessorum statuta sicut legitima et justa successores custodire convenit, ita etiam debent malefacta corrigere.

GELASII JOANNI EPISCOPO SORANA.

Certum est quidem, et nostris præceptionibus constitutum, ne quis in ecclesia aut in oratorio sedis nostræ non legitur permissione dedicatum, processio-nem publicam putaret impendi: ne conditores furtivis subreptionibus contra regularum statuta prosilirent. Sed quia Magetia spectabilis femina petitorii nobis oblatione suggestit, in possessionibus propriis suorum corpuscula condidisse: frater carissime, humanitatis intuitu, quod priora statuta non maculent funeribus, et sepulcris tantum, in comprehensis petitorio locis ministeria noveris pro solemnitate præstanda, ut defunctorum nomine solummodo divina celebrentur officia, publica frequentatione, et processione cessante. ¹ Data idibus Aprilis.

GELASII PAPA BENECONI EPISCOPO.

In ecclesia quam quis ædificat nihil sibi vix cæteris vindicet.

Piæ mentis amplectenda devotio est, qua se ¹ Julius U. H. in re Juviana sui juris fundasse perhibetur ecclesiam, quam in honorem S. Viti confessoris ejus nomine cupit consecrari. Hanc igitur, frater carissime (si ad tuam dioccesim pertinere non ambigis), ex more convenit dedicari collata primitus donatione solemnî, quam ministris ecclesiæ destinasse se præfati muneris testatur, sciturus sine dubio præter processio-nis aditum, qui omni Christiano debetur, nihil ibidem se proprii juris habiturum. ² Data xii cal. Augusti.

De eodem.

Frigentius vero petitoria nobis insinuatione suggestit in re sua quam Sextilianum vocatur, basilicam se sanctorum Michaelis archangeli, et Martini confessoris pro sua defensione fundasse. Et ideo, frater carissime, si ad tuam pertinet parochiam, benedictionem supra memoratæ basilicæ solemnî veneratione dependet. Nihil tamen sibi fundator ex hac basilica non erit vindicandum, nisi processio-nis aditum, qui Christianis omnibus in commune debetur.

Episcopi a suo metropolitano et ipse ab eodem consecratur.

* Quia per ambitiones illicitas non potest quosdam ecclesiarum jura turbare, ac privilegia quæ metropolitanis vel provincialibus episcopis decrevit antiquitas temeraria præsumptione pervadere propter quod etiam communionis apostolicæ desiderant dissidium tenere; quo scilicet ab ejus auctoritate divisi, vel impunes proprias usurpationes exercent, non

episcopos in eadem regione metropolitanus suus debeat ordinare, eundemque ipsum metropolitanum si humana morte transierit, non nisi comprovinciales episcopi juxta formam veterem studeant ordinare, quatenus quæ veneranda decrevit antiquitas nullus sibimet contra fas usurpare contendant. MANSI.

¹ Ita restituunt Ballerini ex cod. *Deusedit*, cum in cod. legeretur *Julius nobis in re Juviana*.

² Hæc desunt in editis et suppleunt Ballerini ex cod. ms.

respicientes quia æterno Judici rationem tam de catholice sinceritatis injuria, quam de traditionum præjudiciis paternarum non sine perpetuæ sint damnationis interitu reddituri, si in hac obstinatione permanserint, caritatem vestram duximus instruendam, ut vos omnes in commune fratres si per Dardaniam, sive per quamque contiguam provinciam constituti, qui vos sub metropolitanis vestris esse meministis, et ab eisdem substituti decernentes, sicut vetus consuetudo deposcit, unanimiter statuatis antistites, et vicissim si metropolitanus humanæ conditionis forte decesserit, a comprovincialibus episcopis, sicut forma transmisit sacrari modis omnibus censeatis: nec quemquam sibi, quum vobis antiqua dispositione concessum est, patiamini vindicare: quatenus et inter ipsas adversantium voluntatum procellas, veterum regulas nullatenus custodire cessetis, sicut persecutionum tempore diversarum patres nostros constanter fecisse non dubiam est.

GELASIVS ANASTASIO EPISCOPO.

Defensionis propriæ desolatis auxilio, et qui suis actibus adese pro ætatis infirmitate non possunt, exortum pontificem decet subvenire, quia pupillis tuitionem etiam divinitas jussit impendi. Et ideo Maximo et Januario clericalis officii (qui se solatio parentum vel propinquorum asserunt destitutos) auxilium ex nostra delegatione præstabis, ut adversus improbitates adversariorum suorum protecti, tuæ executionis annixu, noxia commenta non sentiant.

GELASIVS FORTUNATO EPISCOPO.

Tueatur Ecclesia quos in sui defensione suscepit.

Irreligiosum prorsus et execrabile judicamus, si quisquam vel extraneos in sui tuitione susceptos non omni fide et tota animi sui educaverit sanctitate. At cum Olympius diaconus dilectionis tuæ Felicis et Olympi suggeratur avunculus, eosque parvulos tutelæ vice suscepit nutriendos, ultra latrocinium esse judicamus, quod eos bonisculis parentum, sicut asserunt, reliquit extorres, alia retinendo, alia contra leges et jura vendendo.

GELASIVS JUSTINO ARCHIDIACONO ET FAUSTINO DEFENSORI.

De rebus ecclesiæ non est aliquid alienandum.

Vobis enim et famæ vestræ consultum duximus, ut pontificis vestri loco, vobiscum ab eodem aliis subrogetur, qui ejus nomine pariter universa disponat: quatenus omnia prædia ad vestrum revocetis studium, nec cuiquam clerico pro portione sua aliquid solum ecclesiæ putetis esse deputandum: ne per incuriam et negligentiam minuatur; sed omnis pensionis summam ex omnibus prædiis rusticis, urbanisque collectam ad antistitem deferatis. Ex qua tamen collectione habeatur ratio, quid ad causas vel expensas accidentium necessitatum opus esse perspicitur, ut de medio sequestretur; et quatuor portiones vel de fidelium oblatione, vel de hac fiant modis omnibus pensione: ita ut unam sibi tollat antistes, aliam clericis pro suo judicio et electione dispertiat, tertiam pauperibus sub omni conscientia faciat erogari: fabricis vero quartam, quæ competit, ad ordinationem pontificis, erogatione vestra decernimus esse pensandam. Si quid forte sub annua remanebit expensa, electo idoneo ab utraque parte custode, tra-

^a Exstant hæc verba in tractatu Felicis III de Acaciorie damnato, hic dato ex Maffeo. MANSI.

^b *Integram hanc epistolam Gratianus in duas distinxit, diverso etiam titulo præfixo; nam ab illis verbis, Concesso vobis usque ad illa redditurus examini, titulum præfixit clero, et ordini, et plebi Brundusii ita 12, quæst. 2, can. 26: Ab illis verbis venerabilis etiam baptismi usque in finem relatis de consecr. dist. 4,*

¹ Forte Leontio.

A datur enthecis ut si major emergerit fabrica, sit subsidio quod ex diversi temporis diligentia potuerit custodiri, aut certe ematur possessio, quæ utilitates respiciat communes.

GELASIVS CLERO ET ORDINI ET PLEBI BRUNDUSII.

Reditum et oblationum duæ portiones clericis committantur.

Concesso vobis, quem petistis, antistite fratre jam et coepiscopo meo Juliano, necessarium fuit (eodem ad ecclesiam suam mox remisso) ad vos nostra scripta pariter destinari: quibus agnosceretis eidem fuisse præceptum, ne unquam ordinationes præsumat illicitas, et infra. Reditus et oblationes fidelium in quatuor partes dividat quarum unam sibi ipse retineat, alteram clericis pro officiorum suorum sedulitate distribuat: fabricis tertiam; quartam pauperibus et peregrinis habeat fideliter erogandam: quarum rationem divino est redditurus examini.

B GELASIVS EPISCOPIS ORIENTALIBUS DE DAMNATIONE DIOSCORI.

Non petenda est absolutio, cum inique fertur sententia.

^a Cui est illata sententia deponat errorem, et vacua est; sed si injusta est, tanto eam curare non debet, quanto apud Deum et Ecclesiam ejus neminem potest iniqua gravare sententia. Ita ergo se non absolvi desideret, qua se nullatenus perspicit obligatum.

GELASIVS ¹ GERONTIO ET PETRO EPISCOPIS.

Implorantibus patrocinium episcopi debent adesse.

Licet omnibus de nobis sperantibus non debeamus, in quantum possumus, nos negare; plus tamen viduarum et orphanorum causas, et impensius ducimus exsequendas, quas tueri a nobis, vel ab omnibus divina manifestat assertio.

GELASIVS LEONTIO ET PETRO EPISCOPIS.

C Quisquis in negotiis suis nostri nominis intercessione sperat sibi remedia posse conferri, proha nos convenit animositate præstari.

GELASIVS CLERO, ORDINI, ET PLEBI ² BRENDESII.

D ^b Concesso vobis quem petistis antistite fratre jam et coepiscopo meo Juliano, necessarium fuit eodem ad Ecclesiam suam mox remisso, ad vos nostra scripta pariter destinare, quibus agnosceretis, eidem fuisse præceptum ne unquam ordinationes præsumat illicitas. Ne bigamum, et qui virginem non est sortitus uxorem, atque illitteratum, vel obnoxium, in aliqua parte corporis debilem notatumque modis omnibus ad sacros ordines permittat accedere. Quod etiam de peregrinis atque incognitis vel expentibus cavere debet, quia hujusmodi a venerabilibus prohibentur officii, ac nihil ex ministeriis atque ornatu postremo de quacunque re quam constat ad ecclesiam pertinere, audeat in alterum qualibet ratione transferre. Reditus et oblationes fidelium in quatuor partes dividat, quarum sibi unam ipsi retineat, alteram clericis pro officiorum suorum sedulitate distribuat, fabricis tertiam, quarum rationem divino est redditurus examini. Sacris quoque ordinibus applicandos, hac observatione promoveat, ut jejunio quartii, septimi et decimi mensis vespere sabbati presby-

can. 17, incipit novus canon cum titulo: Gelasius papa clero et plebi Tarentinæ. Profecto hæc leguntur in libro Diurno Romanorum pontificum, et est formula litterarum quæ tradebantur episcopis recens ordinatis. At hanc formulam acceptam esse ex scriptis Gelasii satis indicat vetustus Lucensis codex manuscriptus, in quo hæc ipsa formula sub Gelasii nomine legitur. Est autem codex ille sæculo exeunte VII scriptus. MANSI.

² Al. Brundusii.

teros atque diaconos ordinandos esse cognoscat. A Venerabilis etiam baptismi sacramentum nisi in festivitate Paschali et Pentecoste tradere non præsumat exceptis ægritudine laborantibus.

GELASIIUS CŒLESTINO EPISCOPO.

Ad ministerium alicujus ecclesiæ clerici ejusdem promoveantur.

^a Prebyteri, diaconi, et universi clerici Stomensis (Ilistoniensis) civitatis petitorio nobis suggessere porrecto, in ecclesia beati martyris Eleutherii episcopi (quæ in supradicta civitatis parochia probatur esse constructa) presbyterum qui constitutus fuerat defecisse; atque in ejus locum Julianum diaconum ipsius ecclesiæ pro celebritate ipsius loci quantocius debere ordinari. Et ideo, frater carissime, si de ejus vita vel moribus nihil est quod contra canonum veniat statuta, suprascriptum presbyterii honore decorabis, sciturus eum visitatoris te nomine non cardinalis creasse pontificis. Pariter etiam et Felicissimum diaconum in ejus ecclesiæ ministerio si conversatio ejus patitur, subrogabis, ut locus processionei celeberrimus ad mysteriorum consecrationem nec sacerdote indigere nec ministro.

GELASIIUS PAPA EZECHIE COMITI.

A seculari iudice clericus non est audiendus.

Christianis gratum semper debet esse, quod ab eorum poscitur dignitate præstandum: quia Deo servientibus beneficii negare non convenit. Silvester itaque atque Faustianus, qui se a cunabulis clericos confitentur, a Theodora se opprimi per violentiam conqueruntur, quia dicunt se ingenuos atque Deo auctore, pristinae conditionis nexibus absolutos, in sortem deterrimæ iterum servitutis addici, et per auctoritatem regiam contra leges publicas, cum clericali cingulo tenerentur astricti, per archidiaconum urbis Grumentinæ esse conventos, cum constet eum qui cœlestem militem pulsat, non nisi ejus forum debere sectari. Et ideo, dilecte filii, de penso salutationis affatu supradictos clericos tibi commendo, ut si ad delegatorum iudicium eorum adversarii venire contempserint sublimitatis tuæ tuitione vallentur; ne quid illis aut subreptio, aut nimica legibus violenta necessitas imponat, quia qui iudicium refugit, apparet eum de justitia diffisum.

GELASIIUS CRISPINO ET SABINO EPISCOPIB.

Non nisi ad episcoporum iudicium clericus vocetur.

^b Silvester et Faustianus Ecclesiæ Grumentinæ clerici lacrymosa nobis instigatione conquesti sunt, libertatem sibi domini sui benignitate concessam hæredum ejus oppressionem pulsari, sibi que in clericatus officio pene a cunabulis servientibus, etiam manumissore vivente, in eodem actu nihilominus constitutis, divinis mysteriis impendere servitium non licere, cum (si petitionem veritas subsequatur) contra patris et auctoris sui factum venientibus, ut indignis, hæreditas legibus auferatur, nec eis liceat hæreditatem capientibus contra auctoris sui prosilire iudicium. Et ideo, fratres carissimi, quoniam se etiam ab archidiacono dictæ Ecclesiæ queruntur oppressos, qui per eorum absentiam moderatoris iudicium promisit eos esse secuturos, calcatis omnibus rationibus, et contra leges divinas et publicas pulsatis, forum suum putavit auferri in vestro iudicio, quisquis ille est qui clericum lacessit adveniat, ut

^a Canon iste plane cohæret cum fragmento ab Holstenio ex collectione cardin. Deusdedit vulgato et hic excuso. Mansi.

^b Ambos hos canones falsq̄ inscribi Gelasio iudicat, nec immerito, Berardus, cum archidiaconorum jurisdictionis recentioris disciplinæ exstiterit. Mansi.

^c Suspiciosa est hæc epistola Berardo, imo, qui d

¹ Al. Sabino.

GELASIIUS PAPA ¹ FABIANO EPISCOPO.
Baptizandis numerus non imponatur nec cathedricum ultra vetustum morem exigatur.

Nec numerus baptizandis juste creditur imponendus, cum quanti petierint, vel ad regenerationem festinaverint, non sint pro alterius voluntate repellendi. Et ideo, frater carissime, hujusmodi superfluum constitutionem modis omnibus removebis, ut unusquisque aut in vicina sibi ecclesia, aut in electa pro suæ mentis baptizetur arbitrio. Cathedricum etiam non amplius quam vetusti moris esse constituit, ab ejus loci presbytero noveris exigendum, et de his quæ die dedicationis fuerint offerentium devotione collata, consuetudinem, quæ generaliter omnibus ecclesiis est præscripta servabis.

GELASIIUS PAPA PHILIPPO ET ² GERUNTINO EPISCOPIB.

In electione episcopi parochus debet adesse.

^c Plebs Diotrensis data nobis petitione deservit diu se sine rectoris proprii gubernatione dispergi. Ac, sicut asseritur, is qui a vobis jam probatus dicitur a paucis, et tenuibus jam putatur electus, cum ad vos (al. nos) pertineat universos assidua admonitione compellere, ut omnes in unum quem dignum sacerdotio viderint, et sine aliqua reprehensione consentiant. Et ideo, fratres carissimi, diversos ex omnibus sæpe dicti loci parochiis presbyteros, diaconos, et universam turbam vos oportet sæpius convocare, quatenus non prout cuilibet libuerit, sed concordantibus animis talem vobis admonentibus, sibi querant sola Divinitatis attentione personam, quam nulla contrarietas a constitutis possit revocare præscriptis.

GELASIIUS BONIFACIO EPISCOPO.

Quod servi fugientes dominos suos ad ecclesiam, intercessionem debent querere non latebras.

^c Metuentes famuli dominos si ad ecclesiæ septa confugerint, intercessionem debent querere, non latebras, ne hæc ipsa præsumptio tarditatis temeritatem augeat renitendi. Filius enim noster vir specialis Petrus queritur servum suum in ecclesia S. Clementis diutius commorari, cui cum deputasset sacramenta præstari, illum egredi nulla ratione voluisse. Et ideo dilectos supradicti hominis de præsentem cum eo quem elegerit esse mittendos, qui cum de impunitate ejus sacramenta præbuerint, eum statim facies ad dominum suum modis omnibus remeare; aut si in hac pertinacia forte persistit, post sacramentum sibi præstitutum reddatur invitus.

GELASIIUS RUFINO ET APRILI EPISCOPIB.

^d Quis aut leges principum, aut Patrum regulas, aut admonitiones modernas dicat debere contemni, nisi qui impunitum sibi tantum æstimet transire commissum. Actores siquidem filia nostræ illustris et magnificæ feminae Maximæ petitorii nobis insinuatione conquesti sunt Silvestrum atque Candidum originarios suos contra constitutiones quæ supradictæ sunt, et contradictione præeunte a Lucerino pontifice diaconos ordinatos. Ideo, fratres carissimi, tantæ prævaricationis excessus noveritis sagacius inquirendos; et si constiterit querelam veritate fulciri, continuo qui

miseris, imposturæ auctorem Anselmum Lucensem suspicatur a quo uno Gratianus accepit. Curram quæso? quod de antistitum electionibus hic agatur, quarum libertatem asserere e re Anselmi erat, nunquid propterea quod hic decernitur disciplinæ Gelasianæ ætati aversabatur. Mansi.

¹ Forte Geronio.

contradictione præeunte non legitime sunt creati A
[al. consecrati] a sacris officiis repellantur.

IDEM EISDEM.

Leges principum aut regulas Patrum contemni non liceat.

Quis autem leges principum aut regulas Patrum, aut admonitiones paternas dicat debere contemni, nisi qui impunite sibi tantum existimet transire commissum?

GELASIVS THEODORICO REGI.

Leges Romanorum principum servandæ sunt ab omnibus.

Certum est magnificentiam vestram leges Romanorum principum, quas in negotiis hominum custodiendas esse præcepit, multo magis circa reverentiam beati Petri apostoli pro suæ felicitatis augmento velle servari.

GELASIVS PAPA PALLADIO EPISCOPO.

Tempore sinceritatis dignitas accepta sequente debilitate non amittitur.

Præcepta canonum quibus ecclesiastica regitur disciplina sicut ad sacerdotium debiles corpore non patitur pervenire; ita et si quis in eo¹ fuerit constitutus, ac tunc fuerit sauciatus, amittere non potest quod tempore suæ sinceritatis accepit. Stephanus siquidem presbyter petitorio nobis deflevit oblato, quod habetur in subditis olim sibi ante annos plurimos collatam presbyteri dignitatem, quam revera immaculati corporis iudicio² suscepisset: sed nuper propter provinciæ vastitatem (quam Thusciam præ omnibus barbarorum feritas diversa sectantium, et ambiguitas invexit animorum) dum imminentes gladios evadere fugæ præsidio niteretur, acutis sudibus occurrentia sibi lecta transiliens inferiores partes corporis inseruisse suggestit, quæ vix adhibita curatione biennio potuissent abstergi [al. obstringi]. Et ideo, frater carissime, supradicto locum suum dignitatemque restitue, quatenus sacrosancta mysteria sicut consuevit exercent. Neque enim convenit ab hoc auferri ante susceptum ordinem, in quo postmodum in invaletudinem corporis casu probatur faciente collapsus.

GELASIVS RUSTICO ET FORTUNATO EPISCOPIB.

A regimine suspendatur ecclesiæ qui in terram frequenter eliditur.

Nuper Foropopulensis³ Ecclesiæ clerici, una cum Sabino episcopo et Pelagio et laicis propria suggestione reserarunt præsulem suum gravi quadam necessitate vexari, cuius eum dicerent incursione frequenter elisum. Quod ne scandalum fidelibus videretur ingerere, et Ecclesiam Dei ubique positam hac offensione turbare, præcipue cum eodem ipso volente huc se perrexisset firmarent, ad dilectionem vestram scripta direximus, ut Ecclesiæ cuius rector tali casu tenetur astrictus visitationem congruam reddatis. Verum quia nunc idem ipse venit huc pontifex falsaque omnia de se jactata disseminat; sub divini contemplatione iudicii, vestræque conscientiæ, existimationisque respectu rerum fide solertissime perquisita, si aliquando scilicet vel in domo vel in processione, vel in alio quocunque loco probatur repente⁴ collapsus, vocesque dedisse confusas, et spumas ore jactasse; quanta fieri potest examinatione quærat. Quod tamen sive non possit aliquotum⁵ factum testificatione firmari, sive nunquam

¹ Hic Honorius fuit Salonitanus episcopus, ad quem aliæ duæ Gelasii editæ sunt. BALLER.

² Ivo addit *actu*.

³ Ivo, *suscipit*.

⁴ Cod. Luc., *Foropopiliensis*.

⁵ In vetustissimo meo Lucensi codice legitur *Sabino et Pelagio laicis*; quæ commodior est lectio.

⁶ Cod. Luc., *prolapsus*.

contigisse dicatur; non putandum est posse sufficere, sed certum manifestumque documentum, quia de tanta re non segnius agendum est. Faciat rem tua dilectio, frater Rustice, sui moris et aptam magno pontifici, ut eum triginta diebus tecum esse constituas, eumque carnibus⁷ indifferenter uti necessaria probatione compellas.

GELASIVS VICTORI EPISCOPO.

Cum majores ordinare contempserint de minoribus promoveantur ordinibus.

Consuluit dilectio tua de suorum promotione clericorum perhibens, quod diaconi ad presbyterii gradum (quo ecclesiam tuam memoras indigere) venire detrectant. Quapropter quia invitos ecclesiastica moderatio, gravitasque non patitur, ut ex nolentibus fiant nolentes, ordinatio illa potest perficere, si quos habes vel in acolythis, vel subdiaconis maturiores ætate, et quorum sit vita probabilis, hos in presbyteratum studeas promovere, ut qui in suis ordinibus proficere noluerint, reddantur suis inferioribus post minores; ipsaque commoda presbyteri propensius, quam diaconi consequantur, ut hac saltem ratione constricti, et honorem, quem refugerant, appetere nitantur, et quæstum.

GELASIVS PAPA.

Testatoris arbitrium servari oportet.

Consideratio ecclesiasticæ utilitatis hoc postulat, ex dispositione testatoris servandum arbitrium.

GELASIVS.

Quæ sacerdotes dederunt, subsequentes pontifices nullatenus auferre præsumant.

Illud statuendum censuimus ut quascunque monifrentias clericis aut sibi servientibus de rebus ecclesiæ in usum aut de propriis in proprietatem præcedentes dederint sacerdotes; subsequentes pontifices nullatenus auferre præsumant. Si quid tamen culpæ extiterit pro qualitate personarum, vel regula præcedentium canonum in persona habeatur, non in facultate districtum.

GELASIVS PAPA.

Non mentitur qui animum fallendi non habet.

B. apostolus Paulus non ideo, quod absit, fefellisse credendus est, aut sibi extitisse contrarius, quoniam cum ad Hispanos se promisisset iturum, dispositione divina majore occupatus ex causis implere non potuit quod promisit. Quantum enim ipsius voluntas interfuit hoc pronuntiavit, quod revera voluisset efficere. Quantum enim ad divini secreta consilii (quæ ut homo omnia non potuit licet Spiritu Dei plenus agnoscere) suprema prætermisit dispositione præventus. Nec quia B. Petrus apostolus divinæ reverentiæ ipsi Domino respondit: *Non tarabis mihi pedes in æternum*, fefellisse, quod absit, aut in sua putabitur minime constituisse sententia; quia mox eidem divinæ voluntati cesserit, et quod dixerat esso facturum, a causis astrictus humanæ salutis, passus est prona voluntate faciendum.

⁷ GELASIVS AGILULPHO.

Precor autem ut regulam beati Petri apostoli inter Dalmatias constitutam defensare dignemini, et quæ vobis, vel frater, vel coepiscopus meus Honorius⁸ pro ejus utilitate suggesserit, vel conductores putaverint intimandum, quam fieri potest, præstare jubeatis.

⁸ In Cod. Luc. deest vox *factum*.

⁹ Ad oram nei codicis additur *anellinis*; id est; guinis.

¹⁰ Hanc et sequentes vulgarunt Ballerini ex collect. Vatic. Deuseddit cardin. lib. II, cap. 100.

GELASIIUS JANUARIO.

Sed causas quibus beneficia beati Petri apostoli continuata percipias, fidenter injungo. Præstet igitur tua nobilitas, ut rebus pauperum ejus auxilium defensionemque concedat, et conductores earum pio favore tuatur, ut vicissitudinem præditorum ab eodem percipiat consequentem, cujus meritis, et honori devotus ista dependit.

GELASIIUS FIRMINÆ ILLUSTRIS FEMINÆ.

Ad cumulum vero mercedis vestræ pertinere certissimum est, si prædia quæ vel a barbaris vel a Romanis inconvenienter invasa sunt, vestris dispositionibus egentium victui reformentur. Cujus tanta de provinciis diversis, quæ bellorum clade vastatæ sunt, Romam multitudo confluit, ut vix ei, Deo teste, sufficere valeamus. Conspicitis ergo quantum boni operis acquiratis, si B. Petro apostolo prædia, quæ pro sua quisque anima contulit, vestro post Deum præsidio liberata reddantur. Cujus benedictionis eulogias, quas pro affectione direxi, peto ut grata suscipere mente digneris.

GELASIIUS ACTORIBUS URBICI.

Constat vos intulisse actionibus ecclesiæ ex præstatione fundi claculas, quem conductionis titulo tenes, de fructibus (an. 494) anni consulatus Asterii et Præsidi VV. CC., de indictione III, auri solidos XXX, Notavi v. cal. Augusti a Flavio V. C. consule.

GELASIIUS b HERELEUVÆ REGINÆ.

Qui pro victu pauperum domno filio excellentissimo regi cum meis litteris supplicaret. Petrum Ecclesiæ defensorem dirigere properavi. Quo veniente sublimitatem quoque tuam salutare non desisti, plurimum deprecans, ut pro vestræ salutis, et prosperi-

a Id est Flavio Viatore, qui fuit consul. an. 495. Alia cautio ejusdem diei ac iisdem verbis subjicitur ab eodem Gelasio data Vincomalo, ubi solum fundi nomen decet. BALL.

¹ Ex ms. cod. universitatis Taurinensis, fol. 4, pag. 7.

A tatis augmentis egentium causas juvare dignemini. Data v. cal. Martii

¹ GELASIIUS PETRO EPISCOPO POTENTINO.

Secundum quod vestri portitoris significavit libellus, compertum habemus vos præ manibus habere negotium insolitum. Pertulit, diaconem quemdam commisisse incestum multis indiciis in vicinia notum. Sed quia nemo potest canonice illud stuprum probare, memoratus diaconus omne meritum recusat inde subire judicium. Ad quod ego multis inevitabilibus curis involutus quanta possum brevitate sic rationabiliter respondeo. Nulla quippe judicia inter homines necessaria essent, si omnes veritates cunctis patuissent. Sequitur ergo perquiri a iudice debere probationem iudicii ordine, unde aliter non cognoscitur veritas culpæ. Sed cum culpa non ignoratur, nec synodum ex hoc congregari oportere, nec iudicium agitari jubemus. Sed sola modulata sententia in concilio tractetur, quæ meritum culpæ excedere non videatur. Sicut dictum est antiquis, *oculum pro oculo, dentem pro dente*, et librata mensura, ideo fuit iussa in lege, ut iuxta meritum culpæ damnatio ponderetur vindictæ. Si quidam fortasse minus capaces in his quæ præmisimus propterea vacillant, quia scriptum habent in legibus nostris, De occultis nemo iudicetur et iudicet. Sed hi tales vigili mente pertractent, quia quod de occultis negatur, sub tacito intellectu de manifestis conceditur. Constat ergo consequenter hoc dici de ipsis occultis, quæ scandalum Ecclesiæ nullum inducunt. Si postquam oïris scandalum contigerit pro crimine, nullo modo est prætereundum quia Ecclesia et satisfactione pacata quietat, et sedata remaneat culpa sic publiciter punita, ut etiam habeant timorem. Satisfactio namque illa est, qua innocens quisque manifestatur, a quibus reus credebatur.

b Anonymus a Valesio editus de gestis Theodorici regis hanc reginam ejusdem Theodorici genitricem memorat. *Mater Ereliva dicta Gothica, catholica quidem erat, quæ in baptismo Eusebia dicta.* BALL.

APPENDIX TERTIA.

CONCILIORUM SUB GELASIO HABITORUM RELATIO.

* CONCILIUM ROMANUM I.

Quo a septuaginta episcopis libri sacri et authentici ab apocryphis sunt discreti, sub Gelasio, anno Domini 494 Asterio atque Præsidio consulibus.

I.

^b *Ordo^a librorum Veteris Testamenti quem^c sancta et catholica Romana suscipit et veneratur Ecclesia, digestus a beato Gelasio papa I cum septuaginta episcopis.*

Genesis liber unus.
Exodi liber unus.
Leviti libri unus.
Numeri liber unus.
Deuteronomii liber unus.
Jesu nave [Josue] liber unus.
Judicum liber unus.
Ruth liber unus.
Regnorum [Regum] libri quatuor.
Paralipomenon libri duo.
Psalmorum 150 liber unus.
Salomonis libri tres :
Proverbia,
Ecclesiastes, et
Cantica canticorum.
Item Sapientiæ liber unus^d.
Ecclesiasticus liber unus.
Item ordo prophetarum^e :

^a Ad fidem catholicam illibate custodiendam, dissidia tollenda, pacemque in Ecclesia restituendam, pontifex una cum concilio in eo potissimum laboravit, ut apostolicæ et catholicæ Ecclesiæ communio nulla vel levi macula conspersa, illibata penitus et impolluta sarta ac tecta in omnibus servaretur. Ad hoc autem præstandum sollicitiorem curam impendens, non solum vindicasse voluit ipsam Ecclesiam ab omnibus, ut semper fuit, immunem hæresibus atque hæreticorum consortio; sed ut eam redderet a pravorum scriptorum contagione securam, omne studium adhibens, delectum habuit ecclesiasticorum librorum qui hactenus edii legi solerent: distinguens separansque, quasi os domini, mundum ab immundo, et discernens pretiosum a vili. Cujus rei perficiendæ gratia decretum constituit ab Ecclesia catholica perpetuo servandum, in quo post recensitos Veteris ac Novi Testamenti libros canonicos, adiecit de primatu Romanæ Ecclesiæ et aliarum patriarchalium Ecclesiarum juribus, ad reprimendam Constantinopolitanorum antistitem præsumptionem et audaciam infringendam, qua se Acacius primum, inde ejus successor adversus Romanam Ecclesiam proterve nimis erexerat. SEV. BINIUS.

^b Quotquot hoc loco enumerantur, et in canoem sacrorum librorum referuntur libri Veteris Te-

^c Est in collectione Isidori, cujus exemplaria vetustissima duo sunt in bibl. Collegii Paris. Soc. Jesu. In ms. cod. Dacheriano collectionis Dionysianæ, ut putat, decretum hoc Damaso tribuitur. Et Baron., ad an. 69, ex concilio Romano sub Damaso, quod continet Cresconiana collectio, partem hujus decreti exhibet. In ms. Jurensi Hormisdæ papæ tribuitur, teste P. Labbeo. In nostro inscribitur: *Notitia sacram Scripturarum, seu librorum canonicorum cum descriptione vel adnotatione Gelasii papæ*. Describitur hoc decretum a Vincentio Bellov. in pr.-log. cap. 13 et 14. Multo antea, tacito Gelasii nomine, ab Aldhel-

A Isaïæ liber unus.

Jeremiæ liber unus.

Cinnoth, id est, de lamentationibus suis.

Ezechielis liber unus.

Danielis liber unus.

Osee liber unus.

Amos liber unus

Michææ liber unus.

Joel liber unus.

Abdiæ liber unus.

Jonæ liber unus.

Nabum liber unus.

Habacuc liber unus.

Sophonizæ liber unus.

Aggæi liber unus.

Zachariæ liber unus.

Malachiæ liber unus.

Item ordo historiarum :

Job liber unus, *ab aliis omissus.*

Tobiaz liber unus.

B Esdræ^f liber unus;

Esther [Hester] liber unus.

Judith liber unus.

Machabæorum liber unus [libri duo].

Item ordo scripturarum novi et æterni Testamenti [quæ catholica sancta Romana suscipit et veneratur Ecclesia].

Evangeliorum libri quatuor.

stamenti, iidem pene omnes recensiti sunt supra canon ultimo concilii Laodiceni, et canone 47 concilii Carthaginensis III; item epist. 3 Innocentii primi ad Exuperium. Canonem apostolorum 84, utpote quo sacri omittuntur, et apocryphi in numerum sacrorum referuntur, spurium esse et illegitimum supra in notis ejusdem canonis copiose ostendimus. Veteris ac Novi Testamenti libros sacros a calumnia hæreticorum omnium liberavit doctissime et copiosissime reverendissimus et illustrissimus cardinalis Bellarminus toto lib. 1 de Verbo Dei scripto; illustrissimus item cardinalis Baronius tom. I Annalium, diversis in locis, S. Pauli, aliasque canonicas epistolas cum Apocalypsi S. Joannis apostoli a furore et dementia hæreticorum vindicavit: ad evitandam prolixitatem isthuc lectorem benevolam remitto. De libris apocryphis eorumque auctoribus diversis in locis Annalium Baronius dignissima observatu adnotavit, et post eum Antonius Possevinus in Apparatu sacro. SEV. BINIUS.

^e Hoc decretum exstat distinct. 15, can. 3. Lectio ejus ab originali tantopere discrepat, ut satis certo statui non possit quæ sit vera et pura Gelasii, nec magnopere mirandum sit si nonnulla sint quæ difficultatem faciunt. Vide notas emendatorum decreti Gratiani, etc. SEV. BINIUS.

mo in lib. de Laude Virginitatis cap. 11, postea autem Gelasio appellato, ab Hincmaro Remensi, Lupo Ferrariensi, Nicolao papa, et in Chronico Centulensi apud Dacherium, tom. IV Spicil. Vide et Capitulare Atonis tomo VIII. HARDUIN.

^f Hunc librum Hieronymus apud Hebræos non haberi affirmat, sed tantum apud Græcos. Quem etiam Jesu filium Sirach fecisse indicat sicut alium subsequentem librum. LABBEUS.

^g Libri Prophetarum, num. 16. LABBEUS.

^h Al., *libri duo*. LABBEUS.

Secundum Matthæum liber unus.
 Secundum Marcum liber unus.
 Secundum Lucam liber unus.
 Secundum Joannem liber unus.
 Actuum apostolorum liber unus.
 Epistolæ Pauli apostoli numero 14.
 Ad Romanos epistola una.
 Ad Corinthios epistolæ duæ.
 Ad Galatas epistola una.
 Ad Thessalonicenses epistolæ duæ.
 Ad Ephesios epistola una.
 Ad Philippenses epistola una.
 Ad Colossenses epistola una.
 Ad Timotheum epistolæ duæ.
 Ad Titum epistola una.
 Ad Philemonem epistola una.
 Ad Hebræos epistola una.

Item Apocalypsis Joannis liber unus.
 Item canonicæ epistolæ numero septem.
 Jacobi apostoli epistola una.
 Petri apostoli epistolæ duæ.
 Joannis apostoli epistolæ tres.
 Judæ Zelotis apostoli epistola una.

II.

¹ *Gelasii Papæ decretum cum septuaginta episcopis habitum de apocryphis scripturis.*

Post has omnes propheticas, evangelicas, atque apostolicas scripturas, quibus Ecclesia catholica per gratiam Dei fundata est, illud etiam intinandum putamus, quod quamvis universæ per orbem catholice Ecclesie unus thalamus Christi sit; sancta tamen Romana catholica et apostolica Ecclesia nullis synodicis constitutis cæteris Ecclesiis prælata est, sed evangelica voce Domini et Salvatoris nostri primatum obtinuit, *Tu es Petrus, inquit, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævallebunt adversus eam; et tibi dabo claves regni cælorum. Et quæcunque ligaveris super terram, erunt ligata et in cælis; et quæcunque solveris super terram, erunt soluta et in cælis* (Matth. xvi).

Cui data [al. addita] est etiam societas beatissimi Pauli apostoli vasis electionis, qui non diverso, sicut hæretici garriunt, sed uno tempore, uno eodemque die, gloriosa morte cum Petro in urbe Roma, sub Cæsare Nerone agonizans, coronatus est, et pariter supradictam sanctam Romanam Ecclesiam Christo Domino consecrarunt, talemque [al. aliisque] omnibus urbibus in universo mundo sua præsentia atque venerando triumpho prætulerunt.

Est ergo prima Petri apostoli sedes Romana Ecclesia, non habens maculam, neque rugam, nec aliquid hujusmodi (Ephes. v).

Secunda autem sedes apud Alexandriam beati Petri nomine a Marco ejus discipulo et evangelista consecrata est. Ipseque a Petro apostolo in Ægyptum directus, verbum veritatis prædicavit, et gloriosum consummavit martyrium.

Tertia vero sedes apud Antiochiam ejusdem beatissimi Petri apostoli nomine habetur honorabilis, eo quod illic priusquam Romam venisset habitavit, et illic primum nomen Christianorum novellæ gentis exortum est.

III.

² Et quamvis aliud fundamentum nullus possit ponere, præter id quod positum est, qui est Christus

¹ In cod. Justelli hic titulus sic legitur: *Decreta G. P. de recipiendis et non recipiendis libris: quæ scripta sunt ab eo cum 70 eruditissimis episcopis.* LABBEUS.

² Sunt hæc et in epistola 8 Nicolai papæ ad Michaelem imp. . et in præfatione vetusta Concilii Nicæni, eam edidimus tom. II, quam et Æneas Parisiensis recitat tomo VII Spicil., pag. 95 et 97. HARDUIN.

³ Sunt ista et in epist. 8 Nicolai papæ ante lau-

A Jesus (I Cor. III); tamen ad ædificationem nostram, eadem sancta [al. add. id est] Romana Ecclesia post illas Veteris vel Novi Testamenti, quas regulariter suscepimus [al. superius notavimus], etiam has [al. alias] suscipi non prohibet scripturas, id est,

Sanctam synodum Nicænam trecentorum decem et octo Patrum, mediante maximo Constantino Augusto, in qua Arius hæreticus condemnatus est.

Sanctam synodum Constantinopolitanam, mediante Theodosio seniore Augusto, in qua Macedonius hæreticus debitam damnationem excepit.

Sanctam synodum Ephesinam, in qua Nestorius condemnatus est consensu beatissimi Cælestini papæ, mediante Cyrillo Alexandrinæ sedis antistite, et Arcadio episcopo ab Italia destinato.

Sanctam synodum Chalcedonensem, mediante Marciano Augusto, et Anatolio Constantinopolitano episcopo, in qua Nestoriana et Eutylichiana hæreses simul cum Dioscoro ejusque complicitibus damnatae sunt.

B Sed et si qua sunt concilia a sanctis Patribus hactenus instituta, post horum auctoritatem et custodienda et recipienda, et decernimus, et mandamus.

IV.

Item opuscula B. Cypriani martyris et Carthaginensis episcopi, in omnibus recipienda.

Item opuscula B. Gregorii Nazianzeni episcopi.

Item opuscula B. Basilii Cappadociae episcopi.

Item opuscula B. Athanasii Alexandrini episcopi.

⁴ Item opuscula B. Cyrilli Alexandrini episcopi.

Item opuscula beati Joannis Constantinopolitani episcopi.

Item opuscula B. Theophili Alexandrini episcopi.

Item opuscula B. Hilarii Pictaviensis [al. Proterii Alexandrini] episcopi.

Item opuscula B. Ambrosii Mediolanensis episcopi.

C Item opuscula B. Augustini Hipponensis [al. Hipponeregensis] episcopi.

Item opuscula B. Hieronymi presbyteri.

Item opuscula B. Prosperi viri religiosissimi.

Item epistolam B. Leonis papæ ad Flavianum Constantinopolitanum episcopum destinatam; ejus textum [al. de cuius textu] quispiam si usque ad unum iota disputaverit, et non eam in omnibus venerabiliter receperit, anathema sit.

Item opuscula atque tractatus omnium orthodoxorum Patrum qui in nullo a sanctæ Ecclesie Romanæ consorcio deviarunt, nec ab ejus fide vel prædicatione sejuncti sunt; sed ipsius unionis [al. communicationis] per gratiam Dei usque in ultimum diem vitæ suæ fuere participes, legendos decernimus.

Item decretales epistolæ, quas beatissimi papæ diversis temporibus ab urbe Romana pro diversorum Patrum consultatione dederunt, venerabiliter recipendas.

D Item gesta sanctorum martyrum, qui multiplicibus tormentorum cruciatibus, et mirabilibus confessionum triumphis irradiant [al. illustrantur]. ⁵ Quis ita esse catholicorum dubitet, et majora eos in agonibus fuisse perpassos, nec suis viribus, sed gratia Dei et adjutorio universa tolerasse? Sed ideo secundum antiquam consuetudinem [al. addit. et singularem cautelam], singulari cautela in sancta Romana Ecclesia non leguntur, quia et eorum qui conscribere nomina penitus ignorantur: et ab infidelibus

data. HARDUIN.

⁵ Nicolaus papa loco citato. HARDUIN.

⁶ Nicolaus papa loco citato. HARDUIN.

⁷ Alio ordine recensentur in ms. LABBEUS.

⁸ Hincmarus tom. II, pag. 543, legit *consolatione*, pag. 545, *consolatione vel consultatione.* HARDUIN.

⁹ Al., *Quis ista catholicorum dubitet, vel, Quis catholicus dubitat majora, etc.* LABBEUS.

aut idiotis superflua, aut minus apta, quam rei ordo fuerit. scripta esse putantur [al. inserta leguntur]; sicut eujusdam Quirici [al. Cyrici] et Julitæ, sicut Georgii, aliorumque hujusmodi passionis, quæ ab hæreticis perhibentur compositæ. Propter quod, ut dictum est, ne vel levis subsannandi oriretur occasio, in sancta Romana Ecclesia non leguntur. Nos tamen cum prædicta Ecclesia omnes martyres, et eorum gloriosos agones, qui Deo magis quam hominibus noti sunt, omni devotione veneramus.

Item Vitas Patrum, Pauli, Antonii, Hilarionis, et omnium eremitarum quas tamen vir beatissimus scripsit Hieronymus, cum omni honore suscipimus.

¹ Item actus beati Silvestri apostolicæ sedis præsulis, licet ejus qui conscripsit nomen ignoretur, a multis tamen in urbe Romana catholicis legi cognovimus, et pro antiquo usu multæ hæc imitantur Ecclesiæ.

² Item scripta de inventione crucis dominicæ, et alia scripta de inventione capitis Joannis Baptistæ, novellæ quædam [al. quidem] relationes sunt, et nonnulli eas catholici legunt. Sed cum hæc ad catholicorum manus pervenerint, beati Pauli apostoli præcedat sententia: *Omnia probate; quod bonum est tenete* (I Thess. v).

Item Rufinus vir religiosus plurimos ecclesiastici operis edidit libros, nonnullas etiam Scripturas interpretatus est. Sed quoniam beatus [al. venerabilis] Hieronymus eum in aliquibus de arbitrii Libertate notavit, illa sentimus quæ prædictum beatum Hieronymum sentire cognoscimus; et non solum de Rufino, sed etiam de universis quos vir sapius memoratus zelo Dei et fidei religione reprehendit.

Item Origenis nonnulla opuscula quæ vir beatissimus Hieronymus non repudiat, legenda suscipimus. Reliqua autem omnia cum auctore suo dicimus esse renuenda.

Item chronica Eusebii Cæsariensis, et ejusdem ecclesiasticæ Historiæ libros: quatuorvis in primo narrationis suæ libro tepuerit, et postea in laudibus atque excusatione Origenis schismatici unum conscripserit librum: propter rerum tamen notitiam singularem, quæ ad instructionem pertinent, usquequaque non dicimus renuendos.

Item Orosium virum eruditissimum collaudamus: quia v. lde nobis necessariam adversus paganorum calumnias dignam ordinavit historiam miraque brevitate contexit.

Item venerabilis Sedulii ³ paschale opus, quod heroicis descripsit versibus, insigni laude præferimus.

Item Juvenci nihilominus laboriosum opus non spernimus, sed miramur.

Cætera, quæ ab hæreticis sive schismaticis conscripta vel prædicata sunt, nullatenus recipit catholica et apostolica Romana Ecclesia; ⁴ e quibus

¹ Vide Baronium ad an. 315 num. 10, et ad an. 324 num. 31. HARDUIN.

² Vide Papebrochium die 3 Maii, et die 4. HARDUIN.

³ Sedulii opus non apparuit, nisi post Asterii consulatum. Citatur ab Isidoro in lib. de Script. Eccl. cap. 7. HARDUIN.

⁴ Al., Quæ sint tamen quæ non recipiuntur. LABBEUS.

Al., Qui nullatenus a nobis recipi debent. LABBEUS.

⁵ Est opus Recognitionum. HARDUIN.

⁶ Vide Photium Cod. 114. et Augustinum lib. 1 contra adversarium legis et prophet. cap. 20. HARDUIN.

⁷ Citantur ab Isidoro Pelusiota lib. 11, ep. 99. HARDUIN.

⁸ Citantur ab Anastasio Sinaita apud Coteler. tom. III Monum. Eccl. Græcæ. HARDUIN.

⁹ Vide Hieronym. in præmio comment. in Mattheum. HARDUIN.

¹⁰ Apud Attonem Vercellensem legitur *Seleucius*.

A pauca, quæ ad memoriam venerunt, et catholicis vitanda sunt, credimus esse subdenda.

V.

Notitia librorum apocryphorum¹ qui non recipiuntur.

In primis Ariminensem synodum a Constantio Cesare Constantini Augusti filio congregatam, mediante Tauro præfecto [al. prætorio] ex tunc et nunc, et usque in æternum confitemur esse damnatam.

Item ² Itinerarium nomine Petri apostoli, quod appellatur sancti Clementis libri [decem, al. novem], octo, apocryphum.

Actus nomine ³ Andreæ apostoli, apocryphi.

Actus nomine Thomæ apostoli, libri 10 apocryphi.

Actus ⁴ nomine Petri apostoli, apocryphi.

Actus ⁵ nomine Philippi apostoli, apocryphi.

Evangelium nomine Thaddæi, apocryphum.

Evangelium nomine Matthiæ, apocryphum.

Evangelium nomine Petri apostoli, apocryphum.

Evangelium nomine Jacobi Minoris, apocryphum.

Evangelium nomine Barnabæ, apocryphum.

Evangelium [al. Evangelia] nomine Thomæ quo [al. quibus] utuntur Manichæi, apocryphum ⁶ [al. apocr.].

Evangelium [al. Evangelia] nomine Bartholomæi apostoli, apocryphum [al. apocrypha].

Evangelium nomine Andreæ apostoli, apocryphum.

Evangelia quæ falsavit Lucianus, apocrypha.

Liber de infantia Salvatoris, apocryphus.

Evangelia quæ falsavit Esitius [al. Hesychius et Isicius], apocrypha.

Liber de Nativitate [al. Infantia] Salvatoris, et de Maria et obstetrice [al. addit. ejus], apocryphus.

Liber qui appellatur Pastoris, apocryphus.

Libri omnes quos fecit ⁷ Leucius [al. Lucius] discipulus diaboli, apocryphi.

Liber qui appellatur Fundamentum, apocryphus.

⁸ Liber qui appellatur Thesaurus, apocryphus.

Liber de filiabus Adæ geneos, ⁹ apocryphus.

¹⁰ Centimetrum ¹¹ de Christo, Virgilianis compaginatam versibus, apocryphum.

Liber qui appellatur Actus Teclæ et Pauli apostoli, apocryphus.

Liber qui appellatur Nepotis, apocryphus.

Liber Proverbiorum qui ab hæreticis conscriptus et sancti Sixti [al. Xysti] nomine prænotatus est, apocryphus.

Revelatio quæ appellatur Pauli apostoli, apocrypha.

¹² Revelatio quæ appellatur Thomæ apostoli, apocrypha.

Revelatio quæ appellatur S. Stephani, apocrypha.

Liber ¹³ qui appellatur Transitus, id est Assumptio sanctæ Mariæ, apocryphus.

Liber qui appellatur ¹⁴ Prænitentia Adæ, apocryphus.

Liber ¹⁵ Ogis nomine gigantis, qui ab hæreticis cum

In fine epistolæ Innocentii ad Exuperium, *Leucius*. Videtur esse Λεύκιος χαρίνος apud Phot. cod. 114. HARDUIN.

¹⁶ Θεσσαυροι apud Photium cod. 85. HARDUIN.

¹⁷ Vide Cedrenum edit. Basil. pag. 3, versu 32, et pag. 6, vers. 39. Epiphan. hæres. 39, num. 6. Georgium Syncellum pag. 5. Hieron. epist. 127, mans. 18 et 21, aliosque. HARDUIN.

¹⁸ Hæc vox deest in cod. Justel. hoc loco; sed pene sub finem dicitur *Cento de Christo*. LABBEUS.

¹⁹ Vide Isidorum lib. de Script. Eccl. cap. 5. HARDUIN.

²⁰ Deest in nostro ms. et Justelli. LABBEUS.

²¹ Melitii vel Melitonis Smyrnensis. HARDUIN.

²² Apud Epiphan. hæres. 26, n. 8, ἀποκαλύψεις τοῦ Ἰδαμ: nam idem esse opus Cedrenus sub initium docet. HARDUIN.

²³ Al. *De Vegia nomine gigante*. LABBEUS. — Al. *de Eugenia* quæ. Vide Eueholog. pag. 885, ubi πατων πραγματεια legitur, pro Γηγάντων, ut recte vox ea scribitur in cod. Reg. 1026 et 1027, et Γαγάντων βίβλων, apud Photium cod. 85. HARDUIN.

- dracone post diluuium pugnasse fingitur, apocryphus. A
 Liber qui appellatur Testamentum Job, apocryphus.
 Liber qui appellatur Pœnitentia Origenis, apocryphus.
 Liber qui appellatur Pœnitentia sancti Cypriani, apocryphus.
 Liber qui appellatur Pœnitentia Jannæ et Mambrae, apocryphus.
 Liber qui appellatur ¹Sortes sanctorum apostolorum, apocryphus.
 Liber qui appellatur Laus [al. Lusus] apostolorum, apocryphus.
² Liber qui appellatur Canones apostolorum, apocryphus.
 Liber ³Physiologus, qui ab hæreticis conscriptus est, et B. Ambrosii nomine signatus [al. prænotatus], apocryphus.
 Historia Eusebii Pamphili, apocrypha.
 Opuscula Tertulliani, apocrypha.
 Opuscula Lactantii [al. Firmiani], apocrypha.
 Opuscula Africani, apocrypha.
 Opuscula Postumiani et Galli, apocrypha.
 Opuscula Montani, Priscillæ et Maximillæ, apocrypha.
 Opuscula omnia Fausti Manichæi, apocrypha.
 Opuscula Commodiani, apocrypha.
 Opuscula alterius Clementis Alexandrini, apocrypha.
 Opuscula Tatii [al. Tharsi seu Tascii] Cypriani, apocrypha.
 Opuscula Arnobii, apocrypha.
 Opuscula Tychonii, apocrypha.
 Opuscula Cassiani [al. Cassionis] presbyteri Galliarum, apocrypha.
 Opuscula Victorini Pictaviensis [al. Petabionensis], apocrypha.
- Opuscula Fausti Rhegiensis Galliarum, apocrypha.
 Opuscula Frumentii Cæci, apocrypha.
 Epistola Jesu ad Abagarum [al. Abgarum] regem, apocrypha.
 Epistola Abagari [al. Abgari] ad Jesum, apocrypha.
 Passio Quirici [al. Cyrici] et Julitæ, apocrypha.
 Passio Georgii, apocrypha.
 Scriptura quæ appellatur contradictio [al. interdictio] Salomonis, apocrypha.
 Phylacteria omnia, quæ non angelorum (ut illi confingunt), sed dæmonum magis arte [al. nominibus] conscripta sunt, apocrypha.
 Hæc et omnia his similia, quæ Simon Magnus, Nicolaus, Cerinthus, Marcion, Basilides, Ebion, Paulus etiam Samosatenus, Photinus, et Bonosus, et qui simili errore defecerunt; Montanus quoque cum suis obscenissimis sequacibus, Apollinaris, Valentinus, sive Manichæus, ⁴ Faustus, Africanus, Sabellius, Arius, Macedonius, Eunomius, Novatus, Sabbatius, Callistus, Donatus, Eustathius, Jovinianus, Pelagius, Julianus Eclanensis, ⁵ Cœlestinus [al. Cœlestius], Maximinus [al. Maximianus], Priscillianus ab Hispania, Nestorius Constantinopolitanus, Maximus ⁶ Unicus, Lampetius [al. Lapicius], Dioscorus, Eutyches, Petrus, et alius Petrus, e quibus unus Alexandriam, alius Antiochiam maculavit; Acacius Constantinopolitanus cum consortibus [al. sociis] suis; nec non et omnes hæresiarchæ, eorumque ⁷ discipuli, sive schismatici, docuerunt vel conscripserunt quorum nomina minime retineantur; non solum repudiata, verum etiam ab omni Romana catholica et apostolica Ecclesia eliminata, atque cum suis auctoribus auctorumque sequacibus sub anathematis indissolubili vinculo in æternum confitemur esse damnata ⁸.

CONCILIIUM ROMANUM SIVE DECRETUM

De libris recipiendis et non recipiendis a Gelasio papa cum episcopis anno circiter 496 habitum.

ADMONITIO.

(Ex Suppl. Joan. Dom. Mansi.)

Celubre illud de libris probandis improbandisque decretum, in Romano quodam concilio editum diu multumque eruditos exercuit. Potissimum est de auctore dissidium. Conciliorum collectores omnes Gelasio papæ tribuerunt, quibus et fidem astruit Burchardus Wormatiensis, Gratianus et mss. codices plerique. Verum in codice vetustissimo collectionis Dionysii Exigui, quem Dacherius communicavit Baluzio, hoc ipsum decretum Damasi papæ nomen præfert. Denique in vetustissimo Urgellensi codice Baluzius Hormisdæ papæ nomen præfixum reperit. Chiffletius in Jurensi nongentorum annorum codice hoc decretum offendit; cumque emendatissimum omnium quæ ad id usque prodierant iudicaret, exscribendum illud edendumque in suis ad opera Vigiliæ Tapsensis notis assumpsit. Hormisdæ papæ in eo codice inscribitur; ex quo sententiæ de Hormisdæ decreti illius conditore auctoritas summa accessit. Ita rebus constitutis, factum est ut non ante multos annos cl. Fontaninus in codicem Vaticanum annorum nongentorum incidit, qui hoc ipsum decretum profert, idemque cum multa resecat, quæ in editis leguntur, hoc præ cæteris argumento sinceritatem ejus vindicari iudicavit. Id enim solemne est hujusmodi lucubrationibus, ut quæ brevissimæ sunt, hæc genuinæ censeantur; fit enim ut novis subinde et novis additionibus tractu temporis reformentur, ut succedentium temporum disciplinæ accommodentur. Hoc ergo decretum, prout in eo Vaticano codice legitur, produxit in suo de Antiquitatibus Hortæ Commentario; censuitque hæc vel sola auctoritate controversiam de auctore opusculi decidi, cum Gelasiano nomine inscribatur. Huic vni clarissimi sententiæ accessuros sanioris criticæ peritos omnes censeo, tum quoad operis auctorem, cum etiam quoad latum de ejus sinceritate iudicium, in iis præsertim quæ resecat et plane innovata exhibet. Si enim agatur de iis quæ communia habet cum cæteris, in multis profecto Chiffletiano Jurensi cedit, in quo lectio probatior est, ut conferenti patebit. Desiderandum proinde superesset ut tertius aliquis paris antiquitatis codex profertur, in quo et detractiones Vaticanæ comparent, et probatæ illæ Chiffletianæ lectiones offerrentur; idque si unquam fors tulerit, protatis ultro manibus eruditos excipuros non dubito. Sed bonum factum! id tandem mihi vetustum Lucensem codicem annorum nongentorum evolventi obtigit. En tibi ex eo, lector, decretum de libris probandis reprobandisque, in quo ea omnia resecat sunt, quæ desunt in Vaticano. In cæteris ad Chiffletianam lectionem potius quam ad Vaticanam accedit. Gelasiano nomine inscribitur, ac tandem tale est quale desideraveris. Neque eo tantum nomine præstat cæteris hucusque excusis; sed et ex eo commendabitur magis, quod præfatione ornatur nusquam in editis legenda; quanquam doleo incuria exscriptoris luxatam esse, nec facile sanandam. Tota Gelasiana est, quantum ex styli similitudine iudicare licet. Hoc est meum de nova hac Gelasiani decreti editione ju-

¹ Editæ sunt in codice canonum vetere Ecclesiæ Rom. edito ex bibliotheca D. le Pelletier, regni administrari, anno 1687, pag. 370. HAR. VIN.
² Deest in cod. Justell. LABBEUS.
³ Citatur a Vincentio Belovac. lib. vii Speculi Natur., cap. 65. HARDUIN.
⁴ Expuncta virgula mensuris lezas Faustus Africanus ad di. c. Fausti Rhegiensis Galliarum, aliorumque; atque ita codd. Justelli et noster. LABBEUS.
⁵ Abest a cod. Justel., et in nostro dicitur Callipus. LABBEUS.
⁶ Al. Cynicus, sicque omnino legendum ex mss. LABBEUS.
⁷ Harduinus, qui schismatica docuerunt, etc.
⁸ In ms. nostro, *Explicit decretale editum ab Hormisdæ papa urbis Romæ.* HARDUIN.

dicium : ut id approbem eruditis, ejusdem decreti triplex schema profero, Vaticanum, Jurense seu Chiffletianum, et Lucense.

Post hæc scripta incidi in decretum Gelasianum ex vetustissimo Florentino codice editum a P. Josepho Blanchino Oratorii Romani S. Philippi Nerii presbytero V. Cl., in prolegomenis ad IV volumen Anastasii Bibliothecarii editionis Romanæ. Ex eo codice repræsentare se genuinum decretum Gelasii vir ille doctus censuit. Nec sane negaverim meliorem esse ejus lectionem præ Vaticano. Cum vero ait idem vir doctissimus, catalogum illum sacrarum Librorum qui in Vaticano Fontanini non exstat, legiturque in suo Florentino, e Vaticano sive scriptoris incuria, sive alicujus fraude subtractum esse, futile est et inane, cum et a meo pariter Lucensi absit, quem sane Lucensem ex Vaticano illo expressum, sive ambos ex tertio alio derivatos esse, nemo sibi persuaserit, cum discrepent non raro. Hunc si omittas sacrarum librorum catalogum, in cæteris Florentinis ille fere cum nostro convenit : paucis exceptis, quæ ad extremam pagellæ oram diligenter adnotavi. Est vero Florentinus Blanchini in fine mutilus, nam post illud : Fausti Regiensis, etc., cætera desunt, quæ tamen in reliquis omnibus mss. codicibus leguntur.

Hæc scripseram in priori mea editione : modo vero aliquid accessit, quo nova hæc editio ornatur, nempe variantes e vetustissimo Frisingensi codice annorum circiter 1000, quas mihi, pro ea qua est humanitate suppeditavit vir doctissimus P. Frobenius Forster prior et bibliothecarius S. Emmerami Ratisbonensis. In eo codice concilio Damasi decretum istud subjicitur, nam eo concilio absoluto statim subditur : Item dictum est : Nunc vero de Scripturis divinis agendum est, quid universalis catholica recipiat Ecclesia, et quid vitare debeat. Incipit ordo Veteris Testamenti, etc. ; tum continuo sequitur integrum decretum de libris legendis.

LUCENSE.

Incipit decretale ab urbe Roma editum de recipiendis sive non recipiendis libris factum.

Synodum sub Gelasio papa urbis Romæ cum LXX episcopis.

INCIPIT PROLOGUS.

Ad discutiendas, vel intelligendas Scripturas, quas (sic, in Novo vel in Veteri Testamento a pluribus editas, illud apostolicum nobis convenit servere eloquium : Prophetias, inquit, nolite spernere ; omnia autem probate ; ut plinius Dei operatione credamus illas esse conditas, quas de adventu Domini, ac nativitate, vel passione ipsius, et resurrectione certissime fuisse locutas, per quas enim [forte etiam] nos credimus esse salvatos ; ibi intelligimus illud, ubi dicit : Quod bonum est tenete, ad repellendas, vel a catholicis recondendas Scripturas esse cognovimus, quas etiam vir eruditissimus Hieronymus repudiavit esse damnatas, sufficit nobis dicere, ut ab omni specie mala abstinamus.

VATICANUM FONTANINI

Incipit decretale sancti Gelasii papæ urbis Romæ.

JURENSE CHIFFLETHII

Incipit decretale in urbe Roma ab Hormisda papa editum.

De Scripturis divinis quid universaliter catholica recipiat Ecclesia, vel post hæc quid vitare debeat.

1.

Ordo de Veteri Testamento, quem sancta et catholica Romana suscipit et honorat Ecclesia, iste est :

Geneseos liber 1. — Exodi liber 1. — Levitici liber 1. — Numeri liber 1. — Deuteronomii liber 1. — Jesu Nave liber 1. — Judicum liber 1. — Ruth liber 1. — Regum libri 4. — Paralipomenon libri 2. — Psalmorum 150 liber 1. — Salomonis libri 3. — Proverbia, Ecclesiastes et Cantica Cantorum. — Item Sapientie liber 1. — Ecclesiastici liber 1. — Item ordo prophetarum : Esaiæ liber 1. — Hieremiæ liber 1, cum Cinoth, ac lamentationibus suis. — Ezechielis liber 1. — Danielis liber 1. — Osee liber 1. — Amos liber 1. —

* Has Florentinianas variantes ad columnarum nostrarum calcem cum cæteris posuimus, præmissis codicis Florentini nomine. Edit.

† Variantes eod. Frising. Hieremiæ liber unus cum Cinoth, id est lamentationibus suis.

LUCENSE.

VATICANUM FONTANINI

JURENSE CHIFFLETII.

Michæ liber 1. — Joel liber 1. — Abdæ liber 1. — Jonæ liber 1. — Naam liber 1. — Abacuc liber 1. — Sophoniæ liber 1. — Aggei liber 1. — Zachariæ liber 1. — Malachiæ liber 1. — Item ordo historicorum : Job liber 1. — Tobitæ liber 1. — Esdræ libri 2. Esther liber 1. — Judith liber 1. — Machabæorum libri 2. Item ordo Scripturarum Novi et Æterni Testamenti ¹ : Evangeliorum libri 4 : Secundum Matthæum liber 1. — Secundum Marcum liber 1. — Secundum Lucam liber 1. — Secundum Joannem liber 1. — Item Actuum apostolorum liber 1. — Epistolæ Pauli apostoli numero 14. Ad Romanos epistola 1. — Ad Corinthios epistolæ 2. — Ad Ephesios epistola 1. — Ad Thessalonicenses epistolæ 2. — Ad Galatas epistola 1. — Ad Philippenses epistola 1. — Ad Colossenses epistola 1. — Ad Timotheum epistola 2. — Ad Titum epistola 1. — Ad Philemonem epistola 1. — Ad Hebræos epistola 1. — Item Apocalypsis Joannis liber 1. — Item Canonice Epistolæ numero septem : Petri apostoli epistolæ 2. — ² Jacobi apostoli epistola 1. — Joannis apostoli epistolæ 3. — Judæ Zelotæ apostoli epistola una³.

I.

Post ⁴ propheticas [manu antiqua additur et evangelicas] atque apostolicas Scripturas, ⁵ quibus Ecclesia catholica per gratiam Dei fundata est, etiam illud intimandum putavimus, quod quamvis universæ per orbem catholicæ diffusæ Ecclesiæ unus thalamus Christi sit; sancta tamen Romana Ecclesia nullis synodicis constitutis cæteris Ecclesiis prælata est, sed evangelica voce Domini ⁶ nostri primatum obtinuit: *Tu es Petrus, inquit, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam; et tibi dabo claves regni cælorum; et quæcunque ligaveris super terram, erunt ligata et in cælo; et quæcunque solveris super terram, erunt soluta et in cælo.*

[Manu antiqua suppletur Cui] Ad-dita est etiam societas beati [manu antiqua suppletur beatissimi Pauli apostoli vas electionis], qui non diverso, sicut hæretici ⁷ garriunt, sed uno tempore, uno eodemque die gloriosa morte cum Petro in urbe Roma sub Cæsare Nerone agonizans coronatus est; et pariter supradictam sanctam Romanam Ecclesiam Christo Domino consecraverunt, ⁸ talesque omnibus ⁹ orbibus in universo mundo sua præsentia,

Post propheticas, et evangelicas, atque apostolicas Scripturas, quibus Ecclesia catholica per gratiam Dei fundata est, etiam illud intimandum putavimus, quod quamvis universæ per orbem catholicæ diffusæ Ecclesiæ unus thalamus Christi sit; sancta tamen Romana Ecclesia nullis synodicis constitutis cæteris Ecclesiis prælata est, sed evangelica voce Domini et Salvatoris nostri primatum obtinuit: *Tu es Petrus, inquit, super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam; et portæ inferi non prævalebunt adversus eam; et tibi dabo claves regni cælorum; et quæcunque ligaveris super terram, erunt ligata et in cælo; et quæcunque solveris super terram, erunt soluta et in cælo.*

Cui data est etiam societas beatissimi Pauli apostoli, vas electionis, qui non diverso, sicut heresi garriunt, sed uno tempore, uno eodemque die gloriosam mortem cum Petro in urbe Roma sub Cæsare Nerone agonizans, coronatus est, et pariter supradictam sanctam Romanam Ecclesiam Christo Domino consecraverunt, aliisque omnibus in universo mundo sua præsentia atque venerando triumpho pertulerunt.

II.

Post has omnes propheticas, et evangelicas, atque apostolicas, quas superius deprompsimus, Scripturas, quibus Ecclesia catholica per gratiam Dei fundata est, etiam illud intimandum putavimus, quod quamvis universæ per orbem diffusæ catholicæ Ecclesiæ unus thalamus Christi sit; sancta tamen Romana Ecclesia nullis synodicis constitutis cæteris Ecclesiis prælata est, sed evangelica voce Domini et Salvatoris nostri primatum obtinuit: *Tu es Petrus, inquit, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam; et portæ inferi non prævalebunt adversus eam; et tibi dabo claves regni cælorum, et quæcunque ligaveris super terram, erunt ligata et in cælo; et quæcunque solveris super terram, erunt soluta et in cælo.*

Addita est etiam societas beatissimi Pauli apostoli, vasis electionis, qui non diverso, sicut hæretici garriunt, sed uno tempore, uno eodemque die gloriosa morte cum Petro in urbe Roma sub Cæsare Nerone agonizans, coronatus est. Et pariter supradictam sanctam Romanam Ecclesiam Christo Domino consecraverunt, aliisque omnibus urbibus in universo mundo, sua præsentia atque venerando triumpho prætulerunt.

¹ Addit: quem sancta et catholica suscipit Ecclesia.

² Joannis apostoli epistola una. Alterius Joannis presbyteri epistolæ duæ. Ita etiam legitur in vetustissimo codice Dionysiano S. Emerami.

³ Explicit canon Novi Testamenti. Item dictum est: pos: has omnes propheticas, etc.

⁴ Cod. Flor. addit has omnes

⁵ Idem cod. addit quas superius deprompsimus.

⁶ Idem cod. addit et Salvatoris.

⁷ Idem cod., hæresi.

⁸ Idem cod., aliisque.

⁹ Idem cod., urbibus.

LUCENSE.

VATICANUM FONTANINI.

JURENSE CHIFFLETII.

atque venerando triumpho prætul-
erunt.

Est ergo prima Petri apostoli
sedes Romana Ecclesia non habens
maculam, neque rugam, nec ali-
quid ejusmodi.

Secunda autem sedes apud Alex-
andriam B. Petri nomine a Marco
ejus discipulo et evangelista con-
secrata est. Ipseque a Petro apo-
stolo in Ægypto directus, verbum
veritatis prædicavit et gloriosum
consecravit [manu antiqua corrigi-
tur consummavit] martyrium.

Tertia vero sedes⁹ apud Antio-
chiam ejusdem beati Petri apo-
stoli habetur honorabilis, eo quod
ibidem prius quam Roma venisset
habitavit et¹⁰ ibidem primum nomen
Christianorum novellæ gentis exor-
tum est.

Et quamvis aliud fundamentum
nullus possit ponere præter id quod
positum est, quod est Christus
Jesus, tamen ad ædificationem san-
ctam, idem [manu antiqua eam-
dem] Romanam Ecclesiam post
illas Veteris vel Novi Testamen-
ti, quas regulariter suscipimus etiam
suscipi non prohibet Scripturas.
Id est sanctam synodum Nichenam
secundum trecentorum decem et
octo episcoporum¹¹ [manu antiqua
ponitur Patrum] mediante Maximo
Constantino Augusto.

Sanctam synodum Ephesiam,
[manu antiqua Ephesinam] in qua
Nestorius damnatus est, cum con-
sensu¹² beati Cælestini papæ, me-
diante Cheryllo Alexandrinæ sedis
antistite, et Arcadio episcopo ab
Italia destinato.

Sanctam synodum Chalcedonen-
sem, mediante Marciano Augusto,
et Anatholio Constantinopolitano
episcopo, in qua Nestoriana et Eu-
thuciana hæresis simul cum Diosco-
ro, ejusque complicitibus¹³ damna-
tus est.

Est ergo prima Petri apostoli
sedes Romana Ecclesia non habens
maculam, nec rugam, nec aliquid
ejusmodi.

Secunda autem sedis apud Alex-
andriam, beati Petri nomen, a
Marco ejus discipulo evangelista
consecrata est. Ipseque a Petro
apostolo in Ægypto directus, ver-
bum veritatis prædicavit, et glo-
riosum consummavit martyrium.

Tertia vero sedis apud Antio-
chiam item beatissimi Petri Apo-
stoli habetur honorabilis, eo quod
illic prius quam Romam venisset
habitavit, et illic primum nomen
Christianorum novellæ gentis exor-
tum est.

II.

Et quamvis aliud fundamentum
nullus possit ponere præter id
quod positum est, quod est Chris-
tus Jesus; tamen ad ædificationem
sanctam idem Romanam Ecclesiam
post illas Veteris vel Novi Testa-
menti, quas regulariter suscipimus,
etiam suscipi non prohibet Scriptu-
ras. Id est sanctam synodum Nice-
nam CCCrum X. et VIII. Patrum,
mediante Maximo Constantino Au-
gusto.

Sanctam synodum Elisinam, in
qua Nestorius damnatus est, con-
sensu Cælestini papæ, mediante
Cirillo Alexandrinæ sedis antistite,
et Arcadio ab Italia destinato.

Sanctam synodum Chalcedonen-
sem, mediante Marciano Augusto
et Anatholio Constantinopolitano
episcopo, in qua Nestoriana, An-
tiochiana, et Eutichiana hereses
simul cum Dioscoro, ejusque com-
plicitibus damnatæ sunt.

III.

Incipiunt opuscula recipienda.

⁹ Opuscula B. Cæcili Cipriani mar-
tyris et Carthaginensis episcopi.

¹⁰ Idem cod., pertulerunt.

¹¹ Idem cod., Antiochiæ beatissimi.

¹² Idem cod., illic.

¹³ In eodem cod. deest quod est.

¹⁴ Idem cod., sancta.

¹⁵ Idem cod., superius enumeravimus.

¹⁶ Idem cod. non habet id est.

Est ergo prima Petri apostoli se-
des Romana Ecclesia, non habens
maculam, neque rugam, nec ali-
quid hujusmodi.

Secunda autem sedes apud Alex-
andriam beati Petri nomine a
Marco ejus discipulo, atque evan-
gelista consecrata est. Ipseque in
Ægypto directus a Petro Apostolo,
verbum veritatis prædicavit, et
gloriosum consummavit marty-
rium.

Tertia vero sedes apud Antio-
chiam item beatissimi Apostoli Pe-
tri habetur honorabilis, eo quod,
illic priusquam Romam venisset,
habitavit: et illic primum nomen
Christianorum novellæ gentis exor-
tum est.

III.

Et quamvis aliud fundamentum
nullus potuit ponere præter id quod
positum est, quod est Christus Je-
sus; tamen ad ædificationem no-
stram eadem Romana Ecclesia,
post illas Veteris vel Novi Testa-
menti, quas regulariter superius
enumeravimus, etiam has suscipi
non prohibet Scripturas. Id est
sanctam synodum Nicenam secun-
dam trecentos decem et octo Pa-
tres, mediante Maximo Constan-
tino Augusto, in qua Arrius hære-
ticus condemnatus est.

Sanctam synodum Constantinopo-
litanam, mediante Theodosio seniore
Augusto, in qua Macedonius hære-
ticus debitam damnationem excepit.

Sanctam synodum Ephesinam,
in qua Nestorius damnatus est,
consensu beatissimi Cælestini pa-
pæ, mediante Cyrillo Alexandrinæ
sedis antistite, et Arcadio episcopo
ab Italia destinato.

Sanctam synodum Chalcedonen-
sem, mediante Marciano Augusto,
et Anatholio Constantinopolitano epi-
scopo, in qua Nestoriana et Euty-
chiana hæresis, simul cum Diosco-
ro ejusque complicitibus damnatæ
sunt. ¹⁷ Sed et si qua sunt concilia
a sanctis Patribus hactenus instituta,
post istorum quatuor auctoritatem et
custodienda et recipienda decrevi-
mus.

IV.

*Jam nunc subjiciendum de opu-
sulis sanctorum Patrum quæ in
Ecclesia catholica recipiuntur.*

Opuscula beati Cæcili Cypriani
martyris, Carthaginensis episcopi
in omnibus recipienda.

¹⁷ Idem cod., Patres.

¹⁸ In eodem cod. deest cum.

¹⁹ Idem cod., beatissimi.

²⁰ Idem cod., damnatæ sunt.

²¹ Desunt hæc verba usque ad num. IV.

²² Cod. Flor., item et sic deinceps.

LUCENSE.

Opuscula beati Gregorii Nanzanzenii epi.

Opuscula B. Basili Cappadociæ episcopi.

Opuscula B. Athanasi Alexandrini episcopi.

Opuscula Theophili Alexandrini episcopi.

Opuscula B. Cyrilli Alexandrini episcopi.

Opuscula B. Helarii Pictavenensis episcopi.

Opuscula B. Joannis Constantinopolitani episcopi.

Opuscula B. Ambrosii Mediolanensis episcopi.

Opuscula B. Augustini Ippone Regiæ episcopi.

Opuscula B. Hieronimi presbyteri.

Opuscula Beati Prosperi viri religiosissimi.

Opuscula B. Leonis papæ ad Flavianum Constantinopolitanum episcopum destinata, cujus textum quispiam si usque ad unum iota disputaverit, et non eam in omnibus venerabiliter receperit, anathema sit.

Opuscula, tractatus omnium Patrum orthodoxorum, qui in nullo a sanctæ ecclesiæ Romanæ consortio deviarunt, nec ab ejus fide vel prædicatione sejuncti sunt; sed ipsius ut communicationis per gratiam Dei usque in ultimum diem vitæ suæ fuere participes, legendos decernimus.

Item decretales epistolas quas beatissimi papæ diversis temporibus ab urbe Roma pro diversorum Patrum consolatione dederunt, venerabiliter suscipiendæ.

Item gesta sanctorum martirum qui multiplicibus [manu antiqua multiplicibus] tormentorum cruciatibus et mirabilibus confessionum triumphis irradiant. Quis ista catholicorum dubitet [manu antiqua et] majora eos in agonibus fuisse perpassos, nec suis viribus, sed Dei gratiæ et adjutorio universa tolerasse? Sed ideo secundum antiquam consuetudinem singulari cautela in sancta Romana Ecclesia non leguntur, quia et eorum qui conscripserunt nomina penitus ignorantur; et ab infidelibus vel idiotis superflua, aut minus apta quam rei ordo fuerit esse putatur. Sicut cujusdam Quirici et Julitæ, sicut Georgii aliorumque ejusmodi passiones, quæ ab hæreticis perhibentur compositæ. Propter quod, ut dictum est, ne vel levis subsannandi oriretur occasio in Romana Ecclesia

VATICANUM FONTANINI.

Opuscula beati Gregori Nazanzenis epi.

Item opuscula beati Basili Cappadociæ epi.

Item opuscula beati Athanasi Alexandriæ epi.

Item op. beati Joannis Constantinopolitanæ epi.

Item op. beati Theophili Alexandrinæ epi.

Item op. beati Helarii Pictavenensis epi.

Item op. beati Ambrosii Mediolanensis epi.

Item op. B. Augustini Ippone Regiæ epi.

Item op. beati Hieronimi prbi.

Item op. Prosperi viri religiosissimi.

Item epistola bi. Leonis papæ ad Flavianum Constantinopolitanum episcopum destinata, cujus textum quispiam suis, quæ ad unum iota disputaverit, et non eam in omnibus venerabiliter receperit, anathema sit.

Item op. tractatus omnium Patrum orthodoxorum qui in nullo a sanctæ Ecclesiæ Romanæ consortio deviarunt nec ab ejus fide vel prædicatione sejuncti sunt; sed ipsius communicatione per gratiam Dei usque in ultimum vitæ suæ fuere participes, legende decernimus.

Item decretales epistolas, quas beatissimi papæ diversis temporibus ab urbe Roma, pro diversorum Patrum consolatione, dederunt, venerabiliter suscipiendæ.

Item gesta sanctorum martirum qui multiplicibus tormentorum cruciatibus, et mirabilibus confessionum triumphis irradiant. Quis ista catholicorum dubitet majora eos in agonibus fuisse perpassos, nec suis viribus, sed Dei gratiæ, et adjutorio? Singulari cautela in sancta Romana Ecclesia non leguntur, quia et eorum qui conscribere nomina penitus ignoratur, et ab infidelibus et idiotis superflua, aut minus apta, quam rei ordo fuerit, esse putantur. Sicut cujusdam Ciriæ et Julitæ, sicut Georgii, aliorumque hujusmodi passiones, quæ ad hæreticis perhibentur compositæ. Propter quod, ut dictum est, ne vel levis subsannandi oriretur occasio, in sancta Romana Ecclesia non leguntur. Nos tamen cum prædicta Ecclesia omnes martires, et eorum gloriosos agones, qui Domino ma-

JURENSE CRIFFLETHII.

Item opuscula beati Gregorii Nazanzenii episcopi.

Item opuscula beati Basili Cappadociæ episcopi.

Item opuscula beati Athanasii Alexandrini episcopi.

Item opuscula beati Joannis Constantinopolitani episcopi.

Item opuscula beati Theophili Alexandrini episcopi.

Item opuscula beati Cyrilli Alexandrini episcopi.

Item opuscula beati Hilarii Pictaviensis episcopi.

Item opuscula beati Ambrosii Mediolanensis episcopi.

Item opuscula beati Augustini Ippone Regiæ episcopi.

Item opuscula beati Hieronymi presbyteri.

Item opuscula beati Prosperi viri religiosissimi.

Item epistolæ beati papæ Leonis ad Flavianum Constantinopolitanum episcopum destinata, de cujus textu quispiam si usque ad unum iota disputaverit, et non eam in omnibus venerabiliter receperit, anathema sit.

Item opuscula, atque tractatus omnium Patrum orthodoxorum qui in nullo a sanctæ Romanæ Ecclesiæ consortio deviarunt, nec ab ejus fide vel prædicatione sejuncti sunt; sed ipsius communicationi per gratiam Dei usque in ultimum diem vitæ suæ fuere participes, legendos decernimus.

Item decretales epistolas quas beatissimi papæ, diversis temporibus ab urbe Roma pro diversorum Patrum consultatione dederunt, venerabiliter suscipiendæ.

Item gesta sanctorum martyrum, quæ multiplicibus tormentorum cruciatibus, et mirabilibus confessionum triumphis irradiant. Quis ista catholicorum dubitet, et majora eos in agonibus fuisse perpassos? Nec suis viribus, sed Dei gratiæ et adjutorio universa tolerasse? Sed ideo, secundum antiquam consuetudinem, singulari cautela in sancta Romana Ecclesia non leguntur, quia et eorum qui conscribere nomina penitus ignorantur, et ab infidelibus et idiotis superflua, et ab infidelibus et idiotis superflua, esse putantur. Sicut Quirici cujusdam et Julitæ; sicut Georgii, aliorumque ejusmodi passiones, quæ ab hæreticis perhibentur compositæ. Propter quod, ut dictum est, ne vel levis subsannandi oriretur occasio, in sancta Romana Ecclesia non leguntur. Nos tamen,

¹ Idem cod., *Pictavenensis*.

² In Florentino hic ponitur post S. Athanasium.

³ Idem cod., *Yponeregi Regionensis*.

⁴ Idem cod., *epistolæ*.

⁵ Idem cod., *atque tractatus*.

⁶ Idem cod., *suscipiendas esse*.

⁷ In cod. Flor. deest *ista*

⁸ Idem cod., *et*.

⁹ Idem cod. addit *sancta*.

LUCENSE.

non leguntur. Nos tamen cum prædicta Ecclesia omnes martyres et eorum gloriosos agones, qui Deo magis quam hominibus noti sunt omni devotione veneramur.

Item Vitas Patrum, Pauli, Antonii, Hilarionis, et omnium heremitarum, quas tamen vir beatissimus descripsit Hieronymus, cum¹ omni honore suscipimus.

Item Actus beati Sylvestri apostolicæ sedis præsulis, licet ejus qui conscripsit nomen ignoretur; a multis tamen in urbe Roma a catholicis legi cognovimus, et pro antiquo usu multæ hoc imitantur Ecclesiæ.

² Item scriptura de inventione sanctæ crucis dominicæ, et alia scriptura de inventione capitis Joannis Baptistæ, novellæ quidem relationis³ nonnulli eas catholici legunt, sed cum hæc ad catholicorum manus pervenerint, beati apostoli probant [manu antiqua præcedat] sententiam⁴: *Omnia probate, quod bonum est tenete.*

Item Rufinus vir⁵ religiosissimus, qui plurimos [manu antiqua] plurimos] ecclesiasticis operis edidit libros, non nullas etiam Scripturas interpretatus est. Sed quoniam⁶ beatissimus Hieronymus eum in aliquibus de arbitrii libertate notavit, illa sentimus quæ prædictum Hieronymus sentire cognoscimus; et non solum de Rufino, sed etiam de universis, quos vir sæpius memoratus zelo Dei et fidei religione reprehendit.

Item Origenis nonnulla opuscula quæ vir beatissimus Hieronymus non repudiat, legenda suscipimus; reliqua autem⁷ omnia cum auctore suo dicimus rennuenda.

Item Cronica Eusebii Cæsariensis⁸ epi atque ejusdem Historiæ ecclesiasticæ libros, quamvis in primo narrationis suæ libro tepuerit, et post in laudibus atque excusatione Origenis unum scismatici conscripserit librum; propter rerum tamen singularum notitiam, quæ ad⁹ scrutationem [manu antiqua instructionem] pertinent, usquequaque non dicimus rennuenda.

Orosium virum eruditissimum collaudamus¹⁰ quia valde nobis necessariam adversus Paganorum calumnias ordinavit Historiam, miraque brevitate contextuit.

Venerabilis viri Sedulii¹¹ episcopi Paschale opus, quod heroicis descripsit versibus, insigni laude¹² proferimus.

Juvenci nihilominus laboriosum opus non spernimus, sed miramus.

VATICANUM FONTANINI.

gis quam hominibus noti sunt, omni devotione veneramur.

Item Vitas Patrum, Pauli, Antonii, Hilarionis, et omnibus heremitarum, quas tamen vir beatissimus descripsit Hieronymus, cum omni honore suscipimus.

Item Actus beati Sylvestri apostolicæ sedis præsolis, licet ejus qui conscripsit nomine ignoretur, a multis tamen in urbe Roma catholicis legi cognovimus, et pro antiquo usu multæ hæc imitantur Ecclesiæ.

Item scriptura de inventione crucis dominicæ, et aliam scripturam de inventione capitis Joannis Baptistæ, novelle quidem relationis et nonnulli catholici legunt. Sed cum hæc ad catholicorum manus advenerint, beati Pauli apostoli præcedet sententia... *Omnia probate, quod bonum est tenete.*

Item Rufinus vir religiosus plurimos ecclesiasticæ operis edidit libros, nonnullas etiam Scripturas interpretatus est. Sed cum beatissimus Hieronymus eum in aliquibus de arbitrii libertate notavit, illas sentim. q. prædictum beatum Hieronymum sentire cognoscimus, nonsolum de Rufino, sed etiam de universis quod vir S. sæpius memoratus, zelo Dei, et fidei religione reprehendit.

Item Origenis nonnulla op. quæ vir beatissimus Hieronymus non repudiat, legenda suscipimus: reliqua autem omnia cum auctore suo dicimus rennuenda.

Chronica Eusebii Cæsariensis, atque ejusdem Historiæ ecclesiasticæ libros, quamvis in primo narrationis suæ libro tepuerit, et post in laudibus atque excusatione Origenis scismatici unum conscripserit librum: propter rerum tamen singularum notitiam, q. ad instructionem pertinent, usquequaque non dicimus rennuendos.

Item Orosium virum eruditissimum, quem conlaudamus, qui valde nobis necessariam adversus paganorum calumnias ordinavit Historiam, miraque brevitate contextuit.

Item venerabilis Sedulii Paschale opus, quod eruditus descripsit versibus, insigni laude præferimus.

Item Juvenci nihilominus laboriosum opus non spernimus, sed

JURENSE CHIFFLETHII.

cum prædicta Romana Ecclesia, omnes martyres, et eorum gloriosos agones, qui Deo magis quam hominibus noti sunt, omni devotione veneramur.

Item Vitas Patrum, Pauli Antonii, Hilarionis, et omnium heremitarum, quas tamen vir beatissimus Hieronymus descripsit, cum omni honore suscipimus.

Item Actus beatissimi Sylvestri apostolicæ sedis præsulis, licet ejus qui conscripsit nomen ignoretur, a multis tamen in urbe Roma catholicis legi cognovimus, et pro antiquo usu multæ hoc imitantur Ecclesiæ.

Item scriptura de Inventione dominicæ crucis, et alia scriptura de Inventione capitis beati Joannis Baptistæ, novellæ quidem relationes sunt, et nonnulli eas catholici legunt. Sed cum hæc ad Catholicorum manus pervenerint, beati apostoli Pauli præcedat sententia: *Omnia probate, et quod bonum est retinete.*

Item Rufinus vir religiosissimus plurimos ecclesiasticis operis edidit libros: nonnullas etiam Scripturas interpretatus est. Sed quoniam venerabilis Hieronymus eum in aliquibus de arbitrii libertate notavit; illa sentimus, quæ prædictum beatum Hieronymum sentire cognoscimus: et non solum de Rufino, sed etiam de universis quos vir sæpius memoratus zelo Dei, et fidei religione reprehendit.

Item Origenis nonnulla opuscula, quæ vir beatissimus Hieronymus non repudiat, legenda suscipimus: reliqua autem omnia cum auctore suo dicimus rennuenda.

Item Chronica Eusebii Cæsariensis, atque ejusdem Historiæ ecclesiasticæ libros, quamvis in primo narrationis suæ libro tepuerit, et post in laudibus atque excusatione Origenis schismatici unum conscripserit librum: propter rerum tamen singularum notitiam, quæ ad instructionem pertinent, usquequaque non dicimus rennuendos.

Item Orosium virum eruditissimum conlaudamus, qui valde nobis necessariam adversus paganorum calumnias ordinavit Historiam, miraque brevitate contextuit.

Item venerabilis viri Sedulii Paschale opus, quod heroicis descripsit versibus, insigni laude præferimus.

Juvenci quoque nihilominus laboriosum opus non spernimus, sed

¹ In eodem cod. deest omni.

² Idem cod. non habet sanctæ.

³ Idem cod. sunt, etc.

⁴ Idem cod., præcedit sententia.

⁵ Idem cod., religiosus.

⁶ In eodem cod. deest qui.

⁷ Idem cod., venerabilis.

⁸ In eodem cod. deest omnia.

⁹ In eodem cod. deest epi.

¹⁰ Idem cod., instructionem.

¹¹ Idem cod., qui.

¹² In eodem cod. deest episcopi.

¹³ Idem cod., præferimus.

LUCENSE.

Cætera autem quæ ab hæreticis, sive schismaticis conscripta, vel ¹ prædicta sunt [manu antiqua additur nullatenus recipit catholica et apostolica Romana Ecclesia]. E quibus pauca, quæ ad memoriam venerunt, et a catholicis vitanda sunt, credimus esse subdenda.

Item notitia de librorum [manu antiqua libros] apocryforum, ² qui non recipiuntur.

Ariminensium synodum a Constantio Cæsare Constantini ³ Augusti filio congregatam mediante Tauro præfecto ex tunc, et nunc, et in æternum confitemur esse damnatam.

Itinerarium nomine Petri Apostoli, quod appellatur sancti Clementis [manu antiqua libr. ⁴ x] apocryfum.

Actus nomine Andreæ apost. apog.

Actus nomine Thomæ apost. apog.

Libri numero decem apog. (sed hoc deletum est manu antiqua.)

Actus nomine Petri apost. alius apoc.

Actus nomine Philippi apost. apoc.

Evangelium nomine Matthiæ apog.

Evangelium nomine Barnabæ apost. ⁵ apog.

Evangelium nomine Jacobi minoris apog.

Evangelium nomine Petri ⁶ apost. apoc.

Evangelium nomine Thomæ, quibus Manichæi utuntur apoc.

Evangelium nomine Andreæ apost. apoc. [Manu antiqua deletur Andreæ, et ponitur Bartholomei.]

Evangelium quæ falsavit Lucianus apoc.

Evangelium quæ falsavit Ysicius apoc.

Liber de Infantia Salvatoris apoc.

Liber de Nativitate Salvatoris, et de Maria [manu antiqua post Mariam est vel] obstetrice ⁷ apoc.

Liber qui appellatur Pastoris apoc.

Libri omnes quos fecit Lucius [manu antiqua Leucius] discipulis diaboli apog.

Liber qui appellatur fundamentum apoc.

Liber qui appellatur Thesaurum apoc.

Liber de filiabus Adæ *Licto* ⁸ *agenescos*.

VATICANUM FONTANINI.

miramus. Cetera quæ ab hæreticis, schismaticis conscripta, vel prædicta sunt, nullatenus recipiet catholica et apostolica Romana Ecclesia: e quibus pauca, quæ ad memoriam venerunt, et a catholicis vitanda sunt, credimus esse subdenda.

IV.

Notitiam librorum apocryforum, qui non recipiuntur.

Ariminensium Sinodum, a Constantio Cæsare Constantini Augusti filium congregatam, mediante Tauro præfecto, ex tunc et nunc et in æternum confitemur esse damnata.

Itinerarium nomine Petri Apostoli, quod appellatur Sci Clementis, apogryfum.

Actus nomen Andreæ apl. apg.

Actus nomen Thomæ apl. libros x apg.

Actus nomen Petri apl. alius, apg.

Actus nom. Philippi apl. apg.

Evangelium nom. Matthiæ apg.

Evangelium nom. Petri ap. apg.

Evangelium nom. Jacobi Minoris, apg.

Evangelium nom. Barnabæ apg.

Evangelium nom. Thomæ, quibus Manichæi utuntur, apg.

Evangelium nomen Bartholomei ap. apg.

Evangelium quem falsavit Lucianus, apg.

Evangelium quem falsavit Eusicius et Lucius, apg.

Lib. de Infantia Salvatoris, apg.

Lib. de Nativitate Salvatoris, et de Maria vel obstetrice, apg.

Liber qui appellatur Pastoris, apg.

Lib. omnes quos fecit Leucius discipulis diaboli, apg.

Lib. qui appellatur Fundamentum, apg.

Lib. qui appellatur Thesaurum, apg.

Lib. de filiabus Adæ lectum *genescos*, apg.

JURENSE CHIFFLETII

miramur. Cætera quæ ab hæreticis, sive schismaticis conscripta vel prædicta sunt, nullatenus recipit catholica et apostolica Romana Ecclesia: e quibus, pauca, quæ ad memoriam venerunt, et a Catholicis vitanda sunt, credimus esse subdenda.

V.

In primis Ariminensem synodum a Constantio Cæsare Constantini filio congregatam, mediante Tauro præfecto, ex tunc et nunc, in æternum confitemur esse damnatam.

Itinerarium quoque in nomine Petri Apostoli, quod appellatur sancti Clementis libri numero novem, apocryphum esse scimus.

Actus nomine Andreæ apostoli, apocryphum.

Actus nomine Thomæ apostoli, libri x apocryphi.

Actus nomine Petri apostoli, apocryphi.

Actus nomine Philippi apostoli apocryphi.

Evangelia nomine Matthiæ apostoli, apocrypha.

Evangelia nomine Barnabæ, apocrypha.

Evangelia nomine Jacobi Minoris, apocrypha.

Evangelia nomine Petri apostoli apocrypha.

Evangelia nomine Thomæ apostoli, quibus Manichæi utuntur, apocrypha.

Evangelia nomine Bartholomæi apostoli, apocrypha.

Evangelia nomine Andreæ apostoli, apocrypha.

Evangelia quæ falsavit Lucianus, apocrypha.

Evangelia quæ falsavit Isicius, apocrypha.

Liber de Infantia Salvatoris, apocryphus.

Liber de Nativitate Salvatoris, et de Maria vel obstetrice, apocryphus.

Liber qui appellatur Pastoris, apocryphus.

Libri omnes quos fecit Lucius discipulis diaboli, apocryphi.

Liber qui appellatur Fundamentum apocryphus.

Liber qui appellatur Thesaurum, apocryphus.

Liber de filiabus Adæ, hoc est Leptogenesis apocryp.

¹ Idem cod., prædicata sunt nullatenus recipiat catholica et apostolica ecclesia Romana.

² In eodem cod. deest qui non recipiuntur.

³ In eodem cod. deest augusti.

⁴ Idem cod., ix.

⁵ In eodem cod. deest apost.

⁶ In eodem cod. deest apost

⁷ Idem cod., ejus.

⁸ Idem cod., genesisibus.

⁹ Liber qui appellatur Adæ leptogenesis.

LUGENSE.

¹ Liber qui appellatur Actus Theclæ, et Pauli ² apos. apog.

Liber qui appellatur ³ Nephother apog.

Liber proverbiorum ab hæreticis conscriptus, et sancti Xisti nomine præsignatus, apoc.

Revelatio quæ appellatur Thomæ ⁴ apost. apog.

Revelatio quæ appellatur Pauli apog.

Revelatio quæ appellatur Stephani apoc.

Liber qui appellatur transitus, id est assumptio sanctæ Mariæ apoc.

Liber qui appellatur [manu antiq. de] Pœnitentiæ Adæ apoc.

Liber de ⁵ Eugenia [manu antiq. quæ Vegenia] nomine gigantis qui cum dracone post diluvium ab hæreticis pugnasse perhibetur, apoc.

Liber qui appellatur Testamentum Job apog.

Liber qui appellatur pœnitentiæ Origenis apog.

Liber qui appellatur pœnitentiæ sancti Cipriani apoc.

Liber qui appellatur pœnitentiæ Jamne et Membre apoc.

Liber qui appellatur ⁷ Sors apostolorum [manu antiqua scribitur] apoc.

Liber Fisiologus, qui ab hæreticis conscriptus, et beati Ambrosii nomine præsignatus apoc.

Storia Eusebii Pampeli apog.

Opuscula Tertulliani apoc.

Op. Lactanti ⁸ apoc.

⁹ Op. Africani apoc.

Op. ¹⁰ Postulliani et Galli apoc. ¹¹

Op. Montani, Priscillæ, et Maximillæ apoc.

Op. omnia ¹² Faustini Manichæi apoc.

Op. Commodiani ap.

Op. alterius Clementis Alexandrini apoc.

Op. Tassii Cypriani ap.

Op. ¹³ Arnobi ap.

Op. Ticoni apoc.

Opuscula Cassiani presbyteri Gallicarum ap.

VATICANUM FONTANINI.

Lib. qui appellatur hactus Theclæ, vel Thollius, et Pauli ap. apg.

Lib. qui appellatur Nopotis, apg.

Lib. Proverbiorum ab hereticis conscriptus, et sancti Xisti nomen prænotatus, apg.

Revelatio qui appellatur Pauli, apg.

Revelatio qui appellatur Thomæ apg.

Revelatio qui appellatur Stephani apg.

Liber qui appellatur Transitus, id est, Adsumptio scæ Mariæ, apg.

Lib. qui appellatur Penitentia Adæ, apg.

Lib. Eugenii a nom. gigante qui cum dracone post diluvium ab hæreticis pugnasse perhibetur apg.

Liber qui appellatur Testamentum Job apg. Non historia beati Job, sed alius ad hereticis conscriptus.

Lib. qui appellatur Pœnitentiæ Origenis, apg.

Lib. qui appellatur Pœnitentiæ sci Cipriani apg.

Lib. qui appellatur Pœnitentiæ Jamnæ et Mambre apg.

Lib. qui appellatur Sors apostolorum, apg.

Lib. qui appellatur Lusa Apostolorum apg.

Lib. Filosogus, qui ab hereticis conscriptus est, et beati Ambrosii nom. præsignatus, apg.

Historia Eusebii Pampbili, apg.

Opuscula Tertulliani, apg.

Op. Lactanti, ap.

Op. Africani, apg.

Op. Postumiani et Galli, apg.

Op. Montani, Priscillæ et Maximillæ apg.

Op. omnia Fausti Manichæi, apg.

Op. Commodiani, apg.

Op. alterius Clementis Alexandrinæ, apg.

Opusc. Tarsi Cypriani, apg.

Op. Arnobi, apg.

Op. Ticoni, apg.

Opuscula Cassiani pbri. Gallicarum, apg.

JURENSIS CHIFFLETII.

Liber qui appellatur Actus Teclæ et Pauli, apocryphus.

Liber qui appellatur Nepotes, apocryphus.

Liber Proverbiorum qui est ab hæreticis conscriptus, et sub nomine sancti Sixti præsignatus, apocryphus.

Revelatio quæ appellatur Pauli apostoli, apocrypha.

Revelatio quæ appellatur Thomæ apostoli, apoc.

Revelatio quæ appellatur sancti Stephani, apoc.

Liber qui appellatur Transitus, id est, Adsumptio sanctæ Mariæ, apocryphus.

Liber qui appellatur Pœnitentiæ Adæ, apocryphus.

Liber de Eugenia nomine gigante quæ cum dracone post diluvium ab hæreticis pugnasse fingitur, apocryp.

Liber qui appellatur Pœnitentiæ Origenis, apocryphas,

Liber qui appellatur Pœnitentiæ Jamne et Mambre, apocryphus.

Liber qui appellatur Sortes sanctorum, apocryphus.

Liber qui appellatur Lusa apostolorum, apocryphus.

Liber qui appellatur *Canones apostolorum*, apocryphus.

Liber fisiologus, ab hæreticis conscriptus, et beati Ambrosii nomine præsignatus, apocryphus.

Historia Eusebii Pamphili, apocrypha.

Opuscula Tertulliani, apocrypha.

⁸ Opuscula Lactantii, apocrypha.

Opuscula Africani, apocrypha.

¹⁰ Opuscula Postuminiani, apocrypha.

Opuscula Montani, Priscillæ et Maximillæ, apocrypha.

Opuscula Fausti Manichæi, apocrypha.

Opuscula Commodiani, apocrypha.

Opuscula alterius Clementis Alexandrini, apocrypha.

Opuscula Tarsii Cypriani, apocrypha.

Opuscula Arnobii, apocrypha.

Opuscula Ticoni, apocrypha.

Opuscula Cassiani presbyteri Gallicensis, apocrypha.

¹ Idem cod., *Cen one de Christo Vergilianis compaginalum versibus*, apoc.

² In eodem cod. deest *apost.*

³ Idem cod., *Nepotis*.

⁴ In eodem cod. deest *apost.*

⁵ In eodem cod. deest *id est*.

⁶ Idem cod., *Ugia*.

⁷ Cod. Flor., *sortes*.

⁸ Cod. Flor. addit *sive Africani, sive Firmiani*.

⁹ *Opuscula Lactantii sive Africani, sive Firmiani*, apocrypha.

¹⁰ In eodem cod., deest.

¹¹ Idem cod., *Postumiani*.

¹² *Opuscula Posthumiani Galli apocrypha*.

¹³ Idem cod., *Fausti*.

¹⁴ Idem cod., *Arnorini*.

LUCENSE.

Opusc. Victorini ¹ Pictabensis ap.

Manu antiqua inseritur hic, Op. Fausti Regensis Galliarum ap. ² Op. Frumentii Cœci ap.

Centonera de Christo, Virgilianis compaginatum versibus ap.
Epistola Jesu *Abaguso* ap.

Epistola Abaguo ad Jesum ap.

Passio *Quyrici*, et *Julitæ* ap.

Passio *Georgi* ap.

Scriptura quæ appellatur *contradictio Salomonis* apoc.

Philacteria omnia, quæ non angelorum, ut illi confingunt, sed dæmonum magis conscripta sunt, ap.

Hæc et his similia quæ Simon Magus, Nicolaus, Cerinthus, Marcion, Basilidis, Ebion, Paulus etiam Samositanus, Fotinus, et Bonosus [manu antiqua et] qui simili errore defecerunt; Montanus quoque cum suis obscenissimis sequacibus, Apollinaris, Valentinus sive Manichæus, Faustus, Africanus Sabellius, Arrius, Macedonius, Eunomius, Novatus, Sabacius, Cælestus, Donatus, Eustacius, Jovianus, Pelagius, Julianus Celsus, Cælestus Maximianus [manu antiqua Maximianus] Priscillianus ab Spania, Nestorius Constantinopolitanus, Maximus Cynicus, Lampetius, Dioscorus, Eutiches, Petrus, et alius Petrus, e quibus unus Alexandriam, alius Antiochiam maculavit. Acacius Constantinopolitanus cum consortibus suis; necnon et omnes hæretici, hæreseorumque discipuli, sive scismatici docuerunt, vel conscripserunt, quorum nomina minime retinentur, non solum repudiata, verum ab omni Romana, et apostolica Ecclesia eliminata, atque cum suis auctoribus, auctorumque sequacibus sub anathematis insolubili vinculo in æternum confitemur esse damnanda.

VATICANUM FONTANINI.

Opus. Victorini Petabionensis, apg.

Op. Fausti Regensis Galliarum, apg.

Op. Frumentini Cœci, apg.

Centonem de Xpo Virgilianis compaginatum versibus, apg.

Epistola Ihu ad Abgiam, apg.

Epistola Abgari ad Ihu, apg.

Passio *Cirici* et *Julitæ*, apg.

Pass. *Georgi*, apg.

Scriptura quæ appellatur *contradictio Salomonis*, apg.

Philacteria omnia, quæ non angelorum, ut illi confingunt, sed dæmonum magis arte conscripta sunt, apg.

Hæc et his similia quæ Simon Magus, Nicolaus, Cerinthus, Marcion, Baselides, Ebion, Paulus etiam Samosetanus, Futinus et Bonosus, et qui simili errore defecerunt; Montanus quoque cum suis obscenissimis sequacibus, Apollinaris, Valentinianus, sive Manicheus, Faustus, Africanus, Sabellius, Arrius, Macedonius, Eunomius, Novatus, Sabastius, Cælestus, Donatus, Eustacius, Jovianus, Pelegius, Julianus Eclanc, Cælestus, Maximianus, Priscillianus ab Hispania, Nestorius Constantinopolitanus, Maximus Unicus, Lampecius, Dioscorus, Eutichius, Petrus et alius Petrus: e quibus unus Alexandriam, alius Antiochiam maculavit; Accacius Constantinopolitanus cum consortibus suis; nec non et omnes hereses, hereseorum discipuli, sive scismatici, qui docuerunt vel conscripserunt, quorum nomina minime retinentur, non solum repudiata, verum ab omni Romana, vel catholica et apostolica Ecclesia eliminata, atque cum suis auctoribus auctorumque sequacibus sub anathemate insolubili vinculo in æternum confitemur esse damnata.

Expliciunt decretalis.

JURENSIS CHIFFLETII.

Opuscula Victorini Pictabiensis, apocrypha.

Opuscula Fausti Regensis Galliarum, apocrypha.

Opuscula Frumenti Cœci, apocrypha.

Centones de Christo, Virgilianis compaginati, apocryphi.

Epistola Jesu ad Agaram, apocrypha.

Epistola Agari ad Jesum, apocrypha.

Passio *Quyrici*, et *Julitæ*, apocrypha.

Passio *Georgii*, apocrypha.

Scriptura quæ appellatur *Salomonis interdictio*, apocrypha.

Philacteria omnia, quæ non angelorum, ut illi confingunt, sed dæmonum magis conscripta sunt nominibus, apocrypha.

Hæc et his similia quæ Simon Magus, Nicolaus, Cerinthus, Marcion, Baselides, Ebion, Paulus etiam Samosatenus, Photinus et Bonosus, qui simili errore defecerunt; Montanus quoque cum suis obscenissimis sequacibus, Apollinaris, Valentinus, sive Manichæus, Faustus, Africanus, Sabellius, Arrius Macedonius, Eunomius, Cononius, Novatus, Sabbatius, Callistus, Donatus, Eustacius, Jovianus, Pelagius, Julianus Eclanensis, Cælestus, Maximianus, Priscillianus ab Spania, Nestorius Constantinopolitanus, Maximus Cynicus, Lampetius, Dioscorus, Eutiches, Petrus, et alius Petrus: e quibus unus Alexandriam, alius Antiochiam maculavit: Acacius Constantinopolitanus cum consortibus suis; necnon et omnes hæresiarches, et eorum discipulos, qui schismatica docuerunt, vel conscripserunt, quorum nomina minime retinimus; non solum repudiata, verum etiam ab omni Romana, catholica et apostolica Ecclesia eliminata, atque cum suis auctoribus, auctorumque sequacibus sub anathematis et indissolubili vinculo in æternum confitemur esse damnata.

Explicet decretale editum ab *Horsinida* papa urbis Romanæ.

OBSERVATIO P. ANTONII PAGI.

(Ad annum Christi 494, num. 2 et seq.)

Decretum de Scripturis divinis, et opusculis sanctorum Patrum quæ in Ecclesia catholica recipiuntur valde urget heterodoxos, qui traditionem rejiciunt, et librorum canonicorum numerum pro libito ac sectarum suarum commodo mutilant. Job enim, Tobie, Judith, Machabæorum libri, Epistola ad Hebræos, Apocalypsis Joannis, Petri duæ, Joannis apostoli III, Judæ I, in eo memorantur. Pearsonius in vindictis Ignatianis prolixiorum sermonem de ejus auctore, ac tempore quo conditum est, instituit, et pag. 53 ait, se existimare hoc decretum post synodum v, anno 553 celebratam, promulgatum fuisse. Neque catholici de hujus sanctionis auctore, annoque quæ ea emissa, inter se conveniunt; quod mss. codices eam tribus diversis pontificibus ascribant. Vestissimus codex collectionis Dionysii Exigui, quem secum communicatum a Dacherio Baluzius testatur, hoc decretum Damasum papæ attribuit, et Baronius anno 69, num. 4, refert Cresconiam collectionem continere concilium Romanum sub Damaso in quo de libris apocryphis agitur, cujus decreta repetita credit Baronius a Gelasio in decreto 72 episcoporum, de quo anno 494 cum collectoribus Conciliorum verba facit. Verum codex antiquissimus a Pearsoni lectus, et a Lanfranco ex Beccensi cænobio in Angliam delatus, hunc titulum præfert: « Decreta Gelasii papæ de recipiendis, et non recipiendis libris. Quæ scripta sunt ab eo cum septuaginta eruditissimis episcopis. » Nicolaus I pontifex Romanus in epist. 42 ad episcopos Galliæ circa annum 865 data; Lupus abbas Ferrariensis i

¹ Idem cod. *Pettachionensis*.

² Ille des'nt cod. Florent.

sine epistolæ ad Carolum Calvum, et in fine quæst. de Sanguine Christi; Gratianus dist. 15, cap. Sancta Romana; Burchardus Wormatiensis episcopus, varii codices mss. omnesque excusi; Gelasium hujus decreti auctorem produunt. Denique Hormisdæ papæ in antiquissimo Vergellensi codice Baluzius et Chiffletius in Jurensi, illud ascribi testantur. Indeque Chiffletio in fine notarum ad Vigilium Tapsensem existimatum, decretum hoc primo sancitum fuisse a Gelasio in concilio Romano hoc anno: ita tamen ut non quasi decretum pontificium, sed velut totius consilii quidam canon prodiret: tum deinde ab Hormisdæ editum esse sub forma pontificiæ decretalis, et in quinque titulos methodi gratia divisum ac fortasse nonnullis in locis restitutum.

Gelasium tamen celeberrimi hujus decreti auctorem esse, et non nisi per errorem illud Hormisdæ attributum demonstrabo, et litem, ni valde fallor, dirimam. In eo cum damnatorum voluminum index textur, inter ea libri Cassiani ac Fausti Reiensis numerantur hac præmissa sententia: « Cætera, quæ ab hæreticis sive schismaticis conscripta, vel prædicata sunt, nullatenus recipit catholica et apostolica Romana Ecclesia, e quibus pauca, quæ ad memoriam venerunt, et a catholicis vitanda sunt, credimus esse subdenda. » Cumque plurimos libros hæreticorum aliorumque incertorum auctorum Patres synodi Romanæ damnassent, hos inter Cassiani et Fausti volumina ponere hoc titulo: « Opuscula Cassiani præ-byteri Galliarum apocrypha, opuscula Fausti Regiensis Galliarum apocrypha. » Sæculo sequenti exortis de divina gratia contentionibus ex Fausti præsertim libris, non modo in Occidente, verum etiam in Oriente alii Faustum defenderunt, alii eundem acerrime confutarunt, præcipue monachi Scythæ, qui ex Asia erumpentes adversus eum Europam atque Africam commoverunt, ut anno 520 explicabimus. Eo rerum statu consultus Possessor episcopus Africanus a Trasamundo Africæ rege in exilium missus, dum Constantinopoli morabatur, ubi Fausti libri a pluribus defendebantur ut catholici, a Maxentio vero et a monachis Scythiis uti hæretici damnabantur, consulit ipsemet Hormisdam papam, quid de iisdem libris sentiendum esset; eamque in rem Justinum diaconum suum ad eum misit. Exstat ejus ad Hormisdam Relatio tom. superiori Concil., diciturque accepta « xv cal. Augusti Rustico V. C. eos. id est anno 520. Hæc Possessoris in ea verba: « Arbitror vestram beatitudinem non latere quantis in Constantinopolitana urbe Ecclesia laboret insidiis, et ad morem veteris morbi in saniem vulnus iterum quærat irrumpere, quod obductum creditur cicatrice. Unde cum quorumdam fratrum animus de codice Fausti cujusdam natione Galli Reginæ civitatis episcopi, qui de diversis rebus et frequentius de gratia Dei disertè visus est disputare, in scandalum moveretur, aliis (ut se habent humana studia) in contrarium renitentibus me crediderunt de hoc ambiguo consulendum. » Addit postea Possessor: « Quæso, ut consulentibus, quid de prælati auctoris dictis videatur, auctoritate apostolicæ responsionis agnoscant: maxime quod filii quoque magistri militum Vitalianus et Justinianus præcipue super hac re rescripto beatitudinis vestræ similiter informari desiderant. »

Hormisdæ Possessoris epistolam die 18 mensis Julii anni 520 accepit, et die 13 mensis Augusti ad eundem rescripsit epistolam ordine 70, in qua inter alia ait: « Hi vero quos vos de Fausti cujusdam Galli antistitis dicitis consuluisse, litteris indicastis, id sibi responsum habeant: neque illum recipi, neque quemquam, quos in auctoritate Patrum non recepit examen catholice fidei, aut ecclesiasticæ disciplinæ ambiguitatem posse gignere, aut religiosis præjudicium comparare. Fixa sunt a Patribus quæ fideles sectari debeant instituta: sive interpretatio, sive prædicatio, seu verbum populi ædificatione compositum, si cum fide recta, et doctrina sana concordat, admittitur, si discordat, aboletur. » Ubi Hormisdæ de decreto Gelasio loqui recte observarunt cardinales Baronius anno 520, num. 21, et card. Norisius in Cenot. Pis. pag. 445. Verum, quæ paulo post idem pontifex subjungit, non sere, sed eundem Gelasium illius decreti conditorem fuisse, manifeste insinuant: « Non improvide veneranda Patrum sententia fidei posteritati quæ essent catholica dogmata, definiit; certa librorum etiam veterum in auctoritatem recipienda, sancto Spiritu instruente, præfigens, ne opinioni suæ lector indulgens, non quod ædificationi ecclesiasticæ conveniret, sed quod voluptas sua concepisset, assereret. » Decretum itaque de libris recipiendis et non recipiendis, non ab Hormisdæ, sed ab aliquo ex ejus successoribus in aliqua synodo Romana emissum, non quidem ab Anastasio et Symmacho, qui Gelasium secuti sunt, et Hormisdam antecessere; cum nullus unquam id asseruerit, nullumque ms. alterutrius nomen præferat, sed a Gelasio, cui innumeri codices illud attribuunt.

Nec dici potest illud scriptum esse a Damaso, cujus nomen librariorum errore præfert in collectione Cresconiana; cum perique opusculorum in eo memoratorum auctores post Damasum vixerint et scripserint. Nihil præterea ab Hormisdæ immutatum, ut credidit Chiffletius; cum Hormisdæ in sua ad Possessorem epistola citata hunc remittat ad ea quæ jam fixa fuerant a Patribus, nihilque novi de Fausto, de quo consultus fuerat, statuerè voluerit. Apparet igitur Hormisdam tam ad Possessorem quam ad legatos suos, qui Constantinopoli tunc agebant, decretum Gelasio papæ misisse ac mandasse, ut illud ab omnibus religiose observaretur. Quo pacto Possessoris petitioni faciebat satis. Contigit vero, ut decretum illud tunc in varia exemplaria transcriptum, et latius per Europam, Africam et Orientem, præsertim a Fausto adversariis disseminatum fuerit, et quia ab Hormisdæ papa missum fuerat, ejusque nomine ubique divulgatum, eidem ab aliquibus, temporis progressu, imprudenter ascriptum fuerit. Hæc factæ illius incriptionis sine dubio origo.

Baronius et conciliorum collectores scribunt decretum Gelasio datum esse Asterio et Præsidio eoss., hoc sc. anno; verum refellunt eos codices mss. in quibus nota illa temporaria non habetur. Legi in bibliotheca regia antiquissimo caractere exaratum, sed sine nota consulari, aliumque in bibliotheca sancti Victoris Parisiensis, a quo ea etiam abest; nec dubito quin in cæteris mss. desideretur, cum concilium Romanum septuaginta episcoporum, in quo illud emissum ante annum 496 celebratum non fuerit. In laudato enim decreto hæc verba de Sedulio leguntur: « Item venerabilis viri Sedulii opus Paschale, quod heroicis descripsit versibus insigne laude præferimus. » In fine vero libri Bucolicorum codicis Virgilio Mediceo vetustissimi hæc habentur: « Turcius Rufus Apronianus Asterius V. C. et inf. ex comite domest. protect. ex com. priv. largit. Express. Urbi Patricius et consul ordin. legi et distincti codicem fratris Macharii V. C., non mei fiducia sed ejus cui sit ad omnia sum devotus arbitrio, xi cal. Maii Romæ P. Vegili Maronis: »

Distincti emendans gratum mihi munus amici
Succedens operi sedulus incubul.

B. colicon liber explicit. »

Em. card. Norisius laudatus, qui eam clausulam produxit, observat in vetusto codice Vaticano num. 1165, post carmen Paschale Sedulii hæc legi: « Hoc opus Sedulius inter cartulas dispersum reliquit, quod recollectum et divulgatum, atque omni elegantia divulgatum est a Turcio Rufio Asterio quinto U. C. exconsule ordinario atque patricio. » Similem huic codicem etiam vidit Cuspinianus, qui ad consulatum Asterii et Præsidi, ait, carmen Sedulii « a Turcio Rufio Asterio quinto U. C. exconsule ordinario atque patricio » scriptum esse. Eadem annotatio erat etiam in codice quo Aldus Manutius senior usus est, siquidem advertit opus illud non a Sedulio, sed a « Turcio Rufio Asterio V. C. exconsule ordinario atque patricio » publicatum esse. Verum quidem est Sirmondum in notis ad epist. 24 lib. Ennodii scribere, in codice Remensi poematis Paschalis Sedulii hæc haberi: « Hoc opus Sedulius inter chartulas dispersum reliquit, quod recollectum, adornatumque ad omnem elegantiam, divulgatum est a

Turcio Rufo U. C. consule ordinario atque patricio. Verum ex laudatis mss. liquet, loco exconsule ordinario, exscriptorem per errorem posuisse consule ordinario; cumque Asterius ante annum sequentem exconsul dici non potuerit, ante eum annum Sedulii carmina n:c collegit, nec evulgarit, ideoque, nec antea synodus Romana, in cuius decreto de Sedulio mentio, celebrata fuit, ut recte videre Usseus lib. iii de Primordiis Eccles. Britan. c. 16. Pearsonius in Vindictis epistolarum sancti Ignat. pag. 46. et card. Norisius laudatus, qui plura habet de Sedulio et ejus opere. Cum vero mense Martio alia synodus Romana habita sit, ea de qua agitur, pertinet ad an. 496, fuitque in Romana, sub Gelasio, non 1, ut perperam hactenus a conciliorum collectoribus appellata, et horum exemplo ab aliis.

• CONCILIIUM ROMANUM II •

Quo a Gelasio et episcopis 55 Misenus absolvitur anno Domini 493 in idus Maii.

Residente in synodo venerabili viro papa Gelasio una cum Bonifacio, Maximino, Epiphanio, Basilio, Vitali, Claro, Irenæo, Decio, Asello, Euplo, Valentino, Martiniano, Basso, Benigno, Primitivo, Palladio, Uindemio, Constantio, Martyrio, Candido, Laurentio, Deodato, Mercurio, Stephano, Dulcilio, Fortunato, Paschasio, Sanctulo, Innocentio, Chryso-gono, Colonico, Molensi, Maximiano, Valentino, Constantio, Gaudenio, Felice, Vitaliano, Petro, Sereno, Aucupio, Timotheo, Stephano, Laurentio, et Probo episcopis, residentibus etiam Castino, Laurentio, Canusio, Eugenio, Januario, Martino, Gordiano, Petro, Urbico, Paulino, Valente, Petro, Asterio, Smaragdo, Bonifacio, Maxentio, Epiphanio, Justino, Felice, Redempto, Projectio, Callisto, Joanne, Valentino, Sebastiano, Martino, Epiphanio, Andrea, Servodei, Apellione, Petro, Servando, Agapito, Abundantio, Marcellino, Litorio, Laurentio, Agathone, Sebastiano, Valentino, Anastasio, Genesio, Dionysio, Epiphanio, Acontio, Paulino, Agapio, Adeodato, Benedicto, Dominico, Redempto, Severo, Juliano, Stephano, Crescentiano, Septimino, Cypriano, et Epiphanio presbyteris una cum Amandiano viro illustri, et Diogeniano viro spectabili; astantibus quoque diaconibus, Gelasius episcopus Ecclesiæ catholicæ urbis Romæ dixit: Meminit dilectio vestra superiore conventu oblatum nobis a Miseno libellum in conspectu vestro fuisse recitatum; hunc eundem si placet dilectioni vestræ, denuo recensendum, ut acta nostra contineant. Et quia aliud se quoque posteriorum præ manibus habere profitetur, quid etiam in hoc contineatur, possimus agnoscere. Et adjecit:

• Cum Vitalis et Misenus apostolicæ sedis legati, per Zenonem imperatorem inducti Acacio communicassent, et Petri Moggi Alexandrinæ Ecclesiæ invasoris nomen in diptychis publice recitari sine contradictione audivissent, ideoque justo judicio a Felice papa in synodali Patrum consensu excommunicati fuissent; tandem post intervallum undecim annorum, postque Vitalem in excommunicatione defunctum, Misenus gratia Dei adjutus, ad mentem rediit; suumque delictum plurimum detestatus, ad penitentiam et Ecclesiæ unitatem recipi postulavit. Iudicto igitur hac de causa concilio, post causæ cognitionem magno omnium applausu humeris pastorum impositus ad ovile Christi, unde annis prope undecim aberraverat, vicissim reductus fuit. Habi-

• Edidit Baronius cum variis lectionibus ex ms. Virdunensi, quas cum eo communicavit P. Frontonem Ducæus. HARDUIN.

• Si concilium in quo de libris apocryphis actum, anno tantum 496 habitum est, ut supradiximus ex Pagio, restat ut hoc concilium in quo Misenus absolvitur, primum sub Gelasio dici debeat, illud se-

Miseno libellus denuo recitetur. Anastasius d'aconus recitavit: Datum a famulo vestro Miseno die octavo iduum Martiarum, Viatore V. C. consule. Quantam ad meæ pertinet infelicitatis abruptum, errori meo qualibet ratione contracto delictio non esse parcendum: quoniam hoc ipso pœna carere non debeo, quod merui ad causam pœnalem, quæcunque foret, perducere.

Quantum vero pertinet [al. respicit] ad remediale subsidium, duo sunt quæ me ad hoc suppliciter implorandum venire constringunt; ne vel ego desperatione magis perpetuis cruciatibus sim dignus addici, Judæ prævaricatoris exemplo: et quia tanta est ineffabilis illa clementia, quæ apostolica potestate universum facinus possit absolvere. Hanc igitur solam in meo negotio, papa venerabilis, vocem miserandus effundo. Parce prostrato, porrigemanum jacenti. Nullis ignorantia excusationibus ritor, nullas decipulas circumventionis obtendo, nec in quemquam calamitatis meæ studeo transferre discrimen; quia alios incusare non debeo, qui poscam clementer absolvi; quia licet mihi pro mea defensione nihil afferam, non ambigam tamen hæc omnia tuo iudicio esse tractanda. Tantum quæso, ut superno Numini obsequentes, quod pronuntiat per prophetam: *Nolo mortem morientis, donec revertatur et vivat (Ezech. xxxiii)*, vos potius cuncta quæ in persona mea gesta sunt benigna consideratione librantes [al. deliberantes], viaticum seni ægritudine et continua maceratione consumpto, ne sine ecclesiastica communione rapiar, non negetis ex alterius casu experimentum meæ formidinis intrens: qui auxilium, etiam vobis

tum est hoc synodale iudicium in basilica Sancti Petri, anno Christi 493, tertio idus Maii, sub consulatione viri clarissimi Flavii Viatoris, qui est Gelasii 4 et Anastasii imperatoris annus imperii 5. Acta hujus concilii per Dionysium Exiguum translata fuerunt. Ea quæ ex Vaticana bibliotheca accepta sunt, atque etiamnum tomo I Epistol. pontif. recitantur, nonnihil mendosa sunt, et fide carent. Quæ vero ex codice Virdunensi per Frontonem Ducæum societatis Jesu professorem edidit illustrissimus cardinalis Baronius, anno 495, integriora sunt et magis emendata. Quæ Romano exemplari collata, in pristinum fere candorem omnino restituta, hic infra post notas nostras tibi, benevole lector, exhibemus. Sev. BIRNUS.

cundum.

• Manuscriptus habuit, ad causam pœnalem quæcunque sorte perducere. Eodemque modo legitur paulo post in hoc ipso concilio. FRONT. DUCÆUS.

• Ægritudine continua et maceratione. FRONT. DUCÆUS.

conferre volentibus. non potuit indipiari. Et me per imperitiam hac clade potius implicatum ¹ hoc ipso dignanter ostendite quod ² ad receptionis Ecclesiæ superstes gratiam valui pervenire.

Quo lecto, Gelasius episcopus dixit: Petitorium gesta retinebunt. Et adjecit: Ipse nunc Misenus adveniat, et petitorium quod obtulit, ipso præsen- te, recitetur. Cumque ingressus fuisset Misenus, prostratus in terram aliud petitorium obtulit, et rogavit ut susciperetur. Cumque susceptum fuisset, Gelasius episcopus dixit: Utraque petitoria quæ protulit, ipso quoque præsen- te, legantur. Iterum Anastasius diaconus recitavit. Datum a famulo vestro Miseno, VIII idus Martias, Flavio Viatore viro clarissimo consule.

Quantum ad meæ pertinet infelicitatis abruptum [*al.* obtutum], errori meo qualibet ratione contracto defuncto non esse parcendum: quoniam hoc ipso pœna carere non debeo, quoniam merui ad pœnalem causam quacunque sorte perducere. Quantum vero respicit ad remediale subsidium, duo sunt quæ me ad hoc suppliciter implorandum venire constringunt: ne vel ego desperatione magis perpetuis cruciatibus sim dignus addici Judæ prævaricatoris exemplo; et cætera quæ superius continentur. Item aliud petitorium recitat. Datum a famulo vestro Miseno sub die tertio [*al.* quarto] idus Martias, Flavio Viatore viro clarissimo consule.

Oblato primum petitorio meo, nihil aliud suppliciter exoravi quam ut misericordia mihi sedis apostolicæ non in perpetuum negaretur: cujus mihi spem quoniam pro immensa Dei pietate, qua regitur, reluctere jam sentio, magis magisque consentiam meam contagiis perfidorum, quæ infelicitate potius quam studio, circumventus incideram, liberam purgatamque esse pronuntians, toto corde atque ore protestor sub divini contemplationis intuitu, me omnes quidem hæreses et quidquid inimicum est catholicæ et apostolicæ fidei, communionisque sinceræ, prona mente refutare, tum ipse Eutylianam hæresim cum suo scilicet auctore Eutyche et ejus sectatore Dioscuro, vel successoribus ejus atque communicatoribus Timotheo Aëuro, Petro Alexandrino, Acacio Constantinopolitano, Petro Antiocheno, cunctisque eorum complicitibus et communicatoribus respuere, damnare, et anathematizare perpetuo, omnesque istos et hujusmodi horribiliter execrari, nec unquam mecum talibus ullum quolibet modo profiteor habiturum esse consortium, sed ab his omnibus futurum prorsus alienum. Quorum pravitatem licet nunquam voluntate receperim, tamen me quia calamitatis impulsu minus cautus videor incidisse, sub conspectu Dei et beati Petri apostoli ejusque vicarii, ac totius Ecclesiæ, mea (sicut dixi) professione [*al.* confessio-

ne] voceque condemno, detestor, exhorreo, in sola me fide communionisque catholica et apostolica semper duraturum esse confirmans. Cui petitioni meæ manu mea subscripsi die tertio iduum Martiarum, Viatore viro clarissimo consule. Hæc vestræ beatitudini in conventu venerandorum [*al.* addit episcoporum] credidi meis manibus offerenda. Et alia manu: Ego Misenus huic petitioni meæ et a me oblatae subscripsi, die et consule superscripto.

Gelasius episcopus dixit: Quæ lecta sunt transcribantur. Et adjecit: Quid videtur fraternitati vestræ statuendum, vestri quoque consilii participatione desideramus agnoscere. Levaverunt se omnes episcopi et presbyteri, rogantes et dicentes: Exaudi Christe: Gelasio vita: dictum vicies. Quod vobis Deus dedit in potestate, præstate: dictum duodecies. Hoc fac quod facit dominus Petrus; dictum decies. Ut indulgeas, rogamus: dictum novies. Cum denuo sedissent, Gelasius episcopus dixit: Sedes apostolica quidem, quæ Christo Domino delegante totius Ecclesiæ retinet principatum, pro dispensatione curaque generali, quam vel pro fide catholica, vel pro paternis canonibus regulisque majorum necessaria ³ semper circumspectione dependet, Misenum atque Vitalem, quos contra Eutylianæ pestilentiae sectatores, vel contra eos qui talium se communionem polluerant, suæ potestatis legatione suffultos ad Orientem dudum sub sanctæ memoriæ decessore meo præsule distinarat, quod apostolica præcepta declinantes quolibet modo in eorum adversum quos missi fuerant consortia recidissent, gestis synodalibus rerum discussione patefacta, communionem pariter et honorem merito jureque submovit.

Quibus tamen misericordie locum supernæ pietatis pro suo moderamine reservavit: et dum conditionem posuit ultionis, spem noluit propitiationis abscindi: sicque suam sententiam temperavit, ut istorum veniam cum illorum mallem salute providere, quorum fuerant participatione decepti: ac potius præberent eis, quos suo firmaverant in pravitate consensu, et salubrem correctionis metum, et emendationis imitandæ consortium. Denique sic ipsa animadversionis verba librata sunt, ut se illi et cum istis ⁴ percussos adverterent, et ex eorum conditione non diffiderent posse salvari. In quo utique et his non est in totum via præclusa remeandi; et illis, si mallet, per istos est oblata correctio, studiumque porrectum, quo possint meliore conatu præteritis compensare prolapsus, si favorem, quem prævaricatoribus facili voluntate detulerunt in reformationem catholicorum potius converterent sacerdotum.

Dictum est enim, tandiu istos fore suspensos, donec auctore Deo, et adnitu catholicorum principum,

non differenda sanandi, qui in hoc recipiendus divinitus indicatur. FRONT. DUCÆUS.

³ *Semper circumspectione dependit.* FRONT. DUCÆUS.

⁴ *Percussos adverterent, ex eorum conditione non diffiderent posse salvari.* FRONT. DUCÆUS.

¹ *Hoc ipsum indignanter ostendit, quod.* FRONT. DUCÆUS.

² *Hoc ipsum, inquit, me ostendit immerito fuisse calamitate oppressum, quod non ut Vitalis ex hac vita subductus sum prius quam communioni catholice possem restitui. Unde subjicit paulo post Gelasius: Hortatur nos intercepti periculum in superstitibus subsidia*

vel populi Christiani, ¹ Alexandrina catholicum sacerdotem recepisset Ecclesia. Gratulandum scilicet crederetur, nullo modo Græcos non posse renuere quod viderent ab apostolica sede fuisse damnatum, facileque eos posse de istorum supplicio commoveri, ut nosset quid vitarent, et quid consequenter ambirent, ² ac velle putarent respiscendo magis sentire cum rectis, quam jugiter errare cum perfidis. Expectatumque diu est, ut his rationibus incitati contagia nefanda deponerent, ³ una cum apostolica sede consentiendo, sicut de eorum speratum fuerat voluntate; ⁴ nitentesque catholicis sacerdotibus revocandi studium potius commodarent: quo ipsi ad orthodoxam ⁵ recurrerent unitatem; et istis qui illorum participes erroris existerant, ministrarent præstitutæ receptionis effectum. Nec qua fieri potuit occasione cessatum est, quo competenter admoniti et sufficienter instructi, pariter pericula vitanda cognoscerent, ac patere sibi januam, si sinceris mentibus hanc petissent, apostolicæ communionis adverterent.

Sed quia eo perventum est, ut hortamentis quoque medicinalibus, dum etiam quæ referrent contraria non haberent, differrent tamen hactenus adhibere consensum; illorum quidem difficultatibus paternum quemdam debemus pii doloris affectum, deprecantes omnipotentiam Dei nostri, quæ sola quamvis devias in veritatis viam potest convertere voluntates, ut eisdem suæ propitiationis operatione mirabili spiritum respicientiæ et efficaciam correctioni dignanter infundat. Quæ donec (sicut de ejus virtute confidimus) divina placatione proveniant, hunc interim qui supplicat desiderabiliter expetentem nullatenus perire patiamur: ut cujus non sunt Orientales dejectione perterriti, ne in errore persisterent, saltem curatione provocentur, ut redeant ad salutem; præcipue cum dispositionis sedis apostolicæ clementiam tenor comitetur ipse dictorum, neque prolata sibi repugnare constitutio judicetur. Definitum quippe est (ut superius jam prædictum est) eos de quibus agimus eatenus debere suspendi, donec auctore Deo, et præfatis adnitentibus, Alexandrina catholicum receperit Ecclesia sacerdotem: non abrupte et sine exceptione propositum est, sed ea ratione depromptum est, qua non sive illis adnitentibus, sive non adnitentibus, indifferenter videretur infixæ sententia: ideoque sub quo tenore librata conditio est, eodem non existente, necessitatem suæ professionis absolvit. Quod enim cum adnisi prædictorum pronuntiatum est esse faciendum, hoc eodem non succedente non fieri posse, manifestum est. Sed cum eorum etiam faciendum memoratur adnisi, satis evidenter ostensum est, quod sine hoc non posset impleri. Licet ergo illi, quorum deesse probatur adnisi, de sua sint obstinatione miserandi, tamen quia deest, sicut sine eo effici non potest quod cum eodem effici

A posse præsumptum est; ita desistentibus causis, per quas hic articulus veniret ad terminum, insolubiliter non retinet obligatum

Quapropter lata sententia non existentibus per quæ possit usque ad sui exitum deputatam tenere mensuram, his consulendi, et his qui arctati tenebantur, tribuet libertatem. Et apostolica quidem sedes (ut sæpe repetendum est) æstimans Orientales nullo modo non posse respicere quod sedes apostolica refutasset, eosque salutis propriæ et apostolicæ communioni nullius præferre posse personam, hæc de eorum mentibus melius æstimarat. Sed quod iterum non tacendum est, dolenda pernicies non velut improvidam bene de Orientalibus sentientem potest opinionem magis apostolicæ sedis arguere, quam suæ pernicitatis potius deputare, quod oblatum sibi tramitem propriæ redintegrationis secuta non fuerit: nec ideo tamen aliis debet medicinalem desiderantibus impedire per suam pernicitatem facultatem. Tunc enim dicta sunt de Græcorum consensione fidenter, quia et simul beati Petri societatem quibuslibet videbantur præponere posse personis, et qui existerunt ante catholici, æstimabantur consensuri facile veritati, atque ideo cujuslibet hominis affectum in desideriis apostolicæ communionis non posse præponere? quæ cum nondum suscepterint per quas hic ordo decurreret voluntates, id quod per eas fieri posse præsumptum est, cernitur absolutum; quoniam cum desunt qui perficiant [Al. si desint per quos id efficiant], nullus provenire possit effectus; imo cum iidem ipsi per quos judicabatur esse faciendum, ne efficiatur obsistant: qui si in hac sunt (quod absit) obstinatione mansuri, resoluta conditio est illius rei, quæ eorum studiis fiducialiter censebatur impleri.

Sin vero (sicut potius optamus) fuerint ad meliora conversi, ne inter hæc interim qui misericordiam postulat, vel ætate, vel morbo, quo frequenter impeditur, possit intercipi, dum super istis est consulendum, ne defuncto jam nullum possit remedium subrogari; quippe cum dictum sit, sive illis adnitentibus, sive etiam fortassis invitis, sed cum eorum magis adnisi quod promulgatum fuerat posse constare: sicut igitur cum illis adnitentibus nullatenus pace fixa [Al. præfixa] perdurant: hoc etiam tenore beatus Paulus apostolus non ideo (quod absit) fefellisæ credendus est, aut sibi exstitisse contrarius; quoniam cum se ad Hispanias promississet iturum, dispositione divina majoribus occupatus ex causis, implere non potuit quod promisit. Quantum enim ipsius voluntatis interfuit, hoc pronuntiavit, quod revera voluisset efficere: quantum ad divini secreta consilii, quæ ut homo omnia non potuit licet Spiritu plenus agnoscere, superna prætermisit dispositione præventus. Nec quia beatus Petrus apostolus pro affectu divinæ reverentiæ ipsi Domino respondit:

¹ Alexandrina catholico sacerdote carpisset Ecclesia gratulari, ut scilicet crederetur. FRONT. DUCÆUS.

² Ac velle putarentur respiscendo. FRONT. DUCÆUS.

³ Ut cum apostolica sede. FRONT. DUCÆUS.

⁴ Nitentes catholicis. FRONT. DUCÆUS.

⁵ Recurrerent veritatem. FRONT. DUCÆUS.

Non lavabis mihi pedes in æternum (Joan. XIII) ; fe-
felle (quod absit) aut in sua putabitur minime
constituisse sententia, quod mox eidem divinæ cesse-
rit voluntati : et quod ¹ se dixerit non esse factu-
rum, causis astrictus humanæ salutis expeteret prona
voluntate faciendum.

Idcirco ² illa non accedente via, qua eorum fuerat
reconciliatio constituta, alteram licet adoriri, qua
subveniatur, quibus subveniendum esse decretum
est : maxime cum Miseno ex quolibet excessu vel
qualibet prævaricationis pœna sufficiat, quæ usque
eo tractata est, ³ ut sola considerationis humanæ
suprema consideratione laxetur, remittendaque pun-
itio sit, quæ non habet ultra quo crescat. Quia cum
nulli animæ Deus omnipotens et misericors per ec-
clesiasticam pietatem quærenti noluerit remedium
denegari, non dubium est, hoc ipso auctore Deo, et
divina compunctione prodire, ut tunc de ejus recep-
tione tractetur, quando ea non protelanda quoque
necessitas compellat impendi : nostro præterea Sal-
vatore B. Petro apostolo præ cæteris delegante :
*Quæcunque ligaveris super terram, erunt ligata in cæ-
lis ; et quæcunque solveris super terram, erunt soluta
et in cælis (Matth. XVI) :* sicut et his verbis nihil constat
exceptum, sic per apostolicæ dispensationis
officium et totum possit generaliter alligari, et totum
consequenter absolvi. Præcipue cum ex hoc magis
præberi cunctis oporteat apostolicæ miserationis
exemplum, ut absolute damnati, si resipiscant
universi, et ab errore se retrahant, atque ad aposto-
licæ communionis sinceram redeant unitatem [al. C
puritatem], vinculis se damnationis illius, quam
universaliter merito prævaricatores exceperant, non
ambigant exuendos.

Neque enim qui longe positos ad integram fidem
curare nitimur, revertentes in presenti supplices re-
futare debemus : ubi sollicitè præcavendum est ne
conscientiæ detrimentum negantes, ⁴ usque ad ex-
tremum peccati [al. petenti] materiam (quod absit)
⁵ nullatenus incidamus : censuræque veritatis etiam
circa supplices, sine fine persistens, transeat in rea-
tum. Proinde quantum, præmonente Domino, possi-
bilitatis humanæ desideranti remedia præbeamus,
⁶ totum quod supra nostræ facultatis est modulum
divino iudicio relinquentes, non autem nobis pote-
runt imputare, cur prævaricationis offensam viven-

¹ Hic locus integer, usque ad ea verba, *alia de-
functorum*, citatur a Vigilio papa in constituto an.

² *Se dixerat non esse facturum.* FRONT. DUCÆUS.
³ *Illi non faciente via, forte legendum fuisse.*
FRONT. DUCÆUS.
⁴ *Ut sola conditionis humanæ.* FRONT. DUCÆUS.
⁵ *Usque ad extremam peccati materiam.* FRONT.
DUCÆUS.
⁶ *Nullatenus incidamus, censuræque severitas etiam
circa.* FRONT. DUCÆUS.

tibus remittamus ; quod Ecclesiæ, Deo largiente,
possibile est : qui nos etiam mortuis veniam præ-
stare deposcunt ; quod nobis possibile non esse, ma-
nifestum est : quia cum dictum sit, *Quæ ligaveritis
super terram*, quos ergo non esse jam constat super
terram, non humano, sed suo iudicio reservavit ; nec
audet Ecclesia sibi vindicare, quod ipsis beatis
apostolis conspiciat non fuisse concessum ; quia alia
sit causa superstitem, alia defunctorum.

Tulerit Vitalis sortem divini iudicii, cui etiam,
cum magnopere vellemus, non potuit subveniri :
huic saltem prosint, dum copia viventis admittat,
in remediis assequendis alterius experimenta re-
pente subtracti. Cumque scriptum noverimus : *Unus
assumetur, et unus relinquetur (Luc. XVII)*, hortatur
nos intercepti periculum in superstitè subsidia non
differenda sanandi, qui hoc ipso recipiendus divini-
tatis indicatur, cum illi supervivit, ⁷ qui ad hæc non
meruit pervenire : et quoddam de utroque cœlestis
iudicii refulget examen ; ostenditurque nobis evi-
dentius in duobus, in quo fuerit causa sine venia, et
⁸ in quo sit quæ indulgentia carere non debeat :
atque ideo quam ipse quoque si superstes competen-
ter Acacius expetisset, potuerat obtinere (quippe de
quo sic positum est, insolubilem fore, ut non dice-
retur : Etiam si forte corrigeret), multo magis huic
qui communionem ejus infectus est, imploranti flebi-
ter, pietatis est apostolicæ non negare.

Professus ergo Misenus regulariter se omnes hæ-
reses, Eutychnam præcipue cum Eutyche, Dio-
scoro, Timotheo Æluro, Petro Alexandrino, Acacio
Constantinopolitano, Petroque Antiocheno, vel cun-
ctis eorum successoribus, se-tatoribus et communi-
catoribus detestari, eosque anathemate ferire perpetuo,
communione apostolicæ, et sacerdotalis gratiam,
quam catholica traditione percepit, recipiet dignita-
tis. Omnes episcopi et presbyteri surgentes in synodo,
acclamaverunt : Exaudi, Christe : Gelasio vita : di-
ctum quindecies. Domine Petre, tu illum serva :
dictum duodecies. Cujus sedem et annos : dictum septies.
⁹ Vicarium Christi te videmus, dictum sexies.
Cujus sedem et annos : dictum septies trigesies.

Sixus notarius sanctæ Romanæ Ecclesiæ jussu
domini mei beatissimi papæ Gelasii ex scrinio edidit
die ⁹ tertio idus Maii, Flavio Viatore viro clarissimo
D consule (anno Christi 495).

⁷ *Qui ad hoc non meruit.* FRONT. DUCÆUS.
⁸ *Quo indulgentia, forte legendum quo indulgentia
carere non debet ; atque adeo quod ipse quoque.* FRONT.
DUCÆUS.
⁹ *Vicarium Christi te videmus : dictum undecies.
Apostolum Petrum te videmus : dictum sexies. Cujus
sedem.* FRONT. DUCÆUS.
⁹ *Idus Martii.* FRONT. DUCÆUS.

ANNO DOMINI CCCXCIV.

SANCTUS AVITUS

EPISCOPUS VIENNENSIS.

(Ex Bibl. Galland.)

PROLEGOMENON.

Exeunte saeculo v et vi inuenite, non minus pietate quam doctrina floruit Alcimius Ecdicius Avitus, Isicii seu Hesychii primum clarissimi senatoris, deinde Viennensis episcopi filius, sedisque successor circa annum Christi 490, sub finem imperii Zenonis, ut ex ejus Actis colligunt (a) Bollandiani quibus Gallicae Historiae litterariae scriptores accedunt (b). In episcopatu mira edidit virtutum insignia, ex quibus unum aut alterum pro instituti nostri ratione sat erit hic referre. Plurimum itaque laboravit sanctus antistes, quo Gundobadus Burgundionum rex Ariannam haeresim ejuraret, ut narrat Gregorius Turonensis (c), excerpta simul nonnulla referens collectionis publicae inter catholicos episcopos et Arianos eo nomine Lugduni habitae anno 501 ut videtur Pagio (d), sive ut alii censent, anno 499 (e); quae quidem collatio saeculo demum superiore in lucem prodiiit (f). Sed hac de re Agobardum audire praestati (g): « Avitus, inquit, fide catholicus, eloquentia facundissimus, ingenio acerrimus, sacrarum Litterarum expositor suavissimus, litterarum etiam saecularium doctissimus et in metris scitissimus, cum Gundobado frequenter de fide altercans, et dialogos in praesenti conficiens, et epistolis absenti respondens, plura et clara ingenii sui et virtutis opera reliquit. Qui ipso Gundobado in sua perfidia perditio successorem ejus (filium) Sigismundum regem ad fidem catholicam convertit: in cuius conversione rociavit hominibus in populo sensuum suavitatem plenissimam et verborum compositione dulcissimam. » Hinc vero, ut Hadriani Valesii verbis utar (h), « facillime impetratum est a Burgundionibus, ut regis sui imitarentur exemplum, et religionem catholicam in qua eorum majores v. rati erant, ejurato errore sequerentur. » Anno quippe 517, ut max advertit idem Valesius, qui fuit secundus regni Sigismundi, Epone quo episcopi Bur-

gundiae convenere, celebratum est concilium, cujus decretis primus subscripsit Avitus die xvii cal. Octobris Agapeto V. C. cons. De quo quidem concilio plura Pagius (i).

III. Praeter Ariannam haeresim quam acerrime insectatus est beatus praesul, haereses etiam Eutychianorum, Nestorianorum, Photinianorum ac Bonosiacorum confutavit (j). Scripsit quoque adversus Faustum Reiansensem (k), simulantem quidem damnare Pelagium, corroborantem vero ipsam Pelagianam perfidiam, ut ait Baronius (l). Haec vero imprimis testantur Gregorius Turonensis (m), Agobardus Lugdunensis (n) et Ado Viennensis (o), episcopi. Praeterea, Fausto et Symmacho senatoribus Urbis epistola inscripta, Symmachum papam adversus schismaticos strenue adjuvit (p). Reliqua egregia ejus facinora consulo praeterimus: longum enim esset ire per singula. Quapropter jure plane optimo sanctissimum juxta et doctissimum nostrum provinciae Viennensis antistitem magnis laudibus celebrarunt viri eruditione ac virtute praeceleri; quos inter Ennodius Ticinensis praesul (q): « Praestantissimus, inquit, inter Gallos Avitus Viennensis episcopus, in quo se peritia velut in diversorio lucidae domus inclusit. » Gregorius vero Turonensis (r): « Magna facundiae, ait, erat tunc temporis beatus Avitus. — Exstant exinde nunc apud nos epistolae admirabiles, quae sicut tunc haeresim oppresserunt, ita nunc Ecclesiam Dei aedificant. » Eundem vocat Isidorus Hispalensis « scientia saecularium litterarum doctissimum (s). » De eo item rursus Agobardus (t): « Alchimus Avitus, inquit, Ecclesiae Viennensis episcopus, quam eximius doctor et facundus existit, pene tota novit Ecclesia Christi. » Adoni denique dicitur (u) « eloquentia et sanctitate praecipuus, scribens inculentissimo et castigato satis sermone ac laudissima fide. »

(a) Bolland. Act. sanctorum tom. I. Febr., pag. 661, num. 1.

(b) Histoire littér. de la France, tom. III, pag. 116.

(c) Greg. Turon. Hist. Franc. lib. II, cap. 34.

(d) Pagi, ad ann. 501, §§ 3, 4.

(e) Collat. episc., infra.

(f) Histoire littér. de la France, loco citato, pag. 117.

(g) Agobard. lib. adv. leg. Gundob. cap. 13, opp. tom. I, pag. 120 edit. Baluz.

(h) Hadr. Vales. Her. Franc. lib. VII, ad ann. 516, tom. I, pagg. 330, 331.

(i) Pagi ad ann. 509, §§ 6, 7.

(j) Avit. epist. 2 et 3.

(k) Id. epist. 4.

(l) Baron. ad ann. 516, § 31.

(m) Greg. Turon. Hist. Franc. lib. II, cap. 34.

(n) Agob. Lugd. lib. adv. Felic., cap. 41, opp. tom. I, pag. 35 edit. cit.

(o) Ado Vien. in Chron. ad an. 492 et ante ann. 519.

(p) Avit. epist. 31.

(q) Ennod. Vit. B. Epiph. opp. Sirmoud. tom. I, pag. 1686.

(r) Greg. Turon. loco citato.

(s) Isid. Hisp. de Script. eccl., cap. 23.

(t) Agob. lib. de Judaic. Superst., opp. tom. I, pag. 70 edit. cit.

(u) Ado in Caron. ad ann. 492 et ante ann. 519.

III. Porro quo anō e visis excesserit sanctus præsul, haud una est virorum eruditorum sententia. Verum quo difficultas hujusce quæstionis quoad fieri potest dissolvatur, res penitus inspicienda. Tradit igitur Ado (a) vitam adhuc egisse Avitum post necem Sigismundi Burgundionum regis, quem nimirum, inquit, et captum et a Francis occisum vehementissime doluit videm Viennensis antistes. Adonem exscripsit anonymus auctor vitæ ejusdem sancti Aviti apud Bollandianos (b) : qui proinde post Adonis ætatem scribens, sæculo saltem x aut serius fortasse, parum auctoritatis propterea sibi conciliare comperitur. Sed ne Adoni quidem ipsi fides adhibenda videtur, ubi Sigismundo regi superstitem fuisse Avitum enarrat. Avitus enim, qui Sigismundum et medio sublatus ingemuit, non fuit Avitus præsul Viennensis, sed Avitus abbas Miciacensis monasterii, et magnus tunc temporis sacerdos, ut scribit Gregorius Turonensis (c), cujus verba latius relata expendit edisseritque Cointius (d). Sed quo demum anno interit Sigismundus? Si Marium Aventicensem in Chronico eudiamus quem etiam sequitur Aimoinus, id contigit Maximo consule, indictione 1, hoc est anno Christi 525. At Gregorius Turonensis alique Francorum historici Sigismundum interfectum tradunt insequente anno 524, Justino II et Opilione cons., indictione II. Hæc juniori stylo persequitur Hadrianus Valesius (e). Quibus itaque positus plerique recentiorum ab Adone decepti censuerunt post Sigismundi necem Avitum supremum diem clausisse. Et alii quidem anno 525; (f) alii vero post hunc annum (g); alii denique anno 525 (h). Verum cum constet Avitum qui, extincto Sigismundo, supervit, alium fuisse a Viennensi; jam tum ita jure ad cælum evocatus fuerit Avitus noster, cum rex ille Burgundionum perit, quemadmodum advertit vir eruditus (i); adeoque contigerit ejus obitus intra tempus illud quod excurrit inter celebratas synodos Epaonensem et Lugdunensem II. Nam, ut superius vidimus, synodo quidem Epaonensi anno 517 coactæ primus subscripsit Avitus: at ipse haud interfuisse agnoscitur synodo Lugdunensi II sub Sigismundo rege paulo post habitæ: ejus enim nomen inter subscriptiones hujus concilii non legitur, ut videre est in conciliorum collectione (j); ubi tamen male inscribi Lugdunense intelligimus ex ipso Avito, qui sic scribit: « (k) Rediens, inquit, ab urbe Lugdunensi sanctus Charientius episcopus, in qua, nobis de concilio discedentibus, ad privata quædam negotia expedienda recesserat, » etc. Hinc igitur existimarim equidem beatum antistitem ad superos evolasse ineunte anno 518, hoc est, v non. Febr., quo die illius nomen in Ecclesiæ (suis) consignatur: quam quidem in sententiam eo faci-

lius descendo, quod anonymus Vitæ sancti Aviti auctor, primum editus a Labbeo (l), deinde a Bollandianis (m), scriptum reliquit, Avitum, Anastasio adhuc principis, vita fuisse functum, qui VII id. Julii eodem anno 518 interiisse perhibetur.

IV. Jam vero, ut de ipsius Aviti litterarum monumentis sermonem demum habeamus, Sirmondus potissimum audiendus, qui ea omnia quæcunque reperire potuit, vel primum edita, vel restituta et expolita Parisiis in vulgus emisit anno 1643. Sic itaque V. C. (n) et Epistolarum Aviti, ait, quas tibi, lector, jam tot annis debebamus, verendum erat ne sera nunc apud te vel consumpta sit gratia, nisi moræ istius viderem fructum nobis aliquem existisse. Quippe qui emendatius illarum exemplar, sicunde affulgeret, dum quaerimus, in Flori diaconi volumen apud Carthusiam incidimus, cujus beneficio Aviti opusculorum septemdecim non titulos modo et nomina, majorem partem ignota didicimus, sed plurima etiam et illustria fragmenta ornamento editioni futura consecuti sumus. Fecit epistolarum utilitas et elegantia, ut tædium quod in vitiosi codicis emendatione decorandum fuit, alacrius perferremus: ac librorum etiam quinque partitionem quam promittebat, amplecturi eramus, si integram præstitisset. Verum tanta inerat perturbatio, ut satius nunc quidem visum sit, omisso librorum discrimine, epistolas tibi omnes uno textu continuas representari. Non dubito quin consilium probaturus sis: proximum erit, ut corruptæ quoque lectionis vitia quæ restant, seras indulgentius. In fragmentis sane nullus noster labor fuit. Flori enim exemplar probum et castigatum secuti sumus. In poematis autem quid præstitum sit intelligent qui editionem hanc conferent cum Gagneiana: cujus auctor, vir alioqui doctus ac disertus, præter alia quæ passim proprio arbitrio mutavit, quingentos pene versus de suis intrusit pro Avitianis. Nobis vero curæ fuit, adamussim fidemque veterum exemplarium universa sic exigere, ut rejectis subdititiis, legitimisque restitutis, purum tibi et sincerum Avitum, nævul's quibusdam quos ætas illa ferebat, neglectis exhiberemus. In quo si calculi quoque tui suffragium, lector, accesserit, erit quod sanctissimo atque inter poetas Christianos haud facile cuquam postponendo, Ecclesiæ præsul, non inanem hac etiam in parte operam nos posuisse gratulemur. » Hactenus Sirmondus.

V. Neque vero eorum recensio prætermittenda quibus Sirmondianam editionem auxit eruditissimus Baunius. Sunt autem ejusmodi (o): « Sancti Aviti Viennensis episcopi operibus a Sirmondo editis quædam nunc ejusdem auctoris adjecta sunt. Primum, epistolæ

(a) Ado in Chron. ad ann. 492.

(b) Bolland. loco citato, pag. 668, num. 5.

(c) Greg. Turon. Hist. Franc. lib. III, cap. 6.

(d) Coint. Annal. eccl. Franc. ad an. 524, § 1, tom. I, pag. 537.

(e) Vales. Rer. Franc. lib. VII, tom. I, pagg. 315 seqq.

(f) Labb. Dissert. de Script. eccl. tom. I, pag. 169. Cav. Hist. litter. tom. I, pag. 515. Fabric. Bibl. Lat. necd. tom. I, pag. 159.

(g) Bolland. loco citato, pag. 661, num. 6.

(h) Hist. littér. de la France, tom. III, pag. 120.

(i) Dn. Belley, Mém. de l'Académie des Inscript., tom. XVIII, dans l'Hist., pag. 262, in-4°.

(j) Concil. tom. V, pag. 723, edit. Ven. Labb.

(k) Avit. epist. 28, infra.

(l) Labb. Nov. bibl. mss. tom. I, pag. 675, cap. 5.

(m) Bolland. loco citato, pag. 668, num. 6.

(n) Sirmond. præfat. ad opp. Avit.

(o) Baun. præfat. ad tom. II opp. Sirmond., § 1.

quatuor quas V. C. Stephanus Baluzius ex vetusto A Petri Marnæsii senatoris Gratianopolitani libro vulgavit (a). Deinde fragmenta aliquot operis de Divinitate Spiritus sancti, quæ ex antiquo monasterii S. Galli codice idem Baluzius edidit (b). Præterea Collatio cum rege Gundobado adversus Arianos Lugduni habita, cum universi ferme Ecclesiæ Lugdunensis episcopi eo convenissent, uti notaverat Hieronymus Vignierius, cujus ex schedis hanc Aviti lucubrationem Dacherius publicavit (c): qui admonet nihil tamen esse quod cogat ipsam referre, uti fecisse videtur vir doctus, ad illud concilium Lugdunense, cui se una cum Charrenio quodam episcopo interfuisse Avitus testatur (d). Nam primo, Avitum de fide cum Gundobado sæpius, nunc coram per dialogos, nunc absentem per epistolas egisse, scribit Agobardus (e): et id ex ipsis quæ existant Aviti epistolis satis liquet. Deinde ex illis epistolis liquet etiam in more positum fuisse, sicut Sirmondus notat (f), ut episcopi vicinarum sedium collegas episcopos ad urbium suarum celebritates invitarent: imprimis, sancti Justi celeberrima Lugduni solemnitas erat; de qua et Sidonius (g). » Et hæc quidem Bawinus.

VI. His porro hactenus expositis Sermonem subjicimus B. Aviti feria III in Rogationibus habitum, quem ex ms. Majoris Carthusiæ descriptum edidit cl. Martenius (h), hujusmodi admonitionem præmittens: « Sancti Aviti Viennensis archiepiscopi sermonem in Rogationibus feria III pronuntiatum reperimus in veteri codice ms. Majoris Carthusiæ, quem pro sua in nos humanitate transcripsit R. P. dominus Innocentius Bouchart ejusdem loci monachus nobis singulariter amicus. In eo duo præsertim advertere licet. Primum, Rogationes seu solemnes supplicationes quæ ante Ascensionem in Ecclesia celebrantur, ejus tempore, seu ut ipse ait, nostro sæculo, institutas fuisse, et quidem a S. Mamerto, qui anno 472 Viennensem administrabat Ecclesiam, ut docet alibi idem Avitus, qui post Hesychium in eadem sede ipsi successit, et Sidonius Apollinaris Arvernensis antistes (i); quibus accedit Gregorius Turonensis, qui etiam causam istius institutionis modumque describit in hæc verba (j): « In his

temporibus fuit in Vienna urbe terræ motus maximus, ubi multæ ecclesiæ et domus multorum concussæ fuerunt et subversæ, ubi bestię multæ oberantes, lupi, ursi acerbi ingressi per portam civitatis devorantes plurimos, per totum annum hoc faciebant. Nam veniente solemnitate sancti Paschæ, sanctus Mamertus, qui in ea urbe erat episcopus, cum missarum solemnitas ipsa vigilia celebraret, palatium quoque regule quod in ea civitate erat, divino igne succensum est. Cumque hæc agerentur, appropinquante Ascensione Domini, indixit jejunium vir sanctus Dei triduanum in populo cum gemitu et contritione, &c.

« Alterum, quod in Ecclesia Viennensi feria III Rogationum in divinis legeretur officii prophetia Amos, cujus locum hoc sermone explicandum suscipit Avitus. In antiquo tamen lectionario Gallicano, quod ex Luxoviensi ms. publici juris fecit noster Maillonius, non prophetia Amos feria III legebatur, sed ad tertiam Epistolam I sancti Petri, ad sextam Epistola I Joannis, ad nonam liber Judith. Verum id mirum videri non debet, cum non una esset in omnibus Ecclesiis Gallicanis divini officii celebrandi ratio; sed neque idem ordo in legendis sacræ Scripturæ locis ubique servabatur: cum ad episcoporum nutum fierent omnia. Porro supercaneum hic non erit notare id quod habet Herbertus Turricanus archiepiscopus (k); quod scilicet in Normannia in diebus Rogationum cum clerus et populus processionem longius procedendo extenderet, consuetudo erat ut pausantibus interdum clericis, mulieres vicissim modulando succederent. » Hucusque Martenius.

VII. Et hanc quidem Sirmondianam operum sancti Aviti editionem hujusmodi opusculis auctam exhibemus, quam præterea nonnullis in locis obscurioribus aliquot animadversionibus a Sirmondianis sejunctis pro viribus illustravimus: additis quoque ad calcem carminis 6 tribus versibus (l) quos Labbeus ex codice 26 bibliothecæ Naudeanæ descriptos in lucem emisit (m), quia in omnibus editis exemplaribus desiderantur.

(a) Baluz. Miscell. tom. I, pag. 355.

(b) Id. ibid., pag. 361.

(c) Dacher. tom. V Spicil., pag. 110.

(d) Avit. epist. 23.

(e) Agob. lib. adv. Gundob. leg. cap. 13, opp. tom. I, pag. 120 edit. Baluz.

(f) Sirmond. ad Avit. epist. 58.

(g) Sidon. lib. v, epist. 16.

(h) Marten. Thes. anecdot. tom. V, pagg. 49 seqq.

(i) Sidon. lib. I, epist. 7, et lib. VII, epist. 14.

(j) Greg. Turon. Hist. Franc. lib. II, cap. 34.

(k) Herb. lib. I Mirac., cap. 21.

(l) Avit. Poem. lib. VI, infra (Ccl. 281 summa, not. a).

(m) Labb. Nov. bibl. mss. libb. pag. 228 edit. Paris. 1655.

VETERUM TESTIMONIA DE S. AVITO.

I. ENNODIUS EPISCOPUS TICINENSIS.

(In Vita beati Epiphani episcopi.)

Dedit etiam præstantissimus inter Gallos Avitus Viennensis episcopus, in quo se peritia, velut in diversorio lucidæ domus inclusit.

II. GREGORIUS TURONENSIS.

(Lib. II Historiæ Francorum cap. 34.)

Magnæ facundiæ erat tunc temporis beatus Avitus episcopus Viennensis. Namque insurgente hæresi apud urbem Constantinopolitanam, nihil divinitatis

habuisse Dominum nostrum Jesum Christum, rogante Gundobado rege, ipse contra eam scripsit. Exstant exinde apud nos epistolæ admirabiles : quæ sicut tunc hæresim oppresserunt, ita nunc Ecclesiam Dei ædificant. Scripsit etiam Homiliarum librum unum, de mundi principio et de diversis aliis conditionibus, libros sex versu compaginos. Epistolarum libros novem, inter quos supradictæ continentur epistolæ.

III. FORTUNATUS PICTAVIENSIS EPISCOPUS.

(Lib. I de Vita S. Martini.)

Quod sacra explicuit serie genealogus olim, Alcimus egregio digessit carmine præsul.

IV. ISIDORUS HISPALENSIS.

(De Illustribus Ecclesiæ Scriptoribus cap. 23.)

Avitus episcopus, scientia sæcularium litterarum doctissimus, edidit quinque libellos heroico metro compositos : quorum primus est de Origine mundi, secundus de Originali Peccato, tertius de Sententia Dei, quartus de Diluvio mundi, quintus de Transitu maris Rubri. Scripsit et ad Fuscina sororem de Laude virginitatis librum unum, pulcherrius compositam carmine et eleganti epigrammate coaptatum.

V. AGOBARDUS LUGDUNENSIS EPISCOPUS.

(Adversus legem Gundobadi.)

Temporis Gundobadi regis Burgundionum fuit in urbe Vienna episcopus, Avitus nomine, fide catholicus, eloquentia facundissimus, ingenio acerrimus, sacrarum Litterarum expositor suavissimus, et in meritis facillimus, sicut et ejus opera testantur. Qui cum eodem Gundobado frequenter de fide altercans, et dialogos in præsentem conficiens, et epistolis absentem respondens, plura et clara ingenii sui et virtutis operam reliquit. Qui ipso Gundobado in sua perfidia perditum, successorem ejus Sigismundum regem ad fidem catholicam convertit : in cujus conversione recitavit

EPITAPHIUM B. AVITI EPISCOPI VIENNENSIS.

Quisquis mœstificum tumuli dum cernis honorem
Cespite concludi totum deslebis Avitum,
Exue sollicitas tristi de pectore curas.
Nam quem plena fides, celsæ quem gloria mentis,
Quem pietas, quem larga (a) manus, quem fama per-
[rennat.
Nil socium cum morte tenet. Quin prospice sancti
Gesta viri : primum florescens indole quanta
Spreverit antiquo dimissos stemmate fasces,
Maturum teneris animum dum præstat in annis,
Et licitum mundi, voti virtute relegat.
Nec mora : pontificis sic digna insignia sumit,
Augeat ut soliti felicia cœpta laboris.

(a) Apud Duchesium tom. I, pag. 514, *prompta*.
(b) Loco duorum horum versuum ibidem legitur
sequens : *Culmen dulcedini, non obstat pompa rigori*.

A Homiliam in populo, sensuum suavitate plenissimam, et verborum compositione dulcissimam.

Ejusdem adversus dogma Felicis. Beatus Avitus Photinianorum hæreticorum validissimus expugnator.

Item de Judaicis superstitionibus. Alcimus Avitus Ecclesiæ Viennensis episcopus, quam proximis doctus orthodoxus et facundus exstiterit, pene tota novit Ecclesia Christi.

VI. FLORUS DIACONUS ECCLESIAE LUGDUNENSIS.

Sententiæ ex epistola beati Pauli apostoli ad Romanos, a sancto et illustrissimo doctore Ecclesiæ Avito episcopo Viennensi expositæ, atque ex ejus opusculis in ordinem digestæ.

VII. ADO VIENNENSIS EPISCOPUS.

(In Chronico ætate sexta.)

B Avitus Viennensis episcopus, eloquentia et sanctitate præcipuus, et ejus frater Apollinaris Valentis episcopus miraculis insignis, Isicii, senatorii primus viri, postea Viennensis episcopi, duo lumina, clarissimi filii. Ille beatus Avitus adversus hæresim Arianam, quæ tunc non solum Africam, sed et Galliam Italiamque magna ex parte occupaverat, magno sudore decertavit ; quod clarissima ejus opera testantur. Scribit enim dialogum, hæresim illam oppugnans, fidelissimo et doctissimo immortalique ingenio, ad Gundebadum Burgundionum regem, filium Gundovei. Item alios libellos duos contra Nestorium et Eutychem, auctores erroris, luculentissimo et castigato satis sermone. Fuerunt et alia illius plura eximia opera in Christi Ecclesia probatissima. Ille Sigismundum regem in fide pietatis erudit : qui agente illo postmodum monasterium sanctorum martyrum Agaunensium, Mauriti sociorumque ejus, construxit. Quem postmodum captum et a Francis occisum vehementer doluit. Quantus autem in Ecclesia Christi vixerit, quisquis scire ad plenum vult, post ejus innumera in divinis laboribus opera, epitaphium ejus legat.

C

D

(b) Nec tamen ob summi culmen tumefactus honoris
Erigitur, seque ipse aliis plus æstimat, imo
Subjicitur magnus, servat mediocria summus.
Distribuit parcus, pascit jejunos, amando
Terret, et austeris indulgentissima miscet.
Cunctantes suasu juvit, solamine mœstos,
Jurgia (c) dissolvit, certantes fœdere junxit.
Dissona veridicam (d) inficiunt quæ dogmata legem,
Hortatu, ingenio, monitis, meritisque subegit.
Unus in arce fuit, cui quolibet ordine fandi
Orator nullus similis, nullusque poeta :
Clamant quod sparsi per crebra volumina libri.
Qui vixit, vivit, perque omnia sæcula vivet.

(c) Ibid., *dirimit*.
(d) Ibid., *fungunt*.

ALCIMI ECDICII AVITI EPISTOLÆ.

EPISTOLA PRIMA.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS DOMNO ^b GUNDOBADO REGI.

Tantum Christo propitio per diversas sollicitudines mentem vestram veritas indagata perdocuit, ut nihil prorsus sit quod de catholica legis definitione vos lateat. Unde ex his quæ pietas celsitudinis vestræ dignatur inquirere, jam de plenæ instructionis acce descendens, non est nescientis interrogatio, sed conferentis. In tantum ut sententia Evangelii quam litteris attigistis, non aliquid ambiguitatis in fide habeat, sed reprehensiones Judaicas in summa magis expositionis inquirat. Sic ergo ait lectio evangelica cujus in subdito mentionem fecistis: *Vos autem dicitis, si dixerit homo patri suo aut matri, corban, id est Hebraica lingua munus illud specialiter quod obsequio devotæ oblationis offertur, tibi profuerit, hoc est patri aut matri, et jam non missum facitis eum quidquam facere patri aut matri (Marc. vii, 11).* Puto vos autem hoc sermone ordiri, quia revera ipsum specialiter in epistola memorastis, quid vel unde dictum sit, non missum facitis. Quod omnino nihil est aliud quam non dimittitis. A cujus proprietate sermonis, in ecclesiis palatiisque sive prætoriiis, ^e missa fieri pronuntiatur, cum populus ab observatione dimittitur. Nam genus hoc nominis etiam id sæcularis auctoribus, nisi memoriam vestram per occupationes lectio

^A desueta subterfugit, invenietis. Ergo non missum facitis, id est, Non dimittitis eum quidquam facere patri vel matri, a quo honorari sentio parentali, non verbis tantum, sed rebus obsequisque præceptum est. Et similia, inquit, hujusmodi multa facitis, traditionem vestram institutis cœlestibus præponendo. Sed hæc ad solos scribas et Pharisæus dicta, qui sibi de legis supercilio blandientes, quasi debita doctrinæ pretia repositabant, nullum locum in sermone qui de fide tractatus est habuisse reperio. Racha vero Hebræum nomen est; Latine sonat inanis aut vacuus: quod ut nostris convenientius exprimit uno vocabulo ^d Græcus dicens *κενός*. Hoc autem convicium fratri, id est sub uno Deo patre et una Ecclesia matre in una fide posito dicere prohibemur: qui ^B inanitatis opprobrium indigne appetitur qui non est vacuus a salute. Sed his collationis magis quam lucidandæ fidei exercitio reservatus, illud potius revolvenus, quod a sacerdotibus vestris scripsistis obiectum. Igitur discutientibus vobis ^e, utrum Spiritus sanctus, qui in secreto baptisate indivisæ nominationis vindicat unitatem, creator an creatura credendus sit; cum si creator est, a Divinitate nequeat separari; si creatura, Deo non possit uniri: pro penuria respondendi, sub cujusdam lubrico quæstionis in errogatum est a parte diversa, utrum spiritus noster creatus an sempiternus debeat judicari: quasi exem-

(^a) Duo fere usurpari ejus nomina solent, Alcimus Avitus; tertium non olim deprehendimus in titulo epistolæ quam de poematum suorum editione scripsit ad Apollinarem fratrem. Itaque triplex Aviti nomen fuit, sed verum ac proprium Avitus, quod ideo posterum locum tenet, de veteri more Romanorum et aliorum qui Romanos æmulabantur: apud quos tandem invaluit, ut e multis nominibus id quod cuique proprium erat, ultimo loco statuerent. Qua de re pluribus alias dictum in notis ad Ennodium et ad Sædonium, in quorum nominibus, aliisque quam plurimis, id observabamus: quod ipsum et in sancto Hieronymo videre est, cujus integra nomenclatio fuit, Sophronius Eusebius Hieronymus.

(^b) Burgundionum in Gallia rex fuit, vel ex Francorum historia notissimus. Huic enim Clodoveus noster armis victor tributum imposuit, Patricio, ut Marus in Chronico refert, et Hypatio consulibus, id est anno Christi 500. Gundobadi vero filios Sigismundum et Godomarum, post patrem regnantes, Clodovei filii vita regnoque spoliaverunt. Verum ad Godomari tempora epistolæ Aviti non pertingunt, in quibus Gundobadi et Sigismundi crebra est mentio.

(^c) Redarguit primum hic locus cassum laborem illorum qui missæ nomen exoticum, id est, Hebraicum fingere ausi sunt, non Latinum, quod res est, et ex Aviti verbis perspicuum. Docet deinde, quod haud scio an a quoquam hactenus proditum, non in ecclesiis modo, verum etiam in palatiis prætoriiisque usurpari missæ nomen consuesse, cum populus a conventu dimittatur. Ab hac igitur missa seu missione

populi, quæ re peracta fiebat, translata vox fuit ad significandas res ipsas quæ gerebantur. Nam et missæ matutinæ et vespertinæ appellatæ sunt liturgiæ, seu solemnia officia, quæ matutinis aut vespertinis horis celebrantur. Quod sane mirum eo minus videri debet, quod vice versa synaxis et collectæ vocabula, quæ proprie conventum et congregationem ad divina officia significant, pro ipsis quoque divinis officiis tum matutinis, tum vespertinis passim usurpata meminimus.

(^d) Hilarius in Matthæum cap. v: *Raca vacuitatis opprobrium est, et qui sancto Spiritu plenum convicto vacuitatis insimulat, fit reus concilio sanctorum, contumeliam Spiritus sancti sanctorum judicum animadversione luiturus.*

(^e) Et Spiritum divinum creatorem non creaturam, et spiritum nostrum non sempiternum credendum esse, sed creatum, liquido et abunde probat adversus sacerdotes Gundobadi. Quod vero istos, dum causæ indulgent, pro eo quod *inspiravit Deus* in Genesi legitur, *insufflavit* dixisse criminatur, non satis apparet quid illorum causam juvet hæc mutatio: aut cur reprehendi hoc nomine possint, cum Græci codices *ἐμπνεύσαντα*, quod est *insufflavit*, legant, atque hanc lectionem exhibeant Tertullianus, Cyprianus, Ambrosius et Augustinus, ne alios recenseam. Adde quod Sapientiæ capite xv, ne argutari liceat, utrumque copulatum est, *τὸν ἐμπνεύσαντα ἀπὸ ψυχῆν, καὶ ἐμπνεύσαντα πνεῦμα ζωτικόν, et qui inspiravit animam et qui insufflavit ei spiritum vitalem.*

pro Scripturæ cœlestis interposito, quo dictum est: *Insufflavit Deus spiritum in animam vitæ* (Sap. xv, 11). Primum ergo conjiciat quid in expositione facturi sunt qui de testimonio mentiuntur: aut qualiter ad inventiones suas fallaciæ tumoribus impleant, qui dicta divinæ auctoritatis immutant. Nam quod dixerunt, *Insufflavit Deus spiritum in animam vitæ*, artificiosa eorum fraude confictum est. Quem locum si recensendum sibi pietas vestra decernat offerri, sic inveniet scriptum: *Et fecit Deus hominem de limo terræ, et inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ: et factus est homo in animam viventem* (Gen. ii, 7). Perpendite nunc quanta sit in sermone distantia. Illi dixerunt, *Insufflavit in animam*, cum scriptum sit: *Inspiravit in faciem*. Inspirare enim incorporeus potest, insufflare nisi corporeus non potest. Deus autem non quasi animæ jam viventi spiritum legitur insufflasse quem addiderit; sed materiæ nondum viventi, sicut antiqui codices habent, *spiramentum vitæ* quo in animam viventem sublimaretur, infudit. Ergo si inspiratione hac humana quam spiritus, restat spiritum principio non carere. Quod objurgati a vobis senserunt sibi protinus opponendum, nisi per insufflationis carnale commentum spiritum ipsum animæ potius quam corpori inditum mentirentur. Nam cum quærant intentione lethali, non quomodo quæ sunt scripta cognoscant, sed qualiter scripta putentur esse quæ prædicant, quid putamus imperitis faciunt, qui instructionis vestræ reverentiam non pavescunt? Tractemus, si propitii sinitis, quanta ineptia proponatur, quod si Dei spiritus creatura non est, ac sic nec in homine creatura poterit dici spiritus, quem Deus insufflasse perhibetur. Nihil omnino esse præter duo, id est creatorem creaturamque, sæpe definitum est. Dei porro spiritus factor, hominis vero factura accipi debet. Unde spiritus qui in nobis vivit, potentia Dei intelligitur, non natura. Nam si vegetandis nobis substantia sancti Spiritus credatur immixta, placabilis sit Dei et vester auditus, blasphemia talis, ut etiam convincatur, vix sine peccato repeti potest. Quoniam si præventus carnaliter peccat spiritus humanus, Spiritus sanctus peccare in eo dicendus est: vel certe Spiritui sancto remissionem dari poscimus, cum pro defunctorum spiritibus supplicamus. Parumne rogo hactenus fuit, ut alter Spiritus sanctus, alter Paracletus diceretur: nisi addatur hæc pro ultima perogæ necessitate numerositas, ut mancipati insuper contagio delictorum tot divini spiritus quot homines computentur? Et perite scilicet decrevit sacerdotalis auctoritas, uno modo cunctis generaliter

^a Gundobadum narrat Gregorius Turonensis, libro ii, Aviti episcopi dissertationibus convictum, Trinitatisque æqualitatem confessum, clam ut chrisimaretur expetisse; metu autem populi deterritum, ne conceptam fidem publice, quod episcopus suadebat, profleret, usque ad exitum vitæ in insaniam perdurasse.

^b De hac epistola et sequenti, aliisque ejusdem argumenti, quæ in Flori Excerptis memorantur, cum

A spiritum divinitatis infundi. Perinde se fortasse Judæo, hæretico, gentilique, ut catholico, Spiritus sanctus insinuat, an forsitan Patris vel Filii jussione invitatus in criminorum membra contruditur? Sed quid facimus, quod Spiritus ubi vult spirat? Qui si absque arbitrio suo corpora indigna sanctificat, revincit prophetam dicentem, quod non habitavit in corpore subdito peccatis (Sap. i, 4). Quocirca humanus spiritus creatione inchoatur, divinus autem benignitate conceditur. Non enim absque vitæ suæ spiritu erant, quibus in apostolorum gestis imponitur manus ut accipiant Spiritum sanctum (Act. viii, 17; xix, 6). Quod si ipsum quoque Spiritum sanctum, pro eo quod creatorum fidelium mentes introeat, volunt fieri creaturam, de superscripta videlicet conclusione, qui peremptorie nihil dicentes, si Dei, aiunt, spiritus creatura non est, ac si nec in homine creatura poterit dici: quid nunc de Patris vel Filii divinitate censuerunt, quam et creatam comminisci non poterunt, et lectione perterriti habitare sanctorum corpora non negabunt, Apostolo fidelibus protestante: *Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos* (I Cor. iii, 17)? Sed cum incomparabiliter plura sint quæ sub præsentia gloriæ vestræ suggeri queant, illud in fine sermonis, qui non solum tribuitis sed injungitis libertatem, Deum vosque, divina vestraque promissione fretus, obsecro ne diutius sacerdotes vestri dicantur, qui sancto Spiritui contradicunt: ne deinceps coram vobis permittantur docere qui renuunt discere: ne ad perfectionem vestram aliquatenus differendam persistant blasphemare quod audiat, qui nolunt sentire quod creditis: ne tolerando imperitorum versutias et ineptias callidorum, suspendamini a professione, cum jam dudum in confessione teneamini. Vobis per epistolam suam sanctus apostolus Paulus inelamat: *Quæ pax fidei cum infidelibus? quæ societas luci cum tenebris? Propter quod, inquit, exite de medio eorum, et separamini* (II Cor. vi, 15, 17); id est, ne communicuros ultra peccatis alienis lævæ partis vicinitas maculet, quos dexteræ veritas acquisivit.

b EPISTOLA II.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS DOMNO GUNDOBADO REGI.

Unicum simul et multiplex donum sæculo nostro nutu Divinitatis indultum est, ut inter regias ordinationes gloriosissimi principatus vestri, principaliter de tuenda catholice partis veritate curetis. De cuius studii pietate processit, quod dimissa nuper clementis præcepti auctoritate jussistis, ut contra Eutythiani dogmatis redivivum furorem, velut ab extincto resurgenti incendio fomite pullulantem, de sacro

laude meminit idem Gregorius eodem loco. *Insurgente, inquit, hæresi apud urbem Constantinopolitanam, tam illa quam Eutythies quam illa quam Sabellius ducit, id est, nihil divinitatis habuisse Dominum nostrum Jesum Christum, rogante Gundobado rege Avitus contra eos scripsit. Exstant etiam ipsius apud nos epistolæ, quæ sicut tunc hæresim oppresserunt, ita nunc Ecclesiam Dei ædificant.*

Scripturarum cœlestium fonte exemplorum flumina A deriventur. O res dignissima, quam tantus præsul juberet, si eligeretur qui jussionem dignus exciperet : si virtus facundiae thematis responderet auctori : si ad multiplicandam populorum salutem sic nostra satisfaceret lingua proloqui, ut abunde sufficit benignitas vestra præcipere : cum devincti vobis imperatoris patriam personamque, non, ut regibus cæteris moris est, tantummodo ad commodum mundanae pacis amatis : sed dum coram vobis præveniri timetis errore, omnem quæ inter vos est amicitiam in eo illi vultis prodesse ne peccet. Quem quidem et præconio attollitis, et fidelem Deo devotumque laudatis. De qua præcipue ad triumphalis veniam plenitudinis veniant quis digne meretur. Ego tamen Deum pro viribus quæso, ut is ipse de quo loquimur, Cæsar Græcorum, si fidelis vobis, etiam nobis honorabilis, persuadeatur a principe nostro quod suadeat populo suo : et cum se ad tenendam veritatem vobis reddiderit docilem, ad expugnanda propriae regionis contagia prædicationis vestrae factum se gaudeat adiutorem * Eutyches ergo, perniciæ cuius mentio est, funestus inceptor, Constantinopolitanae Ecclesiae quidem presbyter, sed copiosæ monachorum multitudinis præpositus fuit : cujus officii personas episcopi orientales archimandritas appellant. Hic ergo ad summum sacerdotium famæ suffragio comparandum, intromittendæ cujuscunque novitatis studio appetenter ardescens, istud quod in sectatoribus ejus horremus, susurris dicitur magis invexisse quam litteris. Siquidem nihil exstitit claræ eruditionis in viro, quod in aliqua recti similitudine sensum conceptæ animositatis astrueret. Infectis primitus monachorum animis hoc veneno, quos nefario docens sub colore gubernaculi naufragii exponerat, numerosi, ut supra diximus, comitatus hæresiarches effectus, multorum antistitum judicante concilio, nec non et presbyteris urbis Romæ in id ipsum directis, discussus, detectus atque damnatus est. Sed quia nullum schisma sic unquam cum auctore suo potuit abrogari, ut ex integro depelleret perniciem magisterii ; mox malum quod digna pontificum fuerat provisione succisum, contagio susceptorum jam pridem semina servans, velut ab infecta loliis tellure surrexit. Hinc nunc hæreseos contra quam loquimur, audite propo-

* Celeberrimo Constantinopoli monasterio præfuisse testatur Liberatus in Breviario ; sed monasterii nomen, nec ipse nec alii produnt. Hic nominis sui hæresim condere adorsus anno Christi 447, damnatus est primum in synodo Constantinopolitana Flaviani, deinde in œcumenica Chalcedonensi.

† Eutychi tribuit quod Nestorio congruebat. Nestorii enim error fuit, sanctam Mariam Θεοτόκον non esse dicendam, sed Χριστοτόκον. Tota igitur epistola, etsi habet quæ Eutychi adversentur, præcipue tamen adversus Nestorium dimicat, qui duas in Christo personas statuebat, unam Dei, alteram hominis, Mariamque aiebat non Deum peperisse, sed hominem qui divinitate postea in baptismo sit donatus. Avitus, contra, unicam docet in Christo duplicis substantiæ personam, æque Dei Filium et hominis fuisse quem Pater sine matre genuit, genitrix sine patre

situm. Filium Dei, cum Patre ante sæcula permanentem, quem idcirco ad salutem nostram descendisse de cælo ut corpus assumeret fides recta constitetur, negant in alvum femineam potuisse contrudi ; cum Dei Filius, utique Deus, qui dixerat per prophetam : *Cœlum et terram ego impleo* (Jer. xxiii, 24), non potuerit venire quo erat, nisi per susceptionem carnis acquiesceret esse quod non erat. Quam conclusionem metuens Eutyches ille quem loquimur, cum in synodo superius designata studiose ab auditoribus urgeretur, ut † Mariam virginem * Θεοτόκον, id est quæ Deum peperisset, pronuntiaret atque subscriberet, ad ingenii nequitiam fraude conversus, Χριστοτόκον, quæ Christus tantummodo videretur edidisse, confessus est : ut scilicet divisa credatur persona quæ servat divinitatis naturam, ab ea quæ sustinuit passionis injuriam. Refrenandam a prærupto ancipiti lævam fugiens, dexteram non præsumens, ac perinde latus utrumque formidans, sub temperamenti medio via tutior, in qua duplicem substantiam Redemptoris discerni dicimus posse, non dividi. Neque nos nitimur, ut inviolabilis Divinitas dolores corporeos perpassa credatur, cum omnis cunctorum corporum dolor sæculturam mortem naturali quodam præcedat officio. Unde sicut et ipsa caro nostra, resurrectionis dono impassibilis futura post mortem est : sic Deus, qui sentire obitum non potest, suscepto corpori cui unitus adhæserat, sine patiendi acerbitate compatiens, nec defuit in salutis nostræ glorioso agone, nec doluit. Contra hujus distinctionis sensum hæresis adversa se subrigens, veris cruciatibus nec Christum patitur inclinari : cum in ipsa Divinitate in qua inveniri non potest afflictio corporalis, interdum tamen pietatis reperiatur affectio, sicut legimus dici de Israelitis : *Exclamaverunt ad Deum, qui doluit super miseris eorum* (Jud. x, 15, 16) ; et Apostolus jubet ut non contristemus Spiritum sanctum Dei (Ephes. iv, 30) ; et si qua his sententia similis in sacris voluminibus recensita, bonitas potius misericordiæ quam necessitas est naturæ. Interim in consequentibus duorum assertione dilata, unitas mihi in Christo substantiæ duplicis astruetur. Ubi sunt enim tanta in Scripturis cœlestia mysteria veritatis, quæ nihil aliud moliantur, nisi ut nobis incarnationem Verbi cum hominis divinitate persuadeant ? *In principio,*

D concept, Deum denique in Christo esse natura, non gratia.

* Horum alterum tantum admittebat Nestorius, neutrum Eutyches, utrumque Ecclesia catholica. Nestorius enim, ut dictum est, Deiparam negabat, Christiparam confitebatur, sed hæretico sensu, Christum asserens hominem tantummodo ex Maria produsse. Eutyches vero, cum carnem de cælo habuisse Christum, nec illi a Maria ministratam doceret, nihil eausæ habuit cur Dei aut Christi matrem appellaret. At fides orthodoxa utrumque sic amplectitur, ut utrumque in utroque tacite profiteatur. Nam cum in Christo Deum ab homine non divellat, nec hominem in Deipara excludit, nec Deum in Christipara : propter singularem personæ unitatem, qua Verbum in carne caro, homo in Deo Deus est, ut loquitur Vincentius Lirinensis.

inquit, erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum (Joan. 1, 1). Ecce agnovimus quid erat quod non coëptum est; nunc studeamus videre quid coëptum atque secutum sit. Et Verbum, inquit, caro factum est. Quod Deus in principio erat apud Deum, et initio caret et termino; quod Verbum carne vestitur, caret fine, sed constat a capite. Adsit nunc sermone nostro Emmanuel ille prisca prophetalis oraculi voce prædictus, qui ut Nobiscum Deus esset, sicut dixit Esaias: *Puer natus et datus est nobis Filius Dei (Isai. ix, 6)*. Incassum corporalitas a divinitatis dividitur sacramento, si veraciter propheta Dei Filium processisse confirmat in puero. Et vocabitur, inquit, puer ipse *admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater futuri sæculi, princeps pacis*. Quantum pertinet ad vocabuli proprietatem, sufficit Emmanuel puerum nuncupari. At vero cum dicat, *vocabitur admirabilis, consiliarius, Deus fortis*, vel cætera quæ sequuntur, quæ, rogo, tot vocabulorum ratio reperitur, nisi ut agnoscamus veridicum valem, in una eademque persona quæ divinitati humanitati que competere experimentem, ex operibus secuturis beneficia Mediatoris potius enumerasse quam nomina? Cogam tamen hic hæreticum respondere, quis vocandus possit intelligi *Deus fortis, pater futuri sæculi, princeps pacis*. Si Filius Dei ante sæcula manens, cur adhuc in futuro sic vocabitur qui semper hoc exstitit? Si filius hominis qui nascetur, servat copulandæ diversitatis mysterium temporum plenitudo. Quam cum utique consequenter Apostolus replicaret: *Postquam, inquit, autem venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum, natum ex muliere (Gal. iv, 4)*. Quod mater peperit, Pater misit: hoc est, nasci corporeum, quod venire divinum. Noluit Deus latere quem destinat: capiat mundus dominici adventus indicia. Quem Pater sine matre genuit, genitrix sine patre concepit, hic æque Dei filius et hominis erit. Super sacramento tamen isto Gabrielem archangelum consulamus: principem videlicet ministrorum, cui ineffabilia perspicuæ majestatis arcana, ut pote qui indefessæ obsecutionis ministerio conspectibus perpetuæ claritatis assistat, non intelligendi tantummodo, sed contemplanda monstrantur. Hic quippe primus legationem cælorum terris attulit; hic verbo virginem fecundatam divini geminis promissione dotavit; hic unius mulieris salutatione omnem mundum salute complevit. *Spiritus, inquit, sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi; ideoque et quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei (Luc. 1, 35)*. Cum ratio nulla reperiat ut solus homo credatur de Spiritu sancto conceptus, cum omnem hominem Psalmista in iniquitate concipi, et in peccato asserat nasci (*Psal. L, 6*); ostenditur hic per angelum, ob Spiritus sancti virtutem feminæ membri infusam, sanctum

¹ Vulg., *factum*: cui concinit Gr. γυνόμενον. Hic tamen var a fertur exemplarium tum Græco un tum Latinorum lectio. Quemadmodum Avitus, *natum* quoque legunt Irenæus lib. iii, cap. 18, et Cyprianus

quod de tali ministerio esset dicendum: quod tunc separatione connexa intelligit Apostolus, ac definit quod ad redemptionem nostram Deus esset in Christo. Sed callidus forsitan contradictor sic apostolici sermonis hujus testimonio veli abuti, ut acquiescat Deum esse in Christo, sed gratia, non natura: sicut est in corde sanctorum, quorum mentes a peccato liberata habitatio Divinitatis illustrat. Videamus nunc parate commentum, si sententia compleatur. *Deus, inquit, erat in Christo mundum reconcilians sibi (II Cor. v, 19)*. Eligat hic doctor adversus, quis mundum inter ipsa pene sui exordii rudimenta, benignissimo Creatori peccato primi parentis offensum, sibi met ipsi in sæculorum sine conciliet. Si solus Deus, quid excuset sibi met quod sufficit remisisse? Si autem solus homo, quo effectu sibi mortalis reconciliat quod Divinitas non relaxat? Unus est ergo Deus et homo, qui sibi mundum ipse commendat: qui pro sæculi vita sibi patris filio supplicet filius matris. Unde non dixit Apostolus, mundum reconcilians Deo, sed sibi: ne forte pro redemptione humani generis solum hominem orasse sentire: qui utique nisi in divinitatis naturam transiret assumptus, non solum obnoxietatem humani generis nulla intercessione dissolveret, sed et ipse communis debiti sarcinam parentali chirographo sustineret. Hoc ergo remedium idem Apostolus dicit (*Gal. iii, 19*) dispositum esse per angelos in manu Mediatoris. Et ostendens causam qua medium se præberet, assumptus ab infirmis, inclinatus a summis: *Mediator, inquit, unius non est: Deus autem unus est (Ibid., 20)*. Quæ cum ita sint, sicut nisi inter duos agat, incongrue mediatio nominatur: ita ipse quem mediatorem dicimus, si solam quam velis ex duabus substantiam reciperet, ad subeundum medium nihil haberet. Quod uno quidem, et tali qui nulla calliditate fucetur, sermone concludit dicens: *Ipsæ enim pax nostra, qui fecit utraque unum (Ephes. ii, 14)*. Ipse videlicet pax humilium atque celsorum, unus factus ex utroque unum reddidit ex utrisque. Certe sicut supra posuimus, aut expositione testimonium, aut argumento egere videtur exemplum. Quid vel illo Apostoli sermone lucidius, quo cum diversis hominum generibus se coaptans, omnibus omnia se factum referret, ut omnium animas talentorum cælestium cupidus duplicator acquireret: *Factus sum, dixit, his qui sine lege erant quasi sine lege essem, cum sine lege Dei non sim, sed in lege sim Christi (I Cor. ix, 21)*? Nunquid est quisquam tam in profunda demersus, qui istud censeat explanandum, si in lege Christi est sine lege divina? Pater nempe quod unus est lator legis, qui unus idemque, ut significat psalmus (*Lxxxiii, 8*), præterita futuraque complectens, benedictionem dabit in baptismo, qui legem dederat in præcepto. Offendit quidem mentes carnalitate depressas, et

lib. ii ad Quirin. Neque aliter Augustinus. — Notæ numero præsignatæ Gallandii sunt; cæteræ Sirmundo debentur, cujus editionem Gallandius exscribit. EDIT.

conjecturis humanæ consuetudinis hebetatas, tantæ disparilitatis in unum coacta proprietates : ut scilicet divina plenitudo et humana conditio, ut servi humilitas Dominiq̄ue majestas, ut creatoris virtus et servitus creaturæ, unam ex his omnibus videantur reddidisse personam. Sed nec ratio soliditatis istius a sapientum soliditate longinqua est, quæ videtur maximum tenere in hæredibus : quod ille solus hominis statum potuit reformare de perditio, qui formavit e cœno. Unde beatissimus Paulus : *Primus*, inquit, *homo de terra terrenus, secundus de cœlo cœlestis* (I Cor. xv, 47). Verum quidem hominem dixit, sed terrenum cum contagio pollutionis, cœlestem cum consortio divinitatis. Rogo nunc, cum Apostolus dicat hominem descendisse de cœlis, quis est qui negare audeat Deum rediisse de terris? Adhuc si parum est, quod vas electionis asseruit, consulamus illum qui mentem electi pretiosissimi vasis implevit : *Nemo*, inquit, *ascendit in cœlum, nisi qui de cœlo descendit, Filius hominis qui est in cœlo* (Joan. iii, 13). Si ita i se Deus veritas cum sua incarnatione concordat, ut ante omne sæculum uniret præscientia quod in sæculorum fine assumere disposuerat in natura : videte utrumnam Deus sit qui conscendit post resurrectionis triumphum, si cum Patre Filius fuisse dicitur ante carnis exordium : aut quanta facta sit soliditas [*Alia lectio, quanta sit soliditas*] in præteritis, cujus tanta unitas prædicatur in futuris. Sed ne aliquid de hac immutabilitate cunctemur, adhuc addit Apostolus de psalmo testimonium ponens : *Propter quod dicit : Ascendens in altum captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus. Quod autem ascendit*, inquit, *quid est nisi quod etiam descendit in inferiora terræ* (Ephes. iv, 8)? Parum est quod Deum dicit in terram venisse, nisi confirmet eum propter unitatem personæ quam susceperat in interna descendere [*Alia lectio, in infernum descendisse*].

^a Certe circumfremantibus Judæis, et in Dominum nostrum blasphemiarum tela vibrantibus, quid respondisse credimus : *Amen dico vobis, ante Abraham ego sum* (Joan. viii, 58), nisi quia per concordiam genitoris et geniti, ipse per traducem maternorum parentum descendit ex Abrahæ semine, qui sine annorum numero Abraham prævit æternitate? Qui maximus patriarcharum, cum videret illum diem in quo sine fine permanet Deus, concupivit tamen illum videre quo homo unitus est Deo. *Vidit*, inquit *et gavisus est* (Ibid., 56) : quia sicut cernebat illum in quo erat genuina majestas, ita et istum desiderio conceperat in quo adoptata illustrabatur humilitas : *Tulerunt ergo*, inquit, *lapides ut jacerent in eum* (Ibid., 59). Quid porro miramur Eutychanos contra catholicam fremere, cum videamus caput nostrum a suis ad quos venerat pertulisse, redditurumque perfidiam indignatione una cum fine? Eo contumeliæ sensu hic Judæus sævit, quo hic hæreticus livet. Parricidalis quidem illic fuit in Dominum cœli lapi-

^a Hunc locum profert Agobardus adversum dogma Felicis sub Anem. *Beatus quoque Avimus, Photiniano-*

A dom jactus; sed putes et istos tempore suo veritati perspicuæ cum duris mentibus saxa jaculari. Ne Deus et homo unum credatur, conjurat furor duorum. Liceat rogo quod facti sumus in melius provehî : liceat compactam luto materiam supernorum honore sustolli. Quid tantum contra te homo niteris, ne in Deum posse transire credaris? Vocat te ad participationem sui superna majestas : cur offerentem renuis? quid despicias ingerentem? Excolo pro adipiscenda similitudine veritatem, diligo pro sectanda imitatione doctrinam. Si caput nostrum est Christus, in sublimatione sument quantulæcunq̄ue sublimitatis consortium membra de vertice. Poscant igitur alii destructores de utriusque Testamenti corpore exemplorum similitudinem, quibus proposita tueantur : negotio huic sic adnisi bibliothecæ utriusque constat, ut si confirmare quod loquimur testimonio astipulante velimus, cuncta videantur in unum opus canonicorum voluminum oracula congerenda. De quorum multitudine juste, ad declinandam prolixitatem, electa quæque ac deflorata ponuntur. Quia sicut minimi effectus sunt, quæ tantum de nostro prolata, nullo Scripturarum cœlestium adminiculo fulciuntur : ita qui recipere pauca fastidit, non virtute, sed mole rem conjicit : quoniam vinci metuens, instrui nolens, ad deserendam veri cognitionem volumen potius quam documenta desiderans, non causas putat rerum magnitudine constare, sed paginis. Dominus itaque ac Redemptor noster, adventum gloriæ suæ discipulis specialius inter præcepta omnia manifestans, *Cum*, inquit, *venerit Filius hominis in majestate sua, et omnes angeli cum eo, tunc congregabuntur ante illum omnes gentes, et separabit eas ab invicem, et statuet justos quasi agnos a dextris, impios autem sicut hædos ad lævam. Tunc dicet rex illis : Venite, benedicti Patris mei, possidete regnum quod paratum est vobis a constitutione mundi; et eis qui a sinistris sunt, ut discedant ab eo in ignem æternum, quem præparavit Deus Pater diabolo et angelis ejus* (Matth. xxv, 31, 34, 41). Quid, rogo, hic contemptibile in Christo superbia humana fastidiat? quid tam metu dignum, tam honore conspicuum, tam terrore venerandum? Excogitet hæreticus, utrum istuc Patris gloriæ adjungat, an Filii. Ad negotium quod gerimus, audire mihi sufficit. *Cum venerit Filius hominis in majestate sua*. In præsentis sæculo : *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde* (Matth. xi, 29). In futuro, prænoscite quia celsus et terribilis claritate in gloria sua veniet cum angelis sanctis suis. Dicat nunc divisor mediatoris uniti, in corpore contumeliis inclinato unde sit quæcunq̄ue majestas, si non est ulla divinitas : ut taceam quod a Patre seu regnis seu gentibus per singulorum merita destinatur. Formidabilius videri potest, hominem retributiones congruas judicando decernere, quam Deum Patrem sentiat Filio hominis instrumenta iudicii præparasse. *Filius enim hominis venturus est in majestate rum hæreticorum validissimus expugnator, scriptus dicens : Certe circumfremantibus Judæ, etc.*

Patris sui cum angelis suis sanctis, et tunc reddet unicuique secundum opera sua (Matth. xvi, 27). Non dixit, cum Patris angelis veniet, sed cum suis : quia quæcunque habet Pater, et sua sunt. Unde cum filius matris recipiat in celsitudine quod patris filius contemptus est in humilitate : quis unquam sit hæreticus tam rebellis qui Deum, cui immortalem angelorum substantiam videt subijci, ipse mortalis in mortem mortuus nollet inflecti? Dixit quodam Evangelii loco (*Luc. xvi, 31*) Abraham ille cujus supra fecimus mentionem, cum a quodam pro remedio æstuantis incendii cassis sero precibus oraretur, quod si quis Moysem vel prophetas noluisset recipere, utique nec venientem a mortuis audire. Quis est autem prædicator ex mortuis suscitatus, nisi Christus Jesus, in cujus duplicem quam loquimur substantiam duplicis Testamenti unitas ex diversitate colligitur? Ea siquidem referuntur in Evangeliiis quæ prædicata sunt in prophetis, et fit ex viribus Testamenti, non diversitate, sed tempore. Recens quippe quod hodie completur : quod autem diu expectabatur Antiquum est. Nam quia de Abraham opportunitas sermonis exorta est, qui auctor utriusque Testamenti legitur institutus, Veteris [*Alia lectio, Veteris*] scilicet intromittendo circumcisionem, Novi vero placendo per fidem, in illo Judæorum tantummodo, in isto autem multarum gentium pater : experiamur utrum Evangeliiis de Christi generatione concordet in quo se patrem gentium recognoscat, an æternitatem hujus ipsius sobolis quam erat geniturus, intelligat. Utrum se juniorem nepotem cognoscat : utrumnam redemptori, quod se ante Abraham ponit, et ipse consentiat : utrum sine supercilio parentali, reverenter impenderet ministerium semine corporali exorto creatori. Inserat se paulisper loco præsentis illa obtestatio, juramenti fidem poscens, sed sacramenta potestatiens, qua dispensatorem domus suæ non sine mysterio gratiæ subsequenti adjurans, *Pone, inquit, manum tuam sub femore meo, et jura mihi per Dominum cæli quod non accipias uxorem filio meo de filiabus Canaan (Gen. xxiv, 2).* Dicat mihi, quæso, quæ jurisjurandi reverentia putetur in femore. Quod si personaliter

• Primis hic annis sapere visus est, et pro synodo Chalcedonensi decertare contra Eutythianos. Mutato postea consilio, quam graves in Ecclesia turbas excitavit, vel occulte, vel aperte iisdem adhærens adversus synodum ejusque defensores, declarant pontificum epistolæ, tum Simplicii, qui eum ad meliorem mentem revocare conatus est, tum Felicis, a quo tandem ob perveraciam damnatus et anathemate percussus est. Episcopatum tamen, favente Zenone Augusto, ad obitum usque retinuit. Defuncti porro Acacii nomen Felix e diptychis deleri jusserat : de quo varia rursus inter episcopos studia fuerunt, et vix tandem ut Constantinopoli expungeretur sub Hormisda impetratum est.

^b Cum Anastasio imperatore anno Christi 512, ut sequentia demonstrabunt.

^c Trisagium hymnum prima omnium usurpare cepit Theodosii Minoris ævo Ecclesia Constantinopolitana, sed sine illis verbis, *ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς, δέησον ἡμᾶς*, quæ tunc temporis ignorabantur. Additionis enim auctor Antiochiæ postea fuit Petrus Gua-

A tantummodo fieret, facilius caput tangeret adjuratus Aut quæ causa femoris, interposita Dei ac Domini mentione jurandi ; nisi quia per illum Deum ac Dominum cæli quem inde sæcula videbantur prolata, juratum est? Scit ergo nimirum, cui prosapiæ non tam præemineat ipse quam serviat. Novit quippe quid in corpore suo debeat adorare : intelligit membra, quæ contra humanam consuetudinem speciali honore veneretur. Post quæ præcedentum indicio, miracula subsequenti, licet plurima testimoniõrum de Evangeliiis apostolisque promamus, metuo ad ultimum, quod cum Eutythiani nec patriarchalibus factis, nec dictis prophetalibus excitentur, si Moysem et prophetas non audierint, nec ei qui ex mortuis reversus est credent.

EPISTOLA III.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS DOMNO GUNDOBADO REGI.

Puto nunc non parvi operæ pretium esse momenti, si occasionem quæ præsentis tempore in abruptæ diversitatis lætabundum virus erupit, pagellæ præsentis mentione contingam. Quieverat ergo post ^a Acacii quondam Constantinopolitani sacerdotis excessum, mali ejus quod expugnandum suscepimus, pullulans ab Eutythete persuasio. Cujus idem Acacius, ut celsitudo vestra potest habere compertum, amator magis trepidus quam assertor publicus erat : laudans quidem quæ ab illo repperat, sed prædicare ea devoto tunc itaque impolluto populo non præsumens. Pro cuius obumbratione signenti simulati, ob gratiam imperatoris sæculi sui, non impunitus tantummodo, verum et indiscussus interiiit. Hinc se de impendenda defuncto communionem in contrarium vulgi, imo, quod asperius fuit, et sacerdotum studia diviserunt. Et ut qui-que recte aut prave de fidei ratione conceperat, ita etiam de prædicatoris præteriti memoria sentiebat. Tracta est interim, non per manifesta sed subita, nec tam separatione quam simultate dissensio. Actum est igitur ^b cum rege Orientis anno superiore, ut hinc cum episcopo urbis suæ quasi leni colloquio et blanda meditatione conferret. Est autem illic ^c con-

phæus episcopus, qui ut Theopaschitarum hæresim qua laborabat, induceret, clausulam hanc adjecit Trisagio : qua scilicet Deo trino ad quem superiora spectabant, ascribi passio videbatur. Cui malo ut mederetur Calendio, Gnaphei in exilium pulsus post aliquot annos successor, clausulæ illi præmisit *Χριστὸ βασιλεῦ, Christe rex*, errorisque ansam duobus verbis præciderat, nisi Gnapheus ab exilio reversus sedique restitutus, iisdem sublati pristinam labem redintegrasset. Theophanes in Chronico de Calendione : *τῷ Τρισάγιω προσέθηκε ΧΡΙΣΤΕ ΒΑΣΙΛΕΥ, ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς. Πέτρος δὲ πάλιν ἀνελεθὼν περιελε τὸ Χριστὸ βασιλεῦ.* Hæc Antiochiæ. Constantinopoli vero Anastasius imper. una cum Timotheo patriarcha, idem Gnaphei additamentum in Trisagium inferre conatus, post varios tumultus, cædes et incendia, reclamante populo orthodoxo, consequi nihil potuit, ut docet Marcellini comitis Chronicon Paulo et Muschiano consulibus, id est anno Christi 512, in quem incidit annus Anastasii 22, cui hæc eadem assignat Theophanes in Chronico : ubi et Timothei *ἡρώδης*

suetudo in ecclesiis nobilium civitatum, supplicationem cum laude divina inter missarum initia celebrari : quam tanta devotione atque alacritate consonæ plebis clamor attollit, ut credant non immerito, omne suffragium sacrificii subsequentis præmisso hujus devotionis obsequio placiturum. Supplicationis vero ipsius imam partem, licet pietati ves'træ notissimam, in loco, sicuti res postulat, suggerendum putavi. Ἅγιος ὁ Θεός, ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς, ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς, ἐλέησον ἡμᾶς. Itaque sicut in usurratum fuerat principi, et ipse insinuat sacerdoti, nil in querelam venire, nullam fieri de schismate mentionem, si hoc quod in ipsa oratione animos aliquantulorum movebat, a principe obsecratur antistes aut juberet aut permitteret abrogari. Illud moleste quospiam ferre, quod in ima prædicationis ipsius parte clametur, ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς, ἐλέησον ἡμᾶς : quod Latine intelligitis dici : *Qui crucifixus es propter nos, miserere nobis*. Persuadetur episcopo negligenti, nec usque sic docto, ut tantæ urbis, perindeque totius Orientis patriarcham decet. Concipit igitur atque disponit, solemnibus hujus præconii in raute defuisionem facturus : eo maxime effectu, quo res, nec de canonicis Scripturis tradita, nec ap'ololorum temporibus instituta, etiã contra vota populorum facile videretur posse mutari. Sed ^a ubi primum hymnus in Ecclesia cantari solitus, ultima orationis parte truncatus, minus audientibus satisfacit, quiddam putabatur ab Eutychanis hæreticis concipi, patuit totum hoc ab episcopo prædicari. Quis enim fidelium non jure moveretur, audiens crucifixus pro nobis, ut miseretur, minime supplicandum? Quid multis? crescente seditionum procella, dum insisit populus, nec obsistit Augustus, ^b antiqua sacerdos, quodque magis dolendum est,

Commonitorium commemorat, quo id ipsum ecclesiis omnibus imperabat : Ἦνίκα καὶ Τιμόθεος δι' ἐγγράφου ὑπομνηστικοῦ πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις προσέταξεν τὸ Τρισάγιον ἐν ταῖς λειτουργίαις μετὰ τῆς προσθήκης εἰπεῖν. Eadem habet Anastasius in Historia ecclesiastica. Quæ a nobis omnia idcirco præmittenda fuerunt, ut ex his Avito qui diversa narrat, impositum fuisse deinceps agnoscamus.

^a Non offendeat orthodoxos, ut vidimus, pars hæc ima Trisagio detracta, sed addita : neque Eutychanis favere poterat, si truncaretur, cum illam Gnapheus ipse idcirco adjecerit, ut Eutychanam hæresim stabiliret. Nec propterea hymno hanc addi non ferebant orthodoxi, quod Crucifixus supplicandum negarent, sed quia Deum crucifixum per hanc as ruebant Theop'schitæ Eutychiani.

^b Macedonium ab Anastasio sede Constantinopolitana pulsum, eique suffectum Timotheum constat, Secundino et Felice consulibus, hoc est superiore anno quam de Trisagii additamento Anastasius et Timotheus turbas cierint. Aliæ igitur exsilio causæ fuerunt, et Aviti hæc etiam in parte nulat narratio.

^c Christo pro nobis crucifixus supplicandum nemo unquam recte sentiens negavit : sed supplicationem hanc Trisagio subjici non probabant. Qua de re in Excerptis Photiani cap. 228 disserens Ephræmius patriarcha Antiochenus in epistola ad Zenobium scholasticum, ut Orientales suos excuset, Constantinopolitanos atque Occidentales ait, quia Trisagium ad Trinitatem referunt, propterea ὁ σταυρωθεὶς δι'

A nec innocens, sede propellitur : sicut legimus quodam loco Scripturæ : *Si peccaverit vir in virum, orabit pro eo sacerdos ; quod si peccavit sacerdos in Deum, quis exorabit pro eo (I Reg. 11, 25) ?* Super omnia vero delicta specialius in Deum peccat, qui doctrinæ apostolicæ contradicens, a regula veritatis exorbitat : sicut nihil est gravius, quam si cæcus, præsumpto ducatu, ex prædicatore fidei incipiat esse destructor. Vos modo perpendite amentiam totius hæresis in unius reprobatione sermonis. In quo parum est quidem quod auribus potetur ablatum : sed totus cum verbo illo catholicæ veritatis sensus excluditur. ^e Nolunt enim a nobis ei qui crucifixus est supplicari, ut videatur tam ^d nihil posse præ'stare persona hominis, quam nihil pœnæ pati potuit substantia majestatis : quod quid est aliud quam odium pro dilectione reponere, et convicia pro beneficiis repensare? Inserta est namque humano corpori dignitas supernorum. Deus quidem non subjacet cruciatui, sed divinitas interest passioni. Dei injuriam crucis tempore mundus diurnis fuscatus tenebris expavit : in cælum peccare Judæos testata est terra quæ tremuit. Caret conjectura quæ per necessitatem veritas fulget : nec se affirmari a nobis expectat, cum salva sibi auctoritate sufficiat. Audiamus ex his Ap'ololum protestantem : *Qui si, inquit, cognoscerent, nunquam Dominum majestatis crucifixissent (I Cor. 11, 8)*. Sed dixerat hoc prius etiam ille propheta qui ob præscientiam futurorum cognomento Angelus nuncupatur : *Si affiget homo Deum suum, quoniam vos affigitis me (Malach. 11, 8) ?* Rogo quis contentionis obstaculo tam aperta sibi obstruat? Si Dominus majestatis pependit vel affixus est patibulo, dicat adversarius, cur hominem non rogemus in cælo? Adhuc quippe cælestem potentiam in corporis sec'eto reposuerat ;

ἡμᾶς, qui crucifixus es pro nobis, addi non sustinere, ne Trinitati attribui passio videatur. Orientales vero, cum Trisagium ad Christum referant, culpa vacare cum subji ciunt, *Qui crucifixus es pro nobis*. Quæ i'le quanquam falso, ut apparet, de Orientalibus scribit, cum ex Damasceni epistola *περὶ Τρισαγίου* comperitum sit, veteres omnes semper de Deo trino, nunquam de Filio solo hymnum hunc accepisse, quem et *Τριαδικόν* ea de causa nuncuparunt : et Gnapheum certum sit, cum *προσθήκην* istam adjecit, non Filium in mente habuisse, sed Deum, quem crucifixum cum Theop'schitis astruere studebat. Quanquam hæc, inquam, ita se habent, inficiandum tamen non videtur, in Gnaphei additione, si pravum ejus consilium deinas, incommodi nihil futurum : ita nimirum, ut post Trinitatis laudationem, converso ad Filium sermone, his illi verbis supplicetur : *Qui crucifixus es pro nobis, miserere nobis*. Quod et Calendium episcopum sensisse manifestum est, quando Gnaphei additioni τὸ Χριστὶ βασιλεῦ præmisit, et ab Ecclesiæ usu non abhorreere agnoscit Damascenus, cum post Trinitatis doxologiam quæ his verbis continetur, Gloria Patri, et Filio, et Spiritui sancto, subjungi sæpe so'eat, τῷ σταυρωθέντι βουλῆσαι, καὶ ἐκ νεκρῶν ἀναστάντι, *ei qui voluntate crucifixus est, et qui resurrexit a mortuis*, quæ ad Filium proprie spectant.

^d Duplex deinceps contra duas hæreses argumentum tractat. Prius hoc loco, Christum videlicet Deum pariter et hominem fuisse contra Nestorii vesaniam, qui ψδὸν ἄνθρωπον, hominem tantummodo aiebat fuisse.

adhuc obitum ex ventre debebat; adhuc ad informationem nostram exercebat humilitatis studia etiam in opere claritatis. Cum Cananæa quædam, credulitatis quidem Israeliticæ, sed gentis alienæ, virtute virili, petitione laudabili, obstinatione victrix, Christo pro filia supplicaret: *Miserere, inquit, mei, fili David* (*Matth. xv, 22*); vicit hic sensus interiore sapientia sexum carnis, supra humanum sentit in homine. Non acquiescunt Eutychniani doctores ei qui propter nos crucifixus est supplicare. Ista in crucifigendo et divinitatem precata est quæ non poterat mori, et humanitatem quæ poterat suscitari. *Fili David* carnem resonat; *miserere mei* Deum declarat. Dominus cæli invocatus est in virtute: auctor hominis vocatus est in genere. Longe jam, ut opinor, post mortem David, de cujus semine terris per Mariam Christus effulsit, temporum serie stemmatis regii prosapia ducebatur. Posco nunc, his proavorum successioneibus ac nepotum, ex memorato patre usque ad virgineum fetum toto derivatæ hæreditatis accessu, phantasmatis linea ducatur, an traducis. Porro autem ambiguo caret, quod et de genere caro vera processit, et phantasma genus habere non potuit. Experiamur tamen, utrum spreverit Christus præfatæ Cananitidis in oratione sermonem, an fortassis exasperet ineptiam supplicantis. *O mulier, ait, magna est fides tua: fiat tibi sicut vis.* Si ista fides est, utique magna si constat, non erit recta; altera certe fuerat ad matrem illa responsio, cum comitante discipulorum choro festis nuptialibus invitatus, deficiente vino ad faciendum miraculum posceretur; atque ille: *Quid mihi et tibi est, mulier? nondum venit hora mea* (*Joan. ii, 4*). Velut si dicat: Cur illud tantummodo quod peperisti esse me credis? Si hoc solum mihi putas constare quod carnis est, non possum complere quod exigis. Sublimia hæc quæ a me requiris de Patre attuli, non in matre suscepti: formato in te corpori, debita infirmitatis institutione, opera virtutis injungis. Bene me putas posse quod petis, si te, sicut mei corporis, sic matrem tui intelligas Creatoris. Quod si solum te edidisse hominem velis, *nondum venit hora mea.* Nemo autem sic ineptus reputandus est, ut istud quod dixit, *nondum venit hora mea*, velut errore gentili, constitutis velit fatalibus applicare. Ad intelligendum horæ illius mysterium discretionem potius requiri convenit, quam decretum: quod cum ipsa quoque nostræ mortalitatis conditio non eligatur, sed omnis status nostri necessitas gubernatoris perpetui sit voluntas: quanto magis Christus, qui potestatem habebat ponendi animam suam, et iterum sumendi eam (*Joan. x, 18*), nullo se fati voluit implicare præscripto? Sed cum venerit subeundi hora patibuli, apparebunt cælestia quæ pater genuit, et corporea quæ alvus effudit. Ergo cum ipse Dominus hic, perficiendo miraculo actus divini, non repulerit genitricem, sed instruxerit ignorantem, videamus quid hinc cum Apostolis suis tractatu impensiore contulerit. Interrogabat autem eos quodam Evangelii loco, quæ de persona

A sua vulgi variantis sentiret opinio. Cumque diversitate sententiæ populum, aut unum ex vatibus priscis, aut Moysen, vel certe Heliam, illum credere suggestissent: *Vos autem, inquit, quem me esse dicitis* (*Matth. xvi, 15*)? Tum princeps discipulorum, principium responsionis assumens, *Tu es, inquit, Christus Filius Dei vivi.* Sufficere plane poterat quod constetur hic Petrus, etiamsi hoc non tam manifesta responsione confirmasset Christus. *Beatus es, inquit, Simon Bar Jona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus, qui in cælis est* (*Ibid. 17*). *Beatus es, inquam, quia ut Deum cerneres, non carnem tantummodo, sed et sanguinem censuisti: nec revelandam tibi gloriam meam lineamenta sumpti corporis obtulerunt. Non avertisti generosæ mentis aspectum, quod et carne prolatum est. Sed Pater meus, qui est in cælis, revelavit tibi Filium, cui adhæret in terris: cujus gloria paupertate nunc legitur, cujus honor contumeliis nunc celatur. Pendebat siquidem in ligni salutaris excelso triumphali præminencia, mediatoris nostri corpus altatum, et uniuscujusque sententiam de cordis penetralibus virtus salutiferi stipitis exigebat. Injuriam ille deindebat. Ecce qui destruebat, inquit, templum Dei, ut illud triduo suscitaret; alter aceti potionem ferino felle corruptam spongiæ poculo porrigebat* (*Matth. xxvii, 48*). Ipse tamen servans inter pœnas hominis misericordiam Creatoris, dolens eos pro quibus venerat adhuc sub tempore ipsius redemptionis errare, clamabat: *Pater, ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt* (*Luc. xxiii, 34*). Quid est, *nesciunt quid faciunt*, nisi quia credunt se solum hominem adduxisse judicio? Ignorat quid faciat, qui non sentit in cruciato corpore majestatem. Et si illi solius matris filium interficere se credentes quid facerent ignorabant, cur adhuc hodie Eutyches ignorare se simulat, quod si illi tunc scissent, Christo et apostolo protestante, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent? Unde quod hic Dominus nescientibus optat ignosci, constat expertorum conscientiam non posse concedi. An forte miramur, quod tam evidentè Christus passionis suæ mysterium dignatur exponere? Ausim dicere, habemus hic adhuc amplius quod mirari. Comitata est, ut legitis, dominicam mortem circumpendentium latronum conjuncta crucifixio; quos tamen temeritas crudelis judicii, non servilis culpæ meritum, coarctaverat innocenti. Non enim poterat sancti germinis incorruptum nitorem vicinæ pollutionis horror aspergere: sicut et sol, si radium in sæculenta dimittat, intactum prorsus nescit sentire contagium. Horum igitur unus latronum, longi sceleris vitam brevis compendii sine permotans, ex interfectore medicus, martyr ex fure, nexus membris, criminibus absolutus, fixus clavo, liber affectu: *Domine, inquit, memento mei, cum veneris in regnum tuum.* O felicitas beatitudo testimonii! o ineffabilis fertitudo credendi! Non istum, ut divinitatem in homine sentiret, signa vicerant; sed virtutis dilectionem infirmitatum collegit indicio. Concupivit in-

vocare similiter vinctum; et adhuc Eutyches orare despiciit sublimatum. Obeuntem ille contremuit: regnantem iste fastidit. Iste mortem non timebat a iudicatore, cum ille vitam requirat a mortuo. Sed redemptori suo squalentis veteris mortificatione compassus, iunxit dominicæ propriam crucem. Adoravit expertem culpæ particeps pœnæ: dudum invadendi cupidus, mutavit vota prædandi: armatus trabalibus clavis vim intulit regno cœlorum. Intellexit in Christo pauperem locupletem, vicinum invenit quod tolleret nudo, sumpsit veniæ plenitudinem, rapuit innocentie portionem. In ligno Deum contuitus, in cœlo hominem consecutus. ^a Jam porro, quoniam transacta passio docet hominem verum, cruciatum doloribus, latronibus comparatum, confectum supplicio, tumulatum sepulcro; per hæc omnia phantasmatis assertoribus assumpti corporis veritas contradicit. Quos cum in Christo unitas utriusque substantiæ perspicua testimoniorum luce convincit, omnem quæ in consequentibus replicatur, dominicæ seriem passionis phantastica honoris contumeliosi molitione perturbat: asserentes quoddam nebulosi corporis existisse figmentum, quod pro redemptore nostro injuriis pœnarum dolorumque videatur oppositum, et per inanem hominis similitudinem, pœnis quas majestas incurrere non possit, addicta quoque vera caro non existierit, quam execratur populus, cruciat iudex, pulsant verbera, quam contumeliæ illudunt, spinæ transpungunt, cui calamus illiditur, figitur clavis, sanguis excutitur. Adhuc cum omne quod spei est in solo redemptionis nostræ mysterio colloceamus, nec sit aliud nostrum reviviscere, quam Dominum necem pertulisse: falsum est quod sua incarnatione nos salvat, si et hoc in dubium venit, quod tolerandum pro nobis in carne suscepit. Veni potius, sancte Isaia, propheta quidem tui, sed evangelista temporis nostri: veni celeriter ad tuendam contra Eutycheis mendaciam Christianorum salutem. Dicere te de Christo, imo etiam jurare non pigeat: *Vere languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit (Isai. LIII, 4)*. Et: *Livore ejus sanati sumus*: non medendi facultate secunda, sed voluntarie pro nobis dolendi veritate suscepta. Si veraciter dolores nostros ipse portavit, jam et nos securi sumus, quod veros dolores commentitium phantasma non pertulit: et si livore ejus sanati sumus, incassum collatam mihi sanitatem invidet falsiloquus livor. Cæterum recte omni definitione concluditur, quod si potuit esse

^a Hoc alterum caput disputationis, Christum vero et consubstantiali nobis corpore præditum fuisse contra quam sensit Eutyches, qui fictitium illi corpus, et phantasmati simile tribuebat. Unde his quoque Aviti epistolis quæ delirium hoc refutant, titulus olim *Contra Phantasma*. Par itaque, sed contraria, ut Leontius monachus observat, in Christum impietas Nestorianorum et Eutychianorum, *Οἱ μὲν γὰρ τὴν θεότητα, οἱ δὲ τὴν ἀνθρωπότητα δοκίσι λέγουσιν εἶναι ἐν σωτηρίᾳ*. Illi enim, inquit, *divinitatem, hi humanitatem opinione tenuis et phantasia Servatori asserbant*. Quare scite utrosque Nonnus abbas *Ἐναντιοδοκίας* appellabat. Nam et Docitas quoque illos qui id genus phantasma inducebant, vocat Theodoretus noster lib. v Hæretici-

commentitium, non potuit livore simulatum. Sed etiam in hoc prophetæ sermone evidens geminatae substantiæ proprietas invenitur. *Vere, inquit, languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit*. Duo sunt ista, quorum aut Deus solus, aut homo solus, utrumque non fecerit, sed unum Deus, aliud possit homo. Dicendo autem propheta: *Ipsè languores tulit, ipse dolores portavit*, unum evidenter expressit, qui ex divinitate constaret et corpore. Languores enim quos Adæ sauciata progenies ex vulnere corruptæ originis attrahebat, ille solus sanavit qui sanum ante condiderat. Dolores vero nostros portavit, qui desudare prælia passionis, nisi cruciatibus ac labore, non potuit. Quocirca quod in natura malum habuimus, tulit Deus: quod in corpore malum patimur, pertulit Christus. Unde respiciendum est hic, quantum Eutychiani ^b Bonosiacis barathro profundiore mergantur. Illi Christo divinitatis honorem tantummodo adimunt, isti et corporis veritatem. Photinus hominis personam nos adorare deridet, hic nebulam. An forte hæretici hujus ipsius illusionis exordium ab ipsis in Christo sacræ nativitatis crepundiis ordiuntur, ac perinde falsum erit, quod jacuit in pannis, quod apparuit magis, quod planxit in cunis? Taceo reliquos in succidua ætate profectus, quibus divinam pariter humanamque naturam complectens, lassitudinem refectio pertulit, consolatio lacrymas effudit, lux dormivit, panis esuriit, fons sitivit. Taceo plantum illum quem super defunctum Lazarum habuit (*Joan. XI, 35*), antequam effectum resuscitandi ostenderet Deum præmississe humanæ conditionis affectum. Quod si in dubium vocatur qui tanta præstitit, necesse est ut ambigua incipiant esse quæ gessit: ac perinde falso se putat sanatum paralyticus, claudus erectum, circumscribendus solis radius, quem cæsus ab utero post nativi carceris tenebras intuetur: aut hoc phantasmate Lazarus ipse delusus est, ut cum inter mortuos dormiret, jam resurrexisset se crederet. Quod si hæc omnia vera esse recipiunt, et solius passionis injuriis contradicunt; respondeant ubi tunc fuerit Filius Virginis, cum umbram tenui nube fallentem pro se offerens, quem pro nobis putamus offerri, vana sui specie et persequentes falleret et fideles. Patrem quoque faciens hac illusionem mendacem, de quo Apostolus ait, quod *Filio suo non pepercit, sed pro nobis tradidit illum (Rom. VIII, 32)*. Quem filium, si non verum? quomodo tradidit, si collisit? qualiter non pepercit, si dolore prohibuit? Vel certe, qua Dominus

carum Fabularum. Ubi eundem de Christi corpore locum tractans, iisdem quibus Avitus argumentis docet, pati et mori, esurire et defatigari corpus suum permisisse: *ἵνα μηδεμίαν λάβωσιν ἀπορμήν οἱ δοκίται κρατύναι τοῦ ψεύδους τὴν αἴρεσιν: Ne quam ansam haberent Docitæ, quo falsam hæresim confirmarent*.

^b Bonosus Naissitanæ in Dacia sedis, ut nostra est conjectura, episcopus, catholicam deserens, ad eorum transit hæresim qui Photini venena sectabantur, et Christum Deum negabant, hominem tantum prædicantes. *Bonosiacos* ejus discipulos vocant etiam concilia Arelatense II et Aurelianense III; Gregorius vero magnus *Bonosianos*, libro IX, epistola 64, ad Quirinum et alios episcopos Iiberniæ.

noster morte finitus sit, qui non potuit non aliquantulum mortem pro matris mortalitate debere, soluturus conditionem obœundi legitimam, sed corruptionem pro resurgendi instantia non visurus? Quam legem utriusque naturæ significavit fel istud, quod gustatum noluit bibere, dum mortem quam ex Adam parente omnes debemus, pro divinitate noluit bibere, sed debuit pro dispensatione gustare. At vero cum factum est quod Apostolus dixit, quod *resurgens Christus jam non moritur, et mors ei ultra non dominabitur* (Rom. vi, 9); audeat nunc, si quid valet hæreticus, aut Christum sine Deo, aut sine homine Deum confiteri. Abfuerat sanctus Thomas (Joan. xx, 24 seq.), cum reversus Salvator a mortuis præsentia visibili præstolantium discipulorum vota repararet, et vacillantem quodammodo fidem suorum revalescens a mortuis vita componeret. Referunt ergo discipuli Dominum se vidisse. Negat ille se credere, nec se adhibiturum ullatenus fidem promittit, nisi contemplatione percepta. Transacto temporis intervallo, superveniens secundo Jesus, sed jam omnibus simul, pacis salutatione præmissa, arguit increpatione mitissima cunctantis Apostoli tarditatem: et jubente Domino, ne adhuc parum sit quod visus judicat, fidem tactus explorat. *Infer*, inquit, *digitum tuum in latus meum, et noli esse ambigens, sed fidelis* (Joan. xx, 27): qui utique inexcusabiliter jam perseverabis incredulus, cum palpando reddaris expertus. Scrutatur ille digito vestigia passionis. Permanebat ut insufficientem fuerat medicum vulnus, et hiulem transponciti lateris aditum felici indicio vitalis plaga servabat. Tunc demum in semetipsum reversus, et sancto illuminatus corpore, *Deus meus*, inquit, *et Dominus meus*. Quid, rogo, sacer apostolus de cœlestibus intellexit in carne? quid curiosæ manus attactu divinum sensit in vulnere? nisi quia jam pridem didicerat, Christum sine Deo esse non posse, et hæc ipsa vulnera quæ palpabat, prævaluisse quidem homini, sed cessasse victori: tamen nec afficere morte nisi hominem, nec vinci a Deo nisi resuscitante potuerunt. Hic itaque, magno miraculorum stupore conclusi, cum audiunt Dominum nostrum recepti corporis situ, visibilem oculis, digitisque palpabilem, locum quo Apostoli consueverant clausis foribus intrasse, ad familiare commentum asserendi phantasmatis, et per fallaces inanum nebulæ fraude præstigias, illos humanæ caliginis queruntur obtutus. Sentiunt enim in facti magnitudine quiddam divinum, vigoremque illius subtilitatis, quo foribus observatis pene:rele secretum sine aditu corpus intraverit, ne cogantur facere mirificum, comminiscuntur incertum. Quod videte ad quantam spectet divinitatis injuriam, si veritatis magister, qui nobis etiam verborum mendacia interdicit, ipse factis credatur potuisse mentiri. Procul dubio enim mendacii genus foret, si quod ipse non fuerit, se credi a suis velit, et putaretur factum a Christo, quod non licet facere Christiano. Qui ad cognoscendam mysterii dispensationem et visu instructus, quod sufficit

A sano: et tactu convictus est, quod additur cæco. Sed caret remedio sponte petita debilitas: quidquid libet medicaminis oculis lippientibus imponatur, curari non potest qui cæcatus ire delectat. Aut quis in tali obstinatione usus oculorum est, qui verum esse renuit quod annuit visum? quæsi non minus sit Deus penetrasse conclusa, quam homini patuisse cœlestia: qui tamen suis post resurrectionem sæpe testatus est: *Palpate et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere* (Luc. xxiv, 39). Quid Eutychi tam clausum? quid contra phantasmata tam apertum? velut si dicat, molem ossium carniæque species ventura non recipit. Noluit se, vel solum quemlibet virum, hoc est sine corpore, spiritum dici: sed ut talem recognoscatis in judicio, qualem redidisse conspicitis e sepulcro. Unde jam post passionis certamina triumphator nihil quidem habuit, quod mundanum indigentia redivivi corporis postulare. Non illi quippe aut fames cibum, aut potum sitis, aut requiem labor, aut somnum poposcit operatio. Quæ omnia non solum in capite nostro, quod est Christus, exigua illa parvi temporis morte decocta sunt: sed etiam in nobis sic usque ad obitum valebunt, quod resurrectione finientur: et tamen, ut dicere cœperam, cum membra illa dominica, nulli jam indigentia obnoxia tenerentur, ad suspicionem phantasmatis suorum cordibus eximendam, cum apostolis visus est, cibum jussit apponi, quibus convesei commissa benedictione dignatus est. Quod faciebant illi adhuc pro redemptione corporis, fecit bonus magister pro testimonio veritatis. Nisi forsitan dicat phantasmatis prædicator, caliginem illam, membrorum speciem seductricem, quæ apponebantur assumere, nec escam illam pignoris sancti in dominicum corpus sine onere corruptionis intrare, sed inanem ventrem incerti esus gravare ponderibus. Quæ certe pastum fallens imago, aut futura est si subripuit, aut non est aëria, si comedit. Scio tamen quod non alter quam Christus, inter suprema cibi illius monumenta testatur: *Quia oportet impleri omnia quæ scripta sunt in lege et prophetis et psalmis de me* (Ibid., 44). Et nos pauca exemplorum querimus, cum ille omnino Scripturam in sua dicat unitate compleri. *Et post hæc*, inquit, *cum benediceret suos, ferebatur in cœlum* (Ibid., 51). Recede procul, Eutyches, cum præstigiis quas animo concepisti. Solus hac benedictione careat, qui se a phantasmate aut benedici lætatur aut redimi. Interim ferebatur in cœlum Filius hominis, qui erat in cœlo dudum præscientia, nunc natura. Nec aliquo angelicæ manus auxilio, quanquam portari dicatur, indiguit; sed ferebat matris filium filius patris; ibat quod Deus erat; quod homo, ferebatur. Patebat redeunti porta cœlestis, et Deum suum cum accessu corporis revertentem originalis patriæ claritas invitabat. Quo recepto, *Duo*, inquit, *angeli astiterunt*, Apostolis sic loquentes: *Viri Galilæi, Jesus hic qui receptus est a vobis* (Act. 1, 11), id est, quem in sede Pater, seu quem vos recepistis in fide, *sic venit, quemadmodum vidistis eum*

euntem in cælum. Habent ergo in hoc sermone quod sperent quibus phantasma videtur esse quod gestum est, si sic veniet quomodo vidistis eum euntem in cælum. Ubi videbunt catholici quem ambiunt, adversarii quem confixerunt; ubi ad eadem clavorum vestigia quæ cernunt, vel illos ignes Eutyches simulatos putare desinat, quibus post phantasmatis fumum sera pœnitundine perpetuo torris ardebit. Ad cujus pristinum dogma denotandum, vel corrigendos aliquantisper, sicut optandum est, sectatores, pauca hæc dixi e sufficiat: ut ex similitudine testimoniorum quæ posuimus, etiam ipsi sibi necessarie numerosiora perquirant. Quod si forte pristino sceleri dogmatis sui, aut infidelitatis perseverantiam servant, aut aliquid novæ molitionis accumulanti: siquidem peculiaris errantibus mos est, in obstinatione perversa semper dicere velle quo pereant: dabit Deus, ut jussu vestro, meoque famulatu, pravitas quæ adhuc augmento accenditur, uno et semper æquali Scripturarum cœlestium magisterio propulsetur.

EPISTOLA IV.

Avitus Viennensis episcopus domno Gundobado regi.

Sciscitatio vestra plena religionis atque pietatis est. Sed quia inquisitione proposita, consultoris vel respondentis nomina præmisistis, suggerendum puto, fuisse in Africa quemdam Faustum^a episcopum secta Manichæum, opusculorum quorumpiam conditorem, execrabilium sane, et in nonnullis etiam sermone turpissimorum. Hic autem, quantum ad frontem pertinet, quasi abstinentissimam vitam professus; et non secretam crucem, sed publicam vanitatem jactantia ventosi tumoris exaggerans, quantum potuit, auditoribus venenatam disputationem velut indeclinabilis virtutum servator indixit. Et quia legistis, consulenti cuidam Paulino Burdegalensi, ab episcopo supradicti nominis fuisse responsum: cujus temporibus Paulinus quidam, Deus viderit utrum is quem memoratis, tamen perinde Burdegalensis, non pauca stylo catholico et irreprehensibili fide conscripsit: præfati hæretici mentionem idcirco præmisi, ne Manichæi ipsius Fausti opus infaustum, vel alterum quem etiam gloria vestra noverat, ortu Britannum, habitaculo Regiensem, titulo nominis accusaret: simul et qui aut consulere supra

^a Adversus quem exstant libri sancti Augustini, cujusque in aliis ejusdem operibus frequens mentio. Cæterum et Paulini ad Faustum epistola, et Fausti ad ejus quæsitæ responsio, quæ nunc inter Fausti Rhegensis opera leguntur, quo de Fausto hic agatur ambigi non sinunt. Britannum hunc ortu fuisse docet Avitus: quod non de Iusulanis, sed de Armoricis Britannis accipiendum monuimus in notis ad epistolam Faundi ad Mutianum scholasticum. Paulinus hic autem Burdegalensis qui ad Faustum scribit, cum de Paulino episcopo Nolano accipi nequeat, de Paulino Eucharistici auctore intelligendus videtur, qui et ipse ortu Burdegalensis fuit, et Massiliæ larem relicta patria cum fixisset, Fausti Regiensis consuetudine uti potuit.

^b *Momentaneam* Faustus quoque appellarat, Paulinus *subitam*. *Percunctator*, inquit, *accedo. Sum peccatis carnalibus involutus; omnia quæcunque potest cri-*

minuos, exerceo; cum diem humanæ sortis implevero, pœnitentiam subitam sum consecutus; si excludat pro parte peccatum, an ad integrum, opto cognoscere. Hanc Faustus inutilem esse respondit. Quod falso dici docet Avitus, et ante Avitum in eadem Gallie provincia docuerat Gennadius Massiliensis Ecclesiasticorum Dogmatum cap. 48. *Pœnitentia*, inquit, *abolere peccata indubitanter credimus, etiamsi in ultimo vitæ spiritu admissorum pœniteat, et publica lamentatione peccata prodantur: quia propositum Dei quo decrevit solvere quod perierat, stat immobile. Et ideo quia voluntas ejus non mutatur, sive emendatione vitæ, si tempus conceditur, sive supplicii confessione, si continuo vita exceditur; venia peccatorum fideliter præsumitur ab illo qui non vult mortem peccatoris, sed ut convertatur a perditione pœnitendo, et salvatus miseratione Domini vivat. Si quis aliter de justissima Dei pietate sentit, non Christianus sed Novatianus est.*

A ambiguo quæstionum, aut dignus rescripto posteris reservando potuerit inveniri. Cujuslibet tamen eorum in manus vestras dicta pervenerint, sancte, sollicite, regie vos moverunt. **B** Pœnitentiam, quam proprie momentaneam nominastis; id est in ægritudine quasi sub momento mortis acceptam, nihil aut nulli prodesse, adversa veritati et admodum cruda definitio est. Apud divinam quippe misericordiam vel ipsa humilitas contentis dici non debet fructu carere. Quia cum legimus, quod qualitate vitæ anterioris abolita, quia plerumque contingit et peccare justos, et respiscere peccatores, in ea quis via judicetur qua obitus sui tempore fuerit deprehensus, incunctanter credenda est vel ipsa correctionis voluntas placere, si vera sit. Sed totum apud cœlestem clementiam fidei qualitate pensatur. Unde et inter illos operarios quos in Evangelio (*Matth. xx, 9*) legitis esse conductos, pro devotionis ardore, mercedem prioribus exæquatam etiam qui tardius venerant sortiuntur. Sicut et Ninivitarum brevissima pœnitudo, omnem indulgentiæ summam triduo fervente mercata, gladium peccatricis urbis cervicibus imminente quem jam ictui destinato per manum Jonæ prophætæ (*Jonæ iii, 10*) dies statuta vibraverat, repagulo consonæ satisfactionis obtudit. Contradicant autem exemplis hujusmodi, quos verius reddit appetita superbia turgidos, quam conscientia illibata securos. Hoc tamen loco quid sæpe doleam, quia fandi licentiam dignamini præstare, confiteor. Contristamur nunquam in hac nostrorum facilitate, quod rem tam pretiosam pro levi accipere grave discrimen est. **C** Cum enim videntur pœnitentiam precibus ac lacrymis poscere, impium dicimus denegare. Sin igitur contingat in eorum, ut acceptam quicumque pœnitentiam, si sanitatem corporis recipit, aut negligat, aut factus sit, ut apostolus ait (*II Petr. ii, 22*), canis reversus in vomitum, qui veniabilius onerabatur fragilitate peccati, plectibilius opprimetur abusione remedii; et dicetur illud quod Ananiæ in Actibus apostolorum: *Nonne manens tibi manserat, et de promittendo in tua potestate pendebat* (*Act. v, 4*) *Melius est autem, ut ait propheta, non vocere, quam vocere et non reddere* (*Eccles. v, 4*) Unde contraxit consuetudo sermonis, ut donec quisque nostrum votum

D *minuos, exerceo; cum diem humanæ sortis implevero, pœnitentiam subitam sum consecutus; si excludat pro parte peccatum, an ad integrum, opto cognoscere.* Hanc Faustus inutilem esse respondit. Quod falso dici docet Avitus, et ante Avitum in eadem Gallie provincia docuerat Gennadius Massiliensis Ecclesiasticorum Dogmatum cap. 48. *Pœnitentia*, inquit, *abolere peccata indubitanter credimus, etiamsi in ultimo vitæ spiritu admissorum pœniteat, et publica lamentatione peccata prodantur: quia propositum Dei quo decrevit solvere quod perierat, stat immobile. Et ideo quia voluntas ejus non mutatur, sive emendatione vitæ, si tempus conceditur, sive supplicii confessione, si continuo vita exceditur; venia peccatorum fideliter præsumitur ab illo qui non vult mortem peccatoris, sed ut convertatur a perditione pœnitendo, et salvatus miseratione Domini vivat. Si quis aliter de justissima Dei pietate sentit, non Christianus sed Novatianus est.*

compleat, voti reus dicatur. Quocirca fateor, in necessitate positus non sine metu dari debere poenitentiam: quos si absque capitalibus culpis, ^a in usu conjugalis copulæ dies suprema reperiat, ut pote rem licitam præsumentes, nec damnatione dignos putamus, nec a sacrificio commemorationis excludimus, E contra, si professam compunctionem sæculo retrahente vacauerint, quasi jam apostatas, id est ab standi firmitate deciduos, necesse est a communione suspendi: cum melius sit manere intra quantulumcunque salutem humilitate mediocrium, quam ipsam salutem ex toto destrui violatione summorum: et tutius inveniat cum honestate in matrimonio vivere, quam castitate mentita illicitis licita maculare. Quod prævidens Apostolus (*I Tim. v, 12*), et videns quæ primam fidem irritam fecerint, majorem ^B damnationem denuntians subituras, ¹ et personas legitimi atque irreprehensibilis tori pace devinctas, vacare orationi ad tempus, ac rursus in id ipsum regredi sinit: ne Satanas, inquit (*I Cor. vii, 5*), per incontinentiam illorum, tentet in promissione perfidos quos in carne non vicerat conjugatos. In secunda quoque quæstione, quod negamus est, ^b fidem solam homini prodesse non posse, hoc minime probo; neque ab illorum parte profiteor, qui, sicut ait Dominus (*Math. xxiii, 4*), grave super humeros discipulorum pondus imponunt, quod ipsi tamen uno digito movere detrectant. Propter quod, tam rigidam de fide sententiam aut extraneus potuit præsumere, aut noster debuit temperare. Quod si dignanter admittis, conjectura breviter exemplisque patefaciam. Fidem ^C esse omnium bonorum spiritualium fundamentum, per hanc primitus informata Christianorum rudimenta testantur. Nam si baptizatus, aut etiam translatus ab hæresi qualibet parvulus, vel forsitan ævo longiore proventus, celeri post lavacrum sine rapiator, nec ipse operis jactitator abnuerit, hominem sola fide salvatum. Extra quam quod nihil quælibet bonæ profuerint actiones, de sæculi philosophis æstimemus: quos contemptores mundi amatoresque sapientiæ, castitate proposita, facultate despecta, quidquid hodie catholici prædicamus, quia fides defuit, non profuit operatos. Adeo machina vanitatis, nutabundis exulta fastigiis, quia sine fundamento surrexit, per se sola constare non potuit. Quid si nunc diversorum in Scripturis cælestibus fidem retexam, ^D quam semper desiderii compotem reddidit laudata credulitas? Abraham quod solum credidit Deo, repu-

latum est illi ad justitiam (*Rom. iv, 5*). Raab meretrix vitam præteritam prostitutione sordentem, Israelitarum populum per fidem præstolata purgavit (*Jos. ii, 5*). Sic illa Evangelii Cananitis (*Math. xv, 27*), quanquam repulsa convicio, dari tamen catulis suis filiorum panem perseverantia petitionis elicit. Alia fluxum carnalitatis obscenæ tactu fideliter medente ^c restrinxit (*Math. ix, 20*). Suadetur tamen et bonorum operum jungenda devotio, quam negligere non pertinet ad fidem. Sed cum dicat Apostolus: *Quidquid non est ex fide, peccatum est* (*Rom. xiv, 23*), videtis ipsam quoque quam rectam credimus operationem, nisi fidei suffragio fulciatur, in peccatum posse mutari. Expertus est hoc nimirum Pharisæus ille in Evangelio (*Luc. xviii, 10-14*), qui gratias se referre, quod non esset sicut cæteri homines, raptores, iniusti, adulteri, elemosynas subinde facere, bis in sabbato jejunare, tumido ac resupino pectore jactitabat; cum Publicanus, fronte cernuus, fide rectus merita bonorum sola humilitate præcipiens, domum suam de qua non justus exierat, justificatus intraret. Quid plura commemorem? Adhuc nnum patienter accipite. Latro ille (*Luc. xxiii, 40-43* cujus assuetum sceleribus corpus, juxta crucem dominicæ puritatis servili patibulo criminum vindicta suspenderat, sentiens in morientis Christi corpore majestatem, pro præmissa crudelitate addictus supplicio, pro subsequuta confessione additus paradiso, per injustum deductus est ævum, ut de justa raperet morte martyrium. Ecce sunt virtutes ex fide: ostendat quisque, si potest, sine fide virtutem. Dominus in Evangelio (*Math. xiii, 31*; *Luc. xiii, 19*) exiguitatem fidei grano sinapis comparatam, quæcunque voluerit valituram promittit. Sic fit ut, cum opera sine fide possint esse, fides sine operibus esse non possit; quia si corde credatur ad justitiam, et ore fiat confessio ad salutem (*Rom. x, 10*). Apud sensum Spiritus sancti, promissiones sequentem, principium est boni operis integre credidisse; si tamen, ut Apostolus ait (*Rom. viii, 16*), ipse spiritus testimonium reddat spiritui nostro: non, ut super audistis assertum, qui creatura nobis, sed qui creator infusus, auctor et testis est nostri spiritus, non natura. Ecce ad epistolam Fausti episcopi, nec interest ejus: quæ veritati arbitror convenire suggesti. Mihi et eis quorum salutem sitio, fidei plenitudo donetur; illis opera sua, si fide fuerint vivificata, sufficient.

^a Conjugium opponit poenitentiae, quia poenitentiam professi abstinerebant a conjugio. Unde et conjugalis, nisi ex mutuo consensu, poenitentiam dari concilia vetant, Arelatense ii, can. 22; et Aurelianense iii, can. 24.

^b Quod Paulino responderat Faustus, fidem nudam meritis ad salutem non proficere, de iis videlicet affirmabat qui adultam ad ætatem perveniunt. Avitus autem contra illum sic disputat, quasi etiam parvulus comprehendat: quod abhorret a Fausti sententia, qui utrosque distinguit, et apud Deum distingui docet

libro i de Gratia et Libero Arbitrio cap. 7: *Fidem* inquit, *expectat a parvulis, opera cum fide a consummatius requirit*. Neque aliter accipiendus S. Augustinus cum, iis respondens qui sine fide non posse, sine operibus autem posse perveniri dicerent ad æternam vitam, fidem ipse solam non sufficere ad salutem, sed opera cum fide requiri docet in libro de Fide et Operibus. De iis enim sermo est qui grandiores fiunt post baptismum.

^c An restrinxit?

¹ Conjunctio *et*, quam contextus requirit, deest in edito Si mond.

EPISTOLA V.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^a DOMNO GONDOBADO REGI.

Si gratiam priscae pietatis expertus, rite artificium sanctae dignationis interpretor, ad consolandum me, dominos et conservos meos sacerdotes vobis jubentibus puto venisse. Quod ecce sub divino testimonio loquar, pro debiti famulatus reverentia praecelsis-imo domno dependere non praesumpsi. Virtuti enim vestrae derogat, si quis super casu qui contigit, consolationis aliquid scripto verboque suggesserit. Neque porro cedit in regiam quidem, sed philosophicam mentem mœroris abjectio. Lacessivit, verum est, cunctorum lacrymas amor vester. Sed si ambenti saeculo salus vestra conceditur, parum est quod perdidit unum pignus omnium pater. Temporalis luctus est, ubi tam innocens quis obiit, cujus mortem nullus putavit. Judicet unusquisque quod sentit: nihil unquam vestris temporibus contingere potest, quod non semper arbitrer profuisse. Unde nihil hic casuale praesumo, nihil asperum. Ordinavit hunc potius occulta dispensatio, quam inflixit, angorem. ^b Flebatis quondam pietate ineffabili funera germanorum, sequebatur fletum publicum universitatis afflictio, et occulto Divinitatis intuitu, instrumenta mœstitiae parabantur ad gaudiuin. Minuebat regni felicitas numerum regalium personarum, et hoc solum servabatur mundo, quod sufficiebat imperio. Illic repositum est, quidquid prosperum fuit catholicae veritati. Et nesciebamus illud tunc frangi tantummodo, quod deinceps nesciret inflecti. Aut quid de fraterna sorte dicamus? Ipse quem vocitari parvum vestra natura circumdedit, bonis vestris absque omni malitia militavit, cum serviret vobis nescientibus periculum gentis, cum futuram pacem diserneret turbatio regionis. Experto credite, quidquid hic nocuit, hic profecit; quidquid tunc flevimus, nunc amamus. Non valentibus ista praescire potest equidem durum videri, vicinam thalamis virginem tædio incumbente praereptam: quæ tamen ambita est ut regina, defuncta est incontaminata. Quanquam revera majorem causam luctus sui reliquisse dixerim, si diem ultimum post recentia vota clausisset. Ibi enim forte potuerit inveniri, ubi mihi post invidiæ nodum, insultationis dentem fixisset æmulus livor. At vero nunc, quæ mens tam barbara non miscreatur virginitatem felicitatem-

^a Consolatoria in obitu filiae, quæ regi desponsa, et regina mox futura, paternis in ædibus decesserat ante nuptias. Quod vero illi vel sponso nomen fuerit, non explicat.

^b Funera flevisse ait, quorum auctor ipse fuerat. Ex tribus enim fratribus, duos Gundobadus principio regni sustulit, Chilpericum Clotildis nostræ patrem, et Godomarum: cum tertio Godegisilo regnum partitus, complures annos cum eo regnavit. Tandem et hunc quoque injuria lacessitus interfecit, solusque deinceps integro regno per sedecim annos potitus est, usque ad Petri consulatum, sub quo defunctum Gundobadum notat Chronicum Marii, hoc est anno Christi 516.

^c Gratianopolitano. Hunc enim esse arbitror qui cum Avito ipso interfuit et subscripsit concilio Epaonensi, atque in vulgatis editionibus conciliorum

A que in paterno regioque sinu receptam? Nec mutavit sedem, nec contigit peregrinationem: ubi non diu esse potuit domina, nec breviter exstitit peregrina. Unde cum lætitiâ vestram, quasi serenitatem cœli, exspectet universitas, reddite vos gaudiis populorum: quia nunquam respublica orphauitatis incurrit perniciem, quandiu sustentantibus vobis mater Ecclesia non senserit orbitatem.

EPISTOLA VI.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^a VICTORIO EPISCOPO.

^d De hæreticorum oratoriis non recipiendis.

Petisti, imo potius præcepisti, frater piissime, ut datis ad beatitudinem tuam litteris indicarem utrum hæreticorum oratoria sive basilicæ ad usus possent nostræ religionis aptari, cum conditores earum ad catholicam se legem erroris correctione transtulerunt. Digna profecto res de qua tu consulis, si respondendi idoneum reperisses. Quia jussisti tamen, reserabo in subditis quid consequens putem: ea scilicet definitione, ut locum succensendi aliis non reservem, si modo id quod statuendum creditur, vel ratione perspicua vel prolata de canonicis voluminibus auctoritate confirmet. Istud quod de oratoriis vel basiliculis privatis interrogasti, perinde ut de ecclesiis eorum, difficile definitur. Hoc namque suadendum est catholicis regibus, quod de subjectis eorum fuerit constitutum. Unde primum, quæso, si a principe regni nostræ cujus nobis Deus præstitit in vera religione consensum, sortis suæ antistites consulantur, utrum respondere possimus, fabricas a patre suo hæreticis institutas catholicis debere partibus applicari. Quod si aut nos suademus, aut consentiat, persecutionem in se commotam hæretici non immerito causabuntur, cum catholicam mansuetudinem calumnias hæreticorum atque gentilium plus deceat sustinere quam facere. Quid enim tam durum, quam si illi qui aperta perversitate pereunt, de confessione sibi aut martyrio blandiantur? Et quia post nos, nostrique regis, Deus tribuat, felicissimum longevitatem, siquidem nihil de processu temporum immutabili credi debet, poterit forsitan hæreticus quicumque regnare, et quidquid persecutionis Ecclesiis personisque commoverit, non sectæ suæ studio, sed ex vicissitudinis retributione fecisse dicetur, et nobis etiam post mortem gravandis ad peccatum reputabi-

D Victurius, in codice autem Lugdunensi Victorious appellatur, ut hoc loco.

^d Qui hanc epistolam contulerit cum canone 33, concilii Epaonensis, *De basilicis hæreticorum*, facile animadvertet, canonem non solum ex mente Aviti, qui præerat concilio, sed ipsius quoque verbis conceptum atque expressum. Sic enim se habet: *Basilicas hæreticorum quas tanta execratione habemus exosas, ut pollutionem earum purgabilem non putemus, sanctis usibus applicare despiciamus.* Diversa paucis ante annis fuerat sententia concilii primi Aurelianiensis, cui basilicas Gothorum recipi, et simili quo nostræ innovari solent placuit ordine consecrari. Quod ubique gentium in more usuque jam olim fuisse, tum Græcæ, cum Latinæ passim historiæ declarant.

tur, quidquid fuerit perpressa posteritas. Et forsitan adjiciet divina miseratio, ut proles principis de quo loquimur, per receptam fidei plenitudinem catholicum se jure auctorem. Quid tamen, si nunc quisquam de vicinis regibus legis alienæ ulcisci in regione sua similiter velit, quod hic sacerdotibus suis doluerit irrogari? At si quis hujusmodi me deridens in hæc verba prorumpat, utar gloria temporis mei, prospiciat statui suo subsequens ætas. Sed qui talia secum tractat, paulisper mihi redhibeat quam postulo rationem, utrum hæretici a nobis cum veritate recipi debeant, recipiantur: lucidissima salus est, quia sicut scriptum est: *Credidi, propter quod locutus sum (Psal. cxv, 4)*. Præcedit fides locutionem, et sequitur confessio credulitatem; et per impositionem manus sacerdotalis fit pravitate amissio, fidei redditur plenitudo. Res autem insensibilis quæ primum innovata polluitur, ignorare me fateor qua deinceps sanctificatione purgetur. Dico certe, si potest pollutum ab hæreticis altare sacrari, posse et panem qui super illam positus est, ad sacrificia nostra transferri. Idem primitus hæreticus conditor fecit. Transit ad repositionem divinam: libertate gaudens dimittat *Egyptum*. Ad fidem rectam felici mutatione transmigrans, reliquit potius maculam quam attrahat: cum aliquid non legitimum impurgabili errori, gravant magis polluta contactum quam capiant a tangente remedium. Unde et in Aggæo propheta: *Hæc dicit Dominus exercituum, interroga sacerdotes legis dicens: Si sustulerit homo carnem sanctificatam, et tetigerit de summitate ejus panem, aut quodcumque aliquid, nunquid sanctificabitur? Respondentes autem sacerdotes dixerunt, Non. Et dixit Aggæus: Si tetigerit pollutus ex omnibus his, nunquid contaminabitur? id est, ille panis qui dudum sanctus exstiterat: Et dixerunt sacerdotes, Contaminabitur (Agg. II, 12)*. Quapropter conjiendum est, si potest ille panis in his altariis consecrari, quem si consecratus panis tetigerit, redditur inquinatus. Malachias quoque propheta sic dicit: *Si offeratis cæcum ad immolandum, nonne malum est? et si offeratis claudum, nonne malum est (Malach. I, 8)?* Et paulo post: *Maledictus, inquit, dolosus, qui habet in grege suo masculum, et votum faciens immolat debile Domino (Ibid., 14)*. Quid hoc iudicio sincerius? quid tali auctoritate manifestius? Fabrica quam iterata cupis innovatione præsumere, si sana est, quid benedici ut? si languida, cur offertur? Quantumcumque munera a malis oblata in bonum trahere concupiscas, sequi te ad sanctitatem clauda non poterunt. Dicit Apostolus, suscepisse *virginem castam exhibere Christo (II Cor. XI, 2)*, id est Ecclesiam. Ecclesia porro quæ hæreticorum fuit, etsi licet meliori nubere, non erat virgo. Cur ergo appetat sacerdos illicitam, qui prorsus a contactu repudiata ac viduæ prohibetur? Post incesti nexum tera conjunctio est. *Qui sociatur, inquit, meretrici, unum corpus efficitur: nec tollam membra Christi, et faciam membra meretricis (I Cor. VI, 15)*. Vide si possit junctis sibi Christi membris meretrix redintegrari,

A in cujus corpus unita Christi, id est Christiani, per pollutionem membra vertuntur. Unde et alio loco Apostolus dicit (*Ephes. V, 27*), talem se Ecclesiam velle, quæ non habeat maculam aut rugam aut aliquid hujusmodi. Nunquid ullo pacto poterit istud de hæreticorum fabricis dici? Benedictio quæ rebus sensu carentibus ac pollutis impenditur, nec purgat maculam, nec explicat rugam. Imo magis, si paulo attentius intuemur, caret macula quod symbolum est novitate rugosum. Porro quod iteratione duplicatum est, ruga tegitur: talem nequaquam sancta sinceritas, et Adam veterem exuens, novo quod offertur homini comparetur. Quam novitatem nobis auctoritas Testamenti Novi Evangeliorum voce commendat (*Math. XIX, 30*). Unde etiam ipse sibi Dominus **B** sterni pullum præcepit, cui ante ipsum nullus incederat (*Marc. XI, 2*): quem totius sæcularis usus expertem, feliciter redderent non imposita flagella subditum, sed exordia sancta mansuetum. Et ut ipsum quoque dominicæ mortis mysterium novitatis honore non careat, in monumento novo quod in petra excisum est, redemptricem nostram dominicam carnem legimus quiescere (*Math. XXVII, 60*). Quis ergo mihi persuadere conetur, post errores funerum sepulcrum posse mundari? Quamvis putredinis humore sicca, consumptis jam carnibus, albis tumulis attollantur, remanet immunditia recordatione, etiamsi abesse putetur aspectu. Expulisti quidem morticinum dogmatis alieni, et fortitudinem ejus emortuam de sepulcro suo quasi ossa honore carentia projecisti. Sed **C** puto quod imponi in fetores sacri corporis membra non debeant. Et dices forsitan hæreticos, si eis potestas detur, altaria nostra temerare. Verum est, nec refello. Sæviunt quidem cum possunt sædis unguibus alienarum ædium pervasores. Sed vim intendere, loca pervadere, altaria commutare, non pertinet ad columbam. Specialius ergo fugiendum, quod licere sibi hæreticus putat. Ab exemplo magis vitare convenit quod hostis amplectitur. Nec mirum est si dedicationes geminare audeant, qui baptismata frequentant. Quod circa non quid statuam, sed quid optem breviter indicavi. Hæretici cultus loca pervadi nollem, cuperem prætermitti in morem ergastulorum. Semper optandum est, non ut mutata transeant, sed infrequentata torpescant. Salubri populorum **D** correctione defertis maneat æterna viduitas: nec unquam recipiatur a nostris, quod conversionis studio repudiatur a propriis. De ministeriis hæreticorum quæ illis sacra, nobis execrabilia judicantur, id est patenis paterisque, quia quid censeam perinde rescilhero me jussisti, validæ quidem observationis exemplum est, quod legitur in Heptatycho (*Num. XVI*), de thuribus peccatorum, qui ignem illicitum præsumentes, incendio temporalis gehennæ æternam signante consumpti sunt. Jacebant namque cineri prunisque permixta, ad mortuorum iudicium terrore inque vivificationem, vasa quæ diximus, et odoribus thuris assueta, abominabilem immunditiam perversi usus fetoro contraxerant. Tunc duci legifero easulenti præcep-

tum est sermone divino, ut hæc infusa fornacibus, et distenta per laminas, sacro altari affigeret. Vides ergo, quod illic pariter erudimur, usum execrabilem metallorum, ad bonum, si ignibus careat, non posse transferri. Adeo ad catholicam comparisonem hoc præstat metallis ignis, quod sensibus fides. Unde et in psalmo Propheta sic orat: *Ure renes meos et cor meum (Psal. xxv, 3)*. Reprehendat certe quispiam, pro sensus sui discretionem, quod sentio. Fateor ministeriis illis minime delectari, quæ superioris Galliæ partibus ad ecclesiæ legis nostræ captiva venerunt: quæque nil voluntarium, nil innocens præferentia, si dolentibus rapiantur, offerentibus prodesset non poterunt. Cur mihi dicat victor, quod altaribus tuis exhibeo, quoquoque ordine meo factum, si iubetur: *Honora Dominum de tuis justis laboribus (Prov. iii, 9)*? Parum est de laboribus, nisi de tuis; parum est de tuis, nisi de justis. Nunquam oblata pronuntiem, quæ antequam offerrentur, ablata sunt. Sed talia semper munera gratulor sanctis altaribus superponi, qualiter religiose si non solum proprie, quia eis sua videtur ubicunque catholica est. Cur de thesauris suis lætissima quæque producens, haud omni impendio curat, ut in his quæ ad sanctum ministerium pertinebunt, non magis pretiositas possit placere quam novitas? Orate quod restat, ut longo tempore post votorum opes sibi a Deo creditas, non in secretis molibus, sed in publicis muneribus possessuras, cum populo sibi subdito gaudens usibus sacris semper habeat quod donabit.

EPISTOLA VII.

AVITUS VIENNENSIS ^a EPISCOPUS PAPÆ CONSTANTINOPOLITANO.

Dum dominus meus, filius vester, patricius ^b Sigismundus gloriosissimum principem officio legationis expetiit, nobis quoque deferendi ad vos famulatus

^a Joanni Cappadoci patriarchæ, qui relato in diptycha concilio Chalcedonensi, expunctoque ex eisdem nomine Acacii, longum dissidium quod Orientalis ab Ecclesia Romana sejunxerat, redintegrata pace et concordia terminavit. Exstat Joannis ipsius ad Hormisdam papam epistola, rei gestæ tempus subscriptione sua denotans, *data mense Martio, die xxviii, indict. xii, consulibus domno Justino imp. Augusto et Eutharico V. C. ara mlvii, id est anno Christi 519*. Cedrenus anno primo Justiniani, Ἐπισκόπων δὲ ἀπὸ Ῥώμης ἔλθόντων δὲ Ὁρμισδοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης, τῆ Βιταλιανοῦ σπουδῆ, ἔτι ζώντος Ἰωάννου τοῦ Καππαδόκου ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, τὴν ἁγίαν ἐν Χαλκηδῶνι τετάρτην σύνοδον πρὸς ταῖς ἄλλαις τρισὶν συνόδοις τοῖς διπτύχοις συνέταξε. *Cumque Roma venissent episcopi ab Hormisda Romano episcopo missi Vitaliani studio, cum adhuc viveret Joannes Cappadox episcopus Constantinopolis, quartam sacram synodum Chalcedonensem ad tres alias in diptychis adscipit. Liqueat ergo, quemnam principem hoc loco intelligat, quem Rom. antistitem, quem denique papam Constantinopolitanum.*

^b Rex Burgundionum qui Gundobabo patri quarto ab hinc anno successerat. Solebant his sæculis imperatores Romanarum dignitatum titulos exterarum gentium regibus honoris causa impertiri. Unde et Theodericum regem Gothorum et alios, magistros militum sæpe appellatos legimus; atque, ut hoc loco patriatum Sigismundo delatum intelligimus, et pa-

aditum dupliciter sancta opportunitate per
Cum enim, ut præcipuum sacerdotem, juste derio sitiremus, adjecit vir illustris Laurentii rem vestri animis nostris, indicans apicibus et nihilum quod quietem Orientalium populorum biguo caligante fuscaverat, redintegratas pacem nitate detersum: et eam cum Romano antistitem habere concordiam, quam velut geminos apostolice principes mundo assignare conveniat. Quis et vel catholicus dici potest, de tantarum a Ecclesiarum pace non gaudeat, quas velut positum religionis signum pro gemino sidere expectat? Quis non merito delectetur infirmi reditu, incolumium statu, cum aliis ovibus intra salvatis, illa quæ vitio errantis arbitri evagata, cœlestibus caulis lætitia plaudente tur? Custodite igitur, quasi patres, traditam etiam super nos Ecclesiæ disciplinam. Cuius vestræ tantum opus est magisterio, quam exemplo. Quam caritatem populis suadet hanc in nostris rectoribus nesciamus? quid prope firmum videri poterit, quid nutat in manum? Ergo piam redeuntibus date, ne tentione pereat, prædicationem. Prospicite lata signa tam fera bestia populetur, si absensus vestri Roma dissulset. Memores ver quia si super dissensionem vestram sol occidit mnum orientis est, prosperrimum quem su nuntium per fidelissimum virum ad nostram stram firmate rescripto: ut expectans occidit Ecclesia in sermonibus vestris donum oculi, quod se lætatur accepisse per condicem multiplicari sibi gaudeat per magistrum.

EPISTOLA VIII.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^c EUSTORGIO ET Adventu præsentium portitorum ecce jam

tricum Theodericum eundem a Zenone proditum est, sic ad Clodoveum regem Francorum post victoriam Gothicam, codicillos de consensu Anastasio missos testatur Gregorius Turonensis cap. 38.

^c Mediolanensi, ut docet epistola Theodorigis, quæ est nona lib. i Variarum apud Cassiodorum et lib. ii, epistola 29, ad Adelam comitem, bis: *Beatis inhi viri Eustorgii episcopi sancte lanensis Ecclesiæ petitione permoti, præsentibus salutibus admonemus, ut prædicationem vel honoribus Ecclesiæ intra Siciliam constitutis tuitionem salva civitate, præstare.* De hoc Ennodii interpretati sumus epigramma 149 de fonte b S. Stephani, et aqua quæ per columnas veni-

En sine nube pluit sub tectis imbre sereno,
Et cœli facies pura ministrat aquas.
Profua marmoribus decurrunt flumina sacri:
Atque iterum rorem parturit ecce lapis.
Arida nam liquidos effundit pergula fontes,
Et rursus natis unda superna venit.
Sancta per æthereos emanat lympha recessus
Eustorgi vatis ducta ministerio.

Id est, episcopi. Græcum ortu sunt qui Eustorgii faciunt ex nominis conjectura. Quod verum Joannis Damasceni discipulum fuisse, absur- dum cum tempora discrepent.

a te desiderandi reverendique affatus vestri dona venerunt; quæ tamen plus fierent prosperitate secunda, si fierent numerositate copiosa. Revera duplex in litteris vestris materia gratulationis accessit. Primum quod salvam mihi gratiam, sic etiam in vestro, sicut in vestrorum exstitit animo decessorum, hereditario monstratis affectu. Deinde quod in eodem famulari negotio præcepistis, quo, dum tuendæ vel reparandæ libertatis curam geritis, etiam me non indignum tali ministerio censuistis. Impletum est igitur beatitudinis vestræ sanctum ac spiritale præceptum. Cumulastis oratione mercedem: interventu vestro pretiosius factum est pretium quod misistis. Vicia est per reverentiam vestri in rigore barbarico humilitate inmanitas, intercessione crudelitas, illatione cupiditas. Conjicimus qualiter illic prædicationibus duriores animos edomatis, cum interveniendi viribus absentia vobis saxa sic frangitis. Visitur opere vestro nostrarum ærumna regionum; et emanans ex largiendi thesauro irrigui fontis ubertas, cum Italiam rigaverit, aspergit et Galliam. Quapropter depenso salutationis honorificæ famulatu, me vestro intercessui vel favori votis præfusa supplicatione insinuo: optans licet in cunctis, mihi tamen specialibus causis litteras; in quibus sic vobis per misericordiam competat, ut etiam me per obedientiam vestrorum operum fructus attingat.

EPISTOLA IX.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^b CÆSARIO EPISCOPO.

Licet ipsa sese venerandi portitoris persona animis fraternæ caritatis insinuet, sanctus tamen Maximianus ^c antistes hanc peculiariter ad vos officii mei paginam petiit destinari; per quam me potius ab illo, quam illum a me commendari debere manifestum est. Et quia jubere dignatus est ut necessitates suas sermone meo panderem, nihil dicendum de peregrinationis labore suscepi; quia quantalibet vel temporum longitudine, vel itineris vastitate, genitalis patriæ linquat habitaculum, peregrinus sacerdos dici non potest, ubi catholica reperiri Ecclesia potest. Quanquam nec illa vobis regionis suæ subversio quasi incognita exaggerari debeat; cum pietatem vestram, quærentem ubique misericordiæ aditus, non lateat ubi est miseræ locus. Principalis tamen ei, quantum

^a Referenda hæc videntur ad reliquias captivorum, quos Gundobadus bello Ligustico ex Italia in Galliam abduxerat, ad quos redimendos missi a Theoderico rege Epiphanius Ticinensis, et Victor Taurinas legationem obierant; quem Ennodius in Epiphani Vita describit.

^b Arelatensi, de quo ad ea quæ alias notavimus ad Ennodium. præclarum addi potest elogium Floriani monachi in epistola ad Nicetium Trevirensis. Sed et coronæ vestræ socium, inquit, beatæ memoriæ dominum Cæsarium Arelatensem episcopum, qui vixit inter barbaros pium, inter bella pacatus, pater orphanorum, pastor egentium, qui tanti census effusione nil perdidit, catholicæ regulam disciplinæ dictis factisque demonstrans. De hujus quoque in pascendis captivis alacritate ac fiducia in Deum, navibusque tritico plenis a Gundobado et Sigismundo regibus Burgundio-

dignatur asserere causa veniendi est, ut peritorem medicum quocunque perquirat, qui imbecillitati corporum luminum cujuscunque remedii arte succurrat. Quanquam religiosæ mentis intuitus, contemplandis magis spiritalibus occupatus, nec nimium exterioris hominis cæcitate perterritus, eo temperamento hanc, quantum comperi, curam requirat, ut amatoribus potius suis satisfacere in hujus studii necessitate contendat. Simul et ne videatur, per neglectæ sanitatis culpam, facultas in eo sacerdotalis officii reprehensibiliter minorata. Spem vero recipiendi obtutus, quantum arbitror, et ab exemplo requirit: quod scilicet Tobiam nostrum (*Tob. xi, 13-15*) caligantem quidem terrestribus, sed quæ mundo erant invisibilia contuentem, attentum æternæ luci, et jam pene dici mortalis immemorem, latens in angelo medicina reduxit per collyrium fellis ad dulcedinem sanitatis. Quocirca suscipite fratrem sinceritate solita reverentia digna: et si quid consolationis sancto debetur, impendite. Implebitur autem commune desiderium, si etiam qualiscunque infirmitati medela provenierit. Quod certe si minus, saltem incorruptibilem vultum pietatis alternæ, nulli obnoxius cæcitati sacerdotalis conscientie oculus recognoscat.

EPISTOLA X.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^d MAGNO EPISCOPO.

Licet nulla quibus ad præsumendum hoc ipsum officium provocaret, vestri apostolatus scripta promeruerit, offerre me tamen paginam debiti famulatus, eum compellatione non jusscritis, opinione compellit. Siquidem ad occurrendum animis vestris, si non meremur aspectibus, fama trahimur, etiam dum absentia cohibemur. His additur, quod ita ærumnas infelicitium Gallorum consolatione consilii et largitate palpatis, ut sub specie ejus quam comperi misericordiæ, ad agnoscendam suorum necessitatem in Italiam festinantes, post longam peregrinationem, cum duce Christo vestram meruerint videre personam, merito propriam credant intrare se patriam. Commendo quod superest regionis nostræ presbyterum, præsentis scilicet obsequii portitorem. Qui licet pro redimenda cujusdam propinqui sui filia laborem fatigationis aggressus sit, a quodam tamen nobili viro provinciali cum mea prosecutione directus est, ut præfati filium a comite Betanco, nomine Avulum,

num opportune, cum panes deessent, ad illum missis, narrat Messianus presbyter in libro de Vita S. Cæsarii.

^c Cujus sedis episcopus fuerit non liquet. Fuit quidem per hæc tempora Maximianus Perusinus antistes, cujus nomen legitur in synodis Romanis Synmachi papæ. Verum an in eum convenire possint quæ de Maximiano episcopo, ejusque patria, et oculorum incommodo hic dicuntur, ambiguum est.

^d Mediolanensi, Eustorgii, de quo proxime dictum, successori, Datiique decessori. Nam quod Datium nonnulli, dum Mediolanenses episcopos recensent, Magno præponunt, ordo est præposterus, qui ex hac ipsa epistola revincitur.

^e Theoderici regis Italicæ. Avulos vero, sive Avolos, præter hunc, nobilis, ut ait, viri provincialis filium, alios eodem sæculo habuit eadem provincia, ut

ante hos circiter quatuor annos pro pignore obsidatus assumptum, sub auxilio vestrae intercessionis requirat ac revocet. Quod superest obsecro, ut dignabili beatitudinis vestrae rescripto, et illic exultantibus ingenuitatis statum reparabilem, et hic desiderantibus scribendi aditum doceatis esse communem.

EPISTOLA XI.

APOLLINARIS ^a EPISCOPUS AVITO VIENNENSI EPISCOPO GERMANO.

Satis licet jam poenarum dederit sera poenitudo, tamen ad diem festum ante alios nobis colendum, ne vicario quidem famulatu adesse merui. Qui devotionem non ostendi, vel satisfactionem deferre curavi. Ad quod vere ut confido ipso sum, beate et reverentissime domine, spiritu visitante commonitus. Nam in ipsa sancta nocte, in visione nescio quid manibus meis hæserat, quod consedens juxta me fulgentissima, sed inusitato colore rubea columba vellebat. Cumque expergefactus, quotidianum quidem manuum mearum horrorem recognoscerem, sed purgari me immerito nihilominus meminisse, dum ipsum ambiguum moestus mecum atque anxius volvo, repente quasi stimulo percussus, illico sum reliquati fenoris recordatus. Jam quæ me hinc confusio, quæve preserit amaritudo, pietas sancta perpendit. Aliquatenus tamen hac spe solatus sum, quod ignoscat quæ commonere dignata est, ut miserto mihi non omni sancti obsequii opportunitas fraudaretur. Unum tantum mixta debitis commemorationis ejus officiis supplicatio deposcit, ut hanc quoque indulgentiæ suæ partem sensibus vestrae, quæ in me plus jam justa est, imputationis inspiciat.

EPISTOLA XII.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS APOLLINARI EPISCOPO.

Apparet liquido quanta sit in vestro merito gratia Dei, aut quantus conjici debeat virtutum cumulus, ubi error ipse tam sanctus est. Nam dum justus accusator sui conatur in se convincere quod peccare non potuit, confidentis humilitas crescit ad meritum, non confessionis veritas ad reatum. Excessisti fateor consuetudinem: sed pietatis augmento semper diei hujus meminisse dignamini. Dulcis a vobis venit sollicitudo; sed non incomparabiliter prævenit oblivio. Minus enim procul dubio salva observatione apparet effectus: sed ostendistis quanta spiritualitate vos exercere delectet, quod præterisse sic doluit. Vere secunda est dignitatem delicti vestri sancta re-

Avulum Segestericensem episcopum, et Avulum Aquarum Sextiarum, quorum ille in synodo IV Aurelianensi subscribit, hic in quinta.

^a Valentiniæ sedis antistes, Avito fratre natu major, de quo Agobardus ad Ludovicum imp. de Judaicis superstitionibus: *Sanctus Apollinaris episcopus Ecclesiæ Valentiniæ, quantus fuerit et sit, non solum gesta de eo scripta, sed et crebra ejus miracula usque hodie sublimiter testantur. Epistolæ utriusque idem est argumentum. Somnium nempe Apollinaris, quod ea illi nocte oblatum est, qua defunctæ sororis anniversarium Viennæ ipso absente celebrabatur.*

^b Reiorum in provincia II, ut docent subscriptio-

velatio: et tale repertum est in dormiente supplicium, quale fuerat in vigilante peccatum. Ecce veritatem dico in Christo, non mentior, cum parturientibus lacrymas oculis legissem somnium quod vidistis, omnis mentem meam subiit necessitudinis recordatio præmissarum, quibus per visitationem vestram honorem dependere nos admonitos intellexi. Porro autem de ipsa revelatione quid senserim, in simplicitate depromo. Sic ergo inquis: Nam in ipsa nocte sancta in qua scilicet germanæ communis depositio celebrabatur, nescio quid manibus meis hæserat, quod consedens juxta me fulgentissima, sed inusitato colore rubea columba vellebat. At vero, cum juxta te pietas tua, nec longe avolans, celeri recordatione consedit, debitum quod sanctissime tu, piissime propinquorum, tu, inquam, merito hæc columba sentires, fulgentissima, cum simplicitate sic luceas, inusitato colore rubrata, cum innocens singulariter quasi propriis compuncta stimulis erubescas. Ampliastis ergo quidem, ut supra dictum est, fenus assuetum: nec illud tamen consuetudini defuit quod putastis. Nam nocti ipsi quam vos excitante Christo non licuit oblivisci, adhuc de abundantia superioris anni vestra nihilominus luxit oblatio. Sic ex quodam supernæ benedictionis irriguo, quod impenditis annis singulis, sufficit multis. Deum quæso ut hoc etiam mihi pietas vestra quandoque dependat.

EPISTOLA XIII.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^b CONTUMELIOSO EPISCOPO.

Quantum, vobis apud Deum suffragantibus, qualiscunque voti mei dies propinquantur, tantum animi mei desiderium pudorque decertant. Benedictionem quippe flagito operi imperfecto. Esset quantalacunque excusatio, si in eo inertix meæ noxam velaret ac tegetet magnitudo. Nunc vero exiguo pariter atque impolito quid potest esse deformius? Unum igitur est, quod trepidantem animum audaci solatur hortatu, vestro scilicet, si nos Deus exaudire dignatur, adventu cuncta in melius esse vertenda. Neque enim est quod non possitis aut oratio componere, aut perorando excusare. Tantum sicut de completa pietatis voto certi sumus, ita prævio præstolatae visitationis nuntio gaudeamus.

EPISTOLA XIV.

VICTURIUS ^c EPISCOPUS AVITO EPISCOPO.

Ad separandum a tritico lolium in area Domini

nes synodi Arelatensis IV, Carpentoratensis et Vassensis II. Doctrina ex cultum hominem fuisse argumento est, quod Avitus hunc inter librorum suorum censors et arbitros delegerit. Mores autem illaudatos probavit, tum Cæsarii ejusque synodi, tum sedis apostolicæ judicium, cujus sententia Contumeliosus episcopatu ob flagitium dejectus, atque in monasterium retrusus est, ut in primo tomo conciliorum Gallix videre est.

^c Gratianopolitanus. Nec enim dubito quin is sit qui in epistola 6 dictus est Victorius, atque ita quoque nominatur in epistola 16 et in aliis. Hic ergo Avito Viennensi, tanquam suffraganeæ provinciæ

ordinationis vestrae ventilabra poscenda sunt: quia ille qui vobis constituit tenere loci principis principatum, nos voluit exsequi quod praeceperitis in opere, quod autem operandum est vos jubere. Quidam enim civium, ut nunc delatum est, ante quamplures annos sorori se defunctae conjugis in matrimonio se sociavit, quod ego nunc sub multorum praesentia aditus audivi. Accusator tanti criminis, non occulta susurratione atrocis facti disseruit qualitatem, sed ipso coram qui gessit ista proposuit. Quique eodem quo illicita praesumpsit ausu, qui studio a vobis dispensantibus miserabilis propemodum non negavit. Proinde qua sit abstinendus conditione praecipite: aive ut pariter lugeant, vel si est indicenda sequestratio, vel qui modus poenitentiae, edocete. Nam non est, ut puto, minus in conjugio germanam conjugis, quam uxorem fratris asciri. Vos tamen, ut suggesti, statuite quod videtur: quia praeter ordinationem vestram, de tali causa quid pronuntiari conveniat vix decerno. Communioni nempe eum trepide subtraho, vel permitto, nisi auctoritate vestra roboratus exstitero.

EPISTOLA XV.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS VICTORIO EPISCOPO.

Probatæ summæque pietatis est, ut de causis ad pontificium vestrum pertinentibus meum quoque consilium consulendum esse ducatis. Quod facere vos non, ut dixistis, ambiguitatis animo, sed dilectionis ostendistis. Quapropter contra culpam quam litteris indicastis, arbitror merito vos moveri. Quis enim vel laicus non advertat, non sine grandi macula fieri de affinitatis propinquitate conjugium? Unde licet sollicitudini vestrae justissimus dolor de necessitate ipsius districtiois incumbat, salubriter tamen exasperatur in temporaneis, quem salvari cupimus in æternis. ^a Oportet ergo hominem maritum duarum scilicet germanarum, non irrevocabili anathemate percuti, sed propositis observationibus, interim ab Ecclesia sequestrari. Et quia indicatis, laboriosum ipsum ante multos jam annos illicitam secundæ uxoris copulam fuisse sortitum, sufficiat impune bacchatum longo tempore crimen incesti. Nihil hic quasi

sue antistiti respondet, quid de illo statuendum qui defunctæ uxoris sororem sibi in matrimonio sociarat. Civis hic erat Gratianopolitanus, ut patet ex epist. 14, Vincomalus nomine, ut est in 16. Par porro eodem tempore eodemque in regno Burgundionum, incestus fuit Stephani, ex officio Sigismundi regis fisco præpositi, qui Palladium defunctæ eidem conjugis sororem sibi copularat. Qua de re in concilio Lugdunensi ¹ et in Vita sancti Apollinaris Valentiniæ sedis episcopi.

^a Græcorum olim Latinorumque in coercendis incestis par disciplina. De duarum enim sororum maritus Græcorum morem qui legis vim obtinebat, exponit S. Basiliius epistola 197 ad Diodorum, Ἐάν τις πῆθε ἀκαθαρσίας ποτὶ κρατηθεὶς ἐκπίση πρὸς δύοιν ἀδελφοῦν ἀθεσμον κοινωνίαν, μήτε γάμον ἡγείσθαι τούτο, μήθ' ὄλας εἰς ἐκκλησιαστικὸν πλῆρωμα παραδίχισθαι, πρότερον ἢ διαλύσαι ἀπ' ἡλλήλων. Si quis affectu immunditiæ correptus, in illicitam duarum sororum communicationem exorbitaverit, id neque conjugium esse censendum, neque talem ad ecclesiasticum cætum admit-

PATROL. LIX.

timore divortii dubitetis, sed merito consetur separatio legitima, ubi exstitit conjunctio criminosa. Utrique si videtur ergo, dum in tam infelici obstinatione persistunt, notam excommunicationis indicite, donec a consortio criminali publica poenitentiae professione dissuescant: et tum, miserantibus vobis, ad timoris et correctionis exemplum, gratiam reconciliationis accipiant. Ego certe sinceritati vestrae quod rationabile credidi, quia tanti habuistis jubere, suggesti. ^b Auctoritatis vestrae est, errantium compunctione perspecta, severitatis ordinem temperare. Quos tamen æstimo, si veraciter compunguntur, supra scriptis conditionibus parituros.

EPISTOLA XVI.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS VICTORIO EPISCOPO.

Cautelæ et caritati satisfacitis, dum me aliquid interrogando, non minus onerare quam honorare dignamini. Sed cum noveretis recte vos, si non de perilla mea, saltem de amicitia judicare: nec aliquid vobis unquam responsione mea suggeri, nisi quod volo a Viennensi Ecclesia eustodiri. Secutus est ergo, ut indicastis, filium nostrum diaconum Vincomalus: quem Deus tribuat ut in bono vincatis malum. Vidi hominem nimie crudum cujus miseris constat vix quemquam posse misereri. Juvenis virtute, senex fide, ævo friget, adulterio calet. Quid multis? optandum est ut per voluntatem disparabilem, non quam libet perire, tam liceat. Nam cum adhortatorie plus quam aspere, pro incesti facinore culparetur, severitatem nostram sola præscriptione tarditatis accusans, sero nos illicitæ jurgationis triceennale consortium damnasse causatus est. Ad hunc locum cessi, fateor, impudenti: quod scilicet sui dilectione sententiam differentes, maluissemus correctionem viri compunctioni ipsius voluntatique servare: ac perinde justum esse, ut post spatia tot annorum vel criminalia restringeret, qui refrenare jam longævitas accessu etiam legitima debuisset. Ad hæc, ut sentire me credidi, non compunctus, sed confusus ingemuit, promittere aliquantisper aggressus, mulierem cohabitationis indignæ ab accessu aspectuque suo protinus coercendam. Suasi respondens

tendum, prius quam ab invicem dirimantur. Apud Latinos vero qui mos fuerit, multorum iustar, quia omnes consentiunt, canon est 30 concilii Epauensis: *Incestis conjunctionibus nihil prorsus veniæ reservamus, nisi cum adulterium separatione sanaverint*. Inter incestos autem numerat, *Si quis germanam uxoris suæ acceperit*. Avitus ergo in hoc genere quatuor distinguit, excommunicationem, separationem, poenitentiam publicam et reconciliationem: ita ut excommunicationis nota inurantur donec segregentur, et segregati poenitentiam agant, ut reconciliationis gratiam accipiant.

^b In potestate enim et arbitrio est episcopi, erga poenitentes, perspecta eorum compunctione, humanius atque indulgentius agere, et severitatis ordinem temperare, ita ut maturius illos ad communionem recipiant. Synodi Ancyranæ canone 2, et concilii Arelatensis II, canone 10. At contra, negligentiores poenitentes tardius reconciliandos sancit Carthaginiense IV, canone 75.

ut vobis ista promitteret, et facti pœnitens eo se solvi quo ligatus fuerat postularet. Tamen, quia jussistis ut quidquid sensui meo videatur aperiatur, a sufficiat censuræ vestræ separatio personarum: sciatur infelix conjugium innocentiore divortio: sufficiat restrictionis fructui terminus mali. Nec sane promissio ejus fidelis putetur, cujus vita exstitit infidelis. Ipsis fidejussoribus emendatio secutura credatur, quibus intercedentibus prior culpa laxabitur. De cætero autem, quod ad pœnitentiam expectat, moneatur interim agere, accipere non cogatur. Sufficiunt infelici crimina sua; nec ingeratur laborioso cum respuit, quod tam instabili animo vix committi debuerat si petisset. Cesset a fragilitate perfidia: nec subeat in carnalitatibus cumulum rebellionis augmentum. Si jubetis, breviter ad ultimum suggero. Excussus ab scelere, suscipiatur ad veniam; patiat pœnitentiam, cum perdit peccandi occasionem: profiteatur, cum amiserit voluntatem.

EPISTOLA XVII.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS^b VIVENTIOLO PRESBYTERO.

Dupliciter pietatis plenum est quod fecistis, dum veniendo Lugdunum, hucque mittendo, studuistis de duobus fratribus illic requirere infirmum, istic visitare sollicitum. Nec a vobis propositum intermissum esse putabitur, cum vos religioso fratri plus in affectu atque honore debentibus spiritualis officii hujus conversus, etiamsi non poposcisset ægrotus: quippe cum sacerdotis germani jure vel adhortationem novitas quæreret, etiamsi consolatione anxietas non egeret. Proinde laborem justa fatigatione susceptum prorsus excusare desistite, ne videamini ad hunc arripiendi vel definiendi ambiguitate peccasse. Jam vero qualiter dignas pro transmissio munere gratias agam, votis me magis sentio, invenire quam litteris. Illud quoque ut de eremo talia proferri posse dicatis, elegantia quadam desideria hominum ad locum vestræ collocationis attrahitis. Qui procul dubio, personæ vestræ sollicitudine, institutione, doctrina, etiamsi inventa sit eremus, fieret paradisos. Quapropter pro sella quam transmisistis, cathedræ vicissitudinem imprecans, quæso ut nutantem^c scholam cari communis Eugendi, et non minimum, quantum ad statum suum attinet, præsule viduatam, spirituali solatio, et sacerdotali magisterio foveatis. Neque

^a Superiorem sententiam suam temperat, et mitius decernit. Duo enim superius exigebat, separationem et publicam pœnitentiam: nunc separatione sola contentus, de pœnitentia suggerit, ut eam agere moneatur, accipere non cogatur.

^b Qui Lugdunensis potest fuit episcopus, ut docet epistola 52. Nunc cum Lugdunum ex Jurensi eremo venisset, Apollinaremque Aviti fratrem, novum episcopum ibi ægrotantem visitas et, Avitum quoque ipsum obstinato nuntio consolari studuit. Quo nomine gratias illi agit, simulque pro transmissa sella: cujus vice cathedram ipsi, hoc est episcopatum imprecatur, quem Lugduni postea sortitus est.

^c Quod nunc est monasterium sancti Claudii in Jura monte. Eugendi nomen, quod in codice nostro desiderabatur, supplevimus ex schedis Thuaneis. Quo tempore autem vita fuuctus sit, hæc epistola nos do-

illud ab impendenda caritate vos retineat [*Al. lect. retrahat*], quod simplicitatis magis, ut arbitror, quam abusionis animo, minus digne ab eis cura vestræ ordinationis ambitur: ut ad majora, ut præstante Deo cupimus, gubernacula provehendi, et ad duplicanda quinque talenta de duobus additis assurgentes, probati in secundo gradu fideles, et maximus hanc secreti conscientia feratis ad populos, ut quo in aliis fraterna dissensio potuisset eremum facere, in vobis studuerit paterna dilectio monasterium continere.

EPISTOLA XVIII.

* * * * *

Unde, etiamsi pignus reliquiarum sacræ crucis putamus esse vobiscum, a sancto tamen Æliæ urbis antistite hanc specialiter munificentiam credimus expectandam. Qui revera sacramenti istius veram et inviolabilem puritatem loci administratione conservans, sic desiderabili potens est impertire nos dono, ut ab omni cunctationis absolvat ambiguo. Qua de re plurimum pagina famulante depono, ut ad præfatas ecclesiæ sacerdotem litteras apostolatus vester tribuat portitori: quatenus gemina nobis veniat benedictione firmamentum, quod ecclesiarum præminentium mundo, vel consulta sedis vestræ auctoritas respondebit, vel humanitas illius obsecrata porrexerit.

EPISTOLA XIX.

DOMNUS^a GUNDOBADUS REX AVITO VIENNENSI EPISCOPO.

De prophetica lectione sanctitatem vestram censei consulendam, cujus lectionis exemplar subter adje. i. Et ideo utrum jam tempora ista fuerint, an futura sint, scripto vestro declarare dignemini: *Ex Sion procedet lex, et verbum Domini ex Hierusalem; et judicabit inter plebes multas, et redarguet gentes validas usque longe; et concident gladios suos in aratra, et lanceas suas in falces; et jam non extollet gens super gentem gladium, et jam non stabunt belligerare (Isai. 11, 5, 4). Et: Requiescet unusquisque sub vinea sua, et sub ficu sua; et non erit qui in timorem mittat eos (III Reg. 19, 25).*

EPISTOLA XX.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS^a DOMNO GUNDOBADO REGI.

Licet de lectione prophetica scitos magis, inter quos ipse profiteri non audeo, debueritis consulere

et. Vacuam ergo et rectore destitutam scholam Eugendi Viventio lo suadet ut capessat, ut in secundo gradu presbyteri probatus, ad majora gubernacula provehatur, hoc est, ad primum gradum episcoporum.

^d Quam multa hoc loco desint statui non potest. Titulum vero epistolæ conjicio fuisse ad Symmachum papam. Æliæ autem, id est Hierosolymorum, antistitem Heliam intelligi, qui sedem illam tunc regabat. Ad hunc ergo, pro impetrando sanctæ Crucis munere cum scriberet Avitus, Symmachi quoque intercessionem qua voti compos fieret, expetiit. Sed Aviti ad Heliam epistola desideratur.

^e Solebat Avitus, ut Gundobardus testatur, et exemplo manifestum est, cum rege Gundobardo frequenter de fide, non solum coram disserere, sed absentem quoque per epistolas respondere.

sacerdotes : opto tamen jussioni vestrae satisfacere A vel obedientia, etsi nequeo respondere doctrina. Ita quod indicari vobis jubetis, etiam textu, ne dicam expositione prolixum est : et majorem disputationis vacationem postulat, quam succincta celeritas rescripti epistolariis admittat. Et idcirco quanta possum brevitate respondens, quod ex propheta Isaia directae ad me termino paginae subdividistis, jam dudum, id est tempore dominicae incarnationis impletum. Nam cum dicat : *Ex Sion egredietur lex, et verbum Domini ex Hierusalem (Isai. 11, 3)*, tractate diligentius, an quae adhuc expectari debeat promulgandae legis restet auctoritas : ^a certe post Verbum Dei quod caro factum est, ut per nativitatem corporis habitaret in nobis, si adhuc ex Hierusalem aliud verbum sperandum est, istud quod supra diximus unicum non est. B Unde incunctanter in eo quem proponistis loco sermo patris Christus, et lex Christiana praedicata est. Quia cum duae leges sint, illa est Judaica, quae praecessit, et nostra, quae sequitur, et illa vetusta jam etiam prophetarum temporibus diceretur, videtis ab Isaia istam tantummodo nuntiari, quae vocatione gentium magisterio Christi dicentis exorta est. Unde sequitur, *et judicabit inter medium gentium, et increpabit populos multos*; quos ex cunctis cognationibus terrae intra unam Ecclesiam Dominus noster judicando instituit, et arguendo convertit. Quod vero ait, *concidet gladios suos in aratra, et lanceas suas in falces*, licet possit de corporea aetate Domini in qua per orbem quietum inconvulsa pax floruit, aliquantisper intelligi, evidentiùs hoc tamen Christianis fidei- C deibus coaptatur, quorum cum majori numero desit ac defuerit usus, quem in perniciem hominis malitia primae civitatis armaverat, ad usus salutis vitalemque culturam civitas secunda convertat. Nam cum la Evangelio de fine saeculi praedicatur : *Exsurget gens contra gentem, et regnum contra regnum (Marc. xiii, 8)* : et ex ipsis malorum indicia imminere jam pene mundi terminum colligamus, nisi quod supra dixi de catholicis figuratiter accipiatur, nescio ut quid post saeculi finem obtusa telorum acies in ligones et vomeres commutetur. Illud vero quod in oratione lectionis jussistis adjungi, id est, *requiescet unusquisque sub vine sua et sub ficu (III Reg. iv, 25)*, nec e- se in eadem lectione, nec ad causam de qua consulimus suggero pertinere. Quod tamen temporibus prius Judaeorum populo, meriti alternante distantia, frequenter, aut pro peccati emendatione concessum, aut rursus pro succedentium culparum castigatione sublatum est.

^a Verbum Domini pro Deo Verbo sumit : quae interpretatio ab Isaia sensu hoc loco aliena est, et a Theodoro nostro refellitur. *Λόγον γὰρ ἑνταῦθα οὐ λέγει θεὸν καλεῖ, ἀλλὰ τὴν τοῦ θεοῦ λόγου διδασκαλίαν. Οὐ γὰρ ὁ θεὸς λόγος ἐκ Σιών ἐξελήλυθεν, ἀλλ' ἐν τῷ Σιών τὸ κληθεὶς ἐδιδασκεῖται. Sermonem enim hoc loco vocat, non Deum Verbum, sed Dei Verbi doctrinam. Neque enim ex Sion exiit Deus Verbum, sed in Sion venientem docuit.*

EPISTOLA XXI.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^b DOMNO SIGISMUNDO.

Quod me de colloctione regali ad notitiam vestram non detulisse culpatis, occursui meo exacta festivitate servaveram : quia revera indicari vobis literario famulatu cuncta per ordinem, disceptationis prolixitas perplexitasque non patitur. Nam quantum in animis domini mei, patris vestri, sensisse me puto, fervet in ejus studio conflictata otii fronte certamen. Nam quod credebamus animositate deposita, silentio temperante, subitam opportunitatem potius quam quietem requirens, non cessavit praeterita induciarum brevitate, sed latuit. Adeo ut nec ipsa contentionis arma quae quasi jam in nostra regione defecerant, poscantur extrinsecus, vel usque ad reditum legatorum suorum fervor meditationis expectat. Redeunt igitur mihi de eo quod nostis itinere, nec aliquid interim de hujusmodi propositionibus opinanti, quidquid per implicatissimos quaestionum mendacium nodos longo spatio sagax industria potuit arare, commotum est. Fervet validus prolixa disputatione tractatus : placidus tamen, nec aliquid a supercilio dominandi turbulentae commotionis interserens ; sed curavit consulte, necessitatis opportunitate provisa et rei, ut quicumque contentionis fuisset eventus, nec superatum pateretur erubescere. Quid multis? sine jactantia vobis libere dico, ad proposita, quantum mihi videtur, quod si audissetis potuit placere suggestum est. Quod sane vereor audientis plus judicio satisfacere quam studio placuisse. Sed cum praesentiam vestram, Deo largiente, meruero, per me seriem totius altercationis exponam. Interim sermonis cursum de fine colligite, et ex eo quod discedenti mihi praecipit, utrum ad responsa motus fuerit aestimate. Jussit namque, ut quodcumque de Scripturis nostris testimonium ad interrogata protuleram, seu si forte occurrisset et aliud, ad singula quae tempore colloctionis aptaveram, subnotata ei ordinataque transmitterem. Quod cum sibi ex maxima parte pronuntiaret incognitum, adjecit simpliciter sic scriptum misissem [*forte misisse*] sacerdotibus, imo magis seductoribus, ut adhuc verius dicamus sectatoribus suis. Unde conjicere pietas vestra potest, quanquam intento contradictori, tamen arbitro sapienti, non invalida vel absque viribus visa quibus intentionem suorum, etsi non optat corrigi, desiderat fatigari. Ego autem, licet sciens, quantum potestibus divino quoque jussu, frequenter et regibus, pro veritate non ceditur, utrum parerem diu dubius fluctuavi : sciens, certe hominis animum timens,

^b Hic unus est ex illis dialogis et colloctionibus quas cum rege Gundobado frequentatis ab Avito ex Agobardi verbis didicimus. Ebant haec porro nunc cum rege ipso, nunc illo praesente cum ejus sacerdotibus Arianis episcopis, ut hoc loco. Qua de re autem instituta fuerit haec disputatio non significat. Pauca enim de contentionis exitu commemorasse contentus, totius altercationis seriem coram, cum ad Sigismundam venerit, expositorum se promittit.

nunquam me per hæc satisfactorum, nec minus ab eo cavendum, quam ab hoste, dum adversa acies odia privata publica obsidione circumdat. At quo Deo præstante polletis, fastigio culminis, studio religionis, privilegio auctoritatis, vallatam muris discordiam propulstate; et furentia in castris, velut per campos Æmathiæ, plus quam civilia bella dispergite. Quia cum jam dudum sinus pondere duplicato, et clamantium querimonia, et non audientium duritia fatigati; æquum est, si dignamini, vestram quoque severitatem, aut illic castigandis consulere, aut hic erubescens condolare.

EPISTOLA XXII.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^a APOLLINARI
ILLUSTRISSIMO.

Fecit pietas vestra rem sollicitam, sollicitudinem tam porrigendo de nobis, quam de vobis nostram credendo. Nam revera nuntio vestri discessus accepto, in summo metu trepidatione perpendimus: quia nobis diversis nuntiis dicebatur, vos dominorum quibus observatis accitu, cunctos pariter evocatos. Unde faciebat hoc meorum conscientia peccatorum, ut quantum mihi pauciores remanserant, tanto intelligerem remanentibus plus timendum. Sed Deo gratias, qui prospero reditu, in lætitiâ vestros, vosque revocavit in patriam. Servet Christus hanc, quod superest, desiderii communibus libertatem, ut nobis et consolari absentiam vestram sit possibile, et ad præsentiam pervenire.

EPISTOLA XXIII.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^b PAPÆ HIEROSOLYMITANO.

Exercet apostolatus vester concessos a Divinitate primatus, et quod principem locum in universali Ecclesia teneat, non privilegiis solum studet monstrare, sed meritis. Ornat pariter legem nostram cathedra vestra, cathedramque persona. Unde obligatus dignationi vestræ debito largitatis, per ipsum de-

^a Huic jungenda est epist. 44 ad eundem, ut opinor, Apollinarem Sidonii filium scripta, tametsi vir illustris in ea nuncupetur, in hac illustrissimus. Parebant autem Arverni hoc tempore Wisigothis, eorumque regi Alarico, filio Eurici, cui dediti a Nepote Augusto fuerant ex fœdere. Domini ergo quibus observabant, hoc loco Wisigothis, pro quibus et in pugna Vocludensi, cum a Clodoveo cæsus est Alaricus, dimicasse cum Arvernensibus ducem Apollinarem, testis est Gregorius Turonensis.

^b Heliæ, qui Æliæ urbis antistes dictus in epistola 18. Gratias huic agit pro accepto munere quod superioribus litteris ambiebat: pro sacræ nimirum crucis particula, non mole, ut inquit, sed salutis pretio æstimanda. Sic enim et Paulinus Nolanus epistola 15 cum de crucis ejusdem particula quam Hierosolymis per Melaniam acceperat, modicum segmentum mitteret ad Severum et Bassulam: *Accipite, inquit, magnum in modico munus, et in segmento pene atomo hastulæ brevis, sumite munimentum præsentis et pignus æternæ salutis.*

^c Lugdunensi, qui, ut antiquæ tabulæ docent, Rusticio episcopo successit, successoremque habuit Viventium. Lupicinus enim, qui Stephano subijci a recentioribus solet, ante Rusticium in iisdem tabulis post Patientem collocatur Ad Stephanum hunc, ut alias monui, scripta exstat epistola Ennodii lib. II, 17. Eisdem scribit item, ut fallor, Ruricius Lemovi-

pendo gratiarum vota, per quem ad munera pervenerunt, non quantitatis pretiis, sed salutis præmiis æstimanda. Ditastis namque sanctificationis opibus pauperiem orbis extremi, et obscuritatem solis occidui participato nobiscum fulgidi ortus lumine contigistis. Tersit a provinciis nostris torpentis religionis rubiginem claritas doni: quæ boni semper currentis irriguo, fidem nostram contemplatione munerata e-^t, cum patefactis a pietate vestra penetrabilibus cœlestium thesaurorum, quidquid catholici credere jubemur inspeximus. Orate quod superest, ut dignis talia miseritis: commendate nos mysteriis, quæ nobis committere duxistis. Ædificetur his devotio nostra, regio defendatur: ut indulto nobis pignore salutari, quos terrestris Hierosolymæ non censuistis indignos, supernæ a cœlestis habitaculo reddatis idoneos.

EPISTOLA XXIV.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^c STEPHANO EPISCOPO.

Quamlibet attentis culturæ dominicæ famulis, inter assidua plantandi studia, semper etiam quæ succidi expedit oriuntur. Ergo perjugibus sollicitudinis vestræ studiis opportunissimum his operibus acquirendæ salutis fenus accrescit. Sed ^d inter lolium Ariani germinis, numerosa quod pejus est corruptione diffusum, conjicere nequeo, unde sese facies seminis inimici, non quidem nova, sed satis rara, monstraverit, quis transmarina contagia orbi nitido ventus attulerit. Sed Deo gubernante vos, nullo fu-^tta solamine, parum labes ista metuenda est. Non habet de multitudine tempestas profectum, nec tenuis perficit aura naufragium. Quocirca Donatistarum nomen, ne diu in loco vivere possit alieno, benedictione protinus sepelire vitali. In ipso fomitis sui ortu peregrinantis igniculi frigescat incendium. De quo ne vel famæ fumus narem Galliæ innocentis aspergat, manus impositionem personæ de qua scriptis ad-

censis lib. II, epist. 51, etsi episcopi nomen in titulo est omissum.

^d Arianorum hæresim his temporibus in Gallia fovebant Wisigothi et Burgundiones, utriusque ea labe infecti. Unde et Avito crebra cum Arianis de fide certamina, et libri contra Arianos ab eodem editi. At Donatistarum nomen unius fere Africæ in qua natum erat, finibus se continuit, et vix unquam ad alias gentes pervasit, si Romam excipias, ubi Montenses vocabantur.

^e Conversis ab hæresi manus imponebatur, ut Spiritum sanctum acciperent, quem ab hæreticis accipere non potuerant. Concilium Arelatense I, can. 8: *Si ad Ecclesiam aliquis de hæresi venerit, et perviderint eum in Patre et Filio et Spiritu sancto esse baptizatum, manus ei tantum imponatur, ut accipiat Spiritum sanctum.* Leo Magnus ad Rusticum Narbonensem inquis. 18 de iis qui parvuli ab hæreticis baptizati sunt: *Rebaptizandi non sunt, sed per manus impositionem, invocata virtute Spiritus sancti, quem ab hæreticis accipere non potuerunt, catholicis copulandi sunt.* Idem ad Nicetam Aquileiensem cap. 7: *Qui baptismum ab hæreticis acceperunt, sola invocatione sancti Spiritus per impositionem manuum confirmandi sunt, ut quod ab hæreticis nemo accipit, a catholicis sacerdotibus consequatur: quia Spiritus sanctus, ut est apud Augustinum lib. III de Baptismo contra Donatistas, cap. 16, in sola catholica per manus imposi-*

hete, interdicta nominis ipsius in posterum, si ex corde convertitur, mentione : ^a quam constat, si revera in supra dicti schismatis professione versata est, ^b cum ministerio baptismatis etiam chrismate consignatam. Hoc certe eos in regione illa observare manifestum est. In qua primum Deus tribuat, ut quicumque hujus erroris fuerint corrigantur : tum deinde a nobis tam secta distante quam patria, jam ad partem nostram, qui salvandi noluerint, agnoscendi transire non possint.

EPISTOLA XXV.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^c APOLLINARI EPISCOPO.

Jubetis, et voti est, ut cultibus novis pariterque consuetis studiis geminæ dedicationis occurrat. Sed vereor ne nos hoc teneat, quod potestates diutius tenuistis. Orate tamen ut par desiderio succedat effectus. Nisi forte illam magis expensam numeras, quæ penu adhuc frigente animis tuis calet. Quocirca licet paucos rogasse te dicas, licet laxato aulico conventu, relevatum esse te gaudeas : si qua tamen mihi excurrendi copia fiet, vel invitos qui supervenerint invitabis. Providebit Deus epulas multitudini tibi convivæ. Ibi pauperum cibus, olei cado et farris hydris persistente, cumulabitur. Ibi si vel quinque panes fuerint, geminum piscem providisse sufficiat. Illud autem sicut ost hæc miraculorum experimenta promitto, quod Christo pauperum suorum conventui minime defuturo, quanto plura populorum millia collegeris, pures cophinos reportabis. Apud filium nostrum vero qui, sicut scribitis, reconciliationem mutuam dignatur ambire, vos estote vadimonio, quod si ille pacifico voto agere cupit, ego et amico : si ille discordiam poscit tolli, ego cupio concordiam

tionem dari dicitur. De hac igitur manus impositione qua datur Spiritus sanctus, hic sermo est, ne quis de alia fortasse interpretandum putet.

^a Quasi dicat chrismatum etiam fuisse, nisi chrismatum jam esset. Adhibebatur enim in recipiendis hæreticis, præter impositionem manuum, chrismatis quoque consignatio. Cujus moris apud Gregorium Turon. illustra sunt exempla, in Lantilde Clodovei regis sorore, quæ ex hæresi Ariana conversa chrismata est, lib. II Historiæ Franc. cap. 31, in Brunichilde et Gosvinta sororibus lib. IV, cap. 27 et 28 ; in Hermenichildo rege Gothorum in Hispania lib. V, cap. 39 ; in Chararico denique Suevorum rege in Gallæcia, de quo Gregorius idem de Miraculis S. Martini lib. I, cap. 6 : *Rex, inquit, unitatem Patris et Filii et Spiritus sancti confessus, cum omni domo sua chrismatus est.* Cæterum chrismatio conversis tum adhibebatur, cum in hæresi chrismati non fuerant.

^b Chrismatis consignationem more antiquo cum baptismate conjungit, eandemque ab impositione manuum qua datur Spiritus sanctus, divellit ac separat. Qua de re alias fuse disputatum est, cum canonem Arausicanum explanaremus. Quod vero affirmat Avitus, cum baptismate chrismate solitos Donatistas, ex Optato et Augustino perspicuum est. Tria enim cum apud illos, perinde ac in Ecclesia catholica celebrarentur, baptismus, chrismatio et manuum impositio ; horum duo priora, quando ad Ecclesiam redibant, non iterabantur, sed intacta permanebant, contra quam fieri ab ipsis soleret, qui catholicorum et baptismum et chrisma exsecrabantur, et utrumque iterabant. Optatus lib. VII : *Quod a vobis unctum est,*

confirmari. Tamen homo ordinis mei, quem nec falli nec fallere decet, crediturus catholico senatori, non ad hoc solum securus incipiat fieri, ut incautus valeat inveniri.

EPISTOLA XXVI.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^d CUIDAM.

Epistolas vestras post longum tempus accepi, in quibus me servandæ caritatis, quamlibet noveritis tristem, nec sic debeatis credere negligentem. Nam vere testis Deus est quod ex magnitudine vestri affectus sit animo meo major et gemitus. Nec valeo sine grandi vobis dolore suggerere quam gravi sanctitas vestra, date veniam, facilitate præventa sit. Instruxistis adversarios armis vestris, prodidistis imperfectis secreta nostra, cantastis canticum Domini in terra aliena (*Psal. cxxxvi, 4*). Protulistis velut vasa dominica (*Dan. v, 5*) spectaculo convivali quæ irident ; exposuistis velut nudatum Noe (*Gen. ix, 22*) cachinnis nunquam opprobrio carituris. Si retinent aut sequuntur, periculose subrexit qualitas veritati. Certe si pretiosum vobis erat quod publicari debere putatum est, terrere vel Ezechix regis culpa (*IV Reg. xx, 13*) vos debuit, quem jactantiæ odore peccantem propheta redarguit (*Isai. xxxix, 5, 6*). Sed cum trepidationem istam dicatis animo convertentis abstersam, justum est ut cum exultatione dicamus. *Hæc est mutatio dexteræ Excelsi (Psal. lxxvi, 11)*. Nam quod vobis inaniter contradicunt belluæ sic minaces, Deo protegente, quod debiles, quasque plus mirum est carere dentibus, et furoribus pasci : qui cum gemerent perditionis suæ perire discipulos, perdere incipiunt et magistros. Salubriter coram Deo vel hominibus lucra talia conquiruntur. Nihil in re-

tale servamus quale suscepimus. Et post alia : *Seducistis homines, rebaptizastis, iterum unxistis.* Tertium tantum, id est, impositionem manuum, ob eam quam diximus causam repetebant, quod Spiritum sanctum hæretici dare non possint. Sanctus Augustinus de baptismo Donatistarum lib. III : *Manus autem impositio, non sicut baptismus repeli non potest. Quid est enim aliud, nisi oratio super hominem?* quia per orationem videlicet manusque impositionem, baptizati a præpositis Ecclesiæ Spiritum sanctum apostolico more accipiebant.

^c Fratri, Valentiniæ urbis, ut ad epistolam II dictum est, antistiti. Cum hac epistola comparanda est Sidonii epist. 15, lib. IV ad Elaphium, a quo pariter invitatus ad novæ ecclesiæ dedicationem, pari elegantia se adfuturum spondet, hospitiumque undique affluentium multitudinem prædicat.

^d Episcopo, ut apparet, cujus nomini pareit, de nimia illum facilitate reprehendens, quod secreta nostra imperfectis, hoc est hæreticis prodiderit. De episcopo autem ab hæresi converso, respondet posse in ecclesia nostra, si aliud nihil officit, ad quemlibet sacerdotii gradum assumi. Quo quidem exemplo, et Symphosium atque Dictinium hæreticos episcopos, Priscilliani hæresim damnantes, retenta dignitate receptos legimus in concilio primo Toletano, et de clericis hæreticis qui ad fidem catholicam veniunt, universim cautum est in concilio I Aurelianensi can. 40 : *Ut si fideliter convertuntur et fidem catholicam integre confitentur, officium suscipiant suo eos episcopus dignos esse censuerit.*

e piendo expetente violentum est : ut volentis devotionem benedictio præstanda confirmet, non est rapina, sed gratia : quod Christus dignatur accipere, dici non possumus invasisse. De reliquo autem, quod me super conversi statu creditis consulendum, definitio inspiratione divina, ad quemlibet sacerdotii gradum hominem posse consurgere, si non est aut in ratione conjugii, aut in quacunque regula moribusque quod prohibeat clericatum. Cur enim non pascat Christi gregem, qui sapienter advertit oves non esse quas paverat? quique quia non fur latroque, merito pastor futurus per ostia ingressus elegit altaria? Quare non fiat in sacerdotio nostro erectus, qui amore humilitatis a suo voluit esse deciduus? Sit verax sacerdos ex laico, qui fieri laicus ex fallace sacerdote contentus est. Teneat in Ecclesia nostra plebem suam, qui in sua contempsit alienam. Datura est tantis bonis augmentum celestis gratiæ plenitudo, ut et ille consecutus incipiat gaudere quod doluit, et hic quotidie fructuosior, præisse se magis intelligat quos reliquit.

EPISTOLA XXVII.

AB AVITO EPISCOPO DICTATA SUB ^a NOMINE DOMNI SIGISMUNDI REGIS, AD SYMMACHUM PAPAM URBIS.

Dum sacra reliquiarum pignora, quibus per me Galliam vestram spiritali remuneratione ditastis, negare petentibus non præsumo, me quoque sanctorum patrocinia postulare ab irriguo vestri apostolatus fonte necesse est. Quanquam etsi est adhuc apud nos de dono vestro, quod catholicæ religionis debeat studio celebrari, etiam illud tamen convenit justæ devotionis intelligi, ut directis litterarii sermonis officiis alloquia illa captemus, quibus me pontificatus vester, vel præsentem monitis docuit, vel absentem intercessionibus acquisivit. Nec nunc paginæ præsentis obsequium reperta opportunitas complectitur; sed destinato ad vos diacono portitore, viro venerabili Juliano, ad universalis Ecclesiæ præsulem spiritu representante concurrimus. Crescit quippe beneficiorum recordatione desiderium : nec unquam meis

^a Per Julianum diaconum sacras reliquias Sigismundus rex petit a Symmacho papa, a quo alias jam priorem acceperat. Symmachi porro papæ obitus incidit in Senatoris consulatum anno Christi 514. Gundobadus Sigismundi pater biennio post occubuit, Petro consule. At Sigismundus in epistolæ inscriptione rex appellatur. Constat ergo patre adhuc superstitite regis nomen obtinuisse. Frelegarius in Epitome cap. 34 : *Gundobadi filius Sigismundus apud Genavensem urbem villa Quadrivio jussu patris sublimatur in regnum; quod Marii quoque Chronicum confirmat his verbis, Florentio et Anthemio (id est anno qui inter Symmachi et Gundobadi obitum intercessit). His consulibus monasterium Agauno a rege Sigismundo constructum. Atqui his consulibus pontifex Romæ jam erat Hormisda Symmachi successor. Quare non illo primum anno rex dictus Sigismundus, quem Symmachi antea temporibus nomen hoc gessisse arguit epistolæ inscriptio.*

^b Librum de Christi Divinitate vocat Florus diaconus, quodcumque epistolam hanc citat in Pauli verba ad Romanos, Galatas et Hebræos. In ea enim Gundobadi quæstioni respondens, ostendit in Christo

A elni sensibus possunt, quæ nobis apud Italiam vestram, vel pontificalis benignitas, vel civilitas regalis impendit, cum post familiaritatem totius munificentiæ commodis præferendam, quia istic liberius laxavit reditum, illinc tenacius vixit affectum. Attentionior pro vestris quod superest incumbat oratio. In augmento namque ovium crescit custodia pastoralis. Sacris nos apostolorum liminibus commemoratione assidua præsentantes, speciali dum vixero prædicatori vestro, ubi obtinuitis initium, impetrate profectum. Litteris nos, in quantum possibilitas patitur aut libertas, quibus nobis doctrina et incolunitas vestra floreat, frequentate. Et ut supra speravimus, ambienda nobis venerabilium reliquiarum conferte præsidia : quarum cultu, et beatissimum Petrum in virtute, et vos semper habere mereamur in munere.

EPISTOLA XXVIII.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^b DOMNO GUNDOBADO REGI.

Rediens ab urbe Lugdunensi sanctus Chartenius episcopus, in qua, nobis ^c de concilio discedentibus, ad privata quædam negotia expedienda resederat, quæstionem sibi, imo magis omnibus nobis, proposuisse vos retulit. Quæ si fuisset coram positis indicata, subministrante sancto Spiritu, facile sciscitationi vestræ quæ ad causam pertinebant suggeri poterunt. Sed quia tam sanctam sollicitudinem nulla debemus responsi dilatione fraudare : sciens nulli Christo propitio in fide fratrum meorum concordare sententiam, præsentis paginæ famulatu respondere ad consulta præsumo. Jubetis igitur, ostendi vobis rationem vel potius auctoritatem, qua pateat Deum habuisse in divinitate substantiam, priusquam sumeret de incarnatione naturam; et per hoc perniciosissima hæresis illa vincatur, quæ Dominum nostrum ex Maria cœpisse contendens, etiam Deum Patrem in Filii execratione blasphematur. Necesse est enim, quantum ad illos, imperfectioni divinæ aliquid accrevisse, si tantis retro sæculis sine filio manens, pene jam in termino mundi labentis. cum Maria prolem,

Domino, priusquam homo fieret, æternam fuisse divinitatem, adversus hæresim illorum qui ex Maria cœpisse contendebant. De quibus Augustinus hæresi 44 : *Pauliani, inquit, a Paulo Samosateno, Christum non semper fuisse dicunt, sed ejus initium ex quo de Maria natus est asseverant; nec aliquid amplius quam hominem putant. Ista hæresis aliquando cujusdam Artemonis fuit; sed cum defecisset, instaurata est a Paulo, et postea sic a Photino confirmata, ut Photiniani quam Pauliani celebrius nuncupentur. Photinianos autem, seu Paulianistas, per hæc tempora Galliam infestasse indicat concilium Arelatense II, cap. 16, et Sidonii epistola 12, lib. IV, ad Patientem episcopum Lugdunensem. Unde et beatus quoque Avitus Photinianorum hæreticorum validissimus expugnator dicitur ab Agobardo.*

^c Diversum est hoc concilium a primo Lugdunensi, quod inter concilia Galliæ tomo I edidimus, in quo discussa est sub Sigismundo causa Stephani, qui duas sorores duxerat. Hoc enim sub Gundobado jam præcesserat : sed in eo quid actum sit nescimus, nisi quod se interfuisse Avitus significat cum Carthenio incertæ sedis episcopo.

tum ille habere incognoscit paternitatem : ac a semel-
 ipsis assertionis suæ necessitate constricti, quem nomi-
 nant filium, denegant Deum. Sentiant enim, sanas
 a res ferre non posse ut ante non multos adhuc an-
 nos Deus cœpisse credatur ex homine. Sed nescio
 in quem effectum redemptio nostra surrexit, si non
 creaturæ suæ pretium Deus exstitit. Nec enim redi-
 mere homo solus hominem poterat; aut qui in su-
 pernis et Deus est, eguit redemptione. Jubetis ergo
 ut hæc quæ ratione colligimus auctoritate doceamus.
 Sufficiat ergo acrimonix vestræ paucitas exemplo-
 rum, quæ sumpta de pluribus abundant cognoscere
 cupienti : cæterum renitentibus animis et in sua in-
 credulitate durantibus, si aliqua non satisfecerint,
 cuncta non proderunt. Esaias conclamantissimus
 prophetarum, nativitatem Christi Spiritu revelante
 prospiciens : *Parvulus, inquit, natus est nobis, filius
 datus est nobis; et vocabitur nomen ejus admirabilis,
 consiliarius, Deus fortis, pater futuri sæculi, princeps
 pacis (Isai. ix, 6)*. Intuemini, quæso, verbi vigorem.
 Parvulus datus est nobis, filius datus est nobis, Par-
 vulus natus est, et filius datus : natus est nobis ho-
 minis filius, datus est Dei; et vocabitur Deus fortis.
 Ac si diceret, Deus et homo, Deus qui creaverat vi-
 tam, fortis qui vinceret mortem. Cujus divinitatem,
 sub verbis scribæ ac discipuli sui propheta Hieremi-
 as ostendens sic ait : *Hic est Deus noster : non
 estimabitur alius ad eum. Invenit omnem viam disci-
 plinæ : dedit Jacob puero suo, et Israel dilecto suo;
 et post hæc in terra visus est, et inter homines conversa-
 tus (Baruch. iii, 36)*. Quod si est forte, cui hæc quæ
 de antiquis ponimus, obscura videantur, legat aposto-
 lum Paulum, qui cum corporeos parentes Domini
 commemoraret, *Quorum patres, inquit, et ex quibus
 Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus
 benedictus in sæcula (Rom. ix, 5)*. Nam et Thomas
 apostolus, cum in resuscitati mediatoris corpore fi-
 xuras clavorum, hiulem transpuncti lateris signum,
 digito tentante palpasset, virtutis experimenta inter
 infirmitatis indicia colligens, sic clamavit; *Dominus
 meus, et Deus meus (Joan. xx, 28)*. Ecce quibus testi-
 moniis, velint nolint, hæretici ipsi, Judæorum in
 perditione confines, de Filii divinitate vincuntur :
 quorum verbo credas Judæos in Evangelio Joannis
 Dominum discussisse dicentes : *Quadragesima annos
 mundum habes, et Abraham vidisti (Joan. viii, 57)*.
 At ille inquit : *Amen dico vobis, ante Abraham ego
 sum (Ibid., 58)*. Est hic, rogo, quod obscurare vel
 volens queat? Quid nunc restat, nisi ut qui senior
 ab Abraham cognoscitur, junior vel mundo dicatur?
 Et istud, quamlibet contentiosum sit, vinci potest,
 si pro Domino inter passionis contumelias proclamante
 : *Pater, clarifica me ea claritate quam habui apud*

te antequam mundus fieret (Joan. xvii, 5). Sed forte
 et hoc putatur addendum, ut enim filium nominatum
 cujuscunque exempli auctoritate doceamus. In psalmo
 ait : *Dominus dixit ad me : Filius meus es tu; ego hodie
 genui te (Psal. ii, 7)*. Hodie hic æternitas significatur,
 quæ termino atque principio perinde caret : cui non
 pariunt crastina tempora futurum, nec rapiunt he-
 sterna transactum. Penes nos ergo, per tenebrarum
 vices ista mutantur; apud Deum vero, cui nox non
 est, semper hodie est. Quod tamen si hæretici aliter
 volunt intelligere, nostra non refert. Nam cum de
 solo nomine filii Dei agamus, quale volunt hodie ac-
 cipiant, concessuri sunt, ut ante genuerit filium
 pater, quam mater ediderit. Certe vel Salomon cui
 maximam in scrip'turis veteribus auctoritatem singu-
 laris sapientia facit, planissime filium in Proverbiis
 et lucidissime nominat dicens : *Quis colligavit aquas
 quasi in vestimento? quis suscitavit omnes terminos ter-
 ræ? quod nomen ejus, et quod nomen filii ejus, si no-
 sti (Prov. xxx, 4)?* De præteritis ista sufficiant.
 Apostolus autem dicit : *Postquam venit plenitudo
 temporum, misit Deus Filium suum (Gal. iv, 4)*. Enim-
 vero qui mittitur, erat antequam mitteretur. Qui si
 ante Mariam non fuisset, hunc similem cæteris adop-
 tio fecerat Dei Filium, non natura. Nec in Evange-
 liis ipse dixisset : *Tantum Deus dilexit mundum, ut
 Filium suum unicum daret (Joan. iii, 16)*. Non elec-
 tum ergo ab ipsa ineffabili paternitate, sed genitum :
 cui tam Deo quam homini vero, in utraque natura
 fideliter proprio, in divinitate mansisse de Patre, in
 corpore cœpisse de matre est. Hæc ergo, quia jussi-
 stis, quædam responsionis nostræ indicula, et ad
 elucidandam veritatem pauca testimoniorum semina
 transmissi : quæ possit quidem acrimonia vestra vel
 eloquentia in frugem salutis Christo irrigante nutrire.
 Sed si sit quisquam de his contra quos agimus, quem
 his vestro judicio ad totum respondisse credatis,
 licet sint vigilantissimi in catholica et fidelissimi
 tractatores; dabit tamen Deus, ut ego quoque possim
 vobis et numerosiorum exemplorum numerum, et
 rationem quæ satisfaciatur, præsumpta scribendi vo-
 catione suggerere.

EPISTOLA XXIX.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS * DOMNO SIGISMUNDO.

Omni quidem vitæ meæ tempore de isto em me
 asserendi famulatus agnosco; sed impensius festivi-
 tate præsentis, quæ sollicitudinem vestram non minus
 explorandis hæreticorum conatibus, quam nostræ
 partis occupat cultibus celebrandis. Siquidem per
 annum quoddam contagium congregatis adversis,
 attento vobis labore curandum est, ne alienæ calli-
 ditatis fraude pullulet, quod in Dei nomine jam vestra
 victoria celebrandi virtute succidit, quamlibet Chri-

* Utriusque epistolæ eadem fuit occasio, aposto-
 lica nimirum, id est beati Petri festivitas, quæ Ge-
 navæ annuo cultu celebrabatur. Genavensis enim
 ecclesiæ tutela et patronus beatus Petrus; et Genavæ,
 opinor, diviso cum patre regno, larem fixerat Sigis-
 mundus : quod et de Godegisilo Gundobadi fratre,

cum una regnarent, scribit in Epiphaniæ vita Enno-
 dius. Genavam tum ergo promiscue adventantibus
 etiam hæreticis, locum habuerunt illa quæ priore
 epistola continentur, in qua duas hæreses, ni fallor,
 dicit Arianam et Photinianam.

sto propitio presentibus vobis obsistat [*alia lectio absistat*]. Hinc illa sollicitudine pressior, constipatio Genavensis, quæ in more originis primæ, virilibus animis virus anguim sibilu feminei sermonis insonuit. Unde illud, si mereor, quamprimum scire desidero, utrum cum domno clementiæ vestræ patre mentio illius ordinationis acciderit, quæ bonorum pestem ab infernalibus latebris excitatam, catholicis Arianisque certantibus intromisit : vel si servatur adhuc credulitatis, imo simulationis illius dolus, quem non impressum animis, sed chartulis exaratum, paulatim in antiqua sui dogmatis a crudelitate revocat litterata promissio. Quæ certe si adhuc, ut cœperat, societati Arianae communiione immixta est, claret gloriosior sub principatu vestro noster triumphus ; cum duabus hæresibus in unum reductis, tam acquirantibus quam convincentibus vobis, et schismaticorum numerus decrescit et schismatum. Hinc ergo servitium curiositatis meæ dignanter aspiciate, et de peculiaris patroni vestri apostoli festis expectationi nostræ prosperitatis et compellationis vestræ munera duplicite.

EPISTOLA XXX.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS DOMNO SIGISMUNDO.

Nuper cum officia culmini vestro semper debita pro apostolicæ festivitatis consuetudine destinavi, non minus civilitate pretioso, quam declamatione conspicuo sermone dixistis, idcirco vos tardius dedisse rescriptum, ut humilitas sui conscia quæ a scribendi audacia jure temperat, eo diutius ariditatis supplicia penderet, quo fontem splendidum vestri alloquii plus sitiret. Vindictæ, sicut dignamini scribere, genus esse censentes, ut portitor a me segnius destinatus vobiscum diutius moraretur. O retributio ultionis blandissimæ ! o sententia crudelitatis optandæ ! Quis scilicet tam intolerabilem pœnam æquanimitè ferat, ut paradiso vestri conspectus inclusus mora beatiore vos videat ? Timeo plane, ne frequenter me jubeatis scribere, si disponitis tarditatem taliter vindicare. Aut si ego certus fuerim hujusmodi me animadversione plectendum, ipse procul dubio scripta porrigerem, quæ justo rarius exarasset. Et utinam mihi vobiscum posito negaretur celeritas revertendi : et verba quæ post longum tempus legere, diutius in ipso meatus sui tramite donarer audire. Certe Deus viderit, quid ego apud judicium vestrum, vel audacia servitii, vel trepidatione promerear : tamen officii mei portitoribus reus ero, si eos prolixitate præ-

^a Non senatores modo, sed patricii ambo, et ordinarii consules fuerant : Faustus anno Christi 483 liennio post Symmachus, uterque sine collega. Ad hos ergo, tanquam præcipue in Urbe dignitatis proceres, suo et Gallicanorum omnium antistitem nomine, scribit de synodo Romana, et judicio in ea adversus Symmachum papam Theoderici regis auctoritate constituto expostulans, Italiæque episcopos perstringens, quod de eminentiore judicium inferiores receperint.

^b Exstat hoc decretum in synodo Rufio Magno Fausto Avieno consule habita anno Christi 502. De-

sentia vestræ delicti quo arguor emendatione fraudavero.

EPISTOLA XXXI.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS A FAUSTO ET SYMMACHO SENATORIBUS URBIS.

Primum fuerat talis status rerum desiderandus, ut ipsi per nos Urbem orbi venerabilem pro dependendis divinis humanisque expeteremus officiis. Sed quia istud jam dudum per rationem temporum fieri posse cessavit, velimus quod fatendum est, vel eo securitatis accedere, ut quæ in causa communi supplicari oportet, amplitudo vestra congregatorum Gallia sacerdotum relatione cognosceret. Sed quoniam hujus quoque nos voti non potes reddit provincia præfixis regnorum determinata limitibus : quamprimum supplici prece posco, ne celeberrimo ordini vestro pagina hæc aliquod moveat quasi ab uno dictata fastidium : quoniam a cunctis Gallicanis fratribus meis, ad hoc ipsum non minus per mandata, quam per litteras oneratur, quæcunque a vobis omnes ambimus, unus suggerenda suscepi. Dum de causa Romana Ecclesiæ anxianimi ac trepidi essemus, ut potestare statum nostrum in lacesito vertice sentientes : quos omnes una criminatio utique sine invidia multitudinis percusserat, si statum principis obruisset : perlata est sollicitudini nostræ ab Italia in exemplaribus sacerdotalis forma decreti, quam de papa Symmacho apud Urbem collecti Italiæ antistites ediderunt. Quam constitutionem licet observabilem numerosi reverendique concilii reddat assensus, intelligimus tamen, sanctum Symmachum papam, si sæculo primum fuerat accusatus, consacerdotum suorum solatium potius asciscere quam recipere debuisse judicium. Quia sicut subditos non esse terrenis potestatibus jubet arbiter cœli, staturos nos ante reges et principes in quacunque accusatione prædicens : ita non facile datur intelligi, qua vel ratione vel lege, ab inferioribus eminentior judicetur. Nam cum celebri præcepto Apostolus clamet (*I Tim. v, 19*), accusationem vel in presbyterum recipi non debere, quid in præcipuum generalis Ecclesiæ criminacionibus licere censendum est ? Quod synodus ipsa venerabilis laudabili constitutione prospiciens, causam quam, quod salva ejus reverentia dictum sit, pene temere susceperat inquirendam, divino potius servavit examini : perstringens tamen, prout breviter potuit, nihil vel sibi vel gloriosissimo viro Theoderico regi, de his quæ papæ dicebantur objecta pa-

cernimus, inquirunt, ut *Symmachus papa, sedis apostolicæ præsul, quantum ad homines respicit, quia totum constat divino arbitrio fuisse dimissum, sit immunis et liber, et Christianæ plebi, sine aliqua de objectis obligatione in omnibus ecclesiis suis, ad jus sedis suæ pertinentibus, tradat divina mysteria.* Quare dubium non est quin synodum istam Avitus intelligat, quæ in codice Narbonensi aliisque vetustioribus, quarta et palmari recte inscribitur. Falso enim recentiores palmari nomen synodo alieri tribuunt, quæ Avieno juniore consule celebrata est ; cum in ea nec decreti hujus sit mentio, nec absolutionis Symmachii quam in palmari editam constat.

tuisse. Quibus cognitis, quasi senator ipse Romanus, quasi Christianus episcopus obtestor, sic divinitatis cœlestis dono temporibus vestris prosperitas optata succedat, sic dignitas in qua floretis, universo orbi speciem Romani nominis mundo labente contineat, ut in conspectu vestro non sit Ecclesiæ minor quam reipublicæ status; quodque vobis Deus posse præstitit, prosit et nobis; nec minus diligatis in Ecclesia vestra sedem Petri, quam in civitate apicem mundi. Si profundo illo tractatus vestri consilio rem videtis, non ea tantummodo quæ Romæ geritur causa cogitanda est. Sed et in sacerdotibus cæteris potest si quid forte quod vocaverat reformari; at si papa Urbis vocatur in dubium, episcopatus jam videbitur, non episcopus vacillare. Nostis bene inter quas hæresum tempestates, veluti ventis circumflantibus, fidei puppem ducamus. Si nobiscum hujuscemodi pericula formidatis, expedit ut gubernatorem vestrum participato labore tueamini. Alias autem quæ ultio est, si nautis in magistrum furentibus, non sine illorum periculo cedatur isto discrimine? Reddet rationem qui ovili dominico præest, qua commissam sibi agnorum curam administratione dispenset: cæterum non est gregis pastorem proprium terrere, sed iudicis. Quapropter reddite nobis principalem, si tamen necdum est restituta, concordiam: quoniam clienti vestro, venerabili Symmacho presbytero, idcirco laborem hujus fatigationis injunximus, ut nobis in vestrarum oraculo litterarum per reintegratæ pacis nuntium supplicationis nostræ referret effectum.

EPISTOLA XXXII.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS * LIBERIO PRÆFECTO.

Postquam multiplices Galliarum labores felicissimus potestatis vestræ visitavit adventus, nullum sum antehac in affectibus vestris desiderii mei expertus effectum. Unde licet etiam nobis prodesse credamus beneficia, quæ jam dudum provincialibus spargitis, mihi tamen hæcenus sitienti litteras vestras quasi primum modo venistis. Enimvero ut me offerendis ultro epistolaribus officiis non offerrem, illis occupationibus obstrepere timui, quibus me credebam tanto temporum spatio a votiva lectione suspendi. Sed quia etsi tarde, compellantibus vobis, meque ad præcelsos apices rescribente, ordo alternantis commercii in litterario sermone servatus est, qui fecistis me absque verecundia respondentem, reddite ut cupio frequentia debitorem. Nec desunt si annuitis causæ jubendi;

* Prætorii primum Italiæ, tum deinde Galliarum, viro multiplici laude conspicuo, post etiam Patricio. Cassiodorus libro xi Variarum, epist. 1: *Respicere patricium Liberium præfectum etiam Galliarum, exercitualement virum, communiione gratissimum, meritis clarum, forma conspicuum, sed vulneribus pulchriorem, laborum suorum munera consecutum, ut non præfecturam quam bene gessit, amitteret, et eximium virum honor geminatus ornaret. Ennodius Liberio eidem lib. ix, epist. 25: *Necum Galliæ in hac astipulatione conveniunt, ut Christo Deo vivo disponente, ordinatis illis quibus civilitatem post multorum annorum curricula intulisti, quos non ante contigit saporem de Romana libertate gustare, ad Italiam tuam et poscentibus nobis et illis tenentibus reducaris.**

abundant quæ possitis injungere cupientibus obedire: major siquidem potestate civilitas, nec minor est dignitate dignatio. Nam hæc ipsa causa cujus vobis scribendi materiam merces ingessit, quibus inter tribunalia operibus magis studeatis florere perdocuit. Unde quod nobis a ^b viro spectabili, vicario vestro, pro quorundam captivorum liberatione suggestum est, ad præceptionem culminis vestri lætus implevi, pretio tamen quod portitores attulerunt, non recepto. Quia si aliquid præfato viro magnifico, filio meo Gemello, conditionis personæ ipsæ per originem debent, potest hoc quod mihi obtulerat, pro redimendis ingenuis distribuere. Si vero istos agnoscitis liberos natos, sufficit pretium profuisse.

EPISTOLA XXXIII.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS VIRO ILLUSTRIS * APOLLINARI.

Scio quod revertens ad devinctissimos mihi domnos Domnolus noster, coram me vestræ piæ sollicitudinis ambiguitatibus æstuantem, aliter quam voluit relaturus, aggravavit magis redeundi festinatione, quam minuit. Siquidem me apud Lugdunum in adventu ejus gravis oculorum dolor impotem luminis contuendi impetu ingruente reddiderat. Unde quia nec ipse fuit eliciendi rescripti efficax, nec ego idoneus redhibendi, omnem gratiarum, quæcunque vel pretio munerum, vel animo munerantum deberi potuit, actionem verbo potius referendam portitoris auribus alligavi. Licet minime dubitans, apud sanctæ dulcedinis aviditatem parvipendendam mandatorum seriem desiderio litterarum. Sed cum primum, rare-scentibus tenebris cubicularis ergastuli, aliquantisper ordinandi officia copia fuit, solutionem debiti non moratus, præsentem bajulum destinavi: cui ultra quam dici potest verbosis salutationibus onerato, quantum pertinet ad mandata loquacia, perbrevein paginam dedisse me computo. Nam ecce mihi Deus testis est, quanto lumine præfatus carissimus noster in ipsa contenebrati recessus nocturnali habitatione respersit, cum dulcissimi pignoris nostri reditu quem ante nescieram, nuntiato, resolidatam Christo propitio familiam meam ab eo quem misissem inveniendam esse firmavit. Quocirca nec vos jam de vobis aliquid semiplenum putetis: quorum contubernio, divinitate propitia, etiam oculi mei per præsentem paginam satisfacientes accrescunt. Tum videlicet sinceritate perfecta hilares diei gratia re-

^b Gemellum mox nominat: quem Provincia potitus rex Italiæ Theodericus vicarium præfectorum creavit. Sic enim ad eum scribit apud Cassiodorum lib. ii, epist. 16: *Hinc est quod præsentem tempore in Gallias, nobis Deo auxiliante subjectas, vicarium te præfectorum nostram mitti auctoritas.* Cæterum, ut Avitus hoc loco Liberii rogatu captivos liberat, sic Liberium Ennodius lib. ix, epist. 39, pro Camilla consanguinea sua rogat, ut casellulas ejus intra Gallias fisci oneribus releveret.

* De Sidonii filio ut coniciam, monet sub finem nomen Archadii, quem Apollinaris filium innuere videtur. Apollinari autem, Sidonii filio, filium fuisse Archadium, in notis Sidonianis ostendimus lib. iii, epist. 13.

ceptori, si me rescribere hactenus vestra dulcedo sic ignoscens, quamlibet infirmum atque anxium, ad votivam tamen frequentiam litterarum in Dei nomen, Archadio jam dictante, solis subscriptionibus occupanda compellat.

EPISTOLA XXXIV.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS VIRO ILLUSTRIBUS
AURELIANO.

Indicium quidem quantalæcunque prosperitatis esse manifestum est, quod amicorum affatu tantisper interlucente temporariæ pacis colore visitamur. Verumtamen æstus ille diluvii quem procellis temporalibus comparastis, humanis rebus, dum per mundanum pelagus curritur, fluctu assiduæ perturbationis insistit. Quandoquidem hoc ipsum quod inter adversitates temporum respiramus, discriminum qua: patiamur interval' a magis debemus putare, quam terminum. Nam idcirco tantum inter incommoda calamitatum, circumscribendis potius quam sanandis, lux quædam videtur alludere, ut mentes fallaci securitate laxatas, instaurato gravius metu succidius angor afficiat. Quocirca desiste, vir optime, mala ferventia credere finem malorum: et cum sereno motu dissimili tempestate molita, facies tantillæ serenitatis alternat, varietate preventuum non delectare, sed utere. Nec sic te aut prosperitas erigat, aut frangat adversitas, ut in animis tuis tam amicorum mutetur causa, quam temporum. Memento te semper propositæ caritatis, si licet scribere: sin alias, quod prohiberi non potest, vel amate: et post gurgites quos litteris descripsistis, in eo magis sæculo sperate portum, quo timere non poterit tranquillitas rata naufragium.

EPISTOLA XXXV.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS B ELPIDIO DIACONO.

Per quosdam clericos legis alienæ divinum munus in nuntio tuæ incolumitatis accepi: nec minuit diligentis gratiani qualitas portitorum: sicut nec Eliæ (III Reg. xvii, 6) nostro transmissi cœlitus cibi inter horrida volatilium bajulorum rostra viluerunt. Ipsam tamen quam satis avidus sumpsi, tuarum dulcedinem

^a De hoc vero difficilior est conjectura, cum Aureliani hac ætate insignes fuerint non pauci. Vide an ad Aurelianum patricium referri queat, cujus servum Massiliæ ad basilicam S. Victoris a demon'o liberatum ait Gregorius Turon. lib. i Mirac. cap. 77. Certe, nisi tempora discrepant, dignitas non repugnat, cum illustres fuerint omnes patricii.

^b Medico Theoderici regis, cujus ad Elpidium ipsum, cum diaconi quoque titulo, exstat epistola lib. xiv Variarum Cassiodori, et apud Ennodium complures. Eo alludens Ennodius idem lib. ix, epist. 30. Scio, inquit, quia Deus tibi sic gratiam invicti principis contulit, ut humilitas ecclesiastica non periret. Carum enim imprimis Theoderico fuisse testatur Cyprianus diaconus in Vita S. Cæsarii lib. i: *Elpidius diaconus et medicus, regis potestati sedulis officiis cum primis familiaris et intimus.* Quo in loco Elpidium narrat ab infestatione diaboli qua domi vexabatur, S. Cæsarii opera liberatum.

^c Quis hic major, aut quænam domus Tullii a qua li nomen, non liquet, nisi quis fortasse ad Servii Tullii

A litterarum, illud aliquantæ amaritudinis asperitate respersit, quo ad te scripta quæ prius reddidi, abnegas pervenisse. Nam per majorem domus Tullii, qui amorem tuum, dominum meum Sigismundum, a patre suo in legatione directus, in Viennensium civitate repererat, epistolas tuas me accepisse lætatus; per ipsum rursus officia profundissimæ caritatis exsolvi, et affectam tui quem corde conceperam, studio paginæ famulantis excolui. Quo eventu in manu tuas perlata non fuerit, major quem supra dixi, non potest ignorare. Et ego quidem moleste tuli, et tibi molestum fuisse gavisus sum, in tam idonea opportunitate desiderii duorum unius officii perisse commercium. Verumtamen cum de institutæ dilectionis proposito pars altera secuta est, nonnunquam casibus oportet ignosci, quibus colloquia nostra potius quam vota frustratis, sollicitudini damnum potest contingere, non amori. Neque tu putes, seu negatis occasionibus, seu repertis, ullum esse negligentia tempus, quo apud me inter quaslibet alias actiones frequentandæ sospitatis tepescat ambitio. Illud igitur in mentibus amicorum censeo esse pretiosius, in quo constat fortuitis nil licere, quod nes itineris dissipat longitudo, nec oblivionis frustratur abusus. Compenso tamen in præsentis caritatis verbum, si pro damno dignatus es putare silentium. Simul et specialius adolescentem si dignaris insinuo, filium scilicet viri illustris Celeri, qui post Deum ut nitæ soboli vitam incipiat sperare tu facies. Nam ita lacrymabili pignoris infirmitate constringitur, ut incertus optandi, cujus quasi pater mortem imminere compellitur, vitam quasi orbatus deflere cogatur. Quapropter opitulaturæ Divinitati junge tua quantum conjicimus de peritia singulari: vestrum promississe jam ex parte fecisse est. Tribuat Christus, ut exultando atque impensius laudando in hac cura magisterio tuo, simul tibi et Italia medicinæ opinionem, et Gallia pueri debeat sanitatem.

EPISTOLA XXXVI.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS D VIRO ILLUSTRIBUS SENARIO.

Magnificentia vestra gratiam frequenter expertus,

regis domum, quam P. Victor in quinta Urbis regione collocaat, referendum putet, quod multis non facile persuaserit. Ad Celerem autem, cujus filii sanitatem hoc loco Elpidio medico commendat, scripturus est epistolam 43.

^d Comes hic fuit patrimonii Theoderici regis, et patricius, de quo multa jam diximus ad Ennodium. Nunc addendum est ejusdem epitaphium, quod non insulsis versibus conditum, a Petro Pithoso relatatum est in libro iv Poematorum.

SENARII V. I. COMITIS PATRIMONII ET PATRICII EPITAPHIUM.

Ille ego sum mundi quondam sine fine via or
Senarius, membris tumulo non nomine clausus,
Principis invicti semper sublimis amore.
Cujus in orbe sui vox regum, lingua salutis,
Fœderis orator, pacis via, litibus hostis.
Novit et hoc Oriens, hoc ultimus axis Iberi,
Hoc scit bruma rigens, scit et Africa solibus usta.
Bis denas et quique simul legatio nostra
Signat in orbe vias, et nunquam strata labore.
Cursus erat volucer; namque auro pervigil uno

qua dignanter accipitis, salutationis officium pagina famulante direxi. Et quia scitis synodaliū legum esse, ut in rebus quæ ad Ecclesiæ statum pertinent, si quid fuerit dubitationis exortum, ad Romanæ Ecclesiæ maximum sacerdotem, quasi ad caput nostram membra sequentia recurramus; ex consensu antistitum provinciæ Viennensis^a ad sanctum Hormisdam, seu quicumque nunc ille est, papam debitæ venerationis obsequium cum sollicitudine destinavi: audire a prælatæ sedis auctoritate desiderans, quid de effectu directæ a se ad Orientem legationis agnovit. Cum ergo, ut dixi, a provincialibus meis consulor, respondere etiam ego, ni priorem consulam, non præsumo. Adminiculo igitur ordinationis vestræ opus est, ut istud ab utraque parte per ordinem compleatur, ut vel a nobis interrogatio perveniat, vel ad nos redeat ab exponente responsio. Non ad solos sacerdotes Ecclesiæ pertinet status: cunctis fidelibus sollicitudo ista communis est. Quicumque vel quocunque videmur Ecclesiam regere, vestram in catholica religione rem gerimus. Cum de fidei regula vel ægrotat aliquis vel sanatur, nobiscum vos aut gaudere oportet aut gemere. Unde nec vos aliquid de causa quam consulo, latere credendum est. Si mihi soli agerem, satis interrogationi meæ notitia vestra sufficeret: nil plus a papa quam a vobis possumus veritatis audire. Sed Ecclesiarum poscit utilitas, ut quæ vos nostis doctor insinuet. Ego tamen peculiaris vester rescriptum, si dignamini, a vobis peculiariter præstolabor: quo revera, ut dixi, tantum mihi veritas innotescere poterit, quantum se Romanæ urbis antistes auctoritatis privilegio expetentibus respondisse gaudebit.

EPISTOLA XXXVII.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS^b PETRO EPISCOPO.

Etiamsi alia causa non esset qua beatitudinem vestram litterario famulatu occursus meæ devotionis expeteret, justum esset vos ab omnibus excoli, qui opinionione sancta desiderium vestri omnibus intimatis. Dignum quippe est vos expeti non minus sede Romana, quia non magis potestate illa, quam vos caritate fulgetis. Cujus reverentiæ ut debitum est salutatione præmissa, fateor apostolatui vestro, et cum verecundia, ignorantiam Gallicanam. Nec melius esse puto quemquam simulare quod sciat. D

Bis maris Oceani, bis Pontica littora vidi,
Europamque Asiamque sequens, duo limina mundi.
His etiam meritis sociavimus agmen honorum.
Aulica quippe comes rexi patrimonia clarus,
Et mea patrio fulserunt cingula cultu.
Me pietas, me sancta fides, me fovit honestas.
Saecula canant titulos: nam moribus astra tenemus.

^a Aviti ad Hormisdam epistola, itemque Hormisdæ Avitum responsio, postremo loco a nobis editæ sunt numero 87 et 88, ex quibus epistolæ hujus et proxime sequentis interpretatio petenda est.

^b Ravennati, ut opinor. Eodem pertinet epistola superior. Missis enim ad Hormisdam legatis, ut de Orientalis Ecclesiæ statu certior fiat, ab episcopo Ravennate, qui iter illis futurum erat, petit ut ignorantiam Gallicanam erudiat. Petri hujus in synodo Romana palmari subscriptio legitur his verbis: *Petrus episcopus Ecclesiæ Ravennatis huic statuto nostro, in*

quam didicisse si nesciat. Quæ inter Romanam et Constantinopolitanam Ecclesiam res agantur, non quacunquē auctoritate cognoscimus, sed de rumoribus magis ac nuntiorum varietate captivum. Et ideo, ne forte quam rustici tam negligentes credamur, perinde sanctum papam et beatitudinem vestram, per Viennenses clericos provincia tota nunc consolat, ut quæ vobis de statu fidei cum Orientis parte definita sint, rescripti salubris lumine declaretis. Quia cum magistros etiam procul positos ultro decepto prorogare doctrinam; curandum est soliditati corporis, ut semper prosperitatem capitis sui membra cognoscant. Quocirca si servis vestris filiis meis quos in id ipsum direxi, tribuatur accedendi usque ad Romam facultas, per duos Ecclesiæ principes abundabit Gallias erudiri. Quod si forsitan a sede vestra quos misimus revertantur, vestri apostolus fida responsio fiet nobis totius instructionis quæ ad cunctos perveniat, plenitudo.

EPISTOLA XXXVIII.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS^d EUFRASIO.

Jam quidem per pueros meos litteras dedi, quibus scire vos facerem quantum fratri Imeterio apud me commendatio vestra profecerit. Tamen non dubitans eum inter initia pontificatus sui, senioris germani, sicut dignum est, officia curaturum; has etiam per ipsum libenter adjeci, quibus opusculi mei jam diu quæsitum prædonem in manus meas venisse plus gaudeo. Et quia libellum ipsum, quantum mihi indicaverat, vobis reportat, spero ut qualecunque est opusculum ipsum, nec vacanter editum, nec omnimodis emendatum, viro sublimi ac piissimo, si dignamini, fratri nostro Apollinari publicare atque excusare dignemini. Cui impium fuerat non hæc a me primum jure caritatis offerri, si non rus fuisset absurdum, me domni Sidonii filio, inter facundiam paternæ delicias, meis temporibus nauisaturum, offerre etiam de præsumptione fastidium. Quocirca volumen per vos temperatius ingerendum, si supradictus frater vel infantibus legi debere censuerit, possum per quæcunque magnificentiæ suæ scripta cognoscere. Si autem post flumina fontium paternorum, ut potius reor, paupertatem venæ tenuissimo rore manantis abjecerit, sine verecundia mea suaque impietate, sufficet me reprehensionis

quo totam causam Dei judicio commisimus, subscripsi. Ad eundem etiam pertinere conjicimus Theoderici regis epist. 27, libri in Variarum, Petro episcopo inscriptam Felice consule, id est, anno Christi 511. Quod si verum est, errant qui Petrum Ravennatem ante id tempus defunctum tradunt.

^e Alexium presbyterum et Venantium diaconum. Sic enim appellantur in Aviti litteris ad Hormisdam, et in Hormisdæ ad Avitum.

^d Etsi episcopi nomen non est appositum, episcopus tamen fuisse dixerim Arvernorum, ad quem et binæ sunt epistolæ Ruricii, quarum in altera dignitatis quoque nomen omissum est. Synodo Agathensi per vicarium subscripsit anno 506; interfuit ipse Aurelianensi anno 511. Hunc itaque rogat ut librum suum qui in ejus manus venerat, Apollinarius Sidonii filio recensendum ingerat et excuset.

sue censuram hinc tantummodo intellexisse, si A
taceat

EPISTOLA XXXIX.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS * DOMNO
GUNDEBADO REGI.

Quod servum cui discussio necessaria credebatur, de Viennensi ad Lugdunensem basilicam sub custodia destinavi, timoris et obedientiae fuisse manifestum est. Nam sicut eum hic inaccusatum tradere non praesumpsi, ita illic interrogationibus quas audientia postulabat, vivum fieri procuravi. Cum vero et regula ubique una sit, et eadem seu impossibilitas seu facultas, pro communis ministerii observatione nos maneat; non ego proprietatem Lugdunensis et Viennensis basilicae, sed reverentiam Ecclesiae utriusque tractavi: unde intercessionem b facilius de proximo suggerendae, quod utrumque nostrum tangere poterat, praesens episcopus allegaret. Siquidem in omnibus locis sanctis, sicut ministerio nostro eadem caritas, ita imperio vestro aequa potestas est. Ut taceam quod servus ipse, a Domini colloctione digressus, non debuit pro concitanda mihi offensa Viennensem expetere, qui illic positus intra Lugdunensem se potuit Ecclesiam continere. De causa vero, in qua coram examine celsitudinis vestrae callidus depositi negator arguitur, talis conscientia mea est, qualis Deo et vobis in omni actu meo et conversatione monstratur. Quamquam etiam me testante interpellantis simplicitas, quae ut pii domni dicatis non devitarer operatione diffiteri, qui in ejus consolatione volueram, si Christum cogitare putaretur, profleri. Quod etiam praesenti testificatione de servis vestris, civibus nostris, aliqui cognoverunt. Pulsatis autem laboriosis extra ordinem suum omnem parum sibilis dicitur esse responsio. Utrum de me erit, suggerat Deus vobis; declaret et veritas; quia qui castigatus a me, eo forte spiritu falsitatis irascitur quo contra simplicem de depositi inficiatione mentitur, licet Deo vobisque propitiis parum ad defensionem suam proficiente commento, dum se a me dicit admonitum ne redderet, diffiteri non potest quod accepit. Quae professio sua, etiamsi censeatis quod

* Causam reddit cur servum depositi negatorem qui Lugduno Viennam venerat, Lugdunum ad disquisitionem remiserit purgatque quod ille se ab Avito dicebat admonitum ne redderet.

b Solemni episcoporum more, qui et pro servis apud dominos, et pro reis quibuscumque, miseris vel oppressis, apud iudices aut apud principes enixe intercedere solebant. Ennodius in vita Epiphani episcopi, tum adhuc diaconi: *Intercessionum etiam tunc certamina proludebat. Nam ubicunque pro remediis miserorum episcopi mittebatur imperio, tanta exigebat beneficium arte supplicandi, ut sentirent sibi in causis profuisse complurimi, ipsum per se episcopum non venisse.* Plenae sunt exemplis sanctorum antistitum historiae, et illustre imprimis est S. Augustini, cum pro circumcellionibus Donatistis, atrocia facinora confessis, apud Marcellinum iudicem, et apud Aprinium proconsulem, ut citra mortis supplicium puniantur, intercedit epistola 159 et 160, qui et de intercessionum istarum aequitate ac religione ambigenti Macedonio accuratissime rescribit epist. 54.

A gravare me debeat, illum non potest sublevare. Ego tamen praecipuum vestrae pietatis opperior. Quidquid habet ecclesiola mea, imo omnes ecclesiae nostrae vestrum est, de substantia quam c vel servastis hactenus vel donastis. Quod inspirante Deo praeeperitis, in quantum vires habuero, parere conabor. Caeterum divinae majestatis aspectus nihil potest offensam suam, quam vestram semper timuissem aeternam. Hoc suppliciter quaeso, ut infelix ille ad cuius accusationem satis sufficit quod excusat, apud iustitiae vestrae animos non me faciat suae infidelitatis socium, etiamsi viderit pro vestra commotione multatum.

EPISTOLA XL.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS d DOMNO
SIGISMUNDO.

B De festivitate ad quam profectus fueram summa quidem festinatione reversus sum. Sed quia jam duce Christo processeratis, laetificandus, ut de Deo credimus, reditu vestro, immodice tamen attonitus reddor abscessu: quod scilicet in ipso successurae prosperitatis regressu, advolvi genibus domini mei, permulcere oculis manus, et in sancto illo pectore sedem fidei nostrae adorare non merui. Nec tamen dicere audeam, istud mihi peccato fraudante cessisse: ne divinae gratiae quae mihi taliter vestram praesentit, reddar ingratus. Nam cum omnibus generale justumque sit, in gloriae vestrae cultum quod debemus ambire, illud singulariter accepisse me gaudeo, ut cum pro effectu voluntatum tenere secum a me servitii debitum impossibilitas non ferat porrigi, apud vos pietas censeat impendi. Sed ego solus damno percellor, quoties consolationi meae interesse non mereor: quoties accensus tribulationum aestus intra me solum, a sermonis vestri refrigerio excussum, includitur: quoties mihi dolores internos medici illius manus experta non confovet. Qui proluendo inter talia famulo suo pietate studens, virtute persistens, cum satis esset si favorem vellet offerre, laborem dignatur apponere. Sed praesumo majestate divina, hinc respectu mei sensibus vestris tenacius adhaesurum, quo eum nobis amor catholicae legis infudit. Sub cuius occasionis sancto praeventu, tum penes vos im-

c Libera et ingenua professio. Principibus accepta D feruntur bona ecclesiae, quae vel donarunt ipsi, vel ut donare liceret, concesserunt, ex lege Constantini Magni. *Habeat, inquit, unusquisque licentiam sanctissimo catholicae venerabilique concilio decedens bonorum quod optavit relinquere.* Cod. Theod. de episcopis, etc. Defensionem quoque honorum subditis suis omnibus principes cum debeant, praecipuum debent ecclesiasticis. In quo regum olim Francorum pietas enituit, qui res et mancipia ecclesiae eodem se loco ac res et mancipia fisci habere in Capitulis suis professi sunt.

d Missa cum Sigismundo ad bellicam quandam expeditionem se accingeret, incertum quo et quos i hostes. Quod vero illum insinuat fidem catholicam cum haec scriberet amplexum jam fuisse, facit ut e quae sub finem epistolae de materia pretiosioris triciphi sermocinatorum se pollicetur, ad homiliam aliter videantur, quam ab Avito in Sigismundi regi conversione, sensuum suavitate plenissimam, et verborum compositione dulcissimam, ad populum habitam auctor est Agobardus.

possibile erit quem suscepistis servum rejicere, quem A cognovistis dominum non amare. Quod superest, egressi felices, ite sospites, redite victores. Fidem vestram telis inserite, provisionem divinam promittendo admonete, auxilia cœli precibus exigit, jacula vestra votis armate. Dabit Deus ut bellorum tropæa quæ vobis ipse præstiterit, cujuscunque sermonis obsequio sub materia ejus quem dudum exsequor, triumpho pretiosioris exaggerem.

EPISTOLA XLI.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^a CHLODOVECO REGI.

¹ Vestræ subtilitatis acrimoniam quorumcunque schismatum sectatores sententiis suis, variis opinione, diversis multitudine, vacuis veritate, Christiani nominis visi sunt obumbratione velare. At dum status B nostros æternitati committimus, dum quid recti unusquisque sentiat futuro examini reservamus, etiam in præsentibus interlucentis radius veritatis emicuit. Invenit quippe tempori nostro arbitrum quemdam divina provisio. Dum vobis eligitis, omnibus judicatis, vestra fides nostra victoria est. Solent plerique in hac eadem causa, si pro expetenda sanitate credendi, aut sacerdotum hortatu aut quorumcunque sodalium suggestionem moneantur, consuetudinem generis et ritum paternæ observationis opponere. Ita salutis nocentem verecundiam præferentes, dum parentibus in incredulitatis custodia inutilem reverentiam servant contententur se quodammodo nescire quid eligant. Discedat igitur ab hac excusatione, post talis facti miraculum, noxius pudor. De toto prisce originis stemmate sola nobilitate contenti, quidquid omnis potest fastigium generositatis ornare, prospiciæ vestræ a vobis voluistis exurgere. Habetis bonorum auctores, voluistis esse meliorum: respondeatis proavis quod regnatis in sæculo, instruitis posteris quod regnatis in cœlo. Gaudeat ergo quidem ^b Græcia habere se principem legis nostræ: sed non jam

^a Francorum ad quem Theoderici quoque regis Italiz duplex apud Cassiodorum est epistola, libro II Variarum, 61, et libro III, 4, sed utraque Luduini vocat. Prior autem huic nostræ suppar, si tempus spectetur: scripta videlicet post victoriam Alamannicam, quæ Clodoveo fidei Christianæ occasio fuit, et baptismi, cujus hic pompam Avitus elegantissime describit. Docet porro, quod hactenus ignorabamus, D in vigilia natalis Domini celebratum, non in vigilia Paschæ; quod Hinemarus Remensis falso sibi et rerum nostrarum scriptoribus persuaserat.

¹ Avitus in hac epistola Clodovei baptismum graphicè describens, haud meminit ampullæ cœlitus demissæ sacro chrismate opletæ, quo Clodoveus a sancto Remigio perunctus fuisse fertur. Neque vero ullam hujus rei admirabilis mentionem factam fuisse Gregorio Turonensi, Fredegario aliisque veterioribus Francorum historicis comperimus. Quo quidem argumento negativo utuntur nonnulli critici recentiores ad hujusmodi prodigii veritatem infirmendam. Verum his occurrit V. C. Dn. abbas de Vertot in dissertatione sic inscripta: *De la sainte Ampoule conservée à Reims pour le sacre de nos Rois*. Exstat autem hæc dissertatio in *Mém. de l'Acad. des Inscript.* tom. II, pag. 619, in-4. *Disquisitionem quoque de Ampulla Remensi antea ediderat Jo. Jac.*

quæ tanti muneris dono sola mereatur illustrari, quod non desit et reliquo orbi claritas sua. Siquidem et occiduis partibus in rege non novo novi jubaris lumen effulberat. Cujus splendorem congrue redemptoris nostri nativitas inchoavit: ut consequenter eodie ad salutem regenerari ex unda vos pareat, quonatum redemptioni suæ cœli Dominum mundus accepit. Igitur qui celebrer est natalis Domini, sit et vestri: quo vos scilicet Christo, quo Christus ortus et mundo: in quo vos animam Deo, vitam præsentibus, famam posteris consecratis. Quid jam de ipsa gloriosissima regenerationis vestræ solemnitate dicatur? cujus ministeriis etsi corporaliter non accessi, gaudiorum tamen communione non defui. Quandoquidem hoc quoque regionibus nostris divina pietas gratulationis adjecerit, ut ante baptismum vestrum ad nos sublimissimæ humilitatis nuntius perveniret. Unde nos post hanc expectationem jam securos vestri sacra nox reperit. Conferebamus namque nobiscumque tractabamus, quale esset illud, cum adunatorum numerus pontificum, manu sancti, ambitione servitii membra regia undis vitalibus confoveret: cum se Dei servis inflecteret timendum gentibus caput: cum ^a sub casside crines nutritos salutari galea sacre unctionis indueret; cum intermisso tegmine loricarum immaculati artus simili candore fulgerent. Faciet, si quid creditis, regum florentissime, faciet, inquam, indumentorum ista mollities, ut vobis deinceps plus valeat rigor armorum; et quidquid felicitas usque huc præstitit, addet hinc sanctitas. Vellem vero præconiis vestris quiddam exhortationis adnectere, si aliquid vel scientiam vestram vel observantiam præteriret. Nunquid fidem perfecto prædicabimus, quam ante perfectionem sine prædicatore vidistis? an forte humilitatem, quam jam dudum nobis devotione impenditis, qui nunc primum professione debetis? an misericordiam, quam solutis a vobis adhuc nuper populus captivus gaudiis mundo insi-

^b Anastasium imp. Christianum illum quidem, sed non satis orthodoxum. Romæ vero et in Italia rex Theodericus, et in Gallia Wisigothorum Alaricus, et Gundobadus Burgundionum, Ariani prorsus erant, itemque Suevi, et si qui alii in Hispania; in Germania autem et in Britannia, adhuc pagani. Ut non injuri sint, qui post Clodoveum, qui primus omnium in Ecclesia catholicus rex fuit, regibus Francorum primum inter Christianos principes locum vel hoc nomine deberi asseverant.

Chiffletius. Hac item de re verba facit Hadrianus Valesius tom. I *Rer. Franc.* lib. vi, pag. 260 et seq.

² Francorum reges intonsos perhibent historici. Gregorius Turonensis *Hist. Franc.* lib. vi, cap. 24, de Gundovaldo: *Hic, inquit, cum natus esset in Gallia, et diligenti cura nutritus, ut regum istorum mos est, crinium flagellis per terga demissis, etc.* Et lib. viii, cap. 10, de Clodoveo interfecto quemdam ista narrantem inducit: *Cum ignorarem ait, quisnam esset, a cæsare proliza cognovi Chlodovechum esse.* His consona refert Agathias Scholasticus lib. I *de Imper. et Reb. gest. Justinii imp.* pag. 14 edit. Paris. Qua de re videsis *Mém. de l'Acad. des Inscript.* tom. VIII, pag. 487, 488, edit. in-4.

nuat, lacrymis Deo? Unum ergo, quod vellemus augeri: ut quia Deus gentem vestram per vos ex toto suam faciet, ulterioribus quoque gentibus quas in naturali adhuc ignorantia constitutas nulla pravorum dogmatum germina corruperunt, de bono thesauro vestri cordis fidei semina porrigatis; nec pudeat pigeatque, etiam directis in rem legationibus, astruere partes Dei, qui tantum vestras erexit. Quatenus externi quoque populi paganorum, pro religionis vobis primitus imperio servituri, dum adhuc in alios videntur habere proprietatem, discernant potius gentem quam principem. Nulla igitur patria quasi specialiter sibi vindicet totis quos honorum gradibus attolitis: constat vos esse, quo communis uno solis jubare omnia perfruuntur. Vicina quidem plus gaudent lumine, sed non carent remotiora fulgore. Quapropter radiate perpetuum presentibus diademate, absentibus majestate. Successus felicium triumphorum quos per vos regio illa gerit, cuncta concelebrant. Tangit etiam nos felicitas: quotiescunque illic pugnat, vincimus. Inter hæc tamen catholicæ religionis affectum servat in vobis cura miserandi: et in apice rerum omnium gubernacula continente, non minus eminet sanctitas quam potestas. Ex qua utique factum est, ut dirigi ad vos servi vestri^a viri illustris Laurentii filium principali oraculo juberetis. Quod apud domnum meum, suæ quidem gentis regem, sed militem vestrum, obtinuisse me suggero. Nihil quippe est in quo servire non potest. Commendat directum: congaudi misero, invidi vos visuro. Cui minus computandum est ad utilitatem, parenti proprio restitui, quam patri omnium presentari.

EPISTOLA XLII.

AB AVITO EPISCOPO DICTATA^b SUB NOMINE DOMNI C. S.
^c AD VITALIANUM SENATOREM.

Quantum pertinet ad dignam iudicii vestri integritatem, quoscunque honorum privilegiis erigitis, Romanos putare debetis. Ex hac ergo fiducia, non convenit ut ex toto credantur absentes, quos etsi patria separat, militia representat. Unde quod solum valeo, sed utilitate officii animum devotionis ostend-

^a De quo iterum in duabus proximis epistolis. Hunc ad patrem redire cum cuperet Anastasius, Clodoveum intercessorem adhibuit, ut eum a Gundobado repeteret, apud quem captivus obses, ut reor, pro patre tenebatur.

^b Sic et in epistola 84, sub nomine domni regis C. S., id est comitis Sigismundi. Sigismundi enim regis nomine dictatam, atque in ea loqui Sigismundum, hinc apparet, quod Gundobadum patrem suum vocat, a quo Anastasii, ut dictum est, de Laurentii filio impleta fuerat jussio. Quare, si comitem hoc loco dixit, ut in epistola 7 patricium Sigismundum, inter ceteros honores quibus externos reges ornabant Romani, comitivam quoque deferri solitam intelligendum est.

^c Patricii filium, Asparis nepotem, qui fidei orthodoxæ, synodice Chalcedonensis tuendæ studio, ut auctor est Victor Tononensis, hostem se Anastasio palam exhibuit; et cum is de Trisagio insaniret, pro eo imperator acclamatus est. Theophanes in Chronico, τοῦ ὄχλου καταθώντων Ἀναστασίῳ, καὶ ἄλλον βασιλεῖα αἰτούντων, Ἰταλιανὸς δὲ αὐτῶν εὐφημοῦντων ἀνοικράτορα, quanquam hoc posterius Marcellinus comes Areobindæ tribuit, non Vitaliano. Qui mortuo tandem Anastasio Constantinopoli ab Justino revocatus, ac magister militum et consul collega Rustico creatus, septimo mense sui consulatus veneribus confossus in palatio interfectus est, indict. xiii, ut Marcellinus idem notat, hoc est anno Christi 520.

A dens, quid assidue cuperem, vel cum possibilis permittit allego. Vos nunc clementissimo communi principi quid vellemus asserite. Insinuate attentius obedientiæ famulatum, quem nunc in obsequio, semper habemus in voto. Suggeste ac pariter commendate, ab amatore vestro domno et patre meo impletam, me intercedente, principalis reverentiæ jussionem. Clientis vestri viri illustris Laurentii filius studio meo redditus additur regioni. Miseramus dudum in parente famulum: ecce adjicimus in filio famulatum. Quo uno vobis directo, qualiter cum aliis agatur advertite. Superest ut præfatus miles vester, cujus proles et illic gratiæ vestræ porrigitur, et hinc patriæ reservatur, commendatæ vobis studio meo, ipse commendet quod vel de illius sobolis adeptione B jam compos, vel de istius quæ nobiscum redit prosperitate securus est.

EPISTOLA XLIII.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPOS^d CELERO SENATORI.

Constat non minus desiderii mei esse quam debiti, ut officia quæ merito inclytæ magnitudini orbis devotus impendit, a me qui gratiæ ejus jam dudum videor obligatus, specialius excolantur: maxime cum opportunitam nunc occasionem favor divinus obtulerit, in qua imperio celsitudinis suæ plena meruerim devotione servire. Quapropter cultoris vestri viri illustris Laurentii filium, quem ad mundum suum dirigi jussio reverenda præcepit, magnificentiæ vestræ præfato largissimæ sospitatis honore commendo. Augete studio defensionis quod voluistis animo pietatis. In regione expeit patrem, in vobis reperiat paternitatem. Tuimini etiam cum prole susceptum. Qui vobis licet satis sit debitor per honorem, plus tamen incipit debere per sobolem: quod per vos potior proprii affectus solatio, compensaturus erga vos affectionis experimento. De cætero autem, quantum ad fideles vestros pertinet, expectatam semper cupimus jussionem, optamus obedientiæ facultatem. Vos propitia divinitate præstate, ut Romanam sub gloriosissimo principe nostro prosperitatem, in cujus apice digna honoris arce fulgetis, tam serenitate sermonis

nus comes Areobindæ tribuit, non Vitaliano. Qui mortuo tandem Anastasio Constantinopoli ab Justino revocatus, ac magister militum et consul collega Rustico creatus, septimo mense sui consulatus veneribus confossus in palatio interfectus est, indict. xiii, ut Marcellinus idem notat, hoc est anno Christi 520.

^d Eadem inflexione qua Celeri ejusdem filium epistola 35 dixit pro Celeris, quod Græci quoque Κέλερος dicunt. Fuit hic magister officiorum, notus expeditione Persica, cui, ut Procopius lib. ii scribit, inter ceteros duces præfuit τῶν ἐν παλατίῳ ταγμάτων ἀρχηγὸς Κέλερ. μέγιστρον Ῥωμαῖοι τὴν ἀρχὴν καλεῖν νομιμασιν. Notus et discrimine quod ad it, cum ad placandum populum Trisagii causa efferatam, missus esset ab Anastasio, ut Marcellinus comes in Chronico narrat, Paulo et Muschiano coss. Sed et consalatum cum Venantio Liberii filio Celerem gestasse Fasti fidem faciunt, et bonarum partium fuisse testatur, tum Hormisdæ ad Celerem epistola 34, tum altera Celeris ipsius ad Hormisdam de pace inter Ecclesias composita.

augusti, quam dignitatis vestræ rescripto mereamur agnoscere.

EPISTOLA XLIV.

VITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^a DOMNO SIGISMUNDO.

Si ut dignamini credere loqui possem, importunum obstreperet Græcis auribus sermo Latinus. At cum in lingua nostra hoc magis abiturum sit intelligibile, quod minus fuerit expolitum; in litteris quas per conservum meum offerri præcepistis, possunt et vitia cum securitate dictari. Ipai certe quid velimus dicere quocunque scrutentur interprete, ego in affatu consueto dignatione plus, si dici potest, quam piissimi domni experimento interpretante cognovi. De reliquo, Christus vobis pro perseverantia gratiæ quam peculiaribus servis servatis, vicem rependat. Quod etiam in hoc ipso adolescente quem dirigitis tale monstratur, dum cogitantes in neutro quidem eorum dum, sed in utroque mercedem, quasi vobis nutritis filium, et quasi patri redditis nutritum.

EPISTOLA XLV.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^b VIRO ILLUSTRIBUS APOLLINARI.

Diu est si aut verbo meo creditis, aut de affectu nuntio digna sentitis, quod litteras aliquas vestri numerare desiderans, plus tamen officii mei offerre cupiebam, quod in persona vestra, dilectioni primum, deinde necessitudini, ad ultimum dignitati a me debentur. Non semper debemus occasionibus commementum solvenda committere: quia licet et ipsa nobis opportunitas portitorum propter frequentiam debeat esse votiva, necesse tamen est ut illa sollicitudo præcellat, quæ se appetitu proprio, sine interventu alienæ necessitatis insinuat. Hujus obsequii me obnoxium sciens, intercludi redhibitionem justam injusto obstaculo præpedientis obice jamdudum tacitus ingemiscebam. Pervenerat quippe, non ad notitiam tantummodo, sed ad mœstitiæ nostram, dispositi fumus incendii, quod sanctam ac simplicem innocentiam vestram, velut de effetis cineribus, conjunctio procellosa ventis mendacibus sufflans, in causam movere tentaverat. Ob quam causam verehamur anxietatis vestræ sarcinam volo libaminis aggravare, et mœroris augmentum pro consolatione transmittere. Sub hujus ergo ambiguitatis nubilo confusa exspectatione pendentibus, litteras vestras, serenitatis pristinæ, pietatis expertæ, inopinanti mihi Deus obtulit. Recognovi illic, qua satis delectatus

sum, manum vestram, qua pius, paternam declamationem, qua maxime, hæreditariam benignitatem. Scripsistis igitur, Christo præstante, jam reduces, omnia tuta esse, circaque vos dignationem domni regis Alarici illæsam et pristinam permanere. Quamquam ego censeam, quod post quæcumque mutationem, gratia talium personarum ita sine augmento non redditur, sicut sine periculo non finitur. Volunt enim quasi satisfacere innocentia læcessitæ, tumque eligunt credidisse cum cernunt: et sic eis conscientia nostra sufficit, si scientia sua testis accedit. Ego tamen nuntio vestræ, imo nostræ securitatis accepto, ecce Deo teste loquor, in lacrymas mixtas lætitiæ præteritorum recordatione prorupi. Animum namque, ut ait vester poeta (*Æneid.* II), subit cari genitoris imago, ut memoria retractavi, usque ad nostras quamlibet dispari professione personas, quamdam parentum communium sortem parilitate laborum invidia exsequente perducere. Illa tamen in Dei nomine etiam nobis suppetit, quæ illis consolatio fuit: quod toto æmulorum nisu, toto circumlatrantis undique livoris dente tentata, quotiescunque appeti visa est, criminationi subjacuit familia nostra, non crimini. Quoniam si vos a patre vestro Archadio didicistis, virum sæculo militantem minus inter arma quam inter obloquia periclitari; nec ego parum exempli a Sidonio meo quem patrem vocare non audeo, quantum clericus perpeti possit assumo. Quocirca illud Divinitas tribuat, ut nobis quam novum non est talia obijci, tam nos nulla novitas merito faciat accusari. Sed desistat nunc lætitiæ tempore, amaritudinis ex opportunitate sermo perstrictus: quin potius ineptia vacantis audaciæ unde rideatis exhibeat. Ante aliquot menses datas ad amicum quemdam communem magnificentia vestræ litteras vidi, quibus salutatione præfata, in epistolæ declamantes parte succidua, scribebatis ^d placuisse vobis libellos, quos inter occupationes seria et magis necessaria conscribendi, nihilominus tamen de spiritalis historiae gestis etiam lege poematis lusi. Hic nunc nihil falso, nihil assentatorie me loqui, coram sinceritate vestra imprecor testem Deum, tantum me tuo iudicio delectatum, veluti si auribus domni mei patris tui meditata confessus, cujuscunque laudis momento sub censore donarer. Primum namque gaudebam, quod sensum vestrum huic liberius quam alteri pandebatis. Deinde quod agnovi, vos aliquod bonum de conatu fraterni

^a Dictarat, opinor, Avitus nomine Sigismundi, non solum superiores litteras ad Vitalianum, sed proximas etiam ad Celerem. Ad has ergo in Græciam, ut Græcis auribus obstrepant, abiturus alludit, et Laurentii filium patri redditum gratulatur.

^b Sidonii filio, si recte ad epistolam 22 conjecimus, cum is ab Alarico rege apud quem delatus fuerat, illæsa gratia rediisset.

^c Mox, appeti risa est familia nostra. Tanta erat Aviti familia cum Sidonia conjunctio, ut eandem faciat, vicissimque nomina transferat et commutet. Car ergo Sidonium patrem suum dicat Avitus, apertum est, quia is pater fuit Apollinaris. Archadius vero quem Apollinari patrem allungit, quis fuerit,

aut quæ obloquia passus sit, quærendum est. Nam de Sidonio ex ejus vita et epistolis patet.

^d Placuisse Apollinari poematum suorum libros gaudet, de quibus trepide in epistola 33 illius iudicium exspectabat. Nec immerito: Sidonio enim patre non indignus filius, ad quem scribens Ricicius lib. II, epist. 25, Cujus vos, inquit, esse filios non solum generositate prosapia, verum etiam eloquentiæ flore, et omni virtutum genere comprobatis. Et post alia: Quem si divina clementia usque ad hoc tempus superesse voluisset, sicut jam tum de vestra imitatione lætatur, ita nunc de perfectione gauderet; cum spem ad rem cerneret pervenisse, nec sibi invideret æqualem, quem optaverat esse meliorem.

operis non minus velle quam credere : certe meritis dictionis non quantum volebatis inventis, supplere vos voto quod non poteratis implere iudicio. Libellum tamen amicus, qui ut puto ad vos pervenire fecit, non de librarii, sed adhuc ex notarii manu, adeo mihi inemendatum crudumque præripuit, ut non facile denotes, auctoris magis scriptorisve vitiis irascaris. Quapropter opusculum ipsum in membranæ redactum, nec adhuc quanta volueram correctione politum, ne moram desiderio meo facerem, celementer destinavi. Si revera non solum amantibus, sed et iudicantibus vobis placet, quoniam apud extraneos forte non deerit quem audacis conatus tangat invidia, abunde mihi sufficit, ut vos quod cupio sentiat, quia sicut non minus ad meam quam vestram gloriam pervenit, communis Sollii opus illustrare : ita vobis, favente Christo, militari actu magis magisque florentibus, si in minimis subtilius aliquid dignum lectione confecerit, etiam sine me quodcumque Archadium non puderet.

EPISTOLA XLVI.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^a VIRO ILLUSTRARI
APOLLINARI.

Communi quidem sed veraci sermone vulgatum est, quod sese mutæ dilectionis intuitu concordantium cernunt motus animorum. Patet namque, tam unam nobis sollicitudinem nostri esse, ut litteris quas harum portitor filius meus attulit, ante si bene metiamini responderem, quam venirent. Nam in pagina famulatus quam per meos ex causa direxeram, et gaudium de vestra prosperitate conceptum plus affectionibus quam sermonibus exhalavi, et necessitatem nostram patrumque communium, mixta lacrymis exultatione perstrinxi. De cætero autem, tribuat divina miseratio, quæ spem reparandæ prosperitæ in personæ vestræ honore constituit, et securitæ posteritatis nostræ te uno genitore etiam nos patres esse concessit, ut calcatis jugiter, prosperante successu, inimicorum conjuratione et perfidorum livore, primus victoriæ vestræ gradus sit, integritatem in conscientia reponere, secundus cum discutitur in audientia comprobare, tertius criminantibus post sententiam pepercisse. Torquentur animus etiam pro indulgentia sibi collata hostis oppressi, et duplici nostro bono, supplicio suo, cum vos genuerit non posse decipi, doleat posse misereri. Sic potestati vestræ ad hoc tantum redditus ne periret, dum oblata ultro veniæ amarus irascitur, vitæ quodammodo suæ invidere cogatur. De reliquo, domine semper piissime frater, cura pectoris mei, pompa generis tui, fer paulisper trepidantem fraternæ admonitionis ineptiam. Cavete attente a malis,

^a Eidem Sidonii filio, de re eadem, id est, de prospero exitu discriminis quod apud Alaricum regem adierat : monetque porro, ut inimicorum dolos et insidias jam expertus, eas diligentius caveat in posterum.

^b Senatori, non in Italia, vel in Græcia, ut plerique superiorum, sed in Gallia, et in aula regis Burgundionum, nobili oratori, cui pro suscepta fidei ca-

et linguarum mordacium dolis sibilantibus, blandimenta venenaque machinantibus, doctius post experimenta non credite. Nec minus vos solertia faciat cautos, quam innocentia præstat securos. Siquidem intercluso probis explorandi nocendique aditu, vel ob hoc gratius debetis debellandis eorum conatibus laborare, quod ultionem divino iudicio reservantes, debellatis semper statuistis ignoscere. Quanquam, ut supra jam fassus sum, non ex toto impunitus abeat quem gloria lacestistis.

EPISTOLA XLVII.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^b VIRO ILLUSTRARI
HERACLIO.

Dum incessabilis de amicorum fide ac salute cura mihi est, super prosperitatis vestræ inter prima sollicitus agnovi, quod cum familiari catholico episcopus tacere non debeam : fructum tamen in vobis mercedis taliter acquisitæ, non tam verbis valeo exaggerare quam gaudiis. Nam nisi vos a præconio vestro maturitate senatoria temperatissimi pudoris frena cohiberent, effectum certaminis gloriosissimi forsitan lingua digne laudaret apud proprios, quæ mirabiliter convincit adversos. Habuistis igitur, ut audio, cum rege tractatum, de quo, quantum comperi, quia non se ducebant lenibus, transistis ad prælium. Discussus est nutu divino, qui cælis dudum notus, jam et hominibus appareret religionis assertor. Os sæcularis eloquentiæ pompis assuetum, et fluentis exundantibus Romulæ profunditatis irriguo, alacritate debita missam sibi de supernis materiam dignæ disputationis arripuit : et facundiam quæ cum interfuit, aut describendi mundi iacunditibus, aut regalium triumphorum præconiis patrociniabatur, ubi primum melior pars poposcit, astruendæ veritati servire non puduit. Itaque sicut alias laudando regem reddidistis Cæsari quod Cæsaris erat, ita hic ut redderetis Deo quæ Dei sunt, nec Cæsari pepervistis. Quapropter habet hic in vobis, etsi non sequitur, potestas regia quod miretur, quæ se aliquoties declamantibus vobis, nunc evidentius sentit ornatam. Siquidem nescire vos assentationis illecebram, cum res admonuit, etiam resistendo monstrastis. Illos igitur denotet sapientia potestatum, facile humanam fidem posse mutare, quos divinis vident terrenam præponere. Cæterum cognosci in promptu est, eadem primarum partium etiam quæ sunt residua servaturum. Hæc igitur dicta sunt cum de sæculari parte tractamus. Si vero ad sacerdotum causam venierimus, quorum adhuc non augetis scholam, sustinetis injuriam, atque ornandam contubernio prius informati exemplo ; quis horum vos, quis, inquam, nesciat, ad certamen hujus spiritualis palæstræ, non rudem aut

tholicæ coram Gundobado defensione, episcopalem cathedram vacinatur. Quod si vanum augurium non fuit, Heraclium hunc opinor episcopum illum Tricastinensem, cujus nomen in conciliis aliquot subnotatum cernimus, ut in Carpentoratensi et in Arasiano, et Vasensi II, ac denique in IV Aurelianensi. Ad eundem scripta item epistola 86, cui subdita est ipsius responsio.

ignaros legis, sed sub longo salutarium meditationum A gymnasio pervenisse? Quocirca novum sit aliis, vos necessitatem belli hujus a perfectione virtutis ordiri; ego autem in cujus animo caritatis arcem tenetis, jam dudum incunctanter agnoveram, ad catholicos sensus intuendos per studium, tuendosque per verbum, probato in vobis devotionis ardori non tam desideria deesse quam tempora. Quapropter famulatu salutationis oblato, pastu quo mentem vestram jejuno corpore satiastis, significans etiam me refectum, unde pauca hæc saturitatis meæ gratulatio eruciat, Deum quod restat exposco, ut cui prædicatoris officium jam imposuit, honorem subjungat, et quod exercetur actu, ostendatur et habitu; nec docilem sed doctum, nec discentem sed doctorem cathedra suscipiat. In qua, velut triumphatore conspicuo ser- B tis gloriæ victricis evincto, inter acclamantium gaudio consonas voces, quantus in clypeum assurges, etiam molens astipuletur hostis expertus, nunquam inventurus quod de qualitate meriti contradicat, sed habiturus semper de prælii inæqualitate quod timeat.

EPISTOLA XLVIII.

RESCRIPTUM VIRI ILLUSTRIS HERACLII.

Utinam mihi subinde contingat ut alloqui vestri C secunditate augear, eruditione corroborer. Duplicis siquidem gloriæ fructus tali succedit eventu, dum et fides tepore marcida ferventis hortaminis calescit affatu, et ingenium naturali paupertate jejunum perspicui cultoris ope ditescit. Unde si dignamini, comitante salutationis officio, maximas gratias referre præsumo, quod responsio mea apud principem ha- C hita, et ad vos ut indicastis rumore perlata, compe- lensi iudicium, non ex meo ore, sed ex vestro amore promeruit. Quamquam præcellentissimus princeps, cum sit ad inveniendum igneus, profluvius ad dicen- dum, ita sensus scrutatur humanos, ut semper con- ventibus mitissimo pareat auditu; tamen laboris mei seriem amputato æquore prolixitatis insinuo. Laborem inquam dico, quia procellas inopinatis flatibus irruentes imperitus nauta vix sustinet. Ergo cum, Dei beneficio tandem cessante tædio, tranquillitas publica rediisset, quasi mutatis diu castris destinatum certamen inveni. Semper enim ignavas imbellesque personas petulantior conflictus aggreditur. Primum quidem e diversa parte proprii luctaminis sermo prælusit. Deinde velut ab insidiis repentinis fusus est D vomitus transmarinus. Denique incidi in chartam

^a Nomen hoc vero plane Celticum, ac fortasse hoc loco Burgundicum: cujus generis inter comites qui Burgundionum legibus subscripsere, Anemundus, Aemundus, Fredegundus et Godemundus. Ansemundo eidem inscriptæ sunt etiam epistolæ 71, 72.

^b In eos qui sibi sacras virgines in matrimonium jungunt, Gallicanorum antistitem, ne alios memorem, apertæ sunt sententiæ. In concilio Turon. 1, can. 6: *Qui se sacratis virginibus per conjunctionem nefandam miscuerint, vel propositum professæ religionis dereliquerint, utrique a communione habeantur alieni: quia si quis templum Dei violaverit, disperdet illum Deus, donec resipiscentes ad auxilium poenitentiae revertantur.* Et in concilio Parisiensi III, can. 5: *Sacrarum virginum neque per raptum, neque per com-*

vacuam, veteri oblitterata, quæ ita se circumductis irridebat erroribus, ut salva respondentis libertate, propositionis pravitas exitum non haberet, et ex propriis instrumentis in jugulum suum resistenti arma suggereret. Quid multis? pagina quæ legi cœperat, ad silentium conferre se maluit: ut omnibus probabiliter innotescat, quam sit divisa, quam facilis, quam spernenda persuasio, quæ excogitatis multiplicibus argumentis divinæ instructionis inopem turbare non valuit. Hæc itaque replico, ut quidquid est quod in causa Dei placeat, vobis procul dubio sentiam ascribendum. Enimvero in propatulo habetur, quod me sic olim colloctionis vestræ lima componit, omnisque in commune prædicationum vestrarum cultus inuberat, ut sedes illa cui vos contulit cœleste judi- cium, multum administratori muneris præstitisse, sed non minus in administrantis persona meruisse videatur. Incumbe ergo orationi, domine pectoris mei, et auxilium Dei, quantum pro te tam pro omnibus, sicut facere consuesti, pius et pervicax tutor implora, ut fidei murus nulla oppugnatione quassetur. Procurandum autem est ut filios alumnosque tuos vulgata indesinenter castigatione tuearis, et validissimis doctrinæ armis, sicut legimus, tecum viacere cogas.

EPISTOLA XLIX.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^a VIRO ILLUSTRIS ANSEMUNDO.

Plurimum miror quod persona pro qua intercedere dignamini, mihi Lugduni posito sola negaret crimen quod universitas conclamabat, et post ad hoc resipiscendo pervenit, ut vobis pro venia supplicaret. Quod si simpliciter petit, constat hominem etiam reatus ordinem confiteri. Quocirca licet in omnibus causis, pro dignatione quam mihi impenditis, liberum non habeam aliud facere quam jubetis: non possum tamen, quia sic vobis visum est, remissurus nisi prius exaggerare quod doleo. Scit enim pietas vestra, et in ecclesia legi frequenter audivit, in ipso adulterii malo quantos Scriptura divina gradus exprimat. Primo fornicandi lapsu peccavit, qui feminam conjugio carentem libidine inflammatus appetiit. Secundo quo pejori, qui furto super cuncta damnabili simplicis tori pudicitiam violavit. Cumque nihil gravius hæc injuria humanus animus pueret, vos conjicite qualiter cœlestis justitiæ castitas moveatur, ^b si sponsam Christo devotam, et in sancti altaris thalamo benedi-

petitiones aliquas, quisquam conjugia sortiatur. Quod si contra interdicta quis venerit, et sacerdotem suum audire neglexerit, et in præsentia a communione catholice Ecclesie habeatur extraneus, et in perpetuum anathemate feriatur. In Turonensi denique II, canone 20, similiter statutum, *Ut nullus sacramentum Deo virginem, quæ in honorem Christi vestem mutavit, aut rapere, aut competere, aut sibi conjugio sociare præsumat. Quod si pastorem suum audire, et se de velito conjugio separare desperaverint, perenni excommunicatione damnentur.* Hactenus leges ecclesiasticæ. Nam jure civili etiam apud nos, qui sacramentum virginem sibi in matrimonio sociarat, capitali sententia feriatur, ex Clotarii II regis constitutione, quæ inter concilia Galliarum subnexa est concilio v Parisiensi.

etione dotata, ut nihil amplius dicam, vel petulanter aspexerit. Audio tamen dicere juvenem ipsum, non se virginem temerasse, cujus turpibus votis prior multorum carnalitas sit abusa. Quapropter, cum reum facinoris manifesti, nisi satisfactio sua et intercessio vestra non liberet, dici non potest quantum miserum sit, pro reconciliatione sua aliorum crimina confiteri. Accuso in hac parte nostri temporis negligentiam sacerdotalem. Non nos ista perquirimus: offert se nobis inexplorata criminum magnitudo. Quis in malis socium quærat? quis in aliis maculis se inserat? Atque utinam et ipsius vel sic se temperasset obscenitas ut lateret. Deinde ex duobus eligat utrum velit. Si primus in puellam carne peccavit, adhuc expectat quod prædicit Apostolus: *Si quis templum Dei violaverit, disperdet illum Deus (I Cor. III, 17)*. Si autem corruptionem quam non inchoaverat, gravavit augmento, quid excogitari turpius, quid horribilius potest, quam ut illum nec hoc prohiberet a meretrice, propter quod solum Deus separari virum permittit a conjuge? Nec solus, si respicitis, ex hac parte commoveor. Gemunt religiosi parentes scelus admissum, et quasi perditam prolem lugentes, orbitatem in plangentibus profitentur. Quid de matris mœstitia loquar, quam prædicti jam dudum mariti omni morte deterius turpis vita viduavit? Et quantum coitu moveri solitus, tamen patienter hæc tulerat, filius sine pietate, maritus sine sobole, pater sine hærede: et nutritum insuper ejus studio quamlibet ortum ex generosis adulteris nobile malum; sic tamen quod in desiderati nativitate portentum, non est augmentum prosapiæ, sed infamiæ documentum. Et quidem salva quam mihi Deus in vobis præstitit defensione, plus culpam præfati quam pœnitentiam pertimesco. Sed rogo ne irascatur ista dicenti. Speculator sum, tubam teneo, tacere mihi non licet. Atque utinam peccans humano animo fuerit, cui solitum est labi per facilitatem, et per satisfactionem reverti: cæterum iracundia calere, tumere superbia, lascivia fetere taurinum est. Quocirca licet diversas in me iterum flammam evomat, et ad Romanæ forsitan Ecclesiæ audientiam vocet, et si adhuc placet, etiam filios habere me dicat, nec minas suas assentatione placabo, nec fatigationes itinerum verebor, qui civis criminibus in patria plus fatigor, nec multos filios habere me negabo, qui unum ex eis

^a Hinc patet persuasum adhuc illis temporibus in Gallia fuisse, propter fornicationem separari virum ab uxore, et aliam ducere, Christi permissu licuisse: quod ex concilio quoque Venetico canone 2 manifestum est: *Eos qui relictis uxoribus suis, sicut in Evangelio dicitur, excepta causa fornicationis, sine adulterii probatione alias duxerint, statuimus a communione arcendos.*

^b Quod in Galliæ quoque provinciis usitatum docet Leo Magnus, ad episcopos provinciæ Viennensis. *Nobiscum, inquit, vestra fraternitas recognoscat, apostolicam sedem pro sui reverentia, a vestræ etiam provinciæ sacerdotibus innumeris relationibus esse consultam, et per diversarum, quemadmodum vetus consuetudo posebat, appellationem causarum, aut retractata aut confirmata fuisse judicia.*

A peperisse jam doleo. Et quidem mihi hæc paucula error extorsit. Sed vos quibus summæ potestatis privilegio major facultas suppetit castigandi, hominem violenter arguite. Conciliationem illi meam, quia ita præcipitis, indicate: meque, ne malum hoc vel mandatis aut nuntiis renovetur, curaturum esse prædicite: ut ei, si non corrigendo per voluntatem, certe vel per custodiam reprimendo, saltem facultas culpæ possit erui, si pœnitentiæ salubritas non possit persuaderi.

EPISTOLA L.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^c VIRO ILLUSTRARISSIMO MESSIANO.

Maximus desiderio nostro cumulus optata gaudiorum ubertate confertur, si magnificum vestræ pietatis statum florenti prosperitate pollentem avida sollicitudinis nostræ vota cognoverint, quia hoc profectibus nostris compendio indubiæ felicitatis accrescit, quidquid eminentiæ vestræ cœlestium beneficiorum pictas diffusa contulerit. Nam in eo metimur felicibus incrementis nostrorum propagationem successuum, in quo actionis vestræ crescit sine fine suffragium. Quapropter honorificum salve persolvens, rogo quod si, ut cupimus, felicia erga vos cuncta gerantur, magnitudo vestra occurrentis paginæ elocutione perdoceat.

EPISTOLA LI.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^d VIVENTIULO RHETORI:

Audivi quod in homilia qua nuper ad populum Lugdunensem in dedicatione basilicæ videor concionatus, barbarismum me incurrisse dicatis, palam scilicet castigantes quod publica oratione peccaverim. Fateor istud potuisse contingere, præsertim mihi, cui si qua in annis viridioribus fuerunt studia litterarum, omnia fert ætas (*Virg. ecl. 6*). Ambieram tamen hoc ipsum a vobis coram positus audire, etsi jam sciendi in me facultas minuitur. Sed quia vos absentes dicere comperi, quamquam absens respondere curavi. Igitur culpasse vos ferunt, quod *Potitur* media longa syllaba dixerim, Virgilium in hoc verbo scilicet non secutus, qui syllaba ipsa correpta usus est dicens *vi potitur* (*Æn. III*). Sed istud remissibile est poematis necessitate, quod in opere suo sæpe invenimus Virgilium præsumpsisse, ut scilicet metri legem, sicubi opus est, barbarismo contentus expediat, et syllabarum naturam certis quibusque locis artem minime secutus invertat: quale est illud, *Non erimus regno indecores*

^e Messiani per hæc tempora duo præter istum in Galliam noti. Unus Aviti imp. patricius, quem Ricimer, cum Avitum Placentiæ spoliaret imperio, e vita sustulit; alter S. Cæsarii episcopi notarius, postea presbyter, qui una cum Stephano diacono posteriorem ipsius vitæ librum conscripsit. Inter utrumque hic noster, omnibus antiquior Messianus proconsul Africae post consulatum Bautonis, de quo S. Augustinus libro 1 contra litteras Petilianæ cap. 23.

^d Refellit hominis imperiti inscitiam, qui vitiosum Avito accentum objecerat in homilia quam Lugdunum in basilicæ dedicatione pronuntiavit. Homilia hæc interit. Laudat vero etiam Fausti Reiensis episcopi, in ejusdem ecclesiæ Lugdunensis dedicatæ festis prædicationes Sidonius lib. II, epist. 3, quæ ipsæ pariter interierunt.

(Æn. vii), vel *Fervere Leucatem* (Æn. viii), vel illud, *Namque ut supremam falsa inter gaudia noctem Eggerimus* (Æn. ix). Nullus litteratorum inficias ierit, productas naturaliter penultimas syllabas ab oratore ponendas. Virgilius usus licentia poetarum, secundum ea quæ supra diximus, corripiens mediam syllabam præsumpsit, id est *potitur*. Quod verbum, sequestrata paulisper poetica libertate, artis potius lege tractemus. Commune verbum, tempore præsentis, numero singulari, personæ primæ *potior*, secundæ personæ longa media *potiris*; restat nunc personæ tertiæ, id est *potitur*, similiter longa sit necesse. Sicut dicimus, sortior, sortiris, sortitur: sic tempore præterito perfecto, primæ, secundæ, tertiæ personæ, potitus sum, es, est: sic imperativo modo, tempore præsentis, ad secundam personam potire, sicut sortire. Similiter optativo modo, tempore præsentis et præterito imperfecto, sub totis tribus personis, æque syllaba producta, utinam potirer, potireris, potiretur. Cæterum si tertiæ personæ ut *potitur* brevem ponas, idem facere coges et secundæ, ut *potiris* dicas: quod utique ab omni exemplo atque usu integritas Latinitatis excludit. Ecce verbum pro quo a vobis reprehensus fueram, de qua audeo ratione mutuari. Nunc autem, honorificum salve persolvens, impensis precibus, quæso ut, quia ego amicitie jure quid mihi videretur stylo paginæ liberioris expressi, vos quoque ad vicem, sublato, ut supra dictum est, Virgilianæ auctoritatis exemplo, quem vel ob hoc in barbarismorum usurpatione non debemus consequi, licet idem Virgilius (Æn. vi) potitus vel potiti producte posuerit, sicut est illud *auraque potiti*; vos mihi rationem quam sequi debeam, rescripto exponente tradatis. Aut si certe sciscitantem testimonii cujuscumque eligitis docere compendio, spero ut de priscis magis oratoribus quos discipulis merito traditis, per-

^a Sequentes aliquot epistolæ ex genere sunt earum per quas episcopi olim, solemnissimis diebus Natalis Domini et Resurrectionis consalutare se invicem, et quam prospere festivitatem celebrassent, nuntiare solebant. Hujusmodi complures inter Theodoretii epistolæ in lucem nuper editas passim aspersæ leguntur, quæ morem hunc morisque causas, mutæ scilicet benevolentie caritatisque studium, repræsentant: ut epist. 4: *Ἐορταστικῶς συνήθως κερήμεθα γράμμασι*: Festivas de more litteras scripsimus. Et epist. 5: *Τῆς φιλίας τὸ μέτρον ἐτίνομεν, κατὰ νόμον τῆς ἰορτῆς*: Amicitie officio fungimur, ut festi lex postulat. Et epist. 26: *Τοῦτο γὰρ ὁ τῆς ἰορτῆς καὶ ὁ τῆς ἀγάπης παρακλιούται νόμος*: Hoc enim et festi et caritatis lex suadet. Denique hoc unum illarum fuit argumentum, quod ex epistola 56 videre est, quam integram, quia brevior, subjicimus. ΕΟΡΤΑΣΤΙΚΗ. Ἀκμάζει μὲν ἔτι τὰ τῆς λύπης καὶ χαλεπῶς αὐτῶν προσβάλλει τῷ λογισμῷ, τὴν δὲ τῆς ἰορτῆς πληρῶσαι νόμον ὑπέλαβον δίκαιον. Αὐτίκα γοῦν καὶ τοῖς γράμμασι κέρημαι, καὶ τὴν εὐλαβίαν σου προσφθόγγομαι, καὶ τῆς ἀγάπης ἔκτινω τὸ χρῖος. *Urget quidem adhuc me tristitia, et mentem graviter concutit: attamen diei festi legem implere justum existimari. Nunc itaque, et scribo, et reverentiam tuam saluto, et caritatis debitum exsolvo.* Ex his patet, *ἰορταστικῶς*, hoc est festivas sive festales, ex eo dictas, quod festis diebus scriberentur: quo modo apud Alexandrinos *ἰορταστικαί* item nuncupatæ sunt epistolæ Paschales, Theophili, Cyrilli et aliorum pa-

quisitum diligentius repertumque pandatis: quod sine argumento artis, nec oratorio, invenietur pater et communis filius, quorum ingenia mallem præsentis tempore ut primus quam solus imbueris, hoc uno tantum vitio esse contentus. Qui tamen ex illo quo profuit uberi fonte doctrinæ jam nunc inter initia sua non minus quam litteras bibant, quod amicum attrahere magis studiis quam detrahere, et oratorem eloqui potius quam obloqui decet.

^a EPISTOLA LII.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^b VIVENTIULO EPISCOPO.

Festivitate sanctæ cumulus, quam prospere vestra intercessione transegimus, caritatis apicibus quos direxistis accrevit: et ob id multipliciter reddidit lætiores, quod Ecclesiam quæ ubique una est, unitas complectitur gaudiorum. Tribuat Christus, ut sicut anno præsentis desideria nostra felicibus completis indicis, ita quoque tempore secuturo visitationem semper optandam Viennensi Ecclesiæ conferatis.

EPISTOLA LIII.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^c GEMELLO EPISCOPO.

Litteras beatitudinis vestræ quas diuturnitas temporis fecerat desiderabiles, vicina festivitas reddidit gratiores, quam in Dei nomine prospere celebravimus, et a vobis commode transactam esse gaudemus. Orate illud semper Ecclesiæ catholicæ sanctorum suffragio provenire, quod Divinitas regulæ novit ac paci, salva in omnibus fraternitatis caritate congruere.

EPISTOLA LIV.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS APOLLINARI EPISCOPO.

Post sancta dominicæ Nativitatis officia quibus ægerrimus et vere plus quam fessus interfui, quod mihi post Deum primum ac singulare est, nuntium vestrum exspecto; quem si meruero sumere, quæ-

triarcharum, quibus proximi Paschæ diem cæteris ecclesiis denuntiabant. Sed illæ Paschales ideo appellatæ, quia de die Paschæ omnes: has vero partim etiam Natales dicere licuit, quia per utramque festivitatem mittebantur, ut in Natali Christi epistola 54 et 56 Aviti, in Resurrectione 38, 63, 64 Theodoretii.

^b Lugdunensi, cui adhuc presbytero episcopatum auguratus est Avitus epistola 17, Lugdunensi cathedræ præfuisse ostendunt concilia quibus subscribit, Epaonense et Lugdunense sub Sigismundo. Quam exquisitæ autem doctrinæ vir fuerit, ex Agobardo discimus in libro de Judaicis Superstitionibus. *Viventiolus*, inquit, *Ecclesiæ Lugdunensis episcopus, cujus doctrinæ fuerit, non solum ipsius, sed et aliorum de eo scripta testantur.*

^c Vasionensem episcopum fuisse docet ejus subscriptio in concilio Epaonensi. Ut d' versum autem ab eo Gemello credamus, quem in eadem provincia præfectorum vicarium vidimus in epistola 32, facit quod in ea synodo quæ paucis post annis secuta est, veteranus episcopus jam erat, principemque inter collegas locum obtinebat. Qua etiam de causa hoc loco Apollinari, Victorio, Claudio et Gregorio anteponitur, qui eodem ordine in eadem synodo subscribunt. Apollinarem Valentinum episcopum novimus ex epistola 11, Victorium Gratianopolitanum ex 16. Claudio vero et Gregorius, illustris ambo nominis et famæ, alter Vesuntinam rexit Ecclesiam, alter Lingonensem.

cunque illa qua dignus sum fuit, ut ego confido tem- A
perabitur, ut vos meremini detergetur asperitas.

EPISTOLA LV.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS VICTORIO EPISCOPO.

Prospera Deo propitio festivitatis exordia, quia ob-
tinueratis suffragio, visitastis affectu. Nam dum et
curam patri solito geritis, et de incolumitate vestra
quæ vobis convenient nuntiatis, quod gaudemus offer-
tis, et quod debemus exigitis. Tribuat Christus hujus
ipsius pietatis ac dignationis vestræ uberem commeat-
um, in quo a vobis munere magisterii geminati, et
persollicitudinis beneficium confortentur senes vestri,
et per caritatis exemplum posteri doceantur.

EPISTOLA LVI.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS CLAUDIO EPISCOPO.

Pro consuetudine desideria nostra votivis indicis B
pietatis studio cumulatis; quorum visitatione suscepta,
Nativitatis dominicæ nobis festa prosperitatis vestræ
geminantur augmento. Pro qua gratia quam erga nos
beatitudo vestra assidua dignatione multiplicat, præ-
sentiam vestram succedentium annorum numerosita-
te Divinitas propitiata longævitet.

EPISTOLA LVII.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS GREGORIO EPISCOPO.

Magnæ quidem et nimis admirandæ sunt deliciae
quas misistis, copia, tempore, dignitate; sed tamen
affectui, pietati, sollicitudini non æquantur. Per quæ
probat, non tam dignatio vestra nobis quam præ-
sentia defuisse. Expedita est suffragiorum vestrorum
prosperitate festivitas: cui quantum accessit corpora-
lium, tantum a consuetudine spiritualium defuit epu-
larum: quas mihi Deus si in futuro tribuit commeatu,
sicut nunc per vos transmittere, ita tunc vobiscum
exhibere dignatur.

EPISTOLA LVIII.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^a VIVENTIOLO EPISCOPO.

Nisi frequenter vota communia peccatorum impe-
direntur objectu, jussioni consuetudinariæ caritatis
solito volueram parere servitio. Nam cum festivitati
vobisque occurrere duplicis compendii res fuisset,

^a Invjatus ad Lugdunensis ecclesiæ festivitatem
excusat, quod Vienna propter adventum principum
abesse non possit; eodemque spectat et sequens epi-
stola. Nam S. Ju-li solemnitas Lugduni celeberrima:
de qua et Sidonius lib. v, epist. 17: *Conveneramus
ad S. Justii sepulcrum; processio fuerat antelucana,
solemnitas anniversaria, populus ingens, quem capa-
cissima basilica non caperet.* Hoc vero ad allud perti-
net genus epistolarum, quibus solebant episcopi vici-
narum sedium collegas episcopos ad urbem suarum
celebritates invitare. Cujus moris exemplum insigne
est apud Basilium Magnum epist. 291, ubi ad Cæsa-
riensium martyrum diem anniversarium, non vicinos
modo, sed totius Ponticæ diocesis episcopos advocat.
*Ἐπει οὖν ἐπιστημότατοι μαρτύρων, Εὐψύχιος καὶ Δάμας
καὶ ὁ περὶ αὐτοῦς χορὸς, ὧν ἡ μνήμη δι' ἔτους παρὰ τῆς
πόλεως ἡμῶν, καὶ τῆς περιουκίδος δι' πάσης τελεῖται,
ὁπομνηστικὴ ὑμῶν, τὸν ἴδιον ἑαυτῆς κόσμον ἢ ἐκκλησίαν,
διὰ τῆς ἡμετέρας φωνῆς παρακαλοῦσα, τὴν ἀρχαίαν
ἀπαλαβεῖν τῆς ἐπιστημῆς ἡμῶν συνίθιαν.* Quocirca
cum inter martyres nobilissimi sint Euppsychius et Da-
mas sociique ipsorum, quorum anniversaria memoria in
urbe nostra totaque vicinia celebratur, admonet vos pe-
culiare decus suum ecclesia, voceque nostra hortatur.

videtis ad mei solius pertinere dispendium, quod ne-
queo implere præceptum. Ita namque apud nos per
momenta singula potestatum speratur adventus, ut
nisi illis venientibus præsens esse curavero, ab eis
qui solent in nobis etiam leviora culpae, quamlibet
simplex abscessus meus, non solum negligentiae, sed
etiam contumaciae deputetur. Quapropter, communi
necessitate perspecta, impossibilitati meæ clementer
ignoscite, et ut desideris nostris, si non jugiter, vel
interdum satisfacere possimus orate.

EPISTOLA LIX.

VIVENTIOLO AVITO EPISCOPO.

Ad similitudinem divinæ benignitatis deliberatio
vestra cultorum suorum petitionibus temperetur, ut
in solemnitate sancti Justi plebeculam suam aposto-
latus vestri visitatio benedicat.

EPISTOLA LX.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS VIVENTIOLO EPISCOPO.

Ad firmitatem promissionis divinæ, sit quod antea
concessistis Est, Est, quod postea repetistis Non,
Non; quia si bene occupatione presentium qualitas
pertractatur, conditionem inter vos habitam, etiam
si tunc non debuisset interseri, modo specialiter
deceret impleri.

EPISTOLA LXI.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^b CONSTANTIO EPISCOPO.

Litteras sanctitatis tuæ in Pascha quidem, sed
non paschales accepi, nihil utique de caritate aut
sollicitudine præferentes; sed quibus jubebas ut fra-
trem et consacerdotem nostrum Candidianum, quem
ego quasi peculiarem commendaveram, non solum
ad clericorum, verum etiam ^c ad laicorum audien-
tiam destinarem, a quibus constat diaconum ejus
pro civili causa servili custodiae mancipatum. Et
ideo, si censetis omnia de clericis vestris laicorum
testimonio credenda, rescribite. Consequens erit ut
dum sæcularium notitiam ex omnibus quæ in rumo-
rem veniunt consulamus, clericorum libertatem
prodamus. Illud tamen quasi amor tuus suggerere
ac monere præsumo, ^d ne propter leves causas, et

ut antiquam visitandi nos consuetudinem repetatis.

^b Duo hujus nominis episcopi sub hoc tempore con-
cilio Epaonensi subscripserunt, unus Octodorensis,
alter Vapincensis. Quorum alteri quin ascribenda sit
epistola dubium non videtur; utri autem incertum.

^c Clericorum quippe libertati repugnat, et anti-
quissimo eorum privilegio, quod a Valentiniano Cæ-
sare post extinctam Joannis tyrannidem renovatum
est, lege ultima cod. Theod. De episcopis, etc.:
*Clericos etiam, quos indiscretim ad sæculares judices
debere deduci infaustus præsumptor indixerat, episco-
pali audientiae reservamus. Fas enim non est, ut divini
muneris ministri temporalium potestatum subdantur
arbitrio.*

^d Quod canones paseim inculcant, ac disertè inter
Gallicanos postea sanxit secundus concilii Aurelia-
nensis v: *Ut nullus sacerdotum quemquam rectæ fidei
hominem pro parvis et levibus causis a communione
suspendat, præter eas culpas, pro quibus antiqui Patres
ab ecclesia arceri jusserunt committentes.* Quocirca ut
hoc loco Constantium Avitus, sic Hilarium Arelaten-
sem hoc nomine taxat Leo Magnus epist. 89, quod
unionem facile deuegaret.

non ad Deum, sed ad sæculum pertinentes, ne laici quidem, non dicam clerici, sancta communione priventur : quia nescit cuius dignitatis sit ipsa communio, qui non eam, omni animositate seposita, et cum magno dolore suspendit, et cum maxima festinatione restituit.

^a EPISTOLA LXII.

APOLLINARIS EPISCOPUS AVITO EPISCOPO.

Cogitans atque pertractans, inofficiositatem vestram qua ultione percellerem, nil dignius iudicavi, quam si declinata injuria nihil segnus intentarem. Ne quam igitur in posterum vereamini, qui cernitis præsentem noxam protinus expiari.

EPISTOLA LXIII.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS APOLLINARI EPISCOPO.

Ne festivitati occurrerem necessitas obstitit; ut mihi festivitas occurreret, humanitas procuravit. Scribitis ergo indeventionem meam marinis vos copiis fuisse. Dignum scilicet genus supplicii, quod me faciat.... cum desiderio gulæ conflictum. Satis vobis præsentari cuperem, si non taliter puniretis absentes. Utinam censuræ vestræ in contumace poena non desinat. Nihil magis timeo quam quod me jubetis in posterum nil vereri. Indulgentiam illi qui rogaverit date, cui avari esse volueritis ignoscite. Cæterum me, qualitatem distractionis expertum, offensam magis vestram constat desiderare quam veniam. De cætero, orationibus vestris tribuat Deus noster, ut qui festivitati hujus præsentis anni officii magis quam deliciis abfui, in tempore futuro vestris me orationibus affectu non simili præsentetis, et cum rediero, severitate simili absentasse credatis. Octo palustres quis quia se duo paria solearum, quæ dentibus maceretis, aliquatenus commotus, non tamen ex integro malum pro malo reddens direxi.

EPISTOLA LXIV.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS VIVENTIOLO EPISCOPO.

Servatis dulcedinis morem, imo, ut verius dicatur, augetis. Refecistis sollicitudinem nostram de vobis prospera nuntiando : visitastis festivitatem de nobis quæ optabatis agnoscere cupiendo. Inter has tamen multiplices epulas animorum, etiam corporalibus quoque deliciis ornastis et mensam, qui spiritalibus paveratis Ecclesiam. Quapropter impar ad gratias,

^a Fratrum amore dignus conflictus. Apollinaris Aviti fratris inofficiositatem, sive, ut Avitus ipse vocat, indevotionem, quod ad Valentiniæ ecclesiæ festivitatem non venerit, ulciscens, supplicii loco munera miserat : Avitus, fraterni supplicii genus laudans, pari eum studio remuneratur.

^b Genavensi. Cujus nomen inter episcopos qui Epaonensi concilio adfuerunt. Ab hoc eulogio seu munera, opimas epulas cum accepisset, in harum latorem Maximi famulum lepide jocatur.

^c Sigismundo rege, quem Genavæ in sorte sua laudem habuisse in epistola 29 conjiciebamus.

^d De quibus Sidonius lib. vii, epist. 17 : *Fluctuantem regulam fratrum destitutorum secundum statuta Larinensium vel Grinincensium festinus informa. Grinincensium monachorum familiarum prope Viennam magno olim numero fuerunt, sub cura et disciplina episcopi Viennensis : quibus proinde visitandis occupatum se hoc tempore fuisse significat.*

A convertor ad preces, divinam misericordiam rogans, ut caritas cuius profectum studio asseritis, vobis ad præmium, mihi ad gaudium, cunctis proficiat ad exemplum.

EPISTOLA LXV.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^b MAXIMO EPISCOPO.

Quantum ad infernum spectat et finem, aliquantulis corpusculi viribus vigeo, anxius tamen, quod de domno ^c filio vestro, vel absolute colloquii nil agnosco, quod nec eo loci fuerim ut agnoscere potuissem. Nam monasteriis ^d Grenencensibus occupatus, aliquandiu jam habitaculo civitatis abfueram. Siquidem delicæ quas dignatione solita direxistis, in itinere me et adhuc ab urbe remotius positum repererunt. Quasque, quod multipliciter mirum, servus vester Leonianus, multum gemens, minimum sumens, avido quidem, sed vacuo ventre transmisit. Putasses eulogias vestras tenaci corvorum rostro ad Eliæ (*III Reg. xvii, 6*) pastum bajulis unguibus exhiberi. Adeo ab insultatione mea in vos justius exercenda, misit esuriens, quod vorare non potuit concupiscens. Vellem nunc scire quid prosit quod gulæ peculiaris famuli sic studetis, cui ne mihi datas a Deo vobisque epulas de ore vel manibus raperet, optabilis absentandi causa me rapit. Cæterum ^e de recentibus, quia præcipitis, et meas partes cedo, et multiplices suas. Utatur paterarum capacitate pro capis : atterat labris phialas, quas circumdet pitaciorum densitate pro circulis. Nam curabo ego quoque, quod eum velle cognosco, cum simile aliquid de vestra benedictione eruo, ad multiplicandas recentes gulæ calenti, si non excogitatur modus in calicibus, ponatur in piscibus.

EPISTOLA LXVI.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS VICTORIO EPISCOPO.

Factum quod litteris indicastis, levi ad me ante affatum vestrum rumore pervenerat. Cujus per sanctum Archidiam acerbitate comperta, si credere dignamini, non minus quam vos dolorem vestræ commotionis ingemui. Siquidem satis gravis exempli est, ut nunc sacerdotalis ordinatio a populis regenda dicatur : cum idcirco tantum in consecrandis episcopis plebibus servetur electio, ut assiduitas constitutionis velut per quoddam mandatam electis liceat

^e Recentes appellat recentis aut recentati, id est ad rigorem redacti, vini potiones, quas Leonianus calente gula frequentabat. Sic epistola 77 : *Summa importunitate perago, ut tres recentes aliis plus præsumam.* Eo itaque spectat quod sequitur, *utatur paterarum capacitate pro capis* : quasi dicat, pro vasculis exiguis, pateris bibat capacioribus, ubi *capis* nova inflexione posuit pro caudibus. Capides enim et capulæ apud Varronem, poculi genus quo deplere vasa olearia solebant. Eodem quoque pertinet quod subjungit, *atterat labris phialas, quas circumdet pitaciorum densitate pro circulis.* Quo loco cui usui forent pitacia, Petronii Arbitri in satirico verba declarant. *Statim allatæ sunt, inquit, amphoræ vitræe diligenter gypsatae, quarum in cervicibus pitacia erant affixa cum hoc titulo, Falernum Opimianum annorum centum.* In vasis ergo vinariis, affixi pitaciorum tituli, vini cuiusque patriam, ætatem, pretium et dignitatem indicabant.

legere quod videtur. Non autem vos pro novo debetis accipere, quid tribulandis nobis valeat comminisci clericalis nequitia, fulta subsidio insolentiae saecularis. Puto sane districtioni ecclesiae filii vestri expeti debere consensum, propter illos quorum abusioni consuetudinariae parum de excommunicationibus curare decretum est. Litteras quoque quas ad presbyterum illicita praesumentem non minus pie quam regulariter direxistis, inspexi: in quibus vere plus quam persona meruit patientiae reservastis. Quapropter, licet satis diabolo in tam horribili rebellione licucri, vos tamen sine aliqua animi perturbatione Dei ac vestram injuriam castigate. Et ne quid in posterum similis ausus arripiat, impensa districtione perspicite.

EPISTOLA LXVII.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^a DOMNO SIGISMUNDO.

Dum alii sanctis ac serenis praesentiae vestrae ejulantur, ego sterilitatem desiderii mei sustento magis pauperis officii tenuitate quam ratione. Unde post festivitatem, cunctis quidem semper amabilem, sed nunc Cabilonensibus singularem, famulae sollicitudinis litteras destinavi. Quae si quantulacunque particulam laudum vestrarum niterentur attingere, nec hoc quidem sufficienter excolerent, quod eas vel humilitati meae licet porrigere, vel dignationi vestrae sumere libet. Conjiciens ergo de tantorum laetitia multipliciter vos Deo propitio laetos, peto paschales nobis dies felici reditu faciatis: quia cum in absentia vestra quaedam nobis Quadragesimae perduret austeritas, omnibus catholicis principem Christianum, peculiari servulo piissimum dominum, etiam per solennitatem vidisse solemne est.

EPISTOLA LXVIII.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS DOMNO SIGISMUNDO.

Celebravimus vobiscum, divinitus propitia, vobiscum, inquam, non loco, sed animo, pauperum Viennenses vestri paschale festivum. Si autem interrogetis et qualiter: quia vicinum quemquam, quia adesse facilius poterat, plus doleat defuisse. Nec tamen, cum ista deflemus, discrepare nos a vestra voluntate dicatis. Jam dudum ab illo, sancte credimus, affectus illic cohibet, non hinc despectus excludit. Unam in utraque civitate vestra ecclesiam perinde diligitis; sed pio patri, in quantum expedit, donec vos ad quamlibet sequi consentiat, adhæretis. Unde sicut jussum est, primum Deo de solennitate, tum quod debetur solvimus Cæsari. Vos de laetitia

^a Scripta utraque post dies paschales non uno tamen anno. Prior, cum Sigismundus festivitatem illam Cabiloni transegisset; posterior, cum Lugduni eandem Gundobado patri adhærens celebrasset.

^b Anastasium: ab Avito Sigismundi nomine tum scripta, cum Sigismundus officii causa legatos cum litteris mitteret ad imperatorem. Quod vero militiae fascibus, aulaeque contubernio, et Romani nominis participatione ornatum se scribit, comitivam opinor militarem et patriciatum designat, de quibus dictum est superius. Quo item alludens epistola 83: *Conjicite nunc, inquit, quantum debeant quos honoribus fastigatis, quos socios triumphorum omnium successuum-*

A vestra et incolumitate sollicitis, licet Cæsari quod domnis exigitis, reddite pietati.

EPISTOLA LXIX.

AB AVITO VIENNENSIS EPISCOPO DICTATA, SUB NOMINE SIGISMUNDI, ^b AD IMPERATOREM.

Si devotionem nostram qua vobis animo mus, etiam corporaliter praesentari obex tem regionumque non patitur, quod tamen habere votis, exserere tentamus officii. Credimus et tunc coram sacris gloriae vestrae obtutibus intra quoties sollicitudinis debitum studio paginae fam offerimus. Nam licet mundum latere nequeat prosperitas, et orbem suum radiis perspicua tatis illustret, dulce tamen est, si hi: quos fascibus et peculiaris gratiae pietate sustollitis B in extremis terrarum partibus aulae pollentis bernio et veneranda Romani nominis partem ditatis, specialiter gaudia vestrae perennitatis scant quae generaliter cunctis fama concelebrat quippe imperii vestri amplitudinem longi subjectorum, et diffusionem reipublicae vestri rit quod remotius possidemur. Unde suscipit pitii cum obsequio portitorem. Et quanquam i sis expetentibus ad honoris apicem sufficiat, merentur aspicere; et nos tamen insinuen praesumpsimus commendare. Quorum etiam et familiariumque personas, hoc intercurrenti et cio nobis quoque profere judicantes, desider siliente compendio in his quos destinamus o mus. Illud super omnia deprecantes, ut quia d celsitudinis vestrae oblivisci non potest benefice pro gratiarum actione qua fungimur, quam p serenissimi oris responsa mereamur.

EPISTOLA LXX.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^c DOMNO SIGISMUNDO.

Præsentia domni patris gloriae vestrae h occupatione detentus aliquatenus portitorem ordinavi, per quem annum de sancti Vi solemnitate servitium consuetudinariae solliciti cura dependerem: et inter actiones quibus pro salute nostra labor invigilat, debitus: animus cultum merita devotionis offerret. ergo ad consolationem desiderii mei, si o nostrum sanitas in vestra post Deum prosp consistit. Cæterum non absque scrupulo potest D quod ^d de Sapiaudia itineribus exquisitis vide provinciam praeteriri.

que vestrorum, dignitatum titulis applicatis.

^c Cabilonem frequentasse Sigismundum et stola 67 colligere licuit. Idem nunc confirmat solemnitas S. Vincentii martyris, quem praecultu et honore, ut patronum, habent Cabiloni. Sed et concilium Cabilonense quod, Clodo regnante, convocatum est, in ecclesia S. Vi celebratum synodi docet praefatio.

^d Non quod in provinciam de Sapiaudia p centibus rectum iter sit per Viennam, sed quod magnum est divortium, studio praeteritam vide queritur.

EPISTOLA LXXI.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^a VIRO ILLUSTRIBUS ANSEMUNDO.

Tantum servulus vester domni nostri recenset, quantum sentio: nondum plene deteresa inæqualitate, attentos reddit et anxios: ut pro contemplatione pietatis illius quam festis specialius optare consuevimus, sufficere nobis commoditatem vestram pro omni solennium jucunditate credamus. Unde servans post cultum Natalis dominici solitæ sollicitudinis servitutem, tota nosse vos voti ambitione desidero, si decus commune quod Viennensis ecclesiola præsentis vice non meruit, vel Lugdunensium populorum gaudia duplicavit. Nam si vos, Christo favente, ut ad ecclesiam potuisset procedere aut devotionem consuetudinariam rescripseritis implese, participes redditi lætitiæ vicinorum, epulaturos nos profitemur audita, si illos quibus præsentia vestra donata est, refectos cognoverimus intuitu.

EPISTOLA LXXII.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS VIRO ILLUSTRIBUS ANSEMUNDO.

Cum peculiarium vernularum absentando suspendiis vota, facitis nos non ad plenum consequi vel nuntiari votiva. Festis ergo Natalis Domini, in quantum sine vobis potuit, solemniter celebratis, prosperitatem piissimi domni nostri, quam justo desiderio optaveramus videre, tam dignabili alloquio præstolamur agnoscere. Illam plebem refecistis gaudia, istam ditatem rescripto: quam per me vester illustret affectus, donec vobis ejus servitium meum præsentet occursum.

EPISTOLA LXXIII.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS VIRO ILLUSTRIBUS VALERIANO.

Consuetudinem sollicitudinis suæ pietas vestra custodit, nos dignatione pariter ac litteris visitando. Addidistis solemnitati quam gaudenter Deo præstante suscepimus, et quod spectabatur in votiva cultus consummatione supplestis. Mihi autem de lætitia, in quantum eam cognovero, gratulanti non minus dulce est, post longum tempus absentia prospere vos redisse, quam festa paschalia cum exultatione transigere.

EPISTOLA LXXIV.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS VIRO ILLUSTRIBUS CAERTIO.

Ad domnum communem litterarum servitio desti-

^a Aulæ regis Burgundionum principi, ad quem epistola 49. Scriptæ ambæ post dies Natalis Domini, cujus solemnitati quia rex Viennæ non adfuerat, scire avert an Lugduni adfuerit. Quo post priorem comperto, posteriorem epistolam adjecit.

^b Diversi ab hoc, ætate non multo inferiores, Sapaudus episcopus Arelatensis, Placidi patricii filius, et Sapaudus abbas qui concilio Aurelianensi v. subscripsit pro Albino episcopo Andegavensi. Leonianus vero, nunc archidiaconus, idem videtur cum Leoniano famulo Maximi episcopi, in cujus gulam ludebat epistola 65. Convenit enim hominis ingenio et moribus epistola ejus nomine composita. Sed longe diversus et dissimilis, quamvis nec ætate, ut fama est, nec habitatione disjunctus, Leonianus abbas, cujus sepulcrum Viennæ nuper observavimus in sub-

A nato, etiam devinctæ mihi sublimitati vestrae officia semper debenda persolvo: suadens, imo quia tantum obduruistis et supplicans, ut stomachos multis Saxonie deliciis nausiantes tandem parcioribus patriæ vestrae jejuniis atteratis. Quod si adeo nescitis desiderii vicissitudinem repensare, ut nondum vobis videatur absentia vestra sufficere, injuria coactus hoc opto, meque baculo hujus imprecationis ulciscor, ut mutentur præsentia vices, et quod Vienna abundat, Cabilonis obtineat. Ut si hic non habemus quod debeat expeti, illic mittamus quod libeat declinari. Et quia quod dico in via est, si adhuc in loco retardatis, excipite: si jam redire disponitis, præterite.

EPISTOLA LXXV.

B AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS VIRO ILLUSTRIBUS HELLADIO.

Cum ad officium vestrae magnitudini deferendum perpetua semper causa suppetat caritatis, et specialis devotionis observantiam jure debeam obnoxia impensius pietati: nunc tamen desideratam mihi necessitatem ratio festivitatis indixit, ut affectui vestro vel litterarum præsentarum officio, qui cuperem et occursu. Idecirco reverentia supplicans debita, quam ex voto festa celebraveritis inquiri, Redemptoris nostri inexhaustam deprecans largitatem, ut usque ad ætatem centenariam sua protectione vos provehat, et ad ornatum nostrum, sicut hactenus fecit, bonis omnibus remuneratos attollat.

EPISTOLA LXXVI.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS VIRO ILLUSTRIBUS RICONI.

Post festivitatem in qua de præsentia vel incolumitate domni nostri vota vestra et merita claruerunt, paginis ad ipsum officium destinatis, jure vobis peculiaribus pectoris mei etiam præsentium litterarum famulatus offertur: per quem nos inter tantos, ut fieri potuit, rerum rumores Pascha prospere transigisse significo: sic mihi judicans ejus plenitudinem divini muneris beneficiis proventuram, si vestri quoque colloquii dignationem cum simili prosperitatis agnitione meruero.

EPISTOLA LXXVII.

AB AVITO VIENNENSI EPISCOPO DICTATA, SUB NOMINE LEONIANI ARCHIDIACONI, ^b AD VPRUM SPECTABILEM SAPAUDUM.

Licet pompam convivii principalis, marinis deliciis

D urbana æde S. Petri, cum epitaphio, rudi quidem, sed sancti viri gratia haudquaquam spernendo, in hæc verba.

EPITAPHIUM S. LEONIANI.

Hic vir sanctitate conspicuus in hac urbe Viennensi abbas exstitit Sabbaria Pannoniæ ortus, a barbaris captivatus, Gallorum finibus devenit: Augustoduni primum, deinde Viennæ claustrum peculiaris cellæ conclusus, quadraginta plus annis tali ordine Christo militavit, tantæ districtiois, ut pene vultu omnibus undequaque ventientibus ignotus introvixerit, cum esset verbo doctrine multis ad salutem notissimus. Ita ut juxta cellulam suam quam plurimos monachos rexit, monachos vero ambitu monasterii infra urbem inclusos ad sexagenarium numerum mirabili ordinatione pavavit, et disciplinabiliter custodierit.

terrestribusque fulgentem, luculento sermone describeris, incunctanter tamen declarare tuum amorem consuetum est. Securus enim taliter recitas, postquam datam tibi materiam non versibus, sed dentibus expedisti: cum in uno prandio, quod vix duobus burdonum terga detulerant, unus venter inclusit: cum in pransu negligens crimen, alvum nimietate concretam pectinibus pexuisti. Quod licet ad insultandum mihi exaggerasse te pateat, ego tamen constanter affirmo, nullum similem nostri, seu esuriant ille, seu comedat, beatum merito nuncupari. Nam ut de primo quod exposuisti ferculo colloquar, parvum tibi poenae genus putabas afflictum, quod appetitum interioribus inhiantem devorabit tegmine pavus^a isicium conclusus exclusit, et trepidans accensis faucibus gula aliquantula temporis mora sub^b docti incisoris pependit arbitrio. Sicque factum est, ut bibendo cibos, pocula ruminando, primam prandii partem esuriens querelis, mediam comedens rapinis, ultimam satur lacrymis exegeris. Nec tibi dixerim profuisse quod defui. Vel id nobis, quantum tibi superfuit, omnibus satisfecit. Nam cum tu in tanta convivii beatitudine delicias maxime, tardissime satiatas, vix te possis probare felicem; quid de me misero censeas interrogare praesumo; qui a regalis mensae abundantia non permittor, et in ecclesiastica frugalitate non saturor: qui sub honoris nomine custodiae mancipatus, quasi ad primam vocatus et a meliore prohibitus, ne possim fugere jacere compellor: impleor oleribus, et in flor napsis; abundo leguminibus, sed quae tellus, non pontus emisit. Inter haec qualia fuerint bonae memoriae quondam ostrea nec recordor. Si modicum quid vasculo uno minimo semipieno vini pallentis apponitur, et hic modus vel regula custoditur. Jam de cibis tacco: in accipiendis recentibus major est poena; musta deposcens, aut

A inediam patior, aut aliquid rapuisse confingor; summa importunitate perago ut tres recentes aliis plus praesumam. Ipsae etiam paterae, quas conficis casibus frango, quotidiana reparatione decrescunt. Quapropter laborioso in his tantum insultare desiste: quia cum utriusque nostrum quotidianum fatum sit quod quisque sortitus est: tum familiaris miseriae oblivisci potero, si epulo suo dominus noster sic adesse me jubeat, ut te decesse contingat.

EPISTOLA LXXVIII.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS^c APOLLINARI EPISCOPO.,

Confido plane, nec dubito, divino munere communem laetitiam communi praesentiae nuntiatae. Nam quod et ad vos jam suspicor pervenisse, etiam illi qui vastare limitem dicebantur, reversi sunt. Unde causa sollicitudinis has direxi, ut quae ad vos postea de cujuscunque securitatis augmento pervenerint iudicetis; aut si jam ad civitatem liber recursus a consuetudine vos, imo potius ab amore obsidionis extraxit. Praeterea^d magdaliola illa quae promisistis, posco ut cum observationis breviculo dirigi jubeatis. Ilactenus familiariter: hinc quod restat, quia jam libet, paulo hilarius indicabo. Signatorium igitur quod pietas vestra non tam promittere quam offerre dignata est, in hunc modum fieri volo. Annulo ferreo et admodum tenui, velut concurrentibus in se delphinulis concludenda, sigilli duplicis forma geminis cardinulis inseratur. Quae ut libuerit vicissim, seu latitabunda, seu publica, obtutibus intuentium alternatim vernantis lapilli vel electri pallentis fronte mutetur. Nec quidem talis electri, quale nuper, ut egomet hausi, in sancto ac sincerissimo impollutae manus nitore sordebat, cui corruptam potiusquam confectam, auri^e nondum fornace decocti crediderim inesse mixturam: vel illam certe, quam nuperrime^f rex

^a Aut sicut ficedula inclusa ovo pavonino apud Petronium, aut pavum dicit isiciatum, sicut pullum isiciatum Apicius minutatim concisum, et in isicium conversum. Apicius lib. viii, cap. 7, de porcello farsili, *Porcellus hortulanus exossatur per gulam in modum utris: mittitur in eo pullus isiciatus particulatim concisus, turdi, ficedulae, isicium de pulpa sua*, etc.

^b Qui scindendi obsonii magister Senecae, scissor Petronio, Juvenali autem chironomus, a gesticulatione qua obsonia scindens utebatur: de qua et Petronius. *Processit*, inquit, *statim scissor, et ad symphoniam iia gesticulatus laceravit obsonium, ut putres Darii hydraulae cantante pugnare*. Quamvis ergo celerrime, et volanti cultello, ut loquitur Juvenalis, *dapes erudita manu secaret*, lentus avidis Leoniani faucibus videbatur.

^c Fratri, Valentinae sedis antistiti, ad quem aliae complures.

^d Seplesiariorum officinis notum vocabulum. Magdaleones enim hodieque vocitant teretes cylindros, in quos composita emplastra redigere solent. Scribonius Largus de chirurgi Tryphonis emplastro subviridi: *Dum desinit fervere, manibus subiget, et reductum in rotundas ampliores quas magdaliidas dicunt reponetur*. Rogat itaque ut cum magdaliolis quae promittit, indiculum mittat, qua observatione singulis uti oporteat.

^e Annulum signatorium, seu sigillum: cujus for-

mam ac materiam, cum omnibus ornamentis, qualem sibi fieri velit, elegantissime describit.

^f *Omni auro*, ut Plinius docet, *inest argentum vario pondere. Ubiunque quinta argenti portio est, electrum vocatur*. Id cum in metallo reperitur, nativum dicitur. Fit autem et cura electrum argento addito: quod si justum modum excesserit, corrumpitur mixtura, qualem in sigillo suo respuit Avitus.

^g Alaricus, a Clodoveo prostratus: in hoc enim corruit Wisigothorum regnum in Gallia, cujus ruinam praenuntiam Avitus adulterinam monetam vultuisse. Visuntur sane nunc etiam Gothici ex electro veteres nummi, adeo pallentes, ut auri minus habere putes quam argenti. Caeterum impressam habent regum suorum effigiem; quod ignorasse, aut tanquam illegitimum dissimulasse videtur Procopius, cum solis Francorum regibus id licuisse, barbaris aliis regibus nefas fuisse, scribit libro iii Belli Gothici. De Francis enim loquens, eorumque rege Theodeberto, qui provinciae partem obtinebant, *Νόμισμα δὲ χρυσῶν*, inquit, *ἐκ τῶν ἐν Γάλλοις μετάλλων πεποιήται: οὐ τοῦ Ῥωμαίων αυτοκράτορος, ἢ περ εἰθίσται, χαρακτῆρα ἐπιθέμενοι τῷ στατήρι τούτῳ, ἀλλὰ τὴν σφετέραν αὐτῶν εἰκόνα. Καὶ τοι νόμισμα μὲν ἀργυρῶν ὁ Περσῶν βασιλεὺς ἢ βούλοτο ποιεῖν εἴωθε, χαρακτῆρα δὲ ἴδιον ἐμβαλεῖσθαι στατήρι χρυσῶ, οὔτε αὐτὸν θέμις, οὔτε ἄλλον ὄντινόν βασιλεὺς τῶν πάντων βαρβάρων. Nummum autem aureum ex metallis quae sunt in Gallia fabricarunt, non Romani.*

Getarum, securæ præ sagam ruinæ, monetis publicis adulterium firmantem mandaverat. Sed sit ejusmodi color, quem æqualiter ac modeste, ruborem ab auro, ab argento candorem, pretiositatem ab utroque, a cæteris rapientem fulgorem, artificiosa siquidem medioxima viroris commendet amœnitas. Si quæras quid insculpendum sigillo: ^a Signum monogrammaticis mei per gyrum scripti nominis legatur indicio. Medium porro annuli, ab ea parte qua volæ clausæ vicinabitur, delphinorum quorum superius capita descripsimus, caudæ tenebunt. Quibus lapisculis ob hoc ipsum quæsitus, oblongus scilicet et acutis capitibus formatus indetur. Ecce habes quoddam tantummodo speculum dogmatis exsequendi. Nec tamen amplitudinem elegantiae tuæ sic ad memoratum exemplar coacto, quasi liberum non sit addere quod videtur. Licebit porro supercurrenti ingenio vestro terminos præscriptæ demandationis excedere. In fine autem epistolæ, luteo operi sine quo tamen non transigetur, sæculentus sermo deposcit, ut artificem sigulum brevi tenendum e vestigio dirigatis, qui nobis, qualibus strui mensuris crebrati cœnaculum furui, vel intra quod spatium fossilis glebæ scrobis sordibus septæ animalium pedibus coctilis cœni glutinum lentari possit instituat.

EPISTOLA LXXIX.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^b APPOLLINARI EPISCOPO.

Inuexus pariter ac gravatus vestræ dignatione sollicitudinis, magnitudine muneris, consuetudine pietatis, qua digna vel gratiarum actione, non dicam obsequii sedulitate, respondeam? Nisi forte multipliciter invalidus eadem in hoc sustenter gratia vestra, que nos onerat. Concedat vos ornatum ecclesiarum, consolationi et refecioni nostræ omnipotens Deus, ut quia revera non solum vobis vivitis, per alio-

ut mos est, imperatoris effigiem huic stateri, sed suam ipsorum imaginem imprimentes. Et vero nummum argenteum rex Persarum pro arbitrio eudere solet: effigiem porro suam auro stateri apponere, neque ipsi fas est, neque alii cuiquam regum barbarorum. Est apud nos Theodeberti regis de quo Procopius, nummus aureus, mole quidem exiguus, sed probæ notæ, cum ipsius effigie ac nomine, D. N. THEODEBERTUS C.

^a Quod in sigillo suo fieri jubet Avitus, hoc idem in denariis suis præcepit Carolus Calvus rex in edicto Pistensi anni 861, cap. 11: *Ut in denariis novæ nostræ monetæ ex una parte nomen nostrum habeatur in gyro, et in medio nostri nominis monogramma, nempe ut implicitæ et confusæ monogrammaticis litteræ ascripti per gyrum nominis indicio legerentur, quomodo in antiquis regum diplomatis cum monogrammate ipsum quoque regis nomen adjectum videre est. Cæterum regis edicto in denariis monetarii, quod mirum est, non paruerunt. Olivii enim sunt, tum ipsius Caroli, tum filii ejus Ludovici denarii, in quibus per gyrum monogrammaticis non nomen, sed regia dignitas expressa: in CAROLO, GRATIA DEI REX: in LUDOVICO, MISERICORDIA DEI REX.*

^b Eadem, gratias agens de muneribus quæ ad ornatum Viennensis ecclesiarum miserat, cum ejus festivitati adesse ipse non posset.

^c In confesso est Quintianum hoc tempore Arvernorum episcopum fuisse. Quare falsa videtur epistolæ inscriptio. Cum enim ad provinciam Viennensis episcopus scripta sit, ut ad concilium Epaoense ve-

rum solatia vestra merita commuletis. Fecerunt quidem peccata mea non qualemrunque necessitatem, qua nos in die susceptæ festivitatis nostræ, corporali vestræ pietatis præsentia fraudaremur. Sed reddidistis ac repræsentastis nobis vicissitudinem vestri aspectus in lumine, oris in sermone, tactus in opere. Spero in Dei nostri misericordia, quod non meo tantum tempore, sed etiam secuturo, donum vestræ oblationis ecclesiola nostra venerabitur. Quod sicut ego dum vivo in testimonium inexhaustæ largitatis servare desidero, ita mihi Deus præstet, ut etiam ei quem post me, cum Deus jusserit, electio vestra decreverit, peculiariter auctoritas vestra commendet.

EPISTOLA LXXX.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^c QUINTIANO EPISCOPO.
Diu est quod rem valde necessariam, et non sine divina inspiratione a Patribus institutam, aut oblivione aut occupatione descriimus. Sed rumpenda sunt interdum vincula necessitatum, ut aliquando impleri possint a præceptore. ^d Conventus ergo quos bis per annum a sacerdotibus fieri seniorum cura decreverat, si bene perpenditis, utinam vel singula post biennia faceremus. Nam et venerabilis papæ Urbis, nobis hanc negligentiam succensentis, mordacia mihi nunquam scripta perlata sunt. Unde supplicat per me, si dignamini, ecclesia Viennensis, poscit intermissam consuetudinis rediviva salubritas, quod hactenus infrequentatum torpuit, excitari. Justum est, quantum reor, ut constitutis prioribus sub communis præsentie opportunitate tractatis, nostris simul nobisque, prout ordo collocationis invenerit, vel insinuemus vetera, vel, si necesse est, etiam nostra jungamus. Idecirco cunctos simul poscimus, fratres, ut Deo favente octavo iduum Septembrium ^e in parochia Epo-

niant, quis locus foret episcopo Arvernorum, qui non modo extra Viennensem provinciam erant, sed extraditionem quoque Burgundionum? Nam ut Agathense concilium eorum tantum fuit qui Wisigothorum imperio parebant, et Aurelianense primum eorum duntaxat qui sub Francorum erant potestate: sic ad Epaoense ill tantummodo convenerunt, qui Burgundionum finibus continebantur. Hinc appareat deesse hoc loco epistolam ad Quintianum, cujus sola restat inscriptio: hujus vero, quam ad episcopos provinciarum scriptam diximus, inscriptionem desiderari.

^d Hoc decreverat synodus Nicæna. can. v: *καὶ ὡς ἔδοξεν, ἐκαστοῦ ἐνιαυτοῦ καὶ ἐκαστῆν ἐπαρχίαν δις τοῦ ἔτους συνόδους γίνεσθαι. Recte habere visum est ut singulis annis, per unamquamque provinciam, bis in anno concilia fiant. Quo spectans concilium Regense can. 8: Statuit ut secundum antiquam consuetudinem, si quies temporum erit, bis in anno conventus agant. Et Arausicanum I, can. 29: Qui Patrum statuta despiciunt, quibus bis in anno, quod nobis pro temporum qualitate difficile est, sanctum est concurrere. Ob hanc opinionem di scultatem, placuit deinceps synodos singulis annis celebrari: quod apud nos in concilio Agathensi statutum, in aliis postea multis repetitum est.*

^e Pro Epaoensi. Epao enim plerumque dicitur, quæ alias Epaua. De hoc enim concilio agi certum est; sed incertum hactenus quis locus, et quod illi hodie sit nomen: de quo multi varia conjiciunt. Qui sancti Firmati vitam conscripsit, auctor est illum, Turonibus relictis, pervenisse ad locum cui nomen

nensi adesse dignemini : qui locus, omnium fatigatione perpensa, conventui satis opportunus electus est; sicut et tempus, in quantum potest, ab instantia ruralis operis vacuum, liberiores cunctis permittit excursus : quanquam ecclesiae potior causa intermitteri quaslibet terrarum posceret actiones. Supplicamus ergo et quaesumus, testamur, obtestamur, ne quem a dispositione tam sancta obex ullius excusationis abducatur, ne quem a tali caritatis vinculo nexus temporaneae necessitatis impediatur. Sed si forte, quod Deus avertat! tanta cuicumque acerbitas corporis infirmitatis ingruerit, ut spiritale desiderium carnali vincatur incommodo; ^b duos presbyteros magnae ac probabilis vitae, mandati instructione firmatos, fratribus pro se praesentare procuret. Sed tales dignetur eligere, quos episcoporum concilio non minus scientia quam reverentia jure faciat interesse, cum quibus delectet summos pontifices conferre sermonem, quos ad definitiones pro episcopo suo sancendas subscribendasque, cum fuerit solertia eligi, sit auctoritas legi. Sed istud non extorqueat nisi summa necessitas. Ceterum dilectionis fraternae ac pastoralis diligentiae magnitudo, nisi laboris magnitudine, non probatur. Coniunct enim sanctitas vestra, post hoc longum abusionis nostrae silentium, qualiter aut definiiri debeant quae Deo praestante tractanda sunt, aut quae definita fuerint, universi ecclesiarum provinciae nostrae ministri debeant imitari.

EPISTOLA LXXXI.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS DOMNO SIGISMUNDO.

Scio quidem curis atque occupationibus quibus sub ope caelesti pro salute patriae fideliter excubatis, importune suggeri servitium litterarum. Sed cum praecelsa pietatis vestrae dignatio adeo peculiaris famuli non sit oblita, ut in ipso susceptae expeditionis prociuctu, sensibus meis desiderium sui sancto duplicaret alloquio; quis non intelligat quam patienter ineptiam tolerabitis, quam clementia provocatis? Unde qualiter sani confortante Deo sitis, sollicitus esse praesumo, aut quomodo coeptis spes voti communis ardeat. Illud autem non solum rogo, sed per illam quam a Deo accepistis mihique praestatis, gratiam

Fona super Rhodanum, ibique consedisso. Quod si Eonam ab Epona deflexisse annuimus, ut absurdum certe non est, qui S. Firmati sepulcrum nactus fuerit, a concilii fortasse loco non aberrabit.

^a Excusationem quominus episcopi ad synodum veniant, praeter infirmitatem corporis, canones Gallicae nullam agnoscunt. Itaque in hoc ipso Epaonensi concilio, can. 1 decretum est, ut nisi causa tædii evidenter extiterit, nullus excuset. Et in Aurelianensi II, can. 1, *Ut nullus episcoporum, nisi certa tædii causa delentus, ad concilium venire penitus ulla excusatione detrectet.* Quare excusationes alias excludere solent, ut divisionem regiae sortis, concilium Aurelianense III, can. 1: *Hanc excusationem sibi noverint esse sublatam, si absentiam suam divisione sortis crediderint excusandam.* Alias omnes concilium Turonense II, can. 1: *Praeter infirmitatem certissimam, nullius occasione velaminis, neque per impedimentum ordinationis regiae, neque sub occasione utilitatis aut causae propriae, debeat a concilio separari.*

^b Quibus ad concilium venire infirmitatis causa

A precor, ut quanquam merito de indictae fidei tunc securis nobis, magis impenso cautelae vestrae trepidationi nostrae et ignaviae consulti que plus cogitetis quod universitas pro vobis supplicat, quam quod suspensa formidat. Se pavidi ex conscientia peccatores, incunctabili fide praesumimus, quod etiam si vobis, pro Christo, hic metus noster risum moverit, vel aures ad donandam nobis felicitatis vestrae hinc permovebit.

EPISTOLA LXXXII.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS DOMNO SIGISMUNDO.

Videtur quidem de divina promissione di quicumque minus de vestra prosperitate securi. Sed si animum meum solida dignatione perperam facilem intelligitis veniam ignaviae meae pro trepidatione debere. Quippe cum quicumque ter catholicorum nomen usurpant, pervigili Deo supplicare nunc debeant, ut vobis vota illibata atque integra relaturis, et fideliter conjungat, et feliciter adversa subiciat. Si rerum necessitate multiplici ambifariam vobis sto propugnante contingat, et pars quae cupio victoria quae debetur. Quapropter si memori gratiam de animo vestro nutantem anxietatis imminuit, famulus specialis salutationem quid ferre non ausus, sed salutem vestram a praestolaturus, satis suspensio attentoque animum praesentis paginae destinavi, primum de post de exercitus sanitate sollicitus. Unde, Dei nomine per quoscunque transeuntes prosequar, agnoscamus, potestis tamen, piissimi dominum jicere, quantum mihi dulcius erit, sicut mecumque referentibus pascit illa sancti affectu gnitio, sic me rescriptio laetificet, in qua ad quae praesentiae vicem verba vestra pro conspectu pisci, et subscriptionem pro manu merear (

EPISTOLA LXXXIII.

AB AVITO EPISCOPO DICTATA SUB NOMINE DOMNI SIGISMUNDI REGIS, AD IMPERATOREM.

Notum est omnibus, celsitudinem vestram impedimenta temporum, sed subjectorum vobis

non licebat, hi legatos vice sua mittebant. limum Arelatense II, can. 18: *Si quis communi firmitatis causa defuerit, personam vice sua dicitur.* Carpentoratense in epistola ad Agracium epi: *Licet ad synodum aut per vos, aut per personam debueritis adesse.* Quanquam ergo duos hoc legat, et duos pro uno episcopo vicarios in Arelatensi v subscripsisse compertum sit; tamen sat fuisse superiora demonstrant. Neque byteros omnes mitti necesse fuit, cum ex conscriptionibus liquet, nunc abbates et presbyteros, nunc archidiaconos vel diaconos legasse.

^c Anastasium, ut posterior epistola declarat cum initio regni Sigismundi, post obitum Gregorij patris, exaratum significet, confirmat in di epistolis Aviti ordinem temporum observatum fuisse. Conqueritur autem de rege Italicae, conditionem quam mittebat ad imperatorem, non permisit.

tiri. Sub cuius fiducia securitate atque lætitia, glorioſiſſimo principi noſtro, qui corpore abſumus animo præſentamur. Et quanquam iſtud famula veſtra proſapia mea ex devotione perſolverit, me tamen gratiæ debitorem non magis parentalia debita, quam beneficia mihi impenſa fecerunt. Veſter quidem eſt populus meus, ſed me plus ſervire vobis quam illi præeſſe delectat. Traxit iſtud a proavis generis mei apud vos deceſſoresque veſtros ſemper animo Romana devotio, ut illa nobis magis claritas putaretur, quam veſtra per militiæ titulos porrigeret celiſtudo: cunctisque auctoribus meis ſemper magis ambitum eſt quod a principibus ſumerent, quam quod a patribus attuliſſent. Cumque gentem noſtram videamur regere, non aliud nos quam milites veſtros credimus ordinari. Impartit nos gaudiorum munere veſtra proſperitas: quidquid illic pro ſalute omnium curati, et noſtrum eſt. Per nos adminiſtratiſ remotarum ſpatia regionum: patria noſtra veſter orbis eſt. Tangit Galliam ſuam lumen orientis, et radius qui illis partibus oriri creditur, hic refulget. Jubar quidem conſpectus veſtri contemplatione non capimus: ſed lucem ſerenitatis quam ubique diffunditis, deſiderio poſſidemus. Dominationem vobis divinitus præſtitam obex nulla concludit, nec ullis provinciæ terminis felicitium ſceptorum diffuſio limitatur. Salvo Divinitatis honore ſit dictum. Non minuit majeſtatem veſtram quod accurrere non omnes valent: ſatis ad reverentiam vobis debitam ſufficit, quod omnes e propriis ſedibus vos adorant. Virtute orbi eoo, felicitate regnatis occiduo: licet vos ubicunque diligi, etiamſi non datur omnibus intueri. Sed cum jure iſtud de univerſitate dicatur, conjicite nunc quantum debeant quos honoribus ſtagigatis, quos ſocios triumphorum omnium ſucceſſuumque veſtrorum dignitatum titulis applicatis; ut ſic virtutis veſtræ decora noſtra ſint, et ad honoratorum ornamenta pertineat quidquid geſſerit ſons honorum. Offero igitur, principum inclyto, litterarum obſequia, vota gratiarum; præſtolor oraculum ſermonis auguſti; ambio ſi quid ſit quod jubere dignemini. Quia etiam ſi indigere ſe famulatu noſtro perennitas veſtra non credat, quisquis tamen felici meruerit ſervire, ſibi militat. Offero ergo ſupplex Orientalium quoque gentium diſtantia eruditatem; expoſcat principari præſulem noſtrum. Parthicus ductor, propter paciſ commodum, in Romanum imperium gaudeat tranſire. Indus ipſe, poſt experimenta manuſciti oris, ſtridula voce compreſſa, leges quibus ſervire jubeatur Græco cognoſcat inter-

^a Comitibus Sigismundi.

^b Theodericus, qui paciſ hanc per legatos ab Anaſtaſio expetiit, ut eſt in epiſtola 4 Variarum Caſſiodori: *Oportet nos, clementiſſime imperator, paciſ querere, qui cauſas iracundiæ noſcitur non habere.* Et poſt alia: *ut ſinceritas paciſ, quæ cauſis emergentibus cognoſcitur fuiſſe vitata; deteſiſ contentionibus, in ſua deinceps firmitate reſtituta permaneat.* Ad hanc paciſ alludens ſenatus Romanus, Anaſtaſium ſic affatur in litteriſ ſuis, quæ intextæ ſunt epiſtolæ Hormiſdæ: *Proinde, inquit, piſſime imperator, hanc ſenatus adjunxit, ut qui animo quam*

prete. Si quis fervor eſt quo axis meridianus exaſtuet, refrigerio temperato, et edomato per reverentiam quidquid ante vos indomitum fuerat per naturam. Incumbentia ſibi ſceptra religionis invictæ quisquis non optat excipiat. Prorogetur per vos non minus poteſtate religio, quæ famulantibus populis ad cœleſtia pariterque veneranda, et veritatem aſtruat, et porrigat libertatem: quaque mediante, vobis culmine æternæ ſalutiſ inniſiſ, non humano tantum ordine, verum etiam divino amore, longum ſervire noſ deceat.

EPISTOLA LXXXIV.

AB AVITO EPISCOPO DICTATA SUB NOMINE DOMNI REGIS
^a C. S. AD IMPERATOREM ANASTASIAM.

Quam piæ majeſtatiſ judicio ſerenitas veſtra, vel parvipendat impedimenta temporum, vel cenſeat corda famulorum, nullo indicio meliore cognoſcitur, quam quod in ſacriſ apicibus longinquius porrigendis, implet deſiderantium vota, et ſupplicum non exſpectat officia. Appetunt occurſum veſtri omnium mentes, nec tam glorioſum eſt quod pauci poſſunt, quam quod cuncti videre vos cupiunt. Quod autem nunc auguſtæ compellationiſ affatuſ debitiæ vobis paginæ prævenit obſequium, nihil indevotioni pius arbitet, nihil imputet tarditati. Niſi aditum conatibus noſtriſ obex interjecta ſuſpenderet, jam nunc proſecto verbum mundo venerabile reſponſa potius quam oracula deſtinaret. Nec tamen remorando mihi tantum nocuit, quantum invidit æmuluſ livor. Non me quidem legiſtiſ officii mei compotem, ſed reddidiſtiſ piiſ oris compellatione felicem. Nec intereſt excipiat noſ ſermo auguſtuſ, an exſpectet: a celiſſima dignatione tantum eſt noſtra non deſpici, quantum veſtra concedi. Igitur poſt obituſ devotiſſimi fideliffimique vobis patriſ mei, proceriſ veſtri, cui ad feliciffimoſ integra proſperitate ſucceſſuſ, id quoque contigit divino favore votivum, ut lætam florentemque rempublicam vobis orbem regentibus ſciret, voſque dominuſ nationum placido receptuſ fine dereliqueret: ad hæc intimanda vobique commendaſt quin etiam meæ militiæ rudimenta, quæ genitore quidem meo ſuperſtite nutritiſ, ſed magiſ magiſque poſt eum cumulo ſacriæ dignationiſ augebitiſ, ſicut debebam vel optare par fuerat, unum de conſiliariſ meiſ, qui quantum ad ignorantiam Gallicanam, ceteroſ præire litteriſ æſtimatur, venerandi comitatuſ veſtri auribuſ offereram, ſpecialiſ ſecuritate concepta, quod ^b rector Italiæ de pace veſtra publica

benigno in utraque republica concordanda fuiſti, tam eſſe pio in eccleſia redintegranda unitate noſcaris. Huiuſ quoque paciſ exemplo, paciſ Totiliſ expetiit ab Juſtiniano apud Procopium lib. III Belli Gothici, *ἀιτούμεθα τὰ ἐκ τῆς εἰρήνης ἀγαθὰ, οἷτε προκίσθαι αὐτὸν, καὶ ἡμῶν ἐν γυρωρίν' ὄντινερ μνημεία τε καὶ παραδείγματα κάλλιστα ἔχομεν, Ἀναſταſίου καὶ Θεοδερικῶν.* Bona paciſ ut tute amplectariſ nobiſque concedaſ, deſpoſcimus: quorum monumenta et exempla pulcherrima habemus, Anaſtaſium et Theodericum. De hac denique cum ſibi plauderet Theodericuſ, eandem hæredi, ut cum principi Orientaliſ habere ſtuderet, commenda-

plauderet, et rumore disperso redditam sibi Orientis gratiam coloraret. Interclusum est ergo atque prohibitum relationibus destinatis iter arreptum. Certe ipsa viderit quid hinc apud augustam lætitiæ spectet series veritatis; parvum tamen amicitiae videtur indicium, eum quem te colere asseras, nolle a cæteris honorari: cum omnes qui vos digno cultu suscipimus, id ipsa cunctis fieri velle debeamus. Parum enim propriae devotionis ostendit, si quis occurrendi libertate damnata, alios quoque facere studeat inde-votos: cum tamen sanctitas cœlestis ingenii nequeat cessare culpabilem, quem vel sola voluntas reddiderit innocentem. Unde evidenter ipsum videtis allegare quid cuperem, qui tam sollicitè conatus est impedire ne possem. Itaque quoniam divino vestroque munere et sacri apices et opportuni conveniunt quam discrepat: orant augmentum regni vestri quibus nova profertis, optant custodiam quibus consueta servatis. Sic pii moderamine gubernaculi, remedia quidem altera conquisivit, et si repulsam neutra pars pertulit. Inter hos tamen peculiariter illud ego debeo, quod hujus petitionis effectum respectui meo præstitam supplicantes. Quantum peculiari servo impenderitis gratiæ, gratis præstando monstratis: solaque ob hoc commodum in thesauris vestris mercede reposita, quod pauperibus donabatis, non pretio voluistis constare, sed præmio. Et hoc ipsum qua elegantia digne meretur, reddere quod a famulis oblatum fuerat, quam spernere maluistis, et quo lætius fieret donum, contristare voluistis obsequium? Et licet quicquid ad manus vestras pervenit, vergatur in pauperes, atque idcirco ille vos forsitan dehortetur accipere qui invidet erogare: subministrare tamen retributionis divini, unde et dispensetis cum egent inopes, et concedatis cum supplicant debitores. Currite quapropter piissimi via gemina vestri operis unitate. Nunquam si creditis sufficientia deerit animo tali: ipso possibilitatem largiente, unde præstetur habetis, a quo voluntati infusum est ne aliquid negare possitis.

EPISTOLA LXXXV.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS VIRO ILLUSTRIS HERACLIO.

Nisi dolendum amici casum animo concussus gementem, multa profecto exaggerarem, quod vos in lectulo, mendacis podagræ metu, medico vegetante de arte consueta, plus quam pœticæ pedibus innitentes, montium scandendorum magis moveat, cura, quam versuum. Mœstus vero hæc et cum festinatione dictavi, revocatus videlicet ad sepulturam communis filii quondam Protendi: si tamen vel hoc ipsum patri

vit. Jornandes de Rebus Geticis: *Athalaricum, filium filiae suæ Amalasuente, regem constituit, eisque in mandatis dedit, ac si testamentali voce denuntians, ut principem Orientalem placatum semper propitiumque haberent.*

^a Hanc epistolam codex Aviti quo usi sumus, non habuit. Intexta olim fuerat epistolis Hormisdæ, unde huc illam transtulimus, cum Hormisdæ ipsius responso: qui eandem præterea, in epistola II Anastasio scribens, designat his verbis: *Pendent, inquit,*

aliquid consolationis impendat. Vobis porro si cordi est facta de nobis ex asse jactura, ab incurisibus formidandis Rhodano limitante muneri tenete adhuc dum redeo, et Ceratium nostrum, de meo habentem aliqua, de vestro nonnulla, qui a me scholasticum, a vobis asserit bellicosum: sumens de matris sapientia quod libenter barbaros fugit, de virtute paterna quod litteris terga non præbuit.

EPISTOLA LXXXVI.

RESCRIPTUM VIRI ILLUSTRIS HERACLII.

Indicatis quidem tantum doloris causam, qua epistolaris officii responsio clauderetur, et durissimo nuntio vulnus inflictum plus me lacrymis cogeret servire quam litteris: tamen metuens silentii culpam, vel pauca suspiriis meis, ut potui verba furatus sum. Probant igitur tempora, cui rectius ascribatur nota formidinis, quem magis trepidum provisio claustris commissa designet. Ergo urbis caveas dedignatus, inter vicina discrimini constantiam pectoris planis exposui, et jam diu ad patentium locorum æquora perveni, rem ut virtutis audaciam libertate habitationis ostenderem. Vos autem, rumore comperto, ad septa urbis tanquam venturo æmulo convolastis: et quem pacis diebus jugiter rura tenuerunt, nunc de mortuorum latebris non educunt. Enimvero quam vos tunc civitas flagitabat, tam nunc intra mœnia collocatos quærit relicta possessio.

EPISTOLA LXXXVII.

DOMINO SANCTIS MERITIS PRÆCELLENTISSIMO, IN CHRISTO GLORIOSISSIMO, ET APOSTOLICA SEDE DIGNISSIMO, ^a PAPÆ HORMISDÆ AVITUS.

Dum religionis statui et plenis catholicæ fidei regulis perspicitis convenire, ut gregem per tota vobis universalis Ecclesiæ membra commissum pervigil cura vestræ adhortationis informet; Viennensem provinciam superiore anno, si meminisse dignamini, datis ad humilitatem meam litteris visitastis, quæque ad me, secundum quod opportunitas oblata contulerat, per Arelatensis Ecclesiæ clericos pervenerunt, et quidem plenissimæ sollicitudine pastorali. In quibus nos, sicut per conversionem provinciarum, id est Dardaniæ, Illyrici vel Scythiæ, ad communionem gaudiorum provocatis, sic admonitione cautissima quid nos per ignorantiam prævenire possit, instruitis. Eutychetis igitur Nestoriique damnatio, quos jam dudum per beatissimos decessores sanctæ sedis vestræ calcavit auctoritas, ad notitiam jam pridem nostram apostolicæ ad nos diligentis provisione perlata est. Sed illud nos modo suspensos multum redigit et anxios, quod cum pendere nos ad effectum ^b lega-

anxia corda cunctorum: ab ultimis ad nos Galliis directæ legatio, si quid de unitate redintegrationis sollicitudo nostra promovisset forma secuta consuluit.

^b Bis quidem Constantinopolim ab Hormisdæ missus est Ennodius, sed unica, cum Avitus hæc scriberet, legatio præcesserat. Ideo illi respondens Hormisdæ: *Legationis, inquit, nostræ, quam semel, non secundo sicut scribitis, misimus, si votivus contigisset eventus, alacres illico vobiscum furamus desiderata partituri.* Prior enim legatio Ennodii Florentio cou-

tions secundo Constantinopolim destinatae omni expectationis studio jusseritis, nec quid filius vester sanctus frater meus Ennodius retulerit, nec utrum secuta redierit indicastis, et promissionem vestram tanta silentii diuturnitate suspenditis, ut non minus modo praedicatoris taciturnitas reddat attonitos, quam antea fecerat legationis mora suspectos. Unde sola haec causa servos vestros filios meos, Alexium presbyterum et Venantium diaconum, totius provinciae Viennensis nomine, quae ecclesiae ad me pertinenti ab universis decessoribus vestris et apostolica sede commissa est, cum praesentis famulatus pagina destinavi; per quos oraculo beatissimae responsionis agnoscam, utrum fervor schismatum praefatorum qui intra Constantinopolitanam urbem vitio perniciosae obstinationis exarserat, cuique, quod magis dolendum est, Alexandrinam vel Antiochenam Ecclesias dicitis illigatas, vobis Christo favente docentibus, digna fuerit correctione restinctus, aut si reversa legatio in paginis evidentibus quod simplex legeretur exhibuit, an forte nuntio magis retulit, unde de vobis ad hoc qualiscunque suspicio reservetur. Veremur

sule contigit, anno Christi 515, quam cum irritam fecisset Anastasii imp. perfidia et dissimulatio, posterior adjecta est in nonas Aprilis, Agapito consule, anno Christi 517, quo ipso anno Aviti epistolae mense

A enim ne pontificale iudicium, dum non indicat prospera, sensisset adversa. His adjicitur, quod diversorum fida relatione comperimus, de reconciliatione vel concordia Ecclesiae Romanae jactitare se Graeciam; quod sicut amplectendum, si veraciter dicitur, ita metuendum est ne callide simuletur. Quaesumus ergo servitio meo cuncti [*In Labbei edit. Concil.*, juncto], ut quid filiis vestris fratribus meis, id est Gallicanis, si consulari respondere debeam instruatis; et quia securus, non dicam de Viennensi, sed de totius Galliae devotione polliceor, omnes super statu fidei vestram captare sententiam: orate ut sic nos perditorum professio fucata non fallat, sicut ab unitate quam regitis veritas comperita non separat. Accepta in calendis Februarii, Agapito consule, per B Alexium presbyterum et Venantium diaconum.

EPISTOLA LXXXVIII.

HORMISDAE AVITO EPISCOPO, VEL UNIVERSIS EPISCOPIS PROVINCIAE VIENNENSIS, SUB TUA DIOECESI CONSISTENTIBUS.

Qui de his quae ad disciplinam catholicam pertinent maxime sciens instrui cupit, quid studii...

(*Hanc epistolam dabimus ubi et Hormisdae.*)

Februario responderat Hormisda. Quare secundam legationem, quae tum adhuc parabatur, jam profectam in Orientem falsa Viennam fama pertulerat.

ALGIMI AVITI

HOMILIA DE ROGATIONIBUS.

UNDE CONSUEUDO ROGATIONUM PROCESSERIT.

Currit quidem tramite vitali, non per Gallias tantummodo, sed pene per orbem totum rogationis observantiae flumen irriguum, et infectam vitis terram uberi fluxu annuae satisfactionis expurgat. Peculiarior tamen nobis in hac ipsa institutione servitii et gaudii causa est, quia quod hinc modo ad cunctorum utilitatem defluit, ex nostro primitus fonte manavit: et forte nunc pertineat ad cujuscunque privilegii ornatum sumptae primitus institutionis exordium. Caeterum cum ad hujusmodi humilitatem ineffabilis necessitas rigida Viennensium corda perdomuit, sentiens ecclesia nostra causam aegritudinis suae, non sibi quasi maxime praee omnibus, sed quasi soli ex omnibus existimans opus esse instituenda observatione praesenti, sollicitius captavit remedium, quam primatum. Et quidem terrorum temporis illius causas multos nostrum recolere scio. Siquidem incendia crebra, terrae motus assidui, nocturni sonitus,

C cuidam totius orbis funeri prodigiosum quoddam bustuale minitabantur. Nam populosis hominum concursibus domestica silvestrium ferarum species observabatur, Deus viderit an ludificans oculis, an adducta portentis. Quidquid tamen ex iis diebus foret, perinde monstruosum intelligebatur, seu sic veraciter immania bestiarum corda mansueferi, seu tam horribiliter conspectibus territorum falsae visionis phantasmata posse conflagri. Inter haec diversa vulgi sententia, dispariumque ordinum variae opiniones. Alii quod sentiebant dissimulando, quae stetit nolebant dare, casui dabant; alii spiritu salubriore, abominabilia nova quoque (*In edit. Gagnei*, quaeque) congruis malorum proprietatis significationibus interpretabantur. Quis enim in crebris ignibus imbres Sodomiticis non timeret? quis tremantibus elementis, aut decidua culminum, aut disrupta terrarum imminere non crederet? quis videns, certe videre se pu-

* De hac homilia Gregorius Turon. lib. II Historiae, cap. 34: Refert Avitus in quadam homilia quam de Rogationibus scripsit, has ipsas Rogationes quas ante Ascensionis Domini triumphum celebramus, a Mamerto ipsius Viennensis urbis episcopo, cui et hic eo tempore praerat, institutas fuisse, dum urbs illa multis terretur prodigiis, etc. Multas hujus argumenti ab Avito habitas homilias fidem faciunt Flori diaconi

Excerpta, in quibus sententiae proferuntur ex sermonibus die primo, secundo et tertio Rogationum. Quin et his plures numero fuisse crediderim, sed a Floro propterea neque hanc in qua versamur, neque alias commemorari, quod in illis nulla Pauli Epistolarum fieret mentio. Quae in hac editione nostra discrepant a Gagneiana omnium prima, veteri exemplari debentur ex quo deprompta sunt.

tans, pavidos naturaliter cervos per angusta portarum usque ad fori lata penetrantes, non imminentem solitudinis sententiam formidaret? Quid multis? Tracta sunt hæc inter timores publicos et rumores privatos usque ad imminentem solemnium vigiliarum noctem qua celebrari festum dominicæ Resurrectionis annua consuetudo posebat. Siquidem hanc omnes, laborum opem, malorum finem, metuentium securitatem, communibus animis opperiebantur. Adfuit ergo rex illa venerabilis quæ ad spem publicæ absolutionis votivum solemnem patefecerat. Sed mox illic multo vehementior strepitus ictu flagelli gravius ferientis intonuit: utpote quem jam emensis gradibus, superlativum nihil sequi aliud quam chaos intelligeretur. *Ædes* namque publica quam præcelso civitatis vertice sublimitas immensiter fastigiata prætulerat, flammis terribilibus conflagrare crepusculo cœpit. Interpellatur itaque nuntio discriminis jucunditas solemnitatis: pleno timoribus populo ecclesia vacatur. Omnes namque similem facultatibus vel domibus propriis casum de quadam præminentis incendii arce metuebant. Perstitit tamen coram festivis altaribus invictus antistes, et calorem fidei suæ accendens flumine lacrymarum, permissam ignibus potestatem incendio abscedente compescuit. Desperatione deposita reditur ad ecclesiam, et restincta flammarum luce clarescit luminum pulchritudo. Nec sane ulterius trahitur de arripiendo compunctionis medicamine mora. Prædecessor namque meus, et spiritalis mihi a baptismo pater, Mamertus sacerdos, cui ante non paucos annos ^a pater carnis meæ accepto, sicut Deo visum est, sacerdotii tempore successit, totas in ea quam supra diximus vigiliarum nocte sancto Paschæ concepit animo Rogationes; atque ibi cum Deo tacitus desinivit quidquid hodie psalmis et precibus mundus inclamat. Revoluta ergo solemnitate paschali, non jam quid, sed quomodo aut quando fieri debeat, secreta primum collatione tractatur. Putabatur a quibusdam Viennensis senatus cujus tunc numerosis illustribus curia florebat, inventis non posse addici, cum vix acquiesceret legitimis inclinari. Sed pius ac sollicitus pastor, sapientiæ salibus largus, mansuefaciendarum ovium prius orando animum, quam perorando mollivit auditum. Pandit igitur dispositionem, indicit ordinem, exponit salubritatem; et viro tam religiosi quam solertis ingenii parum fuit, si obedientibus propositum tantummodo institutionis promeret, nisi inter initia etiam vinculum con-

suæ assignaret. Inspirante igitur compuncto- rum cordibus Deo, auditur a cunctis, confirmatur, attollitur: eligitur tempori triduum præsens, quod inter Ascensionis sacræ cultum diemque dominicum, quasi quodam opportunitatis propriæ limbo circumpositis solemnitatibus marginaretur. Explorante autem episcopo fervorem inchoationis, et maxime verente ne, ob tardam populi sequacitatem, paucioribus eJuctis observatio ipsa confestim in sui novitate revilesceret; ad basilicam quæ tunc mœnibus vicinior erat civitatis, orationem primæ processions indicit. Itur celebri alacritate, copiosa multitudine, maxima compunctione: ut revera populilacrymis laboribusque brevis atque angusta processio videretur. Ubi vero sanctus sacerdos de minorum effectu majorum indicia collegit, sequenti die institutum est, quod nunc primo, id est crastino, si Dominus annuit, die laboraturi sumus. ^b Secutæ sunt succiduo tempore quædam ecclesiæ Galliarum rem tam probabilis exempli; sic tamen, quod hoc ipsum non apud omnes iisdem diebus quibus penes nos institutum fuerat, celebraretur. Nec porro magni intererat quod triduum eligeretur, dummodo psalmodiarum officia lacrymarum functionibus annuis persolverentur. Tamen cum dilectione rogationum, etiam sacerdotum crescente concordia, ad unum tempus, id est ad præsentis dies, universalis observantiæ cura concessit. Porro autem eo attinuit ista præfari, ut, seu recoleantibus hæc, seu ignorantibus forte retulimus, omnes tamen attendant, quod Ecclesia quæ misit aliis formam institutionis, multipliciter est debitor ostendendæ alacritatis, et prima debet esse compunctionis officio, quæ in re tam necessaria omnibus facta est mater exemplo. Unde imminere nunc, si Deus annuit, rogationum nostrarum operosissimam festivitatem, non quasi nescientibus indicimus, sed quasi expectantibus commendamus. Quia licet non absque labore constet servanda professionis ipsius consuetudo, delectat tamen asperitas medicaminis, in quo frequenter inveniri probata est spes salutis. Si dixerimus, inquit Apostolus, *quia peccatum non habemus, nos ipsos seducimus* (1 Joan. 1, 8). Et si confiteri debemus assidue nos peccare, opus est confitendi officio, humilitate pœnitendi. Præsertim cum plebis adunatæ compunctio sic ad incitamentum boni operis possit aptari, ut rebellis magis convenientius erubescat, si cunctæ multitudini propriæ mentis solitudine contradicens, peccata sua vel vitia cum populo sumente non defleat. Necessaria

^a Is fuit Isicius sive Hesyehius. Ado Viennensis in Chronico: *Avitus, inquit, Viennensis episcopus, eloquentia et sanctitate præcipuus, cujus frater Apollinaris Valentis episcopus, miraculis insignis, Isicii senatoris primum viri, postea Viennensis episcopi, duo lumina clarissimi filii*. Senatorem se Romanum Avitus quoque filius, et in episcopatu successor, professus est in epist. 34. In eadem Viennensi cathedra postea sedit Isicius alter, qui in concilio Aurelianensi v et in Parisiensi III subscripsit.

^b Prima omnium, aut inter primas Ecclesia Arvernorum, teste Sidonio lib. VII, epist. 4 ad Mamertum ipsum Rogationum auctorem. Mox tota Gallia impe-

rata et observatæ; tum in regno Francorum, quod Gothicum jam regnum occuparat, decreto concilii Aurelian. I, can. 27: *Rogationes, id est Litanias, ante Ascensionem Domini ab omnibus ecclesiis placuit celebrari*. Tum in regno Burgundionum, quo reliqua fere pars Galliæ continebatur: quod patet ex can. 6 concilii Lugdunensis II: *Placuit etiam universis fratribus, ut in prima hebdomada novi mensis, hoc est ante diem dominicam quæ prima in illo mense illuxerit, Litanias sicut ante Ascensionem Domini sancti Patres fieri decreverunt, deinceps ab omnibus ecclesiis seu parochiis celebrentur*.

est igitur boni operis conspiratio. Sumit alter ex altero, aut de humilitate exemplum, aut in confessione solatium. Periculosius agitur singulare certamen, in quo vires altrinsecus experiri posse paucorum est. At vero, cum contra hostem communem multitudinis pugnat assensus, trahit etiam timidum militem virtus aliena. Robustis bellantibus infirmitas delitescit, et quodam unitatis suffragio laus sit invalidis, in exercitu fortium computari. Denique cum victoria contigerit, totis acquiritur; et cum paucorum dextra pugnaverit, omnium gloria triumphavit. Hoc dico de infirmitate communi, quæ si se rogantibus non subtrahat etiam cum ipsa per se minus fecerit, non tamen ad integrum fructu carebit. In illa gloriosa et admodum singulari historia Ninivitarum, contra exercitum commotæ Divinitatis gladium, juncta seniorum viribus etiam infantilis ætas pugnare compulsæ est. Humani quoque mercedem et gratiam jejuni pecorum famæ adauxit. Quin et ipsa irrationabilis creatura quæ offensam timere non potuit, quodam modo veniam postulavit. Et quia homines in morem animalium vivendo peccaverant, rursus animalia sua quasi homines jejunare coegerunt. Propter hanc ergo discretionem, in Evangelio Dominus ait: *Petite et accipietis, quærite et invenietis, pulsate et aperietur vobis* (Matth. vii, 7). Petere enim docti est, quærere devoti; petit sciens, quærere nesciens. Cum petis, vis accipere quod intelligis; cum quæris, adhuc conaris invenire quod petas. Ideo qui jam superiores sunt, orando petant; qui infirmi, laborando quærant. Porro autem pulsare commune est. Nullus quippe obstructum aditum vocibus pulsat: istud ad manus pertinet, et corporis actus est. Petat ergo scientia, quærat amor, pulset operatio, maxime in observatione præsentis. Festivitas siquidem est, cujus jocunditas tota sola sobrietas, cujus epulæ lacrymæ, cujus pastus esuries est: cujus principium ex necessitate, perseverantia in dilectione, actus in requie, requies in labore: cum tota ista observantia confessio penitendi pro culpa sit, et rogandi pro venia. Etiam vero evangelica præsens lectio utilitatem supplicationis exposuit, dum in navi Dominum dormientem chorus discipulorum sub tempestatis strepitu trepidus suscitaret (Matth. viii, 24). Neque porro aliud fuit in tanto repugnantium sibi invicem ventorum fluctuumque conflictu, seditum

A profundius Dominum nostrum interrita quiete jactuisse, nisi ut ad eum inter discrimina quæ patimur, timoris nostri causa confugeret. Assiduo nos icu tempestas ista faigat, impulsu terribi contra nos tonitrus sæculi clamat, scintillantibus ad punctum radiis mundana commotio non illuminat sed coruscet. Ecclesia est navis quæ nos per varios casus velut inter marinos gurgites ducit. Aures quidem nostras obtretationibus et blasphemiarum stridore, quasi laxata laterum compage, reverberat; sed puppim veritatis soliditate constructam penetrare non potest quod fatigat. Et quia promisit Dominus noster Ecclesie, *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi* (Matth. xxviii, 20); in navi quidem est in qua sumus, sed metuere jam non potest quod timeamus. Post resurrectionem enim ascensionemque suam totus inter pericula nostra requiescit. Alienæ magis formidini opus est, ut qui securus jacebat evigilet. Clametur ergo vocibus supplicationis; et, si ingravante periculo necdum audit, pulsetur manibus largitatis, et dicatur ei: *Exsurge: quare obdormis, Domine, oblitus inopiæ et tribulationis nostræ* (Psal. xliiii, 23, 24)? Dicturus est quidem expegefactus, *Cur timidi estis, modicæ fidei* (Matth. viii, 26)? Reddat salutem, et increpet infirmitatem. Et si parva fides est, quia timeamus sæcularia, est tamen aliquantula, si recurramus ad Dominum. Non autem timeretur coram ipso, si ipse timeretur. Sed minima conscientia recti maxima causa trepidandi est, in nostra præcipue vita, cui criminum continuatio sit discriminum multitudo. Quocirca si non diximus Christo, *Vigila nobiscum, saltem dicamus, Evigila propter nos*. Non rogavimus ne discederet, obtineamus ut redeat, nec deserat cursum navigationis infirmæ, donec vento et mari silentium jubeat, et furorem insanientis sæculi celerrimo sine compescat, et fiat in retributione judicii tranquillitas magna quæ in hoc mundo esse non potest. Quia si de mundo cassetis (Joan. xv, 19), mundus quod suum erat diligeret. Sed devincto mundo perveniat ad supernam quietem: ubi quoniam possibilitas pereundi aberit, nec periculi causa nascetur: ubi semper nobiscum Dominus, semper cum illo, si dederit, nos erimus: et qui hic aliquoties negligentibus dormit, illic perpetuo fruentibus sine fine vigilabit.

QUORUMDAM S. AVITI OPUSCULORUM FRAGMENTA.

ADMONITIO.

Præter homiliam superiorem et alteram in conversione Sigismundi regis habitam cujus meminit Agobardus, restant in vetustissimis schedis Thuaneæ bibliothecæ tituli aliarum octo, cum primis cujusque verbis, in hunc modum:

ROMILIARUM OCTO TITULI ET INITIA.

- I. *Dicta in dedicatione superioris basilicæ: « Dispenseram patientia taciturnitatis hodiernæ. »*
- II. *Dicta in basilica sanctæ Mariæ: « Statueram, dilectissimi, et quantum arbitror. »*

- D III. *In restauratione baptisterii in civitate sua Vienna: « ... Temporum perturbationes quibus. »*
- IV. *Dicta in dedicatione basilicæ Geneva: Novimus et miramur ex evangelica lectione divitem. »*
- V. *Dicta in dedicatione... « Pertinet ad locum... »*
- VI. *Dicta in basilica S. Petri, quam sanctus episcopus Tarantasiæ condidit: « ... Par est decrecat facultas virium, crescente materia gaudiorum. »*
- VII. *Dicta in basilica sanctorum Agaunensium, in innovatione monasterii ipsius, vel passione martyrum: « Præconium felicitatis exercitus, in cujus congregatione. »*
- VIII. *Homilia dicta in conversione domni Seyisrici, postridie quam soror ipsius ex Ariana hærese est re-*

cepta : « Saepenumero divinitate quod dilecto suo principi nostro. »

FRAGMENTA EARUMDEM HOMILIARUM.
(Ex schedis iisdem.)

I.

Sic quondam Petrus apostolorum caput (*Math. xiii, 29*), id est principum princeps, quamlibet commotum ventis pelagus formidaret, adreptum tamen fluvium tenens callem victor explicuit; atque undis ponti furentis, velut hostilium turbinum molibus eluctatis, flatum tentationis adversæ, priusquam sede contingeret, fide contrivit. Secuta est illic serenitas iter peractum. Hic quoque non minus ad habitationem quam ad imaginem, Petri ædem fide fundatam securitas quæ non præcesserat insequitur. Innovet autem idem apostolus dignam sui nominis sedem. Iisdem clavibus pandat hic locum, quibus aperit regnum. Solvat nunc quæ sibi ostensæ fuerint compedes criminum. *Et paulo superius.* Soliditas quæ faciendis fabricis in principiis quæritur, hic et culmen obtinet. Firmissimo aliarum ædium fundamine cacumina nostra tutiora sunt.

II.

Quid mihi laudet antiquus (*Exod. xv, 23*) Moysem suum aquas ab ævo asperas ligno castigante dulcasse? quid Elisæum (*IV Reg. iv, 41*), virtute non impari, agrestis cibi amaritudine plenum lebetem medici farris infusione condidisse? Hæc quidem gesta exempli admirabilis fuisse quis nesciat? Sed non minus hodie vestro datum est sacerdoti, quem par diversitas felicis eventus parem paribus approbabit. Cum minoris pene virtutis sit creaturas orando convertere, quam hoste depulso creatorem ædibus invitasse. Implet hic porro gentilium vices vicinantium Arianorum turbidus livor. Et si paganus hic forte jam deest qui plures deos velit excoli, gemit hæreticus qui unum conspicit exorari. Diligit quippe Trinitatis divisor numerositatem deorum; et consanguineo separationis affectu, pariter soliditate perrupta, multos deos fieri a consentaneis acquiescit, sub quorum favore quasi excusabiliter ipse tres numeret. Quid ingemiscat Christi vacuus nominator, locum numinibus interclusum paruisse virtutibus? Nullus a salutis consortio prohibetur. Sit eis pariter commune cum salvis, quod hactenus nostrum nolimus esse cum perditis. Profanis cultibus claustra damnamus, conversuris cultoribus templa patefacimus. Expetat ergo hic solidum, quisquis amaverat ante divisum; recognoscat nunc Christum petram, quisquis hic dudum saxa veneratus est. Sacrilegiis ara perit, venit ara sacrificiis. Nomen unum, causa diversa est. Medetur serpens æreus, quo momordit ignitus.

III.

Generali exultatione gaudendum est, quod florentibus sceptris catholicæ potestatis, orationum loca, martyrum templa, liminum sacra, ornantur oppida non minus ædibus quam patronis: imo potius, illustratæ patrocinii sunt urbes ex oppidis. Quod si et specialis festi gaudium præconio corrente tangamus,

A est equidem fabrica præsens jucunda loco, imminens fluvio, et confragosum vicini torrentis tumultum, velut impendentis reverentiæ terrore castigat. Cohibetur venerabilibus ripis amnis arctatus, et pendulam interjecti pontis semitam, ad altrinsecus expetenda sacrorum culminum loca substernit. Ædes sufficiens diffusioni, facta est angusta conventui: quæque sic jucunditate habitaculi tam terrestria quam superna sollicitans, cum populo suo vix sufficiat, sufficit de fabrica. Multiforini opificum ingenio nitens, expulit noctem, appulit lucem, qui diu tristibus tenebris artificio proturbatis, lætior intra quoddam claritatis ergastulum, felici custodia clausus est dies. Sic quondam carcer retificis Petri (*Act. xii, 7*) pretiosorum ligaminum radio illustrantie resplenduit: cum ferrum supplicii coaptatum, metallis pretiosioribus plus lucret, serræ fugerent patente aditu catenæ cadereat perstrepente tinnitu.

IV.

Gaude igitur, invicte mercator, dispensatione commissa; profer de thesauro tuo nova et vetera (*Math. xiii, 52*), institutor rudium, labentium restitutor; sit una in multiplici consecratione solemnitas. Erexisti lacrymarum machinis quod hostis alliserat: rediit quæ perierat forma templorum, recurat et sanctitas. Non tu (*Luc. xix, 43*) traditam tibi minam, damnante sudario, terrenis scrobibus suffodisti; nec hoc tantum contentus reddere quod dudum fuerat consignatum, illa referens, offerens ista, ut frugem primitiarum melius porrigas, prius studuisti solvere quod debeas. C Quocirca, dilectissimi, orate quod superest, ut si quid sacrum furatur adversitas, Deo ulciscente sic redeat. In multiplices fructus granum tritici quod maturum putabatur, excrescat. Velut Job (*xlii, 10*) nostri opes, inter prælia tentationis amissas, victoriæ meritum, patientia duplicante, restituat. Et ut breviter cuncta concludam, agnoscat præsentibus præteritisque successibus, tam perpetrans, quam tolerans, quam in æternis salubres lacrymæ nostræ erunt tribuere, quas videmus fidelibus etiam in temporaneis non perire.

V.

In gloria præsentis ævi parum est, si permitti ad hæc fabricanda dicamur: illud supra est, quod ad tales conatus, si otiosi vellemus, impellimur. Noverrunt siquidem sceptræ sæculi nostri, in quo sit virtus temporis sui: quorum inexpugnabiliter, recte ut confidimus, plus hæc basilicis quam propugnaculis urbs munitur. Cingitur undique tutamine sacrarum ædium dives accessus, et ad portarum quamvis patentium limina tutiora, nisi sanctis janitoribus, non venit. Desistat hinc plane nutu superno usus armorum. Ne hostilis conatus hic valeat, hos sufficit providisse custodes. Sic iste, meritum vigore discretus, aut indigenas deducat aditus, aut insidias repellat objectus. Has sibi per circuitum, velut Hierusalem quam ædificatur ut civitas (*Psal. cxxi, 3 seq.*), turres attollat: ubi lætaturis, quoties in domum Domini ibimus, hæc sanctorum cultibus turres, hæc populorum abus-

dantia contingat in turribus; sicque ei fiat pax in virtute, virtus in pace: virtus scilicet rectoribus, pax regendis; præsidentibus illa, ista famulantibus; quarum tamen principibus nostris utramlibet optantibus, utramque meritis conventus subjectionis devotæ pax confoveat, virtus adjiciat. Ad te nunc sermo liberior, o præsens, si quæ sunt uspiam, catholicarum gentium pater, religionis lumen, columen regionis, exemplorum virtus, Ecclesiarum pignus, temporum decus, civitate sublimis, communione terribilis, reverentia.... quam cum adoraris a populo. Qui in tribunali unus præ omnibus, in altari unus ex omnibus, stipatus cœlibus subjectorum, non fulgore diadematis, sed mentis luce discernis. Jam recognoscas tempus est in manibus nostris munera tua. Paremus quidem jubenti tibi, ut secreta sint cum donantur; sed tu clamas, talia conferendo, quæ nisi princeps habere non poterat. Gloriosissimum quippe in his quoque ædibus quod fecisti: sed in quiddam sublimius tuorum gaudia se reservant. Commune hic quidem hodie lætitiæ oblatio vestra peperit: sed adhuc major est quam præstatio nostra concepit. Porrigitur hic, præludens per conjecturam præsentem, contemplatio subsequens. Juste æstimatur tantum in nobis, quantum per te potior eris in summa. Certe sicut rationem illic operum perpendimus, hic donorum; non quidem solus in præsentibus aspicias quod delectet, sed solus in futuris poteris proferre quod superet.

VI.

Præconium felicis exercitus in cujus congregatione beatissima nemo periit, dum nullus evasit, cum in justam sanctorum martyrum mortem quasi sortis iustitia judicaret, qua bis super aciem dispersa mausuetam, centuplex decimatis fructus accresceret, et odore prosperum suffragante, eatenus eligerentur singuli, donec simul colligerentur electi, ex consuetudinis debito series lætæ passionis explicuit.

VII.

Cujus aditus nocte non clauditur, quia non habet noctem; cuius fores semper paratas, justis patulas, impiis inaccessas, non alternant claustra, sed merita. Cujus fundamentum Christus est, fides machina, murus corona, margaritum porta, aurum platea, agnus lucerna, chorus Ecclesia. Cui inter divinas laudes, omnis operis necessitate seclusa, sola erit requies sinceritas actionis. Multa sunt, piissime præsul, in tribunali aliquibus junior, in altario omnium prior, multa sunt, inquam, in operibus tuis, quibus nos hactenus gratias debuisse dicamus. Ditati donis, pauperes verbis, percepimus magna, pauca persolvimus. Ornavisti ecclesias tuas gazarum cumulo, numero popularum. Struxisti sumptibus quæ muneribus cumulares altaria. Nunquam quidem contulimus verba

De hoc fragmento Ruinartius in Actis Martyr. sinc. pag. 233 edit. Veron., in admonitione ad passionem sanctorum Mauricii et sociorum ejus martyrum hæc habet § 2: « Fragmentum hujusmodi ex antiquissimis in cortice exaratis schedis bibliothecæ

PATROL. LIX.

A virtuti: sed cum ad præsens psalmisonum solemnè perventum est, parum puto si dicam verba nostra, vicisti hodie insuper et opera tua. *Et post alia.* Gallia nostra floreat. Orbis desideret quod locus invenit. Incipiat hodie exustioni æternitas, dignitas regioni. Laudantibus in præsentem sæculo Deum, laudaturis pariter in futuro renovet magis obitus quam terminet actionem. Recognoscatis in cælo quam de hac tellure portabitis consuetudinem præmiorum: tantumque perseverantiam vestram honor sequatur, ut quod vobis in exercitio erit operis, hoc solvatur in præmio pro retributione mercedis.

ALIA FRAGMENTA.

(Gregorius Turonensis libro II Historiæ Francorum.)

B Cum autem cognovisset Gundobadus assertiones hæreticorum nihil esse, a sancto Avito episcopo Viennensi, Christum Filium Dei et Spiritum sanctum æqualem Patri confessus, clam ut christaretur exijt. Cui ait sacerdos: Si vere credis hoc quod nos ipse Dominus edocuit, exsequere. Ait autem: Si quis me confessus fuerit coram hominibus, confitebor et ego eum coram Patre meo, qui est in cælis. Sic et ipsos sanctos ac dilectos suos beatos apostolos cum de futuræ persecutionis tentationibus doceret, insinuavit dicens: *Attendite vobis ab hominibus. Tradent enim vos in conciliis, et in synagogis suis flagellabunt vos, et ante reges et præsides stabitis propter me in testimonium illis et gentibus.* Tu vero cum sis rex, et a nullo apprehendi formides, seditionem pavescis populi, ne Creatorem omnium in publico fatearis. Relinque hanc stultitiam, et quod corde te dicis credere, ore prefer in plebe. Sic enim et beatus Apostolus ait: *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Sic et propheta ait: *Confitebor tibi, Domine, in Ecclesia magna, in populo gravi laudabo te.* Et iterum: *Confitebor tibi in populis, Domine; psalmum dicam nomini tuo inter gentes.* Metuens autem populum, o rex, ignoras quia satius est ut populus sequatur fidem tuam, quam tu infirmitati faveas populari. Tu enim es caput populi, non populus caput tuum. Si enim ad bellum proficiscaris, tu præcedis catervas hostium, et illæ quo abieris, subsequuntur. Unde melius est, ut te præcedente agnoscant veritatem, quam te pereunte permaneat in errore. Nam Deus non irridetur. Non enim diligit illum qui propter terrenum regnum eum non confitetur in sæculo. *Ista ille ratione confusus, usque ad exitum vitæ suæ in hac insaniam perduravit, nec publice æqualitatem Trinitatis voluit confiteri.*

(Agobardus in libro de Picturis et Imagiombus.)

His ita se habentibus, est modus divinæ, sive angelicæ, vel etiam humanæ gloriæ, sicut Alcimus Avitus episcopus Viennensis in dialogo, ubi cum Gundobado rege

Thuanæ descripsit vir sacræ antiquitatis studiosissimus Jacobus Sirmondus. Has autem schedas quæ in bibliotheca Regia modo asservantur, vixente adhuc Avito, aut saltem paulo post ipsius obitum scripta fuisse affirmant qui eas inspexerunt viri peritissimi.

loquitur, dicit : Illud tamen quod ab æqualitate cœlestis gloriæ Patrem et Filium, perinde ut creaturam angelicam secludentes, quamdam mihi invidiam illicitè supernis virtutibus delati honoris obtenditis, dicentes : Ergo et angelis atque archangelis, et quæcunque in excelsis sunt, gloriam ferre debemus : licet minime pertinent ad causam, etiam ad præsens non omnino sic renuo, quasi creaturæ sublimes atque præstanti gloriam ferre timeamus. Est quippe divinæ, est angelicæ, est etiam humanæ gloriæ modus, quem in multis Scripturarum locis invenimus, et sanctorum meritis, et apicibus regum sine vitio assentationis ascribi. Quæ enim inter homines prima gloria, gloria hæc est omnibus sanctis ejus; et in Evangelio Dominus dicit, quod nec Salomon in omni gloria sua sic vestitus est sicut lilii flosculus specie naturali (Matth. vi, 29).

(Agobardus idem in libro adversus legem Gundobadi.)

Qui! is'e venerandus et sanctus vir sæpe dicto Gundobado de supradictis certaminibus responderit, audiat si placet benignitas vestra. Cum de his inter utrumque sermo esset, et beatus Avitus talia certamina reprehenderet, respondit ei Gundobadus : Quid est quod inter regna et gentes, et etiam inter personas sæpe singulas, dirimendæ præliis causæ divino judicio committuntur, et ei maxime parti cui justitia competit, victoria succedit? Ad quod beatus Avitus intulit dicens : Si divinum, inquam, judicium, regna et gentes expecterent, illud prius quod scribitur formidarent, dicente Psalmista : *Dissipa gentes quæ bella volunt* (Psal. Lxvii, 31). Et illud diligerent quod perinde dicitur : *Mihi vindictam, ego retribuam, dicit Dominus* (Rom. xii, 19). An forte sine telis et gladiis causarum motus æquitas superna non judicat, cum sæpe, ut cernimus, pars aut juste tenens, aut justia deposcens, laboret in præliis, et prævaleat iniquæ partiæ, vel superior fortitudo, vel furtiva subreptio?

(Agobardus idem libro de Picturis.)

Sicut Alcimus Avitus episcopus Viennensis dialogo, ubi cum Gundobado rege loquitur, dicit : Est quippe divinæ, est angelicæ, est etiam humanæ gloriæ modus.

LECTORI.

Alia post hæc diversorum Aviti operum plurima et illustra fragmenta suppeditavit nobis ex Carthusiæ Majoris bibliotheca, a codex Flori diaconi Ecclesiæ Lugdunensis, in quo beati Pauli Epistolas ex veterum aliquot Patrum scriptis exponere aggressus, post Cypriani, Hilarii, Fulgentii aliorumque sententias, quas

* Magnas huic codici gratias debemus, cujus beneficio tot Aviti librorum reliquiæ ad nos pervenerunt. Hæc porro Flori magistri, sic enim appellatus est, expositio in Epistolas S. Pauli ex decem omnium Patribus delibata est, Cypriano, Hilario, Ambrosio, Paciano, Hieronymo, Ephrem diacono, Paulino, Leone papa, Fulgentio et Avito. Post hunc librum, sequitur in eodem codice Carthusiæ, liber II Flori ejusdem, de Missa et de aliis quibusdam ecclesiasticis institutionibus. In alio vero ejusdem bibliothecæ volumine, operibus Irenæi præfixa est Flori præfatio, cum epistola Agobardi. Ejusdem præterea

A singillatim ordine describit, Aviti quoque operum, eorum duntaxat qui Pauli locum aliquem tractant, segmenta ultimo tandem loco d'gerit in hunc modum.

SENTENTIÆ

EX EPISTOLA BEATI PAULI APOSTOLI AD ROMANOS, A SANCTO ET ILLUSTRISSIMO DOCTORE ECCLESIAE AVITO EPISCOPO VIENNENSIS EXPOSITÆ ATQUE EX EJUS OPUSCULIS IN ORDINEM DIGESTÆ.

I. Qui factus est ei ex semine David secundum carnem.

II. Ut sit pater circumcisionis et sit pater credentium per præputium.

III. Igitur sicut per unum hominem in omnes homines in condemnationem, ita et per unum hominem in omnes homines in justificationem.

IV. Nam quid oremus sicut oportet, nescimus.

V. Qui etiam proprio Filio suo non pepercit.

VI. Item de eodem.

VII. Optabam ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis.

VIII. Quorum patres, et ex quibus Christus secundum carnem, etc.

IX. O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei!

X. Omne quod non est ex fide peccatum est.

XI. Ut per patientiam et consolationem Scripturarum spem habeamus.

I.

(Ex libris Contra Phantasma.)

Ideo in capite dominicæ generationis toties David Scriptura commemorat, ut cum patuerit veritas de auctore, nulla possit dubitatio esse de sobole. Nam ut tacemus illud, quod in Evangelii duo cæci una consonantis fidei voce clamabant : *Miserere mei, Domine, fili David* (Matth. xv, 22), scientes de patriarcha genitum recte hominem credi, et nihilominus fructuose miserenti Deo pro sanitate luminum supplicari : quis evidentius quam sanctus Paulus hoc explicat? *Segregatus in Evangelio, inquit, Dei, sicut ante promiserat in Scripturis sanctis per prophetas suos de Filio suo, qui factus est ei ex semine David secundum carnem* (Rom. i, 1, 2). Asseruit duplicem plena descriptione naturam. Unam in qua secundum divinitatem factor est omnium, et alteram in qua factus est ex semine David secundum carnem. In quarum neutra substantia suspicio potest phantasmatis inveniri ; quia sicut per se invisibilis erat divinitas quæ inclinabatur e cœlo, ita de David stirpe descendens nihil ludificatorium habere potuit veritas carnis Christi : quæ non solum usque ad David per proavos

Flori est liber adversus Joannem Scotum, qui Ecclesiæ Lugdunensis nomine est editus, et sermo de prædestinatione, quem integrum recitat Hinemarus in præfatione posterioris operis contra Gothescalcum. De Floro denique, ne cætera persequar, Walafridi Strabi exstant versus ad Agobardum eundem episcopum Lugdunensem, et inter Agobardi opuscula, Agobardi ipsius et Flori nomine inscripta epistola ad Bartholonæum episcopum. Erat enim diaconus Ecclesiæ Lugdunensis, et Agobardo, ut apparet, familiaris.

suos, sed per ipsum David usque in Adam, expressa A parentum nominatione revolvitur. Et ideo dicit Apostolus, esse ex semine David secundum carnem, ut eum consubstantialem exponeret matri, de qua utique sumpsit et mortem; cum phantasmata nec nasci, nec mori possit, sed principium ejus deludere, finisque vanuisse sit.

II.

(Ex libris Contra Phantasma.)

Abraham auctor utriusque Testamenti, etc., ut in epistola 2 (col. 209, b), usque ad multarum gentium pater.

III.

(Ex libris Contra Arianos.)

Abraham, Moysen et prophetas, non solum salvos, sed et beatissimos esse pronuntio, eosque non nisi B per Christum salvatos esse convinco, dicente in Evangelio ipso Domino, Abraham pater vester concupivit ut videret diem meum; vidit et gavisus est (Joun. viii, 56). De Moysen, Si crederetis Moysi, utique crederetis et mihi. De me enim ille scripsit (Ibid. v, 46). Etiam de prophetis similiter: Quanti prophetæ cupierunt videre quæ videtis, et audire quæ auditis (Matth. xiii, 17)! Et alio Evangelii loco ipse Dominus, ista quæ singillatim memoravi cuncti perstringens, Ut impleantur omnia quæ scripta sunt in lege, et prophetis, et in psalmis de me (Luc. xxiv, 42). Vos porro conjicite utrum crediderint Christum, quos tam manifeste constat scripsisse de Christo. Nam et Paulus apostolus, qui ante ortum Christi salvati sunt, in Christo redemptos exponens, sic omnem causam C definit: Sicut in Adam omnes moriuntur, sic in Christo omnes vivificantur (I Cor. xv, 22). Unde sicut nemo perit nisi per Adam veterem, ita nullus acquiritur nisi per novum.

IV.

(Ex libris Contra Arianos.)

Quia Quid oremus, sicut oportet, nescimus (Rom. viii, 26), firmum debet apud nos fixumque teneri, quod quidquid Omnipotens non fecerit, restat ut nolit.

V.

(Ex sermone die sexto Paschæ.)

Post lucidæ nubis coruscationem, sic Patris æterni super Filium dulcis terribilisque vox intonat, Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui: D ipsum audite (Luc. ix, 35). Omnes quidem, sicut ait Apostolus, filii Dei sumus (Gal. iii, 26), et in oratione clamare præsumimus, Pater noster, qui es in cælis. Sed aliter filius est de quo clamatur, Hic est Filius meus dilectus. Illum ut habeat pater filium, non præcessit voluntas generationem: nos autem per quam efficitur filii, in lavacro accipimus nativitatem. Et ideo quicumque homo potest filius Dei esse, potest et non esse. Unde dicit Joannes evangelista, quod Dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus (Joan. i, 12); ut aut permaneat filius bene vivendo, aut certe per carnalem conversationem rejiciat paternitatem. Christus au-

tem, quem Dei Patris Filium non fecit gratia, sed natura, nullo modo potest non hoc esse quod genitus est: adeo ut substantiæ illi quæ ex Deo procedit, nec ipsa quæ ex homine nata est præjudicaret.

VI.

(Ex libris Contra Phantasma.)

Si hæc omnia vera esse recipiunt, etc., ut in epistola 3 (col. 216, c), usque ad qualiter non pepercit, si dolore prohibuit?

VII.

(Ex sermone de Natali calicis.)

In affectu quarumcunque rerum non facta, sed vota cogitanda sunt; et abominabili eo qui invitatus profuerit bonis, Deo magis gratia referenda est, qua promptissime pius bene utitur malis. Nam licet Joseph nostrum sola peregrinatio fecerit principem, non tamen laudat pietas venditorem. Sanctus autem Paulus apostolus (Rom. ix, 3), simpliciter contentus a Christo anathema esse pro fratribus, præter labores proprios, etiam pro fratribus quos lucratus fuerat, coronatur; Judas econtra, quia non fratrum dilectione persequens Christum, anathema est factus a Christo.

VIII.

(Ex libro de Christi Divinitate.)

Esaias conclamantissimus prophetarum, etc., ut in epistola 28 (col. 215, b), usque ad quam habui apud te, priusquam mundus fieret.

IX.

(Ex libris Contra Arianos.)

O, inquit, altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei, quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ipsius! Quis enim cognovit sensum Domini? aut quis consiliarius ejus fuit? aut quis prior dedit ei, ut retribuatur illi? Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia: ipsi gloria in sæcula sæculorum (Rom. xi, 33 35). Non ergo altitudo sapientiæ et scientiæ solius Patris, sed Dei, in quo et Filii annuitis esse personam; cujus nec consiliarius quisquam fuit, nec sensum ullus scrutator agnovit; quanto minus qui summo nec augmentum recipienti, conviciam etiam minorationis intendit? cum ipse Apostolus inscrutabilem Dei altitudinem pro corporea infirmitate suspiret. Quis autem prior dat Deo, ut retribuatur illi, nisi qui dat initium Creatori, ut et ipse quasi ab inchoata substantia Dei inchoationem sui recuperasse videatur? Unus hic nempe nominatur, unus exponitur Deus. Certe si secus, quam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia, si hæc ut vultis trium sunt, dicite nunc cui ipsi gloria in sæcula sæculorum. Si tribus, quare non ipsis? si ipsi, cui de tribus? Certe, sit ut vultis, tripartita est substantiæ majestatis: cur non dixit, ex ipso per alterum in tertio, nisi quatenus nominatus ipse unus in tribus est? de quo et Apostolus alio loco: Et ipse est, inquit, ante omnia, et omnia in ipso (Coloss. i, 17). Porro autem, si, ut dixistis, omnia in Spiritu sancto constant, et ipse est ante omnia, ne post multa esse incipiat; non erit creatura, et cum crea-

tura non fuerit, servitium non debebit, restatque ut A sit Deus, si non est servus : et qui famulari ratione non colligitur, dominari veritate credatur.

X.

(Ex epistola Contra Faustum.)

Fidem esse omnium honorum spiritualium fundamentum, etc., ut in epistola 4 (col. 221, c), usque ad testis est nostri spiritus, non natura.

XI.

(Ex libris Contra Arianos.)

Libera responsione profiteor, quod Deo suorum animos inspirante, longe fulget claritas veritatis. Illud namque apostolicum, quod sæpe repetitis, sufficit in redemptore cognosci : quia si confitearis Dominum Jesum, et quia Deus illum suscitavit a mortuis, salvus eris (Rom. x, 9). Sic tamen ut intelligatur divinitas sua cum Patre, vitam crucifixo homini reddidisse. Sicut ipse in Joanne evangelista testatur : Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam (Joan. x, 18). Porro nequaquam salvat, de homine Christo tantummodo rectum credere, nisi jungas etiam catholico intellectu de Divinitate sentire. Nam et Photiniani mortuum ac resuscitatum asserunt Christum. Et quoniam sceleratissimam in hoc eorum blasphemiam, perinde etiam vestra et nostra legis sententia detestatur ; si tantummodo assumptum hominem interiisse, ac sola patris virtute resuscitatum esse dicitis, quæso quid in supradictæ pestis professionibus arguatis, cum ipse Dominus noster, ut legitur, suo nutu suscitet templum ab adversariis dissolutum? Quod certe de quo templo dicatur, in promptu est, cum reparatio templi, inter biduum, in statum pristinum revertentis resurrectionem dominicæ carnis quam divinitas sua templi vice habitaverat, evidenter exponat. Idem ergo Filius Dei Deus qui mori non potuit, defunctum hominem suscitavit, et templum inimicis manibus dissolutum, in unitatem personæ solidata rursus divinitati quam assumpsit carne restituit.

XII.

(Ex sermone die 2 Rogationum.)

Dicit beatissimus Paulus, quod per patientiam et consolationem Scripturarum firmam spem habere debeamus (Rom. xv, 4) ; cum omnes Christiani, tum specialius illi quibus datur in hoc mundo, aut pro Deo persecutionem pati, aut pro veritatis amore tribulari, aut pro vitæ hujus peregrinatione compungi.

AD CORINTHIOS PRIMÆ.

I. Et ignobilia et contemptibilia mundi elegit Deus, etc.

II. Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent.

III. Item de eodem.

IV. Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei.

V. Ita et quæ Dei sunt, nemo cognovit, nisi Spiritus Dei.

VI. Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis?

VII. Etenim Pascha nostrum immolatus est Christus.

VIII. Cum sine lege Dei non essem, sed in lege essem Christi.

IX. Caput autem Christi Deus.

X. Nam oportet et hæreses esse, etc.

XI. Item de eodem.

XII. Deus, qui operatur omnia in omnibus.

XIII. Omnia autem hæc operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult.

XIV. Cum tradiderit regnum Deo et Patri.

XV. Cum autem subjecta fuerint illi omnia, etc.

XVI. Primus homo de terra terrenus, secundus de B cælo cælestis.

XVII. Item de eodem.

I.

(Ex sermone in ordinatione episcopi.)

Ad magisterii testimonium nascendi causa non pertinet ; neque ille cælorum janitor Petrus, quem piscatorem hominum (Matt. iv, 18) retia contempta fecerunt, origine præcavit natalium, sed sine merito ; sicut Matthæus (ix, 9) cum de teloneo assumptus est, illic inchoavit lucrum, ubi jussus est terminare negotium. Quid de singulis loquor? talis omnium assumptio fuit, in quorum personis (I Cor. i, 28) ignobilia et contemptibilia mundi eligens Deus, præposuit pauperes spiritu divitibus censu, illum jure locupletissimum probans, qui ad veram et integram nobilitatem, non susceptis honorum, sed depositis criminum fascibus pervenisset.

II.

(Ex libris Contra Phantasma.)

Nolunt enim a nobis ei qui crucifixus est supplicari, etc., ut in epist. 3 (col. 212, a), usque ad non rogemus in cælo. Et mox (col. 215, c), Veni potius, sancte Isaia propheta, etc., usque ad quod in corpore malum patimur, pertulit Christus.

III.

(Ex libris Contra Arianos.)

Dominus majestatis crucifixus exponitur, cum si alternæ substantiæ respicias proprietatem, divina celsitudine ab omnibus crucis contumeliis sequestrata, sola suscepti corporis humilitas senserit passionem. Nam postquam (II Cor. v, 19) Deus in Christo mundum reconcilians sibi, creaturæ quam assumpsit unitus est, significatur plerumque homo per Deum, Deusque per hominem, sicut est illud : Cum venerit Filius hominis in majestate sua (Matt. xxv, 31), cum majestatem Deo potius quam homini nemo convenire dubitet ; quod et Psalmista de Deo exponens, Et videbitis, inquit, in majestate sua. Et Malachias propheta, ob dictorum perspicuitatem Angelus cognomento, de cruciaria Domini passione. Si affigit, inquit, homo Deum suum, quia vos configitis me (Malach. iii, 8). Cum tamen, quod nullus inficiabitur, non Deus, sed homo confixus sit.

IV.

(Ex sermone de symbolo.)

Audite quid veritas dicat: *Nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius* (Matth. xi, 27). Et si nemo assequitur hanc in sæculo isto notitiam, unde Arianus assumit in substantiæ ipsius divisione mensuram? Si solus Pater novit Filium, solus Filius Patrem; unde dux cæcus majorem intelligit, vel minorem? An forte respondet, et si sibi notitiæ hujus reservat Divinitas sola secretum, unde tu æqualem Patri Filium cognovisti? At ego inquam, paternitatem filius loquitur, omnipotentiam creatura testatur: de substantiæ autem intimo, si nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius; ubi æqualis est consilio alternante notitia, una est procul dubio in substantiæ perfectione natura. Neque enim major aut minor est, qui nec minus nec amplius notus est. Quid nunc de Spiritu sancto dicemus, quem credere consequente symboli parte in Trinitate præcipimur? Neque enim, si Patrem et Filium sibi invicem confert ista notitia, alienus ab ea erit Spiritus sanctus, de quo scribitur quod *Spiritus omnia scrutatur, etiam altitudines Dei* (I Cor. ii, 10). Ergo non tantummodo se Pater et Filius, sed Spiritum suum norunt; cui ideo nihil omnino celatur, quia nihil sine illo in veritate cognoscitur. Quocirca sic est cognitio, sicut cooperatio Trinitatis. Nam post istud generationis diviniæ mysterium, si in Christo cogitemus humana, quod celebramus Virginem peperisse, Pater misit, Filius venit, Spiritus sanctus infudit. Quapropter nec in humillitate minorationis absconditur claritas æqualitatis.

V.

(Ex libris contra Arianos.)

Nobis autem Deus revelavit per Spiritum suum. Spiritus enim omnia scrutatur, etiam altitudines Dei. Quis enim hominum novit quæ in homine sunt, nisi spiritus hominis qui in ipso est? Sic et quæ in Deo sunt nemo novit, nisi Spiritus Dei (Ibid., 10, 11). Rogo suppliciter, locum istum, ut pote illuminati a Deo arbitri, judicate; et utrum æqualis sit Patri vel Filio Spiritus sanctus, ex ipsa scientiæ suæ profunditate perpendite. Nemo novit Filium, nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius. Sed quia nec Pater, nec Filius, sine Spiritu aliquid novit, ideo quæ in Deo sunt nemo scit, nisi Spiritus Dei; quia nec Spiritus scire aliquid sine Patre vel Filio potest. Quid est, nemo novit præter Patrem, nemo præter Filium, nemo præter Spiritum sanctum, nisi quia in Trinitate præter unitatem nihil possumus invenire? Legimus alio loco, *Qui Filium non habet, nec Patrem habet* (I Joan. ii, 23). Itemque alio loco, *Si quis Spiritum Christi non habet, hic non est ejus* (Rom. viii, 9). Quod non potest non simul totum haberi, quomodo poterit dividi?

VI.

(Ex sermone de Pentecoste.)

An scitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei

A habitat in vobis (I Cor. iii, 16)? Ecce ergo et spiritus Deus est, si habitat templum, quod præter Deum nullus inhabitat. Unde inquit, *Membra vestra templum in vobis est Spiritus sancti, quem habetis a Deo* (I Cor. vi, 19). Ergo si habetis a Deo Deum, et templum Dei estis, et corpus vestrum templum est Spiritus sancti; quocumque non receptus fuerit Spiritus, non capitur Deus. Igitur cum talia dicimus, non nobis obirascantur quibus sanctum Spiritum persuadere conamur: quia nisi Deus creditur, ignoro quid de præseni festivitate dicatur, aut quid in ejus adventu honoris hæreticus excolat, quem quantum ad se est, etiam nomine servitutis inclinat: cum licet, si vos Filius liberaverit, tunc vere liberi sitis (Joan. viii, 36), ubi tamen Spiritus Domini ibi libertas (II Cor. iii, 17).

VII.

(Ex sermone de Natali calicis.)

Eo superstitionis ritu plectitur impietas rebellantium Judæorum, ut animal corruptibile, id est agnum, cum veneratione comedant, qui veri et immaculati Agni escam periculosissima fame contemnant. Unde sibi videntur paschalis festi agere sacramentum, cujus hodie omnis Ecclesia initium sumit, mysterium intelligit, præmium concupiscit, quod sermo Domini discipulis suis evidenter insinuat dicens: *Scitis quia post biduum Pascha fiet* (Matth. xxvi, 2)? Aliud sonat, erit aut celebrabitur, aliud autem Pascha fiet. Numeret ergo mihi Judæus, usque nunc ab exitu Israel, quantos vult annos: cæterum Pascha primum adhuc post biduum fiet, cum præteritas implens figuras, sicut Apostolus ait, *Pascha nostrum immolatus est Christus* (I Cor. v, 7).

VIII.

(Ex libris Contra Phantasma.)

Quid vel illo Apostoli sermone lucidius, etc., *ut in epistola 2 (col. 206, c), usque ad qui legem dederat in præcepto.*

IX.

(Ex sermone de Jona.)

Pelagus, inquit, *operuit caput meum* (Jon. ii, 6). Nec istud frustra de solo capite dicebat, quem absque dubio pelagus omni ex parte contexerat; sed celavit contumelia mundi Dominum cœli. Caput viri Christus, caput autem Christi Deus (I Cor. xi, 3). Velavit humilitas mea gloriam meam, et Deus (II Cor. v, 19), qui quasi caput inerat Christo mundum reconcilians sibi, ab eis qui hominem patibulo confixerant, non potuit pervideri.

X.

(Ex sermone 3 Rogationum.)

Præsentis sæculi actio, dilatis causarum eventibus, omnium operum perversitate confusa, non est tempus, sed causa judicii. Da porro in præsentibus evidentem bonorum malorumque distantiam, et examini quid remansit? Da ut hic malum nulli liceat facere, quid æternitas plus habebit? Da ut hic a fide nullus exorbitet, et hæreses esse (I Cor. xi, 19) qualiter oportet? Neque enim possumus dissimulare quin

oporteat quod oportere veritas clamat. Oportet vero esse hæresem, non quia ejus commentis Christus minuitur, sed quia ejus insidiis Christianus augeatur. Sic sunt etiam, præter fornicationem quæ sola in corpus proprium peccat, cætera mala, si non vestias nudum, si punias innocentem, si rapias proximo, si parato etiam pallium cedere tunicam tollas, si malam dexteram verberes etiam lævam offerenti, si per mille passus onustum dirigas, et per alia duo servire meditantem. Aut quid diutius violentiæ genera persequar? In omni imperio fortioris superbia temporalium habet jubendi fructum, æternum vero innocentia patiendi.

XI.

(Ex libris Contra Arianos.)

Dicit Apostolus, quod oporteat hæreses esse (*Ibid.*). Oportet autem, non hæreticis quod sunt esse, sed catholicis sustinere quod non sunt. Sicut de Juda traditore suo Dominus dixit, quod bonum fuerat homini illi non nasci (*Matth. xxvi, 24*). Inde enim ait illi, quia suum nasci illi malum erat qui tradidit, nobis bonum, ad quos salus ex traditione pervenit.

XII.

(Ex libris Contra Arianos.)

Cum apparuissent angeli in terra, clamaverunt: *Gloria in excelsis Deo* (*Luc. ii, 14*). Si Pater et Filius et Spiritus sanctus in excelsis est, bene dicimus, Gloria Patri et Filio et Spiritui sancto; nec possumus Patri sine Filio gloriam honoremque dare, cum ipse in Evangelio jubeat, *Ut omnes sic honorificent Filium, sicut honorificant Patrem* (*Joan. v, 23*). Et Apostolus dicit, quod nemo honorat Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto (*I Cor. xii, 3*).

XIII.

(Ex epistolis Contra Arianos.)

De divinitate Spiritus sancti, quæ nec factum legimus, nec genitum, nec creatum, Apostolus ait: *Deus, qui operatur omnia in omnibus* (*Ibid., 6*). Et eodem loco: *Omnia autem hæc operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult* (*Ibid., 11*). Et Petrus in Actibus apostolorum: *Quid convenit, inquit, inter vos mentiri Spiritui sancto* (*Act. v, 3, 4*)? Et post, *Non es mentitus hominibus, sed Deo*. Item alio loco: *Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis* (*I Cor. iii, 16*). Et alibi: *Si quis Spiritum Christi non habet, hic non est ejus* (*Rom. viii, 9*).

XIV.

(Ex sermone de ascensu Heliæ.)

Et si multa sunt dona: omnia tamen hæc operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult (*I Cor. xii, 11*). Non in paucioribus minor, nec in majoribus amplior; per quem etiam si alius alio minus accipit, intelligat donum potius posse minus quam donantem.

XV.

(Ex libris Contra Arianos.)

Quia posuimus de Evangelio: *Data est mihi omnis*

potestas in cælo et in terra (*Matth. xxviii, 18*), ut potestatem illam, quam sibi dicebat datam, semper in natura divinitatis suæ salvam fuisse monstrarem, commemoravi apostolicum illud quod de Filio dictum est: *Cum tradiderit regnum Deo Patri* (*I Cor. xv, 24*), cum utique Pater nullo tempore sine regno esse potuerit: nec ideo Patrem, qui potestatem Filio dedit esse majorem, cum et ipse Filius regnum Patri traditurus esse dicatur. Ubi enim quis beneficio aliquid confert, jure censetur major accipiente qui donat. In divinitatem autem, ex qua quod ineffabiliter filio datur non est gratia, sed natura, restat dantis et accipientis æqualitas.

XVI.

(Ex libris Contra Arianos.)

Cum autem subjecta fuerint illi omnia, tunc etiam ipse Filius subjectus erit illi qui sibi subjecit omnia, ut sit Deus omnia in omnibus (*Ibid., 28*). Istud Apostolus ab octavi psalmi posuit exemplo. Sic namque scriptum est: *Minorasti eum paulo minus ab angelis; omnia subjecisti sub pedibus ejus* (*Psal. viii, 6*). Ergo ejus pedibus omnia subdit, quem paulo minus ab angelis minoravit. Nec mirum est, ut in ea creatura Patre dicitur minor, in qua ei etiam beatitudo angelica exstitit major.

XVII.

(Ex libris Contra Phantasma.)

Ille solus hominis statum, etc., ut in epistola 2 (*col. 207, a*), usque ad quam susceperat, in inferna descendere.

XVIII.

(Ex libris contra Arianos.)

Apostolus Paulus ad Galatas, personæ inseparabilitatem designans, ipsum dicit natum de muliere quem misit Deus Filium suum; sicut alio loco, *Primus, inquit, homo de terra terrenus, secundus de cælo cælestis* (*I Cor. xv, 47*); cum unus idemque mediator, de cælo Deus, homo de terra sit; qui de utero Virginis editus, ante quam cælos ascenderet, cælestis congrue dictus est; quia celsitudini substantiæ cælestis immixtus, cæli Dominus factus est.

AD CORINTHIOS SECUNDÆ.

I. *Ut non possent intendere filii Israel in faciem Moysi, propter gloriam vultus ejus.*

II. *Item de eodem.*

III. *Quoniam dum sumus in corpore, peregrinamur a Domino, etc.*

IV. *Quoniam quidem Deus est in Christo, mundum reconcilians sibi.*

V. *Audivit arcana verba quæ non licet homini loqui.*

I.

(Ex sermone Natali calicis.)

Videamus comparatam Moysi et multo præcellentem, eam quæ nostri est gratiam redemptoris. Nam ut nova paululum veteribus conferamus, ille ad hunc populum venit velata facie, iste operata divinitate, ille sublimitate cornutus, iste humilitate mansuetus; illius vultus radiis et decore luminosus, istius sputis

et cæde sædandus : illius humanam faciem conservus **A** ut in epistola 28 (col. 246, b), usque ad, in corpore videre non meruit, istius divinam leprosus aspexit. cœpisse, de matre est.

II.

(Ex sermone die sexto Paschæ.)

Cum caro (*Sap. ix, 15*), necdum mortis fornicibus defæcata, aggravet sensum multa cogitantem, et impediatur visum pauca cernentem, interlucet tamen in aliquibus gestis dignitas futurorum, et secretorum immortalium splendor etiam mortalibus oculis rara revelatione subradiat. Sed hoc illis tantum, quos sola caro, non etiam carnalitas tenet, et cordibus mundos mundana cohabitatione non polluit. Sicut præstatur quondam vati legifero celeste colloquium; et eo usque divinæ gloriæ quodam intuitu donabatur, donec quiddam in levi fronte cornutum, non asperitas videretur produxisse, sed claritas.

III.

(Ex sermone de symbolo.)

Legimus quodam loco, quod dum sumus in corpore peregrinamur a Domino (*II Cor. v, 6*). Quidquid enim nobis de cœlestibus mysteriis traditur, quamlibet indubitabili veritate subsistat, credere debemus, quia videre non possumus. Nam in isto sæculo, nostrum nosse tantummodo credere est. Beati enim mundo corde, quoniam ipsi Deum (*Matth. v, 8*); non dixit vident, sed ridebunt. Unde qui in præsentibus habuerit fidem, ipse in futuris accipiet contemplationem.

IV.

(Ex libris Contra Phantasma.)

Intelligit Apostolus ac definit, etc., ut in epistola 2 (col. 206, a), usque ad parentalichirographo sustineret.

V

(Ex sermone die sexto Paschæ.)

Insonuit Pauli apostoli auribus, quod non licet homini loqui (*II Cor. xii, 4*), quodque ille permitteretur dicere, si nos mereremur audire. Si enim in modico fideles non fuistis, quod majus est, quis credet vobis (*Luc. xvi, 12*)?

AD GALATAS.

I. Mediator autem unius non est, Deus autem unus est.

II. Misit Deus Filium suum, factum ex muliere.

III. Item de eodem.

IV. Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi.

I.

(Ex libris Contra Phantasma.)

Hoc remedium Apostolus dicit dispositum, etc., ut in epistola 2 (col. 206, b), usque ad unum reddidit ex utrisque.

II.

(Ex libris Contra Phantasma.)

Adsit nunc sermoni nostro Emmanuel, etc., ut in epistola 2 (col. 205, a), usque ad hic et Dei filius et hominis erit.

III.

(Ex libro de Christi nativitate.)

Apostolus dicit, Postquam vero venit (*Gal. iv, 4*), etc.,

IV.

(Ex sermone die 3 Rogationum.)

Sicut enim Judæorum lex, ita gentium gloriæ, gratia est. Et ideo apostolus Paulus ad unam partem dicit, Non bona gloriatio vestra (*I Cor. v, 6*), ad aliam vero, Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi (*Gal. vi, 14*).

AD EPHESIOS.

I. In quo signati estis in die redemptionis vestræ.

II. Unus Dominus, una fides, unum baptisma.

III. Qui descendit, ipse est et qui ascendit super omnes cælos.

IV. Quia membra sumus corporis ejus, de carne ejus **B** et de ossibus ejus.

V. Et erunt duo in carne una, etc.

I.

(Ex libris Contra Arianos.)

Unum nomen est Trinitatis. Neque enim est aliud nomen ut in Actibus apostolorum legimus, in quo oporteat nos salvos fieri (*Act. iv, 12*). Si sequestrato Filio, de solo istud nomine Patris creditur, dicendus est non salvare salvator; rursusque si Pater secluso, id solius redemptoris nomine acquirimur, cessavit ab hac redemptione Pater, de quo scriptum est, quod redemptionem miserit populo suo (*Psal. cx, 9*); cum et de Spiritu sancto Apostolus dicat: In quo signati estis in die redemptionis vestræ (*Ephes. iv, 30*).

II.

(Ex libris Contra Arianos.)

Ubi plurale aliquid in divinitate subresonat, non dualitas videtur intelligenda, sed Trinitas, sicut in ipso Sodomiticæ urbis refertur exitio. Apparuit, inquit, Dominus Abraham sedenti in ostio tabernaculi, in ipso fervore diei; cumque levasset oculos, apparuerunt ei tres viri; quos cum vidisset cucurrit in occursum eorum, et adoravit in terram, et dixit: Domine, si inveni gratiam in oculis tuis, ne transeas serrum tuum (*Gen. xviii, 1, 3*). Certe non in aliquo horum trium, aut cultior habitus, aut eminentior forma præstabat. Et tamen Abraham, sacramentum indivisæ Trinitatis intelligens, uno nomine tres precatur, quia trina in unitate persona, et una est in Trinitate substantia; de qua et Apostolus dicit: Unus Dominus, una fides, unum baptisma (*Ephes. iv, 5*). Quis præsumat contra vas electionis unitatem istam pluralitate confundere? Noverat namque cum Patre vel Filio dominari Spiritum sanctum, cui quasi domum corpora nostra sacrabat dicens: Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis (*I Cor. iii, 16*)? Quo unquam magis testimonio Deus probabitur Spiritus sanctus, quam quod habitaculum ipsius sumus, et Deus habitat in nobis? Sed jam dudum hujusmodi credulitatem divinæ vocationi Paulus debebat. Si quippe in apostolorum Actibus scribitur: Deservientibus autem illis et jejnantibus, dixit Spiritus sanctus, Segregate mihi Paulum et Barnabam ad opus ad quod vocavi eos (*Act. xiii, 2*). Non ex supe-

rioris præcepto, sed spontanea est, ut opinor, ista vocatio. Sibi sequestrari præcipit, sibi dicit assumi. Deus est sine ambiguo qui inspirat, eligit vel mittit apostolos. Et tamen idem sanctus Paulus, cum distincte aliquoties Patrem, Filium vel Spiritum sanctum Dominum esse doceat, fidei culmen ea qua supra dixi definitione consummat: *Unus Dominus, una fides, unum baptisma* (*Ephes. iv, 5*). Sic ergo non possumus duos Deos, sicut nec duas fides, nec duo baptismata dicere. Deos nominare gentilitas appetit, crebro se lavacro a peccatis ablui Judæus credit, fides plurali numero quasi multas dici veritas prohibet, nec Latinitas sinit. Unus Dominus est, non dividimus; una fides, non scindimus; unum baptisma, non iteramus. Cui honorem suum etiam in Bonosiarum aliorumque receptione servant, si se in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti baptizatos esse respondeant, quod bene confessi sunt, servando recipimus; quod perperam crediderant, benedicendo sanamus; et quod minus fuerat nominatione præmissa, suppletur credulitate firmata.

III.

(Ex libris Contra Arianos.)

Psalmus dicit: *A summo cæli egressio ejus, et recessus ejus usque ad summum ejus* (*Psal. xviii, 7*). Nemo porro recurrit, nisi quo fuit; sed ascendente Christo, Filius hominis recurrit in cælum, qui erat prius in cælo. Sic etiam sanctus Paulus exponens ait: *Ascendens in altum captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus* (*Ephes. iv, 8, 9*). Et paulo post: *Qui descendit, inquit, ipse est et qui ascendit super omnes cælos, ut impleret omnia*. Cumque per omnem cloquii sui locum Deum venisse prædicet, hominem redisse concludens, hic tamen ipsum dicit ascendere qui descendit; quia in Christo Deus et homo; non alter, sed ipse; non duo ex diversis, sed idem ex utroque mediator. Gemina quidem substantia, sed una forma est.

IV.

(Ex sermone de passione Domini.)

Apostolus (*Ephes. v, 31, 32*) somno Adæ dominicam mortem coaptans, in ipso mundi principio ædificationem mulieris de costa dormientis viri, nascentis ecclesiæ dicit signasse compagem. Namque cum formato de terra homini, si lecta recolimus, conjux deesset, et quanquam inexperti, tamen solatii contubernium rudis animus flagitaret, ligatur Adam sensu, solvitur somno, celebratoque hujus similitudinis sacramento, tam pressum novi soporis pondus incubuit, ut merito mortem significasse ex ipso immobili atque insensibili quiete videatur. Taliter autem jacenti detrahatur una costarum, atque inde formata muliere, reviviscenti admodum viro, pro dispendio membri, repensantur lucra conjugii. Ecce et hic hodie Adam novum, culpas veteres sanaturum, oppressum somno impactæ crucis auscipit quietes. Nunc videndum est quid sit, quod de solo ejus latere Ecclesiæ formari dicitur, cum totus ipse homo pro Ecclesiæ salute moriatur. Refert Joannes evan-

gelista (*Joan. xix, 31, 32*) quomodo crucifixo Domino cum duobus latronibus, scilicet sexta sabbati circa vesperam, uti ne pendendum corpora feriata diei solemnitas inveniret, fractis pro acceleranda morte latronum cruribus, cum jam exspirasse Dominum cognovissent, adverterunt a supplicii similitudine temperandum; quia etiam si prematur veritas inimicorum conjuratione, non frangitur: maxime cum et de Agni esset immolatione prædictum, *Os non confringetis ex eo* (*Exod. xii, 46*). Et tamen hic circa Dominum, sic quoque quod non fuit necessarium fieri pro exitio, pro sacramento perfectum est. Unus namque de militibus arrepto missili, ut sermonem ipsum ponam, *latus ejus aperuit* (*Joan. xix, 34*). Ergo non rupit, non transfodit, non jugulavit ad ultimum, sed inquit, *aperuit*; ut patentis plagæ portam vitalem, non tam vestigium vulneris, quam salutis esse intelligamus ingressum. Nam et arcam illam (*Gen. vi, 14*) cujus claustro tutus Noe tumentes sæculi fluctus mortemque bacchantem, impune solus cunctis per-euntibus enatavit, ostium quo ve. ad salutem ingressus, vel regressus ad lucem est, in latere legitur habuisse. Agnosco igitur et hodie in Domino, qui surgit per crucem (*Psal. cxxxii, 8*) in requiem suam, ipse et arca, id est caro, sanctificationis suæ: agnosco, inquam, in latere arcæ istius aditum nostrum. Videamus primum quid inde procedit, advertamus postea quomodo ibi Christianus introit. Patefacto ergo latere Domini, processit ubertim manantibus rivis aqua vel sanguis. Quid admirabilius tali facto? quid lucidius indicio? quid mysterio plenius? Certum est quidem quod doluit Christus, quod interiit certum; sed servat in eo dignitatem suam etiam veritas mortis. Quæ conditio unquam humani corporis habuit aquæ vel sanguinis fluxum? Esto, quod tamen vix consuetudinis ratione permittitur, ut continerit cruorem suum caro defuncta; ubi latuit viventis aquæ fonticulus in corpore morientis? Uude procedit duplex rivus arentem mundum fecundaturus, purus laticis, pretiosus cruoris? Unde sancti fluminis unda prorumpit, sola restinguendis gehennæ satisfactura vaporibus? Ecce videtis de latere Adam nostri conjugem suam strui. Ecce sponsam victuro, dum moritur, præparari. Ecce dormienti præcipi quod lætificet vigilaturum; omnis autem Ecclesia duo sunt genera hominum. Unum est, quod fidei morte, aliud quod sublimi passione salvatur; unum quod pro Christo occubuit, aliud quod Christo vixit. Nos ergo excipiamus aquam de latere Domini, martyres sanguinem. Illos pretiosa sanguinis purpura vestiat, nos nivea baptismatis unda respergat.

V.

(Ex libris Contra Arianos.)

Consultus in Evangelio Dominus, quid de vincali matrimonialis soliditate decerneret, *Non sunt, inquit, jam duo, sed una caro. Propter quod dico vobis, Quod Deus junxit, homo non separet* (*Matth. xix, 6*). Ecce quod ait Apostolus de conjugio, *Sacramentum hoc magnum; ego autem dico vobis, in Christo et in Ec-*

lesia (*Ephes. v, 32*). Nascitur nempe ab humilitate A
 exempli altitudo mysterii. Si ex duobus dicitur unum
 facere copula corporalis, quare totam Trinitatem
 non solidaverit una substantia? aut cum dicamus, in
 terrenis separari non licere quod Deus junxit per
 concordiam, quanto periculo in supernis separari
 velimus quod Deus junctus est per naturam? Jam
 ut illud taceam quod scriptum est, quod *multitudinis
 credentium erat anima una, et cor unum (Act. iv, 32)*:
 quorum singula corda unum cor reddebat unanimi-
 tas, sicut proprias in Trinitate personas solidat et
 exunat æqualitas.

AP PHILIPPENSES.

- I. *Qui cum in forma Dei esset, semetipsum exinanivit.*
- II. *Factus obediens usque ad mortem.*
- III. *Propter quod Deus illum exaltavit, et donavit illi nomen quod est super omne nomen.*
- IV. *Ut in nomine Jesu omne genu flectatur.*
- V. *Et omnis lingua confiteatur quia Dominus Jesus in gloria est Dei Patris.*
- VI. *Item de eodem.*

I.

(Ex libris Contra Phantasma.)

Cum in forma Dei esset, semetipsum exinanivit formam servi accipiens, et humiliavit semetipsum usque ad mortem, mortem autem crucis (*Philipp. ii, 6-8*). Verus Deus est qui dignatur inclinari; verus homo est, qui potuit mori. Propter quod, inquit, et Deus pater exaltavit illum, et donavit illi nomen quod est super omne nomen. Inter eum qui dat, et eum qui accipit honorem, trium est omne nomen. Imum est homo, medium angelus, summum Deus. Hoc nomen donavit quod super omne nomen est, non ei quem genuit, sed illi quem misit, qui factus est obediens usque ad mortem. Aut quid novum est, credi in eo formam servi, qui nec maledicti opprobria ferre despexit? Apostolo protestante, eum qui non noverat peccatum, pro nobis maledictum fecit (*II Cor. v, 21*). Quia scriptum est, inquit, *Maledictus omnis qui pendet in ligno (Gal. iii, 13)*. Propter quod exaltatus est, ut in nomine Jesu, omne, id est non solum hominis, verum etiam angeli, genu flectatur: ei scilicet qui secundum ejusdem Apostoli dictum, propter vos pauper factus est cum dives esset (*II Cor. viii, 9*), dives ab æternitate, pauper ex ventre; dives in cælis, pauper in pannis.

II.

(Ex libris Contra Arianos.)

Non per hoc minuit æqualitatem Filii Dei, quod filius hominis obedit. Quomodo enim non obediret Patri, qui subditus erat matri? dicente evangelista de parentibus ejus: *Et venit Nazareth, et erat subditus illis (Luc. ii, 51)*. Sic enim factus est, dicente Apostolo, *obediens usque ad mortem (Philipp. ii, 8)*, sicut ipse Dominus dixit, *Tristis est anima mea usque ad mortem (Matth. xxvi, 38)*.

III.

(Ex libris Contra Arianos.)

An forte solus Pater dicendus est Dominus? In Evangelio Christus discipulis ait: *Vocatis me Magistrum et Dominum, bene dicitis; sum enim (Joan. xiii, 13)*. Et Apostolus ait (*Philipp. ii, 8, 9*), quod post mortem Christi, mortem autem crucis, exaltaverit eum Pater, et dederit ei nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cælestium, terrestrium et infernorum, id est adoret, dicente alibi ipso Domino, *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies (Matth. iv, 10)*.

IV.

(Ex sermone de Pentecoste.)

Cruz illa in qua vita pendente mors periit, sicut B in passione evangelista Joannes enarrat (*Joan. xix, 20*), quia multiplicem capere non potuit, triplicis linguæ pagina fuit: ut a toto mundo incunctabiliter crederetur, quod Hebraicis litteris, nec non Latinis Græcisque conscriptum, quasi in ore trium testium firmaretur; ac deinceps omnis lingua confiteatur quia Dominus Jesus in gloria est Dei Patris (*Philipp. ii, 11*), id est in una cum Patre. Quod quamlibet aliquorum intentio negare persistat, et si non omnium sermo, certe omnis lingua proclamat.

V.

(Ex libris Contra Arianos.)

Dixi cum Patre Filio æqualem gloriam honoremque nos dicere: quia legimus, *Ut omnis lingua confiteatur quod Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris (Ibid.)*. Si tantummodo dixisset in Dei, forte putaretur, esto in Dei, certe minoris; at cum in Patris gloria, quid inæquale? quid exiguum? quid divisum? Non enim in angelica vel humana, sed in gloria est Dei Patris. Alias autem, nisi æqualis gloria ista credatur, contra ipsius Domini jussionem (*Joan. v, 23*), non omnes sic honorificabunt Filium, sicut honorificent Patrem. Nulla enim ratione sic honorari poterit major ut minor. Sed quicumque non sic honorificaverit Filium sicut honorificat Patrem, quidquid gloriæ dempserit, contumeliæ deputavit.

VI.

(Ex sermone in dedicatione ecclesiæ archangeli Michaelis.)

Isie sit ille, quam dulcis, tam terribilis locus, in quo Jacob (*Gen. xxviii, 17*) cernens Dominum scalis innixum, perque eas ascendentes descendentesque angelos videns, domum Divinitatis intelligit: ubi parato mysteriis lapide caput effultus, futurorum e: usis aptavit unguentum: sive cum passuri Mediatoris pendulum crinem, justificatæ peccatricis obsequio, fragrantis alabastri unda perfudit: ut quod lapidibus vivis in spiritualem fabricam congruenter necessarium flueret, ex irriguo angularis lapidis fonte manaret, sicque Abrahamæ filii per lavacrum ex lapidibus suscitati, ut ariditatem contagii naturalis evadant, odoriferi chrismatis munere gratia fecundante pinguescerent. Istud Jacob sopitus vidit in spiritu, expergefactus gessit in signo. Cum nobis inde oratio

consecrantis in clamat, nobis ibi somnium dormientis A invigilat. Scilicet vero quas vidit, gradus sunt supplicationis humanæ, quibus quisque pro viribus in divinas aures precum qualitate mittatur. Ascendunt autem per eas ange'i, cum vola nostra in cœlum porrigunt: descendunt, cum de cœlis obtenta transmittunt. Assistunt hi precibus nostris, non pennarum flatu, sed donorum spiritu, quorum volasse voluisse est. Interque hos sibi vindicat Michael princeps principem locum, quem Daniel (x, 13) ille sublimis vir desideriorum, visionum potens, dissolutor ænigmatum, expositor figurarum, hebdomadæ triplicis fervente jejuni, parum fuit ut haberet visibilem, nisi acciperet adiutorem. Quocirca etiam hic Michael noster, sinceritate voti, jocunditate loci, devotione populi, provocatus adstat, conferendo magna, maxima obtinendo, conspectum Divinitatis quo semper illustratur, huc attrahat. Ad quem, quia multis Scripturarum locis agnovimus, subvehentibus angelis, sive quod pium poscitur, sive quod rectum geritur pervenire, acceptabilium operum salubriumque votorum prospiciamus in studio beatitudinem, qui providimus in archangelo portitorem.

AD COLOSSENSIS.

I. Qui est principium primogenitus ex mortuis.

I.

(Ex sermone die primo Paschæ.)

Fit Christus in hodierna festivitate non unigenitus, sed, sicut Apostolus dicit, *primogenitus ex mortuis* (Coloss. 1, 18). Video tamen posse aliquos hic moveri cur Christus primogenitus ex mortuis nominetur, cum factum sit, sicut plerumque nos sacer coelestium lectionum cursus instruxit, ut aliquos mortuorum, etiam sanctorum intercessione redivos, laxatis naturæ vinculis, lux secunda susciperet. Quod admirabiliter quoque ac triumphaliter ipse Dominus fecerat (Matth. ix, 24; Luc. vii, 12; Joan. xi, 45), cum prohibitis prius duobus spiritibus de inferno, corporibus de sepulcro, Lazarum novissime suscitans, jussione tertia, die quarta, non de fauce, sed quodammodo de ventre mortis, vinctas funere, putredine relaxatas, feteqtes tempore, jussione viventes retraxit exsequias. Sed quicumque sic temporaliter resurrexerunt, ut deinceps morentur, hos mortuorum primitias, id est primogenitos ex mortuis, quod de solo Christo dictum est, appellare non possumus. Siquidem isti de morte cum mortis vinculis revertentes, nec sub remedio, sed adhuc sub chirographo, non sunt a conditione liberi, sed pro opportunitate laxati. Christus autem resurgens, ut Apostolus ait, *jam non moritur, mors ei ultra non dominabitur* (Rom. vi, 9). Ergo hactenus ipse solus est, qui non moriturus resurrexerit; hoc etiam suis postmodum largiturus, cum eos a morte perpetuo victuros resuscitabit. Quocirca illa jam secunda lætitia erit, qua fideles resurgent. Caterum primum resurgendi gaudium primogenito ex mortuis jure debetur.

AD THESSALONICENSES PRIMÆ.

I. Quoniam ipse Dominus in jussu et in voce archangeli, et in tuba Dei, etc.

II. Rapiemur in nubibus obviam Christo in aera.

III. Item de eodem.

I.

(Ex sermone de Ascensione Domini.)

Vas electionis gentium doctor, in quo adhuc mortali homine angelicus sermo vivebat, cum resurrectionem mortuorum non mortuo sermone describeret, Dominumque nostrum in jussu, id est cum imperio, et in voce archangeli adfore, quasi cum præconis terrorem monstraret, tum deinde, inquit, etiam nos rapiemur in nubibus obviam Christo in aera (I Thess. iv, 15). Tunc erit possibile quod modo arduum. B Quod nunc in Christo veritas divinitatis, tunc in nobis poterit similitudo. Tunc etiam nostris aere pedibus subjugato, levibus elementis defæcatorum corporum nimbria ponemus: si tamen veniente eodem rege nostro, non in præteritum timida differendi conscientia retrahat, sed fida securitas ad percipiendam citius dignitatem gloriæ cœlestis occurrat.

II.

(Ex sermone die primo Rogationum.)

Præparare in occursum Dei tui, Israel (Amos. iv, 12). Dicit quidem Paulus apostolus, ubi Redemptoris (I Thess. iv, 15) describit adventum, qualiter rapiemur ad nubes obviam Christo in aera. Hic tamen puto occursum istum ad alium pertinere. Nam et hic viventes quasi occurrimus Deo, si præceptum quod porrigitur amplectimur: et quia paratus est ille ad ignoscendum, occurrat ei correctio ad pœnitendum. Sed et quicumque propter amorem æternæ vitæ, non solum ab illicitis abstinet, verum etiam a licitis se coerces, sponte occurrisse judicandus est. Nam, ut exempli gratia unum quodcumque dicamus, adulterio generaliter interdicto, simplex conjugium lege permittitur; cui tamen virginitatis nitor sine comparatione præfertur: unde qui dat nuptum virginem suam bene facit, et qui non dat melius facit (I Cor. vii, 38). Hoc ergo de omni debemus observatione sentire. Qui male facit, fugit; qui bene, expectat; qui melius, occurrit.

III.

(Ex libris contra Arianos.)

Intelligendum est, quod dicente filio, *Nemo ascendet in cœlum, nisi qui de cœlo descendit* (Joan. iii, 13), divinitatis tantum potestas unde venerat ascensura dicatur, non eo modo quo ascensum sanctis vel tribuit idem Dominus, vel promisit. Ex quibus Enoch (Hebr. xi, 5) propter meritum translatus a terris, Helias (IV Reg. ii, 11) curru elatus est cœlis. Taceo illum qui (II Cor. xii, 2, etc.) in corpore an extra corpus nescio Deus scit, in triplicibus supernorum secretis audivit verba quæ non licebat hominibus eloqui, quia videbat arcana quæ non licuerat mortalibus intueri. Sed forte parum videtur de ascensu fidelium personalia replicari. Noverat videlicet Apo-

stolus præmia futurorum, cum sponderet illis ad quos scribebat (*Philipp. III, 20*), quod recte viventium conversatio jam nunc esset in cœlis, quo utique post resurrectionem corporis et habitatio servaretur: sicut et Dominus noster discipulis suis in Evangelio Joannis insinuat dicens: *Vado parare vobis locum. Et si abiero, et paravero vobis locum, iterum venio, et accerso vos ad me, ut ubi ego sum et vos sitis (Joan. XIV, 2)*. Juxta quam promissionem sancti in cœlo futuri sunt. Nunquid sine ascensu celsitudinem regni cœlestis intrabunt? Et quomodo *Nemo ascendet in cœlum, nisi qui de cœlo descendit (Joan. III, 13)*? Sed quia incommutabilis veritas, tam de se falli cum protestatur, quam de nobis fallere non potest cum pollicetur; quamlibet illic cum illo futuri sint qui fuerint glorificandi, ille solus ascendit qui levari aliter ope non indiget. Cui cum voluit solide substratus est aeris gradus. Cujus quo venerat revertentis, de superno vigore vibratum, de terrestri substantia corpulentum, viæ famulata pendenti sustinuit aura vestigium. Præter hunc ergo solum, cui, ut sæpe jam dixi, per duplicem generationem suppetiit hæc potestas, multi in cœlo futuri sunt, sed nullus ascendet. Quia ut impleatur fidelibus divina promissio, non ascensuris, sed assumendis dabitur altitudo. Quod prævidebat Apostolus (*I Thess. IV, 15*), cum sociandos nos Domino, et apud ipsum sæpè futurus, per nubem rapiendos in aera præmoneret. Porro intelligi promptum est, quod alieno subvectus arbitrio non graditur propria libertatis sponte qui rapitur. Nec semper invito rapi rearis: frequenter raptos suos monstrat et gratia. Siquidem teste Evangelio (*Joan. VI, 44*), et Pater trahit qui ad Filium veniunt, et a violentis rapitur regnum cœlestis (*Matth. XI, 12*). Quæ sic rapina desiderii sui sancti efficit compotem, ut Dei cui hoc violenter eripitur, magis provocet largitatem.

AD TIMOTHEUM PRIMÆ.

I. *Unus mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus.*

II. *Si quis episcopatum desiderat, bonum opus desiderat, etc.*

III. *Cum enim luxuriatæ fuerint in Christo, nubere velunt, etc.*

IV. *Nihil intulimus in hunc mundum, etc.*

I.

(Ex libris contra Arianos.)

In Christo Deus et homo, non alter, sed ipse: non duo ex diversis, sed unus ex utroque mediator. Gemina quidem substantia, sed una persona est. Quam soliditatem si quis scindere dualitate præsumat, primum est quod publice contra Apostoli sententiam profletur, dicentem: *Unus mediator Dei et hominum Christus Jesus (I Tim. II, 5)*. Deinde eligat necesse est de duobus, id est divina humanaque, quam naturam mediationis hujus velit mysteria suscepisse. Si solus Deus mediator, non est alius apud quem intercedat: si solus homo, non est qui recon-

ciare prævaleat. Junge porro ut sit (*II Cor. V, 19*) Deus in Christo, et est mundum reconcilians sibi. Ipse videlicet penes quem agendum est, ipse qui agat: sic idem missus, et idem regressus; sicut ipse judicatus, et ipse judicaturus.

II.

(Ex sermone de ordinatione episcopi.)

Superest nunc, ut lectionis hujus sæpè meminerit, quæ peculiariter ei nunc lecta est, inclamante Apostolo, acclamante populo, conclamante judicio, *Si quis episcopatum desiderat, bonum opus desiderat (I Tim. III, 1)*. Solent autem plerique propriæ ambitionis incendium dicti hujus apostolici quasi refrigerio temperare, quod jam et libertate permissa res boni operis concupiscatur. Sed statim cessaret tale desiderium, si sequentia tractarentur. *Oportet, inquit, hujusmodi irreprehensibilem esse (Ibid., 2)*. Illic secum rogo crescens ambitus et animosa honorum vota decertent: hic permissam sibi desiderii securitatem merita semetipsa scrutata considerent; si ab omni interdictæ reprehensionis nævo candida divinæ imaginis integritas custoditur; si quondocunque mentis impetus moderationis limitem non excessit; si quibuscunque indigentibus superfluum quispiam manus non tenuit; si nunquam sermonis petulantia honestatem silentii salubrioris irrupit; si (*Ephes. IV, 26*) calentem diei ferventis iracundiam limes occidui solis absolvit; si nunquam corde duplici diversum sonantis cogitantisque aliud verba quam vota moliantur; si ad ultimum digna observantiæ cura, ut de juramentis taceam, vel perjuriam formidantur. Non quod ab his omnibus liberi esse omnes possimus, sed quod periculosum sit unumquemque merita sua non recolere, et quod solis irreprehensibilibus debetur, ambire. Jam quid de illis dicatur, quos pretiositatem gratiæ pretii vilitate mercatores, usque ad jacturam pecuniæ verecundiæ jactura producit? Quorum acclamationibus militans conducta mendacia, quorum prurientes scalpentibus præconiis aures mercenarius clamor inflamat; quique non reminiscens Simonem Magum (*Act. VIII, 18*) divini muneris dispensationem pretio voluisse mercari, cum pecunia sua non in sacerdotium, sed in interitum deputantur. Libere ergo hæc coram ambitu electo compulsoque detester: placere Deo penitus nequit, qui usque ad sui electionem sibi ipse placuerit. Quin potius de innocentum antistitem labore dicamus. Neque enim levis est administraturi causa pontificis, quem manet dupliciter, sermo ut populi magistrum, actus ut Christi discipulum: qui plebem non minus pietate quam severitate rector est. Quem timere convenit dispendiis suis, quem communicare non convenit criminibus alienis. Qui alium onerat se contestante, qui damnum patitur alio perente. Quando audit, *non turpis lucri cupidum*, temperaturus est ut sit cupidus, et quidem lucri, nec tamen turpis: id est, ut studeat commissa sibi talenta assidue prædicationis sermonibus expolire, et acquisita multiplicataque gregis sui salute gemmare.

Jubetur esse *ornatus*; nec istud corporaliter accipiendum est. Episcopum cui injuncta merito ornamenta suppedient, non comit pompa, sed gratia. Sic itaque sacerdotalis locus, arctam illam et contribulatam Evangelii seinitam tenens, perque angustias ejus post se etiam populum trahens, sinistram fugiens, dexteram non præsumens, periculosum ex utraque parte lubricum pertinescat, et sermonis apostolici libram æqualitate considerationis appendens, si districtus esse voluerit, legat *non percussorem*; si humanus, *non vinolentum*; si sobrius, *non avarum*; si subditus, *non abjectum*; si servus, *non elatum*; si misericors, *non remissum*; si terribilis, *non cruentum*; si domum suam bene regentem, utique ordinantem omnia, negligentem nulla, acquirentem multa, plurima dispensantem. Ergo et huic ex administratæ domus probato rectoque judicio, super evangelici illius nummularii mensam pecunia multa committitur, quæ multiplicato reddenda compendio vos eritis.

III.

(Ex epistola contra Faustum.)

Fateor in necessitate positus, etc., ut in epistola 4 (col. 224, a), usque ad in carne non vicerat conjugatos.

IV.

(Ex sermone die 2 Rogationum.)

Age nunc, in quantum potest fieri, videamus quæ nostra quæve aliena sint. Ait Paulus apostolus: *Nihil intulimus in hunc mundum, sed nec auferre possumus* (I Tim. vi, 7). Et quid nostrum dici potest, quod non intulimus, quodque non relaturni sumus? *Nudus*, inquit Job, *exivi de utero matris meæ, nudus revertar in terram* (Job i, 21). Patet quam infidelis sit usus divitiarum, qui nos nec in principio nostro, nec in fine comitatur. Quid aurum et argentum avaræ multiplicas? quid tuum dicis, ad quod nudus venisti? Mundi est facultas quam tuam, communis est quam gradimur, breviter dici nostra potest, dum a nobis ambulatur: nobis vero prætergressis, illorum est qui sequuntur. Quomodo potest nostra esse facultas caduca atque terrena, si non pascat egenum, cum possit pascere violentum? Quomodo nostrum est, in quo nec capiendo innoxii, nec continendo justii, nec possidendo certi, nec conservando securi sumus? Et quam pro certo tenemus, nos nudos in terram venisse, tam certo sciamus, de terrestribus nos auferre nihil posse. Apostolus se recolit nihil intulisse, nihil ablatum esse. Job fatetur nudum se natum, nudumque moriturum. Salomon omnibus parem clamat interitum et similem exitum. Quantumlibet ambitione velit quisque discerni, principio et sine conjungitur. Nam quod dixit, *Un s'invroitus omnibus ad vitam, et par egressus ad mortem* (Sap. vii, 6), non meritorum æqualitatem, sed æqualem docuit conditionem. Unde si apparet, ut opinor, nec infida fidelium, nec peritura esse salvorum, quæ sint nostra paululum discernamus. Ecce, ut supra dixi, cum in hunc mundum venientes nihil terrenæ facultatis in-

ferimus, animam tamen arbitrii compotem capacemque rationis, ad eligendum bonum, si Deus inspiraverit, exhibemus. Cumque processu temporis voluntatis nostræ qualitas confirmatur, Dei voluntas est ut bene faciamus, sed nostrum est quod fecerimus. An forte dicit aliquis, et hanc ipsam boni actionem potest homo insidiante diabolo perdere. Verum est, quod amittere homo bonum proprium furante adversario potest. Sed hinc magis nostrum conjici debet, quia non violenter aufertur. Non enim taliter perdimus mercedem, qualiter facultatem. Quod enim extra nos est, carnalis inimicus rapiendo auferre potest: quod vero intra nos, non potest spiritualis nisi insidiando furari. Et ideo, *si sciret paterfamilias qua hora fur venit, vigilaret utique, et non sineret perfodi domum suam* (Luc. xii, 39). Illa ergo est domus nostra, quæ, si vigilamus, non potest dirui: illa vero proisus aliena est, quæ potest vigilantibus nobis occupari.

AD TIMOTHEUM SECUNDÆ.

I. In magna autem domo non solum sunt vasa aurea et argentea, sed et lignea et fictilia.

I.

(Ex sermone die 3 Rogationum.)

Quomodo si, inquit (Isai. lxvi, 20), inferant filii Israel munus in vase mundo in domum Domini; legimus in Apostolo, *in domo magna non solum argentea vel aurea, sed etiam lignea vasa et fictilia* (II Tim. ii, 20) reperiri. Quæ in ipsa graduum diversitate omnia possunt esse usui, etiamsi non sunt æqualia dignitati. Cuilibet distantiae nitor opus est. Potest in fictilibus vasculis, dummodo munditia non desit, divinæ domui munus offerri, si vas ex eadem massa fictum, quia peccando ceciderat in contumeliam, pœnitendo redeat ad honorem. Habemus enim thesaurum istam in vasis fictilibus (II Cor. iv, 7). Hæc ergo vascula, ut dixi, pœnitentium teneant compunctionem. Porro lignea legitimam conjugatorum præferant simplicitatem: cruore martyris aurea rubeant; virginitatis radio argentea perlucescant. Vasorum talium capacitas est, quod rationabilis naturæ conditi sumus. In hæc modo provideat de suo quisque quod offerat: pro qualitate munerum sit pretiositas vasculorum. Istis credo vasculis Heliseus (IV Reg. iv) quondam liquorem olei vivacis infudit, quod cum flueret irriguum, non e fluxit impletum.

AD HEBRÆOS.

I. Filius meus es tu, ego hodie genui te.

II. Minorasti eum paulo minus ab angelis

III. Ubi enim testamentum, mors necesse est intercedat testatoris.

IV. Fide obtulit Abraham Isaac, cum tentaretur.

V. Lapidati sunt, secti sunt.

I.

(Ex libro de Christi divinitate.)

Filius meus es tu, ego hodie genui te (Psal. ii, 7) — Hodie hic æternitas, etc., ut in epistola 28 (col. 246, a) usque ad nomen filii ejus, si nosti.

II.

(Ex libris contra Arianos.)

Minorasti eum paulo minus ab angelis (Psal. viii, 6). Quod Apostolus de Christo exponit dictum, cum in natura divinitatis suæ major esse angelis a nemine dubitetur. De quo dicit Apostolus ad Titum scribens, ut ubnegantes impietatem, et sæcularia desideria, prudenter et juste et pie vivamus in hoc sæculo, expectantes beatam spem, et adventum gloriæ magni Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi, qui dedit pro nobis semetipsum (Tit. ii, 12). De quo alio loco Scriptura nostra dicit: Qui est, qui erat, qui venturus est omnipotens (Apoc. xi, 17). Si omnipotens, unde minor? Nam et illud omnipotens dicit jam post resurrectionem suam secundum Mathæum, Data est mihi omnis potestas in cælo et in terra (Math. xxviii, 18). Quod si quis minorem putat accipientem eo qui dat, legat et de Christo per Apostolum dici: Cum tradiderit regnum Deo et Patri (I Cor. xv, 24); cum sic non possit esse pater sine regno, quod ei filius dicitur esse traditurus, sicut nec filius sine omni potestate quam sibi dicit datam in cælo et in terra. De quo S. Paulus ad Colossenses, prohibens ne creamus secundum traditionem hominum, secundum elementa hujus mundi, et non secundum Christum: Quoniam, inquit, in ipso habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter (Coloss. ii, 9).

III.

(Ex sermone de Natali calicis.)

Impleturus Redemptor noster sacramentum carnis assumptæ, sicut æternus et piissimus pater, creat a se redemptisque filiis spem indultæ adoptionis aperiens, substantiamque nobis cœlestem ante diem suæ mortis assignans, testamentum fecit, quo nos hæredes ab his quæ largiebatur instituit, humana quidem comparatione, sed non humana necessitate, non amissurus quod filiis deputabat, sed habiturus magis filios cum hæreditate quam scripserat. Testamentum hoc appellamus testamentum novum. In quo ex hæredatis omnibus, solus hæres instituitur populus Christianus. Non autem juxta terrenum morem hæreditas ista dividitur, nec corruptibili distributione in plures dispersa tenuatur. Omnes recepit, omnes invitat: nec de portione tenentum tollitur quod aliis nascentibus deputetur. Crescat quantum vult, et multiplicetur renascendi cupida filiorum voluntas, omnibus se incontaminatam reservat hæreditas. Sed istud testamentum novum vetere suppleto ordine suo agitur, et totius firmitatis mysteriis celebratur. Quod ipse ineffabilis redemptor noster, adhi-

A bitis valde idoneis testibus, discipulis suis, conscripsit traditus, signavit passus, aperuit suscitatus. Et quia cuncta rite peracta sunt, merito apostolus Paulus dicit: Quod hominis confirmatum testamentum nemo irritum facit, aut superordinat (Gal. iii, 15), id est mutat. Agnoscamus nunc fideliter summam hæreditatis indeptæ. Illud est videlicet quod cœnantibus apostolis æterni libaminis ordinem consecravit. Itaque videmus, quod nihil nobis de substantiæ plenitudine minui, qui quod pro nobis assumpsit, totum nobis reliquit. Alii hæredibus suis sua tribuunt, ille semetipsum, id est carnem vel sanguinem corporis sui.

IV.

(Ex sermone die Paschæ.)

*Universis igitur ferte quæ sumitis. Quod mensæ apposui, mundo transmisi: calix quem vos gaudetis gustasse, cunctorum est. Novi et æterni testamenti paucos testes adhibuit, multos hæredes. Nulla tamen sortis conditio admittit alienum. Certos quosque recipit cœlestis cognitio: populus est quidem adoptio-
ne, sed unicus.*

V.

(Ex sermone de Ezechia rege.)

Ille quondam patriarcharum maximus pater (Gen. xxi), qui immolandum filium jussus offerre, viriliter præsumpsit, nec majestati hominem posse resistere, nec pietati præceptum parriidii convenire. Et tamen, cum mysterii ignoraret eventum, altari filium quasi jugulaturus imposuit: unum certissime tenens, si hujus hostiæ Deo irrevocabilem libi set tenere sententiam, non homicidium, sed sacrificium fore quod obedientia commisisset.

VI.

(Ex sermone die 2 Rogationum.)

Nos magis instruunt isti prophete, et infirmitatem nostram quasi sub suæ impatientiæ sermonibus consolantur. Illorum porro patientiam testantur multiplices in infirmitate virtutes. Quorum ut vel paucissimos, propter istum qui dolet justum ab impio devorari, exempli gratia proferamus, probat hoc de Jeremia gloriosior in captivitate libertas, neque per ligamen corporis licentia vincia sermonis. Probat Esaias, quem ob præconium veritatis, divaricante serra obtusis dentibus, doloribus acutis, sæviens civicus furor, quantum ad pœnam mortaliter torsit, tantum ad gloriam vitaliter occidit. Cumque victore defuncto, victus superstes doleret, per laniatam carnem mentem nequivisse lacerari, cum multis membrorum partes quas disjunxerat numeraret, plus quam unam fidem invenire non potuit.

(Ex veteri codice.)

Ex dictis Patrum diversis catholicorum. Hæc Lugdunensis Florus collegit in unum.

ALCIMI ECDICII AVITI

' POEMATUM

DE MOSAICÆ HISTORIÆ GESTIS

LIBRI QUINQUE.

PROLOGUS.

¹ *Domino sancto in Christo piissimo ac beatissimo Apollinari episcopo Alcimus Ecdicius Avitus frater.*

Nuper quidem, paucis homiliarum mearum in unum corpus redactis, hortatu amicorum discrimen editionis intravi. Sed adhuc te majora suadente, in cothurnum petulantioris audaciæ edurata fronte procedo. Injungis namque, ut si quidquam de quibuscunque causis metri lege conscriptum est, sub professi ne opusculi vestro nomini dedicetur. Recolo equidem nonnulla me versu dixisse: adeo ut si ordinarentur, non minimo volumine stringi potuerit epigrammatum multitudo. Quod dum facere servato causarum vel temporum ordine meditarer, omnia pene in illi notissimæ perturbationis necessitate dispersa sunt. Quæ quoniam singillatim aut requiri difficile, aut inveniri impossibile foret, abjeci ea de animo meo, quorum mihi vel ordinatio salvorum, vel dispersorum reparatio dura videretur. Aliquos sæpe libellos apud quemdam familiarem meum postea reperi: qui licet nominibus propriis titulisque respondeant, et alias tamen causas inventa materie opportunitate perstringunt. Hi ergo, quia jubes, etsi obstruuntur operi meo, tuo saltem nomine illustrantur. Quanquam quilibet acer ille doctusque sit,

² De his libris Avitus ipse ad Apollinarem Sidonii filium scribens epist. 45: *Magnificentia vestra, inquit, litteras vidi, quibus scribebatis placuisse vobis libellos quos de spiritualis historiae gestis etiam lege poematis lusi.* Titulus hic libris omnibus communis. Nam singuli peculiare suos habent. Pro spirituali autem historia quæ latius patet, Mosaicæ nomen a nobis substitutum, nec Avitus opinor ipse improbare. Quæ operis hujus primæ fuerunt editiones, princeps videlicet omnium Argentoratensis anno 1507, et quæ altero ac tertio post anno Coloniae et Parisiis proflere, cum manuscriptis consentientes, nihil admodum inter se discrepant, nisi quantum variare diversa solent exemplaria. At longe dissimilis quæ has anno

³ Hanc epistolam minus emendatam antea ediderat Sirmondus inter notas ad Ennodii opusculum de

A si religiosi propositi stylum non minus fidei quam styli lege servaverit, vix aptus esse poemati queat. Quippe cum licentia mentiendi, quæ pictoribus ac poetis æque conceditur, satis procul a causarum serietate pellenda sit. In sæculari namque versuum opere condendo, tanto quis peritior appellatur, quanto elegantius, imo, ut vere dicamus, ineptius falsa texuerit. Taceo jam verba illa vel nomina, quæ nobis nec in alienis quidem operibus frequentare, ne dicam in nostris conscribere licet: quæ ad compendia poetarum, aliud ex alio significantia plurimum valent. Quocirca sæcularium judicio, qui aut imperitiæ aut ignaviæ dabunt, non uti nos licentia poetarum, plus arduum quam fructuosum opus agerent, divinam longe discerimus ab humana existimare censuram. Quoniam in asserendis quibusque rebus, vel etiam prout suppetit explicandis, si quacunque ex parte peccandum est, salubrius dicente clerico non impletur pompa quam regula, et tutius artis pede quam veritatis vestigio claudicatur. Non enim est excusata perpetratio peccati libertas eloquii. Nam si pro omni verbo otioso quod locuti fuerint homines, rationem redhibere cogentur (*Math. xii, 36*), agnosci in promptu est, illud periculosius lædere, quod tractatum atque meditatam et antepositum vivendi legibus, loquendi lege præsumitur.

1536 secuta est, Lugdunensis Joannis Gagneii. Innumeris quippe locis, ut præfati sumus, depravata, et quingentis prope verbis, inaudito, ac nisi auctor ipse proderet, incredibili facinore interpolata. Quæ et in cæteras deinceps editiones passim recepta, sic eas infecit, ut fœcum pati necesse fuerit viros litteratos, et pro Aviti versibus Gagneianis hand raro legere et usurpare. Hoc igitur contagio ut liber sit Avitus in posterum, suæ illum origini genuinæ nitori reddere conati sumus, ope nati veterum aliquot exemplarium, cum quibus hos libros religiose contulimus, varias lectiones nullas aspernati, præter inutiles, aut quas aliorum codicum consensus refelleret.

vita B. Epiphaniæ episcopi Ticinensis.

LIBER PRIMUS.

DE INITIO MUNDI.

Quidquid agit varios humana in gente labores,
Unde brevem carpunt mortalia tempora vitam,
Vel quod polluti vitiantur origine mores,
Quos aliena premunt priscorum facta parentum,
Addatur quamquam nostra de parte reatus,

Quod tamen amisso dudum peccatur honore,
Ascribam tibi, prime pater, qui senine mortis
Tollis sucidæ vitalia germina proli.
Et licet hoc totum Christus persolverit in se,
Contraxit quantum percussa in stirpe propago:

Autamen auctoris vitio, qui debita lethi
Instituit, morbosque suis ac funera misit,
Vivit peccati moribunda in carne cicatrix.

Jam Pater omnipotens librantis pondere verbi
Undique collectis discreverat arida lymphis,
Littoribus pontum constringens, flumina ripis :
Jam proprias pulchro monstrabat lumine formas,
Obscuro sedente die, varioque colore
Plurima distinctum pingebat gratia mundum.
Temporibus sortita vices tum lumina cœlo
Fulsere alterno solis lunæque meatu.
Quin et sidereus nocturno tempore candor
Temperat horrentes astrorum luce tenebras
Actutum suavi producens omnia fetu,
Pulchra repentino vestita est gramine tellus.
Accepere genus sine germine jussa creari,
Et semen voluisse, fuit. Sic ubere verbi
Frondescunt silvæ; teneris radicibus arbor
Duravit vastos parvo sub tempore ramos.

Protinus in varias animalia multa figuras
Surgunt, et vacuum discurrunt bruta per orbem ;
Elatæ in altum volucres, motu jure citato
Pendentes secuire vias, et in aere sudo
Præpetibus librat membrorum pondere pennis.
Post etiam clausi vasto sub gurgite pisces
Respirant lymphis, flatusque sub æquore ducunt.
Quæque negant nobis, illis adit humida vitam.
Nec minus in pelago viviscunt grandia cete,
Accipiuntque cavis habitacula digna latebris :
Et quæ monstra solet rarus nunc prodere pontus,
Aptat ad inforines condens solertia formas.
Quodque hominum falso credit mens nescia fœdum,
Per propriam speciem natura judice pulchrum est.

Ergo ubi completis fulserunt omnia rebus,
Ornatque suo perfectus constitit orbis,
Tum Pater omnipotens æterno lumine lætum
Contulit ad terras sublimes ex æthere vultum,
Illustrans quodcumque videt : placet ipsa tuenti
Artifici factura suo, laudatque Creator
Dispositum pulchro quem condidit ordine mundum.
Tum demum tali sapientia voce locuta est :
En præclara nitet mundano machina cultu ;
Et tamen impletum perfectis omnibus orbe
Quid juvat ulterius nullo cultore teneri ?
Sed ne longa novam contristent otia terram,
Nunc homo formetur, summi quem tangat imago
Numinis, et nostram, celso donatus honore,
Induat interior formosa in mente figuram.
Nunc libet erectum vultu præponere pronis,
Qui regat æterno subjectum fœdere mundum,
Bruta domet, legem cunctis ac nomina ponat,
Asra notet, cœlique vias et sidera norit ;
Discat et iuspectis discernere tempora signis :
Subjiciat pelagus sævum, ingenioque tenaci
Possideat quæcumque videt ; cui bestia fremens
Serviat, et posito discant mansueta furore
Imperium jumenta pati, jussique ligari
Festinent trepidi consueta in vincla juveni.
Quoque magis natura hominis sublimior exstet,

A Accipiat rectos in cœlum tollere vultus :
Factorem quærat proprium, cui mente fideli
Impendat famulam longævo in tempore vitam.

Hæc ait, et fragilem dignatus tangere terram,
Temperat humentem consperso in pulvere limum,
Moliturque novum dives sapientia corpus.
Non aliter quam nunc opifex cui artis in usu est
Flectere laxatas per cuncta sequacia ceras,
Et vultus implere manu, seu corpora gypso
Fingere, vel segni speciem componere mæssa.
Sic Pater omnipotens victurum protinus arvom
Tractat, et in lento meditatur viscera cœno.
Hinc arcem capitis sublimes in vertice signat,
Septiforem vultum rationis sensibus aptans,
Olfactu, auditu, visu, gustuque potentem.

B Tactus erit solus, toto qui corpore iudex
Sentiat, et proprium spargat per membra vigorem.
Flexilis arctatur recavo sic lingua palato,
Pressus ut in camera pulsantis verbere plectri
Percusso resonet modulatus in aere sermo.
Exin succiduum porrecto in corpore pectus
Spargit ramosas post brachia fortia palmas.
Succedit stomacho medius, qui tegmine molli
Inter utrumque latus foveat vitalia, venter.
Dividuam partem femur excipit, aptius ut se
Alternus moveat duplicato poplite gressus.
At parte ex alta, fingit quam conditor unus,
Occipiti submissa suo descendere cervix
Incipit, et vastos compagibus addere nervos.
Spina rigens crebris inter commercia nodis

C Diffundit duplicem costarum ex ordine cratem.
Pars interna novos vitæ forma ur ad usus,
Naturale parant tegmen vitalia cordi,
Massaque congestis pendens absconditur extis.
Addi ur his tenui pascendus ab aere pulmo,
Qui concepta trahens lenti spiramina flatus,
Accipiat reddens, reddat quas sumpserat auras,
Inque vicem crebro pellatur anhelitus haustus.
Dextra tenet jecoris vegetandum sanguine fontem,
Quo clausum venæ spargunt per viscera flumen.
Lienis lævum sortitur regula partem,
Qua crines perhibeat unguisque recrescere sectos,
Nec concisa dolent : hinc nunc augmenta resumunt
Quæ vivunt sensuque carent in corporis usu.

Postquam perfectæ jacuit novitatis imago,
D Formatumque lutum speciem pervenit in omnem :
Vertitur in carnem limus, durataque molles
Visceribus mediis traxerunt ossa medullas.
Inseritur venis sanguis, vivoque colore
Inficit ora rubor : toto tum corpore pallor
Pellitur, et niveos depingit purpura vultus.
Inde ubi perfectis consuescit vivere membris
Totus homo, et sumant calefacta ut viscera solam
Expectant animam, puro quam fonte creator
Promat, et erectos rectorum mittat in artus.
Lenem perpetuo flatum profundit ab ore,
Inspiratque homini : quem protinus ille receptum
Attrahit, et crebri discit spiraminis auras.

Postquam nascentem solers prudentia seusum

Imbuit, et puro rationis lumine fulsit,
Surgit, et erectis firmat vestigia plantis.
Tum varias mundi species, cœlique figuras
Mirantem, tali compellat voce Creator :
Ilæ quæ mundanis cernis pulcherrima rebus
Incrementa novis, ornatum tensa per orbem,
Solus habe, totisque prior dominare fruendo.
Tu mihi, cuncta tibi famulentur : maximus ordo eat,
Te parere pio qui subdidit omnia patri.
Non species ullæ, nec numina vana colantur,
Non si quid cœlo sublime novumque cornuscat,
Non quæ vel terris vivunt formata, vel undis,
Nec quod forte premens prohibet natura videri.
Usibus ista tuis, non cultibus, esse memento :
Præcellens factis factorem pronus adora.

Interea sextus noctis primordia vesper
Rettulit, alterno depellens tempore lucem ;
Dumque petunt dulcem spirantia cuncta quietem,
Solvitur et somno laxati corporis Adam,
Cui Pater omnipotens pressum per corda soporem
Jecit, et immenso tardavit pondere sensus,
Vis ut nulla queat sopitam solvere mentem.
Non si forte fragor securas verberet aures,
Nec si commoto cœlum tunc intonet axe,
Sed nec pressa manu rupissent membra quietem.
Tum vero cunctis costarum ex ossibus unam
Subducit lævo lateri, carnemque reponit.
Erigitur pulchro genialis forma decore,
Inque novum subito procedit femina vultum.
Quam Deus æterna conjungens lege marito,
Conjugii fructu pensat dispendia membri.

Istius indicium somni mors illa secuta est,
Sponte sua subiit sumpto quam corpore Christus.
Qui cum passurus ligno sublimis in alto
Penderet nexus, culpas dum penderet orbis,
In latus extensi defixit missile lictor.
Protinus exsiliens manavit vulnere lymphæ,
Qua vivum populis jam tum spondente lavacrum,
Fluxit martyrium signans et sanguinis unda.
Inde quiescenti gemina dum nocte jaceret,
De lateris membro surgens Ecclesia nupsit.

Principio rector tanti sacrare figuram
Disponens vinculi, necit connubia verbo :
Vivite concordii studio, mundumque replete,
Crescat longævum felici semine germen :
Non annis numerus, vitæ nec terminus esto.
Progeniem sine fine dedi, quam tempore toto
Aspicies, generi primus qui poneris auctor.
Pronepos eductos spargens per sæcla nepotes
Viventes numeret proavos, inque ora parentum
Ducant aunos natorum pignora nati.

Tum lex conjugii, toto venerabilis ævo,
Intemerata suo servabitur ordine cunctis.
Femina persistat de viscere sumpta virili,
Conjugio servare fidem; nec separet alter
Quod jungit sociatque Deus; patremque relinquat
Et matrem justo constrictus amore maritus.
Ista parentales non rumpant vincula curæ,
Vita sed amborum carnem teneatur ad unam.

A Taliter æterno conjungens fœdere vota,
Festivum dicebat hymen, castoque pudori
Concinit angelicum juncto modulamine carmen.
Pro thalamo paradisi erat, mundusque dabatur
In dotem, et lætis gaudebant sidera flammis.

Est locus eoo mundi servatus in axe
Secretis, natura, tuis, ubi solis ab ortu
Vicinos nascens aurora repercutit ludos.
Hic gens ardentem cœli subterjacet axem,
Quam candor fervens albenti ex æthere fuscet.
His semper lux pura venit, cœloque propinquo
Nativam servant nigrantia corpora noctem.
At tamen in tetrus splendentia lumina membris
Captivo fulgore micant, visuque nitente
Certior accrescit pullatis vultibus horror :

B Cæsaries incompta riget, quæ crine supino
Stringitur, ut refugio careat frons nuda capillo.
Sed magnum nostros quidquid deseritur ad usus,
Iis totum natura dedit telluris opimæ.
Quidquid odoratum pulchrumque allabitur, inde est
Concolor iis ebeni piceo de fomite ramus
Surgit, et hic, eboris munus quæ porrigit orbi,
Informis pulchros deponit bellua dentes.
Ergo ubi transmissis mundi caput incipit Indis,
Quo perhibent terram confinia jungere cœlo,
Lucus inaccessa cunctis mortalibus arce
Permanet, æterno conclusus limite, postquam
Decidit expulsus primævi criminis auctor,
Atque reis digno felici a sede revulsis,
Cœlestes hæc sancta capit nunc aucta ministros.

C Non hic alterni succedit temporis, unquam
Bruma, nec æstivi redeunt post figura soles,
Excelsus calidum cum reddit circulus annum,
Vel densante gelu canescunt arva pruina.
Illic ver assiduum cœli clementia servat :
Turbidus Auster abest, semperque sub æcre sode
Nubila diffugiunt jugi cessura sereno.
Nec poscit natura loci quos non habet imbres,
Sed contenta suo dotantur germina rore.
Perpetuo viret omne solum, terræque tepentis
Blanda nitet facies; stant semper collibus herbæ,
Arboribusque comæ; quæ cum se flore frequentè
Diffundunt, cœleri confortant germina succo.
Nam quidquid nobis toto nunc nascitur anno,
Menstrua maturo dant illic tempora fructu.

D Lilia perlucent nullo flaccientia sole,
Nec tactus violat violas, roseumque ruborem
Servans perpetuo suffundit gratia vulu.
Sic cum desit hiems, nec torrida ferveat æstas,
Fructibus autumnus, ver floribus occupat annum.
Hic quæ donari mentitur fama Sabæis
Cinnama nascuntur, vivax quæ colligit ales,
Natali cum sine perit, nidoque perusta
Succedens sibimet quæsita morte resurgit :
Nec contenta suo tantum semel ordine nasci;
Longa veterinosi renovatur corporis ætas,
Incens inque levant exordia crebra senectam.
Illic desudans fragrantia balsama ramus
Perpetuum promit pingui de stipite fluxum.

Tum si forte levis movit spiramina ventus,
 Flatibus exiguis, lenique impulsa susurro,
 Dives silva tremis foliis, ac flore salubri,
 Qui sparsus late suaves dispensat odores.
 Hic fons perspicuo resplendens gurgite surgit.
 Talis in argento non fulget gratia, tantam
 Nec crystallæ trahunt nitido de frigore lucem.
 Margine riparum virides micuere lapilli,
 Et quas miratur mundi jactantia gemmas,
 Illic saxa jacent: varios dant arva colores,
 Et naturali campos diademate pingunt.
 Eductum leni fontis de vertice flumen
 Quattuor in largos confestim scinditur amnes.
 Euphratem, Tigrimque vocant, qui limite certo
 Longa sagittiferis faciunt confinia Parthis.
 Tertius inde Geon, Latio qui nomine Nilus
 Dicitur ignoto cunctis plus nobilis ortu;
 Cujus in Ægyptum lenis perlabitur unda,
 Ditatura suam certo sub tempore terram.
 Nam quoties tumido perrumpit flumine ripas
 Alveus, et nigris campos perinundat arenis,
 Ubertas taxatur aqua, cœloque vacante
 Terrestrem pluviam diffusus porrigit amnis.
 Tunc inclusa latet lato sub gurgite Memphis,
 Et super absentes possessor navigat agros.
 Terminus omnis abest, æquatur iudice fluctu
 Annua suspendens contactus jurgia limes.
 Gramina nota videt lætus subsidere pastor,
 Inque locum pecorum viridantis jugere campi
 Succedunt nantes aliena per æquora pisces.
 Ast postquam largo secundans germina potu
 Lympha maritavit sitientis viscera terræ,
 Regreditur Nilus, sparsasque recolligit undas:
 Fit fluvius pereunte lacu: tum redditur alveo
 Pristina riparum conclusis fluctibus obex,
 Donec dividuum spargens per devia finem
 Gurgite septeno patulum percurrat in æquor.
 Sed cur dicatur tantum mundana latere
 Vertex Nile tuus? nam qui nesciris ab ortu,
 Non solus, sed quartus eras, diffusus ab illo,

A Despicit excelso qui flumina cuncta meatu,
 Ipsius atque pater pelagi supereminet omnes,
 Quas montes, quas plana vomunt, quas nubila, lym-
 [phas.

Quartus Physon erit, quem possidet India Gangem,
 Motus odorifero quoties qui vertice crevit,
 Deciduis pulchro quas spargunt flumina luco
 Prælabens furatur opes, et gurgite nostrum
 Ducit in exsilium. Nam ripa largus utraque,
 Annibus ut nostris enodes ferre papyros,
 Aut scirpos algasque leves deducere mos est,
 Excrementa trahens magnus sic ditia Ganges
 Hoc etiam donat mundo, quod projicit alveo.

Interea primi, summus quos junxerat auctor,
 In paradisiaca ponuntur sede parentes.

B Tum rector tali proponit præmia lege:

O summum factoris opus, quos sola creavit
 Nostra manus, nasci cum cætera voce jub rem,
 Aspiciatis quanto pulcherrimus ubere lucus
 Per multas famuletur opes? hæc cuncta dabuntur
 Ad vestros sine sine cibis, hinc esca petatur:
 Sumite concessas fruges, et carpite poma.
 Illic operis dulci studio secunda quiescat
 Deliciisque fruens longævo in tempore vita.

Est tamen in medio nemoris quam cernitis arbor
 Notitiam recti pravique in germine portans:
 Hujus ab accessu vetitum restringite tactum.

Nec vos forte premat temeraria discere cura
 Quod doctor prohibet: melius nescire beatas
 Quod quæsisse nocet; testor quem fecimus orbem,

C Quod si quis vetitum præsumpserit arbore pomum,
 Audax commissum mortis discrimine pendet.

Non immensa loquor; facilis custodia recti est:
 Servator vitam, finem temerator habebit.

Accipiunt juvenes dictum, lætique sequuntur,
 Spondentes cuncto servandam tempore legem.

Sic ignara mali novitas, nec conscia fraudis,
 Incautas nulla tetigit formidine mentes.

At pater instructos sacrata in sede relinquens,
 Lætus in astrigeram cœli se sustulit aulam.

LIBER SECUNDUS.

DE ORIGINALI PECCATO.

Uitor interea, venturi nescia casus,
 Libertas secunda bonis, fruiturque beata
 Uberrate loci. Largos hinc porrigit illis
 Tellus prompta cibos: fructibus quin altor opimi
 Sumitur assiduus tenui de caespite fructus.
 At si curvati secundo pondere rami
 Mitia submitunt sublimi ex arbore poma,
 Protinus in florem vacuus turgescere palmes
 Incipit, inque novis setum promittere gemmis.
 Jam si prædulces delectat carpere somnos,
 Mollibus in pratis, pictaque recumbitur herba.
 Cumque voluntati sacrum nemus offerat omnes
 Delicias, omnibusque novis se præbeat amplum:
 Sic epulas tamen hi capiunt, escamque requirunt,

PATROL, LIX.

Compellit quod nulla famas, nec lassæ fovendo
 Indigus hortatur compleri viscera venter.
 Et nisi concessum libuisset noscere pastum,
 D Esuriens ignota cibos non posceret ullos,
 Nullaque constantem fulcirent pabula vitam.
 Corpora nuda vident, et mutua cernere membra
 Non pudet, atque rudis scœdum nil sentit honestas.
 Non natura hominis, vitium sed causa pudori est;
 Nam quæcunque bonus formavit membra Creator,
 Ut pudibunda forent, carnis post compulsi usus.
 Tunc mens intactos servabat candida visus,
 Angelicæ qualis narratur gloria vitæ
 Sidereas habitare domos; qualemque redemptis
 Spondet reddendam mortis post tempora Christus:

11

Queis neque conjugium curæ nec fœdere turpi
Miscabit calidos carnalis copula sexus.
Cessabit gemitus, luxus, metus, ira, voluptas,
Fraus, dolor, atque dolus, mœror, discordia, livor.
Nullus egens, nullus cupiens, sed pace sub una
Sufficiet cunctis sanctorum gloria Christus.

His protoplastorum sensum primordia sacra
Continuere bonis, donec certamine primo
Vinceret oppressos fallacem culpa per hostem.
Angelus hic dudum fuerat, sed crimine postquam
Succensus proprio, tumidos exarsit in usus,
Se semet fecisse putans, suus ipse Creator
Quod fuerit, rabido concepit corde furorem,
Auctoremque negans, Divinum consequar, inquit,
Nomen, et æternam ponam super æthera sedem,
Excelso similis, suminis nec viribus impar.

Talia jactantem præcelsa potentia cœlo
Jecit, et ejectum priseco spoliavit honore.
Quique creaturæ præfulsit in ordine primus,
Primas venturo pendet sub iudice pœnas.
Quandoquidem gravior talem sententia punit,
Quem mirum cecidisse putes? nam crimen acerbat
Auctor, in ignaro minor est peccante reatus,
Durius atque malum quod major fecit habetur.

Sed quod vivaces prætendit in abdita sensus,
Quodque futura videt, rerumque arcana resignat,
Angelici fervens superest natura vigoris.
Horrendum dictu, signisque notabile monstrum.
Nam quidquid toto dirum committitur orbe,
Iste docet, scelerumque manus ac tela gubernat,
Pugnat et occultus per publica crimina latro.

Et nunc sæpe hominum, nunc ille in sæva ferarum
Vertitur ora, novos varians fallentia vultus.
Altis interdum subito mentita volantis
Fit species, habitusque iterum constringit honestos,
Apparens nec non pulchro ceu corpore virgo,
Pertrahit ardentes obscena in gaudia visus.

Sæpe etiam cupidis argentum immane coruscat,
Accenditque animus auri fallentis amore,
Delusus fugiens vano phantasmate tactus.
Nulli certa fides constat vel gratia formæ
Sed quo quemque modo capiat, teneatque nocendo
Opportuna dolis, clausæque accommoda fraudi,
Sumitur exterior simulata fronte figura.

Major adhuc etiam sævo permissa potestas,
Ut sanctum vincat; dudum collata creato
Sic natura valet, rectam quam condidit auctor,
Sed post ad pravos subversor transtulit usus.

Vidit ut iste novos homines in sede quieta
Ducere felicem nullo discrimine vitam,
Lege sub accepta Domino famularier orbis,
Subjectisque frui placida inter gaudia rebus :
Commovit subitum zeli scintilla vaporem,
Excrevitque calens in sæva incendia livor.
Vicinus tunc forte fuit, quo concidit alto,
Lapsus, et innexam traxit per prona catervam.

Hoc recoiens, casumque premens in corde recen-

Item,

Plus doluit periisse sibi quod possidet alter.

A Tunc mixtus cum felle pudor sic pectore questus
Explicat, et tali suspiria voce relaxat :

Proh dolor, hoc nobis subitum consurgere plasma,
Invisumque genus nostra crevisse ruina !
Me celsum virtus habuit, nunc ecce rejectus
Pellor, et angelico limus succedit honori.
Cœlum terra tenet, vili compage levata
Regnat humus, nobisque perit translata potestas.
Non tamen in totum periit : pars magna retentat
Vim propriam, summaque cluit virtute nocendi.
Nec differre juvat ; jam nunc certamine bando
Congrediar, dum prima salus, experta nec ullos
Simplicitas ignara dolos, ad tela patebit.
Et melius soli capientur fraude, priusquam
Fecundam mittant æterna in sæcula prolem.

B Immortale nihil terra prodire sinendum est :

Fons generis pereat, capitis dejectio victi
Semen mortis erit ; pariat discrimina lethi
Vitæ principium ; cuncti feriantur in uno ;
Non faciet vivum radix occisa cacumen.
Hæc mihi dejecto tandem solatia restant.
Si nequeo clausos iterum conscendere cœlos,
Illis quoque claudentur : levius cecidisse putantur

est .

Si nova perdatur simili substantia casu,
Si comes excidii subeat consortia pœnæ
Et quos prævideo nobiscum dividit ignes.
Sed ne difficilis fallendi causa putetur ;
Hæc monstranda via est, dudum quam sponse cu

[curri

C In pronum lapsus ; quæ me jactantia regno
Depulit, hæc hominem paradisi limine pellet.
Sic ait, et gemitus vocem clausere dolentis.

Forte fuit cunctis animantibus altior astu,
Æmulus arguto callet qui pectore serpens :
Hujus transgressor de cunctis sumere formam
Eliçit, aerium circumdans tegnine corpus,
Inque repentinum mutatus tenditur anguem :
Fit longa cervice draco, splendentia colla
Depingit maculis, teretisque volumina dorsi
Asperat, et squamis per terga rigentibus armat.

Qualis vere novo, primis cum mensibus æstæ
Præmi tit lætos post frigora pigra tepores,
Evadens veterem reparatis motibus annum ;
Et siccum nitido discingens corpore tegmen,

D Proccedit coluber, terrarumque abdita linquens,
Præfert terribilis metuendum forma decorem.
Dira micant oculi : tum lumine visus acuto
Læti optatum discit consuescere solem.

Nunc simulat blandum, crebro ceu carmine fauce
Ludunt, et trifidam dispergunt guttura linguam.

Ergo ut vipeream malesuada fraude figuram
Induit, et totum fallax processit in anguem,
Pervolat ad lucem ; nam forte rubentia læti
Carpebant juvenes viridi de palmita mala.
Tum veritus serpens, firma ne mente virili
Non queat injecto subvertere corda veneno,
Arboris erectæ spiris reptantibus alto
Porrigitur, tractumque suum sublimibus æquans,

m facilem leni sic voce momordit.
 , mundique decus pulcherrima virgo,
 quam roseo præfulgens forma pudore,
 eri ventura parens, te maximus orbis
 tal matrem : tu prima et certa voluptas
 aque viri, sine qua non viveret ipse,
 or, sic jure tuo subjectus amori
 cis conjux, reddes cui fœdere prolem.
 ligna datur paradisi in vertice sedes,
 bjecta tremit famulans substantia mundi :
 œlum, quod terra creat, quod gurgite magno
 it pelagus, vestros confertur in usus.
 tra negat, datur ecce in cuncta potestas.
 uideo invideo, miror magis : ut tamen una
 at liber dulci super arbore tactus,
 elim quis dira jubet, quis talia dona
 , et rebus jejunia miscet opimis.
 le blanditam finxerunt sibila vocem.
 spor, o mulier, mentem caligine clausit
 rpente loqui? ve:bum committere bruto
 det, ut vestram præsumat bellua linguam,
 utrum pateris, res;ponsumque insuper addis?
 ubi mortiferum seductilis Eva venenu u
 accipiens cladi consensit iniquæ,
 i serpentem vano sic ore locuta est.
 s o pollens coluber dulcissime dictis,
 t rere, Deus nobis jejunia suasit,
 libet largo curari corpora pastu.
 les epulas totus quas porrigit orbis :
 a his licito genitor promptissimus uti
 it, et totas vitæ laxavit habenas.
 la est nemoris inediti quam perspicis arbor
 ta cibus, hæc tantum tangere poma
 tam, dives præsumit cætera victus.
 libertas temerari noxia legem,
 terribili prædixit voce Creator,
 i nos statim luituros morte reatum.
 ellet mortem tu nunc, doctissime serpens,
 ibens, quonium rudibus non cognita res est.
 lus inde draco, et lethi tum sponte magister,
 m docet, et captas sic fatur ad aures.
 s vacuum formidas femina nomen.
 siet vobis rapidæ sententia mortis :
 er invisus sortem non contulit æquam,
 i scire dedit, sibimet quæ summa reservat.
 vat ornatum comprehendere aut cernere mundum,
 s misero concludi carcere mentes?
 os pariter sensus, oculosque patentes
 is natura creat, sol omnibus unus
 et humano non distat bellua visu.
 mo mage sume mecum, mentemque supernis
 et erectos in cœlum porrigite sensus.
 i hoc quod vetitum formidas tangere pomum;
 ablit quæcunque pater secreta reponit.
 lo sus;pensos tantum ne contine tactus,
 iva diu frenetur lege voluptas.
 i ubi divinum libaveris ore saporem,
 rgata suo facient te lumina visu
 rare deos, sic sancta ut noxia nosse,

A Injustum recto, falsum discernere vero.

Talia fallaci spondentem dona susurro
 Credula submisso miratur femina vultu.
 Et jam jamque magis cunctari ac flectere sensum
 Incipit, et dubiam letho plus addere mentem.
 Ille ut vicino victam discrimine sensit,
 Atque iterum nomen memorans arcemque deorum,
 Unum de cunctis lethali ex arbore malum
 Detrahit, et suavi pulchrum perfundit odore,
 Conciliat speciem, nutantique insuper offert.
 Nec spernit miserum mulier male credula munus.
 Sed capiens manibus pomum lethale retractat.
 Naribus interdum labiisque patentibus ultro
 Jungit, et ignorans ludit de morte futura.

O quoties ori admotum compuncta retraxit,

B Audacis que mali titubans sub pondere dextra
 Cessit, et effectum sceleris tremefacta refugit!
 Diis tamen esse cupit similis, serpitque venenum
 Ambitione nocens; rapiunt contraria mentem,
 Hinc amor, inde metus; pulsat jactantia legem,
 Interdumque etiam lex subvenit; æstuat anceps
 Dividui cordis dura inter prælia fluctus.
 Nec tamen incentor desistit fallere serpens;
 Ostentatque cibum dubiæ, qui riturque morari.
 Et juvat in lapsum pendentis prona ruinæ.

Ut tandem victæ gravior sententia sedit,

Æternam tentate famem per criminis escam,
 Serpentem satiare cibo quem sumeret ipsa,
 Annuit insidiis, pomumque vorata momordit.
 Dulce subit virus, capitur mors horrida pastu.

C Continet hic primum sua gurgula callidus anguis,
 Dissimulatque ferum victoria sæva triumphum.

Ignarus facti diversa parte revertens
 Adam diffusi lætus per granina campi
 Conjugis amplexus atque oscula casta petebat.
 Occurrit mulier, cui tunc audacia primum
 Flabat femineos animosa in corda furores.
 Et sic orsa loqui, seimesum namque gerebat
 Asservans misero pomum exitiale marito.
 Sume cibum dulcis virali ex germine conjux,
 Quod similem summo faciet te forte Tonanti,
 Numinibusque parem; non hoc tibi nescia donum
 Sed jam docta fero; primus mei viscera gustus
 Attingit, audaci dissolvens pacta periclo.
 Crede libens, mentem scelus est dubitasse virilem

D Quod mulier potui; præcedere forte timeba;
 Saltem consequere, atque animos attolle jacentes.
 Lumina cur flectis? cur prospera vota moraris?
 Venturoque diu tempus furaris honori?

Hæc effata dabat victuræ ferula mortis,
 Intereunte anima lethum dum crimina pascunt.
 Accipit infelix malesuadi verba susurri,
 Inflexosque retro dejecit ad ultima sensus.
 Non illum trepidi concussit cura pavoris,
 Nec quantum gustu cunctata est femina primo;
 Sed sequitur velox, miseræque ex conjugis ore
 Constante rapit inconstans dotale venenum,
 Faucibus et patulis inimicas porrigit escas.
 Vix uno pomum libarat succida morsu

Ingluvies, summumque dabat vix esca saporem :
 Ecce repentinus fulgor circumstitit ora,
 Lugendoque novos respersit lumine visus.
 Non cæcos natura dedit, nec luminis usu
 Privatam faciem peperit perfectio formæ.
 Nunc mage cæcus eris, cui jam non sufficit illud
 Noscere, quod tantus voluit te nosse creator.
 Ad vitam vobis cernendi facta facultas :
 Vos etiam lethum vestra sed sponte videtis.
 Tum patuisse gemunt oculos ; nam culpa rebellis
 Fulsit, et obscenos senserunt corpora motus.
 Tunc primum nudos (dubium quid dicere possim
 Exstinctus natusne) pudor circumspicit artus.
 Erubuit propriæ jam mens sibi conscia culpæ,
 Regnavitque suis carnis lex indita membris.

Namque hinc posteritas vitiatum germine duxit
 Artibus illicitis cognoscere velle futura,
 Arcanisque sacris tardos immittere sensus,
 Edita vel cælo, vel tetro mersa profundo
 Rimari, et cautas naturæ irrumpere lages.
 Quærere nunc astris quo quisquam sidere natus,
 Prospera quam ducat restantis tempora vitæ,
 Dissimilem paribus proventum discere signis.
 Nec non et geminos uno sub tempore fusos,
 Quos indiscretus luci produxerit ortus,
 Motibus adversis varia sub sorte notare.
 Indigetes quosdam stellis ascribere divos,
 Junior antiquis ætas quos prætulit astris ;
 Atque infernali jam dudum nocte sepultis
 Vana per immensum disponere nomina cælum.

Jam magicam digne valeat quis dicere fraudem,
 Occultas tacito tentantem pectore vires,
 Divinis jungi virtutibus et cupientem ?
 Legifer ut quondam vates, sub rege superbo,
 Dum nova monstraret jussi miracula signi,
 Commovit livore magos ut talia tentent,
 Accumulentque suas zelo fervente ruinas.
 Illis suppeteret recta si forte potestas,
 Demere, non etiam festinent addere monstra.
 Æmula sed signis tantum, non viribus æqua,
 Quod removere nequit, duplicavit justius ira.
 Hinc est laudato quod possunt carmine Marti,
 Cum tacita sævos producunt arte dracones
 Absentes et sæpe jubent confluere secum.
 Tunc ut quisque gravem bello præsenferit hydram,
 Aspidis aut duræ clausas cognoverit aures,
 Concutit interius secreti carminis arma :
 Protinus et lassis verbo luctante venenis,
 Mox impune manu coluber tractatur inermis
 Et morsus tantum, non virus, in angue timetur.
 Interdum perit incantans, si callida surdus
 Adjuratori contempsit murmura serpens.
 Hoc quoniam de matre trahunt, et origine prima,
 Anguinæ fraudis quod sic linguæque periti,
 Mutua per speciem reddunt commercia fandi.
 Nec minus his pulsat contraria cura salutis,
 Angit præscitus ducti quos terminus ævi ;
 Cum tamen eductus infernis sedibus umbras
 Colloquium miscere putent, et nota referre.

A Spiritus erroris sed qui bacchatur in illis,
 Ad consulta parat vanis responsa figuris.
 Et ne porrecto dicantur singula verbo
 Præsenti illusus, damuabitur ille perenni
 Judicio, quisquis vetitum cognoscere tentat.

Nec jam sola fuit scrutatrix Eva malorum :
 Dicam nunc aliam, tali que peste laborans,
 Et conjuncta viro, proprium non vicerit Adam.
 Peccandi quasdam fervor succenderat urbes,
 Civica permittens laxatis crimina frenis.
 Incestus pro lege fuit, totumque libido
 Jus habuit, regni sedem metata voluptas
 Indigenas populos domina sub carne tenebat :
 Et scelerum studio, fida quod plebe locali
 Dudum parendi promptis respublica jussit,

B Abstinnisse nefas, et non peccasse pudendum
 C edebant omnes, facinus quos junxerat unum.
 Talibus offensus judex atque arbiter orbis
 Cum fureret, flammisque loco finemque pararet,
 Quendam dissimilem cunctis, tectoque latentem,
 Qui tunc forte fuit propria peregrinus in urbe,
 Atque inter multos solum sic alloquitur Loth :
 Oppida lascivo jam dudum plena furore
 Respergunt cælum maculis, nostrasque fatigant
 Quamvis obstructas scelerum clamoribus aures.
 Imminet exitium, tellus succensa reatu
 Ignibus ardebit, restinguet fulminis iuber
 Quæ non exstinxit ferrentia crimina fietus.
 Ipsa in perpetuas solvetur terra favillas,
 Quæ vivos cineres et post incendia servans,

C Sicque solum fingens, leviter si calce teretur,
 Ad minimum fugiens discedet pallida tactum.
 Tu nunc linque domum, perituras desce terras—
 Et rea cum dignis subs dant arva colonis.
 Nec tete impendens lethum conjunxerit illis,
 Non junxit quos vita. Tibi solatia conjux
 Præbeat, hac tantum socia contentus abito.
 Accelerate fugam, tenduntur tramite recto,
 Neu subvertendas quisquam respexerit urbes.
 Vos nescite malum ; penas quicumque subibit
 Aspiciat, mortisque suæ spectacula secum
 Qui meruere ferant : salvandis terror abesto.
 Hæc Pater ; ast illi properant abscedere terra,
 Inciduntque moras, crudeliaque arva reinquunt.

Cæperat obduci vicium caligine densa,
 D Atque ignota prius demittere murmura cælum.
 Nec sic ut tonitru crebro cum percitus æther
 Ostentat pavidis innoxia fulmina terris.
 Sed prorsus finale malum stridore minaci
 Tetra per aërios mittebant signa tumultus.
 Tendebant moniti simul, et mandata tenentes
 Concessam rectis ad sedem vultibus ibant.
 Callidus alta petens sed qui subverterat Evam
 Serpens, femineam consuetus tangere mentem,
 Hic quoque formidans animum tentare virilem,
 Conjugis inspirat votis, ut nosse ruinas
 Veller, et evasas visu deprendere clades.
 O demens animi, cui jam non sufficit unam
 Succubuisse dolo : caruit jam parte bonorum

Quæ mala cognovit : si non exempla priorum
Terrent, exemplum fies ; nostroque timori
Nel post te pereat secreti dira cupido.
Ilicitum quod scire fuit, vetitumque tueri,
Respicias tantum nec narratura videbis.
 Ergo ubi majorem vicina ex urbe tumultum
Accepit mulier, vultum deflexa retorum,
Nix primo in visu restrictis motibus hæsit,
Cernere desistens cum cœperat ; inde gelato
Sanguine marmoreus perfudit viscera torpor ;
Diriguere genæ, pallor novus inficit ora.
Lumina non clausit, non saltem concidit illo
Pondere quo pulsant demissa cadavera terram ;
Sed stetit horrendo perlucens massa nitore,
Servavitque suam species decepta figuram.
Nec facile ut nosset, vitrum, lapis, anne metallum
Succedens homini, si non sal fauce notetur.
Ex tunc insipido mulier præventa reatu
Plus salsum sine mente sapit, quæ pungere sensus,
Exemplique potest salibus condere videntes.
Hic tamen hic magnum, quod non inflectitur iste,
Nec sequitur sociam, fortis nec vincitur Adam.

A Credo equidem melius, quod non occurrerit uxor
 Enarrare viro : nam si cœmperta referret,
 Forsan et hunc visu suasisset temnere jussa,
 Ceu proprium gustu fecit primæva virago :
 Quæ postquam sese pariter comitemque sefellit,
 Et nondum natam percussit vulnere prolem ;
 Tum victor serpens certamine lætus ab ipso,
 Puniceam crispans squamoso in vertice cristam,
 Jam non dissimulans quem presserat arte triumphum,
 Acrior insultat victis, et talibus infit :
 En divina manet promissæ gloria laudis.
 Quidquid scire meum potuit, jam credite vestrum est,
 Omnia monstravi, sensumque per abdita duxi,
 Et quodcunque malum solers natura negabat,
 Institui, dextrisque dedi conjungere lævam.
B Isthinc perpetua vosmet mihi sorte dicavi.
 Nec Deus in vobis, quanquam formaverit ante,
 Jam plus juris habet ; teneat quod condidit ipse,
 Quod docui mecum est : major mihi portio restat.
 Multa Creatori debetis, plura magistro.
 Dixit, et in media trepidos caligine linquens,
 Confictum periit linquens per nubila corpus.

LIBER TERTIUS.

DE SENTENTIA DEI.

Tempus erat quo sol medium transcenderat axem,
Pronus et excelsi linquens fastigia cœntri,
Vicina jam nocte leves præmiserat auras.
Illis sed major curarum volvitur æstus,
Ferventesque tenent male conscia corda dolores.
 Utque pudor capto detorsit lumina sensu,
Reppulit et miseros alterno a corpore visus,
Nec jam securo præstatur luce tueri
 Signatam fixo peccati stigmatem carnem,
Indumenta petunt, foliis ut mollibus ambo
Membra tegant, nudumque malum de veste patescat.
 Umbrosis propter stabat ficulnea ramis,
Frontentes diffusa comas, quas protinus Adam,
Numentem capiens raso de cortice librum,
Assuit, et viridi solatur veste ruborem.
Induitur simili mulier lacrymabilis arte, et
Quos pavit misero fallax insania pomo,
Vestivit folio ; sæva quos arbore nudos
Reddidit, hos gravius tenui super arbore texit.
Et tamen adveniet tempus, cum crimina ligni
Per lignum sanet, purgetque novissimus Adam,
Meritaque ipsam faciat medicamina vitæ,
Qua mors invaluit : le hō delebere lethum.
Æreus excelso pendebit stipite serpens,
Cumque venenatum simulaverit, omne venenum
Purget, et antiquum perimat sua forma draconem.
 Interea genitor viridis per mollia luci
Rorantes sudo capiebat ab aere ventos.
Protinus attonitis senserunt auribus ambo
Præsentem Dominum : tristi tum luce perosam
Expavere diem detecto in crimine testem.
Illos nam vastis specubus si forte harathrum
Panderet, aut subitæ tellus monstraret hiatus,

Non pigeat prono trepidos descendere saltu ;
 Et si suppeteret jam tum sententia lethi,
 Ilanc etiam reparet solandi cura pudoris.
C Seu flammis lymphisve darent, vel peccora ferro
 Appeteret vindex crudeli vulnere dextra.
 Sic miseri mortem, nondum discrimine notam,
 Cum primum meruere, volunt ; exordia finem
 Signant, et similes prædicunt adfore luctus,
 Ultima cum mundi senium consumpserit ætas,
 Cumque repentinus percusserit omnia fulgor
 Cœlorum, clangente tuba, qua nuntius ante
 Judicis adventu concussum terreat orbem :
 Tunc cum sinceros pastor discreverit agnos,
 Hædis disparibus diversa in parte locatis,
 Per medium dirimente chaos, quod fluctibus implet
 Sulphureis volvens undosa incendia gurgis,
 Flammarum stagnante lacu, quo fervida quondam
 Dicitur attracto nubes Sodomitica nimbo
 Guttatim sparsum fuisse in crimina fulmen,
D Cum plueret nox tetra focos, cœloque caducæ
 Aera per calidum stillarent undique mortes.
 Taliter ignifero missi de fonte gehennæ
 Fluxerunt tristes aliena in sæcula rivi.
 At quos terribili iudex decreverit hora
 Vivere post mortem, pœnaque ardore perenni,
 Subtrahet optato gravius sententia letho :
 Cumque foret melius, dispersis corpora membris
 Carpere perpetuum dura sub morte soporem,
 Invitos tamen urna vomet, quæ sola voluntas
 Rursus posse mori, sensuque carcere dolendi.
 Sed sic accipiet ferventis flamma camini,
 Ambustura suas ut nunquam siniat escas.
 At primi interea juvenes conamine casso

Per deserta ruunt, tutoque abscondita furto
 Facta putant, cæcis optant latuisse tenebris.
 Quid juvat, infelix, oculos a iudice flecti?
 Te iudex cernit: nolis cur ipse videre,
 Cum videre palam? solem non fuscet amœnum,
 Si depressa gravem formidant lumina lucem,
 Debilis et clarum visus non sustinet orbem.
 Tum sic terribili primum Deus increpat ore,
 Atque ubi sit miserum noscens interrogat Adam.
 Qui trepidam pavidò producens pectore vocem,
 Vix hæc pauca refert. Tuus, o Celsissime, terror
 Mentibus insidens latebram tentare coegit.
 Nam quia nuda forent inopertis corpora membris,
 Erubui fateor, cælumque per abdita fugi.
 Et quis, ait, subditum concussit corde pudorem?
 Visus et unde novus? Nam te nec vellerà dudum,
 Nec contexta priu. velavit tegmine vestis.
 Forma rudis, proprio melius contenta decore,
 Iudice se placuit: sed postquam fœdèro rupto
 Interdicta tuus perstrinxit germina gustus,
 Naturale tibi tegmen non sufficit unum.
 Hactenus et nudis nunc denudata patescunt,
 Arguit obscenus quia turpia corpora motus.
 Ille ubi convictum claro se lumine vidit,
 Prodidit et totum discussio justa reatum,
 Non prece submissa veniam pro crimine poscit,
 Non votis lacrymisve rogat, nec vindice fletu
 Præcurrit meritam supplex confessio pœnam.
 Janque miser factus, nondum miserabilis ille est.
 Erigitur sensu, timidisque accensa querelis
 Fertur in insanas laxata superbia voces.
 Heu male perdendo mulier conjuncta merito!
 Quam sociam misero prima sub lege dedisti,
 Hæc me consiliis vicit devicta sinistris,
 Et sibi jam notum persuasit sumere pomum.
 Ista mali caput est, crimen surrexit ab ista.
 Credulus ipse fui, sed credere tu docuisti,
 Connubium donans, et dulcia vincula nectens.
 Atque utinam felix, quæ quondam sola vigebat,
 Cælebs vita foret, talis nec conjugis unquam
 Fœdera sensisset, comiti non subdita pravæ.
 Ilac igitur rigidi commotus mente Creator,
 Mœrentem celsis compellat vocibus Evam.
 Cur miserum labens traxisti in prona maritum?
 Nec contenta tuo deceptrix femina casu,
 Sublimi sensum jecisti ex arce virilem?
 Illa pudens, tristisque genas suffusa rubore,
 Auctorem sceleris clamat decepta draconem,
 Qui pomum vetito persuasit tangere morsu,
 Post hæc finalem promittit sententia legem,
 Serpentemque reum prima sic voce notavit.
 Tu coluber, cujus peccavit femina fraude,
 Errorisque virum consortem reddidit ipsa,
 Propter utrumque reus, pendes quod fecit uterque.
 Nec tibi sublimi constabit pectore vertex,
 Callida sed pronus per terram pectora volves:
 Utque fuga trepido sinuosa volumina currant,
 Non gressus sed lapsus erit, teque ipse sequeris
 Flexibus, et spiras viventia vincula nectent.

A Tum propter suasam miserorum cordibus escam,
 Tellurem captans, pastu vesceris inani;
 Mensibus et certis supero depulsus ab orbe,
 Inclusus terris communi sole carebis.
 Inter cuncta replent quæ nunc animantia mundum
 Auctor mortis eris, fies gravis omnibus horror.
 Præcipue infelix mulier, cum prole futura,
 Sic inimicitias odio currente reponat,
 Semina seminibus mandent ut vota nocendi.
 Insistens semper pavidæ sectabere calcem;
 Conterat illa caput, victoremque ultima vincat.
 Post hæc attonitam Iudex commotus in Evam,
 At tu, quæ primam violasti femina legem,
 Accipe succiduum vitæ quod restat in ævum.
 Imperium patiere tori, dominumque timebis

B Quem socium dederam: parebis subdita jussis.
 Et curvata caput libitus assuesce viriles.
 Moxque ubi concipiens fetum præsenferit alvus,
 Ventris onus gemitu testaberis, ac tibi clausum
 Anxia crescentem portabunt viscera fasces;
 Donec transacto fastidia tempore complens,
 Naturale malum partu sub vindice pendat
 Producens vitam proles sic pœna parentis.
 Quid diversa loquar post jam discrimina matris?
 Nam cum præduro mulier confecta labore
 Optatam sobolem tali produxeris ortu,
 Lugebis vacuos nonnunquam orbata dolores.
 Interea trepidus jam dudum sustinet Adam,
 Quid sibi terribilis tandem sententia servet.
 Cui pater, Attentis, inquit, nunc auribus et tu

C Accipe quid mereare, levis quem femina vicit.
 Impolluta prius pulchro sub germine tellus,
 Non jam fida satis, nec puro semine simplex,
 Pristina monstrabit corruptum terga per orbem,
 Exemploque tuo semper tibi terra rebellans,
 Vepribus ac tribulis armata resistere discet.
 Aut si frangenti cedens succumbet aratro,
 Vomeris et fixo mordaci gente subacta est,
 Pinguia decipient mentito germine culta.
 Nam pro triticeo liliu consurgere fructu,
 Et fictas segetes, vacuasque dolebis avenas,
 Sic vix extortum producent jugera panem,
 Sudore assiduo nitens quem sumat egestas,
 Illecebramque cibi pœnalis vindicet esca.
 Æqualem brutis facient tibi pabula vitam,

D Et simul herbarum succos pastumque requirens,
 Stercore consimili depressa gravabitur alvus.
 Ærumnosa diu volvetur talibus ætas,
 Donec præscriptum ponant tibi sæcula finem,
 Et compacta luto solvantur tempore membra.
 Limo formatus rursus redigeris in arvum.
 Ante tamen proprium nati præcurrere lethum
 Conspicies, pœnasque tuas in prole videbis,
 Ut metuenda magis cernatur mortis imago;
 Peccasse agnoscas quid sit, quid mortua fieri,
 Quidve mori. Ac ne quid desit tibi forte malorum
 Quæ castigandis corruptus parturit orbis,
 Acrior immenso miscebitur ira dolori:
 Nam cum prima tibi producent tempora natos,

lax arcto certabit limite mundi :
 sufficiens vacuus qua tenditur orbis,
 germanis stringetur terra duobus.
 alterius consurgit funera frater,
 nec novam cognato sanguine tinget.
 ceteritas, varios passura labores,
 in multis mortalia debita pendet,
 iterum ductus disolvat terminus orbem,
 omne vicens, finisque redarguat orta.
 motumque dedit conterrita tellus.
 mater exactis hædorum pellibus ambos
 et sancta paradisi ab sede rejecti.
 terris cecidere simul, mundumque vacantem
 et celeri perlustrant omnia cursu.
 ibus quanquam variis, et gramine picta,
 eos campos, fontesque et flumina monstrans,
 ista tamen species mundana putatur
 paradisi, tuam, totum cernuntibus horret,
 hominum mos est, plus quod cessavit amatur.
 iterum humus, strictumque gementibus orbem
 in suis non cernitur et tamen instat.
 et ipse dies, causantur sole sub ipso
 iam lucem, cælo suspensa remoto
 cernunt, tactusque prius vix cernitur axis.
 inter curas permixti felle doloris,
 sensero novos, et pectora pulsant
 in compertas prorumpit fletus in undas,
 necque genis injussus defluit humor.
 Hæc vivax deceptus mole caduca
 et, impleto venit cum terminus ævo,
 iterum peccata dolet; tum quidquid iniquum
 et ad mentem revocat, tum poenitet omnino
 in lapsus, semet quos iudice damnat;
 materitæ reddatur copia vitæ,
 ferat quoscumque dabunt mandata labores.
 istas namque refert de quodam divite Lucas,
 nimio luxu dissolvens vita fovebat.
 thurnatus gemmis, et fulgidus auro,
 his coctis mutabat tegmina blattis.
 hæcchantem suasissent tempora mensam,
 ant epulæ, totus quas porrigit orbis.
 et peregrinus frugem misisset acervus,
 et priscum crystallo argente Falernum.
 quæ etiam miscebant cinnama thuri,
 et domus pingui fragrabat amomo.
 magus, quod terra creat, quod flumina gignunt,
 in mensis cedentibus undique lassus
 et pallens auri cum fasce minister.
 datus ante fores pauper tunc forte jacebat
 obstrictis resoluti corpore membris,
 nec poscebat, opem, non munera captans,
 sed tantum sed si quas copia jecit,
 se opperens alvus jejuna rogabat.
 clamanti dives non addidit aurem,
 et languentem pietas respexit egenum.
 et completis cecidere superflua mensis,
 et ad victum quisquam dedit: insuper ægri
 tur facies, et patria vulneris horrent.
 et canes mihi perlambant ulcera lingua,

A Blaudior et fesso feritas medicabilis adit,
 Sola hominum nescit mens semper dura moveri
 Hæc, sed diversa penitus dum sorte geruntur,
 Impendens obitus pariter pulsavit utrumque,
 Divite prævento, nunquam qui credidit istud:
 Pauper ad optatam longo vix tempore morie
 Post venit, et victor morbos artusque relinquit.
 Ille quidem, celsa qui dudum floruit arce,
 Fletibus ad tumulum stipato funere fertur,
 Auratoque datur conditus membra sepulcro,
 Et pretiosa tegunt elatum lintea marmor.
 Spiritus abstruso sed mox demissus averno
 Incidit æternas per sæva incendia poenæ.
 E quarum medio sublimi in sede locatum
 Haud procul (hoc certe censetur, nam procul inde,
B Ut docet eventus) sinibus conspexit: ostantem
 Abrahæ justis mutatum in paupere vultum,
 Nec ejus similem, quem dudum luce receptum,
 Quarto forte die vix quisquam largus humandi,
 Ne cito dispersum naturæ lege cadaver
 Dira frequentatæ contagia mitteret urbi,
 Obiectum lacris tenui velamine pannis,
 Naribus astrictis nuda tellure locavit.
 Angelicis manibus tunc in sublime levatus,
 Jam dives, jam sanus erat: contraque superbi,
 Qui congesta tenens opibus diffluerat amplius,
 Arida sic flammis mendicant guttura guttas.
 O pater, electas animas qui sede beata
 Colligis, et meritis dispensas præmia justis,
 Hæc ego non mereor; sed saltem deprecor unum,
C Lazarus ut missus veniat digitoque levatum
 Afferat huc labris ardentibus inde liquorem,
 Quique refrigerio, si non exstinxerit omnes,
 Ad tempus saltem tantos vel mitiget æstus,
 Donec fessa brevi respirent membra quiete.
 Taliter immixto lacrymis stridore rogantem
 Magnanimus tandem compellat sic patriarcha.
 Desine jam feras incassum fundere voces,
 Et vacnas miscere preces; laud talia dudum
 Dicta dabas, foribus cum te praudente jaceret
 Ipse ignotus, egens, æger, jejunos, inanis,
 Cum tua non caperet congestos mensa paratus
 Pauperis atque tuas non iret c' amor ad aures.
 Quapropter tandem, librato examine veri,
 Præteritæ vitæ sortem dependit uterque,
D Permutatque vices; et te jam sufficit amplius
 Exundasse bonis; lætetur sine malorum
 Qui doluit coeptis: non est jam terminus ultra.
 Insuper horrendo cingit qui tramite limes,
 Et chaos obiectum lato distinguit hiatus,
 Non sinit abjectas misceri fœdere partes,
 Accessumque negat, sic vobis semper, ut istis.
 Ille gemens vanum repetita voce precatur.
 Si nil post obitum prodeat commissa fateri,
 Nec tua mutatur fixis sententia verbis,
 Hoc concede mihi, nulla quod lege vetatur.
 Fratres quinque modo discedens luce reliqui:
 Illis peto mittatur qui vivos corrigat, ante
 In tormenta cadant quam talia carne soluti.

Nam quamvis duro persistent corde rebelles,
 Si tamen obstructa quisquam de morte rediret,
 Credent experio, poenasque intrare timebunt.
 Ille quidem poscens effectum non capit illum;
 Nos autem, dum vita manet, dum luce vigemus,
 Olim defuncti perterret nuntius Adam.
 Dum locus est flendi, dum non injusta petuntur,
 Nec obturatis pulsatur janua serris.

Novimus en cuncti, quid primus planxerit ille,
 Qui pulsus prisca nescivit sede reverti.
 Namque obitum quemdam casa tum pertulit ipso,
 Perdita ne precibus lacrymisve reduceret ullis.
 Ex tunc paulatim retro sublapsa referri
 Vita prior, cepitque malis laxata potestas.
 Tum tristis morbi, et varii subire dolores,
 Et corrupta satis dira pinguedine tellus
 Lethali quaedam suffudit germina succo.
 Inde truces saevire feræ, dudumque timentes
 Excitat ad pugnam tum primum conscia virtus,
 Reddit et armatas unguis, dens, ungula, cornu.
 Ipsa etiam leges ruperunt tunc elementa,
 Et violare fidem mortalibus omnia certant.
 Inflatur ventis pelagus, volvuntur et undæ,
 Excitusque novum turgescit pontus in æstum.
 Tunc primum tectis tetra caligine cœlis,
 Ingratos hominum castigatura labores,
 Grandineos pavidis fuderunt nubila nimbos,
 Atque polus discors invidit germina terris.
 Quin magis ipsa sibi tellus adversa negavit,
 Seminis excepti vertens mentita nitorem.

Hæc gemini primum senserunt tunc protoplasti.
 Posteritas nam quanta ferat dispendia rerum,
 Non, cui vel centum linguæ, vel ferrea vox e. t,
 Enumerare queat; nec si quem Mantua misit,
 Mænoniusve canant diversa voce poetæ.
 Quis tales referat motus? quis denique fando
 Evolvat totos qui volvunt sæcula fluctus?
 Arma fremunt, crebra quatitur formidine mundus,
 Funditur irriguus sanguis, majorque sititur.
 Quid dicam celsas præclaris cœtibus urbes
 In deserta dari? populos populante ruina
 Dispergi, et lacerum vacuari partibus orbem?
 Servitio subdi dominos, famulosque vicissim
 Præferri dominis, et belli sorte perire,
 Sors generis claro quondam quos sanguine misit?
 At si forte brevi requiescant tempore bella,
 Legibus armatas furere in certamina lites,
 Jus anceps pugnare foro, quo jurgia fratrum
 Non levius votis feriunt, quam prælia telis?
 Sed quis vota notet, clament cum facta nocentum?
 Quis fraudes et furta gemat gaudente rapina?
 Quisve minora fleat? stringi nec maxima possunt.
 Inde minora tamen, si summis juncta notentur:
 Nam per se nullum facinus sub iudice parvum est.
 Nec refert cunctas percurri carmine causas.
 Hoc parvo sermone loquar: post damna priorum
 Nil superesse mali, quod non vel perpetret orbis,
 Vel toleret, plenus scelerum, pariterque laborum,
 In casu discrimine habens, et crimine in actu.

A Sed tu, Christe potens, cui semper parcere prom-
 ptum est,

Tu figulus massam potis es reparare caducam,
 Et contracta diu resolutaque fingere vasa.
 Qui dudum multo latitantem pulvere drachmam
 Invenis accensis verbi virtute lucernis.
 Linquentem caulas, turpique errore vagantem,
 Pastor ovem celeri dignatus quærere gressu,
 Subvehis, utque suo gaudens reddatur ovili,
 Sarcina fit quæ cura fuit. Sic filius ille
 Junior, exhaustos postquam dispersit acervos,
 Vitaque consumpto mutata est prodiga censu,
 Turpia porcorum digne convivia sectans,
 Optavit siliquis compleri vilibus alvum,
 Donec sæva fames longo discrimine victum

B Cogeret offenso tandem se reddere patri,
 Confessumque reum laxato crimine solvi
 Denique prostratum mitis pater allevat ultro,
 Et trepidum blanda solatur voce pudorem.
 Ornatus reduci vestis dat prima secundos,
 Lætaque solemnibus celebrat convivia coetus,
 Quod rediviva suis quodam de funere proles
 Surgat, et orbato redeant nova lumina patri.
 At tu, præpollens hominum rerumque Creator,
 Quanquam cuncta velis fidæ constare saluti,
 Nulla tamen pateris nostræ dispendia mortis,
 Nec quoquam pereunte tuis contingere damnum
 Divitiis poterit; nescis decrescere, nescis
 Augeri, et pleno perstat tibi gloria regno.

C Sed famulis tu redde tuis quod perdidit Adam;
 Quodque tulit primum vitiatæ stirpis origo,
 Ortu restituat melior jam vita secundo.
 Sorduerit nimium lacero circumdata peplo
 Forma vetus, scissam ponens cum crimine vestem,
 Pallia prima pater redeunti porrigere proli.
 Seminecem quondam miserans qui forte repertum
 Projectumque via, quem sævi cædæ latrones
 Impositis cuncto spoliarent tegmine plagis,
 Sed tu, sancte, viam sumpto dum corpore curris;
 Invenis allisum, nec præteris: insuper ægrum
 Jumento carnis propriæ sub tecta reportas.
 Nos fuimus quondam rabido data præda furori;
 Sed si nunc medico percurrat vulnera fotu
 Gratia producens oleum, sapientia vinum,
 Commendet stabulo Sanaritudinis extera cura,

D Pelletur validus medicato corpore languor.
 Suscipe, qui non vis moriendi crescere causas,
 Quos confessa tibi gemitus pia pectora fundunt.
 Ut quondam tecum, passæ sub tempore carnis,
 Proximus immani dependens stipite prædo,
 Quem non culpa tibi similem sed pœna tenebat;
 Ille tamen nexus membris, nec corde ligato,
 Et si confixas clavis extendere palmas
 Non potuit, liber mentem cum voce tetendit.
 Sicque reus scelerum dum digna piacula pendit,
 Martyrium de morte rapit: cui sine sagaci
 Maxima cura fuit tales non perdere poenas,
 Præripuit scandens aditum, cœloque levandus
 Ardua sublimi tenuit compeudia saltu.

sic nobis celsam, pater inclyte, dextram. A Ceu tibi compasso miserans succurre latroni.
que perpetuæ conquirit vita saluti, Livida quos hostis paradiso depulit ira,
rofanati deceptis fraude latronis, Fortior antiquæ reddat tua gratia sedi.

LIBER QUARTUS.

DE DILUVIO MUNDI.

um quondam vitii concordibus orbem,
umque nefas laxata morte piatum
repetam; sed non quo fabula mendax
lapides mundum sparsisse per amplum
na refert, durum genus unde resumpti
ant homines, cunctisque laboribus apti
er duram monstrent primordia mentem.
i compos; fluctus nunc prosequar illos,
i immissus rebus vix pene creatis
um velox prævenit terminus orbem.
erat mortale genus crudelibus ausis
animos: licitum quod cuique liberet
; et propria valuit pro lege voluntas.
i nullum, sic nil distare putatum
nefasque inter, recti custodia nusquam.
ex, non testis erat, non denique rector,
aut morum, vel qui suaderet honestum;
iceps sibi quisque fuit virtute nocendi:
itis sed mole potens, qui fortior esset
or sibimet, sed se censore, placebat.
inum vitam brutorum more tenebat
addicens mens inclinata ferinis.
e potus erat, cæсорum viscera passim
s laceras præbebant faucibus escas.
et quadrupes, propria qui morte necatur,
ut certe quem vincens bestia cepit,
rat, quem nulla fides, lex nulla vetabat.
pecorum ritu permissa voluptas,
ia palam ruptis lascivia frenis,
que forum, atque obsceni nundina mundi
i, casto fas non est dicere cantu.
is ac tantis hominum gens improba gestis
s animos, naturæ fœdere rupto,
i, pulsaque simul ratione furebat,
ta jecens Domini celestis imago
cus mentis turpi dejecerat actu.
cus ac pulchri cum fertilis area campi,
iccisa dedit purgato robore silva,
itur, justo paret fecunda labori,
ir rastris, respondit frugibus, ac se
omposito ruralis gratia vultu;
oblitus si brachia forte remisit,
ue manus, fessoque quievit aratro,
i primum durato cespite tellus,
ibus ramis atque aspera palmite crebro
atos dissuescit promere fructus,
frutices varios, silvamque minatur:
nec sera succisor falce repurget,
i virgultis, sed denso stipite locus
et steriles diffundit in aera frondes;
i clusa ramis currentibus umbra,
ortunæ, depulso sole. tenebræ

Jam secura feras invitent credere lustra:
Taliter humani generis, non ordine recto,
Perdita mandatæ jam post primordia legis,
In pravum labens paulatim vita tetendit,
Proficiens pejore via, constantior ipso
Jam paribus studiis nutriti criminis usu.
Et tamen auctorem vitii, culpæque magistrum,
Doctior errorum, lapsuque peritior omni,
B Succidua prolis crescens audacia vicit.
Ut fluvijs parva primum diffusus ab urna,
Perspicuum leni promit cum gurgite fontem,
Tramite quem summo facili transmittere saltu
Quisque potest, mox irriguo deductus ab ortu
Viribus augetur subitis, ripasque retrorsum
Pellens, crescentes tendit per plana liquores,
Occupat et spatium, pereuntique imminet arvo,
Tum circumfusos vicinis vallibus amnes
Sorbet præteriens, externasque incipit undas
Augmento finire suo, mixtasque sub uno
Nomine, corrasis diffuso gurgite terris,
Cum trabibus, stabulisque boum, iustisque ferarum,
Sævior accessu, longoque furore potitus,
Tandem desistens pelagi transportat in undas.
C Hos inter motus, similisque ad turbinis instar,
Humanum vitii ibat genus: et tamen ipsa
Longior insanas mentes dissolverat ætas.
Centenos novies crebro cum duceret annos
Vita tenax, tanto suspensi tempore lethi
Nullus terror erat: sors si quem sera tulisset,
Ceu qui nec natus fuerit, nunquamque levandus.
Morte putabatur: sic cunctis nulla futuri
Spes inerat, solusque sibi fundaverat omnem
Sensibus in cæcis periturus mundus amorem.
Tempore quin etiam peccatrix terra sub ipso
Nutritæ sævos immania monstra gigantes.
Nec tamen effari licitum quo semine cretos.
Communem cunctis ortum de matre ferebant,
Qui genus, unde patres, prohibent arcana fateri.
D Si speciem quæras, humani corporis illis
Plus vultus quam forma fuit; sic linea membris
Conveniens hominem monstrabat, dissona molem.
Quam propter deinceps commentis Græcia fictis
Dedecus infandum massis informibus auxit,
Et portentosis descripsit corpora membris;
Pube tenus quod forma viris, cum corporis ima
Supplerent vasti mixto pro crure dracones.
Artus semihominum patulis qui faucibus ima
Ferrent, et verso præberent vertice gressus.
Tunc etiam solitos, jusso terrore tonanti,
Blasphemis cælo convicia mittere plantis,
Mordacesque pedes motu fremuisse veneni.
Iis similis mendax Phlegraei fabula belli.

Excussas finxit jecisse per aera rupes,
Pro telis spatiosa manus quod turbine montes
Sparsit, et missis cœlum quassaverit arvis.

Hæc sunt prisorum quæ de terrore gigantum
Carmine mentito Graii cecinere poetæ,
Et tamen audaci voluit contendere pugna
Quisque rebellis erat: qui cum conflagrare telis
Non potuit, sævis concepit prælia votis.
Montibus impositos fas non est credere montes,
Hoc tamen et deinceps illos tentasse putabo,
Qui coctos lateres, lentoque bitumine junctos,
In sublime rati manibus sic posse superbis
Sustolli, et celsas in sidera surgere moles:
Cum fureret mortale genus, cassoque labore
Irrita transcensis cœmenta inferret in altum
Nubibus, et refugum sequeretur machina cœlum,
Non prius absistens, subditas discordia linguas
Quam daret, et variis confunderet omnia sermo.

Hinc sparsum fœdus, scissa sic lege loquendi
Consensum scelerum turbata superbia rupit,
Dum se quisque suis, possit quæ noscere, verbis
Aggregat, atque novas sequitur gens quæque loquelas.
Sic interruptæ perierunt culmina nassæ,
Effectuque carens cessavit in æthere turris.
Hæc post diluvium. Nam quantas quæ tem, ore prisco
Pressa gigantæas tellus produxerit arces,
Atque lacessitis contemptum immiserit astris,
Abstergente Deo sat nostra silentia damnant.

Cernebat patiens jam dudum insana frementis
Terrarum populos hominum rerumque Creator,
Expectans si quem vani consortia mundi
Linquentem melior moneat respiscere cura.
Sed conjuratus postquam percurrere cœptum
Perditionis iter statuit, sensumque per omnem
Obtinuit victor peccati insignia mundus,
Nec revocare gradum quisquam, gressumque referre
Præcipiti jam mente potest, exhorruit auctor,
Pœnititque videns totum quod fecerit orbem.
Tum tales tonuisse minas commotus ab alto
Fertur, et excitas laxasse his vocibus iras.

O nullis attracta bonis, nullisque repressa
Legibus; antiquo tantum submissa draconi,
Effera gens hominum, ducto corruptior ævo.
Non Evam cecidisse sat est; transcenditur omni
Inventor lethi lapsu: nec sufficit illud,
Vicit inexpertum quod serpens pristinus Adam.
Non contenta suo fœdari vita parente,
Affectat mortem propria virtute mereri.
Expectasse diu non profuit; insuper omne
Concessum venia rapuerunt crimina tempus.
Jam nimium longas patientia presserit iras:
Vindictæ jam tempus adest. Non fulmina cœlo
Flammeus ardor aget; vasto nec cedit hiatu
Quæ premitur nimio succumbens terra tumultu:
Sed sordens vitis fluctu delebitur orbis.
Ad chaos antiquum species mundana recurat,
Inque suas redeant uadarum pondera sedes.
Arida decedat lymphis, rursusque sepultas
Terrarum species informis contegat humor.

A Hæc clades vivis, carniq̄ue hîc terminus esto.
Sic pater æternus disponens funera rerum,
Diluvium dextra terras vibrabat in omnes.

Interea pleno vivebat justus in orbe
Unus homo, et mentem solus servabat honestam.
Nullus vota Deo donis precibusque ferebat
Hunc præter, dignum quem summus laude Creator
Nosset, et exceptum vitæ servare pararet.
Stemmatibus hîc sancti; nam claro nobilis ibat
A proavo, quem prisca fides et conscia virtus
In cœlum sine morte tulit: sic celsa petenti
Successit magno non impar pronepos actu.
Nec plus est illum salvi cum corporis usu
Terrenas liquisse domos, intrasse supernas.

Denique quo priceus quondam considerat Enoch
B Elias curru post tempora longa secutus,
Scribitur ignitis scandens penetrasse quadrigis,
Cum suspensa leves transmitteret orbita ventos,
Ungula vel premeret calcatas pondere nubes.
Vallatumque ferens sanctum non urere ignis,
Et motus servans nec circumstaret flamma calorem.
Hos igitur satis est cœlum potuisse mereri
Memborum sub lege sitos; sed non tamen illud
Segnius admirer, sancti quod tempora Noe
Unus ob meritum, natis nuribusque tuendis
Orbis in exitio potuerunt ferre salutem.

Est ille in cœlis, numero præstantior omni,
Angelicus sine fine chorus, qui laude perenni
Conclamat celebratque Deum, famulantia suctus
Ferre ministeria, et jussis parere supernis.

C Hi nunc quod rectum mortalia corda precantur,
Concipitur dignis sacro quod pectore votis,
Quidquid largi manus collectio sparget egenis,
Excipiunt, sanctoque ferunt super astra volatu.
Quin etiam justos, fragilis dum vita fatigat,
Tutantur, mundi que inter discrimina servant.
Sed tamen in cunctis præcellit clarior ille,
Maxima quæque Dei quo dispensante ministro
Res geritur, summisque parat mysteria causis.
Hic Dominum cœli venturum corpore sumpto
Virginis intactam jussus prædixit in alvum,
Sacraque dotali complevit viscera verbo,
Hic et Baptistæ præcurrrens nuntius ortum,
Desperata diu dum ferret germina patri,
Inter sacra virum conterruit, et dubitantes

D Protinus ingrato restrinxit in ore loquelas,
Donec prædicto fecundam redderet ortu
Proles anum, multo sterilis quæ tenta per annos,
Fudit diffidens effeta puerpera fetum.
Hic rerum solers summusque archangelus, alto
Acrea per liquidum, levibus circumdatus auris,
Vibratasque movens ignito in corpore pennas,
Nulli conspectis ad terram motibus ibat.
Et tum forte gemens cunctorum crimina Noe
Inflexis stratus genibus, cum supplice planctu
Mundanis veniam, mundo nolente, petebat.
Cum subito clausis foribus tunc aliger intrat
Conspicuus, claro resplendens nuntius ore.
Horrescit visu tanto perterritus heros,

ue oculus personam ferre supernam
 , et pavidi detorquet lumina vultus.
 feris primum mulcere timentem
 ns verbis, cœli mandata ferebat.
 Juste virum, pacem tibi missus ab alto
 , ut pulso capias mea dicta pavore.
 dat summus terræ pelagique Creator.
 idem cunctis sententia lethi
 ; hanc solus sed qui transire mereris,
 ire potes. Nam te calcata voluptas
 am rectum toto discrevit ab orbe.
 id quoniam sævum depellere lethum
 poterit, tantos evadere casus
 lacipias, paucis ex ordine labor.
 t rerum, permissis undique lymphis,
 laxata vastabitur orbis abyssos.
 , congestis crescat fortissima lignis
 , quæ surgens fluctus superenatet omnes.
 um cubitos per longum ducta tenet
 is late claudetur, bisque vicenis.
 ta illi constabit culminis altum.
 um per ter longo cœnacula tractu
 sponsis domibus tabulata levabunt :
 is proprii servans consortia mansor
 it parcis dispersa cubilia cellis.
 rimosi compagum forte meatus
 t inimicum imbrem, linire memeno
 s laterum, pigrumque infunde bitumen.
 flectam cum consummaveris ædem,
 ingredere, ac mundum dimitte cadentem ;
 quem culpa frequens, includere vita
 circumque fremant te sospite mortes.
 um lateris sociam succedere tecto,
 conjugibus natos intrare jubeto.
 secundus eris deleti germinis auctor,
 et primum repletur terra parente.
 perfecto divinis viribus orbe,
 ris finem, post leges, postque sacrata
 , formari quidquam non convenit ultra :
 us cessans intercidat omne creatum,
 me cunctis pecorum, celerumque volucrum,
 que feris, et quæ jumenta vocantur.
 per tacitos reptant labentia motus,
 e, et tecum claustrum victura reconde.
 ut proprios teneant sua vincula sexus,
 nus rursum tellus implenda resumat.
 ne forte feros animantia motus
 , aut subitis præsumant rictibus iras.
 rit totis, quæ discordantia profert
 os natura modos, et pace fideli
 jussis quidquid concluderis illic.
 s tantum semper figmenta caveto.
 submisso blandum licet ille trisulcis
 abscondens per dulcia sibila linguis
 de odium, nunquam tu credulus illi,
 kmis expertus vitandum præmonet Adam.
 amque semel voluit quicumque nocere,
 per suspectus erit, penitusque cavendum est,
 mentito conjungat fœdera prudens.

A Tu post exemplum jussis servire memento.

Hæc fatus, vacuum levibus secat aera pennis,
 Mortalem fugiens aciem, cœloque relatus
 Heroem trepidum mandata lege reliquit.
 Ipse tamen tall manibus cum voce levatis,
 Quisquis, ait, nobis tantam spondere salutem
 Seu missus, seu sponte tua, super æthere celso
 Venisti, et placidum sacrasti fœdere pactum,
 Sis fautor, firmentque tuas promissa loquelas,
 Auxiliumque tuum conatibus insere nostris,
 Ut tenuis tantam valeat manus edere molem.

Illis breviter dictis, vitæ spem corde reponit,
 Aggrediturque celer sacri præcepta laboris.
 Quis tantos capiat sensus? quis denique sermo
 Explicet, advectis fuerit quæ copia lignis?

B Nudati colles, spoliatae robore silvæ,
 Mons ut quisque fuit, famulo placuere paratu.
 Pelion immensas cum mittat vertice quercus,
 Insuper exponit multa virtute recisum
 Ossa nemus, Pindoque abies subducitur alta.
 Atlas ipse novas ictu resonante secures
 Sensit, et annosas dedit ad navalia pinus.
 Invictum tunc surgit opus, contexta levatur
 Porrectis trabibus præcelsi culminis ædes.

Hæc inter, discors variis sententia vulgi.
 Nam multi lymphis obstacula tanta parantem
 Irrisere virum, moles quod clausa moveri
 Fluminibusque dari nequeat, quam forte vel ampli
 Euphrates Nilusque queant vix claudere ripis.
 Humani generis quid mens incredula reris

C Mortalem non posse manum conjungere ponto
 Ædem longinquam? pontus namque obvius ultro
 Curret, et adductum tangent stans fabrica litus.
 Ast alios celsam compacto robore massam,
 Ignaros quanquam cladis, causæque latentis,
 Mirari novitas et formidare cogit.

Haud aliter studium jam tunc dividerat omnes,
 Quam nunc mundus agit. Sunt qui compuncta fideli
 Corda dicant operi, rebusque instare supremum
 Discrimen norunt, corpus quo concidat omne,
 Bacchatamque diu consumant sæcula carnem.
 Effugiet tunc ille malum, quicumque paratus
 Construat ut validam præduri tegminis arcem,
 Per lignum vitale crucis servatus ab undis,
 Tunc cernet quanto contempserit otia fructu.

D Haud procul attentum contemplans hunc operan-
 [tem,

Nonne piger quisquam lucri, tædensque laboris,
 Insanire putet, cura quod solus inani
 Æstuet, et rebus nolit perennibus uti?
 Sic epulans parcum, sic largum quisquis avarus,
 Sic nudum raptor, sic castum ridet adulter,
 Sic circumscribens illuso simplice gaudet.
 Sic sapiasse dolet dives, cum congregat aurum,
 Spargentem nummos, ultroque in paupere censu
 Consumptis opibus miserum ratus esse beatum.

Inde repentinum Judex cum cerneret orbi
 Adventare diem : Finis sic protinus, inquit,
 Imminet, ut justis quondam sub tempore Noe,

Diluvium varios mundi cum reperit actus,
Et carnem consumpsit aquis, opifexque salutis
Evasit parto diffusa pericula claustro.
Hæc evangelicis sunt inclamata figuris.

Providus interea consummat conditor arcam.
Tunc jussæ accurrunt volucres, tunc bestia quæque,
Consuetum linquens silvoso tegmine lustrum,
Deposita feritate venit, seseque tenendam
Ingerit occurrens, et libertate relicta
Includi gaudet: tantum decreta futuri
Vis valet; occultus brutis in sensibus ardet
Terrore, et expectans agitat formidine vitam.
Ast homines quos sors certi discriminis urget,
Vicinia nec morte pavent, satis undique constat
Vitali indicio præcedere sæpe timorem.
Securos lætosque reos tellure Gomorrhæ
Jam prope sub flammis sententia dicta videbat.
Ninivæ contra populis terrore salubri
Prævaluit pro pace metus. Nam venerat illuc
Jussus, multum ille et terris jactatus et alto,
Qui clamaturus tantæ discrimina plebi
Diluvium timuit mundo constante propheta.
Hauserat huc valido pervadens bellua rictu,
Immersumque mari ventris concluserat arca.
Deglutire virum, faucesque implere capaces,
Ardenti monstro cum sit permissa potestas,
Non licuit mordere tamen, nil dentibus actum.
Intravit cupidum deludens præda vorantem,
Invasusque cibus jejuna vixit in alvo.
Dum tres luce dies una sub nocte prophetæ
Sol ageret, litusque novum vacuanda vidrent,
Et castigatum vomerent ergastula pastum.

Ut monstro exutus vates, cælumque recepit
Contingens terras, magnam tunc percitus urbem
Terribili cum voce petens: Quid criminis, inquit,
Ardeatis flammis? restringent omnia pœnæ.
Jamque venit finis, lentum est hoc dicere, venit.
Non plus fatus erat: totus conjurat in omne
Lamentum populus: procurruunt undique fletus,
Pectora tunduntur, cælum suspiria pulsant.
Mellibus abjectis Cilicum dant tegmina setæ,
Inque cibos cinerem, lacrymasque in pocula fun-

[dunt,

Ipsæ etiam, dignus tali qui tempore princeps
Ante aciem flentem portet vexilla salutis,
Atque novum dictu metuens discrimina vincat,
Projicit hinc sceptrum, linquit sublime tribunal,
Pallia blattarum spreto diffibulat auro,
Serica despiciens, atque aspera tegmina sumens.

At pius ex alto contemplans talia Rector
Exsertas revocat sedatis motibus iras,
Vibratumque tenens restinxit missile fulmen.
Temporibus propriis justus sic conditor arcæ
Securo solus timuisse pericula mundo
Gaudet, finem cunctis, sibi ferre salutem,
Diversam cernens meriti discrimine sortem.
Ergo ubi silvestres sexu collegit utraque
Inclusitque feras, pecudum tunc eligit illa
Sumere, quæ licitum est mandis, vel munda vocantur,

A Hinc tantum septena dedit viventia claustro,
Ut ternis paribus servato semine salvis,
Septima quæ fuerint sacris quandoque litetur.
Et jam vitalis concluserat omnia carcer.
Tunc justum, cunctosque suos, natosque, nurusque
Accipit expectans claustrum, vitæque reponit.
Nam servos nondum dederat natura vocari,
Nec dominos famulis discernere noverat ordo.
Primus enim maculam servili nomine sensit
Hujus natorum medius, qui forte cachinno
Distectum petiit misero spectamine patrem,
Materiamque sui risit deformior ortus,
Et plus jam turpis nudato simplice nequam.
Quod postquam sanctus potuit cognoscere Noe,
Natum germanis famulum dedit; inde repertum

B Tale jugum; cuncti nam semine nascimur uno.
Servitii certe causam fecisse reatus
Cernitur, et liber peccans sit crimine servus;
Si rursus nexu famulus stringatur honesti,
Natales faciens sibimet, jam nobilis hic est.

Nuntius interea, dudum qui missus ab alto
Detulerat justo cœlestis munera verbi,
Protinus ut clausum vidit, rebusque paratis
Expectare diem, rursus descendere cœlo
Festinans, laxos firmavit cardine postes,
Inclusitque viros, atque ostia fortia traxit,
Confestimque levans supero se rettulit axi.

Ævo sexcentos senior transcenderat annos,
Lunaque bis plenos addebat mensura cursus,
Septimus et decimus qui post illuxerat orbi,
C Ultimus ille dies jam nunc dabit omnia letho.

Illicet obtegitur cælum, nimisque tenebris
Victa repelluntur fuscata lumina solis.
Insanas hominum mentes vix tangere terror
Cœperat, insuetus mox profluit æthere nimbus,
Et valido primum similis demittitur imbri.
Arida terrarum pariter maduere per orbem,
Una fuit toto facies et nubila cœlo
Ægyptus tunc ipsa novas expavit ad undas,
Alsit et infusus Garamas, dudumque calentes
Humida Massylas tetigerunt frigora Syrtes.
Nec longum pluviae species, non denique gutta
Stillant, sed rupto funduntur flumina cœlo.

Non aliter Tanais, nivibus cum pascitur albis,
Riphæo de monte ruens illiditur amni,
D Præcipitatque simul longo quod tramite ducit.
Undarum tali quatitur certamine tellus,
Fitque lacus instar compressus fluctibus aer.
Nec tamen hic lymphas tantum fudere superna,
Terrestres etiam mundus consurxit in iras.
Rumpitur omne solum, crebros dant arva meatus,
Prosiliunt fontes ignotaque flumina manant.
Vergitur in sursum mutato pondere nimbus,
Inde cadens cœlis, hinc terris undique surgens,
Occurrit mox unda sibi, junctoque furore
Conjurant elementa neci; transcenditur omnis
Riparum limes fluviis, atque obice rupta
Sævit laxatis discurrens humor habenis.
Sed cum diffusæ spatium concludere terræ

Omnia certarent, mundumque implere capacem,
Suspendi forsān potuit sententia lethi,
Atque mora majore trahi, quo tardius omnem
Concedens spatium rapiat sors ultima carnem;
Oceanus vertex rerum ni fervidus uno
Littore, quo tantum terras atque aquora cingit,
Exiret, rumpensque fidem perfunderet arva.
Dissipat æternas leges, et sede relicta
Regna aliena petens naturæ fœdera turbat.

Ut diros primum pelagi sensere furōres
Illu- tres fluvii, magnos quos incluta cursu
Fama refert, motusque novos stupere parumper,
Ut credas sapuisse fugam, sic versā retrorsum
Per terras spargunt sublata volumine ponto.
Insequitur tamen Oceanus, refugisque fluentis
Imminet, et salsis impellit molibus amnes.
Tunc major strepitu tanto mortalibus ægris
Fit melius, ascendunt turres, et celsa domorum
Culmina, præsentemque juvat vel tempore parvo
Sic differre necem: multos dum scandere tentant
Crescens unda trahit, quosdam montana petentes
Consequitur, lethoque fugam deprendit inanem.
Ast alii longo jactantes membra natatu,
Defessi exspirant animas, aut pondere nimbi
Obruta fluminea commixta per aquora lymphas
In quocunque bibunt morientia corpora monte.
Ædibus impulsis alii periere ruina,
Inque undas venere simul dominique domusque.
It fragor in cælum sonitu collectus ab omni,
Quadrupedumque greges humana in morte cadentium,
Augent confusos permixta voce tumultus.
Hæc inter miseri ferventia funera mundi,
Prægravis insanis pulsatur motibus arca,
Compagesque tremunt, stridens junctura laborat.
Non tamen obstructam penetrat vis improba, quan-

Verberet, et solidam fluctu feriente fatiget.

Non aliter crebras Ecclesia vera procellas

Sustinet, et ævis sic nunc vexatur ab undis.

Hinc gentilis agit tumidos sine more furōres,

Hinc Judæa fremit, rabidoque illiditur ore,
Provocat inde furens hæresum vesana Charybdis;

Turgida Graiorum sapientia philosophorum,

Inter se tumidos gaudet committere fluctus.

Obloquiis vanos sufflant mendacia ventos,

Sed clausam vacuo pulsant impune latratu.

Jam medium crescens Arcæ contexerat unda,
Commovitque cavam suspendens undique mo'em.

Et melius tutam facili portante natatu,

Quoque vocant undæ, sequitur jam mobile pondus.

Cedamus mundo, dum ducimur: omne resistens,

Si flecti nescit, metuat vel pondere frangi.

Sed si cedamus, fluxum ne sentiat intus,

Peccatumve trahat mens impenetrabilis ullum.

Navigat interea claustrum commissus eunti

Fons vitæ, servatque furens super omnia pontus

Orbis depositum, fido quod tegmine promat,

Cum pax terrarum reddi sibi debita poscet.

Ergo ibant undæ, tellus subducitur omnis

A Collibus impositæ vicerunt edita lymphae.

Delitnit tectus ponto tum pinifer Othris,

Parnassi vertex caute non protulit altam,

Ipsa cupressiferi latuerunt saxa Lycae,

Subductæ rupes, æquatæ fluctibus Alpes,

Omnibus exclusis totus jam denique mundus

Axis et unda fuit. Nam cunctis morte subactis

Regnabant pelagi silvoso in gurgite monstra.

Et jam vicinum pulsabant humida cælum,

Jamque quater denis manabat noctibus imber,

Compleratque necem, nec jam quod tolleret ultra

Mors habuit, pressitque natantia funera pontus.

Frenantur tandem pluviae, resplenduit æther,

Redditur et cœlis vultus. Sol ipse reductus,

Sed non inventis queis reddat lumina terris,

B Tantum luxit aquis: tristis videt æquora fulgor,

Quamque breves radios admotas frangit in undas,

Tam consumendis fervens ac proximus instat.

Nec minus et patuli terræ clauduntur hiatus,

Quæque prius vomuit lethali ex ore fluentia,

Obicibus propriis constricta resorbet abyssus.

Nec tamen ut venit, breviter sic unda recedit;

Siccant non pauci longo sed tempore menses,

Quod pauci fudere dies: jam ducta natatu

Armeniae celsis instabat montibus arca,

Et nondum nudis fundo cedit in arvis.

Ut stabilem sensit senior, motuque carentem,

Nec fluitare natans ventosa per æquora lignum

Credidit abductis nituisse liquoribus orbem:

Tunc reserat summam sublimi a fronte fenestram,

C Emissa refluos exploret ut alite fluctus.

Illa volans longo diverberat aera plausu,

Atque quatit vacuus pennarum motibus auræ,

Cumque diu fessis undas perstringeret alis,

Nec locus optatam requiem concederet ullus,

Consuetum repetit prospecto ex æquore claustrum.

Exceptam senior manibus tunc colligit intus,

Advertens nullas patuisse per humida terras.

Interea magna pontus se mole movendo

In chaos antiquum linquens mundana redibat.

Excelsi tandem proferre cacumina primum

Incipiunt, post quos tennes crebrescere montes.

At vero ut pelagus cinxerunt littora priscum,

Oceanusque sacer, notas collectus in oras,

Contentus solito labentia flumina tractu

D Sorbuit, et cunctis distinxit frena fluentis,

Torrentesque suæ clausurunt undique fossæ,

Libera subductis nituerunt arida lymphis.

Tunc interposito producens tempore corvum,

Scire cupit senior, vacuumque interrogat orbem.

Ales ut extensis nitidum petit aera pennis,

Aspiciens plenis stipata cadavera terris,

Carnibus incumbens, et mox oblita reverti,

Rectorem placidum communi in sede reliquit.

Sic nescis, Judæe, fidem servare magistro,

Sic carnem dimissus amas, sic gratia nunquam

Custodi vitæ Dominoque rependitur ulla.

Mente vaga sic laxus abis, sic fœdera legis

Rupisti, et primum violasti, perfide, pactum.

Temporis ut spatio senior cōllegit inertem
 Jam potuisse satis corvum se reddere claustris,
 Ignarus tardi reditus, causæque morandi,
 Ne fors innexis fessum consumpserit alis,
 Junxerit et cunctis pereuntibus unda recurrens :
 Protinus albertem mittit de sede columbam.
 Illa memor jussi rapido petit arva volatu,
 Paciferæque videns ramum viridantis olivæ,
 Decerpit, nitiq̄ue refert ad condita rostro.
 Tali legatus firmavit fœdera simplex
 Iudicio, purumque pius sic comperit orbem.
 Integer emensum vertebat circinus annum,
 Quo felix claustrum spirantia cuncta tenebat,
 Tum pater ablatis obducta repagula serris
 Pandit, et inclusis desuetum red lere solem
 Incipit, effeto redeant ut semina mundo.
 Ante tamen Justus jubeat quam sparsa vagari,
 Singula de septem, quæ dudum claudere munda
 Curavit, natis pariter, nuribu-que vocatis,
 Cespite constructa disponens immolat ara,
 Accendens sanctos his primum altaribus ignes.
 Plurima dum magnis adolentur corpora flammis
 Et numerosa levat præpinguem victima fumum;
 Suavis odor lætū tetigit trans æthera cœlum,
 Primaque purgati suscepta est hostia mundi.
 Tunc igni permixta sacro vox intonat ista.
 Hactenus infectus contagia traxerit orbis,
 Sufficiat regnasse nefas, mundata lavando
 Perpetuo niteat tellus, vultusque reductos
 Contineant elementa suos : haud amplius ullis
 Perturbata malis moles mundana fatiscat.
 Vos quoque, quos lethi salvavit tempore vita,
 Intactosque tenens casu defendit ab omni,
 Ducite securum servatis legibus ævum :
 Vosque caput generis fecundo semine prolem
 Spargite, diffusum late quæ compleat orbem,
 Deletum instauret numerum, dominetur et orbi.
 Fertile quin etiam reddent animantia germen,
 Quod tamen inflexum famulabitur ordine prisco :
 Insuper et terris ex hoc jam non erit ultra
 Diluvium regnans, carnem quod conterat omnem.
 Unum quod fuerit, signo monstrabitur uno.
 Nec similem repetita necem peccata videbunt ;

A Et si crimen erit, terror non deforet alter.
 Sic unum genitor jurans baptismata sacrabat,
 Ut semel ablutum lymphis purgantibus orbem,
 Sic sperare reos lavacrum non posse secundum
 Vix tribus exactis cœli janæ partibus ibat
 Pronus in occasum radius, cum forte remotam
 Axe sub eoo jussus contingere nubem,
 Protulit excussum madefacto ex aere signum,
 Arcus et emicuit, quæ nunc Thaumantida Graio
 Irim Romuleo vocitant sermone poetæ.
 Pendulus obliquum solem cum senserit humor,
 Ancipites vario mittit splendore colores :
 Nec numerare queas, sic mixtos lumine visus
 Illudant dubii diversis vultibus orbes,
 Sapphiusque virens, maculosus, cæruleus, albus,
B Purpureum de nube trahit, de sole coruscum
 De cœlo nitidum, de terra sumit et atrum,
 Et tamen abjunctis quæ constant hæc elementis,
 Sic diversa putes, ut concordantia cernas :
 Hanc formam signo trepidis mortalibus arcus
 Præstitit esse Deus, promittens nube serenum,
 Nullaque jam terris debere pericula cœlum
 Nunc quicumque cupis veram servare salutem,
 Illud suspicies signum, quod signa figurant.
 Namque dator vitæ præmisit talia Christus,
 Et geminata dedit substantia salvatorem.
 In terris sumptæ nitida de virgine carni
 Naturalis inest patrio de germine fulgor :
 Et medius quidam mediator in æthere celso
 Munere multimodo varius, sed fulgidus omni,
C Vitalem monstrat sacrati pignoris arcum.
 Istum corde vide, quisquis baptismate lotus
 Ad cœlum liber culpæ pereuntibus exis.
 Nam legis forma vos, inquit Apostolus, ista
 Salvabit lavacrum, prisca cum tempore Noe
 Conclusas lignis animas describeret octo.
 Comparat ille datum, tu servans dilige donum,
 Hoc votis precibusque gerens, hoc fletibus optans,
 Ne redeant peccata tibi, ne mersa levantur,
 Mortua ne surgant, ne debellata rebellent,
 Ne post ablutum valeant discrimina crimen,
 Et flammam timeas, quia jam non suppetit unda.

LIBER QUINTUS.

DE TRANSITU MARIS RUBRI.

Hactenus in terris undas patuisse canenti
 Terram inter fluctus aperit nunc carminis ordo.
 Illic diluvium quos perderet ante petivit,
 Nunc ad diluvium pleno succensa furore
 Sponte sua current perituræ millia gentis.
 Si non ut dignum tanti præconia facti
 Eloquium captent, divina in laude voluntas
 Sufficit, et famulo monstrari munere votum.
 Quod si quis nequeat verbis persolvere grates,
 Non minimum virtutis habet vel credere gestis,
 Signa per electos quæ perrexere priores.

D In quibus excellit longe præstantius illud,
 Quod pelago gestum Rubro celeberrima perfert
 Scriptorum series, in cuius pondere sacro
 Causarum mage pignus erat, pulchramque relato
 Pulchrior exsuperat præmissæ forma salutis,
 Historiis quæ magna satis, majorque figuris,
 Conceptam gravido peperit de tegmine vitam.
 Sustinuit duros externa in sede labores,
 Dum Pelusiæ serviret subdita genti,
 Plebs oppressa diu : densi quam pondere cœni,
 Et laterum numeris, operis mensura diurni

Afflictam serui vexabat fraude tyranni.
 Inuisam sibimet frendens qui crescere turbam,
 Augeri doluit famulos. Nam iusserat, ut lux
 Vidisset quoscunque mares, mox docta necaret
 Omnis anus, natumque premat solertia sexum.
 Sed tamen aversæ fugerunt talia matres,
 Atque interdictos detrectant perdere fetus,
 Persistente Deo plebem diffundere sanctam :
 Quoque magis mens cæca trahit crudelia vota,
 Illoc plus accrescunt teneræ primordia gentis.
 Viderat interea Genitor de sede superna,
 Afflictamque manum placido prospexerat ore.
 Jam sacer innocuus dederat de fomite flammam,
 Et rubus in rubeo viridis permanserat aestu ;
 Quo signo spinas nostræ fervere mentis,
 Et lucere pio qui non consumeret igne,
 Devotus nosset sanctis in cordibus ardor.
 Illicet electi vates mandata ferobant,
 Depromit regi cum primus talia Moses :
 Servitii longo lassatam pondere plebem,
 Oppressos cophinis humeros, attritaque colla,
 Quasque opus assiduum fecit durescere palmas.
 Laxandi jam tempus adest : dimitte precantes
 Tandem cælesti Domino persolvere vota,
 Et complere datos patrio moderamine ritus.
 Ille fremens inquit : Quæ tanti causa tumultus,
 Quisve novus populum Deus exigit omine misso ?
 Scilicet hæc vacuæ tangunt cælestia curæ,
 Ut Dominus dominis famulos nunc tollere priscos
 Vellet, et ad tumidos mittat mandata rebelles.
 Quis Deus iste foret, cui me parere necesse est ?
 Aut sceptris celso quid formidabile regi ?
 Sed vestras nimium seducunt otia mentes ;
 Et nisi laxatos requies concessa foveret,
 Nulla supervacuis tererentur tempora verbis.
 Quæ si castigans restringet sarcina major,
 Illicitus vetitum conari desinet ausus.
 At vos signifero qui talia vota ducatu
 Instruitis, vano et plebem subvertitis ore,
 Conspectus vitate meos, vultumque cavete.
 Ditem namque Pharon, vel pollentissime cursus
 Tester, Nile, tuos, et divæ vocis Anubem
 Cum rabidus latrat, jam non impune futurum,
 Si iterum rursus repetant hæc dicta tribunal.
 Virgam forte manu gestabat legifer heros,
 Quo baculo nitens gressum dum dextra regebat,
 Executit hanc valido projectam cominus ietu.
 Tum mirum dictu, commotum serpere lignum,
 Non insensibiles ceu pronit palmite ramos
 Viti movens tantum quos præstat crescere fructus :
 Sed flexu reptans, mutati et corporis usu
 Sensum animanque gerens, cœpit decurrere virga,
 Mox anguem formata refert. Conterritus hæsit,
 Æternumque niger tum palluit ore tyrannus.
 Sed ne confusum tali succumbere signo
 Cerneret assistens vultu nutante satelle,
 Dissimulat summo rem gestam credere jussu,
 Nec divina volens, hominum sed facta putari,
 Tum mandat quoscunque magos, vel carmina doctos,

A Illicitam diris tentantes fraudibus artem
 Ægypti, longinqua darent hastilia, cogens
 Murmure funereo faciat monstrata minister.
 Undique tunc jussi concurrunt, et medicatis
 Armant quique suas noto medicamine virgas,
 Dant jactæ vanas species, anguesque putati
 Illusos terrent oculos fallente figura.
 Nec longum tumuere magi; consumitur omne
 Quod fecisse rati; fictos namque arte dracones
 Primus adhuc mordax absorbit ore cerasta.
 Postquam virtutis clausit spectacula Moses,
 Victorisque tenens caudam tellure levavit,
 Decedit serpens ligno, vultusque recedit,
 Dirigere vagi durato corpore flexus.
 Quid multis? fit virga prior, qua deinde sacerdos
 B Plurima succiduo monstravit tempore signa.
 Hinc dirum frendens Pharaonis conscius ardor,
 Divinæ incipiens per cuncta resistere dextræ,
 Et quæ cognoscens, nolens tamen ipse lateri,
 Protinus expulsos jussit discedere vates.
 Illi divinas pulsant cum sictibus aures,
 Ut fremitus gentis tandem frenetur iniquæ,
 Quam gravius sævam monitus fecere superbi,
 Ipsi quin etiam cælestibus arma minantem.
 Tum pater, accipiens gemitus lacrymasque precantum
 Taliter horiatu blando solatur amaros :
 Ne tantum vacuo submitтите corda timori,
 Plebs mea, quam toto mundi de corpore sumptam
 E'egi, et propria solam mihi sorte dicavi.
 Jam nunc cernetis quanto primordia vestra
 C Prosequar auxilio, sævos ac persequar hostes.
 Ducam sublimem portenta per omnia dextram,
 Nec volet in paucis Pharius rex cedere signis,
 Longius ut duram vincant miracula mentem.
 Post hæc laxatos quin et discedere coget,
 Expelletque solo : quod nunc negat, ingeret ultro.
 Ibitis ad magnas post fortia prælia sedes,
 Quo vocat expectans prælertilis ubere terra,
 Et claras vicis condetis gentibus urbes.
 Vos modo promissis tantum confidite donis,
 Et quos deposcent ingenti facta labores
 Lata ferat virtus, seseque ad prospera servet.
 Talibus auditis, melior spes accipit illos.
 Attollunt animos, palmasque ad sidera tendunt,
 Conciipiuntque fidem votis, gratesque rependunt.
 D Postera lux dubios primum præmiserat ortus,
 Et successorem depulsa nocte ferebat
 Insistens aurora diem : tum flumina sanguis
 Imbuit, et subito maduerunt arva cruore.
 Sed non hoc minimis portentum contigit undis,
 Fluviorum rex ipse rubet, nec lumine prisco
 Nilus agit proprium quem sumpsit fonte nitorem.
 Quin magis, averso ne tangat pristina limo,
 Sanguis in externum certans manare canalem,
 Carnosus non carnis erat, nec corpore fusus,
 Aut strages quæ multa simul, quo vulnere possit
 Lympharum damnum proprio supplere cruore.
 Naribus obstructis pressi, victoque natatu,
 Interiere simul peregrini in gurgite crasso,

Auxeruntque suo saniem de funcre i isces.
 Et fortasse rear cladis mortisque futura
 Sanguinis indicio jam præcessisse ruinam,
 Hoc ipsum ni pœna foret. Nam scilicet omne
 Ægypti spatium, vel quo patet ampla Canopus,
 Mox inter pingues sitiens defecerat undas,
 Si non Omnipotens celerem super arva medelam
 Spargeret, et nitidos revocaret vallibus amnes.

Tum vero ut requiem pestis subducta reduxit,
 Effertur rursus dilata morte tyrannus,
 Et vix evasum contemnens mente flagellum,
 Innocentiam flagris persistit subdere gentem.
 At quid per cunctam stylus astuet ire superbi
 Perfidiam, cæsi numerans perjuria regni?
 Sed tamen extorquent varium mendacia monstrum,
 Undaque vicino vixdum purgata cruore,
 Ranarum fœdis textit cantatibus urbes.
 Complentur cellæ, strati penetralia, mensæ,
 Sustinet innumeros regalis purpura salus,
 Atque preimens homines fremdet succumbere ranis,
 Quarum mox cumulis flamma tonitruque subactis
 Congestisque, sonans muscarum nabis ad auras
 Exiit, infectum corrupens aera flatu.
 Illic quas scinifos vocitant, quantosque volatus
 Pendula committunt levibus corpuscula ventis,
 Pennarumque vicis peragunt stridentibus alis?
 Fundunt se pariter, turbataque mœnia complent.
 Et licet immersis defigant vulnera rostris,
 Plus horror quam pœna movet; sed tollit et istam
 Ventus agens, cessat laxata molestia paulum
 Confestim cessante metu, nec longius ira
 Sentitur quam plaga calet. Sed peste remota
 Succedunt aliæ gravius: consumitur omne
 Jumentum, cunctosque greges nox abstulit una,
 Nec tantum damnosa reos portenta fatigant:
 Vertitur ad carnem quæ suscitât ira dolores.
 Insidit percitus turgentia vulnera membris,
 Et sacer incubuit percussis artubus ignis.
 Creditur hic etiam casu contingere languor:
 Sed morbas mentis discrimina corporis urget.
 Præerit ille dies; tum demum luce secuta
 Concutitur cælum tonitru, nubesque coactæ
 Terribili splendore micant; ferit omnia fulgur
 Fulmina agens; totas uno sub tempore mortes
 Æthere turbato terris elementa minantur.
 Ignibus inseitur prægrandis corpore grando,
 Non ut nube solet terris nimbose venire:
 Sed quocumque cadens ut deprimat, atque ruinam
 Pondere vel solo faciat; conjungitur ergo
 Grandineum flammis ferventibus aere frigus,
 Et natura neci servans assignat utrumque.
 Hic primus stragem sparsis dat mortibus imber;
 Exin restantem surgit consumere fructum
 Bruchus, et excusso confidens crure locusta.
 Hoc sed docta malis, et jam discrimine crebro
 Tanquam lene satis callosa superbia duxit.
 Insequitur velox gravius quæ vindicet ira.
 Cæcas mane novo surgens sol sparserat umbras,
 Et lætus jubaris splendebat fronte sereni,

A Cum surgens mediani nubes se porrigit atra,
 Nascentemque diem depulso lumine claudit.
 In molem nox densa coit, perit obrutus aer,
 Palpantesque manus densas sensere tenebras,
 Atque repercussus vexatur aubellius æger;
 Et si sopitos flando quis suscitât ignes,
 Aut flammias excire velit, compressa necantur
 Lumina, nec vibrant restricti pondere motus:
 Quo quemcumque loco tenebrosus reperit horror,
 Continuit, vidit nullum, nec visus ab ullo est.
 Squalentes pariter viventia millia credas
 Infernas intrasse domos, aut forte revulsa
 Obice terrarum patriam sordentis abyssi
 Migrasse in superos, ac mundum luce fugata
 Sub leges misisse suas. Tres perdidit ista

B Nocte dies, digne pendens perjuria tellus
 Isthæc damna tulit; nam cætera fulgidus orbis
 Continet, et solitos distinguunt tempora cursus.
 Moses interea lacrymas, jejunia, vota
 Continuat, precibusque frequens ac pervigil instat,
 Majoris natu fultus solamine fratris.
 Instruit hos sacris simul, informatque Creator
 Mystica solemnem qua pandat victima ritum.
 Cernitis ut multa desudans clade reatum
 Ægyptus contrita gemat satis undique tacta,
 Sed tamen immota perstans cervice rebellis?
 Nec portanda diu præcedunt ista ruinam.
 Ægrotat quodcumque tumet, nec sana superbo
 Causa subest, junctum monstrat mens turgida lethum.
 Unus adhuc restat qui vindicet omnia lucius,

C Postque novem decima percellat cæde merentes.
 Vos modo perpetuos sacrorum discite mores,
 Cultibus et propriis man-ura lege tenete.
 Mensibus in cunctis, orbis quos circinat anni,
 Iste caput princepsque foret, quem nomine belli
 Gentiles vocitant, vos tantum dicite primum:
 Lunaque bis septem cum fecerit addita noctes,
 Vespere tum sero dabitis primordia sacris.
 Sumite mansuetum perfecti temporis agnum,
 Qui careat macula, et purum det corpore vellus.
 Hoc animal festis mactabitis; hujus utrumque
 Signabit sanguis nitido de corpore postem.
 Hoc dabit indicium servandæ curæ salutis.
 Cum percussor aget tacitam sine vulnere cædem,
 Perspiciet sacro limen maduisse cruore,

D Hoc tantum transire volens distantia talis
 Custodit vestras sparsis a mortibus ædes.
 Sic nos, Christe, tuum salvet super omnia signum
 Frontibus impositum: sic sanguis denique sanctus
 Tunc præmonstrati dudum qui funditur agni,
 Oribus infusus postes lustrasse tuorum
 Inter labentis ferventia funera mundi
 Credatur, casuque tuos discernat ab omni.
 Dum non signatos percurrit funere micro,
 Tu cognosce tuam salvanda in plebe figuram.
 Ut quocumque loco sanctus mactabitur agnus,
 Atque cibo sanctum porrexerit hostia corpus
 Rite sacrum, celebret vitæ promissa sequentis
 Fermento nequam duplici de corde revulso,

POEMATUM LIBER V.

Sincerum nitidas conspergant azyma menes.

Finierat rector leges et sædera festi
 Pascualis mandare viris, quod protinus omnes
 Arripuere simul; peragunt convivia læti,
 Solemnisque novo cultu disponitur esus,
 Trauseat ad seros quæ condita forma nepotes.
 Nox erat, et mediam carpebant cuncta quietem,
 Umbraque libratas jam jam diviserat horas:
 Ecce venit tacito per dira silentia motu
 Angelus exserto missus qui sæviat ense:
 Nec confusa datur subiti sententia lethi,
 Omne malum sed sorte cadit, longæque videtur,
 Quem petat in tenebris præfixi funeris ordo:
 Majores natu pereunt, solique leguntur
 Ad mortem primos luci quos edidit ortus.
 Cum dominis famuli pereunt, natiq; potentum
 Permixa cum plebe cadunt: sic vilis, ut ille
 Quem celsi tenuit morientem purpura fulcri.
 Hæc nuda tellure jacent, hæc serica velant,
 Disparibus stratis sternuntur corpora letho.
 Non quemquam mors aqua timet, non excipit ullos
 In vivis tantum qui discernuntur honores.
 Pauperis ad fletum nul'a pietate movetur,
 Divitibus ut parcat nullo corrumpitur auro.
 Egrotum sanus, longævum junior ante
 Migrat: huic soli debet confidere nemo.
 Hoc tantum tamen est sibimet quo mortua distent,
 Vivant ut meritis qui complent tempora sorte.
 Hæc nunquam penitus morti licet auferat, et si
 Jure potestatis lutea compage creatum,
 Semine mortali genitum, terræque reductum,
 Justorum in factis letho nil creditur ulli.

Ergo ut percussas soboles confusa repente

Aula videt, currunt flentes ad funera matres,
 Pectora contendant pugnis, crinesque revellunt
 Unguibus, et nigras festinant scindere malas.

Nec dominos planxere diu, mox occupat omnes

Luctus quemque suus, sonat unus in æthere clamor

Non uno ex fletu, confundit voce tumultum

Nulla vacans a morte domus; tum lumine multo

Omnino curatur populorum funus in urbe.

Judicium justum cogit mœrere merentes.

Et dum quis proprio servat lamenta dolori,

Exsequias tardant luctus, inhumataque turba

Dilata jacuit tantisper sorte sepulcri;

Et nisi jam tandem vacuos et honore carentes

Vel nuda tellure locet, vel concremet igni,

Vix collecta manus quæ tantos clauderet urna.

Tum regem circum commoto murmure sistit

Mœta cohors, humi e deponens voce querelas.

Heus! nimium nostris adversa potentia rebus

Hebræi populi, toties cui vindice dextra

Militat omne malum, totus cui denique mundus

Pugnat, et irato succedunt prospera cœlo.

Vix quædam secreta Dei, majorque potestas

Hæc in sceptris furit, gentemque ulciscitur ipsam

Urbis jactura; solos pereuntia salvant

Victores elementa suos, redimuntque cadendo.

In jacet Ægyptus, nec jam reparabilis ultra.

PATROL. LIX.

A Atque utinam pœnas vivis, damnumque per arva
 Ferret adhuc divina manus, nec funere tanto
 Deceptam subita vacuasset cæde Canopum!
 Tandem parce solo, causasque expelle ruinae,
 Dum levior strages; dum quisquam luce tenetur,
 Dum superest qui terga premat, qui limite tradat,
 Et ne quem, si forte velint ex corde morari,
 Non sinat ejecto depellens hospite cladem,
 Permoveat noster natorum funere luctus,
 Permoveat te forte tuus; vel pauca superstant
 Pignora, quæ tantos tergant servata dolores,
 Et detruncatæ reparent dispendia gentis.
 His dictis lacrymas populus dedit; ipse superbus
 Frangitur ad fletum princeps, victumque fatetur.

Hæc perturbata sed dum tractantur in aula,

B Hebræi vatam studio, monitisque supernis
 Optima quæque sacris fingunt, epulisque requirunt,
 Vasaque solemnes quæ poscunt plurima cultus.
 Ornamenta etiam, vestesque, monilia, gemmas,
 Ut reddenda petunt: nec tardus commodat hospes,
 Ditat et ignorans trepidam manus æmula plebem.
 Quæ jam digna tuis pandantur laudibus ora,
 Summe pater, qui tam sævo sic uteris hoste?
 Annuit adversus, largitur munera nolens,
 Quæ secum dimissa ferant; nec solvere tantum
 Sufficit oppressos, opibus ditantur euntes,
 Thesaurusque novos libertas reddita sumit.
 Inter ferventes inimica in sede furoris
 Prædatur dominum fugiens, fallitque videntem,
 Præsentem vacuat, ne tam discedere pulsos

C Quam lætos migrasse putes; portantur avari
 Sic Pharaonis opes, quem tunc mercede soluta
 Servitii longum credas taxasse laborem.

Nonnunquam rectis et quæ contraria prosunt,
 Et quæ læva malus voluit, mutata recurrunt,
 In dextram vertente Deo, solosque nocentes
 Vis odii perimens meditata in vulnera ducit,
 Et partos fratri laqueos incurrere cogit.

Egressi interea trepido de rege ministri

Compellunt celare fugam, coguntque volentes,
 Præcipitant alacres, et festinantibus instant,
 Pellendasque putant pulsa cum gente ruinas.

Jam prope centenum compleverat advena lustrum

In regnis, Ægypte, tuis, ex tempore quondam

Quo priscus patriarcha Jacob perduxerat illuc

D Bis sena cum prole domum, carosque nepotes,

Quo per secundum creverunt millia patrem.

Procedit tandem populus, moxque agmine juncto

Dram linquit humum tenebris ac luctibus orbam.

Nam vicina dies nondum produxerat ortus:

Hæc nox festa Deo redeuntibus annua sacris

Hæc gentis solemnitas erit, quæ solvitur hoste.

Primo conspicuus fulgebat in ordine ductor

Legifer, adjuncto præcedens agmina fratre.

Post quos belligeræ disponunt armæ cohortes,

Ducunt et validas instructo robore turmas.

Arma ferunt humeris, enses per singula lævo

Dependent lateri, presso tum vertice cassis

Fulget, et albenti certat lux fe-rea lunæ.

Nituntur jaculis alii, clypeosque sinistris
 Volvunt, et rapido meditantur bella rotatu.
 Gaudet pars etiam pharetris, volucresque sagittas
 Hostis in occursum mittendis moribus aptat.
 Aut si forte virum fugientia terga sequatur,
 Ut pennata leves transmittant spicula ventos.

Incedit pavidum postrema per agmina vulgus,
 Non impar numero, cælum cum pingitur astris,
 Æstuat aut motus pelagi crispantibus undis,
 Littore vel quantas convertit fluctus arenas,
 Vel quantis stillant humentia nubila guttis.
 Mirantur Pharii satrapæ, nec credere tantum
 Se potuisse vident : placet eiecisse tot hostes.
 Sed non hac acie duri salvabere ferri.

Quamlibet innumeris peditum st pere catervis,
 Unus pugnabit cunctis pro millibus auctor.
 At populus lento moderatus tramite gressum
 Arreptum carpebat iter, præcedere tantum
 Aggressis ducibus, quantum vel tarda senectus
 Vel rudibus reptans infantia sustinet annis,
 Ne præmaturis fragilem contristet eundo
 Ætatem sexumque labor. Sic cuncta supernus
 Dispensat nutus, plebique assistit ovanti.

Ergo ubi signatis sederunt millia castris,
 Armatusque pedes vulgus vallavit inermis,
 Vespere tum primo stanti assimilata columna
 Insistens puro resplenduit æthere flamma :
 Non tamen ut noto dirum micat ignis in axe,
 Proditæ cum terris cœli portenta minantur,
 Seu morbis tristem, bellisque aut cladibus annum;
 Sed radiis fulgens, et lumine candida læto,
 Ostendit nitidum castris mirantibus ignem.
 Diffugiunt tenebræ, vicina sidera cedunt.
 Obstupuere viri primum, perterruit omnes,
 Incussitque metum novitas, tum luminis usus
 Paulatim cœleste jubar commendat amori.

Maxima nocturnas jam pars exegerat horas,
 Et volvenda dies instabat sorte propinqua;
 Cunctorum ante oculos per cælum visa moveri,
 Arripuitque viam populo spectante columna.
 Protinus hanc patres sancti sensere sequendam,
 Esse ducemque ducum; læti mox præsule tanta
 Abrupere moras, castris excedere certant.
 Tunc ut quæque tribus primum sortita laborein
 Ordine carpit iter, sequitur tum cætera pubes.

Hæc inter clarum rediens lux pandit olympum,
 Flamma pallescit conspecto sole columna.
 Vertitur in nubem totus qui fulserat ignis,
 Sed specie perstat tensæ super æthera formæ.
 Tertia nocturnos deterserat hora liquores,
 Et matutinas scandens sol vicerat umbras :
 Ecce novum dictu, cælo servata sereno
 Frigida ferventi jussa est opponere nubes
 Se radio, densumque parat tenuissima tegmen.
 Sic circumjectis, tellus quæis ardet eoa,
 Æstibus ignorat genuinum turba calore,
 Vesperis ut credas leni respergere flatu,
 Blanda vel humentes diffundere frigora ventos.
 Nec tamen hanc nubem tetra suffusa calore

A Forma dabat, nec concreto sic horrida vultu,
 Ut terrent validos cum promant nubila nimbos;
 Sed qualis madidus solem cum viderit arcus,
 Tanta fuit pulchræ species extensa columnæ.
 Noctibus ignis erat, lumenque accensa ferebat;
 Cum sol torreret, gelidi dabat humida roris.
 Has alternantem ducens cum tempore sortem
 Mutavit natura vices, substantia discors
 Muneribus propriis concordem reddidit usum.
 Si mansit, mansere viri; si mota, secuti.
 Si multis etiam visa est pendere diebus.
 Subdita delixo tardabant agmina vallo.

Ista quaterdenis pietas perrebit annis,
 Dum vastos eremi curris, Judæa, recessus,
 Vincula pedum firmante via, dum tempore tanto

B Non atrita suum servarent tegmina pondus,
 Mollitieque nova prisca durantur amictus.
 Sic longæva foret, quod non damnosa vetustas.
 Dum sacrum populo victum candentia manna
 Ferrent, et cœli frugem terrena viderent.
 Per quam sublimis præliceret ante figura
 Edendum ex utero purum sine semine corpus.
 Quo caperet pascenda salus de sede superna
 Illabente Deo sanctis altaribus escas.
 Hoc signo summus percussa rupe sacerdos
 Protulit irriguos populis sitientibus haustus.
 Chrisum namque vides stabilem consistere petram,
 Percussus jaculo largas qui præbuit undas,
 Porrexitque suis sacro de vulnere potum.

Hebræi interea læti ducente columna
 C Per terras gressu, per cælum visibus ibant.
 Ecce iterum Phariis insedit intibus ira,
 Et populus sine more ferox his vocibus armat,
 Tandem postremos vicina morte furores :
 O nimium s' ultis i ludens mentibus error,
 Præstigiæque satis nebulosa in fraude peractæ.
 Nonne pudet famulam nullo certamine gentem
 Sic impune rapi, quod nemine præsule tantus
 Deseruit vacuas discedens accola terras?
 Rura vacant, cœptis desistunt oppida muris.
 Non solitum consurgit opus, nec cultor in agris
 Exercet validos atrito dente ligones.
 Turbidus exactis luit, nulloque tumultu
 Fervida consuetos repetunt suspendia census.

Quin potius sumptis exercitus irruat armis,
 D Imbellemque manum, profugosque reducat alium
 Quos si servilis tantum succenderit ausus,
 Ut telis certare velint, mox occidat omnis
 Confusa cum plebe manus : ferventibus armis
 Permixtæ pereant confosso pectore matres,
 Uberibus junctos configant spicula natos.
 Prolem quisque suam cernens ante ora cadentes
 Oblatis optet jugulis succurrere mortem.
 Orbatum nostros faciat libare dolores
 Ultima sors populum : sic vivens omnia perdat
 Tum pereat; densa campi sub strage jacentes
 Tristi committant inhumata cadavera cœlo.
 Inde ubi jam totos satia verit ense furores,
 Th sauros revocet fugientes dextera victrix.

Talibus excitas acuebant flatibus iras,
 Irridente Deo, solus qui despicit omnem
 Conatum rigido meditantem vana timore,
 Consiliumque ducum cassato dissipat actu.
 Ergo bella rogant, fervens rapit arma juvenus,
 Spumantes ducuntur equi, phalerisque potentes
 Suspendunt alacres splendentia frena jugales.
 Pugna pompa nitet, subjectos curribus axes
 Aurato temone trahunt; tum cætera pubes
 Induitur calybe, aut fulvo circumdatur ære.
 Ili toricarum vasto sub tegmine gaudent,
 Intexit creber sibimet quas circulus hærens,
 Atque catenosi crepitant per corpora panni.
 Ast aliis tenui concurrens lumina ferro,
 Qua se succiduas junctim scandente per oras
 Flectitur, assuti crates compacta metalli
 Illorentes habitus diversa fecerat arte.
 Et tamen ardentum cuncta inter tela virorum
 Terribilis plus forma fuit: quis namque furentes
 Spectet, quos lætos vix possit cernere vultus?
 Inclusæ galeis facies, et ferrea vestis
 Cinxerat iratas armorum luce tenebras.
 Progreditur collecta manus; rex ipse frementes
 Curru cogit equos; telis tamen undique septus
 Delituit, densam reddunt hastilia silvam.
 Concutitur pulsata rotis et pondere tellus,
 Angustavit humum latam stipata juvenus,
 Conclussitque vias; quidquid virtutis habere
 Ægyptus potuit, totum mors proxima ducit.
 Junxerat interea, ponto qua Magdalu instat,
 Hebræus populus rubranti castra profundo,
 Evasos credens securis mentibus hostes.
 Dum resident, fixoque parant requiescere vallo,
 Cernunt pulvereas in cælum surgere nubes.
 Cunctatis primum mox agmina sæva patescunt,
 Non tamen infensas patitur committere partes
 Sole sub occiduo vicinus prælia vesper.
 Distulit in lucem vallatus bella tyrannus,
 Et fors ardentes nondum compesceret iras,
 Nec servare furor potuisset fœdera nocti,
 Auroramque velit motis præcedere signis,
 Flammea ni retro subsistens forte columna
 Objectu medio gentes discerneret ambas.
 Contemplans rex ipse tamen mirabile lumen,
 Sic ignem metuit, quod sensu fervidus ardet.
 Paulatimque mori non profuit: itur ad unam
 Quæ claudat cunctos pelago pandente ruinam.
 Plebs trepidat conclusa loco, sinemque sequenti
 Expectat pavefacta die, non tela, nec ullas
 Bellorum molita vices, sed voce levata
 Vatibus insistens: O terque quaterque beati,
 Ægyptus quos morte tulit, tellure vel ampla
 Urnam defunctis suprema sorte paravit!
 Digni qui tantos nequeant sentire dolores,
 Nec stragem prolis, vel pignora capta videre.
 Alitibus nos esca dati, nec sede sepulcri
 Condita deserto solventur corpora vasto.
 Talia voce viri; respondit luctibus omne
 Vulgus, et accenso per: ultat turba tumultu.

A Tum sancti cœpere duces promissa referre,
 Solarique metum, fletusque abstergere dictis.
 Quæsumus ingratos deponite mente timores,
 Experti multum nec desperanda putetis
 Quæ tantis spondent cœlestia munera signis.
 Infidisme potest elabi cordibus unquam
 Ægyptus tot cæsa malis, interque flagella
 Succumbens quæ sensit humus, vos, cunctæ que vestra
 Afflicto regno salvos vixisse sub hoste?
 Quid de transactis dicatur? Nempe videtis
 Ut mediatricis curet tutela columnæ,
 Ne quid ab adversa liceat nos fraude vereri.
 Quin magis erectas firma spe tollite mentes.
 Ultima namque dies defixa est erastina genti,
 Quæ nunc bella crepans sumptis confidit in armis,

B Non sic pugna feret, nec telis tela feretis
 Obvia, nec vestro vobis sudore triumphus
 Hac vice proveniet; cœli pugnabitur ira,
 Qua vobis placido peragentur prælia nutu.
 Talibus intenti vates dejecta levabant
 Corda virum, sancta sedantes voce timorem.
 At pontum validus ferventi flamine veatus
 Urebat, tota consumens nocte profundum,
 Contra naturam Genitor dum fulminat undas,
 Ardet et afflatus percusso in gurgite fluctus.
 Jam matutinum pervenerat horrida tempus
 Vix acies, primosque nitens aurora rubores
 Spargebat mundo, tetrus dum protinus omnes
 Erumpunt castris, fremit undique mota juvenus.
 At pavidæ plebis postquam pervenit ad aures,

C Clangentisque tubæ percussit pectora terror,
 Arripiunt carpuntque viam, qua proxima ponti
 Littora sollicitant rubro insignita liquore.
 Ut summas pelagi populus pervenit ad oras,
 Cessit confestim ducti reverentia fluctus,
 Expanditque viam, cui terram clauserat hostis.
 Machina, pendenti struxit quam scena liquoris,
 Frenatas celso suspenderit aere lymphas.
 Aggreditur medium fugiens, vincensque sequentes
 Gens electa Dei, figens vestigia terris
 In regione maris, calcantur saxa profundi,
 Conterit et nudum percurrens orbita limum.
 Torridus aspectum scissis sol inserit undis,
 Ignoramque novo contigit lumine terram;
 Longior et radius spatium descendere tantum
 Longior et radius spatium descendere tantum

D Certavit, fessumque jubar vix intulit imis.
 Credidit exclusos prium, fluctuque repulsos
 Inque fugam versos Phærius dare terga tyrannus.
 Præcipitare moras tali jubet agmina verbo:
 Ecce iterum fugitiva cohors pendencia bella
 Deserit, auxilioque pedum confisa recedit;
 Vos, armis premitte, et clausis insistite tantum;
 Cætera pontus aget. Vix hæc perdixerat, illi
 Prosiliunt, cursuque ruunt attingere litus.
 Ut venere, vident amentis vas a profundi
 Insolitam præbere viam, pansoque recessu
 Ceu trepidas fugisse piis calcantibus undas.
 Hos quoque per siccum tutos descendere callem
 Securos pelagi, atque sui; non arma, nec ipsum

Formidare satis patientem vincula pontum.
 Substitit ad modicum restrictis motibus agmen,
 Frenaque suspensos tenuerunt ducta jugales.
 Atque aliquis, cui vel tenuem mutata calorem
 Tunc scintilla dabat cordi, sic forte locutus :
 Quis Deus a prisco detorquet cardine mundum
 Lege nova, mutatque vices, et condita turbat ?
 Nam si servatur rebus natura creatis,
 Monstriferæ quæ causa viæ? quid denique restat,
 Si mare transitur gressu, nisi navibus arva
 Sulcentur, cælumque se decurrat ab axe,
 In superos inferna levent, plaga fervida cœli
 Algeat, afflatam succendat scorpius ursam ?
 Hæc nisi confusus rerum subverterit ordo,
 Non duce me quisquam sævum descenderit æquor,
 Sit suspecta mihi qua semita dirigit hostem.
 Nam si bella velit librans æqualia numen,
 Obice servata fugitivum clauserat agmen.
 Nunc abeant, tantumque vagos sua monstra sequantur.
 Nec satis amplector, siccum circumvenit alle
 Quod pelagus, nudo celans discrimina fundo.
 Excipit hæc ardens cum seditione tumultus,
 Instantisque latens urget sententia lethi.

Vicerat æquoream j edibus plebs incluta vallem,
 Gurgitis et vacui convexa volumina linquens,
 Post barathrum superas scandeat littore terras.
 Effertur nigri dux agminis, et Pharaonem
 Ira subit proprio vocitatum nomine Cenchrem.
 Arripiunt pariter re-erati concava ponti,
 Invaduntque viam. Quid non furor audeat amens ?
 Illic equitum pars agmen agit, pars inde citatis
 Ire jubet sinu is rapidas super arva quadrigas.
 Ut medium venit frendens equitatus in æquor,
 Accusatque moras tam lati gurgitis ardens
 Ira virum, tremat arctato pars altera mundo :
 Tum per sublimem s, leudenti nube columnam
 De cælo vox missa tonat, verbique superni
 Interpres, sanctum compellans nomine Mosem,
 Venit, ait, tempus mea quo mandata probentur ;
 Ægypto jam finis erit, jam clade suprema
 Tot castigatam vicibus sententia mentem
 Puniet expugnans : ensis succede flagellis.
 Tu modo divinum virga jam percute fluctum,
 Atque reducta suos assumant æquora vultus.

Ille genu fixo siccati margibus oras,
 Et litus cui fluctus abest, mox jussus adesse
 Percutit, ins gni credens mysteria ligno.
 Hinc subitus repitare fragor, tonat undique circum
 Lympa ruens, primumque illic committitur unda,
 Qua monstrabat iter Phario sors ultima regi.
 Postquam clausa via est, fluctusque repellit euntem,
 Pœnitet intrati jam gurgitis, et fuga serum
 Molitur reditum : trepida dant terga cohortes,
 Armaque projiciunt ; pontus fugientibus instat,

A Occurritque sequens ; perit undi, ne circumjectus
 Decurrentis aquæ laxatis murus habentis.
 Ille ferus semper, jam mitis morte sub ipsa,
 Non hæc humanis cedit victoria bellis,
 Expugnatur, ait, colloque evertimur hoste.
 Effuge quisque potes, victusque evade satellites,
 Nec jam tela Deo conatibus ingere cassis.
 O si compunctas humana superbia mentes
 Ante obitum mutare velit ! Quid denique prodest
 Tunc finem posuisse malis, cum terminus urget,
 Præsentis vitæ spatium cum cæditur ævo ?
 C nstearis, ait, sanus, scriptura, valensque,
 Si tunc peccatum quisquam dimittere vovit
 Cum peccare nequit, luxu dimittitur ipse.

Ergo exaltatis pendens sustollitur undis
 B Mox mergenda phalanx : lymphaque monte levata,
 Pondere telorum premitur, fundoque tenaci
 Indutum revehunt morientia corpora ferrum.
 Pars exarmatis cum primum libera membris
 Implicuit nantes miseris complexibus artus,
 Auxilio decepta perit, pariterque enentes
 Æterno sub fasce ruunt, nexique necantur.
 Ast alii, lassata diu dum brachia jactant,
 Incurrunt enses, jaculisque natantibus hærent,
 Concolor et rubro miscetur sanguine pontus.
 Quin et conspicuus princeps Memphitidis aulae,
 Candentes ducens nigro rectore jugales,
 Inspector cladis propriæ, gentisque superstes
 Ultimus ingressis per currum naufragat undis.
 Bella vacant pugnante salo, vincitque quietus
 C Israel solo peragens certamina visu.
 Tum vallis completa perit, fluctuque reverso
 Ducitur extentum planati gurgitis æquor.
 Littore jactantur tum tetra cadavera toto,
 Exposuitque suum pelagus super arva triumphum.

Inclutus egregium solemnî carmine ductor
 Describit factum, toto quod psallitur orbe,
 Cum purgata sacris deletur culpa fluentis,
 Emittitque novam parientis lympha lavacri
 Prolem, post veteres quos edidit Eva reatus.
 De qua sermonem præmisso carmine sumpsit,
 Luctificos replicat tenuis dum pagina lapsus.
 Si quid triste fuit, dictum est quod paupere versu
 Terserit hoc sacri memorabilis unda triumphî,
 Gaudia quo resonant, crimen quo tollitur omne
 D Per lavacrum, vivitque novus pereunte veterno :
 Quo bona consurgunt, quo noxia facta necantur,
 Israel verus sacris quo tingitur undi,
 Consona quo resonat persultans turba tropæum,
 Quo præcurrentis complentur dona figuræ,
 Quæ pius explicuit per quinque volumina vates,
 Nosque tubam stipula sequimur, numerumque
 [nentes
 Penimus hoc tenui cymbæ nunc littore portum,

PRÆFATIO IN LIBRUM SEQUEMTEM.

Domino sancto, beatissimo et piissimo germano,
 Apollinari episcopo, Avitus frater.

Post consummationem libellorum quos non sicut vo-

luerat edidit dispositio mea, sed tua sodaliumque quorumdam pia festinatio, affectuosa quidem, sed inconsulta præripuit ; cogis insuper tibi specialius dari verus

illos quos ad venerabilem Fuscina sororem nostram de consolatoria castitatis Laude conscripsi. Quos tunc cum ego post denuntiatum poematis finem, epigramma rectius dicerem, tu primum libri nomine vocitasti, hoc scilicet vocabulum prolixitati ejus asserens convenire. Quapropter habe me etiam in hac parte famulantem judicio, imo potius affectui tuo; quoniam profecto iniquum est, ut cui parvi in majoribus, in exiguis contradicam. Meminerit autem pietas tua, hunc ipsum quia sic vocas libellum, vel de religione parentum communium, vel de virginibus nostrae familiae familiariter disputantem, illis tantummodo legendum dare, quos revera nobis, aut vinculum propinquitatis, aut propositum religionis adnectit. Potes enim ex materiae qualitate

A metiri, quod de germanae sanctimonialis affectu secreta meditatione compositum, vix vel tibi crebra victis justificatione confiteor, quando aut qualiter venire in extraneorum manus velim: sane a faciendis versibus pedibusque jungendis pedem de caetero relaturus, nisi forte evidentis causae ratio extorserit alicujus epigrammatis necessitatem; cujus tantam exiguam fore polliceor, ut ei aliud nomen assumere nec ipse praesumas. Decet enim dudum professionem, nunc etiam aetatem nostram, si quid scriptitandum est, graviore potius stylo operam ac tempus insumere, nec in eo immorari quod paucis intelligentibus mensuram syllabarum servando canat, sed quod legentibus multis mensurata fidei astruere deserviat.

LIBER SEXTUS.

DE CONSOLATORIA LAUDE CASTITATIS, AD FUSCINAM SOROREM DEO VIRGINEM SACRATAM.

Suscipe, complectens, Christo dignissima virgo,
Alcimus ista tibi quae mittit munera frater,
loque levi calamo causarum respice pondus,
Et tenuis fortem commendet cantus amorem.
Nam quoties sanctum compleverit ordine cursum,
Alternos recinens dulci modulamine psalmos
Quos vivens in corde chelys, virtute canora,
Interiore sono castis concentibus aptat:
Tum licet excusso libeat tibi ludere versu,
Atque fatigatam meditando absolvere mentem.
Non hic fallaci tingetur barbitos unda,
Pegasus unde leves praevergens motibus auras
Fingitur assumpto pendens hinnisse volatu,
Dum ferretur equi gravis ungula praepete penna.
Sed nec Pierio ducent hic cantica ludo,
Quas sibi ter ternas mentitur fama sorores.
Dat tibi germanum, sed verax musica plectrum,
Et Christum resonans claudetur fistula Phaebo.
Edidit ut quartam genitrix Audientia prolem,
Teque dedit generi partu secunda supremo;
Confestim parcam promittit ducere vitam.
Ac deinceps paribus castum servare cubile
Constituit votis carorum cura parentum.
Et quia principium tam sancti foederis esses,
Tu simul offeris Christo, qui protinus ipsis
Accipit in cunis lactentia membra dicatis.
Sic quondam, cum prima novo splenderet ortu
Terra nitens, pulchrasque darent sua semina fruges,
Viventem ducens ad sancta altaria fetum,
Innocuis sonuisse Deo balatibus agnum,
Innuante fide justus cognoverat Abel,
Et capite oblato placuit grex totus ab uno.
Ergo ubi vitalis fovit te lympha lavacri,
Jamque suum peperit caelestis gratia pignus,
Non tibi gemmato posuere monilia collo,
Nec te contextit, neto quae fulgurat auro,
Vestis ductilibus concludens fila talentis.
Nec te Sidonem bis cocti muricis ostrum
Induit, aut rutilo perlucens purpura fuco,
Mollia vel tactu quae mittunt vellera Seres.
Nec tibi transfossis fixerunt auribus aurum,

B Quo dependentes ornarent vulnera bacca,
Et pretiosa quidem mala sed saxa gravarent.
Latius haec vero sanctus describit Esaias,
Ornatusque refert varios qui membra venustant,
Quae mox pascendis praebebunt vermibus escam,
Et fors dum vita manet, percurrere verbis
Morborem tot aeva potest discrimina nemo,
Ante obitum cuncti quae formidare docemur.
Singula vel totis obnoxia mortibus esse,
Omnia dum proprio solvantur corpora line,
Atque unus praestet reliquos desistere casus.
Et quid quisque cupit periturum comere vultum,
Interior dum sordet homo, ac se crimine turpat?
Sed tibi cum geminum tetigerunt tempora lustrum
Mox stola sincero velat te candida cultu,
C Virginis os habitumque decens, et concipit omnem
Floribus imprimis jam mens matura pudorem.
Haud secus exsultans sterilis, post damna juventae
Fecundata novum cum ferret femina fetum,
Vestem laeta suo parvam texebat alumno,
Disceret ut Samuel jam tum puer esse sacerdos.
Sic te laeta domus sanctis altaribus aptans,
Assueto docuit dignam concresecere templo,
Scribens in thalamos ac magni foedera regis.
Et cupit electam speciem sibi jungere Christus,
Ornato vario ditat quam gratia pollens.
Haec ubi respirans praevenit gaudia mater,
Ac tibi collatum parvo conspexit in aevo
Grande bonum, teneris dum virtus creditur annis,
Teque reparturiens melius quam corporis alvo,
D Spemque metumque inter, quanquam iam libera
[voto,
Fert tamen attonitas sic laeta quod anxia curas,
Insinuans causam lacrymis, tum talia mandat:
Ortu quarta quidem, sacro sed munere prima,
Dulcis nata mihi, caelo quam carne fideque
Bis genui, Christoque rudem de ventre dicavi,
Hactenus hoc nostrum fuerat, sed tempore ducto
Jam decet esse tuum; nam quod servare, virgo,
A me principium, tibi pervenit; omnia posse
Incipies, cum velle subest: vestigia fervent,

Per quæ sectato conscendas tramite cælum;
 Nec desunt exempla domi. Nam respice quantas
 Virginibus florens jam nostrum stemina coronas
 Miserit in cælum, sancto quas dogmate mater
 Severiana levans, et te conjungier opat.
 Nec multo senior, nunc gaudens Aspida, quondam
 Sacratum velata caput, tua munera sumpsit,
 Bissenos jungens sanctis altaribus annos.
 Quam licet hinc celeri tulerit sors ultima letho,
 Nil tamen est subitum semper migrare paratis.
 Aspice nunc columen, gemina quod virgine fulget,
 Eximiumque decus, cujus tu jure propinqua
 Fuscina Fuscina refers; nec segnius illam,
 Quæ pietate potens, a Graia si voce sonetur,
 Significat propriam sumpto de nomine mentem.
 Quæis licet emeritum cedant sua sæcula culmen,
 Vitaque sublimes cunctis præpolleat arce;
 Has generosa tamen matres si corde sequaris,
 Gaudebunt vinci dum proficis, ac tibi summam
 Sponte dabunt palmam superanti vota magistræ.
 Hæc dicens teneros sancto exhortamine sensus
 Impulit, accendens ad virginitatis amorem.
 Sic mater secunda utero, fecundior actu,
 Machabæa potens, et prolis funere felix,
 Orbari gaudens, animo vincente senectam,
 Edocet hortando sobolem non cedere mundo,
 Inflammateque pios ad fortia facta furores.
 Quid tua nunc repetam, tenero quæ fortior ævo,
 Ante annos animumque gerens, responsa dedisti?
 Non hæc parva tuam suscepit pagina laudem.
 Exitus impleto veniet cum tempore victor,
 Laus melius canitur, cum jam clamante triumpho,
 Consummata tuis reddentur præmia factis.
 Nunc decet attonitos cauta te voce monere,
 Sollicitas tecum partiri ac volvere curas,
 Atque juvare tuos hortantia dicta labores,
 Dum pugnat varius per crebra pericula casus,
 Lubrica dum fragili currit sub tramite vita,
 Dum tua calcatus captat vestigia serpens,
 Ascendens dextro quem conterat aggere planta.
 Nil non intentum præsentia sæcula ducunt,
 Nec secunda datur requies in carne caduca.
 Vertuntur nam sæpe boni, perit obruta virtus,
 Partaque transactæ decedunt præmia laudis:
 Ac plerumque solet, subito succensa calore,
 Frigida quæ nuper fuerat, mens linqere mundum,
 Atque repentino restringere crimina freno.
 Sic alternantem commutant fata rotatum,
 Impius ut speret veniam, justusque timendo
 Proficiens, cumulum magnis virtutibus addat.
 Nam studium sancti laxet si forte laboris,
 Pigraque consuetas dissolvant otia curas,
 Labitur in præceps damnosæ gloria vitæ.
 Stare nequit meritum, si non acquirit eundo,
 Amittit rediens; nitendum est viribus amplis,
 Ut satis angustum observent vestigia callem.
 Nam qui diffusam spatium laxante plateam

^a Euphrosine.

A Mundanis ludens facili nunc aggere currit,
 Strictior hunc carcer crudeli sorte ligabit.
 Tu modo da veniam, qui te exhortatur, amori,
 Currentemque monet, cum vix tamen ipse sequatur:
 Suadet veloci tardus compendia gressus.
 Namque ad doctrinam, canimus quam paupere versu,
 Tu melius jam docta venis, quæ junior ortu,
 Religione prior, vivendi jura dicasti.
 Annorumque sequens, meritorum sorte superstas.
 Quod si consequimur, jam nostrum forte putetur;
 Quod sequimur, tamen hocce tuum est: conversio

[fratrum

Exemplo debenda pio, te respicit auctor,
 Primitiasque in te sacris de fructibus offert;
 Indicit sed sancta fides, ut corde propinquo
B Participata leve fratrum sarcina pondus.
 Tu germana, pium quæ ducis ab ubere fascem,
 Non carnis, sed legis habes cervicem fideli
 Subdita ferre jugum, nec vincla in conjugis ire:
 Mundanas odisse vias, percurrere mundas;
 Illinc nolle toros, hinc sponsum quærere Christum,
 Sic tædas tempissime, pio quod amore calere,
 Pigra voluptati fervere corda labori,
 Ignorare virum, fetus tamen edere tales,
 Quos tristis nunquam possit tibi tollere casus.

Non orbata gemens secundæ pignora vitæ,
 Nec viduam sponso metues superesse perenni,
 Expers ipsa mali; nec te sententia tanget
 Qua prolis mortisque parens compellitur Eva,
 Occisam pariens sobolem vivente reatu.
C Quæ subjecta viro dominum passura cubilis,
 Servit in obsceno tolerans connubia lecto.
 Sic captiva tori, cum portet nomen inane,
 Conjugis et vana dicatur imagine consors,
 Sola jugo premitur non æquam ducere sortem.
 Et cum longa decem tulerint fastidia menses,
 Perfectoque gravis fetu distenditur alvus,
 Semina quæ patris fuerant, hæc pondera matri
 Infigunt duros utero turgente dolores.
 Nam cum luctato solvuntur viscera partu,
 Una luit, tanto carnis discrimine pendens
 Quod coiere duo; spes palpat forte dolentem,
 Editus in lucem si vivat filius; atqui
 Contingit plerumque gemens ut mortua fundat.
 Sæpe etiam soboli nec mortis tempore natæ

D Dant geminum matris commortua membra sepulchrum
 [crum.

Illud jam levius quoties intervenit, ipsa
 Ut pereat tum sola parens, ac pondere fuso
 Emittat cum prole animam? Quid forte levatum
 Nutritumque diu rapitur si funere pignus,
 Unica quod crebro spes respicit, et perit omne
 Quod sibi conceptis spondebant gaudia votis?
 Omnibus his illud gravius, si forte carentem
 Cælesti lavacro tenerum mors invida natum
 Præripiat dura generatum sorte gehennæ.
 Quique, genitricis cessat cum filius esse,

Perditionis erit; tristes tunc edita nolunt,
 Quæ flammis tantum genuerunt, membra parentes.
 Quis memorare queat tanti discrimina casus,
 In quæ pertrahitur dilectæ gloria carnis?
 At late longeque tuam discernere sortem
 Libertas cum lege potest qua necteris, ut te
 Impia fallentis non stinguant vincula mundi.
 Tu Mariam sequeris, dono cui contigit alto
 Virginis et matris gemina gaudere corona,
 Conciperet cum carne Deum, cœlique Creator
 Intraret clausum reserans mysteria ventrem.
 A genitrice satus, sed quam formaverat ipse,
 Elegit nitidam de qua procederet alvum,
 Solus qui carnis proprium disposeret ortum,
 Præsciretque diem longe, tempusque videret
 Quo pariendus erat: præcessit membra voluntas.
 Ipse Deus Verbum, vestitum, viscere sumpto,
 Qui cum Patre jubet, materno in corpore servit,
 Suscipit et famulum Dominus, qui jusserat ævum.
 Tempora per patrem, per matrem semina nescit.
 Illa quidem secunda fuit, quæ pondere casto
 Factorem portare suum, Dominumque perennem
 Edere promeruit; sed nec tibi gloria tanti
 Defuerit facti, Christum si credula corde
 Concipiens, operum parias pia germina cœlo.
 Si quis, ait, nostram compleverit ordine legem,
 Illic mihi semper erit frater, materque, sororque.
 Aspicias ut sexu careat cœlestis imago,
 Interior sortitus homo quam mente retentat?
 Præbuit exemplum surgens a morte redemptor
 Feminæ maribus cum sic præponit honorem.
 Gustavit sumptam nostro pro crimine mortem,
 In crucis excelso pendens sine crimine Christus.
 Atque animam, vivos quæ mox remearet in artus,
 Fixus adhuc sancto clavis efflaverat ore.
 Deseruit populi spectacula talia cœtus,
 Signaque ferre nequit, cœlum quæ triste minatur.
 Nam sol obductus, vultumque retortus ab orbe,
 Cesserat injustas nocturnis luctibus horas,
 Atque peregrinis aditum dedit ipse tenebris,
 Temporibus magno mutatis ordine rerum.
 Nox erat in superis, lucemque inferna videbant
 Contremuit tellus, et nisu mœnia magno
 Concussis summo nutabant vertice cristis.
 Senserunt motum priscis descendere saxa
 Jussa locis, sonitusque novos collisa dederunt.
 Illos inter strepitus, cunctis fugientibus, illæ
 Decernunt, quanquam trepide, persistere matres,
 Per vigil ut sancto sic vivens cura sepulcro
 Serviat, et voto præsens persolvat honorem.
 Unguia fragranti componunt illita succo,
 Quæ salvans salvum servarent lintea corpus.
 His amor expensis lugubria dona parabat,
 Supremum credens semet persolvere munus.
 Et cum sic breviter prævenerit ista resurgens,
 Quod credebatur servandum poscere munus
 Quo non indiguit, placatur munere Christus.
 Pro quo respondens confestim gratia, præstat
 Angeicos cernant humana ut lumina vultus.

A Splendida candeat cœlesti in corpore vestis,
 Et vultum rutilus resperserat undique fulgor,
 Matribus ut dignis verbum cœeste sonaret,
 Angelus alloquitur sancto quas taliter ore.
 Femineo sexu mentes transite viriles,
 Nec trépitate novo fortissima corda tumultu.
 Adversos hæc signa petunt, vos nulla timendi
 Causa manet, quas cura pii confirmat amoris.
 Quæritis, agnosco, pretiosa in sede sepulcri
 Solemni nuper tumultatum funere Jesum.
 Sed meminisse decet quid præscius ore fideli
 Dixerit ante obitum, duplici non amplius ulla
 Servandum se nocte, et jam jam tertius hic est
 Qui complet pronissa dies: patet ecce sepulcrum

B Deseruit vacuum victa quoque morte resurgens.
 Taliter excelsus jussu sermone minister,
 Sparsurus mundo vitalis dona triumphii,
 Has primum gaudere dedit, luctuque levavit.
 Ibant impavidæ læto jam pectore matres,
 Credula conceptæ servantes corda saluti,
 Cum medium sese Christus gradientibus offert,
 Agnoscique jubet, blando et sermone salutat.
 Ite, ait, et nostris hæc jam mandata referte
 Discipulis, norint ut surrexisse magistrum.
 Illæ complexis desigunt oscula plantis,
 Atque ad discipulos alacri cum mente recurrunt,
 Doctoresque docant, et quæ spargenda per orbem
 Primum femineis instructi discere verbis,

C Agnoscunt animam potius quam vivere sexum.
 Communis virtus igitur, commune periculum
 Matribus atque viris; nulla est distantia cordis:
 Rectum velle subest, si gratia constat utrisque,
 Cui tamen attento desudet vita labore.
 Aut quid dona juvant hominem, si mente soluta
 Turpia collatum disperdant otia munus?
 Auxilium conatus amat: quis namque vacantem
 Adjuvet, aut somno virtutem jungat inertis?
 Cœlestis rex ille, parans discedere terris,
 Argentum famulis, ut quis virtute valebat,
 Quinque minas primo, duplicem dat sorte secundo.
 Atque impar magnis suscepit tertius unam.
 Tunc sic discedens famulos simul instruit omnes.
 Nunc si quis vestrum devota mente fidelis

D Experiar fuerit, quæstu noscendus ab isto
 Qua quis sit virtute potens, qua præditus arte.
 Thesaurus geminate meos, usuque polite,
 Livida ne facies pulla rubigine tingat
 Accipitis nitidum pura quod fronte metallum.
 Si redeam, meritis addentur præmia justis
 Dixit, et abscessu cœlestia regna petivit.
 Incubere duo studii certamine vernæ.
 Fenerat ille citus partem splendentis acervi,
 Pauperibus largo dispensans plurima dono,
 Crescit et in cumulos quidquid confertur egenis.
 Exponens alter sacri mysteria verbi,
 Usuras sancto gaudet concreescere lucro,
 Et cupidus recti vitam dum prædicat addit.
 At solus minimo sumpsit qui pondere libram,
 Defossis scrobibus marsupia mersa locavit,

Degenerique fluens elegit vivere luxu.
 Sed iudex tandem finito tempore mundi
 Regreditur, cujusque moram despexerat, excors
 Contemnit servus reditum; tunc omnibus ille
 Ut doceant ratione jubet, quem tempore tanto
 Poscenti reddant operata negotia fructum.
 Argentum gemini geminata mole ministri
 Promunt, et læto referunt commercia vultu.
 Tertius ille piger drachmam tellure latentem
 Promit, quæ juncti sorbens contagia cœni
 Perdiderit proprios incluso lumine vultus.
 Illum terribili dominus tunc increpat ore:
 Tantane te nostri tenuere obliviam segnem,
 Serve piger, reditusque mei sic cura refugit?
 Argentum, nitida quod purum lucē tulisti,
 En tetrum pressumque refers. Nam cognita quondam
 Delituit, nec respondens, ut sæpe solebat,
 Forma mihi, vultusque mei non paret imago
 Assignata tibi; sed si ferrentur ad usus,
 Altarisque mei tetigissent credita mensam,
 Cresceret inscriptus nostro de nomine nummus.
 Nunc igitur famuli vos totum ferte fideles,
 Addat ut utilibus sors ultima, tollat inertii.
 Improbis in paucis hic dignus non erit ullis:
 Quisque voluntatem noscens contemnit herilem,
 Cæditur hic multis, paucis qui nescius errat,
 Ergo age, succinctis ad fortia prælia lumbis
 Armata cum mente veni, nec femina bellum
 Formides quod mens peragit: nam gloria dudum
 Sexus ista tui nota est tibi sæpe legendo.
 Nec dubiam te nosse reor, cum Debora quondam
 Duceret instructas post fortia classica turmas,
 Et mulier sumpto præcederet agmina signo,
 Mirantes hortata viros, quos ipsa ducatu,
 Exemplo verboque monens accendit in hostem.
 Sed postquam ducens princeps animosa catervas
 Impulit accendens vegetata furoribus arma,
 Barbaricæ cecidere manus; dissolvitur omnis
 Hostilis virtus, et qua se femina monstrat,
 Palantes dant terga viri, latebramque petentes
 Si vivant, vicisse putant. Tunc maximus ipse,
 Forma gigantææ junxit quem corpore molis,
 Immensamque levans produxit verticis arcem,
 Rex Sisara fugam, telorum fasce rejecto
 Incomitatus agit, metuens sublime notari
 Corpus, et excelsa fugitivum prodere massa.
 Sed postquam latuisse putans, lectoque receptus,
 Mollia perpetuo dimisit lumina somno,
 Hunc etiam sternit mulier, terraque jacenti
 Malleus infixio transfodit tempora clavo.
 Feminæ sic ille fuit per cuncta triumphus.
 At tu, virgo Dei, sanctis quam moribus ornant
 Hinc pudor, inde fides, internis fortior armis
 Bella geris, justis sævus quæ commovet hostis
 Spes tibi fida foret felix in vertice cassis,
 Contineat lumbos pretiosi zona pudoris,
 Justitiæ lorica tuos constringat amictus,
 Pro gladio verbum semper tueatur acutum.
 Has virtutis opes, hæc sic solatia belli

A Describens, mentis varias cum corpore pugnas
 Prudenti quondam recinit Prudentius ore.
 Namque ibi bellatrix, et pleno robore post nos
 Virginitas armata venit; quam sæva libido
 Appetit, et casso vocat in certamina nisu.
 Sic bellatricem te sentiat armulus anguis,
 Cumque lacessitæ concedent prælia palmam,
 Læta feras summum calcato ex hoste tropæum.
 Nam quidquid sacræ divina volumina legis
 Eloquio sensuque docent, quod prædicat ipse
 Antiquus mundi replicans exordia vates,
 Sive ille historias texat, seu forte figuras,
 Quod diversa retro multorum tempora regum
 Post Ruth succiduo gesserunt ordine magnum.
 Vel quos post reprobam Davidica regna Saulem
 B Ter quinquageno scripserunt carmine psalmos.
 Pacificus quidquid latet inter sceptris Salomon
 Obscurum sensu per clara proverbialia dixit:
 Quodque bis octoni post se videre prophetæ,
 Quod clausum Job mitis ait cum vulnere aperto.
 Esther quid memorem, et castæ mendacia Judith,
 Ornati cum fraude satraps accendit oris,
 Cum meat illudens obscenum femina lectum,
 Desectoque feros comescit vertice visus?
 Quod melius cernens cæcato in corpore Tobi,
 Quæ secreta videns perscripsit conditor Esdras.
 Quidquid post priscam succedens gratia legem
 Intonat, atque Novi miracula Testamenti
 Hinc hominis clamat facies, vos inde leonis,
 Et pernix aquila, et fortis certamine taurus.
 C Inde quater terni puris quod mentibus agni
 Egerunt toto spargentes semina mundo.
 Bis septena pii quod spargit epistola Pauli,
 Quod Petrus Jacobusque docent, quod Judas, et ipse
 Qui conspecta refert cœli secreta Joannes.
 Quin et veridici quæ plurima tractatores
 Exposuere suis mysteria digna libellis,
 Hæc tu cuncta tenens animo sitientem bibisti.
 Nec si quid sacrum nostri cecinere poetæ
 Te latet, agnostique legens, et condita servas,
 Atque aliena tuo commendas carmina cantu,
 Quid totum replicem? Tu sensibus utere doctis,
 Et quæ nota tibi, vel quæ percursa legendo,
 Ad virtutis opus studio converte virili.
 Nam nisi doctrinæ jungatur vita fidelis,
 D Agnoscere gravius non observanda nocebit.
 Esuriit postquam Dominus, cum forte vianti
 Conspicitur diffusa levi ficulnea fronde,
 Nec jam maturum prædicta ex arbore fructum
 Carpere tempus erat, quam mox ut repperit ille
 Indutam tantum foliis, sed germine nudam,
 Prorsus inane virens ornatus inutilis horret;
 Percutitur subito radix afflata calore,
 Aruit et posito ramorum tegmine truncus.
 Instruimur tali legem cognoscere signo,
 Ne Christi famulo, solo sermone fatenti,
 Nomine confesso vivens operatio desit.
 Nam si Christicolæ nosmet sanctosque putamus,
 Aggravat hoc etiam, ni dictum facta sequantur.

finitas sacro devota pudori,
 iunctis virtutibus; et nisi mentem
 servans casto cum corpore jungat,
 t vitis; nec castam dicere carnem
 et, animus quam sic corrumpit adulter.
 , mœror, livor, discordia, luxus,
 plex, constricta manus, laxata voluptas,
 r cum corde hominis, tum semine mortis
 tis alant. En quo perducitur omnis,
 r gineo quæ se dum jactitat, intus
 r gravidam nescit turgescere mentem.
 r multis unum, quo cætera noscas,
 r. Dominus plebem cum forte doceret
 ura supremum noscere tempus,
 r diem quo iudex imminet orbi,
 r sancto signatos chrismate confert,
 r cum nobis documenti in vertice monstrat,
 r inque tamen sapientia dives adornat,
 r olidum lentavit inertia sensum.
 r iter requies complectitur una,
 r cum signans depressit lumina somnus.
 r medium vix forte quietis, et illud
 r at noctis, quo Christus carne recepta.
 r obstructas, perrupto cardine lethi,
 r t, inferne, tuas, spretoque sepulcro
 r ta remeabat luce tenebris.
 r t subitus rumpitque silentia clamor,
 r ronsus adest, nocturnus corpore torpor
 r raptidæ raptim properate puella.
 r raliunt omnes, stratisque relictis,
 r rans quesito lumine flammæ.
 r r quinque, quibus cordi solertia major,
 r rstinant, oleum tamen addere sumptis
 r r fuit vasis, pinguique liquore
 r r natis squalentem rumpere noctem.
 r r lectum liquit pars altera succum,
 r r m migeras nequicquam sustulit hastas.
 r r rans commoti luminis ignis,
 r r carens languentem lampada fervor
 r r siccam percurrit flamma papyrum,
 r r r piceæ nebulosa volumina fumi
 r r pligra crescentes mole favillæ.
 r r r gnas tali videre paratu,
 r r rpon-o quæ cominus adveniunt,
 r r t lentis pudibundum cura laborem.
 r r r submitta stultis tum vocibus orant,
 r r r manus torpentes suscitet ignes,
 r r r propriam sapientia pinguis olivum.
 r r r pariter tali sermone sorores:
 r r r da quidem vestrorum causa malorum,
 r r r hic oleum non plus quam sufficit affert
 r r e sibi, constat quia copia vasis,
 r r r suum servat mensura liquorem.
 r r r situm partiri aut perdere succum,
 r r r cavis desint fomenta lucernis,
 r r r rum vobis dispendia nostra parabunt,
 r r r fessis torpescant lumina flammis.
 r r r rctæ dictis, tristisque repulsa,
 r r r quocunque loci commercia fervent,

- A** Vena'esque manus; sed dum disceditur, ecce
 Introit sponsus thalamum, induitque paratas,
 Atque vagas linquens exclusit porta sorores.
 Cernis virginei pereat quod nomen honoris,
 Ni fertur sanctus thalamis cœlestibus ignis.
 Felix illa manus, largis quæ provida donis
 Accensum pura fovit pinguedine lumen.
 Tantum namque olei vasis diffunditur amplis,
 Quantum poscenti miserans porrexit egeno.
 Ilinc Dominus palmis ardentibus ferre lucernas
 Admonet: hoc opus est, hæc claræ gloria vitæ.
 Suppetat ergo tibi pietas, patientia, virtus,
 Sed virtus animi; fragiles nam carne puellas
 Pretulit interdum cœlo constantia mentis.
 Eugenæ dudum toto celeberrima mundo
- B** Fama fuit, dum dat Christi pro nomine vitam.
 Ante tamen mulier foris processit in actus,
 Cum stipante choro sanctorum fieret abbas,
 Atque patrem complens celaret tegmine matrem.
 Sed postquam sancto cunctis perclaruit ore,
 Et meritis annisque graves, longaque verendos
 Relligione senes juvenili rexit in ævo;
 Impatiens recti, toto qui tempore serpens
 Mille nocendi artes, stimulisque inflammat amoris
 Quo famam violare cupit, dedit inde coronam.
 Commovet insano qui fingat amore puellæ
 Accendi Eugeniæ, motuque ardere virili.
 Turba senum turbata coit, quod crimine tanto
 Tam rigidam nuper potuisset solvere vitam
 Mens dejecta viri, viduatæque præsule summo
- C** Nil non posse dolet titubans perfectio carnem.
 Ducitur iste foro juvenis, sævumque tribunal
 Intrat adhuc monachus; vincit concordia fraudis,
 Et jam jamque reum secreti ignara tenebat
 Publica vis, odio tantum flammata sinistro.
 Conscia tum sexus proprii, cordisque pudici,
 Vincitur ut vincat jam prodens femina fraudem,
 Quamvis exterius carnem compulsæ fateri,
 In:eriore tamen servato permanet heros
 Semper tuta fuit casti custodia voti,
 Quamlibet impugnet miseri fraus callida mundi,
 Extendatque dolis laqueos, mendacia nectat,
 Non venit ad pronam mens culpæ ignara ruinam.
 Quosque fremens hostis fallaci tribulat astu,
 Purgandos sancto patientia discutit igni.
- D** Vendiderat quondam juvenem manus æmula fratrum,
 Et famulum Joseph tellus Memphis habebat;
 Pertulit ille quidem dominum, cum crimine falso
 Confictus voluisse nefas, quod triste refugit,
 Sustinuit tolerans ergastula, vincla, catenas,
 Dum spatium replicans geminos sol junxerat annos.
 Oblitus jam lucis erat, jam crine fluenti
 Nutritus macie tangebat terga capillus.
 Sed vegetante Deo mens nullis clausa tenebris
 Prævidet arcanum quidquid post exitus implet.
 Denique producto certatim gloria fertur,
 Non tantum venia; et precibus tunc ipse rogatus,
 Ut diadema libens captivos in vertice sumat,
 Exsilium regno commutat, prin:ipe servum.

Præmia servati cordis sic percipit iste.

Susannam post hunc dignis quis laudibus unquam
Excolat, infirmis quondam quæ vicit in annis
Improba vota senum, conjuratosque furoribus?
Primum disjuncto quos cepit causa viritum
Consilio, solusque sibi promisit uterque
Spem culpæ, sed turpe calens in cordibus ignis
Conflavit mentem sceleris fornace duorum.
Conveniunt, nam forte die sic contigit una,
Abscessu flecto diversa ut parte redirent.
Inque nemo venere simul, vulgata vicissim
Pauditur alterno flagrans in corde voluptas.
Ilicet incautam fallentes fraude puellam
Appetere simul; poscunt consentiat ante
Dedecoris tantum moveat quam fama rebelli,
Moxque retorquendum facinus, ni cedat, in ipsam
Confessi ardorem pariter mendacia produunt
Disposita, et laqueos pandunt, quos nectere vel-

[lent.

Anceps illa diu secum luctatur, et hærens
Fluctuat incertæ quo vergant pondera mentis:
Lex peccare vetat, rursusque infamia terret
Hinc iterum duos precibus mollire furoribus
Tentat, et obscenas lacrymis restinguere flammam.
Sed postquam nullis precibus monitisque remotos
Obstrictosque senes vicit cognata libido,
Femina præclaro mentem succensa pudore
Decrevit tunc casta mori, ne crimine tanto
Ambirent miseram carnis commercia vitam
Cælum teste vocat, famamque recusat inanem
Judicio contenta suo: cum conscia corda
Commendat superæ fidei, servatque futuris.
Maluit ille tamen secreti inspector apertum
Examen præstare loco, facinusque reclusum
Pandere, et objectas laqueis producere fraudes.
Spectabat vanis commotam flentibus urbem
Junior ille puer, pueris tribus ipse futurus
Post comes, undanti quos jecit Parthica flammæ
Contempto imperio flammis ferventior ira.
Arsit contracto pariter crescente calore
Hinc furor, inde fides, sanctis dum mollior ignis
Serviit, et tepido conclusit pruna rubore;
Donec miratus cessare incendia satrapæ
Jussit, et astantes flammarum copia cinxit.
Hos meritis æquans Danielis proxima virtus
Horrida frendentum compescuit ora leonum,
Dum prius accensis stimulis famis atque furoris,
Frenatoque simul sternentes corpora rictu,
Incolumem lambunt inter jejunia pastum,
Cum sumat tamen iste cibos, quos vertice pen-

[dens

Angelica librante manu per inane citatus,
Subjectas calcans immotis gressibus auras,
Intulit illatus fascis cum fasce propheta.
Excepit Daniel transmissas desuper escas.
Fereunda longinquis migrant ferventia terris,
Asservantque suos peregrina in sede saporibus.
Hic ergo impubes Susannam forte videbat
In tormenta rapi, veri quam nescius ante

A Vulgus inauditam damnaverat, et simul omnes
Insontis sontem certabant cernere mortem;
Cum subito in medium juvenis se proripit agmen,
Accensum tenera castigans voce tumultum,
Cur tanto ex cœtu nullus rem judicat, ac se
Liber ad injustum clamat non currere lethum?
Protius ad verbum pueri permota repressit
Turba sequax animos; judex decernitur ipse,
Consultorque senum, per quem via vera patescat.
Consultit avulsos quisnam sit criminis ordo,
Sed dum discordans responsum præbet uterque,
Conjunctum facinus disjuncta voce fatentur.
Tunc omnes pariter timor accipit: undique cla-

[mor

Tollitur, auctores sceleris plebs obruit omnis,
B Laudaturque Deus, qui nunquam vota bonorum
Deserit, auxiliumque suum pro tempore monstrat.
Et tamen his prior est quæ virginitate pudica
Intactum præfert ad vota perennia corpus.
Nam si terrena nubentem lege puellam
Asservasse toros, atque unum nosse cubile,
Mortali tantum laudatur iudice cœtu,
Conjice virginis quantum disponitur illic
Quo Christus vocat hinc meritis, ubi sede superna
Humanum in partes dirimet genus arbiter orbis.
Agnos dextra levans, lævos contemnet ut hædos,
Stabant angelici mirantes facta bonorum
Laudantesque chori: cunctis commune patebit
Decursæ carnis meritum; fraus nulla tenebris
Abdere, vel notas poterit subducere culpas.

C Illic nota tibi subsistens vita petatur,
Quo justus ditat dispensans præmia iudex.
Quondam succinate quod dictum est ore magistri,
Dum viget officio famulans solertia Marthæ,
Attentamque tenet verbi virtute sororem,
Cura cibo melior, pastu quæ digna perenni.
Tunc vacuas Domino depromens Martha querelas,
O doctor, non cernis, ait, quod sola paratu
Vexor, et hæc nullum confert germana levamen?
Cui Christus sic forte refert: Sunt plurima quæ te
Obstrictam retinent, melior sed causa quietis,
Lectaque nec poterit Mariæ pars optima tolli.

Sic, germana, suis dum flagrant sæcula curis,
Electam servare tibi non desine partem.
Te meruit primam cognatio tota patronam,
D Jam te signiferam sequimur, vexillaque Christi
Te portante libens sectatur stemma parentum;
Quos licet antiquo mundus donasset honore,
Et titulis monstret generoso semper ab ortu;
Plus tamen ornavit divinum insigne gerentes,
Ordine quod proprio sanctas meruere cathedras.
Non atavos jam nunc tibimet proavosque retexam,
Vita sacerdotes quos reddidit inclita dignos:
Pontificem sacris assumptum respice patrem.
Cumque tibi genitor vel avunculus undique magni
Post fasces placeant populorum sumere fascem,
Suscipe quos humiles patrum ad consortia fratre
Officio similes nectens Ecclesia junxit.
Pro quibus assiduas Christo persolvere gratas,

Fundere vel fletus non tædeat; ut tibi nullus
Fratrum de numero desit, cum præmia sumes

* Labbeus in Nova Bibliotheca mss. librorum, edit. Paris. 1653, pag. 226, ex ms. codice Naudeano tres sequentes versus descripsit, qui in omnibus editis desiderantur:

A Factis digna tuis, materque effecta parentum
Virginæ victrix sociabere læta coronæ *

Alchimus hæc lubrico texti quæ carmina versu
Binis jam brevibus sex sENA VOLUMINA pennis
Conscripti, eu celeris deuo sub lumine solis.

GALLANDII ADNOTATIO

DE ALIIS AVITI POEMATIS EJUSDEM ARGUMENTI, NON EDITIS.

Præter hos quinque libros, et sextum, qui atque solet ad Fusciam sororem, carmen hæc hactenus Aviti nullum prodit; nec plura his olim Gregorio Turonensi et Isidoro cognita fuisse Aviti poemata constat. Sed alia tamen non pauca diversis de rebus ab eo versibus scripta docet epistola ad Apollinarem fratrem. De quibus sermo nobis hoc loco non est; sed de iis tantum libris qui Mosaicam historiam continuantes, Exodum, et reliquas Heptateuchi partes persequuntur, atque Alcimi Aviti nomine in nonnullis bibliothecis reperiuntur. Quos ego ut ad Avitum pertinere non abnuerim, adeo tamen rudes passim et impolitos, ac mendis scatentes in tribus quæ vidi exemplaribus animadverti, ut religionis sit, opus quod auctor ipse, ni fallor, hoc habitu premi mallet, in lucem evulgare. Singulorum autem librorum initia, si cui animus est cognoscere, ex subjecto indice deprehendet.

(a) ALCIMI AVITI METRUM IN EXODUM.

Versus continet 1327.

Interea varios agitant dum tempora cursus,
Et nova succiduos surgit de germine proles.

IN LEVITICUM.

Versus continet 308.

Postquam conspicuo longinqua in devia templo

(a) Pauca hæc Aviti quæ sequuntur, post Sirmundum ab aliis edita, desiderari noluimus, ut Avitus qua licet integer hic exstaret. Epistolam quoque Symmachi papæ ad Avitum adjicere visum est, nec

Extrema est imposita manus, mox cura sacrorum
Vatibus incubuit.

IN NUMEROS.

Versus continet 689.

Verterat interea solitis se cursibus annus
Mensibus explicitis sua per vestigia currens.

IN DEUTERONOMIUM.

Versus continet 287.

Hactenus informis eremi vexatus arcenis
Jordanem ad fluvium populus promoverat arma.

IN LIBRUM JESU NAVE.

Versus continet 432.

Hæc inter Dominus Jesus dignatus adire
Promittit validis sublimem confore donis
Admonitum transire vadum Jordanis amœni.

IN LIBRUM JUDICUM.

Versus continet 693.

Postquam conspicuo Jesus decesserat actu,
Reddideratque Deus famulum post bella quieti,
Confestim Judæa tumens sibi pascere regem
Incipit, et Dominum quæ sit sententia poscit.

C non episcoporum coram rege Gundebaldo collationem, in qua primas partes habet Avitus, imo catholicorum antistitem ipse unus sermonem habet.

AD SIRMUNDIANAM AVITI EDITIONEM AUCTIONARIUM.

S. AVITI VIENNENSIS

EPISTOLÆ QUATUOR.

Primum a Joanne Ferrando presbytero societatis Jesu anno 1661 ex veteri codice ms. clariss. viri Petri Marnæi senatoris Gratianopolitani, rursus a viro clariss. Stephano Baluzio ex eodem codice ms. emendatiores editæ anno 1678 in libro primo Miscellaneorum.)

* EPISTOLA PRIMA.

AD GUNDOBADUM REGEM BURGUNDIONUM.

Avitus episcopus domno regi.

Quæstio quam pietas vestra disacerendam proposuit, tota prorsus ad interiorem figuram spiritali consideratione referenda est. Neque enim illud centuplicato tenore promittitur reformandum, quod unusquisque animo miserendi alimonie pauperum pia professione contulerit; quia et in hac ipsa elemosynaria largitate, in qua operantis sensus potius quam census aspicitur, non est doni quantitas pensanda, sed stu-

* Hanc epistolam antea evulgaverat Baluzius in Appendice actorum veterum ad Agobardum, tom. II, pag. 156.

D dii. Quo factum est per evangelicam lectionem, ut infinitis auri argentique donariis paupertina nummi duplicis præferatur oblatio. Quæ si utique viduæ donatrici ad mensuram centupli redderetur, sine dubio cunctis minus reciperet quæ minus omnibus intulisset. Unde et sanctus Petrus cum dixisset: *Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te (Matth. xix, 27)*, qui certe, sicut lectio docet, nihil aliud quam retia reliquerat quibus tenuem victum piscandi artificio transigebat, responsum illi est: *Omnis qui reliquerit domum, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem*

Appendice actorum veterum ad Agobardum, tom. II,

Auxeruntque suo saniem de funere iusces.
 Et fortasse rear cladis mortisque futuræ
 Sanguinis indicio jam præcessisse ruinam,
 Hoc ipsum ni pœna foret. Nam scilicet omne
 Ægypti spatium, vel quo patet ampla Canopus,
 Mox inter pingues sitiens defecerat undas,
 Si non Omnipotens celerem super arva medellam
 Spargeret, et nitidos revocaret vallibus amnes.

Tum vero ut requiem pestis subducta reduxit,
 Effertur rursus dilata morte tyrannus,
 Et vix evasum contemnens mente flagellum,
 Innocuam flagris persistit subdere gentem.
 At quid per cunctam stylus astuet ire superbi
 Perfidiam, cæsi numerans perjuria regni?
 Sed tamen extorquent varium mendacia monstrum,
 Undaque vicino vixdum purgata cruore,
 Ranarum fœdis textit cantatibus urbes.
 Complentur cellæ, strati penetralia, mensæ,
 Sustinet innumeros regalis purpura saltus,
 Atque premens homines frendet succumbere ranis,
 Quarum mox cumulis flamma tonitruque subactis
 Congestisque, sonans muscarum nabis ad auras
 Exiit, infectum corrumpens aera flatu.
 Illic quas scinifens vocitant, quantosque volatus
 Pendula cœmittunt levibus corpuscula ventis,
 Pennarumque vicos peragunt stridentibus alis?
 Fundunt se pariter, turbataque mœnia complent.
 Et licet immersis desigant vulnera rostris,
 Plus horror quam pœna movet; sed tollit et istam
 Ventus agens, cessat laxata molestia paulum
 Confestum cessante metu, nec longius ira
 Sentitur quam plaga calet. Sed peste remota
 Succedunt aliæ gravius: consumitur omne
 Jumentum, cunctoque greges nox abstulit una,
 Nec tantum damnosi reos portenta fatigant:
 Vertitur ad carnem quæ suscitât ira dolores.
 Insidunt positus turgentia vulnera membris,
 Et sacer incubuit percussis artibus ignis.
 Creditur hic etiam casu contingere languor:
 Sed morbus mentis discrimina corporis urget.
 Præterit ille dies; tum demum luce secuta
 Concutitur cœlum tonitru, nubesque coactæ
 Terribili splendore micant; ferit omnia fulgur
 Fulmina agens; totas uno sub tempore mortes
 Æthere turbato terris elementa minantur.
 Ignibus inseritur prægrandis corpore grando,
 Non ut nube solet terris nimbose venire:
 Sed quocunque cadens ut deprimat, atque ruinam
 Pondere vel solo faciat; conjungitur ergo
 Grandineum flammis ferventibus aere frigus,
 Et natura neci servans assignat utrumque.
 Illic primus stragem sparsis dat mortibus imber;
 Exin restantem surgit consumere fructum
 Bruchus, et excusso confidens crure locusta.
 Hoc sed docta malis, et jam discrimine crebro
 Tanquam lene satis callosa superbia duxit.
 Insequitur velox gravius quæ vindicet ira.
 Cæcas mane novo surgens sol sparserat umbras,
 Et latus jubaris splendebat fronte sereni,

A Cum surgens mediani nubes se porrigit atra,
 Nascentemque diem de pulso lumine claudit.
 In molem nox densa coit, perit obrutus aer,
 Palpantesque inanus densas sensere tenebras,
 Atque repercussus vexatur aubellius æger;
 Et si sopitos flando quis suscitât ignes,
 Aut flammæ excire velit, compressa necantur
 Lumina, nec vibrant restricti pondere motus:
 Quo quemcunque loco tenebrosus repperit horror
 Continuit, vidit nullum, nec visus ab ullo est.
 Squalentes pariter viventia millia credas
 Infernas intrasse domos, aut forte revulsa
 Obice terrarum patriam sordentis abyssi
 Migrasse in superos, ac mundum luce fugata
 Sub leges misisse suas. Tres perdidit ista
 B Nocte dies, dignæ pendens perjuria tellus
 Isthæc damna tulit; nam cætera fulgidus orbis
 Continet, et solitos distinguunt tempora cursus.
 Moses interea lacrymas, jejunia, vota
 Continuat, precibusque frequens ac pervigil instans,
 Majoris natu fultus solamine fratris.
 Instruit hos sacris simul, informatque Creator
 Mystica solemnem qua pandat victima ritum.
 Cernitis ut multa desudans clade reatum
 Ægyptus contrita gemat satis undique tacta,
 Sed tamen immota perstans cervice rebellis?
 Nec portanda diu præcedunt ista ruinam.
 Ægrotat quodcunque tumet, nec sana superbo
 Causa subest, junctum monstrat mens turgida lethum.
 Unus adhuc restat qui vindicet omnia lucius,
 C Postque novem decima percellat cæle merentes.
 Vos modo perpetuos sacrorum discite mores,
 Cultibus et propriis manura lege tenete.
 Mensibus in cunctis, orbis quos circinat anni,
 Iste caput princepsque foret, quem nomine belli
 Gentiles vocitant, vos tantum dicite primum:
 Lunaque bis septem cum fecerit addita noctes,
 Vespere tum sero dabitis primordia sacris.
 Sumite mansuetum perfecti temporis agnum,
 Qui careat macula, et purum det corpore vellus.
 Hoc animal festis mactabitis; hujus utrumque
 Signabit sanguis nitido de corpore postem.
 Hoc dabit indicium servandæ curæ salutis.
 Cum percussor aget tacitam sine vulnere cædem,
 Perspiciet sacro limen maduisse cruore,
 D Hoc tantum transire volens distantia talis
 Custodit vestras sparsis a mortibus ædes.
 Sic nos, Christe, tuum salvet super omnia signum
 Frontibus impositum: sic sanguis denique sanctus,
 Tunc præmonstrati dudum qui funditur agni,
 Oribus infusus postes lustrasse tuorum
 Inter labentis ferventia funera mundi
 Credatur, casuque tuos discernat ab omni.
 Dum non signatos percurrit funere mucro,
 Tu cognosce tuam salvanda in plebe figuram.
 Ut quocunque loco sanctus mactabitur agnus,
 Atque cibo sanctum porrexerit hostia corpus
 Rite sacrum, celebret vitæ promissa sequentis
 Fermento nequam duplici de corde revulso,

reicistis. Quapropter omnis qui viderit coram posita
 innocuitatem, laudet præteritam festinationem. Con-
 venit dispositionibus vestris rapta de adversitate se-
 curitas. Ante decuit nostrum fieri, quod taliter libe-
 rat ornari. Ego autem ut horum modo visione non
 perfruar, et quæ causa faciat, et nobiles patroni, et
 quales arbitri, etiamsi taceatur, advertitis. Aposto-
 rorum namque festivitàs Viennensibus quidem vestris
 inter annum martyrium dies peculiari studio vivit.
 Habeo præsentiam tempori, quo diei passionis fa-
 briculæ quam nostis videtur injuncta esse dedicatio
 virorum, quia nihil est ad quod animum meum ve-
 ster destinare non possit affectus. Excusans plebi-
 culæ absentiam, meam antepouerem consuetudini
 singularitatem, nisi, ut nostis, in ip-sis pœnitentibus
 nostris fervor appetens vitium vicinum diu formaret
 atque strepitum; cum e nostris ambitio aliquos, alios
 sollicitudo adolescentior, multos gula tractura sit.
 Veritus sum ne forte si vel paucos qui forent quos
 aliena declinantes, suæ magis festivitàs studium
 mansuetudinis aggregaret, apud aliquos animus, ut
 solet in tali turbatione, motus isti quasi per absentiam
 meam, eo die cursus nostræ devotionis putaretur
 omitti, quo diversæ partes videbantur institui. Unde
 excusationem meremur. Si rationem rite agnovistis,
 ignoscite, communem festivitàs præteritorum re-
 cordatione, præsentium plenitudine cognoscite, tam

absentium est quam præsentium officii celebrate (sic).
 Confido de misericordia Dei nostri quod etiam mihi
 in hoc loco quandocunque opportunius verbi præsta-
 bit aditum, quibus geminatæ consecrationis oratio-
 rein concessit effectum.

EPISTOLA III.

BEATI AVITI EPISCOPI AD STEPHANUM EPISCOPUM.

Avitus episcopus Stephano episcopo.

Post sanctam festivitàs, quam licet avidi atque
 anxii, vestro tamen interventu divinaque tuitione
 transivimus, debito famulatus obsequio ac sedulæ
 sollicitudinis devotione servimus, quidquid illud no-
 biscum meritæ asperitatis est, solari vestræ, quam
 Deus semper augeat, prosperitatis agnitione cu-
 pientes.

EPISTOLA IV.

AVITI EPISCOPI AD GREGORIUM EPISCOPUM.

Avitus episcopus Gregorio episcopo.

Meis potius ascribo peccatis, quod vos ad dispo-
 sitionem piissimæ voluntatis corporis inæqualitas im-
 pedivit, quanquam consueta dignatio oratione nos et
 oblatione comitata sit. Unde salutationis officia pa-
 gina famulante persolvens, supra quam sermone va-
 leo gratias ago, quod festivitàs nostram pleno vos
 desiderio sitientem, etiam si non satiasis præsen-
 tia, refecistis expensa.

FRAGMENTA LIBRI DE DIVINITATE SPIRITUS SANCTI.

Sanctus Avitus in illo libro quem de Divinitate Spi-
 ritus sancti contra Gundobadum Arianum regem scri-
 psit, processionem Spiritus sancti a Patre et Filio ita
 declarat.

^b De divinitate Spiritus sancti, quem nec factum
 legimus, nec genitum, nec creatum, Deus est, Deus
 qui operatur omnia in omnibus. Et eodem loco:
 Omnia autem hæc operatur unus atque idem Spiritus,
 et videns singulis prout vult (I Cor. xii, 11). Et Petrus
 in Actibus apostolorum: Quid convenit, inquit, inter
 eos mentiri Spiritui sancto (Act. v, 3)? Et post: Non
 es mentitus hominibus, sed Deo (Ibid., 4). Item alio
 loco: Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei
 habitat in vobis (I Cor. iii, 16)? Et alibi: Si quis Spi-
 ritum Dei non habet, hic non est ejus (Rom. viii, 9).
 Nos vero Spiritum sanctum dicimus a Filio et Patre
 Procedere.

IDEM AVITUS IN EODEM LIBRO.

Ipsæ certe per se Dominus, Spiritum, inquit, veri-
 tatis qui a Patre procedit (Joan. xv, 26). Enimvero

non dicendo *processit*, sed *procedit*, non tempus pro-
 cedentis docuit, sed præterito futuroque submoto,
 sub interminabilis æternitate præsentia virtutem pro-
 cessionis ostendit; ut sicut est proprium Spiritui
 sancto a Patre Filioque procedere, istud catholica
 fides, etiamsi renuentibus non persuaserit, in suæ
 tamen disciplinae regula non excedit.

ITEM AVITUS.

Spiritum sanctum æque Patris et Filii esse confi-
 teor, eumque a Patre vel Filio similiter mitti: quod
 mecum prolata quoque Apostoli sententia videtur
 approbasse. Nam legimus: *Paraclitus, quem mittet
 Pater in nomine meo* (Joan. xiv, 26). Et alio loco:
Quem ego mittam vobis a Patre (Joan. xv, 26). Nec
 tamen ut nuper habita collatione tractavimus,
 scinditur una personarum discretione Divinitas. Quia
 si Spiritus, ut acquiescitis, a Patre Filioque vel mit-
 titur vel procedit, non potest missus mittensque
 misceri, et ex quo procedit procedensque confundi.

^a Vir clariss. Stephanus Baluzius in Miscellan. lib. 1
 hæc fragmenta edidit ex veteri codice ms. monaste-
 rii Sancti Galli in Helvetia.

^b Vide supra Alcimi operum fragmenta num. 13.
^c Ea collatio est quæ sequitur.

Nituntur jaculis alii, clypeosque sinistris
 Volvunt, et rapido meditantur bella rotatu.
 Gaudet pars etiam pharetris, volucresque sagittas
 Hostis in occursum mittendis mortibus aptat.
 Aut si forte virum fugientia terga sequatur,
 Ut pennata leves transmittant spicula ventos.

Incedit pavidum postrema per agmina vulgus,
 Non impar numero, cœlum cum pingitur astris,
 Æstuat aut motus pelagi crispantibus undis,
 Littore vel quantas convertit fluctus arenas,
 Vel quantis stillant humentia nubila guttis.
 Mirantur Pharii satrapæ, nec credere tantum
 Se potuisse vident : placet ejecisse tot hostes.
 Sed non hac acie duri salvabere ferri.

Quamlibet innumeris peditum st' pere catervis,
 Unus pugnabit cunctis pro millibus auctor.
 At populus lento moderatus tramite gressum
 Arreptum carpebat iter, præcedere tantum
 Aggressis ducibus, quantum vel tarda senectus
 Vel rudibus reptans infantia sustinet annis,
 Ne præmaturis fragilem contristet eundo
 Ætatem sexumque labor. Sic cuncta supernus
 Dispensat nutus, plebique assistit ovanti.

Ergo ubi signatis sederunt millia castris,
 Armatusque pedes vulgus vallavit inerme,
 Vespere tum primo stanti assimilata columna
 Lusitens puro respanduit æthere flamma :
 Non tamen ut noto dirum micat ignis in axe,
 Proditæ cum terris cœli portenta minantur,
 Seu morbis tristem, bellisque aut cladibus annum ;
 Sed radiis fulgens, et lumine candida læto,
 Ostendit nitidum castris mirantibus ignem.
 Diffugiunt tenebræ, vicinaque sidera cedunt.
 Obstupere viri primum, perterruit omnes,
 Incussitque metum novitas, tum luminis usus
 Paulatim cœleste jubar commendat amori.

Maxima nocturnas jam pars exegerat horas,
 Et volvenda dies instabat sorte propinqua ;
 Cunctorum ante oculos per cœlum visa moveri,
 Arripuitque viam populo spectante columna.
 Protinus hanc patres sancti sensere sequendam,
 Esse ducemque ducum ; læti mox præsule tanta
 Abrupere moras, castris excedere certant.
 Tunc ut quæque tribus primum sortita laborem
 Ordine carpit iter, sequitur tum cætera pubes.

Hæc inter clarum rediens lux pandit olympum,
 Flamma pallescit conspecto sole columna.
 Vertitur in nubem totus qui fulserat ignis,
 Sed specie perstat tensæ super æthera formæ.
 Tertia nocturnos deterserat hora liquores,
 Et matutinas scandens sol vicerat umbras :
 Ecce novum dictu, cœlo servata sereno
 Frigida ferventi jussa est opponere nubes
 Se radio, densunque parat tenuissima tegmen.
 Sic circumjectis, teilis queis ardet coa,
 Æstibus ignorat genuinum turba calorem,
 Vesperis ut credas leni respargere flatu,
 Blanda vel humentes diffundere frigora ventos.
 Nec tamen hanc nubem tetro suffusa calore

A Forma dabat, nec concreto sic horrida vultu,
 Ut terrent validos cum promunt nubila nimbos ;
 Sed qualis madidus solem cum viderit arcus,
 Tanta fuit pulchræ species extensa columnæ.
 Noctibus ignis erat, lumenque accensa ferebat ;
 Cum sol torreret, gelidi dabat humida roris.
 Has alternantem ducens cum tempore sortem
 Mutavit natura vices, substantia discors
 Muneribus propriis concordem reddidit usum.
 Si mansit, mansere viri ; si mota, secuti.
 Si multis etiam visa est pendere diebus.
 Subdita defixo tardabant agmina vallo.

Ista quaterdenis pietas per reboit annis,
 Dum vastos eremi curris, Judæa, recessus,
 Vincula pedum firmante via, dum tempore tanto

B Non attrita suum servarent tegmina pondus,
 Mollitieque nova prisca durantur amictus.
 Sic longæva foret, quod non damnosa vetustas —
 Dum sacrum populo victum candentia manna
 Ferrent, et cœli frugem terrena viderent.
 Per quam sublimis præliceret ante figura
 Edendum ex utero purum sine semine corpus.
 Quo caperet pascenda salus de sede superna
 Illabente Deo sanctis altaribus escas.

Hoc signo summus percussa rupe sacerdos
 Protulit irriguos populis sitientibus haustus.
 C Christus namque vides stabile consistere petram —
 Percussus jaculo largas qui præbuit undas,
 Porrexitque suis sacro de vulnere potum.

Hebræi interea læti ducente columna
 C Per terras gressu, per cœlum visibus ibant.
 Ecce iterum Phariis insedit mentibus ira,
 Et populus sine more ferox his vocibus arinat,
 Tandem postremos vicina morte furores :
 O nimium s' ultis i ludens mentibus error,
 Præstigixque satis nebulosa in fraude peractæ.
 Nonne pudet famulam nullo certamine gentem
 Sic impune rapi, quod nemine præsule tantus
 Deseruit vacuas discedens accola terras ?
 Rura vacant, cœptis desistunt oppida muris.
 Non solitum consurgit opus, nec cultor in agris
 Exercet validos attrito dente ligones.

Turbidus exactis luit, nulloque tumultu
 Fervida consuetos repetunt suspendia census.
 Quin potius sumptis exercitus irruat armis,
 D Imbellemque manum, profugosque reducat alium —
 Quos si servilis tantum succenderit ausus,
 Ut telis certare velint, mox occidat omnis
 Confusa cum plebe manus : ferventibus armis
 Permixtæ pereant confosso pectore matres,
 Uberibus junctos configant spicula matos.
 Prolem quisque suam cernens ante ora cadente —
 Oblatis optet jugulis succurrere mortem.
 Orbatum nostros faciat libare dolores
 Ultima sors populum : sic vivens omnia perdat —
 Tum pereat ; densa campi sub strage jacentes
 Tristi committant inhumata cadavera cœlo.
 Inde ubi jam totos satia verit ense furores,
 Th sauros revocet fugientes dextera victrix.

Sed nolo ut id fiat coram omni populo, ne turbæ excitentur; sed tantum coram senatoribus meis et aliis quos eligam, sicut vos eligetis ex vestris quos volueritis; sed non in magno numero, et id fiet die crastina in hoc loco. Quo dicto episcopi salutato rege discesserunt, et reversi sunt ut omnia intimarent aliis episcopis. Erat autem vigilia solemnitate S. Justi. Et licet optavissent quod hoc fieret die solemnitate sequenti, noluerunt tamen propter tantum bonum amplius procrastinare. Sed unanimiter decreverunt apud S. Justi sepulcrum pernoctare, ut illo intercedente obtinerent a Domino petitiones cordis sui.

Evenit autem ut ea nocte cum lector secundum morem inciperet lectionem a Moyse, incidit in illa verba Domini: *Sed ego indurabo cor ejus et multiplicabo signa et ostenta mea in terra Ægypti, et non audiet vos* (Exod. vii, 3, 4). Deinde cum post psalmos decantatos recitaret ex prophetis, occurrerunt verba Domini ad Esaiam dicentis: *Vade et dices populo huic: Audite audientes et nolite intelligere; et videte visionem et nolite cognoscere. Excaeca cor populi ejus, et aures ejus aggravata, et oculos ejus claude, ne forte videat oculis suis, et auribus audiat, et intelligat suo corde, et convertatur, et sanem eum* (Isai. vi, 9, 10). Cumque adhuc psalmi fuissent decantati, et legeret ex Evangelio, incidit in verba quibus Salvator exprobrat Judæis incredulitatem: *Væ tibi, Corrazaim; væ tibi, Betzaida! quia si in Tyro et in Sidone virtutes factæ essent quæ sunt factæ in vobis, jam dudum in cilicio et cinere penitentiam egissent* (Matth. xi, 21). Denique cum lectio fieret ex Apotolo, pronuntiata sunt verba illa: *An divitiis bonitatis ejus et patientiæ et longanimitatis contemnis? Ignoras quoniam sustinentia Dei ad penitentiam te adducit? Secundum autem duritiam tuam et impœnitens cor thesaurizas tibi iram in tempore iræ* (Rom. ii, 4, 5). Quod cum ab omnibus episcopis observatum fuisset, cognoverunt lectiones illas sic occurrisse volente Domino, ut scirent induratum esse cor regis, Deumque illum in sua impœnitentia relinquere, ad ostendendum divitiis justitiæ suæ; unde valde tristes effecti, noctem in lacrymis transegerunt. Non destiterunt tamen veritatem nostræ religionis contra Arianos asserere.

Igitur tempore quo rex jusscrat, conveniunt omnes episcopi, et simul ad regiam vadunt cum multis sacerdotibus et diaconibus et quibusdam de catholicis, inter quos erant Placidus et Lucanus, qui erant de præcipuis militiæ regis. Venerunt etiam Ariani cum suis. Cum ergo sedissent coram rege, dominus Avitus pro catholicis, Bonifacius pro Arianis, sermonem habuerunt. Sed postquam dominus Avitus proposuit fidem nostram cum testimoniis sacræ Scripturæ, ut erat alter Tullius, et Dominus inspirabat gratiam omnibus quæ dicebat, tanta consternatio cecidit super Arianos, ut qui satis amabiliter audientiam præbuerat Bonifacius, nihil omnino respondere posset ad rationes domni Aviti, sed tantum quæstiones difficiles proferret, quibus videbatur velle regem fatigare. Sed cum ab Avito urgeretur ut responderet ad ante-

dicta, promittens se etiam responsurum ad ea quæ proposuerat, non potuit respondere ad unam de rationibus quæ fuerant a domno Avito propositæ, neque ullam pro defensione suæ partis allegare; sed tantum os suum in conviciis aperiebat, et dicebat catholicos esse præstigiatores, et colere multitudinem deorum. Quod solum cum diceret, videretque rex confusionem suæ sectæ, surrexit de sua sede, dicens quod in crastinum responderet Bonifacius. Discesserunt ergo omnes episcopi; et quia adhuc dies non erat inclinata, iverunt simul cum cæteris catholicis ad basilicam domni Justi, consistentes Dominum quoniam bonus, et laudantes eum, qui dederat illis talem victoriam de inimicis suis.

Sequenti vero die iterum ad regiam profecti cum his qui in præcedenti aderant; cumque ingrederentur, invenerunt Aredium, qui eis persuadere volebat ut regrederentur; dicebat enim quod tales rixæ exasperabant animos multitudinis, et quod non poterat aliquid boni ex eis provenire. Sed dominus Stephanus, qui sciebat illum favere Arianis ut gratiam regis consequeretur, licet fidem nostram profiteretur, respondit ei quod non timendum erat ne rixæ procederent ex inquisitione veritatis et amore salutis fratrum suorum, imo nihil esse utilius ad jungendos animos in sancta amicitia, quam cognoscere apud quos esset veritas; quia ubicunque est, amabilis est, et professores ejus reddit amabiles.

Addidit insuper omnes huc venisse secundum iussu regis, contra quod responsum non est ausus Aredium amplius resilire. Ingressi sunt ergo; et cum rex eos vidisset, surrexit in occursum eorum, mediusque inter dominum Stephanum et dominum Avitum, adhuc multa locutus est contra Francorum regem, quem dicebat sollicitare fratrem suum contra se. Sed cum responderent præfati episcopi, quod non esset melior via ineundi pacem quam concordare in fide, et operam suam, si gratiam haberet, pollicerentur pro tam sancto fœdere conciliando, nihil amplius locutus est, sed unusquisque locum quem præcedenti die tenuerat, occupavit.

Cum itaque sedissent, dominus Avitus tam lucide probavit quod catholici non plures deos adorabant, ut sapientiam ejus tam catholici quam adversarii cum stupore mirarentur. Id autem fecit ut responderet conviciis quæ Bonifacius in nostram fidem jecerat. Postquam ergo conticuit, ut locum daret responsionibus Bonifacii, nihil aliud potuit ille dicere, quam quod præcedenti die fecerat, et conviciis addens convicia, tanto impetu clamabat, ut præ raucitate non posset amplius loqui et quasi suffocaretur.

Quod cum rex vidisset, et satis diu expectasset, tandem surrexit vultu indignationem prætendens contra Bonifacium. Tunc dominus Avitus dixit ad regem: Si sublimitas vestra vellet jubere ut hi responderent propositionibus nostris, ut posset judicare quænam fides esset retinenda. Sed nihil rex respondit, neque cæteri Ariani qui erant cum illo; adeo stupefacti erant de doctrina et sapientia domni Aviti.

Qui cum videret eorum silentium, subjunxit : Si vestri non possunt respondere rationibus nostris, quid obstat cur non omnes simul conveniamus in eadem fide? Tunc murmurantibus illis, de sua fide securus in Domino addidit : Si rationes nostræ non possunt illos convincere, non dubito quin Deus fidem nostram miraculo confirmet : jubeat sublimitas vestra ut tam illi quam nos eamus ad sepulcrum hominis Dei Justi, et interrogemus illum de nostrâ fide ; similiter et Bonifacius de sua : et Dominus pronuntiabit per os servi sui in quibus complaceat. Rex attonitus annuere videbatur ; sed inclamare cœperunt Ariani, et dicere se pro fide sua manifestanda facere nolle ut fecerat Saul, et ideo maledictus fuerat ; aut recurrere ad incantationes et illicita ; sufficere sibi se habere Scri-

pturam, quæ sit fortior omnibus præstigiis, et hæc semper repetentes, et boantes potius quam vociferantes, rex, qui jam surrexerat, accipiens per manus domnum Stephanum et domnum Avitum, duxit eos usque ad cubiculum suum ; et cum intraret amplexus est eos, dicens ut orarent pro eo. Cognoverunt quidem illi perplexitatem et angustias cordis ejus, sed quia Pater eum non traxerat (Joan. vi, 44), non potuit venire ad Filium, ut veritas impleretur : *Non est volentis, neque festinantis, sed miserentis Dei* (Rom. ix, 16). Et ex ea die plurimi Ariani ad pœnitentiam venerunt, et post aliquot dies baptizati fuerunt, et magnificavit Dominus fidem nostram per intercessionem domni Justi in conspectu omnium.

SYMMACHI PAPÆ AD AVITUM VIENNENSEM EPISCOPUM EPISTOLA.

(Hanc epistolam edemus cum et Symmachi papæ opera.)

SERMO BEATI AVITI,

FERIA TERTIA IN ROGATIONIBUS.

(Ex mss. majoris Carthusiæ.)

Legimus in historia Regum quemdam celebrem prophetarum, exiguo superni pastus alimento, multis diebus iter longissimum sine ullo adminiculo cibi terrestris egisse ; adeo divini beneficii virtus in corpore humano sequestrata infirmitate prævaluit. Comparatio autem modo hæc in sermone non causa est. Sic ergo etiam nobis annum quoddam iter actionum, casuum, timorum diversitate currentibus, quidam qui nos inter ista confortet Rogationum veluti cœlo porrectus sumitur panis : cujus fortitudo atque salubritas non solum inopiam præteritæ sterilitatis suppleat, verum etiam periculum famis ab spiritu nostro non in pane solo, sed in verbo Dei vivente secludat. Quod si quisquam Rogationes nostro sæculo institutas mirretur, quas tantis ante temporibus Ecclesiarum multitudo nescivit, constat hunc posse et muneribus redemptionis, quæ mundi ævo jam pene consumpto in sæculorum fine adfuit, derogare. Viderit quis certe quid sentiat, qualitatem medicaminis rideat furibundus, nesciat desperatus, cæterum frequenter expertus. Sed quis est iste sic ad integrum sanus, ut medicinæ non egeat, ut nulli ægrotantis animæ morbo succumbat, ut non aut cupiditate ardeat, aut avaritia palleat, aut invidia liveat, aut superbia tumeat, aut iracundia caleat, aut obloquio pruriat? Si quis ergo ex his alicujus tædii sibi conscius est qui cuncto

tempore pœnitentiam debet, non renuat triduum. Quod etiam pleno ordine atque digesto prophetia quæ lecta est, si gradibus suis replicetur, insinuat, sic a principio sermonis exorsa : *Vos, inquit, cognovi ex omnibus cognationibus terræ* (Amos iii, 2). Hic statim se Judæorum populus, in quamdam rapinam non amore, sed ambitione præcipitat, ut ad divinæ familiaritatis notitiam præ omnibus videatur ascitus. Sed desistat hinc opportunitas obstrependi, quia potius sub judicio rationis de proprietate sermonum causarum certa metienda sunt. *Vos cognovi, non dixit Inter omnes, sed Ex omnibus cognationibus terræ. Qui sunt autem qui acquiruntur ex omnibus cognationibus terræ, nisi qui ab universitate gentium in unum redacti sunt ex diversis mundi partibus unus populus, et de multis membris sub Christo capite unum corpus?* Cui postmodum vocationi agnoscendæ atque prædicandæ beatissimus Petrus per mentis stuporem defixus vidit linteum quoddam cœlo descendere, quod quatuor angulis sinu turgente submissum, omne genus animalium cum volatilibus atque reptilibus continebat, communitusque ut necessariæ refectio quod vellet ipse mactaret ; appetitum quidem talem, cum talis ciborum modus præcipiebatur, per observantiam legalem exhorruit ; sed mox ad eum sermo divinus, *Quæ Deus, inquit, mundavit, tu immunda ne dixeris*

^a Forte is.

^b Hic locus manifeste depravatus, tametsi sensus sit obvius. Dicit Avitus falli Judæos, qui verba Amos de se interpretarentur, cum ex judicio rationis potius

quam ex vocum proprietate ea metienda sint. Nam si litteram sequamur, hæc quidem de filiis Israel ; si judicium rationis, de Christianis vere et proprie dicuntur.

(Act. x, 15). Atque ille, *In veritate*, inquit, *comprobat*, quia non est personarum acceptio apud Deum; sed in omni populo et gente qui timet Deum et voluntatem ejus facit, acceptus est illi (Ibid., 34). Tunc ergo qui cogniti sunt ex omnibus cognationibus terræ vides, nempe prophetis atque apostolis, qua unitate conveniat. Hoc est profecto, quod etiam nunc lectio ait: *Nunquid ambulabunt duo pariter, nisi convenerit eis* (Amos iii, 3)? Convenit autem duobus, Christo et Moyse, quia de isto ille scripsit. Convenit legi et gratia, quia..... illa districtius imposuit, ut pretiosus ista laxaret. Convenit veritati et prophetiæ, quia ista peperit quod illa concepit. Apud Judæos ista duo non pariter ambulant, ideo non concordant. Inter ipsa enim duo Testamenta quasdam minutias ponunt. Ad unum verum Deum nisi uno itinere non itur. Certe si propter quascunque alias causas potest diverso, adverso non potest. Apud nos vero ista duo pariter junguntur atque conveniunt. Est tamen in hoc prophetæ verbo etiam quod personaliter accipi queat, si dualitas ipsa quam convenire necesse est, sit primum in homine uno, sit deinde in genere humano. Spiritus enim noster et corpus nostrum ex disparis substantiæ qualitate compacta sunt. Quæ duo viam hujus sæculi currere nullatenus queunt, nisi inter se custodia divinæ ordinationis lege consenserint. Si enim non subiaceat spiritus carnis, sed ad refrenandam concupiscentiam cedat potius menti caro, ducit duos pariter concordia rationis per viam legis ad patriam æternitatis. Si autem dum per hujus sæculi iter curritur, spiritu retardante, animam caro prævenit, et facultatem viæ, permissa sibi peccati libertate, præcluserit, deserit ipsa currendi æqualitas, quæ homini a Creatore præcipitur, et incipit impedita lege mentis perire, et superexaltare lege corporis, nec jam duo pariter pergunt, ibi unum jacet et aliud premit. Et hoc, quod magis dolendum est, non tam ignavis subreperunt, quam dominantur allisis. Docet hoc sermo qui sequitur: *Leo*, inquit, *irruit, quis non timebit? Dominus locutus est, quis non prophetabit* (Ibid. 4)? Peccatum longe apparet, quare non fugimus? Scriptura prope clamat, quare non credimus? Quis est leo rugiens, nisi de quo apostolus dicit, quia *adversarius vester diabolus tanquam leo rugiens circuit quærens devorare vos* (I Petr. v, 8)? Facit furoris incontinentia, ne tacens discubitet qui rugitum longe præmittit: sed audit rugitum, et non cavet qui præcepti conscientiam secum fert ad exordia peccati, confestimque rabido invaditur morsu, nisi præmisso terretur auditu; quod revera nec absurde conijcimus, nam statim in consequentibus qualitas ipsius morsus ostenditur: *Quomodo*, inquit, *si eruat pastor de ore leonis duo crura ovis, aut extremam partem auriculæ* (Amos iii, 12). Pastor nobis procul dubio ille est bonus qui, relictis nonaginta novem ovibus, unam

vagam non deservit inquirere. Operæ pretium autem est diligentius intueri, quod illas nonaginta novem quas iste pastor in montibus reliquit, manifestate in carne, non deseruit permanens in nativitate. Angelorum enim in cœlesti altitudine gloriantium, qui utique jam errare non possunt, evidenter gerunt figuram. Leo enim de quo supra diximus, post illam proprii casus ruinam qua consortium Divinitatis affectans, etiam homine miserior factus est, dum dedignatur esse inferior Creatore, omnis archangelicæ potestatis dignitate nudatus est. Sed huic tamen quantumcumque potestatem cœlestium ministrorum, ne solus perire, casu suæ dejectionis innexuit. Et his hoc tamen de illo eminentis creaturæ vigore nunc superest, ut damnationem futuram jam patientes dum præsciunt, cum vivendi meritum perdidit, et ipsum saltem moriendi remedium habere non possint. Ah illo itaque, ut dixi, casu quisque in amore conditoris sui et angelicæ beatitudinis honore permansit, ulterius seduci non potuit, ac proinde nec periclitari; et factum est in principio de angelis quod de hominibus in fine faciendum est, ut evolutus scilicet salutis et perditionis cursus exacto impletoque numero terminetur. Iste ergo supernæ celsitudinis oves reliquit pastor bonus, et venit ad illam unam ovem perditam, in cujus signatione jacebat genus humanum, et illam quæ ab isto leone corrosa per se ascendere ad illas nonaginta novem non poterat, suis humeris vexit, quia in suo corpore sublevavit: et quando cum homine carnis assumptæ ad superna cœlorum rediit, eandem utique quæ de paradiso erraverat, angelis retulit. Quocirca jam patet qui sit pastor qui liberat duo crura et partem auriculæ, et qui sit leo qui reliquum devorat: hoc est, iste Christus, ille diabolus. Omnia vero utcumque consideratione carnali, videamus quæ sit minima pars corporis quæ devoranti legitur remansiss. Neque enim puto quod ille pastor bonus rem tam dilaceratam et pene consumptam tanto studio vellet eruere, nisi particulæ ipsi adhuc aliquid palpitantis vitæ inesse cognosceret. Ovis ista, sicut jam prolocuti sumus, quicumque peccator est utique, si de caulibus se protegentibus evagatus suoque vitio incursum bestiam, cum a pastore declinavit. Dum enim ambulat per deserta, hoc est, dum cogitat inania perituraque, occurrit illi diabolus, et cogitationem ejus morsu pestiferæ persuasionis invadit. Qui cum jam concupiscentiam captivi hominis in potestate habere cœpit, priorem quodammodo ejus partem vorax laniator absorbit. Et tamen si concupiscentiam et definitionem peccati non sequatur effectus, liberantur quasi duo crura, hoc est, pars posterior quæ adhuc comesa non fuerat. Nam etsi quosdam priores suæ cogitationis pedes per concupiscentiam in fauce leonis amisit, et residuos quos ad effectum non deduxit operis gressus a misericordia pastoris eripuit.

^a Hic respexisse videtur Avitus ad illum canonem concilii Neocæsariensis: *Si quis concubita muliere, etiam concubitus ejus desiderium habeat, non autem subsequatur effectus, manifestum est eum per divinam*

gratiam fuisse liberatum. Ita in vetusta canonum versione quæ Aviti ævo Latinarum Ecclesiarum in usu fuit.

• Animadvertendum est tamen quod illius se miscuit corporis portionem ^b extremi auriculæ quæ videtur superesse liberaverit. Postquam enim dixerat, *quomodo si eruat pastor duo crura*, addidit et *extremam partem auriculæ*. Auris ergo nostra est obedientia nostra: nam cum precamur et respiscimus, primam istius auris partem leo devorat, novissimam pastor • solvat. Prima pars auriculæ est *Non concupiscas*. Ista jam deglutita est, quia cogitatio concupivit. Sequens pars est, *Post concupiscentias tuas non eas*. Itaque si malum quod concepimus cogitatione, opere non impleamus, priore parte obedientiæ vulnerata, et illa quæ extrema est ab ore leonis eruitur. Quomodo? Utiq; per pœnitentiam et correctionem.

• Quæ multipliciter lectio ipsa per totum a Domino revolvente, quæ et qualia passi necdum respiscamus: *Misi in vos indigentiam panum, s'uporem dentium; percussit vento urente* (Amos iv, 6). Indigentia panis est, ut sciamus quod cum a Domino receditur, non est unde vivatur. Stupor autem dentium unde contrahitur? puto convenire illud quod Salomon quodam loco ait, dum comparationem poneret dicens: *Sicut uva acerba denti' us noxia est*. Uva autem acerba est præmature occupata promissio et contenta cum differtur temporis plenitudo. Nam ut dulcedinem et suavitatem quæ nobis in æternitate promittitur, in hoc mundo habere velimus, immaturum satis atque acerbum est. Hujus uvæ adhuc asperæ viridisque non vinum, sed virus intra paradisu Adam in sui nostrique perniciem digestavit; et quia parentes comederant uvam acerbam, dentes filiorum obstupuerunt. Sed prævidens Ezechiel originale debitum Christo solvente vacandum, sic ait: *Vivo ego, dicit Dominus, si erit ultra proverbium illud in Jerusalem: Patres comederunt uvam acerbam; obstupescunt dentes filiorum* (Ezech. xviii, 2). Jam tibi non nocet quidquid esset Adam quod concupivit superbe, quod præsumpsit illicite, quod desideravit incaute; tu tibi de tuo esu stuporem dentium metue, tu tactum appetitus ab inutili aviditate restringe. Desideras uvam acerbam, sed sustine maturitatem promissionis. Non tuo sæculo delectatio ista debetur. Si dulcem quæris, exspecta cœlestem; si humanam appetis, patieris immitem. Quæ est autem mundi gloria, nisi ipse quem infra dicit, ventus urens? cujus etiam si lenitas delectat homines, terror tamen percudit amatores: *Et quia nec sic redistis ad me, dicit Dominus, nunc* • (præparare in occursum Dei tui Israel (Amos iv, 10). Dicit quidem Paulus apostolus (1 Thess. iv, 16) ubi Redemptoris describit adventum, qualiter raptemur ad nubes obviam Christo in aera; hic tamen puto oc-

^a Locus corruptus.

^b Forte *extremæ*.

^c Forte *servat*.

^d Locus corruptus.

• Hic ansulis inclusa retulit Florus magister Ecclesiæ Lugdunensis diaconus in Expositione in Epistolas S. Pauli, quam ex scriptis decem sanctorum Patrum concinnavit, sed ea citat tanquam ex sermone die primo Rogationum, cum titulus in manuscripto

A cursum istum ad alium pertinere. Nam et hic viventes quasi occurrimus Deo, si præceptum quod porrigitur amplectamur; et quia paratus est ille ad ignoscendum, occurrat ei correctio ad pœnitendum. Sed et quicumque propter amorem æternæ vitæ non solum ab illicitis abstinere, verum etiam a licitis se coerces, sponte occurrisse judicandus est. Nam ut exempli gratia unumquodcunque dicamus, adulterio generaliter interdicto, simplex conjugium lege permittitur; cui tamen virginitatis nitor sine comparatione præfertur: unde *qui dat nuptum virginem suam bene facit, et qui non dat melius facit* (1 Cor. vii, 38). Hoc ergo de omni debemus observatione sentire: qui male facit, fugit; qui bene, exspectat; qui melius, occurrit). Jam vero post multas et piissimas admonitiones quæ profectui nostro B etiam secundum litteram constant, convenienter Rogationes nostras in ipsius lectionis fine describit, dicens: *In omnibus plateis et viis sit planctus* (Amos v, 16). Viæ istæ et plateæ actus nostros significant, per quos humanam conversationem mortalitate decurrimus. Viæ minora delicta, plateæ vero latiora peccata sunt, quæ ad illam amplam et spatiosam mittunt quæ ducit ad perditionem; et multi sunt qui inveniunt eam. Per angustam vero semitam itur ad illum de quo prædixit propheta, quod vocem ejus in platea nemo audivit, cujus utique verbum in peccati libertate non sonuit. Ergo in ista platea quia est noster actus, sit noster et planctus: quem tamen planctum non confusum esse tumultuarium esse debere testatur sermo subjectus, *Vocabit, inquit, agricolam ad luctum, et ad planctum eos qui sciunt plangere* (Ibid.). Cernis nempe quod istud plangere non omnes sciant, sed illi tantum vocandi sunt qui noverunt. Agricola est, qui isto pœnitentiæ luctu et compunctiois affectu terram, id est substantiam suam spinis purgat, præceptis edomat, lacrymis rigat, humilitate fecundat, semine ditat, fruge multiplicat. Enimvero secundum statum calamitatis humanæ, nullus est qui plangere nesciat, quippe est ita generatio, ut etiam ille qui non noverit aliud, istud noscat, ut ipsa quoque intrans hunc mundum nova ætas infantium primam vocem fletu erumpens, quasi quodam vaticinio calamitatum careat omni sensu, planctum quem adhuc non habet in scientia, jam tamen afferat in natura, et sine ullo doctrinæ adminiculo ipsa inchoatio discriminum pariat magisteria lacrymarum. Quæ cum ita sint, quæramus secundum spiritum quæ distantia sit inter eos qui sciunt et illos qui nesciunt flere. Nam prout sunt genera et ordines hominum, istam scientiam flere habere singuli debent. Alia regi, alia subjecto, alia peccatori, alia justo causa lacrymarum. Quemdam Parthicum regem ^f sæcularis nostro præferat feriam 3 Rogationum.

^f Id de Xerxe Persarum rege refert Herodotus lib. vii, sed paulo aliter: *Et cum intueretur Xerxes, inquit, omnem Helespontum navibus obductum, omnia littora atque Abydenorum pl. na hominibus referta, ibi se beatum esse jactavit, et post hæc lacrymas fudit. Quod animadvertens Artabanus ejus patruus..... his verbis interrogavit: Quam diversa, rex, inter se nunc facis et dudum dixisti, qui te beatum dixeras nunc la-*

historia refert, inspecta ^a post victoriam de eminentiore loco numerosissima sui exercitus multitudine, lacrymasse; qui mox a satrapis, quæ in tali beatitudine causa flendi esset interrogatus; istam, inquit, multitudinem lugeo, quæ quamlibet victrix, intra non multos annos omnino naturæ lege finienda est. Si ad sæcularem sapientiam ^b ecce lacrymas dignas rege mundano, quam libet etiam Christiano principi conveniret post triumphos de morte magis quam de culmine cogitantem non tumere, sed plangere: quid si causa præsentem istum ^c religiosi principis fletum testem sciamus, cum David ille virtute magnus, potestate præditus, pietate præcelsus, inter aurea sarta gemmataque diademata, cælestis magis regni coronam instantissimo æstu ferventis desiderii suspiraret, *Quando veniam, dicens, et apparebo ante faciem Dei mei (Psal. XL, 3)?* Nunquid non lacrymas suas habuit panes die ac nocte, dum dicebant illi per singulos dies: *Ubi est Deus tuus?* quod ei certe dicebat, non negare compellens persecutor æternus, sed videre concupiscens animus suus. Loquebatur enim sibi spiritus cælestibus intentus, *Ubi est Deus tuus? Quando veniam et apparebo ante faciem ejus?* Si decuerunt igitur regem sanctum lacrymæ tales, quid nunc de ipso sanctorum Sancto dicamus, qui quatruiduano funeri antequam resuscitandi virtutem ostenderet, flendi impendit infirmitatem? In summo itaque gradu conveniunt tales lacrymæ Redemptori. Multum namque illic ipse deflevit. Ibi Adæ peccatum; ibi peccati stipendium, mortem; ibi Lazarum, hoc est genus humanum; ibi defunctum Rapide oblectum, id est duritiam qualitatis; ibi lacrymosos consolatores, id est incredulitatem resurrectionis; ibi quartam diem venisse defuncto: quæ quatuor accidunt peccatoribus in animarum funere conelamatis: prima cogitandi malum, definiendi secunda, perpetrandi tertia, quarta in crimine perma-

crymas fundis! Et ille, reputantem me, inquit, quam brevis sit omnis humana vita, subiit horum miseratio; quorum cum tot sint, nemo ad centesimum annum supererit.

^a Imo nondum pugnaverat Xerxes, nec trajecerat in Europam.

^b Deest hic aliquod verbum, forte respiciamus aut

nendi. De quarto omnes nos per Lazarum recurrentes, ut resuscitemur, non solum miserendi dulcedo, sed etiam flendi opus est amaritudo. Post hæc quia tali magisterio etiam nos docuit plangere, discernamus scientiam imperitiamque lacrymarum. Ecce hodie ad ecclesiam conveniunt multi, si quicumque semetipsum in oratione prosternens cœpit quanto libet fletu aliquid quod ad sæculum pertineat orare, aut conversationis mundanæ felicitatem, aut inimicorum mortem, aut divitiarum amplificationem, aut vitæ hujus longitudinem, aut honorem sæcularium dignitatum: nunquid non hujuscemodi lacrymæ docent hominem nescire quid plangat, quas inutiles satis imperitasque procul dubio perdidit, quoties sic profudit? Quod non tam miserum, quam si ea flendo ille sibi petat tribui, quæ multi Deum nescientes sine ullis precibus peccando videntur adipisci. Econtra vides alium ingemiscemem et clamantem: Domine, propitius esto mihi peccatori, plangere vitam malam, quærere bonam, iisdem lacrymis quibus irrigat stratum, lavare delictum, ostendere Deo in gemitibus imbecillitatem carnis, ardorem mentis, horrorem mortis, amorem resurrectionis. Illic plangendi peritus, hic doctissimus flendi est. Non cadit in terram lacryma talis, quia commendata est Deo, cui dicitur: *Posuisti lacrymas meas in conspectu tuo (Psal. LV, 9)*. Postremo quoniam si Rogationes nostræ rite solvuntur, sine planctu nequeunt expediri, scientiam plangendi quam potero brevissime discernam. Maxima peritia est hic impendi fletum, ut sanari possit quem supra diximus dentium stupor, quam illic servari ubi nunquam finiendus est dentium stridor. Nam illis dicitur: *Væ qui nunc rident, quia lugebunt flebuntque; istis autem: Beati, qui nunc fletis, quia ridebitis et gaudebitis, et gaudium vestrum nemo tollet a vobis.*

quid simile.

^c Religiosum principem hic vocat, quem paulo ante regem mundanum appellaverat, quod sane mirum videri non debet, cum Gallienus imperator δσιώτερος και φιλοθεώτερος, religiosissimus Dei que amantissimus magno Dionysio Alexandrino sit dictus apud Eusebium lib. vii Hist. eccles., cap. 23.

ANNO DOMINI CCCCXCVI.

JOANNES DIACONUS

(Ex Bibl. Galland.)

PROLEGOMENON.

1. Joannis S. R. E. diaconi epistolam ad Senarium ^Dignoramus. Hanc epistolam erimus ex vetusto codice Christianæ reginæ, qui olim fuit monasterii nostri Ferrariensis. In ea quædam occurrunt observatione digna de ministro confirmationis; de septem altaribus, sab-

(a) M. bill. Mus. Ital. tom. I, part. 2, pagg. 69-76.

(b) Id. ibid. pagg. 76 seq.

Qui cum videret eorum silentium, subiunxit : Si A vestri non possunt respondere rationibus nostris, quid obstat cur non omnes simul conveniamus in eadem fide? Tunc murmurantibus illis, de sua fide securus in Domino addidit : Si rationes nostræ non possunt illos convincere, non dubito quin Deus fidem nostram miraculo confirmet : jubeat sublimitas vestra ut tam illi quam nos eamus ad sepulcrum hominis Dei Justi, et interrogemus illum de nostrâ fide ; similiter et Bonifacius de sua : et Dominus pronuntiabit per os servi sui in quibus complaceat. Rex attonitus annuere videbatur ; sed inclamare cœperunt Ariani, et dicere se pro fide sua manifestanda facere nolle ut fecerat Saul, et ideo maledictus fuerat ; aut recurrere ad incantationes et illicita ; sufficere sibi se habere Scri-

SYMMACHI PAPÆ AD AVITUM EPIST

(Hanc epistolam edemus cum

SERMO BEA

FERIA TERTIA IN

(Ex mss. major

Legimus in historia Regum quemdam celebrem B prophetarum, exiguo superni pastus alimento, multis diebus iter longissimum sine ullo adminiculo cibi terrestris egisse ; adeo divini beneficii virtus in corpore humano sequestrata infirmitate prævaluit. Comparatio autem modo hæc in sermone non causa est. Sic ergo etiam nobis annum quoddam iter actionum, casuum, timorum diversitate currentibus, quidam qui nos inter ista confortet Rogationum veluti cœlo porrectus sumitur panis : ejus fortitudo atque salubritas non solum inopiam præteritæ sterilitatis suppleat, verum etiam periculum famis ab spiritu nostro non in pane solo, sed in verbo Dei vivente secludat. Quod si quisquam Rogationes nostro sæculo institutas miratur, quas tantis ante temporibus Ecclesiarum multitudo nescivit, constat hunc posse et muneribus redemptionis, quæ mundi ævo jam pene consumptæ in sæculorum fine adfuit, derogare. Viderit ^a quid certe quid sentiat, qualitatem medicaminis ridere furibundus, nesciat desperatus, cæterum frequenter expertus. Sed quis est iste sic ad integrum sanus. medicinæ non egeat, ut nulli ægrotantis animæ non succumbat, ut non aut cupiditate ardeat, aut avare palleat, aut invidia liveat, aut superbia tumeat iracundia caleat, aut obloquio pruriat? Si quis ex his alicujus tædii sibi conscius est qui c

^a Forte is.

^b Hic locus manifeste depravatus, tametsi sit obvius. Dicit Avitus falli Judæos, qui verba de se interpretarentur, cum ex judicio rationis

gratiæ nobis jucundam fecistis memoriam, et quantus A pectori vestro divini cultus ardor insideat, catholica sollicitudinæ non celastis. Nam, ut vestræ loquuntur litteræ, quædam vobis scribi, quædam dirigi transcripta voluistis. Sed in transcribendo curam nostram utcumque notariorum labor adjuvit; in his vero quæ scribenda sunt, multum fateor laboris indicitis, et superaddere hoc mensuram meam adducta fronte respondeo. Primum, quod ea, sicut opus est, disserere, non ita, ut credit amici æstimatio, meum valet ingenium. Fallitur enim amantium sæpe iudicium, cum plus dilectioni tribuit quam meritis dilectus ostendit. Accedit deinde quod infirmus corpore, ut alia taceam, ecclesiastico jugiter astringor officio. Postremo otiosum tempus res postulat, ut majorum volumina recensentibus quid de unaquaque re dici debeat, illorum tuta juvamine procedat oratio. Quid igitur in hæc possumus, nisi forte quod me posse vota desideriaque vestra præstiterint? Idcirco quæsi- ta breviter conabor attingere, ne si omnino taceam, infructuosi silentii pœnas excipiam. Confido enim orationibus tuis me posse juvari, qui ut hæc auderem tam ardua compulisti. Unde quæso ut nihil in me eloquentiæ, nihil summæ doctrinæ desideres; quia nec illi plene studui, et doceri adhuc malo, quam doctoris nomen audire. Igitur si in hac inquisitione, mea, qualiscunque est, placet aut exspectatur oratio, jam nunc de singulis quæ sunt proposita videamus. Illud interea prudentiæ vestræ prædico, quia inquisitionum ordo, non ita, ut vestra legitur pagina consequetur; sed ut se unaquæque suggesterit, absolutione congrua terminabitur. Itaque inquisitionis tuæ verba ita se habent.

II. *Requiro, inquis, a vobis, quare antequam baptizatus quis consequatur, catechumenus fuit; vel quid sibi habeat hoc vocabulum aut hæc catechizatio, aut qua regula in Veteri Testamento præmissa sit; aut certe, si novella regula est, et magis a Novo Testamento sumpsit exordium. Simul etiam scrutinium quid sit, aut quare tertio ante Pascha scrutinentur infantes; aut quid sibi hæc districtio vel sollicitudo scrutaminis vindicet.* etc.

III. Ad hæc ita respondeo. Studium vestrum nosse confidimus: quia omne genus humanum in ipsis, ut ita dicam, mundi cunabulis prævaricatione primi hominis in morte fuerit jure collapsum; nec ab ea posse redimi, nisi assuerit gratia Salvatoris: qui dum ante sæculi genitus esset ex Patre, propter nos ex sola matre fieri non est dedignatus in tempore. Non est ergo dubium quod prius quam aliquis renascatur in Christo, diabolicæ potestati teneatur astrictus: cujus laqueis nisi inter ipsa primitus fidei rudimenta veraci professione renuntians exuatur, ad salutaris lavacri gratiam non accedit. Et ideo hunc oportet prius catechumenorum auditorium introire. Catechensis enim Græce instructio dicitur. Instruitur namque ecclesiastico ministerio per benedictionem imponentis manum, ut intelligat quis sit, quisve futurus sit; hoc est, quia ex damnabili sanctus fiat, ex injusto

justus appareat, ad postremum filius fiat ex servo: ut qui in primo parente perditus fuerat, secundi reparatus beneficio, hæreditatis paternæ possessor existat. Exsufflatus igitur exorcizatur, ut, fugato diabolo, Christo Deo nostro pareatur introitus; et a potestate erutus tenebrarum, transferatur in regnum gloriæ caritatis Dei: ut qui dudum vas fuerat Satanæ, fiat nunc domicilium Salvatoris. Exsufflatur itaque, quia tali dignus est ignominia deserter antiquus. Exorcizatur autem, id est conjuratur, ut exeat et recedat, illius agnoscens adventum, cujus erectam in paradisi felicitate imaginem prava suasionem dejecerat. Accipiet jam catechumenus benedictum sal, in quo signatur, quia sicut omnis caro sale condita servatur, ita sale sapientiæ et prædicationis verbi Dei mens fluctibus sæculi madida et fluxa conditur, ut ad soliditatem stabilitatis atque permansionis digesto penitus corruptionis humore divini salis suavitate perveniat. Hoc ergo agit frequens impositio manus, et reverentia Trinitatis, et invocata super caput ejus tertio benedictio Conditoris.

IV. Dehinc quodam profectu atque propectu, ille qui dudum exsufflatus diabolicis laqueis pompisque renuntiaverat, symboli ab apostolis traditi jam meretur verba suscipere: ut qui paulo ante solum catechumenus dicebatur, nunc etiam vocetur competens vel electus. Conceptus enim est in utero matris Ecclesiæ, et vivere jam incipit, etiam si nondum saceri partus tempus explevit. Tunc fiunt illa, quæ ab ecclesiastica consuetudine scrutinia dicitantur. Perscrutamur enim eorum corda per fidem, utrum menti suæ post renuntiationem diaboli sacra verba deflexerint; utrum agnoverint futuram gratiam Redemptoris; utrum se credere fateantur in Deum Patrem omnipotentem. Et cum hæc ita esse illorum responsione claruerit, quia scriptum est: *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit in salutem* (Rom. x, 10); tanguntur sanctificationis oleo aures eorum, tanguntur et nares; sed aures ideo, quia per eas ad intellectum fides ingreditur, Apostolo dicente: *Fides autem per auditum, auditus vero per verbum Dei* (Ibid. 17); ut quasi quodam sanctificationis muro aures instructæ, nihil noxium, nihil quod retro revocare possit admittant.

V. Cum vero tanguntur nares eorum, admonetur sine dubio, ut quandiu spiritum vitæ hujus naribus trahunt, in Dei servitio mandatisque perdurent. Unde ille vir sanctus dicebat: *Vivit Dominus, qui abstulit iudicium meum, et omnipotens qui ad amaritudinem adduxit animam meam: quia donec superest halitus in me et spiritus Dei in naribus meis, non loquentur labia mea iniquitatem, nec lingua mea meditabitur mendacium* (Job. xxvii, 2-4). Aliud quoque in narium unctione signatur: ut quia illud oleum in nomine benedictum est Salvatoris, ad spiritalem ejus odorem quadam ineffabili interioris sensus suavitate ducantur, ut delectati contentent: *Unguentum effusum est nomen tuum; post odorem unguentorum tuorum curremus* (Cant. i, 2, 3); quo mysterio sensus narium

• Animadvertendum est tamen quod illius se miscuit corporis portionem ^b extremi auriculæ quæ videtur superesse liberaverit. Postquam enim dixerat, *quomodo si eruat pastor duo crura*, addidit *et extremam partem auriculæ*. Auris ergo nostra est obedientia nostra: nam cum precamur et respicimus, primam istius auris partem leo devorat, novissimam pastor • solvat. Prima pars auriculæ est *Non concupiscas*. Ista jam deglutita est, quia cogitatio concupivit. Sequens pars est, *Post concupiscentias tuas non eas*. Itaque si malum quod concepimus cogitatione, opere non impleamus, priore parte obedientiæ vulnerata, et illa quæ extrema est ab ore leonis eruitur. Quomodo? Utique per pœnitentiam et correctionem.

• Quæ multipliciter lectio ipsa per totum a Domino revolvente, quæ et qualia passi necdum respicamus: *Misi in vos indigentiam panum, stuporem dentium; percussi vento urente* (Amos iv, 6). Indigentia panis est, ut sciamus quod cum a Domino receditur, non est unde vivatur. Stupor autem dentium unde contrahitur? puto convenire illud quod Salomon quodam loco ait, dum comparationem poneret dicens: *Sicut uva acerba denti us noxia est*. Uva autem acerba est præmature occupata promissio et contenta cum differtur temporis plenitudo. Nam ut dulcedinem et suavitatem quæ nobis in æternitate promittitur, in hoc mundo habere velimus, immaturum satis atque acerbum est. Hujus uvæ adhuc asperæ viridisque non vinum, sed virus intra paradisum Adam in sui no-trique perniciem digestavit; et quia parentes comederant uvam acerbam, dentes filiorum obstupuerunt. Sed prævidens Ezechiel originale debitum Christo solvente vacandum, sic ait: *Vivo ego, dicit Dominus, si erit ultra proverbium illud in Jerusalem: Patres comederunt uvam acerbam; obstupescunt dentes filiorum* (Ezech. xviii, 2). Jam tibi non nocet quidquid esset Adam quod concupivit superbe, quod præsumpsit illicite, quod desideravit incaute; tu tibi de tuo esu stuporem dentium metue, tu tactum appetitus ab inutili aviditate restringe. Desideras uvam acerbam, sed sustine maturitatem promissionis. Non tuo sæculo delectatio ista debetur. Si dulcem quæris, exspecta cœlestem; si humanam appetis, patieris immitem. Quæ est autem mundi gloria, nisi ipse quem infra dicit, ventus urens? cuius etiam si lenitas delectat homines, terror tamen percudit amatores: *Et quia nec sic redisti ad me, dicit Dominus, nunc* • (*præparare in occursum Dei tui Israel* (Amos iv, 10)). Dicit quidem Paulus apostolus (I Thess. iv, 16) ubi Redemptoris describit adventum, qualiter rapiemur ad nubes obviam Christo in aera; hic tamen puto oc-

^a Locus corruptus.

^b Forte *extremæ*.

^c Forte *servat*.

^d Locus corruptus.

• Hic ansulis inclusa retulit Florus magister Ecclesiæ Lugdunensis diaconus in Expositione in Epistolâ S. Pauli, quam ex scriptis decem sanctorum Patrum concinnavit, sed ea citat tanquam ex sermone die primo Rogationum, cum titulus in manuscripto

A cursum istum ad alium pertinere. Nam et hic viventes quasi occurrimus Deo, si præceptum quod porrigitur amplectamur; et quia paratus est ille ad ignoscendum, occurrat ei correctio ad pœnitendum. Sed et quicumque propter amorem æternæ vitæ non solum ab illicitis abstinet, verum etiam a licitis se coerces, sponte occurrisse judicandus est. Nam ut exempli gratia unumquodcunque dicamus, adulterio generaliter interdicto, simplex conjugium lege permittitur; cui tamen virginitatis nitor sine comparatione præfertur: unde *qui dat nuptum virginem suam bene facit, et qui non dat melius facit* (I Cor. vii, 38). Hoc ergo de omni debemus observatione sentire: qui male facit, fugit; qui bene, exspectat; qui melius, occurrit). Jam vero post multas et piissimas admonitiones quæ profectui nostro B etiam secundum litteram constant, convenienter Rogationes nostras in ipsius lectionis fine describit, dicens: *In omnibus plateis et viis sit planctus* (Amos v, 16). Viæ istæ et plateæ actus nostros significant, per quos humanam conversationem mortalitate decurrimus. Viæ minora delicta, plateæ vero latiora peccata sunt, quæ ad illam amplam et spatiosam mittunt quæ ducit ad perditionem; et multi sunt qui inveniunt eam. Per angustam vero semitam itur ad illum de quo prædixit propheta, quod vocem ejus in platea nemo audivit, cujus utique verbum in peccati libertate non sonuit. Ergo in ista platea quia est noster actus, sit noster et planctus: quem tamen planctum non confusum et tumultuarium esse debere testatur sermo subjectus, *Vocabit, inquit, agricola* C *lam ad luctum, et ad planctum eos qui sciunt plangere* (Ibid.). Cernis nempe quod istud plangere non omnes sciant, sed illi tantum vocandi sunt qui noverunt. Agricola est, qui isto pœnitentiæ luctu et compunctionis affectu terram, id est substantiam suam spinis purgat, præceptis edomat, lacrymis rigat, humilitate fecundat, semine ditat, fruge multiplicat. Enimvero secundum statum calamitatis humanæ, nullus est qui plangere nesciat, quippe est ita generatio, ut etiam ille qui non noverit aliud, istud noscat, ut ipsa quoque intrans hunc mundum nova ætas infantium primam vocem fletu erumpens, quasi quodam vaticinio calamitatum careat omni sensu, planctum quem adhuc non habet in scientia, jam tamen afferat in natura, et sine ullo doctrinæ adminiculo ipsa inchoatio discriminum pariat magisteria lacrymarum. Quæ cum ita sint, quæramus secundum spiritum quæ distantia sit inter eos qui sciunt et illos qui nesciunt flere. Nam prout sunt genera et ordines hominum, istam scientiam flere habere singuli debent. Alia regi, alia subjecto, alia peccatori, alia justo causa lacrymarum. Quemdam Parthicum regem ^f sæcularis nostro præferat feriam 3 Rogationum.

^f Id de Xerxe Persarum rege refert Herodotus lib. vii, sed paulo aliter: *Et cum intueretur Xerxes, inquit, omnem Helespontum navibus obductum, omnia littora atque Abydenorum pl. na hominibus referta, ibi se beatum esse jaclavit, et post hæc lacrymas fudit. Quod animadvertens Artabanus ejus patruus..... his verbis interrogavit: Quam diversa, rex, inter se nunc facis et dudum dixisti, qui te beatum dixeras nunc la-*

dicuntur; vel cætera quæ intra acolythorum ordinem esse probantur, explere festinent. Acolythi vero sacramentorum portanda vasa suscipiunt, et ministrandi sacerdotibus ordinem gerunt. Ideoque exorcista fieri potest acolythus; iste vero ad exorcistarum officium nulla penitus promotione descendit; qui si optime suum officium ministraverint, ad subdiaconatus gradum poterunt pervenire: cujus hic apud nos ordo est, ut accepto sacratissimo calice in quo consuevit pontifex dominici sanguinis immolare mysterium, subdiaconus jam dicatur. Qui si rursus nullo fuscatus vitio inculpabilis perseverat, ad diaconii vel presbyterii sacratissimas dignitates poterit pervenire.

XI. Quod de septem altaribus inquisisti, quæ in urbe Roma sabbato Paschæ moris est consecrari, hoc dico, quia majores nostri, sive in septiformis gratiæ Spiritu decreverint faciendum, sive quia septem regionibus ecclesiastica apud nos militia continetur a qua hæc ipsa parantur altaria, ut singulis benedictio præstaretur: an quia septenarius ipse numerus mysticus et sacratus est, quia in Trinitatis nomine orbis credit universus, qui quatuor partibus ab Scriptura sæpe describitur; ac per hoc ternarius quaternario junctus septenarium efficiat, qui quasi inter illa sacra terribilia totius mundi repræsentat imaginem; an alia quadam ratione constitutum sit, certe mihi habetur incognitum. Illud tamen firma mente custodio, quod non a majoribus trahita custodiret Ecclesia, nisi certa sui ratio popo-cisset. Nec ea possumus dicere inania videri ac frivola, quia eorum minime rationem accepimus. Nam multa qui proxime ante nos fuerunt, et nos, ut nobis ratio persuadet, in ecclesiis quædam nova sancimus: quæ dum ad posteros transmittimus observanda, etiamsi qua id ratione a nobis factum sit, longe posterior ætas ignoret, non putabit tamen inania, si in Deum piam præcedentium intelligat voluntatem. Hoc ergo modo etiam nos quod... majorum ratio ipsa non venit: nam quorum pervenit, et ipsa tenentur et res; quorum autem causa late, et res fidei non resultat, observari ac teneri necesse est.

XII. Quod autem quæsisisti, cur in sacratissimum calicem lac mittatur et mel, et Paschæ sabbato cum sacrificiis offeratur? Illud in causa est, quia scriptum est in Veteri Testamento et novo populo figuratiter repromissum: *Introducami vos in terram repromissionis, terram fluentem lac et mel (Levit. xx, 24)*. Terra ergo repromissionis terra est resurrectionis, et in illa felicitate semper permanentis, quæ nihil est aliud quam terra corporis nostri, quæ in resurrectione mortuorum incorruptionis pacisque gloriam consequetur. Baptizatis ergo hoc sacramenti genus offertur, ut intelligant quia non alii, sed ipsi qui participes sunt corporis et sanguinis Domini, terram repromissionis accipient, cujus iter inchoantes, tanquam parvuli lacte nutriuntur et melle, ut incipient

A decantare: *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, Domine, super mel et favum (Psal. cxviii, 103; xviii, 41)*. Lac ergo et mel^a portantur novi homines post amara delicta: ut qui in prima nativitate corruptionis lacte nutriti sunt, et amaritudinis lacrymas inchoarunt, secunda generatione lactis ac mellis dulcedinem in Ecclesiæ visceribus sumant, ut nutriti talibus sacramentis incorrupti ionis perpetuæ mysteriis consecrentur.

XIII. Illud etiam quod interrogare dignatus es, cur Alleluia usque ad Pentecosten in Ecclesia decantatur, scire vos convenit alia esse in fide catholica, quibus per totum mundum omnis Christianus astringitur, veluti est auctoritas Novi ac Veteris Testamenti; alia rursus esse instituta Patrum, a quibus nulli licet catholico deviare, veluti Nicæni canones, et si quid hujusmodi est; itemque alia esse quæ unaquæque Ecclesia tanquam propria retinet, et a suis majoribus tradita sibi custodit, quæ salva fide et pace catholica cum alterius regionis non observat Ecclesia, ut est Romana, quæ sabbatis omnibus jejuna, quod Orientalis facere non videtur; vel quod hic septem altaria componuntur, quod alibi nullus attentat; et rursus fiant alia alibi, quæ hic fieri non probantur. Hæc autem omnia ita diversis Ecclesiis diverso modo sunt; ut tamen omnes illius reginæ vestem faciant de qua dictum est: *Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato, circumamicta varietate (Psal. xlii, 10)*. Nihil ergo moveat, cum videntur hic aliqua in Dei laudibus fieri, quæ alibi alio modo fieri comprobantur. Sive enim usque ad Pentecosten Alleluia cantetur, quod apud nos fieri manifestum est; sive alibi toto anno dicatur; laudes Dei cantat Ecclesia. Sed reservatur aliquid apud nos paschali reverentiæ, ut majoribus gaudiis, et quasi mentibus innovatis ad laudem Dei recurrat affectus; propter quod Alleluia, Latino sermone *Laudate Dominum* dicitur. Quanquam et aliis verbis id quotidie populorum vox dicentium resonet: *Laudate Dominum de cælis, laudate eum in excelsis (Psal. cxlviii, 4)*. Itemque: *Laudate Dominum, omnes angeli ejus (Ibid., 2)*. Et iterum: *Laudate Dominum omnes gentes (Psal. cxvi, 4)*. Semper ergo cum Deus quoquo modo fidei corde laudatur, Alleluia cantatur.

XIV. Restat nunc illud quod interrogandum putastis: Si baptizatus sine chris-matis unctione ac benedictione pontificis ex hac vita migraverit, utrum ei obsit aliquid, an non? De qua re magis a doctis plenius audire vellem, quam ipse aliquid dicere. Quid tamen mihi videatur, salva meliore intelligentia et majorum plena sententia, quod in omnibus spradictis volo tenere; quia ita vestræ voluntati parere studui, ut tamen de omnibus quid melius (quod non dubito) a majoribus dictum est, hoc uterque servemus. Quid ergo videatur breviter dicam. Ducatur ergo similitudo ab hac prima nativitate in qua orti sumus, ut intelligamus illam secundum ex

^a An potantur?

qua vere vivimus et in qua justificati sumus. Cum natus fuerit infans, et lucis hujus participationem contigerit, perfectum hominem natum esse dicimus, et est ejusdem substantiæ cujus est ille qui genuit, hoc est, animal rationale mortale; quanquam ille

A grandis, hic parvus; quæ sunt accidentium non naturæ. Si ergo accidant adjumenta ad provectum, nunquid adjectum est aliquid de substantiæ? Absit: quia non extenditur aut naturæ proprietas..... *Cætera desunt.*

EXEUNTE SÆCULO QUINTO.

SANCTUS FAUSTINUS.

EDMONDI MARTENE ADMONITIO.

Quis fuerit ille S. Faustinus necdum certo scire mihi licuit. Equidem reperio apud Gennadium libro de Illustribus Ecclesiæ Scriptoribus Faustinum presbyterum, qui scripsit ad personam Flaccille reginæ adversum Arianos et Macedonianos libros septem, editos in Bibliotheca Patrum; et alterum librum quem Valentiniano et Theodosio et Arcadio imperatoribus pro defensione suorum cum Marellino presbytero obtulit. Verum hic Faustinus non fuit sanctus, imo schismati Luciferiano aperte consensit. Fuit et alter Faustinus

B episcopus, cujus homiliam dominica ante quamnam Æneas Parisiensis in libro adversus Græcilegii tom. VII, pag. 86, citat: quam homiliam reperit noster Acherius in manuscripto beicensi, eumque eundem esse cum Fausto RA episcopo, arbitratur ex conjectura tantum. A idem fuerit cum Faustino sequentis homiliæ nec affirmare, nec negare audeo. Cujuscumque dem illa sit, sane antiquissimi auctoris esse extra est.

SANCTI FAUSTINI

HOMILIA

DE PASSIONE DOMINI.

(Edidit Martene Ex ms. S. Illidii Claromontensis.)

Beneficia Dei nostri cum magna ac mirifica sint, tamen nec nova probantur esse nec subita; sed ab initio sæculi, et prædicta oraculis, et præfigurata mysteriis. Sacram Domini passionem ab ipsius mundi coalescentis exordiis Veteris Testamenti responsa cocinerunt, et ideo Christum Dominum prædicatum atque nuntiatum Judæis aperte ex ipsorum libris et voluminibus asserimus, validis absque dubio nititur privilegiis, qui causam de adversariis asserit instrumentis. Speciosa victoria est contrariam partem chartulis suis velut propriis laqueis irretire et testimoniorum suorum vocibus confutare et a mulum^b telis suis evincere, ut pugnantioris tui argumenta tuis probentur^c utilitatibus militare. Itaque in Domini nostri per-

C sona dum ex Adæ primi hominis costa matetorum viventium Eva producit, ex hujus latere ac salutaris vulnere Ecclesia omnium reparanda monstratur. In ejus typo Alstus occiditur, et innocens fraterna tanquam Jimpietate mactatur. Hic idem Dominus in novumundi senescentis ætate per figuram beati A longævi patris offertur. Quo tempore dum nocriticio in unici sui jugulum pius parricida conex improvise aries oculis ejus apparuit, sicut lo sermo divinus: *Et vidit Abraham arietem ini pres hærentem cornibus* (Gen. xxii, 13). Inter v inquit; requiramus quæ sit ista novitas, id multitudine circumstantium peccatorum, hæ-

^a Sic præclare Augustinus in psal. xl: *Proferimus D codices Judæorum, nempe Judæi inimici nostri sunt. De chartis inimici convincitur adversarius.*

^b Sic iterum S. Augustinus tract. adversus Judæos: *De sanctis Scripturis, quarum et apud ipsos magna habetur auctoritas, sumenda sunt testimonia, quorum etsi nolint oblata utilitate sanari, aperta possunt veritate convinci.*

^c Hinc est quod idem S. doctor in psalmi Judæi, inquit, *librarii nostri facti sunt. Et in xl: Nobis serviunt Judæi, tanquam capsarii facti sunt, studentibus nobis codices portant. Et contra Faust., c. 23: Quid est aliud hodie ipsa, nisi quædam scriniaria Christianorum, b legem et prophetas ad testimonium assertion clesia.*

cornibus, id est ad crucis cornua clavorum con-
 fessione pendentem, sicut in alio loco legimus : *Cornua
 in manibus ejus sunt (Habac. III, 4)*. Hoc ideo quia
 venerandas manus ejus patibuli brachia susceperunt.
 Inter spinas autem deputatus est, quando spineo
 sermo innocentiae et justitiae actor illusus est. Sed
 alius introspicere debemus quidnam sit quod Isaac a
 Patre altaribus admovetur, ac subito aries pro eo
 non mutata sed duplicata oblatione supponitur. Ge-
 mina hic adoranda substantia Redemptoris ostendi-
 tur, Dei enim unigenitus offertur, et Virginis primo-
 genitus immolatur. Hoc quoque dominicae passio-
 nis praefigurabat insignia, quod legimus beatum
 Elisaeum sepulchro conditum ingesto a latruncu-
 lis cadavere intra tumulum suum corpus extincti
 tactu sacri corporis suscitasse: Quis hic alius praefi-
 gurabatur, nisi Dominus noster Jesus Christus,
 qui resurrectionem de morte largitur, et vitam se-
 pulchri operatur? In latrone reum mundum, in pro-
 phetae virtutibus Christum Dominum recognosce.
 Adhuc celeberrime per Scripturas sanctas etiam in
 Jonae prophetae laboribus et aerumnis Christi passio
 et resurrectio praesignantur. Hic Jonas, quod fidei
 nostrae non arbitramur incognitum, typum Domini
 gessisse praescribitur. Ipse enim Dominus dicit : *Sic-
 ut fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus et tribus no-
 ctibus, ita erit Filius hominis in corde terrae (Matth.
 XII, 40)*. Hic, inquam, Jonas ad praedicandum
 Ninivitis irae caelestis offensam, Domino jubente, di-
 rigitur; sed praescius tristem prophetiam populi con-
 versione vacuandam, profugusque Tharsum petebat,
 ingreditur navim, sed nautis exorta tempestate tur-
 batis, sorte fluctibus datur, et faucibus ceti piscis di-
 mensus excipitur; sed pisce illaeructante depo-
 situm, tertia die terris refunditur. Videte Dominum
 etiam in Veteri Testamento in servi forma mirabiliter
 apparere. Videte quomodo se ante actis saeculis ju-
 dicavit secundum servilis formae humilitatem ventu-
 rum. Jonas iram Domini praedicaturus ad magnam
 Ninivitarum urbem, dicturus : *Adhuc quadraginta
 dies et Ninive subvertetur (Jon. III, 4)*; et Christus
 ad mundi mittitur civitatem, ut diem salutis et praefi-
 nitum judicii tempus annuntiet. Jonas navim expe-
 dit, Christus Ecclesiam. Jonas fluctibus agitur,
 Christus mundi turbibus exercetur. Nisi Jonas per-
 ditum detur, naufragae navis periculum non sedatur;
 Sic non liberatur Ecclesia, nisi Christi morte salvetur.
 Nautae dimissuri Jonam tamen verentur et dicunt :
*Domine, ne des super nos sanguinem innocentem (Jon. I,
 14)*. Nonne vobis videtur nantarum imprecatio Pilati
 esse confessio, qui tradidit Christum, et tamen lavat
 manus suas, et dicit : *Mundus ego sum a sanguine justi-
 tae hujus (Matth. XXVII, 24)*? Quam congrue per perso-
 nam gentilem fides gentium praedicatur! Dicit itaque
 Jonas in oratione sua : *Tolle igitur, Domine, animam
 meam, quia melior est mihi mors quam vita (Jon. IV, 3)*.

A Id est vivens unam Judaeorum gentem salvare non
 potui; moriar, et universus mundus mea morte sal-
 vetur. Jonam cetus piscis excepit immersum, sed non
 contigit devoratum; et quem maliti hominum per-
 didit, bestia esuriens custodivit. Plenis visceribus
 famem patitur, et in praedam quam absorbit, nihil
 sibi licere miratur. Quis est iste qui intra avidos ri-
 ctus assumi potest, consumi non potest? Cibus est,
 corruptio non est, traditur perditionis profundo, et
 servatur ipsius mortis obsequio. Quis est iste qui va-
 stissimos sinus periculorum totus ingreditur, et sub
 altitudine conclusus immensa atque mortifera, vitali
 aere pascitur, et dimissus in alienam rerum natu-
 ram, in vitae exilium, cum vita peregrinatur, et
 mortis superstes annuntiat venturam mundi salutem?

B Puto quod hic est Dominus noster Jesus Christus,
 quem saeva mors, inexplebilis bellua, in escam suam
 rapuit, et praedam suam captiva contremuit. Contre-
 muit, inquam, nam si noverat crucifixum, tamen
 quem non meminerat reum, non poterat tenere dam-
 natum : quia culpam non facit poena, sed causa.
 Quasi solitum cibum perditum in mundi origine ho-
 minem devoravit; sed magnam esse cibi ipsius di-
 gnitatem praefocata cognovit, atque ideo divinus
 sermo commemorat : *Et praecipit Dominus pisci, et
 evomuit Jonam in aridam (Jon. II, 11)*. Hoc debemus
 accipere quod ex imis visceribus mortis victrix vita
 remeavit, atque eam ex imis praecordiis inferni per-
 ditio exulcerata reddidit. Videmus itaque in pro-
 phetae afflictionibus apertissime praefiguratam mor-
 tem pariter et resurrectionem. Quapropter quod
 impletum cernis in servo, credere non cuncteris in
 domino. Quae cum ita sint, perspice, o homo, quan-
 tum valeas et perpende quid debeas. Perspice quan-
 tum valeas, ut tandem vilis esse tibi desinas, ut vel
 per hoc erubescendis subjacere vitis dedigneris,
 dum generositatem tuam de Creatoris et Reparatoris
 nostri dignitate metiris. Habet causas quibus ipse
 confundatur cur indignis dominis victo corde sub-
 datur, cui gloria aeterna promittitur, ac sic gemino
 privilegio, qui dudum divinae imaginis participatione
 efficeris etiam commercii nobilitate pretiosus. Vido
 quam fortis esse possis contra hostem tuum, inter-
 roga statum tuum, quod tibi Dominus ad debellan-
 dum in membris tuis mundi principem ac spirituales
 nequitas superandas liberam contulit facultatem; ac
 sic impossibile non putes, ut transferri obtineas in-
 angelicas beatitudines, cum hoc saeculo angelicas de-
 viceris potestates. Non ergo te degenerem ac despe-
 ctum faciat vita, quem vel factura probatur illustrem
 protulisse vel gratia, sed cursum fideles Christi ad
 superna fiducialiter extollant. Nam qui se caelesti
 pretio vident redemptos ad caelestia non dubitant
 praeparatos.

Explicit homilia sancti Faustini.

Per gentilem personam intelligit Pilatum.

EKEUNTE SÆCULO QUINTO

JULIANUS POMERIUS.

PROLEGOMENA.

NOTITIA EX CAVE.

Julianus Pomerius, gente Maurus, in Galliam profectus in civitate Arelatensi scholam rhetoricam aperuit, ac demum presbyter ordinatus est. Claruit circa an. 498. Eum sanctitate vitæ et scriptis quotidie editis eminuisse fidem facit Gennadius (*De Script. c. 98*), quo tempore Catalogum suum iste clausit. Scripsit libros 8 de Anima, quorum argumenta sigillatim enumerant Gennadius et Isidorus (*De Script. c. 12*), et in libro secundo de Corporeitate animæ disputasse notant. Quantum vero ex argumentis hisce conjectari licet (opus enim nunc non superest) isti libri, ex Nemesii

A libris 8 de Anima fere excerpti sunt. Scripsit et statum de Contemptu mundi ac rerum transitorum Principium, et alium de Vitiis et Virtutibus, libellum huc de Virginibus instituendis, quæ interierunt. Ejus superest opus de Vita contemplativa, sive de Vita contemplatione, vel de actuali conversatione tres libros divisum; quod Prospero vulgo perperam scriptum, inter opera istius haberi solet, ac eo nomine seorsim prodiit anno 1487 et Col. n. 153. Prologum operis istius secundum primus edidit rius Spicileg. tom. XIII.

ADMONITIO

LIBRIS DE VITA CONTEMPLATIVA

A MANGEANTIO PRÆFIXA

IN SUA S. PROSPERI AQUITANI PARISENSI EDITIONE.

In appendicem rejicimus primo loco libros duos de Vita contemplativa, opus licet elegans et pene omnium laudibus celebratissimum, atque ab annis octingentis ad nostram usque ætatem sancto Prospero assertum. Ab octavo namque sæculo medio scriptores inventi sunt qui sub auctoris nostri nomine opus istud laudavere. Chrodogangus enim Metensis episcopus, qui illo sæculo florebat, et studio regularis disciplinæ, cui canonicos Ecclesiæ suæ subdi voluit, admodum commendabilis existit, in regula canonicorum, Prosperum librorum de Vita contemplativa auctorem agnovit. Idem prælat Jonas Aurelianensis episcopus, qui floruit sub pontificatu Eugenio II et Gregorio III, imperantibus Ludovico Pio et Carolo Calvo, id est sæculo sequenti, in libro de laicali Institutione, qui primum editus est in lucem a doctissimo viro D. Luca Acherio monacho Sangermanensi, ordinis S. Benedicti congregationis S. Mauri in tomo I sui scriptorum veterum Spicilegii. Tum concilium Aquisgranense sub eodem Ludovico Pio in causa ejusdem canonicorum institutionis celebratum anno 818 huic opinioni favere videtur, cum hosce tractatus ut Prosperianos usurpat, non secus ac concilium Parisiense sextum sub eodem imperatore post annos tredecim coactum. Quin etiam huic operi inscriptum legitur Prospero nomen in manuscriptis codicibus ejusdem ætatis, et in editis antiquioribus habetur insertum. Ita denique creditum, nullo refragante, ob omnibus posterioris

B ævi scriptoribus. Nihilominus tamen hodie consensu eruditos non esse Prospero hocce opus de Vita contemplativa, nec iis religio fuit tam antiquis tamque testibus fidem derogare, et libros proxime subjacenti alteri ascribere; Juliano scilicet cui coerat Pomerio, natione Mauro, qui Arelate rhecum magna famæ laude docuit, auditorumque Cæsarium Magnum ejusdem urbis postea episcopus ut testatur ejusdem sancti pontificis Vita liber.

Hujus porro sententiæ probationes suppetunt pauca. Nam, 1° ut ex ipsiusmet auctoris testimonio primum ducamus, auctor iste (quod ante omnes observavit Jac. Sirmondus in notis aquisgranense concilium) Hilarii Arelatensis, qui ob 449, laudes contexit, lib. II, cap. 9, quasi ejus longe ante diem supremum obiisse supponit certe æqualis Hilario Prospero asserere nequivisse etiam, si libuerit, eam rationem quam urget II. N. quod nempe Prosper non ita liberaliter eum laudem quem ipse in litteris ad Augustinum testatur à doctoris gratiæ doctrinam minus propensum; e merito clarum, præcipuæ auctoritatis, et spiritus studiorum virum fuisse profiteatur.

Aliæ insuper suppetunt rationes, quæ dum opus auctori restitunt, necessario illud deinceps a libris operibus omnino discernunt. Ac primum S. I. libro de Scriptoribus ecclesiasticis, cap. 12, e

libros illos Juliano Pomerio ascribit, his verbis: « Alios quoque tres libros edidit de futura vita Contemplatione, vel actualis conversatione, nec non etiam de Vitiis et Virtutibus: » qua certe recensione omnis operæ distributio et totius tractatus istius argumentum describitur, ut ex libri tertii præfatione clarius perspicitur. 2° Laudatus jam Sirmondus codicem ms. vidisse se testatur qui fuerat alias S. Salvatoris vicecomitis, postea vero fuit illustrissimi doctissimi que archiepiscopi Tolosani Caroli de Monchal, in quo libri illi, Juliani Pomerii nomine prætitulantur. Et eodem fide dignissimo assertore, in Collectione canonum codicis Andegavensis, sancto Pomerio, sic enim vocat, rursus ascribuntur tractatus illi nostri. Alterum subinde nactum se testatur P. Quersnellus in bibliotheca abbatiæ beatæ Mariæ de Trappa, quæ ex obscuro monasteriolo in numerosissimum sanctissimumque asceterium derepente evadens religiosissimi abbatis studio ac pietate, suum ætate nostra Gallicanæ Ecclesiæ Bernardum, suam Bernardo reddidit Clarum Vallem. Duobus hisce oculatis testibus additis læcet tertium non minoris auctoritatis testem, scilicet doctissimum et clarissimi nominis auctorem Bibliothecæ novæ auctorum ecclesiasticorum, qui tomus sui tertii parte secunda monet, audisse se (a fide dignis procul dubio) asservari etiamnum in bibliotheca capituli insignis Ecclesiæ Bellovacensis, pervetustum ms. in quo tres libri de Vita contemplativa Juliani Pomerii ut certi auctoris nomine inscribuntur.

Nec forte alterius operis Pomerii meminisse censendus est Gennadius in Catalogo de viris illustribus, seu de ecclesiasticis scriptoribus, cum recensito opere in quo auctor ille interrogantibus et rogantibus Juliano episcopo et Vero presbytero, dialogorum more respondens; arte dialectica et sermone ingenio apto composuit de Natura animæ et Qualitate ejus, etc., libros octo; subdit Gennadius: « Memini legisse me olim ejus dictatum a l quemdam nomine Principium, etc., et alium, de Vitiis et Virtutibus prætitulatum. »

Nec inutile erit hic aliquid etiam de Juliano Pomerii fama fortunisque breviter præfari. Fuit porro hic Julianus Pomerius, dum hæc scripsit, ex rhetoricis disciplinis ad ecclesiasticos gradus provectus: neque enim credere par est Julianum episcopum, cujus jussu styllum arripuit, auctorem illi fuisse, ut de clericorum officiis tractaret antequam eo gradu auctus esset, cui Ecclesia magisterium, et aliorum institutionem permisit. Sed et Gennadius hunc presbyterum ordinatum tradit. Hunc Ennodius Ticinensis episcopus exquisite laudat lib. 11, epist. 6, quam ipsi inscribit, ubi hæc sub finem: « Nunc tu'e, mi domine, et circa me ecclesiasticæ disciplinæ magis exerce [auctorem,] etc. Ad eundem etiam duas epistolas transmisisse legitur Ruricius Lemovicensis. Nam et ipse Æonium Arelatensem rogat, lib. 11, cap. 8, ut Pomerium ad se venire jubeat. Hunc autem cum tunc abbatem appellet, argumento est eum ab Æonio monasterii regimini, post adeptum sacerdotalem ordinem fuisse præpositum, quemadmodum ipsemet pontifex Cæsarium jam factum presbyterum monasterii abbatem pariter constituerat. Dum vero dicitur Cæsarium reli-

giosæ sodalitati defuncti abbatis loco suffectum, non inani forte conjectura inferemus illum Juliano magistro quondam suo hoc in munere successorem electum: quem quidem hoc tempore jam annis gravem existinare consequens erit. Quod etiam ipse innuit Gennadius in Catalogo cap. 98, quem concinnans aut amplificans circa annum 494, ait: « Scripsisse et alia dicitur, et adhuc scribere..... vivit usque hodie conversatione Deo digna, apta professioni et gradui. » Quibus verbis postremis, et monachatum illius et sacerdotium designasse jure credetur.

Inscripti sunt autem libri illi Juliano episcopo, se incertum cujus sedis fuerit episcopus. Observatur sane hujus nominis pontifex Carpenteratensis in Epao-nensi concilio anni 517 subscriptus, cui ut hoc opus dicatum B judicetur non videtur obstare tum ratio temporis, tum regionum distantia: sed ut erat hoc nomen his sæculis commune, alii etiam esse potuere Juliani, quorum alteri lucubrationes suas nuncupasset Pomerius. Nam, si fides auctori Vitæ S. Honorati quæ circumfertur, sedit inter Forojulianenses hujus nominis pontifex: quem cum iste ejusdem Honorati et Caprasii ex Italia reduncum hospitem narret; auctor Forojulianensis Ecclesiæ, eundem cum Quillinio, ad quem datae erant Leporii retractationis litteræ, fuisse conjecerat: at quia consarcinatoribus solemne est remotiores temporum epochas conjungere, vel conjunctas distrahere, potuit ille Julianum episcopum inter hæc tempora deprehendisse; post Victorinum utique, qui anno 506

Agathensi concilio interfuit: cujusque exstat epistola ad C Ruricium Lemovicensem, et istius ad Victorinum. Isto autem Forojulii sedente, Julianum provinciæ regiones collustrasse, et cum provincialibus necessitudines contraxisse singulares probatur in Secretis Lirinensibus. Ex hac autem ejus in his partibus consuetudine, haud dubie afflutam illi opinionem suspicari promptum est, qua ex citati Isidori testimonio discimus, eum in octo libris de Natura animæ quos conscripsit, secundum Tertulliani erroribus labefactasse, dum eam corpoream fallacibus etiam argumentis astruere contendit. Nam tum magna famæ laude celebrabatur Faustus monasterii Lirinensis, in Forojulianensi territorio post Maximum Reiensis tum episcopum, abbas; qui quidem sententiæ pene consepultæ cineres suscitare non detrectans, eam etiam scriptis libris acriter defendisse perhibetur: contra quem ex adverso stetit Claudianus Viennensis Ecclesiæ presbyter, litisque arbitrium se legit Præfectorium Patricium, doctissimum virum, et opt. C. Sollium Sidonium: his enim nominibus, in epistola libris suis præfixa illum convenit. Arbitrum illum autem statuit Fausto licet amicissimum, sed qui amiciorum sibi veritatem satis cumulate testatus esse videtur, dum libros illos, ut exquisitis præconiis celebravit in sua tertia ad Claudianum epist. lib. 14.

Cæterum suos de Anima libros Pomerius, ad ejusdem Juliani episcopi, cui libros de Vita contemplativa inscripsit, petitionem digressit, eodem assertore Gennadio, qui alium presbyterum nomine Verum memorat hujus operis edendi cum Juliano promctorem. Atque de hoc

Vero cum huc usque vix quidquam deprehendatur an-
madversum, non forte infeliciter conjectum ab auctore
dissertationis septimæ de suppositis S. Prospero scri-
ptis et tractatibus, Verum istum ab eo non diversum
esse, quem tam exquisitis præconiis commendat Sal-
vianus in epistola sua septima, eidem et Apro inscri-
pta: quæ quidem tanto majorem viri celebritatem ar-
guunt, quanto major ipse Salvianus, et in his etiam
laudibus parcior fuisse videtur. Sed hæc rursus, seu
Julianum, seu Verum extra provinciam, vel ejus vici-
niam quærendos non esse satis arguerent. At pro Vero
illud etiam majus occurrit, quod inter hæc tempora in
Arausicanorum præsulum serie, nominis hujus observe-

tur præsul, quem ab isto nostro diversum esse vix cre-
dibile; non illo quidem, cujus nomen inscriptum le-
gimus epistolæ provincialium episcoporum ad Leonem
pro instauratione jurium Arelatensis episcopi (cum
constet Eutropium Arausicanum episcopum Vri decres-
sorem sæculi quinti mediam partem prætegressum, ut
qui ab Hilario pontifice maximo nec non a Sidonio jam
episcopo litteras susceperit), sed illo Vero, qui post Eutro-
pium sedit, hoc exeunte sæculo, cujus et Vitam scripsit,
teste Sigeberto. Istius enim optime concurrit temporis
epoche cum Juliani ac Salviani, a quibus laudatur ge-
stis. Et hæc quidem in librum proxime subjiciendum ex
doctissimorum criticorum scriptis inserta sufficiant.

JULIANI POMERII DE VITA CONTEMPLATIVA

LIBRI TRES.

LIBER PRIMUS.

PROLOGUS.

1. Diu multumque renisus sum voluntati tuæ, mi-
domine studiosissime pontificum Juliane; non velut per-
tinaciter durus, sed propriæ impossibilitatis admonitus.
Videbatur enim mihi, et jure forsitan videbatur, quod
etiam ipsi præsumptionem meam potuissetis improvide
temeritatis arguere, si tantam rem, quæ utique esset
operose tractanda, facile ac sine ulla deliberatione
a suscipere: cum me oporteret prius ipsius rei pondus
unde dicendum foret, experire [Alias experiri]; et sic,
adjuvante Domino, si vires facultas explorata promit-
teret, ad hoc arripiendum, quod juberetis accedere.
His et talibus sollicita consideratione perspectis, neces-
sarium duxi, ut me aliquandiu a scribendi præsum-
ptione suspenderem. Sed quia sicut cogitanda fuit in-
juncti operis difficultas, ita cogitari debuit injungentis
auctoritas, nec volui, nec debui usquequaque resistere,
certus quod vires meas multo amplius adjuvaret tua
præcipientis oratio, quam gravaret ipsius materiæ ma-
gnitudo. Deinde ista consideratio animum meum suis
viribus diffidentem, in audaciam subeundæ præceptio-
nis vestræ perduxit; quod jam non humilitatis esset
perseveranter tenere silentium, sed superbiam ultra re-
nuere, quamvis infirmis cervicibus b onus impositum;
cui oneri sustinendo, etsi mea me rusticitas faciebat inva-
lidum, vestra fieri credidi fide qui jubebatis, idoneum.

2. Hoc quoque mihi audendi aliquid fiduciam da-

but, quod magnarum rerum magnus ipse conatus esset,
ctissimi nullus c disputantem sequeretur effectus. Si-
quidem necessariorum tractatio quæstionum, etsi non
instruit d non invenientis quod quærit animum, exercet
saltem quærentis ingenium: ut aut noverit se quærendo,
et nihil inveniendo nescire quod se sorte nosse præsum-
pserat; et ignorantie suæ consequenter admonitus,
quod sibi deesse viderit, quærat; quod invenerit teneat;
et quod tenuerit, e perseveranter exercet: aut si quod
sibi de divinis Literis propositum fuerat, salubriter
tractare, et sufficienter explicare f potuerit; non de in-
ventione g veritatis infletur, sed in Domino, qui enim
intus illuminavit, ut h illuminanda cognosceret, glo-
rietur. Quandoquidem scientia sicut sine dono Dei,
quod est caritas, inflat, ita si ei caritas admisceatur,
C edificat (I Cor. vii). Ac per hoc, qui de Deo loquū
voluerit, aut nihil dicit, et nulla eum i præcipitat infla-
tio; aut si aliquid dixerit, et se crediderit a Deo acce-
pisse quod l dixit, habet unde Deo gratias agat, non
habet quod ingenii sui viribus elatus ascribat.

3. Sed jam ipsa capitula, quæ utcumque solvendæ
proposuistis, attexam. Itaque k jubetis ut paucis edisse-
ram quæ sit vitæ contemplativæ proprietates: et quid in-
ter ipsam et activam vitam intersit, quanta possim bre-
vitate distinguam. Utrum is cui Ecclesiæ regendæ curæ
commissa est, contemplativæ l virtutis fieri particeps
possit. Utrum æquanimiter sustinendi sint divina præ-

^a Mss. duo., Regius unus et Camberonensis, sus-
ceperim.

^b Sic mss. quinque cum edit. Lugd. 1559. Mss.
duo et edd. Duac. et Colon., quamvis infirmis cervi-
cibus onus impositum grave sit.

^c Ms. Colberinus unus, disputationum.

^d Mss. quatuor cum ed. Lugd., non instruit inve-
nientis; sed, ut videtur, minus bene.

^e Ita mss. quinque. Ms. unus et edd., diligenter.

^f Ms. Camberonensis, poterit.

^g Abest vox veritatis a ms. Camb.

^h Mss. duo, emulanda. Ms. unus, innubitata.

ⁱ Ms. Camb., præcipitabit.

^j Edd. cum mss. uno, quod dicit.

^k Mss. plerique, jubet.

^l Ms. unus, contemplativæ vitæ.

cepta calcantes, an pro modo peccati debeant Ecclesiastica severitate coargui. Utrum ^a congregandis fratribus aut alendis, expediat facultates Ecclesiæ possideri, an perfectionis amore contemni. Quæ sit abstinentiæ credenda perfectio; et utrum ^b tantum corpori an et animæ necessaria debent judicari. Quantum a virtutibus veris virtutum similitudines distent. Quibus præcedentibus causis et subsequentibus incrementis nasci soleant vitia vel augeri; et quibus possint, adjuvante Domino, remediis, velut quibusdam medicamentis imminui vel sanari. Quot modis vel gradibus unaqueque virtus possit impleri. Et an vera sit illa philosophorum sententia, quæ virtutum omnium vel fontes quosdam quatuor virtutes; vitia quoque quatuor, velut quasdam origines malorum ^c omnium definiit. Hæc sunt nimirum decem, quæ a me voluistis enodari capitula, non ut absolutio eorum vobis aliquid cognitionis afferret, sed ut ^d vestra magis cura, si regulariter imperatum munus implevero, nonnihil ædificationis talium studiosis, horum et his similitum capitulorum explicatione conferret. Cæterum si tu ea nescires, nunquam tanto ordine dilucidanda proponeres. Idcirco autem voluistis cognita vobis disputationibus illustrari, ut aut me, si aliquid ^e secus quam ratio habet exponerem, saceretis emendari vel corrigi; aut certe per sollicitudinem vestram, meumque sermonem ad aliorum notitiam ^f possent catholice disputata perducere. ^g Nunc igitur quæ sit vitæ contemplatiuæ proprietas, Domino vestris orationibus adjuvante tractemus.

ELENCHUS.

CAPUT I. Quod ea sit vitæ contemplatiuæ proprietas, ^h ubi ⁱ Dominum mundo corde videbitur.

CAP. II. De qualitate vitæ futuræ.

CAP. III. Quod eo iudicio Dei ^j ab iniquis hominibus separandi sunt sancti, i quo ante sunt beati angeli ab immundis spiritibus separati.

CAP. IV. De resurrectione vel vita sanctorum.

CAP. V. Quod præsentium contemptores etiam hic contemplatiuæ vitæ beatitudo delectet.

CAP. VI. Quod perfectio contemplatiuæ vitæ quæ hic haberi potest, ^k perfectioni futuræ comparari non possit.

CAP. VII. Quod Dominum sancti perfecte videre non possint, nisi cum ad beatitudinem futuræ vitæ pervenerint.

CAP. VIII. Quæ et quanta sit in hac carne vitæ contemplatiuæ perfectio, vel qualiter ei persruendæ mundi contemptores inhæreant.

^a Ms. unus, pro congregandis.

^b Sic mss. duo cum ed. Lugd. et Duac. In aliis est tantum.

^c Ms. unus, origines malorum definiunt omnium.

^d Sic mss. sex cum edit. Lugd. Alii editi cum ms. uno, sed ut vestra magis cura sciret, si regulariter... capitulorum explicatione conferri. Camberon. ms., ut vestra magistra cura.

^e Ms. duo, secus ac

^f Ms. quinque, possint.

^g Ms. quinque, Nunc igitur jam.

^h Ms. Camb., Deus.

ⁱ Ms. unus, ab omnibus.

CAP. IX. Quod tantum interest inter perfectionem vitæ istius et futuræ, quantum interest inter perfectos qui peccare nolunt; et eos qui jam peccare non possunt.

CAP. X. Quod hic sancti ^l Deum in assumpta creatura viderunt.

CAP. XI. De qualitate glorificatorum corporum, quæ in resurrectione futura sunt.

CAP. XII. Quantum inter contemplativam et activam vitam intersit.

CAP. XIII. Quod sacerdotes sancti contemplatiuæ vitæ fieri participes possint.

CAP. XIV. Uti se locutor excusat, quod Ecclesiæ magistros docere non audent.

CAP. XV. De negligentia sacerdotis qui doctrinæ suæ agendo contraria, personam non potest implere doctoris.

CAP. XVI. Quale periculum maneat eos qui Ecclesiam sibi crediam vel ^m relinquunt, vel strenue gubernare contemnunt.

CAP. XVII. Ubi anxium quod Ecclesiam n. c. relinquere, nec regere possit, provocat suggerendo quod eum melius regat exemplo.

CAP. XVIII. Quod parum valeat ⁿ exemplo agenda monstrare, nisi etiam quæ sint credenda, docendo Sacerdos ostenderit.

CAP. XIX. De virtute fidei, quod ad eam non solum credere, vel intelligere, sed etiam bene operari pertinet.

CAP. XX. Quod nihil prosit ^o Sacerdoti, etiam si bene vivat, si male viventem tacendo non corrigat.

CAP. XXI. Luctuosa descriptio ^p sacerdotis carnaliter viventis.

CAP. XXII. Quod secundum sermonem ^q prophetiæ culpa sua periant qui sacerdotum increpationes vel admonitiones perversa voluntate contemnunt.

CAP. XXIII. Quod sacerdotes etiam ^r qui aliter possunt, tam simpliciter docere debeant, ut omnes eos docentes intelligant.

CAP. XXIV. Quod intersit inter doctores qui Ecclesiam simpliciter docentes ædificant, et eos qui eloquentiam suam luculentis declamationibus ^s jactant.

CAP. XXV. Quales esse debeant sacerdotes qui volunt fieri vitæ contemplatiuæ participes.

CAPUT PRIMUM.

Quod ea sit vitæ contemplatiuæ proprietas, ubi Deum mundo corde videbitur.

Contemplativa vita, in qua Creatorem suum creatura intellectualis ab omni peccato purgata, atque ex

^j Ms. Camb., ante jam.

^k Sic mss. duo Reg. et Camb. Editi addunt illic.

^l Ms. Camb., Dominum.

^m Mss. 2 Reg. et Camb., relinquere volunt.

ⁿ Ms. Reg. unus, exempla agendo.

^o Mss. Reg. et Camberon., Nihil prosit sacerdotibus si bene vivunt, si male viventes tacendo non corrigant.

^p Mss. Reg. 2 et Camberon., Carnaliter viventium sacerdotum.

^q Ms. duo, prophetiæ.

^r Sic mss. duo. Editi. qualiter possunt.

^s Mss. duo., dejectant. Ms. unus, dejectant.

omni parte sanata visura est, a contemplando, id est, A videndo, nomen accepit. Quod si ita est, illa vita ubi Deus videri potest ipsa ^a contemplativa credenda est. In præsentibus ^b autem vita miseris, erroribusque plenissima, Deum, sicuti est, videri non posse, dubium non est. In futura igitur ^c vita, quæ ob hoc appellatur contemplativa, videndus est, nec immerito. Si enim videre Deum, summum solidumque est gaudium summum ^d vero gaudium præmium bene creditur beatorum; et præmium ^e non adhuc pugnantibus, sed ^f jam vincantibus dabitur post triumphum: quis non videat quod omnes sancti Deum in illa vita æterna videbunt, ubi sine fine gaudebunt? Ibi gaudebunt, ubi præmium reportabunt; ibi recepturi sunt præmium, ubi non solum devictis, sed etiam finitis hostibus, triumphabunt; ibi triumphabunt, ubi ulte- B rius adversarium non ^g habebunt.

2. Cæterum in hac vita, quamvis strenue dimicemus, et adjuvante Domino, catervas hostium, quibus circumfundimur, prosternamus; tamen si ab eis nolimus vinci, nunquam pugnare ^b desinimus. Nec vincens securos faciunt viriliter desudata jam prælia; sed magis sollicitant adversariorum rediviva certamina. Ac sic, quia secundum Scripturæ ⁱ sacræ sermonem, *tota humana vita tentatio est super terram (Job. vii, 4, sec. LXX)*, tunc est tentatio finienda quando finitur et pugna; et tunc est finienda pugna quando post hanc vitam succedit pugnae secunda victoria: ut omnes milites Christi, qui usque in finem vitæ præsentis divinitus adjuti, suis hostibus infatigabiliter restiterunt, laboriosa jam C peregrinatione transacta, regnent felices in patria. In qua humana natura ita reparanda est, et ab omni prorsus infirmitate sananda, ut nec peccata ei ulla ^j remaneant, nec peccare jam ^k valeat. Cujus hoc erit totum præmium, ut vitæ contemplativæ semel compos effecta, inexplebiliter auctorem beatitudinis suæ ^l conspiciat, de illo gaudeat, ^m de illo quod speravit obtineat, et in eo ad ⁿ quod sancte vivendo pervenit, sine fine permaneat.

CAPUT II.

De qualitate vitæ futuræ.

1. Jam vero de qualitate ipsius vitæ futuræ quid

^a Sic mss. duo. Reg. Editi vero, *ipsa est contempl.* D credenda.

^b Mss. Reg. unus, *etenim.*

^c Abest hæc vox *vita* a mss. duobus Colbert.

^d Ms. Camb., *summum et verum gaudium.* Ms. Reg. unus, *summum verum gaudium.*

^e Ms. Colb. unus, *quod non adhuc.*

^f Editio Lugd., *etiam.*

^g Mss. quatuor, *non timebunt.*

^h Mss. septem, Reg. duo, Colbert. quatuor et Camberon., *desinimus.* Editi, *desinamus.*

ⁱ Editi, *Scripturæ sacræ.* Mss., *sanctæ.*

^j Ms. Colb. unus, *ulla alterius.*

^k Edit. Lugd., *valeant.*

^l Ms. Reg. unus et Camberon., *concupiscat suæ.*

^m Mss. septem, non habent *de illo.*

ⁿ Sic mss. sex. Edit. vero, *ad quod sancte vivendo pervenerit.*

^o Ms. Colb. unus, *quantum valeo.*

dicam, quæ potius debet credi quam dici? Nec ideo tamen debeo inde tacere ^o quod valeo, quia dicere quantum volo non valeo. Neque enim quia Deum ineffabilem credimus, fari de illo quod possumus non debemus. Ita sane, ut plus credatur de illa vita, quam ^p scribatur; quia nec potest inde tantum proferri sermone, quantum potest mente complecti; et minus concipit mentis humanæ quamlibet profunda complexio, quam ^q se habet rei ipsius magnitudo. Ergo futura vita creditur beate sempiterna, et sempiternæ beata, ubi est certa securitas, ^r secunda tranquillitas, tranquilla jucunditas, felix æternitas, æterna felicitas; ubi est amor perfectus, timor nullus, dies æternus, alacer motus, et unus omnium spiritus de contemplatione Dei sui, ac de sua cum illo permansione securus; ubi ipsa civitas, quæ est angelorum sanctorum ^s et hominum congregatio beata, meritis fulgentibus ^t micat, et æterna salus exuberat, veritas regnat; ubi nec fallit quisque, nec fallitur; unde ^u nullus ejicitur beatus, et quo nullus miser admittitur.

CAPUT III.

Quod eo judicio Dei ab iniquis hominibus separandi sunt sancti quo ^v ante sunt beati angeli ab immundis spiritibus separati.

1. Sed ^x et hoc futurum credimus per justum Dei judicium, in quo non solum meritis, sed etiam locis sic ab iniquis justis ^y separandi sunt in æternum, ut jam nec ^z remunerati præmium finiant, nec damnati supplicium; quandoquidem propterea incorruptio et immortalitas dabitur etiam corporibus miserorum, ut nec ipsi ^{aa} æternam pœnam finiant, nec ipsos consumat immortalis pœna, sed puniat. Ideo autem beata incorruptio et immortalitate justorum corpora donabuntur; ^{bb} ut et ipsi in gloria, et in ipsis gloria æterna permaneat.

2. Hoc judicium, quod inter justos homines injustosque futurum dicimus, inter sanctos angelos et immundos credimus ^{cc} factum. Nam cum essent utriusque sine peccato creati, et ad serviendum Deo ^{dd} feliciter instituti, eorum quidam voluntate propria depravati noluerunt permanere ^{ee} quod facti sunt; ^{ff} cum se contra Creatorem suum ^{ff} typho superbiæ

^p Mss. quinque, *scribitur.*

^q Ms. Colb. unus, *se habeat.*

^r Editi, *et secunda tranquillitas et tranquilla jucunditas*, deest et utrobique in mss. omnibus.

^s Ms. unus, *angelorum, sanctorumque omnium.*

^t Mss. tres, *micat: æterna salus.*

^u Mss. omnes, *beatus ejicitur.*

^v Mss. duo, *jam ante.* Mss. alii duo, *quo jam sunt.*

^x Mss. quinque, *Sed hoc.*

^y Ms. Reg. unus, *discernendi sunt.*

^z Editio Lugd. sola, *nec remuneratis præmium finiat, nec damnatis supplicium.*

^{aa} Ms. Colb. unus, *nec ipsi æterna pœna finiantur.*

^{bb} Ms. Colb. unus, *ut ipsi (ms. alter et ipsi) in gloria æterna permaneant, cæteris omissis.*

^{cc} Ms. unus, *esse factum.*

^{dd} Ms. unus, *fideliter.*

^{ee} Ms. Reg. unus, *in eo quod facti sunt.*

^{ff} Ms. Camberon., *typho.*

lethalis hostiliter extulissent, de superna cœli regione projecti sunt (*Isai. xiv, 13*). Quos divina sententia ^a eo supplicio condemnavit, ut quia noluerunt perseverare, cum possent, nec ^b velint reparari, nec possint. Siquidem prævaricationis eorum fuit, quod ^c irrevocabilis iudicii animadversione percussi sunt; et ad damnationem justissimam profecto peruenit, quod voluntatem redeundi ac facultatem penitus amiserunt; sicut econtrario voluntatis sanctorum angelorum fuit, quod malis sponte cadentibus, ipsi in sua dignitate manserunt, et divino iustoque iudicio actum est, ut ^d quæ fuit cum Deo suo manendi voluntas, fieret permanendi voluntaria felixque necessitas. Et ideo, quia nec peccaverunt unquam, nec peccare jam possunt, illius contemplativæ vitæ semel facti participes, ^e inexplebiliter auctorem beatitudinis suæ conspiciunt, et merito suæ stabilitatis in æternum felices effecti, de sua permansione securi sunt. Qui summum solidumque gaudium, quo insatiabiliter perfruuntur, de divina contemplatione percipiunt, ac Deo suo insatigabiliter et amanter inseruiunt; ita perfecte beati, ut nec cupiant beatiores fieri ultra, nec valeant.

CAPUT IV.

De resurrectione, vel vita sanctorum.

1. Hæc est ^f contemplativa vita, vita beata, ad quam qui bonorum operum consummatione pervenerint, beatis angelis similes erunt, et simul ^g cum Deo sine fine regnabunt. Quod hic ^h crediderunt, ibi videbunt; sui Creatoris substantiam mundis cordibus ⁱ contemplantes, æterna exultatione gaudebunt; ^j divina ac mutua dilectione possessi, Deo suo in æternum et invicem sibi feliciter adhærebunt; receptis cum incorruptione atque immortalitate corporibus, municipatum patriæ cœlestis accipient; atque ejus in æternum cives effecti, promissa præmia reportabunt. Ibi eis exuberabit tanta lætitia, tanta cœlestium gratia gaudiorum, ut et remuneratori suo prætantis munerationibus gratias agant, et nullum fastidium ex ipsa affluentium bonorum perceptione sustineant. Ibi ita patebunt singulorum singulis mentes, sicut corporalibus oculis subjacent facies corporales: quia humanorum pectorum tanta ibi erit et tam perfecta mun-

^a Mss. tres, eo sub iudicio. Ms. alter, eo iudicio condemnavit.

^b Ita mss. omnes. Editi vero, nec velent reparari, nec possent.

^c Sic mss. quinque. Ms. alter, incredibilis. Editi vero, irrevocabiliter. Ms. Camb., prævaricationis eorum quod fuit, irrevocabilis iudicii.

^d M. Colb. unus, ut quibus fuit.

^e Mss. duo Colb., inexplicabiliter.

^f Sic ms. unus Colb. Cæteri cum editis, Hæc est contemplativa vita beata.

^g Ms. Reg. unus et Edd. Lug. et Duac., cum Deo suo.

^h Sic mss. sex. Editi, crediderant. Ms. unus, crediderunt.

ⁱ Ita Editi. Duac. et Colon. mss. tres, divina dilectione ac mutua dilectione. Edit. vero Lug. cum ms. suo, divinæ dilectionis ac mutua delectatione. Ms. alter, divina delectatione ac mutua dilectione. Alius, divina

aditia, ut habeant unde mundatori suo Deo gratias agant, non unde offensi aliquibus peccatorum sordibus erubescant; quia ibi nec ulla peccata, nec peccatores erunt, et qui ibi fuerint, jam peccare non poterunt. Nec latebit jam perfecte beatos aliquid secretorum, qui, quod est longe præstantius, ipsi visuri sunt mundis cordibus Deum: quandoquidem humana creatura ita perfecta erit, ut in melius aut deterius ultra mutari non possit.

2. Cujus humanæ substantiæ ad Conditoris sui similitudinem sublimatæ, omnia bona quæ naturaliter accepta ^k peccato corruerat, reparabuntur in melius; id est intellectus sine errore, memoria sine oblivione, cogitatio sine ^l pervagatione, caritas sine simulatione, sensus sine offensione, incolumitas sine debilitate, salus sine dolore, vita sine morte, facilitas sine impedimento, saturitas sine fastidio, et tota sanitas sine morbo: quoniam quidem quidquid hic corporibus ^m humanis vitiandis aut ferarum morsus ⁿ ademerint; aut improvisi casus abstulerint, aut malarum valetudinum genera diversa ^o decerpserint, aut humana crudelitas amputaverit, aut si ignis, vel quælibet alia res aliquid debilitatis intulerit, aut ipsa senectus etiam sanis onerosa negaverit, hæc atque his similia corporum damna una ibi resurrectio reparabit, atque ea corpora ^p multis omnibus instaurata, incorruptibilis sanitas obtinebit.

3. Propterea quicumque ibi erunt, etsi differentibus meritis ab invicem distabunt, omnes tamen una perfectione beati erunt: quia singulis præmia sua sufficientia erunt, et capere amplius præmiis suis jam perfecti non poterunt. Sicut enim corporalis saturitas omnes saturos æqualiter habet, quamvis singuli cibum non æqualiter, sed pro possibilitate perceperint. ita omnes sancti, etsi fuerint aliqua graduum suorum diversitate distincti, una ^q beatitudine perfecti erunt, quia et una perfectione beati ^r futuri sunt. Cæterum in illa tantæ beatitudinis regione ^s nec majoris meriti sibi aliquid quisque arrogabit, quia arrogantia ibi nulla erit; ^t nec superiori inferior invidet, ^u quia ibi invidia esse non poterit. Et ideo, etsi erit ibi distantia mansionum, summa tamen in illis erit unius perfectionis æqualitas, quibus erit regni cœlestis una felicitas.

^v electione ac mutua delectatione possessi. Alter vero, divinæ dilectionis ac mutua caritatis possessione.

^w Ms. Camb., aut in deterius. Alii cum edd., aut deterius.

^x Ms. unus, peccando.

^y Ms. unus, prævaricatione.

^z Ms. unus, humanis hic corporibus vitiatis.

^{aa} Ms. Camb. et ed. Lugd., ademerit.

^{ab} Sic mss. tres. Alii cum edd., decerpserint: quod membrum abest ab editione Lugd.

^{ac} Ms. unus, una tamen beatitudine. Ms. alter, qui et una.

^{ad} Ms. unus, facti sunt.

^{ae} Ms. Camb., nec major meriti sibi aliquid arrogabit. Ms. alter, arrogabunt.

^{af} M. Colb. unus, nec superioribus inferioribus invidet.

^{ag} Sic mss. quinque. Mss. alii duo, invidus esse non poterit. Edd., quia ibi invidus nullus esse poterit.

CAPUT V.

Quod contemptores presentium etiam hic contemplativæ vitæ beatitudo delectet.

1. Cui felicitati promerendæ ille suspirat, qui presentibus omnibus futurorum contemplatione renuntiat, atque a domesticis occupationibus, quæ nonnunquam perfecte vivere cupientium processus impediunt, in illam divinæ sublimitatem contemplationis erectus, ipsos etiam suæ carnis affectus exsuperat; ^a et infra se universa despiciens, quæ plerumque animas de præteritæ vitæ sanctitate securas in terrena dejiciunt, ^b ipsis etiam cœlestibus appropinquat, ^c tanto divinīs vicinior factus, quanto supra humana omnia studio perfectionis ascendit; certus quod si contemplativam vitam hic incertis honoribus, divitiis anxiiis, et caducis delectationibus plena voluntate prætulit; veros honores, securas divitias, et delectationes æternas ^d inveniat, cum ad perfectionem contemplativæ virtutis, in illa beata vita, ubi futura est, Deo remunerante, pervenerit. Et revera quid erit honoratius eo, quem divina clementia angelicæ dignitatis æqualitate beaverit? Quid ditius eo quem regni cœlestis ineffabiliter affluens beatitudo ditaverit? Aut quid etiam hic delectabilis contemplatione divina, quæ sibi veraciter inhianti incorruptibilem suavitatem futuræ remunerationis infundit? Quoniam quidem contemplativa vita hic quoque amatores suos futurorum honorum consideratione delectat, ac sibi tota mentis intentione vacantes, quantum in hac vita fieri potest, dono sapientiæ spiritualis illuminat; et ad illam divinæ plenitudinem visionis, cujus spem studiis intenti cœlestibus gerunt, incentivo quodam ipsius consequendæ perfectionis inflammat; ut quod nunc in ænigmate cernunt, nec perfecte discernunt, tunc in illa revelatione conspiciant.

CAPUT VI.

Quod perfectio contemplativæ vitæ quæ hic haberi potest, perfectioni futuræ comparari non possit.

1. Quapropter non sic contemplativæ vitæ sublimitatem in futuro, ubi perfectio perficienda est, prædicavi, ut in præsentī eam negare posse ab omnibus mundi contemptoribus apprehendi: si modo se ad eam tota devotione convertant; si desiderio ejus accensi, præsentia blandimenta fastidiant, et longe fortiores effecti, quam ut eos terrenæ occupationes illaqueent, divinis rebus ac futuris promissionibus considerandis inhæreant. Sed si ^e consideramus apostoli Pauli sermonem, quo inter eam scientiam quæ hic est, et eam quæ ibi futura est, discriminans ait:

Sic mss. septem cum edit. Lugd. Aliæ edit., *Qui et infra se.*

^b Ms. Reg. unus, *ipse jam.* Ms. Reg. alter, *ipse stiam.*

^c Mss. tres, *tantum divinīs...quantum.*

^d Mss. duo, *inveniet.*

^e Mss. septem, *consideremus.*

^f Ms. Colb. unus, *illam vitam.*

^g Mss. duo et Ed. Colon., *Ac si quodammodo.*

^h Ms. unus, *sentiemus.*

ⁱ Sic mss. omnes. At edit., *desperetur.*

A *Ex parte scimus et ex parte prophetamus (1 Cor. xiii. 9);* contemplationem divinam quæ in hac vita est, illi futuræ conferre nec possumus, nec debemus; quando idem apostolus adjungat et dicat: *Cum autem venerit quod perfectum est,* ^f in illa vita significans, *tunc evacuabitur quod ex parte est (Ibid., 10):* sic quod modo ex parte sentimus, tunc ad illam plenitudinem contemplationis divinæ perducti jam perfecte ^h videbimus.

2. Nec sane quia ibi rerum omnium notitia non per partes, sed simul et tota videbitur, ideo saltem qualiscunque in hoc fragili corpore ⁱ desperatur. *Etsi enim corpus quod corrumpitur, aggravat animam, et deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem (Sap. ix, 15);* tamen ^j in quantum potest humana mens, quam suus Creator ad suam fecit imaginem, studeat etiam hic intelligibiliter Deum videre per fidem, ut eum plenius videat, cum pervenerit munere ipsius Conditoris sui ad speciem. Attende quam ^k divine sanctus Apostolus speciem fidemque distinxit, ut diceret: *Per fidem ambulamus, non per speciem (11 Cor. v, 7).* ^l Fides ergo est per quam ambulatur, et species quæ videtur: quia in hac vita, ubi per fidem bene vivendo proficimus, bonorum operum quodammodo passibus ambulamus. In ^m futura autem pervenientes ad speciem, jam non ⁿ erit quo velut proficiendo ulterius ambulemus: se ^o ipsam speciem ad quam per fidem spiritualiter ambulando pervenimus, insatiabili delectatione videbimus.

CAPUT VII.

Quod Deum perfecte sancti videre non possint, nisi eam ad beatitudinem futuræ vitæ pervenerint.

1. Quocirca sic hortandi sunt ad contemplativam vitam, quicumque plene voluerint, et Deo ^a auxiliante potuerint, ut meminerint sibi ipsius contemplationis divinæ perfectionem, in illa beata vita quæ futura est, reservari; ut ibi Deum sicuti est, perfecte videant, ubi et ipsi erunt vitæ æternæ ac regni cœlestis consecutione perfecti. Cæterum si hic perfecte potuisset substantiam Dei humana fragilitas contemplari, nunquam sanctus evangelista dixisset: *Deum nemo vidit unquam.* Non dixit, Nemo videbit. Denique ^b esse sanctis hominibus, sed dilatam, ^c quod in præsentī tempore negavit, in futuro promisit dicens: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.* Neque hic dixit, Quoniam ipsi Deum vident. Igitur ^d Deus, qui in hac vita sine alicujus elementi assumptione, nec potuit videri, nec potest, in futura

^j Ms. Reg. unus, *in quantum valet.*

^k In ms. uno alia manu, *digne.*

^l Ms. unus, *per quam videtur.* Editio Lugd., *Fides ergo per quam ambulamus, et species quæ videtur tenenda est.*

^m Ms. unus, *in futuro autem.* Edit. Lugd. cum ms. Reg. uno, *jam non erit quod.*

ⁿ Ms. unus, *et adjuvante Domino.* Ed. Lugd., *perire poterit.*

^o Ms. Reg. unus, *quod in præsentī negavit, in futuro tempore promisit.*

vita videndus est : ibi est contemplationis divinæ A
speranda perfectio, ubi erit bonorum omnium ple-
nitude.

CAPUT VIII.

- Quæ et quanta sit in hac carne vitæ contemplativæ per-
fectio, vel qualiter ei perfruendæ mundi contemptores
inhæreant.

Proinde vitæ contemplativæ sectator ^a ad Condi-
torem suum corde illuminandus accedat, ipsi con-
templando atque ^b infatigabiliter perfruendo vigilan-
ter inserviat, ipsum jugiter concupiscat, præ amore
ejus omnia quibus inde potest averti, ^c refugiat,
omnes cogitationes suas, ac totam spem ex illius
delectatione [*al.* dilectione] suspendat, litterarum
divinarum sacris meditationibus vacet, in his se di-
vinitus illuminatus oblectet, ibi se totum velut in B
speculo quodam ^d refulgente consideret : quod in se
ravum deprehenderit corrigat, ^e quod rectum est
teneat, quod deforme componat, ^f quod pulchrum
excolat, quod sanum servet, quod infirmum assidua
meditatione corroboret; Domini sui præcepta infatigabi-
ter legat, ^g inexplebiliter diligat, efficaciter impleat,
et quid sibi cavendum quidve sectandum sit, ex eis
sufficienter instructus agnoscat, mysteriis earundem
divinarum Scripturarum perscrutandis insistat,
Christum ^h ibi promissum legat (*Joan.* 1, 45), repræ-
sentatum videat, prophetatam perditionem populi
contumacis intelligat, ⁱ impleri luceat, de salute
gentium gaudeat, ^j ex præteritis quæ prædicta sunt
et impleta teneat, futuris promissionibus credat, ab
streptu negotiorum sæcularium ^k remotissimus, ea C
^l ferventer excogitet, quibus animum suum in desi-
derium futuræ remunerationis inflammet, studiis
spiritualibus, quibus in dies singulos melior ac
melior fiat, invigilet, amet otium sanctum, in quo
exerceat animæ suæ negotium, mortuum sibi deputet
mundum, ac se mundi ^m blandimentis illecebris exhibeat
crucifixum; delectationi spectaculorum præsen-
tium incomparabiliter anteponat sui Creatoris intuitum,
semper se ⁿ proficiente successu in fastigium
divinæ contemplationis attollat; nunquam, ne ad
momentum quidem, a promissionibus futuris consi-
derandis aversus, ad terrena respiciat; eo aciem
mentis indesinenter intendat, quo pervenire deside-
rat; beatitudinem vitæ futuræ ante oculos ^o animi

sni proponat et diligat; nec metuat aliquid tempo-
rale, nec cupiat; ne aut metus amittendæ rei tem-
poralis, aut cupiditas acquirendæ intentionem mentis
ejus emolliat; non eum blanda corrumpant, nec
adversa concutiant; non insuet opinio secunda, nec
sinistra deiciat, nec falsa vituperatio sive laudatio,
augeat ^p gaudia ejus, aut minuat; non gaudeat de
temporalibus omnino, nec lugeat. Inter læta invictus
ac tristia; unam faciem ^q animi constantis obtineat,
nec ^r pectori ejus stabilem firmitatem, quidquid pro-
mittit mundus aut minatur, excutiat; sed idem sem-
per ac sibi similis perseverans, mundi hujus damna
^s simul et lucra non sentiat. Et cum hæc et his similia
contemplativæ vitæ desiderio affectus impleverit,
non se hic jam ex omni parte perfectum, sed perfici-
endum in illa beata vita, quæ futura est, immobi-
liter credat; atque ^t ad eam se, ubi Dei substantiam
revelata facie videre possit, extendat.

CAPUT IX.

Quod tantum interest inter perfectionem vitæ istius et
futuræ, quantum interest inter perfectos qui peccare
nolunt, et eos qui jam peccare non possunt.

1. Nam sicut hic ^u comparatione juste viventium
dicitur quisque perfectus, quia justus præcepta facit,
perfectus autem præcepta transcendit : ita idem
collatus illis absolute perfectis, qui in vita beata
faturi sunt, non est, ut ita dicam, perfecte perfectus;
cui etsi dimissa est omnis iniquitas, non est adhuc
sanata, sed ^v sanatur ejus infirmitas; et ideo eisdem
^x non peccat, ut sit vere perfectus, peccare tamen
potest : quia non est consumpta omni infirmitate sa-
natus; ac per hoc, ubi ab omni peccato mundatus,
peccare non poterit, ibi erit perfecte sanus et summe
perfectus

2. Hic autem quantalibet quis excellentia sancti-
tatis emineat, quantalibet eminentia perfectionis
excellent, potest quidem fieri pro modulo hujus vitæ
perfectus; sed non est sic de sua perfectione secu-
rus, ut non debeat esse de casu sollicitus : et utique
ubi est sollicitudo, non est absoluta beatitudo. Quæ
nequaquam perfecta credenda est, si segura non
fuerit; nec segura erit, nisi omnem sollicitudinem
securitas æterna consumpserit. Quapropter, qui
dicuntur in hac vita beati, spe beatitudinis futuræ
beati sunt; ^y ipsa autem re non hic, sed in illa vita

^a Mss. Colb. duo, ut ad Conditorem.

^b Ms. unus, insatiabiliter perfruendo. Ms. alter, insatiabiliter consequendo, vel utendo perfruendo, vigilantanter inserviat.

^c Mss. quinque, fugiat.

^d Ms. unus, refulgentem.

^e Ms. Camb., quod rectum est.

^f Mss. duo Reg. et Camberon., quod pulchrum servet, quod sanum excolat.

^g Mss. tres, implebiliter. Ms. unus, inexplicabiliter.

^h Editi., Christum promissum.

ⁱ Ms. Colb. unus, impletam.

^j Ms. Colb. unus, quæ de Christi morte prophetata sunt et impleta plangat, futuris promissionibus.

^k Ms. Colb. unus, remotissimus existat. Alter, sed ea ferventer.

^l Ms. Colb. unus, frequenter.

D ^m Ms. Colb. unus, blandimentis et illecebris. Ms. Camber., blandimentis illecebrisque.

ⁿ Sic mss. duo, cum edit. Lugd. Alii codices, proficientem.

^o Ms. unus, animæ suæ. Ms. alter, mentis suæ.

^p Ms. unus, gaudium ejus.

^q Sic mss. sex. Editi, animo constanti.

^r Sic mss. quatuor. Cæteri cum editis, pectoris.

^s Mss. septem, simul ac lucra.

^t Ita mss. omnes; editi vero, ad eundem.

^u Ms. unus, ex comparatione. Ms. alter, ad comparationem.

^v Mss. duo, sanabitur.

^x Mss. duo, si non peccat.

^y Ms. Colb. unus, ipsi autem sancti non hic, sed in illa vita beati sunt.

beati futuri sunt : quia ibi omnium beatorum beati tudo perfecta erit, ubi humana natura sui gloriam Conditoris, et suam perfecte beatificata visura est, atque ei sine ullo defectu suæ beatitudinis adhærebit.

CAPUT X.

Quod hic sancti Deum in assumpta creatura viderint.

Nec moveat quod hic quoque a justis antiquis visum legimus Deum : quia non est in hac humiliatione nostra sic visus, sicut in illa clarificatione videndus est : quandoquidem ^a sine forma visibilis creaturæ, in qua pro dispensatione temporum, ubi voluit, et quibus voluit justis apparuit, nec potuit, nec potest videri ; sed poterit cum ad supernam patriam peregrinatio nostra pervenerit, et mortale nostrum immortalitas beata vestierit ; atque ad contemplationem divinam, ^b perceptionemque cœlestium præmiorum omnes vere fideles fides ipsa, qua hic futura credebantur, impleta perduxerit.

CAPUT XI.

De qualitate glorificatorum corporum quæ in resurrectione futura sunt.

Ibi diversi quidem sexus corpora, sed sine ulla concupiscentia corporali futura sunt. Ibi erit omnium perfecta caritas, et nulla cupiditas (*Aug. de Civit. Dei lib. xxii, cap. 17*). Ibi etiam corporales oculos nihil visibilis creaturæ latebit, quia incorruptibilium corporum visus utique incorruptibilis erit ; et ita sine comparatione vivacior quam hic fuit, ut ei aliquid visibilium clausum esse non possit. Corporibus quippe immortalitate donatis auferenda est tarditas, non integritas ; necessitas, non voluntas, ut ibi sine temporis [*alias temporum*] mora aut impedimento ponderis sint, ubi esse voluerint ; atque eo sequatur sine ulla difficultate spirituale jam corpus, quocunque ire voluerit spiritus, angelicæ beatitudinis æqualitate perfectus. Tunc filiorum, parentum, conjugum miseria, qui ibi non fuerint, beatos contristare non poterit (*Aug. lib. 1 Retract. cap. 15 et 19*) : quia nomina omnium necessitudinum corporalium quæ hic nostra fragilitas habuit, excellentia illius beatitudinis non admittit : ubi omnes quicumque fuerint, unum corpus erunt, et singuli de sua vel de singulorum felicitate gaudebunt. Hæc de contemplativa vita dicta sufficiant.

CAPUT XII.

Quantum inter contemplativam et activam vitam intersit.

1. Jam nunc quid inter ipsam contemplativam et activam vitam intersit breviter disseramus. Quod ut evidentè eluceat, ipsas sibi invicem vitas, contemplativam scilicet et activam, præter earum virtutibus conferamus. Ad activam vitam pertinet inter humana proficere, et rebelles corporis motus

^a Mss. Reg. duo et edit. Lugd., in forma ; sed male, ut videtur.

^b Sic ms. Colb. unus. Reliqui tam mss. quam editi, vel perceptionem.

^c Ms. Colb. unus, in desiderio.

^d Mss. duo et Lugd., proprius.

^e Ita mss. Reg. duo, et duo Colb. Alii cum editis,

A rationis imperio temperare ; ad contemplativam supra humana ^e desiderio perfectionis ascendere, et ^d indesinenter augendis virtutibus incubare. Habet activa profectum, contemplativa fastigium. Hæc facit hominem sanctum, illa perfectum. Hujus vitæ est nulli prorsus injurias irrogare ; illius, irrogatas æquanimiter sustinere. Imo, ut proprius dicam, in excrucior activæ studet in se peccanti dimittere ; in contemplativæ sectator offensas quibus pulsatur, nec omnino concutitur, ignorare magis paratus est quam donare. Iste iram patientiæ virtute compercit inmoderatis cupiditatibus parcimoniæ ^e frenum imponit ; tangitur desideriis carnalibus, nec consentit pulsatur mundi hujus curiositate, nec rapitur ; quæ suo devota mente subjectus, non atteritur ^d versis tentationibus, sed probatur. Ille omnes affectionibus quibus vita mortalium variatur, sanctis virtutibus vincit, cupiditatum ac perturbationum omnium libera beata quiete perfuitur, et illecebris ac voluptatibus factus expedita mente superior, ineffabili gaudio divinæ contemplationis ^f erigitur. Iste suscipiens peregrinum, vestiendo nudum, gubernando subactum, redimendo captivum, tuendo violenter oppressum, jugiter se ab omnibus iniquitatibus suis exculat, et vitam suam ^e bonorum operum fructibus ditat ; ille facultatibus suis in usus pauperum distribuit, ^h simul se exspoliavit mundo, et admovit se totis viribus cœlo ; res mundi mundo projecit, et ipsum devota mente Christo restituit, a quo immortales divitias sibi dari orat, ut pauper ; protegit se quotidie postulat, ut infirmus ; immortalitatis incremento vestiri cupit, ut nudus ; defendi se ab impugnatione invisibilium hostium supplicat, ut fragilitate carnis oppressus, et cœlestem sibi donari patriam desiderat, ut peregrinus.

2. Activa vita habet sollicitum cursum, contemplativa gaudium sempiternum. In hac acquiritur regnum, in illa percipitur. Hæc facit pulsare bonorum operum, velut quibusdam manibus januam ; illa vocat consummatos in patriam. In hac contemnitur mundus, in illa videbitur Deus. Et ut multa præteream quæ commemorare non valeo, in hac vita activa qui inmundis spiritibus exstiterint fortiores, in illa contemplativa, quæ summe beata est, remunerantur ^g Deo sicut angelis sanctis æquales, atque in æternum cum illo regnabunt in illa civitate superna felices. Itaque, quoniam de contemplativa vita in superioribus multa jam dicta sunt, et secundus liber est quæ de activa dicenda sunt continebit, sufficiant ista quæ diximus, ut consideremus et reliqua, quæ de tertio capitulo usque ad finem libri hujus sequenti disputatio tractabimus. Videamus nunc utrum is cui Ecclesie

frenos.

^f Ms. Camb., plenus efficitur. Ms. Reg., efficitur alia manu, afficitur.

^g Ms. unus, bonorum fructibus. Ms. alter, bonorum suorum fructibus.

^h Mss. duo, semel se.

ⁱ Mss. tres, Domino fiunt.

regendæ cura commissa est, contemplativæ vitæ fieri **A** particeps possit.

CAPUT XIII.

Quod sacerdotes sancti contemplativæ vitæ fieri particeps possint.

I. Qui diligenter ea que superius de vita contemplativa dicta sunt considerat, et, sufficienter, instructus intelligit quando et ubi possit ejus perfectio comprehendendi, non dubitabit Ecclesiarum principes vitæ contemplativæ posse et debere fieri sectatores: quia sive secundum opinionem quorundam nihil aliud sit vita contemplativa quam rerum latentium futurarumque notitia, sive ^a vacatio ab omnibus occupationibus mundi, sive divinarum studium litterarum, sive, quod his ^b probatur esse perfectius, ipsa visio ^c Dei; non video quid impedimenti sanctis sacerdotibus possit: ferri quominus ad hæc quatuor quæ commemoravi perveniant. Duo enim, primum et ultimum, id est, rerum latentium futurarumque notitia, at ipsa visio Dei, incomparabiliter præstantiora erunt in illa vita beata quam in ista, diversis erroribus implicata, quandoquidem tam rerum omnium notitia quam ipsa Dei substantia plene ac perfecte videbitur. Duo autem media, vacationem videlicet ab omnibus occupationibus mundi, et divinarum studium litterarum, etiam hic possunt habere pontifices; sed illi qui se ab omnibus implicamentis negotiorum sæcularium removens, non torpent otio, sed insistent perfectionis suæ negotio, et ab stultitia sapientiæ sæcularis aversi, verbo Dei infatigabiliter vacant, sapientes veraciter fiunt, cœlestia sapiunt, terrena **C** despiciunt, contradicentes sanæ doctrinæ redarguunt, obediens ^d institunt, sanctis virtutibus, quibus in dies singulos fiant Deo propinquiores, incumbunt, ^e et tam suis quam omnium qui ^f per eos erudiuntur, profectibus clari, hic quidem velut gustum quemdam contemplativæ vitæ, quo ad eam ferventius provocentur, accipiunt; sed ibi jam in æternum felices effecti, de ejus perfectione gaudebunt. Proinde ^g non inflantur, quia hic omnium fidelium catholicorum honorantur ut capita; sed lætantur potius, quia ibi Christi, qui est sacerdotum ac fidelium omnium caput, clariora membra futuri sunt.

2. ^h At si (quod absit) sæcularibus negotiis implicati, fundorum terminos sine termino cupiditatis

^a Edd. Duac. et Colon., *vocatio*.

^b Ms. Colb. unus, *quod his est*.

^c Mss. tres, *Domini*, et sic paulo infra.

^d Mss. duo, *instruunt*.

^e Sic mss. omnes cum Lugd. At editi, *illi qui tam suis*.

^f Edit. Colon., *inter eos*. Ms. unus paulo post, *profectibus*.

^g Editi, *proinde vero*.

^h Edit. Lugd., *Et si*. Et paulo post mss. septem, *implicati*. Editi, *implicati*.

ⁱ Ms. unus, *lædant*. Alter, *dent*. Alius, *edant*. Alius vero, *ditent*.

^j Mss. duo Colb., *animam*.

^k Sic mss. quatuor, Reg. dno, et Colb. duo, cum edit. Lugdun., quæ addit *se*. Mss. duo alii, *tales se, quales, etc.* Editi vero Duac. et Colon., *necdum tales*

extendunt, ac se passim exquisitis deliciis ^l dedant, quæ i animum corpusque debilitant; si gloriam non Christi, sed suam, decepti vulgi adulantis honoribus quærant, plusque de se alienæ linguæ quam suæ conscientiæ credant; si omne gaudium suum non in futurorum remuneratione, nec in sanctitate vitæ, sed in sua tantum dignitate constituent, ^k et dum tales esse quales creduntur, amant, nunquam sibi displiceant, ac placentes sibi non sint de sua ^l correctione solliciti: quis non intelligat, tales, si in talibus perseverent, nec se ante finem vitæ præsentis emendent, contemplativæ vitæ particeps esse non posse? ad quam non perveniunt, nisi qui studuerint esse quod facti sunt; nec affectant ^m videri, sed esse quod sunt; non alienis laudibus, sed moribus suis eximii; nec solum de sua dignitate, sed potius de sacerdotalis vitæ ⁿ nobilitate conspicui: qui sunt non appellatione tenuis, sed virtute pontifices, vitæ contemplativæ capaces, et gaudiorum cœlestium cohæredes.

CAPUT XIV.

Ubi locutor se excusat quod Ecclesiæ magistros docere non audeat.

Ac ne ^o cuipiam meus sermo præsumptuosus appareat, si quales non esse vel esse debeant omnes sacerdotes ^p ostendat; non generaliter, sed de uno mihi video esse dicendum, et de te potissimum quod hoc mihi ^q (pace tua dixerim) temere delegasti periculosi sermonis officium. Neque incognita vobis, sed usitata debeo comprehendere, quæ solemus inter nos mutua confabulatione conferre. Quibus breviter declaratis, non puto quod relationem meam, ^r magis quam disputationem qui-quam juste possit alicujus temeritatis arguerè; quasi patres meos audeam docere, a quibus normam vivendi accipere sum paratus et discere.

CAPUT XV.

De negligentia sacerdotis qui, doctrinæ suæ agendo contraria, personam non potest implere doctoris.

Recolite ergo quanta et qualia, me audiente ^s atque probante, dicere soleatis de administratione pontificis, qui populi sibi commissi cura posthabita, ardentius bona præsentia desiderat quam futura; et oblitus quod non solum de se, sed etiam de grege

Desse se quales creduntur ament.

^l Ita mss. omnes cum Lugd. Duac. et Colon., *de sua salute et correctione*.

^m Sic mss. omnes cum Lugd. Duac. et Colon., *videri esse quod non sunt*.

ⁿ Sic mss. Colb. quatuor cum Lugdun. et Duac. Colon., *notabilitate*.

^o Mss. duo Colb. et Colon., *cuiquam*.

^p Ms. Colb. unus, *ostendam*.

^q Ms. unus, *ut tua pace dixerim*.

^r In ms. Colb. uno et Regis duobus desunt hæc, *magis quam disputationem*. Edit. vero Lugd. cum duobus Colbert. mss., *relationem magis quam disputationem meam*, et postea editi, *posset*.

^s Edd. Duac. et Colon., *quæ probante*. Tum. mss. duo, *solebatis*.

sibi credito rationem Pastori pastorum omnium ^a reddat, sua suorumque detrimenta non cogitat: quem non delinquentium peccata contristant, nec proficientium bona lætificant; sed de se tantum, plerumque autem nec de se omnino sollicitus, quid a suis boni malive geratur, ignorat: qui non prædicat perseverantiam justis, pœnitentiam ^b pravis, contemptum mundi conversis, futuras pœnas aversis; qui non potest dicere contemptoribus admonitionis suæ: Futurum cogitate ^c iudicium, quod ipse forte non cogitat; amatoribus mundi: Nolite diligere mundum, si eum mundi amor oblectat; ambitiosis: Ambitioni ^d finem imponite, si eum ambitio ruinosa præcipitat; ebriosis: ^e Ebrietatem cavete, si se mero usque ad alienationem mentis ingurgitat. Sumptuosis dapibus ^f crudus, non potest suis abstinentiam laudare, quam calcat; vitio cupiditatis addictus, cupidus amorem non potest dissuadere pecuniæ; inimicitarum tenax, non ~~de~~debit animos dissidentium sacerdotali tranquillitate componere; justitiam prædicare iudicibus erubescit, quam ipse personæ potentis favore corrumpit; nec defendit oppressos, si personas aut honorat, aut despicit; et quidquid boni non facit aut mali committit, nec ^g jubebit fieri, nec vetabit quia necessariam ^h docendi auctoritatem contrarietate suæ actionis aut amittit, aut minuit.

CAPUT XVI.

Quale periculum maneat eos qui Ecclesiam sibi creditam vel relinquere volunt, vel strenue gubernare continent.

Hæc atque his similia memorantes ¹ episcopatus vos accepti pœnituit: qui, sicut administratorem suum, si ⁱ probe administratur, illustrat, ita contemptorem suum condemnat. Denique volentes Ecclesiam vobis creditam, velut impares ei regendæ dimittere, atque in aliquam solitudinem ^k non tam studio quietis quam ipsius officii vestri desperatione secedere, nulla res alia vobis exegit in melius mutare consilium, nisi quod veriti estis periculum ^l majus incurrere: quoniam si periculosum est navim inter fluctus caute non regere, quanto periculosius est eam undis intumescens fluctuantem in tempestate relinquere? Ad quam sicut ^m satius est non ascendere, ita semel susceptam convenit fluctuantis pelagi projecta formidine, ac spe perveniendi concepta, usque in portum sine ulla mercium jactura perducere. Quæ ⁿ cum vobis comparatio placuisset, adjunxi: Et idcirco

^a Ms. Reg. unus, reddet.

^b Ms. Colb. unus, injustis.

^c Ed. Colon., præjudicium.

^d Mss. quinque, ambitioni jam finem ponite.

^e Ms. Camb., ebriositatem.

^f Ms. Colb. unus, gravidus.

^g Ms. Colb. unus, nec jubet fieri, nec vetat.

^h Ms. Colb. unus, d:endi.

ⁱ Mss. Colb. duo, episcopatum vos accepisse.

^j Ms. unus, provide. Ms. alter, si probe ministretur.

^k Mss. septem omittunt non.

^l Ms. unus, magis. Mss. tres, magis incumbere.

^m Ms. unus, sanctius est. Mss. septem, non accedere.

ⁿ Mss. omnes, quæ aggere.

^o Ms. Colb. duo addunt sui.

A Ecclesia, quæ velut navis magna per mare mundi hujus enavigat, quæ diversis tentationum fluctibus in hac vita contunditur, quæ immundorum spirituum persecutionibus velut quibusdam procellis fluctibus in diversa jactatur, quæ scandalorum cautibus vadosis illiditur, quæ ^p velut aggere arenæ gravantis cingitur, non relinquenda est, sed regenda: quæ sicut omnes quos velit, perducit incolumes gubernatoris ^q vigilantia gubernata, ita non solum omnes quos habet, sed etiam ipsum gubernatorem perdet, submersa fluctibus aut soluta.

CAPUT XVII.

Ubi anxium quod Ecclesiam nec relinquere, nec regere possit, provocat, suggerendo quod eam melius regat exemplo.

Hæc atque ^r hujuscemodi me prosequente, permoti graviter ingemistis, vos in eam necessitatem fuisse perductos, quam nec implere aliquo studio, nec sine peccato relinquere valeretis; ac deinde, cum pîis gemitibus vestris, ea qua ^s vobis obstrictus sum cordis affectione compassus, orando vos ^t dixi posse perficere quod non possetis docendo suggerere; plusque fideles catholicos honis exemplis, quam luculentis verbis solere proficere; eamque esse summam perfectamque doctrinam, quam conversatio spiritualis ^u ostenderit, non quam inanis sermo jactitavit; nec ^v a nobis in die iudicii verba querenda, sed opera; nec facile ^w persuaderi esse possibile quod docet lingua, si a lingua vita dissentiat; illud ^x autem ^y probari possibile, quod sive prædices, sive ^z non prædices, faciendo confirmas, et imitari volentibus cum quadam delectatione ipsius possibilitatis ^{aa} inculcas: vos mea suggestione paululum delectati, hoc protinus, si me non habet oblivio, retulistis.

CAPUT XVIII.

Quod parum valeat exemplo agenda monstrare, nisi etiam quæ sint credenda docendo sacerdos ostenderit.

Et jam si tota perfectio in opere tantum, non etiam in fide consisteret, nec quid homo credidisset, sed quid egisset in die iudicii quæreretur, quis erit tantæ arrogantiae, qui, ecclesiasticæ doctrinæ ^y auctoritate neglecta, de sua sibi justitia blandiatur? ^z cum non solum, secundum Apostolum (*II Thess. III, 9; I Petr. V, 3*) nos oporteat formam præbere fidelibus, sed etiam eos ipsos fideles, qui nobis divinitus ^{aa} instituendi commissi sunt, instruere debeamus: de Patre,

^r Mss. tres, atque his similia.

^s Ms. unus, a vobis astrictus sum.

^t Sic editi. At mss. quinque omittunt vocem dixi.

^u Ms. alter, orando vos po se perficere quod non possitis docendo suggererem. Aliquis, dicendo. Alius, non potestis.

^v Ita editi. At mss. tres, ostenderet, non quam.....

^w jactitaret. Mss. duo, jactaret. Ms. unicus, jactaverit.

^x Sc edit. Lugil. cum mss. sex. Aliæ edit., a vobis.

^y Ms. quatuor, persuadere.

^z Mss. quatuor, probare.

^{aa} Ms. unus, indulg-as.

^{bb} Ms. tres Colb., utilita'e.

^{cc} Ms. quinque, At cum. Ms. alter, aut cum.

^{dd} Ms. duo, tuendi. Ms. unus, intuendi. Ms. alter, instruendi. Ms. alius, divino instituto commissi sum.

quomodo solus accipiatur ingenuus; de Filio, quomodo ex ipso sit genitus, de Spiritu sancto, quomodo ex Patre et Filio ^a procedens, nec ingenuus possit dici, nec genitus; qualiter ista tria unum sint, et hoc unum non dividatur, sed distinguatur in tria: quemadmodum nec Pater, nec Spiritus sanctus, sed solus Filius de solo Patre ineffabiliter natus, hominem totum sine ulla mutatione substantiæ suæ suscepit; ac se Deum et hominem verum per virtutes, passionesque probaverit, comprehendere permiserit, occidi voluerit, tertia die resurrexerit, ^b in cœlos hominem de nobis assumptum sua virtute levaverit, suæ resurrectionis exemplo nobis regeneratis in se spem feliciter resurgendi præstiterit; membra sua nos fecerit; non creditibus sibi, vel a se recedentibus supplicium comminatus sit, et adhærentibus sibi ^B regnum cœlestis promiserit.

CAPUT XIX.

De virtute fidei, quod ad eam non solum credere, vel intelligere, sed etiam bene operari pertineat.

Hæc ^c et alia, et sacerdos nosse debet, ut doceat, et populus credere, ut ^d quæ doceatur intelligat; ^e dicente Apostolo: *Nisi credideritis, non intelligetis (Isai. vii, 9, juxta LXX)*. Unde datur intelligi quod non fides ex intellectu, sed ex fide intellectus existat; ^f nec qui intelligit credat, sed qui credit intelligat, et qui intellexerit, bene agat; sicut alibi scriptum est: *Noluit intelligere, ut bene ageret (Psal. xxxv, 4)*. Non dixit: Non potuit, sed *noluit intelligere*; ut nihil aliud nolle intelligere dictum, quam nolle credere noverimus; ac per hoc ut bene agat quis, intelligere studeat, et ut intelligat, credat. Sed quia idem Apostolus dicit: *Fides ex auditu; auditus autem ^g per verbum Dei (Rom. x, 17)*, debet doctor Ecclesiæ prædicare, quod audiat crediturus: quia sine prædicatione nullus erit auditus; eodem Apostolo ^h attestante atque dicente: *Quomodo audient sine prædicante (Ibid., 14)*? Si ergo quilibet sine prædicante non audit, sine auditu non credit, sine fide non intelligit, sine intellectu bene non agit; verbum ⁱ fidei prædicandum est, ^j ut audiens credat, credens intelligat, et intelligens bonum opus perseveranter exercent: quoniam ^k eum qui potest uti liberæ voluntatis arbitrio, nec opera sine fide, nec sine operibus fides sola ju-

^a Ms. unus, *sic procedens, nec.*

^b Sic mss. tres Colb. Editi, *in cœlo*. Ms. alter, *in cœlis*.

^c Ita mss. quinque. Editi, *et alia*.

^d Mss. tres, *ut ea quæ docetur*.

^e Ms. unus, *dicam de (forte dicente) propheta, vel prophetia*.

^f Ms. Reg. unus, *nec quia intelligit credat, sed quia*.

^g Ms. Colb. unus, *per verbum Christi*. M-s. duo, *per verbum*. Alii cum editis, *per verbum Dei, juxta Græc. textum Apostoli*.

^h Editi, *contestante*. Ms. unus, *testante*.

ⁱ Mss. tres, *verbum Dei*.

^j Ms. unus, *ut audiatur et credat*.

^k Hæc verba, *eum qui potest uti liberæ voluntatis arbitrio, desiderantur in edit. Lugd. Mss. duo, potentes uti*. Ms. alter, *potentis uti*.

^l Ms. Camb., *quoniam qui*.

stificat. Et ideo si corde creditur ad justitiam, ore autem confessio sit ad salutem; ¹ qui non crediderit, non habendo fidem, nec justitiam cordis habere poterit, nec salutem.

CAPUT XX.

Quod nihil prosit sacerdoti, etiamsi bene vivat, si male viventem tacendo ^m non corrigat.

1. Quod vero dicit Apostolus (*1 Petr. v, 3*), ut nos formam debeamus exhibere fidelibus, quid valebit, si is cui vel exhortandi bonos, vel castigandi malos cura commissa est, bene vivendo se imitandum bonis exhibeat, et malos tacendo non corrigat? Ad hoc enim, nisi me fallit opinio, sancte vivendum est sacerdoti, ne dicta sua repugnantibus factis evacuet; si quod prædicat fieri debere non faciat, aut si quod non facit prædicare præsumpserit. ⁿ Si autem aliter egerit, nihil apud eos qui ejus vitam novere, proficit; quia ad hoc est Ecclesiæ Dei præpositus, ut non solum bene vivendo, alios exemplo suæ conversationis instituat, sed etiam fiducialiter prædicando, ^o singulis ante oculos peccata sua constituat: quæ pœna maneat duros, quæ gloria obedientibus ostendat; ^p nullius salutem desperando contemnat; animas emendari nolentium plangat, imitatus Apostolum, qui ait: *Ut lugeam multos ex his qui ante peccaverunt, et non egerunt penitentiam (11 Cor. xii, 21)*; et iterum: *Quis infirmatur, et ego non infirmor? Quis scandalizatur, et ego non uror (11 Cor. xi, 29)*?

2. Quapropter sciens quod si quibuslibet divitibus ac potentibus ^q parcat, male viventibus autem saveat, eos perdat simul et ^r pereat; et sancte vivere debet propter exemplum, et ^s docere propter suæ administrationis officium: certus quod ei nihil sua justitia suffragetur, de cujus manu anima pereuntis exigitur. Quando quicumque alius perierit, quem nulla docendi necessitas manet, solus pœnas ^t sceleris sui dabit; ille autem cui dispensatio verbi commissa est, etiamsi sancte vivat, et tamen perditte viventes arguere aut erubescat, aut metuat, cum omnibus, qui eo tacente perierint, perit. Et quid ei proderit non puniri suo, qui puniendus est alieno peccato? Mentior, ^u nisi hoc Dominus per Ezechielem prophetam sub cujusdam terroris denuntiatione loquitur, dicens ad eum: *Et tu, fili hominis, speculatorem dedi te domui Israel (Ezech.*

^D ^m Ms. Colb. unus, *non arguat*. Mss. duo Reg., *Sacerdotibus etiamsi bene vivant... corrigant*.

ⁿ Mss. septem et edit. Lugd. non habent hæc, *si autem aliter egerit; in his deinde legitur proficiat, non proficit*. Ms. unus, *proficiet*.

^o Ms. Colb. duo, *singulis imitabilem se præbeat, atque ante oculos*.

^p Ms. Reg. unus, *nullus salutem desperando, contemnat animas emendari nolentium, sed plangat*.

^q Mss. Reg. duo, et Camb. cum edit. Lugd., *quibuslibet divitibus ac potentibus male viventibus parcat aut saveat*. Ms. Colb. unus, *ac potentibus parcat aut saveat*.

^r Ms. unus, *perimat*.

^s Ms. unus, *et pie docere*.

^t Mss. Reg. duo, *suis sceleribus*.

^u Ita mss. septem cum edit. Lugd. Duac. et Colon., *si non*.

xxxiii, 7). Nec hoc transeunter debemus audire, quod sacerdotem speculatorem appellat: ut sicut speculatoris est, de loco editiori prospicere, et plus omnibus contemplari; ita sacerdos debet esse a propositi sublimitate celsior cunctis, ac majoris scientiæ propositi habere gratiam, qua possit sub se viventes instruere.

3. Videamus jam quid divinus sermo b contineat. *Audiens*, inquit, *ex ore meo sermonem, annuntiabis eis ex me (Ibid.)*; ut hoc dicat sacerdos, quod ex divina lectione didicerit, quod illi Deus inspiraverit, non quod c præsumptione humani sensus invenerit. *Annuntiabis eis*, inquit, *ex me. Ex me*; d non ex te mea verba loqueris. Non est e quod ex eis, tanquam de tuis inferis. *Ex me*, inquit, *eis annuntia*. Sed jam quid annuntiet audiamus: *Si me dicente ad impium: Impie, morte morieris*; f non fueris locutus, ut custodiat se impius a via sua, ipse impius in iniquitate sua morietur, sanguinem vero ejus de manu tua requiram (Ibid., 8). Quid potuit expressius, g quid apertius potest dici? Si impio, inquit, locutus non fueris, ut ab impietate sua se custodiat, h et ille perierit, sanguinem ejus de manu tua requiram. Hoc est dicere: Si ei peccata sua non annuntiaveris, si eum non argueris, ut ab impietate sua convertatur et vivat; et te, qui non increpasti, et ipsum, qui te tacente, peccavit, flammis perennibus perdam. Quis, rogo, tam saxei pectoris, quis tam ferreus erit, quem sententia ista non terreat? quis tam alienus a fide, qui sententiæ isti non credat?

CAPUT XXI.

Luctuosa descriptio i sacerdotis carnaliter viventis.

1. Sed nos præsentibus delectati, dum in hac vita commoda nostra, et honores inquirimus; non ut meliores, sed ut ditiores; nec ut sanctiores, sed ut honoratiores simus j cæteris festinamus: nec gregem Domini, qui nobis pascendus tuendusque commissus est; sed nostras k voluptates, dominationem, divitias, et cætera blandimenta l carnaliter cogitamus; pastores dici volumus, nec tamen esse contendimus; officii nostri vitam laborem, appetimus dignitatem. Immundorum spirituum feras a grege dilacerando non pellimus, m et quod eis remanserit ipsi consumimus; quando peccantes divites, vel potentes n, non solum non arguimus, sed etiam veneramur; ne nobis aut munera solita offensi non dirigant, aut ob-

A sequia desiderata subducant: ac sic muneribus eorum, et obsequiis capti, imo per hæc illis addicti, loqui illis de peccato suo aut de futuro judicio formidamus. Et ideo minaciter superbiam nostram divinus sermo contundit; sed noster auditus nihil unde proficiamus admittit: quia præsentis vitæ capti dulcedine, quas poena o negligentiam nostram maneat in æternum, nolumus cogitare.

2. In pastores ergo ista dicuntur, de quorum nobis inani appellatione blandimur: *Hæc dicit Dominus: Væ pastoribus Israel, qui pascebant semetipsos. Nonne greges pascuntur a pastoribus? Lac comedebatis, et lanis operiebamini; quod crassum erat occidebatis, gregem autem meum non pascebatis. Quod infirmum fuit non consolidastis, et quod ægrotum non sanastis, B quod p fractum erat non alligastis, et quod abjectum non reduxistis. Quod perierat non quæsitis, sed cum austeritate imperabatis eis, et cum potentia: et dispersæ sunt oves meæ, eo quod non esset pastor, et facti sunt in devorationem omnium bestiarum agri (Ezech. xxxiv, 2 seqq.). Et paulo post: Propterea, pastores, audite verbum Domini: Vivo ego, dicit Dominus Deus: q quia pro eo quod facti sunt greges mei in rapinam, et oves meæ in devorationem omnium bestiarum agri, eo quod non esset pastor; neque enim quæsierunt pastores gregem meum; sed pascebant pastores semetipsos, et gregem r meum non pascebant: Propterea, pastores, audite verbum Domini. Hæc dicit Dominus; Ecce ego ipse super pastores; requiram gregem meum de manibus eorum, et cessare eos faciam, ut ultra non pascant gre- C gem meum, nec pastores amplius pascant semetipso-* (Ibid., 7 et seqq.).

3. Quis ad hæc non contremiscat? Quis ista sim- intolerabili metu futuræ examinationis accipiat, ni qui aut non intelligit, aut futura non credit? S- quia omnia quæ Deus observari voluit, tam aper- posuit, et ita nominis sui auctoritate firmavit, ut t- facilius (quod dictu quoque nefas est) contemnam- quam non intelligere vel non credere tam ape- et divina fingamus: quando audimus, *Hæc dicit D- minus*, v quis futurum esse non credat quod d- Dominus, nisi qui Deo non credit? Quod autem dic- Væ pastoribus, istud væ pro maledicto y poni, pastorum nomine nos significari quis non intelliga- nisi qui z futura non cogitat? aa Greges Domini pa-

a Ita mss. omnes. Editi autem, *proposita*.

b Ms. Colb. unus, *oblineat*. Alter, *continuct*.

c Mss. duo Colb. *præsumptio*.

d Mss. duo, *non ex te verba loqueris*. Ms. alter, *loqueris eis*.

e Editi, *quo in eis*. Mss. quinque, *quod ex eis*.

f Editi, *si non fueris*.

g Mss. quatuor, *quid apertius dici?* Editi, *quid apertius potest dici?*

h Ms. unus, *illic quidem perit, sanguinem autem ejus*.

i Mss. tres, *carnaliter v ventium sacerdotum*.

j Ms. unus. *cæteris præesse festinamus*.

k Mss. quatuor cum edit. Lugd., *vunitates*.

l Abest vox *carnaliter* a ms. uno.

m Ms. unus, *sed quod*.

n Ms. unus addit *conspicimus*

o Ms. ex Colb. unus, et Camb., *negligentiæ nostræ*

immineat.

p Mss. tres Colb., *fractum est*. Edit. Lugd., *quod fractum non alligastis*.

q Mss. duo non habent hic *quia*.

r Abest vox *meum* a mss. sex.

s Mss. quatuor carent hac particula *quia*.

t Ms. Camb., *ea non*.

u Ms. Camb., *et nequaquam nos non intelligere tam aperta*.

v Ita mss. quatuor. Editi, *quis non futurum esse credat?*

x Mss. duo, *Deus*.

y Mss. duo, *ponit*. Ms. unus, *ponitur*.

z Mss. quatuor, *futurum*.

aa Ita mss. omnes; at editi, *Greges Domini pascendum pastores facti suscepimus*.

scendos pastores facti suscipimus; et nos ipsos pascimus, quando non gregum utilitati prospicimus, sed quid foveat et angeat nostras^a voluptates attendimus. Lac et lanas ovium Christi^b, oblationibus quotidianis ac decimis fidelium gaudentes accipimus, et curam pascendorum gregum ac reficiendorum, a quibus perverso ordine volumus pasci, deponimus. Non sanamus spirituali consilio peccatis infirmum, non sacerdotali ope consolidamus^c aut reficimus diversis tribulationibus fractum, non ad viam salutis revocamus^d errantem, non requirimus sollicitudine pastoralis veniæ desperatione jam perditum: ad hoc tantum potentes effecti, ut nobis in subjectos dominationem tyrannicam vindicemus; non ut afflictos contra violentiam potentium, qui in eos ferarum more sæviunt, defendamus.

4. Inde est quod^e tam a potentibus hujus mundi quam a nobis, quod pejus est, nonnulli graviter fatigati depereunt, quos se de manu nostra Dominus requisiturum terribiliter comminatur, dicens: *Requiram oves meas de manu pastorum, et cessare eos faciam, ut ultra non pascant* (Ezech. xxxiv, 10). Quod quid est aliud quam, pastores qui semetipsos, non gregem meum pascunt, sublimitate suæ dignitatis exspoliam; et inter reprobos, quia honorem suum noluerunt custodire, proiciam? Horum et his similibus consideratione^f perterritus: *Timor et tremor ceciderunt super me, et contexerunt me tenebræ, et dixi: Quis dabit mihi penas sicut columbæ, et volabo, et requiescam* (Psal. lrv, 6, 7)? Et hoc est totum propter quod imperitiæ meæ ac futuri finis recordatus ingemui, et volui, sarcina episcopatus mei deposita, elongare fugiens, et manere in solitudine, et ibi expectare Dominum, qui me salvum faceret a pusillanimitate mea, et ab ipsa intolerabili mihi sollicitudinum tempestate.

CAPUT XXII.

Quod secundum sermonem prophete, culpa sua pereant, qui sacerdotum increpationes vel admonitiones perversa voluntate contemnunt.

1. Ad hæc ego^g tunc: Sic, inquam, ista invidiosis questibus jactis, et in suggillationem pontificum, vel certe ipsius pontificatus exaggeras: quasi^h non ubi ista legisti, quibus rationabiliter permoveris, ibi et illa sint quæ, a vobis prætermissa, breviter in excusationem officii sacerdotalis attingam. Post illa verba, quibus negligentium sacerdotum finis ostenditur, de pontifice officium suum curante propheta sic loquitur: *Si autem annuntiante te ad impium ut a viis suis convertatur, non fuerit conversus a via sua, ipse*

^a Mss. quatuor, voluntates.
^b Ms. Camb., videlicet oblationes quotidianas ac decimas.
^c Sic mss. quinque. Editi, atque reficimus.
^d Mss. tres, erroneum.
^e Ms. Camb., non tam.
^f Sic edit. Lug. cum mss. quinque. Alii vero, c., et Colon., perterritus propheta, timor et tremor, inquit, ceciderunt super me, et contexerunt me peccatorum meorum tenebræ. Mss. duo ex his, venerunt super me.
^g Ms. Reg. unus, tecum.

impium in iniquitate sua morietur, et tu animam tuam liberasti (Ezech. xxxix, 9). Hic certe satis evidenter ostenditur, quod sive proficiant, sive non proficiant auditores, tacere eis non debeant sacerdotes; nec ideo rei sint, si forte eorum verba populi nonⁱ audiunt vel au-lita contemnunt; sed si ab eis corrigendis abstant: quia si nec exemplo vitæ præpositorum suorum, nec verbo doctrinæ populi contumaces emendati proficiunt, ipsi sibi causa suæ perditionis existunt, et doctores suos, quorum exempla simul ac verba despiciunt, involvere criminibus suis omnino non poterunt.

2. Quod idem propheta evidentiùs alio loco prosequitur dicens: *Speculator^j si viderit gladium venientem super terram, et cecinerit buccina, et annuntiaverit populo; audiens autem, quisquis ille est, sonum buccinæ, non se observaverit, veneritque gladius et tulerit eum, sanguis ipsius super caput ejus erit; sonum buccinæ audivit, et se non observavit, sanguis ejus in ipso erit. Si autem se custodierit, animam suam salvabit* (Ezech. xxxiii, 3 et seq.). Hic autem quid agere debeat qui fungitur speculatoris officio: divinus sermo satis ostendit, scilicet ut quando viderit venientem gladium super terram, iram Dei scilicet super peccatores^k operibus terrenis addictos, omnino non taceat, atque eis quoadiu inhxerint iniquitatibus suis, impendere divinæ indignationis interitum denunciare non desinat; sed clare et publice arguat (quia hoc buccinæ nomen insinuat), ut sic se a suis criminibus emendantes, supplicium futuræ damnationis effugiant. Quod si corripientem, si iram futuram, quæ contemptoribus^l jam imminet, nuntiantem homines terreni despiciunt, sanguis eorum in ipsis erit; et sacerdos qui eis peccata sua non tacuit, pœnæ quæ eos expectat particeps esse non poterit.

CAPUT XXIII.

Quod sacerdotes etiam qui aliter possunt, tam simpliciter docere debeant, ut omnes eos docentes intelligant.

Nec vero se per imperitiã pontifex excusabit, quasi propterea docere non valeat, quod ei sufficiens et luculentus sermo non suppetat: quando nulla alia sacerdotis doctrina debet esse quam vita, satisque auditores possint proficere, si a doctoribus suis quod vident spiritualiter fieri, hoc sibi etiam simpliciter audiant prædicari, dicente Apostolo: *Etsi imperitus sermone, sed non scientia* (II Cor. xi, 6). Unde datur intelligi quod non se debeat Ecclesiæ doctor de accurati sermonis ostentatione jactare, ne videatur^m Ecclesiam Dei non velle edificare, sed magis se

^h Ms. Reg. unus, non ubi ista quæ hic legisti, quibus, etc. Ms. Colb. unus, irrationabiliter, sed minus bene.

ⁱ Mss. tres, audiant, contemnunt... abstinent.

^j Mss. sex, cum viderit.

^k Ita ed. Lug. et mss. quatuor. Ed. Duac. et Colon., hoc est iram Dei.

^l Ms. unus, terrenis actibus addictos.

^m Ms. unus, imminere.

ⁿ Deest jam in mss. quinque.

^o Mss. duo, non edificare Ecclesiam velle.

quantæ sit eruditionis ostendere. Non igitur in verborum splendore, sed in operum virtute totam prædicandi fiduciam ponat; non vocibus delectetur populi acetamantis sibi, sed fletibus; nec plausum a populo studeat expectare, sed gemitum. Hoc specialiter doctor ecclesiasticus elaboret, quo flant qui audiunt eum sanis disputationibus meliores, non a vana assentatione fautores. Lacrymas quas vult a suis auditoribus fundi ipse primitus fundat, et sic eos compunctione sui cordis accendat. Tam simplex et apertus; etiamsi minus Latinus, disciplinatus tamen et gravis sermo debet esse pontificis: ut ab intelligentia sui^b nullos, quamvis imperitos, excludat; sed in omnium audientium^c pectus cum quadam delectatione descendat.

CAPUT XXIV.

Quid intersit inter doctores qui Ecclesiam simpliciter docentes œdificant, et eos qui eloquentiam suam luculentis declamationibus jactant.

Denique alia est ratio declamatorum, et alia debet esse doctorum. Illi elucubrata declamationis pompam totis facundia suæ viribus concupiscunt, isti sobrio usitatoque sermone Christi gloriam quærunt. Illi rebus inanibus pretiosa verborum induunt ornamenta; isti veracibus sententiis ornant, et^d commendant verba simplicia. Illi affectant suorum sensuum deformitatem tanquam velamine quodam phalerasti sermonis abscondere; isti eloquiorum suorum rusticitatem student pretiosis sensibus venustare. Illi totam laudem suam in favore vulgi, isti in virtute Dei constituunt. Illi plausibiliter dicunt, et nihil auditoribus suis declamando^e proficiunt; isti usitatis sermonibus docent, et imitatores suos instituunt. Quia rationem [*forte orationem*] suam nulla fucata compositionis^f affectatione corrumpunt.

CAPUT XXV.

Quales esse debeant sacerdotes qui volunt fieri vitæ contemplativæ participes.

4. Quocirca, si sacerdotes sancti (non quales illi sunt quos judicandos atque damnandos comminatio divina pronuntiat, sed quales apostolica doctrina commendat), multos^g ad Deum sancte vivendo et prædicando convertant; si nihil^h ex imperio, sed omnia humiliter agant, ac se communes eis quibus sunt præpositi, studio sanctæ dilectionis exhi-

^a Ms. Colb. unus, *vanæ assentationis*.
^b Ms. Colb. unus, *nullus quamvis imperitus excludatur*.
^c Ms. unus, *pectora*.
^d Edit. Lugd. sola, *commodant*.
^e Mss. duo, et edit. Lugd., *prospiciunt*.
^f Mss. tres, *affectione*.
^g Mss. tres, *ad Dominum*.
^h Mss. tres carent partic. *ex*.
ⁱ Ms. Camb., *pretio*.
^j Ms. unus, *deperantibus*.

beant, si infirmitates carnaliter viventium fratrum modo verborum salubrium medicaminibus curent, modo quas incurabiles judicant, patientiæ virtute sustineant; si moribus ac prædicationibus suis non suam, sed Christi gloriam quærant; nec verba ac facta sua in^k pretium favoris conciliandi miserabiliter perdant, sed quidquid sibi sacerdotaliter viventibus atque docentibus honoris impenditur, Deo semper ascribant; si non inflentur officiosis occurrentium salutationibus, sed graventur; nec honorari se, sed onerari faventium sibi laudibus credant: si consolerentur afflictos, paseant egenos, vestiant nudos, redimant captivos, suscipiant peregrinos; si errantibus viam salutis ostendant, l^l desperatis spem veniæ consequendæ promittant; currentes^k impellant, remorantes accendant, et quidquid ad officium suum pertinet, constanter exercent: quis sic erit alienus a fide, ut dubitet tales contemplativæ^l virtutis esse participes, quorum exemplo simul ac verbo plures sunt regnorum cœlestium cohæredes?

2. Isti sunt ministri verbi, ^m adjuvatores Dei, oraculum Spiritus sancti. Per tales Deus placatur populo, populusⁿ instruitur Deo. Isti sunt apostolorum Domini successores, qui Ecclesias quas illi^o editis mirabilibus fundaverunt, mirabiliter apostolicis præditi virtutibus regunt; qui fidem catholicam aut disputationibus, aut si ita necessitas poscat, membrorum suorum laceratione defendunt, pro qua totis^p viribus retinenda, amissis facultatibus suis, etiam mori parati sunt. Fidelium catholicorum virtutibus crescunt, qui per eos Deo auctore proficiunt; et Deo suo inseparabiliter adhærentes, in quo sibi credunt solida ac permansura bona reposita, mundi hujus gaudia fugitiva fastidiunt. Hactenus super tribus capitulis sermonem^q lacinosæ disputationis prolixitatem produximus: in quo, quæ esset vitæ contemplativæ proprietates, quæ differentia ipsius et activæ, eodem qualiter contemplativæ^r virtutis sacerdotes^o fieri participes possint, sufficienter, ut opinor, ostendimus. Ideoque huic tandem libro terminum dantes, in secundo volumine alia tria capitula, Deo conatibus nostrum vestris orationibus adjuvante, tractabimus; ut in tertio libro de reliquis quatuor, quibus virtutum atque virtutum discutienda continetur ratio, disseramus.

^k Ms. unus, *impediant*.
^l Mss. duo, *vitæ*.
^m Ita mss. cum edit. Lug. et Duaci. Colon: vero, *auditores Dei*.
ⁿ Ms. Colb. unus, *populi instituuntur*.
^o Ms. Camb., *judiciis*.
^p Mss. sex et edit. Lug., *visceribus*.
^q Ms. Camb., *lacunosæ*.
^r In mss. uno deest *virtutis*. In alio habetur *contemplativæ vitæ*.
^s Ms. unus, *participes esse possint*.

LIBER SECUNDUS.

PRÆFATIO.

1. Superiori libro rationem contemplativæ vitæ ^a complexus, pro viribus quas Dominus donare dignabitur, de actuali vita, sicut promisi, disputare constitui. Quapropter ^b sicut in præfatione primi voluminis feci, sic quoque officii mei ^c necessitatem paucis aperio: quia si potuissem sine obedientiæ noxa quod jubebatis abnuere, nunquam me propriæ voluntatis instinctu committerem obrectatorum malevolis ^d dente carpendum; qui nolentes advertere quam invitatus hæc scribenda suscepim, totum quod est vestræ jussionis, applicaturi ^e sunt: forte vitio vanitatis: maxime si de rebus talibus ^f occurras, quibus ecclesiasticorum pene omnium conversatio tenenda describitur, aliquid tale posuero, quod seculariter viventium mentes offendat; et ^g dum in descriptione ecclesiasticæ vitæ mores suos (quos ^h nesciri magis quam emendari volunt) viderint publicari; in me tanquam suorum actuum proditorem, carnaliter commoti deserviant, atque ea quæ fuerint, donante Deo, prolata, etsi rationabiliter dicta dijudicent, a me tamen dici non debuisse contendant; sicut aut materiam disputationis, aut personam disputantis irrideant. Sed quoniam sana mens incomparabiliter amplius obedientiæ fructum debet appetere quam vitare injustæ obrectationis opprobrium; ⁱ levius credidi me gravari reprehendentium dicta mea iudicio, quam pertinacis inobedientiæ subjacere periculo. Proinde securus, ^j quod vobis mihi perficiendi facultatem precibus impetretis a Domino, qui jussistis ut loquerer, et præsumptionem meam ^k pro eis qui me iudicaturi sunt, excusetis; opus susceptum ^l vobis orantibus adjuvandum expediam.

2. Sed priusquam membratim singula quæ proposuisti absolvam, universaliter de ipsa re quæ in hoc libello tractanda est pauca mihi video esse dicenda: quibus evidenter appareat qua ratione mihi succenseri posse præfatus sum, ab eis qui magis quis dicat, quam quid dicat attendunt; nec rationem dicatorum, sed dignitatem dicentium ^m prava examinatione discutunt; et quod facere aut fieri nolunt, dici quoque ⁿ sibi fastidiunt; paratiores aliquid doctrinæ, etiam quod scire cupiunt ignorare; quam a persona inferiore cognoscere: cum veritas undecunque claruerit, non sit ingenio humano deputanda, sed Deo; nec aliquorum debeat credi, sed omnium, quæ per se ^o tanta et talis est, ut non tunc sit magna, si eam magni docuerint; sed potius ipsa magnos faciat eos, a quibus doceri vel ^p disci po-

tuert. Voluistis itaque vobis proprietatem vitæ actualis exponi, ut vos cum vestris secundum ipsam vixissemper, et vivere probaretis; non qualiter vobis esset vivendum ^q meis disputationibus disceratis. Siquidem conversatio religiosa actualis est vita, quæ docet quomodo præpositi sub se regant viventes et diligant; ac non minus de eorum, quam de sua salute solliciti, quod eis expedire sciunt, paterna cura provideant: et qualiter præposito suo subjecti, tanquam capti membra deserviant, ac præcepta ejus velut imperium Dei summo amore custodiant; hoc esse sanctum, hoc sibi salubre et necessarium judicantes, quod rectori suo placuerit; non quod eis in perniciem sui arrogantiam mentis vitiosam dictaverit. Ideoque obedientiæ ac patientiæ virtute fundati, majorum suorum non discutunt constituta, sed faciunt; et quando rigor exigit disciplinæ, ut ^r severiter arguantur, acceptam correptionem magnanimiter ferunt; nec motibus eorum a quibus fuerint objurgati, sed suis negligentibus, quod castigantur, ascribunt. Cives quoque suos plebcios et nobiles, divites ac potentes, qualiter tractare et regere debeant sacerdotes, hujus libelli series continebit. Quæ ego, sicut sæpe jam dixi, scribere non audeam si vobis negare aliquid ^s potuissem. Sed jam capitula ipsa disserenda ponamus. Quæsisistis igitur utrum æquanimiter sustinendi sint divina præcepta calcantes, an pro modo peccati debeant ecclesiastica severitate coargui.

ELENCHUS.

CAPUT I. Quod pro diversitate vocantium, alii portandi sunt, alii castigandi.

CAP. II. De laude sanctorum sacerdotum.

CAP. III. De testimoniis apostolicis, vel de expositione eorum.

CAP. IV. Objectio, quare sacerdotes sancti, quorum cura est perditæ viventes arguere, simulatores religionis æquanimiter ferant.

CAP. V. Responsio, ubi ostenditur quibus exigentibus causis quorundam infirmitas blande tractetur.

CAP. VI. Quod illi peccata aliena impatienter accusant, qui sua non cogitant.

CAP. VII. Quantum remediū habeat confessio peccatorum, et quale mereatur occultatio dolosa supplicium.

CAP. VIII. Quod inique, et non simpliciter arguentes, vani sint, ac divino iudicio condemnandi.

CAP. IX. Quod sacerdotes nihil proprii habere dedicio.

¹ Ms. Camb., securus sum... ut opus susceptum.

ⁱ Ms. unus, vestris orationibus adjuvantibus.

^k Ms. ex Colb. unus, pravo examine.

^l Ms. unus non habet sibi.

^m Mss. quinque, talis ac tanta est.

ⁿ Sic mss. sex. Editi, dici.

^o Edit. Lugd., in eis.

^p Ita mss. Colb. tres. Editi., severitate. Mss. tres. severi acriter.

^q Ms. unus, possem.

^a Ms. Camb., complexus sum, nunc pro viribus.

^b Mss. sex, quod in.

^c Mss. tres, necessitate.

^d Ms. Colb. unus, malevolo denti.

^e Ms. Colb. unus omittit forte.

^f Mss. quinque, Et cum.

^g Mss. quatuor, nescire magis quam emendare.

^h Sic ms. Reg. unus. Lugd. vero cum ms. alio Reg., levius me credidi gravari reprehendentium dictis, meo iudicio. Duac. et Colon. cum 4 Colb. ms., levius me credidi gravari reprehendentium dicta mea iudicio. Lamb. autem, gravare reprehendentium dicta meo ju-

beant, et Ecclesie facultates quasi communes, utpote A Deo rationem reddituri, suscipiant.

CAP. X. Cum quo damno anime sue ab Ecclesia quæ pauperes pascit, accipiant illi qui sibi de suo sufficiunt.

CAP. XI. Qui sint qui etiam cum profectu anime sue opibus sustentantur Ecclesie.

CAP. XII. Quid facere debeant clerici quorum infirmitas non potest sua contemnere.

CAP. XIII. Quæ sint gaudia vera, vel veræ divitiæ, et quid impedimenti afferant bona præsentia amatoribus futurorum.

CAP. XIV. Qualiter intelligatur, quod dicit Apostolus: Qui in sacrario operantur, quæ de sacrario sunt cedunt.

CAP. XV. De cupiditate, qualiter eis quos semel intraserit dominetur.

CAP. XVI. Quod Deum perfectius illi possideant, qui terrenis possessionibus ex corde renuntiant.

CAP. XVII. Quod nihil proficiant, qui, abstinentes a cibis, vitiiis servant; nec prosit illis facultates abjicere, qui: uas faciunt voluntates.

CAP. XVIII. Quanta bona primus homo, abstinentiæ bonum negligendo perdidit.

CAP. XIX. De peccato primi hominis, et de malis quæ illum peccantem, Deo judicante, secuta sunt.

CAP. XX. Quod omnia bona quæ in Adam corrupti perdidimus, in Christo reparati recipimus.

CAP. XXI. Qualiter vivere debeant qui Christum imitari desiderant.

CAP. XXII. Qua temperantia uti debeant qui a voluptate delectabilium, vel ab immoderata perceptione ciborum communium, atque a vini immoderato usu cupiunt abstinere.

CAP. XXIII. Quod utentes carnibus concupiscentia carniū polluat, non natura.

CAP. XXIV. Quam utile sit jejuniū vel abstinentiæ, advenientium caritatem plerumque præferre.

CAPUT PRIMUM.

Quod pro diversitate peccantium alii portandi sunt, alii castigandi.

1. Si una omnes ægritudine mentium laborarent, ac paribus animorum morbis affecti, nihil ab invicem discreparent, aut sustineri omnes necesse esset, aut argui. Nunc vero, propterea alii portandi sunt, alii castigandi, quia pro diversitate peccantium, modus quoque diversus est præceptorum. Et utique

^a Mss. tres, quod impedimentum.

^b Ms. Camb., recipimus.

^c Edit., Quali.

^d Ms. Camb., præferri.

^e Ms. Colb. unus, sustinere omnes necesse esset aut arguere.

^f Mss. Colb. tres, et Reg. unus, peccatorum. Ms. alter Reg., poenitentium.

^g Ms. Colb. unus, ita peccatis dissimilibus dissimilia adhibenda sunt remedia.

^h Ms. unus, mala dulcedo.

ⁱ Editi præter Lugd., ac mendacio. Ms. Colb. unus, aut mendacium præferunt veritati.

^j Edit. Lugd. cum mss. quinque, illud dico. Ms.

ita peccatis dissimilia sunt adhibenda remedia, sicut ex dissimilibus causis veniunt ipsa peccata. Plerosque enim peccandi consuetudo delectat, alios ad peccandum occasio alicujus lucri temporalis invitat, fragilitas nonnullos inclinat, quosdam ignorantia boni facit nescire quod peccant, et impedit mala dulcedo, ne correpti aliquando sapiant quod ignorant. Taceo de illis quos aliena delicta quibus consentiunt, decolorant. Illos etiam prætermitto qui, cupiente adipisci quod diligunt, vel refugientes pati quod metuent, aut fidem catholicam produnt, aut mendacio præstantiam veritatis addicunt. Illud vero dico: Quis nesciat aliter homines cogitatione subita, aliter definitione delinquere, aliter sermone, aliter opere, aliter necessitate, aliter voluntate peccare

2. Cum igitur tam multiplicibus, ac multum ab invicem distantibus modis homines peccent, quomodo non intelligat uno modo eis non posse utique medicari quorum tam diversi sunt morbi? Et ideo dupliciter quidem fragilitas humana Dei præcepta contemnit, aut faciendo quod vetuit, aut non faciendo quod jussit: sed quomodo non solum ex illis causis commemoravi, sed etiam ex aliis quas non commemoravi, in præceptis suis eum contemnit, qui ejus præcepta non faciunt; sic debent omnes modo docendo, modo exhortando, modo sustinendo, modo increpando curari, ut sub ope Christi nullius in hac vita debeat desperari. Jam nunc si satis apparuit quod divina præcepta calcantes non solum portandi sunt, sed etiam castigandi; a quibus id fieri, qui, vel quo ordine, et quandiu curandi sint qui curantur, adjuvantibus meritis et orationibus vestris, debeo declarare.

CAPUT II.

De laude sanctorum sacerdotum.

1. Ac ne fidem meus sermo velut humana conjectura non habeat, effectumque, dum ei parum creditur, perdat; ea quæ, adjuvante Domino, demonstrare constitui, vera esse divinis testimoniis constat ostendere, si prius pauca de laude verorum sacerdotum, qui sunt Ecclesiarum magistri, protulero. Ipse enim proprie animarum curandarum sollicitudo commissa est; qui pondus populi sibi commissi sustinentes, pro peccatis omnium velut pro suis ingabiliter supplicat Deo, ac velut quidam Aaron incensum contriti cordis, et humiliati spiritus offerente

unus, illud quidem. Ms. alter, adhuc illud dico.

^k Ms. Colb. unus, aliter hominis cogitationes superbia, aliter, etc.

^l Ms. Colb. unus, voluptate.

^m Ms. unus, discrepantibus.

ⁿ Ms. unus, quod vetat, aut non faciendo quod jubet.

^o Mss. omnes, quoniam, et paulo post mss. tres, Dominum contemnit.

^p Mss. duo Regii cum editis, curare. Mss. Colb. quatuor et Camb., curari.

^q Ms. Colb. unus, nullus malus in hac vita, etc. Ms. Reg. unus, nullius salus debeat desperari.

^r Hæc, meritis et, absunt a mss. omnibus.

^s Mss. sex, viriliter sustinentes

tur Deus, avertit iram futuræ animad-
populo (Exod. xxx, 10; Lev. xvi, 2;
46); qui per Dei gratiam fiunt divinæ vo-
ices, Ecclesiarum Christi post apostolos
fidelis populi duces, veritatis assertores,
inæ hostes, omnibus bonis amabiles, et
mæcils etiam ipso visu terribiles, vindices
patres in fide catholica regenerantium,
s cœlestium, primi [forte primæ] a pha-
ribilium prætorum, exempla honorum
cumenta virtutum, et d forma fidelium.
Ecclesiæ decus, in quibus amplius fulget
si columnæ firmissimæ quibus in Christo
iititur omnis multitudo credentium; ipsi
tis æternæ, per quos omnes qui credunt
m ingrediuntur ad Christum; ipsi janito-
claves datæ sunt regni cœlorum; ipsi
nsatores regis domus, quorum arbitrio
æterni dividuntur gradus, et officia sin-

nt qui non ambiendo, sed spiritualiter
erdotium meruerunt; quique non favoris
ragio, sed divino munere sublimati, ni-
præstantia sui principatus applaudunt;
infat honor acceptus, sed exercet labor
t qui non excellentiam i suam cogitant
æ sarcinam; nec gloriantur de officii di-
sudant potius constituti sub onere. Tales
tura speculatores appellat (Ezech. iii, 17),
itur actus omnium, et qualiter unusquis-
s in domo, qualiter in civitate cum civi-
tentione religiosæ curiositatis explorant;
i probaverint, honorando confirmant;
enderint vitiosos, arguentes emendant;
dari noluerint, æquanimiter portant, ha-
imum fructum, aut de sua districtione, si
lecerint; aut de sua patientia, etiam si
tinent, emendari i oluerint.

CAPUT III.

toniis apostolicis, et expositione eorum.
ndivina testimonia, sicut promisimus, pro-
Act. apostolorum Paulus apostolus sacer-
t: Ecce ego scio quod amplius non videbitis
i, vos omnes, inter quos ambulavi prædicans
su Christi. Ideoque contestor vos hodierna

nb., quo placatus Deus, avertit. Ms. Reg. D
acatus Deus, avertit iram furoris et anim-
Ms. Reg. alter, quo placatus avertit iram
adversionis.
j. unus, fideles veritatis assertores, omissis
rmediis.
s juxta veterum codicum lectionem, primi
ieu prælatores. Ms. Colb. unus, primi pa-

o Colb., forma vite.

nb., duces Ecclesiæ.

x cum Lugd. non habent in Christum.

ib. duo, de præsentia.

. Reg. duo. Alii vero cum editis, inflam-

nb. tres, quia non.

lb. unus, sui cogitant provocatus.

die, quia mundus sum ab omnium sanguine. Non enim
subterfugi, quominus annuntiarem vobis omne consilium
Dei. Attendite vobis et universo gregi, in quo vos Spi-
ritus sanctus posuit episcopos, regere Ecclesiam Dei,
quam ¹ acquisivit sanguine suo (Act. xx, 25 et seq.).
Regnum Dei, inquit, inter vos ambulans prædicav-
ut me alienum ab omnium perditione servarem, qui
verbo doctrinæ salutaris audito, nihil ^m promoventur
ad salutem. Regnum Dei prædicat, qui de vita futura
quæ non habet finem; de contemplatione divina, quæ
non habet fastidiosam satietatem; de sanctorum bea-
titudine, quæ non habet defectionem; de angelorum
similitudine consequenda prædicare non cessat: ita
ut ⁿ si ad hæc ineffabilia bona qui audiunt, provocari
noluerint, absolutus sit ille qui eis prædicando non
tacuit.

2. Quod autem secutus adjungit: Non enim subter-
fugi quominus annuntiarem vobis omne consilium Dei
(Ibid., 27): quid aliud facit intelligi, nisi ut eccle-
siasticus doctor dispositionem Dei (quod consilium
Dei vocat Apostolus) eis quos docet aperiat? Aperit
ergo dispositionis divinæ consilium quando docet ut
patres pietatem filiis suis impendendo, eam mereantur
a Domino, qui est omnium Pater, ^o ut filii hono-
rem debitum ^p patribus suis exhibeant, non exhære-
dationis metu deterriti, sed futuræ remunerationis
desiderio provocati: quia præceptum ^q Domini tam
patres filios diligendo, quam filii honorificentiam suis
exhibendo patribus complent, qui utrumque jussit ut
fieret; ^r docet ut mariti fidem conjugalis thori suis
uxoribus servent; ^s ut uxores maritos suos non studio
formæ lenocinantis adhibito, aut accuratione vestium
diversarum, sed gravitate morum delectent, et ope-
rum sanctitate; ut domini servos velut eorum in
Christo conservi misericorditer tractent, et servi do-
micis ita ex corde deerviant, ut voluntatem non
solum dominorum suorum, sed etiam Dei hoc ipsum
jubentis, efficiant; ut inter se cives cum civibus, cum
amicis amici, cum parentibus parentes veram con-
cordiam teneant; ut in nullo negotio alter alterum
callida fraude decipiat, ^t aut ne in communi contra-
ctu fidem, quam sibi servari aliquis cupit, ipse cor-
rumpat.

3. Illis ^u et talibus et sacerdos annuntiat prædi-
cando, et obediendo populus accipit Dei consilium,

^k Ms. Colb. unus, Jesum Christum.

¹ Mss. sex, acquisivit sibi.

^m Mss. duo, promovent.

ⁿ Ms. unus, si hæc ineffabilia; tum paucis inter-
jectis, mss. quatuor, prædicanda non tacuit.

^o Ita mss. septem cum edit. Lugd. In aliis vero hic
inseruntur ista: Aperit divinæ consilium pietatis, cum
docet.

^p Ms. Colb. unus, parentibus.

^q Mss. septem, Dei; quorum unus post pauca ha-
bet suis exhibendo parentibus.

^r Editio Lovaniensis anni 1565, Duac. et Colon.
hic et post quatuor lineas addunt Docet: quam vocem
omittunt mss. omnes cum Lugd.

^s Mss. duo, et uxores.

^t Mss. quatuor, ut ne.

^u Ms. unus, Hæc et talia sacerdos.

sine quo non pervenitur ad regnum; in quo ^a solo exsecutores divini consilii, participes, Deo auctore, futuri sunt cœlestium præmiorum. Deinde quod dicit Apostolus: *Attendite vobis et universo gregi in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos regere Ecclesiam Dei, quam ^b acquisivit sanguine suo (Act. xx, 28)*: quis non videat quod tunc sibi sacerdotes attendunt, quando sancte vivendo, ac voluntatem ^c Domini fiducialiter prædicando, Ecclesiæ Dei prospiciunt, ut eis jam grave non sit infirmos Ecclesiæ sustinere, pro quibus redimendis se dignatus est morti vitæ auctor offerre? Sed et ipsi qui docentur, ut sapiant; qui increpantur, ut saltem objurgati proficiant; qui sustinentur, ut de suis aliquando criminibus erubescant, et gaudium suis doctoribus, quorum patientia blande tractantur, ^d de utilitate suæ correctionis extorqueant; et ipsi, inquam, libenter audiant, quid eis apostolico ore ^e divinus sermo præcipiat: *Obedite, inquit, præpositis vestris et subjecti estote eis. Ipsi enim pervigilant, quasi rationem pro animabus vestris reddituri: ut cum gaudio hoc faciant et non gementes; hoc enim ^f expedit vobis (Hebr. xiii, 17).*

4. Ergo doctoribus suis debent obedire qui audiunt, atque eis cum reverentia esse subjecti. Quod faciunt illi, qui castigati libenter accipiunt, nec increpantibus contradicunt. Quod vero ait: *Ipsi enim pervigilant, quasi rationem reddituri pro animabus vestris (Ibid.)*; sacerdotalem curam pro populo sibi commisso satis ostendit, qui tam in suis actibus quam in prædicationibus vigilantes, sollicitè hostis antiqui rimantur insidias, ne quem, velut dormiente pastore, lupus ^g diabolus astuta fraude subripiat, et in damnum pastoris abreptum, secum usque ^h supplicia sempiterna perducatur. Verum quia ex his qui arguuntur, aliqui se obedientes emendant, aliqui in sua perversitate perdurant, ideo de sacerdotibus ait: *Ut cum gaudio hoc faciant, et non gementes (Ibid.)*. Cum gaudio sacerdotes ^h arguunt, quando correpti proficiunt; et tristes hoc faciunt, quando se nihil proficere in suis contemptoribus ingemiscunt; ac sic hoc dicit illis expedire, ut cum gaudio, non gementes, eos increpent sacerdotes, qui doctores suos sua correctione lætificant, et eorum gaudia incremento sui profectus accumbunt.

CAPUT IV.

OBJECTIO: *Quare sacerdotes sancti, quorum cura est perditæ viventibus arguere, simulatores religionis æquanimiter serant.*

1. Necdum sermonem de sacerdotibus sanctis,

^a Mss. duo, soli exsecutores.

^b Mss. quatuor, acquisivit sibi sanguine suo.

^c Mss. septem, Dei.

^d Ita mss. omnes. Editi vero, de utilitatis suæ profectu.

^e Ms. unus, Spiritus sanctus, id est divinus sermo.

^f In ms. uno corrigitur non expedit, juxta textum Apostoli.

^g Ms. Colb. unus, lupus, id est diabolus.

^h Ms. unus addit sancti.

ⁱ Mss. Colb. duo, curiosus.

^j Ms. Colb. unus, quare non ad omnes hæc eorum

A unde plura dicere conabar, impleveram, cum ecce ad me quidam de nostris ingressus, quid dictarem ⁱ curiosus interrogat. Cui cum recitari fecissem: Omnes, inquit, episcopos tales esse debere quales tuus sermo descripsit, et nunc esse plures apud nos plures nos sacerdotalibus bonis, qualia veraciter prædicasti, dubium non est; sed cum ad eorum probetur officium pertinere, ut inquietos sacerdotali auctoritate corripiant, rudes doceant, contradicentes sanæ doctrinæ redarguant, ^j quid est quod non in omnibus hæc eorum cura porrigitur; cur non et alios similium auctoritate castigant? Illos dico, qui velut convalescentes, ex pristinis moribus nihil abjiciunt, non mente moti, sed veste; nec actu, sed habitu.

2. Hi sunt qui sermone tantum, non opere, ^k renuntiassent contenti sæculariter vivunt, et vitia sua inani professione vitæ melioris abscondunt, ac religionis imaginariæ nomine palliati, opinionem virtutis pro virtute suscipiunt: prædicant magna, nec faciunt; accusant vitia, nec deponunt; publice sibi displicere simulant, quod occulte committunt; magni student videri, non fieri; ^l laudant eos quorum cupiunt prædicatione laudari; jejunant ut vultus sui pallorem perniciosius laudibus vendant. Ad reprehendendos alios prompti, se non patiuntur a quibuslibet vel ^m leviter reprehendi. Ad faciem publicam patientiam fingunt, et in animo iracundiæ virus abscondunt, ⁿ ad nocendum parati, cum nocendi tempus invenierit: suorum actuum negligentes, sunt aliorum peccati libertate censors. Impudenter se assumunt virginibus ^o sacris ac viduis, quibus tanto ^p inglutinantur affectu, ut facilius ab Ecclesiæ (quod dictu quoque nefas est) quam ab earum communione discedant. Qui etsi cum illis forte non ^q peccant, tamen malæ suspicionis de se præbendo materiam, vitam suam maculis sinistrae opinionis infamant.

3. Taceo de illis qui, undante ^r lassabundi corporis motu, defluentibus in talos vestimentis incedunt, et vagis laterum flexibus quodammodo fluctantes, animorum dissolutionem vestigiis sinuosa mobilitate nutantibus produnt. Illos quis ferat qui, ^s adumbrata prætendentes honestatis imaginem, ad hoc populum rem ac viduarum causas, velut tuendas simulata pietate suscipiunt, ut earum facultates suis adjiciant, ^t divites ex pauperibus facti, vel ex divitibus ditiores tenuem censum ^u per nefas accumulunt: ut cum fuerint exundante patrimonio sumptuosiores effecti, nunquam ^v materia voluptatis gulæ suæ deficiat? ^w Igitur tales quare non arguunt, qui arguendi potest

correctio porrigitur.

^k Ms. unus, laudantes.

^l Editi. Lugd., leniter.

^m Mss. quatuor, agglutinantur.

ⁿ Mss. tres, non pereant.

^o Mss. quatuor, lassabundi.

^p Hæc quatuor voces, adumbrata prætendentes honestatis imaginem, absunt a ms. Cambronensi.

^q Mss. quatuor, pro nefas!

^r Mss. Colb. unus, materiæ voluptatis gulæ suæ deficiat. Colb. alter, materiæ voluptatis ac gulæ suæ deficiat.

itos acceperunt? ^a Non verentur, ne forte flagitiose viventibus parcunt, videantur ut faciunt? Quid quod eos etiam ad officium admittunt, et (proh nefas!) quasi parum sit dissimulata severitate non increpant, inhonorant?

CAPUT V.

ⁱ : Ubi ostenditur quibus exigentibus causis orundam infirmitas blande tractetur.

vero : Si recolis, inquam, quid de sanctis res fuerit disputatum, sufficiens accepisti. Ecclesie quippe doctoribus, sicut supra us, et censura inesse debet, ut arguant; et, ut emendari nolentes fortiter ferant, apostolice imperio, qui Timotheo ^b preceps : *Argue, obsecra, increpa in omni patientia* (III Tim. iv, 2). Quasi diceret : Argue coeque seniores, increpa juniores. Sed prodidit : *In omni patientia et doctrina* : quia atigatus exhibet reverentiam castiganti; autem nimiae increpationis offensus nec eam recipit, nec salutem. Item alio loco solus dicit : *Vos qui firmiores estis, imbecilliorum sustinete* (Rom. xv, 1). Sustinet animiter ut infirmos, quos emendare non castigatos. Proinde quia nec ^d objurgari potest, nec omnes blande tractari; sciunt sacerdotes atque discernunt, quos debeant severitate corripere, et quos sacerdotali mitate portare; et ideo omnium quos per Dei urant, non voluntati, sed utilitati prospiciunt [al. Deinde] alios honorari deformiter, quibus non expedire noverunt, non vitio vidia, se. I altæ prudentiæ consilio præteret alios latere cupientes honorant, ut eis ^f majores profectus aperiant. ^e Eos quos increpationem posse pati castigant, et impobjurgationis ut languidos palpant; non eis, quod tales sunt, sed infirmitatibus talium ido, si forte aliter sanari non possunt. rum si Ecclesie communionem priventur incurari adhibita increpatione non possunt, rabilis mole tristitiæ supra modum gravati at, et sanctorum omnium vultus, per quos constitui Deo, refugiunt; aut certe ad omnem impudentiam, si fuerint exacerbati, prosid quidquid mali occulte faciebant publice

perpetrabunt, in tantam vesaniam reparandæ salutis desperatione prolapsi, ^f ut seria verba corripientium in jocos exitiales impudenti urbanitate convertant, ^g ac male dicaces in se ex ipsa jactatione turpitudinis suæ, turpiter viventium malevolas lætitiis pascant. ^h Propter hoc ergo, blanda pietate portandi sunt, qui increpari pro sua infirmitate non possunt, Et revera, si peccanti salubrem pudorem, dum pro eo erubescis, incutias, ac verecundiam quam pro peccatis ejus assumis, in eum pia animi compassione transfundas; facile in illo ⁱ reprimis omnem peccandi licentiam, atque ei totam impudentiam demis licentiosæ turpitudinis hortatricem. Tunc mores ejus verecundia custos integritatis ornabit, ut ei placeat quod ante sordebat, quando ^j sordidus erat; ^k et sordeat quod ante placebat, quando ipse bonis omnibus displicebat. Sanctos viros amando sectabitur, et sectando in eorum similitudinem paulatim vitæ prioris emendatione formabitur, ut ei quam laboriosum fuit in sublimitatem virtutis evadere, tam deformis sit in vitia rursus quibus se gaudet caruisse, descendere. Quia sicut virtus onerosa est vitioso, ita virtutis amico ^l vitiosa voluptas amara est. Ecce quomodo peccantes omnes blande tractat aut increpat, qui nihil aliud nisi eorum salutem quibus vult prodesse, considerat.

CAPUT VI.

Quod illi peccata aliena impatienter accusant, qui sua non cogitant.

Tandiu ^m enim quis peccata sua, quæ nosse, aut delere debet, ignorat; quandiu curiose aliena considerat. ⁿ Quod si mores suos ad seipsum conversus aspiciat, non requireret quod in aliis specialiter reprehendat, sed in seipso quod luceat. Proinde fratrum nostrorum vitia non facile debemus accusare, sed gemere: ut invicem onera nostra portantes, legem Christi possimus implere (Gal. vi, 2); qui utique non accusavit peccata nostra, sed tulit, Evangelista dicente: *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi* (Joan. i, 29). Itaque si ille qui sine ullo peccato fuit, nos peccatores ineffabili pietate sustinuit, et sustinere non desinit, non interitum nostrum desiderans, sed profectum, nec mortem peccantium, sed salutem; quare nos exemplo nostri Salvatoris et Domini non sustineamus infirmos, cum et ipsi aut infirmi sumus, et volumus a Deo portari; aut si sani sumus, possumus adhuc ut fragiles infirmari.

Colb. unus, nec verentur.... approbare quæ

inus, Lugd. et Lov., præcipit.
sex, infirmorum.

duo, objurgare.... tractare.

inus. Et quos probant.

Colb. unus, severa; alter, serena. Alii codicaria.

Lamb., maledici in se. Ms. Colb. unus, male, etc. Ms. Colb. alter, et Reg. duo, male,

etc. Sic et edit. Lugd.

inus, Propterea ergo.

ius, rep. imes..... demes.

ⁱ Sic mss. omnes, et edit. Lugd., Lovan. vero, Duac. et Colon., quando in sordibus erat, et sordidus erat.

^k Editi, ut sordeat.

^l Alias sic legebatur, Ita est amara vitiosa voluntas virtutis amico. Mss. duo Colb., vitiosa voluntas amara est. Reg. unus, vitiorum voluntas; et ab alia manu, vitiosa voluptas. Colb. alter, vitiosa est amara voluptas.

^m Ms. Colb. unus, Tandiu enim quis..... tandiu curiose.

ⁿ Ms. Reg. unus, ad seipsum conversus aspiciat. Ms. Reg. alter. Quod si ad seipsum conversus aspiciat.

CAPUT VII.

Quantum remedii habent confessio peccatorum, et quale mereatur occultatio dolosa supplicium.

1. Huc accedit quod et ipsa peccata sic habentur occulta, vel aliena nobis, vel aliis nostra, ut plerumque et sanctus inter peccatores lateat, et famam sancti obtineat peccator. Innocentem si se tueri non potest, suspicio iudicis ^a incauta condemnat, et reum calliditas ingenii vivacis excusat. Verumtamen non divinum, sed humanum fallunt ista iudicium. Et quid mirum, si animos aliorum quales sint, sine ipsorum confessione nescimus, cum nos ipsos ita hodie noverimus ut quales futuri simus ^b crastino nesciamus? Cum vero nobis fratres quilibet nostri peccata sua, tanquam medicis, vulnera quibus urgentur, aperiunt; operam dare debemus ^c ut quantocius ad sanitatem, Deo auctore, perveniant, ne in pejus dissimulata curatione proficiant. Ea autem crimina quorumlibet si ipsis criminosis confiteri nolentibus undecunque claruerint; quæcunque non fuerint patientiæ leni medicamento sanata, velut igni quodam piæ increpationis urenda sunt et curanda.

2. Quod si nec sic quidem æquanimitèr sustinentis, ac pie increpantis medela ^d profecerit in eis, qui diu portati, et salubriter objurgati, corrigi noluerunt; tanquam ^e putres corporis partes debent ferro excommunicationis abscidi: ne, sicut caro morbis emortua, si abscisa non fuerit, salutem reliquæ carnis putredinis suæ contagione corrumpit; ita isti qui emendari despiciunt, et in suo morbo persistent, si moribus depravatis in sanctorum societate permanerint, eos exemplo suæ ^f perditionis inficiant. Porro illi quorum peccata humanam notitiam latent, nec ab ipsis confessa, nec ab aliis publicata; si ea confiteri aut ^g emendare noluerint, Deum, quem habent testem, ipsum habituri sunt et ultorem. Et quid eis prodest humanum vitare iudicium, cum, si in malo suo permanserint, ituri sint in æternum, Deo retribuente, supplicium? Quod si ipsi ^h sibi iudices fiant, et veluti suæ iniquitatis ultores licin se voluntariam pœ. am severissimæ animadversionis exerceant; temporalibus pœnis mutabunt æterna supplicia, et lacrymis ex vera cordis compunctione fluentibus restinguent æterni ignis incendia. At hi qui, in aliquo gradu ecclesiastico constituti, aliquid occulte crimen admittunt, ipsi se vana persuasionem decipiunt, si eis videtur propterea communicare, et officium suum im-

A plere debere, quod homines occultatione sui criminis fallunt.

3. Exceptis enim peccatis quæ tam parva sunt, caveri non possint, pro quibus expiandis quotidie clamamus, et dicimus: *Dimitte nobis debita nostra cut et nos dimittimus debitoribus nostris* (*Matth.* 12); illa crimina caveantur quæ publicata suos aures humano faciunt damnari iudicio. Qui autem ea commiserint, et ideo prodere metuunt, ne sententiam stæ excommunicationis accipiant, sine causa communicant; imo vero dupliciter contra se iram dei indignationis exaggerant, quod et hominibus innotentiam fingunt, et contempto Dei iudicio, ab altari propter homines erubescunt. Quapropter Deum sibi facilius placabunt illi qui non humano convicti iudicio, sed ultro crimen ⁱ agnoscunt; qui aut propriis illud confessionibus produunt, aut nescientibus aliis quales occulti sunt, ipsi in se voluntarie excommunicationis sententiam ferunt, et ab altari cui ministrabant, non animo, sed officio separati, vitam suam tanquam mortuam plangunt, certi quod reconciliato sibi efficacis pœnitentiæ fructibus Deo, non solum amissa ^k recipiant, sed etiam cives supernæ civitatis effecti, ad gaudia sempiterna perveniunt.

CAPUT VIII.

Quod inique, et non simpliciter arguentes vani sint, divino iudicio condemnandi.

Jam ^l de illis qui, levi suspitione permoti, simpliciter viventes objurgant, ut et illos incondita corruptione confundant atque dejeciant, et sibi per hunc nescio cujus distinctionis gloriam quærant, non meum aliquid dicere; super quibus tam perspicue vinus sermo pronuntiat, ut ^m expositore non egeat. Ait enim in Ecclesiastico Spiritus sanctus: *Est corruptio mendax in ira contumeliosi; et est indicium quod non est bonum* (*Eccli.* xix, 28). Utique contumeliosi hominis et superbi corruptio, quæ dicitur mendax, ⁿ superbiæ est, non alicujus humilitatis per iudicium, et ideo non est bonum. Quid potuit evidentius, quid apertius dici, quam ^o ut contumeliosum diceret mendaciter arguentem? Quia et contumeliosus est qui mendaciter arguit; ^p et mendaciter arguit qui contumeliam facit. Item in Proverbiis: *Testis falsus non erit impunitus, et qui arguit inique non effugiet* (*Prov.* xix, 5). Quis est falsus testis, nisi qui hominem quemlibet de criminibus indiscussis objurgat? Quem propterea inique increpantem dicit non

ti sint.

^k Ms. unus, recipient, sed etiam.... perveniunt.

^l Mss. duo Colb., Tamen.

^m Mss. duo, expositione.

ⁿ Mss. septem, in ore contumeliosi...; et paulo post mss. sex, et est indicium.

^o Mss. duo, superbia est.

^p Mss. sex, cum edit. Lugd., indicium.

^q Edit. Lugd., quam contumeliosum diceret.

^r In mss. duobus Reg. desunt hæc, et mendaciter arguit. In Colb. ms. uno, quia et contumeliosus est, qui mendaciter arguit eum qui contumeliam facit.

^a Ms. unus, incaute.

^b Ms. unus, in crastino.

^c Ms. unus, quantocius.

^d Mss. s. x, processerit.

^e Mss. duo, putridæ; unus, putrescentes; mss. quinque cum editis, abscidi.

^f Ms. unus, perversionis.

^g Mss. tres, vel emendari.

^h Deest sibi in edd. Lov., Duac. et Colon.; habetur in mss. omnibus et edit. Lugd. Ms. unus, Qui si ipsi, etc.

ⁱ Editi, cognoscunt; mss. sex, agnoscunt.

^j Mss. tres, quia aut; et infra, mss. quatuor, ocul-

tam futuram, quia innocentem nullis pro-
 meritis arguendo, a videri vult reum.
 I autem dicit de eo qui iniuste arguit, non effu-
 rid aliud debet intelligi, nisi quia iram Dei non
 h, qui aliquem non sic corripit, ut emendet,
 se procaciter jactet? Sed de contemptoribus
 horum Dei, et de correptionis ac patientiæ
 , sufficiant ista quæ diximus: ne in uno capi-
 to amplius immorati, aut cætera brevius quam
 sit transcurramus, aut intentionem vestram
 rdine nimium protelati voluminis oneremus.
 nus itaque quid nos etiã continentia e capitula-
 rentis edoceat. Utrum, d inquit, congregandis
 us, aut alendis expediat facultates Ecclesiæ
 tri, an perfectionis amore contemni.

CAPUT IX.

acerdotes e nihil proprii habere debeant, et ec-
 clesiæ facultates quasi communes, pro quibus Deo
 mem reddituri sunt, suscipiant.

Expediit facultates ecclesiæ possideri, et pro-
 perfectionis amore contemni. Non enim pro-
 pium, sed communes ecclesiæ facultates; et ideo
 le omnibus que habuit dimissis aut venditis,
 nus contemptor; cum præpositus fuerit factus
 m, omnium quæ habet ecclesia efficitur dispen-
 sator. Deinde sanctus Paulinus (ut ipsi melius no-
 longentia prædia, e quæ fuerunt sua, vendita
 fuis erogavit; sed cum postea factus esset
 pns, non contempsit ecclesiæ facultates, sed
 hinc dispensavit. Quo facto satis ostendit et

a debere propter perfectionem contemni, et
 impedimento perfectionis posse h quæ sunt com-
 munes ecclesiæ possideri. Quid sanctus Hilarius?
 et ipse omnia i bona sua aut i parentibus re-
 aut vendita pauperibus erogavit? Is tamen
 merito perfectionis suæ fieret ecclesiæ Arela-
 episcopus, quod illa tunc habebat ecclesia non
 possedit, sed etiam acceptis fidelium nume-
 ræditatibus amplavit. Isti ergo tam sancti,
 perfecti pontifices factis evidentibus clamant
 et debere fieri quod fecerunt. Qui utique homi-
 n sæcularium quam divinarum litterarum sine
 titate doctissimi, si scirent res ecclesiæ debere
 sui, nunquam eas h debuerant qui omnia sua
 rant retinere.

Unde datur intelligi quod tantum ac tales viri

ms. omnes. Editi vero, vult esse reum.

s. unus, Qui autem. Ms. alter, dico de eo... nisi

am.

s. unus, capituli sequentis auctoritas edoceat.

gendum forte inquam.

ss. duo Reg., nihil proprium habere debeant, sed

e facultates tanquam communes, ut pote Deo ra-
 reddituri, suscipiant.

ss. tres, Denique, cum edit. Lugd.

dit. Lugd., quia.

quoque cum edit. Lugd., posse ecclesiæ, quæ

o communis, possideri. Ex Colb. unus,

facultates, quæ sunt communes possideri.

omnia sua.

uperibus.

no et Reg. unus, nunquam eas ha-

A (qui volentes i esse Christi discipuli, renuntiaverunt
 omnibus quæ habebant) non ut possessores, sed ut
 procuratores facultates ecclesiæ possidebant. Et id-
 circo scientes nihil aliud esse res ecclesiæ, nisi vota
 fidelium, pretia peccatorum, et m patrimonia paupe-
 rum; non eas vindicaverunt in usus suos, ut pro-
 prias, sed ut commendatas pauperibus diviserunt.
 Hoc est enim possidendo contemnere, non sibi, sed
 aliis possidere; nec habendi cupiditate ecclesiæ fa-
 cultates ambire, sed eas pietate subveniendi susci-
 pere. Quod habet ecclesia, cum omnibus nihil ha-
 bentibus habet commune, nec aliquid inde eis qui
 sibi de suo sufficiunt debet erogare, quando nihil
 aliud sit habentibus dare quam perdere.

CAPUT X.

B Cum quo damno animæ suæ ab ecclesia, quæ pauperes
 pascit, accipiant illi qui sibi de suo sufficiunt.

1. Nec illi qui sua possidentes dari sibi aliquid vo-
 lunt, sine grandi peccato suo, n unde pauper victu-
 rus erat accipiunt. De clericis quidem dicit o Spiritus
 sanctus: Peccata populi mei r comedunt (Osee iv, 8).
 Sed sicut nihil habentes proprium, non peccata, sed
 alimenta quibus indigere videntur, accipiunt; ita pos-
 sessores, non alimenta quibus abundant, sed aliena
 peccata suscipiunt. Ipsi quæ quæ pauperes, si se pos-
 sunt suis artificiis aut laboribus expedire, non præ-
 sumant quod debet debilis aut infirmus accipere, ne
 forte ecclesia, quæ potest omni solatio destitutis ne-
 cessaria ministrare, si omnes etiam nihil indigentes
 accipiant, gravata, illis quibus debet, subvenire non
 C valeat.

2. Qui autem ecclesiæ serviunt, et labori suo velut
 debita reddi oportere credentes, ea quibus opus non
 habent, aut accipiunt libenter, aut exigunt; nimis
 carnaliter sapiunt, si putant, quod ecclesiæ fideliter
 servientes stipendia terrena, ac non potius præmia
 æterna percipiant. Sæcularis quippe militia quia cœ-
 lestia non habet, terrena strenue militantibus præstat.
 Unde satis indignum est, si fidelis, et operosa devo-
 tio clericorum, propter stipendium temporale præ-
 mia sempiterna contemnat. Quod si quilibet minister
 ecclesiæ non habeat unde vivat: q non ei præmium
 reddat hic; sed necessaria præstet ecclesia: ut in fu-
 turo præmium laboris sui recipiat, quod in hac vita
 jam spe dominicæ promissionis r certus exspectat.
 D Illi quoque s qui velut idonei nihil quidem sibi dari

buisent. Alii duo cum Camb., habent. Regius alter,
 suscipere debuerant; et in fine omittunt vocem retinere.

1 Mss. duo, fieri.

m Mss. quatuor, patrimonium pauperum; quorum
 unus, et omnium defensabile patrimonium pauperum.

n Ms. Camb., ea unde.

o Mss. tres, dicit propheta.

p Mss. tres Colb., comedunt.

q Editi Lugd. et Lovan., non ei præmium hic, sed
 necessaria præstat ecclesia. Mss. duo, non ei reddidit
 hic, sed necessaria præstat ecclesia. Mss. tres, non ei
 reddat hic, sed necessaria præstat ecclesia. Omnes edi-
 ti, præstat.

r Mss. sex non habent certus.

s Editi, qui vel idonei. Mss. quinque, velut.

velut debitum poscunt, sed tamen ecclesie sumptibus vivunt, non est meum dicere, quali peccato cibos pauperum presumendo suscipiant, qui ecclesiam quam juvare de propriis facultatibus debuerunt, suis expensis insuper gravant; propter hoc fortassis in congregatione viventes, ne aliquos pauperes pascant, ne advenientes ^a suscipiant, aut ne suum censum expensis quotidianis imminuant. ^b Quod si aliquid de fructibus suis ecclesie, velut pro ipsa expensa sua contulerint; non se praeferant inani jactantia illis, quos nihil habentes pascit et vestit ecclesia: quia perfectior est ille qui se mundi rebus exspoliatur, aut qui cum nihil habuerit, nec habere desiderat, quam ille qui ex multis quae possidet, ecclesie aliquid praestat, ac se de eo quod praestiterit forsitan jactat.

3. Dura sunt quae dico, nec ego diffiteor. Dura sunt, sed observare nolentibus. Caeterum ^c si facit ista; quae difficilia non facientibus sunt, statim facilia facientibus fiunt. Non ergo ea quae nolumus observare, impossibilitas nobis facit dura, sed novitas. In usum veniant, et neminem frequentata conturbant. Nam, quaero, quid sit eorum quae dixi difficile? ut homo id quod opus non habet, ab ecclesia non accipiat, an ut quod habet sine causa contemnat? Si propter hoc non vult sua relinquere ut habeat unde vivat, ut quid accipit unde rationem reddat? ut quid ^d de peccatis alienis sua multiplicat?

CAPUT XI.

Qui sunt qui etiam cum profectu animae suae opibus sustentantur ecclesiae.

Itaque sacerdos cui dispensationis cura commissa est, non solum sine cupiditate, sed etiam cum laude pietatis accipit a populo dispensanda, et fideliter dispensat accepta, qui omnia sua ^e aut parentibus reliquit, aut pauperibus distribuit, aut ecclesiae rebus adjunxit, et se in numero pauperum paupertatis amore constituit: ita ut unde pauperibus subministrat, inde et ipse ^f tanquam pauper voluntarius vivat. Clerici quoque quos pauperes aut voluntas, aut nativitas fecit, cum perfectione virtutis vitae necessaria, sive in domibus suis, sive in congregatione viventes accipiunt: quia ad ea accipienda non eos habendi cupiditas ducit, sed cogit vivendi necessitas.

CAPUT XII.

Quid facere debeant clerici quorum infirmitas non potest sua contemnere.

Illi autem qui tam infirmi sunt, ut possessionibus suis renuntiare non possint, si ea quae accepturi erant, dispensatori relinquunt, nihil habentibus con-

ferenda, sine peccato possident sua: quia et ipsa quodammodo sua relinquunt, quando propriis contenti rebus, nihil eorum quae labori, vel ordini suo deberi arbitrantur accipiunt. Quod si putant id esse accipi debere eorum quae conferuntur ecclesiae portionem, ne eam videantur abjicere, se vero non posse sua relinquere, quod eis deformis sit inter suos, pauperes reddi; noverint esse deformius possessores de eleemosynis pauperum pasci.

CAPUT XIII.

Quae sint gaudia vera, vel verae divitiae; et quid impediunt offerant bona praesentia amatoribus futurorum.

1. Heu quam subtiliter nos ille decipiendi artifex fallit, quanta caecitate oculos nostrae mentis obducit, ne discernamus gaudendi avidi, unde justius gaudeamus; aut ne cupientes angeri divitiis, noverimus quas quibus incomparabiliter praeferamus. Nam gaudere quidem bonum est; sed qui gaudet, si non inde gaudeat unde debet, non potest bonum esse quod gaudet. Siquidem gaudet et raptor, cum desiderata rapuerit; gaudet et ebriosus, cum ^b exoptata occasionem potationis invenerit; gaudet et adulter, cum ad delectationem fruendi corporis concupiti pervenerit: sed cum sit gaudere bonum, de his atque hujusmodi gaudere grande est malum. Haec et his similia sunt unde gaudere nos vult mundus, cum suis amatoribus ^d periturus. Haec sunt quae repudiare debemus, ut de bona conscientia, de sanctitate morum, de acquisitione virtutum, de dono Dei, et de promissione futuri regni ineffabiliter gaudeamus.

2. Ditari quoque divitiis grande est bonum; ⁱ sed inde ditari unde non debeas, non est habenda facultas, sed detestanda calamitas. Nihil est enim calamitosius, nihilque miserius eo qui iniquis acquisitionibus crescit, quem locupletem fraudes faciunt ac rapinae. Illae nobis sunt ambiendae divitiae, quae nos ornare ^k possint pariter et munire, quas nec acquirere possumus invito, nec perdere, quae nos contra hostiles impetus armant, a mundo disternant, Deo commendant, ditant ^l animas nostras atque nobilitant, nobiscum sunt, intra nos sunt. Divitiae nostrae credendae sunt pudicitia, quae nos pudicos; justitia, quae justos; pietas, quae pios; humilitas, quae humiles; mansuetudo, quae mansuetos; innocentia, quae innocentes; puritas, quae puros; prudentia, quae prudentes; temperantia, quae temperantes; et caritas, quae nos facit Deo et hominibus caros, ^m virtutum potentes, saeculi contemptores, ac honorum omnium

^a Mss. sex, excipiant.

^b Ms. unus, Qui si.

^c Sic mss. tres. Alii cum editis, si faciant.

^d Ita mss. omnes, et Lugd. At editi alii, de peccatis.

^e Lugd. edit. cum ms. Camb. haec tantum habent aut relinquit, aut ecclesiae rebus adjungit, et se. Mss. Reg. dno, et quatuor Colb., aut reliquit, aut ecclesiae rebus adjunxit, et se, etc.

^f Ms. unus, et ipse jam tanquam.

^g Ms. Reg., ne ea. Ms. Camb., ideo partes accipi

debere earum quae conferuntur ecclesiae portionum, eas videantur abjicere.

^h Ms. unus, exoptatam.

ⁱ Ms. unus, perituros.

^j Mss. Colb. duo, sed non inde ditari unde debeamus. Ms. alter, sed non ditari unde debeas.

^k Ms. unus, possunt.

^l Mss. tres Colb., animos nostros.

^m Mss. tres, vitiorum impotentes, saeculi contemptores. Ms. alter, vitiorum impotentis saeculi contemptores.

Hæc sunt non omnium, sed sanctorum A
 stes; non divitum superbiorum, sed humi-
 rum facultates; patrimonium cordium,
 irruptibiles morum, quibus non abundant
 His carnalibus ex corde renuntiant. Quæ
 ipsa sunt bona, utpote a bono Deo crea-
 qua sunt bonis malisque communia, stu-
 rituales viri contemnere, quo possint ad
 arabiliter meliora, quæ sunt honorum om-
 ta, pervenire: quoniam non est tale bo-
 habent et mali, quale illud est quod non
 est boni.

rele bonum quando habent iniqui, ipso-
 mium, ° quando habent iusti, non est
 mium, sed temporale solatium. Item boni
 amissio sit exercitium iusti, et iniusti B
 : quia et iustus desiderio cœlestium ca-
 ia temporalia sive habeat, sive amittat,
 n sentit; et iniquus quod cum delectatione
 e dolore non perdit. Propter hoc igitur eis
 it Deo fugiendæ sunt ex toto corde divitiæ,
 bere volunt, sine labore non quærunt,
 ultate non inveniunt, sine cura non ser-
 anxia delectatione non possident, sine
 a perdunt. Apostolus autem Christi militi-
 : *Volo vos sine sollicitudine esse (I Cor.*
 it, *Radix omnium malorum est avaritia:*
 um appetentes erraverunt a fide, et inserue-
 oribus multis (I Tim. vi, 10). Ac sic census
 mus eis a quibus vitiose diligitur, non est
 a materia, sed dolorum. Quapropter ex-
 ltates ecclesiæ s possideri, ut inde vivant
 sæculo, cujus gaudia fugitiva repudiant,
 serviunt, cujus ineffabilia bona deside-

CAPUT XIV.

ntelligatur quod dicit Apostolus, Qui in sa-
 operantur, quæ de sacrario sunt edunt.

us dicere videtur Apostolus: Qui in sacra-
 tar, quæ de sacrario sunt edunt, et qui alta-
 unt, i cum altario participant (I Cor. ix, 13).
 hoc de contemptoribus facultatum suarum
 lligi, nunquam secutus adjungeret: Ita et
 navit his qui Evangelium annuntiant, de

, nisi illi qui illis. Mss. quatuor omittunt D
 Colb. unus, quæ non aliis dantur, nisi qui.
 Colb. iniqui. Ms. alter, quod habent boni.
 unus, quando autem. Tum ms. alter caret
 eorum.
 septem, habuit.
 unus, dixit.
 unus, census aestimatus, iste terrenus.
 quatuor, possidere.
 quatuor, deserviunt.
 tres, cum altario participantur. Mss. duo,
 i participantur.
 duo Reg., loquitur.
 sa. duo Reg. Alii cum editis, evacuare.
 quinque, temporalis.
 Colb. unus, ne gloriæ suæ mercedem. Alter,
 suæ gloriæ.
 quatuor, Ecce enim jubet nobis.

PATROL. LIX.

Evangelio vivere (Ibid., 14). De Evangelio vivunt qui
 nihil proprium habere volunt, qui nec habent, nec
 habere aliquid concupiscunt; non suorum, sed com-
 munionum possessores. Quid est aliud de Evangelio
 vivere, nisi laborantem inde ubi laborat necessaria
 vitæ percipere? Apostolus tamen, qui sic Evange-
 lium prædicavit, ut nec de Evangelio viveret, sed
 necessaria sibi suis manibus ministraret, de se con-
 fidenter I eloquitur: *Ego autem nullo horum usus*
sum. Et quare hoc dixerit, secutus aperuit dicens -
Expedit mihi magis mori quam ut gloriam meam quis
evacuet (Ibid., 15). Evacuari dicit gloriam suam,
 si ab eis quibus prædicabat voluisset accipere vita:
 I corporalis expensam; nolebat quippe in præsentem
 laboris sui fructum, sed in futuro recipere. Si ergo
 ille qui nihil habebat, noluit de Evangelio ubi labo-
 rabat, sed suis manibus vivere, m ne gloriam suæ
 mercedis amitteret; quid nos, qui et propria nolu-
 mus amore possidendi, non vivendi necessitate, re-
 linquere, et accipere insuper volumus, non unde
 vivamus, sed unde censum nostrum incrementis
 damnabilibus augeamus?

CAPUT XV.

De cupiditate, qualiter eis quos semel invaserit domi-
 netur.

1. Jubet ° ecce nobis imperiosa cupiditas, ut ° di-
 vina parvipendentes, possessionum terrestrium dam-
 nosa compendia cogitemus, P ut in eis totam sollici-
 tudinem curamque ponamus, q ut inde nos morbida
 vanitate jactemus, ut amplitudine patrimonii diffu-
 sioris elati, fieri pauperes spiritu negligamus. r O
 facinus inauditum! Suavi jugo Christi contempto,
 ferreum cupiditatis imperium voluntaria mentium
 inclinatione suscipimus; et Domini nostri ° levi
 onere, quod subjectos non onerat, sed sublevat,
 posthabito, plumbeum pondus nostris cervicibus
 I aggeramus, quod citius potest deponi quam ferri:
 quia et ipsa cupiditas, quæ nobis subjici ultro volen-
 tibus hoc pondus imponit, contemni potest facilius
 quam expleri; et ideo qui se illi volentes dederint
 expugnanti, voluntatem resistendi ulterius non ha-
 bebunt tyrannice dominantem. Et hoc fit justo Dei ju-
 dicio, ut qui cupiditati resistere ° nolimus ingres-
 suræ, jam resistere nequeamus ingressæ.

° Ms. Reg. unus, divina præcepta parvipendentes.

P Ms. unus, et in eis.

q Ms. Camb., unde nos.

r Mss. quinque, et o facinus; quorum duo, et hoc
 facinus.

° Ms. Camb., levi oneri (quod subjectos non onerat,
 sed honorat, nec deprimit omnino, sed sublevat) sub-
 jici contemnimus; hoc ergo levi onere posthabito, etc.
 Ad hunc accedunt mss. quatuor Colb. et Regius
 unus, excepto quod unus ex Colb. habet sed sublimat.
 Regius alter sic habet: et Domini nostri leve onus su-
 gimus, quod subjectos non onerat, sed honorat; nec
 deprimit omnino, sed sublevat, hoc ergo. Alii codices
 habebant, leve onus superbe rejicimus; cætera ut illi
 qui mox citantur.

I Ms. duo, aggerimus.

u Mss. quinque, nolimus.

velut debitum poscunt, sed tamen ecclesie sumptibus vivunt, non est meum dicere, quali peccato cibos pauperum presumendo suscipiant, qui ecclesiam quam juvare de propriis facultatibus debuerunt, suis expensis insuper gravant; propter hoc fortassis in congregatione viventes, ne aliquos pauperes pascant, ne advenientes ^a suscipiant, aut ne suum censum expensis quotidianis imminuant. ^b Quod si aliquid de fructibus suis ecclesie, velut pro ipsa expensa sua contulerint; non se praeferant inani jactantia illis, quos nihil habentes pascit et vestit ecclesia: quia perfectior est ille qui se mundi rebus exspoliat, aut qui cum nihil habuerit, nec habere desiderat, quam ille qui ex multis quae possidet, ecclesie aliquid praestat, ac se de eo quod praestiterit forsitan jactat.

3. Dura sunt quae dico, nec ego diffiteor. Dura sunt, sed observare nolentibus. Caeterum ^c si fiant ista; quae difficilia non facientibus sunt; statim facilia facientibus fiunt. Non ergo ea quae volumus observare, impossibilitas nobis facit dura, sed novitas. In usum veniant, et neminem frequentata conturbant. Nam, quaero, quid sit eorum quae dixi difficile? ut homo id quod opus non habet, ab ecclesia non accipiat, an ut quod habet sine causa contemnat? Si propter hoc non vult sua relinquere ut habeat unde vivat, ut quid accipit unde rationem reddat? ut quid ^d de peccatis alienis sua multiplicat?

CAPUT XI.

Qui sunt qui etiam cum profectu animae suae opibus sustentantur ecclesiae.

Itaque sacerdos cui dispensationis cura commissa est, non solum sine cupiditate, sed etiam cum laude pietatis accipit a populo dispensanda, et fideliter dispensat accepta, qui omnia sua ^e aut parentibus reliquit, aut pauperibus distribuit, aut ecclesiae rebus adjunxit, et se in numero pauperum paupertatis amore constituit: ita ut unde pauperibus ministrat, inde et ipse ^f tanquam pauper voluntarius vivat. Clerici quoque quos pauperes aut voluntas, aut nativitas fecit, cum perfectione virtutis vitae necessaria, sive in domibus suis, sive in congregatione viventes accipiunt: quia ad ea accipienda non eos habendi cupiditas ducit, sed cogit vivendi necessitas.

CAPUT XII.

Quid facere debeant clerici quorum infirmitas non potest sua contemnere.

Illi autem qui tam infirmi sunt, ut possessionibus suis renuntiare non possint, si ea quae accepturi erant, dispensatori relinquunt, nihil habentibus con-

^a Mss. sex, excipiant.

^b Ms. unus, Qui si.

^c Sic mss. tres. Alii cum editis, si faciant.

^d Ita mss. omnes, et Lugd. At editi alii, de peccatis.

^e Lugd. edit. cum ms. Camb. haec tantum habent aut reliquit, aut ecclesiae rebus adjungit, et se. Mss. Reg. duo, et quatuor Colb., aut reliquit, aut ecclesiae rebus adjunxit, et se, etc.

^f Ms. unus, et ipse jam tanquam.

^g Ms. Reg., ne ea. Ms. Camb., ideo partes accipi

ferenda, sine peccato possident sua: quia et ipsa quodammodo sua relinquunt, quando propriis contenti rebus, nihil eorum quae labori, vel ordini suo deberi arbitrantur accipiunt. Quod si putant ideo ^g accipi debere eorum quae conferuntur ecclesiae portionem, ne eam videantur abjicere, se vero non posse sua relinquere, quod eis deformis sit inter suos, pauperes reddi; noverint esse deformius possessores de eleemosynis pauperum pasci.

CAPUT XIII.

Quae sint gaudia vera, vel verae divitiae; et quid impediendi offerant bona praesentia amatoribus futurorum.

1. Heu quam subtiliter nos ille decipiendi artifex fallit, quanta caecitate oculos nostrae mentis obducit, ne discernamus gaudendi avidi, unde justius gaudeamus; aut ne cupientes augeri divitiis, noverimus quas quibus incomparabiliter praeferamus. Nam gaudere quidem bonum est; sed qui gaudet, si non inde gaudeat unde debet, non potest bonum esse quod gaudet. Siquidem gaudet et raptor, cum desiderata rapuerit; gaudet et ebriosus, cum ^h exoptata occasionem potationis invenerit; gaudet et adulter, cum ad delectationem fruendi corporis concupiti pervenerit: sed cum sit gaudere bonum, de his atque hujusmodi gaudere grande est malum. Haec et his similia sunt unde gaudere nos vult mundus, cum suis amatoribus ⁱ periturus. Haec sunt quae repudiare debemus, ut de bona conscientia, de sanctitate morum, de acquisitione virtutum, de dono Dei, et de promissione futuri regni ineffabiliter gaudeamus.

2. Ditari quoque divitiis grande est bonum; ^j sed inde ditari unde non debeas, non est habenda facultas, sed detestanda calamitas. Nihil est enim calamitosius, nihilque miserius eo qui iniquis acquisitionibus crescit, quem locupletem fraudes faciunt ac rapinae. Illae nobis sunt ambiendae divitiae, quae nos ornare ^k possint pariter et munire, quas nec acquirere possumus inviti, nec perdere, quae nos contra hostiles impetus armant, a mundo disternant, Deo commendant, ditant ^l animas nostras atque nobilitant, nobiscum sunt, intra nos sunt. Divitiae nostrae credendae sunt pudicitia, quae nos pudicos; justitia, quae justos; pietas, quae pios; humilitas, quae humiles; mansuetudo, quae mansuetos; innocentia, quae innocentes; puritas, quae puros; prudentia, quae prudentes; temperantia, quae temperantes; et caritas, quae nos facit Deo et hominibus caros, ^m virtutum potentes, saeculi contemptores, ac honorum omnium

debere earum quae conferuntur ecclesiae portionum, ut eas videantur abjicere.

^h Ms. unus, exoptatam.

ⁱ Ms. unus, perituros.

^j Mss. Colb. duo, sed non inde ditari unde debeamus. Ms. alter, sed non ditari unde debeas.

^k Ms. unus, possunt.

^l Mss. tres Colb., animos nostros.

^m Mss. tres, vitiorum impotentis, saeculi contemptores. Ms. alter, vitiorum impotentis saeculi contemptores.

sessionis adhuc delectat ambitio : quia **A** non ^a relinquit, mundo, cuius bona re-
rit; et utique non potest mundo servire si-
o; ac sic propterea voluit Deus cultores
libas renuntiare propter quæ diligitur mun-
delusa cupiditate mundi, divina in eis cari-
augeri vel perfici. Et ideo decimas atque
frugum, primogenita et sacrificia pro pec-
vota quæ sibi Deus iussit offerri, sacerdoti-
nistris distribui debere constituit; ut devo-
pulo vitæ necessaria ministrante, ipsi crea-
tori suo liberis mentibus ministrarent,
ejus cultu sine ulla sollicitudine corporali
it : ne terrenis occupationibus implicati,
dignas excubias strenue curare non pos-

autem, quod Christiani temporis sacerdo-
sustinent quam curant possessiones eccle-
n in hoc Deo ^d serviunt : quia si Dei sunt
onferuntur ecclesiæ, Dei opus agit qui res
scratas non alicujus cupiditatis, sed fidelis-
onsationis intentione non deserit. Quapro-
siones, quas oblatas a populo suscipiunt
s, ^e non sunt inter res mundi deputari cre-
d Dei. Quoniam si vestes, ac vasa, et cæ-
in ^f sacris usui ministrantibus erant, san-
antur, nec in usus humanos revocari jam
divinis semel ministeriis consecrata, quo-
ea quæ conferuntur ecclesiæ, sacra cre-
at, quibus, non ut sæculi rebus, luxuriose
e, ut Deo consecratis, utuntur ad necessaria
s : ut illis omnibus qui se perfectionis
b uno constituunt, et sua sibi non vindicant,
facultates ad hoc ipsum collectæ sufficiant;
id omnibus occupationibus absoluti profici-
ctus illius, qui unus pro multis occupatus
atque ita ille, qui sollicitudines omnium
viventium portat, in congregatione sua pro-
proficiat : ut sicut illius occupatio omnium
acta est fructuosa vacatio, ita omnium di-
m perfectio gloriosa magistri honor habeat-
ria.

CAPUT XVII.

*il proficiant qui, abstinentes a cibis, vitiis
t; nec prosit illis facultates abjicere, qui suas
voluntates.*

quæsisit, quæ sit abstinentiæ credenda

Lamb., reliquit.

leg. unus, vel voto.

Colb. unus, in eo cultu.

quinque, deservunt.

omnes, non sunt jam res mundi credendæ,

*tres, in sacro usu ministrantibus. Ms. unus,
onibus.*

*quinque, facultas ecclesiæ ad hoc ipsum col-
lectæ.*

omnes. At editi, servientium.

omnes mss. At vero editi, necessaria sunt.

Lamb., quidem est, sed, etc.

tres, effectus, recisis.

perfectio; et utrum tantum corpori, an et animæ de-
beat necessaria judicari. Si hominem totum virtus
hæc quæ abstinentia nominatur, perfecta sanctificat,
non solum corpori, sed et animæ necessaria est;
quia omnis homo ex corpore constat et anima. Sed
in eis qui, diversis vitiis subjacentes, aliquid sibi eo-
rum quæ usui nostro ^l concessa sunt, interdunt,
abstinentia quidem ⁱ, sed carnalis et imperfecta esse
debet intelligi : ea autem spiritualis atque perfecta
censenda est, quæ abstinentem tam ab illecebris car-
narium voluptatum, quam a peccatis omnibus facit
alienum; cujus nec animum desideriorum morbi cor-
rumpunt, nec imperio gulæ dominantis quæsitæ deli-
ciæ vires corporis frangunt. Proinde ille abstineus
vere credendus est qui vitiorum omnium liber ^k ef-
Bfectus est, ac, recisis ^l corporalibus voluptatibus,
elaborat, non ut concupiscentiam suæ carnis ^m exsa-
ctet, sed ut mortalem vitam necessariorum perce-
ptione sustentet. Quoniam quidem quidquid sine quo
potest vivi percipitur, non sustentandæ vitæ, sed
ⁿ fovendæ luxuriæ carnis impenditur.

2. Hæc ^o itaque virtus, quæ abstinentia non solum
delicatorum ciborum, sed etiam malorum omnium
nuncupatur, cum omnibus omnino necessaria sit,
tum maxime illis familiarior atque conjunctior esse
credenda est, quibus juxta illud quod in Actibus apo-
stolorum (iv, 32) legitur factum, unum cor est, et
anima una, divinæ caritatis igne conflata, et quibus
sub unius ordinatione viventibus omnia omnium
communia sunt : si tamen ita eis ^p una sit vita, sic-
ut sit una substantia; et nulla sit in eis diversitas
animorum, quibus est communio facultatum : quia
ut fieret et esset animorum sancta conjunctio, neces-
saria est ^q facultatum judicata communio. Caterum
quid eis prodest quod facultates suas abjiciunt, ^r qui
voluntates proprias non relinquunt, cum sit longe præ-
stantius voluntatibus propriis abrenuntiare quam re-
bus? Res suas etiam mundi ^s hujus philosophi abji-
cere potuerunt, et nunc quilibet hæretici possunt;
sed nec illi, cum suæ ^t voluntatis fierent amatores,
secundum voluntatem Dei vixerunt; et isti dominicæ
voluntati suæ voluntatis studio contradicunt. Non
ergo ea res nos Deo commendat quam et inimici Dei
faciunt; sed ^u illud quod non nisi vere Christiani, et
per hoc amatores Dei perficiunt. Hi sunt qui, ^v volun-
Dtatibus suis rebusque projectis, suo se Creatori ex toto
corde subjiciunt, ac suum velle ex ejus voluntate sus-

^l Editi, corporalibus.

^m Ms. unus, exacuit.

ⁿ Ms. Camb., movendæ.

^o Mss. quinque, namque.

^p Mss. quatuor, una sit vita. Ms. unus, sicut et una substantia.

^q Ms. Colb. unus, unitas communium facultatum.

^r Mss. duo Reg., Si voluntates.

^s Editi, quibus.

^t Ita mss. Reg. duo, Colb. unus et alii mss. Editi vero, suæ voluptatis fuerint.

^u Ms. Reg. unus, sed illa quam.

^v Mss. duo Colb., voluptatibus.

pendunt; et ideo quidquid eis sensus carnis sequendum faciendumque ^a suggesserit, justitiæ capti delectatione contemnunt.

CAPUT XVIII.

Quanta bona primus homo abstinentiæ bonum negligendo perdidit.

1. Quod si primus homo voluisset ^b se in illa paradisi beatitudine custodire, ut a fructu unius interdictæ arboris jejunasset; nec statum illum tantæ felicitatis amitteret, nec eum voluntaria salutaris præcepti transgressio necessitati corruptionis ac mortalitatis addiceret: ut tanta beneficia Dei sui, quæ in natura suæ conditionis acceperat, aut corrumpere peccato corruptus, aut perderet. Quis enim sufficienter enumeret quæ et quanta bona ^c illi abstinentiæ contemptus ademerit? ^d quod intellectualis mentis dignitate donatus, imaginem sui Creatoris accepit: quod soli Deo suo subjectus, omnia visibilia sibi subjecta conspexit; quod ei ad vivendi usus affatim lignorum omnium quæ erant in paradiso (*Gen. ii, 9*), feracitas divina jussione servivit; quod arbor vitæ myticum cibum non unde viveret, sed unde vitam corporis non finiret, sui Creatoris munere ministravit; qui cibus quandiu perciperetur, ita percipientem se in uno statu, sacramenti cujusdam latentis figurata significatione, servaret; ut eum nec ulla infirmitate corrumpi, nec ætate mutari et senescere, nec dissolvi morte permetteret. Non inquietabat molesta sollicitudo quietum, non fatigabat labor anxius otiosum, non somnus opprimebat invitum, non amittendæ vitæ timor angebat ^e de immortalitate securum. Hæbat facilem victum corpus ex ^f omni parte sanum, tranquillum motum, cor mundum, ignarus pœnalis mali, habitator paradisi, expers peccati, capax Dei.

2. Postremo quid eo felicior fuit, cui erat orbis subjectus, nullus infestus, liber animus, et visibilis Deus? ^g Quandoquidem nisi ante peccatum Deum videre in assumptione visibilis creature soleret, quomodo se jam peccator effectus, a facie ^h Domini, quem nunquam viderat, absconderet? Potuit ergo ita videre Deum, priusquam peccaret Adam, sicut eum ⁱ patriarchæ viderunt; sed quando ait: *Vocem tuam audivi, et timui* (*Gen. iii, 10*); ex illa jam ⁱ videndi Deum sanctitate ceciderat, jam se indignum videndi Deum reddiderat. *Vocem tuam, inquit, audivi, et timui; eo quod nudus essem, et abscondi me* (*Ibid.*).

^a Editi, *suggerit*.

^b Mss. quatuor non habent *se*. Ms. Colb. unus, *voluisset illam paradisi beatitudinem custodire, ut, etc.*

^c Ms. Reg. unus, *illius abstinentiæ*.

^d Ms. Reg. unus, *qui*.

^e Ms. unus Reg., *timor angebat. De immortalitate ecurus habebat, etc.*

^f Mss. omnes, *ex omnibus partibus*.

^g Ita mss. duo Reg. et Camb. Editi, *Quoniam quidem*.

^h Mss. duo Reg., *a facie Dei, quam nunquam vidisset*.

ⁱ Mss. tres Colb., *patriarchæ sancti*.

^j Hæc verba videndi Deum absunt a ms. Colb. uno:

A O quantum securitatis habent qui sibi bene sunt consci! et quantum perturbatos humiliat perpetratio pudenda peccati, sicut isti qui se absconderunt a facie Domini, de sua turpitudine, ^k non de nuditate confusi! qui non ideo erubescabant, quia veste erant extrinsecus nudi, sed quia ^l intrinsecus protectione divina nudati. Denique et ante peccatum nudi erant, et non erubescabant, quia nihil contra voluntatem Dei unde confunderentur admiserant.

CAPUT XIX.

De peccato primi hominis, et de malis quæ illum continent, Deo judicante, secuta sunt.

1. Sed jam videamus, si placet, qualiter illi homines primi commiserint tam grande peccatum, quod et ipsos de paradiso projecit in hoc vitæ pœnalis exsilium, et in eis originaliter totum damnavit genus humanum. Et mihi quidem videtur quod non ederent deligno prohibito, nisi concupiscerent; nec concupiscerent, nisi tentati; nec tentarentur, nisi deserti; nec desererentur a Deo, nisi ipsi prius desererent Deum; nec desererent Deum, nisi superbirent, et similitudinem Dei ^m damnabiliter appetissent: ad quam perventuri essent, sine corporis morte, si ⁿ sub Deo suo viventes, præceptum quod acceperant custodissent; ut qui posse non mori acceperant in natura, non posse mori consequerentur in gloria; et ibi accepturi essent præmium non posse peccare, si hic eorum meritum fuisset peccare noluisse. Non igitur a Creatore suo in creaturam divinitatis ^o affectatione collapsos moveret aperta concupiscentia, nisi eis ante corrupisset occulta superbia; nec eis per serpentem diabolus propinaret tam ferale consilium, nisi prius eorum deprehenderet appetitum. Si, inquit, *gustaveritis de ligno scientiæ boni et mali, aperientur oculi vestri, et eritis sicut dii, scientes bonum et malum* (*Gen. iii, 5*). Hæc sunt illa tria quæ in mundo esse, et diligere non debere a dilectoribus Dei, contestatur sanctus Joannes apostolus dicens: *Noli diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt; quia omne quod in mundo est, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, et ambitio sæculi, quæ non est ex Patre, sed ex mundo est* (*I Joan. ii, 15, 16*). Quæ nisi illi qui a dilectione Dei jam defecerant diligere ^p acceperant, nunquam ^r male suasi serpentis consilio credidissent.

D 2. Itaque concupiscentia carnis ab eis impleta est, quod de ligno vetito gustaverunt; concupiscentia

et sint recte.

^k Ms. Reg. unus, *non de timiditate*.

^l Mss. quatuor Colb. cum Lugd., *intrinsecus*. Alii cum Lov., Duac. et Colon., *extrinsecus*.

^m Ita mss. Colb. quatuor cum aliis. Editi, *miserabiliter*.

ⁿ Mss. duo Reg., *si sub Deo viventes*.

^o Mss. quinque, *affectione*.

^p Colb. unus, *de Patre, sed de mundo est*. Alter, *ex Patre, sed de mundo*.

^q Mss. tres, *concupiscunt*. Alii, *concupiscerent*.

^r Ms. Colb. unus, *male suadentis*. Camb., *male suadi*.

renæ possessionis adhuc delectat ambitio : quia A
 quandiu sua non ^a relinquit, mundo, cuius bona re-
 tinet, servit; et utique non potest mundo servire si-
 mul et Deo; ac sic propterea voluit Deus cultores
 suos omnibus renuntiare propter quæ diligitur mun-
 dus; ut exclusa cupiditate mundi, divina in eis cari-
 tas possit augeri vel perfici. Et ideo decimas atque
 primitias frugum, primogenita et sacrificia pro pec-
 cato, ^b vel vota quæ sibi Deus jussit offerri, sacerdoti-
 bus ac ministris distribui debere constituit; ut devo-
 tissimo populo vitæ necessaria ministrante, ipsi crea-
 tori ac pastori suo liberis mentibus ministrarent,
 atque in ^c ejus cultu sine ulla sollicitudine corporali
 proficerent : ne terrenis occupationibus implicati,
 officio suo dignas excubias strenue curare non pos-
 sent.

4. Nunc autem, quod Christiani temporis sacerdo-
 tes magis sustinent quam curant possessiones eccle-
 siæ, etiam in hoc Deo ^d serviunt : quia si Dei sunt
 ea quæ conferuntur ecclesiæ, Dei opus agit qui res
 Deo consecratas non alicujus cupiditatis, sed fidelis-
 simæ dispensationis intentione non deserit. Quapro-
 pter possessiones, quas oblatas a populo suscipiunt
 sacerdotes, ^e non sunt inter res mundi deputari cre-
 dendæ, sed Dei. Quoniam si vestes, ac vasa, et cæ-
 tera quæ in ^f sacris usui ministrantibus erant, san-
 cta vocabantur, nec in usus humanos revocari jam
 poterant, divinis semel ministeriis consecrata, quo-
 modo non ea quæ conferuntur ecclesiæ, sacra cre-
 dendæ sunt, quibus, non ut sæculi rebus, luxuriose,
 sed sancte, ut Deo consecratis, utuntur ad necessaria C
 sacerdotes : ut illis omnibus qui se perfectionis
 amore sub uno constituunt, et sua sibi non vindicant,
 ecclesiæ ^g facultates ad hoc ipsum collectæ sufficiant;
 et quidquid omnibus occupationibus absoluti profici-
 unt, fructus illius, qui unus pro multis occupatus
 est, fiat; atque ita ille, qui sollicitudines omnium
 sub se ^h viventium portat, in congregatione sua pro-
 ficente proficiat : ut sicut illius occupatio omnium
 suorum facta est fructuosa vacatio, ita omnium di-
 scipulorum perfectio gloriosa magistri honor habeatur
 et gloria.

CAPUT XVII.

*Quod nihil proficiant qui, abstinentes a cibis, vitiis
 serviunt; nec prosit illis facultates abjicere, qui suas
 faciunt voluntates.*

1. Item quæsisitis, quæ sit abstinentiæ credenda

^a Ms. Camb., *relinquit*.

^b Ms. Reg. unus, *vel voto*.

^c Ms. Colb. unus, *in eo cultu*.

^d Mss. quinque, *deserviunt*.

^e Mss. omnes, *non sunt jam res mundi credendæ, sed Dei*.

^f Mss. tres, *in sacro usu ministrantibus*. Ms. unus, *ministrationibus*.

^g Mss. quinque, *facultas ecclesiæ ad hoc ipsum collecta sufficiat*.

^h Sic mss. omnes. At editi, *servientium*.

ⁱ Ita omnes mss. At vero editi, *necessaria sunt*.

^j Ms. Camb., *quidem est, sed*, etc.

^k Mss. tres, *effectus, recisis*.

perfectio; et utrum tantum corpori, an et animæ de-
 beat necessaria judicari. Si hominem totum virtus
 hæc quæ abstinentia nominatur, perfecta sanctificat,
 non solum corpori, sed et animæ necessaria est;
 quia omnis homo ex corpore constat et anima. Sed
 in eis qui, diversis vitiis subjacentes, aliquid sibi eo-
 rum quæ usui nostro ^l concessa sunt, interdunt,
 abstinentia quidem ⁱ, sed carnalis et imperfecta esse
 debet intelligi; ea autem spiritualis atque perfecta
 censenda est, quæ abstinentem tam ab illecebris car-
 nalium voluptatum, quam a peccatis omnibus facit
 alienum; cujus nec animum desideriorum morbi cor-
 rumpunt, nec imperio gulæ dominantis quæsitæ de-
 licitiæ vires corporis frangunt. Proinde ille absti-
 nens vere credendus est qui vitiorum omnium liber ^k ef-
 fectus est, ac, recisis ^l corporalibus voluptatibus,
 elaborat, non ut concupiscentiam suæ carnis ^m exsa-
 tiet, sed ut mortalem vitam necessariorum percep-
 tione sustentet. Quoniam quidem quidquid sine quo
 potest vivi percipitur, non sustentandæ vitæ, sed
ⁿ fovendæ luxuriæ carnis impenditur.

2. Hæc ^o itaque virtus, quæ abstinentia non solum
 delicatiorum ciborum, sed etiam malorum omnium
 nuncupatur, cum omnibus omnino necessaria sit,
 tum maxime illis familiarior atque conjunctior esso
 credenda est, quibus juxta illud quod in Actibus apo-
 stolorum (iv, 32) legitur factum, unum cor est, et
 anima una, divinæ caritatis igne conflata, et quibus
 sub unius ordinatione viventibus omnia omnium
 communia sunt : si tamen ita eis ^p una sit vita, sic-
 ut sit una substantia; et nulla sit in eis diversitas
 animorum, quibus est communio facultatum : quia
 ut fieret et esset animorum sancta conjunctio, neces-
 saria est ^q facultatum judicata communio. Cæterum
 quid eis prodest quod facultates suas abjiciunt, ^r qui
 voluntates proprias non relinquunt, cum sit longe præ-
 stantius voluntatibus propriis abrenuntiare quam re-
 bus? Res suas etiam mundi ^s hujus philosophi abji-
 cere potuerunt, et nunc quilibet hæretici possunt;
 sed nec illi, cum suæ ^t voluntatis fierent amatores,
 secundum voluntatem Dei vixerunt; et isti dominicæ
 voluntati suæ voluntatis studio contradicunt. Non
 ergo ea res nos Deo commendat quam et inimici Dei
 faciunt; sed ^u illud quod non nisi vere Christiani, et
 per hoc amatores Dei perficiunt. Illi sunt qui, ^v volun-
 tatis suis rebusque projectis, suo se Creatori ex toto
 corde subjiciunt, ac suum velle ex ejus voluntate sus-

^l Editi, *corporalibus*.

^m Ms. unus, *exacuit*.

ⁿ Ms. Camb., *movendæ*.

^o Mss. quinque, *namque*.

^p Mss. quatuor, *una sit vita*. Ms. unus, *sicut et una substantia*.

^q Ms. Colb. unus, *unitas communium facultatum*.

^r Ms. duo Reg., *Si voluntates*.

^s Editi, *quibus*.

^t Ita mss. Reg. duo, Colb. unus et alii mss. Editi

^u vero, *suæ voluptatis fuerint*.

^v Ms. Reg. unus, *sed illa quam*.

^w Mss. duo Colb., *voluptatibus*.

odiorum facibus inardescit, non compendia injusta sectatur, non potentibus ^a aut divitibus adulatur, non inquieta curiositate raptatur; non domesticæ sollicitudinis cura distenditur, non officiosis occurrentium salutationibus delectatur, nec superbiorum injuriis fatigatur; non eum superbia inflat, non ambitio ventosa præcipitat, non vana gloria turpiter jactat, non desiderium ^b gloriôsæ opinionis inflamat, non ^c distentio alieni actus illaqueat, non ad societatem turpium turpitudinis amor invitat; non rabies insani furoris exagitat, ^d non sumptuosarum deliciarum studium mactat, non ardor animosæ contentionis exanimat; non facit impudentem audacia, iniquum injustitia, ferum inclementia, varium inconstantia, pertinacem contumacia, insanam vesania, deliciosum gula, rebellem inobedientia, vanum jactantia, infidelem perfidia, levem facilitas, ^e sævum crudelitas, ^f manducatorem turpis edacitas, impatientem mobilitas, ^g mobilem instabilitas, vagum spiritualis infirmitas, iracundum animositas, suspiciosum perversitas, verbosum vanitas, ^h injuriosum malignitas; qui remotus est prorsus a sæcularibus illecebris, remotus ab ⁱ immunditiis et inimicitiiis, remotus ab insidiis alienis, remotus a rapinis vel occultioribus vel apertis, remotus a mendaciis sive perjuriis, postremo remotus ab omni genere flagitiorum ⁱ atque facinorum, quibus carnaliter viventes Deum offendunt, et mortui ^k peccato non serviunt. Sicut, inquam, carne mortuus nec facere potest ista quæ dixi, nec pati; ita et his et talibus vitiiis omnino non vivunt, qui ^l viventes Deo carnem suam cum vitiiis et concupiscentiis crucifigunt.

CAPUT XXII.

Quali temperantia uti debeant qui a voluptate delectabilium, vel ab immoderata perceptione ciborum communium, atque a vini immoderato usu cupiunt abstinere.

1. Membra sua, quæ sunt super terram, mortificant, quando insolens corpus jejuniorum continuatione castigant, quando ^m intra necessarium modum suum temperant appetitum; quando non solum se a delictioribus cibis moderata restrictione suspendunt, sed etiam in ipsis communibus nihil carni suæ pro desiderio, sed pro sustentandæ vitæ necessitate permittunt; certi quod nec deliciæ quælibet, si absque desiderio percipiuntur, officiant, et viles cibi plerumque abstinentiæ profectum, si appetenter accipian-

^a Ms. unus, ac divitibus.

^b Ms. unus, gloriosum.

^c Mss. quinque, distinctio.

^d Ms. Colb. unus, non sumptuosarum litium. Alter, sumptuosorum lascivientium.

^e Ms. Colb. unus, severum.

^f Mss. omnes, manducationem turpem. Unus ex his, manducationem turpis edacitas.

^g Ms. Colb. unus, immobilem stabilitas.

^h Mss. tres, irrisorem.

ⁱ Hæc verba, ab immunditiis et, absunt a mss. septem et editione Lugd.

^j Mss. duo, sive facinorum; ms. alter, vel facinorum.

^k Ms. unus, peccando inserviunt.

A tur, impediunt. Hinc est quod sanctus David aquæ in se concupiscentiam castigavit, atque eam sibi a suis oblatam, ne desiderio suo ex ea satisfacere videretur, effudit (*II Reg. xxiii, 16; I Paral. xi, 16 et seq.*); et sancto Helizæ perceptio carniū ⁿ non concupita non nocuit (*III Reg. xvii, 6*). Unde datur intelligi quod veraciter abstinentes escarum non naturas, sed concupiscentias damnent, ac ^o voluptates suas desiderati cibi vel potus ^p abusione mortificent. Qui autem non solum a qualitate, sed etiam a quantitate ciborum cupiunt abstinere, nihil aliud student nisi ut, quantum stomacho reficiendo ac fami eximendæ satis esse videtur, indulgeant; nec expleant suos appetitus aviditate percipiendi, sed comprimant, atque eis non saturitas edendi finem faciat, sed voluntas: qui tam a cupiditate pretiosorum ciborum ^q, quam a nimia ^r perceptione vilium ^r continebunt; qui cibis nec lantioribus volunt ^s carne luxuriante dissolvi, nec distentione ventris ^t vilibus onerari: quando abstinentes viri nec dejiciosi soleant esse, nec avidi.

2. Jam de vino abstinendo vel percipiendo quid dicam, unde sanctus Apostolus certam fixit regulam, dicens: *Nolite inebriari vino, in quo est luxuria (Ephes. v, 18)*? Quasi diceret: Luxuriam facit et nutrit vini perceptio nimia, non natura; et propterea non uti vos vino, sed inebriari prohibeo: quandoquidem infirmum stomachum moderatus usus vini ^u confortat, ebrietas animum corpusque debilitat. Denique Timotheo suo discipulo, qui se longa abstinentiæ restrictione jam fregerat, et stomachum suum aquæ perceptione corruperat, modico vino ^v uti debere præcipit, dicens: *Noli adhuc aquam bibere, sed modico vino utere propter stomachum tuum et frequentes tuas infirmitates (I Tim. v, 23)*. Ac per hoc, nihil contra abstinentiam faciunt qui vinum non pro ebrietate, sed tantum pro corporis salute percipiunt, nec hoc eis ^x offert voluntas, sed permittit infirmitas: quæ si defuerit, a vino est abstinendum, ne vini perceptio quæ infirmum sustentat, sanum corpus incendat. Quandoquidem vino uti, et usui habere ^y o'eum, nullus dixerit esse peccatum; sed hæc idem non debemus carni desideranti præstare, ne cum illi licita concedere cœperimus, poscat illicita, et sibi obsequentes in minimis, in flagitia punienda compellat, ac naturali ordine perturbato, non spiritui corpori, sed spiritus corpori dominantis deserviat. Huc accedit quod et ipsam mentem abstinentiæ fructus alacres

¹ Mss. omnes, qui ut vivant Deo.

^m Ms. unus, quando intra necessaria.

ⁿ Ms. unus, non ab eo concupita.

^o Mss. quinque, voluntates suas.

^p Ms. unus, absolute.

^q Editi addunt hic animos, quæ vox abest a mss. omnibus.

^r Mss. duo Colb., continent.

^s Ms. Colb. unus, carnem luxuriantem.

^t Hæc vox vitibus abest ab editis; legitur in mss. omnibus.

^u Ms. unus ex Colb., sanat.

^v Ms. unus, uti d.beri.

^x Ms. unus, profert.

oculorum, ^a quod sibi aperiri oculos cupierunt; et ambitio sæculi, quod se fieri posse quod Deus est crediderunt. Proinde delectatione carnis, et oculorum curiositate, ac sæculi ambitione corrupti, a ligno vitæ, ex quo eis arcendæ mortis, ac salutis continuandæ ^b gratia præstatur, abscisi sunt; et morbidam qualitatem eorum corpora contraxerunt, ut juxta sententiam Dei, eo die credantur mortui quo in eis pœnaliter facta est necessitas moriendi, et per lignum illud quod ^c scientiæ boni et mali (*Gen. ii, 17*) ex causa nomen accepit, a quo se abstinere cum possent, miseri neglexerunt, quid interesset inter bonum quod amiserant, et malum quod incurrerant, ipsa pœna sua ^d discernere: qui si amisso tanto bono, nullum malum incurrerent, quale perdidissent bonum forte nescirent. Dulcior enim fit salus, cum dolor excruciat; et sanitatis amissæ dulcedinem languoris amaritudo commendat: ac sic, ad hoc illi malum non discendo, sed experiendo, sentire cœperunt quod melius ignorarent; ut ex ipsa miseria sua sentirent quantam beatitudinem perdidissent, atque ita quos non moverat fortassis boni naturalis amissio, moveret saltem mali pœnalis justa permissio. Hæc per excessum necessarium ^e dicta sunt nobis de primis hominibus; ut qui nolant damnationis eorum subire supplicium, caveant prolapsionis exemplum.

CAPUT XX.

Quod omnia bona quæ in Adam corrupti perdidimus, in Christo reparati ^f recipimus.

Quamvis enim ex Adam simus carnaliter nati, non ipsum tamen debemus imitari, sed Christum, in quo renati sumus et vivimus, quando veterem conversationem salubriter innovati deponimus. Quid est imitari Adam, nisi pro carnalibus ^g desideris ac concupiscentiis morte mulctari? Et quid est imitari Christum, nisi carnalibus concupiscentiis ac desideris crucifigi? Sicut aliud non est veterem conversationem deponere, quam non secundum carnem, quæ veterascit et moritur, sed secundum Deum vivere, qui solus potest perseverantes in se innovare permanenter et ^h beare. Quapropter, sicut quando in Adam sumus omnes, ipso cadente ⁱ cecidimus; ita ^j quia in Christo jam esse cœpimus, qui pro nobis omnibus dignatus est mori; et nos peccatis nostris illi com-

partem, cum illo spiritualiter resurgamus. In illo omnia bona quæ potuimus habere, perdidimus, in hoc etiam majora, et sine fine habenda recepturi sumus, si perseveranter ejus vestigia teneamus. Adam nos ^k obnoxiauit malis omnibus per propriam culpam, a quibus nos liberavit adventus Christi per gratiam. Ille in nos culpam suam transmisit et pœnam; hic, ^l qui culpam nostram suscipere ut potest conceptus et natus sine peccato non potuit, de susceptione pœnæ nostræ culpam nostram simul ^m abolevit et pœnam: et ut totum dicam, Adam nobis eripuit paradisum, Christus ⁿ donavit cœlum.

CAPUT XXI.

Qualiter vivere debeant qui Christum imitari desiderant.

1. Et ideo si in ^o illo esse volumus quod esse debemus, sicut sanctus Joannes apostolus dicit (*I, ii, 6*), quomodo ille ambulavit, et nos spiritualiter ambulemus. Quid est ambulare sicut ille ambulavit, nisi contemnere omnia prospera quæ contempsit, non timere adversa quæ pertulit, libenter facere quæ fecit, fieri docere quæ ^p mandavit, sperare quæ promisit, et sequi quo ipse præcessit? ^q Quid est enim sequi, nisi præstare beneficia etiam ingratis, non retribuere secundum merita sua malevolis, et orare pro inimicis, amare bonos, misereri perversis, invitare ^r aversos, suscipere in caritate ^s conversos, et æquanimitè pati subdolos ac superbos? Ad hoc etiam pertinet quod ait sanctus Paulus apostolus: *Si resurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt querite, ubi Christus est in dextera Dei sedens (Colos iii, 1)*. Illi resurgunt cum Christo qui moriuntur sicut ille peccato; ea tamen distinctione servata, quod ille mortuus est peccato, non suo, sed nostro; unusquisque autem nostrum, ^t non omnium moritur peccato, sed suo.

2. Quid ^u est peccato mori, nisi damnandis operibus omnino non vivere, nihil concupiscere carnaliter, nihil ambire? Ut ^v sicut qui mortuus est carne, nulli jam detrahit, ^x nullum adversatur aut despicit, nullius pudicitiam callida circumventionem corrumpit, nemini violentus existit, neminem calumniatur aut opprimit; non invidet bonis, aut insultat afflictis, non luxuriæ carnis inservit, non violentiæ deditus, in se bibendi sitim bibendo magis ac magis accendit; non

^a Ms. Colb. unus, dum sibi. Camb., aperire oculos. D

^b Ms. Colb. unus, grande promissum pendebat.

^c Mss. tres, scientia. Post pauca ms. unus omittit sciseri.

^d Lugd., decernerent.

^e Ms. Camb., necessaria dicta sunt. Reg. unus, dicta sunt necessaria. Ms. unus, a nobis.

^f Editi, recipimus. Mss. Reg. duo et Camb., recipimus.

^g Mss. Colb. tres et Camb., concupiscentiis ac desideris.

^h Mss. tres, habere. Ms. alter, beatificare.

ⁱ Editi, occidimus. Mss. omnes, cecidimus.

^j Mss. quatuor Colb., qui in.

^k Ita mss. tres Colb. Editi, sub noxa habui. Alias tegebatur, subnoxiauit, vel subvocavit, vel etiam obnoxiauit.

^l Mss. tres, quia culpam.

^m Sola editio Lugd., abolere potuit.

ⁿ Mss. duo Colb., donavit et cœlum.

^o Editi, in illo. Mss. omnes, in Deo.

^p Editi, quæ docuit. — Ms. Camb., docere quæ mandavit fieri; sic et ms. Colb. unus. Colb. duo, facere quæ fecit, fierique mandavit. Colb. alius, docere quæ fieri mandavit.

^q Hæc verba, *Quid est enim sequi, nisi*, non leguntur in mss. Colb. quatuor, et ms. Camb., nec in editione Lugd.

^r Edit. Lugd., aversos.

^s Ms. Reg. unus, perversos.

^t Ms. Reg. unus, non hominum.

^u Ms. unus, *Quid est peccato mori? Damnandis, e'c.*

^v Ms. Camb., ut quoniam. Mss. sex, ut sicut mortuus carne, nulli jam, etc.

^x Ms. Reg. unus, nullum adversatur. Ms. unus Colb., nulli adversatur.

non habentes occidere se possunt, ædificari autem ^a aut minuit, et jactantia cunctis inimica virtutibus, aut perfici taliter abstinendo non possunt. ^b Ipsi vero catholicis Christianis, qui sive non valendo abstinere, sive nolendo, omnia usui nostro concessa, cum gratiarum actione percipiunt, non nos propter abstinendam præferamus: ne forte plus humilitatis aliarumque virtutum habeant illi, unde ^c jure nobis abstinentibus præferantur. Quocirca si volumus nobis ^d abstinentiam nostram jejuniæ nostræ proficere, a superbia imprimis, quæ aut expellit omnes virtutes,

^a Mss. quatuor, ædificare.

^b Ms. unus, Ipsi vero.

^c Ms. Colb. unus, jure abstinentiæ.

^d Ms. Colb. unus, dum abstinemus, nostra jejuniæ proficere. In uno habetur vox abstinentiam, absque hac voce nostram. In duobus legitur jejuniæ, sine

hac voce nostra.

^e Ita mss. Editi vero, a cibis delicatioribus abstinemus.

^f Alias, postulat.

^g Ms. unus, in ulteriore volumine.

^h Mss. quinque, Domino.

LIBER TERTIUS.

PRÆFATIO.

De vita contemplativa, et quantum ab ea differat actualis, vel qualiter possitis ipsius contemplativæ virtutis fieri, ^a adjuvante Deo, participes, ^b in primo volumine absolvi. De actuali quoque vita, ubi quæ esset religiosæ increpationis utilitas ac patientiæ virtus ^c ostensum est, et qualiter tractandæ essent ecclesiæ facultates, vel de modo ^d spiritualis abstinentiæ, quæ dicenda visa sunt, Deo donante, in secundo libro disserui. Nunc superest ut disputationem de vitiiis atque virtutibus, non ingenio fretus, cujus mihi conscius non sum, sed ^e orantibus vobis adjuvandus incipiam.

ELENCHUS.

CAPUT I. Quantum a veris virtutibus virtutum similitudines distent.

CAP. II. Quod superbia sit malorum omnium causa.

CAP. III. Quod superbia, ex qua procedunt omnia mala, humilitatis virtute vincatur, et omnia vitia tunc fugata depereant, si virtutibus cedant.

CAP. IV. De cupiditate, ^f quæ ita est mixta superbiæ, ut nihil peccati fiat quod non ex utraque procedat.

CAP. V. Quo animi tormento invidios affligat invidia.

CAP. VI. In quæ et quanta mala concupiscentia carnis erumpat, si ^g eis mens corrupta consentiat.

CAP. VII. Quod etiam hi quos ab ^h impudicitia quælibet necessitas vetat, si vivere pudice consuiscant, ad amorem castitatis ascendant.

CAP. VIII. Quibus indicibus possit ostendi superbia, ^D quæ vel in perditis aperta est, vel in fictis occulta.

CAP. IX. Quibus signis invidiorum declaretur invidia.

CAP. X. Quantis malis vanitas vanos involvat.

^a Ms. Colb. unus, participes, Deo adjuvante, in primo, etc.

^b Mss. sex, primum volumen absolvi.

^c Sic ms. Colb. unus. Alii cum edd., ostensa est.

^d Ita mss. quatuor. Ms. alter, de motu. Editi, de

^B CAP. XI. De utilitate timoris, et quod efficaciter peccatis obsistat.

CAP. XII. De futuro judicio, vel æternitate supplicii, ac de qualitate gehennæ.

CAP. XIII. De laude caritatis.

CAP. XIV. Qualiter possint ea quæ de caritate sanctus Apostolus dixit, intelligi.

CAP. XV. Quantum perfectionis caritas in se fundatis exhibeat.

CAP. XVI. De qualitate virtutis, et qualiter sibi consentientes informet.

CAP. XVII. Quibus gradibus conversi in culmen perfectionis ascendant.

CAP. XVIII. Quæ sit quaternarii numeri credenda perfectio; et quod quatuor virtutes, quæ dictæ sunt principales, ex fide viventes a Deo collatæ justificent.

CAP. XIX. De temperantiæ qualitate, vel opere.

CAP. XX. Quales esse debeant quos animi fortitudo nobilitat.

CAP. XXI. De justitia, vel fide, quæ ex ipsa procedit.

CAP. XXII. De æqualitate; quod ad eandem pertinet humanæ societatis utilitas.

CAP. XXIII. Quod duo sint injustitiæ genera.

CAP. XXIV. De liberalitate, et qualiter beneficentia opus debeat exerceri.

CAP. XXV. De differentia amorum, et quantum a eis differat perfecta dilectio.

CAP. XXVI. Quid sit sua cuique tribuere.

CAP. XXVII. Quod actualem vitam tres virtutes, id est, temperantia, fortitudo justitiæque consumment, prudentia, quæ est quarta virtus, menti cognitione rerum latentium præstat.

CAP. XXVIII. De sociali virtute; et quod non faciunt qui, cum possint, nihil humane societati præstent.

dono.

^e Ms. Colb. unus, orationibus vestris.

^f Mss. Regii duo, quod ita sit mixta.

^g Ms. Camberon., si ei.

^h Ms. Camb., ab impudentia.

XXXIX. *Quod de prudentiæ ac sapientiæ fonte A* perbus vult se credi constantem, prodigus liberalem^b, avarus diligentem, temerarius fortem, inhumanus parcum, gulosus humanum, ignavus quietum, timidus cautum.ⁱ Impudentia fiduciæ sibi nomen ascribit, procacitas appellationem libertatis i obtendit, eloquentiam fingit verbositas, et curiositatis malum sub studii spiritualis colore delitescit. Hæc etsi possunt ingenio humano discerni, tamen sine dono Dei, quantum mihi videtur, nec virtutes possunt appeti^k vel haberi; nec earum similitudines, quæ sunt vitia virtutes imitantia, declinari: in tantum, ut infidelibus nihil profuisse credamus, etiamsi sunt aliquas per corpus operati virtutes, quod^l eas nec a Deo suo se accepisse crediderunt, nec ad eum qui est finis honorum omnium referre voluerunt. Et quid dico, nihil eis profuerunt? imo etiam nocuerunt, dicente^m Apostolo: *Omne quod non est ex fide peccatum est (Rom. xiv, 23)*. Non dixit, Omne quod non est ex fide peccatum est, declaravit quod omnia bona aut ex fide gesta virtutes sunt, quæ profecto justificant; aut si fuerint sine fide, non sunt aliqua bona credenda, sed vitia; quæ non juvant suos operarios, sed condemnant, inflatosque præcipitant, atque a finibus æternæ salutis eliminant.

XXX. *Quod prudentes nec aliis noceant, nec ri permittant, et quod eisibi sit sine admixtione erroris consummata prudentia, ubi erit sine cato vita perfecta.*

XXXI. *De affectionibus quatuor; quod inter nerari non debeant, si earum usus ex bona ro-rocedat.*

XXXII. *Quod hi affectus sine quibus in hac non vivitur, in illa futura beatitudine non simi, timorem habitura est, nec dolorem.*

XXXIII. *Qualiter virtutes quatuor, quæ dictæ cipales, aut in præsentini nos a peccato defendant, ternum nobi cum sine ullo peccato permaneant.*

XXXIV. *Ubi se locutor de toto opere excusat.*

CAPUT PRIMUM.

am a veris virtutibus virtutum similitudines distent.

accisis quantum a veris virtutibus virtutum ides distent. Non dico quantum a medicamento: quia medicamentum ita corpus sanat, ut id defendere a mortis necessitate valeat, et venenum non auferri facit vitam quasi auferenda non esset, nisi fuisset sed accelerat corporis mortem, quod erat diutius forte victurum. Sed plane dico a latibus tantum similitudines distare virtutum distat a veritate mendacium: quia modo virtutis, quæ videtur virtus esse, cum non sit, nihil est aliud quam mendacium; non est virtus dicenda, sed vitium. Et vera veritas, cui qui amanter adhæserit, a peccato resuscitatus, mori ultra non poterit; nisi a depravata voluntate recesserit. Sicut eontritus simulatio, quæ est, ut dixi, mendacitati contrarium, animam separat a Deo vita interituram, sed in supplicio, quæ est ra, pœnaliter sine fine victuram: Scriptura *Os quod mentitur occidit animam (Sap. 1, per hoc sicut virtus animam sibi veraciter em, si fuerit vera, justificat; ita simulata at. Et quid justificatio animæ, nisi ejus est etue beata ac beate perpetua? Sicut con-*

animæ pœna ejus est sentienda, quæ mors et ipsa perpetua.

ue dupliciter rea est anima, si et bonum t unde spiritualiter vivat, et appetat simi-

boni, sub qua male vivat et lateat. Sus-

iss. omnes. cum Lugd. Lovan., Quæritis. Colon., Quæretis.

quinque, cum non sit. Ms. unus, et non est. duo, aliud nisi.

t in a m. s. quinque. Mss. duo Colb., a Deo, non intuituram, sed in supplicium, etc.

Colb. unus, animum veritati inhaerentem. Colb. unus, Et quid est justificatio animæ, nita?

unus Colb., se videri.

^b Ms. Colb. unicus, largum dissipator.

ⁱ Edit. Colon. cum mss. Colb. quatuor, Imprudentia.

^j Editi, ostendit; mss. omnes, obtendit.

^k Mss. duo Colb., nec haberi.

^l Mss. duo Colb., qui eas.

^m Ms. sex, sancto Apostolo.

ⁿ Ms. Reg. unus, quid ego hoc.

^o Ms. unus, et sunt virtutes quæ, etc.

4. Quapropter qui religiose, qui continenter, qui A
sobrie, qui misericorditer vivit, si Deo, cujus mu-
tare ut bene vivat adjuvatur, ascribit, secundum
Deum spiritualiter vivit; si vero omnia quæ bene faci-
cit viribus suis ascribat, quasi etiam sine adjutorio
Dei ad bene agendum sibi sufficiat, secundum homi-
nem carnaliter vivit: et ideo aut bene non vivit, aut
nihil ei proderit quidquid boni propter homines faci-
cit: quia humanis laudibus delectatus, hic jam tem-
poralem mercedem recipit suorum operum, quæ tem-
poraliter fecit. Igitur ille secundum hominem vivit,
a qui secundum seipsum vivit, quia et ipse homo est,
et secundum seipsum vivit; qui si potuerit esse cum
quibus vult, pergat quo vult, dormit quando et quan-
diu vult, loquitur quæ vult et ubi vult, manducat
et bibit quando, et quod vult, et quantum vult; ridet B
ac jocatur inter quos vult: postremo quidquid nar-
ribus suave est, quidquid tactui blandum, quidquid
oculis delectabile, quidquid cæteris sensibus carnis
suæ jucundum, exercet ac sequitur qualiter vult,
qui omnia licita vel c illicita carnaliter vult. Qui au-
tem secundum Deum vivit, non quod eum carnaliter
delectat, sed quod spiritualiter ædificat facit, et om-
nia desideria carnis spiritualis desiderii delectatione
compsciscit, futura præsentibus anteponit, carnem spi-
ritui subdit, et quidquid cupit aut agit, non vult ex
sua, sed d ex Dei sui voluntate procedere, cui placere
totis viribus concupiscit.

5. Itaque, si utcumque jam claruit, quod virtutes
veras non videntur habere qui simulant; et illi simul-
ant qui non ex fide, aut non propter Deum, sed propter C
homines tantum boni aliquid operantur, elemo-
synis ac jejuniis, vel abstinentiæ cæterisque bonis
operibus serviendo, non ut boni fiant, sed ut se bo-
nos hominibus lingant, nec ad recipiendam sempiter-
nam mercedem, sed ad comparandam gloriam o popu-
larem: videamus nunc quibus præcedentibus cau-
sis et subsequenter incrementis nasci soleant vitia,
vel augeri; et quibus, adjuvante f Deo, s remediis
possint velut quibusdam medicamentis imminui vel
sanari.

a Hæc aberant ab edit. Colon. et mss. Regiis duo-
bus; leguntur autem in mss. Colb. tribus, et editio-
nibus Lugd., Lovan. et Duac. Ms. Colb. unus, quia
et ipse homo, et secundum seipsum vivit, qui secundum
seipsum vivit. Forte legendum: quia et ipse homo est
qui secundum seipsum vivit.

b Ms. Reg. duo, Colb. quatuor, et Camber., joca-
tur. Editi, lætatur. Totus hic locus diversimode legi-
tur in mss. Colbert. In uno sic: Qui si poterit esse
cum quibus vult, pergat; quando vult dormit, quando
et quandiu vult loquitur, quæ vult et ubi vult manducat
ac bibit; quando et quod vult, et quantum vult ridet ac
jocatur inter quos vult. In secundo: Qui si potuerit,
est cum quibus vult, pergat quo vult, dormit quando et
quandiu vult, et ubi vult; manducat et bibit quando et
quod vult; ridet et jocatur inter quos vult. In tertio:
qui si potuerit, est cum quibus vult, pergat quo vult;
dormit quando et quandiu vult; loquitur quæ vult et
ubi vult, manducat et bibit quando et quod vult: et
quantumcumque vult ridet ac jocatur, etc. In quarto:
qui si potuerit, est cum quibus vult, dormit quando et
quandiu vult, loquitur quæ vult et ubi vult, manducat

CAPUT II.

Quod superbia sit malorum omnium causa.

1. Est quidem hoc h caput valde perplexum, sed
si oretis illum qui dixit: Non vos estis qui loquimini,
sed Spiritus Patris vestri i qui loquitur in vobis (Math.
x, 20); et alibi, Dilata os tuum, et ego adimplebo illud
(Psal. lxxx, 11): ea quæ mihi ut homini impossibi-
lia sunt, illuminante Domino. vel docente, possibilia
sunt. Consideremus ergo quæ causæ præcedant,
j quæ vitia subsequantur. Quod k ut credibilis vi-
deatur, l non hoc a me prudentia vestra perquirat;
sed vobis, et mihi, vel omnibus Scriptura divina con-
sulta respondeat: quæ velut si jam quæreremus ab
ea immobilem sententiam protulit, dicens: Initium
omnis peccati superbia (Eccli. x). Quid potest aper-
tius, quid probabilis dici? Initium, inquit, non ali-
cujus, sed omnis peccati superbia: ut evidenter osten-
deret quod ipsa sit peccatorum omnium causa: quon-
iam non solum peccatum est ipsa, sed etiam vultum
peccatum fieri potuit, potest, aut poterit sine ipsa.
Siquidem m nihil aliud omne peccatum, nisi Dei con-
temptus est, quo ejus præcepta calcantur. Quem con-
temptum Dei nulla res alia persuadet hominibus,
nisi superbia; quæ etiam in ipso diabolo, ut diabo-
lus ex angelo fieret, æternæ perditionis exstitit causa
(Isai. xiv, 13; Luc. x, 18). Denique et ipse sciens se
per superbiam de cælestibus corruisse, et in hunc
caliginosi aeris carcerem trusum; homini subvertendo
quem Deus fecerat sine ullo peccato, vitium n
persuasit serpentina calliditate n superbiæ (Gen. iii,
5), certus quod recepta superbia, quæ est malorum
omnium causa, facile jam peccata omnia, quæ non
nisi superbo concipiuntur animo, perpetraret.

2. Hinc est quod idem primus homo superbi spi-
ritus elatione corruptus, omnem posteritatem suam
quæ in illo radicaliter fuit, necessitati corruptionis s
ac mortalitatis addidit: ut corruptibilis et mortali-
s effectus, corruptibiles mortalesque generaret; atque
ita quod in illo egerat puni enda superbia, in omnibus
ex illo natis peccati fieret o poena. Et propterea p no-

et bibit quando et quod vult, et quantum vult; ridet
loquitur inter quos vult.

e Ms. Camberonensis, et illicita.

d Mss. tres Colb., ex Dei voluntate.

e Ms. duo, sæcularem.

f Mss. sex, Domino.

D g Ms. Colb. unus, remediis possint imminui vel
nari. Ms. alter Colb., remediis possint imminui, et quibus
medicamentis sanari.

h Mss. omnes, hoc capitulum.

i Mss. duo Reg. addunt cælestis.

j Mss. tres, quas vitia: in quorum uno ab alia ma-
correctum est, quas causas vitia.

k Mss. Colb. tres, audiat; unus, suadeatur.

l Ms. unus, non hoc a me.

m Ms. Reg. unus, omne peccatum nihil aliud.

n Ms. unus, vitium... superbiæ ingressit.

o Ms. Camb., causa.

p Ms. Reg. unus, non quomodo jam volumus, pos-
mus peccato resistere, sicut ille potuit Ms. Reg. al-
ter, non quodammodo jam possumus, etc.

eo modo jam possumus peccato resistere sicut ille potuit, ^a cui nihil aliud fuit non peccare quam nol'e. Nobis autem irreprehensibiliter vivere velle non sufficit, nisi ipsam velle nostrum, quod languida possibilitate deficit, divina virtus adjuverit. Quia illum ad non peccandum etiam juvare poterat adhuc sana natura, ^b nos jam impedit vitiata; et illum peccare fecit sola peccandi ^c voluntas, nos etiam cogit plerumque ^d peccati jam facta necessitas. Propter quod Deo clamamus et dicimus: *De necessitatibus meis* ^e libera me (*Psal. xiv, 17*). Ac sic ideo fortassis dicit Scriptura divina, *Initium omnis peccati superbia* (*Eccl. x, 15*): quod ipsa præcessit in diabolo, et ^f per ipsum subversus est homo, de quo dicit Apostolus: *Per unum hominem peccatum intravit in mundum, et per peccatum mors, et ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccaverunt* (*Rom. v, 12*).

3. Cæterum nos, qui primo homine peccante, peccavimus, non in nostra separata jam vita, sed in ejus natura, ^g in qua fuimus, ^h et corruptionem velut de radice superbæ morbo ⁱ corruptæ contraximus, ^j et in ipsa corruptione nostra omnes peccatorum causas habemus: qui non corruptibiles efficitur quia ^k peccamus; sed quia corruptibiles sumus, omne peccatum ex ipsa corruptione nostra committimus. Primus autem homo non ideo peccavit quia corruptibilis fuit, sed cum incorruptus esset, seipsum peccando corripit, et corruptionem suam in nos propagatione transiecit; et ideo ibi ^l nobis auferenda est tota mortalitas, omnisque corruptio, quæ facta est ex peccato, ubi erimus sine ullo peccato; hic vero ubi non jam sanata est, sed adhuc sanatur ^m per gratiam nostram, quæ infirmata est per culpam; piis conatibus nostris resistit ipsa concupiscentia vitiosa, non naturalis, sed naturæ nostræ indita penâliter et inserta: quæ peccato facta est, et peccatum, si vicerit, facit. Quam licet, quandiu mortaliter vivimus, habeamus, non eam tamen studio nostræ voluntatis adjuvemus, ⁿ et vincimus: quoniam non eam in nobis sentiendo, sed ei consentiendo, peccamus; nec ipsa statim ut nos pulsaverit vincit, sed si mentem nostram (quod

ab it) de sublimitate propositi sui in consensum peccati dejecerit.

CAPUT III.

Quod superbia, ex qua procedunt omnia mala, humilitatis virtute vincatur; et omnia vitia tunc fugata depereant, si virtutibus cedant.

1. Proinde si superbia est initium omnis peccati, et concupiscentia pœna peccati, non potest aliter vinci concupiscentia vitiosa, nisi prius caveatur humilitatis virtute superbia, quæ ejus est inimica. ^o Superba voluntas facit Dei præcepta contemni, ^p humilitas custodiri. Superbia ex angelis dæmones ^q fecit, humilitas homines sanctis angelis similes ^r reddit. Illa rebelles ^s diabolo subditos facit, hæc humiles Christo conjungit. Superbi cupiunt ^t in se quod non faciunt prædicari; humiles refugiunt quicquid boni operantur agnoscere. ^u Illi vitia sua a se alienando, perversitatem suæ voluntatis excusant, et bona sua suis viribus deputando, semetipsos turpiter jactant; isti, si qua peccata commiserint, voluntarie confitendo semetipsos acusant; et omnia bona sua divino muneri deputando, Deum jugiter laudant. Quapropter si virtus ^v non habitat in animo vitioso, superbia humilitatis ^x cedat imperio; quia non potest mens regnum ^y habere virtutum, nisi prius jugum excuserit vitiorum. Tunc enim vitia ^z fideliter expulsa discedunt, ^{aa} si virtutibus cedant. Alioquin vel ^{bb} subsidunt ad tempus ejecta, vel redeunt: nisi virtutes in locis vitiorum, quæ fuerint depulsa, successerint.

2. Quapropter pietas in nobis crudelitati resistat, iram patientia fundata coerceat, pudicitia libidinem vincat, animositatem tranquillitas tollat, verborum taciturnitas moderata compescat, delectatio spiritualis desideria carnalia imminuat, abstinentiæ rigor aculeos carnis obtundat, ^{cc} curiositati studium spirituale succedat, sobrietati cedat ebrietas, mansuetudini succumbat immanitas, dominetur levitati maturitas, Dei et proximi caritate crescente, consumatur tota mundi cupiditas; excludat parcitas vera luxuriam, castiget industriæ virtus ignaviam, roprimat humilitas profunda jactantiam, pellat simplicitas pura vecordiam,

^a Ms. Colb. unus, qui non peccaret, si nollet.

^b Ms. Colb. unus, quæ nos jam impedit vitiata. Ms. Regius unus, impellit. Alii, impulit. In uno ab alia manu, jam non potest vitiata.

^c Ita mss. sex. Editi, voluptas; in ms. uno, faciebat.

^d Ms. Reg., peccati jam facti. Mss. Colb. duo, peccandi jam facta.

^e Ms. unus, eripe me.

^f Mss. duo Colbert., per ipsam.

^g Mss. quatuor, in qua fuimus ille unus. Ms. alter, in qua sumus illi unus. Ms. alius, in qua fuimus in ipso unus.

^h Ms. unus omittit et, quod habetur in aliis omnibus. Ms. Camb., illius corrupti corruptionem.

ⁱ Sic mss. sex; unus vero, corrupti. Editi omnes, conceptam.

^j Deest et in mss. duobus.

^k Ms. unus, peccavimus; rectius alii, peccamus.

^l Ms. unicus, a nobis.

^m Hæc verba, per gratiam, absunt hic a mss. sex. Mss. vero Camb. et Colb. quatuor sic habent: sed sa-

natur nostra natura, quæ est infirmata per culpam, sanaturque per gratiam, piis, etc.

ⁿ Ms. Reg. unus, sed vincamus. Ms. Camb., adjuvamus, sed vincimus.

^o Ms. Colb. unus, superbia facit.

^p Mss. duo, humilis.

^q Ms. unus, facit.

^r Ms. Camb., reddidit.

^s Ms. Camb. addit Deo.

^t Ms. unus, ex se.

^u Ms. Reg. unus, illi vitam suam, alienando a se perversitatem suæ voluntatis, excusant.

^v Ms. Camb. caret negatione.

^w Ita mss. quatuor. Editi, cedit.

^x Ms. Reg. unus, regnum haberi.

^y Mss. quinque, fideliter expectorata. Ms. Colb. duo, fideliter ex pectore discedunt.

^{aa} Ms. unus, si virtutes succedunt.

^{bb} Ms. unus, subsistunt.

^{cc} Ms. Colb. unus, curiositatem studium spirituale succidat.

non impediatur varietas ^a fugata constantiam, emendati mores augeant disciplinam, frangat clementia religiosa sævitiam, et funditus eradicet bonitas acquisita malitiam, ut expulsionem vitiorum celebretur introductio gloriosa virtutum. Sed de virtutibus in ^b capite sequenti videbimus, nunc de vitiis, ut cœpinus, prosequamur.

CAPUT IV.

De cupiditate, e quæ ita mixta est superbiæ, ut nihil peccati fiat quod non ex utraque procedat.

1. Si, ^d utcumque jam patuit, qualiter intelligatur quod Scriptura dicit, *Initium omnis peccati superbia* (Eccli. x, 13); hoc etiam videamus quod sanctus Apostolus dicit: *Radix omnium malorum est cupiditas* (1 Tim. vi, 10): cum Spiritus sanctus, qui locutus est per prophetam, per Apostolum quoque ipse locutus sit, nec sibi ^e possit esse diversus. Sollicite considerare debemus quare ille initium omnis peccati superbiæ, hic radicem omnium malorum cupiditatem ^f nominari voluerit. An forte sermonem propheticum Paulus apostolus, ut solet, exposuit? quandoquidem sive initium omnis peccati, sive radicem omnium malorum dicas, unum idemque ^g significas. Porro cupiditas atque superbia in tantum est unum malum, ut nec superbus sine cupiditate, nec sine superbia possit cupidus inveniri. Siquidem et diabolus, in quo tenet superbia principatum, propriæ ^h potestatis ac perditionis humanæ cupidus fuit, et ipse homo per appetitum arboris interdictæ, ac divinæ similitudinis affectationem, ⁱ morbosæ affectum cupiditatis ostendit. De superbiâ namque nascuntur hæreses, schismata, detractiones, invidia, verbositas, jactantia, contentiones, animositates, ambitio, elatio, præsumptio, vanitas, inquietudo, mendacium, perjurium, et cætera ejusmodi. Sed hæc quis dubitet ex cupiditate quoque procedere, cum omnes qui sunt illis omnibus morbis quos nominavi ^j corrupti, habeantur et cupidi?

2. Item cum gulosos, intemperantes, ebriosos, avidos, rapaces, fornicarios, adulteros, stupratores, incestos, flagitiosos, cupiditas reddat; quando possunt sine superbia tales fieri, sine qua omnino non possunt Dei præcepta contemni quibus prohibentur illa omnia mala quæ superius comprehendunt? Ideoque si volumus consummare nostri certaminis cursum, caveamus imprimis cupiditatem atque superbiam; non duo mala, sed unum, a quo trahunt ^k omnes mali actus ini-

^a Ita ms. Reg. unus; in altero tota hæc phrasidis desideratur. Alii codices habent *varietas fucata*.

^b Mss. quatuor, in sequenti capitulo.

^c Mss. duo, quod ita mixta sit.

^d Ms. Colb. unus, Sicut cuique.

^e Ms. Camb., possint esse diversi. Edit. Lugd., possit esse diversus locutionis modus.

^f Mss. quatuor Colb., nominare.

^g Editi, significes.

^h Ita mss. omnes. Editi autem, voluntatis.

ⁱ Mss. sex, morbo se affectum.

^j Ms. Colb. unus, corrupti habeantur a cupiditate.

^k Ms. Reg. unus, omnia mala actus initium. In eodem ab alia manu, omnia mala actus initium.

^l Mss. omnes, vix delectationi.

tium. Nam sine superbiâ quæ possunt saltem inchoari peccata, cum dicatur: *Initium omnis peccati superbia*? Aut sine cupiditate, quæ est malorum omnium radix, quæ possunt fieri mala, cum sine radice omnia, aut nulla deperantur, aut mortua? Deinde si quodlibet peccatum perpetrare non possum, nisi ^l malæ delectationi consentiam, quod cupiditatis est proprium; et Dei præcepta contemnam, quod est superbiæ malum: quomodo non ex cupiditate, quæ est radix malorum omnium, et ex superbiâ, quæ initium omnis peccati dicitur, procedit omne peccatum?

CAPUT V.

Quo animi tormento invidiosus affligat invidia.

Invidiosus certe, qui alienum bonum, suum facit invidendo supplicium, nulla videtur ad invidendum concupiscentia provocari, sed tantum superbiæ morbo vexari. Sed si animi ejus ^m pestem qua præcipitatur ⁿ incensus, subtiliter alteque rimemini, invenietis eum et perditionis ejus ^o cupidine, cujus cupit interitum, et ^p superbiæ malo teneri, quo sibi jugiter ingemiscit meliorem cui invidet, anteferri. Quis facile potest ^q quale sit hoc malum verbis exprimeret, ^r quo invidiosus odio hominis persequitur divinum munus in homine, cum potius amari homo debeat, etiam pro sui meriti sanctitate? Tantos invidiosus habet ^s justa pœna tortores, quantos invidiosus habuerit laudatores. Siquidem invidiosus facit excellentia meriti, invidium pœna peccati: nec ei ab homine potest adhiberi remedium, cujus est vulnus occultum.

CAPUT VI.

In quæ et quanta mala concupiscentia carnis erumpat si ei mens corrupta consentiat.

1. Quid ^t concupiscentiæ carnis addictus, nunquid non videtur nihil habere superbiæ, cum præsertim passio ipsa eum videatur humiliare luxuriæ? Et tamen nisi prius Deo rebellis existeret, cujus salubre præceptum de pudicitia conservanda, superbi spiritus præsumptione ^u contemnit, nulla eum lasciviæ cupiditas provocaret. In animo ejus diu disceptant Dei contemptus et metus; sed aut contemptus Dei præponderat, et superbus animus, recepta cupiditate, pudicitiam perdit; aut obtinet metus, et animus Deo subjectus cupiditati simul ac superbiæ contradicit. Plerosque enim gula et abundantia vini turpiter in luxuria solvunt, alios in [al. ad] injuriam pudicitie sordidæ cogitationes incendunt, nonnullos de proposito castitatis occasiones oblatae dejiciunt, quosdam

^m Ms. unus, perniciem.

ⁿ Ms. unus, inflammatus.

^o Mss. quinque, cupidum.

^p Ms. Camb., et superbia mala.

^q In uno ms. deest quale sit.

^r Ms. unus, quod invidiosus.

^s Ms. unus, justæ pœnæ.

^t Edit. Colon. cum m. s. duobus, Qui concupiscentiæ carnis addictus est, nunquid, etc.

^u Mss. duo, contemneret. Ms. Colb. unus totum hunc locum sic exhibet: Tamen nisi prius Deo existerit rebellis, cujus salubre præceptum est de pudicitia conservanda, et superbus spiritus præsumptionis contemneret, nulla eum, etc.

sub impudicitiae jugum exempla perditæ viventium A mittunt.

2. Sunt alii quorum vitam lingua turpis inflammat, aut turpem conscientiam manifestat, qui prius inverecundos sermones aut proferunt libenter, aut audiunt, ac deinde, paulatim morbo crescente, ab honestate b deficiunt, attritæque pudore viles effecti, dum indecenter elegantes videri c volunt, passim jam turpibus verbis impudenter insaniunt. Hoc enim loquuntur quique, quod diligunt; et delectabiliter audiunt quod assiduis cogitationibus volunt. Cogitatio quippe est quæ mentem, sicut turpis inquinat, ita, si fuerit honesta, purificat. Aut si non ex cogitatione facies mentis existit, sed qualitas cogitationis ex mente; non sordidæ cogitationes mentem sordidam reddunt, sed ex mente sordida sordidæ cogitationes d existunt. Quod si ita est, pulchrorum corporum formæ per oculos irreperentes, animum non movent incorruptum; et quando corruptibiliter movent, non corrumpunt sanum, sed ostendunt propria voluntate corruptum.

3. Turpia quoque verba per aures ingressa, quid prævalent, si non fuerint arbitrio mentis admissa? Quando autem prævalent, non e ipsam corrumpunt mentem, sed jam corruptam sponte reperiunt. Auribus enim castis obsceni sermones cum sono deficiunt, nec secretum pudici cordis irrumpunt. Quid palpatum f tenerum, quod g menti jam vitiosæ blanditur, nunquid potest ad animum admitti per tactum, si animus incorruptum servet professionis suæ propositum? Ac sic, prius integritatem sui animus sponte C vitiatus amittit, et sic delectationem tactus admittit. De cibi vel potus cavenda delectatione jam dixi sufficienter, ut arbitror, in secundo volumine, ubi, quanta potui brevitate, perfectionem spiritualis abstinentiæ commendavi.

4. Sed et hic hoc breviter dico, quod per os carnis non irrumpit delectatio gustus ad mentem, nec erumpit sermo turpis ex mente, nisi se h voluntarie mens ante corrumpat, quam recipiat aliquid unde corrumpatur, aut proferat. Cæterum si animus sub Deo suo firmus ipsius Dei sui iou ere perseveret, nec quibuslibet deliciis lenocinantibus cedit i, nec profert aliquid turpe nec recipit. Jam de odoribus pauca perstringam, ut totam tentationem quinque D partiti sensus verbis includam. Quos odores per adi-

tum narium aut affectat mens ægra, aut divinitus adjuncta repudiat: i quæ si se suo creatori subiciat, at, ue ei, qui est dignitas ejus et salus, amanter inhæreat, non solum nulla eam vitiorum fœd tas decolorat, sed nec delectatio ulla k carnalis effeminat. Quod si a caritate sui conditoris et illustratoris inflata resiliat, ac se, relicto interiore solidoque honore, foras in exteriora bona projiciat: quidquid in ea nervorum potest esse, resolvitur; quidquid virium debilitatur et fraangitur; m tuncque ei actio spiritualis efficitur onerosa, et ipsa in carnalibus fit inquieta: ita ut omnia quæ per sensum corporis sentit, non vitanda, sed jam vitata turpiter concupiscat: et quando corpus nihil sensibilium sentit, ipsa sibi delectabiliter recordando, sensarum rerum imagines repræsentat. Apud se intus audit sine voce quidquid n cantilenæ suavis ac jocationis obscenæ per flexuosos aurium meatus influxit. Ibi ei odor o male suavis corruptibiliter fragrat, qui per patulas narium cavernas irrepsit. Ibi eam sapor oblectat, quem ad se per illecebram voluptuosi gustus admisit. Ibi persentit nescio quid molliter blandum, quod ei exterior tactus impressit. Ibi colores varios et illices formas concupiscibiliter videt, quas ei oculorum curiositas nuntiavit.

5. Quæ mens ita, absentibus plerumque P corporibus, imaginibus corporum delectatur affecta carnaliter ut nimia sordidæ cogitationis intentione defixa, non sibi imagines corporum videatur amplexari, sed corpora. Hinc est quod ille corporis fluxus qui fit in dormientibus sine culpa, interdum vigilantibus contingat q ex culpa. Aliud est enim quod r in dormiente fit, aliud quod vigilans facit. Ibi naturaliter plenitudo humoris expellitur, hic turpiter concupiscentia publicatur. Sed hæc concupiscentia illis vigilantibus hunc elicit fluxum, quibus per fœcla colloquia sordidum commoverit appetitum. Ili sunt quibus usui est seminarum descriptio: illa rudis est, illa s dicacula, illa deformis, illa formosa; alterius placet ornatus, gestus alterius; illius laudatur etiam sine forma festivitas, illius sola formositas. t Inde transitur ad mores, et aliam talibus commendat taciturnitas moderata, aliam turpem videri facit libertas incondita. Hæc et his similia colloquentes, suggerunt concupiscentiæ suæ materiam. u Nec tamen ideo concupiscunt, quia aut loquuntur libenter, aut audiunt; qui nisi concu-

a Mss. duo, et turpem.

b Ms. unus, decidunt.

c Editio Colon., solent.

d Ms. Camb., extant.

e Mss. quatuor Colb., non corrumpunt.

f Ms. Camb., terrenum.

g Ms. Reg. unus, quod menti jam cupidæ vitiosæ blanditur.

h Mss. tres, voluntaria mens.

i Mss. tres addunt seducentibus. Unus, cedit pro cedit.

j Ms. unus, quia si se.

k Mss. Reg. duo, carnis.

l Mss. tres. Quæ si a caritate.

m Mss. omnes, tunc ei.

n Ms. Colb. unus, cantilena suavis aut jocationes obscenæ.

o Ms. Camb., odor suavis.

p Ita mss. Colb. tres. In aliis decet hæc vox, corporibus.

q Ms. Colb. unus, cum culpa.

r Ms. Colb. unus, in dormientibus fit, aliud quod vigilans facit. Alter, in dormientibus fit, aliud quod in vigilantibus fit.

s Mss. quinque, decacula.

t Ms. unus, Ita transitur.

u Ita mss. sex. Edit. Lugd. et Lov., Hæc tamen ideo concupiscunt, quia a. Duac. et Colon., Hæc tamen ideo concupiscunt, qui aut, etc.; quibus c. incinit unus ex Colb. manuscriptis.

piſcentiæ morbo corrupti eſſent, nunquam vel loquerentur talia, vel audirent : quia non eos iſta corrumpunt, ſed corruptos oſtendunt.

6. Ac ne me iſta veraciter arguentem quiſquam iudicet arguendum, noverit propter hoc forte ab antiquiſſimo decreto ne qui adoleſcentium legerent Genefeos librum, * ac partem pariter Ezechielis prophetæ, vel Canticum canticorum, et cætera talia, in quibus generationes, et actus, et nomina quarumdam ſcripta ſunt mulierum. Quas licet ſecundum hiftoriam fuiſſe credamus, earum tamen nominibus virtutes figuratas accipimus. Quoniam ſicut illæ non ſolum viris ſuis per ſanctos mores, ſed etiam extraneis, ſine diſpendio ſui pudoris, ob nimiam pulchritudinem placuerunt; ita ſanctæ virtutes et ſuos mirabiles omnibus reddunt, et extraneos quadam admiratione ſui perſtringunt. Hinc eſt quod et ipſi qui vitioſe vivunt, virtutes vitioſiſſimas anteponunt : quia aliud eſt quod faciunt morbo, aliud quod coguntur, ^b probare iudicio. Sed ne forte hæc ſpiritualia ſecundum carnem adhuc carnales acciperent; nec virtutes cogitarent quas mulieres illæ ſignificant, ſed ipſas ^c cogitando carnaliter deperirent; conſulto iuniores legere ſunt illa prohibiti, quæ ſicut ſpiritualiter accepta vivificant, ita carnaliter intelligentibus, ipſa carnalis intelligentia occaſiones carnalis concupiſcentiæ ſubminat. Earum quiſque nomina frequenter habet in ore, quarum deſideria vulnerato geſtat in corde, ^d ac turpitudinem quam exercere ve-recundatur in facio, tenet in animo, reus non humano iudicio, ſed divino.

CAPUT VII.

Quod etiam hi quos ab ^e impudicitia quælibet neceſſitas vetat, ſi vivere pudice conſueſcant, ad amorem caſtitiæ aſcendant.

Tales pudicos aut temperatio corporum facit, aut timor ſupplicii temporalis ab impudicitia actione ſuſpendit, aut occaſio negata deſtituit. Sed licet voluntate ſit impudicus qui neceſſitate pudicus eſt; tamen ſi et ille temperati corporis, de beneficio naturæ ſuæ, Deo auctori omnium naturarum gratias agat; et ille quem timor in honore pudicitia tenet, atque iſi cui facultatem mœchandi negat occaſio, vivere pudice conſueſcant: in virtutem ^f plerumque de neceſſitate proficiunt; et paulatim ipſius pudicitia delectatione crescente, pudici veraciter fiunt: et ita proficiunt, ut jam non ſermone, ſed virtute ſordes impudicitia deteſtantes, non timore pœnæ carnalibus incentiviſ obſiſtant, quod eſt incipientium proprium; ſed exsecratione peccati refrenent inquietos carnis affectus,

* Editi, Lugd., ac pariter Ezechielis prophetæ.
^b Editi, placere. Mss. omnes, probare.
^c Ms. unus, carnaliter cogitando.
^d Sic mss. tres Colb. Alii cum editis, aut turpitudinem.
^e Ms. Camb., ab impudentia.
^f Mss. quatuor non habent plerumque: cuius loco duo ex Colb. habent, tales de neceſſitate proficiunt.
^g Editi Lov. et Lugd., cum viventem.
^h Mss. tres, ostendunt. Alii cum editis, ostendit.
ⁱ Ms. Colb. unus, atrocis.

A quod eſt caſtitiæ consummatæ fastigium. Non quod animus unquam deſinat in hac carne cum vitioſis habere conflictum; ſed quod eum alat ac provehat, et quantum fieri poteſt in præſenti vita, perficiat ipſa numerositas triumphorum: ſi modo non ſe in corpus ſenſibilium captus delectatione dejiciat; ſed exsecratione delectationum ſublimiter roboratus, ſupra corpus ſe corporalium victor attollat; ac Deo ſuo, ſub quo ^g eum viventem deſideriis repudiata non vincunt, in æternum glorificandus adhæreat.

CAPUT VIII.

Quibus indicium poſſit oſtendi ſuperbia, quæ vel in perditis aperta eſt, vel in fictis occulta.

1. Jam nunc videamus quibus indicium poſſit ſuperbia deprehendi: ut ſicut in ſuperioribus claruit nullum peccatum ſine illa poſſe committi, ita hic ſigna ejus eluceant, quibus cavenda poſſit oſtendi. Omitto illos quos etiam ipſe habitus et inceſſus ſuperbos ^h oſtendunt; quorum erecta cervix, facies torva, ⁱ truces oculi, et ſermo terribilis nudam ſuperbiam clamant: qui libidine ^j dominandi poſſeſſi, quos poſſunt violenter ſibi ſubjiciunt, humana jura divinaque confundunt, honoribus intumeſcunt, paſſim cuncta diripiunt, ſuis criminibus gaudent, et ſeipſos, ſuperbiæ morbo corrupti, non capiunt. Illos ergo prætereo, in quibus ſuperbia tam aperte regnat, ut nec dignetur ſe occultare, nec valeat. Illos tantum dolendos oſtendo, atque eorum exempla cavenda denuntio, quos jam converſos et aliquantulum proficientes ſuperbia ^k occulte captivat, quos in profundum malorum fraudulentæ ^l dominatione præcipitat, et ne inde unquam poſſint emergere, jugiter calcat. Ipſa in cordibus talium locum diabolo facit; ipſa ei adveniēti immunium pectus familiariter pandit; ipſa introeuntem ſuſcipit; ipſa captis jus perditæ vivendi conſtituit; ipſa ^m omnes virtutibus exarmat quos ſemel invaſerit; ipſa quidquid in eis remaſerit quod vitioſi ⁿ poſſet obniti, ne contra ſe forte conualeſcat, interimit.

2. Inde eſt quod hi quos ^o ſuperbiæ mentis tabes purulenta corruerit, ſeniorum ſuorum non observant imperata, ſed ^p judicant; de ſuis negligentibus objurgati, aut rebellant ^q insolenter, aut murmurant; de loco ſuperiori diſceptant, præferri ſe etiam melioribus ^r impudenter affectant; ſimplicitatem ſpiritualium fratrum irridenter ^s exagitant, ſuas ſententias procaciter jactant, obſequia delata ſtaſtidunt, negata pertinaciter quærunt, natales moribus anteponunt, junior ſuos ^t elati deſpiciunt, conferri ſibi aliquos poſſe

ⁱ Mss. Reg. unus et Camb., dominante.
^j Mss. duo, occulta.
^k Ms. unus, damnatione.
^l Mss. septem, ipſa omnibus bonis exarmat.
^m Ms. quinque, poſſit obniti. Ms. unus, quæd vitioſi ejus poſſit.
ⁿ Mss. duo cum Duac. et Colon., ſuperbiæ mentis.
^o Ms. unus, dijudicant.
^p Ms. unus, violenter.
^q Ms. unus, exaggerant.
^r Ms. unus, elate.

non credunt, æquari senioribus ^a dedignantur, super A eos se solo animi tumore constituunt: non servant in obsequio reverentiam, in sermone modestiam, in moribus disciplinam; habent in intentione pertinaciam, in corde duritiam, in sermocinatione jactantiam; in humilitate fallaces, in odio pertinaces, subjectionis impatientes, potentie sectatores, omnibus bonis odibiles; ad opus bonum pigri, ad communionem ^b feri, ad obsequium duri, ad loquendum quod nesciunt prompti, ad supplantandum parati, ad omnia quibus subsistit fraternitas societas inhumani; temerarii in audendo, clamosi in loquendo, fastidiosi in ^c audiendo, præsumptuosi in docendo, ^d effrenati deformiter in cachinno, onerosi amicis, infesti quietis, ingrati ^e beneficiis, inflati obsequiis, et imperiosi subjectis.

3. Hæc sunt superbiæ grassantis indicia, quibus Deus offenditur, et recedit, ac superba corda destituit. His ^f malis diabolus pastus exultat, i. vi. atur, ut veniat, superbas mentes intrat, ut teneat; erigit, ut allidat; fovet, ut perdat: qui ^g inexplebiliter de ipsa perditorum captivitate tripudiat; ut captivos suos, quos superbiæ viribus sibi subiecit, jure possideat, et omnia illa mala quæ superius comprehendit, per illos exerceat. Merito igitur per justum Dei iudicium deserunt huiusmodi occulto ^h damnati supplicio; quoniam non violenter addicti, sed sponte cedunt superbiæ decipientis imperio; cui utique possunt, ⁱ si voluerint, repugnare liberæ voluntatis arbitrio; liberati per donum Spiritus sancti, et muniti. Verumtamen etiam tales, si ad recipiendam salutem divinitus animati, spem respiscendi concipiant, nec se in peccatis suis desperando contemnunt, poterunt fructuosæ satisfactionis medicamento sanari, et superbiæ, quæ eos a Deo suo tumefactos excusserat, fundatæ humilitatis assumptione damnantes, vinculis æternæ damnationis absolvi. Quod qualiter fieri possit, supra jam diximus, cum de ipsa superbia, unde processerit, quo pervenerit et quid egerit, tractaremus. ^j Namque a diabolo processit, ad hominem primum pervenit, et in ipso totum genus humanum, velut in radice fructum, naturæ sponte ^k peccantis vitiatione corrumpit.

^a Ms. unus, *dedignati*.

^b Edit. Colon. et mss. quatuor, *ad communionem feri*.

^c Editi, *in videndo*. Mss. omnes, *in audiendo*.

^d Ita mss. duo Colb., et melius quidem quam *effrenati*, quod legitur in aliis codicibus.

^e Edit. Duac. et Colon. cum ms. unæ, *beneficiis*,

alii, beneficiis.

^f Ms. Colb. unus, *His signis*.

^g Ms. Colb. unus, *inexplebiliter*.

^h Mss. sex, *prædamnati*.

ⁱ Hæc, *si voluerint*, absunt a mss. Reg. duobus et Camb.

^j Mss. quinque, *Namque*. Editi, *Nam quia*.

^k Sic. ms. Colb. unus, cum aliis. Editi cum quibusdam mss., *peccati*. Ms. Reg. unus, *peccanti*; alia manu, *peccatis*, forte pro *peccantis*.

^l Mss. tres, *nam quia*. Edit. Lugd., *non quia*, sed *male*.

CAPUT IX.

Quibus signis invidorum declaretur invidia.

1. Ordo ipse exigere videtur ut de invidia quoque pauca dicamus, quæ in tantum de superbiæ fonte manavit, ut diabolus, qui per superbiam periit, hominem primum statim, succensus invidiæ felle, perdidit; ¹ namque a diabolo processit. Proinde, quia idem diabolus superbiendo invidus, non invidendo superbus apparuit, non superbia fructus invidiæ fuit, sed invidia ex superbia radice processit. Unde, quoniam quantum invidos affligat invidia, ^m sermo superior jam prodidit, non hic ⁿ de illius supplicio dicendum videtur, quo suos animos invidi laniando conficiunt; sed hoc tantum, donante Domino, debemus ostendere, qualiter invidi sancte viventium merita, sua faciant invidendo peccata; et quantum in eis ^o bonum corrumpat invidia, qui quidquid boni fieri vel dici a sanctis audierint, aut omnino ^p non credunt, aut res bene gestas in malum male interpretando convertunt. Omne malum quod de illis mendax fama jactaverit, statim, tanquam ^q si ipsi viderint, credunt. Feraliter eis qui illud verum non esse probare voluerint, contradicunt. Omnia suis æmulis fingunt, eorum profectu deficiunt, odia intra se abscondunt, et in suos cruciatus enutriunt, proficientibus invident, peccantibus favent. De bonorum malis gaudent, de profectibus lugent, ^r inimicitias gratulias ardent, deprehendi ^s pectoris sui malitiam timent, semper amari, nunquam certi; amici ^t aboli, inimici etiam sui, omnibus odiosi; ad gaudenda anxii, ad plangenda læti, utrobique ^u perversi. Inter amicos ^v discordias seminant, ^w discordantes ad tempus, si possunt, in dissensione confirmant. ^x Opiniones bonorum mendacis decolorant: in spiritualibus carnalia laudant, ut spiritualia bona eis deesse persuadeant. Amicitias simulant, ut eos qui se incaute sibi ^y commiserint, qua possunt arte decipiant. Odiorum sibi occasiones pravis suspicionibus concervant; demones, quorum sectantur facta, lætificent, Sanctos viros quibus sunt noti contristant, velut amici in obsequio, hostes in animo. ^z Continentes in verbo, turpes in facto. Prodigia secretorum, ^{aa} tenaces malorum, prompti suspicionum malarum, inanes bono-

D ^m Ms. unus, *superius sermo jam*.

ⁿ Mss. Colb. unus, *de illorum... quo*. Mss. tres, *de illius... quod*.

^o Ms. Camberton., *bonorum*. Mss. Reg. duo, *quantum eis bonum corrumpat invidia. Quidquid, etc.*

^p Ms. unus, *non credant... convertant*.

^q Ms. unus, *si et ipsi*.

^r Editi, *de inimicitias*. Mss. non habent *de*.

^s Mss. duo, *peccati*.

^t Editi, *dispersi*. Ms. unus, *ubique perversi*.

^u Mss. duo, *discordiam*.

^v Ms. Colb. unus, *discordantes, si possunt, attentius in dissensione confirmant*.

^w Mss. duo, *Opiniones*.

^y Editi, *commiserunt*.

^z Ms. unus, *incontinentes*. Alter, *compli*.

^{aa} Mss. quatuor Colb. totum hunc locum ita exhibent, *tenaces malorum suspicionum, inanes bonorum, pleni sordium, etc.*

rum. Plebi sordium, præditi fraudibus. Adversarii A corde virtutibus, pravi moribus, et insidiosi cunctis a secum in simplicitate viventibus.

2. Hæc b et his similia sunt quæ omnes invidos c bonis voto sive animo inimicos ostendunt. In hæc mala deveniunt, qui insectando d sectandos, e et diligendos abominando, feraliter a communione f bonorum omnium seipsos excludunt: ut illud bonum jure non sit in eis, quod persequuntur in bonis. Considerate, obsecro, qualiter invidos punitura sint mala sua, quos etiam bona puniunt aliena. Ubi isti fieri poterunt boni, qui sunt in bono mali, aut quando bene malis usuri sunt, qui male bonis uti non desinunt? Bene malis usi sunt martyres sancti, in testimonio Salvatoris nostri veraces, et in castris spiritualibus strenui bellatores; qui tribulationibus et B damnis, ac variis cruciatibus affecti, pariter et probati, terrenis cælestia mutaverunt; et e de bono usu malorum profecti ad gaudia bonorum perennium pervenerunt. Item bonis utitur invidus male, quia omnibus bonis quæ miser exsecratur, abjectus, animi sui supplicio h relinquetur affligendus. Et quis ei poterit subvenire, qui se sibi exhibet invidendo carnificem? Aut unde sibi i parabit salutem, j qui de salutis materia contrahit (bonis male utendo) perniciem? Verumtamen si invidi quoque sicut alii peccatores divinitus inspirati, in spem recuperandæ salutis assurgunt, ac sibi quales sunt, Deo placituri displicent, si non imitentur Cain, qui postquam dominantis invidiæ furore cæcatus, germano suo vitam per scelus extorsit, et animam suam fraterni corporis C morte percussam supplicio æternæ mortis addidit, consequendæ veniæ desperatione depressus ait k ad Dominum: *Major est iniquitas mea quam ut veniam merear* (Gen. 19, 15); hoc est dicere Deo: Indulgeri mihi non peto, quia peccatorum meorum magnitudine indulgentiæ tuæ vincitur magnitudo. Denique nusquam legitur aut pœnituisse de suo scelere, aut veniam meruisse. Si ergo l hujus abhorrentes exemplum se sibi auferant, et se Deo suo restituant, nec se in profundum malorum salutem desperando projiciant; quis dubitet, imo quis non firmiter credat, eis prioris malitiæ veniam posse conferri, si modo

a Ms. unus non habet hanc vocem, *secum*.

b Mss. tres, *Hæc et alia sunt*. Alii tres, *et talia sunt*.

c Ms. Colb. unus, *bonis voto sui animi*. Alter, *bonis noto sibi animo*.

d Ms. Camb., *non sectandos*.

e Mss. quatuor, *diligendo abominandos*.

f Ms. unus, *bonorum hominum*.

g Ms. Camb., *et de bono usu, eo bono usi malorum profectu, ad gaudia, etc.* Ms. Colb., *et de bono usu eo bene usi malorum profectu, ad gaudia, etc.*

h Ms. duo, *relinquitur*.

i Mss. Reg. et Camb., *probet*.

j Ita mss. septem. Edit. Lugd., *qui de salute male utendo facit perniciem*? Editi alii, *qui de salutis materia, bonis male utendo facit perniciem*.

k Mss. quatuor, *ad Deum*.

l Mss. quatuor, *ab hujus abhorrentis exemplo*. Ms. unus, *ab hujus abhorrendi*. Alter, *abhorrentis exemplo*. Alius, *hujus abhorrendi, sine ab*.

invidiæ vlnere sanato correcti, amaritudinem sæ pectoris dulcedine fraternæ dilectionis expellant, eos m simpliciter amando quos oderant, ut ad bonum fraternæ communionis ac pacis, honorum omnium, quorum n gravabantur meritis, adjuventur exemplis?

CAPUT X.

Quantis malis vanitas vanos involvat.

1. His o itaque super invidia disputatis, quam gravi malo etiam vanitas vanos involvat, consequenter expediam. Quæ ut facilius vitari possit, quid in se corruptionis habeat breviter declarem. Est enim vanitas, inflata quædam circa delectationes varias animi languentis affectio, potiendi honoris avida, simul et nescia, morbo p excellentiæ inanis q afflata, cava, morbida, turbulenta, animorum levium domina, male fundatis omnibus blanda, repugnantibus fumea, capiendis seductoria, captis invicta, simulatio quædam virtutum, r anima vitiorum, fomes carnalium delectationum, labes morum, appetitio dignitatum, dulcis miseris, amara perfectis, periculosa dubiis, imperiosa subjectis, s infirma fundatis; t facile captivat, captivos oblectat, ambitiosos vexat, angustos inflat, inflatos humiliat; cui serviunt tumidi, sub qua jacent elati, quam inveniunt perdit, ad quam currunt lapsuri, in qua sibi videntur stare jam lapsi.

2. Hæc est vanitas, quæ non aliquas virtutes, ut putatur, u exantlat, sed licentiam vitiorum, cum fuerit a vitiosis recepta, corroborat: cæterum mentes virtutum plenas omnino non penetrat. Vanos ergo ac nullis fultos virtutibus tentat; et ipsos fastu ruinose ambitionis inflatos, in occulta dedecora quadam publice furendi delectatione præcipitat, v sicut vacuum navem tempestas in diversa tumidis fluctibus jactat, et in arca, frumentis sua gravitate manentibus, x leves ex ea ventus paleas raptat. Quod si ita est, non vitiosos facit vanitas, sed ostendit: y quæ illos sui afflatus vento circumfert, ac lubricis circumactos affectibus rotat; qui se ad omnes ejus impulsus studio propriæ voluntatis accommodant; qui se de operibus quorum sibi conscius non sunt turpiter jactant; qui se ab omnibus prædicari per nefas affectant; qui sanctos viros sui comparatione z depreciant; qui vitio auræ popularis elati, nihil sibi per-

m Abest vox *simpliciter* a mss. duobus Colb.

n Ms. unus, *gravantur*. Alter male, *gratulabantur*.

o Mss. Colb. tres, *His ita*.

p Ms. unus, *scienti r*.

q Ms. Reg. unus, *inflata*.

r Ms. Camb., *amica vitiorum*; ms. Colb. unus, *amor vitiorum*.

s Hæc verba, *infirma fundatis*, absunt a ms. uncolb.

t Mss. duo Camb. et Colb. unus, *reddant incautos*.

u Mss. alii tres Colb., *faciles captivat*.

v Mss. duo Reg. et Camb., *strangulat*. Colb. unus, *exangulat*.

w Ms. Camb., *sic*.

x Mss. quinque, *levis*.

y Edit. Lugd., *Quod in eos*. Mss. duo Colb., *quæ illos*; tum mss. Camb. et Colb. unus, *sui afflatus vento*. Colb. alter, *sui afflatu venti*. Alius, *sui afflatus ventus*.

z Ms. Camb., *depravant*.

fectionis deesse existimant. Occurrentium salutatio-
nibus gaudent, suis adulatoribus favent, ^a voluptati-
bus parent, omnibus turpibus placent. Gestiunt
docere quod nesciunt, credi de se sublimia volunt,
delectabilia gravibus anteponunt; execrantur verbo,
quod animo concupiscunt; appellationes virtutum
vitiis suis ^b imponunt. Se ipsos fallunt, faventes sibi
^c decipiunt. In promissione honesta veloces, in exhibi-
tione mendaces. A bono mutabiles, mali tenaces. In
verbo graves, in animo turpes, ubique fallaces. Læti
ad prospera, fragiles ad adversa. Inflatu ad obsequia,
anxi ad ^d opprobria. Immoderati ad gaudia, faciles
ad humana, difficiles semper ad honesta.

3. Illis ^e ergo et similibus delinitis vanitas pre-
mit, nec eos aut suum morbum sentire, aut ad medicum
venire permittit. Et quid est ad medicum venire,
nisi infirmum suas infirmitates agnoscere, nec pla-
cere sibi, sed de factis quæ illi videbantur esse glo-
riosa, confundi? Quod certe illi non faciunt qui, de-
siderio comparandæ opinionis incensi, eis tantum
operibus quibus emitur favor humanus inserviunt,
et ^f morum bona contemnunt; tantumque eos ar-
dor humanæ laudis inflammat, ut laboriosa operosa,
quæ populus admiretur, et quibus fama diffunditur,
sine labore suspiciant, et libenter exercent. Inde
est, quod jejuna, abstinere, vigilare, ecclesiam
frequentare, vel psallere, cum hæc omnia sine labore
non fiant, etiam cum delectatione illi faciunt, qui ex
his hominibus placere concupiscunt: non quod ista
et homines Dei non faciunt; sed quod illi probentur
ea Deo magis, quam hominibus exhibere, qui ferven-
tius student etiam moribus sanctis excellere.

4. Cæterum si quisquam foris, ubi potest magnus
credi, ^g resplendeat, et intus, ubi Deus solus videt,
æqualeat; quis non intelligat, ^h quod illi omnes ab-
stinentiæ, ac jejuniorum, vigiliarumque continui la-
bores quos ⁱ nobis Dei amor, eis amor humanæ lau-
dis, et inflammata vanitas facit tolerabiles, non sint
ornamenta morum, sed velamina vitiorum? Quapro-
pter ^j vera jejunia, abstinentiæ, vigiliæ, elemosynæ,
cætera hujusmodi, augere debent bonum nostrum,
non velare peccatum; nec pro justitia, sed cum justi-
tia Deo sunt exhibenda: quoniam quidem multo at-
tentius debent præcepta perficere, qui ea parati sunt

A perfectionis ^k amore transcendere. Alioquin si in-
vidi, si superbi, si elati, si cupidi, hæc et his similia
mala pectoris sui non reprimant, et tamen suum cor-
pus jejuniis, ac labore abstinentiæ, quamvis conti-
nuatæ, conciant; nec illa eos opera impensa vani-
tati justificant, et hæc vitia, quæ negligunt emendare,
condemnant. Itaque licet ^l ubique libri hujus singu-
lis quibusque vitiis absolutis, remedia quoque qui-
bus ^m possint caveri vel emendari subjecerim, hic
tamen compendii gratia generalis quædam regula,
ⁿ Domino illuminante, monstranda est, cui regulæ
^o veraciter innitentes, omnibus peccatis obsistant.
^p Nulla res sic nos ab omni peccato servavit immu-
nes, sicut timor supplicii, et amor Dei. Sed de cari-
tate, ^q quod Dominus, cujus donum caritas ipsa est,
^r dederit, postea disseremus.

CAPUT XI.

De utilitate timoris, et quod efficaciter peccatis obsistat.

Nunc ^r de timore supplicii pauca dicamus. Ad pœ-
nam quæ ^s peccatis debetur, mens antequam peccet,
aspiciat; cruciatus ac dolores qui solent sequi pec-
cantem, carnalibus incentivis ^t opponat; et nihil
eam peccati ^u oblectat, nec ad peccandum ulla dele-
ctatio ^v corporalis inclinat. Denique non ideo cedi-
mus illecebris ac ^x voluptatibus nostris, quia repu-
gnare non possumus; sed quia securitatem nobis
^y occultandi criminis ipsi promittimus; et dum credi-
mus colorari, vel redimi posse quod facimus, ^z spe
præsumptæ impunitatis illecti, dominationem in nos
nostræ ^{aa} voluptati permittimus. Cæterum, si eo tem-
pore quo quis peccare deliberat, sana mente consi-
deret, quæ pœna expectet in suis facinoribus ac
flagitiis deprehensos, quod supplicium convictos ex-
cruciet, qui tremor membra quatiat, pallor ora per-
fundat, quantum denique humiliet et execrabilis
omnibus reddat; etiam ipsum sordidæ opinionis op-
probrium nescio an possit quibuslibet vitiis accom-
modare consensum. Quid enim mali operis fieri po-
test unde nec erubescant etiam illi, quos ipsa flagitia
sua delectant? Hinc est quod hi qui bona sua vane
ac deformiter jactant, dedecora quibus remordentur
et humiliantur occultant. ^{bb} Quid quod in peccantem
etiam sine humano judicio conscientiæ judicantis
tormenta desæviunt, et male sibi conscientiam mentem

^a Mss. tres, voluntatibus.
^b Mss. Reg. duo, apponunt; ms. Camb. anteponunt.
^c Ms. Colb. unus, despiciunt, aut decipiunt.
^d Ms. Colb. unus, ad propria.
^e In mss. quinque deest ergo.
^f Ms. Reg. unus, et majora bona.
^g Mss. duo, splendeat.
^h Editi, omnes illæ abstinentiæ.
ⁱ Mss. tres Colb. et Lugd. edit., quos nobis tolera-
biles vanitas facit, omissis intermediis. Mss. Reg. duo,
Colb. unus, quos nobis tolerabiles eo ardore huma-
næ laudis inflammata vanitas facit. Editi. Duac., Lo-
nan. et Colon. ut in textu.
^j In mss. tribus Colb. non habetur vera.
^k Ita mss. quatuor Colb. Reliqui, opere.
^l Hæc, ubique libri hujus, absunt a ms. uno Colb.
^m Mss. tres, possunt caveri. Mss. duo subjecerimus.
ⁿ Mss. duo, Deo illuminante.

D ^o Alias, velociter.
^p Ms. Reg. unus, nec u. a. res. Alius, nos sic.
^q Sic mss. duo Colb. Editi vero, quod Dominus...
donat. Ms. autem Colb. alius, quam Dominus, qui ca-
ritas ipsa est donat.
^r Ms. Colb. unus, Hic de timore. In uno deest sup-
plicii.
^s Mss. tres, peccatis. Unus, peccato. Alius, pro
peccatis. Editi, peccanti.
^t Mss. duo, supponat.
^u Ms. Camb., delectat.
^v Ms. Colb. unus, delectat: o carnalis.
^x Ms. unus, voluntatibus.
^y Ms. unus Colb., occultam discriminis.
^z Ms. Colb. unus, spe præsumpta et impunitate ela-
cti, forte pro illecti.
^{aa} Mss. tres, voluntati.
^{bb} Editi. Lugd., quidquid est unde in peccantem.

ipsæ etiam cogitationes secreti reatus, ^a cruciatoria A recordatione conficiunt.

CAPUT XII.

De futuro iudicio, vel æternitate supplicii, ac de qualitate gehennæ.

1. Age jam cum ad illud ultimum iudicium venerimus, ab eo iudice iudicandi, qui nec falli occultatione criminum potest, nec ^b ad impunitatem promerendam muneris alicujus oblatione corrumpi: eum cœperint omnium secreta revelari, et non solum actus ac verba, sed etiam ipsæ cogitationes ostendi: quid faciemus ^c sub tanti iudicis maiestate? Quid excusationis obtendere poterimus? Qua nos defensionis arte purgabimus? Quæ nobis subventura est pœnitentia, ^d quam in hac carne contempsimus? Quæ nos defensura sunt opera ^e bona, quæ in hac vita non fecimus? ^f Ad quos apostolos, aut ad quos alios sanctos confugituri sumus, quorum exempla simul ac verba despeximus? An forte ^g aliquos ibi fragilitas corporis excusabit? Sed excusationi eorum reclamabunt omnium exempla sanctorum, qui ^h cum fragilitate carnis in carne viventes, fragilitatem carnis in carne vincentes, quod fecerunt, utique fieri posse docuerunt: maxime, quia nec ipsi peccato sua virtute, sed ⁱ Domini miserantis auxilio, resisterunt: qui se et non quærentibus, ut quæretur, atque in eum credatur, ostendit; et credentes in se, ne a peccato vincantur, invicta protectione defendit.

2. Quid ergo responsuri sunt, si eis Dominus dicat: Si potuistis, quare non resististis desideris peccatorum? si non potuistis, quare meum contra peccata non quæsisis auxilium? aut vulnerati, quare in pœnitendo non adhibuistis vulnere vestro remedium? ^k Nonne ad hæc obmutescentes, et quid excusationis referant non habentes, dicet: *Ligate eos manibus et pedibus, et mittite in tenebras exteriores: ibi erit fletus et stridor dentium; ubi vermis ^l eorum non morietur, et ignis eorum non exstinguetur* (Matth. xxii, 13; Isai. lxvi, 24; Marc. ix, 44). Et quid est

^a Ms. Reg. unus, et male sibi conscia mente, ipsæ etiam cogitationes secreti reatus, cruciatum ac recordationem conficiunt. Ms. Colb. unus, et Camb., et male sibi consciam mentem... cruciatu ac recordatione conficiunt. Alter, cruciant ac recordationibus conficiunt.

^b Ms. unus Colb., ab impunitate promerenda.

^c Ms. unus Reg., sub tanta.

^d Ms. unus, quam gestare carne.

^e Ms. unus caret hac voce, bona.

^f Ms. unus: Ad quos apostolos ibimus, aut ad quos alios, etc.

^g Ms. Colb. unus, aliqua se ibi. Reg. unus, aliqua sibi. Ms. Camb., aliqua fragilitas.

^h Hæc voces, cum fragilitate carnis in carne viventes, absunt a mss. Colb. quatuor, et Regiis duobus. Reg. unus: in carne vivente [forte viventes], superaverunt: quod fecerunt, etc. Alii, vincentes tantum.

ⁱ Mss. duo, Dei.

^j Ms. unus, non pœnitendo.

^k Ms. unus. reddant. Totum locum sic præferunt alii codices. Ms. Camb., Numquid ad hæc obmutescentibus, et nil excusationis habentibus dicit. Ligatis

obmutescentes manibus et pedibus ligari, nisi in inferno, ^m ubi Deo nemo confitetur, actione privari? sicut in exteriores tenebras mitti, nihil aliud erit nisi a Domino, qui est mentium lumen, expelli. Fletus autem et stridor dentium acerrimos eorum dolores ostendunt, qui supplicio ⁿ æternæ mortis addicti, non ^o videndi sensum habituri sunt, sed dolendi. Quorum continuus gemitus, cruciatus æternus, dolor summus, pœnalis sensus, torquent animas, nec extorquent; puniunt corpora damnata, nec finiunt. Quos ideo sibi deputatos ignis inextinguibilis ^p non exstinguit; ut permanente sentiendi ^q vita, pœna permaneat, et ad dolendum magis quam ^r ad vivendum æternis corporibus compeditos habeat, quos in flammis ^s vivacibus immortalitas secundæ mortis occidat. Jam ^t vero quod dicit: *Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non exstinguetur* (Isai. lxvi, 24), ad totam refertur damnati hominis pœnam; quem inefficacis pœnitentiæ ignis exurit, et consumentis conscientiæ vermis immortaliter rodit. ^u Proinde omnes qui in gehenna dicuntur occidi, non id cum illis agitur, ut maximis consumpti doloribus, aliquando deficiant; sed ut in illis pœnaliter vivant.

3. Hæc et his similia libenter audire vel legere: jugiter ante oculos mentis adducere, futura credere: sine ulla perturbatione metuere, cogitare quale malum sit ab illo gaudio divinæ contemplationis excludi, beatissima sanctorum omnium societate privari, fieri patriæ cœlestis extorrem, mori vitam beatæ, morti vivere sempiternæ, in æternum ignem cum diabolo et angelis ejus expelli, ubi sit mors secundæ damnatis exsilium, vita supplicium, non sentire illo igne quod illuminat, sentire quod cruciat, exurdati incendii terribiles crepitus pati, barathri mantis amara caligine oculos obæcari, profundæ gehennæ fluctuantis immergi, edacissimis in æternum dilaniari vermibus, nec finire: hæc et multa similia cogitare, nihil est aliud quam vitis omnibus repudium dare, et omnia blandimenta carnalia refrenare. Sed nos jam, si videtur, ab his terribilibus

manibus et pedibus mittite eos, etc. Mss. Colb. duo, obmutescentibus, et quid excusationis referant [unus ex his reddant] non habentibus dicit, Ligatis eorum manibus, etc. Alius: Ligate eos, etc. Ms. ex Regiis unus habet quoque: Ligatis manibus et pedibus, mittite, etc.

^l Ms. Reg. unus, vermes eorum non morientur.

^m Ms. Colb. unus, ubi Deum nemo confitetur, boni operis actione privari. Ms. alter, Deo confitebitur.

ⁿ Ms. unus, sempiternæ.

^o Mss. tres, non vivendi.

^p M-s. tres, non exstinguet.

^q Ms. Reg. unus, sentiendi pœna, vita. Ms. Colb. unus, ut permanendi sentiendique vita in pœna permaneat.

^r Mss. duo, ac videndum.

^s Ms. unus, voracibus.

^t Hæc, vero quod dicit, non sunt in mss. nec in Lugd., quorum quinque: ad totam referuntur; unus vero, jam quia vermis... ad totam refertur. Lugd. vi servantur.

^u Ms. unus, Quoniam.

malis, quæ fidelium mentes salubri terrore concu-
tiunt, atque ab omnibus vitiosis delectationibus ab-
ducunt, et quæ amatores voluptatum suarum tunc
suz damnationis experimento probabunt, quando
jam, quod est omni infelicitate miserus, se emen-
dare non poterunt: ab his, inquam, terrificis ac tri-
stibus malis ascendamus ad illa sublimia, quibus
proficientium mentes in spem promerendæ beatitudi-
nis assurgunt^a abjuratisque terrenis, cœlestia con-
cupiscunt. Et quoniam proficere cupientes a salubri
timore incipiunt, et ad caritatem proficiendo perve-
niunt, nos quoque sufficere judicantes quod de inci-
pientium timore tractavimus, etiam de caritate, quod
ipse, cujus munus est, donaverit, disputemus.

CAPUT XIII.

De laude caritatis.

Caritas est, ut mihi videtur, recta voluntas ab om-
nibus terrenis ac præsensibus prorsus aversa, juncta
Deo inseparabiliter, et unita, igne quodam sancti
Spiritus, a quo est, et ad quem refertur, b incensa;
c inquinamenti omnis extraneæ, corrumpi nescia, nulli
vicio mutabilitatis obnoxia, supra omnia quæ carnaliter
diliguntur excelsa, affectionum omnium potentissima,
divinæ contemplationis avida, in omnibus semper
invicta; summa actionum bonarum, salus morum, finis
cœlestium præceptorum, mors criminum, vita virtutum,
virtus pugnantium, palmæ victorum, d anima sanctarum
mentium, causa meritum bonorum, præmium perfectorum.
In peccatis suis mortuos suscitatur, languentes sanat,
perditos instaurat e, spem desperatis inspirat, pacificas
mentes inhabitat; fructuosa in poenitentibus, læta in
proficientibus, gloriosa in perseverantibus, victoriosa in
martyribus, operosa in omnibus omnino fidelibus. Quam
fides f concipit, ad quam spes currit, cui profectus
omnium servit, ex qua quicquid est boni operis g vivit;
sub qua obedientia crescit, per quam patientia vincit,
propter quam carnalia blandimenta devotio religiosa
contemnit; sine qua nullus Deo placuit; cum qua nec
potuit aliquis peccare, nec poterit. Hæc est caritas vera,
germana, perfecta; quam excellentiorem viam nominat
sanctus Apostolus (I Cor. xii, 31). Et vere ipsa est via
quæ ducit per se ambulantes ad patriam: quia sicut sine
via pervenit nullus quo tendit, ita sine caritate, quæ
dicta est via, non ambulare possunt homines, sed errare.

^a Mss. quatuor, abdicatisque.^b Ms. unus Colb., accensa.^c Ms. unus, inquinamenti omnibus.^d Ms. unus, amica. Alter, amor.^e Editi Lov., Duac. et Colon., instruat, forte prostruit.^f Ms. unus, concepit.^g Ms. Colb. unus, viget.^h Ms. unus, nos docente. Mss. quinque, dicente.ⁱ Mss. duo, quia omnia.^j Mss. tres, dissertent.^k Ms. unus, alios.^l D. est vox conscientiarum in uno ms. Reg.^m Ms. unus, elucubratione solliciti.

CAPUT XIV.

Qualiter possint ea quæ de caritate sanctus apostolus
dixit, intelligi.

1. Itaque jam qualis, et quanta sit hæc caritas, non
pedum via, sed morum, Apostolo h docente, discamus.
Si linguis, inquit, hominum loquar et angelorum,
caritatem autem non habuero, factus sum velut æra-
mentum sonans, aut cymbalum tinniens (I Cor. xiii, 1).
Hominum vel angelorum linguis, inanem facundiam
quorundam significatam debemus accipere, l qui omnia
quæcunque voluerint, accurate quidem, atque eloquenter
enuntiant; sed quamvis ornate copioseque i disserant,
tamen si docendi officium vanitatis placendi magis,
quam consulendi caritate suscipiant; non ut k aliquos
doceant, sed ut se doctos ostendant; nec profectum,
sed plausum a suis auditoribus querant; si totam l
conscientiam diligentiam transferant male dicaces ad
linguam, et studiosius eloquentiam velint curare quam
vitam: si supercilio vanæ loquacitatis elati, dicta sua
magis cupiant laudari, quam fieri; nec sint de sanctitate
operis, sed de sermonis m elucubrati venustate solliciti:
nunquid non tales merito æramento sonanti, aut tinnienti
cymbalo comparantur? qui in modum tinnientis æramenti,
vel cymbali, præclara quæque magis appetunt sonare,
quam facere: nec erubescunt a seipsis aliter vivendo,
quam prædicant discrepare: qui ut n quoquo modo o
turpitudinem suæ conversationis obnubilent, honesta
prædicare non cessant; non tamen ut auditores sui eorum
prædicatione proficiant, sed ut ipsi videantur curare
quæ prædicant.

2. Sed videamus p quæ his adnectat Apostolus. Si
habuero, inquit, prophetiam, et noverim mysteria om-
nia, et omnem scientiam; et si habuero omnem fidem,
ita ut montes transferam, caritatem autem non habue-
ro, nihil sum (Ibid. 2). Not. ad hoc ista dicit, quasi
aliqua bona sine caritate habere aliqui q non possint;
sed quia nihil prosint habentibus ea, si a caritate
defecerint. Ipsa autem et licet necessaria est, ut omnia
bona, summum bonum r caritatis habentibus prosint,
et ibi eis etiam s perfectior permanebit, cum omnes
perseverantes in se ad visionem Dei perduxerit. Cæterum t
prophetia, et mysteriorum omnium notitia, vel scientia,
nec non et ipsa fides, vel cætera talia, quæ non
perfectioni fidelium, sed fragilitati necessaria
judicantur, in illa u perfectione sanctorum, quo in
caritate radicati v pervenire con-

ⁿ Ms. unus, quodammodo.^o Ms. unus, turpitudinis suæ conversationem.^p Mss. tres, quæ hic adnectat. Ms. alter, quid de his adjungens adnectat Apostolus.^q M. s. quinque, scilicet Colb. tres et Regii duo, omittunt negantem particulam, non. Colb. unus, quasi non aliqua... aliqui possint.^r Mss. septem, caritatem.^s Ms. unus, perfectior. Mss. tres, perfectio. M. s. in aliis perfectio, aut profector.^t Mss. quatuor, prophetiæ.^u Editi addunt sancta, quæ vox non legitur in mss.^v Abest pervenire a mss. Colb. et edit. Ludg. Ms. unus, intendunt.

tendunt, pervenientibus necessaria esse non poterunt, cum illis incomparabiliter meliora ac perfectiora successerint. Quia nec prophetia ibi opus erit, cum ad illud quod futurum promittebat, impleta perduxerit; nec scientia, quæ velut lucerna quædam in hujus sæculi nocte fideles illuminat, cum in illius vitæ die perpetuo Sol vivus justis effulserit; nec mysteriorum notitia, aut ipsa fides necessaria erit, quando ad ea quæ per mysterium significabantur, et credebantur ex fide, perfectio Christiana pervenerit. Caritas vero hic quidem necessaria est, quæ nos separat a diabolo, purificat a peccato, reconciliat Deo; sed ibi perfecta erit, cum perfectos Deo, a quo est donata, conjunxerit.

3. Adhuc Apostolus laudem divinæ caritatis amplificans, adjungit et dicit: Si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, et si tradidero corpus meum, ^b ita ut ardeam; caritatem autem non habuero, nihil mihi prodest (I Cor. xiii, 3). Nec immerito. Si enim non quid, sed propter quid faciamus, in illa ultima examinatione quærendum est; eleemosynæ, vel traditio corporis in mortem, quid proderunt non habentibus caritatem? Ipsa ergo habenda est, ipsa sectanda, sine qua nec eleemosynæ, nec occisio corporis, nec illa omnia superius dicta, vel alia quæ is bona perducunt aliquos ad salutem. Quia qualibet actio bona vel passio, nisi ex fide, quæ per dilectionem operatur (Gal. v, 6), existiterit, nobis prodesse non poterit. Quapropter nihil eis peccati damnabilis remanere poterit, nec deerit aliquid boni, quibus caritas, omnis inquinamenti mundatio, et bonorum omnium mater affluerit. Quoniam quidem si caritas patiens est, benigna est, si non æmulatur, non agit perperam, non inflatur, non est ambitiosa, non quærit quæ sua sunt; non irritatur, non cogitat malum, non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati; si omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet (I Cor. xiii, 4 et seqq.); et eos in quibus fuerit, omnibus his bonis quæ habet imperit: quid illi is esse potest in hac vita perfectius, qui tantis abundant, caritate in se regnante, virtutibus?

4. Proinde quando videmus aliquos patientiæ mole fundatos inconcussam pectus sævientibus malis opponere; abundantia sanctæ benignitatis affectos, bonum suum velle cum omnibus habere commune, non aliquibus ardentis invidiæ facibus coqui; non

^a Mss. duo, a quo est eis donata.
^b Ita mss. sex. Editi, ut ardeam; et infra, non habeam.
^c Editi, traditiones. Mss., traditio.
^d Mss. duo, quælibet.
^e Ms. unus, hominem. Alter, homines.
^f Mss. sex, existierint... poterunt.
^g Mss. Colb. quatuor omittunt particulam et; et infra tres ex his cum Reg. duobus, et quid illis.
^h Ms. Camb., patientia bene fundatos. Unus ex Colb. patientia fundatos.
ⁱ Ms. unus, affectuosius. Ms. Camb., effectum bonum suum, etc.
^j Ms. unus, coinquinari. Editi et ms. unus, non aliquibus ardentibus.
^k Mss. Colb. tres et Camb. quibus debet puritas ex-

hiberi. Ms. Reg. unus, sed simplicitatem cum omnibus quibuslibet puritatem exhibere; nullo fastu perniciosæ vanitatis inflari; nihil eorum quæ sunt aliena, crimine cupiditatis ambire; quæ sua sunt præ communionis bono non quærere; nulli malum, quibuslibet irritatos injuriis, cogitare; non super alicujus, aut sui operis iniquitate, sed de veritate gaudere; omnes inquietos, vel inquietudines, fundata animi tranquillitate, sufferre, post hanc vitam pœnas divinitus communitas credere metuendo, præmia promissa sperare gaudendo, revelationem filiorum Dei desiderare fortiter sustinendo: quando ergo videmus hæc, et talia bona aliquos posse, novimus, non eos magnitudine virtutis suæ posse, quod voluit ardentem, et faciunt; sed de beneficio illius caritatis, quæ non est ex nobis, sed diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis (Rom. v, 5).

CAPUT XV.

Quantum perfectionis caritas in se fundatis exhibeat.

1. Ergo si caritatem Deo exhibeamus et proximo, de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta (I Tim. i, 5), facile peccato resistimus, bonis omnibus abundamus, sæculi blandimenta contempnimus, et omnia quæ difficilia sunt humanæ fragilitati, et aspera, etiam cum delectatione perficimus; tamen Deum caritate perfecta, quæ nobis ab illis est, ex toto corde, ex tota anima, et ex totis viribus diligamus (Deut. vi, 5; Matth. xxii, 37; Luc. x, 27; Marc. xii, 30). Ex ea enim parte quis peccat, qua minus diligit Deum: quem si ex toto corde diligamus, nihil erit in nobis unde peccati desideremus serviamus. Et quid est diligere Deum, nisi illi occupari animo, concipere fruendæ visionis ejus affectum, peccati odium, mundi fastidium; diligere etiam proximum (Matth. v, 43), quem ipse in se censuit diligendum; in ipso amore servare legitimum modum, nec pervertere dilectionis ordinem constitutum? Ordinem dilectionis illi pervertunt, nec modum diligendi custodiunt, qui aut mundum qui contemnendus est, diligunt, aut corpora sua minus diligenda, plus diliguunt; aut proximos non sicut seipsos, aut Deum plus quam seipsos forte non diligunt (Videatur Aug. cap. 27, l. i, de Doct. Christ.).

2. Sed de mundo, quod diligi omnino non debeat,

hiberi. Ms. Reg. unus, sed simplicitatem cum omnibus quibuslibet puritatem exhibere.

¹ Ms. unus, instigatos; ms. alter, irrogatis.
² Ms. unus, ac sui. Alias, alicujus adversi operis.
³ Ms. unus, omnes inquietudines vel inquietos fundata, etc. Ms. alter, omnes inquietudines fortiter animi, etc.
⁴ M. s. quatuor, non metuendo.
⁵ Ms. unus, et alia bona posse aliquos.
⁶ Mss. tres, cum dilectione.
⁷ Editi cum quibusdam mss., ex illo est.
⁸ Editi, illi occupare animum. Mss. tres, illo [duo illi] occupari animo. Alias, illi copulari animo.
⁹ Ms. Colb. unus, in ipso servare amore legitimum morem, nec pervertere ordinem dilectionis. Constitutum ordinem dilectionis illi pervertunt, etc.

ipsius Dei nostri per sanctum Joannem apostolum **A** juxta illud quod dicit Spiritus sanctus, ^b *Ordinavit in me caritatem* (*Cant. ii, 4*); ut sicut ordinata caritas poscit, Deum principaliter diligamus; et propter ipsum, in ipso ea quæ diligenda sunt, tantum quantum ipse præcipit diligamus (*Levit. xix, 19*). Ipse enim ^c præcipit ut corpora nostra propter nos, proximos ^d sicut nos, et ipsum plus quam nos diligere debeamus (*Matth. xxii*): ita sane, ut eis quos nobis conjunctiores familiaritas facit, si eos fama non reprobatur, et vita commendat, nos amplius impendamus, omnium profectus nostros esse credamus, et de aliorum peccatis tanquam de nostris misericorditer lugeamus. Sic ergo possunt in hac vita illi esse perfecti, qui perfecte diligunt Deum; et illi perfecte Deum diligunt, qui volendo quod vult Deus, et nolendo quod non vult, nec ullis peccatis quibus offenditur, acquiescunt; et semper se ad virtutes, quas ipse dignatur donare, diligendas et habendas, extendunt. Hi sunt qui omnia bona quæ implere poterint, ab illo se adjutos ut possint ^e *raciter* credunt; quidquid ^f mali commiserint, vitio suæ voluntatis ascribunt; quidquid boni non potuerint implere, ab illo ut possint jugiter petunt; cum potuerint, illi gratias agunt. Bona ejus quæ fuerint consecuti, etiam aliis ^g conferri socialiter volunt, et usque in suos inimicos dilectionis suæ latitudinem porrigentes, hoc omnes cupiunt esse quod ipsi sunt. Satis de vitiiis eorumque remediis est disputatum; nunc jam qualiter unaquæque virtus possit acquiri breviter disseramus.

3. Proinde secundum nos proximos omnes diligimus, quando ad mores bonos, et ad æternam vitam consequendam, sicut nobis, saluti eorum consulimus; quando nos in eorum peccatis ac periculis cogitamus; et sicut nobis subveniri ^h optamus, ita eis ⁱ pro viribus subvenimus; aut si facultas defuerit, voluntatem subveniendi tenemus. Quapropter hæc est proximi tota dilectio, ut bonum quod tibi conferri vis, velis et proximo; ^j et malum, quod tibi nolis accidere, nolis et proximo. Illi vero plus quam se diligunt Deum, qui pro ejus amore suæ ad tempus salutis non parcunt; seipsos tribulationibus ac periculis tradunt, nudari facultibus propriis, patriæ suæ extorres fieri, parentibus et uxoribus ac filiis suis renuntiare parati sunt; et ut totum dicam, ipsam corporis mortem non solum non refugiant, sed etiam libenter excipiunt, ambientes ^k a corporis sui vita magis quam a Deo, ^l *vita vitæ suæ, discedere*.

4. Iste igitur nobis dilectionis ordo servandus est,

^a Ms. unus, *ordnanti*.

^b Mss. tres, *suæ dilectionis*.

^c Mss. sex, *ideo se diligit quisque, quia sibi frater aut soror, etc.*

^d Mss. tres, *optaremus*.

^e In uno ms., *pro viribus nostris*. In alio desunt hæc omnino.

^f Hæc verba: *Et malum quod tibi nolis accidere, nolis et proximo*, desunt in tribus mss.

^g Mss. duo, *a Deo vitæ suæ*.

^h Mss. sex, *Ordinate in me*.

ⁱ Mss. quinque, *præcepit*. Sic et post pauca.

B lendo quod non vult, nec ullis peccatis quibus offenditur, acquiescunt; et semper se ad virtutes, quas ipse dignatur donare, diligendas et habendas, extendunt. Hi sunt qui omnia bona quæ implere poterint, ab illo se adjutos ut possint ^e *raciter* credunt; quidquid ^f mali commiserint, vitio suæ voluntatis ascribunt; quidquid boni non potuerint implere, ab illo ut possint jugiter petunt; cum potuerint, illi gratias agunt. Bona ejus quæ fuerint consecuti, etiam aliis ^g conferri socialiter volunt, et usque in suos inimicos dilectionis suæ latitudinem porrigentes, hoc omnes cupiunt esse quod ipsi sunt. Satis de vitiiis eorumque remediis est disputatum; nunc jam qualiter unaquæque virtus possit acquiri breviter disseramus.

CAPUT XVI.

De qualitate virtutis, et qualiter sibi consentientes informet.

1. Omnis sancta virtus res est divina, incorporea prorsus atque mundissima: quam mentes inquinatæ non inquinant, sed ipsa inquinatas emaculat; cujus participatione ^m formantur informia, suscitantur mortua, ⁿ sanantur infirma, corriguntur prava, reconciliantur ^o aversa. Hanc non habet nisi Deus, et is cui dedit Deus. Quæ in animo habitat, sed ^p animum corpusque sanctificat; ad quam nullus accedit invitus, quam nullus amittit, nisi propria voluntate deceptus. Nemo eam sibi conferre potest, cum possit auferre; alteri autem ^q nec conferre prævalet, nec auferre.

2. Itaque cum talis ac tanta virtus cuilibet inter voluptates suas adhuc marcescenti refulserit, ^r atque ei ad se concupiscendam desiderium salubre commove-

^l Ms. unus, *proximos sicut et ipsum plus quam nos, minus bene*.

^k Mss. duo, *male commiserint*.

^l Mss. quinque, *conferre*.

^m Mss. tres, *firmantur infirma*.

ⁿ Ms. unus, *sanantur agrola*.

^o Mss. quatuor, *aversa*; unus, *erersa*.

^p Mss. quatuor, *animam*.

^q Ms. Colb. unus, *nec conferri prævalet, nec auferri*.

^r Mss. tres, *atque eum ad se concupiscendum desiderio salubri commoverit*.

rit : protinus in animo ejus duarum delectationum contrariarum rixa consurgit; et mentem voluntas adversum se ancipiti delectatione ^a divisam in diversa ducit ac reducit; modo reprehendendo quod elegerat, modo quod reprehenderat eligendo; atque ita in a'terutrum latus ^b se cogitationum varietate versantem, ipsa velut virtutis ac vitii ^c tepida medietas, vexat ac lacerat. Quoniam quidem quemlibet hominem, donec se in eo quod ^d elegerit certa definitione confirmet; quandiu modo non vult quod volebat, modo velle incipit quod nolebat; velut in quodam deliberationis ^e incertæ bivio constitutum, discerpit ipsa diversitas ^f voluntatum. Hinc eum virtus admonet suæ salutis, et ^g vocat; inde consuetudo vitiosa discedere a se volentem ^h remoratur, et revocat, et paulisper a se averso, nec ad virtutem plene converso, usitatæ voluptatis admonitione blanditur, et omnes illecebras quibus olim perditæ fruebatur ostendit. Turpia quoque desideria quibus ⁱ vinciatur immittit, ac jam pene fastidienti blandum nescio quid molliter insusurrat; et supplicat ne præponat mollibus dura, lætis tristia; certis dubia, ^j præsentī voluptati futura; cogitet quam pœnale sit atque difficile dulcibus carere ^k deliciis, illecebris renuntiare carnalibus, abstinentiæ jugis gravari laboribus, jejuniorum ac vigiliarum continuatione torqueri, certa carnis afflictione præmium dubiæ remunerationis ambire, contra diabolum decipiendi peritium ^l resistendo arma corripere, insidiarum ejus ac fraudes vigilantis animi cautione vitare; quam ^m denique miserum sit enormitate tætaxe asperitatis evictum, ac diabolica fraude deceptum, ad repudiata redire, voluptatibus quas abjecerat frui, et omnibus quæ incaute laboriosum suscipiendo propositum contempserat, delectari.

3. His et talibus vitiosa consuetudo, dubium ⁿ sanctæ definitionis affligit. Virtus contra quæ continentia nominatur, ^o morantem confidenter objurgat, ad delectationes puras castasque delicias quibus fruuntur omnes sui amatores, invitat; offert nudo justitiæ vestimentum; illuminato sui apparatus demonstrat ornatum; diffidenti de se protectionis suæ

^a Mss. sex, *divisa*. Editi paulo post non habent *ita*.

^b Ms. Colb. unus, *mutua se*.

^c Ms. unus ab alia manu *trepida*. Ms. alter, *velut inter virtutes ac vitia tepida medietas*.

^d Ms. unus, *elegerat*.

^e Ms. unus, *incerto bivio*.

^f Mss. duo, *voluptatum*. Colon., *voluntatem*.

^g Ms. unus, *et advocat*.

^h Mss. duo, *moratur*.

ⁱ Ms. Colb. unus, *vincatur*. Alter, *vincebatur*.

^j Mss. sex, *præsentium voluptati, futura*.

^k Mss. duo, *divitiis*.

^l Mss. tres, Colb. *resistendi*; et post pauca. Mss. Camb., *arripere*.

^m Edit. Lugd. cum mss. tribus, *deinde*.

ⁿ Ms. Colb. unus, *sanctæ conversationis*.

^o Ms. unus, *remorantem*.

^p Mss. duo, *arma arripiat*.

^q Mss. sex, *Qui si persuasione*. Unus, *Qui per- sursione*.

^r Ms. unus, *a pulchritudine*.

A promittit auxilium: hortatur et provocat, ut definitionis ambiguitate deposita, propositum spirituale suscipiat; perseveraturum se in suscepto labore propositi sui, non sua possibilitate, sed Domini miseratione confidat, nec suis viribus, sed gratiæ omnipotentis fretus auxilio, contra diabolicas impugnationes victricia arma ^p corripiat; cogitet quanti et quantæ potuerunt et possunt quod se posse desperat: unde illi vel illæ potuerunt, inde se posse firmiter credat; certa spe spiritalia carnalibus, et terrenis cælestia, et futura præsentibus anteponat.

CAPUT XVII.

Quibus gradibus conversi in culmen perfectionis accendant.

B 1. Cum ^q vero quis persuasione ^r ac pulchritudine virtutis illectus, aliquantulum a priore conversatione recesserit, statim ei alia ^s tentatio, contra quam læctetur, occurrit. Nam quem carnalis voluptas superata dimiserit, mundi vanitas occupabit: sicut nobis illi exemplo sunt qui ^t delectationem sibi sativæ libidinis interdunt, et ventosæ vanitatis ^u licentiam suæ voluptati [*forte voluntati*] permittunt. Turpitudini ^v concubitus contradunt, et ^x ambitioni succumbunt; utuntur deliciis ac vestibus accuratis ad luxuriam, comatulis ^y pueris, ac potentibus equis ad pompam, accipitribus ac saginatis canibus ad venatum, venationibus crebris ad luxum, ^z ambitiosi apparatus jactantiam necessarium mentiuntur ornatum.

C 2. Jam ridere ^{aa} effuse, vocem procacibus cachinnis attollere, turpes jocos libenter audire, aliorum prænam suam facere fatigando lætitiæ, urbano quosque quamvis turpes, explere deliciis, ^{bb} serio necessariis indigentes abjicere, domos amplissimas et ornatas exstruere, facultates ^{cc} suas indesinenter augere, alienis pervadendis, si possibilitas patiatur inhiare; non rem cupiditatis, sed nescio cujus utilitatis existimant: ut illa quæ dixi, vel alia multa milia, non solum libenter exerceant, sed etiam hi eos objurgantes irrideant, ^{dd} ineptire credentes illi qui licita et usitata nobilibus crimine ambitionis

^a Ms. unus, *luctatio*.

^t Ms. Colb. unus, *delectationi sibi suæ libidinis*.

^u Ms. Colb. unus, *delectationes anteponunt*.

^v Ms. Camb., *concupitæ*.

^x Ms. Colb. unus, *et desiderio cupiditatis et ambitionis succumbunt*.

^y Mss. duo, *puerulis*. Unus, *puellis*. Alter, *cum matulis*, forte, *commatulis puerilibus*.

^z Ita mss. quatuor. Editi vero, *et ad ambitiosi apparatus jactantiam*. Ms. Colb. unus, *et ambitiosi apparatus jactantia*.

^{aa} Ms. Colb. unus, *Jam ridere, effusam vocem procacibus cachinnis attollere*.

^{bb} Ita mss. sex. Editi, *servos*. Sed melior jam visa erat prior lectio his qui apposita voce, *serios* in margine subjunxerant, ita legi in Camb. ms. qui forte unicuique illis occurrerat.

^{cc} Ms. unus, *proprias*.

^{dd} Ms. Colb. unus, *ineptos recensentes illos qui licita et usu consuetudinario data nobilibus*. Et paulo post, mss. quinque et Lugd., *infument*.

famant. Sed ^a qui hoc quoque malum divinitus ad-
iutus evicerit, et spiritalis continentiae viribus fultus,
omnia quibus potest a perfectione retardari, calca-
verit; mentem suam sanctae viriuti, studio bonae
voluntatis ^b inclinavit: tunc delectabiliter ac devoto
nutu omnes reginae virtutis in se regnantis obser-
vat: ac sic cum Deo suo unus spiritus factus, nihil
aliud agit semper aut cogitat, nisi unde clarior ^c ac
nobilior fiat, et oblectationes vitiorum omnium, puris
delectationibus vincat.

CAPUT XVIII.

*Quae sit quaternarii numeri credenda perfectio; et quod
quatuor virtutes, quae dictae sunt principales, ex fide
videntes a Deo collatae justificent.*

1. Videamus nunc an vera sit philosophorum illa
sententia, qua quatuor virtutes, velut quosdam vir-
tutum omnium fontes, vitia quoque quatuor, velut
quosdam origines malorum omnium definiunt. Prin-
cipales quatuor, esse virtutes non solum philosophi
sentiant, sed etiam nostri consentiunt. Sed quare
quatuor, vel quae sint opera singularum, hoc, Do-
mino illuminante, debemus breviter demonstrare.
Quaternarium ^d numerum perfectioni sacratum pene
nullus ignorat. Siquidem totus orbis Oriente ^e et Oc-
cidente, Aquilone et Meridie, quatuor ^f determinari
partibus sive angulis invenitur; et ipse Adam, qui
est humani generis pater, vel generale nomen, quod
dicitur homo, quatuor litteris explicatur. Corpus
quoque quatuor elementis ^g exstructum, quaternarii
numeri in se continet sacramentum. Ipsius etiam
animae quatuor esse affectiones, quibus vel ad bona
utimur, vel ad mala, et antiqui subtiliter invenerunt,
et eorum inventa probantes posterius susceperunt.

2. Sed et quatuor flumina quae de paradisi fonte
procedunt (*Gen. II, 10*), vel quatuor Evangelia, di-
vini currus rotae quatuor, et animalia, aera eorum
quatuor ac facies (*Ezech. I, 5 et seq.*), dignitatem
numeri huius abunde commendat: et ideo ^h virtutes
istae quae tantum continent perfectionis in nume-
ro, sollicitè considerare debemus, quantam sancti-
tatem conferant animo Christiano, et quam nihil
perfectionis ⁱ usquam sit, quod in istis virtutibus
non sit. Nam si facit temperantia temperantem, pru-
dentia prudentem, iustitia justum, fortitudo fortem;
eo qui temperanter, iuste, et prudenter agit, ac for-
titer, nescio quid possit esse perfectius. Itaque diffi-
cile quidem est nobis nomina virtutum, quae ex illis
quatuor, quas principales diximus, oriuntur, osten-

^a Alias, si quis.

^b Ita mss. quatuor. Ms. alter, *inclinat*. Editi, *inclinaverit*.

^c Mss. tres, aut nobilior.

^d Ms. unus, *perfectionis*. Alter, *Quaternarium numero perfectionis sacratum*.

^e Ms. duo hic omittunt et, quod legitur in aliis
iudiciis.

^f Mss. duo, *terminari*.

^g Ms. unus, *instructum*

^h Ms. unus, *virtutes istas*.

ⁱ Mss. quatuor, *numquam*.

^j Ms. Reg. unus, *affectibus*. Alter et Colb. unus

dere; sed cum proprietates, et actus earum coeperint
aperiri, ex ipsis i affectionibus singularum, quae vir-
tutes ex quibus existant, forsitan apparebit.

3. Verumtamen hoc imprimis nosse et tenere de-
bemus, quod istae quatuor virtutes, vel omnes quae
ex illis existunt, dona sint Dei; et quod nullus eas
habet, habuit, aut habebit, nisi cui Deus, qui est
omnium virtutum proprietas et origo, contulerit.
Quoniam quicumque, quocumque tempore, in qua-
cunque gente in Deum credentes ex fide vixerunt,
illius dono temperantes ac prudentes, iusti, ^k ac for-
tes fieri utique potuerunt. Qui autem nescientes
Deum, vel etiam blasphemantes, sine fide vixerunt,
nihil earum virtutum a Deo accipere, vel habere po-
tuisse credendi sunt.

CAPUT XIX.

De temperantiae qualitate, vel opere.

1. Sed jam videamus quae sit proprietas singula-
rum. Temperantia temperantem facit, abstinentem,
parcum, sobrium, moderatum, pudicum, taciturnum,
^lserium, verecundum. Haec virtus ^m si in animo ha-
bitat, libidines frenat, affectus temperat, desideria
sancta multiplicat, vitiosa castigat, omnia intra nos
confusa ordinat, ⁿ ordinata corroborat, cogitationes
pravas removet, inserit sanctas, ignem libidinosam
voluptatis exstinguit, animi teporem desiderio futu-
rae remunerationis accendit, mentem placida tran-
quillitate componit, et ^o totam semper ab omni vi-
tiorum tempestate defendit. Temperantia intempe-
rantiam nostram ad ^p honestum modum redigit in
cibo ipso vel potu, ut contenti simus apposis: ne
poscamus impudenter quod aut ille qui poscitur
forte ^q non habeat; aut alios quod desiderio nostro
placet offendat, aut gulae nostrae intemperans appe-
titus appareat; nec iudicemus eos qui volunt ^r cibis,
quos ipsi percipimus, abstinere; nec eis verecun-
diam faciamus qui ea quibus ipsi abstinemus, forte
percipiunt, et Deo gratias agunt: certi quod satis
miserum sit aliquos de cibi vel potus perceptione
damnare, aut nobis arrogare per abstinentiam sancti-
tatem.

2. Temperantiae est quod reverentiam senioribus
exhibemus, aequales germanitus honoramus, junio-
ribus gratiam ^s paternae dilectionis impendimus;
quod praestamus loquenti seniori silentium, quod
ipsius ad loquendum praestolamur imperium, quod
non attollimus immoderatam in colloquutionibus so-

cu in Camb., *effectibus*.

^k Mss. duo, vel fortes.

^l In mss. duobus Colb. deest vox *serium*.

^m Ms. Colb. unus, *in animo ubi habitat*, absque *si*.

ⁿ Ms. unus Colb., *infirmam corroborat*.

^o Ms. Colb. unus, *et tutam semper ab omni vitio-
rum potestate defendit*.

^p Ms. unus, *ad omnem honestum*.

^q Ms. unus, *non habebat*. Ms. unus, *aut ne alios*,
etc. Desunt haec in ms. uno Reg.

^r Ms. duo, *a cibis*.

^s Ms. unus, *purae dilectionis*.

num, quod ^a risui prorumpere non permittimus in cæchinum, quod nulli detrahimus, nec ^b detrahentes æquanimiter sustinemus: scientes, quod tam illi qui detrahunt quam illi qui detrahentibus acquiescunt, vanitatis morbo corrupti sunt; ^c qui ad hoc alios viles videri volunt, ut se commendent eorum comparatione quos carpunt, et videantur ea vitia non habere, quæ malitiose in aliis reprehendunt, quod malum temperantia tollit; cui qui servire voluerit, non quod reprehendat in fratribus, sed unde Deum laudet attendit. Ac per hoc ipsius temperantiæ est, quod non solum temperantes in omnium membrorum officiis sumus, sed etiam quod omnia libenter, quæ nos moderatos ac sobrios faciunt, observamus. Sed de temperantia hæc dicta sufficiant, ^d ut et de fortitudine disseramus.

CAPUT XX.

Quales esse debeant quos animi fortitudo nobilitat.

1. Animi fortitudo ea debet intelligi quæ non solum diversis pulsata molestiis inconcussa permaneat, sed etiam nullis voluptatum illecebris resoluta succumbat. Alioquin si impetus quidem malorum æventium frangat, si calamitatibus quibuslibet impactis ^e obstat, si inter injuriarum æva, inter procellas argentium pressurarum, inter inimicitias ac damna præsentia, atque multimodas persecutiones infatigata persistat, et tamen de ipsa se adversarium sustinentia jactet, nec de dono Dei, ^f quo illustratur, exsultet, sed carnaliter se de vulgi favore, quo prædicatur, oblectet; plusque gaudeat ex eo quod laudatur, quam ex eo quod habet unde laudetur; et per hoc humanam laudem divinis ^g muneribus anteponat: quis dubitet hanc animi intentionem virtutem dici non posse? Quæ si virtus esset, fortiter etiam blandimentis talibus repugnaret; nec acquiesceret mollibus quæ, adjuvante Domino, dura quæque vel æspere superasset. Quosdam namque insuperabiles asperis passionibus facit mundi cupiditas: in quibus non patientia laudanda est, sed ^h miranda duritia.

2. Eos vero quos ad tolerantiam passionum fortes Dei caritas reddat, nulla delectatio carnis, ⁱ nulla voluptas male blanda corrumpit. ^j Quoniam si non quid, sed propter quid patiamur, plurimum refert: non in eis est patientia qui æquanimiter patiuntur

^a Mss. tres Colb., quod risui prorumpere non permittimus. Alter, risui prorumpere non permittimus. Ms. Colb. unus et Camb., risui prorumpere non audemus. ^b Ms. Reg. unus, nec detrahentem. Ms. Colb. unus, et detrahentes. Ms. alter ex Regiis, nec detrahenti acquiescimus, nec æquanimiter sustinemus

^c Mss. tres, quia ad hoc.

^d Ms. unus, nunc de fortitudine.

^e Ms. unus, subsistat.

^f Ms. unus, qui illustratur,

^g Ms. Reg. duo et Camb., operibus.

^h Ms. unus, miseranda.

ⁱ Mss. tres addunt mala. Unus, non voluptas.

^j Ms. unus, Quoniam enim non quid.

^k Hæc vox Beati aberat ab editis: restituitur ex mss. quinque.

^l Mss. omnes hic addunt vel superiorum. Editi omittunt.

^m Ms. Camb., cedit.

A argentia, sed in eis tantum quos fortiter facit sustinere justitia. Denique Dominus non ait, ^k *Dei qui persecutionem patiuntur (Matth. v, 10)*, et tacuit; sed adjecit, *propter justitiam*: ut evidenter ostenderet quod patientiam veram non facit pœna, sed causa; et ideo beatitudinem non persecutionem patientibus, sed propter justitiam patientibus repromisit. Quod si ita est, superandorum ^l malorum sustentia, tunc est vera patientia, si fuerit justa: et in eis justa est patientia quorum nec doloribus, nec voluptatibus ^m cedit mentis invictæ constantia. Sed hæc animi fortitudo ab illo est nobis cui cum propheta ⁿ cantamus: *Fortitudo mea, et o laus mea Dominus, et factus est mihi in salutem (Psal. cxvii, 14)*. Fortitudo nostra est ^p, quia ita nos contra omnia vitia invicta B protectione corroborat, ut animum nostrum ^q nec blanda dissolvant, nec adversa deficiant; et tunc laus nostra Dominus sit, si non nos de muneribus Dei, sed divina in nobis cupiamus munera prædicari. Nec illi suam possunt jactare virtutem, quibus Dominus factus est in salutem.

3. Is ergo ^r cui Dominus est animi fortitudo, nullis carnalibus desideris cedat, nullis voluptatibus acquiescat, ambitionem ac popularem gloriam vincat. Non eum pecuniæ amor addicat ^s, non acerbitas ^t passionum damnorumque subiciat. Sit illi Deus laus tota, perfecta gloria ^u, delectatio pura, spes certa, securitas firma, possibilitas sana, sanitas incorrupta: ut ei quidquid carnalibus placet, in hoc mundo displiceat; quidquid pretiosum videtur esse, vilesat; quidquid nitidum, futurorum ^v contemplatione sordescat; nec ab his quæ jam ^x per gratiam Dei elisit, se patiatur elidi: quia et turpius videtur ^y animum ab his vitiis vinci quæ vicerat: et nihil ei ^z prodest aliqua superasse, si alicui quod neglexerit superare ^{aa} subiaceat: quando non ille fortis haberi solet qui in adeundis laboribus periculisque claruerit, aut ^{bb} frenandis voluptatibus ac domandis institerit; sed ille magnus et sublimis, ille potens atque dignus fortitudinis appellatione censendus est, qui nihil sibi vitii rebellare, aut dominari permiserit: ^{cc} modo absit ^{dd} ignavia, ne nos id desperemus posse quod possumus; absit præsumptio vitiosa, ne nobis hoc quod per Dei gratiam possumus ascribamus.

^k Ms. Camb., canimus.

^l Mss. quatuor, et laudatio mea.

^m Mss. tres, quæ ita. Mss. duo, qui ita.

ⁿ Ms. duo, nec blandimenta.

^o Mss. duo Colb., cui factus est Dominus fortitudo.

^p Ms. unus addit alienæ.

^q Ms. unus, passionis damnorumque abiciat.

^r Ms. quinque, dilectio pura.

^s Ms. unus, comparatione.

^t Ms. unus, gratia Dei.

^u Ms. quatuor, animus.

^v Ms. Colb. unus, prodest; cæteri, prosit.

^w Ms. unus, subjiciatur.

^x Ms. unus, refrenandis.

^y Hæc vox, modo, inducta est in ms. Camb., in quo sic: Absit igitur.

^z Ms. ex Colb. unus. pigrilla misera, inertia, ignavia, ne nos.

de munere Dei, quo fortes efficitur, de-
is; sive nos de nostra possibilitate jactemus,
ad resistendum vitii esse non possumus. Et
mimi fortitudo tam desperandi ignaviam debet
quam jactantiae contraire.

CAPUT XXI.

de justitia, vel fide, quæ ex ipsa procedit.
de virtute cui nomen est fortitudo a dis-
mus. Videamus jam quid b etiam justitia nobis
a hac vita præsidii, et qualiter ipsa quoque
a pectoribus qui se illi o tradiderint, nullis
a valeat impugnationibus superari. Fides
est est justitiæ fundamentum, quam nulla
vera præcedunt d, et ex qua omnia bona pro-
ipsa nos a peccatis omnibus purgat, mentes
illuminat, Deo e conciliat, et cunctis parti-
naturæ nostræ consociat; spem nobis futuræ
rationis inspirat, augeat in nobis virtutes san-
nos in earum possessione confirmat.

CAPUT XXII.

*de equitate; quod ad eandem pertineat humanæ
societatis utilitas.*

justitia manat et æquitas, quæ nos facit ut
a necessitates hominum nostras esse dicamus,
his tantum, sed etiam generi humano f nos na-
credamus; et quicquid cuilibet homini no-
test, e tanquam si nobis noceat, evitemus:
qui homines sumus, nihil humani a nobis
putare debemus. Siquidem bellarum est
vere, nec suas utilitates in commune conferre.
is non solum mentis prærogativa, sed etiam C
juris l æqualitate distamus, si nos in k omnium
dis vel incommodis cogitantes, sicut nostris
bus, ita omnium sociorum l naturæ nostræ
a. m Deinde si invicem persequi, lacerare, vel
l, ferarum est proprium, quis dubitet excel-
romanæ competere, ut se alterutrum juvent,
at, ædificent, et utilitatem communem tan-
proprium curent? Unde datur intelligi quod qui

e vox, disputavimus, abest a mss. quatuor;
o habetur tractavimus.

n. duobus deest etiam. Ms. Camb. post pauca.

l, tradiderunt. Mss. quinque, tradiderint.

mss. Reg. duo et Colb. unus. Camb. vero, D
jus omnia bona procedunt. Editi, et ex quo
procedunt. Quæ omnia absunt a duobus mss.

i. Colb., tres, reconciliat.

. unus Colb., natos utiles esse.

. unus, id quasi.

. unus ex Colb., quia homines sumus, unde et
las dicta, qua nos invicem tuemur, sicut mortali-
humani a nobis, etc.

est vox sibi in ms. uno.

. Colb. unus, a quibus non solum meritis, gra-
missa, vel propriæ dignitatis prærogativa, sed
. æquabilitate distabimus. Mss. tres et Lugd.,
i distamus.

. unus, in omnium lucris, commodis, etc.

editis interseritur vox utilitate, quæ abest a
nibus; quæ omissio recto sensui loci huius

. unus, Denique.

opprimendis a ac decipiendis hominibus o homines
nati persistent, in mores ferinos, p non naturæ, sed
vitæ mutatione degenerent.

CAPUT XXIII.

Quod duo sint injustitiæ genera.

1. Duo sunt injustitiæ genera: unum q quo inju-
rias irrogamus, alterum quo r ab aliis irrogatas, cum
possumus, propulsare negligimus. Quodam modo
enim nos opprimimus quando oppressos cum defen-
dere o possumus, ab oppressione contemnimus. Nec
mihi aliquid prodest, quod non circumvenio aliquem,
neque decipio, si t decipi, aut circumveniri permitto.
Hoc idem de peccatis u licet intelligi: quia si peccan-
tem video, et non solum non arguo, sed etiam v ei
peccanti consentio, participem n-e damnationis ejus
efficio; et in omnibus peccantibus pecco, quando
eos quos scio peccasse sive peccare, quadam crudelis
animi malignitate non increpo

2. Nec vero audiendi sunt illi qui se dicunt pro-
pterea delinquentes x objurgare non posse, ne eos
qui y se emendare noluerint, sibi faciant inimicos.
Qui dum parcunt eorum voluntati, salutem non par-
cunt. z At si non ex jactantia, sed ex misericordia,
et cum quadam pietate patientis animi castige-
mus, aa et illi nos sentiant non minus peccatis suis
moveri quam nostris; aut in bonum statum refor-
mati, nobiscum Deo bb gratias agunt; aut si eos in
peccato tenet adhuc peccandi dulcedo, et cc salutem
suam nobis curæ esse cernentes, malum reddere pro
bono voluerint; dd malle debemus eorum inimicitias,
qui noluerint emendari, contrahere, quam Dei offen-
sam, dum peccantes palpamus, incurrere. Sed de
his quoniam in libro secundo (Cap. 1 et 2) plura jam
diximus, reliquas justitiæ partes, ut cœpimus, exse-
quamur.

CAPUT XXIV.

*De liberalitate; et qualiter beneficentiæ opus debeat
exerceri.*

1. De justitiæ ee adhuc fonte procedunt liberalitas,

u Mss. tres, aut.

o In Lugd. deest vox homines. Legitur in aliis
omnibus.

p Ms. unus, non naturæ, sed vitii. Ms. alter, non
natura, sed vitæ.

q Ms. duo, unum quod... alterum quod.

r Ms. unus, aliis irrogatas.

s Ms. unus, pessimus.

t Ms. tres, si decipienti circumvenire permitto. Ms.
alter, quod non circumvenio neque decipio, sed de-
cipi, etc.

u Mss. quatuor, debet.

v Ms. unus, ejus peccatis.

x Ms. Colb. unus, increpare vel objurgare.

y Mss. duo, emendari noluerit t.

z Ms. Colb. unus, Ac si. Alter, Si non. Alius, Aut si.

aa Mss. duo, ut illi.

bb Mss. duo, gratias agant. Ms. Colb. unus, aut in
bono nobiscum statim. Alter, aut in bonum statim Deo
gratias agunt.

cc Ms. unus, salutis suæ nobis curam esse.

dd Sic editio Lugd. Aliæ, magis malle. Ex Colb. mss.
unus, magis debemus eorum inimicitias, qui noluerint
emendari contrahere.

ee Ms. unus, De justitiæ autem adhuc

beneficentia, caritas et cætera ejusmodi, quibus multipliciter juvari homines possunt. Liberalitas ^a est quæ etiam in eos qui nihil indigere videntur, exuberat: in qua liberalitate rei familiaris ponitur amplitudo. Beneficentiæ multa sunt opera, quibus necessitati laborantium misericorditer subvenitur, et de terreno censu regni cælestis hæreditas comparatur, si modo absque ulla ostentatione opus beneficentiæ fiat, nec nos ad misericordiam faciendam turpis amor gloriæ popularis impellat. Inventi sunt quidam qui diversis quidem diversorum necessitatibus subvenirent; sed aut appetitu comparandæ opinionis impulsus, aut carnali pietate commoti, aut spe recipiendi quod darent, aut reddendi quod acceperissent necessitate ^b constricti.

2. Sunt alii quos ad largiendum aliquid in pauperes sola movet versuta cupiditas; qui ^c ad hoc aliqua erogan, ut hic majora recipiant; et quidquid eis velut pauperum ^d pastoribus datum fuerit ^e erogandum, esurientibus illis pro quibus sustentandis accipiant, totum, aut prope totum quod acceperint, in suas voluptates expendunt: et, quod est deterius, inter munificos ac misericordes haberi, vel etiam præ illis prædicari turpiter concupiscunt. Ab his omnibus, et horum similibus, longe diversi sunt ^f illi qui non se in operibus suis, sed Deum cupiunt prædicari; quos ad opus bonum spes futuræ remunerationis adducit; et ipsum solum volunt habere sui operis testem, a quo se recepturos credunt tota fidei firmitate mercedem.

CAPUT XXV.

De differentia amorum, et quantum ab eis differat perfecta dilectio.

Itaque jam de caritate, unde plura in hoc libro supra disserui, quia locus exigit, hic quoque pauca perstringam. Tacco de carnali amore qui incipiens a conjugio manat in filios, quia talem amorem cum pecoribus habemus, bestiisque communem. Propinquorum ^g etiam prætereo, quia et ipse adhuc ad carnem pertinere videtur et sanguinem. Nec de illo aliquid dico, quo etsi amicos amamus, tamen etiam ^h ipse refertur ad aliquod commodum temporale. Non quod hi amores honesti non sint, cum sint omnibus naturales; sed quod his omnibus ⁱ sit ille

^a Additur, est, ex mss. quatuor; aberat ab editis.
^b Mss. duo, constricti sunt. Aliquos, etc. Ita et Lugd. Alter, constricti sunt. Alii quos. Ms. alius, constricti sunt. Alii sunt quos.
^c Ms. Reg. unus, propter hoc.... ut hinc majora. Alius, et Colb. unus, ad hoc... ut majora. Duo Colb. al hoc... ut hinc majora.
^d Ms. Canb., patribus.
^e Ms. unus, ad erogandum.
^f Ms. unus, alii qui.
^g Mss. septem, quoque.
^h Ms. unus, etiam ipsi referuntur.
ⁱ Mss. Colb. duo, incomparabili necessitate. Quorum unus, dum gratis diligimus et amicos, et cæteros.
^j Mss. sex, utpote temporalis. Unus ex his, ut puta. Editi hic carent utpote.
^k Ms. unus care; substantivo est

A incomparabili diversitate præstantior, quo Deum gratis diligimus, et amicum. Cæterum qui amicum propter commodum quodlibet amat, non amicum convincitur amare, sed commodum. Et utique qui aliquem propter rem temporalem quamlibet amaverit, cum res ipsa ^j utpote temporalis desierit esse, amare cessabit. Qui autem diligit propter Deum, sicut Deus æternus ^k est, ita in æternum ipsa amici dilectio permanebit. Et ideo Deus, ^l quo nihil est majus aut melius propter quod diligatur, propter seipsum perfecte diligitur. Si vero saltem propter ^m illa quæ præstat amatur, non utique gratis amatur: quia jam illud propter quod diligitur, ei, quod dictum quæ nefas est, antefertur. Ipse quippe est omnibus amatoribus suis vita beata, ac salus æterna, et ⁿ regnum, gaudiumque perpetuum. Hæc accipient qui Deum diligunt, quia solus erit illis omnia, quando ipse fuerit in omnibus omnia.

CAPUT XXVI.

Quid sit sua cuique tribuere.

Quapropter si in hac vita justitiam conamur implere, cujus justitiæ opus est proprium sua cuique tribuere, Deo nos, a quo sumus facti, reddamus: nec dominari nobis ea quibus sumus naturaliter præpositi permittamus. Dominetur vitibus ratio, subjiciatur corpus animo, animus ^o Deo, et impleta est ^p hominis tota perfectio. Ac per hoc, et nos justitiæ facti participes, sua cuique tribuimus, si inferiora melioribus, et virtutibus carnalia oblectamenta subdamus; ^q et sicut viventia vita carentibus, sensibilia viventibus, intellectualia sensibilibus, immortalia mortalibus, ratiocinando præponimus, ita bene vivendo voluptuosis utilia, utilibus honesta, honestis sancta, ^r sanctis perfecta omnia præferamus. Verumtamen nec corpus spiritui, nec appetitus obtemperare poterit rationi, nisi Deus, qui ipsum spiritum creavit et corpus, delectatus cogitationibus nostris, requiescat in nobis, ac tanquam verus agricola in agro suo, ^s corde nostro proficiat: ^t ut quidquid in eo fides plantat, devotio rigat, ipse ad incrementum consummatæ maturitatis adducat; atque ita nobis voluntarie sibi subjectis desideria mala subjiciat, ut ex ipsis actibus nostris, qui sit habitator noster, cujus in nobis ^u fiat voluntas, appareat.

¹ Ms. Colb. unus, quia nihil est... majus aut melius, propter quod diligatur. Colb. alter, et Lugd. cum Lovan., quo nihil est... majus aut melius, propter quod diligatur. Ms. duo Reg., propter quod diligitur, propter seipsum perfecte diligitur. Editi, propter quod diligitur; alii, diliguntur? Propter seipsum perfecte diligitur.
² Ms. unus, propter ipsa.
³ Ms. Colbert. unus, omnis perfectio. Alter, et impleta erit in nobis tota perfectio.
⁴ Ms. quatuor Colb., ut sicut.
⁵ Ms. Colb. unus, sanctis et perfectis perfectiora præferamus.
⁶ Mss. septem, in agro suo corde nostro. Editi, sic in corde nostro.
⁷ Ms. sex, et quidquid.
⁸ Mss. tres, sit voluntas.

CAPUT XXVII.

alem vitam tres virtutes, id est temperantia, iustitiaque consumment; et prudentia, quæ in virtus, menti cognitionem rerum latentium

ordo naturæ atque iustitiæ, quem ^a qui tenet et observare, perfectionem vitæ actuali. Cui actuali vitæ tres illæ virtutes (de ^a dicenda ^b iussa sunt, Deo donante, dixi) Siquidem temperantia, et animi fortitudo, itia spiritalis est actio, sine qua nihil omnia quæ ad prudentiam videtur pertinere. Quia nihil nobis proderit implenda didicimus quæ didicimus, studeamus imp'ere. Ergo ^c quæ in appetitum rationemque dividitur, rationem bonæ actionis implendam, cognitionem latentium consequendam, his quibus, unde ^d etiam jam diu disseruimus, ^e Quorum tribus, temperantia scilicet, et iustitiam, atque iustitia informatur ipse appetitio fiat; prudentia vero rationem, quæ mentis, illuminat: ut et ratio appetitum ^f, et rationi appetitus obtemperet. Nam virtus (sicut veteribus placet) tribus in rebus dividitur: quarum una est in perspicendo, quid re re verum, sincerumque sit, quod primum est proprium, ^g de quo loco suo videbimus, quæ animi perturbatos affectus, quos ^h *πάθη* ⁱ coercet ac temperat, ut omnes res, quas illi ^k *ὄψεις* vocant, rationi obediant; tertia ut his quibus ^l congregamur, ^m ad eorum salutis et nostræ plenitudinem. Quæ omnia ad reliquarum trium pertinere videntur officium: quibus temperantia plurimum valent in coercendisurbationibus ac frenandis, ⁿ quas perturbant nulli passiones, alii ægritudines vocant. ^o edificatis, et quadam temperantiæ ac fortissime compositis, omnes virtutes in homine ^p subjecto sine ullis vitiorum contradictionant.

CAPUT XXVIII.

virtute; et quod non recte faciant qui, cum iustis, nihil humanæ societati proficiunt.

Ita vero qua fiunt iusti, qui eam fuerint

ius, si quis.

omnes, visa sunt. Unus ex his totum sic vitam ac: ualem vitam tres illæ virtutes... perfic-

lucio, vis animæ.

omnes, unde ecce jam diu.

res. Quibus tribus.

ius, iuvat. Hæc verba, ut et ratio, etc., de i. uno.

vere. Mss. sex, fere.

res, in quaque re. Unus, in unaquaque re. Ita re.

ius et Lugil. cum Lovan., de qua.

ius, vocant πάθη. Alter, dicunt pathos.

ius, ormas dicunt.

ius, congregamur.

ius, ad eorum salutem nostra plenitudinem.

A operati, socialis quædam virtus accipitur, eo quod ipsa beneficiis ^a quæ aliis præstat augetur. Quis enim non eo ipso proficit, quo proficere alium cupit? Quis non misericordem sibi Deum facit, qui misericors erga laborantes vel errantes exstiterit? Aut quomodo non augebit in se omnia bona sua, ^b qui ea non solum non invidet habentibus, sed etiam non habentibus, in quantum potest divinitus inspiratus impertit? Ex quo videndum est utrum iuste faciant ^c illi qui se removens ab occupationibus cunctis, ac studiis spiritalibus offerentes, nihil humanæ societati proficiunt; et desideria sua commodis ^d omnium præferentes, utilitatem communem desideratæ vacationis electione contemunt. Cum profectio laborantibus opem ferre nolle, cum ^e possis, et communi bono posthabito, otiosa quiete frui ^f velle, nihil habeat æquitatis. Cui æquitati qui serviunt, omnes omnium bono vivunt, ^g ac velut sibi invicem nati, salutem mutuan tuentur ac diligunt. Ac per hoc, contra iustitiam faciunt hi qui merito suæ conversationis vel eruditionis electi, otiosum studium fructuosæ utilitati regendæ multitudinis anteponunt; et cum ^h possint laboranti Ecclesiæ subvenire, operosæ administrationis laborem, fruendæ quietis contemplatione refugiunt.

2. Sed quoniam sunt multi qui se impares tantæ sarcinæ norunt, tales iuste se, etiam quæsi, non offerunt: ne videantur non ecclesiasticos labores velle suscipere, sed honores ⁱ ambire, cum dignitas ecclesiastica nec ambienda sit nec vitanda. Qui vero præesse et prodesse populis possunt, si quæsi non fuerint, iuste seipsos percipiendæ sapientiæ studiis tradunt. Verumtamen si et illi qui lucris per se proficientium creseunt, et isti qui in se ipsis sub Deo suo sapientiæ spiritalis perceptione proficiunt, in proposito suo permanent; itineribus quidem diversis incedunt, sed ad unam patriam tendunt, et ad unum regnum disparibus ^j militantibus officiis, Christo Rege omnium vocante, perveniunt. Quis enim nescit quod sicut ^k otium studiosum ineffabilem suavitatem sapientiæ cælestis infundit a carnalibus otioso; ita spiritalis occupatio laborum sanctorum multiplices ^l afferat fructus humanæ societatis utilitatibus occupato? In ipsis quoque studiis spiritalibus quantum possint ecclesiastici viri proficere, quis sufficienter

D Alius, ad eorum salutem, et nostram plenitudinem.

^a Ms. Colb. unus, quas nonnulli passiones, ommissa voce hac, perturbationes, quæ legitur in aliis.

^b Ms. unus, augeatur. Mss. duo, quæ modo aliis præstat adjungitur.

^c Ms. unus, quæ non solum.

^d Mss. duo, aliqui se removens.

^e Ms. unus, commodis omnibus.

^f Ms. unus, possit. Alias, possint.

^g Deest vox velle a Lugd.

^h Ms. unus, in hac velut.

ⁱ Ms. unus, cum possent.

^j Ms. unus, sed ad honores.

^k Ms. unus, militantium.

^l Ita mss. omnes; at editi, otiosum studium.

^{aa} Mss. duo, affert; quatuor, afferet.

enumeret : cum et inferiores docendo, seipsum exercent, et conferendo cum æqualiter eruditis, cautiore in pluribus fiant; et ab eruditioribus audiendo, male sibi persuasa deponant, recta firmius teneant, occulta cognoscant, et confirmantur in eis quorum a dubiis fluctuabant? Sed quoniam disputationis ordo deprecatur ut etiam de prudentia, quæ principalis virtus quarta ponitur, pauca dicamus, de justitia sufficiant ista quæ diximus.

CAPUT XXIX.

Quod de prudentiæ ac sapientiæ fonte cognitionem omnium rerum bibant, qui percipiendæ scientiæ ferventer invigilant.

1. Prudentiam et sapientiam plerique in indagatione veri, et inventione constituunt. Credo propterea quod nec sapiens^b rite dici possit, cui^c prudentia; nec prudens, cui sapientia desit. Quapropter si nihil aliud prudentiæ ac sapientiæ munus accipitur, nisi inquisitio et comprehensio veritatis; qui veritatem prudenter quærere, et sapienter invenire^d poterit, is prudens, is sapiens jure vocabitur. Hoc hinc præmiserim, ut quidquid de prudentia fuerit disputatum, id totum etiam de sapientia dictum possit intelligi. Quia ita sibi hæc duæ virtutes implicatæ sunt et unitæ, et ita quælibet earum sine altera non potest esse; ut nec imprudens^f sapientia, nec insipiens possit dici prudentia. Si ergo tota humanæ vitæ perfectio in actione et cognitione consistit: sicut^g impleri actionem temperantiæ, ac fortitudinis, justitiæ consummatione probavimus; ita cognitionem rerum provenire consecutione prudentiæ comprobemus.

2. Cognitione rerum quæ de prudentiæ^h ac sapientiæ procedit fonte, i spirituales omnes a carnalibus vitiis defecatos illustrat; et ab omni delectatione noxiæ curiositatis aversos, desiderio contempndæ i virtutis inflammat: ut humanarum rerum divinarumque scientiam consecuti, prudentes ac sapientes veraciter fiant, prospiciant imminetia mala simul et caveant, nec putent ulla esse mala, nisi ea quæ malis^k efficiant; nec eis ulla perturbationes, velut

^a Mss. quatuor, dubii.

^b Mss. tres, recte.

^c Mss. quatuor, deest, nec prudens cui sapientia deest.

^d Mss. quatuor, poterit. Editi cum aliis mss. poterit.

^e Mss. tres, ut ita quælibet... non possit. Editi, ut una quælibet earum sine altera non possit esse.

^f Mss. tres, sapiens, nec insipiens possit dici prudens.

^g Ita mss. Camb. Reg. duo, et Colb. unus. Colb. alter, sicut impleri actionem temperantiæ, fortitudinis atque justitiæ consummatione. Ms. alter ex Colb., sicut in plerisque actionem temperantiæ ac fortitudinis, atque justitiæ consummationem probavimus. Editi, sicut in plerisque actionem temperantiæ ac fortitudinis, atque justitiæ consummationem probavimus.

^h Sic mss. septem, in quorum uno legitur hæc vox, procedit; in aliis autem, quæ de prudentiæ fonte confertur.

ⁱ Ms. Colb. unus, spirituales a carnalibus. Alius, spirituales omnibus carnalibus vitiis, etc. Colb. alter et

ignaris earum, modestiæ aliquid, aut tranquillitatis excutiant; inter fallentia et solida bona discernant; nihil in hoc mundo casu aut injuate, sed omnia, Deo volente^l ac permittente, fieri prudenter accipiant; aliter intelligentes aut doceant sapienter, aut arguant; dolores varios ac diversas infirmitates quæ mortaliter viventes affligunt, non semper peccatis præcedentibus sequi; sed plerumque ex ipsa conditione mortalitatis^m accidere corruptibiliter natæ intelligant; etⁿ scientes se non damnari adversis^o præsentibus, sed probari, ex ipsa tolerantia passionum occasionem comparandæ sibi patientiæ viriliter agentes arripiant; nec ipsi aliis noceant, nec sibi^p nocere permittant.

3. Tales Dominus in Evangelio fieri^q præcepit, dicens: *Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ* (Matth. x, 16): quia nec simplices circumvenire aliquos possunt, nec prudentes se circumveniri permittunt. Cæterum si in contractu quolibet, sive in colloquio, vel in alia quaque re, se decipi quisque non sinat, et alium tamen ipse decipiat; iste non habet prudentiam, quæ salutis magis quam perditionis est causa, sed simulat. Quoniam quidem hoc virtus a vitio distat, quod illud corrumpit sana, hæc sanat vitii accessione corrupta: ac sic, aut omnibus^r quibus potest, prodesse festinat veraciter prudens, ut ejus meritis omnium qui per eum Deo acquiruntur, fructus accrescat; aut si cogitat de perditione cujuspiam, vel de casu pereuntis exultat, nocens est ut prius peccat ipse quam alium perdat, et ab ipso ea perditio, qua perire alium cupit, incipiat.

CAPUT XXX.

Quod prudentes nec aliis noceant, nec sibi noceri permittant; et quod eis ibi sit sine admixtione alicujus erroris consummata prudentia, ubi erit sine ullo peccato vita perfecta.

1. Ili^t ergo qui prudentiæ^u participatione prudentes effecti, Deo suo non pedibus, sed sanctis moribus appropinquant, ex ea parte qua sunt Dei docentur prudentes, nec suo perire possunt, nec alieno peccato; ex eo autem quod necdum ita est eorum per-

Camb., Carnales omnes a carnalibus vitiis defecatos illustrat, et spirituales omnes ab omni dilectione noxiæ curiositatis. Unus ex Colbert., vanæ curiositates. Alius dilectione, ut mox citati.

^l Mss. tres, veritatis.

^m Editi Duac. et Colon., efficiunt.

ⁿ Mss. duo, vel permittente.

^o Mss. duo, accedere.

^p Ms. Camb., scient.

^q Deest vox præsentibus in ms. uno Colb.

^r Mss. duo, noceri.

^s Ms. unus, præcipit.

^t Ms. Reg. unus, hæc virtus.

^u Ms. Colb. unus, quibus potest prodesse, festinat veraciter prodest, ut ei ex meritis omnium, quæ per eum Deo acquiruntur, fructus accrescat. Ms. alter Colb. festinat ut veraciter prudens.

^v Ms. Reg. unus, si ergo qui.

^w Editi, participes.

^x Ms. unus Colb. hic addit, nec sua perpeti possunt, nec aliena peccata.

ita prudentia, sicut in illa vita erit, ubi perfecte A
 iverentibus ullus error obrepere a omnino non potest
 it; etiam prudentes aliquoties peccatis fallentibus
 equiescunt; non voluntate depravati, sed humano
 errore, ut homines, lapsi; nec adhuc tota prudentia
 et sapientia b perceptione perfecti; sicut ibi erunt,
 hi nec ignorare aliquid, nec peccare jam pote-
 runt.

2. Illic vero, si potuisset a peccato recte factum
 recte discerni, c nunquam ab occultis suis oraret
 se mundari qui ait: *Ab occultis meis munda me,
 Domine, et ab alienis parce sermo tuo (Psal. xviii, 15).*
 Verbis satis ostendit quod illi quoque qui san-
 ctis d per donum sancti Spiritus vivunt, tamen propter
 aliquas infirmitates f humanas quas e trahunt, sive
 lentas, sive nescientes, h aliquoties aut suo peccato
 sunt, aut alieno consentiunt. In hac i igitur vita,
 i aut voluntate, aut errore, aut infirmitate pecca-
 t; quicumque divinitus adjuvi voluntate non pec-
 cat, utique irreprehensibiliter vivunt. Sed quia potest
 error aut infirmitas peccatis involvere, ab illo se
 munitur fideliter j postulavit et sanari, cui exsultans
 clamabat in Spiritu, dicens: *Dominus illuminatio
 mea, et salus mea, quem k timebo (Psal. xxvi, 1)?* ut
 m illuminatio, per donum l prudentia ac sapien-
 tia collata detraxeret cecitatem, et sanaverit per
 gratiam Dei salus m refusa languorem, tunc mens
 animata divinitus et sanata, nec in eis qua cavenda
 l appetenda sunt, humano decipiatur errore, ut
 t pro veris falsa defendat, aut pro falsis vera n re-
 fiat; et sine ullo infirmitatis obstaculo bonum quod C
 gerit implere praevalat.

3. Sed alia est salus hujus vitae qua mortaliter vi-
 tar, alia illius ubi mortale nostrum immortalitate
 habitur; et aliter salvi facti sumus in spe, aliter
 vivi erimus in re. Illic ita salvi facti sumus, ut adhuc
 vivere possimus; ibi quicumque salvus o fuerit, perire
 non poterit; ac per hoc, scientia qua cognitio-
 nem rerum nobis in hujus saeculi nocte viventibus
 aetat, plenitudini futurae collata, pars scientia est
 edenda, non tota. Propter quod dicit sanctus p Apo-
 stolus: *Ex parte enim scimus, et ex parte propheta-
 us; cum autem venerit quod perfectum est, evacuabi-*

tur quod ex parte est (I Cor. xiii, 9 et 10). q Illic eva-
 cuari asserit, consummari: quoniam quidem pars
 scientia r qua est perficienda, effectis non eva-
 cuanda est, sed implenda. Proinde ubi erit omnium
 fidelium catholicorum salus plena, corruptibilitas
 nulla, et immortalitas beata, ibi erit prudentia s ac
 sapientia perfectio vera, et rerum omnium cognitio
 tota, quando scientia ad perfectum fuerit partis eva-
 cuatione perducta.

CAPUT XXXI.

*De affectionibus quatuor: quod inter vitia numerari
 non debeant, si earum usus ex bona voluntate pro-
 cedat.*

1. Videamus nunc quid diligentia disputationis
 inveniat etiam de quatuor affectionibus quas vitia
 esse stultitia sapientium mundi hujus existimat.
 t Nam si timere, ac dolere, cupere, vel laetari om-
 nino non possent nisi peccatores aut perditii, recte
 non affectus aliqui possent dici, sed morbi. At cum
 u tales animorum motus inveniantur in sanctis apo-
 stolis et prophetis, quis ita desipiat, v ut eos vitia
 credat, ex quibus Deo placuerunt illi qui vitis plus
 quam caeteri homines resisterunt? Itaque Paulus apo-
 stolus de timore sic loquitur: *Timeo autem ne, sicut
 serpens seduxit Evam sua astutia, sic et vestri sensus
 corrumpantur a castitate, qua est in Christo (II Cor.
 xi, 3).* x Item de cupiditate fiducialiter dicit: *Cupio
 dissolvi, et esse cum Christo (Philip. i, 23).* Sed et
 de tristitia, quam alii dolorem appellant, idem vas
 electionis et doctor gentium ait: *Quia tristitia magna
 mihi est, et continuus dolor cordi meo pro fratribus
 meis qui sunt cognati mei secundum carnem (Rom. ix,
 2).* y Sed et de laetitia ad Romanos scribens, cum
 dixisset, *Vestra z obedientia aa in omnem locum divul-
 gata est. Gaudeo, inquit, bb de vobis. Sed volo vos sa-
 pientes esse in bono, et simplices in malo (Rom. xvi,
 19).* Hunc timorem vel dolorem, hanc cupiditatem,
 hoc gaudium qui reprehendere voluerit, ipsum cc re-
 prehendit Apostolum, qui per tales affectiones non
 solum Deo placuit, sed etiam quosdam inter crimi-
 nosos, quod essent dd sine affectu, culpavit. Sed et
 propheta, dicendo: *Laetatus sum in his qua dicta sunt
 mihi (Psal. cxxi, 1);* et ex persona Domini, *Sustinui*

a Mss. quatuor Colh., omnino jam non poterit.

b Ms. Camb., perfectione.

c Mss. tres, nunquam se ab occultis.

d Editi, secundum donum. Mss. sex, per donum.

e Mss. sex, reliquias.

f Ms. unus, humanae vitae.

g Ms. unus, tribuunt.

h Alias, aliquatenus.

i Ms. unus, autem.

j Ms. unus, postulant.

k Editi, trepidabo. Mss. sex, timebo.

l Mss. duo, scientia ac sapientia.

m Edit. Duac. et Colh., infusa languorem. Ms. Colh.
 nas, repulso languore.

n Ms. unus, retineat.

o Editi, fueris... poteris.

p Ms. unus, sanctus Paulus apostolus.

q Ita mss. sex. Ms. alter, Illic evacuari asserit, id
 est consummari. Unus ex praedictis, Hinc evacuari.

D Editi, Illic evacuari asserit, illic consummari, ubi vox
 illic superflua videtur ex proxime sequentibus.

r Editio Lugd. sola, pars scientia est perficienda,
 perfecta que non evacuanda est, sed implenda.

s Editi, ac scientia. Mss. quatuor, ac sapientia. Mss.
 alii duo, sapientia ac prudentia.

t Mss. duo, si enim... non possunt. Unus, possint.

u Ms. unus, talis animorum motus inveniatur.

v Ms. unus, aut vitia credat.

x Mss. tres, Idem.

y Mss. quatuor, Nam et ad Romanos scribens, cum
 dixisset.

z Mss. duo addunt hic autem.

aa Mss. duo, in omni loco.

bb Mss. tres, in vobis. Unus, sed tamen volo vos sa-
 pientes esse.

cc Ms. unus, reprehendat.

dd Ms. R-g. unus, sine affectione. Edit. Lugd., quod
 esset sine culpa, culpavit.

qui ^a simul necum contristaretur, et non fuit (Psal. LXVII, 21), talem lætitiā tristitiāque commendat. Cum vero alius dicit, *Timor Domini expellit peccatum* (Eccli. 1, 27); et, *Concupiscentia sapientiæ perducit ad regnum* (Sap. vi, 21); non solum non reprehendit, sed etiam laudat spiritalis concupiscentiæ, ^b et divini timoris affectum.

2. Non ergo has affectiones habendo, sed eis male utendo delinquimus. Quia humanorum affectuum proprietas hominis indicat ^c Creatorem; qualitas, ^d bonam vel malam significat voluntatem; ac sic, motus hi qui in ^e hominibus affectiones sunt, iidem ipsi in bene utentibus virtutes, et in male viventibus passiones, sive perturbaciones, aut, ut quidam volunt, ægriitudines sunt. Nec audiendi sunt Stoici, qui eas penitus ^f eradicari posse, et debere contendunt: quoniam omnino nullus est sensus, ubi timendi, vel dolendi, cupiendi, sive gaudendi nullus invenitur affectus. Denique quasi et ipsos pœniteret suæ sententiæ, excepta tristitia, quam cadere in sapientis animum negant, ^g reliquos affectus ^h, nominibus immutatis, inesse sapientibus dicunt: cautionem pro timore, pro lætitiā gaudium, et voluntatem pro cupiditate ponentes. Quasi sapiens non timeat, sed caveat; et velit, non cupiat; nec lætetur in hac vita, sed gaudeat. Non autem credunt ejus contristari animum, quod tristitia, quæ accidere solet ex ⁱ commisso peccato, sapientem, quem putant nullum habere peccatum, stimulare non possit aliqua recordatione peccati. Quod esse vanissimum Dominus noster secundum carnem natus ostendit, qui et tristis fuit, et flevit (Matth. xxvi, 37; Luc. xix, 41; Joan. xi, 35); nec tamen ea tristitia qua tristis fuit, ei ex ^j peccatis suis accessit, qui sine peccato conceptus et natus, non solum non peccavit, sed etiam peccare non potuit.

3. Ut autem de suis quoque litteris istorum revincantur ineptiæ qui putant sapientem contristari, vel dolore non posse, legant illud quod eorum doctissimus ait: « Nam omnino non dolere, non sine magna mercede contingit immanitatis in animo, stuporis in corpore (Cicer. lib. iii Tuscul. Quæst. de indolentia). De timore autem quem illi ponunt in malo, Scriptura nostra loquitur, dicens: *Timor Domini sanctus, ^k permanens in sæculum sæculi* (Psal. xviii, 10). Sed

^a Ms. unus, qui simul contristaretur. Alius, qui mecum contristaretur.

^b Mss. duo, vel divini.

^c Alias, creaturam: melius, naturam.

^d Mss. quatuor, bona vel mala.

^e Ms. unus, in omnibus: nec male.

^f Mss. tres, eradicare posse et debere.

^g Mss. duo, reliquos tres affectus.

^h Ms. unus, omnibus inesse sapientibus.

ⁱ Ms. Colb. unus, ex admissio peccato... possit aliqua recordatio peccati. Alius, non posse aliquam recordationem peccati.

^j Ms. unus, ex peccato suo.

^k Ms. unus, permanet.

^l Editi, veritatis. Mss. quinque, caritatis.

^m Ms. unus, Nam illud. Alter, Jam aliud.

A quod vere fatendum est, ab illo alio timore pœnitenti distinguitur de quo dicit Apostolus: *Timor non est in caritate, sed perfecta caritas foras mittit timorem* (I Joan. iv, 18). Quia ille peccare volentes deterret a malo, et invitos tenet in bono; isto autem de quo dicit propheta, *Qui sine timore est, non potest justificari* (Eccli. 1, 28), magis incremento ^l caritatis augetur; et aliter quis timet, ne malum quo puniatur iacurrat; aliter, ne bonum quo delectatur amittat. Non igitur omnis timor haberi debet in vitio, sed ille tantum de quo scriptum est: *Quia timor pœnam habet* (I Joan. iv, 18). Cæterum iste de quo dicitur, *Timor Domini expellit peccatum*; et, *Qui sine timore est, non potest justificari*; et, *Timor Domini sanctus, permanens in sæculum sæculi*: non est inter vitia numerandus, sed potius intelligendus est vitii inimicus.

4. ^m Jam illud quod dicunt, Boni volunt, mali cupiunt; vel, Boni gaudent, mali lætantur: quis sanæ mentis ⁿ admittat? imo quis sana mente non redarguat? Cum et Scriptura nostra hominem malæ voluntatis increpet dicens: *Noli velle mentiri omne mendacium* (Eccli. vii, 14); et Tullius orator amplius cupiditatem ponat ^o in bono, ubi dicit: Cupio, patres conscripti, me esse clementem (Tull. lib. i, Invect. in Catil.); et apud illos Virgilius (Lib. vii, Æneid., vers. 732) gaudium vituperet, dicens:

Hinc metuunt, cupiuntque, dolent, gaudentque.

Item cum in malum malæ ^p mentis gaudia, et apud nos lætitiā ponatur ^q in bonum, propheta dicente: *Lætamini in Domino, et exultate justi* (Psal. xxxi, 11).

5. Proinde omnes justī et tota morum sanctitatis perfecti, sine aliqua Stoicorum distinctione superflua, timent et cavent, volunt et cupiunt, lætantur et gaudent, contristantur et dolent, sed interest ^r multum quid timeant aut caveant, velint aut cupiant, uideantur lætentur aut gaudeant, contristentur aut doleant. Metuunt hæreditatem regni cœlestis amittere; cupiunt ad cœlestem patriam pervenire; dolent tentati gaudent de ^s tentationibus liberati: ac per hoc, recta mens ^t rectos habet affectus, perversa perversos.

6. Sanctus Augustinus episcopus, acer ingenio, sua vis eloquio, sæcularis litteraturæ peritus, in ecclesiasticis laboribus operosus, in quotidianis disputationibus clarus, in omni sua actione ^u compositus, in expositione ^v fidei nostræ catholicæ, in quæstioni-

^a Edit. Lugd., admittit animo, quis, etc.

^o Mss. tres, in bonum.

^p Edit. Lovan., malæ gentis. Lugd., Item cum in malum malæ mentis gaudia apud nos, et bonæ lætitiæ ponatur in bonum. In ms. Regio desunt hæc, cum in malum. Ms. Colb. unus, Item malæ mentis gaudia. Alter Colb., Item sunt et mala mentis gaudia, et apud nos, etc.

^q Mss. duo, in bono. Unus ex his, ponitur in bono.

^r Ms. unus, malum quod timeant, bonum quod se in.

^s Ms. unus, de tentatione.

^t Mss. quatuor, et Lugd., rectos hos habet affectus.

^u Ms. unus, compositus. Duo, compunctus. Unus, convictus.

^v Editi, in expositione sua. Deest sua in mss. quatuor, in quorum duobus habes fidei sanctæ.

absolvendis acutus, in revincendis hæreticis circumspectus, et ^a in explicandis Scripturis canonicis astutus; ipse ergo, quem in his libellis pro possibilite secutus sum, hanc quæstionem, de qua agitur, modo determinat, dicens: « Hi motus, hi affectus amore ^b boni, et de sancta caritate venientes, si illa vocanda sunt, sinamus ut ea quæ ^c vere vitia ut virtutes vocentur. Sed cum rectam rationem sequantur istæ affectiones, quando ut oportet adhibetur, quis eas tunc ^e morbos et vitiosas passiones deus dicere (*Aug. lib. XIV de Civit. Dei cap. 9*)? » istas affectiones ut ex mortalitatis conditione nobis esse monstraret, et huic vitæ necessarias, non futuræ, post aliquanta idem doctor adjungit, et dicit: Etiam cum rectas et secundum Deum ^f habemus istas affectiones, hujus vitæ sunt, non illius quam futuram speramus (*Ibid.*). »

CAPUT XXXII.

tand hi affectus, sine quibus in hac vita recte non vivitur in illa futura beatitudine non sunt, quæ nec timorem habitura est, nec dolorem.

Ac sic nisi ex conditione nostræ infirmitatis nobis essent affectus isti, nunquam plerumque dolendo, et flendo eis ^g cederemus inviti. Sed idcirco eos sic necessarios vitæ sentimus, quia in hac mortalitate sine eis omnino recte non vivimus. Quando si ^h timeat quisque vel caveat, ne aut ipse quandiu mortaliter ⁱ vivit, aut alius quem in Christo diligit, ^j fide sua deficiat; si nec de suo, nec de proximi sui peccato contristetur, nec doleat, de profectu lætetur et gaudet, si nihil boni velit aut cupiat; non solum tunc non vivit, sed etiam sensum ipsius humanitatis mittit. In illa autem vita beata ad quam, consumpta omni corruptibilitate ^k ac mortalitate, ^l pervenient, sicunque ibi futuri sunt, ^m ubi nec fletus ullus potest esse, nec gemitus: habebunt omnes sancti amorem perfectum, timorem nullum, et gaudium sempiternum. Ibi ⁿ eis erit voluntas recta, cupiditas nulla, noniam fruendo cœlestibus bonis, ad quæ pervenire cupiebant, nihil eis deerit quod ulterius concupiscant, t in illa regione perpetuæ securitatis ac pacis perfecte erant, nec timoris stimulos passuri sunt, ^o nec doloris. Sed timor ille, non quem caritas foras mittit, sed quem caritas nutrit, ideo fortassis in sæculum sæculi per-

manebit, quia in sæculum sæculi permanebunt illa ad quæ timor ipse perduxerit.

CAPUT XXXIII.

Qualiter virtutes quatuor quæ dictæ sunt principales, aut in præsentibus nos a peccato defendant, aut in æternum nobiscum sine ullo peccato permaneat.

1. Porro illæ virtutes quatuor de quibus pauca perstrinxi, ^p etsi ibi erunt, longe tamen alio modo quam in hac vita sunt, ubi contra vitia sine intermissione configunt, et pro ipso ancipiti dubiæ ^q concertationis eventu, modo negligentes, qui sibi nolunt obedire, destituunt; modo ad alios, quibus displicent sua peccata, vel accedunt, ^r Deo miserante, vel redeunt. Nam ibi etsi ^s erit temperantia, non ut desideria mala vel vitia refrenet ^t aut vincat; sed ut eos, quos hic ab ^u intemperantiæ impugnatione defendit, ibi perficiat: ut ex omni parte perfectis præmii sui beata ^v perceptio perfecte sufficiat.

2. ^u Ibi erit et animi fortitudo; non ut aliqua magna propulset, aut æquanimiter ferat, sed ut sine ullis malis beatos fortiter in æterno bono contineat. Ibi in omnibus perfectis erit perfecta justitia, non ut inter virtutes discernat et vitia, ubi nec ipsa erunt ^w jam corpora vitiosa; sed ut perfectis præmia tribuat sempiterna. Quod tunc fiet, quando omni concupiscentia carnali consumpta, nec adversus carnem spiritus, nec caro adversus spiritum concupiscet (*Gal. v. 17*); sed animus Deo subjectus, cum carne sibi subjecta in pace sempiterna regnabit, et Creatori suo in æternum feliciter adhærebit. Jam prudentia, quæ hic quoque habetur clara, ubi in ænigmate quodam prudentes illuminat, qualis ibi erit, ubi ^x veritatem perfectis quos hic ejus inquisitio delectabat, sine ullis figuris fallentibus demonstrabit: ut prudentiæ ac sapientiæ plenaria ^y perceptione divinitus illustrati, omnia illa quæ hic perfecte cupiebant nosse, nec poterant, sine ullo impedimento corruptionis ac mortalitatis agnoscant; et non solum creaturarum omnium ^z rationes, sed etiam ipsam sui Creatoris eminentiam facie revelata conspiciant?

CAPUT XXXIV.

Ubi se de toto opere locutus excusat.

1. Itaque, si placet, hujus quoque libelli jam terminus fiat: ne amplius justo productus, non solum

^a Mss. tres, in explanandis. Unus, in explorandis. **D**
^b Ms. unus, de amore bono.
^c Editi, vera vitia. Ms. Reg. unus, vere vitia sunt.
^d Mss. quatuor et Lugd., sequuntur: in quo, ubi oportet adhibentur.

Sic ms. unus Colb. et Lugd. editio, atque nova editio operum S. Augustini, tom. X. Alii codices nostri, morbidas seu vitiosas. Ex Colb. unus, quis eas morbo tunc suo vitiosas.

^f Mss. tres, habeamus.

^g Sic ^h a. quinque. Unus, concederemus. Editi, cederemus. Deest vel flendo in ms. Colb. unico.

ⁱ Mss. duo, non vivitur.

^j Particula a aberat ab editis; habetur ex mss. quinque.

^k Istud, ac mortalitate, abest a mss. quinque.

^l Ms. unus, perveniunt. Alii omnes, perveniunt.

^m Ms. unus, ibi nec.

ⁿ Mss. quatuor carent hac voce, eis.

^o Ms. unus, nec dolores.

^p Mss. duo, et ibi erunt.

^q Edit. Lugd., conversationis.

^r Mss. duo, Domino miserante.

^s Ms. unus, ac vincat. Alter, ut vincat.

^t Ms. Camb., ab intemperantiæ morbo impugnantem. Ms. Colb. unus, ab intemperantiæ morbo impugnatione defendit.

^u Mss. duo, perceptione.

^v Editi. Ibi enim. Mss. quinque, Ibi erit. Unus, Ibi et.

^w Mss. duo, nec ipsa erunt corpora.

^x Ms. Camb., veritate perfectos.

^y Ms. Camb., perfectione.

^z Editi, rationem. Mss. omnes, rationes.

de ^a sui squalore, sed etiam de nimia prolixitate displiceat. Hoc sane ^b omnes qui hæc ^c forte lecturi sunt, contester, et obsecro, ut quidquid in rebus ipsis, quæ utcumque digestæ sunt, ^d reprehensione dignum invenerint, vitio meæ rusticitatis ascribant, et mihi dignanter indulgeant: qui dum ^e studeo præceptum jubentis implere, etiam majora viribus meis præsumpsi suscipere. Ea autem quæ secundum fidem catholicam dicta probaverint, deputent Deo, qui dat omnibus affluenter, et non impropertat (*Jacobi* 1, 5): et pro his omnibus, ^f illi mecum gratias agant.

2. Cæterum de accuratione dictionis elucubratae non satago; nec mihi ^g pudori est si disputatio mea, quæ forte probatur in rebus, aliquos verborum inanum scctatores horrore incomptæ orationis offendat: quia quod ab homine doctore studendo non didici,

^a Ms. unus, de suo squalore.

^b Mss. tres, omnibus.

^c In uno ms. deest forte.

^d Ita ms. Colb. unus. Alii autem codices, reprehensionis invenerint.

^e Ms. unus, dum studui.

^f Deest illi in editis. Ilabetur in omnibus mss.

id exhibere loquendo non potui. Et tamen cum sententiarum vivacitatem sermo ex industria cultus enervet ^h, et totam vim dictorum splendor elaboratus evacuet, quis non judicet me ⁱ affectationem compositionis debuisse contemnere, etiam si eam potuissem, velut dicendi peritus, implere? Quæ propter ea mihi visa est compositio satis ornata, quæ conceptiones animi cum necessaria quadam perspicuitate proferret, non quæ illecebris aurium deserviret. Ea est enim, nisi fallor, judicata Latinitas, quæ breviter et aperte, observata duntaxat usitatorum verborum proprietate, res intelligendas enuntiat; non quæ ^j vernantis eloquii venustate atque amenitate luxuriat; et prudentibus viris non placent phalerata. sed fortia: quando non res pro verbis, sed pro rebus enuntiandis verba sunt instituta.

^g Sic ms. Regius unus. Alius, pudor est. Editi, pudoris est, minus Latine.

^h Aberant hæc ab edit. Colon. et mss. Colb. quatuor.

ⁱ Mss. quinque, affectionem.

^j Ms. Camb., versuta. Ms. Reg. unus, versutis. Alter, versatis eloquio, etc.

EKEUNTE SÆCULO QUINTO.

DUO ANONYMI AUCTORES.

BALUZII

ADMONITIO IN LIBELLOS SEQUENTES.

Quæ hic exhibeo opuscula sufficit mihi codex ms. C bibliothecæ illustriss. capituli majoris Ecclesiæ Lucensis, quadratis, quas Longobardicas vocant, exaratus litteris, Caroli Magni ævo descriptus, uti P. Mabillonius oculatus testis olim dum Lucæ esset agnovit, et ego in commentario de illo scripto et exulato inter opuscula P. Calogera, tom. XLV, demonstravi. Publica luce digna censui, tum ex antiquitate sua, cum pariter quod aliquid continere judicaverim aptum sive ad rerum veritatem eruendam, sive ad erutam jam illustrandam atque confirmandam. Quam vero in usum valere singula existimem in hac præfatione mea indicandum modo suscipio.

Principem locum dedi opusculo de Genealogia veterum patriarcharum ac cæterorum usque ad Jesum Christum, et a Jesu Christo usque ad S. Cyprianum, et ab illo ad tempora scriptoris. Scribebat vero ille in Africa sub Genserico. Quo in nomine emendandus venit P. Mabillonius qui in suo Itinerario Italico hunc ipsum codicem, et ex eo opusculum indicans, ex postrema ejus pagella, vetustate et affricu pessime habita et fere deleta, aliquid exculpere nitens; legissetque expressum erici, nec valens præcedentes syllabas elicere, substituit in margine, ex conjectura, Theoderici. Verum Genserici scilicet, ut ibi scribitur, Geiserici legendum, tum litterarum vestigia diligentius ad lucem solemque explorata

demonstrant, cum etiam confirmat nomen idem sæpius recurrens, ubi integris litteris conservatur. Quin et animum ipsum Genserici, quo ista scribebat auctor, diligenter signat, scilicet ejusdem regis 24. Quis iste Genserici sit et quo anno æræ vulgaris incæperit, inferius indagabo.

Hebræicum textum nec consuluisse auctorem, nec Hebraice peritum demonstrant nominum interpretationes Hebraico minime respondentem, sicut potissimum elucet in voce Laminir a Vulgata reddita a quas calidas, hic vero retinetur; et est vox in Septuaginta expressa, ubi tamen est non Laminir, ut hic, sed *ixpsin*, ex quo resultat historicum nostrum versio:em potius Septuaginta, quam Hebræum textum consuluisse: in Hebræo enim est Hacıemim. Quin et neque Septuaginta habuisse præ oculis censeo, cum versionem illam minus exacte retinuerit. Versionem igitur aliquam Latinam sequitur, cujusmodi plures existisse ex Septuaginta desumptas S. Hieronymus admonuit. Idipsum etiam demonstrari potest ex supputatione annorum, in qua Septuaginta potius quam Hebræum textum sequitur; licet neque ipsis Græcis interpretibus constantes adheret, ut ex annorum supputatione satis apparet.

Cum igitur ex his constet versionem aliquam Latinam anonymum hunc consuluisse, usui esse poterit illi qui de Vulgata Latina hodie solliciti sunt.

n etiam animadversione judico, afferri hic **A** enim regnum obtinuisse statuunt anno æræ vulgaris 429. Nodum hunc nequaquam solverimus, nisi Gensericum hunc statuerimus prioris illius Genserici successorem, et forte eundem esse cum eo quem veteres Hunericum appellant Genserici filium et regni hæredem. Cum hac chronologia convenit auctor Africanus sequentis opusculi qui copulat annum 426 a passione cum anno Genserici 16, quæ sane duo dicta rite supputatione Genserici exordia retrahunt ad annum 439. Sunt itaque diligenter Genserici duo, pater filiusque, distinguendi, ne si unus admittatur confusio lectoribus inducatur.

B Hinc de auctore secundi quod hic subiecto opusculi ac de tempore quo scribebat edocemur: chartis mandare sua dicit auctor ejusdem anno 16 regis Genserici, qui est æræ communis 455. Igitur eo tempore computus iste paschalis datus est, quo rix cessaverant Africanos inter et Romanos lites de anno paschali anni 444, contendentibus Romanis assignandum fuisse Pascha ejus anni diei non. cal. Maii, Latinis vero dici vii cal. Aprilis. Qua de re legenda epistola S. Cyrilli Alexandrini ad S. Leonem, et præmissa a Ballerinis eidem epistolæ, seu potius epistolæ fragmento admonitio. Huic ergo fragmento dilucidando plurimum fore valiturum hunc paschalem computum, nunc primum a me, ut arbitror, valendum censeo. Ea occasione scripta utrinque plurima prodierunt rix dubito. Disceptatum est etiam de eodem cyclo paschali annorum 84, in quo alii errorem subodorati sunt; alii vero rationes nonnullas inveniunt ut illum cum veritate componerent.

C Inter istos scriptores fuit Agriustas ille Thimidenis Afer cycli præpugnator. Adversus illum scripsit anonymus noster qui cyclum ita defendit, ut aliquid in illo erroris esse quod ipse enendat, agnoverit. Codex unde hoc desumpsit mendosissimus est, ex quo fit ut interdum nec sensus ipse descriptionis appareat. A correctione tamen abstinui, ne forte cogam lectores mea legere potius, quam quæ auctoris sunt. Grammaticæ leges nullæ, vel fere nullæ servantur, ad quas tamen tunc illas redegi, cum nullum irrepere dubium poterat de mente auctoris. Demum prætereundum non judico cycli annorum 84 auctorem, aliunde, ut opinor, ignotum, ex hoc primum opusculo in lucem prodire; fuisse enim Augustalem quemdam hic legimus. Usus igitur in eo fit cycli annorum 84, quem potissimum tunc temporis invaluisse

D apud Latinos non latet eruditos.

vero deducta sit chronologia illa, quam auctor citatur, ignorare me penitus profiteor. Suspecto Africano, utpote ejusdem regionis scriba facta eorum quæ nobis supersunt de Julio cum hoc nostro collatione, reperti non satis utrosque coherere, nisi forte discrimen hoc ex scriptoris hujus codicis provenerit, quæ sane et ac prorsus incredibilia.

loris patet magis esset postrema opusculi hujus in qua propius ad tempora sua auctor accepit etiam credibilia et probanda obtulisset; ut est protitum esse adeo pagellam illam senio et antiquorum possessorum, ut vel litteræ prorsus ut, nec rarum vestigiis remanentibus. Curati labore et industria aliquid exculpere, ac nulla, ut eruerem ea quæ hic a me repræsentantur; nec sine fructu, nam ex frustulis hisce discipulosissimum die Donatarum persecutio Carceperit; emendatur etiam data legis Honorii, subscriptio in codice Theodosiano signatur idus Februarii; hic enim habemus publicatæ Rationæ ipsius Februarii calendis. Forte tamen incipit obsignata calendis Februarii, publice est pridie idus ejusdem mensis. In hac ipsa illa chronologiæ ratio est accuratior, eaque natali Domini, sed ab ejus passione, ut veteres ante Dionysium Exiguum, deducta est.

Domini passione, quam scriptores isti veteres runt sub duobus Geminis cons. anno æræ vulgaris in Africa id moris erat solenne, ut ex opusculo planum fiet, cum a passione Domini auctor scribebat, signet 454, annus quo hoc consignabatur litteris currebat æræ nostræ. Cum vero hunc ipsum illiget cum anno Gensericus rite deducta, agnosimus Gensericum cepisse anno æræ vulgaris 439. Atqui ista non epochæ communis a chronologis receptæ de Genserici qui primus Africam occupavit; hunc

ANONYMI

LIBELLUS

DE GENEALOGIIS PATRIARCHARUM

GENEALOGIÆ TOTIUS BIBLIOTHECÆ

EX OMNIBUS LIBRIS COLLECTÆ VETERIS NOVIQUE TESTAMENTI, IN QUIBUS PROPHETIÆ CUM
NOMINIBUS ET TEMPORA OMNIUM PROPHE TARUM USQUE AD BEATISSIMUM CYPRIANUM DE
SIGNANTUR; ET AD NOSTRAM ÆTATEM QUID FUERIT GESTUM APERTISSIME MONSTRATUR =
EX HISTORIIS COLLECTUM LEGALIUM MANDATORUM.

In principio homo primus unde in saeculo appa- A
ruisse cognoscitur.

Audiamus : si natus est, habet genitores, si factus
est, habet materiam, si prolatus est, habet authorem.
Dei omnipotentis utique sapientia limum a terra su-
mens paterno imperio hominem facere cogitavit ; et
cum solitarius ac singularis ab ipso Domino factore
et conditore suo visus fuisset, os de costa ejus su-
mens, mulierem illi adjutorium fecit, serpentis nam-
que confecta venenis per invidiam diaboli mors introi-
vit in orbem terrarum, et regnare cœpit ab Eva
usque ad Mariam Virginem unitam Domini castitatem ;
sicut enim per mulierem nata est mors, ita et per mu-
lierem nata est resurrectio mortuorum. Ipse est enim
Adam qui cognovit mulierem suam Evam exclusus
de paradiso in terra Naid, et concepit et peperit Cain
ex semine criminationis, luctus et vaporis, et adhuc
adjecit parere, et peperit Abel fratrem ejus, et factus
est pastor ovium ; Cain autem agricola. Et factum est
post dies, attulit Cain cum esset jam ætate legitimus,
ex fructibus terrae hostiam Deo, et Abel attulit ex
primogenitu ovium suarum, et ex adipe illarum. Et
respexit Dominus in Abel et in muneribus ejus ; in
Cain autem et in hostiam ejus non respexit, ut unum
martyrii gloriam destinasset, alium vero homicida-
rum principem collocasset, eo quod ille diabolus, qui
patres eorum de paradiso ecluderat, necesse habe-
ret, ut et filios eorum ad mortis periculum deduxis-
set. Tunc ingressus est in cor Cain, et dixit Cain ad
fratrem suum : *transeamus in campum*. Et dum essent
in campo exurrexit Cain super Abel fratrem suum, C
et occidit eum. Et adjecit adhuc Adam cognoscere
mulierem suam, et concepit et peperit ei filium loco
Abel, qui dicitur Seth, cujus nomen lingua latina re-
surrectio dicitur, quia ab ipso resuscitavit Dominus
semen justum, a cujus progenie pervenimus ut que
ad Dominum nostrum Jesum Christum per genera-
tiones singulas sibi invicem succedunt. Ipse est
Seth qui genuit Aenas ; Aenam enim lingua latina
obliviscens dicitur. De ipso natus est Chainan, cujus
nomen appellatur nativitas Dei. Nam ipse Chainan
genuit Malelel, cujus nomen dicitur mutatio Dei. Et
Malelel genuit Jaret, cujus nomen descensio dicitur.
De ipso natus est Enoch, cujus nomen latina lingua

renovatio interpretatur, quia Deus per ipsam reno-
vaturus est mundum in illis diebus quando Antichri-
stus multam faciet v. stationem ; tunc ipse et Elias si-
mul prophetabunt mille ducentis sexaginta diebus, et
interficiet eos Antichristus ubi et Dominus eorum cru-
cifixus est. Sed ne quis dicat quod in Hierosolymis
crucifiguntur, ubi et Christus Dominus crucifixus est,
hoc utique dicit ubi et Dominus eorum crucifixus est,
idest in regno Romano. Nam ipse Enoch genuit Ma-
tusalam, qui Matusala latine interpretatur missus. De
ipso natus est Lamech, cujus nomen per interpre-
tationem bonae mentis dicimus. Ipse est qui prophe-
tavit de filio suo dicens hic nobis dabit requiem ab
omnibus operibus nostris ; nam ipse Noe idest re-
quies appellatur.

Incipit origo Cain.

Transeamus ad originem Ca'n, et tunc ad genera-
tionem Noe revertemur. Posteaquam enim Cain a
Deo maledictus fuisset, ut nec quisquam eum occi-
deret signum adeptus est malum, quod nunc si quis
acceperit in fronte sua aut in manu dextera bibat
ipse de vino irae Dei mixto in poculo irae ejus et pu-
nietur in conspectu electorum Angelorum ejus, nam
nomen ejus lingua latina in perpetuum crescens di-
citur ; idem enim hoc nomen acceperat, quoniam us-
que ad Christi adventum filii Cain ejus consortes oc-
cisuri essent christianos, vestigia Abel fratris ejus
sequentes. Igitur iste Cain genuit filium nomine
Enos, qui Cain dum ex serpente nascitur Lothum ge-
nerasse cognoscitur, tunc aedificavit civitatem, et
posuit ei nomen filii Sumeros ; haec est civitas san-
guinis, quae et nunc effundit sanguinem Christia-
num ; haec enim civitas in terra Naid fabricata cog-
noscitur, et viva est. Ipsa terra interpretatur, quae
in fine usque Christianos persequitur, qui fidei vo-
cabulo nominantur. Nam ipse Enos genuit Gedam.
Ipse habuit murorum scientiam. De ipso natus est
Male'el, cujus nomen interpretatur auditio fortis, et
de Malelel natus est Matusalam, qui genuit Lamech
illum, qui habuit uxores duas, una nomine Ada, quae
interpretatur testimoniata, alia nomine Sella quae in-
terpretatur adumbrans se ipsam. Ipse est Lamech
qui dixit mulieribus suis : Audite vocem meam, mu-
lieres Lamech, et continete auribus vestris verba mea,

in occidi invulnerum et juvenem in livore
 m dicendo Christum Christianos dictos ju-
 tem populum esse a Judæis Christum a pa-
 æreticis christianum occidi, vel uti reum
 videmus (sic) ut pro Abel Cain dicatur, qui
 i nomine laniatur. Et sequitur dicens quo-
 les vindicatus est de Cain, de Lamech au-
 gies septies; hinc eum apparet occidisse
 de muliere sua Adam genuit Hobel, qui est
 tantum in tabernaculis, et alium nomine
 e est Jubal, qui ostendit psalterium et ci-
 lam de Sella natus est ei Thobel qui fuerat
 arius et ærarius, et soror ejus fuit Noema.
 juæ psallebat voce non orgino, per harum
 orationes increvit hominum multitudo,
 ne super eos advenit horrenda cathigo; et
 os cathaclysmus et disperdidit eos, quoniam
 it se filii Dei cum filiabus hominum, et non
 ut præceptis ejus, quia execaverat eos ma-
 um, et non speraverunt sibi interitum esse

nt generationes Noe. Redeamus igitur ad
 genuit ante diluvium filios tres, et sortiti
 es, fuerant enim in domo ejus animæ VIII.
 minisse dignatus est Apostolus dicens: *octo
 hæ factæ sunt per aquam, sicut et vos modo
 salvos faciet.* Fiunt igitur a protoplausto
 que ad Noe, idest usque ad generationem
 ejusdem Noe anni duo milia centum quadra-
 , et a generatione Sem usque ad cathaclyst
 et ad generationem Arphaxat filij Sem, qui
 et cathaclysmum nascitur anno centesimo.
 nes anni duo milia ducenti xl duo. Catha-
 nim latina lingua secundum judicium ap-

nt generationes Sem filij Noe. Noe autem
 m, qui dicitur latine nomen, et sortitus est
 omine Norea, de ipsa natus est Elam. Elam
 atur sæculum. Inde nati sunt Elamitæ, et
 us secundus dicitur As-ir, quem Nebrod gi-
 os patris sui Cham de terra Sennar exclusit,
 terra servili. Tunc fugiens condidit Nineve
 h civitatem et Chalech et Dassen inter Ni-
 halech. Haec est civitas illa magna eorum,
 na propheta per iter trium dierum circumvit.
 Assir Assiri nati sunt, qui in opitulationem
 Caldeis adversus filios Israel ad Hierusalem.
 er autem eorum regio his modis ab India ad
 insulam adfirmat esse quindecies centena
 are. Malicum vero scenio ducenta xx. quin-
 a. Inde ad insulam Madano (sic) confici ad
 mare decem et octies centena et septuagi-
 milia præter regiones humano generi inac-
 foc Solinus adseruit, et attingunt usque ad
 um per centum viginti septem regiones satura-
 tæ sunt habitationes Persarum gentium et
 a. Alius vero Arfaxat tertius filius Sem, qui
 et Leo veniens, quartus vero Lud qui dicitur
 , quintus Aram qui dicitur altus. De ipso

Aram nati sunt filii quatuor. Primitivus nomine Obs,
 qui dicitur chorus. Secundus El qui dicitur in per-
 petuum; El enim Deus dictus idest perpetuus. Ter-
 tius Gatera, qui dicitur exuperans, quartus vero Mo-
 soch qui et sagittarius. Nam filius Sem sextus qui di-
 citur Chanaam interpretatur nativitas Dei. Hi sunt
 sex filii Sem et Norca cum nepotibus suis. Nam Ar-
 phaxat filius Sem tertius qui dicitur est Leo veniens;
 ideo enim hoc nomen acceperat, quia ex ipso leo ve-
 rus futurus erat Dominus Jesus Christus. De ipso
 enim Arfaxat natus est Sala qui dicitur nuntius. Ex
 ipso Sala natus est Eber qui dicitur transflumen. Nam
 ipse Arfaxat filius Sem vixit annis centum sexaginta
 quinque et genuit Sala. Et vixit postquam genuit
 Sala annis quadringentis xxx. et genuit filios et filias,
 et decessit quinta generatione.

Incipiunt generationes Cham filii Noe.

Redeamus et ad Cham filium Noe, qui dicitur est
 callidus, et sortitus est uxorem nomine Auxe ex semine
 gigantum, qui genuit filium primitivum nomine Chus.
 Hic obtinuit Æthiopiam contra Ægyptum, et de ipso
 nati sunt filii sex, et ista nomina eorum: primitivus
 Saba interpretatur Tote et venit inde Saba gens, de
 qua gente fuit illa regina Austri, quæ venerat audire
 sapientiam Salomonis, secundus vero Evlad, qui
 dicitur parturiens, tertius Sabata, idest tolle tu;
 quartus Regina idest clamatus, huic erant filii duo,
 primitivus Sabam, idest condemnatus, et secundus
 Judas, idest constitetur. Quintus vero filius Chus Sa-
 baratha fuit nomen ejus, idest ornatus. Sextus vero
 Nebrot, idest rebellans; hic est Nebrot gigans qui
 fuit venator ante Dominum, inde nascuntur Chal-
 dei.

Ipsæ est, qui exclusit Assyr filium Sem, idest fi-
 lium patris patris sui, et in ejus terram ædificavit
 Babylon, et Orech, et Archad, et Chane intrinse-
 cus in filiabus Canaan. Sedet autem Babylonia in mil-
 libus sexaginta, muri ejus alti pedibus ducenti et lati
 pedes lxx. et hoc Solinus asseruit qui totum de-
 scribit ambitum mundi. Secundus autem filius Cham
 mestrem fuit nomen ejus, idest totum molens. Hic
 obtinuit Ægyptum, huic nati erant filii sex, et ista
 nomina eorum; primitivus Ludin idest sui negotii
 homo, secundus Emimegim, idest prophetatus est,
 tertius Latisin, idest iracundus, quartus Neptabin
 idest inflatus, quintus Patrosin, idest crudus, sextus
 Caslonin, idest cornutus. De ipso Caslonin nati sunt
 Filistini et Chapterni. Tertius vero filius Cham Phut
 fuit nomen ejus, idest perfectus, hic nusquam com-
 paruit; quartus vero Chanaan, idest adorans iniquita-
 tem, nam ipsi Chanaan nati sunt filii undecim; pri-
 mitivus Sidona, idest exivit in judicium venatrix.
 De isto nati sunt Sidonienses, unde fuit Jezabel, quæ
 colebat idolum Sidoniensium Baal, secundus vero
 Cetheus, idest peccans; tertius Jebuseus, idest con-
 fusus. Hic ædificavit Hierusalem, propterea Jebus
 dicta est secundum nomen ejus; quartus Amorrens,
 idest blabundus; quintus Gergesseus, idest credi-

tus; sextus Evveus, idest coluber; septimus Aruceus, idest Scotomatus; octavus Asenneus, idest non estejus; nonus Azirius idest iracundus, decimus Samareus idest audivit reum, undecimus Amatheus, idest delinquens. Hi sunt filii Chanaan undecim. Et post hoc dispersæ sunt tribus Chananeorum, et factæ sunt fines Chananeorum a S. donec usque quo venias a Gerara et Gaza, Ascalona, Azotu, et Geth, et usque quo venias Sodoma, et Gomorra, Adama, et Seboin, et usque Laban, quæ dicitur Segor, ubi confugerat Loth et ad omnem terram Chanaan. Hi turrem ædificaverant ex lateribus coctis, et bitumen eis fuerat pro luto. Et ibi confudit Deus linguas eorum, ut quod quis postulabat non hoc acciperet. Hoc temporibus Eber factum est, unde lingua hebræa dicta est, secundum Hebræos.

Incipiunt generationes Japheth filii Noe.

Tertius vero filius Noe nomine Japheth, qui dilatio interpretatur. Huic erat uxor nomine Ruth, ex hac genuit primitivum Gamer, idest mensuram. Huic erant filii tres, primitivus nomine Agganaz, idest ignis ardens, secundus Rifat, idest visio fervens, tertius Zhargam idest uberatio. Secundus vero filius Jafet Magog fuit nomen ejus; hic obtinuit Pamphyliam. Tertius vero Madias, hic obtinuit Partiam. Quartus Lotham, hic obtinuit Græciam; hic est pater Syrorum Palæstinarum, et de ipso nati sunt filii quatuor: primitivus Elisa, idest ad me veni. Secundus Tharsis, idest gladiator, hic ædificavit civitatem nomine Tharso, secundum nomen suum, in qua volebat fugere Jona a facie Domini. Tertius Citi, idest calcabote. Quartus Rodi, idest condemnatus. Ab his designatæ sunt insulæ gentium in terra illorum, et fecerunt sibi sermonem unusquisque in suo genere et in suis gentibus. Quintus filius Jafet Elisa dictus, idest ad me venisti. Sextus Thober, idest uberans. Septimus Moise idest sagittarius. Octavus Thiras, idest lanciator. Hi Kartaginem obtinuerunt secundum auctoris dictum. *Tyrii tenuere coloni. Kartago urbs antiqua fuit*, utique Tyrorum. Hi sunt octo filii Jafeth, nepotes Noe. Ipsi obtinuerunt Pamphiliam, Parthiam et omnem Græciam, Rodiam et Citiā: inde Rodiciti, Mazianitæ cum Kartaginiensibus, et Tharsensibus.

Incipit rememoratio Salæ nepotis Sem filii Noe.

Redeamus ad Sala nepotem Sem filii Noe. Ipse est Sala qui vixit annis centum quinquaginta VII. et genuit Eber, et vixit postquam genuit Eber annis quadringentis xxx. et mortuus est: qui Eber vixit annis centum quadraginta quatuor, et genuit filios duos; primitivum nomine Falech, idest partitus. Quare partitus? quia sub ipso divisi sunt filii et nepotes Noe. Secundus vero filius Eber, Jecta dictus est, idest pusillus. Huic erant filii duodecim; primitivus nomine Elmodam, idest agitatus; secundus Salef, idest alienatus; tertius Sarmoth, idest domus mortis; quartus Seruch, idest visibilis; quintus Odorrem, idest satis altum; sextus Azacr, idest levis; septimus Declax, idest trans hic; octavus Abimelech, idest

nubilum; nonus Soba, idest tolle, veni; decimus Ufer, idest lumen curationis; undecimus Evilath, idest ostende hoc; duodecimus Jobab, idest amans Deum. Hi sunt duodecim filii Jecthan. Et facta est commemoratio eorum a Masse usque quo venias Gopher, a morte Salma. Et regnavit pro eo Saul ex Reboth civitate quæ est juxta flumen. Mortuus est autem Saul, et regnavit pro eo Ballenon filius Agnobor. Mortuus est autem Ballenon et regnavit pro eo Aram filius Barad, et nomen civitatis ejus Fogor; nomen est uxoris ejus Metebel filia Matrab filii Mezob. Hi duces eorum, Theman, Galla, Jephthe, Telman, Elas, Pynon, Genethz, Themna, Mazer, Magedi, Eram, Fazoin. Hi duces Edom in terra possessione eorum. Hic est Esau qui dictus est Edom, propter aviditatem escæ, pro qua suos primatus amisit dederet lentiliculam cum de frito coctam hoc non accepit. Hæc est gens, quæ exclusit Chorreos.

Et hæc est gens Chorreorum.

Septem enim fuerunt filii Ser Correi et nepotes XXII. et ista nomina eorum; primitivus Lotham et filii ejus Eman et Chorri. Secundus Sobal et filii ejus sex, Golla, Manachacat, Geba, Sofan, et Onas. Hic est Onas, qui invenit Laminir in eremo Elascum pasceret jumenta Sebegon patris sui. Quartus Annam, et filii ejus duo, Deson et Elibathe. Filiorum autem Deson hæc sunt nomina, quattuor. Emadan, Asban, Thasra, et Chorram, quartus Aran, et filii ejus quattuor, Emadan, Asban, Thasra, et Chorram; sextus Asam, et filii ejus quattuor, Balam, Zucan, Juscha et Jusclan; septimus Rison, et filii ejus duo Oe et Arranh, hi sunt filii Seir Chorrei VII. et soror eorum Thamna, et nepotes XXII. Hæc est gens Zozomin, quam disperdit Esau a facie sua de terra Seir, ut possideret eam, et facti sunt Gabaonitæ dum fugerent a facie ejus hoc in Jhesum idest servatus. Hi sunt quattuor filii Isachar. Filiorum autem Zabulon hæc sunt nomina eorum, primitivus Seder, idest doctus; secundus Allon, idest sempiternus; tertius Sem, idest nubilum. Hi tres filii Zabulon. et Dinæ filii non sunt nati. Filii autem Gad VII. hæc sunt nomina eorum, Sofan, Anges, Saunis, Soban, et Ismelis et Ariolis, hi sunt septem filii Gad. Filii autem Aser hi sunt, et hæc nomina eorum: primitivus Semna, idest numeratus; secundus Sesua, idest petus; tertius Zievi, idest honor meus; quartus Daria, idest petens, et soror ejus Sara, idest. Hi sunt filii A-er quattuor, et soror eorum. Filii autem Bariae hi sunt duo, et hæc nomina eorum: Chober, idest superans; et secundus Melchiel, idest missus a Deo, hi duo filii Bariae. Nam filiorum Joseph ex Aseneth ex filia Petefres hi sunt, et hæc nomina eorum, Manasses, idest oblivio. et Efren qui dicitur Satus. Ex Manasse nati sunt Machir, idest venditus, et Gadd, idest testimonium: inde natus est Susi, et de Sus natus est Gaddi, qui missus erat a Moyse ut Terram promissionis prospiceret. Et de Efren nati sunt Suthalalan, idest dignitas Apostolica, et Thaan, idest nubilum; et de Suthalalan natus est Edem, idest tem-

e genuit Ause, et Ause genuit Navve, qui appellatus est. Ossa autem Joseph secum implevit. Filii Israel ab Ægypto, idest de terra Symplocarum possedit Jacob ab Amorreis, qui inhabitant in terra Canaan, centum. Hoc in finem libri scriptum legimus, et dedit eam Joseph in partem hereditatis possimus probare loci ejus sepulturam, in Gethsemani, et invenimus, Jacob venisse in civitatem Sichemam, quae est in terra Chanaan venisset de Mesopotamia Syriae, et inducit in civitatem et emit partem agri, in qua tabernaculum suum ab Emmer patrem Sichemum genuit, et statuit illi aram Deo, et invocavit nomen Israel. Ne quis dicat quod in eodem sepulchro sunt Abraham, Isaac, Jacob et Sarra, nos geneorum perdocet, sicut legimus: *et sepellit Abraham Sarram uxorem suam in terra Chanaan, quae est contra Mambre. Haec est spelunca, quae est in terra Chanaan, et proprius factus est possessio et spelunca, quae in eo erat Abraham, quae est spelunca sepulturae a filiis Ceth, quod emit nomen argenti ab Efron filium Saar Cetho herico. Haec est sepultura eorum. Filii autem Benjamin hi sunt, et haec nomina eorum: primus Bellach, idest gluttius; secundus Chober, idest ignis a Deo. Tertius Asibel, idest ignis a Deo. Quartus Benjamin. Tres filii autem Bellae primigenii hi sunt: primitivus Adar, qui dicitur; secundus Noeman, idest psallens libenter; tertius Rachim, idest frater meus; quartus Roos, idest similis; quintus Asim, idest similitudo; sextus, idest secundum faciem meam; hi sex filii nepos autem ejus ex Arad dictus est Arad, idest cecidit. Filium autem unum habuit Dannon, qui interpretatur grece ex lingua Chaldaeus, de hebraeo vero in latino, speculatio fraude nomen subinvolatur, nam et in scripturis Antichristus, legimus enim in scripturis ex hac tribu venisse nuntiatur. Filii autem Benjamin hi sunt, et haec nomina eorum; primus Machiel, qui interpretatur fortis Deus; secundus Gum, idest fortitudo; tertius Enzer, idest; quartus Sillem, idest debitum; haec sunt filiorum et nepotum Israel, eorum, qui in terra Ægyptum simul cum Jacob patre suo sortiti sunt. Filii autem ejus quatuor, vir fuit potens in virtute; hic genuit Fares, qui interpretatur divisus. Fares genuit Esrom, idest Esrom genuit Aram, idest gens; Aram genuit Aminadab; Aminadab interpretatur concupiscentia. Aminadab genuit Naasim, qui dicitur refrenatus et soror ejus Elisafat, quae dicta est gratia. Naasim sortitus est Aaron, ex illa nati sunt Salmon. Salmon autem genuit Salmon, idest fortis. Salmon genuit Boos, idest perfectus ex Raab. Boos perfectus dicitur quoniam in ipso perfectus, quod in Deuteronomio legimus: *et tu Moab, et filii apparebis in domo mea, idest per Ruth**

nurus Noemmin, quae fuit uxor Chellon filii ejus. Haec fuit Ruth Moabitica, ex illa genuit Obed, idest serviens, Obed genuit Jesse, idest obliviscens, Jesse genuit filios VII. et filias duas, et haec nomina eorum, Eliab, Aminadab, Sama, Nathaneel, Jadeum, Asomum, et David septimus; et sorores eorum Sarbia, et Abigea, et filii Sarbiae, Absesse, Joab, Elagel; hic est Joab qui dinumeravit populum ab Dan usque Bersabee, et fuit numerus Israel undecies centena millia virorum evaginantium gladium, et Juda quadringenta septuaginta millia virorum evaginantium gladium; et Levi et Benjamin non dinumeravit in medio ipsorum, quia praecipitavit sermo regis ipsum Joab, et malum visum est in conspectu Domini, de sermone hoc, et percussit eundem Israel, et dixit David ad Dominum: *peccavi nimis quia feci rem hanc, et nunc aufer injustitiam pueri tui, quia evanui nimis. Et locutus est Dominus ad Gad videntem dicens: Vade et loquere ad David. Haec dicit Dominus: tria ego decerno adversum te, elige tibi unum ex illis, et praestabo tibi aut triennium famis, aut tribus mensibus fugere a facie inimicorum tuorum ad te disperdendum, aut triduum gladium Domini corrumpere in omnibus finibus Israel, et nunc vide, quod verbum respondeam ei qui misit me ad te. Et dixit David ad Gad, angustiae sunt mihi, incidam potius in manu Domini, quia nimis multae sunt miserationes ejus, et in manu hominis non incurram. Et interrogavit Dominus mortem in Israel a mane usque ad horam prandii, et mortui sunt de plebe. Abdanus, qui Bersabee septuaginta millia virorum, et misit Deus angelum in Hierusalem, ut disperderet eam, mors autem vastabat. Pœnituit Dominus; et Archangelo satis sit, tibi parce manu tua; et angelus Domini stans erat in area Ornei Jebusei, et ridit David angelum Domini stantem inter terram et caelum, et gladius ejus erat extensus ad Jerusalem; et cecidit David et seniores operi de ciliis in facies suas. Et dixit David ad Dominum: nonne ego dixi dinumerare populum, et ego sum qui peccavi, et male faciendo malam rem gessi, et haec oves quid mali fecerunt, Domine Deus meus? sit igitur manus tua in me et in domo patris mei; in populo autem tuo non sit ad obtritionem. Et angelus Domini dixit ad Gad: dic ad David ut statuat altare in arca Ornei Jebusei. Et fecit David secundum quod ei praeeperat Dominus. Et tunc dixit Dominus angelo: *averte gladium tuum; et avertit gladium suum in vagina ejus.* Haec enim Jerusalem, ante Jebus dicebatur, quam sortitus est Juda. Abiit autem ad Chananeum inhabitantem Chebron, et concidit illum Sessi et Achinam et Thalmi natos ex Enac, qui Enach ex Chanaan nascitur. Inhabitaverunt autem Jebusei in medio filiorum Benjamin et Juda in Jerusalem quoadusque excluderentur post annos mille quingentos a Jonatha filio Matathiae. Abigea vero soror David peperit Amessa. Et pater Amesse. Ater Ismaelita dinumeratus est cum populo Israel; cui populo cum Reges darentur, factus est, Domino irascente, primus rex Saul. Tunc dixit Dominus: *clamabitis, inquit, ad me a facie regis vestri, et non exaudiam vos, quoniam vos**

vobis petistis regem; et iterum dicit: *dabo tibi regem in ira mea.* Sub qua ira regnavit annis quadraginta, occisus est in monte Gelboe. Tunc dixit David in dolore: *montes qui estis in Gelboe, neque ros neque pluvia cadat super vos, ubi effusus est sanguis unctorum Dei.* Hic est David qui dicitur misericors, et regnavit annis XL. et genuit Salomonem, qui dicitur pacatus; et regnavit et ipse annis XL. Haec autem sunt nomina uxorum David, Achims, Abigea, Agal, Habital, Agla, Bersabe, Melchol. Sed cum reverteretur de Cembron recusavit Melchol, et tradidit eam viro alii, quia oderat eam nimis. Natus est autem Salomon ex Bersabe. Qui Salomon genuit Roboam ex Naath filia Annae regis filiorum Ammon, qui Roboam dictus est multitudo gentium. Temporibus ejus sustulit rex Sushchim rex Aegypti arma aurea, idest Lanceas et scuta trecenta ab Arazar rege Syriae haec tulerat David, et fecit pro ea aerea Roboam filius Salomonis, et regnavit annis decem et octo; qui Roboam genuit Abiud, idest patri Deo, ex Maccha filia Ariel ex Gaba; et regnavit annis tribus. Abiud genuit Asaj, idest volat, ex Anna, et regnavit annis XL. uno. Asaph genuit Josaphat idest iudex ex Gazuba filia Selthi; et regnavit annis XXV. Josaphat genuit Joram, idest visibilis, ex Fache uxore; et regnavit annis octo. Joram genuit Ochoziam, idest fortitudo, ex Gotholia filia Achab ex Zezabel, quae Gotholia vidua regnavit annis octo, et ille regnavit anno uno. Ochozias genuit Joas, idest mansuetus; ex Chobodda; et regnavit annis XL. Josias genuit Amessian, idest rogans, ex Jode; et regnavit annis XXX. Amessias genuit Odiam, idest amans, ex Jeccelia; et regnavit annis LXI. Odias genuit Jonatham, idest perfectus, ex Darbia filia Sadduc, et regnavit annis sedecim. Jonatha genuit Achaz, id est tenens, ex Saba; et regnavit annis sedecim. Achaz genuit Ezechiam, idest regnum Dei, ex Rabbuti filia Zachariae; et regnavit annis XXXIX. Ezechias genuit Manasses, idest oblivio doloris, ex Ehsiba; et regnavit annis quinquaginta quinque. Manasses genuit Amos, idest verecundus, ex Masthelamitaba; et regnavit annis duobus. Amos genuit Josiam, idest rogans, ex Jeddadida filia Oziae; et regnavit annis XXXI. Josias genuit Jochaz idest similis, ex Jecora; et regnavit diebus nonaginta et Examital genuit Joas et Sedeciam, cujus Nabuchodonosor oculos excecauit in conspectu filiorum ejus, et in compedibus aereis vinxit eum, et in Babyloniam duci jussit, et in molundino constitui, et ibi mortuus est, cujus anno undecimo regni Jerusalem a Nabuchodonosor rege depraedata est. Et conclusi sunt Regum anni quingentiquinque, menses sex, dies decem, et transmigratus est populus in Babylonia, et constituitur rex a rege Nabuchodonosor Jechonias filius Joachim, qui dictus est praeparatio; et regnavit diebus centum. Tunc et ipse ductus est in Babylonia, et in trigesimo anno transmigracionis tonsus est Jechonias, dum de carcere eum Ulemadar educeret. Hic est Ulemadar, qui dum Nabuchodonosor cum agri bestiis mararetur fuit ejus successor. Tunc lo-

cutus est ad Hieconiam bona, et posuit thronum ejus super omnem thronum regum, qui cum eo erant in Babylonia, et mutavit vestimenta ejus et simul cenabat cum eo omnibus diebus vitae suae, et victus constitutus erat illi, et erat illius consiliarius omnibus diebus vitae. Hic Jechonias genuit Salatiel, idest misit Deus; qui Salatiel in Babylonia genuit Zorobabel qui dicitur est victoria Dei. Hoc in tempore regnum adeptus est Cyrus rex Persarum. Anno autem quinquagesimo et secundo captivitatis Judae rex Astyages adpositus est ad patres suos, et Cyrus rex Persarum accepit regnum ejus, qui in secundo anno regni sui subjugavit Babyloniam ad Nivevem civitatem Medice. Tunc vasorum dominicorum rethibendorum promiserat votum, quae tulerat Nabuchodonosor Jerusalem de templo Domini, et reposerat ea in suo idolio proferens ea Cyrus rex Persarum, adsignavit Mitr. dati praeposito thesaurorum suorum; per hunc autem tradita sunt Salmanasaro praeposito Judae. Numerus autem eorum erat, libatoria aurea mille, argenteae quingenta, murtatiola argentea XXXIX. Stalae aureae quinquaginta, argenteae autem duo millia quadringenta decem, et alia vasa aurea et argentea quatuor millia nongenta septuaginta novem, et perlata sunt per Salmanasar et per eos, qui de captivitate Babyloniae regrediebantur. Hic Cyrus regnavit annis decem IV. et interfectus est a Miride in Massa Jada olympiade sexagesimo et octavo, et sepultus est in Castello quod magi obtinent Thiasarcida nomine, hic Cyri sepulchrum. Cyro ergo defuncto, sicut diximus olympiade sexagesimo et octavo, succedit in regno ejus rex Darius. Hic est Darius filius Asieri nascitur ex Bastin in civitate Susiana et regnavit in regno Chaldeorum; a cujus anno tertio regni incipiunt ebdomadae Daniheli a capite circuli secundi. Jam tunc Romani magnificabantur regnantibus Tarquinio Supervo, qui fuit Romanorum rex octavo ab urbe condita, et regnavit annis XXIV. Conditio vero est Roma a filiis Martiis et Hilliae undecimo Kal. Majas feria quinta, et sunt hodie usque in annum vigesimum quartum regis Geiserici anni mille dagesimul septem. Anno tunc decimo mensum numerum apud Romanos habente regnante in Judea Hozia filio Amessiae anno XXIV. regni ejus. Exinde usque ad conclusum annorum septuaginta captivitati impleti sunt successorem singulorum regum Romanorum adducenti quinquaginta octo ab anno vigesimo quarto Hoziae filii Amessiae. Verum ut cum Judaeorum regum et Romanorum tempora coequentur ipsorum regum Romanorum annorum numerus requiratur, et a Romulo et Romulo ejusdem conditoribus suo in ordine recitentur. Ipsi enim primo regnaverunt Romae sex annis XXXVIII. Post hos Titus Tatius dux Sabinorum regnavit annis quadraginta uno; dehinc Numa Pompilius annis quadraginta tribus; Tullius Hostilius annis XXX. duobus; Anchus Marcus Philippus annis XXVIII. Tarquinius Priscus annis XXX. octo; cujus anno sexto regni a Nabuchodonosor rege Jerusalem ostenditur captivari. Servus Tullius, serva natus,

LXVI. Fiunt omnes in se anni ducenti quin-
sex usque ad primum annum Darii, quo
sanctus est. Quo tempore regnum Romano-
 ministrare coepit Tarquinius Superbus. In
 illicet anno secundo completi sunt regum ur-
 ducenti quinquaginta octo usque ad conclu-
 annorum septuaginta captivitatis, succeden-
 am hebdomadibus Danhielis septem, in qui-
 regnavit annis viginti duobus. Fiunt ergo
 regum anni ducenti octoginta. Post istos au-
 se consules Tribuni vel ædiles usque ad Ga-
 um Cæsarem judicaverunt annis quadrigen-
 cecim. A Gajo vero Julio Cæsare usque ad
 iani extremum vitæ naufragium anni sunt
 ii octo, quibus in similitudine ferri licet ar-
 isto commixtum, tamen divinitus Romanum **B**
 stetit imperium. Dan'ele statuæ illius inter-
 quam Nabuchodonosor somniaverat, qui le-
 ligat. Et conclusum est in ipso ingressu an-
 nulle ducentorum, decursis temporum metis,
 regnum, propterquod jam pene per totum
 i terræ mortium neces et cruciatus accre-
 ellorum namque fragores poenarumque lues
 com congeinuatî succedunt; plangit vero,
 lagæ simul et luctus ubique funduntur. Dum
 tur omnia huic mundo frequentius inrogan-
 m occisoribus et occisis illico singula fi-

ren Zorobabel filius Salatiel, hic est qui a
 gesapientior pronuntiatur; est enim de domo
 genere Phares de tribu Juda, cujus petitio **C**
 Darii templum ædificari jussit, et universa
 titui. Ipse est Darii, qui Artaxerxes secun-
 aldeos nominatus est, secundum Medos vero
 appellatus est. Hic fecit convivium grande
 qui sub eo erant, omnibus domesticis et om-
 nepositis Mediæ et Persidis, ab India usque
 m centum viginti septem regionibus. Et cum
 i et manducassent repleti regrediebantur;
 rex ascendit cubiculum suum, et dormivit, et
 actus est. Tunc tres juvenes custodes corpo-
 i dixerunt ad alterutrum, dicat unusquisque
 sermonem suum qui praevaleat, et ejus-
 furrit verbum sapientior, dabit ei rex Da-
 nera magna, et super victoriam purpura cir-
 , et in auro bibere, et super aurum dormire, **D**
 igam inauratam, et cydarin byssinam, et tor-
 ream circa collum ejus, et secundus sedebit
 , propter sapientiam suam, et adfuit Darii
 r. Tunc scripserunt singuli sermonem suum
 runt sub pulvino Darii, et dixerunt: cum
 t se Rex, dabimus scriptum, et quod judica-
 x, et tres majores Persidis, et cujus sermo
 or fuerit, ipsi dabitur victoria, sicut scriptum
 is scripsit, forte est vinum. Alius scripsit,
 Rex. Tertius se ipsit, praevalent mulieres,
 mpla autem praevalet veritas. Tunc surrexit

A Rex et dederunt ei scripta, et legit et misit et con-
 vocavit omnes praepositos et majores. Sederunt au-
 tem et omnes principes, et lectum est scriptum co-
 ram illis, et dixit: vocate juvenes; et ipsi mani-
 stabunt nobis sermones suos; et introjerunt, et dixit
 eis: renuntiate nobis de scriptis vestris. Et coepit
 qui prior dixit de virtute viui, et sic ait: Viri, quam-
 cito praevalet vinum omnibus hominibus, qui illum
 bibunt; seducit sensum regis, et orphanis, facit men-
 tem vanam, servi et liberi pauperis et divitis, et om-
 nem sensum demutat in hilaritatem et gaudium, et
 non meminit omnem tristitiam et debitum, et omnes
 animas facit divites, et non meminit regem neque
 praefectum, et omnia per talenta facit loqui; et non
 meminere quando bibunt amicitiarum amicorum
 et fratrum, et paulo post arripiunt gladios, et cum a
 vino fuerint et exsurrexerint, non meminere quae
 gesserint. O viri non praevalet vinum, quod sic cogit
 facere, et tacuit. Ubi ita dixit et coepit secundus lo-
 qui, qui dixit de virtute Regis: O viri, non praevalent
 homines terra et mare tenent et omnia quae in eis
 sunt, Rex autem praevalet, et dominatur eorum, et
 omne quodcumque dixerit eis faciunt; Si autem mi-
 serit eos, ad hostes, eunt, et conficiunt montes et
 muros et turres, mactant et mactantur, et Regis non
 praetereunt verbum. Si autem vincunt, adferunt Regi
 quaecumque ceperint, et qui non militant nec pugnant,
 sed terram colunt, et cum araverint et messem eger-
 rint adferunt regi, et ipse solus est; et si dixerit:
 occidite; occidunt; et si dimittere, dimitunt, si ce-
 dere cedunt; si devastare, devastant; si aedificare
 aedificant; si excidere excidunt; si plantare, plan-
 tant, et omnis plebs et potestas ipsius sunt: super-
 bis autem recumbens manducat et bibit et dormit,
 hi autem servant in circuitu ejus, nec possunt ire
 singuli et facere opera sua, et non ei obaudire. O viri,
 quomodo non supereat Rex. Tertius qui dixit de
 mulieribus et veritate, hic est Zorobabel filius sala-
 thiel de domo David ex genere Phares de tribu Juda,
 coepit loqui: Viri, non magnus Rex et multi homi-
 nes et vinum forte, quis ergo dominatur eorum,
 nonne mulieres? mulieres generaverunt regem, et
 omnem plebem quae dominatur mari et terris et
 ex ipsis facti sunt, et ipsae aluerunt eos qui plantave-
 runt vineas, de quibus vinum fit; ipsae faciunt indu-
 menta omnibus hominibus, et ipsae faciunt gloriam
 hominibus, et non possunt separari homines a mulie-
 ribus; sicut egerint aurum et argentum et omnem
 rem speciosam, et viderint mulierem unam bona spe-
 cie et bona forma, et haec omnia dimittunt et in ipsa
 respiciunt, et ore patenti intuentur eam, et omnes
 eam laudant, magis quam aurum et argentum aut
 omne opus practiosum. homo patrem suum derelin-
 quet qui eum nutrit et terram suam et ad mulierem
 suam adhaerebit, et cum muliere dimittit animam
 suam, et neque patris meminit, neque matris, neque
 terrae. Et hic debetis cognoscere, quoniam mulieres

: et sequentia sunt ex lib. III Esdræ.

dominantur vestri. Nonne laboratis et doletis et omnia mulieribus adfertis et datis; et accipit homo gladium suum et vadit peregrinari, et in navi navigare, et in fluvijs transire, et leonem videre, et in tenebris ambulat, et cum furatus fuerit et latrocinium fecerit et coeperit amicae suae afferre. Et iterum homo diligit mulierem suam magis quam patrem aut matrem, et multi desperatione taeti sunt propter mulieres, et servi facti sunt propter eas, et multi perierunt et occisi sunt et peccaverunt propter mulieres, et nunc non creditis mihi quoniam magnus est Rex in potestate sua et omnes regiones timent contingere eum. Et debanna per Eimen filia Bezzachi filius mirabilis viri conebina Regis se lentem vidi circa Regem, et accipientem diadema de capite Regis, et inponentem sibi et alapizantem Regem de manu sinistra, et ad haec omnia Rex habes patenti ore intuebatur ea, et si adrisisset ei ridebat Rex, vel si irata esset et blandiebatur ei quoad usque in gratiam rediret cum ea. O viri quomodo non fortes sunt, quae sic agunt? Et tunc Rex et potestas eius aspiciabant ad alterutrum, et coepit loqui de veritate, Viri, non ne fortes sunt mulieres, et magna est terra et sublimis est celum, et citatus cursus solis regredietur in circuitum caeli, et iterum recurrit in eundem locum in una die non magnus qui ista fecit et veritas magna et fortior praec omnibus. Omnis terra veritatem invocat, celum eam benedicit et omnia opera quae moventur tremunt, et non est in eo iniquitas. Iniquum vinum, iniquus Rex, iniquae mulieres, iniqui omnes filii hominum, iniqua omnia opera eorum, et non est in ipsis veritas, et in iniquitate sua peribunt: et veritas manet in aeternum, et vivit et tenet in saeculum saeculi. Et non est apud ipsam accipere personam, sed aequitatem facit, ab omnibus iniquis et malis abstinet se, et non est in iudicium ejus iniquus; et ipsi fortitudo et regnum et potestas et magnificentia omnium saeculorum benedictus Deus veritatis. Et tacuit loquendo. Et omnis plebs clamaverunt, et dixerunt: magna veritas et supervalet. Tunc dixit ei Rex, pete quae velis plus quam quae scripta sunt et dabo, quemadmodum inventus es sapientior, et proximus mihi sedebis et adfinitus meus vocaberis. Tunc Regi dixit: memorare voti quod vovisti, aedificare Jerusalem in die quo Regnum accepisti, et omnia vasa quae ablata sunt dimittere, quae separavit Cyrus Rex cum excideret Babiloniam. Et vovit remittere ea in Jerusalem. Et tu vovisti votum aedificare templum, quod incenderunt Chaldaei cum desolata esset Judea; et nunc hoc est quod deprecor te, Domine Rex, et quod peto, et haec est magnificentia tua, quam a te precor ut facias. Votum quod vovisti Domino Regi Celi ex ore tuo. Tunc surrexit Darius Rex et osculatus est eum, et scripsit et epistolas ad omnes dispensatores et duces et praefectos, ut eum educerent, et omnes qui cum eo erant omnes ascendentes aedificarent Jerusalem, et omnibus prepositis Caelae Syriae, Phoenicis; et Libanis scripsit epistolas transferri ligna cedrina et Libani in Jerusalem. Cum exisset

A juvenis a facie Regis aspiciens caelum contra Jerusalem benedixit Domino et dixit: a te victoria, et a te sapientia, et tua gloria, et ego servus tuus: benedictus es qui dedisti mihi sapientiam, et dominae patri tibi confiteor. Et accepit aepistulas, et profectus est in Babiloniam et renuntiavit fratribus suis omnibus, et benedicebant Deum patrum suorum, quoniam dedit eis remissionem ascendere et aedificare Jerusalem et templum, ubi invocatum est nomen ejus in eo. Est autem numerus eorum qui de captivitate Babiloniae regressi sunt in terra Juda et Jerusalem duodecimo anno et supra, praeter pueros et puellas quadraginta tria milia trecenti sexaginta. Pueri autem et puellae septem milia trecenti viginti septem parvulentes, masculi et foeminae ducenti quadraginta quinque, Camelli quadringenti xxxv. subjugia promissae quinque milia septingenta quinque. Cum autem proficiscerentur e regione Babyloniae, tunc etiam Esdras propheta et legis doctor et ipse cum eis ascendit, quem iteras direxit Rex Artaxerses, quarum exemplum hoc continet. Rex Artaxerses Esdrae sacerdoti et lectori legis Domini salutem. Amicaliter ego jubens, praecipio eos, qui voluerint ex genere Judeorum, et sacerdotum et Levitarum, eorum, qui sunt in nostro regno tecum ascendere in Jerusalem; quod quid ergo cogitant proficisci, proficiscantur, sicut placuit mihi et septem amicis meis consiliariis, ut possitis omnia inspicere, quae in Judaea sunt et in Jerusalem, quod consequens est secundum legem quam habes, tollere munera Domino Deo Israel, novissimus ego et amici mei, quia Deus habitat in Sion, omne aurum et argentum quodcumque inventum fuerit in Babylonia restituetur in templo Dei et Jerusalem. Tu Esdras, secundum sapientiam Dei compone iudices causarum ecclesiae in totam Syriam et Fenicem, omnes qui noveris docebis, et quodquod praeterint legem Dei tui et regis, diligenter punietur, sive morte, sive poena vel damno pecuniario et exilio. Benevaleas. Et dixit Esdras scriba: Benedixit Dominus Deus patrum meorum, qui dedit ista in cor regis glorificare domum ejus, quae est in Jerusalem, et me honorificavit in conspectu regis, et consiliarium ejus, et ego forti animo factus sum secundum adjutorium Domini Dei mei. Et profecti venerunt ad Jerusalem, et celebraverunt Pascha nono Kal. Aprilis feria v. a pascha Moysi in Aegypto annos mille centum septuaginta sex. Tunc fundamenta templi Dei a Zorobabel posita restaurantur, quod templum quadraginta sex annis aedificatum est: non enim Zorobabel suam solvit, neque capillos capitis sui fecit, sed nec calcamenta deposuit donec per Esdram Prophetam et sacerdotem legisque innovatorem supletis septem hebdomadibus Danielis dedicato fieret templi. Ipse est Zorobabel qui genuit Abiud, qui appellatur pater confessionis. Abiud genuit Eliachin, idest resurgens. Eliachin genuit Azzor, idest occisus. Azzor genuit Saddoc, idest jussus. Saddoc genuit Achim, idest paratus. Achim genuit Eliud, idest Dominus fortis. Eliud genuit Eliazar, idest Deus adiutor. Eliazar ge-

noit Matham, idest munus. Matham genuit Jacob, idest dilectus. Jacob genuit Joseph, idest congregat, cujus, ut putabatur, dominus Christus secundum carnem filius esse.

Expliciunt generationes quas Matheus Evangelista usque ad Joseph cui fuit desponsata Maria describit. Incipiunt aliae quas Lucas ad Mariam usque describit, sed cursu ab eadem ad primum hominem recato revertitur.

Redeamus ad Exodum et proferimus generationes Levitarum. Levi enim genuit Chat, Gesson, et Merarij, qui Chat genuit Ambram, qui dicitur dilectio, et Isaar, qui dicitur fortis ad fortem, et Cebron, qui dicitur amicus aeternus, et Odiel, qui dicitur fortis Deus; qui Odiel genuit Elisa, qui dicitur visitatio, et Masiel, qui dicitur petitio Dei, et Soseri, qui dicitur abeconsus. Gesson vero filius Levi secundus, qui dicitur est inquilinus, genuit Lobon, idest Las, ex Semei, qui dicitur auditio. Merarii autem tertius filius Levi genuit Moollu, qui dicitur mutatio, et Omousi, qui dicitur fons meus. Ambram vero filius Chaat genuit Aaron Moysen et Mariam, quae dicitur dominatrix, ex Joehabet, quae dicta est dignitas Domini, filia fratris Patris sui. Isaar autem filius Chat secundus genuit Chore qui dicitur nudus; hic Chore genuit Assir qui dicitur rogans, et Belchava qui dicitur zelus, et Abiasar qui dicitur pater meus. Hi sunt filii Chorae, ex quo genere fuerunt illi, qui temporibus David ante arcam testamenti psallebant cum caeteris Levitis et Sacerdotibus sortium viginti quatuor cum Asaf, Iditum, Eman, et Etan. Secundus vero filius Isaar Nafeth dicitur est, qui interpretatur impietas, et tertius Zecris qui dicitur dilectio, et quartus Misael, qui dicitur misit Deus. Aaron autem interpretatur area videns, aut visio altissimi: hic Aaron genuit Nadab qui dicitur concupiscentia et Abiud, qui dicitur est amicus Dei. Mortuus est autem Nabad et Abiud dum offerrent ignem alienum ante Dominum Deum in deserto Syna. Et facta sunt ex numero eorum viginti tria millia. Omnis masculus ab uno mense et supra non enim considerati sunt in medio filiorum Israel, quis non datur illis haereditas in medio eorum ignem alienum quod dicitur ex communi utique non divino de Caelo venientem. Eleazar vero tertius filius Aaron qui dicitur est Deus adiutor meus, genuit Finees, qui dicitur est sectator ex filiabus Fuiziel: hic est Finees de quo in Machabeicis libris Matathias loquutus est dicens: Finees dum emulatur lege adeptus est sacerdotium. Quartus vero filius Aaron Stamar dicitur est, qui dicitur rancidus hos genuit, Elisafat quae dicitur est gratia domini. Moyses autem filius Ambram secundus genuit Gersam qui dicitur Ho pes, et Eleazarum, qui dicitur Dei virtus, ex Seflora, quae dicta est visitatio formosa filia Sotor de Madia sacerdotis. Gersam vero genuit Sonatan, ipse et filii ejus erant sacrificantes in Tribu Dan usque ad diem transmigrationis terrae. In horum autem monte sepultus est Aaron et Moyses in Geth juxta

niam inde sunt sacerdotes qui altario Dei deserviunt: Dominus est enim sors eorum. Ideo nunc decimae sufficere debent sacerdotibus ut alicui sint a saeculi voluptatibus, qui alienis incubare desiderant rebus. Deinde Moyses Aegyptiaca lingua interpretatur de aqua acceptus, et haebrea lingua, servat domino. Ipse genuit Gersam et Eleazarum fratrem ejus ex Seflora quae dicitur visitatio. Hic Moyses fuit in deserto Syna annis xxx. et dum jussus a Domino ascenderet in Robothmoab super montem Nabat super verticem Fasga, quae est contra faciem Hierico, et ostendit ei omnem terram Neptalim Efreim et Manasse, et omnem terram Judam usque ad mare novissimum, et desertum et adjacentia regionis Hiericho civitatem Foenicum usque Fogor, et dixit Dominus ad Moysen, haec est terra, quam juravi Abrahae, Isaac, et Jacob, dicens semini vestro dabo illam, quam ostendi oculis tuis; sed illo non introibis. Et mortuus est Moyses famulus Domini, in terra Moab, secundum verbum Domini, et sepelierunt eum in Geth juxta domum Fogor, et nemo scit sepulturam ejus usque in hodiernum diem, ne ut Deus ab ipsis coleretur, sicut eum delinquerunt in Choreb. Hic conclusi sunt anni quadringenti septuaginta a vocatione Abrahae peregrinationis Israel usque ad heremi tempus, et moysi terminum vitae. Post hunc autem Ihesus filius Nave, qui dicitur est Salvator, judicavit Israel annis xxx. et anni vitae ejus centum decem, et sepelierunt eum in terminis sortis suae in Toamnasarim monte Efreim trans monte Galaad, posuerunt cum eo in monumento cortellos Petrinos circumcissionis, Israel devictis xxix. Regibus. Hoc in tempore viginti novem Regum populi et gentes Africam tenuerunt, quae prisco tempore insula dicebatur, et ex quo habitare cepit anni sunt usque ad annum sextum decimum regis duo milia septuaginta sex. Post Ihesum autem transgresso populo a mandatis Dei servierunt Regi Mesopotamiae Chusarsaton nomine annis octo, deinde penitentia egit populus, et judicavit eos Gothoniell annis quinquaginta. Origo autem Gothoniell haec est: filius fuit Genez fratris Chaleb fratris Jephone, hic Gothoniell cepit civitatem litterarum et dedit ei Chaleb Ascham filiam suam uxorem haec est Dabir civitas litterarum, deinde judicavit eos Eglon annis decem et octo. Hic Rex Moabitarum fuit. Tunc populus Domino non serviebat, quia idolis immolabat, et traditi sunt regi Eglon. Deinde judicavit eos Aotam Ambidester annis octoginta. Hic eukellum palmarem accepit et dixit ad Eglon. Verbum est mihi ad te Rex; et dum introissent in cubiculo occidit eum et elausit januam, et fugit per medium exercitum salvatus. Anno autem vigesimo quarto Aoth in terra Edom mortuus est Job, deinde servierunt regi Seme-gar annis xx. hic occidit ex alienigenis in aratro boum octingentos viros et defendit filios Israel, deinde Jabis servierunt regi alienigenarum annis xx. Hic rex Chanan fuit qui regnabat in Astaroth, et princeps militiae ejus erat Syra. Huic fuerunt currus ferrei nongenti. Deinde Debbora judicavit eos annis

XL. Hujus temporibus fugit Sisara in domo Jail, quem ipsa Jail occidit de palu tabernaculi sui persequente Barach principe militiae. Deinde Mazanitae obtinuerunt eorum annis septem, et nomen ejus erat Alazia. Sub ipso fugerunt filii Israel in speluncis et in acisuris montium abscondebant se Domino irascente. Deinde judicavit eos Gedeon annis xl. filius Hierobal, soli enim trecenti viri exierunt cum eo ad pugnam adversus Madian, qui lambierunt aquam sicut canes. Tunc dixit Dominus in trecentis viris solis, qui lambierunt aquas sicut canes: salvum faciam Israel. Deinde Abimelec judicavit eos annis tribus. Hic occidit ex alienigenis mille animas in igne, qui fuerunt in turre Sychimorum quando fugerant a facie ejus in Achroterium. Tunc a muliere percussus lapidem mole mortuus est. Deinde Fua filius Charram judicavit eos annis xx. Hic habitabat in monte Efrem. Sub cujus tempus pax abundavit, et non fuit bellum in Israel. Deinde Tole judicavit eos annis xx. duobus. Deinde Jair judicavit annis xx. duobus. Huic erant filii xxx. ascendentes xxx. equos, et erant eis xxx. civitates, quae dicebantur Abotthi Jar in Galatid'n. Deinde Philistini et Ammanitae obtinuerunt eorum annis decem et octo, sub eorum pondera proclamaverunt filii Israel ad Dominum non semel sed saepius, et vix eos de periculis liberavit. Deinde Jephtha de Galaad judicavit eos annis septem. Hic ab Aroer usque dum veniatur Maratthaei usque Abelthar xx. civitates Amon evertit cum populis eorum. Quando reversus suam domum obtulit filiam. Deinde Usbon filius Israel judicavit eos annis vii. Hic ex Bethlem fuit et erant ei xxx. filii et xxx. filiae dimissae foris, et xxx. uxores duxit filiis suis et mortuus est et sepultus est in Bethleem. Deinde Elom judicavit eos annis x. Hic Elom Zabulonites fuit, propterea in terra sepultus est Zabulon. Deinde Abdon judicavit eos annis octo, filius fuit Farathonites. Huic erant quadraginta filii, et xxx. nepotes ascendentes septuaginta equos. Mortuus et sepultus est in Farathon in terra Efrem in monte Elieth. Deinde alienigenae obtinuerunt eos annis xl., pro eo quod exacerbaverunt Dominum, et traditi sunt Chananeis, qui inhabitabant Ascalon, Gerara, Gaza, Azontu, et Geth quinque civitates, quas Inatben filius Mathathiae expugnavit. Deinde Samson filius Manoe et uxor ejus Dalyla, judicavit eos annis xx. Cujus virtus non poterat comprehendi, qui plus occidit in morto sua quam quod in vita sua. Deinde Samiera judicavit eos anno uno. Hic percussit ex Allophilis sexcentos viros praeter jumenta et salvum fecit et ipse Israel. Deinde pacem habuerunt annis xxx. His temporibus non erat dux in Israel, et unusquisque quod volebat hoc faciebat. Tunc tribus Benjamin delinquerat in facto Sodomitarum et exterminati sunt a filiis Israel, et derelicti sunt viri sexcenti, qui fugerant ut evaderent. Deinde Eli sacerdos, qui fuerat in Selon, ubi arca Dei constituta erat et filii ejus Ofni et Finees sacerdotes Domini. Fines vero genuit Achitob et Berlochabel, qui Achitob Abimelech, et hic genuit Abiathar; qui et hic genuit Achimelech, a Solomone in exilio religatus, et Eli nimis senex et ambo filii ejus peccatores in conspectu Domini. Hoc in tempore natus est Samuel, quem postulavit Anna uxor Belchane, cum esset sterilis et exaudivit eam Dominus, et concepit et peperit filium et vocavit nomen ejus Samuel, dicens, quoniam a Deo Omnipotente petii illum. Heli autem fuit nonaginta annorum; oculi autem ejus erant obducti et non videbant, et judicavit populum annis xx. Et audito nuntio quod capta sit ab allophilis arca Domini, cecidit de sella, et mortuus est. Tunc Samuel successit ei, et judicavit Israel annis xx. Hic Samuel genuit filios, unum nomine Joel, alium vero Abiathar. Temporibus autem ejus post captivitatem arcae aballophilis, quando occisi sunt Phinees et Ofni filii Eli. Tunc et ipse, audito nuntio, mortuus est, et a gentibus Arca fuerat deprædata. Post reditum ejus quatuor loca sanctificata fuerant, quae circuibat Samuel, idest Bethel, quae dicitur Luxa, ubi visus est Deus ab Jacob, et Galgala, ubi circumcidit Ihesus populum contra Hierico, et Masfat, ubi obtulit filiam suam Jephtha, et Armaten in domo sua, ubi fecerat altarium Deo; sacerdos enim fuit iudex et propheta, sed ideo inter sacerdotes a nobis non est immisus, neque Eli, quia inter Iudices computantur. Hic enim conclusi sunt Iudicum anni quingenti sexaginta unus initii captivitatis alienigenarum. Post hunc autem factus est Saul Rex, quem Dominus in bile sua populo Israel dederat, per manus scilicet Samuelis unctum, cum quereret asinas patris sui Cis, qui regnavit in Israel annis xl. Bamma enim dicitur civitas, ubi unctus est iste Saul. Qui Saul habuit uxorem nomine Achina; ex hac genuit Jonatham Jesiul. Esbal, Memfibos, et sorores eorum Merob et Melchol, et filius Jonathæ Memfiboste genuit Macca. Post hunc regnavit David in Israel annis xl. et menses sex. Inter Samuel autem et David anni sunt xl. Temporibus eorum erant sacerdotes tabernaculi testimonii decem millia ducenti sexaginta, et Levitæ centum duodecim millia. sacerdotum autem erant principes viginti quatuor; qui sunt seniores viginti quatuor, et ista nomina eorum. Ex genere enim erant Eleazar et Ithamar filiorum Aaron. Prima sors Jarim, unde fuit Mathathias; secunda Bidæ; tertia Choreb; quarta Seroib; quinta Michæ; sexta Benjamin; septima Choos; octava Abia, unde fuit Zaccharias; nona Jesu; decima Jecchenir; undecima Enas; duodecima Jachib; tertiadecima Chobra; quartadecima Isba; quintadecima Banne; sextadecima Emmer; septimadecima Chezir; octavadecima Afesor; nonadecima Phaner; vigesima Ezechiel; vigesimaprimum Achin; vigesimasecunda Samuel; vigesimatertia Dalea; vigesimaquarta Mazia. Hi sunt xxiv. quos David sacerdotibus præposuerat principes. Quando enim de domo Abidda retulit arcam testamenti, et posuit eam in Sion in domo Aminadab, et inde transtulit eam, et posuit eam in domo sua, tunc hos sacerdotibus principes constituit, qui præcederent populum

ante arcam testamenti, et Levitæ fuerunt xxiv. qui Levitis imperabant, ex genere enim erant Gaat, Gesson, Elmenerii; nam super eos fuerant quattuor, quorum nomina hæc sunt. Primus Eman, secundus Asaf, tertius Iditum, quartus Ethan; fuit numerus ipsorum cum fratribus ipsorum docti cantare Domino, omnis qui intelligit, ducenti octoginta octo. Acceperunt etiam ipsi sortes diurnæ apparitiones juxta magnum et juxta pusillum perfectorum et discensium; excidit sors prima filiorum ejus et fratrum ejus ipsius Asaph, illi Joseph ipse, et filii ejus et fratres ejus duodecim: Secundus Godolias filii ejus et fratres ejus duodecim. Tertius Zacchur, filii ejus et fratres ejus duodecim. Quartus Jesdri, filii ejus et fratres ejus xii. Quintus Natanas, filii ejus et fratres ejus xii. Sextus Bocia, filii ejus et fratres ejus xii. Septimus Israel, filii ejus et fratres ejus xii. Octavus Ageas, filii ejus et fratres ejus xii. Nonus Matthanias, filii ejus et fratres ejus xii. Decimus Semei, filii ejus et fratres ejus xii. Undecimus Esdriel, filii ejus et fratres ejus xii. Duodecimus Asabias, filii ejus et fratres ejus xii. Tertiusdecimus Sabael, filii ejus et fratres ejus xii. Quartusdecimus Matthatias, filii ejus et fratres ejus xii. Quintusdecimus Jarimoth, filii ejus et fratres ejus xii. Sextusdecimus Ananias, filii ejus et fratres ejus xii. Septimusdecimus Jesbachus, filii ejus et fratres ejus xii. Octavusdecimus Ananias, filii ejus et fratres ejus xii. Nonusdecimus Misael, filii ejus et fratres ejus xii. Vigésimus Eliath, filii ejus et fratres ejus xii. Vigésimus primus Eth, filii ejus et fratres ejus xii. Vigésimus secundus Gotholias, filii ejus et fratres ejus xii. Vigésimus tertius, Hazob, filii ejus et fratres ejus xii. Vigésimus quartus Ramagi, filii ejus et fratres ejus xii. Hi sunt ducenti octoginta octo, qui præcedebant exercitum filiorum Israel, et cantabant Domino canticum. Tunc etiam et David cum eis impletus spiritu sancto simul prophetaverunt psalmos centum quinquaginta. Quattuor enim erant qui cantabant domino principes constituti, ut diximus; primus Eman, secundus Asaf, tertius Iditum, quartus Ethan, habebant septuagenos binos, respondentes sibi in cymbalis, et na'lis et cytharis. Tunc non quod volebant, hoc psallebant sed quod per eos spiritus adnuntiabat. Viginti enim annis fuit Arca in captivitate, et quadraginta annis fuit in domo Abiddare, xx. annis fuit in domo David regis, qui regnavit in Israel annis xl. mensibus sex, de cujus domo tulit Saddoc filius Sachitob, qui in mona fuit cornum. Et unxit Salomonem pro David patre suo in regem. Regnavit autem David annis vii. in Chebron et triginta tribus in Jerusalem. In Chebron autem genuit filios septem, et ista nomina eorum: primitivus Ammon quem occidit Abessalon, cum incestasset Thamar; secundus Chaleb; tertius Abessalon; quartus Ornias, qui propter Abisac sunamitem Ornias a Salomone interfectus est, quoniam postulavit eam conjugem sibi. Tunc Abiathar relegatus est, quod ipse eum unxerat in regem, Abiathar filius est Abimelech, qui fugiens solus, salvatus est,

quando occisi sunt trecenti quinquaginta sacerdotes a Doec Syro, quem rex Saul miserat: De ipso dixit David ad Saul: dilexisti malitiam super bonitatem et iniquitatem super quam loqueris justitiam calliditatem Doec Syri incusat, qui se justum in sermonibus demonstrabat, et iniquitatem circa innocentes exercuit. Et iterum dilexisti omnia verba præcipitii lingua subdola, quibus incautos subito dejecit in mortem. Hic autem Abiathar, qui tunc a morte evaserat, propter Orniam a Salomone relegatur, ut secundum sententiam Domini nullus ex semine Eli in domo Domini sacrificium administraret. Quintus Aphasias; sextus Ethoram, et Thamar soror Abessalon. Nam in Hierusalem de Bersabe Uriae Cetei Saman et Soban filii sunt David, fratres Salomonis et Nathae, cujus Lucas Evangelista ad Mariam originem demonstravit. Similiter etiam et Salomonis Matthaecus Evangelista ad Joseph originem demonstrat, ut appareat eos de una tribu exire, et sic ad Christum secundum carnem venire, ut compleatur quod scriptum est: ecce vicit leo de tribu Juda radia David; Leo ex Salomone; et radix ex Nathan, Salomon autem genuit Roboam, et Nathan genuit Matthan. Tunc accepit regnum Jeroboam filius Nabath ex uxore nomine Sorium, quae vidua mansit. Temporibus multis servus Salomonis contra Roboam filium Salomonis, servus cum domino regnum adeptus est, et in primo anno regni sui fecit vacas aureas duas, unam dedit in Dan et unam posuit in Bethel. Tunc dixit ad plebem: sufficiat vobis ascendere in Jerusalem; ecce Dii tui Israel, qui te eduxerunt de terra Ægypti. Hic Jeroboam regnavit in Samaria annis xxxiv. et fuit scisma inter Roboam filium Salomonis, et Jeroboam filium Nabath, et praelium erat inter eos omnibus diebus vite eorum, sicuti nunc inter veros Christianos et falsos Catholicos. Hic Jeroboam genuit Nadab ex uxore nomine Anna; et regnavit annis duobus. Successit Basaa filius Achia, et regnavit annis xxiv. Post hunc Ela filius Basa regnavit annis duobus. Post Ela regnavit Zambri annis xviii. cum Thameni annis sex, et solus annis xii. Ipse est Zambri, qui genuit Achab, qui habuit Hiezabel filiam Elan regis Sidoniensium. Hic Achab regnavit annis xxi. et genuit Ochoziam et regnavit annis duobus; et alius filius Achab nomine Joram etc. regnavit annis xii. Post hunc regnavit Hieu filius Mannase annis xxviii. Tunc Josebeth filia regis Judæ id est filia Joran soror Ochozæ abscondit Joas filium fratris sui Ochozæ regis Judæ a facie Jeannas annis octo in domo Domini sub Aod sacerdote; su ipso Jea Azael rex Syriæ reliquit de exercitu Israel quinquaginta equites, decem curros et mille viros secundum Elisæi prophetiam. Huic Jea successit Jochas filius ejus, et regnavit annis xvii. Et Jochas genuit Joas et regnavit annis xvi. Joas genuit Jeroboam, et regnavit annis xii. Jeroboas genuit Zaccachiam, et regnavit menses sex. Post hunc regnavit Sellem filius Narmi mensem unum. Post hunc Manec filius Gaddi regnavit annis x. Hic Mauce genuit Faci, et

regnavit annis duobus. Huic successit Facee filius Romeliae, et regnavit annis xxii. conlato autem libro. ru inventum est quod temporibus Facee filii Romeliae ascendit Teglafellasar rex Assyriorum, et transtulit tribu Gad et dimidia tribu Manasse usque ad terminos Neptali, et disperdit eos in terram. filium Romeliae regnavit Osee annis viii. Hunc humiliaverat Salmanasar rex Assyriorum, et fuit ei offerens munera. an. v. Tunc conpertus est Salmanasar ipsum Osee mittentem ad Ægyptum, et parantem ei insidias. octavo anno regni eius vinxit eum et misit in carcerem; in nono anno transmigravit eum cum populo Israel ad flumen Gozae in civitatibus Medorum, et dispersit eos illic. Hoc primo anno regni Achaz factum est regis Judeae, tum et Tobias cum. Hic Salmanasar genuit Sennacherib; ipse est a quo nocte una occidit angelus Domini vivorum centum et octoginta quinque milia inter captivitatem Samariae, in Nineve, et Jerusalem in Babyloniā anni sunt cxlvi. mens. vi. dies x. ambo ad captivitatem simul indulgentias perceperunt, et uno tempore per Exdrum et Zorobabel ad suam terram ascenderunt illi. Samarritani manserunt in captivitate Nineve annis xxii. et hi fuerunt in Ierosolymis annis lxx. fuerunt in Babilonia.

Redeamus ad Natham fratrem Salomonis, unde Maria originem trahit. Hic Natham genuit Matham. Matham autem genuit Enam. Ena genuit Eliacim. Eliacim genuit Joram. Joras autem genuit Josram. Josram genuit Julian. Judas genuit Simeon. Simeon genuit Levi. Levi genuit Mathathiam. Mathathias genuit Joram. Joras genuit Eliezer. Eliezer genuit. genuit Eren, Eren genuit Eldam, Eldam genuit Chosam Echos genuit Addim. Addim genuit Melchi. Melchi genuit Neri. Neri genuit Salathiel. Salathiel genuit Zorobabel, Zorobabel genuit Besam. Besa genuit Anna. Anna genuit Judam. Juda genuit Asech. Asech per Sech. Mesen. Mesen genuit Mathathi. Mathathi genuit Nahum. Nahum genuit Jose. Jose genuit Gennem. Gennem genuit. Levi. Levi genuit Natham. Natham genuit Eli. Eli genuit Joseph. Joseph Joachim. Joachim autem genuit Mariam. Hæc est Maria Mater Domini, ex qua natus est Salvator anno quadra,esimo primo imperii Augusti Imperatoris. Supervixit autem Augustus ab anno in quo natus est Dominus Christus annos xv. Huic successit Tiberius Caesar cujus anno xvi. passus est Dominus Christus Anna et Caipha sacerdotibus. Hic conclusi sunt anni quingenti lxxiv. inibi Cassius.

Ganiel usque ad passionem Domini nostri Ihesu Christi ab undecimo anno Joachim regis idem a primo anno captivitatis Hierusalem et Jeconie filii ejus a passione autem Domini usque Apostolorum Petri et Pauli annos xxviii. passi Nerone b's. prima hæc fuit Neronisque iterum futura sub Enoch et H'ia. Hic Nero ipse est, cujus nomen Laban'us. vucavit sescenti decem sexis. Hic sa-

piencia vertitur ut computetur per eras nomen illius qui dicitur

Antichristus

i. xiii. xviii. viii. iii. xvii. viii. viii. xvii. xx. et xviii. desumpto sexis. fit numerus collectus sescentum lxxiii. hoc qui intersunt. nomine Antichristi; nam et in secretis legimus, quod. tus. Neronis et dicitur civitas in occidento ubi adhuc tenetur incl. quibus. stellis quando veniet Antichristus. Nunc autem multi. acti sunt. nobis n. fuissent et nobis nobiscum utique permansissent. Ab ipso Nerone. anni lxxiii. h' pseudo apostolus qui secundus extitit acerrimus Christianorum debellator. Neronis et portio episcopi scilicet clm. xxviii. neque ipse inmodicus persecutor evangelii tempore. cujus persecutione plurimos prophetas passi sunt, quos gloriosos in orbe. presidere ab tolerabilis persecutor Labiano episcopo in urbe presidente. ruinam aliam plac. taginis episcopus fuit. Sub ipso Decio passi sunt mæ scompronius Juli. pater Montanos usque Valerianum annis sunt vii. et Kartagine Cyprianus. Maximianum anni sunt xlv. ipsi sunt septimi Christianorum acerrimi persecutores. urbis et ensurius Karthaginis S'rano, et Cassianus diaconi urbis. omelia concremaverunt. Ab ipsis usque ad Stiliconem iterum consulē anni sunt centum duo. Ipso consulatu venit persecutio Donatist' vi. Kal. Julius data pridie Kalendas Februarii Rabennae. usque ad annos xxiii. regis Geiserici anni sunt quinquaginta octo. Hic est numerus annorum. Dominus Christus passus usque ad annum præsentem, idest sicut supra scribitum est anni sunt quadringenti triginta quattuor. Nam ut sæculi annos per ordinem decurramus legis. Ab Adam usque ad dilavium anni sunt duomilia duocenti quadraginta duo. Ab illo usque ad vocationem Abrahæ anni sunt mille centum octoginta octo. A vocatione Abrahæ usque quo filii Israel introissent in Ægyptum cum Jacob patre suo anni sunt ducenti quindecim et cum Moysē. iudices eis et erant ex filiis Israel annis quadringentis quinquaginta. Offenso Deo usque. dicaverunt eos alienigenæ annis centum undecim. Reges eis fuerunt annis quingentis quin. menses sex dies decem. In captivitate Babyloniae fuerunt annis septuaginta. Ebdomadatum Danielis septem in quibus est templum Dei restauratum anni sunt xlvi. Aliarum ebdomadatum sexaginta duarum, in quibus sacerdotes templi eis dominabantur usque ad Christi Domini nativitatem anni sunt quadringenti xxxiv. Et a nativitate Domini usque ad ejus passionem anni sunt xxxi. Et a passione Domini usque ad annum vigesimum quartum regis Geiserici

anni sunt quadringenti xxxiiii. Fiant omnes ab Adam **A** Explicit liber Genealogicus, in quo præfati anni per legis ordinem numerati usque ad annum præsentem anni quing. . . . nongenti octoginta quattuor.

ANONYMI

LIBELLUS

DE COMPUTO PASCHALI.

LIBER PRIMUS.

Dum mens curiosa in re tam graviore et admodum **S**atis optabili propensius desudaret, et diu anhelando **R**ectitatus perdurasset, illa scilicet quæ hominem **M**ortalibus laqueis occupatum, jejuniis a delictis **E**xpiatum purgat, et beatorum choro consociat, **C**occineis maculis et alieno rubore aspersam baptismatis **T**unicam ut nivem exhibet candidatum ^a, suscipit **E**tiam in igni nuptias veterosis peccatis bonus **T**umet, in ruinæ casu dilapsus erigit sacerdotum **P**recibus recivum Domino templum et subit odium **M**iserationis fulgore micuit, adque scientiæ lumen effulsit, **U**t illa quæ videbantur quærenti et desideranti **Q**uidam nebulis obscurata patefferent, universa ei **D**elegerentur occulta, a quo lunares cursus in integro **S**firmarentur, et paschales circuli sibi invicem **C**onsonante cum lunariis annis, et embolismorum titulis **S**ine ullo errore ab ignorantibus noscerentur, in **Q**uibus octoadarum et endecadarum anni ita investigati, **A**dque divino nutu confecti signantur, ut in nullo **P**rorsus vacillare aliquatenus videantur. Quibus **P**rovidentia conditoris tanta titulatio defixa cognoscitur, **U**t in anno decimo regis Geiserici anni quadringenti-
Viginti a passione Dominica in capite primæ octoadis **C**omplerentur, et tale, tam Judæorum, quam **C**hristianorum inventum est pascha, quale tunc a **D**omino **C**um Di-cipulis fuerit celebratum. Passus interea **P**ro nobis octabu kalendas Apriles, luna sextadecima, **F**eria sexta, et resurrexit a mortuis sextu kalendas **E**asdem, luna duodevigesima, feria prima, sicut in **A**nno primo primæ octoadis operis cepti proculdubio **A**spectibus nostris veridicis ostenditur documentis. **E**st enim annus præsens in octoadis prima a passione **D**ominica quadringentesimus vigesimus sextus anno **S**extodecimo Regis, secundi vero circuli caput annum **H**abet consulatu Theodosii decem et septies et Festi, **I**n ejus fine ab Ægypto exeuntibus filiis Israel **C**ompleti sunt anni duo millia centum, et inventum est **P**ascha, quale in Ægypto a Patribus primum fuerat **I**mmolatum; atque anno sextodecimo Regis adnotati **S**unt duo millia centum sedecim in vigesimo et sexto **C**irculo anno septimo decimo ejusdem circuli, cujus **A**nni Dominicum pascha agitur quintum decimum **K**alendas Majas, luna septima decima. Sed ut unus **A**sis in hoc circulo plus invenitur, et a luna se-

Bunda ad caput iterum revolvatur, hunc Lunares **M**inutiæ genuerunt, eo quod inter duodecim annos ut **I**ntegro pascha'es dies pronuntiare possemus, **A**ssis unus de arcentibus unciis perspicue invenietur præter **I**llum assem videlicet feriarum, qui inter annos **Q**attuor pro bissexto sæpissime subrogatur. Ergo **O**ctogies quater uncia septus et septies decusdipunlius **H**abeas annos octoginta quattuor, quibus sanctissimæ **M**emoriam Augustalis sex de septem assibus in **O**ctoadibus et endecadibus suis non propriis locis et **A**ssibus adnotavit; quos per annos octoginta quattuor **A**nnales unciæ invenerunt. Ob quam rem in **E**jusdem **C**irculis error aliquotiens invenitur, dum annorum **N**umero, et elementorum cursibus liquidius non **A**tenditur, quamvis unus assis de septem in octoginta **Q**attuor annis semper deducitur, et paschali nunquam **O**mnino supputationi conceditur; ipsumque **A**ssen, nisi fallor, proprium in lunarem cursum non intentus **I**mmisit, quem potius super vacuum integris **A**dsertionibus declinavit: Ipse est, qui paschales errores **G**ignendo dinoscitur, sicut annorum serie conscripta **M**onstratur. Ut autem ipsum assem, qui excluditur, **I**nvenire possis a [forte hac] supputatione uti **D**ebebis. Octogies quater enim decusis uncia faciunt tibi **D**ies nungentos triginta unum; partiris trigesimum, **I**nvenies triesas: ipsi sunt triginta et unum **E**mbolismi, quos laterculus omnis habere cognoscitur; **R**emanet unus assis ille, qui in fine annorum octoginta **Q**attuor de septem semper deducitur, quem, ut diximus **S**upervacuum lunares minutiæ genuerunt. **I**psum **E**tiam et Agriustia ejus municipii Thimidensium **R**egiorum scribens Hilariano de ratione paschali per **S**cripulos arte quadam volui excludere, innitens in **A**nnos singulos non undecim dies et uncias, set **U**ndecim dies semiuncias, duæ selæ, scripulum suum **S**emissemiuncia, duæ selæ, minus ad unciam **S**cripulos duos cincunsela, qui faciunt in octoginta quattuor **A**nnis scripulos ducentos quatuor sestam qui sunt **H**oræ octo, semispuncta, duoque habeo. **D**evidentur **F**oris exclusæ. Minus ergo habentur ad plenum diem **D**e septenario numero excludendum horas tres, **S**cripulum undecim, puncta decem; ideo utique aliquantos **A**nnos suis adsertionibus in integro determinare **N**equivit. **P**rovidens igitur ipsum assem declinandum

^a Sensus turbatus.

odis omnibus esse, quod si Augustalis sex, ut dixi, A fuisse, et quarta die quod est quinto Kalendas ejusdem dixisse omnipotentem Deum *fiant duo luminaria in firmamento caeli, sic ut luceant super terram, et dividant inter diem et noctem, et sint in signis, et in temporibus, et in diebus et in annis, et sint in splendore in firmamento caeli sic ut luceant super terram; et sic est factum. Et fecit Deus duo luminaria magna; unum luminare majus initium diei, et luminare minus initium noctis; et cetera. Fecit igitur omnipotens Deus solem initium diei et cucurrit antequam fieret luna horas undecim et quartam partem horae; et statim jussit fieri lunam, et proequi eum, cum quo tantum magnum officium in caelo fuerat adeptus. Constitutum est igitur quintadecima plena, quia nihil quod non est plenum perfectumque ediderit potentia Conditoris.*

B Et ideo utique dictum est, duodecim minuente duodecim crescentis; luna enim per duodecim semestria minuitur, et per duodecim semestria crescit, ut quod minus sol ad plenum diem cucurrit cognoscitur, hoc luna divinum magisterium minuitur a sapientibus invenitur; et sic cum Dominus Jesus dodrantibus crescere, et dodrantibus minui, sic ut re vel ante ipso ostenditur calculata partitio. Quae dies enim dodrantes, decusas, quadrans; sed quae dixit duodecim minuente et duodecim crescentis duodecima in decusas quadrans facit tibi deunatibus illius. Lunaris vero annus habet dies tricenos quinquaginta quattuor, in cujus anni mense invenies dies viginti novem, semis, super quos addes deunatibus, et sunt tibi dies triginta, circuncisilicus. Duodecim ergo triescisilicus faciunt tibi, secundum cursum Romanorum, dies trecentos sexaginta quinque, quadrans; quem quadrantem per quadriennium temporis rediges, et facit tibi unum annum bissextum, hoc est quater quadrantes assis; haec est feria una. De columnis autem, quibus in circulo mense capite cum suis sunt lineis picturatae, haec ratio cupienti clypeata monstratur. Quota enim fuerit Kal. Jan. luna contra ipsam directam lineam adsecutus invenies in secunda columna mensis primi quod die lunam primam tuos ante oculos fixam; in tertia autem, quarta, quinta, et sexta columna luna decima quod mensis quarti, quinti, septimi et decimi hanc lineam oculo cernens, prospicis per quattuor columnas dispositam. * x jejuniis enim legitimis deservias; notatur, sicut de septimi mensis jejunio praecipit Dominus: *a nona mensis, inquit, in decima mensis vespere sabbati: abitis sabbata vestra; et omnis non humiliaverit in jejunio illo perdam animam de populo suo.* Sic et per Zachariam Propheta omnium decus, de his sacris legitimis, *ne jejunius post captivitates tempus locutus est factum est, inquit, verbum Domini: annuete mihi, dicens; dic ad populum terrae, et ad sacra jejunaveritis et planxeritis in quinto aut in septimo, et ecce septuaginta annis nunquid jeju-*

* Hoc signum reperi in cod.

nastis mihi o domus Israel? et si manducaveritis et biberitis, nonne vos manducetis et vos bibitis, non hæc verba sunt quae locutus est Dominus in manibus Prophetarum illorum qui ante nos fuerunt? Cum fuit Jerusalem habitata, et copiosa, et civitates illius in circuitum, et montana et campestris habitabantur. Et factum est verbum Domini ad Zachariam dicens: hæc dicit Dominus Omnipotens, iudicium justum iudicatis, misericordiam et misericordiam facile unusquisque ad fratrem suum, et viduæ et pupillo et advenæ, et pauper inclite dominari, et malitiam quique fratris sui nolite reservare in cordibus vestris. Et paulo post: hæc dicit Dominus Omnipotens, jejunium quartum, et jejunium quintum, jejunium septimum, et jejunium decimum erant domui Juda in gaudium, et in jucunditatem, et in solemnitates bonas et jucundi eritis et veritatem et pacem amabitis. Ecce jejunia legitima, qualiter fieri debeant, a Domino nuntiantur. Sed cur in his mensibus designatur, volentibus ostendamus. Jejunium enim quartum pro primitiis et mensibus; et jejunium quintum pro areis redigendis et decimis offerendis; jejunium septimum pro vindemiis colligendis; et jejunium decimum pro sementationibus etiam seminandi, sed olei primitiis delibandis. In quorum jejuniorum quattuor septimanis sine ullo errore lunam decimam intueberis, manifestam. A Dominico autem pascha et uniuscujusque anni computus dies octoginta quattuor, in quorum conclusione invenies sabbatorum dies, quod est finis septi-

manae, quae in se habet quarti mensis lunam decimam et exsolvet post sacrificium jejunium quartum. Centum duodecim jejunium quintum; centum septuaginta quinque jejunium septimum; ducentos sexaginta sex jejunium decimum; sic singula in ordine recensendo artis hujus magister et doctor poterit reperire; si tamen somnolentia cordis, quae a sapientibus declinatur, non obpresserit sensum. His quoque supradictis columnis aliae septem junguntur, in quibus Kalendarum Januariarum luna et paschae Dominicorum dies adnotantur; tricesimarius etenim lunae numerum, per septennarium numerum ebdomadis divisus spatia numero ducenta decem determinat. Ut autem uniuscujusque paschae diem invenias, lunam et feriam, quae fuerit Kalendis Januariis, observabis, ut lunae cursum tenens in eadem columna, diem invenias paschae, quod ad feriam superscriptam pertinere videtur; hoc idem et in sibus triginta sequentibus adprobatur, in quibus Kalendarum Martiarum lunam et feriam per septennarium numerum utrarumque in luna dierum triginta ducenta decem statim invenies adnotata, nuntiantes certissime fixum uniuscujusque anni dominicum pascha. Nam et harum sibilularum numerum tres aliae ut pediseque columnae secuntur, quae in se embolismorum titulos et lunares annos lineis tenent ex Kalendis Januariis quod fuerit curiosis et bene sullicitis planius monstrare coguntur, ut horum circulorum veritas in omnibus suis ornata monilibus ostendatur.

LIBER SECUNDUS,

QUI IN SE OMNIA ORNAMENTA CONTINET CIRCULORUM.

Alia quoque ratio ob vigesimum quintum circulum, quod in se annos continet duo millia centum a sacratissimo scilicet paschae die in Ægypto immolato duente Domino ostendimus manifestam, ut et in Kalendis Januariis secundam lunam, et primi mensis quartam decimam pridie idus Apriles, et feriam quartam adendas in capite circuli secundi in integro fuisse defixam, quam tu diligentissimus scrutator supputans, hoc modo invenire debebis. Octogies quater enim tricenti quinquages quartus faciunt tibi dies lunares viginti novem milia septingenti triginta sex; octogies quater decusas uncia, faciunt tibi nunquam triginta milia sex unus dies embolismares addes supra summam superiorem, et habes triginta milia sexcentos sexaginta septem dies. Exinde deducis diem unum, quem in sequentibus dictis ex detrimentis lunaribus gignitum esse docemus, et qualiter declinatur evidentissime demonstramus. Ergo circulus unus nos habet octoginta quattuor, qui in se continet noctium triginta milia sexcenta sexaginta quinque. Et quoniam vigesimus quintus circulus in consulatu Theodosii sedecies et Fausti ab eodem pascha fuerit consumatus, quem recalato tempore supputans, invenies habere noctium septingenta sexaginta sex milia sexcentas viginti quinque, quas cum partitus fueris in sexagesimam partem, invenies duodecim milia

septingenta septuaginta septem, uncia, quam summam superiori summæ adjungis fiunt noctium septingenta septuaginta novem milia quateringentas duas; in quibus partiris trigesimam habebis viginti quinque milia nungenti octo e-superet dipundius, uncia; hæc, inquam, fuit luna secunda Kalendis Januariis. Ecce Deo gratias quam digne et rationabiliter inventa est Kalendis Januariis luna secunda, quæ quartam decimam primi mensis cum embolismi titulum procreans in omnibus invenitur. Ex Kalendis itaque ipsis Januariis, ut quartam decimam pridie idus invenire possis, in tertio idus Apriles computans, et habes centum et unum diem, super quos dies addes luna secunda, quae inventa est esse ipsis Kalendis Januariis, faciunt tibi dies centum tres; partiris sexagesimam habes bessilicus, duae salae de scripulo, triensem, uncias silicus; hoc super centum tres dies addes, faciunt tibi dies centum quattuor, bessilicos, duo selae de scripulo, triens, semuncia, sicilicus; partiris trigesimum invenies tres insuper, et decus quattuor, bessilicus, duo selae, de scripulo, triens semuncia, sicilicus, et habes quartam decimam primi mensis, et quod excurrit pridie idus Apriles, qui est primus paschae sacratissimus dies. Sed ut ipsius lunae quartae decimae feriam quartam profectionis filiorum Israhel ex Ægypto invenire possis, advertite; vicessi-

ANONYMI AUCTORIS

et quintus circulus in fine secundi laterculi A
 Ægypto filii Israel exeuntibus invenitur esse
 nclusus, sicut per legis storiā annorum indicat
 :xtus vices quinque. Si ergo octoges quattuor sunt
 ascae duo milia centum, et invicesimo et sexto cir-
 ulo in capite complentur anni duomilia centum bis-
 millies; itaque centies trecenti sexages quinque qua-
 dran, faciunt tibi dierum septingenta sexaginta
 septem milia viginti quinque. In his partiris septimam
 et habes centum nove milia quingenti septaes, quattuor
 super et septus. Incipe numerare a feria prima quae
 fuit ipsis Kalendis Januariis primo anno paschae in
 Ægypto immolato ab asse primo in septem assibus, et
 invenies pridie Kalendas Januarias feriam septimam;
 ipsis quoque Kalendis Januariis feriam primam; ex
 quarum utique Calendarum diebus in pridie idus Apriles
 computat, et invenies dies centum duos. In his par-
 tiris septimam, et habes decus quattuor super et quat-
 tus; haec est feria quarta quartaedecimae lunae primi
 mensis anni primi, ut diximus, in capite circuli se-
 cundi, in quo invenimus pascha sacratissimum tunc
 a patribus in Ægypto immolatum. Sed cum hos cir-
 culos in ordine adtentus fueris adsecutus intra col-
 umnas dies paschae veridicos invenies adnotatos, et
 illos qui foris sunt pro certo falsissimo super cilium
 columnarum encanto conseribitos sine dubio in er-
 rore fuisse defixos. Videtis igitur, carissimi, quod uni-
 culque nostrum nihil denegat Omnipotens Deus. Sed
 quis quanta de ipso praesumserit fideliter cupienti
 ut voluerit dilargitur? Ita enim haec sacramenta man-
 ifestari praecipit, ut a passione Dominica in qua-
 dringentesimo et vigesimo anno regis Geiserici deci-
 mo anno diem inveniremus, in quo Dominus cum
 suis discipulis pascha sacratissimum manducavit; in
 eodem quoque complerentur anni duo milia centum
 decem, ab agno scilicet illo anniculo sine vitio in
 Ægypto immolato, sicut a secundi circuli capite
 ostenduntur in ordine titolati.

Incipiamus itaque, fratres, ab exoli lectione de
 ipso agno in Ægypto immolato in memoriam scien-
 tibus revocare, ut possimus utrorumque agnorum
 speciem volentibus demonstrare. In qua lectione re-
 cognoscimus ipsum Deum et Dominum nostrum ad
 Moysen et Aron fratrem ejus in terram Ægypti
 dixisse: *mensis hic, inquit, initium mensium, primus
 erit vobis, in mensibus fasae, ad omnem Synagogam
 filiorum Israel dicens: decimo die mensis hujus ac-
 cipiant sibi singuli per domos tribuum ovem per do-
 mum; et si exigui erunt in domo, ut non sint sufficien-
 tes ad ovem, adsumant secum vicinum proximum suum,
 per numerum animarum singuli quod sufficient sibi
 computabunt in ovem. Ovis sit sine vitio, immaculatus
 perfectus masculus et anniculus erit vobis ab agnis et
 ab ardis accipi, ea sit vobis observatum usque ad quar-
 tam decimam diem mensis hujus. Et occidet eum omne
 vulgus synagogae filiorum Israhel ad vesperam; et ac-
 cipiant de sanguine ejus, et ponent super duos postes, et
 super limem in domibus, in quibus eum edent, in ipsis
 et edent carnis ipsius nocte assatas igni et asima*

*cum. edent. Non edetis crudam, neque
 coctam in aqua nisi assatam igni. Crapat cum pedibus,
 et inter renas nihil derelinqentes ex eis in manus, et
 os non confringetis ab eo. Quae derelicta fuerint de eo
 usque in mane igni cremabuntur. Sic autem comedetis
 eum; lumbi vestri praecincti, et calciamenta in pedibus
 vestris, et bacula vestra in manibus vestris; et edetis
 eum festinanter, pascha est enim Domini. Praecipit
 igitur Omnipotens Deus per Moysen universae syna-
 gogae filiorum Israhel in mense novorum, qui est
 initium mensium in mensibus anni, in quo habit
 ederent pascha; ad hoc utique, ut et suam divinita-
 tem credentibus nobis in Christo manifestaret e-
 illorum latrocinium, jam tunc a pascha primum, in
 Ægypto celebratum demonstraret; qui in Ægypto
 ad vesperam, idest in novissima saeculi tempora
 praecincti, et calciati adversus agnum Dei immac-
 latum prima die azimorum ad vesperam cum gladi-
 et sustibus exirent, et universa, quae ab omnib
 Prophetis de eo praedicta fuerant, in eam committ
 rent. Et ideo nos qui jam non secundum imaginem
 sicut illi, sed secundum veritatem in commemorat
 nem passionis filii Dei pascha celebramus, nihil
 aliud in primis nisi de ipsius Domini nostri adve-
 totis virtutibus Dei nostrae diligenter requirere deb
 mus et tunc circulorum serie revolvamus. Pri-
 enim Gajus Julius Caesar Romae imperavit annis
 decem, mensibus quattuor, diebus sex. Post Gajum
 Julium Caesarem successit Augustus imperator, qui
 imperavit Romae annis quinquaginta sex, mensibus
 quattuor, die uno. Hoc imperante adventi Johanna
 Zachariae sacerdotis filius, missus a Deo prae-
 dicens baptismum poenitentiae, qui secundum prae-
 lictionem legis prophetarumque omnium Christum
 ostendit, Christum filium Dei advenisse in hunc
 mundum, idest in regione Judae, dicens: *hic est
 agnus Dei, qui aufert peccata mundi; et hic est Salvator
 mundi; hic est de quo dixi: homo ante me factus est
 et, cujus non sum dignus corrigiam calciamentorum
 solvere. Exinde cepit Jesus docere populum et facere
 virtutes et signa magna, quae nullus alius fecerat.
 Manifestavit autem se post baptismum universo
 humano generi filiorum Dei, missum a Deo patre ad
 stabilendum et reformandum, reconciliandumque
 populum sibi compositum, quibus electis duodecim
 discipulis data est potestas in sancto Spiritu; et mi-
 sit eos per omnes gentes, docente-que docerent. De-
 hinc ordinatis eis ad officium praedicationis gratia
 Dei factam per nomen ejus, remissionem peccato-
 rum, resurrectionem carnis, aeternam vitam mortis
 resurgentibus, praedixit eis quanta passurus esset
 Judaeis usque ad mortem, mortem autem crucis
 quod triduo mansurus esset in corde terrae, et quae
 tertia die a mortuis resurgeret, et post resurrec-
 tionem caelos petiturus esset. Deinde Tiberius Ca-
 imperavit annis viginti duobus, mensibus sep-
 tibus vigintiduoibus. Hoc imperante, idest sex-
 cimo anno imperii ejus, procurante Jadaea I
 Plato sub Anna et Caifa sacerdotibus, octal**

Apriles, duobus Geminis Consulibus, incidit A
ocina luna, parasceve, quando Dominus no-
lrvator generis humani, Jesus Christus filius
sus est. Peressus igitur omnia, quae de eo
scripta, secundum praedicationem legis Pro-
unque omnium et Evangeliorum ejus, passus,
nus, octabu Kalendas Apriles, die parascaeve.
vero die a mortuis resurrexit, die Dominica
alendas easdem, et conversatus cum Aposto-
leipulis quadraginta ferme diebus, circum-
be in caelo est receptus. Exinde igitur, re-
gratia Dei, homines credentes in nomine
luminari coeperunt. Et ideo in his omnibus
referamus haec omnia disponenti propter
salutem; et vocat nos ad divinam agnitio-
minus Deus omnipotens pater Domini nostri B
riati, cui sit honor et gloria per eundem Do-
Christum in Sancto Spiritu per omnia secula
am. Amen.

ergo a protoplausto Adam in anno sextode-
berii Caesaris, idest in passionis Domini die,
millia quingenti, et a passione Domini usque
um decimum Regis, anni quadringenti vi-
quo anno et invenies diem paschae sacratissi-
m quo Dominus noster pro nobis agnus Dei
mmolatus. Qui dies in capite circuli primi
scimo ejusdem Regis defigitur, perfecto nu-
titulatus. In his itaque annis Augustalis, sui
i auctor, dum et litterarum sit scientia praet
t calculationis arte peritus, vitium incurrisse
atur, propter annorum scilicet numerum suo C
i cursu, cui plus assis unus ex ipso annorum
numero accidisse probatur. Dicit enim a pas-
ominica centesimo octogesimo et sexto anno,
Paschae die, diem diei convenisse, cum in
otesimo sexagesimo et nono a capite circuli
em ipsum debuit reperire, quem in suis
anno sexagesimo et nono noscitur defixisse.
ero siue membris diem cum vocabulo perso-
pod nos anno septimo decimo, habitum suo-
colorum in capite in incerto numero ostendi-
lase; ideo utique in errore devenisse videtur,
se suo adloquio profitetur. Quod autem, in-
m ab eo anno quo passus est Dominus anno-
linati sunt circuli investigati adque repperiti
dii utilitas sua sit a duobus Geminis consu-
to anno passus est Dominus usque ad annum
tas Antonini quater et Albini, qui in hoc opere
est, anni centum octoginta sex numerantur,
hoc eodem Consule contigit, ut omnifariam
dies diei passionis Domini conveniret utilitas
(sic) compendi fastidiri non debuit. Ab hoc
Consule, quo primae odoadis initia caepa
aque ad eum annum quo octogesimus et
annus cum suis embolisinorum signis con-
; perfacile est insipientibus Kosmutae calcu-
veritatem oculis quoque testibus comprobare,
in hac supputatione comprobare se promit-
m nec diem passionis Dominicae in capite

PATROL. LIX.

primae odoadis suae in integro defixerit, nec certum
numerum annorum veridice terminaveris; sicut
textus indicat nostrorum sequentium circulorum,
quorum scilicet in capite inveniens Kalendis Janna-
riis luna vigesima, et secunda feria septima, quar-
tadecima primi mensis; declmu Kalendas Apriles,
feria iv. Dominicum paschae vi. Id. Apriles, luna
duodevigesima, et in ejus circulorum habetur in ca-
pite Kal. Januariis luna xx. feria vi. quartadecima
primi mensis octavu kalendas Apriles feria v. domi-
uicum pascae, v. kal. Apriles, luna vii. In hoc die
putat esse passionem Dominicam, quod omnino ul-
latenus congruit veritati. Sic etiam nostris aspecti-
bus lunaris ipse cursiculus indicat rutilo lumine ra-
diatus, simul et annorum numerus certo in loco jure
defixus. Agriustia vero primus pravitatis cultor, et
erroris sui amator, assertionisque suae imperitissi-
mus doctor et semipsum, quem dum diximus decli-
nandum, annos per singulos scripulis dissipare co-
natur, ut ejus falsitas evidens ostensa nudetur, et a
veritate alienus innotescere videatur. Ipse in doctius
tunc interrogationibus agitetur, quasi vel quos sola-
minis argumento in ipso anni curriculo suis laterculis
lunae crementum asses undecim semuncia, ii. selae,
scripulum unum semissem uncia, duae selae voluerit
prorogare, et non asses undecim et uncia, quod pro-
culdubio in ipsa separatione annali eadem luna testa-
tur augmentis augere. Per quam utique unciam in
annis octoginta quattuor septem asses habere pote-
rat supputator, de quibus unum assem, qui post tri-
ginta unum currit tempore Moysi, veritatem agno-
sceret plenum decuit (sic) declinasset. Octogies
quater, ergo ut dicit, semiuncia duae selae scripulum
unum semissem uncia ii. selae, ipse itaque respon-
dit sexis, quadrans scripuli undecim destun. (sic);
quod est quod asserit. Et ille ait sexis dies sunt sex
et quadrant horae sunt tres scripuli vero undecim de-
stant sennarum (sic) miuus puncta duo esse proban-
tur, quia in destante puncta decem concludi aper-
tissime dinoscuntur. Quid in hac interrogatione ma-
nifestius, quid in sua responsione probabilius, quam
ut suo fomite vinceretur ineptus, suspensiones suas et
usus qui solus horas octos emisset puncta duo
tantum secundum arbitrii sui voluntatem nisus sit
exclusisse, et plenum assem penitus non valuit de-
clinare. Ob quam rem raticos (sic) omnes ad verita-
tis regulam docuit descivisse, et ut caeci jam facto
ultra luminis januam non poterint invenire; sed
qualiter prudentibus certis numeris declinetur cap-
tus et integer sensus non avertere moretur Octogies
quater enim trecenti quinquies quattuor, sunt dies vi-
gintinove milia septingenti triginta sex; et iterum
octogies quater decusas uncias faciunt tibi dies non-
genti triginta unum; quos superiori summae adjun-
gis, erunt dies triginta milia sexcenti sexaginta
septem; qui dies per odoadas et endecadas ita de-
terminati noscuntur, ut et ipsum quem in se super-
vacuum continent diem excluderent, et certum in se
seclusum numerum consingnassent. Quinque enim

sunt octoadae et endecadae quattuor, quae octoadae quinque inibi embolismares quindecim et lunares annos viginti quinque menses habent quadragintos nonaginta quinque, qui in se optinent, dies quattuor decimilia sescentos decem et quattuor, endecadae inibi embolismares et lunares viginti octo, menses habent quingentos quadraginta quattuor, qui in se exolvent dies sedecimilia quinquaginta sex; quorum dierum summam superadjungis, faciunt tibi dies triginta millibus et sexcentis sexaginta septem diebus breviter exclusus unus assis in octoadibus et endecadibus per dierum divisionem veridice comprobatur et tunc ab imperitis, et studiosis in contentionibus dissipatur. Sic etiam in circulo sequenti cum superiori gemina concordia ociavit per embolismos, adque communes annos asseni ipsum furiosus (sic) quantocius plenum invenies declinatum. Sunt enim in et secundo circulo sicut et in primo, embolismares anni xxxi, et communes quinquaginta tres tricies. Semel ergo trecenti docies, quattuor, respondet tibi undecimilia nongenti quattuor, et quinquagies trecenti quinquages quattuor faciunt tibi dies decem et octo milia septingenti sexaginta dua. Hae duae summulae sibi invicem junctae efficiunt dies sexmilia sescentos sexaginta sex, et declinatus est assis ille praedictus.

Redeamus igitur et ad illam summam in dictis superioribus de eo anno venter et tectum, per quam primo anno pasche in Aegypto celebratum Kalendis Januariis luna secunda fuisse dixeris. In ipsum si advertere volueris, hunc eundem assem plenissime declinabis. Continentur enim in praedictam summam assium septingenta sexaginta sex milia sescenti viginti quinque, ex quibus deducis asses trecentos sexaginta quinque, anni scilicet novissimi circulo- rum, ut appareat ipsum assem, et per hanc summam exclusum fuisse de septenario numero innatum ex unciarum augmento. Verum et vigesimam primam lunam sine unciis plenissime nudam anni octogisimi quarti esse condiscas. Cum autem praedictos dies rursus superioris summam revocaveris, et hanc ipsam partitus fueris, secundam repperies lunam, quam Kalendis Januariis in secundi circuli capite adfati, manu scis fuisse signatam. Deductis itaque his assibus trecentis sexaginta quinque, remanent assium septingenta sexaginta sex milia ducenti sexaginta, in quibus partiris sexagesimam, habebis duodecimilia septingentos septingenta unum; addes hoc supra summam praedictam, erunt assium septingenta septuaginta nove milia tricenta unum. In his partiris trigessimam, invenies viginti quinque milia nongenti sexaginta septem superet asses viginti unum. In sunt luna vagesima prima octogisimi quarti anni. Revocatis quoque praedictis assibus trecentis sexaginta quinque ad illam superiorem summam, erunt assium septingenta sexaginta sex milia sexcenti viginti quinque, ut supra. In quibus partiris sexagesimam, et invenies duodecimilia septingenti septem septi, un-

cia; addes supra summam praefatam, et habes assium septingenta novem milia quadringenti, dipondius, uncia. In his partiris trigessimam, et habebis viginti quinque milia nongentos octogenta super dipondius, uncia, sicut est luna in secundi circuli capite titulata, et declinaberis ad semipsum, quae in fine circulo- rum saepissime diximus declinanda. Quisquis es namque dolo vecordiae sauciatus, huius rationis ignarus, per quam altam profundamque partitionis summam, ut verius dicam, potius dilucide demonstratum, hic assis de numero septenario fuerit exclusus agnosce; quemdam omnem in tua supputatione declinare nequiveris in utroque neuterico inveniris. Desine, quaeso, jam desine in errore miseris populos per fallaciam tuis everis oculis insitire; veritati quoque tandem aliquando dura colla summittite, qui per nebulas et perstigia ex Aegypto, de incognitis provinciarum spatiis et longa intercapedine terrarum quasi venientem tibi nuntius paschae diem sacratissimum sine tempore frequentius inaniter celebrandum. Cum horum namque circulo- rum lunare in tui pectoris sensum glutinaberis cursum. Tunc a primo anno paschae in Aegypto immolatum veridicum invenies fundamentum, quod et lunaribus cancellis veris et paschalibus titulis congruum sat esse cognoscis. Ex Kalendis namque Januariis, quibus superioribus dictis circulo- rum in capite lunam secundam inventam habitamque fuisse. Jam noris in pridie earundem Kalendarum Januariarum anni sequentis supputabis, eruntque dies trecenti sexaginta quinque, super quos addes lunam secundam, quae isdem fuit Kalendis, ut dixit agnoscite licet procedendi, (sic) et fiunt die trecenti sexaginta septem, in quibus partiris sexagesimam, invenies sexisuncia, duae selae addes supra summam praedictam, et habes dies trecentos septuaginta tres, uncia, duae selae. In his ergo partiris trigessimam, invenies decus dipondius; superest decus tresisuncia duae selae, similiter etiam et in anno sequenti qui in ordine tertius appellatus supputare debebis. Restat itaque trecenti sexages quinque sunt dies septingenti triginta. Inmittis vero ut supra anni primi lunam secundam et habebis dies septingentos triginta duos, in quibus partiris sexagesimam, invenies decus dipondius. Restant duae selae; addes hoc supra summam praedictam, et erunt dies septingenti quadraginta quattuor; restant duae selae, in quibus partiris trigessimam, invenies dies quattuor super et viginti quattuor, restant duae selae. Sic autem singulis quibusque annis usque in octogesimum et tertium annum supputabis; quem octogesimum et quartum in fine circulo- rum adnotatum agnoscis, ut etiam in huiusmodi singulis annis undecim asses et uncia immittite vendearis, et nullis cancellorum anfractibus vel lunaribus tituli erasse omnino noscaris. Dominus enim noster Christus, paternae obediens jussioni, ita huiusmodi lunae alium sydus edidit, ut de noctis invenies lumen solidatae tenebrari ob nubimenta tenuaret quae claro invecta curriculo cautis vacasse per erroribus,

secretis operantibus causis, nunc plena subducit A implenda, et rotatis cursibus iterum definitur. Haec sunt igitur lunae principia, ejusque officia perenni servitio divinitus instituta; haec in signis, et in temporibus, et in diebus, et in annis praesciae facta. Per hanc quippe fabricam castam puramque, et suae majestatis praescagio Dominus designabat ad ecclesiam, quod saepissime tenuatur casibus variis, et minuitur semper in lapsis; splendoris tamen nitore stultitia crescit in sanctis. Sic enim speciatim dico, eadem de semetipsa loquitur ecclesia: *fusca sum, inquit, et decora, o filiae Hierusalem; et Dominus per Prophetam voci sonorae respondit, et dicit: tota speciosa es sicut sol, et perfecta sicut luna; et iterum: semel juravi in sancto meo si David mentiar, semen ejus in aeternum manebit, et thronus ejus sicut sol in conspectu meo, et sicut luna perfecta in aeternum.* Hoc autem ecclesiae in Christo totum manet, et competit sacramentum, adientissime namque repraesentamus ejusdem lunae perfectissimum cursum, ut in suis eum quodammodo cancellis diebus singulis in integro noveris terminatum. Ex Kalendis, inquam, Januariis in pridie illius diei supputabis, in quo etiam luna quota sit quaeris. Sed forsitan dicis: quare in pridie et quota sit luna in sequenti significas die, quia ex Kalendis utique Januariis summam colligis, et quota in his fuerit luna superinmittis? numquidne unum diem bipartitum vel duplicatum supputare singularem aliquatenus in numero possis? itaque in his partiris sexagesimam, et quod fueris partitus supra dierum numerum ponis, in quibus similiter trigesimam partiris, et in quovis die, ut dixi, quota erit luna, quae ad althomum per dies et annos singulos peritissime designabis, quamvis unius cujusque paschae natales nonnisi primi mensis novus generat dies; sed ut ipse primus mensis a tertio nonarum Martiarum die usque in quarto nonarum Aprilium a cunctis plerumque esse dicatur, certa atque digesta ratione monstretur, ut in his viginti novem diebus paschalis nativitas retegatur, et per primum annalem circulum vespere documentis, evidentius ostendatur. A solis enim et lunae fabrica quae die V Kalendarum Aprilium sumpsit exordium, computamus dies trecentos liberos quadragenta occurrisse ad futurum quintum nonarum martiarum diem, super quos dies addimus lunam quintam decimam; in qua utique plenitudine diei ipsarum quintum Kalendarum Aprilium ad vesperam a Domino fuerat constituta, et sunt dies trecenti quinquaginta quinque, in quibus partiris sexagesimam, et habes quinque deuncos; adde supra summam superiorem, et sunt dies trecenti sexaginta. Deun. partiris trigesimam et invenies decasidipondus super et deun. et quoniam quinta-decima luna, plena, ut diximus, quinto Kalendas Apriles fuerat facta pridie idus Apriles, ut ritibus extenuatur ad suum mensem primum implevit; propter quod novilunium Judaes praecipuum est observare usque in hodiernum diem. Secundum vero mensem quarto idus Majas implevit, tertium men-

sem quarto idus Junias, quartum mensem sexto idus Julias, quintum mensem sexto idus Augustas, sextum mensem septimum idus septembris, septimum mensem pridie Nonas Octobris, octavum mensem nonis Novembribus; nonum mensem pridie nonas Decembris, decimum mensem tertio nonas Januarias, undecimum mensem Kalendis Februariis, duodecimum mensem quinto nonas Martias, et habes dies trecentos quinquaginta quinque, quos continet annus primus sane inibi quindecim diebus lunae, quota utique plena et perfecta fuerat facta. Nam a quintum nonarum in quartum Nonarum Martiarum die supputatio pronuntiat luna, qui est scilicet dies inter quintu et tertio medius in quo luna deun et non assis, qui est dies unus inventus sit plenus. Itaque a die ipso mensis inchoari non potest primus, sed a tertio nonarum martiarum in quarta nonarum Aprilium diem, in quarum quartu nonarum pridie, hoc est in die kalendarum Aprilium computamus ex quinta kalendarum earumdem praeteriti, idest primi anni, in quo die utraque luminaria in signis, et in temporibus, et in diebus, et in annis a Domino fuerant constituta, et inveniemus dies trecentos septuaginta, super quos addimus lunam quintam decimam, in quo statu interea fuerat facta, et sunt dies trecenti octoginta quinque. Ex quibus diebus partiris sexagesimam, et habes sexis cincun; hos praedictae summae adjungis, et sunt dies trecenti nonaginta unu cincun; partiris trigesimam et invenies decus tresis, superet ascincunt. Ergo ex die tertio nonarum martiarum usque in diem quartum nonarum Aprilium primam lunam quaerere debemus, quoniam in quocumque die existis viginti novem diebus luna prima cum fuerit, inde incipit mensis primus, in quo mense pascha sacratissimum celebrari praecipit omnipotens Deus, sicut in Exodo testatur et dicit: *diem festum paschae observabitis; septem diebus edetis azima, sicut praecipui tibi, per tempus mensis novorum; in eo enim existis de terra Aegypti.* Item in Levitico praecipit Dominus et dicit: *primo mense in quarta decima mensis, in medio vespertinorum pascha Domini, et in quintadecima mensis hujus dies festi azimorum Domino.* Item in Numeris: et locutus est Dominus ad Moysen in deserto Sina anno secundo proficiscenibus eis ex Aegypto, in mense primo dicens: *dic, ut faciant filii Israel pascha in tempore suo quartadecima die mensis primi ad vesperam. Secundum tempora, secundum legem suam, et secundum comparisonem suam facies illud. Et locutus est Moyses filiis Israel facere pascha in deserto Sina secundum quod praecipit Dominus Moysi, sic fecerunt filii Israel.* Et paulo post eum comminatione praecipit Dominus, et dicit: *homo qui fuerit mundus, et in via longa non fuerit, et cessaverit facere pascha, exterminabitur anima illo de populo suo, quia munus Domino non obtulit in tempore suo: et peccatum suum accipiet homo ille.* In Deuteronomio Moyses ad populum locutus est dicens: *observa mensem novorum, et facies pascha Domino Deo tuo, quia in mense novorum existis de terra Aegypti nocte, et sacrificabis*

pascha Domino Deo tu. Sic quoque et in primo libro A Esdrae apertius scriptus est egit. *Osius pascha in Hierosolymis Deo, et immolavit phasec quarta decima luna primi mensis ad vesperam.* Ecce quartadecimae lunae dies, qui est ad quintu decimu kalendarum Aprilium die usque in septimo decimo kalendarum Majarum, legaliter ut sit vera ratione firmata dinoscitur; et sic etiam a tertio Nonarum Martiarum die usque in decimo kalendarum Aprilium diem sunt decem novem, in quibus luna dum nascitur, lunari- bus annis proculdubio deputatur; a nonum vero ka- lendarum Aprilium in die quartu Nonarum earundem dies sunt decem, et his dum nascitur embolismari- bus annis profecto defixa notatur, sicut circularum in vetustatis indiculo comprobatur. Sex enim men- ses dividunt annum, in embolismario vero mensis B unus dierum triginta prorogator accedit sexes ergo vies nonus tibi faciunt dies centum septuaginta quat- tuor; et septies triceni habes cc. decusas summulae adjunctis, faciunt tibi dies trecentos octoginta quat- tuor. Hic est annus embolismaris. Lunaris autem annus aequè in sex mensibus dividitur. Sexes itaque

vies nonas faciunt tibi dies centum septuaginta quat- tuor, et sexes triceni centus octo sunt. Junctae sibi invicem summulae faciunt dies trecentos quinquaginta quattuor, non a dominico in dominicum paschae, sed ad quartam decimam in quartam decimam lunam primi mensis anni supputantur venientis; et sic omnes suo in ordine per annos octoginta quattuor certis mensibus sine dubio dies collectos invenies, sicut ipsius lunae per menses singulos oculis te- stibus, nativitatis fulget aspectus. A prima enim luna kalendarum Januariarum usque ad octavam an- nos embolismares invenies; a nona vero usque in vigesima septima lunares pro certo reperies. Sic etiam a vigesima et octava usque ad trigesimam embolismares invenies annos. Haec omnia sollicitus observabis, et dies paschae in integro invenies. Non laborabis ecce, annuente Domino, singula dilucide perfecta monstrantur, in quorum jam et obrectato- rum perfidia refallatur, ut insontium astuta simpli- citas cunctis subdita cognoscatur; hypocritarum vero evitentur errores, quia imperitorum est jactantia, nam verecundia plenae sunt praefatae virtutes.

Ordo Mensium Januarius. Aug. et Dec. habent dies xxxi. iiii. Non. vii. Id. xviii. Kal.
 Martius. Maj. Jul. et Oct. habent dies xxxi. vi. Non. viii. Id. xvii. Kal.
 Aprilis. Jun. Sept et Nov. habent dies xxx. iiii. Non. viii. Id. xvii. Kal.
 Februarius habet dies xxviii. in Bissex. xxviii. iiii. Non. viii. Id. xvi. Kal.

Reg : Mens.....Epactae..Con. Sol.

Mart. V.....I.....	Reg.....Lunae.....Nullae.....Rec.....Pas.....Ter. Pasch.
Ap. I.....S.....V.....XI.....II.....V.....Ter.....N. Ap.	
Maj. III.....O.....V.....XXII.....III.....I.....Quat.....	
Jun. VI.....N.....VII.....III.....III.....VI.....Non.Kal.Mar.....VIII. Kal. Ap.	
Jul. I.....U.....VII.....VI.....II.....III. Id. Feb.....Id. Ap.	
Aug. III.....I.....VIII.....XIII.....V.....VI. Non. Mar.....III. Non. Ap.	
Sept. VII.....VII.....III.....XI. Kal. M.....XI. Kal. Ap.	
Oct. II.....E.....X.....XXV.....I.....VI.....VI. Id. Feb.....III. Id. Ap.	
Nov. V.....M.....VIII.....VI.....II.....	
Dec. VII.....Ap.....XII.....XVII.....III.....III.....III. Kal. Mar.....II. Kal. Ap.	
Jan. II.....M.....XI.....XXVIII.....V.....VII.....XIII. Kal. Mar. XIII. Kal. M.	
Feb. VI.....Iu.....XII.....VIII.....VI.....III.....Non. Mar.....	
Junge istos cum Jul.....XIII.....XX.....VII.....I.....VI. Kal. Mar.....VII. Id. Ap.	
consociis ad Kal. Aug.....XIII.....I.....II.....III.....Id. Non. Mar.....	
collig.	VI. Kal. Ap.

Istos iunge cum Epact. ad lunam XII.....III.....VII.....III. Non. Mar.
 inveniendam per Kalend. XIII.....III.....V.....XIII. Kal. Mar. XVII. Kal. Mar.
 III.....V.....I.....III. Id. Prid. No. Ap.
 XV.....VII.....III.....Kal. M. XIII. Kal. Ap.
 XXVI.....I.....II.....XII. Kal. Mar. Prid. Id. Ap.
 VII.....II.....V.....VII. Id. Feb.....Kal. Ap.
 XVIII.....III.....III.....III. Kal. Mar.....XII. Kal. Ap.

- V.
- VI. Ist. iunge cum XIII. Kal. Mar.....V. Id. Ap.
- VII. consoc. et ter. Prid. Non. Mar. III. Kal. Ap.
- I. ad Dominicam
- III. Paschae inve- XV. Kal. Mar.
- III. niendam, et ad
- V. Quadragesimae
- VI. initium.

EODEM TEMPORE.

AUCTOR INCERTUS.*

OBSERVATIO CRITICA.

nis in Scotorum historia vel leviter versatus debet primos Christianos religionis doctores in Scotia existisse vitæ monasticæ cultores, hoc illud Forduni in Scoti-Chronico lib. xiii, pag. 184, dictum, qui de sancto Palladio circa 30 ad Scotos in Christum jam credentes in suo sic loquitur : « Ante cuius (Palladii) adventum Scoti fidei doctores, ac sacramentorum mini-presbyteros solummodo monachos, ritum se-Ecclesiæ primitivæ. » Per quæ sane verba sine historia Scoticæ conditor solum insinuare vi-Palladium fuisse primum episcopum a summo Romano missum ad Scoticanam Ecclesiam a resurgentem gubernandam, cum ante illius, et eadem adhuc imperfecta ac rudis per pre-ab aliis legitimis episcopis ordinatos ac plerum-echos instructa fuerit, sed jam ad suscipiendam Ecclesiæ hierarchiam accommodata prout tes ad Christum conversæ prius per presbyteros sunt, quam episcopali jurisdictione donatæ. eorum Scoticarum scriptores et ipse Fordunus et sanctum Niniam Candidæ Casæ episcopum, Palladium, sanctum Fernanum, S. Serranum, pernam, aliosque primitivæ Ecclesiæ Scoticanæ, existisse veros monachos, ac disciplinæ acer-indices, qui monasteria, tanquam Christianæ quædam castra, erexerunt, ex quibus prodie-sanctissimi milites ad debellandam dæmonum exercitati, et ad propagandam fidem Christi. Hujus rei vividum exemplum præbet sequens nasticus, ab antiquis monachis Scotiæ sub exor-pte Christianæ religionis observatus, qui cum innum sit omnium Monachorum Occidentalium num, magnamque cum Ægyptiorum Patrum connexionem habeat, sic merito post S. Cassiani mes et regulam S. Pachonii debitum locum inter itamenta meretur, utpote arctissimam Orientalis observantiam complectens, exceptis frequenti-in aquam immersionibus, quæ solis monachis terant peculiæres. Cum igitur, longo ante adven-Palladii, in hodierna Scotia existierint monaste-num inquilini nominabantur Kiledei vel Kildei ellis, quas inhabitabant, non a cultu quem ibidem ut, sic appellati; adeoque veritati consonum vi-ue Ordinem Monasticum etiam ante S. Cassiani num propagationem, ab illis Kiledeis sive Kil-

Marian. Br. Codice Regular. tom. II.

A patis) observatum fuisse. Nam hoc monasterium Kilro-sense vulgo Culrosense dictum erectum est, a S. Servano Orcadensium insularum apostolo, et S. Palladii disci-pulo, qui non novam disciplinam monasticam introduxit, sed veterem primævis Scotis monachis communem ex-coluit. Erat autem hoc monasterium in æstuario Forthæ sive Bodotriæ situm, ad borealem fluminis ripam et infra Strivelingæ castrum sex milliaribus jacens, ubi fluxus et refluxus adhuc cernitur, quem auctor vitæ S. Kintigerni apud Bolandum 13 Januarii per Malenam et Ledonem fluvios designat; ad morem quorundam veterum per Ledonem intelligens æstum et fluxum maris, quem-admodum et per Malenam denotans refluxum sive re-cessum maris; quos igitur male duos distinctos fluvios existimavit, cum apud Kilrosiam nullum aliud flumen B præter Bodotriam appareat, ubi tamen, quamvis locus ille viginti milliaribus ab ostio fluminis distet, tamen magnus fluxus et refluxus maris observetur. In hoc igitur monasterio educatus est S. Kentigernus vulgo dictus Mungo primus Glasguensis in Scotia episcopus et mul-torum monachorum pater, qui, Kilrosia ad australes partes secedens, necessario æstuarium Forthæ transiit tempore Malenæ sive refluxus maris, atque apud Glas-guam figens pedem insigne erexit monasterium a non-gentis quinquaginta monachis inhabitatum, quibus uti-que disciplinam monasticam a S. Servano magistro suo usitatam præscripsit observandam. Celebrerrimum ergo erat Kilrosense monasterium, et forsitan ante adventum S. Palladii ab ipsis monachis Scotis sive Kiledeis con-structum, a quibus et denominationem sumpsisse videtur, cum ex ante dictis omnino constet, monachos apud C Scotos jam dudum floruisse. In veteri enim Scotorum idiomate Kil denotare ullam quemadmodum et Ros vel Ross significare promontorium animadvertunt antiqui-tatis Scoticæ periti, ita quod Kil-ros existierit verum Kiledeorum promontorium, quorum cellæ ibidem con-structæ altitudine eximia reliquam planitiem supera-verunt, præsertim ad latus boreale æstuarii positæ. Verum labente sæculo septimo hoc insigne Kiledeorum monasterium, a Danis et Norwegis, Britanniam septen-trionalem devastantibus ad incitas est redactum, nec ante annum 1217 reparari cæperat. At hoc eodem anno Malcolmus Fifæ comes idem depopulatum cænobium restauravit, amplissimis agris et donis locupletavit, ac sacro ordini Cisterciensi concessit; cujus piissimi inqui-D lini S. Serranum olim sanctissimum loci abbatem in divum titularem susceperunt, ejus, ut sacram memoriam

ad diem primum Julii annuatim solenni festiuitate A celebrabant. Et quidem, etiamsi anno 717 apud Scotos dem sumptuosa cœnobîa obinuerint; attamen, longo tempore hunc Ordinem monasticum in aliquibus locis conservatum fuisse testatur arctiq̃ disciplina monastica a Scotis monachis per Germaniam, Galliam, et Belgium observata etiam postquam illi, pro primaria vitæ norma, regulam Benedictinam susceperant, quemadmodum ex variis locis monastici Scotici instruimur. Adeoque de huius antiqui monumenti authenticitate nullum dubium intervenire debet, cum, ante fatalem monasteriorum in Scotia dissolutionem, plurima vetera monumenta in Kiledorū cœnobîis præsertim Dunblani et Dunkeldæ sint conservata, quæ quidem duo monasteria quoddam veteris disciplinæ vestigium retinuisse videntur usque ad sæculum XII, quando in distinctos episcopatus erecta sunt. B

primum introducta sit regula S. Benedicti, ad ribus sæculis plurimi novi erecti ordines mo Ex archivo igitur Dunblanensis Ecclesiæ, hunc Ordinem monasticum descripsit vir relligiosus Thomson Stotus, monachus Benedicti berrimo Dunfermlensis cœnobio professus, Ratisbonam cum aliis documentis antiquis, rente adhuc apud Scotos orthodoxa et cati gione. Nam, anno 1526 piissimus noster pater cum aliis monachis Dunfermlensibus ab opt dom. Joanne Thomson monasterii S. Jacob Ratisbonæ abbate dignissimo vocatus, et il conventualis constitutus, piissimam vitam de mus arctioris disciplinæ monasticæ vindex annum 1544, quo religiosam animam Deo r

ORDO MONASTICUS

IN VETERI SCOTIÆ MONASTERIO DE KIL-RO

OLIM OBSERVATUS.

Servanus discipulus S. Palladii, circa annum 448 edificavit monasterium de Culros, ibique magnam congregavit monachorum congregationem, quos in timore Dei et in magna continentia custodivit, qui a communi plebe vocabantur Culdei sive Colidei, sed proprie dicebantur Kiledæi, sic nominati ab ipsis cellis, quas inhabitabant, et veri monachi erant, imitantes monachos Ægyptios, et similem illis ducentes vitam. Nam imprimis perpetuum jejunium observabant, semel in die cibum sumentes, et quidem tempore hiemali, apparentibus stellis in firmamento, in aestate autem post occasum solis. Quæ refectio apud illos vocabatur cœna, et in mensa non apposuerunt diversorum fercula saporum, neque esculentiores pastus, sed secundum comedentium numerum tot panificia panis, atque olera cocta, sed solum sale condita. Nunquam carnes vel pisces comederunt, neque caseum vel butyrum admiserunt, nisi dominicis et festivis diebus, quando binam refectionem sumebant, scilicet prandium et cœnam. Pro potu aquam habuerunt puram et aliquando mixtam lacte, nam vinum et cerevisia illis ignota erant. Infirmis tamen vel ætate proVectis, vel etiam longo itinere fatigatis, aliqua suavioris cibi oblectamenta dabantur, nunquam tamen carnes comedebant. In mensa autem altum observabant silentium divinæ lectioni et spiritualis patris exhortationibus intenti, atque hoc modo fessos artus acceptæ cœnæ refectioe releverant, nec tamen ad satietatem; nimia enim satietas, quamvis solius panis, luxuriam gignit, sed tunc pro impari corporum vel ætatum conditione, quisque cœnam capere potuit.

Omnes in uno loco dormiebant, sed in separatis lectisterniis, et quidem vestiti, et zona pellicea præcincti, ut expergefatti atacrius surgerent. Nam ad primum galli cantum in oratorio omnes præsentés

esse debuerunt, quocunque anni tempore pulsum excitati ita ut media nocte semper ad vigiliis nocturnas peragenda. Quæ integras tres horas durabant, quia sing psalmos deputabant, et ad finem cujus profunde genu flectebant, sese in terram i tes. Expletis tribus vigiliis nocturnis, cor et cordis intentione omnes exire de oratorum; solus autem pater monasterii secreti statu Ecclesiæ fundebat orationem, dum i ditationibus, genuflexionibus aliisque pi incumbabant, usque diluculum. Et tunc omnes oratorium accedant, ad matutinas solvendas, quibus finitis, pater monasterii lacrymarum fontibus exundans, thurificati holocaustomatibus redolens gemmæ carit flagens, debitam dominici corporis oblati sacrabat manibus, sicque ad angelicum pe quium. Synaxi finita, aliqui frigidam peteb in qua diutius morando, corpus rigabant, carnis ardorem domitabant: quandiu au torio orarent, nullus oscitare, nullus ster facere, nullus salivam jacere licenter au

Deinde omnes ad laborandum domi D præparabant, ut quotidiano desudantes op laborare suam in commune transigerent v acientes quod segura quies et otiositas viti et fomes esset, et ideo humeros suos div tionibus submiserunt; et impensiori et manuque laborabant, atque ita propriis vici a congregationis opera cum gaudio e Nam ad rurale opus accincti, jugum ponu sustossoria, vangasque invicto brachio teri sarculos, serrasque ad succidendum sar manibus, omniaque præstant proprio l

homines rustici auxilio boum et equorum perficere solent. Nam apud ipsos, nulla æra boum et equorum aut aliorum animalium inveniebatur ad agros excolendos, vel quodcunque opus perficiendum quia quæque erat bos et equus ad laborandum. Solus seniculus abbas habuit equiculum ad iter faciendum et paucas vaccas ratione lactis, sicuti et oves ratione lanæ et pellis nutriebant, nam omnes alias possessiones respuebant, et divitias detestabantur. Quando autem opus rurale diutius duravit, tunc in campis solitum psalmodiarum pensum peragebant, observato debito tempore, pro singulis horis canonicis, ad hoc enim intenti, ut singulis diebus integrum Psalterium devote recitarent. Quamdiu autem laborabant, nullum audiebatur murmur, nullum præter necessarium habebatur colloquium, sed quisque aut orando, aut recte cogitando inunctum peragebat opus.

Peractio opere rurali, seu quocunque alio inuncto labore jam finito, ad cellas proprias revertebant, ubi aut scribendo aut orando totam ad vesperam peragebant diem, nisi quando tempus aderat ad orandum horas canonicas in oratorio. Vespere autem appropinquante, cum nolæ pulsus audiebatur, quisque studium aut laborem deserebat. Quamprimum enim in auribus cujuscunque pulsus resonaret, scripto litteræ apice, vel etiam dimidia ejusdem litteræ figura, citius assurgentes, sua finiebant officia, sicque cum silentio et gravitate, sine ulla colloquii fabulositate oratorium petebant. Expletis psalmodiarum canticis, consona cordis et vocis intentione quisque privatis precibus et genuflexionibus inserviebat, quoadusque sidera cælo visa finitum clauderent diem, in æstate autem, ob noctis brevitate, usque ad occasum solis.

Tandem ad mensam conveniunt, ut fessos artus cœnæ refectioe relevarent, ubi quidem spirituali lætitiæ plus attendebant quam ciborum sapor; tota enim refectio non aliis cibis quam communi pane sale conditis constabat, ut jam dictum est. Modice igitur refecti, cum gratiarum actione oratorium petebant, et per breve tempus orationem effundentes, dato signo, et accepta patris spiritualis benedictione, dormitorium accedebant omnes, seniores æque ac juniores, secundum ordinem claustralem, neque vocis mussitatio audita est, sed usque ad primum galli cantum, quietem sumebant. Atque hoc modo, per singulas anni dies et noctes Creatori suo inserviebant, nisi quod a nocte sabbati quousque primo diluculum scilicet prima diei dominicæ hora eluxerit, vigiliis, orationibus, genuflexionibus sese impenderint, excepta una hora post matutinas laudes, quando sese ad scrutanda intima cordis secreta præparabant. Quæ peracta, et vere compuncti, patrem spiritualem accesserunt, cui cogitationes suas propalabant, sine cujus jussu nihil præstare potuerunt, sed illius licentiam etiam vel ad naturæ requisita acquirebant.

Paupertatem maxime coluerunt, nec alias possessiones habuerunt, nisi quas propriis manibus laborare poterant. Hinc dona iniquorum respuerunt, divitias detestabantur. Si autem aliquis de magnatibus terræ

aliquid pro eleemosyna concedere voluerit, immediate pauperibus distribuebant, quibus etiam oblationes fidelium concesserunt; in vicinia enim habuerunt xenodochium, ubi pauperes et debiles, claudos et cæcos, senes et orphanos nutriebant, quorum præcipuam curam gerebat S. Servanus, iisdem omnia necessaria præbens, piisque exhortationibus inserviens.

Vilibus induebantur vestibus, maxime pellinis, sed albi coloris, ut moribus sic et vestibus candidi apparent, Habitus enim interior ex alba lana contextus ad genua descendebat, illoque ad laborandum utebantur, nam lineas vestes nunquam adhibebant. Exterior habitus erat birras, qui et amphibalus dicitur, corpus simul et caput tegens, quem zona pellicea præcinxerunt, atque sic incedebant quotidie ad orandum et laborandum, et etiam sic dormiebant.

Igitur apud antiquos illos monachos sive Culdeos fulgebat perfecta morum probitas, vitæ paupertas, in agendis actibus perpetua continentia, atque ad patris spiritualis imperium indeficiens obedientia. Nec solum patri monasterii, sed et senioribus ab ipso ad invigilandum constitutis obedire debuerunt omnes, et refragantibus duræ subdebantur pœnitentiæ. Pro qualibet enim culpa etiam minima severa injungebatur pœna, sic quando quisque aliquid sibi proprium vindicaret et pronuntiaret, verbi gratia, Meum librum, etc., tunc exutus vestibus, se aqua immergere usque ad collum debuit, ibique diutius morando omne propriæ voluntatis pravæ desiderium extinguere. Si autem patris spiritualis, vel aliorum seniorum jussa hilariter et alacriter non adimpleverit, a fratrum consortio segregatus, pane et aqua tandiu vivere debuit, donec respisceret, et si obstinax in disobedientia permanserit, et culpam commissam agnoscere renuerit, squalore carceris puniebatur. Pro parvis culpis publice commissis coram tota congregatione pœnitentiam agebant diris verberibus percussi, quæ flagella pœnitentialia nominabantur.

Hunc asperum et durum vivendi modum inibant Kiledæi sive monachi antiqui Culrosenses cum magno gaudio, ut violenter raperent regnum cœlorum, neque facilis ad subeundam tam arduam monasterii disciplinam ingressus concedebatur, quemvis multi ad morum reformationem concurrebant. Nam quicumque sancti propositi conservationem desideravit, fratrumque consortium sincere postulavit, prius decem diebus præ foribus monasterii, quasi reprobatus, nec non verborum opprobriis confutatus remanere debuit, sæpius pulsans, sed nullum ingressum inveniens. Si autem bene utens patientia ad decimum perstaret diem, tunc porta claustris fuit aperta, et noviter ingrediens seniori ad portam constituto inservire debuit, ibique per multum temporis desudans, multo quo animi adversitatibus probatus, tandem fratrum merebatur inire consortium. Quicumque etiam fratrum conversationem cupiebat, prius omnem substantiam pauperibus distribuere debuit, nam nihil ab eo, ne quidem vel unum ut ita dicam denarium, in usum

monasterii accipere voluit spiritualis pater, sed nudus veluti e naufragio evadens in congregationem receptus est, nam et vestimenta sæcularia ante ingressum deponere et pauperibus dare debuit. Hæc autem omnia ideo præstare obligabatur novus receptus, ut ibi voluntariam deligeret paupertatem, et nequaquam inter fratres excellens sese elevarct, vel sua suffultus substantia æqualem fratribus non iniret

A laborem, aut religionis habitum apportans vi extorqueret, quæ monasterio reliquit, et fratrum patientiam commoveret in iram. Hæc aliaque plura aspera quidem et dura exercebant antiqui illi Kiledæi, quorum disciplinæ rigorem, quamvis ad imitandum necessariæ, proposita compendii brevitatis velat nos exponere. Sed Ægyptios monachos in omnibus imitati sunt, similemque eis duxerunt vitam.

* POETÆ QUINTI SÆCULI.

ANNO DOMINI CCCCV.

AUREL. PRUDENTIUS.

(Juxta editionem Arevali.)

Epistola dedicatoria.

Beatissimo patri et D. N. Pio Sexto papæ maximo FAUSTINUS AREVALUS.

Christianæ poeseos monumenta, omnium, quæ modo existant, aut existitisse unquam scimus, præstantissima, M. Aurelii Prudentii Carmina, quam diligentissime feri potuit, recognita et correctâ luci publicæ mandare constitui, nomini, majestatique tuæ, Pie Pontifex Maxime, consecrata. Patere, humanissime Princeps, ut non modo ad solium istud tuum et ad pedum oscula beatorum demissus, ut par est, ac venerabundus accedam, verum etiam ut et libere profitear, munus hoc, quod tibi offero, non nullius esse pretii, et cujusmodi hoc sit pretium, palam edisseram. Etsi enim tot sustineas, ac tanta negotia solus (quod verissime etiam de te dici potest), in Ecclesiæ catholicæ gubernationem singulari studio et sapientia incumbas, populorum tibi subditorum felicitati incredibili vigilantia et providentia prospicias; tamen in tanta rerum mole adeo erga litteras ac bonas artes affectus es, ut hac etiam in parte præclara tua merita una omnium voce et prædicatione celebrentur; neque ulli unquam, quamdiu suus literis et humanitati stabit honos, tacebit posteritas. Quod enim museum splendidissimum omni illustrium monumentorum genere ad præsentium et posterorum sive admirationem, sive etiam invidiam instruxeris; quod plurima ac maxima beneficia in litteras, in litteratos viros, in artes cæteras, quæ a liberalitate nomen habent, cumulatissime contuleris; quod bibliothecam tuam omni librorum copia et delectu in primis conspicuam reddideris, vaticanam vero magnis accessionibus locupletaveris; quod assidue de litteris deque optimarum artium studiis maxima cum animi voluptate, limato subtilique judicio disseras: hæc aliaque hujus modi vehementem et accensum exquisitæ doctrinæ amorem cum doctrina ipsa conjunctum satis declarant. Cum autem rerum ecclesiasticarum cognitio cæteris tibi sanctior et antiquior sit, quod his studiis ab adolescentia innutritus, summa ex eorum tractatione laudem fueris assecutus, hæc potissimum de causa novam hanc Prudentii editionem tibi non solum jucundam, sed etiam gratam futuram esse confido. Ut enim Ecclesia Jesu Christi, cujus tu vices, bonis omnibus plaudentibus, geris in terris, adversus hæreticos impiosque hujus ætatis homines defendatur, optime intelligis, Pontifex sapientissime, auctorem gravissimum esse Prudentium. Quippe is profanis litteris apprime eruditus, forensi eloquentia exercitatus, maximis honoribus in Romana republica perfunctus, amœnissimum ingenium leporesque poeticos ad fidei christianæ causam ornandam,

* In hac serie eos auctores collocavimus qui solummodo vel præcipue sermone metrico scripserunt, et sub poetarum maxime titulo usque nunc vulgati ac noti sunt. Cæterum his accensere per nos licet Avitum et Sidonium in hoc et præcedenti tomo editos, quos forte non dedecisset locus inter hujus sæculi poetas. EDIT.

illustrandam, tuendam felicissime convertit. Atque, ut alia præteream (nihil enim Prudentius in his studiis ecclesiasticis intentatum reliquit), multum ille contulit ad sublimem hanc gravitatem et dignitatem, quæ in Ecclesiæ precibus hymnisque Deo concinendis elucet, et in qua tu, Pie Pontifex, summopere delectaris. Præterea antiquitates Christianas maxima ex parte complexus est; sed illos ritus accuratius descripsit, qui nunc in quorundam hominum representationem incurrunt; ac nominatim religiosum cultum, quo sanctos cælestes venerari oportet, suo ipso exemplo luculenter demonstravit, dum tenero pietatis affectu, quem trito apud nos vocabulo devotionem appellamus, stratus humi ad martyrum sepulcra, lacrymas uberrime fundens, oscula marmoribus figens, tumulisque adeo arcte inhærens, ut altar tepesceret ore, saxum pectore, eos animi sensus experiebatur, quos tibi, Pie Pontifex, cum Prudentio communes esse, omnes novimus. Constat enim, quanta constantia hujusmodi pietatis officia exsequaris, quam religiosa mente habituque oris ac corporis gloriosum B. Petri principis apostolorum sepulcrum adire, ejusque venerabilem imaginem quotidie ferme venerari et osculari solitus. Graviora vero sunt illa, quod Prudentius pro altissimis religionis nostræ mysteriis contra sophisticas hæreticorum argumentationes docto ac severo philosophandi genere propugnavit, aram vero Victoriæ totumque idolorum cultum adeo acriter et nervose insectatus est, viz ut quidquam postea scribere aut obloqui ethnici ausi fuerint. Quod si non ea solum, quæ commune Ecclesiæ bonum respiciunt, sed illa etiam considerare velimus, quæ ad apostolicam tuam sedem, Pie Pontifex, proprie spectant, quanquam quid est, quod ad Ecclesiam Romanam, fidei et morum magistram, ecclesiarum omnium matrem pertineat, quod non idem quam arctissime cum communi religionis catholicæ causa aptum connexumque sit? Sed tamen quidquid id est, quod ad istam primam cathedram magis proprie spectat, ejus dignitatem, majestatem, auctoritatem ita Prudentius prædicat, ut tot tamque variis successibus Romani imperii nihil aliud actum crediderit, nisi ut Christo jam tum venienti via sterneretur, cordaque hominum uno illigata vinculo pax et Roma tenerent, capita hæc et culmina rerum, et sub unius principatu mens una sacrorum foret. Ac sane Prudentius non modo martyrum sepulcra, quorum innumeros cineres vidisse se Romæ testatus est, elegantissimis versibus describit, neque solum populorum concursus ad eorum reliquias, festosque dies celebrandos maximis laudibus exornat, verum etiam domum reversus magno studio egit, ut multa quæ in hoc genere Romæ viderat ac didicerat, in consuetudinem apud Hispanos suos inducerentur. Itaque ego Prudentium tali ac tanta doctrina et pietate virum, scriptoremque cum semper antea utilem et salutarem, tum nostris maxime calamitosis temporibus necessarium, quoad facere et conari potui, a mendis quæ temporum injuria, aut librariorum inscitia, aut oscitatione irrepserant, vindictam proferre in lucem constitui, omnesque nervos contendi, ut eorum omnium, qui ante me in hoc stadio desudarunt, industriam laboremque superarem, et nisi me meus fallit animus, superavi. Illud autem neque tacere debeo, et gloriosum mihi duco profiteri, concessu ac beneficio tuo, Pie Pontifex, factum esse, ut antiquissimi codices vaticani mihi, quandocumque vellem, libere paterent, quibus facilius et locupletius, quod destinaveram, possem ad exitum perducere. Utinam ea, quæ ego ad Prudentium illustrandum adjicienda esse censeo, non ita parvi pretii et levioris operæ videri possint, ut minus propterea gratus acceptusque ad te accedat ipse Prudentius! Verum hoc etiam erit humanitatis tuæ, Beatissime Pater, ut ea, quæ in me parum probabuntur, Prudentio condones, et si non perfectionem commentariorum in Prudentium, at conatum saltem aliquem meum diligentiamque comiter, ut soles, et benevole complecti velis. Mihi quidem nihil gratius, nihil optatius, nihil, quod ex animi mei magis sententia futurum sit, accidere poterit, quam si catholicus poeta Prudentius, a me ita, ut vides, recognitus, judicii tui, quod gravissimum omnibus esse debet, prærogativa honestatus, regi catholico Carolo III, Pio, Felici, Augusto, Domino meo clementissimo, cujus unius beneficentiæ, ut incumbere in hæc studia meo arbitrato possem, acceptum referre debeo, haud injucundus adveniat.

PRUDENTIANA

SIVE

PROLEGOMENA

IN EDITIONEM ROMANAM OPERUM

M. AURELII CLEMENTIS PRUDENTII.

CAPUT PRIMUM.

Ratio ac divisio totius operis.

I 1. Quam laudem Prudentio tribuebat Gaspar Barthius, quo ego homine neminem in poetis legendis et illustrandis aut diligentiorum aut doctiorum novi, equidem eam a cæteris, si repugnent, extorquere non admodum conabor: sed certe ejusmodi vocem ex ore ecclesiastici viri, quique religionem Christianam, addam, catholicam Romanam, unice diligit, libentissime exciperem. Igitur Barthius lib. ix Advers. cap. 1, cum dixisset, de Christianorum in rota suppliciiis plenos esse beatorum Christi militum commentarios, quorum, addidit, *vel primum præconem puto Prudentium, dulcissimum, piissimum et eruditissimum poetam, quem ut teneam, non negem omnium Græcorum Latinorumque vatum scripta contemnere.*

2. Illi ipsi heterodoxi, qui poetam hunc divinum maximis laudibus evehunt, et in operum ejus editionibus adornandis majorem quam nostri diligentiam adhibuerunt, fateri coguntur, eum de libero arbitrio, de carnis innocentia, de bonis operibus, et imprimis de invocatione martyrum aliorumque sanctorum, de Virgine beata, et quæ aliæ ejusdem generis sunt, hoc est, fere de omnibus rebus, de **2** quibus male ipsi sentiunt, cum catholicis eadem sentire. Scio, ab hæreticis Prudentium, aperte ab ipsis dissentientem, excusari, vel quod poetice locutus fuerit, vel quod jam tunc superstitionis, ut jactant, semina inter Christianos spargi cœpissent: quam perverse, vel impudenter potius, his responsionibus abutantur, alio loco explicabo. Profecto non solum Prudentius insanam idololatriæ superstitionem acriter oppugnat, neque solum religionis nostræ fundamenta adversus gentiles egregie sustinet, neque solum Hebræorum perfidiam vehementer convellit, neque solum contra hæreticos qui præcesserant accurate disputat, sed multa etiam addit, quibus hæretici nostrorum temporum facile possint revinci: præterea ritus veteris Ecclesiæ de usu luminum, de altaribus, de ornatu divitiisque templorum, de reliquiarum cultu, de sanctorum imaginibus, deque aliis hujusmodi ita graphice, itaque dilucide describit, ut irridere libeat quorundam hominum ignorantiam, sive pravitatem, qui superstitionem in re qualibet quasi subverentes, non dubitant caeremonias sanctissimas, vel ab ipsis Ecclesiæ primis sæculis usitatas, tanquam inventa monastica aspernari et rejicere. Nam quid ego loquar de innu-

A meris martyrum sepulcris, quæ Romæ vidit Prudentius, de peregrinationibus Christianorum, sive concursu ad eorum festa celebranda, de cryptis; quæ planius intelligo, dum Prudentium lego, quam dum oculis perlustro?

3. Jam vero cum martyrum coronas celebrat Prudentius, *peragrans loca, nullius ante trita solo*, quo ingenii acumine et ubertate, quo cæstro Christi militum robur, constantiam, verba ad tyrannos inviata, patientiam in perferendis suppliciis, mirabilem tormentorum varietatem nobis representat, et quasi ante oculos ponit! In hymnis autem diurnarum horarum quantus inventionis decor! In animi pagina exponenda quam certa et ex ipso mysticæ theologiæ fonte petita doctrina! In omnibus denique ejus operibus quantus pietatis ardor emicat! Cum enim multa ac varia nobis scripta reliquerit, non poteris vel unicum ejus versum reperire, qui aut ad religionem stabilendam, aut ad fovendam pietatem non referatur, ut multi jam notarunt.

4. Quod si quis præter ingenium sublimæ argumentique nobilitatem alias dotes in Prudentio quaerat, singularem ejus eloquentiam in *Laurentio*, in *Romano*, *adversus Symmachum*, atque in omnibus ejus carminibus imprimis indicabo; ut facile possis agnoscere, hominem in eloquentiæ studiis apprime versatum, poemata illa condidisse: nam, ut dicebat Antonius apud Ciceronem (*Lib. II de Oratore, pag. 52, edit. Ald. 1554*), **3** *cæterarum artium Homines ornatiis illa sua dicunt; si quid ab hac arte (eloquentia) didicerunt.*

C His, si lubet, adjungas versus bene tornatos, numerosque in omni metrorum genere leniter fluentes, tum sententiarum gravitatem, verborumque non vulgarem elegantiam ex optimis quibusque Latinitatis auctoribus plerumque expressam. Nam quod nonnulli Prudentio plurimos in prosodia errores, vocesque parum Latinas objiciunt, id separato capite a nobis est refellendum, quo planum fiet vehementer eos falli qui existimant Prudentium sine certatione et arte, sine veterum auctoritate et exemplo, solum ex rerum ignorantia interdum in syllabis vocabulisque nonnullis diversum ab aliis morem sectatum fuisse. Nil vero necesse est, Prudentii laudes, me nunc contexi: tot enim tamque gravia de eo præconia a doctissimis hominibus ex omni ætate, ex **D** omni ordine prolata, postea adducam, nihil ut in eo genere possit cumulatus desiderari.

ae cum ita sint, quis non miretur scriptor-
 signem, qui eminentem quemdam locum tum
 etas, tum inter SS. Ecclesiae Patres debet
 , nondum eos commentatores editoresque
 , qui prudentium hominum votis undecunque
 satis? Atqui, si quis alius, Prudentius certe
 a doctaque commentatione indiget, non quod
 atis vitio laboret, quod aliqui male putant;
 primum poetae alia quasi lingua loquuntur,
 acile ab his intelliguntur qui eorum idioma
 ent, praesertim in rebus novis, quasque ca-
 atigerunt; tum auctoribus, qui recondita
 excellunt et argumenta subtiliter expediunt,
 obscuritatis culpam imputamus, cum potius
 m, ignorantiam et caecitatem nostram accu-
 emus (a).

ae ut unum e multis praeclearissimum exem-
 plum, in praefatione *Psychomachiae* celebre
 ma (ita enim vocant), quod Prudentium data
 l aliorum ingenium exercendum circa 318
 vernaculos, eorumque mysticam significatio-
 proposuisse non nemo credidit, plerique sine
 aut Sphynge explicari posse negarunt (b).

terum haec aliaque huiusmodi infinita, quae
 actore latent, diligentissimum interpretem
 t, qui magnam operam in theologicis litteris,
 is quam in humanioribus posuerit: est enim
 kbanatus quidam thesaurus perreconditae
 nis profanae, multo vero magis ecclesiasticae,
 in omni suo genere patet latissime. Neque
 elabor plures exstitisse viros doctissimos,
 ae opus incubuerint; sed eorum alii *ad scho-*
ive quod in idem recidit, *ad Delphini usum*
 : suas accommodarunt, alii theologiam, quae
 um huius poetae interpretationem penitus est
 ia, aut nullam, aut, quod pejus est, malam
 st. Quo magis nobis est entendendum atque
 dam, ut poetae nostri carmina et doctrinam

nte olim Porcius Latro Marillio, suo ma-
 respondit in Opere *Controversiarum*, quod
 poetae philosophi, quem Marcum vocant, solet
 ribui (in *Praefat. lib. 1 Controv.*): *Cum disci-*
mus apud Marillum rhetorem, hominem satis
uacillima belle, sed non vulgato genere dicen-
u ille exilitatem orationis suae imputaret con-
, et diceret: «Necessa est, me per spino-
iam ambulantes suspensos pedes ponere, »
tro: «Non Mehercules tui pedes spinas cal-
habent.» Et statim ipse dicebat sententias, quae
argumentis cum maxime declamantis Marillii

mirum historiam ex Genes. cap. 14, qua
 icitur numeravisse expeditos vernaculos suos
 : decem et octo, quibus irruit in hostes,
 ue Lot reduxit, ad allegoriam convertens, ita

Non esse large vernularum divites,
 si quid trecenti, his noventis additis,
 Possint, figura noverimus mystica.

non esse aenigma, sed explicationem alle-
 gicis historiis, eo tempore in ore et libris
 a frequentissimam, evidenter demonstrabo,
 incito capite ponam auctoritates SS. Patrum,

A in bono lumine collocemus. Sed quid? inquiet ali-
 quis, putasne a te id perfici posse quod tot nobiles
 interpretes nequaquam assecutos esse pronuntias?
 Imo vero si id ego putarem, si tantae essem stultitiae,
 ut plenam facultatem explicandi Prudentii mihi arro-
 garem, non certe hoc agerem, ut ex omnium com-
 mentariis optima quaeque diligens, unum veluti cor-
 pus compingerem; sed potius molirer novum aedifi-
 cium a fundamentis excitare, quo reliquorum lumi-
 nibus obstruerem (c).

§ 8. Nunc quoniam et maximam rei difficultatem
 optime pernosco, et meae vires quam sint exiguae
 plane sentio, hanc viam, quae facilior est, inire con-
 stitui: ut lucubrationes omnium in Prudentium hac-
 tenus editas expenderem ac libere repraesentarem;

B tum si quid mihi occurreret, quo loca, ab aliis praeterita
 exponerem, aut interpretationes aliorum sive
 confirmarem, sive refellerem, in medium proferrem,
 non quasi inveniens denuo, sed quasi jam inventis
 nonnihil addens. Videbam enim nostro potissimum
 saeculo plures auctores, tum sacros, tum profanos,
 in hunc ferre modum magno apparatu elegantissimi-
 que typis excudi: quos haud equidem negaverim
 tanto labore esse dignos, ac si vis, doctrina
 exquisita praeditos, sed nihil ad Prudentium. Vide-
 bam etiam, jam saeculo proxime elapso paulo post
 initium a Weitzio editionem Operum Prudentii cum
 omnium, ut putabat, quotquot in Prudentium scri-
 pserant, commentariis fuisse procuratam: sed neque
 Weitzius omnes eorum qui praecesserant commenta-
 rios vidit, et post eum multi scripserunt, Pruden-
 tium interpretantes, uberiori luce quam veteres per-
 fusi, neque minori industria consisi.

9. Itaque nemo mihi vitio vertet, imo multis, ut
 spero, gratum faciam, si Prudentium eo ornatu in
 lucem emittam, quo multi veteres scriptores prodie-
 runt, notisque aliorum omnium indicatis meas etiam
 animadversiones adjungam. Quales illae sint futurae,

qui in trecentis et duodeviginti Abrami vernaculis
 crucem Christi nomenque Jesu intelligunt, quia per
 Graecam litteram T, quae figura est crucis, et litteras
 t et n, quibus Jesus nomen inchoatur, numerus ter-
 centum decem et octo Graece exprimitur. Prudentius
 igitur interpretationem vulgo notam jure suo, sive
 lege poetica indicare tantum voluit, illud Horatii se-
 cutus:

Semper ad eventum festinat, et in medias res,
 Non secus ac notas, auditorum rapit.

Fortasse etiam reliquum:

Et quae

Desperat tractata nitescere posse, relinquit.

(c) Enimvero cum diu multumque dubitarem quam
 potissimum viam insisterem, pluresque doctos et
 prudentes viros consuluissem, plane mihi accidit,
 quod Demiphoni in Phormione Terentii, actu II,
 scena 3, qui cum tres jureconsultos de nuptiis filii
 interrogasset, et diversa sentientes audivisset: *Fecis-*
tis probe, ait, incertior sum multo quam dudum.

Tres mihi convivia,

Ut alius aiebat,

prope d'ssentire videntur,

Poscentes vario multum diversa palato.

quantumque ultra aliorum interpretum inventa sim progressus minime dicam, non solum ne videar montes aureos polliceri, sed quia facile quis per se poterit judicare, si commentarios præ oculis habuerit, et hinc inde contulerit. Illud unum dicam, in duabus facultatibus quas ad Prudentii explanationem necessarias esse ante posui, nempe in rei theologice ac philologicæ, nominatim vero poeticæ, cognitionibus, me a puero non indiligenter sub præstantissimis magistris, utinam feliciori tempore, esse versatum, sive quod genio quodam in hæc studia impulsus fuerim, sive quod rationes vitæ a primis annis susceptæ ita flagitaverint; quod eo dictum volo, non ut expectationem excitem, sed ut arrogantiae suspicionem diluam.

10. Alius nunc scrupulus eximendus est. Audio, conditionem operum Prudentii ad codd. mss. Vaticanos Parmæ jam pridem esse inchoatam. Quid ergo nunc juvat Romanis typis Prudentium excudere? Dicam quod res est: si de Parmensi editione quidquam ante inaudivissem quam animum ad hunc laborem applicuissem, fortasse omnino nihil de Prudentio edendo cogitasset. Quoniam vero cogitatio de re quavis aut non est suscipienda, aut, si suscipiatur, sine causa non est derelinquenda, dubitare cœpi an ob editionem Parmensem a proposito cessare deberem, in quo prudentiorum consilio quam meo acquiescere malui. Aiebant gravissimi homines qui rem penitus se scire asseverabant, nullam reliquam spem esse, ut editio illa Parmæ inchoata ad exitum perduceretur; consentiebant præterea eam, etiamsi

absolveretur, nequicquam posse meis curis obstare. 11. Sane mihi duo certa esse videbantur: alterum, duplicem Prudentii editionem eodem tempore peractam non esse supervacaneam, si utraque diversis commentariis ornata sit; alterum, editionem quæ Parmæ fieret, ex hac Romana nihil detrimenti posse capere. Exemplaria operum Prudentii, præsertim cum commentariis adeo rara sunt, ut venalia ea prostare nusquam compererim; de quo appello fidem eorum qui bibliothecas privatas satis locupletes possident, aut ab amicis possessas excutiunt, aut bibliopolarum tabernæ invisunt, aut denique catalogos bibliothecarum, quæ venales quotidie exponuntur, solent percurrere (a).

12. Quod vero Romana hæc nostra editio Parmensi nihil valeat officere, in promptu est judicare. Quis enim Bodonianos typos hoc nostro tempore non

(a) Nam de editione ad usum Delphini non dicam, quam grandi pecunia ea vendatur, si quando occasio inciderit: scio enim pretium in hujusmodi rebus sæpe intoleranter augeri, quod nonnulli eruditionis nescio quod genus in una aliqua editionum serie componenda constituunt; qui luxus in suppellectile libraria eo jam processit, ut quod satyrius ille dixit,

Potuit fortasse minoris
Piscator, quam piscis emi,

de libro, librique auctore liceat interdum repetere.

(b) Prudentius Parmensis, quem typi Bodoniani

A dico meis ineptiis, sed gravissimorum hominum commentariis non præferat? Omitto ea quæ ex editoris industria et diligentia editioni Parmensi accedent, præsertim ex codd. mss. Vaticanis deprompta, quibus ille commodissime uti potest: cujus doctrinæ tantum abest ut quidquam detractum velim, ut potius ex eo fontibus, cum licebit, sperem meos hortulos irrigare, adjuncta, si alia via desit, appendice (b).

7 13. Itaque cum nihil sit quamobrem ab incepto desistere debeam, quod reliquum est, ordinem quo Prudentii opera a me sunt edenda explicabo. Primum hæc Prolegomena, quæ jam exarare cœpi proponere decrevi, *Prudentiana* inscribens, titulum ac magna ex parte rei exemplar mutuatus cum ab aliis, qui *Gersoniana* et similes titulos fecerant, tum præsertim a C. V. Daniele Huetio, qui *Origenis* operibus Origenis præposuit; quamquam nemo a me postulet aut expectet ut exilem dividendi rationem sequar quam ille tenuit, suis civibus morem gerens, qui res quaslibet minute potius excidunt quam dividunt. Igitur in his prolegomenis ita argumentum persequar, ut sese res ipsæ simplici ordine dabunt, et prout quisque per se possit intelligere. Quis enim, etiam me tacente, non percipiat, dicendum esse de vita Prudentii, de operibus quæ exstant, quæ perierunt, quæ dubie aut falso ei ascribuntur, de codicibus mss., de editionibus, de commentariis editis et mss.? Doctrinam vero Prudentii contra hæreticos, contra nonnullos catholicos propugnabam. Quosdam insignes locos circa dogma ac disciplinam ecclesiasticam de cultu reliquiarum, de invocatione sanctorum, de templorum ornatu, de sepulchris christianorum, de usu luminum, aliisque hujusmodi distinctius et enucleatius ex sacri Vatis poematibus exponam.

14. Conabor autem maximo studio novam veluti artem poeticam conficere, ad cujus regulas primos nostræ sanctissimæ religionis poetas sua carmina exegisse puto; et quamvis in agro inculto et derelicto seram, id tamen faciam cum aliqua spe fructus. Etenim ea cognitio usui esse potest ut inter varias mss. codd. lectiones non solum in Prudentio, sed in aliorum etiam SS. Patrum carminibus eæ voces seligantur, quæ legibus et consuetudini, in metris eo tempore vulgo receptæ, videbuntur esse aptissimæ. Revera hujusmodi artem valde utilem futuram existimo etiam multis viris doctis, qui in veterum Patrum carminibus vulgandis elaborant, et interdum

multos jam annos parturiabant, commodum nunc in lucem editus est sub magni nominis auspiciis, plurimorum votis expetitus, meisque in primis, qui nihil prius habui, quam ut editiones et illustrationes Prudentii, quotquot possem, undique conquirerem, earumque nucleum in publica commoda exprimerem. Editionem Parmensem nondum vidi: sed novi editoris diligentia et studio interpretationes nostras opportune illustrandas spero, siquidem ejus rei nuntio accepto cunctandum mihi censui, penitus cessare, fide jam data, licere non puto, quamvis per se quidem non stabit, ut alii in fide, quam de eis recepi, inviti mancant, idque palam denuntio.

vera dum sanare student, corrumpunt atque quod dolendum est, grammaticorum sannis solent enim grammatici, ut est genus horrogans, doctos et omni alia eruditione praesos irridere, si contra suos canones videnter judicare; nec perpendunt quantum utilitatibus doctrinam caeteri sint assecuti, in grammatica illis deest exaggerant im-

ne omittam veterum et quorundam recentiorum, quibus Prudentius est laudatus. Nam ad Poetae S. Christiani opera excedenda hoc ordine: Primum ponam librum *Cathemerinorum* praefatione omnium carminum, *Per la jam decem*, etc.; tum *Apotheosin*, *Hamm*, *Psychomachiam*, et *Ditlochæum*, quod in sacrae Scripturae in plerisque editis apud haec quidem poemata primo volumine adnotantur. In alterum conjiciam libros *adversus Isonem*, et librum *Peristephanon*, cum multis indicibus rerum ac verborum.

Notas et commentarios carminibus subiungam ex Isonis magistro et antiquissimis codicibus mss. Vaticanis aliisque; comex ingenio, cum lectionibus variantibus. De Ison quis fuerit, docet Mullerus in praefatione Prudentii Colonienstem anno 900 floreturina et sanctitate celebris, de quo videtur Alchardus junior, libro de Casibus monachorum Galli, cap. 1 et 2, apud Goldastum tom. 1. pag. 12 et 22, et Glosarii latinitatis praefatione operis sui, pag. 35. Non dubito si sit Ison, quem sibi magistrum fuisse affirmavit Balbulus praefatione in sequentibus. De Notkerus anno 912. Vide alia de Ison et 114.

Secundo volumini, tanquam prolegomena, duas praemittam: alteram, de *Ara Victoriae* et eiusque eversionibus; alteram, de *fide et veritate in martyrum historiis enarrandis, nomen aut recentia cedere debeant*. Icones in utroque volumine dabo ad operis rerumque illustrationem; praesertim tomorum res gestas et monumenta plenius copiosius plures imagines proferam, et ilias omnes dabo, quas Gallonius in opere de *Cruciatilartyrum* inseruit, quibus et novas alias eas depromptas, et nonnullas animadversiones Sagittario, aliisque circa martyrum adjiciam. Cur autem diverso ordine Prudentiana disposuerim, ab aliorum editionibus non esset magnopere quaerendum, cum accipi editores suam quisque diversum ad fuerint, et magna sit inter vet. codd. Heinso recentis editores adhaerere voluerunt tamen id sunt assecuti. Nam ille in adtaavit odam quae a plerisque ponitur praefatio libri *Peristephanon*, ad universum

opus esse referendam epilogi loco, quod neglectum est sequi in ejus editione, nec minus in aliis posterioribus eorum qui se Heinso maxime æmulari gloriantur. Equidem ordinem tenere volui, quem Prudentius in praefatione carminum praescribit, ubi argumenta suorum opusculorum dilucide proponit, ut in commentariis explicabo. Obicit autem aliquis non constare an Prudentius suos libros eo ordine quo illos edebat recensuerit; sed rogabo cur in propositione operis ordinem quem observare decreverat inverterit? Quia, inquit, metro potius voluit consulere. At ignoras certe quanta facilitate Prudentius, quae volebat omnia, et quo volebat modo, ad carminis leges revocabat. Praeterea poetae etiam, dum argumentum proponunt, ita illud enuntiare laborant ut naturalis ordo postulat. Sic Virgilius quatuor Georgicorum libros in limine primi perite indicavit:

Quid faciat laetas segetes, quo sidere terram
Vertere, Mæcenas, ulnisque adjungere vites
Conveniat: quæ cura boni, qui cultus habendo.
Sit pecori: atque apil us quanta experientia parcis
Hunc canere incipiam.

Prudentius quidem, postquam librum *Cathemerinorum* commemoravit, statim *Apotheosin* recenset, cum versu simili potuerit librum *Peristephanon* denotare. Ita enim ait:

Hymnis continuet dies,
Nec nox ulla vacet qui Dominum canat:
Pugnet contra hereses, catholicam discutiat fidem.

Potuit praemittere:

Carmen martyribus devoveat, laudet apostolos:

quo versu innuitur liber *Peristephanon*, a nobis postremo loco positus, quia postremo loco a Prudentio recensetur. Quamvis autem Prudentius hymnos cathemerinos ab hymnis *Peristephanon* separaverit, facilis tamen fuit in codd. mss., et in libris editis utriusque operis conjunctio. Nam olim ex operibus alicujus auctoris quisque exscribebat, quæ magis sibi placerent, nullo interdum ordine: et multi, hymnos cum quaererent, omnes hymnos Prudentianos conjunxerunt, et titulum fecerunt *Hymnarium de tempore et de sanctis*, ut in commentariis ad praefationem dicam. Qui editiones operum Prudentii, codicesque mss., ac diversum ordinem in carminibus collocandis, a nobis cap. 4 et 5 referendum, attente consideraverit, concludet, opinor, eum ordinem esse praefandum, quem ipsemet auctor in praefatione et propositione operum demonstravit. Verum hæc hactenus praefationis loco dicta sint satis.

CAPUT II.

Prudentii vita.

IO 18. Vitam resque gestas Prudentii scribere ingressus, haud scio magisne optandum mihi esset, ut certam ejus patriam investigarem, an magis illi sit gloriosum: ut olim plures Græciæ civitates Homorum sibi civem arrogabant, ita nunc de Prudentii natali solo duas potissimum Hispaniæ urbes nobilissimas certare, Caesaraugustam et Calagurrim. Qui, partium studio deposito, rationum momenta considerate expendit, existimabit facile causam potius sub

judicē esse relinquendam, quam alteratri parti ad-
judicandam. Sed quod multi alii fecerunt, ut rationes
hinc inde allatas exponerent, et inter se conferrēt,
id a nobis, quoniam hic locus maxime proprius est,
non prætermittetur; qua de controversia duas dis-
sertationes editas fuisse admonebo, alteram cujus
meminit Jo. Albertus Fabricius, alteram hispanice
a cl. Emmanuele Risco tom. XXXI Hisp. sacr. eru-
ditissime conscriptam (a).

19. Ahi, qui Prudentii Vitam in Dictionariis et
Bibliothecis exararunt, similiter in ejus patriam ac-
curate inquisierunt, quorum omnium primus dicitur
fuisse Aldus Manutius Romanus, qui in editione
operum Prudentii de certo oppido unde ortus esset
Prudentius cœpit quærere, quanquam Cæsaraugu-
stani jam ante in suo breviario Prudentium sibi arro-
gabant (V. num. 54). Reliqui editores et commen-
tatores breviter eandem controversiam attigerunt.
Petrus Mantuanus, ut singularem opinionem astrue-
ret, fusc in ea quæstione versatus est in opusculo
Advertencias a la Historia del P. Mariana. Eundem
Marianam et refulerent, Lupercius et Bartholomæus
Leonardo Argensola, nobile per fratrum, pro Cæ-
saraugusta Prudentii patria decertant (b). Petri
Mantuanus et Lupercii Leonardi rationes diluere co-
natus est Thomas Tamayo de Vargas in defensione
Hispanice historie Joannis Marianæ. Præterea Mar-
tius Carrillo in Historia S. Valerii episcopi Cæsaraugustani, edit. 1615, et Ludovicus Diez de Aux in
præfatione versionis hispanice Hymnorum Prudentii
Cæsaraugustam ejus patriam fuisse contendunt. C

20. Silentio non est prætereundus Joannes Petrus
Ludwig, cujus cognomen Rodriguezius in Bibl.
Hisp. maluit reddere Luis; qui Vitam Prudentii
scorsum edidit mense Martio 1692, recusam tom.
II Opusculorum Miscellorum ejusdem Ludewigii,
col. 494, Halæ Magdeburgicæ an. 1720, ubi eam
legi, quamvis Fabricius annum editionis 1719, locum
Halam Saxonum dicat, nisi duplex sit editio. Igitur
etsi magnum non esset operæ pretium, tamen tanta
hac contentione impelli possem, ut de Prudentii
patria disputem, eoque etiam magis, quia eadem

(a) Primam illam non vidi; sed Fabricii verba de
ea afferam (ex *Bibl. Lat. Vet. edit. Venet. 1728*
tom. II, cap. 2 lib. IV): *De Calagurri Nascica, Vas-*
conum, Prudentii patria diatribam auctore G. L. ex-
hibet Diarium literarium Hallense Germanice editum,
Neue Bibliothek xxvi, p. 475. Arbitror, disserta-
tionis, seu diatribæ ejus scopum esse, probare Prud-
entii patriam sui se Calagurrim, quæ *Calagurris*
Nascica olim appellabatur, postea *Calagurris Julia*
a Julio Cæsare. De qua vide Garsam Loaisa Collect.
Concil. Hisp. pag. 159, et Ferrarii Lexicon, post
Strabonem, Plinium, et alios. Plinius lib. II, cap.
3. Calagurritanos appellari *Nascicos* tradit, sed aliam
fuisse hanc Calagurrim, cujus hodie ne vestigia
quidem supersunt, opinatur Ludovicus Nonius cap.
90 Hisp., quem consule.

(b) Duas Lupercii epistolæ, unam Bartholomæi,

opera nonnullis Prudentii carminibus lumen aliquod
affertur. Antequam vero duas illas sententias
expendam, in quas maxime auctores sunt divi
alias minus celebres opiniones in examen revocabo.
Georgius Fabricius (*Præfat. Comment. in hymnos*
quosdam Prudentii Numantinum, seu (ut recentior
Cæsaraugustanum fuisse asserit (c). Quocumque
num loco exstiterit Numantia, non apparet
ratio eum Prudentius Numantinus asseratur,
quod hæc urbs in provincia Tarraconensi sita fuerit,
quod omnibus ejusdem provincie oppidis æque con-
venit. Opinor Fabricium ex Mela collegisse, quod
esse urbem Numantiam ac Cæsaraugustam: unde
hunc errorem eidem Melæ, quem non intellexit,
Joannes Gerundensis imputavit tom. I Hisp. illust.
B pag. 35.

21. In opinione Petri Mantuani refutanda longior
non esse oportet, quem asperere, contra quam se-
leret, Nic. Antonius redarguit loc. cit.: *Præ germanis,*
inquit, *lectione et sententia, tantum ut Joanni Marini*
detraheret, nescio quid de Salia Hispaniæ Tarraconen-
sis juxta Cantabros flumine dictum poetæ magna in-
imputat. Absurdam hanc Mantuani interpretationem
primum natam an. 1613 affirmat Risco loc. cit.,
fortasse quia editionem opusculi Mantuani eo anno
peractam viderat. Ceterum Mantuanus suis contra
Marianam animadversiones jam anno 1607 evulgave-
rat; et quamvis primam editionem non viderim, vidi
aliam auctiorem Mediolanensem anni 1611, ubi certe
hanc novam sententiam sibi Mantuanus adscribit.
Estas son las opiniones, que hasta hoy se han hallado
de la patria de Prudentio, yo no seguire ninguna de
estas dos (loquitur de opinionibus pro Cæsaraugusta,
et Calagurri). Quid? si ante Mantuanum alii hæc
sententiam invenerant? Tamayo de Vargas loc. cit.
contendit, Mantuanum ex aliis opinionem, quam pro
sua venditavit, surripuisse. Nam cum Mantuanus
auctoritatem Giselini allegasset usque ad verba hæc:
Vetus codex, quo ego sum usus habet, ne Salla, præ-
termisit alia, quæ proxime consequuntur, unde qui-
dam se commodam sententiam eruere posse putant,
quod Salla Hispaniæ sit fluvius, et urbem eo nomine
fuisse conjiciunt. Neque in editione anni 1564 cum
commentariis Giselini, neque in posteriori Weitziani
cum eisdem commentariis hæc verba inveniuntur.

D Marianæ vero aliam, qua suam opinionem pro Cal-
gurri tuetur, nuper edidit cl. Joannes Antonius Pel-
licer y Saforcadu in opere *Ensayo de una Biblioteca*
de Traductores Espanoles, ubi præmittit; *Noticia*
para la vida de Lupercio Leonardo y Argensola.

(c) Numantiam, addit Ludewigus loc. cit., *cele-*
brem Romanis ob infinita bella urbem, hodie Amusanam
dictam, non procul a Cæsaraugusta distat e notissimam
est. Imo magis persuasum est doctis, Numantiam
esse urbem, quæ nunc Soria dicitur, aut aliam quæ
Zamora vocatur. Quamvis enim Pomponius Mela, lib.
II, cap. 15, hæc habeat: *Urbium de mediterraneis in*
Tarraconensi clarissimæ fuerunt Pallantia et Numan-
tia, nunc est Cæsaraugusta. Non tamen propterea col-
ligas Numantiam esse Amusanam, aut aliquid oppidum
non procul a Cæsaraugusta, ut cernere licet in Pal-
lantia longe distant.

endum est tamen, an sive Giselinus in alia A
 sive alii de Salia, Prudentii patria, ante
 m cogitaverint. Ferrarius in Lexico, verbo
 habet ex Mela : *Salia, Riba de Silla, vel
 ius et oppidum Hispaniæ Tarraconensis, in
 um (Saia, Pintiano teste, fluvius nominatur,
 lla), patria Prudentii (qui multa versu scri-
 odesio imperatore ad præfecturam sublimatus),
 non obscurum, inter Lanus ad ortum, et Ve-
 ceasum 6 leucis. Populi Salini... Prudentius :
 veteris me Saliaæ consulis, etc. Et verbo CALA-
 galaguris, quæ Calaguris Livio, Calagorina
 ... Patria Clementis Prudentii poetæ claris-
 s Mariana : sed ut ipsemet innuere videtur,
 pidum Cantabricæ oræ solum illi natale fuit.
 geographicum post obitum Ferrarii prodit; B
 mo 1605 ediderat Epitomen geographicam.
 opinionem Ferrarium hausisse ex veteri edi-
 tellini : nam ipse Mantuanus hæc verba pro-
 aelino : *Hic locus multos torsit, nec adhuc
 icide est explicatus. Commentatur in illum
 usis his verbis : « Oblitum veteris Mesaliaæ
 » scilicet sub quo videtur natus Prudentius.
 Postea Vita a se edita ait, eum 13 fuisse
 ultum, ac Mesaliaæ consulem, hujusce, ni-
 ci conjectura ductus. Vetus codex quo ego sum
 et, Me Saliaæ. Remus eandem interpretatio-
 elino tribuit. Eam certe indicavit Giselinus
 Tamayo relatis supra num. 21, in editione Pa-
 62 : qui addit illico : *Ego quid hic pronun-
 eam, nescio prorsus, satis esse arbitratus aliis C
 i materiam suppeditasse.* Mantuanus prima
 verba usque ad *me Saliaæ* posuit : reliqua,
 antiquitas conjecturæ declaratur, prætermisit.
) Salia quid ex veteribus constet, nunc expri-
 ela locum nomenque fluminis descripsit lib.
 4 : *In Asturum litore Noega est oppidum, et
 , quas Sestianas vocant, in peninsula sedent, et
 gusti nomine sacræ, illustrantque terras ante
 . At ab eo flumine, quod Saliam vocant, inci-
 us paulatim recedere et lateæ adhuc Hispaniæ
 agisque spatia contrahere.* Plinius, l. b. iv,
 idem flumen vocat *Sada*, aut *Sanga*, ut opi-
 antuanus. Verba Plinii sunt : *Regio Cantabro-
 umen Sada.* Ubi in veteri cod. ms. legitur,**

recipere ejus Hispanicam interpretationem : D
*la vida, que va volando, hace estas cosas, la
 de los cabellos se entro de repente en mi per-
 vieja, reprehendiendome a mi olvidado del
 el qual fue el primer dia de mi vida en la
 Salia.* Hæc est autem syntaxis : *arguens me
 consulis* (hoc est anni) *sub quo prima dies mihi
 iatæ* (hoc est in veteri Salia). Hæc quam sint
 quam, que a sensu communi abhorreant, opus
 multis prosequi, præsertim cum in eo argu-
 illigenter versatus fuerit Tamayo de Vargas
 , Joanne Mariana approbante, ut juvat expo-
 ic. Antonius Bibl. nov., verbo, *Joannes Ma-
 æe refert : Magno eruditionis ambitu oppugna-
 iantæ historiam Petrus Mantuanus, propugnavit
 mas Tamayo de Vargas, qui testimonio satis*

Sanga. Hispanis nunc flumen Salia dicitur *Saya*, ut
 ait Mantuanus, sive, ut Riscus, *Sella*. Itaque Man-
 tuanus putat Prudentium natum fuisse prope flumen
Saliam, et fortasse in oppido ejusdem nominis, ut
 solent oppida aut fluvii dare nomen, aut ex eis ac-
 cipere; idque arguit ex verbis præfationis operum,
 aut lib. Cathemer., quam minus recte hymnum ap-
 pellat:

Hæc dum vita volans agit,
 Irrepsit subito canities seni,
 Oblitum veteris me Saliaæ consulis arguens,
 Sub quo prima dies mihi (a).

24. Vulgata est opinio Marianam omnino noluisse
 aut Mantuani adversus se impugnationem, aut Tamayi
 pro se defensionem legere (b). Res vero partim ita
 accidit, partim diverso modo. Etenim 14 Mantuanus
 statim ac suas observationes anno 1607 publicavit,
 earum exemplar ad Marianam misit, qui non solum
 eas legit, verum etiam margini congruentes respon-
 siones adiecit, atque his notis illustratum exem-
 plar idem ad Mantuanum remisit. Cum Mantuanus eudero
 iterum, et recedere suum opusculum auctius perge-
 ret, Mariana re-ponsionibus nihil deterritus, is, qui
 majora animo volebat, nullum ultra verbum, aut
 operam sumere inanem decrevit, quin sine rivali sequi
 et sua solus amaret, aut cum paucis Mantuanus. Cum
 autem Mariana causam defendere vellet Tamayus,
 quæ de Prudentii patria, quasi aliud agens, scripsis-
 set, illi ostendit, rationesque suas probavit. Postea
 cum apologiam totam absolvisset, pervidendam et
 emendandam eidem obtulit, quod facere renuit Ma-
 riana, viribus et ingenio Tamayi confusus, quan-
 quam alia ratione permotus etiam mihi videtur, ne
 scilicet Mantuanus Tamayi scriptionem Mariana ipsi
 affingeret ulla ex parte (c).

25. Erat quidem jam vulgo recepta explicatio illa,
 quod Prudentius diceret *se oblitum veteris Saliaæ con-
 sulis*, sub quo primam lucem viderat. Nihilominus
 Mantuanus præfracte negabat, veram eam esse, quia
 non duo Saliaæ consu'es exstiterant, ut alter *vetus* vo-
 caretur; non intelligens Prudentium solum innuere,
 Saliam jampridem gessisse consulatum. Addebat non
 Saliam, sed *Salleam* vocari hunc consulem in quadam
 inscriptione apud Onuphrium Panuinium, Comment.
 in lib. iii Fast., pag. 408.

*idoneo affirmat rem prodigii similem, nempe noluisse
 Marianam legere nec Mantuani censuram, nec Tamayi,
 amicissimi capitis, apologiam, etiam ante editionem
 sibi ab auctore ad pervidendum et emendandum obla-
 tam : quod eredit vix posteritas.* Bailius, *Diction. crit.*,
 artic. *Marianæ*, eam narrationem a vide arripit, neque
 in optimam partem, ut solet, interpretatur.

(c) Hæc omnia protuli ex Tamayi opere in appen-
 dice, seu *Razon de la historia del P. Juan de Ma-
 riana : de las advertencias de Pedro Mantuano : y
 de la defensa del doctor D. Thomas Tamayo de Var-
 gas.* In opere autem, de Prudentii patria disserens,
 ita ait : *Escrito este papel mucho antes que me deter-
 minara a responder a lo demas, y comunicado solo
 entre otros con el P. Mariana oraculo de nuestra
 edad, etc.*

QUIESCIT. IN. PACEM. DEPOSITUS. DIEM QVAR
 TVM. NONAS. AVGV
 STAS. FLAVIO. PHILIPPO
 ET. FLAVIO. SALLEA. CON
 SVLIBVS. PATER. SERBA
 TIVS. FECIT

Quasi vero non potuerit utroque modo scribi et *Salia*, et *Sallea*, aut si *Sallea* scribebatur, non licuerit poetæ unum expungere, ut metro consuleret, præsertim in nomine proprio. Fasti Græci et Cassiodorus in Chronico habent *Sallia*. Glandorpius, Onomast. Rom., ex veterum monumentis *Salie* nomen reponit.

15 26. Rejecta opinione Mantuani, querendum est aliquid de Tarracone. Ita enim ait Prudentius de tribus martyribus Fructuoso, Augurio et Eulogio, in eorum hymno :

O triplex honor, o triforme culmen,
 Quo nostræ caput excitatur urbis,
 Cunctis urbibus emineas iberis!

Hæc non ignorant illi ipsi qui Cæsaraugustanum aut Calagurritanum asserunt fuisse Prudentium. Aiunt, Tarraconem *caput nostræ urbis* vocasse, quia caput erat Hispaniæ Tarraconensis. Non repugno, quamvis conjectura aliqua duci posset, suam ejus urbem laudari a Prudentio, cum reliquas cunctas illico memoret,

Cunctis urbibus emineas iberis!

At si Prudentius, quia e Tarraconensi Hispania erat, *nostræ urbis* nomine appellat Tarraconem, cur eadem voce uti non potuit, cum alias urbes ejusdem Tarraconensis Hispaniæ nominavit, etiamsi in eis ortus non fuisset? Putat Nic. Antonius, hymnos *Peristephanon* a Prudentio fuisse compositos nomine eorum, in quorum oppidis sancti illi celebrabantur. Hoc quale sit, paulo post exquiram. Nunc observabo, ex hoc hymno argui, oppidum natale Prudentii situm fuisse in terris Pyrenæis. Ita enim post superiores versus pergit :

Exsultare tribus libet patronis,
 Quorum præsidio fovemur omnes
 Terrarum populi Pyrenæarum.

Siquidem *fovemur*, non *foventur*, est legendum, ut in commentariis probabo ex veteribus libris.

27. Quas autem Pyrenæas terras dicat Prudentius, definire non audeo. Mela, lib. II, cap. 43, *Py-*

(a) Libentius legam, *subter altare*, ex more sanctorum corpora recondi *sub altari*, prout alio in loco distinctius exponam.

(b) Cæsaraugustæ elogium ex Mela ante posui num. 21; majus est quiddam, quod ait S. Isidorus Etymol. lib. XV, cap. 1: *Cæsaraugusta Tarraconensis Hispaniæ oppidum a Cæsare Augusto et situm et nominatum, loci amœnitate et deliciis præstantius civitatibus Hispaniæ cunctis, atque illustrius florens sanctorum martyrum sepulcris*. Quæ verba, et præcipue hæc, postrema *florere sepulcris martyrum*, apprime consonant hymno Prudentii nostri de martyribus Cæsaraugustanis.

(c) Ælius Antonius Nebrissensis in Epigrammate prævio ad opera Prudentii, et in Comment. ad hymnum 18 martyrum Cæsaraugustanorum; Jacobus Spiegelius in Præf. ad Comm.; Georgius Remus in Epist. ad Weitz.; Xystus Senensis, Bibl. lib. IV, verbo *Aurelius Prudentius*; Joannes Væsus, Chro-

Arenæus, inquit, primo hinc in Britannicum procurrat oceanum, tum in terras fronte conuersus Hispaniam irrumpit; et minore ejus parte ad dextram exclusa, traxit perpetua latera continuus, donec per omnem provinciam longo limite immisus in ea littora, quæ occidenti sunt adversa, perveniat. Riscus, Hisp. sacr. tom. XXXIV, pag. 191 et seq., animadvertit a geographis antiquis *Pyrenæos* vocari omnes illos montes qui inter *Fontem Ravidum* et *Caput Crucium* veluti rami distrahantur: et verba episcopi Pelagii de montibus Legionensibus interpretatur: *Quidam autem ex civibus legionis levaverunt corpus S. Froylani episcopi infra Pyrenæos montes, et posuerunt eum super altare*. (a) Patet ex his, Tarraconem, Cæsaraugustam, Calagurrim, innumera item alia oppida *Pyrenæa* dici potuisse.

28. Reliquum est, ut de celeberrimis duabus hæc in re sententiis sermonem institamus: Cæsaraugustana, an Calagurris censenda 16 sit Prudentii patria. (b) Cæsaraugustam Prudentii esse patriam tenent Aldus Romanus in Vita Prudentii ac pures alii, præsertim interpretes (c). Ex solo Prudentii opere, imo fere ex solo hymno 18 martyrum Cæsaraugustanorum rationes petuntur, quibus Prudentius Cæsaraugustanus creditur. Hi autem sunt versus qui proferri solent :

Bis novem noster populus sub uno
 Martyrum servat cineres sepulcro,
 Res cui tanta est.

Notat Riscus, nostrum *populum* dici a Prudentio Cæsaraugustam, priusquam ea *nominatim* appelletur quasi id faveat suæ opinioni. Contra Rodriguezium de Castro observat, vocari *populum*, quæ vox optime cadit in totum conventum juridicum Cæsaraugustanum, item Prudentium *sub uno sepulcro* dixisse: quamvis de aliis martyribus loquatur ejusdem conventus juridici, qui ad omnem Aragoniam, partem Catalonia, Navarræ, Rioxæ, Guadalaxaram, Complutum, Agredam protendebatur; eo fere modo quo Lucretius, lib. V, v. 26, dixit *commune sepulcrum, rerum terra*. Verum hæc nihil utrinque juvant. Prudentius in hymno SS. martyrum Himerii et Celedonii nusquam meminit *Calagurris*, quam tamen

Nic. Hispan. ad annum 351; Antonius Possevinus, Apparatu, verbo, *Aurelius Prudentius*; Alfonso Garcia Matamoros, de Academ. Hispan.; Ludovicus Nominus, Not. in Hispan., cap. 82; Joannes Henichius, Hist., part. 2, sæc. IV, cap. 3, pag. 25; Lucas Osianer, Epitom. histor. ecclesiast., centur. 4, lib. 1, cap. 26; Centuriatores, tom. 1, centur. 4, cap. 10, pag. 681; Quenstedius, de Patriis illustrium virorum sub Cæsaraugusta; Stephanus Chamillard, editum ad unum Delphi; Martinus Carrillo, Hist. S. Valentii; Ludovicus Diez de Aux, in Version. Hispanio-Hymnor. Prud.; Lupercius et Bartholomæus Leonardus y Argensola, in Epistol. super hac controversia; Emmanuel Risco, Hisp. sacr., tom. XXXI, in dissertatione peculiari; Carolus Augustinus Ansaldu, præfat. ad versionem Italicam librorum adversus Symmachum; Andreas Mollerus, in Com. ad hymnum VIII cal. Jan.; cl. præsul Stephanus Borgia, in singulari et erudito opere, Vaticana Confessio S. Petri.

vocat oppidum nostrum; ideum postquam dixerat no- A
ster populus, et sub uno sepulcro, statim addit :

CæsarAugustam vocitamus urbem,
Res cui tanta est.

Ubi intelligis sepulcrum existere in ipsa urbe. De
eadem urbe pergit :

Pæna magnorum domus angelorum
Non timet mundi fragilis ruinam,
Tot sinu gestans simul offerenda
Munera Christo.

Et cum alias civitates non solum ex conventu Cæsar-
augustano, 17 sed etiam ex reliqua Hispania, et
extra Hispaniam, promiscue celebrasset ob marty-
rum patronorum decus eximiam, ad Cæsarangu-
stam revertitur :

Tu decem sanctos revehes, et octo,
CæsarAugusta studiosa Christi,
Verticem flavis oleis revincta
Pacis honore.
Sola in occursum numerosiores
Martyrum turbas homino parasti.

Ita porro sequitur, gloriam singularem Cæsarangu-
stæ prædicans.

29. Cum autem alios martyres CæsarAugustanos,
præter 18 illos in quorum laudem hymnum pepigit,
vellet laudare, Vincentii imprimis meminit :

Inde, Vincenti, tua palma nota est.

Et deinceps :

Nec furor quisquam sine laude nostrum
Cessit, aut clari vacuum cruoris
Martyrum semper numerus sub omni
Grandine crevit.

Nonne, Vincenti, peregre necandus
Martyr his terris tenui notasti
Sanguinis rore speciem futuri
Morte propinqua ?

Hoc colunt cives, velut ipsa membra
Cespes includat sous et paterno
Servet amplectens tumulo beati
Martyris ossa.

Noster est, quamvis procul hinc in urbe
Passus ignota, dederit sepulcri
Gloriam victor prope litus altæ
Forte Saguntæ.

Nos er, et nostra puer in palæstra
Arte virtutis fideique olivo
Uinctus, horrendum didicit domare
Viribus hostem.

Noverat templo celebres in isto
Octies partas, deciesque palmas,
Laureis doctus patriis eadem
Laude cueurrit.

Quibus in carminibus animadvertere quis poterit
Vincentium natum CæsarAugustæ, cæsarAugustanos
appellari nostros, has terras intelligi de Cæsarangu- D
sta, paternum tumulum eandem urbem indicare,
Vincentium nostrum, et nostra puerum in palæstra,
qui templo in isto palmas 18 celebres noverat, et lau-
reis patriis edoctus fuerat, aperte demonstrare patriam
CæsarAugustam. Proinde jure Thomam Tamayum de
Vargas Riscus refellit, quod putaverit S. Vincen-
tium a Prudentio nostrum appellari, quia erat Chri-
stianus, et similiter Bailius Petrum Mantuanum, qui
in nostra palæstra interpretatur de Valentia.

(a) Hunc cur Riscus ita appellet, ut dicat auctorem
sub nomine D. Bernardi Ibañez de Echavarrri, non as-
sequor. Etenim fuisse hominem magno et acri inge-

30. Post Vincentium laudat S. Encratiam Pruden-
tius; de qua hæc habet :

Martyrum nulli remanente vita
Contigit terris habitare nostris :
Sola tu morti propriæ superstes
Vivis in orbe.

Et infra.

Hunc novum nostræ titulum fruentum
CæsarAugustæ dedit ipse Christus,
Juge viventis domus ut dicata
Martyris esset.

In notis ostendam non inde colligi templum S. En-
cratiæ viventi dicatum fuisse, sed solum S. Encra-
tiam pro martyre habitam, quamvis martyrio, sive
suppliciis, fuisset superstes. Nunc solum licet obser-
vare terras nostras, et nostram CæsarAugustam videri
innuere CæsarAugustæ natum esse Prudentium. Ex
B his rejiciendus est Bernardus Ibañez de Echavarrri in
Vita S. Prudentii episcopi Turiasonensis, pag. 26, asse-
rens ex omnibus civitatibus provinciæ Tarraconensis,
scilicet Tarracone, Gerunda 18 Calagurri, Barcinone
et CæsarAugusta, nullam a Prudentio appellari urbem
suam, excepta Calagurri. Nam num. 26 legimus Pru-
dentium de Tarracone dicere : Quo nostræ caput exci-
tatur urbis, et quamvis de CæsarAugusta nusquam his
verbis utatur : nostra civitas, nostra urbs, nostrum oppi-
dum, tamen sæpius CæsarAugustanos vocat nostros,
CæsarAugustam nostram, eandem nostras terras, no-
strum populum. Quamobrem aut fallitur, aut in re inepta
ludit Bernardus Ibañez (a). Si quis tamen contendat
Prudentium de CæsarAugusta pronomine possessivo
nostra uti quia ipse erat e provincia Tarraconensi,
C aut e conventu juridico CæsarAugustano, non video
qua ratione ex ea arce dejici possit : nam eadem fere
ratione nostram urbem Tarraconem, nostrum oppidum
Calagurrii nominasse affirmant qui CæsarAugusta-
num eum volunt.

31. Aliam præterea viam iniiit Riscus ut partes
CæsarAugustanorum adjuvaret, ex iis quæ notat Theo-
doricus Ruinart in Actis S. Hippolyti. Prudentius
hymnum S. Hippolyti ad Valerianum episcopum di-
rexit, quem ita affatur :

Innumeros cineres sanctorum Romula in urbe
Vidimus, o Christi Valeriane sacer.

Et in fine hymni :

Sic me gramineo remanentem denique campo
Sedulus ægrotam pastor ovem referas.

Erat igitur Prudentius ex urbe, aut diocesi, cui præ-
erat Valerianus. Ad quem locum Ruinartius adver-
tit : Hic videtur esse Valerius CæsarAugustanus episco-
pus, qui anno 381 interfuit concilio CæsarAugustano.
Riscus, qui concilio Valerium subscripsisse anno 380
rectius tradit, eundem episcopum esse putat cum
Valeriano Prudentii. Sed ante Riscum et Ruinar-
tium eam rationem invenerat Paulus Albinianus de
Rajas S. I., quem Tamayus in indice operis cit. re-
fert in historia ms. CæsarAugustæ probare voluisse

nio, qui eo nomine fuerit vocatus, et vitam S. Pru-
dentii episcopi Turiasonensis litteris consignaverit,
compertum mihi est.

PRUDENTIOS.

ntium fuisse Cæsaraugustanum ex hymno S. Hippolyti, ubi se ovem Valeriani appellat, quod ex ipsius Pauli cognoverat (a). Quod Valerianus, Valerius, in hymno Prudentii scribatur, nihil re ait Riscus: *O porque el vocativo de Valerio no le acomodarse en el verso pentametro, o porque no usaba de el como de nombre proprio, sino lativo, concertado con la voz, Sac. r.* Displacent rationes, et præsertim prima (b).

32. Minime tamen animus nobis est indicari, aliam conjecturam ex hymno S. Hippolyti pro Cæsaraugusta capi posse: nam ex hymno 18 martyrum Cæsaraugustanorum liquet e familia Valeriorum plures fuisse episcopos Cæsaraugustanos:

Hic ascerdotum domus inflata
Valeriorum.

Potuit ergo aliquis ex hac familia episcopus nominari Valerianus, ut passim hæc nominum derivatio in familiis Romanis accidebat, scilicet *Constans, Constantinus, Constantinus*; potuit etiam Valerius ille, qui concilio Cæsaraugustano interfuit, *Valerius Valerianus* appellari, ut Claudius Claudianus, aliique simili modo, aut ab aliis *Valerius*, ab aliis *Valerianus* (c). Ex catalogis episcoporum Cæsaraugustanorum post Valerium illum secundum anno 580 nihil aliud eruitur usque ad annum 458, quo N. episcopus præsidebat. In catalogo episcoporum Calagurritanorum primus certi nominis episcopus indicatur Silvanus circa annum 457. Nicolaus Antonius ex præjudicata opinione quod Prudentius esset Calagurritanus, asse-

ruit *Calagurri sub Valeriano antistite hymnum editum* Hippolyti. Verum etsi liquido pateret Valerianum aut Cæsaraugustanum, aut Calagurrit nam sedem tenuisse, an tuto conlci posset aut Cæsaraugustanum, aut Calagurritanum fuisse Prudentium? Haec equidem puto. Cur enim non potuerit se ovem episcopi nuncupare, in cujus diocesi per aliquod temporis spatium domicilium fixisset? Atqui Prudentius ejusmodi curriculum vite tenuit, ut multis diversisque in locis diu videatur esse commoratus.

33. Illud quidem ex hymno 18 martyrum arguitur, Prudentium Cæsaraugustæ aliquando, et tunc maxime cum hymnum condidit, constitisse (d). Illis accedit Cæsaraugustæ existisse familiam Clementum, ut probat Henricus Florez tom. I *Narr. Mat.*, tabul. 9, num. 9, ex qua fuisse Prudentium idem fatetur, 20 quamvis alioquin Calagurritanum existimet. Hæc fere sunt quæ si non certam sententiam, at probabilem saltem conjecturam efficere possunt ut Prudentius Cæsaraugustanus fuisse dicatur (e).

34. Jam vero cur Calagurris (nobis *Calahorra*) vestem suam repetat Prudentium, enucleandum est. Qui Calagurritanum Prudentii patriam statuunt, hæc leve præsidium habent in hymno SS. martyrum Iulii et Celedonii: non quod eos martyres aut omnes alios celebraverit; exigui enim roboris hæc conjectura Moreti et Florezii, Prudentium suæ patriæ patronos cæteris martyribus prætulisse, et de causa eorum hymnum primo loco posuisse. Gra-

(a) Qui Chronicon Dextri, aliorumque, architectati sunt, minime id ignorarunt, ideoque Valerium dictum quoque fuisse *Valerianum* pro explorato tradiderunt. Notandum tamen, in concilio Hisp. apud cardinalem Aguirre concilio Cæsaraugustano anno 580 subscribere Valerium non loco, minime vero declarari eum esse episcopum Cæsaraugustanum. Loaisa quidem Valerium hoc titulo donavit in collectione conciliorum Hispaniæ, sed, ut ego arbitror, solum ex probabili conjectura.

(b) Quid enim est quod vocativus *Val. ri* non cadit in versum pentametrum? De vocativo quidem *Valeriane* id si dixisset, annuerem: tres enim primæ syllabæ sunt breves, quarum prima ob necessitatem producitur a Prudentio. At nullum esset peccatum, si pentametrum versum ita formasset:

Vidimus, o Christi præsul amans, Valeri,

aut quid simile. Neque item *Valeriane sacer*, sic interpretabor: *O sacerdos e familia Valeriorum.*

(c) Non præmittam, Valerium Aureiumque (quod est Prudentii nomen) idem nomen ejusdem familiæ indicari in Onomastico Glandorpii, quasi anagrammaticè compositum, quod ridiculum puto.

(d) Audi ejus verba de S. Encratia:

Vidimus partem jecoris repulsam
Ungulis longe jacuisse pressis.

Audi alia in fine:

Nos pio fletu, date, perliamus
Marmorum suæ, quibus est operata
Spes, ut absolvam retinaculorum
Vincula meorum.
Sterne te totam generosa sanctis
Civitas mecum tumulis.

(e) Quod pene me fugerat, monere volui, Cæsaraugustæ gessisse probabile existimat.

augustam Hispanis esse *Zaragoza*, non *Saragoza*, ait Remus Epist. ad Weitzium, neque *Saragossa* sive *Caragoca*, ut Ludewigius loquitur in Prudentii Virgilio nisi duplici C in *Caragoca* suffigatur virgula, ut licere solent Hispani, cum per z non scribant. Neque propterea quidquam detractum volo Ludewigio, aliis, qui, dum res nostras illustrant, sæpe in hujusmodi errores incidunt, sed magis eis faveo propter difficultate, nihilominus nostrorum laudes celebrare: ut hic Ludewigius, qui vitas poetarum Christianorum scribere meditatus, initium fecit, ut ait, *in summo Prudentio*, in quo etiam substitit, aliis studiis et occupationibus implicatus.

(f) Ita judicant Garcias Loaisa Collection. conciliorum Hispan. post concilium Lucense; Joannes Maria Hist. Hispan. lib. iv, cap. 7; Joannes Martinus lib. xxi, pag. 25, apud Nicol. Antonium; Thous Tamayo de Vargas loc. cit.; Nic. Antonius, Bib. Hispan., qui ingens pondus huic causæ adjecit; Gaudastus, in præfat. Manual. Biblic.; Georgius Fabricius, in Comment. in hymnos quosdam Prudentii, edit. Weitz. pag. 308; Rivetus, Crit. sacr. lib. cap. 26; auctor dissertationis laudatæ, num. 14; Fabricius, Bib'ioth. Lat. vet. tom. II, cap. 2, lib. iv; Joseph Moret, lib. 1 Annal., cap. 4; Henricus Florez, tom. XV Hisp. sacr., pag. 328, et tom. XX, pag. 292; Arnaldus Oihenart in opere: *Notæ utriusque Vasconia*, cap. 7, pag. 139; Joseph Rodriguez de Castro, tom. II Bibl. Hisp., pag. 215 seqq.; Tillemont, Hist. ecclès. tom. X, pag. 56; Christophorus Cellarius, in præfat. ad editionem Prudentii, qui Calagurritanum Nascicam intelligit; Bernardus Ibanez de Echavarri, loc. cit.; Ludewig Prudentium Calagurri natum, honores virum Cæsaraugustæ gessisse probabile existimat.

tantum in verbis ipsis hymni collocatur, ubi A
miracula ad SS. martyrum sepulcrum
protulit Prudentius, hæc addidit :

Nos Saluator ipse, quo fruamur, præstitit,
cum membra nostro consecravil oppido,
ut quæ nunc colonos, quos Iberus alluit,
hæc festa nobis, sit sacratum gaudium.

vero hæc ita dicta esse intelligantur, quia
ad conventum juridicum Cæsaraugusta-
ciabat, alii versus advocantur ex hymno S.
I, ubi de Roma loquens ita prosequitur Pru-

Nos Vasco Iberus dividit
Blinis remotos Alpibus
Trans Cottianorum juga,
Trans et Pyrenas nunguidos.

Prudentium 21 sese Calagurritanum asse-
ssa existimavit. Cautius Mariana probabilem B
si conjecturam arbitratus est. Re vera etsi
gustanos a Roma Iberus dividat, tamen ca-
isconia non est; neque recte amnis Vasco
Cæsaraugustam vocabitur. Contra Calagurris
num regione sita est.

eandem interpretationem referri possunt alia
k hymno SS. martyrum Hemeterii et Cele-

t hoc felix per orbem terra Ibera stemmate.
e credis bruta quondam Vasconum gentilitas,
æcrum crudelis error immolarit sanguinem?
tant quæ nunc colonos, quos Iberus alluit.

iam, quæ de Calagurri sunt dicta, confirmant
m intelligendum quod ait : *Nos Vasco Iberus*
Nihilominus hæc argumentatio non omnino
let : nam Iberus potuit dici *Vasco*, quia Vasco-
sterfluit : et quavis esset demonstratum Pru-
n illo tempore Calagurri, aut in Vasconia ha-
, nondum esset compertum, an eodem in loco
t lucem aspexisset : agitur enim de viro
mores hominum multorum vidit, et urbes (a).

sane, acutiores esse scriptores in contraria
te refellenda quam in sua corroboranda : ete-
dent optime Prudentium plures urbes suas vo-
, et, ut alii alios refutent, inquirunt, Pruden-
m appellationem usurpasse, quia vel Tarraco-
ipat Hispaniæ Tarraconensis, vel Cæsaraugu-
ventus juridici, vel Calagurris aut ad provin-
Tarraconensem, aut ad conventum Cæsaraugu-
tinebat; neque animadvertunt, dum aliorum D
tiam ita destruunt, suam pariter concidere.

Ludovicus Nonius, tom. II Hisp. illustr., pag.
ut alioquin Prudentium Cæsaraugustanum cre-
ait p- etam eo loco innuere se Calagurri id
ris degere; quod apud Tanayum lego, apud
m non inveni.

Ut in S. Laurentio :

Audi benignus supplicem
Christi reum Prudentium.

lalia :

Asi egoserta choro in medio
Texta feram pede dactylico,
Vilia, marcida, festa tamen.

martyribus Cæsaraug. :

Spes, ut absolvam retinaculorum
Vincta meorum

57. Nic. Antonius huic difficultati obviam ire cu-
natas, ex hymno 18 mart. Cæsaraugustanorum pro
Calagurri duos hos versus arripuit :

Nostra gestabit Calagurris ambos,
Quos veneramus.

Giselinus in Comment. ad hymnum SS. Hemet. et
Celed. eodem versus protulit, sed nihil est deterrit-
tus. *Quibus verbis* (ait) *Calagurrim suam facit, quod*
teste Plinio III Natur. Histor. Calagurritani Cæsaraugustano
conventui annumerentur. Verum Nic. Antonius pro certo statuit Prudentium in hymnis
Peristeph. loqui nomine eorum apud quos sancti illi
celebrabantur, ex verbis Gennadii de Prudentio :
Fecit et in laudem martyrum sub aliorum nominibus.
Observat præterea Prudentium suam appellasse Ca-
lagurrim, non solum cum SS. Hemeterium 22 et
Celedonium cecinit, sed etiam cum 18 martyres Cæ-
saraugustanos *sub aliorum auspiciis* laudavit, et rem
esse claram concludit, patriam hoc loco fuisse de-
monstratam. Nobis non adeo clara res hæc videtur
esse. Primum Ernestus Salomon Cyprianus Genna-
dii verba, *sub aliorum nominibus invitatorum ad mar-*
tyrium, hac nota excipit (*In Bibl. eccles. Fabric.*) :
Hæc verba omittuntur in nostris ms., et recte quidem ;
itaque in Gennadio libentius legam : *Fecit et in lau-*
dem martyrum librum unum, et hymnorum alterum.
Deinde nequaquam dubium est quin sæpius suo solo
nomine loquatur Prudentius (b).

38. Quod si Prudentius aliorum nomine in e's hym-
nis loqueretur, nomine civium Cæsaraugustæ profer-
rentur illi versus :

Nostra gestabit Calagurris ambos,
Quos veneramus.

Si autem aliquando suo, aliquando alieno nomine
profatur, non poterit argumentum, nisi imbecillum,
confici ex eo quod modo hanc, modo aliam urbem
suam vocitaverit. Profecto sic prorsus ceuseo, pro-
nomen *noster* diverso modo a Prudentio sæpius acci-
pi; sic in hymno S. Cypriani :

Est proprius patriæ martyr, sed amore et ore nostra.

Noster Hispanum sine ulla dubitatione significat, ut
in commentario uberius dicam. Prudentius ipse,
qui Christianus poeta fuit, *noster* dicitur a S. Gre-
gorio Turonensi. Animadverto etiam nunquam has
voces adhibuisse, *mea civitas*, aut *urbs*, *meum oppi-*
dum, vel quid simile, quo distinctius ejus patria de-
clararetur. Itaque si aliorum conjecturis meam quo-

Sterne te totam generosa sanctis
Civitas mecum tumultis.

In S. Fructuoso et sociis :

Fors dignabitur et mets medelam
Tormenis dare, prosperante Christo,
Dulces hendecasyllabos revolvens.

In S. Cassiano :

Hic mihi, cum peterem.

In Romano :

Vellem, sinister inter hædorum greges
Ut sum futurus, emius dignoscerer.

Et, ne longior sim, in omnibus fore hymnis hujus
libri.

que addere licet, putarem Prudentii patriam posse collocari in aliquo oppido aut oppidulo indefinite provincie Tarraconensis, aut etiam conventus Caesaraugustani, quod nunquam nominaverit. Quod enim id vetat? Si tamen repugnes, reponam eum editum fuisse vel in aliquo ex oppidis quae sua nuncupavit, vel ex aliis quae aequo jure sua potuit nominare, quia in eadem erant provincia, et in eodem conventu. Si quidem patriam ejus in aliis Hispaniae civitatibus procul a Pyrenaeis regionibus quaerere omni prorsus caret fundamento, reclamantibus tot versibus ante descriptis: eo vel maxime quia cum plures alios sanctos celebraverit, et oppida memoraverit, nunquam sua ea nuncupavit, quod aliquando locus ipse postulare videbatur (a). Lepidissimum autem est Petri Criniti in Prudentii Vita effatum: *Quidam existimant, fuisse illum genere Hispanum. Itane vero? At cum Hispanum esse cum ipsius libri clamant, tum asseverate confirmant Walafridus Strabo, Beda, Dungalus, alii, praeter codices plures mss., Oxoniensem, ubi dicitur Hispaniensis in inscriptione dittochaei, quam vide in commentariis ad eum locum, Vaticanum 2868, num. 77.*

39. His ita constitutis, de natali Prudentii anno sermo jam est habendus. Ex praefatione operum certus is annus colligitur, explosa nimirum interpretatione Petri Mantuani, de qua num. 21 et seqq.:

Oblitum veteris me Saliae consulis arguens,
Sub quo prima dies mihi.

Olim primus versus aliter legebatur:

Oblitum veteris Messaliae consulis arguens,
ex quo maxima obscuritas in Prudentii vita digerenda oriebatur: multi enim inde inferebant Prudentium Messaliae aut Massiliae consulatum gessisse. Andreas Resendius veram lectionem aperuit, et de consule Salia mentionem fieri monuit (b). Ex Vasæo veram lectionem et explicationem accepit Theodorus Pulmannus, ex Pulmanno Giselinus, cui nulla ratio ejus scopii evitandi, in quem Aldus, Nebrissensis, alique omnes impegerant, venire in mentem ante poterat, ut ingenue confitetur in comment. ad eum locum. Nic. Antonius queritur quod correctionis gratias Re-

(a) Ut in fine S. Eulaliae:

Ista comantibus e foliis
Mune. a, virgo puerque, date:
Ast ego sertam choro in medio
Texta feram pede dactylico,
Vilita, marcida, fesia tamen.
Sic venerar. er ossa libet,
Ossibus altar et impositum:
Illa Dei sita sub pedibus
Prospicit haec, populosque suos
Carmine propitiata fovet.

(b) Quod verbis Joannis Vasæi in Chronico ad an. 551 referam: *Natus est Caesaraugustae Aur. Prudentius Clemens, Philippo et Salia cons., ut ipse de se testatur in praef. lib. Cathem., ubi sic inquit: « Irrepsit subito canities seni, oblitum veteris me Saliae consulis admonens (leg. arguens). » Ita enim legendum, non quemadmodum hactenus etiam a doctis depravate legebatur. Atque hanc hujus loci restitutionem non mihi debes, candide lector, sed L. Andrew Resendio,*

sendio non habuerit Pulmannus, et ab hoc motus Giselinus (c).

24. 40. Quod vero ad interpretandi rationem attinet, opus est admonere Nebri sense. n, etsi *Messaliae* legerit, tamen sensum recte percepisse; neque enim consulatum intellexit quem Prudentius gesserit, sed sub quo editus in lucem fuerat. *Sub hoc consule*, inquit, *videtur natus Prudentius*. In mss. codicibus varia est lectio: nam in aliis legitur *Messalae*, in aliis *Messaliam*, in aliquo *Messalæ*, in aliis demum *me Saliae*. Atque, ut ex glossis patet, jam olim apud veteres locus erat corruptus, et *Messaliam*, aut *Messaliam* legebatur. Iso Magister, IX aut X saeculo, verbo *arguens* annotavit *me*. Quid autem id addere oportebat, si jam tunc scriptum erat: *Oblitum veteris me Saliae consulis*

arguens? Neque tamen verus sensus Isonem latuit: nam ad vocem *Saliae*, vel, quod ego puto, *Messaliam* apposuit, *illius consulis*. Itaque Iso et Nebrissensis Prudentium Messalia consule natum fuisse crediderunt. At vero legendum esse *me Saliae*, adeoque hujus consulatum indicari, multa persuadent: nimirum Philippus et Salia consules fuerunt an. 348, quo circiter tempore Prudentium ortum fuisse aliunde constat; praeterea nullus est consul, saltem ordinarius, Messaliae, Messaliam aut Messalæ nomine circa id tempus: tum in Prudentio multa sunt errata hujusmodi inscitia librariorum, qui in unam dictionem diversissima conglutinarunt, quae legi possunt in Commentario Gisolini ad hymnum 13 Peristephanon. Favent denique mss. codices, quos suo loco indicabo.

Fixum igitur certumque maneat Prudentii natalem annum in consulatum Philippi et Saliae incidisse, qui annus erat Christi 348, ut notat Petavius Ration. tempor. in successione consulum Romanorum, et ita legitur in Fastis consularibus Panvini, quamvis alii annum 350 aut 351 malint. Quod mirandum in modum comprobatur his versibus ex apotheosi vers. 419 et seqq.

Principibus tamen e cunctis non defuit unus
Me puero, ut memini, ductor fortissimus armis,
Conditor et legum, celeberrimus ore manique,
Consultor patriae: sed non consultor habendae
Religio is, amans torcentum millia divum,
Perfidus ille Deo.

qui mihi locum hunc atque alios nonnullos, quae humanitate, communicavit, cujus ego in his rebus limatissimo judicio non immerito plurimum tribuo quemadmodum re ipsa experieris, si quando, quos summa premit in Prudentium commentarios per occupationes serias potuerit evulgare. Glandorpianus in Onomastico post ejus obitum anno 1589 edito sibi hanc correctionem ascribit: *Quem locum in excusis exemplaribus omnibus depravatum videmus... sinceram esse lectionem (me Saliae), et ex veteribus hisce memoriis a nobis probe deprehensam, omnes, scio, docti libenter agnoscent.*

(c) Ludewigius multa errat, dum scribit: *Georgius Fabricius restituit, me Saliae. Giselinus eodem anno 1564 postum edidit cum hac correctione. Uter verum alterum excrisperit asserere non ausim, cum uterque se hanc lectionem primum animadvertisse dicat. Fabricius hoc tantum habet: *Ultimus hic versus in omnibus editionibus Italicis, Gallicis, Germanicis, hunc crenus depravatus, ansam errori dedit.**

Quibus Julianum Apost. tam intelligit, ut ex commentariis clarius patebit, qui ab anno 361 ad 364 imperio potius est; quod in successione imperatorum apud Petavium ita indicari videtur, ut nihilominus in ipso Rationario temporum anno 365 extinctus esse dicatur, quod ex historia aliunde constat. Accedit Prudentium sua opera, et in his libros adversus Symmachum edidisse anno ætatis 57, ut ex præfatione carminum liquet:

Per quinquennia jam decem,
Ni fallor, fulvus: septimus insuper.
Annum cardo rotat, dum fruimur sole volubili,

Id anno circiter 405 cum acciderit, ut 25 postmodum de m., consequens est, Salicæ consulatum in eadem præfatione denotari.

41. De Prudentii majoribus aut familia nihil certi ad nos pervenit, quam nobilissimam fuisse ex munibus ab eo gestis æquum est conjicere, idque multi etiam veteres confirmant. Joannes Glandorpius in Chronast. histor. Romanæ plura habet de Aureiis, nonnulla de Clementibus, et e tribus Prudentiis quos nominat, nostrum magno elogio prosequitur. De familia Clementum Cæsaraugustana vide num. 33. Hæc tria ejus nomina et hæc ordine solent circumferri, *Aurelius Prudentius Clemens*. In mss. codd. antiquissimis sæculi vi et seqq. dicitur *Aurelius Clemens Prudentius*, ut observare potes cap. 4, num. 96, præter cod. Vat. 1439, 1858, num. 78; *Coll.* 1682, num. 85. Primæ editiones, altera anni incerti, altera Daventriensis anni 1493, quam plerique male referunt ad an. 1472, habent, *Aur. Clemens Prudentius*; qui ordo nominum sine ulla causa idonea in sequentibus omnibus editionibus est mutatus. Eum servant Trithemius, Ferrarius, Ruinartius, aliique. Bæda de Arte metrica bis eum nominat, primum ita: *Prudens* in Psychomachia, rursus *Aurelius Prudens Clemens*. Quod autem prius aliquando *Clemens* quam *Prudentius* aut *Prudens* collocetur, novum non est: sic Sulpicius cognomento *Severus*, ab alio vocatur *Severus Sulpicius*, ut observavit Rosweidus in not. ad Ep. 1 S. Paulini ex Francico Sylvio, qui Progymnasm., centuria 2, cap. 41, docet sæpe cognomen nomini præpositum. Sirmondus in præfat. ad notas Apollinaris Sidonii egregie probat mediæ ætatis nominum duplicem quodam modo legem fuisse: unam, ut proprium cujusque nomen in locum ultimum conjicerent; alteram, ut tum proprium hoc nomen, tum cætera, interdum quidem aliunde pro arbitrio, ut plurimum vero a propinquis affectibus deducta imponerent. Videri etiam potest cl. marchio Scipio Maffei in Dissert. de Romanorum Nominibus, qua probat Cassiodorii prænomen esse *Marcum*, et omnia gentilia *Aurelium Cassiodorium*, nomen proprium, seu cognomen *Senatorem* (*post Hist. theolog.*, et *Complexiones Cassiodorii edit. Trident. 1742*). Riscus advertit Prudentium a Dupinio, tom. III

(a) Ut Alcimus Avitus, plures codd. mss. operum Prudentii, auctor Catalogi vestium veritatis, lib. iv, pag. 185 edit. poster.; Taubmannus, in Culicem Vir-

A Bibl., et Joanne Ferreras ad an. 406, appellari *Quintum*, quod nomen abest a mss. codd. et antiquis scriptoribus. Crediderim errorem inde criari potuisse, quod Symmachus, quem Prudentius oppugnavit, Quintus Aurelius a nonnullis veteribus auctoribus dicebatur. Nihil tamen est quamobrem Prudentius similiter non potuerit *Quintus Aurelius Clemens Prudentius* nominari: imo Alexander ab Alexandro, Genial. dier. lib. 1, cap. 9, probat apud Romanos sæpius 26 mares quatuor nomina habuisse, prænomen, cognomen, agnomen et nomen, idque nobilitatem monstrare. Quod si prænomen Prudentio addere libet, eligatur *Marcus*: ita enim appellatur in quodam cod. ms., num. 89. Vocandus ergo erit M. Aur. Clemens Prudentius, quorum primum est prænomen, B Aurelius, et Clemens nomina gentilia, Prudentius nomen proprium, ex lege nominum mediæ ætatis. Marci Aurelii plurimi fuerunt, ut M. Aurelius imperator, M. Aurelius Valerius Flavius Claudius Constantinus, M. Aurelius Claudius Gothicus, M. Aurelius Claudius Quintillus. S. Maurelium a M. Aurelio, ut Agellium ab Aulo Gellio, multi opinantur fuisse dictum.

42. Ludewigius, quod Carolus Sigonius, de Roman. Nomin., ostendat Romanorum nomina a generis principe, a sapientia, ab arte tracta quandoque esse, existimat ab aliis non male factum, qui Prudentii nomina in laudes ejus traxerunt (a). Cæterum, etsi non absurde in laudem poetæ nomina ejus verti possint, ut in aliis assolet, tamen a prudentia, a clementia, ab aureis moribus tracta illa esse nemo prudens judicaverit, sed imposita antequam hæc virtutes in Prudentio esse aut eminere cœperint. Aliud solet nomen Prudentio attribui, certe longe post ipsius obitum inditum: nam Prudentius Major appellatur in codice ms. membraneo prosodico, antiquo et erudito, apud Barthium, Adversar. lib. xxxvi, cap. 13: *Macera, et maceries producunt a, quamvis veniant a macer... et Prudentius Major: Quamvis maceries florentes ambiat agros*. Pariter Joannes Balbus, seu de Janua in opere Catholicon, verbo SPERA: *Unde Prudentius Major: Cujus ad arbitrium spera nobilis, atque rotunda*. Qui versus legitur in Apotheosi, vers. 210, prior ille Hamart. vers. 226. Suspiciari aliquis posset an id nomen Prudentio acciderit ex codice majori, ex quo illi versus promebantur, siquidem opera interdum in plures diversæ molis codices solebant distrahi: quo sensu Ovidius Magnus, Claudianus Magnus, Theodosius Exiguus nuncupabantur, ut legere poteris in Barthio, loc. cit. lib. vi, cap. 1. Eam elegantiam nostris quoque moribus adhæsisse in libris quorum usus est in scholis grammaticorum, norunt pueri, quique pueros docent.

43. Prudentius vero noster Major creditur esso dictus ut a cæteris discernatur. Melchior Goldastus quinque Prudentios distinguit in edit. Weitz., pag.

gilit, et in litteris ad Weitzium; Zacharias Victor, Topicar., diss. 11, disquis. 2. Confer cap. 4.

PRUDENTIANA

SIVE

PROLEGOMENA

IN EDITIONEM ROMANAM OPERUM

M. AURELII CLEMENTIS PRUDENTII.

CAPUT PRIMUM.

Ratio ac divisio totius operis.

1. Quam laudem Prudentio tribuebat Gaspar Barthius, quo ego homine neminem in poetis legendis et illustrandis aut diligentiore aut doctiore novi, equidem eam a cæteris, si repugnent, extorquere non admodum conabor: sed certe ejusmodi vocem ex ore ecclesiastici viri, quique religionem Christianam, addam, catholicam Romanam, unice diligit, libentissime exciperem. Igitur Barthius lib. ix Advers. cap. 1, cum dixisset, de Christianorum in rota suppliciiis plenos esse beatorum Christi militum commentarios, quorum, addidit, *vel primum præconem puto Prudentium, dulcissimum, piissimum et eruditissimum poetam, quem ut teneam, non negem omnium Græcorum Latinorumque vatium scripta contemnere.*

2. Illi ipsi heterodoxi, qui poetam hunc divinum maximis laudibus evehunt, et in operum ejus editionibus adornandis majorem quam nostri diligentiam adhibuerunt, fateri coguntur, eum de libero arbitrio, de carnis innocentia, de bonis operibus, et imprimis de invocatione martyrum aliorumque sanctorum, de Virgine beata, et quæ alia ejusdem generis sunt, hoc est, fere de omnibus rebus, de 2 quibus male ipsi sentiunt, cum catholicis eadem sentire. Scio, ab hæreticis Prudentium, aperte ab ipsis dissentientem, excusari, vel quod poetice locutus fuerit, vel quod jam tunc superstitionis, ut jactant, semina inter Christianos spargi cœpissent: quam perverse, vel impudenter potius, his responsionibus abutantur, alio loco explicabo. Profecto non solum Prudentius insanam idololatriæ superstitionem acriter oppugnat, neque solum religionis nostræ fundamenta adversus gentiles egregie sustinet, neque solum Hebræorum perfidiam vehementer convellit, neque solum contra hæreticos qui præcesserunt accurate disputat, sed multa etiam addit, quibus hæretici nostrorum temporum facile possint revinci: præterea ritus veteris Ecclesiæ de usu luminum, de altaribus, de ornatu divitiisque templorum, de reliquiarum cultu, de sanctorum imaginibus, deque aliis hujusmodi ita graphice, itaque dilucide describit, ut irridere libeat quorundam hominum ignorantiam, sive pravitatem, qui superstitionem in re qualibet quasi subverentes, non dubitant caeremonias sanctissimas, vel ab ipsis Ecclesiæ primis sæculis usitatas, tanquam inventa monastica aspernari et rejicere. Nam quid ego loquar de innu-

A meris martyrum sepulcris, quæ Romæ vidit Prudentius, de peregrinationibus Christianorum, sive concursu ad eorum festa celebranda, de cryptis; quæ planius intellego, dum Prudentium lego, quam dum oculis perlustro?

3. Jam vero cum martyrum coronas celebrat Prudentius, *peragrans loca, nullius ante trita solo*, quo ingenii acumine et ubertate, quo cæstro Christi militum robur, constantiam, verba ad tyrannos invicta, patientiam in perferendis suppliciis, mirabilem tormentorum varietatem nobis representat, et quæ ante oculos ponit! In hymnis autem diurnarum horarum quantus inventionis decor! In animi pugna exponenda quam certa et ex ipso mysticæ theologiæ fonte petita doctrina! In omnibus denique ejus operibus quantus pietatis ardor emicat! Cum enim multæ ac varia nobis scripta reliquerit, non poteris unicum ejus versum reperire, qui aut ad religionem stabilendam, aut ad fovendam pietatem non referatur, ut multi jam notarunt.

4. Quod si quis præter ingenium sublime argumetique nobilitatem alias dotes in Prudentio quaerit, singularem ejus eloquentiam in *Laurentio*, in *Roma adversus Symmachum*, atque in omnibus ejus carminibus imprimis indicabo; ut facile possis agnosceres, hominem in eloquentiæ studiis apprime versatum, poemata illa condidisse: nam, ut dicebat Antonius apud Ciceronem (*Lib. 11 de Oratore, pag. 52, c. 11. Ald. 1551*), *3 cæterarum artium Homines ornatis in illa sua dicunt; si quid ab hac arte (eloquentia) didicerunt.* His, si lubet, adjungas versus bene tornatos, numerosque in omni metrorum genere leniter fluentes, tum sententiarum gravitatem, verborumque non vulgarem elegantiam ex optimis quibusque Latinitatis auctoribus plerumque expressam. Nam quod nonnulli Prudentio plurimos in prosodia errores, vocesque parum Latinas objiciunt, id separato capite a nobis est refellendum, quo planum fiet vehementer eos falli qui existimant Prudentium sine certatione et arte, sine veterum auctoritate et exemplis, solum ex rerum ignorantia interdum in syllabis vocabulisque nonnullis diversum ab aliis morem secutum fuisse. Nil vero necesse est, Prudentii laudes me nunc contexi: tot enim tamque gravia de eo præconia a doctissimis hominibus ex omni ætate, omni ordine prolata, postea adducam, nihil ut in genere possit cumulatus desiderari.

quam facit a ne et queo; ferendum id esset, nisi A
 Varroni quoque, qui, lib. ix Lat. ling., a ne et
 quidquam deducit, repugnaret, putans, nequam a ne,
 et æquum rectissime dici, ut nequam sit ἀδικος, κα-
 ρός, ἀρχαίος; quod arguit deductum, a nequus (pro
 quo utimur nequam) nequitia, ut a malus malitia.
 Quid si veteres Latini a nequicquam deducebant
 etiam nequitia? Cicero, Tuscul., edit. Ald. pag. 194:
 Nequi ia, quamvis hoc durius videatur, ab eo quod
 nequicquam est in tali homine, ex quo idem nihili di-
 citur. Quare nequitiam fere pro inertia idem usur-
 pat, in Catilin., pag. 98: Jam me ipsum inertiae, ne-
 quitiaeque condemno; et pag. 105: Inertia ac nequitia.
 Eodem pertinet, quod Prudentius ait:

Quid nos utile tanti spatio temporis egimus?

Et infra de bonis et malis fortunæ:

Nunquid tanta proderunt
 Caruis post obitum vel bona, vel mala?

Itaque Prudentius otium, inertiam, opera quæ ad
 salutem æternam consequendam nihil conducerent,
 peccata, quamvis non gravia, in quæ juvenilibus
 præsertim annis incidit, potuit versibus expositis
 flere et dolere. Ac reapse nihil in eo fuisse, quod
 sceleratam vitam, aut paganismo deditam, quod in
 Codice Vaticano sequioris ævi legitur possit ar-
 guere, recte colligitur ex ejus humilitate, quæ in
 omnibus o, eribus clari sime elucet:

Quid nos utile tanti spatio temporis egimus?

Ex humilitate id dictum ait Riscus; quæ jam libros C
 Contra Symmachum scripserat, et alia opera bona
 fecerat, nempe: Jus civile piorum segregat, ob juvenilia
 peccata. Barthius, lib. viii Advers., cap. 11, notat
 modestiam quæ in præfatione trochaica libri Peri-

(a) Et Barthius quidem loc. cit. ita pergit: Usque
 adeo trochæus iste Prudentium auctorem clamat, ut
 tot sæculis inter tot postea poetas Christum professos,
 nemo fuerit qui cum hoc comparabilem scripserit. In
 principio se a choro piorum segregat, ob juvenilia
 peccata, cum paganus et miles militariter
 paganeque viveret.

(b) In Cassiano:

Stratus humi tumulo advolvebar, quem sacer ornat
 Martyr dicato Cassiano corpore.

In Hippolyto:

Hæc dum lustris oculis, et sicubi forte latentes
 Rerum apices, veterum per monumenta sequor.

In Petro et Paulo apostolis:

Hæc didicisse sat est Romæ tibi: tu domum reversus,
 Diem bifestum sic colas, memento.

(c) In epilogo Peristeph.:

Nos citos iambicos
 Sacramus, et rotatiles trochæos,
 Sanctitatis indigi.
 Me paterno in atrio,
 Ut obsoletum vasculum, caducis
 Christus aperiat usibus.

Et similia in Laurenii passione, in fine:

Hos inter, o Christi deus,
 Audi preterit rusticum
 Cordis fateentem crimina,
 Et facta prudentem sua.

steph. emicat, virtutem propriam 30 esse Prudentii,
 qui in fine hymni de S. Romano se hædum jungen-
 dum hircis a latere sinistro judicis dicens: Longius
 nimia humilitate etiam a vero mediatore secessit, de
 quo nos alio loco. Nunc enim solum observo Ri-
 scum et Barthium, qui tantam Prudentii humilitatem
 agnoscunt, non debuisse ex ejus verbis scelera ju-
 ventutis exaggerare, simulque hominis modestiam
 fateri (a).

47. Non video qui hæc cohæreant: nam si Pru-
 dentius nimia humilitate longe processit, si in S.
 Laurentio, imo passim in suis carminibus, repetit
 similia, quibus nullum vitæ suæ tempus utiliter trans-
 actum videtur agnoscere, nihil causæ cur non omnia
 hujusmodi dicta humilitati ascribantur. Siquidem
 B constat quanto pietatis sensu martyrum sepulcra
 inviseret (b). Omitto aut omnia aut pleraque carmina
 ante præfationem mihi videri fuisse composita, ut
 postea declarabo. Etenim sive antea, sive postea
 fuerint scripta, hominis pii justique humilitas ex illis
 omnibus apparet (c). Neque dicam quam se inferior-
 rem Symmacho in eloquentia existimaverit in præ-
 fat. lib. i: Sum plane temerarius, etc. Satis enim
 multa dicta sunt ut id quod volui conficiam, versus
 præfationis, quibus sua peccata fatetur Prudentius,
 ejus humilitatem, non vitam paganam, aut insigniter
 improbam, arguere. Exemplum proferam ex S. Euge-
 nio Toletano præsule, qui in fine precatiois 31
 coronam æternæ gloriæ se non meruisse fatetur:
 Modestia Christianis priscis usitata, quam aliquot locis
 invenies et apud Prudentium, ait Barthius lib. lv,
 cap. 11 Advers., qui plura carmina S. Eugenii eo
 loco emendanda suscepit. Versus S. Eugenii sunt:

Cumque suprema dies mortis patre fecerit urnam
 Concede veniam, cui tollit culpa coronam.

Indignus agnoscere, et scio,
 Quem Christus ipse exaudiat,
 Sed per patronos martyres
 Potes mecelam consequi.
 Audi benignus supplicem.
 Christi reum Prudentium:
 Et servientem corpori
 Absolve vinculis sæculi.

In 18 Mar yribus:

Nos pio fletu, date, perlustramus
 Marmorum sulcos, quibus est aperta
 Spes, ut absolvam retinæculorum
 Vincula meorum.

D In fine Fructuosi:

Olim tempus erit, ruente mundo.
 Cum te, Tarraro, Fructuosus acri
 Solvet supplicio tegens ab igni.
 Fors dignabitur et meis medelam
 Tormentis dare, prosperante Christo,
 Dulces hendecasyllabos revolvens.

In fine Romani:

Vellem sinister inter hædorum greges
 Ut sum futurus, eminus dignoscere.

Et quæ sequuntur in Hippolyto:

Sic me gramineo remanentem denique campo
 Sedulus ægotam pastor ovem referas.

Præterea alia, et in his orationem in fine Hamarti-
 genicæ:

O Dee cunctiparens,
 de qua infra capite 17 redibit sermo.

quantumque ultra aliorum interpretum inventa sim progressus minime dicam, non solum ne videar montes aureos polliceri, sed quia facile quis per se poterit iudicare, si commentarios præ oculis habuerit, et hinc inde contulerit. Illud unum dicam, in duabus facultatibus quas ad Prudentii explanationem necessarias esse ante posui, nempe in rei theologicæ ac philologicæ, nominatim vero poeticæ, cognitionibus, me a puero non indiligenter sub præstantissimis magistris, utinam feliciori tempore, esse versatum, sive quod genio quodam in hæc studia impulsus fuerim, sive quod rationes vitæ a primis annis susceptæ ita flagitaverint; quod eo dictum volo, non ut expectationem excitem, sed ut arrogantis suspicionem diluam.

10. Alius nunc scrupulus eximendus est. Audio, B. editionem operum Prudentii ad codd. mss. Vaticanos Parmæ jam pridem esse inchoatam. Quid ergo nunc juvat Romanis typis Prudentium excudere? Dicam quod res est: si de Parmensi editione quidquam ante inaudivissem quam animum ad hunc laborem applicuissem, fortasse omnino nihil de Prudentio edendo cogitasset. Quoniam vero C cogitatio de re quavis aut non est suscipienda, aut, si suscipiatur, sine causa non est derelinquenda, dubitare cœpi an ob editionem Parmensem a proposito cessare deberem, in quo prudentiorum consilio quam meo acquiescere malui. Aiebant gravissimi homines quorum penitus se scire asseverabant, nullam reliquam spem esse, ut editio illa Parmæ inchoata ad exitum perduceretur; consentiebant præterea eam, etiamsi C absolveretur, nequicquam posse meis curis obstare.

11. Sane mihi duo certa esse videbantur: alterum, duplicem Prudentii editionem eodem tempore peractam non esse supervacaneam, si utraque diversis commentariis ornata sit; alterum, editionem quæ Parmæ fieret, ex hac Romana nihil detrimenti posse capere. Exemplaria operum Prudentii, præsertim cum commentariis adeo rara sunt, ut venalia ea prostare nusquam compererim; de quo appello fidem eorum qui bibliothecas privatas satis locupletes possident, aut ab amicis possessas excutunt, aut bibliopolarum tabernas invisunt, aut denique catalogos bibliothecarum, quæ venales quotidie exponuntur, solent percurrere (a).

12. Quod vero Romana hæc nostra editio Parmensi nihil valeat officere, in promptu est iudicare. Quis enim Bodonianos typos hoc nostro tempore non

(a) Nam de editione ad usum Delphini non dicam, quam grandi pecunia ea vendatur, si quando occasio inciderit: scio enim pretium in huiusmodi rebus sæpe intoleranter augeri, quod nonnulli eruditionis nescio quod genus in una aliqua editionum serie componenda constituunt; qui luxus in suppellectile libraria eo jam processit, ut quod satyricus ille dixit,

Potuit fortasse minoris
Piscator, quam piscis emi,

de libro, librique auctore liceat interdum repetere.
(b) Prudentius Parmensis, quem typi Bodouiani

A dico meis ineptiis, sed gravissimorum hominum commentariis non præferat? Omitto ea quæ ex editori industria et diligentia editioni Parmensi accedunt, præsertim ex codd. mss. Vaticanis deprompta, quibus ille commodissime uti potest: cuius docere tantum abest ut quidquam detractum velim, ut potius ex eo fontibus, cum licebit, sperem meos hortulos irrigare, adjecta, si alia via desit, appendice (b).

7 13. Itaque cum nihil sitquamobrem ab incepto desistere debeam, quod reliquum est, ordinem quo Prudentii opera a me sunt edenda explicabo. Primum hæc Prolegomena, quæ jam exarare cœpi proponere decrevi, *Prudentiana* inscribens, titulum ac magna ex parte rei exemplar mutuatus cum aliis, qui *Gersoniana* et similes titulos fecerunt, præsertim a C. V. Daniele Huëtio, qui *Origeniana* operibus Origenis præposuit; quamquam nemo me postulet aut expectet ut exilem dividendi rationem sequar quam ille tenuit, suis civibus morem gerens, qui res quaslibet minute potius excidunt quam dividunt. Igitur in his prolegomenis ita argumentum persequar, ut sese res ipsæ simplici ordinem dabunt, et prout quisque per se possit intelligere. Qui enim, etiam me tacente, non percipiat, dicendum esse de vita Prudentii, de operibus quæ exstant, quæ perierunt, quæ dubie aut falso ei ascribuntur, de codicibus mss., de editionibus, de commentariis editis et mss.? Doctrinam vero Prudentii contra hæreticos, contra nonnullos catholicos propugnabam. Quosdam insignes locos circa dogma ac disciplinam ecclesiasticam de cultu reliquiarum, de invocatione sanctorum, de templorum ornatu, de sepulcris christianorum, de usu luminum, aliaque huiusmodi distinctius et enucleatius ex sacri Vatis poematibus exponam.

14. Conabor autem maximo studio novam veluti artem poeticam conficere, ad cuius regulas primæ nostræ sanctissimæ religionis poetas sua carmina exegisse puto; et quamvis in agro inculto et desolito seram, id tamen faciam cum aliqua spe fructus. Etenim ea cognitio usui esse potest ut inter varas mss. codd. lectiones non solum in Prudentio, sed in aliorum etiam SS. Patrum carminibus eæ voces significantur, quæ legibus et consuetudini, in metris eo tempore vulgo receptæ, videbantur esse aptissimæ. Revera huiusmodi artem valde utilem futuram existimo etiam multis viris doctis, qui in veterum Patrum carminibus vulgandis elaborant, et interdum

multos jam annos parturiebant, commodum nunc lucem editus est sub magni nominis auspiciis, plurimum votis expetitus, meisque in primis, qui nihil prius habui, quam ut editiones et illustrationes Prudentii, quotquot possem, undique conquirerer, earumque nucleum in publica commoda exprimerer. Editionem Parmensem nondum vidi: sed novi editoris diligentia et studio interpretationes nostras oportune illustrandas spero, siquidem ejus rei nunt accepto cunctandum mihi censui, penitus cessare fide jam data, licere non puto, quamvis per quidem non stabit, ut alii in fide, quam de eis incepti, inviti mancant, idque palam denuntio.

51. Ex his arguere possumus Prudentium fuisse aut denique Massiliæ, si *Massilia* legeretur pro *Messalix*, aut *Mesalix* in versu, *hujus provinciæ senel, et alterius semel præses, seu rector fuerit; cuius muneris proinde erat moderamine legum frenos nobilium urbium regere, bonis jus civile reddere, reos criminum terrere.* Evectus inde est ad superiorem militiæ gradum, nimirum *militiæ civilis, palatinæ, aut præsidialis, non bellicæ, castrensis, aut cohortalis*: nam ii qui officiis jureconsultorum, præsidium, rectorum et similium funguntur, vulgo in cod. *Theod. militare, et ad superiores militias ascendere dicuntur.* Is autem gradus militiæ civilis fuit aut vicaria potestas in Hispaniis, aut jus comitatus primi ordinis, aut denique honor *proximatus* simul cum *evocatoria* principis, seu *jussione* augusta, vel facultate accedendi ad comitatum principis. Eo enim spectant Prudentii verba, quod a principe *evectus militiæ gradu, jussus fuerit propius stare ordine proximo.* Ubi præter *jussionem principis ordo proximus* exprimitur, qui non alius esse videtur nisi *ordo proximatus.* Non est igitur cur de consulatu Prudentii cogitemus, aut prætorio præfectum fuisse fingamus, quorum munerum nullum est vel levissimum vestigium. Ludewigius affirmat, post Aldum fere omnes virum consularem poetam nostrum 34 dicere; sed quo ille tempore scribebat, fere nullus id dicebat; cum multi jam animadvertissent post Alciatum, notas V. C., quæ duæ litteræ Prudentii nomini subjiciuntur, non *virum consularem*, sed *virum clarissimum* significare. Neque enim Prudentii ævo erat in usu titulus *viri consularis.* Ex Valerio Probo de Notis Romanorum interpretandis, et aliis patet, V. C. indicasse aut *virum consularem*, aut *virum clarissimum*, aut *quintæ cohortis.* Militiam Prudentii non fuisse bellicam jam vidimus, quod autem ejus tempore titulus *viri consulari* non esset in usu, non est undecunque verum (a). Ex m.s. codicibus, et ex Breviario Cæsaraugustano colligitur, ante Aldum eam opinionem jam invaluisse, ut Prudentius consul, aut *vir consularis* crederetur; siquidem Tamayus de Vargas in Defensione Marianæ refert, in officio veteri Cæsaraugustano lectiones 18 martyrum indicari depromptas *ex Aureo Prudentio viro consulari Cæsaraugustano.* A Dungalio sæculo ix *vir consularis* dicebatur, ut videre poteris infra num. 243, et ab Isone in glossis ad præfat. Prudentii consulatus astruitur ad versum 17. Nonnulli existimant Prudentium consulatum gessisse non Romæ, sed Massaliæ, aut Salix in Hispania, urbibus ignotis,

clam *proximi clero* dicuntur, non male colligit, fuisse in Ecclesia *proximatum clero* similem *proximatum* *scriniorum.*

(a) Ex cod. Theod., lib. iii de Bon. proscript., constat fuisse quosdam *consulares* dictos, et quidem in Hispania Celestinum an. 357. Solebant autem *consulares* aut *exconsules* appellari, non *viri consulares.* Illud vero est certissimum, eas notas sæpissime invenire *virum clarissimum*, et interdum apponi iis qui consulatum gererent, ut *consules viri clarissimi* appellarentur, quod multis inscriptionibus jurisque legibus posset comprobari. De *consularibus* plura Guidus Panciroli in Notit. dig.

aut denique Massiliæ, si *Massilia* legeretur pro *Messalix*, aut *Mesalix* in versu,

Oblitum veteris Messaliæ consulis arguens.

Sed cum jam vera lectio, et explicatio ejus versus stabilita fuerit, et demonstrata supra num. 59. non est diutius in eodem argumento immorandum. Quamquam infirma quorundam est ratio, qui Prudentium negant consulem fuisse, quia in Occidente nulli erant consules nisi Romæ, quos secutus esse videtur cl. Emmanuel Martinus lib. ii, epist. 53, qui aperte docet extra Romam consules non fuisse. Eos Ausonius refellit, carmine de Burdigala, ut plerique exponunt:

Hæc patria est: patrias sed Roma supervenit omnes,
Diligo Burdigalam, Romam colo: civis in hac sum,
Consul in ambabus. Cuius hic, ibi sella curulis.

52. Alii Prudentium prætorio, aut Urbis præfectum inde arguebant fuisse, quod ordine proximo propius a principe assumptus 35 constiterit, quod secus intelligendum esse ante demonstravi. Ludewigius ostendere conatur, nullam Romæ dignitatem habuisse Prudentium, quia senex admodum Romam venit, proptereaque in summam admirationem urbis ante vix visæ tractus est, ex Cassiani hymno:

Sylla forum statuit Cornelius: hoc Itali Urbem
Vocant ab ipso conditoris nomine.
Hic mihi, cum peterem te, rerum maxima Roma,
Spes est oborta, prosperum Christum fore.

Et infra:

Æditus consultus ait: Quod prospicis, hospes,
Non est inanis, aut aniliæ fabula

Præterea non adeo Prudentius cum Symmacho (quem apostatam dicit Ludewigius, fortasse ex dicens ad vers. 430 Apoth.) contendere veritus esset, si dignitatem in Urbe obtinisset; quamvis enim S. Ambrosius veniam quoque *sermonis asperi* postulet, contra Symmachum disputaturus, tamen ipse Ambrosius, licet Mediolanensis episcopus, longe inferior erat Symmacho, viro consulari, Urbis præfecto, et cæremoniarum pontifice. Concludit Ludewigius videri Prudentium rerum summam in Hispania, non Romæ, potitum, ac proinde præfectum Hispaniarum fuisse.

53. Plura in his displicent. Primum Prudentium admodum senem Romam venisse non liquet: nam quis annum invenire poterit, quo S. Cassianum invenisset? quis asserere audeat tunc primum aut Romam petivisse, aut forum Cornelii vidivisse? Quod vero Prudentius cum Symmacho contendere veritus sit, id solum pertinet ad singularem Prudentii modestiam, qui Symmachi eloquentiam suæ longe præponebat (b). Falsum item est, Symmachum, cum a S. Au-

(b) In præfat. lib. ii advers. Symm.:

Sum plane temerarius,
Qui doctis mihi conscius,
Quam vitæ in tenebris ago,
Pupim credere fluctibus
Tanti non timeam viri:
Quo nunc nemo disertior
Exultat, fremit, intonat,
Venisque eloqui tumet:
Cui mensare facillimum est
Tractandæ indicem ratis,
Ni tu, Chris e potens, manum
Dextro nemiue porrigas.

judice esse relinquendam, quam alterutri parti adjudicandam. Sed quod multi alii fecerunt, ut rationes hinc inde allatas exponerent, et inter se conferrent, id a nobis, quoniam hic locus maxime proprius est, non prætermittitur; qua de controversia duas dissertationes editas fuisse admonebo, alteram cujus meminit Jo. Albertus Fabricius, alteram hispanice a cl. Emmanuele Risco tom. XXXI Hisp. sacr. eruditissime conscriptam (a).

19. Ahi, qui Prudentii Vitam in Dictionariis et Bibliothecis exararunt, similiter in ejus patriam accurate inquisierunt, quorum omnium primus dicitur fuisse Aldus Manutius Romanus, qui in editione operum Prudentii de certo oppido unde ortus esset Prudentius cepit quærere, quanquam Cæsaraugustani jam ante in suo breviario Prudentium sibi arrogabant (V. num. 54). Reliqui editores et commentatores breviter eandem controversiam attigerunt. Petrus Mantuanus, ut singularem opinionem astrueret, fuisse in ea quæstione versatus est in opusculo *Advertencias a la Historia del P. Mariana*. Eundem Marianam et repperit, Lupercius et Bartholomæus Leonardo Argensola, nobile par fratrum, pro Cæsaraugusta Prudentii patriam decernunt (b). Petri Mantuani et Lupercii Leonardi rationes diluere conatus est Thomas Tamayo de Vargas in defensione Hispanice historice Joannis Marianæ. Præterea Martinus Carrillo in Historia S. Valerii episcopi Cæsaraugustani, edit. 1615, et Ludovicus Diez de Aux in præfatione versionis hispanice Hymnorum Prudentii Cæsaraugustam ejus patriam fuisse contendunt. Disceptatoribus de Prudentii patria merito adjungendi sunt Nicolaus Antonius Biblioth. Vet. Hisp. lib. II, cap. 10, et Baillius in Diction. Crit. verbo, *Prudence*.

20. Silentio non est prætereundus Joannes Petrus Ludw'g, cujus cognomen Rodriguezius in Bibl. Hisp. maluit reddere *Luis*; qui Vitam Prudentii scorsum edidit mense Martio 1692, recusam tom. II Opusculorum Miscellorum ejusdem Ludewigii, col. 494, Halæ Magdeburgicæ an. 1720, ubi eam legi, quamvis Fabricius annum editionis 1719, locum Halam Saxoniæ dicat, nisi duplex sit editio. Igitur etsi magnum non esset operæ pretium, tamen tanta hac contentione impelli possem, ut de Prudentii patria disputem, eoque etiam magis, quia eadem

(a) Primam illam non vidi; sed Fabricii verba de ea afferam (ex *Bibl. Lat. Vet. edit. Venet. 1728 tom. II, cap. 2 lib. IV*): *De Calagurri Nascica, Vasconum, Prudentii patria diatribam auctore G. L. exhibet Diarium literarium Hüllense Germanice editum, Neue Bibliothek xxvi, p. 475*. Arbitror, dissertationis, seu diatribæ ejus scopum esse, probare Prudentii patriam fuisse Calagurrim, quæ Calagurris Nascica olim appellabatur, postea Calagurris Julia a Julio Cæsare. De qua vide Garsam Loaisa Collect. Conci. Hisp. pag. 159, et Ferrarii Lexicon, post Stralionem, Plinium, et alios. Plinius lib. II, cap. 3, Calagurritanos appellari *Nascicos* tradit, sed aliam fuisse hanc Calagurrim, cujus hodie ne vestigia quidem supersunt, opinatur Ludovicus Nonius cap. 90 Hisp., quem consule.

(b) Duas Lupercii epistolas, unam Bartholomæi,

opera nonnullis Prudentii carminibus lumen aliquod affunderetur. Antequam vero duas illas sententias expendam, in quas maxime auctores sunt divisi, alias minus celebres opiniones in examen revocabo. Georgius Fabricius (*Præfat. Comment. in hymnos quosdam Prudentii*) Numantinum, seu (ut recentiores) Cæsaraugustanum fuisse asserit (c). Quocumque demum loco exstiterit Numantia, non apparet certa ratio cur Prudentius Numantinus asseratur, nisi quod hæc urbs in provincia Tarraconensi sita fuerit, quod omnibus ejusdem provincie oppidis æque convenit. Opinor Fabricium ex Mela collegisse, esse urbem Numantiam ac Cæsaraugustam: nam hunc errorem eidem Melæ, quem non intellexit, Joannes Gerundensis imputavit tom. I Hisp. illust. pag. 33.

21. In opinione Petri Mantuani refutanda longior nos esse oportet, quam asperere, contra quam scriberet, Nic. Antonius redarguit loc. cit.: *Præ germana, inquit, lectione et sententia, tantum ut Joanni Mariana detraxeret, nescio quid de Salia Hispaniæ Tarraconensis juxta Cantabros flumine dictum poetæ magna in judicium imputat*. Absurdam hanc Mantuani interpretationem primum natam an. 1613 affirmat Riscus loc. cit., fortasse quia editionem opusculi Mantuani eo anno peractam viderat. Cæterum Mantuanus suis contra Marianam animadversiones jam anno 1607 divulgaverat; et quamvis primam editionem non viderim, videri aliam auctiorem Mediolanensem anni 1611, ubi certam hanc novam sententiam sibi Mantuanus adscribit.

Estas son las opiniones, que hasta hoy se han hallado de la patria de Prudencio, yo no seguire ninguna de estas dos (Inquitur de opinionibus pro Cæsaraugusta et Calagurri). Quid? si ante Mantuanum alii hanc sententiam invenerant? Tamayo de Vargas loc. cit. contendit, Mantuanum ex alia opinione, quam sua vendidit, surripuisse. Nam cum Mantuanus auctoritatem Giselini allegasset usque ad verba *Hæc vetus codex, quo ego sum usus habet, ME CALIX, prætermisit alia, quæ proxime consequuntur, unde quidam se commodam sententiam eruere posse putarunt, quod Salia Hispaniæ sit fluvius, et urbem eo nomine fuisse conjiciunt*. Neque in editione anni 1564 commentariis Giselini, neque in posteriori Weitzianis cum eisdem commentariis hæc verba inveniuntur.

Marianæ vero aliam, qua suam opinionem pro Calagurri tuetur, nuper edidit cl. Joannes Antonius Pellicer y Saforcada in opere *Ensayo de una Biblioteca de Traductores Espanoles*, ubi præmittit; *Noticia para la vida de Lupercio Leonardo y Argensola*.

(c) Numantiam, addit Ludewigius loc. cit., *ab æbre Romanis ob infinita bella urbem, hodie Amuzam dictam, non procul a Cæsaraugusta distans et notissimam esse. Imo magis persuasum est doctis, Numantiam esse urbem, quæ nunc Soria dicitur, aut aliam quæ Zamora vocatur*. Quamvis enim Pomponius Mela, lib. II, cap. 13, hæc habeat: *Urbi de mediterraneis Tarraconensi clarissimæ fuerunt Pallantia et Numantia, nunc est Cæsaraugusta*. Non tamen propterea colligas Numantiam esse Amuzam, aut aliquod oppidum non procul a Cæsaraugusta, ut cernere licet in Pallantia longe distanti.

(a). Multo vero magis rejiciendum est quod A
b R. driguez de Castro loc. cit., Prudentium
ratione Stilliconis nihil audivisse, quia ejus
ninit. Contra recte videtur judicare Riscus,
lentii virtutes ex ejus operibus colligit, quod
aque vixerit, quod semel tantum in die man-
t. Vide ejus hymnos *Ante cibum*, *Jejunan-*
esque tum libri Cathemerinon, tum Periste-

(b). Metenus nonnulla explicata sunt quæ liquido
, alia quæ in controversia sunt posita,
æ in conjecturis. Cætera, quæ certo sunt
, quanquam minus est necessarium, opus ta-
leclatere; tum ne quisejusmodi narrationes
estri Chronico, aut ex eis qui illud sunt se-
priet, quod puto fecisse Chamillardum in

parum accurata Vita Prudentii, tum ut
sibus opinionibus aut conjecturis adhæserint,
similibus fictionibus inveniendis sunt dele-
un quædam, quantum poterant et sciebant,
adate a l veris historiis comminiscabantur.

iv. Lucius Dexter cum Francisci Bivar. com-
ad annum Christi 388 sic habet: *Floret Fl.*
us patre Cæsaraugustano, matre Calagurri-
is (Salia consule) Cæsaraugustæ. Nomen FLA-
: alia inventa sunt, nisi quod natus est Salia
(c). Item ad annum 388: *Prudentius, Toletus,*
ac Cæsaraugusta in Hispania egregie guber-
dux, et habetur orator celeberrimus et poeta
Anno 400 petit Romam (d). Postremo Pru-

ditum commentitius Dexter enarrat ad annum C
udentius Roma Cæsaraugustam rediens, ad
æsaraugustanam S. Mariæ plenus dierum, et
operum, post multas pugnas cum omnibus
sui temporis habitas, tranquille moritur (e).
B. Virginis de *Columna* innuitur.

ita credebatur Horatius, qui, epist. 20, lib. 1,
s librum suum alloquitur:

nam, Janumque, liber, spectare videris:
ut prostes Sosiorum puniti, e mundus,
laves, et grata sigilla pudico,
stendi gemis, et communia laudas,
nutritus: fuge quo discedere gestis:
t emisso reditus tibi.

tamen idcirco sanctus est appellandus.

Raymundus Pasqual, ordinis Cisterc., in
Illustracion al portentoso favor de su leche ce-
da que distinguio Maria sanctissima al P. S.
, etc. En la oficina de D. Ignacio Sarra y
82, in-8., ut opinor in urbe Palma Majori-
411, propos. 2, versus ex Cassiano Pru-
od Mabillonium allegans, sanctum Pruden-
rie vocat. In Ephemeridibus Romanis de-
l'anni 1786 excidit, ut Prudentius sanctus
ur, dum annuntiatur opusculum meum,
Hispanica, in quo certe nunquam is titu-
entio nostro affingitur. In mss. ad num. 96
num BEATI nomen Prudentio appositum in-
tu etiam sanctus dicitur a quodam inter-
ico hymni S. Cassiani num. 121, et a P. Li-
esu tom. I ex posthumis, col. 763, et, ut
Mabillonio in opere: Mémoires pour servir
at in ode Immolat Deo, quæ in hac Are-
ne prænotatur Epilogi titulo legiturque pag.

58. Bivarius contra regulas prosodie hoc loco acu-
tus videri voluit. Ultimum operum Prudentii ait fuisse
Enchiridion, in cujus præfatione (1) suspicatur le-
gendum: ME MATERNO IN ATRIO pro *Me paterno in*
atrio, non videns, cum *paterno* recte procedere car-
men, non vero cum *materno*. Sed putabat, ita confir-
mari, quod in *Christi matris templi angulo degre*t, ut ait
Dexter. Ac vide ineptissimam interpretationem. Pru-
dentius se inter vasa vilia domus Dei recensens, inquit:

Me paterno in atrio
Ut obsoletum vasculum...
Sinitque parte in anguli manere.
Munus ecce fictile
Inimus intra regiam salutis.

Quid est, reponit Bivarius, *munus intre intra regiam*
salutis, nisi intra domum Dei scribere? in cujus angulo

se manere affirmat. Pertinet etiam ad nos quod Dex-
ter ad annum 450 refert: *Ad Valerianum* (al. *Val-*
erium episcopum) Cæsaraugustanum scribit Cyrillus.
Vult enim commentator Bivarius, hunc esse Va-
lerianum antistitem, quem in Hippolyto Prudentius
alloquitur. Dubitat autem an is ipse fuerit Valeria-
nus Iconii 40 præsul, cui S. Cyrillus Alexandrinus
suas exegeses dicavit. Nugas et somnia hæc esse
aliquis opponet, fateor; sed hoc ipsum animad-
vertendum fuit, ut ante dixi, ne vera aut probabilia
esse alius opinetur. Ex his similibusque scriptis nos
ro adhuc sæculo vitam Prudentii Carolus Augusti-
nus Ansaldus in præfat. version. Italic. libror. ad-
versus Symmach. digessit, qui, postquam asseruit
primum gradum post imperatorem in exercitu ha-
buisse, bis prætorem fuisse, addit eum anno ætatis
48 militiæ fessum, domum rediisse, anno 50 cœ-
pisse versus componere, anno Christi 404 librum
Cathemerinon evulgasse, contra Symmachum sub
initia imperii Honorii et Arcadii duos edidisse li-
bros. Fingit præterea anno 60 ætatis Romam re-

d'éclaircissements à l'histoire de la sainte larme de
Vendôme, ubi ait: Le saint poète Prudence. Hic certe
locus Mabillonii Antonium Raymundum Pasqual de-
cepit. Possent hæc aliquo pacto sustineri ex eorum
sententia qui Prudentium hunc poetam eundem fuisse
volunt cum S. Prudentio præsule Turiasonensi, quam
falsam esse ante monui num. 43.

(c) Bivarius in Comment. ait recte a Prudentio
Cæsaraugustam et Calagurrim vocari suam ex hoc
loco Dextri, Tarraconem vero, quia ejus fuit guber-
nator.

(d) Bivarius in Comment. hanc fictionem confir-
mare vult ex præfat. carminum, et corrigendum pu-
tat, *Ter legum moderamine pro Bis legum moderamine*;
similiter in Dextro excuso Cæsaraugustæ legendum:
Anno 40 (nempe ætatis) petit Romam. Scribit enim
Dexter ad annum 596. *Prudentius lyricus poeta Cæ-*
saraugustanus Romæ scribit. Quod idem Bivarius ex-
plicat de libro *Psychomachia*: quasi hic liber *ly-*
rico carmine sit compositus: nam libros contra Sym-
machum tuetur scriptos anno 407 post victoriam de
Radagaiso Getisque relatum anno 406, Arcadio vi et
Probo coss., ut exponit in Comment. ad an. 417.

(e) Commentum Pseudo-Juliani archipresbyteri,
quod Prudentius episcopus Cæsaraugustanus fuerit
ab anno 410 ad annum 424, fuse refellit Nic. Anto-
nius in Bibl. vet. Hisp. Alias ineptias leges in mss.
quibusdam Vatic., cap. 4.

1225, in nonnullis autem Dittochæum sive Enchiri-
dion in præfationis vicem præcedit. Edit.

QUIESCIT . IN . PACEM . DEPOSITUS . DIEM QVAR
 TVM . NONAS . AVGV
 STAS . FLAVIO . PHILIPPO
 ET . FLAVIO . SALLEA . CON
 SVLIBVS . PATER . SERBA
 TIVS . FECIT

Quasi vero non potuerit utroque modo scribi et *Salia*, et *Sallen*, aut si *Sallea* scribebatur, non licuerit poetæ unum *l* expungere, ut metro consuleret, præsertim in nomine proprio. Fasti Græci et Cassiodorus in Chronico habent *Sallia*. Glandorpius, Onomast. Rom., ex veterum monumentis *Salix* nomen reponit.

15 26. Rejecta opinione Mantuani, quærendum est aliquid de Tarracone. Ita enim ait Prudentius de tribus martyribus Fructuoso, Augurio et Eulogio, in eorum hymno :

O triplex honor, o triforme culmen,
 Quo nostræ caput excitatur urbis,
 Cunctis urbibus eminens iberis!

Hæc non ignorant illi ipsi qui Cæsaraugustanum aut Calagurritanum asserunt fuisse Prudentium. Aiunt, Tarraconem *caput nostræ urbis* vocasse, quia caput erat Hispaniæ Tarraconensis. Non repugnabo, quamvis conjectura aliqua duci posset, suam ejus urbem laudari a Prudentio, cum reliquas cunctas illico memoret,

Cunctis urbibus eminens iberis!

At si Prudentius, quia e Tarraconensi Hispania erat, *nostræ urbis* nomine appellat Tarraconem, cur eadem voce uti non potuit, cum alias urbes ejusdem Tarraconensis Hispaniæ nominavit, etiamsi in eis ortus non fuisset? Putat Nic. Antonius, hymnos *Peristephanon* a Prudentio fuisse compositos nomine eorum, in quorum oppidis sancti illi celebrabantur. Hoc quale sit, paulo post exquiram. Nunc observabo, ex hoc hymno argui, oppidum natale Prudentii situm fuisse in terris Pyrenæis. Ita enim post superiores versus pergit :

Exsultare tribus libet patronis,
 Quorum præsidio fovemur omnes
 Terrarum populi Pyrenæarum.

Siquidem *fovemur*, non *foventur*, est legendum, ut in commentariis probabo ex veteribus libris.

27. Quas autem Pyrenæas terras dicat Prudentius, definire non audeo. Mela, lib. II, cap. 13, *Py-*

(a) Libentius legam, *subter altare*, ex more sanctorum corpora recondi *sub altari*, prout alio in loco distinctius exponam.

(b) Cæsaraugustæ elogium ex Mela ante posui num. 21; majus est quiddam, quod ait S. Isidorus Etymol. lib. xv, cap. 1: *Cæsaraugusta Tarraconensis Hispaniæ oppidum a Cæsare Augusto et situm et nominatum, loci amenitate et deliciis præstantius civitatibus Hispaniæ cunctis, atque illustrius florens sanctorum martyrum sepulcris*. Quæ verba, et præcipue hæc, postrema *florere sepulcris martyrum*, apprime consonant hymno Prudentii nostri de martyribus Cæsaraugustanis.

(c) Ælius Antonius Nebrissensis in Epigrammate prævio ad opera Prudentii, et in Comment. ad hymnum 18 martyrum Cæsaraugustanorum; Jacobus Spiegelius in Præf. ad Comm.; Georgius Remus in Epist. ad Weitz.; Xystus Senensis, Bibl. lib. IV, verbo *Aurelius Prudentius*; Joannes Væsus, Chro-

Arenæus, inquit, primo hinc in Britannicum procurrit oceanum, tum in terras fronte conuersus Hispaniam irrumpit; et minore ejus parte ad dextram exclusa, traxit perpetua latera continuus, donec per omnem provinciam longo limite immissus in ea littora, quæ occidenti sunt adversa, perveniat. Riscus, Hisp. sacr. tom. XXXIV, pag. 191 et seq., animadvertit a geographis antiquis *Pyrenæos* vocari omnes illos montes qui inter *Fontem Ravidum* et *Caput Crucium* veluti rami distrahuntur: et verba episcopi Pelagii de montibus Legionensibus interpretatur: *Quidam autem ex civibus legionis levaverunt corpus S. Froylani episcopi infra Pyrenæos montes, et posuerunt eum super altare*. (a) Patet ex his, Tarraconem, Cæsaraugustam, Calagurrim, innumera item alia oppida *Pyrenæa* dici potuisse.

28. Reliquum est, ut de celeberrimis duabus hæc in re sententiis sermonem instituumus: Cæsaraugustana, an Calagurris censenda sit Prudentii patria. (b) Cæsaraugustam Prudentii esse patriam tenent Aldus Romanus in Vita Prudentii ac plures alii, præsertim interpretes (c). Ex solo Prudentii opere, imo fere ex solo hymno 18 martyrum Cæsaraugustanorum rationes petantur, quibus Prudentius Cæsaraugustanus creditur. Ii autem sunt versus qui proferri solent :

Bis novem noster populus sub uno
 Martyrum servat cineres sepulcro,
 Res cui tanta est.

Notat Riscus, *nostrum populum* dici a Prudentio Cæsaraugustam, priusquam ea *nominatim* appelletur; quasi id saveat suæ opinioni. Contra Rodriguezius de Castro observat, vocari *populum*, quæ vox optime cadit in totum conventum juridicum Cæsaraugustanum, item Prudentium *sub uno sepulcro* dixisse, quamvis de aliis martyribus loquatur ejusdem conventus juridici, qui ad omnem Aragoniam, partem Cataloniae, Navarrae, Rioxæ, Guadalaxaram, Complutum, Agredam protendebatur; eo fere modo quo Lucretius, lib. v, v. 26, dixit *commune sepulcrum, rerum terra*. Verum hæc nihil utrinque juvant. Prudentius in hymno SS. martyrum Heme erii et Celedonii nusquam meminit *Calagurris*, quam tamen

nic. Hispan. ad annum 351; Antonius Possevinus, Apparatu, verbo, *Aurelius Prudentius*; Alfonso Garcia Matamoros, de Academ. Hispan.; Ludovicus Nivius, Not. in Hispan., cap. 82; Joannes Henrichus Hist., part. 2, sæc. IV, cap. 3, pag. 23; Lucas Oslander, Epitom. histor. ecclesiast., centur. 4, lib. cap. 26; Centuriatores, tom. I, centur. 4, cap. 1 pag. 681; Quenstedius, de Patriis illustrium virum sub Cæsaraugusta; Stephanus Chamillard, ed. ad usum Delphini; Martinus Carrillo, H. st. S. Valerii; Ludovicus Diez de Aux, in Version. Hispani Hymnor. Prud.; Lupercius et Bartholomæus Leonardus y Argensola, in Epistol. super hac controversia; Emmanuel Risco, Hisp. sacr., tom. XXXI, dissertatione peculiari; Carolus Augustinus Ausadus, præfat. ad versionem Italicam librorum adversus Symmachum; Andreas Mollerus, in Com. ad hymn. VIII cal. Jan.; cl. præsul Stephanus Borgia, in singulari et erudito opere, Vaticana Confessio S. Petri.

vocat oppidum nostrum; ideum postquam dixerat *no-*
ster populus, et sub uno sepulcro, statim addit :

Cæsaraugustam vocitamus urbem,
Res cui tanta est.

Ubi intelligis sepulcrum existere in ipsa urbe. De
eadem urbe pergit :

Pæna magnorum domus angelorum
Non timet mundi fragilis ruinam,
Tot sinu gestans simul offerenda
Munera Christo.

Et cum alias civitates non solum ex conventu Cæsaraugustano, 17 sed etiam ex reliqua Hispania, et extra Hispaniam, promiscue celebrasset ob martyrum patronorum decus eximium, ad Cæsaraugustam revertitur :

Tu decem sanctos revehes, et octo,
Cæsaraugusta studiosa Christi,
Verticem flavis oleis revincta
Pæcis honore.
Sola in occursum numerosiores
Martyrum turbas Dominio parasti.

Ita porro sequitur, gloriam singularem Cæsaraugustæ prædicans.

29. Cum autem alios martyres Cæsaraugustanos, præter 18 illos in quorum laudem hynnum pepigit, vellet laudare, Vincentii imprimis meminit :

Inde, Vincenti, tua palma nota est.

Et deinceps :

Nec furor quisquam sine laude nostrum
Cessit, aut clari vacuum cruoris
Martyrum semper numerus sub omni
Grandine crevit.
Nonne, Vincenti, peregre necandus
Martyr his terris tenui notasti
Sanguinis rore speciem futuri
Morte propinqua ?
Hoc colunt cives, velut ipsa membra
Cespes includat sous et paterno
Serves amplectens tumulo beati
Martyris ossa.
Noster est, quamvis procul hinc in urbe
Passus ignota, dederit sepulcri
Gloriam victor prope litus alta
Forte Sagunti.
Nos er, et nostra puer in palæstra
Arte virtutis fideique olivo
Unctus, horrendum didicit domare
Viribus hostem.
Noverat templo celebres in isto
Decies portas, deciesque palmas,
Laureis doctus patriis eadem
Laudæ cucurrit.

Ubi in carminibus animadvertere quis poterit
Vincentium natum Cæsaraugustæ, cæsaraugustanos
appellari nostros, has terras intelligi de Cæsaraugustæ,
paternum tumulum eandem urbem indicare,
Vincentium nostrum, et nostra puerum in palæstra,
qui templo in isto palmas 18 celebres noverat, et lau-
ris patriis edoctus fuerat, aperte demonstrare patriam
Cæsaraugustam. Proinde jure Thomam Tamayum de
Fargas Riscus refellit, quod putaverit S. Vincen-
tium Prudentio nostrum appellari, quia erat Chri-
stianus, et similiter Bailius Petrum Mantuanum, qui
nostra palæstra interpretatur de Valentia.

(a) Hunc cur Riscus ita appellet, ut dicat auctorem
esse nomine D. Bernardi Ibañez de Echavarrri, non as-
sequor. Etenim fuisse hominem magno et acri inge-

30. Post Vincentium laudat S. Encratiam Pruden-
tius; de qua hæc habet :

Martyrum nulli remanente vita
Contigit terris habitare nostris :
Sola tu morti propriæ superstes
Vivis in orbe.

Et infra.

Hunc novum nostræ titulum frueadum
Cæsaraugustæ dedit ipse Christus,
Juge viventis domus ut dicata
Martyris esset.

In notis ostendam non inde colligi templum S. En-
cratiæ viventi dicatum fuisse, sed solum S. Encra-
tiam pro martyre habitam, quamvis martyrio, sive
suppliciis, fuisset superstes. Nunc solum licet obser-
vare terras nostras, et nostram Cæsaraugustam videri
inuere Cæsaraugustæ natum esse Prudentium. Ex
his rejiciendus est Bernardus Ibañez de Echavarrri in
Vita S. Prudentii episcopi Turiasonensis, pag. 26, asse-
rens ex omnibus civitatibus provinciæ Tarraconensis,
scilicet Tarracone, Gerunda 18 Calagurri, Barcinone
et Cæsaraugusta, nullam a Prudentio appellari urbem
suam, excepta Calagurri. Nam num. 26 legimus Pru-
dentium de Tarracone dicere : Quo nostræ caput exci-
tatur urbis, et quamvis de Cæsaraugusta nusquam his
verbis utatur : nostra civitas, nostra urbs, nostrum oppi-
dum, tamen sæpius Cæsaraugustanos vocat nostros,
Cæsaraugustam nostram, eandem nostras terras, no-
strum populum. Quamobrem aut fallitur, aut in re inepta
tudit Bernardus Ibañez (a). Si quis tamen contendat
Prudentium de Cæsaraugusta pronomine possessivo
nostra uti quia ipse erat e provincia Tarraconensi,
a) et conventu juridico Cæsaraugustano, non video
qua ratione ex ea arce dejici possit : nam eadem fere
ratione nostram urbem Tarraconem, nostrum oppidum
Calagurrim nominasse affirmant qui Cæsaraugustano-
rum eum volunt.

31. Aliam præterea viam iniiit Riscus ut partes
Cæsaraugustanorum adjuvaret, ex iis quæ notat Theo-
doricus Ruinart in Actis S. Hippolyti. Prudentius
hymnum S. Hippolyti ad Valerianum episcopum di-
rexit, quem ita affatur :

Innumeros cineres sanctorum Romula in urbe
Vidimus, o Christi Valeriane sacer.

Et in fine hymni :

Sic me gramineo remanentem denique campo
Sedulius ægotam pastor ovem referas.

Erat igitur Prudentius ex urbe, aut diocesi, cui præ-
erat Valerianus. Ad quem locum Ruinartius adver-
tit : Hic videtur esse Valerius Cæsaraugustanus episco-
pus, qui anno 381 interfuit concilio Cæsaraugustano.
Riscus, qui concilio Valerium subscripsisse anno 380
rectius tradit, eundem episcopum esse putat cum
Valeriano Prudentii. Sed ante Riscum et Ruinar-
tium eam rationem invenerat Paulus Albinianus de
Rajas S. I., quem Tamayus in indice operis cit. re-
fert in historia ms. Cæsaraugustæ probare voluisse

nio, qui eo nomine fuerit vocatus, et vitam S. Pru-
dentii episcopi Turiasonensis litteris consignaverit,
comperit mihi est.

PRUDENTIOS.

ntium fuisse Cæsaraugustanum ex hymno S. Hippolyti, ubi se ovem Valeriani appellat, quod ex is ipsius Pauli cognoverat (a). Quod Valerianus, Valerius, in hymno Prudentii scribatur, nihil re ait Riscus: *O porque el vocativo de Valerio no le acomodarse en el verso pentametro, o porque no usaba de el como de nombre proprio, sino 19 dativo, concertado con la voz, Saccr.* Displient rationes, et præsertim prima (b).

52. Minime tamen animus nobis est inficiari, aliam conjecturam ex hymno S. Hippolyti pro Cæsaraugusta capi posse: nam ex hymno 18 martyrum Cæsaraugustanorum liquet e familia Valeriorum plures fuisse episcopos Cæsaraugustanos:

Hic sacerdotum domus infulata
Valeriorum.

Potuit ergo aliquis ex hac familia episcopus nominari *Valerianus*, ut passim hæc nomen derivatio in familiis Romanis accidebat, scilicet *Constans, Constantius, Constantinus*; potuit etiam Valerius ille, qui concilio Cæsaraugustano interfuit, *Valerius Valerianus* appellari, ut Claudius Claudianus, aliique simili modo, aut ab aliis *Valerius*, ab aliis *Valerianus* (c). Ex catalogis episcoporum Cæsaraugustanorum post Valerium illum secundum anno 580 nihil aliud eruitur usque ad annum 458, quo N. episcopus præsidebat. In catalogo episcoporum Calagurritanorum primus certi nominis episcopus indicatur Silvannus circa annum 457. Nicolaus Antonius ex præjudicata opinione quod Prudentius esset Calagurritanus, asse-

ruit *Calagurri sub Valeriano antistite* hymnum editum Hippolyti. Verum etsi liquido pateret Valerianum aut Cæsaraugustanum, aut Calagurrit nam sedem tenuisse, an tuto confici posset aut Cæsaraugustanum, aut Calagurritanum fuisse Prudentium? Hæc equidem puto. Cur enim non potuerit se ovem episcopi nuncupare, in cujus diocesi per aliquod temporis spatium domicilium fixisset? Atqui Prudentius ejusmodi curriculum vite tenuit, ut multis diversisque in locis diu videatur esse commoratus.

53. Illud quidem ex hymno 18 martyrum arguitur, Prudentium Cæsaraugustæ aliquando, et tunc maxime cum hymnum condidit, constitisse (d) (h) (d). Illis accedit Cæsaraugustæ existisse familiam Clementum, ut probat Henricus Florez tom. I Numismat., tabul. 9, num. 9, ex qua fuisse Prudentium idem fateatur, 20 quamvis alioquin Calagurri natum existimet. Hæc fere sunt quæ si non certam sententiam, at probabilem saltem conjecturam elicere possunt ut Prudentius Cæsaraugustanus fuisse dicatur (e)

54. Jam vero cur Calagurris (nobis *Calahorra*) eivem suum repetat Prudentium, enucleandum est (f) (g) (f). Qui Calagurri Prudentii patriam statuunt, hæc leve præsidium habent in hymno SS. martyrum Hemeterii et Celedonii: non quod eos martyres aut omnes alios celebraverit; exigui enim roboris hæc conjectura Moreti et Florezii, Prudentium suæ patriæ patronos cæteris martyribus præfuisse, et de causa eorum hymnum primo loco posuisse. Gra-

(a) Qui Chronicon Dextri, aliorumque, architectati sunt, minime id ignorarunt, ideoque Valerium dictum quoque fuisse *Valerianum* pro explorato traderunt. Notandum tamen, in concilio Hisp. apud cardinalem Aguirre concilio Cæsaraugustano anno 580 subscribere Valerium novo loco, minime vero declarari eum esse episcopum Cæsaraugustanum. Loaisa quidem Valerium hoc titulo donavit in collectione concilior. Hispan., sed, ut ego arbitror, solum ex probabili conjectura.

(b) Quid enim est quod vocativus *Valeri* non cadit in versum pentameterum? De vocativo quidem *Valeriane* id si dixisset, annuarem: tres enim primæ syllabæ sunt breves, quarum prima ob necessitatem producitur a Prudentio. At nullum esset peccatum, si pentameterum versum ita formasset:

Vidimus, o Christi præsul amans, Valeri,

aut quid simile. Neque item *Valeriane sacer*, sic interpretabor: *O sacerdos e familia Valeriorum.*

(c) Non prætermissum, Valerium Aureiiumque (quod est Prudentii nomen) idem nomen ejusdem familiaritæ indicari in Onomastico Glandorpii, quasi anagrammaticæ compositum, quod ridiculum puto.

(d) Audi ejus verba de S. Encratis:

Vidimus partem jecoris repulsam
Ungulis longe jacuisse pressis.

Audi alia in fine:

Nos pio fletu, date, perluamus
Marmorum suæ, quibus est operata
Spes, ut absolvam retinaculorum
Vincla meorum.
Sterne te totam generosa sanetis
Civitas mecum tumulis.

(e) Quod pene me fugerat, monere volui, Cæsar-

augustam Hispanis esse *Zaragoza*, non *Saragosa*, ut ait Remus Epist. ad Weitzium, neque *Saragossa* sicut *Caragoga*, ut Ludewigius loquitur in Prudentii Vita, nisi duplici C in *Caragoga* suffigatur virgula, ut facere solent Hispani, cum per z non scribunt. Neque propterea quidquam detractum volo Ludewigio, aut aliis, qui, dum res nostras illustrant, sæpe in hujusmodi errores incidunt, sed magis eis faveo propter difficultatem, nihilominus nostrorum laudes celebrant; ut hic Ludewigius, qui vitas poetarum Christianorum scribere meditatus, initium fecit, ut ait, *a mirabilissimo Prudentio*, in quo etiam substitit, aliis studiis et occupationibus implicatus.

(f) Ita judicant Garcia Loaisa Collection. concilior. Hisp. post concilium Lucense; Joannes Mariana, Hist. Hispan. lib. iv, cap. 7; Joannes Martini, lib. xxi, pag. 25, apud Nicol. Antonium; Thome Tamayo de Vargas loc. cit.; Nic. Antonius, Bib. Hisp., qui ingens pondus huic causæ adjecit; Gaudastus, in præfat. Manual. Biblic.; Georgius Fabricius, in Comment. in hymnos quosdam Prudentii edit. Weitz. pag. 308; Rivetus, Crit. sacr. lib. ii cap. 26; auctor dissertationis laudatæ, num. 18; Fabricius, Bib'ioth. Lat. vet. tom. II, cap. 2, lib. iv; Joseph Moret, lib. i Annal., cap. 4; Henricus Florez, tom. XV Hisp. sacr., pag. 528, et tom. XXIX pag. 292; Arnaldus Oihenart in opere: *Notitia utriusque Vasconia*, cap. 7, pag. 159; Joseph Rodriguez de Castro, tom. II Bibl. Hisp., pag. 213 et seqq.; Tillemont, Hist. ecclési. tom. X, pag. 560 Christophorus Cellarius, in præfat. ad editionem Prudentii, qui Calagurrim Nasciam intelligit; Bernardus Ibanez de Echavari, loc. cit.; Ludewigius Prudentium Calagurri natum, honores virum Cæsaraugustæ gessisse probabile existimat.

la epigrammata quatuor versibus concluduntur. Si data opera, neque ullus ex eis versus in iquo opere Prudentii integer apparet, cum de eodem sæpe sermonem habeat. Similiter igitur et Prudentium aut ea tetrasticha ad explicandi picturarum in templis ordinasse, ut modo dicitur aut insigniores Scripturæ locos in breves et capita redegisse, ut opus a cæteris diversum ret, in quo sui ubique similis hisdem sæpe est videtur, quod in commentariis planius peritur (a).

Quod si velis, Dittochorum ab aliquo primum esse, seu Amæna Prudentii fuisse inscriptum, alius fecerit Amænus Prudentius, alius Amæniciter nominaverit, non absurde quidem veris. Fuisse autem alterum poetam Hispanum in dictum, a Prudentio nostro diversum, qui eum elucubratus fuerit, temere conjecit Pui-Brietius, lib. iv de Poetis. Michael a S. Josephi historiographi crit., verbo Amænus ait Amœnum quendam poetam Græcum, sed opus sub humine inter portas Christianos editum, esse tui. Melchior Goldastus in præfatione Manuali gloriatur, se primum Prudentium Amœnum et aliis Prudentiis addidisse, quem Hispanum et ferme supparem Prudentio Turianonensi, et Aurelio Clementi existimat; atque hoc utrumque nomen Prudentii et Amœni connectit dubitavit asserere Gennadium, hominibus scriptorum inter se æqualium deceptum, scribum non potuisse discernere. Emmanuel Riscus modum dissentit a Dupino, qui putat Dittochese epitomen quamdam operis Prudentiani, adio laudati, ab Amœno confectam (b).

69. Quo autem anno cœperit Prudentius scribendum liquet, quamvis plerique asseruerint eum tatis 57 ad carmina sacra pangenda animum esse: nam ex præfatione, unde argumentum solum licet inferre cum anno 57 ætatis sua ha edidisse, quorum aut pleraque aut omnia, le vero est, ante diversis temporibus composita.

Profecto vix dubium est quin duos contra legem Theodosii ante annum Christi 404 contra Theodosios legem vulgavit, qua sacrificia prohibuit anno 392: *Nullus omnino, ex*

quolibet genere, ordine hominum, dignitatum, vel in potestate positus, vel honore perfunctus, siue potens sorte nascendi, seu humilis genere, condicione, fortuna: in nullo penitus loco, in nulla urbe, sensu carentibus simulacris, vel insontem victimam caedat: vel secretiore piaculo, larem ignem ero genium (leg. larem igne, mero genium), penates nidore veneratus, accendat lumina, inponat tura, sarta suspendat, etc. Vide lib. xvi cod. Theod., tit. 10, leg. 12, et confer ibid. leg. 11, qua per Ægyptum sacrificia, aditusque templorum interdicuntur, Tatiano et Symmacho coss., anno 391. Secutus sum codicis orthographiam (c).

70. Ad has leges Theodosii potius quam ad exilium Symmachi, quod opinatur Riscus, respexisse judico Prudentium lib. i adversus Symmachum, vers. 507.

Talibus edictis Urbs informata refugit
Errores vetores, et turbida ab ore vieto
Nubila discussit; jam nobilitate parata
Æternas tentare vias, Christumque vocantem
Magnanimo ductore sequi, et spem vitæ in ævum.

Symmachum reducem pro ara Victoriæ recuperanda novum aliquem conatum adhibuisse multis persuadere vult Riscus. Ego neque id necesse esse, neque ullo argumento ostendi posse existimo. Etsi enim assentiri nolis Nic. Antonio, affirmanti Prudentium post annum 405 carminis sui novum argumentum sumere voluisse ex relatione Symmachi *styli exercendi gratia*, tamen poteris tenere Prudentium *non tantum styli exercendi gratia*, sed etiam ut idolorum cultum funditus everteret, Symmachi relationem impugnasse. Sæpe enim fit ut opus aliquod a pluribus modo citius, modo serius, refellatur; 49 et Symmachi relatio, hominis tunc eloquentissimi, a multis, ut probabilissimum est, expetita et lecta, studia quorundam ad fidem catholicam amplectendam tardare poterat, nisi plenius quam fecerat Ambrosius, refutaretur. Itaque Prudentius, ut ego conjicio, anno circiter 403 Romam adveniens, et Symmachi relationem aut tunc primum videns (non enim tunc volumina eadem facilitate qua nunc divulgabantur) aut observans in deliciis gentilium eam esse, et immodicis laudibus evehi, impugnationem aggressus est. Cl. Emmanuel Riscus aliquem novum conatum Symmachi adfuisse inde colligit, quod cum Symmachus

dem Barthius, lib. vi, cap. 1, nomen Amœni dicitur originem explicat: *Sic luculentissimus talis Prudentius a prisca descriptoribus Amœnominatus est, quia omnium Christianorum in amœnitate et varietate lyricorum carminum in principis. Nam qui brevitarium illud, quod titulo inscribitur, Prudentio abjudicant, in nullo modo bene judicio utuntur. Exempla profert, qui descriptorum liberalitate cognoverunt: Plautus Asinius, Ovidius Geta, Aquilinus, Ausonius Pæonius, Propertius Cælius Apitius, Martialis Cocus, Petronius Persius Severus, Sallustius Liberalis, Ovidius Claudianus Magnus, Sidonius Modestus, eius Exiguus, Abbo Cernuus, Radulfus Ardennensis, Sulpitius Rhetor, Prosper Rhetor.*

D Juvenalis Ethicus.

(b) Titulos diversos ejus opusculi invenies cap. 4, in cold. mss. Mariettus ex codice Vat. id exhibet: *Fecit enim multos libros, unum, quem prætitularis Diocænum, id est duplicem refectorem vocans de Veteri et Novo Testamento, et alios, quos præmanibus habemus, si perscrutari placet. Confer nostros commentarios in titulum hujus operis.*

(c) Quoniam Theodosiani codicis mentio incidit, non differam monere, paulo ante num. 50, cum ex eo duo essent præsides Baticæ recensendi, omissum fuisse alterum. Legendum ergo: *Præsides Baticæ erant, incertus anno 528, ad quem data lex 1 de distr. Pign., Egnatius Faustinus, ad quem data anno 537 lex 2 de distr. Pign.*

dicat se iterum senatus esse legatum, Prudentius A cum cæteris pulcherrimis versibus, quibus liber 11 adversus Symmachum concluditur. Prohibitus reve-
ra est ludus gladiatorum anno 404, aut postea, occa-
sione accepta ex morte Telemachi monachi, qui spe-
ctaculum illud crudele palam reprehendens, a spe-
ctatoribus lapidibus est obrutus. *Qua re cognita*, ait
Theodoretus lib. 7 Hist., cap. 26, *imperator admira-*
bilis Telemachum in martyrum invictorum numerum
ascripit, crudele autem illud spectaculi genus penitu-
sustulit. Gothofredus, in Comment. ad leg. 1 cod
Theod., lib. xv, tit. 12 de Gladiatoribus, ex hoc Theo-
doreti loco et ex versibus Prudentii plures Baron-
aliorumque errores emendat. Non video quo jur-
Riscus neget de cæde Telemachi sub Honorio cor-
stare, ac propterea prohibitionem ludi gladiator-
um carmini Prudentii, de quo constat, esse ascribendam
siquidem Theodoreti narratio perspicua est, aucto-
ritasque gravis: neque aliunde ostenditur ab Honorio
51 sceleratum illud spectaculum fuisse vetitum
ex Theodoro, et qui illum secuti sunt. Credam
etiam licenter, ex Prudentii hortatione imperatore
permotum pariter fuisse, quanquam id mihi clare
patet (c).

Aspice, quam pleno subsellia nostra senatu
Decernant, infame Jovis pulvinar, et omne
Idolium longe purgata ex Urbe fugandum (a).

71. At vero ex his versibus non recte probatur
Symmachum denuo tentasse aram Victoriæ excitare
aut petere. Prudentius enim, Symmachum in fine
libri primum alloquens, exemplum aliorum senatorum
exponit, ut eum ad bonam frugem reducat. Similiter
quod addit Prudentius vers. 624 :

Ipse magistratum tibi consuli, ipse tribunal
Contulit, auratumque togæ donavit amictum,
Cujus religio tibi displicet, o pereuntium
Assertor divum.

Id, inquam, probat quidem Symmachum in eadem
sententia post suum consulatum perstitisse, non vero
quod rursus conatus fuerit ab imperatore aram Vi-
ctoriæ obtinere. Narrat Sigebertus Gemblacensis,
qui sæculo XII floruit, cum Radagaisus Scythia in
Italiam irruisset anno 407, Symmachum eas calamita-
tes fidei Christianæ imputasse, contra quas blas-
phemias S. Augustinus libros de Civitate Dei, Oro-
sius historiam, et Prudentius libros adversus Sym-
machum 50 scripserunt; quod postremum cum rati-
one temporum, et versibus Prudentii de bello Pol-
lentino minime cohæret (b).

72. Alia ratio ad nostram sententiam confirman-
dam sumitur ex carminibus quibus invenitur in lu-
dum gladiatorium, quem ab Honorio prohiberi postu-
lat vers. 1113 et seqq.

Quod genus ut sceleris jam nesciat aurea Roma,
Te precor, Ausonii dux augustissime regni,
Et tam triste sacrum jubeas, ut cætera, tolli.
Perspice, nonne vacat meriti locus iste paterni?

(a) Sapienter monet Riscus, corrigendum esse
Joan. Albertum Fabricium in Bibl. vet. Lat., qui
non paucos fuisse in senatu, qui cum Symmacho fa-
cerent, arguit ex versibus Prudentii ita truncatis :

Aspice, quam pleno subsellia nostra senatu
Decernant infame Jovis pulvinar.

Quem errorem in Biblioth. Hispan. non animadvertit
Rodriguezus de Castro, quamvis post Riscum scri-
pserit, et totum Fabricii locum Hispanicè reddiderit.

(b) Sigebertum tempora (quod attinet ad Pruden-
tium) confundere Riscus observat, qui proinde affir-
mat Symmachum, *nulla nova occasione oblata*, paulo
post bellum Pollentinum, et ante annum 404 veteres
querelas renovasse. Sed cum Prudentius iisdem om-
nino argumentis respondeat, quæ in Symmachii rela-
tione leguntur, non audeo asserere renovatas esse
querelas, præsertim, *nulla nova oblata causa*. Ait Pruden-
tius lib. II, vers. 685 :

Et sunt qui nobis bella exprobrare sinistra
Non dubitent...
Qui infli præteritam cladem veteresque dolores
Incitant iterum, videant, me tempore vestro
Jam nil tale pati.

Quod totum spectat ad relationem Symmachii ever-
rendam, qua ex idolorum cultu orbem redactum in
leges Romanas, Hannibalem a mœnibus, a Capitolio
Senonas depulso asseritur. Itaque Prudentius tem-
pora vetera sub Hannibale, et Senonibus cum præ-
sentibus conferens, ita prosequitur :

73. De opusculis Prudentii quæ exstant quæque
perierunt, abunde diximus: nam varias uti-
que inscriptiones partim inter codices mss. nobis
imus, partim inter editiones referendas, partim in
commentariis. Nunc poemata nulla describam, quæ
aut dubia videntur esse Prudentii opera, aut suppo-
sita. Barthius lib. I Advers., cap. 3, producit iambum
C in Spiritu sancti missionem, quem Prudentio
Paulino adjudicandum censet, ex veteribus membra-
nis, in quibus erant Lactantii carmina de passione

Tentavit Geticus nuper delere tyrannus
Italiam...
Dejulit hos nimbos equitum non pervigil anser.

Et quæ sequuntur ad victoriam in bello Pollentino re-
portatam pertinentia. Ex quo liquido apparet Pru-
dentium post bellum Pollentinum scripsisse, non au-
tem multo post, quia cum Honorius Romam redierit
in eunte anno 404, nondum reversum, cum scriberet
Prudentius, illi versus clare arguunt, vers. 745 et
seqq. lib. II :

Quo te suscipiam gremio, fortissimè princeps,
Quos spargam flores?

(c) Baronius mortem martyrii Telemachi similiter
enarrat ad annum 395 ex Martyrologio Romano, die
1 Januarii: *Romæ S. Almachii martyris, qui, jubente*
Alypio Urbis præfecto, cum diceret: Hodie octava
dominici diei sunt, cessate a superstitionibus idolorum,
et a sacrificiis pollutis, a gladiatoribus occisus est.
Hunc Almachium esse ipsum Telemachum Theodo-
reti, remque accidisse sub Theodosio, non sub Ho-
norio, contendit Baronius. Mihi hæc in re neque Ba-
ronius, neque Bollandus faciunt satis, magisque
credam Almachii martyrii ad Domitiani tempora
esse referendum, quam Theodoretum in Telemachi,
ejusque tempore errasse. Alypium in Catalogo præ-
fectorum Urbis, quem Corsinius edidit, non invenio.
Almachium sub Domitiano martyrii palmam assecu-
tum plures tradunt, ut videri potest apud Bollandum
tom. I, Januar. ad diem 1. De aliis, quæ ad aram
Victoriæ eversam pertinent, fusius dicam in prolego-
menis tom. II.

Domini, Venantii Fortunati elegiæ non pauca, Pauli et Ausonii cantica hexametro scripta, inter quæ restrema invenitur hic iambus :

DE MISSIONE SPIRITUS SANCTI.

Completa quinque festa cum decies dies
Novante ferrent orbula,
Promissione proximante Spiritus,
Qui veritatem traderet.
Pollicitus ipse Christus ut suis erat,
Priusquam abiret ad Patrem,
Annoverat quos finem adusque terminum
A principante exordio.
Duodecim cum congregati apostoli
Oraciones dicereant,
Ut exituri mundum in omnem chrismate
Prius ungerentur coclico,
52 Repente motos cardines vibrans domus
Tremefacta nutabat procul.
Quadrangulares ventus impellens cubos,
Molem morebat arduam,
A fronte sphyryrus (sic), curus a tergo volat,
Alaxque discordes quatit,
Latere ex utroque notus, et aquilo corruunt,
Pugnantque lecta frangere.
Aer tumultu dissidente fluctuat,
Fremuntque pulsati parietes.
Unum revulsa diceres sandamina
Rultura momentum solo.
Hæc inter icti mente percussa sedent,
Ut fulminati autistites.
Nec mora solutis concinunt linguis Deum,
Peregrina docti carmina.
Judæa turba nesciens nisi sono
Movere Hebræo pectinem,
Graio, Latino, Parthico, Babylonico,
Egyptio, atque Persico,
Quin mille linguis congruenter incinens,
Dei sonat magnalia.
Dei repleta spiritu Deum sonat,
Promissa qui servans patrum,
Misit per alvum Virginis puerperæ
Natum sibi ante sæcula.
In tempore ante tempus ut genitus foret
Cubetis saluti gentibus.
Jam devotus hora cum metis venit,
Salutifer Paracletus
Descendit in nos, ut novæ testes novi
Vitæ feramur gentibus.
Hæc illa Patrum vota complevit dies,
Tot præstolata sæculis.
Hæc spe piorum primus Abraham pater
Instruxit Isaac suum.
Hæc Israel duodecim per stemmata
Benedicta traxit germina
Regum omnis illa cum profetis (sic) gloria
Cæterva vivit perpetim.
53 Hanc nuntiariunt patribus nostris patres,
Hanc nos nepotibus damus,
Ad quos beati jamque venerunt dies,
Ut simus horum interpretes.
Nos ante mundi conditi primordia
Præfixa vidimus Deo.
Nos illa testes, quæ videmus, dicimus,
Ut populus omnis audiat.
Hæc tuba profecta de Sion, magnalibus
Orbem replevit Messis,
Qua sol relicto vespere auroram refert,
Et mane mutat vespere.
Hic audietur regna per mundi sonus,
Christumque discent cardines.
Septentrione nil sub algido latet,
Nil auster humanum premit,

(a) Ita enim lib. VIII Advers. cap. 12, disserit: DIRÆ BATHLONIS ADAMNES. Paulinus in psalmo CXXVI iisdem verbis usus est; nisi et illud tamen carmen PRUDENTIANUM, ut multa esse aliis titulis hodie inscripta suspicamur. Cum enim omnium Christianorum poetarum propter eruditionem et materiam hic fuerit facile princeps, cœcibus ipsis facta et confusio auctorum. Cæterum inter opera certa S. Paulini exstat carmen ad Cytherium de naufragio Martiniani, quod huic iambus de

PATROL. LIX.

Quod non ad hujus classicum vocis frequens
Adoret in monte Israel.
Adsunt relicti sæcula idola nova,
Fugiuntque victi demones.
Excisa signo est regia inferni crucis,
Vexilla quod Christi ferunt.
Deo rebelles nocte sub Stygia latent
Non liberandi exercitus.
Victor tropæa Christus intulit polo
Ad dexteram Dei Patris.
Hæc elocutos flammeæ linguæ super
Peudere visæ cœlitus,
Ut quemque Christi Spiritus repleverat.
Ardebat hoc animam modo.
Mysteriorum turba Judæa lasciena,
Risit profanis gestibus,
Et exterorum festa visitans cohors
Hierusalem intra mœnia,
Ut hos loquentes quisque vocibus suis
Suo audit idiomate.
Percussus animus, ratio cui nihil valet,
Miraculum eludit joco.
At Petrus acer multilingui carmine
Solutus ora prædicat.
54 Deum parentem, filium, atque Spiritum
Ab usque mundi exordio,
Cum mille gentes ore adessent dissono,
Inerudit millia,
Suo audire quisque d'centem sono,
Et credidere plurimi.
Hæc prima lux est congregatæ ecclesiæ,
Hinc orsa, in æternum manet.
Idem ille linguis qui volans flammantibus
Apparuit testes super,
Servavit illam, donec extremo tuba
Sonitu excitabit mortuos.
Translata tum migrabit in sinum Abraham,
Visura Christum perpetim.

B

C

D

74. Hoc hymno excerpto, *Velim*, inquit Barthius, *lectione Prudentii, et Paulini exercitatus, et recens aliquis judicet, an possit aliquid eorum scriptis esse similis*. Si Barthio cogar respondere, aperte dicam, cum Prudentium et Paulinum valde esse inter se dissimiles, tum hunc iambum ad Paulini propius quam ad Prudentii stylum accedere. Nam Paulinum quoque hymnos scripsisse indicat ipse epist. 45 ad Alipium: *Et hoc scribas mihi, quem hymnum meum cognoveris*. Genuadius Paulinum refert fecisse *Sacramentarium et Hymnarium*. Ubi aliqui male interpretantur unum tantum hymnum, cum Hymnarium (ut *Sacramentarium*) liber sit ecclesiasticus, pluresque hymnos comprehendat. Nihilominus Barthius multa etiam, quæ Paulini nomine inscripta sunt, Prudentiana esse suspicatur (a). In iambis præmissis conjicit legendum, vers. 7, *vitæ* vel *summum* pro *finem*. In officio Gothico Isidoriano, seu Mozarabico hymnus S. Vincentii recitatur ex hymno in ejus honorem a Prudentio composito, et octo aliis strophis initio additis, quas Prudentii videri esse Joseph Blanchinius in notis ad codicem Veronensem officii Isidoriani jactavit, ignarus certe, quam diversæ illæ essent strophæ a stylo Prudentiano, **55** quamque erroribus metricis referret (b). De *Floribus psalmodum*, quod est Prudentii

missione Spiritus sancti adeo est simile, ut ovo ovum non sit similis.

(b) Eccillas:

Adest miranda passio
Levitæ sancti martyris,
Cui clara virtute flagrans
Corona Vincenti datur.
Beatus ille spiritus,
Quem post triumphum prælii,
Post vincla dira carceris,
Cœlestis aula suscepit.

20

Trecensis opus, sed a nonneme Clementi Prudentio affligitur, dicam cap. 4 in codice Vatic. Alex. n. d. 334. Qualis sit hymnus in B. Virginem Mariam, Prudentio nostro ascriptus in catalogo bibliothecae Parisinae, cerere non novi; sed opinor, alterius Prudentii esse opus. Vide num. 98. Carmen *de Fide* in eodem catalogo laudatum a Psychomachia non distinguo. Confer num. eundem 98. Joan. Chr. Ritterus, in dissertatione *de Aqua ex Christi latere profuente*, part. 2 Thesauri theologico-philologici, Amstelodami, 1703, Aurelius Prudentius, ait, non vilis in Ecclesia existimationis, vulneris hujus (lateris Christi) magnitudinem hoc modo exprimit:

Si cor habes maculatum,
Inspice vulnus tam laetum:
Cordis ejus illinc fluit
Uuda, quae sordes abluit.

Non explicat unde hos versus extraxerit: sed Prudentii stylum parum callet, qui eos Prudentii esse crediderit. Neque apud Prudentium invenio versum, quem illi attribuit Barthius lib. xli Advers., cap. 27:

Jam mihi per rupes videor lucosque sonantes.

Fortasse pro alio poeta nomen Prudentii Barthio excidit.

CAPUT IV.

Codices mss. operum Prudentii.

56 75. Qui codices mss. Prudentii, et ubinam laetant, notas etiam et interpretationes mss. in eundem ex diversis catalogis aliisque documentis hoc capite complectar, molesto quidem, sed non inutili labore, ex quo scilicet possit divinus poeta magis magisque illustrari. Fabricius in Biblioth. vet. Lat. laudat Prudentii codicem perantiquum in bibliotheca Ambrosiana Mediolani existentem, quo nullum remotioris antiquitatis se vidisse testatur Montfauconius *Diar. Italic.*, pag. 18, quique ad saeculum vii aut viii refertur. Vide num. 80 circa hunc codicem. Holstenius in epistola de fulcris seu verubus Dianae Ephesiae obscurum Minucii Felicis locum explicat, veramque lectionem restituit ex alio simili Prudentii loco in codice praestantissimo Urbinatis bibliothecae, ad Vaticanam translato, cujus meminit quoque Fabricius, de quo nos postea dicemus. Edmundus Martene in *Itinere litterario duorum Maurinorum sine nomine auctoris Gallice edito* part. 2, pag. 138, inter codices caenobii Monasteriensis (*Munster*) recenset poemata Prudentii saeculo x exarata. Joannes Aloy-

Omnes mirantur perpetim
Post tactum cruorem martyrem,
Quem testularum fragmine
Mucrone acuto vulnerant.
Dolore nullo frangitur,
Nullaque poena vincitur,
Flammas ferens per ungulas,
Robusta permansit fides.
Ex hinc reponunt mollibus
Christi fidelem militem,
Carnis relicto corpore
Ad astra migrat spiritus.
Vesanus imperator feris
Ris jactum cadaver mandat,
Custode corvo, corpore
Famis lupina pellitur.
Gravis tyrannum inexcitat
Furor, jubetque martyrem,

sius Mingarellius praefat. Fasciculi anecdotorum describit codicem carminum S. Paulini, exstantem in bibliotheca S. Salvatoris Bononiae, a Lippo Platesio saeculo, ut opinatur, xiv exaratum, ubi post tredecim Paulini carmina occurrunt haec Prudentii opera: *Apotheosis, id est, de Divinitate, Prudentii poetae clarissimi. Ejusdem Prudentii carmen vel liber contra Haereticos Patripassianos... Liber contra Unionitas... Carmina vel liber contra Judaeos... Carmen vel liber adversus Haereticos et infideles Homuncionitas... Liber de Natura animae... Liber contra Phantasticos... Marcionigenia... Liber contra Marcionitas... Liber dictus Psychomachia.* Hujus codicis varias lectiones mecum communicavit amicus noster Rochus Meacciaca, qui universam historiam ecclesiasticam una cum aliis amicis nostris diligenter aggressus est illustrare. Codex Bononiensis solum continet Apotheosin, Hamartigeniam, Psychomachiam: mendosus est et fortasse ex Platesii arbitrio corruptus.

76. Nicolaus Antonius in *Biblioth. vet. Hisp. de quodam codice Vaticano haec tradidit: In Vaticana bibliotheca codex antiquae satissimae, cui affixus est num. 5821, Prudentii omnia opera continens. In cujus primo folio notam legimus recentioris manus: Joannes Antonius Mariettus 57 soc. Jesu presbyter hunc librum, cum Pragae degerem, accepi dono a Christophoro Colero viro doctissimo: cumque illum cum aliquot mss. variis in locis diligentissime contulerim, et nominatim cum celeberrimo vetustissimo illo, quod Ratisbonae in S. Emerami (Emeriani scribit Nic. Antonius) bibliotheca asservatur; et optimae notae, et ante multos annos ab exercitissimo antiquario conscriptum esse censeo: mdcxviii, idibus Julii. Is Mariettus editionem Prudentii Aldinam anni 1501 cum hoc codice aliisque diligentissime contulit, variasque lectiones margini adjecit, quas, cum feret occasio, annotabimus. Exstat enim liber in bibliotheca collegii Romani: ex quo supra, num. 49 et 68, nonnulla dedimus. Dubito autem, isne ipse Mariettus, an alius, editionem Prudentii Coloniensem anni 1589, et 1594 ex prima recensione Giselini procuratam, exstantem in eadem bibliotheca, cum editione Sighardi, et quodam codice mss. contulerit, in cujus fine descripsit etiam versus Constantinae, Constantini filiae, aliosque S. Damasi in honorem S. Agnes, excerptos, opinor. D ex codice Prudentiano post hunc S. Agnes (a).*

Insutum parvo eculeo,
Ponti profundo immergere
Honor summus redditur
Jubente Christo littori
Refectis undis levibus
Praevenit omnes remigeo.
Tu solus, o bis inclyte, etc.

In Breviario Isidoriano clare legitur stroph. 5, vers. 3, *Carnis relicto pondere pro corpore*, et stroph. 8, vers. 4, *remigea pro remigeo*, quod non advertit Blanchinius, qui pro diversa scriptura legit *suscipit pro suscepit, factum pro tactum, fragmina pro fragmine*.

(a) Addidit autem hanc notam: *Editio haec Sighardi Antuerpiae 1556 cum commentariis Nebrissensibus, in-8º, est hujusmodi, ut multa habeat adnotata ad oram libri,*

In hoc codice ex libro Cathemerinon erat tantum hymnus viii kal. Januar., et sequens Epiphaniæ hymnus usque ad stropham: *Inter coevi sanguinis*. At in hymnis tamen præcedentibus adverte nonnullas lectiones variantes, notatas littera P, quæ an codicem Palatinum, an Pragensem, an alium indicet, ignoro: non enim potius significat, cum aliquando scribatur, sicut etiam habet P. Liber Peristephanon in eodem codice incipiebat a versu 107: *Hæc coerces, torquet, urit, hæc catenas incutit*. Ad hymnum S. Fructuosi observat anonymus, qui codicem conferebat, suum codicem Sichardi codice antiquiorem, et meliorem esse, et plerasque lectiones, quas Sichardus probat, notatas esse in suo, sed recentiori manu. Reliqua omnia Prudentii opera aderant in hoc codice, nisi quod in lib. II adversus Symmachum versui 264 nota erat apposita, reliqua ad finem usque desiderari. Idem anonymus nonnunquam verba quædam Prudentii explicuit, 58 sive ipse ea est interpretatus, sive ex codice interpretationes sumpsit, quas suis locis representabimus. Fere pro certo habeo, hunc fuisse codicem Marietti, de quo iterum inter codd. Vatic. In bibliotheca Angelica Romæ apud PP. Augustinianos vidi et contuli *Psychomachiam* ms. Codex scriptus est a quodam monacho Cisterciensi anno 1472 ex exemplari pervotato, ut videtur, sed non sine erroribus (a). Hunc codicem appellabo *Angelicum*, sive primis litteris *Ang.* Loco codicis esse potest editio Prudentii Weitziana cum variis lectionibus mss. ex veteri codice penes cl. præsulem Josephum Antonium Reggium, qui non solum hanc editionem, sed codices omnes Vaticanos Prudentii et quasdam suas animadversiones ex recondita doctrina et assidua lectione collectas singulari humanitate mecum communicavit. Itaque erudito custodi bibliothecæ Vaticanæ plurimum Romanam hanc editionem Prudentii debere grati animi causa ultro fatebor.

77. In bibliotheca Vaticana vidi et excussi omnes quotquot exstant codices quos suo ordine describam.

distincta ab iis quæ sunt in contextu, ut non facile scias quid potissimum sit Sichardi, et contingit interdum convenire cum nostro quæ sunt adnotata ad oram, interdum vero quæ in contextu, interdum neutra. Ergo esset in primis quærenda editio alia cum commentariis Nebrissensis tantummodo, et deinde cum hoc conferenda, ut videri posset, quid Sichardus restituerit; postremo utraque cum nostro, ut videremus quæ nostra sint ab aliis omnibus diversa. Ex iis tamen quæ notavi, facile est cognoscere, quænam ex nostris prius notaverat Sichardus, et quænam non viderat: nam, ut alibi diximus, liber quo se usum ait, Argentorato allatus, non videtur valde absimilis a nostro.

(a) Continet hic codex præfationem operum, *Per quinquennia*, præfationem *Psychomachia*, et *Psychomachiam*. Sequuntur quidam versus, qui dicuntur symbolum Philèphi, tum carmina Lactantii, ac Sæculus de Festo paschali.

(b) Ad oram est quædam animadversio de poemate et auctore, cujus elegantiam ex his verbis degustes, licet: *In principio istius libri inquiruntur ea quæ in aliorum librorum inquiruntur principiis. scilicet quot et quales sint causæ*, etc. Tum distinguit quatuor

Inter codices Vaticanos (nam in bibliotheca Vaticana alii codices vocantur *Vaticani*, alii *Alexandrini*, alii *Urbinales*, alii *Ottoboniani*, e diversis bibliothecis plurimum pontificum jussu in Vaticanam translati), 1° codex n. 2766, pag. 81, pergamen., in 8°, exaratus, ut creditur, sæculo XII; inter alia aliorum carmina continet *Psychomachiam*, sive de Pugna animæ, primis litteris rubris, notatiunculis ad marginem, sed in principio tantum, nullis titulis, quales sunt in aliis, sine diphthongis: scribitur *hostentatrix, hictibus*, etc. In fine, *Explicit liber*. Plurimis scætet mendis: hunc nominamus codicem E.

2° Codex Vaticanus 2868, pag. 51, membranac., in-4°, sæculi XIII. In eo est *Psychomachia* inter alia diversorum auctorum poemata. Desunt tituli, etiam primus operis (b). Character accedit ad sæculum XIV. 59 Orthographia, *tempto, honero, glorie*, etc. Quam parum sit accuratus, ex primo versu discit: *Senex fidelis prima via credendi est*. Ille codex a nobis dicitur F.

3° Codex Vat. 3267, pag. 34, membran., sæc. XII, in-8°. *Psychomachia* notæ antiquæ cum glossis magnam partem erasis. Orthographia, *seuientis, fallerata, temptes, connisa, honero*. Præcedunt quædam Ovidii carmina: subsequitur Vita Prudentii ex Gennadio, ubi *Lirocheum* legitur pro Dittochæum. Item præfatio, *Per quinquennia* cum interpretatione ejus, et commentariis *Psychomachia*: quæ recentiora videntur. Huic codici nomen G dedimus.

4° Codex Vat. 3859, mem., sæc. XI, in-4. In eo exstant liber *Cathemerinon, Peristephanon, Apotheosis, Hamartigenia, libri adversus Symmachum* negligentissime scripti, *Dittochæum* sine ullo titulo poematis: in tetrastichis vero nonnulli sunt tituli, sed pueriliter scripti. Desinit dittochæum in hos versus:

Implentur nimio micarum fragmine corbes
Bissen: æternæ lauta opulentia mensæ.

Deest etiam *Psychomachia*, et conclusio carminum:

Immolat Deo Patri
Pius, fidelius, innocens (c).

causas: *materialem, formalem, efficientem et finalem*. De efficiente hæc: *Causa efficiens fuit Aurelius Prudentius, laicus, scholaris Hispanus; conjugatus fuit*. Ille fortasse desumptum est ex fine hymni S. Cassiani. Addit annotator, *Aurelium ab auro, Prudentium a prudentia seu providentia, Clementem a cæli mente dictum: Romam advenisse ac se tradidisse Ecclesiæ: primo scripsisse librum Martyrum, secundo Hymnorum, tertio de Psychomachia*. In fine codicis: *Explicit liber Prudentii de Psychomachia. Incipit Sclavi de Varo. Incipiunt Sclavi de Varo consona dicta. A Beneventano Jacobo per carmina ficta*. In eodem codice est quoddam opus Henrici Florentini elegiaco carmine.

(c) Ordo libri *Peristephanon* est: 1° SS. Hemerterius et Celedonius; 2° S. Vincentius; 3° SS. Octodecim martyres Cæsaraugustani; 4° SS. Fructuosus et socii; 5° S. Quirinus; 6° De loco, in quo martyres passi sunt, nunc baptisterium est Calagorra (de quo titulo dicam suo loco); 7° Cassianus ad *Valerianum episcopum*, (etiam hic mendum est); 8° Ypolitus (hic potius addendum, ad *Valerianum episcopum*); 9° SS. Petrus et Paulus; 10° S. Cyprianus; 11° S. Agnes;

Hunc codicem sub hoc eodem num. 3859 laudat Montfauconius in Bibliotheca bibliothecarum mss., elegantem dicit, et saeculo x aut ix scriptum putat. In catalogo, qui mihi ostensus est ex Vaticana bibliotheca, dicitur exaratus saeculo xi. Hic nobis est codex Vaticanus A, cujus glossas et varias lectiones allegamus. Collatus fuit diligentissime a Marietto cum editione Aldina ex quo nos profecimus, sed non omnino labori pepercimus: siquidem praecipua loca nos ipsi contulimus, etiam post summam Marietti diligentiam probatam, beneque perspectam. Notam characteris hujus codicis in aere incidi curavimus.

5° Codex Vaticanus 3860, saeculo eodem xi, membranaceus, in-4. Hoc quoque exemplar Mariettus cum editione Aldi contulit, et vetustius codice praecedenti existimat esse. Nos appellamus codicem B, et qualis sit ejus characteris nota, in aere ostendimus*. Hunc pariter codicem elegantem et saeculo ix scriptum affirmat Montfauconius loc. cit. Verum in eo solum est liber *Cathemerinon*, 60 non integer, liber *Peristephanon*, *Tituli historiarum*, *Apotheosis*; caetera Prudentii carmina desiderantur: adsunt autem in laudem S. Agnes carmina Constantinae, Constantini filiae et S. Damasi papae.

6° Codex Vaticanus 4318, pag. 52, saeculo xiii, chartaceus, in-8, cujus titulus est in catalogo bibliothecae Vaticanae: *Commentarii super Prudentio de columba historiarum Veteris ac Novi Testamenti (a)*.

7° Codex Vaticanus 5356, membranaceus, in-4, saeculo xiii, in catalogo bibliothecae Vaticanae inscriptus: *Prudentii liber de quibusdam vtris Veteris Testamenti*. In codice est titulus: *Incipit de Adam et Eva*. In fine: *Explicit liber Prudentii*. Primae litterae sunt versicolores: tituli tetrastichorum minio notati, sed in Novo Testamento solum est titulus primus: *De Novo Testamento, et Gabriele nuntio Christi*. Orthographia est hujusmodi: *sopnus, archa, craterem, fauille, nuptu pro nutu*. Plura menda occurrunt. Nomen huic fecimus D.

8° Codex Vaticanus 5824, antiquissimus, exaratus saeculo ix vel saltem x, ut in catalogo bibliothecae

12° S. Laurentius; 13° S. Eulalia; 14° Liber de beato Romano martyre; 15° Natalis Domini; 16° De Epiphania.

(a) Pag. 52 codicis incipiunt commentarii cum ipsis tetrastichis Dittochei, et titulus, ut ibi dicitur, est: *Incipit auctor Prudentii de nova columba (fortasse legendum, de Eva columba) historiarum Veteris Testamenti et Novi*. Finit cum tetrasticho de Apocalypsi. Sequitur pag. 63 alia expositio *Aur. Prudentii historiarum*: ac notatur auctorem habuisse tria nomina, *Prudentius*, quia *prudens* fuit; *Aureolus*, quia *aurream vitam* duxit; *Clemens*, quia [*F. quasi*] *caeli mens*, eo quod mentem in caelestibus habuerit. Additur: *Dicitur liber iste DITTOCHEUS, id est, resectio Veteris Testamenti et Novi... titulus talis est: Incipit Prudentius tractions de Veteri et Novo Testamento*. Character est sequioris aevi, etymologiae ridiculae, commentarii nobis inutiles, etiam cum manus, margini appicta, animo intento jubet esse lectorem. Itaque sine ullo

Vaticanae notatum invenio. Is est codex Marietti, de quo egimus num. 76. Nota Marietti, quam affert Nicolaus Antonius pertinet ad annum 1618 idibus Julii. Scriptum quidem a prima manu erat, in *S. Emeretiani bibliotheca*, sed emendatum fuit *S. Emerami*, quod verum est monasterii nomen. Hunc codicem frequenter laudamus, sed sub nomine *Marietti*, aut *Mar.*, non aliqua littera distinctam, ut plerosque alios Vaticanos. Characterem ejusdem codicis in aere representamus. Quid autem, et quo ordine contineat, distinctius in commentariis expraememus.

78. Ex bibliotheca Vaticana Alexandrina 1° codex 58 (olim 4225), *Hymni*; saeculi xiii, membran. In codice autem est liber *Cathemerinon*, seclusis duobus postremis hymnis *de Natali, et Epiphania Domini, et 61* carmen *Psychomachiae (b)*. Nullae sunt diphthongi: scribitur *horis pro oris, tempto, alunpnus, etc.* Huic codici nomen O imponimus.

2° Codex Vaticanus Alexandrinus 74, membran., in-8, saec. xi vel xii, *Carmina*. Haec autem sunt libri *Cathemerinon*, et *Peristephanon* usque ad hymnum S. Romani, vers. *Quid illa turpis pompa? nempe ignobiles*. Praefatio nullam habet inscriptionem. Post praefationem: *Incipit hymnus ante lucem, et in A vocis ales* depingitur gallus. Postea: *Hymnus metutinus*. In hymno, *Inventor rutili dux bone luminis* nullus est titulus. In hymno, *Da puer plectrum choreis ut canam fidelibus*, titulus jam evanuit. Hymnus, *Deus ignee fons animarum*, hanc habet inscriptionem: *C Hymnus ad exsequias mortuorum*. Desunt hymni *de Natali et Epiphania Domini*. Sequitur liber *Peristephanon* sine titulo (c). Paucae sunt diphthongi: orthographia, *sollepnem, lauachrum, hyemps*. In prima littera praefationis, *Per quinquennia*, imago Prudentii erat depicta, quantum colligere possum, eodem vestis genere quo in codice Urbinate: lineamenta oris penitus sunt erasa. Vide num. 58, cap. 1 Proleg. Hujus codicis nomen est P in nostris commentariis.

3° Codex Vaticanus Alexandrinus 321, membranaceus, in folio magno, saeculo x circiter exaratus.

nomine hunc codicem praeterimus. Cur autem *Dittocheum* inscribi soleat *de columba*, num. 64 dixi.

(b) Nulli sunt tituli neque in libro *Cathemerinon*, neque in *Psychomachia*: solum in fine *Psychomachiae* notatur: *Hic finit liber poetae Prudentii. Fides, idolatria (sic), pudicitia, libido, patientia, ira, humilitas, superbia, sobrietas, luxuria, benignitas, avaritia, concordia, discordia*. In fine vero libri *Cathemerinon*: *Explicit liber Prudentii*.

(c) Hic hymnorum ordo: 1° SS. Nemeterius et Celedonius sine titulo; 2° Passio S. Vincentii; 3° Passio SS. octodecim martyrum; 4° Passio S. Fretuosi; 5° Passio S. Quirini; 6° sine titulo, *Eleus Christo locus est, etc.*; 7° Passio S. Cassiani; 8° sine titulo hymnus S. Hippolyti; 9° Passio SS. apostolorum Petri et Pauli; 10° Passio S. Cypriani; 11° Passio S. Agnetis (sic scribit); 12° sine titulo hymnus S. Laurentii; 13° hymnus S. Eulaliae sine titulo; 14° hymnus S. Romani sine titulo.

* Hujus codicis et nonnullorum infra citatorum specimen in fronte tomi habetur, ubi etiam inveniet lector imagines acri incisas de quibus passim mentio fiet, praeter paucas quas ipsi mentioni subjecimus. Err.

describitur elogium Prudentii, Aurelius Prudentius Clemens iste partim in conspectu, etc., fore . 49 ex cod. Vat. 3859 posui. Tum inscriptio eius operum (a). Solus hic codex inter totos integer est, in quo bis conclusio carminum datur, primum post libros contra Symmachum, 22 epilogus eorum, tum post Titulos historiarum Dittochæum, quasi omnium poematum claudibacterem codicis æri incisum exhibemus: variantes lectiones annotamus sub nomine alexandrini, sive Alex. (b).

5° Codex Vaticanus Alexandrinus 334, exaratus est: Flores psalmorum cum præfatione ad viduam. Epilogus operum Prudentii, quem a bibliothecæ eius administris accepi. In codice ipso hæc lectionum præfationem ad viduam. Sane antiquissimus auctor, quoniam viduarum, seu diaconissarum in Ecclesia jam diu desit. Forte Prudentius ad tempora S. Hieronymi referendus, nisi et

Aurelii Prudentii Clementis viri consularis libri in eodem, Catemerino. Apotheoses, Amartigenia, Psychomachia, contra Symmachum, liber II contra Symmachum, Romanus, Peristephanon, Tituli historiarum. Ante præfationem, Per quinquennia jam demum inscriptio, Præfatio, et nihil aliud. Post hæc contra Symmachum legitur: De opusculis Prudentius, Immolat Deo Patri, etc. cum postversu: Quo regente vivimus. Finit contra Symmachum. Deinde: Incipiunt Tituli historiarum. Et titulos eodem veteri characterè, Epilogus, id est, in fine, Quo regente vivimus.

Profecimus etiam ex labore et industria cl. P. Chiari, qui olim Prudentii editionem meam, sedulo hunc codicem contulerat, et quæ extiterat, perhumaniter exhibuit exscribendam. Nam acceptam refero, quod editione ad usum meum per otium uti possum, quam rarissimam me monui. In codice vero Alexandrino quadam inveni, peculiari adnotatione digna. Illi sunt tituli: Hymnus ad galli cantum; Hymnus ad incensum; Hymnus ad incensum lucernæ; Hymnus ad exsequias defuncti; Hymnus VIII kalendas Januarii in Epiphania; cæteri, ut in vulgatis. Primum Cathemerinon, Incipit Apotheoses, Est una Deus, etc., cum titulis sequentibus; In contra heresim, quæ Patrem passum affirmat. Unionitas. Adversum Judæos. Contra Homines. De natura animæ. Adversum Phantasmaticos, ritum negant verum corpus habuisse. Finit Apo-

Deinde: Incipit Amartigenia liber. Et in fine: Amartigenia lib. III. Tum: Incipit Psychomachia lib. III. Post præfationem tituli margini affiguntur in fine: Finit liber III Psychomachia. De hac parte numerandi libros, latius in commentariis Psychomachiam, Incipit contra orationem Symmachii lib. I. Et post hunc: Explicit contra orationem Symmachii lib. I. Incipit liber II, feliciter mem. In Aurelii Prudentii Clementis V. C. Finit contra Symmachum liber II. Incipit ejusdem Romanus contra S. Romanum. Post hymnum S. Romani: Finit Romanus Prudentii Clementis. Incipit liber Peristephanon et tituli hymnorum sunt: 1° Hymnus in honore SS. Martyrum Eusebii et Chelidonii, Catanorum. 2° Incipit passio Laurentii beatissimi martyris. 3° Hymnus in honorem passionis Eulaliæ martyris. 4° Incipit Passio Vincentii

dicamus potius, eundem esse ac ipsum poetam Christianum, qui floruit initio v sæculi. Et postea: Inter L. Zaccagni 63 libros inventus. Operis inscriptio: Incipit Psalterium Prudentii, Domine, rex clementissime. Hunc codicem retuli, quia inter codices Prudentianos in catalogo bibliothecæ Vaticanæ collatum inveni. Auctor autem non est Aurelius Clemens Prudentius, sed alius Prudentius, scilicet Prudentius Galindo, natione Hispanus, episcopus Trecensis, de quo videri potest Nic. Antonius in Bibliotheca veteri Hispana (c).

5° Codex Vaticanus Alexandrinus 348, membran., in-8, sæculi IX, sine ullo titulo. Incipit: Per quinquennia jam decem. In fine: Explicit præfatio. Tum hæc inscriptio: Incipit liber Hymnorum Aurelii Prudentii Clementis nobilissimi ac facundissimi poetæ. Sunt nonnullæ glossæ et explicationes metrorum, et tituli minio notati (d). Magno in pretio est habendus hic codex; utinam non esset mutilus et decurtatus. Orthographia est, ymnus, inrepsi, et similia cum diphthongis. Hujus codicis nomen est I in nostris commentariis.

martyris. 5° Hymnus in honorem SS. octodecim martyrum Cæsaraugustanorum. Et in fine: Finit passio SS. octodecim. 6° Incipit Passio S. Agnes. Et postea: Finit passio S. Agnes. 7° Incipit hymnus in honorem beatissimorum martyrum Fructuosi episcopi ecclesiæ Tarraconensis, et Augurii et Enlogii diaconorum. 8° Hymnus in honorem Quirini beatissimi martyris, episcopi Ecclesiæ Siscianæ... Finit passio Quirini. 9° Incipit Passio Cassiani Fortuneliensis... Explicit. 10° Incipit de loco, in quo martyres passi sunt, nunc baptisterium est. 11° Ad Valerianum episcopum de passione Hippolyti beatissimi martyris. 12° Passio beatorum apostolorum Petri et Pauli. 13° Passio beati Cypriani martyris.

(c) Ejus Flores psalmorum exstant in editione operum cardinalis Thomasi, studio et cura Josephi Blanchini, tom. II, pag. 464. Blanchinius hoc opusculum edidit ex laudato codice Regio Vaticano 334, adjecta præfatione, et lectionibus variantibus ex alio codice Vaticano signato num. 84. Utrumque codicem putat pertinere ad sæculum X. Præfatio incipit: Cum quædam nobilis matrona, etc., nulla alia sit mentio diaconissarum. Titulus: Incipit prologus Prudentii episcopi de Flores psalmorum. In codice Vaticano 191 exstat aliud opus ejusdem Prudentii, inscriptum: Hæc Prudentius episcopus Tricasensis tam de Veteri quam de Novo collegit Testamento, et ad sacros ordines properantes memoriæ commendare præcepit, quæ et Præcepta dicuntur. Confer dicenda pag. 231 (in nota incipiente verbis Dixi num. 78).

(d) E quibus hos exscribam: Hymnus ad gallicinium. In A depingitur gallus cum viridi ramo pendenti ex ore. Hymnus matutinus. Incipit hymnus ad incensum: non apparet satis, scriptumne sit, ad incensum luminis, an lucernæ. Hymnus omni hora. Hymnus circa exsequias defunctorum. Post hunc hymnum: Finit liber primus de hymnis. Incipit liber II Peristephanon, Hymnus in honore martyrum Eusebii et Chelidonii Calagurritanorum. Sed deest totus hic hymnus et sequentes, avulsis scilicet foliis usque ad versum 1410 Passionis S. Romani, qua finita legitur: Finit Romanus Aurelii Prudentii Clementis. Incipit hymnus VIII cal. Jan. Et in fine: Finit hymnus VIII cal. Jan., hoc est, Nat. Dni. Finit Cathemerinon Prudentii Clementis. CV. CV. Incipit de opusculis suis: Immolat Deo Patri. In fine secunda manus adiecit versum, Quo regente vivimus. Post hunc versum, Inci-

6° *Codex Vaticanus Alexandrinus* 1439, in-8, membran., sæc. xi. Inscriptio est: *Aurelii Clementis Prudentii Psychomachiae liber incipit*. Aliquæ sunt glossæ ad oram, et inter lineas. Nulli pene sunt tituli. In fine: *Explicit liber. Aurelius Prudens virtutum prælia Clemens-Cum vitis cepit metrica scholasticus arte*. Sunt aliquæ correctiones recenti 64 manu, qua in prima pagina notatum est, *Nicolai Heinsii*, quasi is librum possederit. Orthographia, *onore*, *haut*, nullæ diphthongi. Satis correctus est codex hic, quem G vocamus.

7° *Codex Vaticanus Alex.* 1702, membran., in-4, sæculo xii. *Carmina*. Continetur hoc codice liber *Cathemerinon* imperfectus; nam incipit a versu 45 hymni 5, *Sed rex Niliaci littoris invido*. Post, *Incipit hymnus ante somnum*, et similiter alii tituli. Sed in hymno *Omni hora*, et *Ad exsequias* deest titulus. In hoc libro *Cathemerinon* sunt aliquæ glossæ, et prætermisissis hymnis Natalis Domini, et Epiphaniæ sequitur liber *Peristephanon*, nulla inscriptione, quæ hymnis apposita est recenti manu (a). Postea: *Pius, fidelis, innocens* cum versu ultimo, *Quo regente vivimus*: cui odæ titulus est additus recenti manu: *Operum reliquorum conclusio*. Succedit *Dittochæum* cum inscriptione recenti ad marginem: *Diptychon Veteris et Novi Testamenti, quod alii Amæno, alii Sedulio tribuunt*; de qua inscriptione vide num. 66. Deinde *Apotheosis*, qua finita legitur versus, nescio, qua manu ascriptus: *Caseus ante focum debet habere locum*. Tum præfatio *Hamartigeniæ* usque ad versum 6. Reliqua desiderantur. Scribitur, *perheunis*, et similia, desunt multæ diphthongi; glossæ pleræque, ut in Vaticano A, et Isonæ. Nomen Q fecimus.

8° *Codex Vaticanus Alexandrinus* 1855, in-4, membran., sæculi xiii, *Psychomachia cum adnotationibus*, quæ magnam partem consumptæ sunt. Desunt tituli; in fine: *Explicit liber Prudentii*. Orthographia, *temples*, *horis* pro *oris*, sine diphthongis. Notatum est in principio: *Hic codex erat ex bibliotheca S. Silvestri*: puto, in monte Quirinali. Nomen hujus codicis est L in nostris commentariis.

9° *Codex Vat. Alex.* 1858, chartaceus, in-4, sæculo xiv exaratus, *Dittochæum*. Titulus in indice operum hujus codicis est: *Prudentii Columba cum commento* (b). Hic codex scribatur anno 1472, ut *pianunt Tituli historiarum per Adam et Evm. Tetra-* *nicha*. Hoc autem non ut titulus ponitur, sed ut metri explicatio, sive nomen. Finito *Dittochæo*, *Expliciunt Tituli historiarum. Incipit Ἀποθῆωσις, id est de Divinitate*. Desunt folia post duas præfationes *Apotheoseos*.

(a) Ordo hymnorum est, 1° SS. Hemeterius et Celidonius. 2° S. Vincentius. 3° S. Laurentius. 4° S. Hippolytus. 5° S. Cyprianus. 6° SS. Petrus et Paulus. 7° SS. martyres octodecim Cæsaraugustani. 8° S. Agnes. 9° S. Eulalia. 10° S. Fructuosus. 11° S. Quirinus. 12° S. Cassianus. 13° S. Romanus. 14° De natali Domini. 15° De Epiphania.

(b) In commento dicitur: *Auctor hic fuit Clemens Aurelius Prudentius .. Clemens a clementia, Aurelius ab auro, Prudentius a prudentia... Scripsit librum de Columba, de quo ad præsens intendimus pertractare.*

A ex nota in prima pagina apparet, adeoque sæculo xv non xiv, ut in catalogo mihi exhibito erat expressum. Codex mendosus est, commentarii nulli sunt usui, desunt tituli. Codicem N appellamus.

10° *Codex Vat. Alex.* 2078, sæculo ix, in-folio parvo membran. 65 *Aurelii Prud. Clem. Certamen virtutum contra vitia*. Sine præfatione incipit: *Christe, graves hominum semper miserate labores*. Desunt multa a versu *Nascitur hinc inopina ad versum Novimus ancipites*. Desideratur etiam ultimus versus, *Aeternum*, etc. Nihil tamen est lacerum aut abrasum: fortasse exscriptus est ex alio codice imperfecto. Scribendi ratio: *adgreditur, sulphoreus, thoracha*, sine diphthongis. Non pauca sunt menda. Hic est codex H.

B 11° *Codex Vaticanus Palatinus* 235, membran., in-fol., sæculi xi circiter. Pagina 48 hujus codicis: *Incipiunt glossemata de Prudentio* (c). Glossæ pleræque, ut in Isonæ et Vat. A. Quasdam hujus codicis proprias suis locis inseram. Post hymnam *Exsequiarum, Finit liber Hymnorum*. Sequuntur hymni *de Natali et Epiphania*. Postea *Peristephanon, sive de Coronatis, i. e. martyribus*, sed nullæ sunt glossæ. Illico *Apotheosis* cum titulis minio notatis. In fine: *Apotheosis de divinitate finit. Incipit Amartigenia, id est de Origine peccatorum adversus Marcionitas, qui duos deos esse affirmant*. Sequuntur *Psychomachia*, et duo libri *adversus Symmachum*, sed glossæ non continuantur ad finem usque libri secundi. Advertendum est in hoc codice esse tantum *glossemata*, non carmina. Codex nitido caractere scriptus est, a nobis vocatus T.

79. 12° *Codex Vatic. Palatinus* 242, in-12, sæculo xii circiter. *De Prudentio et ejus operibus*. Hoc opusculum est tantum præfatio in carmen *Psychomachiae* (d). Revera post alia aliorum opuscula in fine hujus codicis est *Psychomachia*, quod in indice non exprimitur: sed in versu 683, *Intulit hoc vulnus*, etc., terminatur. Character videtur esse sæculi xi aut x. Multa jam evanuerunt; tituli alii adsunt, alii desunt. Orthographia, *lues*, non *tuis*, in nominandi casu, sed *famis* postea, et supra *fames, scientiæ, glorie, harenas*. Nomen R codici huic imponimus.

13° *Codex Vaticanus Palatinus* 1715, membranaceus, in-8, sæculo xi circiter scriptus. *Incipit glossemata Prudentii Aurelii Clementis*. 66 *Paginis* triginta com-

(c) *Elogio Gennadii de Prudentio hæc peculiare glossæ adduntur: Illustrium: nobilium, vel clarorum. Dittocheum: duplex sectio, i. e. de Veteri et Novo Testamento. Exceptis: ab invicem separatis. Apotheosis: Deificatio. Rursus affirmo confirmoque, in verbo Vat. cod. a me repertum Diptychon prisca manu ita scriptum. Alius tradit probatissimos codd. Vat. astipulari huic titulo, Diptychon: sed fortasse titulos indicium recentes pro antiquis accepit.*

(d) Quædam de Prudentio narrantur aut falsa, aut non satis probata, quod Romæ literas didicerit, quod pervenerit ad consulatum, quod ad ultimam fidem recipiens, factus sit Christianus. Additur quod liber titulum habet: *Liber Aurelii Prudentii Clementis. Incipit liber Psychomachiae*. Dicitur etiam quod scripsit quosdam libros de Divinitate, inter quos et hunc composuit, vocans eum *Psychomachiam*.

revocare (a). Multo vero magis rejiciendum est quod ait Joseph R. driguez de Castro loc. cit., Prudentium de conjuratione Sülliconis nihil audivisse, quia ejus non meminit. Contra recte videtur judicare Riscus, qui Prudentii virtutes ex ejus operibus colligit, quod parce pieque vixerit, quod semel tantum in die mansucaverit. Vide ejus hymnos *Ante cibum*, *Jejunarium*, aliosque tum libri Cathemerinon, tum Peristephanon (b).

57. Hactenus nonnulla explicata sunt quæ liquido constant, alia quæ in controversia sunt posita, plura quæ in conjecturis. Cætera, quæ certo sunt conficta, quanquam minus est necessarium, opus tamen est declarare; tum ne quis ejusmodi narrationes aut ex Dextri Chronico, aut ex eis qui illud sunt secuti, adoptet, quod puto fecisse Chamillardum in brevi et parum accurata Vita Prudentii, tum ut pateat quibus opinionibus aut conjecturis adhæserint, 39 qui similibus fictionibus inveniendis sunt delectati: nam quædam, quantum poterant et sciebant, accommodata ad veras historias comminisciebantur. Igitur Flav. Lucius Dexter cum Francisci Bivar. commentario ad annum Christi 388 sic habet: *Floret Fl. Prudentius patre Cæsaraugustano, matre Calagurritana natus (Salia consule) Cæsaraugustæ. Nomen Flavii atque alia inventa sunt, nisi quod natus est Salia consule (c). Item ad annum 388: Prudentius, Toletus, Corduba, ac Cæsaraugusta in Hispania egregie gubernatis, fit dux, et habetur orator celeberrimus et poeta mirificus. Anno 400 petit Romam (d). Postremo Prudentii obitum commentitius Dexter enarrat ad annum 424: Prudentius Roma Cæsaraugustam rediens, ad idem Cæsaraugustanam S. Mariæ plenus dierum, et illustrium operum, post multas pugnas cum omnibus hæreticis sui temporis habitas, tranquille moritur (e). Templum B. Virginis de Columna innuitur.*

(a) Non ita credebatur Horatius, qui, epist. 20, lib. 1, his verbis librum suum alloquitur:

Venerandum, Janumque, liber, spectare videris:
Scilicet ut prostes Sosiorum pumie mundus,
Odisi claves, et grata sigilla pudico,
Paucis ostendi gemis, et communia laudas,
Non ita nutritus: fuge quo discedere gestis:
Non est emisso reditus tibi.

(b) Non tamen idcirco sanctus est appellandus. Antonius Raymundus Pasqual, ordinis Cisterc., in opere: *Illustracion al portentoso suor de su leche celestial, con que distinguio Maria sanctissima al P. S. Bernardo, etc. En la oficina de D. Ignacio Sarra y Fraix, 1782, in-8.*, ut opinor in urbe Palma Majorice, pag. 111, propos. 2, versus ex Cassiano Prudentii apud Mabillonium allegans, sanctum Prudentium aperte vocat. In Ephemeridibus Romanis decembris 2 anni 1786 excidit, ut Prudentius sanctus appellaretur, dum annuntiat opusculum meum, *Hymnodia Hispanica*, in quo certe nunquam is titulus Prudentio nostro affingitur. In mss. ad num. 96 semel tantum BEATI nomen Prudentio appositum indicatur, uti etiam sanctus dicitur a quodam interprete Italico hymni S. Cassiani num. 121, et a P. Liborio a Jesu tom. I ex posthumis, col. 763, et, ut videtur, a Mabillonio in opere: *Mémoires pour servir*

(1) Id est in ode *Immolat Deo*, quæ in hac Arevalli editione prænotatur Epilogi titulo legiturque pag.

58. Bivarius contra regulas prosodiæ hoc loco acutus videri voluit. Ultimum operum Prudentii ait fuisse *Enchiridion*, in cujus præfatione (1) suspicatur legendum: ME MATERNO IN ATRIO pro *Me paterno in atrio*, non videns, cum *paterno* recte procedere carmen, non vero cum *materno*. Sed putabat, ita confirmari, quod in *Christi matris templi angulo degerit*, ut ait Dexter. Ac vide ineptissimam interpretationem. Prudentius se inter vasa vilia domus Dei recensens, inquit:

Me paterno in atrio
Ut obsoletum vasculum...
Sinitque parte in anguli manere.
Munus ecce fictile
Inimus intra regiam salutis.

Quid est, reponit Bivarius, *munus inire intra regiam salutis, nisi intra domum Dei scribere? in cujus angulo se manere affirmat*. Pertinet etiam ad nos quod Dexter ad annum 450 refert: *Ad Valerianum (al. Valerium episcopum) Cæsaraugustanum scribit Cyrillus*. Vult enim commentator Bivarius, hunc esse Valerianum antistitem, quem in Hippolyto Prudentius alloquitur. Dubitat autem an is ipse fuerit Valerianus Iconii 40 præsul, cui S. Cyrillus Alexandrinus suis exegeses dicavit. Nugas et somnia hæc esse aliquis opponet, fateor; sed hoc ipsum animadvertendum fuit, ut ante dixi, ne vera aut probabilia esse alius opinetur. Ex his similibusque scriptis nos ro adhuc sæculo vitam Prudentii Carolus Augustinus Ansaldus in præfat. version. Italic. libror. adversus Symmach. digessit, qui, postquam asseruit primum gradum post imperatorem in exercitu habuisse, bis prætorem fuisse, addit eum anno ætatis 48 militiæ fessum, domum rediisse, anno 50 cœpisse versus componere, anno Christi 404 librum Cathemerinon evulgasse, contra Symmachum sub initia imperii Honorii et Arcadii duos edidisse libros. Fingit præterea anno 60 ætatis Romam re-

d'éclaircissements à l'histoire de la sainte larme de Vendôme, ubi ait: *Le saint poète Prudence*. Hic certe locus Mabillonii Antonium Raymundum Pasqual decepit. Possent hæc aliquo pacto sustineri ex eorum sententia qui Prudentium hunc poetam eundem fuisse volunt cum S. Prudentio præsule Turiasonensi, quam falsam esse ante monui num. 43.

(c) Bivarius in Comment. ait recte a Prudentio Cæsaraugustam et Calagurrim vocari suam ex hoc loco Dextri, Tarraconem vero, quia ejus fuit gubernator.

(d) Bivarius in Comment. hanc fictionem confirmare vult ex præfat. carminum, et corrigendum putat, *Ter legum moderamine pro Bis legum moderamine*; similiter in Dextro excuso Cæsaraugustæ legendum: *Anno 40 (nempe ætatis) petit Romam*. Scribit enim Dexter ad annum 596. *Prudentius lyricus poeta Cæsaraugustanus Romæ scribit*. Quod idem Bivarius explicat de libro *Psychomachia*: quasi hic liber *lyrico carmine* sit compositus: nam libros contra Symmachum tuetur scriptos anno 407 post victoriam de Radagaiso Getisque relatam anno 406, Arcadio vi et Probo coss., ut exponit in Comment. ad an. 417.

(e) Commentum Pseudo-Juliani archiepiscopi, quod Prudentius episcopus Cæsaraugustanus fuerit ab anno 410 ad annum 424, fuse refellit Nic. Antonius in Bibl. vet. Hisp. Alias ineptias leges in mss. quibusdam Vatic., cap. 4.

425, in nonnullis autem Dittochæum sive Enchiridion in præfationis vicem præcedit. Edit.

hos codices Mariettus contulit etiam Vaticanos A et B, et varietatem lectionis margini editionis Aldinae accuratissime ascripsit. Hac editione, curiosissimi hominis studio locupletata, adjutum me esse libens profiteor, non solum ut ingrati animi vitium fugiam, sed etiam ut editionem meam commendem. Neque tamen propterea laborem ullum subterfugi, quem sane ingentem exantillare opus fuit, ut tot codices mss., a Marietto non visos, perlegerem et inter se committerem; tum etiam ut ea quæ Mariettus minutissimo caractere exaravit, plene inteligerem, et compendia litterarum quæ adhibebat, plurimis inter se comparatis locis, explicare scirem. Et ut verediam, Marietti adversaria mihi aurifodina quædam fuerunt, sed ex qua aurum effodere labor fuit, et molestia fructu major. Neque facile quis, nisi expertus, credat, quam plenum molestiæ opus sit codices mss. evolvere ad veram lectionem eruendam: nam sæpe, ubi exiguus fructus apparet, maximum studium adhibitum 69 fuit, et interdum etiam, ubi nullus: querendum enim hoc erat, an lectio aliqua nova erui posset. Obscuram diligentiam nonnulli acerbabant, quod errores manifestos codicum indicaverim. Verum cum eorum qui præcesserunt, præsertim Weitzii et Heinsii vestigiis institerim, id utilius præstiti, ut et errores esse declaraverim, et in novis aperiendis longe parcius fuerim.

80. Nunc alios codices indicabo. Apud Montfauconium loc. cit. ex bibliotheca Casinensi codex 222: *Carmina D. Prosperi*, etc. *Prudentii liber de Columbia. Facii poeæ carmina*, etc. (de inscriptione illa de Columbia lege num. 64.) Ibid., codex 374: *Poemata Prudentii*. In biblioth. Laurent. Medic. Pluteo 23 cod. xv, membr. *Prudentii Christiani poetæ carmina*. Ibid., Plut. 34 cod. L: *Prudentii carmina quædam*: finis desideratur. In bibl. Florentina Benedictionorum: *Prudentii de Novo et Veteri Testamento codex recens*, hoc est Dittochæum. Ex eodem Montfauconio in bibliotheca Patavina, seu museo Laurentii Pignorii: *Prudentii Diptychon* (Vide num. 66). In bibl. Mediolan. Ambrosiana: *Prudentii opera*; pergam. bomb. *Prudentii codex* (ait Montfauconius) VII vel VIII sæc.: tam remotæ antiquitatis viæ alium hujus

idem esse in illo lectionem, quæ est in nostro. Eodem libro usus est Giphanius, et nos nacti sumus opera Patris Corradi Viteri. In eadem S. Emerami bibliotheca est *Lucanus optimus*, et *Donatigrammatica satis antiqua*, et in sacristia *Testamentum Novum*, scriptum litteris majusculis totum ante 800 annos elegantissime. Hoc puto esse Testamentum Novum, cujus variæ lectiones prodierunt anno 1786 hac inscriptione: *Dissertatio in aureum, ac perpetuum SS. Evangeliorum codicem ms. monasterii S. Emerami Ratisbonæ. Auctore P. Colomanno Sanftl, litteris Joannis Michaelis Englerth, 1786, in-4. Asservatus erat hic codex in ecclesia monasterii S. Emerami a nonaginta fere annis, ut exponit auctor dissertationis in præfatione. Ordo codicis Ratisbonensis a Marietto relatus est, præfatio, Per quinquennia. — Hymni decem Cathemerinon, ut in vulgatis, duobus postremis rejectis in alium locum. — Peristephanon hymni duodecim, ut in codice Florentino, num. 85, S. m versus Constantinae et S. Damasi in laudem cu Agnes. Post hymnum S. Romani, hymni de natali,*

A scriptoris videas. Antiquior tamen videtur Prudentius regie bibliothecæ (bibliothecam Parisiensem intelligit Montfauconius). De codice Mediolanensi vide num. 75 et 100.

81. Pergam ex Montfauconio. In biblioth. Cottoniana in ejus parte quæ *Cleopatra* inscribitur, codex: *Aurelii Prudentii de Virtutibus et Vitiis (Psychomachia hæc est)*. In bibl. Bodleiana cod. 2666: *Prudentii pleraque cum adnotationibus*. In bibl. Anglic. in collegio Oriensi Oxoniæ, num. seu cod. 855: *Aur. Prudentii poemata optime scripta litteris antiquissimis*. Ibid. in colleg. SS. Trinitatis Oxoniæ num. 2003: *Prudentii opera*. Ibid. in mss. Isaaci Vossi num. 2619: *Prudentii Ψυχμαχία*. Ibid. in bibl. Hispanica in mss. Thomæ Gale, num. 6007: *Aurelii Prudentii quædam*.

82. Idem Montfauconius. In bibl. regia Parisiensi cod. 4017: *Prudentii hymni litteris majusculis optimo circiter sæculo scripti (a)*. Ibid., codex 4018, in-fol. parvo: *Prudentius*. Ibid., *Prudentius in-4 cod. 4529, secundo, 4530*. Ibid., cod. 6450: *Prudentii carmina*.

70 83. Item ex Montfauconio in biblioth. Colbertina cod. 857: *Opera Aurelii Prudentii Clementis*. Ibid., cod. 1683: *Aurelii Prudentii opera*. Ibid., cod. 1682: *Aurelii Clementis Prudentii opera cum glossis marginalibus*. Ibid., cod. 4024 et 4411: *Prudentii opera*. In bibl. San-Germanensi cod. 540: *Prudentii versus contra Symmachum libri duo, uno quaternione avulso. Alia opuscula metrica ejusdem de Oceano. De S. Hippolyto martyre* (DE OCEANO dixi NUM. 64). Ibid., in bibl. Murbacensi: *Prudentius*, in-fol., membr. In bibl. monasterii B. Mariæ de Becco, cod. 138: *Aurelii Prudentii περί Στεφάνου, seu de Corona*, in-8. Ibid., in bibl. monasterii in Periculo maris, cod. 62: *Prudentii opera*. In bibl. S. Victoris Paris: *Prudentius metro*. In bibl. mss. S. Martini de Sees: *Tractatus super Edificium Prudentii* (de quo opere consule n. 65).

84. Nonnulla opuscula separata enumerat idem Montfauconius. In bibl. regia Parisiens. cod. 6016: *Prudentii Stichomachia* (corrige *Psychomachia*). In biblioth. academiæ Paulinæ Lipsiensis: *Prudentii*

et Epiphania Domini. — Ode, Pius, fidelis, innocens. — Dittochæum. — Apotheosis. — Hamartigenia. — Psychomachia. — Libri duo adversus Symmachum. De codicibus Pragensi et Viennensi nihil peculiare animadverit Mariettus. Viennensem ait esse mendosum: quæ solum Psychomachia neque integra continetur, ut in ipso opere notabimus. Pragensis lectiones variantes sunt ex libro hymnorum Cathemerinon, Apotheosi, Hamartigenia, Dittochæo, libris contra Symmachum, sed in lib. II, a versus 17 hæc ubi dicta dedit, reliqui desiderantur.

(a) Hanc habet in principio notam recenti manu: *Prudentii liber secundus. Cathemerinon. Hamartigenia. Psychomachi* (sic, lege *Psychomachia*). *Ex libro διὰ στεφάνου hymnus: 1º martyribus Hemeterio et Chelodonio Calagurritanis. 2º D. Laurentio. 3º Eutalis. 4º Ortodecim martyribus Cæsaranugustanis. 5º B. Vincentii imperfectus*. Codex in-fol. parvo. De hoc codice vide num. 80, et præfationem Heinsii num. 100.

machia. Ejusdem Hamartigenia contra Marcio- A
n bibl. collegii SS. Trinitatis apud Dublinum :
Prudentii in utrumque Testamentum Tetrasti-
æ sunt quæ ex Montfauconio excerptæ, in cu-
lce iterum moneo sub unius Prudentii nomine
que Prudentium, Trecentem episcopum, et
nostrum Aurelium comprehendi. Prudentii Tre-
opus, Præcepta ex Veteri et Novo Testamento
linandis, quod seivel et iterum occurrit apud
ucomium, distinguendum est ab Aurelli Pru-
Tetrastichis de Veteri et Novo Testamento.

Angelus M. Bandinius in catalogo codd. mss.
1. Laur. Florent. magis dilucide magisque
te opera Prudentii recenset, ex quo hæc de-
. Tom. I, col. 720 et seqq. Plut. 23, cod. 45
anac., in-fol. sæculi xv, nitidissimis cum ini-
B librorum literis aureis, in quo plurimas non
omnenti lectiones observavit Bandinius, ab edi-
s illis quas præ manibus habuit variantes. Titu-
: *Prudentii Christiani carmina*. Addendum est
: *C. Vectii, Juveni, Probæ Falconis, Sedulii*
oris carmina (a).

86. In hoc codice post S. Agnetis hymnum
natur versus Constantiæ, Constantini tilie, in
m S. Agnetis, et versus S. Damasi de eadem,
ipiunt in ms., *Fama refert sanctos dudum re-*
parantes. Exstant utrique in edit. Paris. Bibl.
1. an. 1644, ubi versus S. Damasi primus :
refert sanctos dudum genuisse parentes. In edi-
lesiderantur duo versus Constantiæ :

in adhuc referens, et corpus, et omnia membra,
ris teuebris et cæca nocte levata,

atur in codice post versum, *Invictum solus,*
orige *Invictum celo*). Utrumque hoc epigram-
ditione Weitzii exstat inter glossas Isonis
ri ex codice Caroli Widmani, quo loco a nobis
etur cum varietate lectionum ex codice colle-
mani, de quo num. 76 dixi. Quanquam hæc
e veteres Christianas inscriptiones iudicio et
a, qua præditus est, singulari, typis vulgare
illustratis jam dudum apparat cl. Cajetanus
ms, præfectus tabulario Vat., qui S. Damasi
a inter eas inscriptiones collocabit, quorum
te in eum usum facta et adhibita fuisse expe-
compertum est; de reliquis tempus fortasse
ertos nos reddet.

ng. 1 codicis : *Prudentii Christiani poetæ car-*
lyricorum liber. Carmen 1 : *Per quinquennia*
tem, quæ est præfatio, ut in editione cum
christophori Cellarii Halæ Magdeburgicæ an.
n-8. In margine codicis metri genus rubrica-
tur. Pag. 25 et seqq. alii hymni sine titulo,
librum Peristephanon pertinent, hoc ordine :
sine titulo, qui in eadem editione est etiam pri-
inscribitur : Passio Emetrii (corrige, Emeterii,
meterii) et Chelidonii. Secundus, qui in editione
ntus, Passio S. Vincentii martyris. Tertius qui
ona est secundus, Passio S. Laurentii martyris,
s, qui in editione est undecimus, Passio S. Hip-
reobryteri. Quintus, qui in editione est tredecimus,
S. Cypriani martyris. Sextus qui in editione
odecimus, Passio SS. apostolorum Petri et

87. Sequitur in eodem codice, pag. 81 : *Prudentii*
liber Ditrocheus, qui continetur in Titulis historiærum :
in editionibus appellatur *Diptychon*. Pag. 86, liber
Apotheosis adversus hæreses, cui præcedunt duo pro-
logi : 1° cum titulo, *Versus de S. Trinitate*; 2° *Inve-*
ctiva contra omnes hæreses. In codice nulla capitum
divisio fit, sed tantum ad caput quod in editione in-
scribitur : *Adversus Phantasmaticos*, hic titulus legi-
tur : *Explicit Apotheosis contra omnes hæreses. Incipit*
contra Manichæos. Pag. 106 : *Adversus blasphemantes*
duos deos esse, seu potius, ut inscribitur in edit., Ha-
martigenia cum prologo, cui titulus : Prologus adver-
sus Marcionitas.

72 88. Pag. 124. In Symmachum libri duo, cum
prologo in singulos. Relatio Symmachi in codice
B afferitur divisa in capita, seu sectiones libri n. In fine
legitur hæc subscriptio rubris litteris : *Explicit liber*
secundus contra Symmachum de restituenda ara. Deo
semper gratias. Scriptum Florentiæ anno salutis
mcccci. xxxix, et die xxiv mensis Novembris. Lans,
honor, imperium et gloria sit omnipotenti Jesu Christo,
ejusque almæ genitrici semper virgini Mariæ per infi-
nita sæculorum sæcula. Omnium rerum vicissitudo est.
Bandinius pro certo habet hunc codicem ex vetustis-
simo aliquo et optimo exemplari fuisse descriptam.
Vide notam b, pag. 66, num. 79 (Col. 629, n. l).

89. Tomo II ejusdem catalogi, columna 166, Pla-
teo xxxiv codex L Petri Criniti manu sed celeberrimo
descriptus, ubi pag. 26 sequitur alia manu : *M. Aure-*
lii Prudentii Clementis Cathemerinon, scilicet præ-
C fatio operis, et sex sequentes hymni usque ad ver-
Variaque per figuras, qui est vers. 31 hymni Ante
somnum. Bandinius in ind. catal. poetam nostrum
vocat *M. Aurelium Prudentium Clementem*, fortasse
auctoritate hujus codicis permotus, et quia præno-
men *Marcus* satis commune erat in familia Aurelio-
rum. Vide num. 41. Ibid. col. 747, Pluteo xci biblioth.
Gaddianæ cod. iv. Enchiridium Novi et Veteris Testa-
menti anepigraphum, ut in Bibl. SS. PP., Paris. 1644.
Codex chartac. mendosus, sæculi xv. Ibid., sine ullo
titulo *Psychomachia*, ut in eadem biblioth. PP.

90. In catalogo codd. mss. biblioth. Ricardianæ
Florent. id tantum reperio. Pag. 350 : *Prudentius,*
epigrammata sacra. M. iv, codex chartac., in-4, num.
xx et num. xxxiii. M. ii, codex chartacens, in-4, num.

D xiii. Auctor hujus indicis seu catalogi est Joannes

Pauli. Septimus, qui in editione est quartus, *Passio*
SS. *octodecim martyrum Casaraugustanorum*. Octavus,
qui in editione est quartusdecimus, *Passio S. Virgi-*
nis Agnetis. Nonus, qui in editione est tertius, *Passio*
S. Eulaliæ virginis, et martyris. Decimus, qui in edi-
tione est sextus, *Passio S. Fructuosi Tarraconensis*
episcopi, et sociorum. Undecimus, qui in editione est
septimus, *Hymnus in honorem S. Quirini martyris*.
Duodecimus, qui in editione est nonus, *Passio S.*
Cassiani martyris. Tredecimus, qui in editione est oc-
tavus, *Versus in laudem baptisterii duorum martyrum*
sanguine illustrati. Quartusdecimus, qui in editione
est decimus, *Passio S. Romani martyris*. Quintusdec-
imus est carmen cui titulus : *Immolat opuscula sua*
Deo Prudentius, et incipit, *Pius, fidelis, innocens*. In
editione hæc est præfatio libri Peristephanon.

Lamius, qui non explicat quid sint epigrammata illa A Glossas, quas in veteribus schedis reperit, producemus. Scio, penes quosdam fidem Barthii in codicibus mss. citandis nonnihil vacillare. Sed rationem certam non afferunt cur falsarii crimine delictissimus homo notetur, et, ad Prudentium quod atinet, sæpe coniecit quid legendum sit, sæpe affirmat et explicat quid in codice legatur. Cur autem lectiones variantes, præsertim opportunas, potius schedis commentitiis quam sibi ipsi ascriberet?

91. Ex catalogo codd. mss. bibliothecarum Angliæ et Hiberniæ duobus voluminibus in-fol. hæc constant. In biblioth. Cantabrigiensi collegii S. Benedicti, codex 1332, 56 : *Prudentius*. Liber ob characteres et pieturas splendide antiquus. Ibid., cod. 1472, 194 : *De opusculis Prudentii*. Biblioth. Eboracen., cod. 42, et iterum 42 : *Prudentii quædam*. Biblioth. Danelm., cod. 529, 464 : *Prudentii opera*. Biblioth. Isaaci Vossii, cod. 2527, 202 : *Prudentii hymni*. Ibidem, cod. 2619, 294 : *Psychomachia*. Biblioth. Thomæ Gale, cod. 6000, 166 : *Prudentii quædam*. Ibidem, cod. 6007, 173 : *Prud. quædam*. In Biblioth. Henrici Jones, cod. 7066, 63 : *Aurelii Prudentii Psychomachia Græce reddita*. (An solus titulus Græcus est?) In Biblioth. Eduardi Bernardi (quem catalogi auctorem habeo), cod. 7446, 100 : *Prudentius ms.* 73 Ibid., cod., 7517, 177 : *Prudentius cum veteribus exemplaribus collatus*.

92. Ibidem, in bibl. Dublin, collegii SS. Trinitatis, cod. 324, 184 : *In utrumque Testamentum Tetrasticha*. In bibl. Oxoniensi collegii Orioleusis, cod. 855, 3 : *Aurelii Prudentii poemata*, optime scripta litteris antiquissimis. In bibl. Oxon. colleg. SS. Trinitatis, cod. 2003, 66 : *Prudentii opera*. In bibl. Bodleiana, cod. 2066 : *Prudentii pleraque cum adnotationibus Isaaci Vossii*. Ibid., cod. 2648, 323 : *Glossæ in Prudentium*.

93. Ludewigius in Prudentii Vita asserit Giselinum in edendis Prudentii carminibus usum fuisse codice mss. Daventriensi præter editionem Daventriensem antiquam; quod ego in Giselino non invenio. Idem affirmat, *Bunchnari notas mss.* in Prudentium Hubnerum Dresdæ bibliopolam possidere. Heribertus Rosweydyus in notis ad Paulinum pag. 814, se notas etiam seu commentarium in Prudentium habere commemorat, quem proxime typis committere volebat. Nic. Antonius in Bibl. vet. laudat antiquum Prudentii Scholiasten bene veteris ævi, plura documenta præ se ferentem, quem vidisse videtur Barthius, lib. x Thebaid., vers. 657, qui nusquam est. Quod cum num. 448 dicat, paulo post num. 450 in editione Weitzii recenset *Isonia veteres perpetuas glossas*, quod opus ipsissimum esse veteris scholiastæ a Barthio allegati ego crediderim. De commentario in Prudentium, quem apparabat Resendus relege num. 39. Gifanii notas mss. aliqui laudant, fortasse decepti, quia is ex mss. codd. plura in Prudentio correxit in ind. Lucret., ut sæpe in commentariis docebimus.

94. Quidquid Barthius ex veteribus codicibus animadvertit, præsertim in Psychomachia, in hymno S. Eulaliæ, in hymno Defunctorum, de Novo Lumine sabbati paschalis, de S. Hippolyto, accurate a nobis colligetur, qui ipse quoque sæpe innuit, se de Prudentio perpetuis commentariis illustrando cogitare (a).

(a) In fine lib. ix Advers. cap. 20 : *Hæc, inquit, in cruciatissimi vatis, longeque omnium dulcissimi gratiam offendentes in membranis, notatu non prorsus in-*

ducemus. Scio, penes quosdam fidem Barthii in codicibus mss. citandis nonnihil vacillare. Sed rationem certam non afferunt cur falsarii crimine delictissimus homo notetur, et, ad Prudentium quod atinet, sæpe coniecit quid legendum sit, sæpe affirmat et explicat quid in codice legatur. Cur autem lectiones variantes, præsertim opportunas, potius schedis commentitiis quam sibi ipsi ascriberet?

74 95. Ex catalogo codd. mss. biblioth. regie Parisiensis, part. 3, codex 989, olim Bigotianus, qui maximam partem sæculo x videtur exaratus, inter alia num. 6 : *Prudentii Psychomachia*. Ibid., cod. 1153, membranaceus, olim Colbertinus, qui sæculo ix creditur exaratus, num. 5 : *Prudentii Fortunati, Cypriani, Eugenii Toletani, et Sedulii carmina nonnulla*. Ibid., cod. 1765, membran., olim Colbertinus, qui sæculo xiv videtur exaratus, num. 79 : *Passio S. Vincentii, auctore beato Prudentio* (opinor, ejusdem est num. 78 : *Passio S. Agnetis*, cujus nullus alius auctor indicatur). Ibid., cod. 2335, membr., olim Colbert., qui sæculo xii videtur exaratus, num. 5 : *Prudentii hymni*. Ibid., cod. 7530, olim Tollerianus, Longohardicis characteribus sæculo, ut videtur, octavo exaratus, num. 10 : *Prudentii hymnus in laudem Eulaliæ martyris*.

96. In eodem catalogo, et parte 3, codex 8084, membranaceus, olim Puteanus, qui sexto sæculo videtur exaratus, quo solum continentur, 1° *Aurelii Clementis Prudentii liber Cathemerinon*; 2° ejusdem Apotheosis; 3° ejusdem Hamartigenia; 4° ejusdem Psychomachia; 5° ejusdem ex libro *περι Στεφάνου* hymni quinque, primus martyribus Hemiterio et Chelidonio, secundus B. Laurentio, tertius Eulaliæ virginii, quartus 18 martyribus Cæsaraugustanis, quintus B. Vincentio; finis desideratur. De hoc codice vide num. 100. Mabillonius, de Re diplomatica lib. v, specimen ejus profert in tabella 6, num. 2, ex initio hymni ante somnum; notatque hunc codicem non multum distare a prima ætate scripturæ Romanæ, singularemque esse formam litteræ h in *Hymnus et Christus*, ubi post r transponitur; quæ similis est litteræ k. Prima ætas scripturæ Romanæ ad sæculum v viguit. Ibid., cod. memb., olim Colbertinus 8085, qui sæculo x videtur exaratus, quo tantum continentur : *Aurelii Clementis Prudentii carmina*; sub linea nonnulla desunt. Ibid., cod. 8086, sæculo x, ut videtur, exaratus, quo solum continentur : *Aurelii Clementis Prudentii carmina cum scholiis*. Ibid., cod. 8087, membr. olim Cplh., sæculo x, ut videtur, exaratus : *Aurelii Clementis Prudentii carmina*. Ibid., cod. 6088, olim Colbert., membran., sæculo xii exaratus, ut videtur, num. 4 : *Aurelii Clementis Prudentii carmina : passim inter lineas glossæ, et ad marginem scholia*.

97. Ibid., cod. 8089, membr., olim Puteanus, ut digna enotabamus. Non autem quidquam dement illi operæ, quam Christi otori vorimus uni omnium sanctissimo, suavissimo, eloquentissimo.

sæculi xv, quo continentur *Excerpta e scri-* A
dentii, Claudiani, Virgilii et aliorum. Ibid.,
 17, memb., olim Colbert., sæculi xiii aut xiv,
 : *glossæ in Psychomachiam Prudentii*. Ibid.,
 15, membr., olim Colbert., qui sæculo x vide-
 atus, quo solum continentur *Aurelii Pruden-*
tiis carmina : passim inter lineas *glossæ* 75
 itur *sermonis fragmentum* litteris Longobar-
 id., cod. 8306, memb., olim Colbert., sæculi
 detur, quo continentur *Aurelii Prudentii Clé-*
pera : præmittitur illius elogium e S. Hiero-
 escriptum (a).
 id., cod. 8307, membr., olim Putean., sæ-
 videtur, quo continentur *Aurelii Prudentii*
is opera. Ibid., cod. 8308, memb., olim Ma-
 s, sæculi xii aut xiii, num. 1 : *Aurelii Pru-* B
dentii Psychomachia. Ibid., cod. 8309,
 , ejusdem sæculi, quo continetur *Aur. Pru-*
Clementis Psychomachia ; finis de-ideratur ;
 ad marginem scholia. Ibid., cod. 8310, cod.
 , olim Putean., sæculi xiii aut xiv, num. 1 : *Aurelii*
Prudentii Clementis Apotheosis, sive poema de Divinitate ;
 finem conjecta *scholia*. Ibid., cod. 8318, memb.,
 olb., sæculi xi aut xii, num. 2 : *Prudentii*
nachia ; accedunt figuræ et *scholia* ; inser-
 sio *B. Eulaliæ*, eodem auctore. Num. 3 :
 n *hymnus in B. Virginem Mariam* (non vidi
 ymnium, nisi fortasse sit hymnus de quo lo-
 Goldastus num. 45). Ibid., cod. 8321, partim
 , partim membranaceus, olim Colb., sæculi
 ridetur num. 10 : *Carmen Prud. de Historiis* C
et Novi Testamenti. Ibid., cod. 8498, membr.,
 olbert., sæculi xv, ut videtur, num. 3 : *Pru-*
dentii carmen de Veteri et Novo Testamento. Ibid.,
 100, membranaceus, scriptus, ut videtur, sæc.
 m. 7 : *Prudentii carmen de Natura animæ* (de
 sole num. 62 in nota a (col. 607, n. c) ; num. 9 :
Prudentii carmen de Fide (fortasse *Psychomachia*, aut
 us de Fide) ; num. 18 : *Prudentii Psychomachia*.
 cod. 6639, chartac., olim Mazarinæus, sæc.
 ante, quo continentur hymni seu passionum
 um (b). Hæc mihi in catalogo regiæ biblio-
 Parisiensis, nitidissime et magnificentissime
 index exhibuit, nec dubito quin nonnulla alia
 atalogo lateant ab indice prætermissa, quem
 curatissime factum scio.

Alii editores Prudentii quibus codicibus sint

An ex Gennadio, qui post S. Hieronymum de
 oribus scripsit? Video enim nonnullos errare,
 tant a S. Hieronymo laudatum Prudentium,
 auctatus fuerit a Gennadio, continuatore operis
 ronymi.

Hoc ordine : 1° Romani ; 2° SS. apostolorum
 Pauli ; 3° S. Cypriani ; 4° S. Fructuosi et
 um ; 5° S. Quirini ; 6° S. Cassiani ; 7° S. Hip-
 ; 8° S. Laurentii ; 9° S. Vincentii ; 10° SS.
 terii et Celedonii ; 11° SS. octodecim martyrum
 augustanorum ; 12° S. Agnes ; 13° S. Eulaliæ.
 Nescio an id exemplar, an rem aliam indicare
 rit, cum scripsit *Prudentius primus e Christia-*
etis, qui in manus nostras pervenerunt, ab usque
nis accitus, cum jam mille et centum annis, et

nsi ex eisdem narrabo. Aldus unum tantum exemplar,
 idque antiquissimum 76 præ manibus habuit (c).
 Sichardus edidit Prudentium ex vetustioribus, ut ait,
 codicibus, quorum unum Argentorato submiserat
 Werinherus Wofnus. Giselinus multa in Prudentio
 nitiori suo restituit ex apographis duobus Gandaven-
 sibus, alio codice non ita vetusto, sed emendatissimo,
 Luca Mære I. C., quatuor manuscriptis Theodori
 Pulmanni, aliis tribus Antuerpiensibus, altero ex bi-
 bliotheca Artium, a'tero ex bibliotheca Busli-
 diana, tertio apud Martinianos. De Spiegelio,
 qui usus est codice Peutingeri obsoleto vetu-
 statis vide comment. ad inscriptionem hymni
Omni hora. Cathemer. ix. Ad vers. 10 ejusdem
 hymni allegat alium codicem, sed minus fidelem,
 Fabricius contulit codicem, quem ex bibliotheca
 Numburgana Gaspar Bornerus habuerat, ex quo
 versum in hymno de baptisterio se integrum sarcivise
 ait, et locos plurimos correxisse. Verum in præcedenti-
 bus aliorum editionibus jam legebatur ille versus :

Hic duo purpureum Domini pro nomine caeli,

qui in Aldo desideratur. Weitzius usus est membra-
 nis, in quibus integer exstabat Prudentius, quas ac-
 ceperat a D. Hoeschelio ; Hoeschelius vero a D. Ca-
 rolo Widmano. Hujus codicis ordinem secutus est
 Weitzius, nisi quod hymnos de Natali et Epiphania
 Domini, quos Widnani codex post librum Perisep-
 thanon affert, Weitzius in fine libri Cathemerinon
 posuit. Habuit etiam Weitzius codicem D. Jacobi
 Bongarsii, in quo vastæ erant lacunæ (d). Gruterus
 communicavit Weitzio lectiones variantes ex codice
 antiquo monasterii Egmondani. Rittershusius eidem
 Weitzio ad usum impetravit ex cœnobio Fontis salu-
 taris, sive Hailsbronensi (aliter Heilsbronnensi) mem-
 branam, quibus *Ymnarius de tempore et de sanctis*
per totum annum continebatur. Ex collegio ad Por-
 tam cœli Ampeloniano, quod Erfordiæ est, *Psychom-*
achia vetustissimum exemplar in usum adeptus est
 Weitzius. E Fuldensi bibliotheca *Psychomachiam* ms.
 contulit M. Joachim Zehnerus, cui acceptæ refe-
 rendæ sunt varix ex eo codice 77 lectiones apud
 Weitzium : Goldastus huic dedit membranas, in quibus
 liber *Cathemerinon*, et *Amæni Manuale* erat. Nescio
 an hic recens sit titulus : de quo plura ad *Dittocheum*.
 Christianus Becmanus Palatinum codicem a Gru-
 tero fuerat nactus, et variantes lectiones ex eodem ad
 editionem Weitzianam suppeditavit.

plus eo delituisse, exit in publicum typis nostris exru-
sus, ut prosit Christianis suis. Si codex ille mille et
 centum annis et plus eo delituerat in Britannia, cum
 typis Aldinis excusus est, oporteret illum exaratum
 fuisse ante annum 400, quod difficillimum est, neque
 cum Prudentii Vita et rebus gestis scriptisque co-
 hæret.

(d) In *Cathemerinon* hymno 11 progreditur ad
 versum 100, reliqua desunt cum seqq., et in pa-
 sione Vincentii demum incipit vers. 539. In *Psycho-*
machia a vers. 283 desiderantur usque ad vers. 531,
 ubi textus progreditur ad vers. 641 ; cætera absunt
 omnino. In hoc Bongarsii codice figuris illustrata erat
Psychomachia, quo lumine et emblemate tessellato
 alii codices quos vidit Weitzius, erant destituti.

100. Heinſius excuſſit exemplar Bodleianum Oxoniae in Britannia ante annos plus minus ſexcentos (nunc ſeptingentos) deſcriptum (a). Bernardus Rottendorphius ſeu Rottendorffius Heinſio obtulit omnia Prudentii in membranis ſaeculo XII circiter exaratis: binos praeterea codices pari aetate, quorum alter libros adverſus Symmachum, alter Psychomachiam complectebatur. Accepit etiam a cl. viro Iſaaco Voſſio codicem Nomſianum, nec vetuſtum illum, et magna ſui parte mutilatum. Heinſio praecipuo fuiſi uſui exemplar Puteanorum fratrum, longe antiquiſſimum illud, ac litteris Romanis maioribus exaratum, in quo libri adverſus Symmachum et Perithephanon pars potior deſiderantur. De quo codice vide, num. 96, iudicium Mabillonii. Proximum a Puteano codice Thuaneum exemplar fuit Heinſio, ſi praetantiam et vetuſtatem ſpectes, ſaeculo IX circiter ſcriptum. Hildegarii episcopi nomen praeferebat, cujus in aetatem accuratius inquirere Heinſio non vacabat. Tres Hildegarii in Gallia Chriſtiana Samarthanorum reperio, primum episcopum Meldensem ſaeculo IX, aliorum Lemovicensem ſaeculo X, tertium Bellovacensem antistitem eodem ſaeculo X. Sed ex ſolo Hildegarii episcopi nomine nihil certi de ejus aetate definiri poteſt. Emericus Bigotius eidem Heinſio ſuggreſſit excerpta Psychomachiae ex membranis ſuis, Cathemerinon, et Perithephanon ex Altinianis, et eorundem hymnorum complura ex Mediolanensi exemplari bibliothecae Ambrosianae, mutilo quidem illo, ait Heinſius, ac meliore ſui parte truncato, longe veterrimo tamen, ſic ut characteris ac litterarum ductu Puteanum laudatiffimum aemuletur. Antuerpiae apud patres ſocietatis Jeſu excuſſit trium codicum diſcrepancias, quas Lavinus Torrenſius Lugdunensis editionis margini alleverat; ſed nec Torrenſius lucubrationem iſtam ultra hymnos Cathemerinon et Perithephanon promoverat, et ipſi codices, quos adhibuerat, non magna rei videbantur, quorum primus S. Laurentii, S. Jacobi ſecundus, uterque Leodicenses, tertius Abbatiae 78 de Groendale eſſe a Torrenſio dicebantur. A Joanne Georgio Graevio habuit Heinſius Joannis Cauchii adnotata mss., tum Antuerpianam anni 1536 editionem,

(a) Cujus ſenium haec epigraphe prodebat: *Hunc librum dat Leofricus episcopus Ecclesiae S. Petri apostoli in Exonia ad sedem suam episcopalem pro remedio animae suae ad utilitatem successorum suorum. Si quis autem illum inde abstulerit, perpetuae maledictioni subjaceat, fiat.* Praefuit autem Leofricus Exoniensi ſedi ſub anno 1060 aut 1170.

(b) Ejus prudentiffimum de his codicibus iudicium non ingratum erit audire ex cap. 4 praefationis. *Jam vero patet ex his, ab nullo Prudentii editorum Vaticanos codd. praeter unum et alterum, huc post Weitzii et Heinſii aetatem adrectos, viſos adhuc outcollatos fuiſſe. Dignos tamen digniffimos eſſe, quorum ratio habetur, jure meritoque aſſerere poſſe videmur. Nam ſi numerum attendas, ſexdecim ſunt, ſi antiquitatem et ſinceritatem, quatuor vel quinque exceptis, aut ſequiori aetate, vel parum diligenti manu conſcriptis, caeteri omnes tum vetuſtate, tum diligentia optima notae ſunt magnae pretii. Quinque praecipuos codices nominatim recenset; Alexandrinum Vatic. 521 ſaeculi forſitan VII,*

A Joannis Richardi ſcholiis iſtaturam, mendosam quidem illam, ac mire depravatam, ſed cui Cauchius iſdem manu ſua diverſas libri vetuſti lectiones, ac ſui ipſiusmet conjecturas complures aſcripſerat haud contemnendas, nec non Baſileanam Henrici Petri editionem, Antuerpiana quadriennio recentiore, ſed aequae mendis inquinatam, cui ex Thuanae ac Puteanae bibliothecae membranarum Claudius Salmaſius ſcripturam diſcrepantem adjecerat. Percurrit etiam Heinſius exemplar Egmondanum, cujus lectiones ex Jano Grutero Weitzius non ſatis fideliter expreſſerat, et duos codices ex bibliotheca Divionensi praefatis Joannis Boherii, quorum unus magna aetate vetuſtatis. Audierat Heinſius (ſed non vidit) codicem mirae vetuſtatis eſſe Cantabrigiae apud Britannos in collegio S. Benedicti. Narrat autem, Everardus Elmenhorſtium et Franciſcum Jaretum cogitaſſe de emendando Prudentio, cujus quinque codicibus membranaceis ſe uſum teſtatur Jaretus ad Paulinum B. Martini Vitam, et exſtare, ut fama erat, notis Oberti Giſanii necdum typis deſcriptas: de quo ego dubito ad vers. 444 Psychomachiae. Ad editionem Parmensem nuper publicatam, de qua plura capite ſeq., ſolos codices Vaticanos, neque omnes exhibuit cl. Teolius (b).

CAPUT V.

Editiones operum Prudentii, interpretes, versiones.

79 101. Cum tot editiones poematum Prudentii factae fuerint, quot nunc proferam, quid cauae eſſe putem cur adeo ejus opera ſint rara, vix ut venalia proſtent, et in multis non ignobilibus bibliothecis etiam familiarum religioſarum deſiderentur? Id qui laudi poetae verterit, non male, ut exiſtimo, iudicabit: nam et exemplaria feliciter vendita eſſe, usque plura conſumpta, et eos qui ea obtinuerint, capide retinere inde colligitur. Ordine vero chronologico editiones recenſebo.

1° Anno incerto. Editio antiqua operum Prudentii, quam vidit Fabricius, de qua in Bibliot. vet. Lat., ſine anni locive nota in-4 (c). Haec forſaſſe caeteris omnibus eſt antiquior.

2° Anno 1470. Augustae Vindellicorum *Finem Ha-*

vel certe ſequentis, ut putat; codices Vatic. 3859, 3860, ejusdem plus minus aetatis; codices Vat. 5821, qui a Marietto collatus fuit; et Urbinatem Vatic. 666. De quibus confer quae diximus, et characteris formam quatuor priorum codicum in examen revoca, ſi placeat iudicare. Atque advertas, vel. m., codicem Vat. 3859 non omnia Prudentiana continere.

(c) In cujus fine legitur: *Aurelii Clementis Prudentii opera, prudens lector, hoc ordine impressa inventis. Primum in utrumque Testamentum Tetrasticha. Deinde eum, quem de Divinitate librum scripsit Apotheosisque titulavit. Psychomachia sequitur. Hamartigenia huius recto ordine additur. Perithephanon subditur, sic enim Graece liber ad Martyrium inscribitur. Diurnorum vero libro (qui et Cathemerinon dicitur) et eo quem contra Symmachum idololatriam defendentem scripsit, pulchro et recto ordine totum opus consummatur. Quod liber adverſus Symmachum veluti simplex proferatur, cum ſint duo, credo, cauſam eſſe, quia liber pro opere unum, aut plures libros continente accipitur.*

omni, Venantii Fortunati elegiæ non pauca, Paulini et Ausonii cantica hexametro scripta, inter quæ extrema invenitur hic iambus :

DE MISSIONE SPIRITUS SANCTI.

Completa quinque festa cum decies dies
 Novante ferrent orbita,
 Promissione proximante Spiritus,
 Qui veritatem traderet.
 Pollicitus ipse Christus ut suis erat,
 Priusquam abiret ad Patrem,
 Amoverat quos suam adusque terminum
 A principante exordio.
 Duodecim cum congregati apostoli
 Orationes dicerent,
 Ut exituri mundum in ornam echrismate
 Prius ungerentur coelico,
 52 Repente motos cardines vibrans domus
 Tremefacta nutabat procul.
 Quadrangulares ventus impellens cubos,
 Motem movebat arduam,
 A fronte saphyrus (sic), curus a tergo volat,
 Alasque discordes quatit,
 Latere ex utroque notus, et aquilo corruunt,
 Pugnantque lecta frangere.
 Aer tumultu dissidente fluctuat,
 Fremuntque pulsæ parietes.
 Unam revulsa diceres fundamina
 Ruitura in momentum solo.
 Hæc inter facti mente percussa sedent,
 Ut fulminati antistites.
 Nec mora solutis concinunt linguis Deum,
 Peregrina dociti carmina.
 Judæa turba æsciens nisi sono
 Movero Hebræo pectinem,
 Græco, Latino, Parthico, Babylonico,
 Ægyptio, atque Persico,
 Quin mille linguis congruenter incinens,
 Dei sonat magnalia.
 Dei repleta spiritu Deum sonat,
 Promissa quæ servans patrum,
 Misit per alvum Virginis puerperæ
 Natum sibi ante sæcula.
 In tempore ante tempus ut genitus foret
 Cobetis saluti gentibus.
 Jam devolutis hora cum metis venit,
 Salutifer Paracletus
 Descendit in nos, ut novæ testes novi
 Vitæ feramur gentibus.
 Hæc illa Patrum vota complevit dies,
 Tot præstolata sæculis.
 Hæc spe piorum primus Abraham pater
 Instruxit Isaac suum.
 Hæc Israel duodecim per stemmata
 Benedicta traxit germina
 Regum omnis illa cum profetis (sic) gloria
 Caterva vivit perpetim.
 53 Hanc nuntiavit patribus nostris patres,
 Hanc nos nepotibus damus,
 Ad quos beati jamque venerunt dies,
 Ut simus horum interpretes.
 Nos ante mundi conditi primordia
 Præfixa vidimus Deo.
 Nos illa testes, quæ videntur, dicimus,
 Ut populus omnis audiat.
 Hæc tuba profecta de Sion, magnalibus
 Orbem replevit Messæ,
 Qua sol relicto vespere auroram refert,
 Et mane mutat vespere.
 Hic audietur regna per mundi sonus,
 Christumque discent cardines.
 Septentrione nil sub algido latet,
 Nil auster humanum premit,

(a) Ita enim lib. viii Advers. cap. 12, disserit: DIRÆ BAVONIENSIS AD AMNES. Paulinus in psalmo cxxxvi iisdem verbis usus est; nisi et illud tamen carmen PRUDENTIANUM, ut nulla esse aliis titulis hodie inscripta suspicamur. Cum enim omnium Christianorum postarum propter eruditionem et materiam hic fuerit facile princeps, ceteris ipsis quisque allevit plurima aliorum, unde veritas tandem facta et confusio auctorum. Cæterum inter opera certa S. Paulini exstat carmen ad Cytheream de naufragio Martiniani, quod huic iambo de

PATROL. LIX.

Quod non ad hujus classicum vocis frequens
 Adoret in monte Israel.
 Adsunt relictis sæcula idolis nova,
 Fugiuntque victi demones.
 Excisa signo est regia inferni crucis,
 Vexilla quod Christi ferunt.
 Deo rebelles nocte sub Stygia latent
 Non liberandi exercitus.
 Victor tropæa Christus intulit polo
 Ad dexteram Dei Patris.
 Hæc elocutos flammeæ lingue super
 Pendere visæ cœlitus,
 Ut quemque Christi Spiritus repleverat.
 Ardebat hoc animam modo.
 Mysteriorum turba Judæa insciens,
 Risit profanis gestibus,
 Et exterorum festa visitans cohors
 Hierusalem intra mœnia,
 Ut hos loquentes quisque vocibus suis
 Suo audit idiomate.
 Percussus animus, ratio cui nihil valet,
 Miraculum eludit ioco.
 At Petrus acer multilingui carmine
 Solutus ora prædicat.
 54 Deum parentem, filium, atque Spiritum
 Ab usque mundi exordio,
 Cum mille gentes ore adessent dissono,
 Inerudit millia,
 Suo audire quisque dicentem sono,
 Et credidere plurimi.
 Hæc prima lux est congregatæ ecclesiæ,
 Hinc orsa, in æternum manet.
 Idem ille linguis qui volans flammantibus
 Apparuit testes super,
 Servabit illam, donec extremo tuba
 Sonitu excitabit mortuos.
 Translata tum migrabit in sinum Abraham,
 Visura Christum perpetim.

B

C

D

74. Hoc hymno exscripto, *Velim*, inquit Barthius, *lectione Prudentii, et Paulini exercitatus, et recens aliquis judicet, an possit aliquid eorum scriptis esse similis*. Si Barthio cogar respondere, aperte dicam, cum Prudentium et Paulinum valde esse inter se dissimiles, tum hunc iambum ad Paulini propius quam ad Prudentii stylum accedere. Nam Paulinum quoque hymnos scripsisse indicat ipse epist. 45 ad Alipium: *Et hoc scribas mihi, quem hymnum meum cognoveris*. Genuadius Paulinum refert fecisse *Sacramentarium* et *HYMNARIUM*. Ubi aliqui male interpretantur unum tantum hymnum, cum *HYMNARIUM* (ut *Sacramentarium*) liber sit ecclesiasticus, pluresque hymnos comprehendat. Nihilominus Barthius multa etiam, quæ Paulini nomine inscripta sunt, Prudentiana esse suspicatur (a). In iambo præmisso conjicit legendum, vers. 7, *vitæ* vel *summum* pro *finem*. In officio Gothico Isidoriano, sen Mozarabico hymnus S. Vincentii recitatur ex hymno in ejus honorem a Prudentio composito, et octo aliis strophis initio additis, quas Prudentii videri esse Joseph Blanchinius in notis ad codicem Veronensem officii Isidoriani jactavit, ignarus certe, quam diversæ illæ essent strophæ a stylo Prudentiano, 55 quamque erroribus metricis refertæ (b). De *Floribus psalorum*, quod est Prudentii *missione Spiritus sancti* adeo est simile, ut ovo ovum non sit similis.

(b) Eccillas :

Adest miranda passio
 Levitæ sancti martyris,
 Cui clara virtute flagrans
 Corona Vincenti datur.
 Beatus ille spiritus,
 Quem post triumphum prælii,
 Post vincula dira carceris,
 Cælestis aëla suscepit.

20

9° Anno 1502. Iterum Aldum edidisse Prudentii opera probabiliter colligimus ex Giselino, qui in cum. ad vers. 379 Psychomachiae laudat Aldum, si usquam alibi, certe in hujus auctoris editione, praesertim secunda, diligentissimum. Et cum Heinsius dicat se frequenter consuluisse Aldinum exemplar anno citati editum, necesse est ut nova editio eo anno fuerit ab Aldo peracta; in qua suspicio mihi erat, Aldum inseruisse eas lectiones, quas ex sua opinione seorsum in prima correxerat. Etenim Giselinus ea protulit verba, ut notaret, Aldum in secunda editione mediam hujus vocabuli *idolum*, quotiescunque licuit commode, dictionibus transpositis, produxisse; quod quidem Aldus in correctionibus primae editionis effecit. Sed cum observaverim, errores primae Aldinae editionis ab Heinsio citari, quin is animum ad correctiones adverterit, dubius haereo et suspicor editionem Aldi, quam ipse laudat, pertinere ad annum 1501, Giselinum vero, editionem secundam cum dicit, intelligere correctiones; diversas autem lectiones, quae Aldo affinguntur, errori allegantium imputandis, cum saepe soleat accidere, ut unius nomen pro alio nec opinantibus excidat.

10° Anno 1502. Ex multis ac propemodum innumeris breviariis, in quibus nonnulli hymni Prudentii excusi sunt, liceat unum tantum proferre, scilicet Isidorianum seu Gothicum, sive quod plurimos hymnos id exhibeat, sive quod Hispanum penitus sit, ac proinde juverit ex eo lectiones quasdam a caeteris diversas desumere. In eo sunt hymnus *Jejunantium*, *S. Eulaliae*, *S. Vincentii*, *Agnetae*, *Fructuosi*, *Hemerii* et *Celedonii*, *Octodocim martyrum Caesaraugustanorum*, *Laurentii*, *Romani*, *Omni hora*, *Circa exequias*, *De novo lumine*, *Ante somnum*. E quibusdam vero solum nonnullae strophae seliguntur, ut ad singulos dicemus. Prodiit autem Breviarium anno 1502 jussu celeberrimi cardinalis Ximenez, credere etiam nonnullis affirmantibus, ejus expensis, nisi in fine legerem: *Ad laudem omnipotentis Dei necnon Virginis Mariae matris ejus: omnium sanctorum sanctorumque, expletum est Breviarium secundum regulam beati Isidori dictum Mozarabes: maxima cum di-*

tus, ode in laudem beatissimorum martyrum Fructuosi episcopi Ecclesiae Tarrac., et Augurii, et Eulogii diaconi. Septimus, passio Hippolyti martyris ad Valerianum episcopum. Octavus, ode in laudem Quirini martyris, episcopi Ecclesiae Siscianae. Nonus, locus ubi martyres passi sunt, quod nunc Baptisterium appellatur: (deest hexametrum: *Hic duo purpureum*). Decimus, passio Cassiani martyris. Undecimus, passio beatorum apostolorum Petri et Pauli. Duodecimus, passio Cypriani martyris. Tredecimus, passio Agnetis martyris. Sequuntur libri duo contra Symmachum. Post titulum de *Hercule* desunt alii tituli usque ad *De potentia crucis, Hoc signo invictus*. Postea *Romanorum senatum conversum ad Christum, Exsultare patres. Plebem Romanam in Christum credidisse; post hunc ad populum*. Deest titulus: *Symmachum alloquitur*. In libro non inseritur relatio Symmachi. Sequitur *Dittochaem*, cujus titulos variantes in ipso opere adnotabimus. In fine Dittochaem ode, in qua poeta de se loquitur, *Pius, fidelis, innocens*, cujus versus ultimus est, *Juvabit ore personasse Chri-*

gentia perfectum et emendatum per reverendum in utroque jure doctorem dominum Alphonsum Ortiz, canonicum Toletanum. Jussu reverendissimi in Christo patris domini d. Francisci Ximenez, ejusdem civitatis archiepiscopi. IMPENSIS nobilis Melchioris Goricii Novariensis. 83 Per magistrum Petrum Hagembach Almannum, Anno salutis nostrae millesimo quingentesimo secundo, die vero vicesima quinta mensis Octobris. Nihilominus Ortizius in praefatione impensarum Francisci Ximenez meminit: *Diu multumque recognita illustriora me reddidisse tuae diligentiae et sollicitudini clerici ammirerent. Antea namque confusa pene omnia in libris veteribus, atque hactenus incognita jacuisse penes eruditos palam est. Nunc vero suis locis quaeque reposita officia, aptaque repressis: characteribus atque periodis distincta, verbis atque sententiis dilucida. Tuis igitur industria et impensis diu senio periclitata officia Isidoriana legentur. Quae in omnium notitiam perveniunt apud posteros, charitatis tuae studia, et meos labores recensebunt. Videbitur insuper diligentia nobilis viri Melchioris Goricii Novariensis: cujus opera exactissima hoc opus laboriosum est impressum in urbe regia Toletana (a). Quod attinet ad impensas fortasse partim eas cardinalis Ximenez, partim Melchior Goricius fecit, ut ita veritas utrinque constet. Quid egerit Ortizius, suis verbis notatum volui, ut quorundam opinionibus, qui magnam diversitatem inter meos et edita officia Gothica jactant, occurrerem. Ortizii fidem luculento testimonio confirmat excellentissimus archiepiscopus Toletanus D. D. Franciscus Antonius Lorenzana, cujus opera iterum Breviarium et Missale Isidorianum longe magnificentius et correctius prodierunt. Is in erudita praefatione ad Breviarium, quo utor ejusdem dono, aperte ait: *Aliquod, licet leve, in quorundam verborum transmutatione discrimen inter Breviarium Isidorianum prelo datum a cardinale Ximeno, et inter memoratos codices miss. agnoscimus; quapropter conjicere licebit, vel Alphonsum Ortizium canonicum Toletanum alia praec oculis habuisse autographa, nunc temporis deperdita, vel ipsummet Alphonsum cardinalis Ximenzii auctoritate munitum in locis obscuris psalmodum, ubi anxietate**

stum. In Psychomachia sine alio titulo initium: Christe, graves hominum. Extremus titulus est Concordiae et Discordiae pugna, ac semper adhibetur vox pugna pro conflictu aut certamine in titulis. Caetera in hac editione congruunt cum editione Weitzii circa ordinem et titulos.

(a) Eadem fere repetit in praefatione Missalis, ubi de Melchiore Goricio ait: *Cujus opera et impensis ars impressoria in ea urbe (Toleti) valde illustrata est. De se autem: Quam profecto durissimam provinciam mihi servorum tuorum minimo mandare non dubitasti: quatenus summa cum diligentia missarum in primis solemnium recenserem ac vigili lucubratione, quae a vero characterum ruditate dimissa jam diu fuerant, stili non mutato, ductu reficerem, servataque verborum dignitate antiquorum majestatem custodirem. Nam quae praese antiquitatem ferebant, intacta esse jusseras, et tandem sic actum est. Nam dispersis in ordinem reductis, vitis abrasis, dubiisque enucleata veritate lustratis, et corrupta abolita multa resarciens, tuo jussu, ut valui, omnia illustrari.*

stur, ad vulgatam seu aliam recurrere versio- A
 juxta eam quædam verba addidisse. Hæc pror-
 orabat abbas de S. Leger, præfectus biblio-
 3. Genovefæ Parisiis, qui folium in-4 sine
 ricve 84 nota, sed, ut puto, Parisiis anno
 lidit, ita inscriptum : *Particularités littéraires*
iturgie mosarabe, tirées des lettres manuscrites
Burriel, jésuite espagnol, par M. l'abbé de S.
as de S. Leger ex epistolis Burrieli, non satis
intellectis, affirmat officium Gothicum a car-
limento editum in re ipsa et substantia differre
ibus mss. Toletanis. Nesciebat idem typis jam
ditas epistolas duas Burrieli quas laudat, et
quidem ad P. Franciscum Ravagum Parisiis
redditam, alteram ad D. Petrum de Castro in
eca Hispana Petri Rodriguez de Castro in ar-
Isidorus Hispanensis (a).

41° Anno 1505. *Enchiridion* Lipsiæ excusum
 ad Ludewigium.

Anno 1507. *Carmen in Romanum martyrem,*
 annis Murellii commentario, Coloniae, 1507.
 titulus litteras hunc primum appellaverim
 tem Prudentii. Fabricius et alius recens scri-
 collectione Commentariorum editionis Weit-
 nis Murellii explicationem recensent, quæ
 apparet in indiculo interpretum, sed abest ab
 fortasse quia eam ad manus habere speravit,
 potuit. En titulum : *Divi Romani, herois, et*
martyris fortissimi inclitum adversus gentiles
ab Aurelio Prudentio Clemente, viro consu-
roeta præclaro, nobili carmine compositum, in
via deorum sacra et paganorum mores acerrime
itur ac redarguuntur. Cum Joannis Murellii
vidensis commentario, variis rebus vocibusque
In fine : Impressum est hoc opusculum Coloniae
ographia ingenuorum liberorum Quentell. Anno
nati SEPTIMO SUPRA M. D. X. calendas Junias.
 igno potius quam in-4, caractere semigothico,
 nt. In indice bibl. Casan. male notatur annus
 is 1510. Alii in-4 esse dicunt. Vide judicium Gi-
 o Murellio, num. 117, in nota (Col. 653, n. a).

dem abbas de S. Leger ait se vidisse Bruxel-
 d dominos de Santander plura monumenta
 ia, partim ipsius Burrieli manu exarata, par-
 jubente et vidente descripta, quod ideo animi,
 quia Burrieli epistolarum collectionem Ma-
 endam audivi.

anc editionem possidebat, qui eam describit,
 gorius Maiansius. Vide ejus *Specimen Biblio-*
gregorio-Maiansianæ, Hannoveræ, 1753, pag.
dit Maiansius : Ad intelligendum Prudentium
inorum poetarum eruditissimum NULLÆ NOTÆ
IES ET EXPEDITORES EXCOGITARI POTERANT.
arunt meum exemplar aliquibus in locis Vincen-
no Valentinus, vir stupendæ eruditionis, et cl.
de la Torre, et Guerean, vir ingenii amænissimi.
 m editionem memorat Rodriguez de Castro,
 mam ejus in-8 esse dicit, et Hispanice reddit
 Prudentii, a Nebrissensi expositam in epistola
 oria ad Didacum Ramirez de Villaescusa, epi-
 i Ma'acitanum. Judicium de interpretatione
 ensis lege num. 107, in nota (*Infra, n. d.*)
 atum hoc quoddam Hispaniæ nostræ est, ut

108. 13° Anno 1509. Daventriæ *Psychomachia* est
 edita, teste Ludewigio.

14° Anno 1512. *Aurelii Prudentii Clementis, viri*
consularis, libelli cum commento Antonii Nebrissen-
sis. Ad finem libri sic legitur : Impressum præseus
opus in civitate Lucronii per Arnaldum Guillerum
de Brocario, et finitur die secunda mensis septembris,
anno a nativitate 85 Christi millesimo quingentesimo
duodecimo (b). Vehementer dolendum Nebrissensem
sine explicatione dimisisse libros adversus Symma-
chum, Apotheosin, Hamartigeniam, quosdam libri
Peristephanon hymnos, scilicet Cassiani, Hippolyti,
Petri et Pauli, Cypriani et Agnetis. Dittochæo ne
locum quidem inter carmina dedit. Weitzius adno-
tationes Nebrissensis exscribens, asserit, abesse
hymnum 5, 6 et initium 7 Cathemerinon; fortasse
nactus fuit exemplar mutilum, nam in meo sunt in-
tegrum hi hymni, et adnotationes in eos. Nebrissa so-
lum Aldum videtur habuisse præ manibus, cujus
errores interdum castigat, sæpius transcribit. Dubito
an diversa sit editio quam vidi et nunc memorabo :
magis credo esse diversam. Nic. Antonius, qui ex
editis primum commentatorem Prudentii Nebrissen-
sem fuisse existimavit, ad Isonis glossas et Murellii
commentarium non advertit. Cellarius nostrum An-
tonium, a loco natali Lebrixa, Nebrixa, Nebrissa, et
Nebrissensem dictum, perridicule appellat episcopum
Nebrissensem; nollem eundem errorem exscripsis-
set alius (c).

107. 15° Anno 1512 aut paulo post. *Aurelii Pru-*
dentii Clementis, viri consularis, libelli. Cum com-
mento Antonii Nebrissensis. Cum privilegio. Nihil
aliud in fronte legitur, neque in fine, aut alibi nota-
tur annus, et locus editionis, quæ est in-4°, caracte-
ribus semigothicis. Solum præcedit loco præfationis
Epigramma Ælii Antonii Nebrissensis ad Prudentium
ex Britannis reducem. Quod alludit ad præfationem
Aldi. Exstat hæc editio in bibliotheca Romana Sa-
pienciæ (d). 86 In fronte effictum est Hispaniæ stem-

scriptores ejus celeberrimi ab exteris, quamvis doctis
 hominibus, vulgo ignorentur aut non bene cogno-
 scantur. Ipse, qui a Cellario deceptus, Nebrissen-
 sem episcopi titulo decoravit. Fr. Ignatium Como
 impugnaturus non est ausus nominare, et eodem in
 loco V. C. Franciscum Perez Bayer, fama hinc usque
 ad sidera notum, et jam pridem regiæ bibliothecæ
 Matritensi præfectum, pro monacho aliquo aut fratre
 mihi videtur accepisse, cum de patria S. Laurentii
 disputans, ita eum appellavit, *P. Perez*, neque enim
 alium ab eo reprehensum opinor, nisi auctorem eru-
 ditæ dissertationis : *Laurentius et Damasus Hispani*
asserti et vindicati. Romæ, 1756. Responsionem
Bayerii ad argumentum, ex silentio Prudentii in
hymno S. Laurentii petitum, suo loco explicabo et
 sustinebo.

(d) Suspicio editionis locum esse Cæsaraugustam,
 ex epigrammate Nebrissensis. Cæsaraugustæ Geor-
 gius typographus anno 1515 expositionem hymno-
 rum (Breviarium) a Nebrisensi factam, et Sedulium
 cum paraphrasi ejusdem Nebrissensis formis impres-
 sit. Epigramma cujus memini est :

ma cum epigraphe : *Tanto monta*. Jovius in opere in A Hispanicum sermonem ab Alfonso Ulloa converso, *Dialogo de las empresas*, edit. 1538 pag. 30, refert, hoc lemma *Tanto monta* pro rege Ferdinando catholico Nebrissensem invenisse; quod est dictum Alexandri, nodum Gordianum dirumpentis. Stemmata Hispaniæ postea inhæsit celeberrimum illud lemma, a Ludovico Marliano Mediolanensi, medico Caroli V et episcopo Tudensi, inventum : *Plus ultra*.

108. 16° Anno 1513. Editionem hymni ad accensionem cerci Wittebergæ assignat Ludewigius.

17° Anno iudæum 1513. Hymnum S. Romani Lipsiæ editum in-4° ducet idem Ludewigius : qui fortasse e-*t* hic quem præ manibus habeo, in cujus fine legitur : *Prudentius de Romano martyre finem habet*, B *impessus per industrium calcographum Melchiorem Lotterum anno Domini MDCXIII*, in-4°, editio nitida. Titulus frontis magnam partem est consumptus vetustate. Exemplar quod exstat in bibl. Angelica, inter lineas glossas habet manu descriptas.

18° Anno 1520. Enchiridion Lipsiæ in-4° prodiisse aut or est Ludewigius.

19° Anno eodem 1520. In *Aurelii Prudentii Clementis Cæsaraugustani V. C. de miraculis Christi hymnum ad omnes horas Jacobi Spiegel interpretatio*. In-fol. parvo, pp. 142. In fine : *Selestadi in ædibus Lesari Schurerii, 1520*. De Spiegello infra redibit mentio. Exstat hæc editio in bibliotheca Alexandrina, sive Sapientiæ.

87 20° Anno 1522. Librum Cathemerion Lipsiæ typis vulgatum tradit Rodriguezius.

21° Anno 1527. Basileæ omnia opera edita in-8°, cum commentario Sighardi, in catalogo bibl. reg. Paris. : *Aurelii Prudentii Clementis opera, cum quibusdam scholiis Joannis Sighardi Basileæ, Andreas Cratander, in-8, 1527*. Exemplar notatum manu *Guitelmi Postelli*. Hæc est prima editio Sighardi, qua in secundo tomo edendo usus sum.

22° Anno 1536. *Aurelii Prudentii Clementis, viri consularis, opera multo quam antea castigatiora; præterea et Ælii Antonii Nebrissenensis commentariis haud parvè illustrata, quibus insuper agglutinata sunt scholia Joannis Sighardi, quæ omnia nunc primum in philomusorum gratiam excusa sunt*. Excudebat Antwerpæ *Martinus Cæsar, anno salutis humanæ MDCXXXVI*, in-8, pp. 565. Hanc editionem vidi in bibliotheca collegii Romani.

Aurelii Clemens Prudenti, dic mihi, quæso,
Quis te tam durus mist in exilium?
An libuit toto divisos orbe Britannos,
Atque Cædonii visere monstra maris?
Balænas, orcas, et phylæteras aubelæ,
Et grandes cetos, arboribusque pares.
Nonne fuit melius Celtas non linquere lberos,
Et nunquam patrios deseruisse lares?
Cæsaris Augusti dictas de nomine terras,
Hic ubi fundit opes Liber et alma Ceres;
Hic ubi dat fruges inverso copia cornu,
Et Pomona suas, atque Minerva suas.
Sed tibi nunc recta, nisi desipis, ire necesse,
Ut postliminii jure relicta petas.
Ut possessores injustos pellere possis,

23° Anno 1537. Lovanii, in-8, excusas adnotationes Jacobi Meyeri in duos hymnos trochaicos de Miraculis, et SS. martyrum Hæmetorii et Cædonii, a Weitzio prætermittas, memorat Nic. Antonius, quas ait prodiisse cum versibus ejusdem Meyeri. Hoc ipsum alii bibliographi confirmant. Eas adnotationes nondum inveni.

24° Anno etiam 1537. Enchiridion Basileæ typis publicatum cum Juvenco et Aratore monet Ludewigius, quod in catalogo bibliothecæ Tellerianæ sic indicatur : *Aurelii Prudentii Enchiridion Veteris et Novi Testamenti, Basileæ B. Westhemeri, 1537*. Exstat Romæ in bibliotheca Angelica. Titulus est : *Juveni presbyteri Hispani libri III de Historia evangelica, emendati et multis erroribus purgati. Aratoris subdiaconi libri II. Acta apostolorum complectentes, antea in Germania non extusi. Aurelii Prudentii Clementis, consularis viri, Enchiridion Veteris et Novi Instrumenti. Scholæ Christianæ necessarii libri. Basileæ, apud Bartholomæum Westhemerum et Nicolaum Brylingerum, anno M.D.XXXVII*. In-8 parvo. Similis editio occurrit anno 1542.

110. 25° Anno 1540. Opera Prudentii cum commentario Nebrissenensis et scholiis Joannis Sighardi, qui sex codicibus usus fuerat, Antwerpæ in-8 (ex Fabricio). Ludewigius mendis plenam hæc editionem esse testatur.

26° Eodem anno 1540. *Aurelii Prudentii Clementis, viri ob eximias indolis eruditionisque dotes ad consularem dignitatem evecti, et rerum divinarum, religionis Christianæ, juris item civilis et militarium peritia excellentis OPERA, cum Sighardi et Erasmi commentariis. Basileæ, typis Henrici Petri, in-12*. Quam editionem habui a cl. physico Francisco Petraglia : recte Heinsius eam mendis inquinatam dixit. Vide num. 100.

88 27° Anno 1542. Enchiridion Basileæ cum Juvenco et Aratore. (Ludewigius) Fortasse simili forma ac anno 1537. Vide num. 109 in editione 24.

28° Anno 1546. Editionem Antuerpiensem hujus anni, quam Bailius habuerit, recenset cl. Trolis in editionis Parmensis præfatione, quam jam laudare cœpi acceptam statim ac divulgata ea est, pergræ mihi dono viri clarissimi; quem honoris causa libens nominarem, nisi ipse latere maluisset.

D 29° Anno 1553. Opera cum scholiis Sighardi et commentariolo Erasmi in duos hymnos de natali pueri Jesu, et de Epiphania, Lugduni, in-8. Com-

Qui tua nunc lacerant, diripiuntque bona,
Qui sunt hi? dicas, Sunt barbaros, atque solæcos,
Est horum proles, et numerosa manus.
Ergo citus propera, domui succurre labanti.
Nam res absents, justaque causa perit.
Si te forte tui nequeunt agnoscere rives,
Illis sermo tuus, si peregrinus eris,
Interpres veniam: si tentant pellere tertis,
Assertor veniam, suppeticque feram.

Ordo est : 1° Cathemerion liber. 2° Romanus. 3° Liber Peristephanon. 4° Psychomachia. 5° Apotheosis. 6° Hamartigenia. 7° Libri duo contra Symmachum. Deest Ditirochæum. Editio est mendosa, non numeratis paginis.

Initio describitur elogium Prudentii, Aurelius Prudentius Clemens iste partim in consulari, etc., fore ut num. 49 ex cod. Vat. 3859 posui. Tum inscriptio et elenchus operum (a). Solus hic codex in'er tot Vaticanos integer est, in quo bis conclusio carminum describitur, primum post libros contra Symmachum, quasi 62 epilogus eorum, tum post Titulos historiarum sive Dittochæum, quasi omnium poematum clausula. Characterem codicis æri incisum exhibebimus: ejus variantes lectiones annotamus sub nomine codicis Alexandrini, sive Alex. (b).

4° Codex Vaticanus Alexandrinus 334, exaratus sæculo x: Flores psalmorum cum præfatione ad viduam. Ita catalogus operum Prudentii, quem a bibliothecæ Vaticanis administris accepi. In codice ipso hæc lego: Prudentii flores psalmorum cum præfatione ad viduam caractere Longobardico. Et in prima pagina: Codex Vaticanus habet pro titulo: Prudentii flores psalmorum cum præfatione ad viduam. Sane antiquissimus hic auctor, quoniam viduarum, seu diaconissarum nomen in Ecclesia jam diu desiit. Forte Prudentius hic ad tempora S. Hieronymi referendus, nisi et

(a) Aurelii Prudentii Clementis viri consularis libri numero n. sem, Catemerino. Apotheoses, Amartigenia, Psychomachia, contra Symmachum, liber II contra Symmachum, Romanus, Peristephanon, Tituli historiarum. Ante præfationem, Per quinquennia jam decem, est inscriptio, Præfatio, et nihil aliud. Post librum II contra Symmachum legitur: De opusculis Prudentii, Immolat Deo Patri, etc. cum postremo versu: Quo regente vivimus. Finit contra Symmachum. Deinde: Incipiunt Tituli historiarum. Et post titulos eodem veteri caractere, Epilogus, id est clausula et finis libri: Pius, fidelis, innocens, cum versu in fine, Quo regente vivimus.

(b) Profecimus etiam ex labore et industria cl. P. Peregrini Chiesa, qui olim Prudentii editionem meditatus, sedulo hunc codicem contulerat, et quæ ex eo adnotaverat, perhumaniter exhibuit exscribenda. Cui etiam acceptum refero, quod editione ad usum Delphini per otium uti possum, quam rarissimam esse jam monui. In codice vero Alexandrino quædam nimadverti, peculiari adnotatione digna. Illi sunt hymnorum tituli: Hymnus ad galli cantum; Hymnus matutinus; Hymnus ad incensum lucernæ; Hymnus circa exsequias defuncti; Hymnus viii kalendas Januariæ; Hymnus in Epiphania; cæteri, ut in vulgatis. Post librum Cathemerinon, Incipit Apotheoses, Estia summa Deus, etc., cum titulis sequentibus; Incipit contra hæresim, quæ Patrem passum affirmat. Contra Unionias. Adversum Judæos. Contra Homunonitas. De natura animæ. Adversum Phantasmaticos, qui Christum negant verum corpus habuisse. Finit Apotheoses. Deinde: Incipit Amartigenia liber. Et in fine: Incipit Psychomachia liber III. Tum: Incipit Psychomachia liber III. Post præfationem tituli margini affiguntur, et in fine: Finit liber III Psychomachia. De hac veritate numerandi libros, latius in commentariis. Incipit Psychomachiam, Incipit contra orationem Symmachii liber I. Et post hunc: Explicit contra orationem Symmachii liber I. Incipit liber II, feliciter mem. In fine: Aurelii Prudentii Clementis V. C. finit contra Symmachum liber II. Incipit ejusdem Romanus contra gentes. Post hymnum S. Romani: Finit Romanus Aurelii Prudentii Clementis. Incipit liber Peristephanon. Ordo et tituli hymnorum sunt: 1° Hymnus in honorem SS. Martyrum Emeterii et Chelidonii, Calagurritanorum. 2° Incipit passio Laurentii beatissimi martyris. 3° Hymnus in honorem passionis Eulaliæ beatissimæ martyris. 4° Incipit Passio Vincentii

A dicamus potius, eundem esse ac ipsum poetam Christianum, qui floruit initio v sæculi. Et postea: Inter L. Zaccagni 63 libros inventus. Operis inscriptio: Incipit Psalterium Prudentii, Domine, rex clementissime. Hunc codicem retuli, quia inter codices Prudentianos in catalogo bibliothecæ Vaticanæ collatum inveni. Auctor autem non est Aurelius Clemens Prudentius, sed alius Prudentius, scilicet Prudentius Galindo, natione Hispanus, episcopus Trecensis, de quo videri potest Nic. Antonius in Bibliotheca veteri Hispana (c).

5° Codex Vaticanus Alexandrinus 348, membran., in-8, sæculi IX, sine ullo titulo. Incipit: Per quinquennia jam decem. In fine: Explicit præfatio. Tum hæc inscriptio: Incipit liber Hymnorum Aurelii Prudentii Clementis nobilissimi ac sanctissimi poetæ. Sunt nonnullæ glossæ et explicationes metrorum, et tituli minio notati (d). Magno in pretio est habendus hic codex; utinam non esset mutilus et decurtatus. Orthographia est, ymnus, inrepsit, et similia cum diphthongis. Hujus codicis nomen est I in nostris commentariis.

martyris. 5° Hymnus in honorem SS. octodecim martyrum Cæsaraugustanorum. Et in fine: Finit passio SS. octodecim. 6° Incipit Passio S. Agnes. Et postea: Finit passio S. Agnes. 7° Incipit hymnus in honorem beatissimorum martyrum Fructuosi episcopi ecclesiæ Tarraconensis, et Augurii et Eulogii diaconorum. 8° Hymnus in honorem Quirini beatissimi martyris, episcopi Ecclesiæ Siscianæ... Finit passio Quirini. 9° Incipit Passio Cassiani Foroneliensis... Explicit. 10° Incipit de loco, in quo martyres passi sunt, nunc baptisterium est. 11° Ad Valerianum episcopum de passione Hippolyti beatissimi martyris. 12° Passio beatorum apostolorum Petri et Pauli. 13° Passio beati Cypriani martyris.

(c) Ejus Flores psalmorum exstant in editione operum cardinalis Thomasi, studio et cura Josephi Blanchinii, tom. II, pag. 464. Blanchinius hoc opusculum edidit ex laudato codice Regio Vaticano 334, adjecta præfatione, et lectionibus variantibus ex alio codice Vaticano signato num. 84. Utrumque codicem putat pertinere ad sæculum x. Præfatio incipit: Cum quædam nobilis matrona, etc., nulla alia sit mentio diaconissarum. Titulus: Incipit prologus Prudentii episcopi de Flores psalmorum. In codice Vaticano 191 exstat aliud opus ejusdem Prudentii, inscriptum: Hæc Prudentius episcopus Tricasensis tam de Veteri quam de Novo collegit Testamento, et ad sacros ordines properantes memoriæ commendare præcepit, quæ et Præcepta dicuntur. Confer dicenda pag. 231 (in nota incipiente verbis Dixi num. 78).

(d) E quibus hos exscribam: Hymnus ad gallicinium. In A depingitur gallus cum viridi ramo pendenti ex ore. Hymnus matutinus. Incipit hymnus ad incensum: non apparet satis, scriptumne sit, ad incensum luminis, an lucernæ. Hymnus omni hora. Hymnus circa exsequias defunctorum. Post hunc hymnum: Finit liber primus de hymnis. Incipit liber II Περιστεφάνων, Hymnus in honore martyrum Emeterii et Chelidonii Calagurritanorum. Sed deest totus hic hymnus et sequentes, avulsis scilicet foliis usque ad versum 4110 Passionis S. Romani, qua finita legitur: Finit Romanus Aurelii Prudentii Clementis. Incipit hymnus viii cal. Jan. Et in fine: Finit hymnus viii cal. Jan., hoc est, Nat. Dni. Finit Cathemerinon Prudentii Clementis. CV. Incipit de opusculis: Immolat Deo Patri. In fine secunda manus adjerit versum, Quo regente vivimus. Post hanc odem, Inci-

40° Anno 1580. Libri adversus Symmachum in A
 editioe epistolarum Q. Aurelii Symmachi cura et
 studio Francisci Jureti Parisiis, in-4, pag. 317 :
*Aur. Prudentii Clementis contra L. Aurelium Avianium
 Symmachum libri duo*, etc. In fronte libri Symmachus
Quintus, hic *Lucius* dicitur. Pag. 98, in notis :
Jureti notæ ad Prudentii libros contra Symmachum,
 quos elegantissimos Juretus appellat, et ex vetustis-
 sissimo codice illustrat. Hæc Jureti notæ latuerunt
 Weitzio.

41° Anno 1585. Editio Coloniensis hujus anni,
 in-8, laudatur a Nic. Antonio et Rodriguezio de
 Castro, quæ fortasse ab ea quæ sequitur non est
 distincta.

42° Anno 1588. Editio libri Peristephanon et
 Cathemerinon, in-8, Coloniae, quæ mendosa dicitur
 a Ludewigio, et est mendosa. Inscriptio : *Aurelii
 Prudentii Clementis, viri consularis, hymni καθημερινών,
 et περί Στεφάνων. Coloniae Agrippinae, in officina Bir-
 ckmannica sumptibus Arnoldi Mylji, anno m.d.lxxxviii.*

43° Anno 1589. Prudentii opera Parisiis. Ex cata-
 logo bibliothecæ Bodleianæ, ubi nihil aliud exprimi-
 tur. Vide num. 414 in edit. 52.

44° Anno 1591. Editio Lugduno-Batava Prudentii,
 in-16. Ex Nicolao Antonio.

45° Anno 1593. Operum editio Coloniensis, in-8
 (ex Nic. Antonio et Rodriguezio). Titulus est : *Opera
 a Victore Giselino 91 correctæ, et adnotat onibus il-
 lustrata. Ad Hippolytum Estensem cardinalem, ac
 principem illustrissimum. Coloniae Agrippinae, in offi-
 cina Birckmannica, sumptibus Arnoldi Mylji, anno
 m.d.xciv.* In exemplari, quo utor, solum existunt Psy-
 chomachia, Apotheosis, Hamartigenia, Dittochæum
 cum notis Giselini. Cætera ex editione Coloniensi
 anni 1588 assuta et compacta sunt. Editio hæc edi-
 tionis primæ Giselini respondet, adeoque mendosa est.

46° Anno 1596. Aurelii Prudentii Clementis V.
 cons. opera ex recensione Victoris Giselini. *Lugduni
 Batavorum, ex officina Plantiniana apud Franciscum
 Raphelengium, 1596.* In-20. Nullæ sunt notæ. Ex
 recensione Giselini intellige ad normam primæ editio-
 nis, cujus errores sæpius sunt excusi typographorum
 et editorum intolerabili ignorantia et negligentia. Ac
 miror ab aliquo affirmari Giselinum hanc editionem
 curasse, cum ipse Giselinus in præfatione secundæ
 editionis monuerit, primam illam anni 1562 tumultu-
 rarie factam, et innumerabilia menda in eam ir-
 repuisse.

47° Anno 1603. Prudentii Vita et opera, Lugduni.
 Ex catalogo bibliothecæ Bodleianæ.

48° Anno 1610. Opera Prudentii, Lugduni. In cata-
 logo bibliothecæ Bodleianæ.

49° Anno eodem 1610. Andreas Wilchius edidit
 Heortographiam, seu Commentarios in veterum re-
 centiumque poetarum hymnos, in-8 (ex Fabricio).
 Hos commentarios non vidi. Andreae Wilchii Expo-

(a) Uno volumine, cujus prima parte continentur
 poemata Prudentii cum variis lectionibus, pp. 382 ; al-
 tera, *Sylloge adnotationum, scholiorum, observationum*

in festo Trium Regum, facta ex Apotheosis
 quibusdam versibus, existat in collectione Weitziana.

50° Anno eodem 1610. Antuerpiæ opera Prudentii
 prodierunt in-24, sine ullis notis, refert Cl. Teolius :
 sed cum id accidisse dicat post editionem Weitzia-
 nam, fortasse alium annum voluit indicare.

113. 51° Anno itidem 1610. Prudentii Dittochæum
 in hoc opere : *Manuale biblicum, sive Enchiridion
 SS. Scriptura a catholicæ apostolicæ veteris Ecclesiæ
 Patribus compendiatum, et nunc primum ex vetustis
 membranis mss. collectum, et dicatum venerabilis, reli-
 gioso patri D. Joanni Myntzenbergio priori Carmelita-
 rum in conventu Francofurtiensi. Francofurti, 1610,
 apud Egenolphum Emmelium.* In-8. Editor sub liti-
 era M. H. C., ut colligo ex Weitzii præfatione ad Dit-
 tochæum, est Melchior Goldastus Hammsfeldius, a
 quo Weitzius membranas accepit, in quibus liber
 Cathemerinon, et Amœni manuale erat. Sed hoc
 opus non videtur legisse Weitzius, qui Isonis magi-
 stri glossas uberioris, a Goldasto adductas, omisit,
 quanquam miror illum e præfatione Goldasti som-
 pisse quæ ad Prudentium pertinent, nisi eadem ver-
 ba Goldastus alibi etiam scripsit. In hoc 92 ergo
 Manuali biblico, pag. 1, est *Prudentii Amœni Dipty-
 chon, seu Tituli historiarum Veteris et Novi Testamēti.*
 Duo alia similia opera in eadem collectione sunt in-
 serta, scilicet pag. 17 Rustici Helpidii, et pag. 85
 Walafridi Strabi. Varietatem lectionum Goldasti suo
 loco notabimus. De Isonem vide num. 46 et 44, in
 nota

114. 52° Anno 1611. Prudentii opera in corpore
 omnium poetarum Genevæ, in-4, recusa in omnibus
 editionibus hujus collectionis, uti etiam in editioni-
 bus bibliothecæ SS. Patrum. Scilicet in collectione
 veterum poetarum Aureliæ Allobrogum 1640, Lon-
 dini, 1713, ut Pisaurensem aliasque recentiores
 omittam. In Bibliotheca SS. Patrum, Parisiis, 1589,
 vol. 8 ; Lugduni, 1677, tom. 5 ; in Bibliotheca vero
 SS. Patrum, quam nostro tempore collegit vir do-
 ctus, Andreas Gallandus, Prudentii opera leguntur
 notis illustrata, præsertim ex Chamillardo ; quædam
 notulas Gallandus ipse adjecit, qui hunc ordinem ex
 suo edito (fortasse Toroesiano) sequitur : *Peristepha-
 non, Apotheosis, Hamartigenia, Psychomachia,*
 libri duo contra Symmachum, Cathemerinon, Ditto-
 chæum. Exstant hæc opera tom. VIII ejus Biblio-
 thecæ, Venetiis, 1772, ubi præmittit Prudentii Vitam
 non satis accurate digestam.

53° Anno 1613. Aurelii Prudentii Clementis V. C.
 opera noviter ad mss. fidem recensita, interpolata, in-
 numeris a mendis purgata, notisque et indice accurato
 illustrata a M. Joanne Weitzio, P. L. Accesserunt om-
 nium doctorum virorum, quotquot in Prudentium scri-
 pserunt, notæ, scholia atque observationes, cum glossis
 veteribus. Hanoviae, typis Wechelianis, apud hæredes
 Joannis Aubrii m. cc. xiii. In-8 (a).

et notarum in Aurelii Prudentii Clementis opera singulari
 studio collecta, digesta ac disposita a M. Joanne Weit-
 zio P. L. Indiculus interpretum hoc exhibet, Nediti-

stat hoc opusculum (a). Paucae sunt glossae, e quibus nonnullas suis in locis dabimus: nihil tamen est aliud praeter glossas. Orthographia, *effebi, frenesis, ymnus*, cum diphthongis. In fabularum explicatione potissimum glossemata versantur. Huic codici nomen erit S.

14° *Codex Vaticanus Urbinas 666. Prudentii opuscula.* Titulus alius magnificentissime scriptus: *In hoc ornatissimo codice continentur opera Aurelii Prudentii Clementis, viri doctissimi.* Praecesserat index earum. Inscriptio praefationis est: *Aurelii Prudentii Clementis in opuscula sequentia praefatio: Per quinquennia, etc.* In prima littera P depicta est imago auctoris, ut diximus Proleg. num. 58. In fine codicis: *Explicit liber II contra Symmachum de restituenda ara. Antonius Sinibaldus transcripsit Florentiae. Anno Christi MCCCCLXXXI. xx. No.* Codex in-folio, membrana nitida, laevi et candida, caractere elegantissimo, plurimis aureis litteris et egregiis imaginibus sanctorum, quos laudat Prudentius, affabre ornatus, quod peritorum hominum iudicio possum comprobare (b). Huic codicem vocamus *Urbinatem*, aut primis tantum litteris *Urb.*, de quo vide supra num. 75 iudicium Holstenii.

15° *Codex Vaticanus Otthobonianus 237 Chartaceus, in-8. Prudentius de B. Cassiano.* Hoc cod. continetur *Legenda S. Cassiani martyris per Fr. Jacobum (de Voragine) ordinis Praed. compilata.* Eam dedicat Franciscus Ferrus canonicus Imolensis Hieronymo Dandino episcopo Imolensi. Jacobus vero scribebat Bononiae anno 1282. Folio 27: *Prudentius poeta de B. Cassiano ita cecinit: Sylla, etc.* In fine: *Prudentius, ut notum est, fidei vir, et religiosa dogmata poematis etiam iucunditate commendans, etc.* Hic erit codex dictus X.

16° *Codex Vaticanus Otthobonianus 1193, chartaceus, in 4, erat ex codicibus Joannis Angeli ducis ab Altaemps. Dittochaemum sine ulla inscriptione.* Sunt glossae nonnullae inter lineas. Exstat 67 pag. 108 hujus codicis *Dittochaemum*, quod diximus, et idem opus pag. 113 cum commentariis longioribus, sed in hoc secundo solum sunt duo prima tetrasticha. In fine commentarii secundi dicitur: *Inter opera quae fecit Prudentius, hoc esse utilissimum, cujus materia est duplex refectio Novi et Veteris Testamenti, et titu-*

(a) Ita incipit: *Kyrocheum: id est, manulem. Emeron: sex dierum. Apotheosis, i. e. de divinitate. Amartigenia, i. e. peccatorum origo. Psychomachia: animae pugna, etc.*; quae sunt glossae ad vitam Prudentii a Gennadio conscriptam.

(b) In operum ordine collocando hic codex similis est codici Florentino, de quo ad num. 85 et seqq., et, ut opinor, ex Urbinate Florentinus est descriptus, aut uterque ex aliquo vetustissimo exemplari. In libro *Cathermerion* pleraque ut in Florentino et editis: sed hi peculiare tituli, *Ad galli cantum; Ad ascensionem lucernae; In omni hora; Circa exsequias mortuorum; In natale Domini; De Epiphania.* In libro *Peristephanon* deest inscriptio libri et hymni 4. Scribitur: *Passio Sanctorum tredecim martyrum Caesaraugustanorum, pro Sanctorum octodecim.* Item, *Passio S. Fructuosi primi episcopi Tarraconensis et*

lum esse: *Incipit tetrastichum Prudentii Aurelii Clementis de columba.* Mendosissimus est hic codex, cui nomen Y fecimus.

17° *Codex Vaticanus Otthobonianus 1220, in-4, chartaceus. Dittochaemum cum commentariis, ut supra in codice Y.* Sed hic integrum est opus, in cujus fine: *Explicit liber Prudentii.* Nomen Z huic erit codici in commentario.

18° *Codex Vaticanus Otthobonianus 1207, membranaceus, in folio, saeculi XIII aut XIV, elegans et titulis minio descriptis ornatus, qui fuerat e libris Joannis Angeli ducis ab Altaemps. Incipit liber Prudentii: id est, columba Novi et Veteris Testamenti.* In commentariis titulus esse dicitur: *Incipit liber Dittochei, quod nomen est ad placitum, dia Graece, Latine B refectio.* Hinc disce commentariorum alias ineptias. In fine: *Explicit columba Veteris et Novi Testamenti.* Tituli diversi sunt ab antiquis, ex ingenio interpretis fusi. Codex mendosus, qui tamen a nobis vocabitur AA.

19° *Codex Vaticanus Otthobonianus 1502, in-4, membran., elegans et titulis versicoloribus descriptus. Incipit liber de duobus Testamentis.* Et statim: *Eoa columba.* Alii tituli sunt recentes: in fine: *Explicit liber Prudentii de duobus Testamentis.* Dittochaemum incipit fol. 12 hujus codicis; folio vero 39 reperitur *Psychomachia*, in indice bibliothecae Vaticanae minime notata. Nulla est inscriptio neque in praefatione, neque in opere, quod desinit in versu, *Reddimus aeternas, etc.* Aetas codicis est saeculi XIII circiter, quem nos BB nuncupamus.

20. *Codex Vaticanus Otthobonianus 3325, in-4, chartaceus, Dittochaemum sine primo titulo: sunt alii tituli in tetrastichis, sed recentes.* In omnibus his exemplaribus Dittochei eadem sere occurrunt varietates, neque magni eorum auctoritas est habenda. Hactenus de codicibus Vaticanis, quorum catalogum a me confectum si conferas cum iis quae de eisdem affert Montfauconius, facile agnosces quem sit imperfecta *Bibliotheca bibliothecarum mss.* Neque tamen contemnenda est viri docti et diligentissimi opera, qua multum juvari possunt, quibus facultas non est inspiciendi per se codices et bibliothecas. Jam de codicibus Prudentii Ratisbonensi, Pragensi et Viennensi, quorum varias lectiones a Marietti 68 adversariis mutuatus sum, pauca dicam in nota (c). Praeter

sociorum. Et, *Versus in laudem baptisterii duorum martyrum sanguine illustris.* Caetera ut in codice Florentino.

(c) De codice Ratisbonensi haec notat Marietus: *Codex monasterii S. Emerami omnium optimus, quos viderim, et plane bonus, nisi imperitissimus quidam multa sua substituisset prioribus ita erasis, ut nullum omnino praeae lectionis supersit vestigium, quod nos suis locis notavimus. Quare non puto posse adhuc Prudentium exacte corrigi, et pristino nitore restitui, nisi a'ium nanciscamur veterem codicem praeter eos, quibus usi sumus, et quo, quae hic abrasa sunt, restitui possint. Cum eo autem nostrum diligentissime contulimus, et nihil diversum in eo fuit, quod in nostro non adnotaverimus: quamvis ubi noster cum illo concernerit, non semper notaverimus. Itaque cum nihil reperit in nostro notatum peculiariter, certum signum erit, eam-*

95 68° anno 1701. *Aur. Prudentii Clementis V. C. Opera cum notis Nicolai Heinsii Dan. filii, et variorum doctorum virorum maxime necessariis. Subjectus est in fine index rerum et verborum locupletissimus. Coloniae, apud Joannem Christophorum Stoissel. Anno MDCCL. In-8, pp. 978. Editio mendosa. Præter Heinsii notas, sunt commentarii Nebrissensis et glossæ Isonis.*

69° Anno 1703. *Aur. Prud. Clementis quæ exstant, recensuit et adnotationibus illustravit Christophorus Cellarius, qui et indices copiosos rerum et verborum addidit. Hæc Magdeburgicæ sumptibus orphanotrophii, 1703. In-8, pp. 559. In fine est index eorum quæ licentius solito Prudentius posuit, in quo sæpe ipse Cellarius licentius peccat, ut postea demonstrabo. Illud autem pejus, quod interdum hæresin suam tuetur.*

70° Anno 1739. Editio secunda cum adnotationibus Cellarii eodem in loco, ac prima. In 8, pp. 501.

71° Anno 1750. *Aurelii Prudentii Clementis V. C. opera ex postrema Nic. Heinsii, Danielis filii, et variorum doctorum recensione. Coloniae, 1750. In-8 (ex Rodriguezio de Castro). Videndum est an hæc editio sit prorsus eadem atque editio anni 1701, et an aliquis annum 1701 aliquantulum obscure typis impressum acceperit pro anno 1750, nam id subvereor.*

72° Anno denique 1788. *Aurelii Prudentii Clementis V. C. opera omnia, nunc primum cum codicibus Vaticanis collata, præfatione, variantibus lectionibus, notis ac rerum verborumque indice locupletissimo 96 aucta et illustrata. Parmæ, ex regio typographeo MD. CLXXXVIII. In-4 magno, vol. I et II. Editio nitida, splendida et sumptuosa, poeta nostro et Mæcenate suo dignissima. Dicata est equiti amplissimo Josepho Nicolao Azara, Hispaniarum regis apud sanctam sedem cum summa potestate legato. Interpretis nomen primis litteris indicatur *I. T.*, hoc est Josephus Teolius. In ephemeridibus Romanis hujus anni die 19 Aprilis elogium non vulgare ejus editionis legitur. Editor cum duodecim et amplius mss. Vaticanis poemata Prudentii contulit, qui gratum multis fecisset, si exprimere curasset ex quo codice singulas variantes lectiones sumpsisset. Opera distribuit eo ordine quem ab Heinsio probatum putabat, scilicet *Cathemerinon*,*

quamvis admodum brevia sint, quidquid est tamen gravioris nodi, solvunt. Habendus item honos Georgii Fabricii notis in poetis ecclesiasticos, et hymnos quinque Prudentii, quos illustravit. Claudet agmen interpretum Erasmus, qui quamvis in duobus tantum postremis Cathemerini hymnis elaboraverit, quia tamen vir fuit. Si quis alius sua tempestate, acuti, et limati judicii, operæ pretium non pœnitendum fecit, ac documento esse potest, quam non Prudentius ab eruditis contemnendus sit. Vides Chamillardum de multis interpretibus Prudentii nihil audivisse, de Marmellio, de Jureto, de Grangæo, de Buchnero, de Mollero, ut alios præteream. Judicium ejusdem adversus Giselinum non omnibus placet. Ipse Giselinus de Nebrissa aliter sentit: nam huic et Marmellio summam diligentiam laudem, præsertim in historiis explicandis, tribuit, quamvis in Nebrissa artis poetæ scientiam majorem, in Marmellio plus observationum desideret. Quod ait Chamillardus, Weitzium veterum auctorum locos indicasse, verum quidem id est, sed addere debuit,

Peristephanon, Apotheosis, Hamartigenia, Psychomachia, libri contra Symmachum, Dittocharum, quod mavult appellare Diptychon. In eo tamen deceptus est, quod oden Immolat Deo Patri recte præfigi libro Peristephanon quasi ex Heinsii sententia censuerit. Heinsius in addendis conceptis verbis ait: Vetus codices plerique epilogum voluminis faciunt præfationem illam, quæ nunc ante librum περί Στεφάνων legitur... unde illam quoque ad universum Clementis nostri poeticum opus epilogi loco referri oportere non difficulter, puto, agnoscas... Quapropter redeat postliminè jure in pristinum locum, unde exsulabat immerito, et ode. Quod autem ordini qui servatus est in editione Parmensi, aut quem servari voluit Heinsius, suffragentur Vaticani melioris notæ codices, non video

B *quo jure affirmari possit. Superiori capite exposui quem quisque codex Vaticanus ordinem in collocandis poematis tenuerit; alii de re tota judicent. Certo codex Vat. Alex. 321, de quo num. 78 et in notis egi, qui solus e 27 Vat. codd. omnia Prudentii poemata complectitur, multo magis ad nostram quam ad Heinsianam methodum accedit. Cæterum gaudeo pulcherrimam hanc editionem opportune ad me esse perlatam, ut docti commentatoris diligentiam possim juvari. Ille quidem brevitati studuit, et servatus videtur consilium P. Francisci Pozzo, sive a Puteo, qui in opere *Memorie della vita di S. Lorenzo* monitum hoc posuit, ut in nova Prudentii editione adoranda, qualem ipse expetebat, consuleretur tum animadversionum brevitati, tum voluminis formæ commoditati. Magnificè vero typographi effecit ne volumen tam esset commodum, quam Franciscus a Puteo volebat. Scriptis hujus P. Francisci a Puteo, et P. Josephi Blanchinii, presbytero um congregationis Oratorii, se plurimum adjutum ingenue bonoque exemplo Teolius fatetur, quod a nobis commemorandum fuit, ne duos illos clarissimos viros, 97 bene de Prudentio meritos, silentio præteriremus. Jam si Teolius in suo interpretandi genere summam laudem assecutus est, ego in alio, scilicet uberiori, pleniori ac, si vis, liberiori acquirere pauca si possum, non præmittam (a). Vertat aliquis olim poetæ nostro laudi, quo l' editione Parmensi vix absoluta alius aliam in-*

D *sæpe falso a Weitzio et auctores, et locos indicari, quem incaute secutus Chamillardus labitur interdum. Minutas quasdam, et pene pueriles nugæ in Spiegelio reprehendit; sed fortasse non minus minutam ac puerile est, quod ipse in præfatione Prudentii voci *Roma* notam subjecit: *Urbs satis nota*. In ejus vero editione sæpe accidit, nescio cujus negligentia, ut alia sit scriptura in carminibus excusa, alia in notis defensa. Prætereo nonnullos errores typographicos, et nonnunquam contra metrum, qui saltem indicari et corrigi debuerunt. Fatendum est tamen Chamillardum in quæstionibus theologicis explicandis longe cæteris commentatoribus præstiti se, qui fortasse melior fuisset interpret, nisi ad usum *Delphini* editionem adornasset suam. Neque dubito quin hæc editio aliis omnibus quæ præces erant sit præferenda, ut præfertur a Joan. Alb. Fabricio, quamvis Heinsius in variis lectionibus exponendis partes critici cumulatus impleverit.*

(a) Modesticè cl. Teolii non invidus attribuum

rit. Nam qui argumenta rerum quæ in Prudentii latent, ita jam esse illustrata censeat, ut ab altero possint exhauriri, is sane vel Prudentiam legit, vel nullo modo intellexit (a).

118. Prudentii, in vulgares linguas conversi, proferam exempla quot vellem, quanquam utrasque latent. Sed certe non tam obviae sunt Christiani versiones, quam aliorum gentilium, et nulla interdum utilitas, maxima plerumque est in hominum mores potest derivari. Rodricus de Castro Psychomachiae versionem Hispanicam (metro, ut conjicio, factam), interprete urico Francisco Palomino, ordinis S. Jacobi de Uclesii sacerdote, editam Uclesii in 4, quam edidit in erudita sua Biblioth. Hispanica (b).

Idem refert aliam versionem: Traducción de B. Uclesios, que hizo Aurelio Prudencio a los ilustrados S. Laurencio, S. Vicente, S. Engracia, S. Jeronimo, y los demás innumerables, que padecieron en la ciudad de Zaragoza. Con el nacimiento de la misma Aurelio Prudencio. Por Luis Diez Barce, hijo de la misma ciudad, a quien se dedica. Zaragoza por Juan de Lanaja y Quartanet, 1619. Ludovicus Diez, commentitium Dextri Chronicon, Hispano carmine Prudentii Vitam scripsit. Petrum Garcia de la Huerta versibus Hispanicis Prudentii hymnos reddere ex eodem audivi, et idem versionem hymni de Novo Lumine paschalis magna cura elaboratam legi.

fortasse alii non laudabunt) quod ab Heinsio non fuerit vel latum unguem discedere, cum totos codices lustraverit, quos interdum jure suo re potuerit. Chamillardus quidem et Cellarius sunt hac in re notandi: nam nullos codices inspexerunt, et liberiores tamen esse inibi videtur. Teofilius etiam quendam orthographiam antiq. ex Heinsio expressit, *urquet, tinguat, temptat, pariter potuit accipere lubsas, impar, loquella, illa*. In Heinsio malum alia imitari: quod enim res codices allegat, non satis congruens ratio aliam scribendi rationem ipse teneat, aliam omnibus Prudentii exarandis adoptet. Orthographiam inquit Heinsius in præfatione, *Pulmannus ex exemplaribus non inconcinne aut inscite expressam tamen nos ex membranis veteribus hic restitavimus, ac meliorem pro virili reddidimus, inspiranti codicum antiquissimorum suffragio deus, quam præceptis grammaticorum, quæ minus la fideique, quam argutiarum ut plurimum præstat. Quanquam nec denegarim multo plura a me scri orthographica potuisse, si membranis veteribus vetustatem ostentantibus assentiri per omnia que habuissim: et curis secundis nonnihil reservandum videbatur*. Equidem in codicibus antiquissimis aliquid aliud reperio nisi maximam discrepantiam orthographiam, innumeroseque errores. Neque intellexit Prudentii carmina magis, quam Ciceronis, ad orthographiam codicum VII, VIII vel IX servocari debeant. Verum de diversa scribendi ratione codicum et nonnullarum editionum Prudentii dicam ad hujus capituli calcem in nota. In præfationibus notabo quosdam errores typographicos et Parmensis in carminibus Prudentii, ubi sciens desideratur, aut lex metri, et Latinitatis constat, quod simili modo cum optimis aliis edidit facere decrevi, ne quis variantes lectiones utet.

Multos hymnos Prudentii seorsum excusos nunc

120. Antonius du Verdier, Biblioth. Gallicæ, edit. Lugdun., 1685, pag. 95, id habet: *Aurelie Prudence Clement. La Passion de Saint Quirin martyr évesque de Scissie, prise de l'hymne 7 de Prudence, poëte chrestien, en son livre des couronnes, et traduite en vers françois couplet pour couplet*. Edita est inter Vitas sanctorum Parisiis per Nicolaum Chesneau. Ibid., pag. 1023, Petrus de Montchault vertit Gallicè duos hymnos Prudentii de Nativitate, et de Epiphania (carmine, opinor). Ibid., pag. 521, Guido le Feure de la Borderies edidit Parisiis per Robertum le Maignier: *Hymnes ecclésiastiques, et cantiques, partie traduits, partie de son invention*; In-8, anno 1582, editio secunda, ubi sunt 14 aut 15, ut credit Verderius, hymni Prudentiani, metro Gallico a Guidone eleganter conversi. Ibid., pag. 939, Paschalis Robin Gallicè reddidit (puto carmine) hymnum secundum Peristephanon de S. Laurentio, et tertium de S. Eulalia.

99 121. Hæc habeo Italica Prudentii carmina. *I due libri di Prudenzio con'ro Symmaco. Tradotti in versi Italiani dal P. M. Carlo Agostino Ansaldi domenicano. Venezia, appresso Pietro Valuasense, 1754*. In-8. In præfatione ait Ansaldus paucos id Prudentii opus commentariis illustrasse, ac solum Heinsium feliciter, quod oppido falsum est, nam eos libros doctis commentariis illustrarunt Juretus et Grægeus, ut alios omittam qui commentarios in omnia carmina ediderunt. Editio versuum Latinorum mendis scatet (c), interpretatio pura est, 100 et nitida.

indicabo. Inter *Acta sincera martyrum Theodorici Ruinart* sunt hymni Eulaliæ, Cassiani, Agnetis, Laurentii, Hippolyti, octodecim martyrum Cæsaraugustanorum, Quirini. Hymnus S. Dionysii episcopi Alexandrini in eisdem Actis Prudentio ascribitur in indice bibliothecæ Casanatensis: sed nullus est hymnus S. Dionysii in editione Veronensi, qua utor, anni 1731. Exstat in eisdem Actis Passio infantis ex hymno S. Romani. Apud Bollandanos exstat vol. II Aprilis hymnus octodecim martyrum Cæsaraugustanorum, vol. I Martii SS. Hemeterii et Celedonii, vol. II Augusti S. Laurentii, vol. III ejusdem mensis S. Cassiani, ut alia nunc prætermittam a continuatoribus Bollandi ex operibus Prudentii egregie illustrata. Passio S. Eulaliæ exstat in *Hagiologio Georgii Vicelii, Moguntiacæ*, 1541. S. Cypriani in *ejus operibus*, SS. Hemeterii et Celedonii, et S. Leocadiæ apud *Suriem*. In *Vitis Patrum*, collectore Aloysio Lipomano, inseruntur hymni SS. apostolorum Petri et Pauli, Laurentii, Agnetis, Vincentii, Cypriani, octodecim mart., Romani, Cassiani, Hippolyti, Fructuosi, Quirini, Eulaliæ, Hemeterii. Alii exstant in Hymnario V. Thomasil.

(b) *Batalla o pelea del anima: que compuso en versos Latinos: et poeta Aurelio Prudencio Clemente: nuevamente traducida de Latin en Castellano*. Sub hoc titulo notatur annus 1259 pro anno 1559 editionis, ut Castro ex conjectura videtur. Dicata est Alfonso Manrique, filio Garcia Manrique, comitis Dosorno, præsidis ordinum. Si librum oculis lustrare possem, conjicere tentarem an aliter ordinatis numeris annus editio esset 1529. Garcia Manrique, comes de Osorno, sæculo XVI ineunte jam florebat. Rodriguez scribit *Dosorno*, et mox *Huartanet*.

(c) Absoluto hoc et superiori capite de codd. mss. et editionibus Prudentii, quædam nunc circa diversam orthographiam codicum, et editionum congeram: quanquam nonnihil jam dixi, cum de singulis codicibus sermonem habui. Mariceti codex scribit.

Versionem Italicam ms. libri Peristephanon Mediolani viderat Ansaldus, interprete, uti aiebant, Salvinio. Ego aliter lego apud Argelatum, *Biblioteca de' volgarizatori*, tom. III, pag. 302, qui interpretem dicit Marcum Antonium Mozzium, praefationem autem adiecit Salvinium. Hanc versionem ms. penes se habebat Argelatus, et edere cogitabat in collectione interpretationum veterum Latinorum carinnum; sed puto eum rem non perfecisse. Certe Joannes Lamius, tom. I Memorab. Italor. erudit., pag. 120 edit. Florent. 1742, lapsus est, cum asseruit eam versionem Mozzii post hujus obitum Mediolani publici juris fuisse factam. E cujusdam amici schedis mss. haec excerpto: *La passione et morte di S. Cassiano, martyre e vescovo d'Imola, tradotta in ottave rime dai versi latini di S. Prudenzio, in Ferrara, 1585*. Interpres videtur esse quidam Ludovicus Napoli, qui Musottio episcopo Imolensi opus dedicat, et literas L. N. initio interpretationis apposuit. Eodem autem iudicio, quo S. Cassianum episcopum appellat, Prudentium quoque sanctum nominat. Vide num. 56: *Inno di Aurelio Prudenzio Clemente, uomo consolare, a S. Cassiano martire, colla parafrasi in ottave rime e le annotazioni del sig. abate Giuseppe Antonio cavaliere di Comachio accademico Argonauta di Ferrara, e pubblico maestro di grammatica in Bagnacavallo. Venezia, 1772, presso Bartolo Barucchetti*. Cavallerius, vir grammaticus, atavorum explicationem circa notas V. C. maluit sequi, Prudentiumque virum consularem dicere, quam expe-

Kerastæ pro cerastæ, conicio, deicio, proicio, harena, fructea, virecta, Atlantis pro Atlantis, haut pro haud, d'spero, servos pro fervor, clodus pro claudus. Aldus scribit obmutisce, deminuo, holuscula. Vat. A, obmutisce, police, milia pro millia, disuesco, subfodit, obicio, assicitur pro adscitur, vagantis pro vagantes, alii habent vaganteis. Weitzius, police, tonica, ymnus, inrepsit, atquin, saltim, vendico, ora pro hora, sevus pro savus. Puteanus codex, dispuite, solporeus pro sulphureus, vertex non vortex, marsuppium, Solomonia. Codex Alexandrinus, ferrugeneus, totiens cum Marietti codice, negligat cum eodem, luis in nominativo, fatesco, nichil et michi, tempto. Notandum, sæculo VIII, IX et X præcipue viguisse hanc scribendi rationem tempto, condepro, et similia. Egmondanus codex, postlimineo, distructum, futille, elegitur, liguine. Pragensis codex, dispersa, hii pro hi, dispo'iare, assit semper pro adsit, et haut pro haud. Ratisbonensis, dispersa, conicio, deicio, proicio, harena, virecta, fructea, nothus pro notus, qui est Africanus, seu ventus meridionalis; holuscula, clodus, cougola, conubium. Heinsiani omnes aut pluriusque, Absolon, atquin, setius pro secius, cruminae pro crumenæ, verticibus pro vorticibus. Viennensis, conicio, fructea. Widm., atquin, hora pro ora, fraglat pro fragrat, alitus pro halitus, sevus pro savus. Bongarsianus, atquin, saltim, flagrat, et fraglat pro fragrat. Hæc aliaque his non dissimilia, in vetustis codicibus Prudentii non minus quam in aliis aliorum veterum passim reperiuntur, partim ex certa et stabilita scribendi ratione aut sæculi aut exscriptoris, partim ex negligentia aut errore. Videri potest Gifanius in indice Lucretii, qui plura vocabula ex veteribus libris in Prudentio voluit restituere: lege verba pignera, præstringo, suboles, tinguo, pulcer, conluces, volnera, pagg. mihi 378, 382, 412, 419, 438, 440, 445. In commentariis alia nos observabimus: solum nunc animadvertam, toto cælo errare

A dere quid viri docti hoc sæculo, proximo et superiori animadverterint. Hymni VIII cal. Januar. paraphrasin rhythmico Germanico elaboratam, et anno 1659 editam, recensui supra num. 116. Psychomachiam exstare ms. redditam Græce dixi num. 91; nisi forte quis ex solo titulo Græco versionem totius operis collegit.

CAPUT VI.

Magdeburgensium aliorumque de Prudentii doctrina iudicium.

101 122. Quam multa religionis nostræ capita, quam docte ac nerveose Prudentius defenderit, stabilierit, confirmaverit, si hæreticorum potius quam meorum aut alterius catholici verbis explicuero, nemo, opinor, mihi succensebit, si attente, quo ego respexerim, animadvertat. Propositum enim mihi est ostendere quanti auctoritas Prudentii sit faciendæ contra recalcitantes hæreticos, aliosque male catholicos, quibus ille aperte resistit. Id autem consequar, si præter spectatam hominis pietatem egregiamque probitatem, summopere ab omnibus commendatam, simul etiam constiterit, eum exquisito doctrinæ apparatu et singulari iudicio difficillimas theologiæ quæstiones et gravissima quæque fidei Christianæ dogmata explanasse. Igitur centuriatores Magdeburgenses centur. 4, cap. 10, recensente Ludovico Lucio, Prudentium tradunt fuisse ingeniosum, gravem, moribus compositum, litterarum in adolescentia studiosum, ex Hispania Romam profectum ad venerationem martyrum (confer num. 58), in libris adversus Symmachum

C qui putant se orthographiam alicujus auctoris sequi, si vetusti codicis, duobus aut pluribus post auctorem sæculis exarati, verba et apices omnes æmuletur: nihil enim tunc agunt, nisi ut imperiti alicujus exscriptoris menda, aut, si vis, orthographiam eo sæculo usitatam nobis exhibeant. Inutile tamen non est varias hujusmodi scripturas adnotare; nam sæpe in locis obscuris ex unius litterulæ mutatione vera lectio eruitur. Qua in re ego neque tam sui diligens quam solent esse laboriosa Batavorum ingenia, nam nonnullam judicandi et seligendi licentiam mihi arrogavi, neque tam parvus quam multi fortasse velent, qui hujusmodi rerum tædio incredibili afficiuntur. Equidem sedulo dedi operam, ne quid ex his quæ in hoc genere Joannes Mariettus in sua adversaria conjecerat, et editioni Aldinæ ad marginem ascripserat, in mea editione desideraretur, nisi si quando varietatem lectionis aperte supervacaneam arbitratus sum. Editionem autem Aldinam, Marietti notis mss. illustratam, ut hoc semel dicam, prius in hi indicavit cl. Laurentius Hervas, copia et varietate scriptorum satis jam notus, mathematicis vero studiis imprimis excultus, qui dum codd. mss. collegii Romani excuteret, in hanc, quam dixi, Aldi editionem incidit, ex qua cogitationem illustrandi Prudentii suscepi. Addebat idem Hervas, se ejusdem Marietti quædam mathematica scripta inter codd. mss. aliquando vidisse. Neque aliud mihi de Marietto scire contigit, nisi quod cl. Vitus M. Giovenazzi locum indicavit in historia soc. Jesu a Juvencio edita lib. xvii, nrm. 36 et seqq., ubi narratur Antonium Mariettum Romanum ex quadam sacra expeditione, ad quam una cum alio socio a pontifice Paulo V fuerat delegatus, Romam rediisse anno 1616. Hunc esse nostrum Joannem Antonium Mariettum libentissime credam.

in suam vimque ingenii non mediocrem A
re. De ejus vero doctrina hæc fere aiunt, de
ma et æterna essentia, distincta tribus perso-
le sensisse, sicut in initio Psychomachie :
umque Deum colimus de nomine trino, et
Ante somnum vers. 1, *Ades Pater supreme.*
isto item Hamartig. vers. 51, *Forma Patris*
is stat Filius. De incarnatione Christi hymn.
ium vers. 136, *Ecce venit nova progenies; et*
n hymn. *Omni hora, Corde natus ex Parentis;*
i. viii cal. Jan. : *Stragem sed istam non tulit.*
De creatione in eod. hymn. vers. 22, *Cælum,*
et cætera. Deum non esse auctorem mali
g. vers. 159, *Inventor vitii non est Deus.* De
reatarum corruptione, et interitu ibid. vers.
m *vanum, quidquid sol aspicit,* etc. De an-
me inquit conditos eos esse magno numero,
in suos usus servari lib. ii adv. Sym. vers.
cat *acrios ministros* Hamartig. vers. 166, et
m numero et ordine diabolum propria exci-
talannta prolixè docet. De homine perfectis-
ndito, et de lapsu ejus ac restitutione per
n recte sensit tum alibi, tum lib. ii contra
ym. vers. 260. et seqq. et Hamartig. vers.
bi *hominis, servare Dei est.* Eidem integram
et rectam potestatem voluntatis ante lapsum
time narrat Hamart. vers. 673, *Nescis, stulte,*
libertatis ab ipso Formatore datam. Quod vero
o obtrudunt Magdeburgenses, docere Pru-
peccato originali destructam in universum
em voluntatis, et in pessima quæque muta-
ale hoc sit mox videbimus. Pergunt enim di-
te eum sensisse de peccato originis in Apo-
ers. 908, *Hæc prima est natura animæ.* De
ne legis et Evangelii ibid., *Sed cadit in fa-*
cta, non visura profundæ, vers. 350 et seqq.
Addunt Prudentium hæreses nonnullas con-
illas maxime quæ in personam et officium
fuerunt blasphemæ, in Apoth. præf., ubi
gentilium stultas contentiones et quæstiones
et religione recte ait : *Ideirco mundi stulta de-*
ms. Dimicat in sequenti carmine acriter con-
ipassianos : contra quos asserit Filium, non
hominem factum, passum et mortuum : Fi-
m, non Patrem, a patriarchis esse visum. Et
laquit vers. 111, *Pater est quem cernere nulli*
um. Deinde contra Sabellianos gravissime di-
t concludit, *Hæc est nostra salus,* etc. Postea
is invehitur acerrime, *En tibi Christum, in-*
idæa, Deum.

Contra Ebionis, Artemonis, Samosateni,
et Marcelli sectatores, quos Homuncionitas
agnat prolixo carmine, ac memorabili do-
nam disputationem concludit, inquit, *Ipsæ*
sed struxit opus, etc. Rursus contra hæresin
is, Apellis aliorumque phantasticorum agit in
operis carmine, ubi et Manichæi, qui aerium
corpus attribuit, nominatim meminit, *Ac*
specta, an deceat quidquam simulatum assi-

gnare Deo. Videtur et postremum ejus operis car-
men instituisse propter eos proprio qui negarunt
corporis resurrectionem, in quo pulchre ait : *Nosco*
meum in Christo corpus consurgere. Confutat prolixo
lib. illo, Hamartigenia, Marcionis hæresin. Postremo
cum Symmacho congregitur, refellens omnes ejus
rationes quibus persuadere priscorum rituum resti-
tutionem conatus erat.

126. Passim etiam centuriatores doctrinam Pru-
dentii laudant, eum recensentes inter præstantes et
illustre. doctores, ex quibus potissimum, quæ doctri-
næ forma sæculo iv usitata fuerit, colligitur. Sic, cap.
4, Deum esse ubique Prudentius tradidit, Apoth., *At*
Deus ingens, atque supersusus. In una essentia di-
vina tres existere personas, Apotheos. præfat.
B *Est tria summa Deus.* Et in ipsa Apoth. vers. 238,
103 *Hæc est nostra salus.* Patrem esse æternum et
immensum, Apoth. vers. 111, *Pater est, quem cernere*
nulli est licitum. Qualis sit Filius, quod attinet ad
ejus substantiam, proprietates, officia, diligenter ex-
plicat Hamartig. vers. 346, *Conditor ergo boni Pater*
est, et cum Patre Christus. Doctrinam de duabus Jesu
Christi naturis, Psychomach. vers. 74, *Atque innupta*
Deum concepit femina Christum mortali de matre ho-
minem. Bona omnia a Deo condita esse, Hamartig.
vers. 338, *Principio rerum.* De causa lapsus, Hamar-
tig. vers. 184, *Sed factus de stirpe bonus.* De hominis
lapsu et statu ejus post lapsum, lib. ii adv. Sym.,
vers. 260, *Condideram perfectum hominem.* Et Hamar-
tig. vers. 697, *Vade, ait ipse parens.* De libero arbitrio
ante lapsum, Hamartig. vers. 673, *Nescis, stulte, tuæ*
vim libertatis ab ipso. In quibus rebus voluntas hu-
mana libera sit vel serviat, Hamartig. vers. 269, *En*
tibi signatum libertatis documentum. De discrimine
Veteri et Novi Testamenti, Apoth. vers. 530, *Sed*
cadit in faciem plebs, non visura profundæ legis in
efigie scriptum per æigmata Christum.

127. Præterea de operibus Christianorum propriis
et animo prompto atque placidi præstandis, hymn.
Jejun. vers. 211 *Est quippe et illud grande virtutis*
genus. De loco animarum, hymn. Exsequiarum vers.
149, *Sed resolutibile corpus.* De resurrectione mortuo-
rum, ibid., vers. 35, *Nam quod requiescere corpus.*
Et Apoth. vers. 1062, *Nosco meum in Christo,* De
vita æterna, hymn. Defunct. vers. 97, *Hæc, quæ modo*
pallida tabe. De inferis, lib. ii cont. Sym. vers. 185,
Interior, qui spirat homo, tuet ille perenne. Contra va-
nam philosophiam, astrologiam et magiam, lib. ii
adv. Sym., vers. 470, *Quisque putat fato esse locum.*

128. Videamus nunc quid a Prudentio minus con-
gruenter dictum Magdeburgenses alique hæretici cri-
minentur. Cap. 4 invocationem sanctorum in Pruden-
tio reprehendunt hymn. S. Laurentii, S. Vincentii
et Cassiani. In qua tamen doctrina socios Prudentio
dant Athanasium, Basilium, Gregorium Nazianzen-
num, Ambrosium, impudenter affirmantes *malignum*
spiritum tantorum virorum scriptis plurima inseruisse,
qualia sunt illa de sanctorum deumctorum invocationi-
bus. Addunt Ambrosium, sive alius sit auctor ora-

tionis funebris de obitu Theodosii, multa commemorare superstitiosa de cruce inventa ab Helena, quæ contumeliosa sunt in meritum Christi, uti quod habet Prudentius hymn. Ante somnum, vers. 133, *Cruz pellit omne crimen*, etc. Videri etiam crucis signationi nimium tribuisse Ephremum, et multis non necessariis et inutilibus oneratam fuisse Ecclesiam, si eo tempore in ea usitati erant canones pœnitentiæ Petri Alexandrini. De purgatorio notant consentire doctrinam **104** Prudentii Hamartig., in fine, *Esto cavernoso*, cum Lactantio, lib. vii, cap. 21, et Hieronymo, lib. iv comment. in Isaiam, cap. 4, et lib. xviii com. in Isaiam.

129. Jam circa ritus ecclesiasticos animadvertunt, *crecente superstitione*: culo iv, cæremonias funebres, tum ex ethnicismo tum ex Judaismo cumulas fuisse, et proferunt cap. 6 Prudentii vers. hymn. *Exseq., Candore nitentia claro*, et *Nos tecta fovebimus ossa*. Aras in templis fuisse ex historiis ejus sæculi, Saceratis, Sozomeni, Theodoretii aliisque fatentur, sed aiunt a Judæis hanc consuetudinem permanasse. Referunt, Prudentium indicare, imagines representantes passiones martyrum in templis collocari solitas, sed picturas in templis improbari ab Hieronymo epist. ad Joan. Hierosolym. Concedunt Prudentium meminisse cerearum candelarum hymn. S. Laur., et S. Hieronymum contra Vigilantium asserere, per totas Orientis Ecclesias, quando legendum est Evangelium, accendi luminaria, *jam sole rutilante, non utique ad fugandas tenebras, sed ad signum lætitiæ demonstrandum*. Sed reponunt hæc quoque ex Judaismo orta. Denique, cap. 10, inter nævos Prudentii numerant, quod non sat commode loquatur de libertate humanæ voluntatis Hamartig. vers. 769, *En tibi signatum*. Et quod, ibidem vers 509, de carnis innocentia violentam, ut ipsis videtur, interpretationem dicti Pauli ad Ephesios vi amplexus fuerit: *Errat, ait, qui luctamen cum sanguine nobis*. Item quod martyrum merita civitatibus illis profuturascripserit, in quibus obdormierint, hymn. octodecim martyr. Cæsar., *Sola in occursum numerosiores*. Nec satis caute dixisse illis videtur Cathemer. hymn. Ante cibum, vers. 146, *Hoc odium vetus illud erat*. Quædam ex his Prudentio quoque objicit Lucas Osiander in Epist. eccles. hist., cent. 4, lib. 1, cap. 26, *Quos errores, inquit, Dominum ipsi condonasse non dubitamus*. Qui tamen fatetur, recte eum de plerisque partibus religionis Christianæ sensisse, pio zelo et recto judicio hæreses quasdam

(a) Fabricius in comment. invocationem sanctorum temporibus Prudentii in Ecclesiam jam irrepsisse ait, et errorem suum contra Prudentium auctoritate Joachimi Camerarii tueri vult, qui asserit Prudentium nimis in his fuisse poetam, et a simplice veritate recessisse, amenitatem musicam secutum. Verum in his audiendus non est Camerarius, *senex ille multo melius de Plauto quam de religione meritis*, quod recte in quodam Fabricii exemplari manu ad marginem ascriptum reperi, Prudentius sæpe historice loquitur, neque alio modo, ac cæteri SS. Patres.

(b) Perist. hymn. 1, vers. 7.

Hic calentes hausit undas eade tinctus duplici,

A oppugnasse et damnasse, Symmachum egregie confutasse. *In hæc autem poeta, addit, hoc imprimis commendandum, et Christianis poetis nostri sæculi imitandum est, quod non invocat, aut suis poematibus admiscet deos ethnicos, neque theologiam impuris gentilibus fabulis conspurcat: sed sancta phrasi res divinas serio et tamen satis eleganter tractat*. Ita hæretici causæ religionis catholicæ magnum pondus adjiciunt, dum Prudentium maximopere laudant, et a suis opinionibus alienum fuisse ultro fatentur. Ilis Joannem Clericum, fortasse non valde repugnantem, adjungam, qui tom. XII Biblioth. univers. Pythagoreismi suspensionem Prudentio intentat ex hymn. 3, **105** Cath. vers. 58, *Absit enim procul illa fames, cædibus ut pccudum libeat sanguineas lacerare dapes*. Multa etiam blâterat circa orationem in Hamartig.: *O deæ cunctiparens*, et quod Prudentius animam vocet *liquorem*. Quod autem mireris, Clericus in rebus poeticis non melior criticus quam in sacris, Prudentium affirmat interdum reperere humi, cum maxime in sublime volare conatur; ejus tamen lectionem ad ecclesiasticas antiquitates cognoscendas opportunam esse non diffitetur. Bailius in Dict. crit., verbo *Prudence*, partim Clerico adhæret, partim ab eo dissentit: nam et orationem Hamartigeniæ defendi et laudari posse tuetur, et animæ immortalitatem a Prudentio diserte affirmari testatur. De Manichæorum hæresi potius Bailius laborat, quorum objectiones satis diluisse Prudentium negat, cum nusquam idoneam responsionem se invenisse pertinaciter asseveret.

CAPUT VII.

De sanctorum cultu et veneratione, eorumque reliquiis, ex Prudentii carminibus.

130. Ut autem viâ et ratione Prudentii doctrina vindicetur, primum dicam de iis in quibus Prudentius cum catholicis consentit, ab hæreticis discrepat: tum ea explicabo quæ aliquibus visa sunt a veritate fidei Christianæ aberrare. Invocationem sanctorum cultumque reliquiarum affirmat Prudentius. Sed solusne id Prudentius affirmat? Imo alii etiam, aiunt: quia jam *cæperat hæc superstitio* (a). Quid si toto orb: Christiano factum id fuisse ostendam, approbantibus et plaudentibus episcopis? Dicemusne veteres illos errasse, novatores vera sentire? Relegantur Prudentii carmina, et liquido apparebit non a Prudentio opinionem aliquam suam proponi, sed Ecclesiæ universæ consuetudinem **106** enarrari (b).

Illitas cruore sancto nunc arenas incolæ
Confrequentant obsecrantes voce, votis, munere.
Exteri necnon et orbis huc colonus advenit.
Fama nam terras in omnes percurrunt proditrix,
Hic patronos esse mundi, quos precantes ambient.

Præclari sunt versus illi in Passione Laurentii, vers. 515:

Quidquid Quiritum sueverat
Orare simpulium Numæ,
Christi frequentans atria,
Hymnis resultat martyrem.
Ipsa et senatus lumina,
Quondam luperci, aut flumines,

Hymno IV patrociniū martyrum erga civitates quæ A
eorum ossa venerantur concelebrat, vers. 13.

Orbe de magno caput excitata
Obviam Christo properanter ibit
Civitas quæque, pretiosa portans
Dona canistris.

Tum singillatim recenset Carthaginem, Cordubam,
Tarracōnem, Gerundam, Calagurrim, Barcinonem,
Narbonem, Arelatē, Emeritam, Complutum, Tingim,
præcipue vero Romam et Cæsaraugustam. In
passione Vincentii observare licet diligentiam qua ve-
tores illi Christiani reliquias martyrum comparabant,
ut essent sibi suisque posteris tutamen, vers. 533 et
seqq. (a).

107 131. Ex hac tanta Christianorum cura in
martyrum ossibus colligendis, quæ non solum a Prudentio affirmatur, sed etiam ex authenticis martyrum actis uberrime confirmatur, recte colligimus non tantum sæculo IV, sed prioribus etiam ubique

Apostolorum et martyrum
Exosculantur limina...
O ter, quaterque, et septies
Beatus Urbis incola,
Qui te, ac tuorum cominus
Sedem celebrat ossuum.
Cui propter advoli licet,
Qui fletibus spargit locum,
Qui pectus in terram premit,
Qui vota fundit murmure.

Et hymno 3, de Eulalia, vers. 191 et seqq.

Hic ubi marmore perspicuo
Atria luminat alma nitor
Et peregrinus, et indigena,
Reliquias, cineresque sacros
Servat humus veneranda sinu.
Sic venerari ossa libet,
Ossibus altar et impositum,
Illa Dei sita sub pedibus
Prospicit hæc, populosque suos
Carmine propitiata fovet.

(a) Coire toto ex oppido
Turbam fidelem cereres,
Mollire præfultum torum,
Siccare cruda vulnera.

Ille unguarum duplices
Sulcos pererrat oculis,
Hic purpurantem corporis
Gaudet cruorem lambere.
Plerique vestem linteam
Stillante tingunt sanguine,
Tutamen ut sacrum suis
Domi reservat posteris.

Et vers. 209 in eodem hymno S. Vincentii :

Dum cura sanctorum pia
Deflens adornat aggerem,
Tumuloque corpus creditum
Vitæ reservat posteræ.

In passione Hippolyti vers. 135 et seqq :

Morore attoniti, atque oculis rimantibus ibant,
Implebantque sinus visceribus laceris.
Ille caput niveum complectitur, ac reverendam
Cantiem molli confovet in gremio.
Hic humeros, truncasque manus, et brachia, et ulnas.
Et genua, et crurum fragmina nuda legit.
Palliolis etiam bibulæ siccantur arenæ,
Ne quis in infecto pulvere ros maneat.
Si quis et in sudibus recalentis aspergine sanguis
Insidet, hunc omnem spongia pressa rapit.
Nec jam densa sacro quidquam de corpore silva
Obliuet, aut plenis fraudat ab exsequiis.
Cumque recensitis constaret partibus illæ

invaluisse consuetudinem venerandi sanctorum reliquias. Præterea ratio redditur cur pretiosa isthæc monumenta ad nostram usque ætatem conserventur. Ac revera Prudentius lectulum quo jacuit S. Vincentius suo adhuc tempore existisse asseverat, vers. 553.

Per fragmen illud testeum,
Quo parta crevit gloria,
Per, quem trementes iosteri
Exosculamur, lectulum,
Miserere nostrarum precum,
Placatus ut Christus suis
Inclinet aurem prosperam,
Noxas nec omnes impudet (b).

108 132. Non solum autem Prudentii testimonio, sed plurium aliorum dictis comprobatur hunc usum in universa Ecclesia fuisse communem. Et, ut alios omittam, S. Paulinum Nolanum proferam, quia sententias Prudentianis simillimas is solet complecti, et egregie miracula ad S. Felicis sepulcrum patrata commemorat (c). 109 Quantus fuerit ad veneran-

Corporis integri qui fuerat numerus.
Nec purgata aliquid deberent avia toto
Ex homine, extersis frondibus et scopulis,
Metando eligitur tumulo locus : Ossa linquunt ;
Roma placet, sanctos quæ tenet cineres.

Vides cur in sepulcris martyrum passim reperiantur vasa cum sanguine, quem verum sanguinem esse ipsi hæretici experimentis comprobant : adeoque hujusmodi vasa certum esse martyrii signum nemo sanus negaverit. Quid enim aliud ea indicant ? Consule Boldettum, lib. 1. Observat., cap. 28 et seq., ubi erudite hoc argumentum exponit.

C (b) De SS. martyribus Fructuoso et sociis hæc refert hymno 6 :

Tum de corporibus sacris favillæ,
Et perfusa mero leguntur ossa,
Quæ raptim sibi quisque vindicabat.
Fratrum tantus amor domum referre
Sanctorum cinerum dicata dona,
Aut gestare sinu fidele pignus.
Sed ne reliquias resuscitandas,
Et mox cum Domino simul futuras,
Discretis loca dividant sepulcris,
Cernuntur niveis stolis amicti,
Mandant restitui, cavoque claudi
Mixtim marmore pulverem sacrandum.
Exsultare libet tribus patronis,
Quorum præsidio fovemur omnes
Terrarum populi Pyrenearum.

Huc faciunt verba Braulionis in epist. ad Jactatum presbyterum, tom. XXX Hisp. sacr. in append. 3 : De reliquiis vero reverendorum apostolorum, quas a nobis flagitastis vobis debere mitti, fideliter narro, nullius martyrum me ita habere, ut quæ cuius sint, possim scire. Præcessorum et dominorum meorum sententia fuit, ut, quia passim aut furtim aut etiam inviti ipsi et coacti multorum caritate ex his quæ habebant aut dare aut carere cogebantur, cunctorum notitiæ ne ullius pateret indicium, tituli tollerentur, et sub uno conclavi mitterentur. Reservatæ sunt tamen admodum septuaginta, quæ in usus habentur, inter quas eæ quas quaris minime reperiuntur. Suspicerer festum innumerabilium martyrum Cæsaraugustanorum inde ortum fuisse, nisi acta eorum veriora essent, quam ut ullis suspicionibus possint concuti. Eodem fere pertinent quæ in cæteris Peristephanon hymnis circa cultum et invocationem sanctorum canit Prudentius.

(c) Natali 3.

Cernere, tunc passim est, sacra purgata medela
Pectora liminibus sterni, jam mente refectos,

tionis funebri de obitu Theodosii, multa rare superstiosa de cruce inventa ab Hec contumeliosa sunt in meritum Christi, ut Prudentius hymn. Ante somnum, *vers. pellit omne crimen, etc.* Videri etiam tioni nimium tribuisse Ephremum, et nati cesariis et inutilibus oneratam fuisse eo tempore in ea usitati erant can Petri Alexandrini. De purgatori doctrinam 104 Prudentii Hamart *carernoso*, cum Lactantio, lib. vii, nymo, lib. iv comment. in Isaiam xviii com. in Isaiam.

129. Jam circa ritus ecclesie *crecente superstitione*: *culo* iv. tum ex ethnicismo tum ex fuisse, et proferunt cap. 6 P Exseq., *Candore nitentia clava ossa*. Aras in templis fuisse Socratis, Sozomeni, Theodo sed aiunt a Judæis hanc cons Referunt, Prudentium indi tantes passiones martyrum sed picturas in templis imp ad Joan. Hierosolym. Con nisse cerearum candelaru Hieronymum contra Vigi Orientis Ecclesias, quand accendi luminaria, *jam fugandas tenebras, sed dum*. Sed reponunt ha Denique, cap. 10, inter quod non sat commod no voluntatis Hamart Et quod, ibidem vers lentam, ut ipsis vider ad Ephesios vi ample *men cum sanguine* civitatibus illis pro mierint, hymn. oct *occursum numeros* videtur Cathemer *odium vetus illu* quoque objicit La cent. 4, lib. 1, ca *ipso condonasse* recte eum de ple sensisse, pio zel

(a) Fabricius rum temporib pisse ait, et etoritate Joach Prudentium m veritate recess Verum in his ille multo meli quod recte in marginem as rice loquitur. (b) Perist. Hic calat

... *videtur jam fuisse inducta*: nam eo ... *quæ Placuit, picturas in ecclesia esse* ... *colitur et adoratur in parietibus* ... *qui cruce sapienter illo tempore potuit* ... *Christianorum ecclesie* ... *irruptionibus et irrisioni* ... *ethnicorum* ... *in exemplo idololatriam* ... *facile possent addiscere, et imagines præ* ... *representaretur, colere.* ... *cap. 16 Hist., in Vita S. Simeonis Sty* ... *Bona passim in officinarum propylæis* ... *sancti illius imagines, ut hanc sibi tu* ... *presidium adjungerent; quo satis ostenditur* ... *Ecclesie Romanæ sensus fuerit circa ima* ... *sanctorum Theodoretæ ævo.* Confer Petarium ... *cap. 13, tom. IV, part. 2.* ... *De crucis autem veneratione et potentia na* ... *Asuris est Prudentii doctrina.* Cathemerina, ... *vers. 129.*

Fac, cum vocante somno
Castum peis cubile,
Frontem, locumque cordis
Cruis figura signet.
Cruis pellit omne crimen,
Fugunt crucem tenebræ,
Tali dicata signo
Mens fluctare nescit.

Hymno 5 Cath., vers. 96 :
Nam præfixa cruci spes hominum viget.

Hymno 9 Cath. vers. 82 :
Solve vocem mens sonoram, solve linguam mobilem,
Dic trophæum passionis, dic triumphem crucem:
Pange vexillum, notatis quod refulget frontibus.

la Romano, vers. 586 :
Hæc illa crux est omnium nostrum salus,
Romanus inquit, hominis hæc redemptio est.

Apotheosis, vers. 446 :
Jam purpura supplex
Sternitur Eneadæ rectoris ad atria Christi,
Vexillumque Crucis summus dominator aforat.

111 Plura alia habes Cat. hymno 11, vers. 115; Perist. hymn. 10, vers. 621 et seqq.; Psych. vers. 347, lib. 1 adv. Sym., vers. 465 et seqq., ubi Constantini

Lebæum (Thaddeum) Libyes, Phryges accepere Phippiam,
Creta Titum sumpsit, medicum Bœothia Lucam,
Marcus, Alexandria, tibi datus...
Et Carthago potens Cypriano martyre floret.
Nec proci inde Uticam collatis cædona massa
Martyribus magno venerandæ cæd s acervo.
Extulit...

D
Ambrosius Latio, Vincentius exstat Iberis,
Gallia Martinum, Delphium Aquitania sumpsit:
Multaque præterea per eadem largiter rras
Semina sanctorum positis diffusa sepulcris
Illustrant totum superis virtutibus orbem

Paucis S. Augustini verbis multa complectar, qui Enar. in psal. xlii, *Ostendatur mihi*, inquit, *Rome in tanto honore templum Romuli, in quanto ibi ostendero memoriam Petri. In Petro quis honoratur, nisi ille defunctus pro nobis?* In Paulino Aquitania, pro Aquitania cl. Giovenazzius conjiciebat legendum, qui nonnullos veterum auctorum locos notavit, in quibus Aquitania tanquam provincia a Gallia distincta proferretur. Plures hujusmodi conjecturas in S. Paulinum in schedis suis servat Giovenazzius, quas in publicum lucem edi paret. Siquidem Paulini carnina medicu impurto indigent, ut sanitati restituantur, quæ Muratorius et Mingarellius.

... *et in his* ... *vers. 16 et seqq.* ... *in urbe* ... *per membra terris* ... *in Thasosque Joannem* ... *Indis Thasos*

premebatur, ad vulgatam seu aliam recurrere versionem, et juxta eam quædam verba addidisse. Hæc pro-
sus ignorabat abbas de S. Leger, præfectus biblio-
thecæ S. Genovefæ Parisiis, qui folium in-4 sine
anni locive 84 nota, sed, ut puto, Parisiis anno
1787 edidit, ita inscriptum : *Particularités littéraires
sur la liturgie mosarabe, tirées des lettres manuscrites
du P. Burriel, jésuite espagnol, par M. l'abbé de S.
L. Abbas de S. Leger ex epistolis Burrieli, non satis
bene intellectis, affirmat officium Gothicum a car-
dinali Ximeno editum in re ipsa et substantia differre
a codicibus mss. Toletanis. Nesciebat idem typis jam
fuisse editas epistolas duas Burrieli quas laudat, et
alteram quidem ad P. Franciscum Ravagum Parisiis
Gallice redditam, alteram ad D. Petrum de Castro in
bibliotheca Hispana Petri Rodriguez de Castro in ar-
ticulo, *Isidorus Hispanensis* (a).*

105. 11° Anno 1505. *Enchiridion* Lipsiæ excusum
lego apud Ludewigium.

12° Anno 1507. *Carmen in Romanum martyrem*,
cum Joannis Murellii commentario, Coloniae, 1507.
Post restitutas litteras hunc primum appellaverim
interpretem Prudentii. Fabricius et alius recens scrip-
tor in collectione Commentariorum editionis Weit-
zii Joannis Murellii explicationem recensent, quæ
revera apparet in indiculo interpretum, sed abest ab
opere; fortasse quia eam ad manus habere speravit,
sed non potuit. En titulum : *Divi Romani, herois, et
Christi martyris fortissimi inclytum adversus gentiles
certamen ab Aurelio Prudentio Clemente, viro consu-
lari et poeta præclaro, nobili carmine compositum, in
quo omnia deorum sacra et paganorum mores acerrime
infamantur ac redarguuntur. Cum Joannis Murellii
Ruremundenis commentario, variis rebus vocibusque
referto. In fine : Impressum est hoc opusculum Coloniae
in chalcographia ingenuorum liberorum Quentell. Anno
Christi nati SEPTIMO SUPRA M. D. X. calendis Junias.
In-8 magno potius quam in-4, caractere semigothico,
et vocant. In indice bibl. Casan. male notatur annus
editionis 1510. Alii in-4 esse dicunt. Vile judicium Ge-
selini de Murellio, num. 117, in nota (Col. 653, n. a).*

(a) Idem abbas de S. Leger ait se videri Bruxel-
lis apud dominos de Santander plura monumenta
litteraria, partim ipsius Burrieli manu exarata, par-
tim eo jubente et vidente descripta, quod ideo animi-
adverto, quia Burrieli epistolarum collectionem Ma-
ritimi edendam audivi.

(b) Hanc editionem possidebat, qui eam describit,
Cl. Gregorius Maiansius. Vide ejus *Specimen Biblio-
thecæ Gregorio-Maiansianæ, Hannoveræ, 1753*, pag.
26. Addit Maiansius : *Ad intelligendum Prudentium
Christianorum poetarum eruditissimum NULLÆ NOTÆ
CLARIORIS ET EXPEDITIORIS EXCOGITARI POTERANT.
Emendarunt meum exemplar aliquibus in locis Vincen-
tius Pons Valentinus, vir stupendæ eruditionis, et cl.
Joannes de la Torre, et Guerean, vir ingenii amœnissimi.*
Eandem editionem memorat Rodriguez de Castro,
qui formam ejus in-8 esse dicit, et Hispanice reddit
vitam Prudentii, a Nebrissensi expositam in epistola
dedicatoria ad Didacum Ramirez de Villascusa, epi-
scopum Macicitanum. Judicium de interpretatione
Nebrissensis lege num. 107, in nota (*Infra, n. d.*)

(c) Fatum hoc quoddam Hispaniæ nostræ est, ut

A 106. 13° Anno 1509. Daventriæ *Psychomachia* est
edita, teste Ludewigio.

14° Anno 1512. *Aurelii Prudentii Clementis, viri
consularis, libelli cum commento Antonii Nebrissen-
sis*. Ad finem libri sic legitur : *Impressum præsens
opus in civitate Lucronii per Arnaldum Guillerimum
de Brocario, et finitur die secunda mensis septembris,
anno a nativitate 85 Christi millesimo quingentesimo
duodecimo* (b). Vehementer dolendum Nebrissensem
sine explicatione dimisisse libros adversus Symma-
chum, Apotheosin, Hamartigeniam, quosdam libri
Peristephanon hymnos, scilicet Cassiani, Hippolyti,
Petri et Pauli, Cypriani et Agnetis. Dittochæo ne
locum quidem inter carmina dedit. Weitzius adno-
tationes Nebrissensis exscribens, assertit, abesse
hymnum 5, 6 et initium 7 Calbemerinon; fortasse
nactus fuit exemplar mutilum, nam in meo sunt in-
tegrum hi hymni, et adnotationes in eos. Nebrissa so-
lum Aldum videtur habuisse præ manibus, cujus
errores interdum castigat, sæpius transcribit. Dubito
an diversa sit editio quam vidi et nunc memorabo :
magis credo esse diversam. Nic. Antonius, qui ex
editis primum commentatorem Prudentii Nebrissen-
sem fuisse existimavit, ad Isonis glossas et Murellii
commentarium non advertit. Cellarius nostrum An-
tonium, a loco natali *Lebriza, Nebriza, Nebrissa*, et
Nebrissensem dictum, perridicule appellat *episcopum
Nebrissensem*; nollem eundem errorem exscripsis-
set alius (c).

C 107. 15° Anno 1512 aut paulo post. *Aurelii Pru-
dentii Clementis, viri consularis, libelli. Cum com-
mento Antonii Nebrissensis. Cum privilegio*. Nihil
aliud in fronte legitur, neque in fine, aut alibi nota-
tur annus, et locus editionis, quæ est in-4°, caracte-
ribus semigothicis. Solum præcedit loco præfationis
*Epigramma Ælii Antonii Nebrissensis ad Prudentium
ex Britannis reducem*. Quod alludit ad præfationem
Aldi. Exstat hæc editio in bibliotheca Romana Sa-
pientiæ (d). 86 In fronte effictum est Hispaniæ stem-

scriptores ejus celeberrimi ab exteris, quamvis doctis
hominibus, vulgo ignorentur aut non bene cogno-
scantur. Is ipse, qui a Cellario deceptus, Nebrissen-
sem episcopi titulo decoravit. Fr. Ignatium Como
impugnaturus non est ausus nominare, et eodem in
loco V. C. Franciscum Perez Bayer, fama hinc usque
ad sidera notum, et jam pridem regis bibliothecæ
Matritensi præfectum, pro monacho aliquo aut fratre
mihi videtur accepisse, cum de patria S. Laurentii
disputans, ita eum appellavit, *P. Perez*, neque enim
alium ab eo reprehensum opinor, nisi auctorem eru-
ditæ dissertationis : *Laurentius et Damasus Hispanis
asserti et vindicati. Romæ, 1756*. Responsionem
Bayerii ad argumentum, ex silentio Prudentii in
hymno S. Laurentii petitum, suo loco explicabo et
sustinebo.

(d) Suspicio editionis locum esse Cæsaraugustam,
ex epigrammate Nebrissensis. Cæsaraugustæ Geor-
gii typographus anno 1515 expositionem hymno-
rum (Breviarium) a Nebrisensi factam, et Sedulium
cum paraphrasi ejusdem Nebrissensis formis impres-
sit. Epigramma cujus memini est :

dom corpus S. Felicis Nolani gentium concensus, A hæc consuetudo videtur jam fuisse inducta : nam eo multus in locis refert Paulinus, ut Natali 11, vers. 305.

Et ma:ni solium breve confessoris adorat
Jugiter e variis collecta frequentia terris.

et egregie confirmat S. Augustinus epist. 78, *Multis notissima est sanctitas loci, ubi Felicis Nolensis corpus conditum est, quo volui, ut pergerent, quia inde nobis facilius fideliusque scribi potest quidquid in eorum aliquo divinitus fuerit propositum.* Quo innuit Augustinus amicitiam quam cum Paulino arctissime contraxerat. In versibus Paulini solium est sepulcrum, ut dici solet solium B. Petri.

CAPUT VIII.

De sacris imaginibus, de SS. crucis adoratione, et pontificis Romani primatu.

133. Ex his patet falso Hospinianum, Binghamum aliosque asserere, solum post Augustini tempora usum venerationis reliquiarum invaluisse. Colligo præterea picturas in ecclesia a S. Augustino non fuisse improbatas (quod Petrus martyr aliique objiciunt), qui et optime sciebat quid Nolæ ageretur, et epistolas S. Paulini, in quibus de eis mentio occurrit, magnis laudibus prosequitur epist. 27 ad Paulinum. Neque primus fuit Paulinus qui hunc morem induxerit, ut hæretici nonnulli blaterant. Etenim ipse innuit sibi etiam id factum, etsi raro, Natali 9 :

Forte requiratur, quam ratione gerendi
Sederit hæc nobis sententia, pingere sanctas
Raro more domos animantibus assimilatis.

Et imagines quidem, de quibus Prudentius noster in Cassiano et Hippolyto, erant certe antiquiores, altera C in Foro Cornelii, altera Romæ. Barthius, *Advers.* lib. II, cap. 32, putat, in carmine de Passione inter opera Lactantii manifeste fieri mentionem de picta Domini effigie in aditu templi. Hi autem sunt versus :

110 Quisquis ades, medique subis in limine templi,
Siste parum, fusentemque tuo pro crimine passum
Respice me, me corde animo, me in pectore serva.

Tempore concilii Eliberitani in nonnullis regionibus

Gratantes jam voce sua : concurrunt hiantum
Turba tremens hominum...
Stipatam multis unam juvat urbibus urbem
Cernere, totque uno compulsam examina voto.
Lucani coeunt populi...

Natali 9 :

Nam quasi confignata sacris cœnacula tectis
Spectant de superis altaria tota fenestris,
Sub quibus iatus habent sanctorum corpora selem...

Tum plurium sanctorum reliquias memorat, et in his :

Hic et Nazarius martyr, quem munere fido
Nobilis Ambrosii substrata mente recepi.

Natali 11, inter Anecdota Muratorii vers. 46 et seqq. :

Omnimedens Dominus sanctos mortalibus ægris
PER VARIAS GENTES medicos pietate salubri
Edidit...
Inde Petrum, et Paulum Romana fixit in urbe.
Sic Deus et reliquis tribuens pia munera terris,
Sparsit ubique loci magnas sua membra per urbes.
Sic dedit Andream Patria, Ephesoque Joannem...
Parthia Mattheum complectitur, India Thomam,

hæc consuetudo videtur jam fuisse inducta : nam eo respicit canon 36, quo *Placuit, picturas in ecclesia esse non debere; ne quod colitur et adoratur in parietibus depingatur.* Qui canon sapienter illo tempore potuit esse constitutus, cum tunc Christianorum ecclesie non essent ab ethnicorum irruptionibus et irrisionibus, et præterea ex ethnicorum exemplo idololatriam Christiani facile possent addiscere, et imagines præcipue, non Deum, qui eis representaretur, colere. Theodoretus, cap. 16 Hist., in Vita S. Simeonis Stylitæ, testatur, Romæ passim in officinarum propylæis erectas fuisse sancti illius imagines, ut hæc sibi tutelam et præsidium adjungerent; quo satis ostenditur quisnam Ecclesie Romane sensus fuerit circa imagines sanctorum Theodoretæ ævo. Confer Petavium B lib. XI, cap. 13, tom. IV, part. 2.

134. De crucis autem veneratione et potentia maxime illustris est Prudentii doctrina. *Cathermerius*, Hym. 6, vers. 129.

Fac, cum vocante somno
Castum petis cubile,
Frontem, locumque cordis
Crucis figura signet.
Crux pellit omne crimen,
Fugiunt crucem tenebræ,
Tali dicata signo
Mens fluctare nescit.

Hymno 5 Cath., vers. 96 :

Nam præfixa cruci spes hominum viget.

Hymno 9 Cath. vers. 82 :

Solve vocem mens honoram, solve linguam mobilem,
Dic trophæum passionis, dic triumphem crucem :
Pange vexillum, notatis quod refulget frontibus.

C In Romano, vers. 586 :

Hæc illa crux est omnium nostrum salus,
Romanus inquit, hominis hæc redemptio est.

Apotheosis, vers. 416 :

Jam purpura supplex
Sternitur Æneadæ rectoris ad altia Christi,
Vexillumque Crucis summus dominator adorat.

111 Plura alia habes Cat. hymno 11, vers. 115; Perist. hymn. 10, vers. 621 et seqq.; Psych. vers. 347, lib. I adv. Sym., vers. 465 et seqq., ubi Constantini

Lehbæum (Thaddeum) Libyes, Phryges accepere Philippum,
Creta Titum sumpsit, medicum Bœothia Lucam,
Marcus, Alexandria, tibi datus...
Et Carthago potens Cyprino martyre floret.
Nec procul inde Uticam collatis candida massa
Martyribus magno venerandæ cædis acervo.
Extulit...

D

Ambrosius Latro, Vincentius exstat Iberis,
Gallia Martinum, Delphinum Aquitanica sumpsit :
Multaque præterea per easdem largiter cras
Semina sanctorum positus diffusa sepulcris
Illustrant totum superis virtutibus orbem

Paucis S. Augustini verbis multa complectar, qui Enar. in psal. XLIV, *Ostendatur mihi*, inquit, *Roma in tanto honore templum Romuli, in quanto ibi excedero memoriam Petri. In Petro quis honoratur, nisi ille defunctus pro nobis?* In Paulino Aquitania, pro Aquitania cl. Giovenazzius conjiciebat legendum, qui nonnullos veterum auctorum locos notavit, in quibus Aquitania tanquam provincia a Gallia distincta profertur. Plures hujusmodi conjecturas in S. Paulinum in schedis suis servat Giovenazzius, quas in publicum lucem edi præstaret. Siquidem Paulini carmina medico imprimis experto indigent, ut sanitati restituantur, quales non fuerunt Muratorius et Mingarellus.

victoriam contra Maxentium exponit, animadvertens A
quod :

Tunc ille senatus
Militiæ ultricis titulum, Christique verendum
Nomen adoravit, quod collucebat in armis.

Lib. II, vers. 711. de militibus Christianis :

Cruce fronti
Inscripta, cecinere tubæ, prima hasta dracones
Præcurrit, quæ Christi apicem sublimior effert.

Hæc certe non negant heterodoxi, imo plures alios
et SS. Patribus ita et locutos fuisse, et facitasse pro-
fitentur. Verum eos perperam et superstitiose dixisse
et fecisse clamant, neque ego nervosius Magdebur-
gensis refelli posse puto, quam si omnia loca ex eorum
Historia colligerentur, quibus Patres sæculi IV, quo
religio et doctrina catholica maxime viguit, erroris
et superstitionis arguere non verentur. Optime enim
norunt plerisque tum verbis tum factis cum nostri
temporis catholicis convenire; atque adeo omnes
populos, quos docebant, quos regebant, eodem more
vixisse in dubium nequit revocari (a).

435. Idem inter SS. Patres, quos nihil de primatu
Romani pontificis dixisse aiunt (de quibus nihil nunc
ad nos), Prudentium nostrum enumerant. Atqui res
contrario modo se prorsus habet. En verba fortissimi
martyris Laurentii, Perist. 2, vers. 413 :

O Christe, numen unicum,
O splendor, et virtus Patris,
O factor orbis, et poli,
Atque auctor horum mœnium.
Qui scepra Romæ in vertice
Rerum locasti, sanciens
112 Mundum Quirinali togæ
Servire, et armis cedere,
Ut discrepantium gentium
Mores, et observantiam,
Linguasque, et ingenia, et sacra
Unis domares legibus.
En omne sub regnum Remi
Mortale concessit genus
Idem loquuntur dissoni
Ritus, id ipsum sentiunt.
Hoc destinatum, quo magis
Jus Christiani nominis,
Quocunque terrarum jacet,
Uno illigaret vinculo.
Da, Christe, Romanis tuis
Sit Christiana ut civitas,
Per quam dedisti, ut cæteris
Mens una sacrorum foret.
Confederantur omnia

(a) Neque animus nunc est eos exagitare qui, lu-
minis splendore præstrieti, oculos omnino claudere
vulnerunt, et aperta SS. Patrum testimonia ausi sunt
corrumpere, ut Georgius Fabricius, qui in carmine de
Passione Domini inter Lactantii opera pro his verbis,

Flecte genu, lignumque crucis venerabile adora
Flebilis,

supposuit,

Flecte genu, innocuo terramque cruore madentem
Ore petens humili.

Præstitisset, ait Jo. Albertus Fabricius, quamvis hete-
redoxus, lib. IV Bibl. vet. Lat. cap. 2, G. Fabricium
passim tum hic, tum alibi non ita fuisse in alienis
operibus, quæ edebat, ingeniosum.

(b) Lib. II in Sym., vers. 582 :

Vis dicam, quæ causa tuos, Romane, labores
In tantum extulerit? queis gloria fortibus aucta
Sic eluat, impositis ut mundum frenet habenis?
Discordes linguas populos, et dissona cultu

Hinc inde membra in symbolum,
Mansuescit orbis subditus,
Mansuescat et summum caput.

Et iam tenemus obsides
Fidissimos hujus spei.
Hic nempe jam regnant duo
Apostolorum principes.
Alter vocator gentium,
Alter cathedram possidens
Primam, recludit creditas
Æternitatis Januas (b).

CAPUT IX.

Male reprehenditur Prudentius circa dogma libertatis,
et interpretationem Apostoli ad Ephesios cap. VI.

113 436. Libertatem indifferentiæ, ut vocant,
quod defenderit Prudentius, reprehensione dignus
non est, nisi omnes ad unum SS. Patres reprehenduntur. Versus ejus sunt Hamartig. 769.

En tibi signatum libertatis documentum,
Quo voluit nos scire Deus, quodcumque sequendam est.
Sub nostra ditione situm, rassinque remissum
Alterutram calcare viam. Duo cedere jussi
De Sodonis: alter se proripit, altera mussat.
Ille gradum celerat fugiens, contra illa renutat.
Liber utriusque animus, sed dispar utriusque voluntas
Dividit huc illuc rapiens sua quemque libido.

Marchio Scipio Maffreus, in Hist. Grat., inter cæte-
ros Patres qui catholicam doctrinam de gratia et li-
bero arbitrio tradiderunt, Prudentium collocat. Da-
niel Huetius, in Origenianis, lib. II, quæst. 7, egregie
Origenis sententiam de libertate indifferentiæ contra
Cornelium Jansenium defendit ex S. Augustino,
quem unum hujus concertationis arbitrum vult esse
Jansenium. Gaudeo ab his doctissimis hominibus ea
esse dicta quæ a me pro Prudentio essent dicenda,
ne molesta quæstione implicer, et cramben, ad nau-
seam jam recoctam, hoc loco repetam, quanquam
in commentariis necesse erit quædam adjungere.
Jam Apostoli locum non male dicendus est exponere
Prudentius cap. VI Epist. ad Ephes.: *Induite vos ar-
maturam Dei, ut possitis stare adversus insidias dia-
boli. Quoniam non est nobis colluctatio adversus car-
nem, et sanguinem, sed adversus principes et potestates,
adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra
spiritualia nequitie in cælestibus.* Prudentius Hamar-
tig. vers. 509.

114 Errat, ait, qui luctamen cum sanguine nobis,
Et carne, et venis ferveatibus, et vitioso

Regna volens sociare Deus, subjungier uni
Imperio, quicquid tractabile moribus esset,
Concordique jugo retinacula mollia ferre
Constituit, quo corda hominum conjuncta teneret
Religionis amor: nec enim fit copula Christo
Digna, nisi implicitas societ mens unica gentes.
Hoc actum est tantis successibus atque triumphis
Romani imperii: Christo jam tum venienti
Crede, parata via est: quam dudum publica nostræ
Pacis amicitia struxit moderamine Romæ.
En ades, Omnipotens, concordibus infuse terris:
Jam mundus te, Christe, capit, quem congregate nexu
Pax, et Roma tenent: capita hæc, et culmina rerum
Esse jubes.

Et vers. 660 Roma de seipsa :

Nunc nunc justa meis reverentia competit annis,
Nunc merito dicor venerabilis, et caput orbis.

In Passione Hippolyti, vers. 29 :

Fugite, o miseri, excrucanda Novati
Schismata: catholicis reddite vos populis.
Una fides vigeat, prisco quæ condita templo est:
Quam Paulus retinet, quamque cathedra Petri.

Felle putat, calidisque animam peccare medullis.
Non mentem sua inembra premunt, nec terrea virtus
Oppugnat sensus liquidos, helleve laressit.
Sed cum spiritibus tenebrosis nocte dieque
Congredimur.

Facile est frenare rebelles
Affectus carnis.
Major inest vis illa homini, quæ statile virus
Ingerit, et tenuem tenui fert aere mentem.

Neque Prudentius omnem culpam in dæmonem re-
liccit, sed magna ex parte ad cordis animique motus
rebelles revocat vers. 553.

Sed quid ego omne malum mundique, hominumque

Hostis ad invidiam detorqueo? cum mala nostra
Ex nostris concreta animis, genus, et caput, et vim,
Quid sint, quid valeant, sumant de corde parenti?
Ille quidem fomes nostrorum, et causa malorum est.
Sed tantum turbare potest, aut fallere, quantum
Nos volumus...

Gignimus omne malum proprio de corpore nostrum.

Plerique interpretantur, Apostoli verbis, *Adversus
carnem et sanguinem*, homines intelligi. S. Hierony-
mus ad ea verba Prudentii interpretationem refert,
nec videtur damnare (a). Cl. Teolius in comment. ad
hunc Prudentii locum notavit, Estium sententiæ S.
Pauli non alium commentarium adhibuisse quam hos
poetæ nostri versus quos in eo maxime commendat,
quod *mundus tenebrarum harum* dicatur esse mundus
hic inferior, turbulentus, atque caliginosus, cui dæ-
mones præpositi sunt merito transgressionis huma-
næ. sive ad tentandos homines, sive ad nocendum
eis. **115** Certe Estius hanc interpretationis partem
Prudentii auctoritate corroborat, eumque vocat *po-
etam theologum*. Sed in prima et præcipua parte a
Prudentio dissidet, et verba *cum carne et sanguine*
intelligi vult non de concupiscentiis, sed de homi-
nibus.

CAPUT X.

*Lectio editionis Vulgatæ Gen. III, 15, Et ipsa conteret
caput tuum, insigniter ex Prudentio confirmata.*

137. Objicitur præterea Prudentio, quod Gen. III,
15, ea verba legerit, quæ nunc revera in Vulgata edi-
tione leguntur: *Inimicitias ponam inter te et mulie-
rem, et semen tuum, et semen illius: ipsa conteret caput
tuum, et tu insidiaberis calcaneo ejus*. Prudentius Ca-
themerinon 3, vers. 121:

Conscia culpa Deum pavida:is
Sede pia procul exigitur.
Innuba femina quæ fuerat,
Conjugis excipit imperium,
Fœdera tristia jussa pati.
Auctor et ipse doli coluber
Plectitur improbus, ut mulier
Colla trilingua calce terat.

(a) *Dicat quispiam: Hoc quod, ait, « Non est nobis
colluctatio adversus sanguinem et carnem, » etc., ideo
dici ut doceamur, ne e: quidem, quæ nobis ministrari
vitia putamus ex carne, carnis esse vel sanguinis, sed
a quibusdam spiritualibus nequitiis suggeri... Qui vult
ergo, aiunt, Apostolos nos docere, non ex natura cor-
poris et de materia carnis et sanguinis hæc vitiorum
genera procreari, sed instinctu dæmonum, propterea ait,
Non est nobis, etc. Ideo autem nunc eorum qui magi-
cis infelices artibus serviunt, et facere ista perhibentur,
exempla protulimus, ut retundamus eorum opinionem
qui putant omnia vitia esse carnis et sanguinis, et nul-
lam habere dæmones potestatem, ut nos incitent ad pec-*

A Sic coluber muliebri solum
Suscipit, atque virum mulier.
Ecce venit nova progenies,
Æthere prodit: s alter homo,
Non luteus, velut ille prior,
Sed Deus ipse generus hominem.
Corporeisque carens vitiiis.
Fit caro vivida, sermo Patris,
Numine quem rutilante gravis
Non thalamo, neque jure tori,
Nec genalibus illecebris
Intemerata puella parit.
Hoc odium vetus illud erat,
Hoc erat aspidis, atque hominis
Digladiabile dissidium,
Quod modo cernua femineis
Vipera proteritur pedibus.
Edere namque Deum merita
Omnia virgo venena domat:
Tractibus anguis inexplicitis
Virus inermis piger revomit
Gramine concolor in viridi.

B Quid illustrius ad Vulgatæ lectionem confirmandam?
Quid clarius ad immaculatam Deiparæ conceptionem
stabilendam? Aiunt hæretici Prudentium exemplar
aliquod corruptum sacrorum librorum legisse. Sed
cur corruptum illud erat exemplar? quia scilicet ea
verba ibi legit, quæ ipsi nollent scripta. Ita non alia
ratione tueri possunt, lectionem Vulgatæ esse cor-
ruptam, nisi affirmant, jam IV sæculo Prudentium
aut uno aut pluribus exemplaribus corruptis usum
fuisse. Quid? quod interpretatio a Prudentio adhibita
satis persuadet, non solum jam tunc passim ita legi,
sed etiam ad B. Virginem, *omnia venena domantem*,
quod Deum edere merita fuerit, hoc est, sine labe
conceptam, locum illum **116** Genesis applicari?
Non enim finges, aut, si tibi fingas, mihi probabis,
Prudentium ex uno vel altero corrupto exemplari ea
verba arripuisse, quibus novam ipse suam interpre-
tationem fundaret. Cur autem tam perspicuam Pru-
dentii auctoritatem ii potissimum non urgent, qui
B. Mariæ intemeratam conceptionem tot voluminibus
editis propugnant? Nam Alva, qui in ea causa effuse
versatus est, in Militia conceptionis vix pauculos
Prudentii versus, apud Eusebium Nieremberg a se
lectos, in medium protulit (b). Melchior Canus, lib-
VII de Loc. theolog., cap. 3, hac via potuisset argu-
mentum Achillicum Erasmi refellere, quo is omnium
sanctorum testimonio non se existimat obruendum,
si quando universis repugnaverit: nam sancti omnes
qui in ejus rei mentionem inciderunt, uno ore, ut
jactat Erasmus, asseverarunt B. Virginem in peccato
originali conceptam. Canus *rem hanc, alias gravissi-
mam, nullius in Christiana religione esse momenti re-
spondet. Nulla, inquit, mihi, fateor ingenuæ, alia ris*

catum. Et post multa: *Prolixius forsit in quam lector
voluerit, de hoc capitulo disputatum sit: sed quæro
det veniam difficultati ipsius loci, et personæ Ephra-
rum, qui post artes magicas scire debuerant, a quibus
fuisset aliquando decepti.*

(b) Plaza, alique ne nominant quidem Prudentium.
Et hoc maxime desideratur in opere Plaza: ita inscri-
pto: *Causa immaculatæ conceptionis SS. Matris Dei
Mariæ dominæ nostræ sacris testimoniis ordine chrono-
logico, utrinque allegatis, et ad examen theologicum
criticum revocatis, agitata, et conclusa, auctore Bene-
dicto Plaza S. I. Panormi 1747.*

d illud Erasmi argumentum eludendum, quo Auctorem auctoritatem acutè ille quidem tentavit eludens. Prudentio autem videre licet piam sententiam solum qualem theologi explicant, sed etiam pictores vivis coloribus exprimunt, depicta Deiparæ, cujus pedibus cernuus anguis protractibus inexplicitis virus inermè revomens.

Idem Canus inter menda quæ ex incuria vitypographorum, aut eorum qui exscribere, in sacris Litteris obrepserunt, enumerat in Genesi, *Et ipsa conteret caput tuum pro semine, nempe semen, aut ipse, quod putat porcum interpretem, qui semen in masculino transtulit, rem significatam perpendens, eum in Quæst. Hebr. In eadem sunt sententia, tum Natalis Alexander in dissert. de Vulg. Script. versione. Sed non advertunt potuisse corruptum textum Hebræum, cum revera Bellarminus, lib. II de Verbo Dei, cap. 12, legerit colin quo scriptum erat Hebraice ipsa. Et quod bræa quæ per ipsum redditur, significet etiam namvis minus frequenter ita accipiatur, doctores linguæ Hebræicæ peritissimi. S. Augustinus editionis nostræ lectionem accedit lib. XI ad lit., cap. 36: *Inimicitias ponam inter te et seminem, et inter seminem tuum et seminem illius. Ipsa tibi serrabit caput, et tu serrabis ejus calcaneum.* II de Genesi adversus Manichæos, cap. 6: *Non observabit caput, et tu calcaneum illius.* Patribus Ambrosius, de Fuga sæculi cap. 7: *Ipsa tibi serrabit caput; et tu illius calcaneum.* Claudius Macrobius sæculo V in Genesim:*

Pedibus repes, et pectore prono,
suo mulier perimet cum semine, cujus
extremis tantum insidiabere plantis,
optans etiam capiti vestigia figat.

ætate Alcimus Avitus Viennensis episcopus, in lectionem Prudentiique interpretationem sequitur lib. III Genes.:

erit, ut sexum muliebrem pronus a lores,
tu quamquam pavide insidiabere calci.
ret una caput tandem tibi femina victrix,
adumque etiam tali de stipite germea.

recentiores omitto. Hæc enim abunde sufficient, ut refellatur Abrahamus Costerus in suo *Vindice loci S. Scripturæ Genes. III, 15, a vitio-interpretatione de B. Virgine Maria, quæ in Bibliis Romanæ jam diu inveteravit*, qui exstat vol. I auri libr. philolog. et historic. Thomæ Crenii. us cap. 5 fidenter ait: *Lectio hæc, ipsa con-*

Neque enim Lutherus, Calvinus aliique hujusmodi reformatores melius norunt quænam fuerit mens, quænam mens Ecclesiæ tribus primis, quid magis post Ecclesiæ pacem deceat, SS. illi Patres, doctores et episcopi, quorum is et doctrina tantopere ipsa Ecclesia sæculo sit. Joannes Marangonius librum edidit: *Delle mitesche e profane trasportate ad uso ed ornate delle chiese.* Petro Lazzeri, claro in theologia oria ecclesiastica nomini, displicet hæc Marangonorumque opinio; qui in dissertatione seu *diadema falsa veterum Christianorum rituum a ritibus veterum origine, a Petro Rinaldi in collegio Roma-*

TERET, nondum inventa fuit Augustini tempore, et cap. 15: *Quamvis ergo Patrum quidam ipsa retineant, prædicatum tamen conteret caput nec agnoscunt, nec exponunt.* Quod ideo dicit, quia nonnulli legerunt: *ipsa observabit.* Neque verius eodem cap. oppugnat Franciscum Brugensem, qui probat lectionem, ipsa conteret, textui Hebraico non repugnare. Negat ibidem commoda expositione, quam Bellarminus, Brugensis, aliique exhibent, lectionem Vulgatam accipi posse. Verum Heterodoxus Grotius ingenue fatetur sensum satis commodum ex ea lectione erui. Hoc tamen fatebor, antiquiorem nostro poeta neminem a me visum, qui clare legerit conteret, sed non dubito quin alii præcesserint: et hymni quidem Prudentiani, in multis ecclesiis celebrati, satis probant quam communis tunc fuerit sententia de Virgine conterente caput serpentis, hoc est, peccatum originale, ut SS. Patres et interpretes exponunt. Mazochius in addit. ad Junium, pag. 990 tom. III calend. præclare Ambrosii locum serm. 22 in psal. cxviii, pro sententia pia explicat.

CAPUT XI.

Ritus ecclesiastici, qui nunc rigent, Prudentii ævo in Ecclesia usitati. Luminum usus, et copia.

118 159. Solent hæretici (atque utinam ii soli essent!) cæremonias pene omnes, præsertim, quas Romana adhibet Ecclesia, contemnere, et cum ipsis venerabilis antiquitas objicitur, aut negant sub ipso nascentis Ecclesiæ initio eas fuisse adhibitæ, aut ex ethnicismo et Judaismo originem trahere respondent. In quo parum vident, sive cæci omnino sunt, ducesque cæcorum. Quod enim ad priora tria sæcula appellant, primum plurima perierunt documenta, ex quibus hæc ipsa quæ desiderant, possent illustrari. Quam multa enim sunt quæ ex uno tantum aliquo libro exstante ad nostram notitiam devenerunt? quæ, si is liber periisset, eodem jure nunc negarentur. Deinde in iis quæ ad cultum publicum præsertim circa templâ, altaria eorumque ornatum et splendorem pertinent, norma religionis congruentius ex IV sæculo, in quo pax reddita est Ecclesiæ, peti debet, quam ex tribus præcedentibus, in quibus Christiani non ea omnia certe quæ vellent, poterant exsequi (a). Cum autem cultus erga Deum externis quibusdam ritibus, et cæremoniis debeat exerceri, eorum vero rituum numerus sit quodammodo circumscriptus, et a natura sit comparatum certa obsequii, et reverentiæ signa exhibere, quæ fere apud omnes gentes

no habita anno 1777, probat, 1º nullum afferri argumentum quo nostrorum rituum a ritibus ethnicorum origo vere demonstretur; 2º nullam assignari cæremoniam veterem a catholica Ecclesia communiter observatam, quæ multo melius atque commodius repeteri aliunde non possit; 3º spectata SS. Patrum doctrina et veteri Ecclesiæ disciplina, originem, quam illi volunt, assignari nullo modo posse. Loquitur de quatuor primis sæculis, et illud urget, naturæ legem ipsam, atque instinctum ad quasdam cæremonias quasi manu tempore omni deduxisse, non minus quam ad alias actiones, ut manducandi, bibendi, vestibus se induendi.

eadem sunt, non est mirandum, multoque minus **119** A reprehendendum, si in ecclesia catholica etiam a tempore apostolorum consuetudines aliquæ fuerint inductæ, quarum similes ab ethnicis celebrabantur. Gentiles ex Hebræis sumpsisse pene omnem rationem et modum, quo deos suos colerent, demonstratum est in dissertatione tom. VII Antiquit. Græc. Gronov., pag. 1: *Danielis Clasenii theologia gentilium, seu demonstratio, qua probatur, gentilium theologiam (ceu tenebras), deos, sacrificia, et alia ex fonte Scripturæ (ceu luce) originem traxisse.* Demum Hebræi a Deo edocti fuerunt quibus eum ritibus venerari deberent, adeoque sapienter primi christiani fecerunt, dum ad veterem populi Israelitici disciplinam nonnullas suas cæremonias stabilierunt pro ea potestate quam Christus Ecclesiæ suæ concessit novas condendi leges, prout res ipsa et tempora opportunius exigere videntur.

140. His rationibus vindicatur Prudentius, quem acatholici et semicatholici accusant, quod ritus veteres ecclesiasticos, quos nunc ipsi reprobant, graphice descriperit. Nam cum viri hujus nobilissimi, inter sæcularia negotia versati, pietas, qua ipsemet sepulcris sanctorum adolvebatur, martyres ferventissimis precibus sibi patronos invocabat, eorum venerationem promovebat, hos novatores a sua sententia detertere omnino deberet, non alia ratione se expediunt, nisi superstitionis vocabulo temere et importune adhibito. Neque ego negaverim, ignaros homines interdum ad superstitionem declinare. Sed præterquam quod nostri sæculi mores multo magis impietatis vitio quam superstitionis laborant, superstitio quæ in his ritibus nonnunquam obrepit, non est peccatum legum, sed hominum, qui difficulter in media virtute consistunt. Memini in Annalibus Lingueti me legere, eum Londini dum versaretur, valde miratum fuisse superstitionem gentis, quam cum ipse antea in ær catholicos solos regnare credidisset, comperit æque vel magis apud Anglos triumphare. In alio, sed non multum dissimili genere reformatorum inconstantiam notare licet. Nam Romæ videmus sæpe, et aliis etiam in urbibus alii videbunt, eos, quos ipsi episcopi et prædicantes seu pastores habent et vocant, non alia re valde excellere, neque ut excellent laborare, nisi ut bene equitent, perire saltent, et a viris sæcularibus neque habitu, neque moribus discer-

119 A nantur. Et tamen hæc ab ipsis hæreticis in primis fuit prætexta causa dissensionis a capite. Aiebant clerum Romanum corruptum esse, reformatione indigere. Ipsi autem, dum cupiant vitare Charybdim, inciderunt in Scyllam, vel dicam melius, inciderunt in Scyllam, neque Charybdim vitarunt. **120** Facile esset totam hanc controversiam adversus recantes quasdam novitates instruere; nam etiam nunc sunt qui novitatem in antiquitate rimantur, ut de sui temporis hæreticis acute dixit Maldonatus ad cap. 1 Joan. vers. 1(a). Verum res ipsa, n.e tacente, loquitur. Unum afferam exemplum de usu luminum, ne a Prudentio nostro recedam.

141. Benedictus XIV, lib. 1, cap. 3, de Sacrificiis missæ contra Vertum et Joachimum Hildebrandum ostendere conatur, primis Ecclesiæ sæculis adhibita a Christianis lumina non solum ad depellendas tenebras, sed etiam ex symbolica causa in Veteri Novoque Testamento indicata. Hildebrandus fateatur sæculo IV usum luminum Christianos retinuisse, sub finem demum sæculi IV monumenta exstare, quod lumina accendi consueverint, etiam cum jam illuxisset dies. In lege veteri mystica magis de causa quam ad fugandas tenebras lumina accendi consuevisse, ex candelabro templi recte colligas. Revera accessio luminum honoris loco apud veteres habita est. Machab. II. IV, 22, Antiochus in Hierusalem magnifice a Jasone et civitate susceptus, cum facularum luminibus, et laudibus ingressus est. Cicero lib. III de Officiis: *Marius a subselliis in rostra recta: idque quod communiter compositum fuerat, solus edixit. Et ea res, si quæris, ei magno honore fuit. Omnibus vicis statim factæ: ad eas thus et cerei.* Ecur igitur hic honor Deo habendus non erit? At primis Ecclesiæ sæculis consuetudo non erat accendendi lumina interdiu. Concedam non constare de ea consuetudine: at re ipsa non fuisse, siquando ad Ecclesiam Christiani interdiu convenerint, nunquam evincas. Imo vero et iis quæ habet Prudentius hymno 5, ut nihil nunc dicam de candelabris aureis persecutionum tempore, de quibus rursus num. 152, arguo, lumina etiam cum noctu accendebantur, non tantum ad tenebras depellendas, sed præcipue ad honorem Deo præstandum, sive multitudinem consideres, sive ritus, fuisse adhibita (b).

(a) *Vertit forte quidam nostra memoriâ pro VERBO SERMONEM... secuti sunt nova'em omnes hæretici... Darem aliquam veniam, si secuti fuissent antiquitatem, in qua, ut statim indicabimus, multi ita verterunt. Sed indignor hæreticorum ingenium diverticula sectantium, nec alia ratione vocantium SERMONEM, quam quia nos VERBUM appellamus, et NOVITATEM QUÆRENTIUM IN ANTIQUITATE. Num etsi id antiquum aliquando fuit, tamen quia jam fuerat obsoletum jam est novum.*

(b) *Kelege hymnum de novo lumine sabbati Paschalis: Inventor rutili, dux bone, luminis... Lucem redde tuis, Christe, fidelibus... Incussu silicis lumina nos tamen Monstras saxigeno semine quærere. Ne nesciret homo, spem sibi luminis In Christi solido corpore conditam... Vivax flamma viget, seu cura testula*

Succum linteolo suggerit ebrïo, Seu pinus piceam seti alimoniam, Seu ceram teretem stuppa calens vitit... Splendent ergo tuis muneribus, Pater, Flammas mobilibus scilicet atria, Absentemque diem lux agit æmula, Quam nos cum lacero victa fugit peplo. Sed quis non rapidi luminis arduam, Manantemque Deo cernat originem?... Pendent mobilibus lumina funibus, Quæ suffixa micant per laquearia, Et de languidulis fota natalibus Lucem perspicuo flamma jactit vitro. Credas, stelligram desuper aream Ornata geminis stare trionibus, Et, qua bosphoreum temo regit jugum, Passim purpureos spargier hesperos. Visne audire causam tuamque varii generis luminum? Ita ergo pergite Prudentius: O res digna, Pater, quam tibi roscidæ Noctis principio grex tuus offerat, Luceum qua tribuis nil pre-

CAPUT XII.

*hymnum apud veteres Christianos pervigilium
hæ Prudentii versus de novo lumine sabbati pas-
chalis, versus titulus hymni quinti Cathemerinon.*

142. Quoniam Prudentius in laudato hymno
Cathemerinon pervigilium ad resurrectionem domi-
lescribit, inde verum ejus titulum etiam ac
boni Codices Heinsii habent, *Ad incensum lu-*
quod ipsi arridet, quia ritus cerei paschalis
till ævo ignotus erat. In cod. Ratisb. idem est

Hanc inscriptionem perique recentiores se-
r in editis, nisi quod aliqui, *Ad incensionem
lucernarum* scribunt. Rodolphus Hospit-
de Origine festor. Christ., agens de sabbato
allegat Naogeorgeum lib. iv regni papistici,

entem ritum benedicendi cereum paschalem,
superstitiosum dicit. Idem Hospinianus hunc
Zosimo Pontifici circa annum 420 ex libro
rali, Alcuino, Amalario, Rabano, Walafrido,
go, Ruperto Tuitiensi, aliisque ascribit : ex
qui minime sunt cum prioribus conferendi)

ato (quem Theodorum, seu Theodoton appel-
circa annum 615, seu Honorio I circa annum
iudicat. Notat, circa annum 627 in Galicia

non fuisse lucernam et cereum consecrandi :
cum cap. 8 concilii Toletani iv statuatur,

unitatem pacis in illis etiam Ecclesiis ritum
benedicendi esse instituendum. Ex quibus col-
lymnum v Cath., non esse inscribendum *ad ac-*
tionem cerei paschalis. 122 Utitur his rationibus,

Zosimus 40 annis post Prudentium tenuit pon-
tificatum : in quo egregie fallitur. Nam Zosimus an-

ti pontifex est electus, Prudentius vero anno
cribebat, neque constat quo anno inde e vita
erit. Præterea ait Hospinianus, omnes hymnos

Cathemerinon scriptos esse non pro certo ali-
quo anni, sed esse generales, et convenire titulo

Cathemerinon, seu *Diurnorum*. Sed non minus
hoc hallucinatus est : nam hymnus *Jejunantium,*

Jejunium, Omni hora, In exsequiis defunctorum,

al. Jan., in Epiphania Domini, non magis titulo
Cathemerinon conveniunt, quam hymnus qui solum

to sancto caneretur.

Validior videri potest alia ratio, ex ordine
quo hic hymnus v ponitur inter hymnum Post

et hymnum Ante somnum, ac proinde ad ho-
lucernarii est referendus. Riscus, tom. XXXI

Sacr., hanc sententiam tanquam exploratam
asserens hunc hymnum esse quotidianum

ritum ex ordine hymnorum usque ad septimum
ordinem distributorum ; nihil referre quod Pru-

entius quædam de nocte paschali afferat, quia in
his solet res eas memorare quæ h. ris quibus

hi decantantur acciderunt, et ex sacris Litteris
ant. Et, *ut vincet egomet cædam mea,* ego asser-

is, *Lucem, qua reliqua præmia cernimus. Tu lux
oculis, lux quoque sensibus, Intus tu speculum, tu
lumen foris, Lumen, quod famulus offero, suscipe,
cum pacifici chrismatismis uaguine.* S. Hieronymi

tempore hæc erat objectio Vigilantii et hæreticorum
adversus catholicos, quod ecclesiastico ritu lumina
accenderent. Vide tom. 162.

A maveram Hymnod. Hispan. in notis ad hymnum

S. Laurentii, male a quibusdam hunc hymnum in-
scribi, *Ad incensum cerei paschalis,* sermonemque in

eo esse non de cereo paschali, sed *de cereo qui quo-*
tidie accendebatur, quemadmodum Græci habebant

hymnum qui singulis noctibus dicebatur, cum pri-
mum lumen inferebatur, de quo agit S. Basilius lib.

de Spiritu sancto. Confirmari posset hæc opinio,
quod in hoc quoque hymno Prudentii doxologia SS.

Trinitatis exprimitur, *Per Christum genitum,* quam
in Græcorum hymno vespertino laudat Basilius. Cæ-

terum etsi neque nunc quidem probem titulum, *Ad
incensum Cerei paschalis,* tamen de re ipsa longe di-

verso modo sentio. Scio quædam ex hoc hymno op-
time quadrare in officium ecclesiasticum quod olim

B dicebatur *lucernarium,* et a S. Ambrosio lib. iii de
Virg., cap. 4, *Hora incensi,* a Cassiano lib. ix, cap. 5,

hora lucernalis. In concil. Tolet. i, cap. 9, *Lucerna-*
rium vero nisi in ecclesia non legatur. Vide notam

Garsie Loaysæ, qui probare vult *lucernarium* ad
nostras vespervas pertinere. Hymnus quidem x En-

nodii, qui *vespertinus* dicitur, ad *lucernarium* est
compositus sine ulla controversia.

144. Quamvis autem hymnus Prudentii eo ordine
collocetur quo hymnus vespertinus quotidianus de-

beret reponi, non propterea 123 inferas quo-
tidianum esse. Nam cum in eo hymno multa sint

quæ apte cadunt in hymnum vespertinum, et præ-
terea in principio noctis sabbati paschalis canere-

tur, non absurde is locus illi datus est, sive ab
auctore, sive, ut ego magis credo, ab iis qui postea

opera compegerunt, et hunc hymnum separatim
inter alios cathemerinos collocarunt. In editione

Aldi hic editus est, primum statim post Psychoma-
chiam et ante librum Cathemerinon, tum inter

hymnum iv et vi Cathemerinon ; ex quo patet eos
versus ab Aldo fuisse seorsum repertos, quamvis in

libro quoque Cathemerinon fuerint inserti. Jam no-
tavi num. 105, editum fuisse hanc hymnum, ita

inscriptum, *De phase populi Israelitici.* In Hymnariis
V. Cardinalis Thomasi modo inscribitur, *Ad incen-*

sum lucernæ, modo *ad benedictionem cerei paschalis,*
prout ad hunc vel alium usum ab Ecclesiis adhibeba-

tur. In Ordine Romano veteri legitur : *Ordo de sab-*
bato sancto in die. Aliqui tamen hic cantant hymnum

D *Prudentii : Inventor rutili, dux bone, luminis.* In offi-
cio Isidoriano idem hymnus cantatur aliqua ex parte

in primo dominico post octavam Epiphaniæ ad
vesperas. Blanchinius in Annot. ad codic. Veron.

retinet titulum. *Ad incensum lucernæ,* sed multis probat,
a Prudentio hymnum fuisse compositum pro

benedictione cerei paschalis. Cui etsi aliquatenus
assentior, non possum tamen quin animadvertam,

rem non esse existimandam ex ideis et consuetudi-
nibus postea inductis, sed ad sua principia revocau-

dam. Plerique enim res veteres ex novis judicant, et A
tales fuisse illas sibi fingunt quales hæc interdum sub
iisdem nominibus, sed diversa ratione peraguntur (a).
Hymnus Prudentii, quacumque demum ex causa
fuerit ab eo confectus, potuit adhiberi vel ad benedi-
ctionem lucernæ et cerei, quam Mozarabes in usum
induxerant, vel ad benedictionem cerei, quæ jam
tempore S. Ennodii in consuetudinem venerat, cujus
duæ exstant benedictiones eisdem sententiis conce-
ptæ, vel denique ad horam lucernarii. Hinc diversi
tituli orti sunt, quorum nullum probo (b). Quem
ergo titulum dabo? Non omnino displicet titulus,
124 *Ad incensum*, quin aliud addatur, aut *Ad in-
censum luminis*. Sed unagis arripet inscriptio Aldi,
non inter hymnos cathemerinios, ubi dicitur, *Ode ad
accensionem lucernæ*, sed quam ponit ex aliquo codice B
separato: *Versus Aurelii Prudentii de novo lumine
sabbati paschalis*. Vides inscriptionem non monachi-
cam, neque ex aliquo breviario petitam, aut a recen-
tioribus excogitam: quam retinuit Sixtus Senensis
lib. vi Biblioth. sanct., cap. 47, de quo lege infra
n. 183.

145. Vide nunc quam apte rei conveniat inscrip-
tio. *De novo lumine*, inquit; id enim est, quod ait
Prudentius:

Incussu silicis lumina nos tamen
Monstras saxigeno semine querere.

Qui ritus etiam nunc servatur in benedictione cerei
paschalis. Non addit autem, *cerei*, vel *lucernæ*, quia
in festo quod Prudentius celebrat, non solus cereus,
neque sola lucerna, sed præter cereum et lucernam C
tardæ etiam accendebantur (c). Apposite vero in titulo
adjungitur, *sabbati paschalis*. Nec levis est error ne-
gare compositum fuisse hymnum ad pervigilium
Paschæ celebrandum: in quem non tantum ipse olim
incidi, sed alii doctiores sunt delapsi. Ita enim vers.
125 et seqq.

Sunt et spiritibus sæpe nocentibus
Pœnarum celebres sub styge feræ:
Illa nocte, sacer qua rediit Deus
Stagnis ad Superos ex acherontis.
Non sicut tenebras de facie fulgida
Surgens oceano lucifer imbuat,
Sed terris Domini de cruce tris ibus
Major sole novum restituens diem.
Marcent suppliciiis tartara mitibus,
125 Exsultatque sui carceris otio
Umbraeque populus liber ab ignibus,
Nec fervent solito flumina sulphure.
Nos festis trahimus per pia gaudia

(a) Adamus Siberus in Scholidiis ad hunc hymnum
ponit titulum, *Ad incensum cerei*, addens, *qui accen-
debatur appetente vespera ejus noctis quæ diem festum
resurrectionis dominicæ antecedit, quam quidem noctem
insomnem traducere r. ligionis, non superstitionis gra-
tia, solebant Christiani*. Quæ nobis valde favent.

(b) In editione Parmensi retinetur titulus *Ad in-
censum lucernæ*, et ex ordine hymnorum defenditur,
quintum hunc hymnum de vesperis intelligi, in qui-
bus solemniter more in dies accendi lucernas Prudentii
ævo mos erat... Et psalmus cxi., qui in eo recitari so-
lebat, auctor Constitutionum emphatice vocat eum
PSALMUM LUCERNALEM. Ex his infert clarissimus Tho-
massinus *Tract. de Festis* a Carolo Guieto lat. edit.
lib. II, cap. 24, hunc hymnum ad accendendas in lu-
cernario, seu vesperis quotidianis, lucernas compos: tum

Noctem conciliis, vota que prospera
Certatim vigili congerimus prece,
Exstructoque agimus liba sacrario.

Pervigilium sabbati paschalis clare describitur, cu-
jus nox a Christianis festis conciliis per pia gaudia,
votaque prospera trahebatur. Itaque pro *Illa nocte*,
sacer qua rediit Deus, libenter legerim *Ipsa nocte*, si
per membranas liceret. Sensus tamen semper est
hic, quem explico, sermonem esse non de hora lu-
cernarii singulis quibusque noctibus, sed de pervigi-
lio sabbati paschalis.

146. Ac ne dubites, scias velim in his vigiliis pa-
schalibus morem fuisse Christianis sacra se eucha-
ristia reficiendi, ut liquet ex verbis S. Gregorii Na-
zianzeni afferendis num. 119. Hæc præcepti e muna-
tionis paschalis est origo. Quo pertinet causa mar-
tyrii S. Hermenegildi a S. Gregorio Magno narrata
lib. III Dialogorum, cap. 31: *Superveniente autem pa-
schalis festivitatis die, intempestæ noctis silentio ad
eum perfidus pater Arianum episcopum misit, ut ex
ejus manu sacrilegæ consecrationis communionem per-
ciperet*. Hujus quoque ritus meminit Prudentius, qui
postquam descripsit iter populi Israelitici ait:

Hæc olim patribus præmia contulit
Insignis pietas nummis unici,
Cujus subsidio nos quoque vescimur,
Pascentes dapibus pectora mysticis...
Nos festis trahimus per pia gaudia
Noctem conciliis.
Exstructoque agimus liba sacrario.

Igitur vel ex solo Prudentii hymno hoc festum in
Ecclesia veteri agnoscendum esset, ex quo adhuc
vestigia permanent in benedictione cerei paschalis.
Etenim quemdam ritum benedicendi et consecrandi
lumen Prudentii ævo fuisse usitatum, hi ejus versus
demonstrant:

Lumen, quod famulus offero, suscipe,
Tinctum pacifici chris matis unguine.

Quo magis confirmatur non esse hunc hymnum re-
spertinum singulis noctibus concinendum, aut in
hunc usum confectum.

147. Sed multis præterea ostendi potest, solem-
nem hunc fuisse in Ecclesia antiqua morem cele-
brandi pervigilium Paschæ, in quem propterea
optime cadit hymnus Prudentianus. Tertullianus lib.
II ad Uxorem, cap. 4, de gentili qui uxorem Chri-
stianam duxisset loquens: *Quis, inquit, solemnibus
D Paschæ abnoctantem (uxorem) securus sustinebit?*

fuisse. Carolus Guyetus S. I. anno 1657, *Tractatus
de Festis* Latine a se compositum edidit, Thomassinus
anno 1683 aliud opus sub hoc titulo Gallice.
Distinguenda sunt hæc duo opera, post simul im-
pressa. Vide Bibl. rit. cl. Zachariæ.

(c) *Ne nesciret homo spem sibi luminis In Christi
solido corpore conditam: Qui dici stabilem se voluit
petram, Nostris igniculis unde genus venit. Pingui quos
olei rore madentibus Lychnis, aut facibus pascimus
aridis. Quin et flæ favis scirpea floreis Presso melle
prius collita fugimus. Vivax flamma viget, seu cerea
testula Succum linteolo suggerit ebrio, Seu pinus pi-
ceam fert alimoniam, Seu ceram teretem stappa calent
bibit... Splendent ergo tuis muneribus, Pater, Flam-
mis mobilibus scilicet atria.*

in suam vimque ingenii non mediocrem A
 e. De ejus vero doctrina hæc fere aiunt, de
 na et æterna essentia, distincta tribus perso-
 nis sensisse, sicut in initio Psychomachæ:
namque Deum colimus de nomine trino, et
ante somnum vers. 4, Ades Pater supreme.
 sto item Hamartig. vers. 51, *Forma Patris*
est Filius. De incarnatione Christi hymn.
 um vers. 136, *Ecce venit nova progenies; et*
) hymn. *Omni hora, Corde natus ex Parentis;*
 . viii cal. Jan. : *Stragem sed istam non tulit.*
 De creatione in eod. hymn. vers. 22, *Cælum,*
et cætera. Deum non esse auctorem mali
 g. vers. 159, *Inventor vitii non est Deus.* De
 reatorum corruptione, et interitu ibid. vers.
 m *vanum, quidquid sol aspici,* etc. De an-
 te inquit conditos eos esse magno numero,
 in suos usus servari lib. ii adv. Sym. vers.
 at *acrios ministros* Hamartig. vers. 166, et
 n numero et ordine diabolam propria exci-
 slantia prolixè docet. De homine perfectis-
 mto, et de lapsu ejus ac restitutione per
 e recte sensit tum alibi, tum lib. ii contra
 m. vers. 260. et seqq. et Hamartig. vers.
 d *hominis, servare Dei est.* Eidem integram
 e rectam potestatem voluntatis ante lapsum
 ime narrat Hamart. vers. 673, *Nescis, stulte,*
libertatis ab ipso Formatore datam. Quod vero
) obtrudunt Magdeburgenses, docere Pru-
 . peccato originali destructam in universum
 :am voluntatis, et in pessima quæque muta-
 ile hoc sit mox videbimus. Pergunt enim di-
 lo cum sensisse de peccato originis in Apo-
 rs. 908, *Hæc prima est natura animæ.* De
 e legis et Evangelii ibid., *Sed cadit in fa-*
ba, non visura profundæ, vers. 350 et seqq.
 Addunt Prudentium hæreses nonnullas con-
 illas maxime quæ in personam et officium
 ærunt blasphemæ, in Apoth. præf., ubi
 nullium stultas contentiones et quæstiones
 t religione recte ait : *Idcirco mundi stulta de-*
 u. Bimicat in sequenti carmine acriter con-
 passianos : contra quos asserit Filium, non
 hominem factum, passum et mortuum : Fi-
 us, non Patrem, a patriarchis esse visum. Et
 equit vers. 111, *Pater est quem cernere nulli*
 m. Deinde contra Sabellianos gravissime di-
 :concludit, *Hæc est nostra salus,* etc. Postea
 is invehitur acerrime, *En tibi Christum, in-*
læa, Deum.

Contra Ebionis, Artemonis, Samosatani,
 et Marcelli sectatores, quos Homuncionitas
 ignat prolixo carmine, ac memorabili do-
 nam disputationem concludit, inquit, *Ipsæ*
sed struxit opus, etc. Rursus contra hæresin
 t, Apellis aliorumque phantasticorum agit in
 operis carmine, ubi et Manichæi, qui aerium
 corpus attribuit, nominatim meminit, *Ac*
specta, an deceat quidquam simulatum assi-

gnare Deo. Videtur et postremum ejus operis car-
 men instituisse propter eos proprie qui negarunt
 corporis resurrectionem, in quo pulchre ait : *Nosco*
meum in Christo corpus consurgere. Confutat prolixo
 libello, Hamartigenia, Marcionis hæresin. Postremo
 cum Symmacho congregitur, refellens omnes ejus
 rationes quibus persuadere præscorum rituum resti-
 tutionem conatus erat.

126. Passim etiam centuriatores doctrinam Pru-
 dentii laudant, eum recensentes inter præstantes et
 illustres doctores, ex quibus potissimum, quæ doctri-
 na forma sæculo iv usitata fuerit, colligitur. Sic, cap.
 4, Deum esse ubique Prudentius tradidit, Apoth., *At*
Deus ingens, atque superfusus. In una essentia di-
 vina tres existere personas, Apotheos. præfat.,
 B *Est tria summa Deus.* Et in ipsa Apoth. vers. 258,
 103 *Hæc est nostra salus.* Patrem esse æternum et
 imensum, Apoth. vers. 111, *Pater est, quem cernere*
nulli est licitum. Qualis sit Filius, quod attinet ad
 ejus substantiam, proprietates, officia, diligenter ex-
 plicat Hamartig. vers. 346, *Conditor ergo boni Pater*
est, et cum Patre Christus. Doctrinam de duabus Jesu
 Christi naturis, Psychomach. vers. 74, *Atque innupta*
Deum concepit femina Christum mortali de matre ho-
minem. Bona omnia a Deo condita esse, Hamartig.
 vers. 338, *Principio rerum.* De causa lapsus, Hamar-
 tig. vers. 184, *Sed factus de stirpe bonus.* De hominis
 lapsu et statu ejus post lapsum, lib. ii adv. Sym.,
 vers. 260, *Contideram perfectum hominem.* Et Hamar-
 tig. vers. 697, *Vade, ait ipse parens.* De libero arbitrio
 ante lapsum, Hamartig. vers. 673, *Nescis, stulte, tuæ*
 C *vim libertatis ab ipso.* In quibus rebus voluntas hu-
 mana libera sit vel serviat, Hamartig. vers. 269, *En*
tibi signatum libertatis documentum. Ne discrimine
 Veteri. et Novi Testamenti, Apoth. vers. 350, *Sed*
cadit in faciem plebs, non visura profundæ legis in
ef, gie scriptum per enigmata Christum.

127. Præterea de operibus Christianorum propriis
 et animo prompto atque lacri præstandis, hymn.
 Jejun. vers. 211 *Est quippe et illud grande virtutis*
genus. De loco animarum, hymn. Exsequiarum vers.
 149, *Sed resolubile corpus.* De resurrectione mortuo-
 rum, ibid., vers. 35, *Nam quod requiescere corpus.*
 Et Apoth. vers. 1062, *Nosco meum in Christo,* De
 vita æterna, hymn. Defuncti. vers. 97, *Hæc, quæ modo*
pallida tabe. De inferis, lib. ii cont. Syn. vers. 185,
Interior, qui spirat homo, luet ille perenne. Contra va-
 nam philosophiam, astrologiam et magiam, lib. ii
 adv. Sym., vers. 470, *Quisque putat fato esse locum.*

128. Videamus nunc quid a Prudentio minus con-
 grueret dictum Magdeburgenses alique hæretici cri-
 minentur. Cap. 4 invocationem sanctorum in Pruden-
 tio reprehendunt hymn. S. Laurentii, S. Vincentii
 et Cassiani. In qua tamen doctrina socios Prudentio
 dant Athanasium, Basilium, Gregorium Nazianze-
 num, Ambrosium, impudenter affirmantes *malignum*
spiritum tantorum virorum scriptis plurima inseruisse,
qualia sunt illa de sanctorum deunctorum invocationi-
bus. Addunt Ambrosium, sive alius sit auctor ora-

Versionem Italicam ms. libri Peristephanon Mediolani viderat Ansaldus, interprete, uti aiebant, Salvinio. Ego aliter lego apud Argelatum, *Biblioteca de' volgarizatori*, tom. III, pag. 302, qui interpretem dicit Marcum Antonium Mozzium, præfationem autem adiecisse Salvinium. Hanc versionem ms. penes se habebat Argelatus, et edere cogitabat in collectione interpretationum veterum Latinorum carminum; sed puto eum rem non perfecisse. Certe Joannes Lamius, tom. I Memorab. Italor. erudit., pag. 120 edit. Florent. 1742, lapsus est, cum asseruit eam versionem Mozzii post hujus obitum Mediolani publici juris fuisse factam. E cujusdam amici schedis mss. hæc excerpto: *La passione et morte di S. Cassiano, martire e vescovo d'Imola, tradotta in ottave rime dai versi latini di S. Prudenzio, in Ferrara, 1583*. Interpres videtur esse quidam Ludovicus Napoli, qui Musottio episcopo Imolensi opus dedicat, et literas L. N. initio interpretationis apposuit. Eodem autem judicio, quo S. Cassianum episcopum appellat, Prudentium quoque sanctum nominat. Vide num. 56: *Inno di Aurelio Prudenzio Clemente, uomo consolare, a S. Cassiano martire, colla parafrasi in ottave rime e le annotazioni del sig. abate Giuseppe Antonio cavalieri di Comachio accademico Argonauta di Ferrara, e pubblico maestro di grammatica in Bagnacavallo. Venezia, 1772, presso Bartolo Barucchetti*. Cavallerius, vir grammaticus, atavorum explicationem circa notas V. C. maluit sequi, Prudentiumque virum consularem dicere, quam expe-

A dere quid viri docti hoc sæculo, proximo et superiori animadverterint. Hymni viii cal. Januar. paraphrasin rhythmico Germanico elaboratam, et anno 1659 editam, recensui supra num. 116. Psychomachiam exstare ms. redditam Græce dixi num. 91; nisi forte quis ex solo titulo Græco versionem totius operis collegit.

CAPUT VI.

Magdeburgensium aliorumque de Prudentii doctrina judicium.

101 122. Quam multa religionis nostræ capita, quam docte ac nerveose Prudentium defenderit, stabilierit, confirmaverit, si hæreticorum potius quam meorum aut alterius catholici verbis explicuero, nemo, opinor, mihi succensebit, si attente, quo ego respexerim, animadvertat. Propositum enim mihi est ostendere quanti auctoritas Prudentii sit faciendæ contra recentes hæreticos, aliosque male catholicos, quibus ille aperte resistit. Id autem consequar, si præter spectatam hominis pietatem egregiamque probitatem, summopere ab omnibus commendatam, simul etiam constiterit, eum exquisito doctrinæ apparatu et singulari judicio difficillimas theologiæ quæstiones et gravissima quæque fidei Christianæ dogmata explanasse. Igitur centuriatores Magdeburgenses centur. 4, cap. 10, recensente Ludovico Lucio, Prudentium tradunt fuisse ingeniosum, gravem, moribus compositum, litterarum in adolescentia studiosum, ex Hispania Romam profectum ad venerationem martyrum (confer num. 58), in libris adversus Symmachum

Kerastæ pro cerastæ, conicio, deicio, proicio, harena, fructea, virecta, Atlantis pro Atlantis, haut pro haud, d'spero, servos pro fervor, clodus pro claudus. Aldus scribit obmutice, deminuo, holuscula. Vat. A, obmutisce, police, milia pro millia, disvesco, subfodit, obicio, asscitur pro adscitur, vagantis pro vagantes, alii habent vaganteis. Weitzius, police, tonica, ymnus, irrepsit, atquin, salim, vendico, ora pro hora, sevus pro sevus. Puteanus codex, dispuite, solporeus pro sulphureus, vertex non vortex, marsupium, Solemonia. Codex Alexandrinus, ferrugemeus, totiens cum Marietti codice, negligat cum eodem, luis in nominativo, fatesco, nichil et michi, tempto. Notandum, sæculo viii, ix et x præcipue viguisse hanc scribendi rationem tempto, condepro, et similia. Egmondanus codex, postlimineo, destructum, futille, elegitur, lignimine. Pragensis codex, dispersa, hii pro hi, dispo'iare, assit semper pro adsit, et haut pro haud. Ratisbonensis, dispersa, conicio, deicio, proicio, harena, virecta, fructea, nothus pro notus, qui est Africanus, seu ventus meridionalis; holuscula, clodus, cougola, conubium. Heinsiani omnes aut plurius, Abessolon, atquin, setius pro secius, cruminae pro crumenæ, verticibus pro vorticibus. Viennensis, conicio, fructea. Widm., atquin, hora pro ora, fraglat pro fragrat, alitus pro halitus, sevus pro sevus. Bongarsianus, atquin, salim, fragrat, et fraglat pro fragrat. Hæc aliaque his non dissimilia, in vetustis codicibus Prudentii non minus quam in aliis aliorum veterum passim reperiuntur, partim ex certa et stabilita scribendi ratione aut sæculi aut exscriptoris, partim ex negligentia aut errore. Videri potest Gifanuis in indice Lucretii, qui plura vocabula ex veteribus libris in Prudentio voluit restituere: lege verba pignera, præstringo, suboles, tinguo, pulcer, conluces, volnera, pagg. mihi 378, 382, 412, 419, 438, 440, 445. In commentariis alia nos observabimus: solum nunc animadvertam, toto cælo errare

C qui putant se orthographiam alicujus auctoris sequi, si vetusti codicis, duobus aut pluribus post auctorem sæculis exarati, verba et apices omnes æmulentur: nihil enim tunc agunt, nisi ut imperiti alicujus exscriptoris menda, aut, si vis, orthographiam eo sæculo usitatam nobis exhibeant. Inutile tamen non est varias hujusmodi scripturas adnotare; nam sæpe in locis obscuris ex unius litterulæ mutatione verlectio eruitur. Qua in re ego neque tam sui diligens quam solent esse laboriosa Bavorum ingenia, nam nonnullam judicandi et seligendi licentiam mihi arrogavi, neque tam parvus quam multi fortasse velent, qui hujusmodi rerum tædio incredibili afficiuntur. Equidem sedulo dedi operam, ne quid ex his quæ in hoc genere Joannes Mariettus in sua adversaria conjecerat, et editioni Aldinæ ad marginem ascripserat, in mea editione desideraretur, nisi si quando varietatem lectionis aperte supervacaneam arbitratus sum. Editionem autem Aldinam, Marietti notis mss. illustratam, ut hoc semel dicam, prius mihi indicavit cl. Laurentius Hervas, copia et varietate scriptorum satis jam notus, mathematicis vero studiis imprimis excultus, qui dum codd. mss. collegii Romani excuteret, in hanc, quam dixi, Aldi editionem incidit, ex qua cogitationem illustrandi Prudentii suscepi. Addebat idem Hervas, se ejusdem Marietti quædam mathematica scripta inter codd. mss. aliquando vidisse. Neque aliud mihi de Marietto scire contigit, nisi quod cl. Vitus M. Giovenazzi locum indicavit in historia soc. Jesu a Juvencio edita lib. xvii, num. 36 et seqq., ubi narratur Antonium Mariettum Romanum ex quadam sacra expeditione, ad quam una cum alio socio a pontifice Paulo V fuerat delegatus, Romam rediisse anno 1616. Hunc esse nostrum Joannem Antonium Mariettum libentissime credam.

Hymno IV patrociniū martyrum erga civitates quæ
eorum ossa venerantur concelebrat, vers. 13.

Orbe de magno caput excitata
Obviam Christo properanter ibit
Civitas quæque, pretiosa portans
Dona canistris.

Tum singillatim recenset Carthaginem, Cordubam,
Tarraconem, Gerundam, Calagurrim, Barcinonem,
Narbonem, Arelatem, Emeritam, Complutum, Tin-
gim, præcipue vero Romam et Cæsaraugustam. In
passione Vincentii observare licet diligentiam qua ve-
teres illi Christiani reliquias martyrum comparabant,
ut essent sibi suisque posteris tutamen, vers. 533 et
seqq. (a).

107 131. Ex hac tanta Christianorum cura in
martyrum ossibus colligendis, quæ non solum a Pru-
dentio affirmatur, sed etiam ex authenticis marty-
rum actis uberrime confirmatur, recte colligimus
non tantum sæculo IV, sed prioribus etiam ubique

Apostolorum et martyrum
Exosculantur limina...
O ter, quaterque, et septies
Beatus Urbis incola,
Qui te, ac tuorum cœnans
Sedem celebrat ossuum.
Cui propter advolvi licet,
Qui fetibus spargit locum,
Qui pectus in terram premit,
Qui vota fundit murmure.

Et hymno 3, de Eulalia, vers. 191 et seqq.

Hic ubi marmore perspicuo
Atria luminat alma nitor
Et peregrinus, et indigena,
Reliquias, cineresque sacros
Servat humus veneranda sinu.
Sic venerari ossa libet,
Ossibus altar et impositum,
Illa Dei sita sub pedibus
Prospicit hæc, populosque suos
Carmine propitiata fovet.

(a) Coire toto ex oppido
Turbam fidelem cœnantes,
Mollire præfultum torum,
Siccare cruda vulnera.

Ille unguarum duplices
Sulcos percerrat osculis,
Hic purpurantem corporis
Gaudet cruorem lambere.
Plerique vestem linteam
Stillante tingunt sanguine,
Tutamen ut sacrum suis
Domi reservent posteris.

Et vers. 209 in eodem hymno S. Vincentii :

Dum cura sanctorum pia
Deflens adornat aggerem,
Tumuloque corpus creditum
Vitæ reservat posteræ.

In passione Hippolyti vers. 135 et seqq :

Morore attoniti, atque oculis rimantibus ibant,
Implebantque sinus visceribus laceris.
Ille caput niveum complectitur, ac reverendam
Cantiem molli confovet in gremio.
Hic humeros, truncasque manus, et brachia, et ulnas.
Et genas, et crurum fragmina nuda legit.
Palliolis etiam bibulæ siccantur arenæ,
Ne quis in infecto pulvere ros maneat.
Si quis et in sudibus recalentis aspergine sanguis
Insidet, hunc omnem spongia pressa rapit.
Nec jam densa sacro quidquam de corpore silva
Obtinet, aut plenis fraudat ab exsequiis.
Cumque recensitis constaret partibus ille

invaluisse consuetudinem venerandi sanctorum reli-
quias. Præterea ratio redditur cur pretiosa isthæc
monumenta ad nostram usque ætatem conserventur.
Ac revera Prudentius lectulum quo jacuit S. Vin-
centius suo adhuc tempore existisse asseverat,
vers. 553.

Per fragmen illud testeum,
Quo parta crevit gloria,
Per, quem tremantes posteris
Exosculamur, lectulum,
Miserere nostrarum precum,
Placatus ut Christus suis
Incluet aurem prosperam,
Noxas nec omnes imputet (b).

108 132. Non solum autem Prudentii testimonio,
sed plurium aliorum dictis comprobatur hunc usum
in universa Ecclesia fuisse communem. Et, ut alios
omittam, S. Paulinum Nolanum proferam, quia sen-
tentias Prudentianis simillimas is solet complecti, et
egregie miracula ad S. Felicis sepulcrum patrata
commemorat (c). **109** Quantus fuerit ad veneran-

Corporis integri qui fuerat numerus.
Nec purgata aliquid deberent avia toto
Ex homine, extersis frondibus et scopulis,
Metando eligitur tumulo locus : ossia linquant ;
Roma placet, sanctos quæ teneat cineres.

Vides cur in sepulcris martyrum passim reperiantur
vasa cum sanguine, quem verum sanguinem esse ipsi
hæretici experimentis comprobant : adeoque hujus-
modi vasa certum esse martyrii signum nemo sanus
negaverit. Quid enim aliud ea indicant ? Consule Bol-
dettum, lib. 1. Observat., cap. 28 et seq., ubi eru-
dite hoc argumentum exponit.

C (b) De SS. martyribus Fructuoso et sociis hæc re-
fert hymno 6 :

Tum de corporibus sacris favillæ,
Et perfusa mero leguntur ossa,
Quæ raptim sibi quisque vindicabat.
Fratrum tantus amor domum referre
Sanctorum cinerum dicata dona,
Aut gestare sinu fidele pignus.
Sed ne reliquias resuscitandas,
Et mox cum Domino simul futuras,
Discretis loca dividant sepulcris,
Cernuntur niveis stolis amicti,
Mandant restitui, cavoque claudi
Mixtim marmore pulverem sacrandum.
Exsultare libet tribus patronis,
Quorum præsidio fovemur omnes
Terrarum populi Pyrenearum.

Huc faciunt verba Branlonis in epist. ad Jactatum
presbyterum, tom. XXX Hisp. sacr. in append. 3 : *De
reliquis vero reverendorum apostolorum, quas a nobis
flagitastis vobis debere nulli, fideliter narro, nullius
martyrum me ita habere, ut quæ cuius sint, possim scire.
Præcessorum et dominorum meorum sententia fuit, ut,
quia passim aut furtim aut etiam inviti ipsi et coacti
multorum caritate ex his quæ habebant aut dare aut
carere cogebantur, cunctorum notitiæ ne ullius pateret
indiciū, tituli tollerentur, et sub uno conclavi mitte-
rentur. Reservatæ sunt tamen admodum septuaginta,
quæ in usus habentur, inter quas eæ quas quaris mini-
me reperiuntur.* Suspicerer festum innumerabilium
martyrum Cæsaraugustanorum inde ortum fuisse,
nisi acta eorum veriora essent, quam ut ullis suspi-
cionibus possint concuti. Eodem fere pertinent quæ
in cæteris Peristephanon hymnis circa cultum et in-
vocationem sanctorum canit Prudentius.

(c) Natali 3.

Cernere, tunc passim est, sacra purgata medela
Pectora liminibus sterni, jam mente relectos,

tionis funebris de obitu Theodosii, multa commemorare superstitiosa de cruce inventa ab Helena, quæ contumeliosa sunt in meritum Christi, uti quod habet Prudentius hymn. Ante somnum, vers. 133, *Cruz pellit omne crimen*, etc. Videri etiam crucis signationi nimium tribuisse Ephremum, et multis non necessariis et inutilibus oneratam fuisse Ecclesiam, si eo tempore in ea usitati erant canones pœnitentiæ Petri Alexandrini. De purgatorio notant consentire doctrinam **104** Prudentii Hamartig., in fine, *Esto cavernoso*, cum Lactantio, lib. vii, cap. 21, et Hieronymo, lib. iv comment. in Isaiam, cap. 4, et lib. xviii com. in Isaiam.

129. Jam circa ritus ecclesiasticos animadvertunt, *crecente superstitione*: c. 14, cæremonias funebres, tum ex ethnicismo tum ex Judaismo cumulas fuisse, et proferunt cap. 6 Prudentii vers. hymn. *Exseq., Candore nitentia claro*, et *Nos tecta fovebimus ossa*. Aras in templis fuisse ex historiis ejus sæculi, Socratis, Sozomeni, Theodoretii aliisque fatentur, sed aiunt a Judæis hanc consuetudinem permanasse. Referunt, Prudentium indicare, imagines representantes passiones martyrum in templis collocari solitas, sed picturas in templis improbari ab Hieronymo epist. ad Joan. Hierosolym. Concedunt Prudentium meminisse cerearum candelarum hymn. S. Laur., et S. Hieronymum contra Vigilantium asserere, per totas Orientis Ecclesias, quando legendum est Evangelium, accendi luminaria, *jam sole rutilante, non utique ad fugandas tenebras, sed ad signum lætitiæ demonstrandum*. Sed reponunt hæc quoque ex Judaismo orta. Denique, cap. 10, inter nævos Prudentii numerant, quod non sat commode loquatur de libertate humanæ voluntatis Hamartig. vers. 769, *En tibi signatum*. Et quod, ibidem vers 509, de carnis innocentia violentam, ut ipsis videtur, interpretationem dicti Pauli ad Ephesios vi amplexus fuerit: *Errat, ait, qui luclamen cum sanguine nobis*. Item quod martyrum merita civitatibus illis profuturascripserit, in quibus obdormierint, hymn. octodecim martyr. Cæsar., *Sola in occursum numerosiores*. Nec satis caute dixisse illis videtur Cathemer. hymn. Ante cibum, vers. 146, *Hoc odium vetus illud erat*. Quædam ex his Prudentio quoque objicit Lucas Osiander in Epist. eccles. hist., cent. 4, lib. 1, cap. 26, *Quos errores, inquit, Dominum ipsi condonasse non dubitamus*. Qui tamen fatetur, recte eum de plerisque partibus religionis Christianæ sensisse, pio zelo et recto judicio hæreses quasdam

(a) Fabricius in comment. invocationem sanctorum temporibus Prudentii in Ecclesiam jam irrepisse ait, et errorem suum contra Prudentium auctoritate Joachimi Camerarii tueri vult, qui asserit Prudentium nimis in his fuisse poetam, et a simplice veritate recessisse, amœnitatem musicam secutum. Verum in his audiendus non est Camerarius, *senex ille multo melius de Plauto quam de religione meritis*, quod recte in quodam Fabricii exemplari manu ad marginem ascriptum reperi, Prudentius sæpe historice loquitur, neque alio modo, ac cæteri SS. Patres.

(b) Perist. Hymn. 1, vers. 7.

Hic calentes hausit undas cæde tinctus dupliel,

A oppugnasse et damnasse, Symmachum egregie confutasse. *In hoc autem poeta, addit, hoc imprimis commendandum, et Christianis poetis nostri sæculi imitandum est, quod non invocat, aut suis poematibus admiscet deos ethnicos, neque theologiam impuris gentilibus fabulis conspurcat: sed sancta phrasi res divinas serio et tamen satis eleganter tractat*. Ita hæretici causæ religionis catholicæ magnum pondus adjiciunt, dum Prudentium maximopere laudant, et a suis opinionibus alienum fuisse ultro fatentur. Ilis Joannem Clericum, fortasse non valde repugnantem, adjungam, qui tom. XII Biblioth. univers. Pythagoreismi suspensionem Prudentio intentat ex hymn. 3, **105** Cath. vers. 58, *Absit enim procul illa fames, cædibus ꝛ ꝓccudum libeat sanguineas lacerare dapes*. Multa etiam blaterat circa orationem in Hamartig.: *O des cunctiparens*, et quod Prudentius animam vocet *liquorem*. Quod autem mireris, Clericus in rebus poeticis non melior criticus quam in sacris, Prudentium affirmat interdum reperere humi, cum maxime in sublime volare conatur; ejus tamen lectionem ad ecclesiasticas antiquitates cognoscendas opportunam esse non diffitetur. Bailius in Dict. crit., verbo *Prudence*, partim Clerico adhæret, partim ab eo dissentit: nam et orationem Hamartigenicæ defendi et laudari posse tuetur, et animæ immortalitatem a Prudentio disertè affirmari testatur. De Manichæorum hæresi potius Bailius laborat, quorum objectiones satis diluisse Prudentium negat, cum nusquam idoneam responsionem se invenisse pertinaciter asseveret.

CAPUT VII.

De sanctorum cultu et veneratione, eorumque reliquiis, ex Prudentii carminibus.

130. Ut autem viâ et ratione Prudentii doctrina vindicetur, primum dicam de iis in quibus Prudentius cum catholicis consentit, ab hæreticis discrepat: tum ea explicabo quæ aliquibus visa sunt a veritate fidei Christianæ aberrare. Invocationem sanctorum cultumque reliquiarum affirmat Prudentius. Sed solusne id Prudentius affirmat? Imo alii etiam, aiunt: quia jam *cæperat hæc superstitio* (a). Quid si toto orbe Christiano factum id fuisse ostendam, approbantibus et plaudentibus episcopis? Dicemusne veteres illos errasse, novatores vera sentire? Relegantur Prudentii carmina, et liquido apparebit non a Prudentio opinionem aliquam suam proponi, sed Ecclesiæ universæ consuetudinem **106** enarrari (b):

Illitas cruore sancto nunc arenas incolæ
Confrequentant obsecrantes voce, votis, munere.
Exteri necnon et orbis huc colonus advenit.
Fama nam terras in omnes percurrunt proditrix,
Hic patronos esse mundi, quos precantes ambient.

Præclari sunt versus illi in Passione Laurentii, vers. 515:

Quidquid Quiritum sueverat
Orare simpvium Numæ,
Christi frequentans atria,
Hymnis resultat martyrem.
Ipsa et senatus lumina,
Quondam Iuperci, aut flumines,

victoriam contra Maxentium exponit, animaverrens A
quod :

Tunc ille senatus
Militiæ ultricis titulum, Christieque verendum
Nomen adoravit, quod colucebat in armis.

Lib. II, vers. 711. de militibus Christianis :

Cruce fronti
Inscripta, cecinere tubæ, prima hasta dracones
Præcurrit, quæ Christi apicem sublimior effert.

Hæc certe non negant heterodoxi, imo plures alios
e SS. Patribus ita et locutos fuisse, et facitasse pro-
stentur. Verum eos perperam et superstitione dixisse
et fecisse clamant, neque ego nervosius Magdebur-
gensis refelli posse puto, quam si omnia loca ex eorum
Historia colligerentur, quibus Patres sæculi IV, quo
religio et doctrina catholica maxime viguit, erroris
et superstitionis arguere non verentur. Optime enim
norunt plerosque tum verbis tum factis cum nostri
temporis catholicis convenire; atque adeo omnes
populos, quos docebant, quos regabant, eodem more
vixisse in dubium nequit revocari (a).

435. Idem inter SS. Patres, quos nihil de primatu
Romani pontificis dixisse aiunt (de quibus nihil nunc
ad nos), Prudentium nostrum enumerant. Atqui res
contrario modo se prorsus habet. En verba fortissimi
martyris Laurentii, Perist. 2, vers. 413 :

O Christe, numen unicum,
O splendor, et virtus Patris,
O factor orbis, et poli,
Atque auctor horum mœnium.
Qui scepra Romæ in vertice
Rerum locasti, sanciens

112 Mundum Quirinali togæ
Servire, et armis cedere.
Ut discrepantium gentium
Mores, et observantiam,
Linguasque, et ingenia, et sacra
Unis domares legibus.
En omne sub regnum Remi
Mortale concessit genus
Idem loquuntur dissoni
Ritus, id ipsum sentiunt.
Hoc destinatum, quo magis
Jus Christiani nominis,
Quocunque terrarum jacet,
Uno illigaret vinculo.
Da, Christe, Romanis tuis
Sit Christiana ut civitas,
Per quam dedisti, ut cæteris
Mens una sacrorum foret.
Confæderantur omnia

(a) Neque animus nunc est eos exagitare qui, lu-
minis splendore præstrieti, oculos omnino claudere
voluerunt, et aperta SS. Patrum testimonia ausi sunt
corrumpere, ut Georgius Fabricius, qui in carmine de
Passione Domini inter Lactantii opera pro his verbis,

Flecte genu, lignumque crucis venerabile adora
Flebilis,
supposuit,
Flecte genu, innocuo terramque cruore madentem
Ore petens humili.

Præstitisset, ait Jo. Albertus Fabricius, quamvis hete-
rodoxus, lib. IV Bild. vet. Lat. cap. 2, G. Fabricium
passim tum hic, tum alibi non ita fuisse in alienis
operibus, quæ debebat, ingeniosum.

(b) Lib. II in Sym., vers. 582 :

Vis dicam, quæ causa tuos, Romane, labores
In tantum extulerit? quæis gloria fortibus aucta
Sic eluat, impositis ut mundum frenet habenis?
Discordes linguæ populos, et dissona cultu

Hinc inde membra in symbolum,
Mansuescit orbis subditus,
Mansuescat et summum caput.
Et iam tenemus obsides
Fidissimos hujus spei.
Hic nempe jam regnant duo
Apostolorum principes.
Alter vocator gentium,
Alter cathedram possidens
Primam, recludit creditas
Æternitatis januas (b).

CAPUT IX.

Male reprehenditur Prudentius circa dogma libertatis,
et interpretationem Apostoli ad Ephesios cap. VI.

113 436. Libertatem indifferentiæ, ut vocant,
quod defenderit Prudentius, reprehensione dignus
non est, nisi omnes ad unum SS. Patres reprehenduntur.
Versus ejus sunt Hamartig. 769.

B En tibi signatum libertatis documentum,
Quo voluit nos scire Deus, quodcumque sequendum est.
Sub nostra ditione situm, rassimque remissum
Alterutram calcare viam. Dno cedere fussi
De Sodomis: alter se proripit, altera mussat.
Ille gradum celerat fugiens, contra illa renutat.
Liber utrique animus, sed dispar utrique voluntas
Dividit huc illuc rapiens sua quemque libido.

Marchio Scipio Maffæus, in Hist. Grat., inter cæ-
teros Patres qui catholicam doctrinam de gratia et li-
bero arbitrio tradiderunt, Prudentium collocat. Da-
niel Huetius, in Origenianis, lib. II, quæst. 7, egregie
Origenis sententiam de libertate indifferentiæ contra
Cornelium Jansenium defendit ex S. Augustino,
quem unum hujus concertationis arbitrum vult esse
Jansenius. Gaudeo ab his doctissimis hominibus ea
esse dicta quæ a me pro Prudentio essent dicenda,
C ne molesta quæstione implicer, et cramben, ad nau-
seam jam recoctam, hoc loco repetam, quanquam
in commentariis necesse erit quædam adjungere.
Jam Apostoli locum non male dicendus est exponere
Prudentius cap. VI Epist. ad Ephes.: *Induite vos ar-
maturam Dei, ut possitis stare adversus insidias dia-
boli. Quoniam non est nobis colluctatio adversus car-
nem, et sanguinem, sed adversus principes et potestates,
adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra
spiritalia nequitie in cælestibus.* Prudentius Hamar-
tig. vers. 509.

114 Errat, ait, qui luctamen cum sanguine nobis,
Et carne, et venis ferventibus, et vitioso

Regna volens sociare Deus, subjungere uni
Imperio, quidquid tractabile moribus esset,
Concordique jugo retinacula mollia ferre
Constituit, quo corda hominum conjuncta teneret
Religionis amor: nec enim sit copula Christo
Digna, nisi implicitas societ mens unica gentes.
Hoc actum est tantis successibus atque triumphis
Romani imperii: Christo jam tum venientia
Crede, parata via est: quam dudum publica nostræ
Pactis amicitia struxit moderamine Romæ.
En ades, Omnipotens, concordibus infuse terris:
Jam mundus te, Christe, capit, quem congregæ nexu
Pax, et Roma tenent: capita hæc, et culmina rerum
Esse jubes.

Et vers. 660 Roma de seipsa :

Nunc nunc justa meis reverentia competit annis,
Nunc merito dicor venerabilis, et caput orbis.

In Passione Hippolyti, vers. 29 :

Fugite, o miseri, execranda Novati
Schismata: catholicis reddite vos populls.
Una fides vigeat, prisco quæ condita templo est:
Quam Paulus retinet, quamque cathedra Petri.

PRUDENTIUS.

corpus S. Felicis Nolani gentium concursus, A hæc consuetudo videtur jam fuisse inducta: nam eo respicit canon 36, quo *Placuit, picturas in ecclesia esse non debere; ne quod colitur et adoratur in parietibus depingatur*. Qui canon sapienter illo tempore potuit esse constitutus, cum tunc Christianorum ecclesia non essent ab ethnicorum irruptionibus et irrisionibus, et præterea ex ethnicorum exemplo idololatriam Christiani facile possent addiscere, et imagines præcipue, non Deum, qui eis representaretur, colere. Theodoretus, cap. 16 Hist., in Vita S. Simeonis Stylitæ, testatur, Romæ passim in officinarum proptyleis erectas fuisse sancti illius imagines, ut hæc sibi tutelam et præsidium adjungerent; quo satis ostenditur quisnam Ecclesiæ Romanæ sensus fuerit circa imagines sanctorum Theodoretii ævo. Confer Petavium

lib. xi, cap. 13, tom. IV, part. 2.
134. De crucis autem veneratione et potentia maxime illustris est Prudentii doctrina. *Cathemerinon*, Hym. 6, vers. 129.

CAPUT VIII.
De sacris imaginibus, de SS. crucis adoratione, et pontificis Romani primatu.

133. Ex his patet falso Hospinianum, Binghamum aliosque asserere, solam post Augustini tempora usum venerationis reliquiarum invaluisse. Colligo præterea picturas in ecclesia a S. Augustino non fuisse improbatas (quod Petrus martyr aliique obiciunt), qui et optime sciebat quid Nolæ ageretur, et epistolas S. Paulini, in quibus de eis mentio occurrit, magnis laudibus prosequitur epist. 27 ad Paulinum. Neque primus fuit Paulinus qui hunc morem induxerit, ut hæretici nonnulli blaterant. Etenim ipse innuit sibi etiam id factum, etsi raro, Natali 9:

Forte requiratur, quam ratione gerendi
Bederit hæc nobis sententia, pingere sanctas
Raro more domos animantibus assuetis.

Et imagines quidem, de quibus Prudentius noster in Cassiano et Hippolyto, erant certe antiquiores, altera C in Foro Cornelii, altera Romæ. Barthius, *Advers.* lib. II, cap. 32, putat, in carmine de Passione inter opera Lactantii manifeste fieri mentionem de picta Domini effigie in aditu templi. Illi autem sunt versus:

110 Quisquis ades, mediique subis in limine templi,
Siste parum, insonantemque tuo pro crimine passum
Respice me, me couda animo, me in pectore serva.

Tempore concilii Eliberitani in nonnullis regionibus

Gratantes jam voce sua: concurrunt hiantum
Turba tremens hominum...
Stripatam multis unam iuvat urbibus urbem
Cernere, totique uno compulsam examina voto.
Lucani coeunt populi...

Natali 9:

Nam quasi contignata sacris cœnacula tectis
Spectant de superis altaria tota fenestris,
Sub quibus intus habent sanctorum corpora selem...

Tum plurimum sanctorum reliquias memorat, et in his:

Ille et Nazarius martyr, quem munere fido
Nobilis Ambrosii substrata mente recepi.

Natali 11, inter *Anecdota Muratorii* vers. 46 et seqq.:

Omni-medens Dominus sanctos mortalibus ægris
Per varias gentes medicos pietate salubri
Edidit...
Inde Petrum, et Paulum Romana fixit in urbe.
Sic Deus et reliquis tribuens pia munera terris,
Sparsit ubique loci magnas sua membra per urbes.
Sic dedit Andream Patris, Ephesoque Joannem...
Matthæum Mattheum complectitur, India Thomam,

111 Plura alia habes Cat. hymno 11, vers. 115;
Perist. hymn. 10, vers. 621 et seqq.; Psych. vers. 347,
lib. 1 adv. Sym., vers. 465 et seqq., ubi Constantini

Jam purpura supplex
Sternitur Æneadæ rectoris ad atria Christi,
Vexillumque Crucis summus dominator adorat.

111 Plura alia habes Cat. hymno 11, vers. 115;
Perist. hymn. 10, vers. 621 et seqq.; Psych. vers. 347,
lib. 1 adv. Sym., vers. 465 et seqq., ubi Constantini

Lebbæum (Thaddeum) Libyes, Phryges accepere Phisippum,
Creta Titum sumpsit, medicum Bœothia Lucam,
Marcus, Alexandria, tibi datus...
Et Carthago potens Cyprino martyre floret.
Nec procul inde Uticam collatis candida massa
Martyribus magno venerandæ cœdis acervo.

D Extulit...
Ambrosius Latio, Vincentius exstat Iberis,
Gallia Martinum, Delphinum Aquitania sumpsit:
Multaque præterea per easdem largiter aras
Semina sanctorum positis diffusa sepulcris
Illustrant totum superis virtutibus orbem

Paucis S. Augustini verbis multa complectar, et Enar. in psal. XLIV, *Ostendatur mihi, inquit, et in tanto honore templum Romuli, in quanto tibi edero memoriam Petri. In Petro quis honoratur, si defunctus pro nobis? In Paulino Aquitania, pro tania et. Giovenazzius conjiciebat legendum, nonnullos veterum auctorum locos notavit, in Aquitania tanquam provincia a Gallia distincta fertur. Plures hujusmodi conjecturas in S. Paulino edidit. Siquidem Paulini carminum incem edi præstaret. Siquidem Paulini carminum dico imprimis experto indigent, ut sanitati re-tur, quales non fuerunt Muratorius et Ming-*

victoriam contra Maxentium exponit, animaveruens A
quod :

Tunc ille senatus
Militiæ ultricis titulum, Christi que verendum
Nomen adoravit, quod colucebat in armis.

Lib. II, vers. 711. de militibus Christianis :

Cruce fronti
Inscripta, cecinere tubæ, prima hasta dracones
Præcurrit, quæ Christi apicem sublimior effert.

Hæc certe non negant heterodoxi, imo plures alios
e SS. Patribus ita et locutos fuisse, et factitasse pro-
fiterentur. Verum eos perperam et superstitiose dixisse
et fecisse clamant, neque ego nervosius Magdebur-
gensis refelli posse puto, quam si omnia loca ex eorum
Historia colligerentur, quibus Patres sæculi IV, quo
religio et doctrina catholica maxime viguit, erroris
et superstitionis arguere non verentur. Optime enim
norunt plerisque tum verbis tum factis cum nostri
temporis catholicis convenire; atque adeo omnes
populos, quos docebant, quos regebant, eodem more
vixisse in dubium nequit revocari (a).

435. Idem inter SS. Patres, quos nihil de primatu
Romani pontificis dixisse aiunt (de quibus nihil nunc
ad nos), Prudentium nostrum enumerant. Atqui res
contrario modo se prorsus habet. En verba fortissimi
martyris Laurentii, Perist. 2, vers. 413 :

O Christe, numen unicum,
O splendor, et virtus Patris,
O factor orbis, et poli,
Atque auctor horum mœnium.
Qui scepra Romæ in vertice
Rerum locasti, sanciens
112 Mundum Quirinali togæ
Servire, et armis cedere.
Ut discrepantium gentium
Mores, et observantiam,
Linguasque, et ingenia, et sacra
Unis domares legibus.

En omne sub regnum Remi
Mortale concessit genus
Idem loquuntur dissoni
Ritus, id ipsum sentiunt.
Hoc destinatum, quo magis
Jus Christiani nominis,
Quocunque terrarum jacet,
Uno illigaret vinculo.

Da, Christe, Romanis tuis
Sit Christiana ut civitas,
Per quam dedisti, ut cæteris
Mens una sacrorum foret.
Confæderantur omnia

(a) Neque animus nunc est eos exagitare qui, lu-
minis splendore præstricti, oculos omnino claudere D
vulnerunt, et aperta SS. Patrum testimonia ausi sunt
corrumpere, ut Georgius Fabricius, qui in carmine de
Passione Domini inter Lactantii opera pro his verbis,

Flecte genu, lignumque crucis venerabile adora
Flebilis,

supposuit,

Flecte genu, innocuo terramque cruore madentem
Ore petens humili.

Præstitisset, ait Jo. Albertus Fabricius, quamvis hete-
redoxus, lib. IV Bild. v. Lat. cap. 2, G. Fabricium
passim tum hic, tum alibi non ita fuisse in alienis
operibus, quæ edebat, ingeniosum.

(b) Lib. II in Sym., vers. 582 :

Vis dicam, quæ causa tuos, Romane, labores
In tantum extulerit? quæ gloria folibus aucta
Sic eluat, impositis ut mundum frenet habenis?
Discordes linguis populos, et dissona culu

Hinc inde membra in symbolum,
Mansuescit orbis subditus,
Mansuescat et summum caput.

Et iam tenemus obsides
Fidissimos hujus spei.
Hic nempe jam regnant duo
Apostolorum principes.
Alter vocator gentium,
Alter cathedram possidens
Primam, recludit creditas
Æternitatis Januas (b).

CAPUT IX.

Male reprehenditur Prudentius circa dogma libertatis,
et interpretationem Apostoli ad Ephesios cap. VI.

113 436. Libertatem indifferentiæ, ut vocant,
quod defenderit Prudentius, reprehensione dignus
non est, nisi omnes ad unum SS. Patres reprehenduntur.
Versus ejus sunt Hamartig. 769.

B En tibi signatum libertatis documentum,
Quo voluit nos scire Deus, quodcumque sequendam est.
Sub nostra ditione situm, rassimque remissum
Alterutram calcare viam. Duo cedere jussi
De Sodonis: alter se proripit, altera mussat.
Ille gradum celerat fugiens, contra illa renutat.
Liber utriusque animus, sed dispar utriusque voluntas
Dividit luc illum sapiens sua quemque libido.

Marchio Scipio Maffæus, in Hist. Grat., inter cæ-
teros Patres qui catholicam doctrinam de gratia et li-
bero arbitrio tradiderunt, Prudentium collocat. Da-
niel Huetius, in Origenianis, lib. II, quæst. 7, egregie
Origenis sententiam de libertate indifferentiæ contra
Cornelium Jansenium defendit ex S. Augustino, in
quem unum hujus concertationis arbitrum vult esse
Jansenium. Gaudeo ab his doctissimis hominibus ea
esse dicta quæ a me pro Prudentio essent dicenda,
C ne molesta quæstione implicer, et cramben, ad nau-
seam jam recoctam, hoc loco repetam, quanquam
in commentariis necesse erit quædam adjungere.
Jam Apostoli locum non male dicendus est exponere
Prudentius cap. VI Epist. ad Ephes.: *Induite vos ar-
maturam Dei, ut possitis stare adversus insidias dia-
boli. Quoniam non est nobis colluctatio adversus car-
nem, et sanguinem, sed adversus principes et potestates,
adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra
spiritualia nequitie in cælestibus.* Prudentius Hamar-
tig. vers. 509.

114 Errat, ait, qui luctamen cum sanguine nobis,
Et carne, et venis ferveatibus, et vitioso

Regna volens sociare Deus, subjungier uni
Imperio, quidquid tractabile moribus esset,
Concordique jugo retinacula mollia ferre
Constituit, quo corda hominum conjuncta teneret
Religionis amor: nec enim fit copula Christo
Digna, nisi implicitas societ mens unica gentes.
Hoc actum est tantis successibus atque triumphis
Romani imperii: Christo jam tum venient
Crede, parata via est: quam dudum publica nostræ
Pacis amicitia struxit moderamine Romæ.
En ades, Omnipotens, concordibus infuse terris:
Jam mundus te, Christe, capit, quem congrege nexu
Pax, et Roma tenent: capita hæc, et culmina rerum
Esse jubes.

Et vers. 660 Roma de seipsa :

Nunc nunc justa meis reverentia competit annis,
Nunc merito dicor venerabilis, et caput orbis.

In Passione Hippolyti, vers. 29 :

Fugite, o miseri, exseranda Novati
Schismata: catholicis reddite vos populls.
Una fides vigeat, prisco quæ condita templo est:
Quam Ppulus retinet, quamque cathedra Petri.

Felle putat, calidisque animam peccare medullis.
Non mentem sua membra premunt, nec terrea virtus
Oppugnat sensus liquidos, belloque lacessit.
Sed cum spiritibus tenebrosis nocte dieque
Congredimur.

Facile est frenare rebelles
Affectus carnis.
Major inest vis illa homini, quæ statile virus
Ingerit, et tenuem tenui fecit aere mentem.

Neque Prudentius omnem culpam in dæmonem re-
icit, sed magna ex parte ad cordis animique motus
rebelles revocat vers. 553.

Sed quid ego omne malum mundique, hominumque

Hostis ad invidiam detorqueo? cum mala nostra
Ex nostris concreta animis, genus, et caput, et vim,
Quid sint, quid valeant, sumant de corde parenti?
Ille quidem fomes nostrorum, et causa malorum est.
Sed tantum turbare potest, aut fallere, quantum
Nos volumus...

Gignimus omne malum proprio de corpore nostrum.

Plerique interpretantur, Apostoli verbis, *Adversus
carnem et sanguinem*, homines intelligi. S. Hierony-
mus ad ea verba Prudentii interpretationem refert,
nec videtur damnare (a). Cl. Teolius in comment. ad
hunc Prudentii locum notavit, Estium sententiæ S.
Pauli non alium commentarium adhibuisse quam hos
poetæ nostri versus quos in eo maxime commendat,
quod *mundus tenebrarum harum* dicatur esse mundus
hic inferior, turbulentus, atque caliginosus, cui dæ-
mones præpositi sunt merito transgressionis huma-
næ. sive ad tentandos homines, sive ad nocendum
eis. **115** Certe Estius hanc interpretationem partem
Prudentii auctoritate corroborat, eumque vocat *poetam
theologum*. Sed in prima et præcipua parte a
Prudentio dissidet, et verba *cum carne et sanguine*
intelligi vult non de concupiscentiis, sed de homi-
nibus.

CAPUT X.

Lectio editionis *Vulgatæ Gen. III, 15, Et ipsa conteret
caput tuum, insigniter ex Prudentio confirmata.*

157. Objicitur præterea Prudentio, quod Gen. III,
15, ea verba legerit, quæ nunc revera in *Vulgata* edi-
tione leguntur: *Inimicitias ponam inter te et mulie-
rem, et semen tuum, et semen illius: ipsa conteret caput
tuum, et tu insidiaberis calcaneo ejus.* Prudentius Ca-
themerinon 5, vers. 121:

Conscia culpa Deum pavida:is
Sede pia procul exigitur.
Innuba femina quæ fuerat,
Conjugis excipit imperium,
Fœdera tristia jussa pati.
Auctor et ipse doli coluber
Plectitur improbus, ut mulier
Colla trilingua calce terat.

(a) Dicat quispiam: Hoc quod, ait, « Non est nobis
colluctatio adversus sanguinem et carnem, » etc., ideo
dici ut doceamur, ne ei quidem, quæ nobis ministrari
vitia putamus ex carne, carnis esse vel sanguinis, sed
a quibusdam spiritualibus nequitiis suggeri... Qui vult
ergo, aiunt, Apostolos nos docere, non ex natura cor-
poris et de materia carnis et sanguinis hæc vitiorum
genera procreari, sed instinctu dæmonum, propterea ait,
Non est nobis, etc. Ideo autem nunc eorum qui magi-
cis infelices artibus serviunt, et facere ista perhibentur,
exempla protulimus, ut retundamus eorum opinionem
qui putant omnia vitia esse carnis et sanguinis, et nul-
lam habere dæmones potestatem, ut nos incitent ad pec-

A Sic coluber muliebri solum
Suscipit, atque virum mulier.
Ecce venit nova progenies,
Æthere prodit: s alter homo,
Non luteus, velut ille prior,
Sed Deus ipse gerens hominem.
Corporeisque carnis vitiiis.
Fit caro vivida, sermo Patris,
Numine quem rutilante gravis
Non thalamo, neque jure tori,
Nec genilibus illecebris
Intemerata puella parit.
Hoc odium vetus illud erat,
Hoc erat aspdis, atque hominis
Digladiabile dissidium,
Quod modo cernua femineis
Vipera proteritur pedibus.
Edere namque Deum merita
Omnia virgo venena domat:
Traetibus anguis inexplicitis
Virus inermis piger revomit
Gramine concolor in viridi.

B Quid illustrius ad *Vulgatæ* lectionem confirmandam?
Quid clarius ad immaculatam *Deiparæ* conceptionem
stabilendam? Aiunt hæretici Prudentium exemplar
aliquod corruptum sacrorum librorum legisse. Sed
cur corruptum illud erat exemplar? quia scilicet ea
verba ibi legit, quæ ipsi nollent scripta. Ita non alia
ratione tueri possunt, lectionem *Vulgatæ* esse cor-
ruptam, nisi affirmant, jam IV sæculo Prudentium
aut uno aut pluribus exemplaribus corruptis usum
fuisse. Quid? quod interpretatio a Prudentio adhibita
satis persuadet, non solum jam tunc passim ita legi,
sed etiam ad B. Virginem, *omnia venena domantem*,
quod Deum edere merita fuerit, hoc est, sine labe
conceptam, locum illum **116** Genesis applicari?
Non enim finges, aut, si tibi fingas, mihi probabis,
Prudentium ex uno vel altero corrupto exemplari ea
verba arripuisse, quibus novam ipse suam interpre-
tationem fundaret. Cur autem tam perspicuam Pru-
dentii auctoritatem ii potissimum non urgent, qui
B. Mariæ intemeratam conceptionem tot voluminibus
editis propugnant? Nam Alva, qui in ea causa effuse
versatus est, in Militia conceptionis vix pauculos
Prudentii versus, apud Eusebium Nierenberg a se
lectos, in medium protulit (b). Melchior Canus, lib.
VII de Loc. theolog., cap. 3, hac via potuisset argu-
mentum Achillicum Erasmi refellere, quo is omnium
sanctorum testimonio non se existimat obruendum,
si quando universis repugnaverit: nam sancti omnes
qui in ejus rei mentionem inciderunt, uno ore, ut
jactat Erasmus, asseverarunt B. Virginem in peccato
originali conceptam. Canus *rem hanc, alias gravissi-
mam, nullius in Christiana religione esse momenti re-
spondet. Nulla, inquit, mihi, fateor ingenuæ, alia re*

catum. Et post multa: *Prolixius forsit in quam lector
voluerit, de hoc capitulo disputatum sit: sed quæro
det veniam difficultati ipsius loci, et personæ Ephesio-
rum, qui post artes magicas scire debuerant, a quibus
fuisset aliquando decepti.*

(b) Plaza, alique ne nominant quidem Prudentium.
Et hoc maxime desideratur in opere Plaza: ita inscri-
pto: *Causa immaculatæ conceptionis SS. Matris Dei
Mariæ dominæ nostræ sacris testimoniis ordine chrono-
logico, utrinque allegatis, et ad examen theologic-
criticum revocatis, agitata, et conclusa, auctore Bene-
dicto Plaza S. I. Panormi 1747.*

ad illud Erasmi argumentum eludendum, quo auctoritatem acule ille quidem tentavit elu-
Prudentio autem videre licet piam senten-
tionem solum qualem theologi explicant, sed etiam
in pictores vivis coloribus expriment, depicta
et Deiparæ, cujus pedibus cernuus anguis pro-
tractibus inexplicitis virus inermis revomens.

Idem Canus inter menda quæ ex incuria vi-
typographorum, aut eorum qui exscribere,
tiam in sacris Litteris obreperunt, enumerat
cum Genesis, *Et ipsa conteret caput tuum pro-*
na, nempe semen, aut ipse, quod putat po-
primum interpretem, qui semen in masculino
transulit, rem significatam perpendens, ex
ymo in Quæst. Hebr. In eadem sunt sententia
li, tum Natalis Alexander in dissert. de Vul-
. Script. versione. Sed non advertunt potuisse
ruptum textum Hebræum, cum revera Bel-
us, lib. II de Verbo Dei, cap. 12, legerit co-
lo quo scriptum erat Hebraice ipsa. Et quod
bræa quæ per ipsum redditur, significet etiam
quamvis minus frequenter ita accipiatur, do-
uctores linguæ Hebræicæ peritissimi. S. Augu-
ad editionis nostræ lectionem accedit lib. XI
testi ad lit., cap. 36: Inimicitias ponam inter te
terem, et inter semen tuum et semen illius. Ipsa
tibi servabit caput, et tu servabis ejus calcaneum.
II de Genesi adversus Manichæos, cap. 6:
eam observabit caput, et tu calcaneum illius. Pa-
. Ambrosius, de Fuga sæculi cap. 7: Ipsa tibi
abit caput; et tu illius calcaneum. Claudius Ma-
ictorius sæculo V in Genesis:

Peditus repes, et pectore prono,
ne tuo mulier perimet cum semine, cujus
dus extremis tantum insidiabere plantis,
topidans etiam capiti vestigia figat.

et ætate Alcimus Avitus Viennensis episcopus,
tæ lectionem Prudentiique interpretationem se-
est lib. III in Genes.:

erit, ut sexum muliebrem pronus a lores,
et tu quanquam pavidæ insidiabere calci,
eret una caput tandem tibi femina victrix,
æadumque etiam tali de stipite germen.

recentiores omitto. Hæc enim abunde sufficiunt,
ilus refellatur Abrahamus Costerus in suo li-
Vindex loci S. Scripturæ Genes. III, 15, a vitio-
pretatione de B. Virgine Maria, quæ in Bibliis
æ Romanæ jam diu inveteravit, qui exstat vol-
æauri libr. philog. et historic. Thomæ Crenii.
us cap. 5 sidenter ait: *Lectio hæc, ipsa con-*

Neque enim Lutherus, Calvinus alique hujus-
di reformatores melius norunt quænam fuerit
etudo, quænam mens Ecclesiæ tribus primis
is, quid magis post Ecclesiæ pacem deceat,
SS. illi Patres, doctores et episcopi, quorum
ita et doctrina tantopere ipsa Ecclesia sæculo
uit. Joannes Marangonius librum edidit: *Delle*
antichiese e profane trasportate ad uso ed orna-
delle chiese. Petro Lazzeri, claro in theologia
etoria ecclesiastica nomini, displicet hæc Maran-
allorumque opinio; qui in dissertatione seu dia-
De falsa veterum Christianorum rituum a ritibus
orum origine, a Petro Rinaldi in collegio Roma-

TERET, nondum inventa fuit Augustini tempore, et cap.
15: *Quamvis ergo Patrum quidam lo ipsa retineant,*
prædicatum tamen CONTERET CAPUT nec agnoscunt, nec
exponunt. Quod ideo dicit, quia nonnulli legerunt:
ipsa OBSERVABIT. Neque verius eodem cap. oppugnat
Franciscum Brugensem, qui probat lectionem, ipsa
CONTERET, textui Hebraico non repugnare. Negat ibi-
dem commoda expositione, quam Bellarminus, Bru-
gensis, alique exhibent, lectionem Vulgatam accipi
posse. Verum Heterodoxus Grotius ingenue fatetur
sensum satis commodum ex ea lectione erui. Hoc ta-
men fatebor, antiquiorem nostro poeta neminem a
me visum, qui clare legerit CONTERET, sed non dubi-
to quin alii præcesserint: et hymni quidem Pruden-
tiani, in multis ecclesiis celebrati, satis probant
quam communis tunc fuerit sententia de Virgine
conterente caput serpentis, hoc est, peccatum origina-
le, ut SS. Patres et interpretes exponunt. Mazochius
in addit. ad Junium, pag. 990 tom. III calend. præ-
clare Ambrosii locum serm. 22 in psal. cxviii, pro
sententia pia explicat.

CAPUT XI.

Ritus ecclesiastici, qui nunc vigent, Prudentii ævo in
Ecclesia usitati. Luminum usus, et copia.

118 159. Solent hæretici (atque utinam ii soli
essent!) cæremonias pene omnes, præsertim, quas
Romana adhibet Ecclesia, contemnere, et cum ipsis
venerabilis antiquitas objicitur, aut negant sub ipso
nascentis Ecclesiæ initio eas fuisse adhibitæ, aut ex
ethnicism) et Judaismo originem trahere respondent.
In quo parum vident, sive cæci omnino sunt, duces-
que cæcorum. Quod enim ad priora tria sæcula ap-
pellant, primum plurima perierunt documenta, ex
quibus hæc ipsa quæ desiderant, possent illustrari.
Quam multa enim sunt quæ ex uno tantum aliquo li-
bro exstante ad nostram notitiam devenerunt? quæ,
si is liber periisset, eodem jure nunc negarentur.
Deinde in iis quæ ad cultum publicum præsertim
circa temp'a, altaria eorumque ornatum et splendor-
rem pertinent, norma religionis congruentius ex IV
sæculo, in quo pax reddita est Ecclesiæ, peti debet,
quam ex tribus præcedentibus, in quibus Christiani
non ea omnia certe quæ vellent, poterant exsequi (a).
Cum autem cultus erga Deum externis quibus-
dam ritibus, et cæremoniis debeat exerceri, eorum
vero rituum numerus sit quodammodo circumscri-
ptus, et a natura sit comparatum certa obsequii, et re-
verentiæ signa exhibere, quæ fere apud omnes gentes

no habita anno 1777, probat, 1º nullum afferri argu-
mentum quo nostrorum rituum a ritibus ethnicorum
origo vere demonstraretur; 2º nullam assignari cære-
moniam veterem a catholica Ecclesia communi-er
observatam, quæ multo melius atque commodius re-
peti aliunde non possit; 3º spectata SS. Patrum doctri-
na et veteri Ecclesiæ disciplina, originem, quam illi
volunt, assignari nullo modo posse. Loquitur de qua-
tuor primis sæculis, et illud urget, naturæ legem
ipsam, atque instinctum ad quasdam cæremonias
quasi manu tempore omni deduxisse, non minus
quam ad alias actiones, ut manducandi, bibendi, ve-
stibus se induendi.

eadem sunt, non est mirandum, multoque minus **119** reprehendendum, si in ecclesia catholica etiam a tempore apostolorum consuetudines aliquæ fuerint inductæ, quarum similes ab ethnicis celebrabantur. Gentiles ex Hebræis sumpsisse pene omnem rationem et modum, quo deos suos colerent, demonstratum est in dissertatione tom. VII Antiquit. Græc. Gronov., pag. 1: *Danielis Clasenii theologia gentilium, seu demonstratio, qua probatur, gentilium theologiam (ceu tenebras), deos, sacrificia, et alia ex fonte Scripturæ (ceu luce) originem traxisse.* Demum Hebræi a Deo edocti fuerunt quibus eum ritibus venerari deberent, adeoque sapienter primi christiani fecerunt, dum ad veterem populi Israelitici disciplinam nonnullas suas caeremonias stabilierunt pro ea potestate quam Christus Ecclesiæ suæ concessit novas condendi leges, prout res ipsa et tempora opportunius exigere videntur.

140. His rationibus vindicatur Prudentius, quem acatholici et semicatholici accusant, quod ritus veteres ecclesiasticos, quos nunc ipsi reprobant, graphice descriperit. Nam cum viri hujus nobilissimi, inter sæcularia negotia versati, pietas, qua ipsemet sepulcris sanctorum adolvebatur, martyres ferventissimis precibus sibi patronos invocabat, eorum venerationem promovebat, hos novatores a sua sententia detertere omnino deberet, non alia ratione se expediunt, nisi superstitionis vocabulo temere et importune adhibito. Neque ego negaverim, ignaros homines interdum ad superstitionem declinare. Sed præterquam quod nostri sæculi mores multo magis impietatis vitio quam superstitionis laborant, superstitio quæ in his ritibus nonnunquam obrepit, non est peccatum legum, sed hominum, qui difficulter in media virtute consistunt. Memini in Annalibus Lingueti me legere, eum Londini dum versaretur, valde miratum fuisse superstitionem gentis, quam cum ipse antea inter catholicos solos regnare credidisset, comperit æque vel magis apud Anglos triumphare. In alio, sed non multum dissimili genere reformationum inconstantiam notare licet. Nam Romæ videmus sæpe, et aliis etiam in urbibus alii videbunt, eos, quos ipsi episcopi et prædicantes seu pastores habent et vocant, non alia re valde excellere, neque ut excellent laborare, nisi ut bene equitent, perire saltent, et a viris sæcularibus neque habitu, neque moribus discer-

Anantur. Et tamen hæc ab ipsis hæreticis in primis fuit prætexta causa dissensionis a capite. Aiebant clerum Romanum corruptum esse, reformatione indigere. Ipsi autem, dum cupiant vitare Charybdin, inciderunt in Scyllam, vel dicam melius, inciderunt in Scyllam, neque Charybdim vitarunt. **120** Facile esset totam hanc controversiam adversus recedentes quasdam novitates instruere; nam etiam nunc sunt qui novitatem in antiquitate rimantur, ut de sui temporis hæreticis acute dixit Maldonatus ad cap. 1 Joan. vers. 1(a). Verum res ipsa, n.e tacente, loquitur. Unum afferam exemplum de usû luminum, ne a Prudentio nostro recedam.

141. Benedictus XIV, lib. 1, cap. 3, de Sacrificiis missæ contra Vertum et Joachimum Hildebrandum ostendere conatur, primis Ecclesiæ sæculis adhibita a Christianis lumina non solum ad depellendas tenebras, sed etiam ex symbolica causa in Veteri Novoque Testamento indicata. Hildebrandus fateatur sæculo IV usum luminum Christianos retinuisse, sub finem demum sæculi IV monumenta existare, quod lumina accendi consueverint, etiam cum jam illuxisset dies. In lege veteri mystica magis de causa quam ad fugandas tenebras lumina accendi consuevisse, ex candelabro templi recte colligas. Revera accessio luminum honoris loco apud veteres habita est. Machab. II. IV, **22**, Antiochus in Hierusalem magnifice a Jasone et civitate susceptus, cum facularum luminibus, et laudibus ingressus est. Cicero lib. III de Officiis: *Marius a subselliis in rostra recta: idque quod communiter compositum fuerat, solus edixit. Et ea res, si quæris, ei magno honore fuit. Omnibus vicis statuae factæ: ad eas thus et cerei.* Ecur igitur hic honor Deo habendus non erit? At primis Ecclesiæ sæculis consuetudo non erat accendendi lumina interdum. Concedam non constare de ea consuetudine: at re ipsa non fuisse, siquando ad Ecclesiam Christiani interdum convenerint, nunquam evinces. Imo vero et iis quæ habet Prudentius hymno 5, ut nihil nuac dicam de candelabris aureis persecutionum tempore, de quibus rursus num. 152, arguo, lumina etiam cum noctu accendebantur, non tantum ad tenebras depellendas, sed præcipue ad honorem Deo præstandum, sive multitudinem consideres, sive ritus, fuisse adhibita (b).

(a) *Vertit forte quidam nostra memoriâ pro verbo SERMONEM... secuti sunt novitatem omnes hæretici... Darem aliquam veniam, si secuti fuissent antiquitatem, in qua, ut statim indicabimus, multi ita verterunt. Sed indignor hæreticorum ingenium diverticula sectantium, nec alia ratione vocantium SERMONEM, quam quia nos verbum appellamus, et NOVITATEM QUÆRENTIUM IN ANTIQUITATE. Nam etsi id antiquum aliquando fuit, tamen quia jam fuerat obsoletum jam est novum.*

(b) *Relege hymnum de novo lumine sabbati Paschalis: Inventor rutili, dux bone, luminis... Lucem redde tuis, Christe, fidelibus... Incussu silicis lumina nos tamen Monstras saxigeno semine quærere, Ne nesciret homo, spem sibi luminis In Christi solido corpore conditam... Vivax flamma viget, seu cava testula*

Succum linteolo suggerit ebrïo, Seu pinus piceam seti alimoniam, Seu ceram teretem stypa calens vibit... Splendent ergo tuis muneribus, Pater, Flammis mobilibus scilicet atria, Absentemque diem lux ugit æmula, Quam nox cum lacero victa fugit peplo. Sed quis non rapidi luminis arduam, Manantemque Deo cernat originem?... Pendent mobilibus luminu funibus, Quæ suffixa micant per laquearia, Et de languidulis fota natalibus Lucem perspicuo flamma jacit vitro. Credas, stelligam desuper aream Ornata geminis stare trionibus, Et, qua bosphoreum temo regit jugum, Passim purpureos spargier hesperos. Visne audire causam ut tamque varii generis luminum? Ita ergo pergit Prudentius: O res digna, Pater, quam tibi roscidæ Noctis principio grex tuus offerat, Lucem qua tuis nil pre-

CAPUT XII.

*nam apud veteres Christianos pervigilium
Prudentii versus de novo lumine sabbati pas-
chalis, verus titulus hymni quinti Cathemerinon.*

142. Quoniam Prudentius in laudato hymno
Cathemerinon pervigilium ad resurrectionem domi-
ni describit, inde verum ejus titulum etiam ac-
cipi. Codices Heinsii habent, *Ad incensum lu-
cerno ipsi arridet, quia ritus cerei paschalis
illius aevi ignotus erat. in cod. Ratisb. idem est
Hanc inscriptionem plerique recentiores se-
culi edidit, nisi quod aliqui, Ad incensionem
lucernarum scribunt. Rodolphus Hospit-
ianus Origine festor. Christ., agens de sabbato
illegat Naogorgeum lib. iv regni papistici,
antem ritum benedicendi cereum paschalem,
superstitiosum dicit. Idem Hospitianus hunc
Zosimo Pontifici circa annum 420 ex libro
alii, Alcuino, Amalario, Rabano, Walafrido,
Ruperto Tuitiensi, aliisque ascribit : ex
quibus minime sunt cum prioribus conferendi
lo (quem Theodorum, seu Theodoton appel-
lavit circa annum 615, seu Honorio I circa annum
judicat. Notat, circa annum 627 in Galicia
non fuisse lucernam et cereum consecrandi :
cum cap. 8 concilii Toletani iv statuatur,
unitatem pacis in illis etiam Ecclesiis ritum
benedicendi esse instituendum. Ex quibus col-
ligitur v Cath., non esse inscribendum *ad ac-
tionem cerei paschalis.* 122 Utitur his rationibus,
Zosimus 40 annis post Prudentium tenuit pon-
tificatum : in quo egregie fallitur. Nam Zosimus an-
te pontifex est electus, Prudentius vero anno
ante pontifex erat, neque constat quo anno inde e vita
cessavit. Præterea ait Hospitianus, omnes hymnos
Cathemerinon scriptos esse non pro certo ali-
quo anni, sed esse generales, et convenire titulo
Cathemerinon, seu Diurnorum. Sed non minus
errore hallucinatus est : nam hymnus *Jejunantium,
Junium, Omni hora, In exsequiis defunctorum,
4. Jan., in Epiphania Domini,* non magis titulo
Cathemerinon conveniunt, quam hymnus qui solum
de sancto caneretur.*

Validior videri potest alia ratio, ex ordine
quo hic hymnus vponitur inter hymnum Post
et hymnum Ante somnum, ac proinde ad ho-
ucernarii est referendus. Riscus, tom. XXXI
Sac., hanc sententiam tanquam exploratam
asserens hunc hymnum esse quotidianum
tunc ex ordine hymnorum usque ad septimum
dinem distributorum ; nihil referre quod Pru-
s quardam de nocte paschali afferat, quia in
s solent res eas memorare quæ hris quibus
decantantur acciderunt, et ex sacris Litteris
nt. Et, ut vineta egomet cædam mea, ego affir-

*, Lucem, qua reliqua præmia cernimus. Tu lux
culis, lux quoque sensibus, Intus tu speculum, tu
um foris, Lumen, quod sanulus offero, suscipe.
m pacifici chrismatis uigine. S. Hieronymi*

A maveram Hymnod. Hispan. in notis ad hunc
S. Laurentii, male a quibusdam hunc hymnum in-
scribi, *Ad incensum cerei paschalis,* sermonemque in
eo esse non de cereo paschali, sed *de cereo qui quo-
tidie accendebatur,* quemadmodum Græci habebant
hymnum qui singulis noctibus dicebatur, cum pri-
mum lumen inferebatur, de quo agit S. Basilius lib.
de Spiritu sancto. Confirmari posset hæc opinio,
quod in hoc quoque hymno Prudentii doxologia SS.
Trinitatis exprimitur, *Per Christum genitum,* quam
in Græcorum hymno vespertino laudat Basilius. Cæ-
terum etsi neque nunc quidem probem titulum, *Ad
incensum Cerei paschalis,* tamen de re ipsa longe di-
verso modo sentio. Scio quædam ex hoc hymno op-
time quadrare in officium ecclesiasticum quod olim
dicebatur *lucernarium,* et a S. Ambrosio lib. iii de
Virg., cap. 4, *Hora incensi,* a Cassiano lib. ix, cap. 5,
hora lucernalis. In concil. Tolet. i, cap. 9, *Lucerna-
rium vero nisi in ecclesia non legatur.* Vide notam
Garsix Loaysæ, qui probare vult *lucernarium* ad
nostras vespertas pertinere. Hymnus quidem x En-
nodii, qui *vesperinus* dicitur, ad *lucernarium* est
compositus sine ulla controversia.

144. Quamvis autem hymnus Prudentii eo ordine
collocetur quo hymnus vespertinus quotidianus de-
beret reponi, non propterea 123 inferas quo-
tidianum esse. Nam cum in eo hymno multa sint
quæ apte cadunt in hymnum vespertinum, et præ-
terea in principio noctis sabbati paschalis caneretur,
non absurde is locus illi datus est, sive ab
auctore, sive, ut ego magis credo, ab iis qui postea
opera compegerunt, et hunc hymnum separatim
inter alios cathemerinos collocarunt. In editione
Aldi hic editus est, primum statim post Psychoma-
chiam et ante librum Cathemerinon, tum inter
hymnum iv et vi Cathemerinon ; ex quo patet eos
versus ab Aldo fuisse seorsum repertos, quamvis in
libro quoque Cathemerinon fuerint inserti. Jam nota-
vi num. 105, editum fuisse hunc hymnum, ita
inscriptum, *De phase populi Israelitici.* In Hymnariis
V. Cardinalis Thomasi modo inscribitur, *Ad incen-
sum lucernæ,* modo *ad benedictionem cerei paschalis,*
prout ad hunc vel alium usum ab Ecclesiis adhibeba-
tur. In Ordine Romano veteri legitur : *Ordo de sab-
bato sancto in die. Aliqui tamen hic cantant hymnum
Prudentii : Inventor rutili, dux bone, luminis.* In offi-
cio Isidoriano idem hymnus cantatur aliqua ex parte
in primo dominico post octavam Epiphaniæ ad
vesperas. Blanchinius in Annot. ad codic. Veron.
retinet titulum. *Ad incensum lucernæ,* sed multis pro-
bat, a Prudentio hymnum fuisse compositum pro
benedictione cerei paschalis. Cui etsi aliquatenus
assentior, non possum tamen quin animadvertam,
rem non esse existimandam ex ideis et consuetudi-
nibus postea inductis, sed ad sua principia revocau-

tempore hæc erat objectio Vigilantiæ et hæreticorum
adversus catholicos, quod ecclesie astico ritu luminæ
accenderent. Vide num. 162.

dam. Plerique enim res veteres ex novis judicant, et A tales fuisse illas sibi fingunt quales hæc interdum sub eadem nominibus, sed diversa ratione peraguntur (a). Hymnus Prudentii, quacumque demum ex causa fuerit ab eo confectus, potuit adhiberi vel ad benedictionem lucernæ et cerei, quam Mozarabes in usum induxerant, vel ad benedictionem cerei, quæ jam tempore S. Ennodii in consuetudinem venerat, cujus duæ exstant benedictiones eisdem sententiis conceptæ, vel denique ad horam lucernarii. Hinc diversi tituli orti sunt, quorum nullum probo (b). Quem ergo titulum dabo? Non omnino displicet titulus, **124** *Ad incensum*, quin aliud addatur, aut *Ad incensum luminis*. Sed magis arripet inscriptio Aldi, non inter hymnos cathemerinos, ubi dicitur, *Ode ad accensionem lucernæ*, sed quam ponit ex aliquo codice B separato: *Versus Aurelii Prudentii de novo lumine sabbati paschalis*. Vides inscriptionem non monachicam, neque ex aliquo breviario petitam, aut a recentioribus excogitam: quam retinuit Sixtus Senensis lib. vi Biblioth. sanct., cap. 47, de quo lege infra n. 183.

145. Vide nunc quam apte rei conveniat inscriptio. *De novo lumine*, inquit; id enim est, quod ait Prudentius:

Incussu silicis lumina nos tamen
Monstras saxigeno semine querere.

Qui ritus etiam nunc servatur in benedictione cerei paschalis. Non addit autem, *cerei*, vel *lucernæ*, quia in festo quod Prudentius celebrat, non solus cereus, neque sola lucerna, sed præter cereum et lucernam C tædæ etiam accendebantur (c). Apposite vero in titulo adjungitur, *sabbati paschalis*. Nec levis est error negare compositum fuisse hymnum ad pervigilium Paschæ celebrandum: in quem non tantum ipse olim incidi, sed alii doctiores sunt delapsi. Ita enim vers. **125** et seqq.

Sunt et spiritibus sæpe nocentibus
Pœnarum celebres sub styge feræ
Illa nocte, sacer qua rediit Deus
Stagnis ad Superos ex acherontiis.
Non sicut tenebras de face fulgida
Surgens oceano lucifer imbuat,
Sed terris Domini de cruce tris ibus
Major sole novum restituens diem.
Marcent supplicis tartara mitibus,
125 Exsultatque sui carceris otio
Umbraeque populus liber ab ignibus,
Nec fervent solito flumina sulphure.
Nos festis trahimus per pia gaudia

(a) Adamus Siberus in Scholdiis ad hunc hymnum ponit titulum, *Ad incensum cerei*, addens, qui accendebatur appetente vespera ejus noctis quæ diem festum resurrectionis dominicæ antecedit, quam quidem noctem insomnem traducere r. ligionis, non superstitionis gratia, solebant Christiani. Quæ nobis valde favent.

(b) In editione Parmensi retinetur titulus *Ad incensum lucernæ*, et ex ordine hymnorum defenditur, quintum hunc hymnum de vesperis intelligi, in quibus solemniter more in dies accendi lucernas Prudentii ævo mos erat... Et psalmus cxi., qui in eo recitari solebat, auctor Constitutionum emphatice vocat eum PSALMUM LUCERNALEM. Ex his infert clarissimus Thomassinus *Tract. de Festis a Carolo Guieto lat. edit. lib. 11, cap. 24*, hunc hymnum ad accendendas in lucernario, seu vesperis quotidianis, lucernas compositum

Noctem conciliis, vota que prospera
Certatim vigili congerimus prece,
Exstructoque agimus liba sacrario.

Pervigilium sabbati paschalis clare describitur, cujus nox a Christianis *festis conciliis per pia gaudia, vota que prospera* trahebatur. Itaque pro *Illa nocte, sacer qua rediit Deus*, libenter legerim *Ipsa nocte*, si per membranas liceret. Sensus tamen semper est hic, quem explico, sermonem esse non de hora lucernarii singulis quibusque noctibus, sed de pervigilio sabbati paschalis.

146. Ac ne dubites, scias velim in his vigiliis paschalibus morem fuisse Christianis sacra se eucharistia reficiendi, ut liquet ex verbis S. Gregorii Nazianzeni afferendis num. 119. Hæc præcepti e monitionis paschalis est origo. Quo pertinet causa martyrii S. Ilmenegildi a S. Gregorio Magno narrata lib. III Dialogorum, cap. 31: *Superveniente autem paschalis festivitatis die, intempestæ noctis silentio ad eum perfidus pater Arianum episcopum misit, ut ex ejus manu sacrilegæ consecrationis communionem perciperet*. Hujus quoque ritus meminit Prudentius, qui postquam descripsit iter populi Israelitici ait:

Hæc olim patribus præmia contulit
Insignis pietas numinis unici,
Cujus subsidio nos quoque vescimur,
Pascentes dapibus pectora mysticis...
Nos festis trahimus per pia gaudia
Noctem conciliis.
Exstructoque agimus liba sacrario.

Igitur vel ex solo Prudentii hymno hoc festum in Ecclesia veteri agnoscendum esset, ex quo adhuc vestigia permanent in benedictione cerei paschalis. Etenim quemdam ritum benedicendi et consecrandi lumen Prudentii ævo fuisse usitatum, hi ejus versus demonstrant:

Lumen, quod famulus offero, suscipe,
Tinctum pacifici chrismatis unguine.

Quo magis confirmatur non esse hunc hymnum vesperinum singulis noctibus concinendum, aut in hunc usum confectum.

147. Sed multis præterea ostendi potest, solemnem hunc fuisse in Ecclesia antiqua morem celebrandi pervigilium Paschæ, in quem propterea optime cadit hymnus Prudentianus. Tertullianus lib. II ad Uxorem, cap. 4, de gentili qui uxorem Christianam duxisset loquens: *Quis, inquit, solemnibus D Paschæ abnoctantem (uxorem) securus sustinebit?*

fuisse. Carolus Guyetus S. I. anno 1657, *Tractatum de Festis Latine* a se compositum edidit, Thomassinus anno 1683 aliud opus sub hoc titulo Gallice. Distinguenda sunt hæc duo opera, post simul impressa. Vide Bibl. rit. cl. Zachariæ.

(c) *Ne nasciret homo spem sibi luminis In Christi solido corpore conditam: Qui dici stabilem se voluit petram, Nostris igniculis unde genus venit. Pingui quos olei rore madentibus Lychnis, aut facibus paschim aridis. Quin et flæ favis scirpea florens Presso melle prius collita fingimus. Vivax flamma viget, seu coræ testula Succum linteolo suggerit ebrio, Seu pinus piceam fert alimoniam, Seu ceram teretem stuppa calens bibit... Splendent ergo tuis muneribus, Pater, Flammis mobilibus scilicet atria.*

lib. vi Hist., cap. 31, cum notis Valesii A
 minit precationum quæ in postrema Paschæ
 abant sub Philippo imperatore. Lactantius
 cap. 19 : *Et hæc est nox, quæ a nobis propter
 Regis ac Dei nostri pervigilio celebratur. Cu-
 is duplex ratio est, quod in ea et vitam tum
 cum passus est, et postea orbis terræ regnum
 us est (a).*

Ex traditione apostolica consuetudinem hu-
 gillii frequentandi permanasse tradit S. Hie-
 lib. iv in Matth. cap. xxv, ad verba, *Media
 nocte clamor factus est, etc. Subito enim quasi
 ta nocte, et securis omnibus, quando gravissi-
 re est, per angelorum clamorem et tubas præ-
 n fortitudinum Christi resonabit adventus.
 aliquid, quod forsitan lectori utile sit. Tradi-
 tionem est Christum media nocte venturum in
 inem Ægyptii temporis, quando Pascha cele-
 est, et exterminator venit, et Dominus super
 ula transiit, et sanguine agni postes nostrarum
 consecrati sunt. Unde reor, et traditionem
 am permansisse, (fortasse legendum, perma-
 t in die vigiliarum Paschæ ante noctis dimi-
 pulos dimittere non liceat, exspectantes adven-
 risti. Et postquam illud tempus transierit,
 e præsumpta, festum cunctos agere diem. Unde
 vista dicebat : *Media nocte surgebam ad confi-
 tibi super judicia justificationis tuæ. Atque
 causa cur Prudentius liberationem et egres-
 puli Israel ex Ægypto pluribus strophis**

oses nempe Deum spinifera in rubo
 idit conspicuo lumine flammæum.

aut etiam SS. Patres populo Israelitico ex
 tyrannide liberato justos, a resurgente Do-
 cælum evocatos, ut S. Gregorius Nazianze-
 l. in Pascha, et in tardita em : *Hodie Ægy-
 nino fugimus, et amarulentum illum Pharao-*

nem locum præ oculis habuit Isidorus Ety-
 l. vi, c. 17 : *Cujus (Paschæ) nox ideo pervigil
 propter adventum Regis ac Domini nostri,
 us resurrectionis ejus nos non dormientes, sed
 us inveniat : cujus noctis duplex ratio est, sive
 ea vitam tunc recepit, cum passus est, sive quod
 adem hora qua resurrexit, ad judicandum ven-
 t. Quod a nobis fuit animadvertendum, quia
 ad Etymolog. Isidori indicatus non est lo-
 tantii, ut alii aliorum solent indicari.*

ine Prudentius v. 109 : *Fessus ille vocat per
 cæli, Discissis populum turbinibus regens, Jacta-
 nimas mille laboribus Justorum in patriam
 e præcipit. Illic purpureis tecla rosariis Omnibus
 humus, etc. Eodem pertinent sermones S.
 Veronensis, et Tractatus S. Gaudentii Bri-
 episcopi de Exodo in hoc pervigilio, ac fere
 bedictio cerei Paschalis, *Hæc nox est, in qua
 patres nostros filios Israel eductos de Ægypto,
 jus sententiæ omnes in Prudentio leguntur.
 licetas in orat. u Nazianzeni de Paschate :
 ra etiam fuit hesternæ luminum celebritas, hoc
 tus ille qui ad vesperam magni sabbati celebra-**

PATR. LIX.

149. Præclare vero de accensione luminum in
 pervigilio Paschæ S. Gregorius Nazianzenus ora-
 tione II in Pascha : *Hæc nobis 127 festivitatum
 festivitas, et celebritatum celebritas Præclaram
 quidem nobis fuit hesternæ FACIUM AC LUMINUM ge-
 statio (quam privatim juxta publiceque peregrinus
 omne genus hominum ferme, atque omnes magi-
 stratu et dignitate insignes, LARGO IGNE noctem collu-
 strantes, etc.). At hodierna præclarior et excellentior.
 Nam HESTERNUM LUMEN magni illius luminis exsurgentis
 prænantium erat, ac veluti profesta quædam animorum
 voluptas. Et oratione in laudem patris sui mortui,
 quæ est XIX, pag. 504 : *Morbo igitur laborabat, ac
 morbi tempus erat sanctum, et celebre Pascha, dies
 dierum rex, ac PLENNIDA ILLA NOX peccati tenebras
 B solvens, in qua nos cum MAGNA LUMINIS COPIA SALUTIS
 NOSTRÆ FESTUM CELEBRAMUS... Mysteriū tempus ad-
 erat (c). Eusebius lib. iv de Vta Constantini, cap. 22 :
 Ipse vero (Constantinus) ut pote sacrorum mysteriorum
 particeps... in ipsis salutiferæ festivitatis diebus, di-
 ciplinæ atque exercitationum vigorem intendens,
 cunctis animi et corporis viribus collectis, pontificis
 atque hierophantæ munere fungebatur. Et ipse quidem
 cæteris omnibus præibat ad festi celebrationem. Sa-
 cram autem vigiliam IN DIURNUM SPLENDOREM coner-
 terat, accensis tota urbe cereorum quibusdam colum-
 nas per eos quibus id operis erat injunctum. Lampas
 des quoque accensæ cuncta passim loca illustrabant :
 adeo ut hæc mystica vigilia quovis vel splendidissimo
 die illustrior redderetur. Valesius notat Christianos
 in ra ecclesiam dumtaxat cereorum maximam copi-
 am accendere consuevisse, Constantinum in ho-
 norem tantæ festivitatis cereos extra ecclesiam
 accendi jussisse ; columnas istas cereas designare ce-
 reum Paschalem, de quo Barnabas Brissonius singu-
 larem librum scripsit. S. Zeno Veronensis in Ser-
 mone I ad neophytos ejusdem pervigilii lumina indi-
 cat : *Post devotissima completa expiationis sacræ
 casta jejunia, post CLARISSIMÆ NOCTIS suo sole dulces
 C vigilias (d).***

batur. Pervigilem enim noctem traducebant usque ad
 horam septimam cantantes ac lampadas accendentes,
 atque imminentem Servatoris nostri resurrectionem
 exspectantes. Quæ Prudentii hymno consonant.

(d) Confer sermones ejusdem Zenonis de Exodo,
 uti etiam tractatus S. Gaudentii Brixienensis episcopi
 in Exodum, de nocte Vigiliarum, de Paschæ observa-
 tione, ubi tract. iv, in principio splendidissimam nocte
 vigiliarum vocat. In Constit. Apostol. cap. 18 lib. v
 agitur de pervigilatione magni sabbati, et de die re-
 surrectionis, ubi etiam sacrificium fieri ante jejunii
 solutionem præcipitur. Aldelhelmus de Laude Vir-
 gin. cap. 16 : *In vigiliis paschalibus quando recipro-
 cis annorum circuitibus anastasis dominica solitæ solem-
 nitatis tripudio celebratur, fortuito contingit ut lychnis
 de lampadibus ecclesiæ pinguis olei liquor opportunus
 deesset. Vide Chrysostomum in Genesim cap. 11 hom-
 mil. xxx. Nebrissensis nostræ opinioni assentitur,
 qui, etsi hymnum inscripserit Ad accensionem lucernæ,
 tamen ait : *Illic hymnus in principio noctis, cum lumi-
 na accenduntur, cantari debet : vel POTIUS. ET PECULIA-
 RITER IN SABATO SANCTO, cum lumina nova incendun-
 tur, vel incendi deberent. Et ad versum, Il' a nocte sa-**

123 150. Hæc ita clara sunt, ut qui ulterius dubitet an a Prudentio hymnus de novo lumine sabbati paschalis ad noctem vigiliarum Paschæ celebrandam compositus fuerit, in media luce ac die cæcutire videatur. Quamvis autem inde origo benedictionis cerei paschalis petenda sit, tamen hæc voces, *cereus paschalis*, et quidam ritus in benedictione adhibiti recentiores fortasse sunt, ex quo factum est ut benedictio huiusmodi huic vel alii pontifici Romano tribuatur, quod formulam aliquam præscripserit, aut veterem hanc institutionem ad universam Ecclesiam extendi voluerit. Existimo etiam S. Hieronymi et Prudentii temporibus posteriorem esse Sermonem de *Cereis paschalis* inscriptum inter opera S. Hieronymi, ubi notat Auctor: *Lege Pentateuchum, instrumentum percurte vetus: nusquam in Dei sacrificiis mella, nusquam cerei usum, sed lucernarum lumina, et oleo fotos videbis igniculos... Novos percurrere libros... nunquid alicubi cereus?* Carmen de Cereis paschalis habet Drepanius Florus, non Christianorum poetarum vetustissimus, ut appellat Baronius ad diem 8 Martii Martyr. Roman., sed sæculo tandem ix florens. Pervigillum etiam Paschæ celebrat:

Hunc ut per totam possimus ducere noctem,
Inferimus claros sacris altaribus ignes.

Animadverto præterea aliquod videri superesse vestigium de novo lumine, quod incussu silicis accendebatur, in Orientis regionibus apud Liberium a Jesu tom. III. Controv. ex posthumis, col. 712 et seq. *De igne, quem schismatici miraculosum vocant, et fingunt*, ubi refert olim revera miraculum contigisse ut die sabbati sancti ignis e cælo descenderit in ecclesia Hierosolymitana. Idem col. 600 et seq. Armenorum fabulam et ritum, qui summo mane diei Resurrectionis cereos accendunt ex quodam lumine divinitus, ut venditant, accepto, exponit et exagitat.

cer, confirmat consuetudinem apud antiquos fuisse nocte sabbati sancti per domos lumina complura disponere ex omni materia quæ potest præbere alimentum igni.

(a) Præterire nolo conjecturam, quod jam Prudentii sæculo lumen in pervigilio Paschæ a diacono videatur oblatum, ut nunc offertur cereus paschalis, ex versu, *Lumen, quod famulans offero, suscipe Tinctum pacifici chrismatis unguine*. Et cum idem Prudentius *lacrymas olentes* dixerit, et Paulinus in versibus mox referendis non solum pictos cereos, sed etiam *odora lumina* commemoraverit, etsi alia interpretatio adhiberi possit, tamen suspicio mihi est non levis, quod inde repetenda sit origo quinquæ granorum thuris quæ cereo paschali a diacono infiguntur, qui i'a pergit canens: *In hujus igitur noctis gratia suscipe, sancte Pater, incensi hujus sacrificium vespertinum: quod tibi in hac cerei oblatione solenni per ministrorum manus de operibus apum, sacrosancta reddi Ecclesie*. A nonnullis criticis etiam majoris subsellii rühricistæ erroris arguuntur, quod hoc loco thuris mentionem fieri crediderint, adeoque ad hæc verba grana thuris infigenda præscripserint. Nihilominus puto *sacrificium vespertinum incensi* intelligi de thure, et distingui a *cerei oblatione solenni per ministrorum manus de operibus apum*. Sic paulo ante in benedictione thuris: *Veniat, quæsumus, omnipotens Deus, super hoc incensum larga tuæ benedictionis infusio*. Et

Quæ omnia libenter ego congressi, non solum ut hymnum Prudentii ejusque titulum illustrarem, sed etiam in gratiam optimi et religiosissimi principis Ferdinandi Borbonii Ducis Parmensis, quem pervigillum Paschæ ex veteri more, Constantini Magni exemplo, quamvis dispari modo, Pio VI pontifice maximo ultro annuente, celebrare ex idoneis auctoribus accepi.

129 151. Quibus expositis, evidenter demonstrata est antiquissimorum et felicissimorum temporum pietas in luminum usu, copia, et cæremoniis (a). Sed ad redarguendum ætatis nostræ impietatem abundare adhuc volo allatis in medium nonnullis S. Paulini Nolani versibus. Natali 9 de Adventu Nicotæ episcopi e Dacia, qui ad natalem 5 Felicis occurrerat:

Eccæ vides, quantus splendor, velut ære renata
Rideat: insculptum camera risicante lacuar
In medio mentitur ebur; tectoque superbo
Pendentes lychni s;iris retinentur alienis.

Plura alia aliis in locis Paulinus (b); quem Prudentio in his controversiis sæpius addere juvat, quod neque illi objici possunt præjudicatæ opiniones a puero inter ecclesiasticos viros haustæ.

CAPUT XIII.

Respondetur ex Prudentio interrogantibus cum Persio sat. 2, vers. 69: Dicite, pontifices, in sancto quid facit aurum?

130 152. In fine hymni de Novo Lumine sabbati paschalis egregiam rationem reddit Prudentius, cum lumina in Dei honorem accendi debeant: *O res digna, Pater, quam tibi roscidæ Noctis principio greæ tuus offerat, Lucem, qua tribuis nil pretiosius, Lucem qua reliqua præmia cernimus*. Quæ ratio ad ornatum divitiasque templorum optime transfertur: et politicis qui Persii versum inculcant: *Dicite, pontifices, in sancto quid facit aurum*, recte respondebitur: *O res digna, Pater, quam tibi greæ tuus offerat*. Scio quid

quoties in missæ sacrificio ante evangelium thus adoleatur: *Dirigatur, Domine, oratio mea, sicut incensum in conspectu tuo: elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum*. Confer S. Isidorum, lib. de Myst. expos. sacram., cap. 58 de Incenso composito, et Rupertum Tuitiensem lib. vi de Divinis Off., cap. 31. *Cur ad benedicendum cereum quoque portat incensum*.

(b) Natali 3: *Aurea nunc niveis ornantur limbo velis, Clara coronantur densis altaria lychnis. Lumen ceratis adoleatur odora papyris, Nocte dieque micant, sic nox splendore diei Fulget: et ipsa dies cælesti illustri honore Plus micat, innumeris lucem geminata lucernis*. Natali vi: *Ast alii pictis accendant lumina ceris Multiforesque cavis lychnos laquearibus optent, Ut vibrent tremulas funalia pendula flammas*. Natali xi, inter Anecdota Muratori, vers. 407: *Hæc que cerni is illic Omni prompta die, vel circumfusa per omnes. Ordine dimenso quasi candelabra columnas, Depictas ex ære gerunt quæ cuspidate ceras, Lumina ut inclusis reddantur odora papyris. At medio in spatio fixi laquearibus altis Pendebant per athena cavi resinacula lychni, Qui specie arborea lentis quasi vitæ virgibus Brachia jactantes, summoque cacumine rami Vitreos gestant tanquam sua poma calcios, Et quasi vernantes accenso lumine florent, Densa que multicomis imitant sidera flammis, Distinuant tenebras*.

ad hæc reponant, satius fore, si hæc divitiæ pauperibus distribuantur. Viderint ipsi an hæc jactent, quia de egenis pertinet ad eos, an alia qualibet de causa. Ego quidem video reprobata fuisse a Salvatore vocem Judæ Iscariotæ, Joan. xii, 5: *Quare hoc unguentum non venit trecentis denariis, et datum est egenis? Cum S. Laurentius martyrium subiit, in ecclesia fuisse pretiosam suppellectilem, ex his præfecti ad S. Laurentium verbis viri graves doctique colligunt Peristeph. hymn. 2, vers. 57: Solatis, inquit, conqueri, Scire nos justo amplius, Cum Christiana corpora Plus quam cruenta scindimus. Abest atrocioribus Censura fervens motibus, Blande et quiete effugito Quod sponte obire debeas. Hunc esse vestris ergia Moremque, et artem proditum est, Hanc disciplinam sedere, Libent ut auro antistites. Argenteis scyphis ferunt Fumare sacrum sanguinem, Auroque nocturnis sacris Astare fixos cereos, etc. Nihilominus plurimi tunc erant in Ecclesia pauperes, vers. 157: Tali s plateis omnibus Exquiri, assuetos ali Ecclesiæ matris pens, Quos ipse promus noverat, aut ut plerique non male scribunt, Quos ipse primus noverat. Ut intelligas recte hæc duo cohære, quod et in ecclesia divitiæ affluent, et pauperibus exinde subveniatur. Imo vix aliquem videas qui ecclesiarum splendore consulat, qui non idem vel maxime erga pauperes misericordia commoveatur.*

153. Exemplo utar Paulini, de quo paulo ante. Quam larga manu eleemosynas in pauperes erogaverit, legi potest in ejus Vita a Francisco Sacchino S. l. eleganter scripta, et suppresso nomine edita in editione operum S. Paulini Antuerpiensi 1622 (a).

131 Quantum vero Paulinus in amplificanda orandaque basilica S. Felicis elaboraverit, narrat ipse epist. 12, et passim in carminibus exponit (b). Quin

(a) Idemmet Paulinus, epist. 11 ad Severum Sulpicium, epigramma a Severo expetitum, imaginibus S. Martini et ipsius Paulini affigendum, in hæc verba composuit: *Dives opum Christo, pauper sibi, pulchra Severus Culmina sacratis fontibus instituit. Et quia celestes aulam condebat in actus, Qua renovarentur fonte; Deoque homines, Digna sacramentis gemina sub imagine pinxit, Disceret ut vitæ dona renatus homo. Martinum veneranda viri testatur imago, Altera Paulinum forma refert humilem. Ille fidem exemplis et dictis fortibus armat, Ut meritis palmis intemerata ferat. Iste docet rursus redimens sua crimina nummis, Vilior ut sit res, quam sua cuique salus.*

(b) Natali 9: *Ecce vides istam, qua janua prima receptat, Porticus obscuro fuerat prius obruta tecto. Nunc eadem nova pigmentis et culmine crevit, etc. Trina manus variis operata decoribus illam Excoluit: bijugi laqueari et marmore fabri, Pictor imaginibus divina ferentibus ora, etc. Natali 10: In ædibus ejus Nata recens opera hæc, quæ, molibus undiq e celsis Cernitis emicuisse pari splendentia cultu. Et Natali 11: Multa etenim suberant alia, ut novistis, in ipso Ornamenta loco, quæ sumeret, ut crucis auro Parceret: intus enim latitabant mystica vasa, Sumendis mandata sacris... Quæ simul et variis scite distincta lapillis, Viderat... Parva corona subest variis circumdata gemmis... Continuum scyphus est argenteus aptus ad usum.*

(c) In passione S. Fructuosi et sociorum d: templo eorumdem martyrum: *Hinc aurata sonent in arce teata. In Hippolyto, vers. 183: Ipsa, illas animæ exu-*

etiam tumulum jam olim argento tectum memorat Natali 13, vers. 524 et seq.: *Ille etiam proprii mœtis secreta sepulcri Sancta revelavit... pagina quædam Marmoris affixo argenti vestita metallo. Ipsas arcas sepulcrorum ex argento facti solitas, earumque exempla tradunt antiquitatis cultores.*

154. Neque in Prudentio desunt certa argumenta divitiarum et splendoris templorum. In Eulalia vers. 191: *Hic ubi marmore perspicuo Atria luminat alma nitior Et peregrinus, et indigena, Reliquias, cineresque sacros Servat humus veneranda sinu. Tecta cornuæ super rutilant De laquearibus aureolis, Saxaque cæca solum variant. Floribus ut rosulenta putes Prata rudescere multumodis (c).*

132 155. Plurima in eandem rem afferri possunt ex æqualibus aut præcedentibus scriptoribus. Eusebius, Vit. Constantini lib. iv, cap. 58, templum SS. Apostolorum Constantinopolitanum describens ait: *Cumque templum omne in immensam altitudinem extulisset, vario lapidum genere splendidum reddidit, a solo ad cameram usque marmoreis crustis illud operiens. Porro cameram lacunaribus minutissimi operis obducens, totam auro imbracteavit. Et supra quidem æs tegularum loco.... quod itidem auro plurimo superfusum resplendebat. Plura alia adjungit Theodoretus lib. 1, cap. 31 Hist. de Ecclesiæ Dedicatione Hierosolymis sub Constantino: Porro sacrosanctum altare aulais plane regalibus, et monumentis, lapidibus pretiosis, auroque collustratis adornabatur. S. Augustinus, lib. iii contra Cresconium, cap. 29, ex gestis proconsularibus anno 320 a Silvano aliisque persecutionis tempore traditos refert calices duos aureos, itemque calices sex argenteos... Posteaquam apertum est in bibliothecam, inventa sunt ibi armaria inanlia. Ibi protulit Silvanus capitulatam argenteam et lucer-*

vias quæ continet intus, Ædicula argento fulgurat ex solido. Præfixit tabulas dives manus æquore lævi Candentes, recavum quale nitet speculum. Nec Paris contenta adirus obducere saxis, addidit ornando clara talenta operi. Et vers. 215: Stat sed juxta aliud, quod tanta frequentia templum Tunc Adent, cultu nobi e regifico. Parisiibus celsum sublimibus, atque superba Majestate potens, muneribusque opulens. Ordo columnarum geminus laquearia tec i Sustinet, auratis suppositus trabibus. Adduntur graciles tecto brevior recessus, Qui laterum seriem jugiter exsinent. At medios aperit tractus via latior alti Culminis, exurgens editiore apice. Fronte sub adversu gradibus sublime tribunal Tollit r, antistes prædicat unde Deum. Plena laborantes ægre domus accipit undas, Arctaque confertis æstuat in foribus, etc. In hymno SS. apostolorum Petri et Pauli, vers. 51: Dextru Perum regio tectis tenet aureis receptum... Interior tumuli pars est, ubi lapsibus sonoris Stagnum nivali volvitur profundo. Omnicolor vitreas pictura superne tingit undas, Musci relucet, et virescit aurum, Cyanensque latex umbram trahit imminenti ostri... Parte alia titulum Pauli via servat Ostiensis... Regia pompa loci est, Princeps bonus has sacravit arcas, Lusitque magnis ambitum talentis. Bracteolas trabibus sublevit, ut omnis aurulenta Lux esset intus, ceu jubar sub ortu. Subdidit et Paris subis laquearibus columnas, Distinguit illic quas quaternus ordo. Tum camuros hyalo insigni varie cucurrit arcus: Sic prata vernis floribus resident.

Quid ergo est quamobrem S. Paulinus, qui hunc honorem sepulcris sanctorum exhibitum sæpius laudat, vel eundem vel similem ritum natali ix videatur damnare? Ita enim habet :

Verum utinam sanis agerent hæc gaudia votis,
Nec sua liminibus miscerent pocula sanctis!
Quamlibet hic jejuna cohors potiore resultat
Obsequio, castis sanctos quoque vocibus hymnos
Personat, et Domino cantatam sobria laudem
Immolat. Ignoscenda tamen puto talia, parvis
Gaudia quæ ducunt epulis: quia mentibus error
Irreperit rudibus; nec tantæ conscia culpæ
Simplicitas pietate cadit, male credula sanctos
Perfusa halante mero gaudere sepulcris.

161. His paucisque aliis similibus verbis, quibus SS. Patres aut superstitionem gentilium aut corruptelam Christianorum in religiosis ritibus, aut prava hominum mores, aliquando permissos, nunquam approbatos, reprehendunt, hæretici abutuntur, ut universam hujusmodi consuetudinum rationem in invidiam vocent, et idololatriæ nomine condemnent (a). Verum diligenti distinctione opus est: in gentilibus 138 nonnulli ritus a SS. Patribus notantur, quia et perverso modo fiebant, et ad verum Deum non referebantur. Simili ratione Christiani objugabantur, quia gentilium morem secuti, opera alioquin pia aut ob insanam credulitatem, aut ob animi perversitatem corrumpentur. Egregie S. Hieronymus Vigilantium refellit, qui catholicis objiciebat: *Magnam honorem præbent hujusmodi homines beatissimis martyribus, quos putant de vilissimis cereolis illustrandos, quos Agnus, qui est in medio throni, cum omni fulgore majestatis suæ illustrat.* Hieronymus contra: *Quicumque accendunt cereos secundum fidem suam, habent mercedem... Et quia quondam colebamus idola, num colere Deum non debemus, ne simili eum videamus cum idolis honore venerari? illud fiebat idolis, et idcirco detestandum est; hoc fit martyribus, et idcirco recipiendum est.* Vide epist. ad Ripar., et adversus Vigilant. S. Augustinus lib. XXI contra Faustum, cap. 10: *Sicut autem non ideo contemnenda vel detestanda virginitas est sanctimonialium quia et Vestales virgines fuerunt, sic non ideo reprehendenda sacrificia Patrum quia sunt et sacrificia gentium; quia sicut inter illos virginitates multum distat, quamvis nihil aliud distet nisi quæ cui voretur atque reddatur, sic inter sacrificia paganorum et Hebræorum multum distat eo ipso quod hoc solum distat, quæ cui sint immolata et oblata: illa scilicet superbæ impietati dæmoniorum, ista vero uni Deo.*

162. Itaque cum in SS. Patribus quædam occurrant verba quibus universe ritus aliquis repro-

(a) Paulini quidem mens aperte declaratur in versibus illis subjectis: *Ergo probant obiti, quod damnare magistri? Mensa Petri recipit, quod Petri dogma refutat? Unus ubique calix Domini, et cibus unus, et una Mensa domusque Dei. Divendunt vina tabernis; Sancta precum domus est ecclesia: cede sacratis Liminibus, serpens: non hæc male ludus in aula. Debetur, sed panis tibi.* Inde se permotum ait Paulinus ad ecclesiam picturis ornandam, ut populum ab epulis ad hæc spectacula revocaret. De hujusmodi epulis loquitur S. Augustinus lib. VI Conf. cap. 2, ubi de B.

A bari videtur, inspiciendum est adversus quos ea sint directa. Sic Lactantius (cujus tamen auctoritas non magni ponderis habetur), qui celebritatem sabbati paschalis laudavit, ut dixi num. 147, non ignorans certe quo more perageretur, nihilominus lib. VI, cap. 1, in fine, et cap. 2, hunc morem aliosque in ethnicis ferre non potest: *Eadem miseros cæcitas premit: sicut enim qui sit verus Deus, ita qui sit verus cultus ignorant. Mactant igitur opimas et pingues hostias Deo, quasi esurienti; profundunt vina tanquam sitiienti; accendunt lumina velut in tenebris agenti.... Num igitur mentis suæ compos putandus est qui auctori et datori luminis candelarum ac cereorum lumen offert pro munere?... Itaque diis non celestem sensum, sed humanum potius attribuunt; ideoque illis necessaria et grata credunt esse quæ nobis, quibus aut 139 esurientibus opus est cibo, aut sitiientibus potu, aut veste argentibus, aut, cum sol decesserit, lumine, ut videre possimus... Hic verus est cultus, in quo mens colentis seipsam Deo immaculatam victimam sistit.* Lactantius ergo objugat gentiles, quod Deo res creatas offerrent, tanquam his indigenti, et ignorarent Dei cultum in animi virtutibus potissimum consistere. Nihil hæc ad catholicorum, vel etiam omnium Christianorum et Hebræorum cultum, a Deo præscriptum evertendum. S. Augustinus de Moribus cathol. Eccles. lib. 1, cap. 34: *Nolite consecrari turbas imperitorum, qui vel in ipsa vera religione superstitiosi sunt, vel ita libidinibus dediti, ut oblitii sint quid promiserint Deo. Novi multos esse sepulcorum et picturarum adoratores: novi multos esse qui luxuriosissime super mortuos bibant, et epulas cadaveribus exhibentes, super mortuos seipsos sepeliant, et voracitates ebrietatesque suas deputent religioni.* Hic corruptelæ castigantur. Pia religionis officia commendat idem Augustinus lib. I de Civit. Dei, cap. 12, et lib. de Cura gerenda pro mortuis ad Paulinum cap. 3: *Ipse quoque Dominus die tertio resurrecturus, religiosæ mulieris bonum opus prædicandumque commendat, quod unguentum pretiosum super membra ejus effuderit, atque hoc ad sepeliendum eum fecerit: et laudabiliter commemoratur in Evangelio qui corpus ejus de cruce acceptum diligenter atque honorifice legendum sepeliendumque curarunt.* Et ipse miracula quæ fiebant ad memoriam martyrum, tum Mediolani, tum Nolæ, laudat epist. 78: *Verumtamen ad ista, quæ hominibus visibilibus notantur, quis potest ejus consilium perscrutari, quare in aliis locis hæc miracula fiant, in aliis non fiant. Multis enim notissima est sanctitas loci, ubi B. Felicia Nolensis corpus conditum est.* In libro XXII de Civit. Dei, cap. 8,

Monica ait: *Cum ad memorias sanctorum, sicut in Africa solebat, pulles et panem et merum attulisset, atque ab ostiario prohiberetur, tam pie, atque obedienter amplexa est, etc. Itaque ubi comperit, a præclaro prædicatore atque antistite (Ambrosio) pietatis præceptum esse, ista non fieri, ne ulla occasio se ingurgitandi daretur ebriosis, et quia illa quasi parentalia superstitio gentilium essent simillima, abstinnit se libentissime, et pro canistro pleno terrenis fructibus plenum purgatioribus votis pectus ad memorias martyrum afferre didicerat.*

antur, erga quos bene affecti essent. S. A
us ad Heliodorum epist. 3, cap. 1: *Quo-
nitor in verba prorumpere, et super tumulum
s spargere, toties lacrymis implentur oculi.*
s in Consolat. ad Pammachium de obitu
ullinæ epist. 26, tom. 1, cap. 2: *Cæteri
er tumulos conjugum spargunt violas, rosas,
que purpureos, et dolorem pectoris his officiis
tr. Pammachius noster sanctam favillam,
emeranda, eleemosynæ balsamis rigat: his
atque odoribus fovet* **135** cineres quie-
scunt pariter S. Paulinus refert epist. 38 ad
ulum: *Quam (Paulinam) non vacuum stertibus
ta pars mortalium) neque vano (ut spei nostræ
solent) pomparum inanium honore comitatus
amediiis salutaribus, et vivis opibus, hoc est
is prosecutus, debito ordine charo funeri ju-
tuens, piis lacrymis et largo charitatis rore
religiosius exsequias honorasti.*
ed aniadvertere oportet hoc ipsos san-
ctalia opera pia præferunt, non respicere ve-
ta sepulcris martyrum florum et frondium
vitam. S. Hieronymus in epitaphio Nepo-
lartyrum conciliabula diversis fl. ribus, et ar-
mis, vitiumque pampinis obumbravit. S. Pau-
ali 3:

leo, pueri, laudem, pia solvite vota.
er castis da e carmina festa choreis.
s flore so'um, pra'tex te limina s'rtis,
um ver spiret hiems, sit florens annus
em, sancto cælar natura diet,
s ad tumulum debes et te ra coronas.

huc non solum florum, sed frondium etiam
festis sanctorum celebrandis perseverat.
nonnulli nescio quid rusticitatis in hac con-
s notant. Ego vero quidquid Romæ publica
te, et ad veterum temporum regulam sit,
urbanum esse iudico. De eodem ritu apud
s aliasque gentes plura exstant testimonia.
Virgilium proferam, lib. II Æneid., vers.

abra Deum, miseri quibus ultimus esset
s, festa velamus fronde per urbem.

us in nuptiis quoque id usitatum ostendit
in Julianum:

solum foliis, limina fronde tegat (a).

Et tamen non desuerunt, qui per longum tem-
pore æstivisque floribus tumulum ejus ornarent:
s imagines prætextatas in rostris proferrent,
eta, quasi virentis, et brevi magno inimicorum
arsuri. Quin etiam Vologesus Parthorum rex,
s senatum legatis de instauranda societa e, hoc
agnopere oravit, ut memoria ejus cogeretur.
sruptela aliqua, aut vana superstitione in His-
sducta, notatur canone 73 antiqui codicis a
o Lopezio de Barrera editi: *Non liceat in-
servationes agere calendarum, et otii vacare
s, neque lauro, aut viriditate arborum cingere
Omnia hæc observatio paganismi est. Ex con-
lic. can. 31. Prima die mensis sacrificia per-
pagani*

159. Mos etiam fuit veterum corpora defunctorum
vino vel aqua lavare, non minus quam ungeri, et
sepulcris vina et unguenta infundere. Virgilius, lib.
VI Æneid.:

Corpusque **136** lavant frigentis, et unguunt.

Item agens de honoribus ab Ænea tumulo Anchisæ
præstitis lib. V:

Hic duo rite mero libans carchesia baccho
Fundit humi: duo lacte novo de sanguine sacro,
Purpureosque jacti flores.

Ausonius in Epitaphiis, carn. 36, in tumulo homi-
nis felicis ita ait:

Sparge mero cineres, et odoro perlue nardo,
Hospes, et adde rosas balsama puniceis.

Huc respicere nonnullis visus est Martialis, epigram.
126, lib. XIII:

Unguentum hæredi nunquam, nec vina relinquant,
Illo habeat nummos, hæc tibi tota dato.

Actor. apost. IX, 37: *Quam (Tabitham mortuam)
cum lavissent, posuerunt eam in cœnaculo.* Hanc igitur
consuetudinem tangit Prudentius in sine hymni
Exsequiarum, *Liquido spargemus odore*, ubi tamen
unguenta potius intelligo. Sic lib. I, oda 5 Horatii:
Perfusus liquidis odoribus, id est, delibutus unguen-
tis. Sed clare in hymno S. Fructuosi et soc., vers.
45:

Tum de corporibus sacris favillæ,
Et perfusa mero leguntur ossa (b).

Martinus Roa, lib. de Die natali sacro et profano,
cap. 19, putat verba Prudentii, *Et perfusa mero le-
guntur ossa*, non esse intelligenda juxta ritum genti-
lium, de quo Virgilius Æneid. lib. VI:

Reliquias vino, et bibulas lavere favillas,

sed esse explicanda hoc modo: *lauta ad ignis cine-
risque reliquias expurgandas.*

160. Cæterum etsi gentilitius fuerit hic ritus, ni-
hil est tamen cur negemus eum a Christianis diversæ
ratione usurpatum. Constat, a gentilibus et Hebræis
usum aromatatum in sepeliendis mortuis adhibitum.
De aromatibus, quibus unctum est Jesu corpus lege
c. p. XIX Joan., v. 30. **137** Primi Christiani eum-
dem morem retinuerunt, neque dubium est quin bal-
sama in sepulcris martyrum diffuderint. Prudentius
in Hippolyto v. 193:

Oscula perspicuo tinguunt impressa metallo,
Balsama diffundunt, stertibus ora rigant (c).

(b) Barthius, cap. 9, lib. IV, sic interpretatur in
S. Vincentio vers. 517: *Subjecta nam sacrario,
Imamque ad aram condita Cælestis auram muneris
Perfusa subter hauriunt.* Sermo est de ossibus S.
Vincentii. *Vino*, ait Barthius, *ossa crematorum, aut
cineres rigabantur.* Sed melius interpretaberis ex si-
mili loco S. Paulini Natali 13 infra exhibendo, ubi
vetus sarcophagum S. Felicis describitur.

(c) S. Paulinus Natali VI: *Martyris hi tumulum
studeant perfundere nardo, Et medicata pio referant
unguenta sepulcro.* Natali XIII, de veteri sarcophago
S. Felicis vers. 557: *Ista superficies tabulæ gemino
potet ore, Præbens infusæ subjecta foramina nardo,
Quæ cineris sancti veniens a sede reposita Sanctificat
medicans arcana spiritus aura.*

Quid ergo est quamobrem S. Paulinus, qui hunc honorem sepulcris sanctorum exhibitum sapius laudat, vel eundem vel similem ritum natali ix videatur damnare? Ita enim habet :

Verum utinam sanis agerent hæc gaudia votis,
Nec una liminibus miscerent pocula sanctis!
Quamlibet hic jejuna cohors potiore resultat
Obsequio, castis sanctos quoque vocibus hymnos
Personat, et Domino cantatam sobria laudem
Immolat. Ignoscenda tamen puto talia, parvis
Gaudia quæ ducunt epulis : quia mentibus error
Irreperit rudibus; nec tantæ conscia culpæ
Simplicitas pietate cadit, male credula sanctos
Perfusa balante mero gaudere sepulcris.

161. His paucisque aliis similibus verbis, quibus SS. Patres aut superstitionem gentilium aut corruptelam Christianorum in religiosis ritibus, aut pravos hominum mores, aliquando permissos, nunquam approbatos, reprehendunt, hæretici abutuntur, ut universam hujusmodi consuetudinum rationem in invidiam vocent, et idololatriæ nomine condemnent (a). Verum diligenti distinctione opus est : in gentilibus 138 nonnulli ritus a SS. Patribus notabantur, quia et perverso modo fiebant, et ad verum Deum non referebantur. Simili ratione Christiani objurgabantur, quia gentilium morem secuti, opera alioquin pia aut ob inanem credulitatem, aut ob animi perversitatem corrumpebant. Egregie S. Hieronymus Vigilantium refellit, qui catholicis objiciebat : *Magnam honorem præbent hujusmodi homines beatissimis martyribus, quos putant de vilissimis cereolis illustrandos, quos Agnus, qui est in medio throni, cum omni fulgore majestatis suæ illustrat.* Hieronymus contra : *Quicumque accendunt cereos secundum fidem suam, habent mercedem... Et quia quondam colebamus idola, num colere Deum non debemus, ne simili eum videamur cum idolis honore venerari? illud fiebat idolis, et ideo detestandum est; hoc fit martyribus, et idcirco recipiendum est.* Vide epist. ad Ripar., et adversus Vigilant. S. Augustinus lib. XXI contra Faustum, cap. 10 : *Sicut autem non ideo contemnenda vel detestanda virginitas est sanctimonialium quia et Vestales virgines jurunt, sic non ideo reprehendenda sacrificia Patrum quia sunt et sacrificia gentium; quia sicut inter illas virginitates multum distat, quamvis nihil aliud distet nisi quæ cui voreatur atque reddatur, sic inter sacrificia paganorum et Hebræorum multum distat eo ipso quod hæc solum distat, quæ cui sint immolata et oblata : illa scilicet superbæ impietati dæmoniorum, ista vero uni Deo.*

162. Itaque cum in SS. Patribus quædam occurrant verba quibus universe ritus aliquis repro-

(a) Paulini quidem mens aperte declaratur in versibus illico subjertis : *Ergo probant obiti, quod damnare magistri? Mensa Petri recipit, quod Petri dogma refutat? Unus ubique calix Domini, et cibus unus, et una Mensa domusque Dei. Divendunt vina tabernis; Sancta precum domus est ecclesia : cede sacratis Liminibus, serpens : non hac male ludus in aula Debetur, sed pæna tibi.* Inde se permotum ait Paulinus ad ecclesiam picturis ornandam, ut populum ab epulis ad hæc spectacula revocaret. De hujusmodi epulis loquitur S. Augustinus lib. VI Conf. cap. 2, ubi de B.

A bari videtur, inspiciendum est adversus quos ea sint directa. Sic Lactantius (cujus tamen auctoritas non magni ponderis habetur), qui celebritatem sabbati paschalis laudavit, ut dixi unum. 147, non ignorans certe quo more perageretur, nihilominus lib. VI, cap. 1, in fine, et cap. 2, hunc morem aliosque in ethnicis ferre non potest : *Eadem miseros cæcitas premit : sicut enim qui sit verus Deus, ita qui sit verus cultus ignorant. Mactant igitur opimas et pingues hostias Deo, quasi esurienti; profundunt vina tanquam sitiendi; accendunt lumina velut in tenebris agenti.... Num igitur mentis suæ compos putandus est qui auctori et datori luminis candelarum ac cereorum lumen offert pro munere?... Itaque diis non celestem sensum, sed humanum potius attribuunt; ideoque illis necessaria et grata credunt esse quæ nobis, quibus aut 139 esurientibus opus est cibo, aut sitiendibus potu, aut veste algentibus, aut, cum sol decesserit, lumine, ut videre possimus... Hic verus est cultus, in quo mens colentis seipsam Deo immaculatam victimam sistit.* Lactantius ergo objurgat gentiles, quod Deo res creatas offerrent, tanquam his indigenti, et ignorarent Deum cultum in animi virtutibus potissimum consistere. Nihil hæc ad catholicorum, vel etiam omnium Christianorum et Hebræorum cultum, a Deo præscriptum evertendum. S. Augustinus de Meritis cathol. Eccles. lib. 1, cap. 34 : *Nolite consecrari turbas imperitorum, qui vel in ipsa vera religione superstitiosi sunt, vel ita libenter dediti, ut oblii sint quid promiserint Deo. Novi multos esse sepulcrorum et picturarum adoratores : novi multos esse qui luxuriosissime super mortuos bibant, et epulas cadaveribus exhibentes, super mortuos seipsos sepeliant, et voracitates ebrietatesque suas deputent religioni. Hic corruptelæ castigantur.* Pia religionis officia commendat idem Augustinus lib. I de Civit. Dei, cap. 12, et lib. de Cura gerenda pro mortuis ad Paulinum cap. 3 : *Ipse quoque Dominus die tertio resurrecturus, religiosæ mulieris bonam opus prædicandumque commendat, quod unguentum pretiosum super membra ejus effuderit, atque hoc ad sepeliendum eum fecerit : et laudabiliter commemorantur in Evangelio qui corpus ejus de cruce acceptum diligenter atque honorifice tegendum sepeliendumque curarunt.* Et ipse miracula quæ fiebant ad memorias martyrum, tum Mediolani, tum Nolæ, laudat epist. 78 : *Verumtamen ad ista, quæ hominibus visibilibus nota sunt, quis potest ejus consilium perscrutari, quare in aliis locis hæc miracula fiant, in aliis non fiant. Multis enim notissima est sanctitas loci, ubi B. Felicis Nolensis corpus conditum est.* In libro XXI de Civit. Dei, cap. 8,

Monica ait : *Cum ad memorias sanctorum, sicut in Africa solebat, pulles et panem et merum attulisset, atque ab ostiario prohiberetur, tam pie, atque obedienter amplexa est, etc. Itaque ubi compræ, a præclaro prædicatore atque antistite (Ambrosio) pietatis præceptum esse, ista non fieri, ne ulla occasio se ingurgitandi daretur ebriosis, et quia illa quasi parentalia superstitioni gentilium essent simillima, abstinent se libentissime, et pro canistro pleno terrenis fructibus plenum purgatioribus votis pectus ad memorias martyrum afferre didicerat.*

bet : *Cumque corpus jaceret, atque a gementi-
langentibus exsequiæ pararentur, amicorum ejus
inter consolantium verba suggestit, ut ejusdem
oleo caput perungeretur. Factum est, et re-*

Plura in eandem sententiam confirmandam
sunt ex aliis scriptoribus, ut circa flores in
spargendos ex S. Gregorio Turonensi in Vita
Salpicii, cap. 50, de quo ait : *Solitus erit flo-
rum, tempore quo nascuntur, colligere, ac per
hujus ædis appendere, et ex Fortunato lib.
igr. 9, ad domnam Radegundem, cujus titu-
Ad eandem de floribus super altare : nam aliud
erat, De vicis :*

non vobis, sed Christo fertis odores,
quoque primitias ad pia templa datis.
Iis variis altaria festa coronis,
glor ut iis floribus ara novis.

o oleo vero sepulcrorum martyrum legendus
in Petricordiu in Vita S. Martini, lib. v (a),
is alios prætermittam.

CAPUT XV.

*sus Prudentius animam liquidam et elementum
dixerit.*

Ea nunc diluam quæ Prudentio sive ab hære-
ive a catholicis opponuntur, tanquam reli-
gionis repugnantia. Baillius in Diction. post
tom. XII Bib. univers. putat Prudentium
appellare corpoream his versibus Cæthem.
*Rescissa sed ista scorsum Solvunt hominem,
tque, Humus excipit arida corpus, Animæ rapit
morem. Et contra Symmach. lib. II, vers. 184 :*

Non occidet, inquit,
qui spirat homo, luet ille perenne
colum, quod subjectos male rexit artus.
Illi difficile est liquidam circumdare flammis
um, quamvis perflabilis illa feratur
aer : capiam tamen, et tormenta adhibebo.

more noti scripsisset, si ad metrum atten-
ta certe habet Prudentius. Duo responderi
: primum, Prudentium, cum animæ liquorem
um liquidam dicit, materiam sive corpus ani-
tribuere, sed ejus puritatem cœlestemque
indicare ; alterum, hanc significationem
absurdam non esse, neque reprehendendam.
Ius interdum liquoris ac liquidi vocabulo spi-
rituale intelligit, ut Apoth. de dæmone v.
usus abi, *ventose liquor : Christus jubet, exi.*
*, 141 v. 190, de anima nostra loquens, affir-
i non mori, quia Vim liquidæ rationis habet.*
b. v. 87, de natura divina : Pura, serena, ni-

amque ut sæpe solent præcauto corde fidelis
se opplere, et servandæ adducta saluti Vel ju-
re viris, vel condere sanctis Religionis locis, qui-
peratio præsens Martyris emeritos prodit virtute
, etc. In Biblioth. Lugdun. Patrum paulo ali-
carmina leguntur. Posteriori tempore Iohannis
sachus in funere Odilonis anno 1048 : *Flo-
niveus defertur lectulus illi, Quem tegit alna
redolensque cupressus adornat ; Sparguntur
ornantur lilia quæque, Tuus videas rosos illum*

*A cans, liquido prælibera motu. Et ibidem de spiritu di-
vino v. 694 :*

Sed postquam liquidus cœlesti spiritus ore
Virginæ respersit humum, medicinalis illa est

165. Hoc autem sensu locutum Prudentium locis
objectis tam perspicuum est ut nihil supra. Etenim
sæpe ille clarissime distinguit animam a corpore, et
a materia. Apoth. v. 850 :

Ille quidem status Domini est : sed spiritus, et vis
Non est plena Dei, tanto moderamine mi-
sa, Quanto fians voluit fandi servare t-norem.
Est impossibile spectare profunda Sabaoth :
Sed speculum Deitatis homo est. In corpore discas
Rem non corpoream solers, interprete Christo,
Qui Patrem proprium mortali in corpore monstrat.

Crederes, Prudentium præ oculis habuisse symbo-
lum Athanasianum, si vere Athanasii fuisset, aut jam-
tum exstitisset : *Nam sicut anima rationalis, et caro
unus est homo : ita Deus et homo unus est Christus.*
Cath. III, v. 196 : *Credo equidem, neque vana fides,
Corpora vivere more animæ. Evidens in primis est
locus in Passione Romani v. 432 et seqq. :*

Cernant ut illud lumen æternæ spei,
Non succulentis influchis obtutibus,
Nec corporales per fenestras emicans,
Puris sed intus quod relucet mentibus.
Papilla carnis crassa crassum perspicit,
Et res caduca, quod resolvendum est, videt.
Liquidis videndis aptus est animæ liquor,
Natura fervens sola, ferventissimæ
Divinitatis vim coruscantem capit.
Hoc, opto, lumen Imperator noverit.

Diversitas substantiæ animæ a substantia corporis
aperte astruitur Psyc. v. 905 :

Fremet et discordibus armis
Non simplex natura hominis : nam viscera limo
Effigata premunt animum, contra ille sereno
Editus afflatu nigrantis carcere cordis
Æstuat, et sordes arcta inter vincla recusat.
Spiritus pugnant variis lux atque tenebræ,
Distantesque animat duplex substantia vires.

142 Perist. x, v. 533, de anima : *Cælo refusus sub-
volabit spiritus. Ham. v. 527 :*

Quippe animus longe præstantior, ut pote summo
Ætheris demissus, subjectos si velit artus
Imperio quassare gravi, etc.

Alia hujus generis multa prætereo.

166. Ut autem intemperantium criticorum Inso-
lentia manifestius appareat, ex duobus ipsis locis
quibus animam corpoream a Prudentio vocari illi
aiunt, evincam rem contrario modo se habere. Ca-
them. x, v. 5 et seqq. : *Tua sunt, tua, Rector, utra-
que, Tibi copula jungitur horum, Tibi, dum vegetata
cohærent, Et spiritus et caro servit. Rescissa sed ista
scorsum Solvunt hominem, perimuntque : Humus exci-*

sibi pingere flores, Et varias herbas oculis spectare be-
nignis, Balsama non desunt, et aromata multa seruntur,
Nardus, myrrha nitent, stactus, et maxima cyprus,
Sunt mille species, plures variantur odores, Nectareus-
que sapor cælum replet alius ipsum. Plura circa ritus
funebris Christianorum congerit Paulus Aringhus
lib. 1 Romæ subterraneæ, præsertim a cap. 17 ad 31,
ubi sæpius nostrum poetam laudat, et testem ap-
pellat.

pit arida corpus, Animæ rapit aura liquorem. Vellet A clericus his verbis exprimi sententiam Epicureorum, qui animam mortalem asserebant, et allegat Baillius versus Lucretii de ea sententia (a). Sed advertere primum necesse est auctoris cujusquam verba non reorsum esse considerata, sed prout congruunt his quæ præcedunt et consequuntur, et ejusdem menti aliis in locis 'uculentius declaratæ. Aliud enim judicabo voluisse dicere Clericum, aut Baillium, aliud hominem bene de religione sentientem, quamvis uterque verba ambigua eadem pronuntiet (b). Deinde quid magis est Prudentianæ sententiæ dissimile, quam versus Lucretii? Is terram veluti communem matrem frugum, arborum, hominum, ferarum repræsentat, quæ omnia eodem modo nascantur, eodem intercant (c). At Prudentius statim in limine B hymni : *Deus, ignee fons animarum, v. 21 : Ut dum generosa caducis, Ceu carcere clausa, ligantur, Pars illa potentior existet, Quæ germen ab æthere traxit. Si terrea forte voluntas Luteum sapit, et grave captat, Animus quoque pondera victus Sequitur sua membra deorsum, At si generis memor ignei Contagia pigra recuset, Vehit hospita viscera secum, Pariterque reportat ad astra. V. 129 : Animæ fuit hæc domus olim Factoris 143 ab ore creatæ. Fervens habitavit in istis Sapientia, principe Christo. V. 149 : Sed dum resolvable corpus Revocas, Deus, atque reformas, Quanam regione jubebis Animam requiescere puram? Multis aliis in locis animæ immortalitatem Prudentius explicat et tuetur, quæ neque indicare quidem opus est; nam Baillius fate ur, his verbis, *Animæ rapit C aura liquorem*, non negari animæ immortalitatem, quam paulo post Prudentius admittit; Clericus vero solum velle videtur Prudentium plus dixisse quam voluit dicere : at neque voluit dicere, neque dixit aliud, nisi in obitu animam puram e corpore, quod humus excipit, abire, migrare, evolare.*

167. Alii versus opponantur ex lib. II adversus Symmachum, ubi *liquida natura*, et *perflabilis* more noti anima dicitur. Verum cum Prudentius eo loco agat de supplicio quo animæ peccatorum puniendæ sunt, intelligendus est affirmare, posse Deum naturam, quamvis *liquida* et *perflabilis* sit more noti, sive *par levibus ventis*, circumdare flammis, ut scilicet

(a) Lib. II: *Denique cælesti sumus omnes semine oriundi: Omnibus ille idem pater est, unde alma liquentes Humorum guttas mater cum terra recepit, Fæta parit nitidas fruges, arbustaque lacta, Et genus humanum : pavit omnia sæcla ferarum.... Quapropter merito maternum nomen adepta est. Cedit item retro, de terra quod fuit ante, In terras : et quod missum est ex æthereis oris, Id sursum cæli rellatum templa receptant.*

(b) Baillius ipse assentitur, in similibus verbis diversam fuisse mentem Epicuram apud Plutarchum, de Consolatione, pag. 110 : *Præclare igitur Epicuramus, « Concretum, inquit, fuit, et discretum est, reditque unde venerat, terra deorsum, spiritus sursum. » Quid ex his omnibus iniquum est? nihil.*

(c) Ita enim pergit : *Nec sic interimit mors res, ut materiai Corpora conficiat, sed cæcum dissipat ollis. Inde aliis aliud conjungit : et efficit, omnes Res ut convertant formas, mutantque colores.*

A significet animam esse spiritualem, atque igne nullo modo afficiendam, nisi admirabili quadam Dei potentia. Quod fiet manifestius, si tota periodus referatur.

Nec mihi difficile est, liquidam circumtare flammis Naturam : quamvis perflabilis illa feratur
More noti, capiam tamen, et tormenta adhibebo
Ipse incorporeus ac spirituum sator unus.
Quin et corporibus parillis consortia pœnæ
Decernam : possum quoniam renovare favillas
Antiquam in faciem, nec desperanda potestas :
Qui potui formare novum, reparabo peremptum.

En ut non solum corpus ab anima distinguatur, sed etiam ideo dicatur Deus animam, hoc est rem spiritualement et non corpoream, igne posse punire, quia ipse est summa potestate præditus, *incorporeus*, et *sator unus SPIRITUUM*. Hac ratione S. Augustinus demones sine corpore, et animas damnatorum igni cruciandas affirmat lib. XXI de Civit. Dei, cap. 10 (d).

144 168. Supervacaneum nunc esset quærere, an proprie animam spiritualement *liquidam* et *liquorem* Prudentius appellaverit ; quæ est de nomine quæstio. Barthius lib. XXI, cap. 4, putat id eleganter dictam : « ANIMÆ RAPIT AURA LIQUOREM : *Liquorem animæ eleganter dixit, quia liquida, pura, clara, cælestis ejus natura. Apoth.* »

Quæ collata rudem fecit vivescere limum,
Ut pote de liquido naturæ semine primos
Accipiens habitus, superoque expressa sereno. »

Qui sunt versus 902 et seqq. Profecto propria significatio spiritus ex origine est *status aeris* a verbo *spiro*, quæ deinde ad animam rationalem est diffusus : et anima ipsa sæpe a Prudentio *status* dicitur, ut Nam. v. 920, *status sine corpore*. Cum autem aqua elementum sit aeri conjunctum, poetæ epitheta utriusque sæpe confundunt ; nam aer vulgo *liquidus* dicitur, et Lucretius, lib. II, undas vocat *aeræ*. Idem Lucretius, et Virgilius ignem *liquidum* appellant, ut æthereum purumque, ac terræ gravitati oppositum esse denotent. Apud Hebræos *liquidi*, seu *cæli* nomine comprehenditur quidquid Græce aer, æther et οὐρανός nominatur. Hinc Prudentius non male animæ *liquorem*, et animam *liquidam* posuit pro animæ spiritu et puritate, pro anima spirituali et cælesti, seu ex cælo originem trahente : nam hoc sæpius ille inculcat (e). Alia ratione veteres

(d) *Cur ego non dicamus, quamvis miris, tamen teris modis etiam spiritus incorporeos posse pœna corporalibus ignis affligi, si spiritus hominum etiam ipsi profecto incorporei, et nunc potuerunt includi corporalibus membris, et tunc poterunt corporum suorum vinculis insolubiliter alligari? De hac quæstione videri possunt theologi ; mihi satis est notare Prudentium ignem corporeum agnoscere, et difficultatem excitare, quæ ratione animæ incorporeæ igne corporeo affici possint. Et cum ita disserat Prudentius, dum animam LIQUIDAM vocat, consequens est eum ea voce non intellexisse CORPOREAM.*

(e) Vide S. Augustinum de Genesi ad litteram lib. VII, enarrat. in psalm. CXXXVI : *Sicut ait quodam loco Scriptura : Volavit super pennas ventorum? hoc est, super virtutes animarum : unde et status Dei dicitur anima tanquam ventus, non ut iste intelligatur ventus quo corpus propellente sentimus, sed ejus nomine si-*

Christiani liquorum vocare potuerunt animam, scilicet quia corpus vas animæ appellabant. Vide comment. ad hymn. vii Cath. v. 190.

169. Aliam de nomine litem movent nonnulli, quod Prudentius animam *elementum* nuncupaverit, cod. hymn. Exsequiar. v. 1 et seqq.: *Deus, ignes fons animarum, Duo qui socians elementa, Vivum simul ac moribundum Hominem, Pater, effigiasti.* Qua voce usum quoque Lactantium non dissentitur lib. iii, cap. 6: *Scientia in nobis ab animo est, qui oritur e caelo: ignorantio a corpore, quod est e terra. Unde nobis et cum Deo, et cum animalibus, est aliqua communitas. Ita quoniam ex his duobus constamus elementis quorum alterum luce præditum est, alterum tenebris, pars nobis data est scientiæ, pars ignorantiae.* Barthius loc. cit. ait Prudentium *elementa* dixisse ethnica phrasi ex Alcinoo, Epicteto et Euripide. Ego potius dicam **145** eam phrasin esse Latinam. Cicero, Acad. Quæst., p. 44: *Ergo illa initia et, ut e Græco vertam, elementa.* Sic vulgo *elementa puerorum, elementa loquendi, elementa dialectices.* Cur ergo initia seu principia hominis non appellentur elementa? Itaque ut Prudentium tueamur, nihil opus est confingere ad eam quæ Huetius disputat in Origenianis, lib. ii, cap. 2, quæst. 6, num. 14, ubi errorem Origenis, qui corpora animis ascribit, excusare vult, quia non dum veritas Ecclesiæ decreto erat definita, et ideum visum fuit Tertulliano, S. Hilario in Matth. cap. 5; Ambrosio lib. ii de Abraham, cap. 8; Cassiano, collat. 7, cap. 13, Theodoto in Excerptis ad Clementis Alexandrini calcem adjectis; Methodio, apud Photium cod. 234; Fausto Regiensi, aliisque. Qua vero ratione animus a Prudentio *igneus* et *ignis* dicatur, in commentariis exponitur: neque u'la peculiaris in hoc est difficultas, cum ipsum Deum *igneum* sæpe appellaverit. Veteres nonnulli putarunt revera animam esse ignem, et idcirco dici hominem *extingui* cum moritur, et illi aqua et *igni* interdici cum exsilio multabatur, quibus verbis minor, seu media capitis diminutio significabatur: quasi corpus ex aqua seu humore, anima ex igne constaret. Alii hanc insaniam addiderunt, grave esse perire naufragio, quod anima esset ignis, adeoque maxime aquæ contraria. Quam longe ab his deliriis Prudentius abest, ex omnibus ejus carminibus perspicitur evidenter.

gnificetur aliquid invisibile, etc. Apud auctores Latinos *liquidum* pro puro sæpe sumitur, ut *liquida oratio*, et similia. Catullus carmine de Atys, v. 46, *Liquidaque mente vidit.*

(a) *Et vidit (Petrus) cælum apertum, et descendens vas quoddam, velut linteum magnum, quatuor initiis submitti de caelo in terram. In quo erant omnia quadrupedia, et serpentina terra, et volatilia cæli. Et facta est vox ad eum: Surge, Petre, occide, et manduca. Ait autem Petrus; Absit, Domine, quia nunquam manducaui omne commune et immundum. Et vox iterum secundo ad eum: Quod Deus purificavit, tu commune ne dixeris.*

(b) *Noli propter escam destruere opus Dei. Omnia quidem sunt munda; sed malum est homini, qui per offendiculum manducat. Bonum est non manducare carnem et non bibere vinum, neque in quo frater tuus*

CAPUT XVI.

Faveritne Prudentius Pythagoreis et Manichæis super abstinencia a carnibus, an Manichæorum argumenta de duobus principiis valide evertit.

170. Ecce iterum Clericus, qui Prudentium ad Pythagoreismi et Manichæismi errorem de abstinencia a carnibus accessisse contendit. Hymno Cather. 3 Ante cibum, vers. 56, hæc habet Prudentius: *Hæc opulencia Christicolis Servit, et omnia suppeditat. Absit enim procul illa fames, Cædibus ut pecudum libeat Sanguineas lacerare dapes! Sint fera gentibus indomitis Prandia de nece quadrupedum: Nos oleris coma, n siliqua, Fita legumine multimodo, Paverit innocuis epulis.* Solet usu hoc evenire, ut qui errores libenter ipsi amplectuntur præsertim in rebus fidei, in aliis diligenter **146** errores deprehendere conentur, quasi socios sibi quærant et adjungant. Prudentius hoc hymno id unum agit, ut Christianos ad eum morem hortetur, qui inter ipsos tunc temporis valde communis erat, ut cibus innocentibus contenti, a carnibus quadrupedum abstinere, non quod his vesci n'get licere, sed quia melius est non vesci. Nullum cibum Christianis vetitum esse haud obscure ante innuerat vers. 11 et seqq.: *Te sine dulce nihil, Domine, Nec jurat ore quid appetere, Pocula ni prius, atque cibos, Christie, tuus favor imbuerit, OMNIA SANCTIFICANTE FIDE.* Quibus postremis verbis alludit aut ad caput x Act. apost., vers. 11 (a), aut ad caput xiv epistolæ ad Roman., vers. 20 (b).

171. Prudentii mens clarius intelligitur ex ratione quam subjicit, cur Deo gratias agere debeamus: *Ipsæ homini quia cuncta d. dit, Quæ capimus dominante manu, Quæ solus, aut humus, aut pelagus Aere, gurgite, rure creant, Hæc mihi subdidit, et sibi me.* Inter ea vero quæ Deus homini subdidit, ad Christianorum cibum seligit aves et pisces (c). Tum addit fructus terræ et arborum, nec non lac et quæ ex lacte multa fieri solent. Syrorum ea fuit dementia, ut a piscibus et a columbis religionis causa abstinerent. Hyginus, fabula 195: *Ob id Syri pisces et columbas, unus in deorum numerum habent, non edunt.* Christiani veteres pisces avesque eodem loco ponebant, quod ex aquis tam volucres quam pisces natos doceat Genesis cap. i, vers. 20 (d). Ex quo S. Ambrosius, hymno ad vespas

offenditur, aut scandalizatur, aut infirmatur. Tu fidem habes? penes te metipsum habe coram Deo. . . Qui autem discernit, si manducaverit, damnatus est: quia non est ex fide. Omne autem quod non est ex fide peccatum est.

(c) *Callidus illaqueat volucres Aut pedicis dolus aut maculis, Illita glutine corticeo Vimina plumigeram seriem Impediunt et abire vetant. Ecce per æquora fluctivagos Texta greges sinuosa trahunt. Piscis iteni sequitur calamum, Raptus acumine vulnifico, Credula sancius ora cibo.*

(d) *Dixitque etiam Deus: Producant aquæ reptile animæ viventis, et volatile super terram sub firmamento cæli. Creavitque Deus cete grandia, et omnem animam viventem, atque motabilem, quam producerant aquæ in species suas, et omne volatile secundum genus suum.*

seriæ 3 : *Magnæ Deus potentia, Qui fertili natos aqua Partim relinquit 147 gurgiti, Partim levas in aera, Demersa lymphis imprimens subvicta coelis erigens. Ut stirpe ab una prodita Diversa rep'eat loca.* Rabanus Maurus, lib. II de Institutione clericorum, cap. 27, esum avium et piscium permissum ait, quia *ex eodem elemento de quo et pisces creatæ sunt aves*, neque in regula monachorum aliarum carniarum esum prohibitum, nisi quadrupedum. Intelligit, opinor, caput 39 regulæ S. Benedicti : *Carnium vero quadrupedum ab omnibus abstinence comestio, præter omnino debiles et ægrotos (a).*

172. Possent etiam verba Prudentii ita intelligi, ut *Sanguineas lacerare dapes* pertineret ad usum abstinendi a sanguine et suffocato, qui diu in Ecclesia perseveravit. Tertull., Apolog. cap. 9 : *Erubescat error ves'er, qui ne animalium quidem sanguinem in epulis esculentis habemus, qui propterea quoque suffocatis et morticinis abstinemus, ne quo modo sanguine contamine-mur vel intra viscera sepulto.* Concilium Aurelian. II anno 533, cap. 20 : *Catholici, qui ad idolorum cultum, etc., ab Ecclesiæ cælibus arceantur. Similiter et hi qui bestiarum morsibus extincti, vel quolibet modo aut casu suffocata vescuntur.* Sed S. Augustinus jam suo tempore aliter existimabat lib. VI, cap. 32 adversus Faustum Manichæum : *Ubi Ecclesia gentium talis effecta est, ut in ea nullus Israelita carnalis appareat, quis jam hoc Christianus observat, ut turdos vel minutiores aviculas non attingat, nisi quarum sanguis effusus est, aut leporem non edat, si manu a cervice percussus nullo cruento vulnere occisus est? et qui forte pauci adhuc tangere ista formidant, a cæteris iridentur.* Revera cum Prudentius aves et pisces in cibis Christianorum admittat, quadrupedum vero respuat, non ad hunc paucorum irridendum morem respexit, sed ad laudabilem plurium consuetudinem, de qua idem S. Augustinus lib. I de Moribus Ecclesiæ catholicæ, cap. 33 : *Ita multi neque vescuntur carnibus, neque tamen eas immundas superstitione putant.... Continent se igitur ii qui possunt, qui tamen sunt innumerabiles, et a carnibus et a vino duas ob causas, vel propter fratrum imbecillitatem, vel propter suam libertatem (b).*

148 173. Refellendus modo est Baillius, qui in Dictionario aliisque operibus sæpe hoc saxum volvit, catholicos argumenta Manichæorum de origine mali nunquam satis diluisse. Jacobus Georgius de Chaulepio, in Nov. Diction. histor. critic., artic. *Manichæi,*

(a) Nicophorus, lib. XII Hist., cap. 35, diversos jejunantium mores enarrat : *Quidam animata non attingunt; alii autem attingunt, sed pisces solos. Sunt qui animata quoque cum piscibus volatilia degustant, ex aquis ea quoque progenita esse, ut Moses inquit, dicentes. Nonnulli ab ovis et nucibus sive baccis abstinere. Nonnulli vero arborum fructibus vescuntur. Quidam ponem siccum tantum comedunt; quidam vero ne hunc quidem attingunt.*

(b) Petrus Castellanus, qui de esu carniarum 4 libros edidit, lib. I, cap. 1, consuetudinem hominum primi temporis exponit abstinendi a carnibus. Plato, lib. VI de Leg., pag. 782, tom. II, ait : *A carnibus majores nostri abstinerebant, tanquam non esset primum illas edere,*

Baillium docte et nervose refutat, ejusque alios impugnatores hac in parte recenset, Kingium, Clericum, Bernardum, Jaquelotum, Leibnizium, Clarkium, la Placette, de Crousaz. Ego solum ea breviter explicabo quæ Baillius Prudentio objicit, neque Chaulepius illi objecta esse meminit. Princeps, inquit Baillius, qui impedire potest malum, neque impedit, vult illud malum; et hanc vocat notionem evidentem. Quod autem Prudentius respondet hominem libere perire, dicit Baillius, hanc esse petitionem principii, quia thesion impugnatam dat pro responsione. Idem Baillius, Clericum secutus putat Prudentium responsurum paucos esse qui damnantur: nam ait hymno 6 Cathem., vers. 93 : *Idem tamen benignus Ulterior retundit iram, Paucosque non piorum Patitur perire in avum.* B Quam responsionem idoneam non esse reponit Baillius, quia si damnatio omnium hominum esset actus servitiei ut octo, damnatio paucorum erit actus servitiei ut quatuor, vel ut duo, vel ut unum. Ita enim si holasticus esse amat contra religionis causam. Sed qui Prudentium sine opinione aliqua præjudicata attente legat, penitus Baillii inanes subtilitates perspiciet. Primum cur existimat Prudentium responsurum paucos esse qui ad inferos detrudunt? Prudentius argumentum Manichæorum et Baillii sibi proponit, et tantum abest ut id respondeat, ut etiam contrarium aperte eo in loco affirmet. Hamartig, vers. 819 :

Sic animas cæli de fontibus unicoloras
Infundit natura solo : sed suavibus isthæ
Devinctæ illecebris retinentur, et æthera paucæ
Conscendunt reduces, multas viscosus inescat
Pastus, et ad superas percurrere non sinit auras.
Præscius inde Pater liventia Tartara plumbo
Incendit liquido, piceasque bitumine fossas
Infernalis aquæ turvo suffodit Averno.

149 174. Prudentius argute objectionem Manichæorum ante expresserat, et subtilius etiam quam Baillius, quamvis hic omnes ingenii nervos contendat. Lege vers. 640 et seqq.

Si non vult Deus esse malum, cur non vetat? inquit. Nil refert, auctor fuerit, factorque malorum. Anne opera in vitium sceleris pulcherrima verti, Cum possit prohibere, sinat; qui si velit omnes Innocuos agere omnipotens, nec sancta voluntas Degeneret, facto nec se manus inquinat ullo. Condit ergo malum Dominus, quod spectat ab alto, Et patitur, fierique probat, tanquam ipse creavit. Ipse creavit enim, quod cum discludere possit, Non abolet, longoque sinit grassariet usu.

neque deorum aras sanguine polluebant. Ipse Castellanus, cap. 2, contra alios probat carnes præ cæteris omnibus optimum ac plurimum præstare alimentum. Confer Clementem Alexandrinum, Pædag. lib. II, cap. 1; Tertullian., de Cibis Judaicis; et S. Hieronym., lib. I adversus Jovinian. In antiquo codice Ecclesiæ Hisp., quem Lopezius de Barrera edidit, canon 58 exstat ex Ancyran. XIII : *Si quis non pro abstinentia, sed pro execratione escarum abstinere, placuit sancto concilio ut prægustet, et sic, si vult, abstinere; si autem spernit, ita ut olera cocta cum carnibus non degustet, iste, non obediens neque suspicionem hæreticis a se removens, deponatur de ordine clericatus.*

in hæc Prudentius?

maures, Pater alma, mess, et claude meatus
steascentis capitis, ne pervia tales
piat flexura sonos...

insigniter probasset Dominum *Nolle malum,*
ad post abluit, ante probare, Marcionem iterum
am Inducit :

ne aliquis potis est peccare Tonante ?
ette est in corde hominis componere sensus.
libeat, fibrasque omnes animare pudicis
bus, et totum venis infundere honestum.

rgo objectioni occurrit Prudentius, non res-
simpliciter hominem libere peccare, sed
ertatis in eo sitam esse, ut homo possit pec-
portuisse hominem creari hac libertate præ-
ut laudabilis præmioque dignus esset; quæ
est petitio principii.

ne, stulte, tuæ vim libertatis ab ipso
store datam? Nescis ab origine quanta
necessa tibi famulo super orbe potestas...
erat, electus magni rex orbis ut esset
ex ipse sui, curto fadatus honore?
lass porro hominis, vel quod meritum, sine certo
utramque viam discrimine vivere justl...

cum melior sit Providentia, in qua homines
libere agere, adeoque aliquando peccant,
Providentia, in qua nemo unus libertate sit
us, corruit quidquid Marcion, quidquid Cle-
quidquid Bailius oggerit. Nam etiam princeps
is (cujus aliæ sunt leges) non diceretur velle
, quamvis 150 Providentiam, bonam alio-
utilem, non tolleret e medio, e qua certo
quædam secutura esse mala. Neque video
Bailius thesin a se confictam pro notione cla-
venditæ, qua etiam Deum velit alligari.

Si tamen Bailius aut aliquis pro eo opponat,
e Deum efficere ut homo et bene et libere
ageret, primum cum S. Augustino dicam,
judicasse Deum de malis bene facere, quam
illa esse permittere; tum non est modo quæren-
sid Deus potuerit facere, sed an id quod fecit
us bonitate cohæreat. Dubium autem non est
eus bonus sit judicandus, etiamsi hominem
permitteret. Postremo quidquid sit, an aliqua
ari possit Providentia, in qua semper omnes
s bene uterentur, libertate, ordo rerum qui
st, fert, ut homo interdum peccet, nisi Deus
naturalem causarum impediatur, quod agere
bet. Neque enim contingere potest, ut libertas
trariis impulsibus commota constanter bonum
sator. An autem Prudentius crediderit exi-
base damnatorum numerum, nihil ad hanc
nem. Bertius et cum eo Riscus, Hisp. sacr.
[XXI], interpretantur Prudentium non tenuisse
iam quorundam theologorum de majori nu-
prædestinatorum, sed solum asserere paucos
iis perire comparate ad eos qui damnandi
, nisi Deus eis sua gratia et benignitate opitu-
. Id videtur colligi ex versibus num. 174 re-
lasi sibi ipsi plane contrarius dicatur, quod non-
n Prudentio aliisque poetis absurdum esse
regant. Theologi hoc fuse disputant, majorne

A sit prædestinatorum quam reproborum numerus. In-
ter angelos si fiat comparatio, plures fuisse præde-
stinatos probabiliter asseritur. Si questio instituat
de omnibus omnino hominibus qui fuerunt quique
futuri sunt, majorem esse numerum reproborum
communior et verior est sententia. Tenendum pari-
ter est, ex Christianis, comprehensis hæreticis, plu-
res damnari quam salvari. Ex his qui intra Ecclesiam
catholicam decedunt, plures esse prædestinatos quam
reprobos theologi docti piique existimant quibus
repugnare non audeo. Exstat cl. Petri Francisci
Foggini opus inscriptum: *Patrum Ecclesiæ de pau-
citate adulatorum fidelium salvandorum, si cum repro-
bandis fidelibus conferantur, mira consensio asserta et
demonstrata. Romæ, 1752.* Debuisset Fogginius di-
B stinguere loca Patrum in quibus Christiani omnes
adulti, etiam hæretici, comprehenduntur, ab aliis
auctoritatibus quæ ad solos catholicos pertinent; tum
alia testimonia 151 Patrum quæ contrariæ opinioni
favere videntur, exscribere et explicare: non enim
aliter tutum judicium ferri potest pro mira illa as-
serta consensione. De distinctione inter *non pios*
et *impios* dicam cap. seq., et nonnihil in comment.

CAPUT XVII.

Oratio in fine Hamartigeniæ exponitur et defenditur.

176. Postquam Prudentius in Hamartigenia de
piorum præntis impiorumque suppliciis late disse-
ruerat, orationem ad Deum convertit vers. 931, ubi
li præcipue versus vulgo in examen revocantur :

Non posco beata

In regione domum...
At mihi Tartarei satis est si nulla ministri
Occurrat facies, avidæ nec flamma gehennæ
Devoret hanc animam mersam fornacibus imis.
Esto cavernoso, quia sic pro labe necesse est
Corporea, tristis me sorbeat ignis Averno,
Saltem mitificos incendia lenta vapores
Exhalent, æstuque calor languente tepescat.
Lux immensa alios, et tempora victa coronis
Glorificent, me pœna levis clementer adurat.

Plerique catholici in hac oratione exagitanda acer-
biores sunt quam nonnulli heterodoxi: nam hi agno-
scent ignem purgatorium ea defendi; quam senten-
tiam etsi falsam ipsi putent, tamen fatentur quorum-
dam veterum fuisse, et nunc ab universa catholice
Ecclesia teneri. De Magdeburgensibus dixi num. 128.
Nic. Antonius in Bibl. Hisp. vet. docet disertam
D ignis alterius ab igne inferno distincti mentionem
ferri in fine Hamartigeniæ, quod int' me purgatorii
ignis osores torquet hæreticos, allegatque Osiandrum
Epitom. hist. eccles., ce. t. 4, lib. 1, cap. 26. E
Osiander quidem eo in capite Prudentium laudat.
sed apud Weitziun nihil de igne purgatorio loqu-
tur, quamvis illi nævos aliquos objiciat.

177. In editione Veneta B. Bl. vet. Lat. Fabricii
anno 1728, lib. iv, cap. 2, in quadam nota lego, in
fine Hamartigeniæ subjici preces, quibus aucter ait
sufficere sibi, si modo in Tartara non detrudatur, 152
licet pœnæ luendæ sint in purgatorio. Bailius alia via
Prudentium tueri conatur adversus Perkinsium, quia
nimirum potuit Prudentius se beatitudine indignum,

supplicio dignum existimare, quæ humilitas impia non est: *Cette humilité est-elle impie? En donnant un bon tour aux choses, ne la nommerait-on pas une oblation de sa personne à la justice de Dieu?* Quibus verbis Bailius satis innuit nescire se quid sit humilitas. Quænam enim esset ista humilitas qua homo, cum possit Deum deprecari, ut criminibus in hac vita delictis ab æterna damnatione liberetur, potius sese Deo offerat, ut perpetuis flammis torqueatur, beatitudine cælesti, Deoque ipso æternum privatus? Petrus Wesseling., Probabilium lib. singulari, cap. 22, contra Guilielmum Caveum asserentem, impium et Prudentio indignum esse dictum, *Non posco beata In regione domum*, reponit: *At quid si poeta indicet, se gravissimorum errorum sibi conscium, non aspirare ad beatissimam eam stationem in quam martyres et virgines transcribentur? Quod arguunt verba quæ præcedunt et sequuntur. Multa in thesauris Patris est habitatio Christi, Disparibus discreta locis, non posco beata In regione domum: sint illic casta virorum Agmina, pulvereum quæ dedignantia censum, Divitias petiere suas: sit flore perenni Candida virginitas, animum castrata recisum.* Cætera quæ addit Prudentius, ait Wesselingius, in Christiano homine non laudanda, sed et comparata esse, ut a doctorum veteris ævi opinionibus non prorsus dissentiant, qui putabant, omnes qui beatitudinis futuri aliquando erant compotes per ignem esse traducendos, coque purgandos. Nimirum Wesselingius ab igne purgatorio abhorret, qui nihilominus affirmat, poeticum esse et in poeta ferendum, *cavernoso Averno*, pro indefesso igne. Postremi versus prima fronte duriores illi videntur: *Nolim tamen, pergit, existimes, poetam damnatorum gregi sese inseruisse verbis illis, Me pœna tamen clementer adurat. Ea iidem ex veterum opinionibus explicanda sunt (a).*

153 178. Plurimi aut negant eam orationem esse Prudentii, aut saltem id in dubium revocant. Andreas Rivetus, lib. in Critic. sacr., cap. 26, asserit eas preces videri falso ascriptas Prudentio, et contradicere odæ 7 Cathem., idemque putare Perkinsium. Guilielmus Caveus eadem ratione spurias eas iudicat.

(a) Ludewigius in Vita Prudentii in aliis dogmatis quæ Prudentius cum catholicis sustinet de libero arbitrio, de carnis innocentia, de bonis operibus, de martyrum cultu et invocatione, de Virgine beata Prudentium vult excusare tum ob codices corruptos, tum quia carmen non est ad angustos verborum cancellos emancipandum. Sed hunc locum, *Non posco beata In regione domum*, vocat stultum et muliercularum fabulis dignum commentum. *Quanquam illud, ait, hic Prudentium excuset, quod pro labe sic pati necesse esse dixerit, cum sanctos martyres dedisse jam pœnus in tormentis pro Christo sustentis existimaret. Et hoc modo ei fere æquales errarunt apud centurias, centur. 4, cap. 4, quanquam ad saniores quam hodie pontificii mentem exponi illos debere, theologi nostri sen iunt.... Fuisse tamen privatus et domesticus error Prudentii potuit; qui scelerum juventutis conscius, se indignum statim post mortem vita æterna crediderit. Ita Ludewigius catholicos cum veteribus idem dicere testatur, nisi quod saniores quamdam mentem in veteribus introspicere laborat; et illud demum in Prudentio reprehendit, quod pœnas temporales pur-*

Ansam præbuit Giselinus, qui in commentario refert se vidisse hanc orationem seorsum cum aliis excusam, non indicato auctoris nomine, quod fortasse librario incognitum erat. Id coniicit e duobus versibus quos in fine appenderat, *omnino præter auctoris mentem et sententiam*, qui epilogo hymni S. Romani adversantur (b). Ludewigius narrat Giselini opinionem in catalogo Flacci esse expressam; sed quod spuria sit oratio, non assentitur, illa ratione quod scriptores sui, uti poetæ citius, oblivisci queunt.

179. Mihi certe nulla idonea esse cau a videtur quamobrem huiusmodi preces Prudentio abjudicentur, siquidem præter omnium codicum consentium Iso Magister inter reliqua Prudentii opera hanc orationem glosis illustrat, et eandem Prudentio Theodulfus Aurelianensis adjudicat in lib. de Spiritu sancto: *Sic perfectam, atque singularem naturam sanctæ Trinitatis mirabili veritate demonstravit Prudentius in libro contra Marcionistas metro heroico: O Dee cunctiparens, animæ dator, o Dee Christe, Cuius ab ore Deus subsistit Spiritus unus.* Interpretatio verum Riscus adhibet, non omnino displicet, Prudentium non audere petere beatitudinem statim post obitum, et videri pœnis purgatorii ignis contentum esse: affertque Riscus versus ex Apotheosi in fine:

Pellite corde metum, mea membra, et credite vosmet
Cum Christo reditura Deo, nam vos gerit ille,

154 Et æcum revocat, morbos ridete minaces,
Inlicitis casus contemnite, tetra sepulcra
Despuite; exurgens quo Christus provocat, ite.

Quod autem Ludewigius respondet, scriptores, et præsertim poetas, interdum sui oblivisci, id locum habere potest, cum clare dicunt contraria: nam si verba alio in loco perspicua sunt, alio dubia, æquitas flagitat, ut in rebus maxime alicujus momenti benigna interpretatio adhibeatur, quin ad oblivionem confugere necesse sit. Ac ne credamus Prudentium de vita æterna consequenda desperare, in promptu est ode 7 Cathem., quam his precibus nonnulli contrariam dicunt, nos potiori jure ex ea interpretationem sumendam contendimus (c). Igitur cum Prudentii crediderit. Vide infra num. 184, ubi similes preces, ex quorundam ore expressæ, a S. Joanne Climaco proferuntur.

(b) Ad versum 963: *Saltem mitificos, exclamat Giselinus: Itane, o Prudenti, tam obiecto quemquam esse animo? aliud certe nobis spondent suaves Evangelii voces. Siquidem propositis divinæ gratiæ obtinendæ instrumentis, stricte imperant, vocationem nostram certam faciamus, certoque et indubitato æternæ vitæ gloriæ expectemus; docentque e contrario, infernum ignem aut gravius supplicium deprecari servorum esse semper metuentium ac pene desperantium. cum nulla nunc sit condemnatio his qui in Jesu Christo permanent, ut pote qui factus sit nobis a Deo sapiens a. iustitia, etc.* Quæ Giselini verba deleri jubet Appendix Belgica indicis Romani apud Labbeum de Script. eccles., sive potius corrigi juxta recognitionem ab ipso auctore editam; ne in alieno opere nimis curiosi sint heterodoxi. Recognitionem Giselini non vidi.

(c) In hac oda de Ninivitis, vers. 96: *Sed penitendi dum datur diecula, Si forte vellem improbam libidinem, Veteresque nuqas condomare ac frangere,*

dentii mens de misericordia divina facile placabili tam aperta totque locis declarata sit, ut etiam ante num. 175 elaborandum fuerit, ne sententiam nimis benignam videretur amplexus de majori numero prædestinatorum, consequens est, orationem Hamartigenæ explicandam esse ex his quæ alibi dixit, et ad eorum rationem quæ a'lii SS. Patres protulerunt, ut S. Hilarius Enarrat. in 1 psalmum: *Sunt enim aliqui inter impios, piosque.... Plures namque Dei metus in Ecclesia continet; sed eosdem tamen ad sæcularia vitia sæculi blandimenta sollicitant.... Impii non manent, quia his Dei nomen in honore est; pii non sunt, quia quæ pietati sunt aliena sectantur... In eos ergo iudicium est, quod jam et in incredulus actum est, et in credentes non necessarium est (a).*

155 180. Quapropter censeo non aliud Prudentium postremis versibus suæ orationis voluisse, nisi ut leviter igne purgatorio torqueretur, si necesse esset pro labe corporea animam purgari ante diem extremam iudicii: nam de obitu hominis clare loquitur:

Dona animæ quandoque mens, cum corporis hujus
Liquerit hospitium...

Cum flebilis hora
Clauserit hos orbis, et conclamata jacebit
Maeries, oculisque suis mens nuda fruatur,
Ne cernat truculentum aliquem de gente latronem,
Immitem, rabidum, vultuque et voce minaci
Terribilem, qui me maculosum aspergitæ morum
In præceps, ut prædo, trahat, nigrisque ruentem
Immergat specubus, cuncta exacturus ad usque
Quadrantem minimum maculosæ debita vitæ.

Non igitur loquitur de pœnis æternis inferorum, quibus corpora etiam sunt torquenda: de quibus pœnis hoc ipso in carmine vers. 827: *Et Phlegethonte sub gurgite sanxit edaces Perpetuis scelerum pœnis inolescere vermes.... Vermibus, et flammis, et discruciatibus ævum Immortale dedit.* Et II, in Synm., vers. 491: *Quin et corporibus parilis consortia pœnæ Decernam.* Verba illa, *Esto cavernoso, quia sic pro labe necesse est Corporca, tristis me sorbeat ignis Averno,*

Suspendit ictum terror exorabilis, Paulumque dicta subsistit sententia. Et vers. 471: *Mollitus his et talibus brevem Deus Iram refrenat, temperans oraculum Propter sinistrum: prona nam clementia Haud difficulter supplicem mortalium Solvit reatum, fitque faustrix flentium.* Multa alia in fine de jejunio aliisque pietatis operibus quibus Deus placatur. His addo ex præf. lib. I in Synm., vers. 80: *Salvator generis Romulei, præcor, Qui cunctis veniam das pereuntibus, Qui nullum stans non operis tui Mortalem, facili quem relevas manu, Hujus, si potis es, jam miserecito, etc.*

(a) Et cap. 2 in Matthæum: *Salutis igitur nostræ iudicii tempus designat in Domino dicens: Ille baptizabit vos in Spiritu sancto et igni: qui baptizatus in Spiritu sancto reliquum sit consummari igne iudicii.* S. Cyprianus epist. 52 ad Antonianum ait, quod non nisi die Domini vasa lignea divini ardoris incendio concrementur, et fictilia ab eo cui data est ferrea virga frangantur. S. Ambrosius Enarrat. in psal. xxxvi: *Igne ergo purgabuntur filii Levi, igne Ezechiel, igne David. Sed hi etsi per ignem examinabuntur, dicent tamen, Transivimus per ignem et aquam... Etsi salvos faciet Dominus servos suos, salvi erimus per fidem, sic tamen salvi quasi per ignem.* Sixtus Senensis, Bibl. lib. vi, adnot. 345, multis SS. Patrum testimoniis, nominatum Prudentii hymno Exsequiar., et octodecim mar-

hunc reddunt sensum, quod si necesse sit, me, quippe locum inter pios et sanctos non meritum, igni purgatorio mancipari, saltem mihi incendio afficiar, et dum sanctos martyres et virgines statim post obitum lux immensa et tempora vincita coronis glorificant, me pœna clementer adurat. Eodem spectant alia verba: *Non posco beata lu regione domum.* Scribet, poscere non audeo domum in ea regione beata, ubi ilico post mortem animæ quarum egregia fuit in hac vita sanctitas, recipiuntur. Semp̄ enim intelligit de tempore, quod proxime obitum sequitur: *cum flebilis hora Clauserit hos orbis.* Revera æternam beatitudinem se tandem consecuturum scipissimo sperat, et ad eam rem martyrum patrocinium implorat. Ac ne longius abeam, in hac ipsa oratione ita ait:

Judice te pallens trepido, te iudice eodem
Spem capio, fore, quidquid ago, veniabile apud te
Quilibet indignam veniam faciamque, loquarque,

156 Confiteor (dimitte libens, et parce fatenti),
Omne malum merui; sed tu bonus arbiter aufer
Quod merui: meliora favens largire precanti.

B Qui aiunt poetam, sui oblitum, de misericordia Dei desperasse, clare indicant oblitos seipsos quid poeta in hac oratione fuerit complexus (b).

CAPUT XVIII.

Opinio Prudentii de pœnis damnatorum in pervigilio sabbati paschalis mitigatis, an aliorum mentes occupaverit.

181. Singularem quamdam sententiam expressit Prudentius Cathem. hymn. 5, vers. 125: *Sunt et spiritibus sæpe nocentibus Pœnarum celebres sub Styge feræ Illa nocte, sacer qua rediit Deus Stagnis ad superos ex Acheronticis... Marcent supplicii Tartara mitibus, Exsultatque sui carceris otio Umbrarum populus, liber ab ignibus (c).* Bellarm. nus lib. II de Purgatorio, cap. 48, in questione an suffragia prosint damnatis Prudentii loco responsurus, ait: *Nihil aliud dico, nisi more poetico lusisse Prudentium.* At potuit aliud dicere: et certe si aliud dixisset, occasionem

tyr. Cæsaraug., et Daniel Huetius, lib. II Origenianor., cap. 2, quæst. 11, demonstrant, de modo et loco felicitatis SS. ad Florentinam usque synodum nihil certi ab Ecclesia fuisse præscriptum, adeo ut in diversa Patres abierint.

(b) Joannes Lamius, in Deliciis eruditorum tom. XIII, pag. 314, orationem Prudentii exscribens, fingit locum mitiorem in inferis eum postulasse, cum paradiso indignum se crederet, et subjungit impium testamentum Philippi Strozzi, quod alia mente factum affirmat: *Per non venire più in potere de'nemici miei... io Filippo Strozzi mi sono deliberato in qual modo che io posso, quantunque duro all'anima mia mi paia, con le mie mane finire la mia vita. L'anima a Dio somma misericordia raccomando, unilmemente pregandolo, se altro di bene darle non vuole, le dia a'meno qual luogo, dove e Cantone Uticense, ed altri simili virtuosi uomini, che tal fine hanno fatto, etc.* Quid Prudentii precibus cum hac oratione?

D (c) Clericus in Vita Prudentii male intelligit hunc locum, ac pejus inde argumentum conicit: *Il dit (Prudentius) que tous les ans, la nuit que Jésus-Christ ressuscita, les damnés ne ressentent point de peine, ce qui suppose que Jésus-Christ était descendu dans ce lieu et en avait tiré les damnés cette nuit-là.* Vide comment. ad hymn. 5 Cath., vers. 496.

cauillandi non præbisset Hospiniano, qui in lib. de A Origine festor. Christ. in festo S. Hippolyti affirmat Prudentium in martyrio S. Hippolyti describendo more poetico lusisse, *quod etiam, inquit, Bellarminus in re majori eum fecisse dicit*. Quid ergo aliud potuit dicere Bellarminus? Potuit et fortasse debuit dicere, nonnullos veteres in ea opinione fuisse quam S. Augustinus non est ausus condemnare cap. 112 Enchiridii: *Pœnas damnatorum certis temporum intervallis existiment, si hoc eis placet, aliquatenus mitigari, 157 dummodo intelligatur in eis manere ira Dei, hoc est ipsa damnatio*. Ad quem locum Bellarminus respondit, Augustinum ibi non agere de oratione pro defunctis, et solum dicere, non esse erroneum concedere, damnatos puniri citra condignum, quod clarius docet lib. XXI de Civit. Dei, cap. 24. Cur igitur idem de Prudentio non dicatur? Illud negari nequit, Prudentii sententiam ab Augustino indicari, dum liberum relinquit existimare, si placet, pœnas damnatorum certis temporum intervallis aliquatenus mitigari (a).

182. Confer quæ addidit loc. cit. Enchiridii: *Hæc enim vocatur ira Dei, non divini animi perturbatio, ut in ira sua, hoc est, manente ira sua, non tamen contineat miserationes suas, non æterno supplicio finem dando, sed levamen adhibendo, vel interponendo cruciatibus*. Hanc sententiam amplexus est S. Joannes Chrysostomus Homil. 3 in epist. ad Philipp., quem in alium sensum trahere conatur Bellarminus: *Ilos igitur lugeamus* (loquitur de damnatis), *opem pro viribus feramus, aliquod ipsis auxilium comparemus, exiguum illud quidem, sed quod tamen auxiliari queat... Atque id quidem de his qui in fide decesserunt. Catechumeni vero neque hac dignantur consolatione, uno quodam excepto. Quale vero hoc? licet pauperibus aliquid pro ipsis dare, atque hinc aliquid percipiunt refrigerationis*. Omissis Joanne Damasceno, sive vero, sive alio sub ejus nomine, S. Paulino Nolano, cujus preces ad Nicetam promam num. 185 in nota, et Innocentio III, a quorum auctoritate non satis se extricat Bellarminus, clariora sunt propiusque ad Prudentium accedunt, quæ ex Missali Mozarabico feria 4 post Pascha describam: *Viderunt te inferi, Deus, viderunt et tremuerunt a voce tonitruu tui, dicentes, Absorpta est mors in victoria. Ubi est, mors, victoria tua? ubi est, mors, aculeus tuus? Propter quod attollita paululum steterunt supplicia miserorum. Nec habeant cruentum tormenta sic vicisse cernentia crucifixum: et judicem suum ipsa etiam pœna contremuit*.

183. Sixtus Senensis, Bibl. sanctæ lib. VI, cap. 47, profert sententias theologorum Præpositiv: Leodiensis Ecclesiæ presbyteri, Gilberti, Guilielmi, Ruperti, qui ex verbis S. Joannis Chrysostomi allegatis aliisque in Matth. hom. 35 Joannis item Damasceni, 158

(a) Neque aliud docuit S. Augustinus lib. XXI de Civit. Dei, cap. 24: *Sed quibus placet istam sententiam usque ad illa impiorum tormenta protendere, saltem sic intelligant, ut manente in eis ira Dei, quæ in æterno est prævniata supplicio, non contineat Deus in hac ira sua miserationes suas, et faciat eos non tanta quantâ*

S. Gregorii Magni, et Prudentii in hymno de Novo Lumine paschalis sabbati (sic enim inscribit) aliisque hujusmodi illustrium Patrum dictis, in hanc opinionem inclinarunt; alii aliter eam explicant: nam S. Thomas solum agnoscere videtur in damnatis inane quendam fallacis gaudii speciem, gratamque morientis animi illusionem: qualem esse ferunt in dæmonibus, qui homines ad peccandum inducentes, vana quadam lætitia afficiuntur, quin pœna decreverunt: qua de re agunt theologi scholastici.

184. In codice ms. sæculi XI Bibl. Riccard. exstat missale, et in hoc missa, pro cujus anima dubitatur, cujus meminit Lanius tom. XIII Delic. erud., pag. 311 et seqq. Preces ad hoc ipsum tendunt quod quaerimus. *Et si plenam veniam animæ ipsius obtinere non possumus, saltem vel inter ipsa tormenta quæ forsitan patitur, refrigerium de abundantia miserationum tuarum sentiat... ut si forsitan pro gravitate criminum non mereatur gloriam, per hæc sacræ oblationis libamina, vel tolerabilia fiant sibi ipsa tormenta*. Apud Bollandianos tom. III Maii, ad diem 14, pag. 336, S. Pachomius ita ait de quodam damnato: *Eam ob rem rogo vos, ut si cruciatus defuncti cupitis reddere leviores, sine psalmis eum sepulturæ manetis: posset enim Deus, cum bonus sit et misericors, requiem aliquam eidem præbere*. Vide notus Bollandianorum. S. Joannes Climacus, gradu 5 Scalæ paradisi, similes preces ex quorundam ore exponit: *Alii simul oneris conscientie gravitate depressi, et supplicia æterna deprecabantur, et indignos tamen se cælo sincere proclamabant, et dummodo hoc, inquit, fiat, sufficit nobis*. Vidi illie animas humiles, et oneris pondere depressus, quæ... dictabant... Satis enim nobis est si a gravissima tua comminatione et inexplicabilibus et reconditis suppliciis liberemur. Ut enim omnis prorsus pœna nobis remittatur, venique donetur, petere non audemus. Quod fortasse magis pertinet ad orationem Prudentii in fine Hamartigeniæ, de qua cap. 17, nam utraque hæc res similitudine aliqua continetur, et inter se connectitur. Non omittam hymnum hunc Prudentii in multis ecclesiis ad accensum cerei paschalis fuisse decantatum: in quibus propterea ea sententia non male audiebat. Quæ rationes Dionysium Petavium fortasse impulerunt, ut, cum Prudentii versus exscripsisset tom. III, lib. III de Angelis, cap. 7, addiderit: *De hæc damnatorum saltem hominum respiratione nihil adhuc certi decretum est a Ecclesia catholica: ut propterea non temere, tanquam absurda, sit explodenda sanctissimorum Patrum hæc opinio: quamvis a communi sensu catholicorum hoc tempore sit aliena*. Scio liberam hæc Petavii sententiam a multis defendi, a multis impugnari. Sed censeo, melius a Petavio intelligi Prudentium quam ab iis qui hunc non dogma-

digni sunt pœnarum atrocitate cruciari, non ut eas pœnas vel nunquam subeant, vel aliquando finiant, sed ut eas mitiores quam merita sunt eorum, levioresque patiantur. Sic enim et ira Dei manebit, et in ipsa ira sua miserationes suas non continebit.

lice, sed poe ice locutum propugnant; quam distinctionem vellem ab ipsis explicari. Nonnullam explanationem invenio in indice librorum expurgandorum a P. Jo. Maria Brassichellensi sacr. pal. apost. magistro confecto, ubi pag. 257, **159** ex tomo VIII Bibliothecæ Patrum Margarini hæc expurgantur in Aurelio Prudentio: *Ad verba illa textus, SUNT ET AMARIUS APPONE AD MARGINEM, CAUTE LEGE NAM EX PLACITIS THEOLOGICÆ NULLUM VERE REFRIGERIUM UNQUAM EST ANIMABUS DAMNATORUM IN INFERNO. Forsan Prudentius poetico more lusisse tantum voluit, ad indicandam lætitiæ diei resurrectionis Domini.* Quam interpretationem a'ii tueantur, per me licet; ego potius credam Prudentium cum aliis errasse, si tamen certo affiri potest illam opinionem quorundam veterum errorem esse (a).

CAPUT XIX.

Cur Prudentius in extremi iudicii die ad dexterum Judicis latus transferri oraverit.

185. Illud etiam reprehensionibus quorundam est obnoxium, quod Prudentius hymnum S. Romani his versibus concluderit: *Vellem, sinister inter hædorum greges Ut sum futurus, eminus dignoscerer: Atque hoc precante, diceret rex optimus: Romanus orat; transfer hunc hædum mihi, sit dext. r agnus, induatur vellere.* Et in fine Passionis S. Fructuosi et soc.: *Olim tempus erit, ruente mundo, Cum te, Tarraco, Fructuosus æcri Solvet supplicio tegens ab igni. Fors dignabitur et meis medelam Tormentis dare prosperante Christo, Dulces 160 henderasyllabos revolvens.* Cum in sacris

(a) Laudatus index liber raro obivus creditur. Titulus est: *Indicis librorum expurgandorum, in studiosorum gratiam confecti, tomi primus, in quo quinquaginta auctorum libri præ cæteris desiderati emendantur.* Romæ ex typ. rev. cam. apost. 1607. Exemplar penes cl. præsulem Reggium notam habet in limine manu ascriptam: *Ut cæterorum indicum hujusmodi seriem ac consuetum stylum sequeremur, quædam expungere coacti sumus, quæ licet erudite animadversa, ad institutum tamen hujus libri opponenda non erant, cum sit quid delendum et quid caute legendum animadvertere.* Placuit nihilominus initio quorundam librorum quædam de eorum auctoribus (breviter tamen) attingere, ut lectori, qualis sit auctor, an catholicus vel hæreticus, cujus denique existimationis, facile innotescat. Ex quo arguo, non omnia quæ Thomas Maluenda, splendidissimum Hispaniæ et familiæ prædicatorum decus, in Bibliotheca Patrum animadvertit, in iudicem fuisse conjecta; de quo hæc Nic. Antonius: *Cujusmet anni pensum bimestre fuit Bibliothecæ veterum Patrum commendatu ei per indicis, ut vocant, sacros purpuratos Patres recognitio: unde qua scriptorum ea comprehensorum quisque auctoritate aut loco censeri debeat, doctrinæ genus, atque ætas, observatione Thomæ nostri, in Romanum indicem, qui Jo. Mariæ Brassichellensis S. Palatii magistri nomine prædixit anno 1607 conjecta sunt. Easque ipsas adnotationes in Bibliothecam a se anno 1605 recoctam Parisiensis typographus admisit.* Pro anno 1605 legendum anno 1624 in Nic. Antonio, ut ego quidem existimo.

(b) Locus est insignis in S. Matth. xxv, 31 et seqq.: *Cum autem venerit Filius hominis in majestate sua, et omnes angeli cum eo, tunc sedebit super sedem majestatis sue. Et congregabuntur ante eum omnes gentes, et separabit eos ab invicem, sicut pastor segregat oves*

A Litteris extrema illa tremenda dies magno apparatu describatur, Christianorum, maxime veterum, vo a eo respiciunt, ut quo tempore universus orbis iudicabitur, iram supremi iudicis a sese deprecetur; non quod putarent, incertum esse ante eam diem, quam sortem singuli homines essent subituri, sed quia tunc coram omnibus sententia est proferenda (b). S. Paulinus Natali idem plane confirmat.

Cum tu quoque magna plorum
Portio, regnantem Felix exultaberis Agnum,
Pocce, ovium grege nos statui, ut sententia summi
Judicis hoc quoque nos iterum tibi munere donet,
Ne male gratis lævos adjudicet hædis,
Sed potius dextra positos in parte salutis
Munifico pecori, laudatis aggreget agnis (c).

Hæc erat SS. Patrum sententia, Deum in extremo iudicio ob merita et preces sanctorum ad dexterum latus plures esse vocaturum; quo innuunt, homines, dum vivunt, sanctis deprecantibus, obtinere, ut bona opera efficiant, et salutem æternam adipiscantur.

186. S. Cyprianus ita est exponendus lib. de Lapsis: *Credimus quidem posse apud Judicem plurimum martyrum merita, et opera justorum, sed cum iudicii dies venerit, cum post occasum sæculi hujus et mundi ante tribunal Christi populus ejus astiterit: Venantius Fortunatus lib. iv. de Vita S. Martini:*

Tu quoque jussus eris dextro residere sedill.
Tuuc, precor, ut fragilem sacro velamine celes,
Et tua me trepidum defendat ab igne lucerna.
Nam scio posse reum quemvis tibi cedere Christum (d).

161 187. Fabricius hæretico spiritu impulsus in

C *ab hædis. Et statuet oves quidem a dextris, hædos autem a sinistris.*

(c) Et de reditu Nicetæ episcopi in Dariam: *Nos locis, quantum meritis, dirempti, Eminus celsis humiles patronis, Te procul sacris socium cæteris Suspicimus. Quis die nobis dabit hoc in illa, Ut tui stemus lateris sub umbra, Et tuæ nobis requietis aura Temperet ignem? Tunc, precor, nostri nimium memento, Et Patris sancti gremio recubens Roscido nobis digito furentem Discute flammam.*

(d) Imitator Prudentii et hoc et aliis locis, quod observavit Barthius lib. xlv, cap. 9, Hericus Alhissiodorensis lib. vi Vitæ S. Germani: *Ergo tui tunc, sancte pater, miserecito vatis, Cumque olidis junctum dispexeris eminus hædis, Id mihi nam spendent scelestorum monumenta meorum, Tum regem precibus, usque memento benignis; Flectetur certe, dicit flexusque ministro; Germanus orat, non fas sprevisse precantem, Hunc hædum niveos quamprimum transfer in agnos, Agnus eat dexter, decoretur vellere pulchro.* Barthius, qui his locis confirmat, damnatorum numeris eximere quos martyres voluerint, penes hos esse futurum, si fides scriptoribus, non alioquin male de religione nostra consultis, sit adhibenda (quod ait se legisse apud amati-simum sibi scriptorem Prudentium in fine Fructuosi et Romani), parum sibi constat, dum lib. viii, cap. 11, notat, Prudentium in fine Romani se hædum junctum hircis a latere sinistro Judicis longius nimia humilitate etiam a vero Mediatore recessisse. Quod si Barthius ita intelligit, penes martyres esse futurum eximere quos voluerint e damnatorum numero, ut hi qui revera damnati jam sunt a pœna damnationis liberentur, neque Prudentii, neque aliorum mentem assecutus est.

flue comm. in Romanum ita Prudentium alloquitur : *Ista sententia, si tua est, Prudenti, vir clarissime, contraria est doctrinae propheticæ... contraria item doctrinae apostolicæ.* Scilicet Fabricius nihil sanctorum merita et preces valere apud Christum putat. Georgius Remus in notis ait : *Sinistrum auctoris timidi nimis ac superstitiosi votum.* Fabricium alioque mentem auctoris parum perspexisse animadvertit Nic. Heinsius. *Distinguendus, inquit, hic locus. Dicit, opare se, ut vel inter hædorum greges statuatur, sed hac conditione, ut et eminus, qualis erit, dignoscereetur, et Romanus pro se oraret, quem a Christo exaudiendum fore certo persuadet sibi.* Mihi hæc interpretatio, quam ad verbum Chamillardus exscripsit, non admodum placet, neque enim Prudentius ullo modo optat inter hædorum greges statui, sed tantum orat a sinistro latere, quem locum ob sua peccata sibi deberi credit, Romani precibus transferri ad dextrum, vel potius orat ne in sinistro latere cum hædis relinquatur, dum oves ab hædis separabuntur. Recte vero inquit Heinsius, non abluere ab hoc Prudentii loco illa Alcimi Aviti lib. iii de Supremo Iudicio : *Tum, cum sincerus pastor discereverit agnos, Hædis disparibus diversa in parte locatis;* et de Laude Virg. (forte alibi) : *Ubi sede superna Humanum in partes dirimet genus arbiter orbis, Agnos dextra lavans lavos contemnet ut hædos;* et Tertullianum lib. iv adversus Marcionem : *Quos in Evangelio Dominus quoque dixit, et hædos Abs ovibus cerni stantes in parte sinistra,* ubi cerni idem est ac discerni. Sed clarius Prudentio favent Juvencus et Eugenius Toletanus. Juvencus in præfat. in libros de Hist. evang. :

Nec metus, ut mundi rapiant incendia secum
Hoc opus : hoc etenim forsam me subtrahet igni
Tum cum flammivona descendet nube coruscans
Iudex altithroni Geulitoris gloria Christus.

162 Eugenii versus, quibus eandem sententiam exprimit, descripsi num. 47 (a).

188. Eandem loquendi rationem alii consequentibus temporibus tenuerunt. Tom. XXXIV Hist. sacr., pag. 440, legitur instrumentum donationis quo Ordonius rex paulo post annum 916 inulta offert pro divino cultu et ministrorum alimentis : cum enim, inquit, *tempore iudicii astantes coram redditor apparuerimus,*

(a) In catalogo bibliothecæ Laurentianæ, tom. I col. 559, Bandinius inter codices mss. recenset Psalterium sæculo VIII exaratum, quod clauditur oratione quadam, cujus inscriptio est : *Hymnus, quem cantavit Gildus rex pro anima patris sui, qui erat in inferno. Quicumque cantaverit singulis diebus per totum annum pro anima amici sui, licet in inferno sit, eruetur, et in regnum Dei duceatur. si autem obliviscatur uno die in anno, ad caput incipiat, et per totum annum adimpleat ea : Ad Dominum cum tribularer, usque Laudate nomen Domini.* Incipit : *Deus summe pacis, et cæli sancte Pater, omnipotens æterne Deus.* Desinit : *Quod ipse præstare dignetur, qui venturus est iudicare vivos et mortuos, et sæculum per ignem.* Hæc oratio stulta est, superstitiosa, vere theologia et doctrinae christianæ contraria, ac nullo modo S. Hermenegildo martyri ascribenda (prout in indice catalogi fieri videtur), cum ante patrem suum Hermenegildus ab eo exstinctus obierit. Huiusmodi ineptissimæ preces ex

A *per intercessu Deo fideliter famulantium qui ex hoc perceperint subsidium, animas corporisque evadere mereamur a VULGARIS, et Averni recessu, atque eruamur ex his qui tristem acceperint censoris repudium, tunc nempe tulti in dextera vellere solatii induti cum mundis adnectere queamus ovibus (sic).* In alio instrument. Ordonii III anno 955 eadem est periodus; sed pro vulgaris legitur vulgalis (b). Ex his aliud instrumentum Fruminii II anno 917 suppleri potuit in sententia fere eadem : *Et in futurum... dexteram promereri, nempe dexteram promereri.* Denique sententia Prudentii, ut ejus hac in re defensionem concludam, prorsus illi similis est quam in prosa aut sequentia missæ defunctorum canimus : *Inter oves locum præsta, Et ab hædis me sequestra, Stans in parte dextra.* Bellarminus, de Purgator. lib. II, cap. 5, plura acute disserit, ut expleret orationem post evangelium in missa de mortuis : *Libera, Domine, animas omnium fidelium defunctorum de pœnis inferni, et de profundo lacu, libera eos de ore leonis, ne absorbeat eas Tartarus, ne cadant in obcurum, etc.* Sed nihil affert quod ad Prudentium transferri non valeat. Ne vero hæc prolegomena longiora quam præstet evadant, cætera quæ Prudentii doctrinae obijciuntur, in commentariis diluentur; nunc alia persequemur.

CAPUT XX.

Ignorantia quorundam qui putarunt ænigma esse interpretationem sacræ Scripturæ, a Prudentio adhibitam in præfatione Psychomachia.

163 189. Pollicitus sum cap. 1, num. 6, me demonstraturum obscuritatem quæ Prudentio obijtur ex antiquitatis ignoratione in qua multi versantur interdum oriri, non ex auctoris vitio, proposito hoc exemplo ex præfatione Psychomachia. Prudentius ea præfatione complectitur historiam ex cap. XIV Genes. vers. 14 (c). Tum, interpretationem allegoricam amplectens, addit vers. 56 : *Nos esse large vernularum divites, Si quid trecenti, bis novenis additis, Possint, figura noverimus mystica.* Mirum quantum hic locus interpretes omnes torserit. Antonius Nebisensis ait : *Tercentum decem et octo. Quid autem numerus ille significet, consulendus esset quispiam Pythagoricus, qui in hujusmodi rationibus numerorum*

verbis quorundam Patrum male intellectis originem suam ducunt, a vulgo et imperitissimis feminis plerumque formatæ.

(b) Hoc vocabulum originem trahit ex vulga, quæ capacitatem vel sinum cum laxitate significat apud Nonium. In Comœdia Dantis notæ sunt *malebolge*, seu *malebolg'e*, et *bolgie* inferorum receptacula et sedes. Hispani balnea calida in civitate Auriensi vocant *burgas*. In Dict. acad. Hisp. etymologia ducitur a sono aquæ ebullientis. Sed non est omittenda origo Latinæ vocis *vulga*.

(c) Quod cum audisset Abraham, captum videlicet Lot fratrem suum, numeravit expeditos vernaculos suos trecentos decem et octo, et persecutus est usque Dan. Et divisit sociis, irruit super eos usque Hoba, quæ est ad levam Damasci. Reduxitque omnem substantiam, et Lot fratrem suum cum substantia illius, mulieraque quoque et populum.

versatur. Sed ego nullum aliud mysterium video per Abraham comites significari, nisi trecentos decem et octo episcopos illos qui in concilio Nicæno interfuerunt, ubi multa de Christiana religione constituta sunt; sed imprimis de fide, qua censetur Abraham; ibi namque symbolum Nicænum est constatum. Giselinus non acquiescit (a). Sichardus vero in eam interpretationem descendit, quam a nemine perspicue traditam putabat (b).

190. Suspicio Sichardum vidisse glossas Isonis, ubi non vestigia tantum, sed ipsa interpretatio clare est expressa. Sic enim Iso in codice Bongarsiano ad vers. 50 præf. : CCCXVIII vernaculi fidem 164 significant quæ in Nicæno concilio est constituta a CCCXVIII episcopis. Sed x ad decalogum, VIII ad octo beatitudines pertinere possunt. Qui his omnibus caret, nunquam ad prædictas beatitudines perveniet. Et ad vers. 57 : SI QUID TRECENTI : Isti trecenti mysterium significant, scilicet crucis. Tau enim, qui figuram sanctæ crucis (supple habet), trecentos significat; si vis scire de decem et octo, lege arithmeticæ minorem numerum intra novem computabis. Id ex codice Widmaniano; at ex codice Bongars. : Significat in templo Constantini CCCXVIII episcopos defendisse Ecclesiam Dei contra hæresin Ariænorum. Chamillardus interpretationem eandem de 318 episcopis sequitur : SI QUID TRECENTI : Hæc duo carmina nihil aliud quam concilium Nicænum explicant, in quo auctoritate episcoporum 318 fides firmata fuit. Ibi namque symbolum Nicænum constatum est. Weitzius tamen et Drusius hæc referunt ad litteram T, quæ species est crucis. Weitzius quidem ad vers. 57 : SI QUID TRECENTI, sententiam Barthii descripsit (c).

191. Quem Barthii locum cum integrum Weitzius dederit, nescio cur illico ad vers. 58 : Figura novennis mystica, iterum ait : Folia Sibyllæ obscurius hoc est, et numeris Pythagoricis abstrusius, quod fere nemo est qui promat, et se Œdipum exhibeat, nisi

(a) Antonius Nebrissensis CCCXVIII episcopis ad concilium Nicænum vocatis hunc numerum applicandum putat; sed non video quid horum mentio ad allegoriam pertineat, quare Œdipum hic aliquem aut Pythagoricum exspecto.

(b) Quid sibi velit mysterium, sic enim Prudentius appellat, trecentorum bis novenorum ab Abraham armatorum, nondum a quopiam, quod modo sciam, traditum est. Suspicio autem concilii Nicæni significationem esse, in quo auctoritate CCCXVIII episcoporum fidei nostræ sunt certa quædam, ut sic dixerim, descripta pomeria, cum antea in incerto pleraque posita, et hæreticorum calumniis exagitata huc illuc pro cuiusque libidine torquerentur. Ut vero in hanc sententiam eam, cum alia, tum maxime vetustissimi exemplaris, quo sumus usi, effecerunt vestigia quædam. Non repugnare tamen, si alio quis referat, quamvis non video quid hic cuiquam in mentem venire possit aliud.

(c) Barthius acutissimum hoc ænigma lib. 1 Abl. crit. c. v. ita explicat : Pro POSSINT legendum ait PROBIANT. Trecenti autem aliud nihil nisi cruce dominicam designant, illi inclusi litteræ, sive elemento græcanico, quo eum numerum exprimere magistri lingue dederunt... Sequitur, ut quid per bis novena intelligendum, apparere faciamus. Notissimum est Θ litteram mortiferam signum prætoris, ut Martialis loqui-

Joannes Drusius lib. 11, Quæst et Respons., cujus verba : Vir eruditus, inquit, qui Prudentium commentario recens illustravit, hic Œdipum aliquem desiderat. Nihil opus Œdipo : ego Darius, si ullum est, ænigma solvam, quod facile intellectu est, si sciamus, Tau litteram referre figuram crucis (d). Superest difficultas, quam affert numerus auctior, QUAM ME NULLUS EXTRICO : si hoc non est, quod suspicor : quia apud Hebræos Tau littera scribitur binis 165 consonantibus, videlicet Th et v, quarum posterior valet sex, existimasse veteres, sicut in Tau ter iteratur centum, sic in Van ter repeli debere sex. Est autem ternus numerus inter mysticos. Ita emergunt trecenti, terque seni vernuli. Cæterum ut nolim hoc posterius pro certo affirmare : ita prius illud, nempe in mente habuisse Prudentium, cum hos versus scriberet, memoratam allegoriam tam certum habeo, quam quod maxime.

192. Clarum est igitur, a Drusio nondum solutum esse ænigma. Et Barthius ipse in gratiam Drusii ad ænigma explicandum aggredi se testatur lib. XXIX, cap. 15 Advers. : In fronte, ait, operum suo: um summi auctores sueti aliquid figere, quod, quam primo aspectu poscere videatur, curom exigat pensiculationem. Sic non sine causa laborum de Republica initium toties mutavit Plato, nec Homericæ duo ingentia volumina unico versu divinæ Æneidos princeps inclusit Maro. Exempla congerere operæ non est. Prudentium vel solum Christianum poetam quis inspezit, cui non fecerit negotium ænigma acutissimum, quod præfationi Psychomachicæ prudens intrusit? Explicat deinde Barthius ænigma in gratiam vel unius Joannis Drusii, viri eruditissimi, qui id numeris Pythagoricis et Silyllinis obscurius pronuntiavit. Negat intelligi posse de 318 Patribus Nicænis, quia figura mystica typum quempiam rei inanimatæ indicat; tum interpretationem addit, quam Weitzius ex alio opere trancripsit. Cum locus, inquit Barthius, hactenus obscurissimus in optimo vate et vivo Dei spiritu afflato omnium ingenia illuserit (c).

tur, esse; quia scilicet inauspicatum mortis vocabulum Θάνατος ab ea incipiat. Jam ne pueris quidem incognitum, idem elementum Græcis novenarium numerum exprimere. Per duo itaque theta, sive novenarios indices, duas mortes et quidem eorum qui cum Tau suspensio Domino obierunt, circumloquitur poeta... Horum latronum cognitio et consideratio magnopere prodest, etc.

(d) Nam eadem (ita pergit Drusius primam ænigmatis partem declarans) in numeris notat trecentos Isidorus de etymologiis : Inter mysticas litteras tertia est Tau, figuram demonstrans dominicæ crucis. Hieronymus in commentariis Ezechielis 1x, 4, antiquis Hebræorum litteris, quibus usque hodie utuntur Samaritani, extrema littera Tau crucis habet similitudinem, quæ in Christianorum frontibus pingitur, et frequenter manus inscriptione signatur. Quod voles, magis rare-scet ex glossa ordinaria; in qua Gen. xiv lxxv, ubi hanc historiam sensu allegorico illustrat, ita legimus : Quisque pro anima sua contra spirituum nequitias bellum gerat cum trecentis decem et octo vernaculis, id est cum auxilio sanctæ crucis. Tæ enim littera, quæ habet figuram crucis, ccc significat.

(e) Teolii interpretatio obscura mihi est, ut nunc quidem legitur. Omnes fere Patres, tam Græci quam Latini, in numero hoc 346 vel 300 rotundo mysterium

193. In his Barthii Drusiique explicationibus prima pars de trecentis, figura crucis indicatis, expressa est non solum in glossa ordinaria ad locum Genesis, sed etiam in glossa Isonis ad Prudentium (a). In altera parte exponenda neque Barthius, neque Drusius satis aliis fecerunt; Drusius neque sibi ipsi, Barthius vero, qui confidentius loquitur, in aliam sententiam abiit lib. XLIII, cap. 7. **166** Nos ait geminae mortis reos esse: ideo duo Θ; respexisse poetam ad duos libros: alterum indicem nostrorum criminum, quem habere Satanam a pluribus traditum; alterum, de quo Exod. xxxii. De militaribus Isidorus 1 Orig., cap. 53: *In breviculis quibus militum nomina continebantur, propius nota erat apud veteres, quae inspiceretur, quanti ex militibus superessent quantique in bello excidissent; T nota in capite versiculi posita superstitem designabat, O vero ad uniuscujusque defuncti nomen apponebatur. Si itaque, a dicit Barthius, veram vitam a vera morte mystica figura, scilicet per crucem Christi distinguere poterimus, satis superque vernularum dirites erimus.*

194. Vere aenigma obscurissimum in Prudentii versibus lateret, nisi alia esset explicatio. Hanc autem dico esse communissimam interpretationem allegoricam, quae adhuc in plurimis Patrum voluminibus occurrit, videlicet cccxviii vernulis Abrahami significari crucem Domini, et duas primas litteras nominis Jesu, ι et η, quia apud Graecos Tau, quae figura est crucis, tercentum, ι decem, et η octo significat, ex quibus summa efficitur cccxviii. Quod attinet ad numerum trecentorum, saepe SS. Patres aiunt eo

quasiierunt, ac vel crucem nomenque Jesus eo significatum fuisse putant, vel Putres trecentum decem et octo in concilio Niceno contra Arium congregatos. Hoc planum est: dominicam vero crucem et nomen, quia T Graecum habet formam crucis, et significat 300, L vero et N decem et octo, exprimunt nomen Jesus Ἰησοῦς. Ita prorsus ille. Sed sciendum litteram A, hoc est L, Graecis pro numero 30 esse; litteram N pro 50, adeoque non intelligi quo pacto significant 18, aut exprimant nomen Jesus. Suspiciandi locus est, Teolii verba ab exscriptore vel typographo esse corrupta, nam digitum in fontes intendit.

(a) Barthius locis citatis allegat etiam Tertullianum, lib. iii in Marcionem: *Ipsa est enim littera Graecorum Tau, nostra autem T, species crucis.* Et carmine 5: *Hoc etenim signo praedonum stravit acervos, Congregatus populo Christi sine milite multo, Tercenteno equite, numerus T littera Graeca est.* Ubi loquitur de Gedeone. Addit Paulinum, epist. 2, de quo postea dicam.

(b) Praeter alios S. Augustinus sermone 56 appendicis: *Gedeon elegit trecentos viros ad praelium, ut ostenderet, non in numero multitudinis, sed in sacramento crucis mundum ab incurso gravium hostium liberari. Trecenti enim in Graeca T similitudinem crucis ostendunt... et quia trecenti secundum Graecum computum crucem faciunt, ita tunc Gedeon in trecentis viris Judaeorum populum de crudelissimis gentibus eripuit, quomodo postea Christus per mysterium crucis totum genus humanum de potestate diaboli liberavit.* S. Ambrosius in Lucan lib. vi, cap. 7, explicans illud Joannis, *Potuit enim venundari trecentis denariis,* ait: *Trecenta autem aera crucis insigne declarant.* S. Gregorius Magnus, lib. xxx Moralium, cap. 47: *Tricenarius numerus in Tau littera continetur quae crucis*

A indicari crucem dominicam, etiam illi qui de historia Abrahami nihil cogitant (b). In cccxviii vernulis Abrahami designari crucem et compendium nominis Jesu, sive duas primas litteras, Clemens Alexandrinus ab aliis jam traditum docuit lib. vi Stromat. pag. 656: *Quemadmodum ergo in astronomia habemus exemplum Abraham, ita etiam in arithmetica eundem Abraham. Cum enim audivisset abductum fuisse Loth captivum, TRECENTIS VERNACULIS suis sibi numeratis, hostes aggressus, vicit maximum eorum numerum. Dicunt ergo dominici quidem signi typum, 167 quod ad figuram attinet, esse elementum, quod significat trecentos: ἰωτα autem et ητα significare nomen salutare, significari ergo eos esse Abraham domesticos, et ei conjunctos, quod ad salutem attinet, qui ad signum et nomen Domini confugerunt, et superasse eos qui ipsos abducebant in captivitatem, et plurimas gentes infideles quae eos sequebantur. Jam vero numerus quidem trecentenarius est ternarius in centenario. Decimus autem sine ulla controversia est undequaque perfectus. Octo autem, qui est primus cubus, est aequalitas in omnibus dimensionibus, etc. Addendum est versioni Latinae, qua utor, Lutetiae Parisiorum 1647, *trecentis vocatur et octo vernaculis, nam Graeco est τμή (c).* S. Ambrosius lib. i de Abraham, cap. 5: *Numeravit autem (Abraham) trecentos decem et octo, ut scias non quantitatem numeri, sed meritum electionis expressum... Trecentos enim T Graeca littera significat, decem et octo autem η exprimit. Fidei ergo merito Abraham vicit, non populoso exercitu. Alii legunt, summa η exprimit nomen fidei; alii, summa Jesu exprimit nomen. Et in**

speciem tenet. Cui si super transversam lineam id, quod in cruce eminent, adderetur; non crucis species, sed ipsa crux esset. Quia ergo iste trecentorum numerus in Tau littera continetur, et per Tau litteram, sicut diximus, species crucis ostenditur, non immerito in his trecentis Gedeonem sequentibus illi designati sunt quibus dictum est: *Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me.* Isidorus in Genes. vii: *Potest quidem et in trecentis cubitis (arcæ) signum ligni passionis ostendi. Ipsius enim litteræ T numerus crucis demonstrat signum, etc.*

(c) Clemens Alexandrinus epistolam Barnabae, sive alterius sub Barnabae nomine, saepe allegat. In hac epistola eadem interpretatio invenitur, quamvis minus bene ad historiam circumcisionis referatur: *Discite igitur, filii, de omnibus abunde. Abrahamus, qui primus dedit circumcisionem, in spiritu prospiciens in Filium (rectius in Jesum, ut in versione Latina legitur) circumcidit, accepto trium litterarum documento: narrat enim Scriptura, quod Abrahamus viros e domo sua decem et octo et trecentos circumcidit. Quae ergo illi in hoc data est cognitio? Discite: primo DECEM ET OCTO, dein TRECENTOS: DECEM autem et octo exprimuntur per ι (decem) η (octo): habes initium nominis Jesu. (Ita hanc periodum interpungo, alii aliter.) Quia vero crux in figura litteræ T, quae designat numerum ccc, habitura erat gratiam, ideo ait, ET TRECENTOS. Ostendit itaque Jesum in duabus litteris, et crucem in tertia. Scit hoc, qui insitum donum doctrinae suae posuit in nobis. Nemo magis germanum a me accepit sermonem; sed scio vos dignos esse. Legi possunt notae Hugonis Menardi, Joannis Davisii, Joannis Baptiste Cotelerii, Eduardi Bernardi, et editionis Oxoniensis in hunc locum.*

prologo ad lib. 1 de Fide: *Nosti enim, fide magis imperatoris quam virtute militum, quaeri solere victoriam. Nam et Abraham trecentos decem et octo duxit ad bellum, et ex innumeris tropaea hostibus reportavit; signoque dominicae crucis et nominis... ultus est proximum, etc.*

195. His accedit Eucherius in commentario ad Genesin, quem laudat S. Isidorus Hispalensis in lib. de Viris illustribus: *Quod vero ille (Abraham) non in multitudine nec virtute legionum, sed tantum in trecentis decem et octo comitantibus, adversarios principes debellavit: jam tunc in sacrae crucis figuram, quae per tau, litteram Graecam, et Jesu nomen, qui iota et theta Graecis characteribus scribitur, qui Salvator interpretatur, in numero trecentorum decem et octo exprimitur: quod nos Christi passio liberaret a dominatu quinque carnalium sensuum, qui 168 nos antea variis vitiis captivantes exsuperaverant. Ubi postexprimitur suppleendum est imaginabatur, quo nos, etc. S. Isidorus in Genes., de Victoria Abrahæ cap. 11, repetit locum Eucherii cum aliqua varietate in postrema editione Matrit.: *Jam tunc in sacramento crucis (cujus figura per Tau litteram Graecam numero trecentorum exprimitur) imaginabatur, quod nos, etc. Ex quo Rosweyodus ad epist. 2 Paulini restituit in Eucherio imaginabatur. Sed praeterea in Eucherio legendum est, qui iota, et ita, aut eta Graecis characteribus. Rosweyodus scribit, qui per i et η Graecis characteribus. S. Maximus Confessor tom. I edit. Paris. opera P. Francisci Combefis, pag. 170, inter quaestiones in sacr. Script.: *Quo typo (crucis) cum ejus nomine qui propter nos in illo affixus est, fortean fretus magnus patriarcha Abraham, cum trecentis decem et octo (hoc est, figura et nomine Jesu) adversarias potestates regum symbolo designatas, educens profigavit. Moris enim Scripturae est, ut ex elementorum quoque figuris, suum ipsa scopum, purgatis ut hoc consequamur, non raro manifestet. Faustus Rhegiensis lib. de Spiritu sancto: *Sacer numerus dictus, quia trecenti in aera sive supputatione signum crucis, decem et octo vero Jesu adorandum nomen ostendunt. Et in epistola de Poenitentia ad Felicem PP., et Patricium eandem interpretationem sequitur, et ad pugnam cum vitiis transfert, Prudentium imitatus: *Et ideo sicut pater fidei Abraham quinque illos reges in trecentis decem et octo, mysterio intra litteram latente, devicit: ita et nos contra hos principales vitiorum duces in Jesu nomine et crucis signo (hoc enim utraque aera exprimitur) dimicemus. Ita legitur in raro opere, Veterum aliquot Galliae theologorum*****

(a) De reliquo Barthius, lib. xxix Advers., cap. 15, putavit denique, probabilem esse interpretationem Paschasii in praefat. lib. de Spiritu sancto, ubi simul cccxviii Patres Nicænos nominat, et per numerum trecentorum cruce, per decem et octo vero primas litteras nominis Jesu apud Graecos intelligit. Ita ait Faustus Relensis, quem supra laudavi, sive potius, ut Barthius aliique volunt, Paschasius post S. Ambrosium lib. 1 de Fide, cap. 18: *In quibus etiam verbis trecentorum decem et octo sacer numerus sacerdotum Arii ac Macedonii damnavit errores... Nam etsi ex*

scripta. Parisiis, 1585, quod exstat apud cl. Giovannazium. Hincmarus Rhemensis, in responsione ad quorundam quaestiones: *Cur in quodam scripto posuerit mysticam Nicænam synodum, plura habet de hac eadem interpretatione, ubi docet, in libris Graecorum et Latinorum per notas scribi nomina, quae interdum prima, et novissima, et virgula superposita in dexteram aequae veniente a sinistra, ut ΙΣ, ΝΑ, ΒΑ, interdum autem prima, et media, et novissima notantur littera, et virgula superposita in dexteram aequae veniente a sinistra, ut ΧΡΣ, ΔΝΣ. Non dissimili modo rem explicat Rupertus Tuitiensis lib. v in Genesin, cap. 15, qui notat nomen Jesu cum I et H superposita linea efferri in gignendi casu, ut numerus xviii compleatur. Alii advertunt veteres solitos fuisse nomina propria per duas primas litteras significare, ut CN, Cneus, TI., Tiberius.*

196. Eandem allegoriam attigerat S. Paulinus in epist. 2 ad Severum prope finem: *Sed sicut ille (Abraham) non multitudine, nec virtute legionum, sed jam tunc in sacramento crucis, cujus figura per 169 litteram graecam T numero trecentorum exprimitur, adversarios principes debellavit: cujus mysterii virtute, trecentis in longum texta cubitiis, superavit arca diluvium, etc. Recte notat Rosweyodus, Eucherium et Isidorum hæc in commentaria sua transulisse, Eucherium etiam numerum 18 explicuisse, quem Paulinus hic præterit, nisi membrum hoc omissum fuerit a librariis ob difficultatem Graeci numeri i et η, quod nominis Jesu compendium est. Probabilissimum id mihi videtur: nam et in Eucherio librorum nota errorem, et in Ambrosio magnam varietatem lectionum ob difficultatem Graeci numeri i et η. Rosweyodus ipse aliter legendum ait locum Ambrosii, de quo paulo ante, nempe: *Trecentos enim T Graeca littera significat, decem et octo autem summam η exprimit nomen. Paulinum hoc loco respexisse ad Prudentium judicat Barthius. Sed nihil est necesse ut Paulinus Prudentium, aut Paulinum Prudentius respexerit. Patebat enim interpretatio a precedentibus jam pridem tradita (a). Quamvis autem nonnulli in numero cccxviii Patrum Nicænorum mystice intelligant cruce dominicam, et nomen Jesu, tamen expositio allegorica cccxviii vernaculorum Abraham etiam ante concilium Nicænum ad cruce ipsam dominicam, et primas litteras nominis Jesu referebatur, quam alii Patres post concilium secuti sunt. Nec dubito quin majori diligentia plura adhuc exempla congeri possint. Sed quæ attuli satis sunt superque ut quivis**

hoc numero paucorum fragilitas declinavit, universalis tamen numeri mysterium non resolvit. Et ideo sacer numerus diximus, quod trecenti mera supputatione Graeca signum crucis, decem et octo vero Jesu adorandum nomen ostendunt. In hoc ergo numero atque mysterio in quo et sanctus Abraham de innumerabilibus genibus triumphavit, seniorum pietas hostem fidei sub una Patris, et Filii, et Spiritus sancti prædicatione confudit. Hæc ipsa minus correctæ inter Fausti opera leguntur.

sine Sp' pinge et OEdipo intelligat quid exprimere A
vuluerit Prudentius, cum exposita historia de victo-
ria Abrahami addidit :

Nos esse large vernularum divites,
Si quid trecenti, bis novenis additis,
Possiut, figura noverimus mystica.

CAPUT XXI.

*Fidei catholicæ et Ecclesiæ catholicæ appellatio quantum
Prudentio aliisque antiquis Hispanis debeat.*

170 197. Sæpe Prudentius, repugnante quanvis
metro, *catholicæ* vocem in suis carminibus usurpavit,
non illa communi significatione qua *catholicus* sonat
universalem, sed hac magis propria qua *catholicus*
dicitur qui non est hæreticus, et prout ab eo discer-
nitur. In præfat. omnium operum, vers. 59: *Pugnet
contra hæreses, catholicam discutiat fidem*. Peristeph.
hymn. 11, vers. 24: *Munere ditatum catholicæ fidei
et paulo post exponit quid sit catholica fides,*
vers. 30:

Catholicis reddite vos populis.
Una fides vigeat, prisco quæ condita templo est,
Quam Paulus retinet, quamque cathedra Petri (a).

Apoth. vers. 2: *Ne dira relatu Dogmata catholicam
maculent male prodita linguam*. Ibid., vers. 291: *Hæc
tu si dubitas nati mysteria Christi, Perdite, catholica
nones de plebe*. Psychom. vers. 107: *Catholico in tem-
plo divini fontis ad aram Consecrat*. Præf. 1 in Sym.,
vers. 59: *Catholicam puppem*. Vox quidem *catholicus*
a primis sæculis Ecclesiæ adhiberi est cœpta apud
Irenæum, Clementem Alexandrinum aliosque; sed
hanc peculiarem significationem qua hæretici a
catholicorum numero excluduntur, nulli aut prius aut
illustrius expresserunt, quam Hispani scriptores.

198. In concilio Eliberitano canon est 16: *Hære-
tici si se transferre noluerint ad Ecclesiam catholicam,
nec ipsi catholicas dandas esse puellas*. Ab hoc canone
reliqua, vel generalia vel provincialia, concilia acce-
pisse, quæ hujusmodi matrimoniis aditum præclu-
serunt, notavit Ferdinandus Mendoza lib. 11 de Con-
firm. Concil. Eliberit. Pacianus Barcinonensis epi-
scopus, cujus filio Dextro S. Hieronymus **171** suum
scriptorum ecclesiasticorum catalogum inscripsit,
sub Theodosio principe ultima senectute mortuus,
castitate et eloquentia, et tam vita quam sermone
clarus a S. Hieronymo dicitur. Is epistolam adversus
quemdam Novatianum de catholico nomine scripsit,
de quo nomine Novatiani controversiam excitarant. D
*Si bonum, inquit, nomen est, non recipit odium; si
malum, caret invidia... Sed sub apostolis, inquit,
nemo catholicus vocabatur. Esto, sic fuerit, vel illud*

(a) In hac fidei catholicæ descriptione observanda
est accurata loquendi ratio qua utitur poeta theolo-
gus. Nominat enim Paulum et Petrum, sed soli Petro
cathedram tribuit. Et ubique sui similis in Laurentio,
vers. 460: *Alter vocator gentium, Alter cathedram
possidens Primam, recludit creditas Æternitatis januas*.
Pariter in præf. lib. 1 contra Sym., quæ est de S.
Paulo: *Paulus, præco Dei, qui fera gentium Primus
corda sacro prodromit stylo*. At de S. Petro in præf.
lib. 11: *Simon, quem vocitant Petrum, Summus disci-
pulus Dei*. In hoc argumento erudite, ut solet, ver-
satus est V. C. Franciscus Antonius Zacharias in
dissert. de Primatu S. Petri, Romæ, 1776.

*indulge. Cum post apostolos hæreses exstitissent'....
nonne cognomen suum plebs apostolica postulabat, quo
incorrupti populi distingueret unitatem?... Ejo forte
ingressus populosam urbem hodie, cum Marcionitas,
cum Apollinariacos, Cataphrygas, et Novatianos, et
ceteros ejusmodi comperissem, qui se Christianos vo-
carent, quo cognomine congregationem meæ plebis
agnoscerem, nisi CATHOLICA diceretur? Plura alia ad-
dit egregia, sed illud non omitendum quod in mul-
torum libris repetitur: Nec tamen æstus, frater;
CHRISTIANUS MIHI NOMEN EST, CATHOLICUS VERO COGNOMEN.
Illud me nuncupat, istud ostendit; hoc probor,
inde significor. Nihil potuit dici luculentius.*

169. Codicis Theodosiani titulus est in lib. XVI:
De fide catholica. Theodosius noster, præclarissimus
imperator, ad populum urbis Constantinopolitanæ
legem secundam ejus tituli 4 anno 380 tulit in hæc
verba: *Cunctos populos, quos clementiæ nostræ regis
temperamentum, in tali volumus religione versari quam
divinum Petrum apostolum tradidisse Romanis religio
naque nunc ab ipso insinuata declarat, quamque ponti-
ficem Damasum sequi claret, et Petrum Alexandriæ
episcopum, virum apostolicæ sanctitatis: ut secundum
apostolicam disciplinam evangelicamque doctrinam,
Patris, et Filii, et Spiritus sancti, unam deitatem sub
parili majestate et sub pia trinitate credamus. Hæc
legem sequentes CHRISTIANORUM CATHOLICORUM NOMEN
JUBEMUS AMPLICTI: reliquos vero dementes, vesanosque
judicantes, hæretici dogmatis infamiam sustinere, nec
conciliabula eorum ecclesiarum nomen accipere, divina
primam vindicta, post etiam motus nostri, quem ex celesti
arbitrio sumpserimus, ultione plectendos*. Justinianus
hanc legem primam esse voluit sui codicis, ac tituli
primi: *De summa Trinitate ac fide catholica*, ubi etiam
nomina imperatorum Gratiani, Valentiniani et Theo-
dosii præmittantur, tamen a solo Theodosio Magno
latam eam fuisse legem constat ex codice Theodo-
siano et commentario Gothofredi. Obiter animal-
verto, *intolerantiam* illam religionum, quam novato-
res aliqui vocant, et sæculis barbaris natam clami-
tant, ab ipsis primis Christianis imperatoribus fuisse
edictis solemnibus stabilitam; quam qui nunc tueri
velit, auctoribus non levibus, et haud scio an gra-
vissimis **172** uti poterit, bello et pietate insignibus,
Constantino, Theodosio, aliisque antiquis imperato-
ribus; quorum leges adversus paganos, hæreticos,
Judeos, constant ex Historia ecclesiastica, et ex
codice Theodosiano toto lib. XVI, quibus adli pos-
sunt aliæ ex codice Justinianæo (b). Alia leviora non

(b) In cod. Just. leg. 2, tit. 1, ex constitutione
Theodosii Magni: *Nullus hæreticis mysteriorum (ali-
ter, sed minus bene ministeriorum) locus, nulla ad
exercendam animi obstinatoris dementia pateat occa-
sio*. Leg. 3 ejusdem tit. scripta hæreticorum, nomi-
nati Nestorii comburi jubetur: *His qui talia scri-
pta, aut libros habere, aut legere sustinuerint, ultimum
supplicium experturis*. Lib. 1, tit. 5 de Hæreticis et
Manichæis, leg. 2: *Hæreticorum vocabulo continentur,
et latis adversus eos sanctionibus succumbere debent,
qui vel lvi argumento a judicio catholicæ religionis, et
tramite detecti fuerint deviare*. Leg. 5 sectæ viginæ
novem hæreticorum, quæ sigillatim recensentur.

bor : hæc quæ deprompsi abunde probant A itoque regis, regniq;e catholici titulum fuisse attributum, cum præ cæteris egregiam fidei usque catholicæ appellationem antiquitus illu- t : ut nihil nunc dicam, Recaredum a concilio III fuisse regem catholicum acclamatum, magis ad rem pertinet in Hispania maxime perpetuum esse hæresi indictum. Neque im- prudentius noster, qui huic disputationi cau- dit, a Christophoro Brower in notis ad Ve- l. v, pag. 141, appellatur castissimus et vere us CHRISTI VATES.

CAPUT XXII.

insignes trajectiones quorundam versuum Prudentii in examen revocantur.

pe accidit, ut librorum incuria in codi- B fectiones verborum et versuum irrepserint, icl solent non sine aliqua utilitate animad- et singula verba suis locis restituere. In Prudentio duo ponam illustria, alterum etione Barthii, alterum ex conjectura cl. is Giovenazzii. Barthius lib. v, cap. 21 ex scheda membranacea ms. in Eulaliæ notat, a versu 56 manifestam esse traje- duorum versuum, quam, inquit, cum corri- tæ schedæ debeamus, 173 vel sola ea ope t ejus ratio habeatur. In omnibus editis et d. quos ego quidem excussi et alii inter- derunt, ita leguntur illi versus : Sic habuit patrum Turba columniferum radium : Scin- tenebrosa potens Nocte viam face perspiciua C , intereunte chao. Non aliter pia virgo viam ita diem meruit, Nec tenebris adoperta fuit, moptica cum sugeret, Et super astra pararet gradu cita pervigili, Millia multa prius perat plaga pandat Eoa polum, etc. Restitutio me- ex Barthii scheda hæc est : Præstitit, in- hao, Nec tenebris adoperta fuit, Regna Ca- m sugeret, Et super astra pararet iter. Non virgo viam Nocte secuta diem meruit. Illa pervigili, etc. Ait Barthius duorum ver- spositionem peperisse difficultatem, trans- vero Ægypti congruere fugæ puellæ, nam plium plerique Christiani tenebras intelli- Gaudentius, tract. 1 et 2.

emini mirum videri debet, hujusmodi tra- D contigisse in omnibus aut fere omnibus ribus. Scaliger in præfatione Maniliana ad editionem carminum Manilii advertit inu- anda, trajectionemque non solum unius, sed ioruna versuum in Manilio. Barthius ipse lib. 28, in opere Chalcidii vitium trajectionis, corrigendæ, observavit, ut alios præteream. ostra restitutionem approbat codex ms. a

in Romanum locum convenire et morari nuntur ; Manichæis etiam de civitatibus pellendis, supplicio tradendis, quoniam his nihil relin- loci est, in quo ipsi etiam elementis fiat in-

Barthio allegatus. Si cui tamen Barthii fides in mem- branis citandis fluxa videatur (de quo vide num. 94), nihilominus prudenti hominis docti conjectura lice- b t restitutionem sustinere. Non negaverim aliquo commodo sensu lectionem veterem posse retineri, quam ipse quoque propter codd. vett. auctoritatem sequar : sed certe versibus ex Barthii scheda, vel o- inione restitutis congruentior explicatio reddi po- terit, quam sit interpretatio Chamillardii : Ita olim Deus noctu ignea columna, cujus candor eximius su- gabat tenebras, Israelitis, claris patriarcharum nepoti- bus, viam commonstravit. Eulalia igitur, dum media nocte iter facit, ut ex hoc mundo exeat petatque cœ- lum, clara veluti diei luce convestitur, nihilque videt tenebris nigrescere. Versus autem, Et super astra pa- raret iter, intelligendus esse videtur de itinere quod noctu populus Israeliticus peragebat (a).

202. Alter locus est, quem trajectionis vitio labo- rare conjicit 174 cl. Giovenazzius, in Passione Vin- centii, vers. 37 et seq. : Nos lucis auctorem Patrem, Ejusque Christum Filium, Qui solus ac verus Deus, Datiane, confitebimur. Putat Giovenazzius legendum, Nos lucis auctorem Patrem, Qui solus ac verus Deus, Ejusque Christum Filium, Datiane, confitebimur, cujus verba ex ms. commentario in hymnum S. Hilarii, Hymnum dicat turba fratrum, hoc loco insererem, nisi ipse intercessisset. Rationes multas offert ex anti- quitate petitas. Duo tamen admonere juvabit : al- terum, posse quidem hos versus Prudentii, prout in libris editis et mss. leguntur (et a nobis quidem le- gentur, ne a nostra regula recedamus), ad divinita- tem Jesu Christi comprobendam produci : sed tot aliunde esse in Prudentio hujus veritatis catholicæ clarissima argumenta, ut minime esset dolendum, si versus illi aliter ordinati in hujusce rei confirmatio- nem aff- rri amplius non possent. Præterquam quod recte Giovenazzius arguit, ex hoc solo Prudentii versu, Ejusque Christum Filium, non solum sententia, sed verbo etiam divinitatem Christi comprobari : nam verus Filius Dei, necesse est sit Deus. Alterum, non esse mirandum si in Prudentii carminibus tra- jectio aliqua minus congruens consentientibus omni- bus quos hactenus videre licuit codicibus mss. fuerit invec- ta, cujus vitium fortasse aliquando detegatur. In Apoth. vers. 248 : Perquam ridiculum dicam, quanta consensione omnium editorum, et plurim mss. hic versus ante Heinsium fuerit transpositus. Major in re tenuiore fuit gloria Latini Latini. In præfatione libri i adversum Symmachum, vers. 74, omnes edi- derant, Spes insucta subit, serpere flexibus, Et vibrare sagax eloqui caput. Latinius, trajectionem litterarum odoratus, seps restituit, plaudentibus et sequentibus omnibus. Chamillardus hanc restitutionem Sirmondo ascribit, Heinsius aut ita castigandum jam pridem

(a) Exod. xiii, 21 et 22 : Dominus autem præcede- bat eos ad ostendendam viam per diem in columna nubis et per noctem in columna ignis, ut dux esset i ineris utroque tempore. Nunquam defuit columna nubis per diem, nec columna ignis per noctem, coram populo.

monuisse Latinum Latinium, Jacobum Sirmondum et Laurentium Pignorium. Ego quidem plurimum facio cum Sirmondum, tum Pignorium: sed ut gloria ejus castigatio Latinio debita cum his aliqua ex parte communicetur, oporteret demonstrare nihil eos audivisse de correctione Latini, qui longe ætate præcessit. Percrebuit autem ea fama multorum sermonibus circa annum 1581; nam Latinus ænigma condidit ad cardinalem Guilielmum Sirletum, quod, quia nondum editum puto, hic referam ex schedis mss. apud cl. præsulem Reggium.

Si cui, quæ fuerat procerum obsignata tabellis
In manibus spes certa diu, conversa repente

175 Serperet, inque sinu latebras fera quæreret aspis,
Quis non horrendi subitque pericula casus
Si sanus reputet, miseratus defleat? atque
Vix fieri potuisse putet quin protinus omnes
Corporis atque animi vires, roburque superbum
Quamvis magnanimo caderent? Audentior ergo
Solutus ego intrepidus monstrum complector anicum,
Spemque valere simul jubeo; usurpataque furtim
Jura aliena suis extemplo reddere rogo.
Quid velit obscurum, Sirleti, ænigma, resolvo.

Tum subjicitur epistola data 12 Octobris 1581, quæ typis jam est vulgata. Deinde hoc epigramma, quo etiam ænigma explicatur:

Forte sub obscura saris Prudentius umbra
Texerat ingenti dra venena tal,
Symmachæ, splendore o nimium confise superbi
Noninis, et clari viribus eloqui.
Nescius historiam antiquarius, et simul audax
Grammaticus sæpe sibi locat in solio.
Sæcula perque novem tenuit male conscia furti,
Ipsa licet non fur, spes aliena tamen.
Exsulis est ausus causam defendere nemo,
Nemo quiritanti ferre rogatus opem.
Divino tandem perfusus lumine mentem,
Injustum aspiciens exsilium miser!
Sæpe jubeo ire foras, et sedem reddere sæpi,
Nullus metuens acre supercilium.

Sequitur Julii Jacobonii divinatio, qui ænigma explicabat de spe, quæ Latinium jam senem sefellerat: alii aliter interpretabantur. Anno 1594 editæ sunt Romæ

(a) Syllabæ quæ male a Prudentio corripuntur, ex Chamillardo: syllaba I in ænigma, Apoth. vers. 331; 3, *alloyphylus*, Hamart. vers. 500; 2, *Arius*, Psych. vers. 794; 1, *Beryllus*, Psych. vers. 885; 3, *calceamentum*, Peris. hymn. 6, vers. 74; 3, *Chalcedon*, Psych. vers. 857; cui, monosyllabum, Cath. 3, vers. 167; 2, *dæmon*, Sym. 2, vers. 888; 2, *dispar*, Hamart. vers. 26; 2, *clutus*, Peris. 5, vers. 562; 3, *energima*, Apoth. vers. 400; 1, *enervatus*, Sym. 2, vers. 143; 2, *eremus*, Psych. vers. 371; 1, *ho*, Peris. 13, vers. 59; 1, *ganeo*, Hamart. vers. 322; 1, *hæresis*, Psych. vers. 710; 2, *idolium*, Apoth. vers. 186; 2, *idololatra*, Hamart. vers. 401; 2, *idolum*, Psych. vers. 379; 2, *imbecillus*, Apoth. præf. 2, 31; 2, *impar*, S. 1, vers. 168; 3, *involutum*, S. 1, præf. vers. 54; 4, *Lacedæmon*, S. 11, vers. 247; 2, *mathesis*, Sym. 11, vers. 478; 2, *phrenesis*, Hamart. vers. 125; 2, *poësis*, S. 11, vers. 52; 1, *pugillaris*, Peris. 9, vers. 15; 3, *Pyreneus*, Peris. 6, vers. 147; 3, *quadrupes*, Apoth. vers. 212; 2, *romphaealis*, Cath. 7, vers. 93; 1, *rubigo*, Psych. vers. 105; 1, *socors*, Cath. 1, vers. 35; 1, *sphæra*, Apoth. vers. 210.

Syllabæ quæ male producuntur: 1, cui, dissyllabum, Hamart. vers. 105; 2, *Cyaneus*, Psych. vers. 859; 2, *delibutus*, Psych. vers. 312; 1, *Duita*, Hamart. præf. vers. 37; 2, *hecatombe*, Per. 10, vers. 1051; 2, *margarita*, Psych. vers. 874; 2, *redimitus*, Psych. vers. 688; 2, *Sardinia*, Sym. 11, vers. 945; 1, *smaragdinus*, Psych. vers. 863; 2, *sophia*, Sym. 1,

Josephi Castalionis variæ lectiones, non semel deinde recusæ, ubi cap. xii hæc lectio ex Latinio produci-
tur, et præfertur alteri *spes*, exstanti etiam in codice miræ antiquitatis, quem Federicus Rainaldus emptum in bibliotheca Vaticana collocaverat. Videri etiam possunt, quæ in Bibliotheca selecta Latini ex Ulyssæ Aldrovando, aliisque annotantur. Weitzius tandem in Egmondano codice reperit, *Sepe insueta*.

CAPUT XXIII.

Peccata metri Prudentio objecta. Opusculum ms. Ludovici Cavalli contra Hymnos Breviarii Romani rejellitur.

176203. Cum passim Prudentius in metri regulas dicatur peccasse sive ex ignorantia, sive ex negligentia, plura ego collegeram, non tam ut eum defendere, quam ut rationem præscriberem qua Patrum Ecclesiæ carmina sanari valeant, observata veterum consuetudine, non corrumpi, quod a multis factum esse constat. Sed ex ingenti silva pauca seligam; eaque potissimum quæ ad Prudentium magis pertinere videbuntur, explicabo meliori ordine, quo res multum inter se connexæ atque implicatæ possint digeri. Ex quibus tamen non difficulter compendium artis poeticæ ecclesiasticorum poetarum primæ ætatis possit adumbrari. Chamillardus in limine sue editionis catalogum exhibuit syllabarum, in quibus erravit Prudentius, quem hic subjiciam, aliis ex Cellario additis (a).

177201. Cellarius præterea notat Prudentium es finita per is formasse brevitatis causa, ut famis C recto casu, *luis, pubis*; verba secundæ quasi a foris tertia corripuisse, *extorque, percense, collucis*. Frequentius etiam Prudentio quam aliis esse, brevem in fine producere propter sequentis vocis geninam consonantem, ut Cath. 7, vers. 152 et sæpe alias. Casaubonus, comment. in Trebellium, pag. 211, af-

vers. 34.

Eadem quantitate usus est Prudentius dum hæc ipsa verba repetit, nimirum: *Alloyphylus*, D. v. 71; *dæmon*, Per. 2, 505; et ibid. 10, 1038; *dispar*, Ham. 775; *enervans*, C. 8, 64; *eremus*, C. 5, 89, D. 45; *ham*, etc., Per. 6, 83; S. 1, 223; Per. 10, 855; *ganeo*, Ps. 343, H. 322; *hæresis*, C. præf. 39, H. 64, Ps. 710, 725, D. 72; *idolum*, passim; *imbecillus*, C. 4, 2; 11, 99; 12, 207; Per. 10, 721, C. 7, 90; *impar*, P. 10, 565; Ps. 349; *involutum*, C. 5, 36; H. 863; *mathesis*, Sym. 11, 893; *socors* et *socordia*, Per. 10, 810; A. 126; de cui dicam postea; *Cyaneus*, Per. 12, 41; Sym. 1, 502; *margarita*, P. 10, 648; *sophia*, C. 1, 34.

His alia addit Cellarius: *Asclepiades*, a 2 longo, Per. 10, vers. 42, 108, 592, 548, 687, 921; *charisma*, a 1 longo, Ap. præf. 1, 11; S. 11, 94; P. 13, 61; *idolum*, i 2 brevi, P. 11, 52; A. 186; S. 1, 611; 2, 79; *Iesus*, eliso i primo, P. 756; A. 417; Ps. 777; D. 142; C. 181; A. 222, 502, 770; D. 102, C. 7, 178; 12, 173; A. 935, 492, 1058; Per. 6, 74; *Hadrianus*, a 2 brevi, S. 1, 274; quod tamen produxit Per. 12, 61; *homo*, prima longa; *Marcion*, i longo, H. præf. 36; H. 56, 124, 129, 502; *Paracletus*, i brevi, C. 5, 160; Per. 10, 430; *Magia*, i longo, S. 1, 89; *utraque*, plur. a longo, C. 10, 5; P. 3, 80; Ap. 520, quo in versu male Chamillardus in indice ait, *utraque* esse in ablat. sing.

imbecillus corripuit. Cur reprehenditur a Vossio lib. II Gram., cap. 17, Chamillardo aliisque? Nam *imbecillum* formatur a *baculo* seu *bacillo*, quasi sine baculo. Dicunt, Horatium et Lucretium in hexametris produxisse. At in hexametris necessitate metrica debuit produci. Itaque Beermanus, de Origin. ling. Lat., verbo *Baculus*, potius accusat Horatium, quod posthabita origine produxerit, nisi excusetur per figuram, qualis in reliquis, exemplumque 182 Prudentii et I. C. Scaligeri, qui corripuerunt, producit. In *involucris* a corripuit Prudentius. Cur reprehenditur? Aiunt esse ab *involutum*, et Prudentium deceptum, quasi putaverit esse a *rotucris*. Quid si derivetur ab *involve*, ut nonnulli suspicantur, et dicatur *involutum* quasi *involutum*, extrito v consonante (a)? At *involutum* dictum ab *involve* sive *involvendo* comprobat Iso in glossis ad vers. 36 hymni 5 Cath., *Ne sanctum involucris pollueret locum. Calceamentis avolvendo*. Hæc origo quidem mihi non placet: sed consuetudo veterum certa est, ut corripent etiam *simulacrum*, *lavacrum*, quod ex Prospero Aquitanico aliisque incerti auctoris versibus Fabricius observat in ind. poet. Christ. Cl. Teolius testatur, apud S. Prosperum carm. de ingratis occurrere *involutis* penultima correpta: locus mihi quaerenti non occurrit. In vet. codd. reperio scriptum *involuta*, quasi ab *involutum*. Notatum ab aliis non invenio, Prudentium corripuisse a primum in *lugubri* vers. 79 hymni 9: *Sol refugit, et lugubri sordidus ferrugine*. Contra sunt optimorum poetarum exempla, et in *lugeo* u est longum. Nihilominus cum syllabarum quarundam varia fuerit, et communis quantitas, et sæpe derivata declinent a sua origine, non statim erroris arguendus est Prudentius, sed vel ejus exemplo defendi poterit, saltem eo tempore quo scripsit,

(a) Ricciolius in Syllabis controversis ita defendit Prudentium: *Qui putant formari ab involutum succensent Prudentio penultimam corripenti; sed si quamprimum formari potest ab involvo, ut a molo, molocrum, et a polluo, pollubrum, non est necesse derivari ab involutum. Neque tam perperam de Prudentio existimaverim, ut putem similitudine deceptum ab adjectivo, involucris, quod significat tardum: imo potius hinc ejus opinionem firmaverim, si involucrum dictum suspicer eo quod involucrum reddat, quem involverit. Sed hæc mera suspicio esto.*

(b) In *palus* esse u longum etiam grammaticorum veterum regulæ tradunt, nunc quia scimus illud positum breve ab Horatio in Arte poetica,

Regis opus sterilisve diu palus, aptaque remis,

commune esse prosodiæ auctores docent. Fac perisse illum Horatii versum: damnaretur Prudentius, ejusve æquales, qui ea syllaba brevi usi fuissent, quamvis Horatianum versum ipsi vidissent. Quot carmina antiquorum poetarum legerit Prudentius, quæ nobis tempus invidit!

(c) Ut Ovidius lib. IV de Ponto, elegia 12, qui *Tuticanum* in versum venire posse negat, et tamen cum Iudeus bis inducit:

Et pudeat, si te qua syllaba parte moratur,
Arcius appellem. Tuticanumque vocem.
Nec potes in versum Tuticani more venire,
Fiat ut e longa syllaba prima brevis.

A corripui potuisse u primum in *lugubre*; quod etiam corripuit S. Damasus in versibus de S. Agnete:

Fama refert sanctos dudum flevisse parentes
Agnetem, cum lugubres cantus tuba concrepuisset (b).

Huc fere revocari possunt in Prudentio *propola* prima producta (quæ vox abest ab indicibus Chamillardii, et Cellarii), *berillus*, *calceamentum*, cui, *pugillaris*, frustra a brevi, *dispar*, *ganeo*, *impar*, *Pyreneus*, *delibutus*, *smaragdinus*, *charisma*, *redimitus*, quamquam in *redimitus* cum sæpius i primum corripuerit, semel tantum 183 produxerit, in codd. pro *coronatus* irrepsisse *redimitus*, haud levis est conjectura. In *berillus* e corripuit etiam Venantius Fortunatus lib. III Vitæ S. Martini:

B Quæ palla ex humeris mixto Chrysopræ berillis
Ita lego. Alii male, mixto Chrysopraso, vel Chrysoprasoberillis.

210. Quarta est regula. In nominibus propriis magna fuit veterum poetarum licentia, sive quia quorundam erat opinio, communes eorum esse syllabas sive aliorum exemplo: multo vero magis in nominibus quæ a gentibus exteris et barbaris accipiebant. Huc pertinent *Allophylus*, *Lacædemon*, *Pyreneus*, *Cyaneus*, *Sardinia*, *Aclepiades*, *Hadrianus*, *Arrius*, *Marcion*, *Marcionita*, *Jesus*, et alia Hebræa, quamquam ex his pura possunt alia et meliori ratione defendi, ut *Hadrianus*, *Marcionita*, *Jesus* per synæresin. Scio nonnullos poetas veniam præfari, cum nomina propria efferunt, contra quam usitatum syllabarum interval- lum exigere videatur (c).

211. Non dubito quin poetæ plerumque luserint, dum difficultatem nominis proprii enuntiabant, ut Horatius satira 5:

Mansuri oppidulo, quod versu dicere non est,

Aut ut ducatur, quæ nunc correptius exit,
Et sit correcta longa secunda mora.
His ego si vitis ausim corrumpere nomen,
Ridear et merito pectus labere neger.

Et Martialis in nomine Earinus:

Nomen nobile, molle, delicatum
Versu dicere non rudi volebam.
Sed tu syllaba contumax repugnans;
Dicunt *ἄπερ* tamen poetæ,
Sed Græci, quibus est nihil negatum,
Et quos *ἄπερ*, *ἄπερ* decet sonare.
Nobis non licet esse tam disertis,
Qui musas colimus severiores.

Barthius lib. VIII, cap. 48, levitatem poeticam in Martiale animadvertit, qui lib. I epigram. 104. (mih. 105), cui per duas breves protulit, et eandem vocem monosyllabam posuit, cum in Græcis alibi *ἄπερ ἄπερ* reprehendat, seque cum Latinis suis severiores musas colere autemet. Sed valde dispar est utrobique ratio: aliud enim est e duabus vocalibus synæresin efficere, aut diphthongum sive ordinariam sive extraordinariam dissolvere; aliud eandem omnino syllabam modo corripere, modo producere. Alio exemplo Martialis posset revinci: nam Latini nomen Martis, *Gradius*, solent a sive brevi, sive longa efferre, ut plura alia propria: recte igitur procederet hic versus:

Romani possunt Gradivum, sive Gradivum
Dicere,

sic intellecta rigosent. Sed in his omnibus versibus A locus est spondæo per synæresin Judæi, in primo illo opus est iambo in sede extrema, Populique Rex Judaici, uti etiam dactylo in versu Alcimi Aviti de Origine mundi, Quando induratum plebes Judaica nomen. Ut in sempiternus i longum asseratur, sola Josephi Scaligeri auctoritas idonea minime est, neque enim certum est derivari a semper et æternus, neque, si id certum sit, derivata semper legem primitivorum sequuntur, præsertim quia æ sicut in i mutatur, ita in i breve converti poterit. Paulinus pariter i corripuit in carmine ad Cytherium de Nautragio Martiniani prope finem: Ut sempiternæ clara vitæ gloria. Eandem quantitatem defendit Huetius in Origenianis contra Scaligeri opinionem. Hæc Prudentio cum correctoribus Urbanianis communia. Cætera prætermitto, quia et leviora sunt, et ad nos non pertinent, vel si ad nos quidem, non tamen ad hoc tempus, neque ad hunc locum.

CAPUT XXIV.

Leges a Prudentio aliisque antiquis poetis Christianis in metro servatæ.

180 208. Et ut in Prudentio defendendo pergam, totamque defensionem ad certa capita revocem, nonnullas regulas exponam quibus syllabarum quantitas ab eo adhibita vindicetur (a). PRIMA SIT REGULA: Quædam sunt voces in Ecclesia Romana ab ipsis religionis nostræ initiis usitatæ peculiari quodam intervallo brevitatis, aut longitudinis, sive ex Græco, sive ex Hebraico idiomate conversæ, quas viri docti jure eadem quantitate proferebant, non ad originem, sed ad consuetudinem attendentes, populo usum concedentes, sibi scientiam reservantes. Ludewigius Vossium lib. iv, part. 2 Instit. orator., cap. 1, § 3, secutus, de Prudentio ita ait: Cæterum voces in diviniore cætu Christianorum 181 inventas, quod receperit noster et adhibuerit, culpæ velle absurdum est. Idem observat, poetas Christianos verba ecclesiæ, mysterium, psalterium, et alias in Ecclesia Romana receptas adeo

(a) Ex tribus indicibus syllabarum quas licentius solito dicitur Prudentius produxisse aut corripuisse, a Chamillardo, Cellario et Teolio confectis, quædam vocabula excerptam, in quibus hi auctores contra communes et pervulgatas regulas artis poeticæ videntur judicare. Chamillardus et Teolius notant, a Prudentio primam produci in Duita in præfat. Hamart. vers. 37: Docet, Duitas discrepare a spiritu. Vides versum senarium, ubi necessario corripitur prima in Duitas. Cellarius secundam in magia a Prudentio produci animadvertit vers. 89 lib. 1 in Sym.: Necnon Thessaliæ doctissimus ille magiæ. Non video autem cur debeat corripri; nam Græce est μαγία, neque aliam quantitatem vulgo indicant scriptores prosodiæ. Idem Cellarius in suum indicem conjicit homo prima producta, ex hymno 5 Peristeph. vers. 157. Ita enim ille legit: Est alter homo intrinsecus. Sed eum solus Aldus ita hunc versum ediderit, cæteri editi et mss., Est alter, est intrinsecus; Fabricius vero, Homo alter est intrinsecus, inepte illam lectionem prætulit, nulla adhibita ratione. Præterea cur in iambico dimetro secundo loco non recipiatur tribrachys? Sic Horatius 2 epod., Videre properantes domum. In Prudentii versu illo, Est alter homo in-

ut non sine periculo falsæ doctrinæ immutari a quovis potuerint, adeoque et a plebe fuerint usitate, in antepenultima breviassæ. In his tamen exemplis non una eademque videtur fuisse consuetudo. Nam Prudentius in ecclesia et mysterium antepenultimam producit, S. Paulinus sæpe etiam eandem syllabam longam facit. Ex hac regula sustineri poterunt in Prudentio Allophylus, Arrius, eremus, heresis, idolum, dæmon, Iesus eliso i, aut e; Paraclitus, Azymon, Judaicus, et aliæ similes voces, quanquam nihil prohibet quominus eadem vocabula diversis rationibus ac regulis defendantur, ut ex regulis sequentibus constabit.

Altera est regula. In vocabulis e Græco derivatis, accentu a quantitate discordantibus, veteres poëtae Christiani neglecta quantitate accentum secuti sunt in antepenultima, quod ita tum pronuntiarent. Diversam olim fuisse rationem pronuntiandi, variasque doctorum opiniones ex Quintiliano lib. 1, cap. 5, discimus: Ut Atreus, quem nobis viventibus doctissimi senes acuta prima dicere solebant, ut necessario secunda gravis esset. Ac revera Plautus non solum dactylum facit Phædromus, cujus e est o mega, sed etiam penultimam corripit in Philippus, quia utrobique Græce scribitur, et pronuntiatum cum accentu in antepenultima. Sic ex usu brevem penultimam proferimus in antiphona, quamvis o longum sit; et Italice, Otranto, Taranto, Hispanice vero Fromesta dicimus, accentu in antepenultima collocato. Ex hac regula plures defenduntur syllabæ in Prudentio, eremus, phrenesis, idolum, poesis, mathesis, secundi correpta; contra produxit i in sophia, quia Græce acuitur, ut nunc eadem ratione, et ob consuetudinem, multi proferunt longam secundam in Andreas, Mathias, idea.

209. Tertiam regulam statuo. Multa sunt quæ Prudentii aliorumque æqualium auctoritate defendi possunt, tum maxime cum antiquiorum exempla vel præcepta contraria non obstant. Sæpe Prudentius e i

trinsecus hiatus esset admittendus, qui neque Prudentio, neque aliis insolitus est. Teolius e sua penultimam addit, excitus secunda brevi, hymno 3 Peristeph. vers. 96: Talibus excitus in furias, et noverimus tertium producta in præf. Psych., vers. 58: Possint, figuræ noverimus mystica. At de excitus docent grammaticæ posse esse vel ab excio, et tum esse secundam longam; vel ab excieo, et tum esse brevem: hinc excio, excitas. Ita etiam percitus et concitus. De noverimus hærent adhuc memoriæ versiculi Artis grammaticæ Jo. Ludovici de la Cerda sub Nebrissensis nomine:

Ri conjunctivi poterit variare poësis,
Orator patriæ doctum ne spreverit usum.

Ac revera plerique Hispani in oratione soluta et conjunctivi producunt. Nonnulli veteres grammatici consentiunt, penultimam subjunctivi modi in RIMUS et RITIS esse longam: Vossium etiam et Emmanuëlem Alvarez in eam sententiam inclinare alicubi legi. Ili putant, necessitate metrica corripri penultimam subjunctivi modi in RIMUS et RITIS. Ad Prudentium vindicandum abundat hæc defensio; neque exempla ad regulas confirmandas sunt necessaria.

186 215. Sexta regula. *Poetae III et IV saeculi, praesertim Christiani, frequentius quam veteres, syllabas breves producebant ratione caesurae.* Id multi non advertentes, carmina ecclesiastica corrigere ausi, ea corruerunt. Christophorus Cellarius, quamvis non indoctus grammaticus, in curis posterioribus de barbarismis versum Juvenci ex prologo,

Sanctificus adsit mihi carnis auctor
Spiritus,

ita refert, ut addat, *Nisi forte quod lex metri postulat, legendum est* SANCTIFICANS. Ineptissima est haec conjectura. Idem Cellarius notat, frequentius Prudentium quam alios, brevem in fine producere propter sequentis vocalis geminam consonantem, quasi id reprehensione aliqua dignum esset. Verum Prudentius non solum recte id facere potuit, sed etiam debuit, si plurium doctorum hominum sententiam tueri velimus (a). Difficilior est controversia, **187** aetnae syllaba communis ratione solius caesurae, quam-

olim Bisantinam, exarato circa annum 1030, ut ex praemisso catalogo episcoporum Ecclesiae Bisonticensis liquido colligitur; quo ut uterer, acceptum refero el. praesuli Stephano Borgia, in hujusmodi sacris antiquitatibus apprime versato, qui eum codicem meum perhumaniter voluit communicatum, ex quo integrum hymnum dabo: FERIA III PASCHATIS:

Alma chorus Domini nunc pangat, nomina summi
Messias, Sothier, Emmanubel, Sabaoth, Adonay
Est unigenitus, via vita manus o novation,
Principium, primogenitus, sapientia, virtus
Alpha caput finisque simul vocitatur et est o
Fons et origo boni Paraclitus, et Mediator.
Agnus ovis vitulus serpens aries leo vermis.
Os verbum splendor sol, gloria lux et imago.
Panis flos vitis mons janua petra lapisque
Angelus et sponsus pastor,que propheta sacerdos.
Athanasios Kyrios Theos, panton craton Ysus
Salvificet nos sit cui secula per omnia doxa.

In codicibus antiquissimis legitur apud Prudentium III V, et III M pro *Iesu* et *Iesum*. Vidimus supra num. 193, duas primas litteras nominis *Iesu* i, et a habitas fuisse a Christianis pro summa, seu compendioso nominis *Iesu*. In inscriptionibus aliisque monumentis antiquis saepius ita hoc angustum nomen scribitur III S, ut videri potest in dissertatione anonyma Commentatoris Victorii de hoc sacrosancto nomine. Mihi talis verisimile videtur, Christianos non solum compendio nomen *Iesu* scripsisse, sed etiam interdum pronuntiasse, cum illud saepe in ore haberent. Apud Romanos similia exstant exempla, in *Heracle, Mecastor, Aedepol*. Prudentius igitur fortasse secutus est vulgarem hunc morem pronuntiandi, et spondaeum fecit *Iem, Ieu*, pro *Iesum, Iesu*. In picturis Strabonis Walafridi editis in Manuali biblico Francofurti 1610 versibus hexametris, quibus Novum Testamentum breviter enarratur, spondaeus etiam sit ex *Iesus* et *Iem*, et scribitur III C et III V. In codice veterrimo Puteano Prudentii testatur Heinsius legi *Hisum* et *Hiesu* pro *Iesum* et *Iesu*; in Egmondano *Hiesum*. Juvencus alique poetae veteres Christiani semper scribunt *Iesum*, et i corripunt, e producunt.

(a) Barthius, lib. ix, cap. 9, Advers., tradit, Heribum, uti plerosque Christianos, non observare, quod de litteris sciscunt doctissimi viri, et et sp productam reddere syllabam praecedentem. Hericus vers. 229:

Seque stupet superesse sibi.

Vers 209:

Lucem jam lumina spirant

A vis vocalis, ubi sit caesura, consonanti aliqua ejusdem dictionis non terminetur: nam in his, *pectoribus, oralis, Eurialus, caput, tuus, obruimur*, et similibus, nulla est ratio dubitandi. Et Servius quidem versum 164 lib. III *Aeneid.*:

Dona dehinc suro gravis, sectoque elephanto

reprehendit, quia GRAVIA finalitatis ratione producit, sed satis aspere: nam in nullam desinit consonantem. Alia etiam exempla proferri solent ex Lucretio, Ovidio, Statio, Virgilio, quae explorata non esse, neque rem conficere, ostendi in censura hynnor. Santol. post Hymnod. Hispan., pag. 440. Scaliger contra quosdam grammaticos (fortasse intelligit Servium) ait lib. II, cap. 17 Poetic.: *Omnis caesura indifferens est; neque caret ratione: sistitur enim in ea dimensio. Et in saltationibus ad caesuras terram pede feriabant.* Rationi adjungam auctoritatem Prudentii aliorumque aequalium, si alicujus ea sit ponderis (cur autem non sit?) ex qua saltem efficitur, poetarum

Seulius lib. IV:

Christus adest panis, sanctus quoque Spiritus ignis,

Victorinus,

Lunae quoque splendidus axis.

Guilielmus Brito passim. Idem Barthius, lib. XXXIII, cap. 13, ex antiquo membranaceo codice prosodico id profert: *Vocalis ante z praecedentis dictionis invenitur brevis, ut apud Juvenalem:*

Si tibi zelotypo reserentur scripta maecho:

perinde quasi id sit contra aliquam regulam, quia z in duplici consonantis obtinet. Si veteres consulas, Priscianus ita prorsus videtur sensisse lib. II: *Et sciendum, quod non solum ante l vel r, sed etiam ante m, ut supra docuimus, et n positae mutae faciunt communes syllabas... Ovid. in x:*

Piscosamque Gnidon, gravidamque Amathunta metallis.

Illud quoque non est praetermittendum, quod tribus consonantibus sequentibus potest fieri communis syllaba, quando in principio syllabae sequentis post vocalem correptam s, et muta, et post eam liquida sequatur: quippe cum s in metro subtrahi more soleat veteri, ut Horat. in Sermono,

Linguinus insani ridentes praemia scribae.

Becmanus, de Origin. linguae Latin., sub. lit. sr, quaestionem hanc agit, an sc, sp, st, vocales proxime antecedentes producant. Difficile quidem est rejicere omnia exempla ex Lucretio, Virgilio, Propertio, Ovidio, Lucano aliisque optimis poetis allata, quibus brevis relinquitur vocalis, quamvis dictio sequens his litteris inchoetur sp, sc, st, ut in Virgilio, *Ponite spes*; in Ovidio, *Occidit ille Scinis*; in Catullo, *unda Scamandri*: Quod enim ait Becmanus, notum esse quod veteres de propriis non adeo solliciti saepe fuerint, id confirmare potest, quod dixi num. 210, at in re praesenti locum non habet, cum agatur de vocali, quae nomen proprium praecedit; et quamvis fingas, locum habere, plurima sunt in aliis dictionibus exempla. Itaque existimo, licere vocali ita correpta versum construere, congruentius tamen esse, si producat. Ex quo vides ineptias quorundam, qui versus nonnullos Prudentii emendare vel ea sola ratione ausi sunt, quod vocalem brevem protraxisset, cum duae consonantes vocis subsequenter longam fieri suaderent. Sic Aldus alique legerunt ex aliquo cod. ms. *cessisse e stomacho* pro *cessisse stomacho*, vers 904 *Psychon* achiæ.

quod, si libuisset, vel licentia, vel necessitate metrica intrusisset. Ausonius epist. 20 ad Paulinum sic incipit :

Paulino Ausonius : metrum sic suavit, ut esses
Tu prior, et nomen prægrederere meum.

At poterat metrum consistere, quamvis prior esset Paulinus, si alio modo versus formaretur (a). Noster quoque Prudentius pariter metrum 184 repugnare dixit, ne Saturninorum nomen Sapphico carmine includeretur, vers. 161, hymno 4 Perist. : *Quatuor posthinc superest virorum Nomen extolli, renuente metro, Quos Saturninos memorat vocatos Prisca vetustas* (b). Hoc ipsum tamen ob aliquam difficultatem ab eo dictum intelligo, non quod versus Sapphicus hoc modo compingi non posset : *Inde Saturnini ob-eunt securi Quatuor una*, aut alio simili. Prudentium imitatus est Sidonius lib. ix, epist. 46 :

Post Saturninum volo plectra cantent...,
Singulos quos nunc pia nuncupatim
Non valent versu cohibere verba,
Quos tamen chordæ nequeunt sonare,
Corda sonabunt.

Plura exempla similia affert Sirmondus, pag. 403, in notis ad Sidonium. In Sedulio, Aratore, Venantio Fortunato, Prudentio reperio scriptum more Latino, *Arrius*, secunda correpta. Cur id damnum? Cur potius communem ita loquendi consuetudinem non fatear? Christiani poetæ majori licentia quam veteres, nomina propria syllabis communibus pro arbitrio pronuntiabant, ii vero maxime qui ferrea ætate vel post eam scribebant. Fortunatus lib. viii, carm. 4 :

Has inter comites conjuncta Cesaria fulget.

Quo versu relato ait Barthius lib. LXVI Advers., cap. 3 : *Nominum propriorum cura exigenda non est a poetis hujus auctoris*. Itaque concludam, optimos quosque poetas certa quadam licentia usos fuisse in variandis syllabis nominum propriorum, sed cum moderatione et verecundia, quod attinet ad nomina Latina et Græca : nam qui diligentius quæerunt quo

(a) Colligunt hinc nonnulli, morem tunc fuisse, ut nomen eius ad quem data esset epistola, postponeretur. Sed ego in ejusdem Paulini epistolis sæpius contra fieri video, SEVERO FRATRI PAULINUS.

(b) Is putavit, nomina Saturninorum propria taceri : *Nam barbara nomina erant. Ideo in metro ponere nequibat*. Idem quoque Nebrissensi visum : *Renuente metro, quia syllabæ quedam illorum nominum repugnabant legi carminis Sapphici*. Nebrissensem secutus est Ambrosius Morales, quos Riscus probe refellit : etenim ipsum nomen Saturninorum metro includi non posse ait Prudentius.

(c) Hispaniolus, lib. de Licentiis veterum poetarum, de synæresi ait : *Tali licentia utuntur et Græci, et vocatur apud eos synecphonesis... vel duas longas in unam longam, vel brevem et longam in unam longam vertunt; vel duas breves in unam brevem, vel duas breves in unam longam*. Sic duæ breves in cui in unam brevem verti possunt; brevis et longa in *Iesus* in unam longam. In Lucretio, lib. vi, pag. 218, Gifanius legit, *Janua ne potius his orci regionibus esse, ut potius sit dissyllabum, et brevis ultima*. Apud comicos passim similia occurrunt *sua, tua, mea*, quasi *sa, ta, ma*. His adde *bobus et subus, ex bovis et subus*. Nullum quidem exemplum invenio ubi *cui* monosyllabum sit breve; sed figuræ hujus generis raræ sunt, et præ-

terea cui sæpius occurrit iis locis in quibus et breve et longum esse possit, quin intelligamus quo determinato intervallo auctor fuerit usus. In carmine S. Paulini ad Cytherium libenter legerem, *Centum cui Cellas nomen est*, ut versus iambicus secunda sede reciperet iambum, cui monosyllabo brevi. Nunc legitur, *Cui Centumcellas nomen est*, antea, *Cui Centumcellis nomen est*; Fronto Duxæus correxit errorem inductum a typographis, qui usum illius ævi ignorabant, nomina urbium indeclinabilia enuntiandi nonnunquam per quartum, nonnunquam per sextum casum, *Colonia Veios, Fundis oppidum*. Sed nihil ausim definire : nam scio, Paulinum nonnunquam loco secundo iambici dimetri spondæum admisisse; quod bis fecisse Ausonium notat Julius Cæsar Scaliger Poetices lib. vi, ac notare poterat multo sæpius id ab Ausonio factum. Quod in *Iesus* ex una brevi, et altera longa synæresis fiat, non magis est reprehendendum quam quod ex *ejicit* Lucretius fecerit *cicit*, et ex *oriundi* in *semine oriundi* spondæum ex tribus ultimis, ex *rejice* Virgilius *veice*. In synæresi *Iesus* pronuntiatio veterum magis i quam e videtur expressisse : nam adhuc apud nonnullas Orientis nationes *Isa* pro *Iesus* profertur. *Ysus* pro *Iesus* in quodam hymno, quem nondum editum puto, olim canebatur : exstat hic hymnus in codice pergam. nunc Ecclesiæ Velerum,

212. Quinta regula. *Erroris non sunt arguendi Prudentius alique antiqui poetæ ecclesiastici, quod licentia poetica interdum, et figuris synæresi, crasi, aliisque hujusmodi utantur*. Hæc cum explorata sit regula, e catalogo errorum metricorum Prudentii delenda sunt hæc voces : *cui*, monosyllabum breve; *gameo*, cujus potest esse longum synæresi facta in duabus syllabis postremis; *delibutus*, ubi i necessitate metrica fit longum (ut etiam concedit Ricciolus de Regulis generalibus prosodiæ part. 2, reg. 9); *margarita*, *Iesus* eliso e, *Hadrianus*, *Marcionita*, *ia* et *io* synæresi facta, nam i in *Marcion* est longum. Exstat apud cl. Giovenazzium Christophori Wasii Senarius, sive de legibus et licentia veterum poetarum, Oxonii e Theatro Scheldoniano 1687, liber in nostris regionibus rarus, ubi auctor aliquantulum obscure, sed docte de figuris poetarum, hiatu, ectasi, diæresi aliisque disserit, ac multa affert quæ Prudentio conveniunt, nisi quod is non tanta licentia abusus est quantum antiqui poetæ, præsertim comici, sibi arrogabant (c).

186 213. Sexta regula. *Poetae III et IV saeculi, praesertim Christiani, frequentius quam veteres, syllabas breves producebant ratione caesurae.* Id multi non advertentes, carmina ecclesiastica corrigere ausi, ea corruerunt. Christophorus Cellarius, quamvis non indoctus grammaticus, in curis posterioribus de barbarismis versum Juvenci ex prologo,

Sanctificus adsit mihi carminis auctor
Spiritus,

ita refert, ut addat, *Nisi forte quod lex metri postulat, legendum est SANCTIFICANS.* Ineptissima est haec conjectura. Idem Cellarius notat, frequentius Prudentium quam alios, brevem in fine producere propter sequentis vocalis geminam consonantem, quasi id reprehensione aliqua dignum esset. Verum Prudentius non solum recte id facere potuit, sed etiam debuit, si plurium doctorum hominum sententiam tueri velimus (a). Difficilior est controversia, **187** sitne syllaba communis ratione solius caesurae, quam-

olim Bisantinam, exarato circa annum 1030, ut ex praemisso catalogo episcoporum Ecclesiae Bisonticensis liquido colligitur; quo ut uteretur, acceptum refero cl. praesuli Stephano Borgia, in hujusmodi sacris antiquitatibus apprime versato, qui eum codicem mecum perhumaniter voluit communicatum, ex quo integrum hymnum dabo: FERIA III PASCHAE:

Alma chorus Domini nunc pangat, nomina summi
Messias, Sother, Emmanuel, Sabaoth, Adonay
Est unigenitus, via vita manus o mension,
Principium, primogenitus, sapientia, virtus
Alpha caput finisque simul vocatur et est o
Fons et origo boni Paraclitus, et Mediator.
Agnus ovis vitulus serpens aries leo vermis.
Os verbum splendor sol, gloria lux et imago.
Panis flos vitis mons janua petra lapisque
Angelus et sponsus pastorque propheta sacerdos.
Albanatos Kyrios Theos, panton craton Ysus
Salvificet nos sit cui secla per omnia doxa.

In codicibus antiquissimis legitur apud Prudentium IIIV, et IHV pro *Iesu* et *Iesum*. Vidimus supra num. 193, duas primas litteras nominis *Iesu* z, et x habitas fuisse a Christianis pro summa, seu compendioso nominis *Iesu*. In inscriptionibus aliisque monumentis antiquis saepius ita hoc angustum nomen scribitur IHS, ut videri potest in dissertatione anonyma Commendatoris Victorii de hoc sacrosancto nomine. Mihi satis verisimile videtur, Christianos non solum compendio nomen *Iesu* scripsisse, sed etiam interdum pronuntiasse, cum illud saepe in ore haberent. Apud Romanos similia exstant exempla, in *Hercle*, *Mecastor*, *Aedepol*. Prudentius igitur fortasse secutus est vulgarem hunc morem pronuntiandi, et spondæum fecit *Iem*, *Ieu*, pro *Iesum*, *Iesu*. In picturis Strabonis Walafridi editis in Manuali biblico Francofurti 1610 versibus hexametris, quibus Novum Testamentum breviter enarratur, spondæus etiam sit ex *Iesus* et *Iesum*, et scribitur IIII et IHV. In codice veterrimo Puteano Prudentii testatur Heinsius legi *Hisum* et *Hisu* pro *Iesum* et *Iesu*; in Egmondano *Hiesum*. Juvencus aliique poetae veteres Christiani semper scribunt *Iesum*, et i corripunt, e producunt.

(a) Barthius, lib. ix, cap. 9, Advers., tradit, Hericum, uti plerosque Christianos, non observare, quod de litteris sciscunt doctissimi viri, et et sp productam reddere syllabam praecedentem. Hericus vers. 229:

Seque stupet superesse sibi.

Vers 209:

Lucem jam lumina spirant

vis vocalis, ubi sit caesura, consonanti aliqua ejusdem dictionis non terminetur: nam in his, *pectoribus*, *oratis*, *Eurialus*, *caput*, *tuus*, *obruimur*, et similibus, nulla est ratio dubitandi. Et Servius quidem versum 164 lib. III *Aeneid.*:

Dona dehinc auro gravia, sectoque elephanto

reprehendit, quia GRAVIA finalitatis ratione produci-tur, sed satis aspere: nam in nullam desinit consonantem. Alia etiam exempla proferri solent ex Lucretio, Ovidio, Statio, Virgilio, quae explorata non esse, neque rem conficere, ostendi in censura hymnor. Santol. post Hymnod. Hispan., pag. 440. Scaliger contra quosdam grammaticos (fortasse intelligit Servium) ait lib. II, cap. 17 Poetic.: *Omnis caesura indifferens est; neque caret ratione: sistitur enim in ea dimensio. Et in saltationibus ad caesuras terram pede seriebant.* Rationi adjungam auctoritatem Prudentii aliorumque aequalium, si alicujus ea sit ponderis (cur autem non sit?) ex qua saltem efficitur, poetarum

Sextulius lib. IV:

Christus adest panis, sanctus quoque Spiritus ignis,

Victorinus,

Lunæ quoque splendor axis.

Guilielmus Brito passim. Idem Barthius, lib. XXVIII, cap. 13, ex antiquo membranaceo codice prosodico id profert: *Vocalis ante z praecedentis dictionis invenitur brevis, ut apud Juvenalem:*

Si tibi zelotypo reserentur scripta mæcho:

perinde quasi id sit contra aliquam regulam, quia z vim duplicis consonantis obtinet. Si veteres consulas, Priscianus ita prorsus videtur sensisse lib. II: *Et sciendum, quod non solum ante l vel r, sed etiam ante m, ut supra docuimus, et n positæ mutæ faciunt communes syllabas... Ovid. in x:*

Piscosamque Gnidon, gravidamque Amathunta metallis.

Illud quoque non est praetermittendum, quod tribus consonantibus sequentibus potest fieri communis syllaba, quando in principio syllabæ sequentis post vocalem correptam s, et muta, et post eam liquida sequatur: quippe cum s in metro subtrahi more soleat veteri, ut Horat. in Sermone,

Inquitinus insani ridentes praemia scribae.

Bermanus, de Origin. linguæ Latin., sub. lit. st, quaestionem hanc agit, an *sc*, *sp*, *st*, vocales proxime antecedentes producant. Difficile quidem est rejicere omnia exempla ex Lucretio, Virgilio, Propertio, Ovidio, Lucano aliisque optimis poetis allata, quibus brevis relinquitur vocalis, quamvis dictio sequens his litteris inchoetur *sp*, *sc*, *st*, ut in Virgilio, *Ponite spes*; in Ovidio, *Occidit ille Scimis*; in Catullo, *unda Scamandri*: Quod enim ait Bermanus, notum esse quod veteres de propriis non adeo solliciti saepe fuerint, id confirmare potest, quod dixi num. 210, at in re praesenti locum non habet. cum agatur de vocali, quæ nomen proprium praecedat; et quamvis fingas, locum habere, plurima sunt in aliis dictionibus exempla. Itaque existimo, licere vocali ita correpta versum construere, congruentius tamen esse, si producat. Ex quo vides ineptias quorundam, qui versus nonnullos Prudentii emendare vel ea solita ratione ausi sunt, quod vocalem brevem protraxisset, cum duæ consonantes vocis subsequenter longam fieri suaderent. Sic Aldus aliique legerunt ex aliquo cod. m. *cessisse e stomacho* pro *cessisse stomacho*, vers 904 *Psychon achiæ*.

Christianorum eam fuisse consuetudinem, ut sæpius A quam antiquiores cæsuram indifferentem adhiberent.

214. Regula septima. *Primi ecclesiastici poetæ ob aliquam dialectum 188 Græcam, vel propter sui temporis consuetudinem in nonnullis vocabulis Græcis ω, η et αi in vocales breves convertebant, non sine antiquorum exemplo.* In Prudentio hæc passim reprehenduntur, *ænigma, Berillus, Chalcedon, daemon, energina, eremus, heresis, idolum, Lacedæmon, mathesis, phrenesis, poesis, Pyreneus, romphealis, sphaera*; quia syllabas Græcas natura longas corripuit. Ecce autem antiquiores, qui simili licentia usi sunt, exemplumque dederunt, sine ulla reprehensione abire permittuntur? Quædam colligam partim ab Hispaniolo aliisque, partim a me observata. *Ionus* conscribitur per ω; tamen Virgilius, *Ionio in magno*, alii similiter corripiunt. *Orichalchum* habet diphthongum αi. Horatius in Art. poet. breviat i,

Tibia non ut nunc orichalcho juncta, tubæque.

Ita Virgilius et alii. *Sithonius* per ω, itemque *æmonia* a Virgilio aliisque corripiuntur. *Orion* etiam per ω, Servius vero per ου scribi olim tradit, et extr. 10 v manere o micron. Ovidius lib. iv Pastor. :

Hunc, Hyreus quæ sic genitus, vocat Oriona,
Perdidit antiquum litera prima sonum.

O mega in *Origenes* ab Horatio corripitur. Virgilius in Ciri,

Sordibus, et scoria pariter tabescere tali.

Scoria Græce habet ω. In *hepar η* Latini breviant, et similiter Catullus et Persius in *crepida η*. In *mater et pater η* corripit notissimum est: in *aer* interdum protrahitur, sed Claudianus breviavit,

Lucidus umbrifero miscetur aer Averno.

Valerius Flaccus in vi :

Æquaque nec ferro levior, nec romphea ligno.

(a) Hispaniolus pag. 167 Hermolaum refutat, qui Apollinarem Sidonium accusaverat, quod primam in *Phonascus*, penultimam in *Paraclitus*, primam in *Ctesiphonte*, penultimam in *diastema* corripisset; et ita concludit: *Si enim antiqui reperiantur breviasse η et ω, et diphthongum, ut puta, in Virgilio et Persio magnis auctoribus, cur hoc neotericis imputatur?* Julius Cæsar Scaliger lib. vii. pag. 4, cap. 6, notat, enim esse ex Græco ην, ηvi. *Neque repugnat longa vocalis: id quod in libris Originum docuimus: sicut neque in crepida, ηρητις, neque in venio βατω.* Joseph Scaliger *Animadv.* in *Græca Eusebiani Chronici*, pag. 102, advertit, olim Ionice ω etiam per o scriptum. Ex Platone in Cratylō constat, veteres Græcos non habuisse ω, sed o tantum, neque η, sed ε. Nomen autem vocalis o erat ου, quod negandi vim habet, ex quo intelligitur illud Ausonii, et aliorum :

Una fuit tantum qua respondere Larones,
Littera, ut irato regi placere negantes.

Rescripserunt enim non ου, quæ sunt duæ litteræ, sed o; quod a Græcis vocabatur ου, quod est non. Muretus, Var. Lect. lib. xviii, cap. 4, addit rectissime dici in Apocalypsi, *Ego sum alpha et o*, quin necesse sit Latine loquentibus dicere o mega. Ac revera in Prudentio, Paulino, et aliis alpha, et ω scri-

Chorea a Tibullo, et *platca* a Catullo e brevi efferantur, quamvis sit diphthongus αi. Græci scribunt *ptisana*, per duas ss, et *grabbatum* duabus bb. Horatius dixit *ptisana* brevi i, et Virgilius *grabbatum a* primo brevi in Moreto. Q. Sereni est hic versus :

Et vitio captis phrenesi furiosa movetur.

Æneadæ in secunda vocali habet αi, et corripitur a Virgilio (a). Multa errant nonnulli recentiores, cum 189 veterum scripta in iudicium vocant. *Ætatem* linguæ Latinæ sæculo Augustæo concludendam esse putant, vel ita certe judicant quasi minus Latinum esset quidquid ab aliquo ejus sæculi scriptore non reperitur scriptum. De Prudentio, Paulino, Ausonio, et æqualibus eorum, perinde loquuntur ac de nostri temporis hominibus, qui linguam Latinam jam mortuam labore, et industria, et ex libris solis addiscunt. Itaque viros illos clarissimos, qui in foro et luce publica hominum versati sunt, in pronuntiatione et usu quarundam vocum frequentissimarum errasse, deceptos aut delusos fuisse temere jactant. Inique poesin et Latinitatem Prudentii et similium ad regulas seu consuetudinem sæculi aurei, quod vocant, exigere volunt, cum interea non solum Terentium, quem plurimi Cicero faciebat, sed etiam Plautum, Ennium et alios tueantur, quamvis ea quæ Terentius et ceteri in prosodia ausi sunt, longius ab ætate Augusti recedant quam Prudentii carmina. Denique vix poterit syllaba aliqua in Prudentio deprehendi quæ per figuram aliquam poeticam non valeat excusari: quales multas in similibus vocibus adhibuerunt Lucretius, Catullus, Virgilius, Horatius, Ovidius et æquales, quas nonnulli errores et vitia esse putant.

CAPUT XXV.

Prudentius ab aliis corruptus, ab aliis male correctus, ab aliis defensus. Peculiæres animadversiones de ejus prosodia.

190 215. Si ea excipias quæ Prudentius ratione

bitur, et si Latine versus undecimque esset exarandus, scriberetur alpha et o, nam o mega ratio carminis non patitur. Sed notandum est tamen, diverso modo a veteribus fuisse pronuntiatum o breve, et o longum. Casaubonus in Trebellium, pag. 214, ait, in antiquis multis reperiri *sepulcrum* cum diphthongo, ut in epitaphio Aureoli unius e 50 tyrannis, *Domi sepulcro victor post multa tyranni*, uti contra Prudentius e in sphaera corripuit. Salmasius, pag. 129, 169, 215, not. in script. histor. August., fuse de sphaera, et enigmatè disserit, et promittit commentarium de vitiis recentium poetarum. Ostendit, scriptores ejus temporis scripsisse *sphaera*, ut *machera*, et *macera* e brevi, et apud Ausonium *Citheron* e brevi pro *Citharon*; apud Maximianum lib. Eleg.: *Me pedagogus adit pro pedagogus*; neque Latinos solum, sed Græcos quoque ita scripsisse et pronuntiasse: quod ex antiquis Græcis inscriptionibus probat. Notat, ultimam corripit a Prudentio et Ausonio in *fames, lues, majestas, colluces*. Sed Ausonius fortasse non corripuit a secundum in *majestas*, sed spondæo usus est pro iambo, ut sæpe alias, loco secundo iambici dimetri. *Fames, lues, colluces*, e breve habent ex veteri consuetudine scribendi, *famis, luis, collucis* veteri conjugationis, ut *rido, is; strido, is; seruo, is; fulgo, is*, et alia, de quibus uberius agit Priscianus lib. x. Quæ omnia poetarum vitia dici non debent.

sut aliorum exemplo fecit, admodum pauca invenies quæ peccata metri possis appellare: in quo socios ille haberet præstantissimos poetas Horatium, Virgilium, alios, de quibus tamen sæpius affirmare licet, quod de comicis Terentianus Maurus: *In metra peccant arte, non inscitia*. Scaliger lib. II Poetic., cap. 31, de vitiiis in quantitate loquens: *Ex Homero*, ait, *multa petere queas: fuit enim negligentissimus*. Aristarchus ea modestia Homeri errores notavit, ut unquam diceret, Homerum errasse, sed quidquid non probabat, Homeri esse denegabat. Cicer., epist. 11, lib. III: *Ut enim Aristarchus Homeri versum negat quem non probat: sic tu (libet enim mihi joculari) quod disertum non erat, ne putaris meum*. De eodem Aristarcho intellige Ausonium epist. 18: *Quique notas spuris versibus apposuit*. Obiter corrigam alium locum Ausonii, a Scaligero filio in *Lection. Ausonian.* non animadversum, in præfat. ad Ludum septem sapientium:

Mæonio qualem cultum quæsitit Homero
Censor Aristarchus, normaque Zenodoti.
Pone obelos igitur, spuriorum stigmata valum,
Palmas, non culpas esse putabo meas.

Lege meo periculo, spuriorum stigmata versuum, vel versum (a). Igitur quoque Aristarchus in Homeri carminibus fecit, idem potiori jure in Prudentio facere liceret, ut spurios esse versus diceremus, quos aliquo vitio infectos constaret (b).

191 216. Egregia sunt quæ affert Barthius lib. I, cap. 25, qui, cum ostendisset recte dici *aer* et *æther* neutro genere, *Talia*, inquit, *plura sunt apud Christianos vates, quæ nos ignorantia antiquitatis, ob amissos tot egregios, imo fere uno et altero demptis, tummos Romanæ eloquentiæ conditores non intellecta damnamus. Præcipue apud coryphæum eorum Prudentium, quem ego ad plurimos mores ritusque explican-*

(a) In comment. ad hymnum S. Eulaliæ errorem ejusdem Scaligeri redarguam, qui in epigrammate, quo Ausonium *Hispalim* celebravit, contra veterem lectionem amplexus est *Emeritam*, cum ratio suadeat *Hispalim*, non *Emeritam*, legi debere.

(b) Barthii verba lib. XXI, cap. 4 *Adv.*, non prætermittam: *Veteres Christiani scriptores, quod hodie vulgus contra magna præsumptione ingenitæ doctrinæ solet, minime aspernabant illi adscitiam e libris sapientum eruditionem, qui extra ecclesiæ penetralia quidem erant, cum ea tamen non raro mirissimum in modum consentiebant. Eî rei animadverere debuisse puto, tum alios talium explanatores, tum vel præcipue, qui Prudentium bono publico illustrare professi sunt. Est enim in eo poeta recondita eruditio, raris in verbis lepor, in phrasi Latinitus non impura, nisi qua imitatione sacræ loquelæ fregit velens regulam, et qua a barbarie monachorum exscribentium secus quam voluit non raro scribere coactus est. Monendum tamen, monachis gratias esse habendas, quod nobis non solum Prudentium, sed alios veteres scriptores conservaverunt, neque tam culpandam eorum ignorantiam, quam temporum injuriam et difficultatem.*

(c) Barthius iterum hoc loco invidiam monachis aliqua ex parte confare vult; sed non omittendum est elogium Prudentii, quod subjicit: *Hinc claustralibus viris familiarior multa vulnera pro eruditionis mercede retulit. Eloquentiæ tanti viri testis sit vel una Coronatio Romani, quæ præterquam quod paucis nævis,*

dos maxime idoneum scriptorem exstare in hoc censu arbitror; sed qui sit etiamnum plurimis maculis confossus atque confectus, non alia majore de causa, quam quod maxime omnibus accepta scripsit, et tuli genere dicendi, quali vix optari poterat (c). Non solum autem codd. mss., sed etiam editionibus Prudentii plurima vitia imputanda esse Gronovius aliique docent; quod a nobis singulis locis adnotabitur, cum varietates lectionum expendemus. Aliqua etiam confusio oriri potuit ex duplici editione carminum Prudentii, dum adhuc is viveret, quod suspicatur Heinsius. Exempla vetera non desunt ex quibus liquet scriptores sua opera emendatiora iterum vulgasse. Mihi probabile est Prudentium suos hymnos et opuscula seorsum ac diversis temporibus composuisse et publicasse, quæ tandem anno ætatis 57 in unum corpus coacta in publicam lucem emisit, ac nonnulla emendaverit.

217. Exemplum vero errorum qui a typographis sunt inducti, ponam in *idolum*, quod brevi o a Prudentio semper induitur. Aldus senior codd. mss. errorem putans, sæpe emendare voluit, ut *Psychom.* vers. 579: *Quosque viros non ira fremens, idolaque bello* pro *Quosque viros non ira fremens, non idola bello*. Et Aldus quidem regulam secutus est, neque in errore incidit; non ita Muratorius in S. Paulino, qui eandem syllabam corrigere ausus, multo majus ipse peccatum commisit, nam i in *idolum* contra omnes regulas, cum sit *ἰδωλον*, et sine ullo exemplo corripuit, poem. ultimo in ethnicis vers. 203, *Nec se paganus laudet, si vitat idola*. Subjicitur nota Muratorii: *In ms. legabatur, si qui idola vital. Emendavi*. Non emendasti, 192 Muratori, corrupisti. Idem Paulinus in Epithal. in Julianum:

Absit, ut idolici videatur filia templi.

Manifestum est, a Paulino o in *idolici* corripit (d).

is que non tam auctoris quam exscriptorum, etiamnum inquinata est, cæteroque provocare possit iamborum omnes jam inde ab Horatio poetas. Rursus Barthius in exscriptores Prudentii invehitur lib. LIV, cap. 18, ubi in titulo ait, distinctionem capitum *Psychomachie* esse *monachicam*, et postea id explicat: *Mihi autem universa omnis illa capitum distinctio et inscriptio non esse auctoris videtur, sed scholasticorum magistrorum, quibus magno suo malo tam familiaris fuit optimus Christianorum auctorum quoque poesim quidem.*

(d) Barthius lib. XXXIV, cap. 4: *Idola*, inquit, *dactylo usurpat Prudentius noster: in quo ad unum omnes cæteri Christiani poete eum velut auctorem suum insecuti inveniuntur. Tertullian. lib. III in Marcionem, quem tamen ille potius sequitur: Idola vana sequi. Sedulius lib. IV: Idola dilexit. Arator lib. I: Idola querens. Prudentius tamen studio fecit: nam alibi suo ordine eadem voce usus invenitur, ut alibi notamus. Fallitur Barthius, quod Prudentium credidit alicubi produxisse esse o in *idolum*. Locum indicat lib. LX, cap. 7: *Idem eruditissimus poeta cum in syllabas Græcus impingit, non errore, sed judicio facit, velut eas Latinis legibus nstringens. Idolum quoties media brevi posuit? Scivit tamen producendam esse. Sym. I. Cæruleasque animas, et nigra idola volare. Versus est 424, vera lectio, Cæruleasque animas, atque idola nigra volare. Adde aliis Venantium Fortunatum de Certamine piorum, qui ait: *Idola dum cuperet Martinus sternere.***

Josephi Blanchinii eruditionem, multum ab aliis laudatam, ego quoque valde commendo: peculiari etiam ratione hominis diligentiam amplector, quod officium nostrum Isidorianum illustraverit. Sed nollem, vir doctus, a facultate poetica, vel ab ejus cognitione imparatus, ad hymnos Prudentii in Officio Mozarabico emendandos, accessisset. Animadverti num. 74, quam abnormes veras Prudentio affligere voluerit, nunc quædam attingam quæ emendare cupiens vitiauit, ne aliquando in Prudentii carmina novi errores irrepant. In S. Eulalia vers. 64, *Mane superba tribunal adit*, nullam correctionem adhibet, cum legi debeat, *Mane superba tribunal adit*. Vers. 209, *Texta feram pede dactylico*, emendat *dactylo*, vel *dactylico*. Legendum *dactylico*, nam aliud metro repugnat. In hymno Jejanantium, vers. 7: *Quo fibra cordis expiatur viridi*: corrigit, *expiamur viridi*; male: nam *fibra* est in nominativo, a corrupto. Vers. 24, *Liberque statu*, nescio cur mutavit in *libet*. Vers. 98, *Veteresque nugas condomare ac frangere*, contra sensum et metrum posuit *condonare et frangere*: fortasse ex errore typographico editionis Giselini, quem is in erratis notaverat. Pari errore pro vera lectione vers. 134, *Impendit*, inquit, *IRA summi judicis* substituit, *Impendet*, inquit *IRA*, sensu et metro repugnante. Vers. 161, *Nullus vivendi*, corrigendum fuit, *Nullus bibendi*. Blanchinius, nisi erravit typographus, scripsit, *Nullus habendi*. Plura præterea quæ male correxit, plura quæ, cum deberet, non emendavit. In quædam etiam peccata hujus generis incidit Gallandus, vir cæteroquin doctissimus, in editione Prudentii (a). *Non his auxiliis, non defensoribus* 193 *istis Prudentius eget*. Patrocinium ejus suscepit Scaliger in *Lectio. Auson.* pag. 207 edit. 1588. *Habebant et aliud peculiare poetæ Latini, præsertim ætate Ausonii, ut non solum Græcas declinationes in Græcis negligerent, et ad regulam Latinorum referrent: sed et quantitatem ita everterent, ut accentu illam metirentur. Sic pag. 104 corripit e in Thales, ut Sidonius in Lyristes, Alcæo potior Lyristes ipso, quasi non Thales et Lyristes, sed Thalys et Liristis dicerent. Sic Quintus Cicero: Conditur Oceani ripa cum luce Bootis. Latini, ut notat Servius in libello de Accentibus, eundem accentum quem Græci habent, effurunt in Græcis nominibus. IDOLA semper est dactylus apud Prudentium. Sidonius penultimam producit in Euripides, non quantitatem, sed accentum secutus. Orchestram quatit aliter Euripidis, secundam producit in Marcyas... contra corripit secundam in Arato... Denique inspicie totum Sidonium, totum Prudentium, et alios; inve-*

(a) Profecto neque pulchrum est tricas poeticæ artis callere, neque turpe ignorare. Sed contemnendum non est Horatii monitum in re simili aut proxima, epist. 1, lib. II:

Navem agere Ignarus navis timet: aërotonum ægro
Non audet, nisi qui dilicet, dare: quod medicorum est,
Promittunt medici, tractant fabrilia fabri.
Scribimus Indocii, doctique poemata pœssim.

Quod repetit in Arte poetica:

Ludere qui nescit, campestribus abstinet armis,
Inductusque pileæ, discive, trochive quiescit,
Ne spissè risum tollant impune coronæ.
Qui nescit, versus tamen audet fingere.

A nirs, semper eos non syllabas Græcas, sed accentum Græcum esse secutos (b).

218. Adhæret his Barthius lib. XIII, cap. 14. *In Prudentio cum larvis luctantur, qui eruditissimo, elegantissimo, et longe Christianissimo poetæ obstrepunt ea de causa, quod syllabarum modulus negligentius habet. At ille hoc studio agit, nec adeo ea de causa grammaticis pugnare vult, cum sciens solæcisæ. Nec tamen exemplis et ratione caret. Frivola utraque, et utraque nihil. Idem capital admisit Ausonius, epist. 4. Et festinato tempore utraque daret, et alibi. Et quidquid apud eruditissimum hunc poetam (Ausonium) legas, jubeo meo periculo cenæas apud Lucilium, Ennium, aut tales legere. Plura deinde in Ausonio notat quæ ne in Prudentio quidem reperiuntur. Beckmanns de Origin. linguæ Latinæ verbo *Video*, quod Prudentius mediam semper in *idotum* corripuerit, alios per systolen, alios aliter excusare ait, Tryphonem grammaticum per *ἐν᾽ ἰα* quæ sit *στοιχείου*, ἢ *στοιχείων*, *ἐλάττωσις*, nempe *ἰδῶλον* pro *ἰδῶλον*. Ludewigius in Vita Prudentii acriter eum defendit contra eos qui barbarum illum vocant, quod metri causa dixit: 194 *famis, luis, pubis, Joannis, pro famis, lues, etc. Cur legimus, inquit, apud Plautum et Virgilium pro leo, hospita pro hospes, vallis pro valles, felis et vulpis pro feles et vulpes? Prudentius usus est interceptus pro interceptus, interefectus pro intersectus (vide num. seq.), qua licentia usus quoque est Virgilius... Figuræ nihil aliud sunt, nisi palliati errores. Si ea omnia quæ Homerus, quæ Virgilius, quæ alii veteres ausi sunt, poeta aliquis junior dixisset, neque de exemplo constaret, reprehensiones hominum vix sustinere posset. Clericus in Vita Prudentii ignorantiam suam manifeste ostendit, arguens ex catalogo syllabarum quibus peccasse dicitur Prudentius, et vocum parum Latinarum quæ in eodem notantur, multa eum in metro et Latinitate errasse. Nam similes catalogi adversus optimum quemque auctorem possunt confici, et in plurimorum editionibus confecti sunt, ut verba obsoleta, antiquata, et rarioris usus dignoscantur, quin eorum propterea famæ quidquam detrahatur. Prudentium studiosum fuisse antiquitatis non nego. Sed recte Cicero lib. III de Oratore, pag. 423: *Inusitata sunt prisca fere ac vetusta, et ab us quotidiano sermonis jam diu intermissa, quæ sunt potularum licentiæ liberiora quam nostræ; sed tamen ratio habet etiam in oratione poeticum aliquod verbum dignitatem.* Multo vero magis id licuerit Prudentio, qui hominum sui temporis doctissimorum exemplum imi-**

(b) Aliis exemplis eandem rem præsit Scaliger confirmare. Sic Ausonius in *trigonos*, *tetragonos* corripit penultimam. *Quis audebit dicere, Ausonium ignorantia litterarum Græcarum hoc commisisse? Nam sanus quidem, ut puto. Sed his temporibus studium videbatur non ibi producere syllabam ubi accentus esset, quia hic est mos linguæ Latinæ. Adeo ut Plautus in hoc secutus sit judicium vulgi... Contra ætate Plauti, ut in quantitate syllabarum; sic et in declinationibus Latinismos admitterent. Dicebant enim Nestorem, Illectorem, quomodo rectorem, mensorem, et similia.*

tahatur. Hac ratione sustineri possunt *fames, lues, A colluces* brevi ultima, de quibus adversus Salmasium dixi num. 214. Liberior fuit Plautus, qui, ut observat Muretus Var. Lect. lib. xvi, cap. 14, ultimas syllabas verborum imperandi corripit, cum libet, etiamsi primi secundive ordinis sint, ut *ama, vide, tace, cære*. Christophorus Wasius cap. 15 Senarii multis exemplis probat, finalem syllabam prioris fere breviori in imperativis primæ, secundæ et quartæ conjugationis. Ausonius, grammaticus et rhetor celeberrimus, non dubitavit *solacismum* brevi secunda dicere, etiam cum adversus Auxilium grammaticum scriberet, cujus ceras miniatulas, vel potius ferulas potuisset revereri :

Auxilium te nempe vocas, inscite magister,
Da rectum casum, jam solacismus eris,

sive scribendum sit, *solacismus*, ut ex diphthongo *æ* et prima vocali tollatur : nam inter diphthongum *æ* et *læra* nulla aut exigua erat differentia in pronuntiando.

219. Eiusdem Ausonii est idyll. 11 :

Qui bipes, et quadrupes foret, et tripes omnia solus,
es brevi in *bipes* et *tripēs*, uti alibi in *quadrupes* S. Paulinus consonat Nat. 12, vers. 383 :

Constitit ignoto pro limine quadrupes hospes.

Rursus Ausonius epigram. 9 :

Suasisti Venus ecce duas dyseros ut amarem,
Odit utraque : aliud da modo consilium.

195 Et ad Patrem :

Et placuisse reor geminis ætatibus, ut se
Non festinato tempore utraque daret.

Quod Scaliger excusat ratione accentus (a). Major est difficultas, qua ratione Prudentius primam produxerit in *cuique* trisyllabo : non enim probo aut eos qui emendant Prudentii loca, *suus est mos cuique genti, sua cuique dextra est, sua cuique jura* ; aut Gifanium, qui ait, Prudentium his locis *e* produxisse, quasi spondæum quinto loco pro dactylo intruserit. Sed Prudentio libuit ita diphthongum dissolvere, ut

(a) Ausonius sequitur morem suorum temporum, ut scilicet ibi producat syllabam, ubi prosodia erat. Nam in eadem syllaba est in nomine femineo, in qua erat in masculino utraque. Idem fecit in eadem Ausonius. Epiced. o in Patrem, *Victum, habitum, mores semper eadem habuit*. Quod cum notasset Barthius, lib. v, cap. 11 : *Et videatur*, inquit, *sæculo indulsisse Ausonius, ego vero alicujus veteris auctoritati potius existimo, sæpe expertus, eum nihil fere sine ea usurpare*. Prudentii reprehensores, Chamillardus et Cellarius, in catalogo non invexerunt hanc vocem ex hymno 1 Perist., vers. 3 : *Sanguinis notis eadem scripta terris tradidit*, ubi *a* in eadem est longum ratione accentus. Servius in *Æneid.* : *Pronuntiationis causa contra usum Latinum, syllabis ultimis, quibus particulae adjunguntur, accentus tribuitur, ut, MUSAQUE, ILLÆNE, CUIQUE*. Idem refert Martianus Capella, lib. iii, cap. de Fastig. o. Ex quo liquet, accentum positum in media syllaba vocis utraque et eadem in nominativo plurali. De veteribus comicis notat Scaliger pater lib. vi, cap. 5, ita eos in suis carminibus pronuntiasse, ut ne consonantium quidem positione efficeretur, quominus syllaba brevis esset. Sic temporium secunda correpta enuntiabant, quia ut temporis media brevis, ita ejus compar in deducto.

primam protraheret ; sic in *aquai* fieri solet. Et notum est, veteres pro cui scripsisse *quoi*. Neque assentior his qui quoties occurrit *fo* aut *fiat* prima brevi, versus Prudentii emendandos censent. Quamvis enim non infeliciter id interdum effici possit, neque toties Prudentius corripuerit quoties putavit Chamillardus, tamen æquum non est repugnare veterim. codd. mss. consentientibus. Dicam igitur Prudentium secutum originem Græcam a *φῶω*, ex quo *suat*, et *fo*. Usi similiter sunt Arator et Tertullianus. De *a* in *ratum* aliter judico. Prudentius sæpe corripuit Sym. 1 vers. 295 : *Esse rati*, etc. Cath. 9, vers. 32 : *Mando, ut abstantur*, inquit : *fit ratum, quod jusserrat*, et 5 vers. 99 : *Utque foret rata materies*. Peris, 5, vers. 15 : *Supplicium sibi dulce rata*. Non ergo temere Giselinus Peri. 10, vers. 911, emendavit, *Ergo rati* us *Præfectus elingnem virum* pro *Præfectus ergo rati* us *elingnem virum*, quiddid contra senserit Vossius de Arte grammatica lib. ii, cap. 22. Quod Prudentius breve primum *e* in *enervo* fecerit, Salmasius explicat in notis ad *Ælium Spartianum*, pag. 61 (b).

196 220. Alia leviora prætermitto, quæ ex prosodice auctoribus facilius peti possunt, præsertim de nominibus Hebraicis ex Ricciolio in indice 1 et 2 de syllabis controversis, cujus tamen auctoritati te non semper adhærere velim. Ex his quæ docui licet colligere, non solum sui sæculi consuetudine, sed etiam ratione et antiquorum exemplo in syllabis ipsis quararissimæ esse videntur, ab hominibus artis poeticæ peritis vindicari Prudentium. Constat etiam, quas regulas sequi debeant, qui poetarum Christianorum in aut iv sæculi carmina student a mendis purgare, aut de aliquo eorum poestate judicare. In Collect. vet. Script. Edmundi Martene, Parisiis, 1733, tom. IX, col. 13 et seqq., exstat liber in Genesis, qui Juvenci presbyteri esse dicitur in codice unde extractus est. Quatuor prima capita dudum edita cum Tertulliano et Cypriano, cætera ad 50 producuntur ex codice Corbeiensi ante annos nongentos exarato. Opus

(b) Non enim aliter tunc temporis scribebant : INORMIS et INORME pro ENORME, ideoque primam *e* us vocis syllabam temporis illius poete correptam efferebant, quæ longa mansisset, si per *e* scriberetur : dicebant igitur INORMIS ut INANIS, et similia. Quod apud Prudentium bis aut ter positum (fallitur Salmasius) haud pridem ex vetustissimis libris observabam. Sed nunc in promptu non sunt loca. Sic INERVARE pro ENERVARE, prima syllaba correpta, idem Prudentius... Ita enim vetus liber. Aldelmus de Laudibus virg., *Flammis combussit inormem* ; sic enim etiam in veteri libro scriptum erat. Adde Sedulium lib. iii,

Et septem panibus agmen
Pavit enorme virum.

Non absimile est illud Tertulliani lib. iv, adversus Marcionem : *In cataclysmo enecans*, et Fortunati, *Corrigit ipse prius quod poscit, ut alter emendet*. Nihilominus suspicor, a Prudentio novum effectum verbum, *inermis*, ab *inermis* aut *inermis*. Alii aliter emendant. Alias correctiones in commentario exhibebo, ut *erutus* pro *elutus*, legam etiam *interfectus* et *interceptus* cum codd., non *interefectus* aut *intereceptus*, quod videtur legisse Beda, approbante Ludewigio.

Pamelius Tertulliano ascribit, Elias Pinius Salviano Massiliensi, ex conjectura quod de Salviano ait Gennadius : *In morem Græcorum a principio Genesis usque ad conditionem primi hominis composuit versus quasi hexaëmeron librum unum.* Mirum, ni Prudentio quoque velit aliquis hunc librum attribuere : nam etiam Gennadius in Prudentii elogio ait : *Commentatus est et in morem Græcorum Hexaëmeron de mundi fabrica usque ad conditionem primi hominis et prævaricationem ejus.* Nolim tamen id cuiquam veniat in mentem. Nam primum liber ultra conditionem et prævaricationem primi hominis longe procedit : adeoque neque Salviano Massiliensi recte adjudicabitur, qui solum usque ad conditionem, hoc est creationem primi hominis, librum suum produxit; deinde versus magnam partem omnino exleges sunt, et Juvenco, Prudentio aliisque æqualibus indigni. Non dubito quin multi librarium incuria sint mendosi : quorum plures ex conjectura in schedis habeo correctus. **197** Plerumque ablativus in a corripitur, quamvis in editis emendatio aliqua fuerit adhibita contra codd. mss. Sed quid facias his versibus 43 et 44?

Viritim cunctis nomen quod permanet, indit
Adamus, donata sibi prudentia solers.

Quatuor aut quinque voces mutare debes, ac vix id sufficiet (a). Hujusmodi carmina qui a Juvenco, Prudentio, primisque Christianis poetis componi potuisse putet, is similis videbitur esse homini qui de picturis judicare volens, imaginem quam pictor aliquis malus e vulgo fecisset, Raphaeli Urbinati adjudicaret. Putavit Barthius, fuisse apud veteres nonnullos qui *maccarronice* quodammodo versus conderent, partim metrorum legibus, partim soluta oratione, cujus generis est Testamentum ludicrum Sergii Polensis, et, ut nonnemini videtur, carmen Anacreonticum Annei Flori ad Adrianum, et *Querolus*, drama ad Aululariam Plauti compositum a Gilda Sapiente. Quod attinet ad versus Sergii Polensis parasiti et histrionis, compertum jam est, eos sæculo xv fuisse factos, non confictos, ut pro antiquis venditarentur, quod aliqui existimaverant. Versus Flori ad Adrianum legem metri servant, quod contra Barthium, Muratorium et alios facile esset demonstrare. Opportunius exemplum est in celebri illa *Comædia clodo pede*, *Querolus*. Alii nulla metri lege versus faciebant, syllabarum certo numero contenti, ut Commodianus sub Constantino instructiones suas versu quasi hexaëmetro :

Præfatio nostra viam erranti demonstrat
Respectumque bonum; cum venerit sæculi meta,

atque ita reliqua. Sed liber in Genesin, cujus præbui specimen, neque ad primum neque ad alterum genus spectat, sed magis ad sequiora tempora, quibus si-

(a) Paucos similes excerptam :

Femina fraudiferis misere decepta snadelis
Cui junctus Abelus
Innocens multa servabat cura bidentes,
Qui tibi ceu Domino subjectus colla præbebit :
Nam malo promeritis signo fit notus inusto.

Amilis licentia in quantitate syllabarum sine ratione, sine exemplo invaluerat, quo genere usus est Abbo, aliique æquales.

CAPUT XXVI.

Metra Prudentiana.

198 221. Primum metri genus ode tricolos tristrophos, cujus primus versus est Glyconius spondæo, choriambis et Pyrrichio seu spondæo, et duobus dactylis constans; secundus Asclepiadeus ex spondæo, duobus choriambis, et Pyrrichio, sive, ut vulgo nunc scanditur, ex spondæo, dactylo, syllaba longa et duobus dactylis; tertius choriambicus Callimachus ex spondæo, tribus choriambis, et Pyrrichio seu iambo. Hujus generis est præfatio operum ante librum *Cathemerinon*, *Per quinquennia jam decem*, etc. Hoc dulcissimo metri genere sæpe tantum usus est Prudentius, neque ab aliis usurpatum illud scio, excepto Wandelberto, qui metrum et sententiam æmulatus est, ut dicam in comment. Possunt omnes hi versus dici *choriambici*. Sed in idem res tota recidit. In cod. Vat. 1715 glossa est, versum secundum dici Asclepiadeum, quia hujus metri inventor fuit Æsculapius filius Apollinis. Sed etsi Æsculapius Græce sit Asclepios, tamen auctor carminis fuit Asclepiades poeta. In Glyconio primus pes nunquam est choreus, raro iambo. Ratio mensuræ hæc est : 1us versus : *Per quin-quennia jam-decem*; 2us versus : *Ni fal-lor fuimus-septimus in-super*; 3us versus : *Annum-cardo rotat-dum fruimur-sole volubili*.

222. Secundum genus ode monocolos. Versus iambici dimetri ex iambo locis paribus, ex iambo vel spondæo locis imparibus. Hujus generis sunt hymnus 1, 2, 11 et 12 libri *Cathemerinon*, et hymnus 2 et 5 libri *Peristephanon*. Pedes pares aliquando sunt tribrachys, impares anapæsti aut tribrachys. Scanduntur hoc modo : *Ales-die-i nun-tius*. Nisi quando longiores pedes, ut dixi, aliud postulent, ut *Vigila-te jam-sum pro-ximus*.

223. Tertium genus ode monocolos, carmen dactylicum alemanium trimetrum hypercatalecticum tribus dactylis, et una syllaba constans. Hujus generis hymnus 3 *Cathemerinon*, qui a Ricciolio in exemplum producitur, ubi versu 28 : *Sertaque mystica dactylico Texere docta liga strophio*, et hymnus S. Eulaliæ, qui est *Peristeph. 3*, in cujus fine : *Texta feram pede dactylico*. Hæc est scansio : *O craci-fer bone-lucisa-tor*.

224. Quartum genus ode monocolos. Versus hendecasyllabi antonomastice, sive Phalecii, qui habent spondæum, dactylum, **199** et tres choreos. Hendecasyllabos vocat Prudentius 5 *Perist.* cum Catullo, et aliis antiquis : *Dulces hendecasyllabos revolent*.

Et ut plura brevius complectar, in *daturus a* producitur, corripitur æ in *præsentibus*, in *æmulus*; in *præsentant*, a in *laturus*; producitur a primum in *carantia*, a in *acumine*, o in *columbas*; et ita sexcenta alia, quæ passim occurrunt.

Hujus generis Cath. hymnus 4, Perist. 5. Scansionis ratio hæc: *Pastis visceribus ci-boque-sumpto*. Exempla sunt pedum dactyli, chorei, iambi primo loco.

225. Quintum genus ode monocolos, versus Aselepiadei, ut in primo genere versus secundus. Hujus generis hymnus 5 Cath.: *Inventor rutili, dux bone, fumini*, et præfatio lib. 1 adv. Symmachum.

226. Sextum genus ode monocolos. Versus iambici Anacreontici, sive iambici dimetri catalecti ex tribus iambis et syllaba, qui recipiunt prima et tertia sede spondæum. Hujus generis hymnus 6 Cathem., *Ades, Pater supreme*, qui ita scanditur: *Ades, -Pater-supreme (a)*.

227. Septimum genus ode monocolos. Versus senarii iambici, sive iambici trimetri acatalectici. Si parii sint, omnibus locis iambos requirunt, si mixti, recipiunt locis imparibus tribrachyn, spondæum, anapæstum, dactylum, et raro proceleusmaticum; locis paribus iambos fere habent, sed admittunt sede secunda, quarta et sexta tribrachyn. Hujus generis hymnus 7 Cathemer., hymnus 10 Perist., præfatio Hamart. et præfatio Psychomachiae. Scandendi mo-

(a) Chamillardus non videtur admittere tertia sede spondæum, quem agnovit Aldus. Ricciolius ad e tit, Prudentium primo loco recepisse anapæstum; quod quidem sæpius fecit, et cum iambicus dimeter acatalectus anapæstum prima sede admittat, nihil est, cur ad iambico dimetro catalecto denegemus; præsertim cum auctor carminis Anacreon passim anapæsto prima sede utatur. Quod autem spondæum loco tertio posuerit, non puto verum: nam versus 142: *Qui mille per mæandros spondæum quilibet habet tertia sede*: sed quis certo asserere valeat, a Prudentio æ in *mæandros* non fuisse corruptum ob vocalem sequentem? Nam id fecit in *romphæalis*, et in eodem vocabulo *Mæandros* hymn. 7 Cath., vers. 124. *Ventris mæandros circumbat tortiles*, quæquam variant hoc loco codices. Sed certe valde usitatum est diphthongum in vocabulis Græcis ob vocalem sequentem corripi.

(b) Non assequor, quid sibi Chamillardus voluerit, dum hoc explicat genus. *Sunt omnes versus iambici Hipponactei trimetri acatalecti: rec. pro tamen in locis imparibus etiam spondæo*. Carmen Hipponacticum vocari solet iambicum trimetrum catalecticum, ut *Ternos vetusti congios Falerni*. Sed missa hac de nomine questione, senarii iambici non solum spondæum, neque solis locis imparibus alios pedes præter iambum recipiunt, quod advertendum est, ne in iambicis senariis Prudentii errorem aliquis putet, cum alios pedes deprehenderit. Comicos librioris fuisse compertum est, qui prioribus quinque locis spondæos, dactylos, anapæstos, et nonnunquam proceleusmaticos immittebant. Quarta sede spondæum s. p. us intrusit Ausonius in Ludo septem sapientum, quem Scaliger lib. vi Poeticæ hac de causa in iudicium vocat. At Ausonius vel ideo excusari posset, quia in eo carmine quasi comice loquitur, Sapientis in scenam inducens, et ipse Scaliger contra Erasmus lib. vii, pag. 926, tradit, in pluribus apud Senecam senariis non observatas magis leges quam in comediis aut in fabulis. Quod attinet ad Prudentium dubium non est quin leges observaverit, quas tragici soent. Iambici senarii exemplum ex eo petit Beda. Vide num. 242.

(c) Non erit supervacaneum quærere, an in hoc carmine locus sit aliis pedibus, quibus Prudentius aliquando fuerit usus. Aiunt, rariissime antiquiores possisse locis imparibus tribrachyn, raro paribus locis pedes spondæo comparere. Terentianus Maurus

Adas: *O Nazarene lux Bethlem-Verbum-Patris (b)*.

200 228. Octavum genus ode diolos tetrastraphos. Versus tres primi Sapphici, quartus quisque Adonius. Sapphici primo loco habent choreum, secundo spondæum, tertio dactylum, quarto et quinto choreum. Adonius dactylo et spondæo constat. Hujus generis hymnus 8 Cathem., et 4 Peristeph. Mensuræ modus hic: *Christe-servo-rum regimen tu-orum*. In Adonio autem, *Lege co-erces*. Prudentius his legibus se obstrinxit, quamvis nonnulli secunda sede choreum et dactylum admiserint, Seneca vero primo loco spondæum, dactylum, et anapæstum, secundo iambum.

229. Nonum genus ode monocolos, quæ minus bene a Chamillardo tristrophos appellatur; neque enim plura hic sunt diversæ speciei carmina. Versus trochaici Archilochii septem pedibus, et una syllaba constantes: pedes sunt trochæi, qui chorei etiam dicuntur, locis paribus spondæus recipitur. Hujus generis hymnus 9 Cath. et 1 Peristeph. Ita scanditur: *Da pu-er ple-ctrum cho-reis-ut ca-nam fi-delibus*. Prudentius hanc legem servat (c).

in carmine de litteris et de pedibus exempla quædam profert: *η et ω, quæ bina pedibus submitunt tempora - Sicut unum; numerus antequam secundus prodidit, - Forma talis est minoris, animam quando dicimus - Nam quater recipiuntur numerus et tempus duplex - Is erit ἀπαιστος, vides, quod iste per sit temporum*. Prudentius, hymn. 9 Cathem., aut tertia sede spondæum recepit, aut ut primum in *lugubri* corripuit, quod magis mihi placere ostendi num. 209. Verum in eodem hymno, vers. 40, spondæus in eodem quintam immittitur: *Extimum vestis sacratæ furtim mulier attigit*. Vers. 105, loco sexto est anapæstus, *Post, ut occasum resoluit, vitæ et hominem reddidit*; ac similiter dactylus hymno 1 Perist. vers. 63: *Tempus est Deo rependi, quidquid est proprium Dei*. Ibid., vers. 70, Tribrachys quinta sede: *Et chalybs atrita colla gravibus umbit circulis*. Ex his solum est contra regulas spondæus loco quinto, *furtim* in illo versu, *Extimum vestis sacratæ furtim mulier attigit*. Fortasse librarii verba trajecerunt, et pro *mulier furtim attigit* non eliso *m* in *furtim*, posuerunt, ut nunc legitur. Quod si evangelica vox retinenda sit, melius emendarem, *mulier furtim contigit*. Dubitet aliquis an Prudentius scripserit, *forte mulier attigit*, sed ad Evangelii narrationem magis accedit *furtim*. Wasius, cap. 1 de Licent. vet. poet. tradit, apud antiquiores spondæum, aut ejus vicarium anapæstum trochaici carminis sedes quasvis præter ultimam nullo discrimine obsedis-e. Hac veterum lege seu consuetudine in Prudentio retineri potest *furtim mulier attigit*. Jam versus hi trochaici, tetrametri catalectici, integri scribendi sunt, quamvis olim etiam a trivialibus poetis in medium scinderentur, quod notavit Salmasius in Flaviana Vopscum. Hinc factum opinor, ut poeta Christiani, qui vulgo suos hymnos cautandos exponeret, jam tempore Bedæ hos versus dividerent. Vide alia quæ de hoc genere metri commentatus sum in dissert. de Hymnis eccles. num. 221, et seqq., ubi in nota a num. 223, corrigas velim errorem sive typographi, sive calami, *Meyerus notum esse ait spondæum tantum admisceri locis imparibus, lego, locis paribus*, ut ex sermone et consequenti poetis intelligere. Simili errore pag. 199, num. 253, positum est in *iambicis trimetris* pro *iambicis dimetris*: quæ duo a secundissimo poeta, mihi quæ antecessimo et Dominico Naxera notata, nolui nec debui prætereire.

201 250. Decimum genus ode monocolos. Versus omnes sunt anapæstici dimetri catalectici; a Chamillardo *trimetri catalecti* dicuntur, qui fortasse scripserit aut scribere voluerit, *dimetri*, vel *trimetri hypercatalectici*. Constant tribus pedibus, et syllaba: pedes sunt anapæsti, recepto primo loco spondæo, ut statuit Chamillardus; sed Aldus addit, apud Prudentium spondæum etiam secunda sede induci, quod verum est. Hujus generis hymnus 10 Cath., qui ita scanditur: *Deus i-gner, fons-anima-rum (a)*.

251. Undecimum genus ode dicolos distrophos. Versus primus est trochaicus Euripidius dimeter catalectus ex tribus choreis, et syllaba, recepto in secunda sede spondæo. Versus secundus iambicus trimeter catalecticus Hipponacteus ex quinque iambis, et syllaba, spondæo in prima ac tertia sede admissio. Hujus generis ode, in qua Prudentius de suis opusculis loquitur, nobis *epilogus operis* aliis *præfatio libri Peristh.* Scanditur primus versus hac ratione: *Immo-lat De-o Pa-tri*; secundus ita: *Pius-fide-lis in-nocens-pudi-cus (b)*.

252. Duodecimum genus ode monocolos. Versus sunt Glyconii, ut primus versus generis primi. Hujus generis hymnus 7 Peristeph., *Insignem meriti virum*, et præfatio libri ii contra Symmachum, *Simon, quem vocitant Petrum*.

253. Decimum tertium genus versus elegiaci. Hujus generis hymnus 8 Peristephanon, de loco in quo martyres passi sunt; hymnus 11 Peristeph., in laudem S. Hippolyti. Cujus explicatio cum obvia et nota sit, tuto a nobis prætermitti potest.

202 254. Decimum quartum genus ode dicolos distrophos. Versus primus hexameter: secundus iambicus senarius, de quo supra in genere septimo. Hujus generis hymnus 9 Peristeph. S. Cassiani.

255. Decimum quintum genus ode dicolos distrophos. Versus primus dactylicus Archilochius heptameter, ut nonnulli recentiores vocant, qui a veteribus melius dicitur hexameter herous perittosyllabus, constans septem pedibus, quorum quatuor primi dactyli, tres postremi trochæi. Loco dactylorum induci possunt spondæi. Versus secundus est iambicus trimeter catalectus, de quo in genere undecimo. Hujus generis hymnus 12 Peristeph. in honorem SS. apostolorum Petri et Pauli. Primum versum ita metiri oportet: *Plus soli-to coe-unt ad-gaudia,-dic-a-nice-quid sit.* Prudentius hanc legem servat, ut primo, secundo, et quarto loco semper dactylum, tertio semper spondæum adhibeat.

256. Decimum sextum genus ode monocolos. Ver-

(a) Barthius, lib. xxi, cap. 4 Adversar. in expositione hujus hymni Prudentiani, observat metrum esse funebribus cantilenis aptum, et antiquissimum, ut videre licet in versibus Græcis Timothei apud Macrobius, lib. vii, cap. 16, usum apud Latinos celebrasse Varronem in *Margopoli*, secutos, qui nunc exstant, Martianum Capellam lib. ii, Terentianum in descriptione anapæstici catalectici, qui Sereni aliquot ejusmodi versus inseruit, et Boethium lib. iii de Consol. Philos. metro v. Boethius in secunda sede utitur etiam spondæo: *Fædis submittat*

sus dactylicus Archilochii acatalectici, quos in decimo quinto genere explicui. Hujus generis hymnus 13 Perist. S. Cypriani: *Punica terra tulit, quo splendeat omne, quidquid usquam est.*

257. Decimum septimum genus ode monocolos. Versus alcaici dactylicus ex primo spondæo, vel iambo, secundo iambo, cæsura longa, et duobus dactylis. Hujus generis hymnus S. Agnetis 14 Peristeph., cujus hæc est scansio: *Agnes-sepul-crum-romule'-in-omo.*

258. Decimum octavum genus ode dicolos. Versus primus est senarius iambicus, de quo in septimo genere. Versus secundus iambicus dimeter, de quo in secundo genere. Hujus generis præfatio Apotheoseos: *Est vera secta? te, magister, consulo.-Rectamne servamus fidem?*

Cætera carmina sunt heroica versus hexametro, *Apotheosis, Hamartigenia, Psychomachia, Libri adversus Symmachum*, et *Dittochæum*. Mensura versus hexametri notior est quam ut a nobis debeat exponi.

CAPUT XXVII.

Latinitas Prudentii.

203 259. Horatii sententia nota est:

Mediocribus esse poetis

Non homines, non dii, non concessere columnæ.

Si poeta Latinus optimus non est, qui Augustæ Latini sermonis elegantia non eminet, concedam fortasse mediocre poetam fuisse Prudentium. Sed Horatii sententiæ opponam locum Ciceronis ex Oratore in principio: *Nam in poetis non Homero soli locus est (ut de Græcis loquar) aut Archilochus, aut Sophocles, aut Pindarus; sed horum vel secundis, vel etiam infra secundos. Nec vero Aristotelem in philologia deterruit a scribendo amplitudo Platonis: nec ipse Aristoteles admirabili quadam scientia, et copia cælerorum studia restinxit. Nec solum ab optimis studiis excellentes viri deterriti non sunt, sed ne opifices quidem se artibus suis removerunt, qui aut Jalysi, quem Rhodi vidimus, non potuerunt, aut Cœ Veneris pulchritudinem imitari: nec simulacro Jovis Olympii, aut Doryphori statua deterriti relinqui, minus experti sunt, quid efficere, aut quo progredi possent: quorum tanta multitudo fuit, tanta in suo cujusque genere laus, ut cum summa miraremur, inferiora tamen probaremus.* Cicero suis carminibus locum quærisse nonnemini videbitur cum *poetis infra secundos* locum esse statuit. Sed res ita se habet: in Prudentio cum cætera omnia similia que poetam eximium constituunt, si purissimus sermo Augustæ sæculo usitatus desit, non propterea eum inutiliter legendum esse arguas ab iis, qui poetam *habentis*.

(b) Chamillardus aliter voluit hos versus appellare, versum primum iambicum Archilochium acatalectum ex amphimacro, et duobus iambis, alterum iambicum Archilochium trimetrum catalecticum ex pedibus quos diximus. Magis placet nomen quod posuimus Mantium terme secuti. Et Prudentius ipse ait: *Nos c'tos iambicos-Sacramus, et rotatiles trochæos*; quod de hujus ode versibus ego accipio, quidquid cetera alii dixerint.

tica facultate delectantur. Nam primum si quis Christianum argumentum carmine velit tractare, non aliunde melius sumere poterit exemplar. Deinde cæteris in rebus plurima ab eo dicta elegantissime occurrunt, et ex optimis auctoribus petita, vix ut pauca rejicere possis, et si voces ecclesiasticas excipias, pauciora, quam quæ in Ausonio aliisque æqualibus reperiuntur. Præterea cum Prudentius difficillimas theologiæ quæstiones pertractaverit, necesse habuit voces plures technicas invenire, aut ab aliis scriptoribus Christianis inventas adhibere.

240. Giselinus in appendicem conjecit omnia vocabula quæ Cornelius Valerius publicus linguæ Latinæ professor quam longissime a Latinæ linguæ nitore abesse judicabat, et Latinis vocibus reddiderat, ne juniores in imitando fallerentur. Similem catalogum fecisse Antonium Nebrissensem docet Petrus Rodriguez de Castro. Ego editionem Lucroniensem commentariorum Nebrissensis 204 non vidi; in alia antiqua editione, de qua num. 107, desideratur hic catalogus. Giselini appendicem subjiciam (a), ut alii

(a) *Ænipes*, pedes æneos habens. *Altrinsecus*, contra, vicissim. *Anasio*, amator, amasius. *Arilla*, diminutivum ab ara. *Audientia*, auditus, audiendi vis. *Aurulentus*, fulgens ex auri repercussione.

Bifestus, dies duobus sacer, quasi his festum dica. *Bractealis*, bracteis inauratus. *Bustialis*, a busto seu sepulchro finxit.

Cantamen, incantatio. *Carceralis*, Carcereus, a carcere. *Carnalis*, Carnaliter, a carne. *Carnulentus*, carni et mundo deditus. *Centuplicatus*, centuplex. *Collumino*, collustro. *Comperpetuus*, æque æternus. *Complices*, socii scele. um. *Congregatum*, denso agmine, turmatim. *Congrex*, unanimis. *Conspicibilis*, conspicuus. *Corporalis*, corporeus. *Creamen*, creatura, seu res condita, creatio. *Cruciamen*, cruciatus.

Defuga, transfuga. *Digestim*, disincte, suo ordine. *Dilancinare*, dilaniare. *Discruciatum*, varii dolores et tormenta. *Disparilis*, dispar.

Excruciabilis, crucians. *Excruciatum*, tormentum, dolor. *Exfibulare*, fibulas adimere, solvere, liberare. *Exsequialis*, in exsequiis usurpatus. *Exsimulare* (lege *Exsinuare*), sinuum seu laciniarum in morem explere, latiusque extendere. *Exsibilare*, sibilando efferre. Optime conjunxit, *Anguina verba exsibilat*.

Fabriliter, more fabri. *Factura*, opus, res creata. *Falsificatus*, infectus, corruptus. *Fidelis*, Christiana religione præditus. *Figmen*, opus, figmentum. *Flabralis*, flabilis, cum flatu emissus. *Forare*, perforare. *Fotus*, fomentum. *Fulgidus*, splendidus. *Frugescere*, frugum feracem esse. *Fundalis*, adject. a funda. *Funerare*, funere afferre (legam efferre).

Genealogus, annalium auctor, familiam quamque a sua origine revocans.

Hydrinus, adject. ab hydra serpente. *Hyminire*, hymnis canere.

Ignire, inurere. *Impassibilis*, impatibilis, in quem pressio non cadit. *Impiatum*, impurum. *Incapax*, minime capax. *Incentivum*, incitans, accendens. *Incerare*, cera illinere. *Incircumscriptus*, ἀπεριγραπτός, infinitus. *Incorporatus*, corpore indutus, et, ut ita dicam, incarnatus. *Indages*, indago. *Indomabilis*, indomitus. *Innatus*, nunquam natus. *Inspatiari*, inambulare. *Insubjectus*, nemini subjectus, sui juris. *Intemporalis*, æternus, nullo tempore finitus. *Interninus*, idem. *Irremotus*, immotus. *Irritamem*, irritamentum.

Liquabile, quod facile liquitur. *Litamen*, litatio.

possint judicare. 205 Ludewigius vix probaret, ut ait, singula quæ in hoc Giselini catalogo pro impuris notantur: *Cum interdum voces Latinissimæ, et rariores esse possint*. Macrobius lib. vi, cap. 4, plura verba rara, quibus usus est Virgilius, producit: *Quæ nobis, inquit, nova videri facit incuria vetustatis*. Prudentius voces quasdam Lucretii, et antiquiorum usurpavit amore vetustatis, quod poetam, si parce fiat, maxime decet: aliæ, ab ipso adhibitæ, fortasse olim fuerunt antiquatæ, sed ejus tempore jam revixerant; quod prænuntiavit, neque improbatit Horatius, *Multa renascentur quæ jam cecidere, etc.* Plura vocabula in catalogum conjecit Giselinus, quæ ecclesiastico usu sunt deprompta, ut *fidelis, mediator, passio*; alia, quæ idoneos auctores habent inter veteres, ut *fulgidus, omniparens*; alia, de quibus non satis constat, sintne Prudentiana, cum variant codices, ut *nescienter, insubjectus*. Pleraque auctoritate æqualium Prudentii, aut antiquiorum defendi possunt. Certe ex verbis quæ in Prudentio reprehenduntur, nullum minus Latinum magisque cavendum

Malefabrum, infelix, parum callidum, imprudens. *Mammoncus*, avilus: a Mammonæ Syrorum Plut- derivatum est. *Manceps carceris*, præfectus carceri: sic Plinius propolam sutrinæ mancipem appellat. *Mediator*, sequester, μετρετής. *Melodum*, suavisonum. *Mitificus*, mitis, lenis. *Muculentus*, mucosus. *Monstruosus*, monstrosus. *Mortificatus*, emortuus. *Multicolora*, multicoloria. *Multinodus*, nodosus. *Mundialis*, mundanus.

Nemo dies, nullus dies. *Nescienter*, ut negligenter. *Nozialis*, sonti, seu noxio debitus.

Obacterare, more ovium contra balare. *Oblivialis*, obliivius, oblivionem inducens. *Obludere*, vana spe e inescare. *Obsequela*, obsequium. *Obs rangulatu*, suffocatus. *Occidialis*, occidius. *Omniformis*, *omniparens*, *omnipollens* ejusdem farinae sunt. *Opulens*, opulentum. *Orarium*, sudarium ab ore deductum.

Palpamen, attractatio. *Palpebralis*, palpebris emittens. *Parricidialis*, parricidio sædatus. *Passibilis*, patibilis. *Passio*, afflictio. *Peccamen*, crimen. *Plasmatus*, conditus. *Prænuncupatus*, annuntiatus. *Primitivus*, primigenius. *Propitiabilis*, propitiatus. *Properatus*, exortus. *Pudescit*, pudet.

Resculpere, imitari, exprimere. *Resultare*, concelebrare. *Romphæale*, quod romphææ usum præbet. *Ructamen*, ructus. *Rosulentus*, roseus, finxit ad formam, *rorulentus*.

Sagus, præsagus. *Saporum*, sapidum. *Segrex*, separatus, bifariam partitus. *Separ*, idem. *Sensualis*, rationis capax. *Sequestrare*, alicujus custodiæ quid committere. *Spurcamen*, spurcitia. *Speculamen*, visus, videndi vis. *Stigmare*, stigmatis inurere. *Stricurna*, liquefactio. *Subjectio*, obdientia. *Sublidere*, paululum elidere. *Sublimare*, alte extollere. *Subternus*, subterraneus. *Sufflabilis*, spiritu efformatus. *Suggillare*, suggerere, subministrare. *Superfo*, emineo.

Terrulente, crasse. *Terrulentus*, terreus. *Tripictus*, triplici lingua pictus. *Tutaculum*, tutamen.

Utlamen, ululatus.

Vaporus, vaporiferus. *Vegetamen*, vegetatio, motus. *Venabile*, venia dignum. *Ventilari*, circumagi, sibi non constare. *Versicolorus*, versicolor; semel tantum hoc compositum ad secundam inflexionem reducit. *Veternus*, veterosus. *Inveteratus*. *Vians*, viator. *Vitiabilis*, vitiatus. *Virginal*, ὑμνῶν, seu virginum vinculum. *Viscereus*, creatus, e visceribus ortus.

est quam verbum ab auctore catalogi usurpatum, *Sufflabilis, spiritu efformatus*. Scio, recentiores passim hoc verbum adhibere, *efformo, efformas*, sed apud veteres Latinos non reperitur. Jacobus Facciolatus, seu quis alius est auctor lexicæ ejus nomine vulgati, illud inter voces barbaras reponit, et nihilominus eo non semel in lexico concinnando utitur. Cæterum, si ea libido fuit Giselino indicandi omnia vocabula quæ in Prudentio exstant, et in libris sæculi Augustæi qui ad nos pervenerunt, aut raro aut nunquam inveniuntur, catalogum longe auctiorem dare potuit. In commentariis quædam nos animadvertemus quæ huic usui esse possint, et in fine tomi secundi indicem exhibebimus vocum rariorum quæ in Prudentio occurrunt, et 206 aliquo pacto venire possunt in controversiam. Ita vero scriptores veteres Latinos ad alicujus vocis usum comprobandum advocabo, ut interdum neque verba exproram, neque loca indicem, cum scilicet ea facile peti possunt ex accuratis lexicis Facciolati, Forcellini et aliorum, aut ex Christophori Cellarii curis posterioribus de barbarismis et idiotismis sermonis Latini tertium recognitis, ex Olavi Borrichii *Analectis*, ex Andree Borrichii appendice ad curas posteriores Cellarii, sive observationibus circa Latinam linguam, quibus Cellarius opposuit discussionem appendixis Danicæ.

CAPUT XXVIII.

Veterum et recentiorum quorundam de Prudentio testimonia. Ejusdem antiqui imitatores.

C. SOLLIUS APOLLINARIS SIDONIUS
(Lib. II, epist. 9.)

241. Huc libri affatum in promptu... Licet quæpiam volumina quorum auctorum servarent in causis disparibus dicendi parilitatem. Nam similis

(a) Barthius, lib. x *Adv.*, cap. 2: *Similis, inquit, scientiæ vires non frustra diu Horatium et Prudentium Apollinaris Sidonius. De illo enim constat, omnium philosophorum flores et dogmata delibasse, hic nihil non Christianæ sapientiæ attingit, numerisque facilibus quidem, sed tamen interioris et tam eloquentiæ servantibus.* A S. Gregorio Turonensi laudatum Prudentium habes in comment. ad hymn. 6 Cathem. vers. 1, et Apotheos. vers. 449. Elogium quo Prudentium Genadius ornavit, vide num. 69.

(b) Muratorius tom. II *Anecd.*, p. 208, describit hæc carmina sub titulo: *Ve ustissimi versu, qui olim in bibliotheca S. Isidori Hispanensis leguntur. Ex codice vetustissimo.* Hæc carmina nusquam existere impressa putabat Muratorius: sed magnam partem jam ediderat Joannes Tamayus de Salazar in Martyrol. Hisp. die 4 Aprilis. In Muratorio sunt disticha 46, in Tamayo 52, pleraque eadem, quædam diversa. At interest magna Muratorio esse edita; nam si Tamayi solus nomen appareret, nemo de falsitate non dubitaret; nunc quia et Muratorius, et *codex vetustissimus* non natur, nemo in dubium revocabit veritatem. Neque ego quidem contra quidquam opponam, si vere codex fuerit vetustissimus, alioquin Bibliotheca Mediolanensis nonnullam mihi suspicionem excitaret, in quam olim invecta constat plura monumenta ex Hispaniis allata. Nec mihi satis liquet an Muratorius vetustatem codicis examini subjecerit, et an, si subjecit, omnem eam diligentiam quæ in hoc genere necessaria esset adhibuerit: non enim Muratorius fraudes, quæ in hujusmodi scriptis auctorum Hispan-

scientiæ viri hinc Augustinus, hinc Varro, hinc Horatius, hinc Prudentius lectitabantur. Quos inter Adamantius Origenes, Turranio Rufino interpretatus, sedulo fidei nostræ lectoribus inspiciebatur (a).

AVITUS.

(Ad Fusciam sororem vers. 414.)

Hæc virtutis opes, hæc sunt solatia belli,
Quis dubium adversus mentis cum corpore bellum
Ipsa suos arreat clamantis buccina Pauli,
Quæ prudenti olim cecinit Prudentius ore.

(In Chronico sub nomine Prospero Tironis.)

Prudentius lyricus poeta noster, Hispanus genere illustri, ingenii sui robur exercet.

207 S. ISIDORUS HISPALENSIS.

(In sua Bibliotheca.)

242 Si Maro, si Placcus, si Naso, et Persius horret,
Lucanus si te, Papiniusque ledet:
Par eat eximio dulcis Prudentius ore,
Carminebus variis nobilis ille et satis (b).

FORTUNATUS.

(In præf. libr. de S. Mar. ino.)

Mar yribusque piis sacra hæc donaria mittens
Irudens prudenter Prudentius immolat actus (c)

VEN. BEDA PRESBYTER.

(De Ratione metrice.)

Metrum iambicum senarium recipit iambum locis omnibus, tribrachum locis omnibus præter novissimum; spondæum, dactylum et anapestum locis tantum imparibus, Pyrrhichium loco tantum ultimo, quod nobilissimus Hispaniarum scholasticus Aurelius Prudens Clemens scripsit proemium Psychomachia, id est, libri quem de virtutum virtutumque pugna heroico carmine composuit. Ita eum inchoat: *Sen x fidelis, prima credendi via (d).*

THEODULFUS AURELIAN.

(Lib. IV, carm. 1.)

243 Diversoque potens prudenter ponere pura
Metro, o Prudenti, nos eret ipse parens (e).

norum confingendæ sæculo superiori invaluerant satis videtur agnovisse Hujus suspicionis argumentum, exstat tomo IV ejus Inscriptionum, p. g. MCMIII, num. 2, ubi epitaphium Wistremiri archiepiscopi Toletani profert, apud Julianum, inquit, archidiaconum Toletanum S. Juste. E schedis meis. Et cum de versibus Leonius quibus epigramma illud constat, nonnullam difficultatem excitasset solvissetque, addit: *Quod fortasse difficultas se mihi offert, in hoc titulo designari videntur insignia (nunc dicimus LEONIS ARM) .. Num sæculo nono in usu fuerit hujusmodi insignia? non arbitror. Quare nodum hunc eruditus Hispanis resolvendum relinquo.* Non ergo legerat Muratorius quæ de scriptis supposititiis istius archidiaconi Juliani Nic. Antonius lib. VII *Biblioth. vet. Hisp.* fuse commentatus fuerat. Sed, ut ad versus S. Isidori redeam, in postrema editione Matr. Oper. S. Isidori exhibetur eadem disticha auctiora ex cod. ms. *Bibl. Reg. Petrus Crinitus lib. V de Poetis Latinis cap. 90*, quod ait, Isidorum testari, *Prudentium in Latinis literis magna diligentia, parique studio institutum*, ubi id legerit neque ipse declarat, neque ego invenio.

(c) Alludit ad conclusionem seu epilogum Prudentii: *Immolat Deo Patri*, qui post librum Peristephanon collocatur.

(d) Weitzius, ac multo magis Chamlerdus ita hunc locum depravant ut non intelligas quid Beda sibi voluerit.

(e) Eum recenset inter libros quos legere solebat. Ejusdem auctoritate in dogmatis Fidei confirmandis non semel utitur. Ab eodem Theodulfo Rabanus mu-

208 RABANUS

Inter evangelicos viros, qui insignes libros carmine ediderunt Prudentium enumerat.

(De Instit. cleric. lib. iii, cap. 18, et de Ord. sac. cap. 12.)

Sed et Clemens Prudentius disertissimus, atque christianissimus poeta in hac significatione pompam posuit in libro Psychomachiae.

INCERTI.

(Ex cod. ms. Vat. Alex. 521.)

Hæc lege, qui rectum fidei vis noscere callem :

Quique heresum sollers spirula vafra fugis.

Hic tibi peccati veteris pandetur origo,

Hic nova vis animi monstra vetera lugans

Fundus idolii virtus eversa jacebit :

Ac penitus tetri lingua teretur hydri.

Indylus hic martyr elingui concinet ore,

Heroumque acer rite cane ur agon.

Christisonis hymnis libri prima ora resiliant :

Finalis vario musa canore boat.

Hunc tu, quæso, frequens mellito gutture ruetes ;

Hunc verses animo, moribus hunc teneas.

Deque imo in celum suspensa pectore laudas

Pro me, proque meo, qui notat hæc, famulo (a).

DUNGALUS

Adversus Claudium Taurinens. plura a Prudentio sumit, præcipue prope finem, ubi ait.

Aurelius Prudentius Clemens, vir consularis (b), ac liberorum eruditissimus, eodem fidei ac devotionis studio flagrans, multa de sanctorum laudibus intercessionibusque postulandi metrico 209 textu composuit. Hinc mira humilitate substernendo ad se conversus, suamque adhortans animam, ait in præfatione libri : Atqui sine sub ultimo, etc... Item de S. Laurentii passione verbis ornatis ait, etc.

NOTKERUS BALBULUS.

(Not. de Vir. illust. cap. 7.)

Si vero etiam metra requisieris, non sunt tibi necessaræ gentiliū fabulæ, sed habes in Christianitate prudentissimum Prudentium de mundi exordio, de martyribus, de laudibus Dei, de patribus Novi et Veteris Testamenti dulcissime modulantem, virtutum et vitiorum inter se conflictus tropologica dulcedine suavissime proferentem, contra hæreticos et paganos acerrime pugnantes.

BRUNO ANTIISTES COLONIENSIS.

(Ex Georg. Fabricio ad hynnum A. D. viii cal. Jan.)

244. Locum in eruditorum biblio hecis et in animis

tuatus est verba, quæ mox præferam. De Agobardo vide comment. hynni. vii, vers. 160; de Lup. Ferrariensi Hamart. vers. 2.

(a) Hoc epigramma, a cl. Teolio exaratum, ad eod. cum ipsum recognovi. In primo versu nihil mutò, quamvis in codice repererim *dinoscere* pro *nascere* : est enim error metricus famuli qui hæc notabat, ut æquum est conjicere. In versu 9 a Teolio omissa est *vox libri*, in 11 *vox frequens*, quæ tamen sunt in codice, et sine quibus versus claudicant. In versu 10 legit Teolius *In aliis*, ego ex membranis *Finalis*, quod exigit metrum, et sententia : nam præcedit *libri primi ora*, cui consonat *Finalis musa*. Inducantur omnia Prudentii carmina eo ordine quo in hoc codice continentur : 1. Christisoni hynni, hoc est Cathermerinon liber ; 2. Apotheosis ; 3. Hamartigenia ; 4. Psychomachia ; 5. Libri contra Symmachum ; 6. Romanus ; 7. Peristephanon ; 8. Finalis musa vario canore, quod est Dittochaum.

(b) Dubitare aiquis possit, an a manu Dungali sit *vir consularis*, an solum V. C., quas notas aliquis li-

brarius male explicuerit *vir consularis*. Ex aliis codd. mss. et lone constat, jam olim hunc errorem de Prudentii consulatu invaluisse, ut dixi num. 51. Itaque non audeo improbare lectionem quam in editione Dungali reperio.

(c) Sæculum x non fuisse tam obscurum et imperitum quam multi jactant, ex hoc aliisque monumentis arguebat cl. Joseph Petiscus, egregius in his rebus judex, quocum minime sunt conferendi plerique eorum qui ignorantiam et obscuritatem sæculi x passim crepant, sive graves scientias, sive genus omne literarum amoniorum consideres. Floruit etiam eodem sæculo poetria Roswitha, sermones utriusque lingue Latine et Græcæ docta, quæ panegyrium Othonis imperatoris, fratris Brunonis, versu heroico composuit, et martyrium B. Pelagii, pueri Hispani, eodem metro descripsit : quod poema a Bollandianis pro actis authenticis S. Pelagii martyris exhibetur, non minus quam hynni, quibus alios martyres Prudentius celebravit.

210 (Ex codice Goldasti apud Weizium.

Incipiunt tituli libri Manualis amoni, Exceptis quos personis tetrasticha claudunt. Primus Adæ elato de crimine narrat, et Evæ. Tum singillatim num rata vocabula multa Provida personæ pandit descripti rhythmii.

SIGEBERTUS.

(In Chronico ad an. 303.)

In Hispania Prudentius poeta lyricus claret.

PETRUS VENERABILIS.

(L. b. iii, epist. 24, de Symmacho.)

Ei et prosa et metro tam supra lectus venerabilis Pater (Ambrosius) quam noster insignis poeta Prudentius potentissime responderunt.

RUPERTUS TUTIENSIS.

(Cap. 10, lib. vi, de Operib. Spiritus sancti.)

Ex hynno S. Petri plures versus sumit.

Super hoc quidam fidelis et in fide laudabilis, metricè canens ita dixit : Figitur ergo manus subter sola versus in cacumen.

VINCENTIUS BELLOVACENSIS.

(Lib. xvii Specul. hist. cap. 62.)

Prudentius librum metricum de Conflictu vitiorum et virtutum eleganter composuit.

brarius male explicuerit *vir consularis*. Ex aliis codd. mss. et lone constat, jam olim hunc errorem de Prudentii consulatu invaluisse, ut dixi num. 51. Itaque non audeo improbare lectionem quam in editione Dungali reperio.

(c) Sæculum x non fuisse tam obscurum et imperitum quam multi jactant, ex hoc aliisque monumentis arguebat cl. Joseph Petiscus, egregius in his rebus judex, quocum minime sunt conferendi plerique eorum qui ignorantiam et obscuritatem sæculi x passim crepant, sive graves scientias, sive genus omne literarum amoniorum consideres. Floruit etiam eodem sæculo poetria Roswitha, sermones utriusque lingue Latine et Græcæ docta, quæ panegyrium Othonis imperatoris, fratris Brunonis, versu heroico composuit, et martyrium B. Pelagii, pueri Hispani, eodem metro descripsit : quod poema a Bollandianis pro actis authenticis S. Pelagii martyris exhibetur, non minus quam hynni, quibus alios martyres Prudentius celebravit.

PHILIPPUS BERGOMENSIS.

(Chron. sub anno 400.)

Prudentium, poetam Christianum, virum utique saecularium litterarum scientissimum, per hos dies claruisse, et in pretio fuisse, tradunt: qui et nonnulla in divinis laude dignissima composuit.

(In codice Bongar. apud Weitzium.)

215 Prudentis metrici, prudens et nomen habentis,
Qui jam transactis vetulus quinquennibus annis,
Commissum populum delecto jure regendum
Spiritus pareus sese ad meliora vocavit
Consilia, hoc septem libris, unoque volumine,
Divina in cunctis sit imet sanctione favente,
Communem cunctis conscripsit ad utilitatem,
Et pro perpetua mercede poli capienda
... plector merce ... : minis hujus (a).

211 MARTYROLOGIUM ROMANUM.

(22 Jan. de S. Vincentio.)

Cujus passionis nobilem triumphum Prudentius luculenter versibus exsequitur.

PETRUS CRINITUS.

(Lib. v de Poetis Latinis, cap. 90.)

246. Leguntur adhuc ipsius poemata vario genere carminum composita, quibus facile probari potest, eum quidem pro conditione temporum maxime praestitisse inter Christianos poetas, non modo eruditus verborum figuris, sed etiam gravitate sententiarum.

ALDUS ROMANUS.

(In Vita Prudentii.)

Fuit homo ingeniosus, gravis et ornatis moribus ac Christianae religionis observantissimus, quod ex ipsis operibus facile est cognoscere.

(a) In codice, quem Barthius vidit et cascum appellat, lib. vii, cap. 42, legebatur: *Prudentius optimus poeta, eruditissimus theologus*. De aliis codicibus vide supra toto cap. 4. Testimonia Honorii Augustodunensis et Trithemii dedi num. 61 et 62.

(b) In cap. xiv Joannis: *Prudentius vir quovis etiam saeculo inter doctos numerandus*. De pueris liberaliter institutis: *Jam si quis Prudentium, unum inter Christianos vere facundum poetam volet enarrare, litteras etiam arcanas calleat oportet*. Vide etiam ejusdem Ecclesiasten, et Adagia Chlid. iv, cent. 5, num. 4, ubi egregie ait, in Basilio, Nazianzeno, Ambrosio, Prudentio, Lactantio linguarum ac politionis litteraturae cognitionem ideo caruisse invidia, quia servivit pietati.

(c) Et in praefatione Expositionis in hymnos quosdam Prudentii: *Prudentio adimunt doctrinam viri obscuri Leonardus Quercetanus et Petrus Summontius, eique nihil relinquunt praeter nudam religionem, quam nos contenti sumus, et virum illum nobilitate et eruditione excellentissimum, majorem putamus, quam umbram illam viderint, et plus habere veteris elegantiae Romanae, quam ipsi aut intellexerint, aut assecuti sint*. Iterum in praefat. ad hymnum A. D. viii cal. Jan. *In publica censura usitatos olim studiorum liberalium honores petentibus fuisse proposita Aurelii Prudentii scripta, e viris doctissimis Andrea Comitiano, et Gaspare Bornero adolescens audivi, idque ab iis probatum fuisse memini*.

(d) Et in fine adnotationum. — Nam stylo sic satis perspecto, non magnopere in re laborandum fuit, utpote facili, et cuius nota. Neque enim (ut et hoc libere dicam) in eo adhuc Erasmo assentiri possum, qui in apologia quadam contra Latomum negat Prudentium pueris praelegendum esse, quod a solis theologis queat intelligi. Quae tandem sint illa obscura,

A

ERASMUS ROTERODANUS.

(In quadam apologia.)

Prudentius poeta tantum spirans tum sanctimoniae, tum sacrae eruditionis, ut mereatur inter gravissimos Ecclesiae doctores annumerari (b).

GEORGIUS FABRICIUS.

(Com. in poetas Christ., pag. 17.)

247. Eidem (*Prudentio*) tribuit gravitatem et elegantiam alicubi Caesarius; pietatem et animum vere Christianum Rivius. Illic unum legendum censet Vives (*id non invenio, neque iis congruit, quae alius in locis docet Vives*). Tribuunt eidem nonnulli Romanam eloquentiam, aut certe illi propinquam. Leonardi Quercetani, hominis obscuri, nomen non novissimus, nisi male sensisset de Prudentio. Lilius ei nullam eruditionem ac variam ascribit: sed eloquentia ac linguae castitate vel parum valuisse, vel potius ea neglexisse ait: neutrum homini nec deserto, nec eleganti, ut et de eloquentia et de orationis puritate judicet, concedimus (c).

GISELINUS.

(In epist. dedicat. primae editionis.)

212 248. Aurelius Prudentius Clemens ob incredibile pietatis studium, summamque laudatissimarum scientiarum cognitionem unice suspiciendus... Cum mira et singularis in eo sit rerum praestantia ac varietas, ornamentis tamen ac luminibus partim a se inventis, partim ex uberrimo veterum fonte haustis singula utcumque gravia, et ardua concinne ornateque depingit, ac persequitur, nihilosecins perpetuo intra cancellos sacrae religionis sese continens (d)

C et a communi puerorum captu abstrusa, nondum potui reperire. Si de Apotheosi loquitur, (ut revera loquitur) fateor quaedam esse ab usitata puerorum cognitione nonnihil remota, quae nimirum quaestiones de divinae triadis essentia controversas concernunt. Sed quantum id, quaeso? Imo si in ipso dicendi artificio nihil requireremus, quanta majore facilitate, quanto uberiore republicae Christianae fructu haec a pueris addicerentur, quam vanae illae poetarum historiae, seu potius fabulae, in quibus non exigua temporis portio miserrime conteritur. Accederent aliae commoditates multo maxime, quas hic recensere neque hujus est loci, neque nostri instituti. Ut igitur ad Prudentium redeam, etsi nulla justa sit causa, cur omnium manibus teratur, quam quod non leve sit incitamentum ad honestissima quaeque tentanda, certe vel una haec ratio satis valere debeat. Nam (libeat paucis evagari) quid non castum, quid non pium, quid non sanctum in eo est non reperire? Totus est in agendis Deo gratus, ejusque munificentiis amplificanda: etiam minutissima in illius laudem convertit. Martyres praeterea... suis laudibus exornat... Quid hoc fieri potest religiosus? Quid dignius in exemplum trahi? Postremo quando illi cum hostibus res est sive internis corporis (vitia, animique concupiscentias intelligo) sive externis, nempe haereticis, sive gentibus dolorum cultoribus, Deus bone, quanta animi alacritate eos aggreditur? quo ardore depugnat, ac prosternit? Militem dicas adhuc esse, non poetam. *Et in praefatione secundae editionis*. Magis illud miror, quo pacto secundi pectoris vena in tam varia, et nova rerum maxime arduarum pertractatione nunquam exaruerit, nusquam defecerit, certe qui ex omni posteritate cum eo paria fecerit, adhuc vidi neminem.

MARCUS HOPPERUS.

(In præfatione Prudentio præfixa ad Joannem Rudolphum ab Erlach.)

249. De auctore hoc, quem tuum esse volo, vel lucubrationibus ejus quod multa dicam, nihil opus esse puto; cum eo semper loco a piis et eruditibus habitus sit, quo quisvis alius, quamlibet clarus, poeta: imo tanto majore dignus pretio et honore **213** quo circa quæ versatur, argumenta, quam quorumcumque ethnicorum, nobiliora, sanctiora et utiliora habeantur: ut quæ ex sincerioris theologiæ fontibus pleraque omnia desumpta sint, et omnis generis pii exercitii materia et causam præbeant (a).

JACOBUS SPIEGELIUS.

(In comm. hymni Omni lora.)

250. Quorum (*lyricorum*) princeps apud Græcos Pindarus, apud Latinos Horatius inter ethnicos: ut Prudentius inter eos, qui in veri Dei venerationem pietate plenos modulati sunt hymnos.

NIC. HEINSIUS.

(In epist. dedic. suæ editionis Prudentii ad Ferdinaudum episcopum Paderbonensem.)

Aurelium Prudentium Clementem quo neino veterum majore cum successu poesin Christiani argumenti dedit exultam, aut laudabiliore exemplo famæ, ac posteritati commendavit, etc. Hunc tu poetam jam ab ungue tenero familiarem habuisti; hunc tecum sic admiratus est Lucas ille tuus Holstenius, clarissimus vir nominis, ut animam jam agens ac moribundus, per te sibi ex Cathemerinis hymnum, qui exsequiis defunctorum datur, recitari voluerit, atque in pacto in solatium vitæ melioris mente erectus, ac Deo plenus exspiravit.

CHAMILLARDUS.

(In epistola dedic. ad Delphinum.)

251. Summo fuit Prudentius apud Academicum et Honorium in pretio, quia ipsius exemplum, quod sequerentur, in describendis illis catholicæ religionis heroibus proponebat. Idem tibi a summo illo poeta

(a) Pergit Hopperus singulorum carminum argumenta explanare. Nam ut *singulorum singulis quasi verbis opusculorum periochas cognoscendas tibi exhibeam: risne carnis adversus concupiscentias armari? In Psychomachia, quæ prima occurrit, te exerceto. Vis Domini nostri Jesu Christi miracula et immensa, quæ humano generi præstitit, beneficia cognoscere, laudesque ejus decantare? Cathemerinon repetito. Vis sanctorum martyrum exemplis fidem et constantiam tuam in religione Christiana corroborari? Peristephanon inspicio. Vis hæreticorum falsæ vitæ dogmata? Apotheosin et Hamartigenian legito. Vis horrendas gentilium superstitiones et idololatrias cum detestatione admirari? Ea quæ contra Symmachum scripsit cognoscito. Vis denique sacras utriusque Testamenti historias in ἱστορίῃ memoriam mandare? Enchiridion (quod postremum est) evoluto.*

(b) In præfatione Chamillardus laudat in Prudentio studium insigne religionis, doctrinæ miram varietatem, magnos illos spiritus, quibus afflantur poeta; quidquid in Græcis ac Latinis poetis sparsum ac fuscum est, unum Prudentium ait collegi se compendiosque repræsentasse: Erasmus et Heinsius locutionum Latinarum, quas imitarentur ipsi, formas et lepores a Prudentio esse mutatos: præclarum de Prudentio judicium tulisse tres sapientissimos viros serenissimi Delphini adolescentiæ bonis artibus et

A proponitur. Favebis illi, opinor, et hominem ingenio ac pietatis gloria florentem, qui superiorum temporum injuria tantisper, jecit, benigne ut cæteros soles, accipies (b). Et in Vita **214** Prudentii: Illud mirere, licet de variis hæresibus multa dixerit, tamen ipsum nihil, quod in deteriorem accipi partem posset, aut erroris insinulari, scripsisse. Quin imo tanquam e puro fonte haurire ex illius scriptis possumus omnia sanctæ Ecclesiæ Romanæ dogmata; ac potissimum ea quæ Trinitatis mysterium spectant, Christi nativitatem divinitatemque; Mariæ Virginis integritatem, cultum sanctorum; illorumque apud Deum gratiam, et potestatem. Hinc quotquot fuerunt litterati viri, auctoritatem Prudentii minime contemnendam duxerunt.

M. D. MULLER S. I. P. R.

(In præfatione editionis Prudentii anno 1701, cum notis Heinsii et aliorum.)

252. Aurelii Prudentii Clementis opera tanto minore commendatione egent, quanto non agis se ab omnino ævo ex quo scripta sunt commendantur. Nullus certe poetarum Christianorum est antiqui illius temporis, cum quo non componi possit: neque quisquam etiam qui piorum et eruditorum manibus frequentius teratur, aut in quem curas suas utrique contulerint. Hoc toties repetitæ illius editiones, et a plurimis susceptæ in illum illustrationes, et concripta testantur adnotata.

CELLARIUS.

(In præfat. suæ editionis.)

253. Christianorum poetarum principem Aurelium Prudentium Clementem vides curis nostris læcum explicatiorem. Dum in **215** votis habui, ut cum Virgilio, Horatio ac Cicero in Christianis scholis etiam Minucius Felix, et Lactantius ac Prudentius conjungantur, ut juvenus nostra res Ecclesiæ antiquæ et ejus divinum sensum, et mores ac fata recte cognoscat (c).

litteris imbuendæ præfectos, Carolum Sancta-Mauræum, Montauserii ducem, Jacobum Benignum Bæsuæum, et Petrum Danielem Huetium, qui Prudentium ad usum Delphini commentariis illustrandum censuerunt. Hanc Chamillardi editionem tanto apparatu procuratam, et a multis nunc expectatam, olim revocare cogitaveram, quod ita oportere judicasset vir omnigena eruditione celeberrimus. Sed ab hoc consilio multa me deterruerunt. Primum editio illa Parisiensis potissimum quæritur ad seriem completendam similium editionum; eadem typis aliis repetita vilesceret. Deinde interpretatio sæpe obscura est, interdum imperfecta, ubi autem optima, solis pueris utilis. Tum plurimæ notæ in rebus pervulgatis ac contritis versantur; criticæ notæ, ex Heinsio petitæ, non sunt a nobis, qui codd. mss. consulimus, describendæ, sed in examen vocandæ. Postremo loca sacra Scripturæ, et SS. Patrum Chamillardus ex fontibus non limpidissimis plerumque descripsit. Hæc omnia singulis locis si ab eo, qui editionem Chamillardi repræsentaret, silentio præterirentur, ceteri indigentiam accusarent: si notarentur, tædium incredibile tot rerum repetitiones lectori parerent.

(c) Audi nunc quæ Prudentio objici dicit Cellarius: *Prudentio, ejusque in scholis usui duo objici equidem non ignoro, videlicet utramque ejus ἀνεμάλιαν tam metri, in Græcis maxime vocabulis, quam religio-*

JOANNES PETRUS LUDEWIGIUS.

(In Vita Prudentii.)

254. Tot elogia quot testimonia ejus exstant. Ego vero acumen ejus in rebus maxime sacris, et prudentiam diviniorem, quam theologiam dicimus, admiror in illo non minus quam æstimo.

EMMANUEL RISCO.

(Tom. XXX Hisp. sacr.)

Haviendo yo cotejado los discursos de nuestro poeta en favor de la fe con los escritos de los teólogos mas doctos de estos tiempos... he hallado, que trae Prudencio todos los argumentos, con que hoy se vindican de las cavilaciones hereticas los dogmas de nuestra santa fe (a).

CAROLUS AUGUSTINUS ANSALDUS.

(In præfat. ad versionem Italianam librorum contra Symmachum.)

Spero che quest opera sia per riuscire non off ito inutile, perchè oltre l'essere convincentissima per abbattere il gentilesimo, ella è sparsa di tanti lumi teologici, morali, fisici, politici, storici, che può giovare a qualunque stato di persone, e perchè vi si scopre un certa unzione, ed uno spirito del Christianesimo, che sempre più conferma nella vera religione, ed ognor più persuade all' adempimento de Christiani doveri.

216 CL. JOSEPH TEOLIVS.

(In limine præfationis ad novam Parmensem editionem.)

Inde profecto omnes intelligent, quanti habitus quantique faciendus sit hujusmodi auctor; quamque de pietate, de religione, de eruditione, de historia ecclesiastica benemeritus fuerit; ita ut pudere pleosque Christianorum debeat in impuris profanisque poetis diu multumque versatos, hunc ne semel quidem attigisse, a cujus lectione non eruditores tantum, sed etiam religiosiores discessissent.

255. Demum aliorum, qui Prudentium laudibus sunt prosecuti, indicabo nomina. Apud Weitzium in Vois doctorum virorum in ejus novam editionem, et in Elogiis Prudentii Conradus Rittershusius, Georgius Remus, Fridericus Taubmannus, Adamus Theodorus Siberus, M. Michael Piccartus, Christianus Becmanus, Joannes Franciscus Mirandulanus, Christophorus Mylæus, Andreas Tiraquellus IC., Obertus Gifanius, Hadrianus Turnebus, Christophorus Clerus, Melchior Goldastus Haiminsfeldius, Gaspar Barthius, P. Christophorus Brower, Bernardinus de Bustis. Catalogus

invocationis: quorum alterum decrescenti in Romam Græciati, alterum nascenti superstitioni, utrumque sic temporibus imputandum est, et quæ incommode nunquam dixit, aliis ubique locis tum puriore de Deo et sacris sensu, tum legitimo elegantique metro compensantur. Vides heterodoxum hominem ultro latentem, cum Ecclesia catholica Prudentium de sanctorum invocatione sentire. Ejus notationes Prudentio veterique Ecclesiæ adversantes opportunis locis refellemus.

(a) Risens in theologicis disciplinis tradendis plurimum versatus, Hispaniæ Sacræ post cl. Henricum Florez præclarissimus continuator (religiöse familie Augustinianorum utrumque hæc decus debet Hispaniæ) plurima addit de Prudentii eloquentia, eruditione, poetica laude et stylo puro, ac facili supra sui

A testium veritatis, Casar Baronius, Joannes Ludovicus Vives, Matthæus Dresserus, Henricus Beberius, Zacharias Victor. Barthius in Adversariis, quæ Weitzius non allegat, sæpissime Prudentium nominat, ac vix unquam sine maximis laudibus, quas partim, cum occasio tulit, exhibui, partim exhibebo in commentariis. Alia elogia sparsim dedi in prolegomenis, et sæpe in commentariis ultro aliorum verba excipiam, quibus Prudentius celebratur. Consulere etiam poetas scriptores Historiæ ecclesiasticæ, qui pene omnes Prudentii doctrinam, ingenium et eloquentiam commendant. Adde theologos, qui ejus carminibus dogmata religionis catholicæ confirmant, imprimis Dionysium Petavium, qui sæpe Prudentium appellat, et de SS. Trinitate disserens lib. v, cap. 9, num.

B 17, elogium non vulgare Prudentii paucis his verbis contexit: *Postremo quæ de divina generatione hucusque longiori disputatione percurrimus, versibus aliquot complexus est Prudentius, quos hic melius sit ascribere: Hoc solum scimus, etc.* Ascribit versus viginti duos ex Apoth. a vers. 268. Plurimi etiam interpretes sacræ Scripturæ Prudentii versus summa cum auctoris laude ad explicanda loca difficultia proferunt. Nonnemo affirmat, ab Estio Prudentium habitum pro optimo sacrarum Scripturarum interprete, et hujus mentem frequenter cæterorum omnium Patrum tam Græcorum quam Latinorum sensui Estium prætulisse in commentario 217 epistolarum apostolicarum: quod ego cum Prudentii tum Estii esse cupio, et censeo esse falsum. Legesis num. 436. C Scriptores illi qui antiquitates Romanas, præsertim sacras, illustrant, passim celebrant Prudentium, et Marcus Antonius Boldettus, qui lib. 1 Observatorum, cap. 23, de vasis disputans, quibus sanguis martyrum in sepulcris asservatur, sic ait: *Più di ogni altro pero ne fa chiara testimonianza: a il non mai abbastanza lodato Prudencio.* Ita etiam omnes illi qui bibliothecas ediderunt, ubi locus aliquis Prudentio esse potuit, præsertim qui de scriptoribus ecclesiasticis libros peculiare elucubrat sunt, in quibus eminentissimus Ceillierius, maximis enim laudibus celebravit. Neque omitendi sunt scriptorum liturgicarum auctores, qui sæpe poetam nostrum eximio aliquo elogio prosequuntur, nominatim vero D piissimus cardinalis Bona (b).

255. Poetæ Christiani veteres, qui post Pruden-

avi captum, ut ad Augustinam Latinitatem accesserit; quem solum ab iis exponendum censet, qui religione catholica imbuti studia doctrinæ sacræ recensionis litteris humanioribus conjungunt.

(b) Videri potest Thomas Pope Blount in Censura celebrium auctorum, et Adrianus Baillet in Judicis virorum sapientum, qui inter Prudentii laudatores recenset Turnebum et Scaligerum filium, a quibus elegans poeta dicitur, additque Antonium de Godeau, Davidem Chytreum, et Olavum Borrichium, quorumque his opponit Renatum Rapin, et Philippum Brit S. J., quorum hic Sidonii comparationem inter Prudentium et Horatium rejicit, ille non audet Prudentium inter bonos poetas collocare. Confer num. 241, et judicia gravissimorum virorum quæ dedimus.

cripserunt, plerique illum sunt imitati, quasi A rescos Christianæ parentem agnoscerent, et is quorundam fama obscura sit, tamen nihil ræntiū gloriæ detrahitur, quemadmodum ne-rgillii et aliorum veterum quorum versus sæpe Christiani sequioris ævi exprimebant. Imo tio hi magna ex parte debent, quod aliquibus bus eorum carmina splendeant, quandoquidem : In e s maxime emicant, ex Prudentiano fonte int. Plura hujusmodi in commentariis profes-unc aliquorum nomina recensebo : Apollinaris us, A'cumus Avitus, Fortunatus, Theodulfus mensis, Dudo, Ilericus, Arnulfus, Dares, seu i Devonius, Corippus, Hartmannus, Wan- tus.

CAPUT XXIX.

ientium lectionum delectu. Quibus notæ editio- et m m scripti ced. ces in commentariis indi- nr.

B 257. Ut commentariorum facilior sit usus et gentia, nonnulla ante oportet explicare. Pro- s virorum doctorum conjecturas ultro exponi- ed ita ut repugnantibus libris veteribus et eli- is antiquis, raro, aut nunquam adoptemus, rtm cum sensus commodus, metrique lex a nio observata sustineri potest. Ea vero lectio gntur a nobis prælata, quæ in carmine propo- quamvis in commentariis plures codices con- ndecamus, aut aliam lectionem æque bonam, rta-se meliorem videri pronuntiemus. In seli- i lectionibus rationem habuimus tum sensus, vetri, tum consuetudinis poetæ, tum aliorum im locorum, quæ aut is imitatus fuerit, aut tiqui ex eo expresserint. Sæpius plures et ve- os codices paucioribus et recentioribus præfe- : nonnunquam paucos multis, recentes anti- zam nihil contra variam aliorum scripturam imus, eam retineri posse existimamus. Nos ros s cum voco, intelligi volo præcipue Itatisb.,

Aliud exemplar hujus editionis exstat in pri- bliothecca selectissima SS. D. N. Pii VI. P. rat initium, sed suis respondet cæteris Aldinis mii editionibus quas vidi. Ut autem quæsi- o nam attingi num. 104 et seq., de triplici, du- vel, quod verius puto, unica Aldina Prudentii ce, ab iis qui alia exemplaria inspicere pos- int, s resolvatur, quasdam observationes addam. oetas Christianos excusit typis anno 1501, blicavit anno 1502. Eos dedicat Danieli Cla- nio 1511, quem ita alloquitur : *Christianos : jam annum in thermis nostris excusos tandem, leri, emitimus.* Paginæ non distinguuntur ris. Incipit Sedulius regimine a, quod con- ur ad bb. Omnes sunt quaterni, excepto d, o, et bb terno. In fine : *Venetis apud Aldum nense Januario.* Sequuntur in duobus exempla- , quæ vidi, alia opuscula soluta oratione, et rocentones Proba Falconiæ, sed alio regimine, : In fine annus notatur editionis. Qui hoc volu- manus sumat, nisi diligentius observet, facile mabit, typis excusum anno 1502. Quod si car- Prudentii, 1501 excusa et vulgata, simul sint acta, ut in exemplari bibliotheccæ Barberinæ cer-

Prag., Angelicum, Alexandrinum, Marcianum, Viennen. Vat. A et B. Nam ex aliis interdum lectio- nem a communi, et stabilita discrepantem non ad- notavi, quod mendosa esset, aut aperte superflua. Pierumque etiam vetustate ferme conumpta lit- ræ ita fugiebant, ut periculosum esset certo judicare quid esset scriptum. Manum primam exscriptoris a manu secunda, quod his notis indico, m. pr., m. sec., ita distinguo, ut veterem intum, tam secundam quam primam, intelligam, nisi cum recentem clare nomino. Codices vero mss. et editos, quorum fre- quentior mentio occurrit, primis tantum litteris soleo appellare, quos ut lector facile possit agnoscere, eo- rum catalogum subjiciam.

ALD. Editio Aldi Manutii, de qua supra num. 104 (a).

B 219 ALEX. Codex Alexandrinus 521 in bibliothe- ca Vaticana, de quo supra num. 78.

ALT. Codex Altinius apud Heinsium. Vide num. 100.

AMB. Codex bibliothecæ Mediolanensis Ambro- sianæ apud Heinsium. Num. 100.

ANG. Codex bibliothecæ Romanæ Angelicæ. Num. 76.

BOHE. Codex Boherianus vetustior et recentior apud Heinsium. Num. 100.

BONG. Codex Bongarsianus apud Weitzium. Num. 99.

BONON. Codex Bononiensis. Num. 75.

BREV. MOZ. Breviarium Mozarabicum, sive Isido- rianum et Gothicum. Num. 104.

CACC. Cauchii codex et notæ apud Heinsium. Num. 104.

CELLAR. Editio Cellarii. Num. 117.

CHAM. Editio Chamillardi. Num. 117.

EGM. Codex Egmondanus apud Weitzium et Hein- sium. Num. 99, 100.

ERF. Codex Erfurtensis apud Weitzium. Num. 99.

FARR. Editio Georgii Fabricii. Num. 111.

FULD. Codex Fuldensis apud Weitzium. Num. 99.

GALL. Editio Gallandii. Num. 114 (b).

nere licet, opinabitur, etiam Prudentium editum anno 1502. Jam omnes Aldinæ editiones Prudentii, quas ego excussi, sine numeris paginarum hoc præditæ sunt regimine librorum. Incipiunt cum ff, et desinunt cum yy, qui postremus est quinternus. Aldus hoc regi- men in limine indicavit, et fortasse voluerat post Aratorem illico Prudentium legi; nam Arator desinit in ee. Idem Aldus præmisit regimen opusculorum Græcorum Damasceni et aliorum, et carminum S. Prosperi. Verum alio ordine procedit hoc regimen, et ita sunt ea opera seorsum excusa, ut etiam seor- sum compingi possint. Itaque ego Prudentium Aldi vidi alibi solum, alibi cum opusculis Græcis in prin- cipio, et versibus S. Prosperi in fine, alibi cum his versibus, et opusculis Græcis in fine, alibi cum cæte- ris simul poetis Christianis.

(b) Quem ordinem Gallandius tenuerit, dixi cit. num. 114, et conieci, eum ordinem servari in edi- tione Tornæsiana. Sed cum eadem editio a Latino Latino in Bibliotheca Selecta collata fuerit cum vet. libris, et diversus ordo ostendatur, satis firma non est illa conjectura. Video autem, ab aliis *Tornæsium*, ab aliis *Tornæsium*, ab aliis *Tornæsium* typographum appellari, nam editionem ipsam non vidi.

- 220** G^{IS.} Obertus Gifanius Buranus in indice Lucetii Antuerpiæ 1565. Alii *Aubertum*, et *Giphanium* scribunt.
- G^{IS.} 1 ed., 2 ed. Editio prima, et secunda Gisellini. Cum autem *Gis.*, aut *Giselinus* laudatur, et non distinguitur editio prima a secunda, intelligitur editio secunda correctior. Vide num. 110 et 111.
- G^{OLD.} Codex Goldasti apud Weitzium. Num. 99.
- H^{AILS.} Codex Hailsbronnensis apud Weitzium. Num. 99.
- H^{EINS.} Editio Heinsii. Num. 117.
- H^{YMN.} THOM. Hymnarium editum a V. Thomasio. I. Iso ita in glossis indicatur. Vide num. 16, 143, 114, 260.
- L^{AT.} Bibliotheca selecta Latini Latini, opus posthumum.
- M^{AR.} Codex Joannis Antonii Marietti, nunc Vaticanus signatus num. 5821, de quo egi num. 77 et aliis in locis.
- N^{EBR.} Editio Ælii. Antonii Nebrissensis. Num. 107.
- N^{OMS.} Codex Nomsianus apud Heinsium. Num. 100.
- O^{X.} Codex Oxoniensis apud Heinsium. Num. 100.
- P^{AL.} Codex Palatinus apud Weitzium. Num. 99.
- P^{RAG.} Codex Pragensis. Num. 79, pag. 68, in nota a.
- P^{UT.} Codex Puteanus apud Heinsium. Num. 100.
- R^{AT.} Codex Ratisbonensis. Num. 79, pag. 68, in nota a.
- S^{ICH.} Editio Sighardi. Num. 110.
- T^{EOL.} Editio cl. Josephi Teolii. Num. 117.
- T^{HUAN.} Codex Thuaneus apud Heinsium. Num. 100.
- T^{ORN.} Tornasiana editio apud Gallandium et Latinum Latinum.
- T^{ORR.} Codices duo Torrentiani apud Heinsium. Num. 100.
- V^{ALL.} Codex Vallicellanae bibliothecae in Urbe, quem post codices cap. 4 recensitos vidi (a).
- V^{AT.} Vaticanus. V^{ATT.} Vaticani. V^{AT.} A. Codex Vaticanus signatus num. 3851. V^{AT.} B. Vaticanus num. 3860. V^{AT.} C. Vaticanus 5267. V^{AT.} D. Vaticanus 5556. V^{AT.} E. Vaticanus 2766. **221** V^{AT.} F. Vat. 2868. V^{AT.} G. Vaticanus Alexandrinus 1439 (b). V^{AT.} H. Vaticanus Alexandrinus 2078. V^{AT.} I. Vaticanus Alexandrinus 348. V^{AT.} L. Vaticanus Alexandrinus 1835. V^{AT.} N. Vaticanus Alexandrinus
1838. V^{AT.} O. Vaticanus Alexandrinus 58. V^{AT.} P. Vaticanus Alexandrinus 74. V^{AT.} Q. Vaticanus Alexandrinus 1702. V^{AT.} R. Vaticanus Palatinus 242. V^{AT.} S. Vaticanus Palatinus 1715. V^{AT.} T. Vaticanus Palatinus 235. V^{AT.} X. Vaticanus Otthobonianus 237. V^{AT.} Y. Vaticanus Otthobonianus 1193. V^{AT.} Z. Vaticanus Otthobonianus 1220. V^{AT.} AA. Vaticanus Otthobonianus 1297. V^{AT.} BB. Vaticanus Otthobonianus 1502. V^{AT.} CC. Vaticanus Otthobonianus 3325. De quibus omnibus codicibus Vaticanis egi num. 77 et seqq.
- U^{RB.} Codex Vaticanus Urbinas 666. Vide num. 79.
- W^{EITZ.} Editio Weitzii. Num. 114.
- V^{ULG.} Editiones vulgatæ, nulla peculiari mentione dignæ.
- B** 258. Breviter nunc exponam, qui codices Vaticani ad singula Prudentii poemata allegentur. Codices Vaticani sub Prudentii nomine a me recogniti sunt omnino 28, ex his rejeci codicem Vaticanum 4318, tanquam plane inutilem, et codicem Vaticanum Alexandrinum 334, qui est Prudentii Trecensis episcopi (c). Supersunt 26 codices: quorum septem solum habent *Psychomachiam*, scilicet codd. Vat. 2766, 2868, 5267, codd. Vat. Alexandrini 1439, 1835, 2078, codex Vat. Palatinus 242. Alii septem codices tantum habent *Dittochaum*, videlicet cod. Vat. 5356, codex Vat. Alexandrinus 1838, codd. Vat. Otthoboniani 1193, 1220, 1297, 1502, 3325. Duobus codd. Vat. Palatinis solum *glossæ veteres* comprehenduntur, qui sunt signati num. 235, 1715. Codex Vat. Otthobonianus 237, unum solum *hymnum* continet. Restant igitur novem codices, in quibus plura sunt carmina. Solus Vat. Alexandrinus 321 **222** omnia Prudentiana complectitur. In codice Vat. 5821, qui fuit Marietti, desideratur liber Cathemerinon, sive decem primi hymni, ex libro Peristephanon nonnulli versus, ex libro II in Symmachum pars maxima. In codice Vat. Urbinate deest sola *Psychomachia*. In Vat. 3859 deest *Psychomachia* et conclusio poematum. In Vat. 3860 desiderantur *Hamartigenia*, *Psychomachia*, libri contra Symmachum, et quaedam ex libro Cathemerinon. In Vaticano Alexandrino 348 desiderantur *Apotheosis*, *Hamartigenia*, *Psychomachia*, libri adversus Symmachum. In Vat. Alex. 58 desunt
- (a) Hoc codice continetur solum *Dittochaum*, quod hoc titulo insignitur, *Eva columba*. Alii tituli in testastichis desunt. Orthographia codicis est *tempioria*, *deiscunt*, sine diphthongis; ætas sæculi circiter XIV, ut assentiebatur ipse cujus beneficio codicem excussi, cl. P. Simon de magistris vir laudatissimus cum ob alia, tum ob *Danielem secundum septuaginta ex tetraplis Origenis ab eo primum editum ex codice Chisiano eum dissertationibus*. Romæ 1772, suppresso nomine. Utinam aliquando animi inducat, plura, quæ partim absoluta, partim affecta habet, luci et utilitati publicæ donare. Vidi ejus dissertationem nondum vulgatam *de adventu S. Pauli in Hispaniam ad R. P. Antonium Quevedo*.
- (b) Dixi num. 78, in prima pagina hujus codicis esse notatum, *Nicolaus Heinsii*, quasi is librum possederit, quod nunc confirmo ex Petro Burmanno Juniore, qui in Vita Nic. Heinsii præmissa hujus Adversarii editis Hartingæ 1742 in-1, pag. 15, refert,
- (c) De hoc codice dixi num. 78, ubi legendum est, in *er L. Zaccagni libros inventas*, non ut editum est, *Zaccagni*. Fuit is Laur. Zaccagnus custos doctissimus bibliothecæ Vaticanæ. Aliud autem opus ejusdem Prudentii Trecensis de Veteri et Novo Testamento, de quo in nota, erat quidem ineditum, dum Blanchinius *Flores psalmorum* vulgavit, sed postea cl. Joan. Chrysostomus Trombellius illud edidit inter opuscula veterum Patrum tom. II, part. 2, pag. 186 et seqq. Quæ hæc ego monere volui, monitus ipse a cl. præsale Reggio.

osis, Hamartigenia, libri Peristephanon, et in A
 achum. In Vat. Alex. 74 desiderantur Apo-
 1, Hamartigenia, Psychomachia, libri contra
 achum, Dittochæum.

Itaque in libro Cathemerinon hi proferuntur
 1, Vaticani, scilicet Vaticani 3859, 3860, 5821.
 ni Alexandrini 58, 74, 321. 348, 1702, Vati-
 Urbinas 666.

potheosi Vaticani 3859, 3860, 5821, Vaticani
 drini 321, 1702.

amartigenia Vaticani 3859, 5821, Vati. Alex.
 at. Urb. 666.

psychomachia Vaticani 2766, 2868, 3267, 5821,

	1	2	3	4	5	6	7	8
	Psych.	Cath.	Apoth.	Ham.	Perist.	Adv. Sym.	Dittoch.	Epilogus.
	Psych.	Cath.	Perist.	Apoth.	Ham.	Adv. Sym.	Dittoch.	
	Cath.	Perist.	Apoth.	Ham.	Psych.	Adv. Sym.	Dittoch.	Epilogus.
l.	Perist.	Apoth.	Ham.	Psych.	Adv. Sym.	Cath.	Dittoch.	
Rom.	Cath.	Apoth.	Ham.	Psych.	Dittoch.	Adv. Sym.	Perist.	Epilogus.

rum editionum ordinem cateræ revocari pos- B
 In libro autem Peristephanon nonnulla est
 antia, quod atinet ad hymnos collocandos.
 us ita eos disposuit : 1. SS. Hemeterius et
 nius. 2. S. Vincentius. 3. S. Laurentius. 4.
 polytus. 5. S. Cyprianus. 6. SS. apostoli Pe-
 Paulus. 7. SS. martyres Cæsaraugustani. 8.
 es. 9. S. Eulalia. 10. S. Fructuosus. 11. S.
 us. 12. S. Cassianus. 13. De loco in quo mar-
 passi sunt. 14. S. Romanus. Alium ordinem
 erat Giselinus, quem nos sequemur, scilicet :
 Hemeterius et Celedonius. 2. S. Laurentius.
 ulalia. 4. Martyres Cæsaraugustani. 5. S. Vin-
 6. S. Fructuosus. 7. S. Quirinus. 8. De loco
 martyrum, ubi nunc baptisterium est. 9. S.
 us. 10. S. Romanus. 11. S. Hippolytus. 12. C
 ostoli Petrus et Paulus. 13. S. Cyprianus. 14.
 es. Hic idem ordo exstat in prima editione

Indices plures mss., qui ab aliis scriptoribus,
 tim criticis sæpe allegantur, distinctius nomi-
 cum occasio incidit. Fortasse Cæsaraugusta,
 aliqua Hispaniæ bibliotheca latent commen-
 Prudentium, quos Bartholomæum de Morla-
 borasse tradit Vincentius Joannes de Lastanosa
 claro opere. *Museo de las medallas desconocidas*
las. Huesca por Juan Nogués, 1645, in cujus
 ione plures laudat, a quibus fuit adjutus, et in
 ctorem Bartholomæum de Morlanes, Cappella-
 il vocant, in Ecclesia Cæsaraugustana Deiparæ
 is de Columna, de quo ait : *Y su piedad estu-
 vo puso menor diligencia en comentar algunos
 catolicos, quales son Aurelio Prudencio Cæsaraug-*
 2, etc. Præstaret, eos commentarios aliquem
 ere, sicubi asserventur : nam hujusce generis
 nre experientissimus ille fuisse videtur qui, ut
 Lastanosa, commentarios et notas scripsit in
 anon, Virgilium, Martialem, Valerium Flac-
 natium Papinium, Silium Italicum, Claudium
 um, Alcimum Avitum, Marium Victorium, Ju-
 n, Sedulium, Aratorum, Petrum Apolonum,
 um, Justinum, B etium, Titum Alexandrum,
 m Sallustium, Lucium Florum. Ejus doctri-
 elebrarunt Joannes Mariana, Joannes Ludovi-
 la Cerda, Thomas Tamayo de Vargas in indice
 ione Historia Mariana, aliique. Præteritus est
 Hisp. Nic. Antonii.

ariae exstant notæ mss. in Prudentii carmina,

A Vatt. Alex. 58, 321, 1439, 1855, 2078, Vat. Palat.
 242, Vat. Ouhob. 1502.

In Dittochæo Vaticani 3859, 3860, 4318, 4356,
 5821, Vatt. Alex. 321, 1702, 1858, Vat. Urb. 666,
 Vatt. Ouhob. 1193, 1220, 1297, 1502, 3325.

In libris adversus Symmarhum Vaticani 3859,
 5821, Vatt. Alex. 321, Vat. Urb. 666 (a).

223 260. Quoniam vero diverso inter se ordine
 plurimæ editiones procedunt, etiam id muneris mei
 esse arbitror, ut præcipuas editiones inter sese et cum
 mea conferam quod ita juvat explicare, ut numeri
 indicent, quem locum in singulis editionibus unum-
 quodlibet poema occupet.

B Heinsii, et in altera ab aliis procurata anno 1701,
 cum notis ejusdem Heinsii, commentario Nebrisens-
 is, et glossis Isonis (b). Eundem servant ordinem re-
 centiores. Non omitam monere, 224 in numeris ipsia
 versuum varietatem inter editiones occurrere. Pri-
 mum Weitzius in Apotheosi versus a præfationibus
 numerare cœpit, et continuavit ad finem usque poe-
 matis, alii numeros præfationum non continuant
 cum numeris poematis. Deinde nonnulli quosdam
 versus admittunt, quos alii ut spurios rejiciunt. Præ-
 terea typographorum incuria sæpius aberrant nu-
 meri, qua labe interdum inficitur editio Heinsiana,
 neque ab ea immunes sunt nobiles editiones Parisina
 et Parmensis. Difficile quidem est omnes hujusce-
 modi errores cavere; sed diligenter curabo primum,
 ne quod mendum incidat, tum ut, si quod inciderit,
 ex quo decipi alii possint, lector opportune de eo
 admoneatur.

auctore cl. P. Angelo Maria Peverati, de quo plura
 P. Vezziosius in Scriptoribus ordinis Clericorum regu-
 larium S. Cajetani tom. II. Obiit Peveratus anno
 1741, ejus in Sallustium notæ typis sunt editæ. In
 notis ad Prudentium acre judicium, et non vulgarem
 eruditionem litteris ad me datis laudavit is qui jure
 suo sententiam ferre potest, cl. Lucianus Gallisa,
 bibliothecæ publicæ Ferrariensis præfectus. Et si au-
 tem sero id mihi nuntiatum est, tamen sedulo dedi
 operam, ut vel omnes Peverati notas, vel saltem præ-
 cipuas, et quæ ejus magis propriæ essent, ad me de-
 ferrentur, quibus, ut spero, Prudentius noster magis
 magisque illustrabitur.

(b) Hoc loco animadvertam, primam Heinsii edi-
 tionem fuisse perctam anno 1667, ut ex epistola
 dedicatoria evincitur. Itaque necesse est ut falsus
 animi fuerit Remigius Ceillierius, qui affirmavit se
 habere editionem Prudentii ab Heinsio procuratam
 Amstelodami 1631 et 1667. Addam, in secunda edi-
 tione Heinsii fieri mentionem Isonis, sed quæ illu-
 strari possit ex Mabillonio in An. Ben. ad an. 871,
 num. 29. Iso in monasterio S. Galli scholis exteriori-
 bus præfectus fuit; inde a Burgundionum duce ad
 erudiendos Grandivallenses monachos vocatus est,
 in quorum monasterio valida ætate anno 871 pridie
 idus Maii decessit non sine magna sanctitatis opi-
 nione. Plures clari nominis discipulos reliquit, Not-
 kerum, Ratpertum, Tutilonem et alios, a quibus illi
 inditum est cognomen *Magistri*.

M. AURELII CLEMENTIS PRUDENTII CARMINA.

INCIPIIT PROOEMIUM.

er quinquennia 225^A Instat terminus, et diem
[jam decem, 5 Vicinum senio jam Deus applicat :
Ni fallor, fuimus : se- Quid nos utile tanti spatio temporis egimus?
[ptimus insuper Ætas prima crepantibus
226 Annum cardo rotat, dum fruimur sole Flevit sub se ulis : mox docuit toga
[volubili.

GLOSSÆ VETERES.

- Versu 1. Per quinquennia decem, per quinquaginta annos, Iso; quinquaginta annis, Vaticanus codex A.
2. Fuimus, viximus, Iso et Vaticanus A.
3. Cardo, annus. Cardo hic pro volubilitate ponitur; nam cardo proprie est lignum, in quo ostium voluitur, et dicitur cardo, quasi cor januæ, Iso. Cardo etiam rota plaustrum dicitur, Vat. A. — Sole volubili, id est, hac vita, quæ semper voluitur, l.
4. Terminus, terminus vitæ, l.
5. Senio, Senectuti apponit, l.
6. Egimus, sc. nihil, l.
7. Ætas, describit singulas ætates ostendendo quid fecerit, Vat. A. — Crepantibus, resonantibus, l.
8. Ferulis, ferula proprie, qua grammatici utuntur, qua manus discipulorum feriunt. Unde Juvenalis dicit,

Et nos manum ferulæ subduximus. Ferulæ dictæ a fervore, eo quod fervere, i. e. tremere faciant discipulos; grammatici autem ferulas portabant ad feriendos discipulos. Est autem proprie genus arboris, cujus succus thapsia vocatur. Iso. Ferula proprie est genus arboris, et cujus succus thapsia vocatur. Grammatici ferulas portabant ad feriendos discipulos. Hinc Juvenalis: Et nos ergo in num ferulæ subduximus, Vat. A. — Toga, vestis qua Romani utebantur. Ante quintum decimum pueri prætexta utebantur, postea vero sub disciplina, toga, juvenili robore: nam toga vestis est quæ soli liberi utebantur, l. Toga prætexta, qua utebantur pueri nobiles Romanorum usque ad quintum decimum annum, sic dicta quod ei latior purpura in capite prætebatur, Vat. A.

COMMENTARIUS.

Incipit proœmium Ita codex Vat. A, et apud Heinsium Egmondanus. Plerique vocant Cathemerinon præfationem. Et in Vat. A post primam illam inscriptionem bis repetitur: Liber Cathemerinon incipit: sic enim scribitur. Weitzius ex Hailsbron. posuit: Incipit Hymnarius de tempore et de sanctis per totum annum.

Versu 1. De prima littera P, cui imago Prudentii est incisæ, vide prolegom. num. 58.

2. Quod ait Prudentius, ni fallor, non dubitat, sed formulam caute affirmandi adhibet. Ineptie ergo aliquis conjecit, legendum nil fallor, quia postea senatum refert Salia consule; quam conjecturam in quibusdam schedis mss. reperi.

3. Peveratus in notis mss. volebat intelligi signum septimum zodiaci circuli in cardo septimus. Nec vita Prudentii, nec verba hanc explicationem patiuntur. Dicitur cardo septimus pro cardo rotat annum septimum per metonymiam. Rotare, volvere, de anni conversione passim apud poetas et sæpe apud nostrum, ut illico, sole volubili. Anacreon, oda iv :

Ἐποχὴς ἀρματός γὰρ οἷα
βίτου, ἔρχεται κούρηναι.
Ὀλίγη δὲ κισσόμοσθα
κόνη, δότιον λυθίον.

6. Lectionem Utile quid tanti in uno Vat., cui ratio metri repugnat, recte rejicit Teolius. Prudentii verba et sententiam expressit Dudo, S. Quintini decanus, lib. iii de Morib. Norman., pag. 159 :

In vitam miseram me quina decennia versant,
Et formido premit supplicii Stygii.

Me quoniam me mihi gessisse aut quid bonitatis,
Et tanti spatio temporis utile nil.

Intellige haud quid bonitatis s. Metrum etiam imitatus est Wandelbertus sive, ut nonnulli scribunt, Wan-

dalbertus, qui anno 842 Martyrologium metricum edidit :

Trinis ecce decenniis
Vitam deo miser, quintus et insuper
Ævi curriculis orbis adest, atque incertus
Me nunc nil recedens boni
Egisse, atque pii, concutior nimis.

8. Isonis glossæ similis est glossa in Vat. A. Confer Isidorum, lib. xvii Etym., cap. 9 de Ferula. Versus Juvenalis in proverbium abiit. Ferulam pædagogorum sceptrum vocat Martialis lib. x, epigram. 62 :

Ferulæque tristes sceptræ pædagogorum.

Et Ausonius in Proæptico de studio puerili ad Ausonium nepotem,

Quod sceptrum vibrat ferulæ, quod multa supellex
Virgea.

De hac ætate Prudenti i aliisque consecutis vide proleg. num. 44 et seqq. Per togam Nebris-ensis intelligi togam virilem, quam anno ætatis 18 pueri sumunt quo tempore, ut inquit Terentius,

Liberior erat vivendi potestas.

Et Persius :

Totaque impune suburra
Permisit sparsisse oculos jam candidus umbo.

Glos. Vat. A, toga prætexta, qua utebantur pueri nobiles Romanorum usque ad quintum decimum annum, sic dicta, quod ei latior purpura in capite prætebatur. Et favet huic interpretationi, quod Prudentius videtur postea distinguere juventutem, Tum lascivus protervitas... sædavit juvenem. Verum toga, cum nihil additur, virilis plerumque intelligitur. In exitu Danni 16 dari solebat; sub imperatoribus aliquando serius, aliquando citius. Libera etiam dicebatur, quod pueris initium quoddam libertatis erat. Vide plura apud Joannem Rosinum lib. v Antiq. Rom.

fectum vitii falsa loqui, non sine cri- A
[mine.

lasciva protervitas,
as petulans (heu pudet, ac piget!)
it juvenem nequitiae sordibus, ac luto.
i jurgia turbidos
ut animos, et male pertinax
vincendi studium subjacuit casibus aspe-
[ris.

GLOSSÆ VETERES.

n, pollutum, l. — Falsa loqui, rhetorica
quæ aliquando falsa ex veris concludunt,
oricam tangit. — Non sine crimine, quia in
non est. Vel falsa, i. e. dialectica et rhe-
turgando falsa concludunt, l.

vitas, protervia et protervitas, i. e. su-
Solent enim iudices in causa, quam præ-
verare, donec vincant, l.

petulans, livor lascivius. — Pudet, ve-
Piget, penitentiae. — Pudet, ac piget,
erum, l. Pudet dicimus de presenti, pi-
to, ut pu.let facere, piget fecisse, Vat. A.
im, me. l.
pro exinde; metri causa. i. e. statim,

Bis legum moderamine
Frenos nobilium reximus urbium :
Jus civile bonis reddidimus, terruimus reos.
Tandem militia gradu
20 Evectum pietas principis extulit,
229 Assumptum propius stare jubens ordine
[proximo].
Hæc dum vita volans agit,
Irrepsit subito canities seni,

COMMENTARIUS.

ensis interpretatur adulationis vitium,
omites, etc., ex Persio, aut per togam
urum, qui regibus adulantur. Eundem
itium fortasse innuere vitia propria æta-
ciplinarum.

lacet glossa Isonis : nam ser no est de
itis, non iudicium. Nebrissensis ex his
ita protervitas, luxus petulans, nequitie
uto, lib dinis peccata arguit : neque ab-
propensione in ea vitia intelligas, et ea C
log. hec. cit. de Prudentii humilitate
vtili, habes præ oculis ; que ita me-
ta, non quasi exploratum habeam, de
nocentia liquido constare sed tantum ut
gravi-sima illa crimina minime esse

us, contra Giselinum et Weitzium, qui
zus ; nam infra sordibus, ac luto ubi
et luto. Tum non male ac luxus. Teolius
versu ter ac posuit : ac luxus... ac pi-
to, et in piget punctum interrogationis

ls., et luto. Vide vers. 11.
1., Dehinc pro Exin.

ntius l. in epist. ad conc. Tolet. 1, notat
ltis pertinaciam obtinendi : ita enim vo-
udentius ait male pertinax vincendi stu-
nant a temere eodem tempore : sed hanc
Prudentius post eam epistolam compe-
D Innocentius litteras ad concil. Tolet.
102, aut non multo post. Hinc diversæ
æ de anno quo celebratum est iurium
im Toletanum, quod plerique anno 400
lii tunc ceptum, ad annum sequentem
icunt, alii iterum coart. in sub Innocen-
centium ad concilium, quod fuerat antea
, scripsisse affirmant. In epistola dedi-
todie Hispaniæ obiter dixi, in concilium
uisse sæculi iv exeunte, sive potius in
culi v, hoc est anno 400. Animadver-
quibusdam viris doctis, amicisque meis.
rationes præteream, cur ita dicere po-
ipsum est in controversia positum, si-
d finis sæculi iv, an initium sæculi v,
bis proponit Joannes Petrus Ludewigius
rum, opusculo 9, lib. ii, col. 760 : Quo

deinde, l.
14. Armant, durarunt, superbum fecerunt. —
Mal. pertinax, perseverans. Malarum rerum perseve-
rantia, Iso.
16. Bis, quia bis consul fuerat. In Messalia consul
fuit, Vat. T.
17. Frenos, ligationes, consulatus. Et frena dici-
mus, l.
18. Terruimus, præfecturam exercendo, l.
20. Evectum, sublimatum, l. — Principis, ut qui-
dam dicunt, Richaredi principis Hispaniarum pietas,
Vat. A. Theodosii, vel filiorum ejus, Rat.
21. Stare, ac. me, l.
22. Volans, cito transiens. — Agit, facit, fecit, l.
25. Irrepsit, irrepere est aliquid latenter rapere, l.

anno sæculum finitum, an nonagesimo nono, an cente-
simo : communis nunc, sed frustranea questio est. An-
nus enim natiuitatis Christi, et magis terminus anni
scriptoribus adhuc dubius est ; qui contra Dionysium
exiguam omnes disputant.

16. Bivarit suspicionem legendum ter pro bis, re-
puli num. 57 prol. Chamil arduus aliique putant in-
dicari quot urbes rexerit Prudentius. Perperam, nam
quoties, non quot urbes rexerit, exprimitur.

17. Iso innuit, Prudentium fuisse consulem. Vide
prol. num. 51.

18. Attingit duas juris partes, alteram de litibus
judicandis, alteram de criminibus vindicandis. Alio-
rum interpretationes non placent. Adverte, jus red-
dere dici etiam de eo qui injuste iudicat, lib. i Di-
gest., tit. 4, leg. 11 : Prætor quoque jus reddere dicitur,
etiam cum iustique decernit : relatione scilicet facta
non ad id quod ita prætor fecit, sed ad illud quod præ-
torem facere convenit. Boni dicuntur qui rei non sunt
criminum, sive in iudicio aliquid petant sive quid ab
eis alii petant : nam hoc sensu actor est is qui petit,
reus a quo alius petit. Imo Cicero lib. ii de Orat.,
fol. 75. edit. Ald. : Reos autem ait, appello non eos
modo qui arguuntur, sed omnes quorum de re disceptatur :
sic enim olim loquebantur. At Prudentius clare
innuit reos quorum crimina in questione versantur,
et ab his distinguit bonos ; ut in cod. Theod. leg. 9 et
13, lib. xvi, tit. 5, boni dicuntur omnes qui non sunt
hæretici.

20. Glossa Vat. A inepta est et insigni cum ana-
chronismo. Melior Glossa Rat., Theodosii, vel filio-
rum ejus.

21. Exposui num. 50 prol., quid sit ordo proxi-
mus, sive ordo proximus, et iussio principis.

22. Heinsius mallet volens pro volans contra Iso-
nem, et omnes codd. n. ss. et ed., excepto Thuan.
Nihil proficit congestis exemplis, quæ alio respiciunt.
Nam Prudentius non ait, vitam libenter hæc munia egisse,
sed cito transiisse : id oque addit, Irrepsit subito
cauties. Jam de brevitate et velocitate vitæ passim
poetæ, volutis ætas, fugaces anni, properat cursu vita
citato, volat ambigua mobilis alis hora, vita volat, et
similia. Lege versus Juvenalis, quos nunc proferam.

23. Vaticani duo, Obrepsit, quod notavit Teolius.
Et confirmari potest lectio hæc ex loco Juvenalis
sat. 9, quem indicavit Nebrissensis, male Virgilium

25 Oblitum veteris me Salia consulis arguens.
230 Sub quo prima dies mihi
 Quam multas hiemes volverit, et rosas
 Pratis post glaciem reddiderit, nix capitis
 [probat.

Nunquid talia proderunt
 Carnis post obitum vel bona, vel mala,

A 30 Cum jam, quidquid id est, quod fueram, mors
 [aboleverit?

Dicendum mihi: Quisquis es,

231 Mundum, quem coluit, mens tua perdidit:
 Non sunt illa Dei, quæ studuit, cuius habe-
 [beris.

Atqui fine sub ultimo

GLOSSÆ VETERES.

24. Salia, illius consulis, Iso. *Messal* a civitas Hispaniæ, ubi iste consul fuerat. *Persius*: *Messalinæ lippa propago*, Vat. A. *Messalia* regio, vel consul, Vat. S. — Arguens, me. Iso.

25. Sub quo, consule. Ex quo ad illum veni, I.

27. Nix, canities, I.

29. Bona, vel mala, vel prospera, vel adversa. *Media dicit! Unde Salomon*: *Non est prudentia, non est sapientia apud inferos quo tu properas. Media ergo sunt, quæ in hac vita et bonis, et malis communiter eveniunt*, I. *Prospera, et adversa*, Vat. A.

30. Aboleverit, deleverit, I. *Aboleo componitur a*

verbo *leo*, quod non est in usu, sic *deleo*, Vat. A.

31. Dicendum mihi, sc. habes. — Quisquis es, o lector, I.

32. Mens tua, o Prudenti. — Perdidit, in morte, I.

33. Illa, sæcularia. — Cuius habebis, cuius servus est. Ad quem solummodo pertinebis, aut ut te remuneret, aut certe damnet, i. e. ad puniendum, vel ad remunerandum, I. Cuius eris, et ad quem solum pertinebis; Dei enim solius potestas est animæ post mortem, Vat. A.

34. Atqui, potius, certe, I.

COMMENTARIUS.

pro Juvenale laudans:

Festinat enim decurrere velox
 Flosculus; angustæ, miseræque brevissima vitæ
 Portio: dum b. binus, dum seria, unguenta, rosasque
 Poscinus, obrepit non intellecta senectus.

Irrepsit legit Iso, cuius glossa, *Irrepre est aliquid latenter rapere*. Ego a repo compositum dico, et fortasse Iso scripserit *latenter repere*.

24. Thuan. et Alt. clare me *Salia*. Male Hails., Egm., Palat. *Messalia*; Vat. O., *Mesalia*; Vatt. I. et P., Wid., Bong., Gold., *Messalia*; Angel., *Mesalæ*; alii *Massilia*. Vid. prol. num. 39 et seq. In Vat. A. ridicula est glossa. Cl. Gallandus monet, lectionem me *Salia* placuisse etiam Almeloveenio in *Fastis Rom. cons.*, pag. 162, qui pag. 354 annos quibus *Messalæ* fuerunt consules, secus ac *Chamilardus*, digessit. Peveratus scripturam me *Gallia*, quam apud nonnullos viderat, merito vocat ineptam. *Latinus* in *Bibl. select.* legit me *Sulia*. Sed cum id opus sit posthumum, opinor, *Latinus* scripsisse me *Salia*. *Muratorius* in *Novo Thesaurio inscriptionum*, tom. I, class. 5, pag. 379, diverso modo scripsit nomen huius consulis, scilicet *Filippo et Salio Coss.* At in scriptio illa apud *Muratorium* non est fideliter descripta. Exstat in monasterio S. Pauli extra Urbem, et ita exarata est:

MIRI BONITATI ATQ. SANCTITATI
 ESVBIAE IANVARIÆ CONIVGI QVE VIXIT MECVM
 ANNOS XVIII. M. V. D. XXV. ARRADIUS MELISSVS MARITVS
 ET SIBI FECIT O DEPOSITA. IN. PACÆ. III. KAL. APR.
 FILIPPO ET SALLIA COSS.

Muratorius edidit, *Mire bonitatis... L. Subie. Ianuarie... D. XX. Varadius... Filippo et Salio coss.* Correctionem huius inscriptionis *Muratoriana* acceptam refero V. C. Aloysio Galletti, episcopo Cyrenensi cuius celeberrimum est nomen in tot voluminibus inscriptionum pridem excusis. Is olim privatus monachus dum esset, diligentia singulari magnam copiam veterum lapidum e pavimento basilicæ S. Pauli, monasterio, vicini-que prædiis collectam in claustrum monasterii collocavit, et ordine digessit, scite distinguens inscriptiones Christianas et profanas: quod exemplum alii imitati sunt in ornando aditu ad museum Vaticanum, quod nostro denique tempore Pius VI, princeps munificentissimus, provexit et amplificavit ad aliarum gentium adm. rationem, et invidiam. Igitur inter Christianas inscriptiones in eo claustrum collectas reperitur inscriptio a *Muratorio* allata, ubi legitur quidem *Salia*; sed potius corrigenda est inscriptio ex *Prudentio*, quam *Prudentius* ex inscriptione, quæ in limine ipso offendit, *Miri bonitati*. Al-

dus *Manutius Pauli F.* in orthographia verbo *Tullianus* affert veterem inscriptionem C. SALLIO ARISTENETO. V. C. Contra certum est, a Romanis scribi *Salii*, et *Salare carmen* unico I.

25. Aliqui male distinguunt, *Sub quo prima dies mihi, quam multas hiemes volverit*.

26. *Carolus Paschalis*, de *Coronis* pag. 147, lib. III, cap. 5, probans veris specimen esse rosas his versus laudat. Ang. ac rosas pro et.

27. *Horatius*, lib. IV, od. 15, et capitis nives.

28. Male Eg. et Pal., *proferunt* pro *produrrunt*.

29. Intelligi potest, *Prudentium* loqui de solis bonis fortunæ, quæ falso bona appellantur, et potius mala essent dicenda, cum in malum inducant: ideoque a t, talia vel bona, vel mala, ut vers. 35, *Hym. 2: Quæcumque nos insunt mala*. *Alicimus Avitus*, C lib. VI:

Natræque etiam, vel corporis, exteræque illa,
 Quæ bona fortunæ falso appellare solemus.

Savaro in *Sidonium*, pag. 470, plura in eam sententiam affert ad verba *Sidonii*: *Quæ bona stultis falso vocantur*, et ad verba: *Si quid agimus, no trum, si quid habemus, alienum est*.

30. Alii glossæ etymologiam non admittunt, et *deleo* componi aiunt a verbo *oleo*, uti *aboleo* et *eroleo*. Vide *Becmanum* de *Orig. ling. Lat.* Pro id est in Pr. et *Rat. idem*, male. Melior est lectio Ang., *fuerim pro fueram*, quam amplecterer, nisi vetustiores codices dissentirent.

31. *Isonis* interpretationem tenet *Nehriensis*. Sed verus sensus est: *Dicit mihi aliquis: Prudenti, vel quisquis es. Martianus Capella*, lib. VIII, paulo post initium: *Næ tu, ait, infelix, vel Capella, vel quisquis es, etc.*

32. Verba hæc sunt alloquentis *Prudentium* post obitum. Non audio *Giselinum*, qui enallagen temporis hoc loco agnoscit *perdidit* pro *perdet*, *amittet*.

33. In Pr. pro *studuit* est *fluunt*, male. Cuius vel est Hellenismus in casu gignendi pro a quo *habebis*, vel est nominandi casus, ut apud *Virgilium* cuius *pecus*, quod maligne aliquis notavit hac parodia:

Dic mihi, *Damæta*, cum pecus? anne *Latinus* f
 Non; verum *Ægonis*: nostri sic rare loquuntur.

Cicero etiam in *Ver. orat.* 13, *Cuja res*. *Plautus* sæpe adhibet, *cuja, cujæ, cujum*. Vide *Com. Servii* in *V. R. Eclog.* 3, et *Vossium* de *Vitiis* serm. cap. 1, lib. I. Si intelligas esse *cujus* in gignendi casu, *Græcismus* est similis huic *Juvenci* lib. IV: *dominantur eorum*. phrasi ex sacris *Litteris* petita.

34. *Sapientes viri* cum ad senectutem accedunt

35. Peccatrix anima stultitiam exuat : A Pugnet contra hereses, catholicam discunt
Saltem voce Deum concelebrat, si meritis ne- 40 Conculcet sacra gentium, [fidem.
[quit. Labem, Roma, tuis inferat idolis :
Hymnis continet dies, Carmen martyribus devocat, laudet apo-
232 Nec nox ulla vacet, quin Dominum canat : [stolos.

GLOSSÆ VETERES.

35. Exuat, abjiciat, I.
36. Concelebrat, laudet, I.
37. Hymnis, laudibus, I. — Dies, pluralis accusativus.
38. Canat, laudet, I.
39. Discunt, inquirat, I.
40. Sacra, idola despiciat, I.
41. Roma, o Roma, Iso.

COMMENTARIUS.

sarcinas colligunt, seque ad alteram vitam præparant diligentius : quod propositum litteris solent consignare, si quid in vulgus tunc edunt. Varro, quamvis ethnicus, hoc usus est exordio in lib. I de Re rustica : *Cogitans esse properandum, quod, ut dicitur, si est homo bulla, eo magis senex. Annus enim octogesimus admonet, ut sarcinas colligam ante quam proficiam e vita.* Vincentius Lirinensis in principio Communit. : *Tempus, propterea quod cum ab eo omnia humana rapiantur, et nos ex eo aliquid invicem rapere debemus, quod in vitam proficiat æternam...* Quippe cum aliquandiu variis ac tristibus sæcularis militiæ turbinibus volveremur... depositis vanitatis, ac superbiæ flatibus Christianæ humilitatis sacrificio placantes Deum, etc. Sidonius, epist. 16, lib. IX :

Nam senectutis propiore meta,
Quidquid extremis sociamur annis,
Plus pudet, si quid leve lusit ætas,
Nunc reminisci.
Quod perhorrescens ad epistolarum
Trans uli cultum genus omne curæ,
Ne reus cantu petulantior
Sim reus actu...
Persecuto um nisi quæstiones
Forsitan dicam, meri o-que cœlum
Martyres, mortis pretio parasse
Præmia vitæ.

35. Vox peccatrix a Tertulliano adhibetur cap. 15 de Resurrect. carnis : *Caro peccatrix.* Vox peccator frequentissima est in Ecclesia, apud profanos non facile reperietur. *Exuere stultitiam*, ut apud Virg. Georg. 2 :

Exuerent silvestrem animum.

36. Quod addit, *si meritis nequit*, intellige de aliis operibus heroicis, sive excellentibus : nam *laudare Deum*, etc., si recte fiat, merito non vacat.

37. De antiquissima Christianorum consuetudine hymnos die noctuque concinendi ex Christi exemplo et apostolica traditione egi pluribus in dissertatione peculiari *Hymnodia Hispanica* præfixa : *De hymnis ecclesiasticis, eo, umque correctione, atque optima constitutione.*

38. Hoc et superiori versu liber Cathemerinon exprimitur, quo hymni per diem, noctemque decantandi comprehenduntur. Quare non recte Rat., *vox ulla pro nox ulla.*

39. In *Eg. pugnet*, mendose, pro *pugnet*. Teolius hic notat : *Æreses, media producta* : voluit dicere, *prima corrupta*. Apotheosi et Ilamartigeniæ convenit *pugnare contra hereses, et catholicam discutere fidem* : convenit etiam Psychomachia, quo in poemate primas partes agit fides catholica contra idola, et hæresim ; et poeta in pugnat hæreticos Photianos, Antidicomarianitas, item Carpocratem, Ebionem, Cerinthum, et Tertullianum, ut ex Chamillardo notabimus ad vers. 79 Psychomachia. Quidni idem dicas de Diotichæo, quod exstat, et de Hexaemero, quod de-

sideratur ? Nonne hoc carminum genere fides catholica discutitur ? *Discutere* est examinare, in ordinem digerere, illustrare, ut ex hoc Prudentii loco observat Barthius lib. LXIX Adv., cap. 5. Forcellinus in suo locupletissimo vocabulario solum agnovit *discutere, discussor, discussio*, quibus tamen in verbis auctores Prudentii meliores non producit. In cod. Theod. tit. de Discussoribus non semel hoc verbum *discutio* occurrit ; quod alibi etiam Prudentius repetivit. De appellatione *fidei catholice* vide in proleg. caput 21.

40. Hoc, et sequenti versu libri duo contra Symmachum indicantur.

41. *Labes* proprie est damnum, pernicietas, hinc *labo, as*, ut quidam putant, et *labor, eris*. *Labem inferre integris* Ciceronis est pro Cœlio, pag. 46. Notio ecclesiastica *idoli* est pro communitio Deo.

42. Liber Peristephanon hoc versu denotatur, in cuius hymno 12 celebratur passio apostolorum Petri et Pauli. Observa Prudentium neque nominas e, neque laudasse sanctos confessores, quia ejus ætate vel soli martyres, vel hi præcipue celebrabantur. Multo post Prudentium anno 632 solum hymni in laudem Dei, apostolorum et martyrum in concil. Tolet. IV, can. 13, memorantur : *Et quia nonnulli hymni humano studio in laudem Dei, atque apostolorum et martyrum triumphos compositi esse noscuntur, sicut hi quos beatissimi doctores Hilarius atque Ambrosius ediderunt, etc.* S. Gregorius Magnus in decreto concilii Romani anno 597 plebem correns, quæ Romanos pontifices recens defunctos veneratione facile prosequeretur, hæc habet : *Et cum adsint multa a sacris corporibus apostolorum, martyrumque velamina, a peccatorum corpore sumitur, quod pro magna reverentia reservatur.* Nihilominus cultum publicum confessorum sæculo IV cœpisse exploratum est : et quamvis S. Martinus primus fortasse fuerit qui solemniori festo et officio ecclesiastico in diversis diocesisibus et regionibus cultum obtinuerit, ante eum tamen aliquos confessores honore publico religioso fuisse decoratos pro certo habeo. S. Hieronymus in Vita S. Hilarionis refert, jussisse S. Antonium in loco ignoto suum corpus sepeliri, *ne Pergamius, qui in illis locis ditissimus erat, sublato ad villam suam sancti corpore martyrium fabricaretur.* Cur ita, si nullum præcesserat exemplum ? Præterea S. Hilarionem, S. Ephremum Syrum, alios. Cæterum a martyribus, quæ maxima erat pars, nonnen *martyrologia* sumpserunt, et non dubito, quin martyrum nomine, cum de sanctis est sermo, olim confessores quoque nonnunquam comprehenderentur : quod explicat S. Isidorus lib. VII Orig., cap. 11. S. Hieronymus *martyrium* vocavit sacellum, sive altare, quod Pergamius sublato corpore S. Antonii esset ædificaturus, et in epitaphio Paulæ ait cap. 13 : *Mater tua longo martyrio coronata est. Non solum enim effusio sanguinis in confessione reputatur : sed devotæ quoque mentis servitus immaculata quotidianum martyrium est.* Hac fere significatione martyr accipitur apud Ammianum Marcellinum lib. XXVII, cap. 7 : *Quos interfici tanquam noxios jubes, ut martyras, id est, DIVINITATI ACCEPTOS, colit religio Christiana.* Confer Benedictum pont. XIV, lib. I de Beat. cap. 5.

233 Hæc dum scribo, vel eloquor, **A** Vinculis o utinam corporis emicem
 45 Liber, quo tulerit lingua sono mobilis ultimo!

GLOSSÆ VETERES.

44. O utinam, nunc.— Emicem, exsilium, exeam. Emico est exsilio. Unde Virgil.: Emicant digiti. Ponimus emicare pro splendere, quia dum splendet, quasi exsilire videtur, et immotus est, i. Emicem, exeam, egrediar,

exsilium : id etiam, quod splendet, micare dicitur, quod exsilire videatur, Vat. A.

45. Tulerit, ad Christum videlicet, Vat. A.

COMMENTARIUS.

44. Vincula corporis vocat Prudentius ipsum corpus, quod vinculum est an. Scio, quibusdam theologis, nimium religiosis, displicere, quod corpus carcer aut vinculum anime vocetur, quorum scrupulos eximam in hymno Exsequiarum. Nunc tantum afferam locum Apostoli cap. vii ad Roman.: Quis me liberabit de corpore mortis hujus. Et ad Philippens. cap. i, 35: Desiderium habens dissolvi, et esse cum Christo. Quo respicit S. Ambrosius l. b. ii Comment. in Luc., cap. 2, loquens de seve Simeone: Cupiens ipse corporeæ vinculis fragilitatis exsolvi, etc. Vide justum, velut corporeæ carceris molis inclusum, velle dissolvi, ut incipiat esse cum Christo.

45. In Rat. cod., Explicit præfatio. Vetus nostra inscriptio, et carmen ipsum satis arguunt, præfationem esse omnium opusculorum quæ tum edebat Prudentius. Dungalus adversus Claudium Taurinensem scribens præfationem libri appellavit. Vide prolegom.

num. 51 et 243. Scaliger, lib. vi Poeticæ, existimat, ante Claudianum primum et solum Persium præfationem suis carminibus affixisse. Scaligerum secutus est cl. Michael a S. Josepho Bibliogr. crit., verbo Claudianus. At non oportuit, Scaligerum ignorare, alios etiam præter Persium et ante Persium id fecisse: nam ut omittam nostrum Prudentium, Claudiani æqualem, Catullus præfatur, Cornelium Nepotem alloquens, Cui dono lep. dum novum bellum. Martialis non solum epigrammate, sed etiam soluta oratione suis libris solet præfationem apponere, quam epistolam vocat, ut in Præf. lib. i et ii: Quid nobis, inquis, cum epistola?... Video, quare tragedi epistolam accipiunt, quibus pro se loqui non licet Epigrammata... in quacunque pagina visum est. EPISTOLAM faciunt. Prudentius etiam inter poetas Christianos habuit, quem imitaretur, Juvencum, qui libris de Historia evangelica prologum adiecit. De epilogis dicam suo loco.

INCIPIT LIBER CATHEMERINON.

234 I. HYMNUS AD GALLICINUM.

Ales diei nuntius

Lucem propinquam præcinit :

GLOSSÆ VETERES.

Cathemerinon, gen. tiv. plur., id est, quotidianus, vel consecrationum, vel dedicationum, l.

Vers. 1. Ales, per gallum, qui diem canendo denun-

tiat, Christus significatur, qui mentes nostras ab infidelitate ad veram viam, ad veram lucem vocat, l.

COMMENTARIUS.

Cathemerinon. Sic plerique codd. mss. et ed.; Genadius, Theodulfus Aurelianensis lib. de Spiritu sancto, Bergomensis in Chron. ad an. 400, et Trithemius Hymnorum librum appellant. At non dubito, quin Cathemerinon sit inscriptio Prudentiana: nam ita legit Iso, et codices Isone antiquiores. Isonis glossa est: Cathemerinon, etc. Wei zins nescio ex quo codice hunc titulum fecit: Incipit liber Cathemerinon Aurelii Prudentii Clementis nobilissimi ac sacundissimi poetæ. In Rat. est: Incipit liber Hymnorum Aurelii Prudentii Clementis nobilissimi ac sacundissimi poetæ. Liber primus Cathemerinon. In Prag.: Liber Hymnorum Aurelii Prudentii Clementis nobilissimi ac sacundissimi poetæ, qui claruit sub Theodosio imperatore anno Domini 387. Scripsit Dirocheum, Sichomachiam, contra Symmachum, etc. In editione antiqua, quam vidit Fabricius, Diurnorum Hymnorum liber, qui et Cathemerinon dicitur. Quod vero nonnulli duos postremos hymnos loco movent, non recte faciunt, nisi simul moveant hymnum Defunctorum, Jejunantium, Post jejunium, atque etiam Omni hora, quibus non magis congruit inscriptio Cathemerinon quam duobus postremis. Trithemius Hymnorum libros duos ex uno fecit, fortasse ut cathemerinos sive diurnos a reliquis discerneret. Verum hymni omnes, qui non sunt de Sanctis, apte in hunc librum conjunguntur, Cathemerinon nuncupatum a præcipua et maxima parte. Hinc opinanti, Prudentium inscriptionem Cathemerinon ab Act. apost. cap. vi, ubi occurrit δ ακογια καθημερινη, fuisse mutuatum, non assentior: nam res admodum diversa ibi proponitur: In diebus autem illis, crescente numero discipulorum, factum est murmur Græcorum adversus Hebræos, eo quod despicerentur in ministris quodammodo viduæ eorum. Georgius Rhenus, qui in notis dixit, ejusdem argumenti esse ephemeriden

Ausonii, et librum Cathemerinon Prudentii, non videtur legisse ephemeriden Ausonii, cujus est argumentum totius diei negotium.

Ad gallicinium, sic Vat. A et I, et Weitz. Alii, ad Galli cantum; Vat. P., ante lucem. De Gallicinio vi lo Apuleium, et Isidor. lib. v Orig., cap. 30 et 31, cum notis Grialii. Horas, quibus preces erant D o offerenda, lib. vii Constit. apost., cap. 34, habes expressas: Preces facite mane, hora tertia, ac sexta, et nona, et vespere, atque ad galli cantum. M ne gribus agentes, quod illuminavit nos, nocte subla a, et reddita die. Tertia, quod ea hora Pilatus judicium adterus Dominum pronuntiavit. Sexta, quod ea hora in crucem actus sit. Nona, quod tunc omnia mota, et transfacta sint, Domino crucifixo: quia horrent audaciam Judæorum, et contumeliam Domini ferre non possent. Vespere, quod noctem dederit ad requiescendum a laboribus diurnis Ad galli cantum, quod ea hora nuntius adventura diei ad faciendum opera lucis. Non tamen potes, eis omnes horas ad orandum fuisse in Ecclesia jure veni publico et universali præscribere, sed solum privatis religionis exercitiis h servisse, quamvis apostolorum tempore, et paulo post ex Judæorum consuetudine tres potissimum horæ preces erant destinata, ut dicam hymno 3, vers. 86. Teolus vult, intelligi in hoc hymno gallicinium non primum media nocte, sed postremum ub adventum lucis, qui proprie gallicinium dicitur; quia hoc tempore strepunt aves... paulo antequam lux emicet. Con r ruis his est S. Isidorus loc. cit. cap. 30: Dies... inchoat... secundum Romanos a media nocte. Unde et tam gallicinium est, id est gallicium cantum, quorum vox die ostendit præconium, quando et mesonyctius afflatus est. Ad quem locum erudite Grialis: Et quia noctis melior pars acta, solque ad nos jam spectatur, offerri radiis et

235 Nos excitator mentium
Jam Christus ad vitam vocat.

forte, clamat, lectulos,

Ægro sopore desides,

236 Castique, recti, ac sobrii

Vigilate: iam sum proximus.

et solis ortum fulgidi

Serum est cubile spernere:

Ni parte noctis addita

Tempus labori adjeceris:

A Vox ista, qua strepunt aves,
Stantes sub ipso culmine,

13 Paulo antequam lux emicet.

237 Nostri figura est iudicis.

Tectos tenebris horridis,

Stratisque opertos segnibus,

Suadet quietem linquere

20 Jam jamque venturo die.

Ut cum coruscis flatibus

Aurora cælum sparsert.

GLOSSÆ VETERES.

excitator, quia excitat nos ad bonum, l.
desides, deses vel reses, i. e. piger: quasi in uno
lento piger efficitur, Iso.

proximus, Christus enim in suo servitio laboran-
s per proximus est, l.

serum, tardum. — Cubile spernere, exsur-

i parte noctis, nisi parte noctis servitio labo-
ri.

strepunt, personant cum quodam strepitu, l.

culmine, culmen domus dicitur a culmo, unde

antiqui lecta sua eo operiebant, l. Culmen domus dicitur
a culmo, quo uniuersi culmina domorum cooperiebant,
Vat. A.

16. Nostri figura, qui similiter monet nos a lituis
exsurgere, l.

B 17. Tenebris ignorantia, l.

21. Coruscis flatibus, solis impetu, l.

22. Aurora, aurora dicitur a splendore, hinc aurati
dicuntur fautores. Eos Græce dicitur primus splendor
aeris, quem nos quasi per derivationem auroram vocamus,
quasi eorum, Vat. A.

COMMENTARIUS.

dicitur. Affari autem magorum est verbum,
ante sole, simulacra nocturna coniugere cre-
unde Philostratus, lib. III de Vita Appollonii,
chili simulacrum gallicinium expectasse.
tinet illud quoque Anchisæ:

ne vale: torquet me lios nox humida cursus,
æveus equis ortibus allavit auentis.

us modo interpretatur Servius illud *Æneid.* VI:
autem primi sub lumina solis et ortus.

us primi solis medium noctis intelligat. Porro
ius ea commemorat quæ media nocte et post
ocidere. Et Teolius quidem consentit veteres
nos consuevisse non solum ante solis ortum,
in nocte ipsa e lectulo surgere ad orandum.
i gallicinium post mediam noctem statuunt,
cincium post gallicinium. Vide Commentar. ad
ani seq. Plura de Gallis Barthius lib. xxxv
ap. 7, ex Theognidis Gnomologia, et Heliodoro
Abiop., ex Martiali, Antipatro Thessalonicensi,
enerabili lib. v contra Judæos. Videri etiam
commentatores hymnorum Breviarii Romani,
l Timotheus, Gregorius Valentianus, et alii,
ra hujus hymni canitur *seria 3 ad laudes.*

x Apost. ad Romanos XIII, 11 et seq.: *Et hoc
tempus: qua hora est jam nos de somno sur-
tunc enim propior est nostra salus quam cum
mus. Nox præcessit, dies autem appropinquavit.
mus ergo opera tenebrarum, et induamur arma
Sicut in die honeste ambulemus.*

etius legit cum aliis, *lectulos ægros, soporos,*

. Beccanus cap. 6 Manu duct. ad ling. Latin.

. Palat. eandem lectionem tuetur, quæ etiam

in Hymnar. 5 Thomasii, et a Teolio est ado-

Aldus, Nebr., Vat. P et alii, *lectulos ægros,*

: *desides*, Widm., Bong., Rat., Prag., Gis., in

lectulos, ægros, sopore desides. Præfero *lectulos,*

sopore desides, cum Vat. A, Weitz., Gold.,

ad oram, correctoribus hymnorum Breviarii

d sub Urbano VIII; nam epitheton *ægro* mollius

et cum *sopore*, quam cum *lectulos*, et suavior

it versus. Vat. I, *Ægro sopore desides*, sed sup-

ores; et in *ægro* videtur erasum s. Intelligo

desides in vocandi casu, o vos *ægro sopore de-*

neque aliter sensisse videtur Iso in glossa.

homines qui dormientes dicuntur *desides ægro*

, vigilantes vocantur *Castique, recti ac sobrii.*

udo animi notatur, ut infra, et in hymno

breuii *seria 4 ad mat.*

Nos a quiete noxia

Mersos sopore libera:

Et in distichis Catonis:

Nam diuturna quies vitiiis alimenta ministrat.

In edit. I Gs. versus 4 strophæ 1, est *Castique*,
versus 2 strophæ 2, *Jam Christus*; vers. 3 ejusd
in strophæ, *Ægros*, errore typographico, quem multi
deinde sunt amplexi.

7. Weitz., Gold., Widm., *Castique recti*; sed in
Widm. supra, *Castique*. Prag., *Castique, recte*. Rat.,
Castique, recte, ac sobrie. Ita Vat. I a prima manu:
supra, *Castique, recti, ac sobrii*.

8. Vigilandi verbum sæpe in sacræ litteris occur-
rit. Epist. I S. Petri cap. v, 8: *Sobrii estote, et vigilate.*
Matthæi xxiv, 42: *Vigilate ergo, quia nescitis qua hora*
Dominus vester venturus sit, etc.

9. Vox *fulgidus* in Lucretio antiquata creditur.
Eam revocant Lampridius, Solinus, Arnobius, Ju-
venicus. De qua iterum redibit sermo.

13. Teolius pro diversa scriptura, *Vox illa*. De
avium strepitu plura ex Prudentii hoc loco aliisque
scriptoribus habes in Burmanniana editione Propertii,
quam cl. Laurentius Santenius, elegantissimus
poeta, complevit, ac publici juris fecit an. 1780, ad
versum 46 lib. 1, eleg. 16: *Et matutinis obstrepit aliiibus.*

14. S. Paulinus Natali 6, *culmea tecti Culmina*.
Virgilius ecloga 1, *congestum cespitem culmen*. et vil. a-
rum *culmina fumant*; et vii: *Æn.*, vers. 456, *Et ma-
tutini volucrum sub culmine cantus.*

15 et 16. Apud Isonem legam a lectis exsurgere,
non a lituis. In Vat. P hi duo versus ita leguntur:
Nova antequam lux emicet, Nostri forma est iudicis.
Prior non absurde; posterior contra metrum. Vat. O,
Vestri figura est iudicis.

19. Teol. ad oram, *Monet quietem.*

21. Nebrissa interpretatur *flammis aut auris*, quæ
sub auroram spirant. Chamillardus suspicatur legen-
dum *flatibus*. Nihil mutaveris. Cælum spargere coru-
scis flatibus est complere lumine. Flatus hic est oris
halitus, ut i Sym. præf. vers. 86: *Spirat sacrilegis
flatibus inscius*. Cicero in Arato de Cane sidere: *Æsti-
feros validis erumpit flatibus ignes*. Sic Solis equi apud
Ovid. Metamorph. lib. II: *Ignemque vomentes... hinni-
tibus auras Flammiferis implent*. De aurora Virgilius
simili phrasi: *Et jam prima novo spargebat lumine
terras*. *Æn.* lib. IV, vers. 584.

22. Extrema pars glossæ Vat. A desumpta est ex
Isidoro, lib. V Etym., cap. 31. In prima parte lege
aurarii pro aurati: nam aurarii dicebantur qui sae-

Omnes labore exercitos
 Confirmet a l' spem lum nis.
 25 Illic somnus, ad tempus datus,
 Est forma mortis perpetis :
238 Peccata, ceu nox horrida,
 Cogunt jacere, ac stertere.
 Sed vox ab alto culmine
 30 Christi docentis præmonet,
 Adesse jam lucem prope,
 Ne mens sopori serviat :
 Ne somnus usque ad terminos
 Vitæ socordis opprimat
 35 Pectus sepultum crimine,
 Et lucis oblitum suæ.
 Ferunt, vagantes dæmonas
 Lætos tenebris noctium, .

23. Exercitus, exercitatos, I.
 25. Illic somnus, sed peccatorum, I.
 26. Forma, figura, Iso.
 28. Stertere, runcare, Vat. A.
 31. Socordis, pigræ, I.
 37. Ferunt, homines, I.

haut, non ab *aurora*, ut putat glossæ auctor, sed ab *auris*, quas oratio excitabant ii qui gestu favebant, ut vult Servius in illum Virgilio versum : *Nunc quoque jam nimium gaudens popularibus auris*. Explicat, *auris favoribus, unde et aurarii dicuntur fautores*. Sic *orari* e it quasi *aurarium*. Casaubonus ab *oratio* putat dictos *orarios*, et euphoniæ gratia *aurarios*; *orarium* linteam dictum ori tergendo paratum. Vide notas ad Aurelianum Vopisci, qui refert, Aurelianum primum donasse *oraria* populo Romano, quibus uteretur populus ad favorem. Antea in ludis et theatris jactatione togæ soliti erant favere.

26. Put., *Mortis imago est perpetis*, repugnante metro; ex quo Heinsius conjicit, *Imago mortis perpetis*. Retinendum est cum reliquis omnibus, *Est forma mortis perpetis*: nam forma a Græco μορφή est species, figura, idea. Sic Cicero passim, *forma reipublicæ*; et de Divinat. lib. II: *In nubibus nunquid animadvertisti leonis formam, aut hippocentauri*. Tuscul. lib. I, *somnum vocat mortis imaginem et simulacrum*. Prud., Apoth. vers. 309: *Christus forma Patris, nos Christi forma et imago*. Weitzius pluribus confirmat, somnum esse mortis imaginem, quæ tibi vel non querenti occurrunt: ut mirer interpretes dicere Prudentium respexisse ad illud N. sonianum: *Stulte, quid est somnus, gelitæ nisi mortis imago?* Cur non ad alia similia?

29. Ald., *vox ablato culmine* ex traiectione litterarum pro *ab alto*. Vat. A *ab alato*, male.

31. In vulg. nonnullis, *Adesse lucem proxime*.

32. Peveratus censet posse hunc esse sensum: Ne Deus serviat peccatis per somni desidiam, juxta illud Jeremiæ, *Servire me fecistis in peccatis vestris*; quia scilicet Deus a Platonicis vocatur *mens*, ut a Virgilio vi *Æneid.*, *Mens agitat molem*. Subtilis est hæc interpretatio, sed non probanda.

34. Egm. a manu secunda, et Vat. P, *socordes*, male. Primum o corripitur raro exemplo, non enim secundo loco spondæum admittit poeta. Socordiam aliqui dictam volunt, quasi *sine corde*, alii a particula separandi *se*, et *cor*: nonnulli inde scribunt *secors* et *secordia*. Vat. unus apud Teol. perperam legit *mentes socordes*.

35. *Pectus sepultum crimine*, ut homines vino somnoque sepulti apud Virg.

37. S. Ambrosius Hexaem. lib. v, cap. 24, a Weitzio allegatur in hunc locum; sed nihil ibi Ambrosius

A Gallo canente exterritos
 40 **239** Sparsim timere, et cedere.
 Invisa nam vicinitas
 Luci, salutis, numinis,
 Rupto tenebrarum altu,
 Noctis fugat satellites.
 45 Hoc esse signum præscii
 Norunt repromissæ spei:
 Qua nos soporis liberi
 Speramus adventum Dei.
 Quæ vis sit huus alitis,
 50 Salvator ostendit Petro,
 Ter, ante quam gallus canat,
 Sese negandum prædicans.
 B Fit namque peccatum prius.

GLOSSÆ VETERES.

41. Invisa, odiosa dæmonibus, I.
 43. Situ, negligentia, I.
 44. Satellites, sequaces, I. Dæmones, Rat.
 45. Hoc, gallicinium, Rat.—Præscii, dæmones, I.
 47. Soporis, vitiorum, mortis, I.
 49. Vis, significatio, Iso.

COMMENTARIUS.

de dæmonibus, sed de avibus nocturnis, imprimis de lusciniæ incubantis cantu, de noctua, vesperatione et gallo. S. Augustinus, lib. viii de Civit. Dei, cap. 22, tradit, dæmones in aere versari, quod sæpe alias inculcat; et confirmat S. Gregorius Magnus lib. II Moral., cap. 24. Idem Augustinus, cap. 3 lib. XIV de Civ., docet, dæmonem esse in carceribus hujus caliginosi aeris æterno supplicio destinatum. Et serm. 103: *Ista dæmonia seducere animas querunt, sed ubi sol non ortus est, tenebræ enim sunt*. Fortasse dæmonem intelligit S. Ambrosius hymno ad laudes dominicæ: *Hoc omnis errorum cohors Viam nocendi deserit*. De S. Isidoro et Grialis notis dixi ad titulum hymni.

40. Etsi supra dixerit *vagantes dæmonas*, tamen recte nunc *sparsim* timere, et cedere eos affirmat, quia catervatim vagantur tenebris læti, sed adveniente luce dispersi aufugiunt. Conjecerat aliquis *passim*.

42. Vat. A, *numinis, al. numini, id est dæmoni*. Non assentior. Inauditum quippe est mihi, dæmonem ab ecclesiasticis scriptoribus *numinis* appellatione simpliciter donari, quamvis *Deus hujus mundi* in sacris litteris dicatur.

43. Virgilius lib. VI describens *Æneæ* iter per Averni fauces ad inferos, ait: *Per loca senta situ*.

50. Math. cap. XXVI, 34: *Amen dico tibi, quis in hac nocte antequam gallus cantet, ter me negabit*. Ita Lucas et Joannes. Marcus vero cap. XIV, 30, *Amen dico tibi, quia tu hodie in nocte hac, priusquam gallus bis vocem dederit, ter me es negaturus*. Vossius putavit, hanc vocem *Salvator* post Tertulliani tempora inventam. Antiquiorem esse ostenditur ex hac inscriptione apud Gruiterum: IOVI CVSTODI-QVIRINO SALVATORI PRO SALVTE CAE-SARIS NERVAE-TRAIANI AVG-COL-SARMI. At non deerunt qui dubitent sitne genuina hæc inscriptio. Cicero ausus non est eo verbo uti, cum *soter* vellet interpretari. Merito rejarguitur P. Castus lætens Ansaldus, qui in Comm. de forensi Judeorum buccina statuit, cantum galli in Evangelii fortasse intelligi clangorem forensis buccinæ. Vide cl. Cancellierium loco mox citando.

53. Ald., Gis. in edit. 1, *peccator*. Idem Gis. in edit. 2, *peccatum*, et falso *peccator* alios habere dicit, quia paulo post ait, mentem Petri mansisse integram, et cantu galli cognito justum destitisse peccare. Lego quidem *peccatum* ex mss. codd., sed rationem Gisellini non probo: nam Petrus vere peccavit,

Quam præco lucis proximæ
240 Illustret humanum genus,
 Finemque peccandi ferat.
 Flevit negator denique
 Ex ore prolapsum nefas :
 Cum mens maneret innocens,
 Animusque servaret fidem.
 Nec tale quidquam postea
 Linguae locutus lubrico est ;
241 Cantuque galli cognito,
 Peccare justus destitit,
 Inde est, quod omnes credimus.
 Illo quietis tempore,
 Quo gallus exultans canit,

A
 Christum redisse ex inferis.
 Tunc mortis oppressus vigor,
 70 Tunc lex subacta est tartari,
 Tunc vis diei fortior
242 Noctem coegit cedere.
 Jam jam quie-cant improba.
 Jam culpa furva obdormiat,
 75 Jam noxa lethalis, suum
 Perpressa somnum, marceat.
 Vigil vicissim spiritus,
 Quodcumque restat temporis,
 Dum meta noctis clauditur,
 80 Stans, ac laborans excubet.
 Jesum ciamus vocibus,

GLOSSÆ VETRES.

. Negator, *Petrus*, l.
 l. Cum mens, quia quamvis voce Christum negaret,
 re correptus, mens tamen et animus fidem serva-
 l, Vat. A.
 l. Lubrica, volubili, l.
 . Destitit, dimisit, l.
 l. Tunc lex, lex Tartari erat talis, ut nemo post
 em resurgeret, quæ tunc destructa est, Vat. A. —
 icta, a Christo, l.

B 75. Improbata, improbus dicitur nulli probabilis, pro-
 bus autem quasi prohibus, id est, justus, qui se ab omni
 malo prohibet, Vat. A.
 74. Furva, nigra, l.
 75. Lethalis, mortalis, l.
 76. Marceat, tepescat, l.
 79. Meta, finis, terminus, l.
 80. Stans, in Dei servitute, l. — Excubet, vigilet, l.
 81. Ciamus, invocamus, l.

COMMENTARIUS.

hic demum justitiam recuperavit, cum resipuit
 destitit peccare, ut mox patebit. Plura hic peccat
 milliardus : notam versui 57 supponit, et ait, Ne-
 nam legere negator, quod falsum est de hoc versu
 Addit, se scribere peccator, et in textu invenitur
 stum. Gallandius hoc errore deceptus edidit vers.
 contra legem metri, *Flevit peccator*, et auctorem
 correctionis vel potius corruptionis laudat Cha-
 ardim. Hujusmodi lapsus in scriptoribus præser-
 le signioribus annotare prodest ; ut solent scopu-
 et brevia indicare ii qui cursus maritimos in ta-
 pingunt.

l. Incassum aliqui conantur Prudentium erroris
 ore, perinde quasi Petrum peccasse negaverit,
 quibus est Cellarius, qui poetam non intellexit,
 cum ait errasse, quia mens Petri magis quam
 us peccavit. Præcesserat Clericus, tom. XII bibl.
 vers., qui putat plus dixisse Prudentium quam
 it, sociumque illi dat S. Cyprianum pag. 127 edit.
 niens, de his qui tormentis cesserunt : *Infirmis
 rum sensit, nec animus, sed corpus dolore deficit.*
 lia Calmetus ex hoc Prudentii loco veriorum sen-
 tiam confirmat, Petrum negationis externæ pec-
 suis-e implicitum, quod vere peccatum est, ho-
 miique peccatorem efficit, sed fidem intus ser-
 e ; quandoquidem Christus rogavit ne illius fides
 xret. S. Augustinus lib. Contra mendacium,
 . 6 : *In illa negatione intus veritatem tenebat ; foris
 dacium proferebat.* Prudentius peccatum nega-
 is externæ sapius declarat : *Ter... sese negandum
 ficans... Fit namque peccatum prius... Flevit ne-
 r denique Ex ore prolapsum nefas... Peccare de-
 l.* Confer S. Ambrosium lib. x in Evan. Luc. cum
 s Maurinorum.

l. Legunt lingua lubrica Gis., Bong., Wid., Vat.
 o, Cell. et alii, non male. Rat. pariter, *Lingua
 tus lubrica est*, sed supra locutus erat a, ut esset
 ta, et quidem ab eadem manu. At metrum non
 tur, in nominandi casu poni lingua. Prag. aut alius
 enim bene distinguit annotator editionis Colo-
 nis qua utor), *Lingua proloquitur lubrica*, male.
 tra lectio elegantior est, et ex Prudentii stylo,
 m optimi et vetustissimi codd. tenent ; quæ vide-
 etiam fuisse in Hal., et in Gold. erat supra. Vat.
 . *Lingua locutus lubrico sine est.*

63. S. Ambrosius in hymno *Æterne rorum condi-
 tor* ad laudes dominicæ pulchre conversionem hanc
 Petri, ex galli cantu admoniti, describit : *Hoc ipsa
 petra Ecclesie Canente culpam diluit*, etc. In tanta li-
 brorum copia, ne dicam turbam, quibus expenditur
 locus Matth. cap. xvi, 18 : *Et ego dico tibi, quia tu es
 Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam
 meam*, etc., haud scio an alii animaliterint, ex hoc
 maxime loco interpretationem catholicam demon-
 strari. Qui sensus, ait S. Augustinus lib. ix Retract.
 cap. 21, etiam cantatur ore multorum in versibus bea-
 tissimi Ambrosii, ubi de gallo gullinaceo ait : *Hoc ipsa
 petra Ecclesie Canente culpam diluit*. Cum autem Am-
 brosiani hymni ad omnes, aut fere omnes Occidentis
 Ecclesias permanaverint, consequens est, eam in ter-
 pretationem, qua Petrus *petra Ecclesie* dicitur, pro
 explorata esse habendam ex communi Ecclesiarum
 consensu. In officio quoque Isidoriano hymnus ad
 cathedram S. Petri incipit. *O Petre, petra Ecclesie.*
 Quare cum res sit de sacræ Scripturæ expositione,
 locum hic habet regula S. Augustini et theologorum,
Legem credendi lex statuat supplicandi. Unus vel alter
 e SS. Patribus, qui aliam explicationem adhibent, ad
 hanc Ecclesie catholicæ interpretationem, si possint,
 revocandi sunt : si non possint, eorum expositio pro-
 habilis, per nos licet, censeatur, quoniam idem
 S. Scripturæ locus duos sensus habere potest ; sed
 ita ut alteri certæ interpretationi non officiat.

65. Christum ex inferis resurrexisse, cum adhuc
 tenebræ essent, ex Evangelio liquet. Olim credebant
 Christiani, media nocte Christum esse venturum ad
 homines judicandos, ut videre potes prol. num. 148. Hinc
 est quod poeta non solum resurrectionis, sed etiam
 extremi iudicii meminit, ut ex sequentibus patebit,
 et antea dixit : *Nostris figura est iudicis*. Hymno 2
 matutino similiter extremum iudicium commemorat.

69. *Vigor*. Teol., Ald., Weitz., Gis. 1 ed., Rat.,
 Prag., Vatt. A, l et P, et alii vetustissimi. Chamillar-
 dus cum Gis. 2 edit., et Heins., *rigor*. Sed melius
 dicitur *opprimere vim, potentiam, vigorem mortis,*
 quam *rigorem*. Et poeta infra hymno 2 vers. 8 :
Culpæ vigorem perdidit. In Vat. A male *expressus pro
 oppressus*. Nota, tres primos hujus strophæ versus
 incipere *Tunc*, quibus respondent tres alii primi se-
 quentis strophæ *Jam*.

- Fientes, precantes, sobrii :
Intenta supplicatio
Dormire cor mundum vetat.
85 Sat convolutis artibus
243 Sensum profunda oblivio
Pressit, gravavit, obruit,
Vanis vagantem somniis.
Sunt nempe falsa et frivola,

83. Intenta, *ad Deum*, l.
88. Somniis, *somnia gloria hujus mundi, nam fugit*,
Vat. A.
89. Frivola, *vana, nihil valentia*, l.
92. Veritas, *Christus*, l.

- A 90 Quæ mundiali gloria,
Ceu dormientes, egimus :
Vigilemus; hic est veritas.
Aurum, voluptas, gaudium,
Opes, honores, prospera,
95 Quæcunque nos inflant mala,
Fit mane, nil sunt omnia.
Tu, Christe, somnum disjice,

GLOSSÆ VETERES.

95. Inflant, *in præsentia vita*, l.
96. Fit mane, *fit dies iudicii*, l.
97. Disjice, *defectivum verbum est*, l. *Dissipa, et ef-
fuga, et discute. Dissice verbum defectivum est, et non
habet amplius*, Vat. A.

COMMENTARIUS.

82. Sichard. *sobrios* male pro *sobrii*. Vat. O, *sobria*. B *vanis*.
Advertenda est ratio Christianorum maxime propria, qua Deum colunt, fletu eum precantes, ab iis qui antiquitates ecclesiasticas prosequuntur, aut penitus prætermittunt, aut non satis illustrata. Poeta hymno 2, vers. 49, *Te mente pura et simplici, Te voce, te cantu pio Rogare curvato genu Flendo, et canendo discimus*. Judith populum hortabatur ut ab obsidione Bethulæ liberari precaretur cum lacrymis, cap. viii, 7 : *Dicamus fientes Domino, ut secundum voluntatem suam sic faciat nobiscum misericordiam suam*. Exstant in Veteri Testamento alia exempla Davidis et Ezechie, in Novo S. Petri, Magdalenzæ. Alia legi possunt in Vitis Patrum, quas Rosweydydus collegit, ut in Vita abbatis Pauli Nazarbensis, abbatis Thallelei Cilicis. Historiæ sanctorum recentium donum lacrymarum passim commemorant, quo insignitum fuisse Prudentium colligo ex Passione Cassiani, vers. 99 : *Par-o, complector tumulum, lacrymas quoque fundo, Altare tepescit ore, saxum pectore*. S. Maximus Taurinensis, homil. 3, laudans S. Petri lacrymas ait : *Lacrymæ, inquam, tacite quodammodo preces sunt, veniam non postulant, et merentur; causam non dicunt, et misericordiam consequuntur*. Vide Raynaudum, tom. XV He. erocl. spirit., pag. 151, et Benedict. XIV, de Beat. lib. iii, cap. 26. In utraque poenitentia baptismatis, et lap-orum fundi lacrymæ olim solebant, quæ a SS. Patribus commendantur, si et constantes sint et ex corde intimo profluant.

84. Ald., Gis., Chamil., Vat. P, O et l a secunda manu, cum aliis ed. et mss. et Breviario Romano, *vetat*. Magis sensui congruit *vetet* cum Prag., Gold. (in quo supra *vetat*), approbante in notis Heinsio. *Quiescant, obdormiat, marceat, excubet, ciamus, postulant vetet*. Hymnarium Ven. Thomasi habet *vetat*, quod retineo.

88. Apud Teolium Vat. unus, *vacuis* non male pro

90. Aldus ediderat, *Quæ mundi alit gloria, sed correxit*. Tertullianus, de Anima cap. 54, *labes munditium sordium*. Sulpicius Severus Hist. sacr. ii, c. p. 14, historicos profanos vocat *mundiales*. Significatio mundi pro improbis, pro vanitate, profanaque pompa ab ecclesiasticis invecis est.

95. Gisel. in 1 edit., *instant*, quo fortasse respicit glossa Isonis. Reliqui omnes, *inflant*. Vat. A., *mala* pro *mala*. Commune:n lectionem amplector, et intelligo, vocari *mala* quæ alii *bona fortunæ* dicunt, aurum, voluptatem, gaudium, opes, honores, prospera, de quibus dixerat : *Sunt nempe falsa, et frivola, Quæ mundiali gloria Egimus*, etc. Et nunc, *Quæcunque nos inflant mala, nil sunt omnia*. Vide notata in præf. vers. 29, *vel bona, vel mala*.

96. Vat. A., *nihil pro nil*. Teolius punctum interrogationis adjicit, *Fit mane?* quod replicat in nota. An data opera, an mendo typographico?

97. Heinsius cum vetustissimis codd. et Weitzio, *dissice*. Rat., *dissice*, sed ablato altero a factum a correctore *disice*. Franciscus Jureus lib. iii Paulini de Vita S. Martini, et Casperius in Electis, pag. 61, de hoc verbo pluribus disserunt, et legendum *dissice* contendunt. Nihil moveor. Scribo *disjice* cum vulg. nonnullis, et Hymnar. Thom., ut in Virgilio et aliis, a verbo *disjicio*, quo usus etiam est Prudentis in præsentia, hymno S. Laurentii vers. 209 : *Cum membra morbus disjicit*. Non ergo verbum est defectivum, quod nihil amplius habeat, quam *disjice* aut *dissice*. Tota controversia est orthographica, in qua vulgarem scribendi rationem sequor. In vulg. et in Brev. Rom. *discute* est pro *disjice*, quæ est glossa veterum codicum, ut vidimus. Hunc hymnum, ejusque elegantiam laudat Aringhus lib. vi Romæ subterranean., cap. 57, quod est de Gallo gallinaceo. Ex ejus hb. vi, cap. 37, sequens monumentum exhibeo.

Vetus pictura ex cæmeterio Priscillæ via Salaria.

Tu rumpe noctis vincula,
244 Tu solve peccatum vetus,
 100 Novumque lumeningere.

II. HYMNUS MATUTINUS.

245 Nox, et tenebræ, et nubila
 Confusa mundi, et turbida,
 Lux intrat, albescit polus,
 Christus venit, discedite.
 5 **246** Caligo terræ scinditur
 Percussa solis spiculo :

GLOSSÆ VETERES.

6. Spiculo, radio, *spiculum proprie est sagitta, l. Radio, Vat. A.*

7. Color redit, *secundum physicos loquitur, qui dicunt, omnia colorata in nocte colorem perdere : sole iterum redeunte, illis colorem redire. Sic et illud : Nox abstulit a'ra colores. Quidam autem hoc negant, dicentes, squamas piscium nocte lucere, Vat. A.*

8. Nitentis, splendentis. *Secundum physicos loquitur, qui dicunt omnia colorata in nocte perdere colo-*

A Rebusque jam color redit
 Vultu nitentis sideris.
 Sic nostra mox obscuritas,
 10 Fraudisque pectus conscium,
 Ruptis relectum nubibus,
 Regnante pallescet Deo.
 Tunc non licebit claudere,
 Quod quisque fuscum cogitat :
 15 Sed mane clarescent novo
247 Secreta mentis prodita.
 Fur ante lucem squalido

rem : sole redeunte, redire colorem. — Sideris, solis. l. 12. Pal'escit, fulgescit, Rat. 13. Claudere, occultare, l. 14. Fuscum, vitiosum, denigratum peccatis. l. 15. Mane, adverb. est mane temporis significativum; sed hoc loco non est, cum conjungitur declinabili parti, ut mane novo, i. e. in die judicii, l. 16. Prodita, manifestata, Vat. A. 17. Squalido, tenebroso, l.

COMMENTARIUS.

Quippe Christiani veteres galli imaginem, vigilantiam, necnon Christi Domini, et divini verbi præconum symbolum, exprimere solebant; neque solum juxta apostolum Petrum ejus imago frequenter occurrit, sed aliis in locis cæmeteriis, ut in sarcophagis et lucernis, et in editiore subterraneorum cubiculorum prospectu, in fornicibus et absidibus. Inde in sublimioribus templorum nostrorum fastigiis gallus representari cœpit. In codd. Vat. Alexandr. 74 et 348 gallus in prima hujus hymni littera pingitur. Vide proleg. num. 78. Verum de gallis plura nuper edidit cl. Franciscus Cancellierius, qui quatuor voluminibus docte eleganterque conscriptis argumentum novum de Secretariis basilicæ Vaticanæ exhausit. Fusc deserit lib. 1, cap. 14, § 4 et seqq. : *Cur veteres Christiani turribus campanariis gallos imponerent. De Christi verbis, Antequam gallus cantet. De galli symbolo apud Christianos.*

Matutinus, alia inscriptio Abl., Rat., Gold., Weitz., *Ad Matutinum* ex breviori in codices videtur inventa. Alex., Vat. I et alii, *Hymnus matutinus*. Ex erudita præfatione excellentissimi archiepiscopi Toletani ad Breviarium Isidoriani novam editionem colligo, hunc hymnum posse vocari *ad pullorum Cantum* ex veteri Hispanica consuetudine. *In calce nostri codicis* (ait doctissimus præsul) *non solum horas matutinas et laudum invenies, sed etiam hymnos ad primam noctis vigiliam, ad galli cantum, quod erat circa medium noctis, et ad pullorum cantum, quod erat circa exurgentem auroram; hunc secundum, ut a galli cantu mediæ noctis discernerent, hymnum pullorum cantus appellabant.* Egregie hæc consonant S. Isidori verbis cap. 21, lib. v Etymol., *Matutinum est inter abscessum tenebrarum et auroræ adventum.* Pars hujus hymni Matutini canitur feria 4 ad laudes Breviarii Romani, *Nox, et tenebræ, et nubila*; pars vero feria 5 ad laudes, *Lux ecce surgit aurea*, pro quo versu Prudentius habet, *Sol ecce surgit igneus.* Ricciolius part. 8 Prosod., cap. 6, reg. 2, *Quid, inquit, elegantius illo hymno Boethiano, qui canitur in laudibus feria 4, Nox, et tenebræ, et nubila, etc.?* Putarem, Boethii nomen excidisse pro Prudentio. Sed paulo ante dixerat : *In hymnis autem a S. Ambrosio, Boethio, aut Prudentio constructis utitur Ecclesia catholica iambicis hujusmodi, per strophas tetrastrophas distributa in horis canonicis.* Sed neque hic est hymnus Boethianus, neque alium iambicum dimetrum novi, a Boethio compositum, quo utatur Ecclesia catholica.

1. Egm., *jubila* pro *nubila*, mendose. Infra vers.

65, *Nox mundi*, ut hic, *Nox, tenebræ, nubila mundi*; quæ omnia inter se differunt.

3. Vetus codex in edit. Colon., *micat* pro *intrat*, male, et ex aliqua glossa. Hymnarium V Thomasi multis in locis correctione indiget, ut in hoc tertio versu, *intrat, albescit polus*, ubi deest *lux*.

4. *Discedite*, formula, qua e sacris abire jubentur profani, ut *Procul, o procul este profani*; et infra hymno 6, vers. 136 et seq., *Procul, o procul vagantium Portenta somniorum : Procul esto pernicaci Præstrigator actus... Discede, Christus hic est : Hic Christus est, liquesce.* Imperatores cum ignominia causa milites dimittebant, hac formula utebantur, *Discedite, Quirites, atque arma deponite.* Vide Brissonium de formulis lib. iv.

6. Spiculum proprie est sagitta. Chamillardus post Fabricium ait, *spiculo* improprie dici pro *radius*, et rectius alibi *radiorum spicula*. Hamart. vers. 87. Contra Gifanius in ind. Lucret., verbo *Tela diei*, observat, venuste et docte *tela diei* appellari *solis radios*, sicut Varro *jacula solis*, et Prudentius *spicula* dixerant. Gifanius rationem addit, quia radius nihil est aliud Latine quam hostile, seu hasta sive ex ferro, sive ex materia. Hæc ratio non placet Beckmano de Orig. lingue Latinæ, verbo *Radius*; sed assentitur spiculum usurpari de solis lumine pariter, ut *radius*; quem consilere poteris.

8. *Nitentis*, *nitenti* pro *nitentis*, quod melius adhæret *sideris*, ut sol denotetur, ut recte interpretatur Iso. Concinnum tamen est, *vultu nitenti*.

9. Prag., *hic* pro *sic*, male.

12. Ald., Rat. (ubi glossa *fulgescit*), Gis, Fabricius, Weitz., Vat. I, O, P, et alii legunt *pallescit*. In Vat. A et Alex. est *pallescet*, quod videtur exigere sensus. Agit enim poeta de extremo Dei judicio; idque adjungit : *Tunc non licebit claudere... Sed mane clarescent novo.* Nebrissensis habet : *Pallescat pro albescat, et alludit ad tempus matutinum, quo aurora pallet.* Sed in contextu Nebrissensis legitur *pallescit*. Aurora primum pallida est, tum rosea, postremo candida, seu clara. Verum hæc vocabula, auroræ et matutini temporis propria, a Prudentio poetice ad extremum judicii diem, quo sol justitiæ apparebit, transferuntur.

15. Vat. I et Gold. a prima manu *clarescent*, quod poterit sustineri, si supra legatur *pallescit*.

17. Cave ab Aldinæ editionis errore, *Furante* pro *Fur ante*. Mirifice poeta exornat hanc sententiam, *qui male agit, odit lucem*. Similia sunt apud SS. Patres. S. Ambrosius lib. II de Cain et Abel, cap. 3 : *Latro*

- Impune peccat tempore :
Sed lux dolis contraria
20 Latere furtum non sinit.
Versuta fraus et callida
Amat tenebris obtegi,
Aptamque noctem turpibus
Adulter occultus fovet.
25 Sol ecce surgit igneus,
Piget, pudescit, pœnitet.
Nec teste quisquam lumine
Peccare constanter potest.
30 **248** Non erubescit poculis,
Cum sit libido temperans,

19. Dolis, *furtum*, l.
22. Amat, *cupit cooperiri*, l.
23. Turpibus, *rebus*, l.
24. Fovet, *amat*, Vat. A. et l.
26. Pœnitet, *adulterum sui sceleris*, l.
28. Constanter, *audacter, fiduciali er*, l. *Audacter*, Vat. A.
29. Mane, *si mane ebrius fuerit*, l.
31. Cum, *quando*, l.
32. Castum, *castitatem*, l. *Pro castitate, nomen*, Vat. A.
33. Severum, *adverb. graviter*, l. *Pro adverbio. i. e. graviter et honeste*, Vat. A.
34. Ludicrum, *ludibrium*, l.

diem refugit, quasi criminis testem. Lucem adulter erubescit, quasi adulterii consciam. Poetae fingunt ex Nocte Fraudem et Mendacium progenita, ut denotent noctem fraudibus esse aptam. Ethnici nocturnas congregationes primis Christianis objiciebant. Minucius Felix in Octavio : *Illic post multas epulas, ubi convivium caluit, et incestæ libidinis fervor ebrietate exarsit, canis, qui candelabro nexus est, jactu offulsæ ultra spatium lineæ qua vinculus est, ad impetum et saltum provocatur : sic everso et extincto conscrio lumine, impudentibus tenebris nexus infandæ cupiditatis involvunt per incertum sortis.* Quo respexit Tertullianus Apolog. cap. 7 : *Dicimur sceleratissimi de sacramento infanticidii, et pabulo inde, et post convivium incesto, quod eversores luminum canes, lenones scilicet, tenebras tum et libidinum impiarum inverecundiam procurent.* Et cap. 8 : *Præterea candelabra et lucernæ, et canes aliqui, et offulsæ quæ illos ad eversionem luminum extendant.* Hanc fabulam et calumniam vel ex eo maxime depellebant Christiani, quod Deum semper præsentem, et cui nihil est clausum, cogitent, et colerent ; quod in fere toto hoc hymno Prudentius exponit, ut patebit.

21. Oxon., *frons* pro *fraus*, sed longe melius est *fraus*.

29. Respicit consuetudinem fere omnium gentium, præsertim Judæorum, et inde Christianorum, vinum mane non bibendi : ex qua S. Petrus Actor. apost. cap. 11 a se, ab apostolis aliisque centum viginti hominibus, in quos Spiritus sanctus descenderat, suspicionem ebrietatis depulit : *Non enim sicut vos æstimatis, hi ebrii sunt, cum sit hora diei tertia.* Neque enim credibile erat, tot simul religiosos cordatosque viros contra consuetudinem, communemque vivendi modum, et præscriptam legem, vino se ante horam tertiam proluisse. Chamillardo et Teolio alia interpretatio placuit, quod sermo sit de poculis sumptis die vel nocte superiore. Non probo, nec videtur probare Iso.

32. Accinit *nugator* pro *libidinoso*, ut hymno 7, vers. 98 : *Veteresque nugas condomare et frangere, et*

- A Castumque nugator sapit ?
Nunc nunc severum vivitur,
Nunc nemo tentat ludicrum,
35 Inepta nunc omnes sua
Vultu colorant serio.
Hæc hora cunctis utilis,
Qua quisque, quod studet, gerat :
Miles, togatus, navita,
40 Opifex, arator, institor.
Illum forensis gloria,
249 Hunc triste raptat classicum :
Mercator hinc, ac rusticus
Avara suspirant lucra.
45 At nos lucelli, ac fenoris,

GLOSSÆ VETERES.

- B 35. Inepta, *incesta*, l.
36. Colorant, *laudant*. — Serio, *honesto, sobrio*, l. *Serio, i. e. mature, modeste, honeste*, Vat. A.
38. Qua, *in qua*, l.
39. Miles, *p'ebrius*, Vat. A. — *Togatus, pacatus, qui in foro disputat*, l.
40. Institor, *negotiator*, l.
41. Forensis, *a foro*, Iso.
42. Classicum, *tuba bellica*, l.
44. Suspirant, *desiderant*, l.
45. Lucelli, *diminutivum a lucro*. — Fenoris, *usuræ. Fenus dicitur a manipulo feni, quia sicut fenum manipulis augetur, ita fenus, i. e. pecunia augmentatur colligendo*, l.

COMMENTARIUS.

Psych. vers. 435, *jocus, petulantia, voluptas, cupido* dicuntur *NUGATRIX acies*. *Castum pro caste*, et similia libenter usurpat : sic duobus proxime sequentibus versibus *severum et ludicrum*. Paulo ante *tarpia pro rebus turpibus*, et mox *inepta sua pro suis ineptiis*.

36. In *Isona laudant pro colorant* non intelligo, nisi legendum sit *lavant*, aut, quod magis congruit, *larrant*. Ad marginem editionis Coloniensis reperio ex cod. ms. *cultu pro vultu*.

38. Præf. vers. 33 eodem sensu *studeo* occurrit, *Non sunt illa Dei, quæ studuit*.

39. Chamillardus *togatum* pro *judice* sumi vult, quia infra de togato dicitur, *illum forensis gloria*. Sed parum vidit : nam *forensis gloria* omnibus qui in foro versantur potest applicari, et hoc loco oratores potissimum significari declarat versus 46, qui huic respondet, *Fandique prorsus nescii*.

40. Male *institor* Widm. et Bong., in quo supra *institor* : nam postea *mercator* idem nominatur. *Institor* dicitur qui instat negotio. Vide glossam.

42. Suspicio mihi nonnulla est de traiectione horum versuum, ut primum debeat esse, *Hunc triste raptat classicum, tum Illum forensis gloria*. Hoc enim ordine prius recensentur *miles, togatus, et mercator*.

D ut postea ordine inverso eadem artes indicantur, *At nos lucelli, ac fenoris*, etc. Notat poeta, plures vivendi certum genus non eligere, sed casu aut temeritate arripere : id enim est *raptat*. Confer primam satiram lib. 1 Horatii :

Qui sit, Næcenas, ut nemo quam sibi sortem
Seu ratio dederit, seu sors objecerit, illa
Contentus vivat ?

et quæ addit de milite, de mercatore, de agricola et de jurisconsulto :

Agricolam laudat juris legumque peritus.

43. Visne audire aliam feneratoris, aut, ut alii scribunt, feneratoris etymologiam ex Varro-ne ? *ecilian : Fenerator a fenere est cognominatus, fenus autem dictum a fe'u, et quasi a fetura quadam pecunia pe-*

Fandique prorsus nescii,
Nec arte fortes bellica,
Te, Christe, solum novimus.
Te mente pura, et simplici,
50 **250** Te voce, te cantu pio
Rogare curvato genu,
Flendo, et canendo discimus.

A His nos lucratur quæstibus,
Ilac arte tantum vivimus :
55 Hæc inchoamus munera,
Cum sol resurgens emicat.
251 Inter de nostris sensibus,
Vitæque totam dispice :
Sunt multa fucis illita,

GLOSSÆ VETERES.

46. Fandi, *rhetoricæ*, Vat. A. — Nescii, *sumus*, I.
52. Canendo, *laudando*, I.
58. Dispice, *diligenter aspice*, *deorsum aspice*,
Diligenter inspicere. Vat. A.

59. Fucis, *peccatis, vel nigris*. *Fucus dicitur de omni colore, unde fuc las vestes dicimus quocumque modo tinctas : peccatis tenebræ, I. Fucus est color niger, sed pro omni colore ponitur*, Vat. A.

COMMENTARIUS.

vientis atque increscentis : et idcirco et M. Cato, et cæteri oratori ejus feneratorum sine o littera pronuntiant, sicuti fetus ipse, et secunditas appellata. Ex A. Gellio lib. xvi, cap. 12, Nonio et Marcello. Ilac eadem ratione Græcis partus τόκος est fetus. Lucelli voce ut tur Cæro.

46. Quærat aliquis, ex quorum persona Prudentius hæc proferat : non enim omnes Christianos potest comprehendere, in quibus erant milites, togati, nautæ, opifices, aratores, institores. Igitur quod ait *Hac arte tantum vivimus*, nempe laudandi Deum, solum ad clericos pertinet, et fortasse etiam ad eorum hominum collegia et societates, in quibus religiosi ordines jam erant adumbrati, ut videri potest apud S. Augustinum lib. 1 de Moribus Ecclesiæ catholicæ, ubi præter anachoretas, præter cœnobitas in communem vitam congregatos, viventes in orationibus, in lectionibus, in disputationibus, præter feminas habitaculis segregatas, ac remotas a viris quam longissime, adjungit aliud genus laudabile Christianorum, qui in civitatibus degunt, a vulgari vita remotissimi. Vidi, inquit, *ego diversorium sanctorum Mediolani, non paucorum hominum, quibus unus presbyter præerat v. r. optimus et doctissimus*. Romæ etiam plura cognovi, etc. *Neque hoc in viris tantum, sed etiam in feminis ; quibus item multis viduis, et virginibus simul habitantibus, et lana, ac tela victum quærantibus, præsumt singulæ gravissimæ, probatissimæque*. Ac fortasse Prudentius ad aliquod hujusce generis diversorium accesserat.

49. His quatuor versibus præcipui ritus colendi et rogandi Deum continentur, primus internus in spiritu et veritate, *mente pura et simplici*, alter voce sine cantu, *te voce*, tertius *cantu pio*, quarto *curvato genu*, quintus *flendo*. De cantu ecclesiastico moderato ab ipsis Ecclesiæ nascentis initiis plura passim alii, et nonnihil nos in dissert. de Hymn. eccles., § 9 et seqq. De fletu in orandum supra ad hymn. 1 vers. 82. Inflexio genuum inter primos Christianos adeo in usu erat, ut pro oratione ipsa in Actis S. Theclæ *inflexio genuum* ponatur. Binghamus, lib. xiii Antiq. eccles., c. p. 8, tradit, hunc ritum usitatum fuisse in matutino et vespertino ministerio diebus profestis et stationariis, sive jejuniis constitutis. Tertullianus in fine libri de Oratione : *Stationi militiæ nomen dedit, usum oratio*. Quarta quavis et sexta hebdomadis die fieri stationes solebant, in quibus jejunium simul cum statione solvebatur, ut dicam ad hymnum SS. Fructuosi et sociorum. His etiam diebus Christiani orantes genua flectebant. Quibus autem diebus non flecterent, S. Justinus, sive alius vetus auctor, quæst. 115 ad orthodoxos, explicat : *Si genuum inclinatio in precationibus magis Deo commendat, quam si stantes orent, quare diebus dominicis, et a Paschæ feriis ad Pentecosten usque precantes genua non flectunt ? unde talis in Ecclesiam provenit consuetudo ? Quæstioni huic ita respondet : Quia semper utriusque conservare memoriam oportebat, et lapsus nostri per peccatum, et gratiæ Christi, per quam a lapsu resurreximus. Eapropter genuum per sex dies inclinatio nota est*

lapsus nostri in peccatum. Quod vero dicitur dominica genua non inflectimus, designatio est resurrectionis, per quam gratia Christi, et a peccatis et a mortificatione cum eis morte liberati sumus. A temporibus autem apostolorum consuetudo talis accepit initium, prout ait beatus Irenæus martyr et episcopus Lugdunensis, in libro de Paschate : ubi quoque mentionem facit Pentecosten, in qua genua non inflectimus, quoniam pari est cum die dominico potestate. iusta eam, quæ de ista dicta est, causam. Hujus ritus vestigia extant in officio ecclesiastico, in cujus fine antiphonæ beatæ Mariæ flexis genibus dicuntur præterquam in diebus dominicis, et toto tempore paschali, quod idem observatur, cum campanæ sonitu deiparam salutare admonemur. De genuum inclinatione vide præter alios Cæsarium Arelatensem, homilia 34. *De genibus flectendis in oratione*, qui eos reprehendit qui, diacono clamante : *Flectamus genua*, ut columnæ erectæ stabant, quod, inquit, *Christianis, dum in ecclesia oratur, omnino nec licet nec expedit*. Dum autem Christiani stantes orationem fundebant, sæpe manus in crucis formam expandebant, quem ritum exponam ad hymnum S. Fructuosi.

56. Christiani veteres non solum oriente sole præter Deum offerebant, sed etiam orantes ad orientem respiciebant. S. Justinus loc. cit., quæstione 118 : *Cur cum omnia loca idonea sint ad Deum colendum pura mente, in solis orientis clima intus oculis hymnos et orationes offerimus ? et qui sunt qui hæc nobis tradiderunt ? Respondet : Præstantissima quæque ad honorem Dei destinamus : oriens præstabilius est omnibus creaturis, ergo vultum ad orientem vertimus*. De ritu ad orientem regionem precandi existat dissertatio Jacobi Thomasi. Etiam templa olim Christiani versus orientem exstruebant.

58. Gold., Wilm., Bong., Vat. unus apud Teol., Weitz., *despice*. Prag., *despice*, ad oram *dispice*, Rat., *despice*, sed correctum *dispice*. Juratus ad lib. iii de Vita beati Martini restituere volebat *dissice*. Legendum *dispice*. Catullus de coma Berenices : *Omnia qui magni dispexit lumina mundi*, quem ad locum plura congerit Joan. Antonius Vulpus in sua Catulli editione, quæ magnam partem etiam in lexicis invenies. Vulpus non semel in ubertimis suis in Catullum commentariis magno cum elogio poetæ nostri meminit.

59. Gisel. legendum contendit in 2 edit. *fucis* ex vetustissimo libro, cum antea etiam poeta dixerit, *Quod quisque fuscum cogitat*, quod Heinsius, Hymnar. Thomasi, Alex. et alii approbant. Communior est alia lectio neque rejicienda, quam tenent Vat. codd. optimæ notæ I, P aliique, Aldus, Weitzius, correctiores hymnorum sub Urbano VIII, et pleræque editiones, non excepto cod. Egm., quæ male pro *fucis* Weitzius allegavit, cum discrete habeat *fucis*, prout Heinsius observavit. In Vat. O, *Sunt multa illita*, deest *fucis* aut *fucis*. Teolius in notis ait, Cellarium post Weitzium habere *fucis inclita* (lego *illita*), nec aliter Heinsium, si attendas, quæ habet in addendis. Sed Heinsius in addendis sententiam non mutavit. Hæc sunt verba connexa ex *... ad*

60 Quæ luce purgentur tua.
Durare nos tales jube,
Quales remotis sordibus

A Nitere pridem jusseras,
252 Jordane tinctos flumine.
65 Quodcumque nox mundi dehinc

GLOSSÆ VETERES.

61. Durare, *perseverare*, l.
63. Nitere, *lucere*, l.

64. Jordane flumine, *baptismate*, l, Vat. A.

COMMENTAR US.

denis : Bene fuscis Egmondanus codex apud Wiltzium. Sed al'um codicem is voluit designare. Nam Egmondanus ipse a me inspectus fuscis disertim; fuscis tamen Giselinus ex veterrimo exemplari. Teollus cum plerisque legit fuscis; quæ lectio confirmatur ex simili phrasi in hymno S. Hippolyti, vers. 123: Exemplar sceleris paries habet illius, in quo Multicolor fucus digerit omne nejas. Nebrissensis utranque lectionem amplectitur et explicat: *Maculata vitiiis*:

legitur et fuscis, id est inquinata tenebris, e' sic magis cohaeret sequens littera, cum dicit, Luce purgentur tua, aut respicit ad aliam solis proprietatem, qui non solum illustrat, sed etiam purgat'.

63. Prag. male prius pro pridem.

64. Rat. male Jordanis pro Jordane. Jordanis aquas olim Christiani plurimum laudabant, quod eis Christus fuisse baptizatus; cujus rei hoc exstat monumentum:

Numisma vetus ex Museo Victorio.

Juvenens insolita, sed pia invocatione usus ait: **B** Hieronymum verba Eusebii ex libro de Locis Hebraicis ita vertisse, ut de catechumenis exponeret, qui maximo studio ambibant in Jordane baptizari; sed intelli: i ea posse de simplici lavacro, quod Christiani praecipue in festo Theophaniae post baptismum parvulorum frequentabant; ex itinerario Antonii martyris et Hodoeporico S. Willibaldi, quod edidit Canisius. Aquam ex Jordane in longinquas regiones quandoque exportatam, ut filii principum sacro baptismate abluerentur, probat doctissimus commentator Franciscus Victorius in commentario de nummo veterum Christianorum, quem nos quoque exhibuimus, ut ejus antiquitatis ecclesiasticae memoria latius pervagetur.

- 253** Infecit atris nubibus,
Tu, rex, eoi sideris
Vultu sereno illumina.
Tu, sancte, qui tetram picem
70 Candore tingis lacteo,
254 Ebanoque crystallum facis,
Delicta terge livida.
Sub nocte Jacob cærulea
Luctator audax angeli
75 Eousque dum lux surgeret,

- A** Sudavit impar prælium.
Sed cum iubar claresceret,
Lapsante claudus i oplite,
Femurque victus debile,
80 **255** Culpæ vigorem perdidit.
Nutabat inguen saucium,
Quæ corporis pars vilior,
Longeque sub cordis loco
Diram fovet libidinem.
85 Hæc nos docent imagines,

GLOSSÆ VETERES.

65. Dehinc, post baptismum, I.
66. Infecit, maculavit peccatis, I.
67. Rex, Christe. — Eoi sideris, solis, qui ab oriente nascitur, I.
69. Picem, peccata, peccatorem, I.
70. Candore, justitia, I. Qui de sordidis, et peccatoribus candidos reddis, et justos, Vat. A.
71. Ebanoque, arbor nigerrima nigro ligno : ebum est genus nigri ligni, vel ebum genus est arboris, quod postquam incisum fuerit, et projicitur in aquas, ibidem quadam coagulatione durescit, et efficitur lapis niger, unde postea sunt utilia instrumenta ad discretionem bonorum malorumque munerum, I. Ebum genus ligni nigri, quod incisum vertitur in lapidem, ex quo dicitur altare in domo Domini fuisse, ubi ignis

- B** semper erat, Vat. A. — Crystallum, perspicillatam, I.
72. Livida, sordida, I.
74. Luctator non brachiis, sed oratione, ut benediceret ei, I.
75. Eousque, usque; tantum significat quantum usque, Iso.
76. Sudavit, lactabatur, laboravit, I.
77. Iubar, sol, splendor diei, I.
79. Femur, figurata locutio, i. e. victum habens.
80. Culpæ, luxuriæ, I.
81. Inguen, synecdoche.
82. Quæ, ubi. — Vilior, est, I.
83. Cordis, sensus, I.

COMMENTARIUS.

67. Pro rex habent lux Prag., Bong., Sichard. in contextu, Giv. in 4 editione, quod in Hymn. Thomas. repertum non displicebat Gallandio. Ego vultum eoi sideris intelligo. Chamillardus aliter distinguit: Tu, rex eoi sideris, Vultu sereno illumina. Minus bene interpungit editio Parmensis: Tu, rex, eoi sideris, Vultu sereno illumina. Correctores Romani sub Urbano VIII alium versum subrogarunt, Tu vera lux caelestium, quod Ricciolus ait loc. cit. fecisse Urbanum VIII, quia prima in eoi plerumque longa est. Neque ratione neque exemplis mihi facile quisquam persuadebit, plerumque longam esse primam in eoi. In prima editione hymnorum correctorum ita legitur, Tu lux eoi sideris, quod mutatum est in alud, Tu vera lux caelestium, fortasse ob majorem claritatem. Ipsi correctores in præfatione animadvertunt, se plura reliquisse quæ meliora fieri potuissent, ut illud, Nascendo formam sumpseris: nam apud poetas nascendo frequentius producit, quam corripitur. Non igitur mutandum esset eoi, quamvis verum esset, frequentius e produci, quam corripit. Cæterum correctores non sibi constituerunt, qui dicendo pro dicens induxerunt, o correpto, dominica ad vespas in passione Domini, Dicendo nationibus: Regnavit a firmo Deus, cum antea esset, Dicens, in nationibus Regnavit a ligno Deus. Sed quoniam Prudentius sæpe o postremum in gerundiis corripit, obiter notabo, non esse tam certam, quam vulgo traditur, eam regulam, illud o frequentius produci, quasi id natura ipsa fiat. Servius ad illud Virg. Æn. lib. iv, vers. 413: Ire iterum in lacrymas, iterum tentare precando, dicit precando et cantando vo breviate naturaliter. Hoc modo Terentianus: Ut vitæ dubius varios venando dolores. Infra Prudentius corripit, Luctando elaudum et tabidum. Omitto Catullum.

69. Weitzius et Mariettus observant, respexisse poetam ad illud Ovidii lib. iii de Ponto, eleg. 3: Sed neque mutatur nigra pice lacteus humor, Nec quod erat candens, fit terbinthus, ebur.

71. Vide Plinium, lib. xii, cap. 4. Utroque modo dicitur ebum et ebum, et scribitur etiam hebum. Plinius ait, duo esse ebum genera, sed melius arborum tranco enodi materia nigri splendoris. De cry-

stallo vide eundem lib. xxxvii, cap. 2, et alios qui de fossilibus agunt. Prudentii sententia ex Isaiæ cap. i, 18, desumpta est.

72. Pro terge in Vat. A et Alex. tergens; ita etiam Bong., et a secunda manu Hail. Reliqui terge. Vet. cod. in edit. Coloniens. mendose tegens. Adverte, promiscue usurpare Prudentium tergere, illuminare, purgare, inficere, noctem, atras nubes, picem, ebum, ut significet, a Deo peccata deleri. Ita supra ex communiori lectione fucis illita luce purgantur.

73. Narratur hæc historia Genes. cap. xxxii, cuius etiam meminit Oseas cap. xii. Prudentius anagogice eam interpretatur. S. Ambrosius lib. ii de Jacob, et Vita beata cap. 7, in simili interpretatione versatur. Huc pertinet Prudentii conclusio vers. 90. Teolis edidit cærulea pro cærulea, nisi si forte mendum est typographicum. Retine cærulea. Infra etiam hymn. quinto, vers. 41, cærulea noctis.

74. Contra Isonem, et brachiis, et oratione pugnam illam factam, plerique exponunt.

75. Alius legit Eousque lux surgeret, ubi omittitur dum. Fabricius separat hoc pacto Eo usquedum. Iso alio modo. Poteris etiam scribere Eo usque dum. Oxon., Quousque pro diversa scriptura. Heinsius suspicabatur Eoa dum lux surgeret.

76. Legunt impar prælio Rat., Widm., Bong., Ald., Nebr., Vatt. I, O, P. Vulg.; sed Giselinus optime ex suo ms. et Daventr. emendavit prælium, quod confirmavit Heinsius ex suis et poetæ stylo, qui sæpe cum accusandi casu utitur verbo sudo, ut Claudianus, que prælia sudas? Prælium etiam Vat. A et alii antiquissimi cum Alex.

78. Weitzius coniecit et legit luxante ex mendo in Gold. luxante, quod exstat etiam in Vat. I. Sed cur lapsante rejicietur, quod omnes habent? Vox hæc Virgillii est in eandem significationem.

80. Dicam potius pertinacia, qua Deo restitit, quam luxuriæ cum Isonem.

81. Pro coxendice positum est inguen. Nervus femoris tactus, et emarcuisse dicitur: nempe ille nervus, qui ligat caput ossis, quod in cotylen sive acetabulum inseritur.

85. Pro loco male luco Egm. et Pal.

- Hominem tenebris obsitum,
Si forte non cedat Deo,
Vires rebelles perdere.
Erit tamen beator,
90 Intemperans membrum cui
Luctando claudum, et tabidum
Dies oborta invenerit.
Tandem facessat cæcitas,
256 Quæ nosmet in præceps diu
95 Lapsos sinistris gressibus
Errore traxit devio.
Hæc lux serenam conferat,
Purosque nos præstet sibi.
Nihil loquamur subdolum,
100 Volvamus obscurum nihil.

- A Sic tota decurrat dies.
Ne lingua mendax, ne manus,
Oculive peccent lubrici,
Ne noxa corpus inquinet.
105 Speculator astat desuper,
Qui nos diebus omnibus,
Actusque nostros prospicit
A luce prima in vesperum.
Illic testis, hic est arbiter,
110 Hic intuetur, quidquid est,
Humana quod mens concipit :
Hunc nemo fallit iudicem.
257 III. HYMNUS ANTE CIBUM.
O Crucifer bone, lucisator,
Omniparens, pie, verbigena,

GLOSSÆ VETERES.

86. Tenebris, peccatis, I.
87. Si forte, si fortuito, I.
89. Beator, sc. ille, I.
90. Intemperans membrum, indomita libido, I.
91. Claudum, marcidum, I.
92. Dies, finis. — Oborta, quasi exorta, I.
93. Fatescat, discedat, facessat, I.
97. Hæc lux, Christus. — Serenam, serenitatem, I.
100. Volvamus, cogitemus, I, Vat. A.
101. Dies, vita, I.

- B 103. Lubrici, instabiles, I.
104. Noxa, culpa, I.
105. Speculator, Christus, Iso.
108. A luce prima, infantia. — In vesperum, se-
nectam, I.
111. Concipit, meditat, I.
2. Verbigena, verbo genite, I, Vat. A. Verbo genite:
tantum masculinum, quia solus Christus est genitus, Vat.
A. Verbo genitum. Vat. B.

COMMENTARIUS.

90. Dissyllabum est cui et pes iambus.
92. Fabricius ait: *Beatitudinem in abstinentia et castitate ponit, quibus luctamur contra intemperantiam ac libidinem. Sed non is verus et proprius poetæ sensus est. At alium sensum non exprimit ipse Fabricius. Prudentius in sacra Littera interpretanda insistit, scilicet vers. 31. Ortusque est ei statim sol, postquam egressus est Phaniel: ipse vero claudicabat. Noctem et tenebras intelligit peccatum, solis ortum Jesu Christi gratiam; hinc beatum vocat quem Christus, edomitis cupiditatibus, illuminaverit. Quæ interpretatio sequentibus versibus maxime corroboratur.*
93. *Fatescat aut fatiscat legit Iso, Weitz. et Wid., fatiscat; sed in Wid. supra, facessat. Gis. ad oram 1 editionis, fatiscas, et mox, Errore traxisti avio. Georgius Remus videtur legisse fatescas aut facessas, qui vers. 94 legendum monet Errore traxit devio. In Vat. I, fatiscat. In Prag. et Rat., fatiscat. Sequor Vatt. A, O, vetustiores Heinsii, Ald., Nebr. et alios, qui legunt facessat.*
96. Alii, qui legunt fatiscas, aut facessas, hic seribunt Errore traxisti avio, aut traxit devio. Vide vers. 95.
102. Rat., nec manus. Ita Vatt. I et P.
103. Vat. A, Egm. Bong., oculive. Melius alii, oculive. Vat. P, nec peccent.
105. Hanc sententiam, quod Deus ubique præsens est et corda intuetur, Christiani omni tempore præ oculis habuerunt, et in ecclesiastico officio prudentissime inseruerunt. Plura in eam rem congerunt Quællius, Woverus, Elmenhorstius ad Minucii locum: *Quanto magis Deus auctor omnium ac speculator omnium, a quo nullum potest esse secretum, tenebris interest, interest cogitationibus nostris, quasi alteris tenebris? Hæc nostri poetæ verba ab antiquitatum ecclesiasticarum scriptoribus aliisque, dum hoc argumentum tractant, proferrî solent, et vel imprimis emicant.*
107. Actus, us, pro actione passim veteres Christiani scriptores.
108. Teolius ad oram, e luce.
Ante cibum. Christianorum vetus hic mos est, ut ante cibum Deum orent. Tertullianus Apolog. cap. 30: *Nec prius discumbitur, quam oratio ad Deum præ-*

- gustetur. In codice Ecclesiæ Hispan. edito a Dominico Lopez de Barrera, can. 65 ex 12 Carthag.: Non oportet, clericos vel laicos religiosos ante sacram horam diei tertiam inire convivium, neque aliquando clericos, nisi hymno dicto, edere panem et post cibos gratias auctori Deo deferre. Ita indicatur hic canon a Lopezio; sed in Collect. max. concil. Hisp. Sylvestri Pueyo, pag. 150, ad marg. legitur, Can. 12, d. 44. In addit. 4 Capitul. Reg. Franc., cap. 69 edit. Paris. ann. 1677.*
1. Ald. primum lucis sator, postea correxit lucisator, in Rat. etiam a prima manu, lucis sator; Pal., lucis auctor. Burmannus, lib. iv Propertii eleg. 3 ad vers. Lucis et-auctores, affert Prudentii hunc locum, et ait, in Egm. legi lucis auctor, et ad marginem lucis sator. Vera lectio lucisator, ex cuius verbi novitate aliæ lectiones falsæ inductæ sunt. Prudentius hoc vocabulum, uti mox omniparens, et verbigena, et prius crucifer, ex similibus imitatione formavit, quanquam omniparens Virgilius etiam usus est Æn. vi, vers. 595. S. Prosper epigr. 39 effinxit omnificens, et epigr. 61 omnificator.
2. Vat. A, omnipotens pro omniparens. Chamillardus hoc loco allucinetur: negat enim sensum poetæ esse ut verbigena intelligatur verbo genitus, atque ipse exponit verbum genitum. Du Cangius in Glossario pariter affirmat, Isonem male exposuisse verbo genitum, et adducit versus ex Mamotrecto ad IV Reg. cap. xxv ex Græcismo: *Communis generis sunt quæ componis ab illis. Excipe VERBIGENA, quod Christo convenit uni. Sed non dubitandum quin sensus poetæ sit Verbo genitus, quando primum hymno 11, vers. 17. idem repetit: Ex ore quamlibet Patris Sis ortus, et Verbo editus, ubi Chamillardus interpretatur: Et editus, quando Pater nos est allocutus. Quam vero ratione Filius possit dici Verbum verbo genitum, theologice explicat Petavicus lib. vi, cap. 8: *Non tamen mirum videtur, in hunc modum ista pronuntari, ut ipsa Patris sapientia, qua sapiens est, appelletur Filius,..... illud ab usu communi remotius, idem et de λογος a veteribus usurpari, non solum quatenus rationem, sed etiam quatenus verbum significat. Et cap. 3 num. 5: Siquidem Verbum persona de Verbo Patre, id est, ratione vel intelligentia oritur. Weitzius ad hunc Prudentii locum citat S. Augusti-**

Edite corpore virgineo:
Sed prius in Genitore potens,
5 **258** Astra, solum, mare quam flerent.
Huc nitido, precor, intuitu
Flecte saluiferam faciem
Fronte serenus: et irradiata,
Nominis ut sub honore tui
10 Has epulas liceat capere.
Te sine dulce nihil, Domine:
Nec iuvat ore quid appetere,
Pocula ni prius, atque cibos,
Christe, tuus favor imbuerit,
15 Omnia sanctificante fide.

A Fercula nostra Deum sapiant,
Christus et influat in pateras:
Seria, ludicra, verba, jocos,
Denique quod sumus, aut agimus,
20 Trina superna regat pietas.
259 Hic mihi nulla rosæ spolia,
Nullus aromate fragrat odor:
Sed liquor influit ambrosius,
Nectareamque fidem redolet
25 Fusus ab usque Patris gremio.
Sperne, camæna, leves hederas,
Cingere tempora queis solita es,

GLOSSÆ VETERES.

14. Favor, lau. — Imbuerit, benedicat, sanctificet, l.
16. Fercula, per id quod continet, id quod continetur, per fercula cibos. Vat. A.
17. Patras, mensas. Patena est dicta a patendo. Patera vero, i. e. vas aptum receptui potus, l.
18. Seria, senum. Serium est honestas, inde seria pluraliter, honesta. — Ludicra, juvenum. — Jocos, infantium, l.
19. Quod sumus, et nos, et actus nostros regat superna pietas. — Agimus, facimus, l.

B 21. Spolia, sicut antiqui faciebant, l.
22. Aromate, hoc aroma facit in singulari numero nominativo, l.
23. Ambrosius, dulcis, divinus, pro divino ponitur; ambrosia est cibus deorum, l.
24. Nectaream, puram, l.
25. Ab usque, ab usque et ad usque licenter dicimus, l.
26. Camæna, camæna dicuntur quasi canenæ acanendo. — Leves, vanas, Iso.
27. Queis, quibus, Iso.

COMMENTARIUS.

num lib. xi Confes., cap. 7, et S. Cyprianum in Expositione Symboli. Chamillardus putavit, eos hoc vocabulo *Verbigena* usos fuisse, idque fidenter affirmavit. At neque Augustinus, neque Rufinus Aquileiensis, cui illa Expositio adjudicatur, quidquam afferunt quo Prudentii locutio possit explanari, nedum vocem *Verbigena* usurpant. Lamius, contra Clericum defendens Prudentium, existimat, cum hoc loco, tum hymno 11, poetam loqui de secunda generatione, qua Verbum caro factum est. Hanc opinionem eo hymno 11 expendam.

4. Vat. unus apud Teol. *manens pro potens*.
14. Similes preces ante cibum faciendas præscribit Origenes tom. II, pag. 36, lib. II in Joannem.
15. In proleg. num. 170 dixi quid sit, *Omnia sanctificante fide*.
16. Prudentius hortatur ut fercula nostra Deum sapiant, et videtur indicare quod ait S. Cyprianus lib. ad Donatum in fine: *Sonet psalmos convivium sobrium; et ut tibi tenax memoria est, voce canora aggrederi hoc munus ex more: magis charissimos pasces, si sit nobis spiritualis auditio, proleciat aures religiosa mulcedo*. Similia habent alii SS. Patres. S. Bernardus lib. II, ep. 2, verba S. Cypriani a nobis allata protulisse dicitur a Weitzio, quæ ego in Bernardo minime invenio.
17. In Miscellaneis observationibus editis in veteres auctores ab eruditis Britannis, tom. III, vol. III, pag. 320, conjicitur legendum esse *Spiritus influat in pateras*: sed nulla est idonea ratio cur velus scriptura desereretur.
18. Si placet, ita distingue, ut ludus sit in actione, jocus in verbis; et postulat poeta, actiones et verba a Deo dirigi tam ea quæ ad continentiam pertinent, quam quæ ad eutrapeliam, sive ad animi quamdam remissionem: de qua virtute theologi agunt cum S. Thoma 2-2 quaest. 168, art. 2.
20. Heinsius *superne* pro *superna* præfert cum Put., Alt., Egm., quibus consonat Alex., et adhaerent recentiores editi, quia *superne* syllabam postremam corripit. Non inficior, eam syllabam communem esse, sed retineo *superna* cum Isone, Hincmaro, Gotescalco, vetustissimis Vatt. A. I, O, P, Urb. Rat., Prag. Ald., Gis., Weit., aliis plerisque. Eruditi Britannii locut. suspicantur *deitas* pro *pietas*. Nihil mutandum. Gotescalcus, ut adversus Hincmarum probaret recte dici

TRINA DEITAS, hæc Prudentii verba cum aliis in medium protulit. Hincmarus in libro *De non trina deitate* respondet, Prudentium metri necessitate dixisse *trina pietas*, et alibi (in fine hymni de novo lumine sabbati paschalis) *numinetripleci*, vel sicut in quibusdam codicibus legitur *nomine triplici*, et rursus (in præf. Apotheosis): *Est tria summa Deus, trinum specimen*. Quas locutiones improbat ipse Hincmarus; concedit tamen ab Aratore dici *trina potestas, trinum nomen*, a Prospero *trina majestas*, a Sedulio *trina fides*, et, *Quod simplex triplicet, quodque est triplicabile, simplet*, et explicationem congruentem addit: *Hoc tantum dixisse sufficiat, quia TRINAM PIETATEM Prudentius, TRINAM POTESTATEM Arator, TRINAM MAJESTATEM Prosper, pro personis Patris, et Filii, et Spiritus sancti, qui relative in sancta Trinitate dicuntur, substantialia nomina pietatem, potestatem, majestatem posuerunt*. Vide com. vers. 2 Psychom.

21. Hicquidem erat ethnicorum mos; at Christiani veteres adeo ab unguentis et odoribus in convivio abstinebant ut id ethnici ipsis exprobrarent, quod liquet ex verbis Minucii Felicis: *Non floribus caput nectitis, non corpus odoribus honestatis: reservatis unguenta funeribus*. Vide Clementem Alexand., lib. II Pædag. cap. 8, et S. Chrysostomum tom. II, conc. 1 de Lazaro. Pro *rosæ* Prag. in marg. *rosæ*, male.
22. Alii *flagrat* vel *fragrat* scribunt.
24. Ut *ambrosia* deorum cibus est, ita potus eorum *nectar*. Verba quibus Prudentius utitur, *liquor ambrosius, redolet, fusus*, fortasse innuunt unguentum ambrosium, de quo videri potest Facciolatus.
25. Solet præponi *usque*: Virgilius tamen *ab usque Pachyno* dixit.

26. Camænas quasi canenas acanendo dici tradit Macrobius lib. II in Somn. Scipion., cap. 3. Poeta ex hederis quoque corona sibi imponebant, quia Bacchi et Apollinis paria censebantur numina. Horatius lib. I, ode 1: *Me doctorum hederæ præmia frontium* Dis miscent superis. Ovidius lib. I, eleg. 6: *Deme meis hederas bacchica sertis, comis. Ista decent lætos felicia signa poetæ: Temporibus non est apta corona meis*. Confer Carolum Paschalem de Coronis, edit. 1610 pag. 60, lib. I, cap. 18, qui hunc Prudentii locum cum laude pii poetæ allegat.
27. Ex hoc versu aliquis colliget, Prudentium carminibus profanis componendis indulgere solitum. Non

20. Heinsius *superne* pro *superna* præfert cum Put., Alt., Egm., quibus consonat Alex., et adhaerent recentiores editi, quia *superne* syllabam postremam corripit. Non inficior, eam syllabam communem esse, sed retineo *superna* cum Isone, Hincmaro, Gotescalco, vetustissimis Vatt. A. I, O, P, Urb. Rat., Prag. Ald., Gis., Weit., aliis plerisque. Eruditi Britannii locut. suspicantur *deitas* pro *pietas*. Nihil mutandum. Gotescalcus, ut adversus Hincmarum probaret recte dici

- 260 Sertaque mystica dactylico
 Texere docta liga strophio,
 30 Laude Dei redimita comas.
 Quod generosa potest anima,
 Lucis, et ætheris indigena,
 Solvere dignius obsequium :
 Quam data munera si recinat,
 35 Artificem modulata suum ?
 Ipse homini quia cuncta dedit,
 Quæ capimus dominante manu .
 Quæ polus, aut humus, aut pelagus
 Aere, gurgite, rure creant,
 40 Hæc mihi subdidit, et sibi me.
 Callidus illaqueat volucres
 Aut pedicis dolus, aut maculis,
 261 Illita glutine corticeo
 Vimina plumigeram seriem
 45 Impediunt et abire vetant.

28. Sertaque mystica, *corona*, l.
 29. Strophio, *cingulo aureo*, *strophium est cingulum : strophos enim dicitur Græce convertere : hinc dictum strophium, eo quod a posterioribus ad anteriora convertitur*, l. *Strophium est cingulum ita dictum, quod a renibus ad anteriora convertitur, strophe enim est conversio*, Vat. A.
 30. Redimita, *figurata constructio*. — Comas, *per comas*, l.
 31. Generosa, *nobilis a Deo creata*, Iso.
 32. Indigena, *incola*. Iso.
 34. Data, *sc. sibi a Domino*, l.
 35. Artificem, *Christum*, l.
 36. Ipse, *artifex*, l.
 39. Aere, *in aere*, l.
 40. Hæc mihi, *potestati hominis subdidit omnia creata, et hominem subdidit sibi*, l.
 41. Callidus, *ingeniosus*, l.
 42. *Pedicis, pedicæ sunt impedimenta gressuum; pedica est laqus quo aves capiuntur*. — Maculis, *reibus*, l.

- A Ecce per æquora fluctivagos
 Texta greges sinuosa trahunt :
 Piscis item sequitur calamum,
 Raptus acumine vulnifico,
 50 Credula saucius ora cibo.
 Fundit opes ager ingenuas
 Dives aristifera: segetis
 Hic, ubi vitea pampineo
 Brachia palmitè luxuriant,
 55 Pacis alumna ubi bacca viret.
 Hæc opulenta Christicolis
 Servit, et omnia suppeditat.
 Absit enim procul illa fames,
 Cædibus ut pecudum libeat
 60 262 Sanguineas lacerare dapes.
 B Sint fera gentibus indomitis
 Prandia de nece quadrupedum :
 Nos oleris coma, nos siliqua

GLOSSÆ VETERES.

43. Glutin, *de cortice gluten efficitur*, l.
 44. Vimina, *virgulta*, l.
 46. Fluctivagos, *per fluctus vagantes*, l.
 47. Texta, *retia*, l.
 48. Calamum, *hamum*, l.
 50. Credula, *qui creditit*. — Saucius, *sauciata habens*, l.
 51. Ingenuas, *innatas, nobiles*, l.
 53. Hic, *in isto loco, ubi ager est*, l.
 54. Luxuriant, *abundant*, l.
 55. Pacis, *insigne pacis ferebatur antiquitus oliva*, l.
 57. Omnia, *ea necessaria*. — Suppeditat, *subjicit: supposito vel suppeditor significat subministro, vel auxiliator, unde suppetium nomen; inde etiam pluralem legimus, ut nostra ei sint suppetia, i. e. auxilia*.
 58. Absit, *longe a Christicolis*, l.
 61. Fera, *silvatica, extranea*. — Indomitis, *quæ non habent jugum Christianitatis*, l.
 63. Siliqua, *vagina leguminis. Demonstrat, siliquis esse folles, vel thecas esse omnium leguminum, unde Virgil., Siliqua quassante, i. e. resonante*, l.

COMMENTARIUS.

- ita judico. Nam poesim universe alloquitur, ut potius Dei laudes quam alia inepta canat. Adi prolegom. num. 65. Nonnemo ita explicat: O Camæna mea, docta texere serta mystica, quæ solita es cingere tempora, nunc liga ea strophio dactylico. Nam alias ligaverat strophio iambico, sapphico, etc.
 Hoc loco *strophium* intellige coronam cum Nebrisensi: est enim strophium quiddam circumflectitur et cingit, ut corona, cingulum. Plinius lib. XXI. *Tenuioribus utebantur antiqui coronis, strophia appellantes*. Sensus est: *Camæna, docta texere serta mystica, liga tempora strophio dactylico*, quia carmen hoc est dactylicum. Ita fere interpretatur Chamillardus, nisi quod addit, *O mea musa*, quod mihi non probatur.
 34. Hos duos versus ita interpungit Giselinus, *Quam data munera, si recinat Artificem modulata suum, quem sequuntur Heius., Chamil. et alii. Melius Aldus, Quam data munera si recinat Artificem modulata suum, aut, ut nos distinguimus, sensum secuti; quam distinctionem exhibet etiam Teol., sed in textu ommissa est virgula post recinat, quæ in nota apparet*.
 36. Prag., *qui pro quia, male*.
 41. Lege Manilium lib. V de Artibus volucres piscesque capiendi.
 42. *Maculas* pro retis foraminibus usurpavit Cicero: hinc Hispani *mallas* dicunt quod Nebr. observavit. Pro reti aliquando sumitur, ut apud Varronem lib. IV de Rustica, cap. 11, et hoc loco apud Prudentium.

44. Hails. habet *plumigenam* pro *plumigeram*. Nebrissa *seriem* exponit aves, quæ gregatim, et ex serie volant, sicut grues. Intelligi etiam potest multitudo quarumlibet avium, aut simpliciter series *plumigena* est genus volucrum.
 48. *Calamus* est arundo, qua trahitur piscis: *acumen vulnificum* est hamus. Prudentius sæpe utitur vocabulo *texta*, ut *texta linea, spinea, squamosa*.
 51. Nebrissa interpretatur *ingenuas, quas dicit homines ingenuos esitare*. Sed *ingenium* est nativum, proprium, non arte paratum; sic Lucretius lib. I *ingenui fontes*, Ausonius *ingenuam aquam*, Juvenalis *ingenuum tophum* dixerunt.
 57. Aliqui *suppetiæ, arum* derivant a *suppeto, latente peto*, et *supposito a subjicio pedibus*. Hinc glossa hinc *suppeditat, subjicit*. Aldus pro *suppeditat* habet *suppeditant*, mendose.
 58. Quo sensu Prudentius hæc de abstinentia carnibus quadrupedum pronuntiet, disserui in proleg. cap. 16.
 62. Scribunt *quadrupedum* Heius. et Cham., nisi mendum est utrobique.
 63. Cibus hic designatur plebis infimæ. Persius sat. 3, *siliquis et grandi pasta polenta*. Horat. lib. I, epist. 1, *vivit siliquis, et pane secundo*. Siliquæ quædam sunt esculentæ, quædam non: aliquæ cortæ eduntur totæ ut phaseolorum, aliquarum sola superficies, ut pisorum, et cicercis columbini. Vide Beamanum de Origin. ling. lat., verbo *Siliqua*.

- Feta legumine multimodo
Paverit innocuis epulis.
Spumea mulctra gerunt niveos
Ubere de gemino latices,
Perque coagula densa liquor
In solidum coit, et fragili
70 Lac tenerum premitur calatho.
263 Mella recens mihi Cecropia
Nectare sudat olente favus :
Hæc opifex apis aërio
Rore liquat, tenuique thymo,
75 Nexilis inscia connubii.

- A Hinc quoque pomiferi nemoris
Munera mitia proveniunt :
Arbor onus tremefacta suum
Deciduo gravis imbre pluit,
80 Puniceosque jactit cumulos.
Quæ veterum tuba, quæve lyra
Flatibus inclyta, vel fidibus,
264 Divitis Omnipotentis opus,
Quæque fruenda patent homini
85 Laudibus æquiparare queat?
Te, pater optime, mane novo,
Solis et orbita cum media est,

GLOSSÆ VETERES.

64. Feta, plena, I.
65. Paverit, pro pascat, I.
66. Mulctra, mulctrale est locus ubi mulgentur animalia : mulctrum vero vasculum in quo mulgentur, I. Mulctra, vas in quo mulgetur ; mulctrale, locus in quo, Vat. T.
67. Ubere, sc. ovium, I.
68. Coagula, sunt vasa quæ et calathi, ubi coagulantur lac, Iso.
71. Cecropia, a loco ubi abundant. Iso.
72. Sudat, stillat, I.

73. Opifex, hic et hæc opifex, I.
74. Liquat, extenuat, I.
76. Hinc, a rure, I.
78. Tremefacta, concussa vel quassata, I.
79. Deciduo, deorsum cadente, I.
80. Puniceos, rubicundos, unde et mala Punica dicimus ; vel rubeos, ut sunt mala granata, Iso. — Cumulos, mala granata, Vat. A.
81. Veterum, sapientum, Iso.
87. Solis et orbita cum media, media die, I.

COMMENTARIUS.

65. S. Hieronymus epist. 43, olim 18, hos cibos **B** *gias observemus, siccantes cibum ab omni carne, et cum his qui sequenti strophæ memorantur commendat : Ibi cibarius panis, et olus nostris manibus irrigatum, et lac delicia rusticanae, viles quidem, sed innocentes cibos præbent.*

66. Nebrissa ait, mulctra esse vasa exceptoria lactis, quæ et mulctralia, dicuntur, ex Virg. iv Georg., implebant mulctralia vaccæ. Quo loco alii legunt mulctaria, alii mulctraria, eodem tamen sensu, ut vasa lac excipientia intelligantur. In Egm., mulctra gerit, non male pro diversa scriptura : nam femininum etiam est mulctra.

67. Uber etiam est caprarum et boum, quæ bina ubera habent. Sues, canes et alia animalia plures fetus alunt, idæoque pluribus uberibus prædita sunt.

68. Coagulum est a coactum, quia cogit, et densat ; hinc densa vocat coagula ex effectu. Peveratus ait, coagula esse vasa in quibus lac coagulatur. At apud veteres coagulum est id quod lacti admiscetur ut coaguletur. Aliud est calathus.

70. Tria hic distinguuntur lactis genera, aliud bibendum, quod mulctris geritur, aliud densum, et in solidum coactum a coagulis, aliud pressum calatho. Calathus Græcum est, Latine fiscina, qua lac premi solet. Distinctum est autem lac ita pressum a lacte coacto. Lac pressum puto esse illud casei teneri genus, quod Itali vocant ravaggiuolo ; de quo etiam intelligo Virgilii locum, ecloga 1, et pressi copia lactis.

71. Mel Atticum est celeberrimum : Cecrops autem Athenas condidit.

74. In Bong. est liquet pro liquat, non recte. Nectar mellis olens dicitur, quia ipsa mella retolent thymo.

75. Apes non indulgere concubitu ad procreandos fetus Virgilius, Plinius aliique passim docent. Nunc alii tenent et observatum asseverant, necti etiam apes, ut prolem generent : distinguunt apes feminas, quæ rarissimæ sunt, mares, qui non ita sunt rari, et apes communes sexu carentes et mellis opifices, quarum maxima pars est. Mel cibum olim fuisse abstinentium, apparet ex S. Joanne Baptista, qui eo pasci solitus erat.

76. Aldus habet Hic, quod non omnino displicet. Hic alius cibus jejunantium, munera mitia (matura, ut mitia poma apud Virgilium) arborum. Quin etiam interdum Christiani xerophagiam, hoc est aridum victum adhibebant, ipsa uvidiora poma respuentes. Tertullianus cap. 4 de Jeuniis, jam hæreticus implicitus, novitatis notam a suis depellit, quod xerophagiam

B *gias observemus, siccantes cibum ab omni carne, et cum his qui sequenti strophæ memorantur commendat : Ibi cibarius panis, et olus nostris manibus irrigatum, et lac delicia rusticanae, viles quidem, sed innocentes cibos præbent.*

81. Comprehendit carmen heroicum et lyricum. in quo utroque genere veteres præstiterant.

82. Plerique legunt inclyta, inclita, vel incluta, quod perinde est. Vat. A supra minutorii characterem, incita ; in Rat. et Egm. ex inclita correctum incita. Idem in Gold. ex correctione Bong., Urb., Ald., Gis. et alii vulg., incita, quod posset sustineri, etiamsi mox incita subsequatur. Callandius prætulit incita.

85. Heinsius scribit æquiperare.

86. Putant aliqui, his quinque versibus denotari actiones gratiarum, quæ Deo fieri debent quoties cibum sumitur, nempe mane, meridie et vespere, prætermittis comessionibus, quæ Christianos minime decent. Ab his quam longissime dissentio. Prudentius hoc loco sacram Scripturam et veterum Christianorum consuetudinem exprimit. Psalmo lvi, 17 et 18 : *Ego autem ad Deum clamavi : et Dominus salvabit me. Vespere, et mane, et meridie narrabo et annuntiabo : et exaudiet vocem meam.* Hæc sunt tria tempora quibus Daniel quotidie orabat cap. vi, 10. Apostolos eisdem tres horas, quas tertiam, sextam et nonam appellant, orationi destinasse ex Actibus apostolorum, Clemente Alexandrino et Cypriano colligitur. Tomo III Anecdotorum Muratorii integer est liber Tertulliani de Oratione, ubi cap. 25 ait : *De tempore vero non erit otiosa extrinsecus observatio etiam horarum quarundam. Istarum dico communium, quæ diei interspatia signant tertia, sexta, nona, quas solemnicres in Scripturis invenire est. Primus Spiritus sanctus congregatis discipulis hora tertia infusus est. Petrus qua die visionem communitatis omnis in illo vasculo expertus est, sexta hora ascenderat orandi gratia in superiora. Idem cum Joanne ad nonam in templo adibat, ubi paralyticum sanitati reformavit suæ. Vide notas Muratorii. Ex Tertulliani loco alium S.*

D *Isidori lib. vi Orig., cap. 19, corrigendum monuit me cl. Giovenazzius. Petrus, ait Isidorus Tertullianum exscribens, qua die visionem communicationis in illo vasculo expertus est, sexta hora orandi gratia ascenderat. Legendum visionem communitatis omnis. Sed et ex Isidoro emendari poterit Tertullianus : primus enim sanctus Spiritus congregatis discipulis hora tertia est infusus. Ita Isidorus. In Tertulliano ergo lege primus Spiritus sanctus, non prius.*

Te quoque luce sub occidua,
 Sumere cum monet hora cibum,
 90 Nostra, Deus, canet harmonia.
 Quod calet halitus interior,
 Corde quod abdita vena tremnit,
 Pulsat et incita quod resonam
 265 Lingua sub ore latens caveam,
 95 Laus superi Patris esto mihi.
 Nos igitur tua, sancte, manus
 Cespitem composuit madido,
 Effigiem meditata suam :
 Utque foret rata materies,
 100 Flavit, et indidit ore animam.
 Tunc per amœna vireta jubet
 Frondicomis habitare locis,
 Ver ubi perpetuum redolet,
 Prataque multicolora latex
 105 Quadriflvo celer amne rigat.

A Hic tibi nunc famulentur, ait,
 Usibus omnia dedo tuis :
 Sed tamen aspera mortifero
 Stipite carpere poma veto,
 110 266 Qui medio viret in nemore.
 Illic draco perfidus indocile
 Virginis illicit ingenium,
 Ut socium malesuada virum
 Mandere cogeret ex vetitis,
 115 Ipsa pari peritura modo.
 Corpora mutua (nosse nefas)
 Post epulas inoperta vident,
 Lubricus error et erubuit :
 Tegmina suta parant foliis,
 120 Dedecus ut pudor occuleret.
 B Conscia culpa Deum pavitans
 Sede pia procul exigitur.
 Innuba femina quæ fuerat,

GLOSSÆ VETERES.

88. Occidua, *vespere*, l.
 90. Harmonia, *modulatio suavissimum carmen vel organum : harmono Græce cano, inde harmonia, cantus cum laudibus*, l. *Hoc, quod vivo, et quod loqui possum, sit laus Dei*, Vat. A.
 91. Halitus, *spiritus*, l.
 93. Incita, *convicta*. — Resonam, *sonorum*, l.
 95. Esto, *sit*, l.
 96. Manus, *divinitas*, l.
 97. Composuit, *creavit*, l.
 98. Effigiem similitudinem, l. — Meditata, *sic et Virgil. de Junone : Inachiæ pestem meditata juvenæ*, Vat. A.
 99. Rata, *perfecta*, l.
 101. Per amœna, *in paradiso*. — Vireta, *virentia, Ubicunque duo adjectiva ponuntur, unum pro fixo accipiendum est, sic hic amœna per vireta, i. e. per*

amœnitatem virentem Vat. A.
 103. Redolet, *sc. flores*, l.
 104. Multicolora, *varia*, l. — Latex, *sons*, l.
 105. Quadriflvo, *quia quatuor sunt flumina paradisi*, l.
 106. Ait, *Deus*, l.
 107. Dedo, *sponde trado*, l.
 109. Stipite, *arbore*, l.
 110. Nemore, *paradisi*, l.
 111. Illic, *tunc*. — Perfidus, *perdens fidem*, l. — Indocile, *valde docile ; in enim præpositio aliquando auget, ut impulsus, intonsus*, Vat. A.
 112. Illicit, *decipit*, l.
 114. Vetitis, *pomis*, l.
 119. Parant, *præparant*, l.
 122. Exigitur, *expellitur*, l.
 123. Innuba, *virgo prius in paradiso*, Vat. T.

COMMENTARIUS.

90. Vat. A glossa pertinet ad explicandam stropham sequentem. Weitzius legit *canit* pro *canet* cum Widm., Hails., Gold. ; sed *canet* nostri omnes, Ald., Gis., Put., Oxon., Heins., Pal.
 93. *Resonat*, male Aldus.
 96. Pro *sancte*, quod optimi et perique habent, legunt *sancta manus*, minus bene, Prag., Rat., Weitz., Gis. 1 ed., Vatt. I, O.
 97. Pro *tuto* posuit poeta *Cespitem madidum*. Festus : *Cespes est terra in modum lateris cæsa, cum herba, sive fructus recisus et truncatus est*. Apud Isidorum lib. xvi, cap. 6, Orig. : *Cespites sunt frutices*. Vide Psych. vers. 904, *Nam viscera limo Effigiata premunt animam*, etc.
 100. In margine Vat. A, *Ore animam dedit ex proprio*, quem versum Put. et Vat. O habent in textu ipso, et concisionem vulgato Heinsius dicit. Fortasse diversa est lectio ejusdem auctoris ex duplici editione operum nata. Alludit ad Gen. cap. ii, 7. Reliqua quæ hic narrat eodem loco legere poteris.
 101. Vat. A pro *tunc* habet *hunc*, minus bene, et directa male pro *vireta*, quod est supra. Glossæ ejusdem et Isonis non placent. *Viretum* est nomen fixum, seu substantivum, non adjectivum. Virgilius lib. vi, *Devenere locos lætos, et amœna vireta*. Paradisum simili modo describit poeta hymn. 5 vers. 113, et Hamart. vers. 856.
 107. Ad oram Vat. A, *nisibus pro usibus*, quod omnino retinendum.
 110. Rat., medico pro *medio*, sed abrasum est *c*, et recte : nam Gen. cap. ii, 9 : *Lignum etiam vitæ in medio paradisi lignumque scientiæ boni et mali*.
 111. Nebrissa *indocile* accipit aut pro indocto. et

rudi, aut pro indocili bonarum artium, quæ in femina non reperiuntur, teste Aristotele. Ego intelligo Evæ ingenium indocile Dei præcepto non vesceudi pomo vetito, quo Adam et Eva obstricti erant. Nam præceptum *Ne comedas* ponitur in singulari per enalagen pro *Ne comedatis*, uti Septuaginta habent. Nonnulli docent Evam ante hoc præceptum fuisse conditam, quamvis ejus formatio postea referatur.
 112. Pro *illicit* habet *afficit* Prag.
 116. Aldus ita interpungit : *Corpora mutua nosse nefas. Post epulas inoperta vident Lubricus error et erubuit*. Melius Rat., ubi legitur *videt pro vident : Post epulas inoperta videt Lubricus error, et erubuit*.
 122. Aldus male, *sede propria*.
 123. Recte Nebr. explicat, *innubam dicit Evam, quia nubere est minori conditione se conjugii dare, et nondum illi dictum fuerat. Sub potestate viri eris, et ipse dominabitur tibi*. Vide an prosit etiam propria significatio *nubendi* : nam *nubere* est velare, operire, et *nubere* aut *nubi* est proprium feminarum, quæ caput et genus, matrimonio copulandæ, operiebant, ut pudorem flameo occulerent. Lucanus lib. ii : *Non timidum nuptæ leviter tectura pudorem Lucea dimissos velarunt flamea vultus*. Alii *flammeum* scribunt. Eva igitur, quamvis uxor Adam a Deo data, eo sensu nupta non erat, neque flameo ad pudorem occultandum indigebat. In sacris Litteris hic ritus invenitur Gen. cap. xxiv, 65, ubi Rebecca, conspectu Isaac, *tollens cito pallium, operuit se ... Qui introduxit eam in tabernaculum Saræ matris suæ, et accepit eam uxorem*. Obnubere, seu velare caput in feminis subjectionis est signum ex I ad Corinth. cap. xi, 5 et seqq. : *Omnis autem mulier orans aut prophetans, n...*

- 267 Conjugis excipit imperium,
 125 Fœdera tristia jussa pati.
 Aucor et ipse doli coluber
 Peccatur improbus, ut mulier
 Colla trilingua calce terat:
 Sic Coluber muliebri solum
 130 Suscipit, atque virum mulier.
 His ducibus vitiosa dehinc
 268 Posteritas ruit in facinus,
 Dumque rudes imitatur avos,
 Fasque nefasque simul glomerans,
 133 Impia crimina morte luit.
 Ecce venit nova progenies,
 Æthere proditus alter homo,

128. Calce, *calcaneo*, l.
 129. Muliebri solum, *plantam veretur*, l. *Solum dici potest, quidquid aliquid sustinet, sic terra solum est hominum et animalium, aer avium, mare piscium, solum, i. e. plantam*, Vat. A.
 130. Suscipit, *sc. super se, timet*, l. *Timet*, Vat. A. *Timeum*, Prag.
 131. His ducibus, *colubro et muliere*, l.
 133. Rudes, *novos*, Vat. T. — *Imitatur, Evam vi delictet et Adam*, l.

GLOSSÆ VETERES.

- A 137. Proditus, *manifestus*, l.
 139. Hominem, *substantiam veram hominis*, l.
 141. Vivida, *vivens*, Iso.
 142. Quem, *sermonem*, Iso.
 144. Genialibus, *voluptuosis*, l.
 148. Digladiabile, *plenum gladii, periculosum, divisibile; digladiare, i. e. pugnare*, l.
 149. Cernua, *curva, quasi cernens terram*, l.
 151. Merita, *digna*, l.

COMMENTARIUS.

velato capite, deturpat caput suum ... Vir quidem non debet velare caput suum, quoniam imago, et gloria Dei est, mulier autem gloria viri est. Non enim vir ex muliere, sed mulier ex viro. Hac ratione vir uxori nubere non recte dicitur, nisi cum irridetur. Uxori nubere nolo nec, aiebat Martialis.

28, 129. *Solum pro pede, seu ima pedis parte frequens est. Hymn. S. Agnetis vers. 116: Nunc virginali perdomitus solo de dracone; et Lucretius, per agro loca nullius ante Trita solo. Cicero Tuscul. pag. 245 in epist. Anacharsis ad Hannonem: Mihi amictus est Scythicum tegmen, calcamentum solorum callum, cubile terra. A solo pedis solea dicta, et Hispanicum sueta, aliaque similia aliarum gentium. Potest etiam dubitari an huc pertineat quod Latini aiunt, *vertere solum, soli vertendi causa*; dicitur enim, *quo me vertam, quo se vertes, quo se vertent*, et proprie pedes alio se vertunt, non terra, cum ab ea quis recedit. Cicero tamen aliter intelligit pro Cor. pag. 69: *Qui civitatis alicujus solum civitatis mutatione vertissent*: apud quem *vertere solum et mutare solum idem est. His versibus et sequentibus insigniter comprobari lectionem Vulgatæ: Ipsa conteret caput tuum*, et B. Virginis conceptionem sine labe peccati originalis, quod ex SS. Patrum sententia in serpente est indicatum, demonstravi cap. 10 proleg. Et quoniam in Hispano poeta hæc interpretatio inter veteres maxime elucet, testimonium recentissimum pro eadem sententia ex Hispania petito indicabo in *Oratione regii theologorum cœtus pro tuendo immaculatæ virginis Mariæ Conceptionis mysterio ad Carolum III super hodierno hujus S. mysterii cultu, piæque de illo sententia ad ulteriores certitudinis gradum merito provehendam*; quæ edita est Matriti an. 1778, regi catholico Carolo III ab archiepiscopo Toletano Francisco Antonio Lorenzana consecrata.*

150. In Prag. fuerat *pri s suspiciatque*, et supra glossa, *timeat. Widm., suspiciatque; Gold., Suspicit, utque.*

151. Adde glossæ Adamum, quem Eva *mandere coegerat ex vitis*. Prudentius, dum *his ducibus* tuere posteritatem in facinus, et rudes avos imitari alternat, non sentit cum Pelagianis, quorum hæresin exponit S. Prosper carmine de Ingratis vers. 20 et seqq. Peccatum originale claris verbis Prudentius explicuit Apotheos. vers. 911 et seqq. Et observa-

- A Non luteus, velut ille prior,
 Sed Deus ipse generis hominem,
 140 Corporeisque carens vitium.
 Fit caro vivida sermo Patris,
 Nunine quem rutilante gravis
 Non thalamo, neque jure tori,
 Nec genialibus illecebris
 145 Intemerata puella parit.
 269 Hoc odium vetus illud erat,
 Illoc erat aspidis, atque hominis
 Digladiabile discidium,
 Quod modo cernua femineis
 150 Vipera proteritur pedibus.
 Edere namque Deum merita

- B 137. Proditus, *manifestus*, l.
 139. Hominem, *substantiam veram hominis*, l.
 141. Vivida, *vivens*, Iso.
 142. Quem, *sermonem*, Iso.
 144. Genialibus, *voluptuosis*, l.
 148. Digladiabile, *plenum gladii, periculosum, divisibile; digladiare, i. e. pugnare*, l.
 149. Cernua, *curva, quasi cernens terram*, l.
 151. Merita, *digna*, l.

Laurentium Bertium lib. xiii de Theolog. disc., cap. 2, probare originale peccatum ad fidei pertinere fundamenta, ex Prudentii versibus Apoth. 909 et seqq., *Hæc prima est natura animæ.*

135. Simili phrasi Statius lib. iii, silv. 3, *rudes populos, atque aurea regna colebas*. Sæpe Prudentius *rudem* pro novo et recenti accipit.

136. Ex Virgiliti ecloga 4, *Jam nova progenies cœlo demittitur alto.*

C 137. Christus dicitur *secundus homo et novus homo*, uti Adam *primus et vetus homo*. S. Paul. I ad Cor. cap. xv: *Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cœlo cœlestis.*

138. Editi omnes et plerique mss., *prius. Rat., primus pro prius contra metrum. Meius prior, ut respondeat Apostoli verbis, Primus homo de terra terrenus. Urb. ita prior, quem solum sequi juvat.*

142. *Quem* legit Rat. Weitz., Thuan. a secunda manu, Gis., Iso. *Quam* habet Heins. cum suis optimis, Ald., Vat. A., Prag. Vaticanis plerisque, et aliis: scilicet *quam carnem. Magis placet quem sermonem.*

144. *Genialis sæpe conjugalibus rebus tribuitur, ut lectus genialis, torus genialis* apud Horatium, Virgilium, Martialem et alios. *Genius* a veteribus habebatur Deus, qui hominem genitum suscipit ac tuetur. *Geniales* vero deos dixerunt aquam, terram, ignem, aerem. Ea enim sunt semina rerum.

D 148. Plerique scribunt *discidium*. Gis. *dissidium*, non male. Sed præstat retinere *discidium*, non a *dis* et *cardo*, quod Beccanus putat, nam tunc *discidium* esset longum, sed a *discindo* in præterito *discidi*, sicut *excidium* ab *excindo*. Gifanius Ind. Lucret., verbo *Discidium*, ait *dissidium* esse animi, *discidium* corporis, et hanc vocem *discidium* apud omnes bonos scriptores depravatam esse, Catullum, Plautum, Tibullum, Terentium, Ciceronem minimum septies, in Pand. Florent., et apud Tacitum mansisse integram. Plura auctorum loca ipse restituit.

151. B. Virginem meruisse Deum edere multi SS. Patres affirmant, ut Augustinus, Ambrosius, Hieronymus, Iuliusque alii. Hinc theologi quærent an B. Virgo meruerit *merito proprie dicto* esse mater Dei, vel, ut loquitur ipsi, *maternitatem Dei*. Et probabilis satis ratione multi affirmant, quia eisdem verbis

- Omnia virgo venena domat :
 Tractibus anguis inexplicitis
 Virus inermis piger revomit,
 155 Gramine concolor in viridi.
 Quæ feritas modo non trepidat,
 Territa de grege candidulo?
 270 Impavidas lupus inter oves
- A
 160 Tristis obambulat, et rabidum
 Sanguinis inmemor os cohibet.
 Agnus enim vice mirifica
 Ecce leonibus imperitat,
 271 Exagitansque truces aquilas
 Per vaga nubila, perque notos
 165 Sidere lapsa columba fugat.

GLOSSÆ VETERES.

155. Inexplicitis, innumerabilibus, l.
 154. Inermis, nocuum, Vat. A.
 156. Non, nonne, l.
 162. Leonibus, leonem vocat diabolum ob ferocita-

- tem, Iso.
 165. Exagitans, persequens, l. — Aquilas, acris
 potestates, Vat. A.

COMMENTARIUS.

SS. Patres probant, justos bonis operibus vitam æternam mereri, et Mariam Virginem meruisse, ut mater Dei efficeretur. Quæ omnia egregie disputat et illustrat Franciscus Suarez tom. I, in 3 part., quæst. 2, disput. 10, sect. 7 et 8, qui meritum de congruo admittit.

153. Poeta graphice depingit serpentem, quilibet a pictoribus in mysterio Conceptionis solet effingi, tractibus inexplicitis, hoc est, in spiras et nodos coactus et implicitus.

154. Non video unde hæc significatio nocui pro inermi in glossa Vat. A sit tracia; nisi hic quoque dicas in augere, ut ejusdem Vat. A glossa supra aiebat vers. 3. At verus est sensus, inermis virus dici, quod attinet ad B. Virginem, quæ viperam cernuam pedibus proterit, et omnia venena domat, scilicet a peccato originali immunis. Hinc anguis piger, id est debilis.

155. Anguis dicitur concolor in gramine viridi, quia colubris hoc epitheton viridis apud Horatium, Virgilium aliosque passim poetas tribuitur.

157. Gregem candidulum vocat Christianos ex more sumendi vestes albas, cum baptismo abluerentur, quasi candidati essent vitæ Christianæ, et ad animæ puritatem significandam. Simili phrasæ hinc 1 Perist., vers. 67: *Christus illic candidatis præsidet cohortibus*. Quamvis autem omnis dies Domini sit, ut ait Tertullianus de Baptismo cap. 19, *omnis hora, omne tempus habile baptismo; si de solemnitate interest, de gratia nihil refert*, tamen tempus solemniter conferendi baptismum erant quinquaginta dies a Pascha ad Pentecosten, ut ex eo loco Tertulliani colligitur: *Diem baptismi solemnioris Pascha præstat, cum et Pascha Domini, in quam tingimur, adimpleta est*. Baptizati per octo dies candido vestitu incedebant. Ab albis baptizatorum vestibus septimanam in Albis appellaverunt veteres eam quæ paschalem proximè sequitur. Nunc nomen hæreticæ dominicæ in Albis. In omnibus tamen feriis ejus septimanæ paschalis plura exhibet officium ecclesiasticum ad baptismum pertinentis, ut in hymno sabbati ad vespertas: *Ad regias agni daptes Stolis amicti candidis*. S. Ildelfonsus de Cognitione baptismi cap. 140 habet orationem propter albas tollendas, et cap. 142 sermonem dicendum ad in antes in die tertia post Pascha propter albas tollendas. Fortasse respexit etiam Prudentius ad symbolum Christianorum juniorum, quod erat niveus agnus, aut candida ovis, ad animæ candorem significandum, ex cap. xxv Matth., *Sicut pastor segregat oves ab hædis*. S. Paulinus epist. 12 ad Severum de pictura in abside, vel absida basilicæ (dubitat enim Paulinus, absidane an abside dici debeat): *Bis geminæ pecudis discors agnis genus hædi Circumstanti solium: levos avertitur hædos Pastor, et emeritos dextra complectitur agnos*. Antiquissimus quoque est mos expruendi in sacris calicibus parabolam pastoris ovem humeris suis ad ovis reducentis. Tertullianus, lib. de Pudicitia, cap. 7, quanquam jam in hæresin lapsus, verbis illustribus rem hanc testatur: *Procedant ipsæ picturæ calicum vestrorum, si vel in*

illis perlucet interpretatio pecudis illius, utrumque Christiano an ethnico peccatori de restitutione collinet. Et cap. 10: *Cui ille si forte patrocinabitur pastor, quem in calice depingis... de quo nihil libentius bibas, quam ovem penitentis secundæ*. Prudentius versu seq., *impavidas oves Christianos appellat*.

158. Lupus hoc loco est diabolus. Teo ius id refert ad cap. xi Isaïæ vers. 6: *Habitabit lupus cum agno*, etc. Non assentior.

159. Prag., rapidum, minus bene.

160. Ald., sanguis, mendose.

161. Cum agnus paschalis in veteri lege typus fuerit Christi, qui etiam a S. Joanne Baptista Agnus Dei vocatus fuit, agni figura veteres Christiani sapissime Christum exprimebant. Jacobus Bossius, lib. vi de Cruce triumphante, cap. 12, hujusmodi antiquam imaginem affert agni sub cruce rupi insistentis, qui fontes quinque ad designanda quinque vulnera Christi emittit, unum ex pectore, et singulis ex singulis quatuor pedibus. S. Paulinus, epist. 12 ad Severum: *Stat Christus Agno: vox Patris assonat: Et per columbam Spiritus sanctus fuit*. Et postea: *Sub cruce sanguinea niveo stat Christus in Agno*. Vide Aringhium lib. vi Rom. Subter., cap. 29, ubi ex consuetudine primorum Christianorum relictum morem Ecclesiæ Romanæ conficiendi agni imagines cereas instar numismatum; quod jam Panvinus docuerat.

165. Spiritus sanctus columbæ specie super Christum baptizatum apparuit Matth. cap. iii. Inde præ consuetudo fidelium, apponentium columbas aureas et argenteas in figuram Spiritus sancti super lavera et altaria, de qua concilium Constantinopolitanum anno 536, actione 5. Verum etiam Christiani ipsi hoc symbolo representabantur. Paulinus loc. cit.: *Cremem corona lucido cingit globo, Cui corona sunt ceres apostoli, Quorum figura est in columbarum choro*. Et pluribus aliis prætermis: *Nos quoque perficis placitas tibi, Christe, columbas, Si vigeat puris pectus pectoribus*. Respicit Christi præceptum Matth. cap. 1: *Estote simplices, sicut columbæ*. Per columbam unitatem Ecclesiæ significari, de qua dictum est: *Hæc est columba mea* (Cantic. cap. vi), docet S. Augustinus in hunc locum; idemque tradit in psalm. ut, columbam pro signo dilectionis poni. Tertullianus adv. Valent. in princ. scribit, *columbam solitam demonstrare Christum*, quod Petrus Lazzari dissert. de criticæ Regulis in rem nostram interpretatur. De Christo etiam intelligunt aliqui quod ait Tertullianus cap. 3: *Nostræ columbæ domus simplex, in edis semper, et apertis, et ad lucem*. Sedulius de Christo: *Sola columba redit, quæ totum circum orbem: Dissodant corvi, sola columba redit*. Laurentius in Silva allegoriarum, verbo Columba, SS. Patres indicat qui in columba ramum olivæ portante Christi typum agnoverunt, uti etiam iram Christi in ira columbæ, de qua sæpe mentio occurrit in sacris litteris. Patet igitur Christum etiam recte a Prudentio dici Columbam: et fortasse antiqui nonnunquam ea specie Christum expresserunt: ut cum S. Basiliius eucharistiam ce-

Tu mihi, Christe, columba potens,
Sanguine pasta cui cedit avis:
Tu niveus per ovile tuum
Agnus hiare lupum prohibes,
272 Sub juga tigridis ora premens.
Da, locuples Deus, hoc famulis
Rite precantibus, ut tenui
Membra cibo recreata levant,
Neu piger immodicis dapibus
Viscera tenta gravet stomachus.
Haustus amarus abesto procul,
Ne libeat tetigisse manu
Exitiale quid, aut vetitum:
Gustus et ipse modum teneat,
Sospitet ut jecur incolume.
Sit satis anguibus horrificis,
Liba quod impia corporibus,

A
Ah! miscram peperere necem,
273 Sufficiat semel ob facinus
185 Plasma Dei potuisse mori.
Oris opus, vigor igneolus
Non moritur; quia flante Deo
Compositus, superoque fluens
De solio Patris artificis,
190 Vim liquidæ rationis habet.
Viscera mortua quin etiam
Post obitum reparare datur,
Eque suis iterum tumulis
Prisca renascitur effigies,
195 Pulvereo coeunte situ.
Credo equidem, neque vana fides,
Corpora vivere more animæ:
Nam modo corporum memini
De Phlegethonte gradu facili

GLOSSÆ VETERES.

17. Avis, aquila, Vat. A.
18. Sub juga, tua, I.
19. Locuples, locorum plene, I.
20. Tenui, modico, I.
21. Neu, pro ne, et est verbum apocöpum, I.
22. Haustus, potio. — Abesto, absit, I.
23. Nojum. mensuram, Iso.
24. Sospitet. sanet.

185. Ah! hez! i.
186. Oris, Dei. — Vigor, anima, Vat. A. — Ignobulus, anima, I.
195. Situ, positione, I.
197. More animæ, spiritalia fore, Vat. A.
199. Phlegethonte, inferno; phloa Græce, ignis Latine, hinc Phlegethôn igneus, Iso.

COMMENTARIUS.

æ aureæ inclusit et super altare suspendit, aut columbas, crucibus insidentes, vel eas supervolare appingebant. Sed longe probabilius est etiam spiritum sanctum designari. Etiam Tertulliani columbam figuram Spiritus sancti clare innuunt. sens Alexandrinus inter symbola quæ Christianos multorum palis sculperet, columbam recens. *Sicut autem nobis signacula columba, vel piscis, insis, quæ cursu celeri a vento fertur, vel lyra musica usus est Polycrates, vel anchora nautica, quam spectabat Seleucus.* Quos sensus mysticos ea sym- insinuent, ibidem explicat Rosweydsus, scilicet insinuat, Petrum apostolum piscatorem hominum, in Davidis, Ecclesiam, etc.
17. Giselino, Chamillardo, aliisque vehementer flectit cui monosyllabum breve; et Giselinus putat, tentium versum hunc cum paucis aliis emendam fuisse. Vide proleg. num. 212. Nihil opus est actione.
18. Etymologiam locupletis, quam explicat glossa, ut Isidorus lib. x Etym. ex Tullio lib. ii de Re- lica, et olim quidem agri loci dicebantur.
19. Tenta habent Vat. A, major pars Vatt. codd., nius cum Put., Torrentianis duobus et aliis, Gis., u., Fabi., Pal. Alii legunt *tensa*, ut Widm., in quo p *densa*, Bong. supra, Prag., Sich. Alii *tanta*, ut Gis. in 4 edit. Alii *densa*, ut Hails., Bong., Rat. is placet *tenta*. Horatius *ubera tenta*. Hanc lectio- approbat Beamanus cap. 6 Manuduct. ad ling. ex suo ms., qui ait alios legere *viscera tota*.
20. *Amarus potus est*, quia, si nimius sit, in tri- ma vertitur.
21. *Ne pro nec*, Vat. A, Put., Oxon. Heins. Recte n *nec*, quod alii tenent.
22. Ex hoc loco colligi posse videtur Teolio, septimum abstinendi a carnibus Prudentii ætate obtinuisse saltem in Hispania. Verum Prudentius ne explicat quinam sint illi cibi vetiti, neque diem designat. Cæterum consuetudo jejuniandi sab- in Hispania, Romæ, et aliis in Ecclesiis ex ve- oribus monumentis constat, nempe ex concilio eritano, ac plurium SS. Patrum testimoniis. o vero jejuniorum, aut semijejuniorum feria 4

et 6 longè antiquior et illustrior est, atque adeo a ipsi apostolis repetenda.
180. Jejunium prodesse (ac similiter modum ic victu) animabus corporibusque medendis, vox com- munis est omnium, et canit Ecclesia.
182. Nebrissa interpretatur *liba*, quæ ante Chris- natalem dæmonibus deferebantur. Chamillardus ait, Prudentium pro quocunque fructu *liba* accepisse. De solo paradisi pomo vetito, sive alius is fuerit fructus, *liba impia* ego intelligo, quæ ita dicuntur ex propria significatione verbi *libo*, quæ est delibare, decerpere, degustare apud Lucretium, Virgilium, Varronem et alios. Tota stropha hæc ad poenam mortis, peccato originali inflictam, spectat.
184. Ald., *hoc facinus*, mendose.
185. *Plasmare* pro *ingere, creare*; *plasma* pro crea- tura, *plasmator* pro *creatore*, voces sunt scriptorum Christianorum propriæ, Tertulliani, Hieronymi, Alci- mi Aviti et aliorum.
186. Virgilius lib. vi *Æn.*, *igneus est ollis vigor; et celestis origo*. Prudentius sæpe Deum ignem et igneum appellat.
195. *Eque* habent plerique. Gis. in ed. 2 *Deque*, neque Heinsius aliquid contra notat. Vat. A, *Etque*.
195. Nebrissa explicat *pulvereo situ, pulvere squa- lido*. Quid sit *situs* vide hymn. 1, vers. 43. Glossa non placet.
196. Rat., *quidem* pro *equidem*. Virgilius iv *Æn.*, vers. 12, *Credo equidem, nec vana fides, genus esse deorum*. Iterum vi, vers. 859, *Credo equidem*.
197. Prudentius non vult corpora fore *spiritalia* (quod ait glossa), sed esse æternum victura post resurrectionem, argumento ex Salvatore resurrectione petito, quod in hymno Exsequiarum repetit.
199. Ait Prudentius *gradu facili*, quia Virgilius lib. vi dixerat, *facilis descensus Averni . . . Sed revocare gradum, superasque evadere ad auras, Hoc opus, hic labor est*. Clericus Chamillardum arguit in Vita Prudentii, quod ex usitata nunc loquendi ratione inter- pretatus fuerit, Christum ex *limbis* rediisse. Idem Clericus colligit, Prudentii opinionem esse, Christum ad locum inferorum, ubi torquentur damnati, descen- disse. Vide proleg. num. 181.

- 200 Ad superos remeasse Deum.
274 Spes eadem mea membra manet,
 Quæ redolentia funereo
 Jussa quiescere sarcophago,
 Dux parili redivivus humo
 205 Ignea Christus ad astra vocat.

IV. HYMNUS POST CIBUM.

Pastis visceribus, ciboque sumpto,
 Quem lex corporis imbecilla poscit,
 Laudem lingua Deo Patri rependat:
 Patri, qui cherubim, sedile sacrum

- A 5 **275** Necnon et seraphim suum, supremo
 Subnixus solio, tenet, regitque.
 Hic est, quem Sabaoth Deum vocamus,
 Expers principii, carensque fine,
 Rerum conditor, et repertor orbis.
 10 Fons vitæ liquida fluens ab arce.
 Infusor fidei, sator pudoris,
276 Mortis perdomitor, salutis auctor.
 Omnes quod sumus, aut vigemus, inde est
 Regnat Spiritus ille sempiternus,
 15 A Christo simul et Parente missus.
 Intrat pectora candidus pudica,

GLOSSÆ VETERES.

201. Manet, *expectat*, I.
 203. Sarcophago, *nam sarx caro, phago manduco, est similis, quia fuit homo, Iso.*
 2. Imbecilla, *infirma*, I.
 4. Patri, qui cherubim: *hinc reprehenditur (Prudentius) quod dixerit, Deum sedere super cherubim et seraphim, ut enim beatus Hieronymus dicit, super cherubim tantum sedet; sed sciendum, quia vir iste accu-*

- B *laris erat, nec adeo in divinis mysteriis eruditus, Vat.*
 A. — Cherubim, *scil. super*, I.
 5. Supremo, *excelsio*, I.
 6. Subnixus, *suffultus*, I.
 12. Perdomitor, *moriendo in cruce*, Iso.
 13. Inde, *de Christo*, I.
 15. Parente, *Christi*, I.
 16. Candidus, *Spiritus sanctus*, I.

COMMENTARIUS.

202. Indicatur mos unguendi corpora defunctorum. Vide prol. num. 156 et seqq.

203. Glossæ postrema verba, nescio quid sibi velint, nisi referenda sint, ut puto, ad vers. seq. *parili*. Sepulcrum dicitur *sarcophagus*, quasi carnes voret. Vide quæ ex Plinio habet Isidorus, lib. xvi, cap. 4. Orig., ubi ait, sarcophagum esse lapidem ex quo flebant sepulcra, quod corpora defunctorum absumeret. Alia significatione sarcophagus est sandapila, vel foratrum; quod alii aiunt, mihi non liquet.

204. Alil. et Gis. in textu 1 edit. cum Urb. et Vat. P legunt *Dux parilis redivivus homo*. Sic etiam Nebr. in Put., *Dux parili redivivus homo*; in Oxon., *Dux parilis redivivus humo*. Reliqui, *Dux parili redivivus humo*, etiam Egm. pro diversa scriptura.

Post cibum. Aldus inscribit: *Ode post cibum*. Janus Parrhasius, *Hymnus divi Prudentii sumpto cibo*. Ut ante cibum preces Deo sunt fundendæ, sic etiam post eibum. Tertullianus Apolog. cap. 39, *Non prius discumbitur, quam oratio ad Deum prægustetur. . . . Oratio convivium dirimit*. S. Basilius epistola ad S. Gregorium Theologum de Vita in solitudine agenda: *Orationes ante cibum digne fiant Dei donis, quæque nunc dat, et quæ in posterum reposuit. Orationes post cibum gratiarum actionem datorum habentes, et flagitationem promissorum.*

1. Parrh., *pastis corporibus*.

4. Parrh., *cubile sacrum*. Nebrissa ait, cherubim et seraphim esse vel in accusativo plurali (nam cherub et seraph est singularis), ut intelligatur cherubim et seraphim esse sedile, cui Deus innititur, vel in genitivo plurali, quia sedile Dei ex cherubim et seraphim constat. S. Hieronymus comment. in Isaiam cap. vi. *errare, ait, qui solent in precibus dicere: Qui sedes super cherubim et seraphim, quod Scriptura non docuit*. Et in epist. ad S. Damasum de seraphim, etc., *vocat pium errorem eorum qui in orationibus et oblationibus suis id audent dicere (vide glossam)*. Ex quo liquet, jam tempore S. Hieronymi preces aliquas fuisse, quibus id assereretur. Ac sane si id iocatur tanquam disertis verbis a sacris litteris expressum, recte ait S. Hieronymus, errorem esse. Nam psalmo lxxix, 4, solum dicitur: *Qui sedes super cherubim, manifestare*. Prudentius vero solum affirmat Deum supremo subnixum solio tenere ac regere cherubim et seraphim, *sedile suum*. Quod verum est, dummodo utrique ad Dei sedile ornandum pertineant, eidemque assistant. Jam Isaias cap. cit. vers. 1 et 2 sic habet: *Vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum: et ea quæ sub ipso erant replebant templum.*

Seraphim stabant super illud, sex alæ uni, et sex alæ alteri: duabus velabant faciem ejus, et duabus velabant pedes ejus, et duabus volabant. Septuaginta vertunt: *Erant circa illum, quod recte cohærente advertunt interpretes*. Cornelius a Lapide plane ita exponit: *Juxta vel circa solium, puta super pedem aut pavimentum solii: decebat enim, eos esse humiliori gradu, quam erat ipsa sedes, et solium Dei. Hi seraphim stipant solium instat cherubim stipantium propitiatorium Exodi cap. xxv. Ne plura; ut poetam ab inepta glossa vindicemus, satis hæc, superque.*

7. In Rat., *Deum Sabaoth pro Sabaoth Deum*, male. Hinc collige poetam respexisse ad locum Isaiæ cap. vi, ubi seraphim clamabant: *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus exercituum*. Hæc autem Hebraica nomina scripsimus, uti in Vulgata editione invenimus, quanquam nos minime fugiat, quid contra multis dici soleat. Sic etiam Prudentium longa defensione tueri nolumus, quod in his nominibus quantitatem syllabarum, ab Hebraicæ linguæ peritis præscriptam, interdum contempserit; de quo in proleg. diximus.

9. *Deus repertor orbis*, uti a Virgilio *hominum rerumque repertor*, et a Juvenco lib. iv, *vitæ lucisque repertor*. Vide infra hymn. 5, vers. 1: *Inventor humanis*. Contra apud Paulinum in obitum Celsi diabolus: *per Christum perditor ipse perit*.

10. *Deus fons vitæ* passim in sacris Litteris et SS. Patribus, et sæpe apud Prudentium. Sic *fons animarum, fons boni, fons bonorum omnium*, et similia.

13. Weitzius cum solo Hallsb. contra Vulg. et reliquos voluit legere *Omne*. Cur, cum repugnet legibus phalecii, quas videmus observare Prudentium? E Vaticanis solus unus *omne* apud Teol., e vetustioribus Heinsii solus Altinius *omne*, e nostris nullus. Gisel., Gold. et Weitz. habent *ac vigemus*. Ald., nostri, Wid. supra, et Heins. cum Put., *aut vigemus*.

16. Vocatur *Spiritus candidus*, vel quia columbina specie apparuit et representatur, vel ob candorem quem animæ infundit. Processio Spiritus sancti a Patre, et a Filio his versibus non obscure innuitur, et quidem *missionis* verbo quo sacra Scriptura videtur. Chamillardus affirmat, in concilio Toletano jussu Leonis additam symbolo fidei particulam *Filiusque*, cum in symbolo Næno tantum dicitur, *Qui ex Patre procedit*. Inteligit Leonem I, et concilium sive Toletanum, sive Hispaniense anno 447. Cl. Henricus Florez tomo VI Hisp. sacr., dissert. 4, late discessit de concilio Toletano I anno 400, et regula fidei ejus ævis inserta, ubi invenitur particula *Filiusque*. Probare

Quæ templi vice consecrata rident,
Postquam combiberint Deum medullis.
Sed si quid vitii, dolive nasci
Inter viscera jam dicata sensit,
Ceum spurcum refugit celer sacellum.
277 Tetrum flagrat enim vapore crasso
Horror conscius æstuante culpa,
Offensumque bonum niger repellit.
Nec solus pudor, innocensve votum
Templum constituunt perenne Christo
In cordis medii sinu ac recessu.
Sed ne crapula ferveat, cavendum est,
Quæ sedem fidei cibis refertam
Usque ad congeriem coarctet intus.
Parcis victibus expedita corda
Infusum melius Deum receptant,
Ilic pastus animæ est, saporque verus.
Sed nos tu gemino fovens paratu,

A 35 Artus, atque animas utroque pastu
Confirmas, Pater, ac vigore complex.
Sic olim tua præcluens potestas
278 Inter raucisonos situm leones
Illapsis dapibus virum refovit.
40 Illum fusile numen exsecrantem,
Et curvare caput sub expolita
Æris materia nefas putantem,
Plebs diræ Babylonis, ac tyrannus
Morti subdiderant, feris dicarant,
45 Sævis protinus haustibus vorandum.
O æmper pietas, fidesque tuta!
Lambunt indomiti virum leones,
Intactumque Dei, tremunt alumnus.
B Astant cominus, et jubar reponunt:
50 Mansuescit rabies, fameque blanda
Prædam rictibus ambit incruentis.

GLOSSÆ VETERES.

17. Quæ, quia de illis scriptum est: Vos estis templa Dei vivi, I. — Rident, gaudent, I.
18. Medullis, præcordiis, Iso.
20. Dicata, scilicet sibi, I.
21. Spurcum, spurcus, a, um; inde spurcitia. — cellum, ut doctrix, I.
22. Tetrum, pro tetre, nomen pro adverbio, I.
23. Repellit, a se, I.
25. Innocens, a pueritia, I.
27. Sinu ac recessu, introitu et exitu, I.
28. Crapula, apostoma, i. e. indigestio, I.

31. Expedita, libera vel parata, I.
37. Præcluens, clara, excellens, oleo Græce glorior; et cluo excello, et splendeo, et glorior, I. Præpotens, nobilis. Vat. A.
38. Raucisonos, dure, et terribiliter sonantes, I.
39. Virum, Danielem, I.
44. Feris, leonibus, Iso.
49. Cominus, juxta. — Reponunt, mites effecti, I.
51. Rictibus, ringo, os aperio, hinc rictus nimia oris apertio, Vat. A. — Ambit, circumit, Iso. Circumdat, amplectitur, desiderat, Vat. A.

COMMENTARIUS.

attendit, præcessisse aliud concilium Toleti anno 6, collectorem actorum concilii Toletani, anno 7 celebrati, floruisse sæculo v exeunte, regulam in hoc concilio fuisse factam, neque additionem fore esse supposititiam, cum omnes codices mss. hanc impressi ita habeant, et in eo concilio actum ad adversus Priscillianistas, circa Spiritum sanctum errantes. Quæ confirmari possent ex his poetæ panis carminibus, quibus processio Spiritus sancti præmittitur, quasi regulam fidei, ejusque particulam de Patre, Filioque procedit præ oculis habuerit. Illuminus censeo, rem non liquere, et mentionem solis papæ, quæ in titulo regulæ fidei occurrit, præ indicare, eam longe posteriorem esse concilio Constantino anni 400, vel certè collectorem actorum crasse, ad quodnam tempus esset referenda.
17. Parrh., hæc templi. Præclare describit Prudentius, quale templum Deo in intimo corde sit commendandum.
20. Weitz., Gold. et Wid. supra Parrh., intra pro Prag. et Rat., pariter intra. Ald., Gis., Heins., t. A. inter.
21. Nescio quid sit in glossa doctrix post sacellum.
22. Ald., Prag. a secunda manu, et Boherius alfragrat pro flagrat. Olim promiscue nonnulli habebant fragro et flagro, quod in codd. mss. passim inter.
23. Consciis interdum stimulos conscientiæ denotat, ut apud S. Paulum I Cor. iv, 4: Nihil mihi conscius sum; et apud Horatium: Hic murus aheneus o Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa, ut alios terream.
25. Ald., Gis., Vat. I, Weitz., Prag., Parrh., interque. Vat. A, Alex. et pene omnes Vat., item Heinsii, innocensve.
27. Recessus non est exitus, neque sinus introitus, habet glossa. Cicero pro Marcello: Cum in animis sinuum tantæ latebræ sint, tanti recessus. Hoc sensu dicit sinus et recessus.

28. Proprie crapula est dolor capitis ex nimio haustu, origine Græca.
32. Ald., eum pro Deum, non male.
33. Dubitat Chamillardus an hic pastus et sapor intelligendus sit de SS. eucharistia, an de divina providentia. Simplicius dicit Spiritum sanctum, sive Deum, in corde receptum, significari.
34. Egm. apud Weitz., fove pro fovens. Quidam Vat. apud Teol., foves.
35. Parrh., animos.
36. V. A, confirmans pro confirmas. In Prag., atque pro ac a manu secunda, perperam.
37. Parrh., prænitens pro præcluens. Verbo cluo non solum antiquiores Latini usi sunt, Ennius, Plautus, Lucretius, verum etiam Cicero. Lucretius cluo, es, adhibet, Prudentius cluo, is, ut aliis in locis potes observare. Est enim ex his verbis, quæ ad secundam et tertiam conjugationem æque pertinent. A cluo est inclutus, vel inclitus, vel inclutus.
38. Hæc historia narratur cap. xiv Danielis: qua providentia et misericordia divina erga justos declaratur.
43. Parrhasius, et tyrannus.
44. Parrhasius, dicarunt.
48. Sic in Dittochæo tetrasticho 9, Tutus agit vir justus iter vel per mare magnum. Ubi plus periculi est, ibi plus auxilii justis a Deo couferri, constans est sententia.
50. Gis. reposuit fames pro fame. Neque displicet hæc lectio; sed optimi mss. et editi legunt fame, quod, cum non abhorreat, retinendum est. In Vat. O mendum est fama. Nebrissæ falso imputatur in edit. Coloniens. anni 1701, quod agnovit alios habere famesque blanda.
51. Hails., Gold. Bong., et a secunda manu Wid., Ald., lambit pro ambit. In Rat. videtur fuisse lambit; sed abraso primo caractere factum ambit. Hoc verum est: nunquam enim Prudentius litteram s elisit, prout opus erat, ut cum rictibus lambit versu

- Señ cum tenderet ad superna palmas,
279 Expertumque sibi Deum rogaret,
 Clausus jugiter, indigensque victu :
- 55** Jussus nuntius advolare térris,
 Qui pastum famulo daret probato,
 Raptim desilit obsequente mundo.
 Cernit forte procul dapes inemptas,
 Quas messoribus Habacuc propheta
- 60** Agresti bonus exhibebat arte.
 Hujus cæsarie manu prehensa,
 Plenis, sicut erat, gravem canistris
 Suspensum rapit, et vehit per auras.
 Tum raptus simul ipse, prandiumque
- 65** Sensim labitur in lacum leonum,
 Et, quas tunc epulas gerebat, offert.
- A** Sumas lætus, ait, libensq̄e carpās,
 Quæ summus Pater, angelusque Christi
280 Mittunt liba tibi sub hoc periculo.
- 70** Illis sumptis, Danielus excitavit
 In cœlum faciẽm, ciboque fortis
 Amen reddidit, hallelula dixit.
 Sic nos muneribus tuis refecti,
 Largitor Deus omnium honorum,
75 Grates reddimus, et sacramus hymnos.
 Tu nos, tristifico velut tyranno,
 Mundi scilicet impotentis actu
 Conclusos, regis, et feram repellis ;
281 Quæ circumfrenit, ac vorare tentat,
80 Insanos acuens furore dentes,
 Cur te, summe Deus, precemur unum.

GLOSSÆ VETERES.

- 53.** Expertum, notum, quem probatum habebat, l. B
57. Mundo, aere, l. Aere vel nube, Rat.
58. Inemptas, viles : res enim vilis quæ abundat, non emitur, Vat. A.
60. Agresti, rustica, l.
61. Prehensa, comprehensa, l.
65. Sensim, leniter, Iso.
- 67.** Sumas, pro sume.—Carpas, pro carpe, l-o.
69. Liba, prandia.—Hoc periculo, leonum. l.
70. Excitavit, elevavit, l.
75. Hymnos, laudes, l.
77. Impotentis, valde potentis, furoris, Vat. A.
78. Feram, diabolum, l.

COMMENTARIUS.

recte procederet. Gallandius edidit *lambit*, et subnotavit : Sic Aldus cum aliis. Chamillardus. *lambit typothetæ vitio, ut videtur.* Abhorrent poetice aures.

52. Ratio orandi Deum extensis manibus; de qua ad hymnum S. Fructuosi.

54. Prag., Rat., Weitz., Gis., victu. Ald., V. A., Put., Oxon., Egm., Alt., Pal., Heins. et alii, victus.

57. Parrh., dissilit. S. Isidorus lib. II Etymol., cap. 29 : *Mundus est is qui constat ex cælo, et terra, et mari cunctisque sideribus.* Vide ejusdem cap. 1, lib. XIII, et notas Grialis.

58. Parrh., cernens. In Vat. A legitur *ineptas pro inemptas*. Sed ex ejus glossa corrigitur mendum. Alludit ad Virgilii locum *dapibus mensas onerabat inemptis*, quod pariter de agricola dictum est lib. IV Georg. Horatius quoque de laudibus vitæ rusticæ epod. 2, vers. 48, *Dupes inemptas apparet*.

59. Mirum quantum discrepent codices in voce *Habacuc* exaranda. Alii *Abacuc*, alii *Abbacuc*, alii *Abbacum*, alii *Ambacum*, alii *Ambacuc*. De quo nomine vide indicem secundum Ricciolii, ubi Prudentium adversus Ludovicum Cavallum defendit quod in hoc hymno a primum produxerit juxta Syriacam aut Persicam radicem. Quamvis autem *Habacuc* a Prudentio propheta vocetur, non certo inde colligas, eundem esse *Habacuc*, cujus exstat prophetia. Lege hanc questionem in præloquio Jacobi Bonfrerii, sect. 11.

61. Widm., *cujus cæsarie* a prima manu.

62. Hæc phrasid, *sicut erat*, stylum ecclesiasticum videtur redolere : sed ab optimis antiquissimis Latinitatis auctoribus est usurpata.

68. Prudentius in hoc *Habacuc* sermone Christum inducit per prolepsin : nondum enim Verbum caro factum fuerat, qui est Christus; ut notavit Nebrissa. Clericus in Vita Prudentii nonnihil cavillatur circa hujusmodi locutiones.

69. Ald., *mendose, libatibus*. Nebrissa mendum transcripsit, et interpretatus est, *gustui tuo*. Sensus et carmen *liba tibi* exposcit.

70. Danielem, cibo sumpto, Deo gratias egisse expressum quidem non est in sacra pagina. At poeta id colligit ex gratiarum actione, quæ præcessit vers. 56 et 57.

71. Parrh., *ciboque functus*.

72. Parrh., *Evteque dixit*, quod vitiosum est. Vox

amen responsionibus adhiberi solebat in Veteri Testamento, quasi *certe, vere, hoc erit, veritas*, vel *is fiat*. Deuter. XXVII, 15 : *Et respondebit omnis populus, et dicet, Amen*. In Ecclesia Christiana statim ab ipso initio hæc consuetudo reddendi *amen* post orationem sacerdotis videtur inducta : nam Apostolus I ad Corinth. cap. XIV, 15 et seq., ait : *Quid ergo est : Orabo spiritu, orabo et mente, psallam spiritu, psallam et mente. Cæterum si benedixeris spiritu, qui supplet locum idiotæ, quomodo dicet AMEN, super tuam benedictionem ? quoniam quid dicas, nescit.* Justinus martyr in Apol. 2, sive, ut alii volunt, 1 : *Ubi ille (artistes) preces et eucharistiam abolvit, totus qui adest populus, fausta approbatione acclamant dicens AMEN*. S. Paulinus Natali 11 : *Cumque sacris pia turba sæpi pastoribus AMEN, etc.* De voce *alleluia* confer Ricciolum in ind. secundo; neque tamen ei assentiaris, quod dicit, imitandum non esse Prudentium, qui in hoc versu corripuit; quod pariter ab Orientio correptum est. S. Justinus quæst. 50 ad Orthodox. testatur, Christianos, cum laudes et hymnos canerent, jam tunc uti hæc voce *alleluia* et *osanna*, quod olim a pueris factum. Vide S. Hieronymum in epist. ad Marcellam, S. Augustinum in psalmo. CVI, et notas Loaysæ ad can. 11 concil. IV Tolet. : *De non decantando in Quadragesima alleluia*.

74. In oratione S. Rosæ virginis Limanzæ hic versus includitur mutatis verbis : *Bonorum omnium largitor omnipotens Deus*.

77. Cauchius castigabat *antro Conclusos regis, acule*, sed contra mss. *Nebrissa actum* interpretatur *actiones mundi scilicet nimium potentis, et sevientis* : nam hoc Latine est *impotens*. Heinsius *actum* accipit aut pro vago et incerto rerum humanarum motu, aut pro eo quod agunt homines. Hoc sensu alias a-us est Prudentius.

79. Cum lacum leonum descripsit poeta, suo more sacræ litteræ inhærens, diabolum tanquam leonem repræsentat ex epist. I Petri cap. V, 8.

81. Ald., Nebr., Rat., Widm., Gold., *tunc te. Hails, nunc te.* Gis., Weitz., *cum te.* Parrh., *nos te.* Vat. A, Prag., Put., Thuan., Torren. duo *cur te*, quod placet Heinsio, quia ita frequenter occurrit apud Ciceronem. Horatius lib. I, ep. 8, *Irascor amicis, Cur me funesto properent arcere veltano.* Aldus in emendatis, *summe Deum*.

- Vexamur, premimur, malis rotamur;
 Oderunt, lacerant, trahunt, lacerant;
 Juncta est supplicii fides iniquis.
 85 Nec deficit tamen anxii medela:
 Nam languente trucis leonis ira,
 Illapsæ superingeruntur escæ.
 Quas si quis sitienter hauriendo.
 Non gustu tenui, sed ore pleno,
 90 Internis velit implicare venis;
 Illic sancto satiatus ex propheta,
 Justorum capiet cibos virorum,
 Qui fructum domino metunt perenni.
 282 Nil est dulcius, ac magis saporum,
 95 Nil, quod plus hominem juvare possit,

- A Quam vatis pia præcinentis orsa.
 His sumptis, licet insolens potestas
 Pravum judicet, irrogetque mortem;
 Impasti licet irruant leones.
 100 Nos semper dominum Patrem fatentes
 In te, Christe Deus, loquemur unum,
 Constanteque tuam crucem feremus.

V. HYMNUS DE NOVO LUMINE PASCHALIS SABBATI.

- Inventor rutili, dux bone, luminis,
 Qui certis vicibus tempora dividis,
 283 Merso sole, chaos ingruit horridum
 Lumen redde tuis, Christe, fidelibus.

GLOSSÆ VETERES.

82. Rotamur, volvimur, I.
 87. Super, desuper, I.
 95. Juvare, delectare, Vat. A.
 96. Quam, prophetiæ et scripta divina, I. — Orsa,

- B dicta, I, Vat. A.
 97. Insolens, superba, I.
 98. Pravum, prave. — Irroget, inferat, Vat. A.
 3. Chaos, confusio noctis, profunditas tenebrarum, I.

COMMENTARIUS.

82. Placet Interpunctio Aldi, *premimur malis*, alii *preminur, malis rotamur*. Alex. cum Aldo facit. Sed Vat. I, O, P cum aliis. Simile est illud apud S. Augustinum cap. 26 Enchiridii: *Jacebat in malis, vel etiamolvebatur, et de malis in mala præcipitabatur totius humani generis massa damnata*. Itaque præfero *malis rotamur*.

84. Nebrissa ita exponit: *fides sit, vel erit adhib' ta*. Gisel. videtur intellexisse, *crevit fides supplicii*. Chamillardus, *fides objecta est supplicii iniquis*. Id magis probo.

85. *Defit pro deficit, vel deest*. Lucretius, Virgilius et alii.

86. Put., Thuan., Vat. A, *truci ira*. Alii *trucis leonis ira*. Parrh., *nam languens trucis a leonis ira*.

87. In Rat. a prima manu, *desuper*, quod metro repugnat. Parrh., *super his geruntur*. Retine *superingeruntur*.

88. In Vat. A, *hauriendo* mendum est pro *hauriendo*. Poeta, ad nos Danielis historiam transferens, ait cibum cœlestem non leviter gustandum, sed pleno ore.

91. In Rat., *hinc pro hic*, sed abrasum est *n*. Cava a mendo, quod nonnullas editiones occupavit, *sociatus pro satiat*. Nempe satiatus escis, quas propheta Habacuc, sive alius asserit. Inhæret enim poeta eidem historię, et per menses, quibus Habacuc cibum apparaverat, intelligit justos viros, quales sunt apostoli, alique operarii, quos in *messem suam* Dominus mittit.

94. *Saporus idem quod sapidus*, ut loquitur Apicius de Arte culinæ.

96. Parrhasii scriptura mirum quantum a communi lectione discrepat, *Quam natum recinentis orsa verum*. Hoc etiam ex eadem historia petitur, nam Habacuc Danieli præcinit.

101. Conjeciebam *Deum loquemur*. Ita edidit Parrhasius, sed loquamur, et vers. seq. *feramus*. Hac lectione admissa, unitas divinx naturæ in Patre et Filio eleganter exprimitur. Vide correctionem Aldi ad vers. 81.

De novo, etc. Hunc titulum et hymnum fere totum fuisse explanavimus cap. 12 et cap. 18 prolegom. Nunc addam, de miraculo luminis nuncupati S. sepulcri multo accuratius, quam P. Liberium a Jesu, egisse doctissimum virum P. Mamachium tom. II, Antiq. Christ. cap. 1, pag. 63, ubi contra Moshemium veritatem ejus miraculi tuetur. Drepanii versum in hymno *De cereo paschali* edidi, ut in quibusdam edd. reperi, *Hunc ut per totam possimus ducere noctem*. Sed in poetis Christianis Fabricii juveni aliam lectio-

nem quæ varior est, *Ilunc ut per totam possimus ducere noctem*. Brissonius in lib. de Spectac., pag. 351, fuisse agit de pervigilio sabbati paschalis, et hunc hymnum inscribit: *De luminibus sabbati paschalis*. In Hymnario card. Thomasii pars hujus hymni bis inseritur, primum hoc titulo: *Ad accensionem cerei paschalis*, tum hoc altero: *Ad incensum lucernæ*.

1. Giselinus uberius solito hunc hymnum illustrat, et ex Georgio Cassandro statuit eum pertinere ad consuetudinem ejus ætatis, qua sabbato paschali, inclinante in vesperam die, ante solemnem baptismi celebrationem cereus a diacono consecrari solebat, et novo igne, qui aut ex silice percusso, aut crystallo soli objecta eliciebatur, accendi. Ex quo cerei neophytorum (quos nempe illi manibus ferelant) accendebantur. Ille ipse cereus per septem consequentes dies, qui neophytorum dicebantur, vespertino tempore ad sacrum neophytis progredientibus præferabatur. Sed vereor, ne tota hæc ratio consecrandi cereum paschalem cum cæteris adjunctis posterior sit ætate Prudentii. Gaspar Barthius nonnullam etiam operam huic hymno exponendo navavit lib. ix, cap. 20 Adversar., ex scheda ms. membranacea: *Quam, inquit, gavisus illico cum auctore, quem omnium carissimum habeo, contuli: integer est in ea hymnus 5 in cereum paschalem*. Quamvis autem censeamus, hunc hymnum non esse quotidianum, eum tamen hoc loco reponimus, quia ea certe hora canebatur, videlicet post cibum et ante somnum. In Breviario Mozarabico ejus quædam strophæ leguntur in primo dominico post octavam Epiphaniæ ad vesperas: videlicet prima, septima, trigesima quinta, trigesima octava, et tres sequentes. Ex eo varias lectiones indicabo. Circa adnotationes Nebrissensis in hunc et duos sequentes hymnos nonnihil animadverti in proleg. num. 106 contra Weitzium. Exordium ex re ipsa petitur, *Deus inventor luminis*, ut supra hym. 4, vers. 9, *repertor orbis*. Claudianus sive potius Merobaudes, in Elogio Christi, *lucisque repertor Ante tuæ, matrisque parens*. Barthius lib. 1 Advers., cap. 7, mallet legi *lucisque repertor, Nate, tuæ matrisque parens*. Poteris etiam ita distinguere verba *lucisque repertor, Ante tuæ matrisque parens*. Brev. Moz., male *rutilis*.

4. Ita hunc versum legit Theodulfus Aurelianensis in lib. de Spiritu sancto. Ita etiam legunt Barthius in sua scheda membranacea, Vat. A, P, Hymnarium Thomasii, cum primum hunc hymnum exscribit. Giselinus ad oram edit. 2. Alii aliter; Ald., Rat., Prag., Gisel. in textu edit. 2, Heinsius cum suis codd., Vat. I, O, Weitzius, *Lucem redde tuis, Christe, fide-*

- 5 Quamvis innumero sidere regiam,
Lunarique polum lampade pinxeris,
Incussu silicis lumina nos tamen
Monstra saxigeno semine quærere.
284 Ne nesciret homo, spem sibi luminis
10 In Christi solido corpore conditam,
Qui dici stabilem se voluit petram,
Nostris igniculis unde genus venit.
Pinguis quos olei rore madentibus.

- A Lychnis, aut facibus pascimus aridis :
15 285 Quin et sili favis scirpea floreis
Presso melle prius collita fingimus.
Vivax flamma viget, seu cava testula
Succum linteolo suggerit ebrio,
Seu pinus piceam fert alimoniam,
20 Seu ceram teretem stappa calens bibit.
Nectar de liquido vertice fervidum
Guttatim lacrymis stillat olentibus :

GLOSSÆ VETERES.

5. Regiam, tuam, I. Palatium. Ovid. Regia solis erat; Regia etiam janua dicitur, Vat. A.

9. Ne nesciret, ut sciret bene, Iso.

13. Quos, ignes, Iso.

14. Lychnis, lucernis. — Facibus, fax dicitur a comedendo, fago Græce comedere, nam: facula, i. e. cortex arboris materiem præstat igni comedendi.

15. Scirpea, quia de flore savi efficiuntur, I.
18. Linteolo, filis ex cannabæ vel lino. — Suggestur, præbet, subdit, ministrat. — Ebrio, madido de sagina vel oleo, Vat. A.

20. Seu ceram fontem cerei vel candellæ, Vat. A.

22. Alentibus, crescentibus, I.

B

COMMENTARIUS.

libus. Bong., Gis. in textu 1 edit., Thomas. Hymn. loco secundo, Brev. Moz., Lucem, Christe, tuis redde fidelibus, quod etiam tenuit Fabricius. Giselinus vero ad marginem 1 edit., Lumen, Christe, tuis redde fidelibus. De hoc vocabulo fidelibus pro Christiano inter se contendunt Christophorus Cellarius, et uterque Borrichius Olaus, et Andreas. Profanos antiquos illud adhibuisse eo sensu hi aiunt contra Cellarium, qui reponit, addendum esse Christo fidelis. Nobis satis est, hanc notionem esse ecclesiasticam.

7. Vat. A male Incussa.

8. Rat., Monstrans, sed abrasum est n, quod vere abundat. Post hunc versum Aldus, Sichardus et Fabricius immittunt hos quatuor: Hoc signas opere, conditor inclyte, Lumen veridicum mentibus omnium In Christo domino quærere jugiter, Quem petram loquitur doctor egregius. Absunt a membranis nostris et aliorum. Barthius ait eos esse numeris verbisque obscuros, solécis spurcos, meritoque a Giselino rejectos. Huic potius assentiaris quam Gallandio, qui dubitat, utri versus in textum sint admittendi, cum utrique Prudentio non indigni ei videantur, aut Teolio, qui fieri potuisse putat, ut Prudentius in prima operis editione versus ejectos scripserit, ac postea emendaverit. Nunquam credam, Prudentium duos dactylos fecisse ex doctor egregius. Rupertus in lib. 7 de divinis Officiis, cap. 34, eos versus non agnovit: Prudentius, inquit, in hymno qui cantatur in sabbato sancio, cum dixisset, Lumina nos tamen Monstras saxigeno semine quærere, ut ostenderet fieri hoc ad commemorandum illud quod de lapide Christo procedit nobis ignis sancti Spiritus, PROTINUS adjunxit, Ne nesciret homo, etc. In Ordine Romano, libro valde antiquo, versus illi spurii pariter omittuntur: et fortasse Rupertus ex eo versus alios protulit; inscribit autem caput illud, De novo igne.

11. Christus petra stabilis ex I Cor. cap. x, 4: Petra autem erat Christus.

12. In cod. antiquissimo Barthii, Nostris igniculis unde penus venit. Elegantissima, ait Barthius, lectio. Quam recipiendam contenderim quovis pignore. Percipite enim inexhausta illa semina flammaram, quæ petra suppeditat, penum in ea ignium esse, atque scintillarum arguant: nil potuit magis poeticum, magisque venustum excogitari. Nihil muto: nam et genus eleganter est dictum, et nostri omnes, et aliorum codices genus habent.

13. Gis. ed. 1, Pingui pro pinguis. Cod. Alex. mendose, quoque pro quos. De æneis lucernis fictilibusque Christianorum vide Bosium, Aringhūm, Severanum, Fortunium Lycetum, Casalium et alios. S. Paulinus Natali 7 fuse describit lucernam vitream, cujus versus ad Prudentii explicationem aptissimi sunt: Cominus in medio, etc. Ex multis veterum Christianorum lucernis, quas in scriptoribus antiqui-

tatum Christianarum observare licet, unam selegi æri incidendam, quæ ad multa alia explicanda utilis esse potest. Exhibita ea est a Dominico Georgio in dissertatione de Monogrammate Christi Domini, Romæ, 1758, pag. 11. Exstabat Pisauri in Museo Jo. Bapt. Passerii, et a Georgio dicitur insigne sacre antiquitatis monumentum, ac auro pretiosius, quæ Eusebii historia de visione Constantini adamussium exprimitur, et contra novatores defenditur. De aliis lucernis consule Victorium in Historia SS. septem dormientium, pag. 54, et Petrum Sauctem Bortolum, le antiche Lucerne sepolcrali figura e.

14. Glossæ repugnant alii, qui a πάρος, lumen, lux melius fax deducunt. Vat. A., Egm., Hails., Widm., a secunda manu ac pro aut, quod non displicet. Pro hac lectione ac, Gallandius allegat Hymn. Thom., et Teolius duos Vat.

15. Ex festo scirpus est id quod in palustribus locis nascitur, leve et procerum, unde et tegetis sunt. Olim sirpus dicebatur.

20. Non satis intelligo an fontem, an aliud glossa dicat. Rat., bibat, male.

21. Notanda est, ait Barthius, ratio a nostri æri (sic) diversa conficiendorum lychnorum, neque eam tam vive vereque ullo alio antiquitatis loco inveniri arbitror. Elegans hæc confectio fuit. Ut ignis superpendentem ceram aut oleum calcificandum reddat liquidum, quod guttatim per sabre appositum foramen angustius convenientis distillans alat flammam eam, quæ ipsa in sibi pabulum calore quærat. Possit nullo labore quæ lucernam talem conficere quavis materia, et notanda veterum ingeniositas in compendio laboris perpetui, quem in affundendo stillatim liquore citra hoc artificium erant habituri. Gronovius, Observat eccles. cap. 5, admirabile et imaginosum Barthii commentum irridet, neque Prudentium aliud canere ait, quam quod videmus quotidie in cereis aut sebaccis nostris. In Barthii ms. erat vortice, tanquam stagnum aliquod impendentis humoris significaretur. Transpositi quoque erant priores duo versus, scilicet, Ambustum quomodo vis facit ignea Imbrem de madido flore cacumine, Nectar de liquido vortice fervidum Guttatim lacrymis stillat olentibus.

22. Alentibus Ald., Palat., Gis., Iso., Urb., Vat., O, P: longe melius est olentibus, olet enim cera, et hoc epitheton cereis nonnunquam tribuitur. Prudentius hymno 5, vers. 62: Nectare sudat olentis fœcus. Ad notandum, utrobique nectar dici ex Virgilio Æneid. 1: et dulci distendunt nectare cellas. Giselinus et cum ea Chamillardus volunt per synecdochan ex uno distillante liquore ceræ reliquos intelligi ex oleo et pinis. Sed non est necesse ut in hac strophæ de aliis sermo sit præter cereum. Barthius de cera et oleo explicat, et odores additos ab antiquis docet, ut jucundior usus foret. Inde ortam existimo consuetudinem thymi

ostum quoniam vis facit ignea
 Imbrem de madido flere cacumine.
 aut ergo tuis muneribus, Pater
 mis mobilibus scilicet atria,
 ntemque diem lux agit æmula,
 a nox cum lacero victa fugit peplo.
 is non rapidi luminis arduam,
 antemque Deo cernat originem?
 ies nempe Deum spinifera in rubo
 it conspicuo lumine flammieum.
 ellix, qui meruit sentibus in sacris
 stis solii visere principem,
 is nexa pedum vincula solvere,
 aetum involucris pollneret locum.
 nom populus sanguinis inclyti

- A Majorum meritis tutus, et impotens,
 Suetus sub dominis vivere barbaris,
 40 Jam liber sequitur longa per avia.
 Qua gressum tulerant, castraque cærnæ
 Noctis per medium concita moverant,
 Plebem pervigilem fulgure prævio
 Ducebat radius sole micantior.
 45 Sed rex Niliaci littoris, invido
 Fervens felle, jubet prævalidam manum
 In bellum rapidis ire cohortibus,
 Ferratasque acies clangere classicum.
 Sumunt arma viri, seque minacibus
 50 **288** Accingunt gladiis : triste canit tuba.
 Hic sedit jaculis, ille volantia
 Prædit calamis spicula Gnossii.

GLOSSÆ VETERES.

fluere, I. *Guttatim defluere*. Vat. A.
æsequitur. *Æmula*, *imitatrix*, I.
veste, *id est tenebris*, Vat. A.
cris, *calceamentis avolvendo*, I. *Hoc vocæ
 volucra dicuntur, quo aliquid involvi
 nis, generis*, I.
prolectus, Vat. A. — *Impotens, valde*

B *potens*, I, Vat. A.
 44. *Radius, nubes, vel columna nubis*, Vat. A. —
Micantior, clarior, I.
 45. *Niliaci littoris, Ægypti*, I.
 48. *Classicum, tubam bellicam*, I.
 52. *Gnossii, Creticis. Gnossium est oppidum in
 Creta insula.*

COMMENTARIUS.

o Infixi. S. Paulinus Nat. 3 lychnos, et
 rans odorem cereis attribuit, *Lumina
 tur odora papyris*. Prudentius *lacrymas
 ere*.

is in Ind. Lucret., verbo FLERE, legit
 iam vis facit ignea, *Nubem de madido
 . Cæteri omnes ambustum . . . imbrem,
 ., ubi arbustum, quod probare visus est*

ifan. loc. cit. de hoc verbo flere pro stil-
 ubi, ut dixi, legit nubem pro imbrem.

mobilibus, ut infra vers. 141 : *Pendent
 ina funibus*. Ita etiam Ald., Gis., Weitz,
 , ut Put., Thuan., Hails., Palat., Bong.
 orphius, quem codicem, uti et Nomsia-
 Heinsius adhibuit. In Brev. Moz. cor-
 hic versus : *Splendent perspicuo lumine*

imitatus Juvencum, lib. II, *furamque
 ula pallam Sidereis pictam flammis per
 it*. Eleganter quidem, ait Barthius, et
 eo poeta (Juvenco), *quæ pressisse in-
 tiam materiæ arguunt*. Juvencum, nobi-
 sbyterum Hispanum, primum fuisse ali-
 s poetam, qui musas inter Christianos
 im sacrum revocaverit, quem deinde se-
 lus maximam laudem obtinuerit, adver-
 s Andreas in laudatissimo opere, quo
 turæ historiam eleganter non minus
 illustrat. Vide ejus volumen I, pag. 92.
 udentio poeseos Christianæ principatum
 lunt, ita secundum locum nemo Juvenco-
 dianus Mamercus lib. I, cap. 3, de Statu
 rsus laudat atque aliter legit : *Quia sicut
 uminis rumpitur, ita lux tenebris vulne-
 veundissime Asclepiadeo lusit poeta no-
 ta : Absentemque diem nox agit æmula,
 t lacero victa fugit peplo*. Antea legeba-
 des lusit poeta notissimus; sed Schottus
 piadeo. Amicus quidam Schotti conjin-
 mox cum lacero victa fugit peplo.

chedæ Barthii ridicula : *peplo, lacerato
 lychnos efficitur*. Melius Siberus ob-
 vestem esse muliebrem. Ennodius
 apertino, *Nigrante noctem pallio*. In
 surrectione Domini inter opera La-

clantii : *Æternæ noctis pallia crassa cadunt*. Dicitur
 autem nox fugere, quia *funalia*, ut ait Virgilius, *no-
 ctem vincunt*. In Hymnario V Thomasi loco hujus ver-
 sus erat alius abnormis : *Noctem illuminans fulgure
 prævio*. Idem in Brev. Moz., sed *fulgure pro fulgure*.

29. Post hypotypon *in elegantissimis ornatam trans-
 lationibus*, ut ait Adamus Siberus. Prudentius, sibi
 similis, ad S. Scripturæ historiam enarrandam pro-
 greditur, pervigilii paschalis maxime propriam, de
 igne, in rubo Moysi manifestato, et de columna ignea,
 quæ Israelitas, ex Ægypto fugientes, noctu præcede-
 bat. Vide Exod. cap. III, XIII et XIV.

C 51. Pro *spinifera* habent *spinifero* Bong. et tres
 Vatt. apud Teol., et nonnulli vulg. Cæteri *spinifera*.
 Ex hoc loco secundum exemplar Vaticanum vetustius
 adhibuit Mariettus, quod Vat. B nominamus.

55. In ed. Basil. ad oram, *hostis pro jussus* nescio
 quid sibi velit. Prag. in marg., *noxa pro nexa*, male.
 Benedictus Balduinus de Calceo antiquo cap. 11 pro-
 bat, *vincula* apud poetas pro quovis calceo usurpari,
 sed præcipue pro soleis.

56. De quantitate hujus vocis *involucris* in proleg.
 egi. Vat. B pro *ne* habet *nec*, minus bene. Ms. Bar-
 thii, *maculis* pro *involucris*, inepte. Alii, *involucris*.
 S. Bernardus explicans locum Moysis, voce *involu-
 crorum* usus etiam est. Teolius in carmine S. Pro-
 spero de Ingratis, corripit penultimam in *involucris*
 ait, quod ego non inveni, quamvis relegerim illud
 carmen.

58. Præpositio *in* auget in *impotens*, ut in aliis di-
 ctum est ad vers. 77 hymni 4. Barthius contendit
 legendum *tutus, at impotens*, pro *et*, et explicat *tutus,*
at timidus. Quæ non est mala conjectura.

59. Gallandius recte refellit Heumannum, qui in
 Poecil. tom. II, pag. 364, legendum censet *et impo-
 tens Nutu sub domini vivere barbari*.

46. Rat., Bong., minus bene, *prævalida manu*.

49. Ms. Barthii, *seque micantibus*.

51. Vat. B mendose, *fudit*.

52. Gnossus est oppidum in Creta insula. Gold.
Gnoseis, alii *Gnosus*, alii *Gnossii* scribunt. Spicula
 Gnossia a poetis celebrantur. Horat. lib. I, oda 16 :
Nequidquam calami spicula Gnossii Vitabis. Virgil.
 lib. V Æn. : *Gnossia bina dabo lævato lucidu ferro
 Spicula*.

Densetur cuneis turba pedestribus,
 Currus pars, et equos, et volucres rotas
 55 Conscendunt celeres, signaque bellira
 Prætendunt tumidis clara draconibus.
 Hinc jam servitii nescia pristini
 Gens Pelusiaciis uesta vaporibus,
 Tandem purpurei gurgitis hospita
 60 Rubris littoribus fessa resederat.
289 Hostis dirus adest cum duce perfido,
 Infert et validis prælia viribus.
 Moses porro suos in mare præcipit
 Constans intrepidus tendere gressibus.
 65 Præbent rupta locum stagna vianibus
 Riparum in faciem pervia, sistitur
 Circumstans vireis unda liquoribus.
 Dum plebs sub bifido permeat æquore.

A Pubes quin etiam decolor asperis
 70 Irritata odiis, rege sub inpio,
 Hebræum sitiens fundere sanguinem,
 Audet se pelago credere concavo.
 Ibant præcipiti turbine percita
 Fluctus per medios agmina regia :
 75 Sed confusa dehinc unda revolvitur
 In semet revolans gurgite confluo.
 Currus tunc, et equos, telaque naufraga,
290 Ipsos et proceres, et vaga corpora
 Nigrorum videas nare satellitum,
 80 Arcis justitium triste tyrannicæ.
 Quæ tandem poterit lingua retexere
 Laudes, Christe, tuas : qui domitam Pharon
 Plagis multimodis cedere præsulii

GLOSSÆ VETERES.

55. Cuneis, *cuneus est collecta in unum multitudo militum; unde cuneus quasi coneus, a con, et eo, l.*
 58. Pelusiaciis, *Ægyptiis; Ægypti civitas, l.*
 60. Rubris, *sic mare Rubrum dicitur, non quod rubrum sit per se, aqua enim per se colorem non habet; sed quia rubra habet littora: aqua autem ex rebus circumpositis, et cælo colorem trahit. Vat. A.*
 62. Prælia, *ab imprimendo hostes; unde et præligna, quibus premitur una, l.*
 65. In faciem, *instar, Vat. A.*

69. Pubes, *juventus Ægyptiaca. — Decolor, nigra ob colorem solis, Vat. A.*
 77. Naufraga, *mersa, l.*
 79. Videas, *videre poteris, Vat. A.*
 80. Arcis, *potestatis, Vat. A. — Justitium triste, luctus publicus; justitium est, ubi justitia stat, et justitium publicus luctus est, qui in arce cunctis, et ubique est, l. Justitium proprie est juris statio, sicut solstitium solis statio; ponitur autem pro luctu, luctus enim esse potest, cum justitia relinquatur, Vat. A.*

COMMENTARIUS.

53. Legendum est *densetur* a *denseo*, *es*, quod verbum aliis etiam in locis est restituendum. Ita Heinsius cum suis codd. ex nostris Vatt. A, B, l, O, P, Alex., Prag. et Rat., in quo ex *e* factum est *a* ab inepto correptore. *Densatur* legunt Ald., Cham., Gis. in 1 edit., quod exstat in Urbinat. Gifanuis in Ind. Lucret., verbo *Densere*, notat, in quibusdam Virgilij locis mendose legi *densare* pro *densere*. Eodem verbo *densere* utitur Horatius, Ovidius, et sæpe Lucretius. Codices omnes habent *turba* in hoc Prudentii versu. Gronovius *turma* reposuit ex conjectura, quæ Heinsio placebat. Sed repugnantibus omnibus codd. nihil ausim mutare. Quid enim si Prudentius consulto *turba* posuit ad turbationem populi, ac tumultuarium exercitum significandum?

54. Idem Gronovius, Observ. eccles. cap. 5, conjicit, *Currus pars et equis et volucres rotis Conscendant celeres*, nimirum conscendunt currus et equis, et rotis volucres, quod pariter Heinsio arrisit. Retinenda est vetus lectio, quæ elegantia poetica non caret, et trepidationem Ægyptiorum exprimit. Heinsius nihil mutavit, Cellarius conjecturas Gronovii anplexus est.

56. *Dracones*, qui post Trajani tempora a Romanis in bellicis signis adhibiti sunt, poeta ad Ægyptios transfert, *tropo sibi familiari*, ait G. elinus. Scilicet *Dracones* ponit pro vexilli insignibus. De hoc draconum usu vide hymnum f Peristeph., vers. 55.

57. Nostri *hinc*, nisi quod in Rat. videtur esse *hic*. Bong., Ald., Gis., *hinc*. Sed Heinsius cum suis potioribus, et Weitz., *hic*. Rottendorp. pro diversa scriptura *libera loco nescia*, fortasse ex glossa.

59. Vat. B., *purpurea*, male.

60. Græce mare hoc dicitur Erythræum. Nonnulli Rubrum dictum putant a rubente arena, Agatharceides apud Photium a rege Erythra; hunc regem fuisse Esau Rufum a rubente pilo nominatum, alii dicunt.

62. In glossa corrigo *prela ligna*.

63. Heinsius monet, suos potiores codd. habere *suos præcipit*; ignoro, quis aliud legerit. Notanda est proprietates adverbii *porro*, quod innuit tractum ulteriorem ad extrema; hinc *porricio* verbum ex augurum disciplina, *Porro tendere in mare* est longe, et procul progredi in mare.

65. Damascenus et Cogmas hymnos plures ab hoc mirabili facto inchoant. *Viandi* verbo usus est S. Damasus in S. Felice, Juvencus et alii.

66. Vat. B., *pervias*, mendose, pro *pervia*.

67. Hunc Israelitici populi triumphum olim in sabbato paschali cantatum in Ecclesia fuisse ex Ordine veteri Romano aliisque monumentis constat, idque confirmat Avitus lib. v in fine: *Inclutus egregium solemnem carmine ductor Describit, toto quod psalitur orbe tropæum, Cum purgata sacris deletur culpa lavacris.*

68. Illic quoque Heinsius monet, in Rot. legi *dem permeat*, quod in omnibus legitur.

76. In Vat. A et Prag. a secunda manu *refluo pro confluo*. Ex Weitzianis Egm., Pal. et Hailsb. a prima manu, ut videtur, *refluo*: pro quo Teolius citat duos Vatt.

79. Rat. supra *nare* addit *in*, ut sit *innare*, quod habet Vat. A. Repugnat metrum.

80. Aldus addit *ut*, nempe *justitium ut triste*, quod vere superfluum est. In membranarum Barthii ineptissime *institium* pro *justitium*. Barthius multos est in hoc loco illustrando: ac fere cum glossis consonat. *Arcem* ait esse aulam, sive, ut hodie barbarissimum statum regium, *justitium* vindictam, sive eversionem luctuosam. Lucanus lib. 11, *ferale per Urbem Justitium*. Hæc denique est summa, quod veteribus *justitium* luctus publicus erat.

81. Hunc locum expressit anonymus auctor hymni martyrum ad vesp. sæculo ix. Vide Hincmarum, de non trina Deitate.

82. Bong., Gis. 1 ed., *domitum Pharon*. Vat. B., *domitam Pharaon*. Rat., Gold., Widm., *domitum Pharaon*. Heinsius cum suis codd., Gifanio, et Carchio *domitam Pharon*; ita etiam Ald., Gis. 2 ed., Prag., Vat. A, Egm., Palat., Hailsb., Weitz., qui scribit *Faron*. Poeta *Pharon* insulam Alexandria proximam pro Ægypto posuit. Lucanus lib. 1: *Tunc claustrum pelagi cepit Pharon: Insula quondam in medio stetit alta mari*, etc. In eadem insula fuit turris præalta, unde accensæ noctu faces cursum navigantium regebant, quæ *pharos* quoque dicta est.

85. Fabr., Gis., *præsiidi*; alii, *præsulii*. Ille est

- Cogis justitiæ, viudice dextera ?
- 85 Qui pontum rapidis arstibus inviun
Persultare vetas, ut refluxo in salo
Securus pateat, te duce, transitus,
Et mox unda rapax ut voret impios.
- 291 Cui jejuna eremi saxa loquacibus
- 90 Exundant scatebris, et latices novos
Fundit scissa silex : quæ sitientibus
Dat potum populis axe sub igneo.
Instar fellis aqua tristifico in lacu
Fit ligni venia mel velut Atticum.
- 93 Lignum est, sapiunt aspera dulcius ;
Nam præfixa cruci spes hominum viget.
Implet castra cibus tunc quoque ninguidus,
Illabens gelida grandine densius.
His mensas epulis, hac dape construunt,
- A 100 Quam dat sidereo Christus ab æthere.
Necnon imbrifero ventus anheliu
Crassa nube leves invehit alites,
292 Quæ diffata in humum cum semel
[agnina
Fluxerunt, reduci non revolant fuga.
- 105 Hæc olim patribus præmia contulit
Insignis pietas numinis unici :
Cujus subsidio nos quoque vescimur,
Pascentes dapibus pectora mysticis.
Fessos ille vocat per freta sæculi,
- 110 Discissis populum turbinibus regens,
Jactatasque animas mille laboribus
Justorum in patriam scandere præcipit.
Illic purpureis tecta rosariis
Omnis fragrat humus, calthaque pingua

GLOSSÆ VETERES.

92. Axe, sole, l. Sub perusta plaga, i. e. per Aram, Vat. A.
94. Ligni, crucis. — Venia, beneficio, Vat. A. — Atticum, quod invenitur dulcius omni melle, l.
97. Ninguidus, niveus, l.
102. Alites, coturnices, Vat. A.
- B 106. Numinis, Filii Dei, Vat. A.
109. Freta, tempestates, l.
113. Rosariis, rosis, rosarium, et rosetum idem sunt, i. e. locus in quo rosæ nascuntur, l.
114. Calthaque, pretiosa pigmenta, caltha virgultum in Ægypto, unde balsamum fuit. — Pingua, herbæ, l.

COMMENTARIUS

Moyses, præsul justitiæ. Giselinus vult, *dextera justitiæ vindice* intelligi, non *præsuli justitiæ* : hoc mihi magis placet, ut hymno 11, vers. 115, *Quem, te furoris præsule*.

85. Vat. A, *pontum rabidis*. Heinsius cum suis (nihil enim notat), Ald., Rat., Gis., Weitz., *pontum rapidis*. Scheda Barthii *rabidis*.

86. Prag., Gis. ed. 2, *persulcare*, Ald., Vat. B, Prag., Weitz., Vat. O, *persultare*, quod videtur voluisse Vat. A, ubi est *persultare*. Barthii scheda pro *salo* habet *sale*, quod Virgilius adhibuit.

88. Pal., Ald., Weitz., *devoret*. Nostri et Heinsiani, ut *voret*. Gis. ad marg., *devoret*. Ita duo Vatt. apud Teol.

89. Ald., Gis. in textu 1 edit., *viæ pro eremi*. Id ideo factum, quia *eremi* habet e secundum longum. Sed notanda est consuetudo poetæ, et ejus temporis, ut uberius in prolegomenis explicui. Teolius ait, *Secundam in eremi corripuit, alias producit*, et allegat vers. 39 præfat. At jam eo loco monui, secundam in *hereses* corripui, non produci ; quod putabam per callami lapsum a Teolio dictum. *Eremus* vox ecclesiastica est apud Hieronymum, et æquales. In Heinsio mendum arbitror, quod ait, frequenter corripui primam in *eremus* a scriptoribus ecclesiasticis. Non dubito quin homo prosodiæ peritus secundam dicere voluerit : nam prima certo est brevis. Gis. in textu 1 edit. et Fabr., *madentibus pro loquacibus*.

93. *Tristificus* pro *amaro* hic, et tetrast. 43 Dittochæzi : *Tristificos latices stagnanti felle tenebat*. Vido alia ibidem. *Nebrissa tristes lupinos, et tristes succos eadem significatione* in Virg. notavit. Inde Apoth. vers. 344, *Ungvine amaro contristare comas*.

94. Beamanus, de Orig. ling. Lat., verbo VENIO : *Venia quæ optanti venit, aut per quam venire licet. Plane ex origine utitur Prudentius, Fit ligni venia, id est, interventu vel accessione, dum lignum advenit*. Barthius, lib. viii Adv., cap. 20, interpretatur, *ligni ope, medicina, correctione, auxilio*. Recte Prudentius autumat, eo ligno crucem significari. Locus exstat cap. xv Exodi. Mel. Atticum, ut supra Cecropium hymno 3, vers. 71.

97. Gis. 1 ed., *ribus pinguidus*. Correxerit ninguidus.

99. Hailsb., ac pro hac, minus bene.

101. Barthius observat, *ventorum flatus animas*

dici ex Arnobio lib. 1 : *Nunquid exspiraverunt animas suas venti ?* Addit, Prudentium hoc versu *anhelium* pro *animabus* posuisse. Intelligit *animas venti* : sed cur non dicit potius, Prudentium *anhelium* pro *flatu* posuisse, ut Arnobius *animas pro flatibus* ?

103. Ald., Vatt. A, a prima manu, O, P, Weit., Widm., Hails., Pal. et alii, *confata*, quod ex suo ms. amplectitur. Barthius, exponens, ventum eas aves compactas conglobatim terræ illisisse. Vat. B, Rat., Prag., Bong., Widm. supra, Gis., *diffata*. Aliqui *defata*, quod erit veluti *disjecta et dissipata*. Teolius in textu Heinsii legi *confata* affirmat, quamvis is monuerit in notis, *diffata* esse in duobus mss. vetustioribus. Giselinus vero, quem fere Heinsius sequitur, nisi cum contrarium aliquid notat, habet *diffata*, et in ipso Heinsii textu clare legitur *diffata*. Vat. A, in unum, quod recte correctum est supra caractere minutiori in *humum*.

104. Heinsius mallet *revolent*. At mss. non *perperam, revolant*. Barthius, *referunt*.

106. In Vat. A supra, *vel nominis pro numinis*, quod postremum retinendum est.

108. Ex dapibus, quibus refecti sunt Israelitæ, ad dapes mysticas, quibus Christiani in pervigilio sabbati paschalis vescebantur, poeta advolat. Vide proleg. num. 146.

109. *Saculum* pro mundo rebusque mundanis passim ab ecclesiasticis scriptoribus adhibetur.

110. Nonnulli *discussis* pro *discissis*.

111. Gis. 1 ed. in textu, *raptatasque* ; ad oram *jactatasque*. Virg. lib. 1 Æn. vers. 3, *terris jactatus, et undis*.

D 114. Gronovius in Observat. eccles. legendum ait *cultaque*, ut seges designetur, quod aliqua conjectura fulcire vult Heinsius. Videtur distinguere Iso *caltha a pinguibus*, quod non est necesse. Chamillardus ait, errasse poetam, quod neutro genere protulerit *caltham*, quæ apud omnes antiquos est feminini generis, flos scilicet lutei vel crocei coloris. Et hæc est ratio Gronovii cur malit *cultaque*, exemplo Virgilii x Æneid., *ubi pingua culta*, etc. Nebrissa ex Virgilio, et Columella observat, potius dici *caltham* femineo genere. Neque ego invenio, quis *calthum* dixerit, præter Prudentium ; sed non eum damno.

- 115 **293** Et molles violas, et tenues crocos **A** Pœnarum celebres sub Styge ferix
Fundit fonticulis uda fugacibus. Illa nocte, sacer qua rediit Deus
Illic et gracili balsama surculo Stagnis ad superos ex Acheronticis :
Desudata fluunt, raraque cinnama Non sicut tenebras de face fulgida
Spirant, et folium, fonte quod abdito **430** Surgens oceano lucifer imbuit,
120 Prælabens fluvius portat in exitum. Sed terris domini de cruce tristibus
Felices animæ prata per herbida Major sole novum restituens diem.
Concentu parili suave sonantibus **295** Marcent supplicii tartara mitibus,
Hymnorum modulis dulce canunt melos, Exsultatque sui carceris otio
294 Calcant et pedibus lilia candidis. **435** Umbrarum populus, liber ab ignibus,
125 Sunt et spiritibus sæpe nocentibus Nec fervent solito flumina sulphure.

GLOSSÆ VETERES.

115. Crocos, *genus pigmenti*, l.
116. Fugacibus, *vivacibus, manantibus, vel viventibus fluentis*, l.
118. Rara, *pretiosa*, l.
119. Folium, *pigmentum optimum, genus aromaticum*, l. *Folium est herba pretiosissima quæ dicitur venire de paradiso, unde fit unguentum pretiosum, de quo Juvenalis: Ad me venit meretrix foliato peruncta*, Vat. A.
120. Prælabens, *fluens*, Vat. T.
122. Suave, *suaviter*, Vat. A.
123. Melos, *laus, generis neutri singularis numeri*, l.
126. Styge, *Styx fluvius inferni interpretatur tristitia, luctus*. — Ferix, *festa, iso*.
128. Acheronticis, *sine gaudio, Phlegæ hon flammens, phlox, Græce flamma*, l.
130. Imbuit, *expellit, impellit, vel illuminat*, l.
133. Mitibus, *mitelactis*, l.
135. Umbrarum, *defunctorum, aliter functorum*, l.

COMMENTARIUS.

115. Paschalis, de Coronis pag. 145, 147, 187 et 190 edit. 1610 Parisiis, hos versus memorat ac repetit. Virgilius *mollem violam* dixit, Ovidius *tenues crocos*.
116. Prag., *viventibus* in textu ex glossa; in marg. recte, *fugacibus*. Uda pro unda præfero cum Put., Thuan., Egm., Alt., Hein., Urbin., Alex., quod tenet etiam Gronovius in Observat. eccles. Eleganter, *humus, fonticulis uda, fundit violas*. Ita etiam cum Thuan. Perist. hym. 8, vers. 14, *terra uda* legendum arbitror.
118. Barthius in scheda reperit *prataque*, quasi vulgo, perque prata nascerentur cinnama. Sed si mutatio aliqua esset invenienda, melius legerem *gratiaque cinnama*. Sed rara epitheton est congruens cinnamo: Martialis, lib. iv, epig. 13: *Tam bene rara suo miscentur cinnama nardo*.
119. In eadem scheda Barthii notatur, *spirare* ad odorem non vulgarem pertinere, et folium *spicæ* exponitur. Barthius intelligit folia, quæ variis variis unguentis indita, gustum pretiumque variabant, cum hodieque Gallorum, Belgarumque idiotisimæ folia sint flores nucum myristicarum. Juvenal. satyra 6, *mæchis foliata parantur*. Scholiastes, *unguenta foliis plena, vel aliis aromatibus*, Claudianus lib. i in Eutropium, *Te foliis ditent arabes, te vellere seres*. Lactantius, sive quis alius in Phœnice, *Cinnama dehinc, aromaticæ simul spirantis anomæ Congerit, et mixto balsama cum folio*. Medicorum innumera sunt loca Giselinus *folium* intelligi posse ait vel de bdellio arbore, vel de malobathro, indicis paludibus siæ radice innatante.
120. Rat., Fabr. Alex., Urb., Gis. in textu *prælabens*. Ita Vat. Q. Cæteri, *prælabens*, et in Vat. l glossa, *de littore attrahens*, quod imitatus videtur Alcinus Avitus lib. i Poem. de Gange: *Motus odorifero quoties qui vertice crevit, Deci-luas, pulchro quas spargunt flumina luco, Prælabens furatur opes*. Horat. lib. i, oda 21: *vel quæ loca fabulosus Lambit Hydaspes*.
122. Put., Alex., et Rotten., *pariles* pro *parili*. Thuan., et Egm. *pariles suavisonantibus*, quod placebat Heinsio. Sic Lucretius, *suaviloquus, suaviloquens, suavidica verba*, et Prudentius, *flavicomantes, milliformis, multinodis*. Vide Indicem Lucretianum Giffanii.
124. *Calcere flores* felicitatis genus præsertim apud poetas. Martialis viii, 77: *Liber in æterna vivere digne rosa*. Persius similiter: *Quidquid calcaverit hic, rosa fiet*. Per translationem a lapillis, in urnam missis, quibus dies felices olim notabantur, *candidus* accipitur pro felici. Sic *pede candido*.
125. Quæstionem hinc exoriam explicuimus proleg. cap. 18. Giselinus fictionem hanc esse poeticam affirmat, quamvis Æthiopes, ut auctor est Damianus Goes in Historia de illorum moribus, adhuc sentiant, animas, non quidem damnatas, sed purgandas, singulis diebus dominicis, et sabbati ab omni supplicio liberatas esse. Chamillardus sane errare poetam ait, sive de damnatis, sive de purgandis animis loquatur, quamvis nonnulli ex SS. Patribus censuerint, levari aliquando pœnas damnatorum, quos inter S. Augustinus Enchiridii capite 112. Georgius Remus etiam statuit, poeticam hanc esse fictionem, neque verba Dei niti. Georgius Fabricius id alibi non legi assererat, et Hispanicum videri commentum. Lege cap. cit. Videndum an hujusmodi *ferix sub Styge* in explicari possint, ut solum levamen senserint animæ purgatorio igni addictæ, non aliæ æternum damnata. Olim enim inferorum nomine locum etiam ignis purgatorii comprehendebant, ubi demones quoque tormenta in animas purgandas exercebant. Confer S. Cæsarium Arelatensem mox laudandum ad vers. 129.
126. *Stygis* vera origo a *στυγία, odi*. Hinc Virg. lib. vi, *tristisque pulvis inamabilis unda Alligat, et vorax Styx interfusa coærcet*. INAMABILIS, quia odio est omnibus.
129. Vat. B dividit *Non sicut*. Lucretius usus quoque est voce *fulgidus*, quam nonnulli ad ævum cadentis Latinitatis rejiciunt. Cicero ait *fulgens*. S. Cæsarius Arelatensis videtur imitatus hunc locum in homilia 3 de Paschate: *Deus iste amplius ex sepulcro radiavit, quam de sole refulsit... Confestim igitur æterni nox inferorum Christo descendente resplenduit. Sicut stridor lugentium ille, soluta sunt onera catenarum, dirupta ceciderunt vincula damnatorum. Attonite mentis obstupere tortores, Omnis simul impia officina contremuit, cum Christum repente in suis sedibus vidit*.
130. Non occurrit exemplum simile, *imbungere tenebras* pro *discutere, fugare, expellere*. Melior glossa *illuminat*.
135. Videtur Iso agnovisse hanc aliam lectionem, *functorum pro umbrarum*. Thuan., Rot., Alt., Noms., Sich., duo Torrent., Boher., Egm. in textu, Pal., Hailsbr. a prima manu, *functorum*. Aldus, Gis., Weitz., Rat., Vat. B, *umbrarum*. In Vat. A, *functorum*, supra caractere minutiori *umbrarum*. Putcan. quoque et Egm. in margine *umbrarum*, quod præfero cum vetustissimis, et quia *functorum* videtur glossa, aut ex correctione inepti exscriptoris Prudentius hoc loco libere utitur verbis poetarum gentilianorum, et alii veteres poetæ Christiani.

festis trahimus per pia gaudia
 noctem conciliis, vota que prospera
 certatim vigili congerimus prece,
 exstructoque agimus liba sacrario.
 ident mobilibus lumina funibus,
 quæ suffixa micant per laquearia,
 Et de languidulis fota natatibus
 296 Lucem perspicuo flamma jacet vitro.
 xilas, stelligeram desuper aream
 Ornata geminis stare trionibus,

A Et qua Bosphoreum temo regit jugum,
 Passim purpureos spargier Hesperos.
 O res digna, Pater, quam tibi roscidæ
 450 Noctis principio grex tuus offerat,
 Lucem, qua tribuis nil pretiosius,
 Lucem, qua reliqua præmia cernimus.
 Tu lux vera oculis, lux quoque sensibus,
 297 Intus tu speculum, tu speculum foris,
 455 Lumen, quod famulans offero, suscipe,

GLOSSÆ VETERES.

gimus liba, *sacrificamus sacrificia*, I. — *Sacrificio*, Vat. A.
 mobilibus, *laxabilibus, mollibus*, I.
 laquearia, *quæ cameram subteguunt et ornant, scunaria dicimus; principaliter autem lacus* B
vixus diminutio lacunar facit. Inde fit alia di-
quæ per antisticon laquearia facit. Iso.
 fota, *nutrita*. — *Natatibus, natatus dicitur*
no papyrus natat, Vat. A.
 desuper, *in templo*, Vat. A. — *Aream, plani-*

tem, I. *Planitiem, id est tabulatum templi*, Vat. A.
 146. *Geminis, sic lucent luminaria in laquearibus*
dependentia, ut putes, esse geminos triones, id est duas
ursas, helicem et cynosuram, quæ prælucidas habent
stellas, Vat. A. — *Trionibus, plaustris*, I.
 147. *Bosphoreum, Luciferum vel Bootem: dicimus*
Bosphoreum, vel Phosforeum, id est igniferum, phos
enim ignis dicitur, I.
 148. *Hesperos, stellas*, I.
 149. *O res, scil. est, I.*

COMMENTARIUS.

n Hymn. Thomas. et in Brev. Moz. pro hoc
 anti versu imittuntur alii, *Concentu parili*
mentibus Hymnorum modulis ora resolvimus.
 Moz. legitur *suavisonantibus*. Poeta ait, vota
 ad indicandam vim orationis, quæ a multis,
 congregatis, fieri solet. Tertullianus, Apo-
 1. 39. *Corpus sumus de conscientia religionis,*
linæ unitate, et spei sædere. Coimus ad Deum,
anu facta precatationibus ambiamus. Hæc vis
'a est.

Barthius in suo ms. legit *Exstructo offerimus*
sario, et durius illi videtur agere liba. Quid si
exstructoque edimus liba sacrario? Tunc sacra-
 lit mensa sacrificii de qua hymno 41 Perist.,
 74. Atque id, opinor, vult Prudentius, cum
 illi sit de SS. eucharistiæ sacramento. Con-
 stem verbum *exstructo*, nam Virgilius non
 lo utitur ad convivium describendum, *Æneid.*
 i. 224: *Exstruimusque toros*; xi, vers. 66:
totque toros. Verbum *ago* in sacrificiis usita-
 t, et nunc de sacrificio missæ dicimus, *Quod*
agiteris. Fortasse hoc loco *agimus est ad-*
æ.

Glossa Isonis desumpta est ex Servio ad illud
laquearibus altis.

Latinus legit, *Et de pinguidulis fota namatibus*;
 Latinus scripsit *manatibus*, et Frontinus
 usus est *manationis* vocabulo. Versus autem
 istaret cum *manatibus*, neque est, cur *langui-*
co moveamus. Macrus in Hierolexico contri-
 titur scripturam *namatibus*, quam ipse edidit
 select. Latinii. Ait Macrus, Græce *nama* esse
 undam, rivum decurrentem, et in codicibus
 is Prudentii legi *natatibus*. Id arguere potest;
 io sive dedita opera, sive per errorem ascri-
 disse *namatibus*. Cæterum hæc lectio probari
 nam præterquam quod nullum vidi codicem
 existet, probum est *natatibus*, quo vocabulo
 iam utitur Prudentius. A Latinis usurpatum
 leo *nama*.

In ms. Barthii erat *Credas, stelligeram desu-*
mm Ornatum geminis stare trionibus. Intelligo
 esse nomen substantivum. In Hailsb., *Cre-*
lligeram desuover aerem Ornatum, etc. Nilhil
 lum.

Sermo hic est de jugo, quod boves ferunt:
 e *Bosphoreum* scribendum; alii scribunt *Fosfo-*
dii Vosforeum, alii *Bosforeum*, alii *Bosporeum*,
 elmsio non displicet in notis, quamvis in textu
 i *Bosphoreum*. De re ipsa constat. Quod autem

ait Teolius, scribi Græce *Bosporeum* sine aspiratione
 a *Bosporo Cimmerico*, id non satis intelligo: nam
Bosphorus sive *Thracius*, sive *Cimmerius*, a plerisque
 ita scribitur *Bosphorus*; neque assentior Cellario,
 qui *Bosporum* jugum dici statuit a *Bosporo Cimmerico*,
 qui antiquis maxime borealis erat. Magis placet inter-
 pretatio glossæ.

148. Vat. A, non recte, *sparsim* pro *passim*.

149. Put. *Pater*, quod Heinsio, aliisque placuit,
 nec mihi displicet. Alex., *Deus*; in nota *Pater*. In
 Brev. Moz. muta *residua* in *roscidæ*.

150. Rat., Brev. Moz., *offeret*; melius *offerat*. Ex
 hoc verbo, infra etiam repetito *quod famulans offero*,
 recte colligas, ritu ecclesiastico lucem tunc fuisse
 oblatam, neque solum in cereis, sed etiam in lucernis,
 et, ut arbitror, in facibus e pinu. Consuetudo bened-
 dicendi, et offerendi cereos in universa Ecclesia per-
 mansit: verum in Gothico officio benedictio lucernæ
 pariter adhibetur.

151. Figurata constructio, *O res digna lux, quam*
ucem, fere ut apud Virgilium, Urbem, quam statuo,
vestra est. Brev. Moz., *luce*, in hoc et in versu se-
 quenti, non bene.

152. Codex Barthii glossam adjicit verbo *reliqua*,
id est pollicita. Barthius ait, fortasse auctorem glossæ
 respexisse ad præmia æterna. Prudentius loquitur de
 præmiis seu muneribus hujus vitæ, et præclare asse-
 rit, luce, qua reliqua præmia cernimus, nullum mun-
 nus a Deo concessum pretiosius. In Hymnario V.
 Thomasii deest *præmia*.

155. Nescio, cur in Hymnario V. Thomasii mutatus
 fuerit hic versus in alium, *Lumen, quod delibat plebs*
tua, suscipe. Brev. Moz. corrupte etiam, *Lux quoque*
sensibus, Intus tu speculum, fons: lumen Quod delibat
plebs tua, suscipe. Chamillardus ait, omnes fere hunc
 locum de cereorum oblatione esse interpretatos, Gi-
 selinum vero de quocunque lumine. Fallitur. Giseli-
 nus hunc locum dicit esse quavis ubere gleba fecun-
 diorem, quem plane steriliter de cereorum oblatione
 alii interpretati fuerant. Ipse vero eum explicare ag-
 greditur, loco simili aliunde adducto, ubi Romanus
 precaturum se ait pro Cæsare ejusque militibus: *Ut*
idolorum respuant caliginem, Cernant ut illud lumen
æternæ spei. Nihil addit Giselinus, sed de interno
 animi, seu rationis lumine eum loqui apertum est.
 Ejus tamen sententiam non sequor: sed de oblatione
 cereorum et lucernarum interpretor. Et lucernas
 quidem hoc versu indicari arguo ex sequenti, *Tinctum*
pacifici chrisma uingine. *Chrisma* est oleum, et pa-
 cificum dicitur, quia oliva insigne est pacis. Peristeph.

- Tinctum pacifici chrysmatis unguine: A
 Per Christum genitum, summe Pater, tuum,
 In quo visibilis stat tibi gloria:
 Qui noster dominus, qui tuus unicus
- 160 Spirat de patrio corde Paraclitum:
 Per quem splendor, honos, laus, sapientia,
 Majestas, bonitas, et pietas tua
 Regnum continuat nomine triplici,
 Textens perpetuis sæcula sæculis.
- 298 VI. HYMNUS ANTE SOMNUM.
- Ades, Pater supreme,
 Quem nemo vidit unquam,
 Patrisque sermo Christe,
 Et Spiritus benigne.
- 5 O Trinitatis hujus
 Vis una, lumen unum,
- Deus ex Deo perennis,
 Deus ex utroque inissus.
 Fluxit labor diei,
 Redit et quietis hora:
 299 Blandus sopor vicissim
 Fessos relaxat artus.
 Mens æstuans procellis,
 Curisque sauciata,
 15 Totis bibit medullis
 Obliviale poculum.
 Serpit per omne corpus
 Lethæa vis, nec ullum
 Miseris doloris ægri
 20 Patitur manere sensum,
 Lex hæc data est caducis,
 Deo jubente, membris,
 Ut temperet laboreu

GLOSSÆ VETERES.

158. Gloria tua, facta invisibilis per illum facta est visibilis, Vat. A.
 1. Ades, pro adesto, I.
 9. Fluxit, deficit, I.
 10. Quietis, soporis, Iso.
 11. Vicissim, inter diem et noctem, I.
 12. Relaxat, in tranquillitate obtinet, Iso.
13. Procellis, in laborum procellis, Iso.
 14. Sauciata, tuta, I.
 15. Bibit, diligit, I.
 16. Obliviale poculum, laboris senialis, I.
 18: Lethæa, oblivialis, lethæ Græcæ sopor, Iso. Serpor, Vat. A.
 19. Doloris, laboris dies, Iso.

COMMENTARIUS.

- hymno 12, vers 33, *Frondem perennem, chrysmatis feracem*. Nisi malis, unguen pacifici chrysmatis innuere sacriorem aliquem ritum, quo lumen sabbati paschalis offerri consueverit. S. Paulinus Natali 8 etiam usus est hoc nomine unguen in describenda lucerna, *Consumpto hibulum defecerat unguine lumen*.
157. *Genitus* nomen substantivum pro filio a Christianis poetis passim usurpatur. Fortunatus lib. 1 de Partu Virginis, *Curavit genitus, Virgo Maria, tuus*.
158. Plinius utitur *visibilis* pro *visivo*. Ciceronis phrasis est, *res quæ sub aspectum cadunt*.
160. Processio Spiritus sancti ex Patre Filioque hoc loco astruitur, ac repetitur initio hymni seq. Vide Petav. tom. II lib. vii, cap. 8. Filius spirare Paraclitum recte dicitur: nam et spiritus appellari potest, ut probat Hugo Grotius ad cap. II Marci vers. 8.
163. Prag., *contineat*, pro *continuat*. Rat., *contineat*, sed supra *continuat*. Widm. et Gold., *contineat*. Rat., Theodulfus in lib. de Spiritu sancto, *nomine, alii numine*. Alex., Vatt. A., O, P, Q, *numine*. Vat. I cum Urb., *nomine*. Brev. Moz. ita hic et alibi; sed male *tu* et *contines* pro *tua* et *continuet*. Hincmarus utramque lectionem agnovit. Vide Psych. vers 2. Aldus huic hymno addit *Amen. Finis*, quod nusquam alias.
- Ante somnum*. Ex libro Constitution. apost. diximus ad titulum hymni 1, preces esse faciendas cum aliis horis, tum *vespere*, quod noctem dederit Dominus ad requiescendum a laboribus diurnis. Huc pertinet hic hymnus, ut ex versu 9 et seqq. patet, *Fluxit labor diei, Redit et quietis hora*. Completorium locum hujusmodi preceationis nunc tenet. Citatur hic hymnus a Theodulfo in lib. de Spiritu sancto, ubi probat Spiritus sancti processionem ex hoc aliisque locis Prudentii, simul cum cæteris SS. Patribus laudati. Septem strophæ ultimæ hujus hymni leguntur in Breviario Mozarabico inter hymnos alios de *Completa*. S. Gregorius Turonensis lib. 1 de Gloria martyrum, cap. 162, ex hoc hymno nonnullos decerpit versus. *Juxta Prudentium, crux pellit omne crimen*, etc. Hujus hymni titulum alicubi esse *De quiete et somno, divino munere*, notavi proleg., num. 103.
3. Adversus novatorum effrenem libidinem, qui pro *Verbum* in Evangelio legunt *sermonem*, quia nonnulli SS. Patres ita locuti sunt, ut hoc loco Prudentius, videndus est Joannes Maldonatus, gravis in primis theologus, cujus aliqua verba in proleg. num. 140. retuli. Adducit autem Maldonatus inter alios SS. Patres hunc ipsum Prudentii locum.
6. In margine Vat. A. additum erat *aliter, Vis, ac potestas una*. Ita etiam in Put., Alex. a secunda manu, et in schedis Grævianis. Salmasius quoque id volebat, qui locum Ausonii addiderat, *Majestas unius, modi Sociata sancto spiritu*, ut in *POTESTAS* a corripitur, sicut in *MAJESTAS* a postremum ab Ausonio corripitur. Verum nihil agit Salmasius: Ausonius enim sæpe loco secundo iambici dimetri spondæum intrudit. Et in hoc eodem iambico Ephemeridis ait: *Æli divinæ copia est*.
6. In Rat. abest *et*, sed videtur spatium abrasionis. Alt., *rediiit*. Fabr. et Gis., *redit quietis*, sine *et*, quod habent reliqui omnes, exceptis Vatt. duobus quos laudat Teolius. Quod autem particulam *et* non potest hujus carminis indoles, idem affirmavit. Sed in hoc hymno passim anapæstus prima sede ponitur, quod minime repugnat metro.
12. Virgilius lib. v, *Vix primos inopina quiet laxaverat artus*. Similia vulgo apud poetas. Cicero de Divin., *animus somno relaxatus*. Insignis est descriptio somni, quam poeta noster versibus suis complectitur. Descriptiones Somni ejusque domus collegit Joannes Baptista Gandutius inter descriptiones poeticas. Confer etiam Lucret. lib. iv. Neque omittendus est hymnus S. Ambrosii, *Deus creator omnium*.
14. Pro, *sauciata* mallet in glossa *vulnerata, fessam*, quam *tuta*.
16. *Poculum* habent Aldus et Nebr. pro *poculum*, quod metrum exigit. Horatii epod. 14, *Pocula Lethæos ut si ducentia somnos*. Sumptum id ex fabulis. Sed licuit sanctissimo poetæ metaphoram continuare, et, quoniam *bibit* dixit, addere *poculum* pro *somno*. In glossa fortasse legendum *laboris sensualis*.
19. Fabricius in dolore molestias intelligit. Sed cur non verum dolorem esse dicamus, cujus sensus nullus est in dormiente? Sic paulo post *medicabilis voluptas*, quia somnu: etiam sanitatem interdum inducit. In Hails., *ægris* pro *ægri*.
22. Teolius in uno Vat. vidit *Deo donante, quod ratio carminis non patitur*.

- Medicabil's voluptas.
25 300 Sed, dum pererrat omnes
 Quies amica venas,
 Pectusque feriatum
 Placat rigante somno,
 Liber vagat per auras
30 Rapido vigore sensus,
 Variasque per figuras,
 Quæ sunt operata, cernit.
 Quia mens soluta curis,
 Cui est origo cælum,
35 Purusque fons ab æthra,
 Iners jacere nescit.
 Imitata multiformes
 Facies sibi ipsa fingit,
 Per quas repente currens
40 Tenui fruatur actu.
301 Sed sensa somniantum

- A** Dispar fatigat horror.
 Nunc splendor intererrat,
 Qui dat futura nosse.
45 Plerumque dissipatis
 Mendax imago veris
 Animos pavore mcestos
 Ambage fallit atra.
 Queni rara culpa morum
50 Non polluit frequenter,
 Hunc lux serena vibrans
302 Res edocet latentes.
 At, qui coinquinatum
 Vitiis cor impiavit,
55 Lusus pavore multo
 Species videt tremendas.
B Hoc patriarcha noster
 Sub carceris catena
 Geminis simul ministris

GLOSSÆ VETERES.

- 27.** Feriatum, otiosum, quietum, I.
35. Æthra, splendor, Vat. A.
36. Iners, sine arte.
39. Per quas, facies, I.
41. Sensa, neutraliter, sensum meum; in plurali numero facit hi sensus, et hæc sensa neutro generis, I. Plural. pro sensu; hinc Tullius: Caro læsa lædit sensa; sic verum pro veritate, justum pro justitia, Vat. A.

- 42.** Horror, somni, I.
43. Splendor, visio superna, Vat. A. — Intererrat, intermeat, I.
47. Pavore, de vel cum, I.
48. Ambage, circumventionem, I.
49. Quem, aliquem virum, I.
51. Vibrans, illuminans, I.
54. Impiavit, inquinavit, corruptit, Iso.
57. Patriarcha, Joseph, I.

COMMENTARIUS.

24. Vat. B, Prag., Widm., Gold., medicalis, contra regulas metri. Est autem somnus medicabilis, quia aut sanitatem corporis restituit, aut eam conservat. Utitur hoc verbo Ovidius pro eo cui medicina adhiberi potest, in epist. Oenones ad Paridem, amor non est medicabilis herbis.

25. Rat., cum pro dum.

27. Chamillardum mendum feriarum.

29. Vat. B, I, Rat., Gold., Fabr., Widm., Bong., vacat, Vat. A, O, P, Q, duo Torrentiani, tres Heinsiani, vagat per auras. Ald., Heins., Weitz., Put., Thuan., Prag., Gis., vagat, quod etiam tuetur Gifanius in Indice Lucretii, pag. 423, et Latinius in Bibl. sel. Videri potest Priscianus lib. viii, qui de huiusmodi verbis, quæ olim antiqui usurpabant, ut auguro, opino, exsecro, agit diligentissime; et Nonius, qui de verbo vago adducit Plautum, Attium, Pacuvium, Ennium, Turpilius, Pomponium, Varronem, et his longe posteriorem Serenum.

35. Fontem igneum animarum Deum vocat poeta in hymno Exsequiarum vers. 1. Rat., ab æthere, sed inductum esse medium e recte, ut fiat ab æthra, quod corrector videtur voluisse.

37. Mens sibi multiformes facies fingere dicitur ob diversitatem insomniorum. Nam etsi somniorum causa non solum sit interna, sed etiam externa, ut ex SS. Patribus explicat S. Thomas 2-2, quæst. 95, et Thomas Hurtado tom. I Tract. varior., tract. 5, cap. 6, resolut. 56, num. 1153 et seqq., tamen facies sive figuras et phantasmata mens ipsa sibi format: agit enim etiam tunc animæ. Videtur autem poeta loqui de omnibus insomniis, quamvis vers. 40 dicat, Tenui fruatur actu.

41. Rat., somniantium a manu prima.

42. Conjicio legendum esse error pro horror, quantumvis nemo hac de re dubitaverit. Etenim erro proprie est vagor, ut apud Virgilium eglôga 1, Ille meas errare boves, et poster poeta versu sequenti, Nunc splendor intererrat. Et quamvis fictionis nonnihil exprimi per errorem velis, eam in somnio poteris agnoscere: sic supra fingit, infra intererrat, mendax

imago veris dissipatis, ambage fallit, et lusus pavore multo. Vide vers. 118, Quos creber implet error. Cur autem magis error quam horror sit præferendum, rationem peto ex ipsis insomniis ministrorum Pharaonis, in quibus nihil apparebat horridum, quamvis ipsi vultu tristitiam manifestarent, quia non erat qui ea interpretaretur. Eorum vero interpretatio alteri quidem famulorum horrorem incussit, alterum vero gaudio complevit. Itaque Prudentius dispar somnium distinguit, et de primo nunquam verba horrores adhibuit: Nunc splendor intererrat Qui dat futura nosse... Quem rara culpa morum Non polluit frequenter. Hunc lux serena vibrans Res edocet latentes. Contra de altero: Animos pavore mcestos Ambage fallit atra... Lusus pavore multo Species videt tremendas.

45. Somnia a Deo aliquando immitti perspicuum est, et plurima sunt in Veteri Novoque Testamento exempla, quæ Durantus collegit tract. de Visionibus cap. 9. Æque autem certum est, insomnia, quæ aliquando vera accidunt, interdum ad casum pertinere. Quotus enim quisque vir sapiens rei futuræ veritatem dormiens agnovit? At omnes vulgo somniant. Quid autem mirum, si in tanto numero aliquid verum contingat? Recte Cicero lib. II de Divinat. cap. 59: Quis est, qui totum diem jaculans non aliquando collineet?

51. Vibrare pro fulgere. Virgilius, Catullus, Cicero, aliique.

52. Vat. A, frequenter, supra caractere minutiori latentes, quod verum est.

53. Aldus male conjungit Atqui. Horatius utitur verbo coinquino.

54. Sidonius, Apuleius et alii usi sunt hoc verbo. Festus, impiatus, sceleratus. Rat. ex glossa pro impiavit posuit inquinavit.

56. Rat. et Vat. Q, vidit, repugnante metro, pro videt. De impiorum somniis, terrorem incipientibus, Salomon cap. xviii Sap., vers. 17, Tunc continuo visus somniorum malorum turbaverunt illos, et timores supervenerunt insperati. Et Job cap. vii, 14, Terrebit me per somnia, et per visiones horrore concuties.

59. Gold. et Widm. supra magistris. Ald., men-

- 60 **Interpres approbavit.**
Quorum reversus unus
 Dat poculum tyranno :
 Ast alterum rapaces
 Fixum vorant volucres.
- 65 **Ipsum deinde regem,**
 Perplexa somniantem,
 Monuit famem futuram
303 Clausis cavere acervis.
 Mox præsul, ac tetrarches,
- 70 **Regnum per omne jussus**
 Sociam tenere virgam,
 Dominæ resedit aulæ.
O quam profunda justis
 Arcana per soporem
- 75 **Aperit tuenda Christus !**
 Quam clara, quam tacenda !
 Evangelista summi
- A**
- 80 **Fidissimus magistri,**
 Signata quæ latebant,
 Nebulis videt remotis.
 Ipsum Tonantis agnum,
 De cæde purpurantem,
 Qui conscium futuri
 Librum resignat unus.
- 85 **304 Hujus manum potentem**
 Gladius perarmat anceps,
 Et fulgurans utrinque
 Duplicem minatur ictum.
 Quæsitur ille solus
- 90 **Animæque corporisque,**
 Ensisque bis timendus
 Prima ac secunda mors est.
- B**
- 95 **Idem tamen benignus**
 Ultor retundit iram,
 Paucosque non piorum

GLOSSÆ VETERES.

61. Unus, *magister pincernarum,*
 62. Tyranno, *regi Pharaoni; I. Tyrannus Græce*
rez. Vat. A.
 66. Perplexa, *obscura, I.*
 69. Præsul, *princeps, I.*
 71. Virgam, *sceptrum, I.*
 75. Tuenda, *videnda, Vat. A.*

77. Evangelista, *Joannes, Vat. A.*
 86. Gladius, *verbum Dei, Vat. A.*
 88. Ictum, *animæ et corporis. Vat. A.*
 89. Quæsitur, *judex, I.*
 92. Prima ac secunda, *corporis et animæ, Iso.*
 95. Non piorum, *impiorum, Iso.*

COMMENTARIUS.

dose, *minister.* Historia narratur cap. xi Genes. Duo hi erant eunuchi; alter pincernis præerat, alter pistoribus; hic pistorum magister, ille pincernarum dicitur. Hinc aliquis *ministris* cum legisset, *magistris* correxit, quod simpliciter positum ineptum est.

60. Widm., mendose *abprobavit.*

61. Put., Vat. A supra, et Oxon., *regressus.* Ita Vat. major pars apud Teolium, sed nonnulli præstantissimi habent *reversus.* Id etiam placuit Gallandio cum edd. Ald. et Tornæs., et tenuerunt Gis. et Weitz.

63. Genesis cap. cit. vers. 17. *Suspendet te in cruce, et lacerabunt volucres carnes tuas.*

66. Lege hanc historiam cap. xli Genes.

67. Put., Oxon. cum aliis nonnullis Heinsianis, Weitz., Vatt. A, B, O, Q et I supra, Prag., Rat., Sich., Giselinus cum editione Daventriensi antiquissima, *monuit.* Aldus et Gis. 4 edit., *novit.* Non inepte movit amplexus est Fabricius, hoc est, *movendo impulit, persuadendo coegit,* et id legitur in Vat. O. Non dubito quin vera lectio sit *monuit.* Corruptæ nonnullæ Plauti editiones contrarium errorem tenuerunt *monuit mihi pro movit,* Tracul. act. iv, scen. 1, *Unum animos movit mihi,* quanquam alii legunt, *Unum animus monuit me.* Mirum est autem quod auctor dictionarii Taurinensis ex hoc Plauti loco tanquam exploratum tradiderit, *moneo* admittere casum dandi, cujus auctoritate alii, non inspectis optimis editionibus et interpretum monitis jam inde a Camerario repetitis, obscuram mihi litem intendere voluerunt ac probare, *æque facile* defendi posse verbum *moneo* cum dativo cohærere, ac secundam vocalem in *potitur* esse communem. Qui si defensionem aliquam tentare velint, aliam viam insistere debent, neque tamen, quod volunt, assequuntur.

68. Pro frumenti cumulis *acerros* simpliciter posuit. Usus similiter est Horatius.

72. Ex hoc loco nonnulli colligunt vel, ut recte ait Fabricius in Comment. poet. Christ., somniant, Josephum ab uxore quoque Pharaonis fuisse sollicitatum.

76. In Vat. A, *clausa,* supra *vel clara.* Patean. pro diversa scriptura, *tuenda pro tacenda.*

77. Notat Fabricius, Prudentium dicere, evangelistam res obscuras, et obsignatas in clara luce vidisse, nebulis remotis, ipsum vero Joannem, se fuisse in spiritu vel, ut recentiores loquuntur in extasi, Sedulium, hæc ipsum Joannem vidisse in somnis, quod Nebrissa antea monuerat. At Prudentius etiam per soporem visionem accidisse affirmat, ut ex precedenti stropha fit perspicuum. Et Sedulius, quem Fabricius nominat, est ipsemet Prudentius in Dittochæo, quod Fabricius Sedulio ascribit. Intelligo, Prudentium mystice loqui, et extasin vocare somnum. Vide S. Bernardum serm. 52 in cantica, *De excessu, qui contemplatio dicitur, in qua sponsus facit quiescere animam,* etc.

86. Locus est ex cap. i Apocal., vers. 16, *Et habebat in dextera sua stellas septem: et de ore ejus gladius utraque parte acutus exibat.* Miratur Chamaillardus cur Prudentius manum gladio armatam dicat, cum ex ore prodire gladium Joannes affirmet. At Prudentius progressum gladii ex ore ad manum attingit. In ore Christus gestat gladium, ut verbum Dei, sive sententia in extremo judicio indicetur: in manus vero, ut progressus in puniendo ostendatur. Psalmus vii, *gladium suum vibrabit.* Exodi xv, *Evaginabo gladium meum; interficiet eos manus mea.* Vide interpretes.

89. Rat., *quæsitus,* male. Virgilius lib. vi, *Quæsit Minos urnam movet.*

92. Desumptum ex Apoc. xi, 14, *Et infernus et mors missi sunt in stagnum ignis. Hæc est mors secunda.*

95. Nebrissensis exponit *paucos, qui scilicet sunt immedicabiles.* Interpretor *medios* inter pios et impios, scilicet qui neque sanctitate eminent, neque invidiæ crimine, aut aliis gravissimis opprimuntur. Ait igitur poeta, Deum pati, perire paucos eorum qui catholici sunt, et si quando in peccata incidunt, de his dolere et poenitentiam agere student. Porro licuit Prudentio ita existimare de sui temporis Christianis catholicis, quos serio ad vitam æternam maxima ex parte contendere constabat, quamvis multi insigni, et heroica pietate non eminent. Gravina libro Itazæ de Paradiso caput adjecit de majore numero sal-

- Patitur perire in ævum.
305 Huic inclutus perenne
 Tribuit pater tribunal :
 Hunc obtinere jussit
 100 Nomen supra omne nomen :
 Hic præpotens cruenti
 Exstinctor Antichristi :
 Qui de furente monstro
 Pulchrum refert tropæum.
 105 Quam bestiam capacem,
 Populosque devorantem,
 Quam sanguinis charybdin,
 Joannes exsecratur.
306 Hanc nempe, quæ sacram
 110 Præferre nomen ausa
 Inimam petit gehennam,

- A** Christo perempta vero.
 Tali sopore justus
 Mentem relaxat heros,
 115 Ut spiritu sagaci
 Cælum peragret omne.
 Nos nil meremur horum,
 Quos creber implet error.
 Concreta quos malarum
 120 Vitiat cupido rerum.
 Sat est quiete dulci
 Fessum fovere corpus :
 Sat, si nihil sinistrum
307 Vænx minentur umbræ.
 125 Cultor Dei, memento,
 Te fontis et lavacri
B Rorem subisse sanctum ;

GLOSSÆ VETERES.

97. Huic, *Christo*, Vat. A.
 105. Capacem, *omnia recipientem*, Iso.
 107. Charybdin, *voraginem, vorago naves sorbens*.

- Ita vocat Antichristum, quia omnes ad se venientes in præcipitium trahit*, Iso.
 110. *Ausa, scilicet est*, Iso.

COMMENTARIUS.

vandorum, merito proscriptum, quod sententiam benignam nimium amplificaret. Vide proleg. num. 175.

97. Vat. A, hic supra huic, *Christo*.

100. In quibusdam et in Widm. a secunda manu super pro supra. Hoc ratio carminis postulat, illud ex Vulgata editione cap. II ad Philippenses vers. 9 : *Et donavit illi nomen, quod est super omne nomen*.

101. Becmanus, de Orig. ling. Lat., verbo potius contendit, melius de Deo usurpari vel potens, ut Lucæ cap. I et alibi in sacris Litteris, vel etiam in iisdem omnipotens quam præpotens, id est, valde potens, et præ aliis. Neque movetur auctoritate Ciceronis, cui Japiter est præpotens : nam gentilium unus fuit Cicero. Ut autem alia præteream, hoc loco idonee Christus dicitur præpotens, cum sermo sit de victoria ex Antichristo reportata, neque dedecet ea comparatio, ut potens præ Antichristo intelligatur. Vide ep. II ad Thessalon. cap. II, 8 et seq.

103. In Vat. A. a veteri manu abest de.

105. Rat., rapacem, sed videtur prius fuisse capacem. Hails. a secunda manu, Weitz., Gis., rapacem, quod non displicet. Cæteri, capacem. Gallandius edidit rapacem cum Ald. et Tornæs.; sed Aldus meus habet capacem. Perperam autem putat Gallandius, mendose scriptum a Chamillardo capacem.

107. Vat. A, sanguini pro sanguinis, male. Poeta respicit, opinor, ad cap. XVII Apocalyps., ubi mulier fornicaria describitur, sedens super bestiam coccineam ebria de sanguine sanctorum et de sanguine martyrum Jesu. Aretas in cap. XI Apocal. vers. 7, *Bestiam vocat Antichristum ob crudelitatem, feritatem et sanguinis aviditatem*. Put. et alii legunt charybdem.

108. Put., Joannis, quod Heinsio aliisque placet, ut metro consulatur. Verum satis metro consulitur, si teneatur, finita in es sæpius, quam vulgo creditur, posse corripri. Vide Gifanium Indic. Lucr. pag. 440, *Is terminata*. Alex. scribit Joannes : ita Vatt. O, P, cum aliis duobus apud Teol., qui nihilominus Puteanum, sive Heinsianam lectionem secutus est.

109. Potiores Heinsiani, Ald., Alex., Vat. B, Egm., hanc. Alii hæc, et vers. seq. ausa est. Teolio planior videtur lectio hæc, et idem postea legit ausa sine est. Mihi aliisque non ita visum.

110. Videtur Iso legisse versu superiori hæc pro hanc. Gisel. I ed., ausa est : scilicet, quia legit hæc. De Antichristo cap. II, vers. 4, epist. II ad Thessalonicenses : *Qui adversatur et extollitur supra omne, quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita ut in templo Dei sedeat, ostendens se tanquam sit Deus*. Thomas

Malvenda fib. VII, cap. 2, de Antichristo congestis SS. Patrum testimoniis probat Antichristum a seipso appellandum Christum. In rem nostram maxime facit Lactantius lib. VII, cap. 19 : *Hic est autem qui appellatur Antichristus; sed se ipse Christum mentietur, et contra verum dimicabit*.

112. Gallandius approbare videtur quod Heumanus hunc versum sic restituere voluerit : *Christi perempta verbo, quia Christus Antichristum interficiet spiritu oris sui*. Sed eo pacto perit elegantia antitheos inter Christum verum et eum qui Christum mentietur, ut ait Lactantius.

114. Heroes apud ethnicos dicebantur semidei, et viri excellenti quadam virtute præditi. Hinc heroes Christiani vocati sunt sancti, earumque virtutes heroicæ. S. Augustinus lib. X de Civit. Dei : *Hos (martyres) multo elegantius, si ecclesiastica loquendi consuetudo pateretur, nostros heroes vocaremus*. Usus antiquissimus hanc appellationem in sanctis consecravit. Avitus rara significatione de Pharaone dixit lib. V, *impious heros*.

118. Widm. et Vat. O, *herror pro error*. Fortasse ex simili scribendi ratione vers. 42 *herror* irrepsit pro error. Intelligi etiam debet, poetam rursus hoc versu mentis, in somniis vagantis, errorem indicare.

123. Vat. A, *Sat est, si nil*, quod respicit carmen.

124. Rat., *minetur*, supra recte *minentur*.

127. Vat. B. *sacrum, supra sanctum*. Chamillardus intelligit immersionem in ipsum fontem baptisterii. Propertius rorem pro mari posuit, adeoque ea vox tam aspersioni quam immersioni potest aptari. Quamvis autem primis Ecclesiæ temporibus baptismus per immersionem collatus plerumque fuerit, tamen eos, qui vel per ætatem, vel per male affectato valetudinem immergi non poterant, per aspersionem baptismo fuisse ablutos non est negandum. Notum est de cœnicis, qui in lecto baptizabantur, et de iis qui baptismum ad extrema vitæ tempora differebant. Multo minus persuaderi mihi poterit, ita immersionem fuisse ubique usurpatam, ut baptizandi (cujuscunque sexus, et ætatis essent) penitus nudi aquam ingrederentur. Etenim neque id necessarium erat, ut certe nunc non est, neque si ea consuetudo communis fuisset apud Christianos, ethnici, qui oscula pacis eis objiciebant, hujusmodi nuditatem tacuissent. Veterum quædam dicta non ita clare rem hanc probant, ut multus videtur. Qualiscunque tamen nuditas illa fuerit, non dubito, quin aut separatis feminarum, et masculorum baptisteriis, aut velis, aut alia ratione pudori fuerit

- Te chrismate innotatum.
308 Fac, cum vocante somno
170 Castum petis cubile,
 Frontem, locumque cordis
 Crucis figura signet.
 Crux pellit omne crimen :
 Fugiunt crucem tenebræ :
135 Tali dicata signo
 Mens fluctuare nescit.

- A** Procul, o procul vagantium
 Portenta somniorum.
 Procul esto perviraci
140 **309** Præstigiator astu.
 O tortuose serpens,
 Qui mille per Mæandros,
 Fraudesque flexuosas
 Agitas quietâ corda,
145 Discede, Christus hic est :

GLOSSÆ VETERES.

131. Frontem, etc., hæc sunt duo illa superliminaria quæ sanguine agni videbantur aspergi : sic enim frons superliminare capitis, sic et cor superliminare, et principale pectoris, Vat. A.

139. Pervicaci, pertinaci, perseveranti, Iso.

140. Præstigiator, præstrigium dicitur monstrum a

præstringendo, i. e. illudendo improvise oculos. — Astu, astutione, I.

142. Mæandros, Mæander fluvius Cariæ faciens revolutiones multimodas. Sed hic ipse fluvius pro ipsius flexibus serpentis introducitur, I.

COMMENTARIUS.

provisum. Vide Lupium, dissert. 1. num. 23 et seq., et scriptorem Vitæ S. Ottonis apud Surium ad diem 2 Julii, ubi ait : Sacerdos vero, qui ad cuppam stabat, cum audisset potius quam vidisset, quod aliquis esset in aqua, velo paululum amoto, trina immersione capitis illius mysterium sacramenti perficit.

128. Heinsius, etsi in Put. et aliis ex vetustioribus invenerit innotatum, tamen amplexus est innovatum cum codd. quinque, et Oxon. in marg., et Gronovio in Observat. eccles. Rat., Sich. et Hallsb. supra pariter innovatum, quod exstat etiam in Urb., Vatt. I, O, Q, quorum glossa est signatum; et secutus est Teolius, ne ab Heinsio discederet. Lego cum vetustissimis Heinsii, Ald., Vatt. A, B, P, Alex., Nebr., Prag., Gold., Bong., Fabr., Gis. et aliis, innotatum, quod mirifice in hunc locum quadrat. Prudentius loquitur de sacramento confirmationis, quod a sacramento baptismi aperte hic et alibi distinguit. Dictum vero fuit sacramentum confirmationis *chrisma*, quia sacra unctione peragebatur : quod chrisma ampullæ inclusum servari solitum in Ecclesia, colligitur ex Optato contra Parmenionem lib. II. Hac voce chrismatis confirmationis sacramentum appellant Tertullianus, Cyprianus, Augustinus, Cyrillus Alexandrinus alique multi. Quoniam vero frons confirmandi ab episcopo sacro chrismate signabatur, figura crucis inscripta, ideo nomen signaculi, aut sigilli eidem sacramento tribuebatur; quo nomine usi sunt Cyprianus, Cornelius papa, Ambrosius et alii. Itaque Prudentius, duobus verbis duo hæc nomina complexus, egregie dixit, *Te chrismate innotatum*, et infra explicat, cur *innotatum* dixerit, *signum, quod ipse nosit*. Eodem pertinent Psychom. vers. 358 et seqq. Apoc. vers. 487 et seqq., hymno 9 Cath. vers. 84, lib. I adversus Symmachum, vers. 587. Unde sacrum referat regali chrismate signum. Cave ergo a Cellario, qui non solum *innovatum* præfert, sed falso tradit, quosdam codd. habere *innotatum*, plures *innovatum*. Concedam nihilominus, in quibusdam codd. vetustis et in Breviario etiam Mozarabico esse *innovatum*. Vide Baronium ad an. 65, pag. 248 et seqq., qui istiusmodi unctionem, ab episcopis in fronte peractam, esse sacramentum diserte probat. Quid autem differat unctio hæc ab alia, quam presbyteri adhibent in vertice dum baptizant, explicant Bellarminus alique theologi. Cf. Bertius lib. xxxii de Theol. Disc., cap. 10, non inepte his versibus utitur, ubi agit de alapa qua confirmatus leviter cæditur, *Cultor Dei momento*, etc. Lectionem vero nostram *innotatum* confirmant versus sequentes, ubi crucis figura commendatur.

129. Brev. Moz., *somnum*; corrige *somno*.

132. Quam magnus in veteri Ecclesia honor cruci fuerit habitus, testantur antiquissima monumenta et inscriptiones. Vide Aringhium in plurimis Romæ subterraneæ locis, aliosque antiquitatum Christianarum scriptores. De consuetudine vero signandi cor, fron-

tem et ora, confer Gretzerum de Cruce lib. IV, cap. 31, aliisque passim locis præclari ejus operis. S. Athanasius initio orationis contra idola : *Si enim post crucis adventum omnis simulacrorum cultus summotus est, omniaque dæmonum præstigia hoc signo propelluntur*, etc. Prudentius paulo post *præstigiatorum* vocat dæmonem. Inter alia veterum aliquot Galliæ theologorum scripta Parisiis 1586, exstat carmen bucolicum Severi Sancti seu Rhetoris de Mortibus bonum, ubi hoc miraculum enarratur : *Hoc signum mediis frontibus additum Cunctarum pecudum certa salus fuit*.

133. In uno ex antiquissimis Vaticanis heterodoxus aliquis ad marginem recenti manu posuit : *Non bene*. SS. Patres, qui Domini crucem his et similibus præconiis prosecuti sunt, vide apud Gretzerum de Cruce.

135. In Brev. Moz., *tales, male, pro tali*.

157. Aldus, *Procul, procul*, omisso *o*, quod ceteri habent. Alex., *vagantium* pro *vagantum*. Id ob metrum retinendum. Prudentium videtur imitatus S. Eugenius Toletanus episcopus epigram. 29, pag. 32, inter opera SS. Patrum Toletanorum, studio et expensis D. Francisci de Lorenzana archiepiscopi Toletani edita : *Versus supra lectum : Imperat omnipotens, procul o procul effuge, dæmon*, etc. Confer ejusdem Eugenii versus supra lectum part. 2 operum, epigr. 5 et 4, ubi ait : *Crucis almæ fero signum : fuge, dæmon*.

140. Heinsio non displicet origo et orthographia glossæ in *præstigiator*. Alii scribunt *præstigiæ* quasi *præstigiæ a tegeo*, quod illudant prætegantque oculos. Idem Heinsius tuetur *actu* pro *astu* cum Put., Egm., et Noms. Malo *astu* cum Ald., Weitz., Nebr., Gis., Alex., Vatt. A et B, Rat., Prag. et aliis. Etenim cœheret sensus : *præstigiator, serpens tortuose, fraudes postulant, legi astu pertinaci*. Chamillardus et Cellarius Heinsium secuti sunt. In Brev. Moz., *astu* videtur ex *astu*. Teolius præfert *actu* ex membranis, non *astu*. Sed etiam membranæ vetustissimæ habent *astu*.

141. Diabolum serpentem tortuosum plures SS. Patres appellant. Philippus presbyter, discipulus S. Hieronymi, in cap. xxvi Jobi, *Coluber tortuosus, utique ille serpens, qui est callidior omnibus animantibus super terram*. S. Gaudentius ad Germinium, vel potius Serminium, *Cujus serpentis tortuosa ingenia*. Phœbadius in lib. contra Arianos : *Lucifuga serpens, per anfractus evolvens seriem suam, tortuoseque procedens*.

142. Prima in *Mæander*, cum sit diphthongus, produci solet. Prudentius corripit quod ab ejus reprehensoribus non est animadversum. Scribo autem *Mæander* cum diphthongo, quia etiam sic corripri potest prima ob vocalem sequentem.

145. Aldus, *lux est pro hic est*, repugnante metro et sensu. De hac formula vide hymn. 2, vers. 4.

Hic Christus est, liquesce :
Signum, quod ipse nosti,
Damnat tuam catervam.
Corpus licet fatiscens
150 Jaceat recline paulum,
310 Christum tamen sub ipso
Meditabimur sopore.

VII. HYMNUS JEJUNANTIUM.

O Nazarene, lux Bethlem, Verbum Patris,
Quem partus alvi virginalis protulit,
Adeste castis, Christo, parcimoniis,
Festumque nostrum rex serenus aspice,
5 311 Jejuniorum dum litamus victimam.
Nil hoc profecto parius mysterio

A Quo ūbra cordis expiatur vividi :
Intemperata quo domantur viscera,
Arvina putrem ne resudans crapulam
10 Obstrangulatæ mentis ingenium premat.
Hinc subjugatur luxus, et turpis gula ;
Vini, atque somni degener socordia,
Lilido sordens, inverecundus lepos,
Variæque pestes languidorum sensuum
15 Parcæ subactæ disciplinam sentiunt.
Nam si licenter diffuens potu, et cibo,
Jejuna rite membra non coerceas,
Sequitur, frequentî marcida oblectamine,
312 Scintilla mentis ut tepescat nobilis,
20 Animusque piger stertat in præcordiis.
Frenentur ergo corporum cupidines,

GLOSSÆ VETERES.

146. Liquesco, evanesco, aeflue, I. Vanesco, Vat. A.
149. Fatiscens, deficiens, Iso.
150. Recline, reclinatam, Vat. T et Iso.
3. Parcimoniis, abstinentiis, Iso.
5. Litamus, sacrificamus : quidam putant, a litoribus
dicta lita, id est sacrificia, quia post navigationem in
litoribus maris sacrificabant ; sed falsum est, nam litus

B prima longa est, litum brevis, I.
7. Expiatur, mundatur, imbuatur.—Vividi, pleni, I.
10. Obstrangulatæ, suffocata, Vat. A.
11. Subjugatur, domatur, Iso.
12. Degener, ignobilis.—Socordia, pigritia, I.
13. Lepos, eloquium, eloquentia, dicimus et lepor, I.
15. Parcæ, arctam, I.

COMMENTARIUS.

146. Silius Italicus ex correctione Barthii initio
lib. xvi : Hannibal ipse etiam jam jamque modestior
annis Ire videbatur, Martisque liquescere famam.

149. Alii scribunt fatiscens.
150. Fabr. et Vat. O, reclive, quod vehementer
Chamillardus arrisit, quamvis fore omnes codices ha-
beant recline, rejectique Nebrissam, quod versus
Ovidii Metam. x allegaverit pro recline, quem ita
Chamillardus legit, Inque sinu juvenis posita cervice
reclivis, neque usquam reclinis legi testatur. Giseli-
nus, qui ex manuscr. recline protulit, Lambini judi-
cium secutum se ait, qui ita in suo Horatio legit.
Locus quærenti Gisellino non se obtulit. Fabricius ex
Virgilio protulit posita cervice reclinis. Ovidium voluit
dicere, ubi cum aliis lego renidens ; in Prudentio,
Martiale, Tacito, reclinis, sicut Lambinus sat. 2 lib. II
Horatii in Horatio, et aliis acclivis, non acclivis. Id,
opinor, legerat Giselinus. Seneca epist. 26 : Solet
obrepere somnus in aliquod adminiculum reclinatiss.
Isidorus lib. I Different. ait : Inter decline et declivis
hoc interest, quod declinis sol, declivus locus : sic in-
telligendum est accline, acclive, ut acclivus (lege accli-
vus) homo, acclivus locus. Item dicunt de reclinis et
reclivis ; et in Isidoro legam acclivis homo, acclivus
locus, et hoc acclivum dicitur, non ex hoc acclivum
dicitur. Et supra declivis locus. In Brev. Mozarab.
mendum est, quod nostram lectionem confirmat,
reclinet paululum pro recline paulum. Nebrissa expo-
nit reclinatam in lecto : et simili modo Chamillardus
hymn. 5 Perist. vers. 365, ubi legit recline, sibi non
constans. Pro paulum Ald., Vat. A, Rat., paulo.
Gold. agnoscit utrumque. Prag., male, paululum.

152. Rat., meditatur, inepte, pro meditabimur, quod
etiam versus exposcit. Christum sub ipso sopore me-
ditari proprium est eorum qui vigilantes eundem
meditantur, quorum cor vigilat, etiam si dormiant.
Teolius ex uno Vat. inferioris ætatis exscripsit in
nota conclusionem hujus hymni, quæ minime sapit
Prudentium : Gloria æterno Patri, Et Christo novo
regi, Paraclitique sancto, Et nunc, et in perpetuum.
Ballerinii in præfat. append. operum S. Zenonis pro-
ferunt aliam hujus hymni clausulam, sed ex prima
ejus strophæ imperite compactam : Laus sit Patri su-
premo, Quem nemo vidit unquam, Patris sermone Chri-
sto, et Spiritui benigno. Scilicet tractatus de Signo S.
crucis, a nonnullis S. Zenoni ascriptus, constat ex
hac conclusione et septem postremis strophis hujus

hymni Prudentii.

Jejunantium. Hunc hymnum canunt Mozarabes,
per ferias hebdomadis distributum, sed multis in lo-
cis corruptum. Factam a Prudentio puto ad omnes
dies jejunii, præcipue quadragesimalis.

1. Ald., Vat. P et alii vulg., dux pro lux. Nostrum
plerique et potiores Heinsiani, lux, quod tenuit
Weitzius. Giselinus Aldo adhesit, cujus lectionem
confirmat Nebrissa non inepte ex Matth. cap. II, 6 :
Et tu Bethlehem, terra Juda, nequaquam minima es in
principibus Juda. Ex te enim exiit dux, etc. Vide
hymn. 12, vers. 78.

4. Sichard., accipe pro aspice. Aspiciere in Deo mi-
sereri est, ut notarunt etiam gentiles. Jejunium festum
cur dicitur, vide vers. 13 hymni seq. in commenta-
riis. Festum substantive rarum apud scriptores aurei
et argentei sæculi in oratione soluta. Dicebant festus
dies.

5. Alii litare deducunt cum Varrone a luere ; alii a
Græco λητή, preces, supplicatio ; inde etiam litania, quæ
Latine redditur rogatio. Ratio Isonis non semper tenet.

6. Fabr. et Bong., nihil pro nil, non male.

7. Nescio quid sit in Isonne imbuatur. Idem legit
vividi, quod habent Sich., Alex., Weitz., Gis. ad
marg. et omnes Heinsiani præter Rot., qui legit lividi
cum Aldo, Heinsio et aliis : quod etiam in Hymnario
Thomasii et odit. Fabricii exstat. Vat. P, lividi. Vat.
A, I, O, Q, Breviar. Moz., vividi. Vat. B, Prag., Rat.,
vividi.

9. Arvina est pinguedo corporis. Alii sebum intel-
ligunt. Prag. male ve pro ne.

11. De verbo subjugandi quæritur an ad argen-
teum sæculum revocari possit auctoritate Asconii.
Eo utuntur Arnobius, Lactantius, Eutropius, Clau-
dianus.

12. Laudes jejunii prosequitur S. Ambrosius lib.
de Elia, et Jejunio, ut innumeros alios præteream.

13. Aldus, mendose, sordis pro sordens.

15. Ex glossa Widin. supra arctam. Gis. ad marg.
1 edit., partam. Aldus, subacte.

17. Brev. Moz., coerceant, corrigendum.

20. Rat., Heinsius cum schedis Grævianis, et
Noma, stertat in. Ita etiam Weitzius, et Teol. cum
eodd., sed non bene innuit, omars mss. ita habere.
Nam plurimi habent stertat ut, etiam Vaticani. Pra-
gensis vero, piger ut stertat in præcordiis, quod non
patitur carmen.

- Detersa et intus emicet prudentia · A
Sic excitato perspicax acumine,
Liberque flatu laxiore spiritus
25 Rerum parentem rectius precabi'ur.
Helia tali crevit observantia,
Vetus sacerdos, ruris hospes aridi :
Fragore ab omni quem remotum, et segregem
Sprevisse tradunt criminum frequentiam .
30 Casto fruentem Syrtium silentio.
313 Sed mox in auras igneis jugalibus,
Curruque raptus evolavit præpeti,
Ne de propinquo sordium contagio
Dirus quietum mundus afflaret virum,
35 Olim probatis inclytum jejuniis.
Non ante cæli principem septemplicis
Moses tremendi fidus interpres throni
Potuit videre, quam decem recursibus
- 40 Quater volutis sol peragrans sidera
Omni carentem cerneret substantia.
Victus precanti solus in lacrymis fuit :
Nam flendo pernox irrigatum pulverem
Humi madentis ore pressit cernuo :
Donec loquentis voce præstrictus Dei
45 **314** Expavit ignem non ferendum visibus.
Joannes hujus artis haud minus potens,
Dei perennis præcurrit Filium :
Curvos viarum qui retorset tramites,
Et flexuosa corrigens dispendia,
50 Dedit sequendam calle recto lineam.
Hanc obsequelam præparabat nuntius,
Mox adfuturo construens iter Deo,
Clivosa planis, confragosa ut lenibus
Converterentur, neve quidquam devium
55 Illapsa terris inveniret Veritas.

GLOSSÆ VETERES.

22. Detersa, mundata, l.
23. Excitatio, elevato, Iso.
27. Sacerdos, propheta. — Ruris aridi, eremi, l.
Jepte, dum irit ad præliandum contra gentes, vo. it, se Domino immolaturum, quidquid ei revertenti a prælio cum victoria occurrisset. At ille victor effectus, domumque revertens, invenit filiam sibi obtiam cum tympanis venientem, quam voluit Domino sacrificare. Phinees autem sacerdos eam defendere non valens, relicto sacerdotio, adiit desertum. Ergo Judei æstimant (Vat. l. autumant) eum fuisse Heliam. Unde a Prudentio vocatur vetus sacerdos, Vat. A et l.
28. Segregem, segregatum, l.
29. Tradunt, dicunt, l.
30. Syrtium, arenarum, solitudinum, sazorum syrtis, petrosaque terra, l. Eremi. Vat. A.
31. Jugalibus, quadrigis, l.
34. Afflaret, inveniret, l.
40. Carentem, ipsum Moysen. — Substantia, cibo, ciborum, l.
43. Cernuo, inclinato, curvo, l.
44. Præstrictus, tactus, captus, l.
49. Flexuosa, devia. — Dispendia, pericula, vel errores, l.
50. Lineam, viam, l.
51. Obsequelam, obsequium, vel obedientiam, l.
53. Confragosa, ardua, vel aspera, l.
54. Converterentur, commutarentur, l.

COMMENTARIUS.

29. Put., Thuan., Vat. A, Prag., Alt., Detersa et. C fortasse Iso vere scripserit inficeret.
Alij Detersa ut.
26. Male Alex., Brev. Moz., Ald., Vatt. A, Q, Helias.
27. In Vat. A, minus bene, ruris et hospes. Lib. III Reg. cap. xvii, 2 et seq.: Et factum est verbum Domini ad eum, dicens: Recede hinc, et vade contra orientem, et abscondere in torrente Carith, etc. Chamillardus apposite notat, Heliam sacerdotem fortasse dici, quia holocaustum Domini obtulit, de quo agitur lib. cit. Reg. xv ii. Vide vers. 4 hymni 9 Omni hæcra, ubi David quoque vocatur sacerdos. Nebris-ensis prophetam intelligit. Glossa non placet.
28. Multa affert Savaro de segregis vocabulo ad verba Sidonii, Segreges facti pag. 352, ex Seneca et alijs.
29. Conjici potest civium frequentiam.
30. Prima Syrtis vel Syrtium significatio spectat ad duplicem sinum maris Libyci periculosissimum, inde ad solitudines mediterraneas Libyæ extenditur. Has indicat Horatius lib. i, oda 22, Sive per Syrtes iter æstuosas: nisi mavis, Horatium quævis loca deserta comprehendere voluisse, maxime arenosa et siticulosa. Prudentius, quod antea rus aridum, nunc Syrtes appellat., vide Apoth. vers. 443.
31. Vide lib. IV Reg. cap. ii, 14. Cham., male, sex moz.
32. Vetustiores Heins., Vat. A, præpete. Ald., Vat. B, Weitz., Gis., præpeti cum Brev. Moz.
33. Ut supra dixit, Heliam fugisse criminum frequentiam, quia in hominum frequentia crimina patrari solent, sic nunc raptum ait, ne quid sordium ex propinquo contagio contraheret. Vide cap. iv Sapientia vers. 10 et seqq. Essæt, quo laudandos suscepit Philo, in solitudinem secedebant, existimantes, ut contagionem aeris corporibus, sic conversationem vulgi animo nocere.
34. Non placet Iso: melius inficeret afflatu suo, nisi
36. Juvenecus lib. i, Scinditur auricolor cæsti septemplicis æthra. Mar. Victor lib. ii, motu septemplicis axis. Isidorus ex Ambr. Hexæm. lib. ii, cap. 4. Philosophi autem mundi septem cælos, id est planetas globorum consono motu introduxerunt. Alia nunc tradunt de cælo philosophi.
40. Vide cap. xxxiv Exodi vers. 28. Ex hoc et præcedenti capite inferri videtur, Moysen visis-tergum Domini, antequam jejunium quadragesimum peregisset. Opinio de duabus tantum quadragesimis, a Moysæ observatis, et probabilior et communior est.
41. Vetustiores Heinsiani, Vatt. A, B, I, Ald., Weitz., Egm., Gold., Hails., precanti. Bong., Gis., precantis. Widm. utrumque agnoscit. Sich., Victus precantis solis in lacrymis fuit. Obstat lex carminis in solis. Brev. Moz., precantis solum in, minus bene.
44. Rat., Bong. et Vulg., perstrictus. Optimi et plerique, præstrictus, ut sæpe alias apud Prudentium, a præstringo. Put. a manu prima habebat perstrictus. Teolius legit præstrictus, additque ita habere cod. mss., excusos vero perstrictus. At codd. mas. variant, et excusi optimi habent præstrictus, ut Ald., Weitz., Heinsius, Cell. Cham. et alii.
46. Rat., non pro haud, male. Vide cap. i et in Lucæ.
48. Retorquere est dirigere, reflectere.
49. In Rat. recenti manu erant addita hæc, dispendia dedit sequendam, prioribus erasis.
51. Hoc Plautino verbo obsequela sæpe usus et Prudentius, ut Cellarius notavit.
53. Weitz. cum alijs, lenibus, quod etiam habent nostri. S. Paulinus de S. Joanne Baptista Carm. 5, Leniet aspera. Aldus lavibus vel levibus, minus bene. Gis. l edit., lenibus; e. lit. 2, lavibus. Heinsius edidit lenibus; sed nihil animadvertit.
54. Vat. B, Rat., Wid., ne vel, quod Weitzius est

Non usitatis ortus hic natalibus,
 Oblita lactis jam vieto in pectore
 Matris tetendit serus infans ubera :
315 Nec ante partu de senili effusus est,
 60 Quam prædicaret virginem plenam Deo.
 Post in patentes ille solitudines,
 Amictus hirtis bestiarum pellibus,
 Setisve tectus, hispida et lanugine,
 Secessit, horrens inquinari, ac pollui
 65 Contaminatis oppidorum moribus.

A Illic dicata parcus abstinentia
 Potum, cibumque vir severæ industriæ
 In usque serum respuebat vesperam,
 Parvum locustis, et favorum agrestium
 70 **316** Liquore pastum corpori surtus dare.
 Hortator ille primus, et doctor novæ
 Fuit salutis : nam sacro in flumine
 Veterum piatas lavit errorum notas :
 Sed tincta postquam membra defæcaverat,
 75 Cælo refulgens influebat Spiritus.

GLOSSÆ VETERES.

56. Non usitatis, *insolitus*. — Ortus, *natus est*, Iso.
 57. Jam vieto, *vetulo, maturo, antiquo, viribus pri-
 vato*, I.
 61. Patentes, *vastas, amplas*, I.
 64. Secessit, *seorsum recessit*. — Horrens, *expa-
 vens*, I.
 65. Oppidorum, *populorum*, I.
 66. Parcus, *afflictus, abstinens*, I.

67. Industriæ, *diligentiæ*, I.
 69. Locustis, *locusta est genus avis digitalis longitu-
 dinis acri volatu, sed deciduo cito*. — Favorum, *non
 revera mel comedebat, sed confricata folia cujusdam
 ligni, quæ gratum saporem habebant velut mel*, I.
 73. Piatas, *immundas*. — Notas, *maculas*, I.
 74. Defæcaverat, *expavit, mundavit, purificaverat*, I.

COMMENTARIUS.

amplexus contra leges carminis. Ald. et cæteri recte
æve. In Rat., *quiquam*, sed correctum manu recentiori
quicquam.

57. Vatt. B, I, Prag., Rat., Widm., Gold. supra
vigeto. Bong., *vigeto in corpore pro vieto in pectore*.
 Terentius in Eunucho act. iv, scena 4 : *Hic est vietus,
 vetus, veterinosus senex*. Varro lib. iv de Ling. Lat. : *Viere
 est vincire, a quo est in Asoto Ennii, Ibant mane viere
 veneriam corollam*. Hinc vietus proprie flexus, et per
 translationem languidus. Nonnulli putant, secundam
 in vieto esse brevem ex Horatii versu oda 12 Epod.,
Qui sudor vietis, et quam malus undique membris; sed
 recte notat Ricciolius lnd. 2, eam produci a Plauto,
 Terentio, Lucretio et Prudentio, cum sit a *vicio, es,
 vietu, vietum*. Horatius excusari potest ob synæresin,
 et secundus pes sit spondæus. Quintianus Stoa com-
 munem esse patat.

58. Aldus mendose *verbera* pro *ubera*, uti vers.
seq., necante pro nec ante.

59. Breviar. Moz., male, *ante partum*.

60. Vat. A a prima manu, *prædicare*, quod recte
 est emendatum.

63. Vat. B, *setisque*, non male. In Rat., Vat. I et
 Gold. deest *et*; s-d debet addi, ut melius sensui consulat,
 nempe *hispida et lanugine*.

64. Et pro *ac* Vat. A, Gis., et Teol.

68. In usque, ut *ad usque et ab usque*.

69. Giselinus parum prius ediderat cum Aldo, ut
 ipse ait, inepte. Castigavit postea parvum duriuscule,
 ut ipsi videbatur, et conjiciebat legi posse *parcum*,
 quod Heinsio non displicebat. In Vat. P et Brev.
 Moz., *parum*. Heinsius cum solo Put. rarum elegit
 pro *infrequenti victu*. Teolius Heinsium exscribit,
 quamvis PARVUM omnium pene codd. Vatt. esse fateat-
 tur. Sed cum cæteri Heinsiani præter Oxonium, qui
 habet *parum*, legant *parvum*, adhæreantque Lat.,
 nostri, et Weitziani, hoc tenemus. Ita Sedulius in
 hymno abecedario, *Et lacte parvo pastus est*, non
 modico pro parvo sine ulla necessitate correctores
 hymnorum invexerunt. Duplex hic oritur controver-
 sia : altera, *locustar*, quibus S. Joannes vesceretur,
 fuerintne genus avis, an herbar; altera, an verum mel
 Joannes comederit. Plurimi veterum existimarunt,
 herbas fuisse hujusmodi *locustas*. S. Paulinus car-
 mine 5 de S. Joanne Baptista : *Præbebant victum faci-
 lem silvestria mella, Pomaque, et incultis enatæ cauti-
 bus herbar*. Alios omitto. Qui animadvertat, animalcula
locustas dicta Levit. cap. xi, 21 et 22, inter animalia
 munda recenseri, et aliorum populorum hunc quoque
 fuisse cibum, viz dubitabit, quin his animalibus
 S. Joannes victitaverit. Joannes Maldonatus in cap. iii
 Matth. hæreticos nonnullos exagitat, quod locustas
 caneros marinos interpretati fuerint, lege quidem im-

mundos, et vetitos; sed quos Joannes esitaret, ut
 libertatem evangelicam jam tum doceret. *Quis enim,*
inquit, dubitat, Joannem Baptistam Calvinistam aut
Lutheranum fuisse? Quamvis autem alii, Euthymio et
 Theophylacto referentibus, herbas, alii pyra silves-
 tria, alii arborum frondiumque summas partes, quod
 Nicephoro placuit, locustas esse putaverint; Makdo-
 natus ipse cum Origene, Hilario, Ambrosio, Augu-
 stino, Chrysostomo, aliisque fere omnibus antiquis
 interpretibus animalia, sive aviculas, quas dixi, in-
 terpretatur. Quod atinet ad alteram questionem,
 mel silvestre exponit esse, quod apes in silvas avo-
 lantes in arborum truncis, aut in rupium fissuris ela-
 borant : quod in Palæstina, lacte et melle manante,
 ut ea terra in sacris Litteris vocatur, omnino creden-
 dum est accidisse. Non autem probat, ejusmodi mel
 fuisse amarum et ori insuave, ac multo minus non
 fuisse verum mel, sed rorem quemdam quo Joannes,
 ut olim populus in desertis, alius fuerit. Rabanus
 Maurus tenet hanc sententiam, mel quo S. Joannes
 pascebatur fuisse folia arborum candida et tenera quæ,
 manibus confricata et trita, odorem et saporem mel-
 litum exhiberent. Alii existimant esse humorem ex
 arborum foliis collectum, alii mel ericeum, de quo
 Plinius lib. xi, cap. 16, ex erica frutice autumnii tem-
 pore florente. Confer Cornelium a Lapide ad cap. iii
 Matth., et vers. 117 et 118 Dittochæi.

70. Error est Aldi *corporis vetus*.

72. Giselinus in cod. Daventriensi lectionem in-
 venit, quam vel æque aptam, vel meliorem vulgari
 existimabat, scilicet : *Hortator ill' primus, et doctor
 novæ Salutis, atque gratiæ doctor novæ*. In Mærano
 codice, qui dux fuit Gisellino ad suas emendationes,
 mutilus erat hic locus. Hæc varietas lectionis non
 est indicata neque a Weitzio, neque ab Heinsio,
 neque a recentioribus.

75. Ald., Nebr., Urb., Vat. Q, Brev. Moz., *veterum
 pietas*. Vatt. B, I, Prag. Rat., Gold., Vidm., We tz.,
pie vetustas; Hailsb. contra metrum, *vetustas pie*.
 Legendum est cum Heinsianis, Bong., Wid. supra,
 Gis., *veterum piatas* : quod reperio in Alex., Vatt. O,
 P. Nebrissa suspicabatur *vietus*, ut supra *vieto in
 pectore*; vel *pietas* interjective positum, ut apud Vir-
 gilium, *Heu pietas, heu prisca fides!*

75. Spiritum sanctum super alios, quos Joannes
 baptizabat, specie visibili descendisse non recte col-
 liges ex hoc loco. Vide comment. ad vers. seq. Nar-
 rationem Amphilochei in Vita S. Basilii, alias etiam
 ad Jordanem columbam Spiritus sancti descendisse,
 rejiciunt Baronius, et contra Franciscum Combelsium
 Bollandani. Vide Commentar. Victorii de æneq. num-
 mo veter. Christ.

- Hoc ex lavacro labe dempta criminum, **A** Corrupta vulgo so'verat lascivia :
317 Ibant renati non secus, quam si rudis Et inde bruto contumax fastidio
 Auri recocta vena pulchrum splendet : 90 Cultum superni negligebat numinis.
 Micet metalli sive lux argentei, Offensa tandem jugis indulgentiæ
 80 Sudum polito prænitens purgamine, Censura, justis exc'atur moribus ,
 Referre prisca stemma nunc jejunii, Dextram perarmat rhomphæali incendio ,
318 Libet, fideli proditum volumine, Nimbos crepantes, et fragosos turbines
 Ut diruendæ civitatis incolis 95 Vibrans tonantum nube flammaram quatit.
 Fulmen benigni mansuefactum Patris Sed poenitendi dum datur diecula,
 85 Pie, repressis ignibus, pepercerit. **319** Si forte vellent improbam libidinem.
 Gens insolenti præpotens jactantia Veteresque nugas condomare ac frangere ,
 Pollebat olim : quam fluentem nequiter Suspendit ictum terror exorabilis ,

GLOSSÆ VETERES.

76. Hoc ex lavacro, hoc non est auctoratum, nam **B** 83. Ut, quomodo. — Diruendæ, destruendæ, I.
 Joannes in aqua tantum baptizabat, non in nomine Patris, 86. Insolenti, improba superbia, I.
 Filii, et Spiritus sancti : ergo illius baptisma nihil 88. Vulgo, ubique per populos, I.
 proderat, nisi Christo viam præpararet baptizaturæ, 89. Bruto, stulto. — Contumax, superba, I. Fasti,
 Vat. A. superbia, Vat. A.
 77. Non secus, non aliter, I.
 78. Pulchrum, adverbium, nomen pro adverbio, I.
 80. Sudum, adverbium, serene, id est serenum.
 81. Referre, dicere. — Prisci, antiqui. — Stemma, 91. Offensa, ir'ita, I.
 coronam, corona regalis, Iso. 92. Censura, Dei judicium, I.
 82. Libet, figurant de Ninivitis. — Proditum, ma- 93. Romphæali, gladii vindicta, I.
 nifestatum I. 96. Diecula, tempusculum, I. Tempus breve, Vat. A.
 98. Nugas, vanitates, I.
 99. Suspendit, elevavit, I.

COMMENTARIUS.

76. Teolius glossatoris Vaticani sententiam adversus Prudentium approbat : sed Prudentius non aliter locutus est, ac multi alii SS. Patres qui disertè aiunt baptismum Joannis a baptismo Christi diversum fuisse, et nihilominus baptismo Joannis peccatorum maculas ablutas esse profitentur. Sapienter Maldonatus adversus hæreticos, qui nullum discrimen inter utrumque baptismum agnoscunt, *Poetas*, inquit, ad cap. iii Math., vers. 11, nobis Prudentium, et Juvencium aliqui objiciat, qui uterque baptismum Joannis Christi baptismo videntur æquiparare. Peccata enim remississe dicunt. Possem respondere, non subtiliter, sed poetice locutos; sed non opus est poesi sententiam excusare, cum possimus in bonam partem interpretari. Multi enim veteres auctores eodem modo locuti sunt, qui iidem tamen negant, eundem Christi, atque Joannis fuisse baptismum. In eis recenset Basilium, Chrysostomum, Augustinum, Gregorium Magnum, Bedam, Theophylactum S. Lucas cap. iii, 3 : *Et venit, ait de S. Joanne, in omnem regionem Jordanis prædicans baptismum poenitentiae in remissionem peccatorum*. Illic oculos SS. Patres intenderunt, cum baptismum Joannis peccata fuisse remissa asseruerunt, quatenus scilicet ad poenitentiam excitabat, qua peccata remitterentur, et ad Christi baptismum præparabat, quo, ut theologi loquuntur, ex opere operato maculae criminum penitus eluuntur. Juvencus lib. i vel cap. iii Marci : *Nunc ego præteritas maculas in flumine puro Abluere institui : venit sed fortior alter, etc.* S. Paulinus carm. 5 de S. Joanne Baptista : *Diluit infusus credentium crimina lymphis, Absolvitque velut hominum, penasque remittit Atque ignem restinguit aquis : oblivis suadet Errorum, præstatque novæ nova corpora vitæ*. Basilium lib. de Baptismo : *Simul atque accesserat quis, et peccata sua, quantacunque et qualiacunque fuissent, confessus fuerat, in Jordanis flumine baptizabatur, et confestim peccatorum remissionem accipiebat*. Chrysostomus theologice distinctionem edocet serm. 137 : *Erat penes Joannem venia, sed non sine poenitentia : erat remissio, sed luctibus comparata*. Eodem sensu Spiritus, sive donum gratiæ, *caelo refulgens* invisibili modo *insuebat* : ut refellas Nebrissam et Giselinum, qui id in Prudentio reprehendunt. Quia etiam cl. Bertius lib. xxxi de Theol. Di-c., cap. 2, probat, Prudentii versus *Hoc ex lavacro*, etc., accipiendos esse de remissione in

spe, et quæ lavacrum Joannis non comitaretur, sed conquerebatur, quia eodem in loco cecinit, *Sed tincta postquam membra defæcaverat, Caelo refulgens insuebat spiritus*.

81. In Vat. A erat *stema*. An legendum *schema*? *Stemma* quidem est corona a στεμα; et quia Romani majorum suorum imagines in coronæ speciem in atris disponebant, idcirco insignia familiarum dicta sunt *stemmata*. Hoc loco *stemma* significare poterit imaginem, seu nobilitatem, et antiquitatem, ac veluti seriem jejunii. Alii *stemma* illustre exemplum interpretantur.

82. Isonis glossa quæ pertineat, non intelligo. Fortasse loco suo nota est, ut in his usu solet evenire, et post *stemma* tanquam diversa glossa legendum erit, *figuram de Ninivitis*.

84. In *mansuefactum* diæresis fieri solet in *sue*, ut versus constet. Teolius in uno Vat. invenit *benigne mansuefactum dextræ* : quod lex metri non patitur.

88. Nebrissa melius quam Iso, vulgo, *communiter*, et *passim* exponit; qui etiam *fluentem nequiter* interpretatur *lapsam in libidinem*. Verbum *fluere* et *disfluere* de libidinis sæpe usurpatur.

89. *Fastigio* pro *fastidio* Hails.

90. Egm., et Vat. A a prima manu, *vultum pro cultum*; quod postremum longe melius est.

93. Romphæa est teli genus Thraciæ; alii *hastam*, alii *gladium* dicunt.

94. Rat., male, *fragrosas*.

95. Ald., *nubem pro nube*, mendose.

96. Donatus in Andria act. iv, scena 2, et Eum. act. iv, scena 5, brevem moram interpretatur *dieculam*. Teolius ex nota unius Vat. ad marginem id secundum LXX dictum confirmat, quia hi tres tantum dies conversioni Ninivitarum assignant, quam lectionem cum alia Vulgatæ 40 dierum conciliare vult S. Augustinus lib. xviii, cap. 49, de Civit. Dei. Sed animadvertendum, tempus etiam 40 dierum dici potuisse breve, et *dieculam*, cum de re gravissima ageretur, scilicet poenitentia scelerum inveteratorum.

98. Vide proleg. num. 217 de verbo *condomare*, quod Blanchinius in *condonare* perperam mutavit. Prudentius *nugas* ponere solet pro libidine aut lascivia.

99. Melius *continuit manum* cum Nebrissa, quam *elevavit* cum Isonæ.

- 100 Paulumque dicta substitit sententia.
Jonam prophetam mitis ultor excitat,
Pœnæ imminentis iret ut prænuntius.
Sed nosset ille cum minacem judicem
Servare malle, quam ferire ac plectere,
- 105 Tectam latenter vertit in Tharsos fugam.
Celsam paratis pontibus scandit ratem :
Udo revincta fune puppis solvitur.
Itur per altum : sit procellosum mare.
Tum causa tanti quæritur periculi :
- 110 Sors in fugacem missa vatem decedit.
Jussus perire solus e cunctis reus,
Cujus voluta crimen urna expresserat,
Præceps rotatur, et profundo immergitur.
320 Exceptus inde belluinis faucibus,
- 115 Alvi capaxis vivus hauritur specu.
ransmissa raptim præda cassos dentium
Eludit ictus, incruentam transvolans
- A** Impune linguam; ne retentam mordicus
Offam molares dissecarent uvidi,
120 Os omne transit, et palatum præterit.
Ternis dierum, ac noctium processibus
Mansit ferino devoratus gutture.
Errabat illic per latebras viscerum ;
Ventricis mæandros circumibat tortiles
- 125 Anhelus, extis intes æstuantibus.
Intactus exin tertiæ noctis vice
Monstri vomentis pellitur singultibus,
321 Qua murmuranti sine fluctus frangitur,
Salsosque candens spuma tundit pumices,
130 Ructatus exit, seque servatum stupet.
In Ninivitas se coactus percito
Gressu reflectit; quos ut increpaverat,
Pudenda censor imputans opprobria,
Impendet, inquit, ira summi vindicis,
135 Urbemque flamma mox cremabit: credite
- B**

GLOSSÆ VETERES.

104. Plectere, punire, Iso.
105. In Tharsos, cum debuisset navigare Ninivem, fugit in Tharsos, I.
108. Per altum, profunditatem, I.
110. Vatem, prophetam, I.
115. Capaxis, vasti.—Specu, scilicet in.—Hauritur, sumitur, roratur, Iso.
116. Raptim, velociter.—Cassos, vacuos, I.
117. Eludit, decipit, fallit, I.
118. Mordicus, mordaciter, I.
119. Uvidi, uvidi dicuntur molares, quia semper saliva perbuuntur, Vat. A.
124. Mæandros, recessus, secreta, I.
126. Exin, mox, Iso.
131. Percito, veloci, I.
133. Censor, judex.—Imputans, numerans, I.
135. Credite, mihi, I.

COMMENTARIUS.

100. In Prag. prius paulum, sed inepte factum est paululum, cui metrum repugnat.
101. Hymno 6, vers. 93, benignus ultor. Sic nunc mitis ultor, et supra fulmen mansuefactum, terror exorabilis.
103. Heins. cum Put., Thuan., Noms., uno Torr., Oxon. in marg., ille qui. Ald., Gis., Weitz., et nostri, ille cum. Rott., ille dum.
104. Burmannus tom. I Antholog., pag. 736, conjicit ac perdere, quia præcedit servare.
105. Quænam sit hæc civitas, non una est interpretum sententia. Alii civitatem Ciliciæ, alii Carthaginem, alii Africam, alii mare Mediterraneum interpretantur; nonnulli Indiæ regionem volunt esse, quidam Tartessum in Hispania. Probabilis mihi est opinio Bouffrenii in notis ad Onomasticum urbium et locorum sacre Scripturæ, hoc nomine universe significari ea loca quæ navibus adiri possunt et solent, sive insulæ sint, sive loca transmarina.
108. Sich., iter pro itur, minus bene.
109. Weitzius et Cellarius nescio ubi invenerint causam tantam.
114. Non desunt interpretes qui cete illud balænam fuisse affirmant, aliis repugnantibus, quod balæna aretiori sit gutture, quam ut hominem integrum glutire possit. Prudentius paulo post dicit dentium et molares, quod balænis convenire nonnulli negant. Alii non unius speciei balænas esse affirmant, et alias quidem nullo dente, alias unico, alias pluribus gaudere tradunt. Ceti nomine omnes pisces majoris cujusdam molis comprehendendi, passim traditur. Piscem grandem, qui Jonam devoravit, fuisse eum qui charcaris dicitur, multi opinantur: cujus effigiem exhibet Aldrovandus lib. xiii, cap. 12 de Piscibus.
115. In Vat. A, hauritur, a veteri manu.
119. Ald., Gis., Fabr. et alii cum Brev. Moz., uvidi, quod N-brisensis interpretatur uvidi, acuti. Vait. A et B, Prag., Rat., Heins. cum duobus vetustissimis acidi. In Put., dissepant. Vat. A, dissicarent, Vat. B, desecarent. Offa accipi solet pro quali-
- bet massa informi quæ in os injicitur. Ejus diminutivum ofella.
121. Hails., præcessibus, perperam.
124. Ald., Nebr., Gis., no-ri et Weitziani codd præter Widm. in textu, Brev. Moz., Gallandius cum Tornæs, recessus pro mæandros: in Widm. etiam ad marginem recessus. Weitz. et Heinsius cum Put., Oxon., Nom., Rot. et uno Torr. Vat. Q et Alex. ad oram, mæandros, quod magis placet: nam recessus videtur glossa, aut correctio alicujus, qui mæandros primam producere scierit, neque animadverterit, a Prudentio correptam hymno 6, vers. 142. In Egm., ventris recessus tortilis, quasi venter tortilis dicatur; non placet. Pro circumibat alii edunt circibat.
126. Alt., et a manu prima Egm., vicem; melius vice.
127. Evomentis sive Altinus, sive Egmondanus potius; non enim clare locutus est Heinsius. Eques Victorius in prima littera dissertationis philologicæ exprimituravit Jonam prophetam ex vetusta gemma, expansis elatisque manibus erumpentem, et fere medium prominentem ab ore ceti.
129. Mendum Vat. A cadens correctum est, ut sit candens. Apud Minucium Felicem aliqui legunt: Ibi arenas extimas, velut sterneret ambulacro, perfundens lenis unda tendebat. Alii restituunt tundebat. Elmenhorstius adducit auctoritatem S. Hieronymi, qui similiter eo verbo utitur, et hunc locum Prudentii; sed metrum corrumpit uno verbo mutato: Salsosque candens spuma tundit silices. Ouzelius errorem transcripsit. Quid ergo mirum, si olim monachis tantum florentibus, ejusmodi maculæ Prudentio adhæserint, et ex uno in aliud exemplar permanerint? De cana et candenti spuma fluctuum multa ibi Ouzelius, et nihil frequentius apud poetas quam tempestates describere.
131. Aliqui. Ninevitas scribunt.
134. Vat. B. judicis, sed videtur fuisse vindicis. Rat. et alius Vat. apud Teol., judicis. Brev. Moz., impendit.

Apicem deinceps ardui montis petit,
 Visurus inde conglobatum turbidæ
 Fumum ruinæ, cladis et diræ struem,
 Tectus flagellis multinodi germinis,
 140 Nato et repente perfruens umbraculo.
 322 Sed mœsta postquam civitas vulnus novi
 Iliauit doloris, heu! supremum palpitat.
 Cursant per ampla congregatim mœnia
 Plebs, et senatus, omnis ætas civium,
 145 Pallens iuventus, ejulantes feminæ.
 Placet frementem publicis jejuniis
 Placare Christum: mos edendi spernitur.
 Glauco amictus induit monilibus
 Matrona demptis, proque gemma, et serico

A 150 Crinem fluentem sordidus spargit cinis.
 Squalent recincta veste pullati patres,
 Setasque plangens turba sumit textiles.
 Impexa villis virgo bestialibus,
 Nigrante vultum contegit velamine,
 155 Jacens arenis et puer provolvitur.
 323 Rex ipse Coos æstuantem murice
 Lænam revulsa dissipabat fibula,
 Gemmas videntes, et lapillos sutiles,
 Insigne frontis exuebat vinculum
 160 Turpi capillos impeditus pulvere.
 Nullus bibendi, nemo vescendi memor:
 Jejuna mensas pubes omnis liquerat:

GLOSSÆ VETERES.

138. Struem, congeriem, cumulum, I.
 139. Flagellis, surculis. — Germinis, cucurbita, I.
 142. Hausit, audivit, I.
 146. Frementem, irascentem. — Publicis, manifestis, Iso.
 148. Glauco, nigro, cano, Iso.
 151. Bullati, aliter pullati, induti, ornati, gemmati. Pullati, i. e. nigri; qui in luctu vestibus nigris utuntur. Pulla vestis nigra dicitur, inde pullati patres, i. e.

B nigri, I.

152. Setasque, ciliciis induebantur, Iso.
 156. Coos, Græcos. Coensis, ab insula ubi nascitur, I. Coa est insula ubi optima purpura invenitur, Vat. A. — Æstuantem, ostendentem. — Murices, purpuram, purpuræ regalis, I.
 157. Lænam, pallium imperatorum, genus vestis, pallium. — Dissipabat, scindebat, I.
 160. Impeditus, sordidus, maculatus, I.

COMMENTARIUS.

136. Ald., deinde, minus bene; reliqui, deinceps. Teolius, nescio, an data opera deinde, nullum enim allegat cod.

137. Prag., turbidum; alii turbidæ.

139. Weitz., Gis., Teol., Vat. B, I, P, Q, Urb., Rat., multinodi: quod Cellarius amplexus est, quia suavius profertur, et Apuleius usus est multinodis voluminibus, multinodis ictibus. Vat. O, mendose, multinodi, quod exstat etiam in Brev. Moz. Codex Alex., et Put. multinodis a multinodis, multinode, ut trinodis, enodis. Idem Egm., et Palat., et hoc comprobant Ald. et qui cum eo legunt multimodis mendose: non enim patitur carmen, uti neque multimodi, quod Pragensi insedit. Cellarius, et cum eo Teolius Heinsium arguunt, quod is negaverit enodus et trinodus dici. At Heinsius edidit multinodi, et solum ait in notis: Sic clava trinodis poetis, non trinoda, et enode lignum. Vide cap. iv Jonæ, vers. 6. Verior videtur sententia, fruticem Hebraice dictum quiquaion tantum nasci in Palæstina; hinc Græci, quibus hoc virgultum ignotum erat, cucurbitam vertunt, S. Hieronymus hederam, cui similis est. Ex picturis antiquis, ubi Jonas sub arbore dormiens exhibetur, ut in vitro antiquo olim musei Victorii, solum arguitur, auctore n picturæ in hac vel in alia fuisse sententia. Vide dissertationem Victorii de septem dormientibus, qui in cassum conatur persuadere, auctoritate viri sui antiqui, quo Jonas sub cucurbita representatur, hanc quæstionem facile definiri.

140. Prag., perfruente, mendose. Brev. Moz., hic et repente.

142. Brev. Moz., male, auxit pro hausit.

143. Widm., congregati, non ita bene.

145. Hails., pallans; forte palans.

147. Latinius difficultatem hanc excoitat: At Christus nondum natus erat. Eam præcepit ac dissolvit Nebrissa. Vide vers. 68 hymni 4.

150. Ald., sordibus cum Vat. A et aliis.

151. Heins. cum Put., Thuan. et aliis, pullati, quod habent etiam nostri. Weitz. cum Hails. et Gold., bullati. Utramque lectionem videtur Iso agnovisse. Pro recincta aliquis relicta.

152. Rat., turba; melius turba.

153. Vossius et Borrichius proseripserant vocem bestialis; cam ex Prudentio Cellarius sæculò æneo

restituit.

154. Vat. A pro div. lect., nigranti. Carmen nigrante exigit. Hymn. 2 Perist., vers. 379, nigrante sub velamine.

156. Vat. B, Prag., Rat., Sich., Gold., Hails., Bong., Wid. ad oram Chios. Alii Coos, quod verum est: nam celebres erant vestes tenuissimæ, quæ fiebant in insula Coos. Vide Ovid., Proper., et alios poetas. Prag. in mar. Choos indicat hoc ipsum Coos. Vat. A, murice, sed recentiori manu factum murices. Puto Coos æstuantem murice, quod in suis exemplaribus Torrentius invenit, et castigandum censuit Coos exæstuantem murice. Mihi non displicet illa lectio etiam sine castigatione. Etenim Prudentius, quod in verbis Græcis facere solet Virgilius, interdum vocalem ultimam per dialoephen non elidit, et hoc loco imitatus videtur illud iv Æneid., Tyrioque ardebat murice læna. Nihilominus Heinsius lectionem, quam codices constanter tuentur, vindicare satagit, pluribus ahatis exemplis ex Prudentio et aliis, ut æstuarum sitim, cursum, æstum, annum, et similia, quæ existimo, nonnihil esse diversa a re nostra æstuarum murices; et ut concedam, dici posse, dubium semper mihi erit, an Prudentius id maluerit, quam Coos æstuantem murice. Locum hunc imitatus est Alcimus Avitus lib. iv, Projicit hinc sceptrum, linquit sublime tribunal, Pallia blattarum spreto diffubat auro, Serrica despiciens. De fibula vestiaria vide Pignorium in comment. de Servis, pag. 78.

159. Hæc omnia ad dolorem significandum spectant, scindere vestem, coronam regiam abjicere, cinere capillos conspergere. Paschalis de Coronis ex his versibus probat usum abjiciendi diadema in magno aliquo dolore; ut etiam in metu ex aliis versibus Apoth., Ipse quoque exanimis. Vide ejus cap. 11, lib. x.

160. Paschalis legebat impeditos, et inepte monuit legendum impediens.

161. Agobardus in lib. adversus Amalarium hos versus allegat, et interpretationem Prudentii laudat: A majori usque ad minorem. Videlicet usque ad lactentem, sicut senserunt, qui de hac laudabili penitentia scribere voluerunt: e quibus unus Prudentius, vir doctus. Nullus, inquit, bibendi, etc.

162. Agobardus loc. cit. pro omnis habet omnes, quod exstat in Vat. A, Egm. et Weitz. Pubes an

- Quin et negato lac'e vagientium
Fletu madescunt parvulorum cunulæ :
165 **324** Succum papillæ parca nutrix derogat.
Gregeſ et ipsos claudit armentalium
Solers virorum cura, ne vagum pecus
Contingat ore rorulenta gramina,
Potum strepentis neve fontis hauriat ;
170 Vacuis querelæ personant præsepibus.
Mollitus his, et talibus, brevem Deus
Iram refrenat, temperans oraculum
Prosper sinistrum : prona nam clementia
Haud difficulter supplicum mortalium
175 Solvit reatum, sitque fautrix flentium.
Sed cur vetustæ gentis exemplum loquor ?
Pridem caducis cum gravatus artubus
Jesus, dicato corde jejunaſerit :

- A
180 **325** Emmanuel est, sive nobiscum Deus
Qui corpus istud molle naturaliter,
Captumque laxo sub voluptatum jugo,
Virtutis arcta lege fecit liberum,
Emancipator servientis plasmatis,
185 Regnantis ante victor et cupidinis.
Inhospitali namque secretus loco,
Quinis diebus octies labentibus,
Nullam ciborum vindicavit gratiam,
Firmans salubri scilicet jejunio
190 Vas appetendis imbecillum gaudiis.
Miratur hostis, posse limum tabidum
Tantum laboris sustinere, ac perpeti.
326 Explorat arte sciscitator callida,
Deusne membris sit receptus terreis :

GLOSSÆ VETERES.

164. Cunulæ, *cunabula*, l.
168. Rorulenta, *humida*, Iso.
169. Strepentis, *ebullientis, bullientis*, l.
172. Oraculum, *responsum, minam*.
173. Prosper, *propitius*. — Sinistrum, *minacem*, l.
175. Fautrix, *adjutrix*, Iso.
181. Molle naturaliter, *quod naturaliter infirmum est et fragile*, l.

184. Emancipator, *liberator, domitor*. — Plasmatis, *corporis*, l.
185. Cupidinis, *quia cupidinem, quæ antea regnavat in hominibus, ipse devicit penitus*, l.
188. Vindicavit, *usurpavit*, l.
190. Gaudiis, *cælestibus, non sæcularibus*, l.
191. Tabidum, *tabescentem*, l.

COMMENTARIUS.

pubis scribatur, parum interest, dummodo constet, ultimam hoc loco corripit. Cellarius monet legendum *jejuna*, non *jejunas*, quod postremum a nemine dictum novi.

165. Vat. A. Put., Ambr., Oxon., Alex., unus Torrent., Weit., Pal., Bong., Hailsb., *derogat*. Alterum *denegat* sæpit glossam; quod tamen exstat in Vat. B, I, Prag., Ald., Gis., Hailsb. supra, et in Brev. Moz. Constat, Agohardum loc. cit. legisse *derogat*. Teolius legit ex mss. *derogat*, et in impressis sit esse *denegat*. Sed utrumque exstat tam in impressis quam in mss. Heins., Cel., Cham. post Veitz., *derogat*. Noms. vero *abnegat* cum Vat. Q.

166. In Ox., *armentarium* quasi armentariorum. Virgilius et armentarius et armentalis utitur.

168. Vossius et alii negarunt, Latinam vocem esse *rorulentus*. Ea usi sunt Columella, Plinius, Solinus.

169. Aldus disertè *hauriant*, quod in Thuan. et Ox. repertum Heinsio placuit. Sed cum præcesserit *contingat*, et in reliquis sit *hauriat*, hoc præfero.

173. Plerique *prosper*, quod optime cohæret cum verbo sequenti *sinistrum*. In duobus Heinsianis *prosperere*, quod parum congruit. In uno Torren., *propter*. Sichardus margini apposuit, *Propter habent nonnulli codices, tanquam prospere dicas*. Gis. 2 edit., *prosperere*; in 4 edit. hoc ipsum ad oram, in textu *prosper*. Brev. Moz., Fabr., Bong., *prosperere*.

174. Ald., Weit., Bong., Gold. a prima manu, Gis. 1 edit., Vat. A., *supplicem*. Vat. B, Prag., Rat., Gold. supra, *supplicum*.

178. Verbum *jejunare* solum reperitur apud ecclesiasticos scriptores, Tertullianum, Hieronymum et alios.

179. *Prænuncupo* ex analogia formatum, Exemplum antiquius deest.

181. Cham. edidit *corpus illud*.

184. Thuan. scribit *emancipator*.

186. Vides originem jejunii quadragesimalis : nam infra vers. 196, *Hoc nos sequamur*. Binghamus, qui lib. xxi, cap. 4 Antiq., tuetur, probabile esse, initio jejunium fuisse 40 horarum, non 40 dierum, ad hæc et similia SS. Patrum verba noluit animum advertere. Leges ipsæ imperatorum, quas ad vers. 14 hymni seq. exhibemus, quadraginta dies fuisse testantur. Equidem potius crediderim, in jejuniis remissionem

aliquam esse invectam, quam ut quadraginta horæ in quadraginta dies fuerint conversæ.

187. Loquitur de quadraginta diebus, quibus jejunaſerit Christus Dominus. Hæc omnia habes cap. iv Matth. et cap. iv Luc.

188. *Gratiam ciborum* Nebrissa interpretatur suavitatem. Hic accipitur pro munere, favore, beneficio, quod nobis confertur. Vide hymn. 11 vers. 5. *Hæc quam fugacem gratiam*.

190. Corpus vocat *animæ vas*, uti S. Paulinus de obitu Celsi : *Sola resurgendi caro perceptura vigorem, Quæ rationalis vas animæ fuerit*. Ex 1 Thessal. iv, 4, *Ut sciat unusquisque vestrum vas suum possidere in sanctificatione et honore*. Lupius, tom. I, dissert. 11, pag. 203 et seqq., probat multis exemplis, animas in sepulcris Christianorum sub columbarum specie effingi prope vas quod symbolum est corporis, uti columba symbolum est animæ. Vide Apoth. vers. 1025, et Hamartig. vers. 281. In cado vini corpus etiam representari, quasi vino anima exprimeretur, idem Lupius suspicatus est. Vide comment. ad hymn. 9 vers. 28.

191. Non semel Prudentius *limum* de corpore humano dixit, quod ex luto factum.

194. Vat. A., *mendose, sit recertus*. Mira Dei providentia factum est ut mysterium Incarnationis diabolo celaretur, eique ignotus esset partus Virginis deiparæ. Rationem S. Ignatii martyris aliorumque Patrum, Christum a desponsata conceptum, ut ejus ortus ex virgine celaretur diabolo, explicant et defendunt Petavius alique theologi. Hoc signum datum fuerat advenientis Messiæ. Isaia cap. vii, 14 et seqq. : *Et adjecit Dominus loqui ad Achaz, dicens : Pete tibi signum a Domino Deo tuo..... Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum. Ecce Virgo concipiet et pariet filium. Quærat aliquis quale hoc signi genus fuerit, si, ut partus Virginis celaretur diabolo, ea Josepho erat desponsata. Qua enim ratione Hebræi ex virgine natum Jesum scire poterant ? Hanc quæstionem duobus distichis quidam complexus est et dissolvit : *Virgineum partum signum, pignusque salutis Promissæ Hebræis esse Deus voluit. Qui nosse id poterant ? moniti si nempe Mariæ In vultum, et mores Virginis inspicerent*. Quod epigramma in gratiani cl. Josephi Bustinzuria, quæ immaturo funere nuper raptum.*

- 193 Sed, increpata fraude, post tergum ruat. A Opem benignam ferre supplicantiibus,
Hinc nos sequimur quisque nunc pro viribus. Unam paremque sortis humane vicem
Quod consecrasti tu magister dogmatis 215 Inter potentes atque egenos ducere.
Tuis dedisti, Christe, sectatoribus, Satis beatus quisque dextram porrigit
Ut cum vorandi vicerit libidinem, Laudis rapacem, prodigam pecuniam,
200 Late triumphet imperator spiritus. Cujus sinistra dulce factum nesciat.
Hoc est, quod atri livor hostis invidet, Illum perennes protinus complent opes
Mundi polique quod gubernator probat, 220 Ditatque fructus fenerantem centuplex.
- 205 327 Quod limat ægram pectorum rubiginem. Christe, servorum regimen tuorum,
Perfusa non sic amne flamma exstinguitur, Mollibus qui nos moderans habenis,
Nec sic calente sole tabescunt nives, Leniter frenas, faciliq̄ septos
Ut turbidarum scabra culparum seges Lege coerces,
Vanescit almo trita sub jejunio, 5 Ipse cum portans onus impeditum
210 Si blanda semper misceatur largitas. B Corporis, duros tuleris labores,
Est quippe et illud grande virtutis genus Major exemplis, famulos remisso
Operire nudos, indigentes pascere, Dogmate palpas.

328 VIII. HYMNUS POST JEJUNIUM.

GLOSSÆ VETERES.

198. Sectatoribus, *discipulis*, I.
201. Hoc est, *ut ipse triumphet super carnem; jejunium*. — Livor, *invidia*, I.
203. Altaris aram, *aram fidei*. — Aram, *planitiem*, I.
204. Fidem, *oblationem*, I.
205. Limat, *purgat, mundat*, I. — Pectorum rubiginem, *corporis contagia*, Prag.
206. Amne, *cua aqua*, I.
207. Calente, *ardente*, I.
208. Scabra, *aspera*, Vat. A et Iso.
210. Largitas, *elemosyna*, Vat. A.
215. Ducere, *estimare*, Iso.
220. Fenerantem, *senus acquirentem*, Iso.
5. Impeditum, *valde gravatum*, I.
6. Tuleris, *patereris*, I.
7. Remisso, *levi, laxo*, I.
8. Palpas, *leviter tangis, leniter tractas, foves, blandiris*, I.
9. Rotat, *sc. jam*. — *Submissum, inclinatum*, Iso.

COMMENTARIUS.

amici legemus, olim factum, vel hac de causa hic placuit inserere, ut bene merenti qualemcunque hanc memoriam consecrarem.

195. Quod Mazochius tom. III Spic. Bibl. censuerit, Prudentium hoc loco verum lapsum diaboli in tergum affirmare, et non solum quod diabolus Christum reliquerit, non probatur Teolio, mihi non displicet. Aliqui legerunt in Matth., *Abi retro*.

196. Prag., male, *sequamur unusquisque*.

197. Ald., *tum pro tu magister*.

199. Heinio magis placet *vicerint* cum solo Ambr., idque secuti sunt Ceil. et Teol. Sed recte *vicerit*, scilicet spiritus.

203. Veteres dicebant altaria esse tantum superorum deorum, ab altitudine nominata, aras deorum etiam inferorum, Prudentius aram altaris partem sanctiorem esse innuit. Vide Berthaldum de Ara cap. 2, qui ex Prudentio docet aram fuisse altaris fundamentum.

205. Vat. A, *corporis*; in margine, *Alii habent PECTORUM RUBIGINEM*. Oxon., Noms., Rottend., Egm., Pal., non omnino male, *corporis libidinem*; in Oxon. pro div. script., et in Brev. Moz., *pectorum rubiginem*. Amb., Hails., *corporis rubiginem*. Thuan., *peccati rubiginem*, obtinente metro.

209. Brev., Moz., male, *alvo* pro *almo*.

214. Inter cæteras virtutes recte hanc collocat, putare, omnes homines natura esse æquales, et, quam vocant, acceptionem personarum fugere.

216. Giselinus pro *quisque quisque* quasi *quisquis* reposuerat, ignorans, *quisque* pro *quisquis* a poetis adhiberi solum. Ausonius in sententiis Pittaci: *Pareto legi quisque legem sanxeris*. Exempla alia sunt in Cypriano, Sidonio et similibus. Plauti etiam et Terentii loca quædam lexicographi proferunt; sed in Terentio non est ita certa et constans lectio. In codice Theodosiano *quisque* pro *quicumque* seu *quisquis* frequenter occurrit. Vide ejus Glossarium in fine tom. VI Gothofredi.

217. Cur poeta hic dicit dextram *rapacem laudis*,

et illico ex Matth. cap. vi, *nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua*? Quia elemosyna quidem non est facienda, sicut hypocritæ faciunt, ut *honorificentur ab hominibus*; sed nihilominus laus semper inde exurgit, et, ut Mathæus pergit vers. 4: *Ut sit elemosyna tua in abscondito, et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi*.

220. Hoc etiam desumptum ex cap. xix Matth. vers. 29: *Centuplum accipiet, et vitam æternam possidebit*. Quo pertinent *opes perennes* versus superioris. Aliqui habent *centuplex*, ut Alex. Apud Plantum *centuplex* plerique legunt.

In Editione Parrhasii titulus hujus hymni 8 est: *Hymnus divi Prudentii post jejunium*.

3. Prag. *leviter, mendose*, et ex glossa pro *leniter*. Parrh., *septus*, minus bene. Matth. cap. xi, vers. 30: *Jugum meum suave est*.

5. Vat. A et Prag. a *secunda manu, portas*, quod sustineri posset, si versu sequenti legeretur *toleras*.

6. Vat. A, *toleras labores*. Ait, Christum talis duros labores, et famulos *remisso dogmate* leniter tractasse, cum ob alia, tum ob jejunii legem. Significat Christus quadraginta integris diebus jejunavit: nobis in ipso jejunii tempore post certam horam cibus est permissus. Hinc *major exemplis*, quia non omnia quæ fecit ipse, fieri a nobis præcepit.

7. Parrh., *exemplo*.

8. Glossa Isonis ex etymologia ducta est: nam *palpas* est *leviter palma*, seu manu contractare.

9. Qua hora veteres jejunium solverint, ex hoc loco ostenditur. Ut noctem in vigiliis quatuor, sic diem ab ortu ad occasum solis in quatuor partes dividebant, et *primam, tertiam, sextam, nonam* horam suo ordine eas nominabant. Igitur tribus lucis, hoc est, diei partibus evolutis quarta succedebat, *hora nona* dicta. Ineunte hora nona collectæ fiebant, et jejunium solvebatur. Binghamus lib. xiii, cap. 9 § 2 Antiq. Christ., et lib. xxi, cap. 3, § 3, distinguit inter jejunia quæ ad vesperam proferebantur, et stationes sive semijejunia quæ hora nona solveban-

- 10 Nona submissum rotat hora solem,
329 Partibus vixdum tribus evolutis,
 Quarta de vexo superest in axe
 Portio lucis.
 Nos brevis voti, dape vindicata,
 Solvimus festum, fruimurque mensis
- 15 Affatim plenis, quibus imbuatur
 Prona voluptas.
 Tantis æterni favor est magistri:
 Doctor indulgens ita nos amico
 Lactat hortatu, levis obsequela ut
- 20 Mulceat artus.
330 Addit et, ne quis velit invenusto

- A Sordidus cultu lacerare frontem:
 Sed decus vultus, capitisque pexum
 Comat honorem.
- 25 Terge jejunans, ait, omne corpus,
 Neve subducto faciem rubore,
 Luteus tingat color, aut notetur
 Pallor in ore.
 Rectius læto tegimus pudore,
- 30 Quidquid ad cultum Patris exhibemus.
 Cernit occultum Deus, et latentem
 Munere donat.
- 331** Ille ovem morbo residem, gregique
 Perdi:am sano, male dissipantem

GLOSSÆ VETERES.

10. Vixdum, *adhuc*.—Tribus, *horis*, ex 12 *horis*, l. B
 14. Solvimus, *frejimus*.—Festum, *jejunium*, *laudem*, l.
 15. Affatim, *abundanter*.—Imbuatur, *satiatur*, *refoveatur*, l.
 17. Favor, *clementia*, l.
 19. Lactat, *blanditur*, l.
 21. Invenusto, *indecenti*, l.

22. Lacerare, *sordidare*, l.
 24. Comat, *ornat* (*lege ornat*), l.
 27. Luteus, *croceus*, *rubicundus*.—Tingat, *coloret*, l.
 29. Pudore, *castitate*, l.
 33. Morbo, *in morbo*.—Residem, *pigram*, l.
 35. Vellus, *dicitur a vellendo*, *quia antiqui non tondebant oves, sed vellera ab eis evellebant*, l.

COMMENTARIUS.

tur: et de his stationibus intelligit Prudentium, adventitque festum denotare stationem qua religiosi conventus in ecclesia observabantur. Ineptissima est hæc ratio, nam Prudentius hymno superiori, vers. 4, pariter ait: *Festumque nostrum rex serenus aspice*, ubi de jejunio quadragesimali certe agitur. Existimo, discrimen inter jejunium quadragesimale et stationum ratione durationis ætate Prudentii non fuisse ab omnibus observatum, et hora nona adveniente liberum fuisse jejunium solvere aut continuare, ut ex versu 65 et seqq. hujus hymni colligi potest.

12. Juvenens similiter lib. III, *Ultima labentis restabat portio lucis*.

13. In Rat. ex *vindicatæ recte factum vindicata*. Chamillardus interpretatur *paratis cibis*. *Vindicare* est aliquid sibi proprium facere. Christianis vetitus est cibus jejunii tempore, qui soluto jejunio restituitur, seu permittitur.

14. Intellige festum *brevis voti*, seu brevis jejunii. Vide supra hymno 7, vers. 4, ubi jejunii dies festus vocatur, quia jejuniorum victima hatur. Opinor Prudentium etiam respexisse Theodosii imperatoris legem 4 de Qurst. in cod. Theodos. : *Quadragesima dierum, qui auspicio caeremoniarum paschale tempus anticipant, omnis cognitio inhibeatur criminalium questionum*. Et leg. 5: *Sacratissimas quadragesimæ diebus nulla supplicia sint corporis, quibus absolutio expectatur animarum*. Ludos etiam et spectacula in diebus jejunii fuisse prohibita, ut in aliis diebus festis, multi opinantur.

15. Barthius, quia Prudentius mediam syllabam in *affatim* corripit, colligit cap. 11 lib. XI, *affatim* potius a *fatigando* dici quam a *copia fandi*. Dubium non est quin ea syllaba sit brevis, undecunque id adverbium derivetur. An possit produci exemplo Aratoris lib. II historix apost., disputat Ricciolius ludice 2 Prosodia.

16. Hails. et Wid. supra, *voluntas*; Nebrissensis *proram* dicit voluptatem, quia ad eam prona sumus. Poterit intelligi voluptas *prona in cibos*.

19. Verbo *lactandi* non semel utitur Prudentius significatione quadam ab aliis non animadversa. Alia significatione *lacto* est a *lacte*, sed hic est a *lacio*, a quo est *allicio*, *pellicio*, et frequentativa *oblecto*, *delecto*, *illecto*, *prolecto*. Igitur *lactat* est *attractit alluciendo*. In Avito, lib. V, ita lego et intelligo, *Protinus et laxis verbo lactante venenis*. Hæc significatione defendam vers. 613 Apoth., *lactantibus horis*. In sacris Litteris simili significatione verbum *lacto* adhibetur. Prov. I, 10: *Si te lactaverint peccatores*; et cap. XVI,

20: *Vir iniquus lactat amicum*; ubi vox Hebraica sonat allicere. Iterum breviter jejunii præscripti indicat his verbis, *levis obsequela*. Dum autem toties repetit benignitatem Dei, qui onus grave nobis non imponit, satis declarat, jejunium ex necessitate et cogente præcepto observandum, contra quam hæretici blaterant, qui veteres Christianos libere jejunasse tradunt. Sane si id quod Christianorum primi temporis pietas libere exsequabatur, esset attendendum, superflua essent hæc omnia *de hora nona, de remisso dogmate, de brevi voto, levi obsequela*. Etenim, ut ex Irenæo refert Eusebius Hist. lib. V, cap. 25, alii jejunabant diem unum, alii biduum vel triduum, alii quadragesima horis diurnis ac nocturnis jejunium suum metiebantur. Vide quæ ex S. Augustino annotavi proleg. num. 172.

21. Aldus, mendose, *adit pro addit, et in venusto*. Hails., *in venusto*, supra *invenusto*. Nebrissa, *invenuste*, adverbium. Exponit poeta sententiam Salvatoris Matth. cap. VI, 17 et 18: *Tu autem, cum jejunas, unge caput tuum*, etc.

22. Aldus, *cultum*: *cultu* exigit sensus. Aliqui codices Heinsiani et Gis. 1 ed., *sordibus pro sordidus*, quod longe melius est. Nebrissa legit *macerare pro lacerare*; sed a *in macero* est longum.

23. In Prag. ex *pexum* factum *plexum*. Sed *pexum* verum est. Capillos intellige.

26. Matth. VI, 16: *Cum autem jejunatis, nolite fieri, sicut hypocritæ, tristes*.

27. In glossa Isonis mendium latet, ut opinor. Color enim luteus non est rubicundus. Fortasse legendum erit *croceus*, non *rubicundus*. Ovidius, lib. XV Metam., sulphura *lutea* appellavit.

31. Parrh. *cernat*, et vers. seq., *munere ditet*. Heinsius argutam et ingeniosam putat conjecturam Gronovii, *patenti munere donat*, cum in Noms. repererit ipse Heinsius *latente*. Egm. quoque et Pal., et ex nostris Vat. A, *latente*. Mihi vero multo magis placet *latentem*, quod est in Ald., in plerisque Heins., Weitz., Vatt. B, I, O, P, Q, Urb., Alex., Prag., Rat., Gis. Insistit enim poeta in evangelicis verbis, qualia quidem nunc in Vulgata leguntur, et olim in Græco evangelio S. Matthæi legebantur; et *Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi*, ubi nulla mentio *muneris patentis*, sed ejus qui *latens* jejunat.

34. Legendum *sano*, id est gregi, cum Vat. B, Rat., Put. Thu., Rot., Weitz., et suspendenda oratio usque ad sequentem stropham. Alii habent *sanat*.

35. Rot. et unus Vat. Apud Teolium, *affatum*, *satis*

35 Vellus affixis vepribus per hirtæ
Devia silvæ.

Impiger pastor revocat, lupisque
Gestat exclusis, humeros gravatus
Inde purgatam revehens aprico
40 Reddit ovili.

Reddit et pratis, viridique campo,
Vibrat impexis ubi nulla lappis
Spina, nec germen sudibus perarinat
Carduus horrens :

45 Sed frequens palmis nemus, et reflexa
332 Vernat herbarum coma : tum perennis
Gurgitem vivis vitreum fluentis
Laurus obumbrat.

Hisce pro donis tibi, fide pastor,
50 Servitus quænam poterit rependi ?
Nulla compensant pretium salutis
Vota precantum.

A Quamlibet spreto sine more pasto
Sponte confectos tenuemus artus,
55 Teque contemptis epulis rogemus
Nocto dieque :
Vincitur semper minor obsequentum
Cura, nec munus Genitoris æquat,
Frangit et cratem luteam laboris
60 Grandior usus.

Ergo, ne limum fragilem solutæ
Deserant vires, et aquosus albis
Humor in venis dominetur, ægrum
Corpus enervans,

65 **333** Laxus ac liber modus abstinendi
Ponitur cunctis, neque nos severus
Terror impellit : sua quemque cogit
Velle potestas.

B Sufficit, quidquid facias, vocato
70 Numinis nutu prius, inchoare,

GLOSSÆ VETERES.

38. Exclusis, *expulsis*, I. — Gravatus, *habens gravatos humeros*, Vat. A.
39. Revehens, *reportans*. — Aprico, *æstivo, calido, sereno, quasi Africo, i. e. locus, qui sine frigore*, I.
42. Vibrat, *crescit*. — Impexis, *horrentibus* I.
43. Sudibus, *spinis*, I.
45. Frequens, *densa*, Iso.
46. Vernat, *floret*. — Tum, *etiam*, I.
49. Hisce, *pro istis*, I.

51. Compensant, *repndunt*, I.
54. Confectos, *constrictos, afflictos*, I.
59. Luteam, *limosam, i. e. corpus, propter costas*, Al. *corpus a costas*, I.
60. Usus, *jejunii*, Iso.
61. Limum, *hominem*, I.
64. Enervans, *infirmans*, Iso
71. Tu, *sc. dum*, I.

COMMENTARIUS.

congrue, quod Cauchio placebat. Rat., minus bene, *affixit*. Etymologia Isonis in *vellus* deprompta est ex Varrone lib. iv de Ling. Lat. alii *vellus* dictum aiunt, quia *relat ovem*.

38. Aldi error est *gravatos*. In Egm. et Hails. pariter *gravatos*. Apud veteres interdum *u* per *o* scribebatur, ut *serros* pro *servus*.

39. Glossam Isonis ita intellige, ut *apricum* sit quasi *Africanum*, hoc est sine horrore aut frigore a *æstivo*. Hinc Africanam nonnulli dictam putant, alii ab Apher, nepote Abrahami.

41. Mendum Aldi, *et patris*. Videtur Prudentius respexisse ad psal. xxii, vers. 2: *In loco pascuæ ibi me collocavit*. Vide Barthium, lib. xxxii, cap. 2, qui hunc locum explicat de prato et rore psalmi xxiii, uti etiam carmen de Passione: *Te rore fovebunt Cælesti pratique boni dulcedine pascent*. Corrigit enim Barthius *prati pro pacti*. Hæc vero parabola de ove amissa, quam inveniens pastor, imponit in humeros suos gaudens, refertur Lucæ cap. xv, vers. 4 et seqq. Prati cælestis similis descriptio supra hymno 5 vers. 113 et seqq.

42. Aldus, *implexis*, minus bene. *Lappæ* sunt herbæ quæ vulgo in pratis vestibus adhærent. Virg. Georg. lib. i, *subit aspera silva, Lappæque, tribulique*.

43. *Sudes* sunt valli e quocunque ligno in modum mucronum contra transgressum, aut transcensum eorum qui vellent insilire. Prudentius *sudes* posuit pro *spinis*, seu *tribulis cardui*.

46. Widm., *dum*; melius *tum*.

47. Fabr. et Gis. 2 edit., *vici*. Tum legi posset *fluenti*.

58. *Genitorem* Deum appellat, ut sæpius *Patrem* more evangelico.

59. Vat. B. *frangat*. Alii et sensus postulant *frangit*.

64. Cur *enervans*, prima correpta, efferatur, dixi proleg. num. 219. In vetustioribus Heinsii, et Ambrosianis schedis Parrh. et Alex. scribitur *inervans*, et eodem modo in codice valde antiquo Althelmi de virginitatis Laude, qui exstabat in Bodleiana Oxoniae

bibliotheca. Gellius testatur, et vetusta exemplaria comprobant semel tantum exprimi *n* in vocabulis *inmittor*, *innecto*, et similibus, quorum imitatione *inervans* aliqui putant factum, quasi *inervans*. Heinsius aliquando suspicatus est *inerrans*. Si conjectura esset utendum, mallet *inermans* ab *inermis*. Festus meminit verbi *inermo*, *as*, pro armis spoliare. Salmasius vult *inervans* pro *enervans* mutato *e* in *i*, ut possit corripri: sic Apoth. vers. 400 aliqui habent *inergims* pro *energema*.

65. Minime asseritur hoc loco libertas jejuniandi, qualem hæretici defendunt: sed solum in jejuniis esse modum præscriptum, ultra quem abstinentiam protrahere cuilibet relinquitur liberum. Adducit enim poeta in exemplum ipsum cibum quem post jejunium sumebant, quem salubrem fore confidit. Binghamus cum Hieremia Taylorio perperam abutitur his versibus ad plenam jejunii libertatem sustinendam. Vide supra notata, et observa poetam in toto hymno sibi cohærerere. Ne *grandior usus laboris frangat luteam cratem corporis*, ac *ne solutæ vires deserant limum fragilem*, concludit, *laxum ac liberum modum abstinendi esse cunctis positum*, hoc est, non esse præscripta nimium longa jejunia.

69. Pia et constans est Christianorum consuetudo Deum ad singulas actiones invocandi, ut per Deum semper incipiant, quod publicis precibus canimus, et per eum cœpæ siniantur. I ad Corinth. x, 31: *Sic ergo manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis: omnia in gloriam Dei facite*. Vide ad Colos. cap. iii, 17. In conviviis ne inter cibum, et potum Dei memoria elaberetur, Christiani antiqui vasa, quibus ad prandia utebantur, imaginibus Jesu Christi sanctorumque decorabant. Consule doctissimum opus Bonarotii de Vitris cœmeterialibus.

71. Prag., *mensas*. Heinsius cum suis omnibus, Ald., nostri, etiam Alex., Urb., Vat. O, P, Q, Gis. 2 ed., *renuas*. Wid., *renues*. Weitz., Sich., Bong., Gold., Gis. in marg. 4 edit., *renoves*, quod etiam in uno Torrentii, et in Vat. I reperitur: et sic recte in Vat. I, *cibumque*, non *cibumve*. Iude Heinsius olim

Sive tu mensam renuas, cibumve
 Sumere tentes,
 Annuit dexter Deus, et secundo
334 Prosperat vultu : velut hoc salubre
 75 Fidimus nobis fore, quod dicatas
 Carpimus escas.
 Sit bonum, supplex precor, et medelam
 Conferat membris, animumque pascat
 Sparsus in venas cibus obsecrantum
 80 Christicolarum.

A

IX. HYMNUS OMNI HORA.

Da, puer, plectrum, choreis ut canam fidelibus
335 Dulce carmen, et melodum, gesta Christi
 [sti insignia.
 Hunc camœna nostra solum pangat, hunc lau-
 [det lyra.
 Christus est, quem rex sacerdos adfuturum
 [protinus
 5 Infultus concinebat voce, chorda, et tympano,

GLOSSÆ VETERES.

73. Annuit, *consentit*. — Dexter, *prosper*. — Se-
 cundo, *prospero*, I.
 74. Velut, *sicut*, I.
 77. Bonum, *cibus*, I.
 79. Sparsus, *ipsa esca, vel cibus*, I.
 1. Puer, *Christe*. — Plectrum, *pro lingua*. — Cho-
 reis, *canticis*, I.

2. Melodum, *modulabile*, I.
 3. Pangat, *sonet*. — Lyra, *dicitur a varietate chorda-
 rum : lyrin Græce varietas*.
 4. Rex, *David*, I. — Sacerdos, *David, qui fuit sa-
 cerdos, quia ephod vestitus saltavit coram arca Dei*
 Vat. A.
 5. Infultus, *veste sacerdotali indutus*, Iso.

COMMENTARIUS.

conjecerat *removes*, et vers. seq., *tentas* : frustra ut
 postea fassus est, nam vera lectio est *renuas*. Idem
 in suis vetustioribus reperit *cibumque*, in recentio-
 ribus *cibumve*. Hoc postremum in nostris sensus con-
 firmat. Est enim sententia, *sive mensam renuas, sive*
cibum sumas, ex verbis Apostoli. Tertullius legit reno-
ves, cibumve sumere temples cum uno Vat. antiquis-
 simo, et Weitzio. Sed Weitzius clare habet *cibumque*,
 et ita etiam Vat. antiquissimus, si est Vat. I, ut esse
 puto. Nec placet quod idem sumit *temples* pro *temnas*,
 nam *temples* idem est ac *tentes*, in veteri scribendi ra-
 tione, non frequentativum a *temno*. Parrhasius nobis
 faveat, sed non bene *tentas* edidit pro *tentes*.

77. Dixerat, fore salubre hoc quod dicatas *carpimus*
escas, prout sivebat : precatur ut hoc ipsum sit rei-
 pta salubre, bonum, faustum. Ex formula auspiciato
 aliqui inchoandi, *Quod bonum, felix fortunatumquesit*.
 In Alex. et Urb., *amen* post hunc hymnum ascribitur.

Inscriptio 9 hymni non eadem est apud omnes.
 Aldus, *ad omnes horas*. Vatt. B, I, Rat., Bong.,
 Thuan., *omni hora*. Oxon., *omnibus horis*. Rott., *hy-*
mnus semper canendus. Gis., *hymnus omni hora, atque*
die, et ad marg., de miraculis Christi. Spiegelius, qui
 in codice Peutingeri invenit *omni hora*, et in alio
 exemplari, *Ode de gestis et miraculis Christi*; in aliis
 vero exemplaribus, *Hymnus ad omnes horas de mira-*
culis Christi, hunc postremum titulum præposuit
 uberrimo commentario in hunc hymnum, ad quem
 perficiendum usus est codice Peutingeri *obsoletæ*, ut
 ait, *vetustatis*. Alium titulum : *De miraculis Salva-*
toris nostri. vide proleg. num. 103. Vat. A, Put.,
 Ambr., Weitz. et alii, *Hymnus omnis horæ*, sicut
 solet dici, *homo omnium horarum*. Et cum hactenus
 Prudentius hymnos statis horis canendos scripserit,
 hunc offert pro qualibet diei hora. Mozarabes hunc
 hymnum recitant in resurrectione Domini et feriis
 sequentibus, qui in editione recenti Breviarii Isido-
 riani exstat pag. 385 et pag. xcix inter hymnos, stro-
 pharum ordine aliquatenus inverso. Variantes lectio-
 nes ascribemus, etiam vitiosas, ut possit aliquando
 emendatio exhiberi. Joan. Ludovicus Vives eundem
 hymnum fere totum inseruit opusculo suo *Sacrum*
diurnum de sudore Christi, sed ex editione aliqua
 mendosa, quales tunc erant in usu.

1. Giselinus Jacobo Meyero attribuit, quod hunc
 hymnum, et primum libri Perist. mutata carminis
 forma restituerit. Erant enim secti in Alcmanios et
 Euripidios. De qua sectione dixi in Proleg. Aldus in-
 tegros trochaicos etiam edidit, et in codicibus qui-
 busdam uss. pariter ea forma observatur, quod vi-
 detur voluisse Prudentius : nunquam enim post extre-
 mas syllabas Alcmanii ita versum conclusit, ut si
 esset distinctus, sed tanquam integrum versum sine

nullo vocalium concursu Alcmanium et Euripidium
 continuavit. Vide etiam hymn. 4 lib. Perist. Crinitas
 inter hymnos Prudentii, quos celebrari asserit, re-
 censet hymnum *De gestis et miraculis Christi*. Fabri-
 cius hunc hymnum expositurus inscripsit : *Pæan de*
vita et morte Christi, postea vero addidit : *Omni hora*
atque die. Pæan est carmen gratulatorium propter
 partam aliquam victoriam, quod Christo maxime
 congruit. Nemini fortasse in mentem venerit inter-
 pretatio glossæ : *Pæan, Christe*. Prudentius more ly-
 ricorum poetarum servum vocat, qui plectrum affer-
 rat. Fabricius ait respexisse ad consuetudinem anti-
 quorum, ut pueri lyra canerent, aut puero cithara
 ludente, alii canerent ; quod constat ex Athenæo.
Puer antiquis est servus, sive famulus, fere ut nunc,
 Italico et Hispanico idiomate, ii qui servantur *giovine*
 et *mozo* appellantur. Horatius, lib. 1, oda 38 : *Persi-*
cos odi, puer, apparatus ; et lib. 1, serm. 10 : 1, *puer,*
atque meo citus hæc subscribe libello. Propertius, lib.
 III, eleg. 19 : 1, *puer, et citus hæc aliqua propone*
columna. Ex jure civili hæc ipsa significatio colligitur.
 In sacris quoque litteris idem mos observatur. Con-
 tra puto, a senioribus Italice et Hispanice *signori* et
senores appellari, qui domini sunt. Cum enim olim
 senior e domo aut familia dominus rerum esset, et
 antonomastice *senior* vocaretur, fluxit inde ea vox
 ad eos omnes qui facultatibus essent præditi. Ita di-
 vitiarum naturam susque deque vertunt, efficiuntque ut
 et senes puerorum vocabulo notentur, et pueri se-
 niorum nomine gaudeant. In nonnullis vulg. perpe-
 ram *fidibus* pro *fidelibus*. Chorei sive trochei sunt
 pedes hujus carminis proprii, aut cantica his pedibus
 insignita. *Chorei* autem *fideles* vocantur, ut Fortuna-
 tus, sive quisvis alius auctor hymni *Vexilla regis pro-*
deunt, dixit : *David fideli carmine*, et Prudentius
 hymno 7, *fideli proditum volumine*, et infra vers. 26,
fideles pag næ.

2. Alex., *melodios*, forte *melodon*. Vat. A, ac pro
 et. Etymon vocis *lyra* deprompsit Iso ex Isidoro, lib.
 III, cap. 22 : *Lyra dicta ἀπό τοῦ λυρῆος a varietate*
vocum, quod diversos sonos efficiat. Credunt aliqui,
 lyram Græce et Latine dictam ab aspera illa soni exi-
 litate lyr., lyr. Vide J. C. Scaligerum lib. 1 Poet.

4. Sacerdos iste a nonnullis creditur esse Melchi
 sedech : quod ignorent, poetam id nominis prophetis
 dedisse, ut hymno 7, vers. 27, *vetus sacerdos* de Helia.

5. *Infultus* dicitur David, vel quia ephod lineo ac-
 cinctus saltavit ante arcam Domini, vel quia rex erat,
 et infula est fascia in modum diadematis. Infulam
 pulchre describit Lucretius lib. 1 : *Cui simul infula*
virgineos circumdata comptus Ex utraque pari mala-
rum parte profusa est. Vatt. A, B, Q, legunt *corde*
 pro *chorda*. Gold. et edidit.

- Spiritum cælo influentem per medullas bau- A
[riens
336 Facta nos, et jam probata pangimus 15
[miracula, Quæque in his vigent sub alto solis, et luas
[negat, Corporis formam caduci, membra morti ob-
[noxia
Cominus Deum docendis proditum mortalibus. Induit, ne gens periret primoplasti ex germine,
10 Corde natus ex parentis ante mundi exor- Merserat quem lex profundo noxialis tartaro.
[dium, O beatus ortus ille, virgo cum puerpera
Alpha, et Ω cognominatus: ipse fons et clau- 20 Edidit nostram salutem, feta sancto Spiritu,
[sula Et puer redemptor orbis os sacratum protulit.
Omnium, quæ sunt, fuerunt, quæque post fu- Psallat altitudo cæli, psallite omnes angeli:
[tura sunt. 338 Quidquid est virtutis usquam psallat in
[facta sunt, [laudem Dei:

GLOSSÆ VETERES.

8. Orbis, *ordo angelorum*. — Terra, *homines*, I. B 16. Obnoxia, *debitricia*, I.
9. Cominus, *prope*, I. 21. Os, *faciem*, I.
14. Fossa ponti, *maris concavitas*, Vat. A.

COMMENTARIUS.

6. Rot., Brev. Moz., *fluentem*.
7. Aliqui mendose, *nos etiam*.
8. Alex. Vat. B, Ald., Weitz., *Testis est orbis*, quod mollius est, quam *Testis orbis est*, quod tenent Vatt. I, O, P, Gis., Heins., Teol. et alii. Vat. A, *Testis orbis terræ, nec ipsa*. Resistit metrum. Hails. et Vat. Q similis errore, *Testis est orbis, terra nec ipsa*.
10. Heinsio concinnius videtur, magisque ex Prudentii stylo *susus* cum Amb., quamvis cæteri quos viderit habeant *natus* cum Ald., Weitz., Gis., nostris omnibus. Cl. Teolius agnoscit, veriolem lectionem esse *natus*, et retinet *susus*. *Revocarem*, inquit, *natus*. *Sed nihil ad sensum*. Majori libertate uti debuit. Nam sive idem sit *sensus*, sive *secus*, excudendum est quod probabilius est ab auctore scriptum. Spiegelius in codice Cunradi Peutingeri alioque, sed minus fideliter, reperit *susus*; ipse tamen Alduin, et Daventriensem editionem secutus est ob auctoritatem ecclesiastici usus. Alex. quoque et Hymnarium Thomasi legunt *natus*, cum Urb., Vatt. I, O, P, Q. In codice Veliterno, de quo num. 212 proleg., sunt versus Fortunati in laude chrismatis, quod præter alios P. Michael Angelus Luchius Benedictinus notavit in nova editione Fortunati. Is in eo hymno hemistichium Prudentii transcripsit: *Corde natus ex parentis, alvum implens virginis*. Vide num. 43 proleg. de alio hymno, *Corde natus ex parentis*. Poeta exprimit locum psalmi cix, 3: *Ex utero ante luciferum genui te*.
11. Vat. B, A, et ω cognominatur, supra *cognominatus*. Alii Alpha et ω . Weitz., Gis. et nonnulli codd. recentiores, *cognominatur*. Vat. I, A, et ω cognominatur. Apocal. cap. xxi, 6: *Ego sum α et ω , initium et finis*. Quare non est necesse addere *omega*, ut plerique faciunt. Magnus fuit harum litterarum usus inter veteres Christianos. S. Paulinus natali 11 crucem describit cum litteris α et ω utrinque locatis, vers. 645; *Alpha crucem circumstat, et ω Alpha itidem mihi Christus, et ω* . Confer hymnum de nominibus Christi, quem ex laudato Veliterno codice edidi num. 212 proleg. Reperiuntur nummi imperatorum cum α et ω inscripti. Constantinopoli duæ columnæ exstabant, et in earum basibus clypei cum his notis α et ω . Sepulcris Christianorum passim insculptæ eadem notæ. Vide monumentum vetustum sanctorum septem Dormientium, et commentarium Victorii, qui illud huiusmodi ornatu insignivit. Earum litterarum occasi ne Marcus et Colobarsus hæresin suam in alphabeto Græco fundarant, ut refert Tertullianus lib. Præscriptionum, cap. 50. Confer Rosweidum in notis ad Paulinum præter Gretzerum, et Lipsium de Cruce, Bosium, Aringhūm, aliosque antiquitatum Christianarum scriptores.
12. Virgilius lib. iv Georg. vers. 392: *Novit namque omnia vates, Quæ sunt, quæ fuerint, quæ mox ventura trahantur*.
13. Genes. cap. 1, 3: *Dixit Deus, Fiat lux. et facta est lux*. Et ita in reliquis. Psal. xxxii, 9: *Quoniam ipse dixit, et facta sunt; ipse mandavit, et creata sunt*. Suspiciantur aliqui, Pythagoram suum *Ipsæ dixit ab Ægyptiorum vatibus didicisse: qui loquendi modus apud prophetas frequens est*.
14. Fossa ponti pro mari parum decenter dictum videatur. Alii *stagna profundæ* non dubitarunt dicere. Spiegelius *trinam rerum machinam* accipit pro triplici principio secundum opinionem Peripateticorum, qui existimant tria esse rerum principia, materiam, formam et privationem. Nugæ. Poeta tres orbis partes, quas enumeravit, intelligit, cælum, terram, mare. Imitatus eum est Fortunatus: *Quem terram, pontus, æthera* (nunc legimus in Officio ecclesiastico *sidera*) *Colunt, adorant, prædicant, Trinam regentem machinam Claustrum Mariæ bajulat*. Respexit Prudentius ad psal. cxlv, 6: *Qui fecit cælum et terram, mare et omnia quæ in eis sunt*.
15. Usus est voce Apostoli, cum ait *corporis formam*. At ne quis ad inanem speciem corporis detorqueret, addidit *membra morti obnoxia*.
16. Alex. et nostri cum Aldo, item vetustiores Heinsiani, Weitz., Gis. et alii, *primoplasti*. Quod non est alienum a consuetudine veterum Christianorum; ut ex duabus vocibus, altera Græca, altera Latina, unam formarent. *Hibridas* huiusmodi voces Græco-latinas appellant. Alii *hybridas*, aut *ibridas* scribunt. Eas etiam a profanis scriptoribus usurpata ex Quintiliano aliisque constat. Siculos sermone quodam aiunt esse usos, qui quasi cinnus ex Latino et Græco mixtus esset. Rot., Torrentiani duo, Fabricius et Spiegelius habent *protoplasti*, quod Nebriassæ arripuit, præsertim vero Jacobo Meyero. Brev. Moz., *primo plauti* male.
17. Ald., Weitz., Spiegelius, Gis. et alii, *quem*, id est *gentem*. Vat. B, Rat., Prag., Fabr., Egm., Bong., Put., Thuan., Ambr., Alex., *quem*, id est *primoplastum*.
18. Hails., Prag., *partus ille*.
19. Ald., *psallant te omnes angeli*. Vatt. A, B, I, O, P, Q, Urb., Brev. Moz., Rat., Weitz., Gis., *Psallant omnes angeli*. Meyerus cum hanc lectionem metris observari vidisset, reposuit, *Psallat omnis angelus*, quod secutus est Fabr., et Spiegelius *ex codicibus non depravatis*. Placet *psallite omnes angeli* cum Alex., Ambr., Put., Thuan. et uno Torrentiano. Nonnulli putant, ad usum ecclesiasticum factum fuisse *psallant omnes angeli*. Verum in hymnario Thomasi est *psallite omnes angeli*.

- Nulla linguarum silescat, vox et omnis conso- A
[net.
25 Ecce, quem vates vetustis concinebant sæ-
[entis,
Quem prophetarum fideles paginæ sponde- 35
[rant,
Emicat promissus olim : cuncta collaudent
[eum.
Cantharis infusa lympha fit Falernum no-
[bile,
Nuntiat vinum minister esse promptum ex hy-
[dria.
30 Ipse rex sapore tinctis obstupescit poculis.
339 Membra morbis ulcerosa, viscerum pu- 40
[tredines,

GLOSSÆ VETERES.

28. Cantharis, vasis, hydriis, I.

30. Rex, Architriclinus, regem architriclinum dicit. Architriclinus enim princeps lectorum. CLINE Græce lectus. Antiqui enim tres lectos habebant, unum domino, secundum dominæ, tertium hospiti. Regem vocat dominum domus, vel sacerdotem, qui ad benedicendas nuptias venerat. — Sapore tinctis, saporatis, coloratis, mutatis, Iso.

24. Brev. Moz. ita distinguit et legit : Nulla linguarum silescat vox, sed omnis consonet.

25. Spiegelius vates vult esse sibyllas. Haud liquere puto. Nostri, Aldus, Weitz., Gis. concinebant, in Torrentianis duobus præcinebant; in Rottend., præcinebat; in Thuan., Vat. I a prima manu, concinebat. Si præcinebat aut concinebat amplecti velis, intellige Davidem, quem antea laudavit. Brev. Moz., concinebant, et in textu quam, ad oram quem.

27. Unus Tor., collaudent Deum.

28. Incipit narrare Christi miracula ex evangelica historia. Jesus aquam in vinum convertit Joan. cap. ii. Hoc miraculum sæpius in sarcophagis Christianorum veterum insculpebatur cum aliis resurrectionem corporum indicantibus. Lupinus tomo I, dissert. 2, conjicit, cadum vini in sepulchris Christianis interdum expressum significare corpus, aliquando unendum animæ, cujus figura sit vinum.

29. Thuan., Nuntias vinum, minister, esse promptum ex hydria. Ambr., sumptum pro promptum. Vini minister, et vini ministerium S. Ambrosius dixit lib. I Offic., cap. 29 et cap. 6 de Josepho.

30. Libenter lege rem colore tinctis poculis, nisi omnes mas. obsisterent. Evangelii etiam locus saporem exprimit : Ut autem gustavit architriclinus aquam vinum faciam, etc. Sedulius utrumque conjunxit colorem et saporem vini. De rege convivii Horatius oda 4, lib. I : Nec necna vini sortiere talis, ubi intelligit convivium, collatis symbolis celebratum. Ausonius in Ephemeride, et loco convivii : Quinque advocavi : sex enim convivium cum rege justum : si super, convivium est. Rex convivii est, ut quidam volunt, qui præbet convivium; vel, ut putant nonnulli, æquus convivi, aut etiam sacerdos qui convivio Judæorum præset. Universe rex vocatur interdum rei cuiusque dominus, ut apud Virg. ecloga 1, mea regna. S. Paulinus Nat. 6 de Homine rustico : Oblatumque sibi mox ipso in limine regem Cognoscunt hilares (boves). Cicero de Oratore pag. 14 : Nisi hic in tuo regno essemus, non tulissem, intelligit Tusculanum Crassi. Hoc Christi miraculum et alia, quæ sequuntur, carminibus celebrant auctor sub Claudiani nomine de Miraculis Christi, Juvenius, Sedulius et alii.

31. Matth. cap. viii leprosum curat Jesus et ad sacerdotes mittit. In editione Parmensi errorem typographi puto membra mortis. Corrige morbis.

Mando, ut abluantur, loquit : sit ratum, quod
[jusserat,

Turgidam cutem repurgant vulnere p'amina.

Tu pereuntibus tenebris jam sepulta lumina

Illinis limo salubri, sacri et oris nectare :

Mox apertis hac medela lux reducta est orbi-
[bus.

Increpas ventum furentem, quod procellis

[tristibus

Vertat æquor fundo ab imo, vexet et vagam

[ratem :

340 Ille jussis obsecundat, mitis unda ster-
[nitur.

40 Extimum vestis sacratæ furtim mulier att-
[git :

B 32. Ratum, firmum, Iso.

33. Pamina, medicamina, piacula, mundamina, Iso.

35. Nectare, sputo, saliva, I.

36. Orbibus, oculis : orbes vocamus oculos propter rotunditatem; hinc et orbem dicimus ob rotunditatem, I.

38. Vexet, moveat, I.

39. Obsecundat, obtemperat. — Mitis, mitefacta, I.

40. Extimum, extremitatem, I.

COMMENTARIUS.

35. Gælinus: ad oram ulcerum pro vulnere. Loc. cit. Matth. vers. 4 : Ostende te sacerdoti, et offer munus quod præcepit Moyses, in testimonium illis. Hæc sunt pamina. Ementa Brev. Moz., ubi est repugnans.

34. Joan. cap. ix Jesus cæco a nativitate visum restituit. Perennes tenebræ sunt ipsa cæcitas a nativitate, sive a primo ortu. Elnenhorstius, in Arnobium pag. 72 edit. Hamburg. 1610, hos versus laudat ad Arnobii verba Oculorum orbiculos mobiles, et exemplis plurium poetarum orbis oculorum dici confirmat.

35. Apoth. vers. 675, ille vit cæcos oculos et lumina limo reddidit. Vide alia ibid. de Christi miraculis, et in Dittochæo. Brev. Moz., odoris, lege et oris.

36. Ovidius i Metam., luminis orbis, de oculo. Intelligi possunt foramina, intra quæ latent oculi, ut hymno 2 Peristephanon vers. 146 : Orbis caratos præferens. Corrige in Brev. Moz., ac medulla, et leg. hac medela.

37. In Hails. et Brev. Moz. error est increpans. Spiegelius suspicatur, Prudentium legisse apud Matth. cap. viii : Tunc surgens increpavit ventis, quod primitus fuisse scriptum Erasmus, annotans hunc Matthæi locum, opinatur. Certo ex Prudentio, inanis est, quæ ducitur conjectura, nam is potius Lucæ verba expressit cap. viii, 24 : At ille surgens increpavit ventum et tempestatem aquæ, et cessavit : et facta est tranquillitas. Prudentius verbo S. Matth. utitur Apoth. vers. 650 : Video luctantia magnis Equora turbinibus tranquillo marmore tendi Imperio Christi.

38. Fahr. et Hails., verrat. Carteri, vertat, quod Heinsio unice probatur. Vat. A, summo, et pro diversa scriptura fundo. Vat. B, fundo, ad marg. summum, quod non omnino displicet. Communior et prior lectio est fundo ab imo. In Vat. A deerat et post vexet, quod recte additum aliena, ut videtur manu. Deerat etiam et in Vat. P. Quæ sit vis hujus verti vexo, docent Ascenius Pedianus, Irobis, Gellii. et Macrobius adversus Anneum Cornutum, qui in Virgilio notaverat, Dulichias vexasse rates, quasi levi verbo usus fuisset ad tantam calamitatem describendam.

39. Mendum in Brev. Moz., ille jussit obsecundans.

40. Mulierem a sanguinis profluvio liberat Jesus Matth. ix, 20; Marc. v, 25; Luc. viii, 44. Extimum pro extremitate Latine et eleganter dicitur. Loco quinto spondæum admissum in furtim dixi Pruleg.

- Protinus salus secuta est, ora pallor deserit, A 50 Mobilis liquor profundi perardulam præstat viam,
Sistitur rivus, cruore qui fluebat perpeti. Nec fatiscit unda sancius pressa sub vestigiis.
Exitu dulcis juventæ raptum ephēbum vide- Suetus antro bustuali sub catenis feredere,
[rat : 34] Mentis impos efferatis percitus furoribus
Orba quem mater supremis funerabat flētibus. Prosilit, ruitque supplex, Christum adesse ut
47 Surge, dixit. Ille surgit, matri et astans red- [senserat.
[ditur. 55 Pulsa pestis lubricorum milleformis dæmo-
[scoditum [num,
Sole jam quarto carentem, jam sepulcro ab- Corripit gregis suilli sordida spurcamina,
Lazarum jubet vigere, reddito spiramine : Seque nigris mergit undis, sit pecus lymphaticum.
Fetidum jecur reductas rursus intrat halitus. Ferte qualis ter quaternis ferculorum fra-
Ambulat per stagna ponti, summa calcet flu- [ctuum : [gmina,

GLOSSÆ VETERES.

43. Ephēbum, juvenem, l.
51. Fatiscit, deficit, affatim hiscit, l.
52. Frenderē, frender est membranula quæ dividit superiora et inferiora ventris; qui illam vitiatam habuerit, frenesim patitur; ille autem freneticus efficitur, Vat. A.
B 53. Impos, impotens.—Efferatis, ferinis, l.
56. Corripit, detinet et arripit, sc. diabolus, l.
57. Lymphaticum, furens, l.
58. Ferte, dicit Deus.—Qualis, cophinis, corbisus, l.—Qualus, i. e. sporta.—Ter, quaternus, i. e. duodecim corbes, Vat. A.

COMMENTARIUS.

num. 229. Georgius Remus in notis ad hunc hymnum, ait, legem pedariam in voce *furtim* ultimam corripere, ut in illo Ovidiano *Circumeuntis oves*. Sed quis non illico persentiat disparem rationem? nam post *circum* sequitur vocalis apud Ovidium, in Prudentio consonans post *furtim*. Idem Remus suspicatur legendum *forte*.

42. In Daven. edit., *perpetim*, non ita bene ac *perpeti*. In Brev. Moz. apposite, *rivus cruoris cum perpetim*: quod ibidem versu superiori legitur *hora pro ora* ex veteri scribendi modo provenit. In versu vero sequenti male *juvenis raptum abevum*.

43. Filium unicum viduæ defunctum ad vitam Dominus Jesus revocavit Lucæ cap. vii et seqq.

44. Pro quem aliquis quam, male. Orba, ut in Romano vers. 690, *Infantis orba*. Alibi *orbure*, Cath. 12, vers. 139.

45. Vera lectio *matri et astans*. Rat., *mater et stans*, Aldus, *matri, et stans redditur*. In Brev. Moz. mendum. *reitur*.

47. Lazarus defunctus suscitatur Joan. xi. Male aliqui legerant *et sepulcro*. Mendose Brev. Moz. *jubet viere*.

49. Matth. xiv. Jesus ambulat super mare. Vide etiam Apoth. vers. 654 et seqq.

52. Marci v, 2 et seqq. de spiritu immundo, qui domicilium in monumentis habebat. Queritur an dæmones loca immunda frequentare gaudeant. Vide Raynaudum, tom. V, pag. 55, qui ex Cassiano, Cyrillo et Procopio refert, dæmones delectari horrendis solitudinibus locisque aridis et inaquosis. Causas ex aliis inquit Ribera in cap. xviii Apocal. ad vers. 1. Sacra Scriptura innuit, eos gaudere locis humentibus et paludosis. Hæc omnia mystice intelligas, velim. Nonnulli putant, dæmoniacos olim solitos in sepulchris habitare, ut homines in errore Platoniorum a dæmone inducerentur, quod scilicet mortuorum animæ in dæmonas convertuntur. Erant autem vetera illa sepulchra cavernæ nostris cellis vinariis similes. Ald. et alii nonnulli legunt *b. stiali*. Brev. Moz., *bustualis*.

53. Spiegelius, lege carminis vetante, scribit et explicat *inops* pro *impos*. Chamillardus etiam legit *inops*, sive, mendo typographico, sive Spiegelium transcripsit. Brev. Moz. in textu, *percitus*.

55. Pergit poeta enarrare miraculum de quo in superiori strophæ; cum scilicet legio dæmonum, ex energumeno in porcos immissa, in mare se precipitem dedit. In Put. legitur *milliformis*, quod Teolius invenit in duobus Vatt., ut *multiformis*, et apud Prudentium vers. 295 Apoth., *caniformis*. Alii habent

mille formis, aut *milleformis*, haud inepte. Urb., Alex. et Vat. l, *milleformis*. Vatt. O, P, Q, *mille formis*, quod habet etiam Brev. Moz.; in quo versu sequenti *greges subilli* in textu, ad oram *gregis suilli*.

57. Weitz., Gis., Vatt. B, l, Frag., Sich., sit. Vatt. O, P, Ald., Oxon., Alt., Rottendor., ut. Brev. Moz., Vatt. A, Q, Put., Thuan. et Noms., et, quod secutus est Heinsius. Spiegelius in cod. Peutingeri invenit *fit*. Pecus *lymphaticum* idem ac *lymphatum*, sive *furere percitum*, ac proprie ex Festo de iis dicitur qui e conspectu aquæ insaniant. Cellarius *pecus lymphaticum* simpliciter interpretatur pisces. Poeta exprimeat voluit verba Matthæi viii, 32: *Et ecce cum imperi abiit totus grex per præceps in mare*. Confer. vers. 144 Dittochæzi.

58. Magna est codicum discrepantia, in his tribus versibus ordinandis. Secuti sumus Vatt. B, l, Put., Ambr., Thuan., Isonem, Gold., Hailsb., Egm., Spiegel., Sich., Urb., Alex. a prima manu, Ald.; nisi quod Aldus legit *Fertque qualis ter quaternis*, et Sich. *Fert qualis*. Egm., *Fert æqualis*, aperto mendo, quale in Hailsb., *Ferta qualis*. Alex., *Fertque qualis ter quaternus*, tum *Affatim*, tertio *Quinque*. Weitz., Widm. et Bong., *Ferte qualis Quinque panibus Affatim*. Prag., *Fertque qualis Quinque panibus Affatim*. Giselinus, quem, ut ait Heinsius, membranæ majori ex parte sequuntur, ita ordinat cum suo ms. et editione Davestriensi, *Quinque Affatim Fertque qualis ter quaternus*. Becmanus, in *Manuductione* ad ling. Lat., cap. 6, ex suo ms. sic disponit: *Quinque Affatim Ferte qualis ter quaternis*, et in ms. corrigit *Fert æqualis*, et legit *Fert qualis*. Ita etiam Alex. a secunda manu, Vat. Q, Oet P; sed in O tertius versus mendosus, *Ferturque casus ter quaternis*; in P, *Ferte qualis ter quaternus*. Br. v. Moz. consonat Giselino, sed in tertio versu, *Fert æqualis ter quaternis*, ubi legendum *Ferte qualis*. Fabricius contendit legendum *Fert ter in qualis quaternis* ex antiquis codd. In primo quidem versu legi non debet *fertque*, nam superflua esset hæc conjunctio. Aliunde, *ferre* videtur ex Evangelio petiitum, ubi factum narratur Joannis vi, 12: *Colligite quæ superaverunt fragmenta, ne pereant*. Cum autem id dixerit Jesus, ut impleti sunt discumbentes, ordo postulare videtur ut prius ponatur versus *Quinque*, secundo *Affatim*, tertio *Ferte*. Sed poeta rei gestæ ordinem servare non tenetur. Teolius ex duobus Vatt. hanc præfert dispositionem versuum: *Quinque panibus peresis, et gemellis piscibus, Fertque qualis ter quaternus ferculorum fragmina: Affatim*. Sed non video quem sensum reddat conjunctio *que in fertque*

- 342** Affatim referta jam sunt accubantum A 70
[millia,
60 Quinque panibus peresis, et gemellis piscibus.
Tu cibus, panisque noster, tu perennis sua-
[vitas :
Nescit esurire in ævum, qui tuam sumit dapem,
Nec lacunam ventris implet, sed fovet vitalia.
Clausus aurium meatus, et sonorum nescius,
65 Purgat ad præcepta Christi crassa quæque ob-
[stacula,
Vocibus capax fruendis, ac susurris pervius.
Omnis ægritudo cedit, languor omnis p. litur,
Lingua fatur, quam veterna vinxerant silentia,
343 Gestat et suum per urbem lætus æger
[lectulum.
- Quin et ipsum, ne salutis inferi expertes fo-
[rent,
Tartarum benignus intrat, fracta cedit janua,
Vectibus cadit revulsis cardo dissolubilis.
Illa prompta ad irruentes, ad revertentes
[tenax,
Obijce extrorsum recluso porta reddit mortuos,
75 Lege versa limen atrum jam recalandum
patet.
Sed Deus dum luce fulva mortis antra illu-
[minat,
344 Dum stupentibus tenebris candidum præ-
[stat diem,
Tristia squalentis æthræ palluerunt sidera.
Sol refugit, et lugubri sordidus ferrugine

GLOSSÆ VETERES.

59. Referta, *satiata*, I.
63. Lacunam, *foveam, fossam*, I.
64. Meatus, *transitus*, I.
68. Veterna, *morbosa vel antiqua*, I.
71. Intrat, *Christus*, I.
- B 74. Obijce, *vecte*, I.
76. Fulva, *lucida*, I.
78. Squalentis, *nigrantis*, I.
79. Lugubri, *stebili, l: crymabili*. — Ferrugine, *nigredine*, I.

COMMENTARIUS.

59. Ambr., Alt., Noms., Davent. edit., *refecta*, plerique melius *referta*. Chamil., Cell., Teol. tenent *refecta*. Poeta videtur voluisse *referta*, ut in Apoth. de eodem miraculo, *saturata... crudus convivæ resudat Congeriem ventris*. Aldus, *accumbentum* pro *accubantum*; Put., et Oxon., *aducubentum*, mendose. Nisi legas *accumbentum*, admissio spondæo quinta sede, ut vers. 40.

61. Ambr., et *perennis*, minus bene. Joan. vi, 56: *Caro mea vere est cibus*; et ibid., 51: *Ego sum panis vivus, qui de cælo descendi*. Et rursus vers. 59: *Qui manducat hunc panem, vivet in æternum*. Ex eodem capite, ubi miraculum est narratum, hæc pulcherrima apostrophe est desumpta, quamvis non illico ea verba a S. Joanne referantur.

63. Brev. Moz., *lacuna*, male.

65. Put., Oxon., Noms. et Vat. A pro diversa scriptura *clausa*. Magis probo *crassa* cum reliquis, etiam Brev. Moz., ubi mendose *grassa*: nam *clausus* vers. proxime præcedenti legitur, et congruentius dicitur *crassa auditus obstacula*, quam *clausa*. Historiam habes cap. vii Marci vers. 32.

66. Brev. Moz., *susurris prævius*.

67. Cap. xv Matth. vers. 30 et 31.

68. *Veternus* est inveteratus a *vetus*. De otio, pigritia et somno nimio solet dici. Fortasse legendum erit *veterno vinxerint silentia*. Sed concinnum est *veternus* adjective, quamvis magis in usu sit substantive. Brev. Moz., male, *lingua vatur*.

69. Hals., Brev. Moz., Wid. supra, et Gold. supra, *orbem* pro *urbem*.

70. Prag., non male, *Quin et, ipsi ne salutis inferi expertes forent, Tartara benignus intrat*.

71. Prag., *tartara*. Alii *tartarum*, quod carmini magis convenit. Christum ad inferos vere descendisse negarunt aliqui hæretici, quorum discrepantes opiniones exponunt et refellunt Bellarminus tom. I et Petavius tom. IV, part. II, qui hos Prudentii versus laudant. Christi animam ad omnia inferni loca descendisse probabile est. Brev. Moz., *facta* pro quo recte *fracta* conjecit editor. Ibid. vers. seq. male in textu *revulsis* pro *revulsis*.

72. Ald., Egm., Oxon., Noms., Alt., Rottend., *indissolubilis*, quod tenent etiam Vat. A, B, O, P, Alex., Urb., et mihi nonnihil placet. Opinor, Prudentium spondæum quinta sede aliquando admisisse, ut *rotatiles* trochæos aliquantulum graviore redderet. Vide vers. 59 et 40. In Vat. I, *dissolubilis*, quod habent alii, et retineo, quia recte procedit sensus et

metrum. *Cardo dissolubilis quasi dissolutus*, ut supra *fracta janua*, et infra *dissolutis vinculis*.

73. Vide hymn. 3, vers. 199 et notam. Tas-us in *Hierusalem liberata* carm. VII, stropha 46, simili phrasi utitur: *Che quel serraglio è con mirabil uso Sempre all'entrar aperto, u l'uscir chiuso*. Brev. Moz., mendose, *ac revertentes*.

74. Aldus ediderat *obice retrorsum repulso*, correxit postea *obice retrorsum pulso*. Utrumque male. Put., Torrentius, Vat. A, *obice extrorsum repulso*. Prag., Rat., Torrentiani duo, Spiegel. cum Peuting., Sich., Vat. B, I, O, P, Q, *objice extrorsum recluso*, quod forte voluit Brev. Moz., *objice extorsum recluso*. Teolius Puteanus Heinsii secutus est contra quinque Vat. aliosque, et scripsit *obice extrorsum repulso*.

C Alex., Thuan., *objice extrorsum reclusa*, quod sustineri potest, nam *obax* feminino genere in membranarum optimorum auctorum occurrit, et sæpe apud Alciuum Avitum. In Alex. tamen ad marg. est *repulso*. Oxonius audiendus non est *objice extrorsum excludo*. Ut vocalis prima producat, scribi solet *objice*. In Urb., *introrsum*.

75. Brev. Moz. correctione indiget *lege vestra*, et *limen atrum*. Weitz., *porta reddit mortuos lege versa*, et *limen*. Heins., *mortuos: lege versa, limen*. Cell. et Teol., *mortuos: lege versa et limen*.

76. Prag., *antrum*. Heinsius putat legendum *furva*, ut ad *antra* referatur. Sed non male *luce fulva*, hoc est *rutila*. Sic aurum fulvum, sidera fulva, jaspis fulva in præstantissimis poetis.

78. Brev. Moz., male, *polluerunt*. Recte ad oram, *palluerunt*.

79. Tertio loco fortasse posuit spondæum pro trochæo, nisi malis, corripuisse primam vocalem in *lugubri*. Ald., Vat. B et plerique, *sordidus*. Vat. A, *sordibus*, addito supra *d*. Invenio alicubi notatum. Sichardum restituisse *sordibus*. At verior est lectio *sordidus*, ut infra *mærens*. Prudentius tenebras in passione Domini factas enarrat, Virgilium immatus i Georgicæ in fine. Eodem fere modo Juvencus, et Sedulius in hoc argumento sunt versati. An verus solis defectus fuerit, a nonnullis in questionem vocatum est. Spiegelius putat, Prudentium non agnovisse verum deliquium solis, sed ripsa asserere, solem refugisse, et cælum reliquisse; et eadem ratione locutos esse Juvencum et Sedulium, necnon S. Hieronymum, ut impleretur propheta: *Occumbet sol meridie, et contenebrabitur super terram in die lux*. Addit Spiegelius, tenebras solum factas fuisse super

80 Igneum reliquit axem, seque mœrens addidit : A
Fertur horruisse mundus noctis æternæ chaos.

Solve vocem, mens, sonoram, solve linguam
[mobilem,

345 Dic tropæum passionis, dic triumphalem
[crucem,

Pange vexillum, notatis quod refulget frontibus,
85 O novum cæde stupenda vulneris miraculum!

GLOSSÆ VETERES.

81. Chaos, tenebras. Chaos et melos neutri gener. numer. singul. Iso.

COMMENTARIUS.

omnem terram Judæam, ac multa in ejusmodi sententiam di-serit. Augustinus Calmet tom. VII dissertationem edidit de *Tenobris in obitu Christi*, erudite inquiri in causas, effectus, durationem et amplitudinem hujus celebratissimi prodigii, allatis etiam testimoniis scriptorum gentilium, Phlegontis et Thalli. Triplex proponi solet ratio hujus phænomeni explicandi : prima, solem radios in se suos, lumenque recepisse ; secunda, quæ communior nunc est, interjectu lunæ radios solis prohibito, ne terram colustrarent, ut in eclipsibus accidit ; tertia, quæ commodior et facillor Calmeto visa est, præsertim si universæ terræ nomine Judæa tantum designetur, radios solis nubis alicujus densæ objectu fuisse prohibitos. Equidem nihil causæ esse video, cur hoc loco universæ terræ nomen ad solam Judæam referatur. Prudentius quidem clare innuit, totum mundum horruisse noctis æternæ chaos. Videtur imitatus verba Hilarii de Trinitate lib. III, cap. 11 : *Sol non occidit, sed refugit. Quid refugisse dico? Non receptus in nubem est, sed de cursu operis defecit.* Tam Prudentius quam Hilarius ad primam illam rationem explicandi miraculi alludere videntur.

81. Brev. Moz., horruisse mundum.

82. Ald., solve lingua; Alex., Brev. Moz., Vatt. A, B, I, O, Rat., sonora, quod etiam in Put. et aliis compluribus invenit Heinsius; in Ox. vero *Solve mens voce sonora*. Ex quo suspicatur *Solve voce mens sonora, solve linguam mobilem*. Weit., *Solve vocem mens sonora, solve linguam mobilem*. Gis., Urb. aliosque secuti sumus; sed fortasse magis ex fide mss. erit, *Solve vocem, mens, sonora solve lingua, mobilem*, ut *sonora lingua* sit in ablativo, et *mobilem* referatur ad *vocem*. Possumus etiam conjicere *Solve vocem mens sonoram, solve lingua mobili*, aut *Solve vocem mens sonoram, solve lingua mobilis*. Vat. Q, *Solve mens voce sonora*, eodem mendo quo Oxoniensis.

83. Hunc Prudentii locum viderat Fortunatus, qui cecinit, *Pange lingua gloriosi preclium certaminis, quod nunc dicimus, Pange lingua gloriosi lauream certaminis. Vox passio paucis profanis cognita, ab ecclesiasticis vulgo adhibita, exstat etiam in cod. Theod.*

84. Crucis vexillum refulget notatis frontibus, quia in sacramento confirmationis frontes cruce notantur. Vide hymnum 6, vers. 128. Gifanius Collectan. in Lucret. verbo *PANGO* ait, Prudentium novæ dixisse *pangere* pro *canere*; nam *pangere* proprie est scribere, ceræ figere. Fortunatus, ut versu superiori vidimus, eadem significatione protulit *Pange lingua*. Equidem in antiquioribus eam significationem non invenio, neque celeberrimi lexicographi quidquam ea de re notant.

85. Ita legit Ald., Urb., Vatt. A, B, P, Q, Put., Oxon., Noms., Rotend., Gis., quod mihi placet. Vocat *cædem stupendam* punctiorem militis, qua utrumque latus est perforatum, ut poeta existimat. Alex., Torrentiani duo, *cæde in stupenda*, ubi superfluum est in. Etenim *e* in *cæde* producitur ob *st* dictionis sequentis. Rat., Prag., Gisel. ad marg., Sich., Weitz., Vat. I, *cædis stupendæ*, quod Heinsius improbat. Brev. Moz. nobiscum facit, nisi quod in textu mendose *miracula* habet. In Hailsh. est rasura quæ indicat fuisse *cæde stupenda*. In schedis Ambrosianis, *O novum cædes stupenda vulneris miraculum*, ut per epexegesin *cædes stupenda* et vulneris miraculum dicantur. Quod sane nescio, cur tantopere recentioribus placuerit: non enim *cædes stupenda* est miraculum novum vulneris; sed novum miraculum

vulneris. inflicti *cæde*, seu punctiorem stupenda, est, quod sanguis et aqua fluxerit, hinc sanguis, inde aqua, ut ex ver-u sequenti manifestius redditur. Teolius Ambrosianum Heinssii expressit, et *vetustiores* Vatt. pro eadem scriptura laudat. Vellem, eos distinctius nominasset. Cæteri interpretes novitatem peculiarem miraculi non adverterunt. Primus Chamillardus notavit, Prudentium aperte velles utrumque latus fuisse perforatum, et discrepare ab evangelistis, qui militem uno tantum lanceæ ictu latus Domini aperuisse scribunt. At Prudentii mentem non est assecutus: neque enim is asserit, duplici ictu utrumque latus fuisse apertum, et potuit fieri, ut uno ictu utrumque perforaretur, quod evangelistæ non negant; ut omittam, expressum non esse in Evangelio, fuisse *unum tantum* lanceæ ictum. Cornelius a Lapide, qui Chamillardo peritius sacram paginam interpretari noverat, nostri poetæ opinionem amplexus est. Prudentius iterum ac tertio suam hanc sententiam inculcat hymn. 7 Perist., Dittoch. tetrasticho 42. Raynaudus tom. Philolog. pag. 103 ait, Prudentium exponi posse de perfossione unius lateris adeo profunda, ut ad cor atque adeo etiam aliquatenus ad sinistrum latus pervaserit, quamvis extrinsecus non nisi unum latus fuerit perfossum. Grezzerus lib. I de Cruce, cap. 35, dubitat an Prudentius tenuerit eam sententiam, quod miles lanceam transadigens, latus utrumque confoderit, sicut moris est apud Japones. Sed verius putat, Prudentium altitudinem vulneris indicasse, nimirum tam alte dextro lateri lanceam intortam fuisse, ut et in sinistrum pertingerit, adeoque cor, quod in sinistro est, vulnerarit, et sic utrumque latus fuisse aliquo modo vulnearatum, non tamen omnino trajecta lancea. Cæterum neque Grezzerus neque Raynaudus sententiam Prudentii expendunt, qua parte ait, *hinc cruorem, inde aquam fluxisse*. In sermone de passione Christi inter opera S. Cypriani similis est opinio: *De latere tuo fons egreditur... divisus limibus aqua, et sanguis emanavit*. Cornelius a Lapide ad cap. 19 Joan. docet *videri*, lanceam adactam per latus Christi dextrum, et transiisse per cor et pericardium, ita ut *capis* exierit per latus sinistrum ad papillam, quod confirmat et Prudentio, Cypriano et Theophylacto, qui in plurali numero vocat hoc vulnus *τὸ πύρον*, et quia vulnus dextri lateris tantum fuit, ut Thomas manus posset immittere. Existimat Prudentium innuere, per majus, sive potentius vulnus sanguinem, per minus, et pericardio vicinius aquam erupisse. Franciscus Xaverius de Idiaquez (nomen ter magnum pietate, doctrina, generis splendore), indefesso studio et exquisita eruditione, plurima ac pene dixerim omnia collegit quæ SS. Patres alique auctores ecclesiastici de sacri cordis Jesu cultu ac de lateris vulnere literis consignarunt. Ex ejus schedis quædam mecum communicata sunt, quibus hoc argumentum passim illustrari. Multi sunt qui latus *perforatum* aperte tradunt, cujus verbi ea est vis, ut lanceam ex una lateris parte in alteram totum corpus trajecisse non immerito argui possit. His omissis, neque enim uno verbo res tanta confici debet, S. Gregorius Nazæzenus in trægœdia *Christus patiens* ait: *Videte... ut fons duplex scaturiat ejus e latere*. S. Eustathius episcopus Antiochenus apud Theodorotum dialogo 2 Inconfusus, tom. II, pag. 329 edit. Coloniae., *Eorum autem oculis... perforata latera... subjiciens ostendebat*. Incidi postea in dissertationem G. S. gittarii de lan-

- 346** Illic cruoris fluxit unda, lymphæ parte A
[ex altera :
Lymphæ nempe dat lavacrum, tum corona ex
[sanguine est.
Vilit anguis immolatam corporis sacri ho-
[stiam,
Vidit, et fellis perusti mox venenum perdidit,
90 Saucius dolore multo, colla fractus sibilæ.
Quid tibi, profane serpens, profuit rebus novis
Plasma primum perculisse versipelli astutia ?
347 Diluit culpam recepto forma mortalis Deo.
Ad brevem se mortis usum dux salutis de-
[didit,
95 Mortuos olim sepultos ut redire insuesceret,
Dissolutis pristinorum vinculis peccaminum.
Tunc patres, sanctique multi conditorem B
[prævium
Jam revertentem secuti, tertio demum die

GLOSSÆ VETERES.

87. Corona ex sanguine, per martyrum est, l.
88. Anguis, antiquus hostis, l.
89. Perusti, consumpti, l.
90. Sibilæ, si illos, Rat. et l.
92. Versipelli, callido. — Hortamine, astutia,
Vat. A.
93. Diluit, abluvit, l.
94. Dux, Deus, l.

- Carnis indumenta sumunt, eque bustis pro-
[dent.
100 Cerneret coire membra de favillis aridis,
348 Frigidum venis resumptis pulverem te-
[pescere,
Ossa, nervos, ac medullas glutino cutis tegi.
Post, ut occasum resolvit, vitæ et hominem
[reddidit,
Arduum tribunal alti victor ascendit Patris,
105 Inclutam cælo reportans passionis gloriam.
Macte iudex mortuorum, macte rex viven-
[tium,
Dexter in parentis arce qui cluis virtutibus,
Omnium venturus inde justus ulior criminum.
Te senes, et te juvenus, parvulorum te
[chorus,
110 Turba matrum, virginumque, simplices puel-
[lulæ,

COMMENTARIUS.

cea, qua latus Christi perforatum est, ubi allegat S. Leonem Magnum epist. 98, cap. 3, qui vocat *vulnere lateris*, et Eustathium apud Theodoretum dialogo 1 τὰς τετραμήνας πλευράς. Negat vero dialogo 2 legi *perforata latera*. Ego vero lego dialogo 2 τὰς τετραμήνας πλευράς; sed interpretes vertit *latus pro latera* edit. Paris. 1642, tom. IV, pag. 90. Non tamen negaverim, sententiam et communioem et evangelicis verbis congruentiorem esse unico icu latus Domini (sive dextrum, sive sinistrum) fuisse apertum, ex quo aqua simul et sanguis effluerent, quin ex altera parte aqua, ex altera sanguis divisim limitibus intelligantur emanasse.

87. Rat., sanguine sine est.
88. Brev. Moz. vitio se immolatum.
90. Lego sibilæ cum Ione, Put., Rat., Gold., Widm. a prima manu, Heinsio et aliis. Sic Virgilius lib. in Georg. vers. 421: *Tollentemque minas, et sibilæ colla tumentem*. Prudentius igitur recte dixit *colla fractus sibilæ*. In plerisque est *sibilat*, etiam in Fabricio, cui Teolius imputat *sibilas*.
92. Vat. A, palma; error est pro *plasma*. Hymn. 3, vers. 185, *Plasma Dei* de homine. Alex., Vat. A, B, P, Prag., Weitz., Gis. ad marg., Sich., hortamine. Ald., Fabr., Palat. ad oram, Gisel. in textu, astutia, quod placuit Heinsio, qui pro ea scriptura stare ait Pat. et Oxon., et denuo occurrere *versipellem astutiam* Apoth. vers. 38 præfat. Idem mihi videtur, quia sermo est de serpente. Non tamen damno hortamine, quod videtur verbum Prudentianum, et cum *versipelli* indolem serpentis satis declarat.
93. Vat. A, deluit. Gis., Fabr., recepta.
94. Vat. B, Rat. a prima manu, Hailsb., Gold., Widm. a secunda manu, reddidit. Verius, deditit. Spiegelius, obtulit.
95. In Aldo, mortuosque. Repugnat sensui ea conjunctio que. Brev. Moz., sepultosque, parum metro cohæret. Inducitur una ex causis resurrectionis Domini, ut homines se resurrecturos sperarent. Poeta explicat, mortuos olim sepultos resurrecturos contra errorem eorum qui putabant mortuos non sua, sed alia corpora esse resumpturos. Vide vers. seqq.

PATROL. LIX.

95. Insuesceret, consuesceret, activum, l.
100. Cerneret, si adesset, cernere posse, Iso.
101. Tepescere, incalescere, l.
103. Occasum, mortem, l.
105. Cælo, ad cælum, l.
106. Macte, salve, magis aucte, l.
107. Cluis, splendens, vel abundas, l. Polles, Vat. A. Gloriaris, Prag.

96. Vocabulum *peccamen*, quod Gildæ Vossius imputaverat, æneo sæculo ex Prudentio restituit Cellarius. Spiegelius *vincula pristinorum peccaminum* exponit de peccato originali. Sed diligenter cave a laudibus, quibus Fabrum et Erasmus prosequitur circa Apostoli locum Epist. ad Romanos cap. v, 12, asserens, expendendum, num consentaneum fuerit, Paulum statim illud mysterium gentibus aperire voluisse. Consule cl. Bertium lib. xiii de Theol. Disc., cap. 1, ubi Erasmus et Joan. Phereponum docte e nervose refellit.

97. Fabr. et Bong., hunc pro tunc. In Egm. et Palat. lectio est mendosa, sub qua aliquid reconditi latere suspicatur Heinsius, *Tunc patres sancti quem ultima virorum condidit*. In margine lectio vulgaris. In Alt. *Tunc patres sancti, quos ultima sors virorum condidit*. In Vat. Q sola hæc lectio, *Tunc Patres sancti, quem ultima virorum condidit*.

98. Brev. Moz. mendum diem in textu.

99. Fabr. et Gis., deque. Lege cap. xxvii Matth. vers. 52 et 53. Recte Prudentius *tertio demum die* id accidisse narrat, quod a S. Matthæo relatam est per anticipationem, ut interpretes exponant; quidquid contra cum suo Erasmo Spiegelius asserat, hanc interpretationem nonnihil esse detortam. Quod autem ait poeta, sanctos qui surrexerunt secutos esse conditorem prævium, sententiam illorum innuit qui eorum corpora cælo invecta fuisse opinantur, ut ita Christus, primitiæ resurgentium, ascendens in altum, captivam duceret captivitatem. Aliis aliud videtur.

100. In Brev. Moz. pro *coire* lege *coire*; et vers. 102. retine ex margine *medullas*, non *medulla*.

102. Vat. A, Egm., Hailsb., et pro *ac*. Weit. cum solo Aldo scribit *glutino*.

105. Vide hymni 11 vers. 48, *Hominemque portaret Patri*.

104. In editione Parmensi typographus omisit *alti*. Sic enim legitur: *Arduum tribunal victor ascendit Patris*. Claudicat versus.

105. Rat., non bene, *inditam cælo*.

110. Rat., mendose, *turba martyrum* a prima manu.

Voce concordēs pudicis perstrepat concen- A
[tibus.
Fluminum lapsus, et undæ, littorum crepidines,
Imber, æstus, nix, pruina, silva, et aura, nox, 5
[dies,
Omnibus te concelebrent sæculorum sæculis.
349 X. HYMNUS CIRCA EXSEQUIAS DEFUNCTI.
Deus, ignee fons animarum,

Dum qui socians elementa,
Vivum simul, ac moribundum,
350 Hominem, Pater, effigiasti.
Tua sunt, tua, rector, utraque,
Tibi copula jungitur horum :
Tibi, dum vegetata cohærent,
Et spiritus, et caro servit.
Rescissa sed ista scorsum

GLOSSÆ VETERES.

111. Perstrepat, personant. — Conventibus, simul
cantantibus, l.

1. Ignee, quem Græci vocant πυρ noeron ignem sen-
sualem, l.

2. Socians, contingens corpus, et animam, Vat. A.

5. Vivum, etc., animam, et corpus, l.
4. Effigiasti, finxit, Iso.
6. Tibi, a te, Iso.
7. Vegetata, roborata, Iso.

COMMENTARIUS.

111. Iso, Ambr., Rat., Vatt. B. I, perstrepat, B
quod Weitzius invenit in Gold., Hails., Widm. supra.
Aldus perstrepat. Vatt. A, O, P, Q, Egm., perstre-
pat. Brev. Moz., corrupto, prestrepat. Gis., Weitz.
et Heinsius cum suis, perstrepat. Hoc placet; nam
infra concelebrent. Sententia desumpta est ex psal-
mis, præsertim psalmo cxxviii: *Laudate Dominum de
celis*, etc., et ex cantico trium puerorum Danielis
iii. Iso *conventibus* nomen fecit participium, quasi
concurrentibus; perperam.

113. Rat., Prag. et Widm., *arva* minus bene pro
aura. Cave etiam a Giselino *aura*, *silva*. In 1 edit.
scripserat *silva*, et *aura*.

114. S. Damas-cenus cap. 1 libri secundi Ortho-
doxæ fidei: *Quod autem sæculorum sæcula dicuntur,
ideo fit quod septem hujus mundi sæcula multa sæcula
seu vitas hominum complectuntur. Atque unum illud
sæculum sæcula omnia complexu suo tenet: sæculum-
que sæculi dicitur præsens hoc et futurum.* Ita ex edi-
tione Joannis Lequien.

Titulus hymni est, quem exhibent Vatt. A et B,
Rat., Put., Thuan., Palat. Aldus, *In exsequiis defun-
ctorum*. Fabr., *Ad defunctorum exsequias*. Oxon., et
Rottend. *Circa exsequias defunctorum*. Alex., *Circa
requies*. Hunc hymnum cum aliis paucis commenta-
riolo illustravit Adamus Theodorus Siberus, et non-
nullam ejus partem exposuit Barthius lib. xxi, cap. 4,
qui hunc hymnum plane divinum vocat; et cap. 10
lib. xlii Prudentium laudans ait: *Unde longe elegan-
ter Prudentius, cujus verba, imo totus ille funebris
hymnus nullo verborum ambitu, nulla copia eruditionis
enarrari satis possunt.* Eundem hunc hymnum Crini-
tus intellexit, cum dixit, commendari Prudentii car-
mina de natali Domini, *De expiandis animis*, etc. Ali-
quæ strophæ hujus hymni leguntur in *Officio mor-
tuorum* Mis-salis Mozarabici, edit. 2 pag. 149, nempe
quatuor primæ, duodecima, decimaquinta et duæ se-
quentes, quadragesima et duæ sequentes. Lectiones
variantes inde exerpemus.

1. Deum igneum fontem animarum vocat Prudentius
non eo sensu quo ethnici philosophi Deum et animas
ignem esse affirmabant; sed phrasi propria sacræ
Scripturæ, ubi Deus igni comparatur, habitare in igne
dicitur. Idem in Laurentio vers. 395: *Sic ignis æter-
nus Deus, Nam Christus ignis verus est.* Et Dittochæi
tetrasticho 8: *IGNIS IN RUBO: Sentibus involitans Deus
igneus ore corusco.* Malachiæ iii, 2: *Ipse enim quasi
ignis confans, et quasi herba fullonum.* Deuter. iv, 24:
*Deus tuus ignis consumens est. Fons animarum dicitur
Deus, quia fons est vitæ.* Vide hymnum 4, vers. 10.
Arnobius lib. ii adversus Gent.: *Quia uno ex fonte
omnium nostrum defluunt animæ.* Fortasse Prudentius
rejicere voluit illorum errorem qui nescio quem fon-
tem animarum fingebant, ex quo Deus animas edu-
ceret, non tum crearet, cum corporibus infunderet.
Vide S. Augustinum, lib. x de Genesi ad litteram.
Monet Barthius, huic hymno capiendæ doctrinam
Christianam de anima hauriendam esse e peculiari

B libello Gregorii Thaumaturgi de ea, e Nemesii com-
mentario de homine, et aliorum libris.

2. Quo sensu *elementa* de corpore et anima dicantur,
dixi proleg. num. 169. *Principia* intellige. Brev. Moz.,
socians, male.

3. Weitz., Gold., Widm. a prima manu. Vatt. B. I,
O, Prag., Rat. *vididum*, quod bonam partem codicum
habere asserit Barthius, sed crasse, et contra carmi-
nis legem. Vide proleg. num. 250. Rat., *morbidum*
pro *moribundum*, male. Hoc loco *vivus* est immortalis,
moribundus mortalis. Sic *vivus* Deus in sacris litteris.
Et eodem fere sensu Virgilius, Ovidius, et alii *Mori-
bundum* pro caluco seu mortali Virgilius lib. vi,
vers. 732: *Terrenique hebetant artus, moribundaque
membra.* Cicero et alii *moribundum* pro *mortui* proxi-
mo accipiunt. Brev. Moz. male distinguit *moribundum*
Hominem, pater effigiasti.

4. *Effigiare* est formare ad imaginem. Eo verbo
utuntur Apuleius, Sidonius, et sæpe noster Pruden-
tius, quod eleganter usurpari ait Barthius, quasi ad
artificium curamque poeta respexerit.

5. Cur *a* in *utraque* producat, rationem reddidi
in proleg. Giselinus in nonnullis Vulg. invenit *Tua
sunt, tua recta utraque*, contra fidem ms. codd. *Deus*,
qui est fons, ipse est rector.

6. Placet Barthio glossa Isonis, neque mihi pro-
prie displicet. Sed poterit etiam intelligi finis in voce *tibi*,
ut statim *tibi dum vegetata cohærent.* Sic in *Officio de-
functorum Regem, cui omnia vivunt*, etc. Addit Bar-
thius, huc trahere aliquem posse *entelichiam* Aristoteli-
s, de qua Nemesius. Clarius aliquis de unione,
seu admirabili illa conjunctione et commercio cor-
poris et animi locum hunc intelligit.

8. Giselinus Manilii exemplar secutus emendavit
Animus simul, et caro vivit. Barthius asseritur, et
barbare alios edere *spiritus* affirmat. Vide vers. 3.
Aldus, Weitz. et alii legunt *spiritus*. Heinsius in suis
vetustioribus reperit *Et spiritus, et caro servit*, quod
placet, quia metro congruit, et exstat in Alex. et
Urb., sed in hoc *vivit* pro *servit*. Vatt. A, B, I, O, P,
Q, *Spiritus simul, et caro servit*, cum Brev. Moz. Pruden-
tius aliis in locis primum i in *spiritus* produxit,
adeoque rejicienda est lectio *Spiritus simul, et caro
servit*, ubi corripitur. Cauchius conjiciebat *flatus pro
animus*. In Hymnario V. Thomasii, *Spiritus simul, et
caro servit*. Vat. A, Prag., Widm. supra, Palat.,
Bong., Sich., *servit* pro *vivit*, quod est in aliis pluri-
mis.

9. Versus sequentes edimus eo ordine quo sunt in
Vatt. A, Q, Ald., Gis., Alex. In margine Vat. A nota:
*Alii libri habent: Resoluta sed ista scorsum Proprius
revocantur in ortus Petit halitus aere fervens, Humus
excipit aere corpus. Quia cuncta, etc.* Pro *aere* legen-
dum *aera* in versu *Petit halitus aera fervens*: in versu
seq. ibidem notatur diversa lectio, quæ vera est *arida*
pro *aere*. Vat. P, ut edidimus, sed ad oram: *Atque li-
bri habent: Resoluta sed ista scorsum, etc.* Et ad marg.
strophæ *Quia cuncta* pro div. lectione, *Sic cuncta, etc.*

- 40 **351** Solvunt hominem, perimuntque : **A 352** Hanc tu, Deus optime, mortem
Humus excipit arida corpus,
Animæ rapit aura liquorem.
Quia cuncta creata necesse est
Labefacta senescere tandem,
45 Compactaque dissociari,
Et dissona texta retexi.

GLOSSÆ VETERES.

42. Liquorem, *serenitatem*, l.
45. Compacta, *conjuncta*, l.
46. Retexi, *dissolvi*, l. *Resolvi*, Vat. A.
49. Monstras, *monstrasti*, l.

20. Quo perdita membra resurgant.
Ut, dum generosa caducis,
Ceu carcere clausa, ligantur,
Pars illa potentior exstet,
21. Generosa, *nobilis animæ*. — Caducis, *corporis*,
in *membris*, Iso.
22. Carcere, *in carne*, Iso.

COMMENTARIUS.

Vat. O : *Rescissa sed ista deorsum (supra seorsum) Proprios revocantur in ortus, Petit halitus æthera fervens, Solvunt hominem, perimuntque, Humus excipit arida corpus, Animæ rapit aura liquorem, Cuncta creata necesse est Labefacta senescere tandem, Compactaque dissociari, Et dissona texta texti, Obitum tolerare supremum, Ut semina dissociata, Sibi sumat origo resorbens.* Vat. B sic legit : *Rescisa sed ista seorsum Proprios revocantur in ortus, Petit halitus æthera fervens, Humus excipit arida corpus, sic cuncta creata necesse est Obitum tolerare supremum, Ut semina dissociata Sibi sumat origo resorbens Resoluta sed ista seorsum, Solvunt hominem, perimuntque, Humus excipit arida corpus Animæ rapit aura liquorem. Quia cuncta, etc.* Ita etiam Rat., et, ut puto, Ambros. Quæ melius sunt digesta quam in Vat. O et correctiora : nam in Vat. O mendum est *cuncta* pro *quia cuncta*, et *texti* pro *retexi*. Aliter Put. post versum *Et spiritus, et caro servit illico Resoluta sed ista seorsum Proprios revocantur in ortus, Petit halitus æthera fervens, Humus excipit arida corpus. Sic cuncta creata necesse est Obitum tolerare supremum, Ut semina dissociata Sibi sumat origo resorbens. Hanc tu, Deus optime, etc.* Cum Put. faciunt Urb. et Vat. I, sed in his *rescissa* pro *resoluta*, et in Vat. I *sibimet sumat* pro *sibi sumat*. Egmondanus, ut in nostra lectione. Sed in margine pro diversa scriptura *Resoluta sed ista seorsum*, et tres sequentes versus, ut in Puttano. Weitz legit, ut in Vat. B, sed pro *sibimet sumat origo resorbens* melius habet *Sibi sumat origo resorbens*. Mendum autem est in Weitzio *arma* pro *aura* in versu *Animæ rapit aura liquorem*. Versus editionis Weitzianæ a 13 ad 21 absunt a Noms. et Rotten., in Oxonien. quædam exprimuntur ut in Weitzio, quædam non item, quod Heinsius testatur. Weitzius pro sua lectione allegat Fabr., apud quem est *rescissa pro resoluta*, Widm., Bong., Goldast. Ex tanta codicum discrepantia id Heinsius colligit, duas editiones carminum a Prudentio factas, ac non nihil in utraque variatum. Igitur alii aliam lectionem amplexi sunt, nonnulli utramque in hoc hymno junxerunt. In versibus autem quos retinui quædam etiam est varietas lectionum. Hoc versu 9 Vat. A, *rescisa* cum Gold. et Wid.; sed in Gold. supra, *relicta*. Multo melius *rescissa* cum Ald., Bong. et aliis.

41. Error est in Vat. A, *excidit* pro *excipit*.

42. Brev. Moz., mendose, *Anima rapit auræ liquorem*.

44. Fabricius legit *labefacta*, minus bene, pro *labefacta*. In margine Vat. A nota : *Alii habent : Obitum tolerare supremum*. Hæricus in suo poemate imitatus Prudentium ait *labefacta senescere*.

46. Sichard., ut *dissona. Detexta retexere* dixit Cicero de Oratore lib. II, pag. 72. Hæricus de Resurrect. hominis mortui, *Qua virtute potest detexta retexere*. Breviter nunc attingam quæ Barthius tam in hos versus quam in alios omnes commentatur. Ait stropham illam Weitzii *Rescissa sed ista seorsum Proprios revocantur in ortus, etc.*, posse retineri antiquitatis gratia, quamvis recte jam a Fabricio fuerit

omissa. Versum *Proprios revocantur in ortus* exponit aliis versibus Lucretii lib. II : *Cedit item retro, etc.*, quos legis proleg. num. 166. Adit editionem recentissimam (Weitzianam) intrusisse stropham inutilem et monachicum spirantem. Hanc intelligi esse stropham illam *Sic cuncta creata necesse est Obitum tolerare supremum*. In versu *Petit halitus æthera fervens* invenit apud veteres libros *Petit alter æthera fervens*, nec dubitat scribendum *Petit æther æthera fervens* : nam et Ovidius ultimam produxit, *Ipsæ meæ æther accipe summe preces*. In *æther* quidem ultima apud Ovidium, et Prudentium, si ita hic versus legatur, vel solius cæsura ratione poterit produci. Gallandius ex Tornæs. Exscribit illum versum, *Petit alter æthera fervens*. Intelligi potest *alter* de spiritu. Pergit Barthius, animalvertens, *senescere* omnium rerum defectum notare, *texta* corpus dici, ut alibi *cratem, compacta* ab Arnobio lib. II in fine accipi pro *nexibus*, quibus pelliculæ et artus homini vero sunt affixi.

48. *Abolere mortem* proprium solius Dei : quod in sacris Litteris et Ecclesiæ precibus sæpe occurrit.

49. Ald., Egm., Put. et Oxonien., *monstrans*; Rott. *monstra*. Cæteri, et sensus ipse exigit, *monstras*.

22. Quod corpus animæ *carcer* dici possit, constat partim ex his quæ dixi ad vers. 44 præfat., et ad vers. 190 hymn. 7, partim ex his quæ addam. Multa in eam sententiam Plato ex Socratis et Ægyptiorum scitis disserit, et ex eo repetunt alii philosophi, ut videri potest apud Barthium Adv. cap. 5, lib. XII, et Martinum de Roa de Die natali cap. 3. Christiani philosophi et SS. Patres eodem fere modo locuti sunt, ut Nemesius de Natura hominis, Theophridus abbas de Vener. sanctorum, Arnobius lib. II, S. Paulinus sæpe. In communi unius martyris ad laudes hymnus est ubi hos versus legimus : *Soluta sunt jam vincula Tui sacrati corporis*. Itaque quamvis ethnici philosophi corpus appellaverint *carcerem, vinculum, antrum, sepulcrum, vas animæ*, ita his vocibus abutentes, ut veram et intimam animæ cum corpore unionem negarent, tamen ejusmodi voces a SS. Patribus vulgo usitate, Ecclesiastica consuetudine, atque adeo sacræ paginæ auctoritate comprobate, nequaquam rejici debent; quandoquidem inter Christianos de vero sensu constat, scilicet animam, dum corpori est unita, omnes suas functiones plene et libere exercere non posse. Apposite S. Ambrosius lib. V, epist. 21 : *Unaqueque anima videns se corporeo isto clausam gurgustio, quæ tamen terrenæ hujus habitationis consortio non degeneraverit, ingenitici gravata corporis hujus conjunctione*. Animadvertere tamen oportet errorem, a concilio II Braccarensi damnatum can. 6 : *Si quis animas humanas dicit prius in cælesti habitatione peccasse, et pro hoc in corporu humana in terram dejectas, sicut Priscillianus dixit, anathema sit*. Cavillam Martini Lutheri retellam ad vers. 45 hymni II, *Mortale corpus induit*.

Quæ germen ab æthere traxit.
 25 **353** Si terrea forte voluntas
 Luteum sapit, et grave captat
 Animus quoque pondere victus
 Sequitur sua membra deorsum.

At si generis memor ignei
 50 Contagia pigra recuset,
 Vehit hospita viscera secum,
 Pariterque reportat ad astra.

Nam quod requiescere corpus
 Vacuum sine mente videmus,
 35 Spatium breve restat, ut alti
 Repetat collegia sensus.

Venient cito sæcula, cum jam
 Socius calor ossa revisat,
354 Animataque sanguine vivo

A 40 Habitacula pristina gestet.
 Quæ pigra cadavera pridem
 Tumulis putrefacta jacebant,
 Volucres rapiuntur in auras,
 Animas comitata priores.

45 Hinc maxima cura sepulcris
 Impenditur: hinc resolutos
 Honor ultimus accipit artus,
 Et funeris ambitus ornat.

355 Candore nitentia claro
 50 Prætendere lintea mos est,
 Aspersione myrrha sabæo
 Corpus medicamine servat.
 Quidnam sibi saxa cavat,
 Quid pulchra volunt monumenta?
 B 55 Nisi quæ res creditur illis

GLOSSÆ VETERES.

26. Luteum, non sobrie, nomen. — Sapit, vult. — Captat, appetit, Iso.
 29. Generis, originis suæ. — Ignis, anima vivax, Iso. — Memor, anima, Vat. A.
 33. Requiescere, in sepulcro, I.
 34. Sine mente, sine anima, I.
 36. Repetat, iterum suscipiat societatem animæ, Vat. A. — Sensus, animæ, Iso.

38. Calor, anima, I.
 45. Sepulcris, cymitron Græcæ, Latine dormitorium: hinc cymiterium et cymiteria, dicuntur. id est dormitoria, in quibus sancti quasi dormire videntur usque ad diem iudicii, I.
 48. Ambitus, ornatus, vel honor, Iso.
 51. Sabæo, thure, I.

COMMENTARIUS.

25. Vat. unus Teol., voluptas, minus bene. Eucherius Lugdunensis in epistola ad Valerianum, pag. 382: *Cæro siquidem proclivis in vitia ad terram tanquam in originem suam nos revocat; hæc vero veniens a Patre luminum* (loquitur de anima), sicut ferri ignibus mos est, in superiora nititur. Barthius lib. xiv Adv., cap. 10, putat Eucherium expressisse hæc ipsa verba Prudentii, et alia non absimilia ex P'sych.

29. Plerique legunt ignis, et Iso exponit de anima; quod pariter habent Vat. O, P, et I cum glossa anima, Alex., Urb. et alii nostri; nec debuit hæc lectio mala Gallandio videri in Aldo et aliis. Sed Vat. Q, Noms., Rottend., Torrentianus unus, et schedæ Græviæ, ignei, facta synæresi, quod mihi admodum placet, nam primo versu Deum igneum fontem animarum vocat. Vat. A videtur eodem modo legisse, saltem, qui glossam verbo memor, id est anima, apposuit. In Oxon., igneoli, mendum.

30. Ald., Nelris., Sich., Gis. 1 e.l. ad oram, nigra. Plerique et optimi, pigra; quod longe congruentius est. Teol. in Vat. uno invenit nigra. Hericus Altisiodorensis, qui ab hoc hymno plura est mutuatus, exscripsit contagia pigra. Weitzius pro nigra allegat F.; si Fabricium intelligit, hic habet pigra.

35. Aliqui adverbii nota insigunt quod. Ego relativum puto, ut intelligatur corpus, quod videmus. 1x, vers. 475, calor ossa reliquit.

40. Ante Hadriani aut Antoninorum tempora non apparet hoc vocabulum habitaculum in usum inductum; post multi usurparunt etiam profani scriptores, Palladius, Gellius, Solinus, Ammianus.

45. Ex honore qui sepulcris impenditur, argumentum petitur resurrectionis mortuorum, quod Tertullianus aliique promovent. Novella Theodosii et Valentiniani de sepulcris tit. 5: *Scimus, nec vana fides, et solutas membris animas habere sensum, et in originem suam spiritum redire caelestem.... Nimis barbara est et vesana crudelitas munus extremum luce carentibus invidere.* Pignorius, de Servis pag. 230, hos versus adducit, ut probet, sepulcris etiam Christianorum vela candida prætendi consuevisse,

ex more Hebræorum, ut ipse putat, apud quos visebantur sepulcra dealbata, quo fortasse alludit Paulus, cum Act. xxiii Ananiam vocavit parietem dealbatum. Sedulius lib. v carminum de Juda: *Velut omne sepulcrum Exteriora gerens albæ velamina formæ, Sordibus interius, sedoque cadavere plenum.* Vide infra vers. 49. Recenset poeta ea sere omnia quæ peragi solebant, ut honos defunctis haberetur. Adhibebantur etiam candelæ, et, ut ex hoc hymno liquet, hymni vel psalmi. S. Hieronymus ad Eustachium de epitaphio Paulæ: *Cum alii pontifices lampadas cereosque præferrent, alii choros psallentium ducerent.* Et in Vita Pauli sub finem: *Hymnos quoque et psalmos de Christiana traditione decantant.* Victor Vitensis, lib. 1, aliique eandem consuetudinem comprobant. Concilii Toletani III, canon 23 exstat: *Religiosorum omnium corpora qui divina vocatione ab hac vita recedunt, cum psalmis tantummodo psallentium vocibus debere ad sepulcra deferri. Nam funebre cermen, quod vulgo defunctis cantari solet, vel pectoribus se, proximis, aut familiis cedere omnino prohibemus.* Confer concil. Valent. an. 524, cap. 4; Braccar. 1, cap. 16 et 17; et infra vers. 115.

47. Funus cum sepulcro est honor ultimus: in veteri epitaphio Popiliæ, *Extremum officium quoniam tibi reddere cogor.* Virgilius, lib. vi, vers. 213, et ceteri ingrato suprema ferebat Munera.

49. Plura de his diximus proleg. num. 156 et seqq. Videri possunt Baronius tom. I Annal., pag. 238, et S. Hieronymus de obitu Blesillæ, ubi meminit velaminis aurei quo feretrum obtendebatur, et in Vita S. Pauli, ubi pariter memorat auratas vestes quibus mortui obvolvuntur. Repete dicta vers. 45, et confer Jacobum Gretzerum, lib. 1 de Fuvere Christiano, cap. 3, ut plures alios prætereant, qui de funeribus universe scripserunt, et hos Prudentii versus laudarunt.

55. Ald., res quod nisi creditur. Codd. mss., nisi quod res creditur. Utrumque metro congruit, sed hoc postremum suavius est. Nescio cur Callarius ediderit res quod nisi, eumque transcripserit Teolius, melle ms. cod. producto.

- Non mortua, sed data somno? A Aliena in morte dolere.
 Hoc provida Christicolarum Sancti sator ille Tobie,
 Pietas studet, ut pote credens, 70 Sacer, ac venerabilis heros,
 356 Fore protinus omnia viva, Dapibus jam rite paratis
 60 Quæ nunc gelidus sopor urget. Jus prætulit exsequiarum.
 Qui jacta cadavera passim Jam stantibus ille ministris
 Miserans tegit aggere terræ, Cyathos, et fercula fiquit,
 Opus exhibet ille benignum 75 Studioque accinctus humandi,
 Christo pius omnipotenti. Fleto dedit ossa sepulcro.
 65 Quin lex eadem monet omnes Veniunt mox præmia cælo,
 357 Gemitum dare sorte sub una, Pretiumque rependitur ingens :
 Cognataque funera nobis Nam lumina nescia solis

GLOSSÆ VETERES.

56. Non mortua, unde in Job : Restituetur ut lutum B 66. Sorte sub una, una sors est omnium, videlicet
 signaculum, et stabit quasi vestimentum. Signaculum mori, I.
 hominem vocat, qui in lutum redigitur, et quasi lotum 69. Sator, pater, I.
 vestimentum reservetur, I.
 58. Ut pote, ut æstimo, id est, quasi, I.
 59. Omnia, post generalem resurrectionem, Iso.
 61. Qui, de his qui mortuos sepeliunt, I.
 62. Aggere, cumulo, Iso.

COMMENTARIUS.

56. In sacris Litteris, precibus ecclesiasticis sanctorumque Patrum voluminibus, mortui, præsertim sancti et qui ad vitam æternam resurrecturi sunt gloriosi, dormientes dicuntur. Hinc cæmeterium, aut cæmeterium, κοιμητήριον ἢ κοιμῶνα, dormio. Corrigenda ergo est Isonis glossa, quæ cymitron et cymiterion scribit. Ex hac phrasi gravis-imī viri natam existimant historiam de septem dormientibus, qui scilicet dormierant in Christo, hoc est, vere mortui fuerant et reperti sunt tanquam dormientes. Confer Baronium ad diem 27 Julii M. rtyr. Rom., Cuperum Acta SS., pag. 593, tom. VI, et Petrum Lazzeri, de criticis Regalis § 7. Eruditissimus eques Victorius edidit Romæ 1744 SS. septem Dormientium historiam ex ectypis musei Victorii expressam, dissertatione, et veteribus monumentis illustratam : qui cap. 12 observat, Prudentem his versibus mysticum sensum aperuisse, et subjicit epitaphium S. Alexandri martyris, quod mihi dubium est : ALEXANDER MORTUUS NON EST, SED VIVIT SUPER ASTRA. Multa alia affert, ut probet, sanctos illos Dormientes nuncupatos vere mortuos fuisse et martyrio coronatos. Etsi autem profusus fuerit, se ex ectypis sui musei exhibere eam historiam accurate delineatam, et æri incisam, tamen cl. præsul Stephanus Borgia hujusmodi antiquitatum cultor eximius ex prototypo, quod in locupletissimo suo museo servat, notavit, litteras quibus nomina SS. martyrum exarantur, in icone Victorii non ea forma veteri esse descriptas qua exstant in suo vitro. Neque id solum me perhumaniter admonuit, sed etiam ex suo prototypo eandem historiam diligenter delineari curavit, ut eadem a me æri fideliter incisa hoc loco representaretur. Intellexi vero postea, ectypon Victorii, quod nunc in Museo Vaticano asservatur, plane respondere prototypo musei Borgiani Velitris. Notandum est ab antiquo artifice formata etiam fuisse martyrii instrumenta, scilicet clavas nodosas, secures, clavos, faces ardentes, uncas. Nomina sunt Constantinus, Maximianus, Martinianus, Joannes, Malchus, Sarsapio, Danesius, qui fortasse est Dionysius. Victorius ait, suum ectypon esse, ex sulphure multis abhinc annis fuso, ex gemma antiqua sumpto : ætatem gemmæ sive prototypi, quod periisse suspicabatur, refert ad sæculum VIII aut IX. Illud mirandum est, virum diligentis laude commendatum, parum curasse, ut imago æri incisa ectypon, quod ipse possidebat, conformaretur. Pignori in comment. de Servis, pag. 234, advertit, non solum ex ecclesiastica loquendi consuetudine originem ducere decantatam septem Dormientium memoriam, sed etiam ea de causa a Romanis pontificibus sepulcris apostolorum adhibitos ex clero Romano custodes, qui cubicularii dicuntur.
59. Adverbium protinus hoc loco vim habet, quasi porro tenus, demum.
60. Vat. B, Rat. pro diversa scriptura, Sich., arcei, quod secutus est Weitzius cum Bong., Goldast., et Widm., in quo supra urget, quæ est lectio communior et verior. Sic Horatius lib. 1, oda 24, Ergo Quintilius perpetuus sopor Urget. Ciceronis etiam est somnus urget. Hericus loc. cit., Quæ sopor urgebat. Giselinus in textu arcei, ad oram urget.
61. Hanc totam sententiam eliquenter Lactantius adornat lib. vi, cap. 12 Divin. Instit. : *Ultimum illud et maximum pietatis officium est peregrinorum et pauperum sepultura..... Non ergo patiemur, figuram et fignentum Dei feris ac volucris in prædam jacere, sed reddemus id terræ, unde ortum est..... In quo autem magis justitiæ ratio consistit, quam in eo, ut quod præstamus nostris per affectum, præstemus alienis per humanitatem, quæ est multo certior justiorque cum jam non homini præstatur, qui nihil sentit, sed soli Deo gratissimum sacrificium est opus justum.*
64. Egm., Ald., prius, quod amplexus est Nebriassa, exponens in primis; neque Chamillardo displicuit. Sed multo magis placere debet pius. In Vat. A est prius, et supra pius.
65. Ald. Weitz., Gis. 1 edit., quia lex, nihilque diversum ex mss. notat Mariettus. Gis. 2 edit., quia lex, nullamque varietatem Heinsius ex suis mss. animadvertit. Metrum et sententia utrolibet modo constant; quamvis quia lex Gallandio minus rectum visum fuerit in vett. edd. Brev. Moz., movet omnes.
66. Aldus edidit forte sub una, correxit vitiose sorte sublima.
67. Egm., Widm. supra, munera. Vat. A. munera, supra funera.
69. Lege Tobie librum cap. 11.
70. Tobias pater heros dicitur, ut S. Joannes evangelista hymn. 6, vers. 114.
75. Verbum stare ministris conviviorum apte convenit, qui et statores dicebantur, auctore Petronio Arbitro : *Nisi aut servos viderint, aut statores altius cinctos.*
74. Vat. A., ac fercula; alii et.
76. Vat. B, P. I cum glossa, plorata, lamentata; Gold., Widm., Weitz., nonnulli Heinssiani. Iso, fleta, quod metro parum congruit. Bong., Fabr., Hails. supra, Thuan., Rat., Gis., fletu, minus bene; fleta sepulcro optimi codices. Aldus et alii.

- 80 Deus illita felle serenat.
Jam tunc docuit pater orbi:
Quam sit rationis egenis
Mordax, et amara medela,
358 Cum lux animam nova vexat.
- 85 Docuit quoque non prius ullum
Cœlestia cernere regna,
Quam nocte, et vulnere tristi
Toleraverit aspera mundi.
Mors ipsa beator inde est,
- 90 Quod per cruciamina lethi
Via panditur ardua justis,
Et ad astra doloribus itur.
Sic corpora mortificata
Redeunt melioribus annis :
- 95 Nec post obitum recalescens
Compago fatiscere novit.
Ihæe, quæ modo pallida tabo
Color albidus inficit, ora
Tunc flore venustior omni
- 100 Sanguis cute tinget amœna.
Jam nulla deinde senectus
Frontis decus invida carpet,
Macies neque sicca lacertos
Succo tenuabit adeso.

- A 105 359 Morbus quoque pestifer, artus
Qui nunc populatur anhelos
Sua tunc tormenta resudans
Luet inter viacula mille.
Hunc eminus aere ab alto
- 110 Victrix caro, jamque percennis
Cernet sine fine gementem,
Quos moverat ipse, dolores.
Quid turba superstes inepta
Clangens ululamina miscet
- 115 Cur tam bene condita jura
Luctu dolor arguit amens ?
Jam mœsta quiesce querela,
Lacrymas suspendite, matres,
Nullus sua pignora plangat :
- B 120 Mors hæc reparatio vitæ est.
Sic semina sicca virescunt
Jam mortua, jamque sepulta :
Quæ reddita cespiti ab imo
Veteres meditantur aristas.
- 125 360 Nunc suscipe, terra, fovendum,
Gremioque hunc concipe molli :
Homini tibi membra sequestro,
Generosa et fragmina credo.
Animæ fuit hæc domus olim,

GLOSSÆ VETERES.

80. Illita, *tinista*. — Serenat, *clara facit*, l.
82. Egena, *indigens quia necesse est ut habeat rationem*, l.
83. Mordax, *dura*, l.
84. Lux, *correctio divina*, Vat. A. — Vexat, *fatigat*, l. *Quia post longam tenebrarum insuetudinem lux cum labore suscipitur*, Prag.
85. Docuit, *Deus*, l. o.
87. Nocte, *nox pro tribulatione*, l.
96. Fatiscere, *resolvi, dissolvi*, Iso.
98. Color, *pallor*. — Inficit, *corrumpit*. — Ora,

- facies*, Iso.
99. Venustior, *pulchrior*, l.
100. Tinget, *colorat, humectat*, l.
102. Carpet, *corrumpet*, l.
104. Adeso, *consumpto*, l.
105. Morbus, *diabolus, qui morbos infert*, l.
109. Eminus, *longe*, l.
112. Moverat, *excitaverat contra alios*. — Dolores, *morbos*, Iso.
127. Sequestro, *commendo, separo*, Iso.
129. Hæc, *caro*, l.

COMMENTARIUS.

82. Iso, Vat. B, l, Prag., Rat., Weitz. cum suis, *egena*. Ald., Vat. O, P. Q, Gis., *egenis*, quod securitas est Heins. cum suis. Probum est *rationis egenis*, hoc est peccatoribus, qui cæcis comparantur, et ratione, seu luce egent.
86. Torrentiani duo *scandere*. Sed *cernere* est in reliquis. Vide hymni 12 vers. 88.
96. Teol. pro diversa lectione *cum per*. Hailsb. supra *mundi* pro *lethi*.
95. S. Paulinus Natali 6 : *Placida caro morte quiescit In spem non vacuum reditivæ condita vitæ*. Verbo *mortificandi* utitur Tertullianus, et S. Prosper epigr. 96 : *Vis est corporei mortificanda hominis*.
100. Iso videtur legisse *tingit*. Sed *tinget* exigit sensus.
101. Widm., Palat., Aldus cum nostris, Heinsius cum Thuan., Put. et duobus aliis, *jam*. Alii *nam*.
104. Weitz., Hailsb. a secunda manu, *abeso*.
107. Aldus, *sua nunc*, minus bene.
108. Aldus, *male, lucet*. Sicardus restituit *luet*, faventibus membranis.
112. Put. a manu secunda, *ipsa*.
115. Chamillardus intelligit præficas illas mulieres quæ conducebantur, ut mortuorum carmine lugubri prosequerentur ; non tamen difflitur, locum explicari posse de lacrymis quorumlibet. Id innuunt verba *turba superstes*. Vide comment. ad vers. 45, et confer dissertationem Hieronymi Baruffaldi de Præficus, et Antonii Lanzoui de Luctu mortuali.

114. Fabr., *plangens pro clangens*.
115. Egm., *jam pro tam*.
118. Barthius lib. XLVI Adv., cap. 15, interpretatur, *matres esse feminas ætatis provectoris, quales fere prærant planctibus, videlicet præficas sic dictas, quod planctibus præficerentur*. Non assentior. Prudentius enim statim de pignoribus seu filiis loquitur.
121. Joan. XII, 24 et 25.
124. *Meditari* est moliri et quasi exprimere. Nam qui meditantur, proximi sunt, ut efficiant. Non semel Prudentius hoc sensu usurpavit *meditor* ; et S. Paulinus in eodem argumento de obitu Celsi : *Cuncta resurgendi faciem meditantur in omni Corpore, et in terris germina, et astra polo*. Prudentius veteres aristas vocat, quia semina ex aristis prodeunt, et in aristas redeunt. Teolius invenit *imitantur* apud nonnullos.
125. Rat., *hunc pro nunc*. Egm., Vat. O, *mendose favendum*.
126. Prag., *nunc pro hunc*, male. Vigiliius martyr, pag. 17, *gremium sepulcri dixit*, fortasse Prudentium imitatus, ex Barthii observatione.
127. Aldus, Vat. Q, *male nominis pro hominis*. Heinsius suspicatur tibi *sequestro*. Sed *sequestro* sensum rectum præfert. Hoc verbo usi sunt Tertullianus, Sidonius et alii. Tertullianus de Resurr. carn. cap. 27 : *Proinde enim et corpora medicata condimentis sepulture mausoleis et monumentis sequestrantur*.

- 130 Factoris ab ore creatæ :
Fervens habitavit in istis
Sapientia principe Christo.
Tu depositum tege corpus :
Non immemor ille requiret
- 135 Sua munera fictor, et auctor ;
Propriique ænigmata vultus.
- 361 Veniant modo tempora justa ,
Cum spem Deus impleat omnem.
Reddas patefacta , necesse est
- A 140 Qualem tibi trado figuram.
Non, si cariota vetustas
Dissolverit ossa favillis,
Fueritque cinisculus arens
Minimi mensura pugilli ,
- 145 Nec , si vaga flamina , et auræ
Vacuum per inane volantes ,
Tulerint cum pulvere nervos ,
Hominem periisse licebit.
- 362 Sed dum resolubile corpus

GLOSSÆ VETERES.

131. In istis, corpore, I.
135. Depositum, commendatum, I.
135. Fictor, plasmator, I.
136. Ænigmata, imagines, I. Ænigma in hoc loco B
pro imagine ponitur, Vat. A. Ænigmata, id est figuram. Prag.
137. Modo, cito, Iso.

141. Cariota, corruptibilis : nam caries est putredo ligni. A carie. i. e. putredo, tremetes (lege incredines) vocantur vermes, qui ligna comedunt, et in putredinem redire faciunt, I.
145. Flamina, venti, I.
146. Inane, vacuum aerem, I.
149. Dum, sc. usque, I.

COMMENTARIUS.

130. In marg. Vat. A et P pro diversa scriptura, *Cui nobilis ex Patre fons est, quam habent Put., Oxon., Hailsh., et schedæ Grævianæ Cauchii. Nomsianus utramque agnoscit.*

134. Heinsius cum Put., illa. Heinsio adhærent Cham., Cellar., Teol., qui unum tantum Vat. vidit, in quo caset ille. Sed Fabr., Ald., Gis., Weitz., et nosri legunt ille, quod prætulit Gallandius.

135. Hails., factor, supra fictor.

136. Nebrissa suspicatur schemata, quod placet Chamillardo, quia homo tam perfecta figura, atque imago Dei est, ut ei nullo modo conveniat ænigma, nisi id omne quod aliud refert, ænigma dicatur. Contra ego puto, ænigma Dei recte hominem appellari. Est enim ænigma, ut ait Giselinus, rei minus notæ imago. Quod si velis, ænigma e se imaginem aliquantum obscuram, ut perique asserunt, optime homo ænigma Dei vocabitur, neque enim clare et per-picue Deum repræsentat. Vide hymnum S. Laurentii, vers. 118, *Argenteorum ænigmatum.*

137. Vat. B, Wid., Gold, a secunda manu, venient.

141. *Cariota senectus* apud Ovidium lib. I Amor., eleg. 12.

142. Christiani defunctorum corpora non comburebant. Nihilominus cinerem et favillas nuncupabant reliquias in sepulchris asservatas, ut sæpissime apud scriptores ecclesiasticos licet observare, Prudentium, Paulinum, alios. Neque desunt exempla antiquiorum, quibus favilla de quovis minuto pulvere profertur, in quem homines post obitum fuerint redacti, sive igne, sive alio modo consumpti, verbo translato ex communi usu comburendi corpora.

143. Notat Nebrissa, cineris proprium esse epitheton ærens. Sic Virgilius lib. VI, *bibulam favillam* dixit, quia arida est.

144. Barthius, lib. V Advers., cap. 10, hunc locum tætur adversus G. Agricola et G. Fabricium aliosque, qui illum incessunt, quod pugillus non sit mensuræ genus. Etenim apud medicos revera mensura est pugillus, ut ex Plinio, lib. III, cap. 26, aliisque scriptoribus ostenditur. Apicius lib. III, cap. 10 : *Porros maturos feri, pugnum salis, aquam, et oleum mixtum facies, et ibi coquas.* Hoc igitur voluit poeta, hominis cinisculus pugno posse contineri; quod Propertius quodammodo attingit, et cum Prudentio Burmannus Propertium confert, aliosque adjungit lib. IV, eleg. 11, vers. 14 : *En sum, quod digitis quinque levatur, onus.* Ubi loquitur Cornelia de suis cineribus, aut de sepulchralibus urnis, quæ plerumque erant minuta vascula. Scriptores ecclesiastici sæpe hanc phrasin adhibebant pugillo claudere, continere, ut de Deo auctor carminis de resurrectione Lactantio ascripti :

cujus clauduntur cuncta pugillo. Et Venantius Fortunatus : Mundum pugillo continens.

145. Prag., inepte, *nec si flamma vagr.* Gis. 1 ed. in textu. Fab. et Bong., *vaga flumina, minus bene.*

148. Vat. A, *perisse, sed periisse* postulat carminis ratio.

149. Index librorum expurgandorum, cujus numeri 184 proleg., jubet apponi margini hujus loci : *Caute lege : nam videtur docere, animas piorum, quæ nihil purgandum deserunt, egressas a corpore detineri in paradiso terrestri illo unde expulsus fuit Adam. Fortasse Prudentius per paradysum voluptatis et sinum Abrahamæ nihil aliud intelligit quam essentialem animæ gloriam ante glorificationem corporis. Hanc explicationem confirmat quod ante Prudentium dixit : Veniant modo temporajusta, Cum spem Deus impleat omnem. Et Hamart. vers. 839 similiter describit paradysum, et cælum intelligit. In precibus, quibus anima ex hoc mundo egressura Deo commendatur, similes adhibentur voces, ut gloria cœlestis indicatur : *Beatæ quietis in sinu patriarcharum te complexus asringat... Constituat te Christus Filius Dei vivi intra paradisi sui semper amœna virentia. Patriarcharum tuorum sinibus insinuare non renuus... In sinum Abrahamæ angeli deducant te. Animas piorum post obitum in gremio Abrahamæ, patris credentium, recipi veterum quorundam fuit opinio. Paulinus in carmine de Obitu Celsi : Et patriarcharum sinibus deponat ovantes, Unde gehenna procul sævit hiante chao. In officio Mozarabico hæ strophæ Prudentii canuntur. Vide S. Ildesunsum cap. 90 de Cognitione baptismi; Rigaltii notas ad cap. 13 Tertull. de Idololatria; Isæum ad Lactantium lib. VII, cap. 21; Bellarminum, tom. I, controv. 7; Malvendam, de Paradiso voluptatis cap. 90 et seq., ubi auctores adducit, qui existimantur animas piorum detineri in paradiso voluptatis, et hunc paradysum esse sinum Abrahamæ. Hi autem recensentur Tertullianus, Origenes, S. Justinus in Quæst. ad orthodoxos, noster Prudentius, Theophylactus, Euthymius, Moses Bar-Cepha, S. Athanasius, S. Augustinus, S. Joannes Chrysostomus, Petrus Comestor. Horum auctoritates Malvenda partim rejicit, partim exponit, quod allegorice locuti fuerint; Joan. Maldonatum refellit, qui verba Christi ad latronem Lucae XIII, *Hodie mecum eris in paradiso*, de sinu Abrahamæ vel limbo Patrum intelligit. Rigaltius loc. cit. apertius dicit, plurimos adhuc ævo illo valde fuisse harum rerum incertos et dubios; qui etiam Irenæi sententiam in Abrahamæ sinu resurrectionem expectari ex Quæst. Justini in fine libri allegat. Nunc jam damnatus est error asserentium animas sanctas non frui visione Dei usque ad diem judicii.**

- 150 Revocas, Deus, atque reformas,
Quanam regione jubebis
Animam requiescere puram?
Gremio senis abdita sancti
Recubabit, ut est Eleazar:
155 **363** Quem floribus undique septem
Dives procul aspicit ardens.
Sequimur tua dicta, Redemptor,
Quibus, atra e morte triumphans,
Tua per vestigia mandas
160 S cium crucis ire latronem.
Patet ecce fidelibus ampli
Via lucida jam paradisi,

- A Liret et nemus illud adire,
Homini quod ademerat anguis.
165 Illic, precor, optime ductor,
Famulam tibi præcipe men eum
Genitali in sede sacrarum,
Quam liquerat exsul, et errans.
Nos tecta fovebimus ossa
170 Violis, et fronde frequenti:
364 Titulumque, et frigida saxa
Liquido spargemus odore.

XI. HYMNUS VIII KALENDAS JANUARIAS.

Quid est, quod arctum circulum

GLOSSÆ VETERES.

152. Requiescere, usque ad resurrectionem, I.
155. Senis, Abraham, I.
154. Eleazar, qui et Lazarus, I. Lazarus mendicus,
Vat. A.
166. Famulam, famulantem, Iso.
169. Fovebimus, ornemus, Iso.
171. Titulum, epiaphium, I.
172. Odore, odore, vel adodore (lege adore). Ador
est genus farris, quod in sacrificiis deorum ponebatur:

B venit autem a verbo ADORO, unde producitur. Sed alia
regula repugnat, nam omnia nomina neutri generis in
or desinentia corripiunt or, ut marmor, marmoris,
æquor, æquoris. Hisce ergo regalis invicem repugnan-
tibus mansit indeclinabile ADOR, Vat. A.

1. Quid est, quasi nesciens interrogat quomodo sol
ab australi circulo ad septentrionalem ascendendo re-
currit. — Arctum, brevem, brumalem, australem,
Vat. A.

COMMENTARIUS.

153. Put., Bong. et Palat., addita; quod tenuit
Heinsius, et cum Heinsio Teolius. Abdita magis pla-
cet, quod exstat in plerisque mss., et Ald., Fabr.,
Gis., Weit. aliisque.

154. Vat. I a secunda manu, Weitz., Gis. 1 edit.,
Recubabit, ut illa Lazari. Aldus, nostri codd., omnes
Heinsiani præter Put., Fabr., Tornæs., et ut Weit-
zio visum, Widm., Recubabit, ut est Eleazar; quod
magis ad rationem metricam accedit. Gis. 2 edit. ne-
scio unde traxit Recubabit, ubi est Eleazar, quod pro-
barem, si mss. faverent. Cham., Cell. et Teol. se-
cuti sunt Heinsium, et contra metrum ediderunt,
Recubabit, ut illa Lazari.

158. Ald., Nebr., Fabr., Egm., Bong., Oxon.
alique duo Heinsiani, prisca editiones, atra morte;
Gis., Heins. cum suis optimis, Prag., atra e morte.
In Vat. A additum erat e, ut esset atra e morte, sed
rursus inducitur erat e. Vat. B a prima manu, atre,
a secunda manu atra e. Put. triumphas.

159. Oxon., Vat. B a prima manu, mandans. Eum-
dem locum intelligit poeta esse sinum Abraham et pa-
radisum, quo a Christo latro perductus est.

164. Rai., non male, hominem, ita duobus versi-
bus distinctis, Licet et nemus illud adire Hominem,
quod ademerat anguis.

165. Ald., Gis., 1 ed., illud, precor.

170. Fab., Gis. ed. 2 diserte, fronde sequenti, ne-
que mutavit, cum editionem hanc corroxit. Heinsius,
qui Giselinum sequi solet, ubi se ab eo discedere non
monet, hoc loco legi fronda frequenti, sed nihil con-
tra observavit. Verum cæteri, et ipse Gis. 1 edit.,
fronde frequenti. Posset conjici recenti, quod etiam
in mentem venit Burmanno, tom. I Anthol. pag. 753;
sed fortasse poeta innuit, eum honorem sepulcris
sæpe et frequenter haberi. De his funerum ritibus
vide proleg. num. 157, 158; Baronium, tom. I Annal.,
pag. 238; Kirchmannum, de Funeribus pag. 581;
Carolus Paschalem de Coronis, aliosque innumeros.

171. De titulo plura dicam ad ver. 392 hymni
S. Vincentii, Titulumque figat martyr. Pro epitaphio
sumitur hoc loco; quo sensu apte titulus crucis
Salvatoris eo nomine donatur.

172. Unguentum intelligo liquidum odorem. Cha-
millardus certe non erravit, cum liquido odore per
eamdem verba interpretatus est. Vide proleg. num. 159.
Rot., Alt., Oxon. ad oram, Alex. pro divers. script.,
Vat. Q, adore, perperam, pro odore. Glossa falsa, et
inepta est. In Vat. I, Finit liber hymnorum.

In vetustis-imis codd. Put., Ox., Mar., Vat., B
viii kal. Jan. titulus est hujus hymni, quem Aldus
aliique expresserunt. Vat., A, Eg., Rot., Hymnus
natalis Domini. Alii utrumque titulum conjunxerunt,
scilicet Weitz., Fabr. In Vat. B post hymnum præ-
cedentem sic sequitur, Finit liber primus hymnorum.
Incipit liber Peristephanon. Post hymnum vero S. Ro-
mani Aurelii Prudentii Clementis. Incipit hymnus viii
kal. Januarii. Sic omnia in codice Marietti, in quo

C desunt alii hymni Cathemerinon præter hunc et se-
quentem, utpote alio loco a cathemerinis distincto
conservatos, in Vat. A et Q pariter hi duo hymni
collocantur post hymnum S. Romani. In Rot. et
Noms. claudunt agmen libri Peristephanon post pas-
sionem S. Romani. Equidem puto, ita fecisse exscrip-
tores, qui cum hymnos de Tempore, ut vocabant,
ab hymnis de Sanctis dividerent, duos hos hymnos,
quibus festa natalis et Epiphaniæ Domini celebra-
ntur, magis ad hymnos de Sanctis quam ad alios de
Tempore spectare opinati sunt. Non tamen valde re-
pugnabo, si quis contendat, ab ipso auctore hos duos
hymnos fuisse a cathemerinis separatos, ex vet.
codd. auctoritate. Hunc hymnum in paucis commen-
dat Crinitus, et peculiari commentario Erasmus et
Augustus Buchnerus illustrarunt. Buchnerus in con-
spectu carminis hæc habet: Egregium illud ac plane
divinum (hoc carmen). Cui neque ad dictionis elegan-
tiam, nec concinnitatem numerorum, tum inventionis
acumen atque ingenium quidquam deest: quodque

D perinde ut cætera pleraque principatum nostro facit
asserat, quem Christianorum poetarum ipsi jam da-
dum summi sæculi viri attribuerunt. Post Buchnerum
commentatus est hunc hymnum Andreas Molerus
Pegavius, qui multus est in inscriptione illustranda
Ad diem viii kalendas Januariis, sed potius scribere
debut a. d. hoc est, ante diem, nam ex his comper-
diis litterarum factum est, ut aliqui scriberent ad.
Idem Buchnerus contendit, scribendam calendæ, non
kalendæ, de qua controversia orthographica plures
alii agunt. Baronius, Martyr. pag. 2 ad diem I Jan.,
primos versus laudat, quod divino plane consilio ac-
ciderit, ut eodem ferme tempore atque sol diversa
luce orbi terrarum affulserit. Scaliger putabat, ne-
minem Ambrosio et Prudentio antiquiorem Domini
natalem diem assignasse viii kal. Jan., sive 25 Dec.
Verum ejusdem natalitii diei meminit Victorinus
episcopus Pictaviensis in carmine de Jesu Doo et ho-
mine, qui ante Constantinum floruisse dicitur. Sea-

- 365** Sol jam recurrens deserit? **A** Scandit gradatim denuo
Christusne terris nascitur,
Qui lucis anget tramitem?
Jubar priores lineas.
- 5** Heu, quam fugacem gratiam
Festinaolvebat dies!
Quam pene subductam facem
Sensim recisa exstinxerat!
45 Parens, et expers conjugis,
Mediator, et duplex genus.
Cælum nitescat lætius,
Ex ore quamlibet Patris
Grateur et gaudens humus :
Sis ortus, et Verbo editus,

GLOSSÆ VETERES.

2. Recurrens, *sursum*, l.
4. Tramitem, *viam*, l. *Viam* : *trames a tramittendo*, Vat. A.
5. Fugacem, *celerrime fugientem*. — Gratiam, *lucem*, Vat. A.
6. Festina, *cita*, Vat. A.
7. Subductam, *a brevitate diei*, l. — Facem, *quam prope subtractam lucem*, Vat. A.
8. Sensim, *leniter*, l. — Sensim, etc., *paulatim abbreviata dies, reisa per momenta*, Vat. A.
10. Grateur, *gratuletur*, Vat. A.
11. Gradatim, *per gradus*; *per centum octoginta gradus ascendit sol quando crescunt dies, et per eosdem descendit*; *et tot sunt anni dies, additis quinque, qui intercalares dicuntur*, l. *Per gradus*, Vat. A. — Do-

- nao, *iterum*. Iso. *Iterum. Sol centum octoginta gradus, vel lineas habet in ascensione. In descensione quoque ejusdem numeri gradus habet*, Vat. A.
12. Jubor, *sol*. — Priores, *septentrionales*, Vat. A.
15. Emerge, *ascende, vel exi a cælis, Christe*, l. *Nascere*, Vat. A. — Pusio, *Jesu*, l. *Puer parve Christe*, Vat. A.
14. Edit, *parit, generat*, Vat. A.
15. Parens, *mater*, l. Vat. A. — Expers, etc., *ignara viri*, Vat. A.
16. Duplex, *hominis et Dei*, l. — Duplex genus, *Dei et hominis*, Vat. A.
17. Quamlibet, *quamvis*, Vat. A.
18. Verbo, *Patris*. — Editus, *angelo nominante*, l.

COMMENTARIUS.

ligerum refellit Petavius, et post Petavium Antonius Maria Lupius, in cujus dissertatione cum notis et Zachariæ de hoc argumento discrepantes plures opiniones, et hinc inde rationes allatæ possunt videri.

3. S. Petrus Chrysologus, serm. 159 : *Crescere dies cepit, quia versus dies illuxit*. S. Augustinus, alique eandem sententiam adornant.

4. Egm., *augit*, mendum.

5. Juvenens lib. iv Hist. pag. 507 edit. Fabric., *Amittet cursum lunaris gratia lucis*. Supra hymno 7, vers. 188, *ciborum gratia*.

9. Erasmus legit *nitescit*, non male. Cæteri, *nitescat*, quasi prophetico more.

10. Erasmus, *gratatur*. In cod. Marietti videtur prius scriptum *gratet*.

15. Fabricius ait, transpositionem horum versuum, quæ erat in codicibus, obscuritatem peperisse. Nescio quos dicat codices, nam ordo versuum idem est in omnibus quos aut vidi aut ab aliis excussos legi. Obscuritas in sequentibus versibus expenditur. Arator, lib. ii, col. 601 edit. Fabricii : *Quæ conjugis expers Mater inest; navisque Dei de Virginis alvo Emicat, atque hominem mediator in omnia complet*. Igitur *emerge* idem ac *emica*, ut supra hymno ix, vers. 27, *Emicat*, etc.

14. Buchnerus orationem non satis apte nexam, et obscuritatem quadam perplexam notat. Nam constructio hæc esse deberet *dulcis pusio, quem edit castitas matris parentis, et expertis conjugis mediatorem, et duplex genus*. Eadem fere difficultate sese implicuerunt Nebrissa, Erasmus, Chamillardus. Et Nebrissa quidem cum apud Aldum reperisset vers. 15, *Parens et Christus conjugis*, errorem metri animadvertens, ita correxit, *Parens et ipse conjugis*, et explicuit, *qui et filius, et pater matris, conjugis vero pro æternus cum Patre, a con, et jugis, iuge compositum*. Sed non minus ipse contra metrum peccat; nam *u* in *conjugis, conjuge*, est longum, in *conjugis genitivo a conjux* breve. Restituta lectione, quam Aldus exhibuit hoc versu 14 : *Quem mater edit castitas, omnem obscuritatem evanescere facile quis intelliget*. Legitur vero *mater castitas*, non *matris castitas*, in Heinisiani, Vat. A et B, Urb., Alex. et aliis. In præfatione Psychomachiae, vers. 12, *matre virtute* : sic nunc *mater castitas*, hoc est, mater, quæ non solum sit casta, sed ipsa castitas : eo fere modo quo homo vitiosus, scleratus, appellatur vitium, scelus.

15. Mendam Aldi *parens et Christus* non bene emendatur a Nebrissa *parens et ipse*, ut notatum nuper est. In Mariet. alius error a manu prima *parcens*.

16. Aiunt, Latinos nescisse hanc vocem *mediator* : at eam noverunt primi Latini Christiani, qui Dominum Jesum Christum *mediatorem Dei et hominum* appellare non dubitarunt. Profecto Latine melius dici non potest. Mollerus observat, in Apuleii vulgata editione lib. ix legi *mediatorum*, sed locum corruptum esse, et a Wowerio jam dudum emendatum, qui *metatorum* substituit. Petavius, tom. IV, part. 2, lib. xii, cap. 2, affirmat, *Christianos et quidem elegantes ac disertos scriptores hac voce usos, ut Lactantium, Prudentium et plures alios*.

17. Apud Latiniore scriptores sæpius, aut etiam semper *quamlibet* subjicitur. Prudentius præponit, quod alii auctores illius æquales similiter fecerunt. In antiquioribus non invenio exemplum, neque invenerat Erasmus.

18. Prag., *genitus*, repugnante carmine pro *editus*. Qua ratione Verbum dici possit *Verbo editum*, disserui hymn. 3, vers. 2, in voce *VERBIGENA*. Aliam interpretationem offerunt Buchnerus in comment., et Joannes Lamius de Recta Nicænorum PP. Fide cap. 22, scilicet Prudentium loqui de generatione qua Verbum caro factum est, et Mollerus explicatius ait, sensum esse quod Christus a Patre per prophetas in Veteri Testamento, et post per Gabrielem angelum, nativitatem denuntiantem, manifestatus atque completo tempore tandem homo editus sit. Neque dubium, quin in utroque hymno, maxime vero in hoc præsentis poeta Filii Dei generationem in tempore susceperit laudandam. Prudentius, cum ex Evangelio Joannis pateat omnia per Verbum facta esse et sine eo factum nihil, collegit, etiam Verbum per Verbum carnem factum esse, et editum, ita tamen, ut paterno in pectore prius vigerit, *nam*, ut ait, *Verbum Deus*. Prudentius ipse sæpe in eandem sententiam erumpit, ut Apotheos. vers. 624. *Consonant Enodius Ticinensis lib. ii, hymno 10 : Concept aure Filium... Quod lingua jecit, semen est*. Sedulianus in hymno abecedario : *Verbo concepit Filium*, quod in correctione metri mutatum est *Verbo recepit Filium*. Videtur Prudentius respexisse illud Ecclesiastici cap. xxiv, 5 : *Ego ex ore Altissimi prodivi, primogenita ante omnem creaturam*. Ex hoc et similibus locis æterna Filii generatio agnoscenda est et demonstranda.

- 20 **367** Tamen paterno in pectore
Sophia callebas prius.
- 368** Quæ prompta cælum condidit,
Cælum, diemque, et cætera.
Virtute Verbi effecta sunt
Hæc cuncta : nam Verbum Deus.
- 25 Sed ordinatis sæculis,
Rerumque digesto statu,
Fundator ipse, et artifex
- A
- Permansit in Patris sinu :
Donec rotata annalium
30 Transvolverentur millia,
Atque ipse peccantem diu
Dignatus orbem viseret.
Nam cæca vis mortaliū
Venerans inanes nænias,
- B
- 35 **369** Vel æra, vel saxa algida,

GLOSSÆ VETERES.

20. Sophia, etc., *sapientia, prudentia affuebas, vigebas, prudenter sapiebas, antequam aliquid faceres. Calleo verbum est, id est prudentia affluo. Unde callidus dicitur prudens, astutus; hinc etiam calvo dicitur, id est, decipio, a quo calumnia, Vat. A. — Callebas, calleo, vigeo, possum, I.*
21. Prompta, *parata, I. Sophia potens, parata ad omnia facienda, Vat. A.*
25. Effecta, *facta, I.*
26. Digesto, *disposito, ordinato, I.*
28. In Patris sinu, *cum Patre semper erat, I.*
29. Rotata, *discursa. — Annalium, temporum, vel librorum, I.*
34. Nænias, *vanitates, næniæ vanitates sunt titulorum, quæ adhibebantur mortuis, quæ nihil proficiunt, I.*
35. Algida, *frigida, I.*

COMMENTARIUS.

quamvis nonnunquam aliqui SS. Patres ea de generatione intellexerint qua Verbum caro factum est. Clericus quidem, contra quem Lanius disputat, inaniter cavillatur, asseritque Prudentium existimasse, Verbum paulo ante mundi effectorem generatione prolatum fuisse, cum antea ejus natura nondum existens modo quodam inenarrabili in Deo delitisset : quod ab aliis Patribus antenicænis pariter dictum pronuntiat. Doctrinam catholicam Prudentii indicatam habes proleg. num. 126. Tota Clerici difficultas in unico verbo *prius* est posita vers. 20. *Sophia callebas prius*. Ea autem prorsus diluitur cum ex prioritate originis, quam vocant et explicant theologi, tum ex diversa ratione qua Verbum divinum consideramus, alia prout est in Patre, alia prout est ad res creatas sermo prolatus : tum demum animadversa temporali generatione Verbi qua caro factum est. Vide Tournelyum De Trinit. quæst. 4, art. 2, sect. 2, et dissertationem Balleriniorum contra Petavium pro S. Zenone et Patribus antenicænis.

19. Abest in ab Egm. et Hallsbr.

20. Vat. B, *pollebas* pro *callebas*. Weitzius, Widm.; Vat. I, Gold., Halls., Bong., *calebas*. Non patitur metrum. In exemplari edit. Weitz. apud cl. præsulem Reggiam nescio quis correxerat *callebat* ex aliquo codice, ut videtur. Tertullianus lib. advers. Praxeam, cap. 6 : *Hæc vis, et hæc divini sensus dispositio apud Scripturas etiam in sophiæ nomine ostenditur. Quid enim sapientius ratione Dei, sive sermone. Itaque sophiam quoque exaudi, ut secundam personam conditam. S. Zeno, serm. 5 de Æterna Generatione Filii, In profundo suæ sacræ mentis arcano. Locus etiam esse potest his quæ theologi disputant de mutua personarum in se invicem *inexistentia*, sive *circuminsessione*, ut vocant, ex cap. xiv Joan. vers. 10 : *Ego in Patre, et Pater in me est.**

21. Sophia seu sapientia dicitur prompta, quia manifestata est, cum mundum condidit, a *promo*. Tertullianus loc. cit. cap. 7 : *Tunc igitur etiam ipse sermo speciem et ornatum suum sumit, sonum, et vocem, cum dicit Deus, Fiat lux. Hæc est nativitas perfecta sermonis, dum ex Deo procedit. . . . apparet, unam, eandemque vim esse nunc in nomine sophiæ, nunc in appellatione sermonis.*

22. Erasmus et Daventriensis editio, *noctem pro cælum*. Alt. contra metri regulas *cælum, noctemque, et tartara*. Heinsius suspicatur *solum diemque, et tartara*, ut hymno Romani, vers. 325 et 326, *una virtus condidit Cælum, solumque*. Lectio, in cæteris omnibus codicibus recepta, non indiget correctione.

24. Prag., *nam Deus Verbum est*, Vat. Q, *nam Deus Verbum*. Neutrum cohæret metro.

27. Aldus, *fundatur, male*.

28. Joan., i, 18.

32. *Visendi et visitandi* vocabulo libenter SS. Patres utuntur, cum mysterium Incarnationis exponunt quod a sacris litteris mutuatur, ut in cantico Zachariæ cap. 1, *Visitavit, etc.*

33. Non solum poetæ, verum etiam oratores vim pro multitudine accipiunt, ut Cicero et alii.

34. *Idola* vocat *nænias*, ut in Laurentio, vers. 496, et I in Sym. vers. 433, *nugas* : et ex probabili quorundam codicum lectione vers. 515 hymno S. Laurentii : *Orare nænias Numæ* : Cicero, cap. 24 lib. II de legibus : *Honoratorum virorum laudes in concione memoranto, easque etiam ad cantus, et ad tibicinem prosequuntur, cui nomen næniæ, quo vocabulo etiam Græci cantus lugubres nominant*. Proprie etiam *nugæ* erant, quæ in mortuorum laudem canebantur. Recte igitur *nænias*, et *nugas* vocat poeta cultum hominum, quos post obitum alii homines in deos referebant. *Nugæ* etiam, et *næniæ* intelligi possunt fabulæ et inventa superstitiosa quibus idololatrasidem præstabant. Nota sunt cogitata Numæ de cultu deorum.

35. Egm. et Palat., *vel ære, vel fixa, mendose*. Nonnulli hæretici, alique semicatholici negant eo dementiæ ethnicos devenisse, ut ligna vel æra credere esse deos. Honorem et cultum qui statuis Dei et sanctorum præstatur, vellent abolitum, quasi hæc esset vera illa idololatria, quæ ethnicis objiciebatur, non vero quod divinitatem rebus inanimis affingerent. Verum evidentissimis sacræ paginæ testimoniis refelluntur. Isaias cap. XLIV multa offert ut probet, Deum non esse idolum, quod homo suis manibus efflingit, ejusdem idoli artificum idololatrarum vanitatem, imo stuporem aperte convincit. Sexcenta alia sunt hujusmodi. Prudentius non solum hoc loco, sed in multis aliis eandem ethnicorum insaniam coarguit. Non deerant inter gentiles, qui animadvertenter, eatenus simulacris cultum exhiberi, quatenus deorum numen et potentiam referebant. Hos alii rationibus nostræ religionis defensores oppugnabant. Res tota verbis Athenagoræ manifesta redditur in Legatione pro Christianis pag. mihi 17 : *Et ut paucis absolvam, omnes ubique imagines ab hominibus factæ sunt. Quod si dii isti ab initio non erant, illisue, a quibus facti sunt, posteriores erunt? vel cur, ut essent, hominibus, et arte indiguerunt? Terra hæc sunt, et lapides, et materia, et ars curiosa. Cæterum quoniam non desunt, qui hæc nihil, quam simulacra esse dicunt, deos vero, quorum honori ea sint dedicata, et quæcumque in ipsos conferuntur, reditus, sacrificia ad ipsos pertinere deos, neque alio modo homines convenire posse deos (conspectusque deum gravis est, ut inquit poëta) et ad hoc comprobandum historias quasdam recitant idolorum quorundam opera : agedum, inquiram*

- Vel ligna credebat Deum.
 Hæc dum sequuntur, perfidi
 Prædonis in jus venerant,
 Et mancipatam fumido
 40 Vitam barathro immerserant.
 Stragem sed i-tam non tulit
 370 Christus cadentem gentium;
 Impune ne forsam sui
 Patris periret fabrica.
 45 Mortale corpus induit,

38. Prædonis in jus, in diaboli potestate, l.
 39. Mancipatam, quasi mancipatam traditam, l.
 43. Impune, sine pœna diaboli, l.
 45. Induit, indidit, l.
 46. Excitato, a morte, l.

GLOSSÆ VETERES.

50. Te, *Christe*. — Creator, *Pater*,
 51. Indidit, *corporavit*, l.
 52. Glutinans, *ligans*, l.
 54. Matura, *plena*. — Per fastidia, *dignitates, per temporales expectationes*, l.

COMMENTARIUS.

mus quænam illorum qui d'i nominantur vis atque effi-
 cacia sit.

37. Diverso modo alii hos versus distinguunt, scilicet: *Hæc dum sequuntur perfidi, Prædonis in jus venerant*, ut *perfidi* sint qui adorant idola, quod explicat Erasmus. Cum Fabricio, Weitzio et Giselino *prædonis perfidi præfero*.

39. Gis. 1 ed. habebat *et mancipatum: et una ex glossis Ison's q. mancipatum*. Nescio, an aliquid lateat, nec video, cur non sit legendum *mancipatam*. Iso fortasse hoc voluit, *quasi ad mancipatum traditam, vel mancipatam traditam*.

42. Non ead. in distinctione hi versus apud omnes scribuntur. Quidam habent *Christus cadentem gentium impune, ne, etc.* Melior est sensus *ne fabrica periret impune*.

45. Imitatus est Sedulius hymno alphabetico: *Servile corpus induit*, etc. Lutherus, tom. 1, fol. 415, ait, nullos fuisse Patres aut doctores, qui non improprie aliquando sint locuti, si eorum dicta cavillari velis, et nihil magis hæreticum dici posse asserit, quam quod *Christus corpus induerit*, non enim vestis et corpus constituunt unam personam. Sed cum Apostolus et plerique SS. Patres simili loquendi formula usi sint, ea phrasis usu ipso ecclesiastico consecrata jam est, et rectum sensum præ se fert. Sic corpus dicitur carcer, vas animæ, et similia. Vide hymni 7 vers. 190, et 10 vers. 22.

46. Nebrissa pro *excitato* explicat *ascito*, vel *assupto*. Sed melius interpretaberis *resuscitato*.

48. Prag., *reportaret*, contra metrum.

51. Erasmus contra fidem omnium mss. et edit. suppositit *Animavit*, et *limo induit*. Putavit vir criticus, dici non posse *Pater spirat Filium*, et hoc habebat omnino ille, ut quidquid non intelligeret, mutare, et corrigere arbitrato suo auderet. Hæc vera causa innumerabilium ejus in rebus sacris et theologicis emendationum, quæ in aliis auctoribus tolerari fortasse possent, in divina Scriptura nullo modo sunt ferendæ. Dum dici posse spiritum nemo negaverit. Poeta noster Apoth. vers. 666, *qui spiritus olim Ore supersus patri volitabat in undis Nondum discretis, ubi Filium intelligit*. Paulinus in poemate ult.: *Hic Deus est ex corde Dei, hic spiritus oris, Sancti sermo Patris*. Ubi Muratorius putavit, claudicare versum primum, neque advertit hiatus similem huic Virgiliano, *Posthabita coluisse Samo, hic illius arma*. Hugo Grotius ad cap. 11 Marci vers. 8, *Jesus spiritu suo, etc.*, ex verbis Prudentii aliisque SS. Patrum probat, Verbum dici *spiritum* non tantum *διὰ τὸ ἀσωμάτων*, (ob incorporalitatem), quomodo Patri id nomen convenit, sed etiam quia laxiori vocabulo qualemcumque emanationem *spiritum* appellabant: quod loquendi *Sensus* mansit non solum post controversiam cum *Arianis*, sed etiam post natum cum Macedonio cer-

- A Ut excitato corpore
 Mortis catenam frangeret,
 Hominemque portaret Patri.
 Hic ille natalis dies,
 50 Quo te Creator arduus
 Spiravit, et limo indidit,
 371 Sermone carnem glutinans.
 Sentisne, virgo nobilis,
 Matura per fastidia
 55 Pudoris intactum decus

B tamen.

52. Chamillardus interpretatur, *Verbi sui efficacitate corpus compingens*. Alii melius, ut puto, unionem hypostaticam intelligunt. Buchnero sordidum verbum videtur *glutinans* pro *copulans*, quamvis efficacius *miscendi* verbo, quo plerique SS. Patres utuntur. *Coagulandi* vocabulo subdole quosdam fuisse usos, ut naturarum in Christo confusionem innuerent, Phœbadius notavit. Plerumque accidit, ut quædam antiquorum verba humilia et sordida nos existinemus esse, quia vulgares nostræ voces quæ illis respondent, usu ipso et consuetudine sordidæ et humiles habentur. In sacris Litteris adhibetur vocabulum *conglutinandi* non semel ad res serias gravesque significandas, ut 1 Reg. xviii, 1: *Anima Jonatæ conglutinata est animæ David*. In codice Theodosiano argumenta *conglutinari* dicuntur, cum multæ conjecturæ congeruntur.

53. Hanc interrogationem vim negandi habere, Fabricio asserenti non assentior, nam sic negaret, *pudoris decus crescere* Teolio placuit Fabricius. Hujus verba sunt: *Hæc interrogatio vim negandi habet, quasi diceret: Minime sentis illud fastidium quod alie matres sentiunt*. Aio igitur, interrogationem, si vim haberet negandi, hunc habituram sensum: *Minime sentis, intactum decus crescere matura per fastidia*; quod poetæ menti contrarium est, ut ex contextu et strophæ sequente colligitur. Prudentii hæc est sententia, *crecere decus pudoris quo vicinior est partus*. Nonnemo interpretatur, *decus fuisse intactum per fastidia*, hoc est, nulla fuisse fastidia quibus decus pudoris tangeretur. Simili significatione Horatius verbo *tangendi* utitur lib. iii, od. 43 de fonte Blandusie: *Te flagrantis atrox hora canicæ Nescit tangere*; et Ovidius lib. iii Metam. de fonte: *Quem neque pastores, neque pastæ monte capellæ Contigerant, aliudve pecus*.

54. Prag., *fastigia*, minus bene. Fortasse Iso legit etiam *fastigia* cum glossa *dignitates*. Buchnerus arbitratur, trajectam esse glossam Isonis ex versu 56, ubi est *HONORE, dignitate*, quod in hunc versum translatum in *dignitates* evaserit. Satis id est verisimile. Nemo melius Nebrissensi *fastidia* hæc exposuit: *Non, inquit, quod Virgini contigerint, quæ prægnantibus solent.... Sed loquitur ex more aliarum feminarum, sicut quod dicitur, ENIXA EST PUERPERA, et alibi: ENIXA PUERPERA REGEM: non quod in partu fuerit illi NIXIS cum doloribus, qui in aliis feminis contingit, sed quod salva integritate peperit*. Vide Franciscum Suarez, qui tom. 1 in 3 partem S. Thomæ, quæst. 28, disput. 5, sect. 1, ex S. Augustino, Fulgentio et Bernardo rem hanc mirum in modum illustrat. Alios addit Petavius lib. xiv, cap. 6, qui *communem* hanc veterum sententiam appellat.

- Honore partus crescere ?
 O quanta rerum gaudia
 Alvus pudica continet!
 Ex qua novellum sæculum
 60 Procedit, et lux aurea
 Vagitus ille exordium
372 Vernantis orbis prodidit :
 Nam tunc renatus sordidum
 Mundus veterum depulit.
 65 Sparsisse tellurem reor
 Ros omne densis floribus,
 Ipsaque arenas Syrtium
 Fragrasse nardo, et nectare.
- A Te cuncta nascentem, puer,
 70 Sensere dura, et barbara :
 Victusque saxorum rigor
 Obduxit herbam cotibus.
 Jam mella de scopulis fluunt :
 Jam stillat illex arido
 75 Sudans amomum stipite :
 Jam sunt myricis balsama.
 O sancta præsepis tui,
373 Æterne rex, cunabula,
 Populisque per sæclum sacra
 80 Mutis et ipsis credita.
 Adorat hæc brutum pecus,

GLOSSÆ VETERES.

62. Vernantis, *florentia*, l.
 64. Veternum, *peccatum*, *veteris morbus*, qui *intercutaneus dicitur*, l.
 66. Rus, *superficiem*, l.
 68. Nardo, *pretiosissimo unguento*. — Nectare,

- B *fide*, l.
 72. Cotibus, *lapidibus*, l.
 74. Illex, *quercus*, l.
 75. Amomum, *genus pigmenti*, l.
 76. Myricis, *genistæ, humillima arbor*, l.

COMMENTARIUS.

56. Id pas-im SS. Patres affirmant. Frustra nonnulli heterodoxi claris et innumeris SS. Patrum auctoritatibus pro integritate Virginis in partu paucas alias et obscuras opponunt. Vide Huetium Origenian. lib. II, q. 4.

59. Isaiaë ix, 6.

60. Congruenter *lux aurea* exponitur *aureum sæculum*.

61. Fortunatus, *Vagit infans*, etc.

62. Gis. ad marg., *orbis protulit*.

63. Vat. A, *mendose, renatis*.

65. Poeta exscribit, et exornat allegorias prophetarum, Joel III, 18; Amos IX, 13. Pervulgata et contrita sunt quæ Virgilius ex Sibyllæ vaticinio cecinit ecloga 4 : *Ultima Cumæi venit jam carminis ætas*, etc., quæ cum poetæ nostri hoc hymno conferri digna sunt.

66. Wid., *dense*, supra *densis*.

67. Quas dicat *Syrtes*, vide hymno 7, vers. 30.

70. Notat Buchnerus, vocabulum *sentienti* majestatem quamdam inferre, quod multis versibus Horatii, Ovidii, Claudiani, Sedulii et aliorum comprobatur.

72. Erasmus suspicatur, poetam scripsisse *cantibus*. Verum *cos* pro rupe etiam accipitur : sic Propertius, eleg. 3, lib. 1 : *Libera jam duris colibus Andromede*. Quanquam tam in Prudentio quam in Propertio *colibus* potest esse a *cautes*; nam *ai* in o veteres sæpe commutabant, ut *clodus* pro *claudus*.

73. Animadvertit Erasmus, plus nostrum poetam dicere quam Virgilium ecloga cit. : *Et duræ quercus sudabant roscida mella*.

75. Ald. et Fabr., *in stipite*.

76. In Egm., *sunt myrris*, mendum.

77. Gis. 1 edit., Weitz., *tua pro tui*. Aldus, cold. Heins., et nostri omnes, *tua*. Monet Buchnerus, poetam ex temporis sui ratione prædicere reverentiam, quæ præsepi Domini futuris sæculis esset habenda. Fortasse Prudentius solum innuit venerationem quæ tunc præsepi Domini habebatur; ejus tamen verba accommodari possunt ad nostra tempora. Nunc Romæ ostenditur præsepe ligneum, magnoque in honore est, favente prisca traditione; quam inepte subruere conatur Samuel Basnagius, Annal. politico-ecclæs. anno ante Dom. 5, num. 20, quia Tertullianus præsepe illud vocat *durum*, adeoque, ut argute concludit, non ligneum (quasi lignum sit molle), sed lapideum, et quia anonymus apud Chrysostomum in Luc. II ait : *Pro honore tulimus (præsepe) lateritium, et*

posuimus argenteum, et Brocardus, seu Burchardus dicit *in rupe excisum*. Duo hæc testimonia inter se pugnare. Serryus, exercit. 30, recte docet, structuram quæ præsepe ligneum continebat, fuisse vel lapideam, vel lateritiam. Monumentum antiquum musei Borgiani præsepe ligneum nobis exhibet. Anno 642 circiter ex Bethlehemica spelunca cunæ et præsepe Romam advecta sunt. Vide Bianchinium, dissert. de Præs. et cun. Domini nostri Jesu Christi, et Gorium, præf. ad vers. Ital. poem. Sannazarii de Partu Virginis, ubi de quatuor vetustis præsepis imaginibus disserit.

79. In Aldo error metri *sæculum*.

80. Bovem et asinum ad Domini præsepe intellige, quod pia credit antiquitas. In carmine de Passione inter Lactantii opera : *Hic mihi fusa dedit bruta inter inertia primum Arida in angustis præsepibus herba cubile*. Post Claudiani opera exstant quædam carmina Christiana, quæ multi Claudiano adjudicant, sive principum Christianorum adulatori, sive denique Christianam fidem professo. In his est carmen de laude Christi, quod certe Claudianum non habet auctorem, sed Merobaudem, scholasticum Hispanum, cujus nomine editum est in collectione poetarum Christianorum, et in Biblioth. SS. Patrum. Merobaudes igitur in eo carmine ait : *Auctorem scivere Deum te, conscia partus Mater, et attoniti pecudum sensere timores*. Sedulius, lib. III de Asello cui insedit Dominus : *Non illius impar, Qui patulo Christum licet in præsepe jacentem Agnovit tamen esse Deum*. Locus est Isaiaë I, 3 : *Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui : Israel autem me non cognovit*, etc., quo respicit Prudentius. Ex quo factum est, ut hæc historia, si vera fuerit, in dubium ab his sit revocata, qui narrationem conflictam existimarunt ob Isaiaë verba; contra si falsa fuerit, ex eisdem verbis a nonnullis fuerit inventa, quod crediderint, Isaiam non allegorice locutum, sed rem futuram prædixisse; quæ alioquin similis vero redditur, cum Salvatoris ortus in stabulo et præsepi contigerit. Quod autem Serryus in suis Exercitationibus ait, Patres qui bovis et asini meminerunt allegorice esse locutos, eorum verbis et menti aperte repugnat. Locus cap. III Habacuc ex versione LXX interpretum a multis SS. Patribus in eandem rem adducitur, *In medio duorum animalium cognosceris*, sed firmam esse eam versionem, docet S. Hieronymus. Exstant adhuc imagines antiquissimæ, quibus præsepe cu- bove et asino exhibetur. A prisca usque sæculis bu-

- 20 **367** Tamen paterno in pectore
Sophia callebas prius.
368 Quæ prompta cælum condidit,
Cælum, diemque, et cætera.
Virtute Verbi effecta sunt
Hæc cuncta : nam Verbum Deus.
25 Sed ordinatis sæculis,
Rerumque digesto statu,
Fundator ipse, et artifex

- A Permansit in Patris sinu :
Donec rotata annalium
30 Transvoluerentur millia,
Atque ipse peccantem diu
Dignatus orbem viseret.
Nam cæca vis mortaliū
Venerans inanes nœnias,
35 **369** Vel æra, vel saxa algi la,

GLOSSÆ VETERES.

20. Sophia, etc., *sapientia, prudentia affuebas, vigebas, prudenter sapiebas, antequam aliquid faceres. Calleo verbum est, id est prudentia affluo. Unde callidus dicitur prudens, astutus; hinc etiam calvo dicitur, id est, decipio, a quo calumnius, Vat. A. — Callebas, calleo, vigeo, possum, I.*
21. Prompta, *parata, I. Sophia potens, parata ad omnia faciendā, Vat. A.*
25. Effecta, *facta, I.*

26. Digesto, *disposito, ordinato, I.*
28. In Patris sinu, *cum Patre semper erat, I.*
29. Rotata, *discursa. — Annalium, temporum, vel librorum, I.*
34. Nœnias, *vanitates, nœniæ vanitates sunt titulorum, quæ adhibebantur mortuis, quæ nihil proficiunt, I.*
35. Algida, *frigida, I.*

COMMENTARIUS.

quamvis nonnunquam aliqui SS. Patres ea de generatione intellexerint qua Verbum caro factum est. Clericus quidem, contra quem Lanius disputat, inaniter cavillatur, asseritque Prudentium existimasse, Verbum paulo ante mundi effectiōnem generatione prolatum fuisse, cum antea ejus natura nondum existens modo quodam inenarrabili in Deo delituisset : quod ab aliis Patribus antenicænis pariter dictum pronuntiat. Doctrinam catholicam Prudentii indicatam habes proleg. num. 126. Tota Clerici difficultas in unico verbo *prius* est posita vers. 20, *Sophia callebas prius*. Ea autem prorsus diluitur cum ex prioritate originis, quam vocant et explicant theologi, tum ex diversa ratione qua Verbum divinum consideramus, alia prout est in Patre, alia prout est ad res creatas sermo prolatus : tum demum animadversa temporali generatione Verbi qua caro factum est. Vide Tournelyum De Trinit. quæst. 4, art. 2, sect. 2, et dissertationem Balleriniū contra Petaviū pro S. Zenone et Patribus antenicænis.

19. Abest in ab Egm. et Hailsbr.

20. Vat. B, *pollebas* pro *callebas*. Weitzius, Widm.; Vat. I, Gold., Hails., Bong., *calebas*. Non patitur metrum. In exemplari edit. Weitz. apud el. præsulem Regium nescio quis correxerat *callebat* ex aliquo codice, ut videtur. Tertullianus lib. advers. Praxeam, cap. 6 : *Hæc vis, et hæc divini sensus dispositio apud Scripturas etiam in sophiæ nomine ostenditur. Quid enim sapientius ratione Dei, sive sermone. Itaque sapiam quoque exaudi, ut secundam personam conditam.* S. Zeno, serm. 5 de Æterna Generatione Filii, *In profundo suæ sacræ mentis arcano.* Locus etiam esse potest his quæ theologi disputant de mutua personarum in se invicem *inexistentia*, sive *circuminsessione*, ut vocant, ex cap. xiv Joan. vers. 10 : *Ego in Patre, et Pater in me est.*

21. Sophia seu sapientia dicitur prompta, quia manifestata est, cum mundum condidit, a *promo*. Tertullianus loc. cit. cap. 7 : *Tunc igitur etiam ipse sermo speciem et ornatum suum sumit, sonum, et vocem, cum dicit Deus, Fiat lux. Hæc est nativitas perfecta sermonis, dum ex Deo procedit. . . . apparet unam, eandemque vim esse nunc in nomine sophiæ, nunc in appellatione sermonis.*

22. Erasmus et Daventriensis editio, *noctem pro cælum*. Alt. contra metri regulas *cælum, noctemque, et tartara*. Heinsius suspicatur *solum diemque, et tartara*, ut hymno Romani, vers. 325 et 326, *una virtus condidit Cælum, solumque*. Lectio, in cæteris omnibus codicibus recepta, non indiget correctione.

24. Prag., *nam Deus Verbum est*, Vat. Q, *nam Deus Verbum*. Neutrum cohæret metro.

27. Aldus, *fundatur, male*.

28. Joan., 1, 18.

32. *Visendi et visitandi* vocabulo libenter SS. Patres utuntur, cum mysterium Incarnationis exponunt quod a sacris litteris mutuantur, ut in cantico Zachariæ cap. 1, *Visitavit*, etc.

33. Non solum poetæ, verum etiam oratores vim pro multitudine accipiunt, ut Cicero et alii.

34. *Idola* vocat *nœnias*, ut in Laurentio, vers. 496, et I in Sym. vers. 435, *nugas* : et ex probabili quorundam codicum lectione vers. 515 hymno S. Laurentii : *Orare nœnias Numæ* : Cicero, cap. 24 lib. II de legibus : *Honoratorum virorum laudes in concione memoranto, easque etiam ad cantus, et ad tibicinem prosequuntur, cui nomen nœniæ, quo vocabulo etiam Græci cantus lugubres nominant.* Proprie etiam *nugæ* erant, quæ in mortuorum laudem canebantur. Recte igitur *nœnias*, et *nugas* vocat poeta cultum hominum, quos post obitum alii homines in deos referebant. Invenit etiam, et *nœniæ* intelligi possunt fabulæ et inventa superstitionosa quibus idololatristidem præstabant. Nota sunt cogitata Numæ de cultu deorum.

35. Egm. et Palat., *vel ære, vel fixa*, mendose. Nonnulli hæretici, aliique semicatholici negant eo dementiæ ethnicos devenisse, ut ligna vel æra credere esse deos. Honorem et cultum qui statuis Dei et sanctorum præstatur, vellet abolitum, quasi hæc esset vera illa idololatria, quæ ethnicis objiciebatur, non vero quod divinitatem rebus humanis affingerent. Verum evidentissimis sacræ paginæ testimoniis refelluntur. Isaias cap. XLIV multa offert ut probet, Deum non esse idolum, quod homo suis manibus effingit, ejusdem idoli artificum idololatrarum vanitatem, imo stuporem aperte convincit. Sexcenta alia sunt hujuscemodi. Prudentius non solum hoc loco, sed in multis aliis eandem ethnicorum insaniam coarguit. Non deerant inter gentiles, qui animadvertent, eatenus simulacris cultum exhiberi, quatenus deorum numen et potentiam referebant. Hos alii rationibus nostræ religionis defensores oppugnabant. Res tota verbis Athenagoræ manifesta redditur in Legatione pro Christianis pag. mihi 17 : *Et ut pauci absolvam, omnes ubique imagines ab hominibus factæ sunt. Quod si dii isti ab initio non erant, illisne, a quibus facti sunt, posteriores erunt? vel cur, ut essent, hominibus, et arte indiguerunt? Terra hæc sunt, et lapides, et materia, et ars curiosa. Cæterum quoniam non desunt, qui hæc nihil, quam simulacra esse dicunt, deos vero, quorum honori ea sint dedicata, et quæcumque in ipsos conferuntur, reddunt, sacrificia ad ipsos pertinere deos, neque alio modo homines convenire posse deos (conspectusque deum gravis est, ut inquit poëta) et ad hoc comprobandum historias quasdam recitant idolorum quorundam opera : agedum, inquirent-*

- Vel ligna credebatur Deum.
 Hæc dum sequuntur, perfidi
 Prædonis in jus venerant,
 Et mancipatam fumido
 40 Vitam barathro immerserant.
 Stragem sed i-tam non tulit
 370 Christus cadentem gentium;
 Impune ne forsam sui
 Patris periret fabrica.
 45 Mortale corpus induit,

A

- Ut excitato corpore
 Mortis catenam frangeret,
 Hominemque portaret Patri.
 Hic ille natalis dies,
 50 Quo te Creator arduus
 Spiravit, et limo indidit,
 371 Sermone carnem glutinans.
 Sentisne, virgo nobilis,
 Matura per fastidia
 55 Pudoris intactum decus

GLOSSÆ VETERES.

38. Prædonis in jus, in diaboli potestatem, l.
 39. Mancipatam, quasi mancipatum traditam, l.
 43. Impune, sine poena diaboli, l.
 45. Induit, indidit, l.
 46. Excitato, a morte, l.

50. Te, Christe. — Creator, Pater,
 51. Indidit, corporavit, l.
 52. Glutinans, ligans, l.
 54. Matura, plena. — Per fastidia, dignitates, per temporales expectationes, l.

COMMENTARIUS.

mus quænam illorum qui d'i nominantur vis atque effi- B tamen.

37. Diverso modo alii hos versus distinguunt, scilicet: *Hæc dum sequuntur perfidi, Prædonis in jus venerant*, ut *perfidi* sint qui adorant idola, quod explicat Erasmus. Cum Fabricio, Weitzio et Giselino *prædonis perfidi* præfero.

39. Gis. 1 ed. habebat *et mancipatum*: et una ex glossis Ison's q. *mancipatum*. Nescio, an aliquid lateat, nec video, cur non sit legendum *mancipatam*. Iso fortasse hoc voluit, *quasi ad mancipatum traditam, vel mancipatum traditam*.

42. Non eadem distinctione hi versus apud omnes scribuntur. Quidam habent *Christus cadentem gentium impune, ne*, etc. Melior est sensus *ne fabrica periret impune*.

45. Imitatus est Sedulius hymno alphabetico: *Servile corpus induit*, etc. Lutherus, tom. 1, fol. 415, ait, nullos fuisse Patres aut doctores, qui non improprie aliquando sint locuti, si eorum dicta cavillari velis, et nihil magis hæreticum dici posse asserit, quam quod *Christus corpus induerit*, non enim vestis et corpus constituunt unam personam. Sed cum Apostolus et plerique SS. Patres simili loquendi formula usi sint, ea phrasis usu ipso ecclesiastico consecrata jam est, et rectum sensum præ se fert. Sic corpus dicitur carcer, vas animæ, et similia. Vide hymni 7 vers. 190, et 10 vers. 22.

46. Nebrissa pro *excitato* explicat *ascito*, vel *assumpto*. Sed melius interpretaberis *resuscitato*.

48. Prag., *reportaret*, contra metrum.

51. Erasmus contra fidem omnium mss. et edit. supposuit *Animavit*, et *limo induit*. Putavit vir criticus, d'ici non posse *Pater spirat Filium*, et hoc habebat omnino ille, ut quidquid non intelligeret, mutare, et corrigere arbitrato suo auderet. Hæc vera causa innumerabilium ejus in rebus sacris et theologicis emendationum, quæ in aliis auctoribus tolerari fortasse possent, in divina Scriptura nullo modo sunt ferendæ. Dum d'ici posse spiritum nemo negaverit. Poeta noster Apoth. vers. 666, *qui spiritus olim Ore superfusis patri volitabat in undis Nondum discretis*, ubi Filium intelligit. Paulinus in poemate ult.: *Hic Deus est ex corde Dei, hic spiritus oris, Sancti sermo Patris*. Ubi Muratorius putavit, claudicare versum primum, neque advertit hiatum similem huic Virgiliano, *Posthabita coluisse Samo, hic illius arma*. Hugo Grotius ad cap. 11 Marci vers. 8, *Jesus spiritu suo*, etc., ex verbis Prudentii aliisque SS. Patrum probat. Verbum d'ici *spiritum* non tantum δὴ τὸ ἀσωματόν, (*ob incorporeitatem*), quomodo Patri id nomen convenit, sed etiam quia laxiori vocabulo qualemcunque emanationem *spiritum* appellabant: quod loquendi genus mansit non solum post controversiam cum Arianis, sed etiam post natum cum Macedonio cer-

52. Chamillardus interpretatur, *Verbi sui efficacitate corpus compingens*. Alii melius, ut puto, unionem hypostaticam intelligunt. Buchnero sordidum verbum videtur *glutinans* pro *copulans*, quamvis efficacius *miscendi* verbo, quo plerique SS. Patres utuntur. *Coagulandi* vocabulo subdole quosdam fuisse usos, ut naturarum in Christo confusionem innuerent, Phoebadius notavit. Plerumque accidit, ut quædam antiquorum verba humilia et sordida nos existimemus esse, quia vulgares nostræ voces quæ illis respondent, usu ipso et consuetudine sordidæ et humiles habentur. In sacris Litteris adhibetur vocabulum *conglutinandi* non semel ad res serias gravæque significandas, ut I Reg. xviii, 4: *Anima Jonatæ conglutinata est animæ David*. In codice Theodosiano argumenta *conglutinari* dicuntur, cum multæ conjecturæ congeruntur.

53. Hanc interrogationem vim negandi habere, Fabricio asserenti non assentior, nam sic negaret, *pudoris decus crescere* Teolio placuit Fabricius. Hujus verba sunt: *Hæc interrogatio vim negandi habet, quasi diceret: Minime sentis illud fastidium quod atrox matres sentiunt*. Aio igitur, interrogationem, si vim haberet negandi, hunc habituram sensum: *Minime sentis, intactum decus crescere matura per fastidia*; quod poetæ menti contrarium est, ut ex contextu et strophæ sequente colligitur. Prudentii hæc est sententia, *crecere decus pudoris quo vicinior est partus*. Nonnemo interpretatur, *decus fuisse intactum per fastidia*, hoc est, nulla fuisse fastidia quibus decus pudoris tangeretur. Simili significatione Horatius verbo *tangendi* utitur lib. III, od. 43 de fonte Blandusæ: *Te flagrantis atrox hora caniculæ Nescit tangere*; et Ovidius lib. III Metam. de fonte: *Quem neque pastores, neque pastæ monte capellæ Contigerant, aliudve pecus*.

54. Prag., *fastigia*, minus bene. Fortasse Iso legit etiam *fastigia* cum glossa *dignitates*. Buchnerus arbitratur, trajectam esse glossam Isonis ex versu 56, ubi est *HONORE, dignitate*, quod in hunc versum translatum in *dignitates* evaserit. Satis id est verisimile. Nemo melius Nebrissensi *fastidia* hæc expressit: *Non, inquit, quod Virgini contigerint, quæ prægnantibus solent.... Sed loquitur ex more aliarum seminarum, a cut quod dicitur, ENIXA EST PUEPERA, et alibi: ENIXA PUEPERA REGEM: non quod in partu fuerit ille NIXIS cum doloribus, qui in aliis feminis contingit, sed quod salva integritate peperit*. Vide Franciscum Suarez, qui tom. II in 3 partem S. Thomæ, quæst. 28, disput. 5, sect. 1, ex S. Augustino, Fulgentio et Bernardo rem hanc mirum in modum illustrat. Alios addit Petavius lib. XIV, cap. 6, qui *communem* hanc veterum sententiam appellat.

Honore partus crescere ?
 O quanta rerum gaudia
 Alvus pudica continet!
 Ex qua novellum sæculum
 60 Procedit, et lux aurea
 Vagitus ille exordium
372 Vernantis orbis prodidit :
 Nam tunc renatus sordidum
 Mundus veterum depulit.
 65 Sparsisse tellurem reor
 Ros omne densis floribus,
 Ipsaque arenas Syrtium
 Fragrasse nardo, et nectare.

A Te cuncta nascentem, puer,
 70 Sensere dura, et barbara :
 Victusque saxorum rigor
 Obduxit herbam cotihu-
 Jam mella de scopulis fluunt :
 Jam stillat illex arido
 75 Sudans amomum stipite :
 Jam sunt myricis balsama.
 O sancta præsepis tui,
373 Æterne rex, cunabula,
 Populisque per sæclum sacra
 80 Mutis et ipsis credita.
 Adorat hæc brutum pecus,

GLOSSÆ VETERES.

62. Vernantis, *florentia*, l.
 64. Veterum, *peccatum*, *veteris morbus*, *qui intereuntaneus dicitur*, l.
 66. Rus, *superficiem*, l.
 68. Nardo, *pretiosissimo unguento*. — Nectare,

B *fide*, l.
 72. Cotibus, *lapidibus*, l.
 74. Illex, *quercus*, l.
 75. Amomum, *genus pigmenti*, l.
 76. Myricis, *genistæ, humillima arbor*, l.

COMMENTARIUS.

56. Id pas-im SS. Patres affirmant. Frustra nonnulli heterodoxi claris et innumeris SS. Patrum auctoritatibus pro integritate Virginis in partu paucas alias et obscuras opponunt. Vide Huetium Origenian. lib. II, q. 4.

59. Isaie IX, 6.

60. Congruenter *lux aurea* exponitur *aureum sæculum*.

61. Fortunatus, *Vagit infans*, etc.

62. Gis. ad marg., *orbis protulit*.

63. Vat. A, *mendose, renatis*.

65. Poeta exscribit, et exornat allegorias prophetarum, Joel III, 18; Amos IX, 13. Pervulgata et contrita sunt quæ Virgilius ex Siphylæ vaticinio cecinit ecloga 4 : *Ultima Cumæi venit jam carminis ætas*, etc., quæ cum poetæ nostri hoc hymno conferri digna sunt.

66. Wid., *dense*, supra *densis*.

67. Quas dicat *Syrtes*, vide hymno 7, vers. 30.

70. Notat Buchnerus, vocabulum *sentienti* maiestatem quamdam inferre, quod multis versibus Horatii, Ovidii, Claudiani, Sedulii et aliorum comprobatur.

72. Erasmus suspicatur, poetam scripsisse *cantibus*. Verum *cos* pro rupe etiam accipitur : sic Propertius, eleg. 3, lib. 1 : *Libera jam duris cotibus Andromede*. Quanquam tam in Prudentio quam in Propertio *cotibus* potest esse a *cautes*; nam *au* in o veteres sæpe commutabant, ut *clodus* pro *claudus*.

73. Animadvertit Erasmus, plus nostrum poetam dicere quam Virgilium ecloga cit. : *Et duræ quercus sudabant rosida mella*.

75. Ald. et Fabr., *in stipite*.

76. In Egm., *sunt myrris*, mendum.

77. Gis. 1 edit., Weitz., *tua pro tui*. Aldus, cold. Heins., et nostri omnes, *tua*. Monet Buchnerus, poetam ex temporis sui ratione prædicere reverentiam, quæ præsepi Domini futuris sæculis esset habenda. Fortasse Prudentius solum innuit venerationem quæ tunc præsepi Domini habebatur; ejus tamen verba accommodari possunt ad nostra tempora. Nunc Romæ ostenditur præsepe ligneum, magnoque in honore est, favente prisca traditione; quam inepte subriere conatur Samuel Basnagius, Annal. politico-eccles. anno ante Dom. 5, num. 20, quia Tertullianus præsepe illud vocat *durum*, adeoque, ut argute concludit, non ligneum (quasi lignum sit molle), sed lapideum, et quia anonymus apud Chrysostomum in Luc. II ait : *Pro honore tulimus (præsepe) lateritium, et*

posuimus argenteum, et Brocardus, seu Burchardus dicit *in rupe excisum*. Duo hæc testimonia inter se pugnant. Serryus, exercit. 30, recte docet, structuram quæ præsepe ligneum continebat, fuisse vel lapideam, vel lateritiam. Monumentum antiquum musei Borgiani præsepe ligneum nobis exhibet. Anno 642 circiter ex Bethlehemitica spelunca cunæ et præsepe Romam advecta sunt. Vide Bianchinum, disert. de Præs. et eun. Domini nostri Jesu Christi, et Gorium, præf. ad vers. Ital. poem. Sannazarii de Partu Virginis, ubi de quatuor vetustis præsepis imaginibus disserit.

79. In Aldo error metri *sæculum*.

80. Bovem et asinum ad Domini præsepe intellige, quod pia credit antiquitas. In carmine de Passione inter Lactantii opera : *Hic mihi fusa dedit bruta inter inertia primum Arida in angustis præsepibus herba cubile*. Post Claudiani opera exstant quædam carmina Christiana, quæ multi Claudiano adjudicant, sive principum Christianorum adulatori, sive denique Christianam fidem professo. In his est carmen de laude Christi, quod certe Claudianum non habet auctorem, sed Merobaudem, scholasticum Hispanum, cujus nomine editum est in collectione poetarum Christianorum, et in Biblioth. SS. Patrum. Merobaudes igitur in eo carmine ait : *Auctorem sciere Deum te, conscia partus Mater, et, attoniti pecudum sensere timores*. Sedulius, lib. III de Asello cui insedit Dominus : *Non illius impar, Qui patulo Christum licet in præsepe jacentem Agnovit tamen esse Deum*. Locus est Isaie I, 3 : *Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui : Israel autem me non cognovit*, etc., quo respicit Prudentius. Ex quo factum est, ut hæc historia, si vera fuerit, in dubium ab his sit revocata, qui narrationem conflictam existimarunt ob Isaie verba; contra si falsa fuerit, ex eisdem verbis a nonnullis fuerit inventa, quod crediderint, Isaie non allegorice locutum, sed rem futuram prædixisse; quæ alioquin similis vero reddidit, cum Salvatoris ortus in stabulo et præsepi contigerit. Quod autem Serryus in suis Exercitationibus ait, Patres qui bovis et asini meminerunt allegorice esse locutos, eorum verbis et menti aperte repugnat. Locus cap. III Habacuc ex versione LXX interpretum a multis SS. Patribus in eandem rem adducitur, *In medio duorum animalium cognosceris, sed firmam non esse eam versionem*, docet S. Hieronymus. Exstant adhuc imagines antiquissimæ, quibus præsepe cum bove et asino exhibetur. A priscis usque sæculis hæ-

Indocta turba scilicet :

374 Adorat excors natio,
Vis cujus in pastu sita est.

85 375 Sed cum fideli spiritu
Concurrat ad præsepia
Pagana gens, et quadrupes,
Sapiatque, quod brutum fuit :

A Negat patrum prosapia,
90 Perosa presentem Deum :
Credas venenis ebriam,
Furii-ve lymphatam rapi.
Quid prona per scelus ruis?
Agno-ce, si quidquam tibi
95 Mentis resedit integræ,

GLOSSÆ VETERES.

83. Excors, insensata, Iso.
84. In pastu, quia tantum de comestione curant,
Iso.
87 Quadrupes, pecora vel pecorina, I.
88. Sapiatque, intelligat, I.
89. Prosapia, progenies. — Patrum, Judæorum, Iso.

91. Credas, o lector, I.
92. Lymphatam, furentem, I. *Legitur in Evangelio Nazareorum, Sephoram fuisse obstetricem beatæ Mariæ, quæ cum manum inflexisset et agnovisset virginitatem illius mansisse, exclamans quasi lymphata dixit : Hæc virgo peperit, et virginitatem non amisit, Vat. A.*

COMMENTARIUS.

hujusmodi picturam ad nos manasse tradit Erasmus. nos offerimus, eruditissimi præsulis Stephani Borgiæ
Vetustum monumentum ex museo Borgiano Velitris B liberalitate communicatam. Prodiit antea non dissi-

millis imago ex anaglyphis antiqui vitri in museo Victorino; eamque Victorius in dissertatione de Nummo æreo illustravit, ubi narrat, simile monumentum exstare apud dominos de Trautson, et aliud apud Paulum Sabbatinium. Monumentum musei Borgiani aut diversum est, aut certe nunc correctius laudati præsulis diligentia exhibetur ex ipso prototypo, quod contuli.

83. Giselius ad oram indicat trajectionem horum versuum, ut primus sit *Vis cujus in pastu sita est*, secundus *Adorat excors natio*.

85. Fabricius impulsus studio erga reformationem, quam ipsi vocant, incassum laborat, ut peregrinationes hoc loco laudatas in alienum sensum detorqueat. Explicat *fideli spiritu* fide per spiritum sanctum accensa. Ait, ad præsepe Christi accurrere, non esse ire Hierosolymam, et loca illa muta calcare, sed Christum fide arripere, et per eum solum sperare remissionem peccatorum et vitam æternam. Argute.

C Sed quis sibi persuadeat, Prudentium non commendare peregrinationem ad præsepe Domini *fideli spiritu* peractam, ea videlicet pietate qua ejus tempore præsertim fiebat, hortatore, impulsore, exemplumque præbente maximo Ecclesiæ doctore Hieronymo? Nonne certum est, poetam sæpe cum laude commemorare ejusmodi concursus hominum, qui ad sepulcra martyrum celebrabantur? Sane cum Fabricius frequenter impietatis arguere audeat Prudentium, quod de invocatione cultuque sanctorum idem dixerit et fecerit quod cæteri Patres quarti sæculi, nulla difficultate deterreri debuit, quinque hac etiam in parte nobis concederet Prudentium. Videndus præter alios de hoc argumento Greizerus, qui etiam vatis nostri armis pugnat.

91. *Venena* hoc loco veneficia sunt, quibus meus alienatur.

92. Vat. A, *lymphatum*, mendose. In Cham. pariter mendum *furive*.

- Ducem tuorum principum.
Hunc, quem latebræ, et obstetrix
376 Et virgo feta, et cunulæ,
Et imbecilla infantia
100 Regem dederunt gentibus,
Peccator, intueberis
Celsum cæruscis nubibus,
Dejectus ipse, et irritis
Plangens reatum fletibus :
105 Cum vasta signum buccina

GLOSSÆ VETERES.

100. Dederunt, ostenderunt.
102. Celsum, Christum : in nube enim apparebit in judicio, Vat. A.
103. Irritis, inanibus, nihil proficiendo, Vat. A.
104. Reatum, peccatum, Vat. A.
105. Buccina, vox angelica, hanc tubam, vel angelicam vocem describit beatus Effrem eremita in quadam homilia de die iudicii dicens : O vos defuncti, quos abdit terra sepulcris, surgite, et auctori vestro celeres occurrite, Vat. A.
107. Axis, cælum, Vat. A.
109. Ipse, Christus. — Præminens, excelsum super eminens, Vat. A.
112. Illis, malis. — Gehennam, nomen gehennæ in

COMMENTARIUS.

96. Erasmus conjicit principem. Nulla opus est conjectura.

97. Vat. B, hunc, quem latebra obstetrix; quod et retineri potest, non elisa ultima in latebra, et sensum plausibilem reddit, quod in partu Virginis alia non astiterit obstetrix, nisi latebra. Ita etiam habent Egm. et Palat., eodemque spectat Vat. Q, latebræ obstetrix. Cæteri habent et. Rat. obstetrix scribit. Heinsius cum Oxon., Rot., Alt., duobus Torrent., latebra et obstetrix. Cham., Teol. et Cellar., sicut eorum est mos, Heinsio adhærent. In Urb. et Alex. est latebræ et obstetrix. Explicatio interpretum fere omnium est, eandem Virginem fuisse obstetricem. S. Hieronymus contra Helvidium : Nulla ibi obstetrix, nulla muliercularum sedulitas intervenit. Ipsa Maria involvit infantem, ipsa et mater, et obstetrix fuit : nam ipsa collocavit eum in præsepio, ipsa pannis involvbat. Unde commenta refelluntur apocryphorum. Trolius fictionis poetice mentionem fastidiosorum, et obstetricis ascribit. Verum negari nequit, quorundam veterum hanc fuisse opinionem, quod obstetrix intervenerit. Legebatur enim in libris apocryphis, scilicet in Protoevangelio S. Jacobi, in Evangelio infantie, in libro de S. Maria et Obstetrice. Vide glossam ad vers. 92 de Sephora. Ejusdem narrationis meminit Clemens Alexandrinus VII Strom. pag. 543, eamque amplexus est S. Zeno lib. II, tract. 8. Vide quæ ad hunc locum annotarunt eruditissimi Ballerini. Nullum erit flagitium, si censeamus, Prudentium, quod alii viri docti crediderunt, credidisse.

98. Barthius lib. VIII Advers., cap. 12, ait, Prudentium adeo tenacem esse suæ phraseos, ut in Dittochæo, tetrast. 28, cunam singulari numero repetiverit ex hoc hymno. Verum non invenio, quis cunula singulari numero referat, excepto Giselino 1 ed. Idem Gis. 2 edit. ad marg., Virgoque.

100. In Bongarsii codice hic lacuna est; adeoque desunt Isonis glossæ ex hoc codice in versibus seqq. hujus hymni, et in hymno sequenti. Paucas ejusdem Isonis glossas ex Widmari codice ad hymnum sequentem protulit Weitzius.

101. Apocalyps. I, 7 : Ecce venit cum nubibus, et videbit eum omnis oculus, et qui enim pupugerunt. Cf. Matth. XXIV, 30. Poeta a primo adventu, quo Jesus Christus humilis apparere dignatus est, progreditur ad secundum adventum enarrantum, quo vivos mor-

- A** **377** Terris cremandis miserit,
Et sci-sus axis cardinem
Mundi ruentis solverit :
Insignis ipse, et præminens
110 Meritis rependet congrua :
His lucis usum perpetis,
Illis gehennam, et tartarum.
Judæa, tunc fulmen crucis
Experta, qui sit, senties,
115 **378** Quem, te furoris præsule,

Evangelio scriptum reperitur. Interpretatur autem gehenna vallis gratuita. Erat enim locus amoenissimus juxta Hierusalem, quem præterluebat fons Siloa, descendens de monte Morian, in quo erat templum Domini. Ergo propter illius loci amoenitatem Judæi relicto templo ibi sacrificabant idolis. In quo etiam loco duplici pœna.... ab hostibus : in corpore perempti, in anima quoque puniti sunt. Unde et gehenna p. o inferno ponitur, in quo peccatores cum corpore et anima puniuntur, calore videlicet et frigore, Vat. A.

113. Fulmen, potestatem, Vat. A. — Epiphania, EPIPHANON, apparere. Inde EPIPHANIA, superficies vel apparitio; THEOPHANIA vero Dei apparitio, Vat. A.

tuosque judicabit.

105. Matth. XXIV, 31 : Et mittet angelos suos cum tuba, et voce magna. Apostolus I ad Cor. XV : Canet enim tuba.

106. Mundum extremi diei iudicio flammis esse absumendum ex Veteri Novoque Testamento comportum est, Dan. VII, 9; II Petri III, 10. Lactantius, de Ira Dei cap. XXIII, versus Sibyllæ adducit, quæ per indignationem Dei adversus injustos cataclysmum priore sæculo factum esse dixit, ut malitia generis humani exstingueretur, et simili modo deflagrationem postea futuram vaticinata est, qua rursus impietas hominum deleatur. Permanavit igitur hæc opinio in ethnicos scriptores. In glossa lege celeres occurris vestro, ut duo sint hexametri.

109. Præminens habent nonnulli Vulg. Melius præminens facta crasi, ut apud Senecam et Avienum.

110. Sententia evangelica ex Joan. V, 28 et 29, cui concinit Apostolus ad Roman. II, 6. Apuleii et Palladii vox est congruus, Solini, ut pierique legunt, congrue. Antiquiores dicebant, congruens, congruenter.

111. Rat. et Mar., perpetem, non male. Sed alii melius perpetis.

113. Matth. VIII, 30 : Et tunc parebit signum Filii hominis in celo. Hoc signum crucem esse futuram docent S. Hieronymus, Chrysostomus, Augustinus aliique, quibus adhæret Prudentius. Mollerus aliique male eum exponunt de sola vi et majestate Jesu Christi crucifixi, ut crucis signum excludant.

114. Gloriatur Erasmus, se hunc versum restituisse, a sciolo depravatum, cum antea legeretur Experta quæ sit, senties; fortasse in editione Daventr. ita legebatur. Aldus jam ediderat, Experta, qui sit, senties, quod tenet Mar.; secutus est etiam Heinsius cum Giselino et, ut puto, cum suis optimis codd., necnon cum Weitzio, qui nullam varietatem codicum notant. Vat. B, non male, quis sit. Vat. A et Erasmus, minus bene, quid sit. In editione Weitziana, qua utor, ex aliquo codice notatum est ad oram expertæ, quod respuit carmen.

115. Gis. 1 ed. ad marg., præsidii. Fabr., prævide. Notam hanc apposuit Sichardus : Velus exemplar non præsule, sed præside habebat, quod Prudentio magis convenit. At Prudentius simili phrasî supra usus est hymno 5, vers. 83, præsulî justitiæ.

- Mors hausit, et mox reddidit.
 XII. HYMNUS DE EPIPHANIA.
 Quicumque Christum quæritis,
 Oculos in altum tollite :
 Illic licebit visere
 Signum perennis gloriæ.
 5 Hæc stella, quæ solis rotam
379 Vincit decore, ac lumine,
 Venisse terris nuntiat
 Cum carne terrestri Deum.
 Non illa servit noctibus,
 10 Secuta lunam menstruam :
 Sed sola cælum possidens
 Cursum dierum temperat.
 Arctoa quamvis sidera

- A In se retortis motibus
 15 Obire nolint : attamen
 Plerumque sub nimbis latent.
 Illoc sidus æternum manet :
 Hæc stella nunquam mergitur :
 Nec nubis occursu abdita
 20 Obumbrat obductam facem.
 Tristis cometa intercitat,
380 Et si quod astrum Sirio
 Fervet vapore, jam Dei
 Sub luce destructum cadat.
 25 En Persici ex orbis sinu,
 Sol unde sumit januam,
 Cernunt periti interpretes
 Regale vexillum magi.

GLOSSÆ VETERES.

1. Quicumque, *credentes alloquitur*, Vat. A.
 2. Altum, *cælum*, Vat. A.
 4. Signum, *stellam* : *stella a stando dicitur*, Vat. A.
 5. Rotam, *axem*, Vat. A.
 9. Servit, *obsequitur, famulatur*, Vat. A.
 10. Secuta, *sicut duodecim signa*, Vat. A.
 12. Cursum, etc., *etiam diebus lucet*, Vat. A.
 13. Arctoa, *potum septentrionalem dicunt*, Vat. A.
 14. Retortis, *revolutis*, Vat. A.
 15. Obire, *id est occidere, nam tribus elevatis, quatuor deponuntur (an deprinuntur?) rursus quatuor erectis tria deprinuntur*, Vat. A.
 16. Nimbis, *nubibus latent, aliquando obscurantur*, Vat. A.
 17. Æternum, *quia Christum qui æternus est, nuntiat*, Vat. A.
 18. Mergitur, *occidit*, Vat. A.

- B 19. Abdita, *abscondita*, Vat. A.
 20. Obumbrat, etc., *obtenebrat contractam, clausam lucem*, Vat. A. — *obductam, coopertam; obductum vulnus dicimus clausum*, l.
 21. Cometa, *a comis dicta*. — *Intercitat, occidat. Cometa.... dicitur, quod quando visitur (al. videtur), aut mortem regis, aut regni mutationem, aut etiam fumem, vel pestilentiam significat, et ideo tristis dicitur*, Vat. A.
 22. Sirio, *Sirius stella est in ore Canis, quæ in mense Julio oritur, et multa mala suo calore corporibus ingerit*, Vat. A. *Syrius stella. Syro, traho; inde Syria stella, a longo tractu*, l.
 23. Sinu, *recessu, receptaculo, regione*, Vat. A.
 26. Unde, *ab oriente*. — *Januam, exordium, quia ibi est oriens*, Vat. A. *Ortum*, l.

COMMENTARIUS.

116. Optimæ editiones habent *mox reddidit*, neque lectiones variantes observant Weitzius, Marietus et Heinsius. Nihilominus Erasmus et Fabricius diserte legunt, *Mors hausit et mors reddidit*, quod et concinnum est, neque caret idoneo sensu. In Alex., Urb., Vat. I aliisque, *mox reddidit*; in Vat. Q, *Mors hausit et mox reddidit*. Legendum *hausit*.

Heinsius ex suis veteribus inscribit *Hymnus Epiphaniæ*, ut habent Aldus, alique editi. Weitzius, *De Epiphania*. Ita Vat. A et B. In Rat. *Hymnus de Epiphania Domini*; in Mar., *Incipit hymnus de Epiphania*. Pars hujus hymni legitur in Transfiguratione Domini, *Quicumque*, etc. Alia pars in festo die SS. Innocentium martyrum, *Audit tyrannus anxius, et Salvete, flores martyrum*, ad matut. et laudes. Alia in Epiphania, *O sola magnarum urbium*. In codice Veliterno, de quo vide num. 212 proleg., est hymnus, quem nondum editum opinor, ubi quædam sunt ex Prudentio petita: *Lac cum cruore fundentes.... Quantam vagiens coæculis tuis.... Floresque martyrum corusci*. Scilicet in festo SS. Innocentium.

5. Baronius, tom. I Annal., p. 68, de hac stella diligentè disputat. Dicitur solis rotam vincere, non quod sole esset major, sed quia puriori lumine fulgebat, Deumque verum sidus, et solem indicabat. Multa enim quæ de stellâ poeta profert, ad Jesum debent referri. Baronius auctoritate epistolæ S. Iguatii ad Ephesios (quæ interpolata censetur) probat, Prudentium non poetice, sed historice esse locutum. Alii simili modo stellam hanc laudant. Vide quæ notat Fabricius in cod. apocryph. Novi Testamenti, vol. I, pag. 115 edit. 1 et 2, et in Paralipomenis, vol. II, pag. 407, ubi versus hos verbis Glycæ illustrat. Præterea plures de stella quæstiones curiose et crudite agit Trombellius in Vita Deiparæ.

G. Gold., Vat. I, Mar., aut pro ac.

12. Stella magos, interdiu etiam iter agentes, di-

C rigebat.

15. Obitus stellarum est occasus earumdem. Dux ursæ, sive arcti, major, et minor circa polum rotantur, et nobis nunquam occidunt. Prag., *abire, mendose*.

17. Hæc partim de Christo intelliguntur, partim commode explicantur, stellam illam, quandiu opus fuit, nunquam occidisse, aut nubibus fuisse obductam.

21. Ex vulgari præsertim veterum opinione, prætantium, semper aut plerumque cometas triste aliquid prænuntiare. Editio S. Isidori de Natura rerum cap. 26 corrigenda est: *Cometes stella est quæ velut comas luminis ex se fundit. Hæc cum nascitur, aut regni mutationem fertur ostendere, aut bella, aut pestilentias surgere. De qua Prudentius ait, Tristis cometa intercitat. Lege intercitat.*

23. Gold. et Mar. a prima manu, *Persæ*, male. Magos, qui Deum natum adoraverunt, fuisse Persas præter Prudentium docent Juvencus alique veteres, neque pauci ex recentibus interpretibus. Probabilius alii ex Arabia Deserta, aut Chaldæa, aut Mesopotamia eos venisse putant. Ab Oriente ad Hierosolimam venisse narrat evangelista Matthæus. Jeremias Felbingerus pugnat, vel somniat, fuisse Sincenses.

28. Egm. mendum est *vix illum pro verillum*. De hac historia audiendus est Chalcidius, cap. 75 Comment. in Timæum Platonis: *Est quoque alia sanctorum et venerabilior historia, quæ perhibet, ortu stellæ cujusdam non morbos, mortisque denuntiatus, sed descensum Dei venerabilis ad humanæ conversationis, rerumque mortalium gratiam. Quam stellam cum nocturno itinere suspexissent Chaldæorum profecto sapientes viri, et consideratione rerum cælestium satis exercitati quæsisse dicuntur recentem ortum Dei, reptaque illa majestate puerili veneratos esse, et vix*

Quod ut refulsit, cæteri
 30 Cessere signorum globi :
 Nec pulcher est ausus suam
381 Conferre formam Lucifer.
 Quis iste tantus, inquit,
 Regnator, astris imperans :
 35 Quem sic tremunt cœlestia,
 Cui lux, et æthra inserviunt?
 Illustre quiddam cernimus,
 Quod nesciat finem pati :
 Sublime, celsum, interminum,
 40 Antiquius cœlo, et chao.
 Illic ille rex est gentium,
 Populique rex Judaici,
 Promissus Abrahæ patri,
 Ejusque in ævum semini.
 45 Æquanda nam stellis sua
 Cognovit olim germina
 Primus sator credentium,
 Nati immolator unici.

A Jam flos subit Davidicus,
 50 Radice Jesse editus :
382 Sceprique per virgam virens,
 Rerum cacumen occupat.
 Exin sequuntur perciti
 Fixis in altum voltibus,
 55 Qua stella sulcum traxerat,
 Claramque signabat viam.
 Sed verticem pueri supra
 Signum pependit imminens,
 Pronaque submissum face
 60 Caput sacratum prodidit.
 Videre quod postquam magi,
 Eoa promunt munera,
 Stratique votis offerunt
 Thus, myrrham, et aurum regium.
 B
 65 Agnosce clara insignia
 Virtutis, ac regni tui,
 Puer o, cui trinam Pater

GLOSSÆ VETERES.

29. Quod, *vexillum*, *sidus*, Vat. A.
 32. Conferre, *æquare*, Vat. A.
 33. Inquit, *magi*, Vat. A.
 34. Imperans, *præcipiens*, Vat. A.
 35. Tremunt, *expavescunt*, Vat. A.
 36. Æthra, *per æthra omnia elementa intelliguntur*, Vat. A.
 37. Cernimus, *regem pati*, Vat. A.
 39. Interminum, *sine termino; multis utitur nominibus ad ostendendam Christi majestatem*, Vat. A. *Qui terminum non habebat*, l.
 40. Chao, *primordiali confusione: chaos est primordialis confusio rerum, antequam elementa discernerentur*, Vat. A. *Confusio elementorum, quæ fuit in primordio*, l.
 46. Germina, *filios suos*, Vat. A.
 47. Primus, *Abraham*, Vat. A.
 48. Nati, *Isaac*, Vat. A.

49. Flos subit, *Christus succrescit*, Vat. A.
 50. Jesse, *Jesse insulam sacrificium interpretatur*, Vat. A.
 51. Scepri, *regni*.— *Virgam, potestatem*.— *Virens, florens*, Vat. A.
 52. Cacumen, *principatum omnium rerum*, Vat. A.
 53. Veloces, *perciti*, Vat. A.
 54. Altum, *cælum*, Vat. A.
 55. Sulcum, *viam quam fecit lumen stellæ*, Vat. A.
 56. Signabat, *ministrabat*, Vat. A.
 58. Signum, *stella*. — *Imminens res dicitur quæ super verticem pendet*, Vat. A.
 59. Prona, *humiliata*. — *Submissum, inclinatum*. — *Face, lumine*, Vat. A.
 60. Prodidit, *manifestavit*, Vat. A.
 61. Quod, *signum*, Vat. A.
 62. Eoa, *orientalia*, Vat. A.
 64. Regium, *quia regibus offertur*, Vat. A.

COMMENTARIUS.

Deo tanto convenientia nuncupasse, quæ tibi (Osium episcopum alloquitur) multo melius sunt comperta quam cæteris. Recte Prudentius fidos interpretes dixit viros sapientes, consideratione rerum cœlestium exercitatos. Barthius lib. LVIII, cap. 2, suspicatur, in Chalcidio legendum esse nocturno icti sidere pro nocturno itinere, scilicet quasi obstupescentes. Quod autem addit Barthius, magos existimasse Deum per ipsam stellam descendisse: et ipsam stellam credidisse numen divinum, mihi non persuasit. Allegat eorum verba *Vidimus stellam ejus*, quod, ait, interpretatur Prudentius Apoth. vers. 218: *Vidimus hunc, aiunt, puerum per sidera ferri*. Neque omittit versus ex hoc eodem hymno, *Illustre quiddam cernimus*. Nihil hæc movent. Nam *stella regis Judæorum*, et *puerum ferri per sidera solum arguit*, stellam indicasse ortum Salvatoris. Verba magorum apud Prudentium, *Illustre quiddam cernimus*, non ad stellam, sed ad id quod stella significat referuntur, ut ex orationis serie patet.
 32. Sich., et Gis. ad oram, *flamman*; cæteri, *formam*. Lucifer Venus est, planeta splendidissimus, qui aliquandiu etiam lucente sole conspicitur, et noctu umbram jacit super terram.
 39. Apollinaris Sidonius voce *interminus* usus est lib. vi, epist. 4.
 40. Weitzius legit *choo* cum solo Widm., in quo fatetur supra esse *chao*. Glossæ Isonis nullæ sunt post hunc versum in hoc hymno. Propterea ex Vat. A. plures sumpsit.

45. Vide Genes. cap. xxii.
 49. In Aldo *Davidicus*. Vide Isaïæ cap. xi. In quodam Weitzii exemplari ex vet. cod. ad oram ascribitur *subdit* contra metrum.
 50. Gis., *Issæa*, non adversante Heinsio, qui non solum ita legit, sed nullam discrepantem lectionem adnotavit. Alex., Mariet., Ald., Weitz. cum suis, alique nostri *Jesse* cum hiato, qui concinnus est in huiusmodi nominibus propriis exterorum, quæ omnia pronuntiari debent, ut clare intelligantur. Virgilius sæpe id facit in Græcis vocabulis. Nonnemo corrigebat *Jessis*. Cum *Jessæa* suavior est versus.
 51. Prag., *acceptrumque*.
 52. Alex., *occupet*. Melius, *occupat*.
 56. Put. et Oxon. a secunda manu, *monstrabat viam*; cæteri habent *signabat*.
 59. Rott., *subnitum face*.
 63. Adventum et adorationem magorum in sarcophagis veterum Christianorum interdum expressam scriptores antiquitatum ecclesiasticarum Romæ instantium exhibent.
 67. Erasmus alicubi invenit scriptum *puero necdote*. Fortasse Prudentius scripsit *Puer, cui trinam Pater*; aliquis glossam supra addidit *o*, ut indicaret, esse in vocandi casu, ex qua postea una dictio effecta est in *puero*, et correctius, *Puer, o cui trinam Deus. Trina indoles* quænam sit, strophæ sequenti caponitur.

- 383** Prædestinavit indolem.
Regem, Deumque annuntiant
70 Thrsaurus, et fragrans odor
Thuris Sabæi : at myrrheus
Pulvis sepulcrum prædocet.
Hoc est sepulcrum, quo Deus,
Dum corpus exstingui sinit,
75 **384** Atque id sepultum suscitatur,
Mortis refregit carcerem.

- A O sola magnarum urbium
Major Bethlem : cui contigit
Ducem salutis cœlitus
80 Incorporatum gignere
Altrice te, summo Patri
Hæres creatur unicus
385 Homo ex Tonantis Spiritu,
Idemque sub membris Deus.
85 Hunc et prophetis testibus,

GLOSSÆ VETERES.

68. Indolem, *indoles est imago futuræ nobilitatis, quam in pueris videmus, in quibus non est adhuc virtus, sed signum virtutis*, Vat. A.

71. Sabæi, Arabici. *Saba Arabia, a potu (sic) sabaeni, id est a colendo : apud illos enim thus invenitur, Unde Deus. Myrrha interpretatur amara. Ideo et corpora putreferi non permittit*, Vat. A.

74. Corpus, *saum*. — Exstingui, *mori*. — Sinit,

permittit, Vat. A.

75. Id., *corpus*, Vat. A.

76. Carcerem, *infernum*, Vat. A.

80. Incorporatum, *incarnatum*, Vat. A.

81. Summo, *pro divinitate*, Vat. A.

82. Hæres, *Christus*, Vat. A.

84. Sub membris, *quia divinitus latebat*, Vat. A.

85. Hunc. *Filium*, Vat. A.

COMMENTARIUS.

68. Verbum *prædestinare* idem significare ac *destinare*, quod præ se fert antecessionein, monent theologo. Vocem parum Latinam esse multi docuerunt : sed a Livio fuisse adhibitam fassus est Cellarius in Curis posterioribus de barbarismis, ab Olao Borrichio admonitus.

69. Magos divinitatem agnovisse, et adorasse explorata res est. Sedulius lib. II : *Aurea nascenti fuderunt munera regi, Thura dedere Deo, myrrham tribuere sepulcro*. Heliadius in carmine de Christi Jesu beneficiis. *Gens Chaldæa... dat munera, regi Divitias, dat thura Deo, myrrhamque sepulcro*. Juvencus lib. I : *Submissique simul mox mystica munera promunt : Aurum, thus, myrrham regique, Deoque, hominique Dona ferunt* ; qui versus Juvenci laudantur a S. Hieronymo, Alcuino aliisque antiquis. Barthius lib. LVIII, cap. 2, in quodam ms. Juvenci reperit *Aurum, thus, myrrham, regique, hominique, Deoque*. Sed tunc hic alius ordo esset constituendus : *Aurum, myrrham, thus, regique, hominique, Deoque*. In S. Hieronymo lib. I Com. in cap. II Matth. : *Thus, aurum, myrrham regique, hominique, Deoque Dona ferunt*. Neque hoc modo ordo munerum servatur. Barthius ait, Prudentium Apotheosi *poemate docto et luculento hæc munera magnifice et Romana majestate appellasse ferula*. Vide Apoth. vers. 609 et seqq. In officio ecclesiastico Epiphaniæ canitur : *In auro et ostendatur regis potentia ; in thure sacerdotem magnum considera ; et in myrrha dominicam sepulturam*. Sacerdotium magnum ita significatur thure, ut divinitas in ipso sacerdote magno inesse intelligatur.

70. In Put., *fragrans odos*. Alii etiam hic et alibi *fragrans pro fragrans*, ut ante dixi. Isidorus mavult *fragrans odor*.

71. Vat. B, Alex., Rat., *at myrrheus*, quod longe elegantius est, quam *ac myrrheus*. Heinsius quoque reperit in Oxon. *at*, et probavit, quamvis ediderit *ac* ; in Put., *ad*, quod tantumdem est. In cæteris, etiam Vat. I, Q, *ac*. Ibidem. Glossam corrige : *ἀπὸ τοῦ σίβου*.

73. Alex., *hocem* ; forte *hocce est*. Put., *hoc, hoc est sepulcrum*. Heinsius corrigit *hoc, hoc sepulcrum*. At si Puteanus est emendandus, ad alios codices potius quam ad arbitrium reducendus est : cæteri enim recte habent *hoc est sepulcrum*. Cham., Cell. et Teolius cum Heinsio legunt *hoc, hoc sepulcrum*. In Mar., *quod pro quo*, ut supra corrigitur. Erasmus quoque et Gis. ad oram legunt *quod*. Vat. B, male, *hoc sepulcrum, quo Deus*.

77. Comparativum pro superlativo adhibet *major pro maxima* : et tamen facile potuit *O sola magnis urbibus major*. Sed alii etiam in locis hanc phrasin usurpavit. Vide hymn. S. Vincentii vers. 294, *Fortissimorum fortior* ; Psych. vers. 530, *magnum disci-*

pulorum ; hymn. 14 Perist., vers. 110, *Et quod malorum tetrius omnium est*, Hellenismus hic est, et phrasis Vulgatæ editionis Matth. XIII, 41 : *Qui major est vestrum*. Confer Drusium, Observat. lib. V, cap. 27, Curtii illud est : *Duo majora omnium navigia*. Auti qui aliquando etiam positivo adjunxerunt genitivum. Ennius lib. I, *Constitit inde loci propter sos dia deorum*, apud Festum. Virgilius lib. IV Æn., vers. 576, *sequimur te, sancte deorum*. potius quam *deorum quisquis es* : nam videtur sumpsisse ex Ennio : *Respondit Juno Saturnia, sancta deorum*. Græci δὲ θεῶν eadem phrasin dicunt. Ludovicus Cavallus correctores hymnorum Breviarii Romani reprehendit, quod in hymno officii parvi B. Mariæ ad laudes ediderint, *O gloriosa virginum*, quod Latine dici deberet, *O gloriosissima virginum*. Verum exemplis, quæ attuli, correctores possunt vindicari. Fortunatus dixerat *O gloriosa Domina*, renuente metro.

78. Mar. et Rat., *Bethlem* ; Wid., Gold., et Hailsb. pariter, *Bethlem*, quod retineri potest. In Egm., *Major Bethlem, et cui contigit*, non male. Drusius loc. cit. præfert *Bethlem* ex consuetudine antiqua Hebræorum, ut in hymno 5 Peristeph., *Betzebulis*, non *Beetzebulis*. Vide ejus lib. VII, cap. 18 et 19. Prudentius hic et alibi corripit primam in *Bethlem*, quamvis Græce scribatur per η. Nihil autem id mirum : nam corripuit etiam S. Hieronymus Hebraicæ linguæ peritissimus in epitaphio S. Paulæ. Eum dormitasse, et deceptos a muta et liquida, qui corripiant, ait Ricciolius. At regulas non antiquis præscribere debemus, sed ab eis accipere. Ex hoc et seq. versu confirmatur, legendum vers. 4 hymni 7, *dux Bethlem*, quod semper mihi placuit, quamvis cum plerisque ediderim *lux*.

79. Prag., *lucem pro ducem*, quod verum est. Respicit enim poeta ad Matth. II, 6. *Et tu Bethlehem, terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda : ex te enim exiet dux, qui regat populum meum Israel*. Pro adverbio *cœlitus* laudantur Lactantius, Cyprianus, Marcellinus, Orosius, Hieronymus, Marius Victor.

80. Prag., *incorporatam*, ut cohæreat cum *lucem*. de quo vers. prox. super.

82. Psalm. II, 8 : *Dabo tibi gentes hæreditatem*. In Egm. mendum *creator*.

83. In Mar. erat *Tonanti*, sed recte aliena manu factum *Tonantis*. Gold. etiam et Wid. ad oram *Tonanti*. In Vat. I est *Tonanti*, sed videtur fuisse *Tonantis*.

85. Perstat in eadem sententia, *hæredem unicum summo Patri dixit filium hominem et Deum*, nunc appellat *testes, signatores et testatorem*. Pater est *testator* : testamentum novum et sempiternum est Evangelium. Prophetæ *testes et obsignatores*, sive notarii divinarum promissionum.

iisdemque signatoribus,
 Testator, et sator jubet
 Adire regnum, et cernere.
 Regnum, quod ambit omnia,
 30 Dia, et marina, et terrea,
 A solis ortu ad exitum,
 Et tartara, et cœlum supra.
 Audit tyrannus anxius,
 Adesse regum principem.
 95 **386** Qui nomen Israel regat,
 Teneatque David regiam.
 Exclamat amens nuntio:
 Successor instat, pellimur:
 Satelles, i, ferrum rape,
 100 Perfunde cunas sanguine.
 Mas omnis infans occidat,
 Scrutare nutricum sinus,
 Interque materna ubera
 Ensem cruentet pusio.
 105 Suspecta per Bethlem mili

A Puerperarum est omnium
 Fraus, nequa furtim subtrahat
 Prolem virilis indolis.
 Transfigit ergo carnifex,
 110 Mucrone districto furens,
387 Effusa nuper corpora
 Animasque rimatur novas.
 Locum minutis artubus
 Vix interemptor invenit,
 115 Quo plaga descendat patens
 Juguloque major pugio est.
 O barbarum spectaculum!
 Illisa cervix cautibus
 Spargit cerebrum lacteum,
 120 Oculosque per vulnus vomit.
 B Aut in profundum palpitans
 Mersatur infans gurgitem,
 Cui subter arcis faucibus
 Singultat unda, et halitus.
 125 Salvete, flores martyrum,

GLOSSÆ VETERES.

86. Signatoribus, *symbolis ac signis*, Vat. A.
 87. Testator, *deus Pater*, Vat. A.
 88. Regnum, *a prophetis prædictum*, Vat. A.
 89. Regnum, *dico*, Vat. A.
 90. Dia, *cœlestia, id est omnia ambit regnum Christi*.
Dios dicitur generosus vel nobilis, hinc divos voca-
bant antiqui suos imperatores, id est cœlestes, Vat. A.
 91. Exitum, *occasum*, Vat. A.
 93. Tyrannus, *Herodes*, Vat. A.
 94. Principem, *invasorem, ut putabat*, Vat. A.
 97. Nuntio, *nuntiatione magorum*, Vat. A.
 98. Instat *aliter instat, pellimur, a regno*, Vat. A.
 99. I, *vade, imperativus est. Satelles dicitur miles,*
quod satis agat regi obsequendo, Vat. A.
 101. Occidat, *moriatur*, Vat. A.

102. Scrutare, *ut inde auferas filios*, Vat. A.
 104. Pusio, *puer*, Vat. A.
 106. Puerperarum, *puellarum pueros parientium*,
 Vat. A.
 108. Prolem, *masculam*, Vat. A.
 110. Districto, *nudato*, Vat. A.
 112. Animas, *vitas*. — Rimatur, *investigat*, Vat. A.
 116. Jugulo, *collo*. — Pugio, *mucro, gladius, pugio*
dicitur a pugno, Vat. A.
 120. Vomit, *egerit*, Vat. A.
 121. Palpitans, *moriens, diversa mortium describit*
genera, Vat. A.
 124. Halitus, *spiritus*, Vat. A.
 125. Flores, *primitiæ*, Vat. A.

COMMENTARIUS.

86. Alii scribunt *hisdem*; alii *isdem*; alii *iisdem*. C Non obest hæc varietas versui.
 87. In Hymn. Thom., *pater pro sator*.
 88. In Hymn. Thomas. *perperam Ipsum audire, et cernere*. Mendose etiam Egm. et Palat., *audire regnum pro adire regnum*. Nebrissa *cernere interpretatur discernere et iudicare*; cui Chamillardus astipulatur, *tenere et exercere regnum*, et Teolius, qui nihilominus innuit, aliam interpretationem adhiberi a Perizonio ad Sanctii Minervam lib. iv, cap. 15. Prudentius de hæreditate loquens verba jurisperitorum, imo Latinorum adhibet *adire et cernere*. Passim apud Ciceronem et optimos alios auctores *cernere hæreditatem pro possidere*. Ignoratio hujus significationis ansam errandi præbuit exscriptoribus, et cum *cernere* acciperent pro *videre*, scripserunt. *Audire regnum, et cernere*, et inde *Audire ipsum, et cernere*. Paulus Leopardus lib. i Emend., cap. 15, hæc voce *cernere* eleganter usum poetam nostrum monet, *ubi perperam*, addit, *alter interpretum cernere valere putat discernere et iudicare, alter decernere*. Prudentius supra hymno 10, vers. 86, de hominibus ait *Cœlestia cernere regna*, non dissimili sensu.
 90. Erasmus legit *diva*, sed suspicatur, scriptum fuisse *dia*, ut vere est in nostris; hoc est *aerea, cœlestia*.
 98. Herodes, regnum Jesu Christi in aliam partem accipiens, se regno spoliandum propterea existimabat, quia, ut pervulgata docet sententia, *nulla sancta societas, nec fides regni est*.
 99. Ita habent Alex., Fabr., Ald., Gis. in textu, Put., Thuan., Noms., et vet. cod. ad marg. edit. Weitzianæ apud cl. præsulem Reggiun, In Egm. abest i, scilicet *Satelles, ferrum rape*. Sic etiam in
 C Vat. A, sed ob incuriam, nam supra est glossa; i, *vade, imperativus est*. Rat., Mar., Weitz., Gold. a secunda manu, Vat. B a prima manu, Erasmus, *Ferrum satelles corripere*. Vat. B a secunda manu, Urb., unus ex Boheriis, Gold. a secunda manu, *Ferrum satelles arripere*. Cæterum omnino male Widm. et Hailsb., *Satelles ferrum corripere*. Vide Apoth. vers. 37, i, *scriba, tripliciter Digere versiculis*. Et hymn. 14 Perist., vers. 65, i, *stringe ferrum miles*. In Vat. Q mendum est *Satelles ferrum rapere*. In Nebr. fortasse mendum est *Satelles in ferrum rape*.
 104. Egm., *mendose, cruen'em*.
 106. Abest est a Vat. A, I, Q, Gold.
 107. Intelligi *nequa puerpera*.
 110. Heinsius contra fidem librorum opinatur *districto*, non *districto*. Verum apud Cæsarem et Horatium eodem modo legitur *gladium distringere, ensis districus*. In Alex., Vatt. I, Q, *districto*.
 112. Egm., *male, rimantur*.
 115. Weitz cum Hails. scribit *discendat*. In Egm. et Palat., *discedat*. Vera lectio *descendat*. Ovidius, Statius, Claudianus aliisque simili phrasi usi sunt. Barmanno, tom. I Anthol., pag. 555 rectius videtur *discedat*, quia plaga *discedere, ferrum descendere* dicitur. At quo petit *descendat*.
 116. Cum *pugio*, ait Erasmus, *sit gladiolus brevior, tamen jugulo major. Est autem epiphonema rei narratæ*.
 125. Aldi erratum *arcis pro arcis*.
 124. Erasmus habet *singultit*, cæteri *singultat*, quo verbo Virgilius, Statius, alique utuntur. Hoc mortis genus a pictoribus et scriptoribus, qui graphice innocentium martyrum stragem describunt, prætermitti solet; nempe quod pueri aquis fuerint suffocati. Id

Quos lucis ipso in limine
388 Christi insecutor sustulit,
 Ceu turbo nascentes rosas
 Vos prima Christi victima,
 130 Grex immolatorum tener,
 Aram ante ipsam simplices
 Palma, et coronis luditis.
 Quid proficit tantum nefas?
 Quid crimen Herodem juvat?
 135 Unus tot inter funera
 Impune Christus tollitur,
 Inter coævi sanguinis
 Fluenta solus integer :
389 Ferrum, quod orbat nurus,

A 140 Partus fefellit virginis.
 Sic stulta Pharaonis mali
 Edicta quondam fugerat,
 Christi figuram præferens
 Moses, receptor civium.
 145 Cautum, et statutum jus erat,
 Quo non liceret matribus,
 Cum pondus alvi absolverent,
 Puerile pignus tollere.
 Mens obstetricis sedula,
 150 Pie in tyrannum contumax,
 Ad spem potentis gloriæ
 Furata servat parvulum.
 Quem mox sacerdotem sibi

GLOSSÆ VETERES.

128. Turbo, aufert, Vat. A.
 131. Aram ante ipsam, ara passio est Christi : ante aram Christi dicitur, quia ante passionem Christi occisi sunt. Unde de aliis dicitur : Vidi sub altare animas occisorum, id est per passionem Christi, Vat. A.
 138. Integer, illæsus, Vat. A.
 139. Orbat, orbis faciebat, Vat. A.
 140. Partus, filius, Vat. A.
 141. Pharaonis, Pharae dissipans interpretatur, Vat. A.

B 144. Receptor, liberator, quia recepit eisdem de servitute, Vat. A.
 145. Cautum, firmum : cavo, cavis, est confirmo ; inde cautum et cautio, et facit præteritum coævi. Cavo, coevi, indicativo modo est crisso, id est clamem moveo, Vat. A.
 148. Tollere, nutrire, educare, Vat. A.
 150. Contumax, superba, quia ipsa superbia pietas fuit, Vat. A.
 153. Sacerdotem, levitam, Vat. A.

COMMENTARIUS.

satis verisimile esse arbitror.

126. In Horis ad usum diocesis Lugdun. edit. an. 1778, ut concursus vocalium vitaretur, ita hæc strophæ est reformata : *Salvete, flores martyrum In lucis ipso limine Quos sævus ensis messuit, Ceu turbo nascentes rosas. Cur non potius versus transpositi sunt? Salvete, flores martyrum, Quos sævus ensis messuit In lucis ipso limine, Ceu turbo nascentes rosas.* Aliæ ineptæ trajectiones versuum reformati ejus Breviarii placuerunt : ut in nota illa clausula, *Jesu, tibi sit gloria, Qui natus es de Virgine.* Transposuit : *Qui natus es de Virgine, Jesu, tibi sit gloria.* Videtur legisse Augustinus Prudentium. Ita habet ille serm. 220 app : *Quos Herodis impietas lactentes matrum uberibus abstraxit, qui jure dicuntur martyrum flores, quos in medio frigore infidelitatis exortos, velut primas erumpentes Ecclesiæ gemmas, quædam persecutionis pruina decoxit.*

128. Silius, III, silv. 3 : *Qualia pallentes declinant lilia culmos, Pubentesque rosæ primos moriuntur ad austos.*

131. Ita habent Ald., Sich., Weitz., Heins. cum suis, nostri codd., etiam Alex., Vatt. L, Q, Hymn. Thom. Widm., Hailsbr., Gold. Sed Erasmus, et cum eo Giselinus, *aram ante cujus.* Fabricius vero legit *aram ante et ipsam ;* Egm. *aram ante ipsam et.* Torrentius et Cauchius *aram sub ipsam* ex Apocalypsis simili phrasi cap. vi, 9 ; quam lectionem præferrem, si codd. mss. suffragarentur. In solo Urb. recenti codice legi *aram sub ipsam.* Non dubium est quin prima sit proba lectio, non eliso *e in ante,* quod interdum consuevit Prudentius. Heinsius, Cellarius et Teolius aiunt, esse *synalæpham,* ego vero *dialæpham* sive *hiatum* voco, cum non absorbetur vocalis, *synalæpham* vero, cum absorbetur.

132. Alex., non male, *corona.*

133. Ald., Gis. et nostri, *quid.* Egm., *qui.* Heinsius cum Put., Amb., Thuan., Rott., Boh. priori, et Cauchii libris, *quo.* Teolius in Vatt. duobus reperit *quid,* cum aliis duobus et Heinsio legit *quo.* Allegat Erasmus et Weitzium pro *qui :* alios foras voluit nominare, nam mihi *quid* Weitzius, et apud Weitzium Erasmus. Rat., Prag. et Gis. ad *oram, profuit pro proficit.* Sententia eadem est, nihil adversus Dei consilia homines proficere, unum Jesum inter tot funera, e manibus quaerentium eum, eripi.

136. Post hanc stropham nihil aliud hujus hymni exstat in codice Marietti. Sed statim sequitur, *De opusculis Prudentii,* ut in Vat. B. In Vat. B. iuteger exstat hic hymnus.

137. Sanguis innocentium Christo coævus erat. S. Hieronymus utitur hoc vocabulo, non Cicero, ut aliqui putarunt qui legerunt *coævus* pro *coquus.*

139. *Nurus* pro uxoribus Martialis lib. iv, epigr. 75 : *Atque inter latias gloria prima nurus.* Poetæ feminas sive sponsas nonnunquam vocant *nurus.*

143. Put. a secunda manu, *quadam* pro *quondam* fugerat.

144. *Receptor* restitutor, liberator, Eutropius, Tacitus, alii. Historiam hanc lege Exo-li cap. II. In Vat. B et Rat. semper legitur *Moses* pro *Moses.*

145. Ald., Gis. in textu, Urb., Vat. Q, Weitz., *jusserat.* Giselinus ex veteri libro restituit *ius erat* in collectan. Lucr. verbo *jussa :* quod arripuit Heinsius cum Put., Amb., et Rotten. Idem notaverat Giselinus ad marginem. Cauchius conjecerat, *Cautus statuto jusserat.* Alicubi exstat mendose, *statum* pro *statutum.*

146. Egm. et Pal., *qui pro quo,* ut ante *qui proficit.*

147. Ald. error est *absolveret.*

148. Cauchius contra auctoritatem codd. corrigi *virile.* Recte *puerile a puero.* Tollere est educare.

149. Prag. et Widm., *sedula.*

153. *Moses sacerdos* laxiori significatione, ut ante Helias et David : quanquam Moysem proprie fuisse sacerdotem, communior veriorque est sententia. Sed interdum Prudentio sacerdos dicitur, qui res divinas tractat, disserit, prænuntiat, concinit. Ilac ratione poetæ sacerdotes Phœbi, philosophi naturæ vocentur. Propertius III eleg. 1 : *Primus ego ingredior puro de fonte sacerdos.* Lactantius cap. 2 lib. v Instit. meminit cujusdam, qui *antistitem se philosophiæ profitebatur.* Prudentius vocabulum *præsulis,* quod etiam sacerdotum proprium erat, pro duce accipit. Vide hymni 11 vers. 115, et hymni 5 vers. 83, ubi idem *Moses præsul justitiæ* appellatur. Atque hoc sensu nonnulli exponunt verba psalmi xcviij, 6 : *Moses et Aaron in sacerdotibus ejus, et Samuel inter eos qui invocant nomen ejus.* Locus quinque diversas loci explanationes affert, quamvis ipse teneat Moysen vere et proprie fuisse sacerdotem.

- 155 **390** Assumpsit orbis conditor,
Per quem notatam saxeis
Legem tabellis traderet.
Licetne Christum noscere
Tanti per exemplum viri?
Dux ille, cæso Ægyptio,
160 Absolvit Israel jugo.
At nos, subactos jugiter
Erroris imperio gravi,
Dux noster, hoste saucio,
Mortis tenebris liberat.
165 Illic expiatam fluctibus
Plebem iparino in transitu
Repurgat undis dulcibus,
Lucis columnam præferens.
391 Hic præliante exercitu,

- A 170 Pansis in altum brachiis,
Sublimis Amalech premit,
Crucis quod instar tunc fuit.
Hic nempe Jesus verior,
Qui longa post dispendia
175 Victor suis tribulibus
Promissa solvit jugera :
Qui ter quaternas denique
Refluentis amnis alveo
Fundavit, et fluxit petras,
181 **392** Apostolorum stemmata.
Jure ergo se Judæ ducem
Vidisse, testantur magi,
Cum facta priscorum ducum
Christi figuram pinxerint.
185 Hic rex priorum judicum,

GLOSSÆ VETERES:

155. Notatam, *descriptam*, Vat. A.
158. Per exemplum viri, *per figuram Moysis*. Vat. A.
159. Dux ille, *Moyses*, Vat. A.
161. Nos, *allegorizat, quid significaverit Moyses*,
Vat. A.
163. Dux, etc., *Christus, diabolo vulnerato*, Vat. A.
165. Expiatam, *a Moysæ*, Vat. A.
167. Repurgat, *iterum purgat*. — Undis, *Jordanis*,
Vat. A.
168. Lucis, *ignis*, Vat. A.

- B 169. Hic. *Moyses contra Amalech*, Vat. A.
173. Verior, *quam Moyses*, Vat. A.
174. Dispendia, *pericula 40 annorum*, Vat. A.
176. Jugera, *terram promissionis*, Vat. A.
178. Refluentis, *iterum fluentis, jam fluere incipientis*. — Alveo, *in medio Jordanis*, Vat. A.
180. Stemmata, *ordines*, Vat. A.
181. Ducem, *regem*, Vat. A.
183. Facta, *operata*. Vat. A.
184. Pinxerint, *finxerint, adumbraverint*. Vat. A.

COMMENTARIUS.

155. Exodi xxxi et xxxii.
159. Ibid., cap. ii. Vat. B, *ipse pro ille*.
161. Egm., *ad, lege at*.
165. Exodi xiii et xxxiii. Nota, quod hic est Jesus, cujus figura est Moyses. Poeta figuram, et id quod figura indicatur simul enarrat. Nebrissensis: *Hic, sc. Moyses, qui populum per mare Rubrum trajecit: per quod significabatur baptisma Christi, quod in dulcibus Jordanis aquis est postea consecratum*. Cellarius id non intellexit: *Nebrissensis ad Jordanem refert, per quem populus traductus fuit; at non Josue, sed Moysis hic facta narratur. Unde MALIN ad dulcem aquam in Horeb Exod. xvii refert. Cellarius a Teolio corripitur: Hac, inquit, sinistre Cellarius accipiens, interpretem hunc reprehendit, quod contra historiam veritatem dixerit, Moysen per Jordanem trajecisse populum, quod ille nunquam somniavit. Mihi Cellarius non videtur eum errorem Nebrissensi objecisse: nam Cellarius notam apponit versui 167: Repurgat undis dulcibus, quod de Moysæ explicat Cellarius, Nebrissensis de Christo*.

170. Ald., Weitz., Heinsius cum vetustioribus suis, nostri pansis. Sic restituerat Gifanius ex veteribus membranarum verbo *dispensus* Ind. Lucr., ut in Psychom., *Cornibus oppansis*, et præfat. lib. i contra Symmach., *Vix panso poterat currere carbaso*, et *retunsis* in Romano pro *retusis*.

171. Vat. A, *sublimem*, mendose.

172. Lege Exodi caput xvii, et SS. Patres interpretes dixerit, hanc historiam enarrantes.

173. Jesus est salvator, et hoc ipsum significat Josue, quocum nunc confert Jesum. Ut enim Josue in terram promissionis tribus Israelis duxit, sic Jesus genus humanum, a captivitate dæmonis liberatum, in patriam cœlestem invexit. Christus igitur est verior Jesus, quam Josue. Iso, Cham., Teol. exponunt, *Josue est verior Jesus, seu salvator, quam Moyses*. Non placet. Vide not. vers. 165 et 177.

177. Erasmus legit *qui ter quaternis*, et infra vers. 179, *petris*, quod ad oram Giselinus annotavit: sed recte procedit sensus sine correctione mss. codicum: *fundavit duodecim petras, stemmata apostolorum*, per epexegesis Prudentio familiarem, hoc est petras,

que sunt stemmata. Alludit poeta ad cap. iii et iv Josue, ubi narratur, Jordanem conversum fuisse retrorsum, ut iter Israelitis pateret; et Josue jussisse, duodecim viros singulos e singulis tribubus eligi, qui rursus Jordanem ingressi, ex alveo singuli singulos lapides tollerent, ut ad posterorum memoriam reponebantur, et alios quoque duodecim lapides posuissent Josue in medio alveo, ubi steterunt sacerdotes, qui portabant arcam fœderis. Duodecim apostolos in his duodecim viris et lapidibus allegorice poeta agnoscit, ut Tertullianus lib. iv contra Marc., cap. 13: *Totidem enim apostoli portebantur.... lapides solidi fide, quos de lavacro Jordanis Jesus vensus elegit, etc.* Cellarius duodecim lapides in ripa Jordanis positos interpretatur. Teolius non videtur alios agnoscere lapides, nisi eos qui in medio Jordanis alveo positi sunt. Josue loc. cit. et hos poni jussit et alios in loca castrorum.

179. Prag., *fecit petras*, minus bene.

180. Quid sit *stemma*, dictum est supra hymno 7, vers. 81. Hic etiam esset locus suspicandi, legendum *schemata*, hoc est *figuras*.

181. Vat. B et Rat., *Judææ*, non patitur carmen.

182. Magi non viderunt ducem Judæ in stella, sed stellam, eum indicantem. Vide supra notam vers. 28. Ex ratione quæ subjicitur amplius id liquet. Argumentum enim petitur ex factis priscorum ducum Israel, quæ, ut multi opinantur, magos non latebant.

183. Egm., *perperam, fracta pro facta*.

184. In Egm. et Pal., *Christo figuram finxerint*. Erasmus, Thuan., Noms., Boherianus prior, Gis. ad oram, Teol., *Christi figuram finxerint*. Ald., Weitz., Gis. in textu, Heins., Vat. B, Sich. et alii, Mar. et alii, *pinxerint*. In Vat. A, *finxerint*, supra aliter *pinxerint*.

185. Vat. B et Prag. contra metri rationem, *priorum* pro *priorum*. In Vat. I, *priorum* videtur factum ex *primorum*, quod cum carmine non cohærebat. Metro etiam adversatur Put., *Hic rex prior est judicum*: alioquin poterat id sustineri, ut ante vers. 77, *sola magnarum urbium major Bethlem*. Heinsius ex hoc errore existimat, a manu Prudentii fuisse *Hic rex priorum est judicum*. At vero cum Heinsius sæpissime

Rexere qui Jacob genus,
 Dominæque rex Ecclesiæ,
 Templi et novelli, et pristini.
 Hunc posteri Ephraim colunt,
 190 **393** Hunc sancta Manasse domus,
 Omnesque suscipiunt tribus,
 Bis sena fratrum semina.
 Quin et propago degener,
 Ritum secuta inconditum,
 195 Quæcunque dirum fervidis
 Baal caminis coxerat:
 Fumosa avorum numina.

A Saxum, metallum, stipitem,
 Rasum, dolatum, sectile,
 200 In Christi honorem deserit.
 Gaudete, quidquid gentium est,
 Judæa, Roma et Græcia,
394 Ægypte, Thrax, Persa, Scythia:
 Rex unus omnes possidet.
 205 Laudate vestrum principem,
 Omnes, beati ac perditii,
 Vivi, imbecilli ac mortui:
 Jam nemo posthac mortuus.

GLOSSÆ VETERES.

188. Pristini, *antiqui templi Judæorum*, Vat. A.
 189. Posteri, *fili*. — Effrem, *id est, Effraim, et interpretatur frugifer*, Vat. A.
 190. Manasse, *Manasse oblivio interpretatur. Significat autem populum gentium, cui dicitur: Obliviscere populum tuum*, Vat. A.
 193. Degener, *ignobilis, degener dicitur, quia non sequitur nobilitatem patrum et parentum*, Vat. A.

B 196. Coxerat, *formaverat*, Vat. A.
 198. Stipitem, *lignum*, Vat. A.
 199. Rasum, etc., *tribus modis omnis forma lignorum componitur, radendo, dolando, secando*, Vat. A.
 202. Judæa, *propter legem*. — Roma, *propter principatum*. — Græcia, *propter sapientiam*, Vat. A.
 206. Perditii, *peccatores*, Vat. A.
 207. Vivi, *sani*. — Imbecilli, *infirmi*, Vat. A.

COMMENTARIUS.

epexegesin in Prudentio tueatur, non est, cur hanc rejiciat, stabilitam ab Aldo, Weitzio, Giselino cum Vat. A, B, multisque aliis codicibus: nullum enim dissentientem Heinsius protulit.

186. Vat. B, *domus*, correctum *genus*.

187. Cauchius in suis invenerat *nostræque*, ipse malebat *geminæque*. Nostri et Heinsiani cum editis, *dominæque*.

188. Ambr., Rat., Hails., Palat., *templi novelli sine et. Cæteri, templi et novelli*. Gis. ad marg., *templi novelli ac pristini*. Ecclesia a Christo fundata *templum novellum est*, ut supra hymn. 11, vers. 59, dixit *novellum sæculum*. Templum Salomonis templum est pristinum, templi novelli figura. Templum etiam post captivitatem restitutum nomine *templi pristini* comprehenditur.

189. Erasmus, Nebr., Gis., Fabr., *Ephraim*, ut Græci loquuntur. Heinsius cum vetustioribus suis, et Ald. cum aliis, *Effrem*, ut sit *sinalepha*, inquit Heinsius; potius *dialapha*, ut alibi dixi. Egm. scribit *Efrem*.

190. Heinsius mavult *Manassæ* quam *Manasse*. Sic etiam Giselinus. Ald., *Manasse*, nec discrepant nostri; idemque placuit Weitzio cum Widm. et Gold.

191. Ald., Nebr., Gis. in textu, Heins., *suspiciunt*. Vatt. A et B, Prag., Rat., Weitz. cum Widm. et Gold., *susciipiunt*. Quod verbum petatum videtur ex cap. 1 Joan. vers. 11 et 12: *Et sui eum non receperunt. Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem*, etc.

193. Vat. B, *qui et*; sed correctum *quin et*. Supra non solum tribum Juda, sed etiam omnes alias Deum colere asseruit: nunc idem de gentibus confirmat. *Degener propago* sunt, qui neque a patriarchis ortum ducunt, et ad idolorum cultum se converterunt.

191. Prag., *ritum incognitum*, minus bene.
 195. Ald., Egm., Pal., Hails., Vat. A et Rat., *durum*, Vat. B, Erasmus, Weit., Gisel. et Heinsius, *dirum*.

196. Aldus, *coxerant*. *Baal* pro quovis idolo ponitur.
 197. *Fumosa* ob antiquitatem, ut *fumosæ imagines* apud Ciceronem. Nam de fabrorum officinis nihil est, quare cogitemus in saxo et stipite.

198. Mendum est Vat. A, *stipem*.

199. Vatt. A, I et Weitz., *sectilem*. Numen *sectile* cum reliquis intelligo; neque *sectile* refertur ad *stipitem*, sed ad *saxum*. Tres, inquit Erasmus, *materias refert deorum, lapidem, æs, lignum*. Opificium item *triplex: metallum raditur lima, saxum secatur, lignum dolatur*.

203. Gisel., *Persa et Scythia*. Alii *Persa, Scythia*, quia ultima in Persa producitur ob sc. dictionis sequentis. In orthographia variant codices, *Scitha, Schita, Scyta, Scythia*. Ald., mendose, *Scythia*; Vatt. A et B, minus bene, *Scytæ*. Urb. *Persa et Scythia*.

205. Invitat omne hominum genus ad laudandum Deum, scilicet eos quos adversa premit fortuna, et qui prospera utuntur, qui bene valent, qui imbecilli sunt, qui jam mortui. Hæc quidem communis est interpretatio. Nihil tamen prohibet, quominus ad mores referas, ut omnes qui bonis moribus, qui perditis sunt, invitentur ad laudes Christo concinendas, sed ita ut *nemo posthac mortuus* sit, sed omnes ad bonam frugem conversi, vita, quam offert Christus, gaudeant.

208. Canit Ecclesia, Jesum Christum mortem moriendo destruxisse: quo sensu *nemo jam mortuus est*.

In cod. Vat. B post hunc hymnum sequitur: *Incipit de opusculis, Patri Deo immolat, per trochæum, et trimetrum endecasyllabum*. In cod. Ratisbonensi, *Finis Cathemerinon Prudentii Clementis*.

INCIPIT LIBER APOTHEOSIS.

Præfatio.

395 Est tria summa Deus, trinum specimen, A 5

[vigor unus.

396 Corde Patris genita est Sapientia, Filius

[ipse est :

Sanctus ab æterno subsistit Spiritus ore.

Tempore nec senior Pater est, nec numine

[major :

GLOSSÆ VETERES.

1. Summa, principalia, principia. — Specimen, divisio personarum. — Vigor, virtus, I.

5. Retro, sine initio, id est ante sæculum, in perpe-

COMMENTARIUS.

Titulus apud Aldum est : Aurelii Prudentii Clementis V. C. Apotheosis. Hymnus de Trinitate : quæ etiam in Egin. est inscriptio hujus præfationis. In Vat. A: Liber de Trinitate; cætera desunt. Giselinus : Apotheosis. Præfatio, et ad marg. Trinitatis confessio. Weitzius : Incipit Apotheosis, id est de Divinitate. Vat. B et Mar. : Incipit liber Apotheosis cum explicatione, id est de Divinitate, quam ab auctore non esse judico. Sed in Mariet. liber hic ponitur post Dittochæum. In Alex. et Aldo statim post hymnum Epiphaniæ succedit Apotheosis. Vide in proleg. diversum ordinem operum cap. 3, 4 et 5. De hoc titulo Barthius lib. xli, cap. 24 : Prudentii is liber, qui Græco titulo Apotheosis inscribitur, nequaquam de Divinitate est inscribendus : non enim disputat, an sit, vel quæ sit Divinitas. Sed scopus auctoris egregie est demonstrare divinitatem Christi, quod is divino honore colendus sit, nec dispar Patri, licet humana natura deitate recepta sit, quæ vera est apotheosis. Neque ego plane improbo, imo prope est plane, ut probem, veteris nostri codicis Helvetici interpretationem de DIVINATIONE : quæ licet expressa sic non sit, nam de divinatione præferunt membrana, tamen antiquitus ita conceptam fuisse auguror. Respondet enim divatio apotheosi, ut referre inter deos aliud Latinum vocabulum, unum quidem, non habet. Joseph Rodriguez de Castro, qui in Bibl. Hisp. ait, librum Apotheosis inscribendum esse de divinatione, si fides Barthio sit adhibenda, fortasse dicere voluit de divinatione : hoc enim pugnat Barthius. Emmanuel Riscus tom. XXXI Hisp. sacr. advertit, apotheosis vocabulum non esse stricto sensu accipiendum pro relatione inter divos, cum Prudentii scopus sit agere de divinitate Christi. Vat. A ante præfationem primam Apotheoseos aliter videtur hoc vocabulum interpretari : Quomodo, inquit, homines in divinitatem transferuntur. Facile assentiar, Prudentium composuisse hunc et sequentem librum, ut errorem Priscillianistarum, qui altas radices in Hispania egerat, funditas everteret. Sed non propterea negandum est, veteres errores, ab aliis jam confutatos, a Prudentio data opera impugnari : imo ab eo Sabellium, Marcionem, Manichæum nominatim refelli censeo, priscillianismo nunquam nominato, ut ostenderet, quibus auctoribus illæ hæreses jam olim erupissent, aut fuissent propagatæ. Itaque non bene quidam hac ratione conjicit, lemmata librorum non esse a Prudentio, quia is Priscillianistas præsertim oppugnat. Vide not. ad titulum Apotheoseos.

1. In Trinitate sunt tria summa. S. Augustinus in append. de diversis serm. 30 : Sancta Trinitas unus, et solus, in substantia solus, in personis tria. Et lib. vii de Trin., cap. 4 : Hæc tria simul unus Deus... Rursus non esse tria quedam, non poterat dicere (humana inopia loquendi) quod Sabellius, quia dixit, in hæresis lapsus est. Et lib. vi de Trinitate, cap. 4 : Sunt

Nam sapiens retro semper Deus edidit ex se,
Per quod semper erat gignenda ad sæcula,
[vigor unus.

Edere sed Verbum Patris est, at cætera Verbi,
Assumptum gestare hominem, reparare per-
[emptum,

397 Conciliare Patri, dextraque in sede locare.

GLOSSÆ VETERES.

tuum, I.

7. Edere, gignere, Iso.

illa tria Deus unus. Scilicet, ut loquuntur theologi, tria individua. Trinitas etiam personarum non incongruenter per trinum specimen significatur, eo sensu, quo Græci tres characteres dicunt. S. Athanasius in Quæst. sec., quæst. 7 : Tres personas confiteor, tres subsistentias, tria propria, tria individua, tres characteres. His apprime consonat concilium Constantinopolitanum iv, actione 10 : Unum quidem et singularem Deum secundum rationem substantiæ, trinum autem, vel tria, si eum secundum rationem personarum prædicamus. Plures similes locutiones ex Patribus exponit Petavius tom. II, lib. viii, cap. 9, quarum omnium eo redit ratio, ut pluralis numerus significet, personas singulas qualitatibus illis, si ita loqui fas est, affectas esse, quæ tamen divisæ non sunt ita, ut sua cuique propria suppetat, a qua denominantur, sed ut una et individua sit in tribus, quemadmodum et essentia. Hincmarus : De non trina deitate non probabat trinum specimen ; Arator trinam potestatem, et Prudentius trinam pietatem dicunt metri necessitate... idem Prudentius fortasse metri lege coactus ad demonstrandum tres personas unius substantiæ alibi scribit, dicens : Est tria summa Deus, trinum specimen, vigor unus. Sed quoniam ut Priscianus dicit, a specie deducitur specimen, in Deo trinum specimen catholice non potest dici, ut Augustinus in libro vii de Trinitate dicit, quia non sunt tres species unius essentiæ Pater, et Filius, et Spiritus sanctus. At oportuit, Hincmarum hæc distinguere : aliud est enim dicere tres species, aliud trinum specimen ; sicut non est idem trina deitas, ac tres dii. Marius Victor lib. i dixit : Virtus trina Deus. Neque in Augustino quidquam reperio, quod Hincmari causæ ullo modo faveat. Dudo Decanus S. Quintini lib. iii de Mor. Norman. pag. 102, versum hunc a Prudentio mutuatus est : Qui tria summa manet, trinum specimen, vigor unus.

2. Post genita abest est a Pragen. Giselinus in utraque editione omisit est post Filius ipse, neque Heinsius quidquam annotavit, quamvis ediderit ipse est. Sæpe poeta id exprimit, Filium corde Patris genitum.

3. De processione Spiritus sancti vide hymnum 6 Cath.

4. Vat. B, Urb., Mar., Vat. I, Rat. a prima manu, nomine. Ald. et alii editi, numine cum Alex. et Widm. a prima manu.

5. Æterna Verbi generatio clarissime hic explicatur. Vide hymn. Cath. 11.

6. Vat. A et Prag., semper erant, mendose. S. Cyrillus Alexandrinus in Thesaur., assert. 5, plura in hanc sententiam congerit, probans, Patrem non existisse ante Filium, tametsi ingenuus sit.

8. Theologis nonnullis displicet hæc locutio assumere, aut suscipere hominem de Verbi incarnatione. Eam adhibet concilium Tolet. iv, can. 1 : Unus de

- 10 Spiritus ista Dei complet : Deus ipse fideles
In populos charisma suum diffundere promptus,
Et Patris, et Christi virtutem in corpora transfert.
- Est vera secta? te, magister, consulo :
Rectamne servamus fidem?
An viperina non cavemus dogmata
Et nescientes labimur?
- 5 Arctam salutis vix viam discernere est
Inter reflexas semitas.
- 398 Tam multa sargunt perfidorum compita,
Tortis polita erroribus,
Obliqua sese conferunt divortia
- 10 Hinc inde textis orbitis :
- 15 Quas si quis errans, ac vagus sectabitur,
Rectum relinquens tramitem :
Scrobis latentis pronus in foveam ruet,
Quam fodit hostilis manus :
- 20 Manus latronum, quæ viantes obsidet,
Iter sequentes devium.
Quid non libido mentis humanæ struat?
Quid non malorum pruriat?
Statum lacessunt omnipollentis Dei
- 20 Calumniosis litibus :
- 399 Fidem minutis dissecant ambagibus,
Ut quisque lingua est nequior :
Solvunt, ligantque quæstionum vincula
Per syllogismos plectiles.

GLOSSÆ VETERES.

11. Populos, Domini. — Charisma, gratiam, vel donum. — Promptus, paratus, Iso.
12. Corpora, scilicet fidelium, I.
1. Secta, electio, I.
3. Cavemus, vitamus, Iso.
5. Vix, difficile, Iso.
6. Reflexas, tortuosas, I.
7. Perfidorum, hæreticorum, I, Vat. A.
8. Polita, trita, I.
9. Obliqua, scilicet tam. — Divortia, dicta a diver- te. id, id est separationes viarum, I.
10. Orbitis, vestigiis viarum, I.
17. Libido, d.lectatio, I.
18. Pruriat, curiositatis vitio tentet, Iso.
21. Minutis, subtilibus, Mar. — Minutis, dialecticis, subtilibus. — Ambagibus, circuitationibus, vel argumen- tis, I.
24. Plectiles, flexuosos, Mar. — Syllogismos plectiles, per insolubiles circumlocutiones, vel per contra- ratiocinationes subtiles. Syllogismus est contraratioci- natio, I.

COMMENTARIUS.

sancta Trinitate anima, et carne perfectum suscipiens hominem. Vide vers. 779 Apoth. In Chamill. mendam est peremptu.

10. Codex Bononiensis, fidelis, minus bene.
11. Primam in charisma etiam produxit Fortunatus lib. iv de S. Martino.
12. Prag., corpore; Wil. supra, tempora. Alii recte, corpora. Notat Chamillardus, Prudentium, contra hæreticos disputaturum, sapienter præfationis loco posuisse catholicæ fidei professionem, ut si quid forte fidei contrarium ipsi excideret, non sponte factum constaret. Equidem in his paucis versibus indicatum vileo a poeta, quidquid in Apotheosi fusius explicatur.

Vat. A titulum huic secundæ parti præfationis assignit : Prudentii liber i Apotheosis. Vat. B et Mar. nulum præferunt titulum. Ald., Hymnus in infideles, quod Weitzius arripuit; plerique habent Alia præfatio. Neque ego hanc inscriptionem respuo, quamvis teneam, unicam esse præfationem, cujus prima pars hexametris, altera alio metro constet. In Paulino aliisque cernere licet unum idemque poema diversis carminum generibus compactum. Quærit Prudentius in hac secunda præfationis parte Est vera secta? id est. Estne vera hæc fidei regula, quam superioribus proximis versibus tradidi?

1. Giselinus margini apposuit Infidelium reprehensio, fortasse ut indicaret aliorum inscriptionem, Hymnus in infideles.

3. Vat. A, servamus pro cavemus contra carmen et sensum. Horatius lib. 1, oda 8, Cur olivum sanguine viperino cautius vitat. Sunt autem hæreses viperinæ, quia et nocent ut viperæ, et latent serpunt ut serpentes.

4. Vatt. A, B, I, Urb., Mar., Prag., Rat., Gis., Weitz., nescienter. Heinsius cum suis vetustioribus, præterea Ald. cum Egm., Pal., nescientes, quod et Latinus, et gratus est. Adhæret Bonon. et Alex.

5. Thuan. et Alex., distinguere pro discernere. Bonon., male, viam vix.

7. Veteres codices Vatt. A et B, Mar., Prag., Rat., scribunt competa. Vulg., compita. Salmasius, Plinian. Exercit. ad cap. 17, pag. 212, notat, in antiquissimis membranis Prudentii semper scribi competum; sunt

autem competa loca, ubi multæ competunt et concurrunt viæ aut semitæ. Veteres sæpe e in i vertebant, et compito, pertisus, distisus dicebant. Hinc fluxit compitum pro competum.

9. In Vat. A, Obliqua, quod recenti manu correctum est obliqua. Vat. B., Put., Thuan., Rotten., Prag., conscrunt. Ald., Gis., Fabr., Weitz. cum Mar., Vat. A aliisque, conferunt. Heinsius amplexus est conscrunt, cui Vatt. codd. astipulari ait Teolius, neque deluisse Cellarium quidquam immutare. Torrentius ex suis notarat Obliqua qua se. Discrepant alii, excepto Fabricio.

11. Rott. et Canchius ex suis membranis, quæ si quis errans, scilicet, quæ divortia. Cæteri, quas si quis errans, sc. semitas, ut vult Heinsius, vel potius orbitas.

12. Alex., linguens. Metri obstat ratio.

13. Bonon., minus bene, ruit pro ruet. Vat. B, Mar., Rat., Prag., cadet. Mar. a secunda manu. Vat. A, Alex., Heins., Ald., Gis., Weitz., ruet; nullamque varietatem ex suis animadverit Heinsius.

15. Pro viatoribus viantes apud Apuleium, Solinum, aliosque ejusdem classis. S. Ambrosius hymno Æterne rerum conditor ait, Nocturna lux viantibus.

16. Bonon., mendose, iter insequentis.

D 19. Prag., renuente metro, omnipotentis pro omnipollentis. De sim libus vocabulis vide not. ad hymn. 3 Cathem., vers. 2.

20. Verbum jurisconsultorum lites calumniosæ, quarum aperta est injustitia. Lites et actiones improbe apud eosdem calumniæ nuncupantur.

21. Menda Vat. A, mutis pro minutis.

22. Widm., Bong., Rat., Vat. B, Mar., Bonon., Ald. miro consensu errorem metri admittunt quisquis. De voce quisque hymno 7 Cath., vers. 216. Alicubi abest est post lingua.

25. In Bonon. desideratur ligantque, legitur autem solvuntque quæstionum.

24. Paschalis, de Coronis pag. 38, imitatione Græcorum captiosum concludendi genus syllogismos plectiles a Prudentio vocari existimat. Dominicus Anisius, lib. ii, cap. 50 delle Scuole sacre, eleganter syllogismos plectiles a Prudentio vocari ait, non quia similes coronis plectilibus, de quibus Plautus, sed

- 25 Væ captiosis sycophantarum strophis!
Væ versipelli astutiæ!
Nodos tenaces recta rumpit regula,
Infesta dissertantibus.
Idcirco mundi stulta delegit Deus,
50 **400** Ut concidant sophistica,
Deque imbecillis subjugavit fortia
Simplex ut esset credere.
Lapis ecce nostro fixus offensaculo est,
Impingat in quem vanitas:
35 Signum caventi, non caventi scandalum:
Hunc sternit, illum dirigit.
Dum plura tentat cæcus incerto gradu,
Incurrit id, quod obvium est.

- A Fax sola fidei est præferenda grossibus,
40 Ut recta sint vestigia.
Queis in tenebris hostis errantes tamen
401 Pulsat, trahitque, et proterit:
Qui sparsa ad ipsum commeantum transitum
Frumenta sævus devorat:
45 Qui lacta Christi culta fur interpolat,
Addens avenas æmulas,
Quas de veneni lacte in herbam fertilem
Patitur colonus crescere,
Ne forte culmum fibra inanis spicicum
50 Simul revulsa internecet.
Exspectat ergo, dum dolosa, et farrea
Fervens coquat maturitas,

GLOSSÆ VETERES.

25. Captiosis, *deceptibilibus, vel insidiosis.* — Sycophantarum, *calumniatorum, vel falsiloquorum.* Sycophantas autem hac de causa appellatos dicunt, quod quondam juvenes soliti erant in hortos erumpere, ficosque inde furari. Quam ob causam lege est constitutum, ut qui id fecisset, capite truncaretur; quam poenam qui persequeretur ob parvula delicta, sycophanta est appellatus. — Strophis, *versutiis, vel fraudibus, reversionibus, l.*
28. Infesta, *gravis, vel importuna.* — Dissertantibus, *loquentibus, concertantibus, l.*
32. Credere, *credulitas, verbum pro nomine, infinitivus interpretatur per nominativum, l.*

COMMENTARIUS.

quia similes retibus, quod ad officium quidem capiendi pertinet. Aristo Chius apud Laertium et Sto-
beum affirmat, ratiocinationes dialecticorum similes esse telis arancarum, quæ artem præ se ferunt, sed nihil tandem prosunt aut efficiunt.

25. Prag., male, ut pro væ. In editione Parmensi hoc et seq. vers. apponitur interrogationis nota, quæ potius admirationis esse debet. Petavius in prolegomenis ad Theologiam elegantissimos dicit hos versus, quo elogio sapius Prudentium celebrat insignis hic theologus, nec contemnendus poeta. Interpretationem Isonis de sycophanta alii rejiciunt, qui sycophantam dicunt appellatum fuisse servum, qui ipse ficos comederat, in alium vero innocentem servum culpam furti mendacis et calumniis conjecerat. Paschalis, loc. cit. pag. 35, cap. 11, observat, tortuosum, et sub totum genus loquendi dici *strophas*, quia primæ coronæ *strophæ* vocabantur.

26. Vat. A, male, *astutia pro astutiæ.*

28. Bonon., mendose, *dissentantibus.* Dissertator et disserto apud antiquiores non facile reperitur. Plinius tamen et Gellius utuntur nomine *dissertatio*, quamvis variant codices. Cato apud Festum *disserto*.

29. Egm. et Ox., *dilegit.* Pal., male, *diligit.* Vide hymnum S. Romani, vers. 609, et I Cor. 1, 27.

31. Vat. A et Pal., *neque pro deque*, quod sensus postulat. Barthius lib. xvii, cap. 17 Advers., multis exemplis confirmat, de sæpe esse superfluum, neque solum apud Prudentium, Tertullianum, Symposium, Nemesianum, Cyprianum, Alcuinum aliosque non optimos Latinos, sed etiam apud Lucretium, Catullum et alios ejus generis. Sæpe etiam de significat instrumentum, et hæc significatio huic loco congruit.

32. Notavit Teolius, religionem Christianam ab Ammiano, ethnico scriptore, in fine lib. xxi vocari *absolutam et simplicem*.

35. Weitzius cum solo Widm. scripsit *offensaculo*, nihil metri sollicitus. Prag., non bene, *offendiculo.* Lapis fixus accipi potest pro signo, quod in bivio aut trivio poni solebat ad iter ostendendum; postea enim signum dicitur. Ethnici Terminum, lapidem informem ac rudem, colebant, qui solus, cum Tarquinius Capitolium facere vellet, cedentibus cæteris diis, mansit;

- B 34. Vanitas, *cæcitas hæreticorum, l.*
41. Queis, *interrogando, illos duos versus pronuntiat, vel quis, pro quibus, l.*
43. Qui, *nisi ille, l.*
45. Interpolat, *intermiscet, vel interseminat, Vat. A. Subtrahit, vel subnubilet, Mar. Intermiscet, a polo tractum, Iso.*
46. Æmulas, *inimicas, steriles, l.*
48. Colonus, *Deus, Pater, l.*
49. Fibra, *radix, Vat. A.*
51. Dolosa, *vitiosa, vel lolia.* — Farrea, *triticea, l.* — Vitiosa, *lolia.* — Farrea, *triticea, Vat. Q.*

quo respexit Virgilius lib. ix, vers. 448: *Capitoli immobile saxum.* Custos finium erat Terminus. Sibylla offensaculo saxeo errores gentium comparavit. Vide Lucæ xx, 17; Rom. ix, 32; I Petri ii, 8.

34. Error Vat. A, *Impinguat in quem.*

35. Vat. A, *lignum, supra signum.* Scandalum, verbum ecclesiasticum. Hinc scandalizari Tertullianus et Hieronymus, ut alios omitam.

37. Ald., *in certo, corrige incerto.*

39. Vat. A, *sax, pro divers. script. lux.* In Palat. mendum puto *pax pro sax.*

41. Quos (gressus) malebat Cauchius. Sed aliter scripti, ut monet Heinsius. In Bonon. tamen quos pro *queis.* Intelligitur autem quibus in tenebris. Teolius hunc sensum in Cellario reprobatur, et cum interrogationis nota exponit *quis hostis poterit?* Iso utramque interpretationem indicat.

42. In nonnullis Vulg., male, *et poterit.*

43. Vide Lucæ viii, et Matth. xiii. 25, ubi hæc parabola exponitur.

45. Bonon., *interpululat, male.* Gis. ad oram, *grana pro culta.* Barthius, lib. xxiv, cap. 41, *elegantissime* id dictum ait; sed suspicatur, legendum *furtim pro fur.* Lectionem codd. præfero.

47. Ald., Weitz., Gis. cum plerisque mss., *in herbam fertilem.* Heinsius *in herbam fertiles (avenas)* eleganter dictum putat cum Put., Thuan., Egm. a secunda manu, et Cauchiano. Bonon. etiam, et Alex., *in herbam fertiles.* Mihi non displicet *in herbam fertilem.* Barthius loc. cit. venustum esse ait, *lac dicere* primum incrementum herbarum: *Quas de veneni lacte.* Venenum vocat succum noxium avenarum.

48. In Ald. mendum *colonos.*

49. Ald., *inani, lege inanis.*

51. Ald., Weitz., Gis. cum plerisque codd., *dolosa, et farrea.* Heinsiani codd., Alex., et Weitz., Bong., et Vid. supra, *vitiosa, et farrea;* Bonon., *vitiosa farrea.* Utraque hæc lectio repugnat legibus non tam grammaticis, ut aliquis dixit, quam poetices; illis certe quas in hoc metro Prudentius servat. Heinsius olim suspicatus est *otiosa, et farrea.* Nihil est causa: est lectionem communiter receptam deseramus. Egm., *dolosa; ad oram, vitiosa.*

Dei ventilabro lecta quæque ut horreis,
Urat recrementum focis.

A 55 Refert sed ipsa nosse, quæ messem necant.
Zizaniorum semina.

GLOSSÆ VETERES.

55. Refert, *prodest, vel opus est, l.*

COMMENTARIUS.

55. Prag., *dat pro det. Vatic. B, de, sed correctum d. t. Pro ut horreis Vat. A, a secunda manu, et horreis.*
55. Egm., Palat. et Vat. A, *negant, minus bene;*

Vat. Q, *male, serant pro necant, ut paulo ante inter-
necet. Vat. A, defert pro refert, mendose.*

APOTHEOSIS.

402 Plurima sunt, sed pauca loquar, ne dira
[relatu

Dogmata catholicam maculent male prodita
[linguam.

403 Ille Patrem pellens solio detrudit in ar-
[ctum

Corporis humani gestamen, nec pavet ipsum

5 Objectare neci, duroque affigere ligno.

Passibilisne Deus? cujus species, et imago

Nulli visa unquam; nec enim comprehendit illa

Majestas facilis sensuve, oculisve, manuve.

B Joannis magni celebris sententia præsto est,

GLOSSÆ VETERES.

1. Dira relatu, *aspera dictu, Iso.*

2. Proditu, *prolata, Iso.*

3. Ille, *Sabellius, inde Sabelliani, et ab errore Pa-*

trippassiani quia Patrem passum affirmant, Vat. A.

8. Facilis, *est, l.*

9. Celebris, *gloriosa vel famosa, l.*

COMMENTARIUS.

Plerique editi et mss. titulum primum ponunt *Contra hæresin, quæ Patrem passum affirmat.* Put., *dicit pro affirmat.* Aldus, *hæresim, et in secundis curis Contra hæreticos, qui Patrem passum affirmant.* Existimo, hujusmodi lemmata non esse ab auctore ascripta: quæ desunt in Vat. Q, et aliis. Gis. 2 edit. ea prætermisit, et hoc loco ad oram annotavit *Patripassiani.* In codice Florentino proleg. cap. 4, num. 87, nulla est capitum divisio, nisi post vers. 952: *Explicit Apotheosis contra omnes hæreses. Incipit contra Manichæos.* Inscriptio carminis est *Apotheosis*, hoc est, *deificatio hominis*: nam ethnici *apotheosin* vocabant, cum hominem aliquem inter deos referebant. Impugnat igitur poeta hæreticos errantes in Jesu Christi apotheo-i explicanda. Primo capite, a vers. 1 ad vers. 177, refellit Patripassianos, qui, unam tantum in Deo personam agnoscentes, Patrem passum affirmabant. Secundo capite, a vers. 178 ad vers. 320 contra Sabellium et Unionitas disputat, eos scilicet hæreticos, qui cum Patripassianis quidem consentiebant in neganda personarum trinitate, sed ab eis dissentiebant, quod non defenderent, *Patrem esse passum.* Itaque Prudentius hoc loco potissimum demonstrat, Filium distinctam personam esse a Patre, ut colligat, Filium esse incarnatum, et Christum cum Patre esse Deum. Tertio capite Judæos, qui Christum non agnoscent, coarguit a vers. 321 ad vers. 551. Quarto capite Christianos Judaizantes, sive Homuncionitas, refutat, qui Christum hominem tantum esse dicebant, a vers. 552 ad vers. 781. Quinto capite, a vers. 782 ad vers. 952, diversum errorem evertit, quod anima sit particula Dei. Sexto capite, a vers. 953 ad vers. 1062, Manichæos et Phantasmaticos oppugnat, quod negarent Christum verum corpus habuisse. Et cum hujus disputationis gratia de morte et resurrectione Christi disserat, in epilogo a vers. 1063 ad finem, exemplo Christi resurrectionem carnis humanæ probat. De hæreticis, qui hujusmodi errores amplexi sunt, non omnes uno modo loquuntur. Neque mirum: notum enim est hæreticorum ingenium et consuetudo variandi dogmata. Hinc accidit, ut Sabellio hæresis Patripassianorum tribuatur, quæ ejus tamen non fuit, sed Sabellianorum; qui trinitatem personarum cum Sabello negabant, sed agnoscebant unionem hypostaticam, quam negabat Sabellius. Vide Petavium, lib. 1 de Incarnatione. Nestorius, apud Cyrillum, lib. II contra Nest., catholicis objiciebat, quod ducerent, naturam humanam ad apotheosin esse

perductam, quasi crederent naturam ipsam humanam in Deum esse conversam, Verum catholici nihil aliud hoc verbo significabant, nisi eversionem naturæ humanæ ad conjunctionem cum Verbo. Contra catholici negabant *apotheosin* in sensu Nestorii, quod homo jam constitutus, suis meritis in Dei statum et majestatem evectus fuerit. Prudentius catholicum sensum *apotheosin* hoc carmine explicat, et tuetur.

1. Bonon. et Vat. Q, a prima manu, minus bene, *loquor.* Vat. B, male, *ni pro ne.*

2. Egm., mendose, *male perditu.*

3. Egm., *illa, sc. hæresis*; ceteri *ille*, Patripassianus hæreticus. Carmen hoc connexum est cum prologo: itaque *plurima sunt* refertur ad *zizaniorum semina, ille ad hostis, fur*, cujus mentio in prologo incidit.

7. In Vat. A, desideratur *illa.* Arnobius lib. 1, pag. 10: *O maxime, o summe rerum invisibilem procreator! O ipse invisæ, et nullis unquam comprehensa naturis.* Minutius Felix: *Hic non videri potest, visus clarior: nec comprehendit, tactu purior est: nec estimari, sensibus major est, infinitus, immensus, et tolli sibi tantus, quantus est, notus.* Non est tamen neganda communicatio idiomatum, quam tradunt et exponunt theologi. *Deus est mortalis, est passibilis*, per communicationem idiomatum dici potest, non quod Divinitas pati aut mori possit, sed quia Christus, homo et Deus, passibilis et mortalis erat. Poeta hic loquitur de divinitate, sive de essentia divina, quæ in se ipsa sensu, oculis, manuve comprehendit non potest. Vis argumenti in eo sita est, quod Deitas non est passa, adeoque Pater passus non est, siquidem ex sacris Litteris constat Filium, non Patrem, naturam hominis assumpsisse. Illa certa regula est, per se ac natura sua, non minus Filium quam Patrem et Spiritum sanctum esse impassibilem et invisibilem. Rufinus in Enarratione symboli apostolorum testatur, apud suos addi *invisibilem et impassibilem* ad articulum *Deum Patrem omnipotentem*, ut excluderetur hæresis Patripassiana. *Constat enim, ait, Filium non Patrem incarnatum. . . Quantum autem spectat ad illam Deitatis immortalis substantiam, quæ una ei, eademque cum Patre est; ibi neque Pater, neque Filius, neque Spiritus sanctus visibilis aut passibilis creditur.*

8. Christianis scriptoribus *majestatem idem esse* aliquando ac divinitatem, notatum est a Barthio lib. x Advers., cap. 5, ex Prudentio aliisque.

9. Joan. 1, 18: *Deum nemo vidit unquam; et vi, 48: Non quia Patrem vidit quisquam, nisi is qui est a*

- 10 Haud unquam testata Deum potuisse videri. A 20 Quod quamvis hebes intuitus speculamine
Ille Pater, quem nulla acies violenta tuendo [glauco,
Eminus ardentis penetravit acumine visus : Humentique acie potuit nebulosus adire.
404 Qui se forma hominis non induit, et dei- Quisque hominum vidisse Deum memoratur,
[tatis [ab ipso
Immensum assumpto non temperat ore, mo- 405 Infusum vidit natum : nam Filius hoc est,
[dove. Quod de Patre micans se præstitit inspiciendum
15 Aut evangelici pietas spernenda libelli 25 Per species, quas posset homo comprehendere visu.
J. m., blaspheme, tibi est, aut nunquam visa Nam mera majestas est infinita, nec intrat
[beati Obtutus, aliquo nisi se moderamine formet.
Vis intacta Patris, non admiscenda caducis. Hoc vidit princeps generosi seminis Abram,
Sed tamen et Patris est specimen, quod cernere Jam tunc dignati terras invisere Christi
[fas sit, 30 Hospes homo, in triplicem numen radiasse
Hemanis aliquando oculis concurrere prom- figuram.
[ptum :

GLOSSÆ VETERES.

11. Pater, est, I. — Violenta, pro violenter, id est B
forit. r. Mar.
12. Eminus, longe, vel e contra, I.
14. Immensum, immensitatem. — Ore, facie, I.
16. Visa, cognita est, I.
17. Non admiscenda, spernenda est (forte, sepa-
randa), I.
18. Et, pro etiam, I. — Specimen, Filius. — Cer-
nere, ob incarnationem, Vat. A.
19. Oculis, scilicet quid sit, Iso.
20. Hebes, stultus, vel retusus. — Glauco, viridi, I.
21. Humentique, humida. — Adire, scilicet tamen, I.
22. Ab ipso, Patre, I.
26. Mera, pura, vel sincera, id est divinitas. —
Majestas, Patris, I.
28. Abram, ubi tres suscepit, et velut uni loquebatur, Iso.

COMMENTARIUS.

Deo, hic vidit Patrem. Vide hymnum 6 Cath., vers. 2, et hymn. S. Romani, vers. 312. Plurimi SS. Patres docent, in Antiquo præsertim Testamento solum Filium se hominibus conspiciendum præbuisse, qui angelus interdum vocatur, quod a Patre mitteretur. In ea sunt sententia Justinus, Origenes, Tertullianus, Irenæus, Patres, qui ex Antiochena synodo epistolam synod. cam ad Paulum Samosatenum scripserunt, Athanasius, Cyrillus Hierosolymitanus, Basilius, Chrysostomus, Cyrillus Alexandrinus, Theodoretus, Hilarius, Ambrosius, Leo papa, Isidorus. Itaque falsum est, cæteris post S. Augustinum Patribus magis arrisisse, omnes Veteris Testamenti apparitiones per angelos esse factas, quod nuper aliquis affirmavit. Alii existimant, non solum Filium apparitiones illas omnes obiisse, sed Patrem etiam, alias solum, alias cum Filio et Spiritu sancto, nonnunquam vero solos angelos. Quam opinionem S. Augustinus præ cæteris corroborat lib. II de Trinit.

13. Heinsius ex suis mss., et Fabr., *Qui se forma hominis non induit*. Aldus et Weitzius, *Qui se formam hominis non induit*; nullam lectionem ab hac dissidentem Mariettus annotavit. Utrolibet modo idem est sensus. Infra, vers. 436, *Deus se corpore matris induit*. Sed tunc metrum id postulabat. Alex. cum Aldo facit. De verbo *Deitatis* S. Augustinus lib. VIII de Civit. Dei, cap. 1: *Hanc divinitatem, vel ut sic dixerim, DEITATEM: nam et hoc verbo uti jam nostros non piget, ut e Græco expressius transferant, quod illi θεότητα appellant*. Utitur etiam S. Hieronymus.

16. *Blasphemus, blasphemo, blasphemia*, voces sunt a solis scriptoribus ecclesiasticis usitatæ, ut a Tertulliano, Hieronymo, Orosio.

18. In Vat. A et uno Torrent. abest est post *Patris*. Egm. et Pal., et specimen pro est specimen. In Thuan. et Boher. priori, *Sed Patris tamen est specimen*. Egm., *fas est pro fas sit*. In Thuan., *Sed Patris tamen est specimen, quod cernere fas sit*.

19. Vat. A, *promptum est*.

20. Egm. et Pal., *clauso, male, pro glauco*. *Speculam* pro *pupula* posuit vers. 869. Hamart., et *speculatrix pupula*, ibid., vers. 308. A Græca voce γλαυῦζ, *ulula, noctua*, est *glaucus*, *glaucoma*, Celsus vocat

suffusionem.

22. Noms., *memoratus*, minus bene.

25. Ald., Alex., Urb., Vat. Q et vetusti omnes Heinsii, *Per species, quas possit homo*. Vat. A et Egm., *quam*. Cellarius saltem in ed. 2, *Par species, quas possit*. Fortasse legendum erit *Par species, quam possit homo comprehendere visu*. Melius tamen per species, quas posset, sive possit. Hoc enim discrimen exigui momenti est. Vatt. A, B et Mar., *posset*.

26. *Majestas mera* est, quæ nullam formam induit a sua natura distinctam. Scholastici dicerent *majestas nude sumpta*. Hymno S. Fructuosi, vers. 91, *calca mera pro pede nudo*. *Mera virtus* lib. II, contra Sym., vers. 744. Gifanius hallucinatur, dum contendit hnd. Lucret., verbo *merus*, hanc vocem a lingua Latina auctoribus tantum poni pro *vero, præstanti, non ficto, non simulato, pro insigni, et vehementi*. Vel ex his solis Prudentii locis refellitur. Vide alia quæ Becanus de Orig. ling. Lat. adversus eum protulit. In eodem argumento Prudentius persistit. Natura divina conspici non potest oculis corporeis, nisi forma aliqua assumpta. Constat autem, Deum naturam hominis assumpsisse non in unitate naturæ, sed in singularitate personæ Verbi.

27. Aldus, *aliquos pro aliquo*. Sensus quidem idoneus subesse potest. Sed codd. habent *aliquo*. Heinsius in suis reperit *ni se*, quod tenent Ald., Bong., Vat. Q et Vulg. In nostris, Weitz., Gs., *nisi se*.

28. Adducit exempla ex sacra pagina, quibus Deus apparuisse dicitur, quæ omnia de Filio Dei exponit. Vide Genes. xviii, 4 et seq. Dominum, quem Abraham alloquitur, vocat Christum per prolepsin, ut alibi, hoc est Verbum. Apparuerunt Abrahamo tres viri stantes, ut personarum Trinitas significaretur. *Triplex figura* sunt tres viri. In carmine in Genes. cujus auctorem non esse Juvencum, ostendi in prolegom. versu 556: *Dumque Deum trina positum sub imagine pascit*.

29. Arnobius, lib. I, pag. 4, queri gentiles ait, ipsos etiam cœlites, derelictis curis solemibus, quibus quondam solebant *inviscere res nostras, terrarum a regionibus exterminatos*.

- Hoc collectantis tractarunt brachia Jacob. **A**
 Ipse dator legis divinæ accedere coram
406 Jussus, amicitia collato qui stetit ore
 Cominus, et sacris conjunxit verba loquelis,
35 Carnis in effigie Christum se cernere sensit.
 Sed majora petens, animum per vota tetendit
 Inconcessa homini, plus quam mortale laborans
 Ipsum, quantus erat, sine corpore visere Chri-
 [stum.
 Denique post multi sermonis mutua, postque
40 Conspectum præsentis heri, et consortia longa,
 Quæso, ait, ut liceat te nunc, Deus optime, nosse.
 Respondit Dominus: Mea, non me, cernere justis
 Posteriora dabo; quid apertius, absque aliena,
 Quam sumat, facie, Verbum non posse videri,
45 Posse tamen, cum malit idem, nunquam Patre **B**
 [viso,

- Terrenis oculis, habitu se ostendere nostro?
 Sæpe et in angelicas, vel mortales memoratum
 [est
 Induci species, queat ut sub imagine corni.
 Hoc Verbum est, quod vibratum Patris ore
 [benigno
50 **407** Sumpsit virgineo fragilem de corpore
 [formam.
 Inde figura hominis nondum sub carne, Moysi
 Objecta, effigiem nostri signaverat oris,
 Quod quandoque Deus Verbi virtute coactum
 Sumpturus corpus, faciem referebat eandem.
55 Sed tamen et sentam visa est excita cremare
 Flamma rubum. Deus in spinis volitabat acutus,
 Vulnificasque comas innoxius ignis agebat,
408 Esset ut exemplo Deus illapsurus in
 [artus

GLOSSÆ VETERES.

- 31.** Tractarunt, tetigerunt, vel palpaverunt. — Jacob, ubi colluctabatur cum angelo, Iso.
32. Coram, palam, vel prope, I.
33. Collato qui stetit, facie ad faciem locutus est, I.
34. Cominus, juxta, I.
37. Plus quam, scilicet debuisset, I.
39. Mutua, alternas collocationes, I.
40. Heri, Dei, I.
43. Posteriora, Filium, sicut inquit ipse, quia major me est, carnem. — Apertius, huic rei, I.
44. Verbum, Filium, I.
45. Idem, Filius, I.
46. Habitu, in habitu, I.

- 49.** Vibratum, emissum, I.
50. Fragilem, mortalem, Iso.
51. Inde, scilicet quod emicuit, I.
52. Oris, faciei, I.
53. Coactum, coagulatum, I.
54. Referebat, figurabat, simulabat, I.
55. Sentam, sentosam. — Excita, commota, exchata, I.
57. Vulnificas, vulnera facientes. — Agebat, circumdabat, tangebatur, leniter tangebatur, I. — Comas, rubi. Vat. A.
58. Exemplo, exemplum. — Deus, sc. quod erat, I.

COMMENTARIUS.

- 31.** De Jacob cum Domino luctante vide hymn. 2 Cath., vers. 73. Fuisse Filium, sive secundam Trinitatis personam plurimi tradunt.
32. Moyses Israelitis legem dedit a Domino traditam. Hunc locum attingi hymn. 7 Cath., vers. 40.
35. Put., in effigiem.
36. Prag., mendose, potens pro petens.
38. Ait Prudentius, desiderasse Moysen videre secundam Trinitatis personam sine forma ulla corporea, quod votum inconcessum homini recte asserit. Consule theologos disputantes, utrum Deus oculis corporeis cerni possit.
39. Bonon., mutua; melius mutua.
43. Posteriora incarnationem intelligunt esse Hieronymus, Damascenus, Bernardus, alii. Iso videtur respexisse ad prioritatem et posterioritatem originis, quam explicant theologi, inter Patrem, et Filium. Alii referunt posteriora ad corpus lucidum, quo Deus apparuerit. Ald., male, quod apertius. Interrogatio continuatur ad vers. 46.
47. Giselinus, et mortales. Ald., Put., Rott., Cauchianus, Vat. A pro diversa scriptura, moderatum, cum glossa temporatum illud Verbum. Sallustius, et alii dixerunt moderato, as; et Prudentius eadem significatione passiva moderamen non semel posuit. Vat. A a prima manu, Vat. B, Oxon., memoratum; Rat., Mar., Weitz., Prag., memoratum est. In Thuan. et Noms., moderatum est. Ita Vat. Q.
49. Vide hymnum 11 Cath., vers. 47.
53. Nempe Spiritus sancti virtute, ait Chamillardus exponens illa verba Verbi virtute. Non assentior. Solum Filium esse Verbum notionale Patris theologi asserunt, et S. Basilium laxiori sensu locutum aiunt, cum dixit lib. v contra Eunomium: Dei quidem Verbum est Filius. Verbum autem Filii Spiritus. Prudentius neque ipse vocat Verbum Spiritum sanctum, neque opus est, ut ita a nobis explicetur. Ait ergo, corpus coactum virtute Verbi, hoc est, Filii, sive secundæ personæ. Vide quæ notavi ad loc. cit. hymni 11. Infra,

- vers. 114: Verbum conspicuum misit, missumque recepit. Cum voluit, Verbo præstrinxit viscera puræ Virginis, et Verbo straxit puerilia membra. Omnia per Verbum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est. Itaque per Verbum etiam factum est ut corpus, quod Deus erat assumpturus, fuerit coactum.
54. Sich., Bong., et Wid. ab alia manu ex glossa, simulabat pro referebat. Barthius lib. xli, cap. 24, observat, poetas Christianos varie temporum modos transposuisse; ut Prudentius faciem referebat eandem, hoc est, relaturus sit. At vero referebat potest et debet intelligi de tempore quo Deus se Moysi inspiciendum præstitit, non de tempore quo sumpturus erat corpus. Scilicet, Deus, qui quandoque sumpturus erat corpus, faciem eandem referebat, seu simulabat, cum Moysi apparuit.
55. Vetustiores Heinsiani et nostri, Weit., sentam, sc. sentam rubum. Ald., Gis. et Vulg., sentum. Bonon., sentem, mendose. Fabricius putavit, esse syncopen sentum pro sentium. Sed poeta paulo post ait contorta rubus, et sentum peccamen. In hymno S. Eulaliæ, vers. 47, Per loca senta situ, et ii in Sym., vers. 1039, Extirpamus enim sentos de pectore vepres, ubi alia addit rei præsentis congruentia. Chamillardo visus est Prudentius non satis duo distinguere, quod in monte Sinai Deus Moysi legem dederit, et in monte Oreb ipsi apparuerit in rubo. Ego vel maxime hæc duo distinxisse poetam confirmo, quamvis temporis ordinem non servaverit. Hactenus de visione in monte Sinai locutus est, qua figura hominis, nondum sub carne Moysi objecta, effigiem nostri signaverat oris. Nunc progreditur ad visionem in figura ignis, rubum comburentis: Sed tamen et sentam, usque ad vers. 70. Vide Exod. iii.
57. Bonon., agebat non omnino male, pro agebat. Vide Sedulium, lib. 1: Ignibus innocuis flagrans apparuit olim Non ardens ardere rubus, etc. Prudentius in rubo ardenti ignem Verbum interpretatur, spinas humanitatem.

- Spiniferos, sudibus quos texunt crimina densis, A
 60 Et peccata malis hirsuta doloribus implent.
 Inculto nam stirpe frutex vitiosus iniquis
 Luxuriam virgis inhonesto effundere succo
 Cospirat, et nodos per acumina crebra ligabat.
 Cornere erat, steriles subito splendescere fron-
 [des,
 65 Accensisque citum foliis magno impete late
 Collucere Deum, nec spinea lœdere texta,
 Lambere sanguineos fructus, et poma cruenta,
 Stringere mortiferi vitalia germina ligni.
 Quandoquidem tristes purgantur sanguine culpæ,
 70 Quem contorta rubus densis cruciatibus edit.
 Ergo nihil visum, nisi quod sub carne videndum,
 409 Lumen, imago Dei, Verbum Deus, et Deus
 [ignis, B
 Qui sentum nostri peccamen corporis implet.
 Nam lucis genitor, Verbi sator, auctor et ignis
 75 Creditur extra oculos, ut apostolus edocet auctor,
 Qui negat, intuitu fontem deitatis adiri.
 Credite, nemo Deum vidit, mihi credite, nemo.
 Visibilis de fonte Deus, non ipse Deus fons
 Visibilis, cerni potis est, qui nascitur : at non
 80 Innatus cerni potis est; latet os Patris illud,
 Unde Deus : qui visibilem se præstitit olim,
 Tale aliquid formans in sese, quale secuta est
 410 Passio, quæ corpus sibi vindicat : arden
 [nam vis
 Est impassibilis : quoniam natura superni
 85 Ignis ad horribilas nescit descendere poenas,
 Nec capit humanis angoribus excrucitari :
 Pura, serena, micans, liquido prælibera motu,

GLOSSÆ VETERES.

59. Texunt, *insimulatione*, Iso.
 61. Inculto, *agresti*. — Iniquis, *non æquis, nequis*, I.
 62. Luxuriam, *abundantiam*, I.
 65. Impete, *pro impetu*. — Late, *ubique*, I.
 67. Cruenta, *rubicunda*. I. *rubra*, Vat. A.
 68. Stringere, *decerpere*, Iso, Mar.
 69. Quandoquidem, *quoniam*. — Sanguine, *Christi*,
 Ian.
 70. Contorta rubus, *Maria, passio Christi*. — Edit.,
gignit, protulit, parit, I. — Rubus, *passio Christi*, Vat.
 A. — *Christi corpus*, Mar.
 75. Sentum, *sentosum*, I.
 75. Extra oculos, *invisibilis*, I.
 76. Fontem, *Patrem*, I.
 77. Deum, *scilicet Patrem*, I.
 78. Visibilis, *scilicet est*. — Fonte, *Patre*. — Dens,
Filius. — Fons, *qui est fons*, I.
 79. Visibilis, *Pater*. — Qui nascitur, *Filius, in quo*
est Pater, I. — Potis est, *cerni possibilis*, Vat. A.
 83. Vindicat, *usurpat*, I.
 86. Capit, *potest. Nec valet, nec vult*. — Angoribus,
angustiis, anxietatibus, I.
 87. Liquido, *puro*, I.

COMMENTARIUS.

59. Lact. lib. vi, cap. 15 : *Nam sicut in sentes ager, qui est natura secundus, exuberat : sic animus incultus, vitis sua sponte invalescentibus, velut spiras obducitur.* Alcimus Avitus, lib. v : *Et rubus in rubro viridis permanserat æstu, Quo signo spinas nostræ servare mentis . . . pia pectora nosset.*
 61. Prag., *inculta*. Ald., Weitz., Gis., vetustiores Heinisiani et nostri, *inculto nam stirpe*.
 62. Vetustiores, *luxuriam*, non *luxuriam*, quod habet Giselinus. Ald., *jurgis mendum puto pro virgis*. In Vat. A. dignosci satis non potuit *jurgis*, an *virgis es-et*.
 63. Vat. A., *et nudos*, *perperam*.
 65. Ald., *circum foliis*, contra metrum.
 67. *Lambendi* verbo usus quoque est Sedulius loc. cit., et antea Virgilius lib. II Æneid., vers. 683, *tactuque innoxia molli Lambere flamma comas*.
 68. Vat. A. mendum *ostiferi* a prima manu.
 71. Colligit, etiam in rubo nihil visum, nisi Verbum Deum : nam Verbum idem, quod *sentum nostri peccamen corporis implet*, representabatur in igne Iunoxio, qui in *spinis volitabat acutis*. Implere sentum peccamen corporis est Deum assumere corpus in similitudinem peccati.
 72. Filius dicitur imago Dei cap. I ad Coloss. vers. 15 : *Qui est imago Dei invisibilis*. Theologi ostendunt Filium esse imaginem Patris vel ex hoc loco Apostoli : nam *Deus invisibilis* ibidem intelligitur Pater, ut ex SS. Patribus constat. Imo Filius solius Patris est imago : non enim ratio imaginis consistere potest sine vera processione, et Filius a Patre procedit, non a natura divina. Vat. A. legit *numen pro lumen* : hoc longe melius est.
 74. Non placet glossa Vat. A. : *lexis, Spiritus sancti*. Sermo hic tantum est de Verbo, quod est *Deus ignis*, ut paulo ante. Fabricius unum verbum facit *Verbisator*, et ait, epitheton Dei Patris esse, ut *Verbigena*. Sed hoc loco ratio metri postulat *Verbi sator*.
 75. Apostolum aiunt esse Joannem evangelistam, cujus sententia laudata est supra vers. 9. Potest etiam intelligi Paulus apostolus, qui Patrem invisibilem vocat, ut exposui vers. 72. Est autem Pater fons deitatis, quatenus communicat deitatem : quo sensu frequens esse apud Patres vocare Patrem fontem deitatis et divinitatis, ex S. Dionysii aliorumque operibus demonstrat Suarezius lib. VIII de Trinitate, cap. 3. Minime vero Pater est fons deitatis, quasi eam producat.
 78. Ald., Bong., et quatuor Heinisiani præstantioris notæ, *Dei fons*. Gis., Weitz., Vatt. A et B, Rat., *Deus fons*. In Mar. videtur esse *Deus*, licet sit aliqua litura. Utroque modo sensus constat. In editione glossarum Isonis Coloniae 1701, trajectæ sunt glossæ, et falsa sententia irrepsit, scilicet : *DE FONTE, de Patre; Deus fons, Filius, qui est fons*. In Aldo quoque male hæc distincta sunt non *ipse Dei fons Visibilis cerni potis est, qui nascitur*.
 79. In Bonon. scriptum est *poterit* pro *potis est*, ab aliquo sciolo invecutum, tum hoc in loco, tum in aliis.
 80. *Innatus* pro *non natus* Tertullianus. Pro *intus natus* Cicero, et alii. In Alex. deest unus versus, et ita alii leguntur : *Visibilis cerni potis est : latet os Patris illud, Unde Deus*.
 83. In Thuan., *quem corpus sibi vindicat, nempe quem Deum*.
 86. *Nec capit* idem est ac *non potest*, sive, ut alibi loquitur Prudentius, *incapax est*. Hieronymus et Paulinus etiam vocabulo *incapax* utuntur. Fabricius advertit, hunc versum esse ex his qui dicuntur fistulares, quod syllabarum numerus cum singulis verbis crescat.
 87. Natura divina dicitur *prælibera liquido motu* ea significatione, qua interdum poeta noster *liquidum* usurpat, videlicet *puro spirituali motu*. Vide proleg. num. 164. Chamillardus arbitrat, poetam allusisse ad Deum volitantem in rubo, et nescio quæ alia addit, quod *Deo vitia carnis non nocent, licet sit in medio sanguinis, qui liquidus est, et movetur*. Hæc a viente poetæ longe aliena esse mihi videntur.

- Subdita nec cuiquam, dominatrix ut pote rerum : A
Cui non principium de tempore, sed super omne
90 Tempus, et ante diem majestas cum Patre sum-
[mo,
Imo animus Patris, et ratio, et via consiliorum.
Quæ non facta manu, nec voce creata jubeatis,
Protulit imperium, patrio ructata profundo.
Hanc igitur non flagra secant, non spata salivis
95 **¶** Aspergunt, alapis non vexat palma reliis;
Nec perfossa cruci clavorum vulnera figunt.
Illi affecta caro est hominis, quem femina
[prægnans
Enixa est sub lege uteri, sine lege mariti.
Ille famem patitur, fel potat, et haurit acetum ;
100 Ille pavet mortis faciem, tremat ille dolorem.
Dicite, sacrilegi doctores, qui Patre summo B
Desertum jacuisse thronum contenditis illo
Tempore, quo fragiles Deus est illapsus in artus ;
Ergo Pater passus ? quid non malus audeat
[error ?
105 Ille puellari conceptus sanguine crevit ?
Ipse verecundæ distendit virginis alvum ?

GLOSSÆ VETERES.

90. Majestas, *Filii fuit*, I. *Christi divinitas*, Vat. A.
91. Animus, *ipse Filius est*, Iso.
92. Patrio profundo, *ex intima Patris substantia*,
Mar.
94. Flagra, *flagella*, I.
97. Affecta, *afflicta*, Iso.
98. Enixa est, *parturit*, I.
106. Distendit, *intumescere fecit*, I.
107. Falsiloqua, *falsiloquens*, I.
109. At non, *scilicet ipse*. — Verbi, *Filii*, I.

COMMENTARIUS.

89. Æternitas, divinitas, et eadem natura Verbi cum Patre clarioribus verbis exprimi nequit.
91. Alex., Put., Thuan. et duo Torrentiani *ratio, via sine et*. Filium consiliarium vocat Isaias cap. 1x : SS. Patres, et theologi mentem, animum, rationem Patris.
93. Cellarius in indice verborum duas metaphoras *indecoras* notat, alteram hanc *patrio ructata profundo*, alteram vers. 595, *evomuit*, etc. Dicam suo loco de secunda. Prima metaphora *indecora* dici non debet, quandoquidem Prudentius psalmi xliv, 1, verba in suam sententiam accommodavit : *Eructavit cor meum verbum bonum* : quæ de æterna Verbi generatione interpretantur SS. Patres. Ambrosius lib. iv de Virg., cap. 1 : *Ipse est quem Pater genuit ante Luciferum, ex utero generavit, ut Filium, ex corde eructavit, ut Verbum*. PATRIUM PROFUNDUM dixit, ut Zeno Veronensis sermone 1 de æterna generatione Filii, *profundum arcanum*. Vide not. hymn. 11, Cath., vers. 18 et seqq. usque ad 20. Quæ hic habet Prudentius, Theophilus Antiochenus lib. II ad Autolyicum uberius explanavit.
97. Ald., Weitz., Gis., Vat. B, *quam*. Mar., *quam*, sed supra *quem*. Vat. A et Pal., *quem*. Heinsius edidit *quem*, et nihilominus in notis id reprehendit in nonnullis editionibus. Mihi placet *quem* hoc maxime loco. Vide hymn. 3 Cath., vers. 142.
98. Put. scribit *enixa* pro *enixa*. Bonon. male, *virii pro uteri*.
100. Hinc comprobatur, narrationem orationis in horto esse vere evangelicam.
101. Ald. primum scripsit *quia*, correxit *qui a Patre*. Cæteri legunt *qui Pat e*.
102. Sich. legit *Deum* pro *thronum*. Chamillardus ait vocem *thronus* non esse usitatam Latinis, quia

- Et jam falsiloqua est divini pagina libri,
Quæ Verbum in carnis loquitur fluxisse figuram?
At non, qui Verbi Pater est, caro factus habetur.
110 Fige gradam, Scriptura, tuum, nil mobile et
[anceps
Affirmasse decet. Pater est, quem cernere nulli
Est licitum : Pater est, qui nunquam visus in
[orbe est,
¶ Nec mundana interradiavit lumina coram.
Verbum conspicuum misit, missumque recepit,
115 Cum voluit : Verbo præstrinxit viscera puræ
Virginis, et Verbo struxit pueritæ membra.
Ipse quidem in terris virtute, et numine prærens
Semper adest quocunque loci, nec pars vacat
[nulla
Majestate Patris, nusquam est Genitor Deus
[absens :
120 Per Verbum sed semper adest, atque hudo
[Philippo
Christus ait : Tanto tecum jam tempore versor,
Et Patrem te nosse negas, quem perspicis in me ?
Est invisibilis donum Patris edere natum

110. Fige, *confirma*, I.
111. Cernere, *scilicet manifeste*, Iso.
113. Coram, *præsentialiter*, I. *Corporaliter*, Vat. A.
114. Recepit, *post ascensionem*, Vat. A.
115. Præstrinxit, *præoccupavit*, I. *Implevit*, Mar.
116. Struxit, *ornavit*, I.
118. Quocunque, *in omni loco*, I. *Ubicunque in omni loco*, Mar.
120. Per Verbum, *per Filium innotuit mundo*, I.
123. Donum, *officium*, I.

- C solummodo exstat apud Plinium. Vel id solum Prudentium excusaret. Accedit, verbum id esse ecclesiasticum ex sacris Litteris petiitum.
103. Vat. A, *fragilis*. Put., *illapsurus*, sed tunc amovendum esse verbum substantivum, monet Heinsius. Ego mendum puto *illapsurus* pro *illapsus* : et in Vat. A, *fragilis esse* pro *fragileis*, aut *fragiles*.
104. Avitus lib. v, *Quid non furor audeat amens ?*
105. Heinsius cum suis potioribus, Ald., Vat. A, Pal., Widm. supra *ipse*. Weitz., Gis., Vat. B, Mar., Prag., Rat., *ille*. Teol. edidit *ipse*, et in fine versus admirationis notam apposuit.
112. In Vat. B deest verbum substantivum *est* : *visus in orbe*. S. Joan. vi. 46 : *Non quia Patrem vidit quisiuquam, nisi qui est a Deo, hic vidit Patrem*.
115. Thuan. scribit *perstrinxit*.
117. Gisel. 1 edit. ad marginem, Sich. et Mariet. pro diversa scriptura *munere*. Cæteri *numine*.
118. Apud Heinsium Cauchius conjectabat *ubicunque* : ac revera ita habent apud Weitzium Egum. et Palat., necnon Vat. A, ubi ad oram discrepans lectio *quocunque*. In Rot. pro diversa scriptura *Semper adest, et ubique loci*, quod Heinsio placebat, neque mihi displicet. Sed *quocunque* habent plerique, et optimi mss. et vulg. Prudentianum est *quocunque terrarum* in hymno S. Laurentii, vers. 431. In Mar. glos. a est *ubicunque*, quæ in textum videtur irrepsisse. In Bonon. una, minus bene, pro *ulla*.
119. Ald. male distinguit *nusquam est genitor Deus absens Per Verbum, sed semper adest*.
121. Joan. xiv, 9.
123. *Invisibilis* mendum pro *invisibilis* in Fabr. Hanc vocem, quam Vossius rejecit, alii recte defendunt auctoritate Cornelii Celsi, Macrobbii, Arnobii, Lactantii, et nostri poetæ.

- Visibilem, per quem valeat Pater ipse videri : A
 125 Nec solis sanctorum oculis, sed lumine cassis,
 Cæcorum cæcos loquor : atra socordia quorum
 Corde tenebroso verum perpendere nescit.
 126 Quem si perspicuum mortalibus inficiaris,
 Fare age, quem videat Babylonis ab arce ty-
 [rannus
 130 Innocuas inter flammam procul expatiantem,
 Calcantem rapidos inadustus fratribus ignes ?
 Nempe, ait, o proceres, tres vasta incendia an-
 [belis
 Accipere viros fornacibus : additus unus
 Ecce vaporiferos ridens intersecat ignes.
 135 Filius ille Dei est, fateorque et victus adoro.
 Irrisas removete faces, lædasque tepentes B

- Subtrahite, ea friget succensi sulphuris ardor.
 Filius, haud dubium est, agit hæc miracula
 [rerum,
 136 Quem video; Deus ipse, Dei certissima
 [proles,
 140 Imperat immensis ardoribus, et domat iras,
 Insultans famulante rogo, piceosque furores
 Comprimit, et rabiem flammarum algescere cogit.
 Barbaricos calida aura sinus non tangere iussa
 Præterit, et tenues stridens transcurrit amictus;
 145 Ipse per Assyrias vetitus vapor ire tiaras,
 Ne coma fusa humeris fumo obsordescat amaro.
 Hæc ait, et varios jubet obmutescere cantus,
 Organa, sambucas, citharas, calamosque, tu-
 [basque.

GLOSSÆ VETERES.

125. Lumine, fide carentibus, Iso.
 126. Socordia, stultitia, vel pigritia, quasi sopor
 cordis, Iso.
 128. Perspicuum, manifestum fieri. — Inficiaris,
 negas, I.
 129. Tyrannus, Nabuchodonosor, Mar.
 130. Expatiantem, deambulantem, I.
 138. Filius, Dei. — Agit, facit, I.

141. Insultans, deridens. — Piceos, Chaldaicos, Iso.
 143. Barbaricos, alienos, id est Chaldaicos. —
 Aura, flamma. — Jussa, concessa, I. — Barbaricos,
 sarabanas, femoralia, quibus utebantur, cum inter bar-
 baros versarentur, Vat. A.
 145. Vetitus, scilicet est. — Tiaras, mitras, I.
 148. Calamos, tibias, Iso.

COMMENTARIUS.

124. Prag. error visibilis pro visibilem. Paulinus
 visibiliter usus est.
 126. Prag., cæcis cum glossa oculis, idem loquar
 pro loquor. In socordia o corripitur. Si liceret, levi
 mutatione versus ad aliorum consuetudinem posset
 mutuari : Cæcorum cæcos loquar, et socordia quorum.
 127. Thuan., verbum pro verum, male.
 128. Vat. B a prima manu qui, supra si.
 129. Bonon., videant. Aldus, videat Babylonis ab
 arce tyranni. Vera lectio, quem videat Babylonis ab
 arce tyrannus.
 130. Vetustiores Heinsiani, Ald., Alex., Vat. A
 pro scriptura diversa, expatiantem. Urb., Weitz.,
 Gis., Vat. B, Q, Mar., Prag., Rat., inspatiantem,
 quod non est æque Latinum. Gis. 4, edit., expa-
 tiantem.
 131. Fratres vocat tres pueros in caminum ignis
 injectos ob eandem religionem mutuamque inter se
 amorem. Orvidius usus est voce illa inadustus. Bol-
 deus lib. 1, cap. 59 tres pueros igne Babylonicum
 probatos ex vitro antiquo expressit.
 132. Vat. A et Put. scribunt tris pro tres, ut in
 vetustis Virgilii codicibus.
 133. Vat. A mendum accipere.
 135. Vide cap. in Danielis, ubi tota hujus facti se-
 ries exponitur. Fuisse Filium Dei, qui sub angeli
 figura descendit in fornacem, et excussit flammam
 ignis, colligit Prudentius ex verbis tyranni vers. 91
 et 92 : Tunc Nabuchodonosor obstupuit.... et respon-
 dit, et ait : Ecce ego video quatuor viros solutos, et
 ambulantes in medio ignis, et nihil corruptionis in eis
 est, et species quarti similis Filio Dei. In Urb., fateor
 quem evictus adoro. Ald., Oxon., fateor, quem victus
 adoro. Sich., fateorque, et victus adoro, quod etiam
 habent Heinsiani, Gis. 4 edit., Vat. A, Q, Mar.,
 Alex., Rat., Weitzius. Nihil ergo fuit causæ, quamob-
 rem Gis. in 2 edit. mutaret duriuscule fateor quem,
 et victus adoro. Weitzius ita legisse Aldum affirmat :
 fortasse dicere voluit Giselinum. Cum Giselinus tamen
 facit Vat. B, fateor quem, et victus. Prag. non infeliciter
 fateor, et victus adoro, producto o in fateor.
 137. Subtrahite, friget, Aldus, duo principes codd.
 Heinsiani. At Giselinus invexit in hoc pacto subtra-
 hite, en friget, quod etiam reperitur in Torn. Pru-
 dentio solemne est vocalem brevem producere ob
 duas consonantes dictionis sequentis. Nihilominus en

- tenent Weitzius ex suis codd., Alex. supra, Vat. A,
 B, Q, Prag., Urb., Rat., Mar., quos sequi præstat,
 quamvis dissentientibus Heinsio, Chamillardo, Cella-
 rio et Teolio, qui non bene affirmavit, codices omnes
 Vaticanos, uno excepto, habere subtrahite, friget.
 138. Aldi error ait pro agit. An revera Verbum
 sub angeli figura in fornacem descenderit, disputant
 interpretes. Browerus in notia ad lib. v Fortunati ex
 plurium Patrum sententia, ac nominatim ex his ver-
 sibus Prudentii, probat, hanc apparitionem in for-
 nacem attribui Verbo, idque confirmat, quia Ecclesia
 canit, surrexisse Christum de sepulcro, qui liberavit
 tres pueros de camino ignis ardentis. Et in Canone
 Theodori Studite de S. Cruce oda 7 dicitur : Qui tres
 pueros a flammis eripuit, ille assumpta carne in terras
 advenit.
 143. Alex., tangere visa, minus bene. Vestes bar-
 barbaricas pro pretiosis a poetis sumi advertit Chamil-
 lardus. Hic sinus barbarici sunt vestes sinuose, pal-
 lia, aut aliud vestis genus (variant enim interpretes
 de significatione vocis sarabala Dan. III, 95) quod
 barbarorum more factum fuerit, quoque tres illi
 pueri in captivitate Babylonica degentes fuerint in-
 duti. Cl. P. Simon de Magistris in suo Daniele refel-
 lit Grotium, quod Hieronymum et Vulgatam dese-
 ruerit, ut rabbinos sequeretur. Grotius sarabala
 (corrupte sarabara aut saraba) exponit mantella :
 lexicographi tibialia apud Persas. In laudato opere
 Danielis secundum LXX exhibetur Daniel, barbarico
 cultu exornatus in lacu leonum ex celebri Menologio
 Basilii Porphyrogeniti.
 144. Prag., percurrit amictus.
 145. Prag., inde pro ipse, aut ire. Ald., Ipse per
 Assyrias metuit vapor ire tiaras : sic Mar. pro diversa
 scriptura, et codd. Heinsiani; Gis. item ad marg.
 qui in textu habet, Ire per Assyrias vetitus vapor ipse
 tiaras. Weitz. cum Widm., Palat., Bong., nostri Vat.
 A et B, Mar. a prima manu, ipse per Assyrias vetitus
 vapor ire tiaras. In Put. est Assyrios tiaras masculino genere,
 ut apud Virgilium, et Claudianum. Chamillardus
 Assyrios interpretatur Judæos, quia Europæi Assy-
 riam cum Judæa confundebant. Malo accipere sui
 sensu pro Babyloniis, ut supra barbaricos sinus.
 148. Chamillardus ex his quæ Isidorus scribit cap.
 20, lib. II de secunda divisione musicæ, quæ organica

- 415 Stulta superstitio tacuit: vox festa quievit, A
 150 Quæ male conspicuæ celebrabat imaginis au-
 rum.
 Carmina sanctorum resonant jam sola viro-
 rum,
 Concertu triplici regem laudantia cœli,
 Qui mare, qui terras, qui lucida sidera fecit,
 Ignibus et mediis securos textit alumnos.
 455 Semper in auxilium sermo Patris omnipotentis
 Descendit servando homini: mortalia semper
 Admiscenda sibi proprio curavit amore,
 Ut socianda caro, dominoque implenda pe-
 renni,
 Degenerem vitam, quam tunc animalis agebat,
 460 416 Exemplo mutaret heri, similesque per
 artus
 Cernere consortem terreni assuesceret oris,
 Participemque suum visu velut obside nosse,
 Et consanguineo paulatim accedere Christo.

- Ergo animalis homo quondam, nunc Spiritus
 [illum
 465 Transtulit ad superi naturam seminis, ipsum
 Infundendo Deum, mortalia vivificantem.
 Nunc nova materies, solidata intercute statu,
 Materies sed nostra tamen, de virgine tracta,
 Exuit antiquæ corrupta exordia vitæ,
 470 Immortale bonum proprio spiramine sumens.
 Filius ille hominis, sed Filius ille Tonantis,
 Jam solus vultum Patris aspicit, et videt ip-
 sum.
 Nemo Patrem novit, nisi Filius, et cui monstrat
 Filius, et nostri mediator, et Omnipotentis.
 475 Denique concludam brevis ut compendia sum-
 mam,
 B 417 Non Pater in carnem descendit, sed Patris
 arcem
 Sumpta caro ascendit: natus per utrumque
 [cucurrit.

GLOSSÆ VETERES.

149. Superstitio, paganitas, vana religio. Festa.
 inanis, festiva, l.
 150. Conspicuæ, statae, l.
 151. Virorum, scilicet sunt audita, l.
 152. Concertu, cantu, Iso.
 156. Servando, ad servandum hominem, Iso.
 159. Animalis, pecorinus. — Agebat, duxit, duce-
 batur, l.
 160. Heri, Dei, l.
 162. Obside, ut visus obses, et testis fuisset ad vi-
 dendum Deum, l.

164. Animalis, incredulus, l.
 165. Seminis, deitatis, l.
 167. Materies, Christi humanitas. — Intercute statu;
 interiori spiritu, Val. A. — Intercute, in cute manente,
 interiore; interiore spiritu, l.
 170. Spiramine, Spiritu sancto, Iso.
 171. Hominis, Mariæ, l.
 175. Compendia, scil. sint. — Summæ, numeri, Iso.
 177. Cucurrit, descendit, et ascendit, l. et Mar. —
 Contra Unionitas, id est Sabellianos. Unionitæ sunt,
 qui dicebant unam substantiam, et unam personam;

COMMENTARIUS.

dicatur, arguit apud antiquos organa fuisse eadem C
 figura qua apud nos. Organum, ait Isidorus, vocabu-
 lum est generale vasorum omnium musicorum. Hoc
 autem, cui folles adhibentur, alio Græci nomine appel-
 lant. Ut autem organum dicatur, magis ea est vulgaris
 consuetudo. Hic igitur vigebat usus saltem in Hispa-
 nia, ubi nunc quoque organa maxime celebrantur.
 Et fortasse duplex erat genus organorum, hydraulici-
 cum et pneumaticum, ut dicam ad vers. 392. An
 autem in Gallia hæc consuetudo vigerit ante Pipini
 et Caroli Magni tempora, in dubium revocat cl. Hiero-
 nymus Tiraboschius tom. III Hist. lit. Ital., lib. III,
 cap. 4, num. 11: qui in medium adducit verba ano-
 nymi monachi Engulismensis in Vita Caroli Magni:
 Similiter erudierunt Romani cantores supradicti can-
 tores Francorum in arte organandi. Quibus ex verbis
 non satis constare ait, docuerintne Romani Francos
 artem conciliendi organa, an rationem eis utendi.
 Cl. Stephanus Arteaga in egregio suo opere de thea-
 tro Italico musico, tom. I, cap. 3, verbum organandi
 aliter explicat, et quendam peculiarem musices rati-
 onem, et regulam eo loco significari ex idoneis
 auctoribus ostendit. Obiter dicam, non fuisse meum,
 ut Arteaga opus, sæpe, et coram multis a me lauda-
 tum, pauculis verbis, quæ in hymnodia Hispanica
 de quibusdam nugis chronologicis exciderunt, et ali-
 quis immerito in malam partem accepisse visus est,
 condemnarem.

150. Aurum intellige statuam auream, quam Na-
 buchodonosor rex fecit.

151. Mar., resonantia cum glossa erant. In Vat. B vide-
 tur idem fuisse, sed abrasum est: glossa addita ait sunt,
 quod innuit legendum resonantia. Isonis glossa eodem
 pertinet. Cæteri habent resonant jam, quod clarius est.

152. Heinsius cum solo Put., triplice concertu pro
 concertu triplici, non male. Sed miror, ab Heinsio
 Apollinarem Sidonium laudatum, ut ostenderet,
 priorem in triplex produci posse. Quis id neget, aut

quis nesciat, eam syllabam esse communem? Indicat
 Prudentius hymnum trium puerorum in fornace ignis
 Benedicite, etc.

159. Ald., Thuan., Cauch., Rat. a secunda manu,
 Mar., Egm., Widm., quæ tunc. Alii, quam tunc. Con-
 gruentem rationem Prudentius affert, cur Verbum,
 sermo Patris, semper apparuerit: ut scilicet caro,
 quam erat assumpturus, degenerem vitam mutaret,
 et cernere consortem terreni assuesceret oris.

160. Absit hic versus a Put. In Thuan., fragiles-
 que per artus. Oxon., Rot., Nois., tres Torr., Pal.,
 similesque per actus. Vide hymn. 4 Cath., vers. 77.
 Ald., Weitz., Gis. cum cæteris mss., similesque per
 artus. Vat. B pro diversa lectione, actus.

164. Potest accipi Spiritus pro tertia Trinitatis per-
 sona: sed nihil obest, quominus de secunda intelli-
 gatur, de qua hic potissimum agit. Vide supra vers. 53,
 et hymn. 11 Cathem., vers. 51. Petavius, tom. IV, part.
 2, lib. II, cap. 9, his versibus confirmat theologiam,
 banc sententiam, quod non solum externa efficien-
 tia, sed interno quodam ac substantivo, ut antiqui
 loquuntur, illapsu Christus nobis justitia factus est
 per substantivam conjunctionem, applicationemque
 Spiritus sancti, tanquam formæ suo modo sanctifi-
 cantis, quæ proprium munus est Christi incarna-
 tionis.

166. Vox ecclesiastica videtur vivificare. Usus est
 est Minutius Felix. Tertullianus etiam vivificatio, et
 vivificator. Apud Ammianum vivificus legitur.

168. Cham., male, tamen? interrogans.

169. Vat. A, corruptæ a prima manu, mendum.

172. Ald., perperam, solum pro solus. Explicatio
 hujus vocis petitur ex sequentibus.

174. In Vat. A deest et post mediator, quod sensus
 postulat. Vide Matth. XI, 27.

175. In Vat. A erat comprehendia, sed factum com-
 pendia, lego compendia.

- Code, profanator Christi, jam cede, Sabelli, A 185 Quod Deus est, adimasque decus patris, et ge-
 Depositorque Patris, natiq̄ue insane negator. [neris vim.
 180 Nonne patrem violas, dum natum scire recusas? 418 Æquis in idolio recubans inter sacra mille,
 Quandoquidem non est genitor, nisi filius Ridiculosque deos venerans sale, cespite, thure,
 [exstet : Non putat esse Deum summum, et super omnia
 Nec vocitare patrem potis es, quem germine [solum?
 [fraudas : Quamvis Saturnis, Junonibus, et Cytheræis.
 Sed fortasse velis patriæ pietatis honore 190 Portentisque aliis fumantes consecret aras;
 Despoliare Deum, contentus nomine nudo, Attamen in cœlum quoties suspexit, in uno

GLOSSÆ VETERES.

Filium et Spiritum negabant, sed dicebant: Idem Deus, quando vult, Pater est; quando vult, Filius est: quando et Spiritus sanctus. Ariani dicebant, tres esse personas et tres substantias in Divinitate; Sabelliani e contra unam personam, et unam substantiam. Fides autem catholica utriusque devitans errorem, unam Deitatis substantiam, et tres personas veraciter affirmat. Nam Ariani bene tres personas, male tres substantias; Sabelliani bene unam substantiam, male unam personam dicebant, l.

178. Profanator, blasphemator, contemptor profanus dicitur, quod porro a fano, id est a templo Dei, hoc est irreligiosus. — Cede, discede, l.

179. Depositor, negator, l.

180. Violas, negas. — Natum, Filium, Iso.

181. Quandoquidem, quoniam ille. — Genitor, pater, l.

183. Patriæ, paternæ, quod patris est, l.

184. Nomine, scilicet procreationis, Iso.

185. Generis vim, filii vigorem, l.

186. Idolio, paganitate, in loco idolorum, Mar. — Idolio, in sacrilegio, in loco idolorum, pro eo quis homo idololithum est immolatum. Idolium vero est templum idoli. — Recubans, scilicet, quavis, l.

187. Cespito, cespes est terra avulsa cum herba, unde faciebant altaria, l.

189. Saturnis, pro omnibus diis posuit. — Citheræi. Citheræa, Venus, l.

190. Portentisque, idolis, l.

COMMENTARIUS.

178. Alex. titulus est ante hunc versum *Contra Unionitas*. Ita Weitz. et Vat. A. In Vat. B et Mar., *Contra Unionitas Sabellianos*. Lu Rat., *Contra Sabellianos*. In Ald. et Gia. 1 edit., *Contra Unionitas, id est Sabellianos*. Gis. 2 ed. ad oram *Unionitas*. Confer Browerum pag. 223 ad Fortunatum, ubi argumenta Prudentii contra Unionitas cum laude doctissimi Christianorum poetarum commendat. Hujusmodi lemmata *Contra Unionitas*, et similia non ab auctore esse apposita, sed ab aliis addita, dicam etiam in *Psychomachia*. Petrus Constant in *Vindiciis* mss. codd. non bene affirmat pag. 274, Sabellianos a Prudentio hoc loco vocari *Unionitas*. Prudentius deinceps pergit exponere, Patrem et Filium in Trinitate non esse duos nuda nomina, sed personas vere distinctas: nam Patrispassiani ea ratione Patrem passum affirmabant, quod Pater a Filio non esset distinctus. *Unionitæ* hi hæretici nuncupantur, quia unam tantum personam in Patre, Filio et Spiritu sancto astruebant. In Urb. Nam cede legitur. Exscriptores veteres sæpe jam in nam commutabant.

179. Vat. B, *depositor*, mendose, vel ex consuetudine scribendi, qua veteres s pro r interdum ponebant, ut *honor, labor*, pro *honor, labor*. Poeta depositorem Patris vocat Sabellianum, quia Patrem vere esse negabat, et Filium non vere genitum asserbat. Vocabulo *depositor* utitur Quintilianus in lemmate. Declamat.

184. Mar. scribit *dispoliare*.

186. In Rat. ineptus corrector, cæteris abrasis, substituit *quisnam idolorum*, ut scilicet metro consuleret. Vat. A, et Egmon., *ne quis* pro *æquis*, aut *et quis*. Si legatur *ne quis*, auferenda est interrogatio versu 188, et sensus erit, *ne quis non putat, etc.* In Widm., *ut quis*, supra *et quis*. Gifanius Lucr. collect. verbo *Et quantis*, et *quis observat*, quædam verba ab antiquis duobus modis dicta, quæ recentiores unico proferre contendunt: dicebant enim *æquis*, et *et quis*, et ita legit Gifanius in Prudentio ex veteri libro *et quis in idolio*, et similiter aliis in locis. Idolii voce utuntur Tertullianus, Hieronymus, et alii. Ut Minervium et Dianium erant Minervæ et Dianæ templum, sic idolum templum idolorum. Reperitur etiam *Æsculapium* pro *Æsculapii templo*. Corrigendi sunt novum hi interpretes, qui l ad Corinth. viii, 10,

in idolio recubantem accipiant idolum pro mensa, aut epulo. Ethnici in templis suis recumbebant ad mensam, non in mensa, multo vero minus in epulo. Erant enim lecti, in quibus recumbebant, ut pranderent. Barthius lib. xxxiv, cap. 4, exponit, *in idolio recubans*, id est *paganismo deditus*, ut dicitur cubare in morbo. Cudworthus, cap. 4 System. intellect., num. 542, hos versus magna cum laude producit.

187. Vat. A, *rudiculos*, male, pro *ridiculos*. De ara cespitiæ dicam ad hymnum S. Eulaliæ et S. Vincentii.

189. Bonon. contra metrum *cæteris diis* pro *Cytheræis*. Urb. mendose, *Cytheræis*. Plurali numero *Saturnos, Junones, Cytheræas*, seu *Veneres* proferit per contemptum, ut infra, vers. 292, *Deucalionum*, vel etiam ut indicet diversos titulos, quibus idem deus ab ethnicis insigniri et coli solebat. De hujusmodi vero falsis numinibus eorumque culta fusius dicemus ad hymn. S. Eulaliæ vers. 122, S. Vincentii vers. 50, S. Laurentii, et præcipue S. Romani, et ad libros contra Symmachum.

191. Prag., male, imo pro uno. Radolphus Cudworthus, Syst. intellect. cap. 4, intelligit, *virtutum rationem* hoc loco esse amicum et habitum personarum, *ministros* vero esse demones, qui et dii audiebant, et quibus Deus ad mandata uteretur ex theologia scilicet gentilium, de quibus loquitur Prudentius. Putat enim Cudworthus plures gentiles credidisse sua numina nihil aliud esse quam unius Dei perfectiones, ac *virtutes personarum nomine indutas*: quam opinionem ad examen revocabo lib. ii adversus Sym., vers. 58: *Res incorporeas, etc.* Minucius Felix: *Quid enim potest esse tam apertum, tam confusum, tamque perspicuum, cum oculos in cœlum sustuleris, et quæ sunt infra, circaque lustraveris, quam esse aliquod numen præstantissimæ mentis, quo omnis natura inspiretur, moveatur, alatur, gubernetur?* Vide quæ ibi notant Woverus, Elmenhorstius, Onzelius ex nostro poeta, ex Augustino, Hieronymo, Isidoro Pelusiota, Lactantio, Cicerone: est enim argumentum a multis pertractatum. Hoc scilicet est testimonium illud *animæ naturaliter Christianæ* de Deo uno, quod singulari libro adversus gentes ingeniose propugnavit Tertullianus. Vide ejus Apolog. cap. 17, et librum de Testimonio animæ.

D

- 419** Constituit jus omne Deo : cui serviat ingens A
Virtutum ratio, variis instructa ministris.
Quæ gens tam stolidam est animis, tam barbara
[linguis,
195 Quæve superstitio tam sordida, quæ canifor-
[mem,
Latrantemque throno cæli præponat Anubem ?

GLOSSÆ VETERES.

192. Jus, religionem, I.
193. Ministris, angelis, I.
194. Barbara, alienigena, Iso.
195. Superstitio, paganitas. — Caniformem, canis habens formam, Iso.
196. Anubem, deum Ægypti, id est simiam, caput canis habentem. Mercurius lingua Ægyptiaca vocatur Anubis, qui deus eloquentiæ fertur. Unde cum canino capite depingitur, quia in animalibus nihil cane sagacius habetur. Latrare autem dicitur propter copiam sermonis, unde et oratores rabulatores dicuntur. Deum Ægyptiorum similitudinem canis habentem, I.
197. Cloacinæ, Cloacina et Epona, deæ rusticæ sunt. Cloacina dea cloacarum. — Epona, dea hortorum. Cloacina et Epona, deæ rusticæ, Vat. T.
198. Solidam, plenam, olidam, putridam, I. — Oli-

dam, putridam, Vat. T. — Acerram, vas thurarium, thuribulum, Iso.

199. Molam, sacrificium, vel notam; mola est genus sacrificii ex farre et sale, unde ignem aspergebant, et cultum, et hostiam. — Rimetur, vertat. — Exta, viscera, I.
200. Barbatum, senis, Mar. Illius senis, I. — Deliramenta, demeritiam, mendacia, amentiam. — Platonis, Plato dicitur a latitudine humerorum; qui primum athleta invictus, postea ad philosophiam conversus, omnes philosophos superavit, I.

201. Hircosus, adulterinos, vel caninos, Vat. T. — Hircosus cynicus, Epicurus, Vat. A. — Hircosus cynicus, propria nomina hæreticorum dicitur, quorum alii propter immunditiam hirci dicuntur, alii canini, adulteri vocantur: κίων enim apud Græcos canis dicitur, I.

COMMENTARIUS.

193. Virtutes cælorum, sive angeli in varios ministrantium ordines distributi. S. Gregorius homil. 34: *Novem angelorum ordines diximus, quia videlicet esse, testante sacro eloquio, scimus angelos, archangelos, virtutes, potestates, principatus, dominationes, thronos, cherubim atque seraphim.* Hebræi decem angelorum ordines distinguunt, ac varia eis nomina imponunt. Erasmus et Bezam, qui Apostoli locum Ephes. 1, 21, *Supra omnem principatum, etc.*, intelligunt universe de omnibus rebus creatis, refellit Petavius tom. III, lib. II, cap. 1, ex Ignatio, Irenæo, Athanasio, Cyrillo Hierosolymitano, Basilio, Epiphanto aliisque. *Virtutum nomine, uti angelorum, interdum omnes angelici ordines intelliguntur, ut constat ex Chrysostomo, Theodoro, Hilario, Hieronymo et aliis.* Græce in sacris Scripturis vocantur δυνάμεις, Hebraice Sabaoth.

196. Ald. et Gis., *Anubim*. Weitz., cum mss. codd. plerisque, *Anubem*.

197. Ald., Ox., Vat. Q. Noms., *Tiphonæ*, Urb., *Typhonæ*. Gis., *Hippo* ab *Hippo* *Hipponis*, ut *Dido* *Didonis*. Etenim dea equorum a Græco vocabulo dicenda est *Hippo* aut *Hippona*. Vat. A, *Yponæ*. Præstantiores Heinsiani cum duobus Torrentianis, Vat. B, Alex., Prag., Rat., Mar., *Eponæ*. Quam veram lectionem Elmenhorstius est odoratus, et ante illum Gifanius Ind. Lucr. verbo *SOLIDA*, ex veteribus libris. Eandem lectionem approbat Adrianus Turnebus num. 794 advers., quia Latini ita, quæ Græca sunt, interdum efferunt, ut ortum ejurent suum, et quia in Juvenalibus bibliothecarum pulverulentis invenerat *Eponam*. Giselinus in Buslid. cod. reperit *Hippo*, et judicat scripturam depravatam *Tipho* et *Eponæ*, auctoritate Gyraldi, qui in Historia de diis gentium hanc deam male *Eponam* a quibusdam vocari putat, et quia media in *Epona* esset producenda. Barthius, lib. xxvi Advers., cap. 11, contendit legendum in Prudentio et aliis *Equona*, quia huic deæ cura equorum erat; et a Prudentio mediam corripit ait more Græco, ut solet Prudentius facere in nominibus Græcis. Retineri debet nomen *Eponæ*, quod exstat in antiquis monumentis et inscriptionibus. De *Epona*, mulionum dea, vide Plutarchum in Parallelis, Minucium in Octavio, et Tertullianum in Apologetico.

198. Ald., Weitz., Vat. A et B, Mar. pro diversa scriptura, Gifanius ex quinque exemplaribus mss., so-

lidam, ut Virgilius, a quo multa mutuatum fuisse Prudentium monet Gifanius; *Æn. v, plena supplex veneratur acerra*. Iso duas has lectiones explicat *solidam* et *olidam*. Heinsius cum suis, Giselinus permotus simili epitheto apud Juvenalem Sat. 8, *facies olida ad præcipua pietas*, Bong. a prima manu, Mar. a prima manu, Prag. et Rat. legunt *olidam*. Præfero *olidam*: nam epitheton *olida* de præsepibus congruenier, de *acerra* etiam bene dicitur, quia scilicet thus olet, Giselinus in Daventriensi invenit *solitam* *quamvis*, quod non dedecet.

199. Aldus aliter distinguit *Sacrilegisque molam manibus rimetur, et exta*. Iso quoque addit glossam: *ΚΙΜΕΤΟΥ, vertat,* quasi *rimetur molam*. Sententia est, persolvat *acerram*, et *molam*, et *rimetur exta*. Chamillardus vero interpretatur: *quærat manibus scelestis ima viscera, et imam molam*. Si autem *mola* fiebat, quod ipse notat, ut ea frons victimarum, foci et cultri spargerentur, quid, *quæso*, est *imam molam rimari*, aut *quærare*? Festus docet *immolare* esse a *mola*, hoc est, *farre molito* et *sale* hostiam perspersam sacrare. Supra vers. 187, *venerans sale, cœspite, thure*. Ex eodem Festo *exta* dicuntur, quod ea diis prosecuntur, quæ maxime exstant eminentque. Alii *exta* vocari putant quasi *exsecta*.

201. Put., Gifan. verbo *SOLIDA* ex vet. lib., Egm. a secunda manu, Urb., *hircosus cynicus quos somniat*, sc. *nervos*. Thuan., Rot., Torr. tres, Weitz., Ald., Pal., Mar. pro diversa scriptura, Prag., *hircosus cynicus*. Fab., Gis., Widm., Mar. a prima manu, *quos somniat*. Thuan., Rot., Torr. tres, Weitz., Alex., Ald., Mar. a secunda manu, *quod somniat*. Vat. B, male, *hircosus cynicus quis somniat*, et Vat. Q, *hircosus cynicus quos somniat*, quod etiam exstat in Tornæsiana editione. Prag., *quid somniat*. In Vat. A abrasum erat et *hircosus cynicus quod somniat*, vel alia similia verba, et supra scriptum *somniat*. Jam *cynici hircosi* dicuntur, quia obsceni inaleque olentes, nam etiam cynici ob caninam obscenitatem vocabantur, nisi malis, ob effrenatam licentiam obloquendi et quasi latrandi. Alii putant, neque absurde, cynicos dici *hircosus* ratione barbæ hircinæ, quæ propria erat philosophorum, et in proverbium abiit. Plato vers. superiori proximo *barbatus* appellatur non tantum quia senex, ut ait glossa, sed etiam ob barbam philosophicam. Longe alio more philosophi nunc amant vivere.

- 421 Texti Aristoteles torta vertigine nervos. A 210 Cujus ad arbitrium sphaera mobilis atque rotunda
Hos omnes quamvis anceps labyrinthus, et error
Circumfluxus agat, quamvis promittere et ipsi
205 Gallinam soleant, aut gallum, clinicus ut se
Dignetur praestare Deus morientibus æquum :
422 Cum ventum tamen ad normam rationis,
[et artis,
Turbidulos sensus, et litigiosa fragosis
Argumenta modis concludunt numen in unum :

GLOSSÆ VETERES.

202. Torta, *Tortuosa circumlocutione*. — Nervos, ludos, inenodabiles dictiones, syllogismos, l. — Vertigine, versione, Vat. A.

203. Labyrinthus, flexuosus. Idem vocat laborin-
thum, quod et errorem : laborinthus erat domus sub-
terranea, centum habens ostia, quam Dædalus fecit ad
Minotaurum, quam si quis semel ingrederetur, propter
multiitudinem ostiorum non poterat reverti; dicitur
autem laborinthus, quia labor intus. l.

204. Agat, vaxet; ducat, l.

205. Gallinam, *Æsculapio gallina immolatur, qui
clinis præest*. — Clinicus, curvus. CLINE Græce lectus
dicitur : inde clinicus proprium nomen dei, qui præerat
decumbentibus in lectum; vel ipse infirmus, a cumben-
do in lecto, l.

206. Æquum, placatum, Iso. Propitium, Vat. A.

208. Fragosis, difficultibus, l.

209. Modis, syllogismis, l. — In unum, Deum,
Vat. A.

211. Suos, proprios. — Vaga sidera, septem er-
rantia sidera, dicit septem planetas, quæ interpretan-
tur errativæ : non quod ipsæ errent, sed quod homines
errare faciunt. Unde planificiæ dicuntur melius, id est

COMMENTARIUS.

202. Widm., Aristotelis, male pro Aristoteles. Teo-
lius in carmine, et in nota habet tota vertigine pro
torta. Crediderim esse mendum typographi: nullum
enim ms. allegat pro ea lectione. Recte poeta artem
texendi nervos Aristoteli adjudicat, siquidem Cicero
et alii Aristotelem nervosum in dicendo, et neminem
nervosorem eo dicunt. Celebris est ejus dialectica.
Quid sit torta vertigo, alii soritem explicant, alii pseu-
domenon, quo disserentes implicantur. Ego vero mi-
nime implicarer. Ego mentior, dicat aliquis, verane,
au falsa est hæc propositio? Nego quemquam serio
et ex animi sententia hanc propositionem posse di-
cere: nego ab aliquo posse quidquam intelligi, si ea
ab alio proferatur. Intelligam quidem, si quis ita dicat,
Ego mentitus fui, ego mentiar: at nescio prorsus quid
sibi velit, Ego mentior. Simile quiddam est, quod
nonnulli volunt fundamentum sciendi in ea proposi-
tione niti debere, Ego cogito, ut inferam Ergo existo.
Quæ si ita sunt, plane fateor me nihil scire: nam
verbis inaniter, et nulla subjecta sententia, dicam,
Ego cogito, hanc vero cogitationem nunquam habui,
neque assequi potui.

205. Notavit Giselinus sapientem illum Socratem,
cum ex veneno hausto toto pene corpore frigeret,
dixisse: *Æsculapio, o Crito, gallum debemus*, quod
ita ex hac vita migraret, quasi a morbo convalesce-
ret. Clinicus deus est Æsculapius: nam medici clini-
ci dicuntur apud Martialem, et alios, quod lecto
ægotantium a-sidere solent, vel lecto affixis (hi enim
proprie sunt clinici a Græco vocabulo κλινικός) opem
ferunt; hinc medicina clinice, et apud ecclesiasticos
nuctores clinici, qui in lecto ob morbum cubantes ba-
ptismatis aqua abluebantur, quod multi, quandiu po-
terant differre, sepe ad ipsum mortis momentum,
qui iure a SS. Patribus reprehendebantur.

207. Vat. B, Mar., Prag., Rat., Gis. ad marg.,
Weitz., convertunt pro cum ventum. Distinguit Weitz-
zius convertunt turbidulos sensus; quod non male pro-
cedit. Prag., arcis; in marg., artis.

errorem facientes, l.

212. Non recipit, non intelligit. — Natura, id est,
tantummodo quadrupes homo dicitur, qui irrationali-
ter more animalium vivit, et deditus ad ventris inglu-
viem nihil de cælestibus curat: nam omnia mortalia
animalia præter hominem in terram prona sunt. Unde
et quidam veridicus: Pronaque cum spectent animalia
cætera terram: Os homini sublimis dedit, cœlumque
tueri Jussit, et erectos ad sidera tollere vultus. —
Modo, solummodo, tantummodo. — Quadrupes, ani-
malis. — Ille, homo, l.

214. Pollere, valere, l.

215. Numæ, Numa Romanis sacra instituit. Numa
genere Sabinus, quem post mortem Romuli populus
Romanus imperatorem fecit: qui, volens Romanos ab
armorum amore revocare, culturam deorum per magi-
cam invenit artem, dicens, se omni nocte ab Ægeria
nympha doceri. Post hujus mortem Romani, ejus libros
magicos reperientes, igni tradiderunt. Sed licet se er-
rasse viderent, in deorum cultura permanserunt. —
Haruspex, sacerdos, l.

216. Cottus, unde Alpes Cotticæ, l, Mar. — Cane
milite, molosso, l.

208. Bonon. et Egm., turpidulos pro turbidulos. A
turpis formandum esset turpiculos melius quam tur-
pidulos.

209. Vat. A, minus bene, concludent.

211. Planetæ sunt vaga sidera, ideo planetæ, sive
stellæ errantes vocantur: quia scilicet non perinde
fixæ sunt ac cæteræ stellæ. Glossam aliter disseren-
tem nauci habeas, uti cum supra vers. 203, *labyrinthus*
a labor intus deducebat, quæ est inepta libido
confingendi etymologias, ab antiquis, etiam doctis
hominibus, ut Varrone aliisque usitata. Vide quæ in
hanc rem disputat Becmanus, de Orig. ling. Lat., de
propria significatione vocum contra eos qui *diabolum*
a duobus bolis, locustam quia longa pedibus sicut
hasta (quod apud Isidorum legitur), colossum quasi
colens ossa, et innumera hujus generis effutiunt. Nam
Zachari Fabri intolerabilis fuit impudentia, qui cum
a in examen corripisset, contendere ausus est exa-
men dici ab ἔξ, et ἐμὴν, ut colligeret, a in examen
posse corripi. Opera quædam posthuma celeberrimi
viri Thomæ Serrano cum ejus vita, elegantia et ju-
dicio singulari a cl. Michaeli Garcia scripta, nuper
proderunt in lucem, ubi acutum epigramma in re
simili contra Ferrum excusum est.

212. In Rat. ineptus correptor, prioribus abasis,
subrogavit: quadrupes modo non sit ille sed. Putavit
lieri non posse e in quadrupes breve: modo quadrupes
ille Non sit, et. Vide prol. In editione Parmensi clau-
dicat hic versus: ita enim concluditur, Non recipit
natura hominis, modo quadrupes. Prætermisum est
ille typographi negligentia.

214. Prag., regnum pro regimen.

215. Error est in Vat. A, studet ipse. Gis. ad
oram, suspexit pro sibi sensit.

216. Vat. B, Mar. a prima manu, Rat., Weitz.,
Widm., Bong. supra Cottus, quo respicit mendum
Prag. Coitus. Iso idem est amplexus cum glossa unde
Alpes Cotticæ. Quare hæc lectio non debuit Heinsio
tantopere displicere. Meminit Prudentius Cottorum

Sed nos, qui dominum libris, et corpore jam bis A
Vidimus, ante fide, mox carne, et sanguine
[coram,
Quique voluminibus vatam, cruce teste probatis,
220 Rimantes digitos costarum in vulnera cruda
Mersimus, et manuum visu dubitante lacunas
424 Scrutati, æternum regem cognovimus
[Iesum,
Abjurare Deo titulum, nomenque paternum,
Credimus esse nefas, qui regem protulit ex se,
225 Non regem populi Parthorum, aut Romulida-
[rum;
Sed regem summæ, et mediæ rationis, et imæ,
Atque ideo rerum dominum, et super omnia
[regem.

Carnis habet medium, summum Patris, et Stygis
[imum.
Defluit his gradibus, rursusque revolvitur in se.
230 Est Deus, est et homo, et fit mortuus, et Deus
[idem est.
Omnia percurrit naturæ munia pronæ,
425 Ut sursum Patris in grem'um replicata
[reportet,
Mortua quæ fuerant: ipsos quoque subvehat
[artus.
Hæc fore cum veterum eccinissent organa va-
[tum,
235 Nos oculis, manibus, congressu, voce, loquela
Experti, heroum tandem intelleximus orsa
Priscorum, et viso patefacta oracula Christo.

GLOSSÆ VETERES.

218. Coram, præsentialiter, I.
221. Lacunas, Foramina, cavernas, fixuras, cicatrices, fossas; seipsum apostolis immiscet: in Evangelio enim Thomæ legitur adhuc nimis credenti dixisse: Infer digitum tuum, etc.; sed ille clavorum fixuras intuens, tangere eum non ausus est, sed dixit: Dominus meus, et Deus meus. Ideo autem dicitur, Thomam manum in latus ejus misisse, cum tamen non miserit, quoniam, Domino jubente, hoc facere poterat, I.
223. Abjurare, denegare, tollere. — Titulum, laudem, vel potestatem, I.
224. Regem, Christum, I.
226. Summæ, cælestium; mediæ, terrestrium; imæ, infernorum, I. Summa scilicet, ima et media ratio: media siquidem ratio est in homine... summa ratio est in angelis, ima in minimis animalibus. Unde et Salomon

B de Christo sub specie sapientiæ loquitur, Pertingens a fine usque ad finem, id est a summo ang'lo usque ad minimum verniculum gubernando, Vat. A.
228. Stygis, inferni, I.
229. Defluit, descendit. — In se, cum ad cælum ascendit, in unum, I.
231. Munia, officia. — Pronæ, humanæ, I.
232. Replicata, reducta, reparata, vel artus, I.
233. Subvehat, eleveat ad cælestia, ad cælum, I.
234. Organa, voces, I.
236. Heroum, prophetarum. — Orsa, dicta, vel verba heroum, vel prophetarum, I. Dicta, locutiones, Vat. A.
237. Patefacta, manifestata. — Oracula, responsa, miracula, I.

COMMENTARIUS.

hymn. S. Laurentii vers. 539, Trans Cottianorum juga. Ita appellata sunt a Cottio rege Gallorum sub Augusto. Giselinus in vulgatis edd. reperit Gothus; quod reject, quia omnes uno consensu primam in Gothus corripunt, idque plane persuasit Chamillardo. Verum posse quoque produci, compertum est: nam Latini interdum Guttones et Goltos eam nationem appellant, ut nihil dicam de Græcis, qui non minus in hoc scribendo vocabulo variant. Est autem Gothus in Mar. a secunda manu, in Bongars. a prima manu, in Fabr. Sed Heinsius cum suis, cum Gis., Ald., Pal., Alex., Vat. Q, Bonon., Scotus aut Scottus. Giselinus feritatem Scotorum auctoritate S. Hieronymi lib. II contra Jovian. comprobat: ex qua certe patet eos fuisse pejores cane milite, hoc est molosso, aut castrensi, ut exponit Chamillardus: nam castrenses canes, cum vesci solcant carnibus occisorum in bellis, crudeles esse solent et feroces. Hæc autem feritas attribui etiam potest antiquis incolis Cottianarum Alpium, quæ famosæ erant latrociniis. Cotticæ Alpes Delphinatum a Pedemontio dividunt. Erat etiam promontorium in Mauritania Tingitana Cottes seu Cotes dictum, Hispanis Cabo esparto.

218. Bonon., inepte, cordis pro coram. Nec melius Pal., fidem pro fide.

219. Ald., Egm. et Vat. A a prima manu, quinque pro quique; hoc postremum tenendum est.

220. Fortasse innuit sententiam clarius a se expressam aliis in locis, de duplici vulnere lateris.

221. Prag., atque manum, fortasse atque manu, aut intelligit mersimus digitos, atque manum. Communis veraque lectio, et manuum, sc. lacunas, seu fixuras manuum.

222. Sciolus aliquis in Rat. pro cognovimus supposuit veneramur, ne Iesum esset dissyllabum a vocali incipiens. De quo satis in proleg. dictum. Ennodius similiter usus est lib. II, epigram. 54, Suscipit oblatum, veniam cui contulit Iesus. De regno perpetuo

Christi passim SS. Patres et latissime Hieronymus in Com. ad cap. I Epist. ad Ephes.

223. Vat. A, Pal., Deum, non bene.

226. Gifanius Indic. Luer. verbo PROVERBIA APUD C LUcretium corrigit regionis pro rationis, quia, ut ait, sæpe regionis et rationis nomina inter se librorum vitio sunt depravata. Heinsius suspicatus est stationis, quo nomine imperium sæpe significatur. Chamillardus Heinsium non intellexit: hic asseruit membranas stare constanter pro hac scriptura rationis, et Chamillardus putavit membranas stare pro alia stationis, adeoque amplexus est stationis. Cellarius agnovit, stationis esse ex ingenio Heinsii; nihilominus stationis secutus est contra libros. Nihil mutò, repugnantibus omnibus codd. niss. et edit.; et rationis recte dicitur. Non enim poeta aliud vult, nisi quod versibus sequentibus explanat: Carnis habet medium, summum Patris, et Stygis imum. Ecce summam, mediam et imam rationem. Visne aliam audire explicationem? Idem poeta paulo post: Est Deus, est et homo, et fit mortuus, et Deus idem est, Omnia percurrit naturæ munia pronæ. Jam ad hæc tria munia explicanda aptius vocabulum est rationis, quam aut regionis aut stationis. Confer glossas.

D 228. In Vat. A. aliquid est abrasum, pro quo recenti manu factum imum.

230. Bong., Vat. B, Mar., Rat., et fit. Alii omitunt et.

232. Ald. et Egm., et. Alii ut. Heinsius ex Put., Thuan., Noms., et a manu secunda Rott. restituit sursum pro rursus in aliis, quod aliqua tamen ratione posset defendi: nam supra rursusque revolvitur in se. Urb., rursus; Alex., Vat. Q, sursum cum Bonon.

235. Perstat in eadem sententia. Deus replicata munia reportat in cælum, mortua quæ fuerant, vel corpus suum ex mortuis excitatum, vel aliorum sanctorum corpora: ipsos quoque artus, scilicet carnem suam; de qua supra, carnis habet medium, et fit homo.

- Hæc est nostra salus, hinc vivimus, hinc animamur, A
 Hoc sequimur : nunquam detracto nomine nati
 240 Appellare patrem : patris et sine nomine nunquam
 Natum nosse Deum ; nunquam, nisi sanctus, et
 Spiritus intersit, natumque, Patremque vocare.
 Sic tamen hæc constare tria, ut ne separe ductu
 Tres faciam : tribus his subsistat sed Deus unus.
 245 Nec pater ipse autem, qui filius : ut, quia natum
 Scimus ab innato, vere pater, et sata vere
 Sit soboles : nec sit genitor sibi filius ipse.

GLOSSÆ VETERES.

243. Sic tamen, sequimur. — Tria nomina. — Se- B
 pare, separato : separ dicitur, sicut compar, et dispar.
 — Ductu, auctione, vel ductione, l.
 244. Tres, substantias. — Tribus, personis, l.
 246. Innato, Patre. — Sata, nata, l.
 248. Per quam, in quantum, quam valde. — Fu-
 tile, inane. — Natus, ut ex se, natus quasi ut ex se,

COMMENTARIUS.

241. Nota con-uetudinem antiquissimam invo-
 candi Patrem, Filium, et Spiritum sanctum in doxo-
 logia Trinitatis, *Gloria Patri, et Filio, et Spiritui
 sancto*. Egi de hac doxologia in dissert. de Hymn.
 eccles., num. 229 et seqq.

243. Vide præfationem l, vers. 1 : *Est tria summa
 Deus*. In Prag. et Mar. pro diversa scriptura, ut non
 pro ut ne. Prag., dictu pro ductu, quod est retinen-
 dum.

244. Prag., male, faciat pro faciam. Hieronymus
 epist. 57 : *In tribus personis Deitas una subsistit*.
 Quartam subsistentiam in Deo jure negant plerique
 theologi. In eadem sententia est Petavius, qui lib. iv
 de Trinit., cap. 12, fuse disputat, *An sit in Deo quarta
 quædam subsistentia*, et pro opinione negante hæc
 ipsa Prudentii verba num. 3, laudat. Tournelyus
 etiam in Prælect. theolog., quæst. 5 de Trinit., art.
 4, quærit, *An sint in Deo admittendæ tres subsisten-
 tiæ relativæ, et una absoluta tribus personis communis*,
 et quæstionis statum ita proponit : *Alii cum Cajeta-
 no 1 part., quæst. 29, art. 4, et quæst. 59, art. 43,
 Suarez lib. iv, cap. 4, quatuor admittunt subsisten-
 tias, unam videlicet absolutam, et tres relativas. Alii...
 communiter tres duntaxat agnoscunt relativæ subsisten-
 tias, nullam vero absolutam, cui opinioni tanquam
 communiori subscribimus*. Bertius etiam, etsi reipsa
 in Deo subsistentiam absolutam agnoscat, tamen œ-
 conomiæ cujusdam causa concludit lib. ix, cap. 6 :
*Melius sentire censemus theologos, qui de hoc quæsito
 interrogati respondent, dari in Deo tres tantum relati-
 vas subsistentias*. Si quis autem a me nunc quærat an
 sint aliqui theologi qui præter tres subsistentias re-
 lativas quamdam communem in Deo subsistentiam
 tueantur, primum respondebo, vel ex his solis verbis
 quæ pro mea opinione adduxi, satis liquere non
 paucos esse theologos qui ita sentiant. Deinde profe-
 ram assertionem eminentissimi cardinalis Gotti, de
 Trinit. quæst. 4, dub. 2 : *Præter tres subsistentias
 relativæ datur in Deo subsistentia absoluta, qua Deus
 præconceptus tribus personis in se subsistit*. Hoc indi-
 cavit S. Augustinus... *expresse vero docuit S. Tho-
 mas*. Centum alios theologos addere possem, si pul-
 verulentis excutiendis voluminibus sesquihoram vel-
 lem insumere, ut dubitare jam merito quis possit,
 pluresne sint theologi, qui negant, quartam esse in
 Deo subsistentiam, an qui affirmant. Quid autem in-
 ter notionem subsistentiæ et personæ differat, et
 cur, admissis solum tribus personis in Trinitate,
 possit quarta subsistentia defendi, dicerem explica-

- 426 Perquam ridiculum est, et futile, natus
 [ut ex se,
 Sive pater natus fuerit, sive ipse repente,
 250 Nascendi nova materies, ac se Deus ultro
 Ediderit, natumque sibi se fecerit ipsum.
 Nil falsum, aut mendax divina vocabula fingunt.
 Qui pater est, gignendo pater : tum filius ex hoc
 Filius, auctore ut genitus quod sit Patre summo :
 255 Summus et ipse tamen : nec enim minor, aut
 [Patre dispar.
 Unde in utroque operis forma indiscreta, nisi
 [omnem
 Vim majestatis patriæ generosus haberet

- B scilicet sit, id est Filius, l.
 249. Natus, ab alio. — Ipse, Filius, Iso.
 250. Nova, mirabilis, l.
 251. Ediderit, genuerit, l.
 252. Vocabula, carmina, l.
 256. Indiscreta, indivisa, l.
 257. Vim, virtutem. — Generosus, nobilis, l.

tius, si theologicas institutiones scriberem. Pauca
 hæc omittere non debui, ut gratum iis facerem qui
 amico erga me animo nonnullam explicationem desi-
 derabant. Nam parum me aliorum voces commove-
 sent, qui in circumforaneis indoctissimorum homi-
 num circulis de sanctissimis religionis nostræ my-
 steriis effatire audent, quæ nunquam didicerunt : e
 quibus ita sunt rudes nonnulli, quod de similibus ai-
 bat Ammianus lib. xxx, ut nunquam se codices ha-
 buisse meminerint, et si in circulo doctorum auctoris
 veteris inciderit nomen, piscis aut edulii peregrinum
 esse vocabulum arbitrantur.

248. Editi ante Heinsium ita hos versus trajicie-
 bant : *Sive Pater natus fuerit, sive ipse repente, Per-
 quam ridiculum est et futile, natus ut ex se Nascendi
 nova materies, ac se Deus ultro Ediderit, natumque
 sibi se fecerit ipsum*. Nihil contra Weitzius, nihil Ma-
 rietius ex mss. notavit. Teolius ait tres vel quatuor
 Vaticanos Heinsio favere, cæteros Weitzio. Heinsius
 in suis omnibus mss. reperit versum *Perquam ridicu-
 lum præponi illi Sive Pater*. In Put. vero hic ita
 erat *Sive supernatus fuerit sibi ipse repente*. Putat au-
 tem Heinsius *Perquam ridiculum est et futile, natus
 ut ex se Sive supernatus fuerit, sibi ipse repente Na-
 scendi nova materies* : nam *supernasci* verbum est
 elegans, et a Plinio usurpatum, et hiatus ille *sibi
 ipse* Prudentio est familiaris. In Vat. A etiam est *sibi
 ipse*. Heinsius ex conjectura addit posse etiam *sibi
 et ipse*. Cellarius secutus est Heinsium cum illo
 hiatu, quem hoc loco non probo. Alex. consonat
 codd. Heinsianis ; Urb. et Vat. Q editionibus anti-
 quis. Vat. Q etiam, *sibi ipse* ; sed mendose *per quem
 pro perquam*. Bonon., *perperam, sive et ipse*.

252. Vat. B pro nil minus bene ni.
 254. Teolius repugnante metro legit *Filius, au-
 ctore quod genitus sit Patre summo*, affirmatque sic
 habere præstantiores Vatt., Heinsium vero in notis
 paulo aliter. Puto, lapsum Teolium, et scribere
 voluisse, *Filius, auctore ut genitus quod*. Heinsius
 cum Put. edidit *Filius, auctore genitus*, quod non
 male procedit. Suspiciatur Heinsius, a Prudentii
 manu fuisse : tum *Filius ex hoc Filius auctore ut ge-
 nitus qui sit Patre summo*. In Vat. A, si, nullo sensu,
 pro sit. Aldus male interpungit tum *Filius ex hoc. Fi-
 lius auctore ut genitus quod sit Patre summo*. Patrem
 auctorem Filii S. Hilarius sæpissime vocat. Apud ju-
 reconsultos auctor appellatur is a quo jus in nos
 transit. Vide Petav. tom. II, lib. v, cap. 5.

257. In Weit. mendum *generosus patriæ*.

- Filius, idque Deus genitor, quod filius esset? A 270 Integer integrum, non cœptum, sed tamen or-
427 Pergunt ulterius scrutantes, quid sit id [tum.
 [ipsum Et comperpetuum retro patri, sed patre na-
 [tum.
260 Gignere, si fas est humanos tendere sensus
 Usque ad secretum, quod tempora cuncta,
 [diesque
 Prævenit antiquos, et principium super ipsum
 Eminet, et quodcumque potest homo quærere,
 [transit.
428 Sed nec decisis Pater est, ut pars Patris
 [esset
 Filius: extendens nec se substantia tractim
 Produxit, minuitve aliquid de numine pleno,
275 Dum mutata novum proculdit portio natum.
 Non convertibilis, nec demutabilis unquam
 Est Deus, aut gignendo aliquid sibi detrahit:
 [atqui
 Totus, et ex toto Deus est, de lumine lumen.
 Quando autem lumen sine lumine? quando re-
 [fulgens
280 Lux fulgore caret? quando est, ut proditus
 [ignis

GLOSSÆ VETERES.

259. Ulterius, *ultra licitum*, I.
 260. Gignere, *spiritualis generatio*.—Fas, *justum*, I.
 262. Super, *ultra*, I.—Principium, *mundi*, Vat. A.
 264. Via, *ratio*, I.
 265. Semina, *principia*.—Mortali, *homini*, I.
 266. Ultra, *ante*.—Pacto, *lege, vel modo*, I.
 268. Traditur, *in scripturis*, I.
 271. Retro, *æternaliter; hic præteritum verbum*, I.
 272. Decisis, *decurtatus, vel detruncatus, minoratus*, I.
 273. Extendens, *dilatando*.—Tractim, *paulatim*, I.
 275. Mutata, *operata*.—Proculdit, *vel producit, id est generat, vel fabricat, genuit*.—Portio, *substantia*, I.
 276. Unquam, *sed certe*, I.
 277. Atqui, *at ille*, I.
 280. Proditus, *dispensus, vel manifestatus*, I.

COMMENTARIUS.

258. Interrogationis punctum post *esset* desideratur in plerisque editionibus; ex quo sensus turbatur.
 259. Egm. et Vat. B, *quod*. Legendum *quid*. Petavius, loc. cit. cap. 6, laudandam et innotendam esse a veterum theologorum sanctissimorum et eruditissimorum hominum modestiam in causis hujus mysterii investigandis, et hos Prudentii versus adducit, quibus liberiora ingenia castigantur.
 260. Weitz. cum Egm., Pal., Oxon. pro discrepanti scriptura, Vat. B a prima manu *gressus*. Cæteri *sensus*.
 262. Vat. A, Pal., mendose, *sprevit* pro *prævenit*.
 264. Philosophos in rerum principiis *fecisse ruinam* Lucretius tradidit lib. I. Nostro ævo eadem difficultas noscendi principiorum semina persentitur, quidquid dicant nonnulli, systemata quædam nova amplectentes, aut antiquata jam et obsoleta denuo instaurantes.
 265. Put., *qui*, sc. qua ratione, pro cui mortali. Utroque modo constat sententia.
 266. Ald., *quod traditur esse Deumque Non genitus genitor generaverit*. Fabric., Gis., quibus accessit Cellarius, *quod traditur esse Deus, quem*. Heinsiani præstantioris notæ, et nostri, *esse Deum, quem*. Doctrinam theologicam, quam de divina generatione longiori disputatione Petavius tradidit, paucis his versibus esse comprehensam fassus est ipse Petavius, cujus verba lege num. 255 proleg. Mirabilis profecto est poetæ nostri theologia.
 269. Rat., minus bene, *generaverat* pro *generaverit*. Put. et Rot., *generavit*, fortasse *generavit et unus et unum*. Sed melior communis lectio. Teolius edidit *generavit*, sed cum lex metri repugnet, et nihil ex mss. notaverit, opinor mendum esse typographicum.
 271. Weitzius, Vat. B, Mar., *Et comperpetuum retro Patri, sed Patre natum*. Gis. et Hong., *Et comperpetuum Patri retro, sed Patre natum*. Egm., *Et comperpetuum retro Patris, et Patre natum*. Pro hac scriptura allegatur Aldus a Weitzio et Heinsio. Sed Aldus mihi habet, *Et comperpetuum retro Patris, sed Patre natum*. Egmondano consonant Put., Thuan. et cæteri Heinsiani. Heinsius existimat fuisse *Et comperpetuum Patri retro, et Patre natum*. Omnes hæc lectiones admitti possunt, et omnium eadem est sententia. *Comperpetuus Patris* in gignendi casu non absurde dicitur, uti infra ex mss. *coæternus Patris*. Urb. et Alex. pariter *Patris*. Vat. Q, *perperam, cum perpetuum*.
 273. Vat. A, *tractum*. Egm., *tactim*; corrigo *tractim*.
 274. Rat., mendose, *minuit vel*. Deum constitui ex tribus Trinitatis personis, ita ut earum quælibet non esset plene Deus, sed Dei portio, docuerunt nonnulli hæretici. Lamius in opere de recta PP. Nicænorum fide his allatis Prudentii versibus, aliisque aliorum verbis probat d'erte, Filium ex Patre ortum, sed non per abscissionem, aut divisionem, aut ejusdem substantiæ mutationem.
 275. In exemplari Weitzii, quo utor, ad oram *procludit portio* ex vet. lib.
 26. Concil. Tol. I in regula fidei, de qua alibi dictum, can. 7: *Si quis dixerit vel crediderit, deitatem Christi convertibilem (al. nascibilem) esse, vel passibilem, anathema sit*. Hæc vocabula in usum tunc venire cœperunt ad hæreses refellendas, et religionis sacra mysteria sine ambagibus exponenda. *Demutabilis* neminem Prudentio antiquiorem dixisse novi.
 277. Aldus, *atque*. Alii, *atqui*. Vat. A, *atquin*.
 278. In Vat. A, *totus ex toto*, contra metrum. *Lege totus, et ex toto*. Corippus lib. IV: *Natus, non factus, plenum de lumine lumen*. S. Methodius martyr, sive alius confessor, lib. de Simeone et Anna: *Tu lumen es verum ex lumine vero*. Verba symboli nota sunt.
 280. Gif. ex vet. cod., *prodigus* pro igne multo, largo et copioso. Sic etiam Aldus et tres recentiores ex Heinsianis. Alii *proditus*, ut apud Nasonem: *Lumine qui semper proditur ipse suo*, quanquam Heinsius hoc loco ignem proditum interpretatur, qui porro extenditur, ut Nonius exponit illud Maronianum, *genus alto a sanguine Teucris Proderet*. Vat. Q et Alex. a secunda manu, *prodigus*. In Urb. deest totum hoc *quando est, ut prodigus ignis ignem diminuat*. Peveratus ex Gifanio approbat *prodigus*, et eadem ratione dictum putat, ac *luxuriantes segetes* apud Virgilium.

- 429** Ignem diminuat? quando Pater, et Deus, A
[et lux,
Non lucis Deus, et pater est? qui, si pater
[olim
Non fuit, et serum genuit post tempora natum,
Fit novus, inque novum jus proficit. Absit, ut
[unquam
285 Plenus proficiat, qui non eget incremento.
Et Deus, et genitor, lumenque, et gloria semper
Ille fuit: nec post sibi contulit, ut pater esset.
Sic fit, ut æternum credamus cum patre Chri-
[stum,
Illo auctore satum, cui nullus præfuit auctor.
290 Hæc tu si dubitas nati mysteria Christi,
Perdite, catholica non es de plebe: sed unus

GLOSSÆ VETERES.

- 282.** Olim, æternaliter, sine initio, Iso.
280. Tu, Sabelliane, I.
292. Thurifero, thurificante. — Deucalionum, deorum, idolorum. Deucalion et uxor sua lapides seminaverunt: inde viri et mulieres, I.
293. Devotus, inclinatus. — Cippo, trunco vel ipsi Deo. — Unctor, venerator, I.
296. Scriptoris, Moysis. — Bardus, stultus, ab elephanto, baburrus, stultus. — Augur, qui avium garrillum vel augurium observat, I. — Bardus, stultus, ab elephanto, Vat. T.

- B** **297.** Nutrix, anus, I.
298. Sago, magico vel præscio; præscienti, magico vel sapienti, I.
299. Rem, s'atum divinum. — Coram, palam. — Proditus, manifestatus, I.
300. Trepidum, pavidum. — Mortalem, Moysen. — Amico, amicabile, I.
301. Retexit, aperit, aperuit, I.
302. Meminit, docet, I.
305. Condens, creans, I.

COMMENTARIUS.

- 281.** Ald. cum aliis scribit *diminuat*.
282. Rat. ita verba collocat, *non lucis pater, et Deus est*. Gis. 1 edit., *non lucis Deus, at pater est? Fortasse aut pater*.
290. Mar., Widm., Bong., dubites.
292. Vocat paganos *de grege thurifero* eo sensu quo Optianus dixit *thurificare*, et Cyprianus, *thurificatos*. In glossa erat scriptum *Deucalion lapides, et uxor sua seminaverunt*. Restitui ordinem verborum. Deucaliones numero plurali effert, ut contemptum exprimat. Vide vers. 189. In hymno S. Romani similiter mentio fit Pyrrhæ, uxori Deucalionis. Ita enim ait tyrannus Asclepiades vers. 410: *Vis summa rerum nosse? Pyrrham consule*.
293. Oxon. et Ald., *ficulni stipitis*. Pal. supra auctor pro *unctor*: hoc verum est. De ritu unguendi oleo simulacra, sacerdotes, lumina et ignes sacros, vide Jo. Guillelmum Stuckium Sac. gentil. descript. fol. 55 terg. Peveratus ex hymno S. Romani, vers. 260, huc affert *fuliginosos lares*, quod olim simulacra deorum apud gentiles fumo et odoribus nigrescerent.
295. Fabr., Alex., Prag., *percurre et scrinia*; quod tenet Gis. et alii vulgati cum Urb. et Vat. Q. Sed Aldus, et Weitz., Put., et Vat. A, B, Mar., et plerique optimi *percurre scrinia*. Ita etiam erat in Rat.; sed recens corrector mutavit in *percurrrens scrinia*, quod falso crediderit, et postremum in *percurre* produci non posse.
296. Vat. B, *pardus*; Prag., *barrus*: quod utrumque falsum est pro *bardus*. Proprie *bardus* est *tardus, stultus*. Chamillardus ex Festo notat, Gallice cantorem fuisse appellatum *bardum* a gente Bardorum. Poeta fortasse id respicit, quod ante dixit, *Numæ haruspes, semifer Cottus*. Glossa Isonis *ab elephanto*, et postea *baburrus* indicat, ab eo lectum *barrus*, qui est *elephas*, et pro *baburrus* legendum est *barrus*. Bardorum gens duplex recensetur; alii sunt Bardi seu Longobardi in Germania, ubi nunc est marchia Brandeburgica; alii Bardi et Bardaiici populi in Gallia.
298. Gis. 1 edit., *saga, male*. Cornix *augur aquæ* a veteribus dicebatur, quia suo clangore pluviam ab ea non tantum præsaigi, sed vocari etiam existimabant. Irridet poeta huiusmodi superstitiones. *Sagus* ad-

ctive exstat in inscriptionibus.

301. Weitz., Vat. B, Mar., Rat., Prag., *eloquio*. Ald. et Gis., *alloquio*. Nihil ad hoc vocabulum Hein-sius ex suis observavit, Giselino adhærens.

303. Nonnulli Vulg., *ne sine pro nec sine*, quod postremum exigit sensus.

C **304.** Prudentius sæpe pro *creatura* usurpat *factura*, quod non absurde fieri monet Barthius lib. xlii Adv., cap. 8, quanquam delicatiores talia abhorreant. Similiter Sedulius lib. ii: *Ni pius ille sator culpas ignoscere promptus, Reddere difficilis, sua ne factura periret*. Alcimus Avitus lib. i: *placet ipsa tuenti Artifici factura suo*, et sæpe alias. Gregorius Bæticus non semel; Tertullianus *facitamentum* vocat lib. de Anima, cap. 18.

305. Ad Trinitatis mysterium probandum petit argumentum ex Genes. cap. i, quod Deus creaverit hominem ad imaginem et similitudinem suam. Theologi ita disserunt: « Cum ait Deus *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*, loquitur in numero plurali, adeoque unica tantum persona divina intelligi non potest eo verbo *faciamus*. Quod autem ad imaginem et similitudinem dicit, naturæ unitas declaratur. » S. Basilus personas plures esse nervose concludit homil. 19 in Hexaemeron: *Quis faber aut ærarius, aut lignarius, aut certe coriarius sutor solus ipse quidem, nec alio quopiam sibi cooperante stipatus, interque suæ artis instrumenta desidens, quis, inquam, sibi soli admurmurat, dicens: Faciamus gladium, aut Compingamus aratrum, aut Conficiamus calceamentum, ac non potius silentio suam, cum libuerit, accommodatam ad artem exsequitur operationem? S. Hilarius in Genes.: *Sed faciamus, ait, hominem. Dic, optime, cum quo Nunc loqueris? Clarum est, jam tum tibi Filius alto Assidet in solio*. Prudentius a'ia via eandem sententiam concludit. Deus hominem fecit ad imaginem Dei. Quid aliud hoc est, nisi esse Verbum distinctum a Patre, quod sit Deus et imago Patris? Verbum esse formam et imaginem Patris, vers. 72 explicabimus. Tertullianus adversus Praxeam cap. 12: *Et fecit Deus hominem, ad imaginem Dei fecit illum. Cur non suam, si unus, qui faciebat, et non erat, ad cuius faciebat? Erat autem ad cuius imaginem faciebat, ad**

- 431** Ora Dei, quidnam est aliud, quam dicere, A
[Solus
Non erat? atque Deo Deus assistebat agenti,
Cum dominus faceret domini sub imagine
[plasma?
Christus forma Patris, nos Christi forma, et
imago.
- 310** Condimur in faciem Domini bonitate paterna,
Venturo in nostram faciem post sæcula Christo.
Possum multa sacris exempla excerpere libris,
Ni refugis, quæ te doceant, non in Patre solo
Vim majestatis positam, sed cum Patre Chri-
[stum
- 315** Esse Deum: velut illud ait genealogus idem.
A domino dominus flammis pluit in Sodomitas.
432 Quis dominus? de quo domino? si solus B
[ab arce
- Siderea spectat Pater, aut ardescit in iras?
Filius armatam domini patris ignibus iram
- 520** Spargebat dominus, sunt unum fulmen utraque.
Hæc si Judaicos sic intellecta rigassent
Auditus, stupidas ut possent tangere fibras:
Audissent dominum virtutum, qui pereuntes
Venerat ut servaret oves: sed ab auribus omnibus
- 325** Fluxerat ornatus, caput et jam coctile Baai
Finxerat, auriculasque suo spoliarat honore.
Dux populi peccantis adest de monte coruscus
Luminis, alloquioque Dei; tabulasque tremendo
Incisas digito cæca ad tentoria defert.
- 530** **433** Sed cadit in faciem plebs, non visura
profunde
Legis in effigie scriptum per enigmata Chri
[stuni.
Infelix, quæ luce oculos præstricta paventes

GLOSSÆ VETERES.

506. Ora, vultum, Imaginem, Iso.
507. Deo Deus, Filius Patri, I.
311. Sæcula, in fine sæculorum, I.
315. Genealogus, generis computator, id est Moyses,
scriptor de generatione loquens, I.
522. Stupidas, ab stupendo. — Fibras, venas cor-
dis, I.

326. Suo, proprio, I.
527. Dux, Moyses. — Monte, Sinai, I.
528. Alloquioque, fulgebat a colloquio Dei, I.
529. Incisas, scriptas. — Cæca, incredula, I.
530. In faciem, operuerunt faciem suam, I.
331. Enigmata, figuras, vel umbram, I.
532. Præstricta, circumdata, I.

COMMENTARIUS.

Filii scilicet. Et cap. 6 de Resurrectione carnis: *Ita
tinus ille jam tunc imaginem induens Christi futuri in
carne, non tantum Dei opus erat, sed etiam pignus.*
Hominem conditum ad imaginem Verbi complures
veterum docent apud Petavium lib. II de Opificio sex
dierum, qui observat eam sententiam displicere
Augustino lib. XII de Trinit., cap. 6. Vide interpretes,
quorum aliqui volunt imaginem Dei esse Filium, simi-
litudinem Spiritum sanctum.

312. Virgilii imitatio: Georg. vers. 176: *Pos-
sum multa tibi veterum præcepta referre, Ni refugis.*

313. Ald., non Patre, mendose.

315. Ald., ille ait, scilicet ille idem genealogus.
Sed non est elidendum e in ille.

316. Heinsius in Cauchiano reperit *flamma*; in
aliis vetustioribus *flammam*, quod concinnius existi-
mat Vulgata lectione *flamas*. Editi et nostri, *flam-
mas*. Chamillardus et Cellarius Heinsium exscribunt:
locus Genesis existat cap. XIX, vers. 24: *Igitur Do-
minus pluit super Sodomam et Gomorrhæam sulphur,
et ignem a Domino de cælo.* Interpretationem Pru-
dentii multi docuerunt, Iguatius, Justinus, Irenæus,
Tertullianus, Cyprianus, Athanasius, Ambrosius,
Augustinus, et alii præter concilium Sirmiense in
Photinum. Vide Browerum, pag. 140 ad Fortunati
lib. V. carm. 5, vers. *Filius, et Pater est a domino
dominus*, ubi docet Fortunatum vestigia majorum
secutum, præsertim Prudentii, non pudici magis,
quam Christiani poetæ.

320. Vat. A, male, *flumen*. In Rat. *audax corre-
ctor posuit sed idem sunt utraque fulmen*. Prag. ad
marg., et Cauchius, *uterque*. Ita etiam Fabr. et Gis. 1
ed. Vera lectio *sunt unum fulmen utraque*. Cur a in
utraque producatur, vide proleg. Sulphur et ignem,
quem pluit Dominus, Prudentius *fulmen* interpretari
videtur. Josephus lib. I, cap. 11, refert Deum in eas
civitates jaculatum fuisse fulmina: quæ cum sulphure
et bitumine abundarent, facile fulminibus et igni
cælesti absumentur.

321. Codd. Heinsiani, Alex., Mar., Rat., Aldus et
alii habent hunc titulum: *Adversus vel Adversum
Judæos*; alii omittunt. Gis. ad oram, *Judæi*.

522. Vat. B, Mar., Weit., Sich., aut possent. Al-

bus, Gis., Vat. Q, nonnulli Heinsiani, *ut possent*. Put.,
Noms., Palat., *ut possint*.

524. Cap. XV Matth., vers. 21.

525. Exod. XXXII, 2, de quo Tertullianus Scorpiæ-
res, cap. 3: *Urgetur Aaron, et jubet in aureis semina-
rum suarum in ignem confundi. Amisuri enim erunt in
judicium sibi vera ornamenta aurium, Dei voces*. In
Vat. A additum et post caput recenti manu: nam
desiderabatur. Hebræos fluxisse solum caput vituli,
non totum vitulum, plures tradunt, ut videre poteris
in dissertatione Francisci Monceii de Vitulo aureo,
lib. I, cap. 21, qui hanc sententiam rejicit: ipse
vero tenet, vitulum ex Aaronis mente fuisse Cheru-
bum vituli volucris specie.

527. Exodi XXXI. Vide hymnum 6, vers. 36 et
seqq. Cath.

530. Poeta cæcitatem Judæorum ex multis sacræ
Scripturæ locis indicatis ostendit. Exodi XX: Judæi
perterriti et pavore concussi, Deum loquentem audi-
re noluerunt, sed Moysen. Ibid. XXXIV: *videntes
cornutam Moysis faciem timuerunt prope accedere,
et Moyses posuit velamen super faciem suam*. Cha-
millardus acute colligit poetam, si hanc respexit
narrationem, sane errare: solum enim legimus,
Moysen suam velasse faciem. At vero Prudentius
explicationem hujus loci ab Apostolo est mutuatus II
ad Corinth. cap. III, vers. 13 et seqq.: *Et non sicut
Moyses ponebat velamen super faciem suam, ut non
intenderent filii Israel in faciem ejus, quod evacuatur.*
*Sed obtusi sunt sensus eorum. Usque in hodiernum
enim diem id ipsum velamen in lectione Veteris Testa-
menti manet non revelatum (quoniam in Christo
evacuatur). Sed usque in hodiernum diem, cum legitur
Moyses, VELAMEN POSITUM EST SUPER COR EORUM. Cum
autem conversus fuerit ad Dominum, auferetur vela-
men.* Puto etiam Prudentium respexisse caput XVIII
Joan., vers. 6, ubi Jesus, a Judæis ad necem quæsi-
tus, cum dixisset: *Ego sum; abierunt retrosum, et
ceciderunt in terram.*

531. Vat. A et Egm., mendose, *regis in effigie*.

532. In Vat. A mendum *luce pro luce*. Pro præ-
stricta Vat. A et B, itemque alii *perstricta*. Gis. ad
oram *perstrincta*.

- Texerit, et presso faciem velarit amictu! A
At nos detecto Christum velamine coram
355 Cernimus, atque Deum vultu speculamur
[aperto :
Nec sub lege gravi depressa fronte jacemus :
Sed legis radium sublimi agnoscimus ore.
Heu frondosa prius ramis felicibus arbos,
Pinguibus heu quondam radix oleagina baccis!
340 Ecce tibi inserto revirescit nunc oleastro
434 Truncus, et externi vestitur cortice libri.
Jam miserere tui, non se silvestris olivi
Surculus exsultans alieno stipite jactat :
Sed monet, ut generis proprii memor unguine
[amaro
345 Contristare comas desuescas, stirpe nec imo
Invideas missis in celsa cacumina virgis. B
Blasphemias Dominum, gens ingrattissima, Chri-
[stum.
Corporeamque domum signato collinit ore?

GLOSSÆ VETERES.

355. Velarit, *ne videret Christi arcana*, l.
354. Coram, *manifeste*, l.
337. Sublimi, *erecto*, l.
338. Frondosa, *fructuosa*. — Felicibus, *fertilibus*, l.
359. Oleagina, *ab oleo*. — Baccis, *ovis*, l.
340. Tibi, *in te*. — Inserto, *indito*, l.
341. Cortice, *viriditate*, l.
343. Surculus, *ramus*. — Jactat, *gloriat*, l.
344. Monet, *ipse surculus*. — Unguine, *unguento*,
oleo, vel succo, id est errore, l.
345. Contristare, *amarescere*. — Comas, *ramos*. —
Imo, gentili populo, l.
353. Similaginis, *farinæ, similæ*, Mar. — Lascivire,
lasciviam facere in suis carminibus. — Choris, *canti-*
bus. — Esse, *edere, manducare, comedisse, ab edo*, Iso.
354. Fermentati, *antiqui, corrupti*, Iso.
355. Imprudens, *o Judæa*, l.
356. Præductis, *præfiguratis*. — Pingere, *præfigu-*
rare. — Sulcis, *scriptis*, l.
357. Vera, *quæ potestatem diaboli destruxit*, l.
359. Collinit, *linit*, l.

COMMENTARIUS.

355. Vel intelligit oculos mentis, et velamen super cor positum, vel narrat id quod probabiliter accidit, ut perterriti et metu confusi, faciem ipsi quoque Judæi velarint.
334. Ald., Gis., Pal., *rejecto*. Sich., Weitz. et nostri, *detecto*; Heinsius in *rejecto* Giselini nihil animadvertit, plane illi secutus. Vide ep. II ad Cor. III. 18.
338. In Parmensi editione non bene in fine hujus et sequentis versus apponitur nota interrogationis. Virg. lib. II, vers. 81 *Georgicæon, ramis felicibus arbos*.
351. Virg. loc. cit., vers. 31, *radix oleag. na*.
340. Epist. ad Rom. cap. XI, vers. 17, hæc comparatio expressa est, quam attigit S. Augustinus enarrat. I in psalmum LVIII: *Sunt ergo Judæi, non sunt occisi, necessarii sunt credentibus gentibus. Quare hoc? ut demonstraret nobis Deus in inimicis nostris misericordiam suam. In ramis superbæ præcis inserto misericordiam suam demonstravit oleastro*. S. Prosper lib. de Ingratis: *Tu vero, o nova gens, veteris quæ stirpe oleastri Velleris, et sacræ ramis inoleis olivæ*.
342. Pro *se* habent *sis* Vat. A, Mar., Rat., Egm., Pal., Widm., Bong., Sich. Sed sensus postulat *se*.
343. In Mar. est *sulculos* a prima manu, *ma'e*.
345. Prudentius sæpe *triste* pro *amaro* adhibet. Vide hymnum Cath. 5, vers. 95 Judæos monet, ne oculis iniquis Christianos aspiciant.
346. In Vat. A in desideratur. Put. a prima manu, *cæca*. Legendum *celsa*.
349. Hujusmodi ritus legere poteris cap. XII Exodi.
350. Vat. A, *agniculus*, *perperam*.
351. Gis. I ed., in *pecude est*, cum aliis vulgatis. Heinsiani et nostri codd., item Weitzius sine *est*. Weitzius ita interpungit: *Sed sacer, in pecude stultum est sic credere sacrum*. Alii, *Sed sacer in pecude, stultum est*. Sic correxit Giselinus in erratis 2 edit., advertens, Pascha Judæorum solum consistere in pecude, cum jam agnus non sit typus veri agni. In Put. a manu prima, *Sed sacrum in pecude*. Alicubi *stultum est sic credere Christum pro sacrum*; non placet. In Alex. est interrogatio, *Sed sacer in pecude?*
353. Fabr., inepte, *Lascivire coris similaginis, azymon esse*. Mariettus ait, Germanos adhuc panem album vocare *semel* a similagine. Chamillardus censet, male Prudentium vocabulum *similaginis* adhibuisse pro quocunque pane, cum similago sit nobilis, et laudata farinæ pars, et panes azymi nec ad gustum suaves fuerint, nec ad nutritionem utiles. Miror Chamillardum Prudentii acumen et egregiam sententiam non fuisse assecutum. Prudentius in Judæorum mores invehitur, qui ita veteres ritus mordicus retinerent, ut contra legis spiritum multa peccarent, nempe non solum choreas ducerent, sed etiam *lascivirent*, et cum panes azymi ad corporis afflictionem deservire deberent, illi delicias addebant, ex similagine eos conficientes: ut jure inter Christianos reprehenduntur, qui delicias in ciliciis quærent. Judæorum recentium eadem est consuetudo, qui panes azymos non tantum ex similagine conficere solent, sed nonnunquam etiam saccharo, lacte et ovis additis deliciaiores reddunt pro ægrotis et amicis, quos vocant *Mazab hascirab*, hoc est *azyma ditia*, eosque Christianis aliquando impertiuntur. Vide Leonem Modenæ *De' riti Ebraici*, et Calmetum Dict. Biblic., verb. AZYMUS et PASCHA. Alii SS. Patres non dissimili modo Hebræorum mores depravatos descripserunt et castigarunt.
354. *Fermentum* est a *ferveo*: hinc mores crimine fermentati recte dicuntur: et eadem proprietate *turgescere* illis convenit. Contra scriptores ecclesiastici *azymum et sine fermento* accipere solent pro *sancto*, et *sine malitia*.
355. Ald., *fungere*; alii, *effingere*.
359. In Vat. A, male, unica dictione, *collinitore* pro *collinit ore*. Loquitur poeta de cruce inscripta frontibus in sacramento confirmationis, præcipue tamen commendat merita passionis Jesu Christi. Vide hymnum 3 Cath., vers. 125 et seqq.

- 360 Hanc fugit exclusis Ægyptia plaga flagellis,
Hæc regis Pharii regnum ferale resolvit,
Deque potestatis mundanæ grandine densa
Eripit Abraham cum stirpe, et gente fideli.
Abrahæ genus est verum : cui sanguis in ore
- 365 **436** Creditur, inscriptusque rubet : cui visus
[in orbe,
Haud dubitante fide, Deus est, Deus ex Patre
[verus.
Ille Deum vidit, visum mox credit : at tu
Posteritas carnis, carnaliter omnia credens,
Carnis opus sub lege geris, quam spiritus implet
- 370 Interior : nec enim cœlo lex carnea fluxi,
Quam tu carne colis : sed Christo feta, meam-
[que
Spem paritura utero ; quam spem ? nisi lumi- **B**
[nis alium
Lumen, et adventum Domini, quem viderat Abræ

360. Hanc, domum, I.

361. Hæc, passio. — Pharii, Ægyptii ; sacrilegi.
Pharus Ægyptus dicitur. — Ferale, virosus, mortale.
— Resolvit, quia Christi passio potestatem diaboli destruxit, I.

364. In ore, fronte, I.

365. Creditur, immittitur, vel commendatur, I.

368. Credens, cernens, I.

369. Geris, facis, I.

371. Feta, mysteriis Christi plena, I, Mar.

377. Armaria, scrinia, volumina, I.

378. Referta, repleta, plena, completa, I.

360. Nonnulli Vulg., Ægypti ; Pal., Ægyptica. Gis. in textu, Ald., Vatt. A, Q. Thuan., Ox., Noms., Urb., Sich., flagellis. Nonnulli Heins., Alex. et alii, *procellis*, quod Weitzius amplexus est ; *flagra* sive *flagella* Ægypti vocantur ab Alcimo Avito lib. v, Gregorio Nazianzeno, Fortunato et aliis ; quod confirmat legendum *flagellis*, præsertim quia *plaga* poscit *flagellis*.

365. Thuan. et duo Torr., *creditus*.

366. Oxon. *ex Patre vero ; lege verus*.

368. Vat. B a prima manu, Mar. ab aliena manu, Widm. supra, Bong. et nonnulli vulg., *cernens* pro *credens*. Glossa Isonis, *cernens*, potius est diversa lectio.

371. Ald., minus bene, *Christo fixa*.

372. Beamanus, cap. 6 Manuduct. ad ling. Lat., monet, in quibusdam mendose legi *sed Christo fixa, meamque Spem paritur ut oro pro feta, meamque Spem paritura utero*. Pro *luminis* omnes Heinsiani. Bong. supra, Ald., Gis., *numinis*, quod exstat in Vat. A a prima manu, in Mar. a secunda manu. Weitzius, Vat. B, Prag., Rat., Widm. supra, Vat. A supra, Mar. a prima manu *luminis*. Teolius cum Heinsio facit, ac solum agnovit, Vaticanum unum præstantissimum habere *luminis*. Gifanius ex veteri libro ita quoque legendum ait : sic ante *de lumine lumen*, et in fidei symbolo *lumen de lumine* : crebro *lumen*, et *numen* inter se commutasse librarios notum est.

375. Prag., male, *perficiendum oculis*.

376. In Aldo mendum *namque jam*.

377. Armarium sumi solet pro tabulariis sive forulis, quibus libri collocantur, ex interprete Juvenalis, Tertulliano, Sidonio et aliis.

378. Rat., *laude refecta* a prima manu, non bene.

381. Primus omnium Aldus edidit *I, scriba* ; sed cum mendum typographicum irrepisset, nempe *scriba*, et errorum clare correxisset in *emendatis*, alii editores posuerunt *tu scriba*. Nebrissa vero errorem

- A** Prima fides, nostrisque pater promiserat olim
- 375 Perspiciendum oculis, et legis voce probandum :
Nec solum legis : nam quæ jam littera Christum
Non habet, aut quæ non scriptorum armaria
[Christi
Laude referta, novis celebrant miracula libris ?
Hebræus pangit stylus, Attica copia pangit,
380 Pangit et Ausoniæ facundia tertia linguæ.
437 Pilatus jubet ignorans : I, scriba, tripictis
Digere versiculis, quæ sit suffixa potestas.
Fronte crucis titulus sit triplex, triplice lingua.
Agnoscat Judæa legens, et Græcia norit,
385 Et venerata Deum percenseat aurea Roma.
Quidquid in ære cavo reboans tuba curva re-
[mugit :
Quidquid ab arcano vomit ingens spiritus
[haustu,
Quidquid casta chelys, quidquid testudo resultat,

GLOSSÆ VETERES.

379. Attica. Atheniensis, Græca locutio, I.

380. Ausoniæ, Latinæ, Italiæ, Romanæ, I.

381. Tripictis, tripliciter conscriptis, Iso.

382. Digere, dic, ordina, vel scribe. — Suffixa, cruci, I.

383. Fronte, in stipite, I.

385. Percenseat, perlegat, I.

386. Reboans, sonans, canens, I.

387. Ab arcano, a pulmone. — Vomit, profert. — Ingens, magnus, I.

388. Casta, ideo dicit castam, quia cum ea laudem virginum canebant. — Chelys, cithara, musa. Chelæ, id

COMMENTARIUS.

transcripsit *scriba*. Neque Heinsius correctionem animadvertit ; sed cum Salmasio vestigium veræ lectionis in Aldina editione exstare affirmavit in *scriba* : et ex suis vetustis pene omnibus restituit *I, scriba*. Ex quo arguo, unam tantum exstare Aldinam editionem anno 1501 peractam : non enim credibile est, ut hic error *scriba*, jam in prima animadversus et correctus, in secunda replicaretur. Codices nostri variant. Prag., *tu scriba*. Vatt. A, Q, *inscripta*. Rat., *scribenda*. Mar., *scribenda*, supra caractere minuti *inscripta* ; in margine apparet fuisse *scriba*, licet evanuerint characteres. Non dubito, quin vera sit lectio *I, scriba*, quam exprimit Alex., et prope accedit Urb. *o scriba*. Librarii, quid esset illud *I* non intelligentes, ex ingenio suo novam lectionem proceuderunt. Vide hymnum Cath. 12, vers. 99 : *Satelles, i, ferrum rape*.

383. Rat., *triplici*, quod recte emendatum est supra *triplice*. In editione Parmensi deest vocabulum *triplex*, *Fronte crucis : titulus sit triplice lingua*. Non constat versus, ut vides. De titulo crucis triplice lingua vide Joan. cap. xxiii, 38 ; Lipsium de Cruce II, in notis cap. 41, et alios. Sepulcro Gordiani Augusti milites titulum adhibuerunt litteris Græcis, Latinis, Persicis, Judaicis et Ægyptiacis, ut ab omnibus legi posset, ut refert Capitolinus.

386. Ald., mendose *canore boans* pro *cavo reboans*. Fab., *Ære cavo quidquid reboans*. In meo exemplari Weitzii ad marginem est *hausto*. Illis versibus multi probant licere in ecclesia uti instrumentis musicis. V. de Baronium, tom. I Annal., pag. 578, ad ann. 60, qui Prudentii auctoritate ostendit Christum instrumentis musicis laudari solitum. Gis. huic præpositum versum seq.

387. Gis. 4 edit., *in arcano* pro *ab arcano*. Prag., *haustus* ; Gis. ad marg., *hausto*. Melius alii, *hausto*, sc. arcano seu occulto haustu.

388. Videtur nonnullis idem esse *chelys* ac *testudo*.

- Organa disparibus calamis quod consona mi- A
[scant,
390 **433** Æmula pastorum quod reddunt vocibus 400
[antra :
Christum concelebrat, Chris'um sonat, omnia
[Christum
Muta etiam, fidibus sanctis animata, loquuntur.
O nomen prædulce mihi ! lux, et decus, et spes,
Præsidiumque meum ! requies o certa laborum !
395 Blandus in ore sapor, fragrans odor, irriguus
[sons,
Castus amor, pulchra species, sincera voluptas !
Si gens surda negat sibi tot præconia de te,
- Tam multas rerum voces, elementaque, tantæ
Nuntia lætitiæ, stolidas intrare per aures :
400 Audiat insanum bacchantis energima monstri,
439 Quod rabidus clamat capta inter viscera
[dæmon,
Et credat miseranda suis; torquetur Apollo,
Nominè percussus Christi, nec fulmina verbi
Ferre potest : agitant miserum tot verbera
[linguæ,
405 Quot laudata Dei resonant miracula Christi.
Intonat antistes Domini : Fuge, callide serpens,
Exue te membris, et spiras solve latentes.
Mancipium Christi, fur corruptissime, vexas.

GLOSSÆ VETERES.

- est, brachia, vel cithara magna in cælo. Unde chelæ B
Scorpionis, id est brachia : est autem Græcum.—Tes-
tudo, musa, vel cithara magna in cælo, l.
389. Disparibus, non similibus, l.
390. Æmula, imitantia, respondentia, vel resonan-
tia, l.
392. Fidibus, scnis, l.
397. Surda, Judaica.—Sibi, ad suam utilitatem.—
Præconia, laudes, l.
398. Elementaque, significationes, quæ res per fi-
guras loquuntur, l.
400. Insanum, insane.—Bacchantis, furentis.—
Energima, illusionem, vel imaginem, furias, vel pigri-
tiam, vel inertiam, sive melius illusionem. Energima
imaginatio, vel phantasia : unde qui phantasias dæmo-
num patiuntur, energumeni dicuntur, Iso, Vat. T.
402. Credat miseranda, miserabilis gens Judæorum.
Judæa.—Suis, sociis, monstri, sive vicinis, l.
403. Fulmina, terrores verbi Dei, l.
404. Tot verbera, quot vicibus repetit sacerdos verba,
dæmones adjurans, tot verberibus affliguntur, Vat. A.
406. Antistes, unusquisque Christianus dæmona ex-
pellens, l.
407. Spiras, tortitudines, vel calliditates, vel no-
dos, l.
408. Mancipium, servum.

COMMENTARIUS.

Aliqui tympanum chelyn interpretantur.

391. *Concelebrat, sonat*, verum est : nam metrum
rejecit *sonant*. Vat. B a secunda manu, *concelebrant*,
sonant. Rat., Mar. a prima manu, *concelebrant*. Apud
Weitzium Fabr., Gis. et Bong., *concelebret, sonet*, et
infra *loquantur*; sed Giselinus mihi in utraque edi-
tione *concelebrat, sonat, loquuntur*. Fabricium recte
ciat, cui consonat Gallandius cum Torn.

392. Conradus Samuel Schurtzleischius in Con-
troversis Antiq. Eccles. cap. 19, erudite de organis
disserit; et in Occidente ante annum 757 organum
visum negat. Sibi objicit ex Prudentio hunc versum,
et alterum ex ead. Apoth. 148 : *Organa, sambucas,*
citharas, calamosque tubasque; quibus organa, quorum
nunc est usus, fistulis plumbeis composita Pruden-
tium non designare contendit. Sed melius poterat pro
organis apud veteres allegare vers. 389 : *Organa dis-*
paribus calamis quod consona miscent, ubi instru-
mentum nostris organis simile describitur. Vide supra
not. ad vers. 148. Organorum, quibus folles adhibe-
rentur, antiquior est usus quam multi viri eruditi
putant. S. Augustinus in psal. lvi : *Organum dicitur,*
quod grande est, et inflatur follibus. De his intelligo
Prudentii *organa disparibus calamis*, et organa Ec-
clesiæ Parisiensis, de quibus Fortunatus lib. ii, carm.
19 : *Hic puer exiguis attemperat organa cannis*. Orga-
num nostris simillimum describit Claudianus, de
Consulatu Mallii Theodori : *Et qui magna levi detru-*
dens murmura tactu, Innumeras voces segetis modera-
tus ahene, Intonat erranti digito, penitusque trabali
Vecte laborantes in carmina concitat undas. Hydraulici-
cum videtur hoc fuisse organum. Alia erant pneu-
matica, de quibus Augustinus, Isidorus et Plinius
lib. vii, cap. 37, qui pneumatica et hydraulica organa
videtur distinguere. Confer. Gloss. Ducangii.

395. Nomen Jesu Christi dulce, blandus in ore sapor,
mel in ore, in aure melos, in corde lætitiæ, et similia apud
S. Bernardum, serm. 15, in cant. et alios passim. Ex
Prudentio id sumpsisse S. Bernardum putat Teolius.
Idem scribit *flagrans odor*, nisi mendum est pro *fra-*
grans.

399. Egm., male, auras pro aures

400. Put., *inergima*; Pal., *inhergima*. Ald., Urb.,
Bong. a prima manu, Torn., *energia*. Mar., *inergia*;
in marg., *inergima*; Sich., Alex., *energima*. Vat. Q,
inergia nostri. Bonon., *inorgia*, sive *in orgia*, male.
Græca vox effertur, *ἐνέργια*; Latine ea usus est
Tertullianus pro opere, effectu, vi, efficacia. Cur pe-
nultima corripitur, dixi in proleg. Notat Mariettus,
ad hunc locum respexisse Gregorium Turonensem lib.
vii, pag. 414 : *Nonnulli, arrepti a dæmone, per ener-*
giam debacchantes, martyrem declamabant.

402. Dæmones, e corporibus obsessorum olin.
enigrare jussi, nomina deorum quos ethnici cole-
bant, se habere profitebantur. Lactantius, lib. ii,
cap. 16 : *Justos autem, id est, cultores Dei, metuunt*
(dæmones) cujus nomine adjurati, de corporibus
exerunt : quorum verbis, tanquam flagris, verberati, non
modo dæmones esse se confitentur, sed etiam nomina
sua edunt, illa quæ in templis adorantur, etc. Plura
in hanc rem affert Baronius tom. I Annal., pag. 413,
ubi maxime hæc Prudentii verba eminent, quibus
quandam exorcismi formulam contineri doctissimus
cardinalis affirmat. Vide S. Paulinum Natali 11,
vers. 95 et seqq., et quæ notant Woverus, Elmen-
horstius, Heraldus et Ouzelius hunc Minucii locum :
Hæc omnia sciunt plerique, pars vestrum, ipsos dæ-
monas de semetipsis confiteri, quoties a nobis tormen-
tis verborum, et orationis incendiis de corporibus ex-
guntur. Ipse Saturnus, et Serapis, et Jupiter, et
quidquid dæmonum colitis, victi dolore, quod sunt,
eloquuntur. Homines a malis dæmonibus vexati vo-
cantur *energumeni*; quo pertinet, opinor, vox illi
Prudentii, Severi Sulpicii, Gregorii Turonensis et
aliorum *energima*. Siquidem *energumenus* est dæ-
moniacus, qui operationes diabolicas imitatur.

403. Rat., *nec flumina*, a prima manu, male.

407. Egm., male, *exui te* pro *exue te*. Heinsius con-
jicit *et spira solve latentem*, hoc est, *solve te spira,*
sub qua lates. Lectio codicum magis placet *spiras*
solve latentes, non enim magis latet dæmon, quam
ejus spiræ.

408. Gis. ad oram, *cur, corruptissime, vexas?* Re-
centiores, *fur, et vexas?*

- 440** Desine, Christus adest, humani corporis A 420
[ultor :
410 Non licet, ut spoliū rapias, cui Christus
[inhæsit.
Pulsus abi, ventose liquor : Christus jubet,
[exi.
Has inter voces medias Cyllenius ardens
Ejulat, et notos suspirat Juppiter ignes.
Ecce gerasenos legio ruit effera porcos,
415 Et, post multiplices busti sub rupe catenas,
Pœnarum gemitus longis grunnitibus edit.
Clamarat sed ab ore hominis : Cognoscimus,
[Iesu,
Nate Deo, nate sceptris, et germine David,
Qui sis, quid venias; qua nos virtute repellas,
- 441** Novimus, adventusque tui terrore jacemus.
Hæc, Judæa, tuas vox non pervenit ad aures?
Pervenit : mentem sed non penetravit egenam
Lucis, et a primis foribus disclusa refugit.
Audiit adventum Domini, quem solis Iberi
425 Vesper habet, roseus et quem novus excipit
[ortus.
Laxavit Scythicas verbo penetrante pruinas
Vox evangelica, Hyrcanas quoque fervida bru-
[mas
Solvit, ut exutus glacie, jam mollior annis
Caucasea de cote fluat Rhodopeius Hebrus.
430 Mansuevere Getæ, feritasque cruenta Geloni
442 Lacte mero sitiens exanguia pocula mi-
[scot,

GLOSSÆ VETERES.

410. Spoliū, corpus, I.
411. Ventose, defluens, instabilis, I.
412. Cyllenius, Mercurius, a monte Cylleno, I.
413. Ignis, furores, iras, I.
416. Grunnitibus, grunnitus proprie vox porcorum est, Iso.
419. Quid, cur, I.
420. Jacemus, prostrati, I.
422. Egenam, miseram, I.
423. Lucis, aurium tuarum, Vat. A.
424. Iberi, Hispanici, Iberia, Hispania, I.
425. Ortus, solis, qui habitat in Oriente, I.

- B 426. Laxavit, calefecit, vel molliuit, Vat. A. — Laxavit, mollescit. — Pruinas, in aquilone, I.
427. Hyrcanas, Scythicas. — Brumas, hiemes, I.
428. Amnis, Tanais, I.
429. Caucasæa, petrosa. — Rhodopeius, Rhodope, mons, de quo emanat Hebrus fluvius, I. — Cote, rupe, Mar.
430. Getæ, Gothi, qui prius feroces erant, I. — Geloni, gentes Scythiæ, stigmata sibi, ut Sergius dicit, more Scotorum inurentes; populi Scythiæ, I.
431. Mero, puro, I.

COMMENTARIUS.

410. Put. a manu prima, Christus adhæsit.
412. In Mar. a manu prima, medius Cyllenias.
413. In glossa ignes dicuntur esse iræ, furores; melius intelligi possunt ignes, quibus dæmon ardet; ut Mercurius, sive Cyllenius dicitur etiam ardens, nisi mavis respexisse poetam ad Jovis libidinem, de qua multa fabulæ. Verior tamen interpretatio desumitur ex Minucii verbis relatis ad vers. 402, a nobis tormentis verborum, et orationis incendii de corporibus exiguntur. Illi est restituendum putarem nostros ignes. Cauchius conjicit admotos ignes. Res constat ex Lactantio cap. 22, lib. v : *Nomine Dei veri sugantur. Quo audito tremunt, exclamant, et vni se, verberari que testantur.* Et lib. II, cap. 16 : *Itaque maximis sæpe ululatibus editis, verberari se, et ardere, et jam jamque exire proclamant.* Poeta noster hymno I Perist. incendia orationum et gehennæ ignem quo dæmones ardent, conjungit vers. 106 : *His modis spurcum latronem martyrum virtus quatit : Hæc coerces, torquet, vnit.* Denique fugit dæmon Conficiens ardere sese : nam gehennæ est incola.
414. In Put., gerasinos. Optimæ membranæ, ruit; Fabr. et Gis., irruit. Widm. supra, Vat. A a prima manu obruit, quæ est glossa : nam ruit Virgilianum esse observavit Heinsius. Prudentius a in gerasenos producit, quamvis Juvenecus corripuerit. Hæc eadem historia exposita est hymno Cath. 9, vers. 55 et seqq.
417. Confer. Matth. cap. VIII, Marci cap. I, III et V, et Lucæ cap. IV et VIII. Ald., Egm., Palat., Iesum, alii Iesu.
418. Fabr. et Gis., nate et sceptris. Absert a codicibus et, quod revera superfluum est. In Urb., nate ex sceptris, in Vat. Q, nec te sceptris, male.
419. Ald., Gis., Urb., tres vetustiores Heinsiani, Vat. A, quis sis, quid venias. Rot., tres Torren., Fabr., Cauch., qui sis, qui venias. Prag., qui sis, quid venias. Vat. B, Alex., Mar., Weitz., quid sis, quid venias. Quolibet ex his modis sententia eadem constat, qui sim Virgilianum est. Barmannus, tom. I Antholog., pag. 417, ex Egm. præfert quid sis, et ab Ovidio ita

- dici confirmat. An dæmoni clare perspectum fuerit mysterium Incarnationis, queri solet. Nonnulli putarunt dæmones illud agnovisse, non autem dæmonium principem diabolum; quod ineptum est. Alii tenent, ante prædicationem non cognovisse, post prædicationem vero ita cognovisse, ut redemptionem hominum per mortem ignorarent. Plerique cognitionem conjecturæ, non certam, statuunt.
421. In Heinsii editione, quod raro illi accidit, mendum irrepsit, aureas pro aures. In notis vero ejus editionis plura occurrunt menda, etiam contra sensum, et quæ non facile a quovis animadvertantur. Quod eo a nobis dictum est, ne alii fama editionis Heinsianæ et Elzevirianæ decipiantur. In Mar., mendose, diras mox.
423. Prag., discussa; alii disclusa. Glossa videtur trajienda ad verbum foribus.
424. Error Aldi solus pro solis.
425. Heinsius cum Put., Thuan., Rot., duobus Torrent., Vesper habet, roseos et qui novus excipit ortus, quod omnino legendum existimat, quia roseus vesper perperam dicitur : id enim convenit ortui. Mihi aliorum lectio placet, si recte verba distinguantur : quem solis iberi Vesper habet, roseus et quem novus excipit ortus. Scilicet roseus novus ortus. Imo qui novus excipit minus recte dicitur, nisi novus significet primus. Ut autem ait quem vesper habet, sic quem excipit ortus. In roseus poeta more suo producit ultimam ratione cæsuræ. In Alex. abrasum est roseus, quod in Urb., Vat. Q et aliis clare legitur. Bonon. et Teol. cum Heinsio faciunt.
428. Noms., exutus glaciem, elegantiori Græcismo ait Heinsius. Gis., et exutus.
429. Cote pro caute dixit etiam hymno I Cath., vers. 72. In Put., Il-bros pro Hebrus, more Græcorum, vel etiam veterum Latinorum. Gis., fluit.
430. Prag., Gelonum quasi Gelonorum. De Gelonis vide Savaronem pag. 225 ad Sidonii verba equimulgas Gelonos, hoc est, mulgeutes equos, et lac equinum sugentes.

- Libatura sacro: Christi de sanguine potus. A
 Novit et Atlantis pridem plaga perfida Mauri
 Dedere crinitos ad Christi altaria reges.
- 435 Ex quo mortalem præstrinxit spiritus alvum,
 Spiritus ille Dei, Deus, et se corpore matris
 Induit, atque hominem de virginitate creavit:
 Delphica damnatis tacuerunt sortibus antra,
 Non tripodas cortina regit, non spumat anhelus
- 440 443 Fata Sibyllinis fanaticus edita libris.
 Perdidit insanos mendax Dodona vapores,
- 445 Principibus lucere Deum, destructaque templa
 Imperio cecidisse ducum; jam purpura supplex
 Sternitur Æneadæ rectoris ad atria Christi,
 Vexillumque crucis summus dominator adorat.
 Principibus tamen e cunctis non defuit unus,
- 450 444 Me puero, ut memini, ductor fortissimus
 [armis,

GLOSSÆ VETERES.

432. Libatura, bibens, vel bibitura, l.
 433. Atlantis, mons ad meridianum. — Mauri, populi, l.
 434. Dedere, offerre, l.
 435. Præstrinxit, præoccupavit, l.
 438. Delphica, Apollinea. Delphi locus est in Græcia, in quo Apollo colebatur. — Antra, responsa, l.
 439. Tripodas, mensas Apollinis. — Cortina, secretum quod cortinis oppansum est. — Spumat, loquitur, l.
 440. Fanaticus, sanorum sacerdos, l.
 441. Dodona, silva, civitas Græciæ. — Vapores, hostias, l.
 442. Cumæ, civitatis, l.
 443. Libycis, Africanis arenis. — Ammon, Jovis Jupiter Astorum, l.
 444. Mœrent, dolent, vel timent, l.
 446. Purpura, regalis dignitas, Vat. A.
 447. Æneadæ, Romani, quod de Ænea sint orti, l. — Atria, templa, Vat. A.
 448. Dominator, imperator, Cæsar, l. Constantinus, Vat. A.
 449. Tamen, etiam, l.
 450. Fortissimus, Julianus, Vat. A.

COMMENTARIUS.

432. En apertum de præsentia corporis et sanguinis Jesu Christi in eucharistia testimonium. Nam olim Christianos sub utraque specie sacra synaxi refici solitos res nota est omnibus.

435. Bong., Widm. a manu prima, et nonnulli Vulg. apud Weitzium *fervida*, non absurde, quamvis jam præcesserit. Sic Avitus lib. v: *Plaga fervida cæli*. Sed Ald. cum Heinsianis et nostris, Weitz., Glis., *perfida*. *Punica fides* abiit in proverbium.

435. Gifanius Collect. Lucret. hunc locum illustrat. Videlicet ex quo, postquam, jam vero postquam; PRÆSTRINXIT, occupavit, obsedit, obumbravit, ut Scriptura loquitur. Summa est, nato jam Christo evanuisse falsa ethnicorum oracula. Alii scribunt *perstrinxit*, alii *præstrinxit*.

436. Heinsius cum Put. et Thuan., *Spiritus ille Deus, Deus*. Alii, *Spiritus ille Dei, Deus*. Hoc etiam loco Verbum vocatur *Spiritus*. Vide quæ supra dixi.

438. Vat. A, *sordibus*, minus bene, pro *sortibus*. Gifanius ex vet. lib. *jacuerunt pro tacuerunt*, non probo.

439. Bong., Widm., Ald., Mar., Prag., *regit*, cum Alex., Urb. et Vat. Q. Alii fortasse melius *regit*, quod Gifanius tuetur: nam cortina erat operculum, et integumentum æneum tripodis. Virgilius lib. iii *Æn.*, *adytis cortina reclusis*. Vocabatur etiam cortina tripus, sive vas illud ingens Delphis aureum, quo insternebatur mensa, in qua oracula fundens Pythia assidebat. Expl. cætius isthæc ab interpretibus Virgiliti aliisque traduntur. Servius ait, esse locum, unde oraculum exit. Cortinæ in alio genere apud Isidorum lib. xix, cap. 26, sunt aulæa, seu vela de pellibus. Illud a nobis aliquis quærat, verumne sit falsorum numinum oracula tacuisse, postquam Verbum caro factum est. Scriptus est Gallice liber anonymus, cujus auctor fuit Balthus S. I., de Silentio oraculorum adversus Antonium Van Dale, anabaptistam, medicum Harlemensem, et ejus defensorem D. Fontenelle, Latine redditus anno 1725. Balthus, part. 3, cap. 3, ostendit Prudentium hoc loco cum reliquis SS. Patribus consentire, quia etiamsi de incarnatione dominica loquatur, tamen conjungit idolorum eversionem et ruinam paganismi. Id confirmat interpretatio Gifanii, quam exposui, ex quo, postquam: non enim poeta asserit, illico omnia ubique oracula siluisse. Plutarchus tractatum edidit de Silentio oraculorum, de quo libro fuse idem Balthus disserit part. 3, cap. 9. Nobis ad alia properantibus

hæc indicasse sufficiat: sed non est omittendum responsum, quod ex oraculo Delphico accepit Augustus, cum misisset legatos suos sciscitatum de rebus futuris, ut referunt multi: *Me puer Hebræus, divos Deus ipse gubernans, Cedere sede jubet, tristemque subire sub orcum. Aris ergo dehinc tacitus discedito nostris*. Confer etiam lib. i adversus Sym., vers. 245, ubi iterum Van Dalens refelletur.

440. Prudentium hoc loco rejicere carmina Sibyllina, quæ inter Christianos circumferebantur, nonnemo affirmat, mihi non liquet. Romani ad Sibyllinos libros, tanquam ad oracula, confugere solebant. Recenset Prudentius celeberrima veterum oracula, Delphicum, Sibyllinum, Dodonæum, quod in Dodonea Epiri silva quercus, et his insidentes columbæ reddebant, Cumæum, ubi antrum Cumanæ Sibyllæ, Ammonium in Libya.

441. Insanos vapores vocat furorem fanaticum, cujus materia a medicis vapor calidus, et urens in cerebrum elatus statuitur. Ita explicat medicus Gifelinus, non infelix interpretes in cæteris partibus, in hac vero optimus.

443. Non est reprehendendus poeta, quasi oraculum Ammonis in Marmarica regione, ubi Syrtis erant, collocaverit. De alia significatione Syrtium jam dixi hymno 7 Cath., vers. 30, et videri potest Turnebus num. 506 Advers., qui hunc versum citat.

444. *Capitolia Romula* pro Jove Capitolino sumi, præcipue a nostris scriptoribus, Augustino, Cypriano et aliis, observavit Peveratus.

446. *Purpura* pro imperatore, ut apud Claudianum in Stiliconis, *Posito jam purpura fastu*. Vide Balengerum, de Imper. Rom. lib. ii, cap. 4.

449. In Vat. A, male a prisca manu, *tamen cunctis*. S. Gregorius Turonensis lib. i de Gloria martyrum, cap. 4: *Sicut Prudentius noster in libro contra Judæos meminit, etc., Principibus tamen e cunctis, etc.*, usque ad versum *Erigit in cælum facies, atque invocat Iesum*. Multi alii, qui de crucis laudibus commentarios conscripserunt, hos Prudentii versus commemorant, et cum auctoris elogio describunt: omissi tamen sunt in opere Hispanico Petri Ordonez de Zevallos, Matriti, 1614, de hoc argumento: *Quarenta triunfos de la SS. Cruz de Christo*, ubi multa hujus generis congeruntur.

450. Gregorius Turonensis legit *quem puero memini*: mendum codicum puto. Contemnendæ glossæ sunt, quibus Symmachus ductor iste *perfidus* esse dicitur, de quo Prudentius. Fortasse cam ob causam recentio

- Conditor et legum, celeberrimus ore, manūque. A 465
 Consultor patriæ, sed non consultor habendæ
 Relligionis, amans tercentum millia divum,
 Perfidus ille Deo, quamvis non perfidus Urbi,
 455 Augustum caput ante pedes curvare Minervæ
 Fictilis, et soleas Junonis lambere, plantis
 Herculis advolvi, genua incerare Dianæ :
 445 Quin et Apollineo frontem submittere
 [gypso,
 Aut Pollucis equum suffire ardentibus extis.
 460 Forte litans Hecaten placabat sanguine multo :
 Pontificum festis ferienda securibus illic
 Agmina vaccarum steterant, vitulasque revincta
 Fronte coronatas umbrabat torta cupressus.
 Jamque insertato reserabat viscera cultro

GLOSSÆ VETERES.

451. Conditor, *constitutor, constructor*. — Celeber-
 rimus ore, manūque, *famosissimus eloquio et pote-*
state, l.
 453. Relligionis, *Christianitatis*, l.
 455. Augustum, *nobite*. — Curvare, *solebat, vel*
curvabat, l.
 456. Soleas, *ima pedum, id est vestigia*. — Lam-
 bere, *lambebat*, l.
 457. Advolvi, *advolvebatur, et incurvabat*, l.
 458. Quin, *insuper*. — Gypso, *lapidi simula-*
cro, l.
 459. Pollucis, *quia domitor fuit equorum*. — Sul-

B fire, *infumare, fumigare*. — Extis, *visceribus*, l.460. Hecaten, *Dianam*, l.464. Insertato, *immissio*. — Reserabat, *secabat*, l.466. Trepidās, *palpantes*, l.468. Callidus, *ingeniosus*. — Fine, *qualis sit finis*.
 — Notabat, *secundum consuetudinem illorum*, l.472. Cymbia, *vasa oblonga*. *Cymbia, poculorum ge-*
nera quæ et carchesia dicuntur, a similitudine cymbæ
navis nuncupata, l.474. Umbras, *imagines dæmonum*, Iso.475. Thesiphone, *Diana, vel Persephone*, l. — The-
 siphone, *Diana*, Vat. T.

COMMENTARIUS.

rum aliquis Symmachum *apostatam* appellavit. Vide proleg. num. 52. Sermonem esse de Juliano Apo-
 statata nemo adeo erit insipiens qui neget. Mariettus
 prope videtur fuisse, ut glossæ de Synmacho lo-
 quenti fidem præstaret. Peveratus hinc colligit, Prud-
 entium adfuisse præsentem sacrificio Juliani, quod a
 Prudentio describi putat in Romano, vers. 1041 et C
 seqq. Id mihi non probatur.

451. Marcellinus refert Julianum jura in melius
 correxisse.

454. Put. et Thuan., *orbi*; alii, *Urbi*. Recentiores
 implexi sunt *orbi*, quod Gallandio non placet, mihi
 non displicet.

456. Apud Gregorium Turonensem diversa lectio
 ex Colbertino codice *plantas*: quæ admitti nequit.
 Adverte, *soleas* esse genus calcei feminarum prop-
 rium, neque eis uti solitos viros, nisi raro, et in
 convivii; quibus probro vertebatur, si soleati inceder-
 ent. Recte igitur Prudentius ait, *soleas Junonis*. Vide
 plura in hanc rem in Balduni opere de Calceo antiquo
 cap. 11, ubi hos versus laudat, quos pariter illustrat
 Heralduus, pag. 378 ad Arnobium.

457. Aldus cum Urb., Vat. Q, aliisque, *incurvare*.
 Alex., Put., Thuan., Oxon., Gregorius Turonensis,
incerare, quod verum puto, et mutuatum a Juveni
 satira 10, *genua incerare deorum*. Idem Prudentius
 Hamartia. vers. 404, *Incerat lapides*, etc. Alii intel-
 ligunt, *incerare* esse tabellas cereas appendere ante
 statuas, alii toties statuas osculari, ut saxa sordida
 fierent, et quasi cera obducta. Neutra interpretatio
 placet: nam Prudentius lib. 1 adversus Syn., vers.
 203, ait: *saxa illita ceris Viderat unguentoque lares*
humescere nigros. Quod rem veram designat. Con-
 suetudo fuit ethnicis unguendi oleo, aut cera statuas
 deorum. Arnobius lib. 1 Adversus gentes: *Siquando*
conspexeram lubricatum lapidem, et ex olivi unguine
odoratum tanquam inesset vis præsens, adulabar, affa-
bar et beneficia posebam nihil sentiente de trunco.
 Clemens Alexandrinus lib. vii Strom.: *Hi sunt illi ipsi*
qui omne lignum et omne saxum, modo oleo inunctum
vel lubricatum esset, adorabant. Vide supra vers. 293.
 Corporis partes alias aliis diis ethnici consecrabant,

genua *Misericordie*. Peveratus ex Apuleii Apologet.
 et Plinio epist. ad Trajanum colligit vota quæ pro
 alicujus incolumitate solvebantur, consuevisse non
 tantum tabellis mandari, sed et cera figi, et quidem
 plerumque in femore genuæ deorum annulo obsi-
 gnari, et ita explicat *incerare*.

460. Gregorius Turonensis *Achatem pro Hecatem*,
 male; *sanguine multo* apte de sacrificiis Juliani, qui-
 bus *agmina vaccarum* immolabantur. Consule hi-
 storias.

463. Carolus Paschalius de Cor. pag. 256, cap. 17,
 lib. iv, victimas plerumque coronatas cupressu fuisse
 ex hoc loco maxime probat, et multa congerit de cu-
 pressu.

464. Ald., Egm., Heinsiani codd., *reserarat*, quod
 fuisse videtur in Vat. B a prima manu. Alii *reserabat*
 cum Weitz., et Gis. Paschalius, loc. cit. pag. 245,
 cap. 13, copiose disserit de sacerdotibus vitatis et
 coronatis ex Prudentio et aliis.

469. Weitzius, *tum*; alii *cum*.

471. Ald., Pal., Heinsiani codd., *numen, nesci*,
 quod. Alii, *nescio quod numen*.

472. Ex Virgilio lib. iii Æn. vers. 66: *Inferimus*
tepido spumantia cymbia lacte.

473. Verbena adhiberi solita erat in sacrificiis:
 D quo nomine etiam alias herbas quæ adhibebantur,
 vocatas aliqui putant.

474. Veteres libri, *accitas*, cum Gregorio Turo-
 nensi. Weitzius scripsit *ascitas*. Heinsius opinatur a
 prisca manu fuisse *eccitas*, hoc est *excitas*, quod pro-
 prium in re magica est verbum, ut multis ex locis
 constat.

475. In Thuan., *Therisore*, Weitz. cum Widm. a
 prima manu, Vat. B, Q, Prag., Rat., Mar. a prima
 manu *Thesiphone* vel *Tesiphone*. Cauchius ex con-
 jectura, *Tisiphone*. Recte alii, *Persephone*, id est Pro-
 serpina, de cujus sacris hic agitur.

476. Rot., *fracto* pro *tracto*, non inepte: adhæret
 Egm., Heins., Cham. et Teol. Fortasse *torto*. Virg.,
verbere torto. Val. Flaccus, *torto furiarum erecta fla-*
gello.

- Nil agit arcanum murmur : nil Thessala prosunt A
Carmina : turbatos revocat nulla hostia manes. 490
Nonne vides, ut thuribulis frigentibus ignis
490 Marceat? ut canis pigrescat pruna favillis?
Ecce palatinus pateram retinere minister
Non valet, elisa destillant balsama dextra,
Flamen et ipse suas miratur vertice laurus
Cedere, et incertum frustratur victima ferrum.
485 Nescio, quis certe subrepsit Christicolarum
447 Hic juvenum ; genus hoc hominum tre-
[mit infula, et omne
Pulvinar divum. Lotus procul absit, et unctus.
Pulchra reformatis redeat Proserpina sacris.

GLOSSÆ VETERES.

477. Thessala, magica, l.
482. Elisa, concussa, tremula, l.
483. Flamen, sacerdos Jovis, quasi flamen dicitur,
quia flammam rubeam in capite portabat, l.
484. Frustratur, eludit, l.
486. Infula, vestis sacerdotis, l.
487. Pulvinar, locus, vel collocatio. — Lotus, bap-
tizatus, unctus, cum Chrismate, l.
488. Proserpina, Diana, l.
490. Exerto, emisso, nudato, vel expedito. — Ful-
mine, gladio, l.

- B 494. Zoroastros, Zoroastres idem dicitur Mesraim,
qui auctor idololatriæ extitit; vel Zoroastres, magorum
primus, et rex Bactrianorum fuit, quem Ninus rex
Assyriorum prælio interfecit, a quo Zoroastros no-
men adjectivum; vel ad ejus sectatores, vel ad ipsam
magicam artem pertinet. Zoroastros, magica secreta.
Mesraim Jupiter fulmine percussit, et ideo inter astra
ferunt eum assumptum, quem ideo Zoroastren appel-
lant, id est, vivens astrum, l.
496. Lateris, regis, l. — Unus, quidam ipsum Pru-
dentium intelligi volunt, Prag.

COMMENTARIUS.

477. Ald., *hircanum*, minus bene pro *arcanum*.
Sidonius æmulatus videtur Prudentium in Panegy.
ad Anthemium, *Chaldæus in extis Pontificum de more
senex arcana peregit Murmura*. Elmenhorstius in Ar-
nobium pag. 31 plura habet de murmure arcano ma-
gorum, sive fremore verborum, ut Arnobius vocat.
483. Paschalius de Coronis pag. 247, cap. 13, lib.
iv, ex Prudentio se discere ait, flaminis Romani co-
ronam fuisse lauream, his laudatis versibus.
485. Dulcis-imos vocat hos versus Barthius lib. xli,
cap. 27 Adv. Diversa videtur esse historia, quam de
eodem Juliano Apostata Gregorius Nazianzenus orat.
1 contra Julian. refert de Cruce coronata, seu circulo
inclusa : alia erat crux coronata, cui scilicet corona
supra imponebatur. De utraque docte disserit Ros-
weyus ad Paulinum in epist. 12. Historiam similem
Lactantius narrat lib. iv, cap. 27 : *Cum diis suis im-
molant, si assistat aliquis signatam frontem gerens, sa-
cra nullo modo litant. Nec responsa potest consultus
reddere vates. Et hæc sæpe causa præcipua justitiam
persequendi malis regibus fuit. Cum enim quidam mi-
nistrorum nostrorum sacrificantibus dominis assisterent,
imposito frontibus signo deos illorum fugaverunt, ne
possent in visceribus hostiarum futura depingere. Quod
cum intelligerent haruspices, instigantibus usdem dæ-
monibus, quibus prosecrarent, conquereutes, profanos
homines sacris interesse, adegerunt principes ipsos in
furorem.*
486. Vat. A, hoc ; Vat. B. Mar., hic juvenum cum
aliis. Sed Aldus non bene distinguit : *Christicolarum*.
Hic juvenum genus hoc hominum tremit, infula, et
omne, etc. Gis. 2 edit., hic juvenum. Fabr. Hic ju-
venum : tremit hoc hominum genus infula idoneo sensu.
Heinsius elidit hic, sed non ait quos codices secutus,
quamvis Giselinum deseruerit.
487. Lucianus in Pseudomante de impostore Ale-
xandro : *Primo quidem die Atheniensium ritu denun-
tatio fiebat hujusmodi : Si quis impius, aut Christia-
nus, aut Epicureus mysteriorum explorator accessit,
discedat. Cæterum qui Deo credunt et parent, sacris
felicitur initiuntur. Sub hæc protinus exigebantur, illo
præeunte, dicenteque : Foras pelluntur Christiani.* His
verbis lotus et unctus sacramentum baptismi et con-
firmationis exprimi certum est. Vide hymn. Cath. 6,
vers. 128, et Baronium tom. 1 Annal., p. 249, ac

confer Malvendam de Antichristo cap. 10, lib. vii, qui
hos versus laudat ; ut Gretzerum de Cruce et alios
innumeros præteream.
490. Consule Baron. loc. cit., et Paschalius de
Coronis p. 246, c. 13, lib. iv, qui ex hoc loco docet,
ipsos principes, quoties sacrificabant, regalibus in-
signibus fuisse conspicuos.
491. In nonnullis Vulg., *examitis*, mendose, pro
exanimis.
492. Put., *circum inspicit*, bono quidem sensu,
quod præfert Teol. cum Heins., sed plerique habent
circumspicit, quod exstat etiam apud Gregorium Tu-
ronensem loc. cit. Vat. B, *nequis pro et quis*, vel *ec-
quis*. Vide supra vers. 186 quod notat Gifanius de
hac voce et quis.
493. Rot., *signarit*, quod placuit Heinsio. S. Gre-
gorius Turonensis loc. cit., *signaret* ; sed in tertio
ms., *signarit*, ut animadvertit editor. Codices Hein-
siani, Mar., Sich., Urb., Alex. Vat. Q, Teol., Tor-
næs., editio Basil. in textu, Ald., Egm., Widm. a
prima manu, *ligno*, quod aptius cohæret cum *signa-
ret* quam *signo*. Aliunde tamen *lignum* Chrismatis
non ita apposite dicitur. Chamillardus falso ait, om-
nes legere *signo* ; ipse legit *ligno* cum Heins. Gallan-
dius mavult *ligno* quia postea vers. 498 occurrit *ac
signum Christi*, quæ ratio imbecilla est. Præfero
signo.
494. Aldi error turbas et. Prag., *turbarit*.
495. Noms., *armigero e cuneo* pro *armiger e cuneo*.
Fabr. et Gis. 2 edit., *flammicomantum*, repugnantibus
membranis, in quibus constanter est *flavicomant-*
um, excepto Vat. Q, ubi est *flammicomantum*. Juven-
cus lib. iv dixit *tedarum flammicomantum*. Vide Ba-
lengerum, cap. 39, lib. iii de Imper. Rom., de *Armi-
geris*, et Pignoriæ comment. de Servis pag. 119.
Gifanius Ind. Lucret. verbo ET QUANTIS intelligit,
pueros flavicomantes fuisse Germanos : sic Germania
flava dicitur lib. iv Manil. Horatius Ep. 1. 16 : *Nec
fera cærulea domuit Germania pube*. Cur pueros vocet
ministros, sive satellites custodes corporis, vide quæ
diximus ad vers. 1 hymn. 9 Cath.
499. Fabr. et Gis., *prosiluit* ; codices mss., *prosi-
luit* : et ita scribendum esse monet Gifanius loc. cit.
verbo *Dissiluit*.

- Tum tremefacta cohors, domiui que oblita, su- A
[pinas
Erigit ad cœlum facies, atque invocat Iesum.
Jamne piget facti? jūm pœnitet? en tibi Chri-
[stum,
Infelix Judæa, Deum : qui sabbata solvens
503 Terrea, mortales æterna in sabbata sumpsit,
Gentibus emicuit, præfulsit regibus, orbem
449 I'ossidet, imperii dominam sibi credere
[Romam
Compulit, et simulacra deum Tarpeia subegit.
Disce tuis miseranda malis, quo vindice tandem
510 Vana superstitio, lex et carnaliter acta
Plectatur : cujus virtus te præterat ultrix.
Destructone jacent Salomonia saxa metallo,
Ædificata manu? jacet illud nobile templum. B
Cur jacet? artificis quia dextra solubilis illud
515 Cæmentum struxit resolubile; jure solutum est,
Et jacet : in nihilum quoniam redit omne po-
[litum.
Quod fieri recipit, recipit quandoque perire.
Si nostrum contri quod sit, vis discere, tem-
[plum :
Est illud, quod nemo opifex fabriliter aptans
520 Composuit, quod nulla abies, pinusve dolata
Texuit, exciso quod nunquam marmore crevit :
Cujus onus nullis fultum sublime columnis
- Fornice curvato tenui super arce pependit :
450 Sed Verbo factum domini, non voce so-
[nora ;
525 Sed Verbo, quod semper erat, Verbum caro
[factum est :
Hoc templum æternum est, hoc finem non ha-
[bet, hoc tu
Expugnare volens, flagris, cruce, felle potisti.
Destructum jacuit pœnis vexantibus, esto :
Mairis enim ex utero, quod destrueretur, ha-
[bebat.
530 Sed quod morte brevi materna ex parte solu-
[tum est,
Majestate Patris vivum lux tertia reddit.
Vidisti, angelicis comitatum cœtibus, alte
Ire meum, cujus servor munimine, templum :
Illius æternæ suspendunt culmina portæ,
535 Ac per inaccessas scalarum gloria turres
Tollitur, et gradibus lucet via candida summis.
At tua congestæ tumulant holocausta ruinæ.
Quid mereare, Titus docuit, docuere rapinis
Pompeianæ acies : quibus extirpata per omnes
540 Terrarum pelagique plagas tua membra ferun-
[tur.
Exsiliis vagus huc illuc fluitantibus errat
Judæus, postquam patria de sede revulsus,
Supplicium pro cæde tuit, Christique negati

GLOSSÆ VETERES.

501. Domini, *imperatoris*, Vat. A.
503. En, *ostendendo*, I.
504. Sabbata, *requiem*, I.
511. Plectatur, *damnetur, puniatur*, I.
517. Recipit, *incipit*, I.
526. Hoc tu, *Judæa*, Vat. A.
528. Esto, *adverbium concedentis vel deliberantis*, I.

COMMENTARIUS.

501. Ald. Gis., *dum*; codd. mss. et alii editi, *tum*, C in textu, Bong. sup., *super arte*. Aldus, nostri, Vat. Q, Gis. 1 ed., et ad oram 2 edit., Widm. a secunda manu, *super arce*. Alex., Urb., *super arte*, cum Cham., Cell. et Teol., duce Heinsio. Mihi verum videtur *arce*, et puto respexisse poetam etymologiam *arcus*. S. Isidorus lib. Etym. xiv. cap. 2 : *Arces sunt partes urbis excelasæ atque munitæ : nam quæcunque tutissima urbium sunt, ab arcendo hostem arcus vocantur. unde et arcus, et arca.*
524. Vat. Q, a prima manu, *voce serena*.
525. Alii distinguunt *erat. Verbum*.
527. *Expurgare pro expugnare*, male, nescio ex quo codice ad mag. edit. Colon.
529. Thuan., *quo*; alii, *quod*.
531. Put., minus bene, *divum lux*.
533. In Ald. et Vat. B a prima manu error est *servor pro servor*.
537. Vat. A, et a prima manu Vat. B, *cumulant*, minus bene, pro *tumulant*.
538. Vide Baronium tom. I Annal., pag. 657.
D Ruinæ Hierosolymitanæ monumentum præclarum Romæ visitur, arcus Titi, in quo Judæi victi ad latera representantur, intra candelabrum, tabulæ legis, mensa cum panibus, et alia templi suppellex. Arcam in eo exhiberi plerique jure negant, ut dicam ad vers. 815 Psych. Inscriptio arcus hæc existit. SENATUS POPVLVSQVE . ROMANVS DIVO . TITO . DIVI . VESPASIANI . F VESPASIANO . AVGSTO . Vide Donatum de Roma veteri ac recenti.
539. Confer Florum lib. iii. cap. 5, cum Joannis Camertis adnotationibus, et Orosium lib. vi. c. p. 6.
542. Heinsiani scripti, *patria*, cum Gis. Alii cum Ald. et Weitz., *patriæ*.
501. Ald. Gis., *dum*; codd. mss. et alii editi, *tum*, quod est etiam in Gregorio Turonensi loc. cit. In Rat. corrector ineptum hunc et seq. versum emendavit vel corruptit potius, *supinis Vultibus erigitur cælo, atque implorat Iesum*.
502. Ald. primum scripsit *Isum*, postea correxit *ipsum*. Hæc correctio Gallandium fugit, qui asseveravit, Aldum habere *Isum*. Lege *Iesum* ex dictis in proleg.
506. Mar. a prima manu, *præfulgit pro præfulsit*. Non prorsus ineptum est *præfulgit* tertiæ conjugationis. Egm. et Vat. A, *Urbem pro orbem*.
507. Fabr., Gis. 2 edit., Heinsiani scripti, *cedere*, quod Aldus quoque posuit. Gis. 1 ed., Weitz., Vatt. A et B, Mar., Rat., *credere*. Elmenhorstius in Arnobium pag. 44 illustrat id, quod Roma dicitur *imperii Domina* ex Arnobio et aliis.
510. *Carnaliter*, et infra *carnalis* v. c. s. sæculi ænei. S. Hieronymus usus quoque est adverbio *carnaliter*.
514. Pal., Vat. A, *virtus et pro virtus te*.
512. Put. et Egm. scribunt *solomonia*. Mar. a prima manu *salmonia*.
515. Fabr., *cæmento* pro *cæmentum*. Heinsius ita distinguit. *Cæmentum struxit resolubile, jure solutum est, Et jacet*. Quod sequor cum Alex., Urb., Vat. Q, quamvis Fabricius putaverit locum esse corruptum. Giselinus legit *cæmento* cum Fabricio, et distinguit *illud cæmento struxit; resolubile, jure solutum est*. Ita Ald. et Weitz., nisi quod hi cum membranarum legunt *cæmentum*.
518. In Vat. B, male a recenti manu, *quid fieri*.
523. Præstantiores Heinsiani, Sich., Weitz., Gis.

451 Sanguine respersus commissa piacula A 555
[solvit.]

545 En quo priscorum virtus defluxit avorum!
Servit ab antiquis delapsa fidelibus hæres
Nobilitas, sed jam non nobilis : illa recentem
Susceptat captiva fidem ; vis tanta novellæ
Credulitatis inest. Christum confessa, triumphat

550 Gens infida prius ; Christi sed victa negatrix
Subditur imperio, dominos sortita fideles.

Sunt, qui Judaico cognatum dogma furori

452 Instituunt, media Christum ratione se-
[cuti.]

Hoc tantum, quod verus homo est ; at cœlitus
[illum]

GLOSSÆ VETERES.

546. Delapsa, degenerata, l.

548. Susceptat, id est suspectat. — Captiva, peregrina, l.

552. Contra Homuncionitas dicta. Homuncionitas est qui Dominum tantum hominem dicit, l. Contra Ebionitas dicta. Hæretici Ebionitæ interpretantur pauperes, quia pauperem de Christo sensum habent, affirmantes hominem bonum, non tamen Deum, nisi ut alii sancti dicuntur dii, Prag. — Cognatum, simile, l.

554. Hoc, hoc quidem, l.

555. Pietate, quia homo dignatus est feri : hoc pietas fuit.

Affirmant non esse Deum, pietate fatentur,
Majestate negant, morum pro laude sacratum
Concelebrant, adimunt naturæ summa supernæ.
Omne opus egregium, per quod solertia pollens
Emicat, ingenii est, aut roboris ; illud acuto
560 Corde viget ; duris excellit viribus istud.

Mortale est sed utrumque homini : nam cana
[senescunt]

Ingenia, et validos consumunt sæcla lacertos.
Hæc nos in Domini virtute et laude perenni

453 Non sequimur ; sequimur, nullo quod se-
[mine terræ]

565 Germinat : immundum quod non de labe virili
Sumit principium ; tener illum seminat ignis,

B 556. Majestate, ut Deus sit, qui majestatem habet.
— Pro laude, quasi hoc laus sit, non revera, lso.

557. Summa, divinitatem, l.

558. Egregium, egregius est, qui gregem antecellit, id est multitudinem. — Solertia, peritia multarum artium ; SOLLON Græce multum : inde solemnitas, multorum conventus ; inde solemniter facta dicitur, quæ in præsentia multa est acta, l.

559. Ingenii, animi, lso.

565. Labe, semine, l.

566. Illum, Christum. — Ignis, Spiritus sanctus, Vat. A. — Ignis, de Spiritu sancto, lso.

COMMENTARIUS.

545. Weitz., Pal., Egm., ex quo ; ceteri melius en quo. Sic Virgilius ecloga 1 : En quo discordia cives Perduxit miseros, en queis consevimus agrcs.

546. Put. et Rat. dilapsa scribunt.

548. Put., Egm., Palat., Vat. A, Heins., susceptat ; alii suspectat, quod minus placet, et secutus est Teol. post Cellar.

549. Fabr., crudelitatis, mendose, pro credulitatis. Fidem hoc loco onat credulitas theologica notione, ut Salviani in contra avaritiam : Non quæro, ut mihi credulitatem tuam superioris vitæ actibus probes. Contra incredulitas apud Hieronymum, incredulus apud Orosium vitium fidei contrarium significant.

551. Put., priores pro fideles, dissentiente Heinsio. Ac revera optime cadit fideles pro Christianis. Nam Judæos per omnem orbem dispersos, et imperio Christianorum magnam partem subditos, constat esse testes iniquitatis suæ et veritatis nostræ, ut vocat S. Augustinus, enarr. 1 in psalmum LVIII.

552. Ald., Put., Weitz., Mar., Rat., Vat. A, Homuncionitas pro titulo, Tornæs., Homuntionitas. Thuan., Homucionitas. Vat. B. Contra Homuncionitas, id est Ebionitas, vel Marcionitas. Rot. et alii, Homusionitas ; Torrentiani Omusionitas, non bene. Etenim Homusionitæ per contumeliam catholici ab Arianis appellabantur, quod Dei Filium Patri consubstantialem dicerent, et homusion defenderent. Homuncionitarum meminit S. Hieronymus in libello de errore Judæorum, quem publici juris fecit Claudius Menardus, Vigilius Tapsensis lib. III de Trinitate, et auctor sub Prædestinati nomine, quem Jacobus Sirmundus edidit. Marius Mercator tradit, ab Ecclesia Romana Homuncionitas appellatos Photinum et ejus priores, Sabellianos vero cum antiquioribus similioribus eorum Patrispasianos. Errorem, quem Prudentius impugnat, circa annum 70 docuerunt Ebion et alii : glossa videtur indicare Marcionem sive Marcionitas, tanquam hujus hæresis patronos. Sed Marcionitæ circa annum 150 in alio errore diverso versabantur, scilicet Christum Dominum carnem tantum apparentem habuisse, ut in Hamartigenia constabit. Prudentius potissimum impugnat Ebionitas, quos Semijudeos appellant Hieronymus III ad Galat., et Isi-

dorus VIII Etym., cap. 5, de quibus Isidorus ait ex Eusebio : Christum per profectum solum virum justum putant effectum. Paulus Samosatæus, a quo Pauliani hæretici dicti, et Photinus similem errorem docuerunt, Christum a Maria sumpsisse initium, et ex profectu virtutis Deum esse factum, quibus quodammodo consonabat Nestorius, duas in Christo distinguens personas. Hi putabant hominem, filium Mariæ, suis meritis consecutum ut Christus fieret. Hæc erat apotheosis ethnicorum, quæ homines in deos convertebantur : quod quam esset absurdum, ipsi ethnici non ignorabant, et Vespasianus prima extremi morbi accessione jocosus, Ut, inquit, puto, deus fio. Catholici alio sensu apotheosis, seu deificationem naturæ humanæ vocare possunt ejectionem ejus ad unionem cum persona Verbi, vi cujus vere dicitur, homo est deus, et, ut multi S. Patres et theologi loquuntur, homo factus est deus : sic eadem assumptio naturæ humanæ, qua Verbum caro factum est, dicitur incarnatio Verbi, hoc tamen discrimine, quod Verbum existebat ante unionem hypostaticam, natura humana Christi non ante existit, quam Verbo unita est.

560. Put., nostri, Weitzius, Ald., Gis., excellit. Heinsius excellit cum plerisque suis. Sensus postulat, ut sit in præsentia ; sed plurima hujusmodi verba ad secundam et tertiam conjugationem spectabant, ut fulgo, fulgeo, vido, video.

561. Rat., hominis. Prag., vana pro cana, minus bene. Weitz. et Widm. ita distinguunt : Mortale est sed utrumque, homini nam cana senescunt ingenia. Tunc lectio Rat. non inepta hominis. Alii interpungunt, Mortale est sed utrumque homini : nam cana senescunt ingenia. In senibus prudentiam vigere, viribus corporis debilitatis, communis est persuasio. In eisdem delirare linguam mentemque, senescere ingenia alii aiunt. Distinguenda est ætas decrepita a vegeta senectute, atque hoc pacto contrariæ illæ sententiæ conciliandæ.

564. Fabr., Gis., terra. Melius terræ.

565. Ald., Gis. et alii, germinat in mundum. Mar., Weitz., Heinsius, germinat : immundum quod non a labe virili.

- Non caro, nec sanguis patrius, nec fœda voluptas. A 580 Credidit, atque ideo concepit credula Christum. Intactam thalami virtus divina pucham Credentes nam Christus adit; dubitabile pectus Sincero flatu per viscera casta maritat. Sub titubante fide refugo contemnit honore. 570 Incomperta ortus novitas jubet, ut Deus esse Virginitas, et prompta fides Christum bibit alvo Credatur Christus sic conditus; innuba virgo Cordis, et intactis condit paritura latebris. Nubit Spiritui, vitium nec sentit amoris. 585 Crede, quod emissus solio Patris angelus inflit: Pubertas signata manet, gravis intus, et extra Vel, si concretus liquidam de sidere vocem Incolumis, florens de fertilitate pudica Non capit auditus, mulier quid conjugæ præ-
- 575 Jam mater, sed virgo lamen; maris inscia [mater. Clamet anus, credens, et tandem sobrius audi. Quid renuis? quid inane caput, non credule, 455 Mira fides! utero puer interceptus anili [quas:as? Virgineum dominum materno ex ore salutat Primus, et infantem non natus nuntiat infans 454 Angelus hoc sancto pronuntiat ore, pla- [celne Jam nostrum vagire sibi: nam pusio nondum Credere, et angelicis aurem reserare loquelis? Norat, et ora Deo reserabat garula Christo. Ipsa coruscantis monitum sacra virgo ministri B Promite secretos fastos: date, pandite librum,

GLOSSÆ VETERES.

567. Caro, materia, vel, ut alii solent nasci, I.
568. Intactam, ignaram, vel castam, I.
569. Maritat, secundat, et prægnat: maritat pluvia terram, id est fecundat, I.
570. Incomperta, incognita, non inventa, Iso. — Ortus, natalitatis, genitivus, I.
572. Nubit Spiritui, non quod Spiritus sanctus pater fuisset Filii Dei; sed cooperante Spiritu sancto, Pater genuit eum, et fecit incarnari in utero Mariæ, I.
573. Pubertas, juvenilis castitas, id est virginitas. — Signata, clausa. — Gravis, gravida, I.
576. Non credule, o perfide, vel Homuncionita, I.
577. Hoc, fors, I.
582. Contemnit respuit, I.
583. Bibit, pro concepit, I.
584. Latebris, interioribus, I.
585. Angelus inflit, Spiritus sanctus superveniet in te, etc. Iso.
586. Concretus, crassus, obduratus, vel spissus. — De sidere, descendere in corde, I.
587. Conjugæ, marito Zacharia, I.
589. Interceptus, conceptus, I.
590. Ex ore, quia Joannes non locutus est, sed gestu corporis ostendit adventum Domini, I.
593. Norat, scilicet loqui. — Garrula, loquacia, I.
594. Fastos, secreta dicta, annales; fastus quartæ declinationis, superbia; fasti libri annales, I.

COMMENTARIUS.

567. Ald., non sanguis.
569. Egm., Put., Vat. A, Pal., fl' u. Alii, afflatu. Rou. et duo Torr., affectu; flatu videtur magis Prudentianum.
571. In Vat. A abest *Christus* negligentia exscriptoris. *Innuba*, ut postea versu 614, *innupto ubere*, idem est, ac *maris inscia*, seu expers conjugis. *Drepanius Florus* in carmine de Cere Paschali: *Intacto prægnans utero dedit innuba mater*. Notarunt aliqui, *nubere* aliquando metaleptice actum conjugalem significare; hinc illud: *peream, nisi nubere dulce est, et nupta verba*. Hinc *Deipara mater innupta, et innuba*. Psych. vers. 74: *Atque innupta Deum concepit femina mater*. Plautus Pseud. act. 1, scen. 3: *Eho an nunquam hujus nupsisti patri? B. Virginem innuptam multi Patres dixerunt, Tertullianus, Epiphanius, Augustinus, Gregorius Magnus, Bernardus*.
572. Error Vat. A, *subit pro nubit*.
573. Virginitas *Deiparæ* hoc loco demonstratur eisdem fere verbis quibus Arnulfus usus est: *Nec reserat partus signati claustra pudoris*. Vide ejus carmen apud Barthium lib. LVI Advers., cap. 16.
576. *Quassare caput* irridentis est, non solum ex testimonio Scripturæ *movere caput*, etc., sed etiam apud ethnicos, apud quos iræ, et luctus etiam id signum habebatur. Vide Delr. un in Tragœd. Senecæ.
577. Heins. cum Put., Thuan., Rot., duobus Torr., Cauchiano, *fore nuntiat*. Nostri et alii, *pronuntiat*. Chamillardus ab Heinsio recessit, *secutus pronuntiat*. Teolionus edidit *fore nuntiat*, sed *fastus* est æque bonam lectionem esse *pronuntiat*, et in omnibus fere Vatt. reperiri. Angeli verba lege cap. 1 Lucæ, 28 et seqq.
579. Weitz., Gis., Rat., Prag., *monitis*. Fahr., *monitus*. Egm., Bong., Heinsiani plerique et nostri, *monitum*. Galland. cum Ald. et Tornæs. sequitur *monitum credidit*, ut vers. 368, *visum mox credidit*, et vers. 715, *jam crede Deum*. In Mar. recenti manu, *monitis*. Chamillardus legit *monitis*, et in nota interrogat, *nonne monitum? nam supra, Ille Deum vidit*:
- visum mox credidit*, et alia addit ab Heinsio mutuata.
583. Petrus Lucensis, revelatione feminæ, aut falsa aut male intellecta, delusus, somniavit B. Virginem corde, non utero concepisse. Hinc errori minime favet Prudentius, qui figurate hic loquitur, et clare aliis in locis veram sententiam amplectitur, ut vers. 58 hujus poematis, *Enixa est sub lege uteri*. In responsorio b Circumcisionis similia sunt: *Confirmatum est cor Virginis, in quo divina mysteria, angelo nuntiante, concepit: tunc speciosum forma præ filiis hominum castis suscepit visceribus*. Peveratus in not. mss. etiam propius ad Prudentii mentem et sententiam addit B. Virginem duplici modo concepisse, fide primum, ac spiritu, tum carne, dum Christi corpus utero complexa est, ex S. Augustino de Trinitate: *Materna propinquitatis nihil Mariæ profuisset, nisi felicius Christum corde, quam carne portasset*.
586. Giselinus recte *auditum concretum* ex mole terrea compacium exponit, addito axioma physico: *sensus exteriores ad objectum magnopere insigne heere, eorumque judicium violari*.
587. Ad Lucæ 1, 42 et seqq., de S. Elisabeth visitata a deipara Virgine.
593. Vat. A, *Deum*, mendose, pro *Deo*.
594. *Fastos* lego cum Vatt. B (ubi est *fastus*). Q. Urb., Alex. a secunda manu, Thuan., Egm. a secunda manu, et cæteris Heinsianis præter Put., ubi *fastos*, et Thuan. a secunda manu *festos*. Aldus quoque, Tornæs., Galland., Bong., *fastos*. Widm. supra, *fastus*. *Fasti* vocabantur tabellæ quibus dies festi profestique notari solebant. Vat. A, Mar., Weitz., Gis. et recentiores, *fastus*. Egm. apud Weitz., *fastos*; apud Heinsium, *fastos*. Andreas W. Ikius ab hoc versu inchoavit suam Expositio. nem in festo trium regum, factam ex Apotheo-eos quibusdam versibus: qui ipse etiam legit *fastos*. Bulengerus, de Rom. Imp. lib. 1, cap. 20, plura habet de *fastis*. Isidorus in lib. Differentiar. docet *fastos* dici de libris, *fastus* de superbia.

- 595 Evomuit spirante Deo quem sanctus Isaias: A
Percensere libet, calamique revolvere sulcos,
Sidereis quos illa notis manus aurea duxit.
Ite hinc, dum rutilos apices submissus adoro,
Dum lacrymans veneror, dumque oscula dul-
[cia figo.
630 456 Gaudia concipiunt lacrymas, dant gaudia
[fletum
Advenit promissa dies, quam dixerat iste
Adfore versiculus, cum virgo puerpera, teste
Haud dubie sponso, pacti cui cura pudoris,
- 605 Edidit, Emmanuelque meum me cernere fecit.
605 Estne Deus jam noster homo? versatur, et astat
Nobiscum, nomenque probat, versumque ve-
[lustus
Obscurum sæclis præsentī illuminat ore.
Estne Deus, cujus cunas veneratus Eous,
Lancibus auratis regalia fercula supplex
610 Virginis ad gremium pannis puerilibus offert?
Quis tam pennatus, rapidoque simillimus austro
Nuntius auroræ populos, atque ultima Bactra
457 Attigit, illuxisse diem lactantibus horis,

GLOSSÆ VETERES.

596. Percensere, *investigare*, I.
598. Ite, *o perfidi*, I.
605. Pacti, *pactas dicimus sponas fœdere firmatas*, I.
608. Eous, *orientalis*, I.
609. Lancibus, *lances scutellæ sunt; inde bilances dicuntur trutinæ, eo quod in modum scutellæ sunt* [a-

- ctæ. — Fercula, *dona*, Iso.
611. Pennatus, *velox*, I.
612. Auroræ orientalis partis, *populi Orientales*, —
Bactra, *regio juxta Indiam*, I.
613. Lactantibus, *quia in illa hora puerum lactavit*, I.

COMMENTARIUS.

595. In Cellarii indice duæ, ut ante dixi, metaphoræ indecoræ Prudentianæ designantur. De prima vide vers. 93 Apoth. Hæc est altera *evomere librum*, quæ Wilkio etiam duriuscula videtur, quia quæ facere aliquem ægrum solent, si possunt, evomuntur. Fortasse hoc respexit poeta: nam ipse Isaias condemnavit se, quod ante tacuerat cap. vi, vers. 5: *Væ mihi, quia tacui*. Idem verbum de Deo ad episcopum Laodicæ: *Incipiam te evomere ex ore meo*, Apocalypsis. iii, 16.

596. Gis. 1 ed., *resolvere sulcos*, male.

599. Mar. a prisca manu, *lacrymis*; a recenti, *lacrymans*. Describitur hoc loco veneratio qua veteres Christiani sacros libros excipiebant, quos submissi adorabant et osculabantur. Pia isthæc consuetudo apud catholicos jam pridem refrixit, quamvis inter cæremonias ecclesiasticas clarissima vestigia existant. Hæretici eam inter suos instaurare allaborarunt: non male, nisi malo animo id agerent. Nam quia apud catholicos intermissus est aliquantulum hic usus venerandis, adorandi et osculandi sacra Biblia, idcirco illi hæc venerationis signa externa passim inculcant, et simul catholicos irrident, quod sacras reliquias simili cultu prosequantur. Nec dubito quin pari ratione, si veterem illam consuetudinem inter catholicos vigere observassent, superstitionem et idololatriam esse dixissent, quod nunc ipsi agunt, quia a catholicis prætermisum putant. Colere, venerari, adorare sacra Biblia cum dico, cum SS. Patribus loquor; rem intelligo ipsam quam hæretici observant, scilicet osculari et similia venerationis signa exhibere. De hoc veteri ritu vide cardinalem Bona, lib. i Rer. liturg., cap. 25. num. 10.

600. Lacrymas præ gudio sæpius effluere notum est, et multis exemplis ex sacra et profana historia comprobatur Wilkio.

602. Versiculus Isaiæ est 14 cap. vii: *Ecce virgo concipiet*, de quo plura ad hymn. Cath. 7, vers. 194. Veteres quoque libros sacros in plures titulos et capitula distinguebant. Evangelium Matthæi divisum erat in titulos lxxviii, in capitula ccllv. Vide Suidam sub nominibus Matthæi et Marci.

605. In Vat. A hæc duæ voces, *Deus jam*, recenti manu sunt additæ, prioribus abrasis.

606. Emmanuel idem est ac *nobiscum Deus*. Versus *vetustis obscurus sæclis* est versiculus ille Isaiæ de quo vers. 602.

607. Veitz., *ore?* interrogans.

608. Vat. A, *veneratur*, sed recenti manu factum *veneratus*, quod sensus postulat.

610. Mar., *virgineum*; ad oram recentiori manu, *virginis*. De hac magorum historia et stella quam mox vocat *pennatum nuntium*, confer hymn. 12 Cath.

B 612. Ex Virgilio lib. viii, vers. 687, *atque ultima secum Bactra vehit*. Bactra urbs, regio aut provincia sic cognominata in regione Scythiæ. Interpretes aiunt vocari *ultima Bactra* a Virgilio, quia imperium M. Antonii ultra non extendebatur. Prudentius Virgillii epitheton arripuit, et *ultima Bactra* dixit, quia imperium Romanum his finibus continebatur.

613. Valde hoc loco veteres libri inter se discrepant. Giselinus e suis mss., unus Torrentianus, et pro diversa scriptura. Rot., et Ox., *lactantibus*, addito duplici interpretamento in Ox.: *LACTANTIBUS, quia a nativitate Christi horæ diei cum horis noctis quodammodo lactantur, volentibus crescere debent. LACTANTIBUS, quia Christus lactabatur*. Giselinus præfert *lactantibus horis*, quasi horæ præ incredibili studio videndi Messiam sese mutuo prævertere conarentur, ut in hymno Epiphaniæ simili auxens: *Quid est quod arctum circulum Sol jam recurrens deserit? Christusne terris nascitur, Qui lucis auget tramitem?* Heinsius hos eosdem versus considerans, aliquando suspicabatur *laxantibus horis*, diem videlicet: quia arctum circulum nascente Christo sol deserit. Sed postea agnovit verum esse *lactantibus horis*, hoc est foventibus, et quasi nutrientibus. Sic hymno S. Laurentii, vers. 572, *lactante complexu sinu: vel lactantibus horis*, hoc est recens natis, ut apud Alcimum Avitum lib. iv, *lactens orbis pro recens natus*. Vat. Q et Bonon. cum Aldo legunt *lactantibus oris*; in hanc lectionem inclinat Gall., et explicat *extimis Orientis plagis*, neque Marietus lectionem ullam discrepantem adnotavit: quod etiam habent Noms., et a prima manu Rot. et Oxonius. Weitzius cum Egm., *lactantibus horis*; idem Weitzius allegat Ald., Fabr., Widm., Bong. pro, *lactantibus*, sed non distinguit an *o* is an *horis*. Fabricius quidem habet *horis*. Apud Heinsium Put., et Thuan., *lactantibus horis*, unus Weitzii, *lactantibus horis*. Verum in Weitzio nullum codicem hujus lectionis reperio, sed solam editionem Giselini. Exstat vero *lactantibus* in Alex. et Urb. Teolius præfert *lactantibus horis* cum quatuor, ut ait, vel quinque Vaticanis, in quorum uno ab interpretis manu est: *Quando Christus lactabatur*, et eadem manu ad marginem: *Quidam codd. habent LACTANTIBUS horis, quia nativitate Christi horæ diei cum horis noctis quodammodo lactantur*. Intelligit Teolius horas quibus Christus ab ubere matris pendeat. Mihi placet *lactantibus*, sed eo sensu quem explicui ad hymn. 8 Cath., vers. 19, scilicet *allicientibus*, sive *allectantibus*. Aliter satis obscura videtur hæc locutio *illuxisse diem lactantibus horis*, aut *illuxisse diem lactantibus horis*. Clarior est Weitziana, *illuxisse diem lactantibus horis*; aut si ex multis mss. sumamus *oris*, hoc est *terris, illuxisse diem lactantibus oris*.

- Qua tener innupto penderet ab ubere Christus? A
 615 Vidimus hunc, aiunt, puerum per sidera ferri,
 Et super antiquos signorum ardescere tractus.
 Diriguit trepidans Chaldæo in vertice pernox
 Astrologus, cecidisse anguem, fugisse leonem,
 458 Contraxisse pedes lateris manco ordine
 [Cancrum,
 620 Cornibus infractis domitum mugire juvenem,
 Sidus et Hircinum laceris marcescere villis.
 Labitur hinc pulsus puer Hydrius: inde Sagittæ:
 Palantes geminos fuga separat: improba Virgo
 Prodit amatores tacitos in fornice mundi.
 625 Quique alii horrificis pendunt in nubibus ignes,
 459 Luciferum timere novum: rota lurida
 [solis
 627. Hæret, dubitat. — Excidium, in passione
 Christi die medio, quando mortuo Domino tenebræ
 factæ sunt a die medio usque ad horam nonam, I.
 628. Velandum, sentit. — Glauco, obscuro, pal-
 lido, I.
 630. Orbe, solis circulo, Vat. A.
 631. Cumulem, honorem. — Myrrhæque et thuris
 et auri, aurum regem, vel fulgorem sapientiæ intelli-
 gimus; thus, quando Dominum credimus; myrrham,
 sepulcrum, vel quando carnem nostram vitium mortifi-
 camus, et offerimus, I.
 632. Rependam, retribuam, I.
 633. Cælo, per stellam. — Humique, per magorum
 oblationem, I.
 634. Inventus, aditus, vel visitatus, I.
 635. Specimen, pulchritudinem. — Inferna, infer-
 nalia. — Refringens, confringens, I.
 637. Intervenit, implet. — Abdita, occulta, I.

GLOSSÆ VETERES.

617. Pernox, totam noctem vigilans, Iso.
 619. Manco, curvo, Mar. — Manco, contracto, de-
 bilitato, mutilato, vel imminuto. — Cancrum, quia
 cancro in latere depinguntur pedes, I.
 621. Hircinum, Capricornum. Capricornus Græce
 dicitur ægoceros. — Laceris, laceratis. — Marcescere,
 decrescere, I.
 622. Puer Hydrius, Ganymedes, aquarius. Græce
 dicitur hydrochoos. — Sagittæ, Sagittarius, I.
 623. Palantes, fugientes, diffugientes, I.
 624. Amatores tacitos, id est Elicem et Cynosuram
 dicit meretrices: et pelices Junonis sunt in polo, et
 nunquam vertuntur, sicut alia sidera; et ideo tacitos
 dicit. Fornix mundi dicitur polus, quia ibi vertitur or-
 bis, et curvatura cæli fornix dicitur. — Fornice mundi,
 in convexitate cæli, vel rotunditate, I.
 625. Ignis, sidera, I.
 626. Lurida, pallida, obscura: pallidus color luri-
 dus dicitur, et plumbeus, Iso.

COMMENTARIUS.

614. Prag., penderet pro penderet.
 615. Non puer sidere ferebatur, ut nonnemo hoc
 versu indicari existimavit, sed ejus ortus per sidus
 nuntiabatur. Confer hymnum 12 Cath., vers. 28.
 616. Mendum in Heinsio sigorum.
 617. Magos Chaldæos vocat. Vide loc. cit. vers. 25.
 618. Miris laudibus hos versus extollunt interpre-
 tes: unum Giselinum adducam: Nihil hac fictione
 liberalius, nihil vividius, nihil ingeniosius, præsertim,
 si ejusdem stellæ laudes supra elegantissime decantatas
 hæc adducas, et cum hisce compares: incredibile,
 quanta ingenii vis, et elegantia utrobique elucebit. De
 stellis quas nominat, consule Manii lib. 1, et astro-
 logos.
 619. In Vat. A, ex laceris, recte factum recenti
 manu lateris. Virg. lib. 1 Georgic., ipse tibi jam bra-
 chia contrahit ardens Scorpius. Prudentius de Cancro
 loquitur.
 621. Alii Hircinum scribunt.
 622. Gis., Sagitta. Vett. edd., Sagittæ, recte, nam
 signum est Sagittarius. Heinsius edidit Sagitta, sed
 in notis monuit scriptos habere Sagittæ, non Sagitta,
 etsi hoc malebat Cauchius. Nostri quoque codd.,
 Sagittæ. Cham., Cell., Teol. cum Heinsii textu Sa-
 gitta, qui fortasse Heinsii notam non observarunt.
 623. Vat. A, palentes, fortasse pallentes cum Egm.
 et Pal. Alii melius palantes. In eodem Vat. A, male,
 reparat pro separat. Gemini fratres sunt Castor et
 Pollux. In editione Parmensi mendum puto reparat
 non ra sensum et metrum, nisi aliqua licentia adhi-
 beatur.
 624. Cur Virgo, signum cæleste, improba dicatur,
 et quid sit proderet amatores tacitos in fornice mundi,
 non video a recentibus commentatoribus satis expla-
 natum. Chamillardus nude interpretatur: falsa Virgo
 C deserit in cælo suos procos tacitos. Ac videtur qui-
 dein proderet accipiendum ea significatione qua apud
 Virgilium lib. 11 Æn.: Nec jam conjugium antiquum,
 quod prodidit, oro. Amatores ergo erunt alia stellæ,
 quæ tacitæ solent appellari; fornix mundi pro cælo
 recte hoc loco, nam fornix est opus concameratum,
 et fornix etiam dicebatur, ubi prostituta pudicitia
 mulieres erant, ex quo fornicari, et fornicariæ mu-
 lieres in ecclesiasticorum auctorum voluminibus pas-
 sim occurrit. Meursius in Critico Arnobii pag. 2, ut
 probet mundum pro cælo sæpe accipi, hos versus
 adducit, sed nihil aliud animadvertit. Itaque sciendum
 ex Manilii lib. 11 et aliorum astrologorum do-
 ctrina, signa sese alia amare, alia non amare. Tau-
 rus et Arcitenens amant Virginem, quæ nullum amat.
 Illi ergo sunt amatores, quos fugiens Virgo deserit,
 improba fortasse dicta ob effecta non proba quæ ab
 astrologis illi adjudicantur.
 625. Aldi menda quinque pro quique.
 627. In Vat. A desideratur et. Ald., sensit. Melius
 D sentit.
 628. Aldus, Put. a manu prima, velandam, non
 male de rota solis. Alii, velandum, scilicet solem.
 629. Pal., perituro, videlicet orbe. Reliqui aptius
 periturum.
 634. Vat. B, conventus pro inventus. Prag., utram-
 que, et versu seq., speciem. Alii, utrumque specimen,
 Aldus, male, utrumque speciem.
 635. Fabr. regimen. Iso videtur legisse speciem.
 Vide vers. sup. in utrumque.
 636. Confer not. ad hymn. 9 Cathemer., vers. 95
 seqq.
 638. S. Augustinus lib. xii de Civ. Dei, cap. 29:
 Non enim quia dicimus Deum esse et in cælo et in terra
 (ipse quippe ait per prophetam: Cælum et terram ego

- Nunquid vana viros aut mens, aut lingua s:- A 600 Sit nisi cœlipotens, aquilonum conditor idem?
[fellit?]
460 Nunquid fortuitis frustrantia dona dede- 461 Ninguidus agnoscit boreas, atque imbrifer
[runt] [eurus
Casibus, aut cæco votum sub honore dicarunt?
Quæ porro causa, aut ratio submittere colla
Ante pedes Mariæ, puerique crepundia parvi,
Si tantum mortalis erat, nec summa potestas
645 Implebat teneros divinis flatibus artus? Non submersus iter, sola pendulus, et pede
Sed jam tolle magos, thus, aurum, myrrhea [sicco,
[dona, Æquoræ nisi factor aquæ? qui spiritus olim,
Quæ verum docuere Deum: præsepia, pannos, Ore superfusus patrio, volitabat in undis
Matris adoratum gremium, face sideris ardens. Nondum discretis, nec certo littore clausis?
Ipsa Deum virtus factorum, et mira loquantur. 670 Sustinuit gressum Domini famulus liquor, ac se,
650 Insanos video subito mitescere ventos, Mobilitate carens, solidos substrinxit ad usus.
Cum jubeat Christus: video luctantia magnis B Quid diversa Dei memorem facta inclyta Christi,
Æquora turbinibus tranquillo marmore tendi Altius inspecta quem majestate negator,
Imperio Christi; video, calcatus eum: lem 462 Haud dubitans hominem, tute ipse fate-
Cum patitur gurgēs, tergum solidante liquore. [bere numen?
655 Ipse super fluidas plantis nitentibus undas 675 Illeivit cæcos oculos, et lumina limo
Ambulat, ac presso firmat vestigia fluctu. Reddidit, humectam sacro sputamine terram
Increpat ipse notos, et flatibus otia mandat. Contrectans digitis. Luteum medicamen operta
Quis jubeat sævis aquilonibus: Ite, silete Nox habuit: tenebras obducta uligo removit:
Carceribus vestris, amploque facessite ponto, Insuper ostendit, quonam caligo lavacro

GLOSSÆ VETERES.

659. Lingua, oriatur stella ex Jacob. I., Vat. A.
640. Frustrantia, aliqua significatione frustrata, I.
643. Crepundia, puerilia dona, vel crepitacula ideo dicta, quia infantibus vagientibus tinnitus æris adiebat (sic), aut sonitu illo oblectarentur, ornamenta, I.
645. Divinis, Spiritu sancto, I.
648. Gremium, quia illum continebat in gremio, per quem sidus fulgebat, I, Mar.—Face, lumine Christi, I.
650. Insanos, turbidos, Iso.
651. Luctantia, concertantia, I.
652. Marmore, planitie, æqualitate, I.
657. Otia, tranquillitatem, I.
659. Facessite, quiescite, vel deficite; discedite, vel recedite, lassate, I.
663. Excitam, commo'am. — Verrunt, trahunt. — Ridente sereno, gaudente serenitate, I.
665. Spatiatus, immorans, vel ambulans; spatium emensus. — Udum, humidum, I.
666. Pendulus, suspensus, Iso.
C 668. Volitabat, spiritus Domini ferebatur super aquas, I.
669. Discretis, separatis, I.
673. Inspecta, perspecta, I.
675. Illeivit, unxit, I.
676. Humectam, humectatam, I.
677. Contrectans, palpans. — Operta, occulta, I.
678. Obducta, cooperta. — Uligo, humor, I.
679. Caligo, lutum, in emundatione Siloæ, I.

COMMENTARIUS.

- impleo), aliam partem dicturi sumus eum in cælo habere, et in terra aliam; sed totus in cælo est, totus in terra, non alternis temporibus, sed utrumque simul, quod nulla natura corporalis potest. Expositio Wilkii ultra hunc versum non progreditur.
640. Vat. B et Mar. a prisca manu, fortuito.
649. Egm., et Pal., facturum. De miraculis Christi vide hymnum 9 Cath.
650. In quibusdam vulg., mutescere, haud inepte. Infra vers. 658, ite, silete carceribus.
656. Bong., Vat. B, Mar. a prima manu, et. Aldus D et Fabr. apud Weitzium, et; mihi Aldus, et Fabricius cum aliis, ac.
658. Alii, silete, carceribus, etc.
662. Virg. lib. 1 Æneid., vers. 84: Nimborumque facis, tempestatumque potentem.
663. Rat., ridenti: metrum exigit ridente. Verrere mare, cœlum, nubila apud Lucretium, Virgilium, Ciceronem, et optimos quosque scriptores.
664. Pal., calcaret pro calcarit.
666. Sola pro infimis pedum plantis: quod non intellexisse Fabricium ait Barthius lib. xxvi Advers., cap. 12. Fabricii interpretatio est, habens sub se solum pendulum. Recte exploditur a Barthio. Vide hymnum 3 Cath., vers. 129, et hymnum S. Agnes, vers. 116.
667. Verbum spiritus dicitur, ut antea adverti. Non assentior Petavio, qui lib. 1 de Opificio sex dierum, cap. 3, Prudentium exponit de Spiritu sancto.
Repugnat mens poetæ, et quod addit, Ore superfusus patrio. Id enim Fio convenit. In Egm. a secunda manu, cui spiritus, non recte.
668. Fabr., perperam, volitabit in undis.
669. In Vat. B erat aliud, sed factum certo recenti manu. In Rot., et uno Torr., certo limite.
670. Sich., male, axe pro ac se.
671. Vat. A, obstrinxit ad usus.
673. Giselinus, quamvis in mss. et edd. aliter hos versus et scriptos et interpunctos vidisset, eos ad hunc modum correxit, ut sensus commodior erueretur, plaudente Heinsio. Aldus ita habet: Quid diversa Dei memorem facta inclyta Christi? Altius inspecta qua majestate negantur. Haud dubitans hominem tute ipse fatebere numen. Veterum librorum incredibilis est discrepantia. Put., Noms., Vat. B, Rat., Widm. a prima manu, quæ majestate negator. Aldo Oxonijs consonat. Mar., quæ a majestate negator. Prag., Bong., qua majestate negator. In nonnullis Heinsianis, qui majestate negatur. In Cauchiano, qui majestate negator. Alex., quem majestate negator, supra negatur. Urb., quæ majestate negator. Vat. Q, quæ majestate negatur. Bonon., quem majestate negatum.
675. In Gis. 1 ed., cæcis, quod Heinsio placebat. Sed obstant membranæ, in quibus constanter est scriptum cæcos oculos.
679. Vat. A, quoniam, non bene, pro quonam. Vide Dittochæum tetr. 33 Piscina Siloæ.

- 680 Expurganda foret. Variis Siloa refundit **A** Inde trahit succum, lentoque humore salutem
Momentis latices, nec fluctum semper anhelat : Illinit, Infunditque diem baptismate lota.
Sed vice distincta largos lacus accipit haustus. Cæcus adest, oculis jam Christi ex ore relectis,
Agmina languentum sitiunt spem fontis avari, Seque luto, et nitidis lucem sumpsisse fluentis
Membrorum maculas puro ablutura natatu. **700** Clamat, et auctorem stupefacta per oppida mon-
[strat.
685 Certatim interea roranti pumice raucas Auctorem lucis, largitoremque dierum,
Expectant scatebras, et sicco margine pendent, Non dedignatum medicæ purgamen aquai
Hoc limum jubet impositum de fonte lavari Corpore sub proprio monstrare errantibus ægris
Christus, et infusa vultum splendescere luce. **463** Millibus ex multis paucissima quæquere-
[texam,
686 Norat enim limo sese informasse figuram
690 Ante tenebrosam, proprii medicamen et oris **705** Summatim relegens, totus quæ non capit orbis.
Adjecisse novo, quem primum sinxerat, Adæ. Quinque in deserto panes jubet, et duo pisces
Nam sine divino Domini perflamine summi Apponi in pastum populis : qui forte magistrum,
Arida terra fuit, nulli prius apta medelæ : Non revocante fame, stipabant undique septum,
Sed postquam liquidus cœlesti spiritus ore Immemoresque cibi vicos, castella, macellum,
695 Virgineam respersit humum, medicabilis illa est : **B**

GLOSSÆ VETERES.

681. Anhelat. emanat; non semper inundant aquæ illie, Iso.
685. Roranti, fluitanti. — Raucas, sonantes, vel morantes, I.
686. Scatebras, ebullitiones. — Margine, littore, Iso.
689. Figuram, hominem de limo, I.
690. Medicamen, spirantem; inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ, Iso.
692. Sine divino, antequam spiritum illi dedisset, I.
694. Liquidus, spiritalis, I, Mar.
696. Lento, adhærenti, flexibili, I.
697. Diem, lucem, I, Mar.
700. Auctorem, Christum, Iso.
702. Medicæ, medicantis. — Aquai, aquæ. — Purgamen, quia medicina peccatorum est baptismus : ipse enim in corpore proprio monstravit purgamen medicæ aquæ, baptismum suscipiens, I.
703. Sub proprio, sc. Christum monstrat in baptismo, I.
705. Summatim, breviter, I.
706. Duo, pro duos, sic ambo pro ambos, I.
707. In, pro ad, I.
709. Macellum, ubi tantum cibus, et potus venditur, I.

COMMENTARIUS.

681. Quod hic ait, nec fluctum semper anhelat, loc. cit. aliis verbis effert, latex, quem spiritus horis Eruciat variis. Prudentius eandem es e vult probaticam piscinam Bethanida, seu Bethesda dictam, ac natatorium Siloe. De Probatica piscina, ubi jacebat multitudo magna languentium, expectantium aquæ motum, Joannes cap. v : de natatoria Siloe, ad quam Jesus cæcum remisit, idem evangelista cap. ix. Recentiores perique distinguunt; sed nonnulli veteres eandem piscinam fuisse putant, in quam aquæ fontis Siloe confluerint. Irenæus lib. iv adversus Hæreses, cap. 19 : Siloa etiam sæpe sabbatis curavit, et propter hoc assidebant ei multi die sabbatorum. Arator lib. i : Signatis etiam numero paralyticis annis Ille jacebat iners, cui proxima mota Siloa. Heu! nullas præstabat aquas. Non ergo lapsus est poeta, aut confundit, et permiscet historias, ut nonnulli obijciunt, sed aliorum opinionem tenet.
684. Optimæ membranæ Heinsianæ, ablutura; Put., abitura. Ald., Gis., Weitz., Urb., Vat., Q, alique mss., ablutura; quod puto in Put. reponendum. Alex. a secunda manu, ablutura, quod teneo, quia Latinius est.
691. Mar., mendose, adjectesse.
694. Ald., cælestis pro cælesti, quod debet præferri, nisi legas cum Cellario liquido cælestis spiritus ore : quod nescio unde sumpserit. Fortasse opinatus est spiritum et liquidum non bene inter se cohære. Id falsum esse ostendi proleg. num. 164, et glossa hoc loco explicat, liquidus, spiritalis. Poeta more suo baptismum allegorice in his Scripturæ locis intelligit, ut versibus sequentibus exponit.
697. Baptisma, baptismus, baptizo, vocabula ecclesiastica ex Græcismo. Baptisterium Plinii est lib. v, epist. 6. Recte infundere diem de lumine, et gratia baptismatis, quod a veteribus passim illuminatio appellatur. S. Joannes Chrysostomus, catechesi 4 ad illuminandos : Vocatur et illuminatio, a'que ita hoc ipsum (baptisma) Paulus ipse appellavit (scilicet ad Hebr. vi, 4; x, 32). Ipse fons baptismatis φωτιστήριον sive illuminatorium vocabatur. Inde fortasse consuetudo invaluit, ut baptizati statim a suscepto baptismate accensos cereos manibus tenerent, ut lumen internum, quo erant perfusi, indicaretur.
702. In Egm., male, purgamen in aquæ; item in Pal. mendum purg mina quæ. In Aldo, purgamina lymphæ. Nostri mss. et vetustiores Heinsiani, purgamen aquai : quæ vera est lectio. Aquai pro aquæ apud Lucretium, Maronem et alios. Heinsius conjicit purgamina aquai, et in Tornæs. ita legi refert Gallandius.
704. Bong. et Widm. supra, retezens, et vers. seq., relegam. Heins., e multis.
705. Heinsius cum suis veteribus, relegam, quod habet Mar. a prima manu, et Vat. A, Weitz., Aldus, Vat. B, Itat., Gis., Fabr., relegens; Prag., religens. Cellarius nescio a quo sumpsit paulatim pro summatim, quod exigit sensus. Teolius videtur solum Cellarium exscripsisse; non enim allegat codd. mss. pro paulatim, et legit cum Cell. paulatim relegens. Barthius, lib. xli, cap. 24 Advers., ex hoc loco Prudentii, quem obiter theologum eruditissimum appellat, colligit, postrema verba Evangelii S. Joannis non de numero librorum, sed de pondere mysteriorum esse intelligenda. Sedulius clare numerum librorum explicat in fine operis paschalis : nec totus cingere mundus Sufficeret densos per tanta volumina libros.
706. Ecclesiastici scriptores usurpant desertum singulare et substantivum, ut Tertullianus et S. Hieronymus. Profani antiquiores dicunt deserta. Veteres grammatici tractant dici posse duo pro duos. et Fridericus Besselius Miscellan. syntagn. pag. 206 in Vegetio restituit ex mss., Quadraginta duo pedes.
708. Prag., nec pro non. Undique septum ex Virg. lib. ix, vers. 783.

- 710 Oppida, mercatus, et conciliabula, et urbes **A** Sed Deus omnipotens orbem sine semine finxit.
Resperant, largo contenti dogmate vesci. Nil erat omn^e, quod est : nil id, procedere, et
Multa virum strato fervent convivia feno. [esse.
Centenos simul accubitus iniere sodales, Atque novum fieri, mox et grandescere jus-
Seque per innumeras infundunt agmina mensas, [sum est.
715 Pisciculis (jam crede Deum) saturanda duobus, Parvum de nihilo primum fuit : addita parvo
Et paucis crescente cibo per fragmina crustis. **730** Incrementa modis auxerunt omnia plenis.
Ambesis dapibus cumulatim aggesta redundant Ergo ego, cum videam manibus sic crescere
465 Fercula, bis senos micarum molibus im- [Christi
[plent Parva alimenta hominum, possum dubitare,
Post cœnam cophinos, crudus conviva resudat [per ipsum
720 Congeriem ventris, gemit et sub fasce minister. Exiguas rerum species, elementaque mundi
Quis cumulare potest epulas in grandia parvas? Ex nihilo primum modica, et mox grandia
Quis, nisi qui corpus, pastumque, et corporis [sensim
[omnem **735** Crevisse, ex modicis quæ consummata videmus?
Condens ex nihilo nulla existente creavit **B** Ac ne post hominum pastus calcata perirent,
Mundum materia? Non sicut sculptor ab æris Neve relicta lupis, aut vulpibus, exiguisve
725 **466** Rudere decoctam consuescit vivere mas- Muribus in prædam nullo cu-tode jacerent :
[sam. Bis sex appositi, cumulatim qui bona Christi

GLOSSÆ VETERES.

710. Conciliabula, ubi concilia agebantur, Vat. A. ubi concilia celebrabantur, I.
712. Virum, virorum, I.
717. Aggesta, cumulata, I.
718. Micarum molibus, fragmentis, I.
719. Crudus, plenus, satur, indigestus, rusticus, I.
720. Congeriem, satietatem, Vat. A. — Congeriem ventris, saturitatem. — Sub fasce, cophinorum, I.
721. Grandia, in tam multiplicia, I.
723. Existente, manente, I.
725. Rudere, mina a terra, ubi æs tollitur, I.
726. Semine, materia, I.
727. Procedere, unde processisset, I.
728. Mox et grandescere, non quo omnia quæ Deus creavit, perfectæ pietatis non fuissent (sic), sed poetæ dicit, I.
735. Consummata, perfecta, I.
736. Calcata, fragmenta, Vat. A.
739. Appositi, scilicet sunt corbes, id est apostoli, I. De apostolis hoc intellige, Vat. A.

COMMENTARIUS.

710. Conciliabula sunt pagi, sive, ut alii aiunt, conciliabula sunt, ad quæ rustici emendi aut vendendi causa in vicis et agris conveniunt. Alex. a secunda manu, et Urb., mercatos.

718. In Rat. fuit mollibus, male, pro molibus: nisi velis, mollia micarum dici pro micis mollibus, quod non est absurdum, et favet glossa. Cham., mollibus; sed in interpretatione, multitudine fragmentorum.

719. In Mar. a prima manu, cœnas; in Vat. A recenti manu factum cœnam, abasis prioribus litteris. Alii cœnam.

720. Prag., ministra, non bene.

721. Cauchius conjiciebat in prœdicia parvas pro in grandia parvas: quod neque Heinsio, neque mihi probatur.

722. Mar., Weit., omne; alii, omnem. Heinsius suspicatur pastum quoque corporis omnem; vel intelligi omnem materiam, quod vocabulum sequitur. Si mutatio esset invehenda, mallem Quis, nisi qui corpus, et pastum corporis omnem Condens ex nihilo, nulla existente creavit Mundum materia? In carminibus Prudentii sæpe errores ab his inducti sunt, qui poetæ consuetudinem ignorarunt, et metri rationem habere volentes, neque satis artis poeticæ scientes, veram lectionem corruperunt. Si legatur corpus, et pastum ultima in corpus ratione cæsurae producit, quod Prudentio est familiare. Cell., et Teol. Heinsii conjecturam secuti sunt.

724. Giselinus cum Daventriensi ed. legit non sicut sculptor ab ære Crudam, et in decoctam consuescit fingere massam: qui putavit minus bene dici rudus æris. Ald., Put., Thuan., Oxon., Rot., tres Torr., Egm., Pal., Mar. a prima manu, Vaticani optimi, non sicut sculptor ab æris Rudere decoctam consuescit vivere massam. Scilicet consuescit pro consuefacit, ut lib. 1 contra Syn., vers. 531, assuescit supero pollere in sæcula regno, et hymno 9 Cath. Omni hora, vers. 95,

sepultos ut redire insuesceret, quod prius Alcimum Avitum cogitasse ait Heinsius, oblitus Prudentium antiquiorem esse Avito, nisi voluit Heinsius dicere **C** Alcimum Prudentii hunc locum fuisse imitatum. Sed monendum (ait) prius Alcimum Avitum libro primo poematum hæc Prudentii cogitasse, quanquam sensu nonnihil diverso, agit enim de creatione hominis: Inde ubi perfectis consuescit vivere membris Totus homo. Ponitur rudus æris pro ære nondum excocto. Sic hymno S. Laurentii vers. 189: Aurum quod ardentem sitis Effosa gignunt rudera. Hinc porta ærata Romæ rauduscula dicta est, quia rudus vel raudus proprie est æris. Jam vivere de statu affabre factis dici, nullis exemplis confirmat Heinsius, et nemo est qui revocet in dubium. Pro vivere legunt fingere Weit., Mar. a recenti manu, Rat. vetustissimus, et quidem sine ulla litura, Vat. Q. Chamillardus more suo Heinsium fere exscribit, quod mirandum non est: nam in præfatione fatetur se Heinsii lectiones, quantum in se erit, secuturum. Teolius ait Heinsii lectionem ex membranarum fide unice veram esse, et gloriam ejus lectionis restitutæ totam Heinsii esse. Sed monendum plures codices variare, ut vidimus, et jam ante Heinsium in Ald. et aliis editis legi consuescit vivere: neque ita certam esse Heinsii lectionem, ut alia sustineri non possit, nam fingere de sculptore non absurde dicitur, neque satis huic loco congruit laudare peritiam artificis. Quia corpus ex materia existente factum est, sæpe Prudentius verbo fingere utitur ad ejus formationem explicandum. Ita nunc fingere massam non dedecet. Imo nonnemo existimat omnino præferendum esse fingere massam. In glossa mina pro fodina vox est mediæ ævi.

731. Prag., Mar. a prima manu, age pro ego.

732. In Mar. fuit elementa, male.

736. Vat. A, At ne; cæteri, ac ne.

- 740 Servarent, gravidis procul ostentata canistris. **A** Sed quid ego hæc autem titubanti voce retexo, Indignus qui sancta canam? procede sepulcro **467** Lazare; dic, cujus vocem tellure sub ima Audieris: quæ vis penetraverit abdita lethi?
- 745 Quod cum te Christus penitus nigrante pro- [fundo
Immersum vocat, ut redeas, ceu proximus, [audis,
Nec remoratus ades? quæ tam vicina Charybdis Regna tenebrarum tenui distantia sine Conjungit superis? ubi tænarâ tristia vasto
- 750 In præceptis dejecta chaos, latebrosus et ille Amnis inexplētis volvens incendia ripis? Ante fores tumuli, quas saxa immania duro Objice damnarant, scopulis substructa cavatis, **B** Siat Dominus, nomenque ciet frigentis amici.
- 755 Nec mora, funereus revolūtis rupibus horror Evomit exsequias gradiente cadavere vivas. **468** Solvite jam lætæ redolentia vincla so- [rores,
Solutus odor sparsi spiramen aromatis efflat,
Nec de corporeo nidorem sordida tabo
- 760 Aura refert, oculos sanie stillante solutus Pristinus in speculum decor excitat, et putre- [factas
Tincta rubore genas paulatim purpura vestit.
Quis potuit fluidis animam suffundere membris?
Nimirum qui membra dedit: qui scitilis ulvæ
- 765 Perflavit venam madidam: cui tabida gleba Traxit sanguineos infecto humore colores.
O mors, auritis jam mitis legibus! o mors,
Surda prius, jam docta sequi, quodcunque ju- [betur,

GLOSSÆ VETERES.

740. Gravidis, plenis. — Procul ostentata, prope dispersa, præparata ad reponendum. — Canistris, vas, cophinis, l.

744. Abdita, secreta, l.

747. Charybdis, Charybdis secundum fabulam femina fuit quam Hercules in mare præcipitavit, quia seratrix erat, et adhuc officium suum facit; quia naves venientes devorat; sed revera petra est, et hic pro inferno posuit, qui omnes ad se venientes in æternam trahit voraginem et interitum, l.

748. Tenui, angusto, l.

749. Superis, divis. — Trenara, loca pœnalia, vel inferna, lamentationes reorum, vel loca infernalis, l.

750. Præceptis, in præcipitum. — Chaos, voragine, l.

751. — Amnis, Cocytus. — Inexplētis, insatiabilibus. — Incendia, ignes, l.

753. Damnarunt, clausurunt, Iso.

754. Ciet, vocal, Mar. — Frigentis, quatrduanus erat, l.

759. Nidorem, fetorem,

763. Fluidis, putridis, dissolutis, l.

764. Scitilis, imaginabilis. — Ulvæ, terræ; ulva, herba palustris; sed hic pro illo limo posuit, unde homo factus vel formatus est, Iso.

765. Venam, sanguinem. — Cui, ab illò, vel per quem. — Tabida, pigra, Iso.

766. Infecto, immisso, l. Corrupto, Vat. A.

767. Auritis, ab aure, quæ audis, l.

COMMENTARIUS.

741. Sed quid ego hæc autem, Maro lib. II Æn., C oculos iterum vitæ redditos fuisse, et in morem speculi lucidos. vers. 104. In Vat. A desideratur autem. In Rat., audax, ex correctione alterius manus, veteris tamen. Non probò.

742. Fabr. et Gis., tanta. Codd. mss., et alii editi, sancta. Victorinus Pictaviensis: *Procede sepulcro, Lazare, clamat.*

743. Prudentius producit primam in *Lazare*, et corripit secundam, uti fecit etiam hymn. 9 Cath., vers. 47. Hinc confirmo, non recte Heinsium, Cham., Teol., et Cell. pro Eleazar posuisse Lazari vers. 154 hymni 10 Cath.

744. Rat., audieras; reliqui, audieris. Gis., penetravit ad. Ald., intima; alii, abdita.

749. Prag., ubi tristia tartara. Vat. B, Widm., Bong., Mar., Rat., Urbin., trenara tristia. Alii, thenara, vel tænarâ tristia. Iso videtur legisse threnara a threnis seu lamentis. Tænarâ vox accipitur pro inferis, quia in monte Tænaro specus erat hiatu profundo.

751. Vat. B, implexis. Mar., inexplētis, sed recenti manu et expletis. Verum est inexplētis, hoc est, insatiabilibus, quod est epitheton inferorum proprium.

753. Weitz., Iso, Mar., Prag., Rat., damnarunt. Prag., Egm., substructa vel subtrahita. Rat., substructa, minus bene, pro substructa.

754. Recte notat Chamillardus ex Fes o, ciere esse vocare, ut apud Virgilium, *Ære ciere viros.*

755. Vat. A, funereis; melius funereus.

757. Alloquitur Mariam Magdalenam et Martham, sorores Lazari. Vide Joan. XI.

759. Elmenhorstius in Arn. pag. 116, ex hoc Prudentii loco et ex hymno 2 Perist., vers. 388, collatis aliis auctoribus, plura habet de nidore, qui gravis est odor præsertim sacrificiorum.

761. Ex vero simili refert poeta, Lazarum speculo pristinum decorem vidisse: nisi malis ita explicare,

C oculos iterum vitæ redditos fuisse, et in morem speculi lucidos.

762. Mar. mendum a prima manu, tincta robore.

763. Ald., qui; cæteri, quis, Prag., Widm. supra, diffundere.

764. Latinius in Bibl. sel. legit scitilis urnæ. quæ non est absurda lectio, nisi contra mss. starent. In versu seq. pro venam nonnullæ editiones habent vestam, mendose: ex quo aliquis conjecit vestem, ut corpus dicatur madida vestis scitilis urnæ. *Urna proprie vas est quod pro condendis defunctorum, cineribus adhiberi solet, de quo poeta: Cælo legitur, qui non habet urnam.* Hæc Isidorus noster XVI Etym. cap. 26.

767. Gis. in contextu, auditis; ad oram, auritis, quod habent alii. Sensus magis commodus videtur esse cum auditis quam cum auritis, neque enim leges audierunt mortem, sed mors leges Domini præcipientis. Vat. Q, perperam, haustis pro auditis. Teolius ait omnes Vat. habere auritis, inter quos duo habent hanc interpretationem auritis, hoc est exaudibilis. Fortasse poeta intelligit leges mortis esse auritas. In Rat., mitis jam: in aliis jam mitis.

768. Fabr. quacunq̄ juberis, quod Heinsio et mihi placeret, si per mss. liceret. Ald., Thuan., Oxon. et alii, quacunq̄ jubetur. Vat. B, Noms., Bong., quacunq̄ jubentur. Rot., Cauch., quocunq̄ jubetur. Præfero cum Put., Prag., Rat., Vat., A, Mar., Weitz., Gall., Tornæs. et aliis, quodcunq̄ jubetur. Gis. in contextu, quacunq̄ jubentur; ad marg., quocunq̄ jubetur; al. quacunq̄. Sich., quocunq̄ jubentur. Gallandius Aldum laudat pro quocunq̄ jubetur; sed Aldus mihi habet quacunq̄, idemq̄ lego in exemplari Aldi in bibliotheca Sapientiæ.

- 469** Cui tantum de te licuit? convicta fatere, A
770 Esse Deum, solus qui me tibi præripit, Iesum.
 Abde negatores Christi, nemo invidet, abde:
 Ut ere sorte tua, blasphemis nocte tenendis
 Perpetua: plebem justorum capta resolve,
 Qui norunt hominem, atque Deum sic dicere
 [Christum,
775 Ut verus, summusque Deus mortalia gestet.
 Ipse gerit, quod struxit, opus, nec ferre pudescit,
 Factor quod peperit: corpus loquor, atque
 [animæ vim.
 Finxerat hoc digitis, animam sufflaverat ore.
 Totum hominem Deus assumit: quia t. tus ab
 [ipso est,
780 Et totum redimit, quem sumpserat, omne re-
 [ducens, B
 Quidquid homo est: istud tumulis, ast illud
 [abyssus.

- 470** Occurrit dubitans hic dissertator, et
 [illud
 Objicit: Anne fides capit, ut substantia, flante
 Inspirata Deo, cruciatum sentiat, atque
785 Inferni petat ima poli, barathroque coquatur?
 Crede, animam non esse Deum: sed crede,
 [creatis
 Majorem cunctis: ipsam quoque crede creatam.
 Formata est namque ore Dei, quæ non erat
 [ante:
 Sed formata habitu pulcherrima, pictaque rebus
790 Divinis, et plena Deo, similisque creanti.
 Non tamen ipsa Deus: quoniam generatio non est,
 Sed factura Dei est. Solus de corde parentis
 Filius emicuit: verus Deus ille. Sed istud
471 Collatum est animæ, subito ut quæ non
 [erat, esset.
795 Ille coæternus Patris est, et semper in ipso:

GLOSSÆ VETERES.

769. De te, in te. Iso.
 771. Abde, absconde, I.
 773. Capta, a Christo, I.
 776. Gerit, portat, I.
 780. Sumpserat, in se, I.
 781. Istud, corpus. — Illud, animam. — Abyssus, abyssum vocat cælum: quia sicut dicimus altum mare, sic etiam profundum cælum. Sic etiam abyssum cælum dicimus. — De natura animæ: Dicunt hæretici animam partem esse Dei. Substantia omnis trifariam

dividitur, in Deum animam, corpus scilicet. Vel siquidem Deus summum bonum est, anima magnum bonum est. corpus quoddam bonum: sine his tribus nihil est, I.
 783. Dissertator, concertator, disputator, I.
 783. Objicit, opponit, I.
 784. Inspirata, anima. — Deo, a Deo, I.
 785. Ima, Canopum dicit, quem antipodes nostri vident; infernum dicunt aliqui esse, I.
 789. Pictaque, imaginata, I.

COMMENTARIUS.

769. Aldus excuderat *convicta fatere*: in emendationibus correxit *conjuncta fatere* novo errore. Virgilius, lib. vi, *Cui tantum de te licuit?*

770. Weitz., Sich., Mar., Prag., esse Deum solum, C
 qui. Alii, esse Deum, solus qui. Ineptissima est correctio addita Ratisbonensi, erasa priori lectione, *Esse Deum, qui me tibi præripit unus, Iesum*, quasi aliter non constaret carmen.

772. *Ut ere sorte tua*, Virgilius lib. xii, vers. 952. Vat. A, *blasphemos nocte tenenti perpetua*. Ald., Vatt. B, Q, Mar., Rat., *blasphemis nocte tenendis perpetuam plebem justorum*. Hoc sequitur Weitzius ita distinguens, *Ut ere sorte tua blasphemis nocte tenendis! Perpetuam plebem*. Weitzius agnoscit probam esse lectionem Giselini *blasphemis nocte tenendis perpetua*; sed ait, refragari Ald., Fabr., Egm., Widm. In Egm. et Pal., *nocte tenentis*. Heinsius hoc loco cessavit, Giselinum secutus, ac nihil notans. Mihi placet lectio Vat. A, *blasphemos nocte tenenti Perpetua, plebem justorum capta resolve*. Sed non displicet lectio Gis. et Prag., quam sequor.

777. Mar., *animavit*; et pro div. lect., *animæ vim*, quæ præferenda est.

779. Prag., *assumpsit*. Alii, *assumit*. Nonnulli SS. Patres hoc vocabulum *assumptionis* præsertim cum concreto *homo* noluerunt usurpare, quasi id Nestorio faveret. Alii illud adhibuerunt. Augustinus lib. xi de Civit. Dei, cap. 2, *homine assumpto, non Deo consumpto*. Vide plures apud Pelavium, tom. IV, part. 1, lib. ii de Incarnat. cap. 1, et Patres concilii Toletani iv et vi, ut alios recentiores omittam.

781. Hoc loco *abyssus* accipitur pro sede animarum post obitum. Vox ecclesiastica est pro inferis. Isidorus lib. xiii Etym., cap. 20 ait: *Abyssus, profunditas aquarum impenetrabilis, sive speluncæ aquarum latentium*. S. Hieronymus in Eccles. i: *Hanc matricem abyssum tartarum vocat Plato in Phædone*. Teolius explicat *abyssum* de cælo cum glossa. Ego intelligo, corpus e tumulo, animam ex abyssus extrahi.

782. Ald., Mar., Rat. et cod. Heinsiani cum

Weitz. et aliis vulg. habent hunc titulum *De natura animæ*, quem auferendum esse putat Heinsius, quia et sequentia ad disputationem contra Homuncionitas referri par est. Gis. ad oram, *Animæ natura*. In Alex. et aliis exstat idem titulus *De natura animæ*. Vide not. seq. et quæ supra ad vers. 118 admonui. De voce *dissertator* dixi vers. 28 præfat. 2.

783. Prudentius sæpe ait animam esse a Deo flante inspiratam, oris divini esse opus, et similia, ut innuat esse spiritualem, nam spiritus et status eadem sunt significatione. Contra asserit corpus digitis Dei factum, ut constet ex materia existente productum, non denuo creatum. Nunc ergo diluit argumenta adversariorum, qui aiebant fieri non posse ut anima spiritualis et incorporea pœnis infernis torqueretur. Hanc questionem agitant S. Augustinus alique Patres et theologi. Prudentius disputare videtur contra gnosticos, qui animam partem Dei esse affirmabant; adeoque non male diversus titulus adhibetur: nam Homuncionitarum alius erat error.

784. Weitz., Gis., Vat. B, Mar., Prag., Rat., atque. Ald., Egm. Pal., et vetusti Heinsiani cum Alex., Urb., Vat. Q, utque.

786. Giselinus his duobus versibus ter posuit *credo pro crede* perperam.

791. Quod ait *generatio non est*, intelligit animum non esse filium Dei.

793. Editi ante Heinsium, *Filius emicuit, verus Deus ille, sed istud*. In Alex. perperam, *verus verus Deus ille, sed istud*. Heinsius cum Put. et Thuan., *verus, verus Deus ille. Collatum est*, etc. Teolius sequitur Heinsium, et unum tantum Vat. allegat pro alia lectione. Sed in Mar. et nostris aliis, ut in edd. antiquis.

794. In exemplari Aldi, quod exstat in bibliotheca Sapientiæ, est nota mis. *Conflatum est animæ, scilicet spiraculum*. Sed vera lectio *collatum*.

795. Rat., Weitz., Bong., Gis., Patri. Plerique et vetustiores, *Patris*. Bong., *in ipso est*, quod cum Foru. retinuit Gallandius.

- Nec factus, sed natus, habet, quodcumque pa- A
[ternum est.
- Hæc similis, velut umbra, Dei est. Sic ipse lo-
[cutus
- Factor utroque hominem meditans de figmine
[junctum
- Ædificare sui similem; sed non habet umbra,
800 Quod corpus solidum, cujus imitatio in umbra
[est:
- Atque aliud verum est, aliud simulatio veri.
Est similis, sæclis quod non consumitur ullis;
Quod sapiens, justique capax, reginaque rerum
Imperat: antevidet, perpendit, præcavet, in-
[stat;
- 805 Verborum, morumque opifex, instructaque mille
Artibus, et cælum sensu percurrere docta.
- 472 His animam similem sibi conditor effigiavit, B
Cætera dissimilem; quippe hæc comprehendere
[promptum est,

GLOSSÆ VETERES.

797. Hæc similis, *anima Deo*, Iso.
798. Utrouque, *anima et corpore*. — Figmine, *figmen-
to*, I.
799. Umbra, *anima perpetua est, sicut Deus; sed
sicut umbra distat a corpore, ita anima distat a perpe-
tuitate Dei*, I.
800. Corpus solidum, *majestas*, I.
802. Est similis, *anima similis Deo in hoc*, I.
804. Perpendit, *æstimat, discernit*. — Infit, *loqui-
tur*, I.
805. Opifex, *artifex*, I.
807. His, *officiis, prædictis rebus*, Iso.
808. Cætera, *per cætera officia* — Promptum, *facile,
manifestum est*, I.
809. Modus, *mensura ultima, linea*. — Species,

COMMENTARIUS.

798. Put., *junctim*; alii, *junctum*.
800. Thuan. et Gis. *simulatio*; cæteri, *imitatio*.
Giselinus putavit, metro et sensu repugnare imita-
tio; falsum utrumque. Cæsura ratione sæpe brevem
Prudentius producit. Umbram autem *imitationem*
quamdam esse corporis quis neget?
801. Mar.; at, recenti manu factum atque: Tertu-
lianus lib. II contra Marcionem, cap. 9, *Sicut enim
imago, cum omnes lineas exprimat, veritatis vi tamen
caret, non habens motum: ita et anima imago Spiritus,
solum vim ejus exprimere non valuit, id est, non delin-
quendi felicitatem*.
802. Bon. a prima manu, et Sich., *quia*. Reliqui,
quod, eodem sensu. Poeta imaginem, et similitudinem
Dei in animæ nostræ immortalitate ex parte collocat.
Faustus Reinsis, lib. I de Lib. Arb., cap. 1: *Quid
vero aliud intelligendum est etiam in ipsa, quæ homo
conditus est, Dei imagine, nisi perennitatis insigne?*
Adde Maximum martyrem cent. 5, cap. 25.
803. Vat. A, *quo*; melius *quod*. Sermo est de anima.
804. Gis., *in-tat*; ad oram, *infit*. Ita Iso. Gifanius
Indic. Lucr. legit ex vet. cod. *antevidet* conjuncte,
quod placet.
805. Weitzius invenit in vulgatis nescio quibus
rerumque pro *morumque*.
806. De mentis velocitate passim auctores, et plu-
ra poetæ.
807. Hæc vox *effigio* explanata est hymno 10 Cath.,
vers. 4.
808. Egm. et Pal., *sumptum*, non video quo sen-
su pro *promptum*.
809. Prag., *ac pro at*.
810. Consule Wowerum, Ouzilium, Meursium ad
Minucii verba, quæ excripsi in nota vers. 7 Apoth.

- Quam modus, et species determinat; at Deus
[ingens,
- 810 Atque superflusus trans omnia, nil habet in se
Extremum, ut claudi valeat, sensuve teneri.
Incompressa manet virtus, cui linea desit
Ultima, quam spatium non mensurabile tendit.
Ergo animam factam, magno et factore minorem,
813 Majoremque aliis, atque omnibus imperitantem,
Corruptela putris nascentem turbida carnis
Concipit, ac membris tabentibus interfusam
Participat de fæce sua; sit mixta deinde
Peccandi natura luto cum simplice flatu.
- 820 Sed fortasse animam, Domini quia fluxit ab ore,
Compositam, factamque neges; velut ipsa Dei
[pars,
- 473 Quod dictu scelus est, tetras trahat oblita
[culpas,
- Et pessum damnata ruens; chaos intret opertum.
Sit res illa Dei, non abnuo: pars tamen illa

- divisio*. — Determ'nat, *fnit*, I.
810. Superflusus, *dilatatus*, I.
811. Extremum, *terminabile, fniabile*, I.
812. Incompressa, *incomprehensibilis*. — Linea,
terminus. — Desit, *deest*, I.
815. Aliis, *creaturis*, Iso.
817. Tabentibus, *putrescentibus*, I.
818. Participat, *partem facit habere*. — Fæce, *de
peccato corporis*, I.
819. Natura, *scilicet*.
822. Oblita, *circumdata*, I.
823. Pessum *perditione, male*. — Chaos, *voragi-
nem*, I.
824. Non abnuo, *non nego*, I.

- C Petavius lib. III, cap. 9, tom. I, multa in hanc sen-
tentiam congerens, *Et pulcherrime, ait, Prudentius:
At Deus ingens, Atque superflusus*.
813. Vegetius *mensurare* dixit, Claudianus Mamer-
tus *mensurabile*, Salvianus *immensurabile*.
819. Weitzius allegat M. Berg. pro peccanti. In
Cauch., Bonon. et Rot., *peccando natura luti*; tres
Tor., *peccando natura luto*. Cauchius contendit casti-
gandum peccati natura luti, ut peccati sit præteritum
temporis participium, agentis verbi significatione,
Terentiano exemplo ex Hecyra: *peccato mihi ignosci
æquum*. Idem Cauchius aliam correctionem indigit
peccantis natura luti. Lectio communis non est sollici-
tanda, cujus rectus est sensus, *fit mixta deinde Pec-
candi natura luto cum simplice flatu*: scilicet ex con-
junctione animæ et corporis fit peccandi natura,
mixta ex luto et simplice spiritu: id enim est *mixta
luto cum simplice flatu*. Iso interpretatur *simplice,
sine peccato*, quod non probo.
822. Iso *oblita* reddit *circumdata*; melius *maculata*
ab *oblino*.
823. Giselinus ait se loco movisse adulterinam
dictionem *pressum*; fortasse ita erat in edit. Da-
ventr., nam Ald. diserte habet *pessum*. Sich. et Fabr.
post Aldum non debuerunt edere *pressum*. Contra
Gnosticos et Manichæos, qui animam substantiam
Dei esse asseverabant, probavit hactenus animam
non esse Deum, quia sordibus corporis comprehen-
ditur, quod a Deo alienum est, præterquam quod
animæ *collatum est subito, ut quod non erat, esset*,
hoc est, anima cœpit esse in tempore. Nunc quoniam
respondere poterant, animam saltem esse partem
D i, eos hac etiam in parte refellit, et convincit.
824. Vat. A, Egm., *fit res*, non ita bene.

- 825 **H**audquaquam dicenda Dei est, quæ tempore A
[cœpit :
Nec prior, aut senior, quam primum plasma,
[putanda est.
Tunc etenim factam video, cum cordis amici
Intravit germana domum, limique recentis
Hospita, et ipsa recens fraterna sedit in aula.
- 830 **I**lla quidem flatus Domini est : sed spiritus,
[et vis
Non est plena Dei, tanto moderamine missa,
Quanto flans voluit flandi servare tenorem.
Est impossibile spectare profunda Sabaoth :
Sed speculum Deitatis homo est. In corpore
[discas
- 835 **474** **R**em non corpoream solers, interprete
[Christo, B
Qui Patrem proprium mortali in corpore mon-
[strat.
Perspice, quam varios fundamus ab ore va-
[pores.
Spiramus quoties animæ sufflabilis auras.
- 840 **R**orantes nebulas udis de faucibus efflans :
Cum libet, in gelidum flabrali frigore ventum
Spiritus existit tenuis, et sibilat aer.
Adde et distinctum, quem musica tibia flatum
Concipit : aut ille est presso modulamine par-
[cus.
- 845 **475** **A**ut tumidum largo sublimat flamine bom-
[bum,
Aut raucos frangit modulos, aut lenes usurrat,
Aut exile trahens sonitus producit acutos,
Aut murmur tenerum sublidit voce minuta.
Hæc cum te videas mortali in corpore credas,
850 **C**ur non Æternum potuisse infundere credas,
Qualem animam voluit ? præscriptis quam quia
[condens
Efflavit, fuditque modis, sit facta, necesse est.
Denique multa sapit, sed non sapit omnia no-
[stræ
Vis animæ, certum sapere, ac prænoscere
[iussa.

GLOSSÆ VETERES.

826. Primum, Adam, I.
827. Amici, Adæ, I.
829. In aula, in corpore, I.
830. Vis, scilicet animæ, I.
832. Flans, Deus. — Tenorem, ordinem, I.
833. Sabaoth, Deus exercituum, I.
834. Homo, quia Deus non potuisset videri, nisi per hominem. — Discas, intelligas, I.
835. Non corpoream, divinam. — Solers, sagax, peritus, vel studiosus, I. Solertia peritia multarum artium SOLLON græce multum, Vat. A.
837. Vapores, spiritus, I.
839. Anhelat, Anhelanter emittit, I.
840. Udis, humidis, I.
841. Cum libet, cum placet, I.
844. Parcus, parvus, moderatus, I.
845. Largo, abundantii. — Sublimat, elevat. — Bombum, sonium cornu, vel tibie; et Ennius sonitum pedum appellat bombum, I.
847. Exile, subtiliter, scilicet murmur. — Acutos, bene sonantes, I.
848. Minuta, gracili, I.
850. Æternum, Deum, I, Vat. A.
851. Condens, creand, I.

COMMENTARIUS.

825. Abest a Prag. est.
826. Ald., putandest pro putanda est.
827. Ald., male, videt concordis amici, pro video, cum cordis amici. Prag., concordis amici. Rat., cum cordis amica.
828. Anima vocatur germana carnis ob unionem seu copulam, de qua in hymno Exsequiarum 10 Cath., vers. 6, et præf. Hamartig., vers. 56, Caro in sororem, etc.
830. Theodoretus, notante Chamillardo, *Nomine Flatus non intelligimus partem aliquam essentia divinæ secundum Cerdonis et Marcionis rabiem, sed animæ naturam per id denotari, quod anima spiritus sit rationalis et intellectualis.* Locus neque a Chamillardo indicatur, neque mihi quærenti occurrit.
832. Heinsiani scripti, quanto. Ita Vat. A, Bong., Widm. supra, Pragen. Alii cum Ald., Weitz., Mar., quantum. Gis., quanto. In Widm. supra, tenore.
833. Vox impossibile Latinior est quam plerisque videtur : eam adhibuerunt Quintilianus lib. v, cap. 15, Apuleius et alii.
835. Aldi mendum soleres pro so'ers.
836. Respicit ad id quod dixit Christus, *Pater in me est, et quod theologi aiunt, et in symbolo Athanasiano exstat : Sicut anima rationalis et caro unus est homo, ita Deus et homo unus est Christus.*
837. Vat. A. respice; alii, perspi e; apud Weitzium, Egm., Pal., Widm. supra, respice.
839. Chamillardus hoc loco agnoscit naturalem rhythmum vocis animatæ. Verum de re musica paulo post Prudentius; nunc tantum flatum tepidum, et gelidum commemorat, et distinguit.
841. Mar., in gelidum; alii, in gelidum. Sermo est de gelido, seu frigido flatu. Gifanius Ind. Lucr. in e
C longum ex vet. lib. legit flabrare, et concludit e esse interdum longum in fine dictionum. Verum cum sequatur muta et liquida, frigore, hac ratione illud e in flabrare posset produci. Goldastus, in notis ad Columbanum pag. 112, e duobus codd. antiquiss. S. Galli legit etiam flabrare. Id secutus est Weitzius. Widm. a prima manu flabrari. Plerique mss. et edd. flabrali; ita nostri et potiores Heinsiani. A flatu est flabrum, flabellum, flabralis. Vat. Q, Egm., Pal., fabrili, male.
844. Ald. Vat. A, Q, Mar., Gis., Weitz., modulamine : non displicet, quamvis postea iterum modulos. In Thuan., moderamine, hoc est moderatione, ut vers. 831. Prag. et Rat. adhærent Thuanæo. In Put., parcus; in Prag., partus pro parcus. De hac varietate sonorum Fabricius ita disserit : *Prudentius musicos sonos nominat raucum, leucum, exilium, acutum : quibus addit parcum, sublimem, minutum. Sed parcus sibi leni, sublimis sub acuto, minutus sub exili comprehendipotest.* Hæc Fabricius in Comment., verbo MUSA INSTRUMENTA, notans a Prudentio diversis locis hæc numerari, *fistulam, sambucam, chelim, tyram, tubam, tibiam, tympanum, organa.* Musicos, qui suo tempore melodias ediderant in Prudentium, et alios poetas pios, recenset Ludovicum Senflium, Martinum Agricolam, Joannem Mopsium, Joannem Reuschium, Lucam Hordisium, Sebastianum Forsterum, Wolfgangum Figulum. Vide Isidorum lib. iii Etym., cap. 5 et seqq. de Musica et ejus triformi divisione.
845. Verbum sublimare Ennii et Catonis, quod in obsoletis habetur, reduxerunt Vitruvius, Apuleius, Sotinus, Lactantius, Mamertinus, Ammianus, Macrobius.
854. Boher. Prior, pernoscere.

- 855 Jam, cui certus inest modus, et cui nosse ne-
[gatum est
Omnia, factura est : nam condita, et aucta
[probatur.
Collige de simili, sitne hæc factura : creavit
Nemp manus Domini corpus mortale, lutumque
Composuit digitis : nunquid manus articulatim
860 Est digesta Dei? nunquid vola? nunquid et
[ungues
476 Claudere flexibiles? patulam seu tendere
[palmam?
Ista figura manus nostræ est, quam non habet
[in se
Incircumscrip-tus Dominus : sed tradita forma
[est,
Humanis quæ nota animis daret intellectum. B
865 Ut per corpoream speciem plasmasse ferat
Corporis effigiem : sic est plasmata vicissim
Flatu incorporeo res flabilis, oris et esse

GLOSSÆ VETERES.

855. Cui nosse, *qui sensu hebes est, id est, quia nulla potest creatura intelligere omnem sapientiam, nisi solus Deus, I.*
856. Factura, Dei, I.
857. Collige, intellige.— De simili, ratione.— Sitne hæc factura, utrum sit hæc factura, an non? creatura, an creator? I.
858. Manus, manus tuæ fecerunt me, et plasmaverunt me, I.
860. Digesta, ordinata. — Vola, medietas palmæ : inde involare dicimus, quia quidquid involamus, in palmâ recondimus, quæ Græce *THENAR* dicitur, I.
861. Claudere, clauderebat. — Tendere, tendebat, I.
863. Incircumscrip-tus, inlocalis, I.
865. Speciem, figuram, I.
867. Flatu, insufflavit in faciem ejus spiraculum vitæ, quasi ore Deus animam insufflasset homini, I.

COMMENTARIUS.

855. Prag., non bene, *posse pro nosse.*
857. Vatt. A, Q, Rat., Egm., Palm., Urb., *dissimilis*, scilicet *collige*, *dissimilis* sitne hæc factura. Melius *collige de simili*, hoc est ratione, ut Iso exponit. Vat. A contra carminis regulas, *futura pro factura.* In Rat., *creanti.* In eod. Rat. replicatur hic versus, ut in plerisque optimis invenitur, et eadem manu. Nimirum *Collige dissimilis sitne hæc factura creanti.* *Collige de simili, sitne hæc factura, creavit*; et in hoc secundo supra *creavit* aliter *creanti.* Alex., *collige dissimili, lege de simili.* Argumentum de simili est : sicut corpus digitis Dei (qui tamen proprie non habet digitos) formari dicitur, ideoque *factura* est, ita anima, quæ oris divini fertur opus, pari ratione *factura* est.
860. In exemplari editionis Aldinæ bibliothecæ Sapientiæ sciolus aliquis monuit, pro *vola* legendum *sola*, hoc est, terram. Involare a *vola* dictum, quod ait Iso, tradidit etiam Isidorus lib. xvii Etym., cap. 7.
863. Put., *incircumscriptus*, non probo. S. Hieronymus in Lament. Jerem. cap. 1 : *Membra hominis, sicut et affectus humani tropice Deo ascribuntur, non proprie, quia incircumscriptum lumen, et immensa majestas lineamenti corporis circumscribi non novit.*
864. Prag., *oculis*; cæteri *animis.*
869. Prudentius videtur accipere *rudis pro novo*, *recenti.* Vide hymnum 3 Cath., vers. 133.
871. Aliquis addi volebat *et post anima*, ut metro consulatur. Carmen recte sine *et* procedit.
875. In Mar. videtur esse *quid tam.*
877. Ald., *triste*, corrige *tristem.*
878. Ald., Vat. A, meliores Heinsiani, Fabr.,

- Fertur opus, tenuis per quod constructa refulsit
Forma animæ, atque rudi factam se munere
[sensit.
870 Si non est factura manus caro nostra, nec oris
Est factura anima, flatu, et spiramine cæpti,
Inque locum deducta aliquem; namque omne,
[quod hora
Natalis profert, locus accipit, et locus ullus
Quod cohibere potest, modicum est, nec in
[omnia fusum.
875 Et quod tam modicum est, ut certa sede lo-
[cetur,
Jam titubare potest; et quod titubaverit, intra
Naturam vitii est; vitiosum denique tristem
477 Decidit in pœnam; Deus hoc, mihi cre-
[dite, non est.
Aut, si majestas anima est, ostendite quid sit,
880 Quod lapsam, Christique inopem nova gratia
[mundat,

870. Si non est, etc., *consequentia ista sic melius legitur, si de antecedenti fiat consequens hoc modo: si anima, inspirante Deo facta, non est factura oris stantis Dei, neque caro nostra factura est manus Dei formantis. Sed caro nostra est factura Dei manus. Ergo et anima nostra est factura Dei oris. Ut sit locus ad deductionem consequentis, Prag.*
871. Cæpta, inchoata, I.
872. Inque locum, in corpus, I.
874. Cohibere, claudere, I.
876. Titubare, errare, I.
877. Vitiosum, animæ, I.
878. Decidit, cadit, I.
879. Majestas, Dei. *Deitas.* — Ostendite, dicite, I.
880. Lapsam, in peccata, in peccatis. — Gratia in baptis-mate, I.

Weitz., Egm., *Recidit in pœnam.* Gis., Bong., Widm. Vatt. B, Q, Rat., Prag., *decidit in pœnum.* Mar., in *pœnam recidit.* Non male *recidit in pœnam.* Articulus *re* sæpe producit in *reducere, refugere, recidere, referre*, et similibus. Vide Gifanium Ind. Lucr. in *re*, et in *recidere, reducere, refugere.* Alex., Urb., et alii legunt *recidit.* Malo *decidit.*

879. Weitz., vetustiores Heinsiani, Gis. ad oram, Mar., Rat., *animæ*; alii *anima* cum Alex., quod melius puto.

880. Ald. et plures Heinsiani, *mundat*; alii cum Put., Thuan., Wid., Gis., Weitz., ut puto, *inundat.* In Widm. supra, *nudat*: Alex., *mundat.* Vat. Q, *lavat*, repugnante metro. Quod ait Prudentius, post Adæ lapsum *novam gratiam Christi mundare*, arguere potest ipsum credidisse Adamo præstitam fuisse gratiam, quod non solum S. Augustini *principiis valde coheret*, ut ait Teol., sed etiam ad dogmata fidei pertinet. Gratia vero Christi nova est et inundans, quia major, validior, efficacior, potentior est quam gratia Adamo ante peccatum collata. Cum enim liberum arbitrium minime quidem amissum, et extinctum fuerit in prævaricatione Adamo, sed viribus tamen manserit attenuatum et inclinatum, consequens est ut necessaria sit major gratia in statu naturæ lapsæ quam in statu naturæ integræ. Hæc clara sunt: neque ad Prudentium illustrandum opportunum est distulimus S. Augustini locus ex lib. de Corrupt. et Grat., quod primo homini datum fuit adiutorium, per quod posset, ac sine quo non posset permanere, si vellet, non quo fieret, ut vellet: nunc vero per Christum datur adiutorium, sine quo permanere non pos-

Spiritus et sanctus baptismate justificatam
Nobilitat, famu'æque decus, quod defuit, addit:
Quod quia præstatur meritis, meritisque negatur,
Absurde fertur Deus, aut pars esse Dei, quæ
365 Divinum, summumque bonum de fonte perenni
478 Nunc bibit obsequio, nunc culpa, aut
[crimine perdit,
Et modo supplicium recipit, modo libera calcat.
Miraris, peccare animam, quæ carne coactam

A Sortita est habitare domum, cum peccet et ipse
890 Angelus, hospitium qui nescit adire caducum
Cratis tabifluæ. Peccat, quia factus et ipse est,
Non genitus; quocunque modo sit factus, id unus
Scit factor Dominus; factum mihi credere sicut
[sit.
Soluta labe caret peccati Conditor orbis,
895 Ingenitus, genitusque Deus, Pater, et Pa'tre
[natus,

GLOSSÆ VETERES

882. Nobilitat, *nobilem facit*. — Famu'æ, *animæ, sibi que servienti*, Iso.
883. Quod, *decus*. — Meritis *bonis*. — Meritisque, *malis*, I.
884. Absurde, *inconvenienter, incongrue*.
885. Fonte, *Christo*, I.
886. Nunc, *aliquando*. — Obsequio, *in obsequio Christi, id est pro servitio suo propter obedientiam*, I.

Bono opere, Vat. A.
887. Calcat, *supplicia*, I.
888. Miraris, o *Homuncionita*. — Coactam, *Confrmatam, solidatam, vel collectam*, I.
889. Sortita est, *accepit, consecuta, vel adepta est*, I.
890. Caducum, *corpus*; I. *Corpus humanum*. Vat. A.
891. Tabifluæ, *defectivæ, mortiferæ, sordidæ*, I.
892. Non genitus, *sicut Filius*, I.

COMMENTARIUS.

sumus, etiamsi velimus, et tantum, ac tale, quo fiat ut velimus. Quam distinctionem *adjutorii, sine quo non*, et *adjutorii, quo nunquam satis intellexi*, quamvis in ea enucleanda multas horas consumpserim. Neque id fateri pudet in tanta discrepantia interpretationum. Quin imo censeo, hoc loco *novam gratiam* esse baptismum, quo homo renascitur. *Gratiam Christi* Cyprianus et alii vocant baptismum. Post hæc edita quidam theologus cum iudicium suum de meo opere honorificum publice exposuisset, et hanc ipsam meam interpretationem approbasset, sermonem esse de baptismo, qui gratia Christi a SS. Patribus, et in actis martyrum sæpe dicitur, plura addidit de Augustiniana distinctione *auxilii quo et auxilii sine quo non*. Existimat, hæc distinctione confirmari meam interpretationem. Sed cum Prudentius loquatur de baptismo, aut de gratia habituali quæ in baptismate infunditur, ut clare explicat vers. seqq.: *Christique inopem nova gratia mundat, Spiritus et sanctus baptismate justificatam Nobilitat*, oporteret, ut S. Augustinus illa sua distinctione gratiam habitualem, non vero gratiam actualem, comprehendisset: quod, ut opinor, theologus iste non fatebitur. Dixeram verba Prudentii nulli difficultati esse obnoxia, in exponenda vero distinctione Augustiniana theologos inter se maxime discrepare. Reponit theologus nullam apparere difficultatem, nullam obscuritatem, si animo quieto et sedato verba S. Augustini legantur, et cum aliis conferantur quæ idem S. doctor dixit eod. lib. de Corrept. et Grat., eod. cap. 12. Nucleus hujus responsionis est, tot theologos, qui de natura gratiæ actualis diversa systemata defendunt, adeoque diversas interpretationes distinctionis Augustinianæ expromunt, aut quieto et sedato animo verba S. Augustini non legisse, aut ea inter se non contulisse, his videlicet exceptis qui cum laudato theologo in systemate gratiæ adornando consentiunt. *Non equidem in video, miror magis, undique totis Usque adeo turbatur agris*. Quid ergo? inquis: nonne Augustinus doctrinam gratiæ clare explicuit? explicuit certe omnium maxime, et quam fieri potuit clarissime doctrinam catholicam de necessitate et efficacia gratiæ; at consecutiones, quas ex verbis Augustini ad diversa systemata gratiæ informanda plurimi theologi catholici (ut militiam nunc hæreticos) deducunt, cum omnes pro se evidentè facere Augustinum clament, quis mihi jure succenseat, si negem Augustinum clare explicuisse? Quod si a me quæras quænam mihi clarior aut probabilior interpretatio distinctionis Augustinianæ videatur, respondebo, ita mihi probari Petavii explicationem, ut alias aliorum catholicorum non despiciam. Petavius igitur, in Elencho Theriacæ Vincentii Lenis cap. 22 et seqq., adjutorium sine quo non exponit de sola perseverantia, sive perseverante

B gratia. Eandem interpretationem multis rationibus gravissime confirmavit in dissertatione de adjutorii sine quo non. et adjutorii quo vera germanaque notione ab Iprepsibus præstigiis vindicata: ubi notat Jansenium tanti hunc locum Augustini fecisse, ut pene ducenties repetierit, et nullum aliud fundamentum suæ sententiæ substruxisse videatur.

881. Vocabulum theologicum *justificare* a SS. Patribus sumptum. Animam autem baptismate *justificari* fides nostra tenet. Vide concil. Trid. sessione 6, de justificatione cap. 4. Mentem *justificam* dixit Catullus.

883. Ex eo quod anima bonis operibus gratiam assequatur et retineat, malis vero amittat et perdat, arguit, neque Deum esse, neque Dei partem. Vide glossas.

888. Mutatio et varietas stirps est et origo peccati. Gregorius Nyssenus lib. Catech., cap. 6: *Omne quod creatione productum est, mutationi est affine*.

C 891. Nonnemo legit *gratis* male pro *cratis*. Alius in editione Aldina bibliothecæ Alexandrinæ corrigebat *tabiflucæ* (sic). Corpus vocat *cratem tabifluam*. Vide hymnum 8 Cath., vers. 59, et hymnum 41 Perist. vers. 57: *Ungula fixa cavis costarum cratibus altos Pandere recessus et lacerare jecur*. Non enim cavæ hæc crates significant instrumentum quo martyres cruciabantur, ut quidam doctissimus antiquitatum ecclesiasticarum scriptor affirmavit. Avitus Prudentium imitatur lib. 1: *Diffundit duplicem costarum ex ordine cratem*.

892. Plures olim fuerunt et nunc etiam sunt quæstiones de natura angelorum, quæ videri possunt apud theologos et auctores controversiarum. Prudentius ait eos factos fuisse, quocunque demum modo fuerint facti: id satis esse, ut possint peccare. Hoc ipsum astruunt theologi, nullam esse creaturam impeccabilem; ita enim loquuntur. Vide S. Augustinum lib. III contra Manichæos, cap. 42, et concil. Bracar. I, can. 5: *Si quis animus humanas, vel angelos ex Dei credit substantia existitisse, sicut Manichæus et Priscilianus dixerunt, anathema sit*.

893. Cham., mendose, *sicut factor*.

895. Heinsius in Oxon. hæc perspicua esse vidit: *Ac genitor, genitusque, Deus Pater, et Patre natus*. Ita etiam in Pragen. Eodem pertinent Rat. et Mar., *at genitor*, opinor pro *ac genitor*; sicut etiam Egm., Put., *agenitus*: quanquam alii magis accipiunt pro *ingenitus* more Græco. Alii plerique *ingenitus*, ut *innatus, insubjectus*, quod exstat etiam in Mar. supra pro diversa scriptura, Alex., Urb., Vat. Q., et placuit denique Heinsio, quia *ingenitus* vox est apud SS. Patres valde usitata. — Fortasse melius distingues *ingenitus genitusque, Deus Pater et Patre natus*, quam distinctionem scriptura codicis Oxon. confirmat.

- Solus, et exceptus tormentum admittere triste, **A**
479 Inviolatus agit, nec quidquam sentit acerbi.
 Exsortem dic esse animam crucis, atque doloris,
 Si culpæ immunem, vacuumque a crimine nosti.
 900 Quæ peccare valet, valet et succumbere poenæ.
 Ipsa quidem sincera fuit, dum conditur olim,
 Quæ collata rudem fecit viviscere limum;
 Ut pote de liquido naturæ semine primos
 Accipiens habitus, superoque expressa sereno.
 905 Sex mox, ut gravido jussa est innectier arvo,
 Suavibus illecebris nimium blandita refrixit,
 Deque volutabris pretiosum polluit ignem,
 Dum transgressa Dei positum fas improba calcat.
 Hæc prima est natura animæ, sic condita sim-
 |plex,

910 Decidit in vitium per sordida fœdera carnis.

GLOSSÆ VETERES.

896. Exceptus, *sequestratus, separatus*, l.
 897. Inviolatus, *insons*. — Agit, *valet, vivit, conver-*
satur, l.
 898. Exsortem, *expertem*. — Crucis, *passionis,*
cruciatu, l.
 899. Immunem, *securam, incapacem*, l.
 902. Collata, *conjuncta, a Deo creata*.
 903. Ut pote, *sicuti, quasi*. — Liquido, *puro*. —
 Naturæ, *divinitatis*, l.
 904. Habitibus, *ornatus*. — Superoque, *de superno*.
 — Sereno, *serenitate*, l.
 905. Arvo, *terræ*, l.
 906. Illecebris, *delectationibus*, l.
 907. Volutabris, *sordibus*. — Ignem, *animam*, l.

COMMENTARIUS.

896. In Vat. A corrector antiquus, et ejusdem fere ævi, erasis prioribus, posuit *Spiritus et sanctus*, et supra charactero minutissimo *solus et exceptus*, cum glossa, *separatus, sequestratus*.
 897. Vat. A, *sensit*; melius, *sentit*.
 898. Egm. a manu prima, *disce pro dic*.
 899. In Ald. deest a post *vacuamque*. Quamvis enim propter duas consonantes dictionis sequentis produci posset *que*, tamen mss. codd. habent a crimine.
 900. Prag., *Qui peccare; cæteri quæ, scilicet, anima, nam sequitur ipsa* versu seq.
 901. Cellar. ed. 2, *conditor, male*.
 902. Potiores, *viviscere; alii, vivescere*. Rudem limum dicit, ut supra vers. 869, *rudi munere pro novo*.
 903. Rat., *natura, male, pro naturæ*.
 904. Aldi error est *superque expressa*.
 907. *Volutabra* sunt loca cœnosa, ubi sues et apri volutantur. Ignem vocat animæ puritatem et splendorem, ut sæpe alias.
 914. Peccatum originale, quod Pelagiani negabant, clare explicat et astruit.
 915. Notatur error eorum qui docebant peccatum originale ea ratione in Adami posteror traduci, quod non solum corpus, sed etiam animæ ex Adamo propagarentur. Qua in controversia valde dubius hæsit S. Augustinus, quod difficile ipsi videretur, ut anima in corpore tanquam in vase vitaretur, nisi ipsa vitiosa ex Adamo traheretur. Nunc certum est apud omnes catholicos, animas non transfundi ex Adamo, peccatum vero originale vel ex eo solum contrahi, quod homines ex semine Adæ propagati nascuntur, in quo tanquam in capite omnes peccaverunt.
 919. Sich., Gis. 4 edit. ad oram, Vat. Q, Heins., Cel., Teol., Cham., Pal., Bong. a prima manu, *quod*. Heinsiani omnes, itemque nostri mss. et editi, etiam Alex., et Urb., *quo*. Teolius Chamillardum accusat, quod typographico Heinsianæ editionis mendo deceptus nihil hic viderit. Contra ego puto Chamillardum optime vidisse quod in Heinsio scriptum exstat.

- Exin tincta malo peccamine principis Adæ.
 Infecit genus omne hominum, quod pullulat inde,
 Et tenet ingenitas animarum infantia in ortu
480 Primi hominis maculas, nec quisquam
 [nascitur insons.
 915 Vitandus tamen error erit, ne traduce carnis
 Transfundi in sobolem credatur fons animarum
 Sanguinis exemplo; cui texta propagine vena est.
 Non animas animæ pariunt; sed lege latenti
 Fundit opus natura suum, quo parvula anhelent
 920 Vascula, vitalisque adsit scintilla coactis.
 Quæ quamvis infusa novum penetret nova
 [semper
481 Figmentum, vetus illa tamen de crimine
 [avorum
 Ducitur: illuto quoniam concreta veterino est.

- B** 911. Exin, *deinde*. — Tincta, *polluta peccato*, l.
 912. Infecit, *maculavit, violavit*, l.
 913. Ortu, *in nativitate*, l.
 915. Traduce, *transmissione, origine, traductione*, l.
 916. Fons, *origo*, Vat. A.
 917. Sanguinis, *seminis*. — Cui, *sanguini, generi*.
 — Propagine, *generatione, procreatione*, l.
 918. Pariunt, *gignunt*, l.
 919. Natura, *animæ; Deus*. — Suum, *proprium*.
 — Quo, *opere*. — Anhelent, *desiderent*, l.
 920. Vascula, *corpora*. — Coactis, *membra, vas-*
culis, corporibus solidatis, l.
 922. Figmentum, *corpus*, Vat. A. — Illa, *peccatrix*, l.
 923. Veterino, *peste, peccato*, l.

- In versibus editionis Heinsianæ nullum mendum typographicum deprehendo: in notis vero error est *corpora* pro *vascula*, qui ad rem de qua agimus non pertinet. Et Heinsius ipse in fine notæ ait, in Thuan. pro *vascula* legi *vincula*, quod recte illi displicet. Jam Heinsii mos in notis explicandis est, ut lectionem quam in Giselino reperit, primum ponat, tum eam aut rejiciat, aut defendat. Hoc igitur loco sic ait: QUO PARVULA ANHELENT, sic nostri omnes; at in duobus Weitzianis, QUOD ANHELENT, idque marginem editionum nonnullarum occupavit: probe, sic supra: Variis Siloa refundit Momentis latices, nec fluctum semper anhelat, etc. Chamillardus legit et legendum ait quod anhelent, idque marginem editionum nonnullarum occupavisse. Teolius ait Weitzium voluisse QUO ANHELENT, uti etiam habent editiones aliquot. Weitzius ita certe edidit, quod etiam exstat in ple- risque veteribus editionibus, sed duos codices indicavit, ubi legitur quod anhelent, et id revera exstat ante Heinsium in margine nonnullarum editionum. Cæterum verum quidem est, anhelare cum accusandi casu reperiri apud Prudentium et alios; sed non æque certum, hoc loco poetam accusandi casum voluisse, nam sequitur: vitalisque adsit scintilla coactis, scilicet quo adsit.

922. De voce *figmentum* plura Cellarius in Latinitate restituta sæculo æneo ex Apuleio, Ammiano, Cypriano, Aulo-Gellio, Macrobio, Minucio Felice, Lactantio, Tertulliano, Spartiano: qua voce pro re facta et creata eleganter usum Prudentium monet. Allegat etiam antiquius testimonium Asconii Pediani.
 923. Ald., Put., Oxon., Alex., dicitur. Vat. A, Mar., Rat. a prima manu, Urb., Weitz., ducitur. Heinsius suspicatur diditur. Gifanius Ind. Lucret. pag. 456, de incisione seu inciso loquens, ex vet. cod. legit dicitur illata, quod rectissimum putat. Mar., in loco; Rat., in toto pro in luto, ut explicat Mariettus, nam sæpe o habet pro u. Egm., illuto. Urb. et Alex. a prima manu, in luto. Metro repugnat in luto, Alex.

- Inde secunda redit generatio, et inde lavatur **A** Quid Christi in membris peccati sæva satelles
925 Naturæ illuvies, iterumque renascimur intus **940** Pœna ageret? quid mors hominis sine crimine
 Perfusi, ut veterem splendens anima exuat [posset?
 [Adam. Nimirum cassis conatibus, et sine nervis
 Quæ, quia materiam peccati ex fomite carnis Concideret, sterilis peccati fomite nullo.
 Consociata trahit, necnon simul ipsa sodali Mors aliter culpa : culpam qui non habet, ipso
 Est incentivum peccaminis, implicat ambas Pastus defectu mortem consumit inanem.
930 Vindex pœna reas, peccantes mente sub una, **945** Sic mors in Domini consumpta est corpore
 Peccandique cremat socias cruciatibus æquis. [Christi
482 His crucibus Christus nos liberat, Sic periit, solitum dum non habet arida pastum.
 [incorruptæ Suspice quapropter solum inculpabile nomen,
 Matris, et innocui gestator corporis. Unus **483** Virtutem Patris, et Christi, et jam desine
 Naturam pœnæ expositam, sed non vitiorum [nostræ
935 Naturam expositam contactibus indui Iesus : Invidiam conflare animæ, quod sit Deus, aut
 Atque ideo pœnæ nil debuit : intemeratus, [quod
 Fraude carens, omni culpæ aspergine liber. **B 950** Portio parva Dei, cum Christo abscondere quid-
 Quid peccatorum prosapia corpore in illo, [quam,

GLOSSÆ VETERES.

- 924.** Inde, *de baptismo*. — Generatio, *baptismi*, I.
925. Illuvies, *immunditia, pollutio, macula*, I.
926. Perfusi, *sacro lavacro*, I.
927. Materiam, *occasionem*, I.
928. Sodali, *corpori, carni*, I.
929. Incentivum, *incendium*. — Ambas, *naturas, animæ et corporis*, I.
930. Mente sub una, *sub una voluntate*, I.
932. Crucibus, *pœnis*, I.
933. Inno: ui, *quia solus ille sine peccato fuit*, I.
934. Expositam, *manifestatam, liberatam*, I.
935. Expositam, *datam, expertem, vel jactatam*. — Contactibus, *pollutionibus*, I.
936. Intemeratus, *integer*, I.
938. Prosapia, *generatio*, I.
939. Satelles, *sequax*, I.
941. Cassis, *vacuis, inanibus*. — Nervis, *sine fortitudine*, I.
942. Concideret, *caderet*. — Sterilis, *inanis, scilicet illa mors*. — Fomite, *nutrimento*, I.
944. Pastus, *genitus*, I.
946. Arida, *mors*, I. — Pastum, *peccatum, Mar.*
947. Suscipe, *honora*. — Inculpabile, *sine culpa*, I.
949. Invidiam, *injustitiam*, I.

COMMENTARIUS.

- a secunda manu *illoto*. In Vat. B erat, *ducitur in luto*, sed factum *dictur in luto*, in Vat. Q, *illoto*, quod retineo, a verbo *illuo*, a quo etiam est *illuvies* paulo post, quamvis recentiores malint *illoto*. Pro *illoto* nonnulli scribunt *inluto*. In Arnobio lib. 1 adversus gentes legitur, *Qui per altissimos gurgites pedem ferebat inlutum*.
924. Pelagianos, negantes peccatum originale, refellit ex baptismo, quo renascimur, utique mortui per peccatum, quod ex Adami crimine contraximus. Vide S. Augustinum et theologos.
927. Fomes peccati in carne est, et in carne etiam post baptismatis lustralem undam remanet. Nihil tamen minus anima ipsa peccat, quamvis a concupiscentiæ illecebris ad peccatum trahatur : quia et libere peccat, et sæpe concupiscentiæ vim acuit et accendit. Hinc pœna corpori et animæ sapienter est constituta.
928. In Prag., *sodale*; in Rat., *sodalis*.
929. In nonnullis edd., *impleat*; corrigi *implicat*. *Incentivum* adjectivum Varronis est, substantivum D auctoris pœnegyrici Constantino dicti, Hieronymi, Symmachi, Amthiani.
931. Animam igne torqueri, quamvis sit spiritualis, docent SS. Patres et theologo, quanquam nescio cur hæc consuetudo invaluit, ut theologos a SS. Patribus discernamus, nec theologorum nomine vulgo SS. Patres comprehendamus : nam hi maxime veri sunt theologo. Sed, ut aiebam, quæstionem de igne quo animæ cruciantur utrique agitant, et nonnihil a nobis ea de re dictum est in proleg. num. 167.
932. In Vat. A recte factum *crucibus ex cruciatibus*, quæ est glossa. Nam *crucem*, et *affigi cruci* pro *cruciatu* et *cruciari* accipi, dicam ad hymnum S. Laurentii, vers. 21. Heins., Cham. mendum *nos librat*.
935. Gifanus ex veteri codice *gestatur* pro *gestator*. Non sequor.
935. Prag., *expositam contractibus*, ut vers. 989. Melius *contactibus* pro contagione. In Rat. recens C sciolus pro *Iesus* posuit *ipse*.
938. Adest hic versus in Mar., Vat. Q, Prag., Rat., et quidem sine litura et eadem manu, in plerisque Weitzii, in Giselino et aliis. Abest. a Put., Thuan., Oxon., Tor. duobus, Ald., Pal., Urb., Alex.
939. Alex., *quidquid in membris, fortasse quidquid et in membris*.
940. Weitz., Gis., Call., Tornæs., Rat., *homini*. Plerique et vetustiores, *hominis*, quod longe melius est.
942. Egm., Put., et Pal., *conciderent steriles*, quod non intelligo. Alii, *concideret, sterilis peccati fomite nullo*, hoc est mors, quæ ipsa *sterilis* dicitur : nam sequitur *mors aliter culpa*.
945. Ut supra hymno Exsequiarum, vers. 17 et 18, *abolere mortem*, ita nunc *mortem consumi in corpore Christi*.
947. Vat. A et B, *suscipe*. Mar., Ald., Weitz., Gis. et plerique *suspice*, quod sensui magis congruere videtur.
948. Put. pro *virtutem* habet *naturam*. Contra stant Alex., Urb. et alii nos:ri cum Vat. Q et editis.
950. Hænsiani omnes vetustiores, Gif., Alex., Urb., Vat. Q, Rat., Weitz., *abscondere*. Alii, *abscondere*. Nihil minus cogitaveram, quam ut hoc loco de cultu, et festo SS. Cordis Jesus, quod publica auctoritate Romæ innumerisque aliis in diocesis celebratur, verba mihi essent facienda, præsertim cum jam pridem causa finita sit. Sed omnino tacere non licet, quandoquidem recens interpretes male Prudentium intellexit, subjecta hac nota verbis illis, cum CHRISTO ABSCONDERE QUIDQUAM : *Hæc, inquit, velim, attendant nonnulli ex hodiernis SS. Cordis Jesu cultoribus, ne dum vividorem in se ipsis et in aliis erga Christum Jesum affectum excitare student, corpus ejus, et carnem dividentes, et in frustra secantes, oculisque subjicientes, violentæ unitatis et in:egr:italis rei peragantur*. Ego vero maxime attendo et video, Prudentium nequaquam agere de Christi corpore, sed Christi nomine intelligere Verbum, et divinitatem, ut vers. 29 Apoth. :

- Et resecare Deo partem, vel carpere tantum **A 965**
 Numen non liceat, plenum sibi semper, et in se.
 Est operæ pretium nebulosi dogmatis um' r. am
484 Prodere, quam tenues atomi compage
 [minuta
955 Instituunt: sed cassa cadit, ventoque liquescit
 Assimilis, fluxu nec se sustentat inani.
 Aerium Manichæus ait sine corpore vero
 Pervolitasse Deum, mendax phantasma, ca-
 [vamque
 Corporis effigiem, nil contrectabile habentem.
960 Ac primum specta, an deceat quidquam simu-
 Assignare Deo, cujus mera gloria falsi [latum
 Nil recipit: membris hic se fallacibus aptans
 Fingeret esse hominem ventosa subdolos arte?
 Mentitus toties, cum diceret, inveteratis **B**

- Do veniam morbis, simul et peccata remitto.
485 Filius est hominis, pestem qui pellere
 [carnis,
 Et scelerum nexus laxare, ac solvere possit.
 Surge valens, surge innocuus, jam tolle graba-
 [tum,
 Filius hoc hominis jubeo. Dignusne videtur,
970 Qui testis sibi sit, seque, ac sua carnea norit?
 Quid, cum discipulos, hominis quid Filius esset
 Passurus, fido jam præscius ore monebat?
 Nonne fatebatur, se cum virtute paterna
 Esse hominem verum? quod si non credo, fe-
 [fellit.
975 Si natura Dei quæ sit, Manichæe, requiris:
 Omne quod est, verum est; nam si mendosus
 [agit quid,

GLOSSÆ VETERES.

953. Operæ pretium, *neesse vel congruum*, I.
 954. Prodere, *delegere*. — Atomī, *dicunt hæretici, quod omnia quæ sunt, ex illa inanitate formata sunt quæ erat ibi ubi modo est aer, et ex atomis quatuor elementa formata. Et inde omne corpus phantasma, PHAINO, appareo; inde phantasmata falsæ imagines, quæ hominibus apparent.* — Minuta, *gracili*, I.
 955. Cassa inutilis, I.

961. Mera, *pura*. — Falsi, *falsitatis*, I.
 962. Membris, *an*, I.
 963. Ventosa, *inani*, Vat. B.
 964. Inveteratis, *in veteri homine conceptis*, I.
 970. Carnea, *membra*, I.
 972. Fido, *veraci*. — Monebat, *interrogabat*, I.
 973. Paterna, *superna*, I.

COMMENTARIUS.

Hoc vidit princeps generosi seminis Abram, Jam tum dignati terras invisere Christi Hospes homo, et sæpe alias. Probat autem Prudentius animam non esse portionem Dei, cum Christo abscidere quidquam, Et resecare Deo partem, vel carpere tantum Numen non liceat. Hic enim erat quorumdam hæreticorum error, animam esse partem substantiæ Dei, qui nunquam somniarunt affirmare animam esse particulam corporis aut carnis Christi. Igitur aut Prudentii mentem recens interpret non est assecutus, aut tota ejus argumentatio huc denique recidit: Prudentius ait divinam naturam resecari non posse; ergo qui SS. Cordi Jesu cultum exhibent, et ejus imagines quales in ecclesiis fidelium venerationi exponuntur, aut pingunt, aut pingi jubent, aut ita pietas adorant, corpus Christi et carnem dividunt, et in frustra secant oculisque subjiciunt, adeoque violatæ unitatis et integritatis rei peragi possunt. Nemo, opinor, huic confectioni savebit, nisi si malæ causæ pejus patrocinium in aliquo advocato quærat: nam theologus præceptor, qui sua studia cum Advocato conjunxit, minime potuit discipulum docere hanc arguendi rationem. Verum hæc satis, quod attinet ad Prudentium: alia (si tanti est semisopitas quæstiones excitare) dabunt Tetamus et Marquezus, quibus adjungere libet Mozium in opere quo SS. Cordis Jesu cultum strenue vindicavit sub auspiciis fidelissimæ reginæ Lusitanæ Mariæ, cujus pietissimæ feminæ in hoc cultu promovendo pietatem, clarissimæ monumentis testatam et præstantissimorum artificum manibus consignatam, nulla delebit oblivio.

953. Ante hunc versum titulus est *Adversus phantasmaticos, qui Christum negant verum hominis corpus habuisse*. Ita Vat. B, Mar., Hat., Ald., Gis. 1 edit., Weitzius et alii. In Alex. et Vat. A deest *hominis*. In Urb., *Explicit Apotheosis adversus omnes hæreses, incipit adversus Manichæos*. Alii simpliciter, *Adversus Phantasmaticos*, quod margini Giselinus 2 edit. apposuit. De Manichæorum hæresi multa historici, et passim S. Augustinus in libris adversus eosdem. Inter alios hunc errorem defendebant, quem nunc describit et evertit Prudentius.

954. Gifanius in Indice Lucret., verbo *ATOMI*, miratur, tam studiose vitasse Titum Lucretium hoc uti vocabulo: *Credo*, ait, *quia versus leges non admittent facile*. Sed Gifanius ipse agnovit Lucilium lib. xxvii hac voce usum fuisse: *Idola, atque atomos Epicuri vincere volim. Græcissans*, inquit Gifanius, *id fecit Lucilius*: quasi vero vox Latina sit *atomus*. Præterea Ausonium, Apollinarem Sidonium, aliosque, in quorum carminibus id nomen inseritur. Nonnulli prosodiæ scriptores *a* in *atomus* longum indicant: alii non solum breve pronuntiant, sed veram regulam tradunt, in compositis Græcis præpositionem a corripit, ut in *atheos*, *apathos*. Putant aliqui Judæos dictos *apellas*, quasi sine pelle, et nihilominus recte corripit primam ab Horatio, *Credat Judæus Apella*. Opportunius idem Gifanius observat atomos e sententia Epicureorum esse prima rerum corpora, quæ nunquam sint visa, sunt tamen, et instar minutissimorum pulvisculorum, in sole vagantium, in inani jactantur, non vero sunt ramenta illa quæ in sole volitant.

956. Mar. a prima manu, *av' similis*, male.
 958. *Cavam* pro inani, pechre. Paulinus Epith. Julian., *cava mundi gloria*.
 960. Prag., *ad primum*. Lege *ac*.
 763. Vat. A, *fixerit*, male, pro *fingeret*. Aldus, mendose, *ventos ac pro ventosa*.
 964. Rat. a secunda manu, *inveteratis*. Prag., *dum pro cum*.
 965. *Peccata remittere* phrasis ecclesiastica ex vulgata versione Bibliorum, et analogia similium, *remittere pœnam*, etc.
 966. Sæpe in Evangelio Christus *filius hominis* dicitur. Cur, inquit Prudentius, nisi ut eum verum esse hominem intelligamus?
 967. Ald., Gis., Mar., *et solvere*.
 968. Vide Marc. cap. ii.
 971. In Vat. A hæc voces *hominis quid filius esset* additæ sunt recenti manu, prioribus abrasis. In Thuan., *quod filius*. Id Heinsio placebat, quia jam præcessit *quid*. Nostri, Alex., Urb., Vat. Q et alii *quid* habent; nec mutari necesse est.
 973. Sich., Widm. supra, Bong. ad oram *superna*. Alii melius, *paterna*. Ald. et Tornæs., male, *secum pro se cum*.
 974. Weitz. et Gis. distinguunt *quod si non; credo, sefellit*.
 975. Put., *Manichæe, requires*.
 976. Scripti et editi *agit*. Aldus ait, quod non dis-

956. Mar. a prima manu, *av' similis*, male.
 958. *Cavam* pro inani, pechre. Paulinus Epith. Julian., *cava mundi gloria*.
 960. Prag., *ad primum*. Lege *ac*.
 763. Vat. A, *fixerit*, male, pro *fingeret*. Aldus, mendose, *ventos ac pro ventosa*.
 964. Rat. a secunda manu, *inveteratis*. Prag., *dum pro cum*.
 965. *Peccata remittere* phrasis ecclesiastica ex vulgata versione Bibliorum, et analogia similium, *remittere pœnam*, etc.
 966. Sæpe in Evangelio Christus *filius hominis* dicitur. Cur, inquit Prudentius, nisi ut eum verum esse hominem intelligamus?
 967. Ald., Gis., Mar., *et solvere*.
 968. Vide Marc. cap. ii.
 971. In Vat. A hæc voces *hominis quid filius esset* additæ sunt recenti manu, prioribus abrasis. In Thuan., *quod filius*. Id Heinsio placebat, quia jam præcessit *quid*. Nostri, Alex., Urb., Vat. Q et alii *quid* habent; nec mutari necesse est.
 973. Sich., Widm. supra, Bong. ad oram *superna*. Alii melius, *paterna*. Ald. et Tornæs., male, *secum pro se cum*.
 974. Weitz. et Gis. distinguunt *quod si non; credo, sefellit*.
 975. Put., *Manichæe, requires*.
 976. Scripti et editi *agit*. Aldus ait, quod non dis-

964. Rat. a secunda manu, *inveteratis*. Prag., *dum pro cum*.

965. *Peccata remittere* phrasis ecclesiastica ex vulgata versione Bibliorum, et analogia similium, *remittere pœnam*, etc.

966. Sæpe in Evangelio Christus *filius hominis* dicitur. Cur, inquit Prudentius, nisi ut eum verum esse hominem intelligamus?

967. Ald., Gis., Mar., *et solvere*.

968. Vide Marc. cap. ii.

971. In Vat. A hæc voces *hominis quid filius esset* additæ sunt recenti manu, prioribus abrasis. In Thuan., *quod filius*. Id Heinsio placebat, quia jam præcessit *quid*. Nostri, Alex., Urb., Vat. Q et alii *quid* habent; nec mutari necesse est.

973. Sich., Widm. supra, Bong. ad oram *superna*. Alii melius, *paterna*. Ald. et Tornæs., male, *secum pro se cum*.

974. Weitz. et Gis. distinguunt *quod si non; credo, sefellit*.

975. Put., *Manichæe, requires*.

976. Scripti et editi *agit*. Aldus ait, quod non dis-

- Nec Deus est; mendum divinus non capit usus, A 990
 Objicis æterno Domino, quod lubricus ad nos
 Venerit, assimilans aliud, quam verus habebat.
- 980 Obmutesce, furor : linguam, canis improbe,
 [morde
 Ipse tuam, lacerro consumens verba palato.
 Latranti obsistit Mattheus, rabemque refellit :
486 Qui notat omne genus carnalis stirpis,
 [ad usque
 Corporeum Christum, per sex septena virorum
- 985 Nomina descendens, et venam sanguinis alti
 Ex atavis longo texens per stemmata filo.
 Septimus hebdomadæ venit superaddere sextæ
 Hunc numerum Christus : placidum qui confi-
 [cit annum,
 Cuncta remittentem contractibus illaqueata
- B Multimodis, hominemque hominis de more le-
 [vantem.
 Imperfectus enim limus mortalis erat tunc :
487 Vir solus perfectus adest, atque integer
 [Iesus :
 Cui nihil ex septem septenis defuit, ex quo
 Perficeret mortale genus virtute perenni.
 995 Hic ille est, nobis qui septima sabbata complet,
 Ut caro nostra Deo tandem sociata quiescat,
 Quam bis terna malis vexabant sablata noxis.
 Curramus notis gradibus, regumque sequamur
 Progeniem : Christum invenies de carne pa-
 [rentum
- 1000 Effluxisse hominum ; qui sit de semine David,
 Stirpe recensita numerandus sanguinis hæres.
 Quid, cum sacro stiloquens revoluto germine Lucas

GLOSSÆ VETERES.

977. Mendum, falsum hic pro mendacio. Sed mendam in scriptura; unde emendare dicimus, mendam de libro tollere, l.

978. Lubricus, serpens, Vat. A.

980. Furor, insania, l.

981. Lacerro, lacerato, l.

982. Latranti, tibi, l.

983. Notat, scribit, l.

984. Sex septena, sex septem, quadraginta et duo, l.

985. Venam, ordinem, l.

986. Steminata, generationes, vel circulos. — Filo, p sitione; filum appellat genealogiam ipsam hebdomadis, l.

988. Qui, numerus. — Annum, jubilæum, l.

989. Contractibus, peccatis. — Illaqueata, dec pia, quæ diabolus illaqueaverat, Christus veniens remisit. Iso.

990. Hominemque, omnem hominem. — Hominis, Christi, l.

991. Limus, humana caro, quia nondum septima hebdomada completa erat in Christo. — Mortalis, per peccatum, l.

993. Septem, in septima requie, l.

995. Sabbata, requiem, quia sabbato Christus requievit in sepulcro; per quod perennis requies tradita est nobis, l.

997. Quam, carnem. — Bis terna, sex, l.

1001. Recensita, numerata, l.

COMMENTARIUS.

plicet : nam de mendacio agitur, et paulo ante *Nonne fatebatur, etc.*

978. In Mar., *obicis* cum unico *i*. Ita fuit in Aldo, qui postea mutavit in *objicis*. Hoc loco *lubricus* valet *phantasticus*, ut illico explicatur. Pro *fallaci*. Virgilius lib. xi : *Nequidquam patrias tentasti lubricus artes*.

980. Ald., Vat. A, *obmutisce*. Aldus secundis curis reformavit *obmutesce*.

982. Audax corrector in Rat. fecit *Mattheus latranti obstat*, putabat scribi debere *Matthæus*, ut revera est in Aldo, Cham., Teolio, sed contra metrum. Alii ergo cum Vat. Q, *Latranti obsistit Mattheus, rabemque refellit*, ut dissyllabum sit *Mattheus*. Mar. a prima manu, Bong. a prima manu, Sich. et Widm., *obsistet*. Mar. a prima manu, *refellat*. Giselinus edit. 2 ad oram, *Latranti obsistit Matthæus, et ora refellit*, in vitis codd. mss. In Hamart. vers. 404 similiter legendum est *Chananeus*, non *Chananeus*, ut carmen constet.

986. Prag., *stilo*. et supra glossa, *id est, filo*. Hoc verum est; nam carmen non patitur *stilo*. De stemmate vide hymnum 7 Cath., vers. 81.

987. Sich., Weitz. et nostri, *hebdomadæ*. Aldus, Giselinus et alii, *hebdomadi*, quod apud Weitzium habet Palat. Prudentius sex septena virorum nomina, quæ Matthæus numerat, interp. etatur sex hebdomadas ex septem, quibus annus jubilæi constabat; Christus additus septimam hebdomadam complevit. Matthæi verba sunt cap. i, 17. *Omnes itaque generationes ab Abraham usque ad David generationes quatuordecim : et ad David usque ad transmigrationem Babylonis generationes quatuordecim : et a transmigatione Babylonis usque ad Christum generationes quatuordecim*. Hæ sunt sex septenæ generationes, seu sex septena nomina virorum. Sed notandum tamen, a S. Matthæo solum recenseri ab Abrahamo ad Christum 40 viros; sive exciderit aliqua generatio, ut aliqui putarunt, sive idem homo bis censeatur, tanquam finis unius generationis, et principium alterius. Poeta

C numerum mysticum assumit, ut locus sit allegorice interpretationi.

988. Plerique mss., *placidum*. Vat. Q, *placitum*. Teolius ex uno Vat. glossam adjicit : *Jubilæum, in quo per Christum omnia peccata dimittuntur*. Giselinus notat, Chrysostomum interpretationem Prudentianæ assimilem ad Matthæi locum cit. attulisse : nam allegorice numeros septenarios trahit ad sex dies, quibus creatus est orbis, quos appellat dies operum, laboris et miseriarum, a quibus Christus nos liberat et exsolvit. Judæi celebrabant diem septimum, qui sabbatum erat, annum septimum, qui annus sabbaticus dicebatur, et annum jubilæi, sive remissionis hebdomade septima annorum, scilicet anno quadragesimo nono mense septimo. Vide Levit. xxv. Putat nonnemo poetam respicere ad annum placidum Isaie Lxi, 2. Ita quidem censeo; sed ab ipso Isaia indicatur annus jubilæus, qui typus fuit anni Christiani seu temporis evangelici.

992. Rat. sine litura, *ille* pro *Iesus*. Mariettus ad D vers. 1058 veretur ineptias recentis correctoris, qui ex IHC facile protulit *facere ille*.

995. *Sabbatum* accipit pro hebdomada. Perstat enim in eadem allegoria de hebdomada sexta et septima, quam Christus complevit.

998. Prag., *noctis* pro *notis*. Ald., *tergum* pro *regum* : mendosum utrumque.

999. Put., et Egm. a secunda manu, minus bene, *de corde* pro *de carne*.

1000. Rat., Oxon., Rot., Torr. duo, *hominem*; non placet Heinsio. Melius certe est *hominum* cum optimis. In Al.x. tamen *hominis*, qui est error.

1001. Nonnulli veteres scribunt *recensita*, ut Vatt. B, Q, Mar., Rat. Ita etiam Aldus excuderat : sed emendavit *recensita*. In Vat. Q, *numerandos*; corrupte.

1002. Prag., male, *quod*; lege *quid*. Ald., Egm., Noms., vocabulo Græco Latino, *sancilogus* pro *san-*

- Sursum versus agit seriem, scandente nepotis
488 Corpore, perque atavos cursum relegente
 [vetustos?]
- 1005** Septenos decies conscendit Christus in ortus,
 Et duo; nam totidem doctores inisit in orbem:
 Descensus nascendo gradus, redeundo rexit
 Actus ad usque apicem terreni corporis Adam.
 Inde parens Deitas recipit sua, nostrarque mix-
 [tim,
- 1010** Fitque Dei summi per Christum filius Adam.
 Restat, ut aeriam fingas ab origine gentem,
 Aerios receres, Levin, Judam, Simeonem,
 Aerium David, magnorum corpora regum
 Aeria, atque ipsam fecundæ virginis alvum
- 1015** Aere fallaci, nebulisque, et nube tumentem.
 Vanescat sanguis perflabilis: ossa liquescant
 Mollia: nervorum pereat textura volantum.
 Omne, quod est gestum, notus auferat irritus:
 [auræ
 Dispergant iemnes, sit fabula, quod sumus omnes.
- 1020** Et quid agit Christus, si me non suscipit? aut
 [quem
 Liberat infirmum, si dedignatur adire
 Carnis onus, manuumque horret monumenta
 [suarum?
489 Indignumne putat luteum consciscere
 [corpus,
 Qui non indignum quondam sibi credidit
 [ipsum
- 1025** Pertractare lutum, cum vas componeret arvo
 Nondum viscere: sed inertis glutine limi,
 Impressoque putres sub pollice duceret artus?
 Tantus amor terræ, tanta est dilectio nostri!
 Dignatur præpinguis humi comprehendere mollem
- 1030** Divinis glebam digitis, nec sordida censet
 Hærentis massæ contagia. Jusserrat, ut lux
 Confleret: facta est, ut jusserat; omnia jussu
 Imperitante novas traxerunt edita formas.
 Solus homo emeruit Domini formabile dextra
- 1035** Os capere, et fabro Deitatis figmine nasci.

GLOSSÆ VETERES.

1005. Seriem, ordinem. — Nepotis, Christi; qui fuit nepos prophetarum, et patriarcharum, I.
 1005. Septenos decies, septeni decies sunt septuaginta, I.
 1007. Retexit, Lucas aperuit, I.
 1008. Actus, ductus, Iso.
 1009. Mixtum, copulatum, I.
 1018. Irritus, vanus, I.
 1020. Me, hominem, I.
 1022. Monumenta, recordamenta, facturam, Iso.
1023. Luteum, lethæum, id est mortale. — Consciscere, adipisci, vel assumere, I.
 1025. Vas, corpus Adæ. — Arvo, a terra, luto, I.
 1026. Inertis, mortui, I.
 1029. Humi, limi, I.
 1031. Hærentis, glutinosæ, I.
 1033. Edifa, creata, I.
 1035. Os, faciem, corpus, vultum. — Fabro, fabrilis. — Figmine, formatione, I. — Fabro, fabrilis, magisteriali, Rat.

COMMENTARIUS.

- ctiloquus*. Sich. restituit *germine*, cum alicubi invenisset *sanguine*. Aldus quidem *germine* excuderat. Illic usque habet Vat. B, cætera desunt. In Marietti codice est glossula, quæ fore evanuit, sed indicare videtur, plures quam septuaginta a Luca recenseri. Prudentius septenos decies et duos, id est septuaginta duos Christi progenitores ex Luca colligit fuisse. Invenio autem in Luca septuaginta quinque a S. Josepho ad Adamum usque, utroque comprehenso poeta, ut mysticam interpretationem adhiberet de 72 discipulis in hoc numero constitit. Fortasse S. Josephum et Adamum noluit hoc numero comprehendere, neque Cainan, a Mose omissum, de quo disputant interpretes. S. Augustinus serm. 83, alias 15, de Verbis Domini in Luca, 77 generationes a Christo usque ad Adam astruit, ut ex hoc numero mysticam explanationem confirmet. De ipso discipulorum numero diversæ sunt sententiæ, nam alii et Prudentius ipse in Dittochæo 70 fuisse dicunt.
1005. Aldus, ait, non bene, pro agit. Præg., male, nepotes. Legi debet nepotis.
1004. In marg. exemplaris edit. Colon., per quæ. Legendum est perque. Mar., Vat. A, Prag., Rat., cursu; melius cursum.
1008. Ad marg. edit. Colon., auctus ad usque, male.
1009. Ald., mixtum; alii, mixtum.
1010. Adam filius Dei per Christum recte a Prudentio dicitur: nam certum est salutem æternam consecutum fuisse. Aliqui hac ratione tuentur quod in quibusdam Bibliis Adam filius Dei in generatione Christi enarranda vocatur. Sed vera lectio est, Adam, qui fuit Dei, hoc est, a Deo solo creatus, et non alterius hominis filius. Hunc versum ita aliquis interpretatus est: *Filius Dei summi (Filius) per Christum filius Adam*; quia scilicet Verbum caro factum est, et natura humana evecta est ad unionem hypostaticam. Sed præterquam quod sensus implexus est,
- Prudentius in gignendi casu dixisset Adæ, ut alibi Abrahæ, Abrahæ et Adæ.
1011. In Ald., ob menda est pro ab, Oxon., Ald., Gis. in textu, aliique vulgati, pingas. Nostri, Weit., Heins., fingas.
1012. Aldus, Levi, Juda, Simeonem. Mar. et alii, Levin, Judam, Simeona.
1016. In nonnullis vulgatis, perperam, sanguis perstabilis.
1020. Widm. supra, aut quid.
1023. Rat., indignumque putat. Glossa inepta est: luteum enim a luto dicitur.
1025. Heinsius scribit pertractare.
1026. Rat., nondum corpore a prima manu.
1028. Virgilius, vers. 301 lib. II Georgicæ: *Tantus amor terræ*. Animadvertit Weitzius. Ac sane e-gans est hoc epiphonema, multo vero magis si Virgilianis verbis, non in hunc usum protatis, expressum consideremus. Petavius de his Prudentii versibus non satis sibi constat; tom. I, lib. II, cap. I, ait videri Prudentium sentire Deum in formando homine humanam induisse figuram, quam opinionem tenuit Augustinus Engubinus. In opere vero de Opificio sex dierum tom. III, l. b. II, cap. I, melius explicat quid sit *homo Dei manibus factus*, ut multi SS. Patres loquuntur, et manus ac digitos tropice et figurate intelligit. Descripsit, inquit, hoc elegantissimis versibus Prudentius, *Tantus amor terræ*, etc.
1029. In Rat., præpinguis; et in Bong., molem: reforma præpinguis, mollem.
1031. *Jubeo ut non est valde usitatum*. Non desunt tamen auctores optimi qui ita sint locuti: idque ex Cicerone imitatus Prudentium, Victorem, Juvencum, Aratoreum, observat Barthius lib. xxxvi, cap. 16 Adversar.
1035. Ald., Gis., Rott., Widm. supra, Torn., Alex., et Urbinas, item Vat. A, Q, fabro. Plerique

- Quorsum igitur limo tanta indulgentia nostro A
Contigit, ut Domini manibus tractatus, honora
490 Arte sacer fieret, tactu jam nobilis ipso?
Decrerat quoniam Christum Deus incorrupto
1040 Admiscere solo : sanctis quod fingere vellet
Dignum habuit digitis, et charum condere pi-
[gnus.
Destituit natura quidem destructa coactæ
Telluris formam, mortique obnoxia cessit :
Sed natura Dei nunquam solvenda, caducam
1043 Tellurem nostro vitiatam primitus usu
Esse suam voluit, ne jam vitabilis esset.
Christus nostra caro est : mihi solvitur, et mihi
[surgit.
Solvor morte mea, Christi virtute resurgo,
Cum moritur Christus, cum flebiliter tumu- B
[latur,
1050 Me video : e tumulo cum jam remeabilis astat,
491 Cerno Deum : si membrorum phantasma
[meorum est,
Et phantasma Dei est : mendax in utraque,
[necesse est,
Sit Christus specie, si Christus fallere novit.
Si non verus homo est, quem mors hominem
[probat ipsa,
1055 Nec verus Deus est, operis quem gloria prodit
Esse Deum; vel crele mori, vel adesse refelle,
Et gemina verum Christum ratione negato.
Nam quid magnificentum, si non est mortuus le-us,
Et redit? illa Dei virtus memorabilis est, ut
1060 Occisus redeat superis, surgatque sepultus.
Quisque Deum Christum vult dicere, dicat,
[eundem
Esse hominem, ne majestas sua foris perdat.
Nosco, meum in Christo corpus consurgere :
[quid me

GLOSSÆ VETERES.

1036. Quorsum, unde, cur. — Limo, carni, l.
1037. Honora, honorabili, l.
1039. Decrerat, decreverat. — Incorrupto, virgini-
nati utero, l.
1040. Solo, carni Mariæ, l.
1044. Nunquam solvenda, quæ nunquam resolvitur,
vel destituitur. — Caducam, mortalem carnem, l.
1047. Mihi solvitur, propter me moritur. — Mihi,
propter me, l.
1050. Me, carnem. — Remeabilis, remeare, exire, l.
1055. Operis, resurrectionis. — Prodit, manifesta, l.
1056. Mori, Christum, l.
1057. Negato, quod nec Deus sit, nec homo, l.
1058. Magnificum, fecit, l.

COMMENTARIUS.

Heinsiani cum Weitzio et Isone, *fabro*. Illud non displicet, et placuit Chamillardo. Ad vers. 778 dixi, sæpe Prudentium confirmare, corpus esse opus dextræ Dei, animam oris : *Finxerat hoc digitis, animam inflaverat ore*. Lactantius lib. II, cap. 13 : *Picto enim corpore spiravit ei animam de vitali fonte spiritus sui*. Cæterum totus hic locus pertinere videtur ad solius corporis effectorem : itaque rectius dicitur *fabro* quam *fabro*. Vetustiores optimi habent *fabro*. Vide glossas, et infra de limo : *tractatus honora arte sacer fieret*, etc. Teolius legit etiam *fabro*, sed non vere ait omnes Valt. præter unum habere *fabro*.

1038. Vat. A, mendose, *tactui nobilis pro tactu jam nobilis*.

1039. Rat., *decrevit quoniam*. Prag., *Pater pro Deus*.

1040. Bong., Gis., *velle*; cæteri *vellet* melius. Summa capitum, quibus Manichæos sive Phantasmaticos Prudentius oppugnat, hæc est : 1° Christum habuisse verum corpus, conficit ex munis quæ obivit, ex verbis quibus se hominis filium dixit; 2° ex Christi genealogiis, arguens simili modo affirmari posse, Christi parentes aëria habuisse corpora, si Christi corpus solum fuit aërium; 3° in eadem hypothesi negari pariter posse concludit, Christum nostrum esse redemptorem et servatorem; 4° ex peculiari ratione, qua Deus hominem ex limo condidit, colligit id factum, quia æternus ejus Filius aliquando carne humana esset induendus; 5° ex resurrectione.

1046. Ald., Pal., *nec jam*. Alii, *ne jam*, congruentius.

1047. Ex Epist. ad Rom. IV, 25 : *Qui traditus est propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram*.

1048. S. Ambrosius lib. II de Sacram., cap. 6 : *Remedium datum est, ut homo moreretur, et resurgeret. . . . se! Christus invenit resurrectionem*, etc.

1050 Ald., *et tumulo pro e tumulo*.

1052. Vatt. A, Q, Mar., Prag., Rat., Weitz., Alex.,

a prima manu, Urb. et alii, *mendax in utraque necesse est sit Christus specie*. Put., Ald., Pal. et alii, *mendax in utroque necesse est sit Christus specie*. Sed tunc melius cum Egin., *mendax in utroque necesse est sit Christus species*. Mihi magis placet, *in utraque specie*, hoc est *in specie hominis et Dei*, mendax et phantasma : quam lectionem Giselinus quoque approbavit. Bonon. parum apposite. *Et phantasma Dei mendax, in utraque necesse est sit Christus species*. Gallandius citat Aldum pro *utraque*, in quo lego *utroque*. Ego quidem nunquam in diversis Aldi exemplaribus lectionum discrepantiam inveni. Verum etiamsi hæc varietas in diversis exemplaribus constaret, non tamen certum argumentum id esset, duplicis editionis Aldinæ. Nihil enim facilius, quam ut inter excudendum verba aliquot, si libeat, mutantur, ita ut in ejusdem editiois exemplaribus variantes lectiones appareant; quod in antiquissimis Bibliis Moguntinis contigisse puto.

1054. Prag., male, *ipse pro ipsa*.

1055. Vat. A, mendose, *hæc pro nec*. In Teolio metrum corruptum est, transpositis verbis *Nec Deus verus est*.

1058. Prag., *ille pro Iesus*. Vide vers. 992.

1059. Aldus mendose, *et redit illa Dei justus pro et redit? illa Dei virtus memorabilis est, ut*.

1061. Rat., *quique*; Gis., *quisqui*. Vera lectio *quisque*. Confer hymnum 7 Cath. vers. 216. Vat. A pro *dicere* habet *discere* cum glossa, *id est credere*.

1062. Vat. A, corrupte, *ne majestate*.

1063. Titulum ante hunc versum non agnoscent Boher. prior, Put., Alex., Urb., Vat. A : quod Heinsius probat, quia hæc omnia ad Phantasmaticos referuntur. Nihilominus eum ascribunt alii veteres. Rat., *De resurrectione carnis*. Mar., *De resurrectione carnis humanæ*. Ita Ald., Weitz., Gis. 1 ed. Sed in edit. 2 Gis. ad oram, *Resurrectio*. Egm. ad marg., *De resurrectione*. Trithemius tanquam librum diversum hos paucos versus re:enset.

- Desperare jubes? veniam, quibus ille revenit
 1065 Calcata de morto, viis; quod credimus, hoc est.
 492 Et totus veniam: nec enim minor, aut
 [alius, quam
 Nunc sum, restituar: vultus, vigor, et color
 [idem,
 Qui modo vivit, erit; nec me vel dente, vel ungue
 Fraudatum revomet patefacti fossa sepulcri.
 1070 Qui jubet, ut redeam, non reddet debile quid-
 [quam:
 Nam si debilitas redit, instauratio non est.
 Quod casus rapuit, quod morbus, quod dolor
 [hausit,
 Quod truncavit edax senium populante veterno,
 Omne revertenti reparata in membra redibit.
- A 1075 Debet enim mors victa fidem, ne fraude se-
 [puleri
 Reddat cartum aliquid; quamvis jam curti vo-
 [rarit
 Corpora, debilitas tamen, et violentia morbi
 Virtus mortis erat; reddet, quod particulatim
 Sorbuerat quocunque modo, ne mortuus omnis
 1080 Non redeat, si quid pleno de corpore desit.
 Pellite corde metum, mea membra, et credite
 [vosmet
 Cum Christo reditura Deo; nam vos gerit ille.
 493 Et secum revocat: morbos ridete mina-
 [ces;
 Infictos casus contemnite; tetra sepulcra
 B 1083 Despuite; exurgens quo Christus provocat, ite.

GLOSSÆ VETERES.

1061. Veniam, resurgam, I.
 1072. Hausit, consumpsit, I.
 1075. Edax, consumens.—Veterno, morbo, I.
 1075. Victa, a Christo.—Fraude, ne juretur ali-
 quid, I.
 1076. Curtum, debile, Iso.
 1083. Minaces, quia solent mortem minari, Iso.

COMMENTARIUS.

1066. Ostendit poeta, resurrectionem carnis futu-
 ram in eodem omnino corpore, in quo homo vixit.
 Ut enim traditur in concilio Toletano xvi, Christus
 ejusdem carnis, qua occubuerat, veritate resumpta sur-
 rexit, exemplum nobis sua resurrectione impendens,
 ut credamus, nos etiam resurrecturos in veridica
 carnis substantia, in qua nunc sumus et vivimus. Ina-
 nem, et damnatam subtilitatem quorundam de vera
 resurrectione, etiamsi corpus idem numero non sit,
 contemnamus.
 1069. Ald., Vat. Q, Mar. a prima manu, Cham.
 male, removel.
 1076. Aldus, voravit; melius alii, voravit. Prag,
 m le, forarent, vel foraret.
 1078. Gisel., criti; cæteri, erat. Bong. et præstan-
 tiores Heinsiani, reddat. Palat., reddit. Ald., Weit.,
 Gis., Alex., Urb. et alii nostri, reddet.
 1079. Aldi error quocunque. Heins. et alii inter-
 pungunt sorbuerat, quocunque modo. Alii melius, ut
 elidi.
 1081. Ald., mendose, meo pro mea. Thuan., mem-
 bra, credite sine et, quod metro non adversari dixi in
 proleg. Spiegelius Comment. hymn. Cathem. Omni
 hora ad vers. 94, Quo gravi carmine, inquit, et Christi,
 et carnis humanæ resurrectionem Prudentius confessus
 est. Eundem locum a Fabro sub nomine cujusdam
 sanctorum in primo ad Paulum commentario advo-
 cari idem Spiegelius monet. Veram apotheosin Christi,
 sive deificationem hominis concludit Prudentius, ex-
 posita resurrectione, qua Christus, verus Deus et
 homo, resurrexit, et homines secum resurgentes celo
 invehit.
 1084. Bong., et atra; alii, tetra. Ex editis tantum
 vidi Cellarium, qui tenuerit et atra, et Teolium post
 Cellarium, quamvis Teolius ex Vat. codd. nihil no-
 taverit. Uterque Heinsio adhærere solent; sed hac in
 re Heinsius cum cæteris sensit, neque ullam varian-
 tem lectionem observavit. Non dubito, quin verum
 sit tetra.
 1085. Oxon., despicate. Ita Urbin. Alii, despuite;
 sed Put., Alex. et veterissimi scribunt dispuite. Ald.,
 et surgens. In Vat. A, Finit Apotheosis, id est deifi-
 catio. In Mar., Finit liber Apotheosis. In Urb., Explicite
 contra Manichæos.

INCIPIIT LIBER HAMARTIGENIA.

Præfatio.

- 494** Fratres ephēbi, fossor, et pastor, duo, A
495 Quos seminarum prima primos procreat,
 Sistunt ad aram de laborum fructibus
 Deo sacrandā munerum primordia.
5 Illic terrulentis, ille vivis fungitur :
 Certante voto discrepantes immolant,

- Fetum bidentis alter, ast alter scrobis.
 Deus minoris comprobavi hostiam,
 Rejecit illam, quam paravit grandior.
10 Vox ecce summo missa persultat throno :
 Cain, quiesce; namque si recte offeras,
496 Oblata nec tu lege recta divides,

GLOSSÆ VETERES.

1. Ephēbi, juvenes. — Fossor, agricola. 1.
 2. Procreat, genuit, 1.
 3. Sistunt, ducunt, 1.
 5. Terrulentis, terræ fructibus. — Vivis, ovis, 1.
 1., Vat. A.
 7. Bidentis, ovis. — Scrobis, terræ vel sulcorum, 1.

8. Comprobavit, collaudavit, 1.
 9. Grandior, senior. Iso.
 10. Persultat, personat, Iso.
 11. Quiesce, hoc secundum LXX dictum est: Cain, peccasti, quiesce, a malo opere scilicet, 1.
 12. Lege, discretione, 1.

COMMENTARIUS.

Heinsius contendit Hamartigeniam partem esse Apotheosis ex ipso argumento et ex titulis codicum. Nam in Thuan. est, *Incipit Hamartigenia liber II*. In Put., *Incipit liber II Hamartigenia*, et in fronte paginæ omnium, *Prudentii liber II Hamartigenia*. Et postea *Prudentii liber III Psychomachia*. In Thuan., *Finit Hamartigenia liber II. Incipit Psychomachia liber III*. Egm., *Finit Apotheosis. Incipit liber unus Hamartigenia*. Et in fine, *Explicit liber secundus Prudentii Hamartigenia*. In nostris hi sunt tituli. Vat. A., *Incipit liber unus ad Martigenia (lege Hamartigenia)*. Mar. et Rat. cum Weitz., *Incipit Hamartigenia, id est, de origine peccatorum*. Alex., *Finit Apotheosis. Incipit Hamartigenia liber*. Urb., *Incipit prologus adversus Marcionitas*. In Rot., *Incipit Hamartigenia de origine peccati*; et postea, *Aurelii Prudentii Clementis Hamartigenia, id est, liber de origine peccati explicit*. Ex his omnibus titulis potius colligo Hamartigeniam opus esse ab Apotheosi omnino distinctum: præsertim quia diversa eorum præfatio eidem apponitur. Neque Heinsio assentior, aut cl. Risco tom. xxxi Hisp. sacr. asserenti, in quibusdam codicibus Hamartigeniam partem esse Apotheoseds. Quod enim dicatur liber II, non arguit esse partem Apotheosis, sed partem alicujus operis, cuius I liber sit Apotheosis, II Hamartigenia, et III Psychomachia: ut tituli indicant. Et, ut ego quidem arbitrator, omnes hi tres libri pertinent ad opus quod Prudentius in præfatione omnium carminum innuit his verbis: *Pugnet contra hæreses, catholicam discat ad fidem*. Potest etiam dici, I liber I, II et III numerari ab excerptoribus, qui ita libros; quos ipsi in aliquod volumen conjecerunt, distinguere voluerunt. In Alexandrino quidem veteri libro ita, notatum invenio post Hamartigeniam: *Finit Hamartigenia liber III. Incipit Psychomachia liber IV*. Nam in principio voluminis recensentur omnia Prudentii opera, quæ novem esse dicuntur: et cum liber I Cathemerinon astruatur, illico subditur Apotheosis, quæ propiæ est liber II; tum sequitur Hamartigenia, quæ ideo liber III nuncupatur: succedit Psychomachia, quæ suo ordine liber est IV. In eodem tamen codice post Psychomachiam legitur *Finit liber III Psychomachia*, sive mendum sit, sive III appelletur ex libris contra hæreticos, et ad discutendam fidem exaratis.

1. Liber hic est adversus Marcionitas, qui duos deos esse astruebant: non enim intelligere poterant ex qua origine peccatum profunderet, nisi a deo malo:

B hinc Græca inscriptio Hamartigenia, sive de origine peccati. Theodullus Aurelianensis in lib. de Spiritu sancto Hamartigeniam appellat librum ad versus Marcionistas. Vide num. 179 proleg. Giselinus advertit videri poetam in Marcionis errore confutando omnem ingenii vim ac robur explicuisse. *Materiam namque difficillimam, inquit, intricatissimamque de fato ac libera voluntate, mirum, quanta verborum et sententiarum dignitate, ac mole pertractet, ipsis rhetorum staculis bellissimè omnia refertens: adeo ut ex solo hoc poematio quis facile conjecerit, in quovis illum scientiæ ac litterarum genere excelluisse*. Quod autem Manem Marcion fuerit secutus, ut ait Giselinus, contra rationem temporum est. Etenim Marcion circa annum 136, Manes circa 277, errores suos disseminarunt. Ut hic Prudentii liber clarius intelligatur, Tertulliani adversus Marcionem libros soluta oratione scriptos, aliosque ligata sub ejus nomine vulgatos legere oportet. Chamillardus in Hamartigeniæ notis multo est fecundior, quam solet, ut alium interpretem possis credere. *Ephēbi* in primo versu aliter ab aliis scribitur. Mar. scribit *Ephēbi*, Widm. *Ephēbi*, Egm. *Efybi*, alii *Ephēbi*.

2. Mar. a prima manu, *proximos creat*. Prag., *proximos procreat*, quod versui repugnat: supra in eodem Prag., *primos*.

5. S. Ambrosius lib. de Cain et Abel inter rationes, cur sacrificium Abel a Deo probatum fuerit, non vero Cain, etiam hanc assignat. *Plus est enim*, ait lib. I, cap. 10, *animalis, quam terrenus*.

9. Vat. A., *ille*; melius *illam*.

11. Prag., *nam*, quod amplexus est Weitzius cum Widm. perperam: obstant enim leges carminis. Pro recte Rat. a secunda manu, *recta*. Respicit Prudentius caput IV Genes., vers. 7: *Nonne si bene egeris, recipies?* Giselinus advertit hæc verba aliter legi in sacris Bibliis vulgatis; quæ tamen ipse legerit in quadam historia ms. e sacris Litteris excerpta. Idem Giselinus et Mariettus monent, id dictum secundum LXX interpretes. S. Isidorus cap. 6, Quæst. in Genesim: *Dixit Deus ad Cain, Si recte offeras, recte autem non divides, peccasti... Quiesce, sub te erit appetitus*, etc. S. Ambrosius lib. II, cap. 6 de Cain et Abel, ita etiam legit et explicat, Cainum non recte divisisse, quia ante omnia Deo debuit deferre primitias, ut a gratia inchoaret auctoris. Jubetur autem Cain quiescere, quia non habebat quod excusaret.

12. Pro *recta* legunt *recte* Ald., Egm., Palat. For-

- Perversa nigram vota culpam traxerint. A
 Armata deinde parricidalem manum
 15 Frater, probatæ sanctitatis æmulus;
 Germana curvo colla frangit s. reulo,
 Mundum recentem cæde tingit impia,
 Sero expiandum, jam senescentem, sacro
 Cruore Christi quo peremptor concidit.
 20 Mors prima cœpit innocentis vulnere,
 Cessit deinde vulnerato innovio.
 Per crimen orta, dissoluta est crimine;
 Abel quod ante percussit, Christum delinē,
 Finita et ipsa est, finis exortem petens.
 25 Ergo ex futuris prisca cœpit fabula,
 Factoque primo res notata est ultima,
 Ut ille mortis inchoator rusticus
 497 Insulsa terræ deferens libamina,

GLOSSÆ VETERIS.

15. Traxerint, *trahent, trahunt, l.*
 15. Probatæ, *laudatæ*. — *Æmulus, inimicus, invidus, l.*
 17. Tingit, *sædavit, vel polluit, l.*
 18. Expiandum, *ipsum mundum, l.*
 19. Peremptor, *diabolus, l., Rat.*
 21. Cessit, *victa est*. — *Innovio, Christo, l.*
 22. Crimen, *Cain*. — *Crimine, Judæorum, in Christo facto vel perpetrato, Iso.*
 24. Ipsa, *mors, l.*
 25. Fabula, *narratio, l.*
 B 26. Factoque, *opere malo, l.*
 27. Rusticus, *agricola, id est Cain, l.*
 28. Insulsa, *rustica, l.*
 30. Redacta, *laborata, l.*
 31. *Æmulator, inimicus, l.*
 36. Arui, *pinguedinis, id est, hæresis, Rat.*
 37. Duitas, *duplicitas, l., Vat. T. Duplicatos, ut aliter esset Deus animæ, et alter corporis, Prag.*
 40. Qui, *Marcion*. — *Monentem, me, l.*
 42. Fassa, *confessa, vel confitens, l.*
 43. Caduco, *malo, l.*

COMMENTARIUS.

lasse melior est lectio Wid., *certa*. Sive *recta*, sive *certa* scribatur, intelligitur *lege certa* seu *recta*, in ablativo. Notatur æmulatio qua Cain diversa ab Abele munera offerebat. *Recte* offerre intelligendum est, secluso perverso voto, et quod attinet ad alias sacrificii leges.

16. Notat Browerus, Venantium Fortunatum, ut alibi non raro, sic etiam eleg. 2, lib. ix, Prudentii vestigia pressisse, quod docuerit Abelem sarculo fuisse extinctum. Alii alio modo occisum tradunt, sive gladio, sive falce, sive ferro, sive lapidibus, sive manibus, sive morsibus. Quæ omnia cum conjectura solum probentur, non temere poeta sarculo extinctum dicit, quo instrumento agricultores ad herbas inutiles evellendas utuntur. Abelem a Caino occisum plures picturæ in cœmeteriis veterum Christianorum exhibent. Vide cl. Mamaehium tom. II Antiq. Christ., pag. 30.

19. Vat. A, minus bene, *perempto*.

20. Vat. A, Egm., Torr. unus, et Pal. a prima manu, *sors*; alii *mors*. Bong., *vulneris, male*.

21. Scripti et editi libri, *cessit*. Apud Weitzium M. Berg. legit *cessat*. Melius est *cessit*.

24. Bonon., *finit et, perperam*.

26. Mar., *facto primo contra metrum*.

31. Bonon., *immolator, male*: nam Cain non fuit immolator hostiæ viventis, sed æmulator. Ait Prudentius, hac narratione de Caino, qui victimæ fraternæ æmulus, fratrem morte affecit, denotari rem futuram; quam? Marcionis hæresim, qui disciplinam sacrærum perverse divisit, et numen æternum in duo segregavit. Cur autem, qui Deum in duos dividunt, in hoc toto prologo, et in primo carminis versu Caino comparentur, non satis explicant interpretes. Prudentius aut litteræ versionis LXX interpretum adhæsit, quod Cain non recte divisit, aut solum divisionem et schisma omnium hæreticorum proprium Marcionitis objicit. Lauretus in Silva allegiarum ex SS. Patribus ostendit Cainum esse figuram peccati, peccatoris, Judæorum, populi hæreticorum, alios hæreticos generantis, pravi dogmatis, et pravi sensus. S. Ambrosius, in lib. I de Cain et Abele, cap. 4,

duas sectas considerat, sub duorum fratrum nomine invicem repugnantes et contrarias sibi. Hunc Ambrosii locum imitatum Prudentium puto.

32. Ald., *quæ*. Melius cæteri, *quem*.

33. Alex., Ald., Gis., Fab., Widm. supra, *fratricida*. Mar., Urb., Prag., Weitz., Sich., *parricida*. Heinsiani et Vat. A, *fratricida*, quod magis placet.

34. Fab., Bong., Gis., *dividit*. Heinsiani, Alex., Urb. et nostri, alii *dividat*, ut supra *denotet*.

36. Ald. et Urb., mendose, *Arui pro arui*. Marcionem corruptissimis moribus fuisse traditum est. Chamillardus objicit poetæ, quod penultimam in *Marcion* produxerit: et exemplum adducit ex libris contra Marcionem sub Tertulliani nomine: *Hæc vobis per Marcionem Cerdone magistro*. Verum alii, qui prosodia indices faciunt, contra docent tres omnes vocales in *Marcion* esse producendas. Sane exemplum ex Tertulliano potest ita accipi, ut pes tertius sit spondaus facta synæresi ex *cio*. Sic Prudentius infra vers. 429 ait *Marcionita*, ubi *Marcio* est spondæus. Vide ibi notanda. Quod si auctoritatē res hæc conlici deberet, non Tertullianus commentitius Prudentio, sed Prudentius Tertulliano commentitio esset præferendus. Ultima vero in *Marcion* corripitur, ut in *dæmon*. Vide Proleg.

37. Vat. A, Prag., Pal., Egm., *dueta*; Aldus, Alex., *duetas*; Mar., Fat. et alii, *Duitas*. Ita vocat eos qui duos asserebant esse deos. Fortasse melius scribetur sine commate, *Docet Duitas discrepare a spiritu*. Glossæ ineptæ sunt.

41. Heinsiani scripti, *quieta*. Alex., Urb. et alii nostri, *quietam*, cum Gisell., Ald., Weitz.

42. Prag., *fessa*. Vat. A, *virorum*. Corrige *fassa et virorum*.

43. Post hunc versum in multis mss. adest alius, in Mar., Rat., Prag., Weitz., Gis. et alius, scilicet *Hic qui caduci rem laboris offerens*. Sed in Mar. deest vox *hic*, in Prag. prius ponitur *Hic, qui caduci*, tum *Hic se caduco*. Abest ab Alex., Urb., Vat. A, Ald., Egm., Palat. et Heinsianis exemplaribus. Teolius, qui negat ullum Vaticanorum agnovisse hunc versum, non videtur observasse codicem Marietti.

- 45 Malum, bonumque, ceu duorum separans
Regnum deorum, sceptrā committit duo;
Deum esse credens, quem fatetur pessimum,
Cain cruentus, unitatis invidus,
Mundi colonus, immolator squalidus;
50 Cujus litamen sordet, et terram sapit,
Terram caduci corporis, venam pulvrem,
Humore denso conglobatam, et pulvere:
Natura cujus fraude floret fertili,
Fecunda fundens noxiorum crimina,

- A 55 499 Animæque vitam labe carnis enecat.
Caro in sororem tela mentem dirigit:
Mens in cerebro ventilatur ebrio,
Ex quo furores succulentos colligit
Madens veneno corporis lymphatico.
60 Deum perennem findit in duos deos:
Audet necare numen insecabile.
Cain peremptor, denegans unum Deum,
Cain triumphat, morte fratris altitus.

GLOSSÆ VETERES.

- 43 Committit, firmat, l.
48. Cain, Marcion, l.
50. Litamen, oblatio. — Sordet, fetet. — Sapit,
suporem terrenum habet, l.
51. Venam, scilicet sapit, l.
57. Ebrio, insano, l.

58. Succulentos, purulentos, vel insanos, l.
59. Lymphatico, furenti, l.
63. Cain, Marcion, l. — Triumphat, malo triumpho,
et malo suo multatus, Vat. A. — Altitus, nutritus,
l., Vat. A.

B

COMMENTARIUS.

46. Prag., regna duorum; supra, divorum. Mar., regna divorum; supra, duorum. Rat., Bong., Widm. supra, regna divorum. Ald., Weitz., Palaj., Widm. a prima manu, regnum duorum. Gis., regnum deorum. Assentitur Giselino Heinsius: neque id mihi displicet: nam regna et divorum metro repugnant; duorum jam dictum est versu superiori: nisi interpungas hoc modo Malum, bonumque ceu duorum separans Regnum, duorum sceptrā committit duo. In Vat. A, Alex. et Urb. exstat utrumque regnum et duorum. Chamillardus et Cellarius Heinsio adhaerent. Sich., regnum divorum contra metrum.

51. Vat. A, male, terra caduci.

54. Cauchius conjicit noxiarum.

56. Caro, soror mentis, ut supra Apoth. vers. 827, cum cordis amici Intravit germana domum, etc.

57. Ald., Mar., Prag. a prima manu, Widm. a prima manu, illecebro. Alii, in cerebro, quod sensus agitat. Weitz., illecebro.

59. Prag., lymphatici, non ita bene.

60. Bonon., fundit in duos, male.

61. Ald., nomen; rectius, numen. Heinsius et Cham., insecabile? interrogans.

62. Weitz., Widm., Bong., Fabr., Alex., Rat., Mar. a secunda manu, Cain peremptor. Vat. A, Bonon., Prag., Mar. a prima manu Rat., supra, Egm.,

Put., Rott., tres Torr., cadit perempta, scilicet mens Marcionis. Thuan., cadit peremptor. Aldus, cadit peremptor. Widm. ad oram, mens perempta cadit, contra metrum. Teolius Heinsio inhaeret, Cadit perempta, quamvis astruat, duos codd. Vatt. illi lavere, cæteros peremptor præferre, ut in Vulgatis.

63. Ald., Fabr., Gis., illitus. Tbuana, Rot., Canch., tres Torr., Bonon., oblitus ab obliquo, quod amplexus est Heinsius, et cum Heinsio recentiores. Plerique halius, aut alitus cum glossa ridicula nutritus ut Vat. A, Alex., Urb., Mar., Prag., Rat., Weitz. Metrum non patitur alitus pro nutritus. Ego accipio allitus ab allino, quo verbo usus est Cicero, et Horatius in Arte poetica, incomptis allinet atrum Transverso calamo signum; et sensus est idem ac in oblitus aut illitus, hoc est maculatus. Omitti autem altera e duabus consonantibus facile potuit. Isidorus lib. 1 Etym., cap. 27, ex Victorino ait, veteres non duplicasse litteras, sed supra sicillos apposuisse, ut sella, ser'a, as'eres. In antiquis marmoribus sæpe desideratur una e duabus consonantibus quæ in aliqua voce essent duplicandæ. Prudentius Marcionem cum Caino confert: in eodem vero Marcione rursus inter carnem et mentem distinguit; carnem nomine Caini intelligit, quod male triumphaverit de mente, eam præcipitem trahens.

HAMARTIGENIA.

500 Quo te præcipitat rabies tua, perfide
[Cain,

Divisor blasphemæ Dei? tibi conditor unus

Non liquet, et bifidæ caligant nubia lucis.

Insincera acies duo per divortia semper

5 Spargitur, in geminis visum frustra a figuris

GLOSSÆ VETERES.

1. Cain, Marcionita, l.
3. Liquet, manifestatur, patet. — Lucis, oculorum, Iso.

- D 4. Insincera, impura, non pura. — Acies, visus. — Divortia, diviamina, diverticuli, l.
5. Frustrata, ipsa acies, l.

COMMENTARIUS.

1. Argumentum operis titulo exprimitur Adversus Marcionitas, qui duos deos esse affirmant, in Rat., Prag., Thuan., Oxon., Alex. In Aldo, affirmabant; Vat. A, asserunt. Gis. 2 edit., Hamartigenia, alis omissis, et ad oram Dicitæ.

2. Lupus Ferrariensis epist. 20 ad Aluinum hunc versum et ejus auctorem hoc elogio prosequitur: Græcus quidam Græcos BLASPHEMUS dicere correpta penultima mihi constanter asseruit. ... Tamen Aurelius Prudentius, qui apud plerosque vehementissime ce-

lebratur, id nomen sic posuit, DIVISOR BLASPHEMÆ DEI. Hinc igitur longe lateque manavit, ut BLASPHEMUS, et BLASPHEMO accentum in penultima syllaba sortirentur. Lupus accentum cum syllabæ quantitate confundit: nam penultima in blasphemus est longa, accentus vero est in antepenultima. Vide Proleg.

5. Ex Tertull. lib. 1 adversus Marcion., cap. 2. Quo facilius duos deos cæci perspexisse ac existimaverunt. Unum enim non integre viderunt. Lippientibus etiam singularis lucerna numerosa est.

- Terrarum tibi forma duplex oblat, ut excors A
 Dividuum regnare Deum super æthera credas.
 Bina boni, atque mali glomerat discrimina sor-
 [d-ns
 Hic mundus : domino sed cælum obtemperat
 [uni
- 10 Non ideo duo retinent cœlestia reges,
 Quod duo sunt opera humanas agitant a curas.
 Exterior terrenus homo est, qui talia cernens,
 Conjicit, esse duo variarum numina rerum,
 Dum putat esse Deum, qui prava effluerit olim,
- 15 **501** Et qui recta itidem condens induxerit,
 |ambos
 Automat esse deos natura dispare summos.
 Quæ tandem natura potest consistere duplex,
 Aut regnare diu : quam fons divisus ab arce B
 Separat, alteraque apicum ditone recidit ?
- 20 Aut unus Deus est, rerum cui summa potestas :
 At quæ jam duo sunt, minuuntur dispare
 [summo.
 Porro nihil summum, nisi plenis viribus unum :
- Distantes quoniam, proprium dum quisque
 [revulso
 Vindicat imperio, nec summa, nec omnia pos-
 |sunt,
 25 Jusvarium non est plenum : quia non habet alter,
 Quidquid dispar habet, cumulum discretio
 [carpit.
 Nos plenum sine parte Deum testamur, et
 [unum :
 In quo Christus inest, idem quoque plenus, et
 [unus,
502 Qui viget, ac vigit super omnia, qui-
 [que vigebit,
- 30 Participem nullum collato fœdere passus.
 Summa potestatum simplex, dominatio rerum,
 Virtutum sublime caput, fons unicus orbis,
 Naturalis apex, generisque, et originis auctor :
 Ex quo cuncta fluunt, et lux, et tempora, et
 [anni,
 35 Et numerus, qui post aliquid dedit esse secun-
 [dum :

GLOSSÆ VETERES.

6. Obludit, illudit. — Excors, stultus, sine corde, l.
 8. Glomerat, colligit. — Discrimina, discretiones, l.
 11. Agitantia, moventia, l.
 13. Conjicit, divinat, l.
 15. Idem, iterum, l.
 16. Dispare, separata, l.
 18. Ab arce, a dignitate, l. Principio, Vat. A.
 19. Apicum, celsitudinum summatarum, l.
 21. Aut quæ, nihil summum, nisi unum, Vat. A. —
 Summo, summitate, Mar. — Dispare summo, sepa-
 rata summitate, l.
 22. Unum, fuerit, l.
 25. Revulso, separato, l.
24. Vindicat, usurpat. — Omnia, scilicet facere,
 vel esse, Iso.
 25. Varium, duorum, l.
 26. Cumulum, plenitudinem, vel summitatem, l.
 29. Viget, vigorem tenet, l.
 30. Collato, conjuncto. — Fœdere, amicitia, l.
 31. Summa, summitas est ille, sublimitas. — Sim-
 plex, unica, l.
 33. Apex, summitas capilli, et ponitur pro omni
 summitate, l.
 35. Aliquid, unitatem. — Secundum, id est filium,
 et angelos, et homines, l.

C

COMMENTARIUS.

6. Bong., oblat; supra, illudit.
 9. Aldus male interpungit hic mundus domino pro
 hic mundus : domino.
 11. Bong., nonnulli vulg., duo sint.
 14. Rat., effluerat; alii, effluerit.
 17. Gis. 1 edit. ad oram, Sich., Widm. supra,
 Bong. ad marg., constare biformis; cæteri, consistere
 duplex.
 19. Apices pro summo honore. Horatius, lib. II,
 oda 21, Trementi regum apices, neque militum arma.
 20. En nervosum argumentum quo SS. Patres,
 theologi et philosophi Dei unitatem demonstrant.
 Deus aut unus est, aut i plures sunt, jam non sunt
 dii. Chamillardus frustra laborat id explicare : nam
 clarius Prudentius carmine, quam ipse interpreta-
 tione, aut commentariis rem conficit. Quod si S.
 Patrum auctoritates desideras, theologos poteris con-
 sulere, qui eas exscribunt. Egregie S. Athanasius
 orat. adversus idola, multitudo numinum, nullitas nu-
 minum, a Prudentio adhibetur subtile argumentum,
 in scholis usitatum; quod si plures dii essent, uni-
 cuique deesset perfectio, quæ in omnium collectione
 reperitur. S. Irenæus, lib. II, cap. 1, eadem ratione
 utitur : Deerit enim unicuique eorum partem minimam
 habenti, ad comparationem omnium reliquorum; et sol-
 lectur omnipotentis appellatio.
 21. Gis., Bongar., Rat. a prima manu, aut qui.
 Alex., Sich., Rat. a secunda manu. Thuan., aut quia.
 Alii, aut quæ. Pro summo Alex. a prima manu, et
 Rot., summa.
 22. Prag., Rat., Weitz., Mar. pro diversa lectione
 usum. Alii, unum.
 24. Vat. A, male, indicat pro vindicat.
28. Prudentius ait nos fateri Deum unum, quam-
 vis diversæ sint personæ : quia Verbum (idem dic de
 Spiritu sancto) cum Patre regnat majestate sub una,
 hoc est, ejusdem est naturæ ac substantiæ.
 29. Ald., non bene, quippe vigebit. Gis. et alii vulg.,
 et vigit.
 31. Put., Egm. ad oram. Summa potestatum Pater
 est, quod Heinio et Chamillardo non displicet, quia
 hæc, ut putant, de Deo Patre dicuntur. Longe aiter
 sentio. Etenim hæc omnia ad vers. 37 accipio de
 ipsa natura divina.
 32. Arnobius, lib. II, pag. 44 : Ille salus rerum
 Deus omnium, virtutum caput, benignitatis et columen,
 Et supra : bonorum omnium solus caput.
 33. In Rat., generis sine que. Ex hoc loco aliisque
 similibus Petavius tom. II, lib. IV, cap. 3, probat,
 generis nomen pro natura sumi interdum solere ab
 Hilario et Prudentio, quibus adjungit Facundum Her-
 mianensem ex Eustathio Antiocheno, Eusebium vul-
 go Emissenum nuncupatum, Tertullianum et alios.
 34. In Vat. A, tempora, anni, non bene.
 35. A Deo, qui summa potestatum simplex est, per
 Verbum omnia facta sunt. Inter creata vero sunt ea
 quæ numerantur suo ordine. Nam Deus princeps
 et auctor numeri non potest numerari : neque enim
 est Deus primus, Deus secundus, Deus tertius : ne-
 que Pater est numero primus, aut anterior Filio, aut
 Filius secundus numero, et posterior Patre. Ut enim
 in symbolo Athanasiano dicitur, in hac trinitate nihil
 prius, aut posterius. Et quamvis nonnulli theologi ve-
 ram prioritatem originis inter personam producen-
 tem et productam agnoscant ac teneant, tamen ea
 non efficit numerum, qui post aliquid dedit esse secu-

- Unus enim princeps numeri est, nec dinumerari A 45
Tantum unus potis est: sic, cum Pater, ac
[Deus alter
Non sit, item Christus non sit genitore secundus,
503 Aut numero anterior, cui Filius unicus
[uni est,
40 Ille Deus, meritoque Deus: quia primus, et unus:
In virtute sua primus; tum primus in illo,
Quem genuit: quid enim differt, generatio sim-
[plex?
Unum semper erit gignens, atque unus ab uno
Ante chaos genitus, numeroque, et tempore li-
[ber.
- Quis dixisse duos rem majestate sub una
Regnantem, propriamque sibi, retroque preten-
[nem
Ausit, et unius naturæ scindere vires?
504 Nunquid adoptivum genitor sibi sumi sit,
[ut alter
Externi generis numerum præstare duorum
50 Debeat, et geminum distans inducere nomen?
Forma Patris veri verus stat Filius, ac se
Unum rite probat, dum formam servat eandem.
Non amor ascitus sociat, nec jungit utronque
Conjurata fides; pietas sed certa, genusque
55 Unum, quod Deus est, summam revocatur ad
[nam.

GLOSSÆ VETERES.

36. Unus enim, quia ab uno inchoamus semper B
numerum, l.
38. Secundus, ac Deus Pater non sit ipse Pater
anterior numero, l.
40. Unus, Filius Pater, l.
43. Ab uno, Patre, l.
44. Chaos, mundum, principium. — Numeroque, eo
quod sit unus filius, sicut unus genitor est. — Et tem-
pore, id est, æquales in temporibus, l.
45. Duos, scilicet deos, l.
46. Retro, ab initio, Vat. A.
47. Ausit, ausus est, l.
48. Adoptivum, Filium, l.
50. Distans, alio modo stans, l.
51. Stat, est, l.
52. Unum, Filium. — Rite, veraciter. — Formam
eandem, substantiam Patris, l.
53. Amor, adoptio, l.

COMMENTARIUS.

dum, de quo loquitur Prudentius: ac solum ea prioritas significat personam producentem esse id a quo est persona producta, non vicissim, et hoc sensu in Trinitate sunt prima, secunda et tertia persona, quæ revera sunt tres personæ distinctæ. Sanctus Gregorius Nyssenus disertis verbis affirmat, nullo id sermone comprehendi posse, quemadmodum res eadem numerabilis sit et numerum fugiat. Consule laudatum Petavium lib. xii, tom. II, cap. 13, ubi explicatur naturæ divinæ singularitas et unitas numerica. Theologi aiunt in proprietatibus relativis numerum adhiberi, non in absolutis. Simili modo S. Augustinus tract. 59 in Joan.: *Hoc solo numerum insinuant, quod ad invicem sunt; non quod ad se sunt.*

39. Minime dubito quin legendum sit cum Rat. et Mar. a secunda manu: *Aut numero anterior, cui Filius unicus uni est.* Sensus est, quod Filius non est Patre posterior, Pater non est anterior Filio; sed Deus est unus primus in virtute sua, primus in illo quem ante chaos genuit, et unum sunt gignens et genitus, numeroque et tempore liber. S. Fulgentius in lib. de Fide ad Petrum Verbum Prudentii adhibuit, sententiamque explicuit: *Nullus horum extra quemlibet ipsorum est: quia nemo alium præcedit æternitate aut excedit magnitudine, aut superat potestate: quia nec Filio, nec Spiritu sancto, quantum ad naturæ divinæ unitatem pertinet, aut anterior, aut major Pater est, etc.* In Vat. A mendum est interior. In aliis mss. et edd.: *Anterior numero est, cui Filius unus uni est*, quod nescio qua ratione possit explicari. Latinitatem vocis *anterior* satis defendit Olaus Borrichius in *Analectis ad Cogitationes de lingua Latina contra Vossium et Cellarium*, et Julio Cæsare in optimis exemplaribus, Prisciano, Symmacho, Sulpicio aliisque æqualibus. Proprietatem loquendi *Filius unicus uni est* recte notavit Teolius ex S. Thomæ part. 1, quæst. 31, art. 2: *Dicimus unicum Filium, quia non sunt plures filii in divinis: neque tamen dicimus unicum Deum, quia pluribus divinitas est communis.*

42. Generatio simplex est generatio æterna per communicationem ejusdem naturæ, non per divisionem, aut multiplicationem essentiae: nam Filius est genitus, non creatus, aut factus. Ideo poeta theologus rogat, inter genitum et generantem per simplicem

generationem, quænam differentia esse potest in natura, in virtute, in majestate.

43. Egm. a manu prima, *semper erunt.*

45. Repetere hic plura possemus ex symbolo Athanasiano, ut *non tres æterni, sed unus æternus, non tres divi, sed unus Deus, unus Pater, non tres patres, etc.*

47. Magis arridet scindere cum Mar., Rat., Weitz. Urb., qui *excindere* cum Put., Thuan., Ald.

48. Hoc aliud est dogma catholicum: Verbum, atque adeo Jesus Christus Filius Patris est naturalis, non adoptivus; ex quo capite Marcionita non poterat asserere, aut arguere, alterum alterius generis, sive naturæ numerum duorum præstare, et geminum nomen inducere. Prudentius præcipue loquitur de Christo, quatenus est Deus: nam sæpe Christum pro Verbo accipit. Hinc arguunt theologo, Christum, etiam quatenus est homo, non esse filium adoptivum Dei: etenim filius adoptivus est persona extranea adoptanti. Erat tunc in more positum, ut imperatores filium aliquem alterius generis sibi adoptarent, et ad imperii partem assumerent. Huc fortasse animum Prudentius advertit. *Genus*: pro natura supra poeta usurpavit; eodemque vocabulo usi sunt plures SS. Patres, quod sæpe repetendum est contra Clerici sophismata. Vox illa *adoptivum* reperitur in concil. Bracarensi I, cap. 15: *Adoptiva femina ascititia*, et in Collectione canonum S. Martini Bracarenensis. In oratione matutina, quæ a multis Ausonio, a nonnullis S. Paulino ascribitur: *Stirpis adoptivæ meliore propage colendus.*

51. Filium esse formam, sive imaginem Patris, monui in *Apoth.* Ex quo colligitur, Filium ejusdem esse cum Patre naturæ: non enim perfecta hæc similitudo et ratio imaginis consistere posset inter duas distinctas naturas. Confer theologos, probantes unitatem essentiae in tribus personis. Petavium tom. IV, lib. II, cap. 11, et lib. IV, cap. 15, observat, simili argumento usus Athanasium, Basilium, Cyrillum; sed adjungendam esse præterea divinæ generationis, vel productionis substantialis rationem, quæ id requirit, ut quod eodem modo producit, non similitudinem solum, sed identitatem etiam habeat substantiæ.

55. Bong., *revocatus*; reliqui, *revocatur.*

- Hæc tibi, Marcion, via displicet; hanc tua da- A
[minat] 75 Motu agitur, fervore cremat, tum lumine fulget.
Sunt tria nempe simul, lux, et calor, et vegeta-
[men :]
Seeta fidem, dominis cœlum partita duobus.
Quæ te confundunt nebulae? quis somnus inerti
Incubat ingenio, cui per phantasmata duplex
60 Occurrit species, bivio dispersa superno?
505 Si vim mentis hebes stupor obsidet,
[aspice saltem]
Obvia terrenis oculis elementa, quibus se
Res occulta Dei dignata est prodere signis.
Hanc heresin præsauga Patris præviderat olim
65 Majestas fore : quæ rectorem lucis, et orbis
Scinderet in partes, geminatum segregè regno.
Ideirco specimen posuit spectabile nostris
Exemplumque oculis, nequæ duo numina credat
Imperitare vagis mundi per inania formis. B 85
70 Una per immensam cœli caveam revolutos
Præbet flamma dies, textit sol unicus annum.
Triplex ille tamen nullo discrimine, trina
Subnixus ratione viget, splendet, volat, ardet,

GLOSSÆ VETERES.

60. Bivio, *divisione*, l.
62. Elementa, *signa*, l.
64. Præsauga, *prædivinatrix, præsaucia*, l.
66. Segrege, *separato*, Vat. A.
67. Specimen, *imaginem*. — Posuit, *Deus*, l.
71. Præbet, *ordinat*. — Flamma, *sol*. — Textit *ordinavit*, l.
73. Volat, *currit*, l.
75. Vegetamen, *vegetatio, commotio*, l.
76. Indiscreti, *motus indivisibilis*, l.
77. His, *officiis*. — Ductu, *ductione*, l.
78. Substantia, *sol*, l.
79. Æquiparabile, *simile, comparabile*, l.
80. Ausim, *audiam*. — Componere, *comparare*, l. C
81. Grande suum, *majestatem suam*, l.
82. Conjectare, *præcognoscere, in hoc quod ad imaginem suam creati sumus*. — Quibus, *hominibus*. — Ardua, *visere, divina cognoscere*. — Non est, *possibile*, l.
83. Parvorum, *per visibilia*. — Non intellecta, *invisibilia, ea, quæ non possumus intelligere*, l.
84. Proxima, *quæ vidimus*, l.
85. Glaucomate, *albugine, offuscatione, infusione. Glaucoma est infirmitas oculorum*, l.
86. Fusca, *nigra*. — Suffundit, *obumbrat*. — Palla, *nubem appellat pallam, nubecula*, l.
87. Nimbus, *nubes*, l.
88. Mentitos, *infrustratos scilicet lumine*. — Orbes, *oculos*, l.
89. Aer, *animus*, l.

COMMENTARIUS.

60. Prag. scribit *disparsa*.
64. Aldus, ut metro consuleret, reformare voluit *heresin hanc*. Hoc ipsum ausus est librarius adnotare in Ratisb. Vera lectio *hanc heresin*.
68. Vat. A, male, *neque quis pro nequis*; Prag., *credens pro credat*, non bene.
69. Abest hic versus a Pal., Egm., Ald., omnibus Heins., uno Torr., Alex., Urb. Affertur a Weitz., Gis., Mar., Prag., Rat. et quidem sine litura, Bong., Fabr., et aliis. Sed in Fabr., Bong., et Mar. a prima manu, *vagas formas pro vagis formis*. Giselinus testatur hunc versum abesse ab edit. Daventr. Teolius in uno tantum Vat. eum esse ait, sed inductum a manu secunda (intelligo adjectum). Mariettus in suo codice nunc Vat. a manu prima eundem versum exstare agnovit. Alex. a secunda manu hunc ipsum versum habet, et legit *vagas formas*.
70. Fabr., Gis., Bong., *resolutos, perperam, pro revolutos*. Vide Becmanum, de Orgine ling. Lat. cap. 6, qui ex mss. hanc lectionem defendit et explicat. Dies revoluti sunt, qui revolvuntur identidem, et redeunt.
71. Codd. mss. et edd., *textit*. Fabricius excudit *textit*, cui favet glossa. Hoc exemplo usus est Alexander Magnus : *Neque terra potest duos soles, neque Asia duos reges tolerare*.
75. S. Augustinus, de Cognitione veræ vitæ cap. 10, exemplum lucis, splendoris et calor, quæ sunt tria diversa vocabula, sed una et individua substantia, ad altissimum Trinitatis divinæ mysterium explicandum adducit. Et sermone 1 de Verbis Apostoli soli, et igni comparat Trinitatem : *Et ignis enim tria habet, et dividi non potest, hoc est, motum, lucem, et fervorem*. Chamillardus ait vitiose ab uno Prudentio dictum *vegetamen* pro *vegetatio*. Contra Barthius lib. x Advers., cap. 24, elegantem vocem dicit, nec admodum usitatam *nutamen* in Silio Italico : *Niveæ tremulo nutamine pennæ. Quales, inquit, multas Prudentius finxit, temere inter barbaras a censoribus nimis delicatis recensitas*. Huc refero vocabulum *vegetamen*, et alia hujus generis, *peccamen, creamen, ructamen, ostentamen, oblectamen*. Vide in indice Fabricii ad poetas Christianos *affamen, conamen, exhortamen, testamen*. Plura similia sunt in Lucretio, quæ in indice Lucretiano Gifanius notavit.
76. Mar., Prag., Rat., Weitz., Gis., *indiscreti*, nempe solis. Scripti Heinsiani, Vat. A, Alex., Urb., Ald., Egm., Palat. *indiscretis*, scilicet his tribus.
78. Prag., *ex tribus*; alii, *et tribus*. Ald., *mixtum*; ceteri, *mixtim*, quod est præferendum.
80. *Famulus* adjective apud Ovidium non semel occurrit.
86. Vat. A, *et si pro aut si*, Mar., Rat., Weit., Gis., Sich., *suffundit*. Vat. A., Ald., Alex., Urb., Heinsiani *suffudit*. *Palla fusca* pro nube, sicut apud poetas *nube tegi, nube amictus*. Virgilius 1 Æneid.: *Et multo nebulae circum dea fudit amictu*.
87. *Nimbus* pro *nube* apud Lucretium, Virgilium et alios. *Spicula radiorum*, ut *spiculum solis*, hymn. 2 Cath., vers. 6.
88. Ald., *mentitus, reliqui, mentitos*.

- 90 Est glaucoma, aciem quod tegmine velet aequoso, **A**
 Libera ne tenerum penetret ineditatio caelum,
 Neve Deum rapidis comprehendat sensibus unum.
 Spargitur in bifidas malesana intentio laces,
 Et duplices geminis auctoribus exstruit aras.
- 95 Si duo sunt igitur, cur non sunt multa deorum
 Millia? cur numero Deitas contenta gemello
 [est?
 An non in populos dispersa examina divum
 Fundere erat melius, mundumque implere ca-
 [pacem
 Sem' deis passim nullo discrimine monstris,
- 100 Quis fera barbaries perituros mactat honores?
 Dissona discretum retinent si numina caelum,
 Convenit et nebulis, et fontibus, et reboanti
 Oceano, et silvis, et collibus, et speluncis, **B**
 Fluminibus, ventis, fornacibus, atque metallis
- 105 Assignare deos proprios: sua cuique jura.
508 Vel, si gentiles sordet venerari um-
 [bras,
 Et placet, esse duos sceptris socialibus aequos,
 Dic age, quis terras ditionis sorte retentet?
- 110 Quis regat aequoreas aeterna lege procellas?
 Ede cohæredum distinctum jus dominorum.
 Unus, ais, tristi residet sublimis in arce,
 Auctor nequitiae, scelerum Deus, asper, in-
 [quus:
 Qui, quodeunque malum vitioso fervet in orbe,
 Sevit, et anguino medicans nova semino succo,
115 Rerum principium mortis de fomite traxit.
 Ipse opifex mundi terram, mare, sidera fecit:
 Condidit ipse hominem, lutulenta et membra
 [coegit
 Effigians, quod morbus edat, quod crimine
 [multo
 Sordeat, informi tumulus quod tabe resolvat.
- 120 Ast alii pietatis amor, placidumque medendi
509 Ingenium, recreans homines, mortalia
 [servans.
 Testamenta duo fluxerunt principe utroque;
 Tradidit iste novum melior, vetus illud acer-
 [bus.
 Hæc tua, Marcion, gravis, et dialectica vox
 [est;

GLOSSÆ VETERES

90. Glaucoma, *albugo, caligo*. — *Acie*, *acumen visus*, l.
 91. *Tenerum, subtile, intractabile, vel serenum*, l.
 92. *Comprehendat, intelligat*, l.
 95. *Intentio, sensus, studium*, l.
 96. *Geminis, duobus*. — *Auctoribus, diis*. — *Exstruit, instruit*, l.
 95. *Duo, numina, dii*, l.
 96. *Numero, Virgil., numero Deus impare gaudet*, l.
 100. *Quis, pro quibus*, Vat. A.
 101. *Discretum, separatum*, l.
 102. *Reboanti, sonanti*, l.
 106. *Vel si, o Marcion*. — *Sordet, displicet adorare simulacra*, l.
 110. *Ede, dic, profer*, l.
 111. *Ais, dicis*. — *In arce, regno*, l.
 114. *Sevit, seminavit*. — *Medicans, fundens*, l.
 117. *Coegit, copulavit*, l.
 118. *Effigians, formans*. — *Morbus, deus malus*, l.
 120. *Alii, scilicet Deo*, l.
 122. *Utroque, a principe tenebrarum, et a principe lucis*, l.
 123. *Acerbus, peior*, l.
 124. *Gravis, importabilis*. — *Dialectica, disputantia, sophistica*, l. *Acuta*, Vat. A.

COMMENTARIUS.

90. Ald., mendose, *vellet pro velet*, ut habent C Oxon., Widm., Mar., Prag., Rat., Urb. in Vat. A., Alex. et Heinsianis plerisque, *velat*, cum Weitz. et Gis.
91. Ald., non bene, *ne tetrum*.
95. Bong., Sich., Gis. 1 edit. ad oram *malefida intentio*.
95. Egm., et Gis. ita legunt: *Sunt duo? sunt, igitur cur non sunt multa deorum Millia?* Giselinus allegat etiam Daventriensem editionem. Alii scripti, *Si duo sunt igitur, cur non sint multa deorum Millia?* nisi quod in Rat. est *sunt multa* ut in Weit., Cham. et aliis. Vide Tertullianum lib. 1 adversus Marcionem, cap. 5: *Primo enim exigam, cur non plura, si duo?*
97. Argute *examen divum fundere*, ut *examen apum*, quanquam de aliis etiam rebus *examen* dicitur.
101. Rat. a prima manu, *divum pro caelum*. Recte emendatum est ab alia manu.
105. Gis. legit *sua jura cuique*. Scripti et alii editi, *sua cuique jura*, ut *cuique* sit dactylus. Gifanius Ind. Lucr. in e breve testatur etiam veteres libros Prudentii a se inspectos habere *sua cuique jura*, et alibi *sua cuique dextra est*, et *suus est mos cuique genti*. Illud tamen Gifanio non assentior, e in *cuique* a Prudentio producti, quasi versus illi essent spondaici, sive spondaicum quinta sede haberent. Existino potius, ut primum produci, et dactylum fieri. Beckmannus contra fidem aliorum mss. jubet, hæc verba transponi *sua jura cuique*, nec dissimulante inquit, ms. Hic codex erat P. latinus ex Hildeberga a Jano Grutero missus. Vide cap. 6 de Orig. ling. Lat. Codex
- abbatiae Gronelandiae, quo Torrentius est usus, uno versu est auctor: *Assignare deos proprios: elementaque ruris Dividui dominis addicere sigillum im.* Ubi Heinsius corrigit *juris pro ruris*, scilicet *elementaque juris*.
107. Placet *duos* cum Vat. A. Alex., Put., Thuan. et Rot. Non male *deos* Mar., Prag., Rat., Bong., Widm. a prima manu, Urb. Ex editis Aldus *duos* præter Heinsium et recentiores. Sichardus, Wei z., Gis., *deos*.
108. Mar., male, *ditione* pro *ditionis*: minus male a prima manu, *gubernet*, a recente manu, *retentet*.
110. Gis. 1, edit. ad oram notat *Erro Marcionis*.
111. In aliquo Vulg., *ait*; melius, *ais*.
114. Aldus scribit *anguineo*; plerique *anguino*. Recentiores aliqui Aldo consonant. Prag., *medicans*, non bene, pro *medicans*. In mss. et editis antiqua est *succo*. In Thuan. tamen *suco*, quod Heinsius probavit. Teneo, quod nostri, *succo*, sive *suco* unico e, ut semper scribit Prag.
120. Gallandius suspicatur legendum, *est alii*; sed edidit *ast alii*, quia subintelligi potest *est*.
123. In quoque suæ hæres. Marcion addebat. Confer Tertullianum lib. iv adversus Marci non, ubi eum errorem evertit, et antitheses Marcionis refellit, librum scilicet ab eo compositum, ut inter se contraria duo Testamenta probaret. Nonnulli delicatiores *instrumentum* maluit dicitare, quam *testamentum*, quod sit illud vocabulum, de sacra Scriptura dictum, ab u-u communi magis remotum.

- 125 Imo hæc attoniti phrenesis manifesta cerebri. A
Novimus, esse patrem scelerum; sed novinus,
[ipsum
Haudquaquam tamen esse deum; quin imo
[gehennæ
Mancipium, Stygio qui sit damnandus Averno.
Marcionita deus, tristis, ferus, insidiator,
130 Vertice sublimis; cinctum cui nubibus atris
Anguiferum caput et fumo stipatur, et igni;
Liventes oculos suffundit felle perusto,
510 Invidia impatiens justorum gaudia ferre,
Hirsutos juba densa humeros errantibus hy-
[dris
135 Obtegit, et virides allambunt ora cerastæ.
Ipse manu laqueos per lubrica sili reflexos
In nodum revocat, facillique ligamine tortas B
Innectit pedicæ, nervosque in vincula tendit.
- Ars ollij captare feras, animalia bruta
140 Irretire plagis, retinacula denique cæcis
Indeprensa locis erranti opponere prædæ.
Hic ille est venator atrox, qui cæde frequenti
Incautas animas non cessat plectere Nebroth;
Qui mundum curvis aufractibus, et silvosis
143 Horrentem scopulis, versuto circuit astu.
Fraude alios, tectisque dolis innectere adortus;
511 Porro giganteis alios luctando lacertis
Frangere, funereos late exercere triumphos.
Improba mors, quid non mortalia pectora
[rogis?
150 Ipse suam (pudet heu!), contempto principe
[vitæ,
Perniciem veneratur homo: colit ipsecruent m
Carnificem, gladiique aciem jugulandus adorat.
In tantum miseris peccati nectare captis

GLOSSÆ VETERES.

125. Imo hæc, certe vox. — Attoniti, concussi, vel contriti. — Phrenesis, insania, vel stridentissima febris, et est nomen de sono factum, onomatopœi, l.
126. Patrem, diabolum, l.
128. Stygio, profunditate inferni; Styx, fluvius infernalis, l.
131. Anguiferum, serpentinum. — Stipatur circumdatur, l.
132. Felle, ira, l.
135. Invidia, ob invidiam. — Ferre, pati, l.
135. Obtegit, scilicet illi. — Ora, faciem. — Cerastæ, diaboli, cerastæ, genus cornuti serpentis, serpens sagittarius, vel semitarius, l.
137. Feras, feroces homines. — Bruta, homines scilicet, qui nesciunt dæmonum laqueos prævidere; insi-

pientes, l.

140. Plagis, maculis.

141. Indeprensa, occulta. — Erranti, non rectum gressum tenenti. — Prædæ, homini, l.

143. Nebroth, gigas fuit pessimus, qui primus ædificavit Babyloniam; sed hic pro diabolo ponitur ob nimiam crudelitatem, l.

145. Astu, ingenio, dolo, l.

146. Tectisque, occultis. — Adortus, conatus, agrediens, incipiens, l.

147. Lacertis, brachiis, l.

148. Funereos, luctuosos. — Late, ubique, l.

149. Improba mors, diabole, diabolum vocat, l.

151. Perniciem, interitum, l.

153. Nectare, dulcedine, l.

COMMENTARIUS.

125. Aldus metrum reformare voluit edens cerebri C
manifesta phrenesis, scripti phrenesis manifesta cerebri. Cur secunda in phrenesis a Prudentio corripitur, vide proleg. Teolius notat: PHRENESES. Longa in dia. Voluit, ut puto, dicere, brevi media. Aliqui ex origine Græca scribi malunt phrenitis, pleuritis, arthritis, etc.
127. Vat. A. Haud nequaquam, male. In editione Parmensi omisum est tamen, et uno pede brevior evasit versus: Haudquaquam esse Deum: quin imo gehennæ.
128. Ait poeta Marcionitam deum esse damnandum Averno, vel ex sententia eorum qui putant, dæmones supplicii et ignis expertes esse, donec extrema judicii dies advenerit, ut Chamillardus explicat, vel potius quia dæmon dignus supplicio ab omnibus debet judicari. Nam postea addit cinctum cui nubibus atris Anguiferum caput et fumo stipatur, et igni. Fortasse poeta scripserit qui sit damnatus.
129. Sæpe Prudentius i in Marcion produxit; ob licentiam in nominibus propriis modo corripit, modo D
producit, ut ait Giselinus infra vers. 610 in Belia, vel potius quia synæresi hoc loco utitur, et prima sede spondæum locat, non dactylum.
130. Rot., vertice sublimi, quod Heinsius magis probat. Non audeo mutare, quod alii omnes habent vertice sublimis.
133. Giselinus aliter legit et distinguit felle perusto invidia, impatiens. Ad marg. invidia cum cæteris. Alii interpungunt felle perusto invidia impatiens. Alii felle perusto, invidia impatiens, quod teneo. De invidia diaboli cap. II Sapientie vers. 24: Invidia autem diaboli mors introivit in orbem terrarum.
136. S. Bernardus fortasse huic locum imitatur serm. I in die S. Andreæ: Habet quippe nequissimus

ille laqueos, habet et jacula, utpote callidissimus venator hominum, solum siliens sanguinem animarum. Alios telis appetit malitiosæ cupiditatis suggestionis, et in eis vulnerat multos, quorum tenuis est patientia. Alios voluptatibus irretire laborat.

140. Aldo, irretit ore plagis, corrupte.

141. Vat. A error, indepressa locis.

143. Plurique veluti, Nebroth; alii, Nemroth; alii, Nemroth; alii, Nimroth; alii, Nimrod, ut in Vulgata. Vide cap. x Genes.

144. Boher. vetustior. Gis. ad oram, sinuosis pro siluosis, quam lectionem in addendis præferri ab Heinio a Teolius, ego tantum ab eo referri puto. Fabricius censet siluosis esse quadrissyllabum. Sed stare potest quod versus quinta sede recipiat spondæum.

145. Epist. I Petri, v: Diabolus circuit quærens quem devoret.

146. Ald., innertit. In Rot., adorsus. In aliis etiam auctoribus codices prisci variant, in quibus modo adorsus, modo adortus invenias.

147. Corripit o in luctando, quod non esse reprehendendum dixi in proleg. Adverbia in o, ut porro, perperam quidam putant omnia producta esse. Vide Gifanum Ind. Lucr. in e breve.

149. Notum et contritum est illud Maronis lib. III Æn., vers. 56, Quid non mortalia pectora cogis, Aur sacra fames?

153. Hanc phrasin in tantum, a magistris nescio quibus damnatam, Barthius tuetur lib. III Advers., cap. 25, non solum quia imitatio Græcorum est, apud quos exemplorum myrias, sed etiam quia neque ipsi Latini ab ea abhorruerunt; ut Virgilius lib. VI: In tantum spe ducet aros, præter Velleium, Tertullianum, et alios. Juvenecus in line: Et in tantum luxit mihi gratia Christi.

- Dulce mori est; tanta in tenebris de peste vo-
luptas? A
- 155 Qui mala principio genuit, deus esse putatur,
Quique bona infecit vitis, et candida nigris.
Par furor illorum, quos tradit fama dicatis
512 Consecrasset deas, Febrem, Scabiemque
[sacellis.
Inventor vitii non est deus; angelus illud
- 160 Degener infami conceptum mente creavit;
Qui prius augustum radiabat sidus, et ingens
Ex nihilo splendor nutrito ardebat honore.
Ex nihilo nam cuncta retro, factumque, quod
[usquam est:
- At non ex nihilo deus, et sapientia vera,
165 Spiritus et sanctus; res semper viva, nec un-
[quam
Cœpta, sed aërios etiam molita ministros.
Horum de numero quidam, pulcherrimus ore,
Majestate ferox, nimis dum viribus auctus
Infatur, dum grande tumens sese altius ef-
[fert,
- 170 **513** Ostentatque suos licito jactantius ignes:
Persuasit, propriis genitum se viribus, ex se
Materiam sumpsisse sibi, qua primitus esse
Inciperet, nascique suum sine principe cœ-
[ptum.

GLOSSÆ VETERES.

154. Tenebris, scilicet ignorantiae, l.
156. Infecit, polluit, l.
157. Furor, insania. — Tradit, narrat, l.
160. Infami, turpi. — Creavit, fecit, vel invenit, l.
161. Augustum, splendidum, nob. le. Iso.
162. Nutrito, diluto. — Ardebat, fulgebat, l.
163. Retro, a principio, Vat. A.
164. Sapientia, Filius Dei, l.
166. Molita, creans, formans. — Ministros, ange-
los, l.
- B 167. Quidam pulcherrimus, ille de quo propheta di-
xit: *Omnis lapis pretiosus operimentum tuum*, etc., l.
168. Auctus, augmentatus, l.
169. Grande, adverbium. — Tumens, superbiens.
Iso.
170. Licito, plus solito. — Ignis, honores, l. Ani-
mos, Vat. A.
171. Persuasit, dixit, æst mavir.
173. Cœptum, initium, l.

COMMENTARIUS.

157. Minucius Felix in Octavio: *Cloncinam Titius et invenit et coluit, Pavorem Hostilius, atque Pallorem; mox nescio a quo Febris dedicata*. Exstat inscriptio, quæ puria videri possit. FEBRI. DIUAE. FEBRI. SANGUAE. FEBRI. MAGNAE. CAMILLA. ANATA. PRO. FILIO. MALE. AFFECTO. Valerius Maximus lib. II, cap. 5: *Cæteros quidem deos ad beneficiendum venerabantur. Febrem autem ad minus nocendum templis colebant*. Vide quæ ad Minucium animadvertunt Elmenhorstius, Wowerus et Ouzelius. Weitzius et Chamillardus observant unum Prudentium de sacello Scabiei meminisse. Coniiciebat aliquis, lib. I, cap. 20 Lactan. mendum subesse, et mentionem Scabiei, seu Pruriginis, eo correcto, fieri. *Quæ si vetas consecrari, r spondebit tibi eadem illa Græcia, se alios deos colere, ut prosin', alios, ne noceant. Hæc enim semper excusatio est eorum qui mala sua pro diis habent, ut Romani Rubiginem, ac Febrem*. Legere volebat Pruriginem. Nam febris, et prurigo mala hominum sunt valde affinia. Verum constat aliunde, *Robigum* deum a Romanis cultum, ne rubigo occuparet segetes: ex quo *Robigalia*, seu *Rubigalia* festum. Imo *Robigo* dea etiam erat.
159. Elmenhorstius in Arnobium pag. 58 his versibus laudatis, notat Arnobium in disputatione de natura mali non se extraxisse, cum non satis dis iuxerit inter malum culpæ et malum pœnæ.
161. Diabolus sidus prius augustum dicitur, ut *Lucifer* ab Isaia cap. IV, 12, ex communi Patrum interpretatione partim litterali, partim allegorica.
162. Ex nihilo angeli, boni et mali facti, non minus quam ceteræ creaturæ. Erravit Simon Magnus, vel somniavit potius, angelos a se ex Helena procreatos. Errarunt Angelici (nomen id hæreticorum est) qui asseruerunt angelos quædam nomina esse. Vide S. Paulum, Epist. ad Coloss. I, 16, et concil. Lateran. III, cap. *Firmiter de summa Trinitate*. In epist. Leonis M. ad Turibium Asturicensem cap. 6: *Sexta adnotatio indicat, eos (Priscillianistas) dicere quod diabolus nunquam fuerit bonus, nec natura ejus opificium Dei sit, sed eum ex chao et tenebris emersisse, quia scilicet nullum sui habeat auctorem*. Rot. habet. *honorum pro honore*; ex quo conjicit Heinsius, legendum *nutritum ardebat honorem*. Quas criticorum conjecturas, ex mendis e. dicum desumptas, plorumque ingeniosas esse non diliteor, sed nullo in pretio haben-
- das judico, cum lectio pervulgata recte procedit, quæ mutari non debet, quamvis suspiciones contrariæ plausibiles videantur.
165. Simili phrasi utitur concilium Lateran. III sub Innoc. IV: *Una summa res est, incomprehensibilis quidem, et ineffabilis, quæ veraciter est Pater, et Filius, et Spiritus sanctus*.
166. Angelos dicit aërios, scilicet spirituales, nam Prudentio aërius, liquidus, idem est ac spiritualis.
169. Nihil frequentius apud SS. Patres, et theologos quam asserere, angelos superbix peccatum commisisse. Non æque inter eos constat, quali superbix genere, aut qua cogitatione tupperint. Prudentius eorum opinioni videtur adhærere, qui aiunt diabolum eo sceleris devenisse, ut Deum imitari voluerit, ac se pro deo ostentaverit. Petavius, lib. III, de Angelis, cap. 2, tom. III, ait Prudentium poetica quadam exaggeratione superbum dæmonis factum sic explicasse, tanquam nullum sui procreatorem agnovit, sic luxuriæ ac ganææ dediti pro deo ventrem habere dicuntur. Eam exaggerationem in aliis pariter intelligere possumus: nam, ut idem Petavius monet num. 21, diaboli peccatum plerique dicunt fuisse, quod Deo æqualis et similis esse voluerit, et num. seq. addit id non esse explicatu facile. Cyrillus, lib. V in Joan.: *Falsa opinione persuasit (diabolus) sibi posse creaturam ad naturam sui creatoris ascendere*. Alcimus Auitus, lib. II: *Tanquam conditor esset Ipse sui*. Nazianzenus, carm. 6: *Dum deus esse cupit, tetra caligine totus Obrutus est*. Propius ad Prudentium verba Ezechielis cap. 18, 2: *Eo quod elevatum est cor tuum, et dixisti: Deus ego sum*; quæ de principe Tyri dicta, nonnulli ad principem tenebrarum convertunt. Theologi plures cum S. Thoma p. 1, quæst. 63, art. 2, opponunt, dæmonem naturali cognitione scivisse, se a Deo creatum, Prudentius quidem id non negaverit, sed ita se gessisse angelum dicit, quasi persuasum habuerit, propriis genitum se viribus. Etenim naturali quoque cognitione sciebat, se non posse contra Deum habere potestatem, et nihilominus hoc voluit. Potest etiam intelligi dæmonem hæreticis Marcionitis persuasisse se alterum deum esse. Hoc enim illi credebant, utique a dæmone edocti. Et videtur id innuere Prudentius vers. 174.

- Hinc schola subtacitam meditaturn gignere se- A
[ctam,
- 175 Quæ docet, e tenebris subitum micuisse tyrann-
[aum :
Qui, velut æterna latitans sub nocte, retrorsum
Vixerit, et tecto semper regnaverit ævo.
Æmulus, ut memorant, opera ad divina re-
[pente
Corrupeunda, caput caligine protulit atra.
- 180 Hoc ratio sed nostra negat : cui non licet unam
Infirmare fidem, sacro quæ tralita libro est.
514 Nil, ait, absque Deo factum, sed cuncta
[per ipsum.
Cuncta : nec est alius quisquam, nisi factus ab
[ipso.
- 185 Sed factus de stirpe bonus, bonitatis in usum
Proditus, et primo generis de fonte serenus,
Deterior mox sponte sua, dum decolor illum
Inscit invidia, stimulisque instigat amaris :
Arsit enim scintilla odii de fomite zeli,
Et dolor ingenium subitus conflagavit iniquum.
- 190 Viderat argillam, simulacrum et s:ruatile flatu
Concaluisse dei ; dominum quoque conditioni
515 Impositum, natura soli, pelagique, polique
Ut famulus homini locupletem fundere partum
Nosset, et effusum terreno addicere regi.
- 195 Inflavit fermento animi stomachante tumorem
Bestia, deque acidis vim traxit acerba medullis,
Bestia, corde carens, cui tunc sapientia longi
Corporis eodem servabat recta juventam,

GLOSSÆ VETERES.

174. Hinc, de hac ratione. — Schola, Marcionita-
rum, grex illius. — Subtacitam, occultam. — Sectam,
pestem scilicet Marcionitarum, I.
176. Retrorsum, ab initio, I., Vat. A.
178. Æmulus, invidus, I.
181. Infirmare, corrumpere, ægram facere. — Li-
bro, in Evangelio, I.
183. Cuncta, scilicet dico, I.
184. Factus, lucifer, I.
185. Proditus, manifestatus, I.
187. Inscit, violavit, I.
190. Argillam, limum. — Simulacrum, formam ho-
minis quæ de uno formata fuit, I.
191. Dominum, Adam vocat dominum quem Deus
constituit dominum creaturæ suæ. — Conditioni,
omni creaturæ, I.
192. Soli, terræ, I. Homini, Vat. A.
194. Addicere, subjugare vel commendare. — Regi,
Adam I.
195. Stomachante, irascente, furente. — Fermento,
maïtia, I.
196. Bestia, diabolus. — Acidis, acerbis, I.
197. Bestia, serpens. — Longi, sani sensus, I.
198. Eodem, sine nodo. — Recta, erecta, I.

COMMENTARIUS.

174. Cham., male *sectam*? interrogans.
175. Aliqui, non bene, *qua docet*.
180. Mar. a prima manu, *non libet*. Prag., *una*,
male, pro *unam*.
181. Prag., *tradita libro sine est*.
182. Giselinus confuse dictum existimat nil factum
absque Deo, sed cuncta per ipsum. Nam cap. 1 Joan. id
proprie Deo Filio tribuitur. Verum poeta sapien-
ter Deum memorat, qui Filium exprimat. Non enim
nunc agit de probanda Filii a Patre distinctione;
sed illud contra Marcionitas est demonstrandum,
nihil absque Deo, sed cuncta per Deum facta esse,
adeoque ipsos angelos per Deum factos esse. Siqui-
dem patet Deum esse Verbum, et a Deo facta esse,
quæ per Verbum facta sunt.
183. Gis. ad oram, Prag., Rat. a prisco correctore,
facta. Alii, *cuncta*.
184. Manichæi et Priscillianistæ docuerunt dæ-
mones natura esse malos; contra quos exstat canon
7 concilii Bracar. 1 an. 561: *Si quis dicit diabolum*
non fuisse prius bonum angelum a Deo factum, nec
Dei officium fuisse naturam ejus, sed dicit eum ex
chao et tenebris emersisse, nec aliquem sui habere au-
ctorem, sed ipsum esse principium atque substantium
moli, sicut Manichæus, et Priscillianus dixerunt, ana-
thema sit.
189. Ald., *ut dolor*; alii, *et dolor*.
191. Giselinus Ind. Lucret. in verbo *fac* ex vet. lib.
legit *convalluisse*. Nostrî omnes, *concaluisse*, cum
Weitzianis et Heinianis: nisi quod Prag. habet *dé-*
caluisse, quod videtur placuisse Marietto, ut *decu-*
lcare apud Plinium pro *calcare*, *decontari* apud Apuleium
pro *cunctari*, *delitare* pro *litare*, Aldus et Giselinus
dominum quoque conditione cum Oxon.: ex quo suspi-
catur Heinsius *dominum quoque conditione imposi-*
Vat. A, *quem pro quoque*. Urb., *dominumque condi-*
tionis. Prag., *dominum quoque conditionis*. Optimi,
dominum quoque conditioni impositum; quod explicat
Heinsius et Chamillardus, *impositum fabricæ mundi*.

- Nam Gennadius ait Prudentium scripsisse de fabrica
mundi *usque ad conditionem primi hominis*. Profecto
apud Ezechielem cap. xxviii conditio pro creatione
ponitur vers. 15: *Perfectus in viis tuis a die conditi-*
onis tuæ, donec inventa est iniquitas in te. Gallandius
tuetur etiam *conditioni* pro rebus creatis ex veteri
interprete S. Irenæi et Tertulliano. Giselinus suam
lectionem *conditione impositum* ita interpretatur, ho-
minem dominum conditione fuisse constitutum, hac
scilicet, ut arbore scientiæ boni, et mali abstineret.
Post hunc versum Mar., Prag., Rat., Urb. et alii in-
terserunt hunc: *Qui cunctum proprio reget modera-*
mine mundum, quem rectius Aldus rejecit post ver-
sus Nosset, et effusum terreno addicere regi; alii
prorsus omittunt. Quod autem dæmon odio et invidia
exarserit, docent Irenæus, Lactantius, Gregorius
Nyssenus, Methodius, Cyprianus, Augustinus, Ana-
stasius Sinaita, Tertullianus; sed alii aliter hoc pec-
catum invidiæ explicant. Aliqui utrumque peccatum
in dæmone agnoscunt, superbiam et invidiam, quos
poeta noster sequitur.
193. Elmenhorstius in Arnobium pag. 20 ad verba
Arnobii utero fusus exemplis Ciceronis, Juvenalis,
Lactantii et aliorum hanc phrasin comprobat.
194. Post hunc versum, ut paulo ante dixi, Aldus
collocat alium *Qui cunctum*, etc. Teolius quoque eidem
versui hunc locum dedit; affirmatque in omnibus Vat.
esse, hoc discrimine, quod alii post vers. 191 collo-
cant, alii hic reponunt.
195. Prag., mendose, *tumore*. Fermentum dicitur
a *ferveo*. Hinc recte, *tumor inflatus fermento*. Horatius
lib. 1, oda 13: *Fervens difficili bile tumet jecur*. Cum
autem mira sit stomachi cum corde consensus, Latini
stomachum et *stomachari* accipiunt pro ira et irasci.
Scite igitur Prudentius dixit *fermento animi stoma-*
chant.
197. Weitz., Gis. 2 edit., Mar., Prag., *corde carens*,
scilicet ipsa bestia. Heinsiani scripti, Ald., Vat. A et
alii, *sorde carens*, nempe sapientia.

- Complicat esse novos sinuoso pectore nexus, A
 200 Involvens nitidam spiris torquentibus alvum. [ausus :
 Simplex lingua prius, varia micat arte loquendi,
 Et discissa dolis resonat sermone trisulco.
 Hinc natale caput vitiorum : principe ab illo
 516 Fluxit origo mali; qui se corrumpere
 [primum,
 205 Mox hominem didicit, nullo informante ma-
 [gistro.
 Ultimus exitum subverso præsidente mundus
 Sortitur, mundique omnis labefacta supellex.
 Non aliter, quam cum incautum spoliare viantem
 Forte latro aggressus, prædæ prius immemor,
 [ipsum
 210 Euse ferit dominum, pugnae nodumque, mo-
 [ramque, B
 Quo perennte trahat captivos victor amictus,
 Jam non obstanti locuples de corpore prædo.
 Sic homini subjecta domus, ditissimus orbis
 Scilicet in facilem, domino peccante, ruinam
 215 Lapsus, herile malum jam tunc vitibilis hausit.
 Tunc lolium, lappasque leves per adultera culta
 Ferro malignus ager glebis male pinguibus
 Triticeam vacuis segetem violavit arenis.
 Tunc etiam innocuo vitulorum sanguine pasci,
 220 Jamque jugo edomitos rictu laniare juvenecas,
 Occiso pastore, truces didicere leones.
 517 Necnon et querulis balatibus irritatus
 Plenas nocte lupus studuit percurrere caulas.
 Omne animal diri callens solertia furti
 225 Imbuit, et tortos acuit fallacia sensus.
 Quamvis maceries florentes ambiat hortos,
 Scipibus et densis vallentur vitea rura,
 Aut populator edet gemmantia germina bruchus,
 Aut avibus discerpta feis lacerabitur uva.
 230 Quid loquar herbarum fibras, medicante veneno
 Tinctas, lethiferi fuisse pericula succi?
 Noxius in teneris sapor æstuat ecce frutetis,
 Cum prius innocua tulerit natura cicutas,
 Roscidus et viridem qui vestit flos rhodo-
 [daphnen
 235 Pabula lascivis dederit sincera capellis.
 Ipsa quoque oppositum destructo fœdere certo

GLOSSÆ VETERES.

200. Spiritus, volutionibus, I.
 202. Trisulco, vario, triplici, I.
 204. Qui se corrumpere, quando in superbiam se
 erexit, I.
 205. Informante, docente, I.
 206. Exitum, mortem. — Præsidente, homine, Adam, I.
 207. Sortitur, adeptus est, consequitur. — Supel-
 lex, omnis substantia, pereunte principe, in deteriora
 versa est, I.
 215. Herile malum, peccatum Adæ. — Hausit, sum-
 psit, I.
 216. Adultera, vitiosa, I.
 218. Arenis, lolis, I.
 221. Truces, feroces. — Leones, demones, I.
 222. Querulis, lamentabilibus. — Irritatus, provo-
 catus, I.
 223. Caulas ovile, I.
 224. Callens, versuta, vigens. — Solertia, diaboli.
 — Furti, adversitatis, ut contraria fuisset homini, I.
 225. Imbuit, instruxit, violavit, implevit. — Tortos,
 pravos, I.
 230. Fibras, radices. — Medicante, medicor τὸν
 μίσρον est, quia dicimus, medicari sagittas, quando
 toxicantur; et cum al quem ab infirmitate erigimus ad
 sanitatem, medicari dicimus, I.
 231. Tinctas, maculatas, I.
 232. Frutetis, vilibus virgulis, I.
 233. Prius, primitus, I.
 234. Rhododaphnen, herba venenatissima, foliis si-
 milis lauro: nam DAPHNE Græce laurus dicitur; arci-
 laurum, genus herbæ, id est arcalauros, id est foliis si-
 milis lauro; nam daphnis Græce laurus dicitur, I (sic).
 235. Sincera, salubria, I.

COMMENTARIUS.

199. Expositio vers. 14 cap. III Genes., super
 pectus tuum gradieris, satis probabilis. Alii aiunt, na-
 turale fuisse serpenti serpere, quod nunc in poenam
 etiam peccati habet.
 200. Ald., involuit nitidam.
 201. Wid. supra, loquenti, minus bene.
 202. Teolius, mendose, resonant.
 203. Ante dixit Deum caput virtutum: nunc dæmo-
 nem caput vitiorum.
 205. Vat. A a prima manu, hominum.
 210. Vat. A, Prag., donum, perperam, pro nodum.
 Nodus pro qualibet mora, et impedimento ponitur.
 Florus lib. IV Antonium vocat publicæ securitatis scopu-
 lum, nodum et moram. Vide quæ animadvertit
 Salmasius Plin. Exercit. tom. II, pag. 1089, de Ve-
 neris nodo.
 213. Aldi error est sublecta pro subjecta. Idem Ald.,
 Weitz., Gis., Vat. A, Mar. et alii, hominis, quod vi-
 detur fuisse in Rat.; Heinsius cum suis posterioribus,
 homini, quod tenent Prag. et alii, magisque sensui
 congruit.
 216. Docent SS. Patres, terram post Adæ peccatum
 maledictam fuisse, ut spinas et tribulos ferret, nisi
 diligentem cura excoleretur. Nonnulli interpretes pu-
 tant, terram nunc majori copia et pluribus in locis
 tribulos ferre, qui alioquin non ita frequentes fuisset,
 sed alicubi tamen provenirent.
 220. Prag., male, jugi pro jugo.
 221. Glossa Isonis non placet.
 226. Mar. scribit macheries. Usitatius est maceria,
 et versus stylo Prudentiano æque constabat producta
 ultima ob duas consonantes dictionis sequentis: et
 fortasse ita scripserit Prudentius. Pariter avaritia in
 avarities nonnulli mutarunt in Psychomachia.
 227. Prag., vinea rura; non placet.
 228. Ald., contra metrum, aut populata rodet.
 Sch., aut populator edit; cæteri edet, quod cohæret
 cum lacerabitur. Bruchus locustæ genus esse dicitur.
 Alcimus Avitus lib. V: Surgit consumere fructum Bruchus,
 et excusso confidens cruce locusta.
 231. Vat. A, minus bene, fuci pro succi. Prag.,
 monstri pro succi.
 232. Vat. A et Mar. a prima manu, in tenebris.
 Prag. a prima manu, interius. Lege in teneris.
 234. Prag., non bene, vescit pro vestit. De rhodo-
 daphne vide Plinium et Dioscoridem.
 236. Gis. et apud Weitzium Aldus, impositum.
 Aldus mihi, oppositum. Sichelardus, Fabr., Bong.,
 appositum. Prag. pro destructo habet destructum,
 male. Aliqui scribunt distracto.

- 518** Transcendunt elementa modum, rapiunt- A
[que, ruuntque
Omnia, legirupis quassantia viribus orbem.
Frangunt umbriferos aquilonum praelia lucos,
240 Et cadit immodicis silva exstirpata procellis.
Parte alia violentus aquis torrentibus amnis
Transilit objectas, præscripta repagula, ripas,
Et vagus eversis late dominatur in agris.
Nec tamen his tantam rabiem nascentibus ipse
245 Conditor instituit : sed laxa licentia rerum
Turbavit placidas rupto moderamine leges,
Nec mirum, si membra orbis concussa rotantur,
Si vitii agitata suis mundana laborat
Machina, si terras lues incentiva fatigat.
250 Exemplum dat vita hominum, quo cætera præ-
[cent : B
Vita hominum, cui, quidquid agit, vesania, et
[error
Suppeditant, ut bella fremant, et flava volu-
[ptas-
GLOSSÆ VETERES.

257. Elementa, ignis, aer, aqua, terra, I.
258. Legirupis, legem rumpentibus, I.
259. Aquilonum, ventorum, I.
240. Immodicis, magnis, ingentibus. — Procellis, turbibus, I.
241. Torrentibus, fortiter euntibus, I.
242. Præscripta, ordinata vel constituta, quæ fuerunt illi. — Repagula, obstacula, litora, serraturæ, I.
243. Laxa, concessa, laxata, I.
247. Rotantur, voluntur, I.
249. Lues, pestis. — Incentiva, incentrix, I.
250. Exemplum, quia Adam peccando aliis dat exemplum, I.
251. Vita, scilicet dico, I.
252. Suppeditant, subministrant, famulantur, I.
253. Igne, amore, I.

- Diffuat, impuro fervescat ut igne libido,
519 Sorbeat ut cumulos nummorum faucibus
[amplis
255 Gurges avaritiæ, finis quam nullus habendi
Temperat, aggestis addentem vota talentis.
Auri namque fames parto sit major ab auro;
Inde seges scejerum, radix et sola malorum,
Dum scatebras fluviorum omnes, et operta
[metalla
260 Eliquat ornatus, solvendi leno pudoris :
Dum venas squalentis humi scrutatur inepta
Ambitio, scalpens naturæ occulta latentis,
Si quibus in foveis radiantes forte lapillos
Rimata inveniat, nec enim contenta decore
265 Ingenito, externam mentitur femina formam.
520 Ac velut artificis Domini manus imper-
[fectum
Os dederit, quod adhuc res exigit, aut hya-
[cintidis
Pingere sutilibus redimitæ frontis in arce,

256. Aggestis, accumulatis, I.
257. Fames, cupiditas. — Parto, syncope, ab inquirio, vel præparato; inde est exemplum : Crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit, I.
259. Scatebras, rbulletiones, I.
260. Eliquat, effluere facit; purgat. — Ornatus, de ornatu solvitur pudor. — Solvendi, ad solvendum pudorem, I.
261. Inepta, inutilis, I.
262. Ambitio, cupiditas. — Scalpens, investigans, scrutans. — Latens, naturaliter aurum latere voluit, sed cu iditas fudit pretiosa pericula, I.
264. Rimata, ipsa ambitio quærens, investigans, I.
267. Os, faciem, formam. Hyacinthis, margaritis, I.
268. Sutilibus, quia ex gemma consuuntur filo argenteo, aut aureo, I.

COMMENTARIUS.

240. Apoth. vers. 539 etiam legitur *exstirpata*, et lib. II adversus Sym. vers. 1039, *exstirpamus*. Salmasius pag. 284 in Trebellium ait in vetustissimo libro Prudentii a se repertum *stirpare* pro *exstirpare*, ut in optimis Ciceronis exemplaribus Victorius invenit *scandit* pro *exscanduit*. Sed in Apoth. et II in Sym. legi debet *exstirpare*.

241. Descriptio amnis torrentis apud poetas Lucretium, Virgilium, Claudianum, Ovidium passim occurrit.

242. Mar., Prag., Rat., Fabr., Gis., Widm., Bong., *objectas præscripta repagula ripas*. Alex., Urb., Vat. A., Weitz., Ald., Egm., Palat., *objectas, præscripta repagula, ripas*, per epexegesin, quæ lectio, licet elegans sit, non propterea cum Heinsio dicam, priorem illam inscita librorum oscitatione inveciam.

245. Widm. supra, *laxa licentia*.

249. Rat., *lues*; sed *c* inductum sive delestum est. Alex., *lues*; supra, *luis*.

250. Aldus, Tornæs. apud Gallandium, male, *datura pro dat vita*. Vide Elmenhorstium in Arnobium pag. 57.

251. Ald., Egm., *vesania, terror*.

257. Pervulgata sententia, *a noem nummi crescere, quantum ipsa pecunia crescit*, ut ait Juvenalis a glossa indicatus.

258. I ad Timoth. vi, 10 : *Radix omnium malorum avaritia*.

259. Vat. A., Pal., *cum scatebras*. Mar. a prisca manu, *metalli*.

260. *Non potuit*, inquit Giselinus, *melius epitheton*

dari. Videmur enim ornatu tanquam lenone usi insitam nobis verecundiam et pudicitiam prostituere. Deus faceret aliquando, impiis Turcis hoc nomine minus essemus contumpti. Quæ an ad mores nostros et ad nostra tempora possint accommodari, viderint alii. Weitzius contra mulierum ornatum alia affert ex Euripide, et ex lege Zaleuci apud Diodorum Siculum lib. XI Biblioth. Eodem pertinet illud Tertulliani de Corona militis cap. 12 : *Quid enim est in capite femine corona quam formæ lena, quam summa lascivie nota, extrema negatio verecundiæ, constatio illecebræ?*

261. Videtur poeta noster ad manus habuisse Manilii illud lib. V. vers. 416 : *Hinc lenocinium formæ, cultusque repentus Corporis, atque auro quæsitæ est gratia frontis, Perque caput ducti lapides per collu, manusque, Et pedibus niveis fulscrunt aurea vincla.*

D *Ac ne materis tali sub munere desit, Quærere sub terris aurum... imperat*, etc. Vide etiam Cornelium Severum in Ætna. In Egm. est *cum pro dum*.

262. Prag., *sculpens*, non bene, pro *scalpens*.

263. Egm., *ingenita*. Legendum *ingenito*. Hæc Prudentii verba Tiraquellus laudat in leg. 3 Connubial., ubi plura in eandem sententiam producit. Confer Tertullianum de Virginibus velandis, de Cultu feminarum; Ambrosium lib. VI Hexameron cap. 8, et lib. I de Virginibus; Hieronymum ad Furiam de viduitate servanda; Isidorum Pelusiotam, lib. II, epist. 63; Arnobium lib. 2 contra gentes; Senecam de Beneficiis lib. VII, cap. 9.

268. Alex., Urb., Mar., Vat. A., Prag., Rat. et optimi Heinsiani *sutilibus* : ut hymno octodecim mar-

- Colla vel ignitis sincera incingero sertis, A 280 Qui regit invalidam propria de carne resectam
 270 Auribus aut gravidis virides suspendere baccas. Particulam, qui vas tenerum ditione gubernat,
 Nectitur et nitidis concharum calculus albens Solvitur in luxum? Cernas, mollescere cultu
 Crinibus, aureolisque riget coma texta catenis. Heros vetulos, opifex quibus aspera membra
 Tædet sacrilegas matrum percurrere curas, Finxerat, et rigidos duraverat ossibus artus.
 Muneribus dotata Dei quæ plasmata fuco 285 Sed pudet esse viros : quærun vanissima quæ-
 275 521 Inficiunt, ut pigmentis cutis illita perdat, [que,
 Quod fuerat, falso non agnoscenda colore, Queis niteant : genuina leves ut robra solvant,
 Hæc sexus male fortis agit : cui pectore in arcto 522 Vellere non ovium, sed eoo ex orbe petitis
 Mens fragilis facili vitiorum fluctuat æstu. Ramorum spoliis fluitantes sumere amictus
 Quid, quod et ipse caput muliebris corporis, et Gaudent, et durum scutulis perfundere corpus.
 [rex, 290 Additur ars, ut fila herbis saturata rec-ctis

GLOSSÆ VETERES.

269. Ignitis, *radianibus*. — Sertis, *monilibus, coronis*, l.
 270. Baccas, *gemmas rotundas, qui uniones vocantur, eo quod in capite ostrarum aperto cerebro semel reperiantur in anno, et unus tantum, quos et perulos (leg. pæderos) vocant*, l.
 271. Calculus, *margarita : calculos vocamus lapillos, quibus antea numerabant antiqui ante repertum numerum ; sed hic pro quacunq; pretiosa gemma ponitur*, Iso.
 272. Texta catenis, *ordinata vittis*, Iso.
 274. Dotata, *ornata*. — Plasmata, *facies*. — Fuco, *colore : unguentum, unde se mulieres pallidas faciunt*, l.
 275. Inficiunt, *colorant*, l.
 277. Male fortis, *infirmus*, l.
 280. Invalidam, *particulam, dicit feminam, quæ sui corporis Adæ, de costa formata*, l.
 282. Cultu, *habitu*, l.
 283. Heros, *viros fortes*. — Aspera, *fortia*, l.
 286. Niteant, *aplendeant*. — Genuina leves, *pestis naturalis, ingenua ; luxuria, interjectivè dicendum*, l.
 287. Eoo, *orientali*. — Petitis, *acquisitis*, l.
 288. Ramorum spoliis, *arbores vestibus : in Oriente enim arbores sunt, ubi ræpissime reperitur sericum*. — Fluitantes, *superbientes*, l.
 289. Durum, *fortem, firmum*. — Scutulis, *variatis, scutulatis vestibus pro omni veste, opere vario interserta, poni ur*. — Perfundere, *induere*, l.

COMMENTARIUS.

- tyrum Cæsaraugust., *sutile vinclum* : nam quicquid suitur, sut-le est. Ald., Fab., Gis., minus bene, *scutpilibus*. Weitzius in contextu *sutilibus*, adeoque mendum est *sutilibus* in lectionibus variantibus. Sichelardus etiam ediderat *sutilibus*. Pignorius ; de servis pag. 200, exhibet instrumenta delineata cultus muliebris, quæ olim exstabant Romæ apud Lælium Paschalinum, scilicet aureas acus crinales, nonnullas puras, nonnullas gemmatas, viriolam et minutis smaragdus, et brachio, et collo aptum, inaurem æream gemmis vitreis ornatam, stalagmium erudi amethysto, inaures, alteram ex auro totam, alteram distinctam margaritis, binos elenchos, seu margaritas oblongas. Rem illustrat his Prudentii versibus.
 269. Prag., *cellis pro sertis*, corrupte.
 270. Chamillardus recte Isonem refellit, quod virides baccas uniones interpretatus fuerit : cum potius sint smaragdi. Consule Plinium et Isidorum, lib. xvi, cum notis Grialii.
 272. Rot., *rubet coma*. Heinsius lib. i Advers., cap. 17, ait, fortasse præstare *nexa* pro *texta*, et plura similia exempla congerit : neque præciora congeri possent pro *texta*.
 273. In Egm. et Pal. non video quid lateat sub hac voce edita pro *tædet*. Præter Pignorium Guascus in opere *delle Ornatrici* ann. 1775 multa erudite congerit, et de cosmetis sive ornatricibus docte disserit, ac plures inscriptiones sepulcrales earum exscribit : ut communia olim erant hæc elogia servis et ancillis, sive a propinquis, sive a dominis posita.
 275. Vat. A, Alex., Urb., Mar., a secunda manu, Heinsianus *pimentis* cum Widm. supra, et Palat. Melius id est quam *figmentis* in Prag., Ald., Gis. in contextu, et Weitzio. *Pigmenta pro unguentis* non semel noster, et Dracontius in Hexaemero.
 276. Gis. ad oram, *quod fuit ex falso*.
 277. Widm. supra, imo pro *arcto*. Muliebrem sexum infirmiore esse, omnes uno ore consentiunt. Cave tamen ab his, qui feminas in diversa quadam ab hominibus specie collocant. Vide Alcimum in lib. ad sororem : *Quod ne femineum post hæc quis spernere sexum Audeat, hic paucis visum est ostendere verbis*, etc.
 278. Imitatio Maronis, cuius hæc sunt : *irarum fluctuat æstu ; curarum fluctuat æstu ; vario nequidquam fluctuat æstu*.
 280. Vat. A a prima manu, *carne recisam*.
 281. Petrus apostolus Epist. I cap. iii, 7 : *Viri similiter cohabitantes secundum scientiam, quasi infirmiori vasculo muliebri impartientes honorem*. Præter Tiraquellum loc. cit. vide P. Fabrum i Semestr., cap. 16. Nihil his versibus Prudentii nervosius ad seminarum immodicum, muliebremque hominum luxum redarguendum. Adde, si placet, illaboratam Chrysostomi eloquentiam in Matth. homil. 50, sive 49 : *Quantum vobis dedecus esse putatis, cum servis licia, quæ nec vestibus quidem vir probus unquam subtexeret, diligenter inseritis ! quantis hoc dignum subtexeret, diligenter inseritis ! Dicitis enim pedum sublevatis deambulant in plateis, nimio plerumque inde mærorum confecti, ne cæno in hieme, aut pulvere in æstate calcei sui maculentur. Quid facis, homo ? Quod si tu ab hujusmodi labe munda cupis calcamenta servare, cavibus tuis, aut capiti connecte*.
 286. Gisel. cum Pulmanni mss., et Daventr., Rat. a prima manu, Prag., Mar. a secunda manu, Weitz., Egm., Bong., Widm. a prima manu, *leves* Idem Alexand. cum glossa *subiles*. Oxon. ex Heinsianis, Urbin. et Iso, *lues*, quod Aldus, aliique sunt secuti.
 287. Plinius de Serdin regione, et vestium opificio lib. vi, cap. 16 : *Tam multiplici opere, tam longinquo orbe petitur, ut matrona in publico transtuceat. Apud Seres e frondium laugine vestes hebant sericæ dictæ*. De vestibus bombycinis idem Plinius lib. xi, cap. 23.
 289. Heinsius cum Festo scribit *scutulis*. Nostri scutulis cum Ald., Sich., Gis. 2 edit. et aliis. *Vestis scutulatæ*, quæ orbiculis distinguuntur.

- Illudant varias distincto stamine formas. **A**
 Ut quæque est lanugo fere mollissima tactu,
 Pectitur. Hunc videas lascivas præpete cursu
 Venantem tunicas, avium quoque versicolorum
295 Indumenta novis textentem plumea telis :
 Illum pigmentis redolentibus, et peregrino
523 Pulvere femineas spargentem tupiter
 [auras.
 Omnia luxus habet nostræ vegetamina vitæ,
 Sensibus in quinque statuens quæ condidit
 [auctor.
300 Auribus atque oculis, tum naribus atque palato
 Quæritur infectus vitiosis artibus usus.
 Ipse etiam, toto pollet qui corpore, tactus,
 Palpamen tenerum blandis e fotibus ambit.
 Proh dolor, ingenuas naturæ occumbere leges, **B**
505 Captivasque trahi regnante libidine dotes!

GLOSSÆ VETERES.

291. Illudant, colorent, I.
 292. Fere, prope, I.
 293. Pectitur, ornatur, I.
 294. Venantem, ementem.—Versicolorum, diversis coloribus, I.
 295. Plumea, mollia, I. Pluma dicitur acus, unde in Bibliotheca legitur opere plumario, Vat. A.
 296. Peregrino, exotico, I.
 298. Luxus, luxuria, vanitas.—Vegetamina, virtutes, fortitudinem, vel virilitatem, commotiones, I.
 300. Auribus atque oculis, auditu, visu, olfactu, gustu, I.
 301. Quæritur, ab illis sensibus, vel nobis.— Infectus, corruptus, I.
 303. Palpamen, amictum.—Fotibus, nutrimentis.—Ambit, cupit, desiderat, I.
 304. Ingenuas, nobiles, naturales, I.
 305. Dotes, donationes Dei, I.
 306. Perversum, perverse.—Viget, prævalet, I.
 307. Vertunt, homines, I.
 308. Rogo, interrogo.—Pupula, pupilla et pupula idem sunt, I.
 309. Semivirorum, effeminatorum eunuchorum, I.
 310. Vertigine, circuitione, rotatione, I.
 311. Incestans, polluens.—Fædo oblectamine, turpi delectatione, I.
 314. Illecebras, sæditates, sorditates.—Conciliata, conglutinata, vel conjuncta, I.
 315. Jacit, spargit, I.
 316. Lyricæ, cytharalis, vel jocalis, I.
 317. Calentis, ferventis, I.
 319. Cavernosos, flexibiles.—Meatus, transitus, I.

COMMENTARIUS.

291. Sich., male, fame telas.
 292. Ald., scripti Heinsiani, et quos vidit Marietus, fere; et suspicatur Heinsius, legendum *Ut cuique est lanugo fere*. Alex., Urb., Weitz., Gis., fere, quod placet.
 293. Lascivæ tunicæ sunt aut sericæ, aut obscenis figuris variatæ, ut suspicatur Chamillardus. Nam libidines veterum in poculis ipsis et panibus expressæ intolerabiles erant. Vide Pignorium de Servis, pag. 67 et seqq.
 294. Widm., mendose, ventantem. Heinsius notat, suos scriptos habere *avium quoque versicolorum*; et ita certe habent nostri. In Giselino quidem 1 et 2 edit. est *versicolorum*, sed mendum puto, non lectionis varietatem.
 295. In glossa Vat. A, *Bibliothecam* intellige esse Biblia sacra, quæ eo nomine a veteribus sæpe appellabantur. Locus exstat 1 Exodi vers. 1: *Decem cortinas de bysso retorta, et hyacintho, ac purpura, coccoque bis tincto variatas opere plumario facies*. De vestibus quæ ex plumis variis contrebantur vide Senecam ep. 91. *Plumarius* vocabatur antiquitus, qui hujusmodi vestes conficiebat, aut etiam qui in vestibus acu clavos et scutulas, et ea quæ plumas avium referunt, pingebat. Vide Turneb. Advers. lib. xi, cap. 25, num. 349, ad verba VOPISCI IN CARINO: *plumandi difficultate pernobiles*. Putat Prudentium indicare vestes in quibus sine assumpto acu pingendo plumæ avium referuntur.
 296. Weitz., et peregrino. Aldus, ex. Giselinus 1 et 2 edit. habet et cum plerisque vetustissimis Mar., Rat., Prag., Vat. A et aliis.
 297. Apud Weitzium M. Berg. legit aures pro auras.
C 299. Pulcherrima descriptio quinque sensuum et corruptelæ qua ab hominibus pervertuntur.
 300. Prag., male, tam pro tum.
 301. Oxon., Prag., et Mar. a secunda manu, artibus. Legendum *artibus*.
 302. Alcimus Avitus lib. 1, vers. 85: *Tactus ad hæc solus toto qui corpore judex Seniat*, etc. Cicero, n, de Natura deorum: *Tactus autem toto corpore æqualiter susus est*, etc. Alia ibi de sensibus Cicero.
 303. Mar., et; supra, e. Prag., Widm., et. Aldus et apud Weitzium Giselinus, ex; sed alium voluit dicere, nam Giselinus 2 edit. habet e; vel intelligit Weitzium editionem 1 Giselini.
 307. Imitatio Maronis lib. II, *studia in contraria*.
 308. Notandum est Chamillardum ad vers. 874 errorem suum agnovisse, quo *pupulam*, quæ est oculi pupilla, interpretatus est hic *puellam*.
 310. Theatri veteris obscenitas hoc loco indicatur, de qua satis constat: quanquam non dubito quin in recenti theatro multa sint quæ *incestent miseros fædo oblectamine visus*.
 312. Rat., atque ideo, non ita bene.
 313. Ald., Prag., Widm., dimittunt.
 315. Vat. A., *Quis pigmentato meretrix jacet improba crine*. Melius alii, *quas jacit*.
 316. Citharædas olim in ministerio fuisse observat Pignorius de Servis pag. 78 et 79, qui epitaphium Auxesis citharædæ profert, et hoc ministerium elegantius tetigisse Prudentium advertit. Apud eundem videre poteris aliquot citharæ species delineatas.
 317. Ald., et convivæ recalentis, quod poterat retineri; sed membranæ præferunt et convivale calentis carmen nequitiae.

- 320 Vocis itei? numquid inadido sapor inditus ori A
Vivit ob hanc causam, medicata ut fercula pi-
[gram
Ingluuiem, vetitamque gulam ganconi-inescent?
Per varios gustus instructa ut prandia ducat
525 In noctem, lassetque gravem sua crapula
| ventrem?
325 Quid durum, quid molle foret, quid lene, quid
[horrens,
Quid calidum, gelidumve, Deus cognoscere
[nosmet
Attactu voluit, palpandi interprete sensu.
At nos delicias plumarum et linea texta
Sternimus, atque cutem fulcro attenuante po-
[limus.
530 Felix, qui indultis potuit medioeriter uti B 545
Muneribus, parcumque modum servare fruendi!
Quem locuples mundi species, et amœna ve-
[nustus,
Et nitidis fallens circumflua copia rebus [unus:

GLOSSÆ VETERES.

321. Vivit, factus est. — Medicata, pigmentata, condita, vel infusa pigmentis. — Fercula, cibos, l.

322. Ganconis, luxuriosi: ganeo, superfluous in cibo, vel potu, seu etiam in luxuria; ganeonem appellat glutonem, sed ganeo est proprie campo, devorator, glutto, ambro et helluo. — Inescent, cibent, saturant, satient, l.

323. Instructa, parata. — Ducat, glutto prolonget, l.

327. Interprete, discernente, l.

329. Fulcro, fulcramento, lecto: fulcrum vocamus quidquid sustentat aliquid. — Attenuante, pro attenuato. — Polimus, ornamus, l.

330. Indultis, concessis, l.

534. Add cit, deputat, subjugat, l.

335. Dulcedine, suavitate, l.

536. Deprendit, comperit, — Boni, in divitiis. — Oportet, occulto, cooperto, l.

337. Sanctumque, quia omnia quæcunque fecit Deus, bona sunt in sua natura; sed nobis male utentibus mala sunt, l.

342. Hoc sequor, ego Prudentius, l.

344. Recolens, narrans. — Primordia, initia. — Lucis, temporis, l.

345. Esse, scilicet recolens, dicens. — Sapientia, Filius Dei, l.

COMMENTARIUS.

321. Vat. A, aut, male, pro ut; fercula medicata C veterem, aut notam suam adducit: Dum enim in lectis versamur, cutis attenuatur et politur.

322. Heinsius cum Put., Oxon., Rot., et tribus Torr., vegetamque, quod habent Ald., Vat. A, Alex. et Urb. In aliis, ut in Mar., Rat., Weit., vetitam. Giselinus dubitat utrum verius: nam utrumque huic loco congruit. In Prag. est recenti manu fetaque, ab rasis prioribus. In Rot. pro diversa lectione labeonis cum glossa gulosi. Weitzius scribere ausus est inascent, quia ita invenit in Widm., et Bong. Quid ineptius? An apertos errores unius vel alterius codicis reddere oportet, prætermissa vera aliorum lectione? In glossa Isonis glutto, AMBRO, nescio an sit aliquid quod ad vocabulum Hispanum hambre pro fame possit referri. Ambro devorator est in Glossario Isidoriano. Vide etiam Ducangium, qui plures auctores mediæ ævi allegat.

324. Hæc omnia breviter complexus est Tertullianus lib. de Spectaculis, cap. 2: Neque oculos ad concupiscentiam cumpsimus, et linguam ad maliloquium, et aures ad exceptaculum maliloquii, et gulam ad gulæ crimen, et ventrem ad gulæ societatem, et manus ad vim, et gressus ad vagam vitam.

325. Prag., leve, pro lene. Fortasse vera lectio est leve, seu leve pro polito et lubrico: nam sequitur quid horrens.

327. Ald. et Bong., attactum vel ad tactum. Melius alii, attactu.

328. Sich. et Bong. a manu prima, palmarum pro plumarum. De lectis plumeis Apuleius lib. x Metamorph. Quod autem linea texta in deliciis Prudentius numerat, arguit usum lini non fuisse apud veteres Romanos valde communem.

329. Aldus, mendose, cute. Mariætius, aut g'lossam

330. Imitatio Virgilii: Felix qui potuit rerum cognoscere causas, lib. II Georg. vers. 490.

331. Prag., non bene, partumque.

334. Thuan., Weit., amore: non placet.

335. Egm., Pal., obumbrata. In Vat. A, quis obumbrata, cum glossa ob, pro ad.

336. Ald., operata. Apud Weitzium M. Berg. legit operu.

337. In editione Parmensi, sanctum, bonumque, contra metri regulas.

338. Vide Gen. cap. I. Christus per prolepsin, ut sæpe alias, scilicet Filius Dei, per quem omnia facta sunt.

340. Vat. A, Prag., Rat., Urb., Weitz., Rot., Gis. et alii, testificatur, quo spectat Mar., testificator. Alex. cum plerisque Heinsianis, testificatus; id secutus est Teolius.

342. Weit., sequor pro sequar.

347. Widm. et Mar. a secunda manu, unus; alii, unum, et distinguunt Pater est. Giselinus, Vide, ait, hominis religionem. Singularem numerum bis repetere maluit quam usurpare pluralem, ut quam longissime a gentilibus recederet. Quam prope igitur ab illis eum abesse existimas, qui nuper a tribus diis superum ducibus donatos libellos tribus diis hominum ducibus obtulit? Hoc ingenere Lipsius, Cent. misc. II, epist. 17, in Bembo irridet persuasio pro fides: aqua et igni interdicio pro excommunicatio: deos superos, manesque illi placare pro peccata morituro remittere, et quod Senatus Venetus ad Julium pontificem scripserit, nisi fidat diis immortalibus, quorum vicem gerit in terra. Alia omitto.

- Quippe unum natura facit: quæ constat utrique A
Una voluntatis, juris, virtutis, amoris.
- 350 Non tamen idcirco duo numina, nec duo rerum
Artifices; quoniam generis dissensio nulla est.
527 Atque ideo nulla est operis distantia,
[nulla
Ingenii; peperitque bona omnia conditor unus.
Nil luteum de fonte fluit, nec turbidus humor
- 355 Nascitur, aut primæ violatur origine venæ;
Sed, dum liventes liquor incorruptus arenas
Prælambit, putrefacta inter contagia sordet.
Nunquid equus, ferrum, taurus, leo, funis, oli-
[vum
In se vim sceleris, cum formarentur, habe-
[bant?
- 360 Quod jugulatur homo, non ferrum causa fu- B
[roris,
Sed manus est: nec equum vesania servida
[circi
Auctorem levitatis habet, rapidive fragoris.
Mens vulgi rationis inops non cursus equorum
Perfurit: infami studio perit utile donum.
- 365 Sic Lacedæmonias oleo maduisse palæstras
Novimus, et placidum servire ad crimina suc-
[cum.
528 Inde per aerium pendens audacia funem,
Ardua securis scandit proscenia plantis.
Inde feras volucris temeraria corpora saltu
- 370 Transiliunt, mortisque inter discrimina ludunt,
Sanguinis humani spectacula publicis edit
Concessus, legesque jubent venale parari
Supplicium, quo membra hominum, discrepta
[cruentis
Morsibus, oblectent hilarem de funere plebem.

GLOSSÆ VETERES.

354. Nec turbidus humor, origo nostra pura et in-
culpabilis, l.
357. Prælambit, prænatat, l.
358. Olivum, in palæstris, l, Vat. A.
361. Circi, ludi illius, l.
362. Levitatis, velocitatis. — Fragoris, inordinati
soni, l.
363. Inops, incers, l.
364. Infami, turpi. — Donum, equus, l.
365. Lacedæmonias, Lacedæmonia, ipsa est Sparta,
civitas Græciæ, ubi primum usus iste repertus est. —

- Palæstras, luctationes; PALO, id est fugio vel luctor:
inde palæstræ, l.
366. Succum, olei, Mar.
368. Proscenia, Vestibula, vel atria ante scenam.
Palæstrita, colluctor; proscenia ipsos passus funis
dicit; proscenia et pulpita, gradus scenæ; de schæno-
batis, id est funambulibus, l.
369. Feras, equos. — Volucris, veloci, l.
370. Discrimina, pericula, l.
371. Edit, profert, cernit, l.
372. Publicum, venale. Iso.

COMMENTARIUS.

348. Vat. A, fecit, contra metrum.
350. Rat., nec tamen.
351. Prag., nullâ sine est. Clericus asserere ausus
est Nicænos Patres nihil aliud contra Arium defini-
visse, nisi divinitatem non in tres diversæ speciei
naturas, sed in tres ejusdem formæ et æqualis or-
dinis essentias esse diductam; et vocabulo homou-
sion solum significari substantiæ æqualitatem et
naturæ similitudinem quamdam seu affinitatem, non
vero identitatem. Eandem impudentem opinionem
inculcat in Vita Prudentii, tom. XII Bibl. univers.
Ait nimirum, Prudentium hoc versu negare, esse tres
artifices rerum, specie seu genere diversos: quoniam
generis dissensio nulla est. Quid magis alienum a
Prudentii mente fingi potest? Nonne sæpissime Pr-
udentius genus pro natura accipit? nonne toto hoc
libro in eo est ut probet eandem esse in tribus
personis naturam, et non posse duos natura distin-
ctos deos consistere? Vide supra vers. 47: Ausit et
unius naturæ scindere vires. Genus pro natura ab aliis
etiam sumi, notavi ad vers. 53. Confer quæ Joanes
Lamius adversus Clerici Artem criticam disserit
in dissertat. de Recta Patrum Nicænorum Fide, ubi
egregie nostrum poetam defendit.
355. Prag., peperit quoniam omnia. Mar. a secunda
manu, Egm., Fab., Gis. ad oram, Urb., peperitque.
Giselinus in contextu, peperit bona nam omnia. Velusti
alii peperit bona omnia, non eliso a in bona, quod
Prudentio non esse insolens multi putant.
357. Prag., Vat. A, a secunda manu, Mar. a prima
manu, sordet. Alii, sordet, quod sensui convenit.
Verbo prælambo alias usus est poeta. Lambere, mor-
dere, stringere, radere, passim fluminibus tribuitur.
361. Aldus, male, nece cum pro nec equum. Isidorus
lib. xviii Etym., cap. 59: Nihil esse debet Chris-
tiano cum circensi insaniam.
362. Duo veterum Heinsiani, Rot., Alex., rabidi,
quod in Chamillardo displicuit Gaffaudio. Mar. utrum-

- C que, rabidi et rapidi. Alii plerique, rapidi. Statius
lib. in Silv. ad Claudiam, nec aut rapidi mulcent te
prælia circi.
365. Weit., Lacedæmonicas. De his Propertius et
alii. Etymologiam, quam glossa attingit, explanat
Servius lib. II Georgicæ.
367. Hi Terentio vocantur funambuli, aliis funire-
pi, aliis schænobatæ. Manilius lib. v eorum artem de-
scribit.
369. Giselinus auditum a se refert, istiusmodi lu-
dum apud Italos magno esse in pretio, quo tauros
acuminatis et ardentibus calamis extimulantes in
rabiem agunt. Verum si qua est ea gloria, Hispano-
rum propria est. Vide ejus ludi amœnam descriptio-
nem in Prædio rustico Vanieri. Confer Claudianum
carm. 17, vers. 294 et seqq. de ponæ amphitheatra-
li, et Cassiodorum lib. v, epist. Theodori regis 42,
ubi plura de simili ludo in amphitheatro Romano Titi,
et hæc de saltu: Tunc in aere saltu corporis elevato,
quasi vestes levissimæ supincta membra jaciuntur, et
quidam arcus corporeus supra bellum libratus, dum
morus discedendi facit, sub ipso velocitas ferina dis-
cedit.
372. Put., Rot., Mar. a prima manu, consensus,
quod recentiores editores sequi maluerunt. Teneo
consensus cum Alex., Vat. A, Prag., Urb. et pleris-
que aliis, cum editis, tum mss. codd. Virgilius lib.
v Æn.: Circus erat, quo se multis cudi millibus heros
Consessu medio tulit, exstructoque resedit.... Illic to-
tum cavere consessum ingentis.... Memoribus implet.
Omitto Cicronem et alios. Prudentius ipse II in
Symmachum, vers. 1090: Inde ad consessum caveæ.
Arnobius lib. II: Interficere se alios nullius ob meriti
causam, sed in gratam voluptatem consessorum. In
glossa lege: Venale, publicum.
374. Put., Ald., hilaram, cum Alex. et Vat. A; quo
spectat Egm., philaram. Alii, hilarem, et ex nostris
Mar., Rat., Prag., Urb.

- 375 Mille alia stolidi bacchantia gaudia mundi A
Percensere piget : quæ veri oblita Tonantis
Humanum miseris volvunt erroribus ævum.
Nemo animum summi memorem genitoris in
[altum
Excitat, ad cælum mittit suspiria nemo :
380 529 Nec recolens apicem solii natalis ad ipsum
Respicit auctorem, nec spem super aera librat :
Sed mentem gravidis contentam sternere curis,
Indigno subdit domino, perituraque pronus
Diligit, et curvo quærit terrestria sensu.
385 Hoc pulchrum, quod terra parit, quod gloria
[confert
Lubrica, commendat quod perniciose voluptas,
Quod, velut excitus diffuso pulvere ventus,
Præterit, exemplo tenuis quod transvolat B
[umbræ.

GLOSSÆ VETERES.

375. Stolidi, *stulti*. — Bacchantia, *insanientia*, I.
376. Percensere, *enumerare*, Iso.
378. Altum, *cælum*, I.
379. Excitat, *elevat*, I.
381. Aera, *ad cælestia*. — Librat, *ponit, provehit*, I.
382. Contentam, *sufficientem*. — Stertere, *requiescere, dormire, id est, runcare mens dicitur cum terrenis succumbitur curis, nec se mente ad superna ullo modo vult erigi*, I. Runcare, Vat. T.
385. Domino, *diabolo*. — Perituraque, *hujus mundi*, I.
384. Curvo, *pravo, averso*, I.
386. Lubrica, *instabilis*. — Commendat, *concedit*. — Perniciose, *periculosa*, I.
387. Velut, *scilicet putat pulchrum*. — Excitus, *commotus, velox*, I.
388. Exemplo, *similitudine, similiter*. — Transvolat, *præterit*, I.
389. Pestibus, *generibus, perturbationibus*. — Urget, *commovet*, I.
390. Prædo, *diabolus*, I.
391. Bibunt, *concupiunt interiorius, intra præcordia*. — Medullitus, *in interioribus animæ, circa præcordia*, I.
392. Ministros, *morbos, vel vitia*, I.
395. Illic, *in medullis, vel membris*. — Numerosa, *multiplex*. — Cohors, *diabolorum, vitiorum*. — Principe, *diabolo*, I.
394. Circumsidet, *illa cohors*, I.
395. Superstitio, *vana religio, gentilitas*. — Mæror, *tristitia*. — Luxus, *luxuria, vel ventris ingluviæ*, I.
396. Sitis, *cupiditas; homicidium*. — Vini sitis, *ebrietas*. — Sitis auri, *avaritia, concupiscentia*, I.
397. Livor, *invidia*. — Adulterium, *fraus conjugii*. — Obrectatio, *detractio*, I.
398. Horrent, *horrende apparent*. — Facies, *supradictæ imagines, vel species*, I.
399. Ambitio, *concupiscentia; superbia vana, vel inania*, I.
400. Personat eloquium, *intonat, alte loquitur*, I.
401. Canina, *a canibus dicta*, I.
402. Vilis, *sæcularis*. — Clavam, *baculus Herculis, quo omnes vincebat; inde clavam appellat dialecticos syllogismos, quibus se vincere putant ubique; fustem Herculis*, I.
403. Vicatim, *per singulos vicos*. — Gymnosophistas, *philosophos, qui nudi disputabant; nudos sapientes; gymnosophistæ perhibentur nudi philosophari in solitudinibus in die*, Iso.

COMMENTARIUS

378. Egregie dictum *Nemo animum, etc.*, postquam scilicet inanes hominum occupationes et perniciose studia recensuerat.
382. Ald., Prag. et nonnulli Vulg. cum Pal., *contentam sternere*. Optimi *contentam sternere*. Bong., *contentus pro contentam*, exstatque *contentus* in nonnullis Vulg., sed non in Aldo, ut putavit Weitzius, nisi duplex fuerit Aldi editio, quod non credo.
384. Ex Persio sat. 2. *O curvæ in terras animæ et cælestium inanes*.
385. Widm., *perit*; supra, *parit et capit*. Bong., *capit*. Cæteri, *parit*, quod verum est.
390. Diabolus prædo et latro sæpe ab ecclesiasticis scriptoribus dicitur. In præf. 2 Apoth. vers. 45, et in Apoth. vers. 408, *fur* idem vocatur.
394. Mar. a prima manu, *horrendas, male*. Ald., *circumsedit*; Weitz., Vat. A, *circumsidet*. Legendum cum aliis *circumsidet*.
395. Epist. B. Pauli ad Galatas, v, 19 : *Manifesta autem sunt opera carnis, quæ sunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, idolorum servitus, veneficia, inimicitia, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, sectæ, invidiæ, homicidia, ebrietates, comensationes et his similia*. Vat. A et Pal., *luctus*; non bene, pro *luxus*.
398. Ald. et Mar., contra rationem carminis, *habitum pro habitu, quod vult etiam Vat. A, ubi est abitu*.
- Habitus est forma, facies, status, cultus corporis. Virgil. i. Æn., *Virginis os, habitumque gerens*.
399. I ad Corinth. viii, 1 : *Scientia inflat, charitas vero ædificat*.
400. Ald., non recte, *addita pro abdita*.
401. Jurisconsultorum *canina facundia* in proverbium abiit.
402. Fabricius Herculeam clavam sapientiæ adjudicat, quia Hercules a doctis colebatur, qui laboriosi et benefici esse debent, adeoque Herculi commune fuit cum musis templum in circo Flaminio. Giselinus probabilius putat, hoc loco notari Cynicos, quorum supellex erat baculus et pera. Clavam inter philosophorum insignia numerari, constat ex Apollinari Sidonio carm. 15, *Tetrica nodosæ commendat pallis clavæ*. Sirmondus ad Sidonium p. 45 multa affert de barba, pallio et clava philosophorum, et hos ipse Prudentii versus de clava philosophica exponit. Chrysostomus de Statuis vii : *Ubi nunc sunt qui palliis amictuntur, et promissam barbam ostentant, et clavas dextra gestant externi philosophi?* S. Augustinus, lib. xiv de Civit. Dei, cap. 17 : *Videmus adhuc esse philosophos, qui non solum amictuntur pallio, verum etiam clavam ferunt*.
403. In editione Parmensi typographi mendam *Ostenta* corrigendum est. In glossa Isonis legendum *Indiæ pro in die ex Isidoro lib. viii, cap. 6*.

- 531** Incerat lapides fumosos idololatric **A**
405 Relligio, et surdis pallens advolvitur aris.
 Heu quantis mortale genus premit improbus
 [hostis
 Armigeris! quanto ferrata satellite ductor
 Bella gerit; quanta victos ditone triumphat!
 Surgit in auxilium Chananeus, atque agmina
 [denset
410 Casside terribilis, setarum pondera mento
 Concutiens, dextramque gravi cum cuspidē
 [quassans.
 Ast alia de parte furens exercitus ardet
532 Regis Amorrhæi: tum millia Gergeseorum
 Effundunt aciem toto volitantia campo:
415 Eminus hi feriunt, confligunt coninus illi.

GLOSSÆ VETERES.

- 404.** Idololatric, *idola colens, idolis serviens*, l. **B**
405. Advolvitur, *inclinatur*, l.
406. Premit, *constringit*, l.
407. Armigeris, *vitiis, insidiis*. — Ferrata, *dura*.
 — Satellite, *milite*, l.
408. Triumphat, *superat*, l.
409. Chananeus, *populus; interpretatur motus eorum: Cham, calidus, commotus interpretatur; commemorat modo hic septem gentes quæ insurrexerunt contra filios Israel, sed pro septem posuit vitiis, seu nequitiis spirituales insinuat, quæ insurgunt contra hominem*, l.
410. Casside, *galea*. — Setarum, *barbæ; in barba*, l.
411. Cuspide, *hasta*, l.
412. Furens, *iratus*. — Ardet, *stridet*, l.
413. Amorrhæi, *tristitia Amorrhæus, amarus, vel loquens*. — Gergeseorum, *Gergeseus, colonum ejiciens, vel advens propinquus*, l.
- 414.** Volitantia, *propter ceteritatem equorum*, lso.
415. Eminus, *longe, contra*. — Confligunt, *pugnant*. — Coninus, *prope*, l.
416. Jebusaicæ, *Jebuseus, id est calcatus, sive præsepe eorum*, l.
417. Aurea tela, *avaritia*. — Tincta, *venenata*, l.
420. Cethæe, *Cethæus, abscissus a Christianitate*. — Juvat, *delectat*. — Phereza, *Pherezeus, separatus, vel absque muro*, l.
422. Rex, *diabolus*. — Hevæorum, *Hevæus ferilis, vel ferox*, l.
423. Thoraca, *thorax, pectus, vel cassis, quia pectus cooperit*, l.
424. Subnixa, *subjecta, elevata*. — Viris, *vitiis*, l.
425. Mammonæamque, *diabolicam, pecuniosam, vel sæcularem, avaram*, l.

COMMENTARIUS.

- 404.** Aldus ediderat *idololatric*, correxit *incærat* **C**
lapides fumosos idolatres, perperam incærat, et idolatres. Nec inelius recens corrector in Rat., *vana deorum pro idololatric, seu idololatris*. Gronovio, Observat. ecclæs. cap. 5, placuit *idololatris*, neque displicuit Heinsio aliisque recentioribus editoribus; et facilis quidem fuerit mutatio s in x ob soni similitudinem. Sed scripti jubent legi *idololatric*, et hæc fuit consuetudo Prudentii, ejusque ætatis, ut quædam vocabula Græco-Latina formaret, ut *primoplastus*. In editione Parmensi metrum corruptum est *incærat fumosos lapides*.
406. Corrector in Rat., erasis prioribus, inepte substituit *Heu quot mortale genus premit improbus hostis Militibus*. Gis., Fabr., Cell. ediderunt *premit genus*. Ald. et nostri, *genus premit*. Id tenuit Heins.
408. *Triumpho* active in Vulgata reperitur: eo verbo ita usi sunt Livius, Tacitus, Plinius, scilicet *triumphor* passive.
409. Aldus primum edidit *Chananeus, atque agmina denset*, postea emendavit *Chananeus, et agmina denset*. Giselinus hoc postremum amplexus est. Latinus in Torn. legit *Chananeus, atque agmina denset*, sed animadvertit legendum vel *Chananeus trisyllabum*, vel, si quadrisyllabum sit, *Chananeus, et agmina*. In Bibl. Latini mendum opinor esse *surgite pro surgit*. Scripti *Chananeus, atque agmina denset*, ut sit diphthongus *eus*. Vide in Apoth. vers. 982 *Mattheus*. Pro *denset* Prag. *densat*, et apud Weitzium Giselinus, qui tamen in ed. 2 habet *denset*. Allegoricam interpretationem harum nationum vide apud Lauretum in Silva Allegoriarum, qui loca SS. Patrum similia indicat.
410. Ald., *terribili*; cæteri, *terribilis*. Fabricius pro *pondera mento* excudit *ponderamento*, errore non typographico: nam in Indice advertit Prudentium usum nomine *ponderamentum*; quod confirmat in
- Comment., docens sumi pro *pondere*. Multi hujusmodi errores ex conjunctione vocum in Prudentium irrepserunt. Ac revera in Aldo legitur *ponderamento*.
411. Prag., *vibrans*: supra, *quassans*.
415. Vat. A, *mendose, greges eorum* pro *Gergeseorum*. Hi omnes erant populi terræ Chanaan, de quibus vide Josue lib. et interpretes.
416. Put., Egm. et Vat. A, *Zebusaicæ*. Mar., Prag., Gis., *Jebusaicæ*. Weitz. et Urb., *Jebusaicæ*. Aldus et Alex., *Gebusaicæ*.
418. Ald., Mar. a prima manu, Widm., Bong., *micant, radiantque, micantque*. In Prag. videtur fuisse *micant, radiantque, nutantque*, quod metro repugnat. In Oxon., *micant, radiantque nitentque*. Fabr. et Gis., *nitent, radiantque, micantque*. Vetustiores plerique *micant, radiantque, necantque*. Emendandus est error typographicus editionis Parmensis, *radiantque, necantque*.
420. Put., *Cittee*; Egm., *Chitee*. Alii, *Cethæe*; Gisel. vero 2 edit., *Gethee*. In Put., *gens Phereza*, quod sequor, nam *Pherezæa* carmini adversatur. Chamillardus vellet *Bettæe*, si metrum pateretur. Alius error hic occurrit in editione Parmensi, *sed gens Pherezæe sagittis*. Teolius fortasse voluit *Pherezæa*.
422. Put., Rot., Ald., Pal., Egm., *Euveorum*. Vat. A et Bong., *aveorum*. Mar., Prag., Weitz., *Eveorum*. Alii, *Bevaeorum*; alii paulo aliter. In nonnullis vulg., *præmover* pro *promovet*.
424. *Scclerum potestas*, ut *potestas tenebrarum* in sacra pagina.
426. *Indociles* eo sensu quo hymno 3 Cathem., vers. 114, diximus, *indocile* accipi posse pro *docili, ut infractus pro fracto*.
427. Imitatur illud Maronis lib. II Æneid., *socia agmina credens Inscius*, et alia quæ sequuntur. Vide etiam vers. 551 et seqq. *Psychomachia*.

- Mox faciles ad vincula rapi, juga dura volentes A 415 Credite, captivi mortales, hostica quos jam
 430 Addictis subeunt cervicibus, et nebulonum
 Spirituum jussis servire ferocibus optant.
 Ille, supervacuis augens patrimonia fundis,
 Finitimisque inhians contempto limite agellis,
 Ducitur innexus manicis, et mille catenis
 435 Ante triumphales currus post terga revinctus,
 Nec se barbaricis addictum sentit habenis :
 Illic, qui ventosæ scandit fastigia fœmæ,
 Inflaturque cavo pœmpæ popularis honore,
 Qui summum, solidumque bonum putat ambi-
 [tionis
 440 Crescere successu, præconum voce trementes
 534 Exanimare reos, miserorum in corpora
 [fascas
 Frangere, terribiles legum exercere secures, B
 In laqueum jam colla dedit, jam compe de dura
 Nequitur, et pedibus servilia vincula limat.

GLOSSÆ VETERES.

430. Addictis, *subjugatis, deputatis*. — Nebulosum, *nigrorum*, I.
 432. Ille, *aliquis, quidam*. — Supervacuis, *per rapinam abundantibus*. — Fundis, *prædiis, hæreditatibus, ædificiis, terris vel prædiis; fundus dicitur ager, eo quod nobis fundat fructus*, I.
 436. Barbaricis, *diabolicis*. — Habenis, *vinculis*, I.
 437. Hic, *quidam, aliquis*, I. — Ventosæ, *væcua*, Vat. A.
 438. Cavo, *vacuo*, I.
 439. Ambitionis, *avaritiæ*, I.
 440. Successu, *prosperitate*. — Trementes, *timentes*, I.
 441. Exanimare, *mortificare*. — Fascas, *potentias, dignitates*, I.
 442. Exercere, *augere*. — Secures, *arma lictorum*, I.
444. Limat, *purgat*, I.
 445. Hostica, *hostilia*, I.
 446. Cohibent, *constringunt*. — Ergastula, *εργαστήριον*, opus; inde *ergastulum*, locus ubi exercetur constructio alicujus operis, I.
 449. Assur, *dirigens interpretatur*, I.
 450. Quam, *gentem*, I.
 451. Orbatam, *viuatam*. — Ululavit, *lamentat*. — Urbem, *Jerusalem*, I.
 452. Num, *nunquid*, I.
 453. Persica, *diabolica*, I.
 456. Barbara, *pagana*, I.
 458. Profanato, *sordido*, I.
 459. Abolent, *obliviscuntur, illorum malignorum suasu; alienatio est abominabilis perditio*, I.

COMMENTARIUS.

430. Egm., Weitz., Iso, Gisel. ad oram, Gifan. C Ind. Lucret., verbo *vestire*, ex vet. lib., *nebulosum* quasi *nebulosorum*. Ita etiam Rat. cum glossa *fallacium, tenebrosorum*. Plerique, ut Alex., Urb., Mar. Vat. A, Prag., Heinsiani, *nebulonum*. Nec dubium quin *nebulosum*, ut *nebulosus*, de diabolo apposite dicatur.
 431. Egm. et Ald., *aptant*; alii, *optant*. In Mar. ex *feracibus* recte factum *ferocibus*.
 435. Vat. A et Egm., *contento limite*, quasi extento; vel cum limis ipse sit contentus, homines finitimis agellis inhiant. Melius cæteri, *contempto*. Horatius lib. II, sat. 6: *O si angulus ille Proximus accedat, qui nunc denormat agellum*. Teolius omnes Vatt. allegat pro *contempto*, vel ut ipse scribit *contempto*. Facile potuit n. videri esse m, aut contra.
 435. Mos hic erat ducendi captivos ante triumphalem currum.
 440. Prag., male *successum*. Præconis inter alia munus erat judicia et sententias publicare.
 441. Egm., Wid., Mar. a secunda manu, Prag., Vat. A, Ald., *examinare*. Mirum quod hic error tot codices occupaverit. Metrum postulat *exanimare*, quod exstat in aliis. In Rat. est *exanimare* a recentiori manu; alioqui erat *examinare*. In Alexan., *exanimare*; sed glossa *investigare*, quasi is qui glossema addidit, legisset *examinare*. Ald., Alex., Urb., Gis., in corpora, ut hymno S. Cassiani vers. 47, in ora *frangere tabellas*. Heinsius nihil contra ex suis adnotavit. Mar., *corpore*, recente manu in *corpore*. Prag., Rat., Weitz., in *corpore*.
 446. Glossæ adde ex Isidoro lib. xv, cap. 6, quod ergastula etiam sunt, ubi deputantur noxii ad aliquod opus.
 447. Chamill'ardus, *virtus non intellecta accipi'* pro
- vitiis, quæ specie virtutis decipiunt. Cellarius interpretatur de vera virtute, quæ ignorantiam sui et contemptum vindicat famulatu pœnarum. Fortasse melius *virtus non intellecta* dicitur esse vis quædam occulta et non intellecta ab ipsis qui pœnis sunt subiecti. Sic supra vers. 436: *Nec se barbaricis addictum sentit habenis*.
 448. Widm. supra, *nostra*, minus bene. Pergit declamare in vitia, quæ specie virtutis fallunt, hominesque captivos in serviutem redigunt. De hujusmodi vitiis Juvenalis satyra 14.
 450. Jeremias cap. I Thren., vers. 1: *Quomodo sedet sola civitas, plena populo: facta est quasi vidua domina gentium*.
 452. Ex diversa scribendi ratione Prag. et Rat., *aud*; Egm. et Vat. A, *haud pro aut*.
 453. Prag., *quos*, et versu seq. *captivos*, non ita bene ac *quas* et *captivas*, sc. animas.
 455. Vat. A scribit *disuescunt*.
 456. Rat., *ex patriis*. Prag., *exuti*, ut supra *quos captivos*. Hæc omnia videri possunt in Lamentationibus Jeremias.
 458. Captivi Israelitæ, et qui ad Ægyptum confugerant, ad idolorum cultum secesserant, quos Jeremias objurgavit.
 459. Palat., Widm., Egm. pro diversa lectione, Weitz., Vat. A, *petulantia pectora*. Heinsiani, *petulanti e pectore*, cum Ald. et aliis. Mar. a prima manu, Itat., Prag., *petulanti pectore*. In Mariet. aliena manu a vel e pectore. S. Paulinus psal. cxxxvi: *Cum patrium memori traheremus pectore Sion*. Ubi etiam producitur prima vocalis, quam Fortunatus quoque produxit. Vide alia exempla in indice Fabricii ad poetas Christianos. Alii corripiunt quod in h's nomi-

- 460 Jam patriæ meminisse piget : jam mystica A
[frangunt
Organa, et externi laudant anathemata regni.
Nonne fuit melius, sævum Memphitidis aulae
536 Imperium tolerasse patres, penitusque
[sinistris
Assedissee foci? positos Pharaonis iniqui
- 465 Sub pedibus, limo, et paleis servire paratos,
Carnis et immodicæ spurco ructamine crudos?
Quo tantum auxilii per prodigialia signa
Effudit Dominus, populum dum forte rebellem
Servat ope immerita, vinclis dum subdita colla
- 470 Solvit, et Ægyptum virga serpente coercet?
Quid juvat æquoreum, pelago cedente, profun-
[dum
Pulverea calcasse via : cum conscia ponti
Saxa sub ignoto patuerunt prodita coelo, B
- Aruis et medio stans in gurgite limus?
475 Si victor virtute Dei, mediasque tenebras
Luce columnari sciendens exercitus olim,
Perdidit inventi vallem Botryonis opiman?
537 Si nescit versare solum, cui melle pe-
[renni
Gleba fluens nivcos permiscet lactea rivos
- 480 Si domitam Jerichon lituis, atque ære cauro
Rursus in antiquos patitur consurgere muros
Si ripis reflui Jordanis pellitur, et jam
Deserit ascriptam dimensa in jugera sortem?
Denique si structam tantis sudoribus urbem,
485 Et quæ nubigenas transcendunt culmina nim-
[bos,
Defensare nequit; si nescit, quis lapis ille est
Hostibus obsistens, ut inexpugnabile turris
Præsidium : quem non ærato machina rostro

GLOSSÆ VETERES.

461. Organa, laudes Dei.—Anathemata, perditiones, alienationes, l. Alienationes, Vat. T.
462. Memphitidis, Ægyptiacæ, l.
463. Tolerasse, pati.—Sinistris, contrariis, l.
464. Pharaonis, qui nominabatur Cencelis, Chencelis, l.
465. Sub pedibus, dominatione, potestate, l.
466. Immodicæ, magnæ, in multitudine. Spurco, immunda eructatione.—Crudos, saturatos, plenos, indigestos, l.
467. Quo, cur illic, l.
468. Rebellem, infidelem, l.
469. Ope, auxilio, l.
470. Virga, quia virga mutata est in serpentem.—
- Serpente, existente, l.
472. Calcasse, ambulare, l.
473. Proditæ, ostensa, l.
477. Perdidit, pro perdit.—Botryonis, terram promissionis.—Opiman, fertilem, l.
478. Versare, arare terram, subvertere, colere, l.
480. Jerichon, civitatem diaboli, sancta prædicatione superatam, l.
484. Sudoribus, laboribus.—Urbem, Jerusalem, l.
485. Culmina, virtutes, desideria, l.
486. Lapis, Christus est; qui murus, et lapis est inexpugnabilis, et præsidium indeficiens, l.
488. Vis, immissa cum fortitudine, l.

COMMENTARIUS.

- nibus fieri posse, monui in proleg. E Judæis captivitate Babylonica detentis, nonnulli erant qui recordarentur Sion et idolorum cultum horrerent, ut liquet ex psalmo cit. : *Super flumina Babylonis illic sedimus, et flevimus, cum recordaremur Sion.* Prudentius illos cum Jeremia reprehendit, qui gentium mores et ritus fuerunt secuti.
460. Apud Weitzium, Widm., nam pro jam. Sed non explicat Weitzius sitne nam patriæ, an nam mystica, an utrumque : nam bis repetitur jam. Chamillardus opinionem Pinedæ lib. vii de Salomone, cap. 10, refert Judæos citharas suas appendisse salicibus, quæ erant ante Beli Jovis templum in ipsa urbe Babylone, ex interpretatione psalmi cxxxvi : *In salicibus in medio ejus suspendimus organa nostra, et in eadem opinione fuisse Prudentium affirmat.* Mihi id non liquet : nam Prudentius Judæos illos reprehendit qui organa fregerant, non qui suspenderant. Neque opinionem Pinedæ approbat Lorinus, qui fuse doctique hac de re ad eum psalmum disputat.
461. In Vat. A desideratur et post organa. Anathemata hic sunt sacrificia, mores et ritus profani. Anathema pro homine execrabili vox ecclesiastica, ut anathematizare apud S. Hieronymum et alios. Teolius monet anathemata, priori porrecta, ut hic, esse donaria numini dicata. Fortasse scribere voluit *tertia porrecta*. Conjici posset *anademata*. Lucr. lib. iv, *anademata mitræ*.
462. Longissimum esset ea omnia proferre quæ e sacris Litteris Poeta indicat aut refert. Quæ hoc loco attingit, videri possunt Exod. cap. 1, 5 et seqq.
466. Ait poeta Israelitas carne immodica se in Ægypto refecisse, quia ipsi Exod. xvi, 3, dixerunt : *Utinam mortui essemus per manum Domini in terra Ægypti, quando sedebamus super ollas carniæ, et comedebamus panem in saturitate.*
467. Horatius lib. 1, ep. 5 : *Quo mihi fortunas, si non conceditur uti?*
472. Cauchius ex scripto suo malebat *purpurea*, quia sermo est de mari Rubro. Sed venustius est *pulverea* cum reliquis scriptis, quasi Israelitæ non solum sicco pede trajecerint mare, sed etiam via mare per medium fuerit pulverulenta. Sic mox *aruis limus*. Paulinus etiam Nat. 9 dixit *arente profundo, et pulverulenta vestigia de transitu Jordanis*.
474. Weitz. et Gis., *sub gurgite*. Heinsianus, Pal. et nostri codd., in *gurgite*.
475. Vat. A et Egm., *sic victor, male*.
477. Martialis lib. xi, epigr. 38 : *Nec dignam toto te botryone putat.* Alii hic intelligunt racemum uvæ conditiuæ, alii ova sepiarum, sive liquamen ex ovibus piscium. Palladius certe pro uvæ racemo posuit *botryonem*. Prudentius loquitur de botris seu racemis terræ promissionis. Consule Num. xiii, Josue vi et seqq.
480. Ald. scribit *Hierico*, alii *Hiericon*, aut *Jericon*, D aut *Jerichon*.
482. Ald., *rivis*; alii *ripis*. Vat. A, *refluis pro reflui*.
486. Ald. habet *illest* pro *ille est*. Perspicuum est Christum hunc esse lapidem, de quo Paulus ad Ephes. ii, 20 et seqq. Vide etiam Dittochæum tetrasticho 31, *Pinna templi*.
487. Sich. et Bong. a prima manu, *terris pro turris*. Vat. A, mendose, *inexpugnabilis*.
488. Ita legunt veterrimi Put. et Thuan. apud Heinsium et Alex. a prima manu. Cætera quæ alii addunt, superflua sunt et tautologiam redolent, *hostibus obsistens, hosticus, arietis vis quatit, arietat, insiliens*. Giselinus : *Præsidium, quem non fragor hosticus, arietis aut quem Vis impacta quatit, non æris machina rostro Arietat insiliens, nec ferrea verbera quasant*; et ad oram, *non ærea machina*. Aldus, *Præsidium, quem non fragor hosticus arietis, aut*

- Arietat insiliens, nec ferrea verbera quassant? A
 490 **538** Angulus hic portæ in capite est: hic
 [continet omnem
 Saxorum seriem, constructaque limina firmat:
 Quem qui rite suis per propugnacula muris
 Noverit insertum, seque, ac sua mœnia vallo
 Præcingat triplici, celsa stans eminens arce,
 495 Fretus amore petrae, castis et pervigil armis:
 Non illum regina Tyri, non accola magni
 Euphratis Parthus rapiet, non decolor Indus,
 Tempora pennatis redimitus nigra sagittis.
 Quin, si fulmineos cogens ad bella gigantes
 500 Allophylus tua castra velit delere tyrannus,
 Tutus eris: nec te firma statione movebit
 Ipse Charon mundi, numen Marcionis: ipse,
 Qui regit acris vanas sub sole tenebras.
539 Nam vanum, quidquid sol aspicit: ex B
 [elementis
 505 Cuncta solubilibus, fluxoque creamine con-
 [stant.

GLOSSÆ VETERES.

489. Arietat, sternit, commovet. — Insiliens, cum timore saliens. — Quassant, lædunt, l.
 491. Seriem, ordinem, l.
 494. Eminus, e contra. — Arce, alte; fide, l.
 495. Fretus, confusus, Iso.
 496. Regina Tyri, avaritia, l.
 497. Parthus, hæreticus. — Rapiet, scilicet captivum. — Indus, immunditia, l.
 499. Gigantas, sequaces diaboli, l.
 500. Allophylus, diabolus; Philistæus; pro diabolus posuit, alienigena a Deo, l.
 501. Tutus, protectus, l.

- Fallo, creaturam nisi doctor Apostolus omnem
 Subjectam vanis non sponte laboribus orsus,
 Perjuro ingemuit miserans servire latroni.
 Errat, ait, qui luctamen cum sanguine nobis,
 510 Et carne, et venis ferventibus, et vitioso
 Felle putat, calidisque animam peccare me-
 [dullis.
 Non mentem sua membra premunt, nec terrea
 [virtus
 Oppugnat sensus liquidos, bellove lacescit:
 Sed cum spiritibus tenebrosis nocte dieque
 515 Congredimur, quorum dominatibus humidus
 [iste,
 Et pigris densus nebulis obtemperat aer.
 Scilicet hoc medium, cælum inter, et infima
 [terra
 Quod patet, et vacuo nubes suspendit hiatus,
 Frena potestatum variarum sustinet, ac sub
 520 Principe Belia rectoribus horret iniquis.
 His colluctamur prædonibus, ut sacra nobis

502. Charon, navigator inferni, diabolus. — Numen, Deus; malus deus, l.
 503. Fluxo, labili, deficiente, l.
 506. Fallo, mentior, decipio, l.
 507. Orsus, dixisset, l.
 508. Perjuro, fallaci. — Latroni, diabolo, l.
 509. Ait, Apostolus: Quia non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, l.
 515. Congredimur, præliamur, l.
 519. Frena, dominationes, l.
 520. Belia, diabolo, l.
 521. Ut, sicut, l.

COMMENTARIUS.

- quem Vis impacta quatit, non æris machina rostro Arietat. Weitzius, Præsidium, quem non fragor hosticus, arietis aut vis Concutit impacta, aut ærato machina rostro Arietat. Gis. 1 edit. ad marg., Præsidium, quem non fragor hosticus, arietis aut quem Vis quatit impacta, ærato non machina rostro Arietat. Sichardus, Præsidium, quem non fragor hosticus, arietis vis Concutit impacto, aut ærato non machina rostro Arietat. Ita ad oram: nam in textu cohæret primæ editioni Gisellini. Membranzæ æque inter se discrepant. Cum Weitzio faciunt Rat., Prag., Mar. a recentis manu, et Egm., nisi quod in hoc legitur mendose arietus pro arietis. Tres codices Vat. pro eadem lectione Teolius allegat. Mihi aliter visum. Mariettus a prima manu, Hosticus arietis aut Vis impacta quatit, non ærato machina rostro. Mariettus non bene allegaverat Sichardum, qui in sua prima editione a me visus, ita edidit ut modo dixi. Alex. ad oram, Urb., Oxon., Præsidium, quem non fragor hosticus, aut arietis Vis impacta quatit, non ærato machina rostro contra metrum. In Rot. et tribus Torr., Vis impacta quatit, quem ærato machina rostro. D
 490. De Christo, lapide angulari, qui et parietes et fundamentum continet, vide Chrysostomum hom. 6, cap. II, ad Ephes.
 494. Weit., Gis., præcingit. Rat., præcingit, aut præcinget.
 496. Inepte aliqui ad reginam Saba, alii ad Didonem id transtulerunt. Tyrios intelligit Prudentius esse vel avaritiam, vel superbiam, quæ per Tyrum allegorice significatur. Vide Ezechiel. xxviii. Rupertum Tuitientem cap. ix Osee, et Sylvam allegoriar. Laureti.
 498. Carolus Paschalius, de Coronis pag. 200, ex bis versibus colligit Indos, et in his Bactrianos, quod C sagittando valent, sagittis solitos caput redimere.
 499. Scripti Reinsiani et Alex., gigantes; alii gigantes. Harum gentium vocabulis intelliguntur vitia quæ eis quodammodo dominabantur, aut dæmones, qui ea vitia inspirant. Vide glossas.
 500. Cur in Allophylus y corripitur, dixi in proleg. Allophylus Græce sonat alienigena. A Christianis scriptoribus passim pro Philistæo accipitur; et pro Philistæis LXX interpretes vertant allophylus. S. Orientius in Common. lib. I novæ collect. Edmundi Martenæ pag. 11: Illum mirifico famosum robore Samson Forma decem sævis tradidit Allophylis. S. Paulinus Natali 8: Credite, non armis, neque viribus esse timendos Allophylum populos. Et in carmine ad Cytherium de naufragio Martiniani Allophyla mulier est mihi lex carnea. Alia videri possunt in Severo Sulpicio, in Attone de obsidione Lutetiæ.
 503. Prag., varias pro vanas.
 504. Vat. A, Jam vanum. Prag., Nam vanum est.
 505. Pal., cuncta volubilibus, minus bene.
 506. In nonnullis vulg., male, creaturum pro creaturam. Epist. ad Rom. viii, 20: Vanitati enim creatura subjecta est non volens, etc.: scimus enim quod omnis creatura ingemiscit.... et ipsi intra nos gemimus, adoptionem filiorum Dei expectantes redemptionem corporis nostri.
 509. Hæc non ex Epistola ad Romanos, sed ex alia ad Ephesios vi, 12, sumit Prudentius, cujus interpretationem vindicavimus proleg. cap. 9.
 518. Gis. et Fabr., ac vacuo.
 520. Egm., Bellia. Vulg., Belial. Vetustiores, Belia. Ita enim Prudentius huiusmodi nomina propria efferre solet Helia, Belia, Iuda, quæ alioquin in terminantur. Quod autem in Belia, aut Belial dom primæ ab aliis corripiantur, nihil refert.

- Oris apostolici testis sententia prodit.
- 540** Nemo habitum naturæ, aut irritamina
[peccans
Corporis accuset : facile est frenare rebelles
- 525** Affectus carnis, nimiosque retundere pulsus
Materiæ fragilis, et viscera victa domare.
Quippe animus longe præstantior, utpote summo
Æthere demissus, subjectos si velit artus
Imperio quassare gravi, juss'que severis
- 530** Dedere, regnanti domino vis nulla resistet.
Major inest vis illa homini, quæ statile virus
Ingerit, et tenuem tenui ferit aere mentem.
Parthica non æque ventos transcurrit arundo,
Cujus iter nullus potis est comprehendere visus :
- 535** Præpes enim, volucres dum pennis transvolat
[auras, **B**
Improvisa venit, nec stridor nuntiat ante
Adventum lethi, quam pectoris abdita rumpat,
Securam rapiens medicato vulnere vitam.
Sed magis aligera est, magis et medicata sa-
[gitta,
540 **541** Quam jacet umbrosi dominatio lubrica
[mundi,
Eludens excussa oculos, calamique volantis
- A** Præpeto transcurso cordis penetrabilia figens.
Nec segnis natura animæ est, aut tarda ca-
[vendi
Vulneris : ignitum quoniam Deus indidit olli
- 545** Ingenium, purum, sapiens, subtile, serenum,
Mobile, sollicitum, velox, vegetabile, acutum :
Factorem modo casta suum veneretur, et ipsi
Militet, ac victum proculcet sobria mundum ;
Nil de pestiferis opibus, aut falsificatis
- 550** Terrarum spoliis stulto oblectamine libans,
Ne sub fasce jacens, alieno et dedita regno
Non queat argutas hostis vitare sagittas.
Sed quid ego omne malum mundique, homi-
[numque maligni
Hostis ad invidiam detorqueo : cum mala no-
[stra,
555 Ex nostris concreta animis, genus, et caput,
[et vim.
542 Quid sint, quid valeant, sumant de corde
[parente?
Ille quidem fomes nostrorum, et causa malo-
[rum est.
Sed tantum turbare potest, aut fallere quan-
[tum

GLOSSÆ VETERES.

- 522.** Prodit, dicit, Iso.
523. Irritamina, provocamina, provocationes, quia, corpore provocante et suggerente, anima consentit peccatum aliquando, I.
525. Affectus, desideria, I.
527. Præstantior, melior, nobilior scilicet corpore, I.
529. Quassare, fatigare, edomare, premere, domare, I.
530. Dedere, occupare, animo tradere. — Domino, animo. — Vis nulla, scilicet corporis, I.
531. Major, de animo dicit. — Vis illa, diaboli, I.
532. Ingerit, immitit. — Tenuem, fragilem. — Ferit, percussit. — Aere, persuasione, I.
533. Æque, similiter, non sic. — Arundo, sagitta, I.
533. Præpes, velox, I.
538. Medicato, illito, toxicato, I.
539. Aligera, velox. — Medicata, venenata, I.
540. Umbrosi, tenebrosi. — Mundi, diaboli, I.
541. Eludens, decipiens. — Excussa, sagittata. — Calami, teli, I.
546. Agitabile, mobile, I.
550. Libans, cupiens, I.
551. Fasce, onere, I.
552. Argutas, scilicet viles, I.
554. Detorqueo, converto, I.
555. Concreta, coagulata, Iso.
557. Ille, diabolus. — Fomes, incentivum, vel incendium, I.

COMMENTARIUS.

- 525.** Mar., nimiosque, sed supra recentiori manu, minimosque.
530. Alex. cum Heinsianis nonnullis resistet. Ald. et alii editi cum Urb. aliisque mss., resistit : quod nescio cur Heinsius damnet : nam idem est sensus. Perperam autem vulgati distinguebant dedere regnanti domino.
533. Prag., transcendit pro transcurrit. Veruti, seu teli cursum eleganter dici a Lucretio notat Gifanius, et hoc Prudentii exemplum allegat.
535. Ald., Weitz., Mar., volucris, melius alii, volucres ; in mss. antiquis casus hujusmodi sæpe in is terminantur, ex quo ea varietas oriri potuit.
537. Fabr., Bong., Mar., Sich., rumpit, non male.
538. Egm., a secunda manu, Bong., Sich. ad oram, Put., Oxon., Thuan., penetrans. Egm. a prima manu, Alex., Urb., aliique nostri cum vulg., rapiens.
543. Egm., segni, non bene, pro segnis. Ald., ut ; alii, aut.
546. Legunt nobile Rat. a prima manu, Mar., Prag., Weitz., Gis. Sed in omnibus Heins., Ald., Vat. A, Alex., Rat. a secunda manu, mobile. Sic melius est vegetabile cum Thuan. a manu prima, Alex., Boherio pervetusto. Nam agitabile, quod alii habent, idem sonat ac mobile. Non est autem contemnenda lectio nobile, agitabile, quæ exstat in Urb. et aliis. Teolius in uno tantum Vat. vidit nobile.
547. Optimi Heinsiani, Mar., Rat., Alex., Sich., Weitz., casta. Vat. A, Ald., Gis., Urb., facta.
549. In Rat. fuit falsificantis, sed n est inductum. Falsificus Plauti est. Facciolatus falsificare ad barbara reject, cum plura alia verba solius Prudentii auctoritate inter Latina reposuisset. In editione 2 Giselini, et in quodam exemplari editionis Weitzianæ ad marg., vel pro aut.
551. Mar., Weitz., ne ; alii, nec. Rat., non. Nonnulli vulgati male distinguunt nec sub fasce jacens alieno, et dedita regno. In Heinsio mendum est nec sub face.
552. Aldus, ne pro non.
553. Weitz., mundi hominumque ; cæteri, mundi-que, hominumque, rectius. Cum demonstraverit Prudentius Deum non esse peccati auctorem, sed diabolum eum esse qui homines in peccata traxerit, non in contrariam partem declinare videatur, et, ut alium Marcionitarum errorem evertat, ad libertatem arbitrii ostendendam aggreditur.
556. Alii habent de corde parenti. Sententia sumpta est ex Math. xv, 19 : De corde enim exeunt cogitationes mala, homicidia, etc.

- Nos volumus : qui decrepito suggesta leoni A
 560 Armamenta damus : friget fera futile frendens,
 Humani generis ni per suffragia gliscat.
 Gignimus omne malum proprio de corpore no-
 [strum :
 Ut genuit David, alias pater optimus, nimum
 Crimen Abessalon : tetrum pater ille, sed
 [unum
 565 Innocuus inter soboles genuit patricidam :
 Ausus in auctorem generis qui stringere fer-
 [rum,
 Ah pietas ! signis contraria signa paternis
 Egit, et unius commisit sanguinis arma.
 Nostra itidem diros urente propagine natos
 570 Pecto a parturiunt : versis qui protinus in nos
 543 Morsibus insuescunt gignentum vivere B
 [pœnis :
 Depopulantur enim nimium fecunda parentum

GLOSSÆ VETERES.

559. Decrepito, antiquo, seni, veterano. — Suggesta, subministrata. — Leoni, hosti, l.
 560. Armamenta, utensilia, arma, vel adiutoria. — Futile, inaniter, inutiliter, l.
 561. Suffragia, auxilia. — Gliscat, crescat, l.
 564. Tetrum, infaustum, infelicem. Abessalon, et Absalon utrumque dicimus, l.
 565. Patricidam, qui patrem occidit, l.
 566. In, contra. — Stringere, nam voluit patrem interficere, l.
 567. Ah ! heu ! ubi est modo pietas ? interjectio dolentis. — Signa, vexilla, l.
 568. Egit, portavit, elevavit, duxit, portavit. — Unius, proprii ; Judæos cum Judæis. — Commisit, fecit committi. — Arma, civile bellum, l.
 569. Itidem, item. — Propagine, procreatione. — Natos, suasiones malignorum, Iso.
 571. Gignentum, patrum, quia ipsi pecca is nostris excruciamur, l.
 574. Verum, sed, l.
 575. Virginis, Mariæ, quia de genere David fuit Dei genitrix, l.
 576. Tristibus, malis natis. — Pius, bonus, l.
 577. Justis, fratribus, vel sanctis scilicet operibus, sanctis filiis, l.
 578. Pignoribus, filiis. — Amaris, scilicet operibus, l.
 579. Salomone, Salomonem vocat justitiam. — Nihil, scilicet agimus vel habemus, quia nos vitium plus implemus quam Salomone, qui significat virtutes, l.
 580. Abessalon, vitia. — Lacerans, oppugnans, l.
 581. Licet, licitum est. — Ethicis, moralibus, de moribus. — Præsumere, sumere, attingere, l.
 582. De physicis, naturalibus, de scripturis naturalium rerum, de naturis, l.
 585. Distenta, repleta, vel gravida, l.
 586. Percita, insaniens, l.
 587. Silit, cupit. — Trilingue, serpens, quamvis

COMMENTARIUS.

559. Diabolus leoni rugienti comparatur Epist. I, C Pet. v. 8.
 560. In Mar. fuit *futtule* pro *futile*, corrupte.
 561. S. Augustinus, sive potius Cæsarius Arelatensis sermone 57 append. S. Augustini, alias 197 de Tempore, diabolum cani alligato comparans, ait : *Latrare potest, sollicitare potest, mordere omnino non potest, nisi volentem.*
 562. Ald., Fabr., Bong. cum aliis, *de corpore nostro*. Plerique, *nostrum*.
 564. Ita LXX interpretes efferunt *Abessalon*, qui in Vulgatis Bibliis dicitur *Absalom*, de quo lege lib. II Regum xv et seqq. Alii scribunt *Abassolon*.
 565. Gis. ad oram, *paricidam* pro *patricidam*.
 567. Imitatio Lucani initio Pharsaliæ.
 569. Weitzius pro *duros* allegat Ald., Fabr., Bongar. Sed Aldus mihi habet *diros*. In Fabricio etiam lego *diros*. Gis. ad marg., *duros*, quod in prima editione tenuerat. Melius cæteri, *diros*. De peccatis, quæ ex corde parente exeunt, sermo est.
 572. Vat. A, *depopulatur*; recte manu recenti factum *depopulantur*.
 574. Cauchius ex conjectura, *vero* pro *verum*. Non video, qui locus esse huic conjecturæ possit, in vitis membranæ.
 576. *Tristes* pro malis seu improbis hic accipi, nota ex glossa. Significat etiam *tristis* iratum, difficilem, sævum, asperum, infelicem.
 577. Al. x., Put., Thuan., Rot., Egm., Palat. a prima manu, Cauchianus, *sereret sua crimina*; neque abludit Vat. A. Verum Mar., Urb., Ald., Weitz., Gis. cum aliis, *misceret crimina*. Utrumlibet potest retineri.
 578. Vat. A, *turbasset*; rectius supra, *turbaret*: nam versu sup. est *sereret*.
 581. Ald., *mendose*, *ex ethicis* pro *ex ethicis*: qui error nonnullos veteres codices insedit, ut Mar. et Prag., in quibus recente manu correctio adhibita est. In Rat., *et ethicis* pro *ex ethicis*. Neque Chamillardus, neque Teolius, neque Cellarius in suis indicibus advertunt, *e in ethicis*, quæ longa est, a Prudentio corripit.
 582. Observat Giselinus recte adicere poetam *ut aiunt*; revera enim fabula est a Plinio aliisque veteribus adoptata. Obiter monebo non peccare scriptores pios, aut depravati iudicii esse arguendos, quod hujusmodi historiolas aut falsas, aut non satis comprobatas in exemplum ad informandos mores transferunt; quibus illi tanquam veris factis, si evenerint, aut tanquam apologis, si fuerint confictæ, suo jure utuntur. Teolium non intelligo, qui ait Prudentium aliter esse locuturum, si in hoc nostrum ævum fuisset delatus, cum constet omnia animalia cujuscunque generis ex ovo nasci, in quo sunt formata. Negat Prudentius ex ovo, in quo est formata, viperam nasci? Claris verbis postea ait, *postquam semine adulto*, etc. Plinius lib. x, cap. 62: *Rursus in terrestribus ova pariunt serpentes.... Viperæ mas caput inserit in os, quod illa abrodit voluptatis dulcedine. Terrestrium eadem sola intra se parit ova unius coloris, et mollia, ut pisces*. De insectis illa est quæstio, an ex putri, ut aiunt, nascentur.
 584. Vat. A, *sexus* pro *sexu*.
 587. Aldus edidit *trilinguæ*, emendavit *trilinguæ*;

- Conjugis in fauces atque oscula fervidus intrat, A
Insinuans oris coitu genitale venenum.
- 590 Nupta, voluptatis vi saucia, mordicus haustum
Frangit amatoris blanda inter fœdera guttur,
Infusasque bibit, caro percunte, salivas.
His pater illecebris consumitur, at genitricem
Clausa necat soboles; nam postquam semine
[adulto
- 595 Incipiunt calidis corpuscula parva latebris
Serpere, motatumque uterum vibrata ferire,
Aistuat interno pietatis crimine mater,
545 Carnificemque gemit damnati conscia
[sexus
Progeniem, septi rumpentem obstacula partus.
- 600 Nam, quia nascendi nullus patet exitus, a'vus
Fetibus in lucem nitentibus exercuciata
Carpitur, atque viam lacerata per ilia pandit.
Tandem obitu altricis prodit grex ille dolorum,
Ingressum vitæ vix eluctatus, et ortum
- 605 Per scelus exsculpens: lambunt natale cadaver
Reptantes catuli, proles, dum nascitur, orba,
- Haud experta diem, miseræ nisi posthuma
[matris.
Non dispar nostræ conceptus mentis; ab ore
Vipereo infusum sic combibit illa venenum
- 610 Conjuge Beliade, sic oscula devorat haustu,
Interiusque rapit, sic felle libidinis ardens
546 Impletur vitiis, perituro mixta marito.
Tunc prægnans lethale genus, concepta maligni
Fert opera ingenii, de semine complicitis hydri:
- 615 Quem pœnis pensare prius sua facta necesse est
Corruptæ pro stupro animæ, proque orbe per-
[empto.
Ipsam porro animam crudelia vulnera carpunt
Mille puerperiis, soboles dum parturit ex se
Contra naturam genitas, peccamina crebra
B 620 Scilicet, et pastos materno funere natos.
Hinc illa est Domini justa objurgatio Christi:
Nonne pater dæmon, vos increpo, peccatores,
Concubitu carnis semen sitientis iniquum
Vos genuit? Sanctum, lector, percense volu-
[men:

GLOSSÆ VETERES.

non habeat nisi linguam unam, tanta tamen celeritate eam movet, ut videantur tres esse, l.

588. Oscula, per, l.

589. In-inuans, immittens. — Coitu, pro, in, l.

590. Nupta, conjux. — Saucia, sauciata. — Mordicus, adverbium, mordaciter, mordendo. — Haustum, devoratum, in ore assumptum, l.

591. Frangit, mordet. — Amatoris, mariti, l.

592. Caro, marito, l.

593. Pater, ille masculus. — Illecebris, voluptatibus, l.

594. Necat, occidit, l.

596. Motatum, commotum. — Vibrata, pulsata, l. C

597. Pietatis, prolis. — Crimine, quia maritum occidit: dolet enim se esse carnificem mariti, l.

598. Carnificem, se, l.

599. Septi, inclusi, reconditi, circumdati, l.

605. Obitu, morte. — Altricis, matris, l.

604. Eluctatus, evadens, l.

605. Exsculpens, sulcans, investigans; sculperem

dicimus, cum difficultate investigare, l.

606. Orba, orbata, l.

607. Diem, vitam. — Posthuma proles, post mortem; posthuma proles dicitur quæ post mortem patris aut matris nata est, l.

609. Vipereo, diabolico, l.

610. Beliade, diabolo; patronymicum a Belial. — Haustu, consumptu, l.

613. Prægnans, mens, Iso.

614. Complicitis, socii, consocii, conjuncti, complices; frequentius in malo ponuntur, l.

615. Pensare, recompensare, vel resolvere, l.

616. Orbe, orbem; hominem appellat, vel mundum, qui in similitudinem orbis est conditus; vel ipsum orbem, quem laqueis suis conatur decipere, et interficere, l.

618. Puerperiis, nativitatibus, parturitionibus, l.

619. Peccamina, peccata, l.

621. Objurgatio, increpati, l.

624. Percurre, perquire, Iso.

COMMENTARIUS.

opinor, voluit dicere trilingue. Ita habent Alex., Urb., Fabr., Bong., Gis. in contextu. Put., Thuan., Weitz., et alii trilingue a trilinguus, quod Salmasio probatum refert Heinsius, qui non viderat Aldi correctionem, cum asseruerit Aldum non aliter expressisse.

585. Gisel., Palat. supra, Mar. ac pro at. Vat. A, perperam ad.

594. Vat. A, sobolis; alii, soboles, Bong. adulta; supra, adulto.

596. Giselinus, motatu; cæteri, motatum.

597. Gisel., pectore; ad marg., crimine, quod est in aliis omnibus; et significantissime dictum observat M. Bergius apud Weitzium, quia pietas est quod fetus patris necem ulciscitur, at crimen quod matrem occidit.

600. Burmannus tom. I Antholog., pag. 463, ex Egm. legit jam quia, et multis probat librariorum veteres sepe mutasse jam in nam. Hæc diversa lectio in Egmondano cod. fugit Weitzium et Heinsium.

605. Ex veterum opinione, cui recentiorum experientia opponitur. Pinius ita rem exponit lib. x, cap. 62: Tertia die intra uterum catul s excludit; deinde singulos singulis diebus parit viginti fere numero. Itaque cæteri tarditatis impatientes prrumpunt latera, occisa parente.

606. Vat. A, prolis pro proles.

607. Ald., Gis. et alii vulg., matri; veteriores Heins., Rat., Mar. a prima manu, Prag., Alex., Urb., maris, cum Weitzio aliisque.

610. Ald. et Fab., male, Beliada, neque melius Ald., hausto. Giselinus ait, in hoc nomine patronymico Beliade corripit secundam, quæ prius in Belia producta fuit vers. 520, ob licentiam in nominibus propriis. Præter hanc licentiam potest etiam admitti synæresis in secunda et tertia, ut sit spondæus Belia. Legam, si per membranas liceat conjuge Belia: nihil enim necesse est patronymicum deducere: nam postea de semine complicitis hydri, qui est ipse Belia aut Belial, hoc est diabolus.

614. Complex ad Latinitatem prolapsam refertur. Ita locuti sunt Sidonius, Cassiodorus, et æquales. Isidorus lib. x. Ety. notat, ad bonum nunquam complicem dici, quo Iso recipit.

618. Prag., proles; cæteri, soboles.

620. Heinsiani et nostri cum Weitzianis, pastos. Ald. et Gisel. in contextu, partos.

622. Joan. viii, 44: Vos ex patre diabolo estis.

624. Weitz. cum Fabr. et Gîs., repugnantibus scriptis fere omnibus, percurre. Bong., Widm. supra, Sich., perquire. Heinsiani omnes, Egm., Alex., Urb., percense, cum Aldo et aliis nostris, nisi quod Mar.

- 625 Quod loquor, invenies, Dominum dixisse pro- A
[fanis
Vera objectantem mortalibus. Ex Patre nam vos
547 Esse meo genitos, pietas, ait, ipsa pro-
[baret,
Ac pietatis opus: probæ cæca libido! quid hoc
[est,
Quod, cum se thalamis desponsam mens bona
[justis
- 630 Noverit, inque torum regis nuptura vocetur,
Et regis semper juvenis, senioque repulso
Divinum decus æterno servantis in ore,
Malit adulterium, fulvo et se munere vilem
Vendat nocticolæ spurcis complexibus indi,
- 635 Aspernata Dei fusam per virginis artus
Progeniem, dulcesque vocans in fornice natos? B 650
Sentio, quam contra moveat pellacia, litem,
Quo dente obtitens spinosa calumnia pugnet,

Nosque lacessito vocet ad luctamina vero.

- 640 548 Si non vult Deus, esse malum, cur non
[vetat? inquis.
Nil refert, auctor fuerit, fautorque malorum,
Anne opera in vitium sceleris pulcherrima verti,
Cum possit prohibere, sinat? qui si velit omnes
Innocuos agere omnipotens, nec sancta vo-
[luntas
- 645 Degeneret, facto nec se manus inquinat ullo.
Condidit ergo malum Dominus, quod spectat
[ab alto,
Et patitur, fierique probat, tanquam ipse
[creavit.
Ipse creavit enim, quod, cum discludere possit,
Non abolet, longoque sinit grassariet usu.
- 650 Damna aures, Pater alme, meas, et claude
[meatus
Obbrutescentis capitis, ne pervia tales

GLOSSÆ VETERES.

626. Objectantem, opponentem. — Ex Patre, qui est ex Deo, verbum Dei audit: propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis. Nam gloriabantur se patrem habere Deum; quod si fuisset, ipsa pietas quam haberent erga Filium hoc probaret, l.

628. Proh, interjectio detestantis, vel irascentis, l.

631. Semper, scilicet qui est, l.

633. Malit, magis vult, l.

634. Nocticolæ, noctem colentis. — Spurcis, immundis. — Indi, diaboli, l.

635. Virginis, Mariæ, l.

636. Progeniem, Filium Dei, Christum. — In fornice, in lupanari de adulterio, fornicatione; fornicem vocat domunculas subterraneas, ubi meretrices veniebant noctibus, l.

637. Sentio, intelligo. — Contra, e contra. — Pellacia, fallacia; pellax, id est fallax, l.

638. Dente, verbo, vel ratione, l.

639. Lacessito, provocato. — Vero, veritate, l.

640. Si non vult, vox Marcionis dicit, l.

641. Refert, distat scilicet utrum, l.

644. Agere, vivere. — Sancta voluntas, pura mens, l.

645. Facto u'lo, in operibus et cogitationibus, l.

646. Condidit, dicit tu. — Alto, cælo, l.

647. Probat, permittit, l.

648. Discludere, separare, l.

649. Grassariet, crescere, vel densari, l.

650. Damna, obstrue, l.

651. Obbrutescentis, insanientis, stolidi, l.

COMMENTARIUS.

ad marg. habet percurrere. Heinsius aliquando cogitaverat pertende; postea agnovit verum esse percense, quo verbo uti amat Prudentius. Est autem percense ex his quæ plerumque ad secundam conjugationem pertinent, sed nonnunquam ad tertiam transferuntur, ut luceo, serveo, frendeo, extorqueo. Alcimum Avitum lib. II ex contine dactylum fecisse monuit Heinsius.

627. Gis., esse Deo. Alii, esse meo. Mar., a prima manu, et Bon. supra, aut pro ait. Sich. etiam ait, quod non probo. Heins. edidit Deo, sed in notis præfert meo.

628. Prag., Ah pro ac, et proh circa.

630. Ald., Wid., supra, inque thronum, minus bene.

635. Egm. scribit mallit. Put., Thuan., Alex., Sich., fulvo, nempe auro. Mar., Urb., aliique edii et mss., furvo, quod non repugnat.

636. Fornix pro lupanari Juvenalis satyra 5: Lenonum pueri quocunque in fornice nati. Vide Apoth. vers. 624. Teolii interpretatio non placet: quod Deus vocare dulces natos in fornice dicitur, cum eos a peccatis ad se invitat ac revocat. Constructio recta est mens malit adulterium... et se vendat spurcis complexibus... aspernata progeniem Dei, vocansque dulces natos in fornice. Neque aliter construit Chamillardus, a Teolio rejectus. Mens ergo adultera filios in fornice natos sibi dulces putat, scilicet in malis operibus delectatur.

637. Mar., quem contra, supra aliena manu, quam. Gifanius Ind. Lucret., verbo PELLACIA totum hunc locum, quem perelegantem dicit, ascripsit emendatum et interpunctum ex vet. libris. Locus est in jure civili de eo qui prohibere cum possit, non prohibet: eum enim æque teneri aiunt ac si ipse fecerit. Hoc ergo est hæreticorum argumentum, de quo plura disputavi prolegom. cap. 16.

638. Ald., quod dente, minus bene. Vat. A, purget, sed factum pugnet. Ita etiam in Rat., dente xilens; supra, obtitens.

640. Præstantiores Heinsiani, Urb., Ald., Weit., Gifan., inquit, quo alludit Alex., inquit. Vat. A, Mar., Prag., Rat., Gis., Bong., Sich. et alii, inquis.

641. Alex., Rot., fautorque, quod Heinsio placebat, quia auctor, et factor eadem significatione sunt: alii habent factorque, nisi quod in Gis. et aliis Vulg. est factorve. Teolius non recte affirmavit, in omnibus Vatt. esse factor. Heinsius edidit factorque, sed non improbat fautorve in Cauchiano.

643. Alex. a prima manu, Put., Rot. cum tribus Torrent., Egm., Palat., qui si velit. Gifanius cum aliis, quod si velit.

644. Gifan. et Gisel., ne pro nec: quod postremum habent Alex., Urb., Thuan. et alii complures, ac sensus ipse exposcit. In antiquissimo Boherio ne sana voluntas.

645. Aldus perperam degeneret, et facto pro degeneret, facto. Gis., Degeneret, nec se facto. Alii, facto nec se. Heinsius hanc varietatem præterit, nihil animadvertens, sed a Giselino contra suum morem recessit tacitus.

648. Vat. A, creavit quod: emenda creavit enim quod.

649. Error Aldi grassariet usu.

650. Cum poeta hæreticorum sophismata dilucide exposuerit, recte a Deo petit ut aures ejus obstruat, ne hujusmodi argutiis capiatur. Sane non video quid vel in ipsa oratione soluta afferri possit efficacius ad eam impiam sententiam suadendam. Utitur verbo damnare significatione simillima vulgari Hispanica: danar.

651. Mar. a prima manu, Rat., obmutescentis, mi-

- 549** Concipiat flexura sonos. Est perdere tanti A **665** **550** Labi hominis, servare Dei est; meritus
 Extinctum vitæ officium de parte cerebri,
 Immunem modo sese anima, expertemque ne-
 [fandi
658 Auditus, felix stolidam conservet ab aure.
 Quis ferat hæc injecta Deo convicia, qui se
 Divinis meminit præcellere nobilitatum
 Muneribus? multa ut taceam, vel sola benignum
 Res probat esse Deum, vetiti quod amore per-
 [emptos
660 Excitat e tumulis homines, regni que per ævum
 Participes jubet esse sui: qui, si foret auctor,
 Servatorque mali, nunquam post damna salu-
 [tis,
 Peccantumque obitus redivivam ferre medelam
 Vellet, et amissos opere instaurare secundo.

GLOSSÆ VETERES.

- 652.** Tanti, pretii; melius, mihi amabilius, placet. B **666.** Ille, Dominus, Deus. — Resolvit, peccata di-
 Melius est si oculus tuus vel pes tuus scandalizavit
 te, etc., l.
653. Officium, anres. — Cerebri, capitis, l.
654. Immunem, mundam, securam. — Modo, tan-
 tummodo, l.
656. Convicia, impropria, l.
657. Nobilitatum, justificatum, qui floret nobilitate
 catholicæ fidei, l.
658. Ut taceam, quæ dicere non possum. — Vel,
 etiam. — Benignum, non mala createm, nec volentem,
 l.
659. Vetiti, pomi, vel cibi, l.
664. Opere secundo, resurrectione, l.
665. Labi, peccare; per peccatum. — Servare, per
 penitentiam servat hominem. — Iste, homo, l.
- 666.** Ille, Dominus, Deus. — Resolvit, peccata di-
 mittit, quod debuerat damnari, indulgit, l.
667. Argumentum, declaratio, exemplum, vel si-
 gnum. — Qui talia, qui tanta indulget hominibus pec-
 cata, l.
668. Nolle, scilicet dixisse. — Probare, laudare, l.
669. Invitone, dicis tu: vel dicit hereticus, l.
672. Honestum, scilicet honestum, ut ipse consen-
 tiat, l.
673. Stulte, o Marcion. — Libertatis, arbitrii, l.
674. Origine, initio, l.
675. Famulo, famulanti sæculo. — Super, desuper,
 l.
676. Ingenio, id est, liberum arbitrium habes. —
 Laxe, adverbium, libere, l.

COMMENTARIUS.

- nus bene, pro obtruscentis. Weitz. et alii scribunt C
 obtruscentis, Gifanius Ind. Lucr., verbo Obscurus, accipit
 pro obstupescere, omnemque amittere sensum ex hoc loco
 Prudentii, ex Lucretio, Festo, Afranio. In Vat. A, et Mar.
 a prima manu, nec pervia. Melius alii, ne pervia.
652. Locus Evangelii, quem Iso indicat, exstat cap. xviii
 Math., vers. 8 et seqq. In Heinsio mendum concipias.
655. In nonnullis Vulg. ab arce, male, pro ab aure. Giselinus
 1 ed., ab arce, 2 ed., ab aure, sed ad marg., ab arce.
659. Sermonem hic esse de peccato originali, quo omnes homines
 perierunt, exploratum est. Giselinus autem existimat loqui
 poetam de Adamo et Eva, aliisque una cum resurgente
 Christo ad immortalitatem translatis. Sed quid, inquit,
 hoc ad confirmationem ejus de quo agitur? Chamillardus
 propterea putat, solum mentionem esse de reparatione
 hominum per Christi incarnationem, non vero de iis qui
 cum Christo resurrexerunt. Arbitror poetam hæc duo
 conjunxisse, nempe homines fuisse redemptos et e
 tumulis excitatos, ut una cum Christo in caelo regnarent:
 nam utrumque pertinet ad voluntatem salvandi homines,
 quam in Deo astruit Prudentius: quæque eo major est,
 quo magis Deus hominem gloria afficit. De resurrectione
 Prudentius Apoth. vers. 780: Omnes reducens, Quidquid
 homo est; istud tumulis, est illud abyssis.
661. Prag., facit; cæteri, jubet.
664. Put., Thuan., Widm. et Bong. ad oram, Alex. a
 prima manu, Prag., Rat. a prisca manu, ope restaurare
 secunda, quod Heinsio placuit. Alii veteres, opere
 instaurare secundo, quod in antiquis editionibus apparet:
 nam recentiores Heinsium fere sequuntur. Burmannus tom.
 I Anthol., pag. 459, cum Egm. con-
- tendit legendum opere instaurare secundo, quod Latinus
 certe est, adeoque retinendum. Prudentius alibi etiam
 verbo instaurandi usus est, et de resurrectione loquens
 eam vocat instauracionem Apoth. vers. 1074.
665. Hæc omnia argumenta adversus Marcionem cum alii
 Patres urgent, tum præcipue Tertullianus in lib. adversus
 eundem. Seneca lib. i de Clementia, cap. 26: Hæc divina
 potentia est greyatim, ac publice servare.
666. Meritum resolvere est condigna illa pro peccato
 satisfactio, ad quam aiunt theologi necessariam fuisse
 incarnationem.
667. Prag., Bong., a manu prima, præstat; cæteri,
 præstat; Gis. 1 ed., præstat; in ed. 2 præstat.
668. Gis. in contextu 1 ed. et ad marg. 2, ne, quod post
 abluit, ante probaret. Alii, nec, quod post abluit, ante
 probare.
669. Reponit Marcionita neminem posse invito Deo
 peccare, cui respondet Prudentius, a Deo concessam
 esse homini libertatem, ut digna laude gereret: qua
 proinde homo et bene et male uti potest. Vide proleg.
 cap. 16.
674. Pro nescis Fabr. et Bong. nescisque apud Weitzium,
 qui Aldum quoque allegat pro hac lectione. Mihi Aldus,
 nescis ab origine, quod concinnius est. Claudius Marius
 Victor præfat. Comment. in Genesis idem argumentum
 pertractat, cujus notandi sunt hi versus: Porro etiam
 (mihî si fas est hoc dicere, salva Pace tua, Genitor)
 majus fortassis apud te est Non peccasse bonum per
 lubrica tempora vitæ, Quam miseris peccasse malum;
 sed videris, ut se Hoc habeat, causas uni cui
 credimus omnes.
676. Put., Alex., Urb., laxæque, scilicet voluntatis.
 Alii habent laxæ; sed nil mirum de multis, in quibus
 desunt diphthongi. Iso clare vult laxæ.

- 551** Jure voluntatis, liceat cui velle, sequique, A
Quod placitum, nullique animum subjungere
[vinclō?
An cum te dominum cunctis, quæcunque crea-
[rat,
680 Præficeret, mundumque tuis servire juberet
Imperii, cumque arva, polum, mare, flumina,
[ventos
Dederet, arbitrium de te tibi credere avarus
Nollet, ut indigno, libertatemque negaret?
Quale erat, electus magni rex orbis ut esset,
685 Non rex ipse sui, curto fœdatus honore?
Nam quis honos domini est, cujus mens libera
[non est:
Una sed impositæ servit sententia legi?
- Quæ laus porro hominis, vel quod meritum,
[sine certo
Inter utramque viam discrimine vivere juste?
690 Non fit sponte bonus, cui non est prompta
[potestas
Velle aliud, flexosque animi convertere sensus.
At qui nec bonus est, nec collaudabilis ille,
552 Qui non sponte bonus: quoniam probi-
[tate coacta
Gloria nulla venit, sordetque ingloria virtus.
695 Nec tamen est virtus, ni deteriora refutans
Emicet, et meliorem viam petat indole rectam.
Vade, ait ipse parens, opifexque, et conditor
[Adæ:
Vade, homo, et afflatu nostri prænobilis oris,

GLOSSÆ VETERES.

- 678.** Placitum, scilicet tibi, I.
682. Credere, dare tibi, commendare. — Avarus
ipse Deus: sensus est, cum Deus omnia homini dedit,
suæque potestati subdidit, quasi avarus homini nollet
libertatem dare, et arbitrium boni vel mali, I.
683. Ut, quasi, I.
684. Quale, quæ is res. — Rex, homo, I.
685. Curto, brevi, I.
688. Domini, hominis. — Mens, nam homo in hoc
honorem non haberet, si libero arbitrio non uteretur, I.
687. Impositæ, scilicet sibi. — Sententia, bonitatis,
hominis. — Legi, ligni in paradiso, I.
- B** **689.** Inter utramque, inter bonum et malum. — Dis-
crimine, arbitrio, vel decreto, et judicio discriminari
inter bonum et malum, I.
690. Prompta, libera, I.
691. Velle, concupiscere. — Aliud, quam bonum, I.
692. Atqui, certe, Iso.
693. Probitate, bonitate. — Coacta, probitati inri-
tæ, I.
694. Ingloria; ingloriosa, sine gloria. — Virtus,
scilicet aliter, I.
695. Refutans, respuens, I.
696. Emicet, clarescat. — Indole, nobilitate, I.

COMMENTARIUS.

- 677.** Ald., Fabr., jure potestatis.
678. Ald., Weitz., Widm., Mar. a secunda manu,
quod placitum est.
679. Prag., dominus, minus bene.
682. Vat. A, dederat; Ald., Egm., dederit. Neu-
trum bene. Legendum: dederet.
684. In Vat. A desideratur electus.
686. Widm. supra, homini; Bong. supra, honi-
nis; ceteri, domini. Wid. pro cujus habet cui.
688. Wid. supra, sine nullo, male. Hæc ratio effi-
cax est, qua SS. Patres, theologi, philosophi ad
stabilendam libertatem utuntur, nullam esse futu-
ram laudem, nullum meritum, nisi certum sit dis-
crimen vivendi juste inter utramque viam; dicam
vocalibus scholæ, nisi adsit libertas indifferentiæ.
SS. Patrum auctoritates plena manu dabunt theologi.
690. Vat. A, sit pro fit. Prudentius magis magis-
que libertatem indifferentiæ explicat, et clarius for-
tasse, quam nonnulli vellent. Vide alia I in Sym-
mach. vers. 335, quæ plurimum laudat Petavius.
695. S. Augustinus ad laudabiliter agendum vol-
untatem ab omni necessitate liberam sæpius requirit
his rationibus, quas poeta noster complectitur. Lib.
de Natura et Gratia cap. 65 vehementer approbat
hæc S. Hieronymi verba: *Liberi arbitrii nos condidit
Deus, nec ad virtutem, nec ad vitia necessitate tra-
himur: alioquin ubi necessitas est, nec corona est.*
Quibus ita concinit: *Quis non agnoscat? quis non
toto corde suscipiat!* Quidni hanc indifferentiam liberi
arbitrii S. Augustinus agnosceret, cum eam a pas-
toribus, a poetis, ab indoctis, a doctis, a magistris,
ab antistitibus, ab omni genere humano laudari fate-
retur. Audi ejus verba cap. 11, lib. de duabus Ani-
mabus contra Manichæos: *Etiame hi libri obscuri
mihi scrutandi erant, unde discerem neminem vitu-
peratione suppliciove dignum, qui aut id velit quod jus-
titia velle non prohibet, aut id non faciat quod facere
non potest? Nonne ista cantant et in montibus pastores,
et in theatris poetæ, et indocti in circulis, et docti in
bibliothecis, et magistri in scholis, et antistites in sacra-
tis locis, et in orbe terrarum genus humanum? Quod si
nemo vituperatione vel damnatione dignus est, aut non*
- contra vetitum justitiæ faciens, aut quod non potest
non faciens, quis dubitet tunc esse peccatum, cum et
velle injustum est, et liberum nolle: et ideo definitionem
illam et veram esse, et ad intelligendum facillimam,
et non modo nunc, sed tunc quoque a me potuisse dici:
Peccatum est voluntas retinendi vel consequendi quod
justitia vetat, et unde liberum est abstinere. Quod ex-
plicatius tradit cap. seq.: Peccati reum teneri quem-
quam, quia non fecit quod facere non potuit, summæ
iniquitatis est et insanix. Quamobrem illæ animæ quid-
quid faciunt, si natura, non voluntate faciunt, id est,
si libero et ad faciendum et ad non faciendum motu
animi carent; si denique his abstinendi ab opere sui
potestas nulla conceditur, peccatum earum tenere non
possumus. Itaque S. Augustinus, qui de libertate ad
bene agendum necessaria eadem cum doctis, magis-
tristis, antistitibus, imo cum pastoribus, cum poetis,
cum indoctis sentire professus est, certe non tenuit
eam sententiam, quam frustra in pastoribus, in poetis,
in indoctis quæsieris, ne commemorem nunc magis-
istros, doctores, antistites, qui ante eum aut cum
eo vixerunt: quos ultro nobis concedunt qui Augu-
stini mentem alio detorquent. Quorsum hæc autem?
quorsum? ut pateat catholicam esse nostri
poetæ de libertate sententiam, qui ea tantum docue-
rit quæ magnus gratiæ doctor Augustinus obvis
ulnis amplectebatur.*
D **697.** Giselinus invenit vade, ait, sed prætulit unde
ait, quia magis servit orationis connexioni, et facilis
fuit mutatio. Ita quidem habent aliqui codd., sed
tres vetustiores Heinsiani, Alex., Urb. cum Ald.,
Fabr., vade, ait. Elmenhorstius in Arnobium lib. II,
pag. 60, sententiam hanc illustrat, confirmatque quod
ait Arnobius: *Nulli Deus inferi necessitatem.*
698. In Put. abest et post homo, ut in A'd., et Mar.
a prima manu. Cauchius, vade, homo, ait flatu. Alex.
cum Put., vade, homo afflatu. Urb., Prag., Weitz.,
Gis., vade, homo, et afflatu. Mariettus notat ex Prag.
et Rat., unde pro vade, homo. Defendi id posset, vade,
homo, afflatu, sed ita ut non elidatur aut e in vade,
aut o postremum in homo.

- 553** In subjecta potens, rerum arbiter, arbi- A
[ter idem,
700 Et iudex mentis propriæ, mihi subdere soli
Sponte tua, quo sit subjectio et ipsa soluto
Libera iudicio; non cogo, nec exigo per vim:
Sed moneo, injustum fugias, justumque se-
[quaris:
Lux comes est iusti, comes est mors horrida
[iniqui;
705 Elige rem vitæ, tua virtus temet in ævum
Provehat, æternum tua damnet culpa vicissim,
Præstet et alterutram permissa licentia sortem.
Ilac pietate vagus, et tanto munere abundans,
554 Transit propositum fas, et lethalia pru-
[dens
710 Eligit, atque volens, magis utile dum sibi credit, B
Quod, prohibente Deo, persuasit callidus an-
[guis.
Persuasit certe hortatu, non impulit acri

- Imperio. Hoc mulier rea criminis exprobranti
Respondit Domino: suadelis se malefabris
715 Illectam, suasisse viro: vir et ipse libenter
Consensit. Licuitne hortantem spernere recti
Libertate animi? licuit: namque et Deus ante
Suaserat, ut meliora volens sequeretur: at ille
Spernens consilium, sævo plus credidit hosti.
720 Nunc inter vitæ Dominum, mortisque magi-
[strum
Consistit medius: vocat hinc Deus, inde ty-
[rannus
Ambiguum, atque suis se motibus alternantem.
Accipe gestarum monumenta insignia rerum,
555 Prælusit quibus historia spectabile si-
[gnum.
725 Leth fugiens Sodomis ardentibus, omnia secum
Pignora cari domus properabat, sede relicta,
Nubibus urbicremis subducere: sulphure cum
[jam

GLOSSÆ VETERES.

699. In subjecta, *super terrena omnia*. — Arbiter, *magister*. — Idem, *tu ipse*, l.
701. Quo, *ut*, l.
705. Injustum, *injustitiam*. — Justum, *justitiam*, l.
704. Lux, *Deus*. — Mors, *diabolus*, l.
705. Tua, *ut tua*, l.
706. Æternum, *aliter*. — Damnet, *damnetur*, Iso.
707. Præstet, *eligat*. — Licentia, *quia licentia est permissa cuique, sequi, sive velit bonum, sive etiam malum*, l.
708. Pietate, *Dei*. — Vagus, *homo*, l.
709. Propositum fas, *ne comedas de ligno scientiæ boni et mali*. — Prude, *s, superbus, vel subtilis*, l.
710. Volens, *voluntarius*, l.
713. Exprobranti, *arguenti*, l.
714. Suadelis, *ingeniis serpentis*. — Malefabris, *factis, artificiosis*, l.
715. Illectam, *deceptam*, l.
718. Volens, *libenter*, Iso.
719. Consilium, *Domini*, l.
720. Magistrum, *diabolum*, l.
721. Medius, *nam hinc vocat Deus ad vitam, inde tyrannus ad mortem*, l.
725. Accipe, *intellige*. — Monumenta, *documenta*, l.
724. Prælusit, *ostendit, scripsit*. — Spectabile, *renerabile, memorabile*, l.
727. Urbicremis, *quæ urbem cremabant*, l.

COMMENTARIUS.

699. Put., Oxon., Ald., Gis., Urb., Boher., Egm. C cum aliis, *insubjecte*, ut *innatus, ingenuus*, non male; sed cum agatur de hominis dominio in res creatas, melius Iso, Alex., Vat. A, Prag., Rat., Weitz., Mar. et alii, *in subjecta potens*. Egm., *ortis arbiter*, et suspicatur Heinsius *orbis, et arbiter idem*. In Vat. A, *rerum arbiter idem*, mendose. Bene est *rerum arbiter, arbiter idem*.
704. Heinsius cum Giselino legit *nox horrida*, quod recentiores secuti sunt; quasi hoc loco ageretur de illa sententia: *Qui male agit, odit lucem*. Gallandius affirmat postulare *nox horrida* antithesin *lux, et nox*. Nostri, Weitziani cum Ald., Sich. et aliis, *mors, recte*, quia sermo est de præmio boni operis, quod *lux* dicitur, et de pœna mali, quæ est *mors*. *Elige rem vitæ*, pergit poeta. Weitzius, qui legit *mors*, nihilominus in commentariis intrudit *nox*, et multus est in vulgari illa sententia comprobanda, quod peccator amat tenebras: quem partim excersibit Chamillardus. Poeta respicit ad illud Ecclesiastici xv, 14 et seqq.: *Deus ab initio constituit hominem, et reliquit illum in manu consilii sui. Ante hominem vita et mors, bonum et malum: quod placuerit ei, dabitur illi*. Et Deuteronomii xxx, 19: *Testis invoco hæc cælum et terram, quod proposuerim vobis vitam et mortem, benedictionem et maledictionem. Elige ergo vitam, etc.*
706. Aldus, *alternum*; alii scripti et editi, *æternum*, et in Mar. notat glossa esse adverbium. Iso videtur legisse *alternum*, cuius est glossa *aliter*. Oxon., *alterum*. In Parmensi editione *damnet tua pro tua damnet* mendum puto, quo tamen neque census, neque metrum turbatur.
708. Legunt vagus Heinsiani codd. cum Aldo, Egm., Palat., Alex., Vat. A, Urb., in quo postremo D mendum est hæc pro hæc pietate. Alii, etiam veteres, *vigens*, ut Mar., Prag., Rat. cum Weitz., Gis., Torn. et Vulgatis. In *vagus* ultima producitur ratione cæsura. Teolius pro *vigens* aliquos Vat. codd. allegat, quod ego in solo Mar. vidi.
709. In Egm. corrupte, *propi situm* pro *propositum*.
710. Ita Mar. a prima manu, Alex., Urb., Gis. 1 ed., et ad marg. 2 edit., Boher., Egm., Oxon., Rot., aliique. Heinsius cum aliis et Weitzius, *Eligit; atque volens illud magis utile retur*.
712. Vat. A, *perperam, agri* pro *acri*. In serm. 37 append. sub Augustini nomine: *Non enim cogendo, sed suadendo nocet; nec extorquet a nobis consensum, sed petit*.
713. Ald., *hæc*; alii, *hoc*. Lectio Aldi stare potest, si intelligatur mulierem respondisse Domino hæc, seu talia: non *hæc mulier*, ut ad ipsam hæc referatur. Responsio Evæ legitur cap. iii Genesis.
718. Prag., *ipse* pro *ille*.
721. Vat. A, *inepte, consistit melius*.
722. Animadvertit Mariettus, *alternantem* videri esse modo in hanc, modo in illam partem inclinantem, ut infra vers. 776: *Dixit huc illuc*, etc. Hæc certe significatione verbo *alternandi* utuntur Latini scriptores, Columella, Virgilius et alii.
724. Fabr. et Gis. 2 ed., *historiæ*; alii, *historia*. Prag., *sectatile*, male, pro *spectabile*.
725. Historia hæc legitur cap. xix Genes.
726. In Vat. A videtur esse *cura*; sed legendum est *cara*.
727. Gifanius Ind. Lucr., verbo Nisus, pro *nubibus* ex vet. libris legendum ait *nisibus*, qua voce mirilico usum Prudentium dicit: *Nisus enim videtur appellare omnia illa molimenta, furores, labores, fugas ignis, ho-*

- Nimboso ignitus cœlum subtexeret aor, **A**
 Flagrantemque diem crepitans incenderet imber.
- 730 Angelus hanc hospes legem præscripserat ollis,
 Emissus virtute Dei sub imagine dupla;
 Omnis ut e portis iret domus, atque in apertum
 Dirigeret constans oculos, nec pone reflexo
 Lumine regnantes per mœnia cerneret ignes.
- 735 Nemo memor Sodomæ, quæ mundi forma cre-
 [mandi est
 Ut semel e muris gressum promoverit, ore
 Post tergum verso, respectet funera rerum.
- 556** Loth monitis sapiens obtemperat; at
 [levis uxor
 Mobilitate animi torsit muliebre retrorsus
- 740 Ingenium, Sodomisque suis revocabilis hæsit.
 Traxerat Eva virum diræ ad consortia culpæ; **B**
 Hæc peccans sibi sola perit, solidata metallo
 Dirigit fragili, saxumque liquabile facta
- Stat mulier, sicut steterat prius, omnia servans,
 745 Cautè sigillati longum salis effigiata,
 Et decus, et cultum, frontemque, oculosque,
 [comamque,
 Et flexam in tergum faciem, paulumque relata
 Menta retro, antiquæ monumenta rigentia uoxæ.
 Liquitur illa quidem salsis sudoribus uda;
- 750 **557** Sed nulla ex fluido plenæ dispendia formæ
 Sentit deliquio; quantumque armenta saporum
 Attenuant saxum, tantum lambentibus humor
 Sufficit, atritamque cutem per damna reformat.
 Hoc meruit titulo peccatrix femina sisti,
- 755 Infirmum, fluidumque animum per lubrica sol-
 [vens
 Consilia, et fragilis iussa ad cœlestia. Voti
 Propositum contra non commutabile servat
 Loth ingressus iter, nec mœnia respicit, alto
 In cinerem collapsa rogo; populumque perustum,

GLOSSÆ VETERES.

729. Flagrantem, ardentem. — Diem, ignem. —
 Imber, scintilla, l.
 730. Legem, fugiendi, l.
 731. Dupla, quia duo angeli erant. Patris et Filii
 duplicem imaginem sub specie duorum virorum dicit, l.
 732. Apertum, ante, vel præ se, l.
 733. Constans, in mente. — Pone, retro : adver-
 bium, id est, post, l.
 735. Quæ, Sodoma, Iso.
 736. Ore, facie, l.
 738. Monitis, præceptis. — Uxor, uxor Lothi sola
 perit, l.
 739. Mobilitate, mollitia, l.
 742. Hæc, uxor Loth, l. — Metallo, ad instar me-
 talli, Vat. A.
 743. Dirigit, induruit. — Facta, mutata in sta-
 tuam salis, l.
 745. Cautè, in caute, in petra. — Sigillati, imaginati,
 simulati. — Semper, æternaliter, vel longum; per
 ævum, l.
 747. Paulum, paululum. — Relata, versa, l.
 748. Monumenta, memoramenta. — Rigentia, dura, l.
 749. Loquitur, defluit, l.
 750. Dispendia, pericula, minorationes, l.
 751. Deliquio, defectu, defectione. — Saporum, sa-
 poratum, id est dulce, Iso.
 753. Sufficit, subministrat. — Atritam, consum-
 ptam, l.
 754. Titulo, signo, Iso.
 756. Fragilis, mulier. — Voti, præcepti, l.
 757. Non commutabile, incommutabile, l.
 758. Alto, profundo, l.

COMMENTARIUS.

- minum, bestiarum, etc. Giselinus ad oram, ignibus. **C**
 Scripti Heinsiani, Weitziani, et nostri, nubibus.
728. In nonnullis Vulg., subtexerat. Corrige sub-
 texeret; ut vers. seq. legendum incenderet, non incen-
 derat.
731. Glossa Isonis non cohæret sententiæ Pru-
 dentii, qui in Apotheosi sæpe negat Patrem unquam
 apparuisse.
732. Egm., perperam, postis pro portis. Mar., Ald.,
 Weitz. et alii, atque. Fabr., Bong., Gis. et nonnulli
 recentiores, atque, non male. In Chamillardii inter-
 pretatione mendum est: Lothum respicere flammam per
 urbem dispersas jubent angeli. Vetant voluit scribere,
 aut non respicere.
735. Alcimus Avitus, lib. III, vers. 46 et seqq.,
 ignem extremi iudicii flammis Sodomiticis comparat.
 Vide notas ad hymn. 11 Cath., vers. 106. Cyprianus,
 sive alius in carmine de Sodoma ex hoc incendio natam
 fabulam Phaetontis refert: Hinc habet in falso
 de verbo fabula famam, Solis progeniem currus optasse
 paternos, etc. Ita legitur in Poetis Christianis Fa-
 bricii; sed ex aliis edd. emendandum est de vero pro
 de verbo.
737. Rat., respectat, non bene.
739. Egm. et Gis. ad marg., traxit pro torsit. Prag.,
 Rat., retrorsum.
741. Ald. et Oxon., traxerit.
743. Ald., fragilis; cæteri, fragili. Vat. A, licabile,
 supra liquabile. Vide vers. 749. Liquitur illa quidem.
744. Exstare uxoris Loth statuam, et si quid ex ea
 decorptum fuisset, restitui, et succrescere, tradidit
 etiam Irenæus lib. IV, cap. 51, et Cyprianus, sive
 Tertullianus, sive alius in carmine de Sodoma: Quin
 etiam si quis mutilaverit advena formam, Protinus ex
 sese suggestu vulnera complet. Josephus lib. I Antiquit.,
 cap. 19, se statuam vidisse refert. Calmetus in Diction.
 et Comment. diversas interpretandi rationes affert,
 et auctores indicat qui peculiare dissertationes in
 eam rem ediderunt. Ego sensum quem sacra Littera
 præfert, mordicus teneo, nisi certa ratio contrarium
 suadeat. An autem statua illa salis per tot sæcula
 permanserit et adhuc permaneat, ad historiæ hu-
 manæ fidem pertinet.
745. Prag., sigillatim, minus bene. Widm. a prima
 manu, Mar., Prag., Rat., semper pro longum. De
 verbo effigiata vide hymnum Cath. Exsequiarum. Ex
 uxore Loth poetas finxisse fabulam Niobes, docet
 Clemens Alexandrinus in Protreptico. Eodem spec-
 tare videtur, quod Eurydice ab Orpheo, cum ex in-
 feris revocaretur, respiciens, retracta est. In Cha-
 millardi indice caute adverbium dicitur. Sed Prude-
 ntius unquam huiusmodi adverbium corripuit. Vide
 glossas.
746. Prag. et Widm. a manu prima, manusque;
 cæteri, comamque.
747. In Rat. ex flexum recte factum flexam. In
 Vat. A, reducta, et aliena manu vel relata.
749. Innuit, opinor, quod in carmine de Sodoma
 clarius profertur: Dicitur et vivens alio jam corpora
 sexus Munificos solito depungere sanguine menses. Ire-
 næus loc cit. hoc ipsum affirmat.
751. Prag., de fluido. Rat. etiam, sed pro div.
 lect., deliquio, et glossa id est defectu. Vat. A, men-
 dose, armata pro armenta. Sale armenta delectantur.
754. Titulus hic est sepulcrum. In carm. de So-
 dom., stetit ipsa sepulcrum.
758. Prag., alta. Alii, alto.
759. Prag., contra metrum, in cineremque collapsa.

- 760 Et mores populi, tabularia, jura, forumque, A
Balnea, propolas, meritoria, templa, theatra,
Et circum cum plebe sua, madidasque popinas.
558 Quidquid agunt homines Sodomorum,
[incendia justis
Ignibus involvunt, et Christo iudice damnant.
- 765 Hæc fugisse semel satis est : non respicit ultra
Loth noster : fragilis sed conjux respicit, et que
Fugerat, inverso mutabilis ore revisit,
Atque inter patrias perstat durata favillas.
En tibi signatum libertatis documentum.
- 770 Quo voluit nos scire Deus, quodcumque sequen-
[dum est,
Sub nostra ditione situm, passimque remissum
- Alterutram calcare viam. Duo cedere jussi
De Sodomis : alter se proripit, altera mussat.
Ille gradum celerat fugiens, contra illa renutat.
775 Liber utrique animus : sed dispar utrique vo-
[lunta .
Dividit huc illuc rapiens sua quemque libido.
Talem muta sacris speciem notat orbita li-
bris.
- 559 Aspice Ruth gentis Moabitidis, et simul
[Orphan.
Illa socrum Noemin fido comitatur amor :
780 Deserit hæc atqui thalamis, et lege jugali
Evutæ, Hebræisque toris, sacrisque vacantes,
Jure fruebantur proprio, sed pristinus Orphæ

GLOSSÆ VETERES.

760. Tabularia, mercatus. — Jura, leges ; ubi juramenta dantur, l.
761. Balnea, loca juxta balnea sita. loca bibendi post balnea. — Propolas, loca vendentium, ubi pigmenta et aliarum rerum exercebantur venalia. — Meritoria, tupanaria ; et dicta est meretrix, eo quod mereat pretium, vel meritis mercedes accipit. — Theatra, spectacula, l. — Propolas, tabernas, Vat. A.
762. Circum, amphitheatra, vel ubi ludi exercebantur. — Popinas, loca potandi, vel loca juxta balnea sita, dictaque propinæ, a propinantibus, l.
764. Iudice, scilicet existente, l.
766. Loth, anima. — Conjux, caro, quia si voluisset, libera fuisset : tantum si non respiceret, l.
767. Inverso, retro verso. — Ore, facie. — Revisit, respexit, l.
768. Perstat, permanet, l.
- B 769. En tibi, o Marcion. — Signatum, indicatum scilicet est, de Loth, et uxore ejus, et de Adam liberi arbitrii. Et hactenus contra Marcionem de libero arbitrio disputat. — Libertatis, liberi arbitrii, l.
771. Situm, positum, concessum. — Passim, ubique, l.
772. Cedere, discedere. — Jussi, sunt, l.
773. Mussat, tardat, dubitat, deficit, l.
774. Ille, Loth. — Illa, uxor. — Renutat, prohibet, l.
776. Libido, voluptas, l.
777. Muta : ideo muta dicitur, quia rem mysti am signat. — Orbita, significatio, pagina, rota temporis, l.
779. Illa, Ruth, l.
780. Hæc, Orpha. Gesbidoonop gigas fuit, filius Orphæ. Orpha ipsa est Arpha. — Atqui, certe. — Thalamis, maritis, l.

COMMENTARIUS.

761. Vat. A, mendose, propolas. Loge propolas, C Prag. et recentes edd., multa. Heinsius nihil ex suis notavit. Fabricius glossa patet. Fabricius notavit, propolam esse eum qui emit quod vendat majori pretio ; sed hic genere femineo a Prudentio sumi pro locis, in quibus propolæ homines merces suas exponunt. Prudentius primam producit exemplo Lucilii et Terentii in prologus. Vide Scalig. in Culicem Virg. Meritoria sunt ædificia ubi impuræ mulieres seu meretrices prostabant. Barthius lib. xlii Advers., cap. 17, explicans hunc Prudentii locum, ait, meritoria fuisse pluribus scalis exaltata, pergulisque distincta, in quibus videlicet collocatæ mulieres, cellisque suis distinctæ secundum pretia prostabant.
762. In Gis. et ed. Weitziana, de qua sæpe, ad oram manu est scriptum propinas pro popinas. Glossa Isidorum, de popina, et propina exstat etiam apud Isidorum, qui corrupte propinas dici affirmat.
763. Imitatio Juvenalis satira 1, vers. 86 : Quidquid agunt homines, etc. Plerique interpungunt homines, Sodomorum incendia.
767. Vat. A, Prag., motabilis. Alii Latinius motabilis.
769. Supra dixit, historiam nobis proposuisse spectabile signum libertatis in Lotho et ejus uxore, quorum alter, quia voluit, libere Deo paruit, altera, quia voluit, contra Dei præceptum oculos in Sodomam retrorsit. Nunc ergo concludit : En tibi signatum libertatis documentum.
770. Pal., Gis., Prag., Rat. et recentes edd., quo. Mar., Vat. A, Ald., Weitz., quod.
772. Vat. A, jussit, male.
773. Ald., Fabr., Bong., præripit.
774. De verbo renuo, quo usus etiam est Lucretius, vide Gifanium Ind. Lucr.
776. Prag., huc illud, male. Virgilianum est, trahit sua quemque voluptas.
777. Fgw., Widm., Bong. supra, Weitz., Rav., Mar. a prima manu, Sich., Iso, muta. Ald., Gis.,
- C Prag. et recentes edd., multa. Heinsius nihil ex suis notavit.
778. Weitz., generis ; alii, gentis. Put., Orfan ; Ald., Orfam. Vat. A, Mar., Prag., Orphan. Rat., Orlan. Historia hæc refertur lib. Ruth., quam etiam Paulinus Natali 9 ad libertatis argumentum transfert. Brevis ista videtur Historia, at magni signat mysteria telli. Noemi cum has Moabitidas in earum patriam reverti suaderet : Orpha osculata est socrum (Noemin) ac reversa est ; Ruth adhæsit socri suæ, cap. 1, 14. Eam Orphan deinde matrem fuisse gigantis Goliath Philo, sive quis alius sub Philonis nomine, et plures rabbini tradunt : quibus assentiri videtur Prudentius vers. 784, stirpem nutrire Goliæ. Chamillardus hanc opinionem vanam et absurdam esse desinit, quia Goliæ mater fuit Philistæa, ex Geth urbe Palæstinae, ac Saulis temporibus, Orpha vero nurus Noemi Moabitidis, et æqualis Ruth. Teolius putat, licentia poetis usitatissima potuisse Goliæ pro quovis barbaro ac fero homine poni. Sed non videtur quisnam sensus subesse possit, nisi verus Goliæ designetur hoc suo nomine. Nic. Serarius Comment. in Ruth cap. 1, quæst. 10, sententiæ illi rabbinorum Prudentium adhæsisse confirmat. Sed verba Prudentii non tam significant, Orphan matrem fuisse gigantis, quam hunc ex ejus stirpe ortum.
779. Put., Egm., Noemin. Alii, Noemi aut Noemin.
780. Vat. A, utqui in thalamis. Rat. an quin thalamis, sed factum at quin. Mar. et Prag., atque in. Heinsius ex suis notat atquin. Res clara est atqui, sive malis ex rare atquin. Prudentius cum exposnerit Orphan a socru Noemi recessisse, non vero Rutham, addit : atqui utraque libera erit, utraque virum suum amiserat, utraque toris, sacrisque jam vacua, jure fruebatur proprio.
782. Serarius, qui commentarium suum in Ruth his versibus Prudentii illustrat, pristinum sanctorum ritum ait esse inveteratum, non quod Orpha ab idolo-

- Fanorum ritus præputia barbara suasit
Malle, et semiferi stirpem nutrire Goliæ.
- 785 Ruth, dum per stipulas agresti amburitur æstu,
560 Fulcra Booz meruit, castoque ascita cu-
[bili
Christigenam secunda domum, Davidica regna
Edidit, atque Deo mortales miscuit ortus.
Sæpe egomet memini fratres geminos ad hiulcum
- 790 Pervenisse simul hivium, nutante juvena,
Et dubitasse diu biâdo sub tramite, quodnam
Esset iter melius : cum dextram spinea silva
Sentibus aretaret, scopulosaque semita longe
Ducret aerium clivoso margine callem :
- 795 At lævum nemus umbriferum per amœna vireta
Ditibus ornaret pomis, et leno jacentem
Planities daret ampla viam : squalentibus unum B
Contentum spinis reptasse per ardua saxa,
Porro alium campo sese indulsisse sinistro ;
- 800 Illi in sideribus caput immiscere propinquis,
561 Hunc in cœnosas subito cecidisse paludes.
- A Omnibus una subest natura ; sed exitus omnes
Non unus peragit, placitorum segregata forma.
Ilud secus, ac si olim per sudum lactea forte
- 805 Lapsa columbarum nubes descendat in arvum
Ruris frugiferi, laqueos ubi callidus auceps
Prætendit, lentoque illevis vimina visco,
Sparsit et insidias siliquis vel farro doloso.
Illicient alias fallentia grana, gulamque
- 810 Innectunt avidam tortæ retinacula setæ,
Molle vel implicitas gluten circumligat alas :
Ast aliæ, quas nullus amor prolectat edendi,
Græssibus innocuis sterili spatiantur in herba,
Suspectamque cavent oculos convertere ad es-
[cam.
- 815 Mox, ubi jam cœlo revolandum, pars petit ætheram
Libera sideream, plaudens super aera pennis :
Pars captiva jacet, laceris et saucia plumis
Pugnat humi, et volucres nequidquam suspicit
[auras.
Sic animas cœli de fontibus unicoloras

GLOSSÆ VETERES.

785. Fanorum, *deorum*, l.
785. Amburitur, *circumuritur*, l.
786. Fulcra, *lectos, sustentacula vel lectorum, vel aliarum rerum quæ testiphadia nominamus. Fulcra etiam dicimus, quæ nobis subterponimus equitantes, a quibus sustentamur.* — Booz, *vir locuples, qui ascivit Ruth in conjugium, colligentem spicas. Orpha idolis se tradidit, et diabolo se deputavit.* — Ascita, *vocata*, l.
789. Hiulcum, *patens, divinum, apertum*, l.
790. Nutante, *vacillante*, l.
792. Dextrum, *iter.* — Spinea, *spinosam et scopulosam viam dexteram dicit, propter labores sanctorum, quos sustinent pro Deo*, l.
791. Aerium, *cœlestem.* — Clivoso, *tortuoso excelso.* — Margin, *apice*, l.
795. Lævum, *iter.* — Vireta, *a viriditate*, l.
797. Squalentibus, *sordidis, acutis.* — Unum, *scilicet memini, ridi ex illis duobus fratribus*, l.
800. Immiscere, *scilicet vidi*, l.
805. Peragit, *ducit.* — Placitorum, *voluntatum scilicet opera.* — Segrege, *segregata, separata*, l.
804. Haud secus, *non aliter : comparatio humani generis.* — Ac si, *quasi.* — Sudum, *quasi semidudum, id est serenum*, l.
806. Auceps, *aves capiens*, l.
807. Visco, *glutine*, l.
808. Siliquis, *leguminibus*, l.
809. Illicient, *decipiunt : quia capiuntur*, l.
812. Prolectat, *delectat, illicet*, l.
813. Herba, *arena*, l.
814. Suspectam, *insidiosam, contemptibilem*, l.
815. Cœlo, *in aera.* — Revolandum, *est*, l.
817. Laceris, *laceratis.* — Saucia, *vulnerata*, l.
C 819. Unicoloras, *puras, et immaculatas, et unius naturæ*, l. *Puras, immaculatas et unius coloris*, Vat. A.

COMMENTARIUS.

ram cultu nunquam recessisset. Nonnulli putant Orphan et Ruth errores patrios abjurasse, cum Hebræis fratribus nupserunt.

785. Ricciolus ait melius corrigi secundam in præputium cum Mario Victore, *Næo præputium mox auferit dicta Sephora, quam proci cum Juvenale, Quæ pater abstulit, mox et præputia ponunt.* At nescio cur Victor Juvenali sit præferendus. Præterea apud Victorem potest non corrigi secunda in præputium, facta syneresi ex duobus ultimis, at apud Juvenalem et Prudentium necessario producit.

784. Vide not. vers. 778.

785. Pub., Thuan., Rot., Ald., Alex., Fab., *agresti amburitur.* Prag., *ayres is aburitur*, quod amplectitur Weitzius, et exstat etiam in Mar., sed a prima manu agresti, supra agrestis. Gis. in eontextu Bong. ad oram, *agrestis oburitur.* Urb., *agresti exuritur.*

786. Pub. scribit Boos pro Booz.

787. Ald., Vat. A, Mar. alique scribunt constanter Davidic. Plerique et optini, omisso et, per epexegesein domum, *Davidica regna*, ut Alex., Urb., Ald., Heinsiani præstantiores. Gallandius improbat in Aldo et Davidica regna. Aldus meus non habet conjunctionem.

788. Heinsius reprehendit Weitzium, quod præterierit artus pro ortus. Nihilominus in Mar. et Rat. antiquissimis legitur artus, quod haud scio an melius sit. Pro diversa scriptura artus notat Teolius ad marginem.

789. De hoc bivio virtutis et vitii multi agunt. Poe-

mation exstat sub Virgillii nomine de littera Y. *Littera Pythagoræ discrimine secta bicorni Humanæ vitæ speciem præferre videtur*, etc. Hericus in Vita S. Germant hunc Prudentii locum imitatur. Vide, quæ de hac duplici via notant ibi Bollandiani ad diem 7 Julii.

794. Gis., *clivosa margine callem*, et ad marg. 1 ed., *tramite collem.*

802. Ald., *omnis*; Fabr., *omnis pro omnes*, quod sensus requirit.

805. Egm., *placitum quoque.* Rectius *placitorum.*

804. Ald., *aut si*, et postea *forma, mendose, pro ac si forte.*

805. Ald., *descendit*; melius *descendat.*

806. In nonnullis Vulg., male, *auceps pro auceps.*

809. Ald., *fallantia grana, male.*

814. Prag., *spectatamque*, minus bene, pro *suspectamque.*

816. Vat. A, *sidereum*, fortasse *æthera sidereum pro æthera sidereum.* Prag., *super æthera.* Rat., *sub ære, male.*

818. Prag., *suscipit.* Melius, *suspicit.*

819. Ald., Wid., Mar., Gis. et alii, *unicoloras.* Libri Heinsiani, Vat. A, Weitz., Egm., Alex., *unicoloras*; quam lectionem defendit Gifanius Ind. Lucr. verbo Triplex, ex vet. lib., et quia alibi Prudentius dixit *versicolorus paries.* Id vocabulum ex iis est quæ utroque modo offeruntur : et fortasse Prudentius aibi dixit *unicolorus*, alibi *unicolor*, quod magis usitatum est. Meursius pag. 186 in Critico Arnobii etiam legit *unicoloras*, ut in Arnobio *decoloras.*

- 820 **562** Infundit natura solo : sed suavibus istic A
Devinctæ illecebris retinentur, et æthera pauca
Conscendunt reduces : multas viscosus inescat
Pastus, et ad superas percurrere non sinit
[auras.
Præcius inde Pater liventia tartara plumbo
825 Incendit liquido, piceasque bitumine fossas
Infernalis aquæ furvo suffodit Averno,
Et Phlegethonte sub gurgite sanxit edaces
Perpetuis scelerum pœnis inolescere vermes.
Norat enim, flatu ex proprio vegetamen inesse
830 Corporibus nostris, animamque ex ore perenni
Formatam non posse mori : non posse vicissim
Pollutam vitii sursum ad convexa reverti,
563 Mersandam pœnitus puteo ferventis abyssi.
Vermibus, et flammis, et discruciatibus ævum B
835 Immortale dedit, senio ne pœna periret,
Non pereunte animâ. Carpunt tormentis, so-
[ventque
Materiam sine fine datam : mors deserit ipsa

GLOSSÆ VETERES.

820. Natura, scilicet divinitatis. — Solo, corporis, I.
821. Devinctæ, devictæ, I.
822. Conscendunt reduces, ascendunt revenientes.
— Viscosus, glutinosus. — Inescat, decipit, saturat, I.
824. Inde, proinde. — Liventia, nigra, I.
826. Furvo, nigro, I.
827. Sanxit, decrevit. — Edaces, rodentes, I.
828. Inolescere, crescere, I.
829. Vegetamen, animam, commotionem, vitam, I.
831. Infusam, formatam, Iso.
832. Convexa, poli, cæli; ad cælestia, I.
833. Puteo, in puteo, I.
834. Discruciatibus, pœnis, I.
835. Senio, ætate. — Periret, deficeret, I.
836. Pereunte, deficiente, I.
837. Materiam, animam. — Mors, consumptio, I.
842. Gomorrhæas, Sodomiticas, id est terrenas de-

- Æternos gemitus, et fientes vivere cogit.
At diversa procul regionibus in paradisi
840 Præmia constituit majestas gnara futuri
Spiritus puris, et ab omni labe remotis,
Quique Gomorrhæas non respexere ruinas:
Aversis sed rite oculis, post terga tenebras
Liquerunt, miseri properanda pericula mundi.
845 Ac primum facili referuntur ad astra volatu,
Unde fluens animâ structum vegetaverat Adam.
Nam; quia naturam tenuem declivia vitæ
564 Pondera non reprimunt, nec tardat ferrea
[compes,
Concretum celeri relegens secat aera lapsu,
850 Exsuperatque polum fervens scintilla remensum,
Carcereos exosa situs, quibus hæserat exsul.
Tunc postliminio redeuntem suscipit alto
Cana fides gremio; tenerisque oblectat ali-
[minam
Deliciis, multos post diversoria carnis
855 Ore renarrantem querulo, quos passa, labores.

GLOSSÆ VETERES.

- lectationes, Iso.
844. Properanda, celeriter fugienda, cita, I.
846. Structum, plasmatum. — Vegetaverat, ani-
maverat, I.
847. Naturam, animam, I.
849. Concretum, densum. — Secat, anima, I.
850. Scintilla, anima, I.
851. Situs, habitationes, positiones, I.
852. Postliminio, introitu, exilio, de captivitate :
postliminium est reversio de captivitate, quando longo
quis tempore limen domus suæ dimissum repetit; quo
etiam sancti doctores solent dicere, quando stygium ad
alia transmittunt; tunc iterum ad ea revertentes, hoc
C postliminium solent dicere, I.
853. Oblectat, nutrit animam, I.
855. Querulo, conquerenti. — Passa, scilicet sit,
vel erat, I.

COMMENTARIUS.

821. Ald., Bong., Gisel., non repugnante Heinsio,
et æthera. Weitz., Mar., Prag., Rat., ad æthera sine et.
824. Mar., liventia tartara a prima manu.
825. In quibusdam vulg., liquide.
826. Infernalis in Latinitate prolapsa Cellarii solem
Prudentium habet auctorem.
828. In vulg. nonnullis, pœnis, male, pro pœnis.
De vermibus damnatorum vide Isaiam cap. LXVI.
831. Mar., Prag., Weitz. alique, infusam : putat-
que Mariettus, glossema esse formatam; ac revera
glossa est Isonis. Verum omnes Heinsiani, Ald., Gis.,
Vat. A, Alex. ac multi præterea habent formatam,
quod mihi Prudentianum videtur. Ex Weitzianis Bon-
gars. et Widm. supra, formatam.
832. Aldi error palmaris virtus pro vitiiis. Heinsius
pro rursus reposuit sursum, ut aliis in locis. Thuan.,
Boher. et Alex., sursum. Mariettus vero in suis om-
nibus legisse videtur rursus, quod est in Ald., Weitz.,
Gis., Urb. et aliis; nec contemnenda quidem est
hæc lectio.
833. Widm. a prima manu, mersandum.
835. Mira est hoc loco Aldi correctio. Ediderat
immortale dedit, senio ne pœna periret. Emendavit :
Immortale dedit, senio, pœnane periret. Quo ista mu-
tatio, quæ ipsi sententiæ adversatur?
837. Mar., Gis. et alii materiam scribunt. Ald. cum
nonnullis, materiam. Heinsius lib. 1 Advers. posth.,
cap. 6, corrigendum putat ratam pro datam. Non
faciam invitis membranis. In Vat. A, ipsam : corri-
gendum ipsa. De æterno supplicio, quo animæ sem-

- per puniuntur, neque intereant, videri possunt Ter-
tul. Apol. c. 48, Minucius Felix, Augustinus et alii.
839. Prag. minus bene, et diversa pro at. In non-
nullis vulg., adversa pro diversa.
843. Gis., recte; sed in 1 yd., rite.
844. Weitz., Pragens., Rat. et Mar. a secunda
manu, miseri et properanda. Alii, miseri properanda
per epexegeasin. Dicuntur pericula, properanda, quæ
a propere ac festinanter cavenda et fugienda, ut ex-
plicat Iso et Mariettus. In nonnullis vulg. est propere-
rando : et ita Gis. in utraque edit., non absurdo
sensu : liquerunt properando, sive properantes. Expli-
cari etiam potest pericula quæ imminent, properant
seu properantur. Horatius lib. Epodon XII : Muri-
cibus tyriis iteratæ vellera lanæ Cui properabantur!
846. Vat. A, vivificaverat, recte emendatum supra
vegetaverat. Hoc verbo active usus est A. Gellius lib.
xvii, cap. 2, et alii.
847. Prag., terræ; cæteri, vitæ.
850. Chamillardus asserit poetam loqui ex senten-
tia gentilium philosophorum, quod animam vocet
scintillam ferventem. Falsum puto. Nam Prudentius
non solum animam, sed Deum etiam appellat ignem,
non quia ex igne Deum, aut animam constare exi-
stimet, sed propter nonnullam similitudinem quæ ex
rebus corporeis peti potest ad spirituales aliquo
modo intelligendas.
852. Weit. cum Egm. scribit postlimineo.
853. Virgilius est cana fides.
855. Rat., dolores; alii, labores.

Illic purpureo latus exporrecta cubili,
 Floribus æternis spirantes libat odores,
 Ambrosiumque bibit roseo de stramine rorem.
565 Ditiibus, et longo fumantibus intervallo,
 360 Fluminaque, et totos cœli sitiientibus imbres
 Implorata negat digitum insertare palato,
 Flammarumque apices humenti exstinguere
 [tactu.
 Nec mirere, locis longe distantibus inter
 Damnatas, justasque animas concurrere visus

A 805 **566** Conspicuos, meritasque vices per magna
 [notari
 Intervalla, polus medio quæ dividit orbe.
 Errat, quisque animas nostrorum sine ocu-
 [lorum
 Æstimat, involvit vitreo quos lucida palla
 Ojice, quis speculum concreta coagula texunt,
 870 Impediuntque vagas obducto humore fenestras.
 Numne animarum oculis denso vegetamine guttæ
 Volvuntur teretes? aut palpebralis extra

GLOSSÆ VETĒRES.

856. Latus, *latus habens exporrectum; extenta, vel jacens, l.*

857. Libat, *degustat, accipit, l.*

858. Ambrosium, *ambrosia, cibus deorum; sed ponitur pro omni suavitate, l.* — Aliæ, *anime, l.* — Piis, *animabus.* — Quis, *animabus.* — Patris, *Abrahami, — Ægri, Lazari.* — Abyso, *a gremio.* — Excluisis, *scilicet de gaudiis paradisi.* — Morte, *cum interitu animæ, l.*

859. Ditiibus, *divitiibus.* — Fumantibus, *tangit de divite et paupere, l.*

861. Implorata, *rogata, scilicet fides justi, anima justa.* — Insertare, *immittere, l.*

863. Locis, *cælo et inferno, l.*

865. Conspicuos, *claros, manifestos.* — Notari, *videri, cognoscere, l.*

866. Orbe, *mundo, rotunditate terræ, spatio, lso.*

867. Fine, *termino, l.*

868. Palla, *vestis, qua sacrificabatur Palladi; sed ponitur pro omni veste; hic pro pellicula, quæ tegit pupillam, l.*

869. Objice, *objectione.* — Speculum, *retsum.* — Concreta, *densa.* — Coagula, *l.*

870. Humore, *aeris.* — Fenestras, *oculorum, l.*

872. Teretes, *rotundæ, l.*

COMMENTARIUS.

856. Mariettus interpretatur, *latus exporrecta, comode jacens, ut solent qui longum iter fecerunt.*

858. Put., Oxon., Rot., tres Torr., Egm., Ald., Alex., Vat. A, Mar., *stramine* pro toro, aut stramento. Urb., Gis., Weitz., Prag., Rat., *gramine.* Neque absurdum est *roseo gramine*: nam gramen est quæcunque herba viridis. Florem gramine dat Seneca in Medea. Vide Burmannum, pag. 490, tom. I Anthol. Post hunc versum inseruntur alii sex in nonnullis codicibus, qui absunt ab omnibus Heinsianis, Egm., Pal., Ald., Alex., Urb., et ab Heinsio ejecti sunt, quod orationis sensum turbent. Eos interserunt Rat., Mar., Weitz., Gis. et plures vulgati. Ita Giselinus eos senos versus producit: *At aliæ, quas dira lues, errorque malignus Immersit tenebris vastoque obsedit Averno, Haud impune piis, ah! semet abesse fatentur Conciliis, meritis ferre et per sæcula pœnas, Quis patris antiqui aut ægri reverentis abyssus Excluisis, mundique bonis cum morte potitis Ditiibus, et longo, etc.* Versu 3: Mar., *piis semet deesse*, et supra abesse. Duo Torrentiani et Rat., *semet deesse*. Gifanius quoque piis *semet deesse*. Versu 4: Mar., duo Torrentiani, Gifanius, Rat., *meritis pœnas per sæcula ferre*. In Mar. pro diversa lectione *ferre et per sæcula pœnas*. Versu 5: Mar., *Quis patris antiqui, supra antiqui.* Mar. et Baher. recentior, *Quis patris antiquo reverentius ager abyssus*. In Mar. ad Marg., aut ægri *reverentis abyssus*. In Prag., *Quis Patris antiqui, aut æger reverentis abyssus*, cum glossa quæ, pro quibus, *EXCLUSIS ABYSSO, id est per abyssum, vide/et per chaos magnum.* Gifanius Ind. Lucr. verbo *CONCILIUM, l* æc ait: *Sic ex vet. lib. legendum puto, nam vulg. abyssus mihi, ut ingenue dicam, minime placet. irrepsit credo ob non intellectum longius hyperbaton: illud enim, IMPLORATA NEGAT, non recte accommodetur ABYSSO, sed majestati Dei; itaque arcessetur huc, quod ante positum est, MAJESTAS GNARA FUTURI.* Heinsius ait Gifanium in his spuris versibus explicandis æstuasse plus satis. Verum is lectionem veterem explicare conabatur, quam tunc omnes recipiebant. Marietto non plene satisfacit Gifanius. Igitur Mariettus ex conjectura eum locum restituere et illustrare aggredditur; putat legendum *aut ægri reverentia abyssus*. Hæc vero est explicatio, qua versus a nobis omisi eum adductis in contextu minuitur et declarantur. Quibus (animabus damnatis) *abyso*, seu per totum abyssum exclusis, et divitiibus bonis mundi eum

morte (seu usque ad mortem) potitis, et longo intervallo distantibus, et cruciatis, et tanta siti æstuantibus, ut flumina, et totos cœli imbres se bibere posse arbitrarentur, patris antiqui, hoc est Abrahami, aut ægri, hoc est Lazari reverentia implorata negat digitum insertare palato. Poeta respicit parabolam, sive melius historiam de divite avaro apud Lucam cap. xvi. Iso etiam, qui glossas his versibus apposuit, pro Prudentianis habuit. Giselinus, qui e mss. reposuit *abyssus* pro *abyssu*, difficultatem loci agnoscens, Si, inquit, *in sanando hoc vulnere tam fuisset crudelis medicus quam Manutius aliquando fuit, nihil fuisset facilius; sed aliud est corpus pristinae sanitati restituere, aliud, cum melius possis, extremo remedio adhibito, partem aliquam mutilare.* Weitzius falso ait, Aldum legisse *abyssus*, nisi aliam præ manibus habuit editionem: nam e sex versibus quos omisit Aldus (septem non bene numeravit Giselinus), unus erat is ipse ubi abyssus mentio occurrit.

859. In Oxon., *divitiibus longo.* Heinsius conjicit *divitiibus at longo.*

860. Ald., male, *tutos* pro *totos*.

861. In nonnullis Vulg., *pala:u*, mendose. Cell. *implorata* explicat de *cana fide* ex vers. 855. Male intelligere de anima beata, quæ in paradiso a Prudentio collocatur, tanquam in sinu Abrahamæ.

866. Fortasse alludit ad sententiam theologorum qui sedem damnatorum in terræ visceribus collocant. Post hunc versum aliqui addunt lemma: *De integritate visionis animæ.*

868. Wid., Bong. a secunda manu, et Ald., *Æstimat involvi, vitreo quos lucida palla.* Alii, *Æstimat, involvit vitreo quos lucida palla.* Cauchius ex conjectura, *pala.* Non placet Heinsio. Vide glossas. Senas oculi tunicas recensent aliqui, *conjunctivam, corneam, uveam, araneam, retinam, vitream.* Laudat hanc descriptionem organi visorii Giselinus interpret et medicus, qui septem tunicas oculi distinguit et notat, oculos speculi formam præ se ferre, cuius præcipua pars sunt tres humores concreti, seu coagulati; ex quo intelliges quid sint *concreta coagula.*

870. Oculi fenestræ animæ dicuntur a Gregorio Magno lib. xvi Moral. Lucretium *postes* elegantissime posuisse pro ipsis oculis, advertit Gifanius lib. iii: *Jam magis exemptis oculis debere videtur Cernere vis animus sublatis postibus ipsis.*

871. Vat. A, vitiose, *oculi lenso.*

- Horrescunt setis, ciliove umbrante teguntur ? A
Illis viva acies, nec pupula parva, sed ignis
- 875 Trajector nebulæ, vasti et penetrator operi est.
Nil ferrugineum, solidumve tuentibus obstat.
- 876 Nocturnæ cedunt nebulæ : nigrantia cedunt
Nubila, prætenti cedit teres area mundi.
Nec tantum aerios visu transmittit hiatus
- 880 Spiritus : oppositos sed transit lumine montes,
Oceani fines atque ultima hitora Thules
Transadigit, volucresque oculos in tartara mittit.
Nostris nempe omnes pereunt subnocte colores
Visibus, et cæco delentur tempore formæ.
- 885 Nunquid et exutæ membris, ac viscere perdunt
878 Agnitione notas rerum, vel gressibus
[errant ?

GLOSSÆ VETERES.

873. Setis, *setas vocat cilios, quos nos etiam latines proprie nominamus, l.*
874. Illis, *animabus, oculis animarum. — Ignis, igneus vigor, l.*
875. Trajector, *penetrator, transmissor, l.*
876. Ferrugineum, *nigrum, tenebrosum, l.*
878. Prætenti, *velocis. — Area, rotunditas, planities. — Mundi, cæli, l.*
879. Taotum, *sicut facit oculus corporis. — Visu, cum. — Hiatus, apertiones vel vastitates, l.*
880. Spiritus, *anima. — Oppositos, contra positos. — Lumine, sapientia, l.*
881. Thules, *ultima insularum, l.*
882. Transadigit, *transit, l.*
884. Cæco, *in nocte, l.*
885. Exutæ, *spiritus, animæ, formæ. — Viscere, carne, l.*

- Una animas semper facies habet, et color unus
Aeris, ut cuique est meritum summa, sinistri,
Seu dextri : alternas nec commutabile tempus
- 890 Convertit, variatque vices : longum atque
[perenne est,
Quidquid id est : unus volvit sua sæcula cursus.
Expertus dubitas, animas percurrere visu
Abdita, corporeis oculis cum sæpe quietis
Rore soporatis cornat mens viva remotos,
- 895 Distantesque locos, aciem per rursu, per astru,
Per maria intendens ? nec enim se segregat ipsa
Ante oblitum vivis ex artibus, aut fugit exsul
Sanguinis, et carnis penetrabilia, seque medul-
[lis

COMMENTARIUS.

873. Vat. A, error, *aliove umbrante.*
874. In Alexandr., Thuan., Rot. et tribus Torr., et pupula. Alii, *nec pupula*, quod sensui congruere videtur; et secuti sunt Cell. et Teol. Suspiciatur Heinsius *nec pupula prava*. Mihi lectio unice vera est *nec pupula parva*.
875. Vat. A, *nebulæ et vasti penetrator*. Descriptionem oculorum videre etiam poteris apud Ciceronem lib. II de Natura deorum.
876. In edit. Parmensi emendari debet mendum *solidumve mentibus*, et reponendum *solidumve iuventibus*.
878. Ald. contra metrum, *patenti cedit*.
881. Alii scribunt *Thyle*, alii *Thyla*, alii *Thule*, et in gignendi casu *Thulæ*, vel *Thules*. De *Thule* vide Elmenhorstium ad Anobii verba lib. VI, *Ultimam Thylem*. *Ultima* hæc insula antiquis dicebatur, quod ultra progressi non fuissent: ea est *Islandia*. Notum est Senecæ vaticinium (ita enim vocant) de novo mundo aliquando inveniendo. In *Medea* ita canit chorus act. II: *Veniunt annis sæcula seris, quibus oceanus vincula serum laxet, et ingens pateat tellus, Tiphysque novos detegat orbes: nec sit terris Ultima Thule*. Quæ dum lego, nihil Senecam de novo orbe nostro cogitasse puto, sed ea solum laudare voluisse, quæ in expeditione Britannica a Claudio gerebantur: nam eam tragediam de *Medea* et *Jasone* fecisse, ut occasione primæ navigationis Claudio adularetur, et ab exilio revocari obtineret, multi asserunt et exploratum videtur. Igitur chorum inducit, prædicentem ea quæ suo tempore accidere videbat, de posteris ipse nihil sollicitus, exaggerans tamen Claudii maritimos triumphos. De quo audi Pomponium Melam lib. III: *Britannia qualis sit et quales progneret, mox certiora et magis explorata dicentur. Quippe tandiu clausam aperit ecce principum maximus, nec in lomitarum modo ante se, verum ignotarum quoque gentium victor; qui propriarum rerum fidem ut bello affectavit, ita triumpho*

C declaraturus portat.

882. Præstantiores, ut Vat. A, Mar., Heinsiani, Weitz., *transadigit*. Gis., *transadiit*, cum Ald., Bongar. a prima manu. Ad oram Gis., *transcurrit*; al., *transuadit*. In Vulg., *transabit*. Egm. et Widm., *transadigit*. Verbum esse Virgilianum *transadigere* monuit Heinsius.
883. Vat. A, Egm., Pal., *oculis pro omnes*. Non placet. Quo sensu pereant nocte colores, dictum est hymno 2 Cath., vers. 7.
885. Thuan., Mar., Prag., Rat., Gis., Weitz., *exutæ*, id est animæ. Heinsiani omnes præter Thuan., *exuti*, quod habent Alex., Urb. et alii. Tunc visus intelliguntur exuli. Prag., *viscera*, Vat. A, *pendunt*: utrumque falsum pro *viscere* et *perdunt*.
887. Ald., *animam*; alii, *animas*. Locus hic diu torsit Chamillardum. Lege glossam Isonis, et intellige rem esse de extremo iudicio, et de sorte, seu bona, seu mala, quam animæ sunt habituræ. Nescio, quid Teolius amplecti voluerit, *animam*, an *animas*: nam errorem typographicum puto *Una anima semper facies habet*; sed recte ad hunc locum affert illud Eccles. XI, 3: *Si ceciderit lignum ad austrum aut ad aquilonem, in quocunque loco ceciderit, ibi erit*.
892. Ita Put., Oxon., Cauch., Rot., tres Torr., Alex., Urb., Rat. a manu secunda, Eg., Ald. et Bonon. Alii legunt *expertus visus* eum Mar., Rat. a manu prima, Prag., Weitz., quod edidit Giselinus; sed monuit postea, in quibusdam apographis esse *Expertus dubitas animas percurrere visu*, quod ipsi apprimè placebat; et in prima editione adoptaverat. Ante Giselinum Sichardus secutus fuerat *expertus visus*. In Thuan. erat a manu prima *expertus*, a secunda manu *expertis*. Poeta exemplum adducit eorum, quæ in somnis experimur. Plerique male hunc locum interpretantur. Coniunctio *expertus*, hoc est, animas separatas.
896. Prag., *nec sese segregat*, inconcinne.
897. In nonnullis vulg., *artibus, male*.

- Eminus ostendi pœnarum carere mersis. A Ne cernat truculentum aliquom de gente latro-
 Illic paradisi colæ post ulcera dira beato [num,
 Proditur, infelix, uhlans in peste reatus, Immitem, rabidum, vultuque et voce minaci,
 930 Spiritus : inque vicem meritorum motua cer- Terribilem, qui me maculosum aspergine mo-
 [nunt. [rum
 O Dee cunctiparens, apimæ dator, o Dee In præceps, ut prædo, trahat, nigrisque ruentem
 [Christe, 950 Immergat specubus, cuncta exacturus ad usque
 Cujus ab ore Deus subsistit Spiritus unus : Quadrantem minimum damnosæ debita vitæ.
 Te modgrante regor, te vitam princeps ducor, Multa in thesauris Patris est habitatio, Christe,
 Judice te pallens trepido, te judica eodem Disparibus discreta locis ; non posco b ata
 935 Spem capio, fore, quidquid ago, veniabile In regione domum : sint illic casta-virorum
 [apud te, 955 Agmina, pulvereum quæ dedignantia censum,
 Quamlibet indignum venia faciamque, lo- Divitiâs petiere tuas : sit flore perenni
 [quarque. Candida virginitas, animum castrata recisum.
 Confiteor (dimitte libens, et parca fatenti) At mihi tartarei satis e-† si nulla mipistri
 Omne malum merui : sed tu bonus arbiter aufer, B Occurrat facies, avida nec flamma gehennæ
 Quod merui : meliora favens largire precanti. 960 Devoret hæc animam, mersam fornacibus
 940 Dona animæ quandopque meæ, cum corporis [imiq,
 [hujus Esto, cavernoso, quia sic pro labe necesse est
 Liquerit hospitium, nervis, cute, sanguine, felle, 573 Corporea, tristis masorbeat ignis Averno :
 Ossibus exstructum, corrupta quod incola luxu Sæltē mitificos incendia lænta vapores
 Heu ! nimum complexa sovet cum stibilla hora Exhalent, æstuque calor languente pescaç.
 Clauserit hos orbes, et conclamata jacabit 965 Lux immensa alios, et tempora vinceta corum
 945 572 Materies, oculisque suis mens nuda Glorificent : me pœna levis clementer adurat.

GLOSSÆ VETERES.

927. Eminus, e contra, I.
 928. Paradisi colæ, Lazaro, paradysum colenti, I.
 930. Spiritus, scilicet divitis, I.
 932. Subsistit, cat, I.
 933. Moderante, regente. — Principe, scilicet ex-
 stente, I.
 936. Indignum, quod sit, I.
 937. Confiteor, scilicet omnia meâ commissa, I. C
 939. Favens, adjuvans, I.
 940. Quandoque, olim, I.
 944. Condesleta, defleta, conclamata, I.
 949. Præceps, profundum, I.
 952. Multa, multiplex. — Habitatio, mansio, Iso.
 955. Pulvereum, terrenum. — Censum, pecuniam, I.
 957. Castrata, castigata, I.
 966. Glorificent, lætificent, Iso.

COMMENTARIUS.

927. Ald. Urb., ostendit, non probe.
 930. Post hunc versum Mar. et Rat. pro titulo Oratio. Giselinus ad oram Præcatio : quæ sitne Prudentii, nonnulli dubitant, sed immerito, cum eam Prudentio omnes membranz et Theodulfus Aurelianus vindicent.
 931. Gis. ad marg., cunctiparens ; in contextu, cunctiparens, quod habent alii, et legitur etiam hymno 14 Perist., vers. 128.
 939. Quidam continuant precanti Dona, hoc est largire meliora dona.
 944. Weitz. cum Widm. et Isone, condesleta. Alii, conclamata.
 946. Assentior Teolio, qui putat Hieronymum Vidam hunc locum aliquatenus imitatum : Da, Pater, extremæ cum vitæ advenerit hora, Te presente, mori, nil me terrentibus umbris : Inque tuos animam amplexus effundere ovantem. Scribo amplexus, non complexus, quod mendum est metro repugnans in editione Parmensi, ubi etiam male Hieronymus Vida dicitur Hieron. Suida, et locus indicatur xxv Christiados, cum solum sint sex libri Christiados, et illi versus legantur in fine hymni 1 Deo Optimo Maximo, vol. 1, pag. 214, Patavii, 1731, typis Josephi Comini,
 ubi subjungitur alius versus, ex quo imitatio Prudentii clarior apparet : Hoc tantum mihi, plura aliis optantibus, adde.
 947., Rat., rapidum, minus bene, pro rabidum.
 954. Prag., male, sint illinc castra.
 956. Prag., sic flore. Melius est sit.
 957. Explicat illud Matth. xix, 12 : Sunt eunuchi, qui seipsos castraverunt propter regnum celorum : quod aliqui stulti male intellexerant de corpore, cum de animo sit accipiendum, qui ab omni voluptate carnisque illecebris est cohibendus.
 959. Mar. a prima manu, occurrit ; recte emendatum occurrit, nam postea est devoret. In editione Parmensi mendum esse puto avida pro avidæ.
 961. In Mar. ex acto correctum probe esto. Posset distingui hic versus esto cavernoso, ut esto significet etsi.
 963. Aldus, mirificos ; rectius, mitificos.
 966. Glorifico verbum ecclesiasticum est, ex analogia similium factum. In Vat. A post clementer adurat legitur Explicit liber II Hamartigenia. In Marietti codice, Finit de Hamartigenia liber D, quod Mariettus interpretatur liber dictus. In aliis, Finit Hamartigenia.

ORDO RERUM
QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

S. GELASIIUS PARA I.	
Prolegomenon.	9
EPISTOLÆ ET DECRETA.	13
EPISTOLA PRIMA. —Scribit Gelasius ad Euphemianum neminem ad sedis apostolicæ communionem se posse admittere qui Acacii nomen non damnaverit. Quare eum hortatur ut quemadmodum Eutychemet reliquosque hæreticos, sic quoque Acacium anathematizet. <i>Ibid.</i>	13
Epist. II. —Ad pontificatum assumptus de more Romanæ Ecclesiæ, fidei formulam Laurentio de Liguido episcopo præscribit.	19
RESCRIPTUM episcoporum Dardaniæ ad Gelasium; in quo gratias agunt quod ipso monuerit a quibus cavendum sit.	21
Epist. III. —Nuntiat Gelasius episcopis Dardaniæ se pontificem electum; catholicæ fidei libellum transmittit, hortaturque ut cum Eutychemet non communicent, et muneri pastorali invigilent.	23
Epist. III bis. —Ad Natalem abbatem.	24
Epist. IV. —Gelasii communitorium ad Faustum, fungentem legationis officio Constantinopoli.	26
Epist. V. —Monet Honorium Dalmatiæ episcopum Gelasii ne Pelagianam hæresim a tot pontificibus detestatam reviviscere sinat.	50
Epist. VI. —Scribit ad eundem eum non debuisse mirari quod admonerit invigilandum ne iterum Pelagianæ hæresis pullularet.	52
Epist. VII (ad omnes episcopos per Picenum).—Tria præcipua Pelagianæ hæresis capita refellit; primum, scilicet parvulus sine originali peccato nasci; secundum, hoc pro solo peccato originali non damnatos; tertium, gratiam ad salutem non esse necessariam, illamque secundum hominum merita conferri.	54
Epist. VIII (ad Anastasium imperatorem).—Præmissa excusatione cur ad imperatorem non scripserit, illum hortatur ut apostolicæ sedi obtemperet, et Acacii nomine damnato, Ecclesiarum pacem restituendam curet.	41
Epist. IX (ad episcopos Lucaniæ).—Nonnulla ecclesiastica instituta exponuntur.	47
Epist. X (ad episcopos Siciliæ).—Ecclesiæ facultates ab episcopis, clericis et pauperibus distribui debere; ditiores et bona Ecclesiæ ab episcopis triginta annos possessa eis non auferenda.	57
Epist. XI. —Scribens ad episcopos Dardaniæ et Illyrici, commendat eorum religionem; Thessalonicensem episcopum, qui hæreticorum nomina damnare recusavit, apostolicæ sedis communionem privatum esse, et Acacium, in excommunicatione mortuum, non posse absolvi significat. <i>Ibid.</i>	57
Epist. XII. —Æonium, Arelatensem episcopum, monet mutuum charitatem cum fide catholica retinendam esse.	60
Epist. XIII (ad episcopos Dardaniæ).—Acacium solius apostolicæ sedis iudicio iure damnatum ostendit.	61
Epist. XIV. —Tractatus Gelasii papæ, in quo ponit exempla epistolarum Simplicii papæ atque Felicii, quod Timothei Æluri, vel Petri Alexandrii impietatem olim cognoverint, vel visi fuerint. Postea propriis prosequitur dictis, instruens quid adversus Græcos debeat responderi.	83
Epist. XV (ad episcopos Orientales).—Quod in Acacii aliorumque damnatione synodo nova opus non fuerit, et quod Petrum Alexandrinum absolvere Acacius sine sedis apostolicæ auctoritate non potuerit. Tum de episcopis catholicis sede sua sine discussione dejectis.	90
EPISTOLARUM GELASII DECEM FRAGMENTA.	99
GELASII TOMUS de anathematis vinculo	102
ADVERSUS Andromachum senatorem cæterosque Romanos qui Lupercalia secundum morem pristinum colenda constituerant.	110
ADVERSUS Pelagianam hæresim.	116
DECRETUM. —Repeti non possunt quæ triginta annis quiete possidentur.	137
DECRETUM ALTERUM. —Non oportet ab eorum elemosynis abstinere post mortem, quibus in vita communicare non destitimus.	137
CONSTITUTA Gelasii papæ, quæ episcopi in sua ordinatione accipiunt. <i>Ibid.</i>	137
Epist. XV bis. —Narrat quæ a Rustico Lugdunensi episcopo acceperit subsidia, et quantas ab Acacio sustineat persecutiones.	158
Appendix prima, sive Varia fragmenta.	159
Appendix secunda, sive Canones Gelasii ascripti.	161
Appendix tertia, sive Conciliorum sub Gelasio habitorum relatio.	157
S. AVITUS.	
Prolegomena.	191
EPISTOLÆ.	199
Gondobado regi, <i>ibid.</i> —Eidem, 202.—Eidem, 210.—Eidem, 225.—Victorio episcopo, 221.—Papæ Constantino-politano, 227.—Eustorgio, 228.—Cæsario episcopo, 229.—Magno episcopo, 230.—Apollinarius episcopus Avito, 231.—Avitus Contumeliosus episcopo, 232.—Victorio episc., 235.—Viventio presbytero, 233.—Gondobado Avito, 236.—Avitus Gondobado, <i>ibid.</i> —Avitus Apollinari, 239.—Papæ Hierosolymitano, <i>ibid.</i> —Stephano episcopo, 240.—Apollinari episcopo, 241.—Cuidam, 242.—Avitus, sub nomine Sigismundi regis, Symmacho papæ, 243.—Gondobado regi, 244.—Sigismundo, 246.—Eidem, 247.—Fausto et Symmacho, 248.—Liberio præfecto, 249.—Apollinari, 250.—Aureliano, 251.—Elpidio diacono, <i>ibid.</i> —Senario, 252.—Petro diacono, 253.—Eufrasio, 254.—Gondobado regi, 255.—Sigismundo, 256.—Chlodeveo regi, 257.—Avitus, sub alio nomine, ad Vitalianum senatorem, 259.—Celero senatori, 260.—Apollinari, 261.—Eidem, 263.—Heraclio, 264.—Rescriptum Heraclii, 265.—Avitus Ansemundo, 266.—Messiano, 268.—Viventio rhetori, <i>ibid.</i> —Viventio episcopo, 270.—Gemello episcopo, <i>ibid.</i> —Apollinari episcopo, <i>ibid.</i> —Victorio episcopo, 271.—Claudio episcopo, <i>ibid.</i> —Gregorio episcopo, <i>ibid.</i> —Viventio episcopo, <i>ibid.</i> —Viventio Avito, 272.—Avitus Viventio episcopo, <i>ibid.</i> —Constantio episcopo, <i>ibid.</i> —Apollinari Avito episcopo, 273.—Avitus Apollinari episcopo, <i>ibid.</i> —Viventio episcopo, <i>ibid.</i> —Maximo episc., 274.—Victorio episcopo, <i>ibid.</i> —Domno Sigismundo, 275.—Eidem, <i>ibid.</i> —Avitus, sub nomine Sigismundi ad imperatorem, 276.—Sigismundo, <i>ibid.</i> —Ansemundo, 277.—Eidem, <i>ibid.</i> —Valeriano, <i>ibid.</i> —Cærtio, <i>ibid.</i> —Helladio, 278.—Riconi, <i>ibid.</i> —Avitus, sub nomine Leoniani archidiaconi, ad Sapaudum, <i>ibid.</i> —Apollinari episcopo, 280.—Eidem, 281.—Quintiano episcopo, 282.—Sigismundo, 283.—Eidem, 284.—Avitus, sub nomine Sigismundi, ad imperatorem, <i>ibid.</i> —Avitus, iterum sub alio nomine, ad imperatorem Anastasium, 286.—Viro illustri Heraclio, 287.—Rescriptum Heraclii, 288.—Hormisdæ papæ, <i>ibid.</i> —Hormisdæ Avito et aliis.	290
HOMILIA de Rogationibus.	290
OPUSCULORUM AVITI FRAGMENTA.	293
POEMATUM DE MOSAICA HISTORIA LIBRI QUINQUE.	323
Prologus.	324
LIBER PRIMUS. —De initio mundi.	324
LIBER II. —De originali peccato.	329
LIBER III. —De sententia Dei.	337
LIBER IV. —De diluvio mundi.	343
LIBER V. —De transitu maris Rubri.	355
CARMINUM AVITI LIBER SEXTUS. —DE CONSOLATORIA LAUDE CASTITATIS.	369
GALLANDII ADNOTATIO de aliis Aviti poematis ejusdem argumenti non editis.	381
AD SIRMONDIANAM AVITI EDITIONEM AUCTARIUM.	
AVITI EPISTOLA ad Gondobadum regem.	381
EPISTOLA ALTERA, ejusdem ad Arigium.	384
EPISTOLA TERTIA, ejusdem ad Stephanum episcopum.	388
EPISTOLA QUARTA, ejusdem ad Gregorium episcopum.	388
FRAGMENTA libri de Divinitate Spiritus sancti. <i>Ibid.</i>	388
COLLATIO EPISCOPORUM, præsertim Aviti, coram Gondobado. <i>Ibid.</i>	388
EPISTOLA Symmachi papæ ad Avitum (in hoc tomo memorata, edenda cum hujus papæ operibus).	391
SERMO AVITI feria tertia in Rogationibus. <i>Ibid.</i>	391
JOANNES DIACONUS.	
Prolegomenon.	397
EPISTOLA AD SENARIUM. —De variis ritibus ad baptismum pertinentibus.	398

S. FAUSTINUS.

Edmundi Martene admonitio.	407
HOMILIA de Passione Domini.	<i>Ibid.</i>
JULIANUS POMERIUS.	
Notitia ex Cave.	411
Admonitio libris de Vita contemplativa a Mangesio ræfixa in sua S. Prosperi Aquitani Parisiensi editione.	<i>Ibid.</i>
DE VITA CONTEMPLATIVA LIBRI TRES.	415
LIBER PRIMUS.	<i>Ibid.</i>
Prologus.	<i>Ibid.</i>
CAPUT PRIMUM.—Quod ea sit vitæ contemplativæ proprietates, ubi Deus mundo corde videbitur.	418
CAP. II.—De qualitate vitæ futuræ.	419
CAP. III.—Quod eo judicio Dei ab iniquis separandi sunt sancti, quo ante sunt beati angeli ab immundis separati.	420
CAP. IV.—De resurrectione, vel vita sanctorum.	421
CAP. V.—Quod contemplatores præsentium etiam hic contemplativæ vitæ beatitudo delectet.	423
CAP. VI.—Quod perfectio contemplativæ vitæ quæ hic haberi potest perfectioni futuræ comparari non possit.	<i>Ibid.</i>
CAP. VII.—Quod Deum perfecte sancti videre non possint, nisi cum ad beatitudinem futuræ vitæ pervenerint.	424
CAP. VIII.—Quæ et quanta sit in hac carne vitæ contemplativæ perfectio, vel qualiter et perfrendæ mundi contemptores inhæreant.	425
CAP. IX.—Quod tantum interest inter perfectionem vitæ istius et futuræ quantum interest inter perfectos qui peccare nolunt, et eos qui jam peccare non possunt.	426
CAP. X.—Quod hic sancti Deum in assumpta creatura viderint.	427
CAP. XI.—De qualitate glorificatorum corporum quæ in resurrectione futura sunt.	<i>Ibid.</i>
CAP. XII.—Quantum inter contemplativam et activam vitam interest.	<i>Ibid.</i>
CAP. XIII.—Quod sacerdotes sancti contemplativæ vitæ fieri participes possint.	429
CAP. XIV.—Ubi locutor se excusat quod Ecclesiæ magistris docere non audeat.	430
CAP. XV.—De negligentia sacerdotis qui, doctrinæ suæ agendo contraria, personam non potest implere doctoris.	<i>Ibid.</i>
CAP. XVI.—Quale periculum maneat eos qui Ecclesiam sibi creditam vel relinquere volunt vel streuè gubernare contemnunt.	431
CAP. XVII.—Ubi anxium quod Ecclesiam nec relinquere, nec regere possit, provocat, suggerendo quod eam melius regat exemplo.	432
CAP. XVIII.—Quod parum valeat exemplo agenda monstrare, nisi etiam quæ sicut credenda docendo sacerdos ostenderit.	<i>Ibid.</i>
CAP. XIX.—De virtute fidei, quod ad eam non solum credere vel intelligere, sed etiam bene operari pertinet.	433
CAP. XX.—Quod nihil prosit sacerdoti, etiamsi bene vivat, si male viventem tacendo non corrigat.	434
CAP. XXI.—Luctuosa descriptio sacerdotis carnaliter viventis.	435
CAP. XXII.—Quod, secundum sermonem prophetæ, culpa sua pereant qui sacerdotum increpationes vel admonitiones contemnunt.	437
CAP. XXIII.—Quod sacerdotes etiam qui aliter possunt, tam simpliciter docere debeant, ut omnes eos docentes intelligant.	438
CAP. XXIV.—Quid intersit inter doctores qui Ecclesiam simpliciter docentes, ædificant, et eos qui eloquentiam suam lulentis declamationibus jactant.	439
CAP. XXV.—Quales esse debeant sacerdotes qui volunt fieri vitæ contemplativæ participes.	<i>Ibid.</i>
LIBER SECUNDUS.	441
Præfatio.	<i>Ibid.</i>
CAPUT PRIMUM.—Quod, pro diversitate peccantium, alii portandi sunt, alii castigandi.	443
CAP. II.—De laude sanctorum sacerdotum.	444
CAP. III.—De testimoniis apostolicis et expositione eorum.	445
CAP. IV.—Objectio: Quare sacerdotes sancti, quorum cura est perditos vivos arguere, simulatores religionis æquanimitè ferant.	447
CAP. V.—Responsio: Ostenditur quibus exigentibus causis quorundam infirmitas blande tractetur.	449
CAP. VI.—Quod illi peccata aliena impatienter accusant, qui sua non cogitant.	450
CAP. VII.—Quantum remedii habeat confessio pec-	

catorum, et quale mereatur occultatio dolosa supplicium.	451
CAP. VIII.—Quod inique et non simpliciter arguente, vani sint ac divino judicio condemnandi.	452
CAP. IX.—Quod sacerdotes nihil proprii habere debeant, et Ecclesiæ facultates quasi communes suscipiant.	453
CAP. X.—Cum quo damno animæ suæ ab Ecclesia, quam pauperes pascit, accipiant illi qui sibi de suo sufficiunt.	454
CAP. XI.—Qui sunt qui etiam cum profectu animæ suæ opibus sustentantur Ecclesiæ.	455
CAP. XII.—Quid facere debeant clerici quorum infirmitas non potest sua contemnere.	<i>Ibid.</i>
CAP. XIII.—Quæ sint gaudia vera vel veræ divitiæ; et quid impedimenti afferant bona præsentia amatoribus futurorum.	456
CAP. XIV.—Qualiter intelligatur quod dicit Apostolus: Qui in sacrario operantur, qui de sacrario sunt edunt.	457
CAP. XV.—De cupiditate, qualiter eis quos semel, invaserit dominetur.	458
CAP. XVI.—Quod Deum perfectius illi possideant qui terrenis possessionibus ex corde renuntiant.	459
CAP. XVII.—Quod nihil proficiant qui, abstinentes a cibis, vitis serviunt; nec prosit illis facultates abjicere, qui suas faciunt voluntates.	461
CAP. XVIII.—Quanta bona primus homo abstinentiæ bonum negligendo perdidit.	463
CAP. XIX.—De peccato primi hominis, et de malis quæ illum peccantem, Deo judicante, secuta sunt.	464
CAP. XX.—Quod omnia bona quæ in Adam corrupti perdidimus, in Christo reparati recipimus.	465
CAP. XXI.—Qualiter vivere debeant qui Christum imitari desiderant.	466
CAP. XXII.—Quali temperantia uti debeant qui a voluptate delectabilium, vel ab immoderata perceptione ciborum communium atque a vini immoderato usu capti abstinere.	467
CAP. XXIII.—Quod utentes carnibus carniæ concupiscentia polluat, non natura.	469
CAP. XXIV.—Quam utile sit jejunio vel abstinentiæ advenientium caritatem plerumque præferre.	470
LIBER TERTIUS.	471
Præfatio.	<i>Ibid.</i>
CAPUT PRIMUM.—Quantum a veris virtutibus virtutum similitudines distent.	473
CAP. II.—Quod superbia sit malorum omnium causa.	476
CAP. III.—Quod superbia, ex qua procedunt omnia mala, humilitatis virtute vincatur, et omnia vitia tunc fugata depereant, si virtutibus cedant.	478
CAP. IV.—De cupiditate, quæ ita mixta est superbiæ, ut nihil peccati fiat quod non ex utraque procedat.	479
CAP. V.—Quo animi tormento invidios affligat invidia.	480
CAP. VI.—In quæ et quanta mala concupiscentia carnis erumpat, si ei mens corrupta consentiat.	<i>Ibid.</i>
CAP. VII.—Quod etiam hi quos ab impudicitia quælibet necessitas vetat, si vivere pudice consuescant, ad amorem castitatis ascendunt.	483
CAP. VIII.—Quibus indicis possit ostendi superbia, quæ vel in perditis aperta est, vel in fictis occulta.	484
CAP. IX.—Quibus signis declaretur invidia.	486
CAP. X.—Quantis malis vanitas vanos involvat.	488
CAP. XI.—De utilitate timoris, et quod efficaciter peccatis obsistat.	490
CAP. XII.—De futuro judicio, vel æternitate supplicii, et de qualitate gehennæ.	491
CAP. XIII.—De laude caritatis.	493
CAP. XIV.—Qualiter possint ea quæ de caritate dixit Apostolus, intelligi.	494
CAP. XV.—Quantum perfectionis caritas in se fundatis exhibeat.	496
CAP. XVI.—De qualitate virtutis, et qualiter sibi consentientes informet.	498
CAP. XVII.—Quibus gradibus conversi in culmen perfectionis ascendunt.	500
CAP. XVIII.—Quæ sit quaternarii numeri credenda perfectio; et quod quatuor virtutes quæ dicuntur principales, ex fide viventes a Deo collatæ justificent.	501
CAP. XIX.—De temperantia qualitate, vel opere.	502
CAP. XX.—Quales esse debeant quos animi fortitudo nobilitat.	503
CAP. XXI.—De justitia, vel fide, quæ ex ipsa procedit.	506
CAP. XXII.—De æquitate; quod ad eandem pertinet humanæ societatis utilitas.	<i>Ibid.</i>
CAP. XXIII.—Quod duo sint injustitiæ genera.	506
CAP. XXIV.—De liberalitate; et qualiter beneficentiæ opus debeat exerceri.	<i>Ibid.</i>

Cap. XXV.—De differentia amorum, et quantum ab eis differat perfecta dilectio.	507	bati Paschalis; verus titulus hymni quinti Cathemerinon.	677
Cap. XXVI.—Quid sit sua cuique tribuere.	508	Cap. XIII.—Respondetur ex Prudentio interrogantibus, cum Persio: «Dicitis, pontifices, in sabcto quid facit animum?»	684
Cap. XXVII.—Quod actuslem vitam tres virtutes, id est, temperantia, fortitudo, iustitiaque consumment; et prudentia, quæ est quarta virtus, menti cognitionem rerum latentium præstet.	509	Cap. XIV.—Quem morem in corporibus defunctorum sepeliendis Prudentii ætate adhibuerint Christiani. Ostenditur diversa ratio cur SS. Patres quosdam ritus in Ethnicis reprehenderint, in Christianis approbaverint.	687
Cap. XXVIII.—De sociali virtute; et quod non recte faciant qui, cum possint, nihil humanæ societati proficiant.	Ibid.	Cap. XV.—Quo sensu Prudentius animam liquidam et elementum dixerit.	695
Cap. XXIX.—Quod de prudentiæ ac sapientiæ fonte cognitionem omnium rerum bibant, qui perclipendæ scientiæ ferventer invigilant.	511	Cap. XVI.—Faveritine Prudentius Pythagoreis et Manichæis super abstinentiâ a carnibus?	698
Cap. XXX.—Quod prudentes nec aliis noceant, nec sibi noceri permittant; et quod eis ibi sit sine admixtione alius erroris consummata prudentia, ubi erit sine ullo peccato vita perfecta.	512	Cap. XVII.—Oratio in fine Hamartigeniæ exponitur et defenditur.	702
Cap. XXXI.—De affectionibus quatuor: quod inter vitam numerari non debeant, si earum usus ex bona voluntate procedat.	514	Cap. XVIII.—Opinio Prudentii de penis damnatorum in pœvigilio sabbati paschalis mitigatis, an aliorum mentes occupaverit.	706
Cap. XXXII.—Quod hi affectus, sine quibus in hac vita rectè non vivitur, in illa futura beatitudine non sint; quæ hæc timorem habitura est, nec dolorem.	517	Cap. XIX.—Cur Prudentius in extremi iudicii die ad dexteram iudicis latus transferri oraverit.	709
Cap. XXXIII.—Qualiter virtutes quatuor quæ dictæ sunt principales, aut in præsentem nos a peccato defendant, aut in æternum nobiscum sine ullo peccato permanent.	518	Cap. XX.—Ignorantia quorundam qui putarunt ænigma esse interpretationem sacræ Scripturæ a Prudentio adhibitam in præfatione Psychomachicæ.	712
Cap. XXXIV.—De toto opere se locutor excusât. <i>Ibid.</i>		Cap. XXI.—Fidei catholicæ et Ecclesiæ catholicæ appellatio quantum Prudentio aliisque antiquis Hispanis debeat.	719
DUO ANONYMI.		Cap. XXII.—Duzè insignes traiectiones quorundam verbum Prudentii in examen revocantur.	721
Adhuc admonitio in Hælios sequentes.	519	Cap. XXIII.—Peccata metri Prudentio objecta. Opusculum ms. Ludovici Cavalli contra hymnos Breviarium Romani refellitur.	724
DE GENEALOGIIS PATRIARCHARUM.	525	Cap. XXIV.—Leges a Prudentio aliisque antiquis poetis Christianis in metro servatæ.	727
DE COMPUTO PASCHALI LIBRI DUO.	545	Cap. XXV.—Prudentius ab aliis corruptus, ab aliis male correctus, ab aliis defensus. Animadversiones de ejus prosodia.	736
INCERTUS AUCTOR.		Cap. XXVI.—Metra Prudentiana.	744
Observatio critica.	561	Cap. XXVII.—Latinitas Prudentii.	748
ORDO MONASTICUS IN veteri Scotiæ môtasterio de Kil-Ros olim observatus.	565	Cap. XXVIII.—Veterum et recentiorum quorundam de Prudentio testimonia. Ejusdem antiqui imitatores.	751
AURELIUS PRUDENTIUS.		Cap. XXIX.—De variantium lectionum detectu. Quibus notis editiones et manuscripti codices in commentariis indicentur.	761
Epistola dedicatoriâ.	567	PRUDENTII CARMINA.	767
PROLEGOMENA.	571	<i>Pœmion.</i>	<i>Ibid.</i>
CAPUT PRIMUM.—Ratío et divisio totius operis.	<i>Ibid.</i>	LIBER CATHEMERINON.	775
Cap. II.—Prudentii Vita.	578	Hymnus PRIMUS, ad Gallicinsum.	<i>Ibid.</i>
Cap. III.—Prudentii opera.	607	Hymn. II, Matutinus.	785
Cap. IV.—Codd. mss. Prudentii operum.	619	Hymn. III, Ante cibum.	796
Cap. V.—Editiones, interpretes, versiones operum Prudentii.	610	Hymn. IV, Post cibum.	811
Cap. VI.—Magdeburgensium aliorumque de Prudentii doctrina iudicium.	660	Hymn. V, De novo lumine paschalis sabbati.	818
Cap. VII.—De sanctorum cultu et veneratione, eorumque reliquiis, ex Prudentii carminibus.	664	Hymn. VI, Ante somnum.	831
Cap. VIII.—De sacris imaginibus, de Crucis adoratione, et pontificis Romani primatu.	667	Hymn. VII, Jejunantium.	841
Cap. IX.—Male reprehenditur Prudentius circa dogma libertatis et interpretationem Apostoli ad Ephesios cap. vi.	670	Hymn. VIII, Post jejunium.	866
Cap. X.—Lectio editionis Vulgatæ Gen. iii, 15, <i>Ei ipsa conteret caput tuum</i> , insigniter ex Prudentio confirmata.	671	Hymn. IX, Omni hora.	872
Cap. XI.—Ritus ecclesiastici qui nunc vigent Prudentii ævo in Ecclesia usitati. Luminum usus et copia.	674	Hymn. X, Circa exsequias defuncti.	875
Cap. XII.—Celeberrimum apud veteres Christianos pœvigilium Paschæ; Prudentii versus de novo lumine sab-		Hymn. XI, VIII kalendas Januarias.	888
		Hymn. XII, De Epiphania.	901
		APOTHEOSIS.	915
		<i>Præfatio.</i>	<i>Ibid.</i>
		INCIPIT LIBER APOTHEOSIS.	921
		HAMARTIGENIA.	1007
		<i>Præfatio.</i>	<i>Ibid.</i>
		INCIPIT HAMARTIGENIA.	1011